WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX

March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan

THE PROCEEDINGS BOOK

EDITORS

Prof. Dr. Sevinç RAHIMOVA

Prof. Dr. Violla MAKHZOUM

ISBN: 979-8-89695-366-1

Copyright © Liberty

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX

March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan

EDITORS
Prof. Dr. Sevinç RAHIMOVA
Prof. Dr. Violla MAKHZOUM

Issued: 22.03.2026

Liberty Publishing House
Water Street Corridor New York, NY 10038
www.libertyacademicbooks.com
+1 (314) 597-0372

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2026

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

ISBN: 979-8-89695-366-1

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX

DATE and PLACE

March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan

ORGANIZATION

World Journal of Women's Studies
Baku Girls' University (Host 2026)
IKSAD Institute
London Sovereign Corporate Group
Delhi University

ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Sevinc RAHIMOVA, Baku Girls University
Prof. Dr. Harpreet Kaur, New Delhi University
Prof. Dr. Arzu AL, Marmara Univerity
Adj. Prof. Leslie R. ROBINSON- Transformation Games
Dr. Violla MAKHZOUM, Islamic University of Lebanon
Prof. Hava ABDULLAYEVA, Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Ayşe ERKMEN, Gaziantep Univerity
Dr. Nuray PAMUK OZTURK, Selçuk University
Dr. Uzma Nadeem, University of Delhi
Gönül EDESLER- IKSAD Institute
Dr. Elvan CAFEROV- Azerbaijan State Pedagogy University

NUMBER of ACCEPTED PAPERS - 320
NUMBER of REJECTED PAPERS - 47

PARTICIPANTS COUNTRY

Türkiye-154, Albania-6, Algeria-4, Azerbaijan-21, Bangladesh-3, Belarus-1, Bulgaria-1, China-2, Croatia-1, Georgia-3, India-34, Iran-11, Iraq-1, Japan-1, Jordan-1, Kazakhstan-4, Kosovo-1, Mexico-6, Moldova-3, Morocco-8, Myanmar-1, Nigeria-20, North Macedonia-1, Pakistan-10, Poland-1, Romania-3, Saudi Arabia-1, Serbia-3, South African-1, Tunisia-1, Turkmenistan-1, Ukraine-3, USA-3, Uzbekistan-3, Vietnam-2

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ağarahim RAHİMOV - Baku Girls University
Prof. Dr. Arzu AL - Marmara Univerity
Prof. Dr. İlke TAŞÇIOĞLU - İstanbul Topkapı University
Prof. Pranita Gaur- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Prof. Suprita Jha- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Prof. Pooja Jaggi- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Prof. Dr. Fethiye ERBAY- Istanbul University
Prof. Dr. Hava ABDULLAYEVA- Baku Girls University
Prof. Dr. Ichiro SAKATA- Tokyo University- member of OECD's Expert Advisory Group (EAG)
Prof. Dr. Intigam CEBRAILOV- Baku Girls University
Prof. Dr. Irina DERGACHEVA- Moscow State Cultural Institute
Prof. Dr. Meltem ONAY- 15 Kasım Cyprus University
Prof. Dr. Nergüz BULUT SERİN- European University of Lefke
Prof. Dr. Pooja Jaggi- Mata Sundri College for Women, University of Delhi, New Delhi, India
Prof. Dr. Serra EREN SARIOĞLU- Istanbul University
Prof. Dr. Türkan AKBAYRAK- Hacettepe University
Assoc. Prof. Dr. Gayana YÜKSEL- Taurida Volodymir Vernadskiy National University
Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZDE- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Aygün CAFEROVA- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. İlahe GULIYEVA- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Ulduz GEZVINI- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Yegane HACIYEVA- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Yonca ALTINDAL- Balikesir University
Assoc. Prof. Dr. Nazlı TÖRE- Turkish Women's Association Council
Assoc. Prof. Dr. Sevinc RAHIMOVA- Baku Girls University
Assoc. Prof. Dr. Ulduz GEZVINI- Baku Girls University
Assist. Prof. Dr. Pooja Yadav- Department of Microbiology, Central University of Haryana
Assist. Prof. Dr. Vikas Yadav- Life Sciences, Jawaharlal Nehru University
Dr. Harinder Sandhu- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Manisha Mathur- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Harleen Kaur- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Priyadarshini Bhattacharya- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Sukhvinder Kaur- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Jasmeet Kaur- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Ms. Divya Sharma- Delhi University, Mata Sundri College for Women
Dr. Andrea LUCCHEI- University of São Paulo
Dr. Aygun MEHERREMOVA- Baku State University
Dr. Ayşe Nur YILMAZ- Fırat University
Dr. Burcu BELLİ- Nisantasi University
Dr. Cecilia BJURSELL- Jönköping University
Dr. Cynthia CORREA- University of São Paulo
Dr. Diana J. FOX- Journal of International Women's Studies Bridgewater State University
Dr. Dipanwita PAL- Galsi Mahavidyalaya
Dr. Elif CICEK- Hacettepe University
Dr. Ezgi NAZMAN- Sivas Cumhuriyet University

Dr. Uzma Nadeem- Mata Sundri College for Women, University of Delhi, New Delhi, India
Dr. Gizem ORÇİN- Esenyurt University
Dr. Gulshen MEHERREMOVA- Azerbaijan University of Languages
Dr. Ilkay KUTLAR- Akdeniz University Women's Studies and Gender Research Center
Dr. Jean Philippe PRAENE- University of La Réunion
Dr. Leyla DELİBAŞ- Hasan Kalyoncu University
Dr. Müzeyyen ÖZHAVZALI- Kırıkkale University
Dr. Najwa Al-Hadi Al-Gawili- Al-Marqab University
Dr. Neslihan ÖNDER ÖZDEMİR- Bursa Uludağ University
Dr. Nesrin YEŞİLMEN- Mardin Artuklu University
Dr. Özge VARIŞ- Kırklareli University
Dr. Priti TIWARY- Shri Guru Ram Rai University
Dr. Resmiye ÖZDİLEK- Kocaeli University
Dr. Sabahat COŞKUN- Bilecik Şeyh Edebali University
Dr. Sanghamitra ADHYA- Kalyani Mahavidyalaya
Dr. Sümeyye ALTIPARMAK - İnönü University
Dr. Şerife Güvençoğlu- İstanbul Technical University
Dr. Tüba SARI- Bursa Technical University
Dr. Violla MAKHZOUM - Lebanese Islamic University
Dr. Yüksel DEMİREL-Başkent University

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX

March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan

CONFERENCE PROGRAM

(IN PERSON AND ONLINE)

Zoom Meeting ID: 860 5266 6988

Zoom Passcode: 060708

Join Zoom Meeting: https://us02web.zoom.us/j/86052666988?pwd=iYKOSkN3ugOBuxyoD29l1lNqbxuWsZ.1

In-person Venue: Baku Girls University

Participant Countries: 35 countries

Albania, Algeria, Azerbaijan, Bangladesh, Belarus, Bulgaria, China, Croatia, Georgia, India, Iran, Iraq, Japan, Jordan, Kazakhstan, Kosovo, Mexico, Moldova, Morocco, Myanmar, Nigeria, North Macedonia, Pakistan, Poland, Romania, Saudi Arabia, Serbia, South African, Tunisia, Türkiye, Turkmenistan, Ukraine, USA, Uzbekistan, Vietnam

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

Önəmli, Xahiş edirik diqqətlə oxuyasınız

- Konfransımızda Yazı Qaydalarına uyğun göndərilmiş və elmi komissiyadan keçən məruzələr üçün online (video konfran şəklində) çıxış imkanı veriləcəkdir.
- Online məruzə üçün **https://zoom.us/join** linki üzərindən daxil olaraq "Meeting ID or Personal Link Name" yerinə ID nömrəsinə daxil olaraq konfransa qoşula bilərsiniz.
- ZOOM tədbiqi pulsuzdur və yeni hesab açmağa ehtiyac yoxdur
- ZOOM tədbiqi qeydiyyatdan keçmədən istifadə edilə bilir
- Tədbiq planşet, telefon və komputerlərdə mümkündür
- Hər iclasda məruzəçilər məruzə saatından 5 dəqiqə əvvəl konfransa bağlanmış olmaları lazımdır
- Bütün konfrans iştirakçıları canlı qoşularaq bütün məruzələri izləyə bilərlər.
- Moderator – iclasdakı çıxış və elmi diskussiyalar (sual-cavab) hissəsindən məsuldurlar

Nəzər Yetirilmasi Vaxib Olanlar – TEXNİKİ BİLGİLƏR

- Komputerlərinizdə mikrafon olduğunə və saz vəziyyətdə olmasına əmin olmalısınız.
- ZOOM-da ekran paylaşma xüsusiyyətini bacarmalısınız
- Qəbul edilən məqalə sahiblərinin mail adresinə ZOOM tədbiqindəki linkə aid İD nömrəsi göndəriləcəkdir.
- Sertifikatlar konfransdan sonra sizlərə PDF olaraq göndəriləcəkdir.
- Konfrans proqramında yer və saat dəyişikliyi kimi tələblər nəzərə alınmayacaqdır.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number, exp. H-1, Ramazan BİÇER

IN PERSON PROGRAM

Opening Ceremony

Date: 06.03.2026
Time: 11:00-12:00
Venue: Baku Girls University

Prof. Sevinc RAHIMOVA
Baku Girls University Rector
Honorary President of Conference

Dr. Mustafa Latif EMEK
President of IKSAD Institute

Prof. Dr. Arzu AL
IKSAD Institute

Ayyüce Erva YALÇIN
Attorney
Keynote Speaker

Prof. Violla Makhzoum
Islamic University of Lebanon
IKSAD High Commission Member

EXHIBITION

Date: 06.03.2026
Time: 11:00-12:00

Sevda BORA ÇINAR– THE TURTLE TRAINER

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026
Hall-1

Baku Time
14[00] : 16[30]

Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Adile Nuray BAYRAKTAR

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Emine BALCI	*Ankara Hacı Bayram Veli University*	BRINGING INVISIBLE HISTORY TO LIFE: THE BAKU WOMEN'S ROUTE AND NARRATIVE DESIGN IN GUIDING
Ayşe Selin DÜLGER	*Ankara Hacı Bayram Veli University*	THE ROLE OF WOMEN AS BEARERS OF CULTURAL HERITAGE IN THE TURKIC WORLD: AN EXAMINATION OF UNESCO INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS
Seren GÜVEN	*Yıldız Technical University*	WOMEN IN THE LANGUAGE OF THE STATE IN THE EARLY REPUBLIC: THE CONSTRUCTION OF LEGAL IDENTITY IN THE OFFICIAL GAZETTE (1923–1950)
Tekmile PEKTAŞ	*İstanbul Sabahattin Zaim University*	A MARGINAL NOTE IN BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE'S THE OVERSEAS JOURNEY: TURKMEN WOMEN WARRIORS
Həvayət MƏMMƏDOVA	*Nakhchivan city Children's Music School No. 5*	THE ROLE OF WOMEN IN AZERBAIJANI MUSICAL CULTURE
Mehriban İMANOVA Həvayət MƏMMƏDOVA	*Nakhchivan State University* *Nakhchivan city Children's Music School No. 5*	RESOURCE MANAGEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY PROBLEMS OF MUSIC SCHOOLS
Eda KORUL Elçin Nur TÜRELI	*Istanbul University* *Yeditepe University*	SPACE, IDENTITY, AND DESIGN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN LEFT A MARK ON WORLD ARCHITECTURE
Adile Nuray BAYRAKTAR Nehir Bera BIÇER Feyyaz AYSOY Gökçenur YAZAR	*Başkent University*	ARCHITECTURAL SOLUTIONS FOR DISADVANTAGED GROUPS: SPACES OF SOLIDARITY AND RECOVERY FOR WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE
Şəbnəm Xəlilzadə	*Azerbaijan University*	BLACK HUMOR IN THE FICTION OF GEORGE SAUNDERS
Gilə HÜSEYNLİ İlahə MƏCİDOVA	*Azerbaijan University of Languages*	PSYCHOLOGICAL-BILDUNGSROMAN MODEL OF FEMALE SELF-AWARENESS IN W.WOOLF'S NOVEL "TO THE LIGHTHOUSE"

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026
Hall-2

Baku Time
14[00] : 16[30]

Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Yeganə Ramazan qızı Mikayılova

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Esen ERSOY	*Ondokuz Mayıs University*	AN ANALYSIS OF THE PROBLEM-SOLVING IN MATHEMATICS COURSE BASED ON STUDENTS' VIEWS
Esen ERSOY	*Ondokuz Mayıs University*	DEVELOPING ACTIVITIES IN MATHEMATICS TEACHING: PROSPECTIVE TEACHERS' PROCESSES
Dilek ÇELİKLER Zeynep AKSAN	*Ondokuz Mayıs University*	SCIENTIFIC TRACES OF INVISIBLE POLLUTION: MICROPLASTIC AWARENESS AMONG PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS
Hayriye Sena UZUN Dilek ÇELİKLER	*Ondokuz Mayıs University*	PHYSIOTHERAPY-BASED APPROACHES AND PREVENTIVE REHABILITATION IN OSTEOPOROSIS
Ayça AYVAZ Dilek ÇELİKLER	*Ondokuz Mayıs University*	INVESTIGATION OF TEACHERS' OPINIONS ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING PROCESSES
Hülya ALTUNBEY Dilek ÇELİKLER	*Ministry of National Education* *Ondokuz Mayıs University*	VIRTUAL WATER IN GLOBAL TRADE NETWORKS
Berna ÜNAL	*İstanbul Sabahattin Zaim University*	ACADEMIC LEADERSHIP AND GENDER IN THE CONTEXT OF MANAGING DIVERSITY
Yeganə Ramazan qızı Mikayılova	*Baku Girls University*	PSYCHO-EMOTIONAL STATES THAT AFFECT THE PERSONALITY OF THE STUDENTS OF BAKU GIRLS' UNIVERSITY
Gvantsa Tsulaia	*Business and Technology University*	EARLY INSIGHTS INTO BARRIERS FACED BY WOMEN IN INFORMATICS: AN EXPLORATORY SURVEY FROM GEORGIA
Dilafruz KULMAMATOVA	*Academy Of Sciences Of Uzbekistan*	DEDICATED WOMEN IN AGRICULTURE AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
H. MATNIYAZOVA	*Chirchik State Pedagogical University*	THE ROLE OF WOMEN IN SCIENCE IN UZBEKISTAN

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026
Hall-3

Baku Time
14[00] : 16[30]

Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Nərmin ABDULLAYEVA

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Gunay Mammadova	*Azerbaijan University of Languages*	GENDER AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS
Elif Esra BİLİCİ Zerrin FIRAT	*Zihin Kalemi Danışmanlık* *Bursa Uludağ University*	WOMEN LEADERS IN THE SHADOW OF THE GLASS CEILING: A MULTIDIMENSIONAL ASSESSMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL WITH CHARACTERIX
Zerrin FIRAT Elif Esra BİLİCİ	*Bursa Uludağ University* *Zihin Kalemi Danışmanlık*	KPI EQUALITY OR PERFORMANCE EQUALITY? THE IMPACT OF WOMEN'S WORK-LIFE LOAD DIFFERENCES ON THE CORPORATE EFFICIENCY AND COST OUTCOMES OF KPI SYSTEMS
Filiz Özlem ÇETİNKAYA	*Kırşehir Ahi Evran University*	THE PRICE OF A SMILE IN TOURISM: DIGITAL HARASSMENT AGAINST FEMALE EMPLOYEES
Burcu KOÇ Kemal Gürkan KÜÇÜKERGİN	*Pamukkale University* *Ankara Hacı Bayram Veli University*	REALITIES BEHIND THE LIGHTS: WOMEN EMPLOYEES' EXPERIENCES IN THE NIGHT-TIME RECREATION AND ENTERTAINMENT ECONOMY
Nərmin ABDULLAYEVA	*Baku Girls University*	PSYCHOSOCIAL CHARACTERISTICS OF VIOLENCE AGAINST WOMEN
Rana SAFARLI Senem KURT TOPUZ	*Bolu Abant İzzet Baysal University*	A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN PLACE IN POLITICAL LIFE IN TURKEY AND AZERBAIJAN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN PARLIAMENTARIANS
Kübra Nur UZUNTAŞ Vildan DURMAZ Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ Kübra DEMİRKAN MUTLU İbrahim UZPEDER Mustafa ASLAN	*Istanbul Bilgi University* *Eskişehir Technical University* *Isparta University of Applied Sciences*	DEVELOPING A THEORY-DRIVEN SCALE TO MEASURE WOMEN'S LABOR FORCE PARTICIPATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF PLANNED BEHAVIOR
Kübra Nur UZUNTAŞ Tuğçe AKKURT	*Istanbul Bilgi University* *Eskişehir Technical University*	PERCEIVED STRESS AND EXPERIENCES OF MOTHERS DURING AIR TRAVEL
Kübra DEMİRKAN MUTLU Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ Vildan DURMAZ İbrahim UZPEDER Kübra Nur UZUNTAŞ Mustafa ASLAN	*Isparta University of Applied Sciences* *Eskişehir Technical University* *Istanbul Bilgi University*	WOMEN'S WORK-LIFE EXPERIENCES IN ISPARTA: A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS
Burcu KOÇ	*Pamukkale University*	A QUALITATIVE STUDY ON THE REASONS FOR BUSINESS CLOSURE AMONG WOMEN ENTREPRENEURS IN THE HOSPITALITY AND RECREATION SECTORS

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026 Hall-4	Baku Time $14^{00} : 16^{30}$	Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Kübra KARAMAN

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Kübra KARAMAN	*Yozgat Bozok University*	ECOLOGICAL ART AND WOMEN: NATURE, SPACE AND SOCIAL TRANSFORMATION
Kübra KARAMAN Bahriye GÜLGÜN	*Yozgat Bozok University* *Ege University*	THE ROLE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE IN WOMEN'S VISIBILITY IN PUBLIC SPACES FROM A SOCIO-CULTURAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE
Sena ÇENESİZ Büşra ERDOĞAN Utku DURAN Metin ÇENESİZ	*Ondokuz Mayıs University* *Zonguldak Bülent Ecevit University*	METABOLIC EFFECTS OF PROGESTERONE HORMONE AND BIOCHEMICAL CHANGES IN WOMEN
Sena ÇENESİZ Utku DURAN Metin ÇENESİZ Büşra ERDOĞAN	*Ondokuz Mayıs University* *Zonguldak Bülent Ecevit University*	PREGNANCY-RELATED Toxoplasma gondii INFECTION AND THE BIOCHEMICAL INDICATORS OF PLACENTAL INFLAMMATION
Göknur SURENGİL Nezire Lerzan ÇİÇEK Berna KILINÇ Şengül BİLGİN	*Isparta University of Applied Sciences* *Ege University*	AN EVALUATION OF SEAFOOD CONSUMPTION FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S NUTRITION
Pınar YILDIRIM Şeydanur KAN Göknur SURENGİL Ayşegül KUBİLAY	*Isparta University of Applied Sciences*	THE ROLE AND CONTRIBUTIONS OF WOMEN EMPLOYEES IN THE AQUACULTURE SECTOR
Berna KILINÇ Çiğdem TAKMA Erkan Zeki ENGİN Dilan Deniz İLHAN	*Ege Üniversitesi*	MICROBIOLOGICAL QUALITY CONTROL ANALYSES USED IN FISH STORAGE AND SHELF-LIFE DETERMINATION AND SAFETY FOOD MANAGEMENT: THE ROLE OF WOMEN IN THE WORKFORCE AND SCIENTIFIC APPROACH
Berna KILINÇ Çiğdem TAKMA	*Ege Üniversitesi*	THE ROLE OF WOMEN IN AQUACULTURE, FISHERIES AND SEAFOOD PROCESSING SECTOR
Çiğdem TAKMA Berna KILINÇ	*Ege Üniversitesi*	GENDER BIAS TOWARDS WOMEN IN AI MODELS: DETECTION AND REDUCTION USING STATISTICAL METHODS
Çiğdem TAKMA Berna KILINÇ Erkan Zeki ENGİN Dilan Deniz İLHAN	*Ege Üniversitesi*	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FEMALE RESEARCHERS IN THE LITERATURE ON FISH QUALITY ASSESSMENT

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026
Hall-5

Baku Time
14[00] : 16[30]

Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Mehdizadə Gülşən Kamal qızı

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Emine KEF	*Amasya University*	LEGAL RECOGNITION OF MARRIAGE-DISGUISED CHILD ABUSE, THE CHILD'S PERSONALITY RIGHTS, AND PUBLIC POLICIES
Vildan SALİ	*Bursa Uludağ University*	FREEDOM OF TRAVEL FOR WOMEN IN ISLAMIC LAW: HISTORICAL, JURIDICAL, AND CONTEMPORARY APPROACHES
Perihan GÖZÜM Rabia Azra GÖZÜM Nurver USLUER	*Çankırı Karatekin University* *Ufuk University* *Hacettepe University*	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND SOCIAL PRESSURE: A UNIVERSAL HUMAN RIGHTS PROBLEM
Perihan GÖZÜM Kahraman GÖZÜM	*Çankırı Karatekin University* *Selçuk University*	THE PROGRESS PERFORMANCE OF WOMEN'S ROLE IN SOCIETY DURING THE CONTEMPORARY TRANSFORMATION PROCESS
Mehtap KAYA	*Türk-Alman University*	FROM THE PAST TO THE PRESENT: THE PIONEERING ROLE AND EXPERIENCES OF OUR FEMALE SCHOLARSHIP RECIPIENTS WHO "TURNED FROM SPARKS INTO FLAMES" UNDER LAW NO. 1416 IN THE TURKISH SCIENTIFIC WORLD"
Sevda BORA ÇINAR	*Akdeniz University*	"UNTIL 'DEATH' SEPARATES HER": A CRITIQUE OF DIVORCE PROCEDURES IN THE CONTEXT OF WOMEN'S RIGHT TO LIFE AND HUMAN RIGHTS
Mehdizadə Gülşən Kamal qızı	*ADPU*	PROMOTION OF NATIONAL SPIRITUAL VALUES IN PRIMARY CLASSES (Based on 4th grade Azerbaijani language textbook)
Ashifa Kariveliparambil	*Istanbul Gelisim University*	SOAP OPERA ADDICTION AMONG INDIA WOMEN: EMOTIONAL DEPENDENCY, IDENTITY SHIFTS AND PSYCHOSOCIAL HEALTH RISKS
Guli Raimova	*National University of Uzbekistan*	EFFECT OF POLYPHENOLS ON HAEMOSTASIS SYSTEM IN RATS WITH STREPTOZOTOCIN-INDUCED TYPE II DM

IN PERSON PRESENTATIONS

06.03.2026
Hall-6

Baku Time
14[00] : 16[30]

Baku Girls University

HEAD OF SESSION: Qüdsiyyə Qənbərova

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Arif Umut NİGAR	*Muş Alparslan University*	FROM THE 'INCOMPLETE SKIRT' TO THE 'PHILOSOPHER WOMAN': THE CONSTRUCTION OF A UTOPIAN SUBJECT IN FELSEFE-İ ZENAN
Arif Umut NİGAR	*Muş Alparslan University*	FROM A ROOM OF ONE'S OWN TO A PROFILE OF ONE'S OWN: THE DIGITAL PROJECTION, VISIBILITY, AND COMMODIFICATION OF WOMEN'S POETRY IN THE DIGITAL AGE
Hakan PEKDEMİR	---	PORTRAITS WITHIN LIFE: FEMALE IN HÜSEYIN SUAD [YALÇIN]'S PLAYS IN MAGAZINES
Yeganə Hacıyeva Müseyib qızı	---	GENDER ISSUES IN FICTION
Gudsiyye GAMBAROVA	*ANAS*	DIACHRONIC-DIALECTOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOME METRIC UNITS OF SOMATIC ORIGIN
Duygu SELÇUK	*Hakkari University*	THE PERCEPTION OF WOMEN IN PROVERBS AND IDIOMS: A COMPARATIVE STUDY OF TURKEY TURKISH AND AZERBAIJANI TURKISH
Demet CANARSLAN YILDIZ	*Çağ University*	GENDER REPRESENTATIONS IN TURKISH SPOKEN DISCOURSE: AN INVESTIGATION INTO THE LINGUISTIC STRATEGIES OF TWO AUTHORS
Elmira Məhərrəmova	*ADPU*	THE EFFECT OF ACTIVE LEARNING ON COGNITIVE ACTIVITU
Alper YILDIZ	*Çağ University*	WOMEN'S LANGUAGE IN DIGITAL DISCOURSE: AN INVESTIGATION ON THE USE OF SOCIAL MEDIA AND GAME TERMS BY FEMALE UNIVERSITY STUDENTS
Əlvan CƏFƏROV	*Azerbaijan State Educational University*	THE INCIDENT OF VOICE DROP IN THE DIALECTS OF SHISHGAYA VILLAGE, GOYCHE REGION, WEST AZERBAIJAN

ONLINE PRESENTATION PROGRAM

March 6-8, 2026

Zoom Meeting ID: 860 5266 6988
Zoom Passcode: 060708
Join Zoom Meeting: https://us02web.zoom.us/j/86052666988?pwd=iYKOSkN3ugOBuxyoD29l1lNqbxuWsZ.1

EXHIBITION

Date: 06.03.2026
Time: 10.00

Sema YOZGAT– RHYTHMIC GYMNAST

Başak BİLGİLİ KALYONCU– TRACE

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
(THE PROCEEDINGS BOOK)
https:// www.worldwomenconference.org/

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-1	Baku Time $14^{00} : 16^{00}$	Ankara Time $13^{00} : 15^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Ekrem GÜZEL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Ekrem GÜZEL	*R. Tayyip Erdoğan University*	DESIRE, CONSCIOUSNESS AND BOUNDARAY: THE EMERGENCE OF WOMEN'S WILL IN THE SERVET-I FUNUN NOVEL
Hasibe AMBARCIOĞLU	*Fırat University*	POST-MEMORY IN AYFER TUNÇ'S ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ (2025): IDENTITY CRISES OF ŞEHNAZ AND AYHAN
Nermin GÖKEL Gülden TÜM	*MEB*	A PORTRAIT OF ATTITUDES OF FEMALE AND MALE RESEARCHERS TOWARD WRITING ARTICLES IN EFL
Melike SOMUNCU	*Kahramanmaraş İstiklal University*	THE PROCESS OF MEANING PRODUCTION IN THE ACTION MODEL "INVISIBLE WOMEN: THE STORY OF THOSE WHO OVERCAME OBSTACLES"
Melike SOMUNCU	*Kahramanmaraş İstiklal University*	THE IMAGE OF WOMEN IN ADVERTISING AND LANGUAGE USAGE: "BIODERMA 'YOUR SKIN IS YOURS, BUT THE NET IS OURS' VOLLEYBALL COMMERCIAL
Mahmudova Ş. A	*Azerbaijan University of Languages*	DENOMINAL VERBS BASED ON SOMATIC NOUNS IN ENGLISH
F. M. ALLAHVERDİYEVA	---	CONTEXTUAL-FUNCTIONAL ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-2	Baku Time 14^{00} : 16^{00}	Ankara Time 13^{00} : 15^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Aslı SİS ÇELİK

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Bayza AKCAN Büşra CESUR	*Sivas Cumhuriyet University*	THE EFFECT OF ELECTROMAGNETIC FIELDS ON FERTILITY
Merve İLHAK Aslı SİS ÇELİK	*Atatürk University*	INNOVATIVE APPROACHES IN THE CLIMACTERIC PERIOD
Merve ÇAGATAY Aslı SİS ÇELİK	*Atatürk University*	INNOVATIVE APPROACHES IN INFERTILITY
Fatma KESKİN TÖRE Aslıhan AKSU	*Kahramanmaraş Sütçü İmam University*	THE EFFECT OF HUMAN PAPILLOMAVIRUS EDUCATION PROVIDED TO WOMEN ON THEIR LEVEL OF KNOWLEDGE ABOUT HUMAN PAPILLOMAVIRUS
Şeydanur OSMA Merve ÖKSÜZ Nülüfer ERBIL	*Ordu University*	MATERNAL GATEKEEPING AND ITS IMPACT ON FAMILY-CENTERED CARE: A WOMEN'S HEALTH NURSING PERSPECTIVE
Şeydanur OSMA Merve ÖKSÜZ Nülüfer ERBIL	*Ordu University*	REFLECTIONS OF PATRIARCHAL POWER STRUCTURES ON WOMEN'S HEALTH: A CHILDBIRTH AND NURSING PERSPECTIVE
Nur Fidan GÜNBATI Nülüfer ERBİL	*Ordu University*	GESTATIONAL DIABETES MELLITUS: EPIDEMIOLOGY, PERINATAL OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES
Nur Fidan GÜNBATI Nülüfer ERBİL	*Ordu University*	MENTAL HEALTH PROBLEMS IN THE PERINATAL PERIOD: EPIDEMIOLOGY, RISK FACTORS, OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-3	Baku Time 14^{00} : 16^{00}	Ankara Time 13^{00} : 15^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Tuğba DÜZENLİ

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Aysel YAVUZ	*Karadeniz Technical University*	MAKING WOMEN'S LIFE VISIBLE IN SPACE: A DESIGN EXPERIENCE THROUGH THE ENTHALPIC TRANSFORMATION OF A HEALTHCARE BUILDING
Aysel YAVUZ	*Karadeniz Technical University*	WOMEN'S PERSPECTIVE IN LANDSCAPE ARCHITECTURE EDUCATION: RETHINKING SPACE
Duygu AKYOL KUYUMCUOĞLU Sema MUMCU	*Karadeniz Technical University*	THE ROLE OF LANDSCAPE PLANNING IN A WOMEN-FRIENDLY CITY APPROACH: AN EVALUATION FOR LOCAL GOVERNMENTS
Tuğba DUZENLI Elif Merve ALPAK Nida KURAK SEZGİN	*Karadeniz Technical University*	BODY, SPACE, AND LINE: THE REPRESENTATION of WOMEN in BASIC DESIGN PROCESSES
Nida KURAK SEZGİN Tuğba DÜZENLİ Elif Merve ALPAK	*Karadeniz Technical University*	THE FORMAL EXPRESSION OF CONCEPTUAL THINKING IN THE BASIC DESIGN STUDIO: AN ANALYSIS OF STUDENT WORKS THROUGH THE THEME OF WOMEN

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-4	Baku Time $14^{00} : 16^{00}$	Ankara Time $13^{00} : 15^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Irina-Ana DROBOT

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Sargam Baweja	---	"SHE DOES IT ALL": WORKING MOTHERHOOD, EMOTIONAL LABOUR, AND THE GENDERED POLITICS OF CARE IN CONTEMPORARY WOMEN'S WRITING
Irina-Ana DROBOT	*Technical University of Civil Engineering Bucharest*	PERSONAL INDEPENDENCE IN MARRIAGE IN THE NOVELS MRS DALLOWAY BY VIRGINIA WOOLF AND PAVILION OF WOMEN BY PEARL S. BUCK
ODU Adejare Samuel Abdulrazaq Laro YUSUF	*Kwara State University*	LANUAGE PROMOTION AND DEVELOPMENT: A REVIEW OF WOMEN'S ROLES IN INDIGENOUS LANGUAGE REVITALISATION
Djihad Guerfa	*Algiers 2 University*	NAVIGATING IDENTITY ABROAD: GENDER, NATION, AND SELF IN MARGARET FULLER'S "AT HOME AND ABROAD" AND RALPH WALDO EMERSON'S "ENGLISH TRAITS"
Hasibe AMBARCIOĞLU	*Fırat University*	A PSYCHOANALYTIC FEMINIST READING OF COLM TOIBIN'S NORA WEBSTER (2014)
Derya GİTMİŞ	*Ondokuz Mayıs University*	WOMEN RISING FROM THEIR ASHES: THE PHOENIX METAPHOR IN THE CASES OF HESTER PRYNNE AND JANE EYRE

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-5	Baku Time $14^{00} : 16^{00}$	Ankara Time $13^{00} : 15^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Faima El Hilah

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Dhivya C Arunkumar R	*RVS Agricultural College*	EMPOWERING RURAL WOMEN FARMERS: PATHWAYS TO CLIMATE-RESILIENT AND SUSTAINABLE AGRICULTURE
Sadiq, M.S Singh, I.P Ahmad, M.M Sani, B.S	*SKRAU*	YOUTH–WOMEN NEXUS IN AGRIBUSINESS GLOCALIZATION: A RESEARCH REVIEW
Faima El Hilah Aicha Rossafi Safaa Rhaimi	*University Ibn Tofail*	TRANSMISSION OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE BY WOMEN IN RURAL COMMUNITIES : IMPLICATIONS FOR BIODIVERSITY CONSERVATION AND SUSTAINABLE HEALTHCARE
Seçil YURDAKUL EROL Gizem ŞAHİN Cansu ÖZTÜRK	*İstanbul University-Cerrahpaşa* *Sinop University*	WOMEN'S REPRESENTATION IN FOREST ENGINEERING EDUCATION AND ACADEMIC POSITIONS IN TÜRKİYE
Seçil YURDAKUL EROL Gizem ŞAHİN Halenur YAVUZ	*İstanbul University-Cerrahpaşa*	INTEGRATING GENDER EQUALITY INTO CLIMATE CHANGE POLICIES: AN ANALYSIS OF TÜRKİYE'S NATIONAL POLICY FRAMEWORKS
Md. Saikot Hasan Akhi Akther	*Bangladesh Agricultural University* *University of Rajshahi*	WOMEN AT THE FRONTLINE OF CLIMATE CHANGE ADAPTATION: EVIDENCE FROM BANGLADESH

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-6	Baku Time $14^{00} : 16^{00}$	Ankara Time $13^{00} : 15^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Jora Banda

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Serap YILMAZ Abdullah ÇİĞDEM	*Karadeniz Technical University*	SPATIAL AND PERCEPTUAL DIMENSIONS OF WOMEN-CENTERED LANDSCAPE DESIGN IN PUBLIC OPEN SPACES
Serap YILMAZ Abdullah ÇİĞDEM	*Karadeniz Technical University*	LANDSCAPE DESIGN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN DESIGNERS: SPATIAL AND PERCEPTUAL APPROACHES REFLECTED IN PUBLIC OPEN SPACE DESIGN
Jora Banda	*European University of Tirana*	AI-ENABLED DATA ANALYTICS FOR ASSESSING WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT IN EMERGING ECONOMIES
Md. Mahafuzur Rahman Shah Tania Akter Sujana Md Nadim Mahamood	*Begum Rokeya University*	EXPLAINABLE MACHINE LEARNING ASSESSMENT OF MATERNAL PREFERENCE FOR HUSBAND PARTICIPATION IN DELIVERY ROOM SUPPORT IN BANGLADESH

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-1, Hall-7	Baku Time $14^{00} : 16^{00}$	Ankara Time $13^{00} : 15^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Aisha Ohieku

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Shahida Kanwel	*Jiangsu University*	ORGANIZATIONAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT AS DETERMINANTS OF WORK ENGAGEMENT AMONG FEMALE NURSES
Aisha Ohieku	*University of Abuja*	THE PAY–GENDER INTERFACE: A SYSTEMATIC REVIEW OF INTERSECTIONAL OBSTACLES TO ACCURATE TRAUMA TRIAGE IN NIGERIAN TERTIARY HOSPITALS
Saba Moradi Alireza Ahmadi	*Fasa University of Medical Sciences*	MICROBIOTA–ESTROGEN INTERACTIONS IN BREAST CANCER: CLINICAL IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS
Alketa Çoku Artemisi Shehu	*Mother Teresa University Hospital Center*	STUDY OF THE IMPACT OF THE DIAGNOSIS WITH BREAST CANCER AT WOMEN IN ALBANIA
Mariami Managadze	*Tbilisi State Medical University*	THE PROBLEM OF MICROPLASTICS IN ENVIRONMENTAL MEDICINE
Nandini CHOUDHARY	*I. K. Gujral Punjab Technical University*	PRECONCEPTION NUTRITION AND ITS IMPORTANCE IN FAVOURABLE PREGNANCY OUTCOMES
Mohamed Bechir Rezgui	*University of Jendouba*	THE HISTORY OF WOMEN IN THE ARAB WORLD DURING THE MODERN PERIOD THROUGH CULTURAL MAGAZINES
Amisha Shabir Sidhu	*I. K. Gujral Punjab Technical University*	FORMULATION AND NUTRITIONAL EVALUATION OF AN IRON-FORTIFIED CHICKPEA BAR
Qabouch Hasna Lahrach Nadia Jaiti Fatima	*My Ismail University*	CONTRIBUTION TO THE BIOLOGICAL STUDY OF THE DATE MOTH (ECTOMYELOIS CERATONIAE) UNDER AMBIENT CONDITIONS

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-2, Hall-1	Baku Time 16^{30} : 18^{30}	Ankara Time 15^{30} : 17^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Hülya KAYA HASDEMİR

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Hülya KAYA HASDEMİR	---	PORTRAITS OF DISTINGUISHED WOMEN FROM ANCIENT MESOPOTAMIAN SOCIETIES: SCRIBE, POET, ORACLE, MATHEMATICIAN, ASTRONOMER, CHEMIST
Menekşe YILDIZ USLU	---	WOMEN'S NEWSPAPERS AND MAGAZINES IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE PUBLIC CONSTRUCTION OF WOMEN IN THE DISCOURSE OF MODERNIZATION
Erman YANIK Handan BİLİCİ	*Bartın University*	"VENTREM FERI!" ("STRIKE ME IN THE BELLY!"): MOTHERHOOD, THE BODY AND THE PERCEPTION OF THREAT IN TACITUS' ACCOUNT OF AGRIPPINA
Handan BİLİCİ	*Bartın University*	WOMEN'S LABOR AND WOMEN'S POWER IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: PRODUCTION, KNOWLEDGE, AND VISIBILITY IN THE CASE OF THE AMASTRIS EXCAVATION
Nurgül ALTIKAT	*Ondokuz Mayıs University*	REPRESENTATION OF WOMEN IN RECENT OTTOMAN TEXTBOOKS
Gülşen KILIÇ	*Eskişehir Osmangazi University*	AN EVALUATION OF INTERPRETATIONS REGARDING THE BEATING OF WOMEN IN THE CONTEXT OF VERSE 34 OF SURAH NISA
Gülşen KILIÇ	*Eskişehir Osmangazi University*	A FEMALE JURIST IN THE KARAHANID ERA: FATIMA BINTI SEMERKANDI
Kader ALTIN	*Erzincan Binali Yıldırım University*	THE SYMBOLISM OF WOMEN AND SHEEP IN TURKISH MYTHOLOGY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF FERTILITY, ABUNDANCE, AND THE COSMIC CYCLE
Elif KÖMÜRCÜ	*Erzincan Binali Yıldırım University*	THE POSITION OF CONCUBINES AND THE STATUS OF UMM AL-WALAD WOMEN IN THE SELJUK DYNASTY

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-2, Hall-2	Baku Time 16^{30} : 18^{30}	Ankara Time 15^{30} : 17^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Defne ÖCAL KAPLAN

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Nazlı ÖZEL Şifa İSPAHA İkra Nur ÖZBOLAT Hazan Gülcan DEMİR Sevil GÜNER	*Mersin University*	AN INVESTIGATIVE STUDY ON MENSTRUAL POVERTY AND MENSTRUAL TABOO AMONG FEMALE STUDENTS RESIDING IN PUBLIC DORMITORIES AFFILIATED WITH THE HIGHER EDUCATION CREDIT AND HOSTELS INSTITUTION
Mine YURDAKUL	*Mersin University*	ADOLESCENT PREGNANCY AS A MULTIFACTORIAL PUBLIC HEALTH ISSUE: SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS
Kübra YILDIZ Aslı SİS ÇELİK Yağmur KOÇAK	*Atatürk University*	MENOPAUSE FRIENDLY HEALTH SERVICES
Yağmur KOÇAK Aslı SİS ÇELİK Kübra YILDIZ	*Atatürk University*	REPRODUCTIVE JUSTICE AND WOMEN'S HEALTH NURSING
Songül KAYA Aslı SİS ÇELİK Seda TAMER	*Atatürk University*	GENDER-SENSITIVE/ GENDER RESPONSIVE CARE
Seda TAMER Aslı SİS ÇELİK Songül KAYA	*Atatürk University*	TRAUMA-INFORMED CARE AND WOMEN'S HEALTH NURSING
Kübra Nur KAVAKLI Emine ATICI	*İstanbul Okan University*	THE EFFECTS OF CLINICAL PILATES EXERCISES ON PAIN, SELF-ESTEEM, BODY IMAGE, DEPRESSION AND QUALITY OF LIFE IN WOMEN WITH DYSPAREUNIA
Defne ÖCAL KAPLAN	*Kastamonu University*	THE EFFECTS OF REPRODUCTIVE BIOLOGY ON PERFORMANCE IN FEMALE ATHLETES: MENSTRUAL CYCLE, HORMONES, AND PREGNANCY
Defne ÖCAL KAPLAN	*Kastamonu University*	MONITORING TRAINING LOAD IN FEMALE ATHLETES USING WEARABLE TECHNOLOGIES AND ITS RELATIONSHIP WITH PERFORMANCE

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026
Session-2, Hall-3

Baku Time
16^{30} : 18^{30}

Ankara Time
15^{30} : 17^{30}

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Bushra SUMAIYA

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Bushra SUMAIYA	*Integral University*	EMPOWERING WOMEN THROUGH EDUCATION: OVERCOMING BARRIERS AND ADVANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS 4 AND 5
By S.Shakthi Sree S.Swapana D.Aravindhan	*Bharath Institute of Higher Education and Research*	WOMEN STUDIES ON ALL DISCIPLINES
Bushra SUMAIYA	*Integral University*	WOMEN'S EDUCATION AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ADDRESSING BARRIERS TO ACHIEVE SDGS 4 AND 5
Jitendra Aherkar	*Atmiya University*	ACCESS TO EDUCATION AND ITS IMPACT ON WOMEN'S EMPOWERMENT IN SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE IN INDIA
Irfan Bashir Afshan Naseem Yasira Waqar Almas Shoaib Aisha Sami Aqila Rafiq Sajid Masood Abdul Malik Freeha Sherazi	*University of Management and Technology*	PROGRESSION CHALLENGES FOR FEMALE LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION
Adetunmbi L. AKINYEMI Olaoluwa Oluwaseun OGUNTUASE	*University of Ibadan*	ARTIFICIAL INTELLIGENCE UTILISATION AMONG POSTGRADUATE STUDENTS IN SELECTED UNIVERSITIES IN THE SOUTHWEST, NIGERIA

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-2, Hall-4	Baku Time 16^{30} : 18^{30}	Ankara Time 15^{30} : 17^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Maria Raluca Sotir

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Ermonela Xhafa	*National Agency of the Diaspora*	RECRUITMENT OF WOMEN AND MINORS INTO ORGANIZED CRIME AND TERRORISM
Hoang Thi My NHI	*Vietnam Academy of Social Sciences*	WOMEN UNDER SHARIA: COMPARATIVE LEGAL APPROACHES IN MALAYSIA, INDONESIA, AND BRUNEI
Alejandra Montes Sotelo Yazmin Isolda Álvarez García	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	LEGAL RECOGNITION AND SYMBOLIC LEGITIMACY: WOMEN'S AUTHORSHIP IN MEXICAN COPYRIGHT
Vatamanita MARIANA	*"Constantin Stere"University*	JUDICIAL TECHNICAL EXPERTISE IN CRIMINAL CONSTRUCTION CASES. THE ROLE OF THE EXPERT, PRACTICAL CHALLENGES, AND THE ALIGNMENT OF STANDARDS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND EUROPE
Maria Raluca Sotir	*ASEM and USPEE*	THE SALES CONTRACT AND THE PROTECTION OF WOMEN CONSUMERS IN CIVIL LAW
Obot, Afia-ama Udofia	*Akwa Ibom State Polytechnic*	GENDER DISCRIMINATION IN NIGERIAN CUSTOMARY LAW: CONSTITUTIONAL LIMITS AND JUDICIAL RESPONSES
Satish Kumar Singh	*Central University of Punjab*	WOMEN AND INTERNATIONAL LAW: RECONCEPTUALISING STRUCTURAL GENDERED VIOLENCE IN THE JURISPRUDENCE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT
Dorina SAJA Joana Qeleshi	*University of Tirana*	CRIMINAL JUSTICE AND GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF WOMEN: CHALLENGES AND REFORM PERSPECTIVES
Fernando García Gerónimo Yazmín Isolda Álvarez García	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	EXPOSURE OF PERSONAL DATA OF WOMEN JOURNALISTS AND ACTIVISTS: DIGITAL VIOLENCE, PRIVACY HARM, AND CHALLENGES WITHIN THE MEXICAN LEGAL FRAMEWORK

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-2, Hall-5	Baku Time 16^{30} : 18^{30}	Ankara Time 15^{30} : 17^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Muhammad FAISAL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Muhammad FAISAL	*Allama Iqbal Open University*	MENTORSHIP AS A CATALYST FOR WOMEN'S PARTICIPATION IN AI AND EMERGING TECHNOLOGIES IN PAKISTAN
Muhammad FAISAL	*Allama Iqbal Open University*	INCLUSIVE DIGITAL TRANSFORMATION: WOMEN'S ROLE IN PAKISTAN'S AI-DRIVEN INNOVATION ECOSYSTEM
Vaibhav Kant Singh Kapil Kumar Nagwanshi Samanvay Singh	*A Central University*	LITERATURE REVIEW AND PROPOSING COMPUTER ORIENTED TECHNOLOGIES FOR THE PEOPLE OF CHHATTISGARH ESPECIALLY TRIBAL WOMAN
Salai Chandrakalanidhi Thangapasumai J. Salai Thillai Thilagam	*G. Pulla Reddy Engineering College*	WOMEN IN MEIVAZHI: SPIRITUAL EQUALITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN THE TRUE PATH OF HIS HIGHNESS MEIVAZHI SALAI AANDAVARGAL
Manal CHOUBI	*Hassan II University of Casablanca*	MAGNETIC PROPERTIES AND MAGNETOCALORIC EFFECT OF FERRIMAGNETIC SYSTEMS BETWEEN THE ANALYTICAL APPROACH AND MONTE CARLO SIMULATION
Maria Zafar Shazia Shukrullah	*University of Agriculture Faisalabad*	FABRICATION OF ZnO-M-CoFe2O4 (M = TiO2, SiO2, CuO) HETEROJUNCTION PHOTOCATALYSTS FOR DEGRADATION OF ORGANIC POLLUTANTS
Sevil NAMAZOVA Aysel ASLANLI	*Azerbaijan State Oil and Industry University*	ZEOLITE-BASED MICROBIAL SYSTEMS FOR TWO-STAGE BIOCONVERSION OF LOW-MOLECULAR-WEIGHT HYDROCARBONS

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026
Session-2, Hall-6

Baku Time
16^{30} : 18^{30}

Ankara Time
15^{30} : 17^{30}

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Sibel KULA ÖLMEZ

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Şebnem ERKEBAY Arzu MORKOYUNLU Gönül KONAKAY Ayfer ÖZMEN	*Kocaeli University*	WOMEN EMPLOYEES AND GENDER-BASED STRUCTURAL BARRIERS IN HEAVY INDUSTRY AND MARITIME SECTORS: A LITERATURE REVIEW
Özlem EKMEKÇİ Burcu ARACIOĞLU	*Ege University*	WOMEN'S REPRESENTATION AND LEADERSHIP TRENDS IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS BASED ON GLOBAL INDUSTRY REPORTS
Nur ÖZER CANARSLAN	*Anadolu University*	GOOD PROVIDER IDENTITY AND OVERCONSUMPTION BEHAVIOR AMONG FEMALE CONSUMERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS OF TABLE PERFORMANCE FROM A MARKETING PERSPECTIVE
Sibel KULA ÖLMEZ	*Afyon Kocatepe University*	ARE "WOMEN-FRIENDLY COMPANIES" REAL? A STUDY ON HUMAN RESOURCES PRACTICES
Ebru PULAT Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU	*Tekirdağ Namık Kemal University*	WOMEN IN THE TRANSFORMATION OF FAMILY POLICIES IN TURKEY: HISTORICAL PROCESS AND THE 2025 YEAR OF THE FAMILY
Fulden Nuray KÜÇÜKERGİN Esin AYSEN	*Ankara Hacı Bayram Veli University* *Recep Tayyip Erdoğan University*	RETHINKING WOMEN'S EMPOWERMENT IN TOURISM: A PERSPECTIVE ON STRUCTURAL INEQUALITIES AND CARE BURDENS
Ayşe KONCAVAR	*Marmara University*	FROM SHANTYTOWN TO SUBJECTIFICATION: THE CONTRADICTORY REPRESENTATION OF WOMEN'S LIBERATION IN "A SIP OF LOVE"
Arzu AL Gülperi KÜÇÜKKARACA	*Marmara University*	DEMOGRAPHIC CRISIS, WORKING CONDITIONS, AND GENDER NORMS: THE DYNAMICS OF WOMEN'S PARTICIPATION IN THE WORKFORCE IN SOUTH KOREA

ONLINE PRESENTATIONS

06.03.2026 Session-2, Hall-7	Baku Time 16^{30} : 18^{30}	Ankara Time 15^{30} : 17^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Narjes Asgari Vartooni

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Mila Popović Mustafa Avdagić Željko Grubješić	*PIM University*	USE OF MANUFACTURED FOOD BY THE FEMALE POPULATION SOLD IN HEALTH INSTITUTIONS IN SMALL COUNTRIES
Mustafa Avdagić Mila Popović Željko Grubješić	*PIM University*	ESTABLISHING INTERNAL CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF HEALTH AND FOOD SAFETY IN HEALTH FACILITIES IN SMALL ECONOMIES, ESPECIALLY WHEN CONTROL IS ENTRUSTED TO FEMALE POPULATION
Zubia Shah	*Khyber Girls Medical College*	EXPLORING ANTHROPOMETRICS, BODY COMPOSITION, AND ANTIOXIDANT CAPACITY IN PREDIABETIC POPULATION WITH AND WITHOUT FAMILY HISTORY OF DIABETES
Huma Ikram Darakhshan Jabeen Haleem	*University of Karachi*	HORMONAL TRAJECTORIES AND PREVALENCE OF DEMENTIA IN PERI- AND PRE-MENOPAUSAL WOMEN: UNRAVELING THE CONNECTION
Shiv Kumar	---	BREAKING BARRIERS: GENDER INEQUALITY AND ACCESS TO SPORTS FACILITIES FOR WOMEN ATHLETES IN INDIA
Narjes Asgari Vartooni	*University of Isfahan*	BUILDING A NINJA PERFORMANCE TEAM: INTEGRATING STRENGTH, NUTRITION, AND RECOVERY SPECIALISTS
Rochdi DAIBI Jihane HILALI Fatima Zahra LAMRANI Jaouad ROUANE El Mokhtar ELOUALI Walid Bouzid Fouad BOUGHANZAI Abdelhalem MESFIOUI Youssef SQALLI HOUSSAINI	*Ibn Tofail University* *Hassan I University*	MENSTRUATION TRACKING IN SCHOOL HIIT RESEARCH: A PILOT RCT ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENT GIRLS
Nwakunite Lawrencia Chinasa	---	PROXIMATE AND MINERAL COMPOSITION OF TWO EDIBLE MUSHROOMS SPECIES FROM SOUTH WESTERN NIGERIA
Monika LOPUSZANSKA-DAWID	*Józef Piłsudski University*	TRENDS IN METABOLIC HEALTH AND NUTRITIONAL STATUS OF POLISH WOMEN: EVIDENCE FROM A 36-YEAR STUDY

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-1, Hall-1	Baku Time 11^{00} : 13^{00}	Ankara Time 10^{00} : 12^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Neslihan BALCI

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Dulce María Gerónimo HERNANDEZ Viridiana Haizea Cruz RANGEL Gloria Auristela Hernández PEREZ	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	AGING AND GERIATRIC HEALTH
Khristina PROTSAK Alexander PLAKIDA Volodymir TSEPKOLENKO	*Odessa National Medical University*	APPLICATION OF CELLULAR TECHNOLOGIES IN MODERN AESTHETIC MEDICINE
Manal Khanouchi Bilal EL-Mansoury Arumugam R. Jayakumar Omar El Hiba	*Chouaib Doukkali University*	INTEGRATING FEMALE BIOLOGY IN EXPERIMENTAL HEPATIC ENCEPHALOPATHY RESEARCH: ADDRESSING SEX-RELATED EVIDENCE GAPS
Mir-Hassan Moosavy	*University of Tabriz*	WOMEN'S ROLES IN FOOD SECURITY AND SUSTAINABLE NUTRITION: A GENDER-BASED REVIEW WITH GLOBAL AND MIDDLE EASTERN PERSPECTIVES
Sakshi Tomar Shabir Sidhu	*I.K. Gujral Punjab Technical University*	NUTRI-KANDALI: TRANSFORMING UTTARAKHAND'S STINGING NETTLE (URTICA DIOICA) INTO A HIGH-VALUE FUNCTIONAL FOOD FOR ENHANCED NUTRITION AND HEALTH
Avantika Thakur	*I.K. Gujral Punjab Technical University*	AN ANALYSIS OF ANXIETY AND DEPRESSION AMONG WORKING WOMEN
Mahima Verma	*I.K. Gujral Punjab Technical University*	FUNCTIONAL FOODS IN WOMEN'S HEALTH: FROM MENARCHE TO MENOPAUSE
Tamanna Sharma	*I.K. Gujral Punjab Technical University*	WOMEN'S HEALTH AND DIETARY FIBRE — GUT, HORMONAL AND METABOLIC PERSPECTIVES

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-1, Hall-2	Baku Time 11^{00} : 13^{00}	Ankara Time 10^{00} : 12^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Fakhra Jabeen

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Sabrina Roguai	*University of Khenchela*	COPPER OXIDE NANOPARTICLES FOR PHOTOCATALYTIC APPLICATIONS
Nesrine Benkhaira Kawtar Fikri-Benbrahim	*Sidi Mohamed Ben Abdellah University*	THYMOL AS A PROMISING NATURAL COMPOUND FOR ANTIMICROBIAL RESISTANCE CONTROL
Fakhra Jabeen	*Jazan University*	KINETIC STUDY OF ORGANIC COMPOUND WITH HYDROCHLORIC ACID BY TITRATION AND SPECTROPHOTOMETER
Hafsa Akram Sumayya Akram	*Government College Women University Faisalabad*	FROM LAB TO LEADERSHIP: ADVANCING WOMEN IN SCIENCE
Gulnar Atakishiyeva Sevinc Mukhtarova Nigar Ahmedova Irada Shikhaliyeva Gulnara Babayeva	*Baku State University* *Azerbaijan Technical University* *Azerbaijan State Pedagogical University*	PHARMACOKINETIC ADVANTAGES OF A NON–P-GLYCOPROTEIN SUBSTRATE DRUG CANDIDATE: AN IN SILICO EVALUATION
Gulnar Atakishiyeva Sevinç Muhtarova Shafiga İbrahimova Ayten Qajar	*Baku State University* *Azerbaijan Technical University*	IN SILICO ANALYSIS OF THE IMPACT OF POOR AQUEOUS SOLUBILITY ON THE BIOAVAILABILITY OF A DRUG-LIKE MOLECULE
Daniela Gheorghe Ana Neacsu	*Ilie Murgulescu of the Romanian Academy*	COMPARATIVE STUDY OF THE THERMODYNAMIC STABILITY OF SOME AMINO ACIDS AND THEIR NITRATE DERIVATIVES
R.Devadharshini Meenatchi.S Gomathy E Dr.W.Helen	*Bharath Institute Of Higher Education And Research*	CERVICAL CANCER PREVENTION AND HPV VACCINATION
Chinedu Happiness Uzoagulu	*State University of Medical and Applied Science*	COMPARISON OF GC-FID AND GC-MS BIOLOGICAL ACTIVITIES USING METHANOL FRACTION OF CUMINUM CYMINUM LEAVES
Babita Gupta	*Integral University*	REVOLUTIONIZING CANCER DIAGNOSIS: THE POTENTIAL OF 3D PRINTED NANOSENSORS

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-1, Hall-3	Baku Time $11^{00} : 13^{00}$	Ankara Time $10^{00} : 12^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Gülgün MISTIKOĞLU

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Nur Efsan ERUSTA	*Erzurum Technical University*	SPATIAL NEEDS AND PARTICIPATION OF WOMEN IN POST-DISASTER RECONSTRUCTION PROCESSES: A GENDER PERSPECTIVE STUDY
Nur Efsan ERUSTA	*Erzurum Technical University*	WOMEN IN CONSTRUCTION: EXPLORING SDG 5 AND SDG 8 THROUGH CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTS
Yaren Berfin ÇEÇEN Seher GÜZELÇOBAN MAYUK	*Gebze Technical University*	A RESEARCH ON THE EXAMINATION OF THE CURRENT ON-SITE CONDITIONS OF FEMALE ARCHITECTS
Büşra Damlanur UÇAR Gülgün MISTIKOĞLU	*Hatay Mustafa Kemal University*	THE ROLE OF WOMEN IN THE CONSTRUCTION SECTOR AFTER DISASTERS: THE CASE OF HATAY
Özlem SÜER Zeynep ALTAN	*İstanbul Beykent University*	EVIDENCE-RULE-RESOURCE-BASED MODELING OF DISCRIMINATION SIGNALS IN THE IT SECTOR
Ayşe ŞALMAN Elife AĞGÜRBÜZ Tamay YAZGAN	*Maltepe University*	COMMUNITY-BASED DIGITAL AND AI LITERACY TRAINING FOR HOUSEWIVES: AN IMPLEMENTATION AND IMPACT EVALUATION
Şeymanur KORUCUK SÖĞÜT	*Karamanoğlu Mehmetbey University*	REPRESENTATION OR SURRENDER? FORMS OF WOMEN'S REPRESENTATION ON SOCIAL MEDIA

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-1, Hall-4	Baku Time 11^{00} : 13^{00}	Ankara Time 10^{00} : 12^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Rehana Kanwal

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Florina Ravariu	---	COMBINED TECHNIQUES IN THE JEWELLERY ART: CROCHETED WIRES COMBINED WITH PERFORATED, WELDED, POLISHED SHEET METAL AND SEMIPRECIOUS STONE OF CHRYSOPRAZ
Riya Jain	*University of Delhi*	WOMEN IN DIASPORIC NATIONALISM : POLITICAL ACTIVISM OF MADAM BHIKAJI CAMA
Tahreer Farouk Mohammad Waheeb	*Hashemite University*	THE ROLE OF AZERBAIJANI WOMEN IN PRESERVING AZERBAIJANI INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN ARMENIA
Rehana Kanwal	---	THE STATUS OF WOMAN IN PRE AND POST-ISLAMIC ARABIAN PENINSULA WITH SPECIFIC REFERENCE
Joy Nneka Uchenye, Ejikeme	*University of Nigeria*	WOMEN AS CUSTODIANS OF INDIGENOUS CRAFT SKILLS AND THEIR CONTRIBUTIONS TO CULTURAL HERITAGE TOURISM DEVELOPMENT IN INYI, NIGERIA

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026
Session-1, Hall-5

Baku Time
11[00] : 13[00]

Ankara Time
10[00] : 12[00]

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Nülüfer ERBİL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Hilal ŞEN ÖKSÜZ Yılda Arzu ABA	*Bandırma Onyedi Eyül University*	MANAGEMENT OF PAIN AND ANXIETY EXPERIENCED BY PREGNANT WOMEN DURING THE AMNIOCENTESIS PROCEDURE: PHARMACOLOGICAL AND NON-PHARMACOLOGICAL APPROACHES
Meral MOR Mine YURDAKUL	*Mezitli 75th Anniversary Family Health Center* *Mersin University*	CERVICAL CANCER: CURRENT APPROACHES TO PREVENTION, SCREENING AND EARLY DIAGNOSIS
Merve ÖKSÜZ Şeydanur OSMA Nülüfer ERBİL	*Giresun University* *Ordu University*	PRONATALIST APPROACHES AND WOMEN'S AUTONOMY: A REVIEW FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S HEALTH NURSING
Merve OKSUZ Şeydanur OSMA Nülüfer ERBİL	*Giresun University* *Ordu University*	THE DECLINING EFFECT OF ESTROGEN: SYSTEMIC CHANGES DURING MENOPAUSE
Hilal Gül BOYRAZ YANIK Aleyna KALE Nülüfer ERBİL	*Ordu University*	POSTPARTUM BODY IMAGE IN THE DIGITAL AGE: THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USE ON MATERNAL HEALTH
Hilal Gül BOYRAZ YANIK Özlem AKIN YAMAK Nülüfer ERBİL	*Ordu University* *Recep Tayyip Erdoğan University*	AN OVERLOOKED AREA IN WOMEN'S HEALTH: PELVIC FLOOR AWARENESS
Ozlem AKIN YAMAK Hilal Gül BOYRAZ YANIK Nülüfer ERBİL	*Recep Tayyip Erdoğan University* *Ordu University*	THE IMPACT OF MENSTRUAL SYMPTOMS ON WORK AND EDUCATIONAL PARTICIPATION AND PERFORMANCE
Gizem KILIÇ AYDOĞDU Yılda Arzu ABA	*Bandırma Onyedi Eylül University*	PERCEIVED NURSING CARE AND QUALITY OF LIFE IN THE GYNECOLOGIC CANCER CARE CONTINUUM: AN EVIDENCE-BASED REVIEW

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-1, Hall-6	Baku Time $11^{00} : 13^{00}$	Ankara Time $10^{00} : 12^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Mine BEKAR

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Özge ÖZMEN Hande ŞAHİN	*Kırıkkale University*	WOMEN AND ANTI-AGING: AN ASSESSMENT OF ANTI-AGING CULTURE AND AESTHETICS
Mine BEKAR Gökçe BEKAR	*Sivas Cumhuriyet University* *Bournemouth University*	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EARLY DIAGNOSIS OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS
Gökçe BEKAR Mine BEKAR	*Bournemouth University* *Sivas Cumhuriyet University*	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EARLY DIAGNOSIS OF GYNECOLOGICAL CANCERS
Emel YÜREK Leyla KESKİNGÖZ Aslı EKER	*Mersin University*	EVALUATION OF FACTORS ASSOCIATED WITH THE AWARENESS OF GENDER-SPECIFIC ROUTINE HEALTH SCREENINGS AMONG FEMALE UNIVERSITY STUDENTS
Sude DOKSAL Aliye KAŞARCI HAKAN Tolga BARIŞIK Ahmet Mert AYDIN	*Istanbul Yeni Yüzyıl University* *Dogus University*	REFLECTIONS OF WORKPLACE HARASSMENT (MOBBING) AGAINST WOMEN IN THESES CONDUCTED IN TÜRKİYE
Begüm GÜNTÜRKÜN Emre Batuhan KENGER	*İstanbul Bilgi University*	EVALUATION OF NUTRITIONAL REQUIREMENTS IN FEMALE ATHLETES ACROSS THE LIFESPAN
İpek AKYUZ Uğur GÜNŞEN	*T. C. Bandırma Onyedi Eylül University*	CELLULITE AND NUTRITION
Duygu DURMAZ Uğur GÜNŞEN	*T. C. Bandırma Onyedi Eylül University*	GROWING RISK FOR WOMEN: POLYCYSTIC OVARY SYNDROME (PCOS) AND NUTRITION

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026
Session-1, Hall-7

Baku Time
11[00] : 13[00]

Ankara Time
10[00] : 12[00]

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Özlem OKTAL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Mehmet Ali ENGİN	*Karadeniz Technical University*	INVISIBLE DISCRIMINATION IN THE DIGITAL LABOUR PROCESS: MICROAGGRESSIONS AGAINST WOMEN WORKERS
Yavuz ASLAN	*Mardin Artuklu University*	STRUCTURAL BARRIERS IN MIGRANT WOMEN'S ACCESS TO SOCIAL SERVICES: A GENDER-SENSITIVE SOCIAL WORK ANALYSIS
Günay HASANOVA Özlem OKTAL	*Ganja State University* *Anadolu University*	THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE ON HOSTILE SEXISM: AN EXAMINATION IN A SAMPLE OF WOMEN EMPLOYEES
Emel KARAŞAHİN Neslişah BAŞBUĞ	*Dokuz Eylul University*	THE CRITIQUE OF THE DISCOURSE ON WOMAN, SILENCE, AND VIRTUE
Şebnem ERKEBAY Şükrü SATILMIŞ Cem ERKEBAY Muhammed BAMYACI	*Kocaeli University*	GIVING FEMALE NAMES TO SHIPS AND THE SYMBOLIC FORMATION OF GENDER IN MARITIME CULTURE
Alev Ece İKİZ Mavisu KIRBIYIK Fatma Ebru İKİZ Nurcan KIRBIYIK	*Izmir Turkish College* *Suphi Koyuncuoğlu Anatolian High School* *Dokuz Eylül University*	WOMEN'S PERCEPTION OF BEAUTY, BODY IMAGE AND CHEMICALS: A YOUNG PERSPECTIVE ON THE IMPACTS OF THE TECHNOLOGICAL AGE
Məmmədova Esmira FƏRHAD QIZI	*ADPU*	WOMEN ARE THE LEADING FORCE OF SOCIETY
Səbinə Mahmudova	*Nakhchivan State University*	ENGINEERS OF THE FUTURE: GIRLS' PATH TO TECHNOLOGY

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-1	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Sheetal Prasad

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Sheetal Prasad	*Amity University*	UNLOCKING WOMEN'S WORK IN INDIA: LESSONS FROM BANGLADESH'S EXPERIENCE
Yusuf Ahmed Tijjani Fatima Dikko	*Ahmadu Bello University*	THE ROLE OF AI IN THE AGE OF DISRUPTION: AN EMPIRICAL INVESTIGATION LINKING AI LEADERSHIP, WOMEN WORKFORCE AGILITY, AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE IN NIGERIAN COMMERCIAL BANKS
Chigozie Jude ODUM	*University of Nigeria Nsukka*	ECOTOURISM DESTINATION PLANNING AND DEVELOPMENT: WHERE IS THE WOMAN?
Katerina Katsarska	*Bulgarian Academy of Sciences*	AGE DISCRIMINATION AND ATTITUDES TOWARDS WORK AMONG WORKERS OVER 55 YEARS OLD
Meltem INCE YENILMEZ	*Izmir Democracy University*	WOMEN, WORK, AND POLITICS IN JAPAN: THE HISTORICAL STRUGGLE OF FOUR PERSPECTIVES
Marine Metreveli Mzia Kokhia	*Ilia State University*	RURAL TOURISM AND WOMEN ENTREPRENERSHIP
Mussabalina Dinara Maldynova Aizhana Nazgul AIDARGALIYEVA Askhat Kozhumov	*Abai Kazakh National Pedagogical University*	GENDER INEQUALITY IN LABOR MARKETS OF CIS COUNTRIES: EVIDENCE FROM INTERNATIONAL STATISTICS
Ivonne Adriana Gaytán Bertruy José Daniel García Mena	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	THE AUTONOMY OF THE CRIME OF TRANSFEMINICIDE IN MEXICO: A COMPARATIVE ANALYSIS IN RELATION TO THE FIGURE OF GENERIC FEMICIDE

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-2	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Ananda Majumdar

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Ananda Majumdar	*Harvard University*	WOMEN'S ROLES AND CONTRIBUTIONS IN MEDIEVAL SOCIETY: ECONOMIC, LEGAL, AND POLICAL SCENARIOS
Gorana Bandalović Matea Čular	*University of Split*	YOUNG WOMEN'S PERSPECTIVES ON ABORTION: A SOCIOLOGICAL STUDY IN SPLIT, CROATIA
Ananda Majumdar	*Harvard University*	EXPLORING EXPRESSIONS OF DEVOTION IN MARRIAGE: A STUDY OF SUBTLE ACTS OF LOVE
Noorjan Mossawi Samira Nasirzadeh	*Ahlul Bayt International University*	DEVELOPING DECISION-MAKING SKILLS IN WOMEN
Noorjan Mossawi	*Ahlul Bayt International University*	SOCIAL RESILIENCE TRAINING FOR ACTIVE WOMEN
Sareh Larijani Hajar Ehsani	*Ahlul Bayt International University*	THE ROLE OF WOMEN IN ESTABLISHING GENDER PEACE WITHIN AFGHAN FAMILIES
Nasrin Ziayee Samira Nasirzadeh	*Ahlul Bayt International University*	WOMEN'S EMPOWERMENT AND DEVELOPMENT THROUGH SPORT: A MULTI-FACETED ANALYSIS WITH RELIGIOUS, SOCIO-POLITICAL, CULTURAL, ECONOMIC, AND HISTORICAL PERSPECTIVES, AND FUTURE OUTLOOK
Priyanshi Verma	*University of Delhi*	WOMEN AT THE FRONTLINES OF CLIMATE GOVERNANCE: GENDERED SURVIVAL, ECOLOGICAL KNOWLEDGE, AND THE POLITICS OF ADAPTATION

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026
Session-2, Hall-3

Baku Time
13^{30} : 15^{30}

Ankara Time
12^{30} : 14^{30}

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Işıl IŞIK

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Gül ERGÜN Serpil ABALI ÇETIN Işıl IŞIK	*Burdur Mehmet Akif Ersoy University* *Izmir Bakırçay University* *Yeditepe University*	WOMEN'S PUBLIC TRANSPORTATION EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITY: A QUALITATIVE STUDY
Gül ERGÜN Serpil ABALI ÇETIN Işıl IŞIK	*Burdur Mehmet Akif Ersoy University* *Izmir Bakırçay University* *Yeditepe University*	GENDER-BASED VIOLENCE IN TRAFFIC: A PHENOMENOLOGICAL STUDY ON WOMEN'S EXPERIENCES
Fatma Nur YAVUZ Sevil ŞAHİN Sena KAPLAN	*Ankara Medipol University* *Ankara Yıldırım Beyazıt University*	EVALUATION OF A FEMALE PATIENT DIAGNOSED WITH HYPOPARATHYROIDISM AND HYPOCALCEMIA ACCORDING TO THE ROY ADAPTATION MODEL AND LAZARUS TRANSACTIONAL STRESS MODEL
Nazife AKAN Aysel DOĞAN Fügen ÖZCANARSLAN Yağmur SÜRMELİ Neslihan ÖZCANARSLAN Behire SANÇAR Büşra YÜRÜK Edibe SAHİL	*Toros University* *Higher Specialization University* *Harran University* *Mersin Metropolitan Municipality Department of Women and Family Services*	WOMEN'S WELLNESS SERIES: A SOCIAL IMPACT PROJECT EXAMPLE REGARDING URINARY INCONTINENCE
Fatma ER Serap ALTUNTAŞ	*Inönü University* *Bandırma Onyedi Eylül University*	A STUDY ON THE WORKING LIFE OF FEMALE NURSES
Vacide AŞIK ÖZDEMİR	*Recep Tayyip Erdoğan University*	OBJECTIVE MEASUREMENT METHODS OF MIGRAINE IN WOMEN: CURRENT EVIDENCE AND POTENTIAL CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE
Fatma AKSOY ŞIRIN Şule BIYIK BAYRAM	*Ordu University* *Karadeniz Technical University*	DIGITAL TECHNOLOGIES USED IN THE DIAGNOSIS, MANAGEMENT, AND FOLLOW-UP OF EXTRAVASATION
Fatma AKSOY ŞIRIN Şule BIYIK BAYRAM	*Ordu University* *Karadeniz Technical University*	ARE THE RISK FACTORS FOR PHLEBITIS, INFILTRATION, AND EXTRAVASATION PREVENTABLE?

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-4	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Namık Kemal ŞAHBAZ

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Namık Kemal ŞAHBAZ	*Mersin University*	A WOMAN'S STORY TORN BETWEEN ACADEMIC AUTHORITY AND OBSESSIVE LOVE, AS TOLD BY A FEMALE AUTHOR: ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ
Namık Kemal ŞAHBAZ Bengül BİROĞLU ŞAHBAZ	*Mersin University* *Şehit Kübra Doğanay Girls' Anatolian Imam Hatip High School*	MAKING A DIFFERENCE BY WRITING STORIES: A PROJECT TO RAISE AWARENESS ABOUT CANCERS AFFECTING WOMEN AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS
Şaziye DİNÇER BAHADIR	*Kırşehir Ahi Evran University*	WOMEN IN HISTORICAL MEDICAL TEXTS
Gunel Mahmudova	*Baku State University*	LINGUO-CULTURAL DETERMINANTS OF DOMESTIC NOMINATION IN ENGLISH AND AZERBAIJANI
Bahar ÖZŞEN	*Atatürk University*	THE VOICE OF THE REPUBLIC: WOMEN'S REPRESENTATION ON THE TURKISH OPERA STAGE IN THE PROCESS OF MODERNIZATION
Leyla ÖNEN	*Giresun University*	AN EXAMINATION OF THE WORKS OF MARAL REHMANZADE, THE FIRST PROFESSIONAL FEMALE ARTIST IN AZERBAIJAN PAINTING
Eda Seda TOSUN	*Giresun University*	SABIHA BENGUTAŞ: TURKIYE'S FIRST FEMALE SCULPTOR AND THE TRADITION OF REALIST PORTRAITURE
Fadime ÖZLER KAYA	*Erciyes University*	COURT WOMEN WHO SHAPED MUGHAL ART/BEGUMS
Sefa SÖĞÜT	*Ankara University of Music and Fine Arts*	BEYOND GRACE: A VIRTUOSITY: GEVHER SULTAN AND THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FEMALE MUSICIANS IN THE OTTOMAN PALACE

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-5	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Ergün HASGÜL

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Tuba BATU Derya MeltemKOÇAK	*Çanakkale Onsekiz Mart University*	FROMINVISIBLELABORTOVISIBLE ART: TRACES OF WOMEN'SLABOR IN FEMINIST ART
Tuba BATU Elif KÜFECİ	*Çanakkale Onsekiz Mart University*	THE PERSONAL AS POLITICAL: TRAUMA, REPRESENTATION, AND PUBLIC MEMORY IN WOMEN'S ARTISTIC PRACTICES
Songül ŞENLİK	*Doğuş University*	THE HISTORICAL CONTINUITY of WOMEN'S EMOTIONAL LABOR: FROM THE OTTOMAN HAREM to MODERN CIVIL AVIATION
Merve AYDOĞDU ÇELİK	*Tekirdağ Namık Kemal University*	GLOBAL WOMEN'S MOVEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL ACTIVISM
Merve AYDOĞDU ÇELİK	*Tekirdağ Namık Kemal University*	DIGITAL ACTIVISM: AN ANALYSIS OF HASHTAG MOVEMENTS IN TÜRKİYE
Yasemin AYBAR Gülay GÜNAY	*Ministry of National Education* *Karabük University*	THE TRANSFORMATION OF SOCIAL POLICIES FOR WOMEN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATION POLICIES IN TURKEY AND GERMANY
Ergün HASGÜL Gülay GÜNAY	*Health Sciences University* *Karabük University*	THE MEDIATING ROLE OF LOCUS OF CONTROL IN THE INFLUENCE OF SEXIST ATTITUDES ON HOSTILE HETEROSEXUAL BELIEFS
Rumeysa SEVEN	*Iğdır University*	BEING A WOMAN IN ACADEMIA: A LITERATURE-BASED EVALUATION OF INVISIBLE LABOR AND MULTIPLE ROLES

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-6	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Ijeoma C Ogbonnaya

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Afshan Naseem Bushra Mumtaz	*University of Management and Technology*	EXPLORING PRIMARY SCIENCE TEACHERS' VIEWS, CLASSROOM PRACTICES, AND DIFFICULTIES IN DEVELOPING AI-BASED TEACHING RESOURCES
Thai Cong Dan Thach Chanh Da	*Can Tho University*	FEMALE MEDICAL STUDENTS' PERCEPTIONS OF LEARNING ENGLISH FOR FUTURE MEDICAL CAREERS: A QUALITATIVE STUDY IN VIETNAM
Shalini S, Priyanka K, Aishwarya S, Varshana Deepa M	*R.M.K. Engineering College*	THE ROLE OF EDUCATION IN WOMEN'S EMPOWERMENT
Ijeoma C Ogbonnaya	*University of the Free State*	EXPLORING THE DEVELOPMENT OF WOMEN TEACHER LEADERSHIP FROM SOUTH AFRICAN SECONDARY SCHOOLS
Ufinabe Ruth USHIKEMEN Ojo Oluwole SIMEON	*University of Abuja*	INFLUENCE OF INSURGENCY ON GIRL-CHILD ENROLMENT, RETENTION AND PROGRESSION AMONG SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ZAMFARA STATE, NIGERIA: IMPLICATIONS FOR GUIDANCE
Irina Lyubanets Irina Kopytich Elena Lobkovskaya	*Baranovichi State University*	AI CHATBOTS IN EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES
Solomon Onen Abam Bisola Esther Olusegun David Oloruntoba Aransiola	*Lagos State University*	BRIDGING THE GENDER DIGITAL DIVIDE: INTEGRATING GENERATIVE AI IN GIRLS' STEM EDUCATION IN NIGERIAN SECONDARY SCHOOLS

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-2, Hall-7	Baku Time 13^{30} : 15^{30}	Ankara Time 12^{30} : 14^{30}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Iliichuk Liubomyra

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Niksha Ravi Mehta	*Govt. College of Education*	WOMEN'S SKILL DEVELOPMENT UNDER NEP 2020: VOCATIONAL EDUCATION AND AI
Tomi Ogundipe Ayomide Jennifer Abioye	*University of Ibadan*	AWARENESS, PERCEPTION AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AMONG CHEMISTRY SENIOR SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN IBADAN OYO STATE, NIGERIA
Iliichuk Liubomyra	*Vasyl Stefanyk Carpathian National University*	INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE UNIVERSITY IN DEVELOPING THE INTERNAL HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM
I.M. Sirojiddinova	*University of Economics and Pedagogy*	THE ROLE OF APPLYING A CLUSTER APPROACH IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM TO IMPROVE ECONOMIC EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS
R . Kishore K . Vaishnavi S . Meenatchi	*Bharath Institute Of Higher Education And Research*	IMPORTANT OF WOMEN'S EDUCATION
Oyerinde Zainab Oyefunke Sodiq Adetunji Adekola	*Federal University Wukari University of Abuja*	ATTITUDE AND INFORMATION SEEKING BEHAVIOUR OF LITERATE PREGNANT WOMEN IN UNIVERSITY OF ILORIN TEACHING HOSPITAL
Nituja Singh Monalisha Medha Malay	*Delhi University*	WOMEN IN CORPORATE GOVERNANCE: BEYOND TOKENISM TO TRANSFORMATIVE LEADERSHIP
Savulescu NATALIA IULIA Vatamanita MARIANA	*"Constantin Stere"University*	FROM SCREEN TO INFRASTRUCTURE: EMERGING CRIMINAL LAW RISKS FOR THE PROTECTION OF MINORS

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-3, Hall-1	Baku Time 16^{00} : 18^{00}	Ankara Time 15^{00} : 17^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Yar Zar Chit

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Kübra AŞIK AKDEMIR	*Çankırı Karatekin University*	BEYOND ECONOMIC EMPOWERMENT: WOMEN'S COOPERATIVES AS SITES OF PRACTICING AGENCY
Nandini Khandelwal	---	FEMINISM VS MISOGYNY: A STUDY ON MISCONCEPTIONS REGARDING FEMINISM ACROSS GENERATIONS IN CONTEMPORARY SOCIETY
Yar Zar Chit	*Sagaing University of Education*	EXAMINING COGNITIVE FOCUS: A COMPARATIVE STUDY ON ATTENTION CONTROL OF COLLEGE GIRLS
Hatice ÖZER	*Mimar Sinan Fine Arts University*	WOMEN'S DISTINCT POSITION IN THE ORGAN TRANSPLANT WAITING PROCESS: PRELIMINARY FINDINGS FROM A QUALITATIVE STUDY OF WOMEN AWAITING UTERUS TRANSPLANTATION
Narjis Al-Haggag Duaa N. Mejbil Nadhim M. Faleh Muhammed Salman Abbas Zahraa N. Faleh	*Aliraqia University*	WOMEN IN ISLAM: FATIMA AL-ZAHRA AS A MODEL OF FEMININE ETHICAL VALUES
Fatima Bouizzal Youssef EL Madhi Moulay laarbi Ouahidi	*University Ibn Tofail*	EFFECTS OF EARLY MATERNAL SEPARATION STRESS AND LPS-INDUCED NEUROINFLAMMATION ON ANXIETY- AND DEPRESSION-LIKE BEHAVIORS IN WISTAR RATS
Fatma Şeyma KALKAN İNAN	*Middle East Technical University*	MATERNAL EMOTION REGULATION AS A PREDICTOR OF CHILDREN'S GENDER ROLE TRAITS
Arop Sylvia Kaka David Ugal	*Federal University of Lafia*	WOMEN-SPECIFIC FASHION AND APPAREL VALUE CHAIN MSMES AND SOCIO-ECONOMIC OUTCOMES OF WOMEN IN NORTH CENTRAL NIGERIA
Santha Sorubini P Jayasree Krishnan	*VISTAS*	DIGITAL FEMINISM AND SOCIOECONOMIC AGENCY: REFRAMING EMPOWERMENT AMONG GEN Z WOMEN IN THE GLOBAL SOUTH

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-3, Hall-2	Baku Time 16^{00} : 18^{00}	Ankara Time 15^{00} : 17^{00}	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Anita CUCOVIĆ

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Sobia Naseem Muhammad Mohsin	*Hunan University of Humanities*	WOMEN'S EMPLOYMENT AND ITS IMPACT ON FAMILY SUPPORT AND NATIONAL ECONOMIC GROWTH: AN OVERVIEW OF PAKISTAN
RAHMOUNI Hanane	*University of Oran 2 Mohamed Ben Ahmed*	YOUNG FEMALE ENTREPRENEUR, BUSINESS WORLD
Anita CUCOVIC Mimoza LUTA Selima GUTIĆ	*University of Haxhi Zeka*	WOMEN IN STRATEGIC POSITIONS IN SENIOR MANAGEMENT
Omowunmi, Joshua Olusegun Salako, Oluwaseun Adewale	---	THE EFFECT OF ENTREPRENEURSHIP SKILLS AMONG FEMALE STUDENTS AND REDUCTION OF UNEMPLOYMENT IN NIGERIA. A STUDY OF FEDERAL POLYTECHNIC ILARO, ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT CENTER
Omowunmi, Joshua Olusegun Salako, Oluwaseun Adewale Edun, Olayinka Madinat	---	THE ROLE OF WOMEN IN RURAL ELECTION AND SUSTAINABLE DEMOCRACY IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA OF OGUN STATE
Atixhe Maksuti	*University of Tetovo*	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (SMES)
Florentina Pérez Hernández Daniela Alejandro de la Cruz Gloria Auristela Hernández Pérez	---	RETOS Y AVANCES DE LAS DEFENSORAS DE TERRITORIOS CHALLENGES AND ADVANCES OF WOMEN DEFENDERS OF TERRITORIES
Asal Moosavy	*University of Tabriz*	A GLOBAL SYSTEMATIC REVIEW OF WOMEN'S PARTICIPATION AND LEADERSHIP IN INDUSTRIAL ENGINEERING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND DIGITAL TRANSFORMATION
Musfiq Al Mahadi	*Ritsumeikan University*	FROM MARGINS TO THE CENTER: HOW WOMEN'S ADAPTIVE PRACTICES CHALLENGE GENDER NORMS IN DROUGHT-AFFECTED BANGLADESH

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-3, Hall-3	Baku Time $16^{00} : 18^{00}$	Ankara Time $15^{00} : 17^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Kurmanova Ademi

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
T. Kayalvizhiroja Jayasree Krishnan	*Vels Institute of Science*	RECRUITMENT IN THE IT INDUSTRY: STRUCTURAL MECHANISMS BEHIND WOMEN'S UNDERREPRESENTATION IN SENIOR LEADERSHIP
Heno Merlin C P S Jayasree Krishnan	*Vels Institute of Science*	WORKPLACE FACTORS AND TURNOVER INTENTION AMONG FEMALE EMPLOYEES
Priya Vinod Melvin Victor	*Christ University*	BREAKING THE GLASS CEILING: STRUCTURAL BARRIERS AND STRATEGIC INTERVENTIONS IN CORPORATE LEADERSHIP
C. U. Agbedo C. E. Krisagbedo W. Ocheme V. O. Aruah	*University of Nigeria*	DISCURSIVE CONSTRUCTIONS OF GENDERED WHATSAPP MEMES AS DIGITAL HISTORIOGRAPHY IN NIGERIA
Kurmanova Ademi	---	MODERN APPROACHES TO POLITICAL COMMUNICATION: A PHONOSTYLISTIC ANALYSIS OF CONTEMPORARY POLITICAL LEADERS' SPEECHES
Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna Abdymukhtar Tomiris Abaykyzy	*S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University*	ALGORITHMIC COMMUNICATION CONTROL AND GENDER BIAS: PLATFORM GOVERNANCE AS A MECHANISM OF GENDERED DIGITAL COMMUNICATION SUPPRESSION
Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna Khassanov Alisher Farhatovich	*S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University*	TELECOMMUNICATION INFRASTRUCTURE AS A BASIS FOR WOMEN'S REMOTE EMPLOYMENT
C P Rashmi Mahita Sanil	*Amity University Bengaluru*	NEGOTIATING AUTONOMY: PSYCHOLOGICAL CONTROVERSY, CHOICE AND FEMALES AGENCIES IN MODERN HINDI CINEMA

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026
Session-3, Hall-4

Baku Time
16^{00} : 18^{00}

Ankara Time
15^{00} : 17^{00}

ID: 860 5266 6988
Password: 060708

HEAD OF SESSION: Eguono Evi Ejuvwiekoko

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Zahiduzzaman Zahid Nazmin Naher Nipa	*University of the Cumberlands*	EMPOWERING RURAL WOMEN IN BANGLADESH THROUGH ISLAMIC FINTECH AND ETHICAL DIGITAL FINANCE: A PATHWAY TO CLIMATE-RESILIENT LIVELIHOODS AND GENDER EQUALITY
Eguono Evi Ejuvwiekoko	*Western Delta University*	EMERGING TECHNOLOGY IN CONVENTIONAL CREATIVITY OF ACCOUNTING AND AUDITING DIGITAL TRANSFORMATION IN NIGERIA
DIOUANI Hela GRAA Amel MERADI Samir	*Djillali Liabes University*	WOMEN IN DIGITAL MARKETING : CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROFESSIONAL EMPROWERMENT
Mr. JEEVA.M Mr. SURYA	*Affiliated to Bharathidasan University*	WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND PMMY IMPACT: SANCTIONED AMOUNT ANALYSIS ACROSS SHISHU, KISHORE, TARUN
Mulikat FolaShade Usman M. K. Kamba	*Usmanu Danfodiyo University*	IMPACT OF GLOBALIZATION ON BUSINESS PERFORMANCE (STUDY OF SELECTED WOMEN IN SMALL BUSINESS IN ABUJA)
Rahimova Yuduz Atamyradovna	*University of Turkmenistan*	DIGITAL ENTREPRENEURSHIP: NEW OPPORTUNITIES FOR WOMEN IN THE DEVELOPING WORLD
Marijana Zimonjic	*Megatrend University*	DIGITAL TRANSFORMATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SMALL OPEN ECONOMIES
Iges Banda	*Western Balkans University*	MEASURING POVERTY AND INEQUALITY AMONG WOMEN: DATA ANALYTICS INNOVATIONS IN DEVELOPING ECONOMIES
Dhurata Premti	*University of Tirana*	OPPORTUNITIES FOR POLICIES TO ACCELERATE EMPOWERMENT AND REDUCE ENVIRONMENTAL BARRIERS

ONLINE PRESENTATIONS

07.03.2026 Session-3, Hall-5	Baku Time $16^{00} : 18^{00}$	Ankara Time $15^{00} : 17^{00}$	ID: 860 5266 6988 Password: 060708

HEAD OF SESSION: Alina Solnyshkina

AUTHOR(S)	ORGANISATION	TOPIC TITLE
Ramiza Zia Anam Khan Umm Eman Syed	*Rawalpindi Women University*	THE IMPACT OF NOMOPHOBIA ON BRAIN FOG: MEDIATING ROLE OF QUALITY OF SLEEP AMONG YOUNG NOVICE DRIVERS
Narjes Asgari Vartooni Mahmoud Afrouz	*University of Isfahan*	FEMINIST TRANSLATION AND THE IN/VISIBILITY DEBATE
Narjes Asgari Vartooni	*University of Isfahan*	WOMEN'S SPORT: THE SCIENCE OF BUILDING SUSTAINABLE FITNESS HABITS WITHOUT INJURY
Fatemeh Aghakhani Chegeni Narjes Asgari Vartooni Mahmoud Afrouz	*University of Isfahan*	FEMINIST TRANSLATION STRATEGIES: FROM INTERVENTIONIST TEXTS TO CONTEMPORARY ACTIVISM
Saddam Hossain	*Khulna University*	LIFE TRAJECTORIES OF WOMEN IN BANGLADESH: A COMPARATIVE STUDY OF HIGHER-EDUCATED EMPLOYED WOMEN AND EARLY-MARRIED WOMEN IN DOMESTIC ROLES
Alina Solnyshkina	*Oles Honchar Dnipro National University*	SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND EMPOWERMENT OF WOMEN: UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE
María del Carmen Pérez Rueda Kati Abigail Osorio López Gloria Auriestela Hernandez Pérez	*Universidad Juárez Autónoma de Tabasco*	BEHAVIOR PATTERNS IN GENDER-BASED VIOLENCE
Kanchi Ravi Padma	*Women's University*	EMPOWERING WOMEN'S WELL-BEING: INNOVATIVE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC
BHAVANA.B DEEPIKA.R DIVYADHARSHINI.R KARTHIKA.H	*RMK Engineering College*	WOMEN EMPOWERMENT

PHOTO GALLERY

IKSAD
IKSAD

İNSANI
GİRDABDA
ÇALXALAYANLARDAN
ƏN ƏSASI
TƏKƏBBÜRDÜR.
9th International
WORLD
WOMEN
STUDIES
CONFERENCE

İNSANI
GİRDABDA
ÇALXALAYANLARDAN
ƏN ƏSASI
TƏKƏBBÜRDÜR.
9th International
WORLD
WOMEN
STUDIES
CONFERENCE

IKSAD
INSTITUTE

WORLD
WOMEN
STUDIES
CONFERENCE

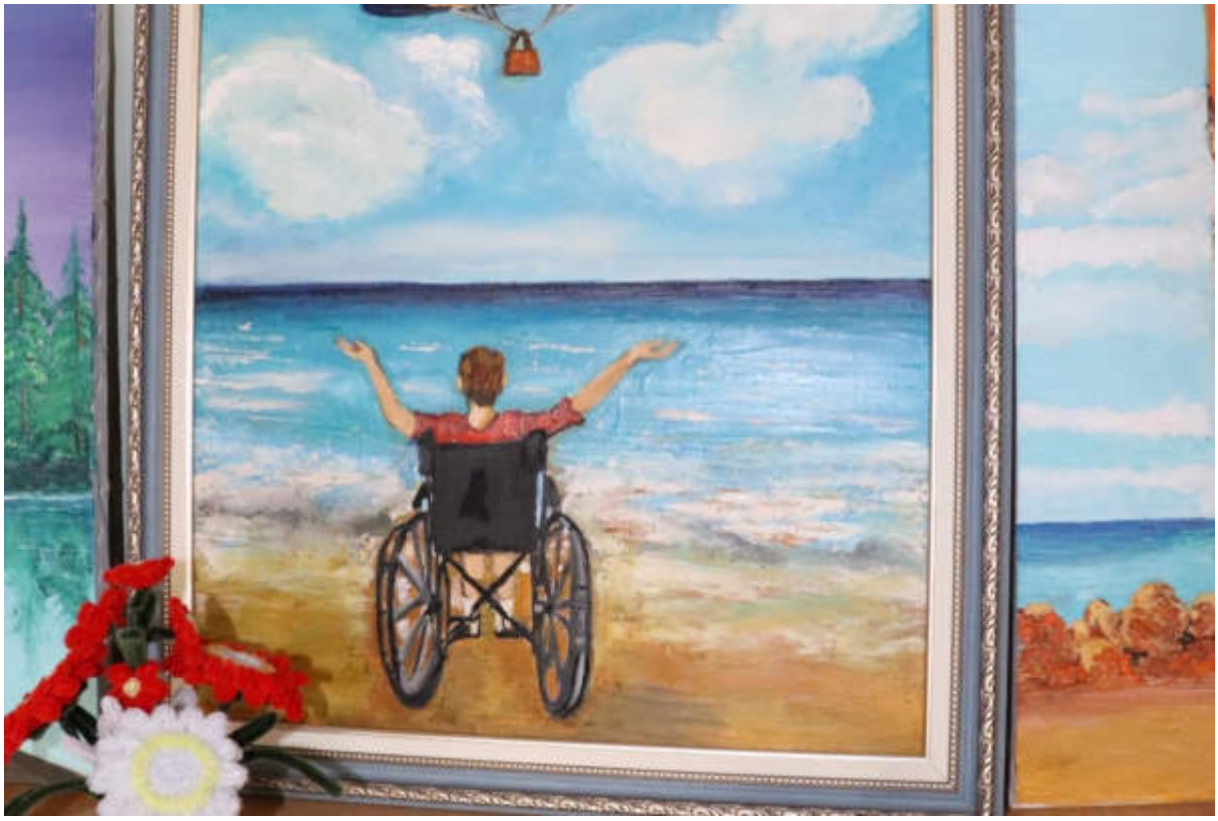

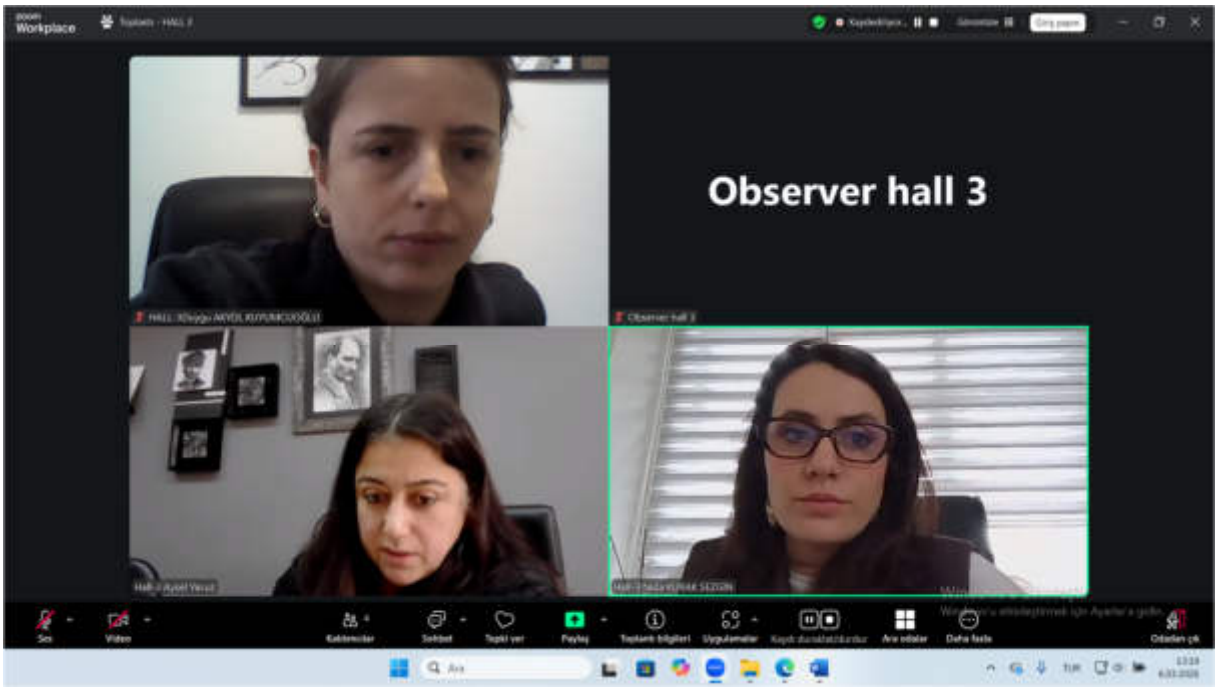
Workplace
Observer hall 3

Workplace
Observer hall 3
Windows'u Etkinleştir

Observer H-2
N

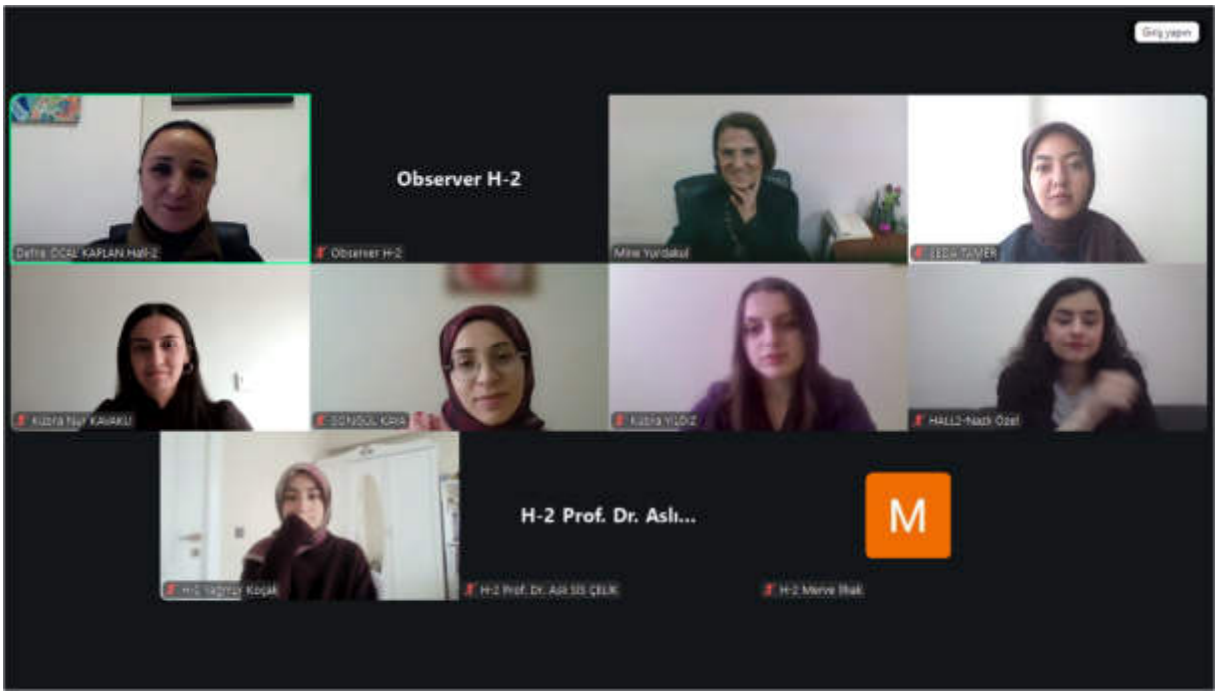
Observer H-2
H-2 Prof. Dr. Aslı...
M

Observer Hall-4
Observer Hall-4
3 неназначенных участников

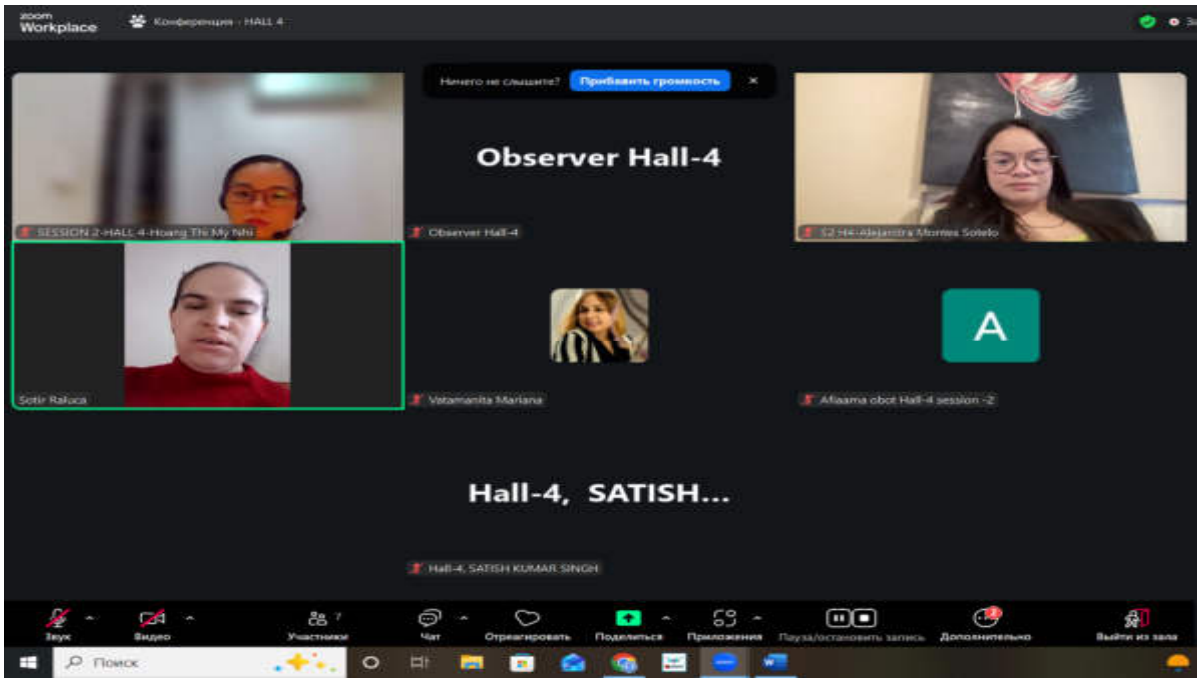
Observer Hall-4
A
Hall-4, SATISH...

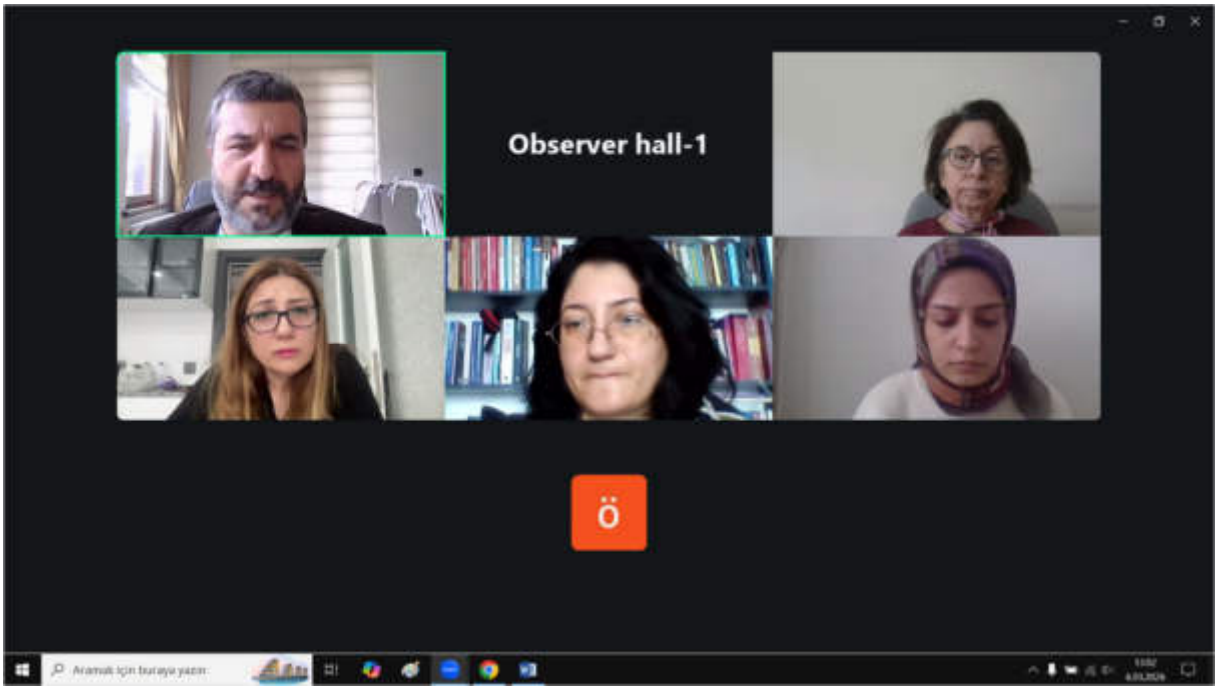
Observer hall-1
Ö

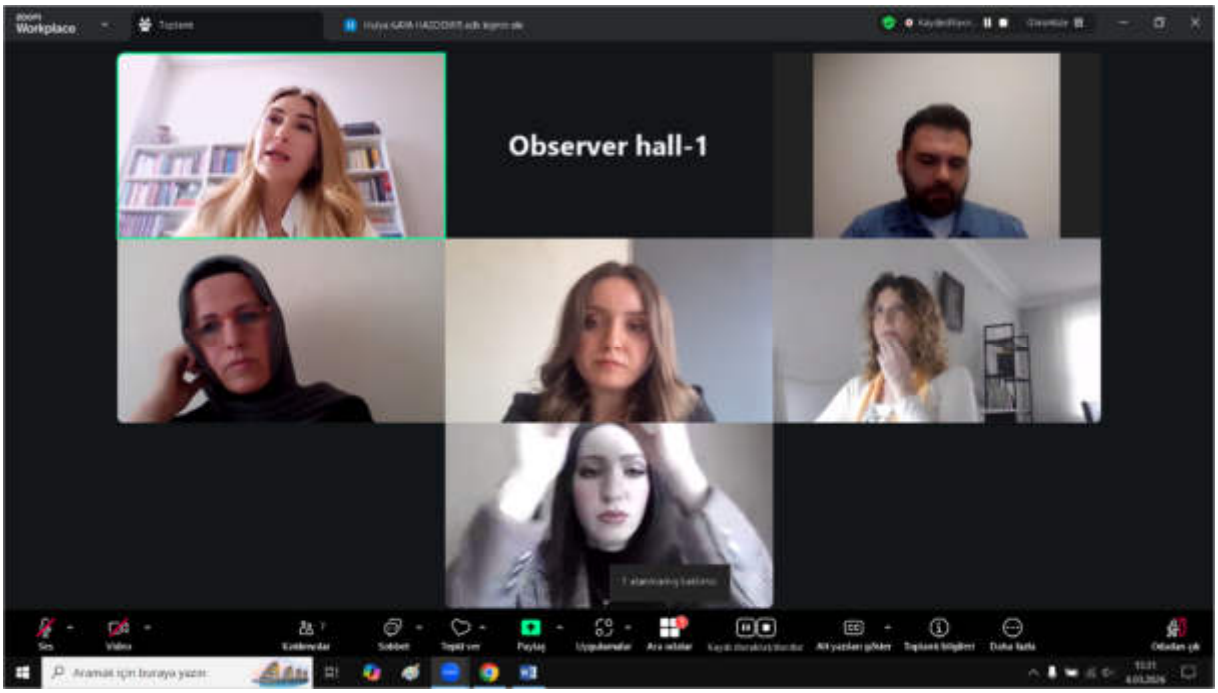
Workplace
Observer hall-1

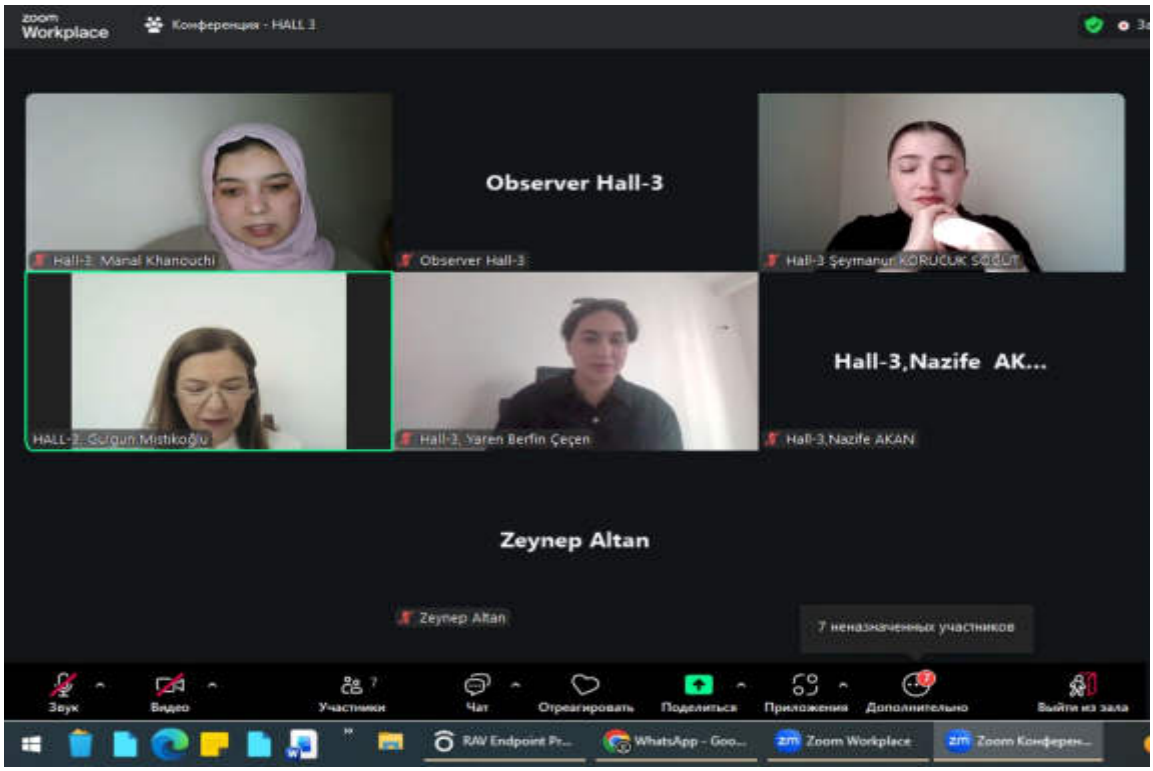
Observer Hall-3
Hall-3,Nazife AK...
Zeynep Altan
7 неназначенных участников

Observer Hall-4
Gunel mahmud...
Hall-4 SEFA SÖ...
3 неназначенных участников

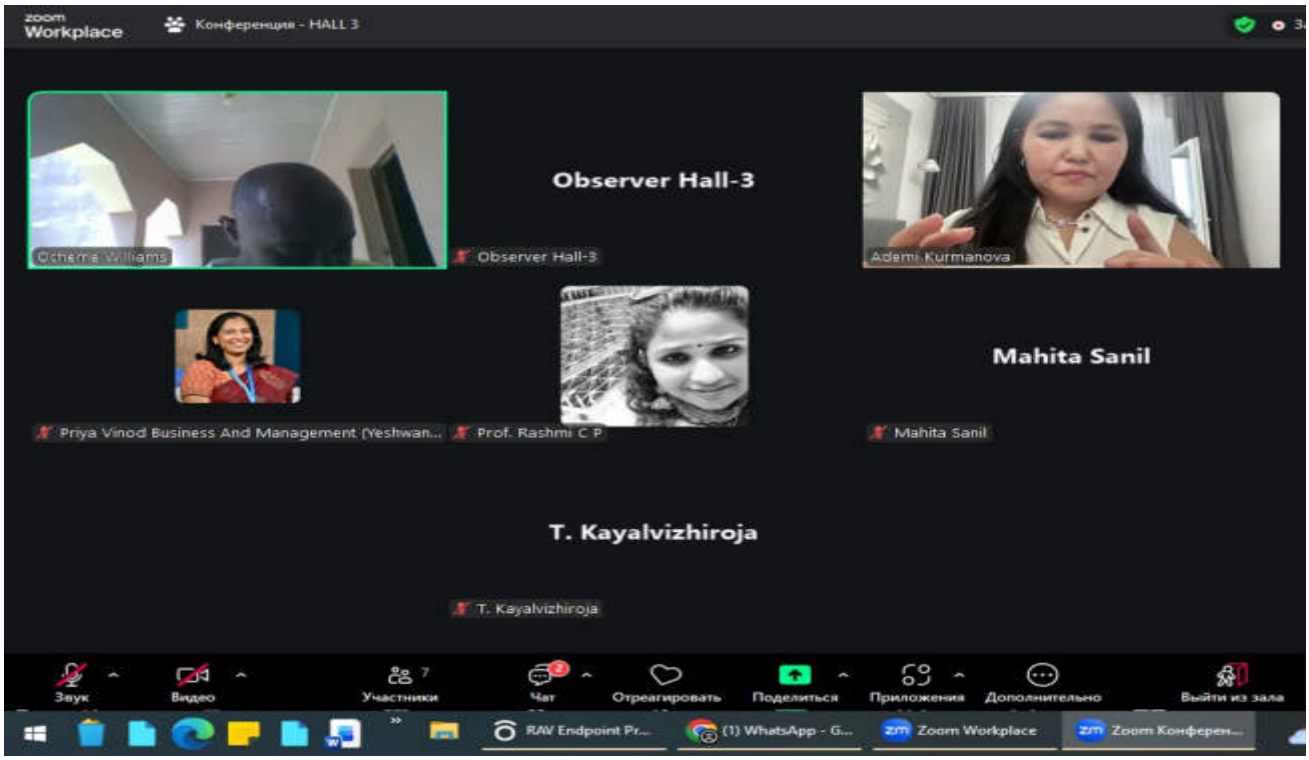
Конференция - HALL 3
Observer Hall-3
Ademi Kurmanova
Mahita Sanil
T. Kayalvizhiroja
Звук
Видео
Участники
Чат
Отреагировать
Поделиться
Приложения
Дополнительно
Выйти из зала

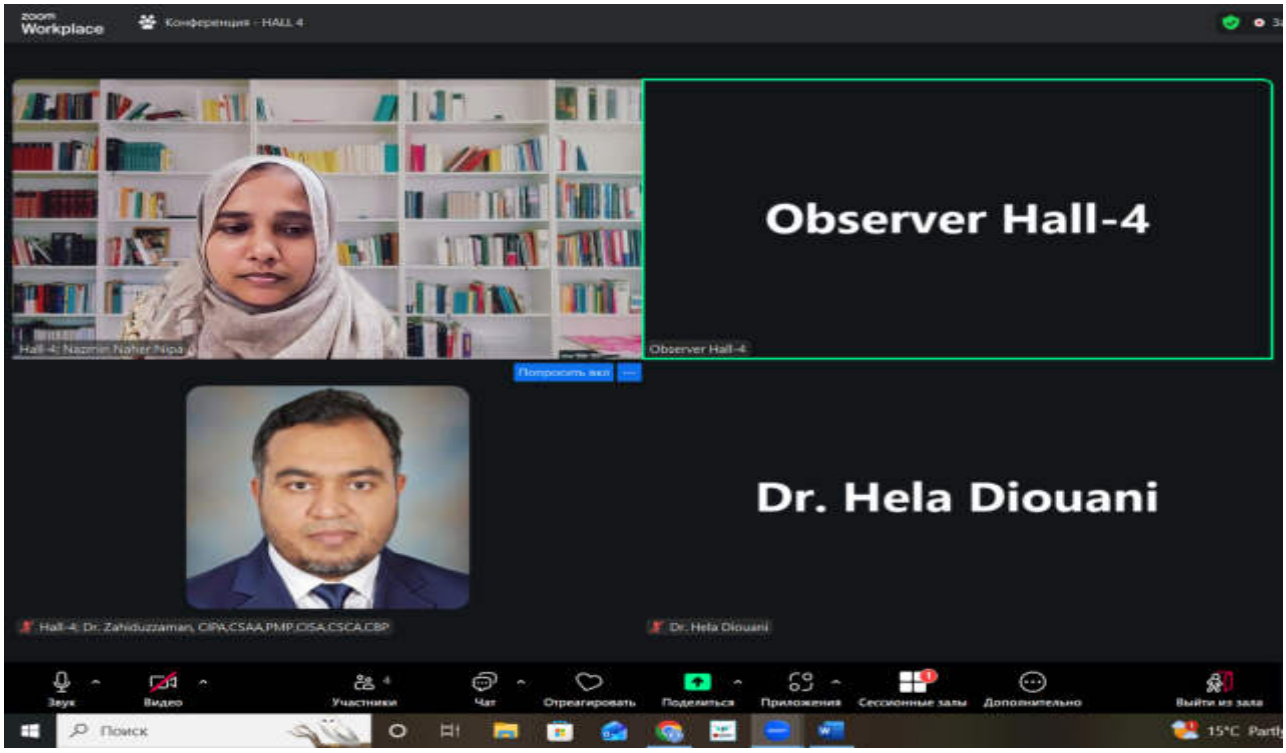
Конференция - HALL 4
Observer Hall-4
Dr. Hela Diouani
Звук
Видео
Участники
Чат
Отреагировать
Поделиться
Приложения
Сессионные залы
Дополнительно
Выйти из зала

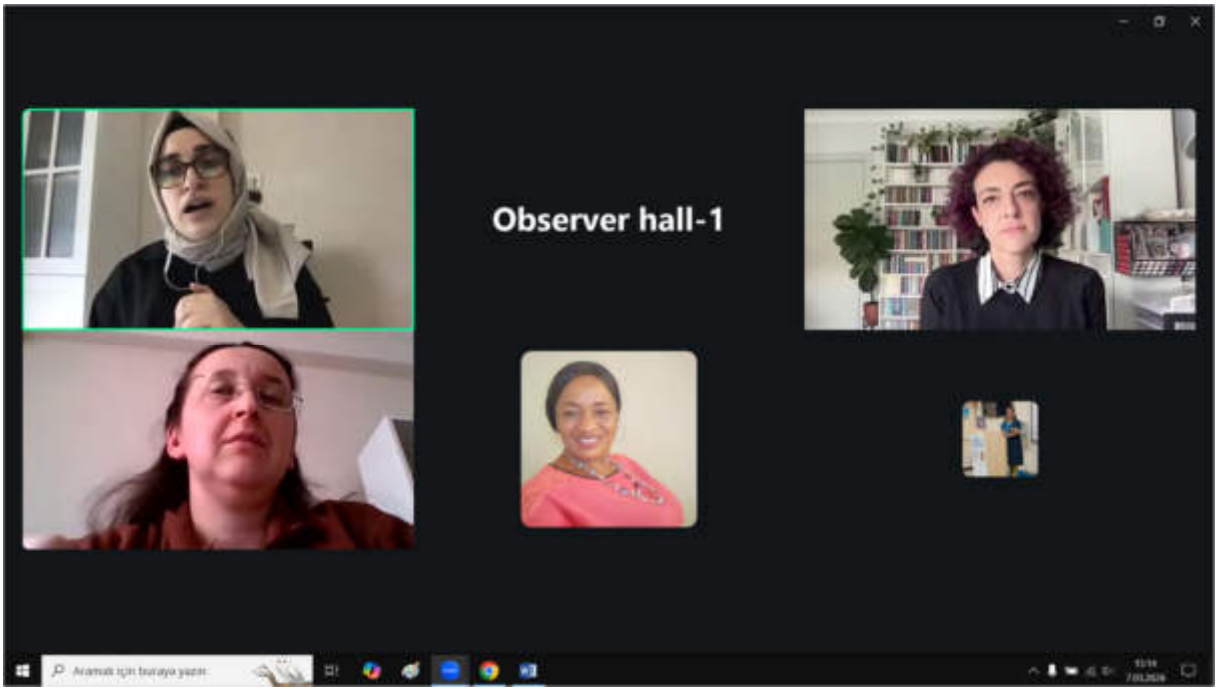
Observer hall-1

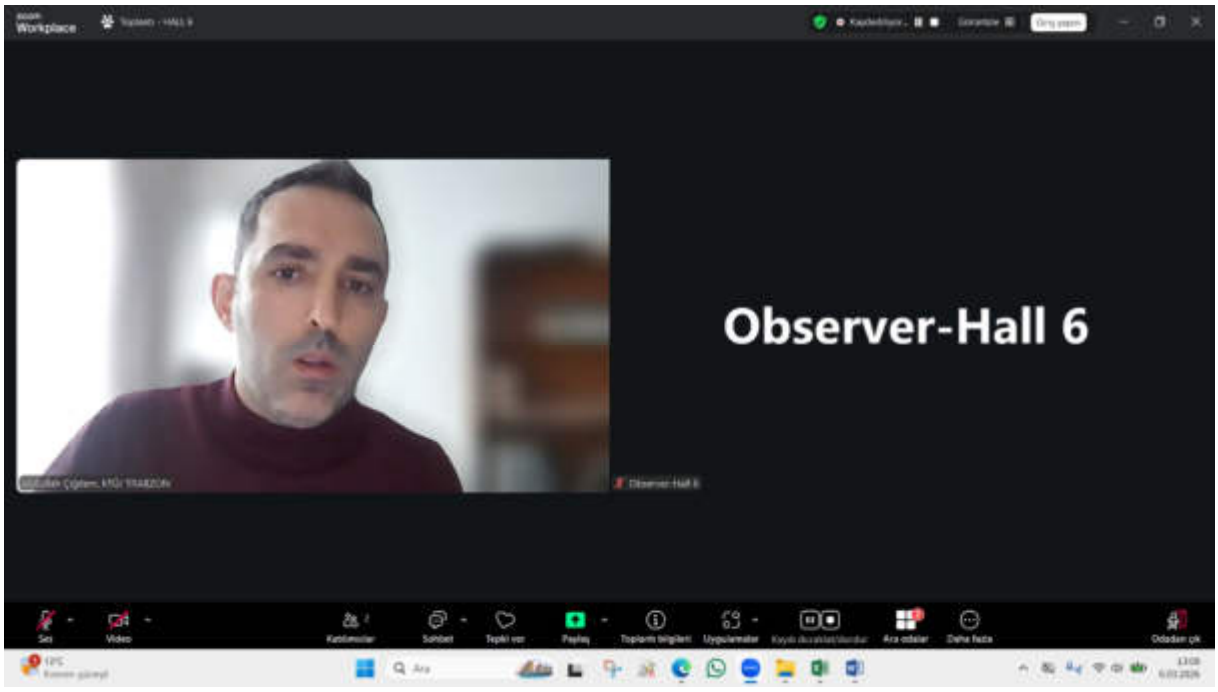
Workplace
Observer-Hall 6

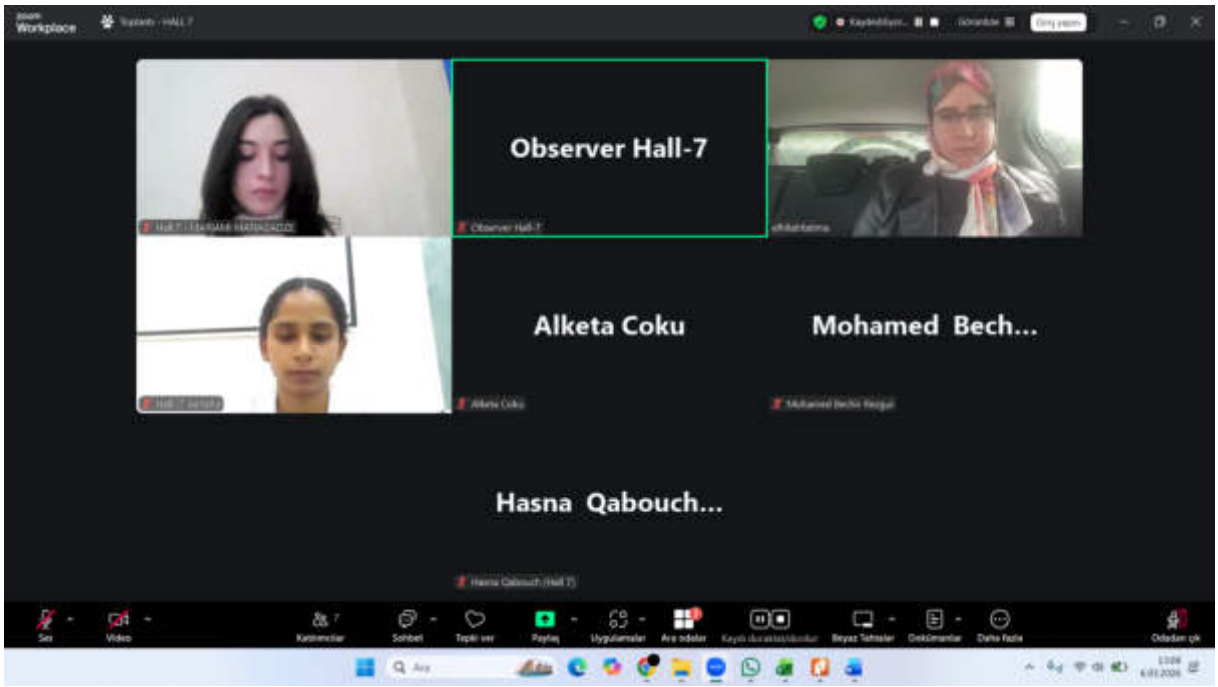
Observer Hall-7
Alketa Coku
Mohamed Bech...
Hasna Qabouch...

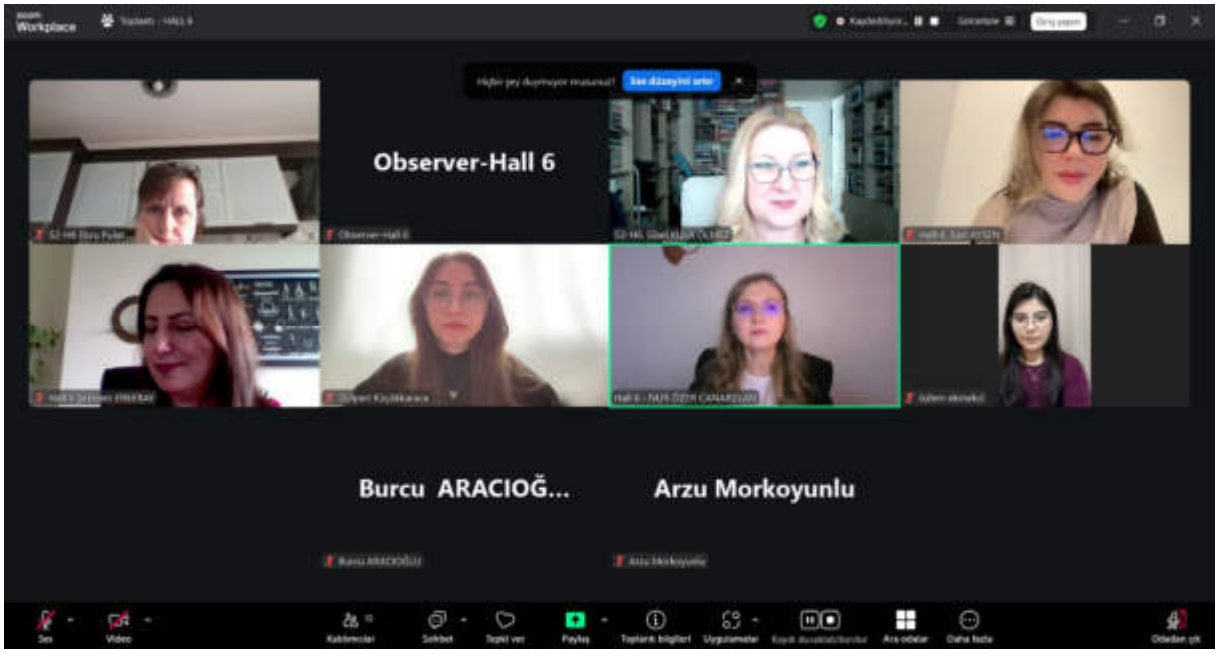
Observer-Hall 6
Burcu ARACIOĞ...
Arzu Morkoyunlu

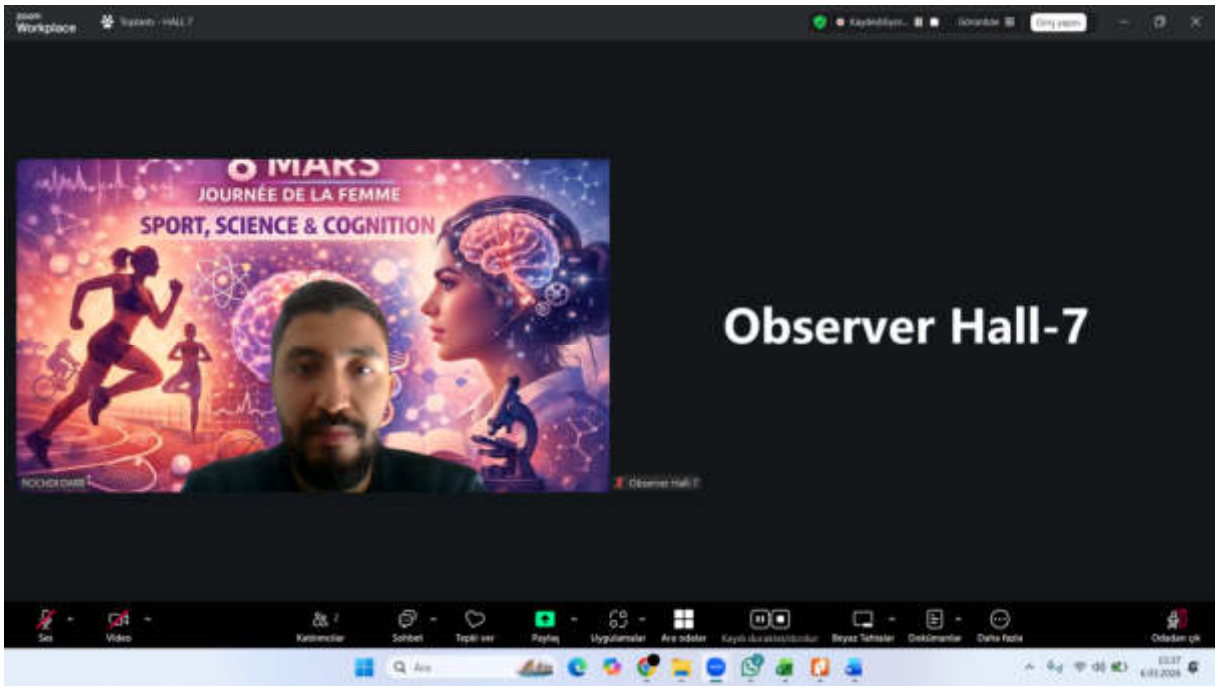
8 MARS
JOURNÉE DE LA FEMME
SPORT, SCIENCE & COGNITION
Observer Hall-7

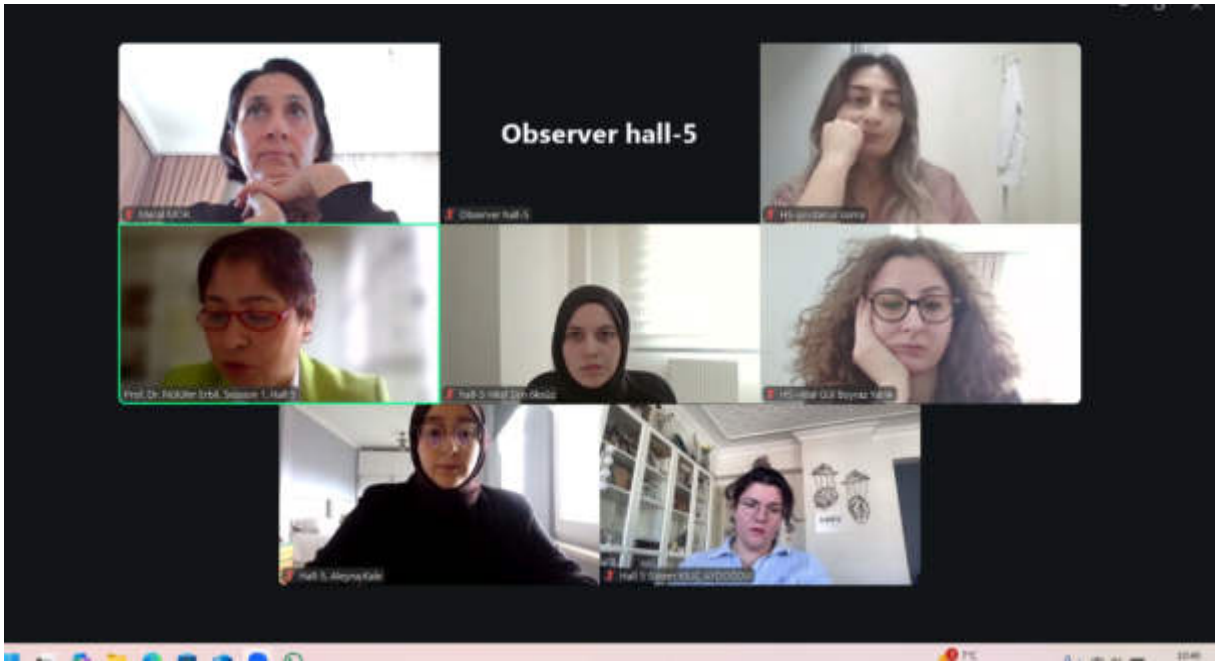
Observer hall-5

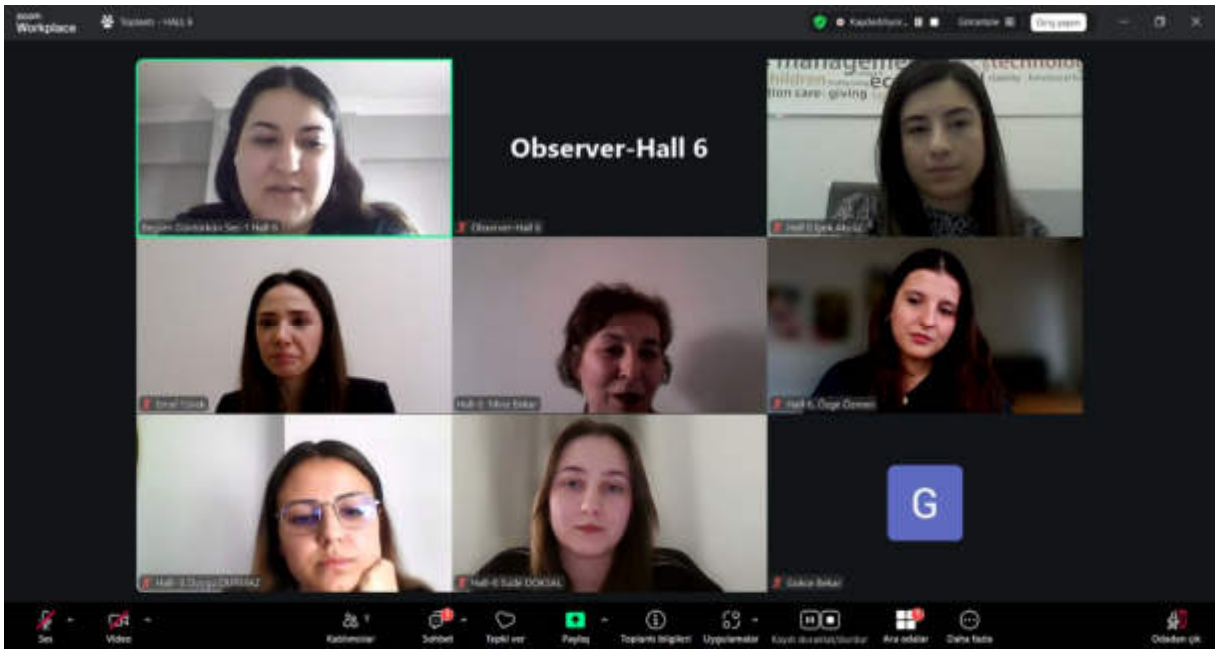
Observer-Hall 6
G

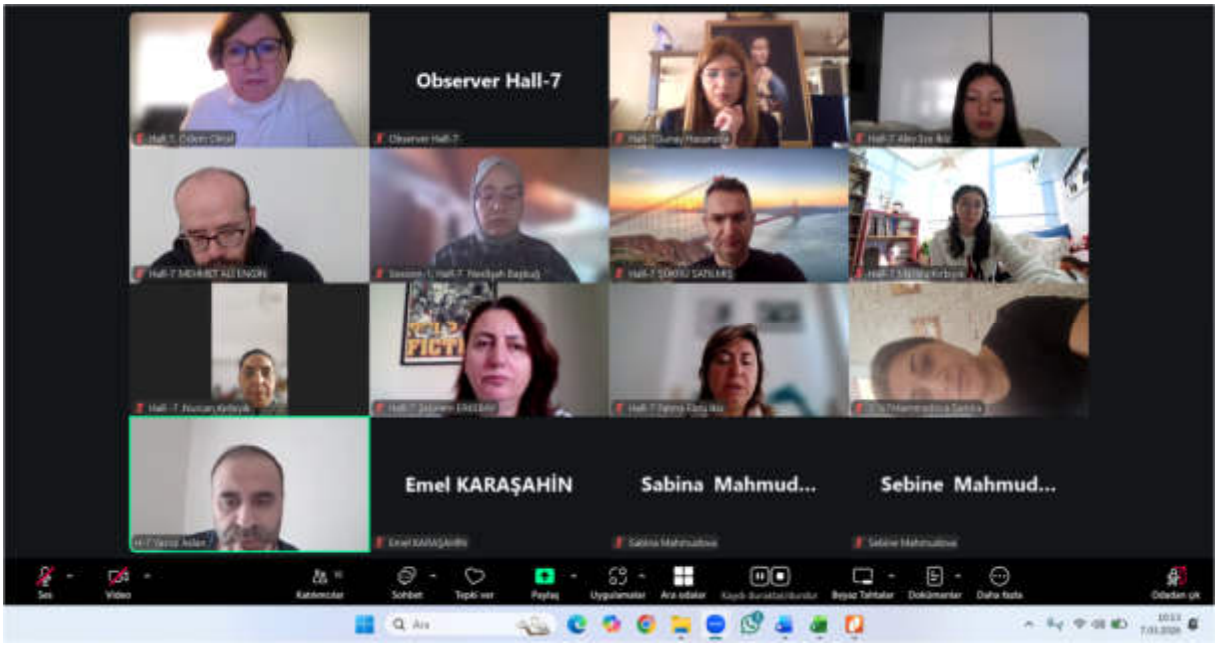
Observer Hall-7
Emel KARAŞAHİN
Sabina Mahmud...
Sebine Mahmud...

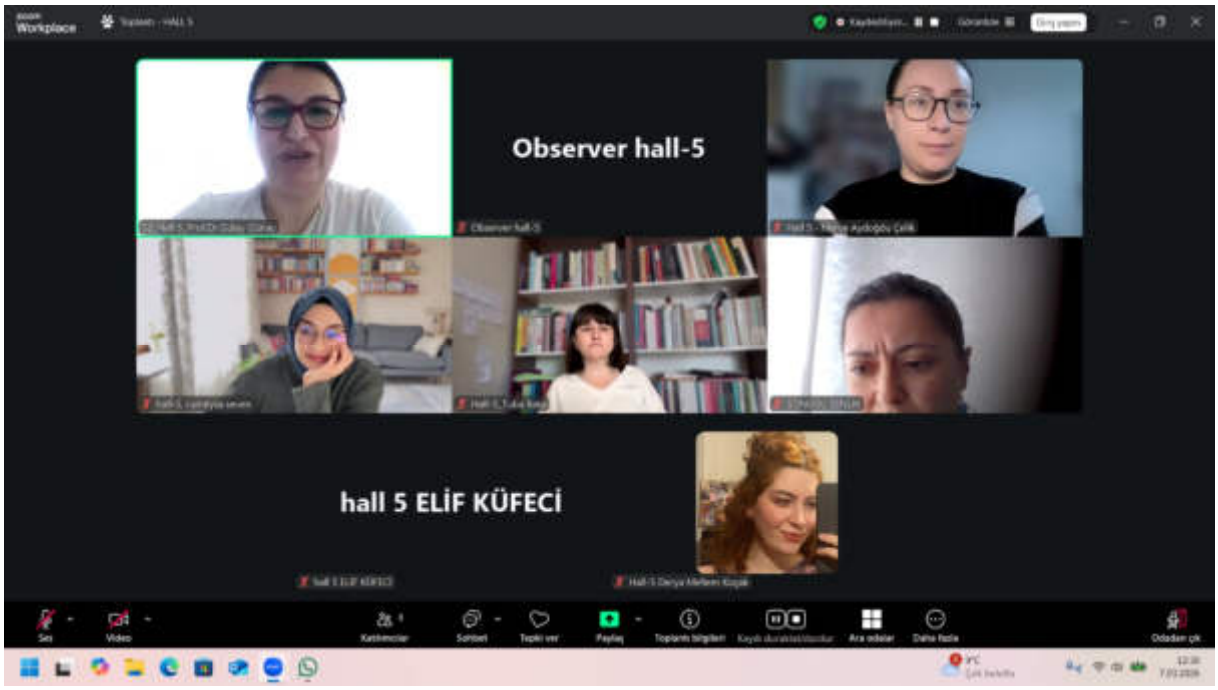
Observer hall-5
hall 5 ELİF KÜFECİ

Observer-Hall 6
David Aransiola
OgbonnayaICE-...

CONTENTS

AUTHORS	PRESENTATION TITLE	NO
Emine BALCI	BRINGING INVISIBLE HISTORY TO LIFE: THE BAKU WOMEN'S ROUTE AND NARRATIVE DESIGN IN GUIDING	1-2
Ayşe Selin DÜLGER	THE ROLE OF WOMEN AS BEARERS OF CULTURAL HERITAGE IN THE TURKIC WORLD: AN EXAMINATION OF UNESCO INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS	3-4
Seren GÜVEN	WOMEN IN THE LANGUAGE OF THE STATE IN THE EARLY REPUBLIC: THE CONSTRUCTION OF LEGAL IDENTITY IN THE OFFICIAL GAZETTE (1923–1950)	5-6
Tekmile PEKTAŞ	A MARGINAL NOTE IN BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE'S THE OVERSEAS JOURNEY: TURKMEN WOMEN WARRIORS	7-8
Həvayət MƏMMƏDOVA	THE ROLE OF WOMEN IN AZERBAIJANI MUSICAL CULTURE	9-10
Mehriban İMANOVA Həvayət MƏMMƏDOVA	RESOURCE MANAGEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY PROBLEMS OF MUSIC SCHOOLS	11-18
Eda KORUL Elçin Nur TÜRELI	SPACE, IDENTITY, AND DESIGN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN LEFT A MARK ON WORLD ARCHITECTURE	19-20
Adile Nuray BAYRAKTAR Nehir Bera BIÇER Feyyaz AYSOY Gökçenur YAZAR	ARCHITECTURAL SOLUTIONS FOR DISADVANTAGED GROUPS: SPACES OF SOLIDARITY AND RECOVERY FOR WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE	21-22
Şəbnəm Xəlilzadə	BLACK HUMOR IN THE FICTION OF GEORGE SAUNDERS	23-27

Gilə HÜSEYNLİ İlahə MƏCİDOVA	PSYCHOLOGICAL-BILDUNGSROMAN MODEL OF FEMALE SELF-AWARENESS IN W.WOOLF'S NOVEL "TO THE LIGHTHOUSE"	28-31
Esen ERSOY	AN ANALYSIS OF THE PROBLEM-SOLVING IN MATHEMATICS COURSE BASED ON STUDENTS' VIEWS	32-41
Esen ERSOY	DEVELOPING ACTIVITIES IN MATHEMATICS TEACHING: PROSPECTIVE TEACHERS' PROCESSES	42-57
Dilek ÇELİKLER Zeynep AKSAN	SCIENTIFIC TRACES OF INVISIBLE POLLUTION: MICROPLASTIC AWARENESS AMONG PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS	58-82
Hayriye Sena UZUN Dilek ÇELİKLER	PHYSIOTHERAPY-BASED APPROACHES AND PREVENTIVE REHABILITATION IN OSTEOPOROSIS	83-91
Ayça AYVAZ Dilek ÇELİKLER	INVESTIGATION OF TEACHERS' OPINIONS ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING PROCESSES	92-104
Hülya ALTUNBEY Dilek ÇELİKLER	VIRTUAL WATER IN GLOBAL TRADE NETWORKS	105-111
Berna ÜNAL	ACADEMIC LEADERSHIP AND GENDER IN THE CONTEXT OF MANAGING DIVERSITY	112-117
Yeganə Ramazan qızı Mikayılova	PSYCHO-EMOTIONAL STATES THAT AFFECT THE PERSONALITY OF THE STUDENTS OF BAKU GIRLS' UNIVERSITY	118-119
Gvantsa Tsulaia	EARLY INSIGHTS INTO BARRIERS FACED BY WOMEN IN INFORMATICS: AN EXPLORATORY SURVEY FROM GEORGIA	120
Dilafruz KULMAMATOVA	DEDICATED WOMEN IN AGRICULTURE AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	121

H. MATNIYAZOVA	THE ROLE OF WOMEN IN SCIENCE IN UZBEKISTAN	122
Gunay Mammadova	GENDER AND SUSTAİNABLE DEVELOPMENT GOALS	123-128
Elif Esra BİLİCİ Zerrin FIRAT	WOMEN LEADERS IN THE SHADOW OF THE GLASS CEILING: A MULTIDIMENSIONAL ASSESSMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL WITH CHARACTERIX	129-149
Zerrin FIRAT Elif Esra BİLİCİ	KPI EQUALITY OR PERFORMANCE EQUALITY? THE IMPACT OF WOMEN'S WORK-LIFE LOAD DIFFERENCES ON THE CORPORATE EFFICIENCY AND COST OUTCOMES OF KPI SYSTEMS	150-158
Filiz Özlem ÇETİNKAYA	THE PRICE OF A SMILE IN TOURISM: DIGITAL HARASSMENT AGAINST FEMALE EMPLOYEES	159-160
Burcu KOÇ Kemal Gürkan KÜÇÜKERGİN	REALITIES BEHIND THE LIGHTS: WOMEN EMPLOYEES' EXPERIENCES IN THE NIGHT-TIME RECREATION AND ENTERTAINMENT ECONOMY	161-162
Nərmin ABDULLAYEVA	PSYCHOSOCIAL CHARACTERISTICS OF VIOLENCE AGAINST WOMEN	163-164
Rana SAFARLI Senem KURT TOPUZ	A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN PLACE IN POLITICAL LIFE IN TURKEY AND AZERBAIJAN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN PARLIAMENTARIANS	165-166
Kübra Nur UZUNTAŞ Vildan DURMAZ Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ Kübra DEMİRKAN MUTLU İbrahim UZPEDER Mustafa ASLAN	DEVELOPING A THEORY-DRIVEN SCALE TO MEASURE WOMEN'S LABOR FORCE PARTICIPATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF PLANNED BEHAVIOR	167-168
Kübra Nur UZUNTAŞ Tuğçe AKKURT	PERCEIVED STRESS AND EXPERIENCES OF MOTHERS DURING AIR TRAVEL	169-710

Kübra DEMİRKAN MUTLU Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ Vildan DURMAZ İbrahim UZPEDER Kübra Nur UZUNTAŞ Mustafa ASLAN	WOMEN'S WORK-LIFE EXPERIENCES IN ISPARTA: A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS	171-172
Burcu KOÇ	A QUALITATIVE STUDY ON THE REASONS FOR BUSINESS CLOSURE AMONG WOMEN ENTREPRENEURS IN THE HOSPITALITY AND RECREATION SECTORS	173-174
Kübra KARAMAN	ECOLOGICAL ART AND WOMEN: NATURE, SPACE AND SOCIAL TRANSFORMATION	175-195
Kübra KARAMAN Bahriye GÜLGÜN	THE ROLE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE IN WOMEN'S VISIBILITY IN PUBLIC SPACES FROM A SOCIO-CULTURAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE	196-208
Sena ÇENESİZ Büşra ERDOĞAN Utku DURAN Metin ÇENESİZ	METABOLIC EFFECTS OF PROGESTERONE HORMONE AND BIOCHEMICAL CHANGES IN WOMEN	209-222
Sena ÇENESİZ Utku DURAN Metin ÇENESİZ Büşra ERDOĞAN	PREGNANCY-RELATED Toxoplasma gondii INFECTION AND THE BIOCHEMICAL INDICATORS OF PLACENTAL INFLAMMATION	223-235
Göknur SÜRENGİL Nezire Lerzan ÇİÇEK Berna KILINÇ Şengül BİLGİN	AN EVALUATION OF SEAFOOD CONSUMPTION FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S NUTRITION	236-239
Pınar YILDIRIM Şeydanur KAN Göknur SÜRENGİL Ayşegül KUBİLAY	THE ROLE AND CONTRIBUTIONS OF WOMEN EMPLOYEES IN THE AQUACULTURE SECTOR	240-249
Berna KILINÇ Çiğdem TAKMA Erkan Zeki ENGİN Dilan Deniz İLHAN	MICROBIOLOGICAL QUALITY CONTROL ANALYSES USED IN FISH STORAGE AND SHELF-LIFE DETERMINATION AND SAFETY FOOD MANAGEMENT: THE ROLE OF WOMEN IN THE WORKFORCE AND SCIENTIFIC APPROACH	250-266
Berna KILINÇ Çiğdem TAKMA	THE ROLE OF WOMEN IN AQUACULTURE, FISHERIES AND SEAFOOD PROCESSING SECTOR	267-283

Çiğdem TAKMA Berna KILINÇ	GENDER BIAS TOWARDS WOMEN IN AI MODELS: DETECTION AND REDUCTION USING STATISTICAL METHODS	284-291
Çiğdem TAKMA Berna KILINÇ Erkan Zeki ENGİN Dilan Deniz İLHAN	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FEMALE RESEARCHERS IN THE LITERATURE ON FISH QUALITY ASSESSMENT	292-299
Emine KEF	LEGAL RECOGNITION OF MARRIAGE-DISGUISED CHILD ABUSE, THE CHILD'S PERSONALITY RIGHTS, AND PUBLIC POLICIES	300-301
Vildan SALİ	FREEDOM OF TRAVEL FOR WOMEN IN ISLAMIC LAW: HISTORICAL, JURIDICAL, AND CONTEMPORARY APPROACHES	302
Perihan GÖZÜM Rabia Azra GÖZÜM Nurver USLUER	VIOLENCE AGAINST WOMEN AND SOCIAL PRESSURE: A UNIVERSAL HUMAN RIGHTS PROBLEM	303-312
Perihan GÖZÜM Kahraman GÖZÜM	THE PROGRESS PERFORMANCE OF WOMEN'S ROLE IN SOCIETY DURING THE CONTEMPORARY TRANSFORMATION PROCESS	313-320
Mehtap KAYA	FROM THE PAST TO THE PRESENT: THE PIONEERING ROLE AND EXPERIENCES OF OUR FEMALE SCHOLARSHIP RECIPIENTS WHO "TURNED FROM SPARKS INTO FLAMES" UNDER LAW NO. 1416 IN THE TURKISH SCIENTIFIC WORLD"	321-322
Sevda BORA ÇINAR	"UNTIL 'DEATH' SEPARATES HER": A CRITIQUE OF DIVORCE PROCEDURES IN THE CONTEXT OF WOMEN'S RIGHT TO LIFE AND HUMAN RIGHTS	323-329
Mehdizadə Gülşən Kamal qızı	PROMOTION OF NATIONAL SPIRITUAL VALUES IN PRIMARY CLASSES (Based on 4th grade Azerbaijani language textbook)	330-334

Ashifa Kariveliparambil	SOAP OPERA ADDICTION AMONG INDIA WOMEN: EMOTIONAL DEPENDENCY, IDENTITY SHIFTS AND PSYCHOSOCIAL HEALTH RISKS	335
Guli Raimova	EFFECT OF POLYPHENOLS ON HAEMOSTASIS SYSTEM IN RATS WITH STREPTOZOTOCIN-INDUCED TYPE II DM	336
Arif Umut NİGAR	FROM THE 'INCOMPLETE SKIRT' TO THE 'PHILOSOPHER WOMAN': THE CONSTRUCTION OF A UTOPIAN SUBJECT IN FELSEFE-İ ZENAN	337-338
Arif Umut NİGAR	FROM A ROOM OF ONE'S OWN TO A PROFILE OF ONE'S OWN: THE DIGITAL PROJECTION, VISIBILITY, AND COMMODIFICATION OF WOMEN'S POETRY IN THE DIGITAL AGE	339-340
Hakan PEKDEMİR	PORTRAITS WITHIN LIFE: FEMALE IN HÜSEYIN SUAD [YALÇIN]'S PLAYS IN MAGAZINES	341-358
Yeganə Hacıyeva Müseyib qızı	GENDER ISSUES IN FICTION	359-361
Gudsiyye GAMBAROVA	DIACHRONIC-DIALECTOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOME METRIC UNITS OF SOMATIC ORIGIN	362-364
Duygu SELÇUK	THE PERCEPTION OF WOMEN IN PROVERBS AND IDIOMS: A COMPARATIVE STUDY OF TURKEY TURKISH AND AZERBAIJANI TURKISH	365-366
Demet CANARSLAN YILDIZ	GENDER REPRESENTATIONS IN TURKISH SPOKEN DISCOURSE: AN INVESTIGATION INTO THE LINGUISTIC STRATEGIES OF TWO AUTHORS	367-368
Elmira Məhərrəmova	THE EFFECT OF ACTIVE LEARNING ON COGNITIVE ACTIVITU	369-373

Alper YILDIZ	WOMEN'S LANGUAGE IN DIGITAL DISCOURSE: AN INVESTIGATION ON THE USE OF SOCIAL MEDIA AND GAME TERMS BY FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	374-375
Əlvan CƏFƏROV	THE INCIDENT OF VOICE DROP IN THE DIALECTS OF SHISHGAYA VILLAGE, GOYCHE REGION, WEST AZERBAIJAN	376-377
Ekrem GÜZEL	DESIRE, CONSCIOUSNESS AND BOUNDARAY: THE EMERGENCE OF WOMEN'S WILL IN THE SERVET-I FUNUN NOVEL	378-391
Hasibe AMBARCIOĞLU	POST-MEMORY IN AYFER TUNÇ'S ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ (2025): IDENTITY CRISES OF ŞEHNAZ AND AYHAN	392
Nermin GÖKEL Gülden TÜM	A PORTRAIT OF ATTITUDES OF FEMALE AND MALE RESEARCHERS TOWARD WRITING ARTICLES IN EFL	393
Melike SOMUNCU	THE PROCESS OF MEANING PRODUCTION IN THE ACTION MODEL "INVISIBLE WOMEN: THE STORY OF THOSE WHO OVERCAME OBSTACLES"	394-400
Melike SOMUNCU	THE IMAGE OF WOMEN IN ADVERTISING AND LANGUAGE USAGE: "BIODERMA 'YOUR SKIN IS YOURS, BUT THE NET IS OURS' VOLLEYBALL COMMERCIAL	401-407
Mahmudova Ş. A	DENOMINAL VERBS BASED ON SOMATIC NOUNS IN ENGLISH	408-411
F. M. ALLAHVERDİYEVA	CONTEXTUAL-FUNCTIONAL ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH	412-417
Bayza AKCAN Büşra CESUR	THE EFFECT OF ELECTROMAGNETIC FIELDS ON FERTILITY	418-426
Merve İLHAK Aslı SİS ÇELİK	INNOVATIVE APPROACHES IN THE CLIMACTERIC PERIOD	427-434

Merve ÇAĞATAY Aslı SİS ÇELİK	INNOVATIVE APPROACHES IN INFERTILITY	435-441
Fatma KESKİN TÖRE Aslıhan AKSU	THE EFFECT OF HUMAN PAPILLOMAVIRUS EDUCATION PROVIDED TO WOMEN ON THEIR LEVEL OF KNOWLEDGE ABOUT HUMAN PAPILLOMAVIRUS	442-443
Şeydanur OSMA Merve ÖKSÜZ Nülüfer ERBIL	MATERNAL GATEKEEPING AND ITS IMPACT ON FAMILY-CENTERED CARE: A WOMEN'S HEALTH NURSING PERSPECTIVE	444-450
Şeydanur OSMA Merve ÖKSÜZ Nülüfer ERBIL	REFLECTIONS OF PATRIARCHAL POWER STRUCTURES ON WOMEN'S HEALTH: A CHILDBIRTH AND NURSING PERSPECTIVE	451-456
Nur Fidan GÜNBATI Nülüfer ERBİL	GESTATIONAL DIABETES MELLITUS: EPIDEMIOLOGY, PERINATAL OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES	457-466
Nur Fidan GÜNBATI Nülüfer ERBİL	MENTAL HEALTH PROBLEMS IN THE PERINATAL PERIOD: EPIDEMIOLOGY, RISK FACTORS, OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES	467-475
Aysel YAVUZ	MAKING WOMEN'S LIFE VISIBLE IN SPACE: A DESIGN EXPERIENCE THROUGH THE ENTHALPIC TRANSFORMATION OF A HEALTHCARE BUILDING	476-487
Aysel YAVUZ	WOMEN'S PERSPECTIVE IN LANDSCAPE ARCHITECTURE EDUCATION: RETHINKING SPACE	488-495
Duygu AKYOL KUYUMCUOĞLU Sema MUMCU	THE ROLE OF LANDSCAPE PLANNING IN A WOMEN-FRIENDLY CITY APPROACH: AN EVALUATION FOR LOCAL GOVERNMENTS	496-502
Tuğba DÜZENLİ Elif Merve ALPAK Nida KURAK SEZGİN	BODY, SPACE, AND LINE: THE REPRESENTATION of WOMEN in BASIC DESIGN PROCESSES	503-510

Nida KURAK SEZGİN Tuğba DÜZENLİ Elif Merve ALPAK	THE FORMAL EXPRESSION OF CONCEPTUAL THINKING IN THE BASIC DESIGN STUDIO: AN ANALYSIS OF STUDENT WORKS THROUGH THE THEME OF WOMEN	511-518
Sargam Baweja	“SHE DOES IT ALL”: WORKING MOTHERHOOD, EMOTIONAL LABOUR, AND THE GENDERED POLITICS OF CARE IN CONTEMPORARY WOMEN’S WRITING	519
Irina-Ana DROBOT	PERSONAL INDEPENDENCE IN MARRIAGE IN THE NOVELS MRS DALLOWAY BY VIRGINIA WOOLF AND PAVILION OF WOMEN BY PEARL S. BUCK	520-527
ODU Adejare Samuel Abdulrazaq Laro YUSUF	LANUAGE PROMOTION AND DEVELOPMENT: A REVIEW OF WOMEN’S ROLES IN INDIGENOUS LANGUAGE REVITALISATION	528
Djihad Guerfa	NAVIGATING IDENTITY ABROAD: GENDER, NATION, AND SELF IN MARGARET FULLER’S “AT HOME AND ABROAD” AND RALPH WALDO EMERSON’S “ENGLISH TRAITS”	529
Hasibe AMBARCIOĞLU	A PSYCHOANALYTIC FEMINIST READING OF COLM TOIBIN’S NORA WEBSTER (2014)	530
Derya GİTMİŞ	WOMEN RISING FROM THEIR ASHES: THE PHOENIX METAPHOR IN THE CASES OF HESTER PRYNNE AND JANE EYRE	531-532
Dhivya C Arunkumar R	EMPOWERING RURAL WOMEN FARMERS: PATHWAYS TO CLIMATE-RESILIENT AND SUSTAINABLE AGRICULTURE	533
Sadiq, M.S Singh, I.P Ahmad, M.M Sani, B.S	YOUTH–WOMEN NEXUS IN AGRIBUSINESS GLOCALIZATION: A RESEARCH REVIEW	534-542
Faima El Hilah Aicha Rossafi Safaa Rhaimi	TRANSMISSION OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE BY WOMEN IN RURAL COMMUNITIES : IMPLICATIONS FOR BIODIVERSITY CONSERVATION AND SUSTAINABLE HEALTHCARE	543

Seçil YURDAKUL EROL Gizem ŞAHİN Cansu ÖZTÜRK	WOMEN'S REPRESENTATION IN FOREST ENGINEERING EDUCATION AND ACADEMIC POSITIONS IN TÜRKİYE	544-552
Seçil YURDAKUL EROL Gizem ŞAHİN Halenur YAVUZ	INTEGRATING GENDER EQUALITY INTO CLIMATE CHANGE POLICIES: AN ANALYSIS OF TÜRKİYE'S NATIONAL POLICY FRAMEWORKS	553-560
Md. Saikot Hasan Akhi Akther	WOMEN AT THE FRONTLINE OF CLIMATE CHANGE ADAPTATION: EVIDENCE FROM BANGLADESH	561
Serap YILMAZ Abdullah ÇİĞDEM	SPATIAL AND PERCEPTUAL DIMENSIONS OF WOMEN-CENTERED LANDSCAPE DESIGN IN PUBLIC OPEN SPACES	562-574
Serap YILMAZ Abdullah ÇİĞDEM	LANDSCAPE DESIGN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN DESIGNERS: SPATIAL AND PERCEPTUAL APPROACHES REFLECTED IN PUBLIC OPEN SPACE DESIGN	575-584
Jora Banda	AI-ENABLED DATA ANALYTICS FOR ASSESSING WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT IN EMERGING ECONOMIES	585
Md. Mahafuzur Rahman Shah Tania Akter Sujana Md Nadim Mahamood	EXPLAINABLE MACHINE LEARNING ASSESSMENT OF MATERNAL PREFERENCE FOR HUSBAND PARTICIPATION IN DELIVERY ROOM SUPPORT IN BANGLADESH	586
Shahida Kanwel	ORGANIZATIONAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT AS DETERMINANTS OF WORK ENGAGEMENT AMONG FEMALE NURSES	587
Aisha Ohieku	THE PAY–GENDER INTERFACE: A SYSTEMATIC REVIEW OF INTERSECTIONAL OBSTACLES TO ACCURATE TRAUMA TRIAGE IN NIGERIAN TERTIARY HOSPITALS	588

Saba Moradi Alireza Ahmadi	MICROBIOTA–ESTROGEN INTERACTIONS IN BREAST CANCER: CLINICAL IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS	589
Alketa Çoku Artemisi Shehu	STUDY OF THE IMPACT OF THE DIAGNOSIS WITH BREAST CANCER AT WOMEN IN ALBANIA	590-595
Mariami Managadze	THE PROBLEM OF MICROPLASTICS IN ENVIRONMENTAL MEDICINE	596
Nandini CHOUDHARY	PRECONCEPTION NUTRITION AND ITS IMPORTANCE IN FAVOURABLE PREGNANCY OUTCOMES	597
Mohamed Bechir Rezgui	THE HISTORY OF WOMEN IN THE ARAB WORLD DURING THE MODERN PERIOD THROUGH CULTURAL MAGAZINES	598-603
Amisha Shabir Sidhu	FORMULATION AND NUTRITIONAL EVALUATION OF AN IRON-FORTIFIED CHICKPEA BAR	604
Qabouch Hasna Lahrach Nadia Jaiti Fatima	CONTRIBUTION TO THE BIOLOGICAL STUDY OF THE DATE MOTH (ECTOMYELOIS CERATONIAE) UNDER AMBIENT CONDITIONS	605
Hülya KAYA HASDEMİR	PORTRAITS OF DISTINGUISHED WOMEN FROM ANCIENT MESOPOTAMIAN SOCIETIES: SCRIBE, POET, ORACLE, MATHEMATICIAN, ASTRONOMER, CHEMIST	606-607
Menekşe YILDIZ USLU	WOMEN'S NEWSPAPERS AND MAGAZINES IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE PUBLIC CONSTRUCTION OF WOMEN IN THE DISCOURSE OF MODERNIZATION	608-620
Erman YANIK Handan BİLİCİ	“VENTREM FERI!” (“STRIKE ME IN THE BELLY!”): MOTHERHOOD, THE BODY AND THE PERCEPTION OF THREAT IN TACITUS’ ACCOUNT OF AGRIPPINA	621-634

Handan BİLİCİ	WOMEN'S LABOR AND WOMEN'S POWER IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: PRODUCTION, KNOWLEDGE, AND VISIBILITY IN THE CASE OF THE AMASTRIS EXCAVATION	635-656
Nurgül ALTIKAT	REPRESENTATION OF WOMEN IN RECENT OTTOMAN TEXTBOOKS	657-663
Gülşen KILIÇ	AN EVALUATION OF INTERPRETATIONS REGARDING THE BEATING OF WOMEN IN THE CONTEXT OF VERSE 34 OF SURAH NISA	664-665
Gülşen KILIÇ	A FEMALE JURIST IN THE KARAHANID ERA: FATIMA BINTI SEMERKANDI	666-667
Kader ALTIN	THE SYMBOLISM OF WOMEN AND SHEEP IN TURKISH MYTHOLOGY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF FERTILITY, ABUNDANCE, AND THE COSMIC CYCLE	668-669
Elif KÖMÜRCÜ	THE POSITION OF CONCUBINES AND THE STATUS OF UMM AL-WALAD WOMEN IN THE SELJUK DYNASTY	670-677
Nazlı ÖZEL Şifa İSPAHA İkra Nur ÖZBOLAT Hazan Gülcan DEMİR Sevil GÜNER	AN INVESTIGATIVE STUDY ON MENSTRUAL POVERTY AND MENSTRUAL TABOO AMONG FEMALE STUDENTS RESIDING IN PUBLIC DORMITORIES AFFILIATED WITH THE HIGHER EDUCATION CREDIT AND HOSTELS INSTITUTION	678-679
Mine YURDAKUL	ADOLESCENT PREGNANCY AS A MULTIFACTORIAL PUBLIC HEALTH ISSUE: SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS	680-687
Kübra YILDIZ Aslı SİS ÇELİK Yağmur KOÇAK	MENOPAUSE FRIENDLY HEALTH SERVICES	688-693
Yağmur KOÇAK Aslı SİS ÇELİK Kübra YILDIZ	REPRODUCTIVE JUSTICE AND WOMEN'S HEALTH NURSING	694-699
Songül KAYA Aslı SİS ÇELİK Seda TAMER	GENDER-SENSITIVE/ GENDER RESPONSIVE CARE	700-704

Seda TAMER Aslı SİS ÇELİK Songül KAYA	TRAUMA-INFORMED CARE AND WOMEN'S HEALTH NURSING	705-709
Kübra Nur KAVAKLI Emine ATICI	THE EFFECTS OF CLINICAL PILATES EXERCISES ON PAIN, SELF-ESTEEM, BODY IMAGE, DEPRESSION AND QUALITY OF LIFE IN WOMEN WITH DYSPAREUNIA	710-711
Defne ÖCAL KAPLAN	THE EFFECTS OF REPRODUCTIVE BIOLOGY ON PERFORMANCE IN FEMALE ATHLETES: MENSTRUAL CYCLE, HORMONES, AND PREGNANCY	712-719
Defne ÖCAL KAPLAN	MONITORING TRAINING LOAD IN FEMALE ATHLETES USING WEARABLE TECHNOLOGIES AND ITS RELATIONSHIP WITH PERFORMANCE	720-727
Bushra SUMAIYA	EMPOWERING WOMEN THROUGH EDUCATION: OVERCOMING BARRIERS AND ADVANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS 4 AND 5	728
By S.Shakthi Sree S.Swapana D.Aravindhan	WOMEN STUDIES ON ALL DISCIPLINES	729
Bushra SUMAIYA	WOMEN'S EDUCATION AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ADDRESSING BARRIERS TO ACHIEVE SDGS 4 AND 5	730
Jitendra Aherkar	ACCESS TO EDUCATION AND ITS IMPACT ON WOMEN'S EMPOWERMENT IN SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE IN INDIA	731
Irfan Bashir Afshan Naseem Yasira Waqar Almas Shoaib Aisha Sami Aqila Rafiq Sajid Masood Abdul Malik Freeha Sherazi	PROGRESSION CHALLENGES FOR FEMALE LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION	732-733
Adetunmbi L. AKINYEMI Olaoluwa Oluwaseun OGUNTUASE	ARTIFICIAL INTELLIGENCE UTILISATION AMONG POSTGRADUATE STUDENTS IN SELECTED UNIVERSITIES IN THE SOUTHWEST, NIGERIA	734

Ermonela Xhafa	RECRUITMENT OF WOMEN AND MINORS INTO ORGANIZED CRIME AND TERRORISM	735
Hoang Thi My NHI	WOMEN UNDER SHARIA: COMPARATIVE LEGAL APPROACHES IN MALAYSIA, INDONESIA, AND BRUNEI	736-753
Alejandra Montes Sotelo Yazmin Isolda Álvarez García	LEGAL RECOGNITION AND SYMBOLIC LEGITIMACY: WOMEN'S AUTHORSHIP IN MEXICAN COPYRIGHT	754-759
Vatamanita MARIANA	JUDICIAL TECHNICAL EXPERTISE IN CRIMINAL CONSTRUCTION CASES. THE ROLE OF THE EXPERT, PRACTICAL CHALLENGES, AND THE ALIGNMENT OF STANDARDS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND EUROPE	760-766
Maria Raluca Sotir	THE SALES CONTRACT AND THE PROTECTION OF WOMEN CONSUMERS IN CIVIL LAW	767-774
Obot, Afia-ama Udofia	GENDER DISCRIMINATION IN NIGERIAN CUSTOMARY LAW: CONSTITUTIONAL LIMITS AND JUDICIAL RESPONSES	775-776
Satish Kumar Singh	WOMEN AND INTERNATIONAL LAW: RECONCEPTUALISING STRUCTURAL GENDERED VIOLENCE IN THE JURISPRUDENCE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT	777
Dorina SAJA Joana Qeleshi	CRIMINAL JUSTICE AND GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF WOMEN: CHALLENGES AND REFORM PERSPECTIVES	778
Fernando García Gerónimo Yazmín Isolda Álvarez García	EXPOSURE OF PERSONAL DATA OF WOMEN JOURNALISTS AND ACTIVISTS: DIGITAL VIOLENCE, PRIVACY HARM, AND CHALLENGES WITHIN THE MEXICAN LEGAL FRAMEWORK	779
Muhammad FAISAL	MENTORSHIP AS A CATALYST FOR WOMEN'S PARTICIPATION IN AI AND EMERGING TECHNOLOGIES IN PAKISTAN	780

Muhammad FAISAL	INCLUSIVE DIGITAL TRANSFORMATION: WOMEN'S ROLE IN PAKISTAN'S AI-DRIVEN INNOVATION ECOSYSTEM	781
Vaibhav Kant Singh Kapil Kumar Nagwanshi Samanvay Singh	LITERATURE REVIEW AND PROPOSING COMPUTER ORIENTED TECHNOLOGIES FOR THE PEOPLE OF CHHATTISGARH ESPECIALLY TRIBAL WOMAN	782-790
Salai Chandrakalanidhi Thangapasumai J. Salai Thillai Thilagam	WOMEN IN MEIVAZHI: SPIRITUAL EQUALITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN THE TRUE PATH OF HIS HIGHNESS MEIVAZHI SALAI AANDAVARGAL	791-793
Manal CHOUBI	MAGNETIC PROPERTIES AND MAGNETOCALORIC EFFECT OF FERRIMAGNETIC SYSTEMS BETWEEN THE ANALYTICAL APPROACH AND MONTE CARLO SIMULATION	794
Maria Zafar Shazia Shukrullah	FABRICATION OF ZnO-M-CoFe2O4 (M = TiO2, SiO2, CuO) HETEROJUNCTION PHOTOCATALYSTS FOR DEGRADATION OF ORGANIC POLLUTANTS	795
Sevil NAMAZOVA Aysel ASLANLI	ZEOLITE-BASED MICROBIAL SYSTEMS FOR TWO-STAGE BIOCONVERSION OF LOW-MOLECULAR-WEIGHT HYDROCARBONS	796
Şebnem ERKEBAY Arzu MORKOYUNLU Gönül KONAKAY Ayfer ÖZMEN	WOMEN EMPLOYEES AND GENDER-BASED STRUCTURAL BARRIERS IN HEAVY INDUSTRY AND MARITIME SECTORS: A LITERATURE REVIEW	797-807
Özlem EKMEKCİ Burcu ARACIOĞLU	WOMEN'S REPRESENTATION AND LEADERSHIP TRENDS IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS BASED ON GLOBAL INDUSTRY REPORTS	808-809
Nur ÖZER CANARSLAN	GOOD PROVIDER IDENTITY AND OVERCONSUMPTION BEHAVIOR AMONG FEMALE CONSUMERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS OF TABLE PERFORMANCE FROM A MARKETING PERSPECTIVE	810-816

Sibel KULA ÖLMEZ	ARE “WOMEN-FRIENDLY COMPANIES” REAL? A STUDY ON HUMAN RESOURCES PRACTICES	817-830
Ebru PULAT Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU	WOMEN IN THE TRANSFORMATION OF FAMILY POLICIES IN TURKEY: HISTORICAL PROCESS AND THE 2025 YEAR OF THE FAMILY	831-832
Fulden Nuray KÜÇÜKERGİN Esin AYSEN	RETHINKING WOMEN’S EMPOWERMENT IN TOURISM: A PERSPECTIVE ON STRUCTURAL INEQUALITIES AND CARE BURDENS	833-834
Ayşe KONCAVAR	FROM SHANTYTOWN TO SUBJECTIFICATION: THE CONTRADICTORY REPRESENTATION OF WOMEN'S LIBERATION IN "A SIP OF LOVE"	835-836
Arzu AL Gülperi KÜÇÜKKARACA	DEMOGRAPHIC CRISIS, WORKING CONDITIONS, AND GENDER NORMS: THE DYNAMICS OF WOMEN'S PARTICIPATION IN THE WORKFORCE IN SOUTH KOREA	837-845
Mila Popović Mustafa Avdagić Željko Grublješić	USE OF MANUFACTURED FOOD BY THE FEMALE POPULATION SOLD IN HEALTH INSTITUTIONS IN SMALL COUNTRIES	846-849
Mustafa Avdagić Mila Popović Željko Grublješić	ESTABLISHING INTERNAL CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF HEALTH AND FOOD SAFETY IN HEALTH FACILITIES IN SMALL ECONOMIES, ESPECIALLY WHEN CONTROL IS ENTRUSTED TO FEMALE POPULATION	850-854
Zubia Shah	EXPLORING ANTHROPOMETRICS, BODY COMPOSITION, AND ANTIOXIDANT CAPACITY IN PREDIABETIC POPULATION WITH AND WITHOUT FAMILY HISTORY OF DIABETES	855
Huma Ikram Darakhshan Jabeen Haleem	HORMONAL TRAJECTORIES AND PREVALENCE OF DEMENTIA IN PERI- AND PRE-MENOPAUSAL WOMEN: UNRAVELING THE CONNECTION	856

Shiv Kumar	BREAKING BARRIERS: GENDER INEQUALITY AND ACCESS TO SPORTS FACILITIES FOR WOMEN ATHLETES IN INDIA	857
Narjes Asgari Vartooni	BUILDING A NINJA PERFORMANCE TEAM: INTEGRATING STRENGTH, NUTRITION, AND RECOVERY SPECIALISTS	858-861
Rochdi DAIBI Jihane HILALI Fatima Zahra LAMRANI Jaouad ROUANE El Mokhtar ELOUALI Walid Bouzid Fouad BOUGHANZAI Abdelhalem MESFIOUI Youssef SQALLI HOUSSAINI	MENSTRUATION TRACKING IN SCHOOL HIIT RESEARCH: A PILOT RCT ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENT GIRLS	862-863
Nwakunite Lawrencia Chinasa	PROXIMATE AND MINERAL COMPOSITION OF TWO EDIBLE MUSHROOMS SPECIES FROM SOUTH WESTERN NIGERIA	864
Monika LOPUSZANSKA-DAWID	TRENDS IN METABOLIC HEALTH AND NUTRITIONAL STATUS OF POLISH WOMEN: EVIDENCE FROM A 36-YEAR STUDY	865
Dulce María Gerónimo HERNANDEZ Viridiana Haizea Cruz RANGEL Gloria Auristela Hernández PEREZ	AGING AND GERIATRIC HEALTH	866
Khristina PROTSAK Alexander PLAKIDA Volodymyr TSEPKOLENKO	APPLICATION OF CELLULAR TECHNOLOGIES IN MODERN AESTHETIC MEDICINE	867
Manal Khanouchi Bilal EL-Mansoury Arumugam R. Jayakumar Omar El Hiba	INTEGRATING FEMALE BIOLOGY IN EXPERIMENTAL HEPATIC ENCEPHALOPATHY RESEARCH: ADDRESSING SEX-RELATED EVIDENCE GAPS	868-869
Mir-Hassan Moosavy	WOMEN'S ROLES IN FOOD SECURITY AND SUSTAINABLE NUTRITION: A GENDER-BASED REVIEW WITH GLOBAL AND MIDDLE EASTERN PERSPECTIVES	870

Sakshi Tomar Shabir Sidhu	NUTRI-KANDALI: TRANSFORMING UTTARAKHAND'S STINGING NETTLE (URTICA DIOICA) INTO A HIGH-VALUE FUNCTIONAL FOOD FOR ENHANCED NUTRITION AND HEALTH	871
Avantika Thakur	AN ANALYSIS OF ANXIETY AND DEPRESSION AMONG WORKING WOMEN	872
Mahima Verma	FUNCTIONAL FOODS IN WOMEN'S HEALTH: FROM MENARCHE TO MENOPAUSE	873
Tamanna Sharma	WOMEN'S HEALTH AND DIETARY FIBRE — GUT, HORMONAL AND METABOLIC PERSPECTIVES	874
Sabrina Roguai	COPPER OXIDE NANOPARTICLES FOR PHOTOCATALYTIC APPLICATIONS	875
Nesrine Benkhaira Kawtar Fikri-Benbrahim	THYMOL AS A PROMISING NATURAL COMPOUND FOR ANTIMICROBIAL RESISTANCE CONTROL	876
Fakhra Jabeen	KINETIC STUDY OF ORGANIC COMPOUND WITH HYDROCHLORIC ACID BY TITRATION AND SPECTROPHOTOMETER	877-883
Hafsa Akram Sumayya Akram	FROM LAB TO LEADERSHIP: ADVANCING WOMEN IN SCIENCE	884
Gulnar Atakishiyeva Sevinc Mukhtarova Nigar Ahmedova Irada Shikhaliyeva Gulnara Babayeva	PHARMACOKINETIC ADVANTAGES OF A NON–P-GLYCOPROTEIN SUBSTRATE DRUG CANDIDATE: AN IN SILICO EVALUATION	885
Gulnar Atakishiyeva Sevinç Muhtarova Shafiga İbrahimova Ayten Qajar	IN SILICO ANALYSIS OF THE IMPACT OF POOR AQUEOUS SOLUBILITY ON THE BIOAVAILABILITY OF A DRUG-LIKE MOLECULE	886
Daniela Gheorghe Ana Neacsu	COMPARATIVE STUDY OF THE THERMODYNAMIC STABILITY OF SOME AMINO ACIDS AND THEIR NITRATE DERIVATIVES	887

R.Devadharshini Meenatchi.S Gomathy E Dr.W.Helen	CERVICAL CANCER PREVENTION AND HPV VACCINATION	888
Chinedu Happiness Uzoagulu	COMPARISON OF GC-FID AND GC-MS BIOLOGICAL ACTIVITIES USING METHANOL FRACTION OF CUMINUM CYMINUM LEAVES	889
Babita Gupta	REVOLUTIONIZING CANCER DIAGNOSIS: THE POTENTIAL OF 3D PRINTED NANOSENSORS	890
Nur Efsan ERUSTA	SPATIAL NEEDS AND PARTICIPATION OF WOMEN IN POST-DISASTER RECONSTRUCTION PROCESSES: A GENDER PERSPECTIVE STUDY	891-892
Nur Efsan ERUSTA	WOMEN IN CONSTRUCTION: EXPLORING SDG 5 AND SDG 8 THROUGH CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTS	893-894
Yaren Berfin ÇEÇEN Seher GÜZELÇOBAN MAYUK	A RESEARCH ON THE EXAMINATION OF THE CURRENT ON-SITE CONDITIONS OF FEMALE ARCHITECTS	895-910
Büşra Damlanur UÇAR Gülgün MISTIKOĞLU	THE ROLE OF WOMEN IN THE CONSTRUCTION SECTOR AFTER DISASTERS: THE CASE OF HATAY	911-912
Özlem SÜER Zeynep ALTAN	EVIDENCE-RULE-RESOURCE-BASED MODELING OF DISCRIMINATION SIGNALS IN THE IT SECTOR	913-921
Ayşe SALMAN Elife AĞGÜRBÜZ Tamay YAZGAN	COMMUNITY-BASED DIGITAL AND AI LITERACY TRAINING FOR HOUSEWIVES: AN IMPLEMENTATION AND IMPACT EVALUATION	922-928
Şeymanur KORUCUK SÖĞÜT	REPRESENTATION OR SURRENDER? FORMS OF WOMEN'S REPRESENTATION ON SOCIAL MEDIA	929-930
Florina Ravariu	COMBINED TECHNIQUES IN THE JEWELLERY ART: CROCHETED WIRES COMBINED WITH PERFORATED, WELDED, POLISHED SHEET METAL AND SEMIPRECIOUS STONE OF CHRYSOPRAZ	931

Riya Jain	WOMEN IN DIASPORIC NATIONALISM : POLITICAL ACTIVISM OF MADAM BHIKAJI CAMA	932-936
Tahreer Farouk Mohammad Waheeb	THE ROLE OF AZERBAIJANI WOMEN IN PRESERVING AZERBAIJANI INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN ARMENIA	937-938
Rehana Kanwal	THE STATUS OF WOMAN IN PRE AND POST-ISLAMIC ARABIAN PENINSULA WITH SPECIFIC REFERENCE	939-951
Joy Nneka Uchenye, Ejikeme	WOMEN AS CUSTODIANS OF INDIGENOUS CRAFT SKILLS AND THEIR CONTRIBUTIONS TO CULTURAL HERITAGE TOURISM DEVELOPMENT IN INYI, NIGERIA	952
Hilal ŞEN ÖKSÜZ Yılda Arzu ABA	MANAGEMENT OF PAIN AND ANXIETY EXPERIENCED BY PREGNANT WOMEN DURING THE AMNIOCENTESIS PROCEDURE: PHARMACOLOGICAL AND NON-PHARMACOLOGICAL APPROACHES	953-966
Meral MOR Mine YURDAKUL	CERVICAL CANCER: CURRENT APPROACHES TO PREVENTION, SCREENING AND EARLY DIAGNOSIS	967-968
Merve ÖKSÜZ Şeydanur OSMA Nülüfer ERBİL	PRONATALIST APPROACHES AND WOMEN'S AUTONOMY: A REVIEW FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S HEALTH NURSING	969-975
Merve ÖKSÜZ Şeydanur OSMA Nülüfer ERBİL	THE DECLINING EFFECT OF ESTROGEN: SYSTEMIC CHANGES DURING MENOPAUSE	976-982
Hilal Gül BOYRAZ YANIK Aleyna KALE Nülüfer ERBİL	POSTPARTUM BODY IMAGE IN THE DIGITAL AGE: THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USE ON MATERNAL HEALTH	983-989
Hilal Gül BOYRAZ YANIK Özlem AKIN YAMAK Nülüfer ERBİL	AN OVERLOOKED AREA IN WOMEN'S HEALTH: PELVIC FLOOR AWARENESS	990-999
Özlem AKIN YAMAK Hilal Gül BOYRAZ YANIK Nülüfer ERBİL	THE IMPACT OF MENSTRUAL SYMPTOMS ON WORK AND EDUCATIONAL PARTICIPATION AND PERFORMANCE	1000-1009

Gizem KILIÇ AYDOĞDU Yılda Arzu ABA	PERCEIVED NURSING CARE AND QUALITY OF LIFE IN THE GYNECOLOGIC CANCER CARE CONTINUUM: AN EVIDENCE-BASED REVIEW	1010-1017
Özge ÖZMEN Hande ŞAHİN	WOMEN AND ANTI-AGING: AN ASSESSMENT OF ANTI-AGING CULTURE AND AESTHETICS	1018-1023
Mine BEKAR Gökçe BEKAR	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EARLY DIAGNOSIS OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS	1024-1030
Gökçe BEKAR Mine BEKAR	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EARLY DIAGNOSIS OF GYNECOLOGICAL CANCERS	1031-1040
Emel YÜREK Leyla KESKİNGÖZ Aslı EKER	EVALUATION OF FACTORS ASSOCIATED WITH THE AWARENESS OF GENDER-SPECIFIC ROUTINE HEALTH SCREENINGS AMONG FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	1041-1042
Sude DOKSAL Aliye KAŞARCI HAKAN Tolga BARIŞIK Ahmet Mert AYDIN	REFLECTIONS OF WORKPLACE HARASSMENT (MOBBING) AGAINST WOMEN IN THESES CONDUCTED IN TÜRKİYE	1043-1052
Begüm GÜNTÜRKÜN Emre Batuhan KENGER	EVALUATION OF NUTRITIONAL REQUIREMENTS IN FEMALE ATHLETES ACROSS THE LIFESPAN	1053-1054
İpek AKYÜZ Uğur GÜNŞEN	CELLULITE AND NUTRITION	1055-1060
Duygu DURMAZ Uğur GÜNŞEN	GROWING RISK FOR WOMEN: POLYCYSTIC OVARY SYNDROME (PCOS) AND NUTRITION	1061-1072
Mehmet Ali ENGİN	INVISIBLE DISCRIMINATION IN THE DIGITAL LABOUR PROCESS: MICROAGGRESSIONS AGAINST WOMEN WORKERS	1073-1074
Yavuz ASLAN	STRUCTURAL BARRIERS IN MIGRANT WOMEN'S ACCESS TO SOCIAL SERVICES: A GENDER-SENSITIVE SOCIAL WORK ANALYSIS	1075-1076

Günay HASANOVA Özlem OKTAL	THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE ON HOSTILE SEXISM: AN EXAMINATION IN A SAMPLE OF WOMEN EMPLOYEES	1077-1078
Emel KARAŞAHİN Neslişah BAŞBUĞ	THE CRITIQUE OF THE DISCOURSE ON WOMAN, SILENCE, AND VIRTUE	1079-1080
Şebnem ERKEBAY Şükrü SATILMIŞ Cem ERKEBAY Muhammed BAMYACI	GIVING FEMALE NAMES TO SHIPS AND THE SYMBOLIC FORMATION OF GENDER IN MARITIME CULTURE	1081-1087
Alev Ece İKİZ Mavisu KIRBIYIK Fatma Ebru İKİZ Nurcan KIRBIYIK	WOMEN'S PERCEPTION OF BEAUTY, BODY IMAGE AND CHEMICALS: A YOUNG PERSPECTIVE ON THE IMPACTS OF THE TECHNOLOGICAL AGE	1088-1095
Məmmədova Esmira FƏRHAD QIZI	WOMEN ARE THE LEADING FORCE OF SOCIETY	1096-1098
Səbinə Mahmudova	ENGINEERS OF THE FUTURE: GIRLS' PATH TO TECHNOLOGY	1099-1102
Sheetal Prasad	UNLOCKING WOMEN'S WORK IN INDIA: LESSONS FROM BANGLADESH'S EXPERIENCE	1103
Yusuf Ahmed Tijjani Fatima Dikko	THE ROLE OF AI IN THE AGE OF DISRUPTION: AN EMPIRICAL INVESTIGATION LINKING AI LEADERSHIP, WOMEN WORKFORCE AGILITY, AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE IN NIGERIAN COMMERCIAL BANKS	1104-1105
Chigozie Jude ODUM	ECOTOURISM DESTINATION PLANNING AND DEVELOPMENT: WHERE IS THE WOMAN?	1106-1107
Katerina Katsarska	AGE DISCRIMINATION AND ATTITUDES TOWARDS WORK AMONG WORKERS OVER 55 YEARS OLD	1108
Meltem INCE YENILMEZ	WOMEN, WORK, AND POLITICS IN JAPAN: THE HISTORICAL STRUGGLE OF FOUR PERSPECTIVES	1109-1131

Marine Metreveli Mzia Kokhia	RURAL TOURISM AND WOMEN ENTREPRENERSHIP	1132-1134
Mussabalina Dinara Maldynova Aizhana Nazgul AIDARGALIYEVA Askhat Kozhumov	GENDER INEQUALITY IN LABOR MARKETS OF CIS COUNTRIES: EVIDENCE FROM INTERNATIONAL STATISTICS	1135-1139
Ivonne Adriana Gaytán Bertruy José Daniel García Mena	THE AUTONOMY OF THE CRIME OF TRANSFEMINICIDE IN MEXICO: A COMPARATIVE ANALYSIS IN RELATION TO THE FIGURE OF GENERIC FEMICIDE	1140-1145
Ananda Majumdar	WOMEN'S ROLES AND CONTRIBUTIONS IN MEDIEVAL SOCIETY: ECONOMIC, LEGAL, AND POLICAL SCENARIOS	1146-1152
Gorana Bandalović Matea Čular	YOUNG WOMEN'S PERSPECTIVES ON ABORTION: A SOCIOLOGICAL STUDY IN SPLIT, CROATIA	1153
Ananda Majumdar	EXPLORING EXPRESSIONS OF DEVOTION IN MARRIAGE: A STUDY OF SUBTLE ACTS OF LOVE	1154-1160
Noorjan Mossawi Samira Nasirzadeh	DEVELOPING DECISION-MAKING SKILLS IN WOMEN	1161
Noorjan Mossawi	SOCIAL RESILIENCE TRAINING FOR ACTIVE WOMEN	1162
Sareh Larijani Hajar Ehsani	THE ROLE OF WOMEN IN ESTABLISHING GENDER PEACE WITHIN AFGHAN FAMILIES	1163
Nasrin Ziayee Samira Nasirzadeh	WOMEN'S EMPOWERMENT AND DEVELOPMENT THROUGH SPORT: A MULTI-FACETED ANALYSIS WITH RELIGIOUS, SOCIO-POLITICAL, CULTURAL, ECONOMIC, AND HISTORICAL PERSPECTIVES, AND FUTURE OUTLOOK	1164
Priyanshi Verma	WOMEN AT THE FRONTLINES OF CLIMATE GOVERNANCE: GENDERED SURVIVAL, ECOLOGICAL KNOWLEDGE, AND THE POLITICS OF ADAPTATION	1165

Gül ERGÜN Serpil ABALI ÇETIN Işıl IŞIK	WOMEN'S PUBLIC TRANSPORTATION EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITY: A QUALITATIVE STUDY	1166-1167
Gül ERGÜN Serpil ABALI ÇETIN Işıl IŞIK	GENDER-BASED VIOLENCE IN TRAFFIC: A PHENOMENOLOGICAL STUDY ON WOMEN'S EXPERIENCES	1168-1170
Fatma Nur YAVUZ Sevil ŞAHİN Sena KAPLAN	EVALUATION OF A FEMALE PATIENT DIAGNOSED WITH HYPOPARATHYROIDISM AND HYPOCALCEMIA ACCORDING TO THE ROY ADAPTATION MODEL AND LAZARUS TRANSACTIONAL STRESS MODEL	1171-1197
Nazife AKAN Aysel DOĞAN Fügen ÖZCANARSLAN Yağmur SÜRMELİ Neslihan ÖZCANARSLAN Behire SANÇAR Büşra YÜRÜK Edibe SAHİL	WOMEN'S WELLNESS SERIES: A SOCIAL IMPACT PROJECT EXAMPLE REGARDING URINARY INCONTINENCE	1198-1200
Fatma ER Serap ALTUNTAŞ	A STUDY ON THE WORKING LIFE OF FEMALE NURSES	1201-1208
Vacide AŞIK ÖZDEMİR	OBJECTIVE MEASUREMENT METHODS OF MIGRAINE IN WOMEN: CURRENT EVIDENCE AND POTENTIAL CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE	1209-1221
Fatma AKSOY ŞIRIN Şule BIYIK BAYRAM	DIGITAL TECHNOLOGIES USED IN THE DIAGNOSIS, MANAGEMENT, AND FOLLOW-UP OF EXTRAVASATION	1222-1229
Fatma AKSOY ŞIRIN Şule BIYIK BAYRAM	ARE THE RISK FACTORS FOR PHLEBITIS, INFILTRATION, AND EXTRAVASATION PREVENTABLE?	1230-1237
Namık Kemal ŞAHBAZ	A WOMAN'S STORY TORN BETWEEN ACADEMIC AUTHORITY AND OBSESSIVE LOVE, AS TOLD BY A FEMALE AUTHOR: ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ	1238-1245

Namık Kemal ŞAHBAZ Bengül BİROĞLU ŞAHBAZ	MAKING A DIFFERENCE BY WRITING STORIES: A PROJECT TO RAISE AWARENESS ABOUT CANCERS AFFECTING WOMEN AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS	1246-1256
Şaziye DİNÇER BAHADIR	WOMEN IN HISTORICAL MEDICAL TEXTS	1257-1266
Gunel Mahmudova	LINGUO-CULTURAL DETERMINANTS OF DOMESTIC NOMINATION IN ENGLISH AND AZERBAIJANI	1267
Bahar ÖZŞEN	THE VOICE OF THE REPUBLIC: WOMEN'S REPRESENTATION ON THE TURKISH OPERA STAGE IN THE PROCESS OF MODERNIZATION	1268-1269
Leyla ÖNEN	AN EXAMINATION OF THE WORKS OF MARAL REHMANZADE, THE FIRST PROFESSIONAL FEMALE ARTIST IN AZERBAIJAN PAINTING	1270-1279
Eda Seda TOSUN	SABİHA BENGÜTAŞ: TÜRKİYE'S FIRST FEMALE SCULPTOR AND THE TRADITION OF REALIST PORTRAITURE	1280
Fadime ÖZLER KAYA	COURT WOMEN WHO SHAPED MUGHAL ART/BEGUMS	1281-1294
Sefa SÖĞÜT	BEYOND GRACE: A VIRTUOSITY: GEVHER SULTAN AND THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FEMALE MUSICIANS IN THE OTTOMAN PALACE	1295-1296
Tuba BATU Derya Meltem KOÇAK	FROMINVISIBLELABORTOVISIBLE ART: TRACES OF WOMEN'SLABOR IN FEMINIST ART	1297-1305
Tuba BATU Elif KÜFECİ	THE PERSONAL AS POLITICAL: TRAUMA, REPRESENTATION, AND PUBLIC MEMORY IN WOMEN'S ARTISTIC PRACTICES	1306-1319

Songül ŞENLİK	THE HISTORICAL CONTINUITY of WOMEN'S EMOTIONAL LABOR: FROM THE OTTOMAN HAREM to MODERN CIVIL AVIATION	1320
Merve AYDOĞDU ÇELİK	GLOBAL WOMEN'S MOVEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL ACTIVISM	1321-1335
Merve AYDOĞDU ÇELİK	DIGITAL ACTIVISM: AN ANALYSIS OF HASHTAG MOVEMENTS IN TÜRKİYE	1336-1348
Yasemin AYBAR Gülay GÜNAY	THE TRANSFORMATION OF SOCIAL POLICIES FOR WOMEN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATION POLICIES IN TURKEY AND GERMANY	1349-1361
Ergün HASGÜL Gülay GÜNAY	THE MEDIATING ROLE OF LOCUS OF CONTROL IN THE INFLUENCE OF SEXIST ATTITUDES ON HOSTILE HETEROSEXUAL BELIEFS	1362-1377
Rumeysa SEVEN	BEING A WOMAN IN ACADEMIA: A LITERATURE-BASED EVALUATION OF INVISIBLE LABOR AND MULTIPLE ROLES	1378-1379
Afshan Naseem Bushra Mumtaz	EXPLORING PRIMARY SCIENCE TEACHERS' VIEWS, CLASSROOM PRACTICES, AND DIFFICULTIES IN DEVELOPING AI-BASED TEACHING RESOURCES	1380
Thai Cong Dan Thach Chanh Da	FEMALE MEDICAL STUDENTS' PERCEPTIONS OF LEARNING ENGLISH FOR FUTURE MEDICAL CAREERS: A QUALITATIVE STUDY IN VIETNAM	1381-1388
Shalini S Priyanka K Aishwarya S Varshana Deepa M	THE ROLE OF EDUCATION IN WOMEN'S EMPOWERMENT	1389
Ijeoma C Ogbonnaya	EXPLORING THE DEVELOPMENT OF WOMEN TEACHER LEADERSHIP FROM SOUTH AFRICAN SECONDARY SCHOOLS	1390

Ufinabe Ruth USHIKEMEN Ojo Oluwole SIMEON	INFLUENCE OF INSURGENCY ON GIRL-CHILD ENROLMENT, RETENTION AND PROGRESSION AMONG SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ZAMFARA STATE, NIGERIA: IMPLICATIONS FOR GUIDANCE	1391-1399
Irina Lyubanets Irina Kopytich Elena Lobkovskaya	AI CHATBOTS IN EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	1400
Solomon Onen Abam Bisola Esther Olusegun David Oloruntoba Aransiola	BRIDGING THE GENDER DIGITAL DIVIDE: INTEGRATING GENERATIVE AI IN GIRLS' STEM EDUCATION IN NIGERIAN SECONDARY SCHOOLS	1401
Niksha Ravi Mehta	WOMEN'S SKILL DEVELOPMENT UNDER NEP 2020: VOCATIONAL EDUCATION AND AI	1402-1410
Tomi Ogundipe Ayomide Jennifer Abioye	AWARENESS, PERCEPTION AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AMONG CHEMISTRY SENIOR SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN IBADAN OYO STATE, NIGERIA	1411
Iliichuk Liubomyra	INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE UNIVERSITY IN DEVELOPING THE INTERNAL HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM	1412
I.M. Sirojiddinova	THE ROLE OF APPLYING A CLUSTER APPROACH IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM TO IMPROVE ECONOMIC EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS	1413-1416
R . Kishore K . Vaishnavi S . Meenatchi	IMPORTANT OF WOMEN'S EDUCATION	1417
Oyerinde Zainab Oyefunke Sodiq Adetunji Adekola	ATTITUDE AND INFORMATION SEEKING BEHAVIOUR OF LITERATE PREGNANT WOMEN IN UNIVERSITY OF ILORIN TEACHING HOSPITAL	1418
Nituja Singh Monalisha Medha Malay	WOMEN IN CORPORATE GOVERNANCE: BEYOND TOKENISM TO TRANSFORMATIVE LEADERSHIP	1419

Savulescu NATALIA IULIA Vatamanita MARIANA	FROM SCREEN TO INFRASTRUCTURE: EMERGING CRIMINAL LAW RISKS FOR THE PROTECTION OF MINORS	1420-1431
Kübra AŞIK AKDEMIR	BEYOND ECONOMIC EMPOWERMENT: WOMEN'S COOPERATIVES AS SITES OF PRACTICING AGENCY	1432-1437
Nandini Khandelwal	FEMINISM VS MISOGYNY: A STUDY ON MISCONCEPTIONS REGARDING FEMINISM ACROSS GENERATIONS IN CONTEMPORARY SOCIETY	1438
Yar Zar Chit	EXAMINING COGNITIVE FOCUS: A COMPARATIVE STUDY ON ATTENTION CONTROL OF COLLEGE GIRLS	1439
Hatice ÖZER	WOMEN'S DISTINCT POSITION IN THE ORGAN TRANSPLANT WAITING PROCESS: PRELIMINARY FINDINGS FROM A QUALITATIVE STUDY OF WOMEN AWAITING UTERUS TRANSPLANTATION	1440-1449
Narjis Al-Haggag Duaa N. Mejbil Nadhim M. Faleh Muhammed Salman Abbas Zahraa N. Faleh	WOMEN IN ISLAM: FATIMA AL-ZAHRA AS A MODEL OF FEMININE ETHICAL VALUES	1450
Fatima Bouizzal Youssef EL Madhi Moulay laarbi Ouahidi	EFFECTS OF EARLY MATERNAL SEPARATION STRESS AND LPS-INDUCED NEUROINFLAMMATION ON ANXIETY- AND DEPRESSION-LIKE BEHAVIORS IN WISTAR RATS	1451
Fatma Şeyma KALKAN İNAN	MATERNAL EMOTION REGULATION AS A PREDICTOR OF CHILDREN'S GENDER ROLE TRAITS	1452
Arop Sylvia Kaka David Ugal	WOMEN-SPECIFIC FASHION AND APPAREL VALUE CHAIN MSMES AND SOCIO-ECONOMIC OUTCOMES OF WOMEN IN NORTH CENTRAL NIGERIA	1453-1471
Santha Sorubini P Jayasree Krishnan	DIGITAL FEMINISM AND SOCIOECONOMIC AGENCY: REFRAMING EMPOWERMENT AMONG GEN Z WOMEN IN THE GLOBAL SOUTH	1472

Sobia Naseem Muhammad Mohsin	WOMEN'S EMPLOYMENT AND ITS IMPACT ON FAMILY SUPPORT AND NATIONAL ECONOMIC GROWTH: AN OVERVIEW OF PAKISTAN	1473
RAHMOUNI Hanane	YOUNG FEMALE ENTREPRENEUR, BUSINESS WORLD	1474
Anita CUCOVIĆ Mimoza LUTA Selima GUTIĆ	WOMEN IN STRATEGIC POSITIONS IN SENIOR MANAGEMENT	1475
Omowunmi, Joshua Olusegun Salako, Oluwaseun Adewale	THE EFFECT OF ENTREPRENEURSHIP SKILLS AMONG FEMALE STUDENTS AND REDUCTION OF UNEMPLOYMENT IN NIGERIA. A STUDY OF FEDERAL POLYTECHNIC ILARO, ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT CENTER	1476-1486
Omowunmi, Joshua Olusegun Salako, Oluwaseun Adewale Edun, Olayinka Madinat	THE ROLE OF WOMEN IN RURAL ELECTION AND SUSTAINABLE DEMOCRACY IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA OF OGUN STATE	1487
Atixhe Maksuti	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (SMES)	1488
Florentina Pérez Hernández Daniela Alejandro de la Cruz Gloria Auristela Hernández Pérez	RETOS Y AVANCES DE LAS DEFENSORAS DE TERRITORIOS CHALLENGES AND ADVANCES OF WOMEN DEFENDERS OF TERRITORIES	1489
Asal Moosavy	A GLOBAL SYSTEMATIC REVIEW OF WOMEN'S PARTICIPATION AND LEADERSHIP IN INDUSTRIAL ENGINEERING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND DIGITAL TRANSFORMATION	1490
Musfiq Al Mahadi	FROM MARGINS TO THE CENTER: HOW WOMEN'S ADAPTIVE PRACTICES CHALLENGE GENDER NORMS IN DROUGHT-AFFECTED BANGLADESH	1491

T. Kayalvizhiroja Jayasree Krishnan	RECRUITMENT IN THE IT INDUSTRY: STRUCTURAL MECHANISMS BEHIND WOMEN'S UNDERREPRESENTATION IN SENIOR LEADERSHIP	1492
Heno Merlin C P S Jayasree Krishnan	WORKPLACE FACTORS AND TURNOVER INTENTION AMONG FEMALE EMPLOYEES	1493
Priya Vinod Melvin Victor	BREAKING THE GLASS CEILING: STRUCTURAL BARRIERS AND STRATEGIC INTERVENTIONS IN CORPORATE LEADERSHIP	1494
C. U. Agbedo C. E. Krisagbedo W. Ocheme V. O. Aruah	DISCURSIVE CONSTRUCTIONS OF GENDERED WHATSAPP MEMES AS DIGITAL HISTORIOGRAPHY IN NIGERIA	1495
Kurmanova Ademi	MODERN APPROACHES TO POLITICAL COMMUNICATION: A PHONOSTYLISTIC ANALYSIS OF CONTEMPORARY POLITICAL LEADERS' SPEECHES	1496-1499
Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna Abdymukhtar Tomiris Abaykyzy	ALGORITHMIC COMMUNICATION CONTROL AND GENDER BIAS: PLATFORM GOVERNANCE AS A MECHANISM OF GENDERED DIGITAL COMMUNICATION SUPPRESSION	1500-1506
Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna Khassanov Alisher Farhatovich	TELECOMMUNICATION INFRASTRUCTURE AS A BASIS FOR WOMEN'S REMOTE EMPLOYMENT	1507-1510
C P Rashmi Mahita Sanil	NEGOTIATING AUTONOMY: PSYCHOLOGICAL CONTROVERSY, CHOICE AND FEMALES AGENCIES IN MODERN HINDI CINEMA	1511
Zahiduzzaman Zahid Nazmin Naher Nipa	EMPOWERING RURAL WOMEN IN BANGLADESH THROUGH ISLAMIC FINTECH AND ETHICAL DIGITAL FINANCE: A PATHWAY TO CLIMATE-RESILIENT LIVELIHOODS AND GENDER EQUALITY	1512

Eguono Evi Ejuvwiekoko	EMERGING TECHNOLOGY IN CONVENTIONAL CREATIVITY OF ACCOUNTING AND AUDITING DIGITAL TRANSFORMATION IN NIGERIA	1513
DIOUANI Hela GRAA Amel MERADI Samir	WOMEN IN DIGITAL MARKETING : CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROFESSIONAL EMPROWERMENT	1514-1521
Mr. JEEVA.M Mr. SURYA	WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND PMMY IMPACT: SANCTIONED AMOUNT ANALYSIS ACROSS SHISHU, KISHORE, TARUN	1522
Mulikat FolaShade Usman M. K. Kamba	IMPACT OF GLOBALIZATION ON BUSINESS PERFORMANCE (STUDY OF SELECTED WOMEN IN SMALL BUSINESS IN ABUJA)	1523
Rahimova Yuduz Atamyradovna	DIGITAL ENTREPRENEURSHIP: NEW OPPORTUNITIES FOR WOMEN IN THE DEVELOPING WORLD	1524
Marijana Zimonjic	DIGITAL TRANSFORMATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SMALL OPEN ECONOMIES	1525
Iges Banda	MEASURING POVERTY AND INEQUALITY AMONG WOMEN: DATA ANALYTICS INNOVATIONS IN DEVELOPING ECONOMIES	1526
Dhurata Premti	OPPORTUNITIES FOR POLICIES TO ACCELERATE EMPOWERMENT AND REDUCE ENVIRONMENTAL BARRIERS	1527-1533
Ramiza Zia Anam Khan Umm Eman Syed	THE IMPACT OF NOMOPHOBIA ON BRAIN FOG: MEDIATING ROLE OF QUALITY OF SLEEP AMONG YOUNG NOVICE DRIVERS	1534
Narjes Asgari Vartooni Mahmoud Afrouz	FEMINIST TRANSLATION AND THE IN/VISIBILITY DEBATE	1535-1540

Narjes Asgari Vartooni	WOMEN'S SPORT: THE SCIENCE OF BUILDING SUSTAINABLE FITNESS HABITS WITHOUT INJURY	1541-1545
Fatemeh Aghakhani Chegeni Narjes Asgari Vartooni Mahmoud Afrouz	FEMINIST TRANSLATION STRATEGIES: FROM INTERVENTIONIST TEXTS TO CONTEMPORARY ACTIVISM	1546-1550
Saddam Hossain	LIFE TRAJECTORIES OF WOMEN IN BANGLADESH: A COMPARATIVE STUDY OF HIGHER-EDUCATED EMPLOYED WOMEN AND EARLY-MARRIED WOMEN IN DOMESTIC ROLES	1551
Alina Solnyshkina	SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND EMPOWERMENT OF WOMEN: UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE	1552-1555
María del Carmen Pérez Rueda Kati Abigail Osorio López Gloria Auriestela Hernandez Pérez	BEHAVIOR PATTERNS IN GENDER-BASED VIOLENCE	1556
Kanchi Ravi Padma	EMPOWERING WOMEN'S WELL-BEING: INNOVATIVE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC	1557
BHAVANA.B DEEPIKA.R DIVYADHARSHINI.R KARTHIKA.H	WOMEN EMPOWERMENT	1558

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

GÖRÜNMEYEN TARİHİ GÜZERGÂHA TAŞIMAK: BAKÜ KADIN ROTASI VE REHBERLİKTE ANLATI TASARIMI

Dr. Öğretim Üyesi Emine BALCI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü
ORCID: 0000-0003-3387-3011

ÖZET
Turizm, sadece mekânların ziyaret edilmesi değil, aynı zamanda bu mekânlara ait anlatıların yaşandığı turistik deneyim edinme sürecidir. Bu deneyim sürecinde rehber anlatıları, müzeler, broşürler, tematik rotalar önemli role sahiptir. Geleneksel turist rehberi anlatılarında çoğunlukla kadınların tarihsel katkılarının ikincil ya da tali konuma itildiği, kahramanlık, siyasi başarı ve büyük erkek figürler egemen olduğu kurgular vardır. Son yıllarda erkek egemen ve tek boyutlu kurgulara dayanan anlatılar sorgulanmaya başlamıştır. Alternatif turizm yaklaşımları çerçevesinde turizm, ekonomik büyümeye katkısının yanı sıra sosyal adalet ve kültürel çeşitlilik bağlamında ele alınmaya başlamış, böylece yerel halkın deneyimleri, gündelik yaşam pratikleri de turizm hikâyelerine dâhil edilir olmuştur. Kadınların kentteki varlığını, emeğini, mücadelesini içeren kadın rotalarının oluşturulması bu alternatif turizm anlayışının somut örneklerinden biridir. Kadın rotalarıyla turist rehberi anlatılarında kadınların emek, üretim, eğitim, gündelik yaşam ve kamusal alandaki temsiline, kültürel katkılarına ilişkin izler rota durakları üzerinden bir araya getirilen tematik güzergâhlarla görünür kılınmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı, Bakü'de kent turizmi anlatılarında görece görünmez kalan kadın izlerini "güzergâh" üzerinden görünür kılmayı hedefleyen bir "kadın rotası" modeli önermektir.
Bu çalışma, saha çalışması gerektirmeyen nitel bir çalışma olarak yapılandırılmıştır. Açık erişimli turizm tanıtım metinleri, kültürel miras içerikleri ve kent anlatıları üzerinde doküman analizi yapılmış ve içerik analiziyle Bakü'de kadın temsili ve kadın emeğiyle ilişkilendirilebilecek destinasyon adayları belirlenerek kadın rotası model tasarımı yapılmıştır. Model tasarımı yaparken destinasyon noktaları (anıt/heykel, kültür–eğitim kurumları, üretim/zanaat mekânları, pazar/çarşı, meydanlar ve anma alanları), anlatı temaları (kadın emeği, eğitim, kültürel üretim, gündelik yaşam, girişimcilik/örgütlülük) ve turist rehberliği açısından uygulama notları (hikâyeleştirme, kapsayıcı dil, güvenlik, yerel hassasiyet, turistikleştirme riskinin yönetimi) birlikte ele alınmıştır. Çalışma, Bakü örnekleminde kadın rotası modeli tasarlayarak rehberlikte tematik rota geliştirme, destinasyon anlatısını çeşitlendirme ve kadın çalışmalarına turizm odaklı bir katkı sunma potansiyelini tartışmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın rotası, Bakü, Turist rehberliği.

BRINGING INVISIBLE HISTORY TO LIFE: THE BAKU WOMEN'S ROUTE AND NARRATIVE DESIGN IN GUIDING

ABSTRACT
Tourism is not merely the act of visiting places; it is also a process of acquiring touristic experiences in which the narratives associated with those places are lived, interpreted, and performed. In this experiential process, guide narratives, museums, brochures, and thematic routes play a key role. Traditional tour guiding narratives often contain constructions in which women's historical contributions are pushed into secondary or marginal positions, while storylines dominated by heroism, political achievement, and "great men" prevail.

In recent years, such male-centred and one-dimensional narrative frameworks have increasingly been called into question. Within the scope of alternative tourism approaches, tourism has begun to be addressed not only in terms of its contribution to economic growth but also in relation to social justice and cultural diversity; consequently, local residents' experiences and everyday life practices have become more readily incorporated into tourism stories. The creation of women's routes that foreground women's presence, labour, and struggle in the city constitutes a tangible example of this alternative understanding of tourism. Through women's routes, traces of women's representation in labour, production, education, everyday life, and the public sphere—as well as their cultural contributions—are rendered visible through thematic itineraries that bring together selected route stops.

Building on this premise, the aim of this study is to propose a "women's route" model designed to make visible the relatively invisible traces of women in Baku's urban tourism narratives through the notion of a "route." The study is structured as a qualitative research design that does not require fieldwork. Document analysis was conducted on open-access tourism promotional texts, cultural heritage content, and urban narratives, and a women's route model was designed by identifying potential destination sites in Baku that can be associated with women's representation and women's labour through content analysis. In developing the model, destination points (monuments/statues, cultural–educational institutions, production/craft spaces, markets/bazaars, squares, and commemorative/memorial sites), narrative themes (women's labour, education, cultural production, everyday life, entrepreneurship/collective organising), and practical implementation notes from the perspective of tourist guiding (storytelling, inclusive language, safety, local sensitivities, and managing the risks of touristification) were considered together. By designing a women's route model for the case of Baku, the study discusses its potential to contribute to thematic route development in guiding, to diversify destination narratives, and to offer a tourism-oriented contribution to women's studies.

Keywords: Women's route, Baku, tourist guiding.

TÜRK DÜNYASINDA KÜLTÜREL MİRASIN TAŞIYICISI OLARAK KADININ ROLÜ: UNESCO SOKÜM UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Selin DÜLGER
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
ORCID: 0000-0001-8897-013X

ÖZET
Somut olmayan kültürel miras; toplumların kimliklerini inşa etmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Turizm ise toplumların kimlik yapılarını temsil eden kültürel mirasın farklı kültürler ve kuşaklar arası aktarımında etkili bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Türk dünyası devletleri bağlamında değerlendirme yapıldığında somut olmayan kültürel miras unsurları açısından her bir devlet köklü ve zengin bir birikime sahiptir. Bununla birlikte, Türk dünyasında özellikle gastronomi, el sanatları, festivaller ve ritüeller açısından somut olmayan kültürel mirasın üretimi ve aktarımında kadınların rolü oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı; Türk dünyasında somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı olarak kadınların rolünün ortaya konması ve turizm açısından değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Türk dünyası devletlerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Macaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan) UNESCO tarafından belirlenen somut olmayan kültürel miras listeleri tematik ve yorumlayıcı analiz yöntemi ile incelenmiştir ve Türk dünyasında somut olmayan kültürel miras alanlarında kadının rolü ve kadın emeğinin görünümü ülkeler arası karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular kadınların somut olmayan kültürel mirasın üretiminde ve aktarımında önemli bir rol üstlenmesine rağmen bu emeğin yeterince görünür olmadığını ve bilinçsizce gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin kültürel miras unsurlarını metalaştırdığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, Türk dünyasında sürdürülebilir ve toplumsal cinsiyete duyarlı turizm politikalarının geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Buna ek olarak, Türk dünyasında somut olmayan kültürel miras unsurlarının temsilinde kadınların görünürlüğünün artırılması ve cinsiyet temelli turizm politikalarının geliştirilmesi için öneriler sunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: kadın, somut olmayan kültürel miras, Türk dünyası, UNESCO ve turizm

THE ROLE OF WOMEN AS BEARERS OF CULTURAL HERITAGE IN THE TURKIC WORLD: AN EXAMINATION OF UNESCO INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS

ABSTRACT
Intangible cultural heritage plays an important role in shaping the identities of societies. Tourism emerges as an effective tool for the transmission of cultural heritage, which represents the identity structures of societies, across different cultures and generations. When evaluated in the context of the states of the Turkish world, each state has a deep-rooted and rich accumulation of intangible cultural heritage elements. However, women play a particularly important role in the production and transmission of intangible cultural heritage in the Turkic world, especially in terms of gastronomy, handicrafts, festivals, and rituals. The aim of this study is to reveal the role of women as carriers of intangible cultural heritage in the Turkic world and to evaluate it in terms of tourism.

To this end, the intangible cultural heritage lists of the Turkic world states (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Hungary, Northern Cyprus Turkish Republic, Uzbekistan, Turkey, and Turkmenistan) designated by UNESCO were examined using thematic and interpretive analysis methods, and the role of women and the visibility of women's labor in the field of intangible cultural heritage in the Turkic world were interpreted through cross-country comparisons. The findings of the analysis reveal that although women play a significant role in the production and transmission of intangible cultural heritage, this labor is not sufficiently visible, and that tourism activities carried out unconsciously commodify elements of cultural heritage. Consequently, the study highlights the need to develop sustainable and gender-sensitive tourism policies in the Turkic world. In addition, recommendations are made to increase the visibility of women in the representation of intangible cultural heritage elements in the Turkic world and to develop gender-based tourism policies.
Keywords: women, intangible cultural heritage, Turkic world, tourism and UNESCO

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE DEVLET DİLİNDE KADIN: RESMÎ GAZETE'DE HUKUKİ KİMLİĞİN İNŞASI (1923–1950)

Öğr. Gör. Seren GÜVEN
Yıldız Teknik Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-1739-3475

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde (1923–1950) kadın, devletin resmî ve hukuki dili içerisinde belirli roller, sınırlar ve işlevler çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu makale, söz konusu dönemde yayımlanan Resmî Gazete nüshalarının sistematik biçimde taranmasına dayanarak, kadının hukuki metinler içinde nasıl kurulduğunu, hangi bağlamlarda görünür kılındığını ve hangi alanlarda sessizleştirildiğini incelemektedir. Resmî Gazete'nin norm koyucu işlevinin ötesine geçilerek, bu metinlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini üreten ve yeniden düzenleyen bir söylem alanı olarak nasıl çalıştığı analiz edilmektedir.

Araştırma, aile içi statülere, bedene ve biyolojiye, ahlaka ve sınırlı kamusal faaliyetlere gönderme yapan anahtar kavramlar üzerinden gerçekleştirilen birincil kaynak taramasına dayanmaktadır. Bu tarama sonucunda elde edilen veriler analitik tablolara dönüştürülmüş; tablolar söylem çözümlemesi ve tematik okuma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, Resmî Gazete'de kadınlığın yalnızca hukuki olarak tanımlanan bir kategori değil, aynı zamanda dil aracılığıyla kurulan ve sınırlandırılan bir öznelik biçimi olduğunu görünür kılmaktadır.

Makalenin temel iddiası, erken Cumhuriyet devlet dilinde kadının bireysel ve özerk bir hukuki özne olarak değil; ilişkisel, bedensel ve işlevsel roller üzerinden inşa edildiğidir. Resmî Gazete'de kadın çoğunlukla aile içindeki konumu, biyolojik işlevleri ve ahlaki kodlarla ilişkilendirilen düzenlemeler aracılığıyla tanımlanmakta; kamusal alandaki varlığı ise belirli ve sınırlı meslekler çerçevesinde görünür kılınmaktadır. Buna karşılık siyasal ve idari yetki alanlarında kadın sistematik biçimde yoktur. Atama, tayin ve karar alma süreçlerinde kadın adının neredeyse hiç yer almaması, bu yokluğun bireysel tercihlerden değil, yapısal bir hukuki ve söylemsel çerçeveden kaynaklandığını göstermektedir.

Bu çalışma, Resmî Gazete'yi yalnızca norm koyan bir hukuk metni olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rejimini kuran ve yeniden üreten bir söylem alanı olarak ele almaktadır. Kadının hukuki görünürlüğünün, siyasal ya da yönetsel bir özneleşme üretmekten ziyade denetim, koruma ve düzenleme mantığıyla şekillendiği ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle makale, erken Cumhuriyet kadın tarihine temsilden çok dil, görünürlükten çok yokluk ekseninde eleştirel ve özgün bir okuma sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet, Resmî Gazete, kadın, hukuki söylem, toplumsal cinsiyet, kamusal alan

WOMEN IN THE LANGUAGE OF THE STATE IN THE EARLY REPUBLIC: THE CONSTRUCTION OF LEGAL IDENTITY IN THE OFFICIAL GAZETTE (1923–1950)

ABSTRACT

During the early Republican period in Turkey (1923–1950), women were defined within the official and legal language of the state through specific roles, boundaries, and functions. This paper examines how women were constructed in legal texts by drawing on a systematic survey of the Official Gazette published throughout this period.

Moving beyond the Gazette's normative role as a legal record, the study analyzes how these texts operated as a discursive field that produced, organized, and reshaped gender relations.

The research is based on a primary source analysis conducted through key conceptual categories referring to familial status, the body and biology, morality, and limited forms of public activity. The data obtained from this survey were transformed into analytical tables and examined through discourse analysis and thematic reading. This methodological approach makes visible that womanhood in the Official Gazette was not merely a legally defined category, but a form of subjectivity constructed and constrained through language.

The central argument of the paper is that women in early Republican state discourse were not constituted as autonomous and independent legal subjects, but rather constructed through relational, bodily, and functional roles. In the Official Gazette, women were predominantly defined in relation to their familial positions, biological functions, and moral regulations, while their presence in the public sphere was framed through a narrow range of socially acceptable occupations. In contrast, women were systematically absent from spheres of political and administrative authority. The near-complete absence of women's names in appointments, assignments, and decision-making processes indicates that this exclusion was not incidental, but structurally embedded within legal and discursive frameworks.

The paper demonstrates that the Official Gazette functioned not only as an instrument of legal regulation, but also as a discursive mechanism that established and reproduced a gender regime. Women's legal visibility did not translate into political or administrative subjectivity; instead, it was shaped through logics of regulation, protection, and control. By focusing on language and absence rather than representation alone, this study offers a critical and original reading of women's history in the early Republican period.

Keywords: Early Republic, Official Gazette, women, legal discourse, gender, public sphere

BERTRANDON DE LA BROQUIERE'İN DENİZAŞIRI SEYAHATNAMESİ'NDE BİR DERKENAR: TÜRKMEN KADIN SAVAŞÇILAR

Tekmile PEKTAŞ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Yüksek Lisans
ORCID: 0000-0001-9261-6256

ÖZET
XV. yüzyılın ilk yarısında Burgonya Dükü III. Filip'in (saltanatı: 1419-1467) emriyle gerçekleştirilen diplomatik ve istihbarî nitelikli keşif yolculuğunun ürünü olan Bertrandon de la Broquiere'in *Denizaşırı Seyahati* (Le Voyage d'Outremer) yalnızca bir hac anlatısı değil, aynı zamanda dönemin siyasal ve askerî dengelerini anlamaya yönelik gözlemsel bir rapor niteliği taşımaktadır. Bertrandon de la Broquiere, 1432 yılında Gent'den başlayarak Roma, Venedik ve Kudüs üzerinden Suriye, Anadolu ve Balkanlar güzergâhını izleyerek Burgonya'ya dönmüş; yolculuğu sırasında Osmanlı Devleti, Anadolu beylikleri ve Türkmen toplulukları hakkında gözlemler kaydetmiştir. Hristiyan hacı kisvesiyle başlayan ve daha sonra Müslüman kisvesi ile sürdürülen bu seyahat, özellikle Osmanlıların askerî gücü ve bölgesel siyasî yapı hakkında bilgi toplama amacı taşımaktadır.
Bertrandon de la Broquiere'in *Denizaşırı Seyahati* içerisinde dikkat çekici ancak sınırlı biçimde yer verilen unsurlardan biri, Dulkadiroğlu Türkmenleri arasında görüldüğü belirtilen kadın savaşçılar örneğidir. Seyyah, Hama civarında karşılaştığı silahlı Türkmen grubu içinde erkekler gibi sadak taşıyan bir kadın savaşçı gördüğünü ve bölgedeki kadınların savaş zamanlarında erkeklerle birlikte cenk ettiğinin kendisine aktarıldığını belirtmektedir. Konya'dan ayrılışı sırasında bu konuya yeniden değinen Bertrandon de la Broquiere, Türkmen kadınlarının savaşçı özelliklerini vurgulayarak bu olgunun dikkat çekici boyutlarına işaret etmektedir. Bu kayıtlar, göçebe Türkmen toplumlarında kadınların askerî faaliyetlere katılımına dair önemli bir tanıklık niteliği taşımaktadır.
Göçebe Türkmen yaşam tarzında hayvancılık, avcılık ve otlak rekabetine bağlı mücadele koşulları, savaş becerilerini günlük hayatın bir parçası haline getirmiştir. Bu durum, atlı okçuluk gibi askerî becerilerin toplumun geniş kesimlerine yayılmasına ve gerektiğinde kadınların da savaşçı rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır. Harezmi ve Moğol topluluklarında kadınların savaşlara katıldığını gösteren örnekler, Bertrandon de la Broquiere'in gözlemlerinin daha geniş bir bozkır geleneği içinde değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.
Sonuç olarak Bertrandon de la Broquiere'in *Denizaşırı Seyahati*, Türkmen kadın savaşçılar örneğine kısa anlatılarla değinse de Anadolu'daki göçebe askerî kültürün toplumsal yapısına dair özgün bir dış gözlem sunmakta ve kadınların savaşçı kimliğine dair erken dönem kaynak niteliği taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Bertrandon de la Broquière, Denizaşırı Seyahatnamesi, Türkler, Türkmenler.

A MARGINAL NOTE IN BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE'S THE OVERSEAS JOURNEY: TURKMEN WOMEN WARRIORS

ABSTRACT
The Overseas Journey (Le Voyage d'Outremer), the outcome of a diplomatic and intelligence-oriented exploratory expedition commissioned in the first half of the fifteenth century by Duke Philip III of Burgundy (r. 1419–1467), constitutes not merely a pilgrimage narrative but also an observational report aimed at assessing the political and military balances of the

period. Beginning in Ghent in 1432, Bertrandon de la Broquière traveled through Rome, Venice, and Jerusalem, following a route that extended across Syria, Anatolia, and the Balkans before returning to Burgundy. During this journey, he recorded observations concerning the Ottoman Empire, the Anatolian principalities, and Turkmen communities. Initiated under the guise of a Christian pilgrim and later continued in Muslim attire, the journey primarily sought to gather intelligence on the military strength of the Ottomans and the regional political order.

One of the elements briefly yet notably mentioned in *The Overseas Journey* is the example of women warriors reportedly encountered among the Dulkadirid Turkmens. The traveler notes that near Hama he observed a Turkmen woman armed with a quiver among a mounted group and was informed that women in the region fought alongside men during times of war. Returning to the subject upon departing from Konya, Bertrandon de la Broquière again emphasized the martial characteristics attributed to Turkmen women, pointing to the remarkable nature of this phenomenon. These remarks constitute an important testimony regarding women's participation in military activities within nomadic Turkmen societies.

In nomadic Turkmen life, the conditions shaped by pastoralism, hunting, and struggles over pasturelands rendered martial skills an integral component of daily existence. Such conditions facilitated the widespread acquisition of military abilities, particularly mounted archery, across broad segments of society and enabled women, when necessary, to assume warrior roles. Examples demonstrating the participation of women in warfare among Khwarazmian and Mongol communities further allow Bertrandon de la Broquière's observations to be situated within the broader context of steppe traditions.

In conclusion, although *The Overseas Journey* refers to the case of Turkmen women warriors only in brief passages, it nevertheless provides a distinctive external observation on the social structure of nomadic military culture in Anatolia and serves as an early source concerning the warrior identity of women.

Keywords: Bertrandon de la Broquière; *The Overseas Journey (Le Voyage d'Outremer)*; Turks; Turkmens.

AZƏRBAYCAN MUSİQİ MƏDƏNİYYƏTİNDƏ QADINLARIN ROLU

Həvayət MƏMMƏDOVA
Naxçıvan şəhər 5 nömrəli Uşaq Musiqi Məktəbinin direktoru
ORCID: 0009-0002-4616-1160

XÜLASƏ

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti əsrlər boyu zəngin ənənələr və janr müxtəlifliyi ilə formalaşmışdır. Qadın musiqiçilər milli musiqinin qorunması və beynəlxalq səviyyədə tanıdılmasında əhəmiyyətli rol oynasa da, bu sahə uzun müddət kifayət qədər tədqiq olunmamış bir istiqamət kimi qalır. Məqalənin əsas məqsədi qadın musiqiçilərin Azərbaycan musiqi tarixində tutduğu yeri müəyyənləşdirmək və bu sahəyə verdiyi töhfələri tədqiq etməkdən ibarətdir. Araşdırmada tarixi-analitik, müqayisəli və mənbəşünaslıq metodlarından istifadə edilmişdir. İnformasiya mənbəyi kimi musiqişünaslıq ədəbiyyatı, elmi məqalələr, monoqrafiyalar və mədəni irsə dair nəşrlər təhlil olunaraq Azərbaycan musiqi mədəniyyətində qadınların rolu elmi şəkildə araşdırılmışdır. Məqalədə qadınların Azərbaycan musiqi mədəniyyətində rolu həm tarixi irsin bir hissəsi, həm də müasir dövr üçün aktual elmi-mədəni problem kimi qiymətləndirilib, onların qarşılaşdığı məhdudiyyətlər və bu məhdudiyyətlərin tədricən aradan qalxması prosesi izah edilib. Araşdırma nəticəsində müəyyən olunub ki, qadın musiqiçilər milli musiqi irsinin qorunması, yeni janrların formalaşması və musiqi təhsilinin inkişafında fəal iştirak edir. Tarixi məhdudiyyətlərə baxmayaraq, qadınlar xalq musiqisi və ifaçılıq sahəsində, xüsusilə bəstəkarlıq, xanəndəlik və aşıq sənətində mühüm mövqeyə malik olmuşdur. Musiqi təhsili və mədəniyyətin ötürülməsi prosesində qadın pedaqoqların rolu əsaslı şəkildə artmışdır. Qloballaşma və mədəni inteqrasiya şəraitində qadın musiqiçilərin fəaliyyəti milli musiqinin beynəlxalq səviyyədə tanıdılmasına mühüm töhfə verir. Bu baxımdan, qadınların Azərbaycan musiqi mədəniyyətində rolunun araşdırılması yalnız tarixi deyil, həm də aktual mədəni məsələ kimi qiymətləndirilməlidir. Nəticədə Azərbaycan musiqi mədəniyyətində qadınların rolunun daha dərindən öyrənilməsinin zəruriliyi əsaslandırılır.

Açar sözlər: Azərbaycan musiqi mədəniyyəti, qadın musiqiçilər, musiqi tarixi, ifaçılıq, bəstəkarlıq, musiqi təhsili.

THE ROLE OF WOMEN IN AZERBAIJANI MUSICAL CULTURE

ABSTRACT

Azerbaijani musical culture has been shaped by rich traditions and genre diversity for centuries. Although female musicians play a significant role in the preservation and international promotion of national music, this area has long remained an understudied area. The main goal of the article is to determine the place of female musicians in the history of Azerbaijani music and to study their contributions to this field. The research used historical-analytical, comparative and source-based methods. The role of women in Azerbaijani musical culture was scientifically investigated by analyzing musicological literature, scientific articles, monographs and publications on cultural heritage as sources of information. The article evaluates the role of women in Azerbaijani musical culture as both a part of the historical heritage and an urgent scientific and cultural problem for the modern era, explains the limitations they face and the process of gradually eliminating these limitations. As a result of the research, it was determined that female musicians actively participate in the preservation of national musical heritage, the formation of new genres and the development of music education.

Despite historical limitations, women have had an important position in the field of folk music and performance, especially in the art of composition, singing and ashug. The role of female educators in the process of musical education and cultural transmission has increased significantly. In the context of globalization and cultural integration, the activities of female musicians make a significant contribution to the international promotion of national music. From this point of view, the study of the role of women in Azerbaijani musical culture should be considered not only a historical, but also a current cultural issue. As a result, the need for a more in-depth study of the role of women in Azerbaijani musical culture is justified.
Keywords: Azerbaijani musical culture, female musicians, music history, performance, composition, music education

MÜZİK OKULLARINDA KAYNAK YÖNETİMİ VE EKONOMİK VERİMLİLİK SORUNLARI

Doç. Dr. Mehriban İMANOVA
Nahçıvan Devlet Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-2210-724X

Havayat MAMMADOVA
Nahçıvan Şehri Çocuk Müzik Okulu No. 5 Müdürü
ORCID: 0009-0002-4616-1160

ÖZET
Küreselleşme ve dijitalleşme bağlamında, ekonomik verimlilik müzik okullarının faaliyetlerinde en önemli önceliklerden biri haline gelmiştir. Bu eğitim kurumları, kültürel değer yaratmanın yanı sıra, kaynakları rasyonel bir şekilde kullanmakta ve ekonomik sonuçlar üretmektedir. Bu nedenle, insan sermayesi, mali ve maddi-teknik kaynakların doğru yönetimi, müzik eğitiminin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, pratik gözlemler, birçok müzik okulunda kaynak tahsisi, bütçe planlaması ve iş gücü verimliliğini ölçme mekanizmalarıyla ilgili sorunların hala mevcut olduğunu göstermektedir. Bu makalenin amacı, müzik okullarındaki kaynak yönetiminin mevcut durumunu incelemek, sorunları belirlemek ve çözüm önerileri sunmaktır. Çalışma, ekonomik verimliliği etkileyen insan kaynakları, mali ve maddi-teknik kaynak yönetimi yönlerini analiz etmiştir. Kaynakların verimsiz tahsisi, mali planlamanın zayıflığı ve yönetim mekanizmalarının modern gereksinimleri karşılayamaması, müzik okullarının ekonomik verimliliğini sınırladığı belirlenmiştir. Analizde anket, gözlem ve belge analizi yöntemleri kullanılmıştır. İlk olarak, müzik okullarının öğretmenleri ve idari personeli arasında yapılandırılmış bir anket yapılmış, öğretim süreci ve kaynak kullanımı yerinde gözlemlenmiştir. Ardından, bütçe belgeleri, ders yükü dağılımı, raporlar analiz edildi ve farklı okulların giderleri karşılaştırıldı. Sonuç olarak, insan kaynaklarının eşitsiz dağılımının öğretmenlerin ders yükünde dengesizliğe yol açtığı ve mali planlamanın zayıflığının giderleri haklı çıkarmayı zorlaştırdığı belirlendi. Aynı zamanda, maddi ve teknik altyapının verimsiz kullanımı, yönetimde dijital mekanizmaların zayıf uygulanmasının hesap verebilirlik süreçlerinin kalitesini düşürdüğü gözlemlendi. Mevcut sorunların çözümünde, bütçe planlamasının sonuç odaklı doğası, giderlerin doğru yönlendirilmesi, ders yükünün dengelenmesi ve motivasyon mekanizmalarının uygulanmasının özellikle önemli olduğu tespit edildi. Çalışma sonucunda, müzik eğitim kurumlarında sürdürülebilir yönetim modellerinin uygulanmasının önemi vurgulandı.
Anahtar Kelimeler: müzik okulları, kaynak yönetimi, ekonomik verimlilik, mali planlama, eğitim ekonomisi.

RESOURCE MANAGEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY PROBLEMS OF MUSIC SCHOOLS

ABSTRACT
In the context of globalization and digitalization, economic efficiency has become one of the main priorities in the activities of music schools. These educational institutions, along with creating cultural value, rationally use resources and form economic results. Therefore, the proper management of human capital, financial and material and technical resources plays an important role in the development of music education.

However, practical observations show that in many music schools there are still problems related to the allocation of resources, budget planning and mechanisms for measuring labor productivity. The purpose of this article is to examine the current state of resource management in music schools, identify problems and make proposals for their solution. The study analyzed the aspects of human resources, financial and material and technical base management that affect economic efficiency. It was determined that the inefficient allocation of resources, weakness of financial planning and failure of management mechanisms to meet modern requirements limit the economic efficiency of music schools. The analysis used survey, observation and document analysis methods. First, a structured survey was conducted among the teachers and administrative staff of music schools, and the teaching process and resource use situation were observed on site. Then, budget documents, class load distribution, reports were analyzed, and the expenses of different schools were compared. As a result, it was determined that the unequal distribution of human resources created an imbalance in the class load of teachers, and the weakness of financial planning made it difficult to justify expenses. At the same time, it was observed that the inefficient use of the material and technical base, the weak application of digital mechanisms in management reduced the quality of accountability processes. It was found that the result-oriented budget planning, the correct direction of expenses, balancing the class load, and the application of motivation mechanisms are of particular importance in solving existing problems. As a result of the study, the importance of applying sustainable management models in music education institutions was suggested as a result of the study.
Keywords: music schools, resource management, economic efficiency, financial planning, education economics.

1.GİRİŞ

Küreselleşme ve dijitalleşme bağlamında, ekonomik verimlilik müzik okullarının faaliyetlerinde en önemli önceliklerden biri haline gelmiştir. Müzik eğitim sistemi, sanatsal yaratıcılık ve pedagojik faaliyetin kesiştiği bir alandır. Müzik okulları sadece kültürel değer yaratmakla kalmaz, aynı zamanda kaynakların rasyonel kullanımı yoluyla ekonomik sonuçlar da oluşturur (Hasanov, 2019). Müzik okullarının temel görevi, insan sermayesini, mali ve maddi ve teknik kaynakları doğru bir şekilde yönetmektir. Bunun için, devlet fonlarının verimliliğini artırmak ve iç kaynaklardan maksimum fayda sağlamak önemli bir koşuldur. Eğitim kurumlarından farklı olarak, müzik okulları bireysel öğretim formatına dayanmaktadır. Bu, teknik açıdan iş verimliliğinin artırılmasını doğrudan zorlaştırmaktadır. Bu alandaki verimlilik sorunlarının teorik temeli, Baumol tarafından ortaya atılan "Maliyet Hastalığı" teorisidir. Bu teoriye göre, müzik eğitimi gibi canlı emeğe dayalı alanlarda, teknolojik gelişme sabit kalırken, ücretler ve diğer işletme maliyetleri artmaktadır (Baumol & Bowen, 1966). Sonuç olarak, müzik okullarının bütçe yükü yıllar geçtikçe ağırlaşıyor. Müzik okulu yönetimindeki en büyük zorluk, kaliteli eğitim ile finansal tasarruf arasında bir denge bulmaktır (Abbasov, 2018). Bu nedenle, kaynak tahsisi, bütçe planlaması ve iş gücü verimliliği ölçüm mekanizmalarının sistematize edilmesi yeterli değildir. Sorunun çözümü, modern stratejik yönetim ve dijital araçlar aracılığıyla yönetimi gerektirir (Drucker, 2014). Bu araştırmanın amacı, müzik okullarındaki kaynak yönetiminin mevcut durumunu incelemek, ekonomik verimliliği etkileyen sorunları belirlemek ve bunların çözümüne yönelik bilimsel yaklaşımlar önermektir.

2.METODOLOJİ

Çalışmada karma bir metodolojik yaklaşım kullanılmıştır. Müzik okullarının öğretmenleri ve idari personeli arasında anket yöntemi kullanılarak yapılandırılmış bir anket yapılmıştır. Gözlem yöntemi, öğretim sürecinin ve kaynak kullanım durumunun yerinde gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. Bütçe belgeleri, ders yükü dağılımı, maaş tabloları ve raporlama materyalleri belge analizi yoluyla incelenmiştir. Farklı okulların kaynak kullanım göstergeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın nesnesi olarak çeşitli şehir ve ilçe türlerindeki müzik okulları seçilmiştir. Ekonomik verimliliği ölçmek ve kaynak yönetimi sorunlarını belirlemek için aşağıdaki metodolojik yaklaşımlar kullanılmıştır:

2.1. Birim Öğrenci Maliyet Analizi

Birim Öğrenci Maliyet Analizi ile, kurumun yıllık bütçesinin öğrenci sayısına oranı üzerinden, her bir müzisyenin eğitimi için devlet tarafından karşılanan gerçek ekonomik yük hesaplanmıştır.

2.2. Kaynak Denetimi Yöntemi

Kurumların bilançosunda müzik aletlerinin fiziksel ve manevi yıpranma derecesi sınıflandırılmıştır. Aletlerin kullanım saatleri ile akort/onarım maliyetleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.3. Paylaşılan Kaynaklar Modeli

Bu model, her müzik okulunun tamamen kapalı, bağımsız bir ekonomik birim olarak değil, bir ağın parçası olarak faaliyet gösterdiği varsayımıyla israfı önler. Analiz sırasında, kaynak yönetiminin ekonomik verimlilik ve finansal sürdürülebilirlik göstergeleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

3. SONUÇLAR

Yapılan araştırmada, insan kaynaklarının eşitsiz dağılımının öğretmenlerin ders yükünde dengesizliğe yol açtığı ve iş verimliliğini düşürdüğü belirlenmiştir. Modern dijital muhasebe sistemlerinin uygulanmaması, dokümantasyon işine ayrılan insan-saat miktarını artırmaktadır. Sınıf kapasitesi ve enerji tüketimi dikkate alınmadan ders programlarının hazırlanması sonucunda, binaların %40'ı günün ilk yarısında boş kalmakta, ancak ısıtma ve aydınlatma maliyetleri tamamen karşılanmaktadır (Hüseynova, 2020). Zayıf finansal planlama kaynak kayıplarına yol açmaktadır. Maddi ve teknik altyapının verimsiz kullanımı, potansiyel gelir fırsatlarını sınırlamaktadır. Okulun enstrüman fonunun %65'inin eskimesi, yalnızca ses kalitesini değil, aynı zamanda finansal göstergeleri de olumsuz etkilemektedir. Eski kuyruklu piyanoların veya üflemeli enstrümanların yıllık akortuna ayrılan fonlar, ilk maliyetlerinin %15-20'sini oluşturmaktadır. Bu da uzun vadede ekonomik bir kayıptır. Devlet bütçesine bağımlılık, işletmelerin girişimciliğini azaltmakta ve finansal kaynakların çeşitlendirilmesi neredeyse sıfıra yaklaşmaktadır. Yönetimde dijital mekanizmaların zayıf uygulanması, hesap verebilirlik süreçlerini zayıflatmaktadır. Kaynakların rasyonel yönetiminin eksikliği, müzik okullarının ekonomik sürdürülebilirliğini ve hizmet kalitesini düşürmektedir. Yabancı deneyimler, konser etkinlikleri, ücretli ustalık sınıfları ve sigortalı müzik aletleri kiralama yoluyla bütçe dışı gelirlerin %15-20 oranında artırılmasının mümkün olduğunu göstermektedir (OECD, 2023).

3.1. Tek Öğrenci Harcamalarının Analizi

Araştırmada, müzik okullarının son 3-5 yıllık mali raporları, öğrenci kontenjanı ve personel tabloları incelenerek Öğrenci Başına Maliyet Analizi yapılmıştır. Araştırma sürecinde, müzik okullarının ekonomik verimliliğini niceliksel olarak değerlendirmek için öğrenci başına maliyet (Cu) göstergesi hesaplanmıştır. Bu gösterge, devlet fonlarının öğrenci başına dağıtımının verimliliğini ölçmemizi sağlar. Hesaplamalar aşağıdaki matematiksel modele dayanarak yapılmıştır:

$$\boldsymbol{Cu = \Sigma\,(Fm + Mt + Ix) / N}$$

Burada:
Cu - Öğrenci başına yıllık maliyet;
Fm - Maaş fonu (fonun maaş kısmı);
Mt -Malzeme, teknik destek ve onarım maliyetleri;
Ix - İdari ve hizmet yönetimi maliyetleri;
N – Kurumda öğrenim gören toplam öğrenci sayısı.
Bu formülü kullanan üç müzik okulundan elde edilen sonuçlar, müzik eğitimindeki gider yapısını analiz etmemize ve hangi kaynak gruplarının israf veya eksiklik yaşadığını belirlememize olanak sağladı (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrenci sayısına göre karşılaştırmalı hesaplama

Gider Kalemleri	150 Öğrenci	100 Öğrenci	50 Öğrenci
Fm (Maaş Fonu)	130,000 AZN	90,000 AZN	50,000 AZN
Mt (Donanım/Tedarik)	8,000 AZN	5,000 AZN	3,000 AZN
Ix (Sabit Giderler)	15,000 AZN	15,000 AZN	15,000 AZN
Toplam Gider **(Σ)**	153,000 AZN	110,000 AZN	68,000 AZN
Cu (Birim Maliyet)	1,020 AZN	1,100 AZN	1,360 AZN

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tablodan da görülebileceği gibi, öğrenci sayısı azaldıkça, öğrenci başına eğitim maliyeti devlet için daha pahalı hale gelmektedir. Müzik okullarının idari yönetim maliyetleri, öğrenci sayısından bağımsız olarak sabit kalmaktadır. Bu nedenle, düşük öğrenci kontenjanı olan müzik okulları, bakım maliyetlerini verimsiz hale getirmektedir. 50 öğrencili bir okulda öğrenci başına maliyet göstergesi, 150 öğrencili bir okula göre %33 daha yüksektir. 150 öğrencili bir okulda malzeme ve teknik destek için ayrılan her bir manat (Mt), 50 öğrencili bir okula göre daha fazla öğrenciye hizmet vermektedir. Bu, 150 öğrencinin eğitim kalitesini ve yatırım verimliliğini üç kat artırmaktadır. Bunun için, düşük öğrenci kontenjanlı müzik okullarında ekonomik verimliliği artırmak amacıyla kaynak merkezileştirme modeline geçilmesi gerekmektedir.

3.2. Kaynak Denetimi Yöntemi

Müzik okullarında, enstrümanların kuruma getirdiği ekonomik yükü ve eğitimsel uygunluğunu ölçmek için Kaynak Denetimi Yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, aşınma oranı ve maliyet-kullanım ilişkisini kullanmaktadır. Denetim sırasında, enstrümanın ne kadar kullanıldığı ve bu kullanımın onarım maliyetlerini ne ölçüde artırdığı kontrol edildi ve büyük piyano fonunun denetimiyle karşılaştırıldı. Müzik okulundaki iki büyük piyanonun denetiminin sonuçları aşağıdaki sonucu verdi (Tablo 2):

Tablo 2. Kaynak Denetim Metodu: Karşılaştırmalı Analiz Tablosu

Göstergeler	Piyano A (Yeni - 5 Yıllık)	Piyano B (Eski - 40 Yıllık)
Yıllık Kullanım Süresi	1.800 saat (Aktif ders programı)	400 saat (Sık arızalanma durumu)
Yıllık Bakım/Akort Gideri	150 AZN	600 AZN
1 Saatlik Kullanımın Maliyet Yükü	**0.08 AZN** (150 / 1.800)	**1.50 AZN** (600 / 400)
Denetim Kararı (Audit)	Kullanıma devam edilmelidir.	**Ekonomik ve fiziksel ömrünü tamamlamıştır.** Kayıttan düşülmesi ve yenisiyle değiştirilmesi önerilir.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Örnekten de görülebileceği gibi, Piyano B diğerine göre 18 kat daha fazla mali yük oluşturmaktadır (1,50/0,08). Bu durum, yönetimin bütçe kaynaklarını gerçek ihtiyaçlara ve ekonomik verimliliğe göre tahsis etmesine olanak tanır.

3.3. Paylaşılan Kaynaklar Modeli

Modern yönetimde, Karşılaştırmalı Kıyaslama, en iyi uygulamaları öğrenme ve bunları yerel koşullara uygulama sürecidir. Müzik eğitiminde bu yöntemin en yaygın modeli Paylaşılan Kaynaklar Modelidir. Bu model, her müzik okulunun bir ağın parçası olarak faaliyet gösterdiğini varsayar. Bu modeli kullanan bir müzik okulunun temel amacı, israfı önlemek ve önemli kaynakları kullanılabilir hale getirmektir. Bu model en yaygın olarak Avrupa ülkelerinde, özellikle Almanya, Finlandiya ve Estonya'da kullanılmaktadır. Paylaşılan Kaynaklar Modeli ile Geleneksel Yerel Model arasındaki farkı açıklamak için aşağıdaki tabloyu (Tablo 3) inceleyelim.

Tablo 3. Uluslararası deneyimle karşılaştırma

	Paylaşımlı Kaynaklar Modeli (Avrupa)	**Geleneksel Yerel Model (Azerbaycan)**
Kıyaslama	**Klasser yaklaşımı.** Kaynaklar birkaç okul tarafından paylaşılır.	**Özerk yaklaşım**. Her okul kendi binası ve ekipmanıyla kapalı bir sistemdir.
Altyapı	**Yüksek verimlilik.** Pahalı ekipmanlar atıl kalmaz, merkezi fondan ihtiyaç duyan okula aktarılır.	**Düşük verimlilik.** Bir okula bir cihaz satın alınırsa, öğrenci olmasa bile odada kalır, diğer okul ise cihaz eksikliğinden muzdarip olur.
Araç Fonu	**Minimize edilmiş**. İdari kaynaklar (muhasebe, BT, bakım personeli) merkezileştirilir.	**Yüksek.** Her okulda aynı işlevi yerine getiren çok sayıda personel birimi vardır (insan kaynaklarının israfı).
İdari Giderler	**Esnek bütçe.** Fonlar, gerçek projeye ve kullanım saatlerine göre tahsis edilir.	**Statik bütçe.** Kaynak kullanım derecesine bakılmaksızın yıllık plana göre tahsis edilir.

Kaynak: McPherson (2014), Towse (2020), AEC (2022).

Uluslararası uygulamada Paylaşılan Kaynaklar modelinin yokluğu, nihayetinde hem personel hem de enstrüman kaynaklarının eşit olmayan dağılımına yol açmaktadır. Azerbaycan'daki bölgesel müzik okulları sıklıkla kaynakların donması sorunuyla karşılaşmaktadır. Avrupa deneyiminden yararlanılarak bölgesel Kaynak Merkezleri oluşturulursa, ciro oranının artacağına ve amortismanın etkili olacağına inanıyoruz.

4. TARTIŞMA

Elde edilen sonuçlar, müzik okullarındaki "verimlilik" kavramının sadece tasarruf olarak değil, mevcut kaynakların eğitim kalitesine dönüştürülme derecesi olarak da anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Eğitim ekonomisi teorisine göre (Hanushek, 2016), bu sektörde kaynakların hacmi değil, nasıl yönetildiği önemli bir rol oynamaktadır. Müzik okullarında maddi ve insan kaynaklarının optimizasyonu da doğrudan stratejik yönetimle ilişkilidir. Yapılan araştırmanın sonuçları, müzik okullarındaki düşük ekonomik verimliliğin sadece fon eksikliğinden değil, aynı zamanda mevcut kaynakların statik ve esnek olmayan bir yönetim modeline dayanmasından da kaynaklandığını doğrulamaktadır. Paylaşımlı Kaynak Yönetimi Modelinin uygulanması ve merkezi Kaynak Merkezlerinin oluşturulması, yatırım maliyetlerini önemli ölçüde azaltabilir. Kurumların ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak için, bireysel yönetimden paylaşımlı ve dijital kaynak yönetimine geçiş, hem bütçe fonlarının israfını önleyecek hem de eğitimin teknolojik ve sanatsal kalitesini artıracaktır. Öte yandan, müzik eğitiminde dijitalleşme, dolaylı olarak ekonomik bir fayda sağlayan kağıt ve zaman kaybını en aza indirir (Throsby, 2010). Çalışmanın sonuçları, müzik okullarının karşılaştığı temel sorunların aynı zamanda fon eksikliği ve yönetim modelinin etkisizliğiyle de ilgili olduğunu göstermektedir. Kaynak planlamasına stratejik bir yaklaşım uygulanmalıdır. İnsan kaynaklarının etkin yönetimi için öğretim yükünün dengelenmesi ve performansa dayalı bir değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Finansman açısından, harcamalar ekonomik değer yaratan alanlara yönlendirilmelidir. Dijital yönetim araçlarının uygulanması şeffaflığı artırır ve karar alma sürecini optimize eder. Ekonomik verimliliği artırmak için devlet politikası, yönetim mekanizmaları ve piyasa yaklaşımları arasında entegrasyon önemlidir.

Azerbaycan'daki müzik okulları esas olarak Kültür Bakanlığı'na bağlıdır. Bu okullarda kaynak yönetimi merkezi bir sisteme dayanmaktadır ve devlet bütçesinden finanse edilmektedir. Ancak pratikte, öğretim yükünün dağılımı, salonların ve enstrümanların kullanımı ve finansal planlama eşit düzeyde organize edilmemektedir. Bakü'deki bazı müzik okullarında sınıfların günlük doluluk oranı %55-65 arasında değişirken, bu göstergenin bölgelerde %35-45 arasında değişmesi, mevcut maddi ve teknik altyapının tam olarak kullanılmadığını göstermektedir. Aynı zamanda, öğretmenlerin emeğinin ekonomik değerlendirme mekanizmaları saatlik iş yüküne dayanmakta ve sonuç odaklı performans göstergelerinin yetersiz uygulanması, insan kaynaklarının ekonomik verimliliğini zayıflatmaktadır. Çalışma sonucunda, müzik okullarında kaynakların verimli yönetimi için aşağıdaki stratejik adımlar önerilmektedir:

- Binaların enerji verimliliğini artırarak ve kalan saatleri doldurarak altyapıyı modernize etmek
- Okullara kendi kendini finanse etme için yasal ve ekonomik koşullar yaratarak mali özerklik sağlamak
- Müzik aletleri ve personel potansiyelinin tek bir elektronik veritabanını oluşturmak ve kaynakları gerçek zamanlı olarak izlemek.

5. SONUÇ

Müzik okullarında kaynak yönetimi, ekonomik verimliliğin temel belirleyicilerinden biridir. Yapılan analizler, eğitim kalitesinin doğrudan finansal kaynakların hacmine değil, esnek yönetimine bağlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu nedenle, müzik okullarında Stratejik Kaynak Planlaması, Maddi Temelin Yenilenmesi, Paylaşılan Kaynaklar Modeline Geçiş, Finansal Özerklik ve Çeşitlendirme önemli kavramsal sonuçlar olarak kabul edilmektedir. Müzik okullarında kaynak yönetimi alanında önerilen tavsiyeler sadece ekonomik tasarrufları hedeflemekle kalmayıp, genç yeteneklerin yetiştirilmesi için daha sürdürülebilir ve modern bir öğrenme ortamı oluşturmaya da hizmet etmektedir. Bu yönetim modellerinin uygulanması, müzik eğitiminin hem erişilebilirliğini hem de sanatsal rekabet gücünü sağlayan temel bir adımdır. Çalışma, verimli finansal planlama, insan kaynaklarının optimizasyonu ve modern yönetim modellerinin uygulanmasının müzik eğitiminin sürdürülebilir gelişimini sağlayabileceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Abbasov, Ə. M. (2018). *Təhsil iqtisadiyyatı və idarəedilməsi*. Bakı, Azərbaycan: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. https://library.unec.edu.az/2014/04/01/tehsil-iqtisadiyyati-ve-idareedilmesi/

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti**.** (2020). *Uşaq musiqi, incəsənət və rəssamlıq məktəblərinin Nümunəvi Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında Qərar № 143*. Bakı, Azərbaycan. https://e-qanun.az/framework/26014

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti. (2028). *Təhsil müəssisəsinin maddi-texniki bazası və təhsil infrastrukturu normativləri"nin təsdiq edilməsi haqqında Qərar №544. Bakı, Azərbaycan. https://e-qanun.az/framework/23420*

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi. (2023). *Musiqi təhsili müəssisələrinin maddi-texniki bazasının auditi üzrə hesabat*.

Baumol, W. J., & Bowen, W. G. (1966). *Performing arts: The economic dilemma*. New York, NY: Twentieth Century Fund. https://archive.org/details/performingartsec0000baum

Drucker, P. F. (2014). *Innovation and entrepreneurship*. London, UK: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315747453

European Association of Conservatoires (AEC). (2022). *Higher music education in the digital age*. https://aec-music.eu/publications/

Həsənov, R. T. (2019). Azərbaycanda təhsil islahatlarının iqtisadi səmərəliliyi. Bakı, Azərbaycan: Elm və Təhsil Nəşriyyatı. (İnventar №: 2019-1426, Azərbaycan Milli Kitabxanasi).

Hüseynova, L. (2020). Musiqi təhsili müəssisələrində innovativ menecmentin tətbiqi. *Mədəniyyət Dünyası*, (38), 45-52. https://admiu.edu.az/web/pdf/M_D_38.pdf

Hanushek, E. A. (2016). Will more higher education improve economic growth? Oxford Review of Economic Policy, 32(4), 538–552. doi:10.1093/oxrep/grw025

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). *The balanced scorecard: Translating strategy into action*. Boston, MA: Harvard Business School Press. https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=8831

McPherson, Gary E., and Graham F. Welch (eds**),** *The Oxford Handbook of Music Education, Volume 2*, Oxford Handbooks (2012; online edn, Oxford Academic, 6 Nov. 2012), https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199928019.001.0001, accessed 6 Mar. 2026.

Məmmədov, F. (2021). *Kulturologiya: İdarəetmə, iqtisadiyyat və siyasət*. Bakı, Azərbaycan: Mütərcim. https://lib.dia.edu.az/Resources/OpenFile?name=ac2675c8-8a1e-46b9-84a0-c7db3f35623e-232DF64E.pdf

OECD. (2023). *Education at a glance 2023: OECD indicators*. Paris, France: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2023_e13bef63-en.html

Throsby, D. (2010). *The economics of cultural policy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. https://www.cambridge.org/core/books/economics-of-cultural-policy/D5C6E318429D4154A3FD0F2F3F1C8846

Towse, R. (2020). *A textbook of cultural economics (2nd ed.)*. https://assets.cambridge.org/97811084/21683/frontmatter/9781108421683_frontmatter.pdf

UNESCO. (2021). *Reshaping policies for creativity*. https://www.unesco.org/reports/reshaping-creativity/2022/en

SPACE, IDENTITY, AND DESIGN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN LEFT A MARK ON WORLD ARCHITECTURE

Eda KORUL
Istanbul University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
ORCID: 0009-0008-5694-3717

Elçin Nur TÜRELI
Yeditepe University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
ORCID: 0009-0003-1982-7067

Abstract
Architecture has historically been shaped as a male-dominated field of production, where the contributions of women architects were often marginalized or treated as exceptional cases. However, since the second half of the twentieth century, women architects have not only increased in number but have also become transformative figures within global architectural discourse. This study aims to examine the design approaches of influential women architects through the conceptual triad of space–identity–design and critically questions whether the design tendencies of women architects are genuinely gender-based or instead reflections of architectural movements and socio-cultural conditions of their respective periods.
The research focuses on six architects and six representative projects: Zaha Hadid (Heydar Aliyev Center); Kazuyo Sejima (Rolex Learning Center); Jeanne Gang (Aqua Tower); Lina Bo Bardi (SESC Pompéia); Tatiana Bilbao (Social Housing Prototype – Mexico); Elizabeth Diller (The Shed). These projects are analyzed according to six primary categories: Context; Program/hierarchy and flexibility; Form and spatial language; Material and structure; Conceptual background and manifesto; Social and cultural impact. The conceptual framework of the study is grounded in the understanding that space is not merely a physical construct but also a cultural and ideological production. The notion of identity is examined both in relation to the architect's subjective positioning and the building's public representation. Frequently cited distinctions such as 'feminine touch' and 'masculine design language' are approached critically, questioning the validity of essentialist interpretations rooted in biological determinism.
Methodologically, the research adopts a qualitative approach. Morphological and typological analyses are conducted through plans, sections, mass organization, and material systems of the selected projects. In addition, architects' own writings, interviews, and manifestos are examined to understand the conceptual foundations of their designs. A comparative analytical method enables the identification of similarities and differences not only among the selected women architects but also in relation to male architects producing work within similar historical periods. Furthermore, production practices are evaluated within 50-year intervals to situate gender discussions in a broader historical framework.
The originality of this study lies in its analytical and comparative reading of women architects' works beyond issues of representation and visibility. Rather than reinforcing essentialist narratives, the research seeks to reveal the ideological, cultural, technological, and historical determinants that shape architectural production.
The findings are expected to demonstrate that instead of a singular or unified "female" design language, architectural tendencies are predominantly shaped by socio-cultural contexts, technological advancements, and prevailing architectural movements.

While certain projects foreground themes such as programmatic flexibility, social responsibility, and public accessibility, these tendencies cannot be reduced solely to gender; they emerge from complex and multi-layered dynamics.
Ultimately, the study aims to reposition the discussion of gender in architecture within a more comprehensive theoretical framework and to situate women architects' contributions within the intellectual history of architecture. In doing so, it contributes to both architectural theory and gender studies through an interdisciplinary perspective.
Keywords: Women architects, conceptual manifesto, cultural impact, flexibility, identity, space.

ARCHITECTURAL SOLUTIONS FOR DISADVANTAGED GROUPS: SPACES OF SOLIDARITY AND RECOVERY FOR WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE

Prof. Dr. Adile Nuray BAYRAKTAR
Başkent University, Department of Architecture
ORCID: 0000-0001-6761-6879

Dr. Nehir Bera BİÇER
Başkent University, Department of Architecture
ORCID: 0000-0002-8201-8620

Feyyaz AYSOY
Başkent University, Department of Architecture
ORCID: 0009-0003-9371-0385

Research Assistant Gökçenur YAZAR
Başkent University, Department of Architecture
ORCID: 0009-0006-3397-6175

ABSTRACT

Atelier 1, within the Department of Architecture at Başkent University, has set as its general aim to focus on current problems in architecture and to produce good and correct solutions to these problems through "architectural spaces". In its design studio courses, Atelier 1 primarily considers it an "architectural responsibility" to obtain architectural projects at all scales, from single building scale to urban scale, in line with this aim. Based on this responsibility, in the Fall Semester of the 2025-2026 Academic Year, under the main title "Architectural Solutions for Disadvantaged Groups," the focus group was "women victims of violence." The aim was to develop holistic, inclusive, and innovative architectural and spatial solutions to the multifaceted problems that prevent this group of women from accessing housing, participating in production processes, and engaging in urban and social life. In this context, Atelier 1 in Izmit chose the design of solidarity and healing spaces for this group of women as its subject of study.

Disadvantaged groups consist of individuals who differ due to reasons such as economic status, gender, ethnic or linguistic origin, religion, or political status. Children, youth, the elderly, people with disabilities, migrants, minorities, women, single-parent families, and the poor, who are in need of special protection, are referred to as disadvantaged groups. Protecting socially disadvantaged groups, providing them with a decent life, and ensuring social justice and equality is an important responsibility.

In recent years, "violence against women," a pressing issue in Turkey, has highlighted the plight of women who experience violence, a disadvantaged group, making it imperative to focus on finding solutions to their problems.

Violence against women is defined as any act or threat of violence against women stemming from gender inequality. This act of violence is described as any action that causes or may cause psychological, physical, sexual, or economic harm or suffering to women.

This paper will first outline a theoretical framework on "violence against women," examine studies and legal regulations in Turkey, draw attention to the problems faced by women who experience violence, and present architectural and spatial possibilities to solve these problems.

The topic will be addressed through architectural and spatial projects developed within the framework of Atelier 1, specifically in the city of İzmit, for women who have experienced violence. The discussion will cover various scales, starting with housing units that provide shelter, extending to housing units that enable women to live together, show solidarity, and gain experiences and skills leading to education and employment, and finally to centers that heal the scars of physical and psychological violence they have experienced, allowing them to regain their self-confidence and participate in urban and social life.
Keywords: Violence against women in Turkey, Shelter units, Shelter facilities, Solidarity and recovery centers, Izmit

CORC SANDERSİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ QARA YUMOR

Şəbnəm Şahin qızı Xəlilzadə
Azərbaycan Universiteti, Tərcümə və Filologiya Fakültəsi, Ədəbiyyat bölməsi
ORCID: 0000-0002-5130-5723

XÜLASƏ
XX əsrin ortalarında bəşəriyyəti sarsıdan kütləvi müharibələr və texnogen fəlakətlər fonunda insan həyatının dəyərsizləşməsinə reaksiya olaraq meydana çıxan qara yumor ənənəvi satiranın didaktik və islahedici funksiyasından imtina edir. Qara yumor anlayışının Mixail Baxtinin karnaval nəzəriyyəsi, Anri Berqsonun gülüş konsepsiyası və ekzistensializm fəlsəfəsi kontekstində təhlil olunduğu məqalədə qara yumorun sərhədləri satira və parodiya ilə müqayisəli şəkildə müəyyənləşdirilir. Klassik satiranın cəmiyyəti islah etmək və ya müəyyən mənəvi normanı bərpa etmək cəhdlərindən fərqli olaraq qara yumor dünyanı bütövlükdə xaos və absurdun hökm sürdüyü məkan kimi təqdim edir. Bu baxımdan qara yumor üslubuna müraciət edən müəlliflər mövcud gerçəkliyi daha kəskin və nihilist boyalarla təsvir edirlər. Cəmiyyətin eybəcərliklərini təndiq edərkən gülüşü faciəvi məzmunla birləşdirən, oxucunu hadisələrin dərinliyindəki böhran və absurdluq üzərində düşünməyə vadar edən qara yumor üslubunun izlərinə Kurt Vonnequtun qrotesk təsvirlərində, Cozef Hellerin bürokratik mexanizmləri hədəfə alan romanlarında və Tomas Pinçonun əsərlərində rast gəlmək mümkündür. Həmçinin müasir Amerika ədəbiyyatında özünəməxsus satirik üslubu ilə seçilən Corc Sandersin əsərlərindəki qara yumor elementləri məqalədə tədqiq olunur. Sandersin mətnlərində qara yumor vasitəsilə postindustrial cəmiyyətin mənəvi boşluğunu, istehlak mədəniyyətinin insana təsirini təndiq edir. Lakin müəllifin əsərlərində qara yumor sadəcə sosial tənqidlə məhdudlaşmır, eyni zamanda obrazların mənəvi iztirablarını yüngülləşdirən psixoloji müdafiə mexanizmi kimi çıxış edir. Yazıçı "Vətəndaş müharibəsindən sonra məhv olan torpaqlar" hekayələr toplusunda kapitalist cəmiyyətin insana münasibətini araşdırır, "Pastoral" toplusunda tematik parklarda işləyən sadə insanların həyatının acınacaqlı təsvirini qrotesk detallarla təsvir edir. Xüsusilə "Vətəndaş müharibəsindən sonra məhv olan torpaqlar" hekayəsindəki distopik mühit, "10 dekabr" toplusuna daxil olan hekayələrdəki faciəvi motivlərin təsviri və "Linkoln bardoda" romanındakı qrotesk elementlər müasir Amerika nəsrində qara yumorun yeni sərhədlərini müəyyən edir.
Açar sözlər: Amerika nəsri, qara yumor, postindustrial cəmiyyət, qrotesk

BLACK HUMOR IN THE FICTION OF GEORGE SAUNDERS

ABSTRACT
Black humor, which emerged as a reaction to the devaluation of human life against the backdrop of mass wars and man-made disasters that shook humanity in the mid-twentieth century, abandons the didactic and reformative function of traditional satire. In the article, where the concept of black humor is analyzed in the context of Mikhail Bakhtin's carnival theory, Henri Bergson's concept of laughter, and the philosophy of existentialism, the boundaries of black humor are determined by comparison with satire and parody. Unlike classical satire's attempts to reform society or restore a certain moral norm, black humor presents the world as a place where chaos and absurdity reign. In this regard, authors who resort to the style of black humor describe the current reality in sharper and nihilistic colors.

Traces of the style of black humor, which combines laughter with tragic content while criticizing the ugliness of society and makes the reader think about the crisis and absurdity in the depths of events, can be found in the grotesque descriptions of Kurt Vonnegut, in the novels of Joseph Heller targeting bureaucratic mechanisms, and in the works of Thomas Pynchon. The article also examines the elements of black humor in the works of George Saunders, who is distinguished in modern American literature with his unique satirical style. In Saunders' texts, he criticizes the moral emptiness of post-industrial society and the impact of consumer culture on people through black humor. However, in the author's works, black humor is not limited to social criticism, but also acts as a psychological defense mechanism that alleviates the moral suffering of the characters. In the collection of stories "Civilwarland in Bad Decline" the writer examines the attitude of capitalist society towards man, and in the collection "Pastoralia" he describes the pitiful description of the lives of ordinary people working in theme parks in grotesque details. In particular, the dystopian setting in the story "Civilwarland in Bad Decline" the depiction of tragic motifs in the stories included in the collection "10th of December", and the grotesque elements in the novel "Lincoln in the Bardo" define new boundaries of black humor in modern American prose.
Keywords: American prose, black humor, postindustrial society, grotesque

GİRİŞ

XX əsr ədəbiyyatında və ümumilikdə bədii-estetik təfəkkürdə faciə ilə gülüşün, qorxu ilə istehzanın, absurdla reallığın kəsişməsində formalaşan qara yumor üslubu satira janrı ilə funksional baxımdan sıx bağlıdır. Satira cəmiyyətin eybəcərliklərini, mənəvi aşınmasını və sosial ziddiyyətlərini tənqid etmək məqsədi daşıdığı kimi, qara yumor da bu tənqidi daha kəskin və sərt üsullarla həyata keçirir. Əgər klassik satira əsasən sosial tənqidə və islah ideyasına yönəlmişdirsə, qara yumor bu islah imkanının şübhə altına alındığı, ümidsizlik və nihilizmlə çulğaşdığı mərhələdə satiranın transformasiyası kimi çıxış edir. Başqa sözlə, qara yumor satiranın ekstremal forması olaraq tənqidi gülüşü faciəvi məzmunla birləşdirir və oxucunu sadəcə gülməyə deyil, gülüşün səbəbi üzərində düşünməyə məcbur edir.

Lakin qara yumorun tədqiqatçıları onun satiranın bir forması olub-olmaması məsələsində fikir ayrılığı nümayiş etdirirlər. Bu yanaşmanın əleyhdarları qara yumorun kifayət qədər satirik ovqatda olmadığını iddia edir, ənənəvi satiranın normativ elementlərindən imtina edildiyini əsas gətirirlər (Weisenburger, 1990).

Məşhur ədəbiyyatşünas A.M. Zverevin sözlərinə görə, müasir bədii əsərlərdə "gülüş tikanlı tənqidlə zənginləşir, yeni keyfiyyət qazanır, getdikcə daha çox satirik tonlarla boyanır və onu…bəzən satirik ədəbiyyatın zəngin tarixində analoqunu tapmaq çətin olan bir fenomenə çevirir (Зверев, 2002).

Tarixi kökləri daha qədim dövrlərə, xüsusilə folklor ənənələrinə, mifoloji düşüncədə ölüm, fəlakət və insanın acizliyi ilə bağlı ironik münasibətlərin mövcudluğuna gedib çıxsa da, qara yumor anlayışı müstəqil estetik kateqoriya kimi əsasən XX əsrdə kütləvi müharibələr, texnogen fəlakətlər və mənəvi dəyərlərin böhranı fonunda formalaşmışdır. Birinci və İkinci Dünya müharibələri, Holokost hadisəsi, atom silahının tətbiqi, totalitar rejimlərin təcrübəsi insan həyatının dəyərsizləşməsi hissini gücləndirmiş, bu reallığı istehzalı prizmadan dərk etməyə ehtiyac yaratmışdır. Con Bart, Con Xoks, Tomas Pinçon, Kurt Vonnequt, Cozef Heller kimi müəlliflərin yaradıcılığında qara yumor insanın bürokratik sistemlər və mənasız sosial mexanizmlər qarşısında acizliyini göstərən əsas bədii vasitələrdən biri kimi çıxış edir.

TƏDQİQAT VƏ NƏTİCƏLƏR

XX əsrin 1960-cı illərində Amerika ədəbiyyatında formalaşan "qara yumor" məktəbi öz mənşəyini XX əsrin ortalarındakı Amerika satirasından, xüsusilə Kurt Vonnequt və Cozef Hellerin yaradıcılığından götürür.

"Qara yumor termini zamanla aktualığını itirmiş və tədricən vahid və dəqiq tərifi tez-tez mübahisə doğuran "postmodernizm" anlayışı ilə əvəzlənməyə başlamışdır" (Barth, 1988) deyən Con Bart ədəbi mühitdə əsərləri ilə yanaşı, elmi, nəzəri məqalələri ilə də tanınır. Bartın dünyagörüşünün mərkəzində həyatın absurdluğu ideyası dayanır. Məhz hər şeyə gülə bilmək qabiliyyəti insanı həyatın amansız diktəsindən qoruyan yeganə vasitə kimi təqdim olunur. Bu, ciddi ideologiyaya və ədəbiyyata, hisslərə və inanclara, eləcə də dünyanı yenidən qurmaq və ya təkmilləşdirmək cəhdlərinin istənilən formasına yönəlmiş istehza və gülüş vasitəsilə həyata keçirilən bir növ ideoloji təsir mexanizmidir.

Tanınmış ədəbiyyatşünas K.Rurkun fikrincə, "Amerikalıların təbiətinə xas olan satira və yumor böyük bədii formaları və ideyaları formalaşdıran qüvvə" (Pypк, 1994) rolunu oynayır.

Bu kontekstdə müasir Amerika yazıçısı Corc Sandersin yaradıcılığı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sandersin hekayələrində institusional güc strukturlarının zəif, sosial baxımdan həssas və psixoloji təzyiqə məruz qalan fərdlərin həyatını necə nəzarət altına aldığı və manipulyasiya etdiyi aydın şəkildə təsvir olunur. Yazıçı bu prosesləri qara yumor üslubuna xas olan kəskin dillə təsvir etsə də, eyni zamanda obrazalarına qarşı dərin humanist mövqeyini də nümayiş etdirir. Bu baxımdan tədqiqatçılar Sandersin yaradıcılığındakı qara yumor elementlərinin humanizm nöqteyi nəzərindən təhlilini daha doğru hesab edirlər. Leyn Niper Sandersin yaradıcılığı barədə belə qənaətə gəlir ki, "Sandersin hekayələrindən oxucuların əldə etdiyi əsas təcrübə həyatları uğursuzluqlarla dolu olan obrazlara qarşı empatiya hissidir**"** (Neeper, 2016). Belə ki, Sandersin satirası tənqid ilə empatiyanın vəhdətini təşkil edir. O, sosial ədalətsizlikləri açıq şəkildə nümayiş etdirməklə yanaşı, oxucunu mənəvi məsuliyyət mövqeyinə dəvət edir. Demək olar ki, bütün hekayələrində bəşəri problemləri hədəf alan müəllif sosial iyerarxiyanın səbəb olduğu naqisliklərı, irqi problemləri qara yumora xas dəqiqliklə təsvir edir, ənənəvi satiranın məntiqi davamı kimi çıxış edərək, cəmiyyət–fərd qarşıdurmasını islahedici tənqiddən ekzistensial səviyyəyə yüksəldir.

Sandersin demək olar ki, bütün hekayələrinə xas olan satirik ünsürlər onun "Vətəndaş müharibəsindən sonra məhv olan torpaqlar" adlı ilk hekayələr toplusuna daxil edilmiş eyniadlı satirik, distopik hekayədə aydın şəkildə müşahidə olunur. Məhz bu hekayədə absurdla reallığın vəhdəti, vahid düşüncə tərzinin satirik təqdimatı, fərdin institusional strukturlar qarşısında acizliyi və gərginliyi bədii formada üzə çıxarılır. Hekayədə qara yumor məntiqi baxımdan absurd görünən hadisələrin sistem daxilində normal kimi təqdim olunmasına əsaslanır. Tarixi canlandırma parkı kimi əyləncəli bir məkanın həm idarəetmə baxımından iflasa uğraması, həm də real zorakılıq səhnəsinə çevrilməsi ciddilik ilə gülüşün toqquşmasına səbəb olur. İtaətkar təhkiyəçinin baş verənləri adi hal kimi çatdırması isə ironiyanı daha da dərinləşdirir: oxucu üçün dəhşətli olan hadisələr mətn daxilində norma kimi təqdim olunur. Xüsusilə təhlükəsizliyi təmin etmək üçün hərbi cinayətlərə görə ordudan xaric edilmiş şəxsin işə götürülməsi və onun xəbərdarlıq atəşinin real qətllərə çevrilməsi kapitalist sərişтəsizliyinin və institusional korluğun satirik tənqidini labüd edir. Müəllif qara yumorla şiddəti, zorakılığı normallaşdıran sistemin mənəvi iflasını kəskin formada təqdim edir.

Sanders təkcə marjinallaşdırılmış insanları və zəifləri təsvir edən bir yazıçı kimi deyil, həm də hüquqlarından məhrum edilmiş və alçaldılmışların müdafiəçisi kimi şöhrət qazanmışdı (Galef, 2014). Müəllifin "400 funtluq baş direktor" hekayəsində qara yumor açıq və gizli zorakılığın sosial və institusional riyakarlıqla maskalanması üzərində qurulur.

Kiçik Amerika şəhərində yenot problemi kasıblar tərəfindən birbaşa və açıq üsulla həll edildiyi halda, varlı təbəqəyə xidmət edən "Yenot Problemi Həlli" şirkəti eyni zorakılığı "humanizm" adı altında gizlədir və mənəvi rahatlıqla icra edir. Heyvanların təbiətə qaytarıldığı bildirsələr də, əslində gizlicə məhv edilirlər və beləliklə, zorakılıq ört-basdır edilir. Hekayənin kulminasiyasında baş qəhrəman Ceffrinin müdirini təsadüfən öldürməsi və buna görə ömürlük həbsə məhkum edilməsi dəyərlər sisteminin ironik yerdəyişməsini göstərir. Sanders bu ziddiyyətlə qara yumoru mənəvi saxtakarlığın, hüquqi mexanizmlərin və kapitalist etikası adı altında gizlənən zorakılığın tənqidi vasitəsinə çevirir.

Qara yumora həsr olunmuş ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatlarının diqqətçəkən tərəfu odur ki, bu araşdırmalar adətən nikbin notla yekunlaşır və bu da çox vaxt mətnin ümumi ovqatı ilə müəyyən ziddiyyətlər yaradır. Kanadalı alim Patrik O'Nilin "Entropiya komediyası: qara yumorun kontekstləri" adlı məqaləsinin sonunda ümid anlayışı ön plana çıxarılır. Müəllif vurğulayır ki, elmi təhlillər yumoru müəyyən qədər onun canlı mahiyyətindən uzaqlaşdıra bilər, lakin istənilən yumor formasının əsas cəhəti insanın boşluq və mənasızlıq qarşısında ümidsizliyə qapılmadan gülə bilməsidir (O'Neil, 1983). Entropik yumor dağıdıcı dinamikanı cəmləşmiş şəkildə ifadə etsə də nəticədə gülüşün özü bir müqavimət aktına çevrilir. Bu baxımdan O'Nil qara yumoru xaotik yumor və ya entropiya komediyası kimi səciyyələndirir. Corc Sanders də öz hekayələrində məhz bu entropiya komediyasını canlandırır.

Sanders mövcud problemlərin həll yolu kimi insanlığın ən sadə formalarına qayıtmağı təklif edir: "Mən həyata belə baxıram. Düşünürəm ki, haqlıyam. Amma bununla bağlı heç nə etmək mümkün deyil. Qalan tək şey ləyaqəti qorumaqdır. Bəzən ömürlük həbs cəzası çəkən şikəst bir insana xoş sözlər deməliyik..." (Сондерс 2001). Sandersin həyatın mürəkkəb və absurd tərəflərini sadə, humanist dəyərlərlə qəbul etməsi, yumor vasitəsilə həqiqəti açıq şəkildə göstərmək bacarığı ilə uzlaşır.

NƏTİCƏ

Beləliklə yekun olaraq deyə bilərik ki, Sandersin hekayələrində absurd hadisələr normallaşdırılırsa da, zorakılıq və riyakarlıq satirik dillə açıq şəkildə göstərilsə də müəllif eyni zamanda oxucuya obrazlara qarşı empatiya və humanist hisslərlə yanaşma təbliğ edir. "Vətəndaş müharibəsindən sonra məhv olan torpaqlar" və "400 funtluq baş direktor" hekayələrində olduğu kimi, müəllifin digər bədii nəsr nümunələrində də qara yumor sosial çatışmazlıqların ironik təsvirinə əsaslanır. Sandersin yanaşmasında absurd, faciə və istehza birləşərək oxucunu mənəvi və əxlaqi məsələlər üzərində düşünməyə vadar edir. Beləliklə, qara yumor Sandersin yaradıcılığında tənqid və humanizmin vəhdətinə əsaslanan əsas vasitəyə çevrilir. Bu üslub, həmçinin müasir oxucuda sosial ədalət və fərdi ləyaqət məsələlərinə dair dərin təəssürat yaradır və satiranın bir forması kimi funksional əhəmiyyətini qoruyur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Barth, J. Postmodernism Revisited. (1988). Review of Contemporary Fiction, vol. 8, no. 3, pp. 16-24.

Galef, D. (2014). Fiction in review: George Saunders // The Yale review, Vol. 102, Issue 3, pp. 141-151.

Neeper L. (2016). To Soften the Heart: George Saunders, Postmodern Satire, and Empathy. Studies in American Humor 2.2. pp. 280-99.

O'Neil, P. (1983). The comedy of entropy: the contexts of black humour // Canadian review of comparative literature. pp. 145-166.

Сондерс, Дж. (2001). Рассказы // Иностранная литература.– М., – № 7.

Рурк, К. (1994). Американский юмор. Исследование национального характера / К. Рурк ; пер. с англ. Л. П. Башмаковой. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т,. – 271 с.

Weisenburger, S. Barth and Black Humor. (1990). The Review of Contemporary Fiction, vol. 10, no. 2, pp. 50-55.

Зверев, А. М. (2002) Смеховой мир. Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века. – М. : ИМЛИ РАН,– С. 378–407.

V. VULFUN "MAYAKA DOĞRU" ROMANINDA QADIN ÖZÜNÜDƏRKİNİN PSİXOLOJİ-BİLDUNQSROMAN MODELİ

F.f.d., dos. Gilə Mehdi qızı Hüseynli
Azərbaycan Dillər Universiteti, Filologiya Fakültəsi, Dünya ədəbiyyatı və nəzəriyyəsi kafedrası
ORCID: 0000-0002-1754-865X

F.f.d. İlahə Adil qızı Məcidova
Azərbaycan Dillər Universiteti, İngilis və fransız dilləri fakültəsi, İxtisas ölkəsinin ədəbiyyatı kafedrası
ORCID: 0000-0002-0858-2020

XÜLASƏ
Virciniya Vulfun "Mayaka doğru" romanı modernist ədəbiyyatın ən mürəkkəb nümunələrindən biri olmaqla yanaşı, həm də bildunqsroman janrının psixoloji müstəvidə parlaq transformasiyasıdır. Əsər ənənəvi süjet xəttindən imtina edərək, insan şüurunun labirintlərini önə çıxardığından dünya ədəbiyyatında yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Məqalədə ənənəvi tərbiyə romanı modelinin Vulfun yaradıcılığındakı yeni forması və daxili monoloqlar vasitəsilə qadının özünüdərk prosesi tədqiq olunur. Klassik bildunqsromanlarda obrazın inkişafı xarici dünya ilə mübarizədə formalaşsa da, Virciniya Vulf bu prosesi tamamilə fərdin, xüsusilə qadının daxili aləminə, şüurunun dərinliklərinə köçürür. Şüur axını texnikasından istifadə edən müəllif obrazın keçmiş xatirələri ilə indiki zaman arasındakı emosional körpüləri müəyyən edir. Əsərin baş obrazı Lili Brisko uzun müddət özünü həm sənətkar, həm də qadın kimi dərk etməyə çalışır. Xanım Remsinin təmsil etdiyi fədakar qadın idealı ilə Lili Briskonun sənətkar azadlığı arasındakı ziddiyyətlər əslində müasir qadın kimliyinin formalaşmasını göstərir. Xanım Remsi Viktorian dövrünün ailə dəyərlərini təcəssüm etdirir, Lili isə sərhədləri aşaraq öz kimliyini tapmağa can atır. Bu qarşıdurma təkcə iki qadın obrazı arasında deyil, həm də köhnə və yeni dünyagörüşləri arasındakı ziddiyyəti aşkar edir. Vulfun təqdim etdiyi modeldə təkamül mövcudluq anları adlanan qısa, lakin həlledici məqamlarla ölçülür. Belə anlar obrazın daxili dünyasında baş verən aydınlanmaları ifadə edir. Romanın sonunda Lilinin kətan üzərində çəkdiyi sonuncu cizgi onun daxili təlatümlərə qalib gəlməsinin və öz kimliyini dərk etməsinin göstəricisidir. Lili obrazı ilə V.Vulf sübut edir ki, qadın özünüdərki hər şeydən əvvəl daxili nizamın tapılması və fərdi kimliyin qəbulu ilə başlayır. Nəticə etibarilə, Vulfun Lili obrazı vasitəsilə təqdim etdiyi kamilləşmə modeli qadının öz ruhunun "mayak"ını tapması prosesidir. Bu daxili güc qadına xarici dünyanın xaosuna qarşı çıxmaq və öz həqiqətini yaratmaq qüdrəti bəxş edir.
Açar sözlər: bildunqsroman, qadın özünüdərki, psixoloji roman, modernizm, şüur axını

PSYCHOLOGICAL-BILDUNGSROMAN MODEL OF FEMALE SELF-AWARENESS IN W.WOOLF'S NOVEL "TO THE LIGHTHOUSE"

ABSTRACT
Virginia Woolf's novel "To the Lighthouse" is not only one of the most complex examples of modernist literature, but also a brilliant psychological transformation of the bildungsroman genre. The work, abandoning the traditional plot line and highlighting the labyrinths of human consciousness, marked the beginning of a new stage in world literature. The article examines the new form of the traditional educational novel model in Woolf's work and the process of a woman's self-awareness through internal monologues.

Although the development of the character in classical bildungsromans is formed in the struggle with the outside world, Virginia Woolf completely transfers this process to the inner world of the individual, especially the woman, and to the depths of her consciousness. Using the stream of consciousness technique, the author identifies emotional bridges between the character's past memories and the present. The main character of the work, Lily Briscoe, tries to understand herself as both an artist and a woman for a long time. The contradictions between the ideal of a selfless woman represented by Mrs. Ramsey and Lily Briscoe's artistic freedom actually show the formation of a modern female identity. Mrs. Ramsay embodies the family values of the Victorian era, while Lily strives to find her own identity by crossing boundaries. This confrontation reveals the contradiction not only between the two female characters, but also between the old and new worldviews. In Woolf's model, evolution is measured by short but decisive moments called moments of existence. Such moments express the enlightenment that occurs in the character's inner world. The last line that Lily draws on the canvas at the end of the novel is an indicator of her overcoming internal turmoil and understanding her own identity. With the image of Lily, Woolf proves that female self-realization begins, above all, with the discovery of internal order and the acceptance of individual identity. Consequently, the model of perfection that Woolf presents through the image of Lily is the process of a woman finding the "lighthouse" of her soul. This inner strength gives a woman the power to resist the chaos of the external world and create her own truth.
Keywords: bildungsroman, female self-awareness, psychological novel, modernism, stream of consciousness

GİRİŞ

Modernizmin nəzəri-estetik əsasları V.Benjaminin zaman konsepsiyası, A.Berqsonun "daxili zaman" (durée) anlayışı və Z.Freydin psixoanalitik nəzəriyyəsi ilə sıx bağlıdır. Xüsusilə Freydin şüuraltı və daxili konflikt barədə ideyaları modernist nəsrdə şüur axını texnikasının inkişafına təsir göstərmişdir. XX əsr modernist ədəbiyyatının aparıcı nümayəndələrindən olan Virciniya Vulfun yaradıcılığı da məhz bu intellektual mühitdə formalaşmış, qadın subyektivliyinin və identiklik probleminin təhlilinə yönəlmişdir. Yazıçının əsərlərində gerçək hadisələrin ardıcıllığından daha çox insan şüurunun hərəkəti və daxili təcrübənin dəyişkənliyi diqqət mərkəzinə çəkilir.

XVIII-XIX əsr Avropa ədəbiyyatında formalaşmış bildunqsroman janrı fərdin uşaqlıqdan yetkinliyə doğru sosial və mənəvi inkişafını əks etdirir. C.Lukasın şərhinə əsasən, qəhrəman cəmiyyətlə toqquşması fonunda təcrübə qazanır və nəticədə sosial inteqrasiyaya nail olaraq kamilləşir (Lukács, 1971). Bu model xətti süjet, ardıcıl mərhələlər və aydın kulminasiya ilə səciyyələnir. Klassik bildunqsromanlarda qəhrəmanın həyat yolu müəyyən mərhələlər üzrə inkişaf edir və bu proses sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqə daxilində baş verir.

Klassik bildunqsroman strukturu sözsüz ki, modernist ədəbiyyatda müəyyən dəyişikliyə məruz qalmışdı. r. Bu dəyişikliklər ilk növbədə qəhrəmanın formalaşmasının xarici hadisələrdən çox daxili proseslər vasitəsilə təqdim olunmasında özünü göstərir. V.Vulfun yaradıcılığında, xüsusən "Mayaka doğru" romanında qadının özünüdərki onun psixoloji proseslərinin təhlili ilə açılır. Romanda qəhrəmanın inkişafını yaddaş, zaman və təcrübə vasitəsilə formalaşdıran V.Vulf qadın identikliyini bildunqsromanının transformasiyası fonunda təqdim edir. Fərdin yetkinləşməsi eyni zamanda identikliyin dərk olunması prosesi kimi göstərilir. Bu yanaşma modernist nəsrdə şəxsiyyət probleminin daha mürəkkəb və çoxqatlı şəkildə təqdim olunmasına imkan yaradır.

TƏDQİQAT VƏ NƏTİCƏLƏR

Virciniya Vulfun "Mayaka doğru" romanı modernist ədəbiyyatın mürəkkəb nümunələrindən biri olmaqla yanaşı, bildunqsroman janrının psixoloji müstəvidə transformasiyasını nümayiş etdirir. Əsərdə hadisələrin xronoloji ardıcıllığı ikinci plana keçir, əsas diqqət daha çox qəhrəmanların daxili dünyasına və şüur axınına yönəlir. Romanın əvvəlində xanım Remzinin "Bəli, əlbəttə ki, sabah hər şey yaxşı olsa" (Woolf, 2010) ifadəsi gələcəyə olan ümidlə yanaşı, zamanın qeyri-müəyyənliyini və gələcəyin dəyişkən təbiətini vurğulayır. Lili Briskonun düşüncələrində təkrarlanan "Qadınlar rəsm çəkə bilməz, qadınlar yaza bilməz" (Woolf, 2010) fikri cəmiyyətin qadınlara yönəlmiş stereotiplərinin şüurda yaratdığı təsiri göstərir və obrazın psixoloji konfliktini ön plana çıxarır. Sandra Qilbert və Suzan Qubar (Gilbert; Gubar 1979) "Çardaqdakı dəli qadın: qadın yazıçı və on doqquzuncu əsr ədəbi təxəyyülü" kitabında qeyd edirlər ki, "Vulfun qadın obrazları cəmiyyətdən gələn məhdudiyyətlər və daxili şüur arasında davamlı qarşıdurma yaşayır", bu da qadın subyektivliyinin formalaşmasında əsas rol oynayır.

Romanın strukturunda fraqmentar quruluş diqqəti cəlb edir. Hadisələr üç hissədə müxtəlif baxış bucaqlarından təqdim olunur. Vulfun modernist təhkiyəsində fraqmentarlıq həm hadisələri parçalayır, həm də obrazın psixoloji aləminin mürəkkəbliyini oxucuya çatdırır. Ənənəvi bildunqsromanlarda qəhrəmanın inkişafı sosial mühit və xarici hadisələr vasitəsilə ölçülürdüsə, Vulfun modelində bu inkişaf tamamilə şüur, xatirələr və fərdi təcrübə üzərində qurulur.

Bu psixoloji transformasiya Ceyms Remzinin mayaka getmək arzusunda aydın görünür. Atasının "Yaxşı olmayacaq" (Woolf, 2010) sözləri onu sarsıdır və daxili qarşıdurma yaradır. Romanın sonunda Ceyms mayaka çatır, bu, isə onun daxili barışa, psixoloji yetkinliyə və özünü qəbul etməsinə işarə edir. Eyni şəkildə, Lili Brisko obrazı qadın subyektivliyinin və özünüdərkinin simvoluna çevrilir. Lili həm qadın, həm də sənətkar kimi cəmiyyətin stereotipləri ilə üzləşir və daxili tərəddüdlər yaşayır. Rəsm üzərində işləməsi onun öz daxili dünyasını kəşf etməsinə və yaradıcılıq vasitəsilə özünü ifadə etməsinə imkan verir. Xanım Remsi Viktorian dövrünün fədakar qadın idealını təmsil edir, Lili isə sərhədləri aşaraq şəxsi və yaradıcı azadlığını tapmağa çalışır. Bu qarşıdurma yalnız iki qadın obrazı arasında deyil, həm də köhnə və yeni dünyagörüşləri arasındakı ziddiyyəti ortaya qoyur.

Feminist nəzəriyyəçi Tereza Lauretis Vulfun qadın obrazları və patriarxal strukturlar arasındakı gərginliyin psixoloji aspektdə tədqiq olunduğu "Gender texnologiyaları: nəzəriyyə, film və bədii əsərlər haqqında esselər" kitabında vurğulayır ki, "Vulfun qadın obrazları, patriarxal strukturlar və fərdi subyektivlik arasında gərginlik yaratmaqla, qadın identikliyinin inkişafını psixoloji müstəvidə göstərir" (Lauretis 1987), bu da romanın feminist perspektivini dəstəkləyir.

Romanın "Vaxt keçir" hissəsində zaman və yaddaşın transformativ funksiyası ön plana çıxır. Hadisələr fraqmentar şəkildə verilir və xanım Remzinin ölümü yalnız qısa qeyd kimi təqdim olunur. Zamanın keçməsi və itki obrazların daxili dünyasını formalaşdırır. Lili üçün xanım Remzinin yoxluğu yalnız itki deyil, həm də yeni təcrübədir. Onun Ceymsin atasına qarşı hiss etdiyi qəzəbin tədricən azalması da zaman və təcrübənin təsir gücünü göstərir.

Romanın sonunda Lilinin kətan üzərində çəkdiyi sonuncu cizgi onun daxili təlatümlərə qalib gəlməsini və öz kimliyini qəbul etməsini ifadə edir. Vulfun təqdim etdiyi kamilləşmə modeli qadının daxili "mayakını", yəni öz gücünü və daxili nizamını kəşf etməsini vurğulayır. Bu daxili güc qadına yalnız xarici dünyanın qayda-qanunlarına qarşı çıxmaq imkanı vermir, eyni zamanda öz həqiqətini yaratmaq və kimliyini formalaşdırmaq qüdrəti bəxş edir.

NƏTİCƏ

"Mayaka doğru" romanı bildunqsroman ənənəsini psixoloji müstəviyə uğurla keçirir və qadın özünüdərkinin mürəkkəb, çoxqatlı prosesini göstərir. Roman Vulfun yaradıcılığında qadın subyektivliyinin və fərdi identikliyin inkişafına yönəlmiş təcrübəvi model kimi çıxış edir, modernist nəsrdə fərdin daxili dünyasının mərkəzilik rolunu nümayiş etdirir.

V.Vulf klassik bildunqsroman janrının strukturunu şüur axını texnikası, fraqmentarlıq və subyektiv zaman anlayışı vasitəsilə dəyişir. Qadın kimliyinə yeni yanaşma təklif edən romanda Lili Brisko obrazı qadın özünüifadəsinin və psixoloji yetkinliyin təcəssümüdür. Belə ki, qadın artıq patriarxal cəmiyyətə uyğunlaşmaq məcburiyyətində deyil. O, artıq öz daxili dünyasını kəşf edir, yaradıcı gücünü dərk edir. Beləliklə, V.Vulfun yaradıcılıq üslubu qadının özünü anlama, həmçinin özünü ifadə etmə prosesini təqdim edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Bakhtin M. (1986). The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism. In Speech Genres and Other Late Essays. Austin: University of Texas Press.

Bowlby R. (1997). Feminist Destinations and Further Essays on Virginia Woolf. Edinburgh: Edinburgh University Press.

De Lauretis, T. (1987). Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction. Bloomington: Indiana University Press.

Gilbert, S. M., & Gubar, S. (1979). The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. New Haven: Yale University Press.

Lukács G. (1971). The Theory of the Novel. Trans. Anna Bostock. Cambridge, MA: MIT Press.

Woolf, V. (2010). To the Lighthouse. London: Aziloth Books. 122 p.

MATEMATİKTE PROBLEM ÇÖZME DERSİNİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE ANALİZİ

Doç. Dr. Esen ERSOY
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-7594-8838

ÖZET
Bu çalışmanın amacı, matematik öğretmen adaylarının lisans düzeyinde aldıkları Matematikte Problem Çözme dersini, kız öğrencilerin görüşleri doğrultusunda kapsamlı bir biçimde değerlendirmektir. Araştırmada, dersin öğretim süreci, içerik yapısı, problem çözme becerilerinin gelişimine katkısı ve bu kazanımların öğretmenlik mesleğine yansımalarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseniyle yürütülmüştür. Çalışma grubunu, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören ve Matematikte Problem Çözme dersini başarıyla tamamlamış kız matematik öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, öğretmen adaylarının ders deneyimlerini, düşüncelerini ve kazanımlarını derinlemesine ortaya koymayı amaçlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak sistematik biçimde analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, kız öğrencilerin matematikte problem çözme dersini öğrenme sürecini destekleyici, problem çözme becerilerini geliştirici ve öğretmenlik mesleğine yönelik farkındalık kazandırıcı bir ders olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Problem çözme öğretimi kategorisi altında; bakış açısı geliştirme, problemi anlama, uygun strateji seçimi ve çözüm süreci alt kategorilerinde yoğun görüşlerin ifade edildiği belirlenmiştir. Öğrenme süreci kategorisinde ise işbirlikli ve etkileşimli öğrenme deneyimleri ile rutin olmayan problem türleri ve farklı çözüm stratejileri öne çıkan alt kategoriler olmuştur. Problem çözme becerileri ve bilişsel katkılar kategorisi kapsamında, öğrencilerin problem çözme sürecini daha bilinçli ve sistematik bir şekilde ele aldıkları, bilişsel farkındalıklarının arttığı ve matematiksel düşünme becerilerinin geliştiği yönünde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlik mesleğine yansımalar kategorisinde ise bilişsel gelişim, farklı bakış açıları kazanma ve işbirlikli öğrenme süreçlerini sınıf ortamına taşıma eğilimi gibi alt kategoriler belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma matematikte problem çözme dersinin, kız öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin gelişimine, matematiğe yönelik bakış açılarının güçlenmesine ve öğretmenlik mesleğine yönelik pedagojik farkındalık kazanmalarına önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, öğretmen yetiştirme programlarında problem çözme temelli derslerin niteliğinin artırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Matematikte problem çözme, matematik öğretimi, öğretmen adayları.

AN ANALYSIS OF THE PROBLEM-SOLVING IN THE MATHEMATICS COURSE BASED ON STUDENTS' VIEWS

ABSTRACT
The aim of this study is to comprehensively evaluate the Problem Solving in Mathematics course taken at the undergraduate level by prospective mathematics teachers, as perceived by female students. The study seeks to reveal the instructional process of the course, its content structure, its contribution to the development of problem-solving skills, and the reflections of these gains on the teaching profession.

The research was conducted using a case study design, a qualitative research approach. The study group consists of female prospective mathematics teachers studying at the faculty of education of a public university located in the Black Sea Region of Türkiye, who have successfully completed the Problem Solving in Mathematics course. The research data were collected through a semi-structured interview form designed to explore the participants' course experiences, perceptions, and learning outcomes in depth. The qualitative data were systematically analyzed using content analysis. The analysis results indicate that female students evaluated the problem-solving course as supportive of the learning process, effective in developing problem-solving skills, and contributive to raising awareness regarding the teaching profession. Under the problem-solving instruction category, intensive views were expressed in the subcategories of developing perspectives, understanding the problem, selecting appropriate strategies, and the solution process. Within the learning process category, collaborative and interactive learning experiences, as well as non-routine problem types and diverse solution strategies, emerged as prominent subcategories. In the problem-solving skills and cognitive contributions category, participants stated that they approached the problem-solving process more consciously and systematically, that their cognitive awareness increased, and that their mathematical thinking skills improved. In the category of reflections on the teaching profession, subcategories such as cognitive development, gaining different perspectives, and the tendency to transfer collaborative learning processes into classroom practice were identified. In conclusion, this study reveals that the Problem Solving in Mathematics course makes significant contributions to the development of female prospective teachers' problem-solving skills, strengthens their perspectives toward mathematics, and enhances their pedagogical awareness related to the teaching profession. The findings suggest the need to improve the quality of problem-solving-oriented courses in teacher education programs.
Keywords: Problem solving in mathematics, mathematics education, prospective teachers.

GİRİŞ

Matematik öğretiminde öğrencilere kazandırılması gereken en önemli becerilerden biri problem çözmedir (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). Yaşam bir dizi problemlerin çözümünü gerektirmektedir. Bu problemleri anlamak, çözebilmek günlük hayatın bir parçasıdır (Akkaş, 2024). Matematik eğitiminin en önemli amaçlarından biri gerçek yaşamda karşılaştıkları problemleri çözebilen bireyler yetiştirmektir (Aydın Güç, 2024). Problem çözme becerisinin öğrencilere kazandırılması, öğrencilerin kendi kendilerine araştırma yaparak yeni stratejiler deneyebilecekleri, çözüm üretebilecekleri öğrenme ortamlarının sağlanmasıyla ve öğrencilere uygun problemlerin sunulmasıyla mümkündür. Bundan dolayı problemler ve problem çözme stratejilerinin öğretimi sınıflarda doğru şeklide uygulanmalıdır (Dökme ve Koyunlu Ünlü, 2019). Matematik eğitimi üzerine yapılan araştırmalara (Polya, 1985; Schoenfeld, 1985; Cai ve Hwang, 2002; Cankoy ve Darbaz, 2010; Xie ve Masingila, 2017; Zhang vd., 2022) bakıldığında da birçok araştırmanın odak noktasında problem çözmenin olduğu söylenebilir. Polya (1985) problem çözme yeteneğinin geliştirilmesi için rutin problemlerin önemli olduğunu, bu duruma paralel olarak, problemlere farklı bakış açısıyla yaklaşabilmek, eleştirel düşünebilmek ve bireyde yaratıcı fikirlerin gelişmesi için rutin olmayan problemlerinde süreçte önemli olduğunu belirtmiştir.

Matematik eğitiminin temel amaçlarından biri, öğrencilerin yalnızca matematiksel bilgi ve işlemleri öğrenmelerini değil, aynı zamanda bu bilgileri problem durumlarında etkili biçimde kullanabilmelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda problem çözme, matematik öğretiminin merkezinde yer alan temel bir beceri olarak kabul edilmektedir (Polya, 1957; Schoenfeld, 1985).

Problem çözme süreci; analiz yapma, strateji geliştirme, farklı çözüm yolları üretme ve elde edilen sonuçları değerlendirme gibi üst düzey bilişsel becerileri içermektedir. Güncel yaklaşımlar, problem çözmenin yalnızca bir öğrenme çıktısı değil, matematik öğrenmenin kendisi olduğunu vurgulamaktadır (NCTM, 2000). Problem çözme becerilerinin gelişimi, öğrencilerin matematiğe yönelik tutumları ve öz yeterlik algılarıyla yakından ilişkilidir. Öğrencilerin problem çözme sürecine aktif olarak katılmaları; eleştirel ve yaratıcı düşünme, esnek akıl yürütme ve çoklu çözüm üretme gibi becerilerin gelişimini desteklemektedir (Silver, 1997; Kilpatrick, Swafford & Findell, 2001). Bununla birlikte, matematik öğrenme süreci yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda güçlü bir duyuşsal boyut da içermektedir. Matematik kaygısı, hata yapma korkusu ve düşük öz güven gibi faktörler, problem çözme performansını olumsuz etkileyebilmektedir (Ashcraft & Krause, 2007). Öğretmen adaylarının matematik öğrenme deneyimleri, gelecekteki öğretim uygulamalarını doğrudan etkilemesi bakımından kritik öneme sahiptir. Matematik öğretmeni adaylarının problem çözmeye yönelik algıları, ileride öğrencilerine sunacakları öğrenme ortamlarının niteliğini belirlemektedir. Bu bağlamda, problem çözme derslerinin öğretmen adayları tarafından nasıl deneyimlendiğinin incelenmesi, matematik öğretiminin geliştirilmesine yönelik önemli veriler sunmaktadır (Chapman, 2015).

Matematik öğretiminde problem çözme, bireyin düşünsel özerkliğini destekleyen ve karar verme süreçlerini güçlendiren temel bir öğrenme alanıdır. Problem çözme süreci; bireyin bir durumu analiz etmesini, farklı çözüm yolları üretmesini ve kendi düşüncelerinin değerini fark etmesini gerektirmektedir (Polya, 1957; Schoenfeld, 1985). Bu yönüyle problem çözme, yalnızca bilişsel bir etkinlik değil; aynı zamanda öğrencinin matematiksel özne olarak kendini konumlandırdığı bir süreçtir. Polya, "Nasıl Çözmeli?" (1945) adlı eserinde, öğrencilerin problem çözmelerinde yardımcı olacak meşhur dört adımlık sürecini ortaya koymuştur (Yıldırım, 2000). Bu sıralama, "Polya'nın dört adımı" olarak bilinir ve birçok matematik kitabında yer alır: Problemi Anlama: Bu aşamada kişi problemi kendi cümleleri ile anlayabileceği şekilde yorumlar. Gerekirse şekil ile göstererek anlatabilir. Çözüm İçin Plan Hazırlama: Bu aşamada birey problemin yapısını belirlemeye çalışır, verilenleri ve istenenleri belirler. Bunları çözüm yollarını geliştirmede kullanır. Uygulayacağı ilişki, formül ve algoritmaları tespit eder. Yardımcı tablo ve grafikleri tasarlar. Hazırlanan Planın Uygulanması: Kullanılacak ilişki, formül veya algoritma denenir, tablolar oluşturulur gerekli grafikler çizilir, bütün bunlar gözlenir ve çözüme gidilmeye çalışılır. Geriye Bakma, Çözümü Gözden Geçirme-Değerlendirme: Polya, geriye dönerek çözüm için hazırlanan planın değerlendirmesini yapmak olarak ifade etmiştir. Bu aşamada birey çözüm yolunu gözden geçirir. Çözüm yolu sonuca ulaştırmışsa başka yollar olabilir mi ya da şartlar değiştirildiğinde aynı çözüm yolunun çalışıp çalışmayacağını dener. Eğer seçilen çözüm yolu sonuca ulaştırmamışsa yeniden plan yapılır, gerekli düzenlemeler yapılarak sonuca ulaşılmaya çalışılır (Baki ve Bell, 1997). NCTM (2000) problem çözme süreçlerinin sınıfta etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinin öğrencilerin matematiksel gücünü artıran bir faktör olduğunu belirterek sürecin önemine vurgu yapmaktadır.

Matematik eğitiminde toplumsal cinsiyet boyutu, özellikle kız öğrencilerin matematik öğrenme deneyimlerinin anlaşılması açısından önemli bir araştırma alanıdır. Alanyazında, kız öğrencilerin matematikte genellikle bilişsel yetersizlikten ziyade, toplumsal beklentiler ve duyuşsal faktörler nedeniyle kendilerini geri planda tutabildikleri belirtilmektedir (Hyde et al., 2008; Else-Quest, Hyde & Linn, 2010). Matematiğin erkeklere özgü bir alan olarak algılanması, kız öğrencilerin matematiksel öz güvenlerini ve problem çözme sürecine katılımlarını sınırlayabilmektedir. Özellikle kız öğrenciler açısından problem çözme, matematikte "yapabilme", "söz sahibi olma" ve "görünür olma" deneyimlerini mümkün kılan kritik bir öğrenme alanı sunmaktadır.

Kız öğretmen adaylarının matematikte problem çözme dersine ilişkin görüşleri, hem bireysel öğrenme süreçleri hem de kadınların matematik alanındaki güçlenmesi açısından dikkatle ele alınmalıdır.

Araştırmalar, açık uçlu problemler, grup çalışmaları ve tartışma temelli etkinliklerle yapılandırılmış öğrenme ortamlarının, kız öğrencilerin matematikte kendilerini daha rahat ifade etmelerini ve problem çözme sürecine daha aktif katılmalarını desteklediğini göstermektedir (Boaler, 2002; Boaler, 2016). Ancak geçmiş öğrenme yaşantılarından kaynaklanan çekingenlik ve hata yapma korkusu, problem çözme sürecinde hâlâ etkili olabilmektedir.

Bu bağlamda matematikte problem çözme, yalnızca belirli algoritmaların uygulanmasından ibaret olmayan; bireyin problemi anlamlandırmasını, uygun stratejiler geliştirmesini, çözüm sürecini bilinçli bir şekilde yürütmesini ve elde edilen sonuçları değerlendirmesini gerektiren çok boyutlu bir bilişsel süreçtir. Polya'nın problem çözmeye yönelik dört adımlı yaklaşımı, öğrencilerin bu süreci sistematik ve anlamlı bir biçimde yapılandırmalarına olanak sağlarken, NCTM'nin problem çözmeyi matematik öğretiminin merkezine yerleştiren bakış açısı, bu sürecin sınıf içi uygulamalarda etkin biçimde ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle öğretmen adaylarının problem çözme becerilerini geliştirmeleri, matematiksel düşünme süreçlerine yönelik farkındalık kazanmaları ve bu becerileri gelecekteki öğretim uygulamalarına yansıtabilmeleri açısından problem çözme dersi kritik bir role sahiptir. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının problem çözme dersine ilişkin deneyimlerinin ve görüşlerinin incelenmesi, öğretmen yetiştirme programlarının niteliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma, matematik öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının lisans düzeyinde aldıkları Matematikte Problem Çözme dersini, kız öğrencilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ders süreci, dersin içeriği, problem çözme becerilerinin gelişimi ve bu becerilerin öğretmenlik mesleğine yansımaları, kız öğretmen adaylarının deneyimleri temelinde ele alınmaktadır. Çalışmanın, matematik öğretmenliği programlarında kadın odaklı, kapsayıcı ve güçlendirici öğretim tasarımlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla, Matematikte Problem Çözme dersinin, kız matematik öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda problem çözme öğretimi, öğrenme deneyimleri ve mesleki kazanımlar açısından nasıl değerlendirildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada, matematikte problem çözme dersine yönelik öğrenci görüşlerini belirlemek için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel durum çalışmalarının en temel özelliği bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelenmesidir. Bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri üzerine odaklanılır. Durum çalışmaları, sosyal gerçekleri en küçük ayrıntılarına kadar işleyerek iyice özümsemeye olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). McMillan ve Schumacher'e (2010) göre durum çalışmaları, bir durum, varlık ya da sorunun derinlemesine analiz edilmesi için kullanılır. Bu nedenle bu çalışmada belirtilen durumun derinlemesine incelenmesi için kız öğrencilerin görüşleri alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören ve Matematikte Problem Çözme dersini başarıyla tamamlamış kız matematik öğretmen adayları (n:15) oluşturmaktadır.

Çalışmaya katılan kız öğrenciler amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların (i) Matematikte Problem Çözme dersini tamamlamış olmaları ve (ii) araştırmaya gönüllü olarak katılmaları temel ölçütler olarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, çalışmanın kadın güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet bağlamındaki araştırma amacına uygun veri toplanmasını sağlamıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir ölçütü karşılayan durumların çalışılmasıdır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kız öğrencilerden her birine, öğrenci kavramını simgeleyen Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5 ve Ö6 …şeklinde kodlar atanmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler, problem çözmeye yönelik hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına ve kız öğrencilerin görüşlerinin yazılı olarak toplanmasına çalışılmıştır. Luft ve Roehrig'e (2007) göre yarıyapılandırılmış görüşmeler, yazılı cevapların alınması veya çoklu veri toplama araçlarına bir alternatif sunmaktadır. Görüşme formu oluşturulurken ilgili alanyazın incelenmiş, kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu için, matematik eğitimi alanında 3 öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Görüşme formu öğrencilere dönemin son dersinde iletilmiş ve yazılı şekilde veriler toplanmıştır. Öğrencilere görüşme formunu doldurmaları için 30 dakika süre verilmiştir. Görüşme formuna isimlerinin yazılmaması istenmiştir. Görüşme formu 12 sorudan oluşmaktadır.

Veri Analizi

Çalışmada elde edilen veriler, içerik analiz türleri içerisinde yer alan kategorisel analiz tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Corbin ve Strauss'e (2007) göre bu tür bir analiz sürecinde veriler kodlanır, bu kodlardan hareketle kategoriler oluşturulur ve bu kategoriler düzenlenir. Birçok araştırmacıya göre içerik analizinin ilk adımı verilerin kodlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008; McMillan ve Schumacher, 2010). Veri setinde yer alan bilgiler anlamlı bölümlere ayrılır ve her bölümün kavramsal olarak ifade ettiği anlam bulunur. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bu bölümler araştırmacı tarafından isimlendirilir diğer bir deyişle kodlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada da öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlardan hareketle öncelikle veriler kodlanmıştır. Böylece kodlardan hareketle kategoriler oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan her bir soruya verilen yanıtlardan kod, kategori ve temaların belirlenmesi aşamasında iki araştırmacı, aynı veri seti üzerinde bağımsız bir şekilde çalışmışlardır. Daha sonra araştırmacılar tarafından yapılan analizler karşılaştırılarak oluşturulan kod ve kategoriler üzerinde görüş birliği sağlanmıştır. Ayrıca verileri daha anlaşılır hale getirmek için analizler, bulgular bölümünde temalardan kodlara doğru hiyerarşik bir sırada sunulmuştur.

İçerik analizi, nitel araştırmalarda verilerin sistematik, nesnel ve anlamlı biçimde çözümlenmesini sağlayan temel analiz yöntemlerinden biridir. Bu teknik, katılımcı ifadelerinde, dokümanlarda veya gözlem notlarında yer alan anlam birimlerini kodlayarak, bu kodları kategoriler ve temalar altında toplar. Amaç, elde edilen verilerden örtük anlamları, örüntüleri ve ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Krippendorff, 2018; Miles, Huberman & Saldaña, 2014). Bu çalışmada, problem çözme öğretimi, problem çözmeyi öğrenme, problem çözme becerileri ve problem çözmeye yansımalar temaları oluşturulmuştur. Temaların altında da "Problem Çözme Öğretimi, Öğrenme Süreci, Problem Çözme Becerileri ve Bilişsel Katkılar ve Öğretmenlik Mesleğine Yansımalar" kategorileri elde edilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde iki araştırmacı değerlendirmelerde bulunmuştur. Elde edilen bulgularda görüş birliği sağlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya katılan kız öğrencilerin "Problem Çözme Öğretimi" temasındaki yanıtlara ait bulgular Tablo 1' de yer almaktadır.

Tablo 1. Problem Çözme Öğretimi temasına yönelik bulgular

Tema: Problem Çözme Öğretimi		
Kategori	**Alt Kategori**	**Kodlar**
Problem Çözme Öğretim Süreci	Bakış Açısı	Yaklaşım (5) Akıl yürütme (3) Günlük hayat (4) Analitik düşünme (4) Farklı bakış açısı (6) Zorluklarla başa çıkma (2)
	Problemi Anlama	Okuduğunu anlama (4) Verilenlerin tespiti (2) İstenenlerin belirlenmesi (2)
	Strateji Seçimi ve Çözüme Ulaşma	Uygun strateji seçme (5) Çözüme karar verme (5) Adım adım çözüm (8) Doğru yol ile çözüm (6) Sonuca ulaşmak (3)

Problem çözme öğretimi teması, problem çözme öğretim surecii kategorisinde bakış açısı, problemi anlama ve strateji seçimi ve çözümü alt kategorilerinde veriler elde edilmiştir. Kız öğrencilerin problem çözme öğretimine bakış açılarının derse karşı yaklaşımlarının ve akıl yürütme becerilerinin etkili olduğu, ayrıca farklı bakış açıları sergileyebildikleri, zorluklar ile başa çıkmada başarılı oldukları söylenebilir. Problemi anlama alt kategorisinde ise okuduğunu anlama, verilenlerin ve istenenlerin belirlenmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Strateji Seçimi ve Çözüme Ulaşma alt kategorisinde ise uygun strateji seçimi ile çözüme adım adım ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Bu aşamada da doğru çözüm yolu ile sonuca ulaşılabileceği ifade edilmiştir.

Çalışmaya katılan kız öğrencilerin "Problem Çözmeyi Öğrenme" temasında ait görüşleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Problem Çözmeyi Öğrenme temasına yönelik bulgular

Tema: Problem Çözmeyi Öğrenme		
Kategori	**Alt Kategori**	**Kodlar**
Öğrenme Süreci	İşbirlikli ve Etkileşimli Öğrenme Deneyimi	Grup çalışması (15) Farklı bakış açısı (8) Aktif katılım (11) Eğlenceli (6) Faydalı (7)
	Rutin Olmayan Problem ve Çözüm Stratejileri	Farklı ve doğru yol ile çözüm (6) Alışılmadık problemler (12) Strateji çeşitliliği (2)

Kız öğrenciler, problem çözmeyi öğrenme teması, öğrenme süreci kategorisinde işbirlikli ve etkileşimli öğrenme deneyimi ve rutin olmayan problem çözme ve çözüm stratejileri alt kategorilerinde görüş bildirmişlerdir. Öğrenciler, işbirlikli ve etkileşimli öğrenme sürecinde alışılmadık problemler ile karşılaştıklarını, farklı ve doğru yol ile çözüme ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Rutin olmayan problemlerin çözümünde de farklı stratejiler kullanarak doğru çözüme ulaştıkları belirlenmiştir.
Çalışmaya katılan kız öğrencilerin "Problem Çözme Becerileri" teması kapsamında görüşlere ait bulgular Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Problem Çözme Becerileri temasına yönelik bulgular

Tema: Problem Çözme Becerileri		
Kategori	**Alt Kategori**	**Kodlar**
Problem Çözme Becerileri ve Bilişsel Katkılar	Problem Çözme Süreci	Artırdı (9) Farklı çözümler (9) Farklı problemler (6) Faydalı (4) Birden fazla çözüm yolu (3) Problemi anlama (3) Çözümü değerlendirme (3)
	Bilişsel Katkılar	Çok yönlü düşünme (6) Yaratıcı düşünme (4) Analitik düşünme (4)

Problem çözme teması problem çözme becerileri ve bilişsel katkılar kategorisinde problem çözme süreci ve bilişsel katkılar alt kategorisinde görüşlere yer verilmiştir. Kız öğrencilerin problem çözme sürecinde birden fazla çözüm yolu ile problemi anladıklarını, farklı problemlere farklı çözümler geliştirebildikleri belirlenmiştir. Problem çözme sürecinin faydalı olduğu ve çözümü değerlendirme aşamasında katkılarının olumlu olduğu yönünde görüşler ortaya konulmuştur. Bilişsel katkılar alt kategorisinde ise çok yönlü düşünerek yaratıcı ve analitik düşünme becerisi kazandıklarını ifade etmişlerdir.
Çalışmaya katılan kız öğrencilerin "Problem Çözmenin Yansımaları" temasına ait bulgular Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Problem Çözmenin Yansımaları temasına yönelik bulgular

Tema: Problem Çözmenin Yansımaları		
Kategori	**Alt Kategori**	**Kodlar**
Öğretmenlik Mesleğine Yansımalar	Bilişsel gelişim ve bakış açısı	Bakış açısı (13) Problem çözme becerisi kazanma (10) Planlı çözüm (10) Ön yargıyı kırmak (7) Problemi anlama (4) Düşünme (3)
	İşbirlikli Öğrenme Süreci	Grup çalışması (5) Tahtada çözüm (3)

Problem çözmenin yansımaları teması öğretmenlik mesleğine yansımalar kategorisinde de bilişsel gelişim ve bakış açısı ile işbirlikli öğrenme süreci alt kategorisinde kodlar ortaya çıkmıştır. Kız öğrencilerin problem çözme becerisini kazandıkları, problem çözmeye yönelik ön yargılarının kırıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, planlı çözümler bakış açılarını geliştirirken düşünme becerilerinin de geliştiği şekline görüşler elde edilmiştir. Grup çalışmasının işbirlikli öğrenmede etkili olduğu, sınıf karşısında problem çözmenin öğretmenlik mesleklerine büyük katkılarının olduğu ifade edilmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada, matematik öğretmenliği programında lisans düzeyinde yürütülen Matematikte Problem Çözme dersinin, kız matematik öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda nasıl deneyimlendiği ve değerlendirildiği incelenmiştir. Nitel durum çalışması deseniyle yürütülen araştırmada elde edilen bulgular; problem çözme öğretimi, problem çözmeyi öğrenme süreci, problem çözme becerileri ve problem çözmenin öğretmenlik mesleğine yansımaları temaları altında ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar, söz konusu dersin yalnızca problem çözme becerilerinin gelişimine değil, aynı zamanda öğretmen adaylarının matematiğe bakış açılarına ve mesleki farkındalıklarına da önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Araştırmanın bulguları, problem çözme öğretimi temasında, kız öğretmen adaylarının problem çözme sürecini çok boyutlu bir yapı olarak ele aldıklarını göstermektedir. Katılımcılar, problem çözme sürecinde bakış açısı geliştirme, problemi anlama ve uygun strateji seçme aşamalarını özellikle vurgulamışlardır. Bu durum, Polya'nın (1957) problem çözme sürecine ilişkin dört adımlı yaklaşımıyla ve Schoenfeld'in (1985) problem çözmeyi bilişsel bir süreç olarak ele alan görüşleriyle örtüşmektedir. Öğrencilerin problem çözmeye yönelik yaklaşımlarında analitik düşünme, günlük yaşamla ilişkilendirme ve zorluklarla başa çıkma gibi unsurların öne çıkması, problem çözme öğretiminin yalnızca matematiksel işlemlerle sınırlı kalmadığını; düşünme ve akıl yürütme becerilerini de kapsadığını göstermektedir. Bu bulgu, problem çözmenin matematik öğretiminin merkezinde yer alması gerektiğini vurgulayan NCTM (2000) ilkeleriyle tutarlıdır. Problem çözmeyi öğrenme süreci temasına ilişkin bulgular, dersin işbirlikli ve etkileşimli öğrenme ortamlarıyla desteklendiğini ortaya koymaktadır. Kız öğrenciler, grup çalışmaları, aktif katılım ve tartışma temelli etkinlikler aracılığıyla problem çözme sürecine daha fazla dâhil olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca rutin olmayan problem türlerinin ve farklı çözüm stratejilerinin kullanılması, öğrencilerin problem çözmeye yönelik esneklik kazanmalarını sağlamıştır. Bu sonuçlar, Boaler'ın (2002, 2016) açık uçlu ve tartışmaya dayalı öğrenme ortamlarının öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini desteklediğine ilişkin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Özellikle kız öğrencilerin matematikte kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri ve farklı çözüm yolları üretmeye teşvik edilmeleri, toplumsal cinsiyet bağlamında matematik öğretiminin kapsayıcı bir biçimde yapılandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Araştırmanın problem çözme becerileri temasına ilişkin bulguları, dersin öğrencilerin problem çözme sürecini daha bilinçli ve sistematik bir şekilde ele almalarına katkı sağladığını göstermektedir. Katılımcılar, birden fazla çözüm yolu üretme, çözümü değerlendirme ve farklı problem türlerine yönelik strateji geliştirme becerilerinin arttığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra çok yönlü, yaratıcı ve analitik düşünme becerilerinin geliştiği yönündeki görüşler, problem çözmenin üst düzey bilişsel süreçleri destekleyen bir öğrenme alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Kilpatrick, Swafford ve Findell'in (2001) matematiksel yeterlik bileşenleriyle ve Silver'ın (1997) problem çözmenin yaratıcılığı destekleyici rolüne ilişkin görüşleriyle örtüşmektedir.
Problem çözmenin öğretmenlik mesleğine yansımaları temasında elde edilen bulgular ise çalışmanın önemli sonuçlarından biridir.

Kız öğretmen adayları, problem çözme dersinin problem çözmeye yönelik ön yargılarını azalttığını, planlı düşünme becerilerini geliştirdiğini ve farklı bakış açıları kazanmalarına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca işbirlikli öğrenme süreçlerini ve sınıf ortamında problem çözme etkinliklerini gelecekteki öğretim uygulamalarına taşımayı planladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, öğretmen adaylarının problem çözme deneyimlerinin, mesleki kimliklerinin oluşumunda belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Chapman'ın (2015) öğretmen adaylarının öğrenme deneyimlerinin gelecekteki öğretim pratiklerini doğrudan etkilediğine yönelik bulguları, bu sonucu destekler niteliktedir. Sonuç olarak, bu çalışma Matematikte Problem Çözme dersinin, kız matematik öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin gelişimine, matematiğe yönelik bakış açılarının güçlenmesine ve öğretmenlik mesleğine yönelik pedagojik farkındalık kazanmalarına önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, öğretmen yetiştirme programlarında problem çözme temelli derslerin; işbirlikli öğrenme, rutin olmayan problem türleri ve farklı çözüm stratejileriyle desteklenerek yapılandırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca, kız öğrencilerin matematikte güçlenmelerini destekleyen öğrenme ortamlarının oluşturulması, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Akkaş, E.N. (2024). Problem. Ersoy, E. (Ed.), Matematikte problem çözme lisans ve lisansüstü öğrenciler için (1.baskı, ss. 1–22). Nobel Yayınevi. Ankara.

Ashcraft, M. H., & Krause, J. A. (2007). Working memory, math performance, and math anxiety. Psychonomic Bulletin & Review, 14(2), 243–248. https://doi.org/10.3758/BF03194059

Aydın Güç, F. (2024). Problem Kurmanın Kavramsal Yapısı. Ersoy, E. (Ed.), Matematikte problem çözme lisans ve lisansüstü öğrenciler için (1.baskı, ss. 83–100). Nobel Yayınevi. Ankara.

Baki, A. & Bell, A. (1997). Ortaögretim matematik öğretimi Cilt 1. Ankara: YÖK/dünya bankası milli eğitimi geliştirme projesi hizmet öncesi öğretmen eğitimi.

Boaler, J. (2016). Mathematical mindsets: Unleashing students' potential through creative math, inspiring messages and innovative teaching. Jossey-Bass.

Boaler, J. (2002). Exploring the nature of mathematical activity: Using theory, research and "working hypotheses" to broaden conceptions of mathematics knowing. Educational Studies in Mathematics, 51(1–2), 3–21. https://doi.org/10.1023/a:1022468022549

Cai, J., & Hwang, S. (2002). Generalized and generative thinking in US and Chinese students' mathematical problem solving and problem posing. Journal of Mathematical Behavior, 21(4), 401-421.

Cankoy, O. ve Darbaz, S. (2010). Problem kurma temelli problem çözme öğretiminin problemi anlama başarısına etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 11-24.

Chapman, O. (2015). Mathematics teachers' learning in the context of inquiry-based teaching. In L. English & D. Kirshner (Eds.), Handbook of international research in mathematics education (3rd ed., pp. 331–356). Routledge.

Dökme, İ., & Koyunlu Ünlü, Z. (2019). The Challenge of Quantum Physics Problems with Self-Metacognitive Questioning. Res Sci Educ . https://doi.org/10.1007/s11165-0199821-4.

Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., & Linn, M. C. (2010). Cross-national patterns of gender differences in mathematics: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 136(1), 103–127. https://doi.org/10.1037/a0018053

Hyde, J. S., Lindberg, S. M., Linn, M. C., Ellis, A. B., & Williams, C. C. (2008). Gender similarities characterize math performance. Science, 321(5888), 494–495. https://doi.org/10.1126/science.1160364

Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. (Eds.). (2001). Adding it up: Helping children learn mathematics. National Academy Press.

National Council of Teachers of Mathematics [NTCM]. (2000). Principles and standard for school mathematics. National Council of Teachers of Mathematics.

Polya, G. (1945). How To Solve It, Doubleday, NY: Garden City.

Polya, G. (1957). How to solve it: A new aspect of mathematical method (2nd ed.). Princeton University Press.

Polya, G. (1985). How to solve it? (2. th Edition) USA: Princeton University Pres, 1985.

Schoenfeld, A. H. (1985). Mathematical problem solving. Academic Press.

Silver, E. A. (1997). Fostering creativity through instruction rich in mathematical problem solving and problem posing. ZDM Mathematics Education, 29(3), 75–80. https://doi.org/10.1007/s11858-997-0003-x

Xie, J., & Masingila, J. O. (2017). Examining interactions between problem posing and problem solving with prospective primary teachers: A case of using fractions. Educational Studies in Mathematics, 96(1), 101-118.

Yıldırım, C. (2000). Matematiksel Düşünme. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Zhang, L., Cai, J., Song, N., Zhang, H., Chen, T., Zhang, Z., & Guo, F. (2022). Mathematical problem posing of elementary school students: The impact of task format and its relationship to problem solving. ZDM, 54(3), 497-512. https://doi.org/10.1007/s11858-02101324-4

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE ETKİNLİK GELİŞTİRME: ÖĞRETMEN ADAYLARININ ETKİNLİK SÜREÇLERİ

Doç. Dr. Esen ERSOY
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-7594-8838

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının *Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme* dersinde etkinlik geliştirme basamaklarını temel alarak hazırladıkları ders planlarının etkililiğini ortaya koymaktır. Araştırmada, öğretmen adaylarının etkinlik temelli öğretime ilişkin pedagojik yeterliklerinin, ders planlarında yer alan aşamalar doğrultusunda nasıl yapılandırıldığı ve uygulamaya ne ölçüde yansıtıldığı incelenmiştir. Çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan durum çalışması deseniyle yürütülmüştür. Çalışma grubunu, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir eğitim fakültesinin ilköğretim matematik öğretmenliği programında öğrenim gören ve *Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme* dersini almış 18 kız öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde kız öğretmen adaylarından, matematik öğretiminde etkinlik geliştirme basamaklarını dikkate alarak ders planları hazırlamaları istenmiştir. Geliştirilen ders planları; sezgisel aşama, yapılandırılmış etkinlik, tartışma/açıklama, kavrama/kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içerecek şekilde yapılandırılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını, öğretmen adayları tarafından geliştirilen ders planları oluşturmaktadır. Bu planlar, etkinlik geliştirme basamaklarını kapsayan bir değerlendirme formu aracılığıyla sistematik olarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel bir yaklaşımla yorumlanarak, öğretmen adaylarının her bir aşamadaki pedagojik yeterlikleri ortaya konulmuştur. Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının sezgisel aşama ve yapılandırılmış etkinlik aşamalarında genel olarak başarılı olduklarını, öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini ortaya çıkarmaya ve yeni bilgiyi keşfetmelerine olanak tanıyan etkinlikler tasarlayabildiklerini göstermektedir. Buna karşın, tartışma/açıklama ve kavrama/kurala ulaşma aşamalarında matematiksel dili etkili kullanma, genelleme yapma ve kavramsal ilişkileri açık biçimde ifade etme konularında eksiklikler olduğu belirlenmiştir. Uygulama aşamasında ise çoğunlukla değerlendirme amaçlı sorulara yer verildiği, yeni öğrenilen bilginin farklı durumlara veya problemlere transferini destekleyen etkinliklerin sınırlı olduğu görülmüştür. Değerlendirme aşamasında öğretmen adaylarının büyük ölçüde hazır çoktan seçmeli sorulara odaklandıkları, süreç odaklı ve alternatif ölçme-değerlendirme araçlarını yeterince tercih etmedikleri belirlenmiştir. Genel olarak bulgular, öğretmen adaylarının etkinlik temelli öğretimin keşfetmeye dayalı aşamalarında pedagojik yeterliklerinin daha yüksek olduğunu; soyutlama, genelleme ve üst düzey matematiksel düşünme gerektiren aşamalarda ise desteklenmeye ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma öğretmen yetiştirme programlarında etkinlik temelli öğretime yönelik derslerin daha fazla uygulama ağırlıklı olarak yapılandırılması, matematiksel dilin kullanımı ve alternatif ölçme-değerlendirme yaklaşımlarının güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Elde edilen bulguların, matematik öğretmeni yetiştirme süreçlerine yönelik program geliştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik temelli öğretim, matematik öğretimi, öğretmen eğitimi.

DEVELOPING ACTIVITIES IN MATHEMATICS TEACHING: PROSPECTIVE TEACHERS' PROCESSES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effectiveness of lesson plans prepared by prospective teachers based on the stages of activity development in the *Activity Development in Mathematics Teaching* course. The study investigates how prospective teachers' pedagogical competencies related to activity-based instruction are structured across the stages of their lesson plans and to what extent these competencies are reflected in practice. The research was conducted using a case study design, a qualitative research approach. The study group consists of 28 prospective elementary mathematics teachers enrolled in a faculty of education located in the Black Sea Region of Türkiye, who had taken the *Activity Development in Mathematics Teaching* course. During the research process, the prospective teachers were asked to prepare lesson plans by taking into account the stages of activity development in mathematics teaching. The lesson plans were structured to include the intuitive stage, a structured activity, discussion/explanation, conceptualization/reaching a rule, application, and evaluation. The study's data source consisted of the lesson plans developed by the prospective teachers. These plans were systematically analyzed using an evaluation form that encompassed the stages of activity development. The data were analyzed using a descriptive approach to reveal the pedagogical competencies of the prospective teachers at each stage. The findings indicate that the prospective teachers were generally successful in the intuitive and structured activity stages, demonstrating their ability to design activities that identify students' readiness levels and enable them to discover new knowledge. However, deficiencies were identified in the discussion/explanation and conceptualization/reaching a rule stages, particularly in the effective use of mathematical language, making generalizations, and clearly expressing conceptual relationships. In the application stage, the lesson plans mostly included assessment-oriented questions, and activities supporting the transfer of newly learned knowledge to different situations or problems were limited. At the evaluation stage, it was determined that the prospective teachers predominantly focused on ready-made multiple-choice questions and did not sufficiently prefer process-oriented and alternative assessment tools. Overall, the findings reveal that prospective teachers demonstrate greater pedagogical competence in the discovery-based stages of activity-based instruction, while they require further support in stages involving abstraction, generalization, and higher-order mathematical thinking. In conclusion, this study indicates the need to structure activity-based instruction courses in teacher education programs with a stronger emphasis on practice, to enhance the use of mathematical language, and to strengthen alternative assessment and evaluation approaches. It is believed that the findings will contribute to curriculum development efforts in mathematics teacher education programs.

Keywords: Activity-based instruction, mathematics teaching, teacher education.

GİRİŞ

Günümüz eğitim anlayışı, öğrencilerin matematiksel bilgiyi pasif biçimde edinmelerinden ziyade, bu bilgiyi anlamlandırarak, sorgulayarak ve farklı bağlamlara transfer edebilecek şekilde yapılandırmalarını hedeflemektedir. Bu yaklaşım, matematik öğretiminde öğretmen merkezli anlatımların yerini, öğrenciyi öğrenme sürecinin merkezine alan etkinlik temelli öğretim uygulamalarına bırakmasını gerekli kılmaktadır (Hiebert et al., 1997; Stein, Engle, Smith, & Hughes, 2008). Etkinlik temelli öğretim, öğrencilerin matematiksel kavramları deneyim yoluyla keşfetmelerine, akıl yürütmelerine ve kendi bilgilerini inşa etmelerine olanak tanıyan güçlü bir öğrenme ortamı sunmaktadır.

Bu bağlamda, iyi tasarlanmış matematik etkinlikleri; öğrencilerin farklı çözüm stratejileri geliştirmelerine, matematiksel ilişkileri fark etmelerine ve genellemelere ulaşmalarına katkı sağlamaktadır (Silver, 1997; Kilpatrick, Swafford, & Findell, 2001). Alanyazında, matematik öğretiminde etkinlik geliştirmenin yalnızca uygulama aşamasına indirgenemeyeceği; aksine çok aşamalı, bilişsel ve pedagojik bir tasarım süreci gerektirdiği vurgulanmaktadır. Bu süreç; sezgisel düşünme, yapılandırılmış etkinlik tasarımı, tartışma ve açıklama, kavrama ve kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirme gibi birbirini tamamlayan aşamalardan oluşmaktadır (Simon, 1995; Cobb, Yackel, & Wood, 1992). Bu aşamaların her biri, öğrencinin matematiksel anlam oluşturma sürecinde farklı bir bilişsel işlev üstlenmektedir.

Özellikle yapılandırmacı öğrenme kuramı, bilginin birey tarafından aktif olarak inşa edildiğini savunmakta ve öğretmenin rolünü, öğrenme ortamını düzenleyen ve öğrenciyi düşünmeye yönlendiren bir rehber olarak tanımlamaktadır (von Glasersfeld, 1995). Bu yaklaşım doğrultusunda geliştirilen matematik etkinlikleri, öğrencilerin yalnızca doğru sonuca ulaşmalarını değil; nasıl düşündüklerini, hangi stratejileri kullandıklarını ve bu stratejileri neden tercih ettiklerini açıklamalarını da teşvik etmektedir (Henningsen & Stein, 1997). Öğretmen adaylarının matematik öğretiminde etkinlik geliştirme becerileri, etkili ve nitelikli öğretim uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar, öğretmen adaylarının çoğunlukla etkinlikleri yüzeysel uygulamalar olarak algıladıklarını; etkinliklerin arkasındaki matematiksel ve pedagojik yapıyı yeterince dikkate almadıklarını göstermektedir (Ball, Thames, & Phelps, 2008; Leikin & Zazkis, 2010). Bu durum, etkinlik geliştirme sürecinin sistematik biçimde ele alınmasını ve her aşamanın açık ölçütlerle değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Oluşturmacı öğrenme etkinliğinin aşamları sezgisel aaşama, yapılandırılmış etkinlik, tartışma-açıklama, kavrama-kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirmedir (Olkun ve Toluk Uçar, 2018). Bu bağlamda, matematik öğretiminde etkinlik geliştirmenin aşamalarını kuramsal temellere dayalı olarak ele almak ve bu sürecin öğretmen adaylarının pedagojik ve matematiksel yeterliklerine katkısını ortaya koymak önem taşımaktadır. Bu çalışma, matematik öğretiminde etkinlik geliştirme sürecini çok boyutlu bir bakış açısıyla incelemeyi ve etkinlik geliştirme aşamalarına ilişkin kuramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. İfade edilen kuramsal çerçevenin ışığında aşağıdaki alt problemlere yanıtlar aranmaya çalışılmıştır.

Alt Problemler:

1) Öğretmen adayları *sezgisel* aşamaya yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?
2) Öğretmen adayları *yapılandırılmış etkinlik aşamasına* yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?
3) Öğretmen adayları *tartışma/açıklama* aşamasına yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?
4) Öğretmen adayları *kavrama/kurala ulaşma* aşamasına yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?
5) Öğretmen adayları *uygulama* aşamasına yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?
6) Öğretmen adayları *değerlendirme* aşamasına yönelik ne tür etkinlikler geliştirmektedirler?

BULGULAR

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın amacı, ortaokul matematik öğretmen adaylarının geliştirdikleri etkinliklerin matematik öğretimine etkisi açısından incelenmesidir. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır.

Durum çalışmalarında belli bir gruba ilişkin derinlemesine sonuçlar elde edilebilmesi ve elde edilen verilerin genelleme kaygısı olmadan incelenebilmesi bu araştırmada durum çalışmasının tercih edilme sebebidir (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2025-2026 güz döneminde Karadeniz bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin ilköğretim matematik öğretmenliği programında öğrenim görmekte olan kız öğretmen adayları (n:18) oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma "Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme" seçmeli dersini alan 18 kız öğretmen adayı ile yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğretmen adaylarının geliştirdikleri etkinlikler kullanılmıştır.

Etkinlikler sezgisel, yapılandırılmış etkinlik, tartışma/açıklama, kavrama/kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirme aşamalarına (Olkun ve Toluk Uçar, 2018) göre hazırlanmıştır. Süreçte öğretmen adayları gruplar (3-4 kişi) halinde çalışmışlardır. Bu makalede iki grubun hazırlamış olduğu etkinliklere yer verilmiştir.

Etkinlik Geliştirme Süreci

Araştırma kız öğretmen adaylarıyla on dört haftalık eğitim-öğretim sürecinde "Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme" dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme dersinin içeriğinde "Matematik öğretiminde etkinlik tanımları, etkinliklerin kullanım amacı ve önemi, matematik öğretiminde kullanılan etkinliklerin özellikleri, etkinlik hazırlamada ve uygulamada dikkat edilecek hususlar, örnek etkinlikleri değerlendirme, etkinlik geliştirme, etkinlik temelli sınıflarda ölçme ve değerlendirme" konuları yer almaktadır (YÖK, 2018). Bu kapsamda kız öğretmen adaylarına etkinlik ve tanımları, etkinlik kullanımı ve geliştirilmesinin amaçları, etkinlik geliştirme temel kurallar, etkinlik geliştirme süreci, etkinliklerin sınıf içinde uygulanması ve ölçme-değerlendirme hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca, literatürde yer alan farklı etkinlik örnekleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarından Ortaokul Matematik 5-8 Öğretim Programı'nda (MEB, 2024) yer alan kendi seçtikleri bir öğrenme çıktısına yönelik etkinlik geliştirmeleri istenmiştir. Etkinlik geliştirme sürecinde Olkun ve Toluk Uçar'ın (2018) etkinlik tasarlama ilkeleri temel alınmıştır. Kız öğretmen adaylarından etkinliğin hedeflediği öğrenme çıktısı, etkinliğin tasarlanma amacı, öğrenci bilgisinin değerlendirilmesi, etkinlikte incelenecek örneklerin seçimi ve yönergelerin yazımı, değerlendirme ve etkinlik uygulama sürecinin tasarımı aşamalarını detaylı olarak açıklamaları istenmiştir. Öğretmen adayları bu geliştirdikleri etkinlikleri sınıfta sunmuşlardır. Öğretmen adaylarının geliştirdikleri etkinlikler, etkinlik geliştirme aşamalarına uygunluk açısından değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu kapsamda kız öğretmen adaylarının geliştirmiş oldukları etkinliklerin analizi yapılmış ve etkinlikler sezgisel, yapılandırılmış etkinlik, tartışma/açıklama, kavrama/kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirme aşamalarına göre değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Öğretmen Adaylarının Geliştirdikleri Etkinliklerin Değerlendirilmesi

Öğretmen adaylarının geliştirmiş oldukları etkinliklerin analizleri; sezgisel, yapılandırılmış etkinlik, tartışma/açıklama, kavrama/kurala ulaşma, uygulama ve değerlendirme aşamalarında sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Birinci Grubun Etkinlik Geliştirme Aşamalarına Yönelik Değerlendirmeleri

Birinci grubun "Bu Açılar Nerede?" adlı etkinliğine yönelik bilgilendirmeler aşağıda yer almaktadır. Etkinliğin amacı ve öğrenme çıktısı ilişkisi kurulduktan sonra etkinlik geliştirme aşamaları aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

Etkinlik Adı	Bu Açılar Nerede?
Etkinliğin Amacı	Öğrencilerin üçgen, yamuk, paralelkenar, eşkenar dörtgen, dikdörtgen ve karenin açıları ile ilgili problemleri çözebilmesi
Sınıf / Süre	6.Sınıf / 40 dakika
Öğrenme Çıktısı	MAT.6.3.4. Üçgen, yamuk, paralelkenar, eşkenar dörtgen, dikdörtgen ve karenin açıları ile ilgili problemleri çözebilme

Birinci grubun Sezgisel Aşamaya yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Sezgisel aşamaya yönelik öğrencilerin geliştirmiş olduğu etkinlik Tablo 1'de yer almaktadır. Sezgisel aşamada öğrencinin problemi hissetmesi ve ön bilgiyi ortaya çıkartmak amaçlanmıştır.

Tablo 1. *1. Grubun Sezgisel Aşamaya Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

<table>
<tr><td colspan="3">Sezgisel Aşama</td></tr>
<tr><td>Problemi Hissetme</td><td>Hikâye şöyledir: Eski bir zamanda uzak diyarlarda bir “Çokgenler Köyü” varmış. Bu köyde; üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, yamuk, eşkenar dörtgen yaşarmış (öğretmen o sırada tahtadan “Çokgenler Köyü” görselini gösterir).</td><td>
</td></tr>
<tr><td>Ön bilgiyi ortaya çıkarma</td><td>Bu köyde çokgenler tüm işleri birlikte yapar, dostane bir şekilde yaşarlarmış. Sabahları erkenden kalkıp tüm işlerini birlikte hallederler, kimin ne ihtiyacı olsa ona birlikte koşarlarmış. Gece olunca da evlerine dağılır erkenden uyur sabah tekrar erkenden kalkarlarmış. Yine böyle bir sabaha uyanmışlar fakat bir şeyler eksikmiş... Yamuk telaşla evinden çıkmış. Diğer arkadaşlarının yanına koşmuş “Arkadaşlar benim bir açım kayıp. Nereye gitti bulamıyorum!” demiş. Diğer şekiller de “Evet, bizim de birer açımız kayıp. Hep birlikte nereye gitmiş olabilirler ki?” demişler. Sonra birlikte açılarını aramaya başlamışlar, bu arayış saatlerce sürmüş. En sonunda bir ormanda açılarını bulmuşlar. Açılara neden kaybolduklarını sorduklarında açılar “Biz gece dolaşmaya çıkmıştık ama sonra hangimizin hangi geometrik şekle ait olduğunu hatırlayamadık. En azından sizin özelliklerinizi hatırlıyor olsaydık hangi açının hangi şekle ait olduğunu hesaplar evlerimize dönerdik” demişler.</td><td>Öğretmen: “Arkadaşlar, açılar geometrik şekillerin özelliklerini hatırlayamadıkları için geri dönememişler ama biz biliyoruz değil mi? diye sorar.
Sonra öğretmen tahtadan bir tablo açar bu tabloda sırasıyla üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen ve yamuğun kenar sayısı, açı sayısı, köşe sayısı sorulur.
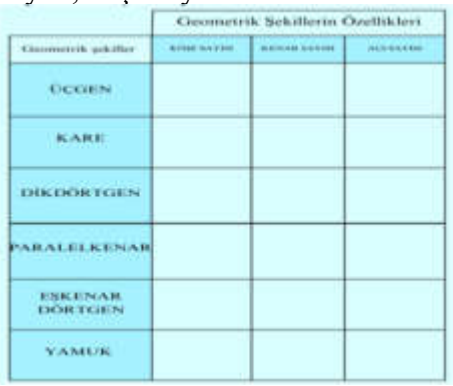

Ön bilgiye ulaşma:
MAT.5.3.6. Çokgenlerin özellikleri ile ilgili edindiği deneyimleri yansıtabilme
Cevaplar alındıktan ve tablo doldurulduktan sonra öğretmen biz de sizlerle “Kayıp açılar bulalım mı? diye sorar.</td></tr>
</table>

Problemi Hissetme aşamasında öğrenme çıktısına ulaşabilmek için “Çokgenler Köyü” hikayesi öğrenciler ile paylaşılmıştır. Hikâye öğrenciler ile paylaşıldıktan sonra kayıp açının durumu öğrenciler ile tartışılmıştır. Ön bilgiye ulaşmak için öğrencilere üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen ve yamuğun kenar sayısı, açı sayısı, köşe sayıları sorulmuştur. Öğrencilerden çokgenlerin özelliklerine yönelik bilgiler alındıktan sonra “Kayıp açıları bulalım mı?” diyerek yapılandırılmış etkinliğe geçilmiştir. Sezgisel aşamada hikâye ile derse giriş öğrencilerin dikkatini çekmek açısında önemlidir.

Hikâyenin ön bilgileri ortaya çıkaracak şekilde yazılması, sonrasında geometrik şekillerin özelliklerine ait tablonun doldurulması çokgenlerin özelliklerini hatırlatmıştır. Dolayısıyla birinci grup için sezgisel aşama başarılı bir şekilde yazılmıştır denebilir.

Birinci grubun Yapılandırılmış Etkinlik Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Yapılandırılmış etkinlik aşamasında öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaşmaları temeldir. Sezgisel aşamadaki sürecin yapılandırılmış aşamada da devam etmesi öğrencilerin süreci takip etmeleri açısından önemlidir.

Tablo 2. *1. Grubun Yapılandırılmış Etkinlik Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Öğretmen sınıfı 6 gruba ayıracağını ve bunun için öğrencilere sırayla "üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen, yamuk, üçgen, kare, dikdörtgen…" şeklinde saymalarını ve sonrasında aynı geometrik şekli söyleyen öğrencilerin aynı grupta yer alacağını söyler. Sınıf bu şekilde gruplara ayrıldıktan sonra öğretmen her bir gruba birer tane şeffaf dosya verir. Bu dosyaların içinde A4 boyutunda siyah kâğıt vardır ve şeffaf dosyanın üstünde birer tane üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen, yamuk siyah CD kalemi ile çizilmiştir.   Bu sayede şekiller siyah kâğıdın üstünde ilk bakışta gözükmemektedir. Her gruba birer tane de beyaz kâğıttan yapılmış fener dağıtılır, öğrencilere bu feneri şeffaf dosyanın içine sokarak şekilleri görebilecekleri ve kayıp açıları fark edebilecekleri yönergesi verilir.
Öğretmen: Arkadaşlar şimdi materyallerinizi incelediniz. Orada ne fark ettiniz? Amaç öğrencilerden "Her şeklin bir açısı kayıp." cevabını almaktır. Öğretmen öğrencilere aşağıdaki yönergeyi iletir: Şimdi ben size birer açı söyleyeceğim bu açıyı gizli geometrik şekillerinizde aramanız gerekiyor. Açıyı ilk bulan grup hangi geometrik şekilde bulduğunu söylesin. Söylediğim açıyı ilk doğru geometrik şekilde bulan gruptan bir öğrenci tahtaya gelip gizemli cümleden sırayla kapalı kelimeleri kaldıracak, oyunumuzun sonunda bakalım tahtadaki gizemli cümle ne olacak? Bu aşamada öğretmen "Üçgenin iç açıları toplamı/ 180 derece eder/ dörtgenin iç açıları toplamı/ 360 derece eder/ ölç, topla, bul hemen/ açı uzmanı oldun işte sen." cümlesini akıllı tahtada her eğik çizgiyle ayrılmış kelimeleri bir öğrencinin açacağı şekilde oyuna başlamadan düzenler. Yani her eğik çizgiyle ayrılmış kelimeler tahtada kapalıdır ve öğrenciler doğru cevap verdikçe bu kelimeleri açma hakkı kazanır ve en sonunda cümle ortaya çıkar. Sonrasında öğretmen 43 derece der (Bu açı üçgenin kayıp açısıdır ve doğru cevap veren ilk gruptan bir kişi gelip "üçgenin iç açıları toplamı" kelimelerini tahtada açar ve bu kelimeler gözükür). Öğretmen 90 derece der (Bu açı kare veya dikdörtgenin kayıp açısıdır ve doğru cevap veren ilk gruptan bir kişi gelip "180 derece eder" kelimelerini tahtada açar ve bu kelimeler gözükür)…

Oyun bu şekilde devam eder. Oyunun sonunda öğrenciler üçgen, yamuk, paralelkenar, eşkenar dörtgen, dikdörtgen ve karenin açıları ile ilgili problemleri çözebilmişlerdir. Dolayısıyla öğrenme çıktısına ulaşıldığı söylenebilir. Yapılandırılmış etkinlik aşamasında amaç öğrencilerin bilgiye ulaşmalarını sağlamaktır. Hikâye metnine bağlı olarak yönergenin devam etmesi kayıp açıya ulaştırma keşfetme aşaması için yeterlidir. Geometrik şekillerin iç / dış açıları ve oyun süreci ile keşfettirmeye çalışılması yapılandırılmış etkinliğin başarılı olduğu şekilde yorumlanabilir.

Birinci grubun Tartışma/Açıklama Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Tartışma/Açıklama aşamasında istenen "Ne öğretildi?" sorusuna verilen yanıttır. Öğrencilerden matematiksel dili kullanarak ve akıl yürüterek öğrenme çıktısına nasıl ulaşıldığının ifade edilmesidir.

Tablo 3. *1. Grubun Tartışma/Açıklama Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Yapılandırılmış etkinlik uygulanırken öğretmen öğrencilerine matematiksel akıl yürütmelerini gerektirecek sorular sorar. Üçgenin kayıp açısı bulunduğunda öğretmen "Çocuklar fener yardımıyla bulduğunuz çokgenin kayıp açısına nasıl karar veriyorsunuz?" diye sorar. Bu soru karşısında öğrencilerden "Öğretmenim biz üçgeni bulduğumuzda biliyoruz ki üçgenin 3 tane iç açısı var ama burada 2 tanesi verilmiş o zaman 3. olan iç açının kayıp açı olduğunu anlıyoruz." cevabı beklenir. Yine öğretmen "Çocuklar peki bulduğunuz kayıp açının ölçüsünü nasıl hesaplıyorsunuz?" sorusunu sorar. Öğrencilerden "Öğretmenim biz üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğunu biliyoruz, 3 tane iç açısı olduğundan bilinen 2 açıyı toplayıp toplamı 180 dereceden çıkararak kayıp açının ölçüsüne ulaştık." cevabı beklenir. Geri kalan dörtgenlerin kayıp açıları bulunduğunda öğretmen her dörtgen için "Arkadaşlar bulduğunuz kayıp açının ölçüsünü nasıl hesaplıyorsunuz?" diye sorar. Bu soru karşısında (öğretmenin sorduğu dörtgene göre öğrenci cevabında o dörtgenin adını söyler). Örneğin öğretmen paralelkenarı sorduğunda: Öğrencilerden "Öğretmenim biz paralelkenarın iç açıları toplamının 360 derece olduğunu biliyoruz ve burada 3 bilinen 1 kayıp açı var. Bilinen açıları toplayıp toplamı 360 dereceden çıkararak kayıp açıyı bulduk." cevabı beklenir.

Tartışma/Açıklama aşamasında öğrencilerin matematiksel akıl yürütmelerini sağlayacak sorulara yanıtlar aranmıştır. Fener yardımı ile kayıp açıyı bulmaya yönelik sorular ile matematiksel dil kullanılmıştır. Sorular ve verilen cevaplar öğrencilerin öğrenme çıktısına yönelik görüşlerini paylaşmalarına ve açıklama yapmalarına imkân tanımıştır. Sorgulama ile öğrencilerin tartışarak öğrenme çıktısını açıklamaları yapılan etkinliğin yeterli olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Birinci grubun Kavrama/Kurala Ulaşma Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Kavrama/Kurala Ulaşma aşamasında öğrenciden öğrenme çıktısına ulaşması, kavramı genellemesi ve matematiksel ilişkileri ortaya koyması beklenmektedir.

Tablo 4. *1. Grubun Kavrama/Kurala Ulaşma Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Yapılandırılmış etkinliğin sonunda tahtada "Üçgenin iç açıları toplamı 180 derece eder, dörtgenin iç açıları toplamı 360 derece eder. Ölç, topla, bul hemen açı uzmanı oldun işte sen." Cümlesi oluştuğunda öğrencilere "Arkadaşlar biz hangi öğrenme çıktısına ulaştık?" diye sorulur. Öğrencilerden "Öğretmenim çokgenlerden üçgeni ve dörtgenleri tanıdık." "Her çokgenin iç açıları toplamının aynı olmadığını ama her dörtgenin iç açıları toplamının aynı olduğunu öğrendik." "Dörtgenlerin hepsinin iç açıları toplamının 360 derece olduğunu öğrendik." gibi cevaplar beklenir.

Bu aşamada öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaştıkları vermiş oldukları yanıtlardan anlaşılmaktadır. Çokgenlerin iç açıları toplamına yönelik yapılan değerlendirmeler kavrama/kurala ulaşma aşamasının yeterli olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Birinci grubun Uygulama Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Uygulama aşamasında öğrencinin kendi inşa ettiği kavramı veya kuralı yeni durumlara taşıması ve bilgiyi transfer etmesi beklenir.

Tablo 5. *1. Grubun Uygulama Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Öğretmen öğrencilere şimdi sizlerle bir yapboz tamamlayalım mı? diye sorar. Sonrasında yapboz zemini tahtaya asılır. Öğretmen tahtadan sırayla soru açar, sınıfın bireysel olarak soruları defterine çözmesini ister. Soruları çözmek için yeterli zaman verildikten sonra ilk sorunun cevabı öğrencilerden hep bir ağızdan alınır. Öğretmen çözemeyen öğrencileri kontrol eder. Sonrasında sınıftan bir gönüllü öğrenci seçilip tahtadaki yapboz zeminine istediği yapboz parçasını seçerek yapıştırır. Bu şekilde 9 soru çözülür ve 9 parçadan oluşan yapboz tamamlanır.

Planın bu aşamasında öğrencilerin kavramı veya kuralı yeni bir duruma aktarmada zorlandıkları belirlenmiştir. Uygulama aşamasının soru-cevap şeklinde yapıldığı ve geleneksel öğretim sürecindeki gibi deftere soruların çözülmesinin beklendiği bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca, yapbozun aynı hikâye süreci ile ilgili olması öğrencilerin bilgilerini yeni duruma aktarmalarında etkili olmamıştır. Uygulama aşamasında istenen yeni öğrenilen bilginin farklı durumlara aktarımıdır.

Birinci grubun Değerlendirme Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Değerlendirme aşaması öğrencinin öğrenme hedefine ne kadar ulaştığını ortaya çıkaran süreci kapsamaktadır. Bu aşama öğrenme sürecini ve bilgiyi transferinin nasıl sağlandığını gösterildiği aşamadır.

Tablo 6. *1. Grubun Değerlendirme Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Öğretmen öğrencilere bireysel olarak çözmeleri için kendi hazırlamış olduğu değerlendirme kağıdını ödev olarak dağıtır.

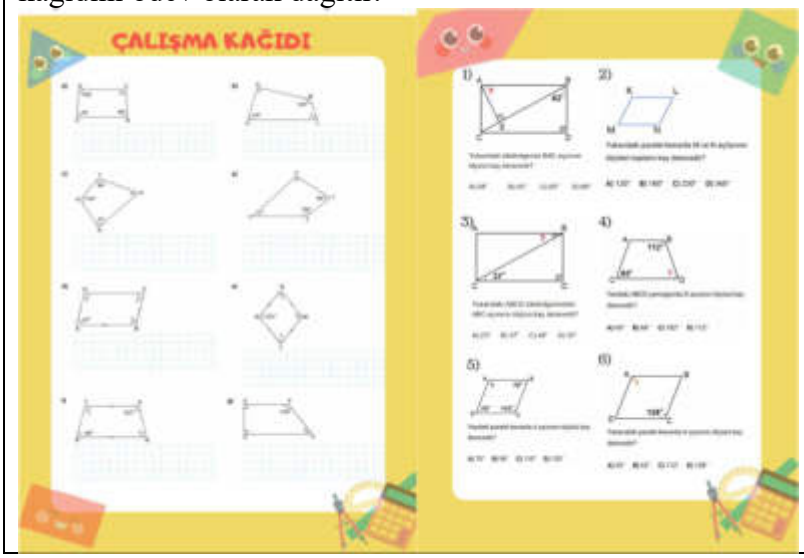

Birinci grubun geliştirmiş olduğu değerlendirme kâğıdı geleneksel öğretim sürecine uygundur. Öğrencilerin alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanmadıkları, hazır bir çalışma kağıdını tercih ettikleri söylenebilir. Değerlendirme aşamasında istenen alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanarak öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaşıp ulaşmadıklarının ortaya çıkartılmasıdır. Birinci grubun alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanamadıkları, geleneksel öğretim sürecindeki gibi bir çalışma yaprağı seçtikleri görülmektedir.

İkinci Grubun Etkinlik Geliştirme Aşamalarına Yönelik Değerlendirmeleri

İkinci grubun "Açı İstasyonu" adlı etkinliğine yönelik bilgilendirmeler aşağıda yer almaktadır. Etkinliğin amacı ve öğrenme çıktısı ilişkisi kurulduktan sonra etkinlik geliştirme aşamaları aşağıda sırasıyla açıklanmıştır.

Etkinlik Adı	Açı İstasyonu
Etkinliğin Amacı	Verilen Geometrik Şekillerin Açılarını Bulma ve Problem Çözme
Sınıf / Süre	6.Sınıf / 40 dakika
Öğrenme Çıktısı	MAT6.3.4 Üçgen, Yamuk, Paralelkenar, Eşkenar Dörtgen, Dikdörtgen ve Karenin Açıları ile İlgili Problemleri Çözebilme

İkinci grubun Sezgisel Aşamaya yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Sezgisel aşamaya yönelik öğrencilerin geliştirmiş olduğu etkinlik Tablo 7'de yer almaktadır. Sezgisel aşamada amaç öğrencilerin problemi hissetmesi ve ön bilgiyi ortaya çıkartmak amaçlanmıştır.

Tablo 7. 2. *Grubun Sezgisel Aşamaya Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Sezgisel Aşama		
Problemi Hissetme	Öğretmen, öğrencilerin dikkatini çekmek için, geometrik şekillerin olduğu belli bir büyüklükte olan halı desenli görselleriyle sınıfa girer.	
Ön bilgiyi ortaya çıkarma	Öğrencilere desenli çıktıları göstererek: Bu halı desenlerinde dikkatinizi çeken şekiller nelerdir? Burada öğrencilerin ön bilgilerini ortaya çıkarmasına fırsat verilir, öğrencilerden beklenen cevap ise kare, dikdörtgen, üçgen, eşkenar dörtgen olmalıdır. Öğretmen: Peki çevremizde sizce bu tarz şekillerin olduğu cisimler/nesneler var mı? (Öğrencilerin yorumları dinlenir ve tartışılır. Öğrencilerin cevapları ev çatıları, evlerin şekilleri, pencere olabilir.) Öğretmen öğrencilere bu tarz sorular yönelterek hem gündelik hayattan örnek pekiştirilmiş hem de hazırbulunuşluluk ölçülmüş olur ve örnekler çeşitlendirilir.	

Sezgisel aşamada verilen geometrik şekillerin hatırlatılması ile günlük hayattan örneklere yer verilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerden farklı geometrik şekillerin özelliklerini hatırlamaları öğrenme çıktısına ulaşmada önemlidir.

İkinci grubun Yapılandırılmış Etkinlik Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Yapılandırılmış etkinlik aşamasında öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaşmaları beklenmektedir.

Tablo 2. 2. *Grubun Yapılandırılmış Etkinlik Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Öğrencilerin açı bulma kavramını anlayabilmesi için öncellikle akıllarında açı kavramının oluşmasıyla gerçekleşmektedir. Öğretmen açıların daha iyi kavranması adına öğrencilere: "İki kenarın arasında kalan boşluğa ne ad verilir?" "Bir noktadan çıkan iki ışın düşünün. Bu iki ışının arasında kalan bölgeyi tanımlamak için hangi matematiksel kavramı kullanırız?" "İki doğrunun arasında kalan açıklığın ölçülebilir olması, bize hangi matematiksel kavramı düşündürür?" sorularını sorar. Öğrencilerden açı cevabı alındıktan sonra öğretmen sınıfları gruplara ayırır. Öğrenciler sınıf mevcuduna göre gruplara ayrılır ve her gruba birer geometrik şekil verilir. Her gruba verilen geometrik şekillerin açılarını belirli hizalarda kesmeleri istenilir. Kesilen açıları ise öğretmenin gruplara verdiği yapıştırıcılar ile uç kısımları yapıştırılması istenir. Uç kısımları yapıştırılan açıların bir daire şeklinde birleştikleri ve 360 dereceye denk geldikleri fark edilir. Bir tek üçgeni birleştiren grup bir boşluk oluştuğunu diğerleri gibi olmadığını fark eder. Sınıfa öğretmen şu soruyu yöneltir: Üçgenin açılarını kesen arkadaşlarımızın neden diğer gruplar gibi tam olarak bir daire değil de boşluk oldu? Öğrenciler üçgeninin iç açıları toplamı diğer dörtgenlerin iç açılarından daha az olabilir cevabı alınır ve cevaplar tartışıldıktan sonra öğretmen yorumuna geçilir. Öğretmen her gruptan bir kişiyi birleştirdikleri açılarla beraber tahtaya çıkarır ve hep birlikte dörtgenlerin iç açılarının toplamının 360 fakat üçgenin iç açılar toplamının 180 olduğunu keşfederler.
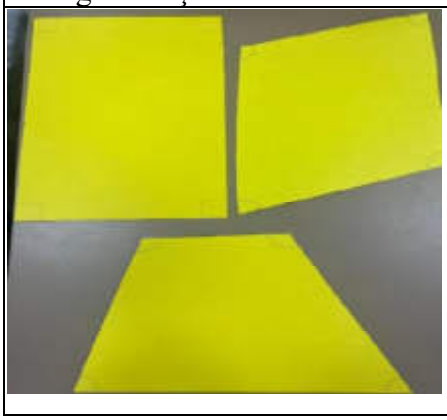 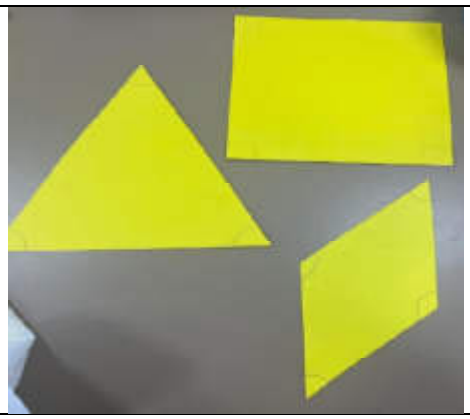

Öğretmen çıkarttığı geometrik şekilleri tahtanın alt kısmına yapıştırır. Tahtanın önüne her şeklin altına istasyon olacak şekilde sıralar yerleştirilir ve her şeklin soruları kendi altındaki sıraya konur. Her gruptan bir kişi gelerek soruyu alıp grubuna gider ve çözerler. Buldukları cevapları ellerindeki tabloya yazarlar ve bu diğer geometrik şekiller içinde tekrarlanır. Soruların çözüm süresi ise 1 dakika olarak verilir. Sorular şu şekildedir:

DİKDÖRTGEN Dikdörtgenin iç açılarının toplamı üçgenin iç açılarının toplamından kaç fazladır? Dikdörtgenin iç açılarının toplamı kaçtır? ABCD dikdörtgeninde A dan D ye bir çizgi çizip ACD üçgeni elde ettiğimizde D açısı 30 ise A açısı kaçtır? Bir dikdörtgende, bir iç açının ölçüsü 3x-15 derece verilmiş. Buna göre x kaçtır? Bir dikdörtgende bir iç açı x+20° olarak verilmiştir. Buna göre x kaç derecedir? ADB kaç derecedir?	ÜÇGEN İç açılarının toplamı kaçtır? İki açısı verilmiş olan ve bu açıların toplamı 135 olan bir üçgende üçüncü açı kaçtır? Köşegeni var mıdır? Bir üçgende iç açılardan biri 100° ise bu üçgen hangisidir? Taban açıları 65° olan ABC ikizkenar üçgeninde x kaç derecedir? Bir üçgende iki iç açının ölçüleri 50° ve 60°'dir. Üçüncü açının ölçüsü kaç derecedir?	KARE ABCD karesinde A dan D ye bir çizgiyle birleştirirsek ADC açısı kaç derece olur? Karenin kaç köşegeni vardır? İç açılarının toplamı kaçtır? Bir karede bir iç açının ölçüsü 4x+10°'dir. Buna göre x kaçtır? Bir karede bir iç açının ölçüsü x+55°'dir. Buna göre x kaçtır? Bir karede bir iç açının ölçüsü 2x-10°'dir. Buna göre x kaçtır?
YAMUK Yamuğun iç açıları toplamı nedir? Bir yamukta bir açı 70° ise, aynı kenar üzerindeki komşu açı kaç derecedir? Bir yamukta bir açı 85°ise aynı kenar üzerindeki komşu açı kaç derecedir? Bir yamukta paralel kenarlar arasındaki iç açılardan biri 3x+20, diğeri x+40°'dir. Buna göre x kaçtır? Bir yamukta aynı kenar üzerindeki iki açının ölçüleri 3x+30° ve x+30°'dir. Buna göre x kaçtır? Bir yamukta aynı kenar üzerindeki iki açının ölçüleri 2x-10° ve x+40°'dir. Buna göre x kaçtır?	PARALELKENAR Paralelkenarın iç açılarının toplamı kaçtır? Paralelkenarın dış açılarının toplamı kaçtır? Paralelkenarın C açısı ile D açısının toplamı nedir? Bir paralel kenarda bir iç açının ölçüsü 2x+10 derecedir. Bu açıya komşu olan iç açının ölçüsü x+50 derecedir. Buna göre x kaçtır? A açısı 128° ise C açısı kaç derecedir? Paralelkenarın kaç çift paralelkenarı vardır?	EŞKENAR DÖRTGEN B açısı 45 ise D açısı kaç derecedir? **İpucu: Eşkenar dörtgende karşılıklı açılar toplamı 180'dir A açısı ve C açısı toplamı 180 ise B ve D açılarının toplamı kaçtır? İç açılarının toplamı kaçtır? Bir eşkenar dörtgende bir iç açının ölçüsü x derecedir. Komşu açının ölçüsü 2x derecedir. Buna göre x kaçtır? Bir eşkenar dörtgende bir iç açının ölçüsü 70°'dir. Buna göre komşu açının ölçüsü kaç derecedir? Bir eşkenar dörtgende bir iç açının ölçüsü 3x+20°, komşu açının ölçüsü x+40°'dir. Buna göre x kaçtır?

	ÜÇGEN	PARALELKENAR	KARE	DİKDÖRTGEN	YAMUK	EŞKENAR DÖRTGEN
CEVAP						

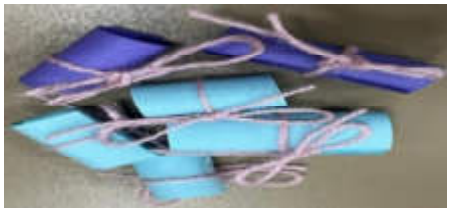

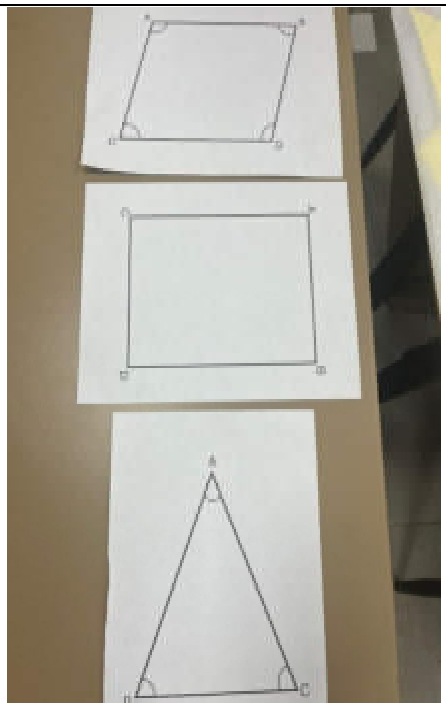

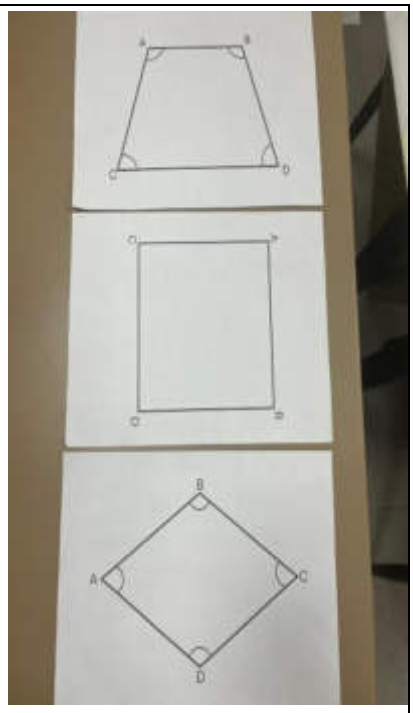

Grubun tartışma/açıklama, kavrama/kurala ulaşma ve uygulama aşamalarında herhangi bir etkinlik hazırlamadıkları belirlenmiştir. Yapılandırılmış etkinlik aşamasında açı kavramına ulaşmada geometrik şekillere yönelik sorular ile süreç tamamlanmıştır.

İkinci grubun Değerlendirme Aşamasına yönelik geliştirmiş olduğu etkinlik

Değerlendirme aşamasında öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaşmaları ve alternatif ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanmaları beklenmektedir. İkinci grup değerlendirme aşaması için bir oyun tasarlamıştır.

Tablo 2. 2. *Grubun Değerlendirme Aşamasına Yönelik Geliştirdikleri Etkinlikler*

Bu aşamaya kadar öğrencilerin öğrenme çıktısına ulaşmış olmaları gerekmektedir. Bu aşamada süreç değerlendirmesi ile birlikte öğrencilerin kendi öğrenmelerinin değerlendirmesi gerekmektedir. Öğretmen öğrencilere: Bugün yaptığımız etkinlik sizin için faydalı mıydı? Bugün aklınızda kalanlardan örnek verir misiniz? sorularını sorar. Öğrencilere sorular yöneltildikten sonra öğretmen öğrencilere konuyu pekiştirme adına küçük bir oyun oynatır. Bu oyunun ismi “Sırtımdaki Ne?’’ Oyun şöyle oynanır: Öğrenciler A, B ve C gruplarına ayrılır.

Sırasıyla gruplar tahtaya çağırılır ve herkes aynı yöne ve birbirinin sırtını görecek şekilde arka arkaya dizilirler.
Daha sonra sıranın en arkasında olan kişiye öğretmen dersin başındaki etkinlikte olan geometrik şekillerden birini gösterir ve önündeki kişinin sırtına parmağı ile çizer.
Öndeki öğrenci sırtına çizilen şekilden ne anladıysa anladığını önündekinin sırtına çizer ve oyun böyle en öndeki kişiye kadar devam eder.
Sıranın başına geldiğinde baştaki kişiye bir kâğıt verilir ve bu kâğıda sırtına çizilen şekli çizmesi istenir ve şekil doğruluğu kontrol edilir. Bu aşama diğer gruplara da uygulanır ve en yakın şekli çizen grup kazanır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada, matematik öğretmen adaylarının Matematik Öğretiminde Etkinlik Geliştirme dersi kapsamında hazırladıkları ders planları, etkinlik geliştirme basamakları doğrultusunda incelenmiş ve öğretmen adaylarının her bir aşamadaki pedagojik yeterlikleri ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının etkinlik temelli öğretimin özellikle sezgisel ve yapılandırılmış etkinlik aşamalarında daha güçlü performans sergilediklerini göstermektedir. Bu aşamalarda öğretmen adaylarının öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini dikkate aldıkları, dikkat çekici bağlamlar oluşturabildikleri ve öğrencileri keşfetmeye yönlendiren etkinlikler tasarlayabildikleri belirlenmiştir. Bulgular, öğretmen adaylarının öğrenme sürecini başlatma ve öğrencileri sürece dâhil etme konusunda yeterli olduklarını; ancak tartışma/açıklama ve kavrama/kurala ulaşma aşamalarında matematiksel dili etkili kullanma, genelleme yapma ve kavramsal ilişkileri açık biçimde ifade etme noktasında sınırlılıklar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle ikinci grubun bu aşamalara yönelik etkinlik geliştirmemiş olması, öğretmen adaylarının etkinlik sürecini çoğunlukla "yapma–uygulama" boyutunda ele aldıklarını, bilişsel derinlik gerektiren aşamaları yeterince yapılandıramadıklarını göstermektedir.
Uygulama aşamasına ilişkin bulgular, öğretmen adaylarının büyük ölçüde geleneksel soru-çözüm odaklı etkinliklere yöneldiklerini ve yeni öğrenilen bilgiyi farklı durumlara transfer etmeye yönelik etkinlik tasarlamakta zorlandıklarını ortaya koymuştur. Bu durum, öğretmen adaylarının etkinlik temelli öğretimi, öğrenilen bilginin yeniden üretildiği bir süreç olarak algıladıklarını; bilginin farklı bağlamlara aktarımını destekleyen açık uçlu ve problem temelli uygulamalara yeterince yer vermediklerini göstermektedir. Değerlendirme aşamasında ise öğretmen adaylarının çoğunlukla hazır çalışma kâğıtları ve geleneksel ölçme araçlarını tercih ettikleri, süreç odaklı ve alternatif ölçme-değerlendirme yaklaşımlarını sınırlı düzeyde kullandıkları belirlenmiştir. Her ne kadar ikinci grubun değerlendirme aşamasında oyun temelli bir uygulamaya yer verdiği görülse de, genel olarak öğretmen adaylarının öğrenme sürecini izlemeye, öğrencinin düşünme sürecini ortaya çıkarmaya ve öz değerlendirmeyi desteklemeye yönelik araçları yeterince yapılandıramadıkları söylenebilir. Ders planlarında sezgisel aşamada hazırbulunuşluk seviyelerinin ortaya çıkartılması için çeşitli etkinliklerin, yapılandırılmış etkinlik aşamasında ise öğrencilerin yeni bilgiyi keşfetmeye yönelik çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir. Tartışma/açıklama aşamasında ulaşılan bilginin değerlendirilmesi, kavrama/kurala ulaşma aşamasında da etkinliğin yorumlanarak, belirli ilişkilerin kurulması sağlanmıştır. Uygulama aşamasında yeni öğrenilen bilginin yeni bir duruma ya da probleme uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Değerlendirme aşamasında öğretim sürecinin gelişimi ve izlenmesine çalışılmıştır.
Sonuç olarak, bu çalışma öğretmen adaylarının etkinlik temelli öğretimin keşfetmeye dayalı ilk aşamalarında daha yeterli olduklarını; soyutlama, genelleme, transfer ve üst düzey matematiksel düşünme gerektiren aşamalarda ise pedagojik desteğe ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, öğretmen yetiştirme programlarında etkinlik geliştirme sürecinin tüm aşamalarını bütüncül biçimde ele alan, uygulama ağırlıklı, tartışma ve matematiksel dili merkeze alan öğrenme ortamlarının oluşturulması önemli görülmektedir. Elde edilen sonuçların, matematik öğretmeni yetiştirme süreçlerinde etkinlik temelli öğretime yönelik derslerin yeniden yapılandırılmasına ve program geliştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ball, D. L., Thames, M. H., & Phelps, G. (2008). Content knowledge for teaching: What makes it special? *Journal of Teacher Education, 59*(5), 389–407. https://doi.org/10.1177/0022487108324554

Cobb, P., Yackel, E., & Wood, T. (1992). A constructivist alternative to the representational view of mind in mathematics education. *Journal for Research in Mathematics Education, 23*(1), 2–33. https://doi.org/10.2307/749161

Henningsen, M., & Stein, M. K. (1997). Mathematical tasks and student cognition: Classroom-based factors that support and inhibit high-level mathematical thinking. *Journal for Research in Mathematics Education, 28*(5), 524–549. https://doi.org/10.2307/749690

Hiebert, J., Carpenter, T. P., Fennema, E., Fuson, K., Wearne, D., Murray, H., Human, P. (1997). *Making sense: Teaching and learning mathematics with understanding*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. (2001). *Adding it up: Helping children learn mathematics*. Washington, DC: National Academy Press.

Leikin, R., & Zazkis, R. (2010). *Learning through teaching mathematics: Development of teachers' knowledge and expertise in practice*. Dordrecht: Springer.

Olkun, S. & Toluk Uçar, Z. (2018). İlköğretimde Etkinlik Temelli Matematik Öğretimi. Vizetek Yayınevi. 8. Baskı. Ankara.

Silver, E. A. (1997). Fostering creativity through instruction rich in mathematical problem solving and problem posing. *ZDM Mathematics Education, 29*(3), 75–80. https://doi.org/10.1007/s11858-997-0003-x

Simon, M. A. (1995). Reconstructing mathematics pedagogy from a constructivist perspective. *Journal for Research in Mathematics Education, 26*(2), 114–145. https://doi.org/10.2307/749205

Stein, M. K., Engle, R. A., Smith, M. S., & Hughes, E. K. (2008). Orchestrating productive mathematical discussions. *Mathematics Teaching in the Middle School, 14*(1), 8–13.

von Glasersfeld, E. (1995). *Radical constructivism: A way of knowing and learning*. London: Falmer Press.

GÖRÜNMEZ KİRLİLİĞİN BİLİMSEL İZLERİ: FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ MİKROPLASTİK FARKINDALIĞI

Prof. Dr. Dilek ÇELİKLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9945-7195

Dr. Zeynep AKSAN
ORCID: 0000-0002-4401-6253

ÖZET

Antroposen çağının en belirgin çevresel sorunlarından biri haline gelen mikroplastik kirliliği, biyosferin tüm katmanlarını etkileyen küresel bir krizdir. Bu krizle mücadelede, gelecek nesillere çevre bilinci aşılayacak olan Fen Bilgisi öğretmenlerinin konuya dair yetkinlikleri stratejik bir öneme sahiptir. Bu araştırma, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastik konusundaki kavramsal anlama ve farkındalık düzeylerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, betimsel tarama modelinde desenlenmiş olup, çalışma grubunu bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 20 kadın Fen Bilgisi öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen "İki Aşamalı Mikroplastik Kavramsal Anlama ve Farkındalık Testi" kullanılmıştır. Bu ölçme aracı, geleneksel testlerden farklı olarak adayların sadece doğru cevabı bulmasını değil, aynı zamanda cevabın arkasındaki bilimsel nedeni de açıklamasını talep ederek şans başarısını minimize etmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak betimsel istatistik yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının mikroplastiklerin tanımı, kaynakları ve ekolojik etkileri konusunda yüksek düzeyde kavramsal anlamaya ve farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. Adayların %70'i okyanuslardaki kirliliğin ana kaynağının ikincil mikroplastikler olduğunu belirtirken, %80'i mikroplastikler için 5 mm olan boyut sınırını ekolojik bir risk eşiği olarak doğru tanımlamıştır. Araştırmanın en çarpıcı sonucu, genellikle göz ardı edilen "görünmez kaynaklar" konusundaki farkındalıktır; adayların %65'i lastik aşınma partiküllerini, %90'ı ise sentetik tekstil ürünlerinden kaynaklanan mikrolifleri temel kirlilik vektörleri olarak nitelendirmiştir. Ayrıca katılımcıların %85'i, mikroplastiklerin insan sağlığı üzerindeki etkisini "biyobirikim" ve "besin zinciri" mekanizmalarıyla bilimsel bir zeminde gerekçelendirmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma Fen Bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastik kirliliğini sadece görsel bir çevre sorunu olarak değil; kimyasal, biyolojik ve endüstriyel süreçlerin iç içe geçtiği karmaşık bir sistem sorunu olarak algıladıklarını ortaya koymuştur. Adayların çözüm önerisi olarak "kaynağında azaltım" ve "döngüsel ekonomi" yaklaşımlarını benimsemeleri, sürdürülebilir bir gelecek vizyonuna sahip olduklarını kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mikroplastik, Sürdürülebilirlik, Fen Bilgisi Öğretmen Adayları, Farkındalık.

SCIENTIFIC TRACES OF INVISIBLE POLLUTION: MICROPLASTIC AWARENESS AMONG PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS

ABSTRACT

Microplastic pollution, which has become one of the most prominent environmental issues of the Anthropocene epoch, is a global crisis affecting all layers of the biosphere. In the struggle against this crisis, the competence of science teachers—who will instill environmental awareness in future generations—is of strategic importance. This study aims to conduct an in-depth examination of pre-service science teachers' levels of conceptual understanding and awareness regarding the subject of microplastics. Designed in a descriptive survey model, the study group consists of 20 female pre-service science teachers studying at a state university.

As the data collection instrument, the 'Two-Tier Microplastic Conceptual Understanding and Awareness Test' developed by the researchers was employed. Unlike conventional tests, this measurement tool minimized the probability of success by chance by requiring candidates not only to identify the correct answer but also to explain the underlying scientific reasoning. The data obtained were analyzed through descriptive statistical methods using the SPSS software package.

Research results indicate that pre-service teachers possess a high level of conceptual understanding and awareness regarding the definition, sources, and ecological impacts of microplastics. While 70% of the candidates stated that secondary microplastics are the primary source of ocean pollution, 80% correctly identified the 5 mm size limit for microplastics as an ecological risk threshold. The most striking result of the study is the awareness of "invisible sources" that are often overlooked; 65% of the candidates identified tire wear particles and 90% identified microfibers from synthetic textiles as primary pollution vectors. Furthermore, 85% of the participants justified the effects of microplastics on human health on a scientific basis through "bioaccumulation" and "food chain" mechanisms.

In conclusion, this research revealed that pre-service science teachers perceive microplastic pollution not merely as a visual environmental issue, but as a complex system problem in which chemical, biological, and industrial processes are intertwined. The candidates' adoption of "source reduction" and "circular economy" approaches as potential solutions demonstrates that they possess a vision for a sustainable future.

Keywords: Microplastic, Sustainability, Pre-service Science Teachers, Awareness.

GİRİŞ

Antroposen çağının en sinsi çevresel krizlerinden biri olarak kabul edilen plastik kirliliği, modern yaşamın ayrılmaz bir parçası olan sentetik polimerlerin kontrolsüz kullanımı sonucunda küresel bir ekosistem tehdidine dönüşmüştür. Plastiklerin dayanıklılığı ve ekonomik avantajları onları her alanda vazgeçilmez kılmış olsa da doğada tam olarak bozunamamaları bu malzemeleri kalıcı kirleticiler sınıfına sokmuştur (Zalasiewicz vd., 2016). Plastikler okyanuslara veya su kütlelerine girdiğinde, kademeli olarak parçalanarak mikroplastik olarak bilinen küçük partiküllere dönüşürler. Mikroplastikler, boyutları 5 milimetreden küçük ve oluşum süreçlerine göre birincil ile ikincil olmak üzere iki ana kategoride incelenen parçacıklardır (Cole vd., 2011; UNEP, 2016). Doğrudan mikro formda üretilerek çevreye salınan parçacıklar "birincil"; büyük plastik atıkların fiziksel veya kimyasal aşınmalar sonucu ufalanmasıyla meydana gelenler ise "ikincil" mikroplastikler olarak tanımlanmaktadır (Andrady, 2011). Birincil mikroplastikler, farklı ürün ve uygulamalarda kullanılmak üzere kasıtlı olarak üretilen çok küçük plastiklerdir. Çoğunlukla kişisel bakım ürünlerinde ve sentetik tekstil ürünlerinde bulunur. İkincil mikroplastikler ise kasıtlı olarak küçük boyutlarda üretilmezler.

İkincil mikroplastiklerin oluşumunda belediye atıkları, balıkçılık faaliyetleri ve tarımsal atıklar temel kaynaklar olarak öne çıkmaktadır (Ratnayake vd., 2024). Özellikle plastik poşet, şişe ve ambalaj gibi tek kullanımlık plastik ürünler, çevresel faktörlerle parçalanarak bu kirlilik döngüsünün ana besleyicilerini oluşturmaktadır (An vd., 2020; Schnurr vd., 2018).
Günümüzde bu parçacıklar, karasal ve denizel ekosistemlerden kutup bölgelerine, biyolojik dokulardan insan vücuduna kadar gezegenin her noktasına yayılmış durumdadır (Obbard vd., 2014). Su, toprak ve hava gibi farklı ortamlarda sıklıkla tespit edilen mikroplastiklerin varlığı 1970'li yıllara dayanan ve günümüzde çevresel güvenliği tehdit eden öncelikli kirleticilerdendir (Carpenter & Smith, 1972; Song vd., 2021). Mikroplastiklerin çevresel bir tehdit olarak öne çıkmasının temelinde, yüksek yüzey alanı/hacim oranları sayesinde çevredeki hidrofobik kimyasal kirleticileri yüzeylerinde tutma (adsorpsiyon) kapasiteleri yatmaktadır. Bu fizikokimyasal özellik, mikroplastikleri ekosistem içerisinde birer "toksik madde taşıyıcısı" konumuna getirmektedir. Deniz ekosistemindeki canlılar tarafından besin maddesiyle karıştırılarak tüketilen bu partiküller, trofik düzeyler arasında aktarılarak organizmaların bünyesinde yoğunlaşmaktadır (Boucher & Friot, 2017; Carbery vd., 2018). Söz konusu kirleticilerin dolaşım, sindirim ve üreme sistemleri başta olmak üzere çeşitli doku ve organlara penetre olma yeteneği, ciddi bir biyobirikim riskini beraberinde getirmektedir (Al-Sid-Cheikh vd., 2018; Mattsson vd., 2017).
Mikroplastikler; toprak yapısını, işlevini ve mikrobiyal bileşimini değiştirebilir, bitki ve hayvanları olumsuz etkileyebilir, gıda kalitesini ve güvenliğini düşürerek hem çevre hem de insan sağlığı için risk oluşturabilir (Rezaei vd., 2019). Kontamine olmuş topraklardan kirlenmiş meyve ve sebzeler yoluyla (Rillig vd., 2019) ve kirli sulardan deniz balıkları ile kabuklular yoluyla (Ebere vd., 2019) gerçekleşen tüketim, mikroplastik alımının temel kaynağı haline gelmiştir. Besin zincirinin üst halkalarına taşınan bu mikro yapılar, son aşamada insan tüketimine sunulan gıdalara ulaşarak toplum sağlığı ve gıda güvenliği açısından öngörülemez, uzun vadeli risk faktörleri oluşturmaktadır (Seltenrich, 2015). Bilim dünyası ve kamuoyu, mikroplastiklerin sürdürülebilir bir gelecek ve halk sağlığı önündeki en büyük engellerden biri olduğu konusunda hemfikirdir (SAPEA, 2019). Nitekim, yapılan araştırmalar, insan ve hayvan dokularında mikroplastik birikiminin yerel inflamasyona veya alerjik reaksiyonlara yol açabileceğini; potansiyel olarak kronik akciğer hastalığı, nörolojik bozukluklar ve kanser gibi ciddi fizyolojik rahatsızlıklara neden olabileceğini göstermektedir (Akindele vd., 2019; Cammalleri vd., 2020; Saborowski vd., 2019). Bu nedenle, kirlilikle mücadelede başarıya ulaşmak için toplumsal farkındalığın artırılması ve çözüm süreçlerine halkın aktif desteğinin sağlanması kritik bir zorunluluktur (Che vd., 2014).
Ekolojik dengenin korunması ve gelecekteki çevresel tehditlerin asgari düzeye indirilmesi, toplumun çevre ve sağlık konularında yüksek bir farkındalık düzeyine ulaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle ekosistem için giderek büyüyen bir risk faktörü haline gelen mikroplastik kirliliğiyle mücadelede, bireylerin bilgi, tutum ve farkındalıklarını geliştirecek kapsamlı eğitim müdahaleleri stratejik bir zorunluluk arz etmektedir.
Alanyazın incelendiğinde, mikroplastik kirliliğine yönelik farklı eğitim kademelerindeki bireylerin bilgi, farkındalık ve tutumlarını saptamaya yönelik kapsamlı araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir. Özellikle öğretmen adayları düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda; fen bilgisi, sınıf, biyoloji, sosyal bilgiler ve okul öncesi öğretmenliği gibi farklı branşlardaki adayların mikroplastik farkındalıkları, tutumları, bilgi düzeyleri ve kavramsal anlamaları detaylı olarak analiz edilmiştir (Balık, 2025; Çelebi & Gökmen, 2025; Ervik vd., 2024; Güleşir, 2021; Karakaya & Karakaya, 2023; Kaya, 2022; Sandalcı, 2021; Şimşir, 2024; Tecimer-Altınel & Hamalosmanoğlu, 2025). Benzer şekilde, sağlık ve fen bilimleri alanlarında pedagojik formasyon eğitimi alan adayların mikroplastik farkındalıkları da alanyazına dahil edilen güncel konular arasında yerini almıştır (Çankaya & Çankaya, 2025).

Yükseköğretim düzeyindeki diğer araştırmalar incelendiğinde ise odağın tıp fakültesi, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu ve farklı fakültelerdeki üniversite öğrencilerine kaydığı görülmektedir (Aksak & Topal-Önal, 2023; Boca vd, 2023; Dowarah vd., 2022; Janoušková vd., 2020; Raab & Bogner, 2021; Situmorang vd., 2020; Özkan-Vardar & Cali, 2024; Uzun & Orhan, 2025). Bu çalışmalarda farkındalık ve bilgi düzeylerinin yanı sıra, öğrencilerin mikroplastiklere yönelik tutum, algı ve çevresel davranışları çok boyutlu ölçeklerle değerlendirilmiştir. Ayrıca alanyazında, erken yaşta çevre bilinci oluşturulması bağlamında ortaokul (Hammami vd., 2017; Hogan & Urban-Rich, 2025; Ribic vd., 2025) ve lise (Kalyon, 2023) öğrencilerinin farkındalık, tutum, bilgi ve anlamaları üzerine odaklanan araştırmalar da mevcuttur. Bu birikim, mikroplastik kirliliği konusunun eğitim sisteminin her kademesinde artan bir ivmeyle akademik ilgi gördüğünü kanıtlamaktadır.

Antroposen evresinin en kronik çevresel paradokslarından biri olan mikroplastikler, artık yalnızca ekolojik bir bozulma değil, biyosferin tüm katmanlarını kuşatan topyekûn bir sistem krizidir. Bu küresel krizle mücadelede, bilimsel okuryazarlığı toplumsal bilince dönüştürecek olan öğretmenler, stratejik birer değişim aktörü konumundadır. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının mikroplastik sorununu salt bir kirlilik odağından ziyade, bilimsel temellere dayalı ve çok boyutlu bir sistem dinamiği olarak içselleştirmeleri, sürdürülebilir bir gelecek vizyonunun inşa edilmesinde vazgeçilemez bir zorunluluktur. Sonuç olarak; gelecek nesillerin çevreyle kuracağı bağın niteliği, bugünün öğretmen adaylarının bu karmaşık soruna yönelik geliştirecekleri akademik yetkinlik ve pedagojik derinlikte gizlidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastik kirliliği konusundaki kavramsal anlama ve farkındalık düzeylerini, "İki Aşamalı Mikroplastik Kavramsal Anlama ve Farkındalık Testi" aracılığıyla analiz etmektir. Araştırma, aynı zamanda öğretmen adaylarının bilgiyi dayandırdıkları bilimsel gerekçeleri de ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Bu araştırma, literatürde genellikle "tutum" veya "genel farkındalık" düzeyinde kalan mikroplastik araştırmalarını, kavramsal anlama ve gerekçelendirme boyutuna taşıması bakımından özgündür. Ayrıca, araştırmanın kadın öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiş olması, çevre eğitiminde kadınların liderlik rolü açısından dolaylı bir önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan betimsel tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırma, doğası gereği nicel veriler sunmakla birlikte incelenen spesifik grubun mevcut bilişsel yapılarını derinlemesine ortaya koymayı amaçlayan kesitsel (cross-sectional) bir inceleme niteliği taşımaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 20 kadın öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan ve zengin veri elde etmeyi amaçlayan "amaçlı örnekleme" yöntemlerinden "ölçüt örnekleme" tekniği kullanılmıştır.

Amaçlı örnekleme, evreni temsil etme kaygısından ziyade, araştırma problemine ilişkin derinlemesine bilgi sunabilecek durum ya da kişilere odaklanan, olasılığa dayalı olmayan bir yaklaşımdır (Büyüköztürk vd., 2012). Bu yöntem, belirli niteliklere sahip vakaların seçilerek sosyal olgu ve olayların altında yatan dinamiklerin keşfedilmesine ve açıklanmasına imkân tanır (Tarhan, 2015).

Ölçüt örnekleme ise araştırmanın doğası gereği önceden yapılandırılmış belirli kriterleri karşılayan birimlerin örnekleme dahil edilmesini esas almaktadır (Patton, 2014). Söz konusu ölçütler, araştırmacı tarafından çalışmanın odağına göre özgün olarak belirlenebileceği gibi mevcut bir çerçeveye göre de şekillendirilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Bu doğrultuda, araştırmaya dahil edilen öğretmen adaylarının belirlenmesinde esas alınan temel ölçüt; adayların çevre bilimi, ekoloji veya sürdürülebilir kalkınma disiplinlerine yönelik temel lisans derslerini başarıyla tamamlamış olmalarıdır. Çevre psikolojisi ve eğitimi literatürü, kadınların çevre sorunlarına yönelik risk algılarının ve duyarlılıklarının erkeklere oranla istatistiksel olarak daha yüksek olduğunu tutarlı bir şekilde göstermektedir. Bu doğrultuda, araştırmada homojen bir cinsiyet grubunun tercih edilmesi, cinsiyet değişkeninden kaynaklanabilecek olası sapmaları kontrol altına alarak, doğrudan hedeflenen kavramsal anlama düzeyine ve bilişsel süreçlere odaklanılmasını mümkün kılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen 15 maddelik "İki Aşamalı Mikroplastik Kavramsal Anlama ve Farkındalık Testi" ile toplanmıştır. Test; “Tanım ve Fiziksel Özellikler (Soru 1-3)”, “Ortama Salınım ve Kaynaklar (Soru 4-6)”, “Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler (Soru 7-9)”, “Önleme ve Çözüm Yaklaşımları (Soru 10-12)” ve “Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım (Soru 13-15)” olmak üzere 5 kavramsal boyuttan oluşmaktadır. Testin birinci aşamasını oluşturan “bilgi” düzeyi için Cronbach’s Alpha katsayısı 0.74, ikinci aşamasını oluşturan “gerekçe” düzeyi için ise 0.71 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin temel ölçütü olan ve hem bilgi hem de gerekçe aşamalarının aynı anda doğru cevaplanmasını esas alan 'bütünleşik puanlama' üzerinden yapılan analizde ise Cronbach’s Alpha katsayısı 0.81 olarak bulunmuştur.

Elde edilen veriler, SPSS istatistik programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistikler kullanılarak her bir soru ve o sorunun alt boyutunun başarı oranları tablolaştırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının 15 soruya verdikleri cevaplar, beş kavramsal boyut altında detaylı olarak analiz edilmiştir.

“Tanım ve Fiziksel Özellikler” Kavramsal Boyutu

Bu kavramsal boyut, katılımcıların mikroplastik kavramını zihinlerinde nasıl yapılandırdıklarını, boyut algılarını ve fiziksel özelliklerin ekolojik sonuçlarını ne derece ilişkilendirebildiklerini ortaya koymaktadır. *“Tanım ve Fiziksel Özelikler*” kavramsal boyutuna ait 1-3. sorularının betimsel istatistikleri Tablo 1-3’te verilmiştir.

Tablo 1. "Tanım ve Fiziksel Özellikler" Kavramsal Boyutuna Ait 1.Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-1: **Tanım ve Oluşum**			
Kozmetik ürünlerdeki mikroboncuklar gibi doğrudan küçük boyutta üretilen plastikler "birincil", büyük atıkların parçalanmasıyla oluşanlar "ikincil" mikroplastiktir. Buna göre hangisi doğrudur?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Çevreye yayılan mikroplastiklerin çoğu ikincildir. ***Gerekçe:*** Güneş ışığı ve dalga etkisi gibi dış faktörler, makro plastikleri sürekli parçalayarak mikroskobik hale getirir.	**75**	**70**	**70**
Yanlış ***Bilgi:*** Çevreye yayılan mikroplastiklerin çoğu birincildir. ***Gerekçe:*** Plastiklerin çoğu fabrikada mikro boyutta üretilip piyasaya sürülür.	**25**	**20**	**-**
Yanlış ***Gerekçe:*** Plastikler doğada parçalanmaz, sadece şekil değiştirir.	**-**	**10**	**-**

Tablo 1'e göre, öğretmen adaylarının %75'i çevreye yayılan mikroplastiklerin çoğunun büyük atıkların parçalanmasıyla oluşan "ikincil" mikroplastikler olduğu bilgisini doğru ifade etmiştir. Bu bilginin gerekçesini; güneş ışığı ve dalga etkisi gibi dış faktörlerin makro plastikleri sürekli parçalayarak mikroskobik hale getirmesi şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %70 seviyesindedir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" oranı da %70 olarak belirlenmiştir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %25'i kirliliğin temel kaynağının fabrikada doğrudan küçük boyutta üretilen "birincil" plastikler olduğu yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında bu düşünceyi sürdürenler %20'ye düşmüştür. Ayrıca, öğretmen adaylarının %10'luk bir kısmı plastiklerin doğada hiç parçalanmadığını, sadece şekil değiştirdiğini iddia ederek önemli bir kavram yanılgısına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 2. "Tanım ve Fiziksel Özellikler" Kavramsal Boyutuna Ait 2. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-2: Boyut ve Görünmezlik Eşiği			
Bir parçacığın "mikroplastik" sınıfına girmesi için bilimsel olarak kabul edilen üst sınır nedir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** 5 milimetre (mm) ***Gerekçe:*** 5 mm sınırı, canlıların besinle karıştırma ihtimalinin arttığı ekolojik sınırı temsil eder.	**75**	**70**	**70**
Yanlış ***Bilgi:*** 1 nanometre (nm) ***Gerekçe:*** Mikroplastikler sadece mikroskopla görülebilen parçalardır.	**25**	**20**	**-**
Yanlış ***Gerekçe:*** Plastikler ancak sıvı hale gelince mikroplastik olurlar.	**-**	**10**	**-**

Tablo 2'ye göre, bir parçacığın "mikroplastik" sınıfına girmesi için bilimsel olarak kabul edilen üst sınırın ne olduğu sorusuna, öğretmen adaylarının %75'i "5 milimetre (mm)" yanıtını vererek doğru bilgiyi ifade etmiştir. Bu sınırın, canlıların mikroplastikleri besinle karıştırma ihtimalinin arttığı "ekolojik sınırı" temsil ettiğini doğru gerekçelendiren öğretmen adaylarının oranı ise %70 seviyesindedir. Hem bilgiyi hem de bilimsel gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin %70 olduğu görülmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %25'i mikroplastiklerin sadece mikroskobik olarak görülebilen "1 nanometre (nm)" boyutundaki parçalar olduğu yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, bu gruptaki adayların oranı gerekçe aşamasında %20'ye gerilemiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının %10'luk bir kesimi, plastiklerin ancak sıvı hale gelince mikroplastik olacağı şeklinde bilimsel olarak tamamen yanlış bir gerekçe sunarak önemli bir kavram yanılgısına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 3. "Tanım ve Fiziksel Özellikler" Kavramsal Boyutuna Ait 3. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-3: Renk ve Görsel Aldatmaca			
Denizlerdeki şeffaf veya mavi renkli mikroplastiklerin ekosistemdeki en büyük riski nedir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Canlılar tarafından plankton veya deniz anası sanılarak tüketilmelere yol açmaları. ***Gerekçe:*** Görsel avcılar olan deniz canlıları, plastikleri doğal besinlerine benzeterek (taklit etkisi) seçici olarak yerler.	**80**	**75**	**75**
Yanlış ***Bilgi:*** Suyu bulandırarak fotosentezi engellemeleri. ***Gerekçe:*** Plastiklerin rengi sadece görsel bir kirliliktir, canlılar üzerinde etkisi yoktur.	**15**	**15**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Suyu bulandırarak fotosentezi engellemeleri ***Gerekçe:*** Mavi plastikler suyu daha soğuk tuttuğu için balıkları cezbeder.	**5**	**10**	**-**

Tablo 3'e göre, denizlerdeki şeffaf veya mavi renkli mikroplastiklerin ekosistemdeki en büyük riskinin ne olduğu sorusuna, öğretmen adaylarının %80'i bu parçacıkların canlılar tarafından plankton veya deniz anası sanılarak tüketilmesinin temel risk olduğunu belirterek doğru bilgiyi ifade etmiştir. Bu bilginin gerekçesi olan "görsel avcılar olan deniz canlılarının, plastikleri doğal besinlerine benzeterek seçici olarak yemesi" durumu ise öğretmen adaylarının %75'i tarafından doğru gerekçelendirilmiştir. Bu oran, aynı zamanda konuya dair "tam kavramsal anlama" düzeyini temsil etmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %15'i plastiklerin suyu bulandırarak fotosentezi engellediği yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, %10'luk bir kesim ise mavi renkli plastiklerin suyu daha soğuk tutarak balıkları cezbettiği şeklinde bilimsel temeli olmayan yanlış bir gerekçeye inanmaktadır.

"Ortama Salınım ve Kaynaklar" Kavramsal Boyutu

Bu kavramsal boyut, toplumda genellikle göz ardı edilen "gizli" mikroplastik kaynaklarına yönelik farkındalığı ölçmektedir. Bulgular, adayların popüler bilgilerin ötesine geçerek teknik detaylara hâkim olduklarını göstermektedir. *"Ortama Salınım ve Kaynaklar*" kavramsal boyutuna ait 4-6. sorularının betimsel istatistikleri Tablo 4-6'da verilmiştir.

Tablo 4. "*Ortama Salınım ve Kaynaklar*" Kavramsal Boyutuna Ait 4. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-4: **Araç Lastikleri ve Gizli Kirlilik**			
Şehirlerdeki mikroplastik kirliliğinin en büyük (ve genellikle fark edilmeyen) kaynağı nedir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Araç lastiklerinin yol ile sürtünmesi sonucu aşınması. ***Gerekçe:*** Lastikler kauçuk ve sentetik polimer karışımıdır; aşınan partiküller rüzgâr ve yağmurla su sistemine karışır.	**70**	**65**	**65**
Yanlış ***Bilgi:*** Araçların egzoz dumanından çıkan plastik gazlar. ***Gerekçe:*** Lastik aşınması sadece yolları kirletir, denizlere ulaşmaz.	**20**	**25**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Araçların egzoz dumanından çıkan plastik gazlar. ***Gerekçe:*** Lastikler tamamen doğal maddelerdir, mikroplastik oluşturmazlar.	**10**	**10**	**-**

Tablo 4'e göre, şehirlerdeki mikroplastik kirliliğinin genellikle fark edilmeyen en büyük kaynağının ne olduğu sorusuna, öğretmen adaylarının %70'i araç lastiklerinin yol ile sürtünmesi sonucu aşınması yanıtını vererek doğru bilgiyi ifade etmiştir. Bu aşınma sürecini; lastiklerin kauçuk ve sentetik polimer karışımı olduğu, aşınan partiküllerin ise rüzgâr ve yağmurla su sistemlerine karıştığı şeklinde bilimsel olarak gerekçelendiren öğretmen adaylarının oranı %65'tir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %65 olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %20'si kirlilik kaynağı olarak araçların egzoz dumanından çıkan plastik gazları sorumlu tutarken, bu hatalı görüşün gerekçe aşamasında oran %25'e yükselmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının %10'luk bir kesimi, lastiklerin tamamen doğal maddelerden oluştuğunu ve mikroplastik oluşturmayacağını iddia eden yanlış bir gerekçeye sahiptir.

Tablo 5. "*Ortama Salınım ve Kaynaklar*" Kavramsal Boyutuna Ait 5. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-5: **Tekstil ve Evsel Atıklar**			
Sentetik (polyester, naylon) kıyafetlerin yıkanması mikroplastik kirliliğine nasıl katkıda bulunur?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Her yıkamada sürtünme etkisiyle yüz binlerce mikro-lif suya karışır. ***Gerekçe:*** Mekanik yıkama ve suyun etkisi, sentetik ipliklerin mikroskobik parçalara ayrılmasına neden olur.	**95**	**90**	**90**
Yanlış ***Bilgi:*** Sadece kıyafetler yırtıldığında plastik dökülür. ***Gerekçe:*** Sadece deterjanlar mikroplastik içerir, kıyafetlerden plastik kopmaz.	**5**	**5**	**-**
Yanlış ***Gerekçe:*** Çamaşır makineleri tüm plastikleri tutacak filtre sistemine sahiptir.	**-**	**5**	**-**

Tablo 5'e göre, sentetik kıyafetlerin yıkanmasının mikroplastik kirliliğine etkisi konusunda öğretmen adaylarının %95 gibi oldukça yüksek bir oranı, her yıkamada sürtünme etkisiyle yüz binlerce mikro-lifin suya karıştığı bilgisini doğru ifade etmiştir. Bu sürecin gerekçesini; mekanik yıkama ve suyun etkisinin, sentetik ipliklerin mikroskobik parçalara ayrılmasına neden olduğu şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %90'dır. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %90 olduğu görülmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %5'lik bir kısmı plastik dökülmesinin yalnızca kıyafetler yırtıldığında gerçekleştiğini veya sadece deterjanların mikroplastik içerdiğini düşünerek hatalı bir bilgi ve gerekçeye sahip olduklarını göstermiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının bir bölümü (%5), çamaşır makinelerinin tüm plastikleri tutacak bir filtre sistemine sahip olduğu yönünde bilimsel temeli olmayan bir gerekçe sunmuştur.

Tablo 6. "*Ortama Salınım ve Kaynaklar*" Kavramsal Boyutuna Ait 6. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-6: **Havadan Taşınım (Atmosfer)**			
Mikroplastiklerin havada bulunması ve solunması hakkında ne düşünüyorsunuz?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Mikroplastik lifler rüzgarla taşınabilir ve ev içi tozlarda yoğun olarak bulunur. ***Gerekçe:*** Sentetik kumaşlar ve halılar iç mekânda soluduğumuz havaya sürekli mikro-lif salar.	**80**	**70**	**70**
Yanlış ***Bilgi:*** Mikroplastikler ağırdır, sadece suda ve toprakta bulunurlar. ***Gerekçe:*** Hava sadece gazlardan oluşur, katı plastik parçacıkların havada asılı kalması fiziksel olarak imkansızdır.	**15**	**20**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Mikroplastikler ağırdır, sadece suda ve toprakta bulunurlar. ***Gerekçe:*** Mikroplastikler sadece fabrikaların yakınındaki havada bulunur.	**5**	**10**	**-**

Tablo 6'ya göre, mikroplastiklerin havada bulunması ve solunması konusundaki farkındalık düzeyleri incelendiğinde; öğretmen adaylarının %80'i mikroplastik liflerin rüzgarla taşınabileceği ve ev içi tozlarda yoğun olarak bulunduğu bilgisini doğru ifade etmiştir. Bu durumun gerekçesini; sentetik kumaşlar ve halıların iç mekânda solunan havaya sürekli mikro-lif saldığı şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %70'tir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %70 olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %15'i plastiklerin ağır olduğu için havada asılı kalamayacağı yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, bu hatalı görüşün gerekçe aşamasında oranı %20'ye yükselmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının %5'i mikroplastiklerin sadece fabrikaların yakınındaki havada bulunabileceği yönünde kısıtlı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında adayların %10'u bu kısıtlı bakış açısını sürdürmüştür. Tablo 6, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun görünmez kirliliğin hava yoluyla taşınımı konusunda bilinçli olduğunu, ancak plastiklerin fiziksel ağırlığına dair mekanik yanılgıların hala mevcudiyetini koruduğunu göstermektedir.

"Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler" Kavramsal Boyutu

Mikroplastiklerin biyolojik sistemlerle etkileşimi, konunun en hayati boyutunu oluşturur. Bu kavramsal boyut, adayların toksikoloji ve ekoloji bilgilerini test etmektedir. *"Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler*" kavramsal boyutuna ait 7-9. sorularının betimsel istatistikleri Tablo 7-9'da verilmiştir.

Tablo 7. *"Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler"* Kavramsal Boyutuna Ait 7. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-7: **Toprak ve Tarım**			
Topraktaki mikroplastikler bitkilerin gelişimini nasıl etkiler?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Kökler aracılığıyla bitki bünyesine girerek meyve/sebzelere taşınabilirler. ***Gerekçe:*** Nanometre boyutundaki plastikler bitkinin iletim demetlerine geçerek besin zincirine dahil olur.	**65**	**60**	**60**
Yanlış ***Bilgi:*** Plastikler toprağı gevşeterek bitki köklerinin daha rahat büyümesini sağlar. ***Gerekçe:*** Bitki kökleri plastikleri tanır ve onları topraktan içeri almaz.	**25**	**30**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Plastikler toprağı gevşeterek bitki köklerinin daha rahat büyümesini sağlar. ***Gerekçe:*** Plastikler toprakta minerale dönüşerek bitkiye fayda sağlar.	**10**	**10**	**-**

Tablo 7'ye göre, mikroplastiklerin bitki gelişimi üzerindeki etkileri incelendiğinde; öğretmen adaylarının %65'i nanometre boyutundaki plastiklerin kökler aracılığıyla bitki bünyesine girerek meyve ve sebzelere taşınabileceği bilgisini doğru ifade etmiştir. Bu sürecin gerekçesini; bu parçacıkların bitkinin iletim demetlerine geçerek besin zincirine dahil olması şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %60'tır. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin %60 olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %25'i bitki köklerinin plastikleri tanıyarak bünyesine almayacağı yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında bu hatalı görüşe katılanların oranı %30'a yükselmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının %10'luk bir kesimi, plastiklerin toprağı gevşeterek bitki gelişimine yardımcı olacağı veya toprakta minerale dönüşerek bitkiyi besleyeceği şeklinde bilimsel temeli olmayan yanılgılara sahiptir.

Tablo 8. "*Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler*" Kavramsal Boyutuna Ait 8. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-8: **Deniz Canlıları ve Kimyasal Taşıyıcılık**			
Mikroplastiklerin canlılar için en büyük tehlikesi hangisidir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Hem fiziksel zarar vermesi hem de yüzeyinde topladığı zehirli kimyasalları canlıya taşıması. ***Gerekçe:*** Plastikler bir "mıknatıs" gibi sudaki ağır metalleri ve zehirleri emer, yutulduğunda bunları kana salar.	**80**	**75**	**75**
Yanlış ***Bilgi:*** Sadece hayvanın midesinde yer kaplayarak tokluk hissi vermesi. ***Gerekçe:*** Plastik sindirim sisteminde parçalanıp yararlı bir proteine dönüşür.	**15**	**15**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Sadece hayvanın midesinde yer kaplayarak tokluk hissi vermesi. ***Gerekçe:*** Hayvanların mide asidi her türlü plastiği eriterek zararsız hale getirir.	**5**	**10**	**-**

Tablo 8'e göre, mikroplastiklerin canlılar için oluşturduğu en büyük tehlike sorulduğunda; öğretmen adaylarının %80'i plastiklerin hem fiziksel zarar verdiğini hem de yüzeylerinde topladıkları zehirli kimyasalları bünyelere taşıdığını doğru bir bilgi olarak teşhis etmiştir. Bu durumun gerekçesini; plastiklerin adeta bir "mıknatıs" gibi sudaki ağır metalleri ve zehirleri emerek yutulduğunda kana saldığı şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %75'tir. Bu değer, aynı zamanda konuya dair "tam kavramsal anlama" düzeyini yansıtmaktadır. Öte yandan, öğretmen adaylarının %15'i plastiklerin sadece midede toluk hissi yarattığı yanılgısına düşerken, bu adayların tamamı gerekçe aşamasında plastiğin sindirim sisteminde yararlı bir proteine dönüşeceği gibi tamamen hatalı bir gerekçe sunmuştur. Ayrıca, öğretmen adaylarının %5'i bilgi düzeyinde midede yer kaplama görüşüne katılsa da, gerekçe aşamasında adayların %10'u mide asidinin her türlü plastiği eriterek zararsız hale getireceği yönünde yanlış bir inanışa sahiptir.

Tablo 9. "*Ekosistem ve Canlılar Üzerindeki Etkiler*" Kavramsal Boyutuna Ait 9. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-9: **İnsan Sağlığı ve Biyobirikim**			
İnsanlar haftada yaklaşık bir kredi kartı ağırlığında (5 gr) plastik tüketiyor" iddiası neye dayanır?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Besin zinciri (balık, tuz, su) ve solunum yoluyla vücutta birikmesine. ***Gerekçe:*** Besin zincirinin en üstündeki insan, alt basamaklardaki tüm canlıların yediği plastik yükünü devralır.	**90**	**85**	**85**
Yanlış ***Bilgi:*** İnsanların bilerek plastik ambalajları yemesine. ***Gerekçe:*** İnsan vücudu plastikleri saniyeler içinde dışarı atar, asla birikim olmaz.	**10**	**10**	**-**
Yanlış ***Gerekçe:*** Plastikler sadece plastik şişeden su içildiğinde vücuda girer.	**-**	**5**	**-**

Tablo 9'a göre, insanların haftada yaklaşık 5 gram plastik tükettiği iddiasının temel dayanağı sorulduğunda; öğretmen adaylarının %90 gibi oldukça yüksek bir çoğunluğu bu durumun besin zinciri (balık, tuz, su) ve solunum yoluyla vücutta gerçekleşen birikmeye dayandığını doğru bir bilgi olarak ifade etmiştir. Bu durumun gerekçesini; besin zincirinin en üstündeki insanın, alt basamaklardaki tüm canlıların taşıdığı plastik yükünü devralması (biyobirikim) şeklinde doğru açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %85'tir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %85 olduğu görülmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %10'luk bir kısmı bu iddianın insanların bilerek plastik ambalaj yemesiyle ilgili olduğu yanılgısına düşmüş ve insan vücudunun plastikleri saniyeler içinde dışarı atarak asla birikim yapmayacağını savunmuştur. Ayrıca, öğretmen adaylarının %5'lik bir bölümü, gerekçe aşamasında plastiğin vücuda sadece plastik şişeden su içildiğinde girebileceği yönünde kısıtlı ve bilimsel açıdan eksik bir yaklaşım sergilemiştir.

"Önleme ve Çözüm Yaklaşımları" Kavramsal Boyutu

Bu kavramsal boyut, öğretmen adaylarının sorunun çözümüne yönelik vizyonlarını ve mühendislik/sosyal boyutlara bakışlarını ölçmektedir. *"Önleme ve Çözüm Yaklaşımları*" kavramsal boyutuna ait 10-12. sorularının betimsel istatistikleri Tablo 10-12'de verilmiştir.

Tablo 10. "*Önleme ve Çözüm Yaklaşımları*" Kavramsal Boyutuna Ait 10. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-10: **Arıtma Tesislerinin Rolü**			
Şehir atık su arıtma tesisleri mikroplastikleri tamamen temizleyebilir mi?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Hayır, mikroskobik liflerin bir kısmı filtrelerden kaçar ve denize dökülür. ***Gerekçe:*** Tesisler genellikle makro çöpler için tasarlanmıştır; mikro ölçekteki lifler ve parçalar suyla birlikte tahliye edilir.	**85**	**80**	**80**
Yanlış ***Bilgi:*** Evet, gelişmiş tesisler tüm yabancı maddeleri %100 arıtır. ***Gerekçe:*** Arıtma tesisleri plastiği severek kullanır ve onu temiz suya dönüştürür.	**10**	**15**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Evet, gelişmiş tesisler tüm yabancı maddeleri %100 arıtır. ***Gerekçe:*** Plastikler suyla temas edince eridiği için arıtmaya gerek kalmaz.	**5**	**5**	**-**

Tablo 10'a göre, şehir atık su arıtma tesislerinin mikroplastikleri tamamen temizleyip temizleyemediği sorulduğunda; öğretmen adaylarının %85'i mikroplastiklerin tamamen temizlenemediği ve mikroskobik liflerin bir kısmının filtrelerden kaçarak denizlere döküldüğü bilgisini doğru ifade etmiştir. Bu durumun gerekçesini; mevcut tesislerin genellikle makro çöpler için tasarlandığı ve mikro ölçekteki parçaların suyla birlikte tahliye edildiği şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %80'dir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %80 olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %10'u gelişmiş tesislerin yabancı maddeleri %100 arıttığı yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, bu hatalı görüşün gerekçe aşamasında oranı %15'e yükselmiş ve tesislerin plastiği "severek kullandığı" gibi bir gerekçeye dönüşmüştür. Ayrıca, öğretmen adaylarının %5'lik küçük bir kesimi, plastiklerin suyla temas edince eridiğini ve bu nedenle arıtmaya gerek kalmadığını iddia ederek kavram yanılgısına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 11. "*Önleme ve Çözüm Yaklaşımları*" Kavramsal Boyutuna Ait 11. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-11: **Bireysel Önlem - Tüketim**			
Mikroplastik salınımını azaltmak için bireysel olarak yapılabilecek en etkili eylem nedir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Tek kullanımlık plastikleri reddetmek ve doğal lifli (pamuk, yün) tekstiller kullanmak. ***Gerekçe:*** Tesisler genellikle makro çöpler için tasarlanmıştır; mikro ölçekteki lifler ve parçalar suyla birlikte tahliye edilir.	**100**	**95**	**95**
Yanlış ***Gerekçe:*** Geri dönüşüm kutusuna atılan plastikler asla mikroplastiğe dönüşmez.	**-**	**5**	**-**

Tablo 11'e göre, mikroplastik salınımını azaltmak için bireysel olarak yapılabilecek en etkili eylem sorulduğunda; öğretmen adaylarının tamamı tek kullanımlık plastikleri reddetmek ve doğal lifli tekstil ürünleri kullanmak gerektiği bilgisini eksiksiz olarak doğru bilmektedir. Bu önlemin gerekçesini; arıtma tesislerinin mikro ölçekli kirlilikte yetersiz kalması nedeniyle kirliliğin ancak "kaynağında" engellenmesi gerektiği şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %95'tir. Bu oran, konuya dair "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %95 gibi oldukça yüksek bir seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan, öğretmen adaylarının %5'lik küçük bir kesimi, bilgi aşamasında doğru seçeneğe yönelse de gerekçe aşamasında geri dönüşüm kutusuna atılan plastiklerin asla mikroplastiğe dönüşmeyeceği yönünde hatalı bir gerekçe sunmuştur. Bu durum, az sayıdaki adayın plastiklerin geri dönüşüm sürecinde veya doğada fiziksel olarak parçalanmaya devam edeceği gerçeğini göz ardı ettiğini göstermektedir.

Tablo 12. "*Önleme ve Çözüm Yaklaşımları*" Kavramsal Boyutuna Ait 12. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-12: **Toplumsal ve Yasal Çözüm**			
Bir ülkenin "Mikroboncuk içeren kozmetikleri yasaklaması" nasıl bir etki yaratır?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Sadece birincil mikroplastiklerin suya karışmasını durdurur. ***Gerekçe:*** Kozmetik ürünlerdeki plastikler toplam kirliliğin sadece bir kısmıdır ancak doğrudan su sistemine girdikleri için kritik öneme sahiptir.	**75**	**70**	**70**
Yanlış ***Bilgi:*** Denizlerdeki tüm plastik kirliliğini anında bitirir. ***Gerekçe:*** Denizdeki plastiklerin hepsi sadece kozmetik ürünlerden gelmektedir.	**15**	**20**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Denizlerdeki tüm plastik kirliliğini anında bitirir. ***Gerekçe:*** Yasaklar kirliliği çözmez, sadece plastik fiyatlarını artırır.	**10**	**10**	**-**

Tablo 12'ye göre, bir ülkenin mikroboncuk içeren kozmetikleri yasaklamasının etkisi sorulduğunda; öğretmen adaylarının %75'i bu tür yasal düzenlemelerin sadece doğrudan suya karışan "birincil" mikroplastikleri durduracağını ve genel kirlilik üzerinde kısmi bir etki yaratacağı bilgisini doğru paylaşmıştır. Bu durumun gerekçesini; kozmetiklerin toplam kirliliğin sadece küçük bir kısmını oluşturduğu ancak doğrudan su sistemine girmeleri nedeniyle kritik öneme sahip oldukları şeklinde doğru açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %70'tir. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %70 olduğu görülmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %15'i bu yasakların denizlerdeki tüm kirliliği anında bitireceği yönünde aşırı iyimser ve hatalı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında bu hatalı görüşe katılanların oranı %20'ye yükselmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının %10'luk bir kesimi, yasal yasakların kirliliği çözmeyeceğini, sadece plastik ürün fiyatlarını artıracağını iddia eden bilimsel temeli olmayan bir gerekçe sunmuştur.

"Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım" Kavramsal Boyutu

Bu kavramsal boyut, öğretmen adaylarının "öğrenci" kimliğinden çıkıp "öğretmen" kimliğiyle konuya nasıl yaklaştıklarını analiz etmektedir. *"Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım*" kavramsal boyutuna ait 13-15. sorularının betimsel istatistikleri Tablo 13-15'te verilmiştir.

Tablo 13. "*Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım*" Kavramsal Boyutuna Ait 13. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-13: **Fen Bilimleri Müfredatındaki Yeri**			
Bir öğretmen olarak mikroplastikleri hangi konu kapsamında anlatmak daha bütüncül bir bakış sağlar?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** "Ekosistem Ekolojisi ve Sürdürülebilirlik" ***Gerekçe:*** Konu; enerji akışı, madde döngüleri ve insan-çevre etkileşimiyle doğrudan ilişkilidir.	**95**	**90**	**90**
Yanlış ***Bilgi:*** Sadece "Madde ve Özellikleri" ***Gerekçe:*** Mikroplastikler sadece katı bir maddedir, canlılarla bağı yoktur.	**5**	**10**	**-**

Tablo 13'e göre, bir öğretmen olarak mikroplastiklerin hangi konu kapsamında anlatılmasının daha bütüncül bir bakış sağlayacağı sorulduğunda; öğretmen adaylarının %95'i "Ekosistem Ekolojisi ve Sürdürülebilirlik" konusunun en uygun alan olduğu bilgisini doğru bir şekilde onaylamıştır. Bu tercihin gerekçesini; konunun enerji akışı, madde döngüleri ve insan-çevre etkileşimiyle doğrudan ilişkili olması şeklinde bilimsel olarak temellendiren öğretmen adaylarının oranı ise %90'dır. Hem bilgiyi hem de gerekçeyi doğru sunan öğretmen adaylarının ulaştığı "tam kavramsal anlama" düzeyinin de %90 olduğu görülmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %5'lik küçük bir kısmı konuyu sadece "Madde ve Özellikleri" kapsamında değerlendirirken, gerekçe aşamasında bu hatalı yaklaşıma sahip adayların oranı %10'a yükselmiştir. Bu gruptaki adaylar, mikroplastiklerin sadece katı bir madde olduğunu ve canlılarla doğrudan bir bağı bulunmadığını iddia eden hatalı bir gerekçe sunmuşlardır. Sonuç olarak tablo, öğretmen adaylarının neredeyse tamamının mikroplastik kirliliğini disiplinlerarası bir çevre sorunu olarak gördüğünü ve eğitim sürecinde ekolojik sistemle ilişkilendirilmesi gerektiğini kavradığını ortaya koymaktadır.

Tablo 14. "*Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım*" Kavramsal Boyutuna Ait 14. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-14: **Deneysel Uygulama**			
Bir fen laboratuvarında öğrencilere mikroplastikleri göstermek için hangi yöntem en etkili olur?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Kişisel bakım ürünlerini süzerek mikroskop altında plastik partikülleri incelemek. ***Gerekçe:*** Görsel kanıt ve doğrudan gözlem, öğrencilerin günlük ürünlerdeki "gizli" kirliliği somutlaştırmasını sağlar.	**90**	**85**	**85**
Yanlış ***Bilgi:*** Plastik bir şişeyi yakıp dumanını izletmek. ***Gerekçe:*** Plastik yakmak plastiğin doğasını daha iyi anlatır.	**5**	**10**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Plastik bir şişeyi yakıp dumanını izletmek. ***Gerekçe:*** Deney yapmak zaman kaybıdır, sadece video izletmek yeterlidir.	**5**	**5**	**-**

Tablo 14'e göre, bir fen laboratuvarında öğrencilere mikroplastikleri göstermek için en etkili yöntemin ne olduğu sorulduğunda; öğretmen adaylarının %90'ı, kişisel bakım ürünlerini süzerek mikroskop altında plastik partikülleri incelemenin en doğru yaklaşım olduğu bilgisini paylaşmıştır. Bu yöntemin gerekçesini; görsel kanıt ve doğrudan gözlemin, öğrencilerin günlük ürünlerdeki "gizli" kirliliği somutlaştırmasını sağlaması şeklinde bilimsel olarak açıklayan öğretmen adaylarının oranı ise %85'tir. Bu oran, aynı zamanda konuya dair "tam kavramsal anlama" düzeyini temsil etmektedir. Öte yandan, öğretmen adaylarının %5'i plastik bir şişeyi yakıp dumanını izletmenin doğayı daha iyi anlatacağı yönünde hatalı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında bu hatalı görüşe katılanların oranı %10'a yükselmiştir. Ayrıca, diğer bir %5'lik kesim ise deney yapmanın zaman kaybı olduğunu ve sadece video izletmenin yeterli olacağını savunarak yöntemsel bir yanılgıya düşmektedir. Sonuç olarak tablo, öğretmen adaylarının çok büyük bir kısmının mikroplastik konusunun öğretiminde somutlaştırma ve doğrudan gözlem tekniklerinin kritik önemini kavradığını göstermektedir.

Tablo 15. "*Eğitim ve Pedagojik Yaklaşım*" Kavramsal Boyutuna Ait 15. Sorunun Betimsel İstatistikleri

SORU-15: **Sürdürülebilir Gelecek Vizyonu**			
Mikroplastik krizini çözmek için dünyadaki en gerçekçi yaklaşım nedir?			
Cevaplar	**Aşama 1: Bilgi (%)**	**Aşama 2: Gerekçe (%)**	**Tam Kavramsal Anlama (%)**
Doğru ***Bilgi:*** Döngüsel ekonomiye geçerek plastik tasarımını değiştirmek ve biyobozunur alternatiflere yönelmek. ***Gerekçe:*** Okyanusları süpürmek imkansızdır; asıl çözüm kirliliği henüz oluşmadan tasarım aşamasında engellemektir.	**85**	**80**	**80**
Yanlış ***Bilgi:*** Okyanuslardaki tüm mikroplastikleri devasa elektrik süpürgeleriyle toplamak. ***Gerekçe:*** Teknoloji sayesinde plastikler yakında kendi kendine yok olacaktır.	**10**	**15**	**-**
Yanlış ***Bilgi:*** Okyanuslardaki tüm mikroplastikleri devasa elektrik süpürgeleriyle toplamak. ***Gerekçe:*** Plastik üretimi durursa dünya ekonomisi çöker, bu yüzden hiçbir şey yapılmamalıdır.	**5**	**5**	**-**

Tablo 15'e göre, mikroplastik krizini çözmek için dünyadaki en gerçekçi yaklaşımın ne olduğu sorulduğunda; öğretmen adaylarının %85'i, döngüsel ekonomiye geçerek plastik tasarımını değiştirmenin ve biyobozunur alternatiflere yönelmenin en gerçekçi çözüm olduğu bilgisini doğru bulmuştur. Bu yaklaşımın gerekçesini; okyanusları süpürmenin imkansızlığı ve asıl çözümün kirlilik oluşmadan tasarım aşamasında engellenmesi gerektiği şeklinde bilimsel olarak temellendirenlerin oranı %80 olup, bu durum aynı oranda bir "tam kavramsal anlama" düzeyine işaret etmektedir. Buna karşın, öğretmen adaylarının %10'u teknolojinin plastikleri yakında kendi kendine yok edeceği ve okyanusların devasa elektrik süpürgeleriyle temizlenebileceği gibi ütopik ve hatalı bir bilgiye sahipken, gerekçe aşamasında bu hatalı görüşe katılanların oranı %15'e yükselmiştir. Ayrıca, %5'lik küçük bir kesim ise plastik üretiminin durmasının dünya ekonomisini çökerteceğini iddia ederek kirlilik konusunda hiçbir şey yapılmaması gerektiği yönünde yanlış bir gerekçe sunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçları, Fen Bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastikler konusunda genel anlamda yüksek bir farkındalık düzeyine sahip olduklarını ve bu farkındalığı destekleyen neden-sonuç ilişkisine dayalı zihinsel modeller geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle sentetik tekstil ürünlerinin yıkama süreçleri aracılığıyla kirliliğe olan doğrudan katkısı ve konunun Fen Bilimleri müfredatında ekosistem ekolojisi ile sürdürülebilirlik temaları altında ele alınması gerekliliği konularındaki tam mutabakat, adayların bu meseleyi disiplinlerarası ve güncel bir çevre sorunu olarak içselleştirdiklerini göstermektedir. Ancak bu genel başarı tablosunun altında, kirliliğin temel mekanizmalarına dair birtakım derin kavram yanılgılarının ve bilgi boşluklarının varlığı da dikkat çekicidir.

Öğretmen adaylarının mikroplastik kirliliğini ağırlıklı olarak okyanuslar ve balıklar gibi denizel ekosistemlerle sınırlı görmeleri, karasal ekosistemler ve bitki fizyolojisi üzerindeki etkileri konusunda eksiklerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, mikroskobik boyuttaki maddelerin bitki bünyesine geçiş süreçlerinde sergilenen bilimsel olmayan yaklaşımlar, adayların mikroplastiklerin yayılım mekanizmalarını tam olarak kavrayamadıklarını göstermektedir.

Benzer şekilde, kirlilik kaynakları ve taşınım süreçlerinde de zihinsel modellerin tam yapılandırılamadığı anlaşılmaktadır. Adayların, kirliliği fiziksel aşınma yerine doğrudan egzoz gazlarıyla ilişkilendirmeleri ve plastiklerin ağırlığı nedeniyle havada asılı kalamayacağını düşünmeleri; mikroskobik aşınma ve atmosferik taşınım gerçekleriyle çelişen mekanik yanılgılardır. Araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biri, adayların kavramsal anlama ve farkındalık düzeyinde doğru teşhislerde bulunsalar dahi gerekçe sunma aşamasında bilimsel temeli olmayan açıklamalara yönelmiş olmalarıdır. Bu durum; hem arıtma tesislerinin mikroplastikleri tamamen temizleyebileceğine dair beslenen aşırı iyimser inançta hem de kirliliğin ekolojik zararlarına getirilen teknik gerekçelerde açıkça görülmektedir. Ayrıca adayların tamamı bireysel önlemlerin önemini vurgulasa da makro ölçekli çözümlerde teknoloji odaklı "kurtarıcı" beklentilerin olması dikkat çekicidir. Okyanusların teknolojik yöntemlerle tamamen temizlenebileceğine dair ütopik yaklaşımlar, sürdürülebilir çözümün asıl temeli olan döngüsel ekonomi ve tasarım değişikliği modellerinin daha fazla ön plana çıkarılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde, öğretmen adaylarının çevre farkındalıklarının ve teknik bilgi düzeylerinin genellikle "orta" veya "yetersiz" düzeyde raporlandığı görülmektedir. Örneğin; Tecimer-Altınel ve Hamalosmanoğlu (2025) ile Uzun ve Orhan (2025), farklı öğrenci gruplarında farkındalığın orta düzeyde kaldığını saptamış; Sandalcı (2021) ise birincil-ikincil mikroplastik ayrımındaki yetersizliklere dikkat çekmiştir. Benzer şekilde Çankaya ve Çankaya (2025) ile Balık (2025) tarafından vurgulanan "yüzeysel anlama" bulgularının aksine, bu araştırmadaki öğretmen adaylarının sergilediği yüksek başarı oranı Şimşir (2024) tarafından rapor edilen "yüksek düzeyde farkındalık" bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu olumlu ayrışmanın temel nedeninin, örneklemi oluşturan adayların çevre bilimi, ekoloji veya sürdürülebilir kalkınma disiplinlerine yönelik temel lisans derslerini başarıyla tamamlamış olmalarından ve özellikle lisans eğitimleri sırasında "Kimyasal Atıklar ve Çevre Kirliliği" dersi kapsamında mikroplastik konusunu ayrıntılı olarak işlemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim çevre eğitimi dersi almanın farkındalık üzerindeki belirleyici etkisi alanyazında da güçlü bir değişken olarak desteklenmektedir (Özkan-Vardar & Cali, 2024; Tecimer-Altınel & Hamalosmanoğlu, 2025).

Araştırmanın örnekleminin tamamen kadınlardan oluşması, çevre psikolojisi literatüründeki "kadınların ekolojik duyarlılığının ve risk algısının daha yüksek olduğu" teziyle (Dietz vd., 2002) örtüşmektedir. Kadın adaylar, konuyu sadece teknik bir çevre sorunu olarak değil, yaşamı tehdit eden bir "bakım ve etik" sorunu olarak algılama eğilimindedir. Bu bakış açısıyla adayların ezberlenmiş bilgiler yerine neden-sonuç ilişkilerine (örneğin; lastik aşınması > sürtünme > su yoluyla taşınım > besin zinciri) dayalı zihinsel modeller oluşturdukları saptanmıştır. Kadın katılımcıların mikroplastik farkındalıklarının erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek çıktığını ortaya koyan güncel çalışmalar (Bilici, 2024; Dowarah vd., 2022; Uzun & Orhan, 2025) bu araştırmanın cinsiyet temelli çıkarımlarını desteklemektedir.

Küresel bir ekolojik tehdit olan mikroplastik kirliliğiyle mücadelede bireysel farkındalık çözümün temelidir; ancak bu sürecin sürdürülebilirliği, konunun bilimsel boyutlarını kavramış öğretmenlerin rehberliğiyle mümkündür.

Bu doğrultuda, öğretmen yetiştirme programlarının güncellenerek mikroplastik kirliliği gibi güncel sorunları disiplinlerarası bir perspektifle kapsaması stratejik bir gerekliliktir. Öğretmen adaylarının kazandığı farkındalığın kalıcı bir öğrenci davranışına dönüşebilmesi için, öğretim programlarının laboratuvar temelli ve sarmal bir yaklaşımla zenginleştirilmesi kritik bir adım olarak görülmektedir. Özellikle, ortaokul seviyesinden itibaren bu bütüncül yaklaşımın müfredata dahil edilmesi, bilimsel okuryazarlığı yüksek öğretmenlerin rehberliğinde daha çözüm odaklı ve toplumsal etkisi yüksek bir çevre eğitiminin önünü açabilir. Bilimsel okuryazarlığı gelişmiş ve çözüm odaklı öğretmenler tarafından benimsenen bu bütüncül yaklaşım, çevre sorunlarıyla mücadelenin pedagojik niteliğini ve toplumsal etkisini en üst düzeye çıkaracaktır.

KAYNAKLAR

Al-Sid-Cheikh, M., Rowland, S. J., Stevenson, K., Rouleau, C., Henry, T. B., & Thompson, R. C. (2018). Uptake, whole-body distribution, and depuration of nanoplastics by the scallop pecten maximus at environmentally realistic concentrations. *Environmental science & technology*, *52*(24), 14480-14486. https://doi.org/10.1021/acs.est.8b05266

Akindele, E. O., Ehlers, S. M., & Koop, J. H. E. (2019). First empirical study of freshwater microplastics in West Africa using gastropods from Nigeria as bioindicators. *Limnologica*. 78, 125708. doi: 10.1016/j.limno.2019.125708

Aksak, T., & Topal-Önal, H. (2023). Measuring the awareness of university students educated in the field of health about microplastics and its effects on human health. *Eurasian Journal of Medical and Biological Sciences*, 3(2), 80-86.

An, L., Liu, Q., Deng, Y., Wu, W., Gao, Y., & Ling, W. (2020). Sources of microplastic in the environment. *Microplastics in Terrestrial Environments: Emerging Contaminants and Major Challenges*, 143-159.

Andrady, A. L. (2011). Microplastics in the marine environment. *Marine Pollution Bulletin*, 62(8), 1596-1605. https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2011.05.030

Balık, H. (2025). *Fen bilimleri ve sınıf öğretmeni adaylarının mikroplastik kavramına yönelik bilgi ve kavramsal anlamalarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Bilici, H. (2024). *Gıda güvenliği tutumu ve mikroplastik farkındalığının sosyal medya kullanımı ile ilişkisinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Boca, G. D., Işitan, A., Çağlarer, E., & Saraçli, S. (2023). A cross-cultural analysis for plastic waste perception of students from Romania and Turkey. *Sustainability*, 15(24), 16594. https://doi.org/10.3390/su152416594

Boucher, J., & Friot, D. (2017). Primary microplastics in the oceans: A global evaluation of sources. IUCN Gland, Switzerland.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Cammalleri, V., Marotta, D., Antonucci, A., Protano, C., & Fara, G. M. (2020). A survey on knowledge and awareness on the issue “microplastics”: A pilot study on a sample of future public health professionals. *Annali di Igiene: Medicina Preventiva e di Comunitá, 32*(5), 577-589. doi:10.7416/ai.2020.2377

Carbery, M., O’Connor, W., & Palanisami, T. (2018). Trophic transfer of microplastics and mixed contaminants in the marine food web and implications for human health. *Environment International*, 115, 400-409. https://doi.org/10.1016/j.envint.2018.03.007

Carpenter, E. J., & Smith, K. L. Jr. (1972). Plastics on the Sargasso sea surface. *Science.* 175,1240-1241. 10.1126/science.175.4027.1240

Che, Y., Li, W., Shang, Z., Liu, C., & Yang, K. (2014). Residential preferences for river network improvement: an exploration of choice experiments in Zhujiajiao, Shanghai. China. *Environmental Management,* 54, 517-530. https://doi.org/10.1007/s00267-014-0323-x

Cole, M., Lindeque, P., Halsband, C., & Galloway, T. S. (2011). Microplastics as contaminants in the marine environment: A review. *Marine Pollution Bulletin*, 62, 2588–2597. https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2011.09.025

Çankaya, İ., & Çankaya, N. (2025). A New Competency in terms of Environmental Literacy: A Study on Microplastic Awareness in Turkey. *Foundations and Trends in Information Systems*, 11(1), 32-43.

Çelebi, M. F., & Gökmen, A. (2025). Öğretmen adaylarının plastik kirliliğine ilişkin farkındalıklarının incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi (TEBD)*, 23(3), 2721-2744. https://doi.org/10.37217/tebd.1761525

Dietz, T., Kalof, L., & Stern, P. C. (2002). Gender, Values, and Environmentalism. *Social Science Quarterly*, 83(1), 353–364.

Dowarah, K., Duarah, H., & Devipriya, S. P. (2022). A preliminary survey to assess the awareness, attitudes/behaviours, and opinions pertaining to plastic and microplastic pollution among students in India. *Marine Policy*, 144, 105220. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105220

Ebere, E. C., Wirnkor, V. A., & Ngozi, V. E. (2019). Uptake of microplastics by plant: A reason to worry or to be happy? *World Scientific News*, 131, 256-267.

Ervik, H., Evans, N. S., & Taylor, S. (2024). Pre-service teachers' attitudes to and knowledge of marine plastic pollution and its impacts on the natural environment. *Journal of Cleaner Production*, 478, 143950. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143950

Güleşir, T. (2021). *Fen bilgisi ve biyoloji öğretmen adaylarına yönelik mikroplastik kirliliği farkındalık ölçeği geliştirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hammami, M. B. A., Mohammed, E. Q., Hashem, A. M., Al-Khafaji, M. A., Alqahtani, F., Alzaabi, S., & Dash, N. (2017). Survey on awareness and attitudes of secondary school students regarding plastic pollution: implications for environmental education and public health in Sharjah city, UAE. *Environmental Science and Pollution Research*, 24(25), 20626-20633. https://doi.org/10.1007/s11356-017-9625-x

Hogan, S., & Urban-Rich, J. (2025). Increasing knowledge and awareness of microplastic pollution in United States middle school students in a hybrid-classroom setting through science education. *Journal of Geoscience Education*, 73(1), 16-27. https://doi.org/10.1080/10899995.2024.2333725

Janoušková, S., Teplý, P., Fatka, D., Teplá, M., Cajthaml, T., & Hák, T. (2020). Microplastics—how and what do university students know about the emerging environmental sustainability ıssue? *Sustainability*, 12(21), 9220. https://doi.org/10.3390/su12219220

Kalyon, C. (2023). *Onuncu sınıf öğrencilerinin plastik ve mikroplastik farkındalığı üzerine bir eylem araştırması* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karakaya, F. & Karakaya, M. (2023). Biyoloji öğretmenlerinin mikroplastik kirliliği farkındalığına ilişkin bir inceleme. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(110), 7111-7119. https://doi.org/10.29228/ssjournal.70425

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (33. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kaya, A. (2022). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının plastik / mikroplastikler konusundaki tutumlarının çevre sorunları kapsamında bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Mattsson, K., Johnson, E. V., Malmendal, A., Linse, S., Hansson, L-A., & Cedervall, T. (2017). Brain damage and behavioural disorders in fish induced by plastic nanoparticles delivered through the food chain. *Scientific Reports,* **7**, 11452. https://doi.org/10.1038/s41598-017-10813-0

Obbard, R. W., Sadri, S., Wong, Y. Q., Khitun, A. A., Baker, I., & Thompson, R. C., (2014). Global warming releases microplastic legacy frozen in Arctic Sea ice. *Earths Future,* 2, 315-320. doi:10.1002/2014EF000240

Özkan-Vardar, D. & Cali, A. (2024). Mikroplastik kirliliği eğitiminin önlisans öğrencilerinin farkındalık seviyesine etkisi. *Anadolu Çevre ve Hayvancılık Bilimleri Dergisi*, 9(3), 292-298. https://doi.org/10.35229/jaes.1463437

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Raab, P., & Bogner, F. X. (2021). Conceptions of university students on microplastics in Germany. *PLOS ONE*, 16(9), e0257734. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257734

Ratnayake, A.S., Gunawardhana, G.M.S.S., & Perera, U.L.H.P. (2024). The biography of microplastics (MPs): occurrences, sources, weathering/degradation, characterization, ecological/human risks, removal methods, policy development, and current trends and future perspectives. *Anthropocene Coasts,* **7**, 30. https://doi.org/10.1007/s44218-024-00064-8

Rezaei, M., Mjpm, R., Sirjani, E., Sameni, A., & Geissen, V. (2019). Wind erosion as a driver for transport of light density microplastics. *Science of The Total Environment*, 669, 273-281. doi: 10.1016/j.scitotenv.2019.02.382

Ribic, L., Devetak, I., & Hergan, I. (2025). Fourteen-year-old students' understanding of problems related to microplastics in the environment. *Sustainability*, 17, 11139. https://doi.org/10.3390/su172411139

Rillig, M.C., Lehmann, A., de Souza Machado, A.A., & Yang, G. (2019). Microplastic effects on plants. *New Phytol*, 223, 1066-1070. doi: 10.1111/nph.15794

Saborowski, R., Paulischkis, E., & Gutow, L. (2019). How to get rid of ingested microplastic fibers? A straightforward approach of the Atlantic ditch shrimp Palaemon varians. *Environmental Pollution*. 254, 113068. doi: 10.1016/j.envpol.2019. 113068.

Sandalcı, G. (2021). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastikler konusundaki farkındalıkları* [Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

SAPEA, (2019). A scientific perspective on microplastics in nature and society. Sci. Adv. Policy Eur. Acad.

Schnurr, R. E. J., Alboiu, V., Chaudhary, M., Corbett, R. A., Quanz, M. E., Sankar, K., Srain, H. S., Thavarajah, V., Xanthos, D., & Walker, T. R. (2018). Reducing marine pollution from single-use plastics (SUPs): A review. *Marine Pollution Bulletin*, 137, 157-171. https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2018.10.001

Seltenrich, N. (2015). New link in the food chain? Marine plastic pollution and seafood safety. *Environmental health perspectives*, 123(2), A34–A41. https://doi.org/10.1289/ehp.123-A34

Situmorang, R. O. P., Liang, T. C., & Chang, S. C. (2020). The difference of knowledge and behavior of college students on plastic waste problems. *Sustainability*, 12(19), 7851. https://doi.org/10.3390/su12197851

Song, K., Ding, R., Sun, C., Yao, L., & Zhang, W. (2021). Microparticles and microplastics released from the daily use of plastic feeding, water bottles, and plastic injectors: potential risks to infants and children in China. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(42), 59813-59820. https://doi.org/10.1007/s11356-021-14939-7

Şimşir, Ö. (2024). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının mikroplastik kirliliği farkındalık ve çevre sorunlarına yönelik davranış düzeylerinin belirlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Amasya.

Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 649-669.

Tecimer-Altınel, Z., & Hamalosmanoğlu, M. (2025). Öğretmen adaylarının mikroplastik kirliliği farkındalıklarının belirlenmesi. *Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi*, 7(1), 88-105.

UNEP, (2016). Marine plastic debris and microplastics - global lessons and research to ınspire and guide policy change.

Uzun, S. U., & Orhan, O. (2025). Bridging the knowledge gap-microplastics in focus: Assessing microplastic pollution awareness among medical students, *International Journal of Environmental Health Research*, 35(8), 1989-1999. https://doi.org/10.1080/09603123.2024.2418876

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zalasiewicz, J., Waters, C. N., Ivar do Sul, J., Corcoran, P. L., Barnosky, A. D., Cearreta, A., Edgeworth, M., Galuszka, A., Jeandel, C., Leinfelder, R., McNeill, J. R., Steffen, W., Summerhayes, C., Wagreich, M., Williams, M., Wolfe, A. P., & Yonan, Y. (2016). The geological cycle of plastics and their use as a stratigraphic indicator of the Anthropocene. *Anthropocene*, 13, 4-17. https://doi.org/10.1016/j.ancene.2016.01.002

OSTEOPOROZDA FİZYOTERAPİ TEMELLİ YAKLAŞIMLAR VE KORUYUCU REHABİLİTASYON

Hayriye Sena UZUN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Veterinerlik Biyokimyası Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0001-3218-089X

Prof. Dr. Dilek ÇELİKLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9945-7195

ÖZET

Osteoporoz; kemik mineral yoğunluğunda (KMY) progresif azalma ve kemik dokusunun mikro-mimarisinin bozulmasıyla karakterize, minimal travmalarla dahi frajil kırıklar riskini artıran sistemik bir iskelet sistemi patolojisidir. Bu araştırma, osteoporozun karmaşık patofizyolojik mekanizmalarını çözümleyerek, multidisipliner yönetim sürecinde fizyoterapist müdahalesinin klinik önemini ve kanıta dayalı rehabilitasyonun kemik sağlığı üzerindeki belirleyici rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Klinik seyri çoğunlukla asemptomatik progresyon gösteren bu hastalık, hücresel düzeyde kemik rezorpsiyonunun kemik yapımının aleyhine dönmesiyle sonuçlanır. Özellikle postmenopozal dönemde östrojenin kemik üzerindeki koruyucu etkisinin kaybı, osteoklastik aktiviteyi artırarak kemik kaybını hızlandırmaktadır. Biyokimyasal boyutta; kemik döngü hızındaki artışı yansıtan serum belirteçleri, Vitamin D_3 yetersizliği ve kalsiyum-fosfor homeostazındaki bozulmalar tanısal değerlendirmeyi destekleyici veriler sunmaktadır. Hastalığın objektif değerlendirilmesinde Dual-Enerji X-Ray Absorpsiyometri (DEXA) yöntemi, KMY'nin nicel tespiti ve kırık risk analizi için altın standart kabul edilen temel yöntemdir.

Süreç yönetiminde farmakolojik tedavilere ek olarak kalsiyum, Vitamin D_3 ve Vitamin K_2 kombinasyonunun kemik matris homeostazındaki sinerjik etkisi büyüktür. Ancak kemik direncinin restorasyonu ve düşme riskinin minimalize edilmesi için egzersiz, sadece destekleyici bir unsur değil, tedavinin temel ve zorunlu bir bileşenidir. Fizyoterapist gözetiminde planlanan denge, koordinasyon ve progresif dirençli egzersizler; kemik yoğunluğunu mekanotransdüksiyon yoluyla desteklerken, hastanın fonksiyonel bağımsızlığını ve yaşam kalitesini maksimize etmektedir.

Sonuç olarak; osteoporoz yönetiminde multidisipliner bir anlayışla gerçekleştirilen erken tanı ve optimal nutrisyonel destek, fizyoterapist tarafından kişiye özel yapılandırılmış fizik tedavi programları ile tamamlanmalıdır. Koruyucu rehabilitasyon yaklaşımları, osteoporozlu bireylerde iskeletsel bütünlüğü korumanın ötesine geçerek; postüral stabiliteyi geliştirmeyi, düşme korkusunu azaltmayı ve kas kuvvetini optimize ederek eklem yüklenmelerini dengelemeyi hedefleyen hayati bir unsurdur. Bu bağlamda fizyoterapi; sadece kemik kütlesini artırmaya yönelik bir girişim değil, ikincil komplikasyonları önleyerek mortalite ve morbidite oranlarını düşüren, aktif yaşlanma sürecinde hareket özgürlüğünü sürdüren bir tedavi stratejisidir. Dolayısıyla kapsamlı bir rehabilitasyon süreci, osteoporoz yönetiminde bir seçenek değil; bireyin yaşam kalitesini korumak için tedavinin ayrılmaz ve zorunlu bir parçası olarak kabul edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Osteoporoz, Kemik Mineral Dansitometrisi (DEXA), Postmenopozal Kemik Kaybı, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon.

PHYSIOTHERAPY-BASED APPROACHES AND PREVENTIVE REHABILITATION IN OSTEOPOROSIS

ABSTRACT

Osteoporosis is a systemic skeletal pathology characterized by a progressive decrease in bone mineral density (BMD) and the deterioration of bone tissue micro-architecture, which increases the risk of fragility fractures even with minimal trauma. This research aims to analyze the complex pathophysiological mechanisms of osteoporosis, highlighting the clinical significance of physiotherapist intervention within a multidisciplinary management process and the decisive role of evidence-based rehabilitation on bone health.

The clinical course often progresses asymptomatically, resulting from bone resorption prevailing over bone formation at the cellular level. Particularly in the postmenopausal period, the loss of estrogen's protective effect on bone accelerates bone loss by increasing osteoclastic activity. At the biochemical level, serum markers reflecting increased bone turnover, Vitamin D3 deficiency, and disruptions in calcium-phosphorus homeostasis provide supportive data for diagnostic evaluation. In the objective assessment of the disease, Dual-Energy X-Ray Absorptiometry (DEXA) is recognized as the standard for the quantitative determination of BMD and fracture risk analysis.

In the management process, in addition to pharmacological treatments, the synergistic effect of Calcium, Vitamin D_3, and Vitamin K_2 combinations on bone matrix homeostasis is substantial. However, exercise is not merely a supportive element but a fundamental and mandatory component of treatment for restoring bone resistance and minimizing fall risk. Balance, coordination, and progressive resistance exercises planned under physiotherapist supervision support bone density through mechanotransduction while maximizing the patient’s functional independence and quality of life.

In conclusion, early diagnosis and optimal nutritional support conducted with a multidisciplinary approach in osteoporosis management should be complemented by individualized physical therapy programs designed by physiotherapists. Preventive rehabilitation approaches go beyond maintaining skeletal integrity; they are vital elements aimed at improving postural stability, reducing the fear of falling, and balancing joint loading by optimizing muscle strength. In this context, physiotherapy is not just an intervention to increase bone mass, but a treatment strategy that reduces mortality and morbidity rates by preventing secondary complications and sustaining freedom of movement in the active aging process. Therefore, a comprehensive rehabilitation process should be considered not an option in osteoporosis management, but an integral and mandatory part of treatment to preserve the individual's quality of life.

Keywords: Osteoporosis, Dual-Energy X-Ray Absorptiometry (DEXA), Postmenopausal Bone Loss, Physiotherapy and Rehabilitation

GİRİŞ

Osteoporoz

Kemik dokusu; vücut mekaniğinin sürdürülmesi, yumuşak dokuların korunması, mineral dengesinin regülasyonu ve kemik iliği için korunaklı bir mikro çevre sağlanması gibi kritik biyolojik rolleri üstlenmektedir (Datta vd., 2008; Robling vd., 2006). Dünya genelinde kritik bir halk sağlığı problemi oluşturan osteoporoz, kemik mineral yoğunluğundaki azalma ve kemik dokusunun mikromimari yapısındaki bozulmalarla karakterize edilen sistemik bir metabolik hastalıktır. İskelet sistemindeki bu dejenerasyon, kemiklerin direncini zayıflatarak kırılma riskini önemli ölçüde artırmaktadır.

Epidemiyolojik açıdan incelendiğinde, özellikle menopoz sonrası dönemdeki kadınlar, erkek popülasyonuna kıyasla bu patolojiye çok daha yüksek bir oranda maruz kalmaktadır (Eastell vd., 2016). Osteoporoz, menopoz sonrası kadınların %30'unu ve dünya nüfusunun %10'unu etkilemektedir (Bijelic vd., 2017). ABD'deki epidemiyolojik veriler, 50 yaş ve üzeri nüfusta yaklaşık 10,2 milyon kişinin osteoporoz ile mücadele ettiğini öngörmektedir. 2030 yılına kadar bu rakamın %30'u aşan bir artış göstermesi beklense de uzmanlar, mevcut tanı yetersizlikleri sebebiyle gerçek vaka sayısının bu tahminlerin çok üzerinde olduğunu vurgulamaktadır (Yu vd., 2022). Osteoporotik hastalarda kalça ve vertebra kompresyon fraktürleri çok sık görülür. Vakaların %40'tan fazlasında kalça hasarları gözlemlenirken, vertebral kompresyon fraktürlerine yönelik uygulanan operatif müdahaleleri takiben gelişen ikincil kırık insidansı %20 düzeylerine ulaşabilmektedir (Ju & Liu, 2023; Yang vd., 2023).

Osteoporozda Biyokimyasal Değişiklikler ve Kemik Metabolizması

Östrojen, kemik metabolizmasının kadınlarda ve erkeklerdeki başlıca düzenleyici hormonudur. Osteositler yoluyla östrojen, kemik yeniden yapılandırılmasını aktivasyonunu arttırır ve osteoklastlara doğrudan baskı uygular (Oursler vd., 1991). İskelet sistemi dengesi, osteoblastik kemik oluşumu ve osteoklastik kemik rezorpsiyonunun koordineli bir şekilde çalıştığı dinamik kemik remodeling süreciyle korunmaktadır (Deosthale vd., 2023). Kemik dokusunun fizyolojik döngüsü, osteoblastlar ile osteoklastlar arasındaki dengeli bir etkileşim sayesinde yapısal bozulmalara yol açmadan devam eder. Ancak ilerleyen yaşla birlikte görülen hormonal değişimler; özellikle postmenopozal östrojen kaybı, kronik hiperglisemi ve adipoz dokudaki artış gibi metabolik faktörlerle birleştiğinde bu stabiliteyi zedeler. Sonuçta kemik yıkımı, kemik oluşumunun önüne geçerek iskelet kütlesinin kademeli olarak kaybına ve klinik osteoporoza sebep olur (Zhang vd., 2023).

Vitaminler; kemik onarım mekanizmasını ve iskelet bütünlüğünün korunmasında düzenleyici olarak görev alırlar (Rizzi vd., 2024) Doğrudan enerji kaynağı veya doku bileşeni olarak işlev görmeyen vitaminler, metabolik dengenin korunmasına yardımcı olurlar. Bu düzenleyici etkilerini, biyokimyasal reaksiyonlarda enzimlerin kofaktörü olarak görev alarak gerçekleştirirler (Prieto-de Lima vd., 2024). D vitamini, kemik dokusunun kalsifikasyon sürecini; plazmadaki kalsiyum ve fosfor konsantrasyonlarını regüle ederek ve bu minerallerin kemik matriksinde tuz formunda depolanmasını destekler ve hızlandırır (Beckett, 2020). İskelet metabolizmasıyla doğrudan bağlantılı olan D vitamini, temel işlevi olan yeni kemik dokusu oluşumu için elzem; kalsiyum ve fosforun homeostatik emilimini kontrol ederek yerine getirmektir (Ryan vd., 2022). Osteoblastlarda bulunan D vitamini reseptörlerinin indüklenmesi yoluyla, bu vitaminin kemik yıkımından sorumlu olan osteoklastik aktiviteyi inhibe edici etkiye sahiptir (Nakamichi vd., 2023). D vitamini, trabeküler mikromimarinin restorasyonunu desteklemenin yanı sıra nöromüsküler fonksiyonları da optimize ederek çift yönlü bir terapötik fayda sağlar; bu durum, osteoporotik bireylerde hem iskelet dayanıklılığını hem de genel fiziksel kapasitenin artışıyla sonuçlanır (Haeri vd., 2023).

Genellikle osteoporozda serum Kalsiyum ve Fosfor seviyeleri normal sınırlardadır. Ancak, bu değerlerin normal olması kemiğin sağlıklı olduğu anlamına gelmez; çünkü vücut serum seviyesini korumak için kemikten kalsiyum çeker. Kalsiyum seviyesi düştüğünde Paratiroid Hormon (PTH) yükselir. Sürekli yüksek PTH, osteoklastları uyararak kemik yıkımını (rezorpsiyonu) hızlandırır.

Kemik dengesinin korunmasında çoğunlukla göz ardı edilen K vitamini, iskelet sisteminin stabilizesi için elzemdir (He vd., 2020). K vitaminine bağlı düzenleyici enzimlerde saptanan genetik varyasyonlar, osteoporotik risk gruplarının tanımlanmasında ve klinik öngörülerin oluşturulmasında temel genetik indikatörler arasında yer alır (Piscaer vd., 2023).

K vitamini yetersizliği kemik yıkımını hızlandırırken (Urano vd., 2015); bu vitaminin yeterli alımı iskelet direncini artırarak osteoporoz ve kırık riskini minimize eder (Lee vd., 2023). K_2 vitamini, iskelet dengesinin korunmasında osteoblastik aktiviteyi uyaran, osteoklastların olgunlaşma süreçlerini inhibe eden çift yönlü bir düzenleyici etkiler gösterir (Wang vd., 2023). K vitamininin, D vitamini ve kalsiyum ile sinerjik bir protokol dahilinde uygulanması, osteoporozun önleyici ve tedavi edici yönetiminde tekil yaklaşımlara kıyasla çok daha verimli bir destekleyici rejim sunabilir (AlHajri vd., 2021; Capozzi vd., 2020).
Menopozda yumurtalık fonksiyonunun azalması, östrojen üretiminin azalmasına ve buna benzer olarak Follikül Uyarıcı Hormon (FSH), düzeylerinde artışa neden olur. Östrojen yoksunluğu ve artan FSH üretiminin birleşik etkileri, kemik erimesinin belirgin bir şekilde uyarılmasına ve menopoz sonrası osteoporozun başlangıcında merkezi olan hızlı bir kemik kaybı dönemine neden olur (Riggs vd., 2002). Genellikle osteoporozda serum Kalsiyum ve Fosfor seviyeleri normal sınırlardadır. Ancak, bu değerlerin normal olması kemiğin sağlıklı olduğu anlamına gelmez; çünkü vücut serum seviyesini korumak için kemikten kalsiyum çeker. Kalsiyum seviyesi düştüğünde PTH yükselir. Sürekli yüksek PTH, osteoklastları uyararak kemik yıkımını hızlandırır.

Kemik Mineral Yoğunluğunun Değerlendirilmesinde DEXA Yöntemi

Osteoporoz tanısında frajilite kırıklarının oluşumu evrensel bir kriter olarak kabul edilse de çift enerjili X-ışını absorbsiyometrisi (DEXA) aracılığıyla kemik mineral yoğunluğunun (KMY) değerlendirilmesi, henüz bir fraktür gelişmeden önce patolojinin kesin teşhisine imkân tanımaktadır (Curry vd., 2018). T-skoru, bir hastanın KMY'nun cinsiyet ve etnik kökenle eşleşen genç, sağlıklı bir referans popülasyonuna kıyasla standart sapmasıdır. -2.5 ve -1 değerleri arasında kalan bir T-skoru, osteopeni olarak tanımlanırken, -2.5'e eşit veya daha az olan bir T-skoru osteoporoz olarak tanımlanır. Başlangıçta, bu tanımın postmenopozal kadınlarda kullanılması amaçlanmıştır. Daha sonra, menopoz öncesi ve sonrası kadınlarda KMY sınıflandırmak için bu tanımını değiştirilerek kullanılmıştır. Z-skoru yaşa göre normalize edilmiş bir sapma değerini yansıtırken, T-skoru bireyin kemik sağlığını ideal genç erişkin standartlarıyla kıyaslamaktadır (Link, 2012). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Kemik Mineral Yoğunluğu'na dayalı osteoporoz tanımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. KMY ile Osteoporozun Tanımlanması (Cosman vd., 2014)

Sınıflandırma	**KMY**	**T skoru**
Normal	Genç- yetişkin referans popülasyonu için ortalama seviyenin 1 SD' si dahilinde	-1.0 ve üzeri T skoru
Düşük kemik kütlesi (osteopeni)	Genç- yetişkin referans popülasyonu için ortalama seviyenin 1.0 ile 2.5 SD altında	-1.0 ile -2.5 arasında T skoru
Osteoporoz	Genç- yetişkin referans popülasyonu için ortalama seviyenin 2.5 SD veya daha fazlası	-2.5 veya altında T skoru
Şiddetli veya yerleşik osteoporoz	Kırık olan genç- yetişkin referans popülasyonu için ortalama seviyenin 2.5 SD veya daha fazlası	Bir veya daha fazla kırıkta -2.5 veya altında T skoru

Klinik osteoporoz tanısında; metabolik değişimlere en hızlı yanıtı veren, trabeküler kemik dokusundan zengin L1-L4 lomber omurga bölgesi analiz edilir. Kalça değerlendirmelerinde ise femur boynu bölgesinden elde edilen en düşük yoğunluk değeri temel alınmaktadır.

Omurga veya kalça bölgelerinin ölçülemediği (protez, ciddi kireçlenme vb.) veya hiperparatiroidizm gibi özel durumlarda alternatif referans bölgesi olarak ön kol (radius) kullanılır.

Osteoporoz Tedavisinde Bütüncül Yaklaşım: Biyokimyasal ve Fizyoterapi Müdahaleleri

En yaygın osteoporoz komplikasyonlarından birisi kemik kırığıdır. Miyokard enfarktüsü, meme kanseri ve prostat kanseri gibi hastalıkların teşhisinden daha fazla osteoporotik kırık tanısı konmaktadır. Bu sayı yaklaşık yılda 2 milyon kadardır (LeBoff vd., 2022). Kırıklar genelde asemptomatik olarak ilerler ama; kişinin günlük yaşam aktivitelerinde kısıtlılık, ağrı, boy uzunluğunda azalma, yaşam kalitesinin azalması hatta ölüm ile sonuçlanabilen semptomlara yol açabilir (Rizkallah vd., 2020). Osteoporoz kaynaklı ilk kırığın yaşanması, takip eden ilk beş yıl içinde vakaların %31'inde (ilk yıl %10, ilk iki yıl %18 oranında) yeni kırıkların oluşmasına zemin hazırlarken; diğer yandan ilk yıl %20 olarak öngörülen mortalite oranını izleyen beş yıllık periyotta 3 ila 4 katına kadar yükseltmektedir (Balasubramanian vd., 2019; Yu vd., 2022). Osteoporoz tedavisi, kemik yoğunluğunu arttırarak kırıkları önlemek, iskelet deformitesine bağlı semptom ve ağrıları azaltmak, fiziksel kapasiteyi yukarıya taşımak, yeni kırık oluşumunu, morbidite ve mortaliteyi en aza indirmeyi amaçlar. Osteoporoz, multidisipliner gerçekleştirilir. Optimal nutrisyonel destek, erken tanı ve fizik tedavi programları ile tamamlanmalıdır.

D vitamini, kemik yapının mineralizasyonundan görevli olan kalsiyumun dengelenmesinde görev alır. Sindirim sistemi içindeki kalsiyum tuzlarının vücut tarafından kullanılabilirliğini artıran ve kalsiyum bağlayıcı proteinlerin sentezini arttırarak, kalsiyumun bağırsaklardan emilimini etkin hale getirir. (Kirby vd., 2013). Post menopozal dönemde osteoporozun tanı ve tedavi sürecinde K_1 vitamininden yardım alınır (Jaghsi vd., 2018). K_2 vitaminin kan dolaşımındaki yüksek miktarı, menopozlu bireylerin KMY ile doğru orantılı olduğu saptanmıştır (Moore vd., 2020). Kalsiyum, D ve K_2 vitaminlerinden zengin bir beslenme osteoporozun nutrisyonel kısmını büyük ölçüde tamamlamaktadır. Takviye olarak alınması osteokalsin sentezini arttırmakta yardımcı olmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan tedavi protokolünde denge egzersizlerine yer verilmeli, vücudun ağırlık merkezini destek yüzeyi üzerinde stabilize etme yeteneğini geliştiren, postüral kontrolü ve duyu girdisini arttıran hareketler önerilmelidir. İskelet deformiteleri ve postür bozukluklarının tedavisi, yalnızca estetik bir düzeltme değil, vücudun biyomekaniğini korumayı amaçlar. Bu biyomekaniği verimli kullanmak için spesifik kas gruplarına uygun egzersiz reçeteleri uygulanmalıdır. Osteoporozda fleksör kas gruplarında meydana gelen kas kısalıkları vücudu öne doğru büker. Bu deformiteyi önlemek ve kas dengesini yeniden oluşturmak için kısalan gruplara yönelik germe egzersizleri önerilmelidir. Fizik tedavi ve rehabilitasyon programları kişiye özel planlanmalıdır. Düşme riski değerlendirilmeli, iskelet deformiteleri belirlenmeli, bireyin mobilitesi tedavi protokolünde birincil öneme sahip olmalıdır. Düşme riskini minimize etmek amacıyla bireylerin ev ortamı titizlikle değerlendirilmelidir. Bu kapsamda; riskli eşyaların yerinin değiştirilmesi, basamak ölçülerinin standartlara uygun hale getirilmesi ve kullanılan yükseltilerin dayanıklılığının kontrol edilmesi gibi çevresel düzenlemelerin yapılması önerilir.

Fizyoterapi süreçlerinde rehber kabul edilen Wolff Yasası, kemik dokusunun üzerine binen mekanik baskıya uyum sağlama yeteneğine dayanır. Bu yasaya göre, kemik dokusu üzerine uygulanan kontrollü mekanik stres ve progresif yüklenme stratejileri, dokuda adaptif bir yanıt oluşturarak remodelasyon süreçlerini ve yapısal rijideyi optimize eder.

Klinik uygulamalarda, özellikle osteoporotik dejenerasyon riski taşıyan veya fraktür sonrası iyileşme evresindeki hastalarda; terapötik dozda belirlenen direnç egzersizleri, kemik mineral yoğunluğunun restorasyonunu ve fonksiyonel bütünlüğün korunmasını sağlar (Frost, 2001). Bacaklar ve omurga gibi yüklü bölgelerde osteogenezi uyararak, zemin reaksiyon kuvvetleri yoluyla doğrudan kemiklere yük uygularlar. Direnç içeren (dambıl, makineler, direnç bantları), bunlar kemiğe bağlanan kas gruplarına stres oluşturur; Kas kasılması, kuvveti kemiğe aktararak, kemik adaptasyonunu maksimuma çıkaran bir mekanik uyarı sağlar (Benedetti vd., 2018)

Haftada en az iki kez gerçekleştirilen, ana kas gruplarını ve omurga/kalça bölgelerini hedef alan, orta ila yüksek şiddetli egzersiz programları, ölçülebilir osteojenik tepkiler verir ve kemik yoğunluğunun korunmasına veya arttırılmasına yardımcı olur. Güç antrenmanlarının (yüksek yoğunluklu, daha düşük tekrar hareketleri) menopoz sonrası kadınlar için güvenli ve etkili olduğu kanıtlanmıştır (Hong vd., 2018). KMY düşük postmenopozal kadınlar için haftada iki kez yapılması istenilen yüksek yoğunluklu dirençli egzersizlerin etkinliğini, güvenliğini ve kabul edilebilirliğini doğrulanmış ve yüksek yoğunluklu direnç antrenmanının düşük yoğunluklu pilates temelli egzersiz programına göre üstünlüğü gösterilmiştir (Kistler-Fischbacher vd., 2020). Nitekim menopoz sonrası osteoporoz sorunu yaşayan kadınlarda, yüksek ağırlıklarla yapılan antrenmanlar, orta seviyeli egzersizlere kıyasla bel bölgesi (lomber omurga) kemik yoğunluğunu daha fazla artırmaktadır (Kitagawa vd., 2022).

Osteoporoz tedavisinde; dans, yürüyüş, koşu ve ip atlama gibi vücut ağırlığının kullanıldığı hareketler kemiklerin güçlenmesi için güçlü bir etkiye sahiptir. Ancak kemiklerdeki mineral kaybını en etkili şekilde durdurmak ve yoğunluğu artırmak için bu aktiviteleri yüksek ağırlıklı direnç egzersizleriyle desteklemek gerekir; çünkü yüksek yoğunluklu antrenmanlar, KMY üzerindeki arttırıcı etkisi, hafif veya orta seviyeli çalışmalara göre çok daha yüksektir.

KAYNAKLAR

AlHajri, L., Ayoub, A., Ahmed, H., & AlMulla, M. (2021). Effect of vitamin K_2 alone or in combination on various bone turnover markers amongst postmenopausal females. *Journal of Bone Metabolism*, *28*(1), 11–26. https://doi.org/10.11005/jbm.2021.28.1.11

Balasubramanian, A., Zhang, J., Chen, L., Wenkert, D., Daigle, S. G., Grauer, A., & Curtis, J. R. (2019). Risk of subsequent fracture after prior fracture among older women. *Osteoporosis International*, *30*(1), 79–92. https://doi.org/10.1007/s00198-018-4732-1

Beckett, E. (2020). More than bone health: The many roles for vitamin D. *Nutrients*, *12*(8), 2388. https://doi.org/10.3390/nu12082388

Benedetti, M. G., Furlini, G., Zati, A., & Letizia Mauro, G. (2018). The effectiveness of physical exercise on bone density in osteoporotic patients. *BioMed Research International*, *2018*, Article 4840531. https://doi.org/10.1155/2018/4840531

Bijelic, R., Milicevic, S., & Balaban, J. (2017). Risk factors for osteoporosis in postmenopausal women. *Medical Archives*, *71*(1), 25–28. https://doi.org/10.5455/medarh.2017.71.25-28

Capozzi, A., Scambia, G., & Lello, S. (2020). Calcium, vitamin D, vitamin K_2, and magnesium supplementation and skeletal health. *Maturitas*, *140*, 55–63. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2020.05.020

Cosman, F., de Beur, S. J., LeBoff, M. S., Lewiecki, E. M., Tanner, B., Randall, S., Lindsay, R., & National Osteoporosis Foundation. (2014). Clinician's guide to prevention and treatment of osteoporosis. *Osteoporosis International*, *25*(10), 2359–2381. https://doi.org/10.1007/s00198-014-2794-2

Curry, S. J., Krist, A. H., Owens, D. K., et al. (2018). Screening for osteoporosis to prevent fractures: US Preventive Services Task Force recommendation statement. *JAMA*, *319*(24), 2521–2531. https://doi.org/10.1001/jama.2018.7498

Datta, H. K., Ng, W. F., Walker, J. A., Tuck, S. P., & Varanasi, S. S. (2008). The cell biology of bone metabolism. *Journal of Clinical Pathology*, *61*(5), 577–587. https://doi.org/10.1136/jcp.2007.048868

Deosthale, P., Balanta-Melo, J., Creecy, A., Liu, C., Marcial, A., Morales, L., Cridlin, J., Robertson, S., Okpara, C., Sanchez, D. J., et al. (2023). Fragile X Messenger Ribonucleoprotein 1 (FMR1), a novel inhibitor of osteoblast/osteocyte differentiation, regulates bone formation, mass, and strength in young and aged male and female mice. *Bone Research*, *11*(1), 25. https://doi.org/10.1038/s41413-023-00256-x

Eastell, R., O'Neill, T. W., Hofbauer, L. C., Langdahl, B., Reid, I. R., Gold, D. T., et al. (2016). Postmenopausal osteoporosis. *Nature Reviews Disease Primers*, *2*, 16069. https://doi.org/10.1038/nrdp.2016.69

Frost, H. M. (2001). From Wolff's law to the Utah paradigm: Insights about bone physiology and its clinical applications. *The Anatomical Record*, *262*(4), 398–419. https://doi.org/10.1002/ar.1049

Haeri, N. S., Perera, S., & Greenspan, S. L. (2023). The association of vitamin D with bone microarchitecture, muscle strength, and mobility performance in older women in long-term care. *Bone*, *176*, 116867. https://doi.org/10.1016/j.bone.2023.116867

He, J., Xie, H., Yan, C., Sun, Y., Xu, Z., & Zhang, X. (2021). Genetic variation in VKORC1 and risk for osteoporosis. *Archives of Medical Research*, *52*(2), 211–216. https://doi.org/10.1016/j.arcmed.2020.10.008

Hong, A. R., & Kim, S. W. (2018). Effects of resistance exercise on bone health. *Endocrinology and Metabolism*, *33*(4), 435–444. https://doi.org/10.3803/EnM.2018.33.4.435

Jaghsi, S., Hammoud, T., & Haddad, S. (2018). Relation between circulating vitamin K_1 and osteoporosis in the lumbar spine in Syrian post-menopausal women. *The Open Rheumatology Journal*, *12*, 1–9. https://doi.org/10.2174/1874312901812010001

Ju, G., & Liu, X. (2023). A nomogram prediction model for refracture in elderly patients with osteoporotic vertebral compression fractures after percutaneous vertebroplasty. *European Spine Journal*, *32*, 3919–3926. https://doi.org/10.1007/s00586-023-07843-w

Kirby, B. J., Ma, Y., Martin, H. M., Buckle Favaro, K. L., Karaplis, A. C., & Kovacs, C. S. (2013). Upregulation of calcitriol during pregnancy and skeletal recovery after lactation do not require parathyroid hormone. *Journal of Bone and Mineral Research*, *28*(9), 1987–2000. https://doi.org/10.1002/jbmr.1925

Kistler-Fischbacher, M., Yong, J. S., Weeks, B. K., & Beck, B. R. (2020). A comparison of bone-targeted exercise with and without antiresorptive bone medication to reduce indices of fracture risk in postmenopausal women with low bone mass: The MEDEX-OP randomized controlled trial. *Journal of Bone and Mineral Research*, *36*(9), 1680–1693. https://doi.org/10.1002/jbmr.4334

Kitagawa, T., Hiraya, K., Denda, T., & Yamamoto, S. (2022). A comparison of different exercise intensities for improving bone mineral density in postmenopausal women with osteoporosis: A systematic review and meta-analysis. *Bone Reports*, *17*, 101631. https://doi.org/10.1016/j.bonr.2022.101631

LeBoff, M. S., Greenspan, S. L., Insogna, K. L., Lewiecki, E. M., Saag, K. G., Singer, A. J., & Siris, E. S. (2022). The clinician's guide to prevention and treatment of osteoporosis. *Osteoporosis International*, *33*, 2049–2102. https://doi.org/10.1007/s00198-021-05900-y

Lee, A. S., Sung, M. J., Son, S. J., Han, A. R., Hong, S. M., & Lee, S. H. (2023). Effect of menaquinone-4 on receptor activator of nuclear factor κB ligand-induced osteoclast differentiation and ovariectomy-induced bone loss. *Journal of Medicinal Food*, *26*(2), 128–134. https://doi.org/10.1089/jmf.2022.K.0078

Link, T. M. (2012). Osteoporosis imaging: State of the art and advanced imaging. *Radiology*, *263*(1), 3–17. https://doi.org/10.1148/radiol.12110462

Moore, A. E., Kim, E., Dulnoan, D., Dolan, A. L., Voong, K., Ahmad, I., Gorska, R., Harrington, D. J., & Hampson, G. (2020). Serum vitamin K_1 (phylloquinone) is associated with fracture risk and hip strength in post-menopausal osteoporosis: A cross-sectional study. *Bone*, *141*, 115630. https://doi.org/10.1016/j.bone.2020.115630

Nakamichi, Y., Liu, Z., Mori, T., He, Z., Yasuda, H., Takahashi, N., & Udagawa, N. (2023). The vitamin D receptor in osteoblastic cells but not secreted parathyroid hormone is crucial for soft tissue calcification induced by the proresorptive activity of 1,25(OH)2D3. *The Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*, *232*, 106351. https://doi.org/10.1016/j.jsbmb.2023.106351

Oursler, M. J., Osdoby, P., Pyfferoen, J., Riggs, B. L., & Spelsberg, T. C. (1991). Avian osteoclasts as estrogen target cells. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *88*(15), 6613–6617. https://doi.org/10.1073/pnas.88.15.6613

Piscaer, I., Janssen, R., Franssen, F. M. E., Schurgers, L. J., & Wouters, E. F. M. (2023). The pleiotropic role of vitamin K in multimorbidity of chronic obstructive pulmonary disease. *Journal of Clinical Medicine*, *12*(4), 1261. https://doi.org/10.3390/jcm12041261

Prieto-de Lima, T. S., Rojas-Jimenez, K., & Vaglio, C. (2024). Strategy for optimizing vitamin B12 production in Pseudomonas putida KT2440 using metabolic modeling. *Metabolites*, *14*(11), 636. https://doi.org/10.3390/metabo14110636

Riggs, B. L., Khosla, S., & Melton, L. J., III. (2002). Sex steroids and the construction and conservation of the adult skeleton. *Endocrine Reviews*, *23*(3), 279–302. https://doi.org/10.1210/edrv.23.3.0465

Rizkallah, M., Bachour, F., el Khoury, M., Sebaaly, A., Finianos, B., el Hage, R., & Maalouf, G. (2020). Comparison of morbidity and mortality of hip and vertebral fragility fractures: Which one has the highest burden? *Osteoporosis and Sarcopenia*, *6*(3), 146–150. https://doi.org/10.1016/j.afos.2020.07.002

Rizzi, F., Panniello, A., Comparelli, R., Arduino, I., Fanizza, E., Iacobazzi, R. M., Perrone, M. G., Striccoli, M., Curri, M. L., Scilimati, A., et al. (2024). Luminescent alendronic acid-conjugated micellar nanostructures for potential application in the bone-targeted delivery of cholecalciferol. *Molecules*, *29*(10), 2367. https://doi.org/10.3390/molecules29102367

Robling, A. G., Castillo, A. B., & Turner, C. H. (2006). Biomechanical and molecular regulation of bone remodeling. *Annual Review of Biomedical Engineering*, *8*, 455–498. https://doi.org/10.1146/annurev.bioeng.8.061505.095721

Ryan, B. A., McGregor, N. E., Kirby, B. J., Al-Tilissi, A., Poulton, I. J., Sims, N. A., & Kovacs, C. S. (2022). Calcitriol-dependent and -independent regulation of intestinal calcium absorption, osteoblast function, and skeletal mineralization during lactation and recovery in mice. *Journal of Bone and Mineral Research*, *37*(12), 2483–2497. https://doi.org/10.1002/jbmr.4712

Urano, A., Hotta, M., Ohwada, R., & Araki, M. (2015). Vitamin K deficiency evaluated by serum levels of undercarboxylated osteocalcin in patients with anorexia nervosa with bone loss. *Clinical Nutrition*, *34*(3), 443–448. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2014.04.016

Wang, J., Shao, L., Wu, X., Liu, C., Ni, S., Dai, T., Liu, H., & Zhao, H. (2023). Electrospun sandwich mesh structures loaded with naringenin and vitamin K_2 polycaprolactone/gelatin nanofibers synergistically promote bone regeneration. *Materials Today Bio*, *23*, 100794. https://doi.org/10.1016/j.mtbio.2023.100794

Yang, Z., Xing, D., Dong, Z., Wei, J., Zhang, L., Gao, S., & Li, W. (2023). Epidemiological investigation of 387 individuals over 65 years old with osteoporotic fractures. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, *29*(6), 207–211.

Yu, J. S., Krishna, N. G., Fox, M. G., Blankenbaker, D. G., Frick, M. A., Jawetz, S. T., Li, G., Reitman, C., Said, N., Stensby, J. D., et al. (2022). ACR Appropriateness Criteria® Osteoporosis and Bone Mineral Density: 2022 Update. *Journal of the American College of Radiology*, *19*(11), S417–S432. https://doi.org/10.1016/j.jacr.2022.09.007

Zhang, C., Li, H., Li, J., Hu, J., Yang, K., & Tao, L. (2023). Oxidative stress: A common pathological state in a high-risk population for osteoporosis. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, *163*, 114834. https://doi.org/10.1016/j.biopha.2023.114834

ÖĞRETİM SÜREÇLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Ayça AYVAZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0000-2509-2288

Prof. Dr. Dilek ÇELİKLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9945-7195

ÖZET
Yapay zekâ, çağdaş teknolojik ilerlemelerin odak noktasında yer almakta olup, makinelerin insan benzeri düşünme, öğrenme ve karar alma yetenekleri kazanmasını ifade eden bir alanı temsil etmektedir. Yapay zekâ, günümüzde insan zekâsını yalnızca taklit eden bir yapı olmanın ötesine geçerek, beyin işleyişini anlamaya yönelik teknik ve kuramsal boyutları olan disiplinlerarası bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda yapay zekâ, eğitimde destekleyici bir araç olmanın ötesine geçerek öğretim süreçlerinin tasarlanmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Öğretim süreçlerinde yapay zekâ; öğrenme deneyimlerini bireysel ihtiyaçlara göre uyarlama, hızlı ve sürekli geri bildirim sunma ve öğrenci etkileşimini güçlendirme gibi özellikleriyle dikkat çekmektedir. Geleneksel öğretim yaklaşımlarından farklı olarak yapay zekâ temelli sistemler, öğrencilerin katılım düzeyleri ve akademik performans verilerini dikkate alarak ders içeriklerini dinamik biçimde düzenleyebilmekte; bu sayede öğrenme süreci daha esnek, uyarlanabilir ve kişiselleştirilmiş bir yapıya kavuşmaktadır. Bu araştırma, farklı branş ve kademelerde görev yapan öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâ araçlarını kullanım durumlarını belirlemek amacıyla 127 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmış olup veriler 14 sorudan oluşan bir form aracılığıyla toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun ders süreçlerinde yapay zekâ araçlarını aktif olarak kullandığını göstermektedir. Yapay zekâ en sık ders planlama, öğretim materyali hazırlama ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde tercih edilmektedir. Katılımcılar, yapay zekâ araçlarının ders planlama ve materyal hazırlama süreçlerini daha verimli hâle getirdiğini ve öğrencilerin derse yönelik motivasyonunu genel olarak olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin önemli bir kısmı, yapay zekâ kullanımının iş yükünü azalttığını ifade etmiştir. Araştırmada öne çıkan risk algıları arasında yanlış veya hatalı bilgi üretimi, akademik dürüstlüğün zedelenmesi, öğretmenin rehberlik rolünün azalması, etik kullanım konusundaki bilgi eksikliği ve öğrenci verilerinin gizliliği yer almaktadır. Bununla birlikte teknik altyapı sorunları, ücretsiz sürümlerin kısıtlılığı ve kullanım deneyimi eksikliği, ders süreçlerinde karşılaşılan başlıca sorunlar olarak belirlenmiştir. Öte yandan katılımcıların büyük çoğunluğu, öğretmenlere yönelik yapay zekâ okuryazarlığı temelli hizmet içi eğitimlerin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu sonuçlar, yapay zekânın eğitimde etkili ve güvenli biçimde kullanılabilmesi için öğretmen destekli ve etik temelli bir entegrasyon sürecine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma, yapay zekâ araçlarının derslerde daha etkin ve güvenli kullanımı için öğretmenlere yönelik uygulamalı eğitimlerin artırılmasını ve etik kullanım rehberlerinin oluşturulmasını önermektedir.
Anahtar kelimeler: Öğretmen, Öğretim Süreçleri, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Destekli Öğretim.

INVESTIGATION OF TEACHERS' OPINIONS ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TEACHING PROCESSES

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) is at the center of contemporary technological advancements and represents a field that enables machines to acquire human-like thinking, learning, and decision-making abilities. Today, AI goes beyond merely imitating human intelligence and is considered an interdisciplinary scientific field with technical and theoretical dimensions aimed at understanding brain functioning. Within this theoretical framework, artificial intelligence has moved beyond being a supportive tool in education and has assumed a decisive role in the design of teaching processes. In teaching processes, artificial intelligence stands out with its features such as adapting learning experiences to individual needs, providing rapid and continuous feedback, and enhancing student engagement. Unlike traditional teaching approaches, AI-based systems can dynamically organize course content by considering students' participation levels and academic performance data, thereby enabling the learning process to become more flexible, adaptive, and personalized.

This study was conducted with the participation of 127 teachers from different subject areas and educational levels, aiming to determine teachers' opinions regarding the use of artificial intelligence tools in teaching processes. The study employed a descriptive survey model, one of the quantitative research methods, and the data were collected and analyzed through a form consisting of 14 questions. The results indicate that the majority of teachers actively use artificial intelligence tools in their teaching processes. Artificial intelligence is most frequently used in lesson planning, preparation of instructional materials, and assessment and evaluation processes. Participants stated that AI tools make lesson planning and material preparation more efficient and generally have a positive effect on students' motivation toward lessons. In addition, a significant proportion of teachers reported that the use of artificial intelligence reduces their workload. The main perceived risks identified in the study include the production of incorrect or misleading information, potential damage to academic integrity, a decrease in the teacher's guiding role, lack of knowledge regarding ethical use, and concerns about student data privacy. Furthermore, technical infrastructure problems, limitations of free versions, and lack of user experience were identified as the main challenges encountered in teaching processes. On the other hand, the vast majority of participants emphasized the necessity of in-service training for teachers based on artificial intelligence literacy. These findings reveal that a teacher-supported and ethics-based integration process is required for the effective and safe use of artificial intelligence in education. The study recommends increasing practice-oriented training for teachers and developing ethical use guidelines to ensure more effective and secure use of artificial intelligence tools in teaching processes.

Keywords: Teacher, Teaching Processes, Artificial Intelligence, AI-Assisted Instruction.

1.GİRİŞ

Yapay zekâ (YZ), bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve farklı disiplinleri bir araya getiren yenilikçi bir çalışma alanı hâline gelmiştir. Bu çerçevede yapay zekâ; belirli görevleri gerçekleştirebilmek amacıyla insan zekâsına özgü süreçleri modelleyen, elde ettiği veriler üzerinden öğrenerek performansını geliştirebilen sistemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Metin & Durmuş, 2025). Bir başka ifadeyle verilerden öğrenebilme, akıl yürütme, problem çözme ve çevresiyle etkileşim kurabilme gibi insan zekâsına özgü bilişsel süreçleri taklit etmeyi amaçlayan çeşitli bilgisayar sistemleri ve algoritmalar bütünüdür (Sontay et al., 2024).

Teknolojik gelişmeler günümüzde eğitim alanında köklü değişimlere yol açmakta, özellikle yapay zekâ uygulamaları öğretim süreçlerinde giderek daha fazla yer edinmektedir. Bu doğrultuda yapay zekâ uygulamaları, öğrencilerin eleştirel düşünme ve dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir potansiyel sunmaktadır (Holmes et al., 2019; Ünal & Çakır, 2025). Yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, öğretim süreçlerinin temel taşı öğretmenin geleneksel bilgi aktarıcı rolünden ziyade öğrenme sürecini yönlendiren ve kolaylaştıran bir rehber konumuna evrilmesini beraberinde getirmektedir. Eğitimde yapay zekâ kullanımı, geleneksel yöntemleri dönüştürerek öğretmenlere geniş bir hareket alanı sağlar. Özellikle öğrenme süreçlerinin kişiselleştirilmesi ve etkin yönetimi noktasında, yapay zekâ vazgeçilmez bir yardımcı rolü üstlenir (Seyrek vd., 2024). Bununla birlikte, yapay zekânın eğitimde etkili biçimde kullanılabilmesi; mesleki gelişim süreçlerinde etik kullanım ilkelerine öncelik verilmesini ve verimli öğretim stratejilerinin benimsenmesini gerektirmektedir. Yapay zekâ araçları, öğretmenlere sınıf içi uygulamalarda ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirmede önemli fırsatlar sunmaktadır. Farklı ders alanlarında kullanılabilen bu teknolojiler, öğretim yöntemlerinin zenginleştirilmesine ve öğrenme süreçlerinin daha etkili hâle getirilmesine katkı sağlayabilecek potansiyele sahiptir (Sevil & Saralar-Aras, 2024). Teknolojideki hızlı ilerlemeler doğrultusunda eğitim sistemleri de öğretim süreçlerini daha verimli ve etkileşimli hâle getirmek amacıyla yapay zekâ çözümlerinden yararlanmaya yönelmektedir (Dimitriadou & Lanitis, 2023). Bu bağlamda yapay zekâ entegrasyonu, eğitim ortamlarında daha kişiselleştirilmiş, esnek ve etkileşim temelli öğrenme deneyimlerinin önünü açmaktadır.

Yapay zekâ destekli uygulamalar, öğrencilerin bireysel özelliklerine uygun içerik sunmaktan öğretmenlerin ölçme, değerlendirme ve öğrenme sürecini izleme faaliyetlerini daha sistematik yürütmelerine kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Oruç, Yeşilyurt & Kurt, 2024). Bu durum, öğrencilerin kendi öğrenme hızları ve gereksinimleri doğrultusunda desteklenmesini mümkün kılarken, öğretmenlerin zaman yönetimini daha etkili yaparak rehberlik rollerine odaklanmalarına katkı sağlamaktadır. Öte yandan, yapay zekâ algoritmaları öğretmenlere öğrencilerin öğrenme modelleri hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlayarak, her bir öğrencinin veriye dayalı kanıtlarla sürdürülen öğrenme deneyiminin kalitesini artırmalarına olanak tanır. Bu, eğitmenlerin her öğrencinin yeteneklerini ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamasının yanı sıra sınıf içinde ve dışında öğrenme modellerini belirlemesinin yolunu açar (Yao & Yang, 2020; Seyrek vd., 2024). Yapay zekâ uygulamalarının öğretim süreçlerine dâhil edilmesi, küresel eğitim sistemlerinin sürekli bir gelişim içerisinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) 2023 vizyonu çerçevesinde ülkemizde de bu teknolojilerin eğitsel kazanımları optimize etmek üzere kullanılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, yapay zekânın sunduğu avantajları ve pratik uygulama yöntemlerini detaylandıran literatür verileri, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini güncel tutmaları ve teknolojik dönüşüme uyum sağlamaları açısından temel bir gerekliliktir (Bayraktar vd., 2023).

Öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını bilinçli ve etkili biçimde kullanabilmeleri, eğitim sürecinin niteliğini yükseltmek ve öğrencilerin farklı öğrenme gereksinimlerine daha uygun çözümler sunmak açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin söz konusu teknolojileri nasıl ve hangi amaçlarla kullanabileceklerinin, eğitim üzerindeki olası etkilerinin ve beraberinde getirdiği etik sorumlulukların incelenmesi, eğitim sisteminin sürdürülebilir ve sağlıklı biçimde gelişimi açısından kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Ateş vd., 2025) Yapay zekâ uygulamalarının öğretim süreçlerinde etkili biçimde kullanılabilmesi ve geliştirilmesi için, bu teknolojileri doğrudan deneyimleyen öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâyı kullanım durumlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde, öğretmenlerin yapay zekâya ilişkin genel tutum ve düşüncelerini ele alan çalışmaların bulunduğu; ancak öğretim sürecinde yapay zekâyı aktif olarak kullanan öğretmenlerin deneyimlerine odaklanan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin öğretim sürecinde yapay zekâ araçları kullanım durumlarını belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâyı kullanım durumlarını belirlemeyi amaçlayan nicel bir çalışma olup, betimsel tarama modeli esas alınarak yürütülmüştür. Tarama araştırmaları deneysel araştırmalardaki gibi herhangi bir değişiklik yapılmadan doğada var olan değişken, durum veya olayların olduğu haliyle betimlenmesidir (Tuncer, 2020). Bu bağlamda, yapılan bu araştırma ile öğretmenlerin öğretim sürecinde yapay zekâ araçlarını kullanım durumları incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî ve özel okullarda görev yapan, farklı kıdem düzeylerine sahip ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinden öğretmenler araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma grubu, 90'ı kadın ve 37'si erkek olmak üzere toplam 127 öğretmenden oluşmaktadır. Veriler, Google Forms aracılığıyla hazırlanan veri toplama formuna gönüllü olarak katılım sağlayan öğretmenlerden elde edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki kıdem dağılımları Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1. Öğretmenlerin Mesleki Kıdem Dağılımları

Grafik incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %50 sinin 16 yıl ve üzeri %7 sinin ise 1-5 yıllık mesleki kıdeme sahip oldukları görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen 14 sorudan oluşan form kullanılarak elde edilmiştir. Formda öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâ araçlarını kullanım amaçları, en sık tercih edilen yapay zekâ araçları, algılanan katkılar, öğrencilerin motivasyonu ve öğrenmesi üzerindeki etkileri, öğretmenin iş yüküne etkisi, yeterlik algısı, olası riskler ve karşılaşılan sorunlar ile hizmet içi eğitim gereksinimine yönelik yapay zekayı kullanım durumları kapalı uçlu sorular ile belirlenmiştir.

Veri toplama aracı hazırlanırken alan yazın incelenmiş, soruların kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla eğitim teknolojileri ve ölçme-değerlendirme alanında uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan alınan geri bildirimler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve forma son şekli verilmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler istatistiksel analiz programı kullanılarak çözümlenmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda frekans (f) değerleri hesaplanarak öğretmenlerin öğretim sürecinde yapay zekâ araçlarını kullanım durumları belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâ kullanım durumları, kullanılan yapay zekâ araçları, kullanım amacı, algılanan katkılar, algılanan riskler, karşılaşılan sorunlar ve eğitim gereksinimi başlıkları altında sunulmuştur. Elde edilen veriler betimsel istatistikler doğrultusunda analiz edilmiş ve bulgular frekans değerleri temel alınarak sistematik biçimde raporlanmıştır.

3.1. Kullanım durumu

Araştırmaya katılan öğretmenlerin "Öğretim süreçlerinizde yapay zekâ araçlarını kullanıyor musunuz?" sorusuna verdikleri cevapların frekans (f) dağılımları Grafik 2'de verilmiştir.

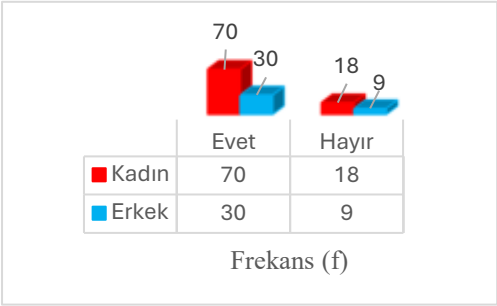

Grafik 2. Yapay Zekâ Kullanım Durumuna Göre Cinsiyet Dağılımı

Grafik incelendiğinde öğretim süreçlerinde araştırmaya katılan 127 öğretmenden 100 öğretmenin yapay zekâ araçlarını kullandıkları görülmektedir. Kullananların 70'i kadın 30'u erkek öğretmenlerden oluşmaktadır.

3.2. Kullanılan yapay zekâ araçları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin "En sık kullandığınız yapay zekâ araçlarını işaretleyiniz. (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)" sorusuna yapay zekâ araçlarını kullanan 100 öğretmenin verdikleri cevapların frekans (f) dağılımları Grafik 3'de verilmiştir.

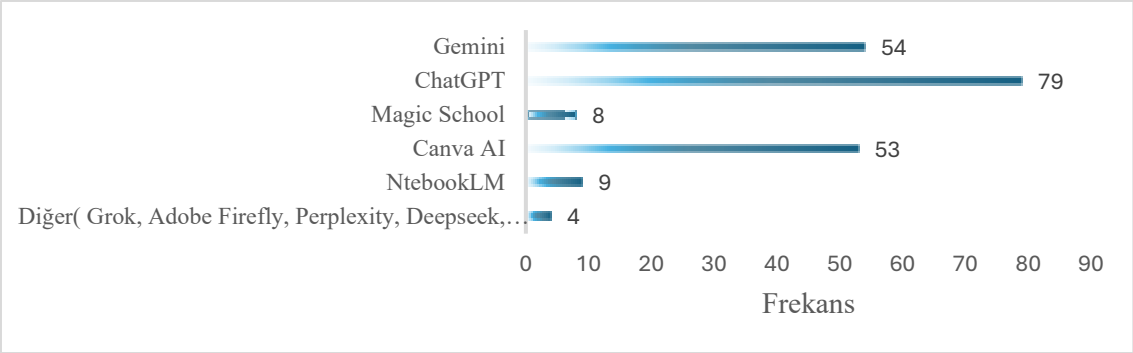

Grafik 3. Öğretmenlerin Kullandıkları Yapay Zekâ Araçları

Grafik incelendiğinde öğretmenlerin en sık kullandıkları yapay zekâ aracının ChatGPT olduğu ve bunu Gemini ve Canva AI 'nın takip ettiği görülmektedir.

3.3. Kullanım amaçları

Araştırmaya katılan öğretmenlerin "Yapay zekâ araçlarını en çok hangi amaç için kullanıyorsunuz, işaretleyiniz." sorusuna yapay zekâ araçlarını kullanan 100 öğretmenin verdikleri cevapların frekans (f) dağılımları Grafik 4'de verilmiştir.

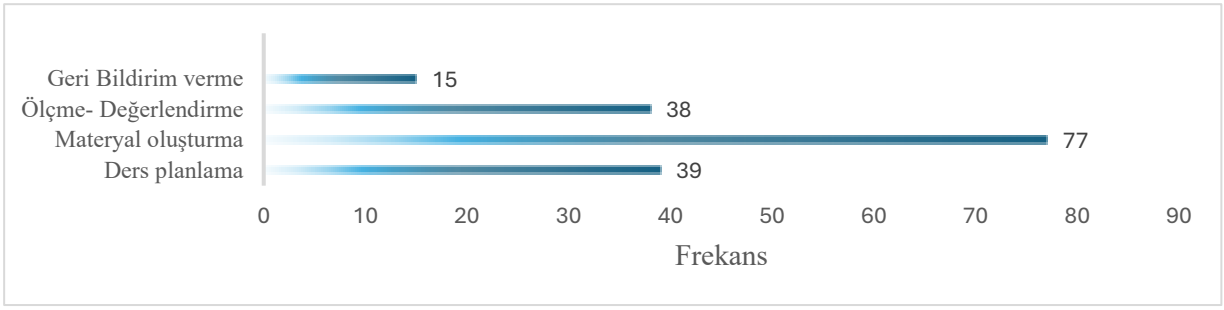

Grafik 4. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Araçlarını Kullanım Amaçları

Grafik incelendiğinde öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını en çok materyal oluşturma amacıyla kullandıkları, en az tercih edildiği kullanım alanının ise geri bildirim verme olduğu görülmektedir.

3.4. Algılanan katkılar

Araştırmaya katılan öğretmenlerin "Yapay zekâ araçlarının ders planlama sürecine katkı sağladığını düşünüyor musunuz?" sorusuna yapay zekâ araçlarını kullanan 100 öğretmenin verdikleri cevapların frekans (f) dağılımları Grafik 5'de verilmiştir.

Grafik 5. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Araçlarının Ders Planlama Sürecine Katkısına İlişkin Görüşler

Grafik incelendiğinde öğretmenlerin 96'sının bu araçların ders planlama sürecine katkı sağladığını düşündüğü görülmektedir.
Araştırmaya katılan öğretmenlerin "yapay zekâ araçlarının öğretim materyali hazırlama sürecini daha verimli hâle getirdiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin frekans değerleri Grafik 6'da verilmiştir.

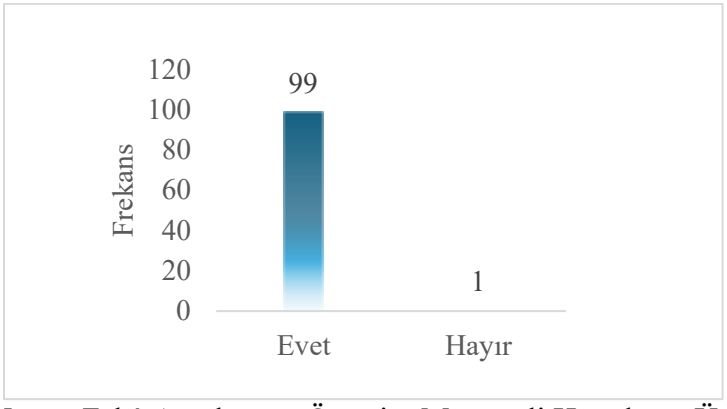

Grafik 6. Yapay Zekâ Araçlarının Öğretim Materyali Hazırlama Üzerine Etkisi

Grafik incelendiğinde cevap veren öğretmenlerin 99'u bu araçların materyal hazırlama sürecini daha verimli hâle getirdiğini belirtirken, 1 kişi süreci daha verimli hale getirmediğini düşünmektedir.
Araştırmaya katılan öğretmenlerden "Yapay zekâ kullanımının öğrencilerin derse yönelik motivasyonu üzerindeki etkisi nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin frekans değerleri Grafik 7'de verilmiştir.

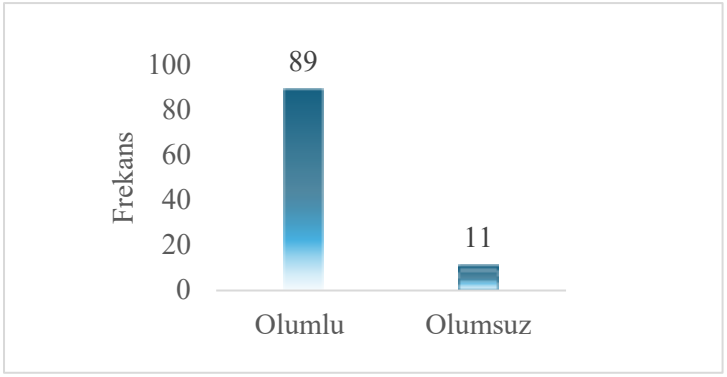

Grafik 7. Yapay Zekâ Kullanımının Derse Yönelik Motivasyon Üzerindeki Etkisi

Grafik incelendiğinde öğretmenlerin 89'u yapay zekâ kullanımının öğrencilerin derse yönelik motivasyonu üzerindeki olumlu yönde etkilediğini ifade ederken, 11 kişi ise olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.
Araştırmaya katılan öğretmenlere "yapay zekâ araçlarının öğretmenin iş yükü üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz, işaretleyiniz" sorusuna verdiği yanıtlara ilişkin frekans değerleri Grafik 8'de verilmiştir.

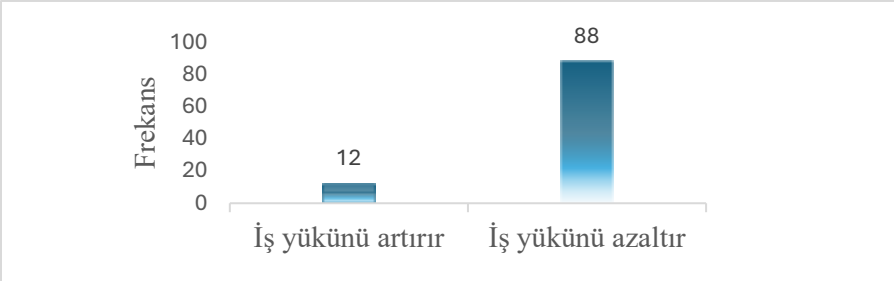

Grafik 8. Yapay Zekâ Araçları Kullanımının Öğretmenin İş Yüküne Etkisi

Grafik incelendiğinde araştırmaya katılan ve yapay zekâ araçlarını derslerinde kullanan öğretmenlerden 88'i öğretmenin iş yükünü azalttığını düşünürken, 12'si iş yükünü artırdığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin "yapay zekâ araçlarını kullanma konusunda kendilerini yeterli görme durumları incelendiğinde verdikleri cevapların frekans (f) değerleri Grafik 9'da verilmiştir.

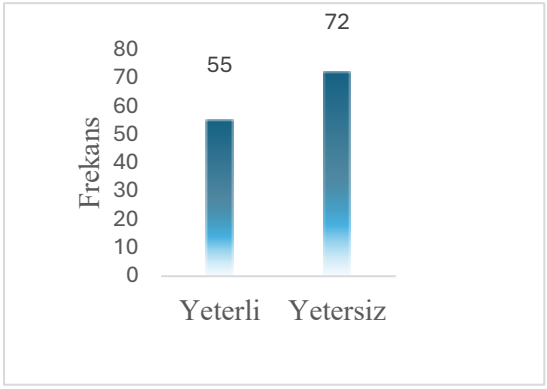

Grafik 9. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Araçlarını Kullanım Yeterliği

Grafik incelendiğinde 55 öğretmen kendini yapay zekâ araçlarını kullanmada kendini yeterli görürken, 72 öğretmen kendisini yetersiz olarak belirtmiştir.

Öğretim sürecinde yapay zekâ araçlarını kullanan öğretmenlerin "yapay zekâ uygulamalarının öğrencinin öğrenmesini destekleme durumuna ilişkin bulgulara göre, öğretmenlerin 98'i yapay zekânın öğrenmeyi desteklediğini düşünürken, 2 öğretmen öğrenmeyi desteklemediğini ifade etmiştir.

3.5. Risk algısı

Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin "Yapay zekâ araçlarını kullanırken en çok hangi riskin bulunduğunu düşünüyorsunuz, işaretleyiniz?" sorusuna verdiği yanıtların frekans (f) değerleri Grafik 10'da gösterilmiştir.

Grafik 10. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Araçları Kullanımındaki Risk Durumları

Grafik incelendiğinde araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin yapay zekâ kullanımında en çok "yanlış veya hatalı bilgilerin öğrencilere sunulması" seçeneğini işaretlediği görülürken buna karşın en az algılanan riskin "akademik dürüstlüğün zedelenmesi (kopya, intihal vb.)" olarak belirttiği görülmektedir.

3.6. Karşılaşılan sorunlar

Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin "öğretim süreçlerinde yapay zekâ kullanımında karşılaşılan ya da karşılaşılabileceğinizi düşündüğünüz en büyük sorun nedir, işaretleyiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlara ait frekans değerleri Grafik 11'de verilmiştir.

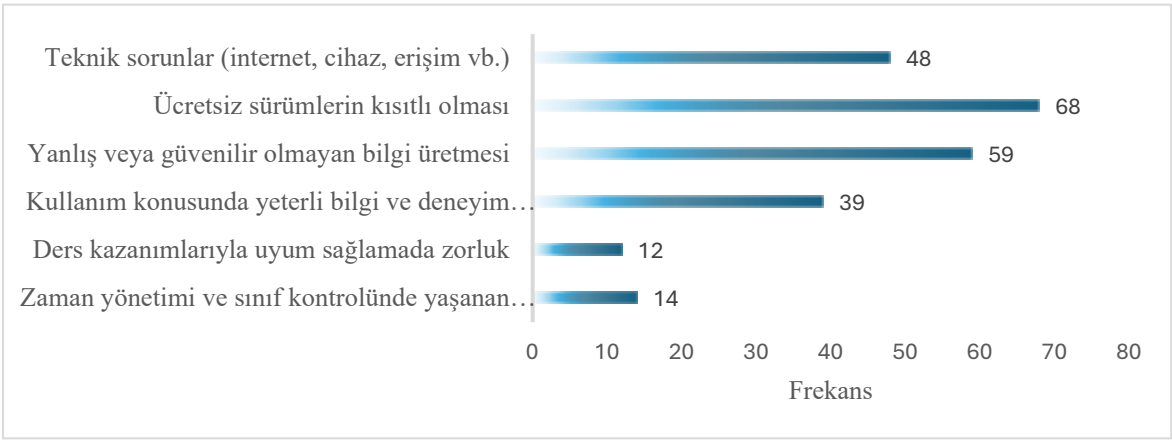

Grafik 9. Öğretmenlerin Yapay Zekâ Araçları Kullanımında Karşılaşabilecekleri Sorunlar

Grafik incelendiğinde öğretmenlerin ders süreçlerinde yapay zekâ kullanımında karşılaştıkları ya da karşılaşabileceklerini düşündükleri sorunlara ilişkin veriler incelendiğinde, en yüksek oranda belirtilen sorunun "ücretsiz sürümlerin kısıtlı olması" olduğu görülmektedir. Bunu "yanlış veya güvenilir olmayan içerik üretmesi**"** ve "teknik sorunlar (internet, cihaz, erişim vb.)" izlemektedir. Ayrıca "kullanım konusunda yeterli bilgi ve deneyimin olmaması" seçeneği de katılımcıların 39'u tarafından ifade edilmiştir. Buna karşılık, "zaman yönetimi ve sınıf kontrolünde yaşanan zorluklar" ile "ders kazanımlarıyla uyum sağlamada güçlük" seçeneklerinin daha düşük oranlarda belirtildiği görülmektedir.

3.7. Eğitim gereksinimi

Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin "gelişen ve yenilenen dünyada, öğretmenlerin yapay zekâ araçlarını kullanmaya yönelik eğitimler almasının gerekliliğini nasıl değerlendiriyorsunuz, işaretleyiniz?" sorusuna verdiği cevapların frekans (f) dağılımları Grafik 10'da verilmiştir.

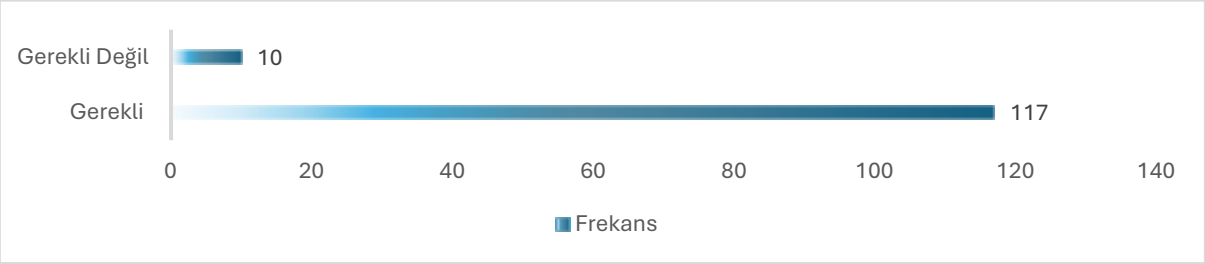

Grafik 10. Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim Gereksinim Durumları

Grafik incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerden 117 sinin hizmet içi eğitimlerin gerekli olduğunu 10 öğretmenin ise hizmet içi eğitimlere gereksinim duymadıklarını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların bütüncül bir görünümünü sunmak amacıyla hazırlanan infografik Şekil 1'de yer almaktadır. Şekilde öğretmenlerin yapay zekâ kullanım durumu, tercih edilen araçlar, algılanan katkılar, riskler, karşılaşılan sorunlar, yeterlilik ve eğitim gereksinimi birlikte görselleştirilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma, öğretmenlerin öğretim süreçlerinde yapay zekâ kullanım durumlarını çok boyutlu olarak ortaya koymuş ve elde edilen sonuçlar öğretmenlerin yapay zekâya yönelik genel kullanım durumlarının olumlu olduğunu göstermiştir. Araştırmaya katılan 127 öğretmenden 100'ünün yapay zekâ araçlarını aktif olarak kullanması yapay zekânın eğitim ortamlarında yaygınlaşmaya başladığını ve öğretmenlerin dijital dönüşüm sürecine önemli ölçüde uyum sağladıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra yapay zekâ kullandığını belirten öğretmenlerin yaklaşık %50 sinin 16 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip olduğunu görülmektedir. Bu durum, dijital teknolojilere uyumun yalnızca genç ya da mesleğe yeni başlayan öğretmenlerle sınırlı olmadığını; aksine deneyimli öğretmenlerin de pedagojik birikimlerini teknolojik yeniliklerle bütünleştirme konusunda istekli ve açık olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca uzun yıllara dayanan mesleki deneyime sahip öğretmenlerin, öğretim süreçlerinde karşılaştıkları ihtiyaçlara yönelik çözüm arayışlarının yapay zekâ araçlarına yönelimi artırmış olabileceği değerlendirilebilir. Bu bağlamda, yapay zekâ kullanımının yalnızca kuşak temelli bir teknoloji adaptasyonu değil, mesleki deneyimle desteklenen bilinçli ve amaç odaklı bir tercih olduğu söylenebilir. Bununla birlikte hâlen bir grubun yapay zekâ kullanmıyor olması, erişim, yeterlik algısı ve pedagojik uyum gibi değişkenlerin etkisini sürdürdüğünü düşündürmektedir. Benzer sonuç Alwaqdani'nin (2024) yaptığı araştırmada öğretmenlerin yapay zekâ araçlarına genel olarak olumlu ama temkinli yaklaştığını, öğretmenlerin yapay zekânın öğretimi destekleyen güçlü bir araç olduğunu düşündüğünü ancak etik, pedagojik ve mesleki risklere dair ciddi kaygılar da taşıdığını belirtmiştir. Araştırma bulgularına göre katılımcıların önemli bir kısmı öğretim süreçlerinde yapay zekâ araçlarını kullanması yapay zekâ uygulamalarının eğitim ortamlarında yaygınlaşmaya başladığını ve çoğu öğretmenlerin dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamaya başladığını düşündürmektedir.

Bununla birlikte hâlen yapay zekâ araçlarını kullanmayan öğretmenlerin bulunması, teknolojiye erişim, pedagojik uyum veya yeterlik algısı gibi faktörlerin etkisini sürdürdüğünü düşündürmektedir.

Araştırmada öğretmenlerin en sık kullandıkları yapay zekâ aracının ChatGPT olduğu ve bunu Gemini ve Canva AI' nın takip ettiği görülmektedir. Bu bulgu, öğretmenlerin daha çok genel amaçlı, erişimi kolay ve metin üretimine dayalı yapay zekâ araçlarını tercih ettiklerini göstermektedir. ChatGPT, OpenAI tarafından geliştirilen ve doğal dil işleme temelli büyük ölçekli bir dil modeli olarak tanımlanmaktadır (Lund vd., 2023). Eğitim ortamlarında bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunma potansiyeline sahip olmakla birlikte, akademik dürüstlük ve veri gizliliği gibi konularda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Tlili vd., 2023). Gemini, Google tarafından geliştirilen ve metin, görsel, video ile ses gibi farklı veri türlerini birlikte işleyebilen multimodal bir yapay zekâ modeli olarak tanımlanmaktadır. Matematik, fizik ve programlama gibi alanlarda karmaşık problemleri çözebilme yeteneğine sahip olan bu sistem, eğitim teknolojileri başta olmak üzere içerik üretimi ve bilgi işleme süreçlerinde çeşitli uygulama alanları bulmaktadır (Saeidnia, 2023; Bişirici, A., 2025). Canva AI; tasarım süreçlerini daha hızlı, etkili ve kolay hale getirmek için geliştirilmiş yapay zekâ destekli bir araç setidir. Kullanıcıların profesyonel tasarımlar oluşturmasını sağlarken, yaratıcılığı artıran ve süreçleri optimize eden özellikler sunar. Fotoğraf düzenleme, metin üretimi, şablon önerileri, video oluşturma ve daha kullanıcıların hem zamandan tasarruf etmesini hem de etkileyici içerikler oluşturmasını sağlar (Webtures, 2026)

Sonuçlar, öğretmenlerin yapay zekâyı en çok materyal oluşturma amacıyla kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bu da yapay zekâ uygulamalarının öğretim sürecinde üretkenlik artırıcı ve zaman kazandırıcı bir araç olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Geri bildirim verme alanının en az tercih edilen kullanım alanı olması ise dikkat çekicidir. Bu durum, öğretmenlerin öğrenciyle birebir etkileşim gerektiren değerlendirme ve rehberlik süreçlerinde insan faktörünü öncelikli gördüklerini düşündürmektedir. Öte yandan yapay zekânın ders planlama ve materyal hazırlama süreçlerine katkı sağladığını düşünen öğretmen oranının oldukça yüksek olması teknolojinin öğretmen işlevlerini destekleyici rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca öğrencilerin motivasyonunu artırdığı ve öğrenmeyi desteklediği yönündeki güçlü algı, yapay zekânın öğrenme sürecine olumlu katkı sunduğu yönündeki genel kanaati yansıtmaktadır. Celik vd., (2022) da araştırmalarında benzer şekilde yapay zekâ araçlarının ders planlama, ölçme-değerlendirme, materyal geliştirme, geri bildirim yazma gibi tekrarlı işleri otomatikleştirerek öğretmenin zamanını rahatlattığı araştırmalarında belirtmişlerdir.

Risk algısına ilişkin sonuçlar, öğretmenlerin en çok "yanlış veya hatalı bilgilerin öğrencilere sunulması" riskini ön plana çıkardıklarını göstermektedir. Bu durum, içerik doğruluğu ve güvenilirliğinin eğitim ortamlarında temel bir kaygı alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılaşılan sorunlar arasında ise ücretsiz sürümlerin kısıtlı olması, güvenilir olmayan içerik üretimi ve teknik sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bu sonuçlar, yapay zekâ kullanımının yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda teknik ve yapısal boyutlarının da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun hizmet içi eğitimleri gerekli görmesidir. Yeterlik algısının düşük olması ile eğitim gereksiniminin yüksek düzeyde ifade edilmesi birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin yapay zekâya karşı direnç göstermediği; aksine bu teknolojiyi daha bilinçli ve etkili kullanabilmek için destek talep ettiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin önemli bir kısmı yapay zekâ araçlarının iş yükünü azalttığını belirtmiştir. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, yapay zekânın öğretim sürecinde zaman yönetimi, verimlilik ve öğrenme desteği açısından güçlü bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte dikkat çekici bir sonuç, öğretmenlerin önemli bir bölümünün kendisini yapay zekâ kullanımı konusunda yetersiz görmesidir. Bu durum, olumlu tutum ile öz yeterlik algısı arasında belirgin bir fark olduğunu göstermektedir. Öğretmenler yapay zekânın katkı sunduğunu kabul etmekte; ancak bu teknolojiyi bilinçli, sistematik ve pedagojik temelli biçimde kullanma konusunda kendilerini tam yeterli görmemektedirler. Bu sonuç, mesleki gelişim ihtiyacının güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun hizmet içi eğitimi gerekli görmesi, mesleki gelişim ihtiyacının açık bir göstergesidir. Bu sonuçlar öğretmenlerin yapay zekâya karşı olumlu tutum geliştirdiklerini; ancak bilinçli, etik ve pedagojik açıdan etkili kullanım konusunda desteklenmeye ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Özellikle yeterlik algısının oldukça düşük olması ile eğitim gereksiniminin güçlü biçimde ifade edilmesi birlikte değerlendirildiğinde, sistematik, uygulamalı ve etik boyutu içeren hizmet içi eğitim programlarının planlanmasının önemli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda eğitim politikalarının, öğretmenlerin dijital yeterliklerini güçlendirmeye odaklanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, öğretmenler yapay zekâyı öğretim süreçlerini destekleyen, verimliliği artıran ve öğrenmeyi güçlendiren bir araç olarak görmekte; ancak içerik güvenilirliği, etik boyut ve teknik sınırlılıklar konusunda temkinli yaklaştıkları görülmektedir. Bu doğrultuda eğitim politikalarının, öğretmenlerin dijital ve pedagojik yeterliklerini artırmaya yönelik, uygulamalı ve etik boyutu içeren sistematik hizmet içi eğitim programlarına odaklanması gerekmektedir. Yapay zekânın eğitimde sürdürülebilir ve etkili biçimde kullanılabilmesi, yalnızca teknolojik erişimle değil; bilinçli, eleştirel ve pedagojik temelli kullanım kültürünün geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Alwaqdani, M. (2024). Investigating teachers' perceptions of artificial intelligence tools in education: potential and difficulties. *Education and Information Technologies*, 30, 2737 - 2755. https://doi.org/10.1007/s10639-024-12903-9

Ateş, V., Dişlioğlu, T. A., & Medeni, T. D. (2025). Yapay Zekâ Teknolojilerinin Eğitimde Kullanılması: Öğretmen Değerlendirmeleri. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 7*(2), 167-191. https://izlik.org/JA27HA68PK

Bayraktar, B., Gülderen, S., Akça, S., & Serin, E. (2023). Yapay zekâ teknolojilerinin eğitimde kullanımına yönelik öğretmen görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, *3*(11), 2012–2030

Bişirici, A. (2025). Yapay zekâ destekli eğitimin ilkokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutum, motivasyon ve kaygı düzeylerine etkisi [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Celik, I., Dindar, M., Muukkonen, H., & Järvelä, S. (2022). The Promises and Challenges of Artificial Intelligence for Teachers: a Systematic Review of Research. *TechTrends*, 66, 616 - 630. https://doi.org/10.1007/s11528-022-00715-y

Dimitriadou, E. & Lanitis, A. (2023). A critical evaluation, challenges, and future perspectives of using artificial intelligence and emerging technologies in smart classrooms. *Smart Learning*

Environments, *10*(12), 1-26. https://doi.org/10.1186/s40561-023-00231-3

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign

Metin, M. ve Sungur Gül, K. (Ed.). (2025). *Kuramdan uygulamaya öğretmen eğitiminde yapay zekâ araçları*. (ss. 2-24). Pegem Akademi

Lund, B. D., Wang, T., Mannuru, N. R., Nie, B., Shimray, S., & Wang, Z. (2023). ChatGPT and a new academic reality: Artificial Intelligence-written research papers and the ethics of the large language models in scholarly publishing. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, *74*(5), 570-581

Oruç, T., Yeşilyurt, M., & Kurt, M. (2024). Eğitimde Yapay Zekâ Konulu Çalışmaların Betimsel Analizi. Temel Eğitim, 6(24), 44-60. https://izlik.org/JA37CX58TW

Sevil, Ş. & Saralar- Aras, İ (2024) .*Eğitimde Kullanılan Yapay Zekâ Araçları: Öğretmen El Kitabı* (S. H. Eral, Ed.). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü

Sontay, G., Kazancı, Y. ve Karamustafaoğlu, O. (2024). Öğretimde yapay zekâ uygulamaları hakkında sınıf öğretmenleri ne düşünüyor? *İstanbul Eğitim Dergisi, 1*(1), 98-120. https://doi.org/10.71270/ istanbulegitim.istj.1586392

Tlili, A., Shehata, B., Adarkwah, M. A., Bozkurt, A., Hickey, D. T., Huang, R., & Agyemang, B. (2023). What if the devil is my guardian angel: ChatGPT as a case study of using chatbots in education? *Smart learning environments*, *10*(1), 15

Tuncer, M. (2020). Nicel araştırma desenleri. B. Oral ve A. Çoban (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss.205-227). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786257880176

Ünal,C. & Çakır, H. (2025). *Eğitimde paradigma değişimi ve yapay zekâ: Stratejiler ve uygulamalar*. Uluyol, Ç. ve Çetin, T. (Ed.). Pegem Akademi.9786258516166

Seyrek, M., Yıldız, S., Emeksiz , H., Şahin , A., & Türkmen , M. T. (2024). Öğretmenlerin Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Algıları. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *11*(106), 845–856. https://doi.org/10.5281/zenodo.11113077

Webtures. (2026, Şubat 10). *Canva AI nedir? Nasıl kullanılır?*. Webtures. https://www.webtures.com/tr/insights/canva-ai-nedir-nasil-kullanilir/

KÜRESEL TİCARET ZİNCİRİNDE SANAL SU

Dr. Hülya ALTUNBEY
Millî Eğitim Bakanlığı
ORCID: 0000-0003-1528-8900

Prof. Dr. Dilek ÇELİKLER
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9945-7195

ÖZET
Su; sanayi, turizm, doğa, hayvansal ve tarımsal ürünler ile yakından ilişkilidir. Doğrudan ve dolaylı (sanal) su kullanımı su tüketiminin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Yemek yapımı, temizlik, bahçe sulama ve içme amaçlı kullanılan sular doğrudan kullanım kapsamındayken; gıda üretimi, tekstil ürünleri ve elektronik ürünler için kullanılan su ise sanal su kapsamındadır. Suya erişmek ve gelecek nesiller için suyun sürdürülebilirliğini sağlamak temel ihtiyaçtır. Dolayısıyla su tüketimi, su kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından önemli bir bileşendir. Bu sebeple hem doğrudan hem de dolaylı su kullanımı, tasarruf modellerinin geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Artan nüfus ve arz talep ilişkisi su kaynakları üzerindeki baskıyı da artırmaktadır. Bu baskının azalması için su kaynaklarının verimli kullanılması önemli hale gelmektedir. Su kaynaklarının geleceğine dair endişelerin artması, su kullanımı ile ilgili küresel boyutta alternatifler üretilmesine yol açmaktadır. Bu noktada küresel sanal su ticareti öne çıkmaktadır. Sanal su ticareti bir ürünün ithal ya da ihraç edilmesi sırasında o ürün üzerinden suyun da ithal ya da ihraç edilmesine dayanmaktadır. Böylece ürün ticareti yapılırken suyun da ticareti gerçekleşmektedir. Sanal su ticareti, uygun şekilde yönetildiğinde su kaynakları bakımından zengin ülkelerin su sıkıntısı yaşayan ülkelere dolaylı katkı sağlamasına olanak tanıyabilir. Suyun ülkeler arasında doğrudan ticareti teknik olarak mümkün olsa da ekonomik ve çevresel nedenlerle yaygın değildir. Ancak su kullanılarak üretilen malların ticareti yoluyla su transferi yapmak daha kolay ve uygulanabilir bir yöntem olmaktadır. Bu ticaret biçimi, uygun politikalarla desteklendiğinde su kaynakları sınırlı olan ülkeler için stratejik avantaj sunabilmektedir. Böylece sınırlı su kaynaklarının korunmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu araştırmada suyun doğrudan ve sanal kullanımının incelenmesi ve sanal su kavramının küresel su ticaretindeki rolünün ortaya konması amaçlanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, su tüketimi, sanal su, sanal su ticareti.

VIRTUAL WATER IN GLOBAL TRADE NETWORKS

ABSTRACT
Water is closely linked to industry, tourism, nature, livestock and agricultural products. Direct and indirect (virtual) water use account for the main components of total water consumption. Water used for cooking, cleaning, garden irrigation, and drinking falls under direct use, whereas water used in the production of food, textile products, and electronic goods is considered virtual water. Ensuring access to water and maintaining its sustainability for future generations is a fundamental necessity. Therefore, water consumption is a critical component of the sustainability of water resources. Consequently, both direct and indirect water use play a significant role in the development of water-saving models. Population growth and supply–demand dynamics further increase pressure on water resources. To alleviate this pressure, the efficient use of water resources has become increasingly important.

Growing concerns about the future of water resources have led to the development of global alternatives related to water use, among which global virtual water trade has gained prominence. Virtual water trade refers to the import or export of water embodied in products during international trade. Thus, while goods are traded, water is also indirectly traded. When managed strategically, virtual water trade can enable water-rich countries to contribute indirectly to water-scarce countries. Although the direct trade of water between countries is technically possible, it is not widespread due to economic and environmental constraints. In contrast, transferring water through the trade of water-intensive goods is a more feasible and practical approach. When supported by appropriate policies, this form of trade can offer strategic advantages for countries with limited water resources and contribute to the conservation of scarce water supplies. This study aims to examine the direct and virtual use of water and to highlight the role of the virtual water concept in global water trade.
Keywords: Sustainability, water consumption, virtual water, virtual water trade.

GİRİŞ

Suyun Önemi ve Sürdürülebilirliği

Canlılığın temel maddesi olan su, sanayi veya günlük kullanımda enerji kaynağı olarak kullanılabildiği gibi, beslenme, temizlik, hastalıklardan korunma ve tedavi gibi birçok alanda önemli bir yer almaktadır. Dolayısıyla suyun sağlık, gıda üretimi, ekonomi, enerji kaynaklarının kullanımı ve hijyen ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir (Ögenler & Okuyaz, 2017).

Dünyada toplam su miktarı 1,4 milyar km^3 olup, bunun %97,5'i tuzlu su olarak deniz ve okyanuslarda bulunmaktadır. Tatlı su oranı ise %2,5'tir. Tatlı suların %68,7'si kutuplarda buzullar, %30,1'i yeraltı suları olarak ve yaklaşık %1,2'lik kısmı ise diğer tatlı sular olarak bulunmaktadır (Sat, 2023, s. 29). Bu bağlamda Dünya su oranı bakımından zengin görünse de insanların kullanabileceği tatlı su oranı oldukça azdır. Bu durum, suyun yalnızca bir tüketim unsuru değil, aynı zamanda korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken stratejik bir kaynak olduğunu göstermektedir. Ancak artan nüfus, kentleşme, sanayileşme ve iklim değişikliği su kaynakları üzerindeki baskıyı giderek artırmaktadır. Bu sebepten suyun hem nicelik hem de nitelik açısından korunması, verimli kullanılması ve adil bir şekilde paylaşılması için sürdürülebilirliği gün geçtikçe önemli hale gelmektedir.

Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları içerisinde barındıran; insan, doğa ve dünya etkileşimli tüm süreçleri kapsayan bir olgudur (Kımıllı, 2006). Dolayısıyla ekosistemin korunup doğal kaynakların doğru kullanılabilmesi, ekonomiye bağlı olarak ortaya çıkan çevresel baskıların belirlenmesi ve yaşam kalitesinin artırılması konuları ile ilişkilidir (Moldan vd., 2012). Doğal kaynakların hızla tükendiği, iklim değişikliğinin etkilerinin arttığı ve nüfusun sürekli büyüdüğü günümüz dünyasında sürdürülebilirlik kavramı her zamankinden daha büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda su kaynaklarının korunması ve etkin yönetimi, sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarından biri haline gelmektedir.

Yirminci yüzyılın başından bu yana, Dünya'daki sulak alanların yaklaşık yarısının insan faaliyetleri sonucunda yok olduğu bildirilmektedir. World Wide Fund for Nature (WWF)'ın 2023 yılında yayımlanan Yaşayan Gezegen Raporu'nun (Living Planet Report) 2022 verilerine göre, 1970 yılından bu yana küresel ölçekte tatlı su ekosistemlerinde yaşayan omurgalı türlerin popülasyonlarında ortalama %83 oranında azalma meydana gelmiştir (WWF, 2023). Bu sonuçlar, suya erişimin güvence altına alınmasının ve su kaynaklarının gelecek nesiller için sürdürülebilir biçimde yönetilmesinin, küresel ölçekte çevresel ve toplumsal zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslararası düzeyde suyun sürdürülebilirliği konusu özellikle Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında ele alınmaktadır. Bu amaçlardan 6.sı olan "Temiz Su ve Sanitasyon", herkes için güvenli ve erişilebilir içme suyuna eşit erişimin sağlanmasını; su kalitesinin iyileştirilmesini, su kıtlığının giderilmesini ve bu sorundan etkilenen insan sayısının azaltılmasını; sınır aşan iş birliği yoluyla etkin su kaynakları yönetiminin uygulanmasını; su ekosistemlerinin korunmasını ve geliştirilmesini ayrıca gelişmekte olan ülkelere su hasadı konusunda destek verilmesini hedeflemektedir (URL1). Sürdürülebilirlik anlayışı içerisinde suyun korunması, yalnızca çevresel bir gereklilik değil, aynı zamanda ekonomik istikrar ve toplumsal refah açısından da stratejik bir zorunluluktur. Sürdürülebilir su yönetimi; kaynakların bilinçli kullanımı, etkin planlama ve uluslararası iş birliği ile mümkün olabilmektedir.

Su kullanımı ve kalitesini temsil eden üç bileşen söz konusudur. Bu bileşenlerden biri olan mavi su çekildiği havzaya geri verilmemek suretiyle üretim süreci boyunca yer altı ya da yüzey su kaynaklarından çekilen su miktarını ifade etmektedir. Yeşil su özellikle tarımsal ürünler ve orman ürünleri ile ilgili olup üretim boyunca kullanılan yağmur suyuna karşılık gelen su miktarıdır. Gri su ise bir ürünün tüm tedarik zincirindeki üretim süreciyle ilişkili olan kirliliği ifade etmede kullanılan bir göstergedir. Ürün üretiminden ya da tedarik zincirinden kaynaklı oluşan kirli suyun temizlenmesi için gerekli olan su miktarıdır (WWF, 2014). Bu sebepten sürdürülebilir su yaklaşımı, doğrudan su kullanımının yanı sıra dolaylı ya da sanal su kullanımını da dikkate almayı gerektirmektedir.

Sanal Su

İlk kez 1993'te coğrafyacı Tony Allan tarafından ürün ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan su miktarı "sanal su" olarak ifade edilmiştir (Sun vd., 2021). Dolayısıyla bir tarımsal veya endüstriyel ürün ile hizmetin üretimi sırasında gerekli olan su miktarına "sanal su" denilmektedir (Anaç vd., 2011). Yemek yapımı, temizlik, bahçe sulama ve içme amaçlı kullanılan sular doğrudan kullanım kapsamındayken; gıda üretimi, tekstil ve elektronik ürünler için harcanan su ise sanal su kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu gıda, tekstil ve elektronik ürünlerin bazılarında kullanılan küresel ortalama sanal su içerikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Bazı ürünlere ait küresel ortalama sanal su içerikleri (Hoekstra & Chapagain, 2006)

Ürün	**Sanal Su İçeriği (L)**
1 Bardak süt (200 mL)	200
1 Fincan kahve (125 mL)	140
1 Fincan çay (250 mL)	35
1 Dilim ekmek (30 g)	40
1 Patates (100 g)	25
1 Elma (100 g)	70
1 Pamuklu T-shirt (500 g)	2000
1 Domates (70 g)	13
1 Çift ayakkabı (deri)	8000
1 Microchip (2 g)	32

Tabloya göre ürünlerde kullanılan sanal su miktarının üründen ürüne farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca sadece bir bardak süt tüketildiğinde, tüketilenin sadece süt olmadığı, sütün üretiminden tedarik zincirine kadar geçen süreçte 200 L su ayak izi bıraktığı anlaşılmaktadır.

Yine aynı şekilde bir elma için 70 L, bir pamuklu T-shirt için 2000 L ve bir microchip için 32 L sanal su tüketilmektedir. Dolayısıyla gıda, tekstil ve elektronik ürünlerin üretilmesinden tüketiciye ulaşmasına kadar geçen süreçte ürünle birlikte sanal su akışının da gerçekleştiği görülmektedir.

Küresel ölçekte tatlı su kaynaklarının %69'u ve karasal habitatların %34'ü tarımsal üretim için kullanılmaktadır (WWF, 2023). Bu durum sanal su tüketiminin büyük bölümünün tarımsal üretimde kullanılan sudan oluştuğunu göstermektedir. Tarımsal üretim tahıllar, baklagiller, yem bitkileri, yağ bitkileri, sanayi bitkileri, diğer bitkiler, sebzeler, meyveler ve baharatlar gibi üretimi yapılan tüm bitkisel faaliyetlerin toplamını ifade etmektedir (Avanoz, 2020).

Sanal su hesaplamalarına dahil edilen mavi suyun ürün içerisindeki miktarının fazla olması yüksek maliyete sebep olurken yeşil suyun miktarı üretimdeki maliyetin azalmasına sebep olmaktadır. Üretilen ürünler içerisinde kullanılan mavi veya yeşil suyun miktarı üretimdeki maliyetler açısından önem arz etmektedir (Aytemiz & Diler, 2015). Özellikle mavi su ayak izi yüksek ürünlerde mavi su kullanımını azaltacak yönde üretim ve tüketim alışkanlıklarının gözden geçirilmesi önemlidir.

Sanal Su Ticareti

Su kaynaklarının geleceğine dair endişelerin artması, su kullanımı ile ilgili küresel boyutta alternatifler üretilmesine yol açmaktadır. Bu noktada küresel sanal su ticareti öne çıkmaktadır. Sanal su ticareti bir ürünün ithal ya da ihraç edilmesi sırasında o ürün üzerinden suyun da ithal ya da ihraç edilmesine dayanmaktadır. Böylece ürün ticareti yapılırken suyun da ticareti gerçekleşmektedir.

Uluslararası tarımsal ticaret, küresel ölçekte su kaynaklarının etkin bir biçimde yeniden dağıtılmasını sağlayarak pek çok bölgede su kıtlığının azalmasına katkıda bulunmaktadır. Bu ticaret mekanizması sayesinde özellikle Kuzey Çin, Avrupa ve Kuzey Afrika'da Su Kıtlığı Endeksi'nde belirgin iyileşmeler gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise ticaretin su kıtlığını azaltıcı etkisi daha belirgindir. Bu durum, ülkelerin yüksek gelir düzeyine bağlı güçlü uyum kapasiteleri, gelişmiş altyapı olanakları ve etkin su yönetim stratejileriyle doğrudan ilişkilidir (United Nations University Institute for Water, Environment and Health [UNU-INWEH], 2025).

Bir ülkenin sanal su açısından ihracatçı ya da ithalatçı konumda olması, o ülkenin su kaynaklarını nasıl kullandığını ve diğer ülkelerin su kaynaklarıyla ne düzeyde etkileşim içinde olduğunu göstermektedir (WWF, 2014). Gıda başta olmak üzere ürün ticaretinde ihraç eden ülkelerden ithal eden ülkelere sanal su akışı söz konusudur. Bu durum ithalatçı ülkelerin üretimde kullanacakları suyu diğer ihtiyaçları için kullanabilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu sayede su kıtlığı çeken ülkeler bu ürünleri yurt içinde üretmektense üretim için fazla su gerektiren ürünleri ithal edebilmektedir. Böylece su kaynakları üzerindeki baskı azaltılarak su tasarrufu sağlanabilmektedir (World Water Council [WWC], 2004).

Mevcut küresel gıda ticaretinin, Dünya Bankası'nın ülke sınıflandırmasına göre düşük gelir grubunun üzerindeki ülkeler arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık, düşük gelirli ülkelerin küresel gıda ticaretine katılımı oldukça sınırlı düzeydedir. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte, düşük gelir seviyesi ve buna bağlı olarak doğal kaynakları etkin biçimde değerlendirme ile tarıma yeterli yatırım yapma kapasitesinin sınırlı olması başlıca etkenler arasında yer almaktadır. Küresel ve yerel su kaynaklarının etkin kullanımı ile yoksul ülkelerin sulamalı tarımı geliştirme konusundaki finansal sınırlılıkları göz önüne bulundurulduğunda, tarım teknolojileri ve yatırımlarına yönelik çabaların büyük ölçüde yağmurla beslenen tarıma yöneltilmesi daha uygun görünmektedir.

Ayrıca, küresel mavi su kaynakları üzerindeki baskının giderek artması nedeniyle, yeşil suyun daha etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanılması, gelecekte dünya tarımının temel önceliklerinden biri olacaktır (Yang vd., 2006).

Sanal su ticaretinin büyük çoğunluğu yeşil suya dayanmaktadır. Küresel olarak su kullanımının %90'ından fazlası tarımda kullanılmakta olup, küresel bitkilerin yaklaşık %70'i yağmurla sulanan tarım yöntemleriyle üretilmektedir (Woertz, 2022). Ülkeler arası sanal su akışının büyüklüğü; iklim, ticaret modelleri, ticaret politikaları ve bir ülkenin diğerlerine kıyasla belli bir ürünü üretmedeki karşılaştırmalı üstünlüğü gibi faktörlere dayalıdır. Örneğin, Mısır az yağış alan bir ülke olsa da Nil Nehri gibi önemli bir su kaynağı sayesinde çeltik yetiştirebilmektedir. Mısır'da üretilen pirincin ihracatından elde edilen gelirle, yoğun miktarda yeşil suya bağımlı olan ve Mısır'ın iklim koşullarında yetiştirilmesi zor olan buğday ithal edilir. Bu durumda Mısır, sahip olduğu su kaynağının sağladığı karşılaştırmalı üstünlüğü kullanarak ihtiyaç duyduğu buğdayı tedarik edebilmektedir (WWF, 2014, s. 36). Çin, Fransa, İtalya, Japonya, Meksika, Güney Kore, Güney Afrika, Suudi Arabistan ve Almanya, G20 ülkeleri arasındaki sanal su ticaretinde ithalatçı konumunda iken, ABD sanal suyun en büyük ihracatçısı olarak öne çıkmaktadır (Deng & Di, 2024). Sanal su ihracatında başı çeken ülkeler ABD, Kanada, Fransa, Avustralya, Çin, Almanya, Brezilya'dır. Sanal su ithalatında ise ABD, Almanya, Japonya, İtalya, Fransa, Hollanda, İngiltere en önde gelmektedir (Anaç vd., 2011, s. 161).

Tüm bunlardan yola çıkarak sanal su ticaretinin olumlu yönlerini genel hatları ile ifade edecek olursak;

- Sanal su ithalatı ile su kaynaklarının sınırlı olduğu bölgelerde su sorununun oluşturduğu baskı azaltılabilir.
- Birim su başına elde edilen verimlilik artırılarak kaynakların daha etkin biçimde tahsisi sağlanabilir.
- Ekolojik dengeyi olumsuz etkileyen havzalar arası su transferlerinin önüne geçilerek, çevrede meydana gelebilecek kalıcı tahribatların azaltılmasına katkıda bulunulabilir (Aytemiz & Diler, 2015).

Bunun yanı sıra dışa bağlı ticaretin oluşturabileceği olumsuzluklara yönelik varsayımları da genel hatları ile şu şekilde ifade etmek mümkündür;

- Sanal su ithal eden ülkelerin ihracatçı ülkelere bağımlılığı artabilir.
- Gıda ithalatından dolayı tarım sektörü zarar görebilir.
- İhraç eden ülkelerin sanal su gücü kullanarak ithalatçı ülkelerin iç işlerine müdahale etmesi söz konusu olabilir.
- Sanal su ithalatı ile ihracatı arasında denge sağlanamadığı takdirde döviz rezervlerinde azalma görülebilir (WWC, 2004).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Tarımdan sanayiye; gıdadan enerjiye kadar alınıp satılan pek çok ürün sanal su ticareti kapsamında yer almaktadır (Demirel, 2023). Ülkeler arasındaki sanal su akışının büyüklüğü de iklim koşulları, ticaret modelleri ve politikaları ile bir ülkenin belirli bir ürünü diğer ülkelere kıyasla üretmedeki karşılaştırmalı üstünlüğüne bağlıdır (Turan, 2017). Dolayısıyla sanal su ticareti ile su kaynakları bakımından zengin ülkelerin su sıkıntısı yaşayan ülkelere dolaylı katkısı sağlanabilir. Suyun ülkeler arasında doğrudan ticareti teknik olarak mümkün olsa da ekonomik ve çevresel nedenlerle yaygın değildir. Ancak su kullanılarak üretilen malların ticaretiyle su transferi yapmak daha kolay ve uygulanabilir bir yöntem haline gelebilmektedir. Bu ticaret biçimi, uygun politikalarla desteklendiğinde su kaynakları sınırlı olan ülkeler için stratejik avantaj sunabilmektedir.

Böylece sınırlı su kaynaklarının korunmasına katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla su yoğun ürünlerin üretimleri su zengini ülkelerden ithal edilerek su kaynakları üzerindeki baskısı azaltılabilir (Yıldıran & Aydın, 2025, s. 49-50). Bu bağlamda ekosistemler üzerinde ciddi olumsuz etkiler doğurabilen havzalar arası su transferi uygulamaları yerine sanal su transferinin tercih edilmesi önerilmektedir (Anaç vd., 2011). Ayrıca gıda talebine bağlı olarak su verimliliğinin artırılması için su kullanımının azaltılması sağlanabilir. Gıda üretimi için su kullanımına ilişkin bilgi ve anlayışın gelişmesine yönelik stratejiler uygulanabilir (WWC, 2004). Sanal su ticaretinin ve su tasarrufu stratejilerinin başarıya ulaşması, ancak toplumun tüm kesimlerinde güçlü bir su okuryazarlığı bilincinin oluşturulmasıyla mümkündür. Su yönetimine dair teknik ve ekonomik politikaların sürdürülebilirliği, bireylerin tükettikleri ürünlerin arkasındaki sanal su miktarını fark etmelerini sağlayacak kapsamlı eğitim programlarına bağlıdır. Bu bağlamda, örgün eğitim müfredatlarından yaygın eğitim kanallarına kadar her düzeyde, suyun yalnızca doğrudan tüketilen bir kaynak değil; gıda, enerji ve sanayi ürünlerinin üretiminde kritik bir bileşen olduğu vurgulanmalıdır. Tüketici alışkanlıklarını su yoğunluğu düşük ürünlere yönlendirecek farkındalık eğitimleri, sanal su transferinin toplumsal karşılık bulmasını sağlayarak su kaynaklarının korunmasında çarpan etkisi yaratacaktır. Sonuç olarak, suyun akılcı kullanımı ve sanal su kavramının toplumsal düzeyde bir yaşam kültürü haline gelmesi, teknolojik ve politik çözümlerin uzun vadeli etkinliğini artırabilecek önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Anaç, S., Özçakal, E. & Pamuk-Mengü, G. (2011). Sanal su kavramı ve su yönetiminde önemi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48 (2), 159-164.

Avanoz, Z. (2020). Türkiye'de tarımsal üretimin su ayak izinin hesaplanması. Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Batman.

Aytemiz, L. & Diler, Ö. (2015). Sanal Su Ekonomisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Sayfa: 376-389.

Demirel, M. (2023). Ticaret metası olarak su: su ayak izi, sanal su ve sanal su ticareti. *Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD),* 8 (2), 373-406.

Deng, G. & Di, K. (2024). A study of virtual water trade among G20 countries from a value-added trade perspective. *Water*, 16, 2808.

Hoekstra, A.Y. & Chapagain, A.K. (2006). Water footprints of nations: Water use by people as a function of their consumption pattern. *Water Resour Manage*. DOI 10.1007/s11269-006-9039-x

Kımıllı, Z.M. (2006). Depreme duyarlı bölgelerde sürdürülebilir mimari tasarım; Isparta/Mavikent örneği. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Moldan, B., Janouskova, S. & Hak, T. (2012). How to understand and measure environmental sustainability. *Ecological Indicators*. 17, 4–13.

Ögenler, O. & Okuyaz, S. (2017). Türkiye'de suyun durumu hakkında kısa bir değerlendirme. *Lokman Hekim Dergisi*, 7(3):178-186.

Sat, S. (2023). Sanal su ticareti: tarım ürünleri üzerine Türkiye için ampirik bir uygulama. Doktora Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Alanya.

Sun, J.X., Yin, Y.L., Sun. S.K., Wang, Y.B., Yu, X. &Yan, K. (2021). Review on research status of virtual water: The perspective of accounting methods, impact assessment and limitations. *Agricultural Water Management*, volume 24. https://doi.org/10.1016/j.agwat.2020.106407

Turan, E.S. (2017). Türkiye'nin su ayak izi değerlendirmesi. Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi. 2. Uluslararası Su ve Sağlık Kongresi, 74(EK-1): 55 – 62.

United Nations University Institute for Water, Environment and Health (UNU-INWEH). (2025). *Water ınequity in global agricultural trade.* https://unu.edu/sites/default/files/2025 08/INWEH_Report_Water_Inequality_in_Global_Agriculture_Trade_2025_1.pdf, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2026

URL1. [https://www.kureselamaclar.org/amaclar/temiz-su-ve-sanitasyon/], Erişim Tarihi: 21 Şubat 2026

Woertz, E. (2022). Virtual water, international relations and the new geopolitics of food. Water Internatıonal, vol. 47, no. 7, 1108–1117.

World Water Council (WWC). (2004). *E-Conference synthesis: virtual water trade-conscious choices.* https://www.worldwatercouncil.org/sites/default/files/Thematics/virtual_water_final_synthesis.pdf, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2026

World Wide Fund for Nature (WWF). (2014). *Türkiye'nin su ayak izi raporu su, üretim ve uluslararası ticaret ilişkisi*. https://www.wwf.org.tr/?2720/trkiyeninsuayakiziraporu, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2026

World Wide Fund for Nature (WWF). (2023). *2023 Faaliyet Raporu.* https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/faaliyet-raporu-2023.pdf, Erişim Tarihi: 21 Şubat 2026

Yang, H., Wang, L. Abbaspour, K.C. & Zehnder, A.J.B. (2006). Virtual water trade: an assessment of water use efficiency in the international food trade. *Hydrology and Earth System Sciences*, 10, 443–454.

Yıldıran, R. & Aydın, Y. (2025). Agrcultural water footprnt status of Türkiye. *Iğdır Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 3(1), 41-51.

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ EKSENİNDE AKADEMİK LİDERLİK VE CİNSİYET

Berna ÜNAL
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0002-1539-5899

ÖZET
Farklılıkların yönetimi, örgütlerin nitelikli iş gücünü koruyabilmesi adına stratejik bir alan haline gelmiştir. Cinsiyet de bu yaklaşımın önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Her ne kadar iş yaşamında cinsiyet ayrımcılığını yasaklayan yasal düzenlemeler bulunsa da yükseköğretim kurumlarında toplumsal cinsiyet dengesinin sağlanmasında çeşitli engellerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yükseköğretimde akademik liderlik ve cinsiyet dinamikleri, önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Bu derleme çalışmasında, yükseköğretimdeki yönetim süreçleri farklılıkların yönetimi perspektifiyle ele alınmaktadır. Çalışmada farklılıkların yönetimi kavramına değinilmekte ve Türkiye bağlamında üniversitelerin güncel yönetsel görünümü mevcut sayısal veriler üzerinden aktarılmaktadır. Bu incelemede, akademideki eril yapı gibi kültürel unsurların yanı sıra kadınların üst yönetim kademelerine erişiminde karşılaşılan cam tavan ve pipeline kavramlarına yer verilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadın akademisyenlerin yaşadığı iş ve özel yaşam dengesizliği ile kadın yöneticilerin kendi aralarındaki mesleki ilişkilerini analiz etmede bir çerçeve sunan Kraliçe Arı Sendromu gibi konular ele alınmıştır. Yönetim kademelerindeki mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik hedeflerin belirlenmesi ve üniversitelerin kalite süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliğinin dahil edilmesi gibi öneriler sunulmaktadır. Sonuç olarak, üniversitelerin yenilikçilik kapasitesini artırmak için farklılıkların etkin bir şekilde yönetilmesi ve liderlik kültüründe bir dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır.
Anahtar kelimeler: Farklılıkların yönetimi, akademik liderlik, kadın yöneticiler, yükseköğretim politikaları, derleme.

ACADEMIC LEADERSHIP AND GENDER IN THE CONTEXT OF MANAGING DIVERSITY

ABSTRACT
The management of diversity has become a strategic area for organizations aiming to retain a qualified workforce. Gender constitutes one of the important dimensions of this approach. Although there are legal regulations prohibiting gender discrimination in working life, it is observed that various barriers exist in achieving gender balance in higher education institutions. Academic leadership and gender dynamics in higher education represent a significant area of discussion. In this review study, management processes in higher education are examined from the perspective of diversity management. The study addresses the concept of diversity management and presents the current administrative landscape of universities in the Turkish context based on the literature. The review discusses cultural elements such as the masculine structure of academia, the glass ceiling and the pipeline, which women encounter in accessing upper management positions. Within the framework of gender roles, issues such as the work-life imbalance experienced by female academics and the Queen Bee Syndrom are also examined. The study offers recommendations such as setting targets to improve the current situation in management levels and integrating gender equality into universities' quality assurance processes.

In conclusion, in order to enhance universities' capacity for innovation, there is a need for the effective management of diversity and a transformation in leadership culture.
Keywords: Diversity management, academic leadership, female administrators, higher education policies, review.

GİRİŞ

Farklılık, bireylerin yaş, cinsiyet, etnik köken, inanç ve yaşam tarzı gibi pek çok boyutta birbirinden ayrılması durumudur (Okat, 2010). Farklılıkların yönetimi ise örgütlerin yaş, cinsiyet, ırk vb. fark gözetmeksizin nitelikli çalışanları belirleyerek bilgi birikimi oluşturmasını ve sinerjik bir etki kullanarak sürekli gelişmesini sağlayan stratejik yönetimin önemli bir alanıdır (Urbancová vd., 2020). Farklılıkların yönetimi, örgütlerde çalışanların bireysel özelliklerine saygı gösterilmesini ve söz konusu farklılıkların örgütsel performansa katkı sağlayacak biçimde değerlendirilmesini amaç edinmiştir (Begeç, 2013).

Cinsiyet de farklılıkların yönetimi yaklaşımının temel boyutlarından biridir. Türkiye bağlamında iş yaşamında cinsiyet temelli ayrımcılığı önlemeye yönelik yasal düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, işe alım, terfi, çalışma koşulları ve ücretlendirme süreçlerinde ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler arasındadır (T.C. Resmî Gazete, 2003; 2016). Öte yandan sadece yasal düzenlemeler ve ideolojik eşitlik söylemleri dönüşüm yaratmakta yetersiz kalmaktadır (Özbilgin & Woodward, 2004; Öztürk Başpınar & Çakıroğlu, 2025). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için makro (yasal ve politik), mezo (örgütsel kültür ve uygulamalar) ve mikro (bireysel farkındalık ve tutumlar) düzeylerde müdahalelere ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmektedir (Özbilgin & Woodward, 2004). Cinsiyet temelli farklılıkların etkin biçimde yönetilebilmesi için yalnızca işe alım süreçlerinde değil, kadınların üst düzey pozisyonlara erişimi konusunda da eşitlikçi politikaların benimsenmesi önem teşkil etmektedir (Köksalan, 2018). Fakat kadınların iş gücüne katılım oranları artmasına rağmen yönetim kademelerinde erkek egemen yapının büyük ölçüde korunduğu görülmektedir (TÜİK, 2024). Bu durum, yükseköğretim kurumları için de geçerlidir. Farklı liderlik kademelerinde, akademik kadın yönetici oranının erkek lider oranından düşük olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, liderlik düzeyi yükseldikçe kadın yönetici oranının düştüğü tespit edilmiştir (Öztürk Başpınar & Çakıroğlu, 2025). Dolayısıyla akademik yapı, toplumsal yaşamın örgütlenme biçimiyle benzerlik göstermektedir. Akademik yaşamda yönetsel pozisyonlardaki durumu, toplumsal yaşamda görülen cinsiyet asimetrisi ve patriyarkal yapının akademiye yansıması olarak değerlendirmek mümkündür (Aktaş, 2020; Öztan ve Nil Doğan, 2015). Bu bağlamda çalışmada, akademide kadın yöneticilerin mevcut durumu farklılıkların yönetimi perspektifinden değerlendirmektedir.

AKADEMİK YÖNETİMDE KADIN TEMSİLİNE İLİŞKİN GÖRÜNÜM

Türkiye'de kadın akademisyen sayısı yıllar içerisinde artış göstermiş olsa da (Çubuk ve Erol, 2023) bu artışın akademik yönetim kademelerine aynı oranda yansımadığı görülmektedir. Eğitim fakültelerinde yürütülen ve seksen fakültenin verilerine dayanan bir araştırma kapsamında, Terzi ve Deniz (2022), dekan ve dekan yardımcılığı gibi yönetim pozisyonlarında erkeklerin belirgin bir çoğunlukta olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, erkek dekan sayısının kadın dekanların yaklaşık beş katı, dekan yardımcılarında ise 2,5 katı olduğu tespit edilmiştir. Kısa ve Akca'nın (2023) 201 üniversiteyi kapsayan çalışmasında da hiyerarşi yükseldikçe kadın temsil oranının düştüğü anlaşılmaktadır. Kadın rektör oranının %10'un altında kalması, akademik yönetimin en üst kademesinde cinsiyet eşitliğinin sağlanamadığını yansıtmaktadır. Rektör yardımcılığı pozisyonunda %17 ve genel sekreter yardımcılığı gibi pozisyonlarda da kadın temsil oranı %20'dir.

Dekanlık (%23,64) ve müdürlük (%25,6) gibi yönetsel görevlerde de kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Yönetim kademelerindeki söz konusu eşitsizlikler, üniversitelerin karar alma mekanizmalarında da gözlenmektedir. Bu bağlamda cinsiyet temelli dengesizliğin üniversite senato ve yönetim kurullarında da sürdüğüne temas edilmektedir (Tekindal vd., 2024). Hoştut (2020) yönetim kurullarındaki üyelerin %83'ünün erkeklerden ve %17'si kadınlardan oluştuğunu aktarmıştır. Ulusal düzeydeki veriler de bu tabloyu desteklemektedir.

Şekil 1. Cinsiyete Göre Rektör Sayısı ve Oranı

Eğitim öğretim yılı Academic year	Üniversite türü Type of university	Sayı-Number Toplam Total	Sayı-Number Erkek Male	Sayı-Number Kadın Female	Oran-Proportion (%) Erkek Male	Oran-Proportion (%) Kadın Female
2015-2016	**Toplam**-Total	**177**	**162**	**15**	**91,5**	**8,5**
	Devlet üniversitesi State university	**112**	110	2	98,2	1,8
	Vakıf üniversitesi Private university	**65**	52	13	80,0	20,0
2016-2017	**Toplam**-Total	**180**	**164**	**16**	**91,1**	**8,9**
	Devlet üniversitesi State university	**112**	109	3	97,3	2,7
	Vakıf üniversitesi Private university	**68**	55	13	80,9	19,1
2017-2018	**Toplam**-Total	**195**	**177**	**18**	**90,8**	**9,2**
	Devlet üniversitesi State university	**127**	121	6	95,3	4,7
	Vakıf üniversitesi Private university	**68**	56	12	82,4	17,6
2018-2019	**Toplam**-Total	**197**	**177**	**20**	**89,8**	**10,2**
	Devlet üniversitesi State university	**127**	121	6	95,3	4,7
	Vakıf üniversitesi Private university	**70**	56	14	80,0	20,0
2019-2020	**Toplam**-Total	**198**	**180**	**18**	**90,9**	**9,1**
	Devlet üniversitesi State university	**127**	121	6	95,3	4,7
	Vakıf üniversitesi Private university	**71**	59	12	83,1	16,9
2020-2021	**Toplam**-Total	**200**	**183**	**17**	**91,5**	**8,5**
	Devlet üniversitesi State university	**127**	119	8	93,7	6,3
	Vakıf üniversitesi Private university	**73**	64	9	87,7	12,3
2021-2022	**Toplam**-Total	**191**	**172**	**19**	**90,1**	**9,9**
	Devlet üniversitesi State university	**122**	113	9	92,6	7,4
	Vakıf üniversitesi Private university	**69**	59	10	85,5	14,5
2022-2023	**Toplam**-Total	**202**	**183**	**19**	**90,6**	**9,4**
	Devlet üniversitesi State university	**128**	123	5	96,1	3,9
	Vakıf üniversitesi Private university	**74**	60	14	81,1	18,9
2023-2024[1]	**Toplam**-Total	**204**	**185**	**19**	**90,7**	**9,3**
	Devlet üniversitesi State university	**129**	124	5	96,1	3,9
	Vakıf üniversitesi Private university	**75**	61	14	81,3	18,7

TÜİK, 2024, İstatistiklerle Kadın

TÜİK (2024) verilerine göre 2015-2016 eğitim öğretim yılında toplam 177 rektörün yalnızca 15'i kadın (%8,5) iken 2023-2024 döneminde toplam 204 rektörün 19'u kadındır (%9,3). Yaklaşık dokuz yıllık bir süreçte kadın rektör oranındaki artışın %1'in altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda akademik yönetimin üst kademelerinde cinsiyet temelli eşitsizliğin devam ettiği görülmektedir.

Yapısal ve Kültürel Engeller

Türkiye'deki üniversitelerde kadınların üst yönetimde düşük düzeyde temsil edilmesi, kültürel ve yapısal engellerle ilişkili görünmektedir (Özkanlı, 2010). Erkek egemen bir yapının sürdüğü akademide, yöneticilik alanı da eril dil ve pratikler üzerinden ilerlemektedir. (Aktaş, 2020). Yönetim, karar alma ve akademik liderliğe ulaşma süreçlerinde erkeklerin baskın olduğu ifade edilmektedir (Aybek, 2023; Öztürk Başpınar & Çakıroğlu, 2025). Ataerkil yaklaşımlar, kadınlara yüklenen çoklu roller, kalıp yargılar ve toplumsal kabuller de kadın akademisyenlerin yükseköğretim kurumlarında deneyimledikleri eşitsizliklerin nedenlerindendir (Karadere, 2024).

Kadın akademisyenlerin akademik kariyerlerinde üst kademelere ilerlemelerini sınırlayan görünmez engeller literatürde genellikle cam tavan metaforu ile kavramsallaştırılmaktadır. Cam tavan, kadınların formel olarak eşit haklara sahip olmalarına rağmen örtük ve çoğu zaman fark edilmesi güç bariyerler nedeniyle üst düzey pozisyonlara erişememelerini ifade etmektedir (Hoşnut, 2020; Öztan ve Doğan, 2015). Cam tavan ile ilişkili bir diğer yaklaşım ise "pipeline" metaforudur. Pipeline metaforu ise kadınların yeterli eğitim ve niteliğe sahip olsalar dahi erkekler kadar başarılı olamayacakları yönündeki algıyı yansıtmaktadır. Bu yaklaşıma göre kadınlar, üst düzey pozisyonlar için erkeklere kıyasla daha az eğitimli ve deneyimli olarak değerlendirilmektedir. Ev içi sorumluluklarının fazlalığının ise işle ilgili alanlarda uzmanlaşmalarını sınırlandıran bir unsur olduğu ileri sürülmektedir (Yıldız, 2018). Bu algının oluşmasında, kadın akademisyenlerin deneyimlediği iş ve özel yaşam dengesizliğinin rol oynadığı söylenebilir. Küçükşen (2024), yönetim kademelerinde görev alan kadın akademisyenlerin aile, iş ve özel yaşam dengesini tesis etmede dezavantajlı bir konumda olduklarını ortaya koymaktadır. Yönetsel sorumlulukların mesai saatlerini kapsaması, akademik çalışmaların ev ortamına taşınmasına yol açmaktadır. Bu durum da aile içi ilişkiler üzerinde olumsuz bir baskı oluşturabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde, ev işleri ve bakım hizmetlerinin kadının sorumluluğunda görülmesi de yönetici kadın akademisyenlerin çift vardiya çalışmak durumunda kalmalarına yol açmaktadır.

Kraliçe Arı Sendromu da akademik örgütlerde kadınlar arası ilişkileri anlamlandırmak adına çerçeve sunmaktadır. Baykal-Narcıkara (2018), kadın yöneticilerin, kendilerini sıradan bir kadın çalışan olarak görmemek ve olumsuz grup imajından sıyrılmak adına diğer kadın çalışanlardan uzak durduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte onları desteklemekten kaçınılmaktadır. Bu durumun bireyin sosyal kimliğini yeniden yapılandırması ve olumlu bir benlik algısı geliştirmeye ilişkin çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Kraliçe Arı Sendromu, bireyin grup üyeliğinden kaynaklanan olumsuz etkileri azaltma ve örgütsel hiyerarşideki yerini koruma stratejisidir. Söz konusu kavramın, kadın akademisyenlerin meslektaşlarıyla yaşadıkları sorunları açıklamada bir perspektif sunduğu söylenebilir. Nitekim Aybek (2023), hemcinsler tarafından sergilenen kıskançlık, mesleki küçümseme ve dedikodu gibi durumların kadın akademisyenlerin meslektaşlarıyla yaşadıkları sorunlar arasında yer aldığını belirtmektedir. Kadın akademisyenlerin akademik liderliğe ulaşma sürecinde karşılaştıkları engeller arasında kadınlar arası rekabetin de olduğu belirtilmiştir (Öztürk Başpınar & Çakıroğlu, 2025). Bu bağlamda, kraliçe arı sendromunun cam tavan engellerinden biri olarak kadın akademisyenlerin yöneticiliğe erişimini zorlaştırdığı düşünülmektedir (Yıldız, 2018).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik uluslararası ve ulusal çapta yürütülen yasal ve politik çalışmalara rağmen uygulamada henüz hedeflenen başarıya ulaşılamadığı görülmektedir. Bu durum, yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesini engelleyen sosyo-kültürel ve yönetsel bariyerlerden kaynaklanmaktadır (Ciğeroğlu-Öztepe, 2023).

Akademik kurumlarda da liderlik rollerinin büyük ölçüde erkek deneyimini merkeze alan örtük normlar çerçevesinde tanımlandığı ve bu durumun kadın akademisyenlerin yönetsel pozisyonlara erişimini sınırlandırdığı anlaşılmaktadır (Aktaş, 2020).

Farklılıkların yönetimi açısından bakıldığında, akademik örgütlerde cinsiyet temelli farklılıkların yönetilemediği söylenebilir. Nitekim Cox'un (1991) farklılıkların yönetimine ilişkin modelinde değindiği tam yapısal entegrasyon boyutu, çalışanların cinsiyet ve diğer farklılıklar ile örgüt içerisindeki konumları arasında sistematik bir ilişki bulunmamasını amaç edinmektedir. Bu yaklaşıma göre örgütlerde tüm grupların, her düzeyde temsil edilmesi gerekmektedir. Fakat akademik kurumlarda yapısal entegrasyonun sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, farklılıkların etkili bir şekilde yönetilmesi yerine mevcut yapısal örüntülerin yeniden üretildiğini göstermektedir.

Öğrenme ve etkililik paradigmasının da ortaya koyduğu üzere, farklılıkların etkin biçimde yönetildiği örgütlerde bireylerin sahip oldukları farklı perspektifler ve bakış açıları, kurumsal gelişime katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda yaratıcılık, yenilikçilik ve karar alma süreçlerinin niteliği de artabilmektedir (Thomas & Ely, 1996). Akademik kurumlarda ise bu potansiyelin büyük ölçüde kullanılmadığı ve cinsiyet temelli farklılıkların stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Bu paradigmadan hareketle, farklı perspektiflerin yönetim süreçlerine dahil edilememesinin, üniversitelerin yenilikçilik, yaratıcılık ve kapsayıcı çözüm üretme kapasitesini zayıflatacağı söylenebilir. Sonuç olarak, Özkanlı'nın (2010) da dikkat çektiği üzere üniversitelerin liderlik anlayışları ve örgütsel kültürlerinde bir dönüşüme ihtiyaç bulunmaktadır. Bu doğrultuda, üniversite üst yönetimlerinde kadın temsilini artırmaya yönelik sayısal hedefler belirlenebilir ve bu hedeflere ilişkin izleme mekanizmaları oluşturulabilir. Üniversitelerin kalite güvence ve akreditasyon süreçlerine toplumsal cinsiyet eşitliği boyutu dahil edilebilir. Bununla birlikte, akademik ve idari personele yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği ve farklılıkların yönetimi temelli hizmet içi eğitimler düzenlenerek bu, kurumsal ve süreklilik arz eden bir uygulama hâline getirilebilir.

KAYNAKLAR

Aktaş, Z. (2020). Yükseköğretimde kadın akademik yöneticilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Çalışma ve Toplum, 1* (64), 269-300.

Aybek, B. (2023). Üniversitede çalışan kadın akademisyenlerin yaşadığı sorunlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Türk Dünyası Kadın Araştırmaları Dergisi, 2* (1), 20-27.

Baykal Narcıkara, E. (2018). Sosyal kimlik teorisi perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(16), 159-176.

Begeç, S. (2013). Effective diversity management initiatives. *International Review of Management and Marketing, 3*(2), 63-74.

Ciğeroğlu Öztepe, M. (2023). Kamu yönetiminde kadın: Toplumsal cinsiyet temelli bir değerlendirme. Anadolu Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24*(1), 203-223. https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1137104

Cox Jr, T. (1991). The multicultural organization. *Academy of Management Perspectives, 5*(2), 34-47. https://doi.org/10.5465/ame.1991.4274675

Çubuk, S., & Erol, D. (2023). Türkiye'de kadının akademideki yeri: Cam tavana bir bakış. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 185-210.

Hoştut, S. (2020). Türkiye'de devlet üniversitelerinin yönetim kurullarında kadın temsili women's representation in management boards of state universities in Turkey. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 3*(2), 250-269. https://doi.org/10.33708/ktc.781912

Karadere, G. (2024). Yükseköğretimde kadın akademisyenlerin yaşadığı eşitsizlik deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Muhakeme Dergisi, 7*(1), 121-132. https://doi.org/10.33817/muhakeme.1489370

Kısa, H., Akca, M., & Yıldırım, C. (2023). Kadınların üst yönetimdeki görünürlüğü: Yükseköğretim kurumlarında bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6*(3), https://doi.org/10.33712/mana.1333446

Köksalan, N. (2019). Farklılıkların yönetimi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 3*(6), 51-66.

Küçükşen, K. (2024). Yönetici pozisyondaki akademisyen kadınlarda aile-iş-özel yaşam dengesi. *The Journal of Academic Social Science, 37*(37), 662-674. https://doi.org/10.16992/ASOS.11807

T.C. Resmî Gazete. (2003, 10 Haziran). 4857 sayılı İş Kanunu. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

T.C. Resmî Gazete. (2016, 20 Nisan). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (Kanun No. 6701). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf

Thomas, D. A., & Ely, R. J. (1996). Making differences matter. *Harvard Business Review, 74*(5), 79-90.

Terzi, G., & Deniz, L. (2022). Eğitim fakülteleri yönetiminde kadın temsilinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 23*(2), 116-132. https://doi.org/10.12984/egeefd.1063357

Tekindal, M., Aldırmaz, Y., Çoban, B., & Tekindal, M. A. (2024). Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında cinsiyetin genel görünümü: Sayısal veriler ışığında bir analiz. *Yükseköğretim Dergisi, 14*(1), 151-164. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1336187

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). İstatistiklerle kadın, 2024. https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/zkau/view/z_wp50/b0NEoc4/07m/1/Dokuman.pdf

Özbilgin, M. F., & Woodward, D. (2004). 'Belonging'and 'otherness': sex equality in banking in Turkey and Britain. *Gender, Work & Organization, 11*(6), 668-688. https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2004.00254.x

Özkanlı, Ö. (2010). Türkiye'de üniversitelerde üst düzey kadın yöneticilerin karşılaştıkları kültürel ve yapısal engeller/Structural and cultural barriers for women in senior management in Turkish universities. *Mülkiye Dergisi, 34*(268), 265-279.

Öztan, E., & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum, 3*(46), 191-222.

Öztürk Başpınar, N. & Çakıroğlu, D. (2025). A mixed research on barriers and facilitators to women's representation in academic leadership in Türkiye. *Yükseköğretim Dergisi, 15*(2), 247-262. https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1476623

Urbancová, H., Hudáková, M., & Fajčíková, A. (2020). Diversity management as a tool of sustainability of competitive advantage. *Sustainability, 12*(12), 5020. https://doi.org/10.3390/su12125020

Yıldız, S. (2018). Türkiye'de kadın akademisyen olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 29-40.

BAKI QIZLAR UNİVERSİTETİNİN TƏLƏBƏLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTİNƏ TƏSİR GÖSTƏRƏN PSİXO-EMOSİONAL HALLAR

Yeganə Ramazan qızı Mikayılova
Bakı Qızlar Universitetinin baş müəllimi
ORCID: 0009-0002-8526-3688

ÖZET
Respublikamızda baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər, cəmiyyətin bütün sahələrində sürətli inkişaf, dövlətimizin həyata keçirdiyi yeni təhsil siyasəti, dünya təhsil sisteminə effektiv şəkildə inteqrasiya, müxtəlif islahatların həyata keçirilməsi və s. kimi tədbirlər təhsil subyektlərində bilik, bacarıq və vərdişlərlə yanaşı, praktik sahələrdə rəqabətə davamlı, ictimai həyatın müxtəlif sahələrində adekvat özünənəzarətə malik gənclərin formalaşdrılmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoyur. Təlim prosesində özünənəzarətin inkişaf etdrilməsi təlim situasiyalarında tələbənin özünü adekvat dərk etməsinə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərə daha asan daxil olmasına, verilmiş materialın məqsədyönlü mənimsənilməsinə və tətbiqinə şəraitəlif yaradır, çətin situasiyalarda hadisələri daha adekvat qiymətləndirməyə zəmin yaradır. Bununla yanaşı, özünənəzarət insanın müxtəlif situasiyalarda özünü təşkilinə yardımçı olur və onun öz peşəsinin mütəxəsisi kimi formalaşmasına, şəxsiyyət kimi özünütəsdiqinə imkan verir. Məhz özününəzarət sayəsində insan özünün inkişafının və şəxsiyyət kimi özünüdərkinin zəruri səviyyəsinə nail olur. Faktlar göstərir ki, təlim prosesində tələbənin mütəmadi fəallığı və adekvat özünü ifadəetmə qabiliyyəti bilavasitə özünənəzarətin formalaşması zamanı gerçəkləşir. Tələbələrin özünənəzarət imkanlarının aşağı olması onların stress situasiyalarına davamlılığını azaldır, təlim fəaliyyətinin optimal təşkilinə maneəçilik yaradır. Tədqiqat zamanı azərbaycanlı gənc qız tələbələrin qorxu emosiyalarını tədqiq etdik. Tədqiqat zamanı azərbaycanlı gənc qız tələbələrin aktual qorxularının ierarxik struturu tərtib edilmişdir. Tələbələrin psixoemosional vəziyyəti onlarda şəxsiyyətin formalaşması prosesi ilə birbaşa əlaqədə olub fəaliyyət motivinə, ustanovkaya, şəxsiyyətlərarası münasibətlərə, özünü və başqalarını qiymətləndirməyə, qrupdakı ünsiyyətinə, nəhayət təlim uğurlarına səbəb ola biləcək əqli fəallığına bilavasitə təsir göstərir. Tələbənin tədris prosesində yaşadığı psixoemosional hallar onun fəaliyyətini də motivləşdirmək xüsusiyyətinə malikdir. Aydın oldu ki, tələbələrdə neqativ psixoemosional halların olmasının başlıca səbəbi onlarda bu və digər səbəblərdən yaranan özünəəminsizlik, qorxu və natamamlıq hisləridir. Bunlara əlverişsiz tədris mühitindəki pedaqoji situasiyaların, sosial şəbəbkələrin neqativ təsirləri də əlavə olunduqda, onlarda emosional gərginlik daha da artır. Tədqiqatdan məlum oldu ki, həyəcan, qorxu, xof bir çox hallarda tələbənin davranışını şərtləndirir. Qorxunun müəyyən səviyyəsi şəxsiyyətin fəal davranışının təbii və mütləq xüsusiyyəti kimi özünü göstərir.
Anahtar Kelimeler: tələbə, emosional hal, qorxu,özünənəzarət, şəxsiyyət

PSYCHO-EMOTIONAL STATES THAT AFFECT THE PERSONALITY OF THE STUDENTS OF BAKU GIRLS' UNIVERSITY

ABSTRACT
The socio-economic changes taking place in our republic, the rapid development in all areas of society, the new education policy implemented by our state, the effective integration into the world education system, the implementation of various reforms, etc., set as the main goal the formation of young people who are competitive in practical fields, adequate self-control in various areas of public life, along with knowledge, skills and habits in educational subjects.

The development of self-control in the training process creates conditions for the student to adequately understand himself in training situations, easier entry into interpersonal relationships, purposeful assimilation and application of the given material, and creates the basis for a more adequate assessment of events in difficult situations. At the same time, self-control helps a person organize himself in various situations and allows him to form himself as a specialist in his profession, to affirm himself as a person. It is thanks to self-control that a person achieves the necessary level of self-development and self-awareness as a person. The facts show that the student's constant activity and the ability to adequately express themselves in the learning process are directly realized during the formation of self-control. The low self-control capabilities of students reduce their resistance to stressful situations, creating obstacles to the optimal organization of learning activities. During the study, we studied the emotions of fear of young Azerbaijani female students. During the study, a hierarchical structure of the actual fears of young Azerbaijani female students was compiled. The psycho-emotional state of students is directly related to the process of personality formation in them and directly affects the motive for action, attitude, interpersonal relationships, self-assessment and others, communication in the group, and finally their mental activity, which can lead to learning success. The psycho-emotional situations experienced by the student in the learning process also have the property of motivating his activity. It became clear that the main reason for the presence of negative psycho-emotional states in students is their feelings of self-doubt, fear and incompleteness arising from these and other reasons. When the negative effects of unfavorable pedagogical situations and social networks in the learning environment are added to these, the emotional tension in them increases even more. The study revealed that anxiety, fear, and apprehension often condition the student's behavior. A certain level of fear manifests itself as a natural and absolute characteristic of the active behavior of the individual.
Keywords: student, emotional state, fear, self-control, personality

EARLY INSIGHTS INTO BARRIERS FACED BY WOMEN IN INFORMATICS: AN EXPLORATORY SURVEY FROM GEORGIA

Gvantsa Tsulaia
Business and Technology University, Faculty of Business and Technologies
ORCID: 0009-0008-5559-3890

Abstract
This study explores the challenges faced by women in the fields of technology and academia through an exploratory survey conducted in Georgia. Despite increasing global attention toward gender equality in STEM disciplines, women remain underrepresented in Informatics-related fields, particularly in regions where cultural expectations and structural limitations continue to influence educational and professional pathways today. The questionnaire examined demographic background, professional roles, perceived barriers in both industry and academic environments, mentorship experiences, and the influence of cultural norms on career development. Participants were asked to reflect on issues such as gender discrimination, work–life balance, limited advancement opportunities, and the availability of support systems.
The exploratory survey followed a qualitative-oriented approach aimed at capturing lived experiences and professional perceptions rather than large-scale statistical generalization. Preliminary insights indicate that women encounter overlapping challenges across academia and the technology sector, with mentorship and networking opportunities emerging as critical factors influencing retention and professional growth. Cultural expectations and work–life balance were also identified as significant considerations shaping career decisions and long-term engagement in Informatics.
Although based on a small-scale sample, the study provides region-specific reflections and highlights the importance of inclusive mentorship initiatives and institutional support. Drawing on academic practice and ongoing educational initiatives, the paper contributes to current discussions on gender equity in technology by offering practical recommendations aimed at encouraging more women to enter and remain in Informatics. Furthermore, the study emphasizes the value of collaborative ecosystems that connect universities, industry professionals, and mentoring communities to foster sustainable participation and professional confidence among women in the field of Informatics globally.
Keywords: Women in Informatics; Gender Gap; Mentorship; STEM Education; Exploratory Survey; Georgia

DEDICATED WOMEN IN AGRICULTURE AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

DILAFRUZ KULMAMATOVA
Institute Of Genetics And Experimental Biology Of Plants, Academy Of Sciences Of Uzbekistan
ORCID: 0000-0003-1631-5691

Abstract
This thesis examines the evolving role of women in the Republic of Uzbekistan's agricultural and scientific sectors, analyzing their contribution to national modernization and sustainable development. Against the backdrop of the "New Uzbekistan" development strategy, the study investigates how women are transitioning from traditional labor roles to becoming key drivers of innovation, food security, and climate resilience.
The research provides a comprehensive analysis of women's participation in STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) and agrarian reform. In the scientific domain, the study highlights the increasing presence of women in high-level research, noting that women now constitute a significant proportion of doctoral candidates and grant recipients under state initiatives such as Olima Ayollar (Women Scientists). The thesis details how female scholars are spearheading critical research in biotechnology, water management, and ecology, work that is particularly vital for addressing the environmental challenges of the Aral Sea region.
In the agricultural sector, the thesis identifies women not merely as the workforce backbone, comprising over 40% of agricultural labor, but as emerging leaders in agribusiness and digital farming. The study critically assesses the impact of the Gender Strategy for Ensuring Equality in Agriculture (2025–2030) and partnerships with international organizations (FAO, USAID) in dismantling structural barriers. It explores how women are navigating challenges related to land ownership rights, access to financial resources, and the adoption of climate-smart agricultural technologies.
Furthermore, the research addresses the socio-economic impediments that persist, including the "double burden" of professional and domestic responsibilities and the digital divide in rural areas. By evaluating recent state decrees, scholarship programs, and the effectiveness of the Zulfiya State Prize in promoting scientific excellence, the study offers an evidence-based assessment of current gender policies.
In conclusion, the thesis argues that the empowerment of women in agriculture and science is not solely a matter of social equity but a strategic economic imperative. Strengthening women's intellectual and entrepreneurial potential is identified as a decisive factor in ensuring Uzbekistan's food sovereignty, environmental sustainability, and competitiveness in the global scientific community.
Keywords: Uzbekistan, women, science, agriculture

THE ROLE OF WOMEN IN SCIENCE IN UZBEKISTAN

H. MATNIYAZOVA
Department of Biology, Chirchik State Pedagogical University
Institute of Genetics and Plants Experimental Biology, Academy of Sciences
ORCID: 0009-0003-2667-6105

Abstract
This thesis explores the role of women in the development of science in Uzbekistan within the framework of the country's modernization processes and innovation-oriented reforms. In recent years, Uzbekistan has placed significant emphasis on strengthening its scientific potential and integrating research with socio-economic development. In this context, the increasing participation of women in scientific and academic activities represents an important indicator of national progress and intellectual growth.
The study analyzes the involvement of women in higher education institutions, research centers, and national scientific organizations, where they contribute to both fundamental and applied research. Women scholars are actively engaged in priority fields such as medicine, biotechnology, agriculture, environmental studies, pedagogy, and information technologies. Their research outcomes not only enrich national scientific achievements but also address practical challenges related to public health, food security, sustainable agriculture, and digital transformation.
Special attention is given to state policies and institutional mechanisms aimed at ensuring gender equality and supporting women in science. Government initiatives, scholarship programs, research grants, and innovation competitions have created favorable conditions for expanding women's access to scientific careers. Efforts to encourage young girls to pursue STEM disciplines are particularly significant for ensuring continuity in scientific generations and strengthening human capital development.
At the same time, the thesis identifies existing challenges, including the relatively low representation of women in senior academic and administrative leadership positions, limited access to international research networks, and the need to balance professional responsibilities with family life. Addressing these issues requires comprehensive policy measures, mentorship programs, and enhanced international collaboration.
In conclusion, the active participation of women in science is a crucial factor in enhancing Uzbekistan's competitiveness, fostering innovation, and ensuring sustainable national development. Strengthening support systems and expanding equal opportunities will further increase the contribution of women to the country's scientific and technological advancement.
Keywords: Uzbekistan, women, science, academic, agriculture

GENDER AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Associate Professor Gunay Mammadova
Doctor of Philosophy in Psychology, Azerbaijan University of Languages, Department of Regional Studies for Western Countries
ORCID: 0000-0002-1782-1740

ABSTRACT

The Sustainable Development Goals (SDGs) are a global development agenda adopted by the United Nations General Assembly in 2015 and entered into force on 1 January 2016. These goals aim to create more sustainable and inclusive societies by ensuring social justice, increasing economic prosperity and protecting environmental balance. Consisting of 17 goals and 169 targets, the SDGs are based on a comprehensive and integrative approach, emphasizing the interdependence of the social, economic and environmental dimensions of development.

Gender equality is recognized as a key priority within the Sustainable Development Goals (SDGs). It is not only a standalone goal but also a fundamental condition for achieving all other SDGs. Sustainable Development Goal 5 (SDG 5) — "Achieve gender equality and empower all women and girls" — aims to eliminate all forms of discrimination against women and girls and ensure their full and equal participation in political, social and economic life. This objective is to be achieved through the implementation of gender-responsive policies, the establishment of comprehensive legal frameworks, and the development of effective institutional mechanisms, thereby integrating gender equality into broader sustainable development agendas.

One of the most serious and widespread consequences of gender inequality is gender-based violence (GBV). Gender-based violence is closely linked to gender stereotypes and unequal power relations that are shaped by social, historical and cultural contexts. These forms of violence affect a wide range of women, regardless of their age, socio-economic status and background. According to the United Nations, approximately one in four women worldwide experience intimate partner violence at some point in their lives, and women aged 15–49 are particularly at risk. Gender-based violence poses serious obstacles to women's physical and psychological health, their educational and labour market opportunities, and their social and economic potential. The elimination of violence against women is internationally recognised as a key human rights issue. The 1993 Declaration on the Elimination of Violence against Women and the 1995 Beijing Declaration and Platform for Action recognize that discrimination and violence against women are structural and systemic consequences of social gender inequality, rooted in unequal power relations, institutional practices, and cultural norms. Ensuring women's equal access to education, healthcare, decent work, and decision-making is a key prerequisite for sustainable economic development and the creation of inclusive societies.

Keywords: gender equality, human rights, Sustainable Development Goals, gender discrimination

CİNSİYET VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI

ÖZET

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 2015 yılında kabul edilen ve 1 Ocak 2016'da yürürlüğe giren küresel bir kalkınma gündemidir. Bu amaçlar, sosyal adaleti sağlayarak, ekonomik refahı artırarak ve çevresel dengeyi koruyarak daha sürdürülebilir ve kapsayıcı toplumlar yaratmayı hedeflemektedir. 17 hedef ve 169 alt hedeften oluşan SKA'lar, kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarının birbirine bağımlılığını vurgulayan kapsamlı ve bütünleyici bir yaklaşıma dayanmaktadır.

Cinsiyet eşitliği, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar) içinde temel bir öncelik olarak kabul edilmektedir. Bu, yalnızca bağımsız bir hedef değil, aynı zamanda diğer tüm SKA'lara ulaşmanın temel bir koşuludur. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçı 5 (SKA 5) — "Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadın ve kız çocuklarını güçlendirmek" — kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve onların siyasi, sosyal ve ekonomik hayata tam ve eşit katılımlarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hedef, cinsiyete duyarlı politikaların uygulanması, kapsamlı yasal çerçevelerin oluşturulması ve etkili kurumsal mekanizmaların geliştirilmesi yoluyla, cinsiyet eşitliğinin daha geniş sürdürülebilir kalkınma gündemlerine entegre edilmesiyle gerçekleştirilecektir.

Cinsiyet eşitsizliğinin en ciddi ve yaygın sonuçlarından biri de toplumsal cinsiyete dayalı şiddettir. Cinsiyete dayalı şiddet, sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamlar tarafından şekillendirilen cinsiyet kalıpları ve eşitsiz güç ilişkileriyle yakından bağlantılıdır. Bu şiddet biçimleri, yaşları, sosyo-ekonomik durumları ve geçmişleri ne olursa olsun, çok çeşitli kadınları etkiler. Birleşmiş Milletler'e göre, dünya genelinde her dört kadından yaklaşık biri hayatının bir döneminde yakın partner şiddetine maruz kalmaktadır ve 15-49 yaş arası kadınlar özellikle risk altındadır. Cinsiyete dayalı şiddet, kadınların fiziksel ve psikolojik sağlığına, eğitim ve iş piyasası fırsatlarına ve sosyal ve ekonomik potansiyellerine ciddi engeller oluşturmaktadır. Kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması, uluslararası alanda önemli bir insan hakları sorunu olarak kabul edilmektedir. 1993 Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi ve 1995 Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu, kadınlara karşı ayrımcılık ve şiddetin, eşitsiz güç ilişkileri, kurumsal uygulamalar ve kültürel normlara dayanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal ve sistemik sonuçları olduğunu kabul etmektedir. Kadınların eğitime, sağlık hizmetlerine, ins decent işe ve karar alma süreçlerine eşit erişiminin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve kapsayıcı toplumların yaratılması için temel bir ön koşuldur.

Anahtar kelimeler: cinsiyet eşitliği, insan hakları, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, cinsiyet ayrımcılığı

INTRODUCTION

The concept of "sustainable development" has been included in scientific discourse since the 1980s and has become widespread, especially after the report "Our Common Future" prepared by the United Nations World Commission on Environment and Development in 1987. This concept expresses a development model that aims to meet the socio-economic needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. Sustainable development is characterized as a comprehensive approach that combines the efficient use of natural resources, the preservation of ecological balance and the promotion of social well-being.

The universal essence of human rights is reflected in the Universal Declaration of Human Rights. Article 1 of the Declaration states that all human beings are born free and equal in dignity and rights; they are endowed with reason and conscience and should treat one another in a spirit of brotherhood. At the same time, the document emphasizes that everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in the Declaration, regardless of race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, civil, class or other status.

On September 25, 2015, the "2030 Agenda for Sustainable Development" was unanimously adopted by 193 states that are members of the United Nations General Assembly. The document consists of 92 paragraphs, and in paragraph 51, 17 Sustainable Development Goals and 169 specific targets defined in accordance with them were established.

The adopted Sustainable Development Goals are universal in nature and apply to all countries, regardless of their level of development. Due to this feature, they differ from the Millennium Development Goals that were in force in the previous period; because the Millennium Development Goals were intended mainly for developing countries.

The main aspects of sustainable development are achieving gender equality and empowering women (SDG 5), equal access to education (SDG 4), equal opportunities (SDG 10), decent work and equal pay for all (SDG 8). The gender aspects of this concept mean ensuring equal rights and freedoms for future generations, continuously improving people's quality of life and well-being, while living without harming the material and spiritual world. The 2030 agenda is clear: there can be no talk of sustainable development without gender equality (Safarov E.F., Safarova N.R, 2023).

Figure 1. Sustainable development goals[1]

[1] https://social.desa.un.org/2030agenda-sdgs

METHODS

This study was conducted to investigate the gender equality and human rights aspects of sustainable development. The research mainly used the literature and document analysis method, and the "Our Common Future" report, the Universal Declaration of Human Rights and the UN 2030 Agenda for Sustainable Development documents were analyzed. Also, the differences in gender and equality aspects were examined by comparing the Millennium Development Goals and the 2030 Sustainable Development Goals. The role of gender equality and social well-being in various areas of sustainable development was assessed using analytical and statistical approaches based on existing indicators and reports. The combination of these methods allows us to cover both theoretical and practical aspects of the study, and serves to identify the close relationship between sustainable development and gender and human rights.

RESEARCH AND FINDINGS

Gender inequality continues to be a major topic of discussion as one of the most pressing issues in modern society. Despite the progress made in this area, discrimination against women and girls still persists in different parts of the world. Sustainable development is about improving the living conditions of current generations, creating equal opportunities, and eliminating discrimination, without compromising the resources that future generations can use, and for the future development of society. Analysis of UN statistics for 2010-2020 shows that the number of early marriages has decreased by approximately 15 percent. SDG 5 includes eliminating all forms of violence against women and girls, early and forced marriages, strengthening the fight against human trafficking, ensuring access to reproductive health services, sharing responsibilities in the household and daily family care, and identifying common responsibilities.

The "Sustainable Development Goals by 2030" build upon the framework and outcomes of the Millennium Development Goals implemented in the previous period. Within the framework of the Millennium Development Goals, the third goal in particular is aimed at ensuring gender equality and expanding women's rights and opportunities. This approach was later developed more broadly and systematically in the Sustainable Development Goals. It can be said that ensuring gender equality is reflected in almost every one of the 17 SDG goals to one degree or another. SDG 17 is aimed at creating equal opportunities and guarantees for all members of society, regardless of nationality, religion, gender, race, and the elimination of existing restrictions in this direction. Ensuring gender equality, of course, means not only improving the situation of women, but also developing human potential as a whole and creating equal labor relations.

SDG 5, under the name of gender equality, envisages solving the gender problem between women and men worldwide, eliminating traditional gender stereotypes, and implementing equal role models. This goal of the SDG is directly related to its other goals. Thus, SDG 4 - ensuring equal access to education has a significant impact on gender equality and poverty reduction. Thus, increasing the number of educated women helps prevent early marriages of girls. Education and gender awareness are one of the important means of achieving gender equality. For this purpose, the gender inequality index in education is used. This index assumes equal participation of men and women in education and is determined based on the ratio of women's participation to men's participation. When calculating the gender inequality index, reproductive health opportunities are created, girls and women are empowered, and equal access to the labor market is created. The level of reproductive health is calculated by anal mortality and fertility rates. The expansion of powers means the creation of equal opportunities in parliament or decision-making processes.

Equal access to the labor market is calculated based on percentage indicators among the labor force. In recent decades, more girls have been going to school, the number of girls entering into forced marriages has decreased, but at the same time, their representation in political spheres still remains low. The creation of gender equality in education mainly consists of the following four aspects. Creating equal opportunities - this implies creating equal opportunities for boys and girls in formal and non-formal education. Equality in learning - this implies creating equal educational environments and conditions for boys and girls, away from traditional stereotypes and impartially, using the same curriculum, methods and materials. Equality of educational outcomes - girls and boys study in an equal educational environment, there are no differences based on their gender, and individual achievements no longer depend on their own abilities. Equality of external outcome opportunities - means having equal career opportunities for women and men, expanding women's participation in the labor market, and the absence of traditional stereotypes and external interference in the choice of profession and specialty (Gender Equality in and through Education, 2018).

SDG 8 aims to ensure decent work and equal pay for all. Despite significant progress in recent decades towards equal employment opportunities for women and men, the gender gap has not narrowed. 92% of working-age men and 63% of women worldwide are employed. Women are 2.5 times more likely to do household and family work than men. This limits their ability to advance in their careers and achieve higher-paying jobs.

Fighting poverty is one of the main means of achieving the Sustainable Development Goals. Women make up 70% of the world's poor, and reducing their numbers in general is considered a major step towards achieving gender equality.

UN Secretary-General Antonio Guterres calls gender inequality "the greatest injustice and the greatest human rights challenge of our time." He refers to widespread misogyny: "Women around the world are worse off than men simply because they are women." More than 1 billion women, including Russian women, are deprived of legal protection from domestic violence. The violation of gender equality extends beyond the realm of human rights violations and represents a significant challenge to the socio-economic structure of society, limiting the socio-economic development of both women and men, as well as future generations (Ребрей С.М, 2021).

CONCLUSION

All the SDG goals set for sustainable development include the gender factor and ensuring gender equality to one degree or another. Strengthening gender equality not only expands women's rights and opportunities, but also brings significant social, economic and psychological benefits for men. This process creates conditions for increasing the level of participation of men in family life, the formation of social roles within society based on more flexible and individual choices, as well as the weakening of traditional normative pressures to be the sole financial provider of the family. Increasing women's participation in the labor market and income levels significantly contribute to strengthening the financial sustainability of households and reducing structural inequalities in income distribution. At the same time, ensuring gender equality serves to accelerate economic growth at the macroeconomic level, increase labor productivity and strengthen the long-term sustainability of social protection systems. Children's observation of more active participation of both parents in the upbringing and care process has a positive impact on their socialization and value formation stages and lays the foundation for the formation of more equal, inclusive and non-discriminatory approaches to gender roles in future generations. Consequently, the promotion of gender equality acts as one of the main conditions for mutually beneficial, social justice-enhancing and sustainable socio-economic development for all segments of society.

REFERENCES

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2021). Dayanıqlı İnkişaf məqsədləri. Bakı, 280 s

2. Səfərov E.F., Səfərova N.R (2023). Gender bərabərliyi. Dərs vəsaiti, 200 s

3. Ребрей С.М (2021). Гендерное равенство: взаимосвязи с другими целями устойчивого развития и официальная помощь развитию. №4(57)
https://mirec.mgimo.ru/2021/2021-04/gender-equality-sgp

4. Гылыджова Ш.М., Гылыджов Т (2024). Гендерное равенство и Цели Устойчивого Развития. Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 10 (79) Том 1. С. 295-298

5. Манкевич Ю.В. Гендерное равенство в контексте устойчивого развития: половозрастной аспект // Вестник РГГУ. Серия «Философия. Социология. Искусствоведение». 2022. № 1. Ч. 3. С. 404– 411. DOI: 10.28995/2073-6401-2022-1-404-411

6. Gender Equality in and through Education. (2010). Retrieved January 02, 2018

7. Progress on the Sustaınable Development Goals the gender snapshot, 2025. 40 p

CAM UÇURUMUN GÖLGESİNDE KADIN LİDER SEÇİMİ: CHARACTERIX İLE LİDERLİK POTANSİYELİNİN ÇOK BOYUTLU DEĞERLENDİRİLMESİ

Elif Esra BİLİCİ
Zihin Kalemi Danışmanlık, Eğitim ve Araştırma Ltd. Şti.
ORCID: 0009-0000-7170-306X

Doç. Dr. Zerrin FIRAT
Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-6849-6813

ÖZET

Bu çalışma, cam tavanı aşmayı başaran kadın liderlerin cam uçurum olarak tanımlanan, başarısızlık olasılığı yüksek ve görünürlüğü güçlü pozisyonlara atanma riskini Türkiye bağlamında ele almaktadır. Literatürde kadınların özellikle kriz, dönüşüm ve belirsizlik dönemlerinde liderlik rolüne daha sık davet edilebildiği, ancak rolün koşulları, kaynakları ve destek mekanizmaları zayıfsa bu fırsatın hızlı biçimde kırılganlığa dönüşebileceği tartışılmaktadır. Araştırmanın temel amacı, kadın liderlik potansiyelinin basit stereotiplerle değil, kişinin liderlik profili, görevin gerekleri ve içinde bulunulan örgütsel koşullar birlikte değerlendirilerek anlaşılmasının, cam uçurum riskini azaltmadaki rolünü ortaya koymaktır. Yöntem olarak nitel vaka incelemesi benimsenmiştir. Türk şirketlerinde farklı birimlerde görev yapan, 30–45 yaş aralığındaki sekiz kadın yöneticinin CharacterIX Global kişilik envanteri raporları (anonim kodlar: K, D, M, L, R, B, Z, P) tematik analizle incelenmiştir. Raporlarda liderlik eğilimleri, iletişim yaklaşımı, motivasyon kaynakları, karar alma biçimi, stres tepkileri, potansiyel riskli eğilimler ve gelişim alanları bir arada değerlendirilmiş, ortak temalar ile ayrışan örüntüler sentezlenmiştir. Bulgular, kadın lider profillerinin tekdüze olmadığını, destekleyici ve iş birliğine açık liderlikten planlı-araştırmacı tarza, ilişkisel-insan odaklı yaklaşımdan kuralcı-stratejik yönelime uzanan geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir. Bu çeşitlilik, krizde kadınlar daha uygundur gibi genellemelerin pratikte yanıltıcı olabileceğini göstermektedir. Yüksek riskli görevlerde başarı olasılığı, lider profilinin rolün talepleriyle uyumuna ve sağlanan kurumsal desteğin niteliğine bağlı görünmektedir. Çalışma, CharacterIX'in çok boyutlu çıktılarının lider seçme ve atama süreçlerinde kişiye, göreve ve ortama uygunluk ilkesini güçlendirerek önyargıları azaltabileceğini, ayrıca gelişim planı, mentorluk, görev tasarımı ve ilk 90 gün destek paketleri için uygulanabilir bir yol haritası sağlayabileceğini ifade etmektedir. Böylece atama kararı temsil tartışmasından çıkarak, başarı koşullarını önceden kuran kanıt temelli bir yönetişim adımına dönüşebilir. Bu yaklaşım, başarısızlığın cinsiyetle açıklanması riskini azaltmakta, liderin psikolojik güvenliğini destekleyerek kurumsal öğrenmeyi görünür kılmakta ve politika tasarımına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cam uçurum, kadın liderlik, CharacterIX Global, kişilik envanteri, liderlik potansiyeli değerlendirmesi, kişi–görev–ortam uyumu.

WOMEN LEADERS IN THE SHADOW OF THE GLASS CEILING: A MULTIDIMENSIONAL ASSESSMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL WITH CHARACTERIX

ABSTRACT

This study examines the risk of women leaders who have broken through the glass ceiling being assigned to positions defined as the glass cliff—positions with a high probability of failure and high visibility—in the Turkish context. The literature discusses how women are more frequently invited to take on leadership roles, particularly during periods of crisis, transformation, and uncertainty, but if the conditions, resources, and support mechanisms for the role are weak, this opportunity can quickly turn into vulnerability. The main objective of the research is to reveal the role of understanding women's leadership potential not through simple stereotypes, but by evaluating the individual's leadership profile, the requirements of the job, and the organizational conditions together, in reducing the glass cliff risk. Qualitative case study was adopted as the method. The CharacterIX Global personality inventory reports (anonymous codes: K, D, M, L, R, B, Z, P) of eight female managers aged 30–45 working in different departments in Turkish companies were examined using thematic analysis. Leadership tendencies, communication approach, sources of motivation, decision-making style, stress responses, potentially risky tendencies, and areas for development were evaluated together in the reports, and common themes and distinct patterns were synthesized. The findings show that female leadership profiles are not uniform, but rather span a wide range from supportive and collaborative leadership to a planned-researcher style, and from a relational-human-centered approach to a rule-based-strategic orientation. This diversity shows that generalizations such as “women are more suitable in a crisis” can be misleading in practice. The likelihood of success in high-risk roles appears to depend on the alignment of the leadership profile with the demands of the role and the quality of the organizational support provided. The study states that CharacterIX's multidimensional outputs can reduce bias by reinforcing the principle of suitability to the individual, the role, and the environment in leader selection and appointment processes. It also suggests that CharacterIX can provide a practical roadmap for development plans, mentoring, role design, and the first 90 days support package. Thus, the appointment decision can evolve from a representation debate into an evidence-based governance step that establishes success conditions in advance. This approach reduces the risk of attributing failure to gender, supports the psychological safety of leaders, makes organizational learning visible, and contributes to policy design.

Keywords: Glass ceiling, female leadership, CharacterIX Global, personality inventory, leadership potential assessment, person–role–environment fit.

GİRİŞ

Kadınların üst düzey liderlik pozisyonlarına ilerlemesi önünde görünmez engeller olduğuna işaret eden ve ilk kez Marilyn Loden tarafından 1978 yılında bir konuşmada dile getirilen cam tavan metaforu uzun yıllardır bilinmektedir (Loden, 1978, akt. Morrison et al., 1987). Son dönemde ise bu engeli aşabilen kadınların, başarı şansı düşük ve kriz koşullarının hüküm sürdüğü tehlikeli zirvelere daha sık atandığı ileri sürülmektedir. Ryan ve Haslam (2005) tarafından ortaya atılan cam uçurum kavramı, kadınların şirket performansının kötüye gittiği veya krize girildiği dönemlerde, başarısızlık riski yüksek liderlik pozisyonlarına erkeklere oranla daha fazla getirildiğini ifade etmektedir. Bu durum, cam tavanı kırıp liderlik pozisyonuna ulaşan kadınların karşılaştığı ikinci bir ayrımcılık biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim “kriz düşün – kadın düşün” (Yıldız vd., 2016) şeklinde özetlenen algıya göre, normal dönemlerde liderlik için akla gelen ilk adaylar erkekler iken başarısızlık ihtimalinin yüksek olduğu kriz dönemlerinde kurumlar eleştirilerin odağı olacak bir günah keçisi olarak kadınları liderliğe atamaya daha meyilli olabilmektedir. Bu eğilim, kadın liderlerin başarılı olma ihtimalinin en düşük olduğu şartlarda göreve gelmeleri nedeniyle, başarısızlık durumunda denedik ama olmadı şeklinde önyargıları pekiştirebilecek bir kısır döngü yaratmaktadır.

Cam uçurum olgusuna dair ampirik bulgular karmaşıktır. Birleşik Krallık ve diğer ülkelerde yapılan çeşitli çalışmalar, kadınların genellikle şirket performansının düşüşte olduğu dönemlerde üst düzey pozisyonlara getirildiğini doğrulamıştır. Örneğin Ryan ve Haslam’ın (2005) çalışmasında FTSE 100 şirketlerinde finansal performansı kötüleşen firmaların yönetim kurullarına daha fazla kadın atadıkları ortaya konmuştur. Benzer şekilde Rink vd. (2013) çalışması da kadın yöneticilerin genellikle şirket hisselerinin değer kaybettiği kriz dönemlerinde atandıklarını göstermektedir. Nitel, nicel ve deneysel yöntemleri bir araya getiren 32 çalışmanın incelendiği bir derleme de cam uçurum olgusuna dair güçlü kanıtlar bulunduğunu bildirmektedir (Velte, 2018). Diğer yandan, bu alandaki bulguların tümü tutarlı değildir. Morgenroth vd. (2020) tarafından yapılan ve 74 çalışmayı kapsayan bir meta-analizde, cam uçurum etkisinin varlığı desteklenmekle birlikte genel etki büyüklüğünün küçük olduğu, özellikle siyasi ve kâr amacı gütmeyen alanlarda daha belirginken şirket yönetiminde sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Hatta ABD’de yapılan yakın tarihli bir çalışmada, geniş bir zaman aralığında kadın CEO atamalarına bakıldığında cam uçurum lehine net bir bulgu elde edilememiş ve önceki olumlu bulguların örneklem veya yöntem etkisine bağlı olabileceği ileri sürülmüştür (Li vd., 2024). Bu karmaşık tablo, cam uçurumun evrensel ve kaçınılmaz bir yazgı olmadığını, bağlamsal faktörlere, sektör dinamiklerine ve bireysel farklılıklara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Tam da bu noktada, kadın liderlerin hangi koşullarda başarılı olabilecekleri ya da ne tür destek mekanizmalarına ihtiyaç duyacakları sorusu önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın çıkış noktası, kadın liderlerin başarısını perçinlemek ve cam uçurumu önlemek için kadınları göreve getirmekten öte doğru göreve, doğru destekle getirmek gerektiği düşüncesidir. Özellikle kriz dönemlerinde veya kurumsal dönüşüm süreçlerinde kadın liderlerin gelişigüzel biçimde öne çıkarılması yerine, liderlik potansiyellerinin çok boyutlu ve nesnel araçlarla değerlendirilmesi önerilmektedir. Nitekim literatürde liderlikle ilgili bireysel özelliklerin, özellikle kişilik temelli eğilimlerin, liderlerin değişik durumlarda sergiledikleri performansı önemli ölçüde etkilediği gösterilmiştir. Judge vd. (2002) tarafından yapılan klasik meta-analiz çalışması, dışadönüklük ve sorumluluk (dürüstlük ve disiplin) gibi kişilik özelliklerinin liderlik başarısıyla pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, güncel yaklaşımlar tek tek kişilik özellikleri yerine bireyin kişilik profiline odaklanmanın daha açıklayıcı olduğunu göstermektedir. Örneğin Parr vd. (2016) 2.461 üst düzey yönetici üzerinde yaptıkları araştırmada altı farklı lider profili tespit etmişler ve bu profillerin her birinin liderlik performans kriterlerine göre farklı güçlü ve zayıf yönleri olduğunu rapor etmişlerdir. Bu bulgu, her liderin her alanda üstün olamayacağını, farklı liderlerin farklı konularda başarılı olabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bir liderin belirli bir kriz ya da görev karşısındaki uygunluğunu değerlendirirken, çok boyutlu bir kişilik ve yetkinlik envanteri ile profiline bakmak son derece yararlı olacaktır. Bu sayede, cam uçurum senaryolarında sıkça görülen yanlış kişiyi yanlış işe atama hatasının önüne geçilebilir ya da en azından atanan liderin ihtiyaç duyacağı destek öngörülerek başarısızlık riskleri azaltılabilir.

Bu çalışma, yukarıdaki tartışmalar ışığında, Türk şirketlerinde orta ve üst düzey pozisyonlarda görev yapan sekiz kadın yöneticinin CharacterIX Global Kişilik Envanteri sonuçlarını derinlemesine inceleyerek şu sorulara yanıt aramaktadır: (1) Kadın yöneticilerin liderlik tarzları, iletişim biçimleri, motivasyon kaynakları ve risk eğilimleri ne kadar çeşitlilik göstermektedir? (2) Bu farklı profiller, belirli yüksek riskli durumlarda (kriz, dönüşüm vb.) başarı şansları ve karşılaşabilecekleri zorluklar hakkında ne söylüyor? (3) Kapsamlı bir değerlendirme aracı olan CharacterIX, kadın lider seçiminde cam uçurum riskini azaltmak adına nasıl bir katkı sağlayabilir? Bu sorulara yanıt aramak üzere önce kuramsal çerçevede cam uçurum ve liderlik değerlendirme literatürü özetlenecek, ardından yöntem ve bulgular sunulacak ve son olarak tartışma bölümünde elde edilen çıkarımlar ışığında öneriler geliştirilecektir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Cam uçurum olgusu, toplumsal cinsiyet rolleri, önyargılar ve liderlik stereotipleri kesişiminde açıklanmaktadır. Klasik olarak yönetici denince akla erkeklerin gelmesini ifade eden yöneticiye yakıştırılan erkeklik kalıbı (Schein, 1975), cam uçurum koşullarında yerini kısmen krizde kadınlar daha uygun liderdir algısına bırakabilmektedir. Bu algı değişiminin ardında, kadınlara atfedilen bazı özelliklerin (iletişimde duyarlılık, empati, uzlaşmacılık vb.) kriz yönetiminde faydalı olabileceği düşüncesi yatmaktadır. Nitekim kriz dönemlerinde toparlayıcı, dinleyen, takım ruhunu canlandıran liderlere ihtiyaç duyulduğu ve bu özelliklerin toplumsal cinsiyet stereotiplerinde kadınsı kabul edilen yönlerle örtüştüğü ifade edilebilir. Ryan vd.'nın (2011) "kriz düşün – kadın düşün" (Yıldız vd., 2016) kavramı, tam da bu durumu tanımlamaktadır. Kriz ortaya çıktığında, insanlar farkında olmadan liderlik için kadınları daha uygun görmeye başlayabilirler. Bu eğilim bazı kadınlara zirveye çıkma fırsatı sunsa da beraberinde ciddi riskler getirmektedir. Haslam ve Ryan (2008), kriz zamanlarında kadınların sanki durumu düzeltmek için son çare olarak atandığını, ancak başarısızlık durumunda bunun kadın liderlerin yetersizliğine yorularak ayrımcılığı pekiştirdiğini belirtmiştir. Üstelik kadın liderler böylesi stresli pozisyonlarda yoğun psikolojik baskı altına girmekte, başarısız olma korkusuyla ve göz önünde olmanın getirdiği aşırı incelemeyle başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Ryan ve Haslam (2006) bu durumu cinsiyet – stres – kimliksizleştirme modeli ile açıklayarak, kriz döneminde atanan kadın liderlerin yüksek stres altında örgütten dışlanmış veya yalnız bırakılmış hissedebileceğini, bunun da bazılarının görevi bırakmayı düşünmesine yol açabildiğini öne sürmüşlerdir.

Cam uçurum olgusunun varlığı ve sonuçları konusundaki tartışmalar, organizasyonların lider seçme ve atama süreçlerindeki önyargıları göstermektedir. Bu kapsamda, karar destek araçlarının ve objektif değerlendirmenin önemi vurgulanmalıdır. Özellikle son yıllarda insan kaynakları yönetiminde kişilik envanterleri, değerlendirme merkezleri ve 360 derece geri bildirim gibi araçlar, liderlik potansiyelini ölçme ve doğru işe doğru lideri yerleştirme çabalarında yoğun biçimde kullanılmaktadır. Kişilik ve liderlik arasındaki ilişkiyi ele alan kuramlar, belirli kişilik özelliklerinin liderlik başarısı için avantaj veya dezavantaj yaratabileceğini belirtmektedir. Beş Faktör Kişilik Kuramı çerçevesinde yapılan araştırmalar, dışadönüklük, sorumluluk duygusu, deneyime açıklık gibi boyutların liderlikte genelde olumlu karşılandığını, nevrotiklik (duygusal dengesizlik) gibi özelliklerin ise olumsuz etki yapabildiğini göstermektedir (Judge vd., 2002). Bununla birlikte sadece iyi özelliklere odaklanmak yeterli değildir. Zira her özelliğin aşırısının veya belirli durumlara uygunsuzluğunun risk yaratabileceği belirtilebilir. Liderlik literatüründe derailers (raydan çıkaran özellikler) olarak adlandırılan ve genelde stres altında ortaya çıkan bazı gölge özellikler vardır. Bunlar yüksek potansiyele sahip bir liderin dahi başarısını sekteye uğratabilir.

Örneğin mükemmeliyetçilik normalde kaliteyi yükselten bir özellikken, aşırıya kaçtığında delege edememe ve takıntı sorunlarına yol açarak liderin verimliliğini düşürebilir. Aynı şekilde özgüven eksikliği, riskten aşırı kaçınma, çatışmadan kaçma, aşırı kontrolcülük veya duygusal reaktivite gibi eğilimler belirli koşullarda lider için potansiyel risk oluşturabilir. Bu nedenle modern değerlendirme araçları, lider adaylarını sadece güçlü yönleriyle değil, stres altındaki tepkileri ve geliştirilmesi gereken yönleriyle birlikte ele almaktadır. Hogan ve Hogan (1997) tarafından geliştirilen Karanlık Taraf ölçekleri buna bir örnektir. Benzer biçimde CharacterIX envanteri de raporlarında potansiyel riskler başlığı altında kişinin aşırıya kaçtığında sorun oluşturabilecek yönlerini açıkça tanımlamaktadır.

Karar vericilerin çoğu zaman farkında olmadan önyargılara kapıldığı lider seçimi süreçlerinde, çok boyutlu kişilik envanterlerinin sağladığı nesnel veriler önemli bir denge unsuru olabilir. Objektif değerlendirme, yöneticilerin sadece geçmiş performans veya sezgisel algılarla değil, gerçek potansiyelleriyle ve uygun oldukları alanlarla eşleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu sayede kişisel uyum (liderin yetenek ve değerlerinin pozisyonun gerekleriyle örtüşmesi) ve ortamsal uyum (liderin içinde çalışacağı ekibin ve kurum kültürünün beklentileriyle uyuşması) gözetilebilir. CharacterIX Global Kişilik Envanteri, bu ihtiyaca yanıt veren bütüncül araçlardan biridir. Ortalama 20 dakikada cevaplanan 73 soruluk bir envanter sonucunda katılımcılara 60-70 sayfalık detaylı raporlar sunan CharacterIX, bireyin 136 farklı potansiyel boyutunu değerlendirebilen gelişmiş bir algoritmaya dayanmaktadır. Bu envanter, bir kişinin liderlik tarzından iletişim biçimine, motivasyon kaynaklarından stres tepkilerine, takım içinde üstlenebileceği rollere ve gelişim önerilerine kadar geniş bir yelpazede profil ortaya koymaktadır. Raporlar, klasik kişilik ölçümlerinin ötesine geçerek, örneğin “Bu kişiyle nasıl iletişim kurulmalı?”, “Bu kişinin motivasyonunu artıran veya azaltan etkenler nelerdir?”, “Olası riskli eğilimleri hangileridir ve bunları yönetmek için ne yapabilir?” gibi pratik sorulara da yanıt vermektedir. Dolayısıyla CharacterIX, bir lider adayının çok boyutlu bir röntgenini çekerek, onun belirli bir rol için uygunluk derecesini ve o rolde başarılı olabilmesi için gereken koşulları öngörme imkânı sunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, cam uçurum riskinin en aza indirilmesi bağlamında böyle bir aracın faydasını göstermek amacıyla gerçek kadın yönetici profilleri üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir vaka incelemesi niteliğindedir. Amaç, sekiz kadın yöneticinin kişilik envanteri sonuçlarını derinlemesine analiz ederek ortak temaları ve farklılıkları ortaya koymaktır. Her bir vaka, CharacterIX Global Kişilik Envanteri raporuyla temsil edilmiştir. CharacterIX, tek bir envanter uygulamasıyla katılımcının liderlik, iletişim, motivasyon, karar alma, stres yönetimi gibi alanlardaki eğilimlerini ölçen kapsamlı bir değerlendirme aracıdır. Her rapor, bireyin kendi beyanlarına dayalı olarak algoritmik analizle üretilmiş, yaklaşık 60-65 sayfalık ayrıntılı bir çıktıdır. Raporlarda sayısal skorlar, grafikler ve yorumlayıcı metinler yer almakta; güçlü yönler, gelişime açık yönler, potansiyel riskler ve kişiye özel tavsiyeler sunulmaktadır.

İnceleme konusu olan sekiz kadın yönetici, farklı departmanlarda ve orta-üst düzey pozisyonlarda görev yapan profesyonellerdir. Yaşları 30 ile 45 arasında değişen bu yöneticilerin dördü orta kademe, dördü ise üst kademe yönetici pozisyonundadır. Sektör çeşitliliğini korumak amacıyla, üretim, hizmet ve teknoloji alanlarından yöneticiler çalışmaya dahil edilmiştir. Her bir katılımcının kimliği gizli tutulmuş, analiz ve raporlama aşamasında gerçek isimleri kullanılmamıştır.

Anonimliğin sağlanması için her bir yönetici tek bir harf ile kodlanmıştır: K, D, M, L, R, B, Z, P. Bu harfler gerçek isimlerle bağlantısız rastgele seçimlerdir ve herhangi bir sıralama ifade etmemektedir. Veri analizinde ve bulguların sunumunda yöneticiler bu kodlar ile anılacaktır.

Veriler, ilgili yöneticilerin CharacterIX envanterini çevrim içi olarak doldurmaları ve sonuç raporlarının alınması yoluyla elde edilmiştir. Envanter uygulaması ve raporlar 2025 yılı içinde güncellenmiş Türkçe sürüm kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Raporlar çalışmanın yazarları tarafından doğrudan katılımcılardan temin edilmiştir. Her bir rapor PDF formatında olup bir özet sayfası, dokuz ana modül, sonuç ve gelişim önerileri bölümlerini içermektedir. Bu modüller sırasıyla: Çekirdek Kişilik (Temel mizacın tanımı), Kişisel Değerler ve Motive Ediciler, İletişim Tarzı, Karar Alma ve Problem Çözme, Liderlik Potansiyeli, Takım Rolleri, Stresle Başa Çıkma, Potansiyel Riskler ve Gelişim Önerileri şeklindedir. Dolayısıyla raporlar, bir yöneticinin hem kişilik eğilimlerini hem de iş bağlamındaki davranışsal eğilimlerini çok yönlü olarak ele almaktadır.

Her bir raporun metinsel bölümleri içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırma sorularına uygun olarak özellikle şu temalar üzerinde durulmuştur: (1) Liderlik tarzı (raporlardaki Liderlik Modülü'nde sunulan nitel değerlendirmeler), (2) İletişim yaklaşımı (İletişim Tarzı Modülü değerlendirmeleri), (3) Motivasyon kaynakları ve stres faktörleri (Değerler ve Motivasyon bölümü ile Stres ve Kriz tepkileri), (4) Potansiyel riskli eğilimler (Potansiyel Riskler Modülü'nde belirtilen eğilimler) ve (5) Gelişim alanları (rapor sonlarındaki gelişim önerileri ışığında). Her tema için önce her katılımcının raporundan ilgili kısımlar özetlenmiş, ardından karşılaştırmalı bir analiz ile ortak örüntüler ve zıtlıklar belirlenmiştir.

Analizde tematik kodlama yöntemi kullanılmıştır. Örneğin liderlik tarzlarına ilişkin metinler okunurken "iş birlikçi liderlik", "vizyoner liderlik", "kuralcı liderlik", "destekleyici liderlik" gibi kodlar türetilmiş, her bir katılımcı için uygun kodlar not edilmiştir. Benzer şekilde iletişim tarzları incelenirken "sıcakkanlı-doğrudan", "resmi-mesafeli", "analitik-sakin" gibi ikili eksenlerde tanımlamalar yapılmıştır. Motivasyon ve stres kaynaklarında "takdir ihtiyacı", "güvenlik ihtiyacı", "rekabet durumu", "özerklik ihtiyacı" gibi kodlar öne çıkmıştır. Potansiyel riskler bölümünde ise raporların sunduğu anahtar kelimelere (örn. "aşırı mükemmeliyetçilik", "alınganlık", "kaçınmacı tutum", "aşırı kuralcılık" vb.) dikkat edilerek, bunların ilgili olduğu davranış örüntüleri değerlendirilmiştir.

Elde edilen kodlar tüm katılımcılar için bir tabloya işlenmiş ve bu tablo üzerinden çapraz karşılaştırmalar yapılmıştır. Örneğin iki ya da daha fazla katılımcıda benzer liderlik eğilimleri görülüyorsa bunlar bir kategori altında toplanmış, farklılık gösterenler ayrı kategori olarak belirtilmiştir. Bu süreçte araştırmacılar arasında görüş birliği sağlamak amacıyla her bir rapor en az iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve kodlanmıştır. Ardından bir araya gelen araştırmacılar kodları gözden geçirerek tutarsızlıkları gidermiş ve ortak temalar üzerinde uzlaşmıştır. Bu yöntemle araştırmanın güvenirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma verileri, katılımcıların izni ile ve etik ilkelere uygun biçimde kullanılmıştır. Her bir yöneticiye ait rapor, yalnızca araştırma amacıyla incelenmiş ve isimler veya doğrudan kimlik tespitine yol açacak bilgiler raporda yer almamıştır. Alıntılar veya raporlardan elde edilen bulgular sunulurken de anonimliğe özen gösterilmiş, katılımcıları tanımlayabilecek kurumsal ya da kişisel detaylar ifşa edilmemiştir. Çalışmada kullanılan envanter sonuçları, ilgili şirketlerin insan kaynakları biriminin onayı ve katılımcıların bilgilendirilmiş onamı ile araştırmacılarla paylaşılmıştır.

Bu yöntemsel çerçeve dâhilinde, sekiz kadın yöneticinin profilleri aşağıda bulgular bölümünde bütüncül ve karşılaştırmalı bir şekilde sunulmaktadır. Her ne kadar örneklem büyüklüğü sınırlı olsa da derinlemesine analiz yaklaşımı sayesinde kadın liderlerin potansiyelini doğru değerlendirme konusunda niteliksel farkındalıklar elde etmek mümkün olmuştur.

BULGULAR

Bulgular, incelenen kadın yöneticilerin CharacterIX profillerinden elde edilen temalara göre sunulacaktır. İlk olarak liderlik tarzları, ardından iletişim yaklaşımları, sonrasında motivasyon kaynakları ve stres etkenleri, takiben potansiyel risk eğilimleri ve son olarak gelişim alanları ele alınacaktır. Her bir alt başlıkta, ortak veya zıt özellikler katılımcı kodlarıyla birlikte tartışılmaktadır.

Liderlik Tarzları

Sekiz kadın yöneticinin liderlik tarzları dikkat çekici bir çeşitlilik göstermektedir. Rapor analizleri, katılımcıların liderlik yaklaşımlarının birkaç temel eksen etrafında gruplanabileceğini ortaya koymaktadır:

Destekleyici ve Planlı Liderlik: K ve Z kodlu yöneticiler, düzen ve güvene önem veren, planlı ve temkinli bir liderlik tarzına sahiptir. Özellikle K yöneticisinin raporunda, her iki katılımcının da standartlar ve prensipler oluşturarak takımını destekleme eğilimi vurgulanmıştır. Bu yöneticiler, çevrelerindekilerin yetkinliklerini dikkate alarak görev dağılımı yapar ve herkesi sürece dahil etmeye çalışırlar. Ekip içinde uyum ve istikrarı korumak temel öncelikleridir. Bu profil, risklere karşı proaktif önlem alan, önce emniyet diyen bir liderliği göstermektedir. Nitekim K yöneticisi için raporda doğabilecek problemleri hemen fark edip önlem almaya çalışan, takımına sahip çıkan bir liderlik eğilimi taşır ifadesi yer almaktadır. Benzer şekilde Z yöneticisinin de sınırları belirli ve yapılandırılmış ortamlar yaratarak herkesin katkıda bulunabileceği huzurlu bir çalışma düzeni kurmaya odaklandığı ifade edilebilir. Bu iki lider de karar almadan önce kapsamlı analiz yapmayı ve tam emin olmayı tercih eder, bu nedenle ani ve yüksek belirsizlik içeren durumlar karşısında temkinli davranırlar. Özetle, K ve Z profilleri destekleyici ama tedbirli liderler olarak tanımlanabilir.

Araştırmacı ve Stratejik Liderlik: D kodlu yönetici, liderlik stilinde bilgiye dayalı ve analitik yaklaşımıyla öne çıkmaktadır. Onun raporunda liderlik tarzı bilgide derinleşme, araştırma yapma, fikir üretme ve sistem kurma temelli olarak tanımlanmıştır. D yöneticisi, veriye ve objektif analizlere dayanarak karar veren, kriz anlarında dahi serinkanlılığını koruyabilen bir liderdir. Planlama ve öngörü, bu liderlik profilinin kilit unsurlarıdır. Bu nedenle D, ani sürprizlerden çok, hazırlanabileceği öngörülebilir senaryoları tercih etmektedir. M, L ve P kodlu yöneticiler de stratejik odaklı bir çizgi sergilemektedir. Bu üç yöneticinin raporlarında çok benzer ifadeler yer almaktadır. M, L ve P için hedefe ulaşmak için gereken tüm yolları ve yöntemleri belirleyebilen, mümkün olan en iyi sonuca varmak için tüm imkânları seferber eden bir lider tanımı yapılmaktadır. Bu ifade, onların girişimci ve atılgan bir tarafı olduğunu, vizyonlarını hayata geçirmek için bütün kaynakları harekete geçirebildiklerini göstermektedir. Bu üçlü, kararlı ve sonuç odaklı liderlikleriyle dikkat çekmektedir. Kriz anlarında dahi soğukkanlı bir biçimde strateji geliştirme ve uygulama becerisine sahip oldukları, raporlarında vurgulanmıştır. Örneğin P yöneticisi için raporda, belirsiz durumlarda bile mümkün olan en iyi stratejiyi tasarlayıp ekibini harekete geçirebildiği belirtilmiştir. Dört yöneticinin (D, M, L, P) ortak noktası, kararlarında duygusallıktan ziyade rasyonaliteye dayanma ve sistematik düşünme eğilimidir. Bununla birlikte D profili biraz daha sakin ve kontrollü bir araştırmacı lider iken, M, L ve P profilleri daha atak ve harekete geçirici vizyoner liderler olarak tanımlanabilir.

İnsan Odaklı ve İlişki Güçlendirici Liderlik: R ve B kodlu yöneticiler, ekipleriyle kurdukları güçlü ilişkiler ve insana verdikleri değer ile ayrışmaktadır. Bu iki yöneticinin liderlik tarzları, adalet, prensiplere bağlılık ve çalışan memnuniyetine dikkat ekseninde şekillenmiştir. Raporlarında güçlü ve etkin ilişkiler kurabilir, adaleti ve prensipleri gözetir, memnuniyete ve huzura dikkat eder şeklinde benzer ifadeler bulunmaktadır.

R ve B, çalışanlarının ihtiyaçlarına duyarlı, onların gelişimini ve iyi oluşunu önemseyen bir tutum sergiler. Bu yöneticiler için başarı, finansal ya da sayısal hedeflere ulaşmaktan öte ekibin motive ve bağlı olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla liderlik yaklaşımları daha demokratik ve katılımcı bir çizgiye yakındır. Bu yöneticiler karar alırken ekibin görüşlerine önem vermekte ve iletişim kanallarını açık tutmaktadırlar. Bu profil aynı zamanda akılcı yönüyle de dengelidir. Yani sadece duygusal bir yaklaşımla değil, verimliliği de gözeterek hareket etmektedirler. R ve B yöneticileri, zor karar anlarında bile ekiplerine neden-sonuç ilişkilerini açıklayarak, şeffaf ve adil bir tutumla ilerlemeye gayret ederler. Bu yöneticiler, özellikle kriz dönemlerinde ekiplerin morale ihtiyaç duyduğu hallerde sakinleştirici ve moral verici liderler olarak önemli bir avantaj sağlayabilirler. Ancak aşırı insana odaklanmaları, bazen zor stratejik kararları almakta gecikmelerine de yol açabilir (bu noktaya tartışma bölümünde yeniden değinilecektir).

Özetle, incelenen kadın yöneticiler arasında dört temel liderlik tarzı belirmiştir: (1) Destekleyici-Tedbirli Lider (K, Z) – güven ve istikrar önceliklidir, riskleri minimize eder, (2) Analitik-Stratejik Lider (D) – bilgiye ve plana dayalı, kontrollü ilerler, (3) Atılgan-Vizyoner Lider (M, L, P) – hedefe odaklı, tüm kaynakları seferber eden, proaktif, (4) İnsancıl-Katılımcı Lider (R, B) – ilişki odaklı, adil ve takımın huzurunu önemseyen. Bu çeşitlilik, kadın lider kategorisinin ne kadar heterojen olabileceğini göstermektedir. Tek bir kadın liderlik stili genellemesi yapmak mümkün olmadığı gibi her bir tarzın farklı ortamlarda avantajlı veya dezavantajlı yönleri olabileceği açıktır.

İletişim Yaklaşımları

Liderlik tarzlarındaki çeşitlilik, iletişim stillerine de yansımaktadır. CharacterIX raporlarındaki İletişim Tarzı bölümü, her yöneticinin takım üyeleriyle ve paydaşlarıyla nasıl bir iletişim kurduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Analiz sonucunda iletişim yaklaşımları açısından da katılımcıların gruplandırabileceği görülmüştür:

Resmi ve Kontrollü İletişim: D kodlu yönetici ile kısmen M, L ve P kodlu yöneticiler, iletişimde daha ciddi, saygılı ve kontrollü bir tutum sergiler. D yöneticisinin raporunda sakin, kontrollü ve duygularını katmadan iletişim kurma eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de D, mesajlarını objektif bir dille iletmeyi, duygusal tepkilerden kaçınmayı tercih eder. Bu profile sahip yöneticiler mesafelerini korur, özellikle iş ortamında resmiyet düzeyini belli bir seviyede tutarlar. M, L ve P yöneticilerinin iletişim tarzları da ciddi ve saygılıdır. Bu yöneticiler "duygularına kapılmadan mantıklı ve tutarlı konuşurlar. Açık ve net ifadeler kullanırlar" şeklinde tanımlanmıştır. Bu yöneticiler, doğrudan ve net iletişimi önemser, belirsiz ifadelerden kaçınır. Toplantılarda konuya odaklanır, gereksiz duygusal çıkışlar yapmazlar. Özellikle M, L ve P üçlüsü yüksek hedefleri doğrultusunda ekibi motive ederken dahi resmi bir otorite imajını korumaktadır. Bu iletişim tarzı, kriz durumlarında paniğe kapılmadan sakin kalabilme ve güven verme avantajı sağlamaktadır. Öte yandan, ekiplerinde daha duygusal veya yakınlık arayan üyeler varsa, bu mesafeli üslup iletişimde kopukluk yaratabilir. Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla D, M, L ve P profilleri genellikle iş odaklı ve rasyonel bir iletişim benimserken, gerektiğinde eleştiri yapmaktan kaçınmayan ancak bunu kişiselleştirmeden ifade eden bir yaklaşım içindedir.

Sıcakkanlı ve Samimi İletişim: R ve B kodlu yöneticiler, iletişim tarzlarında samimiyet ve sıcaklığı ön plana çıkarır. Raporlarında her ikisi için de samimi, sıcakkanlı, duygusal ve sürekli iletişimi seven, çabuk yakınlaşabilen bir tutumdan bahsedilmektedir. Bu yöneticiler, takım üyeleriyle dostane ilişkiler kurmaya, iletişim kanallarını her zaman açık tutmaya inanırlar. Kapıları çalınabilir, ulaşılabilir bir lider profili çizerler. Örneğin R yöneticisinin çalışanları, ona istedikleri zaman çekinmeden fikirlerini iletebildiklerini belirtmektedir (nitel geri bildirimlerden).

B yöneticisi ise ekibindeki herkesi yakından tanımaya çalışır, doğum günlerini hatırlar, hal-hatır sormayı ihmal etmez. Bu tür bir iletişim ortamı, takım içi güven ve bağlılık duygusunu pekiştirir. R ve B, olumsuz geri bildirim vermeleri gerektiğinde bile bunu yapıcı bir dil ile yapmaya, karşı tarafın duygularını gözetmeye özen gösterirler. Bu profil iletişimde empati olarak özetlenebilir. Elbette, aşırı duygusal yaklaşmanın zaman zaman nesnelliği zedeleme riski vardır. Ancak R ve B yöneticilerinin raporları incelendiğinde, onların da gerektiğinde sınır çizebildikleri, yalnızca iletişime sıcaklık kattıkları anlaşılmaktadır. Özellikle değişim ve belirsizlik dönemlerinde, R ve B gibi iletişimcilerin ekipleri teskin etme ve moralleri yüksek tutma konusunda çok başarılı olabilecekleri değerlendirilebilir.

Uyumlu ve Dinleyici İletişim: Z kodlu yönetici, iletişim tarzı itibarıyla sakin, barışçıl ve kabul edici bir profil çizmektedir. Raporunda Z için "karşısındakini dinler ve yorumlarında nazik olma eğilimindedir" denilmektedir. Bu profil, çatışmadan kaçınan, mümkün olduğunca uyumlu bir iletişim ortamı yaratmaya çalışan bir lideri göstermektedir. Z, bir toplantıda en son söz alan, önce herkesi dinleyip tartan kişi olabilir. Yorum yaparken kırıcı olmaktan imtina eder ve yapıcı geri bildirim verir. Eleştiri yapması gerektiğinde bile bunu dolaylı ve yumuşak bir üslupla yapar. Bu yöneticinin iletişim tarzı, arabulucu veya rahatlatıcı bir rolü andırır. Özellikle ekip içinde gerginlik yaşandığında Z'nin devreye girip tarafları sakinleştirdiği, ortak bir paydada buluşturmaya çalıştığı görülür. Zaten Z yöneticisinin temel motivasyonlarından birinin huzurlu bir ortam olduğu raporunda da belirtilmiştir. Bu motivasyon iletişim yaklaşımına da yansımaktadır. Ancak, Z gibi yöneticiler çatışmadan kaçınma eğilimleri nedeniyle bazı zor konuları açmakta gecikebilirler veya sorunları halının altına süpürme riskiyle karşılaşabilirler. İletişimdeki bu yumuşak tarz, uygun olmayan durumlarda pasiflikle karışabilir. Yine de Z, dinleyen lider olarak takım üyelerinin güvenini kazanan ve kendisine duyulan saygıyı bu yolla artıran bir profil çizmektedir.

Güven Oluşturana Kadar Ketum İletişim: K kodlu yönetici, iletişimde iki evreli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu evreler güven öncesi ve güven sonrası evreleridir. Raporunda bu kişi için iletişimde en önemli ölçü güven, açıklık ve tutarlılıktır. Bu kişi, kendini rahat ve güvende hissettiği, karşısındakini güvenilir bulduğu ölçüde sıcak ve doğrudan iletişime geçer, aksi durumda başlangıçta ketum ve gözlemleyici kalır ifadesi mevcuttur. Bu durum, K yöneticisinin başlarda nispeten mesafeli durduğunu, karşı tarafı tartıp ona göre açıldığını göstermektedir. Yeni tanıştığı veya tam emin olmadığı kişilerle iletişiminde kontrollü ve resmidir. Fakat karşısındakine güvendiğinde son derece samimi, içten ve şeffaf bir iletişim kurar. Bu profil, koşullu açıklık olarak tanımlanabilir. K, ekip içinde zamanla güven tesis ettikçe çok yakın ve esprili bir iletişim dahi kurabilir. Ancak örneğin şirket dışından bir paydaşla ilk temasında oldukça resmî ve temkinli olabilir. Onun için iletişimde temel ölçüt karşısındaki kişinin güvenilirliği ve iyi niyetidir. Bu yaklaşımın avantajı, K'nın kolay kolay yanıltılmaması ve insanları iyi süzgeçten geçirmesidir. Diğer yandan, bu süreçte K'nın soğuk veya mesafeli algılanma ihtimali de vardır. Nitekim raporda K'ya yönelik iletişim tavsiyelerinde "Güvenini hemen kazanmak çok güçtür. Ön yargısız olun, doğrudan ve içten iletişim kurun" şeklinde notlar bulunmaktadır. Bu tavsiyeler, onun ilk etapta mesafeli duruşunun başkalarınca yanlış anlaşılabileceğine işaret etmektedir. Ancak K'nın yakın çalışma arkadaşları, güven ilişkisi kurulduktan sonra onun son derece sadık, açık sözlü ve dürüst bir iletişimci olduğunu dile getirmektedir. Kısacası K, iletişim stilini ortamdaki güven iklimine göre ayarlayan bir liderdir.

Bu iletişim profilleri, kadın yöneticilerin ekipleriyle ve çevreleriyle etkileşimlerinde ne denli farklı yaklaşımlar benimsediklerini göstermektedir. Bazıları için netlik ve ciddiyet esasken, bazılarında sıcaklık ve duygudaşlık ön plandadır. Kimisi uzlaşmacı bir dili tercih ederken kimisi belirli bir güven düzeyine kadar kendini geri planda tutmaktadır. Bu farklı tarzların her birinin belirli durumlarda avantajları ve dezavantajları olabileceği açıktır.

Örneğin kriz yönetiminde D gibi sakin ve kontrollü iletişim kuran bir lider panik havasını engelleyebilirken, R gibi empatik bir iletişimci de ekibin moralini yüksek tutabilir. Dolayısıyla, cam uçurum senaryolarında iletişim tarzının uygunluğu önemli bir başarı faktörüdür. Bulgular, kadın liderlerin iletişim yaklaşımlarını genellemeci bir bakışla ele almanın yanlış olacağını, her birinin kendine özgü iletişim yetkinlikleri ve gelişim alanları olduğunu ortaya koymaktadır.

Motivasyon Kaynakları ve Stres Faktörleri

Kadın yöneticilerin ne tür ortamlarda motive oldukları ve hangi koşullar altında stres yaşadıkları, liderlik rollerinde sürdürülebilir başarı için önemli bir konudur. CharacterIX raporları, her katılımcının "Sizi motive eden şeyler" ve "Buna karşın…" şeklinde sunulan bölümleriyle, motivasyonu artıran ve düşüren faktörleri özelleştirilmiş olarak ortaya koymaktadır. Sekiz yöneticinin profilleri incelendiğnide, motivasyon ve stres unsurlarında da belirgin farklılıklar olduğu görülmüştür:

Takdir ve Anlayış Arzusu: K, R ve B kodlu yöneticiler için sosyal takdir, değer verilme ve olumlu geribildirim önemli motivasyon kaynaklarıdır. Özellikle R ve B yöneticilerinin raporlarında, kabul edildiklerini ve önemsendiklerini hissetmelerini sağlayan, destekleyici davranışlar çevresini ve kendisini motive eder ifadesi yer almaktadır. Bu yöneticiler, yaptıkları işin görülmesi, emeğe saygı duyulması ve küçük de olsa takdir edilmesiyle motivasyon kazanmaktadır. Örneğin B yöneticisi, ekip arkadaşlarından gelen bir teşekkür mailinin bile onu mutlu ettiğini, işine dört elle sarılmasını sağladığını belirtmiştir. K yöneticisi de benzer şekilde, eleştirilmediğinde, hatalarına karşı anlayış gösterildiğinde ve destekleyici tavsiyeler duyduğunda motivasyonunun arttığını ifade eder. Onun raporunda "olumlu ve teşvik edici söylemler bu kişiyi motive eder" denilmektedir. Bu üç yönetici için stres yaratan durumlar ise aşırı eleştiri, haksız suçlanma ve güvensizlik ortamıdır. K örneğinde, "özgüven eksikliği hissettiğinde, yeterli donanıma sahip olmadığını düşündüğünde veya ortamda uyumsuzluk ve rekabet olduğunda, karşısındakinin güvenilir olmadığını hissettiğinde motivasyonu düşer" açıklaması yer almaktadır. R ve B de, ekip içinde ciddi çatışmalar yaşandığında ya da üst yönetimden sürekli olumsuz geri bildirim aldıklarında demotive olurlar. Özetle, K, R, B grubu takdirle motive olan, aşırı eleştiriden demoralize olan liderler şeklinde tanımlanabilir. Bu profile sahip liderler, olumlu bir çalışma ikliminde çiçek açarken, düşmanca veya soğuk bir ortamda performans kaybı yaşayabilirler.

Başarma ve Mükemmelleşme İsteği: M, L ve P kodlu yöneticilerin motivasyon haritasında, hedefe ulaşma ve yüksek standartları yakalama güçlü bir yer tutmaktadır. Bu yöneticilerin raporlarında, verdikleri görev ve sorumlulukları tam ve zamanında yerine getirmeye çalıştıkları, çevrelerindeki insanları da gelişim yönünde motive ettikleri belirtilmiştir. Onlar için başarı başlı başına bir motivasyon kaynağıdır. Özellikle M yöneticisi, zor bir projeyi tamamladığında ya da nitelikli bir iş ortaya koyduğunda büyük tatmin duyduğunu ifade etmektedir. Bu yöneticinin raporu da "üstesinden nitelikli bir şekilde geldiği işlerden sonra daha da motive olur" demektedir. L ve P yöneticileri de benzer şekilde, sonuç odaklı bir zafer duygusu ile harekete geçmektedir. Bu yöneticiler rekabeti tamamen reddetmezler ancak raporlarda ilginç bir nokta dikkat çekmektedir. M, L ve P için "rekabetten çok destekleyici ve geliştirici bir süreçten yanadır. Ancak haksız rekabet ya da yıkıcı rekabet ortamı motivasyonunu düşürür" şeklinde notlar bulunmaktadır. Yani bu liderler, takım içinde sağlıklı bir rekabet ve herkesin birbirini ileri götürdüğü bir atmosfer ister. Fakat aşırı yarışmacı, kişiler arası çekişmeye dayalı bir kültür onlar için itici olabilir. Stres faktörleri açısından bakıldığında, M, L ve P grubunu en çok demotive eden durumlar başarısızlık yaşantıları ve hedeflere ulaşamama hissidir.

Örneğin L yöneticisi, arka arkaya gelen başarısız sonuçların ardından moralinin çok düştüğünü, bir noktada motivasyonunu yeniden kazanmakta zorlandığını aktarmıştır. Bu gruptaki yöneticiler, yetkinliklerine güven duyulmadığı veya ellerine yeterli kaynak ve yetki verilmediği zaman da stres yaşarlar. Onlar için engellenmişlik, en istenmeyen duygudur. Genel olarak, M, L ve P profilleri yüksek performansla, meydan okumaları kazanarak motive olan, bürokratik engellerle veya adaletsiz rekabetle karşılaşınca demotive olan liderler şeklinde özetlenebilir.

Özerklik ve Huzur İhtiyacı: D ve Z kodlu yöneticilerin motivasyon desenleri, kısmen birbirine benzer biçimde, rahat ve kontrolün kendilerinde olduğu ortamlarda güçlenmektedir. D yöneticisi için en büyük motivasyon kaynaklarından biri bilgiye erişim ve uzmanlıktır. "Tam olarak anladığında ve kavradığında motive olur" şeklindeki ifade, D'nin her şeyi eksiksiz öğrenme ihtiyacına işaret etmektedir. Ona yeni bir proje verildiğinde, eğer konuya hâkim olması için zaman ve kaynak sağlanırsa, D bundan büyük bir haz alarak çalışır. Ayrıca D, kendi başına çalışabileceği, özerk bir alan bulduğunda verimini artırmaktadır. Aşırı mikroyönetim veya sürekli üstlerin müdahalesi, onun motivasyonunu kırar. Benzer şekilde Z yöneticisi de "rahat ve sakin bir yerde, kontrolün ve gözlemin en az olduğu ortamda daha iyi çalıştığını dile getirmektedir. Z için düşük stres, yüksek güven ortamı önemli bir motivasyon unsurudur. Kendi kendine plan yapıp uygulayabildiği, kimsenin her adımını denetlemediği durumlarda en iyi performansını sergiler. Zaten barışçıl bir yapısı olduğundan, gergin ortamlardan kaçınır; huzurlu bir çalışma iklimi bulduğunda da adeta çiçek açar. Bu iki yöneticiyi strese sokan faktörlerin başında belirsizlik ve kaos gelmektedir. D, veriye dayalı çalışan birisi olarak belirsiz yönergeler veya sürekli değişen hedefler karşısında huzursuz olur. Z ise çatışmalı ve kaotik ekip ortamlarında kendi kabuğuna çekilme eğilimi gösterir. Ayrıca kontrol kaybı hissi, hem D hem Z için sıkıntılıdır – D kontrolü bilgi yoluyla sağlamaya çalışırken, Z ortamın huzurunu kontrol altında tutmaya çalışır; ikisi de kontrolü tamamen dışarıya bırakmak istemez. Özetle, D ve Z profilleri özerkliğe ve istikrara değer veren, bu koşullar sağlandığında motive olan; aşırı kontrolcü veya kaotik ortamlarda motivasyonu düşen liderlerdir.

Bu bulgular, motivasyon ve stres söz konusu olduğunda bile kadın liderlerin homojen bir grup olmadığını net biçimde ortaya koymaktadır. Kimi için en büyük itici güç sosyal onay iken kimi için kişisel başarı veya bilme ihtiyacı ön plandadır. Benzer şekilde, birini tetikleyen stres faktörü bir başkası için pek önemli olmayabilir. Örneğin R gibi takım ruhuna önem veren bir lider, ekip uyumunun bozulmasından aşırı rahatsız olurken, M gibi sonuca odaklı bir lider aynı durumdan o kadar etkilenmeyip hedefe odaklanmaya devam edebilir. Bu nedenle, cam uçurum bağlamında kadın liderlere sunulan rollerin onların motivasyon profilleriyle eşleşip eşleşmediği dikkatle değerlendirilmelidir. Eğer kriz döneminde bir kadın lider sadece empatik olduğu düşüncesiyle seçilip ekibin moralini düzeltmesi bekleniyorsa, ancak onun motivasyonu aslında somut başarılar elde etmeye dayanıyorsa, bu eşleşme hayal kırıklığı yaratabilir. Aynı şekilde, motivasyonu yüksek oranda takdire bağlı bir lider, başarısızlık riski yüksek bir pozisyona getirilip sürekli eleştiriye maruz kalırsa, hızlıca tükenme yaşayabilir. Dolayısıyla, motivasyon ve stres kaynaklarının önceden bilinmesi, liderin destek sistemlerinin planlanması açısından kritik bir avantajdır. CharacterIX raporlarından elde edilen bu bilgiler, atama öncesi yapılan değerlendirmelerde cam uçurum risklerini öngörmede kullanılabilir.

Potansiyel Risk Eğilimleri

Her liderin güçlü yanları kadar, aşırıya kaçtığında sorun yaratabilecek kişisel eğilimleri de vardır. CharacterIX envanteri, bu tür potansiyel riskleri açıkça tanımlayarak yöneticilere ve onlarla çalışanlara bir farkındalık kazandırmayı amaçlar.

Sekiz kadın yöneticinin raporlarında belirtilen potansiyel riskli davranış eğilimleri incelendiğinde, her birinin farklı noktalarda dikkatli olması gerektiği ifade edilebilir:

Aşırı Tedbir ve Endişe: K kodlu yönetici için raporda vurgulanan potansiyel risk, olumsuzluklara ve kusurlara odaklanma eğilimidir. K, hata yapmamak ve güvende kalmak adına sürekli "fakat ya şöyle olursa..." diye düşünen, en kötü senaryoları göz önüne alan bir zihniyete sahip olabilir. Bu aslında K'nın güçlü yanının (risk öngörüsü ve önlem alma) abartılı hale geldiğinde nasıl bir zayıflık oluşturabileceğini göstermektedir. Raporunda K için "kusurlara odaklanmaya eğilimlidir, olumlu alternatifler kadar olumsuz olasılıkları da dillendirir, her bir potansiyel tehdidin hesaba katıldığından emin olmak ister" denilmiştir. Böyle bir eğilim, karar alma süreçlerinde K'nın fazla zaman harcamasına veya fırsatları kaçırmasına yol açabilir. Ayrıca K, ortak bir düşmana karşı gardını alma konusunda usta olarak tanımlanmıştır; bu da bazen gereğinden fazla savunmacı yaklaşabileceğine işaret eder. Bu potansiyel risk, cam uçurum senaryosunda K'nın aşırı temkinli davranıp hızlı aksiyon gerektiren durumlarda bocalamasına neden olabilir. Ancak farkındalık sayesinde K, bu eğilimini dengeleyebilir. Örneğin önemli kararlar alırken yanına daha cesur görüşlü bir ekip üyesini alarak veya kendine zaman sınırı koyarak felç edici analiz tuzağından çıkabilir.

Mükemmeliyetçilik ve Aşırı Eleştirellik: M, L ve P kodlu yöneticilerin profillerine baktığımızda, hepsinde ortak olan bir güçlü yön olan yüksek standartlara bağlılık ve kusursuz iş yapma isteği, abartıldığında potansiyel bir riske dönüşebilmektedir. Bu yöneticiler, "Doğru eylemi ve kusursuzluğu arayan kişi" olarak tanımlanmıştır (CharacterIX metodolojisinde bu tanım genellikle envanterde belirli bir kişilik tipini ifade eder). Bu demektir ki, M, L ve P her işi olması gereken en doğru şekilde yapmaya çalışan, hataya tahammülü az, hem kendine hem çevresine karşı eleştirel olabilen kişilerdir. Bu özellik birçok durumda kalite ve başarıyı getirse de, aşırı mükemmeliyetçilik ekibine mikroyönetim uygulama, yetki devretmeme, küçük hatalara aşırı tepki verme gibi sorunlara yol açabilir. Örneğin L yöneticisinin astlarından alınan geri bildirimlerde, zaman zaman detaylarda fazla takılıp büyük resmi ihmal edebildiği belirtilmiştir. M yöneticisi ise kendi kendini en sert şekilde eleştiren kişi olduğunu, hatalarından dolayı günlerce kendini yiyip bitirdiğini itiraf etmektedir. Bu profildeki bir risk de özellikle kriz zamanlarında çevresindeki kişilere karşı sabırsız veya sert olabilme ihtimalidir. "Neden benim kadar titiz değiller?" düşüncesiyle ekibine karşı kırıcı eleştiriler getirebilir, bu da moral bozucu olabilir. CharacterIX raporları, M, L ve P grubuna daha paylaşımcı olma ve hatalara tolerans gösterme yönünde yönetim tavsiyeleri sunmaktadır. Bu da, onların potansiyel risk alanının aşırı kontrolcülük ve eleştirellik olduğunu doğrular. Cam uçurum bağlamında, M, L ve P gibi liderler, krizi çözme adına kendilerini tüketme (burn-out) veya ekiplerini aşırı zorlayıp ilişkileri yıpratma riskini taşırlar. Ancak bu riskleri bilerek atandıkları görevlerde yanlarına dengeleyici unsurlar koymak (örneğin bir mentor atamak, yeterli destek personeli sağlamak) onları başarıya daha sağlıklı şekilde taşıyabilir.

Aşırı İyimserlik ve Sınır Koyamama: R ve B kodlu yöneticilerin güçlü yanı olan empati ve insan odaklılık, fazla ileri gittiğinde herkesi memnun etmeye çalışma ve hayır diyememe sorunlarına dönüşebilir. Bu yöneticiler, ekip içinde sevilen ve aranılan kişiler olsalar da potansiyel riskleri fazla fedakâr ve duygusal olmaları olarak öne çıkmaktadır. Raporlarında, R ve B'nin duygusal paylaşıma aşırı önem verme tuzağına düşebileceği, yani iş ile kişiler arasındaki dengeyi korumakta zorlanabilecekleri belirtilmiştir. Örneğin B yöneticisi, ekipte birinin bir sorunu olduğunda kendi işini ikinci plana atıp onunla saatlerce konuşabildiğini, bunun bazen iş planlarını aksattığını kabul etmektedir. R yöneticisi ise çatışma anlarında arabuluculuk yapacağım derken kendi görüşünü yeterince savunamadığı durumlar yaşadığını paylaşmıştır. Bu profildeki bir diğer risk de onaylanma ihtiyacının yüksekliğiyle ilgilidir. R ve B, çevrelerinden onay almak ve sevilmek istediklerinden, zor karar anlarında popülaritelerini riske atacak adımları erteleyebilirler.

Örneğin bir performans düşüklüğü durumunda sert bir karar almaktansa, sorunu zamana yayarak çözmeye çalışabilirler. Bu da bazen işleri daha da zorlaştırabilir. CharacterIX raporlarında R ve B'ye yönelik "kişisel imkanlarınızı cömertçe paylaşırken sınırlarınızı da koruyun" şeklinde tavsiyeler bulunmaktadır, bu onların kendini ikinci plana atma riskine karşı bir uyarıdır. Cam uçurum durumunda, R ve B gibi liderler genellikle kriz dönemlerinde takım moralini düzeltmek için göreve getirilir. Ancak bu görev, eğer sert önlemler alınmasını gerektiriyorsa (örneğin işten çıkarmalar, bütçe kesintileri), R ve B için son derece yıpratıcı olabilir. Dolayısıyla, bu liderlere böyle roller verildiğinde, kararların tamamen tek başlarına omuzlamaları beklenmemeli, yanlarında daha objektif karar vericiler veya danışmanlar bulundurulmalıdır.

İçe Kapanma ve İnisiyatif Almaktan Kaçınma: Z kodlu yönetici için potansiyel risk, aşırı pasiflik olarak tanımlanabilir. Onun huzur ve uyum arayışı, çatışmaları çözmek yerine bazen görmezden gelmeye yöneltebilir. Raporunda Z için "riskli ve tehlikeli durumlarda tek başına inisiyatif almakta ve harekete geçmekte zorlanabilir, temkinli bir tutum içinde olabilir" uyarısı yapılmıştır. Bu ifade, Z'nin özellikle belirsizlik ve risk içeren koşullarda kendi kendine liderlik göstermekte tereddüt edebileceğini ima etmektedir. Z, takım içinde herkesin fikrini alıp ortak karar çıkmasını arzu eden biridir. Bu da acil ve tek bir kişinin yönlendirmesi gereken anlarda gecikmeye yol açabilir. Ayrıca Z'nin bir diğer riski de kendi ihtiyaçlarını arka plana atması ve sorunları içselleştirip biriktirmesidir. Çatışmalardan kaçınırken aslında sorunları halledilmemiş şekilde biriktirebilir. Bu durum uzun vadede Z'nin motivasyonunu ve tükenmişlik seviyesini etkileyebilir. Karar vericiler, Z gibi profillerin bu yönünü bilerek onlara kriz anlarında daha fazla destek ve yönlendirme sağlamalıdır. Örneğin Z tek başına bir kriz ekibinin başına getirilmemeli, yanında daha atak bir ortak bulunmalıdır. Yine CharacterIX raporundan bir öneri, Z'ye risk almaktan çekindiğinde bunun nedenlerini değerlendirmesi ve bazen konfor alanından çıkması yönündedir. Bu durum, Z'nin gelişim alanına işaret etmekte ve riskli durumlarda proaktif davranma becerisini geliştirmesi gerektiğini göstermektedir.

Aşırı Analitiklik ve Sosyal İzolasyon: D kodlu yönetici, potansiyel risk bakımından diğerlerinden farklı bir kulvardadır. D'nin güçlü yanı olan analitik zekâ ve derinlemesine düşünme kabiliyeti, aşırıya kaçtığında analiz-paralizi (kararları aşırı analiz etmekten karar alamama) veya iletişimde soğukluk gibi sonuçlar doğurabilir. D'nin raporunda doğrudan bu riskler yazmasa da onun iletişim ve motivasyon bölümlerindeki dolaylı bulgulardan bunu çıkarmak mümkündür. Örneğin D, duyguları iletişimden mümkün olduğunca arındırdığından, ekip üyeleri onu ulaşılmaz veya mesafeli bulabilir. Bu da uzun vadede bir lider için risk oluşturur. Ayrıca D, her şeyi bilmeden adım atmama eğiliminde olduğu için hızla aksiyon alınması gereken durumlarda geride kalabilir. Eğer D'nin karşısına kendi bilgisi dışında, tamamen sezgisel veya insiyatif gerektiren bir problem çıkarsa bocalayabilir. Bu riskler çok belirgin olmasa da cam uçurum gibi belirsizlik barındıran bir rolde D'nin desteğe ihtiyaç duyabileceği yanlardır. Onun yanında daha dışa dönük bir iletişimci veya daha pratik bir yardımcı bulunması, D'nin dengesini sağlayacaktır.

Bu başlık altında ortaya çıkan bulgu, "her bir kadın liderin, güçlü yönlerinin gölgesinde saklı bir zayıf yönü veya dikkat etmesi gereken bir huyu bulunmaktadır" bulgusudur. Bu durum, aslında tüm insanlar için geçerli olmakla birlikte, özellikle liderlik pozisyonundaki bireyler için daha önemli hale gelir. Zira liderin zaafları tüm ekip ve organizasyon üzerinde geniş etki uyandırabilir. Cam uçurum senaryosunda, eğer bir kadın lider kendi potansiyel risklerinin farkında olmadan en zorlu şartlara atılırsa, başarısız olma ihtimali artar. Örneğin, yukarıdaki profillerden aşırı tedbirli K, kriz yönetiminde karar almakta gecikir ve işler kontrolden çıkarsa eleştiri oklarını üzerine çekecektir. Herkesi memnun etmeye çalışan B, zor kararları erteleyip problemleri büyütürse, başarısızlıkla birlikte bu ertelemenin faturası kendisine kesilecektir.

Bu nedenle, lider seçiminde CharacterIX gibi araçların sağladığı potansiyel risk öngörüleri, bir erken uyarı sistemi gibi kullanılabilir. Örneğin atama kararı öncesi, adayın raporuna bakarak bu kişi stres altında kendini izole edebilir, o halde "ona bir koçluk desteği verelim" ya da "bu kişinin aşırı mükemmeliyetçi olduğunu biliyoruz, o halde ona zaman baskısını yönetmeyi öğretelim" gibi önleyici tedbirler planlanabilir. Böylece, kadın liderlerin zorlu pozisyonlardaki yolculuklarında tökezlemelerine neden olabilecek içsel engeller, proaktif olarak adreslenebilir.

Gelişim Alanları ve Öneriler

CharacterIX raporlarının her biri, yöneticilere özel gelişim önerileri sunarak tamamlanmaktadır. Bu öneriler, kişinin güçlü yönlerini daha iyi kullanmasına ve potansiyel risk alanlarını yönetmesine yardımcı olmayı hedefler. İncelediğimiz sekiz rapora bakıldığında, her bir kadın yönetici için farklı kişisel gelişim temalarının vurgulandığı görülmüştür. Bu temaları birkaç başlık altında özetlemek mümkündür:

Özgüven ve İnisiyatif Gelişimi: K ve Z yöneticilerine yönelik önerilerde, özgüvenlerini pekiştirme ve karar anlarında cesaret gösterme konuları öne çıkmaktadır. K için "kendinize ve hayata güvenin" şeklinde bir başlıkla başlayan tavsiyeler listesi bulunmaktadır. Bu listede, K'ya endişelendiği durumlarda olumsuzluklara takılı kalmak yerine objektif gerçeklere odaklanması, henüz gerçekleşmemiş olası tehditleri kafasında büyütmemesi öğütlenmektedir. Aynı şekilde Z'ye de "kendinize ve yeteneklerinize güvenmeyi ihmal etmeyin, olası olumsuzluklara rağmen adım atarak ilerlenebileceğini unutmayın" denilmiştir. Bu tavsiyeler, K ve Z'nin risk algılarının dengelenmesi ve konfor alanından çıkma alıştırmaları yapmaları gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin Z yöneticisine "gergin ve öfkeli olduğunuz durumlarda karar vermeyin" denilerek, duygusal dalgalanmaların özgüvenini sarsmasına izin vermemesi salık verilirken, bir yandan da "kendi değerinizin farkında olun" mesajı verilmektedir. Bu alanlar, cam uçurum perspektifinde değerlendirildiğinde, K ve Z gibilerin zorlu pozisyonlarda başarılı olabilmesi için öncelikle kendilerine güven duyup inisiyatif alabilmelerinin şart olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, gelişim planlarında güven ve cesaret aşılayıcı koçluk veya mentorluk çalışmalarına yer verilmesi faydalı olacaktır.

Paylaşımcılık ve Delege Etme: M, L ve P yöneticileri için hazırlanan önerilerde, dikkat çeken bir vurgu daha paylaşımcı olmak üzerinedir. Raporda açıkça "daha paylaşımcı olun: sahip olduğunuz bilgi ve kaynakları cömertçe çalışanlarınızla paylaşın" şeklinde bir yönetim tavsiyesi M, L ve P üçlüsüne iletilmiştir. Bu durum, onların zaman zaman işleri veya bilgiyi kendilerinde toplama eğilimine karşı bir uyarıdır. Yine bu yöneticilere, "etrafınızdakilerin fikirlerini sorun, öğrenin, anlamaya çalışın ve uygulamalarına fırsat verin" denilerek, yetki devri ve başkalarını güçlendirme konusunda adımlar atmaları önerilir. M, L ve P grup analizinde görülen mükemmeliyetçilik ve kontrolcülük eğilimleri düşünüldüğünde, bu tavsiyelerin son derece yerinde olduğu anlaşılabilir. Gelişim alanı olarak, M, L ve P'nin özellikle kriz anlarında her şeyi tek başına yüklenmek yerine ekip içindeki dağılımı iyi yönetmeyi öğrenmesi önemlidir. Bu da pratikte, örneğin onlara proje yönetimi eğitimleriyle delege etme becerisi kazandırmak ya da güvenebilecekleri yol arkadaşları seçmelerine yardımcı olmak gibi adımlarla desteklenebilir. Cam uçurum gibi zorlu dönemlerde, bu liderlerin aşırı yük altına girip tükenmemeleri için, görev ve sorumluluk paylaşımı yapabilmeleri oldukça önemlidir.

Karar Anında Denge ve Objektiflik: R ve B yöneticilerine yönelik öneriler, onların duygusal yanlarını dengelemeye odaklanır. Örneğin R ve B'ye, sorunlar karşısında çevrenizdeki insanları eleştirip suçlamak yerine çözüm üretin ve şikâyet etmek yerine mevcut durumu daha iyiye götürecek adımlara odaklanın denmiştir.

Bu tavsiye ilk bakışta genel geçer görünse de özellikle R ve B profillerinin zorluklar karşısında duygusal tepkiler verebileceğini, moral bozukluğuna kapılıp etraflarına sitem edebileceğini öngörmektedir. Yine bu yöneticilere, olumsuzlukların yanında olumlu yanları da görmeye çalışın ve henüz mevcut olmayan tehditleri kendinize yük yapmayın gibi öneriler sunulmuştur. Buradan R ve B'nin gelişim alanının gerçekçi, çözüm odaklı kalabilmek ve duygusal karamsarlığa düşmemek olduğu anlaşılabilir. Bir diğer önemli nokta, R ve B'nin herkesi memnun edemeyeceklerini kabul etmeleri ve gerektiğinde zor kararları alabilecek cesareti göstermeleridir. Bu sonuç, raporlarda doğrudan yazmasa da çıkarımsal bir gelişim noktasıdır. Özetle R ve B'ye, liderlik pozisyonunda duygusallık ile mantığı dengeleme, objektif olma ve gerektiğinde popüler olmayan adımları atabilme yönünde gelişim hedefleri konmalıdır. Bu sağlanırsa, onların doğal empatik liderlikleriyle birleşen kararlı tutumları, cam uçurum koşullarında dahi başarı getirebilir.

İletişim ve Geri Bildirim Becerileri: D ve K yöneticilerine yönelik bazı tavsiyeler, iletişimlerinin etkililiğini artırmaya ilişkindir. Örneğin D'ye, "kendinizi tamamen güveniyor olsaydınız yaşamınız nasıl olurdu, neler yapardınız? gibi özgüven temalı sorular yöneltilirken, K'ya da "insanlar hakkında ön yargısız olun, güveninizi hissettirin, doğrudan ve içten iletişim kurun" önerisi sunulmaktadır. Bu, K'nın ketumiyet riskine karşı bir uyarıdır. Yine K'ya yönelik "Sorularınızın ve tavırlarınızın etrafınızdakileri rahatsız ettiğini fark edin, 'ama veya fakat' yerine 'bununla birlikte' kullanın" gibi çok spesifik geri bildirimler verilmiştir. Bu ayrıntı, K'nın iletişim tarzında aşırı sorgulayıcı veya olumsuz bulunabilecek yönler olabildiğini ve bunların yumuşatılması gerektiğini gösterir. D için ise açıkça "karar vermekte zorlanıyorsanız öncelikleri belirleyin, mükemmel bilgiyi beklemeden yeterli bilgiyle ilerlemeyi öğrenin" benzeri bir öneri, analitik felç riskine karşı yerinde olacaktır (raporda D için bu ifade dolaylı olsa da literatüre dayalı bir çıkarımdır). İletişim ve geri bildirim becerilerinin geliştirilmesi, neredeyse tüm liderler için geçerli bir ihtiyaçtır. Ancak K ve D gibi uç profillerde daha fazla öne çıkar. Bu kapsamda, onlara koçluk seanslarında rol canlandırmaları ile çeşitli senaryolar üzerinden alıştırmalar yaptırmak faydalı olabilir. Örneğin K, çatışmalı bir diyalogda nasıl açıkça ama kırmadan konuşacağını pratik edebilir. D ise çok hızlı değişen bir durumda bile nasıl karar iletişimi yapabileceğini çalışabilir. Gelişim bölümündeki bu tür hedefli öneriler, cam uçurum dönemlerinde lidere iletişimsel dayanıklılık kazandıracaktır.

Genel olarak gelişim alanları, her bir kadın liderin kendini bir üst seviyeye taşıyabileceği noktaları göstermektedir. Bu noktalar çoğu zaman, yukarıda ele alınan potansiyel risklerin doğal tamamlayıcısıdır ve risk neredeyse, gelişim ihtiyacı da oradadır. CharacterIX gibi envanter raporlarının en kıymetli tarafı, sadece sorunu işaret etmekle kalmayıp ona dair çözüm yolları da sunmasıdır. Örneğin rapor sadece "Z inisiyatif almakta zorlanır" denmemektedir. Aynı zamanda "inisiyatif almak için küçük adımlarla başlayın, nelerin sizi tetiklediğini analiz edin" gibi bir yol haritası yer almaktadır. Bu sayede, kişi de onu yönlendiren mentorlar veya üst yöneticiler de somut aksiyonlar belirleyebilmektedir.

Cam uçurumun gölgesindeki bir kadın lider için böyle bir yol haritasına sahip olmak büyük avantajdır. Çünkü başarısızlık riski yüksek bir göreve getirildiğinde, neyi geliştirmesi gerektiğini bilerek yola çıkmak, bilmeden öğrenmeye çalışmaktan çok daha etkilidir. Bu bağlamda, incelenen sekiz rapor da her bir liderin kendi başarı reçetesini sunmaktadır. Yapılması gereken, bu reçetelerin atama ve göreve hazırlık süreçleriyle bütünleştirilmesidir. Örneğin K gibi bir lider bir krizin başına geçirilecekse, onun gelişim önerilerindeki ön yargısız iletişim ve olası tehditleri büyütmeme noktalarına özel bir dikkat gösterip, belki de iletişim danışmanlığı alması sağlanabilir. M gibi biri dönüşüm projesine liderlik edecekse, ona bir ekip delege etme eğitimi verilip, gerekirse bir yardımcı lider atanarak onun her şeyi tek başına yapma yükü azaltılabilir.

CharacterIX raporlarının sunduğu gelişim çerçeveleri, kadın liderlerin sürekli öğrenen ve uyum sağlayan liderler olmaları yolunda önemli bir araçtır. Cam uçurum riskini bertaraf etmenin yollarından biri de liderlerin bu riskli pozisyonlara hazırlanırken kendi gelişim planlarını uygulamalarıdır. Çalışmada incelenen vakalar, böyle planların kişiye özel olarak nasıl şekillenebileceğine dair somut örnekler sunmaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, kadın liderlerin bir grup olarak tek bir kalıba sığdırılamayacağını bir kez daha teyit etmektedir. Sekiz kadın yöneticiden elde edilen veriler, liderlik tarzı, iletişim biçimi, motivasyon ve risk eğilimleri bakımından oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu durum, literatürde kadın liderler hakkında zaman zaman yapılan genelci varsayımlara temkinli yaklaşmak gerektiğini gösterir. Örneğin bazı söylemlerde kadınların daha işbirlikçi ve empatik liderler olduğu vurgulanırken, kimilerinde kriz anlarında kadınların daha sakin ve objektif kalabildiği ileri sürülmektedir. Oysa bu çalışmanın örnekleminde son derece empatik ve destekleyici profiller (R, B) olduğu gibi, oldukça mesafeli ve analitik profiller (D, M, L, P) de mevcuttur. Dolayısıyla, "kadınlar şöyledir, erkekler böyledir" tarzı genellemeler yerine, her lideri kendi bireysel özellikleriyle değerlendirmek esastır. Bu değerlendirmeler, bilimsel açıdan doğru yaklaşım olmakla birlikte pratikte lider seçimi ve geliştirme süreçlerinde adaleti sağlayacaktır.

Cam uçurum olgusu değerlendirildiğinde, literatürde kadınların başarısızlık riski yüksek pozisyonlara getirilme eğilimi tespit edilmiş olsa bile, bu durumun bir kadının başarısızlığa mahkûm olduğu anlamına gelmediği açıktır. Aslında burada belirleyici olan, kadının getirildiği pozisyonun gereklilikleri ile liderin profilinin ne derece uyumlu olduğudur. Bu çalışmadaki vakalar bu açıdan düşünüldüğünde, farklı senaryolar akla gelmektedir. Örneğin finansal krizde bir şirketi yönetmesi için aranan lider profili nasıl olmalıdır? Belki de hızlı ve keskin kararlar alabilen, duygusal açıdan dayanıklı, rakamlara hakim bir lider gerekecektir. Bu çalışmanın örnekleminde bu tarife en yakın kişiler D, M, L ve P olarak görünmektedir. Bu kişiler arasından özellikle D yöneticisi, kriz ortamında serinkanlılığı ve analitik bakışıyla artı puan alabilir. Ancak D'nin zayıf noktası olan iletişimde mesafe ve duygusal destek eksikliği, kriz döneminde ekibin motivasyonu için eksi puandır. Dolayısıyla, eğer D gibi bir lider kriz yönetimine getirilecekse, yanında R veya B gibi bir iç iletişimden sorumlu ikinci lider bulundurmak mükemmel bir denge sağlayabilir. Bu şekilde, D'nin soğukkanlı stratejisi ile R ve B'nin moral motivasyon becerisi birleşerek cam uçurumda yürümeyi kolaylaştırabilir.

Bir başka senaryoda bir şirketin skandal sonrası itibarını düzeltmeye çalıştığı ve bu skandal sürecini telafi etmek için bir kadın liderin işin başına getirilirse, bu cam uçurum örneğinde, muhtemelen şirket kadın bir yüz ile değişimi ve daha empatik bir yönetimi sembolize etmek istiyordur. Böyle bir rolde R veya B gibi, iletişim yönü güçlü ve güven telkin eden bir lider profilinin seçilmesi ilk bakışta mantıklı olabilir. Ancak R ve B profilinin risklerini hatırlanacak olursa – örneğin sert kararlar almada zorlanma – bu rolde bazı zaafların problem yaratmaması gerekir. Eğer itibar düzeltme aynı zamanda içeride sert değişim kararları gerektiriyorsa (birim kapatma, sorumluların işten çıkarılması gibi), R ve B'nin zorlanacağını öngörülebilir. Bu durumda yapılması gereken, R ve B seçilecekse bile bu kararlarda onu destekleyecek bir yönetim kurulu veya danışman ekibiyle güçlendirmek ya da belki R ve B yerine K gibi güven odaklı ve prensipten taviz vermeyen bir profil düşünmektir. K, güven tesisine önem veren yapısıyla itibar düzeltmede iyi olabilir ama K'nın da riski aşırı tedbirciliğidir – bu yüzden iletişim stratejistlerinin K'yı kamuoyu önünde "felaket senaryolarına odaklanan" bir imajdan uzak tutması gerekebilir.

Bu örnekler çoğaltılabilir, ancak hepsinin ortak mesajı kadın liderlerin cam uçurumda başarılı olması, büyük ölçüde kişi-rol-ortam uyumu denkleminin başarılmasına bağlıdır. Bu denklemde üç bileşen de kritiktir:

Kişi (Liderin Profili): Liderin kişilik özellikleri, yetkinlikleri, deneyimleri, güçlü ve zayıf yönleri.

Rol (Görevin Gereklilikleri): Pozisyonun beklentileri, başarı kriterleri, karşılaşılacak zorluklar.

Ortam (Kurum Kültürü ve Destek): Ekip yapısı, kurumun desteği, mevcut kriz veya değişim dinamikleri.

CharacterIX gibi çok boyutlu envanterler, bu denklemin kişi kısmının tüm detaylarıyla ortaya konmasına yardımcı olur. Rol kısmını analiz etmek ise işin stratejik boyutudur – örneğin bir CFO koltuğu mu, bir turnaround CEO (dönüşüm CEO'su) görevi mi, yoksa bir değişim ajanlığı mı isteniyor? Ortam kısmı da kurumdaki diğer aktörlerin ve kültürün analiziyle anlaşılır. Bir cam uçurum durumunda genellikle ortam zorludur (performans düşük, baskılar yüksek, güven azalmış vs.). İşte tam bu nedenle, kişi ile rolün mümkün mertebe örtüşmesi, ortamın da lideri tamamlayacak şekilde düzenlenmesi gerekir.

Bu çalışmadaki bulgular, kişi-rol eşleşmesini optimize etmenin mümkün olduğunu gösteriyor. Örneğin, eğer rol risk almayı ve hızlı karar vermeyi gerektiriyorsa, Z gibi riskten kaçınan bir profil yerine M veya P gibi atılgan bir profil seçmenin daha doğru olacağını, ya da tersi durumda eğer rol kapsamlı risk analizleri yapmayı gerektiriyorsa K gibi birinin paha biçilmez olabileceği anlaşılmaktadır. Yine eğer rol, yüksek düzeyde takım motivasyonu ve iletişimi içeriyorsa, D yerine R gibi birinin daha etkili olabileceği ifade edilebilir. Bununla birlikte, kadın lider atamalarında bazen politika veya görüntü kaygılarıyla ideal eşleşmeye bakılmadığı, sadece kadın olduğu için veya "farklı bir şey deneyelim" mantığıyla seçim yapıldığı da belirtilebilir. Bu tür durumlar, lidere haksızlık ve kuruma kötülüktür. Çünkü uygun olmayan eşleşme, başarısızlıkla sonuçlandığında en çok liderin kariyeri zarar görür ve maalesef bu da "bakın kadınlar yapamıyor" önyargısını güçlendirebilir. Halbuki sorun kadında değil, eşleşmededir.

Bu noktada, CharacterIX gibi envanterlerin sunduğu nesnel verilerle cam uçurum tuzağını minimize etmek mümkün görünmektedir. Örneğin bir şirket, kriz döneminde CEO atarken aday havuzundaki kadın liderlerin profil raporlarını incelese, hangisinin kriz yönetimine daha yatkın olduğu, hangisinin destekleyici ne tür araçlara ihtiyaç duyacağı açıkça görülebilir. Belki bir adayın profili tam aranan kriterlere uymuyordur ama ufak bir destekle (örneğin bir finans danışmanı veya bir dönüşüm koçu eklenerek) çok uygun hale getirilebilir. Yine belki bir diğer aday kağıt üstünde çok parlaktır ama raporu, onun tam da bu pozisyonda zorlanacağı noktalara (örn. yüksek stres altında dağılan bir yapısı olduğuna) işaret ediyordur – o halde bu riski alıp almamak daha bilinçli tartılabilir. Kısacası, liderlik envanterleri karar vericilere "X adayının bu rolde başarılı olması için A, B, C koşulları gerekir" şeklinde değerli farkındalıklar sunar. Bu da klasik "kadın aday mı erkek aday mı?" ikileminin ötesine geçip, her bir adayı kendi bütünsel yetkinlik setiyle değerlendirmeyi teşvik eder.

Çalışmanın bulgularının cam uçurum literatürüne katkısı, olguyu daha mikro düzeyde örneklerle açıklamaya çalışmış olmasıdır. Makro araştırmalar genel trendleri göstermektedir. Evet, kadınlar bazen başarısız kurumların başına geçiyor (Ryan & Haslam, 2005) veya hayır, her zaman değil (Adams vd., 2009). Ancak mikro düzeyde, yani bireysel düzeyde incelendiğinde, bir kadının o pozisyonda başarılı olma ihtimalinin iç dinamiklerini anlaşılmaktadır. Bu başarı ihtimali, kişinin aslında kendi potansiyelini ne kadar kullanabildiği ve zayıflıklarını nasıl yönettiği ile ilgilidir. Dolayısıyla, bir kadının cam uçurumda yürürken ayağının kayıp kaymayacağını, büyük oranda onun ayakkabısının altındaki dişlilerin sağlamlığı belirliyor.

CharacterIX gibi araçlar da o dişlileri (liderin donanımını) gözler önüne seriyor. Böylece, belki de kaygan cama çıkmadan önce altına uygun bir ayakkabı giymesi sağlanmaktadır.
Burada tüm sorumluluğu kadına veya değerlendirme aracına atmamak gerekir. Organizasyonların yapısal ve kültürel sorumlulukları da tartışmanın bir parçasıdır. Cam uçurumun altında yatan ayrımcı zihniyetle mücadele etmek, "başarısızlık beklenen pozisyonlara kadın atayalım" gibi sinsi uygulamalara geçit vermemek kurumsal etik meselesidir. Bu çalışmada odak, bireysel ve araçsal düzeyde olsa da büyük resimde kurumsal politikaların ve toplumsal algıların değişmesi gerektiği açıktır. Yine de kurumlar hemen dönüşemese bile, bireysel liderleri korumak ve desteklemek şirketlerin elindedir. Karar destek araçlarının devreye girmesi bu noktada somut ve uygulanabilir bir çözümdür.
Kadın lider seçimi ciddiyetle ele alınması gereken, stratejik bir karardır. Cam uçurum metaforunun çağrıştırdığı gibi, bu seçim kararı yanlış verildiğinde uçurumdan düşen hem kadın lider olacak hem de kurum zarar görecektir. Oysa doğru verildiğinde, belki de o kadın lider uçurumun karşısına bir köprü inşa edebilecektir. Bu doğrultuda, bulgular ışığında, aşağıda pratik bazı öneriler sunulmuştur:

- Lider atamalarında cinsiyetçi varsayımlardan kaçınıp kişiye özgü değerlendirmeler yapmak (her kadın lider aynı değildir, her erkek lider de öyle).
- Atama öncesi mutlaka kapsamlı bir kişilik ve yetkinlik envanteri uygulamak, sonuçlarını karar süreciyle bütünleştirmek.
- Kadın lider eğer cam uçurum benzeri bir pozisyona getiriliyorsa, rolün risk analizini yapıp liderin profilindeki zayıf alanlarla kıyaslamak ve gereken önlemleri (ek kaynak, danışmanlık, ekibe destekleyici atamalar vs.) almak.
- Lideri atadıktan sonra kaderine terk etmemek, özellikle ilk dönemlerinde koçluk, mentorluk, eğitimler ve psikolojik destek sunarak teknik ve duygusal dayanıklılığını artırmak.
- Kurum içinde cam uçurum farkındalığı yaratmak, kadın liderlerin sadece kriz için değil her zaman değerli olduğunu, ancak herhangi bir lider gibi doğru koşullar sağlanırsa başarılı olabileceğini içselleştirmek.

Bu çalışma, yukarıdaki maddelerin önemini somut örneklerle desteklemiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, kadın liderlerin riskli pozisyonlardaki başarısını etkileyen bireysel ve bağlamsal etkenleri, sekiz gerçek örnek üzerinden irdeleyerek önemli sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmanın en belirgin sonucu, kadın liderlerin profillerinin son derece çok boyutlu ve çeşitli olduğudur. Liderlik tarzları, iletişim yaklaşımları, motivasyon unsurları ve potansiyel risk eğilimleri bakımından her bir kadın yönetici kendine has bir kombinasyon sergilemektedir. Bu durum, kadın lider atamalarında basmakalıp yargılara dayanmanın ne denli yanıltıcı olabileceğini gözler önüne sermektedir.
İkinci önemli sonuç, bir kadın liderin yüksek riskli bir pozisyonda başarılı olma ihtimalinin, onun profili ile pozisyonun gerekleri arasındaki uyuma bağlı olduğudur. Cam uçurum olarak tarif edilen ve başarısızlık ihtimalinin yüksek olduğu ortamlara atanan kadınların, eğer bu ortamlarda ihtiyaç duyulan özelliklerle donanmış olmaları durumunda gayet iyi performans gösterebilecekleri ifade edilebilir. Bu uyum sağlanmadığında ise en yetenekli kadın liderin bile başarısız olma ve bunun haksız biçimde kadın liderliğinin yetersizliği şeklinde damgalanma riski vardır. Dolayısıyla, liderlik potansiyelinin doğru değerlendirilmesi, sadece adil bir seçim meselesi değil, aynı zamanda atanan liderin başarısını güvence altına almanın ön koşuludur.

Üçüncü olarak, bu çalışma CharacterIX kişilik envanterinin liderlik seçme ve geliştirme süreçlerinde değerli bir araç olduğunu göstermiştir. CharacterIX raporları sayesinde, her bir liderin güçlü yanları, iletişim ve motivasyon tarzı, karar alma biçimi, stres tepkileri ve gelişim alanları bütünsel bir şekilde ortaya konabilmiştir. Bu bilgiler, liderlerin cam uçurum benzeri zorlu görevlere hazırlanmasında bir yol haritası işlevi görmektedir. Kurumların bu tür envanterlerden yararlanarak lider atamalarını daha veriye dayalı ve stratejik hale getirmeleri, cam uçurum olgusunun olumsuz sonuçlarını bertaraf etmek için somut bir çözüm yolu sunmaktadır. Kısacası, CharacterIX gibi çok boyutlu değerlendirmeler, doğru insanı doğru işe yerleştirmede karar vericilerin elini güçlendirmekte, lider ve kurum açısından kazan-kazan durumu yaratmaktadır.

Bir diğer husus, kadın liderlerin cam uçurumla karşılaşmamaları için sadece değerlendirme araçlarının yetmeyeceğidir. Bu çalışma odağını bireysel ve araçsal boyuta verse de aslında daha geniş bakış açısında toplumsal ve kurumsal değişim ihtiyacı devam etmektedir. Cinsiyet önyargılarının kırılması, kadınların başarısız olmalarını görmek için bekleyen tutumların son bulması ve fırsatların hakkaniyetle dağıtılması esas olandır. Yine de bu büyük hedeflere yürürken, eldeki mikro düzey çözümleri de hayata geçirmek gerekir. Liderlik potansiyelinin doğru değerlendirilmesi, bu yolda hemen atılabilecek adımlardan biridir ve bu çalışma bunun önemini ortaya koymuştur.

Pratik açıdan kurumlar, üst düzey pozisyonlar da dahil olmak üzere kritik atamalardan önce aday havuzundaki herkes için standardize bir liderlik envanteri uygulamalı ve sonuçları karar süreçleriyle bütünleştirmelidir. Bu bütünleştirme, objektiflik sağlayacak ve kadın adayların güçlü yanlarını görünür kılarak göz ardı edilmelerini önleyecektir. Atama sonrasında ise özellikle zorlu pozisyonlara gelen liderler için kişiselleştirilmiş gelişim planları uygulanmalıdır. Bu çalışmada her bir yöneticinin alabileceği spesifik eğitimler, koçluk konuları ve mentor destek alanları belirginleşmiştir – kurumlar benzer şekilde kendi liderlerinin raporlarını bu amaçla kullanabilir. Ayrıca, cam uçurumun bir boyutu da liderin yeterli organizasyonel destek almamasıdır. Bu nedenle, yüksek riskli göreve atanan bir kadın liderin etrafında güçlü bir ekip, danışmanlar ve güvenilir bir iletişim ağı oluşturulması ihmal edilmemelidir.

Sonuç itibariyle, cam uçurum olgusu karamsar bir tablo çizse de bu çalışma umut verici bir mesaj sunmaktadır. Bu mesaj "Doğru insan, doğru yerde, doğru destekle oldukça zorlu görünen görevlerin üstesinden gelebilir" mesajıdır. Kadın liderler, belki de krizlerin gizli kahramanları olabilirler, yeter ki onların kahramanlık potansiyeli gerçekçi ve çok boyutlu bir şekilde değerlendirilsin. Cam uçurumun kenarında yürürken, ayağının altındaki zemini ve ufuktaki hedefi net görebilen bir lider, düşmek zorunda değildir. Bu netlik ise önyargıları bırakıp veriye ve analize dayanan bir yaklaşımla elde edilebilir.

Bu çalışmanın bulguları, organizasyonların kadın liderleri değerlendirirken insan kaynakları analitiğini ciddiye almalarının değerini ortaya koymuştur. CharacterIX gibi araçlar, sayfalar dolusu raporlarıyla belki ilk bakışta karmaşık gelebilir. Ancak bunların özünü alan bir insan kaynakları stratejisi, lider seçiminde devrim yaratabilir. Özellikle Türkiye gibi kadınların üst düzey temsilinin hala sınırlı olduğu ülkelerde, bu tür bilimsel ve sistematik yöntemlere duyulan ihtiyaç üst seviyededir. Cam uçurum metaforunun gelecekte tarih olması dileğiyle, liderlik potansiyelini doğru değerlendiren ve yerinde kullanan bir yönetim kültürüne geçişin herkes için kazanımlar getireceği ifade edilebilir.

Bu araştırma, değerli farkındalıklar sunmakla birlikte bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle, örneklem büyüklüğü sekiz kişi ile sınırlıdır. Bu sekiz kadın yönetici, her ne kadar derinlemesine analiz edilmiş olsa da genellenebilirlik açısından temkinli olunmalıdır. Farklı sektörlerden ve farklı kültürel arka planlardan gelen daha geniş bir kadın lider örneklemi ile bu bulguların desteklenmesi daha değerli çıkarımlar sunacaktır.

İleride yapılacak çalışmalar, daha fazla sayıda katılımcıyla kantitatif analizler gerçekleştirerek belirli profil tiplerinin belirli koşullardaki başarı istatistiklerini ortaya koyabilir.
İkinci olarak, çalışmanın verileri öz-bildirime dayalı envanter sonuçlarından elde edilmiştir. CharacterIX, her ne kadar güvenilir ve geçerli bir araç olsa da (Türkiye'de ve uluslararası bağlamda uygulanmaktadır), sonuçlar katılımcının kendini değerlendirmesine dayanır. Bu da olası yanıt yanlılıkları (örneğin sosyal beğenirlik etkisi) barındırabilir (her ne kadar envanter içindeki tutarlılık kontrolleri bu etkiyi azaltmaya çalışsa da). Bu nedenle, kadın liderlerin profillerini değerlendirirken, 360 derece geri bildirimler, ast-üst değerlendirmeleri ve performans verileri gibi ek kaynaklarla triangülasyon yapmak daha sağlam sonuçlar verecektir. Bu çalışmada kısmen nitel geri bildirimlerden yararlanıldıysa da sistematik bir 360 değerlendirme yapılmamıştır.
Üçüncü olarak, bu araştırma kesitsel bir nitel analiz niteliğindedir. Yani belirli bir zamanda alınmış envanter sonuçlarına dayanmaktadır. Oysa bireylerin liderlik davranışları zaman içinde gelişebilir veya değişebilir. Özellikle bir cam uçurum deneyimi sonrasında kişinin profilinde (örneğin risk alma tutumunda veya motivasyon düzeyinde) değişimler olabileceği literatürde tartışılmaktadır. Bu çalışmanın verileri, atama öncesi bir değerlendirme gibi düşünülebilir. Gelecekteki gerçekleştirilecek boylamsal çalışmalar, örneğin bir kadın liderin zorlu bir göreve atanması öncesi ve sonrasındaki envanter sonuçlarını karşılaştırarak, bu deneyimin onun profilinde bir değişim yaratıp yaratmadığını inceleyebilir.
Dördüncü olarak, cam uçurum olgusunu tam anlamıyla test etmek için aslında karşılaştırmalı bir analiz gerekir. Örneğin benzer koşullarda atanan erkek lider profilleriyle kadın lider profillerinin kıyaslanması. Bu çalışmada sadece kadın yöneticiler ele alınmıştır. Dolayısıyla, "riskli pozisyonlara atanan kadınlar şöyle profillere sahip oluyor" gibi bir çıkarım yapılmamıştır. Seçilen yöneticiler halihazırda cam uçurum yaşamış kişiler değildir. Genel bir havuzdan alınmıştır. Ancak gelecekte, gerçekten cam uçurum örneği sayılabilecek vakalar üzerinde (örneğin başarısızlık riski yüksek bir göreve kadın gelmiş ve süreç gözlemlenmiş) derinlemesine vaka çalışmaları yapmak, konuyu daha iyi aydınlatacaktır.
Tüm bu sınırlılıklara rağmen, bu çalışma önemli bir boşluğa dikkat çekmekte ve kadın lider seçiminde nesnel, çok yönlü değerlendirme yaklaşımının faydalarını somutlaştırmaktadır. Sonraki araştırmalarda, bu alandaki bulguları genişletmek ve derinleştirmek üzere nitel ve nicel çalışmalar yapılması teşvik edilmektedir. Özellikle cam uçurum fenomeninin Türkiye bağlamında daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyduğu aşikardır.

KAYNAKLAR

CharacterIX. (2026). CharacterIX personality inventory modules. CharacterIX Global. Erişim tarihi 1 Şubat 2026, https://www.characterix.com/index/start.html

Haslam, S. A., & Ryan, M. K. (2008). The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations. Leadership Quarterly, 19(5), 530–546. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.07.011

Hogan, R., ve Hogan, J. (2001). Assessing leadership: A view of the dark side. International Journal of Evaluation and Assessment, 9, 40-51

Judge, T. A., Bono, J. E., Ilies, R., & Gerhardt, M. W. (2002). Personality and leadership: A qualitative and quantitative review. Journal of Applied Psychology, 87(4), 765–780. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.765

Li, X., Moyer, O., Pfeiffer, O., Velthuis, R., & Zaleski, P. (2024). Female CEO selection: Does the glass cliff exist? Leadership Quarterly, 36(1), Article 101853. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2024.101853

Morgenroth, T., Kirby, T. A., Ryan, M. K., & Sudkaemper, A. (2020). The who, when, and why of the glass cliff phenomenon: A meta-analysis of appointments to precarious leadership positions. Psychological Bulletin, 146(9), 797–829. https://doi.org/10.1037/bul0000234

Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. (1987). Breaking the glass ceiling: Can women reach the top of America's largest corporations? Reading, MA: Addison-Wesley.

Parr, A. D., Lanza, S., & Bernthal, P. (2016). Personality profiles of effective leadership performance in assessment centers. Human Performance, 29(2), 143–157. https://doi.org/10.1080/08959285.2016.1157596

Rink, F., Ryan, M. K., & Stoker, J. I. (2013). Social resources at a time of crisis: How gender stereotypes inform gendered leader evaluations. European Journal of Social Psychology, 43(5), 381–392. https://doi.org/10.1002/ejsp.1954

Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. British Journal of Management, 16(2), 81–90. https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2005.00433.x

Schein, V. E. (1975). Relationships between sex role stereotypes and requisite management characteristics among female managers. Journal of Applied Psychology, 60(3), 340–344. https://doi.org/10.1037/h0076637

Velte, P. (2018). Appointing female CEOs in risky and precarious firm circumstances: A review of the glass cliff phenomenon. Corporate Ownership & Control, 15(2), 33–43. https://doi.org/10.22495/cocv15i2c1p2

Yıldız, S., Sakal, Ö., & Alhas, F. (2016). Cam Tavandan Cam Uçurum'a: Kriz Düşün Kadın Düşün. 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 29-31.

KPI EŞİTLİĞİ Mİ, PERFORMANS EŞİTLİĞİ Mİ? KADINLARIN İŞ–YAŞAM YÜKÜ FARKLILIKLARI IŞIĞINDA KPI SİSTEMLERİNİN KURUMSAL VERİMLİLİK VE MALİYET SONUÇLARI

Doç. Dr. Zerrin FIRAT
Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-6849-6813

Elif Esra BİLİCİ
Kalemi Danışmanlık, Eğitim ve Araştırma Ltd. Şti.
ORCID: 0009-0000-7170-306X

ÖZET
Bu çalışma, kurumsal performans yönetiminde yaygın biçimde adil kabul edilen aynı rolde olan herkese aynı KPI (Key Performance Indicator – Anahtar Performans Göstergesi) yaklaşımının, iş–yaşam yükü farklılıkları (özellikle bakım sorumluluğu, görünmez ev içi emek ve duygusal emek) nedeniyle her zaman performansı eşit koşullarda ölçen bir sistem üretip üretmediğini tartışmaktadır. Çalışma, KPI tasarımında eşitliğin (herkese aynı hedef, süre ve erişilebilirlik penceresi) çoğu zaman hakkaniyetle karıştırıldığını, oysa hakkaniyetin, standartları gevşetmeden performansı etkileyen dışsal koşulları ölçüm mimarisine doğru biçimde dahil etmeyi gerektirdiğini ifade etmektedir. Kavramsal tartışma, meseleyi sadece toplumsal cinsiyet eksenine sıkıştırmadan, bakım sorumluluğu taşıyan tüm çalışanlar açısından ele almaktadır. Özellikle tek ebeveynlik ve bakım emeğini paylaşan hane yapıları üzerinden, herkese aynı KPI rejiminin kimi çalışanlar için görünmez maliyetleri artırarak performans çıktılarını etkileyebileceği, dolayısıyla kurumların KPI'lar eşit mi dağıtılıyor? sorusundan çok KPI'lar eşitsiz koşulları yeniden mi üretiyor? sorusuna odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışma, bu tür tasarımların kurumsal düzeyde üç önemli sonuç üretebildiğini ileri sürmektedir. Bunlardan ilki kısa vadeli çıktı artışını izleyen tükenmişlik ve performans dalgalanması, ikincisi potansiyelin yanlış okunması ve yetenek havuzunun daralması, üçüncüsü ise ekip koordinasyon maliyetlerinin yükselmesidir. Buna paralel olarak devir maliyeti, bilgi kaybı, devamsızlık ve yönetici zamanı gibi KPI tablolarında görünmeyen maliyet kalemlerinin büyüyebileceği belirtilmektedir. Bu çalışma, KPI sistemlerinin eşit KPI mantığından hakkaniyet ve sürdürülebilir performans ilkelerine dayalı bir mimariye evrilmesini, ayrıca kamusal bakım altyapısının güçlenmesinin verimlilik–maliyet dengesine yapısal katkı sunacağını ifade etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kadın çalışanlar, görünmez emek, performans yönetimi, KPI tasarımı, hakkaniyet.

KPI EQUALITY OR PERFORMANCE EQUALITY? THE IMPACT OF WOMEN'S WORK-LIFE LOAD DIFFERENCES ON THE CORPORATE EFFICIENCY AND COST OUTCOMES OF KPI SYSTEMS

ABSTRACT
This study argues that the approach of assigning the same KPIs (Key Performance Indicators) to everyone in the same role, which is widely considered fair in corporate performance management, does not always produce a system that measures performance under equal conditions due to differences in work-life burdens (particularly caregiving responsibilities, invisible domestic labor, and emotional labor).

The study states that equality in KPI design (same targets, timeframes, and accessibility windows for everyone) is often confused with fairness, whereas fairness requires properly incorporating external conditions that affect performance into the measurement architecture without lowering standards. The conceptual discussion addresses the issue from the perspective of all employees with caregiving responsibilities, without limiting it solely to the gender axis. Particularly through the lens of single parenthood and household structures that share caregiving labor, it is emphasized that applying the same KPI regime to everyone may increase invisible costs for some employees and distort performance outcomes. Therefore, organizations should focus less on the question "Are KPIs distributed equally?" and more on the question "Do KPIs reproduce unequal conditions?" The study argues that such designs can produce three significant outcomes at the organizational level. The first is burnout and performance fluctuations following short-term output increases; the second is misreading potential and narrowing the talent pool; and the third is rising team coordination costs. In parallel, it is noted that cost items not visible in KPI tables, such as turnover costs, knowledge loss, absenteeism, and manager time, may increase. This study states that KPI systems should evolve from an equal KPI logic to an architecture based on fairness and sustainable performance principles, and that strengthening the public maintenance infrastructure will contribute structurally to the efficiency-cost balance.
Keywords: Female employees, invisible labor, performance management, KPI design, equity.

Giriş

Çalışma hayatında performans yönetimi ve KPI (Key Performance Indicators) sistemleri, hedeflerin netleşmesi, hesap verebilirliğin sağlanması ve işletmelerin odağının kaybolmaması için vazgeçilmez araç olarak görülür. Bu noktada; KPI tasarımı, çoğu zaman "eşitlik" kavramı ile otomatik olarak özdeşleştirilir ve aynı rolde olan herkese aynı hedef, aynı süre, aynı erişilebilirlik beklentisiyle aynı değerlendirme penceresi uygulanır. Bu yaklaşım ilk bakışta adil görünür; çünkü "herkese aynı"dır. Ancak "herkese aynı KPI" uygulaması, bazı işletmelerde iş yapma alanlarının/koşullarının farklılığını değerleme kriterleri arasına alsa da özellikle iş-yaşam yükü farklılıkları olan çalışanlar arasındaki ince ayrım gözetilmediği zaman, performans çıktıları arasındaki farkların gerçek nedenlerini görünmez kılabilir. Bu durum ise, çoğunlukla kurum açısından beklenmedik verimlilik kayıpları ile maliyet artışlarına yol açabilir. Bu kapsamda, tartışma; "KPI'lar eşit mi dağıtılıyor?" sorusunun ötesinde "KPI'lar performansı eşit koşullarda mı ölçüyor, yoksa eşitsiz koşulları mı yeniden üretiyor?" sorusuna taşınmalıdır.

Çalışma, KPI sistemlerinin, bakım emeği (çocuk, yaşlı, engelli bakımı), ev içi görünmez emek ve duygusal emek gibi yüklerin iş gücüne katılım ve iş performansı üzerindeki etkilerini; tek ebeveynlik veya bakım sorumluluğunu paylaşan aileler gibi farklı hane yapılarını özelinde ele alır. Temel iddia şudur: KPI sistemleri yalnızca kadınların çoklu rolleri ile ilişkili değildir; bakım sorumluluğu taşıyan herkes için (kadın ya da erkek) performansı belirleyen koşulları etkiler. Dolayısıyla KPI tasarımındaki eşitlik iddiası, cinsiyete değil, bakım yükünün varlığına ve kültürün bu yükü nasıl yapılandırdığına duyarlı biçimde yeniden düşünülmelidir.

Kavramsal Çerçeve: Eşitlik ve Hakkaniyetin KPI Bağlamında Ayrımı

Performans yönetiminde eşitlik; aynı iş ve/veya görev tanımda olan rollere aynı hedefi vermek olarak yorumlandığında, değerlendirme sisteminin adil olduğu varsayılır. Oysa hakkaniyet, kişilerin başarıya ulaşma koşullarının (zaman esnekliği, işin öngörülemezliği, bakım yükü, destek altyapısı, kaynak erişimi) farklı olabileceğini kabul eder ve ölçümü buna göre tasarlaması halinde gerçekleşir.

Modern yönetim literatüründe bu durum, standart ölçümlerin bireysel bağlamdan kopuk olmasının "hakkaniyet teorisi" çerçevesinde motivasyonu ve adaleti zedeleyebileceği şeklinde tartışılmaktadır (Aguinis, 2023). Buradaki kritik eşik, hakkaniyetin hedefi düşürmek ya da standartları gevşetmek anlamına gelmemesidir. Hakkaniyet, performansı ölçen sistemin, performansı etkileyen dışsal yükleri "gürültü" gibi davranıp tek bir kalıba sıkıştırmaması; bunun yerine işin doğasına uygun ve sürdürülebilir performansı teşvik eden bir sistemi kurmasıdır.

KPI'ların çoğu salt çıktıyı değil, örtük ya da açık şekilde çalışma biçimini de ölçer. Örneğin anlık yanıt verme, mesai dışı erişilebilirlik, toplantı saatlerine uyum, seyahat esnekliği, uzayan mesailere dayanıklılık gibi beklentiler KPI metninde yazmasa bile terfi ve performans algısını etkileyebilir. Bu gizli göstergeler, çalışanların her zaman ulaşılabilir olmasını talep eden modern iş kültürüyle doğrudan ilişkilidir (Sturges, 2012). Bu aşamadan itibaren KPI, çıktıyı ölçmek yerine ideal çalışan kalıbını ölçmeye başlar. Akademik literatürde bu kalıp, organizasyonel yapıların aslında bakım yükü ve ailevi sorumluluğu olmayan bir erkek standardı üzerine inşa edildiğini savunan toplumsal cinsiyetli organizasyonlar teorisiyle açıklanır (Acker, 1990). Bu kalıp ise çoğu kültürde, bakım yükü ve ev içi sorumluluk taşımayan bir yaşam düzenine göre kurgulanmıştır (Williams, 2000). Sonuçta KPI eşitliği, performans eşitliği üretmeyebilir; hatta bazı durumlarda performans eşitsizliğini sistematikleştirebilir.

Tek Ebeveynlik ve Paylaşılan Bakım Emeği: Meselenin Cinsiyeti Aşan Boyutu

Bakım yükünün yalnızca kadınlarda olduğu varsayımı, hem gerçeği eksik yakalamakta hem de çözümü daraltmaktadır. Özellikle tek ebeveynli ailelerde bakım sorumluluğu çoğu zaman tek bir kişinin üstlenmesi üzerine kurguludur; bu kişi kadın da olabilir, erkek de. Literatür, özellikle tek başına çocuk büyüten babaların da (single fathers) geleneksel ideal çalışan normlarıyla ciddi bir çatışma yaşadığını ve benzer performans kısıtlarıyla karşılaştığını göstermektedir (Iztayeva, 2022). Öte yandan benzer biçimde, bakım emeğini eşit paylaşan ailelerde görünmez emek yükü kadın–erkek birlikte taşınır ve bu durumda da aynı KPI baskısı erkek çalışan için de benzer kısıtlar yaratabilir (Goldin, 2021). Bu durum, iki önemli sonucu beraberinde getirir:

1. **Organizasyonel Meşruiyet ve Kapsayıcılık:** KPI sistemlerini kadınlara özel düzenleme gibi çerçevelemek, kurum içi meşruiyet sorunları doğurabilir ve damgalanma (stigma) riskini artırabilir. Oysa bakım sorumluluğunu temel alan hakkaniyet yaklaşımı, cinsiyetten bağımsız bir ihtiyaç olarak tanımlandığı için daha kapsayıcıdır ve kurum içinde itiraz üretme olasılığı daha düşüktür (Kossek & Lee, 2017).
2. **Performans Tanımının Dönüşümü:** Mesele "kadınlar mı erkekler mi" tartışmasına sıkışmaz; kurumun performansı nasıl tanımladığı ve hangi koşulları başarı ile karıştırdığı tartışmasına dönüşür. Bu yaklaşım, iş-aile dengesini bireysel bir kadın sorunu olmaktan çıkarıp, "paylaşılan uzlaşma" (shared conciliation) temelli bir kurumsal kültür meselesi haline getirir (Lewis, 2001).

Dolayısıyla gerek akademik çalışmalarda gerekse uygulamada daha güçlü yaklaşım, KPI tasarımını "bakım sorumluluğu taşıyan çalışanlar" perspektifinden ele almak; cinsiyeti ise kültürel normların ve iş bölümünün ürettiği farklılıkları açıklayan bir bağlam değişkeni olarak konumlandırmaktır.

Kültürün Rolü: "İdeal Çalışan" Varsayımı ve Performansın Sosyal İnşası

KPI'lar teknik göstergeler gibi görünse de, onları üreten kültürden bağımsız değildir. Toplumsal cinsiyet normları, bakımın kimin işi sayılacağına dair yerleşik kabuller ve işe adanmışlık göstergelerinin nasıl tanımlandığı, KPI'ların yorumlanma biçimini etkiler. Literatürde ideal çalışan (ideal worker) normu olarak tanımlanan bu durum, kurumların çalışanlarından hiçbir ev içi sorumluluğu yokmuşçasına tam bir adanmışlık beklemesi üzerine kuruludur (Acker, 1990). Bir kültürde mesai dışı ulaşılabilir olmak fedakârlık ve bağlılık göstergesi sayılırken (Blair-Loy, 2003), başka bir kültürde bu durum kurumsal sınır ihlali olarak görülebilir. Benzer biçimde toplantıdan toplantıya koşmak bazı ortamlarda yüksek performansın göstergesi iken, bazı ortamlarda ise verimsizliğin işareti kabul edilebilir.

Kültürün yerleşikliği, kurumların bakım sorumluluğunu nasıl ele aldığını da belirler. Bakımı kişisel problem olarak gören kültürlerde, KPI sistemleri bakım yükünü hesaba katmaz; yükü yaşayan birey uyum sağlayamadığında sorun bireyselleştirilir. Bakımı toplumsal yaşamın doğal parçası olarak gören kültürlerde ise kurumlar, sürdürülebilir performansın bakım altyapısıyla ilişkili olduğunu kabul etme eğilimindedir (Lewis, 2001). Bu fark, sadece adalet değil, doğrudan verimlilik ve maliyeti etkileyecektir.

Kurumsal Verimlilik Açısından KPI Eşitliğinin Olası Sonuçları

KPI eşitliğinin performans eşitliğine dönüşmediği koşullarda kurumlar üç temel verimlilik kaybı yaşar:

1) Kısa vadeli çıktı artışı – orta vadeli performans çöküşü: Bakım sorumluluğu olan çalışan aynı KPI'ya ulaşmak için daha fazla güç harcayabilir, yanlış kapasite kullanımı nedeniyle daha fazla tükenebilir. Bu durumun varlığında, bir süre KPI'ları tutturuyor gibi görünebilir; ancak orta vadede tükenmişlik, motivasyon kaybı ve performans dalgalanması başlar (Maslach & Leiter, 2016). Kurum, sürdürülebilir performans yerine "sıkıştırılmış performans" üretmiş olur.

2) Potansiyelin yanlış okunması: KPI sonuçları, koşula bağlı dalgalanmaları yetenek ya da potansiyel eksikliği gibi gösterirse, kurum yüksek potansiyelli çalışanı yanlış sınıflandırır. Bu durum "durumsal kısıtlar" (situational constraints) teorisiyle açıklanır; dışsal engellerin bireysel yetenek gibi algılanması, liderlik hattında daralmaya ve yetenek havuzunda kalite kaybına yol açar (Peters & O'Connor, 1980). Kurum, "yetenek kıtlığı" yaşadığını zanneder ama aslında yanlış ölçüme bağlı algı yanılması yaşamaktadır.

3) Ekip verimliliği ve koordinasyon maliyeti: Bakım yüküyle KPI baskısı arasında sıkışan çalışanların iş planı daha sık bozulur; ekip içi koordinasyon maliyeti artar. Toplantı planları, teslim tarihleri, vardiya/mesai düzenleri daha kırılgan hale gelir. Araştırmalar, bu tür zaman kıtlığı yaşayan ekiplerde iletişim maliyetlerinin arttığını ve kolektif verimliliğin düştüğünü göstermektedir (Perlow, 1999). Sistem bunu yönetmediğinde tekil performans sorunu gibi görünen şey, aslında ekip düzeyinde verim kaybına dönüşür.

Maliyet Perspektifi: Görünmeyen Maliyet Kalemleri

KPI sistemlerinin bakım yükünü hesaba katmaması, kurumun maliyet yapısını şu kanallardan büyütebilir:

Devir (turnover) maliyeti: Ayrılan çalışanın yerine işe alım, onboarding ve öğrenme eğrisi maliyetleri kurum için ciddi bir finansal yük oluşturur (Cascio, 2018).

Bilgi kaybı ve verim düşüşü: Kurumsal hafıza zayıflar, hata oranı ve yeniden iş yapma artar.

Devamsızlık ve presenteeism: Çalışan fiziksel olarak iştedir ancak bakım yükü kaynaklı stres veya dikkat dağınıklığı nedeniyle verimi düşüktür; bu sessiz maliyet çoğu zaman devamsızlıktan daha yüksek bir kayba yol açar (Johns, 2010).

Yönetici zamanı maliyeti: Sorun çözme, yeniden planlama ve çatışma yönetimi için daha fazla yönetici zamanı harcanır.
İşveren markası ve çekim gücü: "Sürdürülemez performans" kültürü, yetenekli adayları kurumdan uzaklaştırarak yetenek çekmeyi zorlaştırır.
Hukuki ve itibari risk: Ayrımcılık algısı ve adalet tartışmaları, kurumsal riski büyütebilir.
Bu maliyetlerin çoğu "KPI tablolarında" görünmez; fakat kurumsal kârlılık üzerinde etkili olur. Bu nedenle KPI tasarımının "maliyet ve verimlilik" boyutu, yalnızca insan odaklı bir mesele değil, stratejik bir işletme meselesidir.

Kamusal Bakım Altyapısı: Kreş, Gündüz Bakım ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Etkisi
Bakım yükü ile performans yönetimi arasındaki ilişki yalnızca kurum içi uygulamalarla çözülemez; kamusal altyapı en önemli belirleyici etkendir ve çarpan etkisine sahiptir. Anaokulu, kreş, gündüz bakım evi, yaşlı bakım hizmetleri ve diğer tüm destekleyici sosyal hizmetlerin erişilebilirliği arttıkça, bakım yükünün iş planı üzerindeki kırılganlaştırıcı etkisi azalır (Hegewisch & Gornick, 2011). Bu durum iki katmanlı bir katkı yaratır:
1. **İşgücüne katılım ve süreklilik artar:** Özellikle bakım sorumluluğu yoğun dönemlerde işten kopma azalır; bu da kadın istihdamının sürdürülebilirliği için kritik bir önkoşuldur (Blau & Kahn, 2013).
2. **Performans dalgalanması düşer:** İşin sürekliliği ve öngörülebilirliği artar, ekip koordinasyonu kolaylaşır.
Bu altyapı, yalnızca sosyal devlet tartışması değildir; aynı zamanda ülkelerin rekabet gücü, istihdam sürdürülebilirliği ve işletmelerin verimlilik performansı ile yakından ilişkili bir ekonomik düzenleme alanıdır (Boushey, 2019). Kamusal bakım hizmetleri gelişmemiş toplumlarda kurumlar, bakım yükünü bireyin sorunu gibi yaşayarak maliyeti dolaylı kanallardan üstlenir. Gelişmiş bakım altyapısına sahip toplumlarda ise kurumların performans sistemleri daha öngörülebilir ve sürdürülebilir zeminde çalışır.

KPI Tasarımında Çözüm: "Eşit KPI"dan "Sürdürülebilir Performans KPI"sına
Buradaki hedef, KPI'ları hafifletmek değil; KPI'ları çıktıyı doğru ölçen ve sürdürülebilir performansı koruyan bir düzene taşımaktır. Kurumlar için uygulanabilir tasarım ilkeleri şunlardır:
1. **Çıktı odaklı KPI tasarımı:** KPI'lar süre ve erişilebilirlik yerine, mümkün olan en yüksek düzeyde "çıktı/sonuç" ölçmelidir. Literatürde "Yalnızca Sonuç Odaklı İş Ortamı" (Results-Only Work Environment - ROWE) olarak bilinen bu yaklaşım, çalışanların nerede ve ne zaman çalıştığından ziyade ne ürettiğine odaklanmanın verimliliği artırdığını göstermektedir (Kelly ve ark., 2011).
2. **KPI–kaynak uyumu:** Hedef belirlenirken ekip kapasitesi, süreç olgunluğu, teknoloji desteği ve zaman penceresi dikkate alınmalıdır. "İş Talepleri-Kaynakları Modeli" uyarınca, yüksek taleplerin (KPI) yetersiz kaynaklarla (zaman, destek) birleşmesi kaçınılmaz olarak tükenmişliğe yol açar (Bakker & Demerouti, 2017). Bir diğer deyişle KPI eşitliği, kaynak eşitsizliği varken adalet üretmez. Bu, bakım sorumluluğu bağlamında da geçerlidir: planlama gerçekçi değilse performans değil, tükenmişlik üretilir.
3. **Zaman penceresi ve değerlendirme periyodunun esnetilmesi:** Kısa dönemli KPI pencereleri, bakım kaynaklı dönemsel dalgalanmayı başarısızlık gibi gösterir. Daha dengeli pencereler (ör. çeyrek yerine yarıyıl), performansın gerçek düzeyini daha doğru yakalayabilir (Aguinis, 2023).

4. **Yapılandırılmış geri bildirim ve kalibrasyon:** Değerlendirme yorumları kişilik değil davranış ve kanıt odaklı olmalıdır. Araştırmalar, belirsiz kriterlerin olduğu durumlarda toplumsal cinsiyet kalıplarının değerlendirmeleri daha fazla etkilediğini; erkeklerin kararlı, kadınların ise sert olarak etiketlenme riskinin kalibrasyon süreçleriyle azaltılabileceğini kanıtlamaktadır (Heilman, 2012).
5. **Esneklik ve destek mekanizmalarının sistematikleştirilmesi:** Esnek çalışma ve bakım dostu düzenlemeler, performans sisteminin sürdürülebilirlik bileşeni olarak tasarlanmalıdır. Bu durum, kurumların çalışanların sosyal ve insani sermayesini tüketmeden çıktı üretmesini sağlayan "Sürdürülebilir İKY" modelinin temelidir (Ehnert ve ark., 2014).

Tartışma: KPI Eşitliği İddiasının Yeniden Yorumlanması

KPI eşitliği, kurumun adalet söylemi için cazip bir kavramdır; ancak iş–yaşam yükü farkları, özellikle bakım sorumluluklarının yoğun olduğu dönemlerde, farklı verimlilik sonuçları üretebilir. Burada kritik olan, performansın koşullarını doğru okuyarak kurumsal verimliliği artıran bir tasarım geliştirmektir. Tek ebeveynlik örneği, tartışmayı cinsiyetten bağımsız biçimde görünür kılar: bakım yükü tek kişide yoğunlaştığında, aynı KPI rejimi daha yüksek görünmez maliyet yaratır. Bu nedenle kurumların hedefi, “herkese aynı KPI” değil, “herkesi performans üretebileceği koşullara yaklaştıran KPI tasarımı” olmalıdır.

Sonuç ve Önerilen Yönelim

Performans yönetimi, kurumun kimi hangi koşullarda başarılı saydığına dair stratejik bir tasarımdır. İş–yaşam yükü farkları, özellikle bakım sorumluluğu olan çalışanlar için performans koşullarını değiştirir. KPI’ların bakım koşullarını yok sayması, kısa vadeli çıktı hedefleri uğruna orta vadeli verimlilik kaybı üretebilir. Bu nedenle kurumlar, KPI sistemlerini “hakkaniyet ve sürdürülebilir performans” ilkeleriyle yeniden tasarlamalıdır. Buna paralel olarak kamusal bakım altyapısının güçlenmesi (kreş, yaşlı bakımı), işgücü sürekliliğini artırarak hem çalışan refahına hem işletmelerin verimlilik–maliyet dengesine katkı sunar (Boushey, 2019). Sonuç olarak; KPI tasarımının hedefi aynı hedefi herkese vermek değil; performansı doğru ölçen, potansiyeli doğru yöneten ve işletme verimliliğini sürdürülebilir biçimde büyüten bir sistem kurmaktır.

Kurumların performans yönetiminde eşitlik yaklaşımı çoğu zaman aynı KPI’ları, aynı hedef seviyelerini ve aynı zaman/erişilebilirlik beklentilerini tüm çalışanlara uygulamak şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak KPI eşitliği her durumda performans eşitliği anlamına gelmemektedir. İş–yaşam yükü, bakım sorumlulukları ve görünmez emek (ev içi iş bölümü, çocuk/yaşlı bakımı, duygusal emek, hane organizasyonu) çalışanların işe ayırabildiği zamanın niteliğini ve sürekliliğini etkileyen belirleyiciler arasındadır. Bu etki, tek ebeveynlik durumunda cinsiyetten bağımsız şekilde daha görünür hâle gelmekte; iki ebeveynli fakat bakım emeğini eşit paylaşan ailelerde de hem kadın hem erkek için benzer kısıtlar yaratabilmektedir. Dolayısıyla mesele, kadınların çoklu rolleri kadar, daha geniş çerçevede “bakım sorumluluğu taşıyan çalışanların işgücü koşulları”dır.

Bu bağlamda kültürün rolü belirleyicidir. Toplumsal normlar, bakım emeğinin paylaşımına dair beklentileri, işyerinde ideal çalışan kalıbını (her an erişilebilir, mesai dışına taşan, kesintisiz kariyer) ve terfi ölçütlerinin görünmez varsayımlarını biçimlendirmektedir. Kültürel kabuller; kimi işyerlerinde bakım sorumluluğunu kişisel mesele olarak konumlandırırken, kimi işyerlerinde kapsayıcı uygulamaların (esneklik, izin tasarımı, destek mekanizmaları) meşruiyetini güçlendirmektedir. Bu nedenle KPI tasarımı teknik bir konu olduğu kadar, kurumsal kültür ve adalet anlayışıyla da yakından ilişkilidir.

Mutlak eşit KPI uygulamalarının işletme verimliliği ve maliyeti açısından değerlendirilmesinde üç temel sonuç öne çıkmaktadır. Birincisi, bakım sorumluluğu yüksek çalışanlarda aynı KPI baskısı kısa vadede nicel çıktıyı artırıyor gibi görünse bile, orta vadede tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, devamsızlık ve motivasyon kaybı gibi faktörlerle toplam verimliliği düşürebilmektedir. İkincisi, yetkinlik ve potansiyel yönetiminde "tek ölçü–tek hedef" yaklaşımı, kurumun nitelikli insan kaynağını yanlış sınıflandırmasına yol açabilir; yüksek potansiyele sahip çalışanlar, koşul kaynaklı dalgalanmalar nedeniyle düşük performans kategorisine itilebilir. Üçüncüsü, bu tür tasarımlar kurumsal maliyetleri artıran dolaylı kalemleri büyütür: işe alım ve onboarding maliyeti, bilgi kaybı, yönetici zaman maliyeti, ekip içi koordinasyon maliyeti ve işveren markası zedelenmesi gibi.

Bu çerçevede kurumlar için çözüm; KPI sistemlerinin "eşitlik" yerine "hakkaniyet ve sürdürülebilir performans" ilkeleriyle yeniden tasarlanmasıdır. Bu yeniden tasarım cinsiyet temelli ayrıcalık yaratmayı değil; bakım sorumluluğu taşıyan çalışanlar dâhil tüm çalışanlarda performansın daha adil, daha doğru ve daha öngörülebilir biçimde ölçülmesini hedeflemelidir. Kurumlar için önerilen ana ilkeler şunlardır:

1. **KPI'ları rol ve çıktı odaklı tasarlamak:** Ölçüm, "süre/erişilebilirlik" yerine mümkün olduğunca "çıktı/katma değer" eksenine kaydırılmalı; aynı rol için başarı kriteri netleştirilmelidir.
2. **Zaman baskısını gizli KPI olmaktan çıkarmak:** Mesai dışı erişilebilirlik, toplantı saatleri, anlık yanıt beklentisi gibi unsurlar performansın örtük parçası hâline gelmemeli; kurum politikalarıyla sınırlandırılmalıdır.
3. **KPI–kaynak uyumu zorunluluğu:** Hedef verilirken kaynak, ekip, yetki, araç, zaman ve süreç olgunluğu birlikte değerlendirilmelidir. Kaynak eşitsizliği varken KPI eşitliği sürdürülebilir değildir.
4. **Performans dalgalanmasını doğru okumak:** Bakım sorumluluğu olan çalışanlarda dönemsel dalgalanmalar yetersizlik olarak etiketlenmek yerine, gelişim planı ve iş tasarımı üzerinden yönetilmelidir.
5. **Yönetici kalibrasyonu ve önyargı kontrolü:** Değerlendirme panelleri yapılandırılmalı; yorumların kanıta dayalı olması, kişilik etiketlerinden arındırılması ve aynı performans davranışının farklı gruplarda farklı yorumlanmasının önlenmesi sağlanmalıdır.
6. **Esneklik ve destek mekanizmalarının KPI performansına etkisini izlemek:** Esnek çalışma, hibrit düzen, ebeveyn/yaşlı bakım izni, kısmi süreli geçiş gibi uygulamaların performans ve elde tutma üzerindeki etkisi düzenli ölçülmelidir.

Bu ilkeler çerçevesinde işletmeler KPI aksiyonlarını planlarken;

1. KPI Tasarımı ve Performans Pencereleri KPI seti onaylanmadan önce her rol için "Koşul Eşitliği Kontrolü" zorunlu olmalıdır. KPI'lar süre ve erişilebilirlik yerine, yüksek düzeyde çıktı/sonuç ölçmelidir. Literatürde bu durum, çalışanların ne zaman çalıştığından ziyade ne ürettiğine odaklanan "Sonuç Odaklı İş Ortamı" (ROWE) yaklaşımıyla desteklenmektedir (Kelly vd., 2011). Ayrıca, tek bir çeyrek yerine daha geniş performans pencereleri (yarıyıl bazlı) uygulanması, bakım kaynaklı dönemsel dalgalanmaların "düşük potansiyel" olarak yanlış sınıflandırılmasını engeller (Aguinis, 2023).

2. İş Tasarımı (Job Crafting) ve Görünmez Emek: Bakım sorumluluğu öngörülebilir bir iş planı gerektirir. Bu nedenle iş tasarımı unsurları kişisel ricalarla değil, standart mekanizmalarla yönetilmelidir. Ekip içindeki koordinasyon ve kriz toparlama gibi görünmez emek kalemlerinin izlenmesi ve ödüllendirilmesi, kurumsal adaleti güçlendirir. Araştırmalar, bu tür destekleyici iş tasarımlarının çalışan bağlılığını ve sürdürülebilir performansı artırdığını göstermektedir (Bakker & Demerouti, 2017).

3. Maliyet Perspektifi ve Bakım Altyapısı: Bakım desteğinin ROI'si (Yatırım Getirisi); devir oranı, devamsızlık ve presenteeism (işte olup verimli olamama) üzerinden raporlanmalıdır. Zira bakım yükü kaynaklı stresin yol açtığı verimlilik kaybı, çoğu zaman doğrudan devamsızlık maliyetinden daha yüksektir (Johns, 2010). Kamusal düzeyde ise vardiya uyumlu gece kreşleri ve yaşlı bakım hizmetleri, işgücü sürekliliği için hayati bir "ekonomik altyapı" bileşenidir (Boushey, 2019).

4. Terfi Yönetimi ve Cam Uçurum (Glass Cliff): Kritik atamalarda Cam Uçurum riskine karşı kontrol listeleri oluşturulmalıdır. Literatürde Cam Uçurum, kadınların veya azınlık grupların başarısızlık riskinin en yüksek olduğu kriz dönemlerinde liderlik rollerine atanması fenomenini tanımlar (Ryan & Haslam, 2005). Başarı koşulları ve kaynaklar netleşmeden yapılan atamalar hem bireyi hem kurumu riske atar.

Kurumların çabasını tamamlayan ikinci katman ise kamusal ve toplumsal altyapıdır. Anaokulu, kreş, gündüz bakım evi, yaşlı bakım hizmetleri ve erişilebilir bakım destekleri, işgücüne katılımı ve işte sürekliliği artırma potansiyeline sahiptir. Bu hizmetlerin yaygınlığı ve erişilebilirliği arttıkça, bakım emeği nedeniyle ortaya çıkan zaman ve enerji kayıpları azalır; kurumlar açısından devamsızlık, verimlilik dalgalanması ve çalışan devir maliyeti gibi riskler daha yönetilebilir hâle gelir. Bu nedenle kamusal bakım altyapısı, yalnızca dar anlamda sosyal politika konusu değil; aynı zamanda işgücü verimliliğini, istihdam sürdürülebilirliğini ve toplumsal refahı birlikte etkileyen bir ekonomik rekabet meselesi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak; tek ebeveynlikte ya da bakım emeğini birlikte üstlenen ailelerde, bakım yükünün cinsiyetten bağımsız biçimde performans koşullarını etkileyebileceği kabul edilmelidir. KPI sistemleri herkese aynı mantığıyla değil, herkese adil ve sürdürülebilir mantığıyla tasarlandığında, hem çalışanların potansiyeli daha doğru yönetilecek hem de işletmelerin verimlilik–maliyet dengesi iyileşecektir. Bu yaklaşım, kadınların kariyer yolculuğunda adil değerlendirmeyi güçlendirirken; aynı zamanda bakım sorumluluğu taşıyan tüm çalışanlar için daha kapsayıcı, daha rasyonel ve daha yüksek performans üreten bir çalışma sisteminin kurulmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak KPI sistemleri, "eşitlik" kavramının dar yorumundan (herkese aynı hedef) çıkarılıp "hakkaniyet ve sürdürülebilir performans" (herkese adil koşul) ilkeleriyle yeniden tasarlanmalıdır. Bu yaklaşım, bakım sorumluluğu taşıyan tüm çalışanlar için daha kapsayıcı ve yüksek performans üreten bir sistemin kurulmasına katkı sunacaktır.

KAYNAKLAR

Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & Society*, *4*(2), 139-158. https://doi.org/10.1177/089124390004002002

Aguinis, H. (2023). *Performance management* (5. baskı). Sage Publications.

Aguinis, H. (2023). *Performance management* (5. baskı). Sage Publications.

Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology*, *22*(3), 273–285. https://doi.org/10.1037/ocp0000056

Blair-Loy, M. (2003). *Competing devotions: Career and family among women executives*. Harvard University Press.

Blau, F. D., & Kahn, L. M. (2013). Female labor supply: Why is the United States falling behind? *The American Economic Review*, *103*(3), 251-256. https://doi.org/10.1257/aer.103.3.251

Boushey, H. (2019). *Finding time: The economics of work-life conflict*. Harvard University Press.

Cascio, W. F. (2018). *Managing human resources: Productivity, quality of work life, profits* (11. baskı). McGraw-Hill Education.

Ehnert, I., Harry, W., & Zink, K. J. (Dü.) (2014). *Sustainability and human resource management: Developing sustainable business organizations*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-37524-8

Goldin, C. (2021). *Career and family: Women's century-long journey toward equity*. Princeton University Press 9780691201788

Hegewisch, A., & Gornick, J. C. (2011). The impact of work-family policies on women's employment: A review of research from OECD countries. *Community, Work & Family*, *14*(2), 119-138. https://doi.org/10.1080/13668803.2011.571395

Heilman, M. E. (2012). *Gender Stereotypes: Impediments to Women's Career Progress.* Auswahl von Männern und Frauen als Führungskräfte (pp.73-84). DOI:10.1007/978-3-658-09469-0_7

Iztayeva, A. (2022). Single fathers and work–family conflict in white- and blue-collar jobs. November 2022 Community Work & Family 27(1):1-16 DOI:10.1080/13668803.2022.2144136

Johns, G. (2010). Presenteeism in the workplace: A review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, *31*(4), 519-542. https://doi.org/10.1002/job.630

Kelly, E. L., Moen, P., & Tranby, E. (2011). Changing workplaces to reduce work-family conflict: Schedule Control in a White-Collar Organization *American Sociological Review*, *76*(2), 265–290. DOI:10.1177/0003122411400056

Kossek, E. E., & Lee, B. Y. (2017). Work-family policies, practices, and culture. *Oxford Research Encyclopedia of Business and Management*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190224851.013.52

Lewis, S. (2001). Restructuring workplace cultures: The ultimate work-family challenge? *Women in Management Review*, *16*(1), 21-29. https://doi.org/10.1108/09649420110380256

Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, *15*(2), 103-111. https://doi.org/10.1002/wps.20311

Perlow, L. A. (1999). The time famine: Toward a sociology of work time. *Administrative Science Quarterly*, *44*(1), 57-81. https://doi.org/10.2307/2667031

Peters, L. H., & O'Connor, E. J. (1980). Situational constraints and work outcomes: The influences of a frequently overlooked construct. *Academy of Management Review*, *5*(3), 391-397. https://doi.org/10.5465/amr.1980.4288856

Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British Journal of Management*, *16*(2), 81-90. https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2005.00433.x

Sturges, J. (2012). Crafting a balance between work and home. *Human Relations*, *65*(12), 1539-1559. https://doi.org/10.1177/0018726712457435

Williams, J. C. (2000). *Unbending gender: Why family and work conflict and what to do about it*. Oxford University Press. DOI:10.1093/oso/9780195094640.001.0001

TURİZMDE GÜLER YÜZÜN BEDELİ OLARAK KADIN ÇALIŞANLARA YÖNELİK DİJİTAL TACİZLER

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem ÇETİNKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Çiçekdağı MYO, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü
ORCID: 0000-0002-2509-8011

ÖZET
Turizm sektörü, emek yoğun ve hizmet üretimi esnasında müşteriyle sürekli etkileşimi zorunlu kılan, kadın istihdamının yüksek olduğu alanlardan biridir (Akoğlan, 1996; Ardıç Yetiş & Çalışkan, 2020). Bu sektör, kadın çalışanlara istihdam fırsatı sunmakla birlikte cinsiyet temelli ayrımcılık ve taciz risklerini de beraberinde getirmektedir (Gökçe, 2023; Oğan & Wolff, 2020). Hizmet sunumunda kadınlardan beklenen güler yüz, nezaket ve erişilebilirlik, zamanla kadın emeğini kırılgan hâle getiren yapısal bir unsur haline gelmektedir (Gilbert vd., 1998). Dijitalleşme süreciyle birlikte sosyal medya, iş ve özel yaşam arasındaki sınırları belirsizleştirmiş olup, taciz olgusunun mekân ve zaman sınırlarını aşarak çevrimiçi ortamlara taşınmasına yol açmıştır (Köseoğlu & Al, 2013; Çalışkan & Mencik, 2015). Literatür, sosyal medya platformlarının sağladığı anonimlik ve denetimsizlik ortamının, özellikle kadınlara yönelik cinsel içerikli mesajlar ve ısrarlı iletişim girişimlerini artırdığını göstermektedir (Mapple vd., 2011; Tan vd., 2019). Turizm sektöründe müşteriyle doğrudan temas hâlinde çalışan kadınların, bu dijital taciz biçimlerine daha açık bir konumda olduğu vurgulanmaktadır (Guerrier & Adib, 2000). Bu çalışma, turizm sektöründe kadın çalışanlara yönelik dijital taciz olgusunu literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemiyle ele almayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, raporlar ve kurumsal dokümanlar incelenmiş; dijital tacizin biçimleri, nedenleri ve çalışma yaşamına yansımaları bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir. İncelenen çalışmalarda, sosyal medya üzerinden gerçekleşen tacizlerin çoğunlukla cinsel içerikli mesajlar, ısrarlı iletişim girişimleri ve mahremiyet ihlalleri şeklinde ortaya çıktığını (Tan vd., 2019; FRA, 2014), kadın çalışanların bu tür tacizlere daha açık bir konumda olduğu vurgulanmaktadır (Gilbert vd., 1998; Türker, 1997). Literatürde öne çıkan bulgular, dijital tacizin kadın çalışanların psikolojik iyi oluşunu, iş doyumunu ve örgütsel bağlılığını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (UNISON, 2016; World Risk Poll, 2019). Ayrıca bu taciz türlerinin çoğu zaman görünmez kaldığı, mağdurların ise normalleştirme, sessiz kalma ya da işi bırakma gibi stratejilere yöneldiği dikkat çekmektedir (Karatuna, 2013; Gilbert vd., 1998). Çalışma, turizm sektöründe dijital tacizin yalnızca bireysel bir sorun değil, toplumsal cinsiyet temelli yapısal bir mesele olduğunu ortaya koymakta ve önleyici kurumsal politikaların gerekliliğine işaret etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Turizm sektörü, kadın çalışanlar, dijital taciz, sosyal medya.

THE PRICE OF A SMILE IN TOURISM: DIGITAL HARASSMENT AGAINST FEMALE EMPLOYEES

ABSTRACT
The tourism sector is one of the fields with a high level of female employment, as it is labor-intensive and requires continuous interaction with customers during service production (Akoğlan, 1996; Ardıç Yetiş & Çalışkan, 2020). While the sector provides employment opportunities for women, it also entails risks related to gender-based discrimination and harassment (Gökçe, 2023; Oğan & Wolff, 2020).

Expectations placed on women employees—such as constant friendliness, politeness, and accessibility in service delivery—gradually become a structural factor that renders women's labor more vulnerable (Gilbert et al., 1998). With the process of digitalization, social media has blurred the boundaries between work and private life, causing harassment to transcend spatial and temporal limits and extend into online environments (Köseoğlu & Al, 2013; Çalışkan & Mencik, 2015). The literature indicates that the anonymity and lack of effective control mechanisms provided by social media platforms increase sexually explicit messages and persistent communication attempts directed particularly at women (Mapple et al., 2011; Tan et al., 2019). It is emphasized that women working in the tourism sector, who are in direct contact with customers, are more exposed to such forms of digital harassment (Guerrier & Adib, 2000). This study aims to examine the phenomenon of digital harassment against women employees in the tourism sector through a literature review and document analysis. Within this scope, national and international academic studies, reports, and institutional documents were reviewed, and the forms, causes, and impacts of digital harassment on working life were evaluated within a comprehensive framework. The reviewed studies reveal that harassment occurring via social media predominantly manifests as sexually explicit messages, persistent communication attempts, and violations of privacy (Tan et al., 2019; FRA, 2014), and that women employees are more vulnerable to such harassment (Gilbert et al., 1998; Türker, 1997). Key findings in the literature demonstrate that digital harassment negatively affects women employees' psychological well-being, job satisfaction, and organizational commitment (UNISON, 2016; World Risk Poll, 2019). Moreover, it is noted that such forms of harassment often remain invisible, while victims tend to adopt strategies such as normalization, silence, or leaving their jobs (Karatuna, 2013; Gilbert et al., 1998). Accordingly, the study concludes that digital harassment in the tourism sector is not merely an individual problem but a structural issue rooted in gender-based inequalities, highlighting the necessity of preventive institutional policies.

Keywords: Tourism sector, women employees, digital harassment, social media.

IŞIKLARIN ARDINDAKİ GERÇEKLER: GECE REKREASYON VE EĞLENCE EKONOMİSİNDE KADIN ÇALIŞANLARIN DENEYİMLERİ

Doçent Dr. Burcu KOÇ
Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-1474-0459

Doçent Dr. Kemal Gürkan KÜÇÜKERGİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3761-4340

ÖZET
Uluslararası literatüre göre turizm ve rekreasyon sektörlerinin farklı dallarında çalışan kadınlar uzun ve düzensiz mesai saatleri, adil olmayan maaş politikaları, iş güvencesizliği, kariyer ilerleme fırsatlarının sınırlı olması, iş ve yaşam arasında denge kuramama, müşteriyi merkeze alan duygusal emek sömürüsü gibi çok boyutlu zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra mesleki yükselmelerde cinsiyete dayalı ayrımcılık, profesyonel yeterliliklerin küçümsenmesi, sözlü ve fiziksel taciz, üstlerden ve çalışma arkadaşlarından kaynaklanan bezdiri ve toplum içinde saygınlığın düşük olması da turizm ve rekreasyon temelli iş kollarında görev alan kadınların psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak küresel ölçekte yürütülen turizm ve rekreasyon araştırmalarının büyük çoğunluğu kadın çalışanların karşılaştıkları zorlukları genel çerçevede ele almakta, gece ekonomisinin bağlamına giren eğlence mekânlarındaki kadın iş gücünün özgül deneyimlerini açığa çıkarmada ise yetersiz kalmaktadır. Oysa gece rekreasyon ve eğlence ekonomisinin paydaşı olan işletmeler (barlar, gece kulüpleri vb.) çalışma rejimi açısından diğerlerinden ayrışmaktadır. Bu alanlarda çalışan kadınlar turizm sektörünün taşıdığı genel risklere ek olarak toplumsal önyargı ve damgalanma, güvenlik tehditleri, alkol ve zararlı madde kullanımının görece yaygın olduğu ortamlarda bulunma, personel devir hızının yüksek olması nedeniyle zoraki kurulan güvensiz ve belirsiz iş ilişkileri, iş değiştirmek istendiğinde istihdam olanaklarının sınırlı olmasından doğan "aynı yerde çalışmaya devam etme" mecburiyetleri, yükselme fırsatlarının kısıtlılığı ve aile ile sosyal yaşama gerektiği kadar zaman ayıramama gibi çok daha belirgin zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Genel turizm riskleri ile örtüşen bu zorluklara ilaveten, gece çalışmanın beraberinde getirdiği yorgunluk, tükenmişlik ve depresyon türevi psikolojik rahatsızlıklar; güvensizlik algısının yarattığı kaygı, sürekli kendini koruma dürtüsünden doğan gerginlik ve olumsuz deneyimlere duyulan öfke ile beliren biyolojik ritim bozuklukları da gece hayatının çalışanlarda bıraktığı izlerdendir. Tüm bu negatif mesleki kalıntılar gündüz saatlerinde yerine getirilmesi gereken kişisel, ailevi ve toplumsal mesuliyetlerle birleştiğinde kadınların taşıdığı yükler belirginleşmektedir. Söz konusu grubun deneyimlerini derinlemesine inceleyen ampirik araştırmaların son derece sınırlı olması nedeniyle bu çalışma, gece rekreasyon ve eğlence işletmelerinde çalışan kadınların şu ana kadar görünmeyen kırılganlıklarını, emek biçimlerini ve beklentilerini tartışmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin en önemli turizm destinasyonları arasında başı çeken İstanbul, Antalya, Muğla ve İzmir illerinde nitel keşifsel bir tasarımla sürdürülen ve feminist kuramdan beslenen ana araştırma bu yönüyle hem akademik literatürü genişletecek hem de gece ekonomisi uygulayıcıları ve politika yapıcılar tarafından kadınlar için daha güvenli, adil ve sürdürülebilir istihdam modellerinin geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır.
Anahtar Kelimeler: gece ekonomisi, rekreasyon ve eğlence sektörü, kadın çalışanlar

REALITIES BEHIND THE LIGHTS: WOMEN EMPLOYEES' EXPERIENCES IN THE NIGHT-TIME RECREATION AND ENTERTAINMENT ECONOMY

ABSTRACT

According to international literature, women working in various branches of the tourism and recreation sectors face a variety of challenges, including long and irregular working hours, unfair wage policies, job insecurity, limited career advancement opportunities, difficulty maintaining work-life balance, and the exploitation of customer-oriented emotional labor. Furthermore, gender discrimination in promotions, undervaluation of professional competencies, verbal and physical harassment, mobbing by supervisors and colleagues, and low social prestige all have a negative impact on the psychological well-being of women working in tourism and recreation-related occupations. However, the vast majority of tourism and recreation studies conducted at the global level address the challenges faced by women employees within a general framework and remain insufficient in uncovering the specific experiences of women working in entertainment venues that fall within the context of the night-time economy. Yet, businesses that constitute the night-time recreation and entertainment economy (e.g., bars, nightclubs, etc.) differ from others in terms of their working regimes. Women working in these settings encounter more pronounced challenges in addition to the general risks inherent in the tourism sector, including social prejudice and stigmatization, safety threats, exposure to environments where alcohol and substance use are relatively prevalent, insecure and uncertain workplace relationships that are often formed out of necessity due to high staff turnover, limited employment opportunities that compel them to remain in the same work when they wish to change jobs, restricted prospects for advancement, and insufficient time to devote to family and social life. In addition to these challenges that overlap with the general risks of the tourism sector, night work itself leads to psychological problems such as fatigue, burnout, and depression-like disorders; moreover, anxiety arising from perceived insecurity, tension stemming from the constant urge for self-protection, and anger toward negative experiences give rise to disruptions in biological rhythms. For women employees, these effects constitute lasting repercussions of working at night. When all these negative occupational consequences combine with the personal, familial, and social responsibilities that must be fulfilled during daytime hours, the burdens carried by women become more apparent. Due to the extremely limited number of empirical studies that examine the experiences of this group in depth, this study aims to discuss the previously unseen vulnerabilities, forms of labor, and expectations of women working in night-time recreation and entertainment establishments. Currently being conducted in İstanbul, Antalya, Muğla, and İzmir, which rank among Türkiye's foremost tourism destinations, this ongoing qualitative exploratory study, grounded in feminist theory, will both expand the academic literature and lay the groundwork for the development of safer, fairer, and more sustainable employment models for women by night-time economy practitioners and policymakers.

Keywords: night-time economy, recreation and entertainment sector, women employees

QADINLARA QARŞI ZORAKILIĞIN PSİXOSOSİAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Nərmin ABDULLAYEVA
Bakı Qızlar Universiteti, Psixologiya kafedrasının baş müəllimi
ORCID: 0000-0002-9308-9125

Narmin ABDULLAYEVA
Baku Girls University, Head Lecturer Department of Psychology
ORCID: 0000-0002-9308-9125

XÜLASƏ
Bu tədqiqatda qadına qarşı zorakılığın psixososial mahiyyəti araşdırılmışdır. Apardığımız təhlillər göstərir ki, qadına qarşı zorakılıq yalnız fərdi aqressiya aktı deyil, dərin psixoloji, ailəvi və sosial köklərə malik kompleks bir problemdir. Qadınlar gizli və aşkar, birbaşa və ya dolayı, dəfələrlə təkrarlanan və ya tək-tək təsadüf edilən, ailədə, cəmiyyətdə və s. yerlərdə rast gəlinən zorakılıq növlərinə və zorakılığın mənəvi, psixoloji (emosional), verbal (sözlü), etinasızlıq, cinsi (seksual), fiziki, iqtisadi, sosial-məhrumetmə, təqib, şiddət, kiberbullinq, zorla ərə verilmə, təhsildən uzaqlaşdırma, erkən nigah, qadın alveri, qadın qətlləri, zorlama (həmçinin, qohum, qan birliyi olan insanlar tərəfindən törədilən təcavüz- insest), cinsi əlaqəyə məcburetmə, istismar, qadının səsini kəsmək, təzyiq altında saxlamaq, şantaj, hədə-qorxu, ailədaxili zorakılıq və s. formalarına məruz qalırlar. Zorakılıq psixoloji terror hadisəsi olub, qadın və uşaqların ruhunda dərin izlər buraxır, uzunmüddətli travmatik təsirlər yaradır. Xüsusilə psixoloji zorakılıq qadının özünəinamını zəiflədir, onda qorxu və dəyərsizlik hissi formalaşdırır, davamlı zehni, emosional və fiziki gərginlik yaradır.
Araşdırmada zorakı davranışın formalaşmasında uşaqlıq travmaları, ailədaxili zorakı model, aqressiyanın köçürülməsi mexanizmi, destruktiv emosiyalar (qəzəb, qısqanclıq, nifrət, frustrasiya və s.), psixoloji pozuntular, sosial və gender stereotiplərinin rolu vurğulanır. Zorakılıq çox zaman affekt halında baş verir və özünənəzarətin zəifləməsi ilə müşayiət olunur. Eyni zamanda toksik ailə mühiti yalnız qadına deyil, uşaqlara da ciddi psixi zərər vurur və zorakılığın nəsillərarası ötürülməsi riskini artırır. Zorakılıq qurbanı olan uşaqların gələcəkdə aqressor davranış göstərmə ehtimalı yüksəlir.
Nəticə etibarilə, zorakılığa heç bir halda haqq qazandırmaq mümkün deyil və məsuliyyət tam şəkildə aqressora aiddir. Qadınların zorakılığı gizlətməsi isə əsasən sosial qınaq, iqtisadi asılılıq, stereotiplər, uşaqları itirmək qorxusu və təkrar zorakılıq riski ilə əlaqədardır. Beləliklə, qadına qarşı zorakılıq fərdi deyil, ictimai xarakter daşıyan psixososial problemdir. Bu prolemin qarşısının alınması və həlli üçün empatiya mədəniyyətinin formalaşdırılması, ailə institutunun sağlamlaşdırılması, sosial və gender stereotiplərinin zəiflədilməsi, psixoloji maarifləndirmə, peşəkar psixoloji yardımın əlçatanlığının artırılması və ailə terapiyası vacibdir.
Açar sözlər: qadına qarşı zorakılıq, psixoloji şiddət, ailədaxili zorakılıq, travma, sosial və gender stereotipləri.

PSYCHOSOCIAL CHARACTERISTICS OF VIOLENCE AGAINST WOMEN

ABSTRACT
This study examines the psychological and social nature of violence against women. Our analyses indicate that violence against women is not merely an individual act of aggression, but a complex problem with deep psychological, familial and social roots.

Women are exposed to hidden and overt, direct or indirect, repeatedly recurring or occasional forms of violence encountered within the family, society and other environments, including moral, psychological (emotional), verbal (oral), neglect, sexual, physical violence, economic, social deprivation, stalking, abuse, cyberbullying, forced marriage, deprivation of education, early marriage, trafficking of women, femicide, rape (including sexual assault committed by relatives or blood-related individuals – incest), coercion into sexual intercourse, exploitation, silencing women, keeping them under pressure, blackmail, threats, domestic violence and other forms. Violence is a phenomenon of psychological terror that leaves deep scars on the souls of women and children and creates long-term traumatic effects. In particular, psychological violence weakens a woman's self-confidence, creates feelings of fear and worthlessness, and causes continuous mental, emotional and physical tension.

The study emphasizes the role of childhood trauma, violent family models, the mechanism of displacement of aggression, destructive emotions (anger, jealousy, hatred, frustration, etc.), psychological disorders, and social and gender stereotypes in the formation of violent behavior. Violence often occurs in a state of affect and is accompanied by weakened self-control. At the same time, a toxic family environment causes serious psychological harm not only to women but also to children and increases the risk of intergenerational transmission of violence. Children who are victims of violence are more likely to display aggressive behavior in the future.

As a result, violence can in no way be justified, and responsibility lies entirely with the aggressor. Women's concealment of violence is mainly associated with social stigma, economic dependence, stereotypes, fear of losing their children and the risk of repeated violence. Thus, violence against women is not an individual issue but a psychosocial problem of a societal nature. In order to prevent and address this problem, it is essential to foster a culture of empathy, strengthen the family institution, reduce social and gender stereotypes, enhance psychological awareness, increase access to professional psychological support, and promote family therapy.

Keywords: violence against women, psychological abuse, domestic violence, trauma, social and gender stereotypes.

KADIN PARLAMENTERLERİN BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'DA KADINLARIN SİYASAL HAYATTAKİ YERİNE DAİR KARŞILATIRMALI BİR ANALİZ

Rana SAFARLI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3022-5887

Prof. Dr. Senem KURT TOPUZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-7082-3198

ÖZET
Bu çalışma, Türkiye ve Azerbaycan'da farklı siyasi partilerden seçilmiş, geçmiş dönemlerde parlamentoda görev yapmış ya da hâlihazırda görevde bulunan kadın parlamenterlerin görüşleri doğrultusunda kadınların siyasal yaşamdaki konumunu karşılaştırmalı bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kadınların siyaset alanındaki görünürlüğüne ilişkin algı ve değerlendirmelerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkillik kuramsal çerçevesi içerisinde kadın bakış açısı temelinde nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma, kadınların siyasal alandaki görünürlüklerinin artırılmasına yönelik yapısal, kültürel ve siyasal dinamikleri kadın parlamenterlerin deneyimleri üzerinden analiz etmektedir.
Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapmış ya da hâlen görevde bulunan 20 kadın milletvekili ile Azerbaycan Cumhuriyeti Millî Meclisi'nde görev yapmış ya da görevine devam eden 7 kadın milletvekiliyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve kadın parlamenterlerin siyasal yaşamdaki görünürlükleri, siyasete katılım süreçlerinde karşılaştıkları engeller, siyasal karar alma mekanizmalarındaki konumları ve toplumsal cinsiyet temelli deneyimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.
Araştırma bulguları, her iki ülkede de kadınların siyasal hayata katılımının ataerkil toplumsal yapı, cinsiyet temelli rol beklentileri ve siyasal alanın erkek egemen niteliği tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye ve Azerbaycan örnekleri arasında siyasal kültür, parti yapıları ve kurumsal düzenlemeler açısından farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma, kadınların siyasal alanda güçlenmesi ve eşit temsiline yönelik politika geliştirme süreçlerine katkı sunmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin siyaset alanında güçlendirilmesine yönelik tartışmalara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Siyasette Kadınların Yeri, Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

A COMPARATIVE ANALYSIS OF WOMEN PLACE IN POLITICAL LIFE IN TURKEY AND AZERBAIJAN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN PARLIAMENTARIANS

ABSTRACT
This study aims to examine the position of women in political life from a comparative perspective by drawing on the views of women parliamentarians from different political parties in Türkiye and Azerbaijan who have previously served or are currently serving in parliament.

The research explores how perceptions and evaluations of women's visibility in the political sphere are shaped within the theoretical framework of gender inequality and patriarchy, adopting a women-centered perspective. In this context, the study analyzes the structural, cultural, and political dynamics influencing women's visibility in politics through the lived experiences of women parliamentarians.

Employing a qualitative research design, the study uses semi-structured in-depth interviews as the primary data collection method. The research sample consists of 20 women members of the Turkish Grand National Assembly and 7 women members of the National Assembly of the Republic of Azerbaijan, all of whom have served or are currently serving in parliament. The data were analyzed using descriptive analysis, allowing for a comparative examination of women parliamentarians' visibility in political life, the barriers they face in political participation processes, their roles within political decision-making mechanisms, and their gender-based experiences.

The findings reveal that in both countries, women's participation in political life is significantly constrained by patriarchal social structures, gender-based role expectations, and the male-dominated nature of political institutions. However, notable differences emerge between Türkiye and Azerbaijan in terms of political culture, party structures, and institutional arrangements. The study seeks to contribute to policy-making processes aimed at enhancing women's empowerment and equal representation in politics, as well as to ongoing academic debates on strengthening a gender equality perspective within the political sphere.

Keywords: Women in Politics; Patriarchy; Gender Inequality

KADINLARIN İŞ YAŞAMINA KATILIMININ PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Araştırma Görevlisi Kübra Nur UZUNTAŞ
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3649-1780

Prof. Dr. Vildan DURMAZ
Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3649-1780

Prof. Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ORCID: 0000-0002-7287-217X

Araştırma Görevlisi Kübra DEMİRKAN MUTLU
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü
ORCID: 0000-0002-8307-996X

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim UZPEDER
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3027-6289

Doç. Dr. Mustafa ASLAN
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-8049-3615

ÖZET
Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranı OECD ortalamasının belirgin biçimde altında seyretmekte olup, bu durum yalnızca ekonomik göstergelerle açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Kültürel normlar, bakım yükümlülükleri, bölgesel fırsat eşitsizlikleri ve cinsiyetlendirilmiş kurumsal yapılar, kadınların istihdama katılım sürecini belirleyen temel yapısal unsurları oluşturmaktadır. Bununla birlikte literatürde baskın yaklaşımın makro yapısal değişkenlere odaklandığı, bireysel düzeyde tutum–norm–kontrol–niyet–davranış zincirini bütüncül biçimde ölçen kuramsal temelli araçların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışma, kadınların iş yaşamına katılımını Planlı Davranış Teorisi (PDT) çerçevesinde kavramsallaştırarak ölçmeye yönelik özgün bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Kuramsal modelde kadın istihdamı, yapısal koşulların algılanan davranışsal kontrol üzerinden niyeti, niyetin ise davranışı şekillendirdiği nedensel bir mekanizma olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda Tutum, Öznel Norm, Algılanan Davranışsal Kontrol, Niyet ve Davranış boyutlarını kapsayan 75 maddelik kapsamlı bir madde havuzu oluşturulmuştur. Madde geliştirme sürecinde toplumsal cinsiyet ideolojileri, ambivalan cinsiyetçilik ve yapısal engeller literatürü dikkate alınmıştır. Uzman görüşleriyle kapsam ve dil geçerliliği sağlanan taslak form üzerinden veri toplama süreci devam etmekte olup özellikle kırsal bölgelerden katılımın artırılmasına odaklanılmaktadır.

Elde edilecek veriler üzerinde açımlayıcı faktör analizi (EFA) ile boyutsal yapı test edilecek, ardından doğrulayıcı faktör analizi (CFA) ile model uyum indeksleri değerlendirilecektir. Güvenirlik analizlerinde Cronbach alfa ve bileşik güvenirlik katsayıları raporlanacaktır. Bu çalışma, kadın istihdamını yalnızca yapısal engellerin sonucu olarak değil, bireysel niyet ve kontrol algılarının aracılık ettiği dinamik bir davranış süreci olarak ele alarak literatüre hem teorik hem de metodolojik katkı sunmayı hedeflemektedir. Geliştirilecek ölçeğin bölgesel karşılaştırmalar, politika tasarımı ve çok düzeyli modelleme çalışmalarında kullanılabilir bir ölçüm aracı oluşturması beklenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı; Planlı Davranış Teorisi; Algılanan Davranışsal Kontrol; Toplumsal Cinsiyet Normları; Ölçek Geliştirme

DEVELOPING A THEORY-DRIVEN SCALE TO MEASURE WOMEN'S LABOR FORCE PARTICIPATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE THEORY OF PLANNED BEHAVIOR

ABSTRACT

Female labor force participation in Turkey remains substantially below the OECD average, reflecting a structural and normative configuration that extends beyond purely economic determinants. Cultural gender norms, unpaid care responsibilities, regional opportunity disparities, and gendered institutional arrangements collectively shape women's engagement with the labor market. However, the dominant strand of the literature has largely emphasized macro-structural variables, while the micro-level psychological mechanisms translating structural constraints into behavioral outcomes remain insufficiently operationalized.

Grounded in Theory of Planned Behavior (TPB), this study conceptualizes women's labor force participation as a structured behavioral process in which attitudes, subjective norms, and perceived behavioral control jointly shape intention, which in turn predicts employment-related behavior. Rather than treating participation as a static structural outcome, the proposed framework models it as a dynamic intention–behavior mechanism mediated by perceived control under contextual constraints.

A comprehensive 75-item pool has been developed to capture five TPB dimensions: Attitude, Subjective Norm, Perceived Behavioral Control, Intention, and Behavior. Item construction was informed by the literature on gender ideology, ambivalent sexism, and structural barriers to employment. Following expert evaluation for content and linguistic validity, quantitative data collection is currently underway, with particular emphasis on ensuring representation from rural regions.

The empirical validation process will involve Exploratory Factor Analysis (EFA) to identify the underlying dimensional structure, followed by Confirmatory Factor Analysis (CFA) to assess model fit indices. Reliability will be examined using Cronbach's alpha and composite reliability coefficients.

By operationalizing women's employment participation as a theory-structured behavioral mechanism rather than a purely structural phenomenon, this study aims to contribute both conceptually and methodologically. The resulting scale is expected to serve as a robust instrument for regional comparisons, policy evaluation, and multilevel modeling of gendered labor market dynamics.

Keywords: Women's Labor Force Participation; Theory of Planned Behavior; Perceived Behavioral Control; Gender Norms; Scale Development

UÇAK YOLCULUĞUNDA ANNELERDE ALGILANAN STRES VE DENEYİMLER

Araştırma Görevlisi Kübra Nur UZUNTAŞ
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi
ORCID: 0009-0003-0726-5116

Tuğçe AKKURT
Eskişehir Teknik Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği
ORCID: 0000-0001-7164-6683

ÖZET
Havayolu taşımacılığı küresel ölçekte aileler için hızlı ve erişilebilir bir ulaşım biçimi haline gelmiş olsa da, küçük çocukla seyahat etmek özellikle anneler açısından yalnızca lojistik bir süreç değil; kamusal alanda ebeveynlik rolünün görünür biçimde icra edildiği, yoğun sosyal değerlendirmeye açık ve çok katmanlı bir deneyimdir. Uçak kabini, kapalı ve ortak bir kamusal alan olarak, annelerin "iyi anne" normunu performatif biçimde sergiledikleri bir sosyal sahne niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda stres, yalnızca uçuş güvenliğine ilişkin kaygılardan değil; toplumsal cinsiyet temelli beklentiler, çocuğun davranışlarını düzenleme baskısı, sosyal yargılanma kaygısı ve kamusal alanda ebeveynlik performansının denetlenmesi algısından da beslenmektedir.
Literatürde uçuş kaygısı ve ebeveynlik stresi ayrı araştırma alanları olarak ele alınmış olmakla birlikte, çocukla hava yolculuğu bağlamında annelerin deneyimlerini kamusal performans, sosyal değerlendirme ve toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde bütüncül biçimde inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırma, uçak kabinini normatif bir performans alanı olarak kavramsallaştırarak, annelerin algıladığı stresin yapısal, sosyal ve psikolojik bileşenlerini nitel olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.
Araştırma nitel desenle planlanmıştır. Çalışma grubunu son bir yıl içerisinde en az bir kez uçak yolculuğu yapmış ve yanında en az bir çocuğu bulunan 25–30 anne oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenecektir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanacak; uçuş öncesi hazırlık, havalimanı deneyimi, güvenlik ve bekleme alanları, uçuş sırasındaki etkileşimler, diğer yolcular ve kabin ekibiyle ilişkiler, algılanan sosyal yargılanma, stres kaynakları ve başa çıkma stratejileri ayrıntılı biçimde incelenecektir. Veriler MAXQDA 24 programı kullanılarak tematik analiz yöntemiyle çözümlenecektir.
Annelerin stres deneyimlerinin, uçuş güvenliğine ilişkin kaygıların ötesinde; toplumsal beklentiler, içsel ve dışsal sıkışmışlık hissi, kamusal ebeveynlik performansı, sosyal görünürlük ve duygusal emek temaları etrafında yapılandığı öngörülmektedir. Bulguların, yolcu deneyimi literatürüne toplumsal cinsiyet temelli bir perspektif kazandırması ve havayolu işletmelerinin aile dostu hizmet politikalarını yeniden düşünmesine katkı sağlaması beklenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Hava Yolculuğu, Algılanan Stres, Yolcu Deneyimi

PERCEIVED STRESS AND EXPERIENCES OF MOTHERS DURING AIR TRAVEL

ABSTRACT
Although air transportation has become an accessible and efficient mode of travel for families worldwide, traveling with young children represents far more than a logistical process for mothers. The aircraft cabin, as an enclosed and shared public space, constitutes a normative performance arena in which maternal roles are visibly enacted and socially evaluated.

In this context, perceived stress extends beyond concerns related to flight safety; it emerges from gendered expectations of the "good mother," pressure to regulate children's behavior, heightened social visibility, and perceived public scrutiny.

While flight anxiety and parenting stress have been examined as distinct research domains, the intersection of maternal stress, public performance, and gendered social evaluation within the specific context of air travel remains underexplored. This study conceptualizes the aircraft cabin as a socially regulated environment where maternal identity is performed under normative surveillance, and aims to qualitatively examine the structural, social, and psychological dimensions of perceived stress among mothers traveling with children.

The study is designed as qualitative research. The sample will consist of 25–30 mothers who have traveled by air at least once in the past year with at least one child. Participants will be selected using purposive sampling. Data will be collected through semi-structured interviews covering pre-flight preparation, airport experiences, security and waiting areas, in-flight interactions, relationships with other passengers and cabin crew, perceived social judgment, sources of stress, and coping strategies. The data will be analyzed using thematic analysis with MAXQDA 24 software.

It is anticipated that mothers' stress experiences are structured not merely around safety-related concerns but around themes of gendered expectations, internal and external entrapment, public parenting performance, social visibility, and emotional labor. The findings are expected to extend passenger experience literature by introducing a gender-sensitive analytical lens and to inform the development of more inclusive and family-responsive airline service policies.

Keywords: Air Travel, Perceived Stress, Passenger Experience

ISPARTA'DA KADINLARIN İŞ-YAŞAM DENEYİMLERİ: FENOMENOLOJİK BİR ANALİZ

Araştırma Görevlisi Kübra DEMİRKAN MUTLU
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü
ORCID: 0000-0002-8307-996X

Prof. Dr. Nesrin ŞALVARCI TÜRELİ
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ORCID: 0000-0002-7287-217X

Prof. Dr. Vildan DURMAZ
Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3649-1780

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim UZPEDER
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3027-6289

Araştırma Görevlisi Kübra Nur UZUNTAŞ
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3649-1780

Doç. Dr. Mustafa ASLAN
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-8049-3615

ÖZET

Bu çalışma, Isparta'da farklı sosyal ve ekonomik statülerde çalışan kadınların iş yaşamında deneyimledikleri yapısal engelleri ve gündelik karşılaşmaları fenomenolojik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, toplumsal cinsiyet ve kesişimsellik kuramlarını analitik çerçeve olarak kullanarak kadınların çalışma deneyimlerini yalnızca bireysel anlatılar düzeyinde değil, aynı zamanda yerel güç ilişkileri ve normatif beklentiler bağlamında anlamlandırmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında farklı sektörlerde çalışan kadınlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler transandantal fenomenolojik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bulgular, kadınların çalışma motivasyonunun salt ekonomik zorunluluklarla açıklanamayacağını, ekonomik zorlukların yanı sıra hane içinde söz sahibi olma, görünürlük kazanma ve birey olarak kabul edilme arayışı ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların, çocuklarına ekonomik güvence sağlama isteği ile "iyi anne" normuna uyma baskısı arasında sıkıştıkları, bu durumun yoğun bir suçluluk ve duygusal gerilim ürettiği belirlenmiştir. Liyakat, mobbing, cam tavan gibi sorunlar da kadınların kariyer gelişimini sınırlandıran başlıca unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Araştırma, yerel bağlamda kadınların iş yaşamı deneyimlerinin çok katmanlı yapısını görünür kılarak, kadın istihdamının yalnızca nicel katılım oranlarıyla değil, deneyimlenen güç ilişkileri ve yapısal eşitsizlikler üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle çalışma, yerel istihdam politikalarının toplumsal cinsiyet duyarlı biçimde yeniden tasarlanmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı; Toplumsal Cinsiyet; Kesişimsellik; Fenomenoloji; Yerel İşgücü Dinamikleri

WOMEN'S WORK-LIFE EXPERIENCES IN ISPARTA: A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS

ABSTRACT

This study aims to examine the structural constraints and everyday encounters experienced by women working across different socio-economic strata in Isparta through a phenomenological approach. Drawing on gender and intersectionality theories as its analytical framework, the research moves beyond individual narratives to situate women's work experiences within local power relations, normative expectations, and layered social hierarchies. In doing so, it conceptualizes women's employment not merely as labor market participation but as a socially negotiated process embedded in unequal institutional and cultural arrangements.

Semi-structured interviews were conducted with women employed in diverse sectors, and the data were analyzed using transcendental phenomenological analysis. The findings indicate that women's motivation to work cannot be reduced to economic necessity alone. In addition to financial pressures, employment functions as a means of gaining voice within the household, achieving social visibility, and being recognized as autonomous individuals. At the same time, participants reported experiencing tension between the aspiration to provide economic security for their children and the normative pressure to conform to ideals of the "good mother," generating feelings of guilt and emotional strain. Workplace dynamics were further characterized by concerns related to meritocracy, mobbing, and glass ceiling barriers, all of which operate as structural mechanisms constraining women's career advancement.

By foregrounding lived experience within a localized socio-cultural context, this study demonstrates that women's employment should not be evaluated solely through participation rates, but through the relational power dynamics and structural inequalities embedded in everyday work practices. In this respect, the research contributes to the literature by offering a gender-sensitive and intersectional interpretation of local labor dynamics and by informing policy discussions aimed at designing context-responsive, gender-aware employment strategies.

Keywords: Women's Employment; Gender; Intersectionality; Phenomenology; Local Labor Markets; Gendered Power Relations

AĞIRLAMA VE REKREASYON SEKTÖRLERİNDE KADIN GİRİŞİMCİLERİN İŞLETME KAPATMA SEBEPLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Doçent Dr. Burcu KOÇ
Pamukkale Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-1474-0459

ÖZET

Literatür incelendiğinde, kadın girişimcilerin işletmelerini sonlandırma deneyimlerinin büyük ölçüde başarısızlık ekseninde ele alındığı, kapama sürecinin altında yatan bireysel ve stratejik kararlar ile kontrol edilmesi güç dinamiklerin (dışsal) göz ardı edildiği dikkat çekmektedir. Mevcut çalışma ise ağırlama ve rekreasyon sektörleri özelinde konuyu irdelemekte, geçmişte girişimlerinden vazgeçmek zorunda kalmış kadınların bu kararlarına etki eden faktörleri açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, araştırmada nitel keşifsel bir tasarım benimsenmiş ve Türkiye'de ağırlama ve rekreasyon (eğlence, etkinlik-organizasyon) alanlarında faaliyet gösteren 24 kadın girişimci ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen katılımcılarla 2024 yılının ilk altı ayında yapılan görüşmeler aracılığıyla, kadınların girişimcilik geçmişleri ve işletmelerini kapatma kararlarına yön veren dinamikler ele alınmıştır. Araştırma bulguları, işletme kapatma kararlarının tek boyutlu bir başarısızlık göstergesi olmaktan ziyade, ekonomik, yapısal, çevresel ve bireysel faktörlerin kesişiminde şekillenen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal zorluklar, artan maliyetler, ekonomik dalgalanmalar, yoğun rekabet, pandemi gibi öngörülemeyen krizler, mekân kiralama sözleşmelerinin yenilenmemesi, kentsel dönüşüm, şehir değişikliği ve sağlık sorunları gibi zorlayıcı faktörler, kadın girişimcileri işletmelerini kapatmaya iten başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, bazı katılımcıların işletmelerini kapatma kararlarının büyüme, yeniden konumlanma, faaliyet alanı değiştirme, iş yükünü dengeleme, kişisel tatmin arayışı ve tükenmişlikten uzaklaşma gibi stratejik ve öznel tercihlerden kaynaklandığı görülmüştür. Değer artışı nedeniyle işletmesini devreden ve elde ettiği yüksek kazançla yeni girişimcilik hamleleri yapan kadınlar da vardır. Çalışmanın en önemli bulgusu ise katılımcıların tamamının hâlen girişimci olarak iş yaşamlarına devam etmeleridir. Bu durum, işletme kapatmanın kimi zaman girişimcilik sürecinin sonu değil, aksine daha sürdürülebilir ve başarılı girişimcilik yollarına geçişin bir aşaması olabileceğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bulgulara istinaden, kadın girişimcilerin işletme kapatma deneyimlerinin kırılganlık kadar dayanıklılık, fırsatları fark etme ve değerlendirme, değişimlere uyum sağlama ve yeniden başlama kapasitesini de yansıttığı söylenebilir. Araştırma çıktılarının, ağırlama ve rekreasyon sektörlerinde kadın girişimciliğinin sürdürülebilirliğini güçlendirecek destek mekanizmalarının geliştirilmesi ve daha kapsayıcı girişimcilik politikalarının oluşturulması açısından karar vericilere yol gösterici katkılar sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın girişimciliği, işletme kapatma sebepleri, ağırlama ve rekreasyon sektörleri

A QUALITATIVE STUDY ON THE REASONS FOR BUSINESS CLOSURE AMONG WOMEN ENTREPRENEURS IN THE HOSPITALITY AND RECREATION SECTORS

ABSTRACT

A review of the literature reveals that women entrepreneurs' experiences of business closure have largely been addressed within the framework of failure, and that individual and strategic decisions underlying the closure process, as well as dynamics that are difficult to control (external), have been overlooked. The present study examines this issue specifically within the hospitality and recreation sectors and aims to reveal the factors influencing the decisions of women who were previously compelled to abandon their ventures. In this regard, a qualitative exploratory design was adopted in the research, and interviews were conducted with 24 women entrepreneurs operating in the hospitality and recreation (entertainment, event-organization) sectors in Türkiye. Through interviews conducted in the first six months of 2024 with participants identified using purposive and snowball sampling methods, the women's entrepreneurial backgrounds and the dynamics that guided their business closure decisions were addressed. The research findings reveal that business closure decisions, rather than being a one-dimensional indicator of failure, constitute a complex process shaped by the intersection of economic, structural, environmental, and individual factors. Financial difficulties, increasing costs, economic fluctuations, intense competition, unforeseen crises such as the pandemic, non-renewal of lease agreements, urban transformation, relocation, and health problems are among the main compelling factors that push women entrepreneurs to close their businesses. In addition, it has been observed that some participants' business closure decisions stem from strategic and subjective preferences such as growth, repositioning, changing fields of activity, balancing workload, seeking personal satisfaction, and distancing themselves from burnout. There are also women who transferred their businesses due to increased value and undertook new entrepreneurial initiatives with the high profits they obtained. The most important finding of the study is that all participants are still continuing their professional lives as entrepreneurs. This situation shows that business closure is sometimes not the end of the entrepreneurial process, but rather may be a stage of transition toward more sustainable and successful entrepreneurial paths. In other words, based on the findings, it can be stated that women entrepreneurs' business closure experiences reflect not only vulnerability but also resilience, the ability to recognize and evaluate opportunities, adapt to change, and restart. It is expected that the outputs of the research will provide guiding contributions to decision-makers in terms of developing support mechanisms that will strengthen the sustainability of women's entrepreneurship in the hospitality and recreation sectors and creating more inclusive entrepreneurship policies.

Keywords: women entrepreneurship, reasons for business closure, hospitality and recreation sectors

EKOLOJİK SANAT VE KADIN: DOĞA, MEKÂN VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM[1]

Prof. Dr. Kübra KARAMAN
Yozgat Bozok Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-6046-1648

ÖZET
Ekolojik sanat, çağdaş sanat pratikleri içerisinde çevresel duyarlılık, sürdürülebilirlik ve insan–doğa ilişkisini yeniden değerlendiren disiplinler arası bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır. Bu alanın gelişiminde, kadın sanatçıların üretimleri belirleyici olmuş; doğa ile kurulan bütüncül ilişkiyi, toplumsal cinsiyet perspektifiyle birleşen özgün bir ifade alanına dönüştürmüştür. Ekolojik sanat kapsamında kimi sanatçılar, kent ve doğa arasında görünmeyen sınırları sorgulayan büyük ölçekli peyzaj müdahaleleri gerçekleştirmiş; bazıları beden ve toprak arasında sembolik bağlar kuran performans çalışmaları üretmiştir. Diğerleri ise mekânsal algı, ışık ve peyzaj etkileşimlerini sorgulayan yerleştirmeler tasarlamış; bir kısmı doğal ekosistemlerin iyileştirilmesine yönelik kamusal projeler geliştirmiştir. Ayrıca ekolojik veri, biyolojik çeşitlilik kayıpları ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunları sanat aracılığıyla görünür kılan çağdaş üretimler de kadın sanatçıların ekolojik sanat alanındaki etkisini güçlendirmektedir.
Bu çalışmanın amacı, ekolojik sanatın kadın odaklı kavramsal gelişimini ekofeminist kuramsal çerçevede inceleyerek, kadınların sanatsal üretimleri aracılığıyla çevresel farkındalık, sürdürülebilirlik söylemi ve toplumsal dönüşüme nasıl katkı sunduğunu ortaya koymaktır. Araştırmada uluslararası literatür; sürdürülebilir malzeme kullanımı, duyusal ve sezgisel ekolojik sanat yaklaşımları, peyzaj–sanat etkileşimleri, ekososyal topluluk temelli pratikler ve kadınların çevresel hareketlerdeki tarihsel konumları bağlamında sistematik olarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, ekolojik sanatın kadın deneyimi üzerinden kazandığı kültürel, etik ve ekolojik boyutları bütüncül bir akademik yaklaşımla değerlendirmeyi hedeflemektedir.
Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, Sürdürülebilirlik, Kadın sanatçılar, Çevresel farkındalık

ECOLOGICAL ART AND WOMEN: NATURE, SPACE AND SOCIAL TRANSFORMATION

ABSTRACT
Ecological art has gained importance as an interdisciplinary approach within contemporary art practices that reevaluates environmental awareness, sustainability, and the relationship between humans and nature. Women artists have been particularly influential in the development of this field, transforming the holistic relationship with nature into a unique field of expression combined with a gender perspective. Within the scope of ecological art, some artists have carried out large-scale landscape interventions that question the invisible boundaries between the city and nature; others have produced performance works that establish symbolic connections between the body and the earth. Others have designed installations that question spatial perception, light, and landscape interactions; some have developed public projects aimed at improving natural ecosystems.

[1] Bu bildiri, Yozgat Bozok Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi tarafından **FED- 2025-1968** proje kodlu "Etki Değeri Yüksek Çalışmaları Geliştirme" programı kapsamında desteklenmiştir. Araştırma, "Ekolojik Sanat ve Kadın; Doğa, Mekân ve Toplumsal Dönüşüm Üzerine Bir Araştırma" başlıklı proje çerçevesinde yürütülmüş olup, yürütülmesi sürecinde bilimsel katkı ve destek sağlayan tüm kişi ve kurumlara şükranlarımızı sunarız.

Furthermore, contemporary productions that make environmental issues such as ecological data, biodiversity loss, and climate change visible through art also strengthen the influence of women artists in the field of ecological art. The aim of this study was to examine the women-centered conceptual development of ecological art within an ecofeminist theoretical framework, revealing how women contribute to environmental awareness, sustainability discourse, and social transformation through their artistic productions. The study systematically analyzed the international literature in the context of sustainable material use, sensory and intuitive ecological art approaches, landscape–art interactions, ecosocial community-based practices, and women's historical positions in environmental movements. In this regard, the study aimed to evaluate the cultural, ethical, and ecological dimensions that ecological art has gained through women's experiences with a holistic academic approach.
Keywords: Ecofeminism, Sustainability, Women artists, Environmental awareness

GİRİŞ

Tarih boyunca sanatçılar doğaya öykünen ve ondan etkilenen çok sayıda eser üretmişlerdir. Doğa, klasik ya da modern akımlar fark etmeksizin pek çok eserin çıkış noktası olmuştur. 1960'lardan bu yana ise birçok sanatçı sanayi, kentleşme, iklim değişikliği ve hatta bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal sorunlara tepki amacı ile, doğanın dengesini bozan antropojen faktörleri eleştirmeye başlamıştır (Zeybek 2024). Bu bağlamda modern sanat üretimlerinde multidisipliner yaklaşımlar sıkça görülmektedir. Genellikle ekolojik sanat olarak adlandırılan bu pratikler, ekosistemleri ve peyzajları ayrıntılı şekilde incelemekte, onlardan ilham almakta ve dinamiklerini materyal olarak kullanmaktadır(Zeybek 2024). Doğadaki bozulmaya dikkat çeken sanat eserleri çoğunlukla mekâna özgü olup katılımcı deneyimine odaklanan interaktif çalışmalardır. Bu tarz eserler genellikle bir çevresel soruna odaklanır ve bu sorun hakkında kamuoyunun farkındalığını artırmaya çalışır (Matilsky, 1992; Wallen, 2012). Doğa ve kültür arasındaki duygusal diyalektiğin gelişmesine en önemli katkıyı sunan "yeşil sanatçılar", kamuoyu farkındalığını artırmak gibi son derece önemli bir role sahip olup yerel yönetimleri çözümler hakkında harekete geçirme potansiyeline de sahip olabilmektedir. Günümüzde sanat, bilim ve ekolojik düşünceyi entegre etme dürtüsü küresel bir olgudur. 1960'larda ekolojik sanat olgusu ilk kez dikkat çekmeye başladığında resim, müzik, edebiyat gibi temel geleneksel sanat dallarından ziyade modern sanat aracılığı ile üretimler söz konusu olmuştur (Ash-Milby vd., 2017; McMaster, 2020). Ekolojik sanat kapsamında kamusal alanları konu edinen sayısız iş bulunmaktadır. Bu nedenle, araştırma kapsamında incelenen örneklerin, ekolojik sanat kavramını özetleme gibi bir amacının olması söz konusu değildir; bu çalışma, daha ziyade dünya çapındaki yeşil sanatçıların yaklaşım ve bağlamlarının çeşitliliğini dikkate almak için bir başlangıç noktasıdır.

Tarih boyunca sanatçılar doğaya öykünen ve ondan etkilenen çok sayıda eser üretmişlerdir. Doğa, klasik ya da modern akımlar fark etmeksizin pek çok eserin çıkış noktası olmuştur. 1960'lardan bu yana ise birçok sanatçı sanayi, kentleşme, iklim değişikliği ve hatta bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal sorunlara tepki amacı ile, doğanın dengesini bozan antropojen faktörleri eleştirmeye başlamıştır (Zeybek 2024). Bu bağlamda modern sanat üretimlerinde multidisipliner yaklaşımlar sıkça görülmektedir. Genellikle ekolojik sanat olarak adlandırılan bu pratikler, ekosistemleri ve peyzajları ayrıntılı şekilde incelemekte, onlardan ilham almakta ve dinamiklerini materyal olarak kullanmaktadır(Zeybek 2024). Doğadaki bozulmaya dikkat çeken sanat eserleri çoğunlukla mekâna özgü olup katılımcı deneyimine odaklanan interaktif çalışmalardır. Bu tarz eserler genellikle bir çevresel soruna odaklanır ve bu sorun hakkında kamuoyunun farkındalığını artırmaya çalışır (Matilsky, 1992; Wallen, 2012).

Doğa ve kültür arasındaki duygusal diyalektiğin gelişmesine en önemli katkıyı sunan "yeşil sanatçılar" kamuoyu farkındalığını artırmak gibi son derece önemli bir role sahip olup yerel yönetimleri çözümler hakkında harekete geçirme potansiyeline de sahip olabilmektedir. Günümüzde sanat, bilim ve ekolojik düşünceyi entegre etme dürtüsü, küresel bir olgudur. 1960'larda ekolojik sanat olgusu ilk kez dikkat çekmeye başladığında resim, müzik, edebiyat gibi temel geleneksel sanat dallarından ziyade modern sanat aracılığı ile üretimler söz konusu olmuştur (Ash-Milby vd., 2017; McMaster, 2020). Ekolojik sanat kapsamında kamusal alanları konu edinen sayısız iş bulunmaktadır. Bu nedenle, araştırma kapsamında incelenen örneklerin ekolojik sanat kavramını özetleme gibi bir amacının olması söz konusu değildir; Bu çalışma daha ziyade dünya çapındaki yeşil sanatçıların yaklaşım ve bağlamlarının çeşitliliğini dikkate almak için bir başlangıç noktasıdır.

Şekil 1. Atık, geri dönüşüm ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla yeniden tasarım (Erişim 1).

Lucy Lippard'ın, "Overlay" isimli kitabında (1983), tarih öncesi ve çağdaş sanat pratiklerinde sanat, yaşam ve toprağın nasıl birleştiğini irdelemiştir. Lippard "toplumsal endişeye odaklanan, düşük profilli ve ekosisteme karşı daha hassas tutumlarıyla dikkat çeken ekolojik sanatın" geleneksel sanat dünyasındaki sıradan değişim ve tepkilerden ayrılmaya başladığına dikkat çekmiştir (Azhari vd. 2014; Kepes, 1972). Lippard, ekolojik sanatın evrimini takip etmiş ve bilim insanları ile sanatçılar arasındaki disiplinlerarası iş birliğine ve kamuoyunun dikkatini çekmeye yönelik üretilen sanat formlarının erken örneklerine dikkat çekmiştir (Lippard vd. 2007; Weintraub, 2012; Ellison vd. 2018). Bilim, teknoloji ve ekoloji alanındaki araştırmalar ve gelişmeler sanatçıları çevresel, sosyal ve siyasi sorunları irdelemeye yöneltmiş, bu sayede üretilen eserler doğa temelli çözümlerin üretilmesine dahi fikir olarak yansımıştır (Harrison ve Harrison, 1999; McKee, 2007). Tüm bu disiplinlerarası yaklaşım, modern bilim ve güncel çevre sorunlarının ışığında ekolojik sanatın kavramsallaşmasında ve çeşitlenmesinde kritik bir rol oynamıştır (Anker ve Nelkin, 2003; Costa ve Philip, 2008; Kirksey, 2014). Ekolojik sanat uygulamalarının bazı genel özellikleri, geçtiğimiz 30 yıl içinde araştırmacılar tarafından tanımlanmıştır. Sanat tarihçisi Gablik (1991), ekolojik sanat olarak anılacak olan bu yeni hareketin üç önemli özelliğini vurgulamıştır: 1-Topluma karşı bireysel bir benliği onaylamaktan ziyade empatiyi geliştiren, insan ve insan olmayan varlıklarla sorumlu ilişkiler kurulmasını hedefleyen bağlayıcı uygulamalardır. 2- Yalnızca modern sosyal sistemlere karşı geliştirilen dekonstrüktif bir yaklaşım değil, aynı zamanda sürdürülebilir yaşam tarzının yeniden inşasını amaçlayan uygulamalardır. 3- Kendilerini doğal çevrenin tüm bileşenlerine karşı etik sorumluluklara tabi kılan sanatsal uygulamalardır.

Ekolojik sanat, çevreyle kurulan ilişkileri salt estetik bir temsil düzeyinin ötesine taşıyarak, ekolojik bütünlük, etik sorumluluk ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden tanımlayan bir üretim alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca çevresel duyarlılığı önceleyen bağlayıcı sanatsal uygulamaları kapsamamakta; aynı zamanda modern sosyal sistemlerin doğa üzerindeki tahakkümünü sorgulayan dekonstrüktif bir eleştirel perspektif de sunmaktadır.

Ekolojik sanat pratikleri, bu bağlamda, sürdürülebilir yaşam biçimlerinin yeniden inşasına yönelik yaratıcı modeller geliştirmeyi hedefleyen ve insan-merkezci paradigmanın ötesine geçen bütüncül bir anlayışa dayanmaktadır. Bu çerçevede sanatçı, kendisini doğal çevrenin tüm bileşenlerine karşı etik sorumluluk altına koymakta; doğayı yalnızca bir temsil nesnesi olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde olunan canlı bir sistem olarak ele almaktadır. Kadın sanatçılar, ekolojik sanatın söz konusu etik, eleştirel ve dönüştürücü niteliğini somutlaştıran örnekler sunmaktadır. Her biri, doğa–beden ilişkisi, topluluk temelli ekolojik farkındalık, sürdürülebilir malzeme kullanımı, dijital ekoloji veya ekofeminist duyarlılık gibi temalar üzerinden ekolojik sanatın çağdaş yönelimlerine özgün katkılar sağlamaktadır.

Agnes Denes, ekolojik sanatın öncü isimlerinden biri olarak kabul edilir ve özellikle doğa–kültür ilişkisini sorgulayan kavramsal üretimleriyle öne çıkmaktadır. Sanatçının 1982 tarihli Wheatfield — A Confrontation adlı çalışması, Manhattan'ın merkezinde bir buğday tarlası oluşturarak ekonomik sistemler ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki gerilimi görünür hâle getirmiştir. Denes'in çalışmaları, insanlığın ekosistemler üzerindeki etkisini, toprağın politik anlamlarını ve sürdürülebilir yaşam modellerini eleştirel bir çerçevede sorgular. Ekolojik sanat literatüründe, Denes'in peyzajı kavramsal bir araç olarak kullanması ve sürdürülebilirlik söylemine erken dönemde katkı sunması, onu alanın kurucu figürlerinden biri hâline getirmiştir. Ana Mendieta ise, beden, toprak ve kimlik ilişkisini merkeze alan performans temelli üretimleriyle ekofeminist sanatın ikonlaşmış temsilcilerindendir. Silueta Series isimli çalışmaları, sanatçının kendi beden izini toprak, su, çamur veya bitki örtüsü gibi doğal unsurlarla bir araya getirerek kadın bedeni ile doğa arasındaki sembolik bağı vurguladığı bir dizi performans ve fotoğraf çalışmasından oluşur. Mendieta'nın üretimleri; aidiyet, göç, köksüzlük, kadın bedeni ve doğanın bütünlüğü temalarını işler. Bu açıdan sanatçının yapıtları, hem feminist sanat tarihi hem de ekolojik sanat literatürü içinde çok önemli bir kesişim alanı oluşturmaktadır. Patricia Johanson, sanat ile ekolojik restorasyon süreçlerini birleştiren öncü isimlerden biridir. Çalışmaları, habitat iyileştirme, su yönetimi, biyolojik çeşitliliğin artırılması ve ekosistem işlevlerinin güçlendirilmesi amacıyla peyzaj ölçeğinde tasarlanmış kamusal sanat projelerinden oluşur. Sanatçının projelerinde biçimsel estetik ile ekolojik işlevsellik birlikte düşünülmekte, sanat yapıtı hem yaşayan bir ekosistem hem de toplumsal farkındalık aracı hâline gelmektedir. Johanson'ın üretimleri, ekolojik sanatın peyzaj mimarlığı disipliniyle kesişiminde en çok incelenen örneklerdendir. Nancy Holt, Land Art hareketinin az sayıdaki kadın temsilcisinden biri olup, mekân, peyzaj ve algı üzerine geliştirdiği büyük ölçekli yerleştirmeleriyle tanınır. En bilinen eseri Sun Tunnels (1976), çöl peyzajı, güneş ışığı ve astronomik hizalanmaların kesişimini araştıran bir mekânsal deneyim sunar. Holt'un üretimleri, insanın doğal çevre ile kurduğu ilişkiyi algısal ve mimari bir çerçevede yeniden düşünmeye davet eder. Sanatçının çevreyle bütünleşik yaklaşımı, ekolojik sanat çalışmalarının erken dönem kuramsal yapı taşlarından biridir. Maya Lin, ekolojik hafıza, biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim değişikliği temalarını işleyen veri temelli projeleriyle bilinmektedir. What Is Missing? adlı çok katmanlı projesinde Lin; kaybolmakta olan türleri, habitatları ve ekosistemleri dijital platformlar, haritalar ve kamusal sanat işleri aracılığıyla görünür kılmaktadır. Sanatçı, çevresel verileri estetik bir forma dönüştürerek ekolojik kayıpların hem bilimsel hem de duygusal bir temsilini sunmaktadır. Lin'in üretimleri, sürdürülebilirlik söylemi ile çağdaş ekolojik sanat arasında güçlü bir köprü kurmaktadır (Url 1-20; Tablo 1).

Şekil 2. Agnes Denes- Manhattan'ın merkezinde bir buğday tarlası (Url 1)

Bu araştırma, ekolojik sanatın kadın odaklı gelişimini ekofeminist kuramsal bir çerçevede ele alarak, kadın sanatçıların çevresel farkındalık, sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm süreçlerine katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel dayanağını, "ekolojik sanatın gelişiminde kadın sanatçıların belirleyici bir rol üstlendiği" (H1) ve "ekolojik sanatın kadın deneyimi aracılığıyla yalnızca estetik bir pratik olmaktan çıkarak çevresel etik ve toplumsal dönüşüm bağlamında işlevsel bir alan hâline geldiği" (H2) hipotezleri oluşturmaktadır. Bu hipotezler, ekofeminist kuram ile çağdaş ekolojik sanat arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik özgün bir kavramsal yaklaşım sunmaktadır. Mevcut literatürde ekolojik sanat, ekofeminizm ve kadın sanatçılar üzerine çalışmalar bulunmakla birlikte, bu alanların peyzaj mimarlığı disiplini ile bütüncül bir bağlamda ele alındığı araştırmalar son derece sınırlıdır. Literatür çoğunlukla estetik, sanat tarihi veya kültürel incelemeler odaklıdır; ekolojik sanatın peyzaj algısı, mekânsal deneyim, yer temelli üretim ve sürdürülebilir çevre tasarımıyla ilişkisi yeterince tartışılmamıştır. Bu çalışma, ekolojik sanat pratiklerini peyzaj mimarlığının temel kavramları olan mekân, peyzaj algısı, ekosistem süreçleri ve sürdürülebilir tasarım ilkeleri ile birlikte değerlendirerek literatürdeki bu önemli boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Araştırmanın özgün değeri, ekofeminist kuramın peyzaj mimarlığı alanına uyarlanması yoluyla kadın sanatçıların ekolojik yaklaşımlarının peyzajın yorumlanması, kentsel ve doğal alanların yeniden okunması ve çevresel farkındalığın güçlendirilmesi açısından nasıl yeni bir düşünsel çerçeve sunduğunu ortaya koymasında yatmaktadır. Ayrıca proje, ekolojik sanat literatüründe parçalı biçimde yer alan kadın sanatçı üretimlerini sistematik bir tematik sınıflandırma altında birleştirerek alandaki metodolojik eksikliği gidermektedir. Böylece kadın sanatçıların üretimleri yalnızca estetik bir ifade biçimi olarak değil, aynı zamanda çevresel etik, toplumsal duyarlılık ve sürdürülebilir yaşam pratiklerinin yeniden düşünülmesine katkı sağlayan kültürel müdahaleler olarak ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, ekolojik sanatın çağdaş yorumuna teorik bir derinlik kazandırmakta ve ekofeminist paradigmaların peyzaj mimarlığı ile ilişkisini disiplinler arası bir çerçevede güçlendirmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal; Çalışmanın materyalini; ekolojik sanat, ekofeminizm, toplumsal cinsiyet, sürdürülebilirlik ve peyzaj-sanat etkileşimi alanlarında yayımlanmış ulusal ve uluslararası akademik makaleler, kitap bölümleri, ve dijital sanat veri tabanları oluşturmuştur.

Yöntem; Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak sistematik literatür taraması, tematik analiz ve betimleyici içerik analizi yöntemleri kullanılarak yürütülmüştür. Şekil 2 de çalışmanın yöntem akış şeması görülmektedir (Şekil 3).

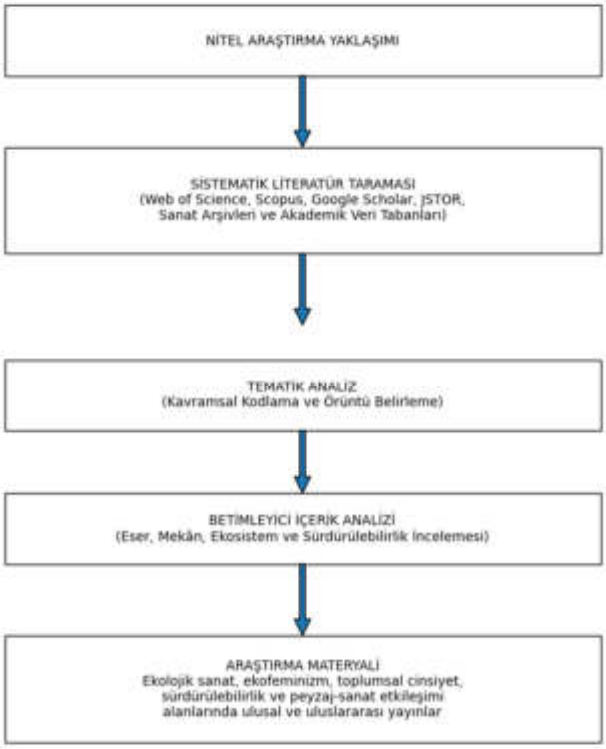

Şekil 3. Çalışma yöntem şeması

Sistematik Literatür Taraması; Araştırmanın ilk aşamasını sistematik literatür taraması oluşturmaktadır. Bu süreçte ekolojik sanat, ekofeminizm, toplumsal cinsiyet, sürdürülebilirlik ve peyzaj-sanat etkileşimi konularında yayımlanmış ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, belirlenen anahtar kavramlar doğrultusunda taranmıştır. Web of Science, Scopus, Google Scholar, JSTOR ve sanat arşivleri gibi veri tabanlarında yürütülen tarama, belirli dahil edilme ve dışlanma kriterlerine göre yapılandırılarak araştırmanın kuramsal temelleri sistematik bir şekilde ortaya konmuştur. Bu yöntem, mevcut bilgi birikiminin kapsamlı biçimde değerlendirilmesine, literatürdeki eğilimlerin belirlenmesine ve araştırma boşluklarının ortaya çıkarılmasına olanak sağlamıştır.

Tematik Analiz; İkinci aşamada ise, elde edilen literatür, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu analiz ile verilerin tekrar eden örüntüler, ilişkiler ve kavramsal kümeler çerçevesinde sistematik biçimde sınıflandırılmasına imkân sağlayan nitel bir analiz yöntemidir. Bu araştırmada kadın sanatçıların ekolojik sanat pratiklerini açıklayan temalar—örneğin beden–toprak ilişkisi, sürdürülebilir malzeme kullanımı, mekânsal ve duyusal deneyimler, ekososyal üretim biçimleri ve ekofeminist kavramsal çerçeveler—kodlama yoluyla belirlenerek karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Böylece ekolojik sanatın kadın deneyimi üzerinden nasıl şekillendiğine ilişkin kuramsal örüntüler görünür hâle *getirilecektir.*

Betimleyici İçerik Analizi; Üçüncü aşamada ise betimleyici içerik analizi uygulanarak, ekolojik sanat örnekleri ile kadın sanatçıların üretim pratikleri daha ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu yöntem, sanatçıların eserlerinde kullanılan malzemeleri, biçimsel tercihleri, doğa ile bağ kurma biçimlerini, mekânsal düzenlemeleri ve estetik yaklaşımları sistematik olarak incelemeye olanak tanımaktadır. Betimleyici içerik analizi, hem tematik analizde elde edilen bulguların derinleştirilmesini sağlamış hem de ekolojik sanat pratiklerinin peyzaj mimarlığı açısından nasıl yorumlanabileceğine ilişkin daha somut çıkarımlar yapılmasına katkıda bulunmuştur.

Çalışmada özellikle kadın sanatçıların ekolojik sanat pratiklerini ele alan çalışmalar değerlendirilmiş; beden–toprak ilişkisini inceleyen performatif üretimler, sürdürülebilir malzeme kullanımına dayalı ekolojik sanat uygulamaları, mekân ve peyzaj algısını dönüştüren yerleştirmeler ve ekososyal katılıma dayalı üretimler içerik düzeyinde çözümlenmiş ve alınmıştır. Roller üzerinden geliştirdiği ekolojik sanat yaklaşımları tematik olarak sınıflandırılmış ve kadınların ekolojik sanat alanındaki konumunu görünür kılan örüntüler ortaya çıkarılmışktır. Analiz sonucunda, ekolojik sanat–kadın–peyzaj ilişkisini açıklayan disiplinlerarası bir kavramsal model önerilmiş; böylece hem ekolojik sanat literatürüne hem de peyzaj mimarlığı disiplinine kuramsal bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde tematik ve içerik analizlerini desteklemek amacıyla SWOT analizi uygulanmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. SWOT Analizi

Bu analiz, ekolojik sanatın kadın odaklı gelişimini değerlendirmeye yönelik stratejik bir çerçeve ortaya koymakta; alandaki güçlü ve zayıf yönler ile potansiyel fırsat ve tehditlerin sistematik biçimde tanımlanmasına imkân vermektedir. SWOT yaklaşımı doğrultusunda güçlü yönler; ekolojik sanatın disiplinlerarası karakteri, kadın sanatçıların çevresel duyarlılığı artıran üretim pratikleri ve ekofeminist kuramın sağladığı teorik derinlik üzerinden ele alınmaktadır. Zayıf yönler kapsamında ise literatürün parçalı yapısı, kadın sanatçıların sınırlı görünürlüğü ve bazı eserlerin yeterince belgelenmemiş olması, öne çıkan sorun alanları olarak değerlendirilmektedir. Fırsatlar bölümünde; sürdürülebilirlik politikalarına yönelik artan ilgi, peyzaj mimarlığı ile sanat arasındaki disiplinlerarası etkileşim, kültürel kurumların ekolojik üretimlere yönelik desteği ve toplumsal çevre bilincindeki yükseliş, önemli potansiyeller olarak ele alınmaktadır. Tehditler ise; ekolojik sanatın hâlen alternatif bir pratik olarak konumlanması, çevre temalarının politik tartışmalara açık yapısı ve kadın sanatçıların temsiline ilişkin yapısal sorunlar çerçevesinde tartışılmaktadır.

Bu çerçevede SWOT analizi, araştırma bulgularının bütüncül ve eleştirel bir perspektifle yorumlanmasına katkı sağlayan tamamlayıcı bir yöntem niteliği taşımaktadır.

BULGULAR

1. Kadın Sanatçıların Ekolojik Sanattaki Yeri

Wheatfield – A Confrontation (1982): Manhattan'da Dünya Ticaret Merkezi yakınında iki dönümlük buğday tarlası ekerek kentsel rant, gıda politikası ve çevresel etik üzerine güçlü bir mekânsal eleştiri üretmiştir. Peyzajı estetik bir yüzey değil, ekonomik ve politik bir alan olarak yeniden tanımlar. Tree Mountain – A Living Time Capsule (1992–1996): Finlandiya'da 11.000 ağaç dikilerek oluşturulan uzun vadeli ekolojik müdahale; sürdürülebilirlik, kolektif katılım ve zamansal peyzaj kavramlarını birleştirmektedir. Ana Mendieta ise eserleri aracılığıyla sanatçı, doğa ile beden arasındaki derin bağlantıyı, hem kişisel sürgün deneyimini hem de kolektif bir "anadolu ve kadın özü"nü güçlü bir görsel dile dönüştürmüştür. Aynı zamanda eserleri, doğanın kendi döngüsü içinde yok oluşa ve dönüşüme bırakılan ephemer yapıları sayesinde *zamansal deneyim* ve *mekânsal bellek* kavramlarını da merkeze alır. Mendieta'nın üretimi feminist sanat pratiği, peyzaj algısı ve performans sanatı arasındaki kesişimlerde özgün bir konum oluşturmaktadır. Olga Kisseleva (d. 1965, St. Petersburg — Fransa) çağdaş sanatçı, araştırmacı ve ekoloji odaklı medya sanatçısıdır. Kisseleva'nın üretimi, sanat ve bilim arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, ekosistemlerin dinamiklerini, biyolojik süreçleri ve insan–doğa ilişkilerini estetik ve deneyimsel pratiklerle birleştirerek bunlarla etkileşim hâline getirir. Nancy Holt (1938–2014) çağdaş sanat tarihinde Land art akımının önemli isimlerinden biridir. Holt'un üretimi, mekân, zaman, algı ve doğa arasındaki ilişkileri sorgulayan geniş ölçekli yer-özgü (site-specific) enstalasyonlarıyla tanınır. En bilinen eseri Sun Tunnels (1973-1976), ABD'nin Great Basin Desert çölünde dört büyük beton boruyu X biçiminde yerleştirerek doğal peyzajla gökyüzü arasındaki ilişkiyi yeniden çerçevelemektedir. Mary Mattingly (*1978, Rockville, Connecticut) çağdaş sanatçı, fotoğrafçı ve mekânsal üretimci olup, ekolojik ilişkiler, su döngüleri, sürdürülebilir yaşam ve topluluk temelli ekosistemleri sanatsal pratikleriyle araştırmaktadır. Aviva Rahmani (*1948–), çağdaş ekolojik sanatçı, araştırmacı ve eco-sanat pratiği öncüsüdür. Rahmani'nin üretimi, sanatın çevresel restorasyon, bilim-sanat iş birliği ve topluluk etkileşimi aracılığıyla çevrenin korunması ve sürdürülebilirlik politikalarına katkı sağlayabileceğini ortaya koyar. Sanatçı, özellikle geniş ölçekli peyzaj müdahaleleri ve ekosistem süreçlerini görünür kılan projeleriyle tanınır. Cecilia Vicuña (d. 1948, Santiago/Şili), şiir–görsel sanat–performans–aktivizmi iç içe kullanan; ekolojik yıkım, insan hakları, yerli/And kültürleri ve sömürgecilik eleştirisi gibi temalara odaklanan bir sanatçı/şair/film yapımcısıdır. Maya Lin (d. 1959), mimarlık, peyzaj ve çevresel sanat disiplinlerini bir araya getiren Amerikalı bir sanatçı ve tasarımcıdır. Henüz öğrenciyken tasarladığı Vietnam Veterans Memorial (1982) ile uluslararası ölçekte tanınmıştır. Siyah granit yüzeye kazınmış isimlerden oluşan bu minimalist anıt, hafıza, kayıp ve mekânsal deneyim arasındaki ilişkiyi güçlü bir biçimde ortaya koymuş; çağdaş anıt tasarımında yeni bir paradigma oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Kadın sanatçıların ekolojik sanat eserleri ve peyzaj perspektiflerinden ele alınışları

Agnes Denes	**Ekosanat üzerine yaptıkları eserlerin vurguladığı temalar**
	• Ekolojik müdahale • Kentsel peyzajın yeniden okunması • Kadın bakışıyla mekânsal eleştiri Agnes Denes'in üretimleri, ekofeminist yaklaşımın "bakım", "gelecek kuşak sorumluluğu" ve "yer temelli müdahale" kavramlarını peyzaj ölçeğinde görünür kılar. Mekânı pasif bir manzara değil, etik ve politik bir ekosistem alanı olarak konumlandırır (Wikipedia, 2025 Url 1, Url 2)
Ana Mendieta	
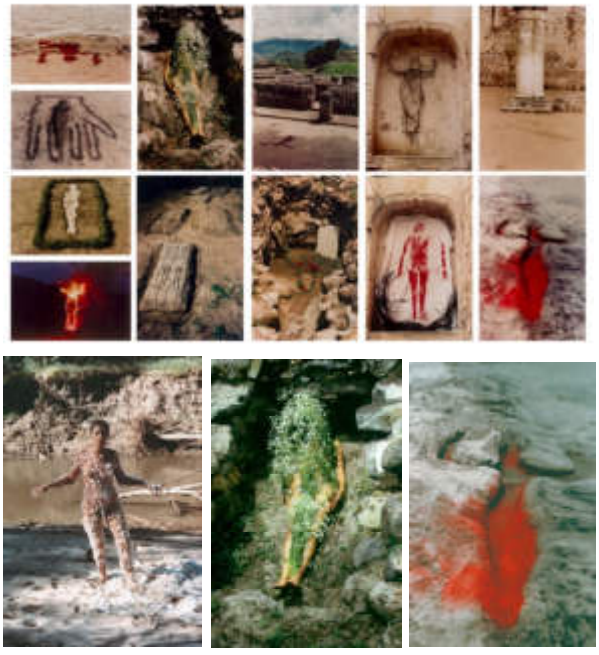	• Kadın bedeni–doğa özdeşliği • Peyzajın beden üzerinden okunması • Ekofeminist sembolizm Modern sanat tarihinde "earth-body" (yeryüzü-beden) sanatıyla tanınır; bu yaklaşımda sanatçı kendi bedenini doğa ile doğrudan ilişkilendirerek mekân, kimlik, aidiyet ve doğa kavramlarını estetik ve politik düzlemlerde sorgulamıştır. Mendieta'nın en bilinen çalışması olan Silueta Series'i (1973–1980), Iowa ve Meksika gibi doğal ortamlarda oluşturduğu, kendi bedeninin siluetini toprağa, çamura, çimene veya kum üzerine yerleştirdiği ephemer (geçici) eserleri içerir (Wikipedia, 2025, Url3; Url 4)

Olga Kisseleva	
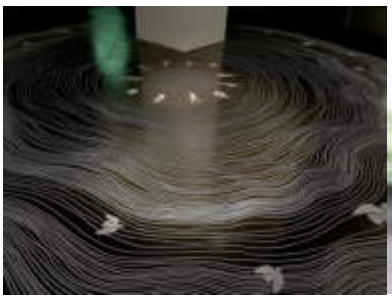 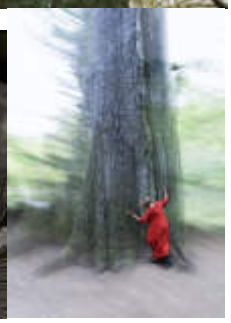	• Bilim–sanat ekoloji kesişimi • Ekosistem süreçleri ile etkileşim • Peyzaj mimarlığına yakın üretim EDEN (Ethics, Durability, Ecology, Nature) projesi, ağaçların "iletişim" potansiyelini araştıran ve bitkiler ile insan yapımı sistemler arasında yeni etkileşim biçimleri geliştirmeye odaklanan uzun soluklu bir laboratuvar-sanat alanı yaklaşımıdır. Kisseleva'nın çalışmaları, sadece doğayı temsil etmekle kalmayıp; ekolojik sistemlerin sürekliliğini, iletişim ağlarını ve sürdürülebilir yaşama dair somut soruları izleyiciye aktaran deneyimler haline getirir. Böylece eserleri, peyzaj mimarlığı ile disiplinlerarası bir söylem içinde, çevresel bilinç ve etik sorumluluk tartışmalarına doğrudan katkı sağlamaktadır (Wikipedia, 2025;Url5;Url 6; Url 7).
Nancy Holt	
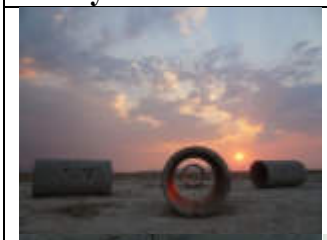 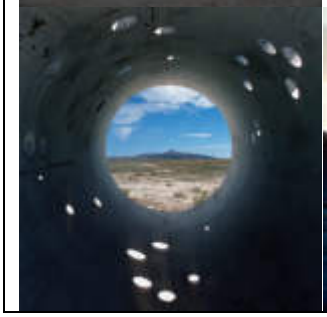	• Mekânsal algı • Güneş, zaman ve doğal döngüler Her tünel, yaz ve kış gün dönümlerinde doğuş veya batış ışığını hizalayacak şekilde konumlandırılmış; tünellerin yüzeyine açılmış küçük delikler ise Draco, Perseus, Columba ve Oğlak gibi takımyıldızlara karşılık gelecek şekilde dizilmiştir. Bu delikler, ışığın tünellerin iç yüzeylerine farklı gölgeler düşürmesine olanak tanır ve izleyicinin gökyüzü/yer ilişkisini yeniden düşünmesini sağlamaktadır (Wikipedia, 2025;Url 8;Url 9).

Mary Mattingly	
	• İklim krizi • Alternatif yaşam senaryoları Mattingly'nin çalışmaları, çevresel etki ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi yeniden kurgulayan geniş ölçekli projelerle öne çıkar. Örneğin, Swale (2016–günümüz) adlı yüzen tarım ormanı projesi, New York limanında bir barj üzerinde kurulmuş yenilebilir bir peyzaj oluşturarak gıda üretimi, su yönetimi ve kamusal erişim konularını doğrudan tartışmaya açar; böylece ekolojik sürdürülebilirliği gündelik yaşam pratikleriyle ilişkilendirir. Başka bir projesi olan Public Water: Watershed Core (2021), Brooklyn'deki Prospect Park'ta su havzası sistemlerini modelleyen bir heykelsi enstalasyon aracılığıyla suyun kaynağı, erişimi ve kamusal yararına dair toplumsal farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır (Wikipedia, 2025;Url 10;Url 11).
Aviva Rahmani	
	• Restoratif sanat • Ekosistem müdahalesi Blued Trees ve Blued Trees Symphony projeleri, ormansal peyzajı, iklim değişikliğine karşı kolektif duyarlılığı tetikleyen görsel sistemler olarak ortaya koyar; bu çalışmalar, ağaçları maviye boyayarak hem görsel bir metafor hem de çevresel adalet tartışmasına açılan bir platform üretir. Bu tür projeler, sanatın yalnızca estetik bir ifade olmadığını, aynı zamanda ekolojik müdahale, küresel ısınma politikaları ve toplumsal farkındalık gibi disiplinlerarası alanlarda güçlü bir etki yaratabileceğini göstermektedir (GreenDreamer. (2025, July 10; Url 12, Url 13; Url 14).

Cecilia Vicuña 	• Yerli bilgi sistemleri • Doğa–kadın–hafıza Çalışmalarında "quipu" (And düğüm kayıt sistemi) referanslı büyük ölçekli iplik/elyaf yerleştirmeleri; dil, bellek ve kayıp temalarıyla birleşir. Bu hat, Tate Modern Turbine Hall için ürettiği Brain Forest Quipu gibi kamusal ölçekte projelerde görünürleşmiştir (Wikipedia, 2025;Url 15;Url 16; Url 17).
Maya Lin 	• Ekolojik hafıza ve anıtsal peyzaj • Doğa–kaybı ve kolektif bellek mekânları Siyah granit yüzeye kazınmış isimlerden oluşan bu minimalist anıt, hafıza, kayıp ve mekânsal deneyim arasındaki ilişkiyi güçlü bir biçimde ortaya koymuş; çağdaş anıt tasarımında yeni bir paradigma oluşturmuştur. Lin'in çalışmaları genellikle doğa biçimlerini, topografyayı ve ekolojik süreçleri soyut bir dille yorumlar. Özellikle Storm King Wavefield (2009) adlı arazi düzenlemesi, peyzajın heykelsi bir form olarak ele alınmasına örnek teşkil ederken, çevresel farkındalığı estetik bir deneyime dönüştürmektedir. Sanatçının uzun soluklu projesi What Is Missing?, biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim krizi üzerine küresel ölçekte bir bellek ve bilinç oluşturmayı amaçlamaktadır (Wikipedia, 2025;Url 18;Url 19; Url 20).

2.Ekolojik Sanatta Kadın Odaklı Tematik Kodlama ve Peyzaj Göstergeleri Matrisi

Kadın sanatçıların ekolojik sanat üretimlerinde mekâna doğrudan müdahale eden, araziyi yeniden işlevlendiren ve kentsel peyzajı eleştirel biçimde dönüştüren bir yaklaşım benimsedikleri gözlemlenmektedir. Özellikle Agnes Denes'in çalışmaları, tarım, gıda üretimi ve toprak kullanımı üzerinden kent peyzajını yeniden okumaya açarak estetik üretimi kamusal farkındalıkla ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda peyzaj, yalnızca görsel bir arka plan değil; ekonomik, ekolojik ve politik bir tartışma alanı olarak konumlanmaktadır. Bu tema, H1 hipotezini destekler nitelikte olup kadın sanatçıların ekolojik sanatın yönelimlerini belirleyici biçimde dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Kodlama sürecinde belirginleşen ikinci ana tema, kadın bedeni ile doğa arasındaki simbiyotik ilişkinin mekânsal üretim üzerinden kurulmasıdır. Ana Mendieta'nın yer temelli performansları, peyzajın bedensel deneyim aracılığıyla okunmasına imkân tanımaktadır. Bu yaklaşım, peyzajı yalnızca fiziksel bir çevre değil, kimlik, aidiyet ve hafıza ile ilişkili bir deneyim alanı olarak tanımlamaktadır. Bu bulgu, ekolojik sanatın kadın deneyimi aracılığıyla estetik sınırları aşarak etik ve ontolojik bir tartışma alanına dönüştüğünü göstermekte ve H2 hipotezini desteklemektedir. Analiz edilen sanatçı üretimlerinde, ekosistem süreçlerinin doğrudan sanatsal pratiğe entegre edildiği görülmektedir. Olga Kisseleva ve Maya Lin'in çalışmaları, biyolojik sistemler, su döngüsü ve habitat kavramlarını mekânsal tasarım ölçeğinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, peyzaj mimarlığının ekosistem temelli planlama ilkeleriyle örtüşmektedir. Bu çerçevede ekolojik sanat, çevresel farkındalık üretmekten öte, ekosistem süreçlerinin temsili ve yorumlanması üzerinden disiplinler arası bir düşünsel alan oluşturmaktadır. Tematik analiz, bakım emeği ve sürdürülebilir kent pratiklerinin önemli bir alt tema olarak öne çıktığını göstermektedir.

Mierle Laderman Ukeles'in üretimleri, atık yönetimi ve kamusal hizmet sistemlerini sanatsal bağlamda görünür kılarak kent peyzajını bir bakım ekosistemi olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda peyzaj, estetik bir düzenleme alanı olmaktan çıkarak, sosyal-ekolojik sistemlerin bütünleştiği bir süreç alanı olarak değerlendirilmektedir. Kodlama sonuçları, yerli bilgi sistemleri ve kolektif hafıza temalarının da güçlü biçimde temsil edildiğini göstermektedir.

Cecilia Vicuña'nın çalışmaları, kültürel peyzajın ekolojik hafıza ile bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, peyzajın yalnızca fiziksel değil, kültürel ve sembolik bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, peyzaj mimarlığı disiplini açısından mekânın sosyo-ekolojik bir bütünlük içinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tablo 2, ekofeminist kuramsal çerçeve doğrultusunda seçilen kadın sanatçıların üretimlerinin tematik kodlamasını ve peyzaj mimarlığı ile ilişkili göstergelerini sunmaktadır.

Tablo 2. kadın sanatçıların üretimlerinin tematik kodlaması ve peyzaj mimarlığı ile ilişkili göstergeleri

Sanatçı	Tematik Kod	Alt Tema	Peyzajla İlişkili Gösterge	Sürdürülebilirlik Boyutu	Toplumsal Dönüşüm Göstergesi
Agnes Denes	Ekolojik Müdahale	Kentsel Tarım / Arazi Eleştirisi	Kentsel peyzajın yeniden işlevlendirilmesi	Toprak kullanımı, gıda sürdürülebilirliği	Kamusal bilinç oluşturma
Ana Mendieta	Doğa-Beden İlişkisi	Yer temelli performans	Peyzajın bedensel deneyim üzerinden okunması	Doğayla bütünleşme	Kadın kimliğinin görünürlüğü
Nancy Holt	Mekânsal Algı	Doğal döngüler	Güneş, zaman ve mekân ilişkisi	Ekosistem süreçlerine dikkat çekme	Doğal çevre farkındalığı
Mierle Laderman Ukeles	Bakım Ekolojisi	Kamusal hizmet / Atık yönetimi	Kentsel ekolojik sistemler	Atık dönüşümü ve sürdürülebilir kent	Emek görünürlüğü
Mary Mattingly	İklim Krizi	Alternatif yaşam senaryoları	Geçici ekolojik yerleşimler	Adaptif tasarım	Topluluk katılımı
Aviva Rahmani	Restoratif Sanat	Ekosistem onarımı	Sulak alan ve kıyı peyzajı müdahalesi	Ekolojik restorasyon	Politik çevre bilinci
Olga Kisseleva	Bilim-Sanat Etkileşimi	Bio-art	Canlı sistemlerle mekânsal etkileşim	Biyoçeşitlilik farkındalığı	Teknoloji-ekoloji diyaloğu
Cecilia Vicuña	Yerli Bilgi Sistemleri	Doğa-hafıza ilişkisi	Yer temelli kültürel peyzaj	Ekolojik hafıza	Kolektif bilinç
Maya Lin	Ekolojik Anıt	Su sistemleri / Arazi tasarımı	Peyzaj tasarımı ölçeğinde müdahale	Su ekosistemleri	Çevresel duyarlılık
Marina Zurkow	İklim Anlatıları	Dijital ekoloji	Ekosistem simülasyonu	İklim değişikliği farkındalığı	Eğitsel etki

3. Ekofeminist Yaklaşımların Sanatsal Üretime Yansıması

Ekofeminist yaklaşımlar incelendiğinde, kadın sanatçıların doğayı yalnızca temsil edilen bir peyzaj unsuru olarak değil, bakım, onarım ve yeniden üretim süreçlerinin merkezinde yer alan etik bir alan olarak kurguladıkları görülmektedir. Bu bağlamda doğa, pasif bir arka plan olmaktan çıkarak, karşılıklı bağımlılık ve sorumluluk ilişkileri üzerinden tanımlanan bir "bakım mekânı"na dönüşmektedir. Sanatsal üretimlerde sıkça karşılaşılan direniş estetiği ise, ekolojik yıkım, patriyarkal tahakküm ve kapitalist tüketim pratiklerine karşı geliştirilen sembolik ve mekânsal müdahaleler aracılığıyla görünürlük kazanmaktadır. Özellikle toprak, su ve tohum gibi temel ekolojik unsurların tekrar eden semboller olarak kullanılması, hem yaşamın sürekliliğine hem de kültürel hafızaya gönderme yapmaktadır. Bu semboller aracılığıyla sanat, estetik bir ifade alanının ötesine geçerek çevresel etik, kolektif sorumluluk ve sürdürülebilir yaşam pratikleri üzerine eleştirel bir düşünme zemini oluşturmaktadır.

Böylece ekofeminist yaklaşım, sanatsal üretimi peyzajın ekolojik ve toplumsal boyutlarıyla bütünleşen dönüştürücü bir pratik olarak konumlandırılmaktadır.

4. Peyzaj Algısı ve Mekânsal Deneyim Boyutu

Ekolojik sanatın kadın odaklı üretimlerinde peyzaj, çoğu zaman "izlenen" bir manzara olmaktan çıkarak deneyimlenen, müdahale edilen ve yeniden kurgulanan bir mekânsal süreç olarak ele alınmaktadır. Bu eserler, mekânı yalnızca fiziksel bir zemin ya da sergileme yüzeyi olarak değil; ekolojik ilişkiler, toplumsal hafıza, bedenle kurulan temas ve yerle kurulan etik bağ üzerinden yeniden tanımlar. Böylece peyzaj algısı, görsel bir estetik değerlendirmeden uzaklaşıp katılımcı, duyusal ve yer temelli bir deneyime dönüşür. Özellikle yerleştirme, arazi müdahalesi, performans ve katılımcı pratikler; mekânı sabit bir "nesne" değil, sürekli değişen bir sosyo-ekolojik sistem olarak kavratır. Bu yaklaşım, peyzaj mimarlığının "mekânın anlam üretimi" ve "yerin kimliği" tartışmalarıyla doğrudan kesişir; mekânın yalnızca biçimsel değil, ilişkisel (insan–doğa–kültür) bir bütünlük içinde okunmasını sağlar.

Bu üretimlerde ikinci önemli boyut, eserlerin geçicilik–kalıcılık ekseninde konumlanmasıdır. Ekolojik sanatın önemli bir kısmı, doğrudan doğa süreçleriyle kurduğu ilişki nedeniyle geçici nitelik taşır; rüzgâr, yağmur, çürüme, büyüme, mevsimsel döngüler gibi dinamikler, eserin biçimini zaman içinde dönüştürür. Bu geçicilik, tesadüfi bir durum olmaktan ziyade, yaşam döngülerini görünür kılan bilinçli bir estetik strateji olarak okunabilir. Diğer yandan bazı çalışmalar, peyzaj ölçeğinde kalıcı izler bırakan uzun süreli müdahale niteliğine sahiptir; özellikle kamusal alanda, arazi üzerinde veya kentsel sistemlerle ilişkili üretimler mekânın kullanım biçimini, dolaşımı ya da yerin temsilini daha kalıcı biçimde etkileyebilir. Bu nedenle ekolojik sanat, kalıcılığı "yapı" üzerinden değil; etki**,** dönüşüm ve mekânsal hafıza üzerinden tanımlar. Bir eser fiziksel olarak geçici olsa bile, mekânsal farkındalık ve kolektif algı üzerinde kalıcı bir iz bırakabilir. Üçüncü olarak, kadın sanatçıların ekolojik sanat pratiklerinde eserlerin ekosistem süreçleriyle kurduğu bağ belirgin bir temadır. Bu bağ, yalnızca "doğa temalı" anlatılarla sınırlı kalmayıp, çoğu zaman ekosistem işleyişine doğrudan referans veren veya onunla etkileşen stratejilerle kurulur. Örneğin su döngüsü, toprak verimliliği, biyoçeşitlilik, habitat ilişkileri, kentsel atık ve geri dönüşüm sistemleri, iklimsel değişkenlik gibi süreçler; eserin kavramsal çerçevesi kadar mekânsal kurgusunu da belirleyebilir. Böylece eser, çevreyi temsil eden bir görsel olmaktan çıkar; ekolojik süreçleri görünürleştiren, izleyen, kaydeden ya da tetikleyen bir araç hâline gelir. Bu durum peyzaj mimarlığı açısından özellikle önemlidir; çünkü sanat üretimi, mekânsal deneyimi ekosistem temelli okuma ile birleştirerek peyzajı "tasarlanan bir form" yerine işleyen bir sistem olarak düşünmeyi güçlendirir.

Sonuç olarak bu boyut, ekolojik sanatın kadın deneyimiyle birleştiğinde, peyzajın hem **duyusal** (beden, algı, deneyim), hem zamansal (geçicilik, döngüsellik, süreç), hem de ekolojik (ekosistem işleyişi, onarım, dayanıklılık) katmanlarda yeniden kurulduğunu göstermektedir. Bu yeniden kurma, ekolojik sanatın peyzaj mimarlığıyla ilişkisini yalnızca tematik bir yakınlık olarak değil, mekânın üretimi ve çevresel etik üzerinden gelişen disiplinler arası bir ortak zemin olarak görünür kılar.

5-. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Etik Vurgusu

Ekofeminist perspektifle üretilen ekolojik sanat pratiklerinde sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel bir tema olarak değil; etik, politik ve toplumsal sorumluluk çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda eserler, doğa koruma söylemini estetik bir temsil düzeyinde bırakmayıp, çevresel adalet, kaynak kullanımı, iklim krizi ve ekolojik yıkım gibi konulara yönelik açık ya da örtük politik mesajlar içerebilmektedir.

Özellikle arazi müdahaleleri, kamusal alan yerleştirmeleri ve katılımcı projeler aracılığıyla sanat, mevcut üretim-tüketim sistemlerine eleştirel bir bakış sunmakta; ekolojik sorunları görünür kılan bir "direniş estetiği" geliştirmektedir. Bu yönüyle ekolojik sanat, peyzajı yalnızca düzenlenen bir çevre değil, aynı zamanda politik anlam üreten bir mekânsal alan olarak konumlandırmaktadır. Topluluk katılımı, sürdürülebilirlik vurgusunun en belirgin göstergelerinden biridir. Pek çok kadın sanatçı, üretim sürecini bireysel bir ifade alanı olmaktan çıkararak yerel topluluklarla birlikte kurgulamakta; kolektif ekim, atık dönüşümü, kamusal bahçe düzenlemeleri ya da çevresel farkındalık atölyeleri gibi uygulamalarla katılımcı modeller geliştirmektedir. Bu yaklaşım, sürdürülebilirliği yalnızca ekolojik bir hedef değil, toplumsal bir süreç olarak ele alır. Katılım yoluyla mekân, kullanıcılar tarafından yeniden anlamlandırılır; peyzaj, edilgen bir çevre değil, birlikte üretilen bir kamusal değer hâline gelir. Bu durum, peyzaj mimarlığının katılımcı tasarım ve yer temelli planlama yaklaşımlarıyla örtüşmektedir. Eğitimsel boyut ise ekolojik sanatın dönüştürücü etkisini güçlendiren önemli bir katmandır. Sanatsal üretimler, çoğu zaman çevresel farkındalık yaratmayı, ekosistem süreçlerini görünür kılmayı ve sürdürülebilir yaşam pratiklerini teşvik etmeyi amaçlayan pedagojik içerikler barındırmaktadır. Sergiler, açık alan müdahaleleri ve kamusal projeler aracılığıyla izleyici yalnızca estetik bir deneyim yaşamaz; aynı zamanda çevresel sorumluluk, kaynak kullanımı ve ekolojik dayanıklılık konularında bilinç kazanır. Böylece sanat, mekân üzerinden öğrenme süreçlerini tetikleyen bir araç hâline gelir. Sonuç olarak sürdürülebilirlik ve çevresel etik vurgusu, ekolojik sanatın kadın deneyimiyle birleştiğinde, estetik üretimi sosyal sorumlulukla bütünleştiren bir çerçeve ortaya koymaktadır. Politik duyarlılık, topluluk katılımı ve eğitimsel etki birlikte değerlendirildiğinde, ekolojik sanatın peyzajı yalnızca tasarlanan bir alan değil; etik sorumluluk, kolektif bilinç ve sürdürülebilir gelecek tahayyülü üreten bir kamusal platform olarak yeniden tanımladığı görülmektedir.

EKOFEMİNİST YAKLAŞIMLAR ÇERÇEVESİNDE EKOLOJİK SANAT – SWOT ANALİZİ

Tablo 3 de ekofeminist kuramsal çerçeve doğrultusunda ekolojik sanatın kadın odaklı gelişimini Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler boyutlarında sistematik olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Ekofeminist yaklaşımlar çerçevesinde ekolojik sanat – swot analizi

GÜÇLÜ YÖNLER (Strengths)	**ZAYIF YÖNLER** (Weaknesses)
• Disiplinlerarası yapı: Sanat, ekoloji ve peyzaj mimarlığını bütünleştirerek mekânsal üretimi çok boyutlu ele alır. • Ekofeminist kuramsal altyapı: Çevresel etik ve bakım perspektifi üzerinden peyzajın sosyo-ekolojik yorumunu güçlendirir. • Yer temelli üretim pratikleri: Mekânı deneyimsel ve katılımcı biçimde yeniden tanımlar. • Ekosistem süreçlerine duyarlılık: Sürdürülebilir tasarım ilkeleriyle örtüşür. • Kamusal farkındalık üretimi: Peyzajı politik ve etik bir tartışma alanına dönüştürür.	• Literatürün parçalı yapısı: Kuramsal bütünlük eksikliği disiplinlerarası derinliği sınırlar. • Kadın sanatçıların sınırlı görünürlüğü: Akademik ve kurumsal temsil sorunları devam etmektedir. • Belgelenme eksikliği: Geçici mekânsal üretimlerin arşivlenmemesi metodolojik zorluk yaratır. • Tasarım-pratik entegrasyonunun zayıflığı: Peyzaj mimarlığı uygulamalarına doğrudan aktarım sınırlıdır. • Akademik ölçüt eksikliği: Değerlendirme kriterleri sistematikleşmemiştir.
FIRSATLAR (Opportunities)	**TEHDİTLER** (Threats)
• Küresel sürdürülebilirlik gündemi: İklim krizi ve çevresel etik tartışmaları alanın görünürlüğünü artırmaktadır. • Peyzaj mimarlığında ekosistem temelli planlama yaklaşımlarının güçlenmesi. • Katılımcı tasarım modellerinin yaygınlaşması: Topluluk temelli mekânsal üretim olanakları artmaktadır. • Kültürel ve akademik fon destekleri: Disiplinlerarası projeler için yeni finansal kaynaklar. • Kentsel açık alanlarda deneysel tasarım potansiyeli.	• Ekolojik sanatın marjinal algılanması: Kurumsal meşruiyet sorunu yaratabilir. • Politik gerilimler: Çevresel konuların ideolojik tartışmalara açık olması. • Yapısal cinsiyet eşitsizlikleri: Kadın sanatçıların karar mekanizmalarında yeterince temsil edilmemesi. • Ticarileşme riski: Ekolojik estetiğin yüzeyselleştirilmesi. • Uzun vadeli sürdürülebilir finansman eksikliği.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında değerlendirilen kadın sanatçı üretimleri, peyzajın farklı mekânsal ölçeklerde nasıl yeniden kurgulandığını da ortaya koymaktadır. Mikro ölçekte beden–toprak teması üzerinden geliştirilen Bedensel eylem ve mekâna özgü üretimler, peyzajı duyusal ve ontolojik bir deneyim alanı olarak tanımlarken; mezo ölçekte kamusal parklar, açık alanlar ve topluluk temelli projeler aracılığıyla mekânın sosyal-ekolojik işlevleri görünür kılınmaktadır.

Makro ölçekte ise kentsel sistemler, gıda politikaları, su havzaları ve ekolojik ağlar üzerinden gerçekleştirilen geniş ölçekli arazi müdahaleleri, peyzajı altyapısal ve politik bir sistem olarak yeniden okumaya imkân tanımaktadır. Bu çok ölçekli yaklaşım, ekolojik sanatın peyzaj mimarlığı ile kurduğu ilişkinin yalnızca estetik değil, planlama ve ekosistem temelli tasarım boyutunda da kuramsal bir karşılık ürettiğini göstermektedir.

Bu çalışma, ekolojik sanatın kadın odaklı gelişimini ekofeminist kuramsal çerçeve üzerinden inceleyerek, söz konusu üretimlerin peyzaj mimarlığı disiplini açısından taşıdığı çok katmanlı anlamları ortaya koymuştur. Analizler, kadın sanatçıların ekolojik sanat pratiklerinde peyzajı yalnızca estetik bir temsil alanı olarak değil; etik, politik ve ekosistem temelli bir süreç alanı olarak yeniden kurguladıklarını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, kadın sanatçıların üretimlerinde üç temel peyzaj yaklaşımının öne çıktığını ortaya koymaktadır:

1. mekâna doğrudan müdahale ve araziyi yeniden işlevlendirme,
2. peyzajın bedensel ve duyusal deneyim üzerinden okunması,
3. ekosistem süreçlerinin sanatsal üretime entegre edilmesi.

Bu yaklaşımlar, peyzaj mimarlığında giderek önem kazanan ekosistem temelli planlama, katılımcı tasarım ve yer kimliği kavramları ile güçlü bir paralellik göstermektedir. Kadın sanatçıların üretimleri, peyzajı statik bir kompozisyon olarak değil; zamanla değişen, bakım gerektiren, politik anlam üreten ve kolektif belleği taşıyan bir sosyo-ekolojik sistem olarak ele almaktadır. Bu durum, peyzaj mimarlığının yalnızca fiziksel mekân düzenleme pratiği değil, aynı zamanda çevresel etik ve toplumsal sorumluluk üretme alanı olduğunu da güçlendirmektedir. Araştırma kapsamında geliştirilen tematik kodlama matrisi ve SWOT analizi, ekolojik sanatın peyzaj mimarlığı ile kesişiminde disiplinlerarası bir kavramsal model önermektedir. Bu model, peyzajın:

- ekolojik dayanıklılık,
- mekânsal bellek,
- bakım ekolojisi,
- restoratif müdahale,
- katılımcı üretim,
- kültürel peyzaj sürekliliği gibi kavramlar üzerinden yeniden yorumlanabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak ekofeminist yaklaşım, peyzaj mimarlığına yalnızca teorik bir katkı sunmamakta; aynı zamanda tasarım pratiklerinde çevresel adalet, topluluk katılımı ve sürdürülebilir gelecek tahayyülünü merkeze alan alternatif bir düşünme biçimi önermektedir. Bu bağlamda ekolojik sanat, peyzaj mimarlığı disiplini için eleştirel, deneysel ve etik temelli yeni bir tasarım ufku oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında değerlendirilen kadın sanatçı üretimleri, peyzajın farklı mekânsal ölçeklerde nasıl yeniden kurgulandığını da ortaya koymaktadır. Mikro ölçekte beden–toprak teması üzerinden geliştirilen performatif ve yer temelli müdahaleler, peyzajı duyusal ve ontolojik bir deneyim alanı olarak tanımlarken; mezo ölçekte kamusal parklar, açık alanlar ve topluluk temelli projeler aracılığıyla mekânın sosyal-ekolojik işlevleri görünür kılınmaktadır. Makro ölçekte ise kentsel sistemler, gıda politikaları, su havzaları ve ekolojik ağlar üzerinden gerçekleştirilen geniş ölçekli arazi müdahaleleri, peyzajı altyapısal ve politik bir sistem olarak yeniden okumaya imkân tanımaktadır. Bu çok ölçekli yaklaşım, ekolojik sanatın peyzaj mimarlığı ile kurduğu ilişkinin yalnızca estetik değil, planlama ve ekosistem temelli tasarım boyutunda da kuramsal bir karşılık ürettiğini göstermektedir.

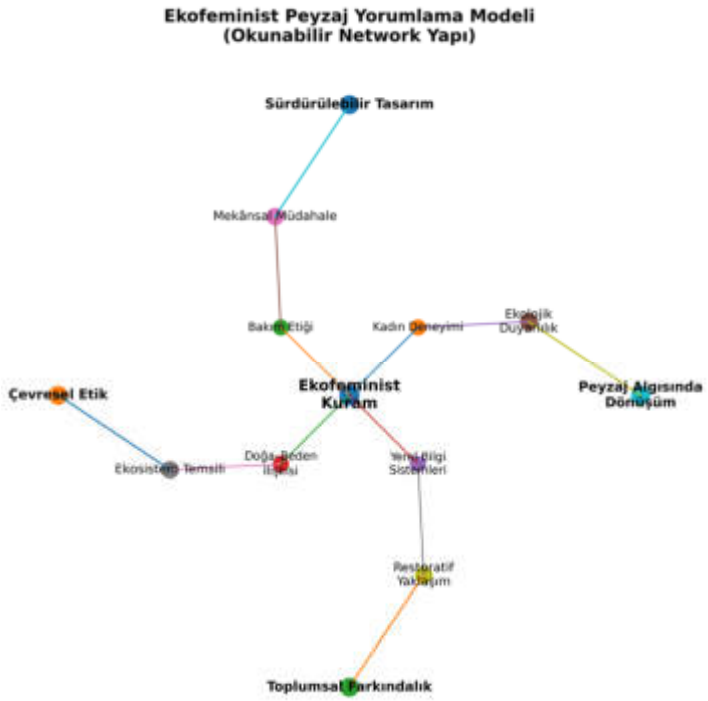

Şekil 5. Ekofeminist Peyzaj Yorumlama Modeli

Şekil 5'te görüldüğü üzere Ekofeminist Peyzaj Yorumlama Modeli, ekofeminist kuramı merkezde konumlandırarak peyzajın etik, mekânsal ve ekolojik boyutlarını ağ (network) yapısı içinde bütüncül biçimde ilişkilendirmektedir. Modelde merkezde yer alan "Ekofeminist Kuram", doğa–beden ilişkisi, bakım etiği, kadın deneyimi ve yerel bilgi sistemleri gibi temel kavramlar aracılığıyla çok yönlü bağlantılar kurmaktadır. Bu kavramsal düğümler, mekânsal müdahale ve sürdürülebilir tasarım üzerinden tasarım pratiğine; ekolojik duyarlılık ve çevresel etik üzerinden normatif çevre yaklaşımına; restoratif yaklaşım ve toplumsal farkındalık üzerinden kamusal dönüşüm süreçlerine uzanmaktadır. Ağ yapısı, kavramlar arasında doğrusal olmayan, karşılıklı ve çok katmanlı etkileşimleri vurgulamakta; peyzajın statik bir mekânsal kompozisyon değil, etik sorumluluk, ekosistem süreçleri ve toplumsal bilinçle şekillenen dinamik bir sosyo-ekolojik sistem olduğunu ortaya koymaktadırBöylece model, ekolojik sanat pratiklerinin peyzaj mimarlığı disiplininde sürdürülebilirlik, mekânsal dönüşüm ve çevresel adalet ekseninde yeniden yorumlanmasına yönelik kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu çerçevenin en önemli katkılarından biri, kadınların kamusal mekândaki görünürlüğünü ve ekolojik üretim süreçlerindeki özne konumunu yeniden tanımlamasıdır. Model, doğa–kadın ilişkisinin yalnızca sembolik bir temsil değil; bakım, üretim, hafıza ve direniş pratikleri üzerinden mekânsal bir güç alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda model, mikro ölçekte kadınların gündelik mekânsal deneyimlerini (bedensel güvenlik, erişilebilirlik, duyusal konfor), mezo ölçekte kolektif üretim ve katılım süreçlerini (kadın emeği pazarları, topluluk bahçeleri, bakım odaklı kamusal alanlar) ve makro ölçekte planlama politikalarını (çevresel adalet, kaynaklara eşit erişim, kapsayıcı tasarım kriterleri) birlikte ele alan çok katmanlı bir değerlendirme çerçevesi önermektedir. Özellikle sanat temelli müdahalelerin peyzaj tasarım süreçlerine entegrasyonu, kadınların mekânsal karar alma süreçlerine aktif katılımını destekleyebilir ve kamusal alanları daha güvenli, kapsayıcı ve sürdürülebilir hâle getirebilir. Bu bağlamda model, peyzaj mimarlığında toplumsal cinsiyet duyarlı tasarım ilkelerinin geliştirilmesine ve çevresel adalet perspektifinin güçlendirilmesine yönelik metodolojik bir araç olarak değerlendirilebilir.

Gelecek çalışmalarda modelin farklı kültürel bağlamlarda uygulanması ve kadın kullanıcı deneyimleri üzerinden ampirik olarak test edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Azhari, S., Zakariya, K. ve Abidin, N. (2014). Eco-public art in pursuit of a sustainable green city and public space. Conference: International Conference on Sustainable Urban Design for Liveable, Cities, Kuala Lumpur.

Ash-Milby, K., Gibson, J., Hill, L. White Hawk, D. ve Tehee, C. (2017). How can contemporary art be more inclusive of native voices? The Walker Art Center: Sightlines. https://walkerart.org/magazine/inclusion-native-american-art- panel-discussion adresinden 15 Ağustos 2021 Tarihinde alınmıştır.
Costa, B. ve Philip, K. (2008). Reaching the limit: When art becomes science—in tactical biopolitics. MIT Press: Cambridge, MA.

Denes, A. (1982). *Wheatfield – A Confrontation*. Public Art Fund, New York. Retrieved from https://www.publicartfund.org/exhibitions/view/wheatfield-a-confrontation/

Denes, A. (1992–1996). *Tree Mountain – A Living Time Capsule*. Retrieved from https://www.agnesdenesstudio.com/works/tree-mountain

Gablik, S. (1991). The Reenchantment of Art. Thames and Hudson, London. Harrison, H. M., ve Harrison, N. (1999). Green landscape: The world is a garden. Campus Verlag Kepes, G. (1972). Art and ecological consciousness. İçinde G. Kepes (Ed.), Arts of the environment (ss. 1–12). George Braziller: New York, NY.

Holt, N. (1973–1976). *Sun Tunnels*. Holt/Smithson Foundation. Retrieved from https://holtsmithsonfoundation.org/sun-tunnels

Holt/Smithson Foundation. (n.d.). *Nancy Holt Biography*. Retrieved from https://holtsmithsonfoundation.org/biography-nancy-holt

Ellison, A. M., LeRoy, C. J., Landsbergen, K. J., Bosanquet, E., Borden, D. B., CaraDonna, P. J. vd. (2018). Art/science collaborations: New explorations of ecological systems, values, and their feedbacks. Bulletin of the Ecological Society of America, 99(2), 180–191.

Kisseleva, O. (n.d.). *EDEN (Ethics, Durability, Ecology, Nature)*. ZKM | Center for Art and Media. Retrieved from https://zkm.de/en/persons/olga-kisseleva

Kirksey, E. (2014). The multispecies salon. Duke University Press: Durham, NC.

Lippard, L. R. (1973). Six years: The dematerialization of the art object from 1966 to 1972. University of California Press: Oakland, California.

Lippard, L. R. (1983). Overlay: contemporary art and the art of prehistory. New Press: New York, NY.

Lippard, L. R., Smith, S., Revkin, A. C. ve Gerdes, K. (2007). Weather report: Art and climate change. Boulder Museum of Contemporary Art: Boulder, CO

Mariangoodman Gallery. (n.d.). *Ana Mendieta*. Retrieved from https://www.mariangoodman.com/artists/ana-mendieta

Mattingly, M. (2016–). *Swale*. Retrieved from https://marymattingly.com/projects/swale

More Art. (2021). *Public Water: Watershed Core by Mary Mattingly*. Retrieved from https://moreart.org/projects/public-water/

Matilsky, B. (1992). Fragile ecologies: Contemporary artists' interpretations and solutions. Rizzoli International: New York, NY.
McMaster, G. (2020). Contemporary art practice and indigenous knowledge. Zeitschrift Für Anglistik und Amerikanistik, 68(2), 111–128.

McKee, Y. (2007). Art and the ends of environmentalism: From biosphere to the right to survival. İçinde M. Feher, G. Krikorian, ve Y. McKee (Eds), Nongovernmental politics(pp. 583–639). Zone Books: Brooklyn, New York

Rahmani, A. (n.d.). *Artist Biography*. Retrieved from https://avivarahmani.com/bio

Wallen, R. (2012). Ecological art: A call for visionary intervention in a time of crisis. Leonardo, 45(3), 234–242.

Weintraub, L. (2012). To life! Eco art in pursuit of a sustainable planet. University of California Press: Oakland, CA.

Zeybek, O. (2024). Kent Peyzajında Ekolojik Sanat. Urban 21 Journal, 2(2), 130-152.

Erişim 1-https://en.wikipedia.org/wiki/Wheatfield_%E2%80%94_A_Confrontation Erişim 2: https://www.mataramasu.co/blogs/blog/eko-sanat-doganin-sanat-ile-disavurumu

Tate. (n.d.). *Ana Mendieta*. Retrieved from https://www.tate.org.uk/art/artists/ana-mendieta-1584

ZKM | Center for Art and Media. (n.d.). *Olga Kisseleva – Biography*. Retrieved from https://zkm.de/en/persons/olga-kisseleva

GreenDreamer. (2025, July 10). *Aviva Rahmani: Using ecological art to spark environmental conservation*. Retrieved from https://www.greendreamer.com/podcast/aviva-rahmani-ecological-artist

Wikipedia contributors. (2025). *Aviva Rahmani*. In *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Aviva_Rahmani

Url 1: https://en-wikipedia-org.translate.goog/wiki/Agnes_Denes?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

Url 2: https://alchetron.com/Agnes-Denes

Url 3: https://en-wikipedia-org.translate.goog/wiki/Ana_Mendieta?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

Url 4: https://museemagazine.com/features/2017/11/20/w413qtz3xpqjl0lc2yzm1aar30395l

Url 5: https://en-wikipedia-org.translate.goog/wiki/Olga_Kisseleva?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wa

Url 6: https://www.jpost.com/israel-news/culture/olga-kisselevas-art-exhibition-trees-talking-combining-art-and-science-616754

Url 7: https://starts-prize.aec.at/en/eden/

Url 8: https://en.wikipedia.org/wiki/Nancy_Holt

Url 9: https://www.wikiart.org/en/nancy-holt

Url 10: https://en.wikipedia.org/wiki/Mary_Mattingly

Url 11: https://www.contemporaryartlibrary.org/artist/mary-mattingly-36231

Url 12: https://en.wikipedia.org/wiki/Aviva_Rahmani

Url 13: https://www.avivarahmani.com/biography

Url 14: https://alchetron.com/Aviva-Rahmani

Url 15: https://es.wikipedia.org/wiki/Cecilia_Vicuña

Url 16: http://www.ceciliavicuna.com/quipus

Url 17: https://www.tate.org.uk/art/artists/cecilia-vicuna-21412

Url 18: https://tr.wikipedia.org/wiki/Maya_Lin

Url 19: https://www.re-thinkingthefuture.com/know-your-architects/a10950-maya-lin-the-architect-and-artist-who-redefined-the-concept-of-memorial-design/

Url 20: https://www.mayalinstudio.com/art/the-wave-field

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

SOSYO-KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN KAMUSAL MEKÂNLARDA KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜNDE PEYZAJ MİMARLIĞININ ROLÜ

Prof. Dr. Kübra KARAMAN
Yozgat Bozok Universitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-6046-1648

Prof. Dr. Bahriye GÜLGÜN
Ege University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture
ORCID: 0000-0002-7071-8486

ÖZET
Kamusal alanlar; toplumsal ilişkilerin, kültürel normların ve güç dengelerinin mekânsal olarak üretildiği ve yeniden şekillendiği alanlar olup, bu süreçler kadınların mekânsal deneyimlerini ve görünürlük düzeylerini doğrudan etkilemektedir.
Çalışma kapsamında, farklı ülkelerde kadınlara yönelik olarak tasarlanmış ya da uygulamaya konulmuş kamusal mekân ve hareketlilik örnekleri (kadınlara ayrılmış parklar, hamamlar, toplu taşıma uygulamaları, kamusal peyzaj alanları ve güvenlik odaklı mekânsal düzenlemeler) karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma, kamusal peyzaj alanlarının kadınların mekânı kullanma biçimleri, algılanan güvenlik, aidiyet duygusu ve sosyal etkileşimleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, kamusal mekânların yalnızca fiziksel tasarım ürünleri değil, aynı zamanda kültürel kodlar ve toplumsal cinsiyet normlarıyla şekillenen sosyo-mekânsal pratikler olduğu vurgulanmaktadır. Peyzaj mimarlığı perspektifinden ele alınan örnekler, bitkisel tasarım, mekânsal açıklık-kapalılık, erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği ve görsel süreklilik gibi unsurların kadın görünürlüğü üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.
Bu çalışma, kamusal mekânlarda kadın görünürlüğünü toplumsal cinsiyet bağlamında ele alarak, sosyo-kültürel antropoloji ve peyzaj mimarlığı perspektiflerinden bütüncül bir literatür derlemesi sunmayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kamusal mekân, Toplumsal cinsiyet, Sosyo-kültürel antropoloji, Kamusal peyzaj

THE ROLE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE IN WOMEN'S VISIBILITY IN PUBLIC SPACES FROM A SOCIO-CULTURAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE

ABSTRACT
Public spaces are areas where social relations, cultural norms, and power balances are spatially produced and reshaped, and these processes directly affect women's spatial experiences and levels of visibility. Within the scope of the study, examples of public spaces and mobility designed or implemented for women in different countries (parks, bathhouses, public transportation applications, public landscape areas, and security-focused spatial arrangements reserved for women) were examined comparatively. The study aims to reveal the impact of public landscape areas on women's ways of using space, perceived safety, sense of belonging, and social interactions. In this context, it is emphasized that public spaces are not only physical design products but also socio-spatial practices shaped by cultural codes and gender norms. Examples examined from a landscape architecture perspective reveal the decisive role of elements such as plant design, spatial openness-closure, accessibility, diversity of use, and visual continuity on women's visibility.

This study aimed to provide a comprehensive literature review from the perspectives of socio-cultural anthropology and landscape architecture, examining women's visibility in public spaces within the context of gender.
Keywords: Public space, Gender, Socio-cultural anthropology, Public landscape

GİRİŞ

Kamusal mekânlar, toplumsal ilişkilerin, güç yapılarının ve kültürel normların mekânsal düzlemde üretildiği ve görünür kılındığı alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kadınların kamusal mekânlardaki varlığı ve görünürlüğü; algılanan güvenlik düzeyi, kültürel kabuller, toplumsal cinsiyet rolleri ve mekânsal tasarım kararlarıyla doğrudan ilişkilidir. Sosyo-kültürel antropoloji perspektifi, mekânın yalnızca fiziksel bir düzenleme alanı olmadığını; aksine toplumsal ilişkiler, kültürel değerler, inanç sistemleri ve cinsiyet temelli güç dinamikleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretildiğini vurgulamaktadır (Bengü, 2024; Gehl, 2010). Bu bağlamda mekân, farklı kültürlerin gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal normlarını ve cinsiyete dayalı davranış kalıplarını yansıtan bir ifade alanı olarak ortaya çıkmakta; kültürel farklılıklar, mekânın kullanım biçimleri ve kullanıcıların görünürlüğü üzerinden somutlaşmaktadır. Peyzaj mimarlığı ise bu yeniden üretim sürecinde, kamusal mekânların kapsayıcılığını artıran, toplumsal eşitsizlikleri dönüştürme potansiyeline sahip ve kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü güçlendiren önemli bir mekânsal müdahale aracı olarak kritik bir rol üstlenmektedir (Brown & Chin, 2013; Gehl & Svarre, 2013;

Peyzaj mimarlığı mesleği, kamusal mekânların yalnızca fiziksel estetiğini düzenleyen bir disiplin olmanın ötesinde, toplumsal ilişkileri, güç dengelerini ve kültürel pratikleri mekân üzerinden yeniden şekillendiren dönüştürücü bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda peyzaj mimarlığı, kamusal alanların kimler tarafından, ne zaman ve hangi koşullarda kullanılabileceğini belirleyen mekânsal kararlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğine doğrudan katkı sunmaktadır. Özellikle kadınların kamusal mekânlardaki görünürlüğü, erişilebilirliği ve mekânda kalma süreleri; peyzaj tasarımında alınan kararlarla yakından ilişkilidir.

Peyzaj mimarlığının katkısı öncelikle mekânsal erişilebilirliğin ve güvenlik algısının güçlendirilmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır (Kroll, 2018; Kernn, 2020). Açık görüş alanları, iyi aydınlatılmış yaya aksları, kaçış imkânları sunan mekânsal organizasyon ve kullanıcı yoğunluğunu dengeleyen tasarım yaklaşımları, kadınların kamusal mekânları daha güvenli ve meşru alanlar olarak algılamasını sağlamaktadır. Bu durum, kadınların mekânda yalnızca geçici olarak bulunmalarını değil, mekânı aktif biçimde kullanmalarını ve sahiplenmelerini desteklemektedir. Bunun yanı sıra peyzaj mimarlığı, kamusal mekânların sosyal işlevlerini çeşitlendirerek kadınların gündelik yaşam pratiklerini destekleyen alanlar üretmektedir. Oturma alanları, yarı açık mekânlar, yeşil alanlar ve sosyal etkileşimi teşvik eden açık mekân kurguları; kadınların bireysel ve kolektif kullanım biçimlerini görünür kılmaktadır. Bu tür mekânlar, kadınların kamusal alanda yalnızca “geçen” değil, “kalan”, “etkileşen” ve “üreten” bireyler olarak var olmasına olanak tanımaktadır.

Peyzaj mimarlığı mesleğinin bir diğer önemli katkısı, mekânın sembolik ve kültürel anlamını dönüştürme potansiyelinde yatmaktadır. Mekânın açık, erişilebilir ve kapsayıcı biçimde tasarlanması; kamusal alanların erkek egemen kullanım kalıplarından uzaklaşmasını sağlayarak toplumsal cinsiyet temelli ayrışmaları yumuşatmaktadır (Shirazi, 2021). Bu durum, sosyo-kültürel antropolojinin vurguladığı biçimde, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir üretim alanı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Son olarak peyzaj mimarlığı, kadınların kamusal mekânda görünürlüğünü normalleştiren bir tasarım dili oluşturarak toplumsal dönüşüme katkı sunmaktadır.

Kadınların farklı yaş, sosyo-kültürel arka plan ve kullanım biçimleriyle kamusal alanda var olabildiği peyzaj düzenlemeleri, daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir kentlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu yönüyle peyzaj mimarlığı, kamusal mekânlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen sessiz ancak etkili bir müdahale alanı olarak değerlendirilmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Sosyo-Kültürel Antropoloji ve Kamusal Mekân

Sosyo-kültürel antropoloji, mekânı yalnızca fiziksel bir düzenleme alanı olarak değil, toplumsal ilişkilerin, kültürel değerlerin ve güç yapılarının üretildiği ve yeniden üretildiği bir yapı olarak ele almaktadır. Bu perspektife göre kamusal mekânlar nötr alanlar değildir; aksine belirli kültürel normlar, sembolik anlamlar ve toplumsal kabuller doğrultusunda kodlanmış mekânlardır. Mekânın nasıl kullanıldığı, kimler tarafından sahiplenildiği ve hangi grupların görünür olduğu, toplumsal yapı ve kültürel bağlamla doğrudan ilişkilidir. Cinsiyet, kamusal mekân kullanımını ve mekânsal davranış biçimlerini belirleyen temel değişkenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Kadın ve erkeklerin kamusal mekânda bulunma biçimleri, mekânda geçirdikleri süre, kullanım zamanları ve etkileşim düzeyleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel beklentiler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu durum, kamusal mekânların herkes için eşit biçimde deneyimlenmediğini ortaya koymakta ve "kimin mekânı, kimin görünürlüğü?" sorusunu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla kamusal mekân, toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinin mekânsal yansımalarının okunabildiği önemli bir analiz alanı sunmaktadır (Bengü, 2024).

2.2 Kadın Görünürlüğü Kavramı

Kadın görünürlüğü, kamusal mekânlarda kadınların yalnızca fiziksel olarak bulunmalarını değil, mekânı aktif biçimde kullanmalarını ve sosyal yaşama katılımlarını kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Bu bağlamda kadın görünürlüğü, üç temel bileşen üzerinden ele alınmaktadır, bunlar; fiziksel varlık, sosyal katılım ve algısal güvenlik ile aidiyet duygusudur. Fiziksel varlık, kadınların kamusal mekânda bulunabilmesini, mekâna erişebilmesini ve mekânı kullanabilmesini ifade etmektedir. Ancak bu durum tek başına yeterli değildir. Sosyal katılım, kadınların kamusal mekânlarda etkileşim kurabilmesi, mekânda zaman geçirebilmesi ve gündelik yaşam pratiklerini sürdürebilmesi ile ilişkilidir. Bu boyut, kadınların kamusal alanda pasif değil, aktif kullanıcılar olarak yer almasını vurgulamaktadır. Algısal güvenlik ve aidiyet ise kadın görünürlüğünün sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir unsurdur. Kadınların kamusal mekânı güvenli, davetkâr ve kendilerine ait bir alan olarak algılamaları, mekânla kurdukları ilişkinin sürekliliğini doğrudan etkilemektedir. Güvenlik algısının zayıf olduğu ya da aidiyet duygusunun gelişmediği mekânlarda, kadınların kamusal görünürlüğü sınırlanmakta ve mekânsal dışlanma riski artmaktadır.

Bu çerçevede kadın görünürlüğü, kamusal mekânların toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesinde temel bir gösterge olarak ele alınmakta; mekânsal tasarım, planlama ve yönetim kararlarının bu görünürlüğü nasıl desteklediği ya da sınırladığı önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

3. FARKLI ÜLKE PERSPEKTİFLERİNDEN DEĞERLENDİRMELER

3.1. İskandinav Ülkeleri: İsveç ve Danimarka

İskandinav ülkeleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini kamusal mekân planlamasına kurumsal düzeyde entegre eden ülkeler arasında yer almaktadır. Özellikle İsveç'te 1990'lı yıllardan itibaren uygulanan 'gender mainstreaming' politikaları, kentsel açık alan ve park tasarımında kadınların mekânsal deneyimini görünür kılmayı hedeflemiştir.

İsveç'te 1990'lardan itibaren gender mainstreaming, Sadece politika düzeyinde değil, planlama süreçlerine entegre edilen resmi bir strateji olarak kabul edilmiştir. Gender mainstreaming'in kamu politikalarında yer alması; planlama, bütçe ve tasarım kararlarında kadın ve erkek kullanıcıların farklı gereksinimlerinin değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşımın somut örneklerinden biri, Stockholm'deki Tantolunden Parkı ve çevresindeki yaya akslarında görülen aydınlatma, açık görüş alanları ve gece kullanımını destekleyen peyzaj düzenlemeleridir. Bu alanlarda yapılan düzenlemeler, kadınların akşam saatlerinde kamusal mekânları kullanma oranlarını artırmaya yönelik olarak planlanmıştır. Danimarka'da ise Kopenhag Belediyesi tarafından geliştirilen Safe City ve Public Life çalışmaları kapsamında, kadınların kamusal alanlardaki algısal güvenliğini artıran peyzaj çözümleri uygulanmıştır. Superkilen Parkı, farklı kullanıcı gruplarını bir araya getiren açık mekân kurgusu, sürekli aydınlatılmış yaya yolları ve sosyal etkileşimi teşvik eden donatılarıyla kadınların günün farklı saatlerinde görünür olduğu kamusal alanlara örnek teşkil etmektedir. Bu ülkelerde peyzaj mimarlığı, sosyal politika ile doğrudan ilişkilendirilmiş; kadınların kamusal mekânda varlığı planlama hedefi olarak açıkça tanımlanmıştır (Url 1; Url 2, Stockholm City Council. 2017).).

Superkilen Parkı Örneği

Superkilen, Danimarka'nın etnik çeşitlilik ve sosyo-mekânsal dezavantajlar açısından en yoğun bölgelerinden biri olan Nørrebro'da, yaklaşık 800 metre uzunluğunda bir kentsel açık alan olarak tasarlanmıştır. Projenin temel fikri, çevresindeki mahallede yaşayan 60 farklı milliyetten kullanıcının kültürel arka planını yansıtan, küresel ölçekte seçilmiş kentsel nesnelerden oluşan bir "kentsel iyi uygulamalar sergisi" oluşturmaktır. Los Angeles'taki Muscle Beach'ten spor ekipmanları, İsrail'den kanalizasyon kapakları, Çin'den palmiyeler, Katar ve Rusya'dan neon tabelalar gibi çok sayıda obje park alanına entegre edilmiştir. Her bir obje, paslanmaz çelikten hazırlanmış ve zemine gömülü plakalarla tanımlanmış; bu plakalar nesnenin ne olduğu ve hangi ülkeden geldiğini Danca ve köken dil(ler)i ile açıklamaktadır. Bu yaklaşım, homojen bir Danimarka imgesi üretmek yerine, mahallenin gerçek çok kültürlü yapısını yansıtan sürrealist bir kentsel çeşitlilik koleksiyonu ortaya koymaktadır.

Şekil 1. Superkilen Parkı Örneği (Url 1)

Superkilen, çeşitliliği destekleyen bir park olarak kurgulanmıştır. Park; banklar, aydınlatma elemanları, çöp kutuları ve bitkiler gibi çağdaş bir kamusal alanda bulunması gereken donatıları, dünyanın farklı bölgelerinden seçilmiş örneklerle bir araya getirmektedir. Bu seçim sürecinde, parkın gelecekteki kullanıcılarının görüşleri doğrudan dikkate alınmıştır.

Proje, bahçe tarihindeki "başka bir mekânın yeniden temsili" fikrini çağdaş bir biçimde yorumlamaktadır. Çin bahçelerinde dağların minyatür kayalarla, Japon bahçelerinde denizin dalgalı çakıllarla temsil edilmesi ya da İngiliz bahçelerinde Yunan kalıntılarının kopyalarla sergilenmesi gibi tarihsel örnekler, Superkilen'de kentsel ölçekte evrensel bir bahçe anlayışına dönüştürülmüştür.

Şekil 2. Superkilen Parkı Örneği (Url 1)

Superkilen'in kavramsal kurgusu, yeşil, siyah ve kırmızı olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgelerde kullanılan yüzeyler ve renkler, kentsel nesnelerle bütünleşerek dinamik mekânsal deneyimler üretmektedir. Artan yeşil alan talebine yanıt olarak, park genelinde farklı ağaç türleri, çiçeklenme dönemleri, renkler ve kökenlere sahip bitkiler küçük adacıklar halinde düzenlenmiştir. Bitkisel tasarım, çevredeki kentsel objelerin kültürel kökenleriyle ilişkilendirilmiştir

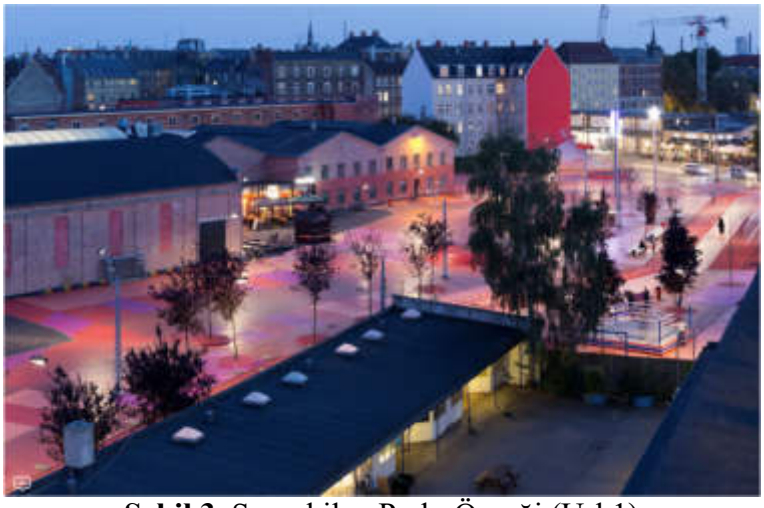

Şekil 3. Superkilen Parkı Örneği (Url 1)

Yeşil Park, sporun farklı kültürler arasında ortak bir dil oluşturduğu düşüncesiyle kurgulanmıştır. Mevcut hokey sahası ve entegre basketbol alanı, çevredeki gençler için doğal bir buluşma noktası yaratmaktadır. Yumuşak topoğrafya, oyun alanları ve yeşil yüzeyler; çocuklar, gençler ve aileler için piknik, dinlenme ve spor etkinliklerine olanak tanımaktadır. Mahalle sakinlerinin daha fazla yeşil alan talebi doğrultusunda, bisiklet ve yaya yolları dâhil olmak üzere parkın tamamı yeşil tonlarla bütünleştirilmiştir. Parkın farklı noktalarında, dünyanın çeşitli bölgelerinden seçilmiş donatılar ve sanat nesneleri yer almaktadır.

Şekil 4. Verdensparken – Oslo, Norveç (Url 3)

Verdensparken, Norveç'in başkenti Oslo'nun Furuset semtinde yer alan bir parktır. Bu park, bulunduğu mahallenin etnik çeşitliliğini ve kültürel mirasını yansıtan içeriğe sahip olmasıyla dikkat çeker. 140'tan fazla farklı kökene sahip nüfusun yaşadığı bir bölgede kurulan park, yerel topluluğun yaşam tarzını ve çokkültürlülüğünü mekânsal olarak ifade eden bir kentsel açık alandır. Parkta farklı faaliyet alanları, buluşma noktaları ve açık etkinlik mekânları bulunmakta ve bu çeşitli toplulukların bir araya gelmesine imkân tanımaktadır.

3.2 Akdeniz Ülkeleri: İtalya ve İspanya

Akdeniz ülkelerinde kamusal mekân kullanımı, tarihsel olarak güçlü bir meydan ve sokak kültürüne dayanmaktadır. İtalya'da Roma ve Floransa gibi kentlerde kadınların gündüz saatlerinde kamusal mekânlarda görünürlüğü yüksek olmakla birlikte, gece kullanımının daha çok sosyal etkinliklere ve mekânın bağlamına bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Piazza Navona ve benzeri meydanlarda kadınların görünürlüğü, yoğun sosyal kullanım sayesinde artmakta; ancak bu görünürlük sürekli ve eşit bir kullanım biçimi sunmamaktadır. İspanya'da ise özellikle Barselona'da yürütülen kamusal alan iyileştirme projeleri, kadınların mekân kullanımını dolaylı biçimde desteklemiştir. Superblocks (Superilles) uygulaması kapsamında oluşturulan yavaş trafik alanları, yeşil kamusal mekânlar ve oturma alanları, kadınların ve çocukların kamusal alanda daha uzun süre vakit geçirmesine olanak tanımıştır. Ancak bu bağlamda peyzaj mimarlığı, İskandinav ülkelerindeki gibi doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarıyla değil; sosyal etkileşimi ve mekânsal canlılığı artıran bir tampon mekanizma olarak işlev görmektedir.

3.3. UN Women – Safe Cities and Safe Public Spaces (Küresel amiral program)

Bu program birçok ülkede pilot ve yaygın uygulamalar şeklinde yürütülmektedir. Örneğin:

- MX Meksika (Mexico City)
- EC Ekvador (Quito)
- IN Hindistan (Delhi)
- MA Fas (Rabat)
- AL Arnavutluk (Tirana)
- ZA Güney Afrika (Johannesburg)
- TR Türkiye (bazı belediyeler ve yerel iş birlikleri çerçevesinde)

Programın amacı ve yaklaşımı (kamusal alanlarda kadın ve kız çocukları için güvenli alanlar) resmî olarak tanımlanmaktadır. Güvenli Şehirler (Safe Cities for Women and Girls) Projesi, kadınlar ve kız çocuklarının kamusal alanlarda maruz kaldığı cinsel taciz ve diğer toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerini önlemeyi amaçlayan, UN Women tarafından yürütülen küresel bir girişimdir. Proje, kamusal alanların yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil; aynı zamanda toplumsal farkındalık, yönetişim, politika geliştirme ve veri temelli karar alma süreçleriyle güvenli hâle getirilebileceği anlayışına dayanmaktadır. Bu kapsamda toplu taşıma alanları, pazar yerleri, sokaklar, parklar ve kamusal tesisler gibi kadınların gündelik yaşamda yoğun olarak kullandığı mekânlar, öncelikli müdahale alanları olarak ele alınmaktadır. Güvenlik denetimleri (safety audits), algı çalışmaları, kullanıcı anketleri ve saha gözlemleri yoluyla kadınların mekânsal deneyimleri analiz edilmekte; elde edilen bulgular doğrultusunda aydınlatma, görünürlük, erişilebilirlik ve donatı düzenlemeleri gibi mekânsal iyileştirmeler gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve topluluklarla iş birliği içinde yürütülen eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla, cinsel tacizin önlenmesine yönelik davranışsal ve kurumsal dönüşüm hedeflenmektedir. Güvenli Şehir Projesi, kadınların kamusal alanda hareket özgürlüğünü artırmayı, sosyal yaşama eşit katılımını sağlamayı ve kentsel mekânların kapsayıcı bir yapıya kavuşmasını amaçlayan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (UN Women. 2019).

UN Women Asya-Pasifik Bölge Ofisi, Kore Kadın Kalkınma Enstitüsü'nün desteğiyle "Born to Be Free" raporunu hazırlamıştır. Bu rapor, Asya-Pasifik bölgesinde uygulanan mevcut müdahaleleri haritalamak ve kadınlar ile kız çocuklarının kamusal alanlardaki güvenliğini sağlamak üzere gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler sunmak amacıyla oluşturulmuştur. Born to Be Free raporu; 55 değerlendirilmiş müdahaleyi, kamusal alanlarda kadın ve kız çocuklarının güvenliği ve hareketliliği üzerine çalışan 118'den fazla paydaşla yapılan bir anketi ve Cakarta, Hanoi, Ho Chi Minh City ve Seul'de gerçekleştirilen 50'den fazla derinlemesine görüşme ve saha ziyaretini içermektedir.

Kadınlar ve kız çocukları için Güvenli Kentler (Safe Cities for Women and Girls), UN Women'ın kamusal alanlarda güvenliği teşvik etmeye yönelik küresel öncü girişimlerinden biridir. Bu girişime katılan kentler, kadınlar ve kız çocuklarının cinsel taciz ve diğer cinsel şiddet biçimlerinden arındırılmış kamusal alanlarda sosyal, ekonomik ve politik olarak güçlenmesini taahhüt etmektedir. Veri üretimi, politika geliştirme, yatırımlar ve savunuculuk; kadınlara yönelik cinsel şiddeti önleme ve bu şiddete yanıt verme stratejilerinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır. Asya-Pasifik bölgesinde Güvenli Kentler Girişimi; Dili, Ho Chi Minh City, Cakarta, Lahor, Metro Manila, Yeni Delhi ve Port Moresby kentlerinde uygulanmaktadır.

Şekil 5. Toplu taşıma örneği Photo: UN Women/Katherine Webber, Url 4

Şekil 6. Kadın pazarları Photo: UN Women Papua New Guinea/Kim Eaton Url 4)

Port Moresby Güvenli Kent Programı, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik kamusal alandaki şiddeti önlemeye yönelik farkındalık oluşturmayı ve tehdit durumlarında nasıl hareket edileceğini öğretmeyi amaçlamaktadır. Toplu taşıma kullanımı, pazarda satış yapma ve sokakta yürüme gibi gündelik kentsel faaliyetlerin, cinsel taciz ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskleri barındırdığı tespit edilmiştir. UN Women tarafından verilen eğitimlerin ardından, kadın pazar esnafı pazarlar ve otobüs duraklarında güvenlik denetimleri gerçekleştirmiş; elde edilen bulgular doğrultusunda aydınlatma, sanitasyon, barınaklar ve kalabalık yönetimi iyileştirilmiştir. Ayrıca 400 otobüs ve taksi sürücüsü cinsel tacizi önlemeye yönelik eğitim almış, erkek ve erkek çocuklarını hedefleyen farkındalık kampanyaları 50.000 kişiye ulaşmıştır.

Kadın satıcı derneklerinin kurulması, kadınların karar süreçlerine katılımını ve toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların geliştirilmesini desteklemiştir. Gerehu Pazarı'nda altyapı iyileştirmeleri, aydınlatma artışı, yeni polis noktaları ve nakitsiz ödeme sistemi ile güvenlik ve sürdürülebilirlik artırılmıştır. Filipinler'in Quezon City kentinde yürütülen Güvenli Kent Programı ise veri toplama ve savunuculuk çalışmaları sonucunda, 2015 yılında kamusal alanlarda cinsel tacizi cezalandıran yerel bir düzenlemenin ve 2019'da "Safe Spaces Act"in kabul edilmesine katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Ho Chi Minh City ve Lahore örneklerinde de toplu taşıma ve kamusal alanlarda güvenliğe yönelik denetim ve politika temelli uygulamalar geliştirilmiştir.

Şekil 7. Kadınlara özel duraklar (Url 6)

Çalışma, toplu taşıma sisteminin daha kadın dostu hale getirilmesi için cinsiyete duyarlı altyapı tasarımı, eğitimler, denetimler ve veri toplama gibi politika önerileri sunmaktadır.

3.4 Orta Doğu ve Türkiye:

Orta Doğu ülkelerinde ve Türkiye'de kamusal mekânlarda kadın görünürlüğü, kültürel normlar ve algısal güvenlik ile daha güçlü biçimde ilişkilidir. Türkiye bağlamında İstanbul'daki Maçka Demokrasi Parkı ve Caddebostan Sahili gibi alanlar, peyzaj mimarlığı yoluyla kadınların kamusal mekânda daha görünür hâle geldiği örnekler arasında yer almaktadır. Bu alanlarda sağlanan aydınlatma, açık görüş alanları ve yoğun kullanıcı varlığı, kadınların özellikle gündüz ve akşam saatlerinde kamusal mekânları kullanmasını teşvik etmektedir.

Bu alanlarda:
Açık görüş hatları (blind spot olmaması)
Yeterli ve homojen aydınlatma
Sürekli yaya akışı
Çeşitli kullanıcı profili (aile, sporcu, yaşlı, genç) bulunmaktadır.
Kadınlar için güvenlik yalnızca suç oranı ile değil, mekânın denetlenebilirliği ve görünürlük düzeyi ile ilişkilidir. Jane Jacobs'un "eyes on the street" yaklaşımı burada devreye girer: yoğun ve sürekli kullanıcı varlığı, sosyal denetim üretmektedir. Bu kavram Jane Jacobs'un 1961 tarihli eseri The Death and Life of Great American Cities (Türkçesi: Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı) adlı kitabında ortaya konmuştur. Jacobs, bu kitapta modernist şehir planlamasını eleştirirken, şehir yaşamının güvenliğini ve canlılığını sokakta sürekli insan varlığına borçlu olduğunu savunmaktadır (Dieter, 2006)..
Jacobs'a göre:
"Eyes on the street" ifadesi, sokakta ve çevresindeki binalarda bulunan insanların — yayalar, dükkan çalışanları, ev sakinleri — doğal gözetimi temsil eder.
Aktif yaya trafiği, mekânı sürekli izleyen gözler yaratarak resmî polis gözetimine ihtiyaç duymadan suç ve taciz riskini azaltır.
Bu, alanın fiziksel olarak tasarlanma biçimiyle (örneğin aydınlatma, görüş hattı, karma kullanımlar) yakından ilişkilidir (Cozens & Hillier, 2012).

Şekil 8. İstanbul'daki Maçka Demokrasi Parkı

Maçka Demokrasi Parkı ve Caddebostan Sahili örneklerinde, açık mekân organizasyonu, aydınlatma stratejileri ve yoğun kamusal kullanım sayesinde kadınların kamusal alandaki varlığı artmakta; böylece mekân, toplumsal cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir karakter kazanmaktadır.
Hamam kültürü, özellikle Osmanlı ve İslam coğrafyasında, temizlik pratiğinin ötesinde sosyal etkileşim, toplumsal dayanışma ve kamusal yaşamın önemli bir bileşeni olarak gelişmiştir. Roma ve Bizans hamam geleneğinden beslenen Osmanlı hamamları, İslam'da temizlik ve arınmaya verilen önem doğrultusunda yeniden yorumlanmış; kadınlar ve erkekler için zaman veya mekânsal ayrım esasına dayalı olarak kullanılmıştır. Kadınlar açısından hamamlar, tarihsel olarak ev–kamusal alan arasındaki geçiş mekânları niteliği taşımış; kadınların sosyalleştiği, bilgi ve deneyim paylaştığı, ritüellerini (lohusa hamamı, gelin hamamı gibi) gerçekleştirdiği güvenli ve kabul görmüş kamusal alanlar olmuştur.

Orta Doğu'da ise örneğin Dubai'deki Jumeirah Beach Walk ve benzeri kamusal kıyı alanları, kontrollü güvenlik, düzenli peyzaj tasarımı ve yarı kamusal mekân kurguları sayesinde kadınların kamusal alanda daha görünür olabildiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu örneklerde kadın görünürlüğü, çoğunlukla mekânsal tasarımdan ziyade güvenlik ve sosyal kontrol mekanizmalarıyla birlikte şekillenmektedir. Bu bağlamda peyzaj mimarlığı, Orta Doğu ve Türkiye'de kültürel sınırları doğrudan dönüştürmekten çok, kadınların kamusal mekânı daha güvenli ve kabul edilebilir biçimde deneyimlemesine aracılık eden bir rol üstlenmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyo-kültürel antropoloji perspektifi, peyzaj mimarlığını yalnızca teknik ve estetik bir tasarım disiplini olmaktan çıkararak, mekânın toplumsal ilişkiler ve güç dinamikleri üzerinden nasıl üretildiğini ve dönüştürüldüğünü analiz eden eleştirel bir çerçeveye taşımaktadır. Bu yaklaşım, kamusal mekânların nötr alanlar olmadığını; aksine toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel normlar ve sosyal kabuller doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kamusal mekân tasarımı, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırma, sınırlama ya da dönüştürme potansiyeline sahiptir. Peyzaj mimarlığı yoluyla alınan tasarım kararları; mekânsal erişilebilirlik, algısal güvenlik, sosyal etkileşim ve aidiyet duygusu gibi unsurlar üzerinden kadınların kamusal mekânlarla kurduğu ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla kadın görünürlüğü, yalnızca bireysel tercihlerle değil, mekânın sunduğu olanaklar ve sınırlamalarla birlikte şekillenmektedir.

Kadınların kamusal mekânda görünür, aktif ve sürekli biçimde yer alabildiği çevreler, daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir kentlerin oluşması açısından temel bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle peyzaj mimarlığı, kamusal mekânlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen ve sosyal dönüşümü mümkün kılan stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Türk kültüründe olduğu gibi birçok ülke kültüründe de göze çarpan, kamusal mekanlarda kadın el emeği pazarları yerel yönetimler ve devlet destekli arttırılabilinir. Kadınların kamusal mekânda görünür, aktif ve sürekli biçimde yer alabildiği çevreler, daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir kentlerin oluşması açısından temel bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle peyzaj mimarlığı, kamusal mekânlarda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen ve sosyal dönüşümü mümkün kılan stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Türkiye bağlamında bu yaklaşımın somut karşılıklarından biri, yerel yönetimler tarafından desteklenen kadın üretici pazarları ve kadın emeği satış alanlarıdır. Örneğin Kadıköy Üretici Pazarı ve Seferihisar Üretici Pazarı gibi uygulamalar, kadın üreticilerin doğrudan kamusal mekânda ekonomik faaliyet göstermesine olanak tanımakta; böylece hem kırsal-kentsel bağın güçlenmesine hem de kadınların kamusal görünürlüğünün artmasına katkı sağlamaktadır. Benzer biçimde Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenen kadın kooperatifleri ve satış alanları, kadın girişimciliğini kamusal alan tasarımıyla bütünleştiren örnekler arasında yer almaktadır

Kadın girişimciler hem aile ve ülke ekonomisine katkıda bulunurken hem de sosyal statü olarak kendilerine güzel bir yer edinmiş ayrıca bu sayede aydınlatma güvenlik gibi konular bu alanlarda daha önem taşımaktadır. Ayrıca tasarım sürecinde mümkün olduğunca kör noktaların azaltılması, aktif cephelerin oluşturulması, açık alanlara birden fazla işlevsellik yüklenmesi,gece-gündüz kullanım sürekliliğinin sağlanması, yine kadınların ve kız çocuklarının özellikle güven içersinde alan kullanımı sağlanmasına yol açacaktır.

Bu alanlar, kadınların üretim pratiklerini destekleyen açık atölyeler gibi mekanlar olarak da düşünülüp peyzaj tasarımının aktif bileşeni haline getirilebilinir. Böylelikle bu alanlar hem ekonomik güçlenme ve sosyalleşme gibi çok yönlü ve dönüştürücü bir rol üstlenmiş hem de bu sayede fiziksel açıdan da yaşamsal açıdan da güvenli, aktif ve sürdürülebilir alanlar topluma kazandırılmış olur.

Böylelikle peyzaj, 'zaman adaleti' kavramını da destekleyici bir tasarım gerçekleştirilmesinde de etkin rol oynamış olur. Tüm bunların yanısıra çalışma içeriğinde de yer yer bahsedildiği gibi peyzaj, sadece fiziksel değil, kültürel ve simgesel bir eşitlik dili de kurmalıdır. Çünkü peyzaj mimarlığı yanlızca estetik ve ekolojik değil aynı zamanda toplumsal adalet, eşitlik ve kapsayıcılık da üretme potansiyeline sahip bir disiplindir.

KAYNAKLAR

Bengü, D. (2024). Mekânsal dinamikler, kamusal alan ve fenomenoloji: Sosyal altyapının katılımcı tasarım süreçleriyle entegrasyonu. Planlama Dergisi, 34(3), 360-379.

Brown, V. A. ve Chin, J. (2013). Creating adaptive policies: A guide for policymaking in an uncertain world. SAGE Publications.

Cozens, P., & Hillier, D. (2012). Revisiting Jane Jacobs's "eyes on the street" for the twenty-first century: Evidence from environmental criminology. In M. Page & T. Mennel (Eds.), The urban wisdom of Jane Jacobs (pp. 313–344). Routledge.

Dieter, P. (2006) "Jane Jacobs' Radical Legacy". Peter Dreier. Summer 2006. Archived from the original on 2006-09-28. Retrieved 3 August 2012.

Gehl, J. (2010). Cities for people. Washington, DC: Island Press. https://islandpress.org/books/cities-people

Gehl, J., & Svarre, B. (2013). How to study public life. Washington, DC: Island Press. https://islandpress.org/books/how-study-public-life

Kern, L. (2020). Feminist city: Claiming space in a man-made world. London, UK: Verso. https://www.versobooks.com/products/600-feminist-city

Kunze D. (1988). Architecture, gender, and the public sphere. Journal of Architectural Education, Journal of Architectural Education (1984-), Vol. 41, No. 4 (Summer, 1988), pp. 28-37 (10 pages), Published By: Taylor & Francis, Ltd.

Kroll, L. (2018). Architecture as production from culture. Uluslararası Mimarlık Akademisi. https://iaa-ngo.com/portfolio-posts/lucien-kroll/

Stockholm City Council. (2017). Gender equality in urban planning: Experiences from Stockholm. Stockholm: City of Stockholm.

Shirazi, M. R. (2021). Phenomenology in architecture and landscape: Life-worlds and atmospheres. Routledge.

Swedish Government. (2018). Gender mainstreaming in Sweden. Stockholm: Government Offices of Sweden.

City of Copenhagen. (2016). Safe city initiatives and public space design. Copenhagen: City of Copenhagen Technical and Environmental Administration.

City of Copenhagen. (2015). Public life public space: Copenhagen. Copenhagen: City of Copenhagen. https://gehlpeople.com/publications/public-life-public-space-copenhagen/

UN Women. (2021). Safe cities and safe public spaces: Global results report (2017–2020). https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2021/Safe-Cities-and-Safe-Public-Spaces-global-results-report-2017-2020-en.pdf

UN Women. (n.d.). Creating safe public spaces. https://asiapacific.unwomen.org/en/focus-areas/end-violence-against-women/creating-safe-public-spaces

UN-Habitat, UN Women, & UNICEF. (n.d.). Safe and friendly cities for all. https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/UNHabitat%20UNWomen%20UNICEF%20JP_%20Final.pdf

ActionAid. (2013). Women and the city II. https://actionaid.org/sites/default/files/women_and_the_city_ii_1.pdf

UN Women. (2019). After dark: Can smart cities be safe cities for women? Safety and mobility for women. https://asiapacific.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ESEAsia/Docs/Publications/2019/11/id-After-Dark_FINAL-compressed.pdf

Turismo Ravenna. (n.d.). The tiles of the "Fiori di Ravenna – Città Amica delle Donne" project. https://www.turismo.ra.it/en/culture-and-history/urban-art/tiles-women-friendly-city-project/

Women Friendly Cities (UN Joint Programme). (n.d.). Project. https://womenfriendlycities.com/project.php

Url 1. https://www.archdaily.com/286223/superkilen-topotek-1-big-architects-superflex?utm_

Url 2: https://international.stockholm.se/globalassets/ovriga-bilder-och-filer/gender-equality-in-urban-planning.pdf

Url 3: https://www.government.se/government-policy/gender-equality/gender-mainstreaming/

Ulr 4: Verdensparken / World Park)- https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g190479-d9602729-Reviews-Vigeland_Park-Oslo_Eastern_Norway.html#/media/9602729/?type=ALL_INCLUDING_RESTRICTED&albumid=-160&category=-160

Url 4: https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries/sweden?language_content_entity=en

Url 5: https://international.kk.dk/artikel/safe-city

Url 6: (https://asiapacific.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ESEAsia/Docs/Publications/2018/05/pk-Women-Safety%20Audit-Report.pdf? utm)

Url 7: https://yesil.istanbul/haber_macka-demokrasi-parki-basin-demeci

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Death_and_Life_of_Great_American_Cities?utm_source

KADINLARDA PROGESTERON HORMONUNUN METABOLİK ETKİLERİ VE BİYOKİMYASAL DEĞİŞİMLER

Prof. Dr. Sena ÇENESİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya AbD.
ORCID: 0000-0002-3544-503X

Büşra ERDOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya AbD.
ORCID: 0000-0002-5245-478X

Dr. Öğr. Üyesi Utku DURAN
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Gıda ve Tarım Meslek Yüksekokulu, Laborant ve Veteriner Sağlık Prog.
ORCID: 0000-0002-0002-8893

Prof. Dr. Metin ÇENESİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Fizyoloji AbD.
ORCID: 0000-0003-2494-1959

ÖZET
Progesteron hormonu, kadınlarda üreme fizyolojisinin temel düzenleyicilerinden biri olmasının yanı sıra, enerji metabolizması, glukoz ve lipid dengesi, insülin duyarlılığı, protein metabolizması ve kemik metabolizması üzerinde önemli biyokimyasal etkilere sahiptir. Özellikle luteal faz, gebelik, premenopoz ve menopoz gibi hormonal dalgalanmaların belirgin olduğu dönemlerde progesteronun metabolik etkileri daha belirgin hale gelmektedir. Premenopoz döneminde progesteron düzeylerinde meydana gelen erken azalma, östrojen düzeyleri korunmuş olsa dahi hem metabolik denge hem de kemik yapım süreçlerinde bozulmalara yol açabilmektedir. Progesteronun glukoz metabolizması üzerindeki insülin antagonistik etkileri, lipid metabolizmasında lipogenez ve lipoliz dengesi üzerindeki rolü, bazal metabolizma hızı ve vücut kompozisyonu ile ilişkisi bilinmektedir. Bunun yanı sıra progesteronun osteoblast proliferasyonu ve diferansiyasyonu ile kemik matriks proteinlerinin sentezine katkıda bulunduğu; kemik döngüsünde yapıcı süreçleri desteklediği bildirilmektedir. Progesteron eksikliği durumunda mitokondriyal fonksiyonlarda bozulma, oksidatif stres düzeylerinde artış ve hücresel apoptoz mekanizmalarının aktive olabildiği; bu durumun hem metabolik hem de iskelet sistemi üzerinde olumsuz biyokimyasal yansımalar oluşturabileceği belirtilmektedir. Metabolik sendrom, gestasyonel diyabet, obezite ve premenopoz dönemine özgü subklinik kemik kaybı gibi klinik durumlarda progesteron düzeylerindeki değişimlerin biyokimyasal belirteçler üzerinden izlenmesi önem taşımaktadır. Bu derlemenin amacı, progesteron hormonunun kadınlarda metabolik ve kemik metabolizmasına ilişkin biyokimyasal etkilerini değerlendirmektir. Sonuç olarak, progesteronun çok yönlü metabolik ve iskelet sistemi etkilerinin anlaşılması, hormonla ilişkili metabolik ve kemik bozukluklarının erken tanı ve izlenmesinde biyokimyasal belirteçlerin etkin kullanımına katkı sağlayabilir.
Anahtar kelimeler: Progesteron, Premenopoz, Metabolik düzenleme, Kemik metabolizması.

METABOLIC EFFECTS OF PROGESTERONE HORMONE AND BIOCHEMICAL CHANGES IN WOMEN

ABSTRACT
Progesterone is a steroid hormone that plays a fundamental role in female reproductive physiology and also exerts significant biochemical effects on energy metabolism, glucose and lipid homeostasis, insulin sensitivity, protein metabolism, and bone metabolism. The metabolic effects of progesterone become more pronounced during periods characterized by marked hormonal fluctuations, such as the luteal phase, pregnancy, premenopause, and menopause. In the premenopausal period, an early decline in progesterone levels may lead to impairments in both metabolic balance and bone formation processes, even when estrogen levels are relatively preserved. Progesterone is known to exhibit insulin-antagonistic effects on glucose metabolism and to regulate the balance between lipogenesis and lipolysis in lipid metabolism, as well as to influence basal metabolic rate and body composition. In addition, progesterone has been reported to contribute to osteoblast proliferation and differentiation and to support bone matrix protein synthesis, thereby promoting anabolic processes in bone turnover. In conditions of progesterone deficiency, mitochondrial dysfunction, increased oxidative stress, and activation of cellular apoptotic pathways may occur, potentially resulting in adverse biochemical consequences for both metabolic and skeletal systems. Monitoring changes in progesterone levels through biochemical markers is of particular importance in clinical conditions such as metabolic syndrome, gestational diabetes, obesity, and premenopause-associated subclinical bone loss. The aim of this review is to evaluate the biochemical effects of progesterone on metabolic regulation and bone metabolism in women. In conclusion, a comprehensive understanding of the multifaceted metabolic and skeletal effects of progesterone may contribute to the effective use of biochemical markers for the early diagnosis and monitoring of hormone-related metabolic and bone disorders.
Keywords: Progesterone, Premenopause, Metabolic regulation, Bone metabolism.

GİRİŞ
Progesteron, kolesterolden sentezlenen ve başlıca korpus luteum, plasenta ile adrenal bezlerden salgılanan, kadın üreme sisteminin düzenlenmesinde temel rol oynayan bir steroid hormondur (Miller & Auchus, 2011; Graham & Clarke, 1997). Menstrual siklusun luteal fazının düzenlenmesinde, endometrial farklılaşmanın sağlanmasında ve gebeliğin devamı için uygun uterin ortamın oluşturulmasında kritik öneme sahiptir (Graham & Clarke, 1997; Wang & Dey, 2006). Özellikle embriyo implantasyonu sırasında endometriumun sekretuar faza geçişini sağlayarak uterin reseptiviteyi düzenler ve gebeliğin sürdürülebilmesi için gerekli fizyolojik zemini hazırlar. Progesteronun etkileri, progesteron reseptör A (PR-A) ve progesteron reseptör B (PR-B) aracılığıyla gen ekspresyonunun düzenlenmesi yoluyla gerçekleşir; bu süreç hücresel proliferasyon, farklılaşma ve immün yanıt gibi pek çok fizyolojik olayı kontrol eder (Wetendorf & DeMayo, 2012).
Progesteronun etkileri yalnızca üreme sistemiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda metabolik süreçlerin düzenlenmesinde de önemli roller üstlenir. Lipid metabolizmasını etkileyerek lipoprotein profilini düzenler; özellikle LDL ve HDL düzeyleri üzerinde belirgin etkiler gösterir (Graham & Clarke, 1997). Bunun yanında adiposit fonksiyonu, lipogenez ve lipoliz süreçlerini etkileyerek enerji homeostazının korunmasına katkıda bulunur (Mayes & Watson, 2004). Karbonhidrat metabolizması üzerindeki etkileri de dikkat çekicidir; insülin duyarlılığı, glukoz kullanımı ve glikojen metabolizması üzerinde belirleyici rol oynar. Nitekim progesteron düzeylerindeki değişimlerin insülin direnci ve glukoz metabolizması ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Mauvais-Jarvis, 2015).

Protein metabolizması açısından ise hücresel protein sentezi, doku büyümesi ve hücresel farklılaşma süreçlerinde görev alır (Smith ve ark., 2014). Özellikle gebelikte progesteronun anabolik etkileri, maternal dokuların adaptasyonu ve fetal gelişimin desteklenmesi açısından hayati önem taşır (Napso ve ark., 2018).

Kemik metabolizması üzerinde de progesteronun belirgin etkileri vardır. Osteoblast aktivitesini artırarak kemik oluşumunu destekler ve kemik matriks sentezini düzenler (Prior, 1990). Progesteron eksikliğinin kemik mineral yoğunluğunda azalma ve osteoporoz gelişimi ile ilişkilendirilmesi bu etkinin klinik yansımalarından biridir (Seifert-Klauss & Prior, 2010). Merkezi sinir sistemi ve immün sistem üzerinde de progesteronun etkileri gözlenir. Progesteron metaboliti olan allopregnanolon, GABA-A reseptörlerinin pozitif allosterik modülatörü olarak görev yapar ve nöroprotektif ile nöromodülatör etkiler sergiler (Reddy, 2010). Ayrıca progesteron, inflamatuar yanıtın düzenlenmesinde rol oynar; sitokin üretimi ve immün hücre fonksiyonlarını etkileyerek immün homeostaza katkıda bulunur (Shah ve ark., 2019). Progesteron eksikliği, reseptör sinyalizasyonunun bozulmasına, metabolik dengenin değişmesine ve çeşitli patolojik durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Wetendorf & DeMayo, 2012).

Progesteronun metabolik etkileri, hormonal dalgalanmaların belirgin olduğu luteal faz, gebelik, premenopoz ve menopoz gibi fizyolojik dönemlerde daha da belirgin hale gelir. Menstrual siklusun luteal fazında artan progesteron düzeyleri, endometrial farklılaşmanın yanı sıra glukoz metabolizması, enerji homeostazı ve protein sentezi gibi metabolik süreçlerin düzenlenmesinde önemli rol oynar (Graham & Clarke, 1997). Gebelikte progesteron düzeylerindeki belirgin artış, maternal metabolizmanın fetal gelişimi destekleyecek şekilde yeniden programlanmasını sağlar; lipid mobilizasyonu, insülin duyarlılığı ve protein metabolizmasında adaptif değişikliklere yol açar (Barbour ve ark., 2007). Premenopoz döneminde progesteron düzeylerindeki erken azalma ise östrojen düzeyleri korunsa dahi metabolik homeostazı bozabilir (Prior, 1990). Progesteronun osteoblast aktivitesini destekleyici etkisi göz önüne alındığında, bu eksiklik kemik yapım süreçlerini yavaşlatarak kemik mineral yoğunluğunun düşmesine neden olabilir. Menopozda ise hem progesteron hem de östrojen düzeylerindeki düşüş, kemik rezorpsiyonunun artmasına, osteoporoz riskinin yükselmesine ve metabolik fonksiyonların bozulmasına katkıda bulunur (Seifert-Klauss & Prior, 2010). Tüm bu bulgular, progesteronun yalnızca üreme fonksiyonlarında değil, metabolik denge, kemik metabolizması ve enerji homeostazının sürdürülmesinde de kritik bir düzenleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak progesteron, lipid, karbonhidrat, protein ve kemik metabolizması üzerindeki çok yönlü etkileriyle sistemik metabolik homeostazın korunmasında önemli bir role sahiptir. Progesteron eksikliğinin metabolik, nörolojik ve hücresel fonksiyonlar üzerindeki etkilerinin anlaşılması, progesteron ilişkili patolojik süreçlerin tanımlanması ve tedavi stratejilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu derlemenin amacı, progesteronun kadın fizyolojisindeki rolünü ve lipid, karbonhidrat, protein ile kemik metabolizması üzerindeki biyokimyasal etkilerini güncel literatür eşliğinde kapsamlı bir şekilde ele almaktır.

PROGESTERONUN SENTEZİ, SALINIMI VE FİZYOLOJİK DÜZENLENMESİ

Progesteron, kadın üreme sisteminde kritik bir rol üstlenen steroid yapıda bir ovaryan hormondur ve temel olarak overlerde sentezlenmektedir. Menstrüel siklus süresince progesteron ve estradiol konsantrasyonlarında gözlenen değişimler, hipotalamus-hipofiz-over (HPO) ekseni tarafından regüle edilen karmaşık bir hormonal geri bildirim mekanizması aracılığıyla denetlenmektedir (Mikhael ve ark., 2019). Ovulasyonu takiben, ovaryumdaki folikül yapısı korpus luteuma transforme olarak yüksek miktarda progesteron sekresyonuna başlar.

Progesteronun temel fizyolojik fonksiyonu, uterusun endometriyum tabakasının proliferasyonunu destekleyerek kalınlaşmasını sağlamak ve fertilize ovumun implantasyonu için optimal bir mikroçevre hazırlamaktır (Kol & Homburg, 2008). Bu süreç, progesteronun gestasyonun erken evrelerinde embriyonun adhezyonu ve gelişimi açısından deterministik bir rol oynadığını teyit etmektedir.

Menstrüel siklus boyunca progesteron düzeyleri karakteristik dalgalanmalar sergilemektedir. Siklusun başlangıcında progesteron seviyeleri bazal düzeydedir ve bu evre foliküler faz olarak tanımlanmaktadır. Ovulasyonun gerçekleşmesiyle birlikte foliküler yapı korpus luteuma dönüşerek progesteron biyosentezini artırır; bu süreç ise luteal faz olarak adlandırılır (Marcinkowska, 2020). Progesteronun bu fazdaki birincil görevi, uterusun gebeliğe yönelik sekresyonel hazırlığını gerçekleştirmektir. Şayet fertilizasyon meydana gelmezse korpus luteum dejenerasyona uğrar ve progesteron seviyeleri hızla sükut eder; bu hormonal çekilme ise menstrüasyonun başlamasını tetikler (Kol & Homburg, 2008). Bu hormonal salınımlar, üreme fizyolojisinin regülasyonunda ve menstrüel siklusun periyodik devamlılığında temel bir işlev görmektedir.

Progesteron konsantrasyonları, bireyin biyolojik yaşam evrelerine bağlı olarak da varyasyon göstermektedir. Üreme çağındaki kadınlarda progesteron düzeyleri menstrüel siklus dahilinde periyodik değişimler sergilerken, post-ovulatuar luteal fazda pik seviyelerine ulaşmaktadır. Buna karşın, menopoz döneminde ovulasyonun sona ermesine bağlı olarak progesteron üretimi marjinal düzeylere gerilemekte ve bu durum sistemik hormonal dengenin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır (Mikhael et al., 2019). Gebelik durumunda ise progesteron üretimi başlangıçta korpus luteum tarafından domine edilmekte, gestasyonun ilerleyen safhalarında ise plasenta progesteron üretiminin ana kaynağı haline gelmektedir. Progesteronun gebelik süresince yüksek konsantrasyonlarda idame ettirilmesi, gestasyonun devamlılığı ve uterin sükunetin korunması açısından hayati bir öneme sahiptir (Kol & Homburg, 2008).

PROGESTERONUN KARBONHİDRAT METABOLİZMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Progesteron, karbonhidrat metabolizmasının düzenlenmesinde önemli rol oynayan steroid hormonlardan biridir ve insülin ile etkileşim içerisinde olduğu gösterilmiştir (Brănişteanu & Mathieu, 2003; Gudipally & Sharma, 2023). Progesteronun glukoz toleransını bozabildiği ve bazı durumlarda insülin direncine yol açabileceği bildirilmiştir (Beck & Daughaday, 1967; Sutter-Dub ve ark., 1981). Oral kontraseptif kullanımı sırasında gözlenen glukoz tolerans bozukluğunun genellikle artmış plazma insülin düzeyleri ile birlikte görülmesi, progesteronun insülin direnci gelişiminde rol oynayabileceğini göstermektedir (Gudipally & Sharma, 2023; Buchanan ve ark., 1990). Ayrıca ovaryan steroid hormonların pankreatik beta hücre fonksiyonlarının korunmasında önemli rol oynadığı bildirilmiştir (Bailey & Ahmed-Sorour, 1980).

Progesteronun glukoz metabolizması üzerindeki etkileri hem deneysel hem de klinik çalışmalarla ortaya konmuştur ve artmış progesteron düzeylerinin glukoz metabolizması bozuklukları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Picard ve ark., 2002; Nunes ve ark., 2014; Hofmann ve ark., 2016). Postmenopozal kadınlarda yapılan çalışmalarda progesteron düzeyleri ile açlık glukozu ve HbA1c düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu bildirilmiştir (Lau ve ark., 2021). Progesteronun ayrıca fosfatidilinositol-3-kinaz (PI3K)/Akt sinyal yolunu baskılayarak insülin direncine katkıda bulunabileceği gösterilmiştir (Wada ve ark., 2010). Artmış progesteron düzeylerinin bozulmuş açlık glukozu ve tip 2 diyabet gelişme riski ile ilişkili olduğu da bildirilmiştir (Jiang ve ark., 2019).

Progesteron ve sentetik progestinlerin uygulanmasının hiperinsülinemi ve insülin direnci ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Gebeliğin ileri dönemlerinde, deneysel hayvan modellerinde ve oral kontraseptif kullanımında insülin direnci geliştiği bildirilmiştir. Bu durum, plazma glukoz düzeyine göre artmış insülin düzeyleri ile karakterize edilmektedir (Howell ve ark., 1977). Progesteronun ayrıca postprandiyal dönemde insülin/glukagon oranını artırarak periferik insülin direncine karşı metabolik adaptasyon mekanizmalarına katkıda bulunduğu gösterilmiştir (Picard ve ark., 2002).

Progesteronun karbonhidrat metabolizması üzerindeki etkileri gebelik sırasında meydana gelen metabolik adaptasyon süreçlerinde de gözlenmektedir (Azeez ve ark., 2021). Progesteronun pankreatik beta hücreleri üzerinde etkili olarak insülin sekresyonunun düzenlenmesinde rol oynayabileceği bildirilmiştir (Nunes ve ark., 2014; Sorenson ve ark., 1993). Ayrıca progesteron içeren oral kontraseptiflerin insülin duyarlılığını azaltarak karbonhidrat metabolizmasını etkileyebileceği gösterilmiştir (Shoupe, 1993). Bu etkiler progesteronun karbonhidrat metabolizması üzerindeki düzenleyici rolünü ve metabolik homeostazın sağlanmasındaki önemini ortaya koymaktadır (Picard ve ark., 2002; Nunes ve ark., 2014; Hofmann ve ark., 2016).

PROGESTERONUN LİPİD METABOLİZMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Progesteronun lipid metabolizması üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Progesteronun insanlarda ve hayvanlarda uygulanmasının plazma serbest yağ asitleri veya trigliserid düzeyleri üzerinde belirgin bir etkisi olmamasına rağmen, bu steroid lipid metabolizmasını etkilemektedir. Progesterona maruz kalan dişi sıçanlarda hiperfaji, kilo artışı ve karkas yağ miktarında belirgin artışlar gözlenmektedir (Rushakoff & Kalkhoff, 1981). Bu progesteron etkisinin östrojen primingi gerektirdiği, çünkü progesteron uygulanan ovariektomize hayvanlarda bu etkinin görülmediği bildirilmiştir. Bu bulgular, adipositlerin hem östrojenler hem de progestinler için yüksek afiniteye sahip sitoplazmik bağlanma bölgelerine sahip olduğunu gösteren çalışmalarla uyumludur (Gray & Wade, 1979).

Progesteronun lipid metabolizması üzerindeki etkileri adiposit düzeyinde de gözlenmektedir. Progestinler adiposit hücre boyutunu artırmakta ancak hücre sayısını etkilememektedir (Salans, 1971). Depo trigliserid depolanmasının artmasının temel mekanizmasının, dolaşımdaki trigliseridlerin hidrolizini sağlayan ve serbest yağ asitlerinin yağ hücrelerine alınmasını kolaylaştıran lipoprotein lipaz aktivitesinin uyarılması olduğu bildirilmektedir. Progesteron ayrıca karaciğer ve meme bezinde lipoprotein lipaz aktivitesini artırmaktadır (Kim & Kalkhoff, 1975). Bu durum progesteronun depo yağ depolanmasını artırdığını ve lipid metabolizmasının düzenlenmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir.

Progesteron ayrıca östrojenlerin lipid metabolizması üzerindeki etkilerini modifiye edebilmektedir. Progesteronun östrojenlerin hiperlipidemi oluşturucu etkisini kısmen azalttığı ve karaciğerde lipid metabolizmasının düzenlenmesinde rol oynadığı bildirilmektedir (Chan ve ark., 1976; Kenagy ve ark., 1981). Progesteronun karaciğerde serbest yağ asidi metabolizmasını ve ketogenez süreçlerini etkilediği ve bu hormonun karaciğerde yağ asidi metabolizmasının düzenlenmesinde önemli rol oynadığı belirtilmektedir (Morrow ve ark., 1981). Progesterona maruz kalan hayvanlarda vücut ağırlığında artış, hiperfaji ve yağ dokusunda artış gözlenmesi, progesteronun lipid metabolizması ve vücut yağ depolanması üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Salans, 1971; Rushakoff & Kalkhoff, 1981).

PROGESTERONUN PROTEİN VE ENERJİ METABOLİZMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Progesteronun protein metabolizması üzerinde katabolik etkileri bulunmaktadır. Progesteronun insanlarda katabolik etkiler oluşturduğu ve plazma amino asit düzeylerinde azalma ile idrarla toplam azot atılımında artışa neden olduğu bildirilmiştir. Bu durum progesteronun protein metabolizmasını etkilediğini ve kas dokusundan amino asit mobilizasyonunu artırabileceğini göstermektedir. Progesteronun kas dokusundan amino asitlerin karaciğere taşınmasını artırabileceği ve bunun karaciğerde protein sentezi ve metabolik süreçlerin düzenlenmesinde rol oynayabileceği belirtilmektedir (Landau & Poulous, 1971). Bu bulgular progesteronun protein metabolizmasının düzenlenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Progesteronun enerji metabolizması üzerindeki etkileri lipid ve keton metabolizması ile yakından ilişkilidir. Progesteronun karaciğerde serbest yağ asidi metabolizmasını etkilediği ve ketogenez süreçlerini artırabildiği bildirilmektedir. Progesteronun karaciğerde keton cisimlerinin oluşumunu artırabileceği ve bunun enerji metabolizmasının düzenlenmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Morrow ve ark., 1981). Progesteronun karaciğerde yağ asitlerinin mitokondriye taşınmasını sağlayan mekanizmaları dolaylı olarak etkileyebileceği ve bu süreçlerin enerji üretimi ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Ockner ve ark., 1980).

Progesteronun metabolik etkileri vücut kompozisyonu üzerinde de gözlenmektedir. Progesterona maruz kalan hayvanlarda vücut ağırlığında artış, hiperfaji ve yağ depolanmasında artış gözlenmektedir (Rushakoff & Kalkhoff, 1981). Progesteronun adiposit hücre boyutunu artırdığı ve vücut yağ depolanmasını artırdığı bildirilmektedir (Salans, 1971). Progesteronun metabolik etkilerinin gebelik sırasında daha belirgin hale geldiği ve bu dönemde hiperfaji, hiperinsülinemi, glikojen depolanması ve yağ depolanmasında artış ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Kalkhoff ve ark., 1978). Bu bulgular progesteronun protein ve enerji metabolizmasının düzenlenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

PROGESTERONUN KEMİK METABOLİZMASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Progesteron, kemik metabolizmasında aktif rol oynayan önemli bir steroid hormondur ve kemik remodelling sürecinde osteoblast aktivitesi ve kemik oluşumu üzerinde doğrudan etkiler gösterebilmektedir. Steroid reseptörlerinin kemik hücrelerinde bulunduğu gösterilmiş olup, özellikle osteoblast benzeri hücrelerde progesteronun nükleer bağlanma kapasitesinin varlığı, progesteronun kemik hücreleri üzerinde doğrudan etkileri olabileceğini göstermektedir (Parfitt, 1979). Progesteronun osteoblast hücrelerinde glukokortikoid reseptörlerine bağlanarak bu reseptörlerle rekabet ettiği ve glukokortikoidlerin osteoblast büyümesini inhibe edici etkisini kısmen antagonize ettiği bildirilmiştir (Feldman ve ark., 1975; Chen ve ark., 1977). Ayrıca progesteronun osteoblastlar ve osteoklast prekürsörleri olan monosit ve makrofaj hücrelerinde glukokortikoid reseptörlerine bağlanarak kemik rezorpsiyonunu artıran mekanizmaları inhibe edebileceği ve böylece kemik remodelling sürecini düzenleyebileceği düşünülmektedir (Werb ve ark., 1978; Cannon & Dinerallo, 1985). Progesteronun glukokortikoid kaynaklı kemik rezorpsiyonunu inhibe ettiği ve osteoblast fonksiyonlarını koruyarak kemik oluşumunu desteklediği gösterilmiştir (Bar-Shavit ve ark., 1984). Bu bulgular progesteronun kemik metabolizmasında osteoanabolik etkiler gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Progesteronun osteoblast diferansiyasyonu ve kemik oluşumu üzerindeki etkileri, in vitro ve in vivo çalışmalarla desteklenmiştir. Progesteron, in vitro koşullarda luteal faz serum düzeylerine benzer konsantrasyonlarda osteoblast diferansiyasyonunu stimüle etmekte ve bu etki estradiolün varlığından bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır.

Buna karşın, fizyolojik düzeylerin üzerindeki progesteron konsantrasyonlarının osteoblast diferansiyasyonunu baskıladığı bildirilmiştir (Seifert-Klauss & Prior, 2010). Progesteronun osteoblast diferansiyasyonunu uyardığı ve osteoblast maturasyonu ile alkalen fosfataz üretimini artırdığı gösterilmiştir (Tremollieres ve ark., 1992; Prior, 1990). Özellikle fizyolojik progesteron konsantrasyonlarında osteoblast diferansiyasyonunun belirgin şekilde arttığı ve alkalen fosfataz üretiminin anlamlı düzeyde yükseldiği bildirilmiştir. Bu osteoblast diferansiyasyonunun progesteron dozuna bağlı olduğu ve fizyolojik luteal faz progesteron düzeylerinde maksimum düzeye ulaştığı ifade edilmiştir (M. Schmidmayr ve ark., 2008). Ayrıca progesteronun kemik mineralizasyonunda rol oynayan alkalen fosfataz üretimi, kalsiyum inkorporasyonu ve kemik matriks oluşumu üzerinde pozitif etkiler gösterdiği bildirilmiştir (Burnett & Reddi, 1983). Progesteronun osteoblast sayısını artırdığı ve osteoblast maturasyonu ile kemik oluşumunu desteklediği, böylece kemik mineral yoğunluğunun korunmasında rol oynadığı belirtilmiştir (Tremollieres ve ark., 1992; Prior, 1990). Menstrual siklus boyunca kemik metabolizmasına ilişkin biyokimyasal belirteçlerde progesteronun etkisi açıkça gözlenmektedir. Kemik rezorpsiyon belirteçleri foliküler fazda daha yüksek seviyelerde bulunurken, kemik oluşum belirteçleri luteal fazda artış göstermektedir. Ayrıca, 20–47 yaş arasındaki kadınlarda luteal faz sırasında serum progesteron düzeyleri ile osteokalsin, kemik alkalen fosfataz (bALP) ve insülin benzeri büyüme faktörü I (IGF-I) düzeyleri arasında pozitif bir korelasyon olduğu gösterilmiştir (Nielsen ve ark., 1990). Bu bulgular progesteronun kemik oluşumunu artıran osteoanabolik bir hormon olarak görev yaptığını göstermektedir.

Progesteronun kemik gelişimi üzerindeki etkileri özellikle ergenlik ve üreme çağında belirgin hale gelmektedir. Adolesan kızlarda kemik kütlesi menarş sonrası artış göstermekte, ancak bu artış ovulatuar siklusların başlamasıyla belirgin şekilde hızlanmaktadır (Seifert-Klauss & Prior, 2010). Bu durum, progesteronun estradiol ile birlikte maksimum kemik kütlesinin oluşumuna katkıda bulunduğunu göstermektedir. Amenore veya oligomenore görülen premenopozal kadınlarda estradiol ile birlikte progesteron düzeylerinin düşük olması kemik mineral yoğunluğunda azalmaya neden olmaktadır (Biller, 1991). Ayrıca, düzenli menstrual siklusa sahip olmasına rağmen subklinik ovulasyon bozukluğu bulunan kadınlarda kemik kütlesi kaybı görülebilmektedir (Bedford ve ark., 2010).

Progesteronun kemik metabolizması üzerindeki etkileri klinik çalışmalarla da desteklenmiştir. Progestajen tedavisi sırasında kemik rezorpsiyon belirteçlerinde azalma olduğu ve idrar kalsiyum atılımının azaldığı bildirilmiştir (Selby ve ark., 1985; Deeny ve ark., 1988). Progesteron uygulaması ile kemik remodelling sürecinde kemik oluşum hızının arttığı ve kemik oluşum aktivitesinin anlamlı şekilde yükseldiği gösterilmiştir (Karambolova ve ark., 1985; Snow & Anderson, 1985). Perimenopozal kadınlarda yapılan çalışmalarda ovulatuar siklusların varlığında kemik oluşum belirteçlerinin arttığı ve kemik rezorpsiyonunun azaldığı gösterilmiştir. Buna karşılık, anovulatuar siklusların kemik kütlesinde azalma ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Postmenopozal dönemde progesteron düzeylerinin azalmasının kemik oluşumunun azalmasına katkıda bulunduğu ve kemik kaybında önemli rol oynadığı bildirilmiştir (Hale ve ark., 2007). Cerrahi menopoz geçiren kadınlarda yalnızca progesteron tedavisinin kemik kütlesini korumada yeterli olmadığı gösterilmiş, ancak progesteronun estradiol ile birlikte kullanıldığında kemik metabolizması üzerinde daha belirgin koruyucu etkiler sağladığı bildirilmiştir (Lindsay ve ark., 2002). Özellikle medroksiprogesteron asetat tedavisi uygulanan deneysel modellerde kemik oluşum hızının arttığı ve kemik remodelling süresinin azaldığı bildirilmiştir (Snow & Anderson, 1985). Bununla birlikte progesteronun osteoblast aktivitesini artırarak kemik matriks sentezini desteklediği ve kemik oluşumunu stimüle ettiği düşünülmektedir (Christiansen ve ark., 1985).

Ayrıca progesteron ve östrojenin birlikte kullanımı kemik mineral yoğunluğunda daha belirgin artışlar sağlamış ve bu iki hormonun kemik metabolizması üzerinde sinerjik etkiler gösterebileceği ifade edilmiştir (Speroff ve ark., 1996). Postmenopozal dönemde progesteron düzeylerinin azalması kemik oluşumunun azalmasına katkıda bulunmakta ve kemik mineral yoğunluğundaki kayıpların hızlanmasında rol oynayabilmektedir. Progesteron eksikliğinin, özellikle perimenopozal ve postmenopozal dönemde kemik oluşumunun azalmasına katkıda bulunduğu ve kemik kaybının patofizyolojisinde önemli bir faktör olduğu bildirilmiştir (Prior, 1998). Ayrıca progesteronun tek başına postmenopozal kadınlarda kemik mineral yoğunluğu kaybını her durumda önleyemediği, ancak östrojen ile birlikte uygulandığında kemik mineral yoğunluğunda daha belirgin artışlar sağladığı ve kemik sağlığının korunmasında önemli bir tamamlayıcı rol oynayabileceği belirtilmiştir (Anderson ve ark., 2004; Cauley ve ark., 2003). Bu bulgular progesteronun özellikle postmenopozal dönemde kemik oluşumunun sürdürülmesinde rol oynayan önemli bir hormon olduğunu ve uygun hormonal tedavi kombinasyonlarında kemik metabolizmasının korunmasına katkıda bulunabileceğini göstermektedir.

PROGESTERON EKSİKLİĞİ VE BİYOKİMYASAL SONUÇLARI

Progesteron, embriyo implantasyonu ve gebeliğin devamı için gerekli olan temel steroid hormonlardan biridir ve yokluğu gebelik kaybına neden olmaktadır. Progesteronun yetersiz üretimi ile karakterize luteal faz defektleri, başarılı bir gebelik olasılığını azaltmakta ve endometrial fonksiyonların bozulmasına yol açmaktadır (Young &Lessey, 2010). Progesteron eksikliği durumunda, endometriumda embriyo implantasyonu için gerekli olan morfolojik ve biyokimyasal değişikliklerin yeterince gerçekleşemediği ve bu durumun implantasyon başarısızlığı ile sonuçlanabileceği bildirilmiştir (Machtinger ve ark., 2016; Shin ve ark., 2017; Giacomini ve ark., 2021). Ayrıca progesteron, glikojen birikimini indükleyerek ve stromal hücrelerin desidualizasyonunu sağlayarak endometrial hücrelerin fonksiyonel aktivitesini düzenlemekte olup, bu süreçlerin bozulması progesteron eksikliğinde biyokimyasal fonksiyonların aksamasına neden olmaktadır (Díaz-Gimeno ve ark., 2011; Díaz-Gimeno ve ark., 2013).

Progesteron eksikliği, progesteron reseptör aracılı sinyal yollarının bozulmasına ve progesterona yanıt veren genlerin ekspresyonunun düzensiz hale gelmesine neden olmaktadır. Progesteron direnci veya progesteron sinyalizasyonunun kaybı, epitel ve stromal hücrelerde gen ekspresyon ağlarının bozulmasına yol açarak endometriyal fonksiyonların kaybı ile ilişkilendirilmektedir (Al-Sabbagh ve ark., 2012; McKinnon ve ark., 2018; Patel ve ark., 2017; Li ve ark., 2014). Bu durum, endometriozis, adenomyosis, polikistik over sendromu ve endometrial hiperplazi gibi çeşitli jinekolojik hastalıkların gelişimine katkıda bulunmaktadır (Al-Sabbagh ve ark., 2012; McKinnon ve ark., 2018; Patel ve ark., 2017; Li ve ark., 2014; Moustafa &Young, 2020). Progesteron sinyalizasyonunun bozulması aynı zamanda inflamatuar genlerin aktivasyonuna, epigenetik değişikliklere ve progesteron reseptör ekspresyonunun azalmasına neden olarak progesteron yanıtının daha da azalmasına yol açmaktadır (Guo, 2009; Rocha-Junior ve ark., 2019). Progesteron reseptör ekspresyonundaki azalma ve progesteron sinyalizasyonunun zayıflaması, progesteronun biyolojik etkilerinin azalmasına ve hücresel fonksiyonların bozulmasına neden olmaktadır (Gellersen ve ark., 2007; Gellersen & Brosens, 2014).

Progesteron eksikliği aynı zamanda merkezi sinir sistemi ve nörosteroid metabolizması üzerinde önemli biyokimyasal etkiler göstermektedir. Progesteron metabolitleri olan allopregnanolon, gama-aminobütirik asit (GABA-A) reseptörlerinin pozitif allosterik modülatörleri olarak görev yapmakta ve sedatif, anksiyolitik ve antidepresan etkiler göstermektedir.

Progesteron düzeylerinin azalması durumunda bu nöroaktif steroidlerin konsantrasyonunda azalma meydana gelmekte ve bu durum nörotransmitter aktivitesinin azalmasına neden olmaktadır. Premenstrüel bozuklukları olan kadınlarda plazma allopregnanolon düzeylerinin düşük olduğu gösterilmiştir (Patel ve ark., 2015; Giangrande ve ark., 2000). Ayrıca progesteron düzeylerindeki azalma, perimenopoz döneminde affektif semptomların ortaya çıkması ile ilişkilendirilmiştir (Boutzios ve ark., 2013).

Progesteron eksikliği aynı zamanda progesteron direnci ile ilişkili olup, bu durum progesteronun biyolojik etkilerinin azalmasına ve progesteron yanıtının zayıflamasına neden olmaktadır (Accort ve ark., 2008). Progesteron direnci, progesteron reseptör sinyalizasyonunun bozulması, kronik inflamasyon ve epigenetik değişiklikler ile ilişkilendirilmiştir (Accort ve ark., 2008; Boutzios ve ark., 2013). Progesteron reseptör A ve B izoformları arasındaki dengenin bozulması progesteron yanıtının azalmasına neden olmakta ve progesteronun hedef genler üzerindeki düzenleyici etkisini azaltmaktadır (Gellersen ve ark., 2007; Gellersen & Brosens, 2014). Bu durum progesteronun antiöstrojenik etkisinin azalmasına ve endometrial proliferasyonun artmasına katkıda bulunmaktadır (Sundström-Poromaa ve ark., 2020; Wenzel ve ark., 2021; Nagy ve ark., 2021).

SONUÇ

Progesteron, kadınlarda üreme fizyolojisinin ötesinde, karbonhidrat, lipid, protein ve kemik metabolizması üzerinde çok yönlü düzenleyici etkilere sahip bir steroid hormondur. Karbonhidrat metabolizmasında insülin duyarlılığını modüle ederek glukoz homeostazına katkıda bulunurken, lipid metabolizmasında lipogenez ve lipoliz dengesini düzenleyerek enerji depolanması ve kullanımında rol oynar. Protein metabolizması üzerindeki katabolik etkileri ile doku yeniden şekillenmesi ve amino asit mobilizasyonunda görev alan progesteron, özellikle gebelik gibi fizyolojik durumlarda maternal adaptasyonun sağlanmasında kritik önem taşır. Kemik dokusunda ise osteoblast proliferasyonu ve diferansiyasyonunu uyararak kemik oluşumunu destekleyen progesteron, osteoanabolik etkileriyle kemik mineral yoğunluğunun korunmasına katkıda bulunur. Progesteron eksikliği durumunda insülin direnci, dislipidemi, mitokondriyal disfonksiyon, oksidatif stres artışı ve kemik döngüsünde bozulmalar gibi biyokimyasal değişimler ortaya çıkabilmektedir. Bu durum özellikle premenopoz, menopoz, gestasyonel diyabet ve metabolik sendrom gibi klinik tablolarda belirginleşmektedir. Bu nedenle, progesteron düzeylerindeki değişimlerin biyokimyasal belirteçler aracılığıyla izlenmesi, hormon ilişkili metabolik ve iskelet sistemi bozukluklarının erken tanı ve yönetiminde yol gösterici olabilir.

KAYNAKLAR

Accortt, E. E., Freeman, M. P., & Allen, J. J. (2008). Women and major depressive disorder: Clinical perspectives on causal pathways. Journal of Women's Health, 17, 1583–1590.

Al-Sabbagh, M., Lam, E. W., & Brosens, J. J. (2012). Mechanisms of endometrial progesterone resistance. Molecular and Cellular Endocrinology, 358, 208–215.

Anderson, G. L., Limacher, M., Assaf, A. R., et al. (2004). Effects of conjugated equine estrogen in postmenopausal women with hysterectomy: The Women's Health Initiative randomized controlled trial. JAMA, 291(14), 1701–1712.

Azeez, J. M., Susmi, T. R., Remadevi, V., Ravindran, V., Sasikumar Sujatha, A., Ayswarya, R. N. S., et al. (2021). New insights into the functions of progesterone receptor (PR) isoforms and progesterone signaling. American Journal of Cancer Research, 11, 5214–5232.

Bailey, C. J., & Ahmed-Sorour, H. (1980). Role of ovarian hormones in the long-term control of glucose homeostasis: Effects on insulin secretion. Diabetologia, 19(5), 475–481. https://doi.org/10.1007/BF00281829

Barbour, L. A., et al. (2007). Cellular mechanisms for insulin resistance in pregnancy. Diabetes Care.

Bar-Shavit, Z., Kahn, A. J., Pegg, L. E., Stone, K. R., & Teitelbaum, S. L. (1984). Glucocorticoids modulate macrophage surface oligosaccharides and their bone binding activity. Journal of Clinical Investigation, 73, 1227–1283.

Beck, P., & Daughaday, W. H. (1967). Human placental lactogen: Studies of its acute metabolic effects and disposition in normal man. Journal of Clinical Investigation, 46(1), 103–110. https://doi.org/10.1172/JCI105503

Bedford, J. L., Prior, J. C., & Barr, S. I. (2010). A prospective exploration of cognitive dietary restraint, subclinical ovulatory disturbances, cortisol, and change in bone density over two years in healthy young women. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 95, 3291–3299. https://doi.org/10.1210/jc.2009-2497

Biller, B. M., Coughlin, J. F., Saxe, V., Schoenfeld, D., Spratt, D. I., & Klibanski, A. (1991). Osteopenia in women with hypothalamic amenorrhea: A prospective study. Obstetrics & Gynecology, 78, 996–1001.

Boutzios, G., Karalaki, M., & Zapanti, E. (2013). Common pathophysiological mechanisms involved in luteal phase deficiency and polycystic ovary syndrome: Impact on fertility. Endocrine, 43, 314–317.

Brănişteanu, D. D., & Mathieu, C. (2003). Progesterone in gestational diabetes mellitus: Guilty or not guilty? Trends in Endocrinology & Metabolism, 14(2), 54–56. https://doi.org/10.1016/S1043-2760(03)00003-1

Buchanan, T. A., Metzger, B. E., Freinkel, N., & Bergman, R. N. (1990). Insulin sensitivity and B-cell responsiveness to glucose during late pregnancy in lean and moderately obese women with normal glucose tolerance or mild gestational diabetes. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 162(4), 1008–1014. https://doi.org/10.1016/0002-9378(90)91306-W

Burnett, C. C., & Reddi, A. H. (1983). Influence of estrogen and progesterone on matrix-induced endochondral bone formation. Calcified Tissue International, 35, 609–614.

Cannon, J. G., & Dinarello, C. A. (1985). Increased plasma interleukin-1 activity in women with ovulation. Science, 227, 1247–1249.

Cauley, J. A., Robbins, J., Chen, Z., et al. (2003). Effects of estrogen plus progestin on risk of fracture and bone mineral density: The Women's Health Initiative randomized trial. JAMA, 290(13), 1729–1738.

Chan, L., Jackson, R. L., O'Malley, B. W., et al. (1976). Synthesis of very low-density lipoproteins in the cockerel: Effects of estrogen. Journal of Clinical Investigation, 58, 368.

Chen, T. L., Aronow, L., & Feldman, D. L. (1977). Glucocorticoid receptors and inhibition of bone cell growth in primary culture. Endocrinology, 100, 619–628.

Christiansen, C., Nilas, L., Riis, B. J., Rodbro, P., & Deftos, L. J. (1985). Uncoupling of bone formation and resorption by combined oestrogen and progestogen therapy in postmenopausal osteoporosis. The Lancet, 2, 800–801.

Deeny, M. F., Farish, E. T., Dagen, M., Hart, D. M., & Fletcher, C. D. (1988). Changes in the bone and liver isoenzymes of alkaline phosphatase in postmenopausal women being treated with norethisterone. Clinica Chimica Acta, 171, 103–108.

Díaz-Gimeno, P., Horcajadas, J. A., Martínez-Conejero, J. A., Esteban, F. J., Alamá, P., Pellicer, A., & Simón, C. (2011). A genomic diagnostic tool for human endometrial receptivity based on the transcriptomic signature. Fertility and Sterility, 95, 50–60.

Díaz-Gimeno, P., Ruiz-Alonso, M., Bosch, N., Martínez-Conejero, J. A., Alamá, P., Garrido, N., Pellicer, A., & Simón, C. (2013). The accuracy and reproducibility of the endometrial receptivity array is superior to histology as a diagnostic method for endometrial receptivity. Fertility and Sterility, 99, 508–517.

Feldman, D. L., Dziak, R., Koehler, R., & Stern, P. (1975). Cytoplasmic glucocorticoid binding proteins in bone cells. Endocrinology, 96, 29–36.

Gellersen, B., & Brosens, J. J. (2014). Cyclic decidualization of the human endometrium in reproductive health and failure. Endocrine Reviews, 35, 851–905.

Gellersen, B., Brosens, I. A., & Brosens, J. J. (2007). Decidualization of the human endometrium: Mechanisms, functions, and clinical perspectives. Seminars in Reproductive Medicine, 25, 445–453.

Giacomini, E., Scotti, G. M., Vanni, V. S., Lazarevic, D., Makieva, S., Privitera, L., Signorelli, S., Cantone, L., Bollati, V., Murdica, V., et al. (2021). Global transcriptomic changes occur in uterine fluid-derived extracellular vesicles during the endometrial window for embryo implantation. Human Reproduction, 36, 2249–2274.

Giangrande, P. H., Kimbrel, E. A., Edwards, D. P., & McDonnell, D. P. (2000). The opposing transcriptional activities of the two isoforms of the human progesterone receptor are due to differential cofactor binding. Molecular and Cellular Biology, 20, 3102–3115.

Gray, J. M., & Wade, G. N. (1979). Cytoplasmic progestin binding in rat adipose tissue. Endocrinology, 104, 1377.

Guo, S.-W. (2009). Epigenetics of endometriosis. Molecular Human Reproduction, 15, 587–607.

Gudipally, P. R., & Sharma, G. K. (2023). Premenstrual syndrome. In StatPearls. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560698/

Hale, G. E., Zhao, X., Hughes, C. L., Burger, H. G., Robertson, D. M., & Fraser, I. S. (2007). Endocrine features of menstrual cycles in middle and late reproductive age and the menopausal transition classified according to the Staging of Reproductive Aging Workshop (STRAW) staging system. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 92, 3060–3067. https://doi.org/10.1210/jc.2007-0066

Howell, S. L., Tyhurst, M., & Green, I. C. (1977). Direct effects of progesterone on rat islets of Langerhans in vivo and in tissue culture. Diabetologia, 13, 579–583.

Hofmann, A., Peitzsch, M., Brunssen, C., Mittag, J., Jannasch, A., Frenzel, A., Brown, N., Weldon, S. M., Eisenhofer, G., Bornstein, S. R., et al. (2016). Elevated steroid hormone production in the db/db mouse model of obesity and type 2 diabetes. Hormone and Metabolic Research, 49, 43–49.

Jiang, J., Liu, X., Liu, X., Tian, Z., Zhang, H., Qian, X., Luo, Z., Wei, D., Jin, S., Wang, C., et al. (2019). The effect of progesterone and pregnenolone on diabetes status in Chinese rural population: A dose–response analysis from Henan Rural Cohort. European Journal of Endocrinology, 181, 603–614.

Kalkhoff, R. K., Kissebah, A. H., & Kim, H. J. (1978). Carbohydrate and lipid metabolism during normal pregnancy: Relationship to gestational hormonal action. Seminars in Perinatology, 2, 291.

Karambolova, K. K., Snow, G. R., & Anderson, C. (1985). Differences in periosteal and corticoendosteal bone envelope activities in sprayed and intact beagles: A histomorphometric study. Calcified Tissue International, 37, 665–668.

Kenagy, R., Weinstein, I., & Heimberg, M. (1981). The effects of 17β-estradiol and progesterone on the metabolism of free fatty acid by perfused livers from normal female and ovariectomized rats. Endocrinology, 108, 1613.

Kim, H. J., & Kalkhoff, R. K. (1975). Sex steroid influence on triglyceride metabolism. Journal of Clinical Investigation, 56, 888.

Landau, R. L., & Poulous, J. T. (1971). The metabolic influence of progestins. Advances in Metabolic Disorders, 5, 119.

Lau, L. H. Y., Nano, J., Cecil, A., Schederecker, F., Rathmann, W., Prehn, C., Zeller, T., Lechner, A., Adamski, J., Peters, A., et al. (2021). Cross-sectional and prospective relationships of endogenous progestogens and estrogens with glucose metabolism in men and women: A KORA F4/FF4 study. BMJ Open Diabetes Research & Care, 9, e001951.

Lindsay, R., Gallagher, J. C., Kleerekoper, M., & Pickar, J. H. (2002). Effect of lower doses of conjugated equine estrogens with and without medroxyprogesterone acetate on bone in early postmenopausal women. JAMA, 287, 2668–2676. https://doi.org/10.1001/jama.287.20.2668

Li, X., Feng, Y., Lin, J. F., Billig, H., & Shao, R. (2014). Endometrial progesterone resistance and PCOS. Journal of Biomedical Science, 21, 2.

Machtinger, R., Laurent, L. C., & Baccarelli, A. A. (2016). Extracellular vesicles: Roles in gamete maturation, fertilization and embryo implantation. Human Reproduction Update, 22, 182–193.

Marcinkowska, U. M. (2020). Importance of daily sex hormone measurements within the menstrual cycle for fertility estimates in cyclical shifts studies. Evolutionary Psychology, 18(1), 1474704919897913.

Mikhael, S., Punjala-Patel, A., & Gavrilova-Jordan, L. (2019). Hypothalamic-pituitary-ovarian axis disorders impacting female fertility. Biomedicines, 7(1), 5.

Morrow, P. G., Marshall, W. P., & Kim, H. J., et al. (1981). Metabolic response to starvation. II. Effects of sex steroid administration to pre- and postmenopausal women. Metabolism, 30, 274.

Moustafa, S., & Young, S. L. (2020). Diagnostic and therapeutic options in recurrent implantation failure. F1000Research, 9, F1000 Faculty Rev-208.

Nagy, B., Szekeres-Barthó, J., Kovács, G. L., Sulyok, E., Farkas, B., Várnagy, Á., Vértes, V., Kovács, K., & Bódis, J. (2021). Key to life: Physiological role and clinical implications of progesterone. International Journal of Molecular Sciences, 22, 11039.

Nielsen, H. K., Brixen, K., Bouillon, R., & Mosekilde, L. (1990). Changes in biochemical markers of osteoblastic activity during the menstrual cycle. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 70, 1431–1437. https://doi.org/10.1210/jcem-70-5-1431

Nunes, V. A., Portioli-Sanches, E. P., Rosim, M. P., Araujo, M., Praxedes-Garcia, P., Valle, M. M. R., Roma, L. P., Hahn, C., Gurgul-Convey, E., Lenzen, S., et al. (2014). Progesterone induces apoptosis of insulin-secreting cells: Insights into the molecular mechanism. The Journal of Endocrinology, 221, 273–284.

Ockner, R. K., Lysenko, N., Manning, J. A., et al. (1980). Sex steroid modulation of fatty acid utilization and fatty acid binding protein concentrations in the liver. Journal of Clinical Investigation, 65, 103.

Parfitt, A. M. (1979). Quantum concept of bone remodeling and turnover: Implications for the pathogenesis of osteoporosis. Calcified Tissue International, 28(1), 1–5.

Patel, B. G., Rudnicki, M., Yu, J., Shu, Y., & Taylor, R. N. (2017). Progesterone resistance in endometriosis: Origins, consequences and interventions. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 96, 623–632.

Patel, B., Elguero, S., Thakore, S., Dahoud, W., Bedaiwy, M., & Mesiano, S. (2015). Role of nuclear progesterone receptor isoforms in uterine pathophysiology. Human Reproduction Update, 21, 155–173.

Picard, F., Wanatabe, M., Schoonjans, K., Lydon, J., O'Malley, B. W., & Auwerx, J. (2002). Progesterone receptor knockout mice have an improved glucose homeostasis secondary to β-cell proliferation. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 99, 15644–15648.

Prior, J. C. (1990). Progesterone as a bone-trophic hormone. Endocrine Reviews, 11(2), 386–398.

Prior, J. C. (1998). Perimenopause: The complex endocrinology of the menopausal transition. Endocrine Reviews, 19(4), 397–428.

Reddy, D. S. (2010). Neurosteroids and brain function. In Progress in Brain Research. Progress in brain research, 186:113-37.

Rocha-Junior, C. V., Da Broi, M. G., Miranda-Furtado, C. L., Navarro, P. A., Ferriani, R. A., & Meola, J. (2019). Progesterone receptor B (PGR-B) is partially methylated in eutopic endometrium from infertile women with endometriosis. Reproductive Sciences, 26, 1568–1574.

Rushakoff, R. J., & Kalkhoff, R. K. (1981). Effects of pregnancy and sex steroid administration on skeletal muscle metabolism in the rat. Diabetes, 30, 545.

Salans, L. B. (1971). Influence of progestin and estrogen on fat cell size, number, glucose metabolism and insulin sensitivity. Proceedings of the 53rd Meeting, Endocrine Society (Abstract A-59).

Schmidmayr, M., Magdolen, U., Tübel, J., Kiechle, M., Burgkart, R., & Seifert-Klauss, V. (2008). Progesterone enhances differentiation of primary human osteoblasts in long-term cultures: The influence of concentration and cyclicity of progesterone on proliferation and differentiation of human osteoblasts in vitro. Geburtshilfe und Frauenheilkunde, 68(7), 722–728.

Seifert-Klauss, V., & Prior, J. C. (2010). Progesterone and bone: Actions promoting bone health in women. Journal of Osteoporosis, 2010, 845180. https://doi.org/10.4061/2010/845180

Selby, P. L., Peacock, M., Barkworth, S. A., Brown, W. B., & Taylor, G. A. (1985). Early effects of ethinyloestradiol and norethisterone treatment in postmenopausal women on bone resorption and calcium regulating hormones. Clinical Science, 65, 265–271.

Shah, N. M., Lai, P. F. H., Imami, N., & Johnson, M. R. (2019). Progesterone-related immune modulation of pregnancy and labor. Frontiers in Endocrinology. Frontiers in endocrinology, 29(10),198.

Shin, H., Bang, S., Kim, J., Jun, J.-H., Song, H., & Lim, H.-J. (2017). The formation of multivesicular bodies in activated blastocysts is influenced by autophagy and FGF signaling in mice. Scientific Reports, 7, 41986.

Shoupe, D. (1993). Effects of desogestrel on carbohydrate metabolism. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 168, 1041–1047.

Smith, G. I., Yoshino, J., et al. (2014). Testosterone and progesterone, but not estradiol, stimulate muscle protein synthesis in postmenopausal women. The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism. The Journal of clinical endocrinology and metabolism, 99(1):256-65.

Snow, G. R., & Anderson, C. (1985). The effects of continuous progestogen treatment on cortical bone remodelling activity in beagles. Calcified Tissue International, 37, 282–286.

Sorenson, R. L., Brelje, T. C., & Roth, C. (1993). Effects of steroid and lactogenic hormones on islets of Langerhans: A new hypothesis for the role of pregnancy steroids in the adaptation of islets to pregnancy. Endocrinology, 133, 2227–2234.

Speroff, L., Rowan, J., Symons, J., Genant, H., & Wilborn, W. (1996). The comparative effect on bone density, endometrium, and lipids of continuous hormones as replacement therapy (CHART study): A randomized controlled trial. JAMA, 276, 1397–1403.

Sundström-Poromaa, I., Comasco, E., Sumner, R., & Luders, E. (2020). Progesterone—Friend or foe? Frontiers in Neuroendocrinology, 59, 100856.

Sutter-Dub, M. T., Dazey, B., Hamdan, E., & Vergnaud, M. T. (1981). Progesterone and insulin-resistance: Studies of progesterone action on glucose transport, lipogenesis and lipolysis in isolated fat cells of the female rat. The Journal of Endocrinology, 88(3), 455–462. https://doi.org/10.1677/JOE.0.0880455

Tremollieres, F. A., Strong, D. D., Baylink, D. J., & Mohan, S. (1992). Progesterone and promegestone stimulate human bone cell proliferation and insulin-like growth factor-2 production. Acta Endocrinologica, 126(4), 329–337.

Wada, T., Hori, S., Sugiyama, M., Fujisawa, E., Nakano, T., Tsuneki, H., Nagira, K., Saito, S., & Sasaoka, T. (2010). Progesterone inhibits glucose uptake by affecting diverse steps of insulin signaling in 3T3-L1 adipocytes. American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism, 298, E881–E888.

Wang, H., & Dey, S. K. (2006). Roadmap to embryo implantation. Nature Reviews Genetics. Nature reviews. Genetics, 7(3):185-99.

Wenzel, E. S., Pinna, G., Eisenlohr-Moul, T., Bernabe, B. P., Tallon, R. R., Nagelli, U., Davis, J., & Maki, P. M. (2021). Neuroactive steroids and depression in early pregnancy. Psychoneuroendocrinology, 134, 105424.

Werb, Z., Foley, P., & Munck, A. (1978). Interaction of glucocorticoids with macrophages: Identification of glucocorticoid receptors in monocytes and macrophages. The Journal of Experimental Medicine, 147, 1684–1694.

Wetendorf, M., & DeMayo, F. J. (2012). Progesterone receptor signaling in uterine biology. Molecular and Cellular Endocrinology, 357, 108–118.

Young, S. L., & Lessey, B. A. (2010). Progesterone function in human endometrium: Clinical perspectives. Seminars in Reproductive Medicine, 28, 5–16.

GEBELİKTE *Toxoplasma gondii* ENFEKSİYONUNDA PLASENTAL İNFLAMASYONUN BİYOKİMYASAL GÖSTERGELERİ

Prof. Dr. Sena ÇENESİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya AbD.
ORCID: 0000-0002-3544-503X

Dr. Öğr. Üyesi Utku DURAN
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Gıda ve Tarım Meslek Yüksekokulu, Laborant ve Veteriner Sağlık Prog.
ORCID: 0000-0002-0002-8893

Prof. Dr. Metin ÇENESİZ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Fizyoloji AbD.
ORCID: 0000-0003-2494-1959

Büşra ERDOĞAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Biyokimya AbD.
ORCID: 0000-0002-5245-478X

ÖZET
Gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonu, plasental fonksiyon bozukluğu, vertikal bulaş ve ciddi fetal komplikasyonlara yol açabilmesi nedeniyle önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir. Plasental inflamasyon, konjenital toksoplazmozun patogenezinde merkezi bir rol oynamakta; maternal–fetal arayüzün bütünlüğünü bozarak plasental homeostazın zarar görmesine neden olmaktadır. Ancak gebelerde klinik bulguların çoğunlukla hafif ya da nonspesifik olması, erken tanı ve risk değerlendirmesini güçleştirmektedir. Bu derleme, gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonu ile ilişkili plasental inflamasyonun biyokimyasal göstergelerine odaklanmaktadır. İnflamatuvar yanıt, immün aktivasyon, oksidatif stres ve plasental doku hasarı ile ilişkili başlıca biyokimyasal belirteçler; sitokinler, kemokinler, akut faz proteinleri ve oksidatif stres parametreleri güncel literatür ışığında ele alınmıştır. Ayrıca parazite bağlı immün yanıt ile plasentadaki biyokimyasal değişiklikler arasındaki etkileşimler, plasental hasarın altta yatan mekanizmalarının daha iyi anlaşılması amacıyla tartışılmıştır. Erken dönemde plasental tutulumun saptanması ve olumsuz gebelik sonuçlarının öngörülmesinde bu biyokimyasal göstergelerin tanısal ve prognostik değeri vurgulanmıştır. Sonuç olarak, plasental inflamasyonun biyokimyasal göstergelerinin serolojik ve moleküler yöntemlerle birlikte değerlendirilmesinin, gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonunun tanı ve klinik yönetiminde tamamlayıcı ve güçlü bir yaklaşım sunduğu kanaatine varılmıştır.
Anahtar Kelimeler: *Toxoplasma gondii*, Gebelik, Plasental inflamasyon, Biyokimyasal belirteçler.

PREGNANCY-RELATED *Toxoplasma gondii* INFECTION AND THE BIOCHEMICAL INDICATORS OF PLACENTAL INFLAMMATION

ABSTRACT
Toxoplasma gondii infection during pregnancy represents a significant public health concern due to its potential to cause placental dysfunction, vertical transmission, and severe fetal complications. Placental inflammation plays a central role in the pathogenesis of congenital toxoplasmosis by disrupting the maternal–fetal interface and impairing placental homeostasis.

However, clinical manifestations in pregnant women are often mild or nonspecific, making early diagnosis and risk assessment challenging. This review focuses on the biochemical indicators of placental inflammation associated with *Toxoplasma gondii* infection during pregnancy. Key biomarkers related to inflammatory response, immune activation, oxidative stress, and placental tissue injury, including cytokines, chemokines, acute phase proteins, and oxidative stress parameters, are evaluated based on current evidence. In addition, the interplay between parasite-induced immune responses and placental biochemical alterations is discussed to elucidate mechanisms underlying placental damage. The diagnostic and prognostic relevance of these biochemical markers, particularly in the early detection of placental involvement and prediction of adverse pregnancy outcomes, is highlighted. Overall, this review underscores the importance of biochemical indicators of placental inflammation as complementary tools to serological and molecular methods for improving the diagnosis and clinical management of *Toxoplasma gondii* infection during pregnancy.
Keywords: *Toxoplasma gondii*, Pregnancy, Placental inflammation, Biochemical markers.

GİRİŞ

Toxoplasma gondii, konak hücreleri içerisinde konağın yaşamı boyunca kalabilen ve dünya genelinde yaygın olarak bulunan, oldukça başarılı bir zorunlu hücre içi bir protozoon parazittir. Taksonomik olarak Apicomplexa filumuna ve Coccidia alt sınıfına ait olup, Toxoplasma cinsinin bilinen tek temsilcisidir. Parazitin adı, hilal şeklindeki morfolojisinden dolayı Yunanca "toxon" (yay) ve "plasma" (şekil) kelimelerinden türetilmiştir. Düşük konak özgüllüğü sayesinde insanlar dahil olmak üzere en az 350 sıcakkanlı konak türünü enfekte edebilmektedir (Black ve Boothroyd, 2000; Hill ve ark., 2005). Dünya nüfusunun yaklaşık %30–70'inin bu parazit ile enfekte olduğu tahmin edilmekle birlikte (Canon-Franco ve ark., 2014; Dubey, 1987; Zhao ve Ewald, 2020), *T. gondii* prevalansı dünyanın farklı bölgelerinde önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Toksoplazmoz, immünokompetan bireylerde genellikle benign seyirli olup çoğunlukla asemptomatiktir; ancak primer enfeksiyon sırasında nonspesifik grip benzeri semptomlar, lenfadenopati ve nadiren bazı komplikasyonlar görülebilmektedir. *T. gondii*'nin insan sağlığı açısından önemi ilk olarak 1940'lı yıllarda konjenital toksoplazmoz vakalarının bildirilmesiyle anlaşılmıştır. Bununla birlikte, son çalışmalar asemptomatik enfeksiyonların davranış ve diğer fizyolojik süreçler üzerinde de etkili olabileceğini göstermektedir (Halonen ve Weiss, 2013).

T. gondii üzerine yapılan araştırmalar iki temel nedenle büyük önem taşımaktadır. Birincisi, parazitin konjenital olarak enfekte fetüslerde ve immün sistemi baskılanmış bireylerde ciddi ve ölümcül sonuçlara yol açabilmesidir (Halonen ve Weiss, 2013; Jones ve ark., 2006; Montoya ve Remington, 2008; Pinon ve ark., 2001). Seronegatif gebelerde primer enfeksiyon çoğunlukla asemptomatik seyretmesine rağmen, kan dolaşımındaki taşizoitler plasentayı geçerek fetüsü enfekte edebilmekte; retinokoroidit, intrakraniyal kalsifikasyon, ensefalit, hidrosefali, mental retardasyon, nöbetler, miyokardit ve hatta fetal ölüm gibi ciddi komplikasyonlara neden olabilmektedir (Jones ve ark., 2003; Montoya ve Remington, 2008). Enfeksiyonun klinik belirtileri doğumdan uzun süre sonra da ortaya çıkabilmektedir. Gebelik sırasında enfeksiyonun edinildiği zaman, vertikal bulaş olasılığını belirleyen kritik bir faktördür. Gebelik ilerledikçe bulaş riski artmakta, ancak erken dönemde meydana gelen enfeksiyonlarda bulaş riski daha düşük olmasına rağmen klinik belirtilerin şiddeti daha fazla olmaktadır (Jones ve ark., 2003; Ortiz-Alegria ve ark., 2010). Bu nedenle maternal ve konjenital toksoplazmozun erken tanı ve yönetimi büyük önem taşımaktadır.

Enfeksiyon sırasında bradizoitler bağırsak epitelini invaze ederek hızlı çoğalan taşizoitlere dönüşmektedir. Taşizoitler konak hücrelerini enfekte ederek lizise neden olmakta ve retiküloendotelyal sistem, kas dokusu ile merkezi sinir sistemi başta olmak üzere birçok dokuya yayılmaktadır (Matta ve ark., 2021; Schluter ve Barragan, 2019; Zhao ve Ewald, 2020). Bu süreç, fokal nekroz ve retiküloendotelyal hücre infiltrasyonu şeklinde lokal doku hasarına yol açmakta ve buna inflamatuvar reaksiyonlar eşlik etmektedir. Taşizoitlerin indüklediği proinflamatuvar immün yanıt da doku hasarına yol açabilmektedir. Kronik enfeksiyon döneminde parazit bradizoit formuna dönüşerek doku kistleri içinde yaşamını sürdürmektedir ve bu kistler yaşam boyu kalıcı olabilmektedir (Kim ve Weiss, 2004).
Bu tür lezyonlar başlıca merkezi sinir sistemi, kaslar (kalp ve düz kas), karaciğer, lenfoid sistem, kemik iliği, retina ve plasentada görülmektedir (Sanchez ve Besteiro, 2021). Ayrıca, *T. gondii* enfeksiyonu sırasında konak hücre gen ekspresyonu, inflamasyon, apoptoz, metabolizma ve immün yanıt süreçlerini etkileyecek şekilde değiştirilmektedir (Chaussabel ve ark., 2003; Aviles ve ark., 2008). Bu nedenle, kronik *T. gondii* enfeksiyonunun yerleşebilmesi için immün yanıtı indüklemek ile bu yanıttan kaçınmak arasındaki dengenin sağlanması kritik öneme sahiptir.
Bu derlemenin amacı, gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonuna bağlı olarak gelişen plasental inflamasyonun biyokimyasal göstergelerini güncel literatür ışığında kapsamlı bir şekilde değerlendirmek ve bu belirteçlerin hastalığın patogenezi, erken tanı ve klinik prognozdaki rolünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda, *T. gondii* enfeksiyonunun plasental homeostaz üzerindeki etkileri, maternal–fetal arayüzde oluşturduğu inflamatuvar ve immünolojik değişiklikler ile bu süreçlerde rol oynayan sitokinler, kemokinler, akut faz proteinleri ve oksidatif stres parametreleri ele alınmıştır. Ayrıca, plasental inflamasyonla ilişkili biyokimyasal değişikliklerin konjenital enfeksiyon gelişimi ve gebelik sonuçları üzerindeki etkileri değerlendirilerek, bu belirteçlerin tanısal ve prognostik potansiyeli belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, plasental inflamasyonun biyokimyasal göstergelerinin serolojik ve moleküler yöntemlerle birlikte değerlendirilmesinin, gebelikte *T. gondii* enfeksiyonunun erken tanısı, risk değerlendirmesi ve klinik yönetimine önemli katkılar sağlayabileceği görülmektedir.

Toxoplasma gondii ENFEKSİYONUNUN GEBELİKTE PATOGENEZİ

Toxoplasma gondii, zorunlu hücre içi bir parazit olup konak hücrelerine aktif olarak invaze olabilen ve bu hücreler içerisinde çoğalarak enfeksiyonun sistemik yayılımına neden olabilen bir mikroorganizmadır. Parazit, konak hücreye giriş sırasında mikronem, roptri ve yoğun granül proteinlerini kullanarak hücre invazyonunu gerçekleştirir. Bu süreç, parazitin konak hücre içerisinde hayatta kalmasını ve çoğalmasını sağlayan parazitofor vakuol oluşumu ile sonuçlanır (Carruthers, 1999; Carruthers ve Boothroyd, 2007; Carruthers ve Sibley, 1997; Carruthers ve Tomley, 2008). Oluşan bu vakuol, konak hücre lizozomları ile birleşmeyerek parazitin immün sistemden korunmasını sağlar ve böylece hücre içinde çoğalmasına olanak tanır (Sinai ve Joiner, 1997; Lingelbach ve Joiner, 1998). Ayrıca *T. gondii*, konak hücre sinyal yollarını modüle ederek apoptoz mekanizmalarını inhibe edebilir ve bu durum enfeksiyonun devamlılığını kolaylaştırır (Carmen ve ark., 2006; Sinai ve ark., 2004).
Gebelik sırasında primer enfeksiyon geliştiğinde, dolaşıma katılan hızlı çoğalan takizoitler maternal dokulara yayılabilir ve plasentaya ulaşarak plasental bariyer geçebilir. Bu süreçte parazit, plasental hücreleri enfekte ederek inflamatuvar yanıtın aktive olmasına ve plasental dokuda yapısal ile fonksiyonel değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olur. *T. gondii* enfeksiyonu sırasında interferon-gama (IFN-γ), interlökin-12 (IL-12) ve diğer proinflamatuvar sitokinler, konak savunmasında önemli rol oynar ve enfeksiyonun kontrol edilmesinde kritik öneme sahiptir (Hunter, 2012; Green ve ark., 2013).

Bununla birlikte, parazit konak hücre bağışıklık yanıtını baskılayarak immün kaçış mekanizmaları geliştirebilir ve bu durum enfeksiyonun kronikleşmesine ve fetal enfeksiyon riskinin artmasına katkıda bulunabilir (Luder ve ark., 2003; Lima ve Lodoen, 2019).
Plasental enfeksiyonun gelişimi sırasında ortaya çıkan inflamatuvar yanıt, plasental homeostazın bozulmasına ve fetal gelişimin olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Parazitin neden olduğu inflamasyon sırasında guanilat bağlayıcı proteinler (GBP), interferon ile indüklenen immün yanıtın önemli bileşenleri olarak enfeksiyonun kontrolünde rol oynar (Lubeseder-Martellato ve ark., 2002; Ling ve ark., 2006). Ayrıca inflamasyon sürecinde inflamazom aktivasyonu ve sitokin üretimi artarak enfekte dokularda hücresel hasar ve fonksiyon bozukluğu meydana gelebilir (Silva ve ark., 2009). Bu inflamatuvar süreçler, plasental bariyerin bütünlüğünü bozarak parazitin fetüse geçişini kolaylaştırabilir ve konjenital toksoplazmoz gelişimine zemin hazırlayabilir (Paquet ve ark., 2013). Bu süreçte biyokimyasal değişimlerin takibi erken teşhisi kolaylaştırarak anne ve fetüs sağlığını korumada doğrudan ilişkilidir.

PLASENTAL İNFLAMASYONUN PATOFİZYOLOJİSİ

Enfeksiyon sırasında plasental inflamasyonun gelişimi, parazitin konak hücre ile etkileşimi sonucu aktive edilen kompleks immünolojik mekanizmalarla ilişkilidir. Parazitin yüzeyinde bulunan glikosilfosfatidilinozitol (GPI) yapılarının Toll-like reseptörler (TLR2 ve TLR4) tarafından tanınması, konak hücrelerde inflamatuvar sinyal yollarını aktive ederek proinflamatuvar sitokin üretimini başlatmaktadır (Debierre-Grockiego ve ark., 2007; Debierre-Grockiego ve ark., 2010). Bu süreçte interferon ile indüklenen GTPaz proteinleri ve guanilat bağlayıcı proteinler (GBP), konak savunmasında önemli rol oynayarak enfekte hücrelerde inflamatuvar yanıtın düzenlenmesine katkı sağlamaktadır (Degrandi ve ark., 2007). Ayrıca inflamatuvar sitokinlerin etkisiyle endotelyal hücrelerde GBP-1 ekspresyonunun artması, inflamatuvar süreçlerin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Lubeseder-Martellato ve ark., 2002).
Plasental dokuda inflamatuvar yanıt gelişirken makrofajlar, trofoblastlar ve diğer immün hücreler aktive olmakta; enfeksiyonun kontrolüne yönelik hücresel immün yanıt mekanizmaları devreye girmektedir. Bu süreçte T lenfositleri tarafından düzenlenen hücresel immün yanıt, *T. gondii* enfeksiyonuna karşı konak savunmasının temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır (Denkers, 1999). Bununla birlikte, parazit konak hücrede MHC sınıf II moleküllerinin ekspresyonunu azaltarak immün tanınmadan kaçabilmekte ve enfeksiyonun devamlılığına katkıda bulunmaktadır (Luder ve ark., 1998). Ayrıca parazit, indüklenebilir nitrik oksit sentaz (iNOS) ekspresyonunu baskılayarak konak hücrede antimikrobiyal savunma mekanizmalarının etkinliğini azaltmakta ve böylece kendi replikasyonunu kolaylaştırmaktadır (Luder ve ark., 2003).
Enfeksiyon sırasında aktive olan inflamatuvar yanıt, plasental dokuda hücresel hasar ve fonksiyon bozukluğuna yol açabilmektedir. *T. gondii* enfeksiyonu, konak hücrelerde NF-κB sinyal yolunun aktivasyonuna neden olarak antiapoptotik genlerin ekspresyonunu artırmakta ve inflamatuvar yanıtın devamlılığını sağlamaktadır (Molestina ve ark., 2003). Ayrıca interferon ile indüklenen hücre içi immün mekanizmalar ve otofaji süreçleri, enfekte hücrelerde inflamatuvar yanıtın düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Singh ve ark., 2010). Bu inflamatuvar süreçler, plasental bariyer fonksiyonunun bozulmasına, plasental doku bütünlüğünün zarar görmesine ve sonuç olarak parazitin maternal dolaşımdan fetüse geçişinin kolaylaşmasına katkıda bulunarak konjenital enfeksiyon gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır.

PLASENTAL İNFLAMASYONUN BİYOKİMYASAL GÖSTERGELERİ

Konak yanıtının hem inflamatuvar mediyatörlerini hem de hücre içi savunma ve hasar yollarını yansıtan ölçülebilir değişkenlerden oluşmaktadır. İmmün yanıtın hücresel bileşenleri arasındaki etkileşim, sitokinler ve kemokinler aracılığıyla sinyal molekülleri gibi yönlendirilmektedir (Abbas, 2007). *T. gondii* ile ilişkili inflamatuvar yanıtın şekillenmesinde IFN-γ ekseninin öne çıktığı görülmektedir. NK ve T hücrelerinde IFN-γ üretimi, IL-12 ve TNF-α tarafından indüklenmekte (Bancroft ve ark., 1991; Paludan, 2000); IFN-γ ise antijen sunumunu güçlendirmenin yanı sıra reaktif oksijen türleri (ROS) ve reaktif nitrojen ara ürünleri (RNI) üretimini artırarak enfeksiyon kontrolüne katkı sağlamaktadır (Schroder ve ark., 2004).

Bununla birlikte IFN-γ aktivitesi çift taraflı bir etki gösterebilmektedir. Aşırı IFN-γ aktivitesi doku hasarı, nekroz ve inflamasyona yol açarak hastalık patolojisini ağırlaştırabilecek bir potansiyele sahiptir (Koo ve Gan, 2006; Belkaid ve Rouse, 2005). Hücre düzeyinde ise *T. gondii* enfeksiyonunun NF-κB aktivasyonu ile antiapoptotik gen ekspresyonunu artırması ve fosforile IκB'nin parazitofor vakuol membranına lokalizasyonu, inflamasyonun sürekliliği ve doku yanıtının biyokimyasal yansımaları açısından önem taşımaktadır (Molestina ve ark., 2003). Ayrıca galektinlerin akut ve kronik inflamasyonun gelişiminde rol aldığı, inflamatuvar sinyal olaylarını modüle edebildiği ve *T. gondii* enfeksiyonunda konak-parazit etkileşim arayüzünde düzenleyici bir işlev üstlenebildiği bildirilmektedir (Liu ve Rabinovich, 2010; Bernardes ve ark., 2006). Özetle, sitokinler ve kemokinler, akut faz proteinleri ile oksidatif stres biyobelirteçleri; plasental inflamasyonun şiddetini, immün aktivasyonun yönünü ve doku hasarı-antioksidan yanıt dengesini birlikte yansıtarak hem erken değerlendirme hem de risk sınıflaması için kritik bilgiler sağlamaktadır.

Kemokinler ve Sitokinler

Kemokinler ve sitokinler, konak savunmasında hücresel bileşenler arasındaki etkileşimi yönlendiren ve immün yanıtları sinyal molekülleri olarak düzenleyen temel mediyatörlerdir (Abbas, 2007). Enfeksiyonlarda özellikle IFN-γ yanıtı öne çıkmaktadır. NK ve T hücrelerinde IFN-γ üretimi, IL-12 ve tümör nekroz faktör-α (TNF-α) tarafından indüklenmekte olup bu sitokinler konvansiyonel dendritik hücreler (cDC'ler) ve makrofajlar (Mφ) tarafından salgılanmaktadır (Bancroft ve ark., 1991; Paludan, 2000). IFN-γ, hücresel aracılı immünitenin merkezi efektör molekülü olarak antijen sunumunu güçlendirmekte, T hücreleri ile etkileşim yoluyla antijen tanınmasını artırmakta ve reaktif oksijen türleri (ROS) ile reaktif nitrojen ara ürünleri (RNI) üretimini yükselterek antimikrobiyal fonksiyonları koordine etmektedir (Schroder ve ark., 2004).

TNF-α

TNF-α, gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonu sırasında inflamatuvar yanıtın başlatılması ve sürdürülmesinde kritik bir mediyatör olarak önem taşımaktadır. NK ve T hücrelerinde IFN-γ üretimi, IL-12 ve TNF-α tarafından indüklenmekte olup bu sitokinler konvansiyonel dendritik hücreler (cDC'ler) ve makrofajlar (Mφ) tarafından salgılanmaktadır (Paludan, 2000). Bu eksen üzerinden şekillenen IFN-γ yanıtı, hücresel aracılı immünitenin merkezi efektörü olarak antijen sunumunu güçlendirmekte, T hücre etkileşimiyle antijen tanınmasını artırmakta ve reaktif oksijen türleri (ROS) ile reaktif nitrojen ara ürünleri (RNI) üretimini yükselterek antimikrobiyal fonksiyonları koordine etmektedir (Schroder ve ark., 2004). Dolayısıyla TNF-α, plasental inflamasyonun immünolojik dinamiklerini ve enfeksiyon kontrolüne katkı veren IFN-γ aracılı yanıtı tetikleyen üst düzey bir anahtar sinyal molekülü olması nedeniyle, bu hastalıkta biyokimyasal göstergeler çerçevesinde özellikle anlamlıdır.

IL-1β

plasental inflamasyon sırasında IL-1β, proinflamatuvar yanıtın biyokimyasal bir göstergesi olarak önem taşımaktadır. Konak savunmasında hücresel bileşenler arasındaki etkileşim, immün yanıtları sinyal molekülleri aracılığıyla düzenleyen sitokinler ve kemokinler tarafından yönlendirilmektedir (Abbas, 2007). *T. gondii* gibi protozoon enfeksiyonlarında konak direnci ve patogenezde Toll/interlökin-1 reseptör sinyal yolunun rolü özellikle vurgulanmaktadır (Gazzinelli ve ark., 2004). Ayrıca, *T. gondii*'ye karşı gelişen doğuştan bağışıklık yanıtında inflamazom sensörlerinin (NLRP1 ve NLRP3) çift yönlü bir role sahip olabildiğinin bildirilmesi, IL-1β ekseninin enfeksiyon kontrolü ile doku hasarı arasındaki dengeyi yansıtabileceğini düşündürmektedir (Gorfu ve ark., 2014). Bu nedenle IL-1β, gebelikte *T. gondii* ile ilişkili plasental inflamasyonun şiddetini ve patogenez dinamiklerini yansıtabilecek kritik bir biyobelirteç adayıdır.

IL-6

IL-6, plasental inflamasyon bağlamında proinflamatuvar sitokin yanıtının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Doğuştan bağışıklıkta hücresel bileşenler arasındaki etkileşim, sitokinler ve kemokinler tarafından yönlendirilmekte ve bu moleküller immün yanıtları sinyal aracıları olarak düzenleyebilmektedir (Abbas, 2007). Bu nedenle, *T. gondii* enfeksiyonuna biyokimyasal yanıtın önemli bir biyomarkırı olan IFN-γ yanıtı; NK ve T hücrelerinde IL-12 ve TNF-α ile indüklenmekte olup bu sitokinler konvansiyonel dendritik hücreler (cDC'ler) ve makrofajlar (Mφ) tarafından salgılanmaktadır Paludan, 2000). IFN-γ'nin antijen sunumunu güçlendirmesi, antijen tanınmasını artırması ve reaktif oksijen türleri (ROS) ile reaktif nitrojen ara ürünleri (RNI) üretimini yükseltmesi, plasental dokuda ortaya çıkan inflamatuvar biyokimyasal değişikliklerin biyolojik zeminini açıklamaktadır (Schroder ve ark., 2004). Dolayısıyla IL-6 gibi proinflamatuvar sitokinlerin izlenmesi, enfeksiyon kontrolü ile inflamasyona bağlı doku etkileri arasındaki dengeyi yansıtabileceği için *T. gondii* enfeksiyonlarında önem taşımaktadır.

IFN-γ

IFN-γ, *Toxoplasma gondii* enfeksiyonuna karşı gelişen hücresel immünitenin merkezi efektörü olarak öne çıkmaktadır. Aktive CD4+ TH1 hücrelerinin yanı sıra NK hücreleri ve CD8+ sitotoksik T hücreleri IFN-γ'nın ana kaynaklarını oluşturmakta olup, NK ve T hücrelerinde IFN-γ üretimi IL-12 ve tümör nekroz faktör-α (TNF-α) tarafından indüklenmektedir (Boehm ve ark., 1997). IFN-γ, antijen sunumunu güçlendirerek ve T hücreleriyle etkileşim yoluyla antijen tanınmasını artırarak, ayrıca reaktif oksijen türleri (ROS) ve reaktif nitrojen ara ürünleri (RNI) üretimini yükselterek çok sayıda antimikrobiyal fonksiyonu koordine etmektedir (Schroder ve ark., 2004). Bu sebeple, Toxoplasma ve Chlamydia enfeksiyonlarına karşı korunmada IFN-γ'nın rolünün oldukça belirgin olduğu vurgulanmakla birlikte; IFN-γ aktivitesinin doku hasarı, nekroz ve inflamasyona yol açabilme potansiyeli nedeniyle sıkı şekilde düzenlendiği ve enfeksiyon kontrolü ile hastalık patolojisi arasında hassas bir denge gerektirdiği belirtilmektedir (Lima ve Lodoen, 2019; Koo ve Gan, 2006). Bu nedenle IFN-γ, gebelikte *T. gondii* ile ilişkili plasental inflamasyonun şiddetini ve konak savunmasının yönünü yansıtan kilit bir biyobelirteç ekseni oluşturmaktadır.

MCP-1 & IL-8

Kemokinler, doğuştan ve adaptif immünitenin hücresel bileşenleri arasındaki etkileşimi yönlendiren ve immün yanıtları sinyal molekülleri olarak düzenleyen temel mediyatörlerdir (Abbas, 2007). Bu çerçevede, *T. gondii* gibi hücre içi patojenlere karşı gelişen yanıtın şekillenmesinde sitokin–kemokin ağları kritik rol oynamakta olup, IFN-γ aracılı hücresel immünite yanıtı antijen sunumunu güçlendirme ve reaktif oksijen/nitrojen ara ürünleri (ROS/RNI) üzerinden antimikrobiyal fonksiyonları koordine etme kapasitesine sahiptir (Schroder ve ark., 2004). Bu nedenle MCP-1 (CCL2), monosit/makrofaj göçünü ve inflamatuvar hücre birikimini yöneten başlıca kemokinlerden biri olarak, gebelikte *T. gondii* ile ilişkili plasental inflamasyonun şiddetini ve hücresel kompozisyonunu yansıtan önemli bir biyobelirteçtir.

Aynı şekilde IL-8 (CXCL8), özellikle nötrofil kemotaksisini ve lokal inflamatuvar hücre birikimini yönlendiren önemli bir kemokin olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle IL-8, gebelikte *T. gondii* ile ilişkili plasental inflamasyonun şiddetini ve doku düzeyindeki inflamatuvar dinamikleri yansıtması açısından değerli bir biyobelirteçtir.

Akut Faz Proteinleri

İnflamatuvar süreçler, kan plazmasında bulunan akut faz proteinlerinin konsantrasyonlarında artış veya azalış (pozitif ya da negatif akut faz proteinleri) ile karakterize edilmektedir. Bu durum, akut faz reaksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Ananian ve ark., 2005). İnflamasyon, enfeksiyon ve doku hasarına yanıt olarak C-reaktif protein (CRP) düzeylerinde yükselme meydana gelmektedir. Bir inflamasyon belirteci olarak sıklıkla akut faz proteini şeklinde değerlendirilen CRP'nin, aynı zamanda inflamatuvar süreçlerin düzenlenmesinde de görev aldığı bilinmektedir. CRP'nin hepatik üretimi, başlıca interlökin-6 (IL-6) tarafından indüklenmekte olup, bu mekanizma inflamatuvar uyaranlara karşı akut faz yanıtının temelini oluşturmaktadır (Du-Clos, 2000). Prokalsitonin (PCT), özellikle bakteriyel enfeksiyonların ayırıcı tanısında CRP'ye kıyasla daha yüksek duyarlılık gösteren bir biyobelirteç olarak kabul edilmektedir (Simon ve ark., 2004). Viral enfeksiyonlarda ise serum amiloid A (SAA) düzeylerinin, CRP'ye oranla daha belirgin bir artış gösterdiği rapor edilmiştir (Perez, 2019). IL-6, enfeksiyon ve doku hasarına yanıt olarak hızlı ve geçici bir şekilde salgılanan bir sitokin olup, inflamasyonun erken evrelerinde lokal dokuda üretildikten sonra CRP, SAA, fibrinojen, haptoglobin ve α1-antikimotripsin gibi çok sayıda akut faz proteininin sentezini tetiklemektedir (Hirano ve ark., 2010). Bu nedenle, *Toxoplasma gondii* gibi protozoan parazitlerin neden olduğu enfeksiyonlarda da benzer akut faz yanıt mekanizmaları aktive olmakta ve T hücre yanıtlarının baskılanması hastalığın patogenezinde önemli bir rol oynamaktadır (Anderson ve ark., 2005).

T. gondii enfeksiyonu sırasında akut faz proteinlerinin düzeylerindeki değişimleri inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Latent toksoplazmozlu bireylerde gerçekleştirilen epidemiyolojik araştırmalarda, *T. gondii* pozitif hastalarda serum CRP düzeylerinde anlamlı bir artış olduğu bildirilmiştir (Suvisaari ve ark., 2017; Egorov ve ark., 2021). Ancak aynı çalışmalardan birinde, SAA düzeylerinde benzer bir farklılık gözlenmemiştir (Suvisaari ve ark., 2017). Deneysel bir çalışmada, *T. gondii* ile enfekte edilen farelerde enfeksiyonun 2., 4. ve 6. günlerinde SAA düzeylerinde kademeli ve istatistiksel olarak anlamlı bir artış saptanırken, CRP düzeylerinde özellikle enfeksiyonun 4. gününde belirgin bir yükselme tespit edilmiştir (Atmaca ve ark., 2021). Gebe ratlarda yapılan başka bir araştırmada, *T. gondii* enfeksiyonunun serum CRP düzeylerini doza bağlı bir şekilde anlamlı olarak artırdığı rapor edilmiştir (Nurinasari ve ark., 2023).

Prokalsitonin açısından değerlendirilen başka bir çalışmada, karaciğer nakli sonrası dissemine toksoplazmoz gelişen bir olgu sunumunda, hastanın serum PCT düzeyinin 2.21 ng/mL gibi yüksek bir değere ulaştığı bildirilmiştir (Miltgen ve ark., 2016).
Mevcut literatür bulguları, *T. gondii* enfeksiyonunda akut faz proteinlerinin inflamatuvar yanıtın değerlendirilmesinde potansiyel biyobelirteçler olabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle CRP ve SAA düzeylerinin enfeksiyonun evresine, konak immün durumuna ve deneysel modellere göre farklılık göstermesi, bu belirteçlerin tanısal değerinin daha kapsamlı çalışmalarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. PCT'nin ise özellikle dissemine ve ağır seyreden toksoplazmoz vakalarında yükselebileceği anlaşılmakla birlikte, bu konuda daha fazla veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak, akut faz proteinleri *T. gondii* enfeksiyonunun tanı ve takibinde yardımcı parametreler olarak kullanılabilme potansiyeli taşımakla birlikte, tek başlarına tanı koydurucu olmadıkları ve serolojik/moleküler yöntemlerle birlikte değerlendirilmeleri gerektiği unutulmamalıdır.

Oksidatif Stres Belirteçleri

Oksidatif stres, pro-oksidan ve antioksidan faktörler arasındaki dengesizlik sonucu ortaya çıkmakta ve reaktif nitrojen türleri (RNS) ile yüksek oranda reaktif oksijen türleri (ROS) tarafından indüklenmektedir. Lipidler, proteinler ve nükleik asitler gibi tüm hücresel moleküller oksidatif hasara karşı hassastır (Dincel ve Atmaca, 2016). *Toxoplasma gondii* enfeksiyonunun patogenezi, yüksek düzeyde serbest radikal üretimine ve endojen antioksidan kapasitenin azalmasına neden olan oksidatif stres ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum, lipidlerde, proteinlerde ve DNA'da hasara yol açmaktadır (Paraboni ve ark., 2022). Malondialdehit (MDA), lipit peroksidasyonun sonucunda açığa çıkan bir yan ürün olup oksidatif stresin biyobelirteçlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yapılan bir çalışmada kronik toksoplazmozlu hastalarda MDA'nın arttığı bildirilmiştir (Karaman ve ark., 2008). Reaktif karbonil türleri ise oksidatif stresin neden olduğu homeostaz değişikliği ile ilişkili protein peroksidasyonu ile bağlantılıdır (Paraboni ve ark., 2022). Oksidatif strese karşı antioksidan savunma sistemlerinden biri olan glutatyon (GSH) konsantrasyonunda toksoplazmozlu hastalarda azalma gözlenmiş olup, bu durum doku hasarının bir mekanizması olarak oksidan-antioksidan dengesindeki değişikliklere işaret etmektedir (Khaleel ve ark., 2020). C ve E vitaminleri, serbest radikallerin nötralize edilmesinde ve oksidatif homeostazın sürdürülmesinde önemli rol oynayan başlıca enzimatik olmayan eksojen antioksidanlar olarak kabul edilmektedir (Paraboni ve ark., 2022).
T. gondii enfeksiyonu sırasında oksidatif stres parametrelerindeki değişimleri inceleyen bir çok çalışma bulunmaktadır. Paraboni ve arkadaşlarının (2022) yaptığı bir çalışmada, *T. gondii* seropozitif hastalarda MDA, TBARS, karbonil ve mikronükleus düzeylerinin sağlıklı kontrollere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada, oküler toksoplazmozlu hastalarda ise MDA ve TBARS düzeylerinin oküler tutulumu olmayan hastalara göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Antioksidan faktörler açısından değerlendirildiğinde, oküler toksoplazmozu olmayan hastalarda GSH ve vitamin E düzeyleri anlamlı derecede düşük bulunurken, vitamin C düzeyleri hem oküler toksoplazmozlu hem de oküler tutulumu olmayan hastalarda kontrol grubuna kıyasla daha düşük tespit edilmiştir (Paraboni ve ark., 2022). Deneysel bir çalışmada, *T. gondii* ile enfekte edilen farelerin beyin dokularında glutatyon redüktaz (GR) ve 8-hidroksi-2'-deoksiguanozin (8-OHdG) ekspresyon düzeylerinde anlamlı artış gözlenirken, Cu/Zn süperoksit dismutaz (SOD1) aktivitesinde anlamlı azalma saptanmıştır. Yoğun 8-OHdG boyanması, oksidatif strese maruz kalan nöronların ve glial hücrelerin hem çekirdeğinde hem de sitoplazmasında gözlenmiştir (Dincel ve Atmaca, 2016).

Karaman ve arkadaşları (2008), *T. gondii* seropozitif hastaların serumunda MDA düzeylerinin yüksek olduğunu ve kronik toksoplazmoz dokularında hücreleri serbest radikal hasarından koruyan antioksidan savunma sistemi aktivitesinde anlamlı bir azalma olduğunu bildirmiştir.
Yapılan çalışmalar, *T. gondii* enfeksiyonunda oksidatif stres parametrelerinin inflamatuvar yanıtın ve doku hasarının değerlendirilmesinde potansiyel biyobelirteçler olabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle MDA, TBARS, karbonil ve 8-OHdG gibi oksidatif hasar belirteçlerinin enfeksiyonlu bireylerde artış göstermesi, parazitin konak hücrelerde oluşturduğu oksidatif hasarın boyutunu yansıtmaktadır. Antioksidan parametrelerdeki (GSH, vitamin C, vitamin E, SOD) azalma ise konak savunma mekanizmalarının yetersizliğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, oksidatif stres parametreleri *T. gondii* enfeksiyonunun patogenezinin anlaşılmasında, hastalığın şiddetinin değerlendirilmesinde ve potansiyel tedavi hedeflerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Ancak bu belirteçlerin tanısal ve prognostik değerinin daha kapsamlı çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Gebelikte *Toxoplasma gondii* enfeksiyonu, maternal–fetal arayüzde tetiklediği inflamatuar yanıt ve oksidatif stres aracılığıyla plasental hasara, vertikal bulaşa ve ciddi fetal komplikasyonlara yol açabilen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu derlemede enfeksiyonun patogenezindeki temel mekanizmalar ve bunların biyokimyasal yansımaları ele alınmış; IFN-γ, TNF-α, IL-1β, IL-6 gibi sitokinler ile MCP-1 ve IL-8 gibi kemokinlerin plasental inflamasyonun şiddeti ve seyri hakkında önemli ipuçları sunduğu görülmüştür. Bunun yanında CRP, SAA ve PCT gibi akut faz proteinleri ile MDA, TBARS, karbonil, 8-OHdG, GSH, vitamin C, vitamin E ve SOD gibi oksidatif stres/antioksidan parametrelerin enfeksiyonun tanı ve takibinde tamamlayıcı biyogöstergeler olabileceği anlaşılmaktadır.
Yapılan çalışmalar bu parametrelerin çoğunda anlamlı değişimler olduğunu ortaya koysa da, özellikle gebelikte plasental inflamasyon özelinde yapılmış araştırmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu belirteçlerin tanısal duyarlılık ve özgüllükleri ile enfeksiyon evresi, konak immün durumu ve parazit suşu gibi değişkenlerden nasıl etkilendiğinin netleştirilmesi için daha kapsamlı klinik ve deneysel çalışmalara ihtiyaç vardır. Sonuç olarak, serolojik ve moleküler yöntemlerin yanı sıra biyokimyasal göstergelerin birlikte değerlendirilmesi, gebelikte *T. gondii* enfeksiyonunun erken tanısı, risk sınıflandırması ve klinik yönetiminde daha bütüncül ve etkili bir yaklaşım sunacaktır.

Kaynaklar

Abbas, A. K., Lichtman, A. H., & von Saunders, S. P. (2007). Cellular and molecular immunology.

Ananian, P., Hardwigsen, J., Bernard, D., & Le Treut, Y. P. (2005). Serum acute-phase protein level as indicator for liver failure after liver resection. Hepatogastroenterology, 52 (63), 857–861.

Anderson, C. F., Mendez, S., & Sacks, D. L. (2005). Nonhealing infection despite Th1 polarization produced by a strain of Leishmania major in C57BL/6 mice. The Journal of Immunology, 174 (5), 2934–2941.

Atmaca, N., Gümüşsoy, K. S., & Yılmaz, A. (2021). Acute phase protein levels in experimental toxoplasmosis. Kafkas Universitesi Veteriner Fakultesi Dergisi, 27 (3), 397–402.

Aviles, H., Stiles, J., O'Donnell, P., Orshal, J., Leid, J., Sonnenfeld, G., & Monroy, F. (2008). Kinetics of systemic cytokine and brain chemokine gene expression in murine toxoplasma infection. Journal of Parasitology, 94 (6), 1282–1288.

Bancroft, G. J., Schreiber, R. D., & Unanue, E. R. (1991). Natural immunity: A T-cell-independent pathway of macrophage activation, defined in the scid mouse. Immunological Reviews, 124, 5–24.

Belkaid, Y., & Rouse, B. T. (2005). Natural regulatory T cells in infectious disease. Nature Immunology, 6 (4), 353–360.

Black, M. W., & Boothroyd, J. C. (2000). Lytic cycle of *Toxoplasma gondii*. Microbiology and Molecular Biology Reviews, 64 (3), 607–623.

Boehm, U., Klamp, T., Groot, M., & Howard, J. C. (1997). Cellular responses to interferon-gamma. Annual Review of Immunology, 15, 749–795.

Canon-Franco, W. A., Lopez-Orozco, N., Gomez-Marin, J. E., & Dubey, J. P. (2014). An overview of seventy years of research (1944-2014) on toxoplasmosis in Colombia, South America. Parasites & Vectors, 7, Article 427.

Carruthers, V. B. (1999). Armed and dangerous: *Toxoplasma gondii* uses an arsenal of secretory proteins to infect host cells. Parasitology International, 48 (1), 1–10.

Carruthers, V. B., & Boothroyd, J. C. (2007). Pulling together: An integrated model of Toxoplasma cell invasion. Current Opinion in Microbiology, 10 (1), 82–89.

Carruthers, V. B., & Sibley, L. D. (1997). Sequential protein secretion from three distinct organelles of *Toxoplasma gondii* accompanies invasion of human fibroblasts. European Journal of Cell Biology, 73 (2), 114–123.

Carruthers, V. B., & Tomley, F. M. (2008). Microneme proteins in apicomplexans. Subcellular Biochemistry, 47, 33–45.

Chaussabel, D., Semnani, R. T., McDowell, M. A., Sacks, D., Sher, A., & Nutman, T. B. (2003). Unique gene expression profiles of human macrophages and dendritic cells to phylogenetically distinct parasites. Blood, 102 (2), 672–681.

Debierre-Grockiego, F., Campos, M. A., Azzouz, N., Schmidt, J., Bieker, U., Resende, M. G., Mansur, D. S., Weingart, R., Schmidt, R. R., Golenbock, D. T., Gazzinelli, R. T., & Schwarz, R. T. (2007). Activation of TLR2 and TLR4 by glycosylphosphatidylinositols derived from *Toxoplasma gondii*. The Journal of Immunology, 179 (2), 1129–1137.

Debierre-Grockiego, F., Niehus, S., Coddeville, B., Elass, E., Poirier, F., Weingart, R., Schmidt, R. R., Mazurier, J., Guerardel, Y., & Schwarz, R. T. (2010). Binding of *Toxoplasma gondii* glycosylphosphatidylinositols to galectin-3 is required for their recognition by macrophages. Journal of Biological Chemistry, 285 (43), 32744–32750.

Degrandi, D., Konermann, C., Beuter-Gunia, C., Kresse, A., Wurthner, J., Kurig, S., Beer, S., & Pfeffer, K. (2007). Extensive characterization of IFN-induced GTPases mGBP1 to mGBP10 involved in host defense. The Journal of Immunology, 179 (11), 7729–7740.

Denkers, E. Y. (1999). T lymphocyte-dependent effector mechanisms of immunity to *Toxoplasma gondii*. Microbes and Infection, 1 (9), 699–708.

Dincel, G. C., & Atmaca, H. T. (2016). Role of oxidative stress in the pathophysiology of *Toxoplasma gondii* infection. International Journal of Immunopathology and Pharmacology, 29 (2), 226–240.

Du Clos, T. W. (2000). Function of C-reactive protein. Annals of Medicine, 32 (4), 274–278.

Dubey, J. P. (1987). Toxoplasmosis. Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice, 17 (6), 1389–1404.

Egorov, A. I., Converse, R. R., Griffin, S. M., Styles, J. N., Sams, E., Hudgens, E., & Wade, T. J. (2021). Latent *Toxoplasma gondii* infections are associated with elevated biomarkers of inflammation and vascular injury. BMC Infectious Diseases, 21 (1), Article 188.

Green, A. M., Difazio, R., & Flynn, J. L. (2013). IFN-γ from CD4 T cells is essential for host survival and enhances CD8 T cell function during Mycobacterium tuberculosis infection. The Journal of Immunology, 190 (1), 270–277.

Halonen, S. K., & Weiss, L. M. (2013). Toxoplasmosis. Handbook of Clinical Neurology, 114, 125–145.

Hill, D. E., Chirukandoth, S., & Dubey, J. P. (2005). Biology and epidemiology of *Toxoplasma gondii* in man and animals. Animal Health Research Reviews, 6 (1), 41–61.

Hirano, T., Akira, S., Taga, T., & Kishimoto, T. (2010). Biological and clinical aspects of interleukin 6. Immunology Today, 11 (9), 443–449.

Hunter, C. A., & Sibley, L. D. (2012). Modulation of innate immunity by *Toxoplasma gondii* virulence effectors. Nature Reviews Microbiology, 10 (11), 766–778.

Jones, J., Lopez, A., & Wilson, M. (2003). Congenital toxoplasmosis. American Family Physician, 67 (10), 2131–2138.

Jones, L. A., Alexander, J., & Roberts, C. W. (2006). Ocular toxoplasmosis: In the storm of the eye. Parasite Immunology, 28 (12), 635–642.

Karaman, U., Celik, T., Kiran, T. R., Colak, C., & Daldal, N. U. (2008). Malondialdehyde, glutathione, and nitric oxide levels in *Toxoplasma gondii* seropositive patients. The Korean Journal of Parasitology, 46 (4), 293–295.

Khaleel, F. M., Hameed, A. S., & Dawood, A. S. (2020). Evaluation of antioxidant (GSH, Vitamin A, E, C) and MDA in Iraqi women with toxoplasmosis. Indian Journal of Forensic Medicine and Toxicology, 14 (1), 1446–1449.

Koo, G. C., & Gan, Y. H. (2006). The innate interferon gamma response of BALB/c and C57BL/6 mice to *in vitro* Burkholderia pseudomallei infection. BMC Immunology, 7, Article 19.

Lima, T. S., & Lodoen, M. B. (2019). Mechanisms of human innate immune evasion by *Toxoplasma gondii*. Frontiers in Cellular and Infection Microbiology, 9, Article 103.

Ling, Y. M., Shaw, M. H., Ayala, C., Coppens, I., Taylor, G. A., Ferguson, D. J., & Yap, G. S. (2006). Vacuolar and plasma membrane stripping and autophagic elimination of *Toxoplasma gondii* in primed effector macrophages. The Journal of Experimental Medicine, 203 (9), 2063–2071.

Lingelbach, K., & Joiner, K. A. (1998). The parasitophorous vacuole membrane surrounding Plasmodium and Toxoplasma: An unusual compartment in infected cells. Journal of Cell Science, 111 (11), 1467–1475.

Liu, F. T., & Rabinovich, G. A. (2010). Galectins: Regulators of acute and chronic inflammation. Annals of the New York Academy of Sciences, 1183 (1), 158–182.

Lubeseder-Martellato, C., Guenzi, E., Jörg, A., Töpolt, K., Naschberger, E., Kremmer, E., Zietz, C., Tschachler, E., Hutzler, P., Schwemmle, M., Matzen, K., Grimm, T., Ensoli, B., & Stürzl, M. (2002). Guanylate-binding protein-1 expression is selectively induced by inflammatory cytokines and is an activation marker of endothelial cells during inflammatory diseases. The American Journal of Pathology, 161 (5), 1749–1759.

Luder, C. G., Algner, M., Lang, C., Bleicher, N., & Gross, U. (2003). Reduced expression of the inducible nitric oxide synthase after infection with *Toxoplasma gondii* facilitates parasite replication in activated murine macrophages. International Journal for Parasitology, 33 (8), 833–844.

Luder, C. G., Lang, T., Beuerle, B., & Gross, U. (1998). Down-regulation of MHC class II molecules and inability to up-regulate class I molecules in murine macrophages after infection with *Toxoplasma gondii*. Clinical and Experimental Immunology, 112 (2), 308–316.

Molestina, R. E., Payne, T. M., Coppens, I., & Sinai, A. P. (2003). Activation of NF-κB by *Toxoplasma gondii* correlates with increased expression of antiapoptotic genes and localization of phosphorylated IκB to the parasitophorous vacuole membrane. Journal of Cell Science, 116 (21), 4359–4371.

Montoya, J. G., & Remington, J. S. (2008). Management of *Toxoplasma gondii* infection during pregnancy. Clinical Infectious Diseases, 47 (4), 554–566.

Nurinasari, D., Sajidan, Purwanto, B., Indarto, D., & Subekti, D. T. (2023). Effects of *Toxoplasma gondii* infection on malondialdehyde and C-reactive protein levels in pregnant rats. In Proceedings of the International Conference on Health and Well-Being (pp. 89–95). CRC Press.

Ortiz-Alegria, L. B., Caballero-Ortega, H., Cañedo-Solares, I., Rico-Torres, C. P., Sahagun-Ruiz, A., Medina-Escutia, M. E., & Correa, D. (2010). Congenital toxoplasmosis: Candidate host immune genes relevant for vertical transmission and pathogenesis. Genes & Immunity, 11 (5), 363–373.

Paquet, C., Yudin, M. H., & Society of Obstetricians and Gynaecologists of Canada. (2013). Toxoplasmosis in pregnancy: Prevention, screening, and treatment. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 35 (1), 78–81.

Paludan, S. R. (2000). Synergistic action of pro-inflammatory agents: Cellular and molecular aspects. Journal of Leukocyte Biology, 67 (1), 18–25.

Paraboni, M. L. R., Manfredini, V., Schreiner, G. E., Gonçalves, I. L., Silveira, C., Commodaro, A. G., & Belfort, R., Jr. (2022). Comparative study of oxidative stress and antioxidative markers in patients infected with *Toxoplasma gondii*. Parasitology International, 91, Article 102645.

Perez, L. (2019). Acute phase protein response to viral infection and vaccination. Archives of Biochemistry and Biophysics, 671, 196–202.

Pinon, J. M., Dumon, H., Chemla, C., Franck, J., Petersen, E., Lebech, M., Zufferey, J., Bessieres, M. H., Marty, P., Holliman, R., Johnson, J., Luyasu, V., Lecolier, B., Guy, E., Joynson, D. H., Decoster, A., Enders, G., Pelloux, H., & Candolfi, E. (2001). Strategy for diagnosis of congenital toxoplasmosis: Evaluation of methods comparing mothers and newborns and standard methods for postnatal detection of immunoglobulin G, M, and A antibodies. Journal of Clinical Microbiology, 39 (6), 2267–2271.

Sanchez, S. G., & Besteiro, S. (2021). The pathogenicity and virulence of *Toxoplasma gondii*. Virulence, 12 (1), 3095–3114.

Schroder, K., Hertzog, P. J., Ravasi, T., & Hume, D. A. (2004). Interferon-γ: An overview of signals, mechanisms and functions. Journal of Leukocyte Biology, 75 (2), 163–189.

Silva, N. M., Vieira, J. C., Carneiro, C. M., & Tafuri, W. L. (2009). *Toxoplasma gondii*: The role of IFN-γ, TNFRp55 and iNOS in inflammatory changes during infection. Experimental Parasitology, 123 (1), 65–72.

Simon, L., Gauvin, F., Amre, D. K., Saint-Louis, P., & Lacroix, J. (2004). Serum procalcitonin and C-reactive protein levels as markers of bacterial infection: A systematic review and meta-analysis. Clinical Infectious Diseases, 39 (2), 206–217.

Sinai, A. P., & Joiner, K. A. (1997). Safe haven: The cell biology of nonfusogenic pathogen vacuoles. Annual Review of Microbiology, 51, 415–462.

Sinai, A. P., Payne, T. M., Carmen, J. C., Hardi, L., Watson, S. J., & Molestina, R. E. (2004). Mechanisms underlying the manipulation of host apoptotic pathways by *Toxoplasma gondii*. International Journal for Parasitology, 34 (3), 381–391.

Singh, S. B., Ornatowski, W., Vergne, I., Naylor, J., Delgado, M., Roberts, E., Ponpuak, M., Master, S., Pilli, M., White, E., Komatsu, M., & Deretic, V. (2010). Human IRGM regulates autophagy and cell-autonomous immunity functions through mitochondria. Nature Cell Biology, 12 (12), 1154–1165.

Suvisaari, J., Torniainen-Holm, M., Lindgren, M., Härkänen, T., & Yolken, R. H. (2017). *Toxoplasma gondii* infection and common mental disorders in the Finnish general population. Journal of Affective Disorders, 223, 20–25.

Zhao, X. Y., & Ewald, S. E. (2020). The molecular biology and immune control of chronic *Toxoplasma gondii* infection. The Journal of Clinical Investigation, 130 (7), 3370–3380.

KADIN BESLENMESİ AÇISINDAN SU ÜRÜNLERİ TÜKETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Göknur SÜRENGİL
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Avlama ve İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-4560-7856

Dr. Öğr. Üyesi Nezire Lerzan ÇİÇEK
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Temel Bilimler Bölümü
ORCID: 0000-0002-5511-0464

Prof. Dr. Berna KILINÇ
Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Avlama ve İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-4663-5082

Prof. Dr. Şengül BİLGİN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Avlama ve İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0003-0391-5428

ÖZET

Kadınlar, beslenme alışkanlıklarının oluşmasında ve aile sağlığının korunmasında belirleyici bir role sahiptir. Yaşam boyu geçirdikleri fizyolojik ve hormonal değişimler nedeniyle kadınlar, yaşamın farklı evrelerinde değişen beslenme gereksinimlerine sahiptir. Yüksek kaliteli protein, zengin omega-3 yağ asitleri (özellikle EPA ve DHA), vitaminler ve mineraller açısından zengin olan su ürünleri, sağlıklı beslenmede önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada, su ürünleri tüketiminin kadın beslenmesindeki önemi ve sağlık üzerindeki etkileri, kadın yaşamının dört temel dönemi olan; ergenlik, gebelik, çocuklu/annelik dönemi ve yaşlılık dönemi çerçevesinde ele alınmıştır. Ergenlik döneminde su ürünleri tüketimi, büyüme ve kemik gelişiminin desteklenmesi açısından önem taşırken; gebelik ve emzirme dönemlerinde omega-3 yağ asitlerinin bebek gelişim ve anne sağlığı üzerindeki olumlu etkileri öne çıkmaktadır. Çocukluk/annelik döneminde yeterli su ürünü tüketimi hem annenin beslenme kalitesini artırmakta hem de çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıklarının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Yaşlılık döneminde ise su ürünleri, kardiyovasküler hastalık riskinin azaltılması, bilişsel fonksiyonların korunması ve kas kaybının önlenmesi açısından değerli bir besin grubu olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, kadınların yaşam döngüsü boyunca su ürünleri tüketiminin teşvik edilmesi, kadın sağlığının korunması ve geliştirilmesi açısından önemli bir beslenme stratejisi olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın beslenmesi, Su ürünleri tüketimi, Omega-3 yağ asitleri, Yaşam dönemleri, Kadın sağlığı.

AN EVALUATION OF SEAFOOD CONSUMPTION FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S NUTRITION

ABSTRACT
Women play a key role in shaping dietary habits and maintaining family health. Due to physiological and hormonal changes throughout life, women have nutritional requirements that vary across different life stages. Seafood, which is rich in high-quality protein, omega-3 fatty acids (especially EPA and DHA), vitamins, and minerals, has an important place in healthy nutrition. Therefore, this study addresses the importance of seafood consumption in women's nutrition and its effects on health within the framework of four main life stages: adolescence, pregnancy, the motherhood period, and older age. During adolescence, seafood consumption is important for supporting growth and bone development. In pregnancy and breastfeeding periods, the positive effects of omega-3 fatty acids on infant development and maternal health become more prominent. During the motherhood period, adequate seafood consumption improves the nutritional quality of the mother's diet and contributes to the development of healthy eating habits in children. In older age, seafood is considered a valuable food group due to its role in reducing cardiovascular disease risk, supporting cognitive function, and preventing muscle loss. In conclusion, promoting seafood consumption throughout the female life cycle is considered an important nutritional strategy for protecting and improving women's health.
Keywords: Women's nutrition; Seafood consumption; Omega-3 fatty acids; Life stages; Women's health.

GİRİŞ
Beslenme, vücudun gereksinim duyduğu enerji ve besin öğelerinin yeterli ve dengeli biçimde alınması süreci olup yaşamın sürdürülebilmesi için temel bir fizyolojik zorunluluktur. Yeterli ve dengeli beslenme; fiziksel büyüme, bilişsel gelişim ve psikososyal iyilik hali üzerinde doğrudan etkilidir ve kronik hastalık risklerinin azaltılmasında belirleyici rol oynar (World Health Organization, 2022). Özellikle protein, vitamin, mineral ve lif yönünden yeterli beslenme; kardiyovasküler hastalıklar, diyabet ve metabolik sendrom gibi küresel hastalık yükünün önemli bileşenlerinin önlenmesinde kritik öneme sahiptir (Slavin, 2013).
Su ürünleri, yüksek biyolojik değerli protein, uzun zincirli çoklu doymamış omega-3 yağ asitleri (EPA ve DHA), D vitamini, iyot, selenyum ve çinko içeriği ile beslenme bilimi açısından fonksiyonel bir besin grubudur (Daviglus vd., 2002; Karadaş, 2024). Balık, vücutta sentezlenemeyen ve dışarıdan alınması zorunlu olan EPA ve DHA açısından benzersiz bir kaynaktır (Awuchi vd., 2022). Bu yağ asitleri inflamasyonun düzenlenmesi, hücre membran bütünlüğünün korunması ve kardiyovasküler fonksiyonların desteklenmesinde rol oynamaktadır (Öksüz vd., 2018). Ayrıca balık eti; metiyonin ve lizin gibi elzem amino asitler açısından zengin, sindirilebilirliği yüksek bir protein kaynağıdır (Utri-Khodadady & Głąbska, 2023; Güney, 2024).
Mikrobesinler açısından değerlendirildiğinde, özellikle deniz balıkları tiroid hormon sentezi için gerekli iyotun temel kaynakları arasındadır. Yağlı balıklar A ve D vitamini yönünden zengindir; ayrıca B12 ve diğer B grubu vitaminleri bakımından önemli katkı sağlar (Mendivil, 2021; Karadaş, 2024). Bu besin öğeleri nörogelişim, kemik metabolizması ve bağışıklık fonksiyonları açısından yaşamsal rol üstlenmektedir (Noğay, 2012).

Kadın sağlığı perspektifinden bakıldığında, besin gereksinimleri yaşam döngüsüne bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Ergenlik, gebelik, emzirme ve menopoz gibi dönemler hormonal ve metabolik yeniden yapılanmaların yoğun olduğu evrelerdir (Thirupataiah vd., 2024). Bu nedenle su ürünleri tüketimi, kadınların farklı yaşam evrelerinde ortaya çıkan özgül gereksinimlerin karşılanmasında stratejik bir beslenme bileşeni olarak öne çıkmaktadır.

KADIN BESLENMESİNDE BALIK TÜKETİMİNİN ÖNEMİ

Küresel ölçekte kadınlar yalnızca kendi sağlıklarından değil, aile içi beslenme ve bakım kararlarından da sorumlu aktörlerdir. Yılda yaklaşık 140 milyon doğumun gerçekleştiği ve kadınların bakım emeğinin nesiller arası sağlık çıktıları ürettiği düşünüldüğünde, kadın sağlığı halk sağlığının merkezinde yer almaktadır (Ba vd., 2023).

Gebelik dönemi, makro ve mikro besin gereksinimlerinin en üst düzeye çıktığı fizyolojik bir evredir. Fetüsün beyin ve retina gelişimi için gerekli DHA, maternal diyetle sağlanmaktadır (Şener vd., 2022). Deniz ürünlerinin yeterli tüketimi, fetal nörogelişime katkı sağlayabilirken; annenin metabolik sağlığının korunmasında da rol oynamaktadır (Connelly vd., 2022). Bununla birlikte, gebelerin balık tüketiminde cıva risk algısı belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Lucas vd., 2016; Bishop & Leblanc, 2017).

Ergenlik döneminde ise hızlı büyüme, artan kemik mineralizasyonu ve menstrüasyonla birlikte yükselen demir gereksinimi dikkat çekmektedir. Bu dönemde kaliteli protein ve omega-3 alımı; bilişsel gelişim, sinir sistemi fonksiyonları ve kas gelişimi açısından destekleyicidir (Thirupataiah vd., 2024).

Menopoz sonrası dönemdeve özellikle yaşlılık evresinde östrojen düzeyindeki düşüşle birlikte kardiyovasküler hastalık ve osteoporoz riski artmaktadır. Balık tüketimi, içerdiği D vitamini ve yüksek kaliteli protein sayesinde kemik sağlığının korunmasına katkıda bulunabilirken; omega-3 yağ asitleri kardiyovasküler risk faktörlerinin azaltılmasında rol oynayabilmektedir (Ouellet vd., 2007; Güney, 2024). Bu bağlamda balık tüketimi yalnızca besin desteği değil, metabolik dengeyi koruyan bir yaşam tarzı bileşeni olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Deniz ürünleri, kadın sağlığında yaşamın her evresinde farklı ancak birbirini tamamlayan işlevler üstlenmektedir. Ergenlikte büyüme ve nörogelişim, gebelik ve emzirme döneminde fetal ve neonatal gelişim, menopoz sonrası dönemde kardiyovasküler ve kemik sağlığının korunması açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

Genel beslenme rehberleri haftada en az iki porsiyon (227–340 g) balık tüketimini önermektedir. Bununla birlikte metilcıva ve bazı çevresel kontaminantlar potansiyel risk oluşturabilmektedir (World Health Organization, 2022). Bu nedenle özellikle gebe ve emziren kadınların yüksek cıva içeren türlerden kaçınması; hamsi, sardalya, uskumru ve somon gibi omega-3 yönünden zengin ve düşük cıvalı türleri tercih etmesi önerilmektedir.

Yarar–risk dengesi değerlendirildiğinde, uygun tür seçimi ve önerilen miktarlarda tüketim sağlandığında deniz ürünlerinin kadın sağlığı üzerindeki olumlu etkileri potansiyel risklerin önüne geçmektedir. Dolayısıyla su ürünleri, kadın yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilir ve bilimsel temelli bir beslenme stratejisinin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

Awuchi, C. G., Chukwu, C. N., Iyiola, A. O., Noreen, S., Morya, S., Adeleye, A. O., & Okpala, C. O. R. (2022). Bioactive compounds and therapeutics from fish: Revisiting their suitability in functional foods to enhance human wellbeing. BioMed Research International, 2022, 3661866.

Ba, D., Ba, S., & Md, M. (2023). What the world needs now: Lifestyle medicine for all women. American Journal of Lifestyle Medicine, 17(1), 97–107.

Bishop, N., & Leblanc, C. (2017). Dietary intake of DHA and EPA in a group of pregnant women in the Moncton area. Canadian Journal of Dietetic Practice and Research, 78, 59–65.

Connelly, N. A., Lauber, T. B., & Knuth, B. A. (2022). Preferences for seafood consumption advice in pregnant American women. Environmental Research, 214, 114058.

Daviglus, M., Sheeshka, J., & Murkin, E. (2002). Health benefits from eating fish. Comments on Toxicology, 8(4–6), 345–374.

Güney, F. (2024). Deniz ürünlerinin sağlık açısından önemi ve Türk mutfağındaki yeri. Anatolia Social Research Journal, 3(1), 47–61.

Karadaş, N. F. (2024). Effects of fish on human health and nutrient content. Agro Science Journal of Igdir University, 2(1), 32–38.

Lucas, C., Starling, P., McMahon, A., & Charlton, K. (2016). Erring on the side of caution: Pregnant women's perceptions of consuming fish in a risk-adverse society. Journal of Human Nutrition and Dietetics, 29, 418–426.

Mendivil, C. O. (2021). Fish consumption: A review of its effects on metabolic and hormonal health. Nutrition and Metabolic Insights, 14, 11786388211022378.

Noğay, N. H. (2012). Beslenmenin beyin gelişimi üzerindeki etkisi. Electronic Journal of Vocational Colleges, 2(2), 42–45.

Öksüz, A., Alkan, Ş. B., Taşkın, H., & Ayrancı, M. (2018). Benefits of fish consumption for healthy and balanced nutrition during lifelong time. Food and Health, 4(1), 43–62.

Ouellet, V., Marois, J., Weisnagel, S. J., & Jacques, H. (2007). Dietary cod protein improves insulin sensitivity in insulin-resistant men and women: A randomized controlled trial. Diabetes Care, 30, 2816–2821.

Slavin, J. (2013). Fiber and prebiotics: Mechanisms and health benefits. Nutrients, 5(4), 1417–1435.

Şener, N., Yılmaz, T., & Dinç, H. (2022). Gebelik ve doğum sonrası dönemde omega-3 kullanımı: Güncel literatürün gözden geçirilmesi. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 9(2).

Thirupataiah, B., Maurya, R., Misro, L., & Thulasi, R. (2024). The role of nutrition in women's health. In Women's Health: A Comprehensive Guide to Common Health Issues in Women (pp. 208–224). Bentham Science Publishers.

Utri-Khodadady, Z., & Głąbska, D. (2023). Analysis of fish-consumption benefits and safety knowledge in a population-based sample of Polish adolescents. Nutrients, 15(23), 4902.

World Health Organization. (2022). Food safety. Retrieved March 2, 2026, from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/food-safety

SU ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNDE KADIN ÇALIŞANLARIN ROLÜ VE KATKILARI

Dr. Pınar YILDIRIM
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Yetiştiricilik Bölümü
ORCID: 0000-0002-8856-5238

Arş. Gör. Şeydanur KAN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Yetiştiricilik Bölümü
ORCID: 0000-0002-0869-3628

Dr. Öğr. Üyesi Göknur SÜRENGİL
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Avlama ve İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-4560-7856

Prof. Dr. Ayşegül KUBİLAY
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Yetiştiricilik Bölümü
ORCID: 0000-0002-6043-2599

ÖZET
Bu çalışma, Türkiye'de su ürünleri sektöründe yetiştiricilik, işleme ve avcılık alanlarında görev alan kadın çalışanların rol ve katkılarını akademi, kamu ve özel sektör ekseninde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kadın çalışanların istihdam profilleri, mesleki deneyimleri, sektörel katkıları, toplumsal algı ve karşılaştıkları engeller değerlendirilmiştir. Çalışma, sektörel deneyimlere dayalı yorumlayıcı analiz yaklaşımıyla yürütülmüştür. Akademi, kamu ve özel sektöründe, kadın çalışanların (mühendis, teknik personel ve işçi) yetiştiricilik, işleme ve avcılık alanlarındaki çalışmaları, bu çalışmaların yürütülmesindeki rolleri ile sahadaki görünürlükleri ve karar mekanizmalarındaki konumları değerlendirilmiştir. Sektörün bir kolu olan su ürünleri işleme alanında kadın işçi yoğunluğunun yüksek olduğunu; buna karşın yönetim ve karar verici pozisyonlara geçişte belirgin sınırlar bulunduğu görülmektedir. Hijyen, kalite, gıda güvenliği ve izlenebilirlik gibi kritik alanlarda kadın emeğinin sektörel sürdürülebilirlik açısından önemli bir rol oynamaktadır. Yetiştiricilik alanında ise; balık üretimi, beslenmesi, sürdürülebilir yetiştiricilik, balık sağlığı, hastalık kontrolü, üretim ve idarede kadınların önemli rol üstlendiği görülmektedir. Avcılık alanına bakıldığında kadın istihdamının son derece sınırlı olduğu, bu durumun biyolojik nedenlerden ziyade toplumsal algılar, cinsiyetçi iş bölümü ve yapısal engellerle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, kadın çalışanların su ürünleri sektörüne olan katkılarının yüksek olmasına rağmen, temsil ve liderlik düzeylerinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda, kadın emeğinin görünürlüğünün arttırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi, mesleki eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması ve akademi–kamu–özel sektör iş birliğinin artırılması önerilmektedir. Özellikle sektörde kadın su ürünleri mühendislerinin varlığı büyük katkı sağlayacaktır.
Anahtar kelimeler: Su ürünleri mühendisliği, Su ürünleri sektörü, Kadın istihdamı, Kadın emeği, Cinsiyetçi yaklaşımlar

THE ROLE AND CONTRIBUTIONS OF WOMEN EMPLOYEES IN THE AQUACULTURE SECTOR

ABSTRACT

This study aims to evaluate the roles and contributions of women working in the aquaculture, processing, and fishing sectors of the Turkish fisheries industry through a holistic approach encompassing academia, the public sector, and the private sector. The employment profiles of female employees, their professional experience, sectoral contributions, societal perception, and the obstacles they face have been evaluated. The study was conducted using an interpretive analysis approach based on sectoral experience. The study evaluated the work of women employees (engineers, technical staff, and workers) in the academic, public, and private sectors in the fields of aquaculture, processing, and hunting, their roles in conducting these activities, their visibility in the field, and their positions in decision-making processes. In the seafood processing sector, a branch of the industry, there is a high concentration of female workers; however, significant limitations exist in their access to management and decision-making positions. Women's labor plays a crucial role in sectoral sustainability in critical areas such as hygiene, quality, food safety, and traceability. In aquaculture, women play significant roles in fish production, feeding, sustainable farming, fish health, disease control, production, and management. Looking at the fishing sector, female employment is extremely limited, a situation attributed more to societal perceptions, gendered division of labor, and structural barriers than biological reasons. In conclusion, despite the high contribution of women to the aquaculture sector, their representation and leadership levels remain limited. In this context, it is recommended to develop policies aimed at increasing the visibility of women's labor, to expand vocational training and awareness campaigns, and to increase collaboration between academia, the public sector, and the private sector. The presence of female aquaculture engineers in the sector would be particularly beneficial.

Keywords: Aquaculture Engineering, Aquaculture and Fisheries Sector, Women's Employment, Women's Labor, Gendered Approaches.

GİRİŞ

Artan dünya nüfusu ve buna paralel olarak yükselen hayvansal protein talebi dikkate alındığında, su ürünleri sektörü; sürdürülebilir üretim potansiyeli, yüksek biyolojik değerli protein içeriği ve diğer hayvansal üretim sistemlerine kıyasla daha düşük çevresel ayak izi ile küresel protein açığının karşılanmasında stratejik bir rol üstlenmektedir. Sektör, çoğu ülkede gayrisafi yurt içi hasılaya önemli ölçüde katkıda bulunmakta ve istihdam olanakları yaratmaktadır (Grewal vd., 2012; Alston ve Pardey, 2014; Junankar, 2016; Yıldırım, 2023). Su ürünleri yetiştiriciliği sektörünün 2027 yılına kadar 378 milyar dolar değerinde olacağı tahmin edilmektedir (Allied Market Research, 2021). Dünya su ürünleri üretimi 2023 yılında toplam 189,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (FAO, 2025).

Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliği 1970'lerde iç sularda gökkuşağı alabalığı ile başlamış ve 1980'lerin ortalarından itibaren denizde çipura ve levrek yetiştiriciliğiyle birlikte küresel trendlere paralel olarak gelişmeye devam etmiştir. Türkiye'nin su ürünleri yetiştiriciliği sektörü uluslararası ticaretinin %30' unu temsil etmektedir (Bozkurt, 2024). Türkiye'de su ürünleri üretimi 2024 yılında 933.194 ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun 356.069 tonu avcılık, 577.124 tonu ise yetiştiricilikle elde edilmiştir (TÜİK, 2025).

Ülkemiz, üç tarafının denizlerle çevrili olması ve zengin iç su kaynaklarına sahip bulunması sayesinde, hem avcılık hem de yetiştiricilik faaliyetleri açısından su ürünleri sektöründe yüksek üretim kapasitesi ve sürdürülebilir büyüme potansiyeli barındıran stratejik bir konumdadır.

Denizlerimizde açık denizde (off-shore) faaliyet gösteren kafes yetiştiriciliği belirlenmiş olan yerlerde sürdürülmektedir. İç sularımızda akarsuların değişken su rejimine bağlı olarak üretime sınırlı düzeyde elverişli olması nedeniyle, yetiştiricilik faaliyetleri daha çok göl, gölet ve baraj alanlarında yoğunlaşmakta; özellikle ağ kafes sistemlerinde gerçekleştirilen üretim, artan yatırım kapasitesi ve teknik altyapı olanaklarıyla giderek gelişen bir potansiyel ortaya koymaktadır. Bunlara ilaveten Karadeniz kıyılarımızda başlayan Türk somonu gökkuşağı alabalığı (*Oncorhynchus mykiss*), ayrıca Akdeniz midyesi üretim sahalarının açılarak çift kabuklu yetiştiriciliğinin çipura, levrek ve alabalık yetiştiriciliğine eklenmesi de su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe dolaylı olarak kadın çalışanların önemini giderek arttırmaktadır (Çakmak vd., 2024)

Uluslararası Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinin sürdürülebilir olması amacıyla "Mavi Dönüşüm" gibi stratejinin benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mavi Dönüşüm, hem deniz hem de tatlı su ekosistemlerinin korunmasını, küresel gıda güvenliğinin sağlanmasını, ekonomik gelişimin teşvik edilmesini ve sürdürülebilirliğin sağlanmasını hedeflemektedir. Bununla birlikte, Mavi Dönüşüm, kadınların su ürünleri sektöründeki varlıklarının desteklenmesini de kapsamaktadır (FAO, 2024).

Kadınlar balık üretiminin, işlenmesinin ve pazarlanmasının tüm aşamalarında yer almakta olup, refahın artırılmasına, su ekosistemlerinin korunmasına kırsal ve kıyı bölgelerindeki hane halklarının ve toplulukların geçimini sağlamaya katkıda bulunmaktadır. İş gücünün önemli bir kısmını oluşturmakta ve dünya çapındaki balıkçılık ve su ürünleri ekonomilerinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ancak dünya genelinde kadın çalışanlar hakkındaki resmi istatistikler yetersizdir. Birçok kurum ve kuruluş cinsiyet bazlı verileri toplamamaktadır (Gopal, 2020). Kubilay ve arkadaşlarının (2022) kadın su ürünleri mühendisleri üzerine yaptıkları çalışmada; Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB), Yükseköğretim Kurumundan (YÖK), TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'ndan elde edilen verilerine göre su ürünleri mühendislerinin cinsiyetlerine göre dağılımları incelemişlerdir (Tablo 1).

Tablo 1. Sektörde Çalışan Su Ürünleri Mühendislerinin Cinsiyetine Göre Dağılımı (TOB, YÖK, TMMOB ZMO, 2022).

	Kamu		Özel sektör		Akademisyen	
	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN
Toplam	932	413	1070	300	195	109

Verilere göre su ürünlerinde kadın çalışanlarının oranı en fazla akademide %35.9 ile olurken, ardından kamuda %30.7 ve özel sektörde ise %21.9 oranında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar tüm su ürünleri sektöründe erkek istihdamının sayısal olarak baskın olduğunu (Şekil 1) göstermektedir.

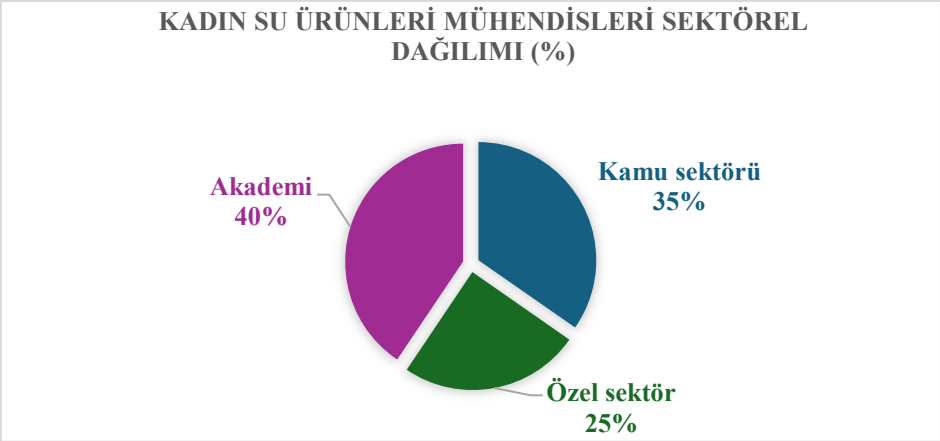

Şekil 1. Kadın Su Ürünleri Mühendislerinin Sektörde Çalışma Oranları

Kadınların çıkarlarını ve haklarını ilerletmeye yönelik kolektif eylemlere ve balıkçılık geliştirme programlarında cinsiyet eşitliğini ana akım haline getirmeye yönelik daha yeni kurumsal çabalara rağmen, bu sektörde cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine ulaşmak hâlâ bir zorluk olmaya devam etmektedir (Nabayunga, 2021).
Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe, üretim faktörleri, gelir kontrolü ve toplumsal cinsiyet normları üzerindeki kısıtlamalara rağmen, kadınların seslerinin tüm dünyada duyulması gerekmektedir. Tüm üretim, işleme ve ticaret faktörlerine eşit erişim sağlanması, verimlilik, işleme, ticaret ve ekonomik büyümenin artmasına yol açacağı bilinmektedir (Nabayunga, 2021).
Bu çalışma, Türkiye'de su ürünleri sektöründe yetiştiricilik, işleme ve avcılık alanlarında görev alan kadın çalışanların istihdam profillerini ve sektörel katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1- Su Ürünleri İşleme Sektöründe Kadın Çalışanlar

Su ürünleri sektörü, Türkiye'nin ihracat stratejilerinde önemli bir rol oynamakta; bu başarının sürdürülebilirliği ise büyük ölçüde kadın emeğine dayanmaktadır. Sektörde avcılık ve yetiştiricilikten oluşan birincil üretim ne kadar stratejik bir öneme sahipse, ürünün katma değer kazanarak uluslararası pazarlara sunulduğu işleme aşaması da bir o kadar kritiktir. Bu noktada kadınlar; ham maddenin ayrılmasından temizlenmesine, işlenmesinden paketlenmesine kadar her aşamada incelik ve detay gerektiren üretimin merkezinde yer almaktadır. Bu bölümde; su ürünleri işleme süreçlerinde hijyen koşullarının sağlanmasından kalite kontrol görevlerin üstlenilmesine kadar kadınların üstlendiği görev ve sorumlulukları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çalışma, kadınların sadece üretim bandındaki fiziksel varlığını değil; mühendislikten idari yönetim kademelerine kadar çeşitli cam tavanlarla sınırlandırılmış rollerini incelenmektedir.

Sektörel Kadın İstihdam Yapısı

Su ürünleri işleme sektörünün iş gücü profili, cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde kadın emeğinin "görünürlüğü en yüksek" olduğu alan olarak öne çıkmaktadır. Sektördeki kadın istihdamı, sadece bir iş gücü değil, su ürünleri gibi hassas ve işlemesi zor bir gıdanın kalitesi ve sürekliliği için de ihtiyaç duyulmaktadır.
Türkiye'de 1978'lerde başlayan su ürünleri işleme faaliyetleri asıl gelişimini 1990'lı yıllarda göstermiştir (Erkeç ve Bilgin 2020). Gerek işletme sayısının artması gerekse de teknik ve hijyenik şartlarda iyileştirmeye bağlı olarak tesis ve ürün kalitesinde bir artış görülmektedir.

Tesislerin üretim hatlarında gözlemlenen kadın işçi yoğunluğu; kadınların özellikle el becerisi, görsel dikkat ve detaylara odaklanma yetenekleriyle doğrudan ilişkilidir. Su ürünleri işleme tesislerinin teknoloji metotları incelendiğinde taze ve dondurulmuş su ürünleri, kafadan bacaklılar ve kabuklu işleme, Marinat teknolojisi, kum midyesi işleme, çift kabuklu yumuşakça arıtım ve dezenfekte, kara salyangozu işleme, kurbağa işleme olarak saptanmıştır. Su ürünleri işleme tesislerinde cinsiyet durumu yönünden yapılan değerlendirmede çalışanların büyük çoğunluğunu (% 68-79) kadınların oluşturduğu görülmüştür (Çağlak vd.,2012; Erkeç ve Bilgin 2020).

Su ürünlerinin işlenmesi; hassas kesim, ayıklama ve standartlara uygun paketleme gibi yüksek özen gerektiren süreçlerde kadın çalışanlar verimliliği arttırmaktadır. İhracat pazarlarının talep ettiği fileto simetrisi ve temizleme kalitesi gibi yüksek hassasiyetli işleme teknikleri, kadınların motor becerileri ve kalite disiplini sayesinde sürdürülebilir kılmakta bu sayede istenilen üretim standartları korunmaktadır. Ancak bu yoğunluk, genellikle "mavi yakalı" statüsüyle sınırlı kalmakta; kadın emeği sektörün operasyonel yükünü sırtlayan ana güç olarak konumlanırken, karar verici mekanizmalarda aynı oranda temsil edilmemektedir.

Sektördeki kadınların varlığı sadece fiziksel emekle istihdam göstergesi değil; su ürünleri mühendisliği, gıda mühendisliği ve kalite kontrol birimlerinde kadınların üstlendiği roller, işletmelerin teknik kapasitesini de belirlemektedir. Özellikle ihracat odaklı çalışan tesislerde HACCP, BRC ve IFS gibi uluslararası gıda güvenliği sertifikasyonlarının sürdürülmesinde kadın mühendislerin titiz takibi ihracatta kritik öneme sahiptir. Bu kalite kontrol süreçlerinde kadınların gösterdiği yüksek standart hassasiyeti, Türkiye'nin su ürünleri ihracatındaki güvenilirlik imajına doğrudan katkı sağlamaktadır.

Sektörel Görünmez Bariyerler

Kadınların el emeği ve teknik süreçlerdeki katkı ve başarısına rağmen, kariyer basamaklarında karşılaştıkları engeller çok boyutludur. Sektörde yükselmenin önündeki en büyük engel, "fiziksel güç" gerekliliği ve cinsiyetçi liderlik yeteneğiyle özdeştirilmesidir. Su ürünleri işleme tesislerinin soğuk, nemli ve yoğun fiziksel efor gerektiren doğası, yönetim kademeleri tarafından kadınlar için "sürdürülemez" bir alan olarak görülmektedir. Buna ek olarak, toplumsal yapının kadına yüklediği "birincil bakım sorumluluğu", esnek çalışma saatleri ve acil müdahale gerektiren fabrika yönetim süreçlerinde kadının önünde görünmez bir bariyer oluşturmaktadır. Kariyer yollarının genellikle erkek egemen sosyal ağlar üzerinden şekillenmesi, kadınların liyakatlerine rağmen karar verici mekanizmaların dışında kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, sadece bir temsil sorunu değil, aynı zamanda kadın deneyiminin stratejik yönetimden dışlanması nedeniyle sektörün potansiyel gelişiminin de kısıtlanması anlamına gelmektedir.

2. Su Ürünleri Yetiştiriciliğinde "Kadın"ın Rolü

Su ürünleri yetiştiriciliği, sektörün üretim–işleme–pazarlama zincirinin temelini oluşturan ilk ve en kritik aşama olup; kaliteli, ekonomik ve tüketici sağlığı açısından güvenilir ürün arzının sağlanabilmesi doğrudan üretim sürecinin etkin ve bilimsel temellere dayalı yürütülmesine bağlıdır. Geleneksel olarak fiziksel iş gücü yoğun bir faaliyet alanı olarak algılanması nedeniyle kadınların bu departmanda temsili zaman zaman sınırlı kalabilmekle birlikte, sahip oldukları mesleki bilgi, teknik uzmanlık ve saha deneyimi sayesinde kadın profesyoneller su ürünleri yetiştiriciliğinin planlama, kalite yönetimi, biyogüvenlik ve performans izleme gibi kritik süreçlerinde etkin rol üstlenmektedir (FAO,2023).

2. 1. Su Ürünleri Yetiştiriciliği Sektöründe Kadın İstihdam Yapısı

Su ürünleri sektörü; üretim, işleme, pazarlama, akademi ve kamu yönetimi boyutlarıyla çok disiplinli bir istihdam yapısına sahiptir. Bu yapı içerisinde kadınlar; özellikle su ürünleri mühendisliği ve ilgili temel bilimler alanlarından mezun olarak nitelikli insan kaynağını oluşturmaktadır. Üniversitelerin su ürünleri fakültelerinde görev yapan kadın akademisyenler, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra Ar-Ge projeleri, sektörel danışmanlık ve bilimsel yayın üretimiyle sektörel bilgi altyapısının güçlenmesine katkı sağlamaktadır (YÖK, 2026).

Kamu kurumlarında, özellikle Tarım ve Orman Bakanlığı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde görev yapan kadın mühendis ve teknik personel; ruhsatlandırma, denetim, hastalık kontrolü, su kalitesi izleme ve proje değerlendirme süreçlerinde aktif rol üstlenmektedir. Özel sektörde ise kadın çalışanların istihdamı; işletmenin ölçeğine, kurumsallaşma düzeyine ve üretim modeline bağlı olarak farklılaşmaktadır. Büyük ölçekli ve entegre tesislerde kadın mühendislerin kalite güvence, biyogüvenlik, laboratuvar yönetimi, veri analizi ve üretim planlaması gibi uzmanlık gerektiren alanlarda daha görünür olduğu; küçük ve aile işletmelerinde ise çoğu zaman kayıt dışı ya da dolaylı emek biçiminde katkı sunduğu gözlemlenmektedir (BSGM,2024; TUİK,2025).

Su ürünleri yetiştiriciliğinde kadın çalışanlar; kuluçkahane yönetimi, larva ve yavru büyütme performansının izlenmesi, aşılama programlarının yürütülmesi, yemleme stratejilerinin planlanması, hastalık teşhisi ve sürveyans çalışmaları gibi yüksek dikkat ve teknik bilgi gerektiren süreçlerde etkin rol almaktadır. Buna karşın, açık deniz kafes sistemlerinde bakım-onarım, hasat ve ağır fiziksel iş gücü gerektiren saha pozisyonlarında temsil oranı daha düşüktür. İdari ve üst düzey yönetim kademelerinde ise kadınların oranının görece sınırlı olduğu; buna karşılık teknik uzmanlık ve mühendislik alanlarında bilgi birikimiyle ön plana çıktıkları görülmektedir. Bu durum, sektörde kadın emeğinin niceliksel varlığından ziyade, niteliksel katkısının belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle balık sağlığı yönetimi, biyogüvenlik protokollerinin uygulanması ve sürdürülebilir üretim planlaması gibi alanlarda kadın mühendislerin analitik, disiplinli ve detay odaklı yaklaşımlarının üretim verimliliği ve kalite standardizasyonuna olumlu yansıdığı gözlemlenmektedir.

2.2. Sektörel Görünmez Bariyerler

Su ürünleri yetiştiriciliğinde kadınların teknik ve bilimsel alanlarda güçlü bir varlık göstermesine rağmen, kariyer ilerleme süreçlerinde çeşitli yapısal ve kültürel engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu "görünmez bariyerler" çoğunlukla cam tavan etkisi, toplumsal cinsiyet rolleri ve sektörel algılar üzerinden şekillenmektedir (Kubilay vd.,2022).

Sektörün fiziksel güç gerektiren ve sahaya dayalı üretim modeli, yönetim ve teknik karar alma pozisyonlarının erkek egemen yapılar tarafından şekillenmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum, kadın mühendislerin üretimin teknik planlanması ve stratejik karar mekanizmalarına katılımını sınırlayabilmektedir. Oysa modern yetiştiricilik sistemlerinde veri temelli yönetim, biyogüvenlik, kalite standardizasyonu ve sürdürülebilirlik kriterleri gibi unsurlar fiziksel güçten ziyade mühendislik bilgisi ve analitik kapasite gerektirmektedir. Bir diğer önemli bariyer, kariyer sürekliliğini etkileyen sosyal faktörlerdir. Özellikle kırsal bölgelerde konumlanan üretim tesislerinde çalışma koşullarının zorluğu, uzun ve esnek çalışma saatleri ile aile–iş yaşamı dengesi kadın çalışanlar açısından dezavantaj yaratabilmektedir. Bu durum, uzun vadeli sektörde kalıcılığı ve üst düzey yöneticilik pozisyonlarına erişimi dolaylı olarak etkilemektedir. Ayrıca kadınların kooperatif yönetimleri, birlikler ve sektörel temsil mekanizmalarında daha az yer alması; karar alma süreçlerinde mühendislik perspektifinin yeterince yansıtılamamasına yol açmaktadır.

Halbuki sektörün sürdürülebilir büyümesi, çevresel duyarlılığın artırılması ve uluslararası rekabet gücünün korunması açısından nitelikli insan kaynağının yönetim süreçlerine entegre edilmesi kritik önemdedir. Bu bağlamda, kadın su ürünleri mühendislerinin yalnızca üretim süreçlerinin uygulayıcıları değil; stratejik planlama, yatırım kararları, politika geliştirme ve kurumsal yönetim alanlarında da etkin aktörler olarak konumlandırılması gerekmektedir. Mentorluk programları, liderlik eğitimleri, kurumsal eşitlik politikaları ve şeffaf terfi mekanizmaları gibi yapısal düzenlemeler, sektörde toplumsal cinsiyet dengesi açısından sürdürülebilir bir dönüşümün temel araçları olarak değerlendirilebilir (Sürengil vd.,2025).
Sonuç olarak, su ürünleri yetiştiriciliğinde kadın emeği hem teknik hem de bilimsel açıdan sektörün kalite ve sürdürülebilirlik hedeflerine doğrudan katkı sunmaktadır. Bu katkının görünür kılınması ve karar alma düzeyine taşınması, sektörün uzun vadeli rekabet gücü ve kurumsal dayanıklılığı açısından stratejik bir gerekliliktir.

3.Avcılık Sektöründe Kadın Çalışanlar

Dünya genelinde kadınlar balıkçılık sektöründe çok çeşitli roller üstlenmekte ve farklı pozisyonlardan sektörlere önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, balıkçılık sektöründeki kadınlar hakkında mevcut bilgiler yetersizdir. Avrupa Komisyonu tarafından 2010 yılında yaptırılan bir araştırma çalışması, “Avrupa'daki bazı ülkelerde (İtalya, Yunanistan ve Portekiz) nispeten yüksek oranda kadın bulunmasına rağmen, deniz balıkçılığında çalışan kadın sayısının çok az olduğunu; kadınların gemide olmayan diğer faaliyetlerde yer alma eğiliminde olduğunu” tespit etmiştir (Salz vd., 2006). Balıkçı gemilerinde kadınların bulunmasının uğursuzluk getirdiğine dair batıl inancın hala var olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, bugün bile bazı bölgelerde kadınların gemilere binmesine karşı bu önyargı mevcuttur.
Dünya genelinde; Batı Afrika ülkelerinde kadınların %80'i su ürünleri pazarlamasında, Hindistan'da kadınların %60'ı balık işleme fabrikalarında etkin olarak yer almaktadır. Vietnam'da ise, işgücünün %80'ini kadınlar oluştururken; Bangladeş'te balık çiftçileri arasında kadınların oranı %60 olarak tespit edilmiştir (Numtsoe 2013; Chepkirui vd., 2023).
Kadınlar ve erkekler, bölgelere göre değişen çeşitli balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği alanlarında faaliyet göstermektedir. Kadınlar az sayıda olsalar da ağırlıklı olarak küçük ölçekli balıkçılıkta ve hasat öncesi faaliyetlerde (ağ tamiri gibi) ve hasat sonrası işlerde (işleme, pazarlama ve ticaret dahil) yer almaktadır. Ücretli veya ücretsiz olsun, işgücünün önemli bir parçasını oluşturarak sektöre, ailelerine ve topluluklarına önemli katkılarda bulunmaktadırlar (Freeman ve Svels, 2022).
Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, balıkçılık sektörü için sosyal problemlerden biridir. Cinsiyet eşitsizliklerinin ve kadın-erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin düzeltilememesi, kadınların ekonomik kalkınmanın temel aktörleri, bilginin kilit aktarıcıları ve değişim ajanları olarak görünmez kalmalarına sıklıkla yol açmaktadır. Kıyı ve açık deniz sularında balık avlamak geleneksel olarak erkeklerin görevidir, çünkü bu aynı zamanda yüksek iş sağlığı ve güvenliği riskleri de içermektedir. Kadınların balıkçılıktaki rolü "ev içi alanın bir uzantısı" olarak küçümsenmiştir. Ücretsiz emeğe çok az değer verildiğinden, kadınların rolü değersizleştirilme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu tür bir tanınma eksikliğinin, kadın balıkçıların kendi kendilerini örgütleme, geçim kaynaklarına erişme ve bunları kontrol etme ve sektördeki farklı aktörlerle müzakere etme yeteneklerini de caydırdığı tespit edilmiştir (Mathew, 2002; Freeman ve Svels, 2022).

Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörü, yalnızca birincil üretimde tahmini 62 milyon kişiyi istihdam etmektedir. Cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin mevcut olduğu yerlerde, toplam işgücünün yaklaşık yüzde 24'ü kadındır ve 2022 yılında bu kadınların yüzde 53'ü sektörde tam zamanlı olarak çalışmaktadır; bu, kadınların tam zamanlı olarak çalıştığı 1995 yılına göre büyük bir gelişme göstermiştir. Cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler, balıkçıların ve balık çiftçilerinin yüzde 24'ünün kadın olduğunu, hasat sonrası sektörde ise bu oranın yüzde 62 olduğunu göstermektedir (FAO, 2024).

Bu alanda yapılan çalışmalar, balıkçılık sektöründe çalışan kadınlar söz konusu olduğunda sorunun daha karmaşık olduğunu ortaya koymuştur. Bunun nedeni, kadınların sadece görünür ve ücretli işçiler olarak değil, aynı zamanda çok çeşitli rol ve görevlere sahip "görünmez" ve ücretsiz işçiler olarak da yer almalarıdır. Sektöre önemli katkılar sağlasalar da, yeterince temsil edilmemekte, yeterince tanınmamakta, ücretsiz veya düşük ücretli çalışmakta ve her düzeyde karar alma süreçlerinde söz sahibi olamamaktadırlar (Göncüoğlu, 2008).

Tüm bu zorluklara rağmen, balıkçılık sektöründe çalışma deneyimi olan tüm kadınlar, özellikle seçimlerinden pişman olmadıklarını, denizde çalışmaktan keyif aldıklarını ve bu deneyimle gurur duydukları belirtilmiştir. Bu kadınlar kendilerini "güçlü kadınlar" olarak görmekte ve özellikle sektöre girme ve sektörde kalma konusunda kadınların kendi azim ve kararlılıklarının önemini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, aynı zamanda denizde balık tutmak isteyen diğer kadınlar için işleri kolaylaştırmak amacıyla değişim çağrısında bulundukları bildirilmiştir (Zhao vd., 2013).

22 Ekim 2022 tarih ve 31991 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan Küçük Ölçekli Balıkçılığın Desteklenmesi konulu karar ile tekne ortağı ya da sahibi kadınlara tekne boyutlarına göre %25 oranında daha fazla destekleme yapılacağına yer verilmiştir (Resmi gazete,2022). Balıkçılık sektöründe kadınları güçlendirerek, farklı bakış açılarının dikkate alınmasını sağlayabilir ve deniz kaynaklarımızın çeşitliliğini, yeniliğini ve korunmasını teşvik ederek daha sürdürülebilir ve adil bir sektör oluşturulması hedeflenmelidir.

SONUÇ

Kadınların su ürünleri yetiştiriciliğine katılımı, daha fazla iş fırsatı yaratılmasına ve böylece kırsal kesimdeki kadınlar için gelir artışına yol açmıştır. Bununla birlikte, kadınlar su ürünleri yetiştiriciliğinde çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır; en önemlisi, yoğun katılımlarına rağmen gelire erişimlerinin sınırlı olmasıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2030 Gündemi'nin 5. Hedefine göre, cinsiyet eşitliğinin balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörüne entegrasyonu yoluyla tüm kadın ve kız çocuklarının cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi, yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılmasına, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesine ve kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır (FAO, 2011). Balıkçılık müdahalelerinin ve yönetiminin şiddete nasıl katkıda bulunduğu veya şiddeti nasıl ele aldığı, sosyal açıdan adil sürdürülebilir balıkçılık için kritik öneme sahiptir ve sektörün sürdürülebilir kalkınma amaçlarına katkıda bulunması için bir fırsattır (Mangubhai vd., 2023).

Bu yaklaşım aynı zamanda piyasa, politika ve stratejideki değişiklikleri karşılamaya da yardımcı olacağı beklenmektedir. Bu, karar alma süreçlerine eşit katılımın sağlanmasını, yeterli ekipmanın, pazarlara erişimi sağlayacak uygun altyapının, ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için fiziksel ve sermaye kaynaklarının sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca, karlılığı ve sürdürülebilirliği artırmak için eğitim ve örgün eğitim sağlanmasının yanı sıra balık işleme endüstrilerinde istihdam olanaklarının sağlanması da işletmelerini desteklemeyi, gelirlerini artırmayı ve marjinalleşmeyi azaltmayı amaçlamaktadır (Schumacher, 2014; Me-Nsope ve Larkins, 2015; Chepkirui vd., 2023).

Su ürünleri sektöründe kadın emeğinin hak ettiği statüye kavuşması ve görünmez bariyerlerinin aşılması, yapısal bir dönüşüm ile çözülebilecektir. Kadın çalışanların iş-yaşam dengesini kurabilmeleri için tesis bünyesinde veya bünyelerinde anlaşmalı oldukları kreş/bakım evi imkanlarının artırılması, bakım yükünün kariyer üzerindeki baskısını hafifletecektir. Ayrıca, kadın mühendislerin ve idari personelin liderlik kapasitelerini geliştirecek mentorluk programları ve sektörel kadın ağlarının kurulması, kadınların stratejik karar alma süreçlerine katılımını teşvik edecek ve güvende hissettirecektir. Bu yüzden sektörel kooperatifleşme modellerinde kadınların yönetimde daha aktif yer alması sağlanmalı; devlet teşvikleri ve hibelerinde kadın yönetici veya kadın istihdamı yüksek işletmelere öncelik tanınarak "görünmez emek" somut bir ekonomik değere dönüştürülmelidir.
Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Mavi Ekonomi de dahil olmak üzere çeşitli girişimler aracılığıyla su ürünleri yetiştiriciliğinin, kadınların ve gençlerin güçlendirilmesinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, üretimi, verimliliği, işlemeyi, ticareti ve ekonomik büyümeyi artırmaya yönelik potansiyellerinin tam olarak tanınmasına yol açacağı için eşitliğin teşvik edilmesi gerekmektedir. Kadın Su Ürünleri Mühendislerinin Mavi Ekonomide rolü artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Allied Market Research. 2021. Aquaculture Market by Environment (Marine Water, Fresh Water, and Brackish Water), and Fish Type (Carps, Mollusks, Crustaceans, Mackerels, Sea Bream and Others): Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021–2027. https://www.alliedmarketresearch.com/aquaculture-market

Alston, J. M., & Pardey, P. G. (2014). Agriculture in the global economy. Journal of Economic Perspectives, 28(1), 121-146.

Bozkurt, Y. (2024). Present-Day Turkish Aquaculture and Trends in International Research. *Present-Day Turkish Aquaculture and Trends in International Research*.

Chepkirui, M., Orina, P. S., Orina, T., Githukia, C., Ochingo, J., & Achoki, J. K. (2023). Review on the role of women along the aquaculture value chain in Kenya. *Ann Mar Sci*, *7*(1), 021-024.

Çağlak, E., Karslı, B., & Çağlak, S. (2012). Su Ürünleri İşleme Tesislerinde Çalışanların Sosyo-Ekonomik Analizi: Balıkesir İli Örneği. *Su Ürünleri Dergisi*, *27*, 47-67.

Çakmak, E., Özel, O. T., Batır, E., & Evin, D. (2024). Gökkuşağı alabalığı (*Oncorhynchus mykiss* Walbaum, 1792) endüstrisinde yeni bir yaklaşım:" Türk Somonu" üretim ve pazarlama eğilimleri. *Ege Journal of Fisheries & Aquatic Sciences (EgeJFAS)/Su Ürünleri Dergisi*, *41*(1).

Erdem, M. E., Yücel, Ş., & Çoban, S. (2022). Su ürünleri işleme tesislerinde çalışanların sosyo-ekonomik durumları: Karadeniz bölgesi örneği. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, *10*(7), 1230-1236.

Erkeç, H., & Bilgin, Ş. (2020). Antalya, Isparta ve Afyonkarahisar illerinde bulunan su ürünleri işleme tesislerinin güncel durumu. *Acta Aquatica Turcica*, *16*(1), 51-65.

FAO. (2011). The state of Food and Agriculture: Women in agriculture: Closing the gender gap for development, Rome, Italy.

FAO. (2020). Fisheries and Aquaculture, Global aquculture and capture production quantity statistics. https://www.fao.org/fishery/statistics-query/en/home.

FAO. (2024). The State of World Fisheries and Aquaculture 2024—Blue Transformation in Action. Rome.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2023). *The status of women in agrifood systems*. FAO. https://doi.org/10.4060/cc5343en

Freeman, R., & Svels, K. (2022). Women's empowerment in small-scale fisheries: The impact of Fisheries Local Action Groups. *Marine Policy*, *136*, 104907.

Gopal, N., Hapke, H. M., Kusakabe, K., Rajaratnam, S., & Williams, M. J. (2020). Expanding the horizons for women in fisheries and aquaculture. *Gender, Technology and Development*, *24*(1), 1-9.

Göncüoğlu, H. (2008). Güney Ege'deki Kadın Balıkçıların Sosyo-demografik Özellikleri, Örgütlenme Eğilimleri ve Sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kubilay A., Yıldırım P., Sürengil G., Kan Ş. (2022). İş Hayatında Kadın Su Ürünleri Mühendisi. Kadın Akademisyenler Gözüyle Çalışma Yaşamında Kadın Olmak Iı. (Pp. 17-44). Detay Yayıncılık.

Mangubhai, S., Barclay, KM, Lawless, S. ve Makhoul, N. (2023). Cinsiyete dayalı şiddet: Balıkçılık uygulayıcıları için önemi. Balık ve balıkçılık , 24 (4), 582-594.

Mathew, S. (2002). International Collective in Support of Fishworkers (ICSF).'. Sustainable Fishing and Social Well Being: The Marine Stewardship Council and the Fair Trade Initiative.

Me-Nsope N & Larkins M. 2015. Gender analysis of the pigeon pea value chain: Case study of Malawi. Center Report Series, No. 4. Global Center for Food Systems Innovation, Michigan State University, East Lansing, Michigan, USA. ISBN: 978-0-9903005-5-7.

Nabayunga, S., Matolla, G., Shitotte, Z., Kubiriza, G. K., & Kondowe, B. N. (2021). Gender roles in the value chain of farmed tilapia (Oreochromis niloticus) in Kakamega County, Kenya. *Africa Environmental Review Journal*, *4*(2), 13-27.

Numtsoe 2013. N. Role of women in the development of fisheries & Aquaculture.

Resmi Gazete. 2022. 22 Ekim 2022 tarih ve 31991 sayılı Resmi Gazete Erişim Linki: https://resmigazete.gov.tr/22.10.2022.

Salz, P., Buisman, F. C., Smit, J., & de Vos, B. I. (2006). Employment in the fisheries sector, current situation, final report.

Schumacher KP. 2014. Gender relations in global agri-food value chains-A review. Erde.

Sürengil, G., Kan, Ş., Yıldırım, P., & Kubilay, A. Employment Status Of Female Fısherıes Engıneers in Türkiye: an Analysıs of Academıa, Publıc, and Prıvate Sectors.

Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). *Su ürünleri istatistikleri 2023*. Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü.

TÜİK, (2025). Su Ürünleri İstatistikleri https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=97&locale=tr

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *İşgücü istatistikleri 2023*. TÜİK.

Yıldırım, Ç. (2023). Measuring network efficiency of the aquaculture value chain in Turkey. Aquaculture, 576, 739896.

Yükseköğretim Kurulu. (2026). *Yükseköğretim istatistikleri*. YÖK. https://www.yok.gov.tr/tr

Zhao, M., Tyzack, M., Anderson, R., & Onoakpovike, E. (2013). Women as visible and invisible workers in fisheries: A case study of Northern England. Marine Policy, 37, 69-76. Junankar, P. R. (2016). Development Economics. Palgrave Macmillan UK.

BALIK MUHAFAZASINDA VE RAF ÖMRÜ BELİRLENMESİNDE KULLANILAN MİKROBİYOLOJİK KALİTE KONTROL ANALİZLERİ VE GIDA GÜVENLİĞİ YÖNETİMİ: KADIN İŞGÜCÜ VE BİLİMSEL YAKLAŞIMIN ROLÜ

Prof. Dr. Berna KILINÇ
Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Avlama ve İşleme İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-4663-5082

Prof. Dr. Çiğdem TAKMA
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü
ORCID: 0000-0001-8561-8333

Doç. Dr. Erkan Zeki ENGİN
Ege Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik Elektronik Bölümü
ORCID: 0000-0002-2249-3139

Dilan Deniz İLHAN
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü
ORCID: 0000-0002-3428-1854

ÖZET

Balıklar yüksek protein içeriği ve hassas yapısı nedeniyle hasat/yakalama sonrasında hızla bozulmaya başlayan gıdalardır. Bu mikrobiyal bozulma süreçlerinin takibinde (toplam mezofilik ve psikrotrofik bakteri sayıları vb.) yanı sıra hijyen ve sanitasyon göstergesi olan patojen bakterilerin (*E. coli* gibi) kontaminasyonlarının da belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir. Çünkü mikrobiyolojik kalite kontrol analizleri gıda güvenliğinin temel taşını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada balık muhafaza ve raf ömrü belirlenmesi esnasında kullanılan mikrobiyolojik analiz yöntemlerine değinilerek, bu noktada kritik öneme sahip olan kalite kontrol belirleme süreçlerinde görev alan kadın akademisyen ve uzmanların üstlendikleri kritik rollerin incelenmesi de hedeflenmektedir. Örneğin laboratuvar ortamlarındaki hassas analiz süreçlerinden endüstriyel kalite kontrol noktalarına kadar kadınlar detaya odaklı çalışma prensipleri nedeniyle standardizasyonun sağlanması ve hataların minimize edilmesinde oldukça önemli roller üstlenmektedirler. Araştırma ayrıca kadın akademisyen ve uzmanların su ürünleri teknolojisindeki teknik yetkinliklerinin, ürün raf ömrü tahmini ve tüketici sağlığının korunması üzerindeki doğrudan etkilerini de vurgulamaktadır. Bütün bunların yanında raf ömrünü uzatan doğal koruyucular üzerine yapılan akademik çalışmaların çoğunda kadın akademisyenlerin imzası olduğu da açıkça görülmektedir. Diğer bir deyişle kadınlar su ürünlerinin raf ömürlerinin arttırılması amacıyla yeni koruma yöntemleri geliştiren stratejik akıllardır. Kadınlar balık ve tüm su ürünlerinin kalite kontrol analizlerinde sadece iş gücü olarak değil aynı zamanda verilerin doğruluğunu sağlayan (balıkların tazelik kriterlerini belirlemek amacıyla gelişmiş cihazları, çeşitli istatistik modelleri ve görüntü analizleri gibi gelişmiş olan teknikleri vs.) çeşitli analiz yöntemlerini de başarılı bir şekilde kullanabilmekte ve bilim dünyasına önemli katkılar da bulunmaktadırlar. Sonuç olarak, balık ve tüm su ürünleri türlerinin analiz, kalite kontrol, ürün araştırma ve geliştirme sektöründe kadın istihdamının ve bilimsel katkısının arttırılmasının, güvenilir ve sürdürülebilir su ürünleri kalite yönetimi için stratejik bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (FM-GAP-2025-33104) nolu proje tarafından desteklenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Balık, muhafaza, raf ömrü, mikrobiyolojik analizler, kalite kontrol, kadın işgücü

MICROBIOLOGICAL QUALITY CONTROL ANALYSES USED IN FISH STORAGE AND SHELF-LIFE DETERMINATION AND SAFETY FOOD MANAGEMENT: THE ROLE OF WOMEN IN THE WORKFORCE AND SCIENTIFIC APPROACH

ABSTRACT
Fish are foods that begin to deteriorate rapidly after harvesting/catching due to their high protein content and delicate structure. In the follow-up of these degradation processes such as microbiological (total mesophilic and psychrotrophic bacterial counts, etc.), as well as pathogenic bacteria (such as *E. coli*) that are indicators of hygiene and sanitation to determine their contamination. Because microbiological quality control analyses form the cornerstone of food safety. This study aims to discuss the microbiological analysis methods used during fish preservation and shelf-life determination, while also examining the critical roles undertaken by female academics and experts involved in quality control assessment processes at this point. For example, from sensitive analysis processes in laboratory environments to industrial quality control points, women play very important roles in ensuring standardization and minimizing errors due to their detail-oriented working principles. The research also highlights the direct effects of female academics' and experts' technical competencies in aquatic products technology on product shelf-life prediction and the protection of consumer health. In addition to all this, it is also clearly evident that female academics have left their mark on most academic studies conducted on natural preservatives that extend shelf-life. In other words, women are the strategic minds developing new preservation methods to increase the shelf-life of aquatic products. Women not only serve as labor force in quality control analyses of fish and all aquatic products, but they also successfully employ techniques are used (to determine the freshness criteria of fish, advanced devices, various statistical models, and sophisticated techniques such as image analysis, etc.) that ensure the accuracy of data and make significant contributions to the scientific community. As a result, it is considered that increasing women's employment and scientific contribution in the analysis, quality control and product research and development sector of fish and all aquatic species is a strategic necessity for reliable and sustainable aquatic products quality management. This study was supported by the Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit with the project number (FM-GAP-2025-33104).
Keywords: Fish, storage, shelf-life, microbiological analyses, quality control, female workforce

INTRODUCTION
Climate change has brought significant changes to the aquatic environment, leading to the rapid spread of infectious fish diseases with increasing water temperatures. It is very important to understand how aquatic pathogens will affect fish in the context of climate change (Okon et al., 2024). The contamination of marine environments with chemical pollutants poses a significant threat to both ecosystem health and human food security by disrupting the interconnected well-being of organisms, ecosystems and people, affecting the marine One Health.

Seafood and fish species are susceptible to the bioaccumulation of a diverse suite of contaminants including pesticides, persistent organic pollutants (POPs), heavy metals, pharmaceuticals and personal care products (PPCPs), per- and polyfluoroalkyl substances (PFAS), thereby necessitating a rigorous evaluation of the risks associated with dietary exposure (Barbieri et al., 2025). Seafood is essential for achieving the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), in particular to improve food security and support sustainable livelihoods. However, the seafood industry is facing challenges due to the short shelf life of its products, caused primarily by microbial contamination and biofilm formation, which increases resistance to traditional preservation methods (Akter et al., 2025). Actually, seafood safety is increasingly under threat due to not only bacterial contamination and biofilm formation, but also increasing antimicrobial resistance. Conventional methods such as refrigeration, chemical preservatives and antibiotics often fail to effectively eliminate resistant pathogens, including *Listeria monocytogenes*, *Vibrio spp*. and *Salmonella spp*. Advanced processing technologies such as high-pressure processing, cold plasma and plasma-activated water are studied in terms of further reduction or elimination of pathogenic bacteria (Meghla et al., 2026). For example, the raw extracts of *Moringa oleifera* (Moringa), *Allium sativum* (Garlic) and *Citrus limon* (Lemon) have shown significant antibacterial activity against foodborne pathogens commonly found in meat, poultry and seafood, including *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus*, *Proteus vulgaris* and *Enterobacter auerogenosa* (Chelliah et al., 2025). Actually, natural antimicrobial strategies, including plant extracts, biosurfactants, and antimicrobial peptides, as well as advanced non-thermal decontamination technologies such as electron beam irradiation, cold plasma, and ultrasonication. These innovative methods show potential for increasing seafood safety, extending shelf life, and preserving nutritional quality (Akter et al., 2025). Despite the vital importance of seafoods for global food security and nutrition, the sector is facing increasing problems of food security, complexity in the supply chain and sustainability concerns. The integration of artificial intelligence (AI) technologies into the seafood supply chain provides transformative opportunities to improve detection accuracy, ensure safety, increase efficiency and promote sustainable development (Jiao et al., 2025). Indeed, Food security, as defined by the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), is a situation in which all individuals always have physical, social and economic access to adequate, safe and nutritious food that meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life (Hassoun et al., 2025).

Ensuring sustainability and ethical practices in global fish supply chains requires the robust implementation of digital technologies in accordance with traceability and transparency policies in the fishing industry (Cromwell et al., 2025). The global trade in fishery products plays an important role in shaping the harvest and use of fish and will therefore be an important part of the transition to sustainable fishing (Bellmann et al., 2016). Sustainability and cooperation are essential for long-term fishing growth (Elahi et al., 2024). The integrity of cold chain systems plays a critical role in the quality and safety of perishable food products. Microbiological risks and changes in quality associated with temperature abuse identify the challenges in managing cold chain logistics and the role of predictive modeling in improving food safety are very important. In addition, improving cold chain efficiency, reducing microbial risks, and improving the quality and shelf life of products are also very essential (Keratimanoch et al., 2026).

Ensuring global food security is a critical challenge that requires innovative solutions and advanced technologies (Hassoun et al., 2025). The integration of artificial intelligence (AI) into microbiology has transformative potential to advance our understanding and processing of microbial systems.

The various applications of AI in microbiology range from the prediction of drug and vaccine targets to the identification of pathogens and antimicrobial resistance. It also examines the role of AI in epidemic prediction, microbial interactions and quality assurance protocols to ensure regulatory compliance (Mohseni and Ghorbani, 2024). Hence, the microbiological quality of fish as well as seafood is the cornerstone of both food safety and economic stability in the global seafood industry. Maintaining this quality involves a rigorous scientific approach to monitoring spoilage and ensuring safety, a field where women increasingly play a pivotal and leadership role. In this study, the roles assumed by women are given in detail.

MICROBIOLOGICAL QUALITY CONTROL IN FISH STORAGE

Fish is highly perishable due to neutral pH, the presence of otolytic enzymes as well as its high water activity. Quality control (QC) focuses on two main areas: Spoilage Indicators and Pathogen Safety

Specific Spoilage Microorganisms (SSO)

SSO bacteria are actually the bacteria that are responsible for "fishy" smells (for example, *Pseudomonas spp*. in iced fish or in *Shewanella putrefaciens).* The spoilage of fish and seafood is a major problem in all categories of the food sector, and 50% of the 8.2 million tons of marketable fish caught within the EU are wasted every year (Kamau et al., 2025). Spoilage is a complex process that includes physical, chemical, and microbiological forms of deterioration (Lorentzen et al., 2014). The spoilage of meat represents a critical challenge in food security and sustainability. Although extensive research has characterized the composition of the meat microbiota and identified specific spoilage organisms, a comprehensive understanding of the complex ecological dynamics in meat microbiomes remains limited (Wang et al., 2026). The primary causes of fish spoilage are microbial growth and metabolism (Chen et al., 2024). The bacterium *Shewanella* is widely found in fishery products throughout the entire cold chain transport system and poses a significant threat to public health and the global economy due to its tendency to contaminate food and cause spoilage. *Shewanella* plays an important role in aquatic environments, accelerating the degradation of aquatic products at low temperature (Qian et al., 2025). During storage at 4°C, a bacterial diversity analysis showed that five bacterial species, including *Acinetobacter baumannii*, *Pseudomonas fragii* and *Brochothrix thermosphacta*, formed the dominant bacterial species (Sui et al., 2026). *Pseudomonas fragi* accelerates lipid oxidation and protein degradation by producing esters in significant quantities (ethyl acetate, ethyl butanoate) and fish-smelling compounds (dimethyl disulfide and ammonia). In contrast, *Serratia liquefaciens* showed weaker volatile organic compounds (VOC) production, primarily producing acetone and ketones such as 2-butanone. These VOCs can serve as effective indicators for real-time monitoring of fish quality (Yi et al., 2026). *Pseudomonas, Psychrobacter* and *Brochothrix* have synergistically contributed to aerobic packaging (AP) degradation. Brochothrix, meanwhile, was the dominant spoilage bacterium in vacuum packaging (VP) and modified atmosphere packaging (MAP) treatments. VOCs associated with degradation as follows: in AP (1-hexanal, butanal, 3-pentene-2-one, etc.), in VP (3-penten-2-one, 1-hexanol, 2-pentanol, etc.) and in MAP (1-hexanol, propanoic acid, 1-octen-3-ol, etc.). Finally, correlation analysis revealed that *Pseudomonas*, *Psychrobacter* and lipid oxidation are closely related to these degradation compounds (Guo et al., 2026). Microbiological contamination remains a significant challenge in the degradation of aquaculture. The rapid proliferation of specific spoilage organisms (SSOs) in aquatic products can lead to the formation of harmful substances and thus to a decrease in the quality of these products (Lang et al., 2025).

Pathogenic Risks

Monitoring *Listeria monocytogenes*, *Vibrio* spp., and *Salmonella spp.* is very important for human health. Testing of these species to ensure that the product is safe for human consumption. The global expansion of cold chain systems is critical to ensuring food security and reducing post-harvest losses. The microbiological risks associated with cold-preserved foods have been indicated focusing on psychrotrophic pathogens including bacteria (*Salmonella enteritidis*, *L. monocytogenes* etc.), molds that contribute to food spoilage and mycotoxin production, as well as viruses like Hepatitis A virus (HAV) and Norovirus (NoV). Contamination routes have been highlighted as follows: across the supply chain, from primary production to processing, storage, and distribution, surface hygiene and design, inadequate cleaning, and process water (Jha et al., 2026). The rapid growth of the prepared aquatic food industry, facilitated by sophisticated cold-chain logistics, is nonetheless challenged by significant safety risks associated with pathogens such as *Vibrio parahaemolyticus*, *Salmonella* spp., and *Listeria monocytogenes* (Huang et al., 2025b). Shiga toxin-producing *Escherichia coli* (STEC), *Salmonella spp*. and *Listeria monocytogenes* are constantly being reported as active ingredients that cause great concern about food safety and widespread contamination in many types of food (Bundidamorn et al., 2018). *L. monocytogenes*, an important human pathogen in the genus Listeria, causes the bacterial disease listeriosis, a serious infection caused by eating food contaminated with bacteria (Lee et al., 2015). *L. monocytogenes* in raw or undercooked oysters, highlighting the need for rapid detection methods, posing a significant risk of a listeriosis outbreak (Wang et al., 2025). Despite the efforts made by industries, some well-known foodborne pathogens, such as *Salmonella spp*. and *Listeria monocytogenes* continues to be a challenge for public health institutions and a threat to consumers (Garrido et al., 2013). *Vibrio spp*. these are the causative agents of gastrointestinal diseases, wound infection and septicemia, primarily through the consumption of contaminated seafood / water or contact with them. However, little is known about the pathogenic properties of opportunistic *Vibrio* species: especially in the context of their potential to cause human infections, rather than being considered pathogens of aquatic animals only (Yu and Rhee, 2026). Timely and accurate detection of these pathogens is critical for implementing effective control measures against infections (Huang et al., 2025). Foodborne diseases are caused by various pathogens and usually manifest themselves with similar symptoms, especially digestive disorders. That is why it is important to adopt a syndromic approach when investigating foodborne illness outbreaks (Watier-Grillot et al., 2025). The findings highlight the importance of implementing good practices and improving knowledge in the retail and consumers to prevent long-term storage of fresh fish before consumption, prevent foodborne diseases (Lopez-Joven et al., 2025).

ANALYTICAL TECHNIQUES

Traditional Culture Methods and Rapid Molecular Methods

Many molecular and microbiological analyses techniques in foods: have been found for determining pathogen detection, quality control, and safety perspective. Microbiological methods include Culture Plating and Colony Counting, Antibody-based immunoassay, VIDAS: Vitek Immuno Diagnostik Assay System (bioMerieux), ELISA, MALDI-TOF, Rapid Commercial Test Kits such as 3M Petrifilm. In addition to this, molecular methods include Polymerase Chain Reaction (PCR) such as Conventional PCR (Standard PCR), RT-PCR (Reverse Transcription PCR), QPCR (Quantitative PCR), Multiplex PCR, Nested PCR, Digital PCR (dPCR), LAMP (Loop-mediated Isothermal Amplification) as well as Next-generation sequencing (NGS), Whole Genome Sequencing (WGS), Microarray Technique, Metagenomic Technique, CRISPR-Based Technologies, OMICS (İlhan et al., 2025).

The degradation process initiates with early autolytic breakdown, leading to an initial loss of freshness, followed by rapid microbial proliferation that triggers spoilage. These concomitant biochemical and microbiological alterations adversely impact the product's organoleptic properties, specifically odor and flavor. Consequently, the degree of spoilage and shelf-life stability can be evaluated through a diverse array of analytical methods (Lorentzen et al., 2014). Extending the shelf-life of seafood can significantly improve product availability and reduce waste in the supply chain. However, reliable and standardized means are needed to assess freshness and determine suitability for consumption (Sruthi et al., 2026). DNA and RNA analytical methods have revolutionized many technical areas of meat, poultry and seafood microbiology testing. These methods combine selective and differential culture with nucleic acid-based (NA) assays, including both DNA and RNA-based tests, offering shorter result time, accuracy and precision (Siragusa, 2024). Traditional diagnostic methods are increasingly being superseded by advanced molecular techniques that offer superior sensitivity and expedited turnaround times. While PCR-based assays (qPCR and RT-PCR) remain the gold standard for specificity, recent innovations such as Next-Generation Sequencing (NGS) have refined the characterization of complex pathogens and resistance profiles. Furthermore, the emergence of isothermal amplification (LAMP and RPA) has facilitated point-of-care testing (POCT), while high-precision tools like ddPCR, CRISPR-based diagnostics, and aptamer-based biosensors are expanding the frontiers of low-abundance target detection (Sayeli et al., 2026). Advanced technologies are fast, precise, specific and have the potential for high sample throughput. Its applications in clinical laboratories have greatly improved the detection of a wide range of pathogenic microorganisms (Murphy et al., 2007).

SHELF-LIFE DETERMINATION PARAMETERS

Shelf-life is the time it takes for a product to become unacceptable to consumers. It is determined by the association of microbial growth with sensory changes (texture, appearance, smell etc). Cooling fish slows down the growth of bacteria, but does not stop them. For example, modified atmosphere packaging inhibits the aerobic bacteria such as *Pseudomonas spp.*, potentially doubling its shelf-life.

Total Viable Count (TVC) and Psychrotrophic Bacteria Assessment

The study concludes that the spoilage of aerobically stored salmon at 2°C is collectively driven by hydrogen sulphide producing bacteria (HSPB), lactic acid bacteria (LAB), *Pseudomonas* spp., *Br. thermosphacta*, and *Photobacterium* spp. Notably, the proliferation of these specific spoilage organisms (SSOs) serves as a more precise indicator of quality deterioration than total viable count (TVC). A threshold of 5-6 log CFU/cm^2 for these populations is proposed as a robust microbiological marker for the termination of shelf-life (Fogarty et al., 2019). TVB limit of count for consumption was indicated as 7.0 Log CFU/g for raw fish according to the International Commission on Microbiological Specifications for Foods. In another words, A general measure of the microbial population. The deterioration is typically evident when the TVC reaches 1.0 x10^7 CFU/g (ICMSF, 1986).

Sensory Evaluation: The Quality Index Method (QIM)

The Quality Index Method (QIM) provides a cost-effective and pragmatic framework for real-time freshness monitoring and cold chain optimization in seafood processing. Furthermore, its strong correlation with standardized physicochemical and microbiological parameters validates its efficacy for integration into industrial quality control protocols (Sruthi et al., 2026).

Chemical Indicators of Microbial Activity

TVB-N or TMA can be used as a good chemical degradation index of aquatic products (Dabadé et al., 2023). Although a chemical test, TVB-N directly measures the byproducts of bacterial protein degradation. The limits are usually set at 30-35 mg N/100 g (Karimi et al., 2024). Trimethylamine (TMA) is a volatile amine produced by the bacterial reduction of trimethylamine-oxide (TMAO) during the spoilage of marine fish. While very fresh fish contains negligible amounts of TMA, levels increase significantly as a result of microbial activity. Generally, a TMA-N value of less than 1 mg/100 g is indicative of high-quality fresh fish, whereas values between 1 and 5 mg/100 g represent acceptable freshness. Most scientific literature and regulatory guidelines establish a rejection limit of 10 to 15 mg TMA-N/100 g, beyond which the fish is considered spoiled and unfit for human consumption due to the characteristic "fishy" off-odor (Ghaly et al., 2010).

Predictive Microbiology

Scientists allow "virtual" shelf life testing by using mathematical models to predict how bacteria will grow at different storage temperatures. Many predictive models have been used for determining bacterial growth and shelf-life of fishery products during storage (Kılınç et al., 2022a). *Pseudomonas spp*. was found to be a major specific spoilage organism (SSOs) suitable for shelf-life prediction. H_2S producing bacteria and *Brochothrix thermosphacta* were considered important degradation microorganisms; however, they were not suitable for shelf-life prediction. (Mikš-Krajnik et al., 2016). Growth kinetic models and parameters for microorganisms in food and marine products have been used (Kılınç et al., 2024). Additionally, many mathematical models have been used for determining pathogenic bacteria risk and control assessments of seafood products (Kılınç et al., 2022b). Among the biological hazards, *Listeria monocytogenes* is of particular concern in seafood, leading to regulatory review and the need for predictive modeling to assess its potential growth. The model showed good prediction accuracy with most of the predictions (88.89% for salmon and 77.22% for swordfish) falling within an acceptable prediction zone. The predictive model evaluated was used by seafood producers. This model can be applied to assess the risk of *L. monocytogenes* and to make informed decisions about the shelf- life and storage conditions of dry-cured fish products (Tomasello et al., 2026).

Biosensors & Rapid Methods

New technologies, such as electrochemical biosensors, allow for real-time monitoring of hypoxanthine (a freshness marker) or specific pathogens without waiting days for lab cultures. For example, smart tools and artificial intelligence for enhanced quality and safety in agriculture, fisheries and aquaculture have been used (Kılınç et al., 2025a). Additionally, the increasing demand for transparency, safety and sustainability in the food industry requires the adoption of advanced digital technologies. Therefore, this study aimed to examine the synergistic integration of blockchain, artificial intelligence (AI) and the Internet of Things (IoT) as a transformative framework for improving hygiene, safety and operational efficiency throughout food supply chains. Therefore, by ensuring end-to-end traceability, these technologies collectively reduce food fraud, improve regulatory compliance, and promote environmentally sound practices in fisheries and aquaculture (Kılınç et al., 2025b).

FOOD SAFETY MANAGEMENT SYSTEMS (FSMS)

Modern food safety has moved from reactive testing to proactive management through the HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point) system. Implementation of HACCP (Hazard Analysis Critical Control Points) in Fish Processing heve been used.

International regulatory frameworks, including, European Union regulations, Codex Alimentarius standards as well as ISO methods, shape requirements for microbiological criteria, control measures such as freezing for parasites, and general hygiene practices throughout the cold chain have been used (Jha et al., 2026). Food safety has attracted great public concern and press attention in recent years. Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) is a systematic approach to food product safety as a means of prevention rather than finished product inspection. It is internationally recognized and accepted as an effective food safety management system (Wang et al., 2013). Food Security is a fundamental public health issue, and ensuring a safe supply poses major challenges for organizations involved in the food chain. A large number of foodborne hazards, both familiar and new, pose risks to health and pose obstacles to international trade in foods. These hazards must be properly analyzed, assessed and managed to meet the growing and increasingly complex global food chain clusters. Proper application of food hygiene principles in the food chain together with Hazard Analysis and Critical Control Point System will ensure food safety. To achieve this, a hazard analysis and assessment procedure based on the ISO 22000: 2005 methodology has been developed. The hazard analysis described in detail in ISO 22000 requires the organization to evaluate all food safety control measures in a scientific manner. After the hazard analysis is completed, this may result in the addition of some new (Prerequisite Programme) PRPs or CCP (Critical Control Programme) to the system. Additionally, it may lead to the upgrade of some PRPs to the operational PRP category. Therefore, it is the responsibility of the organization to document, approve these changes and prepare for proper implementation to ensure food safety (Soman and Raman, 2016).

AI plays a critical role in ensuring the efficient supply and safety of aquatic food products through its superior capabilities in non-destructive sensing and multidimensional data processing. While significant progress has been documented, the field still faces challenges such as limited model generalization and a lack of standardized datasets. To address these gaps, future studies must focus on integrating AI with novel sensing technologies and developing multimodal data fusion strategies. Such advancements are essential for building predictive models that ensure the long-term resilience and sustainability of aquatic supply chains (Jiao et al., 2025). Integrating these methods into multi-barrier strategies, as well as hygienic design, targeted monitoring and careful management of critical control points (CCPs), can significantly not only improve food safety, but also sustainability in cold storage facilities. The analysis underscores the need for specific, science-based interventions to close gaps in current practices, optimize resource efficiency as well as protect public health (Jha et al., 2026).

THE ROLE OF WOMEN IN THE SEAFOOD WORKFORCE

A sustainable blue economy strategy that includes traditional maritime sectors such as commercial fishing, aquaculture, seafood processing, shipping and tourism, as well as emerging renewable energy industries and technological developments (Stark, 2026). The literature has documented the ways in which limited access and catch-sharing programs affect the resilience and sustainability of the fishing community, but there is little data looking at how these management systems can affect women's roles and participation in the industry. (Calhoun et al., 2016). However, the important role of women in fisheries is being overlooked in management and policy (Harper et al., 2013). Investment in women's social, ecological, and economic capacity is an investment in a climate-resilient future. Women's social roles affect their ability to respond to the effects of climate change (Singh et al., 2022).

Social challenges such as gender discrimination against fisherwomen and the ongoing struggle to include fisherwomen in policy-making decisions further hinder the sustainability of fisheries (Pelage et al., 2023).

Small-scale fishing (SSF) is a vital component of the global fishing industry and significantly contributes to food security, livelihoods and cultural heritage (Su et al., 2024). The processed marine fish sector represents an important component of small-scale marine fisheries in some part of world. It plays a very important role in terms of seafood supply and job creation. Although women contribute significantly to the small-scale fishing sector globally, there is a serious lack of gender-disaggregated data on fishing activities in many countries. This gender data gap hinders a comprehensive understanding of small-scale fisheries dynamics, which has implications for fisheries management and food security. For example, women's fishing practices are characterized by less fishing gear, less hunting, lower functional prey diversity, less fishing effort and less income than men. However, female catches contribute significantly to local diets, accounting for 50% of fish and seafood consumed in fishing female-headed households. Although women's fishing activities appear to be less productive and profitable than men's, they are important for ensuring food security in some coastal communities (Chambon et al., 2024). The participation of actors, policy actions such as the promotion of environmentally friendly fishing and the supply of subsidized fishing and processing equipment are vital to sustain the sector (Gbedomon et al., 2024). Despite the cultural importance of the Mediterranean diet, local seafood consumption remains low due to information gaps regarding species variety and cooking methods, alongside price sensitivities. To bolster the sector, the authors propose a strategic framework focused on consumer education, price regulation, and the promotion of certified products via administrative simplification and direct fisher involvement (De Juan et al., 2024). One study have been highlighted the importance of integrating health issues into sustainability certification standards. By giving priority to the safety and well-being of the fisher, such programs contribute to the sustainable management of fishing resources and the protection of the environment in accordance with the principles of the One Health framework (Teh and Pauly, 2018).

THE SCIENTIFIC APPROACH AND WOMEN IN LEADERSHIP

Gender equality remains a persistent challenge worldwide. Little is known about the impact of equality initiatives in improving the representation of women in organizations in different industry contexts (Ali et al., 2025). Barriers in science and academia have prevented women from becoming researchers and specialists, who are considered equivalent to their male counterparts (Hagan et al., 2020). If properly managed, seafood production systems can provide a sustainable and climate-resilient nutrient and protein-rich food source and employment for millions of people in coastal communities. However, due to numerous social, economic and climate change stresses, seafood is declining, affecting livelihoods based on fishing, and some actors are making a decision to continue harvesting, One study advanced the argument of the need to pay attention to the challenges facing seafood production systems and their sustainability now and in the future. The empirical evidence highlighted in this study provided a strong rationale for policies, strategies and interventions that supported climate-resilient seafood production systems, diversification of livelihoods and food security in the Gambia and other developing countries (Suh et al., 2025). Coastal communities face numerous social, economic and ecological aspects that have been affected their well-being and capacity for resilience. Flexibility for places that have dependent on commercial fishing includes the processing sector of the seafood industry (Cramer et al., 2023).

The global seafood industry produces many by-products, often referred to as seafood by-products, covering fish heads, skins, bones, internal organs and shells. Traditionally seen as waste, these by-products have a significant potential for valuation, supporting sustainability, promoting progress towards circular economy principles and Sustainable Development Goals (SDGs) (Advaitha et al., 2025). For example, in the southern coastal region of the country, aquaculture is an important subsistence activity for both men and women. Participation in the formal aquaculture industry may have contributed to the improvement of physical health, the socioeconomic status of women and the educational skills of their children (Shanta et al., 2025). However, the empowerment of women through seaweed farming is limited primarily by the lack of technical knowledge and financial resources to set up the coastal farming system (Sultana et al., 2023). One study used the case of small-scale female oyster harvesters in the Gambia to assess how subsistence activities based on fishing, climate stressors, climate adaptation and household food security affect respondents' willingness to continue harvesting. Cross-sectional data were collected from 357 female oyster harvesters in 16 oyster communities in the Gambia. This study not only advanced the argument of the need to pay attention to the challenges facing seafood production systems, but also their sustainability now and in the future. The empirical evidence highlighted in this study provided a strong rationale for policies, strategies and interventions that supported climate-resilient seafood production systems, diversification of livelihoods and food security in the Gambia and other developing countries (Suh and Nyiawung, 2025). In another paper, the authors examined how multiple types of identities affected resource utilization and how it was implemented among a group of female oyster harvesters in the Gambia. The authors argued that new contact zones and emerging subjectivities could be at once unifying and divisive, with important implications for natural resource management (Lau and Scales, 2016).

CONCLUSIONS

The presence of women in marine sciences represents a critical necessity for the scientific diversity, sensitivity, and innovative capacity of the field. Particularly across a broad spectrum ranging from laboratory technologies to field operations, women’s contributions serve as a primary driving force in the modernization of the sector. Female researchers exhibit technical precision in the using of advanced machines as well as engineering methodologies within fisheries technology. This includes the operation of sophisticated field equipment such as hydroacoustic sensors (sonars), Remotely Operated Vehicles (ROVs), and automated feeding systems as well as specialized laboratory apparatus, including pH meters, color measurement instruments, water activity meters, and texture profile analyzers, etc. Their meticulous approach to instrument calibration and the monitoring of technical malfunctions is fundamental to ensuring the acquisition of high-fidelity, accurate data. In addition to this, the critical role of women in microbiological analysis is indispensable, particularly where seafood safety and disease diagnostics demand micro-level precision. Leveraging advanced academic competencies, female scientists utilize sophisticated techniques such as Polymerized Chain Reaction (PCR), Enzyme-Linked Immunosorbent Assay (ELISA), and high-resolution microscopy. Their characteristic methodological patience and technical rigor are instrumental in minimizing contamination risks, thereby ensuring the accuracy of pathogen detection and directly safeguarding public health. The proactive role of female researchers in defining hygiene benchmarks and assessing microbial contamination levels is paramount to the integrity of the seafood supply chain. By aligning processing technologies with advanced safety standards, women in academia facilitate the high-level quality assurance necessary for sustainable international trade. Their contributions act as a critical safeguard against foodborne pathogens, thereby reinforcing the reliability of exported fisheries products.

Furthermore, female academics in fisheries and marine sciences transcend the mere application of existing systems by actively pioneering the development of novel theoretical models. For example, in studies of aquatic pollution and ecotoxicology, women lead the design of innovative production models specifically engineered to mitigate environmental impacts. Another important role of women in the advancement of marine sciences is increasingly defined that female researchers are at the forefront of integrating predictive modeling, smart tools, and Blockchain technology into the seafood supply chain. By leveraging these digital innovations alongside their mastery of processing technologies and product development, women facilitate a shift toward 'Fisheries 4.0.' This multidimensional approach merging algorithmic forecasting with rigorous laboratory standards women not only can be optimized resource management and traceability, but also can be ensured the long-term socio-economic viability of the global aquatic industry. Women represent about 50% of the global seafood workforce. In many regions, women are the the most important handlers of fish in processing and sales. Indeed, women act an very important role because of their attention to hygiene and traditional conservation knowledge (such as salting and smoking) for the prevention of foodborne diseases in local and global markets. Today, women are increasingly at the forefront of marine science from developing sustainable marine diets to pioneering DNA-based methods for identifying fish species and their microbial flora. Empowering women in this industry not only will be improved food safety, but also will be increased the microbiological safety of the consumed seafood. In conclusion, the presence of women in marine science will be accelerated the sector's trajectory through their meticulous laboratory analyses, sophisticated modeling capabilities, and rapid adaptation to advanced technologies. These contributions not only will be improved the academic achievement of women, but also they will be ensured global food security as well as sustainable growth of the blue economy. Furthermore, the modernization of the seafood industry will be depended on integrating technological advancements in fish preservation with a social restructuring of the women workforce. While innovations such as rapid chilling, bio-preservation, and smart packaging wil be ensured high-quality standards, their success will also be inextricably linked to the women who dominate the post-harvest and processing sectors. To ensure long-term sustainability, it is imperative to implement policy recommendations that provide women with equal access to technical training, financial resources, and leadership positions. Ultimately, by empowering women in the global food system can not only be achieved a more equitable, but also can be obtained safe supply chain. In addition to this, it is an important reality that the academic success of women yields significant benefits through the contribution of high-impact publications and the establishment of robust international collaborations. From a sustainability perspective, women's ethical and scientific vision will be ensured the preservation of aquatic resources for future generations. Moreover, regarding technological integration, women's role in embedding advanced techniques such as biotechnology and genomics into marine science will be paramount for the field’s modern evolution.

REFERENCES

Advaitha, S., Sunooj, K. V., Vellaisamy, S. K., Negi, S., Navaf, M., Sabu, S., Sasidharan, A., & Venugopal, V. (2025). Valorization of side streams to enhance seafood sustainability. *Sustainable Food Technology*, *4*(1), 89–109. https://doi.org/10.1039/d5fb00236b

Akter, S., Rahman, M. A., Ashrafudoulla, M., Park, S. H., & Ha, S. D. (2025). Seafood and biofilm: Mitigation strategies for food safety. *Food Control, 168*, 110932. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2024.110932

Ali, M., Baker, M., Grabarski, M. K., & Konrad, A. M. (2025). Influence of gender equality practices and work–life programs on women in leadership, management, and nonmanagement: The role of industry gender composition. *European Management Journal*. In Press. https://doi.org/10.1016/j.emj.2025.12.010

Barbieri, M. V., González, M. P., Araya Piqué, V., Blasco, J., & Eljarrat, E. (2025). Contaminants in fish and seafood from the marine environment: A global overview of current status and future perspective. *Marine Pollution Bulletin*, *219*, 118319. https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2025.118319

Bellmann, C., Tipping, A., & Sumaila, U. R. (2016). Global trade in fish and fishery products: An overview. *Marine Policy*, *69*, 181–188. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2015.12.019

Bundidamorn, D., Supawasit, W., & Trevanich, S. (2018). A new single-tube platform of melting temperature curve analysis based on multiplex real-time PCR using EvaGreen for simultaneous screening detection of Shiga toxin-producing *Escherichia coli*, *Salmonella* spp. and *Listeria monocytogenes* in food. *Food Control*, *94*, 195–204. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2018.07.001

Calhoun, S., Conway, F., & Russell, S. (2016). Acknowledging the voice of women: Implications for fisheries management and policy. *Marine Policy*, *74*, 292–299. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2016.04.033

Chambon, M., Ziveri, P., Fernandez, S. A., Chevallier, A., Dupont, J., Wandiga, J. N., Wambiji, N., & Reyes-García, V. (2024). The gendered dimensions of small-scale fishing activities: A case study from coastal Kenya. *Ocean & Coastal Management*, *257*, 107293. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2024.107293

Chelliah, R., Yeon, S.-J., Jeong, Y.-J., Rahman, S. M. E., & Oh, D.-H. (2025). Harnessing natural antimicrobial agents: *Moringa oleifera*, *Allium sativum*, and *Citrus limon* extracts for enhancing food safety and extending shelf life in meat and seafood. *Food and Humanity, 5*, 100670. https://doi.org/10.1016/j.foohum.2025.100670

Chen, B., Mei, J., & Xie, J. (2024). Effects of packaging methods and temperature variations on the quality and microbial diversity of grouper (*Epinephelus lanceolatus*) during cold storage. *Food Bioscience*, *60*, 104315. https://doi.org/10.1016/j.fbio.2024.104315

Cramer, L. A., Beaullieu, J., Doyle, J., Maldonado, M., Egna, H., Johnson, M., & Conway, F. D. L. (2023). The importance of the seafood processing sector to coastal community resilience. *Marine Policy*, *156*, 105797. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2023.105797

Cromwell, J., Turkson, C., Dora, M., & Yamoah, F. A. (2025). Digital technologies for traceability and transparency in the global fish supply chains: A systematic review and future directions. *Marine Policy*, *178*, 106700. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106700

Dabadé, D. S., Yessoufou, N., Adido, L., Azokpota, P., & Hounhouigan, D. J. (2023). Quality changes, potential spoilage organisms, and shelf-life prediction of brackish river prawn (*Macrobrachium macrobrachion*) at different storage temperatures. *International Journal of Food Microbiology*, *405*, 110344. https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2023.110344

De Juan, S., Ruiz-Frau, A., Villasante, S., & Ospina-Alvarez, A. (2024). A threatened heritage: Sustainable alternatives for Mediterranean small-scale fisheries. *Marine Policy*, *163*, 106148. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106148

Elahi, E., Li, Y., Emam, A. M., Zhu, M., & Krishnan, I. (2024). A systematic review of fish trade and its impact on economic progress: Barriers, opportunities, and outlook for developing countries. *Ocean & Coastal Management*, *259*, 107471. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2024.107471

Fogarty, C., Whyte, P., Brunton, N., Lyng, J., Smyth, C., Fagan, J., & Bolton, D. (2019). Spoilage indicator bacteria in farmed Atlantic salmon (*Salmo salar*) stored on ice for 10 days. *Food Microbiology*, *77*, 38–42. https://doi.org/10.1016/j.fm.2018.08.001

Garrido, A., Chapela, M.-J., Román, B., Fajardo, P., Lago, J., Vieites, J. M., & Cabado, A. G. (2013). A new multiplex real-time PCR developed method for *Salmonella* spp. and *Listeria monocytogenes* detection in food and environmental samples. *Food Control*, *30*(1), 76–85. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2012.06.029

Gbedomon, R. C., Salako, K. V., Gnansounou, S. C., Gandji, K., Failler, P., Assogbadjo, A. E., & Glèlè Kakaï, R. (2024). Small-scale marine fishing in Benin, West Africa: A comprehensive assessment of the processed fish value chain. *Marine Policy*, *161*, 106032. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106032

Ghaly, A. E., Dave, D., Budge, S., & Brooks, M. S. (2010). Fish spoilage mechanisms and preservation techniques: Review. *American Journal of Applied Sciences, 7*(7), 859–877. https://doi.org/10.3844/ajassp.2010.859.877

Guo, Y., Shang, G., Li, L., Woldemariam, K. Y., Cong, J., Fang, W., & Li, X. (2026). High-throughput sequencing and GC-IMS reveal the spoilage microorganisms and off-flavor indicators during the refrigeration of braised goose under different packagings. *Food Chemistry: X, 33*, 103461. https://doi.org/10.1016/j.fochx.2025.103461

Hagan, A. K., Topçuoğlu, B. D., Gregory, M. E., Barton, H. A., & Schloss, P. D. (2020). Women are underrepresented and receive differential outcomes at ASM journals: A six-year retrospective analysis. *mBio*, *11*(6), e01680-20. https://doi.org/10.1128/mBio.01680-20

Harper, S., Zeller, D., Hauzer, M., Pauly, D., & Sumaila, U. R. (2013). Women and fisheries: Contribution to food security and local economies. *Marine Policy*, *39*, 56–63. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2012.10.018

Hassoun, A., Mhlanga, D., Rejeb, A., Bhat, Z., Buheji, M., & Bigliardi, B. (2025). The role of industry 4.0 in global food security: A promising pathway to ending hunger. *Smart Agricultural Technology*, *11*, 100974. https://doi.org/10.1016/j.atech.2025.100974

Huang, J., Sun, J., Pang, X., Li, X., Bie, X., & Lu, Y. (2025). Convenient DNA extraction integrated with dual RPA-LFA technology for simultaneous detection of *Salmonella* and *Listeria monocytogenes*. *Food Bioscience*, *74*, 107973. https://doi.org/10.1016/j.fbio.2025.107973

Huang, L., Wang, Z., Jiang, X., Wu, Q., Wang, H., Liu, M., Yu, S., Jin, H., Wan, Q., Ding, Y., & Wang, J. (2025). Prevalence and genetic diversity of three food-borne pathogens in prepared aquatic dishes in Guangdong, China. *LWT*, *232*, 118443. https://doi.org/10.1016/j.lwt.2025.118443

ICMSF, (1986). Microorganisms in Foods: Vol 2: Sampling or Microbiological Analysis Principles and Specific Applications, 2nd ed. University of Toronto Press, Toronto, Ontario

İlhan, D.D., Takma, Ç., Kılınç, B. Molecular and Microbiological Analyses Techniques in Foods: Pathogen Detection, Quality Control, and Safety Perspective. Kitap: Innovative Approaches in Natural Sciences. Editors: Gevrekçi, Y., Kılınç, B., Takma, Ç. pp.31-80. Holistence Publications, Çanakkale/Türkiye, Kasım 2025, ISBN: 978-625-5626-68-4, 181p. (2025).

Jha, P. K., Hanin, A., Tiwari, B. K., & Dallagi, H. (2026). Microbial safety in cold-preserved foods: risks, regulatory gaps, and mitigation strategies. *Food Control*, *182*, 111869. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2025.111869

Jiao, X., Zhu, J., Ye, W., Zou, H., Yan, B., Zhang, N., Qiang, J., Tao, Y., Zhang, H., Zhang, D., & Fan, D. (2025). Artificial intelligence in smart seafood safety across the supply chains: Recent advances and future prospects. *Trends in Food Science & Technology, 163*, 105161. https://doi.org/10.1016/j.tifs.2025.105161

Kamau, P. G., Cruz-Romero, M. C., Alzate, P. C., Morris, M. A., & Kerry, J. P. (2025). Active packaging containing natural antimicrobials as a potential and innovative technology to extend shelf-life of fish products – A review. *Food Packaging and Shelf Life*, *49*, 101500. https://doi.org/10.1016/j.fpsl.2025.101500

Karimi Alavijeh, M., Kim, H. J., & Tung, M. A. (2024). Enhancing seafood freshness monitoring: Integrating color change of a food-safe on-package colorimetric sensor with mathematical models, microbiological, and chemical analyses. *Heliyon*, *10*(21), e39665. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e39665

Keratimanoch, S., & Anuntagool, J. (2026). Real-time temperature monitoring of cold food during distribution and storage and the impact on quality and microbiological safety. *Reference Module in Food Science*. https://doi.org/10.1016/B978-0-443-33360-6.00023-9

Kılınç, I., Kılınç, B., Takma, Ç., Chapter 4, The Predictive Models Used For Bacterial Growth and Shelf-Life of Fishery Products During Storage. In Book: Advances In Aquaculture and Fisheries Research. Editors: Kop, A., and Karataş, B., pp. 59-86. Iksad Publications, Türkiye, November 2022, ISBN: 978-625-8246-94-0, 294p. (2022a).

Kılınç, B., Kılınç, İ., Takma, Ç. Chapter 4. Mathematical Models for Pathogenic Bacteria Risk and Control Assessments of Seafood Products. In Book: International Research in Agriculture, Forestry and Aquaculture Sciences. Editor: Akar, T., pp. 57-83. Serüven Publishing, Türkiye, December 2022, ISBN: 978-625-6399-25-9, 233p. (2022).

Kılınç, B., Takma, Ç., Kılınç, I. Chapter I. Growth Kinetic Models and Parameters For Microorganisms in Food and Marine Products. In Book: Scientific Studies in The Fields of Fisheries and Agriculture. Editors: Kılınç, B., Gevrekçi, Y., Takma, Ç. pp. 1-20. Holistence Publications, Çanakkale/ Türkiye, Kasım 2024, ISBN:978-625-6326-72-9, 158 p.(2024).

Kılınç, I., Kılınç, B., Takma, Ç., Gevrekçi, Y. Smart Tools and Artificial Intelligence for Enhanced Quality and Safety in Agriculture, Fisheries and Aquaculture: A review. *Iranian Journal of Fisheries Sciences,* 24, **4**, 913-951 (2025a).

Kılınç, I., Kılınç, B., Gevrekçi, Y., Takma, Ç. "Enhancement of Hygiene and Safety in the Food Industry Through Digitalization With Blockchain Technology'' *Journal of Food Safety and Food Quality,* 76, **4**, 1-15, 42885 (2025b).

Lang, X., Lan, W., Liu, S., & Sun, X. (2025). Quorum sensing inhibitory of plant extracts on specific spoilage organisms and the potential utilization on the preservation of aquatic products. *Chemical Engineering Journal, 506*, 160259. https://doi.org/10.1016/j.cej.2025.160259

Lau, J. D., & Scales, I. R. (2016). Identity, subjectivity and natural resource use: How ethnicity, gender and class intersect to influence mangrove oyster harvesting in The Gambia. *Geoforum*, *69*, 136–146. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.01.002

Lee, S.-H., Ahn, J.-Y., Lee, K.-A., Um, H.-J., Sekhon, S. S., Park, T. S., Min, J., & Kim, Y.-H. (2015). Analytical bioconjugates, aptamers, enable specific quantitative detection of *Listeria monocytogenes*. *Biosensors and Bioelectronics*, *68*, 272–280. https://doi.org/10.1016/j.bios.2015.01.009

Lopez-Joven, C., Umaña, R., Guajardo, P., & de Blas, I. (2025). A comprehensive approach to assessment of the quality and shelf-life for retail fresh hake (*Merluccius australis*) during chilled storage. *Applied Food Research*, *5*(1), 101032. https://doi.org/10.1016/j.afres.2025.101032

Lorentzen, G., Skuland, A. V., Sone, I., Johansen, J. O., & Rotabakk, B. T. (2014). Determination of the shelf life of cluster of the red king crab (*Paralithodes camtschaticus*) during chilled storage. *Food Control*, *42*, 207–213. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2014.02.019

Meghla, N. S., Jung, S., Mizan, M. F. R., Nesa, S. R., Kang, I., & Ha, S. D. (2026). Revolutionizing seafood safety with bacteriophages: Emerging technologies and applications. *Food Microbiology, 137*, 105021.https://doi.org/10.1016/j.fm.2025.105021

Mikš-Krajnik, M., Yoon, Y. J., Ukuku, D. O., & Yuk, H. G. (2016). Volatile chemical spoilage indexes of raw Atlantic salmon (*Salmo salar*) stored under aerobic condition in relation to microbiological and sensory shelf lives. *Food Microbiology*, *53,* (Part B), 182–191. https://doi.org/10.1016/j.fm.2015.10.001

Mohseni, P., & Ghorbani, A. (2024). Exploring the synergy of artificial intelligence in microbiology: Advancements, challenges, and future prospects. *Computational and Structural Biotechnology Reports*, *1*, 100005. https://doi.org/10.1016/j.csbr.2024.100005

Murphy, N. M., McLauchlin, J., Ohai, C., & Grant, K. A. (2007). Construction and evaluation of a microbiological positive process internal control for PCR-based examination of food samples for *Listeria monocytogenes* and *Salmonella enterica*. *International Journal of Food Microbiology*, *120*(1–2), 110–119. https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2007.06.006

Okon, E. M., Oyesiji, A. A., Okeleye, E. D., Kanonuhwa, M., Khalifa, N. E., Eissa, E. H., Mathew, R. T., Eissa, M. E. H., Alqahtani, M. A., & Abdelnour, S. A. (2024). The escalating threat of climate change-driven diseases in fish: Evidence from a global perspective – A literature review. *Environmental Research*, *263,* Part 3, 120184. https://doi.org/10.1016/j.envres.2024.120184

Pelage, L., Bertrand, A., Siqueira, S. C. W., Araújo, A. C. A. P., Avelino, K. V. A., Silva, C. L., & Frédou, T. (2023). Fishers' perceptions of global change to inform coastal planning in a data-poor socio-ecological system. *Marine Policy*, *155*, 105784. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2023.105784

Qian, Y., Liu, T., Yang, L., Meng, X., Jia, F., & Liu, Z. (2025). Electroactivity of *Shewanella putrefaciens* induced by shrimp matrix: Catalyst for spoilage acceleration. *International Journal of Food Microbiology, 434*, 111119. https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2025.111119

Sayeli, F. G., Pirmoradian, M., Zanjaniha, S., Moradi, H., Khorrami, Y., Saedi, M., Bayati, Z., Zahedi, P., & Jafari, D. (2026). Molecular diagnostics for infectious disease. *Clinica Chimica Acta*, *579*, 120619. https://doi.org/10.1016/j.cca.2025.120619

Shanta, M. A., Suman, S. U., & Islam, M. M. (2025). Role of formal aquaculture industry for empowering women: A study in the southern coastal region of Bangladesh. *Women's Studies International Forum*, *109*, 103046. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.103046

Singh, P., Tabe, T., & Martin, T. (2022). The role of women in community resilience to climate change: A case study of an Indigenous Fijian community. *Women's Studies International Forum*, *90*, 102550. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2021.102550

Siragusa, G. R. (2024). DNA technology and meat microbiology testing. *Encyclopedia of Meat Sciences* (Third Edition), 154-172. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-85125-1.00214-3

Stark, K. (2026). A blue conservation economy framework for meeting Canada's marine biodiversity targets. *Marine Policy*, *185*, 106964. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106964

Su, S., Zhao, C., Chen, Y., & Tang, Y. (2024). Unlocking sustainability in China's small-scale fisheries: A case study of livelihood analysis in the Bohai Region. *Ocean & Coastal Management*, *258*, 107405. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2024.107405

Suh, N. N., & Nyiawung, R. A. (2025). Climate stressors, food security, and participation decisions among women in seafood production systems. *Fisheries Research*, *288*, 107440. https://doi.org/10.1016/j.fishres.2025.107440

Sui, Y., Zhang, Z., Zhang, B., Wang, Q., Kong, B., Xu, Z., & Chen, Q. (2026). Conditioned raw cut steak in modified atmosphere packaging: Prediction, identification, and quality correlation analysis of specific spoilage organisms during storage. *Food Control, 184*, 112008. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2026.112008

Sultana, F., Wahab, M. A., Nahiduzzaman, M., Mohiuddin, M., Iqbal, M. Z., Shakil, A., Mamun, A.-A., Khan, M. S. R., Wong, L., & Asaduzzaman, M. (2023). Seaweed farming for food and nutritional security, climate change mitigation and adaptation, and women empowerment: A review. *Aquaculture and Fisheries*, *8*(5), 463–480. https://doi.org/10.1016/j.aaf.2022.09.001

Sruthi, N. U., Low, C. J., Chaklader, M. R., Coorey, R., & Howieson, J. R. (2026). Comparative analysis of physico-chemical and microbiological parameters in shelf-life evaluation of three cooked Australian prawns. *Food Control*, *180*, 111675. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2025.111675

Soman, R., & Raman, M. (2016). HACCP system – hazard analysis and assessment, based on ISO 22000:2005 methodology. *Food Control*, *69*, 191-195. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2016.05.001

Teh, L. C., & Pauly, D. (2018). Who brings in the fish? The relative contribution of small-scale and industrial fisheries to food security. *Frontiers in Marine Science, 5*, 44. https://doi.org/10.3389/fmars.2018.00044

Tomasello, F., Indio, V., Prandini, L., Valero Diaz, A., Serraino, A., Giacometti, F., De Cesare, A., & Savini, F. (2026). Performance assessment of a predictive microbiology framework for *Listeria monocytogenes* growth in dry-cured fish. *Food Control*, *184*, Article 111967. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2026.111967

Watier-Grillot, S., Sauvageot, C., Thiébaut, E., Pommier de Santi, V., & Chesnay, A. (2025). Multiplex polymerase chain reaction and testing of complex food matrices: A preliminary study on *E. coli* and *Salmonella* spp. *Journal of Microbiological Methods*, *237*, 107251. https://doi.org/10.1016/j.mimet.2025.107251

Wang, L., Ting, J. S. L., & Ip, W. H. (2013). Design of Supply-chain Pedigree Interactive Dynamic Explore (SPIDER) for food safety and implementation of Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCPs). *Computers and Electronics in Agriculture*, *90*, 14–23. https://doi.org/10.1016/j.compag.2012.10.004

Wang, X., Zhang, R., Wang, M., Wang, C., Li, X., Liu, S., Shi, P., Yang, Y., Liu, N., Cui, S., & Guo, Y. (2025). Rapid PCR detection method of *Listeria monocytogenes* in oysters utilizing β-cyclodextrin and bentonite-coated activated charcoal without pre-enrichment. *LWT*, *237*, 118771. https://doi.org/10.1016/j.lwt.2025.118771

Wang, G., Liu, Y., Ma, F., & Qiu, W. (2026). Insights into meat-microbiome interactions: From community assembly to meat spoilage. *Food Microbiology, 136*, 105010. https://doi.org/10.1016/j.fm.2025.105010

Yi, X., Chen, B., Li, Y., Mei, J., & Xie, J. (2026). Volatile flavor compounds dynamics in grouper (*Epinephelus lanceolatus*) spoilage during cold storage: Deciphering the role of specific spoilage microorganisms. *Food Bioscience, 76*, 108232. https://doi.org/10.1016/j.fbio.2026.108232

Yu, H., & Rhee, M. S. (2026). Opportunistic *Vibrio alginolyticus* and six other *Vibrio* species from ready-to-eat seafood associated with the Korean coast: Public health implications as emerging human pathogens. *Food Research International*, *226*, 118216. https://doi.org/10.1016/j.foodres.2025.118216

SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİK, BALIKÇILIK VE İŞLEME SEKTÖRÜNDE KADINLARIN ROLÜ

Prof. Dr. Berna KILINÇ
Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Avlama ve İşleme İşleme Teknolojisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-4663-5082

Prof. Dr. Çiğdem TAKMA
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü
ORCID: 0000-0001-8561-8333

ÖZET
Dünya genelinde su ürünleri sektörü sadece balıkçılık değil aynı zamanda yetiştiricilik ve işleme gibi sektörleri de içeren devasa bir ekonomik döngüyü temsil etmektedir. Şüphesiz kadınlar bu döngünün görünmez en önemli kahramanlardır. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre su ürünleri sektöründe çalışanların yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmakta olup, kadınların bu sektördeki rolü genellikle hasat sonrası faaliyetlerde yoğunlaşmaktadır. Yapılan çalışmada su ürünleri yetiştiricilik, balıkçılık ve su ürünleri işleme sektöründe kadınların üstlendikleri rollere ayrıntılı olarak değinilmiştir**.** Kadınlar su ürünleri yetiştiriciliğinde yavru bakımı, beslenme, aşılama, boylama, canlı yem üretiminde, genetik ve ıslah, hastalık takibi gibi çeşitli konularda çalışmaktadırlar. Ayrıca kadınlar avlanan su ürünlerinin karaya çıkarıldıktan sonra sofraya ulaşana kadar ki aşamalar da kritik görevler üstlenmektedirler. Örneğin, ev içi tüketimdeki tecrübelerinin endüstriyel hijyen standartlarına aktarılması gıda güvenliği açısından önemlidir. Yakalanan balıkların temizlenmesi, dondurulması, tütsüleme ve konserve edilmesi aşamalarında iş gücünün %80-90'ını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların fileto çıkarma ve temizleme sırasında ürün kaybını minimize eden el becerilerine sahip olmaları ürünlerdeki fireyi ve ekonomik kaybı önemli ölçüde azaltmaktadır. Yerel pazarlarda ürünlerin satışından küçük ölçekli ticaret operasyonuna kadar büyük oranda kadınlar tarafından yönetilmektedir. Ayrıca ağ örme, ekipman bakımı, lojistik destek gibi arka plan işlerde de kadın emeği oldukça belirleyicidir. Kadınların bu sektöre katkısı geleneksel toplumsal yapılar ve kayıt dışı çalışma oranlarının yüksek olması nedeniyle ekonomik açıdan istatistiklerde tam olarak yerini alamamıştır. Düşük ücretler yanı sıra teknik eğitime erişim kısıtlılığı ve karar alma mekanizmalarına yeterince katılım sağlanamaması gibi çeşitli faktörler kadınların karşılaştığı engeller olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ise teknolojiye erişimin hızlanması yanı sıra sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda kadınlar su ürünleri mühendisliği, biyoteknoloji ve girişimcilik alanlarında daha görünür hale gelmiştir. Sonuç olarak; kadınların sektördeki konumunun güçlendirilmesi sadece cinsiyet eşitliği açısından değil küresel gıda güvenliğinin sağlanması açısından da hayati bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (FM-GAP-2025-33104) nolu proje tarafından desteklenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Su ürünleri, yetiştiricilik, balıkçılık, işleme teknolojisi, kadınların rolü.

THE ROLE OF WOMEN IN AQUACULTURE, FISHERIES AND SEAFOOD PROCESSING SECTOR

ABSTRACT
The fisheries sector worldwide represents a massive economic cycle that encompasses not only fishing but also aquaculture and processing. Undoubtedly, women are the most important, yet invisible, heroes of this cycle.

According to Food and Agriculture Organization (FAO) data, women constitute approximately half of the workforce in the aquatic products sector, and their role in this sector generally focuses on post-harvest activities. In this study, the role of women in aquaculture, fisheries and seafood processing sector have been discussed in details. Women work in various areas of aquaculture such as fry care, feeding, vaccination, sizing, live feed production, genetics and breeding, and disease monitoring. Additionally, women undertake critical roles in the phase between the landing of aquatic products and their arrival at the table. For example, transferring experiences from domestic food preparation to industrial hygiene standards is important for food safety.Women constitute 80-90% of the workforce during the cleaning, freezing, smoking and canning stages of caught fish. Women's manual dexterity, which minimizes product loss during fillet removal and cleaning, significantly reduces waste in products and economic loss. In local bazaars, from selling products to running small-scale trading operations, women play a major role in management. Additionally, female labor is highly influential in background tasks such as network maintenance, equipment repair, and logistics support. Women's contribution to this sector has not been fully reflected in economic statistics due to traditional social structures and high rates of informal employment. In addition to low wages, various factors such as limited access to technical education and insufficient participation in decision-making mechanisms stand out as obstacles faced by women. Today, alongside the rapid advancement of technology, women have become more visible in the fields of aquatic engineering, biotechnology, and entrepreneurship in line with sustainable development goals. Consequently, strengthening the position of women in the sector is a vital necessity not only from the perspective of gender equality but also for ensuring global food security. This study was supported by the Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit with the project number (FM-GAP-2025-33104).
Keywords: Aquatic products, aquaculture, fisheries, seafood processing, the role of women

INTRODUCTION

Seafood processing industries play a crucial role in meeting global food demands (Mohanadas et al., 2023). The fisheries and aquaculture sectors also play an important role in global food and nutrition security as well as make significant contributions to employment and income (Santos and Ortega, 2025). Furthermore, in recent years the Sustainable Development Goals (SDGs) agenda makes ensuring food security and ending malnutrition a global priority.Within this framework, the importance of fisheries in local and global food systems, and its contribution to nutrition and health, especially for the poor, is overlooked and undervalued. Catch fisheries and aquaculture have a complementary role in increasing the availability and access to fish, and should be promoted in a way that supports measurable nutritional and health benefits (Thilsted et al., 2016). The long-term viability of global fisheries represents a primary concern within the discourse on marine biodiversity conservation. In response to the challenges of seafood production and consumption, scholars and policymakers increasingly advocate for rigorous fishery management and the implementation of market-based ethical certifications. These integrative strategies aim to ensure the replenishment of fish stocks and the restoration of marine ecosystem health (Karnad et al., 2021). After decades of concern about addressing environmental sustainability issues in global fisheries, recent media statements and scientific research have brought more attention to human rights violations in seafood supply chains, including human trafficking, forced labor, and appalling working and living conditions on fishing vessels. In this context, especially protecting women's rights in seafood value chains deserves urgent and increased focus, as does the broader human rights framework, particularly regarding small-scale fisheries (Finkbeiner et al., 2021).

Recent increases in focus on the gender dimension of small-scale fisheries have challenged traditional conceptualizations of what constitutes fisheries. The increasing recognition of women's contributions to the sector and the disproportionate challenges faced by women in fishing communities can be seen in policy documents (Baral et al., 2025).
In sustainability agendas, aquaculture interventions and policies are now fundamental, particularly in supporting small-scale fisheries and coastal communities. These policies are generally based on the "blue transitions" change theory, which argues that the expansion of aquaculture will help restore declining fish stocks and improve livelihoods. However, the theory of blue transitions is relatively new and leaves many aspects uncertain, particularly regarding how transition phases emerge and how they affect communities as they are expected to transform their livelihoods. Often, these policies adopt a top-down approach driven by global or national political and institutional interests, emphasizing environmental and economic benefits while neglecting local social, cultural, and historical contexts (Sierra Castillo et al., 2025). In recent years, the findings have been indicated that both participation and involvement of women in the formal aquaculture industry have increased. Additionally, women's participation in the formal aquaculture industry has significantly contributed to women's empowerment by ensuring that all indicators justify their development. Furthermore, the impact of the formal aquaculture industry on female empowerment has been evaluated through women's capacity to make strategic decisions regarding household consumption. This includes their agency to invest in future planning within the parameters of their earnings, as well as their autonomy in making economic choices and exercising control over domestic resources (Shanta et al., 2025). The pivotal role of women is evident not only in the aquaculture industry, but also across the broader fisheries and seafood industries. Given the significance of this subject, various dimensions including women's specific fields of activity, their employment patterns, and their essential roles within the seafood value chain have been examined alongside the multifaceted challenges they encounter in the industry.

WOMEN IN FISHERIES SECTOR

Fishing is an important economic sector in many countries, and the products of the industry constitute a source of protein for billions of people. Overfishing, constant consumer demand and weak regulation have made the industry susceptible to labor exploitation. A system dynamics model has been developed that defines the interactions of both ecological and economic systems by taking into account the sustainability criteria for both the natural area (regeneration capacity of fish populations) as well as the economic area (profit and employment) (Konrad et al., 2023). According to the World Bank, the Blue Economy is "the sustainable use of ocean resources for economic growth, improved livelihoods and jobs while maintaining the health of the ocean ecosystem", refers to a set of economic activities that use marine ecosystems in a sustainable way and at the same time protect nature (Yuan et al., 2024). Linking social protection to the blue economy-harnessing marine resources for rural economic growth and improved livelihoods while maintaining the health of the ocean ecosystem is potentially a powerful and sustainable way to improve small-scale fishing (SSF) (Tabe-Ojong et al., 2025). SSF provides many benefits to coastal communities in the Indo-Pacific region, including food security, improved nutrition and cash income (Hair et al., 2019). However it operates primarily in rural communities and face the challenge of generational lack of regeneration worldwide. Like their parents, young people also participated in the entire fishing supply chain, although they were less involved in sales, distribution, and management activities. The extent to which these needs were met depended on a youth's income from fishing, reinforcing the idea that fishing was a subsistence activity in SSF.

This was especially notable for women due to the low wages or lack of wages they received for their work. Almost all of the interviewees will be willing to leave the SSF or start a business for better jobs (Oliveto-Andrade et al., 2024). Gender-based power inequalities in fisheries and the marginalized participation of women in fisheries management are associated with procedural injustices. These further shape distributional outcomes in fisheries governance (Gustavsson et al., 2021).

Contemporary fisheries are shaped by a continuous growth paradigm characterized by an increase in global production and consumption. This growth has put at risk the sustainability of marine ecosystems, while driving economic benefits and technological progress, with implications for the long-term livelihoods and well-being of fishermen, consumers and resource-dependent coastal world populations (Kelling et al., 2026). Historically, fisheries assessment has emphasized ecological aspects, but to address challenges such as overfishing and economic losses, a holistic approach that recognizes the complex dynamics of the sector from harvest to end user is essential (Santos and Ortega, 2025). Fisheries in some part of the word is a vital sector with significant socioeconomic contributions to food security, job creation, poverty reduction and the balance of the seafood trade. However, anthropogenic factors such as climate change, overfishing, inadequate infrastructure, and weak management systems can undermine the long-term viability of the fishing sector. Analysis of the contribution to the total income of the artisanal fisheries sector, labor costs in the rate of economic multiplier, fuel costs, employment, activity-dependent discount rate and the number of people that has more positive indicators in terms of total stresses. These results can contribute to national policies and help artisanal fishermen achieve higher economic efficiency (Rodrigues Ferreira et al., 2026). The role of women in fisheries sector can be indicated such as fisheries gear preparation, small-boat operations, gleaning (shellfish gathering), For example, women from egalitarian communities are known to have harvested sea cucumbers in the Asia-Pacific region as early as the 16th century. For centuries, these communities roamed the seas along the borders of the Philippines, Indonesia, and Malaysia. Although some are known to have dived for sea cucumbers, women mostly gathered in shallow coastal areas. Today, women, mostly from poor coastal communities, still harvest sea cucumbers in shallow waters, while men dive for them in deeper areas (Choo, 2024). Comparative labor dynamics revealed that while Mexican fishers often enter the sea cucumber trade due to economic necessity, the Thai sector is characterized by greater livelihood diversification and gendered labor division, with women playing a primary role in gleaning alongside broader opportunities in tourism and agriculture (Pedroza-Gutiérrez and Kusakabe, 2026). An analysis of the value chain of artisanal sea urchin fishing in Baja California, Mexico, was examined by the authors, Thanks to the value chain, women's participation in post-catch activities and leading roles in fishing organizations stand out (Cabrera-Sánchez et al., 2025). One article analyzed some important roles played by women and their contributions in four selected sectors: capture fisheries, families and communities, trade, processing, and management/administration. It also identified the main problems and obstacles that prevent women from being treated equally and participating fully in industry and participating more effectively in policymaking (Zhao et al., 2013).

WOMEN IN AQUACULTURE SECTOR

"Aquaculture" describes a diverse and complex set of animal and vegetable production systems that have many advantages in terms of human nutrition, environmental benefits compared to some other production systems and the possibility of future expansion, as well as economic and socio-economic benefits (Norman et al., 2026).

Actually, aquaculture provides more than half of the global seafood production and provides a wide range of high-quality products (Reig et al., 2019). However, aquaculture, a rapidly expanding global food sector, faces challenges such as, water quality management, sustainability as well as pathogenic infections (Khursheed et al., 2023). The authors showed in one study that 85% of global aquaculture production occured in countries with the highest or high climate risk, 74% occured in countries with the lowest or low environmental performance scores, and 90% occured in countries with the highest or high food supply variability. The authors cluster analysis, climate risk, inland water areas, coastal population, seafood consumption, trade balance, governance and environmental performance indiced that include 42 country-level indicators described four different guided by archetypes. These have been characterize as follows: Archetype 1-Emerging aquaculture producers, Archetype 2-Limited aquaculture food participation, Archetype 3-Emerging economy aquaculture producers, Archetype 4 -Rich economy aquaculture producers (Partelow et al., 2025). The EU aquaculture industry is a politically priority industry, as shown in the EU's Farm-to-Fork Strategy. Political goals include the biological, economic and social sustainability of the industry. However, while much attention is paid to the economic importance and environmental impact of the aquaculture sector, the social dimension has received less focus. The results showed that the sector was dominated by employees who are citizens of the country in which they were employed, men, between the ages of 40-64 and have a low to level of education. The role of women in aquaculture sector especially in feeding, pond maintenance, and seed collection (Nicheva et al., 2022). Aquaculture, along with commercial fishing, provides essential support for food security worldwide and for economic development and healthy nutrition. These sectors face increasing challenges and risks, including overfishing as well as unsustainable practices, and climate change (Abeysinghe et al., 2025). While climate change brings threats such as ocean acidification, temperature fluctuations and extreme weather events, climate-smart aquaculture (CSAq) provides adaptive solutions that are critical for the protection of marine ecosystems, the reduction of greenhouse gas emissions and the maintenance of food security (Cortes et al., 2026). The rapid expansion of aquaculture is critical for global food security, but rising production costs threaten its economic viability, rapid expansion of aquaculture is critical for global food security, but rising production costs threaten its economic viability. In efforts to reduce costs, unsustainable practices such as excessivnce (Sagheer et al., 2025). In particular, a steady growth is observed in the sector thanks to genetic developments, innovations in production systems and optimization of growing conditions. However, challenges remain, such as limited access to quality water and inadequate wastewater treatment. This situation leads to concerns about food safety (Leal et al., 2025).

Transitions from wild-caught and high-input finfish farming to low-input or feedless farming will help achieve global blue growth targets. These industries may also increase women's participation compared to wild-caught fishing, which has traditionally been male-dominated. The authors stated that non-feed seaweed aquaculture has more than quadrupled women's participation; 23.1% of shellfish and seaweed aquaculture license holders have been reported to be women, compared to 4.8% of lobster license holders. Women's participation is highest (37.8%) in the fast-growing but relatively low-value seaweed farming sector and lowest (17.6%) in the higher-value oyster farming. Women in these industries attribute the different female participation in unfed aquaculture compared to lobster fishing to less gendered institutional barriers, the ability to achieve greater independence in marketing and distribution, and more flexible working hours (McClenachan and Moulton, 2022). In one study, Bangladesh has been indicated as the world leader in aquaculture, as it proudly ranks fifth in production.

In the southern coastal region of the country, aquaculture has an important subsistence activity for both men and women. Participation in the formal aquaculture sector may have contributed to the development of physical health, children's and women's socio-economic status, and educational skills (Shanta et al., 2025). Another study examined the systemic barriers and socio-economic factors affecting women's participation in seaweed cultivation in Zanzibar. It focused on policy interventions aimed at promoting gender equality and sustainable marine resource management. This study contributed actionable insights for marine governance by offering a pathway to empower women and promote sustainable livelihoods in coastal economies (Dogeje, 2026). The findings of another study underscored the necessity of policies focusing on institutional capacity building, regulatory enforcement, public awareness, and technology adoption to promote sustainable aquaculture in Lagos State, Nigeria (Chinwendu et al., 2026).

The future seaweed development agenda should complement the initial roadmap focus by putting a strong focus on sustainability and productivity improving seaweed products, improving efficiency, quality and downstreaming and including women and youth as active players in the next stage of seaweed industry development by developing alignment with critical agendas such as the blue economy and sustainable ocean plans (Permani et al., 2024).

WOMEN IN SEAFOOD PROCESSING SECTOR

The processed marine fish sector represents an important component of small-scale marine fisheries. It plays a very important role in terms of seafood supply and job creation. The participation of actors, policy actions such as the promotion of environmentally friendly fishing and the supply of subsidized fishing and processing equipment are vital to sustain the sector (Gbedomon et al., 2024). The role of women in seafood processing sector can be summarized especially in as sorting, gutting, freezing, and value-added product development. Protecting women's rights in seafood value chains deserves urgent and increased focus, as does the broader human rights framework, particularly regarding small-scale fisheries (Finkbeiner et al., 2021).

There are trade-offs in fisheries management, and such trade-offs should ideally be taken into account when determining fisheries policies. An aspect of this that is rarely considered is the side effect of different fisheries: the economic and social benefits they provide through processing, distribution, and reaching the final consumer (Christensen et al., 2014). Coastal communities face numerous social, economic and ecological aspects that affect their well-being and capacity for resilience. For places that are dependent on commercial fishing, flexibility includes the processing sector of the seafood industry. The analyses revealed three overarching themes related to the importance of the product, the business and workforce, and the seafood processing sector for society. The results and discussion focus on the symbiotic connections between seafood processing, policy, governance, and socio-cultural dependence on coastal community resilience (Cramer et al., 2023).

SOCIO-ECONOMIC CONTRIBUTIONS OF WOMEN IN AQUACULTURE, FISHERIES AND SEAFOOD PROCESSING INDUSTRY

Seaweed harvesting has historically been a demanding profession, producing both status, luxury goods and “peasant” food. Following the human consumption uses, the creativity of humans has found uses for algae as feed for animals, fertilizers, housing materials, medicines and today for industrial purposes. Management institutions have evolved to harvest these algae in a sustainable way, and these institutions reflect the local cultures and values that all harvesters, especially women, are recognized for.

The contributions of women are very important in this sector for both wild harvesting and farming (Delaney et al., 2026). Globally, women play a key role in the pre- and post-harvest activities of aquaculture, but their significant contributions often remain invisible due to the lack of gender-disaggregated data. (Debnath et al., 2026). Although women make a significant global contribution to the small-scale fishing sector, gender-disaggregated data on fishing is severely lacking in many countries. This gender data gap prevents a comprehensive understanding of the dynamics of small-scale fishing, which has consequences for fisheries management and food security. Gender-based labor division in coastal fisheries reveals that female participation is concentrated in intertidal invertebrate collection, whereas male-led activities are characterized by offshore finfish harvesting. Compared to their male counterparts, women in fishing typically use fewer gear types, catch lower volumes of fish, spend less time at sea, and consequently earn significantly lower incomes. However, fishing women significantly contribute to local diets through their gathering activities (Chambon et al., 2024). Millions of women enter the small-scale fishing sector, but they remain invisible. Social exclusion occurs when women's contributions are not valued and harmony is not achieved (Koralagama et al., 2017). However, gender equality is the main principle of good environmental governance and sustainable development. Progress towards gender equality in the fishing sector is critical for effective and equitable development outcomes in coastal countries (Lawless et al., 2021).

In developing countries with abundant natural water resources, fishing is an important source of income. While distributing resources between fishing and other sectors and maintaining competitiveness in the fishing industry, access to subsistence assets remains a key factor. However, the vulnerability of livelihood assets and other economic and social variables seriously affects the livelihoods of fishermen (Xu, et al., 2023). The findings indicated in one study that economic constraints perpetuate a poverty cycle that disproportionately affected girls and reinforced gender inequality (Ranganathan et al., 2025). There have been reported to be significant differences between the genders for wages, job roles and hours worked at different stages of production. Women's participation in aquaculture has been indicated as a significantly positive impact on household decision-making process. In contrast, women's participation in seaweed farming had a negative impact on decision-making power in the workplace (Mengo et al., 2023). Women participate in all nodes of the value chain, except for participating in catching 'garbage' fish from boats. Most marine finfish aquaculture farms in Cambodia are family-owned, and most on-farm work is shared by men, women, and youth. Women dominate key nodes in the local trade, both as traders in 'trash' fish and in farmed fish. Further value chain interventions should take into account the important roles of women and young people (Larson et al., 2022). Women living in the coastal areas around the Davao Gulf are mainly involved in small-scale fishing (SSF) as foragers, fishermen, traders, fish farmers and fish handlers (Macusi et al., 2022). Fishing women target high-value species by increasing profitability and reducing costs compared to men. Men rely on women post-procedure, leading to longer working hours for women. Fishing women become stronger through integrated roles, develop their workforce networks more effectively than men. Fishing women primarily targeted a number of high-priced resources (for example, shelled molluscs), which are different from those harvested by fishermen (for example, finned fish) and also have lower operating costs, given their focus on collecting. Women also contribute to the labor of men by participating in the processing of their catches. These factors collectively increased the overall profitability of fisherwomen compared to fishermen. Also, although the fishermen have been indicated to be dependent on the post-processing services of the fisherwomen, the activities of the fisherwomen have been reported to be more independent (Reis-Filho et al., 2025).

The crab processing association 'Mujeres del Mar y Desierto' ['Women of the Ocean and the Desert'] and the restaurant run by female oyster farmers are examples of the impact of external support on women's fishing livelihoods. In both cases, women organized into groups such as associations or cooperatives that provided assistance, information and marketing opportunities, as well as access to governance education and practice. As climate change progresses and its effects are experienced more acutely by fishermen globally, this study points to the value of listening to and valuing the different information of male and female fishermen (Buechler et al., 2025). A gender-based analysis is essential to understand occupational health risks. Workplaces affect women and men in different and similar ways. The conflict of women's roles in society increases the health risks in the workplace. Occupational safety and health hazards exist in fish processing areas dominated by both men and women (Ishengoma, 2024). One article aimed to examine the roles and relationships of men and women in the processing sector of the tuna value chain in General Santos City, Philippines. Women are assigned to tasks that require more attention to detail and meticulousness, while men do physically demanding and mechanical jobs. University graduates have full-time jobs in canneries, but women's income is no more than 60% of men's income. Although women are perceived to be more efficient at processing tuna and more reliable than men in money matters, they are economically disadvantaged. Processors and other value chain providers should work for women's empowerment and gender equality outcomes (Prieto-Carolino et al., 2021).

Trade is particularly important in driving these changes, and more fish are now exported to international markets than ever before.When small–scale fishing is integrated into global markets, local social-ecological systems change with potentially both positive and negative effects on livelihoods, economy and ecology, but there are very few studies that systematically investigate how and why the consequences of market integration vary from case to case (Crona et al., 2015). Importantly, strengthening financial well-being and security in the domestic markets before and during such large-scale disruptions is crucial to support ongoing supply chain operations and ongoing food supply during macroeconomic crises (Bassett et al 2021). Improved environmental sanitation conditions in local markets are vital for food hygiene and safety practices to prevent foodborne illnesses (Boakye et al., 2023).

Women began to collect loans and access loans through microfinance institutions to address food security concerns, their children's education and other household needs. Women also strongly supported the implementation of the closed fishing season through awareness and educational campaigns, especially during meetings. However, most of the respondents could not connect with fishing organizations, as they were dominated by men and very few community organizations engaged with women. Therefore, women have been underrepresented in management programs in the Davao Gulf and their views have been undervalued. This can be initiated by the inclusion of women in vital leadership positions in local decision-making processes related to the management and conservation of natural resources (Macusi et al., 2022).

WOMEN IN FISHERIES, AQUACULTURE, SEAFOOD SECTOR FACE WITH WHICH HEALTH CHALLENGES?

Worker health is a fundamental problem in industrialized countries. The structural evolution of the labor market should have encouraged better working conditions, just as the interest in corporate social responsibility should have increased. However, as business organizations develop, business rigor takes on new forms. All workers are potentially affected by severe working conditions (Coupaud, 2017).

Worker characteristics can be a risk factor because there is a different distribution of exposure, or because a certain worker characteristic affects the worker's behavior and the effects of work on the musculoskeletal system (Carrillo-Castrillo et al., 2016). While researchers are calling for a global commitment to occupational health and safety in aquaculture, this issue is rarely part of the sustainability discourse in salmon farming. Many of them have concerns about work-related strain or acute injuries (62%) (Thorvaldsen et al., 2025). For example, female fish farmers in coastal Bangladesh face significant reproductive health challenges due to occupational, nutritional, as well as sociocultural factors (Uddin et al., 2025). Aquaculture is one of the fastest growing food-producing sectors. Little is known about occupational exposures, risk factors and associated adverse health outcomes, especially among aquaculture workers from low- and middle-income countries. Those who work in aquaculture are at risk of contracting occupational diseases and injuries due to various occupational hazards (Ngajilo et al., 2019). Women in the seafood sector face multifaceted occupational health challenges ranging from musculoskeletal disorders caused by physical labor to significant threats to reproductive health from chemical exposure. A large number of chemicals are produced and used around the world, and some of them can have negative effects on the reproductive health of workers. To date, most chemicals and working environments have not been studied for their potential to have harmful effects on the reproductive system of workers. Due to the lack of information, many workers may not be aware that such problems may be related to occupational exposures (Rim et al., 2017). Additionally, women's profession plays an important role in the occurrence and intensity of back pain (Ramírez et al., 2026). Musculoskeletal disorders accounted for 32% of all non-fatal injury and illness cases among full-time employees (Charles et al., 2018). In fish processing factories; work-related stresses and health hazards of women in fish processing works have been indicated. Activities in fish processing included cleaning and grading the fish, peeling the shells, decanting, slicing, ring cutting of the squid, processing it for instant quick freezing, and packing and transferring the fish to cold storage. Bare-handed women standing at the work table or sitting on the floor performed various tasks using plenty of ice-cold chlorinated water. A multi-methodical ergonomics checklist was presented, which included health complaints, musculoskeletal pain and discomfort, skin symptoms, and evaluation of hand and fingers temperatures. Since the hands have been indicated the most affected body parts, it has been advocated to wear latex gloves regularly, and when gloves were used for 2-hour work, women significantly improved their hand and finger compared to bare-handed working situations, and 84% of women did not show any cold-related symptoms. A general impression prevailed that the use of gloves gave women a better working feeling (Nag et al., 2007).

BARRIERS AND CHALLENGES FOR WOMEN AND SOLUTIONS

Fishing activities at sea and on land continue to raise serious concerns, especially in developing countries. While practices at sea affect fish stocks, ecology, national economic benefits and livelihoods, the inhumane treatment of crew and other workers poses serious human rights challenges (Otumawu-Apreku et al., 2024). The important role of women in fisheries is being overlooked in management and policy. Fortunately, it is recognized despite the lack of quantitative data describing the scale of participation and contribution. Although the role of women varies between geographical regions, in the Pacific, women account for 56% of annual small-scale catches, resulting in an economic impact of 363 million USD (total revenue: 110 million USD). The recognition and quantification of women's role in fisheries has profound implications for management, poverty alleviation and development policy (Harper et al., 2013).

Although aquaculture is the fastest growing food production sector in the world and creates important employment opportunities at numerous scales, men and women are not necessarily able to participate in the aquaculture value chains in the same way, and the benefits cannot be distributed between them (Kruijssen, et al., 2018). Whether researchers are working in wet laboratories, dry laboratories, clinical settings or field environments, they face a variety of hazards. However, a limited number of studies have been conducted on the health and safety of academic researchers (Tadee et al., 2025).Occupational health dynamics among female blue-collar workers: An analysis of physical stressors, ergonomic disparities, and gendered exposure to workplace hazards (Elser et al., 2018). For example, one potential source of contamination in the processing plant environment has been identified as gravad and cold-smoked salmon. For instance, it has demonstrated that *L. monocytogenes* exists and that this food group is a significant source of the pathogen's exposure to humans. (Lambertz et al., 2013).

Recent media statements and scientific research have drawn more attention to human rights violations and the numerous social problems facing fisheries, but disproportionately focused on labor rights violations at sea and in industrial fishing operations. The emerging social standards and regulations aimed at addressing and mitigating these human rights violations are focused on offshore operations and the harvesting phase. These measures are necessary to protect fishermen's rights, but they may hinder efforts to protect women who harvest fish on the coast or during the post-harvest stages (Finkbeiner et al., 2021). To improve the situation, future education and livelihood programs in fisheries should actively engage women and make every effort to be more inclusive in community programs or projects (Macusi et al., 2022). Together, the results od the studies showed that transitions to unfed aquaculture have the potential to increase gender equality in this seafood production sector, but further reducing gender-based institutions has been reported to be the key to achieving this result (McClenachan and Moulton, 2022). Additionally, effective communication, regulatory engagement, collaborative alliances, and clear standards and regulations are crucial for addressing negative perceptions and ensuring the sustainability of the aquaculture sector (Abdel-Hady et al., 2024). Moreover, efforts to develop sustainable and actionable solutions to poor resource management issues in small-scale fisheries must go beyond opportunistic consultations to ensure meaningful contributions from local and other non-state actors to decision-making processes through transparent institutions. (Razafimalala et al., 2026).

CONCLUSIONS

Türkiye is one of the European leaders in aquaculture production due to the fact that it is a country surrounded by seas on three sides. In this success, the academic and professional contribution of women is increasing every day. Türkiye has a specialized female workforce in the aquaculture sector. A significant part of the academicians and graduate students at the faculties of fisheries are women. The proportion of female academics within Fisheries Faculties in Türkiye is remarkably high. Accordingly, women have spearheaded many of the foundational studies that underpin the sector's scientific framework. Women researchers are pioneers in technical fields such as fish diseases, feed technologies, genetics. In processing plants, food safety and quality management systems (HACCP and ISO, etc.) are usually managed by women engineers. In recent years, the representation of women not only as a worker, but also as a plant manager as well as an engineer. Hence, the majority of the workforce in processing facilities composed of women. For example, In export-oriented processing facilities especifically those specializing in smoked and marinated products women predominate in critical departments such as sorting, scaling, packaging, quality control, and also projects.

This concentration of female labor is largely attributed to their superior manual dexterity and rigorous adherence to hygiene protocols, which are vital for maintaining high processing standards. Aquaculture is an area where Turkey is the leader in the world (especially for sea bass and sea bream), and women play strategic roles here. The proportion of female engineers is very high in the "hatchery" departments, which require high precision, such as the care of fish eggs, larval development and microscopic analysis. The number of women entrepreneurs who are small-scale trout plant operators or managing family businesses is increasing in provinces such as Muğla, Izmir and Trabzon. Vertical agriculture and aquaponics women entrepreneurs who have established aquaponics systems that combine fish farming and plant production in cities offer new models for sustainable food production. Additionally, the creative vision of women is at the forefront of advanced transformation projects that evaluate by-products such as the production of leather goods from fish skin or the extraction of collagen from fish scales in the field of waste assessment. It is observed that the sustainability sensitivity is higher in enterprises managed by women. Furthermore, women's leadership in the prevention of environmental pollution and efficient use of resources will be determined the future prestige of the sector. In light of the escalating risks associated with climate change and hydrological scarcity, fostering the participation of women in the management of water reclamation systems, closed-loop technologies as well as energy-efficient infrastructure will be imperative for resilient development. Moreover, the implementation of specialized financial instruments, such as low-interest loans and state-funded grants for female entrepreneurs, will be pivotal for driving gender-inclusive structural change. Strategic emphasis on female-led export initiatives not only will be enhanced competitiveness in foreign markets, but also fostered a more equitable and robust domestic economic landscape. Hunting is the area where women have the least presence, but are the most "resistant" due to physical difficulties and traditional social structures. There are women fishing in small boats of the "husband and wife" type with their wives on the Aegean and Mediterranean coasts. However, these women usually experience problems in social security and cooperative membership because they are considered to be in the status of "helper". In recent years, structures such as the "Women Fishermen Association" have been established in Türkiye to defend the rights of women fishermen. Through these associations, legal efforts are being carried out to recognize the status of women as "commercial fishermen''. Nevertheless, the representation rate of women in many fishing cooperatives is still very low; they have not found enough space in decision-making mechanisms. Although women have not been included in statistics in marine and inland water fisheries in Türkiye for a long time, their visibility has increased with the support in recent years. In seafood processing factories where aquatic products are processed into value-added products (smoked, canned, frozen) are the areas where female labor is most employed. In the future, the increasing representation of women within the fisheries, aquaculture and seafood processing sectors spanning from technical labor to high-level managerial, executive, and academic positions will be served as a critical importance for sustainable development and innovation. In the context of both the Turkish and global blue economies, transitioning beyond traditional gender roles toward inclusive leadership fosters a more robust decision-making environment. Women managers and managers often prioritize long-term ecological resilience and social equality, which will be necessary to address the current climate crisis and the challenges of overfishing. Furthermore, the rising number of female academics in marine sciences will be ensured a more comprehensive research agenda, often highlighting overlooked socioeconomic dimensions of coastal communities.

By integrating diverse perspectives into sectoral governance, the industry can be enhanced its operational efficiency, improved food security, and achieved a more equitable distribution of resources, ultimately aligning with the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs).

REFERENCES

Abdel-Hady, M. M., El-Noby, T., Nasr-Allah, A. M., Hashem, S. A., Abdel-Khalek, Z. M., Haggag, S. M., & El-Sayed, A. F. M. (2024). Challenging the negative perceptions of key stakeholders towards aquaculture sector in Egypt: Evidence-based solutions. *Marine Policy*, *169*, 106331. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106331

Abeysinghe, K. C., Weerarathne, A. G. P. T., Colonne, D. K. C., & Bellanthudawa, B. K. A. (2025). Sustainable development goals (SDGs), climate change, and the development of aquaculture and fisheries industries. *Environmental Reviews*, *33*, 1–24. https://doi.org/10.1139/er-2024-0136

Baral, K., Baral, R., & Priyadarshani, B. (2025). *Navigating the discourse: A bibliometric overview of research on fisherwomen in traditional marine fisheries.* Marine Policy, 180**,** 106797. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106797

Bassett, H. R., Lau, J., Giordano, C., Suri, S. K., Advani, S., & Sharan, S. (2021). Preliminary lessons from COVID-19 disruptions of small-scale fishery supply chains. *World Development*, *143*, 105473. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105473

Boakye, M. K., Tornyi, J. M., Dzubey, I., Adzoyi, P., Ayimah, J. C., Boakye, D. S., & Wiafe, E. D. (2023). Assessment of food hygiene and safety knowledge, attitude, and practices of fruit and vegetable vendors in the Ho central market, Ghana. *Heliyon*, *9*(9), e19579. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19579

Buechler, S., Lopez-Olmedo, K., Navarrete-Torices, C. R., Morzaria-Luna, H. N., Hernández, J. M. D., Cavieses-Nuñez, R., Valdivia-Jiménez, P. A., Cruz-Piñón, G., & Lu, Q. (2025). Climate change perceptions and responses of male and female fishers in the Gulf of California, Mexico. *Current Research in Environmental Sustainability*, *10*, 100323. https://doi.org/10.1016/j.crsust.2025.100323

Cabrera-Sánchez, C. T., Montaño-Moctezuma, G., Coronado, E., Delgado-Ramírez, C. E., & Garza-Lagler, M. C. (2025). Analysis of value chain of the artisanal sea urchin fishery of Baja California, México. *Marine Policy, 172*, 106509. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106509

Carrillo-Castrillo, J. A., Guadix, J., Rubio-Romero, J. C., & Onieva, L. (2016). Estimation of the relative risks of musculoskeletal injuries in the Andalusian manufacturing sector. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *52*, 69-77. https://doi.org/10.1016/j.ergon.2015.09.001

Chambon, M., Ziveri, P., Fernandez, S. A., Chevallier, A., Dupont, J., Wandiga, J. N., Wambiji, N., & Reyes-Garcia, V. (2024). The gendered dimensions of small-scale fishing activities: A case study from coastal Kenya. *Ocean & Coastal Management, 257*, 107293. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2024.107293

Charles, L. E., Ma, C. C., Burchfiel, C. M., & Dong, R. G. (2018). Vibration and ergonomic exposures associated with musculoskeletal disorders of the shoulder and neck. *Safety and Health at Work*, *9*(2), 125-132. https://doi.org/10.1016/j.shaw.2017.10.003

Chinwendu, I. G., Leibrecht, M., Okoli, M. U., Okeke, E. B., & Yang, Z. (2026). Croaker aquaculture to offset declining fisheries in Lagos State, Nigeria. *Ocean & Coastal Management*, *275*, 108109. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2026.108109

Christensen, V., De La Puente, S., Sueiro, J. C., Steenbeek, J., & Majluf, P. (2014). *Valuing seafood: The Peruvian fisheries sector.* Marine Policy, 44**,** 302–311. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2013.09.022

Choo, P.-S. (2024). Women in sea cucumber fisheries and aquaculture—Can we make their participation equal and fair? In A. Mercier, J.-F. Hamel, A. Suhrbier, & C. Pearce (Eds.), The world of sea cucumbers: Challenges, advances, and innovations, pp. 109–122. Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-95377-1.00036-9

Cramer, L. A., Beaullieu, J., Doyle, J., Maldonado, M., Egna, H., Johnson, M., & Conway, F. D. L. (2023). The importance of the seafood processing sector to coastal community resilience. *Marine Policy*, *156*, 105797. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2023.105797

Crona, B. I., Van Holt, T., Petersson, M., Daw, T. M., & Buchary, E. (2015). Using social–ecological syndromes to understand impacts of international seafood trade on small-scale fisheries. *Global Environmental Change*, *35*, 162-175. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.07.006

Cochrane, K. L., Bahri, T., Dabbadie, L., Fernandez-Reguera, D., Kalikoski, D. C., Ma, X., & Vannuccini, S. (2024). *The impact of climate change on coastal fisheries and aquaculture.* In D. Baird & M. Elliott (Eds.), *Treatise on estuarine and coastal science* (2nd ed., Vol, 4, p. 226–263). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-90798-9.00008-1

Cortes, J. R., Benitez, I. B., Baldoza, B. J. S., Pardillo, C. A. R., Auxtero, K. M. A., Badec, K. P., & Varela, D. A. B. (2026). Climate-smart aquaculture: Innovations and challenges in mitigating climate change impacts on fisheries and coastal agriculture. *Aquaculture and Fisheries*, *11*(2), 221–231. https://doi.org/10.1016/j.aaf.2025.08.009

Coupaud, M. (2017). Determinants of health at work in the EU15. *International Journal of Manpower*, *38*(1), 93-126. https://doi.org/10.1108/IJM-02-2016-0040

Debnath, S., Argade, S., Debnath, B., & Sarkar, P. (2026). Gender dynamics in small-scale aquaculture-based livelihoods of Tripura, India. *Women's Studies International Forum, 114*, 103225. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2025.103225

Delaney, A., Frangoudes, K., & Ii, S. (2026). Society and seaweed: Understanding the past and present. In *Seaweed in Health and Disease Prevention* (Chapter 2), 5-40. Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-443-29827-1.00008-X

Dogeje, F. (2026). *Empowering coastal economies: Gendered insights into women's participation in seaweed aquaculture in Zanzibar.* Marine Policy, 183, 106900. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106900

Elser, H., Falconi, A. M., Bass, M., & Cullen, M. R. (2018). Blue-collar work and women's health: A systematic review of the evidence from 1990 to 2015. *SSM-Population Health*, *6*, 195-244. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2018.08.002

Finkbeiner, E. M., Fitzpatrick, J., & Yadao-Evans, W. (2021). A call for protection of women's rights and economic, social, cultural (ESC) rights in seafood value chains. *Marine Policy*, *128*, 104482. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104482

Gbedomon, R. C., Salako, K. V., Gnansounou, S. C., Gandji, K., Failler, P., Assogbadjo, A. E., & Glèlè Kakaï, R. (2024). Small-scale marine fishing in Benin, West Africa: A comprehensive assessment of the processed fish value chain. *Marine Policy*, *161*, 106032. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106032

Gustavsson, M., Frangoudes, K., Lindström, L., Álvarez Burgos, M. C., & de la Torre-Castro, M. (2021). Gender and Blue Justice in small-scale fisheries governance. *Marine Policy*, *133*, 104743. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104743

Hair, C., Foale, S., Kinch, J., Frijlink, S., Lindsay, D., & Southgate, P. C. (2019). Socioeconomic impacts of a sea cucumber fishery in Papua New Guinea: Is there an opportunity for mariculture? *Ocean & Coastal Management*, *179*, 104826. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2019.104826

Harper, S., Zeller, D., Hauzer, M., Pauly, D., & Sumaila, U. R. (2013). Women and fisheries: Contribution to food security and local economies. *Marine Policy*, *39*, 56-63. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2012.10.018

Ishengoma, N. M. (2024). We get affected too: Women's occupational safety and health hazards in the fish processing subsector in Tanzania demystified. *Heliyon*, *10*(4), e26259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e26259

Karnad, D., Gangadharan, D., & Krishna, Y. C. (2021). Rethinking sustainability: From seafood consumption to seafood commons. *Geoforum*, *126*, 26–36. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.07.019

Kelling, I., Bennett, N., Barclay, K., Jeffs, A., Pita, C., Krogh-Poulsen, B., Troll, T., Micha, E., Weston, J. C. L., Black, I., Lawan, I., Leeper, A., Pouw, N., Siggs, M., Wakita, K., & Wiese, K. (2026). Beyond growth: Reshaping fisheries for a wellbeing economy. *Marine Policy, 183*, 106898. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106898

Khursheed, S., Dutta, J., Ahmad, I., Rather, M.A., Badroo, I.A. (2023). Biogenic silver nanoparticles: Synthesis, applications and challenges in food sector with special emphasis on aquaculture, Food Chemistry: X, 20, 101051. https://doi.org/10.1016/j.fochx.2023.101051

Konrad, R. A., Saeed, K., Kammer-Kerwick, M., Busaranuvong, P., & Khumwang, W. (2023). “Fish-y” banks: Using system dynamics to evaluate policy interventions for reducing labor exploitation in the seafood industry. *Socio-Economic Planning Sciences*, *90*, 101731. https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101731

Koralagama, D., Gupta, J., & Pouw, N. (2017). Inclusive development from a gender perspective in small scale fisheries. *Current Opinion in Environmental Sustainability, 24*, 1–6. https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.01.002

Kruijssen, F., McDougall, C. L., & Van Asseldonk, I. J. M. (2018). Gender and aquaculture value chains: A review of key issues and implications for research. *Aquaculture*, *493*, 328-337. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2017.12.038

Lambertz, S. T., Ivarsson, S., Lopez-Valladares, G., Sidstedt, M., & Lindqvist, R. (2013). Subtyping of *Listeria monocytogenes* isolates recovered from retail ready-to-eat foods, processing plants and listeriosis patients in Sweden 2010. *International Journal of Food Microbiology*, *166*(1), 186-192. https://doi.org/10.1016/j.ijfoodmicro.2013.06.008

Larson, S., Rimmer, M. A., Hoy, S., & Thay, S. (2022). Is the marine finfish cage farming value chain in Cambodia inclusive? *Aquaculture*, *549*, 737782. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2021.737782

Lawless, S., Cohen, P. J., Mangubhai, S., Kleiber, D., & Morrison, T. H. (2021). Gender equality is diluted in commitments made to small-scale fisheries. *World Development*, *140*, 105348. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105348

Leal, L. A., Ángel-Ospina, A. C., Lara Ramos, J. A., & Machuca-Martínez, F. (2025). Aquaculture sector in Colombia: Uncovering sustainability, transformative potential, and trends through bibliometric and patent analysis. Aquaculture, 598, 742068. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2024.742068

Macusi, E. D., Macusi, E. S., Canales, C. M. G., Barboza, A., & Digal, L. N. (2022). Women’s participation and support for the implementation of the closed fishing season in Davao Gulf, Philippines. *Marine Policy*, *143*, 105133. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105133

McClenachan, L., & Moulton, A. (2022). Transitions from wild-caught fisheries to shellfish and seaweed aquaculture increase gender equity in Maine. *Marine Policy*, *146*, 105312. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105312

Mengo, E., Grilli, G., Murray, J.M., Capuzzo, E., Eisma-Osorio, R.L. (2023). Seaweed aquaculture through the lens of gender: Participation, roles, pay and empowerment in Bantayan, Philippines, *Journal of Rural Studies,* 100, 103025. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103025

Mohanadas, M., Achari, V. S., Lekshmy, J., Namboothiri, Y. K., & Sathyachandran, A. (2023). The hidden impact of seafood processing on coastal aquifers: Hydrogeochemistry and water quality assessment. *Marine Pollution Bulletin*, *196*, 115611. https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2023.115611

Nag, P. K., & Nag, A. (2007). Hazards and health complaints associated with fish processing activities in India—Evaluation of a low-cost intervention. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 37(2), 125-132. https://doi.org/10.1016/j.ergon.2006.10.012

Ngajilo, D., & Jeebhay, M. F. (2019). Occupational injuries and diseases in aquaculture-A review of literature. *Aquaculture*, *507*, 40-55. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2019.03.053

Nicheva, S., Waldo, S., Nielsen, R., Lasner, T., Guillen, J., Jackson, E., Motova, A., Cozzolino, M., Lamprakis, A., Zhelev, K., & Llorente, I. (2022). *Collecting demographic data for the EU aquaculture sector: What can we learn?* Aquaculture, 559**,** 738382. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2022.738382

Norman, R. A., Alcalde, M. C., Bron, J. E., Burke, M., Crumlish, M., Gheyas, A. A., Little, D. C., Malcorps, W., Moss, A. S., Newton, R., & Pounds, A. (2026). Global aquaculture systems. In *Encyclopedia of agriculture and food systems* (Third Edition), 2, 35–60. Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-443-15976-3.00103-3

Oliveto-Andrade, A., Espinoza-Tenorio, A., Ramos-Muñoz, D., & Pérez-Jiménez, J. C. (2024). Understanding the motivations of young people from marginalized rural communities to participate in small-scale fisheries in oil territories of the Gulf of Mexico. *Ocean & Coastal Management*, *248*, 106947. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2023.106947

Otumawu-Apreku, K., Aqorao, T., Meke, F., & Saepioh, K. L. (2024). Fishing activities in Pacific Island Countries: A human-rights perspective. *Marine Policy*, *161*, 106008. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106008

Partelow, S., Nagel, B., Gentry, R., Gephart, J., Rocha, J. (2025). Archetypes of aquaculture development across 150 countries, Aquaculture, 595, Part 1, 741484, https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2024.741484

Pedroza-Gutiérrez, C., & Kusakabe, K. (2026). Livelihood transitions through women's participation in the sea cucumber fishery in Mexico and Thailand. *Marine Policy*, *184*, 106935. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106935

Permani, R., Muflikh, Y. N., & Sjahruddin, F. (2024). Mapping the complex web of policies for seaweed industry development in Indonesia: What is the role of a national roadmap? *Ocean & Coastal Management*, *259*, 107464. https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2024.107464

Prieto-Carolino, A., Siason, I. M., Sumagaysay, M. B., Gelvezon, R. P. L., Monteclaro, H. M., & Asong, R. H. (2021). A gender analysis of the processing sector of the tuna value chain in General Santos City, Philippines. *Marine Policy*, *128*, 104477. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2021.104477

Ramírez Martínez, C., Plazas Bedoya, V. M., Romero Miranda, A. T., Ramírez León, J. F., Rugeles Ortiz, J. G., Prada Ramírez, N., & Alonso Cuéllar, G. O. (2026). Trends in lumbar degenerative spine pathologies causing severe pain and disability: A four-decade cohort study of 1495 Colombian women. *Journal of Clinical Neuroscience*, *147*, 111939. https://doi.org/10.1016/j.jocn.2026.111939

Ranganathan, M., Banu, B. P., Sekar, D., & Kumar, J. G. (2025). Exploring the education, care, and support of children from fishing communities in India. *International Journal of Sociology and Social Policy*, *45*(11–12), 1086–1101. https://doi.org/10.1108/IJSSP-03-2025-0172

Razafimalala, N., Queste, J., Razanakoto, T., Rabemananjara, Z. H., & Léopold, M. (2026). The hidden side of the co-production of small-scale fishery policy instruments in Madagascar. *Marine Policy, 186*, 107048. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2026.107048

Reig, L., Escobar, C., Carrassón, M., Constenla, M., Gil, J. M., Padrós, F., Piferrer, F., & Flos, R. (2019). Aquaculture perceptions in the Barcelona metropolitan area from fish and seafood wholesalers, fishmongers, and consumers. *Aquaculture, 510*, 256–266. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2019.05.045

Reis-Filho, J. A., Cavole, L. M., Renck, V., Eggertsen, L., Loiola, M., Bender, M., Gragnolati, M., Giarrizzo, T., & El-Hani, C. N. (2025). Fisherwomen's activities are as complex, salient, and profitable as those performed by fishermen: A study from vulnerable traditional fishery communities. *Fisheries Research*, *286*, 107380. https://doi.org/10.1016/j.fishres.2025.107380

Rim, K. T. (2017). Reproductive toxic chemicals at work and efforts to protect workers' health: A literature review. *Safety and Health at Work*, *8*(2), 143-150. https://doi.org/10.1016/j.shaw.2017.04.003

Rodrigues Ferreira, A., Sumaila, U. R., & Villasante, S. (2026). Unlocking the economic potential of the fisheries sector in Cabo Verde. *Marine Policy*, *185*, 106995. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106995

Sagheer, M., Yang, Z., & Alsaleh, M. (2025). *Determinants influencing green cost efficiency in the aquaculture sector: New insights from Asian countries.* Marine Policy, 180**,** 106783. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106783

Shanta, M. A., Suman, S. U., & Islam, M. M. (2025). Role of formal aquaculture industry for empowering women: A study in the southern coastal region of Bangladesh. *Women's Studies International Forum*, *109*, 103046. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.103046

Sierra Castillo, L., Ferguson Irlanda, C. E., Aceves-Bueno, E., Froehlich, H. E., Mancilla, C., Rivera, A., & Gaines, S. D. (2025). *Aquaculture isn't always the answer: Rethinking blue transitions through justice and community experience.* Global Environmental Change, 94**,** 103046. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2025.103046

Tabe-Ojong, M. P., Jr., Goussard Vincent, M., Kedinga, M. E., Ride, A., Schutter, M. S., Steenbergen, D., & Eriksson, H. (2025). Social protection and aquatic food systems. *Environmental Science & Policy*, *168*, 104043. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2025.104043

Tadee, A., Le, A., & Neitzel, R. L. (2025). Investigating hazard exposures and safety dynamics among researchers in academic settings: Insights from a large-scale survey study. *Journal of Safety Research*, *94*, 242-253. https://doi.org/10.1016/j.jsr.2025.06.032

Thilsted, S.H., Thorne-Lyman, A., Webb, P., Bogard, J.R., Subasinghe, R., Phillips, M.J., Allison, E.H. (2016). Sustaining healthy diets: The role of capture fisheries and aquaculture for improving nutrition in the post-2015 era, Food Policy, 61, 126-131. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2016.02.005

Thorvaldsen, T., Kongsvik, T., Holmen, I. M., Størkersen, K., & Holen, S. (2025). Revisiting occupational health and safety in Norwegian fish farming – Results from an employee survey. *Aquaculture*, *603*,742441. https://doi.org/10.1016/j.aquaculture.2025.742441

Uddin, M. S., Biswas, H., Megha, M. J., Ghosh, E., Hashem, S., Haque, M. M., & Hasan, N. A. (2025). Prevalence and intersecting burdens of reproductive health morbidities among female fish farmers in the coastal region of Bangladesh. *Global Health Journal*, *9*(3), 248–258. https://doi.org/10.1016/j.glohj.2025.09.002

Xu, Z., Qayum, M., Afzal, J., & Aslam, M. (2023). Availability and access to livelihood capital assets for development of sustainable livelihood strategies of fishermen: A case study of Manchar Lake Pakistan. *Heliyon*, *9*(12), e22549. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22549

Yuan, H., Choukroune, L., & Failler, P. (2024). Centring justice for labour in the new blue economy: Principles for applying emerging evidence and theoretical critiques to policy and practice. *Marine Policy*, *168*, 106327. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106327

Zhao, M., Tyzack, M., Anderson, R., & Onoakpovike, E. (2013). Women as visible and invisible workers in fisheries: A case study of Northern England. *Marine Policy, 37*, 69–76. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2012.04.013

YAPAY ZEKÂ MODELLERİNDE KADINLARA YÖNELİK TOPLUMSAL CİNSİYET ÖNYARGISI: İSTATİSTİKSEL YÖNTEMLERLE TESPİT VE AZALTMA

Prof. Dr. Çiğdem TAKMA
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, Biyometri ve Genetik ABD
ORCID: 0000-0001-8561-8333

Prof. Dr. Berna KILINÇ
Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Balık İşleme Teknolojisi ABD
ORCID: 0000-0002-4663-5082

ÖZET

Yapay zekâ modelleri, özellikle büyük dil modelleri (ChatGPT, Gemini gibi), eğitim verilerindeki toplumsal cinsiyet önyargılarını öğrenerek bunları daha da artırabilmektedir. Bu önyargı, modellerin meslek stereotiplerini üretirken kadınları genellikle sağlık, bakım ve hizmet rollerine, erkekleri ise mühendislik, liderlik ve fiziksel güç gerektiren işlere daha çok eşleştirmesine neden olmaktadır. Çeviri, metin üretimi ve karar destek sistemlerinde de mesleki cinsiyet dağılımları gerçek işgücü istatistiklerinden önemli ölçüde sapmakta; böylece tarihsel eşitsizlikler modellere yerleşmiş olarak kalmaktadır. Bu durum, işe alım, sağlık teşhisi ve sosyal medya analizlerinde kadınların dezavantajlı konuma gelmesine yol açmaktadır.

Bu çalışma ile toplumsal cinsiyet önyargısının tespiti ve azaltılması teorik olarak incelenmiştir. Önyargıyı tespit etmek için temel istatistiksel yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin, ki-kare testi (chi-square test) ile veri setlerindeki cinsiyet dengesizliği incelenmekte, oransal fark analizi ile gruplar arası farklar hesaplanmakta ve demografik eşitlik (demographic parity), eşitlenmiş olasılıklar (equalized odds) ve eşit fırsat (equal opportunity) gibi adillik metrikleri (fairness metrics) ile modelin farklı cinsiyet gruplarına karşı eşit davranıp davranmadığı değerlendirilmektedir.

Önyargıyı azaltma yaklaşımları üç ana başlıkta toplanmaktadır: veri ön işleme ile dengeli veri setleri oluşturma, model içi yöntemler ile karşıt eğitim (adversarial debiasing) ve adillik odaklı kayıp fonksiyonları (fairness-aware loss functions) kullanımı, çıktı sonrası düzeltme ile son işlem teknikleri (post-processing). Bu yöntemler önyargıyı sistematik olarak azaltma potansiyeline sahip olsa da, önyargının tamamen ortadan kaldırılamadığı ve sürekli denetim gerektiği belirtilmektedir. Standart araçlar (AIF360, Fairlearn gibi) ve etik çerçeveler de teorik tartışmanın parçası olarak ele alınmıştır.

Bu çalışma, istatistiksel analiz yöntemlerinin toplumsal cinsiyet önyargısını teorik düzeyde tespit ve azaltmada etkili ve pratik bir yol sunduğunu göstermektedir. Daha adil yapay zekâ sistemleri için veri dengesi, etik denetim ve kapsayıcı tasarım ilkelerinin benimsenmesi önerilmektedir. Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (FM-GAP-2025-33104) nolu proje tarafından desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Toplumsal Cinsiyet Önyargısı, Bias Tespiti

GENDER BIAS TOWARDS WOMEN IN AI MODELS: DETECTION AND REDUCTION USING STATISTICAL METHODS

ABSTRACT

Artificial intelligence models, especially large language models (such as ChatGPT and Gemini), can learn and exacerbate gender biases in educational data. This bias causes models to often associate women with healthcare, care, and service roles, and men with engineering, leadership, and physically demanding jobs when generating occupational stereotypes. In translation, text generation, and decision support systems, occupational gender distributions also deviate significantly from actual workforce statistics; thus, historical inequalities remain embedded in the models. This leads to women being disadvantaged in recruitment, health diagnosis, and social media analysis. This study theoretically examines the detection and reduction of gender bias. Basic statistical methods are used to detect bias. For example, the chi-square test is used to examine gender imbalance in datasets, ratio difference analysis is used to calculate differences between groups, and fairness metrics such as demographic parity, equalized odds, and equal opportunity are used to evaluate whether the model treats different gender groups equally. Approaches to reducing bias are grouped under three main headings: creating balanced datasets through data preprocessing, using in-model methods with adversarial debiasing and fairness-aware loss functions, and post-processing techniques with post-output correction. While these methods have the potential to systematically reduce bias, it is noted that bias cannot be completely eliminated and continuous monitoring is required. Standard tools (such as AIF360, Fairlearn) and ethical frameworks are also considered as part of the theoretical discussion. This study demonstrates that statistical analysis methods offer an effective and practical way to detect and reduce gender bias at the theoretical level. It is recommended that data balance, ethical oversight, and inclusive design principles be adopted for more equitable artificial intelligence systems. This study was supported by the Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit (FM-GAP-2025-33104) project.
Keywords: Artificial Intelligence, Gender Bias, Bias Detection

1. INTRODUCTION

Today, artificial intelligence systems are increasingly integrated into decision-making processes. They are used in a wide range of areas, from recruitment algorithms to credit risk analysis, from health diagnostic systems to content moderation. These systems learn patterns from data sets; however, these patterns also include social inequalities. For example, some jobs in society are seen as "women's jobs" (e.g., cooking or nursing), while others are seen as "men's jobs" (e.g., security guard or surgeon), and these perceptions are reinforced in the media, news, or decision-making mechanisms with different roles (Tosun, 2020). All these facts are numerically reflected in the data on which AI models are trained; the models learn these distributions as they are, and even reinforce them by accepting them as a "should be" situation (Hisarcıklılar, 2024). This situation should be seen not only as a technical error or malfunction, but also as a structural reflection of the social structure on digital systems. Gender-sensitive data analysis plays a critical role in revealing these inequalities (Beşe-Canpolat, 2023). The main objective of this study is to address gender bias in AI models through a holistic, gender-equality-centered approach, using data science and statistical methods. In this context, the sources of bias will be discussed, how it can be detected using statistical methods will be explained, and strategies for reducing bias will be evaluated.

2. SOURCES OF GENDER BIAS

Bias in artificial intelligence models generally arises from the combination of several different stages. Understanding these sources is crucial for finding solutions.

2.1. Data-Related Bias

Throughout history, the distribution of women and men in the workforce (e.g., more men in engineering, more women in nursing), the roles given to women and men in the media (in films, news), and imbalances in internet content are directly reflected in datasets collected for any purpose (Hisarcıklılar, 2024). If a dataset does not accurately reflect the real-life population (e.g., if there are very few examples of women in a particular field), the model learns this as "women are not present in this field anyway." This is called non-representative sampling and leads to the inability to generalize the results (Beşe-Canpolat, 2023). For example, if a recruitment AI is trained with data showing that the company has mostly hired men in the past, it will learn the "successful candidate" profile through men and eliminate female candidates (Bayhan & Fırat, 2023). Similarly, in visual production tools (e.g., ChatGPT or Copilot), men are associated with technical and high-status jobs, while women are associated with aesthetic and care-oriented jobs (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025).

2.2. Bias Originating from the Algorithm Itself

AI models are generally trained to maximize overall accuracy. This approach leads to better learning of the majority group (e.g., men) that has more examples in the dataset; however, the minority group (such as women) learns with higher error rates (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020). As a result, the model accepts the characteristics of the majority as "standard" or "normal" and evaluates other groups based on this standard.

Gender blindness is the act of treating everyone the same by ignoring the socially shaped different roles, responsibilities, and needs of women and men. However, this approach further deepens existing inequalities (Tosun, 2020). Just like research that does not take into account the differences between women and men, gender-blind AI models are optimized based on a single "standard human" type – which is usually based on male characteristics. This causes the models to fail to adequately reflect the real experiences and needs of women (Beşe-Canpolat, 2023).

2.3. Bias Arising from Interpretation and Application

The way people interpret and use the results produced by AI models can also fuel bias. For example, if a model suggests more male candidates for a particular job, and a human resources specialist accepts this suggestion without questioning it, the model's bias translates into a real-life decision, reproducing inequality. Similarly, if a model suggests more male candidates for a particular job, this suggestion may be accepted as "natural," leading to the exclusion of women (Hisarcıklılar, 2024). Furthermore, in the visual outputs of models, positive personality traits (e.g., leadership or problem-solving) are associated with men, while women are represented in more limited roles (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025).

3. DETECTING BIAS WITH STATISTICAL METHODS

Statistical methods are critical for detecting bias. These methods systematically analyze data sets and model outputs, making inequalities numerically visible.

3.1. Chi-Square Test

This test allows us to understand whether there is a significant relationship between two categorical variables. In detecting bias, it is examined whether there is a statistically significant relationship between gender and occupation (or a positive prediction such as "suitable for the job") in a data set or in the predictions of the model. In other words, it is investigated whether there is a difference between the distribution that is actually expected (for example, if the number of women and men is equal, they are expected to be equal in engineering as well) and the distribution produced by the model, and if this difference is very large, it is concluded that there is a structural imbalance in the data or model. For example, if the proportion of women in an occupational data set is 20% and the actual labor force rate is expected to be 50%, this test shows a significant deviation (Beşe-Canpolat, 2023).

3.2. Proportional Difference Analysis

In this method, the rate at which a specific outcome (e.g., being appointed to a managerial position, receiving loan approval) occurs in women and men is calculated, and these two rates are compared. The difference (the rate for men - the rate for women) or the ratio of one to the other gives us a direct idea of the magnitude of the bias. For example, if the rate of results obtained for men in a study is 80% and for women is 60%, the difference is 20%, and this shows inequality (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020).

In a bank's AI-powered loan approval system, if 80% of male applications with the same income and credit history are approved, while only 60% of female applications with the same conditions are approved, the 20% difference is detected through proportional difference analysis. This 20% difference clearly shows that women are systematically placed in a more disadvantaged position and that the principle of equality is violated. Similarly, in a company's AI-powered recruitment tool, if 82% of male candidates with the same degree and experience are called for an interview while only 61% of female candidates are called, there is a 21% difference. This difference shows that women do not benefit equally from career opportunities (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020).

3.3. Fairness Metrics

These metrics allow us to measure the success of a model not only by its overall accuracy rate but also by how it works for different groups (women, men). Fairness metrics quantitatively measure the gender bias of models (Hisarcıklılar, 2024). For example, knowing the difference between "treating everyone equally" (i.e., applying the same rule) and "acting fairly" (i.e., making arrangements while considering disadvantaged groups) is crucial for choosing the right metric.

• Demographic Parity: Ensures that the model's positive outcome rate is equal between gender groups. For example, in a recruitment model, the acceptance rate for female and male candidates should be the same (Bayhan & Fırat, 2023).

• Equalized Odds: This is a bit more detailed. It requires the model to have the same rates for correctly identifying those who are actually successful (true positives) and incorrectly counting those who are unsuccessful as successful (false positives) for both genders. • Equal Opportunity: This is a slightly softer version of equalized odds. It focuses only on ensuring that the true positive rates (i.e., the rates at which women and men who are actually successful are also considered successful by the model) are equal. It is used especially when the goal is to distribute an opportunity (scholarship, recruitment) equally.

3.4. Intersectional Analysis

Gender bias often does not come in isolation. Race, age, disability, social class, and other factors combine to create far more complex forms of discrimination, which is precisely what the concept of "intersectionality" describes. For example, an algorithm might be biased not only against women, but especially against young women or immigrant women. Therefore, when conducting bias analysis, it is necessary to examine the data not only according to gender, but also according to intersection sets such as gender + age + ethnicity (Tosun, 2020; Beşe-Canpolat, 2023).

4. APPROACHES TO REDUCE BIAS

4.1 Data Preprocessing

• Resampling unbalanced datasets
• Increasing underrepresented groups
• Generating synthetic data, for example, increasing female samples to ensure balanced learning of the model (Beşe-Canpolat, 2023; Yenigün Altın & Taşdelen, 2025).

For example, increasing female samples to ensure balanced learning of the model (Beşe-Canpolat, 2023; Yenigün Altın & Taşdelen, 2025). The aim is to ensure that the model is initially trained with a more balanced representation.

4.2 In-Model Methods

4.2.1 Adversarial Debiasing

• Main Model (Predictor): Its primary task is to do our main job (e.g., predicting whether a person will be hired).
• Opposing Model (Gender Detective): This is a secondary model. The main model attempts to predict a person's gender by looking at the latent representations (intermediate features it uses for prediction) it produces. While the main model strives to succeed in its primary task (predicting hiring), it also tries to deceive the opposing model. That is, it produces latent representations such that the opposing model cannot determine whether the person is male or female by looking at these representations.

How it Works: • Learning: If the opposing model cannot understand the gender, this means that the representations produced by the main model have been purged of gender-related information. As a result, the main model does not use gender information when making its decision (hire or not hire). • Equilibrium: These two models (main model and opposing model) are trained together. The goal is to find an equilibrium point that maximizes the main model's prediction success while minimizing the opposing model's success (predicting gender). • In short: The model is trained with the logic of, "I want to accurately predict hiring, but I don't want the information I use to determine who is male and who is female." This way, it avoids using unnecessary information correlated with gender.

4.2.2 Fairness-Aware Loss Functions

The goal during training a model is to minimize an error we call "loss." Normally, this loss only measures how wrong the prediction is (for example, if I said "will be hired" for someone but said "will not be hired," this is an error).

In fairness-aware loss functions, however, this loss consists of two parts:

Total Loss = Accuracy Loss + λ (Lambda) x Fairness Penalty

• Accuracy Loss: How wrong the model is (classic part).
• Fairness Penalty: How unfairly the model treats different groups (women-men).

This unfairness is measured by the metrics you mentioned in section 3 of your article (for example, the Demographic Equity metric). If there is a large difference in the rate of positive outcomes between women and men, this penalty increases.
• λ (Lambda): This is like an adjustment knob. If you keep λ large, you are telling the model, "Be fair! Even if you make a few more mistakes, prefer to be fair." If you keep λ small, you are saying, "Maximize accuracy first, don't worry too much about fairness." • In short: The model tries not only to make accurate predictions but also to be fair at the same time. It is expected to strike a balance between these two goals. A balance between performance and equity is established by adding a fairness penalty to the loss function (Hisarcıklılar, 2024).

4.3 Post-Processing

These methods are the part of the struggle to reduce bias that is done "after training is complete". Now our model is ready and trained. What we will do is take the raw results produced by this model and intervene afterwards to make it fairer. We do not interfere with the model itself, we only adjust its outputs. This is a kind of "playing the decision threshold" process. After the model is trained, the decision thresholds can be readjusted to reduce differences in results between groups (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020). For example, a university admits students based on the score of an AI model. The model gives students a "success score" between 0 and 100, and the school admits everyone who scores above 70 (this 70 is the decision threshold).
However, there is a bias in the model. Men score an average of 75 points, while women score an average of 65 points. As a result, most men win, while most women lose.
What can we do with Post-Output Correction?
We can set different decision thresholds for different groups. • Threshold for men: 70 (unchanged)
• Threshold for women: 60 (a lower threshold)
In this way, a female student who scores 62 points, who would normally be eliminated, wins with this new arrangement. Thus, the proportion of those accepted from both groups becomes closer to each other (Demographic equality is achieved)

5. DISCUSSION

Gender bias in artificial intelligence (AI) models should not be considered merely a technical parameter adjustment problem; it is a profound reflection of social structure in the digital environment (Tosun, 2020). For example, when models produce occupational stereotypes, directing women to care and service roles (such as nursing, secretarial work) and men to technical and leadership positions (such as engineering, surgery) leads to the reinforcement of historical inequalities in real life within the digital realm (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020). This reflection stems from imbalances in datasets and is amplified in the learning processes of the models, transforming into a systematic disadvantage for women in recruitment or credit approval systems (Hisarcıklılar, 2024). The literature emphasizes that although AI presents itself as a neutral tool, it actually reproduces existing social norms (e.g., the association of women with "emotional" roles) (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025). This situation limits the potential of AI to contribute to gender equality; for example, in visual production tools, positive personality traits (leadership, problem-solving) are associated with men, while women are faced with more limited and stereotypical representations. Therefore, solutions to bias require a multi-layered approach: a process extending from data collection to model design, from output interpretation to regulatory frameworks. Although data preprocessing methods (e.g., balanced sampling) and in-model techniques (such as countertraining) offer short-term corrections, they are insufficient on their own (Beşe-Canpolat, 2023).

While fairness tools such as AIF360 or Fairlearn are effective in quantitatively measuring bias by providing technical support, it is difficult to produce a lasting solution without ethical awareness and continuous monitoring. For example, testing a model with a demographic equity metric makes differences between gender groups visible, but if these tests are conducted independently of the social context (culture, history), the root causes of bias cannot be reached (Bayhan & Fırat, 2023). Furthermore, intersectionality analysis should not be neglected; gender bias often combines with race, age, or socioeconomic status to create complex forms of discrimination, further complicating the inclusiveness of models (Beşe-Canpolat, 2023).

The potential of AI to contribute to gender equality is frequently emphasized in the literature; for example, gender-neutral robot designs (gender-neutral voices or roles) can provide egalitarian communication (Tosun, 2020). However, inequalities can deepen if existing biases are reinforced – for example, datasets showing underrepresentation of women in large language models such as ChatGPT may perpetuate the same patterns in future generations of AI (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025). In this context, a critical point for policymakers is to include gender experts in AI development processes and to establish ethical frameworks (Hisarcıklılar, 2024). Future studies should support this discussion with empirical data; For example, field research should be conducted to measure the impact of gender bias in AI applications (health, education) in Türkiye. In conclusion, social transformation is as necessary as technical improvements for AI to be fair; otherwise, digital inequalities will amplify the discrimination in the analog world (Bayhan & Fırat, 2023).

6. CONCLUSIONS

Gender bias against women in AI systems can manifest in many stages, from data structure to model optimization. Statistical methods make it possible to measure and quantitatively make this bias visible (Beşe-Canpolat, 2023). Although data balancing, in-model adjustments, and post-output corrections have the potential to reduce bias, continuous monitoring and ethical governance are necessary for its complete elimination (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025).

More inclusive and fair AI systems will be possible not only through technical improvements but also by including different social perspectives in the design process (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020). It is recommended to ensure gender balance in datasets, establish ethical monitoring mechanisms, and adopt inclusive design principles.

1. Ensuring Gender Balance in Datasets

This recommendation is critical to ensuring that the data underlying AI models is not biased. Imbalances in training data (e.g., low representation of women in certain professions) reinforce inequalities in the outputs of the models. The detailed steps are as follows:

• Redesign Data Collection Processes: When creating datasets, use targeted sampling methods to approximate gender distribution to actual population ratios (e.g., 50% women-50% men). For example, increase underrepresented groups (women, LGBTQ+ individuals) through synthetic data generation. This prevents models from learning biases such as "women are absent in certain jobs" (Beşe-Canpolat, 2023).

• Use Audit and Validation Tools: Regularly analyze datasets with chi-square tests or demographic equity metrics. If the female sample in a dataset is below 30%, perform resampling. Practical example: If past data in recruitment algorithms is male-dominated, balance it by increasing female candidate profiles – prevent biased tools like Amazon experienced in 2018 (Hisarcıklılar, 2024).

2. Establishing Ethical Oversight Mechanisms

Ethical oversight ensures continuous monitoring of AI systems and early detection of biases. This should be a social process, not just a technical one. • Create Independent Oversight Boards: Establish ethics committees in AI projects; these committees should include gender experts, sociologists, and data scientists. Before each model is published, it should be tested with fairness metrics such as equalized odds. For example, when developing an AI tool, compare its outputs for different gender groups and correct for biases (Bayhan & Fırat, 2023). • Develop a Continuous Monitoring and Reporting System: After models are put into use, track their performance with real-time auditing tools (e.g., AIF360 or Fairlearn libraries). Publish annual reports; for example, if a bank loan algorithm shows low approval rates for women, intervene immediately. Practical example: Social media platforms should integrate user feedback into their content recommendation systems to monitor gender bias (Yenigün Altın & Taşdelen, 2025).

3. Adopting Inclusive Design Principles

Inclusive design creates neutral and egalitarian systems by including different social groups in the AI development process. This prevents bias at the design stage. • Create Diversity-Oriented Teams: Ensure equal representation of women, men, and other gender identities in AI development teams. For example, apply intersectionality analysis in product design – consider factors such as gender + race + age. This ensures that models meet diverse needs (Beşe-Canpolat, 2023). • Establish User-Oriented Feedback Loops: Conduct user testing from different gender groups during the design process. For example, when developing a voice assistant (like Siri or Alexa), question the preference for female voices and add neutral options. Practical example: In robot designs, make occupational roles gender-neutral; test a nurse robot with a male voice and a surgeon robot with a female voice (Çifci & Şahin Başfırıncı, 2020; Tosun, 2020).

REFERENCES

Bayhan, V., & Fırat, M. (Eds.). (2023). *Sosyoloji Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*. Serüven Yayınevi.

Beşe-Canpolat, Ş. (2023). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Veri Analizi Eğitim Materyali*. CEİD Yayınları.

Çifci, B. S., & Şahin Başfırıncı, Ç. (2020). Yapay Zekâ Konusunun Toplumsal Cinsiyet Kapsamında İncelenmesi: Mesleklere Yönelik Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 183-203.

Hisarcıklılar, M. (2024). Yapay Zekâ ve Kadın İşgücü İlişkisinin Toplumsal Eşitlik Açısından Değerlendirilmesi. *TESEV Değerlendirme Notları*, 2024/7.

Tosun, M. (2020). Yapay Zekâ ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Arasındaki İlişki. *Sosyoloji Alanında Araştırmalar*.

Yenigün Altın, Ş., & Taşdelen, H. (2025). Yapay Zekâ Modellerinde Cinsiyet Önyargıları: ChatGPT ve Copilot Üzerine Nicel Bir İnceleme. *Akdeniz İletişim*, (49), 310-331. https://doi.org/10.31123/akil.1629516.

BALIK KALİTESİ DEĞERLENDİRİLMESİNDE YAPAY ZEKA VE KADIN ARAŞTIRMACILARIN LİTERATÜRDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Çiğdem TAKMA
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölünü
ORCID: 0000-0001-8561-8333

Prof. Dr. Berna KILINÇ
Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Balık İşleme Teknolojisi Anabilim Dalı
[2]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4663-5082

Doç. Dr. Erkan Zeki ENGİN
Ege Üniversitesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-2249-3139

Dilan Deniz İLHAN
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü
ORCID: 0000-0002-3428-1854

ÖZET

Balık ve deniz ürünleri çabuk bozulduğu için geleneksel kalite yöntemleri (duyusal, kimyasal, fiziksel ve mikrobiyolojik testler) yavaş olduğu kadar çok iş gücü gerektirmektedir. Bu sorunları aşmak için hiperspektral görüntüleme (HSI) gibi yenilikçi teknolojiler kullanılabilmektedir. HSI, uzamsal ve spektral bilgiyle tazelik, güvenlik, besin içeriği ve tür doğrulamasını hızlı, tahribatsız ve gerçek zamanlı değerlendirmektedir. Bu büyük verilerin analizi için çok değişkenli istatistik, makine öğrenmesi ve derin öğrenme yöntemleri yüksek doğruluk sağlamaktadır.

Balık kalitesini izlemede renk, elektrokimyasal, enzim ve gaz sensörleri makine öğrenmesiyle birleşerek bozulma, TVB-N ve mikrobiyal yük tahmin edilebilmektedir; ancak hassasiyet ve dayanıklılık için hâlâ araştırmaların yapılması gerekmektedir. Akuakültürde makine öğrenmesi biyokütle tahmini, tür tanıma, davranış analizi ve su kalitesi öngörüsüyle akıllı balıkçılığın temelini oluşturmaktadır. Derin öğrenme tabanlı makine görüş sistemleri sınıflandırma, tespit ve temassız izlemeyle kayıpları azaltmakta, kalite belirlemeyi iyileştirmektedir. Akıllı sistemler ise sensörler, kameralar ve yapay zekâ algoritmalarıyla su parametrelerini gerçek zamanlı takip ederek yem optimizasyonu, hastalık erken uyarısı ve çevresel etki azaltımına katkı sunmaktadır. Bu yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesinde kadın araştırmacıların rolü literatürde giderek daha görünür hale gelmektedir. Ancak yapay zekâ ekosisteminde cinsiyet dinamikleri hâlâ eşitsizlik göstermektedir. Sosyal ağ analizi merkezi rolleri cinsiyetten bağımsız belirlese de kadınlar karışık işbirliklerde yüksek eğilim gösterse bile ağ merkeziliğinde dezavantajlı kalmaktadır. Karma işbirlikler ve disiplinlerarasılık arttıkça yüksek performanslı kadınların “yeni süperstar” olma potansiyeli yükseliyor; çeşitlilik yüksek kurumlar daha etkili ağlara sahip olmaktadır. Buna rağmen AI yayınlarında kadın yazar oranı artsa da bilgisayar bilimi alt disiplinlerinde artış durağanlaşmakta, üst düzeyde cinsiyet uçurumu devam etmekte ve politika müdahalesi gerekmektedir. Bazı örnek alanlarda kadın yazar oranı %36-37 seviyesindedir. “Women in AI” gibi programlar kadın araştırmacıların daha fazla görünür olmasını sağlıyor ve yapay zekâdaki önyargıları tartışmaya açmaktadır.

Bu çalışma, yapay zekâ destekli balık kalitesi değerlendirmesinde kadın araştırmacıların katkılarını vurgulayarak akuakültür ve gıda biliminde cinsiyet eşitliğini güçlendirecek öneriler sunmaktadır. Bu çalışma Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (FM-GAP-2025-33104) nolu proje tarafından desteklenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Balık Kalitesi, Kadın Araştırmacı

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FEMALE RESEARCHERS IN THE LITERATURE ON FISH QUALITY ASSESSMENT

ABSTRACT
Because fish and seafood spoil quickly, traditional quality control methods (sensory, chemical, physical, and microbiological testing) are slow and labor-intensive. Innovative technologies such as hyperspectral imaging (HSI) can overcome these problems. HSI provides rapid, non-destructive, real-time assessment of freshness, safety, nutritional content, and species verification using spatial and spectral information. Multivariate statistics, machine learning, and deep learning methods provide high accuracy for the analysis of this large dataset. In fish quality monitoring, color, electrochemical, enzyme, and gas sensors, combined with machine learning, can predict spoilage, TVB-N (Total Productivity), and microbial load; however, further research is still needed to ensure accuracy and durability. In aquaculture, machine learning forms the basis of intelligent fisheries through biomass estimation, species recognition, behavioral analysis, and water quality prediction. Deep learning-based machine vision systems reduce losses and improve quality determination through classification, detection, and contactless monitoring. Smart systems, using sensors, cameras, and artificial intelligence algorithms, monitor water parameters in real-time, contributing to feed optimization, early disease warning, and environmental impact reduction. The role of women researchers in the development of these innovative technologies is becoming increasingly visible in the literature. However, gender dynamics in the AI ecosystem still show inequality. Although social network analysis determines central roles independently of gender, women remain at a disadvantage in network-centricity even though they show a high tendency in mixed collaborations. As mixed collaborations and interdisciplinarity increase, the potential for high-performing women to become “new superstars” rises; highly diverse institutions have more effective networks. Nevertheless, although the percentage of female authors in AI publications is increasing, the increase is stagnating in sub-disciplines of computer science, the gender gap persists at the highest levels, and policy intervention is needed. In some sample areas, the percentage of female authors is at the level of 36-37%. Programs like “Women in AI” increase the visibility of women researchers and open up discussions about biases in artificial intelligence. This study highlights the contributions of women researchers in AI-assisted fish quality assessment and offers suggestions to strengthen gender equality in aquaculture and food science. This study was supported by the Ege University Scientific Research Projects Coordination Unit (FM-GAP-2025-33104) project.
Keywords: Artificial Intelligence, Fish Quality, Women Researchers

1. INTRODUCTION
Fish is a primary source of protein for the global population, with aquaculture production reaching 91 million tons in 2016 (Rather et al., 2024). This figure reflects total fisheries production, comprising 79 million tons from marine waters and 12 million tons from inland waters. According to FAO data, an additional 37 million tons of fish will be needed annually until 2030, and this increased demand has driven natural stocks to the brink of depletion due to unsustainable fishing practices (Rather et al., 2024).

Fish is a rich source of high-quality protein, essential micronutrients, and omega-3 unsaturated fatty acids; for example, in developing countries, 60% of the population obtains at least 30% of its animal protein needs from fish (Rather et al., 2024). However, assessing fish quality – freshness, microbial load, and nutritional value – is time-consuming and expensive using traditional methods (sensory, chemical, and microbiological tests) (Sunduz & Wibowo, 2025). These methods require manually examining visual and biochemical indicators such as skin color changes, eye condition, gills, and flesh texture; fish spoil rapidly due to enzymatic activities, chemical reactions, and bacterial proliferation, and are therefore unsuitable for trade or consumption (Sunduz & Wibowo, 2025). This process is prone to human error in large-scale fish processing plants, increasing operational costs while reducing efficiency (Sunduz & Wibowo, 2025). Artificial intelligence (AI) offers technologies such as hyperspectral imaging (HSI), machine learning (ML), and deep learning (DL) to address these problems. For example, DL models accelerate freshness analysis with automated feature extraction (Yang et al., 2021). Applications of DL in aquaculture include live fish identification, species classification, behavioral analysis, feeding decisions, size/biomass estimation, and water quality prediction; these methods, while requiring large labeled datasets, provide significant breakthroughs even at the weak AI stage by automatically processing complex data (Yang et al., 2021). Similarly, AI-based monitoring in aquaponic systems protects fish welfare and prevents mortality by analyzing physical-chemical variables (pH, dissolved oxygen, temperature) in real time (Fandiño Pelayo et al., 2025). These approaches compensate for the technological lag in aquaculture, unlike traditional agriculture (Rather et al., 2024). The literature shows that AI is used in aquaculture for feed optimization, disease detection, and water quality monitoring (Aung et al., 2025). For example, DL frameworks manage parameters such as water salinity, DO, pH, and temperature in precision fish farming using AI-based systems; these systems increase profitability by integrating with multi-parameter measuring devices (Kaur et al., 2023). The contribution of female researchers is increasing in interdisciplinary collaborations, with the percentage of female authors in AI publications reaching 36-37% (Miller et al., 2025). This rate has been observed in PRISMA-based reviews in aquatic biodiversity research, where women play critical roles in monitoring biodiversity against climate change and anthropogenic impacts (Miller et al., 2025). The aim is to promote the integration of AI into aquaculture and offer gender equality proposals; for example, women-focused programs (Women in AI) increase diversity by reducing biases (Miller et al., 2025). This study examines in detail the applications of AI in fish quality assessment and aims to highlight the role of female researchers in the literature.

2. ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN FISH QUALITY ASSESSMENT

2.1. Deep Learning and Smart Fish Farms

Deep learning (DL) has versatile applications in smart fish farming: live fish identification, species classification, behavioral analysis, feeding decisions, size/biomass estimation, and water quality prediction (Yang et al., 2021). Yang et al. (2021) emphasize that the most important contribution of DL is its ability to perform automatic feature extraction; this processes complex aquaculture data (images, sensors, videos) more effectively and increases efficiency compared to traditional methods (Yang et al., 2021). However, the fact that DL is in the weak AI stage and requires a large amount of labeled data is the main bottleneck limiting its widespread adoption in aquaculture (Yang et al., 2021). Kaur et al. (2023) discuss in detail the opportunities of DL frameworks in precision fish farming; critical parameters such as salinity, dissolved oxygen (DO), pH, and temperature are managed in real-time with AI-based systems (Kaur et al., 2023).

These systems run on an application server and are integrated with multiparameter water quality meters to optimize fish growth, increase profitability, and reduce environmental impact (Kaur et al., 2023). DL contributes to sustainable production by simplifying data complexity in aquaculture.

2.2. Machine Learning and Sensor-Based Systems

Machine learning (ML) plays a fundamental role in biomass estimation, species recognition, behavioral analysis, and water quality prediction in aquaculture (Rather et al., 2024). Rather et al. (2024) highlight that the integration of AI with IoT, cameras, and ML algorithms reduces human intervention, increases productivity, and revolutionizes areas such as feed optimization, fish health monitoring, and water management. However, data collection challenges, lack of standardization, and integration barriers still persist. Aung et al. (2025), in a systematic review of 278 articles, identified trends and gaps by demonstrating the use of AI in disease management, feed optimization, water quality monitoring, and aquaculture site selection. In sensor-based systems (color, electrochemical, enzyme, gas sensors), degradation, TVB-N, and microbial load are predicted quickly and accurately by combining them with ML; however, further research is needed for sensor robustness (Aung et al., 2025).

2.3. Remote Sensing and Reservoir Applications

Remote sensing techniques analyze spectral images received from satellites with artificial intelligence models to determine the optimal location of cage fish farms; Sedighkia and Datta (2024) simulated water temperature, dissolved oxygen (DO), and total dissolved solids (TDS) using Landsat 8 satellite data and compared three different artificial intelligence methods (ONN, ANFIS, EA-ANFIS). According to the results, EA-ANFIS provided the highest accuracy and reliability (using NSE and RMSE metrics) in estimating water temperature and DO, while standard ANFIS showed the best performance in TDS simulation; however, spectral images may sometimes be unreliable in estimating DO, whereas they provide quite robust and effective results for water temperature and TDS. This approach offers a fast, non-destructive, and data-driven decision-making opportunity when selecting new farm locations for aquaculture. 2.4. Freshness Detection and Mobile Applications

Fish freshness is determined quickly and non-destructively, especially by analyzing fisheye images. Sunduz and Wibowo (2025) classified the freshness of tilapia using CNN and SVM algorithms, achieving over 90% accuracy by applying color transformations (RGB, HSV, LAB), normalization, and segmentation to the images. Yildiz et al. (2024), on the other hand, extracted features using deep learning models such as SqueezeNet and VGG19 and determined freshness levels (high fresh, fresh, not fresh) with various machine learning classifiers (k-NN, RF, SVM, LR, ANN); the VGG19 + ANN combination achieved 77.3% success, and instant freshness checks can be performed thanks to the developed mobile application. In aquaponic systems, AI monitors fish welfare; Fandiño Pelayo et al. (2025) predicted water parameters such as pH, dissolved oxygen, and temperature using SVM and random forest models, detecting stress or deaths early and reporting 99% accuracy in 1823 data samples. These approaches facilitate fish quality assessment by offering faster, more practical, and mobile solutions compared to traditional methods.

2.5. Biodiversity and Ecological Applications

AI is used in PRISMA-based systematic reviews in aquatic biodiversity research. Miller et al. (2025), after reviewing 312 articles, state that machine learning, deep learning, and transformer models provide 85% accuracy in species identification, habitat modeling, and conservation planning (Miller et al., 2025). However, data accessibility and model bias are issues.

3. KADIN ARAŞTIRMACILARIN LİTERATÜRDEKİ ROLÜ

Yapay zeka (YZ) literatüründe kadın araştırmacıların katkısı giderek artmaktadır; örneğin Kaur ve arkadaşlarının (2023) çalışması, kadınların disiplinlerarası işbirliklerdeki kritik rolünü ve derin öğrenme çerçevelerinin akuakültür uygulamalarında kadın öncülüğünde geliştirilebildiğini göstermektedir. Literatürde kadın yazar oranı %36-37 seviyesindedir (Miller et al., 2025), ancak küresel AI profesyonellerinin yalnızca %22-31'i kadın olup üst düzey pozisyonlarda bu oran %14'ün altına düşmektedir; cinsiyet uçurumu hâlâ devam etmektedir. Sosyal ağ analizleri, kadınların karma (erkek-kadın) ekiplerde daha aktif olduğunu, fakat ağ merkeziyetinde (etki ve kaynak erişiminde) dezavantajlı kaldığını ortaya koymakta; homofili etkisi ve zayıf bağlantılar bu durumu pekiştirmektedir. "Women in AI" gibi programlar (Microsoft ve Founderz'in AI Skills 4 Women girişimi gibi), kadınların görünürlüğünü artırarak ücretsiz eğitim, mentorluk ve fırsat eşitliği sağlamakta; Rather ve arkadaşları (2024) kadınların besin güvenliği ile sürdürülebilirlikteki katkılarını, Miller ve arkadaşları (2025) ise ekolojik modelleme ve biyoçeşitlilik izlemedeki rollerini vurgulamaktadır. Disiplinlerarasılık arttıkça yüksek performanslı kadın araştırmacıların "yeni süperstar" olma potansiyeli yükselmekte ve çeşitlilik yeniliği güçlendirmektedir.

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yapay zeka (YZ), balık kalitesi değerlendirmesinde devrim niteliğinde ilerlemeler sağlamakta; hiperspektral görüntüleme, derin öğrenme ve sensör entegrasyonları sayesinde geleneksel yöntemlerin yavaşlığı, pahalılığı ve hata payı büyük ölçüde azalmakta, akuakültür daha sürdürülebilir, verimli ve çevre dostu hale gelmektedir (Yang et al., 2021; Rather et al., 2024). Ancak büyük veri ihtiyacı, etiketleme maliyetleri, model hassasiyeti, sensör dayanıklılığı ve etik sorunlar (veri yanlılığı, gizlilik) gibi zorluklar hâlâ devam etmekte; bu engellerin aşılması için disiplinler arası çalışmalar ve standartlaşma şarttır.

Kadın araştırmacıların rolü ise bu dönüşümde kritik öneme sahiptir; literatürde %36-37 oranındaki kadın yazar katkısı (Miller et al., 2025), disiplinler arası ekiplerde yenilikçi çözümler üretmekteyken, küresel AI ekosistemindeki cinsiyet uçurumu (kadın profesyonellerin %22-31'i, üst düzeyde %14'ün altında) ve ağ merkeziyetindeki dezavantaj (homofili etkisi nedeniyle kaynak erişiminin sınırlanması) çeşitliliği ve yeniliği kısıtlamaktadır. Çeşitlilik artırıldığında sapma azalır, etik AI gelişir ve akuakültür gibi gıda güvenliği odaklı alanlarda daha kapsayıcı çözümler ortaya çıkar.

Öneriler:

- Kadın odaklı fonlar, burslar ve mentorluk programları artırılmalı; "Women in AI", "AI Skills 4 Women" veya "AI4AFS+" gibi girişimler akuakültür ve gıda bilimlerine uyarlanarak kadın araştırmacıların görünürlüğü ve liderliği teşvik edilmelidir.
- Disiplinler arası işbirlikler (YZ mühendisleri, akuakültür uzmanları, sosyal bilimciler) ve eğitim programlarında cinsiyet dengesi sağlanmalı; üniversitelerde YZ müfredatına cinsiyet eşitliği ve etik modüller eklenmelidir (Miller et al., 2025; Rather et al., 2024).
- Gelecek çalışmalar, blok zinciri ile veri güvenliğini ve izlenebilirliği entegre ederek etik sorunları (yanlılık, şeffaflık) çözebilir; ayrıca akuakültüre özgü düşük maliyetli, mobil AI araçları geliştirilerek gelişmekte olan ülkelerde kadın çiftçilerin erişimi artırılmalıdır.

Bu yaklaşımlar, YZ'nin akuakültürü dönüştürürken cinsiyet eşitliğini güçlendirerek küresel gıda güvenliğine ve sürdürülebilirliğe katkı sağlayacaktır.

5. SONUÇ

Yapay zeka, akuakültürde balık kalitesi değerlendirmesinden su yönetimi ve hastalık tespitine kadar köklü bir değişim yaratmakta; geleneksel yöntemlerin sınırlılıklarını aşarak daha hızlı, tahribatsız, gerçek zamanlı ve hassas çözümler sunmaktadır. Bu teknolojiler, artan gıda talebini karşılamak için doğal stokları korurken verimliliği artıracak ve çevresel etkiyi azaltacaktır.

Kadın araştırmacıların artan katkıları ise bu yenilikleri daha kapsayıcı ve etik kılmakta; disiplinler arası ekiplerde gösterdikleri liderlik, sapmayı azaltmakta ve sürdürülebilir çözümleri zenginleştirmektedir. Ancak cinsiyet uçurumunun kapanması için politika müdahaleleri, eğitim programları ve "Women in AI" benzeri girişimler acilen yaygınlaştırılmalıdır.

Bu çalışma, YZ entegrasyonunun akuakültürü geleceğe taşıyacağını ve kadın araştırmacıların eşit katılımıyla bu dönüşümün daha adil, yenilikçi ve etkili olacağını vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, etik AI, blok zinciri entegrasyonu ve cinsiyet odaklı inovasyonlara odaklanarak küresel gıda güvenliği ve biyoçeşitlilik korumasında önemli adımlar atılmasını sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma Ege Üniversitesi FM-GAP-2025-33104 projesi tarafından desteklenmiştir.

3. THE ROLE OF WOMEN RESEARCHERS IN THE LITERATURE

The contribution of women researchers to the artificial intelligence (AI) literature is steadily increasing; for example, the study by Kaur et al. (2023) demonstrates the critical role of women in interdisciplinary collaborations and how deep learning frameworks can be developed under women's leadership in aquaculture applications. The percentage of female authors in the literature is 36-37% (Miller et al., 2025), but only 22-31% of global AI professionals are women, and this rate drops below 14% in senior positions; the gender gap still persists. Social network analyses reveal that women are more active in mixed (male-female) teams, but are disadvantaged in network-centricity (influence and resource access); the homophile effect and weak links reinforce this situation. Programs like "Women in AI" (such as Microsoft and Founderz's AI Skills 4 Women initiative) increase women's visibility by providing free training, mentorship, and equal opportunities; Rather et al. (2024) highlight women's contributions to food security and sustainability, while Miller et al. (2025) emphasize their roles in ecological modeling and biodiversity monitoring. As interdisciplinarity increases, the potential for high-performing women researchers to become "the next superstars" rises, and diversity empowers innovation.

4. DISCUSSIONS

Artificial intelligence (AI) is revolutionizing fish quality assessment; thanks to hyperspectral imaging, deep learning, and sensor integrations, the slowness, cost, and error margin of traditional methods are greatly reduced, making aquaculture more sustainable, efficient, and environmentally friendly (Yang et al., 2021; Rather et al., 2024). However, challenges such as the need for big data, labeling costs, model sensitivity, sensor robustness, and ethical issues (data bias, privacy) still persist; interdisciplinary studies and standardization are essential to overcome these obstacles.

The role of women researchers is critical in this transformation; the 36-37% female author contribution in the literature (Miller et al., 2025) enables the creation of innovative solutions in interdisciplinary teams, while the gender gap in the global AI ecosystem (22-31% of female professionals, below 14% at the senior level) and the disadvantage of network centrism (limited access to resources due to the homophilia effect) restrict diversity and innovation. When diversity is increased, deviance decreases, ethical AI develops, and more inclusive solutions emerge in food safety-focused areas such as aquaculture. Recommendations:

• Women-focused funding, scholarships, and mentoring programs should be increased; Initiatives such as "Women in AI", "AI Skills 4 Women", or "AI4AFS+" should be adapted to aquaculture and food sciences to promote the visibility and leadership of women researchers. • Interdisciplinary collaborations (AI engineers, aquaculture experts, social scientists) and gender balance in educational programs should be ensured; gender equality and ethics modules should be added to AI curricula in universities (Miller et al., 2025; Rather et al., 2024).

• Future studies can solve ethical issues (bias, transparency) by integrating data security and traceability with blockchain; and low-cost, mobile AI tools specific to aquaculture should be developed to increase access for women farmers in developing countries. These approaches will contribute to global food security and sustainability by strengthening gender equality while AI transforms aquaculture.

5. CONCLUSION

Artificial intelligence is creating a radical transformation in aquaculture, from fish quality assessment to water management and disease detection; it offers faster, non-destructive, real-time, and precise solutions by overcoming the limitations of traditional methods. These technologies will increase efficiency and reduce environmental impact while protecting natural stocks to meet the increasing demand for food.

The increasing contributions of women researchers are making these innovations more inclusive and ethical; their leadership in interdisciplinary teams reduces deviance and enriches sustainable solutions. However, policy interventions, training programs, and initiatives like "Women in AI" urgently need to be widespread to close the gender gap.

This study emphasizes that AI integration will carry aquaculture into the future and that this transformation will be more equitable, innovative, and effective with the equal participation of women researchers. Future research will focus on ethical AI, blockchain integration, and gender-focused innovations, enabling significant strides in global food security and biodiversity conservation.

Acknowledgements

This study was supported by the Ege University FM-GAP-2025-33104 project.

REFERENCES

Aung, T., Razak, R. A., & Nor, A. R. B. M. (2025). Artificial intelligence methods used in various aquaculture applications: A systematic literature review. *Journal of the World Aquaculture Society, 56*(1), 1–31. https://doi.org/10.1111/jwas.13107

Fandiño Pelayo, J. S., Mendoza Castellanos, L. S., Ortega, R. C., & Hernández-Rojas, L. G. (2025). AI-driven monitoring for fish welfare in aquaponics: A predictive approach. *Sensors, 25*(19), 6107. https://doi.org/10.3390/s25196107

Kaur, G., Adhikari, N., Krishnapriya, S., Wawale, S. G., Malik, R. Q., Zamani, A. S., Perez-Falcon, J., & Osei-Owusu, J. (2023). Recent advancements in deep learning frameworks for precision fish farming: Opportunities, challenges, and applications. *Journal of Food Quality, 2023*, Article 4399512. https://doi.org/10.1155/2023/4399512

Miller, T., Michoński, G., Durlik, I., Kozlovska, P., & Biczak, P. (2025). Artificial intelligence in aquatic biodiversity research: A PRISMA-based systematic review. *Biology, 14*(5), 520. https://doi.org/10.3390/biology14050520

Rather, M. A., Ahmad, I., Shah, A., Hajam, Y. A., Amin, A., Khursheed, S., Ahmad, I., & Rasool, S. (2024). Exploring opportunities of artificial intelligence in aquaculture to meet increasing food demand. *Food Chemistry: X, 22*, 101359. https://doi.org/10.1016/j.fochx.2024.101359

Sunduz, R. R., & Wibowo, A. P. W. (2025). Identification of fish suitable for consumption with artificial intelligence method using CNN and SVM algorithms. *Brilliance: Research of Artificial Intelligence, 5*(1), 44–49. https://doi.org/10.47709/brilliance.v5i1.5728

Yang, X., Zhang, S., Liu, J., et al. (2021). Deep learning for smart fish farming: Applications, opportunities and challenges. *Reviews in Aquaculture, 13*(1), 66–90. https://doi.org/10.1111/raq.12464

EVLİLİK GÖRÜNÜMLÜ İSTİSMARIN HUKUKİ TANINMASI, ÇOCUĞUN KİŞİLİK HAKLARI VE KAMU POLİTİKALARI

Dr. Öğr. Üyesi Emine KEF
Amasya Üniversitesi, Merzifon İİBF, SBKY
ORCID: 0000-0002-9938-4635

ÖZET
Wittgenstein'ın dilin sınırlarının dünyanın sınırlarını belirlediği yönündeki yaklaşımından hareketle bu çalışma, çocukların evlilik adı altında maruz bırakıldığı istismar biçimlerinin dilsel düzlemde nasıl görünmez kılındığını analiz etmektedir. Birbiriyle bağdaşmayan "çocuk" ve "evlilik" kavramlarının aynı söylem içinde birleştirilmesi, mağdura yetişkin rolleri yüklerken faili normatif alanın dışına iten bir koruma kalkanı üretmektedir. Nasıl ki çocuk, yaş ve irade yetkinliği nedeniyle suçlu olarak değil "suça sürüklenen çocuk" olarak tanımlanıyorsa, aynı gerekçeyle çocuk evli veya eş statüsünde kabul edilemez. Bu nedenle, "çocuk evliliği" gibi ifadeler olguyu tanımlamakta yetersiz kalmakta ve durumun hukuki düzlemde "evlilik görünümlü istismar" olarak adlandırılması gerekmektedir. Çalışma, çocuğun irade oluşturma ve sonuçlarını üstlenme yetkinliğinden yoksun olması nedeniyle bu tür birlikteliklerin sözleşmesel ya da kültürel değil, doğrudan çocuğun kişilik haklarına yönelmiş bir ihlal teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda mesele yalnızca sosyal bir sorun değil, hukuki statüsü açık biçimde kurulması gereken bir hak ihlalidir. Çalışmanın temel iddiası, "evlilik görünümlü istismar" kavramının mevzuatta açık biçimde tanınmasının, faillerin görünür kılınmasını sağlayacağı ve çocuk koruma rejimini hak temelli bir zemine taşıyacağıdır. Bu hukuki tanımanın etkisi ise yalnızca ceza normlarıyla sınırlı kalmayacak, aynı zamanda çocuk koruma, sosyal hizmet, eğitim ve yerel yönetim uygulamalarını kapsayan kamu politikaları ve yönetişim süreçlerinde kurumsal dönüşümü zorunlu kılacaktır. Böylece dilsel düzeyde başlayan kavramsal müdahale, hukuki düzenleme ve kamusal uygulama arasında bütüncül bir ilişki kurarak çocukların yapısal kırılganlıklarının azaltılmasına yönelik normatif bir çerçeve önermektedir.
Anahtar Kelimeler: Evlilik Görünümlü İstismar, Çocuğun Kişilik Hakları, Hukuki Tanıma, Kamu Politikaları, Normatif Dil.

LEGAL RECOGNITION OF MARRIAGE-DISGUISED CHILD ABUSE, THE CHILD'S PERSONALITY RIGHTS, AND PUBLIC POLICIES

ABSTRACT
Proceeding from Wittgenstein's proposition that the limits of language define the limits of the world, this study analyzes how forms of abuse to which children are subjected under the name of marriage are rendered invisible at the linguistic level. The discursive coupling of the mutually incompatible concepts of "child" and "marriage" assigns adult roles to the victim while pushing the perpetrator outside the normative field, thereby producing a protective shield. Just as a child, due to age and lack of will-capacity, is defined not as an offender but as a child driven into crime, by the same reasoning a child cannot be recognized as married or as a spouse. For this reason, expressions such as "child marriage" are inadequate to describe the phenomenon, and the situation must instead be legally conceptualized as marriage-disguised abuse. The study argues that, since a child lacks the capacity to form a will and to assume the consequences of decisions, such unions cannot be understood as contractual or cultural arrangements but constitute a direct violation of the child's personality rights.

In this respect, the issue is not merely a social problem but a rights violation whose legal status must be explicitly established. The central claim of the study is that the explicit legal recognition of the concept of "marriage-disguised abuse" in legislation would render perpetrators visible and reposition the child protection regime on a rights-based foundation. The impact of such legal recognition would not be confined to criminal norms; it would also necessitate institutional transformation in public policy and governance processes, including child protection, social services, education, and local government practices. In this way, a conceptual intervention that begins at the level of language establishes an integrated relationship between legal regulation and public implementation, proposing a normative framework aimed at reducing children's structural vulnerabilities.
Keywords: Marriage-Disguised Abuse, the Child's Personality Rights, Legal Recognition, Public Policy, Normative Language.

FREEDOM OF TRAVEL FOR WOMEN IN ISLAMIC LAW: HISTORICAL, JURIDICAL, AND CONTEMPORARY APPROACHES

Vildan SALİ
Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Islamic Law
ORCID: 0000-0002-2930-218X

Abstract
Women's freedom of travel is a field of rights that encompasses legal and religious dimensions and represents a dynamic area of inquiry that reflects the search for balance between individual liberty, social values, religious interpretations, and changing social conditions. This study examines classical juridical (fiqh) approaches concerning women's freedom of travel in Islamic law alongside contemporary interpretations that have emerged in response to modern societal needs. The background of the study is framed by debates on the permissibility of a woman travelling without a maḥram, normative rulings shaped by gender roles and security considerations, and the rapidly transforming social, legal, and technological context of the modern period. Within this framework, the central research question concerns the justificatory grounds of juridical restrictions on women's travel and how these rulings may be reconsidered in contemporary contexts.
The study analyzes the views of different schools of law from a comparative perspective and evaluates how women's freedom of travel is positioned within Islamic legal thought and in the modern world. Methodologically, it adopts a qualitative research design grounded in classical and contemporary fiqh literature, employing content analysis and a comparative, interpretive framework.
The findings indicate that, in the classical period, the requirement for a woman to travel with a maḥram was primarily justified by the protection of life, property, and honor. However, in light of contemporary developments in public security, transportation infrastructure, and social organization, a number of modern Islamic jurists interpret this condition not as an absolute and binding rule, but as a precautionary measure contingent upon context. Moreover, the principle of legal security in contemporary societies offers a more inclusive frame of reference that does not distinguish on the basis of gender. Accordingly, the rulings concerning women's travel in Islamic law are not static; rather, they have been shaped within a welfare (maṣlaḥa) oriented and context-sensitive framework. Interpreting the security condition as a protective principle rather than a prohibitive norm contributes to juridical coherence and supports a balanced engagement with evolving social realities.
Keywords: Islamic Law, Women, Travel, Liberty.

KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE TOPLUM BASKISI EVRENSEL BİR İNSAN HAKLARI SORUNUDUR

Doç. Dr. Perihan GÖZÜM
Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kurşunlu Adalet MYO, Hukuk Bölümü
ORCID: 0000-0003-1174-8500

Rabia Azra GÖZÜM
Ufuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: 0009-0002-4674-6492

Bilim Uzmanı Nurver USLUER
Hacettepe Üniversitesi, Fizik Bölümü
ORCID: 0009-0002-4189-7208

ÖZET
Bu çalışma, kadına yönelik şiddet ile toplum baskısı arasındaki ilişkinin yönünü ve kapsamını meta-analiz yaklaşımıyla bütüncül biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Web of Science, Scopus, Google Scholar, JSTOR, SpringerLink, Wiley Online Library ve Taylor & Francis veri tabanları, ilgili anahtar kelimeler kullanılarak sistematik biçimde taranmış; PRISMA protokolü doğrultusunda yürütülen eleme süreci sonucunda 214 kayıttan 29 çalışma ayrıntılı incelemeye alınmış ve meta-analitik hesaplamalar için uygun bulunan 7 çalışma analize dâhil edilmiştir. Rastgele etkiler modeli temelinde yürütülen sentez, kadına yönelik şiddetin özellikle yakın partner bağlamında süreğen bir nitelik taşıdığını ve toplum baskısının şiddetin hem sürdürülmesinde hem de görünmez kılınmasında işlevsel bir rol oynadığını göstermektedir. Bulgular; ataerkil normlar, sosyal damgalama, içselleştirilmiş beklentiler ve kurumsal yetersizliklerin şiddeti çok katmanlı biçimde yeniden ürettiğine işaret etmektedir. Ayrıca kriz dönemleri (ör. COVID-19) ve bağlamsal kırılganlıkların şiddet riskini artıran düzenleyici değişkenler olarak öne çıktığı belirlenmiştir. Çalışma, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin yapısal niteliğine dikkat çekerek, mevcut politika yaklaşımlarının birey odaklı müdahalelerin ötesine geçmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak araştırma, kadına yönelik şiddetin evrensel bir insan hakları sorunu olduğunu doğrulamakta ve norm dönüştürücü, kurumsal kapasiteyi güçlendirici ve toplum temelli müdahalelerin gerekliliğini vurgulamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet - Toplum Baskısı - Toplumsal Cinsiyet Normları - İnsan Hakları.

VIOLENCE AGAINST WOMEN AND SOCIAL PRESSURE: A UNIVERSAL HUMAN RIGHTS PROBLEM

ABSTRACT
This study aims to comprehensively examine the direction and scope of the relationship between violence against women and social pressure through a meta-analytic approach. Within the scope of the study, the Web of Science, Scopus, Google Scholar, JSTOR, SpringerLink, Wiley Online Library, and Taylor & Francis databases were systematically searched using relevant keywords. Following the screening process conducted in accordance with the PRISMA protocol, 29 studies were subjected to full-text review from an initial pool of 214 records, of which 7 were deemed suitable for meta-analytic computation.

The synthesis, conducted under a random-effects model, indicates that violence against women particularly in the context of intimate partner relationships exhibits a persistent pattern, while social pressure plays a functional role in both sustaining violence and rendering it socially invisible. The findings demonstrate that patriarchal norms, social stigmatisation, internalised expectations, and institutional inadequacies collectively reproduce violence through multi-layered mechanisms. Furthermore, crisis periods (e.g. COVID-19) and contextual vulnerabilities emerged as moderating variables that intensify the risk of violence. By foregrounding the structural nature of gender-based inequalities, the study underscores the need for policy frameworks to move beyond individual-focused interventions. Ultimately, the findings confirm violence against women as a universal human rights issue and emphasise the necessity of norm-transformative, institutionally reinforcing, and community-based strategies.
Keywords: Violence against women - social pressure - gender norms - human rights.

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet, tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlardan bağımsız olarak hemen her toplumda gözlemlenen, çok boyutlu ve yapısal bir insan hakları ihlali niteliği taşımaktadır (Şener ve Hamzaoğlu, 2022). Fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet biçimlerini içeren bu olgu, yalnızca bireysel travmalarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren, kamusal sağlık göstergelerini olumsuz etkileyen ve demokratik katılım süreçlerini zayıflatan sistemik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Mikhail vd., 2018). Bu yönüyle kadına yönelik şiddet, münferit vakalar toplamından ziyade, patriyarkal güç ilişkileri ve toplumsal normlar tarafından yeniden üretilen yapısal bir problem alanı olarak değerlendirilmelidir (İbrahim ve Dağ, 2021).

Toplum baskısı, kadına yönelik şiddetin hem görünürlüğünü azaltan hem de sürekliliğini besleyen temel mekanizmalardan biri olarak öne çıkmaktadır (Montesanti ve Thurston, 2015). Namus, aile bütünlüğü, itaat ve mahremiyet gibi kültürel kodlar üzerinden şekillenen bu baskı, mağdurların yaşadıkları şiddeti bildirmelerini engellemekte; fail odaklı sorumluluk yerine mağdur merkezli suçlamaların yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır (Yıldız, 2025). Böylece şiddet, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal kabuller aracılığıyla da normalleştirilmekte ve yeniden üretilmektedir (Haleem, 2019). Bu bağlamda kadına yönelik şiddet, kültürel pratikler, toplumsal cinsiyet rolleri ve kurumsal yetersizliklerin kesişiminde konumlanan karmaşık bir sosyal olgu olarak ele alınmalıdır (Sokoloff ve Dupont, 2005).

Son yıllarda konuya ilişkin nicel ve nitel çok sayıda araştırma yürütülmüş olsa da, mevcut literatürün önemli bir kısmı belirli coğrafi alanlara, örneklem gruplarına veya şiddetin tekil boyutlarına odaklanmaktadır. Bu parçalı yapı, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlamakta ve toplum baskısının şiddet üzerindeki bütüncül etkisinin kavranmasını güçleştirmektedir. Ayrıca çalışmalar arasında yöntemsel farklılıklar, örneklem büyüklükleri ve ölçüm araçlarındaki çeşitlilik, sonuçların karşılaştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu noktada meta-analiz yöntemi, farklı araştırmalardan elde edilen ampirik bulguların sistematik biçimde bir araya getirilmesine olanak sağlayarak, kadına yönelik şiddet ile toplum baskısı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak daha güçlü ve güvenilir biçimde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır (VanderEnde vd., 2012). Meta-analitik yaklaşım, yalnızca etki büyüklüklerinin hesaplanmasını değil, aynı zamanda bağlamsal değişkenlerin (kültürel yapı, sosyo-ekonomik düzey, eğitim durumu vb.) söz konusu ilişki üzerindeki düzenleyici rollerinin ortaya konmasını da sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kadına yönelik şiddet ve toplum baskısı arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik araştırmaları meta-analiz yöntemiyle sentezleyerek, söz konusu ilişkinin yönünü ve gücünü ortaya koymak; mevcut literatürdeki tutarsızlıkları gidermek ve politika yapıcılar ile uygulayıcılar için kanıta dayalı çıkarımlar üretmektir.

Bu doğrultuda çalışma, kadına yönelik şiddetin evrensel bir insan hakları sorunu olarak ele alınmasına katkı sunmayı ve toplumsal dönüşüme yönelik müdahale stratejilerinin geliştirilmesine bilimsel zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, kadına yönelik şiddet ile toplum baskısı arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü ortaya koymak amacıyla meta-analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Meta-analiz, belirli bir araştırma alanında üretilmiş bağımsız ampirik çalışmaların bulgularını sistematik biçimde bir araya getirerek, genel eğilimleri, etki büyüklüklerini ve bağlamsal farklılıkları bütüncül bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlayan ileri düzey bir sentez yöntemidir (Cooper, 2010).

Araştırma Modeli

Araştırma, kadına yönelik şiddetin farklı biçimleri (fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik) ile toplum baskısını temsil eden kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal kontrol mekanizmaları arasındaki ilişkileri inceleyen önceki ampirik çalışmaları kapsayan meta-analitik bir model üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin nicel düzeyde sentezlenmesini hedefleyen betimsel ve karşılaştırmalı bir meta-analiz tasarımına sahiptir (Mikolajewicz ve Komarova, 2019).

Veri Kaynakları ve Kapsam

Araştırmaya dâhil edilecek çalışmaları belirlemek amacıyla Web of Science, Scopus, Google Scholar, JSTOR, SpringerLink, Wiley Online Library ve Taylor & Francis veri tabanları sistematik biçimde taranmıştır. Literatür taramasında kullanılan başlıca anahtar kelimeler şunlardır: *“violence against women”, “social pressure”, “gender-based violence”, “patriarchal norms”, “honor culture”, “intimate partner violence”, “kadına yönelik şiddet”, “toplum baskısı”, “toplumsal cinsiyet temelli şiddet”*.

Çalışmalara dâhil edilme kriterleri şu şekilde belirlenmiştir: (i) Kadına yönelik şiddet ile toplumsal baskı ya da ilişkili sosyo-kültürel değişkenler arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemiş olmak, (ii) Hakemli akademik dergilerde yayımlanmış olmak, (iii) Nicel veri içermek ve meta-analize uygun istatistiksel göstergeler sunmak (korelasyon katsayısı, etki büyüklüğü veya dönüştürülebilir ölçütler), (iv) İngilizce yazılmış olmak.

Kuramsal çerçeve sunan ancak nicel veri içermeyen çalışmalar meta-analiz dışında bırakılmış, ancak bağlamsal değerlendirme amacıyla genel literatür çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışma Seçim Süreci

Çalışma seçimi PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) protokolü doğrultusunda yürütülmüştür (Moher et al., 2009). İlk aşamada toplam 214 yayın tespit edilmiştir. Yinelenen kayıtların çıkarılmasının ardından 127 çalışma başlık ve özet düzeyinde ön incelemeye alınmıştır. Tam metin değerlendirmesi sonucunda içerik ve yöntem kriterlerini karşılayan 29 çalışma ayrıntılı analize dâhil edilmiş; gerekli istatistiksel verileri sağlayan 7 çalışma meta-analitik hesaplamalar için uygun bulunmuştur.

Şekil 1. PRISMA Akış Diyagramı (Moher vd., 2009)

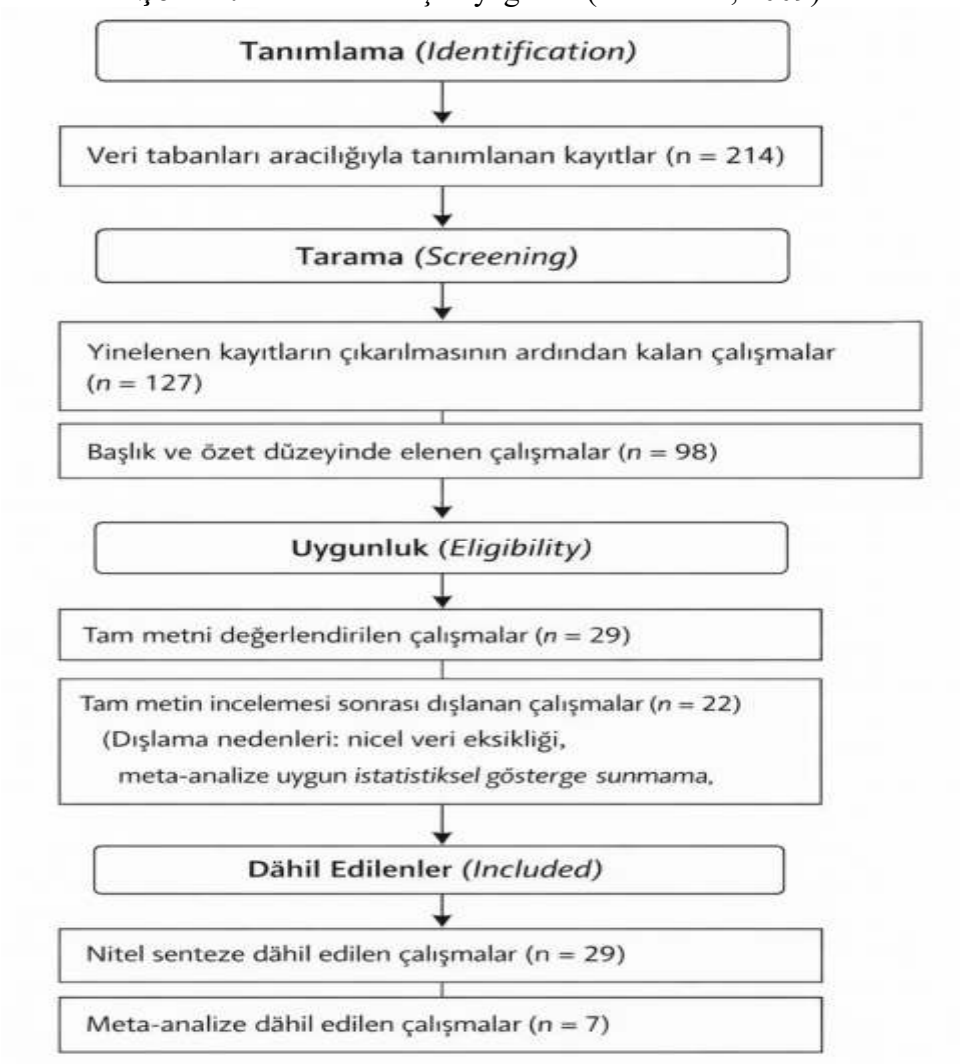

Not: Çalışma seçim süreci PRISMA yönergelerine uygun olarak yürütülmüştür. İlk aşamada 214 kayıt belirlenmiş, yinelenenlerin çıkarılmasıyla 127 çalışma taramaya alınmıştır. Başlık ve özet değerlendirmesi sonrası 29 çalışma tam metin incelemesine dâhil edilmiş; gerekli istatistiksel verileri sağlayan 7 çalışma meta-analize uygun bulunmuştur.

Veri Toplama Süreci

Meta-analize dâhil edilen çalışmalardan elde edilen veriler aşağıdaki değişkenler doğrultusunda sistematikleştirilmiştir: yayın bilgileri (yazar, yıl, kaynak), ülke ve örneklem özellikleri, şiddet türü, toplum baskısını temsil eden değişkenler, kullanılan ölçüm araçları, etki büyüklükleri ve temel bulgular. Gerekli durumlarda raporlanan istatistikler standart etki büyüklüğü ölçütlerine dönüştürülmüştür.

Verilerin Analizi

Veri analizi, rastgele etkiler modeli esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Etki büyüklükleri Hedges's g ve Pearson korelasyon katsayıları temel alınarak hesaplanmış; heterojenlik düzeyi Q testi ve I^2 istatistiği ile değerlendirilmiştir (Huedo-Medina vd., 2006). Olası yayın yanlılığı, huni grafikleri ve Egger regresyon testi aracılığıyla incelenmiştir (Rothstein vd., 2005)

Ayrıca kültürel bağlam, sosyo-ekonomik düzey, eğitim seviyesi ve coğrafi bölge gibi değişkenlerin düzenleyici etkileri alt grup analizleri yoluyla değerlendirilmiştir. Tüm istatistiksel işlemler ilgili meta-analiz yazılımları kullanılarak yürütülmüştür.

Etik İlkeler

Bu çalışma, yalnızca daha önce yayımlanmış akademik araştırmalara dayandığından doğrudan insan katılımcılardan veri toplanmamıştır. Bununla birlikte, analize dâhil edilen tüm çalışmaların kendi etik kurulları tarafından onaylanmış olması ve bilimsel yayın ilkelerine uygun biçimde yayımlanmış olması temel ölçüt olarak gözetilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Yapılan analiz kapsamında değerlendirilen çalışmalar, kadına yönelik şiddetin yaygınlığının küresel ölçekte yüksek seyrettiğini ve toplumsal baskı mekanizmalarıyla güçlü biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen araştırmalar, fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetin en yaygın biçimde yakın partner ilişkileri içinde gerçekleştiğini ve bu şiddetin çoğu zaman sistematik biçimde sürdüğünü göstermektedir (Cronholm et al., 2011; Stewart et al., 2013).

Heise, Ellsberg ve Gottmoeller (2002) tarafından sunulan küresel değerlendirme, kadına yönelik şiddetin yalnızca bireysel sapkınlıklarla açıklanamayacağını; aksine toplumsal cinsiyet eşitsizliği, güç asimetrileri ve kültürel normlar tarafından yapılandırılan bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgu, meta-analiz sonuçlarıyla paralel biçimde, şiddetin ortaya çıkışında ataerkil değer sistemlerinin ve sosyal beklentilerin belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Meta-analize dâhil edilen çalışmalardan elde edilen bulgular, toplum baskısının yalnızca şiddetin ortaya çıkmasını değil, aynı zamanda mağdurların yardım arama davranışlarını da önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Cronholm ve arkadaşları (2011), birçok kadının utanç, suçluluk ve sosyal damgalanma korkusu nedeniyle yaşadığı şiddeti bildirmediğini belirtmektedir. Bu durum, toplum baskısının şiddetin görünürlüğünü azaltan yapısal bir bariyer işlevi gördüğüne işaret etmektedir.

Russo ve Pirlott (2006), toplumsal cinsiyet temelli şiddetin kavramsallaştırılmasında sosyal normların merkezi bir konumda bulunduğunu ortaya koyarak, kadınların maruz kaldıkları şiddeti içselleştirme eğiliminin kültürel beklentilerle doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Meta-analiz kapsamında hesaplanan etki büyüklükleri, özellikle "kadının itaatkâr olması gerektiği" ve "ailenin korunmasının bireysel güvenliğin önünde geldiği" yönündeki normların, şiddet toleransını anlamlı biçimde artırdığını göstermektedir.

Toplum baskısının işleyişi yalnızca yerel kültürel kodlarla sınırlı kalmamaktadır. Kelley ve Simmons (2015), uluslararası göstergeler ve karşılaştırmalı sıralamaların devletler üzerinde sosyal baskı yarattığını ve bu baskının politika üretim süreçlerini şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, kadına yönelik şiddetin küresel ölçekte izlenmesi ve raporlanması, yalnızca veri üretimi değil aynı zamanda normatif yönlendirme aracı olarak da işlev görmektedir. Meta-analiz bulguları, uluslararası görünürlüğün yüksek olduğu ülkelerde bildirim oranlarının artmasına karşın, kültürel baskının güçlü olduğu toplumlarda gizlenmenin sürdüğünü göstermektedir.

Pandemi dönemine ilişkin bulgular, toplum baskısının kriz koşullarında daha da yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Mittal ve Singh (2020), COVID-19 sürecinde kadına yönelik şiddetin belirgin biçimde arttığını ve karantina uygulamalarının kadınların sosyal destek ağlarına erişimini kısıtladığını belirtmektedir. Bu durum, meta-analizde gözlenen bağlamsal düzenleyici etkilerle örtüşmekte; ekonomik belirsizlik, sosyal izolasyon ve geleneksel rollerin pekişmesiyle birlikte şiddet riskinin yükseldiğini göstermektedir.

Toplum baskısının bilişsel temellerine ilişkin olarak Thériault, Young ve Barrett (2021), bireylerin davranışlarını yönlendiren "olması gereken" algısının biyolojik ve sosyal süreçlerin etkileşimiyle oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu kuramsal çerçeve, meta-analiz bulgularını destekler nitelikte olup, kadınların şiddete maruz kalmalarına rağmen ilişkide kalma veya sessiz kalma eğilimlerinin yalnızca rasyonel tercihler değil, derinlemesine içselleştirilmiş sosyal beklentilerin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Meta-Analize Dahil Edilen Çalışmaların Temel Özellikleri

Yazar(lar)	Yıl	Çalışma Türü	Odak Alanı	Temel Bulgular
Heise et al.	2002	Küresel derleme	Toplumsal cinsiyet temelli şiddet	Şiddetin yapısal eşitsizlikler ve kültürel normlarla ilişkili olduğu gösterilmiştir.
Russo & Pirlott	2006	Kavramsal/ampirik sentez	Sosyal normlar	Ataerkil normların şiddeti meşrulaştırdığı vurgulanmıştır.
Cronholm et al.	2011	Klinik saha çalışması	Yakın partner şiddeti	Utanç ve damgalanma korkusu bildirim oranlarını düşürmektedir.
Stewart et al.	2013	Klinik derleme	Yakın partner şiddeti	Fiziksel ve psikolojik şiddetin sistematik olduğu saptanmıştır.
Kelley & Simmons	2015	Politik analiz	Uluslararası sosyal baskı	Göstergelerin normatif davranış ürettiği gösterilmiştir.
Mittal & Singh	2020	Mini-derleme	COVID-19 ve şiddet	Pandemi sürecinde şiddet artmıştır.
Thériault et al.	2021	Kuramsal modelleme	Sosyal baskının bilişsel temelleri	"Olması gereken" algısının davranışı yönlendirdiği ortaya konmuştur.

Tablo 1'e göre, analize dâhil edilen çalışmaların yöntemsel çeşitliliğini ve tematik odaklarını ortaya koymaktadır. Bulgular, kadına yönelik şiddetin bireysel düzeyin ötesinde, ataerkil normlar, sosyal damgalama ve içselleştirilmiş toplumsal beklentiler tarafından şekillenen çok katmanlı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca farklı disiplinlerden elde edilen kanıtların tutarlı biçimde, toplum baskısının şiddetin sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynadığını doğruladığı görülmektedir.

Tablo 2. Kadına Yönelik Şiddet ile Toplum Baskısı Arasındaki İlişkiye Dair Ortak Temalar

Tema	Açıklama	Destekleyen Kaynaklar
Ataerkil normlar	Kadın itaatinin normalleştirilmesi	Heise et al., Russo & Pirlott
Sosyal damgalama	Bildirim davranışını azaltma	Cronholm et al.
Yakın partner baskısı	Süreğen şiddet döngüsü	Stewart et al.
Kurumsal norm üretimi	Uluslararası göstergelerle sosyal baskı	Kelley & Simmons
Kriz dönemleri	Şiddetin yoğunlaşması	Mittal & Singh
İçselleştirilmiş beklentiler	Sessiz kalma davranışı	Thériault et al.

Tablo 2, kadına yönelik şiddet ile toplum baskısı arasındaki ilişkinin çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır. Tematik sentez, ataerkil normlar, sosyal damgalama ve içselleştirilmiş beklentilerin şiddetin hem ortaya çıkışında hem de sürdürülmesinde merkezi rol oynadığını göstermektedir. Bulgular ayrıca kriz dönemleri ve kurumsal norm üretiminin, mevcut eşitsizlikleri derinleştirerek şiddet riskini artıran bağlamsal düzenleyiciler olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir.

Tablo 3. Toplum Baskısının Kadına Yönelik Şiddet Üzerindeki Çok Katmanlı Etkileri (Meta-Analitik Sentez)

Düzey	**Mekanizma**	**Etki**
Bireysel	Utanç, suçluluk	Yardım arama azalır
Aile	Namus algısı	Şiddet gizlenir
Toplum	Cinsiyet rolleri	Şiddet tolere edilir
Kurumsal	Zayıf uygulama	Cezasızlık
Küresel	Göstergeler	Normatif yönlendirme

Tablo 3, toplum baskısının kadına yönelik şiddeti bireysel, ailevi, toplumsal, kurumsal ve küresel düzeylerde eş zamanlı olarak yeniden üreten çok katmanlı bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Meta-analitik sentez, utanç ve suçluluk gibi bireysel duygulanımların aile içi normlarla birleşerek şiddetin gizlenmesine yol açtığını; toplumsal cinsiyet rolleri ve kurumsal yetersizliklerin ise cezasızlık kültürünü pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Küresel göstergeler yoluyla üretilen normatif yönlendirme ise bu yapının ulusötesi düzeyde sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, meta-analiz sonuçları kadına yönelik şiddetin toplum baskısı ile orta-yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Heterojenlik analizleri, bu ilişkinin kültürel bağlam, kriz dönemleri ve toplumsal cinsiyet normlarının katılığına göre anlamlı biçimde değiştiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, şiddetin önlenmesine yönelik müdahalelerin yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmaması gerektiğini; aynı zamanda norm dönüştürücü, eğitim temelli ve toplumsal farkındalık odaklı çok katmanlı politikaların gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu meta-analiz kadına yönelik şiddetin bireysel bir sorun değil, toplumsal baskı tarafından yeniden üretilen yapısal bir insan hakları ihlali olduğunu doğrulamaktadır. Toplumsal normların dönüştürülmesi, kadınların güçlendirilmesi ve kurumsal mekanizmaların etkinleştirilmesi, sürdürülebilir toplumsal dönüşüm için vazgeçilmez görünmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, kadına yönelik şiddetin münferit bireysel davranışların ötesinde, toplumsal baskı tarafından çok düzeyli biçimde yeniden üretilen yapısal bir insan hakları ihlali olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, şiddetin ortaya çıkışında yalnızca fail-mağdur etkileşiminin değil; ataerkil normlar, içselleştirilmiş toplumsal beklentiler, aile içi onur söylemleri, kurumsal yetersizlikler ve küresel norm üretim mekanizmalarının eş zamanlı olarak etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kadına yönelik şiddet, bireysel patolojilerle açıklanamayacak ölçüde sistematik ve sosyo-kültürel olarak kökleşmiş bir olgu niteliği taşımaktadır.

Meta-analitik sentez, toplum baskısının hem şiddetin sürdürülmesinde hem de görünmez kılınmasında belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur. Özellikle utanç ve suçluluk temelli içsel baskıların, aile merkezli normlarla birleşerek kadınların yardım arama davranışlarını sınırlandırdığı; toplumsal cinsiyet rollerinin ise şiddeti tolere eden kültürel bir zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal düzeyde ise yetersiz uygulama mekanizmaları ve cezasızlık algısı, şiddetin sürekliliğini pekiştiren yapısal boşluklar yaratmaktadır.

Çalışma ayrıca kriz dönemlerinin ve sosyo-ekonomik kırılganlıkların, mevcut eşitsizlikleri derinleştirerek şiddet riskini artırdığını göstermektedir. Bu durum, kadına yönelik şiddetin bağlamsal olarak değişkenlik gösteren, ancak özünde normatif yapılar tarafından yönlendirilen bir problem alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla etkili müdahale stratejilerinin yalnızca bireysel düzeyde değil, çok katmanlı toplumsal yapılar dikkate alınarak tasarlanması gerekmektedir.

Bu bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler sentezlenmiştir:

Norm dönüştürücü politikaların güçlendirilmesi: Kadına yönelik şiddetle mücadelede hukuki düzenlemelerin yanı sıra toplumsal cinsiyet normlarını hedef alan eğitim temelli müdahaleler yaygınlaştırılmalıdır. Erken yaşlardan itibaren eşitlik temelli müfredatların uygulanması, uzun vadeli davranış değişimi açısından kritik önem taşımaktadır.

Kurumsal kapasitenin artırılması: Kolluk kuvvetleri, sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bütüncül eğitim programları geliştirilerek mağdur odaklı yaklaşımlar güçlendirilmelidir. Aynı zamanda başvuru ve koruma mekanizmalarının erişilebilirliği artırılmalıdır.

Toplum temelli farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması: Sosyal damgalamayı azaltmaya yönelik medya kampanyaları ve yerel düzeyde katılımcı programlar aracılığıyla şiddetin normalleştirilmesine karşı kolektif bilinç oluşturulmalıdır.

Kriz dönemlerine özgü önleyici stratejilerin geliştirilmesi: Pandemi benzeri olağanüstü koşullarda kadınların sosyal destek ağlarına erişimini sürdürebilecek alternatif mekanizmalar oluşturulmalı ve risk altındaki gruplar için erken uyarı sistemleri devreye sokulmalıdır.

Gelecek araştırmalar için metodolojik derinleşme: İleride yapılacak çalışmaların, kültürel bağlamları daha ayrıntılı biçimde ele alan uzunlamasına tasarımlar ve karşılaştırmalı meta-analizlerle desteklenmesi, toplum baskısının dinamik yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma kadına yönelik şiddetin evrensel bir insan hakları sorunu olduğunu ampirik ve kuramsal düzeyde teyit etmekte; çözümün yalnızca bireysel müdahalelerde değil, toplumsal normların dönüştürülmesini hedefleyen bütüncül politikalarla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Kadınların güçlendirilmesi, kurumsal mekanizmaların etkinleştirilmesi ve kültürel kalıpların sorgulanması, sürdürülebilir toplumsal dönüşümün temel bileşenleri olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Cooper, H. (2010). *Research synthesis and meta-analysis: A step-by-step approach* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Cronholm, P. F., Fogarty, C. T., Ambuel, B., & Harrison, S. L. (2011). Intimate partner violence. *American Family Physician, 83*(10), 1165–1172.

Haleem, I. (2019). *How violence is normalized: On the process of violence*. In I. Haleem (Ed.), *Normalization of violence* (pp. 12–32). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780367823597-2

Heise, L., Ellsberg, M., & Gottmoeller, M. (2002). A global overview of gender-based violence. *International Journal of Gynecology & Obstetrics, 78*(Suppl. 1), S5–S14. https://doi.org/10.1016/S0020-7292(02)00038-3

Huedo-Medina, T. B., Sánchez-Meca, J., Marín-Martínez, F., & Botella, J. (2006). Assessing heterogeneity in meta-analysis: Q statistic or I² index? *Psychological Methods, 11*(2), 193–206. https://doi.org/10.1037/1082-989X.11.2.193

İbrahim, A., & Dağ, A. N. (2021). İnsan Hakları Hukuku Açısından Kadına Şiddet. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 19, 86-101. https://izlik.org/JA62HM76KZ

Kelley, J. G., & Simmons, B. A. (2015). Politics by number: Indicators as social pressure in international relations. American Journal of Political Science, 59(1), 55–70. https://doi.org/10.1111/ajps.12119

Mikhail, J. N., Nemeth, L. S., Mueller, M., Pope, C., Nesmith, E., & RN-BC. (2018). The social determinants of trauma: A trauma disparities scoping review and framework. *Journal of Trauma Nursing, 25*(5), 266–281. https://doi.org/10.1097/JTN.0000000000000388

Mikolajewicz, N., & Komarova, S. V. (2019). Meta-analytic methodology for basic research: A practical guide. *Frontiers in Physiology, 10*, Article 203. https://doi.org/10.3389/fphys.2019.00203

Mittal, S., & Singh, T. (2020). Gender-based violence during COVID-19 pandemic: A mini-review. *Frontiers in Global Women's Health, 1*, Article 4. https://doi.org/10.3389/fgwh.2020.00004

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine, 6*(7), e1000097.

Montesanti, S. R., & Thurston, W. E. (2015). Mapping the role of structural and interpersonal violence in the lives of women: Implications for public health interventions and policy. *BMC Women's Health, 15*, Article 100. https://doi.org/10.1186/s12905-015-0256-4

Rothstein, H. R., Sutton, A. J., & Borenstein, M. (2005). *Publication bias in meta-analysis: Prevention, assessment and adjustments*. Wiley. https://doi.org/10.1002/0470870168

Russo, N. F., & Pirlott, A. (2006). Gender-based violence: Concepts, methods, and findings. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1087(*1), 178–205. https://doi.org/10.1196/annals.1385.024

Sokoloff, N. J., & Dupont, I. (2005). Domestic violence at the intersections of race, class, and gender: Challenges and contributions to understanding violence against marginalized women in diverse communities. *Violence Against Women, 11*(1), 38–64. https://doi.org/10.1177/1077801204271476

Şener, B., & Hamzaoğlu, M. (2022). Kadına Yönelik Şiddet Olgusunun Sosyo-Politik, Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel-İdeolojik Kökleri Üzerine Bir Değerlendirme: "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği" Ve "Namus" Olguları. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi,* 12(24), 235-265. https://izlik.org/JA25KG98TN

Stewart, D. E., MacMillan, H., & Wathen, N. (2013). Intimate partner violence. *The Canadian Journal of Psychiatry, 58*(6), 299–302. https://doi.org/10.1177/070674371305800601

Thériault, J. E., Young, L., & Barrett, L. F. (2021). The sense of should: A biologically-based framework for modeling social pressure. *Physics of Life Reviews, 36*, 100–136. https://doi.org/10.1016/j.plrev.2020.01.004

VanderEnde, K. E., Yount, K. M., Dynes, M. M., & Sibley, L. M. (2012). Community-level correlates of intimate partner violence against women globally: A systematic review. *Social Science & Medicine, 75*(7), 1143–1155. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.05.027

Yıldız, İ. (2025). Kadına Yönelik Şiddetin Kültürel ve Dinî Kodları. Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 8(2), 572-602. https://doi.org/10.33708/ktc.1737217

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KADININ TOPLUM İÇİNDEKİ ROLÜNÜN ÇAĞDAŞ DEĞİŞİM SÜRECİNDE İLERLEME PERFORMANSI

Doç. Dr. Perihan GÖZÜM
Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kurşunlu Adalet MYO, Hukuk Bölümü
ORCID: 0000-0003-1174-8500

Kahraman GÖZÜM
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0003-2675-2641

ÖZET
Bu çalışma, kadının toplum içindeki rolünün çağdaş değişim sürecinde ilerleme performansını Türkiye bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kadınların güçlenmesine ilişkin politika öncelikleri ile fiilî toplumsal göstergeler arasındaki ilişkiyi bütüncül biçimde tartışmak üzere, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesine dayalı tematik analiz yöntemiyle yürütülmüştür. Çalışmanın veri setini, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve UN Women Türkiye ortak yayını olan *Türkiye'de İstatistiklerle Kadın 2024* raporu ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028)* oluşturmaktadır. Analiz; eğitim, sağlık, ekonomi ve istihdam, liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım ile toplumsal yaşam bağlamında kesişen alanlar (bakım emeği, güvenlik ve kırılgan gruplar) temaları üzerinden yapılandırılmıştır. Bulgular, eğitim ve sağlık alanında görece yüksek düzeyde ilerleme bulunduğunu; buna karşılık ekonomik güçlenme ve karar alma mekanizmalarına katılımda belirgin sınırlılıkların sürdüğünü göstermektedir. Kadın okuryazarlık oranının yüksek düzeye ulaştığı, doğum öncesi bakım ve sağlık kuruluşunda doğum oranlarının oldukça yüksek seyrettiği görülürken; kadınların işgücüne katılımı ve istihdam düzeyleri görece düşük kalmakta, kayıt dışı çalışma ve genç kadınlarda NEET oranı dikkat çekmektedir. Ayrıca siyasal ve yönetsel temsilde kadın oranlarının sınırlı olduğu ve toplumsal cinsiyet temelli rol dağılımının bakım emeği üzerinden devam ettiği bulgulanmıştır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'de kadınların toplumsal konumundaki dönüşümün "parçalı ilerleme" niteliği taşıdığını; nicel kazanımların nitel rol dönüşümüne tam olarak yansımadığını ortaya koymakta ve politika tasarımlarında ekonomik katılım, temsil ve bakım altyapısını güçlendiren bütüncül yaklaşımların önemine işaret etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Modernleşme - Kadınların Güçlenmesi - Toplumsal Cinsiyet Eşitliği - Karar Alma Mekanizmalarına Erişim

THE PROGRESS PERFORMANCE OF WOMEN'S ROLE IN SOCIETY DURING THE CONTEMPORARY TRANSFORMATION PROCESS

ABSTRACT
This study aims to examine the progress performance of women's societal roles within the contemporary transformation process in the Turkish context. Adopting a qualitative research design, the study employs document analysis based on thematic analysis to provide a holistic assessment of the relationship between policy priorities for women's empowerment and empirical social indicators. The dataset comprises *Women in Statistics 2024*, jointly published by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) and UN Women Türkiye, and the *Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan (2024–2028)* prepared by the General Directorate on the Status of Women of the Ministry of Family and Social Services.

The analysis is structured around five thematic domains: education, health, economy and employment, leadership and participation in decision-making mechanisms, and intersecting social dimensions (care work, safety, and vulnerable groups). The findings indicate relatively high levels of progress in education and health, while persistent constraints remain in economic empowerment and access to decision-making structures. Although female literacy rates have reached high levels and antenatal care as well as institutional delivery rates are notably strong, women's labour force participation and employment levels remain comparatively low, with informal employment and NEET rates among young women remaining substantial. Furthermore, women's representation in political and administrative leadership continues to be limited, and gendered divisions of labour persist, particularly in relation to unpaid care work. Overall, the study demonstrates that the transformation of women's social status in Türkiye exhibits a pattern of "fragmented progress", whereby quantitative gains have not been fully translated into qualitative changes in gender roles. The findings underscore the need for integrated policy approaches that strengthen economic participation, institutional representation, and care infrastructure in order to advance sustainable gender equality.
Keywords: Modernisation - Women's Empowerment - Gender Equality - Access to Decision-Making Mechanisms

GİRİŞ

Toplumsal yapıların dönüşümünde kadınların konumu, yalnızca bireysel hak ve özgürlükler bağlamında değil; aynı zamanda ekonomik kalkınma, demokratik temsil, sosyal refah ve sürdürülebilir gelişme eksenlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Moghadam ve Senftova, 2005). Küreselleşme, dijitalleşme ve değişen üretim ilişkileriyle birlikte kadınların eğitim düzeyi, işgücüne katılımı ve kamusal alandaki görünürlüğü artmakla birlikte, bu niceliksel ilerlemenin toplumsal roller üzerindeki niteliksel yansımaları hâlen tartışma konusudur (Tunçsiper, 2025). Bu bağlamda, çağdaş değişim sürecinde kadının toplum içindeki rolünün hangi alanlarda güçlendiği, hangi boyutlarda yapısal sınırlılıkların devam ettiği ve ilerlemenin ne ölçüde bütüncül bir karakter taşıdığı soruları önem kazanmaktadır (Rhode, 1991).

Kadınların toplumsal konumuna ilişkin değerlendirmeler çoğu zaman eğitim ve istihdam göstergeleri üzerinden yapılmakta; ancak karar alma mekanizmalarına katılım, bakım emeğinin paylaşımı, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve güvenlik gibi alanlar yeterince bütünleşik biçimde ele alınmamaktadır (Memiş Doğan, 2025). Oysa kadınların güçlenmesi, yalnızca bireysel kazanımların artışıyla değil, aynı zamanda kurumsal yapıların dönüşümü ve toplumsal normların yeniden şekillenmesiyle anlam kazanan çok boyutlu bir süreçtir (Stromquist, 2015). Bu nedenle ilerleme performansının değerlendirilmesi, politika hedefleri ile fiilî toplumsal göstergelerin birlikte yorumlanmasını gerektirmektedir (Ramos ve Caeiro, 2010).

Kadınların toplumsal konumundaki dönüşüm, alanyazında çoğunlukla insan sermayesi yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifleri üzerinden ele alınmaktadır (Jenson, 2009). Bu çerçevede kadınların eğitime erişiminin artması ve işgücüne katılımının yükselmesi, ekonomik büyüme ve toplumsal refahın temel belirleyicileri arasında gösterilmektedir (Hill ve King, 1995). Bununla birlikte çağdaş çalışmalar, nicel göstergelerdeki iyileşmenin her zaman toplumsal güç ilişkilerinde eş zamanlı bir dönüşüm yaratmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle karar alma mekanizmalarına katılım, ücret eşitsizliği ve bakım emeğinin toplumsal dağılımı gibi alanlarda süregelen yapısal engeller, kadınların kamusal alandaki ilerlemesini sınırlayan temel faktörler olarak değerlendirilmektedir (Alkadry ve Tower, 2014).

Küresel düzeyde hazırlanan cinsiyet eşitliği endeksleri de ilerlemenin parçalı bir karakter taşıdığını; eğitim ve sağlık alanlarında görece hızlı gelişmeler yaşanırken, siyasal temsil ve ekonomik güçlenme boyutlarında daha yavaş bir seyir izlendiğini göstermektedir (Razavi, 2012). Bu durum, kadınların toplumsal rolündeki dönüşümün yalnızca bireysel kapasite artışıyla değil, aynı zamanda kurumsal yapıların ve kültürel normların yeniden üretimiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Epstein, 2007).

Türkiye bağlamında son yıllarda kadınların eğitim düzeyinde belirgin artışlar gözlenirken, işgücüne katılım, siyasal temsil ve üst düzey yöneticilik pozisyonlarında yer alma gibi alanlarda görece sınırlı ilerleme dikkat çekmektedir (İlkkaracan, 2012). Kadının kamusal alandaki görünürlüğü artmasına rağmen, aile içi bakım sorumluluklarının büyük ölçüde kadınlar üzerinde kalması, ücret eşitsizliği ve karar alma süreçlerine sınırlı erişim gibi yapısal sorunlar devam etmektedir (Bianchi, 2014). Bu durum, çağdaş değişim sürecinde elde edilen kazanımların homojen bir nitelik taşımadığını; bazı alanlarda hızlanırken bazı alanlarda durağanlaştığını göstermektedir (MacEwan, 1996).

Bu çalışma, kadının toplum içindeki rolünün çağdaş dönüşüm sürecindeki ilerleme performansını, Türkiye'de yayımlanan güncel politika belgeleri ile resmî istatistikleri birlikte ele alan tematik bir analiz çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kadınların güçlenmesine yönelik belirlenen stratejik hedefler ile mevcut toplumsal göstergeler arasındaki ilişkiyi bütüncül bir perspektifle değerlendirmekte; eğitim, ekonomik katılım, karar alma mekanizmalarına erişim, aile içi roller ve güvenlik başlıkları altında kadınların toplumsal konumundaki değişim eğilimlerini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı, çağdaş dönemde kadınların toplumsal statüsünde gözlenen ilerlemenin parçalı bir karakter taşıdığıdır. Eğitim ve sağlık alanlarında kaydedilen olumlu gelişmelere karşın, ekonomik güçlenme ve yönetsel temsildeki sınırlı artış, ilerleme performansının yapısal eşitsizlikler tarafından sınırlandığını göstermektedir. Bu bağlamda araştırma, kadınların toplumsal rolündeki dönüşümün yalnızca bireysel kazanımlar üzerinden değil, kurumsal ve kültürel bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, Türkiye'de kadınların çağdaş değişim sürecindeki konumunu politika söylemi ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki üzerinden tartışmayı ve mevcut ilerleme dinamiklerini görünür kılmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulguların, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika tasarımlarına ve akademik literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman incelemesine dayalı tematik analiz yöntemiyle yürütülmüştür (Mackieson vd., 2019). Araştırma, Türkiye'de kadınların toplumsal konumunu politika hedefleri ile güncel göstergeler bağlamında birlikte değerlendirmeyi amaçlayan betimleyici bir tasarıma sahiptir.

Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman incelemesine dayalı tematik analiz yöntemiyle yürütülmüştür (Joffe, 2011). Araştırma, Türkiye'de kadınların toplumsal konumunu politika hedefleri ile güncel göstergeler bağlamında birlikte değerlendirmeyi amaçlayan betimleyici bir tasarıma sahiptir.

Veri Kaynakları

Araştırmanın materyalini iki temel resmî rapor oluşturmaktadır: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından UN Women Türkiye iş birliğiyle yayımlanan *Türkiye'de İstatistiklerle Kadın 2024* raporu ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028)* (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024; Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Materyal seçiminde üç temel ölçüt esas alınmıştır: (i) raporların güncel olması, (ii) kadınların toplumsal rolünü çok boyutlu biçimde ele alması ve (iii) birbirini tamamlayıcı nitelikte bilgi sunması. Bu kapsamda TÜİK raporu kadınların eğitim, sağlık, istihdam, karar alma mekanizmalarına katılım, aile yaşamı ve güvenlik gibi alanlardaki mevcut durumu nicel göstergelerle ortaya koyarken; Bakanlık tarafından hazırlanan strateji belgesi söz konusu alanlara ilişkin ulusal politika hedeflerini, kurumsal öncelikleri ve planlanan faaliyetleri tanımlamaktadır. Böylece çalışma, politika söylemi ile fiilî toplumsal göstergelerin birlikte okunmasına olanak sağlamaktadır.

Analiz Süreci

Analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada her iki doküman bütüncül biçimde incelenmiş; kadınların toplumsal rolü ve güçlenmesiyle ilişkili tekrar eden kavramlar ile problem alanları belirlenmiştir.

İkinci aşamada, strateji belgesinde yer alan politika eksenleri ile TÜİK raporunun konu başlıkları esas alınarak ön kodlama yapılmış ve analitik çerçeve beş ana tema altında yapılandırılmıştır: (i) eğitim, (ii) sağlık, (iii) ekonomi ve istihdam, (iv) liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım ve (v) toplumsal yaşam bağlamında kesişen alanlar (bakım emeği, güvenlik ve kırılgan gruplar).

Üçüncü aşamada ise her tema kapsamında, Bakanlık tarafından belirlenen amaç ve stratejiler ile TÜİK tarafından sunulan göstergeler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş; ilerleme alanları, süreklilik gösteren sorunlar ve temalar arası ilişkiler sistematik biçimde yorumlanmıştır.

Veri Kullanım Yaklaşımı

Çalışmada nicel veriler istatistiksel modelleme amacıyla değil, tematik yorumlamayı destekleyen betimleyici kanıt olarak kullanılmıştır. Bu yaklaşım, kadınların toplumsal rolündeki değişimi yalnızca sayısal artış veya azalışlar üzerinden değil, aynı zamanda politika hedefleri ile toplumsal gerçeklik arasındaki uyum düzeyi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın temel sınırlılığı, analiz materyalinin TÜİK ve T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan iki resmî raporla sınırlı olması ve birincil veri içermemesidir. Bununla birlikte söz konusu raporların kurumsal niteliği, güncelliği ve kapsam genişliği, kongre bildirisi bağlamında kadınların çağdaş değişim sürecindeki toplumsal konumunu tematik düzeyde değerlendirmek için yeterli bir analitik zemin sunmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Türkiye'de kadınların çağdaş değişim sürecindeki toplumsal konumu; eğitim, sağlık, ekonomi ve istihdam, liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım ile kesişen toplumsal alanlar başlıkları altında tematik olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, TÜİK tarafından sunulan nicel göstergeler ile T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın politika hedefleri birlikte ele alınarak yorumlanmıştır.

Eğitim ve Sağlık Alanında Görece Yüksek İlerleme

Strateji Belgesi'nde eğitim ve sağlık, kadınların güçlenmesinin temel politika eksenleri arasında yer almakta; özellikle okuryazarlık, okullaşma ve anne sağlığı göstergeleri izleme parametreleri olarak tanımlanmaktadır

Bu göstergeler TÜİK verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, kadınların temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişiminde belirgin bir iyileşme olduğu görülmektedir. Kadın okuryazarlık oranı %95,9'a ulaşmış; doğum öncesi bakım alma oranı %99,7, sağlık kuruluşunda doğum yapma oranı ise %97,3 olarak kaydedilmiştir

TÜİK 2024 raporu da benzer biçimde, kadınların ortalama eğitim süresinin arttığını ve yükseköğretim mezunu kadın oranının %22,7'ye yükseldiğini göstermektedir

Tablo 1. Eğitim ve Sağlıkta Seçilmiş Göstergeler

Gösterge	**Değer**
Kadın okuryazarlık oranı	%95,9
Yükseköğretim mezunu kadın oranı	%22,7
Doğum öncesi bakım alma	%99,7
Sağlık kuruluşunda doğum	%97,3

Bu bulgular, insan sermayesi boyutunda önemli kazanımlar elde edildiğini göstermektedir. Ancak bu ilerleme, sonraki temalarda görüleceği üzere, ekonomik ve yönetsel alanlara aynı ölçüde yansımamaktadır.

Ekonomi ve İstihdam: Yapısal Sınırlılıkların Sürekliliği

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi, ekonomik katılımı temel hedeflerden biri olarak tanımlamakta; işgücüne katılım, istihdam ve kayıt dışılık oranlarını izleme göstergeleri arasında saymaktadır

Mevcut veriler kadınların ekonomik yaşama katılımında ciddi bir eşitsizliğin sürdüğünü ortaya koymaktadır:

Tablo 2. Kadınların Ekonomik Katılımına İlişkin Seçilmiş Göstergeler

Gösterge	**Değer**
Kadın işgücüne katılım oranı	%35,1
Kadın istihdam oranı	%30,4
Kayıt dışı çalışma (kadın)	%33,8
Ne eğitimde ne istihdamda genç kadın	%32,3
İşveren konumundaki kadın oranı	%11,9

Bu tablo, eğitim alanındaki kazanımlara rağmen kadınların ekonomik güçlenmesinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Kadınların üçte birinden fazlasının kayıt dışı çalışması ve genç kadınların yaklaşık üçte birinin ne eğitimde ne istihdamda yer alması, toplumsal rollerin dönüşümünün ekonomik boyutta gerçekleşmediğine işaret etmektedir.

Bu durum, politika belgelerinde vurgulanan "kadınların ekonomik hayata etkin katılımı" hedefi ile fiilî göstergeler arasında belirgin bir boşluk bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Liderlik ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılım: En Düşük İlerleme Alanı

Strateji Belgesi'nde liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım ayrı bir politika ekseni olarak tanımlanmıştır. Ancak mevcut göstergeler, bu alanın kadınların toplumsal rolündeki dönüşüm açısından en zayıf boyut olduğunu göstermektedir:

Tablo 3. Karar Alma Mekanizmalarında Kadın Temsili

Gösterge	**Değer**
Parlamentodaki kadın oranı	%19,8
Kadın belediye başkanı oranı	%3,02
Kadın belediye meclis üyesi	%11,1
Kadın muhtar oranı	%2,17
Kamuda üst düzey yönetici (kadın)	%13,49
Kadın rektör oranı	%9,91

Bu veriler, kadınların siyasal ve yönetsel temsilde hâlen marjinal konumda olduğunu göstermektedir. TÜİK raporu da benzer biçimde, üst düzey yönetici pozisyonlarında kadın oranının düşük seyrettiğini ortaya koymaktadır

Dolayısıyla çağdaş değişim sürecinde en yavaş ilerleyen alanın, karar alma mekanizmalarına erişim olduğu söylenebilir.

Kesişen Alanlar: Bakım Emeği ve Güvenlik

TÜİK verileri kadınların hane içi bakım yükünün büyük ölçüde devam ettiğini, kadınların ev içi işlere erkeklere kıyasla çok daha fazla zaman ayırdığını göstermektedir. Aynı zamanda kadınların önemli bir bölümü yaşadıkları çevrede gece yalnız yürürken kendini güvensiz hissettiğini belirtmektedir

Bu bulgular, kamusal görünürlüğün artmasına rağmen toplumsal cinsiyet temelli rol dağılımının büyük ölçüde korunduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak, bulgular bütüncül olarak ele alındığında, Türkiye'de kadınların çağdaş değişim sürecindeki ilerlemesinin parçalı bir karakter taşıdığı açık biçimde görülmektedir. Eğitim ve sağlık alanlarında kayda değer kazanımlar elde edilmiş; ancak ekonomik güçlenme ve yönetsel temsil boyutlarında ilerleme sınırlı kalmıştır.

Bu durum, çalışmanın temel varsayımını doğrular niteliktedir: Kadınların toplumsal statüsündeki dönüşüm yalnızca bireysel kapasite artışıyla değil, kurumsal yapılar ve kültürel normlarla belirlenmektedir. Politika belgelerinde tanımlanan hedefler ile mevcut toplumsal göstergeler arasındaki uyumsuzluk, ilerleme performansının yapısal eşitsizlikler tarafından sınırlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de kadınların çağdaş değişim sürecindeki konumu, nicel kazanımlara rağmen nitel dönüşüm açısından henüz bütüncül bir düzeye ulaşmamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'de kadınların toplum içindeki rolünün çağdaş değişim sürecindeki ilerleme performansını, güncel politika belgeleri ile resmî istatistikleri birlikte ele alan tematik bir çerçevede değerlendirmiştir. Bulgular, kadınların eğitim ve sağlık alanlarında kayda değer kazanımlar elde ettiğini; buna karşılık ekonomik güçlenme, istihdam niteliği ve karar alma mekanizmalarına katılım gibi alanlarda ilerlemenin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, kadınların toplumsal statüsündeki dönüşümün homojen değil, parçalı bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar, insan sermayesine yönelik yatırımların kadınların bireysel kapasitesini artırmakla birlikte, bu kazanımların ekonomik ve yönetsel alanlara aynı ölçüde yansımadığını ortaya koymaktadır. Özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük seyretmesi, kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı ve siyasal temsildeki sınırlı ilerleme, yapısal eşitsizliklerin sürekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda kadınların kamusal görünürlüğündeki artışın, toplumsal rollerin yeniden dağılımı açısından henüz nitel bir dönüşüme evrilmediği söylenebilir.

Çalışmanın bulguları, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi'nde tanımlanan politika hedefleri ile mevcut toplumsal göstergeler arasında belirgin bir uyumsuzluk bulunduğunu göstermektedir. Eğitim ve sağlık alanlarında büyük ölçüde gerçekleşen hedefler, ekonomi ve karar alma mekanizmalarına katılım başlıklarında aynı düzeyde karşılık bulmamaktadır. Bu durum, kadınların güçlenmesine yönelik politikaların daha bütüncül ve yapısal bir perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede aşağıdaki politika önerileri geliştirilmiştir:

— Kadınların ekonomik güçlenmesini desteklemek amacıyla kayıt dışı istihdamı azaltmaya yönelik sektörel teşvik mekanizmaları güçlendirilmeli; özellikle genç kadınların istihdama geçişini kolaylaştıran aktif işgücü politikaları yaygınlaştırılmalıdır.

— Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımını artırmak için merkezi ve yerel düzeyde bağlayıcı temsil hedefleri belirlenmeli; kamu yönetimi ve yerel yönetimlerde kadın liderliği destekleyen kurumsal düzenlemeler hayata geçirilmelidir.

— Hane içi bakım emeğinin toplumsal cinsiyet temelinde yeniden dağılımını teşvik edecek bakım hizmetleri altyapısı güçlendirilmeli; kreş ve yaşlı bakım hizmetlerine erişim yaygınlaştırılmalıdır.

— Eğitim alanındaki kazanımların ekonomik çıktılara dönüşebilmesi için kadınların STEM alanlarına yönelimini artıran programlar desteklenmeli ve mezuniyet sonrası istihdam bağlantıları güçlendirilmelidir.

— Kadınların güvenli kamusal alanlara erişimini artırmaya yönelik yerel düzeyde bütüncül güvenlik politikaları geliştirilmeli; toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadele, güçlenme politikalarının ayrılmaz bir bileşeni olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'de kadınların çağdaş değişim sürecindeki toplumsal konumunun nicel kazanımlara rağmen nitel dönüşüm açısından sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Kadınların güçlenmesine yönelik politikaların, yalnızca bireysel kapasite artışına odaklanan yaklaşımların ötesine geçerek, ekonomik yapılar, karar alma mekanizmaları ve toplumsal normları birlikte dönüştüren bütüncül bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda geliştirilecek çok boyutlu politika setlerinin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sürdürülebilir biçimde ilerlemesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Alkadry, M. G., & Tower, L. E. (2014). *Women and public service: Barriers, challenges and opportunities*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315698120

Bianchi, R. (2014). *Interest groups and political development in Turkey*. Princeton University Press.

Epstein, C. F. (2007). Great divides: The cultural, cognitive, and social bases of the global subordination of women. *American Sociological Review, 72*(1), 1–22. https://doi.org/10.1177/000312240707200101

Hill, M. A., & King, E. (1995). Women's education and economic well-being. *Feminist Economics*, *1*(2), 21–46. https://doi.org/10.1080/714042230

İlkkaracan, İ. (2012). Why so Few Women in the Labor Market in Turkey? *Feminist Economics*, *18*(1), 1–37. https://doi.org/10.1080/13545701.2011.649358

Jenson, J. (2009). Lost in translation: The social investment perspective and gender equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 16*(4), 446–483. https://doi.org/10.1093/sp/jxp019

Joffe, H. (2011). Thematic analysis. In D. Harper & A. R. Thompson (Eds.), *Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners* (Chap. 15). John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9781119973249.ch15

Mackieson, P., Shlonsky, A., & Connolly, M. (2019). Increasing rigor and reducing bias in qualitative research: A document analysis of parliamentary debates using applied thematic analysis. *Qualitative Social Work, 18*(6), 965–980. https://doi.org/10.1177/1473325018786996

MacEwan, A. (1996). Globalization and stagnation. *Social Justice, 23*(1–2), 49–62. https://www.jstor.org/stable/29766925

Memiş Doğan, M. (2025). 2023 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporunun Sosyolojik Analizi. Akdeniz Kadın Çalışmaları Ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 8(1), 311-331. https://doi.org/10.33708/ktc.1501598

Moghadam, V. M., & Senftova, L. (2005). Measuring women's empowerment: Participation and rights in civil, political, social, economic, and cultural domains. *International Social Science Journal, 57*(184), 389-412. https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.2005.00557.x

Ramos, T. B., & Caeiro, S. (2010). Meta-performance evaluation of sustainability indicators. *Ecological Indicators, 10*(2), 157–166. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2009.04.008

Razavi, S. (2012). World Development Report 2012: Gender equality and development—A commentary. *Development and Change, 43*(1), 423–437. https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2012.01743.x

Rhode, D. L. (1991). The "no-problem" problem: Feminist challenges and cultural change. *The Yale Law Journal, 100*(6), 1731–1793. https://www.jstor.org/stable/796785

Stromquist, N. P. (2015). Women's empowerment and education: Linking knowledge to transformative action. *European Journal of Education, 50*(3), 307–324. https://doi.org/10.1111/ejed.12137

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı 2024–2028*. https://ulusaleylem.aile.gov.tr/media/tgrg2fqd/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2024-2028.pdf

Tunçsiper, Ç. (2025). From digital divide to employment equity: How digitalization affects women's involvement in the workforce in OECD countries. *Multidisciplinary Journal of Gender Studies (Géneros), 14*(1). https://doi.org/10.17583/generos.15672

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). *Türkiye'de istatistiklerle kadın 2024*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_kad%C4%B1n2024.pdf

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE 1416 SAYILI KANUN KAPSAMINDA "KIVILCIMDAN ALEVE DÖNÜŞEN" KADIN BURSİYERLERİMİZİN TÜRK BİLİM DÜNYASINDAKİ ÖNCÜ ROLÜ VE DENEYİMLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Mehtap KAYA
Türk-Alman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0001-5670-1007

ÖZET
Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal ve akademik altyapısını nitelikli insan gücüyle güçlendirme hedefinin en köklü dinamiklerinden biri, 1929 yılında yürürlüğe giren "1416 Sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun"dur. Bu kanun, yurt dışına "kıvılcım" olarak gönderilen yeteneklerin akademik uzmanlık ve evrensel bakış açısı kazanarak ülkeye birer "alev" olarak dönmelerini sağlamıştır. Bu çalışma, 1416 Sayılı Kanun (güncel adıyla YLSY) kapsamında yurt dışına gönderilen kadın bursiyerlerin Türk bilim tarihindeki yerini tarihsel veriler ve güncel görüşmeler ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tarihsel perspektifte; Türkiye'nin ilk kadın kimyacısı Remziye Hisar , ilk kadın tıp profesörü ve patoloji uzmanı Kâmile Şevki Mutlu , ilk kadın arkeoloğu Jale İnan , Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı kurucusu Meliha Terzioğlu , tarihçi Afet İnan ve dil bilimci Melahat Özgü gibi isimler bu burs programının en somut başarı örneklerini teşkil etmektedir. Bu öncü kadınlar, kazandıkları evrensel vizyonla Türkiye'de bilim dallarının kurumsallaşmasında ve modernleşme sürecinde kilit roller üstlenmişlerdir.
Çalışma, bu tarihsel mirasa ek olarak, günümüzde aktif olarak burs programı kapsamında yurt dışında öğrenim gören kadın bursiyerlerle yapılan nitel görüşmeleri de kapsamaktadır. Görüşmeler aracılığıyla, modern dönem bursiyerlerinin akademik motivasyonları, uluslararası alanda kadının temsili ve yurt dışı eğitimin profesyonel kimlik inşasındaki rolü değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, 1416 Sayılı Kanun'un Türkiye'nin entelektüel sermayesinin inşasındaki etkisi kadın bilim insanlarının perspektifiyle ele alınarak, burs programının kadınların akademik güçlenmesine sağladığı katkı ortaya konmaktadır.
Anahtar Kelimeler: 1416 Sayılı Kanun, Kadın Bilim İnsanları, YLSY Bursu, Yurt Dışı Eğitim, Türk Bilim Tarihi.

FROM THE PAST TO THE PRESENT: THE PIONEERING ROLE AND EXPERIENCES OF OUR FEMALE SCHOLARSHIP RECIPIENTS WHO "TURNED FROM SPARKS INTO FLAMES" UNDER LAW NO. 1416 IN THE TURKISH SCIENTIFIC WORLD"

ABSTRACT
One of the most deep-rooted dynamics of the Turkish Republic's goal to strengthen its social and academic infrastructure with qualified human capital is the "Law on Students to be Sent to Foreign Countries No. 1416," which came into effect in 1929. This law has ensured that talents sent abroad as "sparks" return to the country as "flames" by gaining academic expertise and a universal perspective. This study aims to analyze the place of female scholars sent abroad under Law No. 1416 (currently known as the YLSY scholarship program) in Turkish scientific history through historical data and contemporary interviews.

From a historical perspective, names such as Remziye Hisar, Turkey's first female chemist; Kâmile Şevki Mutlu, the first female medical professor and pathology specialist; Jale İnan, the first female archaeologist; Meliha Terzioğlu, founder of the Department of Physiology at Cerrahpaşa Faculty of Medicine; historian Afet İnan; and linguist Melahat Özgü constitute the most concrete success stories of this scholarship program. These pioneering women played key roles in the institutionalization and modernization of various scientific disciplines in Turkey with the universal vision they acquired.

In addition to this historical heritage, the study includes qualitative interviews with female scholars currently studying abroad under the scholarship program. Through these interviews, the academic motivations of modern-day scholars, the representation of women in the international arena, and the role of education abroad in the construction of professional identity are evaluated. Consequently, the impact of Law No. 1416 on the construction of Turkey's intellectual capital is examined through the perspective of female scientists, revealing the contribution of the scholarship program to the academic empowerment of women.

Keywords: Law No. 1416, Female Scientists, YLSY Scholarship, Education Abroad, Turkish History of Science.

"ÖLÜ'M BİZİ AYIRANA DEK": BOŞANMA USULÜNÜN KADINLARIN YAŞAMA HAKKI VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ELEŞTİRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Sevda BORA ÇINAR
Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ticaret Hukuku ABD.
ORCID: 0000-0002-1425-8227

ÖZET
Evlilik birliği Türk hukukunda idari bir işlem niteliğindeki evlenme prosedürü ile kısa sürede kurulabilmekteyken, boşanma uzun ve çoğu zaman yıpratıcı bir yargılama sürecine bağlı olmaktadır. Bu durum evliliğin kurulması ile sona erdirilmesi arasında önemli bir usulî asimetri yaratmaktadır. Boşanma sürecinin uzunluğu ve aleniyeti özellikle kadınlar bakımından ciddi riskler doğurabilmekte, bazı durumlarda boşanmak isteyen kadınların hayatlarını dahi tehlikeye sokabilmektedir. Türkiye'de boşanma aşamasında ya da boşanma kararından sonra öldürülen kadınlara ilişkin veriler dikkate alındığında, boşanma usulünün yalnızca aile hukuku perspektifi ile değil, kadınların yaşama hakkı ve insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.
Bu çalışmada boşanma usulünün kadınların temel hakları üzerindeki etkileri incelenmektedir. İlk olarak boşanma kurumunun tarihsel gelişimi ve farklı hukuk sistemlerindeki boşanma modelleri ele alınmakta; ardından Türk hukukunda boşanma sisteminin özellikleri ve yarattığı sorunlar analiz edilmektedir. Çalışmanın temel argümanı, boşanma hakkının bireyin kişisel özerkliğinin ve insan onurunun bir uzantısı olduğu ve bu nedenle anayasal düzeyde korunması gereken temel bir hak olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu bağlamda boşanmanın taraflardan birinin iradesine dayalı olarak gerçekleşmesini mümkün kılan ve evliliğin sona ermesi ile ailenin tasfiyesini birbirinden ayıran şirketlerin sona ermesi prosedürüne benzer alternatif bir model önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Boşanma Usulü, Boşanma Hakkı, Yaşama Hakkı, Kadın Hakları, İnsan Hakları.

"UNTIL 'DEATH' SEPARATES HER": A CRITIQUE OF DIVORCE PROCEDURES IN THE CONTEXT OF WOMEN'S RIGHT TO LIFE AND HUMAN RIGHTS

ABSTRACT
While marriage can be established quickly in Turkish law through the administrative procedure of marriage, divorce is subject to a lengthy and often exhausting judicial process. This creates a significant procedural asymmetry between the establishment and termination of marriage. The length and publicity of the divorce process can pose serious risks, particularly for women, and in some cases can even endanger the lives of women seeking divorce. When considering data on women killed during divorce proceedings or after a divorce decree in Turkey, it becomes clear that the divorce procedure must be evaluated not only from the perspective of family law but also in the context of women's right to life and human rights.
This study examines the effects of the divorce procedure on women's fundamental rights. First, the historical development of the institution of divorce and divorce models in different legal systems are addressed; then, the characteristics of the divorce system in Turkish law and the problems it creates are analysed. The main argument of the study is that the right to divorce is an extension of an individual's personal autonomy and human dignity and should therefore be considered a fundamental right that must be protected at the constitutional level.

In this context, an alternative model is proposed, similar to the procedure for dissolving a company, which allows divorce to take place based on the will of one of the parties and separates the termination of the marriage from the dissolution of the family.
Keywords: Divorce Procedure, Right To Divorce, Right To Life, Women's Rights, Human Rights.

GİRİŞ

Evlilik, hukuk düzeninin koruduğu bir kurum olmakla birlikte, nihayetinde iki kişinin birlikte yaşamaya ilişkin iradelerinin süregelmesi üzerine kurulu bir statüdür. Modern insan hakları anlayışı açısından, bu statünün "başlatılabilir" olduğu kadar "sonlandırılabilir" olması da kişisel özerkliğin doğal bir sonucudur. Türkiye bakımından evlenme hakkı; Anayasa m. 20 (özel hayatın gizliliği) ile Anayasa m. 41 (ailenin korunması ve çocuk hakları) birlikte yorumlandığında, yalnız evlenmeyi değil, evlenmeme ve evliliği sürdürmeme boyutlarını da içeren bir hak alanı doğurmaktadır (Çelikdemir Ankitcı/Arslan, 2024). Bu yorumun doğal sonucu, boşanma hakkının da bireyin özel hayatının çekirdeğine temas eden ve insan onuruyla sıkı bağ içinde bulunan bir temel hak olmasıdır.

Türkiye'de boşanma yargılaması, özellikle çekişmeli davalarda uzun sürmekte; yargılama sürecinin aleniyet boyutu, tarafların birbiriyle iletişim kurmaya mecbur bırakılması ve yargısal süreçte "ispat baskısı"nın yarattığı gerilim, şiddet riskini büyütebilmektedir. Mor Çatı'nın aile mahkemeleri raporunda, şiddet olgusu içeren dosyalarda dahi koruyucu/önleyici tedbirlerin gecikmesi, duruşmaların ötelenmesi ve dosya yoğunluğunun karar sürelerini uzatması gibi yapısal sorunlara dikkat çekilmektedir (Mor Çatı, 2024). Bu bulgular, boşanma usulünün yalnız aile hukuku tekniğiyle değil, kadınların yaşama hakkı ve şiddetten korunma hakkı gibi temel insan hakları perspektifiyle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bildirinin amacı, boşanmayı "aileyi koruma" söylemiyle zorlaştırmanın kime hizmet ettiğini, hangi toplumsal maliyetleri ürettiğini ve özellikle kadınların yaşam güvenliği üzerindeki etkilerini görünür kılmaktır. Burada "kime hizmet ettiği" ifadesi, bireysel niyetlerden çok, düzenlemenin sistematik olarak hangi güç ilişkisini pekiştirdiğine ilişkindir: boşanma geciktikçe, ayrılmak isteyen tarafın (Türkiye pratiğinde çoğu kez kadının) şiddet ve kontrol döngüsünden çıkışı zorlaşmakta; hukuki statü, zorlayıcı bir "bağ"a dönüşmektedir.

Çalışmanın kapsamı, boşanma hakkını anayasal düzeyde tartışmak ve tek taraflı irade beyanına dayalı bir "statüden çıkış" modeli tasarlamakla sınırlıdır. Nitekim mal rejimi tasfiyesi ve velayet düzenlemelerinin tüm teknik ayrıntıları, ayrı bir çalışmanın konusu olacak ölçüde geniştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Boşanmanın Tarihsel Arka Planı

Roma hukukunun erken dönemlerinde evlilik, tarafların karşılıklı iradesiyle kurulabilse de kadının "manus" altına girdiği evlilik türlerinde kadının hukuki konumunun zayıfladığı; boşanmanın da çoğu kez erkek merkezli tasarlandığı görülmektedir. Manus altına sokan işlemlerin (coemptio, conferratio, usus) varlığında, evliliğin/sonuçlarının ortadan kaldırılmasının ancak "ters işlem" ile mümkün olabildiği; örneğin conferratio ile kurulan bağın differratio ile çözülebileceği belirtilmektedir (Gönenç, 2003). Bu tarihsel çerçeve, "evlilik kolay, boşanmak zor" asimetrisinin yalnız çağdaş bir olgu değil, kadının statüye hapsedilmesine elverişli bir düzenleme mantığı olarak uzun süre yeniden üretildiğini göstermektedir.

Benzer biçimde, İslam hukuku bağlamında muhâlea tartışmalarında, kadının boşanma talebinin kocanın rızasına bağlanıp bağlanmayacağı meselesi bizzat "kadının irade serbestisi" problemi etrafında şekillenmiştir.

Muhâleada kocanın rızası meselesinin tarihsel-doktriner tartışmalarında, rızaya bağlamanın kadının boşanma talebini fiilen etkisizleştirme riski taşıdığı ortaya koyulmaktadır (Yılmaz, 2025). Bu örnekler, kadın açısından boşanma hakkının çoğu zaman "izin" rejimine dönüştüğünü; ayrılma iradesinin, erkek/otorite rızasıyla aşılması gereken bir engel olarak kodlandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Modern Hukukta Boşanma ve Temel İnsan Haklarıyla İlişkisi

Boşanma hakkının temel hak statüsü, yalnızca "aile" kategorisi içinde değil, bireyin özel hayatına saygı, beden bütünlüğü ve insan onuru ile bağlantılıdır. Anayasa m. 20 ve 41 birlikte yorumlanmalı, boşanma hakkının da bu yorumun doğal bir sonucu olarak temel bir insan hakkı olduğu kabul edilmelidir (Çelikdemir Ankitcı/Arslan, 2024). Bu tespit, evlilik statüsünün "rıza"ya dayalı bir devamlılık gerektirdiği sonucunu güçlendirmektedir. Nitekim rıza başlangıçta geçerli olsa dahi sonradan rızanın ortadan kalktığı durumlarda kişiyi hukuk zoruyla birliktelikte tutan mekanizmalar, özel hayatın çekirdeğine zarar vermekte ve insan onuruna müdahale niteliği taşımaktadır.

Her ne kadar yorum yoluyla boşanma hakkının temel bir insan hakkı olduğu sonucuna ulaşılsa da açıkça anayasada bu hakkın tanımlanması halinde evlilik birliğinin rıza temelli yapısı kesin olarak ortaya koyulmuş olacaktır. Nitekim böyle bir tanıma yalnızca sembolik bir anlam taşımayacak;

(i) yasama için sınır çizecek: boşanmayı fiilen imkânsızlaştıracak usulî engeller getirilemeyecek,

(ii) yargı için yorum standardı üretecek: aileyi koruma söylemiyle bireysel özerklik yok sayılamayacak,

(iii) idare için pozitif yükümlülük yaratacak: risk yönetimi, veri üretimi ve koruma mekanizmalarının etkinliği bir "tercih" değil, hak eksenli bir zorunluluk olacaktır.

Bu bağlamda boşanma hakkını yalnız "aile politikası" altında değil, "kişinin kendi hayatını kurma hakkı" olarak konumlandırmak gerektiği açıktır. CEDAW Türkiye 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu, kadın politikalarının "kadını birey olarak değil aile içinde tanımlayan" yaklaşımının eşitlik ve şiddetle mücadele bakımından yapısal sorun ürettiğine işaret etmektedir (Türkiye-CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, 2021). Aynı raporda, cinsiyete göre ayrıştırılmış verinin artırılmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır (Türkiye-CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, 2021).

Şiddetle Mücadele Perspektifinden Boşanma Hakkı

Kadına yönelik şiddetle mücadele alanında kamu politikasını ortaya koyan çalışmalarda, koordinasyon ve risk yönetimi ihtiyacı kabul edilmektedir. Öyle ki "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı (2020-2021)"nda risk değerlendirmesine dayalı yaklaşımın ve kurumlar arası koordinasyonun önemi vurgulanmaktadır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Ancak aile mahkemeleri pratiğinde dosya yoğunluğu ve gecikme, plan düzeyinde kabul edilen "risk" yaklaşımının etkisini zayıflatabilmektedir (Mor Çatı, 2024).

Mor Çatı raporu, 6284 sayılı Kanun tedbirlerinin uygulanmasında gecikme, duruşmaların uzun aralıklarla yapılması ve şiddet olgusunun yeterince ciddiye alınmaması gibi problemlere dikkat çekmektedir (Mor Çatı, 2024). Bu sorunlar, boşanma usulünü "şiddetsiz ayrılık" hedefiyle uyumsuz bir bekleme rejimine dönüştürmektedir. İnsan odaklı olmaktan uzak süreç yönetimi yalnızca kadınları değil çocukları da şiddet riskiyle baş başa bırakmaktadır. Mor Çatı'nın çocuk raporu, Türkiye'de yaklaşık 40.000 çocuğun şiddet faili erkeklerle velayet/kişisel ilişki düzenlemeleri nedeniyle temasa zorlanabildiğini; geçici velayet kararlarında şiddet riskinin yeterince değerlendirilemediğini belirtmektedir (Mor Çatı, 2023).

Boşanmayı zorlaştıran yaklaşımın, özellikle şiddet riskinin bulunduğu dosyalarda kadın ve çocuk güvenliği açısından ciddi bir maliyeti bulunmaktadır (Mor Çatı, 2023; Mor Çatı, 2024). Özellikle son zamanlarda kaza ve intihar süsü verilen pek çok cinayette erkek faillerin, boşanmaktansa eşleri ve çocuklarını katletmeyi daha makul görmesi oldukça dikkat çekicidir.

Karşılaştırmalı Hukukta Boşanma

Boşanma rızaya ve kusura dayalı olmak üzere temelde iki yöntem üzerine şekillenmektedir. Rızaya dayalı "anlaşmalı boşanma" genelde evlilikleri tek celsede nihayete erdirmektedir. Boşanma konusunda anlaşmaya varan çiftler bakımından süreç her ne kadar hızlı ilerlese de psikolojik açıdan sürecin uzaması halinin kusura dayalı boşanmaya nazaran daha az yıpratıcı olacağı da açıktır. Ancak ilginç bir şekilde boşanma konusunda da "anlaşamayan" çiftler bakımından, süreç tabiri caizse bir savaş halinde yürütülmekte, uzamakta, yıpratıcı olmakta ve şiddete olabildiğince meyilli psikolojik bir mücadeleye dönüşmektedir. Karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, boşanma sebepleri ve usulü bakımından, kusura dayalı boşanma sisteminden uzaklaşmanın boşanmanın bir savaşa dönüştürmesini engellediği ve Fransa'da 2016 revizyonunun özellikle anlaşmalı boşanmayı hızlandırdığı vurgulanmaktadır (Altınok Ormancı, 2022).

Yargı sürecinde, boşanma talebinin reddi, istenmeyen evliliği sürdürme zorunluluğu doğurmakta ve bu hukuki zorlama, özellikle boşanmayı isteyen taraf için insan onuru, irade serbestisi, sevme, sevilme ve mutlu olmaya dair tüm kişisel ve insani duyguların hukuk karşısında yok sayılması gibi kabulü güç bir tablo yaratmaktadır (Atar, 2025).

ŞİRKETLER HUKUKUNDAN BİR ÇARE: "TASFİYE HALİNDE EVLİLİK"

Şirketler hukukunda "sona erme" ile "tasfiye"nin ayrıştırılması, statü kapanışı ile sonuçların düzenlenmesi arasında metodolojik bir model sunmaktadır (Al Kılıç, 2017). Benzer bir ayrıştırmanın evliliğin sona ermesi ve ilişkinin tasfiyesi bakımından da uygulanması mümkündür. Dolayısıyla bu ayrıştırma hem süreci psikolojik ve hukuki bakımdan insan onuruna uygun şekilde tasarlayacak, süreç ayrıştırıldığı için artık fesih beyanıyla evlilik birliğinin sona ermesi mümkün olacaktır. Bu sona erme neticesinde evliliğin tasfiyesi süreci başlayacak ve yine bu aşamada da tıpkı şirketlerde olduğu gibi taraflar isterlerse, tasfiyeden dönmek mümkün olabileceği gibi sonradan evlilik birliğiyle ilişkili bir hak ya da borç söz konusu olduğunda ek tasfiye dahi gündeme gelebilecektir.

Önerilen model, boşanma sebeplerini genişletmek veya daraltmak iddiasında değildir; asıl hedef, boşanmanın gerçekleşmesi için gerekli "usulî eşiği" yeniden tasarlamaktır. Mevcut sistemde çekişmeli boşanmada, statüden çıkış çoğu zaman "ispat" ve "yargılama süreci" üzerinden kurulmaktadır. Bu kurgu, şiddet içeren ilişkilerde ayrılmak isteyen tarafı, karşı tarafın stratejik davranışına karşı daha kırılgan kılmakta; davayı uzatma, tebligattan kaçma, tanık baskısı, karşı dava, suçlama sarmalı gibi davranışlar, statü kapanışını geciktirerek mağdur tarafı bir de süreç mağduru haline getirebilmektedir. Dolayısıyla reform, "kim haklı?" tartışmasını askıya alarak, yaşam güvenliği ve özerklik lehine mevcut usul ve uygulamayı dönüştürmeyi önermektedir.

Fesih modelinde, evlilik birliğinin "sürdürülme iradesinin kalmaması" evliliğin sona ermesi için yeterli görülmektedir. Burada "irade" soyut bir psikoloji değil, hukukî bir karar anıdır. Öyle ki bir kişi artık evli olmak istemediğini beyan ettiği anda, hukuk düzeninin onu evli tutmak için güçlü bir gerekçe üretmesi gerekmektedir. Aksi hâlde statü, rıza temelli bir kurum olmaktan çıkıp zorlayıcı bir disiplin aracına dönüşecektir. Dolayısıyla tasfiye sürecinde neden boşanmak gerektiği yönünde tarafların mahkemeyi iknası değil, mahkemenin neden evli kalınması gerektiği çerçevesinde tarafları iknası söz konusu olacaktır.

Süreç dayatmaya değil iknaya yönelik tasarlanacağı için kişilerin birlikte yaşama, cinsel ilişkide bulunma, kazançlarını paylaşma, geleceklerini kurma gibi sıkı sıkıya kişiye bağlı ve vazgeçilemez nitelikteki tüm hakları olması gerektiği gibi bu hakların sahibi tarafından kullanılacak ya da kullanılamayacak; bunlara yönelik mahkeme kararı adı altında bir zorlamayla kimse kimseyle birlikte olmaya mecbur bırakılmayacaktır. Bu nedenle model, evlilik birliğinin sona ermesinde "kusur" veya "haklılık" aramayı değil, yalnız "rıza"nın geçerliliğini ve sürecin güvenliğini denetlemeyi öngörmektedir.

Fesih beyanının hemen boşanma sonucu doğurması, özellikle ekonomik ve çocukla ilgili haklar bakımından endişe yaratacaktır. Bu endişe, statünün sona erdiği an ile sonuçların düzenlendiği aşama arasına "statü kaydı" yerleştirilerek bu geçiş dönemi kolaylıkla yönetilebilir. Nitekim devasa şirketler de fesih kararıyla sona erebilmekte ve dağılma süreci ne kadar zorlu olursa olsun buna özgü "tasfiye halinde" ibaresi şirketlerin sicil kayıtlarına işlenerek şirketin faaliyetlerinin sona erdiği ve yalnızca tasfiyeye özgü konular bakımından işlem yapılabildiği ilanen duyurulmuş olmaktadır. Benzer bir kaydın örneğin kişilerin nüfus kaydında yer alması sağlanarak, tarafların artık evli olmadığı, ancak mal rejimi ve velayete ilişkin düzenlemeler çerçevesinde hukuki sonuçlara yönelik işlemlerin devam ettiği bir ara statü tanımlanabilir. Bu, boşanma sonrası fer'î sonuçların belirsiz hale gelmesini engelleyeceği gibi aynı zamanda tarafların psikolojik olarak "boşanamadım" hissine hapsolmasını da önleyecektir. Statü netleştiğinde, tarafların sosyal çevre baskısı ve belirsizlik nedeniyle şiddet döngüsüne geri sürüklenmesi ihtimali de azalacaktır.

Ara statünün, şirketler hukukundaki "tasfiye halinde" kavramının bire bir aktarımı değil, yalnız metodolojik bir ilhamı olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Aile hukuku, her ne kadar sözleşme temelli olsa da ve ekonomik sonuçları bulunsa da salt ekonomik tasfiye hukuku anlayışına elbette ki uygun değildir. Bu nedenle ara statü, "evlilik sona ermiştir" sonucunu perdelememeli, tam tersine onu açık biçimde göstermelidir. Ancak "tasfiye sürecinde" benzeri bir kayıt, yargısal süreçlerin tarafları birbirine bağımlı kıldığı alanların (mal rejimi, nafaka, velayet) hâlen düzenlenmesi gerektiğini de kurumsal olarak görünür kılmaktadır.

Fesih modelinin meşruiyeti, fer'î sonuçların iyi tasarlanmış güvencelerle düzenlenmesine bağlıdır. Özellikle ekonomik şiddet riski taşıyan ilişkilerde, kadın ve çocukların korunması için hızlı geçici önlemler gerekmektedir. Bu bağlamda, geçici nafaka, konut tahsisi, ortak malvarlığı üzerinde ihtiyati tedbir, banka hesaplarında şeffaflık, mal kaçırmayı önleyici tedbirler gibi araçlar, statü sona erdiği anda otomatik olarak devreye girebilir. Böylece boşanmama tehdidinin sağladığına inanılan hukuki korumalar, boşanarak da teminat altına alınabilir. Şüphesiz ki bu usul dürüstlük kuralına daha uygun olacaktır. Aksi halde istediklerini elde edemediği için boşanmaya yanaşmayan taraf, kişinin özgürlüğü karşılığında bir "bedel" biçtiği için bir bakıma hakkın kötüye kullanımı niteliğinde olan bu tür tavır ve davranışların hukuken korunmaması da gerekmektedir. Benzer şekilde çocuk bakımından, şiddet iddiası bulunan dosyalarda temasın denetimli olması, teslim mekânlarının güvenli planlanması ve çocuğun üstün yararı için uzman değerlendirmesi zorunlu hale getirilmelidir. Hukuk aileyi koruma argümanıyla somut uygulamada pek parlak sonuçlar vermediğine göre insanı insana karşı koruma argümanı çerçevesinde süreci sil baştan tasarlama cesareti gösterilmek zorundadır.

Burada amaç, tarafları "aynı masada olmaya" zorlayan uzlaştırmacı refleksi sınırlamaktır. Şiddet gölgesinde uzlaşma, çoğu zaman eşit taraflar arasında bir pazarlık olmadığı gibi çoğu zaman güç dengesizliğinin yeniden üretimine yol açmaktadır. Bu nedenle, şiddet riski bulunan dosyalarda arabuluculuk/uzlaşma mekanizmalarının otomatik çalışması yerine, risk filtresiyle sınırlandırılması gerekmektedir. Şiddet yoksa, tarafların fer'î sonuçlarda uzlaşması elbette teşvik edilebilecektir; ancak şiddet riskinin bulunduğu yerde "barıştırma" değil "ayırma ve koruma" öncelikli yaklaşım olmak zorundadır.

Fesih modeline yönelik en güçlü itiraz, "ani karar" ve "kötüye kullanım" ihtimalidir. Burada iki düzey ayrıştırılmalıdır. Birincisi, bireyin evliliği sürdürmeme kararının "ani" olması, hukuken her zaman irrasyonel değildir; ayrıca evlilik zaten iradeye bağlı bir statüdür. İkincisi, kötüye kullanım ihtimali, boşanmayı zorlaştırarak değil, sonuçlara ilişkin süreçte güçlü güvenceler kurarak yönetilmelidir. Örneğin, boşanma beyanı statüyü bitirirken; mal kaçırma, çocuk kaçırma, ekonomik şiddet gibi davranışlar bakımından hızlı ve ağır yaptırımlar öngörülmesi mümkündür. Böylece sistem, ayrılma iradesini değil, ayrılma sürecindeki kötü niyeti hedef alarak çözüm üretmelidir. Kötüye kullanım endişesinin bir başka yönü, "taraflar boşanmayı silah olarak kullanır mı?" sorusudur. Bu sorunun kendisi, genellikle kadının boşanma hakkını şüpheyle karşılayan ataerkil bir refleksi yansıtmaktadır. Fakat hukuken cevap nettir: bir hakkın kötüye kullanılma ihtimali, hakkın tanınmaması için gerekçe olamayacağı gibi kötüye kullanımın ayrı bir mekanizmayla denetimi ve müeyyidelendirilmesi mümkündür. Nitekim diğer sözleşme türlerinde de fesih hakkı tanınmakta; kötüye kullanımlar, tazminat ve sorumluluk rejimleriyle dengelenmektedir. Kaldı ki mevcut sistemde boşanmanın silah olarak kullanılmadığını düşündürecek bir argüman olmadığı gibi tam aksine "boşanmamanın silah olarak kullanılması" çok daha ağır bir hakkın kötüye kullanımı örneğini oluşturmaktadır.

Boşanmayı yalnız hukuki bir teknik olarak değil, toplumsal bir anlamlandırma alanı olarak ele almak gerekmektedir. Toplum, nişanın bozulmasını zaman içinde normalleştirmiş; bugün "nişan atmak" her ne kadar duygusal bakımdan acı vermeyi sürdürse de hukuken ve sosyal olarak kabul edilebilir bir olgu haline gelmiştir. Boşanmanın da bir nesil içinde benzer biçimde normalleşmesi mümkündür. Ancak bunun için hukuk düzeninin boşanmayı "olağandışı" bir kusur yargısına dayandırmaktan ziyade, yaşamın doğal akışındaki ilişkisel değişimlerden biri olarak görmesi ve göstermesi gerekmektedir. Usulün zorlaştırılması, boşanmayı "utanç" ve "savaş" haline getirirken; kolaylaştırılması ise, tam tersine, evliliği daha rızai ve daha dürüst bir zemine yerleştirecektir.

SONUÇ

Boşanma usulü, salt aile hukuku tekniği meselesi olmayıp kişilerin yaşam hakkı, bedensel bütünlüğü, özel hayata saygı ve kişisel özerklik alanına doğrudan temas eden bir insan hakları problemidir. Tarihsel tecrübe, boşanma iradesinin kadına tanınmaması veya rızaya bağlanması suretiyle, kadının statüye hapsedilmesinin mümkün kılındığını göstermektedir (Gönenç, 2003; Yılmaz, 2025). Bugün ise usulî asimetri, uzun yargılama süreçleri ve koruma mekanizmalarının uygulamadaki sınırlılıklarıyla birleşerek, ayrılık iradesini "yüksek riskli bir bekleme alanına" taşımaktadır (Mor Çatı, 2024).

Önerilen fesih modeli, boşanmayı "aileyi dağıtma" olarak değil, şiddetsiz ayrılığın hukuki altyapısını güçlendirme olarak inşasını hedeflemektedir. Modelin ana fikri, statüden çıkışı hızlı ve öngörülebilir kılarak; buna karşılık çocuk ve ekonomik sonuçlarda yargısal güvenceleri artırmak ve risk-temelli bir süreç yönetimi kurmaktır. Böylece hukuk, "insanı insandan korumak" işlevini yalnız ceza hukuku ve 6284 sayılı Kanun kapsamındaki tedbirler üzerinden değil, bizzat boşanma usulünü yeniden tasarlayarak yerine getirmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı.

Al Kılıç, Ş. (2017). Anonim Şirketlerde Tasfiyeden Dönme. Adalet Yayınevi.

Altınok Ormancı, P. (2022). Fransız Boşanma Hukuku Revizyonunun Getirdikleri: Türk Boşanma Hukukunda Olası Bir Revizyon İçin Değerlendirmeler. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 71 (4), ss. 1431-1458.

Atar, E. A. (2025). Türk Boşanma Hukukunda Bir İhtiyaç: Kısmî Anlaşmalı Boşanma. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 22 (2), ss. 551-606.

Türkiye-CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu (2021). 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu.

Çelikdemir Ankıtcı, E. & Arslan, Y. (2024). Bir Temel Hak Olarak Boşanma Hakkı. Anayasa Yargısı. 41 (2), ss. 507–548.

Gönenç, F. İ. (2003). Roma Hukuku'nda Boşanma (Divortium). AÜEHFD. 7(1-2), ss. 644-654.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2023). Erkek Şiddetinin Çocuklar Üzerindeki Etkisi ve Velayete Dair Sorunlar.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2024). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Aile Mahkemeleri.

Yılmaz, S. (2025). Kadının Boşanma Talebinde (Muhâleada) Kocanın Rızası Meselesi (Kazâî Hul'/İftidâ). Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 9(2), ss. 634-658.

NATIONAL-MORAL VALUES ARE A PRIORITY IN PRIMARY CLASSES
(Based on 4th grade Azerbaijani language textbook)

Mehdizadeh Gulshan Kamal kızı
Researcher of Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: 0009-0001-9363-0057

ABSTRACT
School education is the first and most important stage in the formation of a child as a personality. The knowledge and upbringing given at this stage determine the worldview, social behavior and moral orientations of future generations. In particular, primary school is the most sensitive period when the foundation of national and moral values is laid in students, and they acquire qualities such as patriotism, humanism, hard work, and tolerance. Since children have high opportunities to accept and learn at this age, the systematic, purposeful and student-oriented integration of national and moral values into the education process is of particular importance.
It is no secret that all these values are formed in people through the educational process.
The requirement is clear: Education should be organized in such a way that our students are knowledgeable, educated, take a worthy place in the future and at the same time contribute to the welfare of our country. One of the main principles of education is to develop the ability to turn acquired knowledge into life skills. "For this purpose, curricula and textbooks should be developed in the national context and applied in all types of schools, regardless of the language of instruction" (A.Agayev). Unpleasant situations are inadmissible in a knowledgeable, educated society. By educating our students in the spirit of patriotism, they become attached to the Motherland, and a patriotic citizen is born who puts the interests of our statehood and independence above all else. The education of students in the patriotic, national spirit, the formation of moral values is an issue of equal importance with knowledge and literacy. These values must be above all for every citizen of Azerbaijan. We must ensure that the next generation develops in this direction. Both the family and the school must work in parallel to develop patriotism and national and moral values.
Textbooks have an undeniable role in the formation of students. The textbook expresses the role of a beacon in the activities of both teachers and students during teaching. Patriotism, friendship, diligence, conscience, etc. are taught in the 4th grade of secondary schools on the subject of "Azerbaijani language" (as the language of instruction). There are topics that include moral values such as. In the textbook, on page 46, in the text of Sevil Huseynli's "My Flag", patriotism, respect for the state attribute, on page 64, in the legend "Halal money", diligence, halal, on page 118, on the topic of "Three pearls" based on the Azerbaijani folk legend, On page 172, Ismayil Shikhli's story "Don't lose me" is based on conscience, and on page 174, the legend "The Greatest State" emphasizes that health is the greatest state and value. The teaching of these topics is an example of the correct and logical formation of moral values in students.
Keywords: moral values, education, teaching, textbook, teacher-student

School education is the first and most important stage in the formation of a child as a personality. The knowledge and upbringing given at this stage determine the worldview, social behavior and moral orientations of future generations. In particular, primary grades are the most sensitive period when the foundation of national and spiritual values is laid in students, and they acquire qualities such as patriotism, humanism, hard work, and tolerance.

Since children have high opportunities to accept and learn at this age, the systematic, purposeful and student-oriented integration of national and spiritual values into the educational process is of particular importance. The development of an independent Azerbaijani society is directly related to the upbringing of citizens who are connected to their national roots, have high moral qualities, and understand their own identity. In this regard, the instillation of values at the primary education level is not only an integral part of the pedagogical process, but also acts as a strategic task. Teachers' use of educational technologies to instill in children a love for national and cultural heritage, create conditions for the application of these values in behavioral patterns, and ensure the joint participation of both the family and school environment in this process forms a solid moral foundation for the future.

Thus, prioritizing national and moral values in primary school is not only a didactic goal, but also a socio-cultural necessity aimed at the formation of children as personalities. This article extensively analyzes the mechanisms of formation of these values, their integration into the educational process, and pedagogical approaches.

If one of the priority issues in the “State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan” is the creation of new content, then the reflection of moral values in the content should be considered an important factor. Approaching values as a daily task should be considered as a direction towards the modern challenges facing education. The essence of this is explained as follows:

•personal values;
•values related to social groups;
•national values;
•universal values.

It is no secret that all of the above-mentioned values are formed in people through the process of education.

The requirement is clear: Education should be organized in such a way that our students are knowledgeable, literate, take a worthy place in future life and at the same time contribute to the well-being of our country. One of the main principles of education is to form the ability to transform the acquired knowledge into life skills. “For this, curricula and textbooks should be built in a national content and applied in all types of schools, regardless of the language of instruction” (A.Agayev). Unpleasant situations are unacceptable in an educated, literate society… Our students are educated in the spirit of patriotism, become attached to the Motherland, and a patriotic citizen who puts the interests of our statehood and independence above all else is formed. The upbringing of students in a patriotic, national spirit, the formation of moral values is a matter of equal importance to knowledge and literacy. These values should be above all for every citizen of Azerbaijan. We must ensure that the future generation develops in this direction. Both the family and the school should actively work in parallel to develop loyalty to the homeland and national-moral values.

Textbooks have an undeniable role in the formation of students. The textbook represents the beacon role in the activities of both the teacher and the student during teaching. The textbook for the 4th grade of general education schools on the subject of “Azerbaijani language” (as a language of instruction) includes topics that include moral values such as patriotism, friendship, hard work, conscience, etc. In the textbook, on page 46, in the text “My Flag” by Sevil Huseynli, patriotism and respect for the state attribute are emphasized, on page 64, in the story “Halal money” it is emphasized, industriousness and halalness are emphasized, on page 118, in the topic “Three Pearls” based on the Azerbaijani folk legend, it is emphasized, on page 172, it is emphasized, on page 174, in the story “The Greatest State”, it is emphasized that health is the greatest state and value.

The teaching of the mentioned topics is a good example of the instillation of moral values in students and the correct, logical formation of them.

It is the duty of every person who loves his homeland to love and protect its independence, statehood and attributes like the apple of his eye! Patriotism, a sacred feeling, should be formed and instilled from childhood. In this direction, in the textbook for the 4th grade of general education schools on the subject of “Azerbaijani language” (as a language of instruction), Sevil Huseynli’s “My Flag” text describes the love of our martyrs for our tricolor flag, which was written down from the lips of a young schoolchild. In this story, the author and the textbook developers once again call on parents to be attentive to their children, to take into account their interests and desires and direct them in the right direction. Knowing his son’s passion and love for the flag, the father adds a festive mood to the holiday with a gift to the little patriot on May 28, Republic Day. The father buys his son a flag, a set of soldier’s clothes and a toy gun. A piece written by a little "soldier" who was happy about this:

... Finally, I got my wish. Now I had a flag too. I often stroked it, rubbed my face against the crescent and stars, kissed it over and over again, and talked to it: "My beloved flag, I wish I could grow up quickly and become a soldier, lift you above my head and protect our glorious homeland from treacherous enemies."

It seems that my father heard my conversation with the flag. When May 28 - Republic Day - arrived, he bought me a soldier's uniform and a toy gun. My joy knew no bounds. I quickly put on my soldier's uniform, slung my rifle over my shoulder, raised my flag and shouted like a real soldier:

- Hey, enemies of my homeland and independence! As long as I have this flag in my hand, none of you can enter my homeland [1., p.46]...

The teaching of this story glorifies in the imagination of the future generation that the homeland is a gift and trust from their ancestors. Namely, as our President Ilham Aliyev emphasized ... the babies who came in their arms returned on the back of a tank. When the time came, our children, who had been playing with toy guns and dreaming for 30 years, grabbed firearms and liberated our homeland from the clutches of the treacherous enemy, and set fire to them!

Moral values are an indispensable condition for the completion of every person as a personality! Our ancestors also gave the value of such qualities as hard work and diligence: they called on humanity to halal labor with sayings such as “Work is the essence of a person” and “He who does not work does not bite”. The story titled “Halal money” in the III section of the textbook entitled “Labor” is an example of this. A wise father who has a lazy son decides not to leave his inheritance to his son. Because, as the fathers say, a good son does not do his father's property, and a bad son does his father's property!

A man's son was so lazy that he could not find his equal in the world. He had grown up and become a big boy, and he did not want to do any work. He had not earned a single penny of money until now. As long as his father had strength in his arms and strength in his knees, he fed his son. When the father became old and unable to walk, he called his wife and said: - I will give all my wealth to someone else. I will not leave anything to my son. He is lazy, he is good for nothing. A son who cannot earn himself does not appreciate his father's property [1., p.64]...

The father offers his son to earn money through lawful labor. Otherwise, he declares that he will give his wealth to someone else. Seeing the seriousness of the situation, the mother tells her son that it is necessary to earn money with his own hard work. Thus, the son earns his father's trust by earning a little money with his lawful hard work for a week.

There are many sayings and poems about friendship. Far-sighted elders and wise mothers have always called on their children to value and value their friends:
If only one is the action of a friend, a friend
Their hand will bring water out of a stone.
Where there is discord, there is also disaster,
The sun of happiness rises together. (Nizami Ganjavi)
In the 4th grade Azerbaijani language textbook, in the 5th section entitled “Friendship”, the moments in the dialogue between grandfather and Gulbala in the story “Three Pearls” based on the Azerbaijani folk legend are a valuable message not only for students, but also for readers of all ages. The story skillfully hints at the importance and necessity of friendship for humanity. It creates a basis for the germination and rooting of spiritual qualities in the thinking and cognition of younger schoolchildren.
In the legend, Gulbala, who is faced with the choice of three pearls: wealth, happiness and friendship, is helped by her grandfather:
...Gulbala asked again: - What about friendship and truth, grandfather? - Friendship can always come in your way. When you lose your wealth and become poor, a true friend will hold your arm and be your support. He will not let you put a bag around your neck and beg for this and that. A true friend will share his last piece with you. Without you, not a sip of water will pass through her throat!.. Listening carefully to the wise examples of Piri Baba, Gulbala climbed the raft on the rock. She took the pearl of friendship and truth, hugged it, and went down, running and carrying it home [1., p.118].
The savior of mankind, the one who shapes humanity and faith, is conscience! It is conscience that governs the highest values with justice! The ancient Greek philosopher Aristotle said: “Be master of your will, but be a prisoner of your conscience!”
In the textbook, Ismayil Shikhli’s story “Don’t Lose Me” describes the natural properties of fire and water as lightning and flood. Using the example of fire and water, the author calls on everyone to conscientiously manage their strength and abilities and serve humanity:
...From that day on, Fire, Water and Conscience became companions. They gave water to endless deserts, brought warmth to frosty and stormy lands. Wherever they saw people, they stopped, watered their settlements, built a hearth in their homes, and brought joy to their hearts. Now it was time to leave. Conscience put his hand on his friends' chest and asked:
- It's work, if we suddenly lose each other, how will we meet?
Water spoke with a smile:
- Wherever you see meadows and greenery, look for me there.
Fire said:
- Wherever you see a hearth or smoke rising from chimneys, know that I am there. But if we lose you, how will we find you, O Conscience?
Conscience puffed out his chest, looked at the horizons, and spoke with a trembling voice:
- It's a day of mourning, don't lose me, if you lose me, you won't find me [1, p.172].
In the story called "The Greatest State", it is also clear from the dialogue between the young man and the worldly-minded Dashyona that the greatest wealth for a person is his limbs, which were given to him by the Creator. The young man, who was disappointed with his longing for wealth, was made to understand how rich he was:
...The old man said:
- Now you see how rich you are?! So
why are you complaining? Believe me,
the greatest wealth for a person is strength and health.
These
cannot be bought with any money!

Having said this, the old man went on his way.

One of the main goals is to form in elementary school students the ability to value what they have and to make use of it. Our main task is to preserve our moral values and pass them on to future generations!

One of the main goals of elementary school education is to form in elementary school students the ability to value what they have and to make use of it effectively. Because early childhood is considered a sensitive stage in which both physical skills and value-oriented behaviors are formed in children. Pedagogical research shows that at this age, children more effectively master the understanding of the environment, the recognition of their own physical capabilities and their purposeful use through play, participation in activities and practical tasks [2. Vygotsky, "Theory of Cultural-Historical Development"]. That is why the application of activity-based approaches in primary education helps students recognize their own potential and form useful habits in everyday life.

At the same time, preserving our moral values and passing them on to future generations is the main task not only of the family and society, but also of the school. According to the scientific approach, the formation of national-moral values in children occurs at an early stage of socialization, and in this process, the example of the teacher, the school environment and the created moral background play a special role [3. Durkheim, "Theory of Education and Socialization". Research shows that value education provided at an early age directly affects the development of the child's personality, strengthening the sense of patriotism and the emergence of a sense of social responsibility.

In this regard, the integrated teaching of both action skills and value-oriented behaviors in primary education creates a foundation for the harmonious development of children. The student learns to value what they have and understands how important it is to take ownership of the spiritual wealth of society. This is an important foundation for the future upbringing of responsible, patriotic, healthy-minded and socially oriented citizens.

Bibliography

1. Azerbaijani language 4. Textbook on the subject "Azerbaijani language" (as a language of instruction) for the 4th grade of general education schools. Baku-2019.

2. Vygotsky, L. S. (1962). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.

3. Durkheim, É. (1956). Edu

SOAP OPERA ADDICTION AMONG INDIA WOMEN: EMOTIONAL DEPENDENCY, IDENTITY SHIFTS AND PSYCHOSOCIAL HEALTH RISKS

Ashifa Kariveliparambil
Faculty of Health Sciences, Istanbul Gelisim University
ORCID: 0000-0003-4070-5315

Abstract

Background: Soap operas have become deeply ingrained in the everyday media consumption patterns of Indian women; however, limited empirical research exists on their psychological and behavioural impacts. Media dependency theory, parasocial interaction theory, social comparison theory, and the behavioural addiction model were used to explore useful emotional regulation, self-concept, and social functioning through soap opera watching in regular viewers of soap operas in India.

Methods: This study undertook a secondary analysis of data from the 2023 Global Media and Technology Survey conducted by the Pew Research Center. As a subsample, the study included 482 women aged between 18 and 60 years who regularly watched soap operas. Using classical and Bayesian logistic regression models, this study assessed the predictive roles of emotional engagement, parasocial relationship, viewing duration, and socio-demographic predictors in explaining soap opera addiction patterns. A moderation analysis was also conducted to explore the potential buffering role of peer discussions.

Results: Emotional engagement and parasocial attachment emerged as significant predictors of soap opera addiction, and marital status and longer weekly viewing time also showed strong positive associations. Moderation analysis revealed no significant interaction between peer discussions and viewing intensity. The results suggest that soap operas function not only as sources of entertainment, but also as emotionally significant media texts that shape identity, relational expectations, and behavioural routines.

Conclusions: This study revealed the complex emotional and psychosocial consequences of serialized television viewing among Indian women, positioning soap opera addiction as a gendered behavioural health issue. These findings underscore the need for culturally contextualized media literacy programs and mental health interventions that address the emotional dependency and identity distortion associated with media consumption. This study contributes to the growing body of literature that has recognized the connection between media and mental health and brings more attention to the psychological impact of sexualization on young girls.

Keywords: Soap opera addiction; Parasocial relationships; Media effects on women; Indian women; Psychosocial health; Emotional dependency; Behavioural Health

EFFECT OF POLYPHENOLS ON HAEMOSTASIS SYSTEM IN RATS WITH STREPTOZOTOCIN-INDUCED TYPE II DM

Guli Raimova
Institute of Biophysics and Biochemistry, National University of Uzbekistan
Alfraganus University Tashken
ORCID: 0009-0009-0410-8223

Abstract
Diabetes-related mortality is associated with thrombotic events, especially cardiovascular disease. Usually, patients with diabetes mellitus show signs of hypercoagulability and hypofibrinolysis. In type 2 diabetes mellitus (DM2), all haemostasis systems involved in blood coagulation, regulation of blood vessel tone, blood cell status, and plasma enzyme systems are activated. In DM, there is a correlation between haemocoagulation abnormalities and the degree of glycaemia. However, the mechanisms causing haemostasis abnormalities in diabetic patients are unclear. In this regard, it is an urgent problem to study this issue and search for new drugs that prevent further progression of type 2 DM and the development of its complications on the haemostasis system. This paper presents the study of polyphenolic preparations isolated from the plant Pistacia vera L. (ANK-1), Karelinia caspia (KCL-1), and Isatis tinctoria L. (ITL-2). Biochemical parameters and ADP-aggregation of platelets were studied through in vitro experiments on platelet-rich blood plasma in rats with experimentally modeled streptozotocin-induced type 2 diabetes mellitus. The obtained data showed that the actions of polyphenols ANK-1, KCL-1, and ITL-2 extract are associated with activation of adenylate cyclase, reduction of thromboxane formation, and influence on the mobilization of calcium ions from intracellular depots. Since these polyphenols inhibit the second wave of ADP- and adrenaline-induced platelet aggregation to a greater extent, the effects are due to the activation of thromboxane and an increase in the concentration of Ca^{2+} in the platelet cytoplasm. These polyphenols, by reducing intracellular calcium concentrations, inhibit platelet aggregation, prevent their binding to SIR and IGF-1, and inhibit phosphorylation of SIR and IGF-1 receptors and prostacyclin receptor expression.
Keywords: type 2 diabetes mellitus, streptozotocin, blood enzyme and plasma indices, fibrinogen, hemostasis system, polyphenol.

"EKSİK ETEK"TEN "FİLOZOF KADIN"A: FELSEFE-İ ZENAN'DA ÜTOPİK BİR ÖZNE KURGUSU

Araştırma Görevlisi Arif Umut NİGAR
Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0009-0005-3515-7424

ÖZET

Türk edebiyatının ilk modern hikâye örnekleri arasında yer alan *Letaif-i Rivayat*'ın üçüncü cüzü olarak yayımlanan *Felsefe-i Zenan*; modernleşme dönemi ile birlikte Osmanlı toplumunda kadına atfedilen pasif ve edilgen kimliğin reddi ile düşünen, sorgulayan ve felsefe üreten etkin bir kadın *özne* inşasını amaçlamaktadır. Hikâyenin kaleme alındığı 19. yüzyılın ikinci yarısı, kadınların eğitim meselesi ve sosyal yaşama katılmaları hususunda yapılan girişimlerin yanı sıra kadınların toplumsal yapı içerisindeki yeni konumlarına ve sosyal hayattaki değişimlerine dair endişe ve tartışmaları da beraberinde getirir. Bu bağlamda *Felsefe-i Zenan*; geleneksel edilgen kadını patriyarka düzleminin itaat ve hizmet ekseninden çıkararak, dönemin koşullarına göre ütopik sayılabilecek ekonomik özgürlük ve entelektüel seviyeyle donatılmış yeni bir kadının varlığına büründürür. Söz konusu ütopik projeksiyon, kadına dair *eksik etek* metaforunun yerini bilinçli bir şekilde *filozof kadına* bıraktırarak önceden kurgulanmış ve idealize edilmiş özneye dair bir ufuk çizgisi niteliği taşır. Ev içi sorumluluğun reddine dair bir gösterge olarak mutfağı olmayan iki odalı bir evin kütüphane misyonu üstlenerek salt bilgiyi temsil eden mekânsal düzlemi teşkil etmesi de bu durumla ilişkilidir. Ahmet Mithat Efendi'nin *hace-i evvel* olarak yaşanan zihniyet değişimi içerisinde *olması gerekeni* göstermek için, mekândan başlayarak *var olanın* çok ötesine geçen, laboratuvar benzeri steril (özgür alan) ve kişilere dair uç örnekler kurguladığı görülmektedir. Hikâye muhtevasında yer alan kişilerin isim seçimleri de anlatıya yönelik sembolik değerler taşımaktadır. *Fazıla*, *Akıle* ve *Zekiye* isimleri, yazarın kadına biçtiği yeni ontolojik gömleğin provaları niteliğinde verilmiştir. Kadının sahip olduğu erdemin erkeğe hizmet etmekten ziyade entelektüel birikime dönüşümü; duygu ve dürtüleri bağlayabilen, teorik düzlemi sürdüren *akla* karşı; kontrol edilmeyen ve duygusal denge kurmaktan yoksun *zekânın* sınanması, bu isimler üzerinden okuyucuya aktarılır. Anlatıda, Fazıla'nın biyolojik ve toplumsal cinsiyet rollerine karşı reddiyesi, onun rahle-i tedrisinden geçen Zekiye ve Akıle ile test edilmiş; zihnî dönüşüm tamamlanmış varsayılsa da sosyal gerçeklikle denge kurulamaması durumu aile-evlilik kurumu üzerinden sınava tabi tutulmuştur. Bu bildirinin amacı; Felsefe-i Zenan özelinde, kadının geleneksel rollerinden sıyrılarak entelektüel bir kimlik kazanma sürecini irdelemek ve bu *yeni öznenin*, dönemin toplumsal gerçekliği ve evlilik kurumu karşısındaki imkân ve sınırlarını yaşanan ontolojik sancılar bağlamında tartışmaya açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Felsefe-i Zenan, Kadın Kimliği, Ontolojik Dönüşüm, Ütopik Özne, Filozof Kadın İmgesi.

FROM THE 'INCOMPLETE SKIRT' TO THE 'PHILOSOPHER WOMAN': THE CONSTRUCTION OF A UTOPIAN SUBJECT IN FELSEFE-İ ZENAN

ABSTRACT

Published as the third volume of *Letaif-i Rivayat* — among the pioneering examples of the modern short story in Turkish literatüre — *Felsefe-i Zenan* seeks to construct an active female subject capable of intellectual inquiry and philosophical production, thereby challenging the passive and submissive identity imposed upon women during the Ottoman modernization period. The second half of the 19th century, during which the story was written, brought about critical debates regarding women's new positions within the social hierarchy and changes in communal life, as well as pioneering initiatives for women's education and social involvement. In this context, *Felsefe-i Zenan* extracts the traditionally passive woman from the patriarchal axis of obedience and service, transforming her into the embodiment of a new female identity — one endowed with economic independence and an intellectual sophistication that could be deemed utopian given the conditions of the period. This utopian projection deliberately supplants the derogatory metaphor of the *incomplete skirt (a traditional Turkish idiom implying female deficiency)* with that of the *philosopher woman*, thus establishing a new horizon for a pre-conceived and idealized female subject. The fact that a two-room, kitchenless house — functioning as a library — serves as the spatial plane embodying pure knowledge acts as a clear indicator of the rejection of domestic responsibilities. Reflecting his role as the Hâce-i Evvel (The First Teacher), it is observed that Ahmet Mithat Efendi — aiming to demonstrate 'what ought to be' within the shifting mindset of the era —constructs extreme character archetypes and laboratory-like sterile environments (autonomous zones) that extend far beyond existing social realities, beginning with the transformation of space itself. The choice of character names within the story also carries symbolic weight relative to the narrative. The names Fazıla (the virtuous), Akıle (the wise), and Zekiye (the intelligent) serve as 'rehearsals' for the new ontological identity that the author tailors for women. The transformation of female virtue from serving men into an accumulation of intellectual capital is conveyed to the reader through these names; they represent the trial of an uncontrolled intelligence — lacking emotional balance — against a reason that sustains the theoretical plane and governs emotions and impulses. In the narrative, Fazıla's rejection of biological and gender roles is tested through Zekiye and Akıle, who undergo her tutelage; although the mental transformation is assumed to be complete, the inability to balance this with social reality is put to the test through the institutions of family and marriage. The aim of this paper is to examine the process through which women transcend traditional roles to acquire an intellectual identity, specifically within the context of Felsefe-i Zenan; furthermore, it seeks to discuss the possibilities and limitations of this new subject in the face of contemporary social realities and the institution of marriage, within the framework of the resulting ontological struggles.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Felsefe-i Zenan, Female Identity, Ontological Transformation, Utopian Subject, Image of the Philosopher Woman.

KENDİNE AİT BİR ODA'DAN *KENDİNE AİT BİR PROFİL*'E: DİJİTAL ÇAĞDA KADIN ŞAİRLİĞİNİN DİJİTAL İZDÜŞÜMÜ, GÖRÜNÜRLÜK VE METALAŞMA

Araştırma Görevlisi Arif Umut NİGAR
Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0009-0005-3515-7424

ÖZET
Virginia Woolf, feminist edebiyat eleştirisinin kurucu metinlerinden *Kendine Ait Bir Oda (A Room of One's Own - 1929*) eserinde, kadın yazınsal üretiminin ontolojik zeminini ekonomik özerklik ve fiziksel mahremiyet (*kendine ait, kapısı kilitli bir oda*) düzlemi üzerinden kurgulamıştır. Woolf'un, yazarın cinsiyetli kimliğinden ve bedeninden sıyrılarak *anonim* kalma arzusu, eserin saflığını koruma ve eril yargıdan kaçış refleksi taşır. Buna rağmen 21. yüzyılın dijital ekosistemi, edebiyatın kâğıttan ekrana, mürekkepten piksele evrildiği süreçte bu mahremiyet ilkesini yapısal bir dönüşüme uğratmıştır. Edebî kamusal alanın dijitalleşerek sanal ağlara göçü, edebiyatı sınırları algoritmalarla çizilen ve *hiper-görünürlük* rejiminin hüküm sürdüğü sanal bir *panoptikona* hapsetmiştir. Bu bildiri, Woolf'un *mahrem sığınak* metaforunun, Instagram, Pinterest, Tumblr ve X gibi sosyal medya mecralarında *dijital profillere* evrilişini; kadının sanal dünyada *yazan özneden izlenen nesneye* dönüşümünü irdelemektedir. Bildiride, şiirin dijitalleşme sürecinde metin-merkezli yapıdan uzaklaşıp, estetik özerkliğini görsel bir tüketim nesnesi ile *beğeni ekonomisi (like economy)* içerisinde hızla tüketilen görsel bir *metaya* dönüşümü *(Instapoetry)*, yerli ve yabancı şairler üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Küresel ölçekte; *Rupi Kaur, Lang Leav, Warsan Shire* ve *Amanda Gorman* örneklemi üzerinden, şiirin tipografik ve görsel bir imaja indirgenerek metalaşması; *Füruğ Ferruhzad* figürünün ise dijital oryantalizmle mitolojikleştirilmesi tartışılacaktır. Yerel düzlemde; *Didem Madak, Birhan Keskin, Umay Umay ve Gülten Akın* şiirlerinin, bağlamından ve politik/bireysel derinliğinden koparılarak *duygusal aforizmalara* dönüştürülmesi; edebi metnin *kaydırma (scrolling)* hızıyla yarışan bir *hızlı tüketim nesnesine* evrilmesi eleştirilecektir. Öte yandan *Bejan Matur, Lale Müldür ve Gonca Özmen* üzerinden, şairin bedensel varlığının ve aurasının, metnin önüne geçen bir *görünürlük rejimi* ve *imaj inşasındaki* rolü sorgulanacaktır. Sonuç olarak; Woolf'un savunduğu *anonimlik* ilkesinin yerini, şairin özel hayatının ve bedeninin de şiirle birlikte tüketime sunulduğu bir *teşhir kültürü* almıştır. Bildiri, dijitalleşmenin kadın şairler için Woolf'un hayal ettiği bir özgürleşme alanı mı, yoksa eril bakışın (*male gaze*) dijital estetik ve beğeni ekonomisiyle yeniden üretildiği bir vitrin mi olduğu sorunsalını tartışmaya açmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Virginia Woolf, Dijital Edebiyat, Sosyal Medya Şairliği, Kadın Bedeni, Benlik Sunumu, Ontolojik Dönüşüm, Metalaşma.

FROM A ROOM OF ONE'S OWN TO A PROFILE OF ONE'S OWN: THE DIGITAL PROJECTION, VISIBILITY, AND COMMODIFICATION OF WOMEN'S POETRY IN THE DIGITAL AGE

ABSTRACT
In A Room of One's Own (1929), one of the foundational texts of feminist literary criticism, Virginia Woolf constructs the ontological basis of women's literary production upon the plane of economic autonomy and physical privacy (*a room of one's own with a lock on the door*). Woolf's desire to remain *anonymous* by detaching from the author's gendered identity and body carries the reflex of preserving the work's purity and escaping patriarchal scrutiny.

However, the digital ecosystem of the 21st century has subjected this principle of privacy to a structural transformation during the process in which literature evolved from paper to screen, from ink to pixel. The digitalization of the literary public sphere and its migration to virtual networks have confined literature within a virtual *panopticon* where boundaries are delineated by algorithms and a regime of *hyper-visibility* reigns. This study scrutinizes the evolution of Woolf's metaphor of *the intimate sanctuary* into *digital profiles* on social media platforms such as Instagram, Pinterest, Tumblr, and X; and the transformation of the woman in the virtual world from a *writing subject* into a *watched object*. The study will comparatively analyze, through local and foreign poets, the transformation of poetry (*Instapoetry*) as it moves away from a text-centric structure during the digitalization process, losing its aesthetic autonomy to become a visual *commodity* consumed rapidly within the *like economy*. On a global scale, the commodification of poetry by reducing it to a typographic and visual image will be discussed through the sampling of *Rupi Kaur, Lang Leav, Warsan Shire, and Amanda Gorman*; while the mythologization of the *Füruğ Ferruhzad* figure through digital orientalism will be examined. On the local plane, the critique will focus on the transformation of the poetry of *Didem Madak, Birhan Keskin, Umay Umay*, and *Gülten Akın* into *emotional aphorisms* by detaching them from their context and political/individual depth; and the evolution of the literary text into a *fast-consumption object* competing with the speed of *scrolling*. Furthermore, through *Bejan Matur, Lale Müldür*, and *Gonca Özmen*, the role of the poet's corporeal existence and aura in *image construction* and a *regime of visibility* that supersedes the text will be questioned. Consequently, the principle of *anonymity* advocated by Woolf has been replaced by a culture of display wherein the poet's private life and body are offered for consumption alongside the poetry. The paper opens for discussion the problematic of whether digitalization is a space of liberation for women poets as imagined by Woolf, or a showcase where the *male gaze* is reproduced through digital aesthetics and the like economy.
Keywords: Virginia Woolf, Digital Literature, Social Media Poetry, Female Body, Self-Presentation, Ontological Transformation, Commodification.

HAYATIN İÇİNDEN PORTRELER: HÜSEYİN SUAD [YALÇIN]'IN DERGİLERDEKİ TİYATROLARINDA KADIN

Dr. Hakan PEKDEMİR
ORCID: 0000-0001-9548-8106

ÖZET

Antik Yunan aklının ürünü olan dost meclislerinden, şölenlerinden, eğlencelerinden ve acılarından hareketle gelişen tragedya bugünün tiyatrosunun kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yıllar içerisinde dizeden/sözden alınan kuvvet görsel ve hareketle birleşerek diğer edebî türleri de etkiler. Bu durum tiyatronun gücünü ortaya koyar. Sezgisine güvenen sanatkâr zamanla diğer sanatçıları ve sanatları da yakından takip etmeye başlar. Bunun sonucunda halkın ürünü olan tiyatro toplumların vazgeçilmezi olmayı başarır. Hâl böyle olunca tiyatro oyunları/metinleri kutsal metinler gibi kullanılmaya başlanır ve halkın eğitiminde aracı konuma gelir. Batı'da böyle bir projeye imza atılırken Doğu kukla, meddahlık, ortaoyunu ve Karagöz-Hacivat gibi sahne oyunlarıyla eğlenmektedir. Geç de olsa Doğu'da da aynı mantıkla hareket edilerek insanlar eğlendirilirken, düşündürülmeye ve bilgilendirilmeye başlanır. Çağdaşlaşmanın bir armağanı olan bu durum eşik atlayan Osmanlı İmparatorluğu için biçilmez bir kaftan olur. Özellikle Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde devlet tiyatroyu ve sanatkârları kullanarak vermek istediği mesajları tebaasına yayar. Hatta Hüseyin Suad [Yalçın] gibi bazı isimlerin/aydınların bu alanda gelişimini destekleyerek onların önünü açar ve çeşitli projelere dâhil eder. II. Meşrutiyet'in hemen ardından kollarını sıvayan sanatkâr telif eserlerinin yanı sıra adapte eserleriyle de tiyatro topluluklarının/halkın karşısına çıkarak verilen görevi yerine getirmeye çalışır. Tespit edilen yirmi iki adet tiyatro eserinden ulaşılabilenlere bakıldığında onun kadınlarının belirli özellikleri taşıdığı görülmektedir. Geniş bir yelpazeye sahip olan bu kadın karakterler halkın içinde bulunan/bulunması istenilen belirli özellikleriyle okuyucuya/hüzzâra göz kırpmaktadır.
Bu çalışmada ilk önce sanatkâr ve tiyatro ile ilişkisi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Hüseyin Suad [Yalçın]'ın dergilerdeki telif eserlerinden olan *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*, *Devâ-yı Aşk*, *Hülle* ve *Ahirette Bir Gün* adlı oyununda kadınların nasıl yer aldığına değinilecektir.
Anahtar Kelimeler: Hüseyin Suad [Yalçın], *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*, *Devâ-yı Aşk*, *Hülle*, *Ahirette Bir Gün*, Kadın.

PORTRAITS WITHIN LIFE: FEMALE IN HÜSEYIN SUAD [YALÇIN]'S PLAYS IN MAGAZINES

ABSTRACT

Tragedy, which developed from the gatherings, feasts, joys and sorrows of friends that were the product of the ancient Greek mind, is considered to be the source of today's theater. Over the years, the power taken from verse/verb combines with visual and movement and affects other literary genres. This situation reveals the power of theater. Artists who have confidence in their intuition begin to follow other artists and arts closely over time. As a result, theater, which is a product of the people, manages to become indispensable for societies. In this way, theater plays/texts begin to be used like sacred texts and become a tool in the education of the public. While such a project is being realized in the West, the East is having fun with stage plays such as puppetry, meddah, middle comedy and Karagöz-Hacivat. In the East, though relatively late, the same logic is applied and people are entertained, made to think and informed.

This situation, which is a gift of modernization, becomes an indispensable tool for the Ottoman Empire, which was on the threshold of modernization. Especially in the Tanzimat, Second Constitutional Monarchy and Republican periods, the state used theater and artists to spread the messages it wanted to convey to its people. Moreover, by supporting the development of some names/intellectuals such as Hüseyin Suad [Yalçın] in this field, it paved the way for them and included them in various projects. The artist, who immediately began to take up his sleeves after the Second Constitutional Monarchy, tried to fulfill the task given to him by appearing in front of the theater companies/public with his adapted works as well as his copyrighted works. Looking at the twenty-two works of theater identified, it is seen that his female characters have certain characteristics. These female characters, who have a wide range, wink at the reader/sadzâra with certain features that are found/desired to be found in the public.

In this study, after giving a brief information about the artist and his relationship with the theater, it will be mentioned how women take place in Hüseyin Suad [Yalçın]'s plays *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*, *Devâ-yı Aşk*, *Hülle* and *Ahirette Bir Gün*.

Keywords: Hüseyin Suad [Yalçın], *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*, *Devâ-yı Aşk*, *Hülle*, *Ahirette Bir Gün*, Female.

GİRİŞ: HÜSEYİN SUAD [YALÇIN] ve TİYATRO

Osmanlı İmparatorluğu her gelişen ve büyüyen devlette olduğu gibi belirli dönemlerde reformist hareketler yapar. Bu noktada yetiştirdiği aydınlarını ülkenin geri kalmış noktalarını çağdaş seviyeye ulaşması için görevlendirir. Devletin yetiştirip sahaya sürdüğü isimler arasında Hüseyin Suad [Yalçın] da bulunur.

Hüseyin Suad [Yalçın] (14 Haziran 1867-21 Mart 1942), ailesinin almasını istediği doktorluk eğitiminin aksine ilgi alanını edebiyata yönlendirir. Bu noktada çocukluğunda Ahmet Mithat Efendi, Fuzûlî, Nâbî, Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Vasıf ve Nesimî gibi isimlerin eserlerini okur (Gürsoy, 1996, s. 3). Hâl böyle olunca kendisinde şiir merakı ortaya çıkar. Bunun üzerine Cenab Şahabeddin gibi önemli isimlerle tanışması ve dönemin edebiyat dünyasını takip etmesi onu geliştirir. Dönemin önemli süreli yayınlarında eserlerine yer verilir. Tevfik Fikret gibi önder edipler editörlük yaptığı dergilere ondan şiir ister.

Şiir alanında rüştünü ispatlayan genç sanatkâr II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamıyla tiyatroya yönelmeye başlar. Onun tiyatroya yönelmesinde İmparatorluğun aydınlarının bu alana yatırım yaparak insanları eğitmeye çalışması ve çağdaşlaşma çabalarının etkisinin olduğundan söz etmek gerekir. Sanatkârın doğduğu zaman diliminde kurulan tiyatrolar (İtalyan Tiyatrosu, Fransız Tiyatrosu, Şark Tiyatrosu, Gedikpaşa Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu vb.) devletin gözetiminde açılanlara örnek olarak verilebilir. Bu projeler doğrultusunda tiyatronun insanları eğlendirirken düşündürdüğü ve bilgilendirdiği saptanır. *"Salt tiyatronun benimsenmesinin bir uygarlık adımı olduğu, ayrıca halkı eğitmekte güçlü bir araç olduğu düşüncesi savunulu[r]"* (And, 1992, s. 56). Hâl böyle olunca alana hizmet edecek/boşluğu dolduracak isimlere ihtiyaç duyulur. Hüseyin Suad [Yalçın] bu noktada kendinden önceki Tanzimat sanatkârları gibi görev adamı olarak titizlikle çalışmaya başlar.

Meşrutiyet'le birlikte gelen özgürlük ortamında II. Abdülhamid Devri'nin olumsuzluklarının ve devlet adamlarının kötülüklerinin ifşa edilmeye başlandığı görülür. Aslına bakılırsa edebî alanda yaşanan bu gelişmeler II. Meşrutiyet'i yüceltecek, II. Abdülhamid Devri'nin olumsuzluklarını halka deklare edecek doğrultudadır. Şayet sanatkârın ilk telif tiyatrosu *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi* adlı eserinin de bu minvalde olduğu bilinmektedir. Bahsi geçen eser hem süreli yayınlarda kendisine yer bulurken hem de çeşitli tiyatro cemiyetleri tarafından sahneye koyulur.

Sanatkâr telif denemesinin ardından Albin Valabregue ve F. Wicheler'den adapte ettiği *Kirli Çamaşırlar*'ı (1326/1910) Hilâl Matbaasında yayımlar. Eser Milli Osmanlı Tiyatrosu, Mınakyan Tiyatrosu, Sahne-i Osmaniye, Yeni Tiyatro Topluluğu, Donanma Cemiyetinde sahnelenir (Gürsoy, 1996, s. 262). Hüseyin Suad [Yalçın], telif ve tercüme eserlerinin beğenilmesinin ardından *Devâ-yı Aşk* ve *Hülle* adlı eserlerini telif olarak *Kalem* dergisinde tefrika bir şekilde okuyucuyla buluşturur. Yine aynı dönemde arkadaşı Salah Cimcoz ile *Malûm-Meçhûl* adlı bir eseri bulunduğu bilgisi vardır. Bu dönem (1908-1913) onun tiyatrodaki çıraklık/gençlik dönemi olarak kabul edilebilir.

Donanma Cemiyetinde 1914'te meydana gelen yönetim kurulu değişikliğinde müdürlüğe Ziya Bey getirilir. Bunun üzerine derneğin gelirini artırmak için bir tiyatro topluluğu kurulur. Lazistan milletvekili Süleyman Sûdi, Salah Cimcoz, Hüseyin Suad [Yalçın] ve İbnürrefik Ahmet Nuri [Sekizinci] kendisine yardımcı olur (And, 1993, s. 97). Sanatkârın Albin Valabregue ve F. Wicheler'in *Carolie et Cie* adlı eserinden uyarladığı *Kirli Çamaşırlar* adlı eserin 1914'te Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi tarafından sahnelendiği bilinir.

Haziran 1914'te Darülbedayi'i tesis için Fransa'dan Odeon Tiyatrosu direktörü aktör André Antoine İstanbul'a getirilir. Kuruluşun nizamnamesini/tüzüğünü hazırlamak için görevli olan komisyonda Hüseyin Suad [Yalçın] da bulunur (Karaca, 2015, s. 239-260). Tiyatro eğitimi için getirilen önder, Birinci Dünya Savaşı vukuu bulunca Osmanlı İmparatorluğu'nu terk eder. O, Darülbedayi'den ayrıldıktan sonra derslerde ve işleyişte kısa süreli bir aksama meydana gelir. Düzeltilmesi için çabalansa da yeni bir yönetimin oluşturulması kararlaştırılır. Yeni yönetim kurulunda yer alanlar arasında ise Hüseyin Suad [Yalçın] da bulunur (Yesari, 2019, s. 149-150). Sanatkârın bu dönemde kendisini geliştirdiği bir gerçektir. Edebî olarak en verimli yılları Darülbedayi'nin var olduğu yıllarla örtüşmektedir.

1914'te temelleri atılan Darülbedayi'nin kurulmasında etkili olan sanatkârın Emile Fabre'nin *La Maison d'Angile* adlı eserinden adapte ettiği *Çürük Temel* 20 Ocak 1916'da Darülbedayi'de oynanan ilk oyun olur (Pekdemir, 2025, s. 23). Andre Slyvane'nin *La Layette* adlı eserinden adapte ettiği *Kundak Takımları* 30 Haziran 1917'de, Fernand Wicheler ve Frantz Fonson'un *Le Mariage de mademoiselle Beulemans* eserinden Münîr Nigâr ile uyarladığı *Kayseri Gülleri* 23 Mart 1918'de tiyatroseverlerle Darülbedayi oyuncuları tarafından buluşturulur. 3 Mart 1919 *Yamalar*, 29 Ocak 1920'de *Çifteli Mikroplar*, 9 Aralık 1920'de Mahmud Sadık'ın bir romanından uyarladığı *Ballı Baba/Sanat Vesikaları*, 1926'da *Ahirette Bir Gün* ve *Harman Sonu* adlı telif eserlerinin de aynı tiyatro ekibi tarafından sahnelendiği bilinmektedir.

Sanatkârın, Sacha Guitry'nin *Yeni Bir Yıldız* adlı eserinden adapte ettiği *Çapanoğlu*'nun Ocak 1926'da Darülbedayi'de izleyicilerle buluşturulduğu dönemin basınından elde edilen bilgiler arasındadır (Refik Ahmet, 11 Kânunusâni 1926, s. 4). Romain Coolus'un *M. Hennequin* adlı eserinden uyarladığı *Acemi Çaylaklar* adlı eserlerinin de eğlence/sanat dünyasında gösterime girdiği bilinir.

Hüseyin Suad [Yalçın]'ın tiyatro alanında ayrıca *Derse Devam Edelim*/*Küçük Beyler/Züppeler* (Cenab Şahabeddin ile), *Çantada Keklik*, *Nağme*, *Nedim*, *Zifâf Gecesi*, *Tayyare* ve *Ana Karnında Son Gece* adlı eserleri de vardır. Çalışmalara bakılarak onun *"Servet-i Fünuncular içinde en çok tiyatro eseri kaleme alan ve tiyatronun problemleri ile de yakından ilgilenen biri olarak edebiyat tarihine geç[tiği]"* (Gürman Şahin, 2018, s. 127-148) söylenir. Buna ek olarak Gâve-i Zâlim'in eserlerinin çoğunluğunun telif olduğu bilinmektedir. O, tiyatro sahasında ilerleme kat ettiğinde sahnelenen eserlerin adaptasyon olmamasını ister. Fakat ilk ürünlerinde uyarlamalara yer vermesi düşündürücüdür. Ve 1929'da sahnelenen tiyatro eserlerinin adaptasyon mu-telif mi? olması gerektiği konusunda tartışmaların meydana geldiği bilinmektedir. Bu tartışmalarda Hüseyin Suad [Yalçın] ön plana çıkan isimler arasında yer alır.

Hüseyin Suad [Yalçın]'ın Tiyatro Eserleri

Eser Adı	Telif/Uyarlama	Basıldığı/Sahnelendiği Tarih	Sahnelendiği Yer/Yayın/Not
Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi	Telif	26 Ağustos [1]324/1908	1908-1909'da *Aşiyan* dergisinde tefrika, 1908-1909'da Milli Osmanlı Tiyatrosu ve Heveskaran Kumpanyası sahneledi.
Kirli Çamaşırlar	Uyarlama (Albin Valabregue & F. Wicheler – *Carolie et Cie*)	1326 / 1910	Hilâl Matbaası tarafından basıldı; Milli Osmanlı Tiyatrosu, Mınakyan Tiyatrosu, Sahne-i Osmaniye, Yeni Tiyatro Topluluğu, Donanma Cemiyeti sahneledi.
Devâ-yı Aşk	Telif	1910	*Kalem* dergisinde tefrika edildi, Mınakyan Topluluğu, Sahne-i Osmaniyye ve Yeni Tiyatro tarafından sahnelendi.
Hülle	Telif	1910	*Kalem* dergisinde tefrika edildi, Mınakyan Topluluğu, Ertuğrul Muhsin ve Sahne-i Osmaniyye'de sahnelendi.
Malûm-Meçhûl	Telif	1910	Salah Cimcoz ile ortak çalışma.
Derse Devam Edelim / Küçük Beyler / Züppeler	Uyarlama	-	1911'de Milli Osmanlı Tiyatrosu, 9 Haziran 1920'de *Küçük Beyler* adı ile Darülbedayi'de sahnelendi. Cenab Şahabeddin ile ortak çalışma.
Çürük Temel	Uyarlama (Emile Fabre - *La Maison d'Angile*)	20 Ocak 1916	20 Ocak 1916'da Darülbedayi'de oynanan ilk oyun.
Kundak Takımları	Uyarlama (Andre Slyvane - *La Layette*)	30 Haziran 1917	Darülbedayi'de sahnelendi.
Kayseri Gülleri	Uyarlama (Wicheler & Fonson - *Le Mariage de Mlle Beulemans*)	23 Mart 1918	Münir Nigar ile beraber yazdığı eser, Darülbedayi'de sahnelendi.
Yamalar	Telif	15 Temmuz 1918	3 Mart 1919'da Darülbedayi'de sahnelendi.
Çifteli Mikroplar	Telif	29 Ocak 1920	Darülbedayi'de sahnelendi.
Ballı Baba/Sanat Vesikaları	Uyarlama (Mahmud Sadık - roman)	9 Aralık 1920	Darülbedayi'de sahnelendi.
Çantada Keklik	Telif	1920	-

Ahirette Bir Gün	Telif	1926	*Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edildi, Darülbedayi sahneledi.
Harman Sonu	Uyarlama/Telif	1926	Darülbedayi'de sahnelendi.
Çapanoğlu	Uyarlama (Sacha Guitry - *Yeni Bir Yıldız*)	-	Ocak 1926'da Darülbedayi'de sahnelendi.
Acemi Çaylaklar	Uyarlama (Romain Coolus - *M. Hennequin*)	Kanunuevvel 1925/1926	Darülbedayi ve Raşit Rıza toplulukları sahneledi.
Nağme	Telif	-	-
Nedim	Telif	-	-
Zifâf Gecesi	Uyarlama	-	1927'de İsmail Dümbüllü, 1929'da Naşit ve Hilal Tiyatrosu, 1930'da Pangaaltı vs. sahneledi.
Tayyare	Telif	1927	*Hava Edebiyatı Antolojisi*'nde yer aldı, Raşit Rıza Topluluğu sahneledi.
Ana Karnında Son Gece	Telif	1943	Efzayiş Suad'ın eşi hakkında yazdığı eserde yer alır.

(Gürsoy, 1996)

Tiyatroyu ciddiye alan Hüseyin Suad [Yalçın], işini titizlikle yaparak örnek sanatkâr olur. Topluma ve hayata karışarak sahneler ve kahramanlar oluşturan yazar iyi bir gözlemci olduğunu bu şekilde kanıtlar. Tüm bunları yaparken geriye belgeler bırakarak tiyatroya olan saygıyı/sevgiyi gelecek kuşaklara aktarma noktasında önemli bir yol izler. Bu noktada *Kalem* dergisinde yayımlanan "Vodvilin Birinci Perdesi" başlıklı makale önem arz eder: *"Geçenlerde size takdim ettiğim hikmetşinas dostumla Pazar günü iki çifte bir sandala kurularak Göksu'ya gittik. Maksadımız yeni yazacağımız vodvilimize canlı zeminler bulmaktı. İstiyorduk ki eserimiz hayat-ı hakikiye sahnelerinden bazılarına yakından temas etmiş olsun"* (Gâve-i Zâlim, 23 Temmuz 1325/5 Ağustos 1909, s. 4/6). Sanatkârın aynı derginin sonraki sayılarında da eserlerinin hayatın içinden olduğunu belirten makaleleri bulunmaktadır.

DERGİLERDEKİ TİYATROLARINDA KADIN

Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi

Bir II. Abdülhamid Devri eseri olan *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*'nde dönemin izlerine rastlanır. *Aşiyan* dergisinin Kasım 1908, Ocak 1909 zaman diliminde tefrika edilen eserde millete yaşatılan olumsuzlukları görmek mümkündür. İstibdâdın karanlık yüzünden nasibini alan Süleyman Efendi ailesine mensup Şehbâl'in başından geçenler eserin ana konusunu/temelini oluşturmaktadır. Güzelliğiyle karşı cinsi etkileyen gelin Şehbâl'in yaşadığı kadersizlik okuyanları derinden etkiler. Böyle bir eserde yazar Hüseyin Suad [Yalçın]'ın kadın konusuna değinmesi kaçınılmaz olan olarak yorumlanabilir.

26 Ağustos [1]324/1908'de Şam'da tamamlanan eserin hemen girişinde yer alan konuşmalardan kadın erkek ilişkisi üzerine değerlendirmeler yapmak mümkündür. Süleyman Efendi kadınları "şeytan" olarak nitelendirirken eşi Samiye Hanım erkeleri "zebani" olarak görür. Küçük bir tartışma olarak başlayan konuşmaların arka planında kadın-erkek çatışmasını görmek mümkündür:

> "Süleyman Efendi
> -Nihad bir şey yapamaz, sen bir şey yapamazsın, ben bir şey yapamam, kim yapacak. Kadınlar mı, şeytanlar mı?

> Samiye Hanım (Ayağa kalkarak)
> -Kadınlara şeytanlar… Erkeklere zebaniler diyelim. Hem öyle cehennem zebanileri ki dünyada huzur ve rahat bırakmadılar. 'Şehbal'e'
> Haydi kızım kalk biz gidelim. Taarruz ediyorlar" (Hüseyin Suad, 6 Teşrinisâni 1324/ 19 Kasım 1908, s. 290-304).

Cenap Şahabeddin'in *"izdivaç gündüz çifte hırlama, gece çifte horlamadır"* cümlesinin etkisiyle oluşturulan bu tartışmada evliliğin ilerleyen yıllarında meydana gelen anlaşmazlıklar görülür. Yazara göre *"saadetlerinden emin olduğunuz zevç ve zevcelerden her kim olursa olsun mutlak hayat-ı husûsiyelerinde bir küçük hırıltı veya horultu vardır"* (Gâve-i Zâlim, 3 Eylül 1325/ 16 Eylül 1909, s. 5-6). Sanatkâr, gözlemleri sonucunda kadın ve erkeğin birlikte geçirilen süre ilerlediğinde küçük olayları bahane ederek tartışma oluşturma konusunda maharetli olduğunu düşünür. Öyle ise Süleyman Efendi ile Samiye Hanım'ın bu "hırıltı"sını hayatın içinden bir sekans olarak değerlendirmek gerekir.

Eserde kadınlardan Cemal Bey'in zaptiyeden çağrılması gibi önemli olayların saklandığı görülür. Bunun nedeni kadınların tehlikeli olayları duyup üzülmelerini ve kargaşa çıkarmalarını önlemektir. Bu ve bunun gibi olaylardan kadınların önemli kararlara müdahil olunmasının istenmediği anlaşılır. Eserde devir gereği kadının ikinci planda kaldığı ve metalaştırıldığı sahneler vardır. Fehim Paşa[1] tutuklattığı Cemal Bey'in özgülüğüne karşılık olarak Şehbâl Hanım'dan boşanmasını istemektedir. Şehbâl'in isteğinin bu durumda bir öneminin olmadığı aks ettirilir. Cemal Bey'in tutuklanması üzerine Süleyman Efendi'ye evdeki hizmetçi aracılığıyla kumpas kurulur. Aile reisinden Cemal tarafından yazılmış gibi gösterilen *"zevcem Şehbâl Hanım'ı müebbetten terk ettim"* ifadelerinin yazılı olduğu kâğıdı imzalaması istenir. Süleyman Efendi, tasdik etmemesi üzerine paltosuna koyulan kâğıttan dolayı sorgulanmak üzere zaptiyeye götürülür. Tüm yaşananları öğrenen Samiye Hanım fenalık geçirerek adeta tecennün eder. Bunun üzerine ellerini semaya kaldırarak Allah'tan yardım/merhamet diler: *"Ey yıkılan evlerin matemini mehtap etmeğe kadir Allah'ım, senden, yalnız senden merhamet, imdad beklerim.. Sen mazlumlarla valideler penâhı sen.. İmdad.. Merhamet.."* (Hüseyin Suad, 6 Teşrinisâni 1324/ 19 Kasım 1908, s. 290-304).

[1] Asıl adı Ahmed Fehim olan Serhafiye Fehim Paşa 1873'te İstanbul'da doğar. Babası Esvapçıbaşı İsmet Bey'in II. Abdülhamid'in sütkardeşi olduğu bilinmektedir. Başarısız bir öğrenci olan Fehim'in Mekteb-i Harbiye'den 1894'te mezun olduğu ve ardından babası sayesinde padişahın yaverlik görevine getirildiği bilinir. 1898'de paşalığa yükseltilen Fehim Paşa Umuru Hafiye içinde yer alarak padişahın istihbaratçısı olarak görev yapmaya başlar. Bu süre zarfında İstanbul'un kabadayı dünyasına/yeraltına hâkim olmaya başlayan Paşa yaptığı uygunsuz davranışlarla dikkatleri üzerine toplar. Halka zulüm ettiği çeşitli kaynaklarda ve edebî eserlerde geçen Fehim Paşa yaptıklarıyla II. Abdülhamid'in ihsanını kazanarak 15 Aralık 1902'de Mirlivalıktan Ferikliğe yükseltilir. Bu yükselişle beraber kendisine bağlı muhbirleriyle jurnalcilik faaliyetlerini yerine getiren bir istihbarat görevlisi olur. Hızlı bir şekilde kariyeri yükselen Fehim Paşa'nın talihi 1905'ten sonra düşüşe geçer. Sorumlusu olduğu Beyoğlu bölgesinden gelen şikâyetlerin sayısının artması bu düşüşün yaşanmasında etkili olur. Uluslararası ilişkileri zora sokacak düzeyde faaliyetleri olan Paşa, Şubat 1907'de Bursa'ya sürülür. Bursa'da İstanbul'daki azametli günlerinden uzak bir hayat yaşayan Ahmed Fehim, İstanbul'a dönebilmek için çok sayıda telgraf yazsa da maruzatı olumsuz olarak değerlendirilir. II. Meşrutiyet'in ardından hafiyelik görevi yasaklanır. 3 Ağustos 1908'de Yenişehir'den Eskişehir'e kaçmak üzereyken bulunduğu otelden arabasına bineceği sırada halk tarafından tanınıp linç edilerek öldürülür (Gör, 2019, s. 71-84). II. Abdülhamid'in başarılı bir askeri olan Ahmed Fehim yaptıklarıyla sanat dünyasının dikkatini üzerine çeker. Fehime Nüzhet *Bir Zalimin Encâmı*, Hüseyin Suad [Yalçın] *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*, Moralızade Vassaf Kadri *Yıldız Faciaları*, Mehmet Burhanettin *Fehim Paşa*, Yusuf Niyazi Erdem *Fehim Paşa Mezaliminden Hafiye Mel'anetleri*, Ahmet Nâcî *Fehim Paşa ile Margaret*, Reşat Ekrem [Koçu] *Margaret Fehim Paşa 'Hafiyenin Metresi'*, Ercüment Ekrem Talû *Kodaman*, Ahmet Altan *Kılıç Yarası Gibi* ve Turgut Özakman *Fehim Paşa Konağı* adlı edebî eserinde Fehim Paşa'ya yer verir. Buna ek olarak subay Fehim Paşa'nın zalimliklerini Neyzen Tevfik'in de şiirlerinde hiciv ettiği bilinir.

Kadın bu dönemde erkek karşısında güçsüzdür. Maddi özgürlüğünün bulunmaması ve meslek sahibi olmayışı, karşılaştığı zorlukları atlatmak için onu dinî bir kuvvetten yardım istemeye iter. Çünkü özelde Samiye Hanım'ın genelde dönemde yaşayan kadınların genelinin güçlüye karşı koyacak gücü bulunmamaktadır.

Şehbâl Hanım yaşananları öğrenince fenalaşır. Ona ulaşmak için her yolu mubâh sayan Fehim Paşa, erkek kardeşi ile onu tehdit ederek şantajlarını bir üst seviyeye çıkarır. Bunun üzerine Şehbâl Hanım, üç kişinin katili olmak yerine kendini kurban olarak feda eder ve bir mektup yazar:

> "Meşru zevceniz olmak şartıyla emirlerinize hazırım. Bir namuslu aileden gördüğüm muhabbet ve insaniyete karşı ettiğim bu denaeti Cenâb-ı Hak affedecek mi bilmem. Fakat ben, vicdanen eminim ki kendimi insaniyet uğruna feda ediyorum. Öldürüyorum..
>
> Bu bir intihardır, taksiratımı o affetsin.. Bu bir denaettir, zalimler menün olsun.. Hanemi terk ettim. Komşumuz yaşlı bir kadının hanesindeyim.. Ne zaman isterseniz hazırım. Nasibinizi alınız.." (Hüseyin Suad, 13 Teşrinisâni 1324/ 26 Kasım 1908, s. 331-341).

Çerkez ve Sivaslı Şehbâl Hanım, Fehim Paşa'nın evine hanım olur. Bunun üzerine Cemal'e nişan verilir. Kardeşi iki sınıfı birden geçer. Lakin Paşa'nın zorbalıklarına Şehbâl de kendinden önceki kadınlar gibi fazla dayanamaz. Nefret ettiği adamı her gün güldürmeye çalışmak ona bir azap gibi gelmektedir. Çektiği çile onu ağlatmakta ve yıpratmaktadır. Üç erkek için kendini feda eden eğitimli bir kadın olma özelliğini taşıyan Şehbâl asilliğiyle/sempatikliğiyle diğer kadınlar tarafından takdir edilmekte ve övülmektedir. Hemcinsleri O zorda kaldığı zaman ellerinden geleni ardına koymama konusunda adeta birbirleriyle yarışır. O, Süleyman Efendi'nin evini terk edip başka bir kadının yanına sığındığında Samiye Hanım'ın devrin adamı Fehim Paşa ile görüşmesi buna önek olarak verilebilir. Bir kaynana olarak dönemin zalim isminin karşısına çıkıp ailesini korumaya çalışması takdire şayandır. Ayrıca Fehim Paşa, Şehbâl ile tartıştıktan sonra onu evden kovar. Bunun üzerine Yaşlı Kadın, güzelliğiyle herkesi mest eden mazlum kadına yardım elini uzatır. Şehbâl'i korumak için başlatılan tüm bu girişimler kadın dayanışması olarak değerlendirilebilir:

> "Şehbâl
>
> -Merhamet.. Merhamet.. Fakat kimden Ya Rabbi, kimden..
>
> (Kanepenin üstüne düşer hıçkıra hıçkıra ağlar. Bu esnada yaşlı kadın mağmûm ve sâkinâne yavaş yavaş odaya girerek Şehbal'e gider, Şehbal'in üstüne eğilerek elleriyle saçlarını okşar)
>
> Yaşlı Kadın
>
> Kızım, Cenâb-ı Hak ne eylerse güzel eyler. Mazlum ahı, hiçbir zaman yerde kalmaz haydi kalk gidelim. Evimde senin için de bir yer vardır.
>
> Şehbal (Ağlayarak)
>
> -Gidelim. Çıkalım.. Dilenelim.. Sürünelim.. Fakat bu mülevves yerden, menhûs haneden çıkalım. Öleceğim.." (Hüseyin Suad, 20 Teşrinisâni 1324/ 3 Aralık 1908, s. 363-374).

Şehbal, kovulduktan iki sene sonra Bursa'da Nevber Hanım'a hizmetçi olur. Hanımı onu çok sevmekte ve ona güvenmektedir. Meclislerde herkesin gözü Şehbâl'in asaletine gelince duraklar. Onu sevenler olduğu gibi düşmanlık besleyenlerin de olduğu bu meclislerden anlaşılmaktadır. Şehbâl'in bu hâli hanımını mest eden özellikleri arasında yer almaktadır:

> "Nevber Hanım
> -Yine gözüme girdin. Herkesin haset ettiği kadar da var. Sen yalnız Şehbâl değil şehper-i kelamsın da.. Dün gece görmedin mi seni ne beğeniyorlardı. Ya bu bir büyük yerden çıkmış ya düşmüş bir hanımdır diyorlardı sen ne dersin?
> Şehbâl (Müteessir olarak)
> -Büyük bir yerden çıkmadım. Fakat nasipsiz bir kaderden amansız felaket eline düştüm hırpalana, hırpalana terbiye oldum büyüdüm. Hicranlar mürebbiyelerim, gözyaşları tahsillerim oldu" (Hüseyin Suad, 11 Kânunuevvel 1324/ 24 Aralık 1908, s. 33-45).

Hanım, düşmüş asil olma özelliği gösteren Şehbâl'e karşı kardeşi Cevat'ın uygunsuz tavırlarını sert bir dille uyarmakta, onu korumaktadır. Eserin ana kahramanı Şehbâl'e karşı yeni gittiği evin kızı olan Sabiha Hanım'ın da yardımsever davranışlarının olduğu görülür. Onu mutlu etmek için mücevherlerini dahi satabileceğini söylemesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Şehbâl'in Nevber Hanım'ın evindeki hizmetkârlık süresinin uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Nevber Hanım'ı görmeye gelen Fehim Paşa karşısında Şehbâl'i görünce büyük bir tartışma meydana gelir. Bunun üzerine komşuların olayları duyacağını tahmin eden Nevber Hanım, hizmetçiliğe kadar düşen Şehbâl'i kovar. Sonrasında Kadınlar Hastanesi'ne yatırılan Şehbâl kurtulma isteği olan ölüme gitgide yaklaşır. Ayrıldığı Cemal'in adını sayıklayarak hastane odasında ondan yardım ve merhamet diler. Fakat onun ölüm yatağında dahi karşılaştığı yüz Fehim Paşa'ya aittir. Bir gölge gibi onu takip ederek Şehbâl'in canını teslim ettiği süreçte yanında olması düşündürücü bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bu durumda Paşa'nın güzel kadının adeta Azrail'i mahiyetinde olduğu söylenebilir. Ayrıca kahramanın öğle ezanı okunurken ve istibdâdın son bulup hürriyetin gelmesiyle can vermesi manidardır:

> "Hizmetçinin Biri:
> -Ne oluyor ne var, bu gürültü ne..
> Diğeri sokağı muayene ederek:
> -Birçok halk… Birçok bayraklar..
> Dışarıda Sesler:
> -Yaşasın vatan.. Yaşasın asker.. Yaşasın hürriyet..
> "Şehbâl asabi bir ihtilaçla doğrulmak ister, muvaffak olamaz elleriyle göğsünü parçalar gibi bir hareket yapar."
> Şehbâl (Son kudretiyle)
> -Kaçıyor kaçıyor… Tutun, öldürün… Ah… Allah'ım
> "Düşer teslim-i rûh eder" (Hüseyin Suad, 25 Kânunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909, s. 97-106).

Şehbâl ve onun gibi diğer kadınları öldüren aslında Fehim Paşa/istibdâdın getirdiği zulümdür. Kendini feda ettiği kardeşi o, canını teslim etmeden önce son bir kez daha Şahbâl'i görmek ister fakat muvaffak olamaz. Hürriyeti kutlayan halk arasında bulunan kardeşi *"elindeki bayrağı, göğsündeki kurdeleleri Şehbâl'in üzerine atar"* ve ondan bağışlanma diler. *"Eserin bir müsamereyi andıran son sahnesinin, dönemin havasına uygun düştüğü kesindir"* (Enginün, 2021, s. 716).

Fehim Paşa, kötülüklerini organize etmek için erkekleri kullandığı gibi kadınları da kullanmaktadır. Onun için amaçlarına muvaffak olma noktasında her şey mubâhtır. Bu noktada Süleyman Efendi'nin evine Hizmetçi bir kız yerleştirdiği görülür. Şehbâl'e sahip olunca ise o kızı ödüllendirmesi insanları yönlendirme noktasındaki ustalığını göstermektedir. Evinde metresi olarak bulunan Madam Annuvil/Aynel ona casusluk yapmakta işlerini kolaylaştırmaktadır.

Fehim Paşa'nın eserde yardım aldığı kadınlar zekiliği ve sinsiliği ile dikkat çeker. Kendilerine verilen görevleri başarıyla yerine getirme noktasında uzmandırlar. Bu durum Paşa'nın seçiciliğini gösterir, o kadınları eserde adeta bir kukla gibi yönlendirir:

"Madam (Yumuşayarak)
-Peki öyle olsun, fakat yarın behemehâl beklerim.
Fehim
-Gel musâlaha şartını imza edelim.
"Madam'ın boynuna kolunu atarak kendine çeker, ağız ağıza öpüşürler."
Madam (İşvebâzâne)
-Daha ben imzalamadım. Yarına kadar mütareke..
Fehim (Madam'ın ellerini tutarak)
-Teşekkür ederim daima sana minnettarım" (Hüseyin Suad, 13 Teşrinisâni 1324/ 26 Kasım 1908, s. 331-341).

Eserde kadınların gece dışarı çıktıkları sahneler mevcuttur. Fakat Fehim Paşa'nın hanımlarından olan Yaşlı Kadın'ın gece saat 04:00 sularında dışarı çıkmayı yadırgadığı görülür. Çünkü Fehim Paşa'dan korkmaktadır. Bu durum erkek egemen/ataerkil toplumlara özgü bir davranış olarak değerlendirilebilir. Gece gezintilerinde kadınların kendi aralarında çeşitli konular üzerine konuştukları eserin cümlelerinden anlaşılmaktadır. Genç kızlar için bu buluşmalar eş bulma meclisleri olarak değerlendirilebilir.

Kadın dönem gereği baskı altında ve erkek ile eşit düzeyde değildir. Kadın ve erkeğin meclislerde yahut toplumda beraber olması söz konusu olamaz. Hatta kadın ve erkeklere aynı eserin/oyunun farklı zaman dilimlerinde gösterildiği bir gerçektir. Hal böyle olunca kadının giyimi üzerinde oluşan baskıdan da söz etmek gerekir. Eserde hastanede görevli olan hizmetçiler erkek doktorlar ve ziyaretçiler geleceği vakitte başörtülerini takmak zorunda kalır. Hatta hasta kadınların saçları görülmemesi için hekimden *"Hastaların başlarını örtünüz; geliyorlar"* (Hüseyin Suad, 25 Kânunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909, s. 97-106) ifadelerini işitirler ve uygulamaya geçerler.

Devâ-yı Aşk

Eser sanatkârın yakın dostu Salah Cimcoz'un da sahibi olduğu *Kalem* dergisinin 88-91. sayılarında tefrika edilir. Ardından çeşitli topluluklar tarafından sahneye aktarılarak halkla buluşturulur. Özellikle Hüseyin Suad [Yalçın]'ın da içinde bulunduğu Yeni Tiyatro Topluluğunun özgürlük yıllarında (II. Meşrutiyet sonrası) oyunun gösteriminde iştahlı olduğu bilinir.

Aşk hastalığını yok etmek üzerine kurulu bir eser olan *Devâ-yı Aşk*'ta Klara ve Dehri Efendi kahramanlarının öne çıkarıldığı görülür. Dehri Efendi iki yıl süren çalışmalarının ardından aşk derdine çare olacak mikrobu keşfeder. Mikrobun bir milyon altı yüz bin defa büyütülen hali güzel bir kadındır. İlaçlarını çeşitli şırıngalarda muhafaza eden Dehri Efendi'nin ilk hastası piyano öğretmeni Klara'dır. Konuşkan, güzel, genç, kıvrak, zayıf ve eğitimli olan Matmazel'in dördüncü aşkı ona ızdırap çektirmektedir. O ise bu durumdan kurtulmak için Dehri Efendi'ye sığınır, kâşife dil dökerek yardım talebinde bulunur. Bunun üzerine Dehri Efendi ilk hastasını muayene eder.

"Dehri- Kalbiniz sağlamdır Matmazel. (Huzzâra) Göğüs değil gülistan.. Miskler gibi kokuyor..
Klara- Elinizi çabuk tutunuz.. Kalbim pek yanıyor. Beni bir an evvel şu acılardan kurtarınız..
Dehri- Şu sedire büyük.. (Mümtaz'a) Yeni serumdan bir şırınga doldur da ver..
Klara- Pek korkuyorum.. Acaba çok acır mı?

Dehri- Çektiğiniz acılara nispetle bu hiçbir şey değil.. Kolunuzu sıvayın da uzatın bakayım.. (Kalfalarına) Haydi siz de yardım edin..
"Kalfalar Klara'nın kolunu tutarlar. Dehri şırıngaya başlar"
Klara- Oooh… Aman, bir daha.. İçim açıldı. Dünyayı şimdi başka türlü görüyorum. Sizi başka türlü görüyorum artık ondan soğuduğumu hissediyorum.. Sizi seviyorum.. Pek seviyorum.." (Hüseyin Suad, 29 Temmuz 1326/ 11 Ağustos 1910, s. 5/7/9).

Tedavi sürecinde doktorun hastasına ilgi duymaya başlaması işleri karmaşık bir hale getirir. Klara erkekleri yoldan çıkarma noktasında *Çifteli Mikroplar* adlı eserde yer alan Kalyopi'ye benzemektedir. Her ikisinin de yabancı bir kadın olarak Türk erkekleri yasak aşka sürükleyen hareketleriyle eserlerde yer almaları üzerinde durulması gereken noktalardandır: *"1908'den sonra yazılan piyesler arasında yabancı kadın meselesine doğrudan ve dolaylı olarak temas edenler mühim bir yer tutar"* (Yalçın, 2002, s. 280). Gayrimüslim kadınların eserlerde Türk erkeklerle eğlenmeleri ve metres hayatı yaşamaları aile kurumuna zarar vermektedir.

Klara, baştan çıkarıcılığıyla eserde birden fazla erkeği kendisine âşık eder. Onun şûhâne tavırları erkekleri cezbetmektedir. Tezyid-i Nüfus Cemiyeti reisi Şükran Efendi, elli yaşını geçmiş evli bir erkek olmasına rağmen onun güzelliği ile mest olur. Eşi Sadiye Hanım, Dehri Efendi'nin muayenehanesine getirerek onu zorla bu dertten kurtarır. Sadiye Hanım tıpkı *Ballı Baba* adlı eserde yer alan Şükran Hanım gibi aldatılan kadın tipine örnek olarak gösterilebilir. Sanatkârın eserlerinde aldatılan kadınların genelde yuvasını kurtarmak için çeşitli mücadeleler gösterdiği bir gerçektir. Aile onlar için her şey konumundadır, hal böyle olunca sınanma noktaları olarak dikkat çeker. Kurumun yıkılmaması için çeşitli çirkinlikleri sineye çektikleri görülür. Aldatılan kadınların bu tür davranışlar karşısında metanetli olmalarının nedenleri arasında ekonomik özgürlüklerinin olmayışı, eğitim seviyelerinin düşük olması ve güçsüz olmaları önemli bir yer tutar. Bu kadınlar *"kol kırılır yen içinde kalır"* anlayışıyla/mantalitesiyle hareket ederek çok sevdikleri eşlerini ve ailelerini korumak isterler. Aldatıldıkları için/böyle bir konuma indirgendikleri için eşlerine karşı sinirlidirler. Bundan dolayı eşleri farklı yollardan cezalandırılınca zevk alırlar.

Dehri Efendi'ye Klara'nın aşkından kurtarılmak için getirilenler arasında Gaspar da mevcuttur. Nişanlısı Matmazel Ebru, onu bu hastalıktan kurtarmak için aceleci davranır:

"Ebru- Nişanlım Mösyö Gaspar biraz hastadır da cenabınıza getirdim.
Gaspar- Kim demiş ki hastayım.. Turp gibiyim..
Ebru- (Dehri'ye) Bayır turpu gibi biraz baharlıdır.. Anlıyorsunuz a.." (Hüseyin Suad, 5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910, s. 5-7/9).

Hastalığını kabul etmeyen Mösyö Gaspar'a kalfaların yardımıyla iğne yapılır. Mösyö'nün hastalığından memnun olduğu anlaşılır. O, genç kadına âşıktır. Klara'nın kendisine değer verdiğini düşünür. Fakat Ebru ile nişanlı olduğu süreçte böyle bir aşk yaşaması etik değildir. O halde Gaspar'ın Matmazel Ebru'ya yaptığı davranışlar kabul edilemez olarak değerlendirilebilir. Gaspar nişanlısı Ebru'yu aldatan yabancı bir erkek olarak eserde okuyucuya/seyirciye gösterilir. O aldattığı Matmazel Ebru aracılığıyla duygusuz bırakılarak yaptıklarından dolayı cezalandırılır.

Âşıkları tarafından bir gülistan olarak değerlendirilen Klara'ya tutulanlar arasında Refik de bulunur. O da Şükran Efendi gibi piyano dersleri aracılığıyla meftun olduğu kişi ile tanışır. Refik, onun adını duyduğu anda heyecanlanır. Büyük bir tutku ile onu hayatının sonuna kadar seveceğini düşünür:

> "Refik- O ismin telaffuzunda hayat vardır, saadet vardır. Klara'nın ıtır hayalinde güller, gülistanlar vardır.. Klara, Klara.. Saçlarında zehebî dalgalar, firkatinde muzmahil korkular, yanaklarında menekşe gölgeler olan Klara.. Sen benim kamerimsin.. Kehkeşanımsın.. Asumanımsın.." (Hüseyin Suad, 12 Ağustos 1326/ 25 Ağustos 1910, s. 5/7-8).

Fecr-i Âti Topluluğundan bu aşk yüzünden atılan Refik, zorla iğne yapılmasının ardından aşkından vazgeçer. Bu vazgeçişlerde aşk mikrobuyla keşfedilen iğnelerin etkisinden söz etmek gerekir. İğne anlık olarak tesir/etki etmekte ve hastaları düştükleri durumdan kurtarmaktadır. Hastalar için iğneden sonra sevilen kişi çirkinleşirken aşk *"köpüklü his, kudurmuş deniz, manasız kitap"* vb. olarak değerlendirilmektedir.

Klara'nın aşkıyla mest olanlar arasında kâşif Dehri Efendi de bulunur. Çünkü âşık olduğu kişinin ismi dahi bir erkeğin tutulması için yeteri bir sebepken o ziyadesiyle Klara'ya yaklaşmıştır. Bu durum kaçınılmaz olanı beraberinde getiren sebep olarak değerlendirilebilir:

> "Dehri- (Birdenbire Klara'nın önünde diz çökerek bir vazi'-i âşıkane ile) Ah Matmazel, bana merhamet ediniz.. Size perestiş ediyorum.. Ölüyorum.. Göğsünüze tahammül etmek ihtiyar harcında..
>
> Klara- (Mütehayyir) Nasıl? Siz de mi derd-i aşka uğradınız?
>
> Dehri- (Dizüstü) Tezyid-i Nüfus Cemiyeti reisi Şükran Efendi'nin başı için, Mösyö Gaspar'ın hatırı için bana da merhamet ediniz.. Beni seviniz.." (Hüseyin Suad, 12 Ağustos 1326/ 25 Ağustos 1910, s. 5/7-8).

Doktor Dehri'nin aşkına Klara diğer âşıklarında olduğu gibi olumsuz dönüt verir. O artık kimseyi sevememektedir. Çünkü Dehri Efendi'nin uyguladığı tedavi ile özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu noktada kadının acımasızlığı/merhametsizliği ile Dehri Efendi'nin yüzleştiği görülür. O diğer tedavi edilenler gibi robotlaşmış/insansızlaşmıştır. Bu noktada Klara'nın duygusuzluğu sonucunda ortaya çıkan olumsuz kişiliği görmek mümkündür:

> "Klara- (Gülerek) Artık bu boş kalan yere kimse giremez. Şırıngalarınız bende hiçbir şey bırakmadı.. Şimdi niyaz-ı âşıkâne dinlemek en tatlı bir eğlencem oldu.. Rica ederim, yalvarınız bakayım..
>
> Dehri- (Diz çökerek) Beni öldürüyorsunuz matmazel.. Merhamet ediniz.
>
> Klara- (Şûhâne) Yalvarınız.. Yalvarınız.. Biraz daha, biraz daha.. Ooh.. Ne eğlence, ne komedi.. Dünyada hissizlik ne saadetmiş. Bunu şimdi anlıyorum.. Keşfinize nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.." (Hüseyin Suad, 12 Ağustos 1326/ 25 Ağustos 1910, s. 5/7-8).

Klara'nın insafsız bir kişiliğe bürünmesi Dehri Efendi'yi sessizlik öncesi yaşanan kargaşa ortamına iter. O kalfalarına çeşitli emirler vererek tedavi olup, aşk derdinden kurtulmak isteyenlerin sırasına girer. Tedavi sonucunda yaşadığı boşluk sonrası aşkı yeniden yaşamak istemesi düşündürücüdür:

> "Dehri- (Tebdil-i tûr ile) Klara'nın aşkı mı? Evet, öyle bir şeyler hissetmiştim. Fakat şimdi kalbim doldu.. Etrafımda birçok kuşlar uçtu gitti. Şimdi kuru bir dalda boş bir yuva gibi kaldım.. (Birdenbire yerinden kalkarak) Hayır, istemem, istemem.. ben bu boşluğu sevmedim, bana tekrar aşkı aşılayınız.. Ne duruyorsunuz? Size söylüyorum, bana tekrar aşkı aşılayınız.. Ah o hisler, o acılar. Ben onları pek sevdim. Ben yine onları isterim bu boş hayatı istemem.. Ne duruyorsunuz? Aşkı bana tekrar aşılayınız…" (Hüseyin Suad, 19 Ağustos 1326/ 1 Eylül 1910, s. 7-8).

Pişman olan doktor duygusuz/aşksız yaşanılmayacağını anlayarak büyük bir ders alır. Bu hâl onu tecennün ettirerek kalfaları önünde gülünç duruma düşürür.

Devâ-yı Aşk adlı eserde Sadiye Hanım'ın eşine duyduğu sevgi sonrasında ihanete uğramış olmanın getirdiği acımasızlıktan söz etmek gerekir.

Klara'ya âşık olan eşine kızgın olan kadın onun canının yanması için elinden geleni ardına koymaz. Erkekleri "midesiz" olarak nitelendiren Sadiye, Şükran Bey'in tedavi sürecinde Dehri Efendi'den eşine üç şırınga birden yapmasını teklif eder: *"Sadiye- Amanın rica ederim, üç şırınga birden yapın. Tekmil aşktan, muhabbetten, alakadan kurtulsun da biraz aklı başına, gelsin.. Yalnız beni sevsin.."* (5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910, s. 5-7/9). Sadiye Hanım'ın kıskançlığı ve eşini çok sevmesi bu durumun oluşmasına zemin hazırlayan etkenlerdendir. Çünkü o diğer kadınlar gibi evli olduğu adamın sadece kendisine ilgi duymasını beklemektedir. Eserde ihanete uğrayan bir diğer ismin Gaspar'ın nişanlısı Matmazel Ebru olduğu bilinmektedir. O da Sadiye Hanım gibi aşkının peşinden koşan bir kadın olarak görülmektedir:

> "Ebru- Ellerinize sağlık.. Öyle ise bir daha yapınız..
> Gaspar- Ne…?! Bir daha mı.. Adiyö..
> "Gaspar koşarak çıkar."
> Ebru- (Arkasından) Beni bekle, beni bekle.. Yakan elimdedir. Bırakmam bırakmam.." (Hüseyin Suad, 5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910, s. 5-7/9).

Yaşananlara bakıldığında aldatılan/ihanete uğrayan kadınların kendini karşısındaki erkeğe kabul ettirme çabasının olduğu görülür.

Hülle

Eser *Kalem* dergisinin 92-98 arasındaki sayılarında tefrika edilen tek perdelik vodvil olma özelliğini gösterir. Okuyucuyla buluştuğu dönemin ardından çeşitli topluluklar tarafından sahnelenen *Hülle*'nin ana kahramanı Afife Hanım'dır. Giyimine dikkat eden modern bir kadın olan Afife şen, şûh ve güzelliğiyle erkekleri cezbeden bir kadın olarak hemcinslerinden ayrılır. Son eşi Necati'den ayrılan kadının ondan üç defa boşandığı bilinmektedir. On defa evlilik yapan Afife'nin Nedim'e geri dönebilmesi için hülle yapması gerekmektedir. Çünkü dördüncü defa Necati Bey ile birlikte olmadan önce İslam hukukuna göre başka bir adam ile evlenmesi gerekmektedir. Eserde hülle için ise uygun bulunup anlaşılan isim Kabakçı Arap'tır. Fakat Afife Hanım'ın bu anlaşmada gönlünün olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü o, on iki erkeğe varan bir kadın olarak daha genç ve yakışıklı bir ismi tercih etmektedir. Kabakçı Arap altmış beş yaşında iken o yirmi beş yaşındadır. Hal böyle olunca isteksiz olması normal olarak değerlendirilebilir:

> "Afife- (Doğrularak) Peki, mademki hülle lazım geldi, niçin kabakçı bir Arap'ı tavsiye ettiler? Dünyada başka adam yok muydu?
> Kevser- (Gülerek) Kimi isterdiniz efendim?
> Afife- Mesela oğlun Cevat'ı.. Yahut Hilal Kütüphanesi'ne müdavim beylerden birini..
> Kevser- (Dargın) Maşallah, el alem çocuklarını baştan çıkaracaktın öyle mi.. (Huzzâra) Acaba oğlumda gözü mü var?" (Hüseyin Suad, 26 Ağustos 1326/ 8 Eylül 1910, s. 5-7).

Nedime Kevser'in oğlu Cevat ile de ilişkisi bulunan Afife'nin genç erkeklere karşı bir tutkusunun olduğunu söylemek gerekir. O halde Afife'nin sadık bir eş olmadığı ve saadeti başka tenlerde aradığı söylenebilir. Karşı cinsi aldatma konusunda maharet kazanan tiplere Hüseyin Suad [Yalçın]'ın dergi yazılarında da değindiği görülür. *Kalem* dergisinde 12 Ocak 1911'de yayımlanan "Âyîne Mürâî Olamaz Doğruyu Söyler.." başlıklı makalede bunu görmek mümkündür. Yazar yazısında adeta vefasız adamı cezalandırarak toplumun ders çıkarmasını ister: *"Yazık memleketin istikbaline.. Sizin gibi henüz nişanlı iken sadakatsizlik eden gençlerle biz hiçbir zaman adam olamayız…"* (Gâve-i Zâlim, 30 Kânunuevvel 1326/ 12 Ocak 1911, s. 8-9).

Tedbiri hiçbir zaman elden bırakmayan Afife, usulen Kabakçı Arap ile geçireceği gece sevgilisi Cevat'ı da evde saklamaktadır. Devamlı hile, kurnazlık ve yalan ile iç içe olan bu kadın, hedeflediği yolda ilerlerken her şeyi mubâh sayarak makyavelist bir anlayış takınır. Muhabbette bulunduğu Cevat'a yalan söyleyerek Arap'ı eve annesi Kevser'in davet ettiğini söyler:

> "Afife- (Şûhâne) Annen ne tuhaf bir kadın Cevat, hem bu gece geldi bizi rahatsız etti hem de sokaktan geçen kabakçı bir Arap'a gönül mü vermiş bilmem ki.. "Aman, çağıralım da gelsin bize biraz kabak çalsın" diye çağırmaya gitti..
> Cevat- (Mütehayyir) Kabakçı bir Arap mı? Buraya mı? Ret etmeliydin.." (Hüseyin Suad, 2 Eylül 1326/ 15 Eylül 1910, s. 8-10).

Afife Hanım, Arap'a Cevat'tan kardeşim Ahmet diye bahsederek söylediği yalanlara bir yenisini daha ekler. Fakat iki erkek evin içinde karşılaşıp olaylar çözülünce yakalanma korkusuyla adeta titrer. Çevresindekilerin ve konu komşunun yaşananları duyması onun için kıyamet niteliğindedir. Çünkü o rezil olmak istememektedir. Yalnız mağrur bir kişiliğe sahip olduğu için son anda Cevat'a her şeyi anlatarak karşısındaki insanı bastırmayı başarır:

> "Afife- (Huzzâra) Aman Ya Rabbi işi meydana çıkaracak.. (Yavaşça Ferhat'a) kardeşimin yanında paradan, hülleden falan bahsetme. Böyle şeylere pek canı sıkılır..
> Cevat- (Huzzâra) İş yine karıştı.. (Ferhat'a) Elinde senedin var mı?
> Ferhat- (Başındaki külahtan bir kağıt çıkararak) Ayva, işte senet..
> Afife- (Huzzâra) Rezil olacağım, iş meydana çıkıyor.
> Cevat- (Kâğıdı okuyarak) Bu geceki hülle için kabakçı Ferhat Ağa'ya beş lira vermeği taahhüt ederim. İmza, Afife.. Şahit: Mansur. Şahit: Cevher.. Şahit: Ferhan.. Şahit: Kevser.. (Afife'ye dönerek) Bu nasıl eğlence?
> Ferhat- Ya Ahmet Bey, sen hanım[ın] kardeş[isin] bilmez [misin] bunu? İşte mesele bu..
> Cevat- Afife, bu nasıl iş anlayamıyorum?
> Afife- Canım, annenin ısrarıyla bir şeydir oldu.. Artık o kadar da üstüne varmanın manası var mı ya? Evet, hülle yaptık.." (Hüseyin Suad, 23 Eylül 1326/ 6 Ekim 1910, s. 7-10).

Bu itiraf neticesinde Arap, Cevat ve Afife'nin sevgili olduğunu öğrenir tüm yaşananları hülle senedinde şahit olan Kevser Hanım'a anlatmak ister. Fakat Afife'nin akıl hocası olan Kevser yaşananları anlama konusunda yetkinlik gösteremez. Çünkü Afife yalan konuşarak, yalanlarına sütnine Yekta'yı yalancı şahit tutarak işin içinden en az hasarla sıyrılmayı başarır. Onun kurnazlığı okuyucuları şaşırtacak vaziyettedir. Okur yahut seyirci adeta esere müdahale ederek onun bu tavrını topluma duyurmak istemektedir.

Eser kadını metalaştıran hülle uygulamasını eleştirmek üzerine kuruludur (Gürsoy, 1996, s. 177). Bu dönemde ve sonrasında aynı konu etrafında şekil alan başka eserlerin de olduğu bilinmektedir. Örnek olarak Reşat Nuri Güntekin'in *Hülleci* (1935), Hikmet Polat'ın *Hülle ve Töre* (2012) ve Hakkı Süha Gezgin'in *Aşk Arzuhalcisi* (1928) adlı eserinde "Hülle" başlığı ile bir hikâyesi okuyucuyu selamlar. Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926) kabul edilmeden önce hülle uygulamasının edebî eserlere konu olması kadın ve erkek eşitliği/kadın hakları noktasında alınacak kararları etkileyecek düzeydedir.

Hülle'de Afife Hanım'ın Kabakçı Arap'ı salonda bekletirken onunla alay ettiği gözlerden kaçmamaktadır. Arap'ın Türkçesinin bozukluğunu ve kullandığı kelimeleri taklit ederek adeta onu küçük düşürür. Üst perdeden hareketleri, emirleri ve konuşmalarıyla onu bir gecelik de olsa eşliğe/hülleye kabul etmez, uşaklığa indirger. Bu yaptıklarıyla aslında o hülle uygulaması ile alay etmektedir:

"Afife- (Can sıkıntısıyla) Haydi bana biraz kabak çal..
Ferhat- (Memnunane kalkarak) Ayva.. Ayva..
"Kabağı boynuna takarak başlar:"
Kahve pişer yavaş yavaş
Niçin edersiniz telaş
Güzel olur metin olur
Şabuk [Çabuk] dokunmayan kumaş
Canım da sen kabak da sen
Güzel de sen şefik de sen
Afife- (Gülerek) Kabak da sen, bunak da sen..
Ferhat- (Devam ile):
Yat ey güzel kadın uyu
Benimle bir yatakta sen
Afife- (Ferhat'ın elinden kabağı alarak bir tarafa atar) Artık çok oluyorsun, sus..
Haydi kahveni iç.." (Hüseyin Suad, 9 Eylül 1326/ 22 Eylül 1910, s. 8-10).

Hüseyin Suad [Yalçın]'ın *Yamalar* adlı eserinde de Emel'in aşığı Adül'le alay ettiği sahnelerin bulunduğu bilinmektedir. O halde sanatkârın ortak davranışta hareket eden kadınlar var ettiği/oluşturduğu söylenebilir. Her iki kadın da sanatkârın alttan alta desteklediği tipler olarak seyircinin karşısına çıkar. Aslına bakılırsa bahsi geçen kadınların karşısında yer alan erkeklerin davranışları bu alaycı tutumla eleştirilmiştir denilebilir.

Afife Hanım'ın dostu ve arabulucusu konumunda olan Kevser Hanım'ın olayları ciddiye almadığı görülmektedir. Akıl hocası olduğu Afife'ye yol, yordam göstererek onun karşılaştığı sorunları atlamasında önemli bir işlevi vardır. Bu noktada kadın dayanışmasından söz etmek gerekir. Siyasi özellikleri üst düzey olan bu kırk beş yaşındaki kadının bir kadın ve bir erkeği idare etmeyi bildiği gözlemlenmektedir:

"Afife- (Yavaşça) Kabağın başında patlasın inşallah..
Ferhat- (Kevser'e) Ne söyler?
Kevser- Biraz kabak çalsın dinleyelim, diyor..
Ferhat- (Memnunane) Öyle.. (Kabağını düzeltmekle meşgul olur)
Kevser- (Yavaşça Afife'ye) Pek abus duruyorsun, herife biraz güler yüz göster..
Afife- (Yavaşça) Ya sonra yılışır kalırsa..
Kevser- (Yavaşça) Kalırsa sanki ne olur? Farz et ki bir gecelik bir kara sevdaya tutuldun.." (Hüseyin Suad, 2 Eylül 1326/ 15 Eylül 1910, s. 8-10).

Kadınlar arasındaki dayanışmanın gözüktüğü bir diğer olay sütnine Yekta'nın Afife'nin isteği üzerine kabakçı Arap ile bir geceyi geçirmeyi kabul etmesidir. Sütnine her olayda olduğu gibi bu olayda da Hanım'ının imdadına yetişir. Karşılık bekleyerek de olsa yapacağı iş onu zorlayacak düzeydedir. İstenenleri gönlü olmasa dahi kabul etme mecburiyetinde kalarak Hanım'ının gözünde seviye atlar:

"Afife- (Yavaşça sütnineye) Yekta, senden bu gece bir hizmet isteyeceğim. Bu defa da hatırımı kırma.
Yekta- Mükâfatı bol olduktan sonra her zaman emirlerinize hazırım.
Afife- Bu gece seni bu Arap'la bırakacağım. Vekilim olacaksın..
Yekta- A.. Bunu kabul edemem.. İsterseniz Cevat Bey'i içeride oyalayabilirim..
Afife- Sus, Cevat'a karışma.. Biraz sonra sen Arap'a 'Haydi seni hanımın yanına götüreyim' diye alır doğruca kendi odana götürürsün. Artık orada sabaha kadar ne suretle olursa olsun onu eğlendirirsin, iğfal edersin.. Anladın mı?" (Hüseyin Suad, 9 Eylül 1326/ 22 Eylül 1910, s. 8-10).

Yekta, Afife Hanım'ın karanlıktan hoşlandığını belirterek Arap'ı kandırmaya çalışsa da hüllecinin/kabakçının bu oyuna düşmediği görülür. Cebindeki kibrit sayesinde olayları fark eden Arap, Afife Hanım'ı ararken Cevat Bey ile karşılaşır. Bu noktadan sonra girift bir hâl alan olay örgüsü merak duygusunu kabartarak okuyucuyu içine çeker.

Ahirette Bir Gün

Bir perdelik manzum komedi olma özelliğini gösteren eser *Servet-i Fünûn* dergisinin 1547/73-1549/75 arasındaki sayılarında okuyucuyla buluşur. 6+5: 11'li hece ölçüsüyle kaleme alınan eserden kesitler *Cumhuriyet* gazetesinin Mayıs 1928'de yayımlanan belirli sayılarında da yer alır.

Ahirette Bir Gün'de ütopik unsurların üst düzeyde olduğu bir gerçektir. Ahiret ortamı/meclisinde konuşan ikili kişilerin konuşmaları esere yön verir. Dünyadan göçüp gelenlerin sorguya çekildiği bir yer olan bu mecliste ödül/ceza sisteminin uygulandığı anlaşılmaktadır. Eserde dünyadan göçüp gelen ilk kadın sorgu üyesi olan Nadan'ın nişanlısı Şeyda'dır. Şeyda evlendikleri günün gecesinde Nadan'ı terk ederek başka bir adamla kaçar. Bunun üzerine Nadan kafasına sıkarak intihar etmiştir. Şeyda'yı teşhis eden Nadan onu tekrar öldürüp intikam almak ister. Şeyda ihanet eden bir kadın olarak eserde günahkâr/fücur olarak okuyucunun karşısına çıkar. Çünkü o evlendiği erkeğin ölümüne sebep olmuştur. Ve Şimdi yüzleşme zamanıdır:

"Nadan
Evet sebep mevtim.
Yenime kurşunu sıktıran mücrim
Ne yüzle karşıma çıkıyor sefil
Gözlerim görmesin oradan çekil" (Hüseyin Suad, 8 Nisan 1926, s. 332/334).

Verilecek cezaya razı olmayan mücrim gelin Şeyda dünyadaki kötülük yapıp bağışlanma dileyen insanları temsil etmektedir. Af dileyen kadın, suçluluk duygusu ve korku ile eserin girişinde suskun bir halde iken ilerleyen bölümlerde konuşmak ister. Hatta yeri geldiği vakit sinirlenerek bütün olanları anlatmak onun için kurtuluş yoluna giden çaredir:

"Halime bari siz merhamet edin
Yetişir çektiğim azap işkence
Ölünün bu mudur nasibi sizce
Ne bir Fatiha var ne hüsn-i kabul
Ahirette bile olmadım makbul
Astılar kestiler artık elverdi
Hiç kimse sormadı çektiğim derdi" (Hüseyin Suad, 15 Nisan 1926, s. 347-350).

Eserde kadınlardan bahsederken Gülay ve Şeyda'nın dayanışmasından da söz etmek gerekir. Gülay suçlu olan Şeyda'yı korumakta, onu sorgulayanların (Mağfûr ve Nadan) elinden kurtarmak istemektedir. Eserde kızın iyiliğini ve geleceğini düşünerek rol model bir anne görevini üstlendiği gerçektir. Ağlayan ve köşeye sıkışan Şeyda'ya yardımcı olmak onu iyi hissettirecektir:

"Gülay
Çekilin yanından üzmeyin kızı
Niçin ağlatalım biz bu yıldızı
Ufkumuzda ender görülen güneş
Bulalım kendine münasip bir eş
Silinir ölenin günahı elbet" (Hüseyin Suad, 15 Nisan 1926, s. 347-350).

Gülay, Kâmil ve Emel çiftinin de cezalandırılmasını istememektedir. O *"sevenlerin yerinin cehennem olamayacağını, sevginin herşeyin temeli olduğunu söyler, bu sözleriyle de orada bulunan diğer ahiret halkının takdirini kazanır"* (Gürsoy, 1996, s. 227). Öğüt ve tavsiye içeren sözleriyle âşıklara yol yordam göstermektedir. Bu noktada iyiliği ve güzelliği referans aldığı söylenebilir.

Gülay âşıklara kızgın olan hoca Mağfûr'u sakinleştirmek için elinden geleni yapar. Eskiden sevgili olup halen âşık olan bu kahramanlar dünyanın değiştiğinin farkındadır. Çünkü gelen insan portreleri çeşitlenmiş ve kötüleşmiştir. Ara buluculuk yapmak istedikleri halde insanların kini ve nefreti azalmamakta aksine dünyada sürdürülen duygular kabarmaktadır. O halde Mağfûr'un sinirlenmesi doğal olarak değerlendirilebilir. Bu durumda Gülay devreye girerek onu genç ergen bir erkeği sakinleştirir gibi uyutur. Bu noktada kadınların olgunluğundan söz etmek gerekir. O sevgilisinin sözleriyle Allah'ı inciteceğinden korkmaktadır. Ona engel olmak için söylediği onaylayıcı sözler uyku ilacı mahiyetindedir:

"Aman sus Mağfûr'um pek derin gitme
Sana kul olayım hakkı incitme
Hatırım yok mudur bu kadar.." (Hüseyin Suad, 15 Nisan 1926, s. 347-350).

Kötülüklerle dolu dünyadan Ahiret Meclisi'ne daha sonra gelenler Emel ve Kâmil adlı iki sevgilidir. Kâmil önce sevdiği kızı sonra kendisini öldüren bir canidir. Kâmil kavuşamayacağını anlayınca ahirette devamlı birliktelik sağlamak için böyle bir duruma başvurmuştur. Katil sevmeyen Mağfûr'a göre onun cezası/yeri cehennemdir. Fakat bu noktada bağışlayıcı olan sevgili Emel devreye girerek aşığının bağışlanmasını talep eder. Bu durum kadınların sevdikleri karşı cinsini affetme noktasında ne kadar ileriye gidebileceklerine güzel bir örnek olarak okuyucuya sunulur:

"Affedin kanımı helal ettim ben
Ayrılmam nerede olsa Kâmil'den
Benim aşkım için kendini ifnâ
Eden Kâmil'ime hayatım feda" (Hüseyin Suad, 22 Nisan 1926, s. 363-365).

O, vefasıyla diğer kadınlara örnek olan bir tip olarak okuyucuyla buluşturulur. Bağışlayıcı oluşu onu eksiltmez aksine yüceltir. Ders verici özellikleri olan eserde Emel'in sergilediği davranışlar insanlık tarafından örnek alınacak düzeydedir. O Gülay'ı dünyada bulamadığı annesi/kutsalı olarak görerek ahiret halkına da örnek olur. Geçmişindeki yanlışlıkları ve hatırlamak istemediklerini unutarak yoluna bakar.

SONUÇ

Hüseyin Suad [Yalçın], Türk tiyatrosunun gelişimi için çabalamış önemli sanatkârlardandır. O, eserleriyle ve içinde yer aldığı projelerle halkı bilinçlendirir/eğitir. Doktorluk mesleğinin getirdiği soğukkanlılıkla sokağa inen Gâve-i Zâlim, eserleriyle dönemin önemli isimlerinin dikkatini çeker. Sanat camiasında kendisine yer açmayı başaran Hüseyin Suad görev adamı olarak değerlendirilebilir. Tüm bunlar onun başarılı çalışmalara imza atmasını kolaylaştırır.

Hüseyin Suad [Yalçın]'in tiyatro ile hemhal olduğu dönemin çoğunluğunda kadın toplumda sorunlu bir yer teşkil etmektedir. O, sezgileri ve gözlemleriyle bunun farkındadır ve eserlerinde bu olumsuzluğu işler.

Sanatkârın ilk telif tiyatro eseri *Şehbâl yahud İstibdâdın Son Perdesi*'nde kadın-erkek çatışması, kadının metalaştırılması, kadının güçsüzlüğü, kadının güzelliği, kadın dayanışması ve kadının kullanılması konularına değindiği anlaşılır. Eserde kadınlar genel olarak mutsuz ve acı çekmektedir. Bu durum eserin değindiği devirle alakalıdır. İstibdâd erkekler gibi kadınları da özgürlüğünden alıkoymuş ve kaliteli bir yaşam sürmesini engellemiştir. Kadının ikinci planda olduğu bu eserde ailenin yok olduğu görülür. *Devâ-yı Aşk*'ta kadının güzelliği, baştan çıkarıcılığı ve aldatan-aldatılan/ihanete uğrayan kadın konularına değinildiği görülür.

Eser zıt tiplemeleri barındırması bakımından önem arz etmektedir. Böylece kadının hemcinsine olan düşmanlığı edebiyatseverlere gösterilir. *Hülle*'de aldatan kadın, kadının değersizleştirilmesi ve kadın dayanışması dikkatli okuyucunun/izleyicinin gözünden kaçmaz. Kadının tercihlerinin sosyal/kamusal hayatta göz ardı edilmesine büyük bir eleştiri olan bu eserde hülleye dikkat çekilir. Çağdaş dünyaya ayak uydurulması noktasında bu tür eserlerle çeşitli olaylara sanatkârların dikkat çekmesi önem arz etmektedir. Öyle ise Hüseyin Suad [Yalçın]'ın *Hülle*'sinin altını çizmek gerekir. *Ahirette Bir Gün*'de aldatan/ihanet eden kadın, kadın dayanışması ve annelik konularına temas edilir. Esere bakıldığında edebî değerinin diğer eserlere oranla daha kuvvetli olduğu görülür. Yazıldığı dönem bu durumun oluşmasındaki etken olarak verilebilir.

İncelenen tiyatro eserlerinde karakter olabilmeyi başaran kadın sayısı yok denecek kadar azdır. Oyunlarda birbirine yakın tiplerin anlatıldığı anlaşılmaktadır. Sanatkârın tespit edilen diğer eserlerinde de kadının hemen hemen aynı konular üzerinden anlatıldığı söylenebilir. Anlatılan bu kadınlar hayatın içinde var olan gerçek kişiler olması bakımından önemlidir.

KAYNAKLAR

And, M. (1992). *Türk tiyatro tarihi*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Enginün, İ. (2021). *Yeni Türk edebiyatı tanzimat'tan cumhuriyet'e (1839-1923)*. (16. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gâve-i Zâlim [Hüseyin Suad Yalçın]. "-". *Kalem Dergisi*, S. 53, 3 Eylül 1325/ 16 Eylül 1909, s. 5-6.

Gâve-i Zâlim [Hüseyin Suad Yalçın]. "Âyîne mürâî olamaz doğruyu söyler..". *Kalem Dergisi*, S. 108, 30 Kânunuevvel 1326/ 12 Ocak 1911, s. 8-9.

Gâve-i Zâlim [Hüseyin Suad Yalçın]. "Vodvilin birinci perdesi". *Kalem Dergisi*, S. 48, 23 Temmuz 1325/ 5 Ağustos 1909, s. 4/6.

Gör, E. (2019). II. Abdülhamid Dönemi'nden bir istihbaratçı profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908). *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 71-84.

Gürman Şahin, A. (2018). Hüseyin Suat Yalçın'ın 'gâve destanı'. *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, 17, 127-148.

Gürsoy, B. (1996). *Hüseyin Suat Yalçın ve eserleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Karaca, A. (2015). Hüseyin Suat (Yalçın). İsmail Parlatır (Ed.). *Servet-i fünûn edebiyatı* içinde (s. 239-260), (5. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Ahirette bir gün". *Servet-i Fünûn Dergisi*, S. 1547/73, 8 Nisan 1926, s. 332/334.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Ahirette bir gün". *Servet-i Fünûn Dergisi*, S. 1548/74, 15 Nisan 1926, s. 347-350.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Ahirette bir gün". *Servet-i Fünûn Dergisi*, S. 1549/75, 22 Nisan 1926, s. 363-365.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Devâ-yı aşk". *Kalem Dergisi*, S. 88, 29 Temmuz 1326/ 11 Ağustos 1910, s. 5/7/9.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Devâ-yı aşk". *Kalem Dergisi*, S. 89, 5 Ağustos 1326/ 18 Ağustos 1910, s. 5-7/9.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Devâ-yı aşk". *Kalem Dergisi*, S. 90, 12 Ağustos 1326/ 25 Ağustos 1910, s. 5/7-8.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Devâ-yı aşk". *Kalem Dergisi*, S. 91, 19 Ağustos 1326/ 1 Eylül 1910, s. 7-8.

[Yalçın], Hüseyin Suad. "Hülle". *Kalem Dergisi*, S. 92, 26 Ağustos 1326/ 8 Eylül 1910, s. 5-7.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Hülle”. *Kalem Dergisi*, S. 93, 2 Eylül 1326/ 15 Eylül 1910, s. 8-10.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Hülle”. *Kalem Dergisi*, S. 94, 9 Eylül 1326/ 22 Eylül 1910, s. 8-10.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Hülle”. *Kalem Dergisi*, S. 96, 23 Eylül 1326/ 6 Ekim 1910, s. 7-10.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Şehbâl iki sene sonra Bursa’da”. *Aşiyan Dergisi*, C. 2, S. 15, 11 Kânunuevvel 1324/ 24 Aralık 1908, s. 33-45.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Şehbâl yahud istibdâdın son perdesi”. *Aşiyan Dergisi*, C. 1, S. 10, 6 Teşrinisâni 1324/ 19 Kasım 1908, s. 290-304.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Şehbâl yahud istibdâdın son perdesi”. *Aşiyan Dergisi*, C. 1, S. 12, 20 Teşrinisâni 1324/ 3 Aralık 1908, s. 363-374.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Şehbâl”. *Aşiyan Dergisi*, C. 1, S. 11, 13 Teşrinisâni 1324/ 26 Kasım 1908, ss. 331-341.

[Yalçın], Hüseyin Suad. “Şehbâl”. *Aşiyan Dergisi*, C. 2, S. 17, 25 Kânunuevvel 1324/ 7 Ocak 1909, ss. 97-106.

Pekdemir, H. (2025). *Yeni Türk edebiyatında sivil toplum kuruluşları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

[Sevengil], Refik Ahmet. “Çapanoğlu”. *Vakit*, nr. 2886, 11 Kânunusâni 1926, s. 4.

Yalçın, A. (2002). *II. meşrutiyette tiyatro edebiyatı tarihi*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Yesari, M. (2019). *Bâbıâli hatıraları.* (Haz. Tahsin Yıldırım). (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.

GENDER ISSUES IN FICTION

Yeganə Hacıyeva Müseyib qızı
Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent
ORCID: 0009-0008-8670-4717

ABSTRACT
Gender has been distinguished by its specificity at every stage of human history, and the beginning of the feminism movement already indicated the establishment and sufficient complexity of relations.
Literature, which is a very powerful mechanism in the embodiment of the realities of life, in the upbringing of society, and in the formation of lifestyles, is the basis of any information related to this field and provides sufficient material for the assimilation of the gender worldview.
In Agarahim's play "Crime and Love", we see a new type of woman who does not fit into the mentality and wants to make the most of the freedoms provided by a democratic society.
Tükez is a representative of the feminism that has begun to sprout in society in recent years, or, to put it more bluntly, those who try to make the most of "freedom and democracy".
She dreams of mutual love, attention, material security - whatever makes a woman happy.
Yes, a woman shows disregard for family and values that we consider inviolable, becomes a slave to her feelings, and despite being married, she unhesitatingly expresses her love outside the family, even fights for it.
However, her position is not unfounded.
A husband who cannot provide for the family, a low salary in the scientific department where she works, and opportunities that do not match her desires subconsciously broke the weak will of a woman, and she ended up in this situation.
The listed descriptions show that new literary criteria for gender aesthetics are emerging.
Femininity, honor, and morality transcend all feelings.
In “The Court of Conscience” (Agarahim), a girl with the status of a beggar accuses those who call themselves the guardians of law and order with her intelligence, logic, and open mind.
And Agarahim has a playwright's mission in relation to all women, whether they are socialized, urbanized, or simply drifting along with fate — a woman should be happy!
The author is true to his position - in his works, despite the differences in the criteria and worldview of the new world, a woman remains a patriot, a bearer of national pride, a bearer of family and home feelings.
In my opinion, Rasul Hamzatov's opinion is the epilogue of all opinions about women: "Women have everything, and men have love for women!"
Keywords: gender equality, female image, feminism, national mentality, social environment

BƏDİİ ƏDƏBİYYATDA GENDER PROBLEMİ

Gender bəşər tarixinin hər mərhələsində öz spesifikliyi ilə fəqrlənmiş, feminizm hərəkatının başlanğıcı isə artıq münasibətlərin bərqərar olması və kifayət qədər mürəkkəbliyindən xəbər verirdi. Cəmiyyətin güzgüsü kimi həyat həqiqətlərinin təcəssümündə, cəmiyyətin tərbiyəsində, yaşam tərzinin formalaşmasında çox güclü mexanizm olan ədəbiyyat bu sahəyə aid istənilən qədər informasiyanın bazasıdır və gender dünyagörüşünün mənimsənilməsi üçün kifayət qədər material verir.

Ağarəhimin “Cinayət və məhəbbət” pyesində demokratik cəmiyyətin verdiyi azadlıqlardan gen-bol istifadə etmək istəyən qadının mentalitetə sığmayan yeni tipini görürük. Tükəz son illərdə cəmiyyətdə cücərməyə başlayan feminizmin, bir az da qatı desək, “azadlıq və demokratiya”dan gen-bol faydalanmağa çalışanların bir nümayəndəsidir. İki ailənin dağılmasına səbəb olan bu macəranın faciəvi sonluğu başqasının bədbəxtliyi üzərində xoşbəxtlik qurmağın mümkün olmaması fikrini təsdiqləyir. Biz əsərdə özbaşınalığın, əsrlərlə formalaşan mental dəyərlərə etinasızlığın acı aqibəti ilə rastlaşırıq və Tükəz ailə qalmaqalında həyat yoldaşını təsadüfən qətlə yetirir. Bu faciə həyatda az da olsa rast gəlinən bəladır. Lakin yuxarıda qeyd etdiyim kimi, burada da Azərbaycan qadınını milli mentalitet və davranış qaydalarından uzaqlaşmasının ailədaxili və sosial problemlərlə bağlılığı aydın görünür. Çünki istər Ağarəhimin yaradıcılığında, istərsə də bütünlüklə Azərbaycan ədəbiyyatında həddən artıq sərbəstlik, bununla bağlı yüngül həyat tərzi heç bir zaman estetik kateqoriya olmamış, daxili ruhi tələbat və yaxud normal qəbul edilən situativ məqam kimi təqdim edilməmişdir və bu baxımdan, Ağarəhimin müəyyən mənada postmodernist ab-havada yaratdığı obrazın daxili təbəddülatlarını, intim etiraflarını açıqlarkən bu qadını dəyərləndirən meyarlar da dəyişir. O, qarşılıqlı sevgi, diqqət, maddi təminat-qadını xoşbəxt edən nə varsa onun arzusundadır. Bəli, qadın ailə və toxunulmaz saydığımız dəyərlərə etinasızlıq göstərir, hisslərinin quluna çevrilir, ailəli olmasına baxmayaraq, ailədən kənar sevgisini çəkinmədən büruzə verir, hətta uğrunda mübarizə aparır. Lakin onun belə mövqeyi əsassız deyildir. Ailəni təmin edə bilməyən ər, işlədiyi elmi idarədə məvacibin azlığı, arzuları ilə üst-üstə düməyən imkanları şüuraltı olaraq zəif qadın iradəsini qırmış və o, bu situasiyaya düşmüşdür. Bu evli qadının sevgi fəlsəfəsini ətraflı qəbul etməsə də, işlədiyi kollektivin ictimai qınağı belə onu yolundan çəkindirə bilmir. Çünki o, ayıqdır, məntiqli mühakimələri var, sivil dünyada baş alıb gedən insan alverini, gəlir mənbəyinə çevrilən qadın biznesini əsas gətirir və cəmiyyətin əyintilərindən olan bu problemi görməyə çağırır: “İndi mən sizdən soruşuram: Azərbaycan qadınlarından altı mini Ərəb Əmirliklərində, minlərlə Türkiyədə, yüzlərlə Pakistanda, nə qədər Rusiyada, harda, harda bədən satmaqla məşğuldursa və onlara gözün üstə qaşın var deyən yoxdursa, siz evimizin içində hansı qanunla bizə qadağalar qoyacaqsız?”[1].

Tükəz də azad sevgini təbliğ edən, cinsi fərqlərin hər cür təzahürünə qarşı mübarizə aparan bu obraz qədər "cəsarətlidir". Ümumiyyətlə, belə qadın obrazlarının təqdimində müəllif sərbəstlik nümayiş etdirir, postmodern əhval-ruhiyyəni olduğu kimi əsərə gətirir, reallığa meyl edir. Qadının psixoloji sarsıntıları, üst-üstə düşməyən arzu və imkanları fonunda bəzi problemlər, ilk baxışdan sezilməyən gender deformasiyası üzə çıxır. Bu məqamda həm də ictimai-sosial bəlalar, həllini tapmayan bəşəri qüsurlar da aydın görünür. Sadalanan təsvirlər göstərir ki, gender estetikasının yeni ədəbi meyarları yaranmaqdadır.

Ağarəhimin “Əsgər anası” faciəsində oğul qatilinə çevrilən ana da maraqlı obrazdır, ədəbiyyatımızda yeni bir təqdimatdır. Müəllif yazılmış qanunların fövqündə duraraq qatil ananı əxlaq, mənəvi bütövlük və qeyrət simvoluna çevirir; müharibə, düşmən tapdağı, yurdsuz-yuvasız qalmış ailələr azəri qadınının iradəsinə, onun təəssübkeşliyinə, mənəvi bütövlüynə təsir etməmişdir. Müəllif onu ailə əxlaqının qorunması naminə oğul qatili etməkdən çəkinmir və ədəbi tənqiddə xeyli mübahisəyə səbəb olan bu səhnə ilə əslində qadını sərt həyat məngənəsində, gözlənilməz situasiyalarda canlandıraraq toxunulmaz keyfiyyətlərinin üstünə işıq salmış olur, onu yazılmamış qanunlar aspektindən mühakimə və müdafiə edir.

[1] A. Rəhimov Əsərləri, Bak: BQU, 2009. X cilddə, VIII cild, səh.264.

Qadınlıq şərəfi, namus və əxlaq bütün hissləri üstələyir... "Canavar balası" pyesində oğlunun qandan gələn xəyanəti anada övlad məhəbbəti kimi hissi də məhv edir, arzuları puç olmuş ana sonda həm mənəvi, həm fiziki baxımdan tənha qalır, müharibə xəyanətlərə, satqınlıqlara yol açır... li tərpənərək tarixi faktları gizlədib saxlaya bilir və lazım olduğu anda üzə çıxarır. "Vicdan məhkəməsi"ndə (Ağarəhim) dilənçi statuslu bir qızcığaz ağlı, məntiqi, açıq zehni ilə özünü qanun, asayiş keşikçiləri adlandıranlara ittiham oxuyur, tamahkar dövlət lakeylərinə istehza edir, manifest xarakterli nitqi ilə beyinlərə elə təsir edə bilir ki, hamını mat qoyur.

Ağarəhimin əsərlərindəki müxtəlif əqidəni, müxtəlif sosial zümrəni təmsil edən qadın obrazlarının yaddaqalanlığı bir daha təsdiq edir ki, müəllif, ümumiyyətlə, insan psixologiyasının yaxşı bilicisidir və cinsi baxımdan fərdlərin istər davranış, istər emosional ekspressiv imkanlarını açmaq yazıçı qələminə çətinlik yaratmır. Və İstər sosiallaşan, istər meşşanlaşan, istərsə də taleyin axarına düşüb gedən bütün qadınlara münasibətdə Ağarəhimin bir dramaturq missiyası vardır — qadın xoşbəxt olmalıdır! Bu yöndə yazıçı bədii dramaturji fəallığı artırır, onu dinamik mənəvi inkişafda göstərməyə çalışır, yaddaqalan maraqlı qadın obrazlar silsiləsi yaradır. Müəllif öz mövqeyinə sadiqdir - onun əsərlərində qadın yeni dünyanın meyar və dünyagörüşündəki fərqlərə baxmayaraq, yenə ailə-ocaq təəssübü çəkən, vətənpərvər, milli heysiyyatın daşıyıcısı olaraq qalır...

Bu gün qadının cəmiyyətdə fəal iştirakı həm də təhsil, elm sahəsində uğurları gender probleminin uğurlu həllinin göstəricisidir. Təhsil sahəsində qazanılan uğurlar xüsusilə vacibdir. Çünki qadın ilk müəllimdir. Yeni nəslin təlim-tərbiyəsi ailədən başlanır, təbii ki, ilk növbədə anadan. Ananın savadlı, dünyagörüşlü olması uşağın inkişafında mütləq özünü göstərəcək. Çünki bir savadlı kişi bir savadlı insan deməkdir, bir savadlı qadın isə bir savadlı ailə. Rəsul Həmzətovdan soruşanda sən qadınlarda və kişilərdə hansı cəhəti bəyənirsən, o, cavabında söyləmişdir: "Qadınlarda hər şeyi, kişilərdə isə qadınlara olan məhəbbəti!" Məncə, bu fikir qadın haqqında söylənən bütün fikirlərin epiloqudur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Rəhimov Əsərləri, Bak: BQU, 2009. X cilddə, VIII cild, səh.264.
2. Azərbaycan ədəbiyyatında gender identifikasiyası – Orta əsr Azərbaycan müəlliflərinin bədii əsərlərində gender mövzusuna dair tədqiqat (Vüsalə Ağabəyli).
3. Musaayeva, G. (2022). The Issue of Gender Equality in Huseyn Javid's Creativity. Poetika.izm, No. 2 (2022).
4. Babayeva, Eşqane. (2024). XX Əsrin Əvvəllərində Türkiyə və Azərbaycan Bədii Nəsrində Gender Problemi. Müqayisəli Ədəbiyyatşünaslıq, Vol.2, No.1.
5. Koç, Elif. (2025). A Historical Perspective on Female Poets and Writers in Azerbaijani Literature (Up to the 21st Century). Journal of Turkish World Studies, Vol.25, Issue 1.
6. https://yeniazerbaycan.com/MEDIA_e72877_az.html

DIACHRONIC-DIALECTOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SOME METRIC UNITS OF SOMATIC ORIGIN

QÜDSİYYƏ QƏMBƏROVA
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ORCID: 0000-0002-0989-400X

ABSTRACT
The modern international metric system of measurement was developed during the Great French Revolution - in the 17th century. Studies show that before the adoption of the International System of Units, the peoples of the world used their own units of measurement, weight, volume and value. It should be noted that it is also very difficult to find them in ancient sources. It is interesting that the further back in history, the more indefinite units of measurement prevail. In this regard, the lexical fund of Azerbaijani dialects and accents is also rich in ancient metric units characteristic of the area. The metric unit of most such words is not precise.
The article examines the lexical meaning of lexemes of somatic origin such as *ayaq, qulac, qarış, buğum*, düymə, etc., and their use in historical sources and dialects.
Looking at the history of the language, it is possible to come across interesting examples of metric units. True, some of them have become archaic even for modern living speech, dialects and accents. This is due to the fact that the value, units of measure and weight expressed by these words and expressions have disappeared from the everyday life of the people. However, at the same time, these lexemes are used in the spoken language of the people and in the language of literary works, helping the writer to more vividly describe time, space and national color.
Keywords: Azerbaijani language, somatic origin, metric units, diachronic-dialectological, International System of Units, lexical fund, dialects and accents

SOMATİK MƏNŞƏLİ BƏZİ METRİK VAHİDLƏRİN DİAXRONİK-DİALEKTOLOJİ SƏCİYYƏSİ

Müasir beynəlxalq metrik ölçü sistemi Böyük Fransa İnqilabı dövründə - XVII əsrdə işlənib-hazırlanmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, Beynəlxalq Vahidlər Sistemi qəbul olunana qədər dünya xalqları özlərinə məxsus ölçü, çəki, həcm və dəyər vahidləri işlətmişlər. Qeyd etmək lazımdır ki, onların qədim mənbələrdə tapılması da çox çətindir. Maraqlıdır ki, daha uzaq tarixlərə getdikcə qeyri-müəyyən ölçü vahidləri üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin leksik fondu da areal üçün xarakterik olan qədim metrik vahidlərlə zəngindir. Belə sözlərin çoxunun metrik vahidi dəqiq deyildir. Bəzən çox qədim ölçü vahidləri də müşahidə olunur: *ərşin* (50 sm.), *xan ərşini*, *şah ərşini* və s. Bir sıra dialektlərdə isə yalnız spesifik çəki və ölçü vahidləri işlənir: *qolo* (1.400 qr.), *şah/səh* (2,5 kq.), *şa:t/şahat* (400 qr) və s. (Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti, 2009).
Beynəlxalq metrik ölçü sistemindən Rusiya 1899-cu ildən istifadə etməyə başlanmışdır. Bu zamandan etibarən qonşu ölkə olaraq ticarət əlaqələri nəticəsində Azərbaycanda həm dəyər, həm də metrik ölçü sistemində ciddi dəyişiklik baş vermişdir. Lakin bununla belə Azərbaycan xalqının məişətində spesifik ədədi sözlər, dəyər, çəki və ölcü vahidləri daim mühafizə olunmuşdur. Məsələn:

Ayaq – Ayaq sözü tarixən metrik vahid kimi işlənmişdir. Azərbaycan dilinin müasir şivələrində və canlı danışıqda isə bu sözün sinonimləri daha aktiv işlənir: *qədəm, addım/ardım* və s. S.Onullahi özünün "XIII-XVI əsrlərdə Təbriz şəhərinin tarixi" kitabında da bu sözün metrik vahid mənasını göstərmişdir: *"Rafael Dyu Man bu dövrdə hamamlar üçün metaldan tiyan hazırlanmasını bildirir. O yazır ki, Təbriz ustaları diametri 4,5 ayaq və iki barmaq qalınlığında olan tiyanlar hazırlayırdılar."* (Onullahi S.M ,1982,124).

Qulac – açılmış qollar arasındakı məsafə. Təqribən 2 metrə bərabərdir. "Qol"və "aç" morfemlərindən əmələ gəlmişdir. İnsanın boy ölçüsünün müxtəlifliyinə görə, Dərbənd dialektində *qulac* 1,5-2 m-dir: *"Doqquz quləc piltə aldım"*(Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti, 2009, 245).

Xalq poetik nümunələrində "qulac" leksemi kənd gözəllərinin hörüklərinin metrik göstəricisi kimi işlənmişdir: - *Dal gərdəndə hər hörüyü bir qulac (M.P.Vaqif); – Siyah zülfü dal gərdəndə bir qulac, sona cıqqası tək ucları qıyqac (Q.B.Zakir).*

Qarış – əlin baş barmaqdan son – çeçələ barmağa qədərki uzunluq mənasını verir. Sözün "əlin yalnız barmaqları əhatə edən "qar" morfemi ilə -ış affiksindən yarandığı görünür. "Qarış" tarixən oğuz türklərində gözəllik standartı kimi də çox istifadə olunan ölçü vahididir: – *"Boğazları birər qarış kafir qızları al şərabı altun ayaqla Qalın Oğuz bəylərinə gəzdirərlərdi* (Kitabi-Dədə Qorqud, 1988).

Buğum – qarğı, qamış və bəzi bitkilərin zoğunda düyünlər; barmağın hissəsi. B.Əhmədov bu sözü "boğum" sözü ilə bağlayır. Müəllif yazır: *"Boğum" sözünün mənşəyi monqol dilinə aid edilir. Müxtəlif türk dillərinin materialları (bağun –türkmən, buğum –özbək, boğun –uyğur) göstərir ki, onun kökünü "boğ" feli ilə bağlamaq daha düzdür. Deməli "buğum" sözünün dialektal mənaları o>u əvəzlənməsi ilə şərtlənir"*(Əhmədov B, 2001,19). Qədim türk sözləri lüğətində də "boğum" sözü eyni mənanı verir (Drevnetyurkskiy slovar, 1969).

V.V.Radlovun da qeyd etdiyi kimi, *türk dilində "buğdak", kaza xoca "bu:da", türkcə "budak", köhnə özbəkcə "bok", qədim türk mənbələrində "buğuq" sözləri bu mənadadır. Tunqus-mancur dillərində buda//boda həmin mənada olub, bizim bəhs etdiyimiz "boğ//buğ" sözü ilə əlaqələnir* (Radlov V.V, 1905,19-20).

"Buğum" "boğmaq" felinin əsasından – "boğ" morfemindən əmələ gəlmiş və o-u əvəzlənməsi ilə müasir ədəbi dildə sabitlənmişdir. "Buğum" sözü qırxbuğum bitkisinin görünüşündə və adında öz izini saxlamışdır.

Barmaq – xalqın ən qədim ölçü vahidi kimi işlətdiyi sözdür. Hal-hazırda bu sözdən ölçü vahidi kimi təbabətdə, müxtəlif sənət sahələrində istifadə edilir: *onikibarmaq bağırsaq, bir barmaq açıqlıq(tibb), beşbarmaq(küt alət), Beşbarmaq(oronim), təkbarmaq(əlcək)* və s.

Dərzilik peşəsində də bu sözdən ölçü vahidi kimi istifadə olunur: - *Dizdən dörd barmaq yuxarı, çiyindən iki barmaq aşağı* və s. İraq-Türkmən ləhcəsində *24 barmaq (1 barmaq 12 xətt) bir memarı arşındır* (İraq-türkmən ləhcəsi, 2004, 286].

"Kitabi-Dədə Qorqud"un dilində bu leksem dərinlik ölçü vahidi kimi işlənmişdir: - *Kafərin çigninə bir qılıc urdı. Geymini-keçmini zoğardı. Altı parmaq dərinligi zəxm irişdirdi* (Kitabi-Dədə Qorqud, 1988, 133).

Arşın – uzunluq ölçü vahididir. Müxtəlif ölkələrdə "arşın" 65,2 sm-dən 112 sm-dək götürülmüşdür. "Arşın" dilimizə məxsus ayrı-ayrı şivələrdə müxtəlif uzunluğu bildirmişdir. Məsələn, Ordubad rayonunun Unus kənd şivəsində arşının iki növü *1) urus arşını; 2) xan arşını mənasını bildirmişdir* (Naxçıvan MSSR-in dialekt və şivələri, 1962, 200). Meğri rayon şivələrində *1 arşın // ərşin 1 metr, yarım arşın 50 sm-dir*. (Naxçıvan MSSR-in dialekt və şivələri, 1962, 355]. Təbriz şivəsində arşın 1 m 10 sm-dir (Məmmədli M., 2007,152).

İraq-Kərkük ləhcəsində materialın ölçülməsi üçün "qumaş ölçüsü" ifadəsi, yəni *arşın* işlədilir. Arşının, bu ləhcədə iki növü məlumdur: "*Məmarı arşın (24 barmaq) (1 barmaq 12 xətt) 2) önlik –400 məmarı arşın mürəbbayi ölçüsüdür"* (İraq-Türkman ləhcəsi, 2004, 286).

"Arşın" leksemi "Kitabi-Dədə Qorqud"un dilində də konkret ölçü bildirməkdən əlavə, həm də təsvir vasitəsi kimi işlənmişdir: "*Ol kafərin altmış arşın qaməti vardı"; - "Arşın oğlu Dirək təkura xəbər verdilər"* (Kitabi-Dədə Qorqud, 1988).
Arşın Qul Əlinin "Qisseyi-Yusif" əsərində də qeydə alınmışdır: "*Ol sarayın uzunu qırq arşın olsun, Həm yüksəgi qırq arşun imdi*"(Qul Əli, 1995).
Maraqlıdır ki, Aşıq Alının dilində "arşın" sözü həm də məcazi mənada uzunluq ölcüsü kimi işlənmişdir: - "*Bir busəylə şad etmədin Alını, Bəxşişlə beş arşın ağla məni sən".*
Fikrimizcə, bu faktlar özü söyləməyə əsas verir ki, "arşın" sözü müxtəlif ölçü bildirməsi ilə tarixi məzmununu qorumuşdur: – *Hər kəs öz arşını ilə ölçür* (El deyimi).
Düymə – 2,54 sm-lik metrik ölçü vahididir. Uzunluq vahidi kimi bu sözün "düyüm" (дюм) şəklində rus dilində də işlənməsi müşahidə edilir. *1дюйм=2,54 сантиметр* nəzərdə tutulur. *Düymə* əldə baş barmağın bir buğumunun uzunluğu mənasını verir. *Düymə* metal-boru sənayesində termin kimi borunun diametrinin ölçüsünü bildirir. Zərgərlik sənətində işlənən "düymə" termini isə xüsusi bəzək əşyasının – cənub bölgəsinə aid sırğa növünün üzərindəki qiymətli daşın təxmini sayını bildirir: *üçdüymə sırğa, dörddüymə sırğa, qırxdüymə sırğa* və s.
Dilin tarixinə nəzər saldıqca metrik vahidlərin maraqlı nümunələri ilə rastlaşmaq mümkündür. Doğrudur, onların bir qismi hətta müasir canlı danışıq, dialekt və şivələr üçün də arxaikləşmişdir. Bu da həmin söz və ifadələrin bildirdiyi dəyər, ölçü və çəki vahidlərinin xalqın məişət həyatından çıxması ilə bağlıdır. Lakin bununla bərabər, bu leksemlər xalqın danışıq dilində və bədii əsərlərin dilində işlənərək, yazıçıya zaman, məkan və milli koloriti daha canlı təsvir etməyə kömək edir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti (2009), Bakı, "Elm"
2. Drevnetyurkskiy slovar. (1969), Leninqrad,"Nauka"
3. Əhmədov B.B.(2001), Qısa etimoloji lüğət. Bakı, "Təfəkkür"
4. Əliyev Ə.(2003), Azərbaycan dilinin Meğri şivələri. Bakı, "Elm"
5. İraq-türkmən ləhcəsi. (2004), Bakı, "Elm".
6. Kitabi-Dədə Qorqud. (1988), Bakı, "Yazıçı".
7. Qul Əli. (1995), "Qisseyi-Yusif". Bakı, Azərnəşr.
8. Məmmədli M. (2007), Azərbaycan dilinin Təbriz dialekti. Bakı, "Zərdabi LTD MMC".
9. Naxçıvan MSSSR-in dialekt və şivələri. (1962), Bakı, "Elm".
10. Onullahi S.M. (1982), XII-XVII əsrlərdə Təbriz şəhəri. Bakı, "Elm".
11. Radlov V.V. (1995), Opıt slovarya tyurkskix nareçiy. III t. Peterburq.
12. Şah Təhmasibin Təzkirəsi. (1996), (Fars dilindən tərcümə edən: Ə.Rəhimov). Bakı, Azərnəşr.
13. Şirvani S.Ə. (1979), Təmsillər, mənzum hekayələr və öyüdlər. "Gənclik".

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE KADIN ALGISI: TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA

Öğretim Görevlisi Dr. Duygu SELÇUK
Hakkari Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
ORCID: 0000-0003-4459-0172

ÖZET

Atasözleri ve deyimler toplumların tarihsel birikimlerini, değer yargılarını ve sosyal ilişkilerini yansıtan unsurlardan biridir. Bu yapılar, yalnızca gündelik iletişimde kullanılan kalıplaşmış ifadeler olarak değil, aynı zamanda toplumun düşünme biçimini ve dünyayı algılama şeklini ortaya koyar. Kuşaktan kuşağa aktarılmaları, bu sözlerin kültürel hafızayı gelecek nesillere aktardığını göstermektedir. Bu nedenle atasözleri ve deyimler, toplumsal rollerin ve kimliklerin nasıl şekillendiğini incelemek için elverişli bir alan yaratırken bu dil yapıları, kadının toplumdaki ve aile içindeki konumuna dair algıları anlamak açısından dikkate değer bir kaynak sunmaktadır.

Kadınlarla ilgili atasözleri ve deyimler üzerinden kadının toplumsal konumu ve kadın algısı, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, iki lehçede kadının hangi kavramlarla ilişkilendirildiğini belirlemek ve bu ilişkinin dilde nasıl kurulduğunu araştırmaktır. Türkiye Türkçesinde "kadın, anne, gelin, kaynana, avrat, dişi"; Azerbaycan Türkçesinde "ana, arvad, gəlin, övrət, qız " sözcükleri üzerinden çeşitli örnekler değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler; kadınların aile içindeki konumu, kadının sessizliği ve sabır rolü, kadın ve namus / ahlak algısı, kadın – akıl – karar ilişkisi, fiziksel ve zihinsel özellikleri gibi tematik kategoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Her iki lehçede de kadının, çoğunlukla anne, eş, ev, sabır ve fedakârlık gibi kavramlarla özdeşleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Kadın, aile düzeninin sürdürücüsü ve ev içi yaşamın merkezinde yer alır. Ayrıca namus ve ahlak kavramlarının genellikle kadın üzerinden tanımlanması, ataerkil yapının dile yansıdığını vurgulamaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde kadının dayanıklılığına ve toplumsal hayattaki etkinliğine vurgu yapan ifadeler Türkiye Türkçesine göre daha belirgindir. Türkiye Türkçesinde ise kadının duygusallığı ve nahifliği üzerinden kurulan söylemlerin daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Atasözleri ve deyimler aracılığıyla kadın algısının yalnızca biyolojik özelliklerle açıklanamayacağı, kültürel ve toplumsal kabullerin bu algının şekillenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi atasözleri ve deyimlerinde kadın algısının ortak bir zeminden beslenmesine rağmen, farklı toplumsal koşulların etkisiyle değiştiği ve kendine özgü nitelikler kazandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, deyimler, kadın algısı, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi.

THE PERCEPTION OF WOMEN IN PROVERBS AND IDIOMS: A COMPARATIVE STUDY OF TURKEY TURKISH AND AZERBAIJANI TURKISH

ABSTRACT

Proverbs and idioms are among the elements that reflect the historical accumulation, value judgments, and social relationships of societies. These structures are not only fixed expressions used in everyday communication, but also reveal the ways in which a society thinks and perceives the world. Their transmission from generation to generation demonstrates that these expressions carry cultural memory into future generations.

Therefore, while proverbs and idioms provide a suitable framework for examining how social roles and identities are shaped, these linguistic structures also offer a significant source for understanding perceptions of women's position in society and within the family.

The social position of women and the perception of women have been examined comparatively in Turkey Turkish and Azerbaijani Turkish through proverbs and idioms related to women. The aim of the study is to identify the concepts with which women are associated in the two varieties and to investigate how this relationship is constructed in language. Various examples have been analyzed through the words 'kadın' (woman), 'anne' (mother), 'gelin' (bride), 'kaynana' (mother-in-law), 'avrat' (wife/woman), and 'dişi' (female) in Turkey Turkish, and 'ana' (mother), 'arvad' (wife/woman), 'gəlin' (bride), 'övrət' (woman), and 'qız' (girl) in Azerbaijani Turkish. The data obtained have been analyzed within thematic categories such as women's position within the family, the role of silence and patience attributed to women, perceptions of honor and morality, the relationship between women, intellect, and decision-making, as well as their physical and mental characteristics. In both varieties, women are predominantly associated with concepts such as motherhood, marriage, home, patience, and self-sacrifice. Women are positioned as the maintainers of family order and as central figures in domestic life. Furthermore, the fact that concepts of honor and morality are often defined through women highlights the reflection of patriarchal structures in language.

In Azerbaijani Turkish, expressions emphasizing women's resilience and their active role in social life are more prominent than in Turkey Turkish. In Turkey Turkish, on the other hand, discourses constructed around women's emotionality and delicacy have been found to be more widespread. Through proverbs and idioms, it is understood that the perception of women cannot be explained solely by biological characteristics; rather, cultural and social norms play a significant role in shaping this perception. Although the perception of women in the proverbs and idioms of Turkey Turkish and Azerbaijani Turkish is rooted in a common cultural ground, it is observed that it has evolved under the influence of different social conditions and has acquired distinct characteristics.

Keywords: Proverbs, idioms, perception of women, Turkey Turkish, Azerbaijani Turkish.

TÜRKÇE SÖZLÜ SÖYLEMDE TOPLUMSAL CİNSİYET GÖRÜNÜMLERİ: İKİ YAZARIN DİL KULLANIM STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Demet CANARSLAN YILDIZ
Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-7304-4683

ÖZET

Dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşa edildiği ve yeniden üretildiği dinamik bir süreçtir. Bu çalışma, çağdaş Türk edebiyatının iki önemli ismi olan Ayfer Tunç ve Murat Gülsoy'un, eserlerini ve yazma süreçlerini anlattıkları sözlü söylem örnekleri üzerinden, dil kullanım stratejilerindeki cinsiyet temelli farklılaşmaları incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın veri seti, TRT 2 kanalında yayınlanan "Edebiyat Söyleşileri" programına konuk olan her iki yazarın söyleşilerinden oluşturulmuştur. İnceleme, Yeni Türk Dili disiplininin imkanlarından yararlanılarak söz varlığı, kılınış ve özne konumlanması bağlamında yapılandırılmıştır.

Analiz sonucunda; Murat Gülsoy'un yazma eylemini "mimari", "mühendislik" ve "yöntem" kavramlarıyla ilişkilendirerek; süreci kontrol edilebilir, teknik ve sonuç odaklı (eril / inşacı) bir disiplin olarak tarif ettiği görülmüştür. Yazarın söyleminde "kurmak", "çözmek" ve "çalışmak" gibi iradeyi merkeze alan etken yapıların baskınlığı tespit edilmiştir.

Buna karşılık Ayfer Tunç'un kendisini bir "hikâye toplayıcısı" olarak konumlandırdığı; yazma sürecini "hafıza kuyusunun açılması", "sökün etmek" ve "akmak" gibi, yazarın eyleme maruz kaldığı süreç odaklı (dişil / deneyimsel) metaforlarla aktardığı belirlenmiştir. Ayfer Tunç'un söyleminde "hissetmek", "etkilenmek" ve "tanıklık" vurgusunun öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak bu bildiri, benzer edebi yetkinliğe sahip yazarların benlik sunumlarında, toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak "inşa eden özne" (Murat Gülsoy) ile "aracılık eden / duyan özne" (Ayfer Tunç) ayrımının dilsel düzeyde nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet ve Dil, Sözlü Söylem Analizi, Ayfer Tunç, Murat Gülsoy.

GENDER REPRESENTATIONS IN TURKISH SPOKEN DISCOURSE: AN INVESTIGATION INTO THE LINGUISTIC STRATEGIES OF TWO AUTHORS

ABSTRACT

Language is not merely a tool for communication; it is a dynamic process through which gender identities are constructed and reproduced. This study aims to examine gender-based differences in linguistic strategies through the oral discourse of two prominent figures in contemporary Turkish literature, Ayfer Tunç and Murat Gülsoy, as they discuss their works and writing processes.

The dataset consists of interviews with both authors on the program "Edebiyat Söyleşileri" (Literary Interviews) broadcast on TRT 2. The analysis is structured within the framework of Modern Turkish Language studies, focusing on lexicon, aspect, and subject positioning.

The analysis reveals that Murat Gülsoy associates the act of writing with concepts such as "architecture," "engineering," and "method," describing the process as a controllable, technical, and result-oriented (masculine / constructive) discipline. His discourse is dominated by active structures centered on agency, such as "to construct," "to solve," and "to work."

In contrast, Ayfer Tunç positions herself as a "story collector." She conveys the writing process through process-oriented (feminine / experiential) metaphors where the author is subject to the action, such as "the opening of the well of memory," "to burst forth," and "to flow." In Tunç's discourse, the emphasis on "feeling," "being influenced," and "bearing witness" stands out.

In conclusion, this paper demonstrates how the distinction between the "constructing subject" (Murat Gülsoy) and the "mediating/perceiving subject" (Ayfer Tunç) is linguistically reproduced in the self-presentation of authors with similar literary competence, aligning with traditional gender roles.

Keywords: Gender and Language, Oral Discourse Analysis, Ayfer Tunç, Murat Gülsoy.

THE EFFECT OF ACTIVE LEARNING ON COGNITIVE ACTIVITU

Elmira Maharramova
Employee of the ETC of the Azerbaijan, State University of Political Science
ORCID: 0009-0004-8053-2919

Summary
The development of the education system in Azerbaijan, bringing it up to the level of world standards is characterized by the organization of activities in two directions. The first of them consists of studying, summarizing and analyzing the achievements made in the field of education within the country, first of all, by studying the essence and content of the progress in the field of education, it is important in terms of determining the current state of education, the demands and needs of society, and what has been achieved in the direction of the formation of civil society. and allows us to reveal what potential opportunities are emerging for the future. Preliminary studies show that in the Republic, as a result of establishing the activity of both the teacher and the school in accordance with the requirements of the society, considerable advanced experience has been collected in the field of personality formation, assessment of achievements, as well as in the field of education management. Therefore, the generalization of those materials and wide use of them is, of course, Azerbaijan education is important in terms of the reconstruction of the
system on the national level.
Secondly, the study and generalization of the progressive aspects of the work experience of developed foreign countries and the implementation of their implementation taking into account the national and moral characteristics is an important issue and is distinguished by its relevance. In recent years, a lot of work has been done in this direction in Azerbaijan. The quality indicator of these practices, which are studied as pedagogical innovations, is determined by the general development level of the citizens of that country, and the life skills formed in the young generation act as necessary indicators of the general level.
As an important aspect of traditional pedagogical research, any approach must be tested experimentally and empirically before any innovation is decided upon.
At the beginning of the 21st century, the reconstruction and modernization of the educational system of Azerbaijan and its implementation using active and interactive methods in the organization of these works is considered a priority problem. New pedagogical research is needed to solve them
The development trend of the educational system, the useful experiences collected on the working methods of author schools, innovative teachers in the field of active and interactive methods, the results of pedagogical-psychological researches must be constantly systematized, summarized and the content of the educational process needs to be updated. The solution of these problems poses an important problem of bringing the concept of active and interactive methods to the educational sphere and the pedagogical process on scientific grounds and makes the application of technological approaches in education as a whole more urgent.
Keywords: education, teacher, interactive

Today, there are wide opportunities for the development of education and the formation of civic personalities. First of all, the renewal of educational programs, programs and textbooks, technologies, and the training of teachers in relevant specialties based on new methodologies expand the opportunities for progress towards goals.

In accordance with new approaches to education, educational programs are formed today based on relevant content lines and standards. Educational programs reflect the knowledge, skills, competencies and value systems formed in students and are of great importance from a theoretical and practical point of view. (Law of the Republic of Azerbaijan “On Education”. Baku, 2012) The content of the program guides teachers in determining the directions of activity, as well as specifically the learning objectives, expected results, and process management, and clarifies the modern mechanisms of the educational process. Teachers who master these mechanisms from a theoretical point of view and refer to them in their activities and who approach their work creatively, of course, have the opportunity to achieve great success. Experience shows that if a subject teacher is creative, prefers the principle of "learning-to-learn" and research in the teaching process, his students can also be formed as independent, creative thinkers, able to justify their position. The interactivity and integrativeness of the modern lesson create favorable conditions for the teacher in this regard. The structure of the modern lesson is such that taking into account these structural elements theoretically determines the provision of activity in the learning process to the end, the formation of a student's personality loyal to national and human values.

The process of ensuring activity in the lesson begins, first of all, with the creation of motivation, posing a research question and involving students in this process. Taking into account the pedagogical, psychological, methodological features of working with a collective, group, and objective assessment has a fundamental impact on the development of students as individuals. In this process, students acquire new knowledge and skills, learn to learn, develop their moral qualities, and are formed as citizens. In this process, it is of great importance for the teacher to fulfill his functions as a facilitator (guide), to create favorable opportunities for students to be active and independent, and to adjust the course of the lesson in accordance with new approaches. Conducting work in this direction in the educational process encourages students to be inquisitive, research-oriented, and proactive, to deeply analyze the facts they have obtained, to generalize, and to substantiate their new ideas. Such a work style creates opportunities for the students themselves to reveal and “discover” the problem being studied.

Work on texts of various nature in the lesson, the purposeful use of discussion, debate, and other methods have a positive effect on the deep assimilation of the studied issue and the development of the student's personality. When working on any text, as well as when discussing this or that issue, serious analyses and generalizations in accordance with the problem statement, comparisons, substantiating, evaluating, evaluating, and correlating facts, events, and processes can be interpreted as an indicator of students demonstrating their knowledge and skills. Paying attention to these issues in the educational process, taking into account consistency and systematicity is also important in terms of assessing student achievements. Taking into account the principle of compliance with levels, from simple to complex, from easy to difficult in assessment also affects the quality and, as a result, the moral qualities of students also develop. This is also very important for students' preparation for independent life and maturity as citizens. Observing democracy in managing the educational process, expecting objectivity in relations, and equality between parties are one of the most important conditions. Scientific research and experience show that today one of the most important issues in the formation of personality is adhering to this principle in the educational environment. The relationships between students and teachers, teachers and parents, or students themselves should be built on this principle. Of course, the relationship itself has a boundary point.

However, when the system of relationships is built on the principles of equality, cooperation, sincerity, openness, transparency, demandingness as well as caring, and development for the sake of personality formation, it is possible to achieve the desired result. We must admit that in some cases, these issues are not given due attention in relationships.

It creates certain obstacles to the development of their interest in learning. Therefore, it is important for those who choose teaching as a profession to constantly work on themselves, engage in self-education, and always monitor their progress.

Restructuring, modernization of the education system of Azerbaijan and its implementation using active and interactive methods in the organization of these works are considered a priority problem. New pedagogical research is needed to solve them.

The practical significance of the problem is that. Interactive training is aimed not only at enriching students' memory with scientific knowledge, but also at independently acquiring and mastering more knowledge, acquiring the most important skills and habits, personal qualities and abilities based on the regular development of thinking. At the same time, students learn to identify cause-and-effect relationships, regularities of facts and events, draw conclusions, and make important and deep generalizations in the process of studying the most important training material, specially selected, easy to understand and memorable, under the supervision of a teacher.

1. The development of the education system in Azerbaijan, bringing it to the level of requirements of world standards, is characterized by the organization of activities in two directions. The first is the study, generalization and analysis of achievements in the field of education within the country. (State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan, Xalq Newspaper, 25.XII. 2013.)

The second is the study and generalization of progressive aspects in the work experience of developed foreign countries and their application, taking into account national and spiritual characteristics. In recent years, a lot of work has been done in Azerbaijan in this direction. The quality indicator of these practices studied as pedagogical innovations is determined by the general level of development of the citizens of that country, and the vital skills formed in the younger generation act as indicators of their general level.

The development trend of the education system, the useful experiences accumulated in the field of active and interactive methods of innovative teachers, the results of pedagogical and psychological research constantly require systematization, generalization and updating of the content of the educational process. The solution of these problems poses the introduction of the concept of active and interactive methods into the educational sphere and the pedagogical process on a scientific basis as an important problem and actualizes the application of technological approaches in education as a whole. (Mehrabov A.O. Features of the model of a competent approach in education. Scientific works of ARTPI. No. 2. Baku, 2009)

Experience and observations prove that the following are more typical for modern educational technologies:

- involvement of the teacher and student in creative activity;
- instilling elementary skills in them during the student's active activity;
;- cooperation of the teacher with students and students with each other;
- use of active, plot, didactic games, creation of social equality and psychological conditions; - influence of the thematic material presented by the teacher on the student's creative thinking and the formation of a national way of thinking;

Modern educational technologies should instill the following qualities in students:

- independent thinking, free expression of opinions;
- the ability to analyze experience and knowledge;
- self-assessment;

-to cooperate (to be able to work with others, to share work to achieve a common goal);
- to listen to others, to respect different opinions and to be tolerant;
- to explain and substantiate one's own opinion with arguments;
- to develop creative thinking;
- to identify joint solutions and make decisions;

Modern educational technologies require the teacher to be active in the process of preparing for the lesson, and the students to be active in the lesson. With the help of modern educational technologies, the educational, developmental, and also educational functions of learning are more pronounced and lead to an improvement in the quality of learning.

Active learning is based on the cognitive activity of students and involves cooperation with other participants in the educational process. Often, this concept is synonymous with "interactive learning methods" The concept of "interactivity" is used. Thus, the term "interactivity" means "dialogue, interaction". The concepts of "problem - dialogic", "problematic", "heuristic learning" are also used to express this teaching method.

Active (interactive) learning is characterized by the following features:

-conscious creation of a cognitive problem situation by the teacher;

-stimulation of the student's active researcher position in the process of solving the problem;

-creation of conditions for independent discovery, acquisition and assimilation of new and necessary knowledge for students.

The essence of the new approach is that learning is aimed not only at enriching the student's memory with new scientific knowledge (information), but also at independent acquisition and assimilation of more knowledge, the acquisition of the most important skills and habits, personal qualities and abilities, based on the regular development of thinking. At this time, under the guidance of a teacher, students learn to identify cause-and-effect relationships and regularities of facts and events, draw conclusions, and make important and deep generalizations in the process of studying specially selected, easily understandable and memorable, most important training material.

The student's position is the position of a "discoverer", "researcher"; when faced with issues and problems that he is able to solve, he solves them in an independent research process.

The teacher's position is the position of a facilitator ("guide", "leader"), who organizes problem situations in a planned and directed manner, creates conditions for the emergence of research issues in front of students, and provides methodological assistance in their solution.

The active (interactive) learning method has the following specific features:

- The subject-subject nature of training:
- The student's active learning position, independence and freedom of thinking;
- The activity of participants during the lesson;

-Creating a problematic situation at the beginning of the lesson and directing the lesson process to solving the problem;

-Directing students to independently discover new knowledge through reflective and guiding questions;

-Conducting training through the research method;

-Conducting the lesson in the form of a dialogue, creating feedback;

-Cooperation and interaction in the group;

The globalization taking place in the world affects many areas of life.

The reform carried out in education arose precisely from that necessity. Improving the quality of education, learning new pedagogical technologies and using them effectively are the main tasks ahead.

The main principles of new pedagogical thinking are democratization, humanization, individualization, differentiation, integration, personality formation and development.

Interactivity as a method is the approach, explanation, dialogue, etc. that emerges at that moment from the course of work between the teacher and the student - the topic, commentary, dialogue, role-playing game. That is, this style is not planned in advance, the course of the work-educational process reveals this point and occurs more with the independence and intervention of the student. On the other hand, interactivity can also be between the students themselves. (Mehrabov A.O. The role of interactive methods in regulating teacher-learner relations. "Educational Problems" newspaper, November 11-20, 2008) The main feature is that the learners and the teacher who cooperate in this process are in an equal position. Naturally, the teacher, as a teacher, performs the function of a guide, facilitator, consultant. Without interfering in their work, he sets problems, gives direction, controls, helps to prepare search directions, but the students themselves work on the training tasks together - among themselves, conducting research, discussing.

Conclusion

The inclusion of an active (interactive) learning method in the teaching process creates conditions for eliminating the passivity of students, forming the necessary thinking skills and creativity, and improving the quality of training. Through the solution of each task given in the training process, cognitive and cultural research tactics change and improve. Active learning forces each student to determine and build his own formula for success. Thus, in the training process, students' cooperation with each other becomes more intensive.

(Mehrabov A.O. Features of the model of a competent approach in education. Scientific works of the ARTPI. No. 2. Baku, 2009)

It should be noted that the constant use of interactive training methods also affects its effectiveness. In many cases, the effectiveness of training decreases. In the training process, methods and techniques should be selected depending on the set goal and the current situation, and the process should be built accordingly. The main goal is that the learning process should develop students and enable them to understand, think, reason independently, develop their skills, and develop their communication and problem-solving abilities. In the event of transferring knowledge to students, related learning is also formed by developing them in terms of volitional, moral, intellectual, cultural, ecological, economic and other values.

The above conditions make it necessary to update the content of modern education in accordance with methods and technologies. It is determined that educational (training) systems will be used freely. Active learning, unlike traditional learning, takes a more serious attitude towards learners and draws them to the center of events. The ideas and thoughts of the student and pupil are taken as the basis in the learning process.

Keywords: Personality, thinking, active learning, subject, research.

Literature:

State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan, Xalq newspaper, 25.XII. 2013.

Law of the Republic of Azerbaijan "On Education". Baku, 2012.

Mehrabov A.O. Features of the competency-based approach model in education. Scientific works of the ARTPI. No. 2. Baku, 2009.

DİJİTAL SÖYLEMDE KADIN DİLİ: SOSYAL MEDYA VE OYUN TERİMLERİNİN KADIN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ TARAFINDAN KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Araştırma Görevlisi Alper YILDIZ
Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
ORCID: 0000-0001-5788-9558

ÖZET

Bu çalışma, dijitalleşmenin Türkçenin söz varlığı üzerindeki etkilerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alarak, kadın üniversite öğrencilerinin sosyal medya ve dijital oyun kaynaklı terimleri kullanım sıklıklarını ve biçimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Dijital çağda dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kimlik inşasının ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği bir alandır. Çalışmanın veri seti, Çağ Üniversitesi'nde öğrenim gören ve 204'ü kadın olmak üzere toplam 301 lisans öğrencisinden elde edilen nicel verilerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında like atmak, dm atmak, stalklamak, vibe almak, shiplemek gibi sosyal medya kökenli ifadeler ile raid olmak, buga girmek, banlamak gibi oyun kökenli ifadelerin kullanım sıklıkları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Bulgular, dijital jargonun kullanımında cinsiyete dayalı belirgin bir ayrışma olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın katılımcıların sosyal etkileşimi, duygusal durumu ve ilişkileri niteleyen terimleri (vibe almak, stalklamak, shiplemek, favlamak) erkek katılımcılara oranla anlamlı düzeyde daha sık kullandıkları tespit edilmiştir. Örneğin, "stalklamak" terimini kadınların %27'si "her zaman" kullanırken, bu oran erkeklerde %0,3'te kalmıştır. Buna karşılık, rekabet ve teknik odaklı oyun terimlerinin (raid olmak, buga girmek) kadınların söz varlığında daha az yer tuttuğu görülmüştür. Çalışma, kadınların dijital dili iletişimsel bağlamı güçlendirmek ve sosyal ilişkileri yönetmek amacıyla kullandığını; dijitalleşmenin dilsel cinsiyet rollerini nötrlemek yerine, belirli bağlamlarda yeniden ürettiğini göstermektedir. Bu bağlamda araştırma, dijital söz varlığının kadın dili özelindeki görünümünü betimleyerek toplumdilbilim çalışmalarına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dil, kadın dili, sosyal medya, toplumsal cinsiyet, söz varlığı.

WOMEN'S LANGUAGE IN DIGITAL DISCOURSE: AN INVESTIGATION ON THE USE OF SOCIAL MEDIA AND GAME TERMS BY FEMALE UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

This study aims to examine the frequency and forms of use of terms originating from social media and digital games by female university students by addressing the effects of digitalization on Turkish vocabulary from a gender perspective. In the digital age, language is not only a means of communication but also a field where identity construction and gender roles are reproduced. The data set of the study consists of quantitative data obtained from 301 undergraduate students, 204 of whom are women, studying at Çağ University. Within the scope of the research, the usage frequencies of social media-origin expressions such as like atmak, dm atmak, stalklamak, vibe almak, shiplemek and game-origin expressions such as raid olmak, buga girmek, banlamak were analyzed comparatively.

The findings reveal a significant gender-based distinction in the use of digital jargon. It was determined that female participants used terms describing social interaction, emotional state, and relationships (vibe almak, stalklamak, shiplemek, favlamak) significantly more frequently than male participants.

For instance, while 27% of women stated they use the term "stalklamak" "always," this rate remained at 0.3% for men. In contrast, it was observed that competitive and technical-oriented game terms (raid olmak, buga girmek) occupied less space in women's vocabulary. The study shows that women use digital language to strengthen the communicative context and manage social relationships; and that digitalization reproduces linguistic gender roles in certain contexts rather than neutralizing them. In this context, the research contributes to sociolinguistic studies by describing the appearance of digital vocabulary specific to women's language.

Keywords: Digital language, women's language, social media, gender, vocabulary

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN GÖYÇƏ MAHALININ ŞİŞQAYA KƏNDİNİN ŞİVƏLƏRİNDƏ SƏS DÜŞÜMÜ HADİSƏSİ

Dr. Əlvan CƏFƏROV
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetin, Elmi Tədqiqat Mərkəzinin böyük elmi işçisi

Xülasə
Məqalədə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalına məxsus Şişqaya kəndi şivəsində müşahidə olunan səs düşümü hadisəsi fonetik və dialektoloji aspektdən sistemli şəkildə tədqiq edilir. Tədqiqatın məqsədi şivədə səs düşümünün struktur-semantik xüsusiyyətlərini, yaranma səbəblərini və ədəbi dillə müqayisədə fərqlərini müəyyənləşdirməkdir. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Şişqaya şivəsində səs düşümü əsasən sait düşümü, samit düşümü və heca düşümü formalarında özünü göstərir və bu hadisələr fonetik qənaət, artikulyasiya asanlaşması, vurğu sistemi və tarixi fonetik inkişafla bağlıdır. Şivədə müşahidə olunan eliziya halları Azərbaycan dilinin qərb qrupu şivələri üçün xarakterik olmaqla yanaşı, Göyçə arealının dialektal xüsusiyyətlərini də əks etdirir. Məqalədə faktiki dialekt nümunələri əsasında səs düşümünün mövqe (baş, orta, son), struktur və funksional xüsusiyyətləri elmi şəkildə təhlil olunur. Səs düşümü fonetik hadisə kimi dilçilikdə eliziya termini ilə ifadə olunur və sözün tələffüzü zamanı müəyyən fonemlərin ixtisarı ilə xarakterizə edilir. Bu hadisə əsasən zəif vurğulu mövqedə yerləşən səslərdə müşahidə olunur və artikulyasiya enerjisinin qənaəti prinsipi ilə bağlıdır. Şişqaya şivəsində samit düşümü daha çox söz ortasında və son mövqedə baş verir. Bu hal xüsusilə sonor və ya zəif artikulyasiya olunan samitlərdə müşahidə edilir. Şişqaya kəndi şivəsində heca düşümü də sistemli şəkildə müşahidə olunur. Bu hadisə daha çox iki komponentli və ya köməkçi söz birləşmələrində özünü göstərir. Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Şişqaya kəndi şivəsində səs düşümü hadisəsi sistemli fonetik qanunauyğunluq kimi çıxış edir. Bu hadisə əsasən sait, samit və heca düşümü formalarında təzahür edir və daha çox orta və son mövqedə aktiv müşahidə olunur. Səs düşümünün yaranması fonetik qənaət, vurğu sistemi, nitq tempinin sürəti və tarixi dialekt inkişafı ilə bağlıdır.
Açar sözlər: Göyçə mahalı, Şişqaya kəndi, dialektologiya, fonetika, eliziya, səs düşümü, şivə xüsusiyyətləri.

THE INCIDENT OF VOICE DROP IN THE DIALECTS OF SHISHGAYA VILLAGE, GOYCHE REGION, WEST AZERBAIJAN

Abstract
The article systematically studies the phenomenon of elision observed in the dialect of the village of Shishgaya, which belongs to the Goycha district of Western Azerbaijan, from a phonetic and dialectological aspect. The aim of the study is to determine the structural-semantic features of elision in the dialect, the reasons for its occurrence, and its differences compared to the literary language. As a result of the study, it was determined that elision in the Shishgaya dialect mainly manifests itself in the forms of vowel elision, consonant elision, and syllable elision, and these phenomena are related to phonetic savings, ease of articulation, stress system, and historical phonetic development. The elision phenomena observed in the dialect are characteristic of the western group of Azerbaijani dialects, as well as reflecting the dialectal characteristics of the Goycha area. The article scientifically analyzes the positional (initial, medial, final), structural, and functional features of elision based on actual dialect examples. As a phonetic phenomenon, elision is expressed in linguistics by the term elision and is characterized by the reduction of certain phonemes during the pronunciation of a word.

This phenomenon is mainly observed in sounds located in weakly stressed positions and is related to the principle of saving articulatory energy. In the Shisgaya dialect, consonant drop occurs more often in the middle and final positions of words. This phenomenon is especially observed in sonorous or weakly articulated consonants. Syllable drop is also systematically observed in the Shisgaya village dialect. This phenomenon is more often manifested in two-component or auxiliary word combinations. In the Shisgaya village dialect of the Goycha district of Western Azerbaijan, the phenomenon of sound drop acts as a systematic phonetic regularity. This phenomenon is mainly manifested in the forms of vowel, consonant and syllable drop and is more actively observed in the middle and final positions. The emergence of sound drop is related to phonetic savings, stress system, speed of speech tempo and historical dialect development.

Keywords: Goycha district, Shisgaya village, dialectology, phonetics, elision, sound drop, dialect features.

ARZU, BİLİNÇ VE SINIR: SERVET-İ FÜNÛN ROMANINDA KADIN İRADESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doç. Dr. Ekrem GÜZEL
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-7949-5063

ÖZET
Türk romanında kadın temsili, Tanzimat edebiyatından Servet-i Fünûn'a uzanan süreçte belirgin bir dönüşüm geçirir. Tanzimat romanı, kadını çoğunlukla pedagojik ve ahlâkî bir işlevle ele alır. Bu dönemde kadın, ya ideal eş ve anne modeli etrafında olumlanan ya da gelenek dışına çıktığında cezalandırılan bir figür olarak kurgulanır. Kadının bireysel iradesi, arzuları ve iç çatışmaları, romanın temel problematiği hâline gelmez; kadın daha çok erkek merkezli modernleşme anlatısının nesnesi konumundadır. Bu bağlamda Tanzimat romanında kadın, irade sahibi bir özne olmaktan ziyade, toplumsal düzenin devamlılığını sağlamakla yükümlü bir temsil alanı olarak görünür. Servet-i Fünun romanı ise bu tek yanlı bakışı kırarak kadını, duyguları, arzuları ve iç dünyasıyla merkeze alan bir anlatı evreni kurar. Bu dönemde kadın karakterler, yalnızca toplumsal rollerin taşıyıcısı değil; isteyen, düşünen ve seçme eğilimi gösteren bireyler olarak sunulurlar. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* ve *Mai ve Siyah* romanları ile Mehmet Rauf'un *Eylül* adlı eseri, kadının irade ve arzu sahibi bir varlık olarak temsil edilişini çarpıcı biçimde ortaya koyar. Bihter, Nihal ve Suad gibi karakterler, kendi iç seslerinin farkında olan, bu ses doğrultusunda hareket etme arzusunu taşıyan figürlerdir. Ancak Servet-i Fünûn romanında kadının iradesi, mutlak bir özgürlük alanına dönüşmez. Kadının istenç ve arzusu, çoğu zaman evlilik kurumu, ahlâk anlayışı tarafından sınırlandırılır. Bu nedenle kadın karakterler, iradelerini fark ettikçe trajediye daha fazla yaklaşır; bilinçlenme, çoğu zaman mutluluk değil, acı ve suçluluk üretir. Bu durum, Servet-i Fünûn estetiğinin II. Abdülhamit dönemi baskılı ortamı, karamsar dünya görüşüyle ve bireyin iç çatışmalarına odaklanan anlatım anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Sonuç olarak Tanzimat romanında kadın, geleneksel bakışı açısına göre temsil edilen edilgen bir figür iken Servet-i Fünûn romanında kadın, modern birey olma arzusunu taşıyan ve bu arzunun bedelini ödeyen trajik bir özneye dönüşür. Bu bildiri, Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un romanlarında söz konusu dönüşümü kadın ve irade kavramları ekseninde ele alarak kadın temsiline dair önemli bir zihniyet değişimini ortaya koymayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Servet-i Fünûn romanı, Halit Ziya, Mehmet Rauf, kadın, irade, temsil

DESIRE, CONSCIOUSNESS AND BOUNDARAY: THE EMERGENCE OF WOMEN'S WILL IN THE SERVET-I FUNUN NOVEL

ABSTRACT
The representation of women in the Turkish novel undergoes a significant transformation in the period stretching from the Tanzimat litareture to Servet-i Fünûn era. Tanzimat novels predominantly depicted women as having a pedagogical and moral function. During this period, women were portrayed in two distinct roles, either as ideal wives and mothers or as figures who were punished for deviating from established norms. A woman's individual will, desires and inner conflicts were not the issue of novels; instead, she was more often the object of a male-oriented narrative. However, Servet-i Fünun novels break this one-sided view, constructing a narrative universe that places women, along with their emotions, desires and inner worlds, at its centre.

Female characters are presented not only as responsible of social roles, but also as individuals with their own desires, thoughts, and the potential to make choices. Halit Ziya's *Aşk-ı Memnu* (Forbidden Love) and Mehmet Rauf's *Eylül* (September) reveal women as beings with willpower and desire. However, in the Servet-i Fünun novel, a woman's will does not become an absolute space of freedom. It is often constrained by the institution of marriage and the prevailing understanding of morality. Consequently, as female characters become more aware of their own will, they draw closer to tragedy; awareness often produces pain and guilt rather than happiness. This situation is related to the oppressive atmosphere of the Abdülhamid II regime, as well as the pessimistic worldview of Servet-i Fünûn aesthetics with its focus on inner conflict. In conclusion, whereas the woman in the Tanzimat novel is portrayed as passive in accordance with traditional views, the woman in the Servet-i Fünûn novel is depicted as a tragic figure who aspires to be a modern individual and pays the price for this desire. This study aims to reveal a significant shift in the mindset the representation of women in the novels of Halit Ziya and Mehmet Rauf through the concepts of woman, desire and willpower.
Keywords: Servet-i Fünûn novel, Halit Ziya, Mehmet Rauf, woman, will, representation

GİRİŞ

Türk edebiyatında kadının edebi metinlere yansıması dönemden döneme farklılık göstermiştir. Destanlarda, halk hikâyelerinde ve Osmanlı Divan şiirinde farklı kadın tipleri ile karşılaşmak mümkündür. Divan edebiyatında idealize edilmiş ve soyut bir güzellik anlayışı çerçevesinde kurgulanan sevgili tipinin yerini, Tanzimat edebiyatıyla birlikte ahlâkî ölçütler doğrultusunda değerlendirilen ve çoğu zaman "iyi" ya da "kötü" şeklinde kategorize edilen kadın anlayışı alır. Ancak Servet-i Fünûn dönemine gelindiğinde bu indirgemeci yaklaşım aşılır; kadın, iç sesi, arzuları, çelişkileri ve zaaflarıyla birlikte ele alınan, iyi ve kötü yönleri bir arada barındıran bireysel bir varlık olarak romanın merkezinde yer almaya başlar. Böylece kadın temsili, tipolojik ve normatif bir çerçeveden çıkarak psikolojik derinliği olan insani bir karakter düzeyine yükselir.

Kadının temsili, Divan şiirinin soyut ve idealize edilmiş sevgili (maşuk) tipinden Servet-i Fünûn romanının psikolojik derinliğe sahip bireyine uzanan, zihniyet ve estetik anlayış değişimlerini içeren köklü bir evrim sürecini yansıtmaktadır. Klasik dönemde kadın, gerçek hayattaki somut hüviyetinden sıyrılarak tasavvufî düşünce ekseninde şekillenen, belirli unsurlar (servi boy, kıl gibi ince bel, hokka gibi ağız, lâl dudak, yay gibi kaş, ok gibi kirpik, mızrak gibi bakış) üzerinden kurgulanan bir **"ideal form"** olarak ele alınmıştır (Gönel, 2010, s. 2010). Divan şairleri için sevgili, gerçeklikten uzak, ulaşılmaz olduğu ölçüde hayal edilen ve âşığı (kulu) cevr ü cefasıyla olgunlaştıran bir **"sultan"** tipidir. "Divan şiirinde güzel bir kadınla güzel bir gencin aynı kelime ve aynı imajlarla tavsif edilmeleri sevgilinin cinsiyetini zaman zaman belirsiz kılar (Akün, 1994, s. 421)." Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'*nin giriş kısmında, sevgiliyi baştan aşağıya silahlarla mücehhez bir savaşçı sultan olarak tasvir edildiğini söyler (Tanpınar, 2001, s. 7-8). Namık Kemal ise divan edebiyatındaki sevgili tipine yönelik idealleştirme girişimlerinin onu gerçeklikten uzaklaştırdığı, adeta bir "devler ve gulyabaniler" âlemindeymiş zannı uyandırdığını söyleyerek eleştirmiştir (Kemâl, 2005, s. 33). Divan şiirinde sıradan insana pek yer yok iken ideal kadın ise yüceleştirilip estetik bir unsur hâline gelmiştir.

Tanzimat dönemiyle birlikte Batılılaşma hareketleri ve roman türünün edebiyata girişi, kadını salt bir şiir öznesi olmaktan çıkarıp eğitimi, sosyal hakları ve aile içindeki konumu tartışılan toplumsal bir problematik ve kimlik arayışındaki bir özne haline getirmiştir.

Orhan Okay, kadının Tanzimat'la birlikte Osmanlı cemiyetinde bir problem olarak ortaya çıktığını ileri sürdükten sonra, yine "Tanzimat edebiyatının hemen baştan sonra kadar kadın ve aile problemini vazgeçilmez bir konu" olarak kabul ettiğini dile getirir (Okay, 2008, s. 203-204). Bu süreçte kadın karakterler, genellikle ya melek gibi saf ve temiz (Dilaşub, Canan, Dilber) ya da kendilerinden her türlü ahlaksızlığın sadır olacağı düşük ahlaklı (Mehpeyker, Ürani, Polini) gibi keskin ahlaki zıtlıklar ve ikilikler üzerinden kurgulanmıştır. Yazarlar kadının eğitimini, sağlam bir aile yapısı ve çocukların terbiyesi için elzem görerek bu meseleyi bir medeniyet davası olarak ele almışlardır.

Servet-i Fünûn dönemine gelindiğinde ise kadın, psikolojik realizm ve natüralizmin etkisiyle tek yanlı bakılan bir tip olmaktan çıkıp farklı yönleri yansıtılan karakter özelliğine bürünerek trajik bir derinlik ve bireysel bir kimlik kazanmıştır. Bu dönem yazarlarından özellikle Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un eserlerinde kadın tatmin edilememiş arzuları, kıskançlıkları ve içsel çatışmalarıyla bir karakter olarak ete kemiğe bürünür. Aldıkları Batılı eğitimin icapları gereği bilinçlenmeleri ve duyarlılıkları artmış, yüksek tahsilli ve estetik algısı olan bu kadınlar genellikle muhatap oldukları erkekler tarafından mutlu edilemezler. Bu kadınların duyuş ve düşünüşü, artık romanlarda yer almaya başlar, hatta aldatma ve sadakatsizliğin bile ardında yatan psikoloji ve etmenlere ayna tutulur. Kadını Tanzimat romanlarındaki gibi ahlaklı ve ahlaksız gibi klasik bir kategori dışında da ele alan bu yaklaşımda arzuları ve isteklerinin yanında çelişkileri ve başarısızlıkları ile bir kadın vardır. Artık o yalnızca bir ahlaki unsur olma algısından çıkarak kusurları ve çıkmazları ile irade sahibi bir özne olarak tasvir edilir. Tek başına baştan aşağı kötü veya iyi olan bir varlıktan ziyada iç dünyalarına vakıf olduğumuz birer insan olarak karşımıza çıkarlar. Bu açıdan ilk kez Servet-i Fünûn döneminde bireyin, dolayısıyla da kadının gerçek anlamda iç dünyasıyla romanda yer aldığı görülür.

Halit Ziya Romanlarında Arzu, Bilinç ve Sınır

Modern Türkçe romanının kurucu isimlerinden olan Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki kadın kahramanlar, iç dünyaları, arzuları ve iradeleriyle -psikolojik gerçeklik ile tahlil edilen- ilk gerçekçi figürler olarak öne çıkar. Bu kadınlar, sadece toplumsal rollerinin içinde hapsolmuş pasif varlıklar değil, arzu duyan, bu arzularını bilince çıkaran ancak toplumsal ve bireysel sınırlarla çatışan trajik karakterlerdir. Bu açıdan Halit Ziya, ilk romanından başlayarak "Tanzimat romanının ahlakçı, yargılayıcı, bakışını" bir problematik olarak ele almıştır (Uysal, 2014, s. 61-62). Bu çerçevede Halit Ziya, ilk romanı *Sefile*'den itibaren babasız büyüyen genç kızları ve kadınları tiplerini merkeze alarak onları edilgen ve tek boyutlu figürler olmaktan çıkarır; arzu sahibi, iç dünyası derinleştirilmiş bireyler olarak kurgular. Böylece bu kahramanlar üzerinden, kadın öznenin toplumsal normlar ve ahlaki sınırlar karşısında yaşadığı gerilimleri, çelişkileri, bastırılmış isteklerini ve var olma mücadelesini görünür kılar.

Sefile, Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir döneminde kaleme aldığı ilk romanıdır. 1886-1887 yıllarında Hizmet gazetesinde tefrika edilmiş ancak "şeair-i İslamiyeye mugayereti" gerekçesiyle devrin sansür heyeti tarafından yasaklandığı için uzun süre kitap olarak basılamamıştır (Huyugüzel, 2006, s. 7). Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında* adlı eserine karşı realist bir tavır geliştirme iddiası taşıyan bir metindir. Romanın başkahramanı, küçük yaşta anne ve babasını kaybeden, kimsesiz ve korumasız kalan Mazlume adında bir genç kızdır. Mazlume, yaşadığı büyük sefalet ve çaresizlik sonucunda Mihriban Hanım ve kızı İkbal'in yaşadığı, fuhşun hüküm sürdüğü bir eve sığınmak zorunda kalır. Roman, masum bir genç kızın aldatılarak fuhuş bataklığına sürüklenişini ve bu yolda çektiği acıları anlatır. Mazlume, İkbal'in aşığı olan İhsan Bey'e karşı derin duygular beslemeye başlar.

İhsan Bey de zamanla İkbal'den uzaklaşarak Mazlume'ye yönelir, ancak bu ilişki her iki kadın ve İhsan Bey için de bir yıkım sürecine dönüşür. Mazlume, aşkına karşılık bulamamanın ve içine düştüğü hayatın ağırlığıyla iyice sefil bir hale gelir. Bir viranede sefalet içinde yaşarken hayatını mahvettiğini düşündüğü İhsan Bey'i tanır ve onu öldürerek can verir (Uşaklıgil, 2006).

Sefile romanının kadın kahramanları İkbal ve Mazlume, İhsan ile olan ilişkilerinde arzu ve irade arasında kalarak hayallerindeki ideal aşka ulaşamazlar, fakat buna rağmen "yaşamsal olanı sürdürmek adına bir irade ortaya koyarlar (Arvas, 2019, s. 25)." Mazlume ve İkbal, her ne kadar arzu ettikleri aşkı, hayatı yaşayamaya dönük bir "faillik" gösterseler de koşullar onların belirleyiciliğini ellerinden alır. Bu iki ismin hayatında aşkın ve arzunun belirleyiciliği söz konusudur. İkbal'i fuhuşa sürükleyen bu arzular, ne var ki, zamanla yerini para kazanma hırsına bırakmıştır. Bununla birlikte İkbal, "sonuna kadar kendi seçimlerini yapmak ve seçimlerinin bedelini ödemekle, cinsel sözleşmeye rağmen failliğini sürdürmüş olur (Uysal, 2014, s. 72-73)." Mazlume'nin Ahmet Mithat'ın *Henüz On Yedi Yaşında* isimli eserini okuması tesadüf olmamakla birlikte bu romanda kötü yola düşen kadının kurtuluş hikâyesinin karşıt tezini de ortay koyar (Huyugüzel, 2010, s. 50). Romanın kahramanı Mazlume, İhsan'ın çocuğunu kabul etmeyişine ve onu bir fahişe olarak görmesine bir anlamda isyan eder ve kendi tercihini bir fahişe olarak belirler (Uysal, 2014, s. 86). Koşullar her ne kadar kötü olsa da kader kurbanı bir kadından ziyade arzularının ve intikam duygusunun yol açtığı bir tercihten söz edilebilir. Bununla birlikte toplumsal ahlaki kabuller ve bunların çizdiği sınırlar içerisinde onun tercihleri çok sınırlıdır. Ona bırakılan seçimler, Halit Ziya'nın diğer kadın kahramanlarında olduğu gibi bir tür yıkım getirir. Bu açıdan Mazlume, daha az tercih hakkı olan bir kadın olarak, Bihter'in en erken bir öncülü olarak görülebilir.

Halit Ziya'ın İzmir dönemi romanlarının sonuncusu olan *Ferdi ve Şürekâsı,* Hacer karakteri üzerinden arzu, sınıfsal farklılıklar ve hayallerin yıkılışı temalarını işleyen bir eserdir. Romanın merkezinde, fakir bir kâtip olan İsmail Tayfur, onun çocukluk aşkı Saniha ve zengin patronu Ferdi Efendi'nin kızı Hacer arasındaki çatışma yer alır. Hacer, romanda babasının serveti ve gücüyle çevrelenmiş olmasına rağmen, bu maddi dünyadan ziyade duygusal bir tatmin ve romantik bir aşk arzulayan bir genç kızdır. Hacer'in arzusu, babasının yanında çalışan fakir kâtip İsmail Tayfur'dur. Onun için bu arzu, babasının Ferdi ve Şürekâsı (Ferdi ve Ortakları) olarak temsil ettiği soğuk, ticari ve maddi dünyadan kaçıp, kendi kurguladığı hayal dünyasında İsmail Tayfur ile birleşme isteğidir. Hacer, İsmail Tayfur'u elde etmek için sahip olduğu maddi imkânları bir araç olarak görür. Hacer, sınıfsal üstünlüğünün ve babasının servetinin getirdiği imkânların bilincindedir. Bu bilinç ve babasının nüfuzunu kullanarak İsmail Tayfur'u, evlenerek, kendi dünyasına çekmeye çalışır. Ancak bu süreçte, İsmail Tayfur ve Saniha arasındaki sarsılmaz bağın (ruhsal birliğin) bilincine varması, Hacer için asıl yıkıcı unsur olur. Hacer'in bilinci, İsmail Tayfur ile Saniha arasındaki o meşhur "bakışma" anında keskinleşir (Uşaklıgil, Ferdi ve Şürekâsı, 2020, s.62). Hacer, paranın ve statünün İsmail Tayfur'un gönlüne hükmetmeye yetmeyeceğini anladığında, o içinde yaşadığı "şiir ve hayal âlemi" büyük bir sarsıntıya uğrar (Uşaklıgil, Ferdi ve Şürekâsı, 2020, s. 91).

Ferdi ve Şürekası romanında çok kısıtlı şartlar içinde seçim yapma iradesi ortaya koyan Hacer ve onun isteklerine değer veren bir baba ile karşılaşırız. Her ne kader Ferdi Efendi kızının bir kadın olarak ne istediğini bilecek kadar açık görüşlü biri olmasa da baba olarak onun isteklerini yerine getirmek ister. Babasının gücü sayesinde istediğini yerine getirmeyi başaran Hacer'in karşısında yoksulluğu ve kimsesizliğinden dolayı aşkında feragat etmek zorunda kalan Saniha vardır. Hacer, İsmail Tayfur ile evlenir ne var ki sonu trajedi ile biten bir evlilik yaptığının farkına varır.

Saniha ile İsmail Tayfur'un aşkına tanık olunca kendisini yakarak intihar eder. Burada geleneksel Osmanlı toplumunda bir kadının zengin babasına rağmen ancak ona iyi koca olabilecek ve Ferdi Efendi'nin mirasına sahip çıkacak birini seçebilmesi söz konusudur. Dürüst ve iyi biri olan İsmail'in babasını gözüne girmiş olması, babanın kızının isteğine olumlu yanıt vermesine yardımcı olur.

Hacer'in hayatındaki sınırlar, romanın temel motifi olan fakir-zengin sınıf farklılığı üzerine kuruludur. Hacer, her ne kadar zengin ve güçlü tarafta olsa da, İsmail Tayfur'un ruhuna ve geçmişine nüfuz edememenin sınırıyla karşılaşır. Ferdi Efendi'nin kurduğu ticari hâkimiyet, Hacer için hem bir koruma kalkanı hem de duygularını hapsettiği bir sınırdır. Halit Ziya'nın diğer romanlarında olduğu gibi, bu eser de trajik bir sonla noktalanır. Hacer'in arzusunun peşinden giderek hayatını İsmail Tayfur ile birleştirmesi, her iki tarafın da "kırık bir hayat" yaşamasına ve İsmail Tayfur'un akıl sağlığını yitirmesine varan bir felakete yol açar. Hacer'in hayalleri ve arzuları ile hayatın katı gerçekleri arasındaki sınır büyük bir yıkımla sonuçlanır.

Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanı ise genç ve güzel bir kadın olan Bihter'in kendisinden yaşça büyük ve varlıklı Adnan Bey'le yaptığı evlilik sonrasında, yasak bir aşka sürüklenişini anlatır. Bihter'in, evin genç ferdi Behlül ile yaşadığı gizli ilişki, hem bireysel beklentilerin hem de aile düzeninin sarsılmasına yol açar. Kadın iradesinin gerçek anlamda ortaya çıktığı ilk roman olan *Aşk-ı Memnu* romanında Bihter, kocasını aldatan sadakatsiz bir kadın olmanın yanında içgüdülerine, annesinden gelen kalıtımsal mirasa karşı koyma irade ve arzusu taşıyan ama bunu gerçekleştiremeyen trajik bir kahramandır. Bihter, yirmi iki yaşında, gençliği ve güzelliğiyle temayüz eden; ancak aralarında bulunduğu "Melih Bey Takımı"nın gölgesi altında şekillenen problemli bir toplumsal kimliğin taşıyıcısı olarak belirir. Bu aidiyet, onun şahsiyetini daha baştan şaibeli bir şöhretle kuşatır. Annesi Firdevs Hanım'la kurduğu ilişki ise paradoksal bir mahiyet arz eder. Karakter ve mizaç bakımından annesine benzeyen Bihter, aynı zamanda onun temsil ettiği hayat tarzına karşı derin bir hoşnutsuzluk besler. Romanın başlangıcında Bihter'in temel arzusu, Firdevs Hanım'ın somutlaştırdığı "Melih Bey Takımı" imajından sıyrılmak ve toplumsal meşruiyetini yeniden inşa etmektir. Bu bağlamda Adnan Bey'le yaptığı evlilik, salt duygusal bir tercih değil; bilakis büyük yalıya ve onun sembolik kudretine sahip olma isteğinin, yani sosyal saygınlık ve statü arayışının bir neticesidir. Bihter, bu evlilik aracılığıyla hem annesinin gölgesinden kurtulmayı hem de kendisine atfedilen makûs talihi tersine çevirmeyi hedefler. Ne var ki başlangıçta maddi ve toplumsal bir zeminde temellenen bu arzu, süreç içerisinde bastırılmış duygusal ve cinsel bir ihtirasa dönüşür. Behlül'e yönelen tutkusu onu "ruhu sarsan bir visal humması"nın içine sürükler. Böylece Bihter'in trajedisi, sosyal yükselme arzusuyla bireysel ihtirası arasındaki gerilim hattında şekillenir (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 129). Netice itibarıyla Bihter, hem annesinin temsil ettiği hayat tarzına benzerliği hem de evlilik içi sadakatsizliğiyle trajik bir sona sürüklenir; intiharı, şahsî ihtirasları ile toplumsal meşruiyet arayışı arasındaki çatışmanın nihai tezahürü olarak belirir.

Bihter, Gustave Flaubert'in yarattığı Emma Bovary tipini hatırlatır. *Madame Bovary*'nin kahramanı Emma, okuduğu romantik aşk romanlarının tesiriyle hakikatle bağdaşmayan bir duyarlılık dünyasına yönelmiş; evliliğinde bulamadığı aşkı ve heyecanı başka ilişkilerde aramıştır. Benzer biçimde Bihter de Adnan Bey'le kurduğu evlilikte aradığı duygusal tatmini ve sahici sevgiyi bulamaz; servet ve lüks, onun içsel boşluğunu doldurmaya yetmez. Onu harekete geçiren esas saik, aşk ve sevilme ihtiyacıdır. Flaubert'in "Madame Bovary benim" sözü, yazarın kahramanıyla kurduğu ontolojik ve estetik özdeşliği imler. Aynı şekilde Uşaklıgil'in de Bihter'in deneyimini anlamaya, onun trajedisini dışarıdan yargılayan bir bakışla değil, içerden kavrayan bir dikkatle çözümlemeye yöneldiği görülür.

Bu durum, Bihter'i yalnızca ahlâkî bir sapmanın değil, modern bireyin arzu, yalnızlık ve tatminsizlik girdabının simgesine dönüştürür (Gürbilek, 2010, s. 155-156).

Bihter, Adnan Bey ile evlenmeyi bir aşk evliliği olarak değil, annesinin yarattığı ve toplum tarafından hoş görülmeyen gayriahlaki gölgeden kurtulup Boğaziçi'nin en mutantan yalılarından birinin "hâkimesi" olmak için seçer. Bu seçim, onun için hem annesinden alacağı bir intikam hem de bir kurtuluştur. Zira o Adnan Bey'in konağının, "O büyük yalının yegâne hâkimesi olmak!..." ister (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 24).

Bihter'in en büyük güçlüğü (sınır) kendisinden bir hayli yaşlı olan Adnan Bey ile evliliğinde aradığı tutkuyu bulamamasıdır. Bu durum onu, kendisini kısıtlayan ahlaki değerleri çiğneyerek Behlül'e doğru itilmesine sebep olur. Buna sebep olan genç kadınlığı, aşka olan dürtüsel eğiliminin yarattığı arzudur. Bu arzu ise Behlül'ün bir gezi esnasında onun kız kardeşine olan ilgisi ile açığa çıkar. Eve döndüğü akşam ayna karşısında çıplak vücudunu seyreden Bihter için bu sahne arzularının sularını dümen kıracağının göstergesidir (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 120-121). Annesinden tevarüs ettiği Irsi eğilimlerin ortaya çıkması ile bu yönelim kaçınılmaz ve yıkıcı olur. Bihter'in başından beri yaşadıkları, idealleri ve geldiği sonuç bir psikolojik gerçekli ve sebep-sonuç ilgisi iler realist romana özgü bir biçimde yansıtılır:

> "Bihter başta namuslu bir kadındır ve namuslu kalmak için çırpınır; ne var ki içinde bulunduğu koşullar ve yaratılışındaki bir eğilim, onu önüne geçilmez bir zorunlulukla, kocasını aldatan bir kadın yapar. Bu gelişim hep, neden-sonuç ilkesine göre yürütülür ve Uşaklıgil özellikle psikolojik nedenler üzerinde durarak bu kaçınılmazlığı belirtmeye çalışır. Üç aşamadan geçer Bihter: 1) Genç kızlık emellerine kavuşacağı umuduyla zengin Adnan Bey ile evlenen ve görevini yapmaya çalışan Bihter. 2) Hayal kırıklığına uğradığı için mutluluğu yasak bir sevgide bulan Bihter. 3) Bıkıldığını ve terkedildiğini anlayarak kıskançlıkla boğulan ve intikam için her şeyi yıkıp intihar eden Bihter (Moran, 2004, s. 95)."

Bither'in annesinin yarattığı imajdan kurtulma, genç kızlık hayallerine ulaşma ve bir aile kurma arzusu romanda işlenir. Bu açıdan bir kadının iç dünyasına ve kocasını aldatmadan önce neler düşündüğüne tanık olmak mümkündür. Bihter'in romandaki en önemli kişilik özelliği annesine çekmesidir. Ama o bunu istememektedir. Onunla olan ilişkisinin yaptığı tercihlerde her zaman etkisi olmuştur. Anne onun için istenemeyen bir kişi, toplumsal ve ahlaki değerlerin arasına çizgi çizdiği bir sınır ve çekişme merkezi olmuştur. Dolayısıyla en büyük arzularından ve amaçlarından biri olan annesine benzememe, babasına benzeyen kız kardeşi Peyker gibi olmaktır:

> Birden Peykerin bir sözünü tahattur etti. Ne diyordu? O kocasına hıyanet etmek maksadıyla evlenmemişti. Bunu söylerken gözlerinde ne celi (açık) ve ne hain bir mâna vardı. Ne demek istiyordu? Başkaları, kendisi, Bihter, kocasına hıyanet etmek maksadiyle evlenmişti, öyle mi? Bunu yapmayacaktı, bir Firdevs hanıma benzemeyecekti. Bir valide!... Hayatının daimî bir züllü idi. İşte bugün o Behlül'le şakalaşırken, Bihter üzerine atılmak, 'Lâkin artık utanınız, siz bir ihtiyar karısınız, ihtiyar, ihtiyar, anlıyor musunuz?' demek istemişti. Evet, asla Firdevs hanıma benzemeyecekti, işte yemin ediyordu. (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 126)

Onda babasına benzeme arzusu ve bunun için verdiği mücadele söz konusudur. Bihter, kendini annesinden aldığı mirasa teslim istemeyen bir direnç gösterir, hatta bunu başardığı için de kız kardeşine gıpta eder:

> Kendi kendisine, içinden, annesine benzememek için yemin ederken aklına başka bir şey geliyordu. Tâ küçüklüklerinden beri Peyker'e babasına benzer, Bihter için annesine çekmiş derlerdi. Mademki, bunu söylemekte herkes müttefikti, demek hakikatte o annesine benziyordu. (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 126)

Ancak buna rağmen kadınlık ve aşk aruzlarının hâkim olduğu bir esnada Behlül onu baştan çıkarır. Böylece Bihter, aşk isteğine boyun eğer ve annesinin kızı olmaktan kaçamaz:

> Demek bu sabah Bihter her sabahkinden başka bir Bihter'di. Artık bedbaht, bedbahtlığına acınacak bir kadın değil, bir daha silinmeyecek, bir leke ile televvüs etmiş, sefil, murdar bir mahlûk idi. Nihayet işte şimdi büsbütün Firdevs Kanımın kızı olmuştu. Bunu kendi kendisine söylüyor ve kendisinden iğrenilecek bir vücuttan kaçarcasına kaçmak istiyordu. (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 155)

Bihter'in annesine olan karşı konulmaz çekilimi bir bakıma Zola'nın başını çektiği natüralist romanlardaki soyaçekim yasasının bir uygulaması gibidir. Dolayısıyla soyaçekim, genç kadınlık ve aşk arzusu gibi etmenlerden dolayı iç dünyasına vakıf olabildiğimiz ve bir bakıma trajedisine tanık olduğumuz bir kadın kahraman söz konusudur. Berna Moran, Bihter'in yanlış anlaşılmış bir kadın olduğunu ve Halit Ziya'nın onun kişiliğindeki değişimi verilmek istemesindeki çabaya işaret eder:

> Romanın en önemli kişisi Bihter, genellikle yanlış anlaşılmış ve gereğinden fazla suçlanmış bir kadındır. Oysa yazar, Bihter'in nereden başlayıp nereye geldiğini, düşüşünün psikolojik nedenlerini iyi açıklamak için çaba gösterir. Bir roman kişisinin değişimini, belli bir zaman süresi içinde meydana gelen bir gelişme olarak sunmak da, Uşaklıgil'den önceki yazarlarda görülen bir yöntem değildir. Hele kadınların, zamanın rol oynadığı koşullar altında değiştiğine hiç tanık olmayız. Gerçi bazı roman kişileri değişir, hem de birdenbire yüz seksen derece değişir, ama bu değişmeyi ya olay örgüsü gerektirmiştir ya da ahlak dersi vermek amacı (Moran, 2004, s. 94).

Bütün bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, Tanzimat romanında çoğu zaman "düşkün" ya da "ahlaken zayıf" biçiminde şematik olarak çizilen kadın tipinin yerini, iç dünyası ayrıntılı biçimde görünür kılınan daha karmaşık bir figürün aldığı görülür. Artık okur, yalnızca yargılanacak bir ahlak problemiyle değil; olumlu ve olumsuz yönleri, hataları, tereddütleri ve kararlarıyla modern birey olma sürecini yaşayan bir kadın özneyle karşı karşıyadır. Bu anlatım tarzı, kadını mahkûm etmekten ziyade, trajedinin bireyin arzu, bilinç ve toplumsal sınırlar arasındaki gerilimden nasıl doğduğunu gösterir; böylece roman, ahlaki hüküm dağıtan bir metin olmaktan çıkarak modern öznenin iç çatışmalarını anlamaya yönelen bir perspektif kazanır.

Aşk-ı Memnu romanında Bihter'le birlikte öne çıkan bir diğer figür, ergenliğe geçiş sürecine tanıklık ettiğimiz Nihal'dir. Annesinin ölümünden sonra babası Adnan Bey'e yoğun bir duygusal bağla tutunan Nihal, onu kimseyle paylaşmak istemeyen, sevgiyi neredeyse varoluşsal bir ihtiyaç hâline getirmiş kırılgan bir genç kız olarak çizilir. Aşırı hassasiyeti ve sinir krizlerine varan tepkileri, onun hem şımartılmış hem de sevgi eksikliğiyle yaralanmış ruh hâline sahip olduğunu gösterir (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 38-39). Nitekim Bihter'in geleceğini duyunca şöyle bir kıskançlık hissine kapılır. Adanan Bey onun bu özelliğini bildiği için evlilik konusunda onu hazırlamak ister, bu konuda mürebbiyeden yardım alır.

Nihal'in arzusu, temelde annesizliğin yarattığı boşluğu dolduracak mutlak bir şefkat ve aidiyet arayışıdır; bu arzu, babasıyla kurduğu "mahrem dünyayı" ve aile saadetini her ne pahasına olursa olsun koruma isteğiyle somutlaşır. Behlül'e duyduğu meyil ise Bihter'in gelişiyle sarsılan konumunu geri kazanma ve bir yetişkin olarak sevilme ihtiyacından doğan dolayımlı bir arzudur.

Ancak bu arzular, Nihal'in marazi bünyesi, aşırı kıskançlığı ve çocukluktan genç kızlığa geçişin getirdiği toplumsal sınırlarla sürekli çatışır (Uşaklıgil, Aşk-ı Memnu, 2020, s. 75). Bihter'in gelişiyle evde bir fazlalık haline geldiğini fark etmesiyle uyanan bilinci, Behlül ve Bihter arasındaki ilişkiyi tesadüf aracılığıyla öğrenmesiyle en acı aşamasına ulaşır. Bu bakımdan Halit Ziya'nın annesiz kalmış, hassas ve hırçın genç kızları romanlarına taşıdığı görülür. Nihal, *Ferdi ve Şürekası*'ndaki Hacer'in geliştirilmiş hâli gibi durur. O da Hacer gibi annesiz kalmış, bir dediği iki edilmemiş ve sevdiği erkeğe tamamen hâkim olmak istemiştir. "Ferdi ve Şürekası'nın öksüz Haceri'nin, Aşk-ı Memnu'nun 'sanki hissiz, hayatsız, gaşyeden (kendinden geçiren) bir ölümün rüya dalgalarında asude bir cereyan ile yüzen 'Nihal'in taslağı gibidir (Gürbilek, 2010, s. 154)."

Mehmet Rauf Romanlarında Arzu, Bilinç ve Sınır

Türk edebiyatında, çağdaşları arasında yazdığı eserlerde ve yayımladığı dergilerde, kadın temasına Mehmet Rauf kadar yoğun biçimde eğilen başka bir yazar bulmak güçtür. Rauf, ruh dünyasında aşka ve kadına duyduğu özel ilginin etkisiyle yalnızca sürekli gönül ilişkileri yaşamamış, aynı zamanda bu deneyimlerini ve kadın temasını merkeze alan metinler kaleme almıştır. Halit Ziya, Rauf'un aşk, ziynet, edebiyat ve musiki olmak üzere dört temel iptilası bulunduğunu belirtir. Ona göre bu unsurlar içinde aşk, Rauf'un "ezelî ve nihaî ruh mayası"dır; nitekim bu tutku yalnızca şahsî hayatını değil, aynı zamanda kaleme aldığı eserleri de belirleyen bir psikolojik eğilim olarak yazarın metinlerine sirayet etmiştir (Uşaklıgil, 2014, s. 668). Bu açıdan aşk ve kadın sadece bir konu değil, onun yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Rauf'un romanlarında arzulayan ve istekleri için çaba gösteren kadın kahramanlar genellikle evliliğin monotonluğu, toplumsal baskılar veya hayal ettikleri ideal aşkı bulma arzusuyla hareket ederler. Bu kadınlar, arzularına ulaşmak için mektuplaşma, gizli mülakatlar ve hatta intihar gibi radikal adımlar atarlar; ancak karşılaştıkları güçlükler (vicdan azabı, hayal kırıklığı, toplumsal dışlanma) ekseriyetle onları hüsrana sürükler.

Mehmet Rauf, kendi hayatında olduğu gibi edebi eserlerinde de (roman, hikâye ve dergiler) kadını yeri değiştirilmez bir öncelikle ikame etmiştir. Hayatında sürekli kadınlarla ve gönül ilişkileri ile meşgul olan yazar, onları eserlerine de yansıtmıştır. Bu açıdan onun eserlerinde kadın kahramanların merkeze alındığı görülür. Rauf'un kadın kahramanların genel olarak eğitimli, müzikten anlayan, Batıyı takip eden ve yabancı dil bilen kişiler olduğu görülür (Törenek, 1999, s. 312-327). Tanzimat dönemindeki romanlardaki köle, cariye, besleme ya da ön plana çıkmayan fedakâr kızın yerini artık eğitimi ve görgüsü dolayısıyla bir bilince, dolayısıyla arzuya sahip olan bir kadın ve bunun toplumsal kabul ve realite ile yaşadığı çatışma söz konusudur. Rauf, sadece romanlarında değil, hikâyelerinde de çoğunlukla "kadın, aşk ve evlilik" konularını işlemiştir (Tarım, 2000, s. 113). "Tanzimat devrinde dıştan tanıtılmaya çalışılan, ruhuna ve hassasiyetine inilmemiş olan 'kadın'a bu yönde bir eğiliş" söz konusu olmuştur (Tarım, 2000, s. 114).

Mehmet Rauf'un eserlerinde kadın, genellikle evlilik hayatının tekdüzeliği, kocasının ilgisizliği veya toplumsal baskılarla bastırılmış duygularının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Rauf, kadının arzusunu sadece bedensel bir dürtü değil; aynı zamanda sevilme, takdir edilme ve kadınlığını yeniden hissetme ihtiyacı olarak ele alır. Bu açıdan onun romancılığının zirvesi sayılan *Eylül* romanın kadın kahramanı Suat, duygusal beklentilerinin karşılık bulmasıyla –her ne kadar tensel olmasa da- kendisini yasak bir aşka kaptırır. Suat'ın aşkı da kadınsı arzuları ve estetik beğenilerin karşılanmamış bir kadın olmasından kaynaklanır. Suat, bu çerçevede romanın merkez kişisi olarak belirir. Beş yıldır kocası Süreyya ile evli olan Suat, ona derin bir bağlılık duymakla birlikte, bu ilişkiyi çoğu zaman bir eşten ziyade bir anne şefkatiyle sürdürür.

Nitekim Suat'ın kocası Süreyya'ya yönelik sevgisi, sevgiliden çok çocuğunu sahiplenen bir annenin koruyucu ve fedakâr tutumunu andırır. Onun isteklerini yerine getirmeye gayret eder; hatta Süreyya'nın arzuladığı yalıyı kiralayabilmek için gerekli parayı temin etmeye çalışır. Buna karşılık Süreyya, sürekli memnun edilmek isteyen bir çocuk gibi davranan, çoğu zaman kendi heveslerinin peşinden giden bir karakter görünümündedir. Bu karısının duygusal beklentilerini karşılayamayan koca ve sevgili tipi, yazarın diğer metinlerinde de tekrar eden bir motif olarak karşımıza çıkar ve iki erkek arasında kalan bir kadın figürün oluşmasına zemin hazırlar. Suat, Rauf'un diğer eserlerinde görülen kadın kahramanlar gibi yüksek bilinç düzeyine sahip, kültürlü; hem bedensel hem ruhsal güzelliğiyle dikkat çeken bir tiptir. Şiir, roman ve hikâye okuması, Fransız romantiklerine ilgi duyması ve yerli-yabancı gazeteleri takip etmesi, onun kültürlü biri olduğunu gösterir. Çocukluğunda anne ve babası arasındaki geçimsizlikler nedeniyle yaşadığı kırılmalar, evlilik hayatındaki güçlükler karşısında onu daha olgun ve sabırlı kılmıştır. Baba evinde bulamadığı huzurlu aile ilişkisini sürdürebilmek için fedakârlık göstermesi, kocasının gündelik sorunlarını sükûnetle karşılaması ve nazik, ağırbaşlı tavrıyla aile içi tartışmalarda dengeleyici bir rol üstlenmesi bu olgunluğun yansımalarıdır. Bununla birlikte, toplumsal ahlaka güçlü biçimde bağlı olan Suat'ın soğukkanlılığını kaybettiği nadir anlardan biri ise Necip ile yaşadığı aşktır; bu duygu, onu bir yandan evliliğine sadakat, diğer yandan tutkulu aşk arasında bırakarak derin bir melankoliye sürükler. Gündelik hayatın basit sıkıntılarıyla çoğu zaman içe kapanarak mücadele eden Suat için piyano ve musiki, en güvenilir sığınaklar hâline gelir.

Suat, kocasının ilgisizliği üzerine Necip'e karşı içten içe bir arzu beslemeye başlar ve onunla ortak musiki zevki üzerinden ruhsal bir bağ kurar. Musiki, onun için hayatın bayağı ve çirkin taraflarından kaçışı mümkün kılan estetik bir sığınaktır. Aile içinde pasifleşen Suat, müzik aracılığıyla "kendisini etkin bir özne" olarak kurar ve değersizleşen benliğini bu yolla anlamlandırır (Kanter, 2010, s. 234). Necip ile aralarındaki yakınlık da nota alışverişi ve musiki sohbetleri üzerinden gelişir; ortak estetik haz ve ahenk, ikisi arasında güçlü bir duygusal bağın oluşmasını sağlar. Necip ile Suat arasında yakınlaşma da musiki aracılığıyla gerçekleşir. Zira, onlar dillendiremedikleri duygularını birbirlerine musiki aracılığıyla duyururlar:

> "…gözlerin dudakların söylemekten, anlatmaktan o kadar titredikleri kalpten taşıp gelen şeyleri takrir için musiki kendilerine yardım ediyor, sanki ruhları için bir vesile-i telâkki oluyordu." (Mehmet Rauf, Eylül, 2024, s. 192).

Dolayısıyla musiki aralarında bir dolayım koyar ve bu şekilde bedensel bir arzudan ziyade estetize edilmiş bir aşk yaşarlar. Aldatmanın bu türlüsü, kadının iç dünyası yansıtılarak verildiği için, Tanzimat romanının kötücül ve sadakatsiz kadının yerini farklı bir profil almış olur. Arzuları ve idealleri yerine getirilmeyen kadının isteklerine çizilen toplumsal ve ahlaki sınırlar ile meydana gelen çatışmalar ve çelişkiler söz konusudur. Bu anlamda Suat da sadakat ile "yasak" aşk arasında büyük bir psikolojik buhran ve vicdan azabı yaşar; toplumsal ve ahlaki değerleri karşısında ezilerek aşkını yaşayamaz. "Suat yakaladığı mutluluğu terk etmek istememekte ancak toplum ile hisleri arasında sıkışıp kalmaktadır. Konağa gidip gelen Necip'i gördükçe arlarındaki bağı sorgulamakta ve ne Necip'le olan bağı kesebilmekte ne de Süreyya'yı ve aile hayatını bırakıp Necip'le gidebilmektedir" (Ferhatoğlu, 2018, s. 27). Nihayet beklentiler ile arzular arasında oluşan sınırda trajik bir son ile hayatı sonlanır.

Rauf'un başyapıtı olan *Eylül*'de görülen iki erkek arasında kalan bir kadının yaşadığı gerilim; arzuları ve emelleri ile ailevi ve toplumsal bağların çizdiği sınırlar karşısında ortaya çıkan içsel çelişkiler, yazarın diğer romanlarında da farklı yoğunluklarda tekrar eden bir tema olarak karşımıza çıkar.

Bu anlamda *Ferdâ-yı Garâm* romanının, Suat gibi, kültürlü, okumayı seven, Batı edebiyatını takip eden ve piyano çalan kadın kahramanı Sermet "mutlak ve kusursuz" bir aşk arzular ve bulduğunda ise aşkın gelecekte bozulmasından, yarın kaygısında (ferdâ-yı garâm) dolayı korkular yaşar. Bu arzusu için Macit'le düşünsel bir mücadeleye girer, onu kendine bağlar ve sonunda aşklarını ebedileştirmek için beraber ölümü (intiharı) seçer. İntiharın sebebi ise arzularına karşı çizilen sınırlar ve güçlüklerdir. Gerçek hayatın sıradanlığı ve aşkın zamanla etkisini yitireceği düşüncesi onu derin bir endişeye ve karamsarlığa sürükler. Arzusu, yaşamın doğal akışıyla çatışır. Ona göre "Ancak severken ölürsek, ferdânın tahakkümünden kurtulabiliriz... Hayatın saadeti mümkünse, severken ölmektedir!" (Mehmet Rauf, Ferdâ-yı Garam, 2020, s. 46). Bu tutum, Rauf'un romanlarındaki romantik tınının baskın olduğu bir sahne olarak okunabilir. Nitekim Macit'in de aşktan ve onun yarattığı acıdan dolayı yakalandığı hummalı hastalık ve akabinde tedaviyi reddederek "vuslatı karşılar gibi" ölmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir (Mehmet Rauf, Ferdâ-yı Garam, 2020, s. 40). Bu romandaki kadının ölümü tercih edişi, her ne kadar aşırı romantize edilse de, bilinçli bir seçimdir. Tanzimat romanlarındaki gibi trajik sona istemsizce sürüklenmeden söz edilemez. Ölüm, yalnızca kaçınılmaz bir son değil; bireyin kendi iç dünyasında yaşadığı çatışmalar, arzular ve ahlaki sınırlar karşısında verdiği nihai bir karar olarak da ortaya çıkar.

Rauf'un *Genç Kız Kalbi* romanı hayalî beklentilerle kurulan bir dünyanın, gerçekliğin sarsıcı yüzü karşısında dağılmasını merkeze alır. Rauf, hayal–hakikat karşıtlığını Pervin'in aşk ve kadınlık tasavvuru üzerinden kurarak idealleştirilen duygu ve kimliklerin toplumsal konumunu tartışmaya açar. Romanın kahramanı Pervin**,** İzmir'de yetişmiş, iyi bir eğitim almış, edebiyata ve şiire meraklı, oldukça kültür bir kız olarak kendisini ruhsal ve zihinsel olarak anlayacak ideal bir eş arzular. Büyük bir şehir olan İstanbul'a gitmesi de bu düşüncelerinin gerçekleşmesi arzusunu iyice tetikler. Ne var ki oradaki akrabaları ile olan ilişkileri ve gözlemleri onu daha ilk anlarda hayat kırıklığına uğratır. İstanbul'daki akrabalarının yavanlığın karşın birtakım farklılıklar ve özellikler hissettiği şair Mehmet Behiç ile tanışması, genç kızdaki beklentilerin yeniden uyanmasına sebep olur. Batılı ve modern bir birey olduğunu düşündüğü Behiç Bey ile bir yakınlık kurmaya çalışır; onun eserlerini okuyarak ruhuna nüfuz etmek ister. Ne var ki erkeğin (Behiç Bey) şairane görünümünün altında yatan maddi gerçeklik ve para hırsıyla yüzleşir. Behiç'in "yaşamak için hayal değil hayat (para) lazımdır" düşüncesi, Pervin'in tüm hayallerini adeta yıkar. Behiç'in kendisi için "Zengin olsaydı belki alırdım, kız fena da değil, hoşuma gidiyor... Fakat, yaşamak için insana hayat lazımdır, hayal değil..." sözlerini duyması genç kızlık arzularını derinden yaralar (Mehmet Rauf, Genç Kız Kalbi, 2024, s. 131)**.** Bu açıdan kadın kahramanların arzularının ve isteklerinin toplumsal baskı ve geleneksel normlar tarafından sınırlandırılmasının yanı sıra, kimi zaman maddi beklentilerin de bu süreçte belirleyici bir rol oynadığı görülür:

> -Efendim bugün aranılan şey ne terbiye ne zekâvet hatta ne de güzellik... Yalnız para arıyorlar kuzum, para, para, yalnız para... Ve zengin olmayan kızlara, ne kadar terbiyeli, ne kadar güzel olursa olsunlar koca yok! Bir kız da bir erkeğe varacak mı, yalnız maaşını soruyor. İşte bugünkü izdivaçlar... (Mehmet Rauf, Genç Kız Kalbi, 2024, s. 130).

İzmir'den İstanbul'a büyük beklentiler ve hayallerle gelen Pervin'in arzuları öncelikle akrabalarının sıradanlığı ile daha sonra da hayalini kurduğu erkek olduğunu sandığı Behiç'in kişiliği ile sarsılıp sınırlanır. Kızların iyi yetiştirilmeleri konusunda toplumsal bir eleştiri taşıyan romanda, Pervin olgunluğu ve ne istediğini bilen biri olarak ön plana çıkarken toplumsal yozlaşmanın onun hayallerini yaşamaya müsaade etmediği görülür.

Amcasının kızına (Nigar) roman okutmayı yasaklamaya çalışması da yine toplumsal kuralların genç kızların önünde çizdiği sınırlara gönderme yapan önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir (Mehmet Rauf, Genç Kız Kalbi, 2024, s. 97). Sonuç olarak roman, adıyla müsemma bir şekilde, bir genç kızın kalbinde geçenler ve bunun karşısındaki sınırların oluşturduğu çatışmaları ele alır.

Mehmet Rauf'un romanlarında ideal ve temiz duygulara sahip genç kızların yanında evlilik ve aşkta umduklarını bulamayan kadınların da hikâyeleri anlatılır. *Karanfil ve Yasemin* romanında kocasını Samim ile aldatan Nevhiz'in hikâyesini okuruz. Nevhiz'in kocasını aldatma ve bir yasak aşka sürüklenme süreci, her şeyden önce mutsuz ve ruhsuz bir evlilik ile başlar. Nevhiz, dönemin toplumsal baskısı altında "evde kalmış kız" damgası yememek için bir paşazade olan Sadri Bey ile evlenmiş ancak onun kumarbaz, somurtkan ve duygusuz mahiyetini evliliğinin daha ilk haftasında anlamıştır. Kendisini merhamete muhtaç bir olarak göstermemek adına eşine karşı tamamen lakayt ve hissiz bir tavır takınmış, hayatın ona borçlu olduğu düşüncesiyle de saadeti dışarıda aramaya başlamıştır: "Kendimi şayan-ı merhamet bulmak azametime ağır geldiği için, lakayıt kaldım, hiç düşünmedim" (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, 2024, s. 176). Daha sonra "Benim gibi bir kadının böyle köşesinde sönmeyeceğini biliyordum." ifadeleri de onun kaderini kabullenen bir kadın olmadığını açık bir biçimde göstermektedir (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, 2024, s. 176). Müzik ve resim derslerinin yanı sıra Fransızca ve İngilizce öğrenmiş, Fransız ve İngiliz romanlarını okumuş kültürlü bir kadın olan Nevhiz, kocası tarafından ihmal edilmeyi ve evde çürümeyi kabul etmez; bunun sonucunda gururuna ve yüksek zevklerine layık, kendisini adeta "fetheden" bir aşk ve sevgili arzular (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, 2024, s. 178).

> Benim aşkımı isteyen adam her şeyden evvel ona layık olduğunu ispat etmeli, âdeta beni fethetmelidir... Çünkü her şey öylece oluverirse benim de her gün etrafımızda gördüğümüz başka kadınlardan ne farkım kalır?. (Mehmet Rauf, Karanfil ve Yasemin, 2024, s. 178)

Bu anlamda Samim'i zorlu sınavlardan geçirerek kendisine bağlar ve gizli buluşmalarla bu yasak aşkı yaşar. Romanda, Nevhiz'in arzularına ve kendi kültürel seviyesine uygun bir eş bulamamasının en büyük sebebi toplumdaki evlenme zorunluluğu ve görücü usulü evliliktir. Bununla birlikte onun kendi hissizliği ve doyumsuzluğu en büyük engeldir. Ne istediğini tam olarak bilemez; arzusu eyleme döküldüğünde beklediği heyecanı bulamaz ve sonunda Samim'i ve her şeyi bırakıp başka bir erkekle İtalya'ya kaçar.

Nevhiz gibi *Kâbus* romanının kahramanı Nigâr da evliliğinin monotonluğundan kurtulmak ve kadınlık gururunun okşanması için karşı evdeki gençle (Muhlis) gizli bir maceraya atılır; onunla mektuplaşır ve gizli bir eve mülakata gider. Nigâr, kendisini seven bir kocası ve çocuğu olmasına rağmen başlangıçta iplerin kendi elinde olduğunu sanarak hareket eder:

> Nigâr, delikanlıyı iyice tanıyıp... kendi istemezse onun asla bir şey yapamayacağına emin bulunduğu... için: 'Adam sende... Bir küçük tecrübe. Ne kaybederim?' demişti. (Mehmet Rauf, Kabûs, 2024, s. 144)

Nigâr, başlangıçta kendisine aşk mektupları yazan gencin hayal ettiği sevgili olmadığını, adi bir çapkın olduğunu anlayarak hayal kırıklığına uğrar. Ayrıca kocasının şüphesi ve takibi sonucu işlediği ihanetin ve sadakatsizliğinin bedelini hayatıyla öder. Nigâr'ın arzusu, Mehmet Rauf'un diğer kadın kahramanlarında olduğu gibi, evlilik hayatının tekdüzeliğinden ve kocasının mizaç özelliklerinden doğan bir duygusal açlık olarak belirir. Kocası Aziz Nihad'ı "maddi bir adam" olarak gören Nigâr, onun dünyasında şiir, hayal ve emel gibi ruhunu doyuracak unsurları bulamaz.

> Aziz Nihad, Nigâr'ın yegâne ta'zîri olarak çokça maddi bir adamdı. Genç kadın şair ve şairane ruhunun bu nokta-i nazardan temayülâtını zevcinde bulamıyordu. Hülya, şiir, nihayetsiz hararetli emeller ve bütün bu şeyler... (Mehmet Rauf, Kabûs, 2024, s. 142)

Nigâr'ın arzusu sadece maddi ihtiyaçlar ve sıradan bedensel bir dürtü değildir. Karşı evdeki gencin (Muhlis Şevki) gönderdiği şairane mektuplarla tetiklenen hislerin karşılığının kocasında değil, o mektupları yazan gençte olduğunu düşünür (Mehmet Rauf, Kabûs, 2024, s. 142). O Madam Bovary gibi hayalleri ile gerçek arasındaki ayrımı yapamadığı için ailesinin yok olmasına ve hayatının genç yaşta sona ermesine sebep olur. Nitekim aşığının beklediği insan olmadığını anlamanın verdiği hayal kırıklığı ile dönen kadın kocası tarafından öldürülür (Mehmet Rauf, Kabûs, 2024, s. 163-165). Sadakatsizliğine sebep olan arayışlar, arzular ile sınırlar arasında hayatını kaybeden bir kadın olarak yer alır.

Son Yıldız romanın kahramanı Perran ise mutsuz bir evlilik yaptığı Şefik Nuri'yi zengin ve kendisinden yaşça hayli büyük olan Fahri Cemal ile aldatır. Bu şekilde sefaletten kurtulup lüks içinde yaşamak ister. Bir yandan Fahri Cemal ile bu hayalini yaşarken diğer yandan da tesadüfen karşılaştığı gençlik aşkını (Fuat) yeniden canlandırmak arasında kalır. İki erkek arasında kalmanın getirdiği vicdan azabı ve korku söz konusudur. "Bir tarafta gençliğinin en lerzan bir aşkı, diğer tarafta hayatının en minnettar bir ibadeti vardı" (Mehmet Rauf, Son Yıldız, 2024, s. 178). Perran, Fahri Cemal'in sunduğu lüks ve güvenli hayat ile Fuat İlhami'nin temsil ettiği samimi aşk arasında bölünen, arzu ile bilinç gerilimini yaşayan bir figürdür. Şefik Nuri ile zoraki evliliğin, Fahri Cemal'e duyulan minnet duygusunun ve Fuat İlhami'ye yönelen sahici sevginin aynı anda kuşattığı Perran, içinde bulunduğu ahlaki ve toplumsal açmazın farkında olarak kendi iradesini kurmaya çalışır. Ne var ki bu karşıt arzuların yarattığı baskı, onu hayalleri ile toplumun değerler dünyası arasında sıkışmış trajik bir kadın tipine dönüştürür.

Bu açıdan Perran, arzu, bilinç ve sınır üçgeninde şekillenen kadın iradesinin problemli doğasını görünür kılan bir Servet-i Fünûn kahramanı olarak belirir. Perran'ın arzusu başlangıçta yoksulluktan kurtulma ve güvenli bir hayat kurma ihtiyacıyla Fahri Cemal'in sunduğu lükse yönelirken, eski sevgilisi Fuat İlhami ile karşılaşması bu maddi arzunun yerini ruhsal ve sahici bir aşk talebine bırakır; böylece kahramanın iç dünyasında refah ile duygu arasında bir çatışma doğar. Bununla birlikte Perran, içinde bulunduğu ahlaki ve toplumsal konumun farkında olan bir bilinç düzeyine sahiptir; iki erkeği birden inciteceğini bilmesi, onu bir öz eleştiri ve melankoli hâline sürükler. Kahramanın hareket alanı, evlilik kurumu, dedikodu mekanizması ve ekonomik bağımlılık gibi dışsal sınırlarla çevrilidir. Fahri Cemal'in sağladığı imkânlar aynı zamanda onu kuşatan bir esaret alanı hâline gelir. Buna rağmen Perran'ın nihai tercihini lüks yerine aşktan yana yapması, Servet-i Fünûn romanında kadının pasif bir nesne olmaktan çıkıp kendi duygusal hakikatini savunmaya yönelen sınırlı fakat belirgin bir irade sergilediğini gösterir. Böylece roman, kadın öznenin arzu ile bilinç arasında gidip gelen ve toplumsal sınırları zorlayarak kendini kurmaya çalışan modernleşme deneyimini temsil eder.

SONUÇ

Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un metinleriyle Osmanlı edebiyatında arzulayan ve eylemlerinin sorumluluğunu alan modern bireyin hikâyesinin oluşmaya başladığı dönemi temsil eder. Bu dönem kadın kahramanları, geleneksel toplumun dayattığı roller ile kendi içsel arzuları arasında sıkışmış, ancak bu sıkışmışlık içinde kendi iradelerini ortaya koymaya başlamış öznelerdir. Arzu, bilinç ve sınır ekseninde şekillenen bu süreç, kadını sadece bir kurban olmaktan çıkarıp etkin bir biçimde rol oynamak isteyen bir özneye dönüştürür.

Bu açıdan Uşaklıgil ve Rauf'un romanlarında varolma ve bunu yansıtma arzusu, karakterleri harekete geçiren temel hareket ettiricidir. Servet-i Fünûn kadın kahramanları, içinde bulundukları durumun ve toplumsal engellerin çelişkiler içeren bilincine sahiptirler. Halit Ziya ve Rauf'un karakterleri, arzularının toplumsal sözleşmeyle (ahlak, aile, sadakat) çatıştığının farkındadır ve bu durum onları zaman zaman derin bir vicdan azabı ve ruhsal yanılmaya sürükler. Kadınlar artık sadece kendilerine sunulan hayatı yaşamaz, bu hayatın sınırlarını sorgulayan ve bu sınırlarla çarpışan trajik figürlere dönüşürler. Servet-i Fünûn romanında sınırlar, özellikle birtakım ahlaki (sadakat, namus) kodlarla belirlenmiştir. Kadın iradesi, tam da bu sınırların ihlali noktasında ortaya çıkar. Romanların kadın karakterleri, toplumsal sözleşmeyi ihlal etme pahasına kendi tercihlerini yaparlar. Bu irade beyanı çoğu zaman toplumsal dışlanma ve pişmanlıklar ile sonuçlansa da karakterin bir fail, yani eyleminin sorumlusu olduğunu gösterir. Nihayetinde Servet-i Fünûn romanı Tanzimat dönemi romanlarından ayrışarak, kadın kahramanları çocuksu masumiyetin veya şeytansı kötülüğün ötesine taşıyıp, arzuları uğruna risk alan ve ağır bedeller ödemeyi göze alan bilinçli öznelere dönüştürmüştür.

BAŞVURULAR

Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. *İslam Ansiklopedisi, 9*.

Arvas, D. (2019). Gönüllü Kurbanlığın Cisim Hali: Sefile Halit Ziya Uşaklıgil'in Sefile'sine Kurbanlık Mekanizmaları Açısından Bakmak. *Siyah Endişe Bir Asır Sonu Anlatısı Olarak Halit Ziya Uşaklıgil'in Edebiyatı.* (D. A.-M. Narcı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ferhatoğlu, F. (2018). *Mehmet Rauf'un Eserlerinde Kadın* (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ensititüsü.

Gönel, H. (2010). Divan Şiirinde Sevgiliye Dair. *Turkish Studies,, 3*(5), 209-222.

Gürbilek, N. (2010). *Kör Ayna, Kayıp Şark.* İstanbul: Metis.

Huyugüzel, Ö. F. (2006). Sefile Romanına Dair. *Sefile.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Kanter, B. (2010). Eylül Romanında Estetize Edilmiş Kimlikler. *TÜBAR*(XXVIII).

Karabulut, M. (2013). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Üzerine Tematik Bir İnceleme. *Erdem*(64), 50-69.

Mehmet Rauf (2020). *Ferdâ-yı Garam.* İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Mehmet Rauf (2024). *Eylül.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mehmet Rauf (2024). *Genç Kız Kalbi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mehmet Rauf (2024). *Kabûs.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mehmet Rauf (2024). *Karanfil ve Yasemin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mehmet Rauf (2024). *Son Yıldız.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Namık Kemâl (2005). *Celâleddin Harzemşâh.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış.* İstanbul: İletişim.

Okay, O. (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Sandal, B. U. (2021). *Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanlarında Kadın Tasvirleri* (Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

Tanpınar, A. H. (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tarım, R. (2000). *Mehmed Rauf Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Törenek, M. (1999). *Hikaye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Uşaklıgil, H. Ziya (2006). *Sefile.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Uşaklıgil, H. Ziya (2014). *Sanata Dair.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Uşaklıgil, H. Ziya (2020). *Ferdi ve Şürekâsı.* İstanbul: Can Yayınları.

Uşaklıgil, H. Ziya (2020). *Aşk-ı Memnu.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uysal, Z. (2014). *Metruk Ev.* İstanbul: İletişim Yayınları.

AYFER TUNÇ'UN *ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ(2025)* ROMANININ POST-BELLEK KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: ŞEHNAZ VE AYHAN'IN KİMLİK KRİZLERİ

Dr. Hasibe AMBARCIOĞLU
Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ORCID: 0000-0002-1052-1729

ÖZET
Çağdaş Türk romanının bilinen yazarlarından Ayfer Tunç romanlarında kadın karakterlerin çektiği zorlukları ve yaşadıkları kimlik krizlerini ön plana çıkarmaktadır. Son romanı, *Annemin Uyurgezer Geceleri* (2025), profesör Şehnaz'ın büyük anneannesinden başlayarak kendisine anlatılan ve anlatılamayan hikayeler ve travmalar yüzünden Şehnaz'ın ve annesinin hatta anneannesinin yaşadıkları kimlik krizlerini anlatmaktadır. Bu çalışma adı geçen eseri Marianne Hirsch'in post-bellek kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Hirsch'e göre post-bellek, bireyin doğrudan deneyimlemediği ama önceki kuşaklardan anlatılanlar, sessizlikler, imgeler, fotoğraflar ve duygusal aktarım aracılığıyla miras aldığı travmatik geçmişle arasındaki dolaylı ilişkiyi açıklamaktadır. Bu açıdan roman, geçmişte önceki kuşakların yaşadığı travmaların aktarılmış, bastırılmış bir hatıra alanı olarak bugünü ve bireylerin kimlik krizlerini nasıl etkilediğini ortaya koyar. Çalışmada, eserde anne kuşağının dile getirilmeyen travmaların sonraki kuşakların kimlikleri ve benlik algısı üzerindeki etkileri incelenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Ayfer Tunç, post-bellek, kimlik, Marianne Hirsch.

POST-MEMORY IN AYFER TUNÇ'S ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ (2025): IDENTITY CRISES OF ŞEHNAZ AND AYHAN

ABSTRACT
Ayfer Tunç, one of the well-known authors of contemporary Turkish novels, highlights the difficulties and identity crisis faced by female characters in her novels. Her latest novel, Annemin Uyurgezer Geceleri (2025), tells the storyf of Professor Şehnaz and the identity crises experienced both by her and her mother an deven her grandmother, stemming from stories and traumas that were told to her and those that were not starting with her great-grandmother. This study aims to examine the aforementioned work within the framework of Marianne Hrisch's post-memory theory. According to Hirsch post-memory describes the indirect relationship between an individual and a traumatic past that they did not directly experienced but inherited through narratives silences, images, photographs and emotional transmissions from previous generations. From this perspective, the novel reveals how the traumas experienced by previous generations, as a transmittted and repressed memory, affect the present and the identity crises of individuals. In this aspect, this study examines the impact of unspoken traumas experienced by the maternal generation on the identities and self-perception of subsequent generations.
Keywords: Ayfer Tunç, post-memory, identity, Marianne Hirsch.

KADIN VE ERKEK ARAŞTIRMACILARIN İNGİLİZCE MAKALE YAZMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ PORTRESİ

Nermin GÖKEL
MEB
ORCID: 0000-0002-2989-9334

Prof. Dr. Gülden TÜM
Çukurova, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-7790-0857

ÖZET
Bu çalışma, kadın ve erkek araştırmacıların İngilizce alarak yabancı dilde makale yazmaya karşı tutumlarını karşılaştırmaya ve bu akademik araştırmacıların mesleki yaşamlarında İngilizceyi yabancı dil olarak kullanma deneyimlerini ve duygusal konumlanmalarını nasıl algıladıklarına odaklanmıştır. Tutumlar, motivasyon, mesleki uygunluk, özgüven ve algılanan zorluklar boyutları üzerinden ele alınmıştır. Katılımcılar, araştırma makaleleri yazmak için İngilizcenin gerekli olduğu İngilizce konuşulmayan ortamlarda çalışan araştırmacılardır. Veriler, yayınlanmış makaleler aracılığıyla İngilizceyi yabancı dil olarak akademik disiplinde çalışan kadın ve erkek araştırmacılardan toplanmıştır. Bulgular, kadın araştırmacıların anlatımlarının İngilizce ile ilgili duygusal konumlanma ve mesleki kimlik açısından özellikle zengin olduğunu ortaya koyarken erkek araştırmacıların yanıtlarının da bu boyutları yansıttığı ancak daha işlevsel veya görev odaklı terimlerle ifade ettiği bulunmuştur.
Anahtar sözcükler: Yabancı dil olarak ingilizce cinsiyet, kadın ve erkek araştırmacılar, tutumlar, makaleler

A PORTRAIT OF ATTITUDES OF FEMALE AND MALE RESEARCHERS TOWARD WRITING ARTICLES IN EFL

ABSTRACT
This study aims to make a comparison about attitudes of female and male researchers toward writing articles in English as a Foreign Language (EFL). The study focuses on how academic researchers perceive use experience and emotional positioning toward EFL within their professional lives. Attitudes are portrayed through dimensions of motivation professional relevance confidence and perceived challenges. Participants were researchers working in non-English speaking environments where English is required for writing research articles. Data are gathered from female and male researchers working in EFL academic discipline through published articles. The findings reveal that female researchers accounts were particularly rich in emotional positioning and professional identity in relation to English. Male researchers responses were found to have reflected these dimensions but in more functional or task oriented terms.
Keywords: gender,women researchers, attitudes, articles.

EYLETİM MODELİNDE ANLAM ÜRETİM SÜRECİ "GÖRÜNMEYEN KADINLAR: ENGELLERİ AŞANLARIN HİKÂYESİ"

Doç. Dr. Melike SOMUNCU
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-9101-3012

ÖZET
Anlatı çözümlemelerinde eyletim modeli ele alınan metnin ilişkisel düzlemine katkı sağlamayı hedefler. Bu bağlamda analiz sürecinde özne, gönderici, gönderilen, nesne ve yardımcı ve karşıt unsurlar gibi bazı ögeler metnin metinleşme aşamasında rol almaktadır. Anlatımda anlam katmanına katkı sağlayan işlevler, metinlerin yüzey yapısındaki olaylar dizisi ile anlatı düzeylerini çözümlemeye yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada eyletim modelinin anlam üretim sürecindeki aşamalarından yararlanarak *Görünmeyen Kadınlar: Engelleri Aşanların Hikâyesi* adlı bir köşe yazısı incelenmiştir. Bu köşe yazısı Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı Serhat Gökpınar tarafından kaleme alınmıştır. Yazınsal metnin ana teması hem kadınlar hem de engelli kadınlar olarak belirmiştir. İncelemeye esas olan yazınsal metnin anlatı sürecindeki gönderici, özne, nesne, gönderilen, yardımcı unsurlar ve engelleyici unsurlar tespit edilmiştir. Daha sonra metnin başlangıç, ilerleme ve bitiş aşamaları ile anlatıdaki iletiler yüzey yapıdan yararlanarak derin yapıda çözümlenmiştir. Yüzey yapıda yer alan sözcük tekrarları, anlamı değiştiren ve pekiştiren noktalama işaretlerinin derin yapıdaki toplumsal cinsiyeti simgeleyen kadın profilinin ötesindeki engelli kadının sorunları ile sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik açıdan irdelenmiştir. Metindeki dışlanmışlık duygusu, aidiyetlik teması, olumlu gerçekleştirim, olumsuz gerçekleştirim, süreç ve sonuç birlikte ele alınmış değer sistemlerinin karşıtlıklar üzerinden nasıl kurulduğu tartışılmıştır. Modelin sadece dilsel yapısı değil, mantıksal etkileşimleri, neden-sonuç ilgileri de değerlendirilmiştir. Kuramda yer alan başlangıç aşaması, ilerleme aşaması ve bitiş aşaması anlatı izlencesinde yorumlanırken 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde ele alınmış popüler bir yazıdaki engelli kadınların sorunlarının sosyo-kültürel yapısı ile iç dinamizmi eyletim modeli kuramında ele alınarak yapısal bir çözümleme yapılmıştır. Anlatı ve eyletim edinimin çok katmanlı yapısı sayesinde sadece bireysel olarak değil toplumsal olarak da engelli kadınların toplumsal ve bireysel dönüşümlerine eğitim, sosyal hayat, çalışma hayatı gibi önemli noktalarındaki stratejik adımlarına kritik birleşenlerle anlama imkânı sağlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Eyletim modeli, anlatı düzlemi, kadın, engelli kadınlar.

THE PROCESS OF MEANING PRODUCTION IN THE ACTION MODEL "INVISIBLE WOMEN: THE STORY OF THOSE WHO OVERCAME OBSTACLES"

ABSTRACT
In narrative analysis, the action model aims to contribute to the relational level of the text under consideration. In this context, certain elements such as subject, sender, recipient, object, and auxiliary and opposing elements play a role in the text's textualization process. The functions that contribute to the layer of meaning in the narrative help to analyze the sequence of events in the surface structure of the texts and the narrative levels. This study examines a column titled "Invisible Women: The Story of Those Who Overcame Obstacles," written by Serhat Gökpınar, President of the Barrier-Free World Federation. The main theme of the text is women in general, and women with disabilities.

The sender, subject, object, recipient, supporting elements, and hindering elements within the narrative process of the text were identified. The text's beginning, progression, and conclusion, along with the messages conveyed within the narrative, were then analyzed in terms of their deep structure, utilizing the surface structure. The repetition of words and the punctuation marks that alter and reinforce meaning within the surface structure were examined in relation to the gender-symbolizing female profile, the problems faced by disabled women, and their socio-cultural and socio-psychological aspects. The feelings of exclusion, the theme of belonging, positive and negative realization, process and outcome were considered together, and the construction of value systems through contrasts was discussed. Not only the linguistic structure of the model but also its logical interactions and cause-and-effect relationships were evaluated. The initial, progressive, and concluding stages of the theory are interpreted within the narrative framework. A structural analysis is conducted by examining the socio-cultural structure and internal dynamics of the problems faced by disabled women, as discussed in a popular article commemorating International Women's Day on March 8th, using the action model theory. Thanks to the multi-layered nature of the narrative and the acquisition of action, it is possible to understand the social and individual transformations of disabled women, not only individually but also socially, through critical components in their strategic steps in important areas such as education, social life, and working life.
Keywords: The model of action, the narrative plane, women, women with disabilities.

GİRİŞ

Göstergebilim, edebî metinleri sadece dilsel boyutta değil anlam, kültür, insan davranışları ve ilişkileri noktasında da ele alan bir çözümleme sağlayan dilbilimin bir alanıdır. Göstergebilim anlamla ilintili ilerleyen insan davranışlarına ve ilişkilerine kadar birçok eylemi inceleyen kültürel bir boyutu da vardır. Disiplinler arası bu yönü ile toplumsal boyutlara da yeni anlamlar yüklemeyi sağlamaktadır (Kıran, 1999: 93).

Yazınsal bir metni anlamlandırmak için okurun kendi dünyasına da eğilip metnin sunduğu dünya ile yeniden bağ kurması gerekir (Kuruyazıcı, 2012: 14). Metin yeni anlamlar sunarken okurun yaşantıları arasındaki mesafe kimi zaman anlamlandırmayı da güçlendirir ve hatta yeni anlamların oluşumunu sağlayarak metnin anlaşılırlığını artırır. Göstergebilimsel bir düşünce, metindeki yüzey yapıyı aşarak okuyucu tarafından yeniden üretilebilen derin yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki bir metni okumak ve anlamak hangi yapıda ve biçimde olursa olsun ön bilgiler, kelime kullanımı, okurun dünyaya ilişkin birikimleri, anlamayı izleme, çözümleme becerileri ile yeniden anlamlandırmak metni baştan kurgulamaya da olanak tanır. Çünkü metinlerdeki göstergelerin sistematik olarak çözümlenip derin yapının anlam yüzeyine ulaşmasını sağlamak, görünen anlamın dışındaki anlama odaklanarak anlamı parçalara ayırmaya ve mitler, metaforlar ve kodlar aracılığıyla anlamı tekrar inşa etmeye yardımcı olur (Civelek, 2020: 772).

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı Serhat Gökpınar tarafından ele alınan *Arsuz'da Engelli Bireyler İçin Hâlâ Bir Merkez Bile Yoksa, Ne Konuşuyoruz?* sloganlı *Görünmeyen Kadınlar: Engelleri Aşanların Hikâyesi* adlı köşe yazısı, Algirdas Julien Greimas'ın göstergebilim kuramındaki anlam üretim sürecine göre değerlendirilecektir. Metindeki olay örgüsünün işlevsel rolleri sistematik olarak deri yapısal anlam çözümlenirken aynı zamanda tematik karşıtlıklar, anlam üretim sürecine katkı sağlayan dilsel düzeyler de ele alınacaktır. Böylece hem analitik bir metin çözümlemesi hem de bütüncül bir tematik yöntem uygulanacaktır.

BULGULAR VE YORUM

Metin

Düşünsene…

Bir kadınsın. Hayallerin var, yapmak istediklerin, yaşamak istediklerin. Ama sana hep bir "ama" ekliyorlar.

"Ama sen kadınsın."

"Ama sen engellisin."

"Ama sen bunu yapamazsın."

Peki, biz ne diyoruz?

Biz buradayız!

8 Mart Dünya Kadınlar Günü…

Sokaklar çiçeklerle dolu, sosyal medya mesajlarla süslenmiş, herkes kadınların haklarını konuşuyor. Peki, bu kalabalıkta engelli kadınlar nerede? Kim onların yaşadığı gerçekleri, mücadelelerini ve zaferlerini konuşuyor?

Duble Engel: Kadın Olmak + Engelli Olmak

Engelli bir kadın olmak, iki kat fazla duvara çarpmak demek. Hem kadın olduğun için, hem engelli olduğun için önyargılar, ayrımcılıklar ve dışlanmalar katlanarak artıyor.

- *Çalışmak mı istiyorsun? İşveren sana bakıyor, "Sen buraya uyum sağlayamazsın" diyor.*
- *Eğitim mi almak istiyorsun? Okul binası sana uygun değil, ders materyalleri senin için erişilebilir değil.*
- *Şiddete uğradın mı? Gidip anlatacağın bir yer yok, seni dinleyecek kimse yok.*
- *Sosyal hayata mı katılmak istiyorsun? Bir kafeye gideceksin ama oraya bile girmek imkânsız.*

Bunların hiçbiri kader değil. Bunlar, sistemin eksiklikleri, toplumun ön yargıları ve değişmeyen yanlışlar.

Susturulmuş Sesler, Görünmeyen Hayatlar

Kimse fark etmese de, kimse adlarını bilmese de, engelli kadınlar savaşmaya devam ediyor.

Kimisi engelleri aşarak üniversiteyi bitiriyor, ama diploması sadece çerçevede duruyor, çünkü iş bulamıyor.

Kimisi hayatını kazanmaya çalışıyor, ama iş yerinde küçümseniyor, alay ediliyor, mobbinge uğruyor.

Kimisi şiddet görüyor, ama kimse onun feryadını duymuyor. Çünkü çoğu zaman şiddeti uygulayan kişiler ona bakanlar oluyor ve "başka çaren yok" deniliyor.

Kimisi hayaller kuruyor, ama hayaller bile ona fazla görülüyor.

Hak Değil, Lütuf Gibi Sunulanlar!

Bize ne diyorlar?

- *"Size özel kontenjan açtık."*
- *"Sizin için ayrı bir yer ayarladık."*
- *"Size şu imkânı verdik."*

Pardon ama biz lütuf değil, hakkımızı istiyoruz!

Eşit eğitime erişim hakkımız!

İstihdamda adalet hakkımız!

Sokakta, işte, okulda, hastanede özgürce var olma hakkımız!

Şiddetten, ayrımcılıktan uzak yaşama hakkımız!

Bu hakları "veriyormuş" gibi yapmak yetmez. Gerçekten eşit bir dünya istiyoruz.

Yılın 1 Günü Değil, Her Gün Varız!

Bizler sadece 8 Mart'ta hatırlanacak isimler değiliz. Bir güne sığdırılacak hayatlar da değiliz. Çiçekler değil, gerçek çözümler istiyoruz.

❌ *Engelli kadınlar için çalışma hayatı sadece bir istatistik olmasın. Gerçekten ulaşılabilir işler, adil maaşlar ve fırsat eşitliği sağlansın.*
❌ *Eğitimin her aşaması herkes için erişilebilir olsun. "Bu okul sana uygun değil" denmesin.*
❌ *Kadına yönelik şiddetle mücadele ederken engelli kadınlar unutulmasın. Onların korunması ve desteklenmesi için özel mekanizmalar oluşturulsun.*
❌ *Engelli kadınlar karar alma mekanizmalarında söz sahibi olsun. Çünkü bizleri en iyi yine biz anlarız!*
Son Söz: Biz Buradayız, Varız, Var Olacağız!
Bugün daha fazla görünmez olmayı reddediyoruz.
Bugün haklarımızı daha yüksek sesle haykırıyoruz.
Bugün daha güçlü, daha dirençliyiz.
Engelli kadınlar burada!
Engelli kadınlar yaşıyor!
Engelli kadınlar mücadele ediyor!
Ve biz diyoruz ki: Bu dünyayı değiştireceğiz!
Eşit, adil ve engelsiz bir yaşam için hep birlikte!

Düzeyin Anlatısal Durumu

Metindeki somut veriler göz önünde bulundurulduğunda anlatısal katmanda daha genel bir ifade yer almaktadır. Olay örgüsünün kurulmasını sağlayan işlevsel anlatı birimlerinin belirmesi ve aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi özne-nesne, gönderen-gönderilen, yardım eden-karşı çıkan ilişkilerdir (Rifat, 2013: 58). Metnin yüzeysel yapısından derine inmeyi sağlayan bu yapıda anlatı unsurları bir bütünlük arz eder ve işlevsel kavramlaşma gerçekleşir. Özne, nesne, gönderen, gönderilen ve diğer eyleyici unsurlar arasındaki ilişkiler ile metnin derin yapısındaki soyut ilişkiler ağının çözülmesine yardımcı olmaktadır. Olay örgüsü sadece görünen eylemler zincirinden ibaret olmayıp metnin derin yapısında yer alan soyut ilişkiler ağının da çözülmesine yardım eder. Dilsel ögeler ile eyleyiciler arasındaki ilişkilerin işlevsel düzeni ortaya çıkar. Söylemde görünür olmayanı yapısal ve işlevsel yönden gün yüzüne çıkartarak metnin bütüncül anlam haritasını oluşturur. "Anlatı sözdiziminde yer alan ve anlatının oluşumundaki eylemlerde bir işlevi olan ayırıcı birimlerden her biri" (Rifat, 2013, 86) eylem olup "Bir eyleyen, diğer tüm belirlenimlerden bağımsız olarak, bir eylemi gerçekleştiren ya da bir eylemden geçen şey olarak düşünülebilir" (Greimas; Courtes: 1982, 5). Eyleyen modelinde özne-nesne, gönderen-gönderilen, yardımcı-engelleyici şeklinde yapısal düzenek vardır.

Gönderen (Gn), belirli bir amaç ya da değer doğrultusunda **Özne (Ö1)**'yi harekete geçiririr: Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı Serhat Gökpınar metin dizgisi içerisinde gönderen işlevindedir. Çalışmayı ele alan, düşünce dünyası ve yaşanmışlıkları ile topluma seslenen gönderen rolü ile özne olarak toplumu seçmiştir. Metinde topluma bir seslenir vardır. Engelli kadın bireylerin yaşadıkları sorunları dile getirmede dilsel model olarak sıralama, noktalama işaretlerinin çokluğu dikkat çekicidir. *Düşünsene…* sözcüğü ile metne giriş yapan gönderici düşünmesi gereken topluma seslenmiştir. Engelli kadınların 8 Mart Dünya Kadınlar Günündeki konumu, toplum tarafından engelli kadınlara yaklaşım tarzını olumsuzlama sözcüğü olan ama ile perçinleyip ikili tekrar ile vurguyu önce kadın olmanın sonra da engelli olmanın zorluğu ile şekillendirmiştir.

Nesne (N) öznenin ulaşmaya çalıştığı nihai hedefi temsil eder. Metindeki nesne hedefin ta kendisi olan kadın ve engelli kadındır. Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı olarak tüm ama'lara rağmen *biz buradayız!* diyen bir göndericinin nihai hedefi nesne görevindeki tüm engelli kadınlar olarak belirmektedir.

Duble engel: Kadın Olmak + Engelli Olmak şeklinde yansıyan cümlede nesne derin yapıda engelsiz kadınları da kapsadığı görülmektedir. Nesne konumunda engelli kadınların mevcut durumu bulunurken aynı zamanda engel durumuna da bir atıf da bulunulmaktadır. Nitekim *Engelli bir kadın olmak, iki kat fazla duvara çarpmak demek. Hem **kadın olduğun için**, hem **engelli olduğun için** önyargılar, ayrımcılıklar ve dışlanmalar katlanarak artıyor* ifadesi sosyal alanda, çalışma alanında engel ile karşılaşan bir durumu simgeleyen ifadelerdir.

Gönderilen (Gnl) ise bu sürecin sonucunda amacın gerçekleşmesini sağlayan ya da bu süreçten etkilenen konumda bulunur. Etkilenen konum engelli kadınlar, kadınlar ve Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı özelinde bu durumu kendisine dert edinen çözüm merkezi olmak için uğraşan duyarlı herkesi kapsamaktadır. Esas etkilenen engelli kadınlardır. Gönderilen unsuru olarak metinde hem derin hem de yüzey yapıda ortaya çıkmaktadır.

Yardımcı (Yrd), öznenin hedefe ulaşmasını kolaylaştıran işlevsel birim olarak devreye girer. Engelli kadınların sorunlarına eğilen Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı doğrudan yardımcı unsurdur. *Bizler **sadece 8 Mart'ta hatırlanacak isimler değiliz.** Bir güne sığdırılacak hayatlar da değiliz. Çiçekler değil, **gerçek çözümler istiyoruz.***

❌ *Engelli kadınlar için çalışma hayatı sadece bir istatistik olmasın. Gerçekten **ulaşılabilir işler, adil maaşlar ve fırsat eşitliği sağlansın.***

❌ *Eğitimin her aşaması herkes için **erişilebilir** olsun. "Bu okul sana uygun değil" denmesin.*

❌ ***Kadına yönelik şiddetle mücadele** ederken engelli kadınlar unutulmasın. Onların korunması ve desteklenmesi için özel mekanizmalar oluşturulsun.*

❌ *Engelli kadınlar **karar alma mekanizmalarında söz sahibi olsun.** Çünkü bizleri en iyi yine biz anlarız!* Sözleri ile kadınlar gününde özel bir mekanizmanın çalışması gerektiği kaygısını güden yardımcı unsur çalışma hayatında, maaşlarda, eğitimde, kadına yönelik şiddette engelli kadınlara destek olunması gerektiğinin altını çizmektedir.

Engelleyici (Ö2) öznenin eylemini zorlaştıran ya da engelleyen unsurları simgeler. Engelleyici birden fazla hususun olduğu görülmektedir. **Çalışmak mı istiyorsun?** İş veren sana bakıyor, "Sen buraya uyum sağlayamazsın" diyor cümlesi ile çalışma hayatındaki engel, ***Eğitim mi almak istiyorsun?** Okul binası sana uygun değil, ders materyalleri senin için erişilebilir değil* cümlesi ile eğitim hayatındaki fiziki ve maddi engel, ***Şiddete uğradın mı?** Gidip anlatacağın bir yer yok, seni dinleyecek kimse yok* cümlesi ile iletişim kanalındaki engel, ***Sosyal hayata mı katılmak istiyorsun?** Bir kafeye gideceksin ama oraya bile girmek imkânsız* cümlesi ile sosyalleşme mekanizmasındaki engel metni yüzey yapıda engelleyici konuma getirmektedir.

Bu yapı düzeneğinde anlatı yalnızca yüzeyde görünen olaylar zincirinden oluşmadığı aksine, metnin derin yapısında işlevsel rollerin ve karşıtlıkların belirleyici olduğu görülmektedir. Eksende derin yapıdaki değerler sistemi anlatı çözümlemeleri ile ortaya çıkarken amaç, değer ve yönelimler de metne çok katmanlı bir anlam boyutu kazandırmaktadır. Dolayısıyla metnin başlangıç, ilerleme ve bitiş aşamaları da bu analize dâhildir.

Başlangıç aşaması: Metnin başlangıç aşamasında özne, gönderici ve nesne ekseni bulunmaktadır. Eyleyenler şeması (actantinal model) başlangıç aşamasında Engelsiz Dünya Federasyonu Başkanı popüler bir yazı olarak engelli kadın bireylerinin 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde dahi hatırlanmadığını, ötekileştirildiğini vurgulamaktadır. Özel bir gün olması sebebiyle kaleme alınan metnin başlangıç aşamasında sahiplenme ***"Ama sen kadınsın."***

"Ama sen engellisin."

"Ama sen bunu yapamazsın."

Peki, biz ne diyoruz?

Biz buradayız! sözcük grupları ile öne çıkmaktadır.

İlerleme aşaması: Metnin daha çok dramatik ve esas sorunların baş gösterdiği bölüm ilerleme aşamasında yer almaktadır. Propp (2011) bu aşamayı anlatı işlevleri noktasında detaylandırmıştır. Duygusal kırılma, psikolojik sessizlik, sınıfsal ve bedensel ayrımın yanı sıra cinsiyet ayrımı ile bir yol ayrımı resmi çizilmiştir. Çalışma hayatında engelli kadın uyum anahtar sözcüğü ile reddedilmektedir. Eğitim hayatında engelli kadın fiziki engeline uygun olmayan mekân ve ilgi noktalarına göre beceri sağlayacak müfredattan yoksunluk yaşamaktadır. Şiddet gören engelli kadın sesini duyuracağı bir mekanizmaya sahip değildir. Sosyal hayatta yalnızlaştırılmaktadır. Susturulmuş sesleri ve görülmek istenmeyen hayatları ile mücadele etmeye devam eden engelli kadınlar her şeye ve herkese rağmen üniversite okuyor ama diplomasını sadece evinin duvarına asıyor. İş yerinde bir şekilde yer edinen engelli kadın hem kadın hem de engelli olmasından ötürü mobinge maruz kalıyor. Şiddeti sineye çekiyor. Hak edilenler bile bir lütuf gibi sunuluyor. Tüm bu olumsuzluklar ilerleme aşamasında gönderici-gönderen-özne-nesne dörtleminde eksiksiz bir metin kurgusu sağlamaktadır.

Bitiş aşaması: Greimas (1982)'ın anlatı şemasına göre bu aşama son bulma ve anlatı döngüsünün varsa çözüm sürecinin okuyucuya tam olarak hem derin hem de yüzey yapıda aktarılma biçimidir. Sadece 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesi ile anılan kadınların bir gün değil her gün hatırlanması gerektiğini vurgulayan anlatıcı kadınları genel, engelli kadınları da özel olarak korumak ve hatırlamak kaygısını gütmektedir. Gerçek çözümlerin altının çizildiği bitiş aşamasında ***ulaşılabilir işler, adil maaşlar ve fırsat eşitliği, erişilebilirlik, kadına yönelik şiddetle mücadele ederken engelli kadınlar unutulmaması hatta şiddet için özel mekanizmaların kurulması, karar mercii olmaları gerektiği*** şeklinde birden çok talep bulunmaktadır. Engelli kadınlar için mücadele eden bir kanalın olduğunun da altını çizen anlatıcı okuyucuya ve hedef kitleye engelli kadınların mücadelesinde daima yanlarında olduklarını eşit ve adaletli bir hayatın engelli kadınlar için de hak olduğunu diyerek bu iletileri yüzey yapıda kalın, koyu, bold sözcükler ve noktalama işareti olarak daha çok ünlemi kullanarak bitiş aşamasını tamamlanmaktadır.

SONUÇ

Eyleyenler modeli ile yapılan anlatı çözümlemesinde metnin işlevsel unsurları ve bunların birbirleri ile ilişkilerinin belirlenmesi özne, gönderici, gönderilen, yardımcı unsurlar ve engelleyici unsurlar ile dinamik bir okuma gerçekleştirilmiştir. Yazınsal metnin okuma serüveninde başlangıç aşaması, ilerleme aşaması ve bitiş aşaması da ele alındığında engelli kadınların toplumun her katmanında bir engel ile karşılaştığı tespit edilmiştir. Metnin ana temasını oluşturan engelli kadınların eğitim, çalışma ve sosyal hayat gibi önemli noktalardaki sorunları kuram çerçevesinde ilişkisel değerler ile sunulmuştur. İlişkisel değerlere göre engelli kadınlar aidiyet duygularını kaybetme noktasında olup dışlanmışlık hissi ile her daim karşılandıkları temel gerilimi belirlemektedir. Öyle ki her şeye rağmen içsel çatışma yaşamayıp direnen bu direnç neticesinde akademik başarı gösteren hayat ile bağını güçlü tutmaya çalışan engelli kadın kitlesi toplumsal dışlanmışlıktan kurtulamamaktadır. Anlatısal dönüşümde toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın olarak yenilgi ile her zaman karşı karşıya kalmaları söz konusudur. Ancak Engelli Dünya Kadınları Federasyonu özelinde bu duruma karşı koyan bir kitle vardır. Metin yüzeyinde kitlesel bir çatışma ve rol kargaşası iken aidiyet yerine dışlanmışlığı derin yapıda kurulan anlam karşıtlıkları aracılığıyla sunma söz konusu olmuştur. Sonuç olarak yazınsal anlatı ve eyletim modeli sadece bir çözümleme ve tespit değil aynı zamanda sosyal konularda farkındalık yaratmak adına da kullanılabilen disiplinlerarası bir yöntem olarak belirmiştir.

Kaynaklar

Civelek, M. (2020). Göstergebilimin Kuramsal Açıdan İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, *4*(3), 771-784.

Kıran, Z. (1999). Sözceleme ve Göstergebilim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, *10*, 93-99.

Kuruyazıcı, N. (2012). Deutschsprachige Literatur fremdkultureller Autoren und ihr Beitrag zum Fremdverstehen. *Studien Zur Deutschen Sprache und Literatur,* 13, 19-27.

Greimas, A. J.; Courtes, J. (1982). *Semiotics and language: An analytical dictionary*. Indiana University Press.

Gökpınar, S. (2025). *Görünmeyen Kadınlar: Engelleri Aşanların Hikâyesi* (Erişim tarihi ve adresi: 14.01.2026, https://engelsizdunyafed.org.tr/blog-icerik/gorunmeyen-kadinlar-engelleri-asanlarin-hikayesi-68)

Propp, V. (2011). Masalın Biçimbilimi (çev. M. Rifat; Sema Rifat). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rifat, M. (2013). Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar. Türkiye İş Bankası Yayınları.

REKLAMDA KADIN İMGESİ VE DİL KULLANIMI: "BİODERMA 'CİLDİNİZ SİZE FİLE BİZE EMANET' VOLEYBOL REKLAM FİLMİ"

Doç. Dr. Melike SOMUNCU
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-9101-3012

ÖZET
Fiziksel özellikler ve toplumdaki roller ile şekillenen kadın kavramı, belirli meslek grupları içerisinde farklı bir konumlandırmaya sahip olabilmektedir. Beklenen roller hatta davranışlarla kadın imgesi reklamlarda değişim ve güç sembolleri ile şekillenebilmektedir. Toplumun tabanına yayılan bu imgesel faktörler özellikle reklam metinlerde daha hızlı reaksiyon gösterebilmektedir. Bu çalışmada Voleybol reklam filmi özelinde bir cilt bakımı markası olan Bioderma'nın kavramı, rastlantısal güven ve güç teması yapısal dil bilim kuramları çerçevesinde incelenmiştir. Eyleyenler Genörneği bağlamında *Bioderma'nın Cildiniz Size File Bize Emanet Voleybol* reklam filmi dilsel dizge ve görüntüsel göstergelerle yorumlanarak reklam filmindeki kadın imgesi yorumlanmıştır. Bu reklam filminin hedef kitleye sunmak istediği iletiler tartışılarak yeni bir bakış açısı doğrultusunda kadın kavramının reklamdaki vurgusuna ve kadın imgesinin tanımlanma biçimlerine dikkat çekilmiştir. Başlangıç, edinç, gösterme ve sonuç bölümleri ile cinsiyet eşitliğinin bir destekleyicisi olan bu reklam filminin, geleneksel cinsiyet rollerine meydan okuyan bir tanımlamayı da içerdiği tespit edilmiştir. Çünkü reklam filmindeki bulgularda kadınların klasik rollerinin dışında kadınların güçlü yönleri tanıtılmak istenen ürün ile bağdaştırılarak sosyal değişimi teşvik semboller ile yansıtılmıştır. Gösterge, gösteren ve gösterilen kavramları arasındaki bağlantıdan da yola çıkarak reklamdaki samimi dil, işini iyi yapan bir ürün ve voleybol takımındaki kadınlar ile kavram ve işitmeye / görselliğe dayalı imgeler her zaman her koşulda yetenek ve azimleri ile çalışan bir kadın kitlesi, enerjik olma durumu, dinamik ve yenilikçi bakış, reklam filmi ile görünür hâle getirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu ürünün markası ile gücün ve azmin kadınlarda bulunduğuna dikkat çekilerek kadınları toplumsal alanda da dinamizme teşviki söz konusu olmuştur. Her işi hakkıyla yapan kadınlar, arzu edilen veya ulaşılmak istenen şeye ulaşabilir iletisi ürün ile aynı paralelde değerlendirilip iletinin hedefine ulaşması sağlanmıştır. Seçilen reklam filmi eyleyenler genörneği bağlamında çözümlenirken ülkemizdeki başarılı kadınların kültüre ve ülke şartlarına uygunluğu da böylece öne çıkartılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Kadın, Reklam, Güç, Toplumsal Cinsiyet

THE IMAGE OF WOMEN IN ADVERTISING AND LANGUAGE USAGE: "BIODERMA 'YOUR SKIN IS YOURS, BUT THE NET IS OURS' VOLLEYBALL COMMERCIAL

ABSTRACT
The concept of woman, shaped by physical characteristics and societal roles, can have a different positioning within specific professional groups. Expected roles and even behaviors can influence the image of women in advertising, portraying them as symbols of change and power. These symbolic factors, which permeate the base of society, can elicit a faster reaction, especially in advertising texts. In this study, the concept of Bioderma, a skincare brand, and its themes of accidental trust and power are examined within the framework of structural linguistic theories, specifically in the context of a volleyball commercial.

The Bioderma volleyball commercial, "Your Skin is Safe with Us," is interpreted through linguistic systems and visual signs, and the image of women in the commercial is analyzed within the context of the Agents Gene example. This commercial discusses the messages it aims to convey to its target audience, drawing attention to the emphasis on the concept of woman in the advertisement and the ways in which the image of women is defined, from a new perspective. With its beginning, acquisition, presentation, and conclusion sections, this commercial, while supporting gender equality, has been found to also contain a definition that challenges traditional gender roles. Because the findings in the commercial show that, beyond the classic roles of women, their strengths are linked to the product being promoted, reflecting social change through symbolic representations. Based on the connection between the concepts of signifier, signifier, and signified, the sincere language in the advertisement, the well-executed product, and the women in the volleyball team, along with the concept and auditory/visual imagery, aim to make visible a group of women who always work with their talent and determination, their energetic nature, and their dynamic and innovative perspective. The product's brand emphasizes the power and determination found in women, encouraging them to be dynamic in the social sphere. The message that women, who excel at everything they do, can achieve their desires is aligned with the product, ensuring the message reaches its target audience. The chosen commercial is analyzed within the context of the role models, highlighting the suitability of successful women in our country to the culture and conditions.
Keywords: Women, Advertising, Power, Gender.

GİRİŞ

Günümüzde reklamlar; mal ve hizmet pazarlaması, bir takım değerler ve kültürel kodlar ile şekillenmektedir. Yaratıcılık ve odaklanma ile şekillenen reklamlar ürünün ve hizmetin fiziksel özelliklerine göre ayırıcı bir rol yüklenmenin ötesine geçebilmektedir (Atcılar, 2006: 35). Reklamlar da kimi zaman kültürel unsurların ötesine taşınarak edimsel bir bakış açısı ile hedef kitlenin satın aldığı ürün karşılığında cinsiyet eşitliği, kadın imgesi gibi temaları da vurgulamış olur. Bu durumda mevcut reklamlar toplumsal refahı da hedeflerken kadının sosyal statüsü, toplumdaki algı mekanizmasını da şekillendirmeyi yansıtıcı güç olarak kullanabilmektedir. Özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren reklamcılıkta cinsiyet ve rol kavramları öne çıktığı görülmektedir. Goffman'ın yaptığı çalışmalarda kadın ile erkek arasındaki temel farklılıklar dizgesel çalışmalar ve reklamlar ile öne çıkartılmıştır. Hatta reklamlardaki kadın imgesi arzu, erkek imgesi rekabetçi ve yönetici imgeler ile betimlenmiştir. Toplumsal cinsiyet tam da bu noktada ortaya çıkarken toplumsal cinsiyet kavramı bireylerin yaşadığı ortamlarda beklenen davranış biçimleri ile paralel bir duruma dikkat çekmektedir. Toplum içinde kadın imgesi yıllarca belli bazı imgeler içinde sıkışmış ve yoğrulmuşken toplumdaki bazı değişim ve dönüşümler ile kadın rolleri de bu değişime ve dönüşüme ayak uydurmuştur (Topsakal,; Şardağı2021: 713). Toplumsal cinsiyetin reklamlarda işlenmesi bazı eleştirileri ve yorumlamaları da beraberinde getirmiştir. Toplumsal değerlerin vurgusu kadın imgesi ile şekillenirken sonuçlar ön görülemez hâle gelip bambaşka bir kadın profilinin şekillenmesi de söz konusu olmuştur.

Reklamların esas amaç skalasında görünen nesneler ile metaforik bir yapının kurulması bulunur. Ekrandaki ürün ve kullanılan yüzler iletiye hizmeti amaç edinmektedir. Kadının ön planda olduğu reklamlarda coşku, his, duygu, şiir dili daha fazla ön planda olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu farklılaşma rolleri kadınların kalıp davranışların uygulayıcısı olmasının ötesinde olmayı sağlamıştır. Öyle ki reklamlarda kadını büyük oranda eve bağımlı veya erkeğe bağımlı bir rolde tasvir eden temalardan meydan okuyan başarılı hatta kimseye bağımlı olmadan ayakları üzerinde durabilen bir kadın imgesine dönüştüğü görülmüştür (Zawisza; Cinnirella, 2010: 1767 akt. Ayan Danacılar, 2013: 191).

Tüketici ile buluşan reklam filmleri reklamın izlenmesi ve değerlendirmesi ile son bulurken (Ergüven, 2011: 4) markanın iletisi ile görsel okumaya konun olan kadın temaları da markanın kabul edilebilirliğine dikkat çekmektedir. Reklamların göstergebilimsel incelenmesinde göstergebilimin iletişim yönü önemli rol oynamıştır. Çünkü iletişimin ön plana alınarak göstergelerin incelenmesi, iletişime geçilerek her olgunun çözümlenmesi reklam ve göstergebilim sahası arasında koordinasyonu güçlendirmektedir (Erkman, 1986: 11; Parsa, 2007: 1-2; Oswald, 2011: 19). Bu durumda göstergebilim reklam filmlerindeki olay ve olgulara değişik bakış açıları sunduğu için anlamın nasıl inşa edildiğinin gösterilmesinde, anlamsal çıkarımlar için gösteren-gösterilen ilişkisi sistemli olarak incelenebilir.

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu Cumhuriyetin 100. Yılında Avrupa Şampiyonu olması sebebiyle kadınların kullandığı bir ürün olan Bioderma adlı marka ile filenin sultanlarının başarı temasında aynı noktada buluşturulması oluşturmaktadır. Türkiye kadın millî voleybol takımı, Türkiye Voleybol Federasyonu tarafından yönetilmektedir. Türkiye'yi uluslararası kadın voleybol karşılaşmalarında temsil eden bir takım olup FIVB dünya sıralamasında 3. sırada bulunmaktadır. Filenin sultanları 2023 yılında Avrupa şampiyonu olduğu sıralarda Türk spor tarihinde takım sporlarında Avrupa Şampiyonu olan ilk takım olarak tarihe geçen bu başarılı kadınlar üzerinden ileti düzlemi analiz yöntemi ve reklam imgesi bulgusuyla çözümlenecektir.

Çalışmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu analizde dilsel dizgeler ve görüntüsel göstergelerle kültüre ve ortama uygun yorumlanması bütüncül bir bakış açısı sağlamaktadır (Barthes, 2009). Yapısal dilbilimin kuramına uygun olarak örneklem, görüntü ve dil dizgeleri esas alınacaktır. Bioderma adlı markanın 2023 yılındaki ‘Cildiniz Size File Bize Emanet’ Voleybol Reklam Filmi” çalışma için seçilmiştir.

Görsel 1: Reklam filmi birinci kesit (URL1)

Görsel 2: Reklam filmi ikinci kesit (URL1)

Görsel 3: Reklam filmi üçüncü kesit (URL1)

Görsel 4: Reklam filmi son kesit (URL1)

Bulguların Analizi

Eyleyen: Reklam filminde geleneksel kültürümüzde bağımsız, spor alanında başarıya ulaşmış bir grup kadın.

Oyuncu Kadrosu: Voleybol Kadın Milli Takımı, Avrupa birincileri.

Eyleyen: Durumu eyleme çeviren kadın başarısı ve ürün pazarlaması.

Metnin Analiz Durumu: Başlangıç aşaması, edinç, gösterme ve sonuç bölümleri ileti noktasında incelenmektedir.

Başlangıç: Reklam filminin başlangıcında hücum, oyun kurma, savunma ve takım sözcükleri öne çıkan oyuncular ile paralel ilerleyip vurucu bir ses ile Bioderma markası sponsorluğu vurgulanmıştır. Bu sözcükler ile kadın voleybolcular bütünleşirken filenin kahramanları oldukları öne çıkarılan kadınlar markanın ötesine geçmiştir.
Edinç ve Gösterme: Hücum, *Ebrar Karakurt'a* emanet, Oyun Kurma, *Cansu Özbay'a* emanet, Savunma, *Zehra Güneş'e* emanet, Takım, *Eda Erdem Dündar'a* emanet! Sözcükler ile kadın oyuncuların özdeşleştiği bölümde öznelerin değer kazanması söz konusudur. Genel olarak erkeklerin başarısı ile geri planda kalan bir senaryonun aksine öne çıkan kadınlar görseller ile desteklenmiştir. Öznelere dikkat çekmek, ilgi uyandırmak ve bu sayede değerine kavuşan kadın artık değer nesnesine ulaşmıştır.
Sonuç: Hedef kitleye kadınların azimleri ile tüm zorlukların üzerinden gelinebileceğini, çalışmanın tüm zorlu kapıları açan sihirli bir anahtar görevi taşıdığını, hırslı olan tüm kadınların bütün imkânsızlıklara rağmen imkânsızlıkları yenebileceğini yılların başarısı ile 2006 yılından bugüne kadar Türkiye'deki tüm kadınlara hatta dünyaya örnek teşkil ettiğini kanıtlayan örnek sporcular vardır. Sadece spor alanında değil tüm alanlarda ilham kaynağı olan bu takıma Bioderma sponsor olarak kadına her alanda destek olmaktadır. Sevgi, değer ve hoşgörü ile sağlıklı bir geleceğe adım atan bu Türkiye Voleybol Milli Takım Oyuncuları, ortak değerler ile harmanlayarak başta kadınlara sonra tüm insanlara örnek olmuşlardır. *Filenin Sultanları* terimi ile ileti çok açık ve net vurgulanırken marka bu gücü Cildiniz bize file size emanet sloganıyla güç ve istek temalarına dikkat çekilmiştir.
Saussure (1985)'ün dilin bir biçim olduğundan bahsetmesi ve toplumun bir olgusu olarak dili görmesi dil yetilerinin ileti eksenini genişletmektedir. Türkiye Voleybol Milli Takım Oyuncularının gösterge, gösteren ve gösterilen kavramları arasındaki bağlantıdan yola çıkıldığında güler yüzlü, samimi, hırslı, azimli, işini iyi yapan bir kadın kitlesi ile işini yapan bir ürün markası belirmektedir. Dilsel yapının en temel unsuru olan gösterge olarak tanımlanırken reklam filmi bağlamında ögeler arasındaki bağlantılar engelleyici olmadan şekil almış ve nedensizlikle yoğrulmuştur. Reklam iletisi çözümlemesi sürecinde iletişim çözümlemesi de yapılır ve bu süreçte ileti, anlam aktarmayı amaçlarken görsel ve dilsel ögeler birbirini tamamlamaktadır. Amaç aktarmayı anlam, görsel ve dilsel ögelerle tamamlamaktır (Küçükerdoğan, 2009). Eyleyen modeline göre eyleyen kısmında değer nesnesi olarak kadınların, alıcı olarak kadın, erkek, toplumun tüm kesiminin ele alınmış olması engelleyici sekmesinin olmayışı hatta destekleyici olarak Bioderma markasının olması söz konusudur. Çözümleme aşamasında her türlü iletişim sürecini bir metin olarak okumaya imkan sağlayan (Elgün vd. 2013: 75) bu yöntem anlam içeriğini tayin edip hedef kitle ile iletişim kodlarının çözümlenmesini kolaylaştırır.

Şekil 1: Eyleyen modeline göre denge unsurları gösterimi:

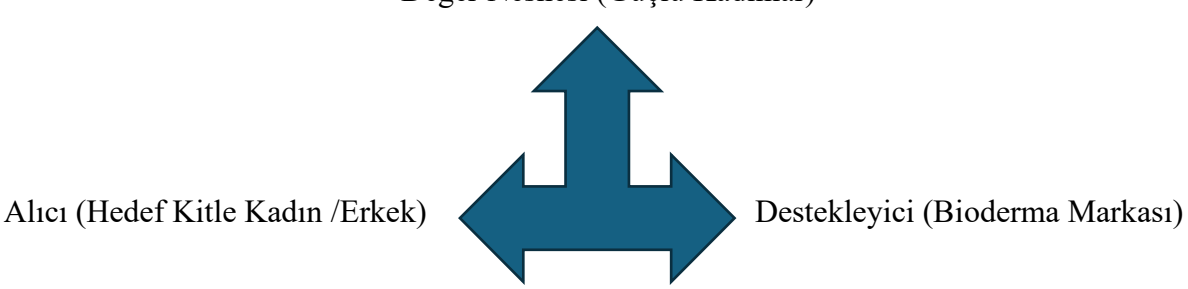

Tablo 1: Reklam filminin yapısal dilbilim kuramına göre analiz tablosu:

Model Unsurları	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görsel Nesneler	Voleybol Milli Takım Oyuncuları	Ebrar Karakurt, Cansu Özbay, Zehra Güneş, Eda Erdem Dündar	Kadının her alanda ve sahada olabileceği gibi spor alanında da başarılı ve ön planda olması
Vurucu Tümceler	Filenin Sultanları Cildiniz Size File Bize Emanet	Spor alanında başarılı kadınlar, başarılı bir cilt ürünü	Sporun her dalında olabileceği gibi voleybol dalında şampiyon olan kadınlar, her cilt tipine uygun olan ürün
Logo ve Kullanılan Renkler	Kurumsal logo, Türkiye'yi temsil eden kırmızı-beyaz formalar	Her konuşan kadının aynı formaya sahip olması, reklamı yapılan ürünün cilt temizleme ürünü çeşitliliği	Enerjik, hareketli, başarılı, öz güvenli kadın ve kendini yenileyen çeşitlilik arz eden ürün
Görsel Okuma	Şampiyon kadınlar ve başarılı ürün	Her sahada başarılı kadın, şampiyon kadın, Türkiye'yi temsil eden kadın, güvenilir kadınlar ve ürün	Azimli, başarılı, yenilikçi, ses getiren şampiyonluk

Ele alınan reklam filminin en temel iletisinin cinsiyet eşitliği olduğunu söylemek mümkündür. geleneksel rollerin ötesinde ısrarcı, risk alabilen, duyarlı, fırsatları görme becerisi gösteren bir kadın projesi yer almaktadır. Gösterge dizgesinde yer alan çizgide başarıyı sürdürme misyonunun dikkat çekici olduğu görülmektedir. Çünkü markanın gücü ile kadınların gücü arasındaki paralellik adaptasyon ve sürekli yenilik olarak da değerlendirilebilir. Bireysellikten çıkıp kolektif bir yapıyı benimseme de ayrı bir ileti olarak görülebilir. Markanın cilt bakım ürünü noktasındaki çeşitliliği ve kullanım sahasının genişliği ile şampiyon kadınların süreç odaklı, dinamik tutumu görsel okumadaki ileti dengesini okuyucuya kazandırmıştır.

SONUÇ

Modern toplum yapısı içerisinde kadının tüketim ideolojisinin ötesinde üretici ve topluma faydalı bir noktaya gelmesi reklam metinlerindeki algıların çoğunu değiştirmiştir. Kadın ve kadınlık tanımlarının ötesinde kadın yaptıkları ile öne çıkan toplumda ses getiren aynı zamanda en az erkekler kadar hemen hemen her sahada öncülük etmeye başlayan bir kimlik olarak belirmiştir. Bioderma markasının sponsor olduğu Voleybol Milli Takım oyuncularının Avrupa'daki şampiyonluğu ve süreç içindeki tüm başarıları gösterge ve imge noktalarındaki içeriklerle analiz edildiğinde profesyonel, başarılı, prestijli, işini iyi yapan, güvenilir, kendine güvenen bir resim / imaj yer aldığı tespit edilmiştir. Öyle ki marka kaliteli ve güvenilir olma imajını başarılı, şampiyon olmuş kadınlarla bir kez daha çizerek hem kadını hem de bir cilt bakım ürünü markasını gelenekselliğin ötesine taşımıştır.

KAYNAKLAR

Ayan Danacılar, İ. (2023). "Reklamda Kadın İmgesi, Femvertising Bağlamında Göstergebilimsel Bir Analiz: "Migros 8 Mart 2022 Reklam Örneği". *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 15 (2).

Barthes, R. (2009), *Yazı ve Yorum*. Çev. Tahsin Yücel, Şehir: İstanbul Metis.

Culler, J. (2008), *Barthes*. Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost.

Elgün, A., Babacan, E., Kozak, M.; Babat, D. (2013). "Yeni Tüketim Mekânları Olarak Havalimanı Terminalleri". *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi,* 24(1): 7082.

Erkman, F. (1986). *Göstergebilime Giriş.* Alan Yayıncılık, İstanbul.

Ergüven, M. S. (2011). "Reklam Yaratıcılığını Değerlendirmede Kullanılan Farklılık Faktörleri: Türk Reklam Sektörüne Yönelik Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 1-22.

Küçükerdoğan, G. R. (2009). Reklam Nasıl Çözümlenir?, Es Yayınları, 78-82.

Goffman, E. (1987). Gender Advertisements. New York, Usa: Harper & Row Publishers.

Oswald, R. L. (2011). *Marketing Semiotics: Sings, Strategies and Brand Value*. Oxford University Press, New York.

Parsa, A. F. (2007). "Göstergenin Gücü/Gücün Göstergesi: İmge Reklam Bildirilerinde Göstergebilimsel Yaklaşımla Durağan İmgeleri Çözümlemek". *VII. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi,* AISV-IAVS Görünürün Kültürü. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 63(2): 1-10.

Saussure De F. (1985). Genel Dilbilim Dersleri. (Çev: Berke Vardar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Topsakal, T.; Şardağı, E. (2021). Toplumsal Cinsiyet Açısından Reklamlarda Kadının Değişen Rolündeki İkilemler: Anneler ve Kadınlar Günü Reklamları Üzerine Bir Değerlendirme. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23 (2). 711-729. Doı: 10.32709/Akusosbil.836655

İNGİLİS DİLİNDƏ SOMATİK İSİMLƏRƏ ƏSASLANAN DENOMİNAL FEİLLƏR

Mahmudova Ş. A, filologiya elmləri doktoru, prof
Azərbaycan Dillər Universiteti
ORCID: 0000-0002-8109-9318

XÜLASƏ
Məqalə ingilis dilində somatik isimlərə əsaslanan denominal feillərin əmələ gəlməsindən bəhs edir. Bu məqalənin məqsədi ingilis dilində somatik isimlərə əsaslanan denominal feillərin funksional xüsusiyyətlərini təhlil etməkdir. Bu gün dilçilikdə dilin leksik səviyyəsinin öyrənilməsi üstünlük təşkil edir, çünki məhz bu səviyyədə etnik qrupun maddi və mənəvi mədəniyyətinin xüsusiyyətləri, onun idrak və emosional təcrübəsi və dəyər istiqamətləri ən aydın şəkildə əks olunur. İngilis dilində bədən hissələri bu dilin öyrənilməsi prosesində öyrənilməli olan məcburi bir mövzudur. Bədən hissələrimizin hər birini ingilis dilindəki ekvivalenti ilə adlandıra bilməliyik. Kiminsə görünüşünü təsvir etməyimizin və ya həkimə getməyimizin fərqi yoxdur. Məqalədə deyilir ki, bu məlumat ingilis lüğətinin əsas biliklərinin bir hissəsidir və biz bunu öyrənməli və ünsiyyət prosesində istifadə etməliyik.
Açar sözlər: denominal feillər , semantik kateqoriya, kontekst, təkrarlama, konversiya

DENOMINAL VERBS BASED ON SOMATIC NOUNS IN ENGLISH

ABSTRACT
The article deals with the formation of denominal verbs based on somatic nouns in English. The purpose of this article is to analyze the functional features of denominal verbs based on somatic nouns in English. Today, linguistics is dominated by the study of the lexical level of the language, since it is at this level that the features of the material and spiritual culture of an ethnic group, its cognitive and emotional experience and value orientations are most clearly reflected. Body parts in English are a mandatory topic that must be studied in the process of learning this language. We must be able to name each of our body parts by its English equivalent. It does not matter whether we are describing someone's appearance or going to a doctor. The article says that this information is a part of the basic knowledge of the English vocabulary, and we must learn it and use it in the process of communication.
Keywords: denominal verbs, semantic category, context, repetition, conversion

Giriş

İngilis dilində "denominal feillər" termini isimlərdən və ya digər nitq hissələrindən əmələ gələn feillərə aiddir və çox vaxt şəkilçilər və ya digər morfemlər əlavə etməklə və ya sözün bir nitq hissəsindən digərinə birbaşa köçürülməsi (törəmə) ilə yaranır. Onlar əmələ gəldikləri obyektlə əlaqəli bir hərəkət ifadə edirlər. Bu işin məqsədi ingilis dilində somatik isimlərdən əmələ gələn denominal feillərin funksional xüsusiyyətlərini təhlil etməkdir. "Bu gün dilçilikdə dilin leksik səviyyəsinin öyrənilməsi üstünlük təşkil edir, çünki məhz bu səviyyədə etnik qrupun maddi və mənəvi mədəniyyətinin xüsusiyyətləri, onun idrak və emosional təcrübəsi və dəyər istiqamətləri ən aydın şəkildə əks olunur" [3, s. 4]. İngilis dilində bədən üzvləri bu dilin öyrənilməsi prosesində öyrənilməli olan məcburi bir mövzudur. Axı, bədən üzvlərimizin hər birini ingilis dilindəki ekvivalenti ilə adlandıra bilməliyik. Kiminsə görünüşünü təsvir etməyimizin və ya həkimə getməyimizin fərqi yoxdur. Deyərdim ki, bu məlumat ingilis dili lüğətinin əsas biliklərinin bir hissəsidir və biz bunu öyrənməli və ünsiyyət prosesində istifadə etməliyik.

Lakin danışanı və fikirlərinizi ingilis dilində necə düzgün ifadə edəcəyimizi tam başa düşmək üçün yalnız bədən hissələrinin adlarını deyil, həm də bu bədənin nə etdiyini bilməliyik. Söhbət bədənimizin həyata keçirdiyi prosesləri xarakterizə edən sözlərdən gedir. Biz tez-tez deyirik ki, kimsə əsnəyir və ya ah çəkir; qaşqabağını sallayır və ya gözünü qırpır; hıçqırır və ya öskürür. Təqdim olunan bütün feillər bədənin müəyyən bir hissəsi ilə baş verən hərəkətləri göstərir. Danışacağımız şey onlar haqqındadır.

Müzakirə

İngilis dili lüğətinin tarixi inkişafının xüsusiyyətləri sözün kökünün morfoloji quruluşunun həmişə nitq hissəsinin göstəricisi ola bilməyəcəyinə gətirib çıxarmışdır. Bir çox sözdə kök və hətta gövdə sözün əsas forması ilə üst-üstə düşürdü. Bu, heç bir morfem əlavə etmədən və ya dəyişdirmədən, lakin fərqli nitq hissəsində mövcud olan omonim cütlüklərin modelinə əsaslanaraq yeni sözlərin əmələ gəlməsinə kömək etdi. Müasir ingilis dilinə xas olan bu söz əmələgəlməsi ən çox konversiya kimi tanınır. Transformasiyanın mübahisəsiz bir halı isimlərdən feillərin əmələ gəlməsidir. Qeyd edilmişdir ki, somatik isimlərdən əmələ gələn iqtisadi feillər üçün feil mənasının isim mənası ilə instrumental əlaqəsi ən xarakterikdir, yəni feil başlanğıc isim adlanan bədən hissəsi vasitəsilə yerinə yetirilən hərəkəti bildirir. İngilis feilləri çiyin və dirsək, dirsək və çiyinlər vasitəsilə maneələri dəf etməyin yolunu göstərir və onlar tez-tez metaforik şəkildə istifadə olunur [5, s. 59].

Nümunəyə diqqət yetirək: *Mr. Styver <…> had a pushing way of shouldering himself (morally and physically) in companies and conversations. -Cənab Styver <…> şirkətlərdə və söhbətlərdə özünü (mənəvi və fiziki cəhətdən) çiyin-çiyinə itələmək tərzinə malik idi.*

The rationality elbowed its way to the fore-Rasionallıq dirsəklə önə çıxdı.

With a swift, single movement, Keith ripped the radio headset from George and shouldered him aside-Sürətli, tək bir hərəkətlə Keyt radio qulaqlığını Corcdan qoparıb kənara atdı.

Əllər birbaşa işin görülməsində iştirak etdiyindən, əlləri bildirən isimlər (əl və çiyindən bütün qol) çox vaxt instrumental məna daşıyan denominal feilləri əmələ gətirir. Məsələn, birinci nümunədəki "hand-əl" sözü təhvil vermək, ikinci nümunədə isə (xanımı) əlindən tutmaq deməkdir. *He handed her a mug of tea with milk and sugar-O, qadına süd və şəkərli bir fincan çay verdi. The rider stooped and casting up his eyes at the guard handed the passenger a small paper. That's the young lady to hand to coach in the dark, Mr. Durnay", he said, filling his goblet.-Sürücü əyildi və gözətçiyə baxaraq sərnişinə kiçik bir kağız verdi. "Qaranlıqda məşqçiyə təhvil veriləcək gənc xanım budur, cənab Durnay", - o, qədəhini doldurараq dedi.*

"*Qol"* feilinin denominal hissəsi həmçinin orijinal isim mənasının - əl ilə silməklə instrumental əlaqəsini göstərir. Bu halda, söz yeni kontekstual məna kəsb edir, çünki lüğətlərdə "qol" feili yalnız "qol vurmaq" və ya "müqavimət göstərmək" mənasında qeyd olunur.

Məsələn, *She was breathing rapidly, and she armed sweat off her forehead in a quick mannish gesture -O, tez-tez nəfəs alırdı və cəld kişi jesti ilə alnından tər tökürdü.*

Barmaqların və onların falanqlarının ad sözləri konversiya yolu ilə denominal feillərin əmələ gəlməsi üçün material təmin edir. Qaranlıqda və ya korluq vəziyyətində, sitat gətirdiyimiz hekayənin, əşyanın nədən ibarət olduğunu öyrənmək üçün axtarış zamanı onun ehtimal olunan yerini barmaqlarınızla hiss etməlisiniz.

Gingerly she lowered her hand again, delicately fingering the soil where she had been pushing. She ran after the ball, knocked it away <…> and then thumbed the switch.- O, əlini yenidən ehtiyatla aşağı saldı, itələdiyi torpağı incəliklə barmaqla qarışdırdı. Topun arxasınca qaçdı, onu yerə yıxdı <…> və sonra düyməni basdı. "*To thumb-Baş barmağınızla basmaq*" feili bəzən "yandırmaq" feili ilə analoji olaraq postpozisiya mövqeyini alır.

When there was a break in transmission, Mel thumbed on his own radio mike.-Verilişdə fasilə yarandıqda Mel baş barmağıyla öz radio mikrofonunun düyməsini basdı.

İnsanlar kitabları və ya sənədlər yığınlarını vərəqləmək üçün baş barmaqlarından istifadə edirlər. *Alice was bending over her desk, thumbing through a little pile of messages there-Alisa masasının üstündə əyilib oradakı kiçik mesaj yığınını vərəqləyirdi*.[3, s. 47].

Feil kimi "knuckle" həm də öz mənasının orijinal ismin mənası ilə instrumental əlaqəsini təmsil edir, çünki barmaqların omuzları bir şeyi döymək üçün istifadə olunur. *Jerry had just enough forehead to knuckle, and he knuckled it in acknowledgement of his communication and a shilling-Cerrinin barmaq omuzları kifayət qədər idi və o, ünsiyyətini və bir şillinqi təsdiqləmək üçün barmaqları ilə vururdu.*

Ayaq barmaqlarını bildirən isimlər denominal feillər yaratmaq üçün də istifadə edilə bilər. "Toe- ayaq barmağı" feili ayaq barmaqları ilə, yəni barmaöının ucunda addımlamaq deməkdir, "tiptoe-toe" sözü isə ayaq barmaqlarının ucunda gəzmək deməkdir. *I waited until there were no cars and coming either way and toed the brakes . The gardener, a shortest fellow <...>, tiptoed into the room. -Maşınlar qurtarana qədər gözlədim və hər iki tərəfə gələndə əyləcləri basdım. Bağban, ən qısa boylu adam <...>, otağa barmağının ucunda girdi.*

Maraqlıdır ki, "toe tiptoe" feili "bir şeyi sakitcə, səssizcə hərəkət etdirmək" mənasını verə bilər.

Həm "leg-ayaq", həm də "foot-ayaq" feilləri ayaqların köməyi ilə hərəkəti təmsil edir: gəzmək və ya qaçmaq. . *We could not get a ride, so we had to leg it -Biz minə bilmədik, ona görə də ayaqla getməli olduq.*

The boys footed the whole ten miles-Oğlanlar bütün on mili ayaqla qət etdilər.

Bəzən gəzmək və qaçmaq heyvanın bədəninin bir hissəsindən törəmiş fellərlə ifadə olunur. Lüğət mənalarına görə, "to paw-pəncələmək" feili pəncələrin köməyi ilə qaşımaq və ya cırmaq deməkdir, lakin bu halda biz xüsusilə hərəkətdən danışırıq, məsələn: *Hugh called Molly to show her a gigantic polar bear pawing the air-Hyu Mollini havanı pəncələriylə cırmaqlayan nəhəng bir ağ ayını göstərmək üçün çağırdı*.[4, s. 62].

Feil olaraq, "*head-baş*" sözü adətən "*to lead-rəhbərlik etmək" və "to direct-yönləndirmək"* deməkdir. Nümunəyə baxaq: *Disregarding the song of the birds, the waving green trees and the smell of flowers, Jimmy headed straight to the restaurant-Quşların nəğməsinə, yellənən yaşıl ağaclara və çiçəklərin qoxusuna məhəl qoymadan Cimmi birbaşa restorana tərəf getdi.*

Çox vaxt bu denominal feil olan *to head- "üstün olmaq, rəhbərlik etmək"* deməkdir, məsələn: *He heads all the records-O, bütün qeydləri idarə edir.*

"Üz" sözünün feil kimi bir çox mənası var:

1) ön tərəfə sahib olmaq, qarşı tərəfə olmaq. *The house faces the street-Ev küçəyə baxır*. *The picture faces page 60 in my book -Şəkil kitabımın 60-cı səhifəsindədir.*

2) "üz çevirmək", "üz-üzə gəlmək" *We're going back and face him down, tell him we're getting married - As I faced around, my glance went to Lorna)Geri qayıdıb onunla üz-üzə, evləndiyimizi deyin - Ətrafa baxarkən baxışlarım Lornaya yönəldi).*

Bu feil məcazi mənada, mücərrəd isimlərlə istifadə edilə bilər. Məsələn: *The giggling stopped as they remembered the danger they would face in a few hours-Bir neçə saatdan sonra üzləşəcəkləri təhlükəni xatırladıqca onların gülüşləri kəsildi.* [5, s.62].

"*Eye-Göz*-" feli "baxmaq", "müşahidə etmək" deməkdir. *I eyed him warily . The guard, the coachman, and two other passengers eyed him distrustfully- Mən ona ehtiyatla baxdım. Mühafizəçi, faytonçu və digər iki sərnişin ona inamsızlıqla baxdılar.*

Adlıq feil olan "*To mouth*" lovğalıqla danışmaq - "*sözləri təsirli, təmtəraqla danışmaq"* deməkdir. *She mouthed her words in speaking: her voice was deep, its inflections very pompous-O, danışarkən sözlərini ağız dolusu deyirdi: səsi dərin və çox təmtəraqlı idi.*

Mürəkkəb "*Badmouth*" sözü jarqondur və ağzını pisliyə açmaq deməkdir, məsələn: *You can badmouth her all you want, I know better-İstədiyin qədər ona pislik edə bilərsən, daha yaxşı bilirəm.*
"*Nose-Burun"* feili burnun köməyi ilə yerinə yetirilən müxtəlif hərəkətləri ifadə edir: 1) *qoxu ilə kəşf etmək, qoxu çıxarmaq, qoxulamaq 2) burnunu hər yerə soxub araşdırmaq, qoxulamaq - 3) burunla ovuşdurmaq, yumruqlamaq, 4) iyləmək.*
A dozen time, Perrault, nosing the way, broke through the ice bridges -Perro burnunu hər yerə soxaraq bir neçə yoldan keçərək buz körpülərini yardı.
The dog nosed the bone before accepting it-İt yeməzdən əvvəl sümüyü iylədi.
The cat nosed her kittens. Pişik balalarını iylədi.
The cat nosed at the toy mouse- Pişik oyuncaq siçanı iylədi.

Nəticə

Somatik isimlərdən əmələ gələn denominal feillər qrupu ingilis dilində olduqca genişdir. Onlardan ən xarakterik olanı feilin ismin mənası ilə feilin mənası arasındakı instrumental əlaqədən əmələ gəlməsidir. Məqalədə nəzərdən keçirilən bütün feillər lüğətlərdə sadalanmışdır, bəziləri (qol, pəncə) mətndə yeni mənalar qazanır. Konversiya bu feil qrupu üçün son dərəcə məhsuldar söz yaradıcılığı metodudur və ingilis dilinin lüğət ehtiyatının zənginləşməsində mühüm rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Ershova G.G., Chernosvitov P.Yu. (2003). Science and religion: a new symbiosis? Modeling of the picture of the world: historical, psychological, systemic and informational aspects. St. Petersburg: Altheia.
2. Kubryakova E.S.(1986). Nominative aspect of speech activity / pod ed. Acad. B.A. Serebrennikov. M.: Nauka.
3. Likhachyov D.S.(1993). Conceptosphere of the Russian language // Izvestiya AN SSSR SLYA. - T. 52, No. 1, – C. 3-9.
4. Lyashevskaya O.N. (2004). Semantics of the Russian number. - M.: Languages of Slavic culture.
5. The 1999 World Book (Deluxe) Encyclopedia – http://www.wordbook.corn.
6. O. Jespersen. (1928). Growth and Structure of the English Language. New -fork, p#95.

CONTEXTUAL-FUNCTIONAL ANALYSIS OF GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH

F. M. ALLAHVERDİYEVA
Azərbaycan Dillər Universiteti
ORCID: 0009_0006_0534_1447

Abstract
This study examines the contextual-functional analysis of noun quantification in Modern English, focusing on the interaction between semantic categories, functional-semantic fields, and categorial situations. It shows that noun quantification conveys not only numerical meaning but also context-dependent semantic nuances such as generalization and non-limitation. The findings highlight the role of grammatical categories in discourse and contribute to functional grammar and text analysis.
Keywords: qrammatical categories, semantic field of language, in-context semantics, functional approach to language, extra linguistic factors in language.

Контекстуально-функциональный анализ грамматических категорий в английском языке

Резюме
Цель статьи — исследование контекстуально-функционального анализа грамматических категорий с особым вниманием к категории количественности имени существительного в современном английском языке. Работа направлена на выявление взаимосвязей между семантическими категориями, функционально-семантическими полями и категориальными ситуациями, а также на анализ их роли в реализации значения в дискурсе. Особое внимание уделено вариативности функционально-семантических полей и реализации категориальных ситуаций в конкретных высказываниях, что позволяет показать, как грамматические формы передают как общие, так и контекстно-зависимые семантические характеристики.
Исследование показывает, что количественная категория имени существительного выражает не только числовое значение, но и семантические оттенки, такие как обобщение, разнообразие и неограниченность. Применение контекстуально-функционального анализа позволяет выявить механизмы семантических изменений количественных форм имени в различных текстовых структурах, включая микро- и макроконтексты, а также различные фразовые единицы. Полученные результаты способствуют углубленному пониманию функционирования грамматических категорий в аутентичном общении и имеют теоретическое и практическое значение для функциональной грамматики, анализа текстов и преподавания языка.
Ключевые слова: грамматические категории, семантическое поле языка, семантика в контексте, функциональный подход к языку, экстра лингвистические факторы в языке.

Giriş

Müasir dilçilikdə qrammatik kateqoriyaların tədqiqi onların yalnız formal-struktur xüsusiyyətləri ilə deyil, semantik məzmunu və nitqdə yerinə yetirdiyi funksiyalarla vəhdətdə araşdırılmasını tələb edir. Bu baxımdan, tədqiqatın aktuallığı qrammatik kateqoriyalara kontekstual-funksional yanaşmanın yetərincə sistemləşdirilməməsi və semantik kateqoriya, funksional-semantik sahə və kateqorial situasiya anlayışları arasındakı əlaqələrin aydınlaşdırılmasına olan ehtiyacla şərtlənir; işin məqsədi isə qrammatik kateqoriyaların

semantik və funksional xüsusiyyətlərini real ünsiyyət mühitində, kateqorial situasiya səviyyəsində araşdırmaqdır.

Əsas hissə

Dilçilik tarixən dil vahidlərinin semantik xüsusiyyətlərinin tədqiqini əsas məqsədlərdən biri kimi müəyyən etmiş, tədqiqat obyekti mərhələli şəkildə söz semantikasından söyləm, qrammatik forma, cümlə və nəhayət, mətn semantikasına doğru genişlənmişdir. Lakin bu araşdırmalar uzun müddət dil vahidlərinin təcrid olunmuş şəkildə öyrənilməsi ilə məhdudlaşmışdır. Dil vahidlərinin məzmun və formal tərəflərinin vəhdətdə təhlili, onların əlaqəli şəkildə araşdırılması kontekst semantikasının formalaşmasını zəruri etmişdir. Q.V. Kolşanskinin vurğuladığı kimi, dil vahidlərinin adekvat qavranılması və funksional birmənalılığı yalnız mətn çərçivəsində mümkündür və bu baxımdan semantika mətn nəzəriyyəsinin əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edir [10, s.14].

Beləliklə, kontekstual-funksional yanaşma mətndə formalaşan semantikanın təhlilində dil tədqiqatlarının bütün səviyyələrinə tətbiq oluna bilən universal metodoloji prinsip kimi çıxış edir. Kontekstlərin təsnifatı tam sistemləşdirilməsə də, V.Y. Mırkin kontekstləri verbal və situativ, fiziki və psixoloji, mədəni və psixoloji, linqvistik və paralinqvistik, xətti və struktur, əməliyyat və kommunikativ oppozisiyalar əsasında fərqləndirir [13, s.17]. Kontekstual təhlil dil vahidlərinin mənalarının həm dil daxili, həm də ekstralinqvistik amillərlə şərtləndiyini üzə çıxarır.

Qrammatik kateqoriyaların kontekstual-funksional təhlilində ismin kəmiyyət kateqoriyası xüsusi yer tutur. D.İ. Arbatski, M.N. Klaz, M.M. Perelman, İ.A. Smirnova, A.A. Axundov, M.D. Novruzov və C. Layonz bu kateqoriyanı araşdırmış, lakin onun kontekstual-funksional baxımdan sistemli təhlili hələ də aktual olaraq qalır [1, s.19]. Kəmiyyət formaları yalnız miqdarı deyil, həm də ümumiləşmə, müxtəliflik və qeyri-məhdudluq kimi semantik çalarları ifadə edir. S.D. Katsnelsonun vurğuladığı kimi, kəmiyyət kateqoriyasının çoxfunksiyalılığı onun semantik potensialının genişliyini göstərir və qrammatik kateqoriyaların konseptual-funksional təhlilinin zəruriliyini təsdiqləyir [8, s.11].

Kəmiyyət kateqoriyasının semantik mürəkkəbliyi «diskretlik – qeyri-diskretlik», «sayıla bilmə – sayıla bilməmək», «məhdudluq – qeyri-məhdudluq» kimi anlayışlarla bağlıdır və bu da kəmiyyət formalarının şərhini çətinləşdirir. Tədqiqatçılar əsas kəmiyyət oppozisiyasını «təklik – cəmlik», «qeyri-cəmlik – cəmlik», «sıfır – sıfırdan çox», «üzvlənmə – qeyri-üzvlənmə» kimi müxtəlif formalarda izah etmişlər ki, bu da ismin kəmiyyət kateqoriyasının dərin konseptual mahiyyətə malik olduğunu göstərir.

İsmin kəmiyyət formalarının semantik kontekstdə reallaşmasını izah edərkən Q.V. Kolşanskinin mövqeyi xüsusi əhəmiyyət daşıyır; alim semantik əlaqələrin cümlə sərhədlərini aşaraq mətn səviyyəsində formalaşdığını vurğulayır [10, s.11]. Bu baxımdan kəmiyyət formalarının mənaları həm mikro-, həm də makrokontekstdə üzə çıxır. Sayıla bilməyən isimlərin cəm forması yeni leksik mənadan çox, verilmiş semantik kontekst daxilində məna dəyişməsi kimi izah edilir.

Tədqiqatda “mətn” anlayışı İ.R. Qalperinin tərifi əsasında qəbul olunur; mətn bitkinliyə malik olan, frazafövqi birliklərdən ibarət və praqmatik istiqamət daşıyan nitq məhsuludur. [5, s. 32] Nəticə etibarilə, ismin kəmiyyət formalarının müasir ingilis dili materialı əsasında mətn dilçiliyi kontekstində və kontekstual-funksional aspektdə təhlili tədqiqatın əsas elmi yeniliklərini təşkil edir.

Tədqiqat O.İ. Moskalskayanın frazafövqi birlik konsepsiyasına əsaslanır və frazafövqi birlik məna və struktur baxımından bağlı cümlələr zənciri kimi qəbul edilir. Bu yanaşma çərçivəsində ismin kəmiyyət formaları üç növ frazafövqi birlikdə araşdırılmışdır: intekst, sual-cavab birliyi və abzas.

İntekst semantik baxımdan dolğun mətn parçası kimi Z.İ. Şmidtin mövqeyi əsasında, sual-cavab birliyi dialoji kontekstdə bütövlük yaradan vahid kimi B.A. Maslovun yanaşmasına uyğun şərh edilir. [17, s.21] Abzas L.Q. Fridmanın tərifinə əsasən mövzu və intonasiya baxımından bütöv frazafövqi struktur kimi qəbul olunur və T.İ. Silmanın fikrinə uyğun olaraq yalnız iki və ya daha çox frazafövqi birliyi birləşdirərək mikrotekst səviyyəsinə yüksəldiyi halda ayrıca vahid kimi nəzərə alınır; təhlil zamanı isə K. Abdullayevin vurğuladığı kimi, ayrıca cümlə də mühüm metodik vahid kimi qiymətləndirilir. [18,s.28]

Son illərdə mətn dilçiliyi sahəsində aparılan fundamental tədqiqatlara baxmayaraq, bu sahənin əsas problemləri üzrə ümumi nəzəri razılıq əldə edilməmişdir ki, müasir ingilis dilində ismin kəmiyyət formalarının kontekstual-funksional təhlili bu boşluqların doldurulmasına imkan verir. A.V. Bondarko funksional-qrammatik təhlilin əsas məqsədini qrammatik formalarla kontekst semantikası arasında qarşılıqlı əlaqə nəticəsində söyləmin məzmununda yaranan yeniliyin izahı kimi müəyyənləşdirir, T.M. Nikolayeva isə funksional yanaşmanın yeni məzmunlu kateqoriyaların aşkara çıxarılmasına və ənənəvi qrammatik kateqoriyaların nəzəri modifikasiyasına şərait yaratdığını vurğulayır. Bu yanaşma bir tərəfdən funksional-semantik sahələr nəzəriyyəsinin davamı, digər tərəfdən isə dilin kommunikativ tələbləri ilə şərtlənir; A.A. Potebnyanın konsepsiyasında funksional istiqamət, F.F. Fortunatovun nəzəriyyəsində isə sistem-struktur yanaşma üstünlük təşkil edir. Funksional yanaşmanın mahiyyəti dil vahidlərinin strukturuna deyil, funksiyalarına və onların nitq və mətn mühitində reallaşmasına yönəlir ki, bunu Y.Q. Markov da xüsusi qeyd edir və A.V. Bondarko funksional qrammatikanı qrammatik formaların, sintaktik konstruksiyaların və leksemlərin vahid semantik sistem daxilində funksional qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi kimi dəyərləndirir. [3, s.15] Əsas metodoloji prinsip kimi "semantikadan formaya doğru" yanaşmanı irəli sürür. Bununla yanaşı, M.A.K. Həllidey funksional nəzəriyyəni birbaşa mənalara yönəlmiş yanaşma kimi şərh edir və funksiyaların dilin "məna potensialı" çərçivəsində formalaşdığını bildirir ki, bu baxış V. Skaliçkanın funksiyanın həm semantik, həm də struktur aspektdə izahı ilə səsləşir. Funksional qrammatika haqqında C. Finç bu yanaşmanın subyekt–obyekt münasibətlərini dilin semantik imkanları ilə əlaqədə incəliklə izah etdiyini qeyd edir və M. Həllideyin sistemli-funksional qrammatikasını N. Xomskinin transformasion qrammatikasına elmi cavab kimi dəyərləndirir. M. Həllidey dilin vahid universal norma əsasında deyil, istifadə və üslub müxtəlifliyi çərçivəsində fəaliyyət göstərdiyini vurğulayır. [7, s.41] Çağdaş amerikan dilçiliyində funksionalizmin əhəmiyyətini A.A. Kibrik xüsusi qeyd edir; bu yanaşmada dil formaları funksiyaları əsasında izah olunur və empirik material əsas götürülür. [9, s. 11] A.V. Bondarko funksional-semantik sahəni müəyyən semantik kateqoriyaya əsaslanan qrammatik və leksik vahidlərin qarşılıqlı əlaqəli sistemi kimi səciyyələndirir və bu sahələrin məzmun və ifadə planına malik ikitərəfli birliklər olduğunu bildirir. Semantik kateqoriya anlayışı ilə sıx bağlı olan funksional-semantik sahələr, Bondarkoya görə, kontekstual-funksional təhlillə tamamlanmalı və bu əlaqəni təmin edən əsas anlayış kimi kateqorial situasiya ön plana çəkilməlidir; kateqorial situasiya isə müəyyən semantik kateqoriyanı ifadə edən söyləmlərin məzmun strukturudur. [4, s.35]

Semantik kateqoriya, onun əsasında formalaşan funksional-semantik sahə (FSS) və kateqorial situasiya arasında qarşılıqlı vəhdət mövcuddur. Təhlildə daha konkret vahid kimi kateqorial situasiya çıxış edir, çünki o, müəyyən semantik kateqoriyanın (temporal, lokativ, kəmiyyət və s.) konkret söyləm daxilində xüsusi variantda reallaşmasını əks etdirir. Bununla belə, bu xüsusi variant ümumi semantik kateqoriya ilə üzvi şəkildə bağlıdır və ondan asılıdır. Kateqorial situasiyalar funksional-semantik sahənin empirik əsasını təşkil edir, eyni zamanda funksional-semantik sahə də öz növbəsində konkret söyləmlərdə kateqorial situasiyaların reallaşması üçün baza yaradır. Beləliklə, xüsusi və ümumi bir-birindən ayrı mövcud olmur, qarşılıqlı şəkildə bir-birinə çevrilir.

Funksional-semantik sahə dil sisteminə aid anlayış olduğu halda, kateqorial situasiya dili nitq və nitq fəaliyyəti ilə əlaqələndirir və onun çoxpilləli məzmun variativliyinin öyrənilməsi dil vasitələrinin funksional dəyişkənliyini və sahənin paradiqmatik strukturunu üzə çıxarmağa imkan verir.

Funksional qrammatika qrammatik kateqoriyaların təhlilində əsas çıxış nöqtəsi kimi «semantikadan onun ifadə vasitələrinə doğru» istiqaməti qəbul edir. Bununla yanaşı, təhlilin müxtəlif mərhələlərində həm semantikadan formaya, həm də formadan semantikaya (funksiyalardan vasitələrə və vasitələrdən funksiyalara) yönəlmiş yanaşmalardan istifadə olunur. Bu səbəbdən funksional qrammatik təhlil qrammatik təsvirin hər iki istiqamətinin sintezini zəruri hesab edir.

Ənənəvi qrammatikada tədqiqatın istiqaməti, əsasən, formadan semantikaya doğrudur. Bu isə ənənəvi qrammatikanın funksional aspektdən məhrum olması demək deyildir. Əksinə, formaya əsaslanan bu yanaşma qrammatik formaların mənalarını və funksional imkanlarını araşdırır. Buna görə də sistem-struktur yanaşma ilə funksional aspekti birləşdirən ənənəvi qrammatikanı sırf «formal qrammatika» adlandırmaq düzgün olmazdı. Qrammatika formadan semantikaya doğru istiqamət götürdükdə də funksional səciyyə daşıya bilər; bu, formaların mənalarının və onların funksiya daşıma qanunauyğunluqlarının sistemli şəkildə tədqiq edilməsi zamanı mümkün olur.

Söyləmin yaradılması prosesində danışan, ilk növbədə, ifadə etmək istədiyi mənadan çıxış edərək formal vasitələri seçir. Bu prosesin dinamikasında əsas rol danışanın niyyətinə və demək istədiyi məzmuna məxsusdur. Danışanın dil səriştəsinə hər bir dil vahidinin funksional potensialını və onun istifadəsi qaydalarını bilməsi daxildir. Bu baxımdan danışan üçün «vasitələrdən funksiyalara doğru» yanaşma aktuallaşır. Eyni zamanda danışan öz nitqinə nəzarət edərkən dinləyici mövqeyinə də daxil olur. Dinləyicinin mövqeyi isə təkcə formal vasitələrdən mənaya doğru yönələn qavrayışla deyil, həm də onun nitq fəaliyyəti təcrübəsi ilə müəyyənləşir. Danışma fəaliyyətinin mexanizmini bilmədən dinləmə fəaliyyətini tam şəkildə izah etmək mümkün deyildir.

Qrammatik tədqiqatlarda ikitərəfli yanaşmanın – formadan mənaya və mənadan formaya doğru istiqamətlərin – zəruriliyi dilçilikdə uzun müddətdir müzakirə olunur. Bu yanaşmalar qrammatik faktların eyni olmasına baxmayaraq, onlara müxtəlif baxış bucağından yanaşmağa imkan verir. Nəticədə hər iki istiqamət bir-birini tamamlayaraq dil sisteminin daha bitkin və aydın təsvirini yaradır.

Funksional təhlildə semantik və formal yanaşmaların vəhdəti aşağıdakı əsas cəhətlərin uzlaşdırılmasını təmin edir: (1) kommunikativ akt iştirakçılarının, xüsusilə danışanın nitq fəaliyyətinin modelləşdirilməsi; (2) semantika və forma, funksiya və vasitələr, semantik kateqoriyalar və dil formaları arasındakı asimmetrik münasibətlərin açıqlanması.

Beləliklə, funksional qrammatika çərçivəsində «funksiya» anlayışı mərkəzi mövqe tutur. Bu anlayış dil vahidlərinin yalnız struktur xüsusiyyətlərini deyil, həm də onların kommunikativ, semantik və idrak funksiyalarını nəzərə almağa imkan verir. Dil vahidlərinin funksional təhlili dilin fəaliyyət prosesində – nitqdə və ünsiyyətdə – necə işlədiyini daha dərindən anlamaq üçün etibarlı metodoloji baza yaradır.

Nəticə

Aparılan təhlil göstərir ki, semantik kateqoriya, funksional-semantik sahə və kateqorial situasiya arasında dialektik və qarşılıqlı asılılıq münasibətləri mövcuddur. Kateqorial situasiya konkret söyləm faktları vasitəsilə reallaşaraq funksional-semantik sahənin empirik əsasını təşkil edir, funksional-semantik sahə isə bu situasiyaların ümumiləşdirilmiş paradiqmatik modeli kimi çıxış edir.

Bu baxımdan kateqorial situasiya ən konkret təzahür forması olsa da, onun məzmunu ümumi semantik kateqoriya ilə sıx bağlıdır və məhz bu ümumiləşmə əsasında semantik əlamətlərin aşkarlanması mümkün olur. Beləliklə, dil hadisələrinin nə yalnız ümumi, nə də yalnız xüsusi səviyyədə izahı yetərlidir; onların qarşılıqlı vəhdəti dilin semantik və funksional strukturunu müəyyənləşdirir.

Funksional qrammatika qrammatik kateqoriyaların təhlilində semantikadan formaya və formadan semantikaya doğru ikitərəfli yanaşmanın sintezini əsas metodoloji prinsip kimi qəbul edir. Bu yanaşma qrammatik formaların real nitqdə daşıdığı funksional potensialın, danışan və dinləyənin kommunikativ niyyətləri ilə əlaqəli şəkildə üzə çıxarılmasına imkan verir. Nəticə etibarilə qrammatik kateqoriyaların funksional-semantik təhlili dil vahidlərinin yalnız struktur xüsusiyyətlərini deyil, həm də onların mətn və ünsiyyət daxilində qazandığı mənaları sistemli şəkildə izah etməyə şərait yaradır.

Elmi yenilik

Tədqiqatda qrammatik kateqoriyalara kontekstual-funksional yanaşma əsasında semantik kateqoriya, funksional-semantik sahə və kateqorial situasiya anlayışları sistemli şəkildə qarşılıqlı əlaqədə təhlil edilmişdir. İlk dəfə olaraq kateqorial situasiya qrammatik mənaların konkret nitq reallaşması səviyyəsində əsas analitik vahid kimi təqdim olunmuş, qrammatik kateqoriyaların formadan semantikaya və semantikadan formaya doğru ikitərəfli təhlilinin metodoloji üstünlükləri əsaslandırılmışdır. Bu yanaşma qrammatik kateqoriyaların çoxfunksiyalılığını və kontekst daxilində dəyişən semantik yükünü daha aydın şəkildə üzə çıxarmağa imkan vermişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti

Tədqiqatın nəticələrindən funksional qrammatika, mətn dilçiliyi və semantik təhlil üzrə nəzəri kursların tədrisində, eləcə də dil vahidlərinin kontekstual izahına əsaslanan praktik məşğələlərin hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Alınmış nəticələr qrammatik kateqoriyaların nitqdə funksional reallaşmasının öyrədilməsi, dil materiallarının təhlili üçün metodik vəsaitlərin tərtibi, həmçinin müqayisəli və tipoloji dilçilik tədqiqatlarında tətbiq üçün nəzərdə tutula bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Arbatski, D. İ. (2021). *The grammatical category of number in language*. Tədqiqat jurnalı.

2. Axundov, A. A. (2020). *Semantic functions of grammatical categories*. Dilçilik elmi nəşrləri.

3. Bondarko, A. V. (1991). *Functional Grammar: A Field Approach*. John Benjamins Publishing Company.

4. Bondarko, A. V. (1999). *Foundations of functional grammar: Semantic interpretation of tense*. St. Petersburg: Filologiya.

5. Galperin, I. R. (1974). *The concept of text in linguistic analysis*. In *Studies in Text Grammar* (pp. 18–26). Dordrecht: D. Reidel.

6. Galperin, I. R. (1981). *Text as an object of linguistic study*. Moscow: Nauka.

7. Halliday, M. A. K. (2005). *Systemic functional grammar and language use*. London: Academic Press.

8. Katsnelson, S. D. (2018). *Multifunctionality of grammatical categories*. Moscow: Language Studies.

9. Kibrik, A. A. (1990). *Functional linguistics and modern language theory*. Moscow: Nauka.

10. Kolşanski, Q. V. (2015). *Contextual semantics and text theory*. Bak: Elm.

11. Layonz, C. (2019). *Grammatical categories and meaning in modern linguistics*. New York: Linguistics Press.

12. Maslov, B. A. (1974). *Problems of sentence connectivity in coherent text*. In *Proceedings of the Conference on Text Linguistic*.

13. Mırkin, V. Y. (2017). *Communication and context in language studies*. Linguistics International Journal, 12(3), 45–62.

14. Novruzov, M. D. (2019). *Approaches to quantitative categories in grammar*. Bakı: Filoloji nəşriyyat.

15. Perelman, M. M. (2016). *Quantitative semantics in grammatical theory*. Journal of Semantic Studies, 8(2), 101–123.

16. Potebnya, A. A. (1862). *Thought and Language [Mysl' i iazyk]* (5 nəşr).

17. Schmidt, Z. İ. (2014). *Intext and contextual units in discourse*. Text Linguistics Quarterly, 9(4), 205–227.

18. Silman, T. İ. (2013). *Pragmatic organization of text and phraseology*. Pragmatics Today, 7(1), 88–105.

19. Smirnova, İ. A. (2018). *Semantic interpretation of noun categories*. Russian Linguistic Review, 22(1), 33–50.

20. Xomski, N. (1957). *Syntactic Structures*. Mouton.

ELEKTROMANYETİK ALANIN FERTİLİTEYE ETKİSİ

Bayza AKCAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-4899-2374

Prof. Dr. Büşra CESUR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-2813-7733

ÖZET
Günümüz çağı iletişimin hızlıca ilerlemesiyle kablosuz ağların tüketimine bağlı olarak cep telefonları, diz üstü bilgisayarlar, bluetooth kulaklıklar, radarlar gibi araçlarla olumsuz etkilerinin uzun vadede görüldüğü elektromanyetik alan hayatımızda sürekli maruziyet yaşatmaktadır. Bunlara ek; radyo ve televizyon vericileri, tıbbi ve endüstriyel cihazlar, yüksek gerilim hatları, mikrodalga fırınlar ve elektrikli ev aletleri gibi dijital araçlar da elektromanyetik alan oluşturur. Elektromanyetik alana bağlı olarak gelişen zararlardan birisi ise kadın ve erkek fertilitesini etkilemesidir. Elektromanyetik alanların üreme sağlığı ve fertilite üzerindeki olası etkileri göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın amacı çevresel maruziyetlerin kadın ve erkek üreme sağlığı üzerindeki potansiyel sonuçlarına dikkat çekmek ve ebelik bakımının bu süreçteki rolünü ortaya koymaktır. Erkek ve kadın üreme sisteminin her ikisinde de puberte ile başlayan gametogenez süreçleri, sağlıklı bir nesil için önemlidir. Kadın üreme sağlığı açısından elektromanyetik alanlara maruz kalmanın etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bazı araştırmalar; over rezervi, foliküler gelişim ve hormonal regülasyon üzerinde olumsuz etkiler yapabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca yumurtalık foliküllerine etkisi; oosit çekirdeklerinin küçülmesi ve şekillerini değiştirmesiyle kendisini göstermiştir. Erkekte elektromanyetik alanların önemli etkileri ise; testis dokusunda meydana gelen ısı artışı olmasıyla zamanla histopatolojik değişikliklere yol açması, sperm olgunlaşma işlemini ve sperm depolama ortamını değiştirebildiği, testiküler biyopside patoloji olduğu, epididimal sperm hücrelerinde ve embriyonik kök hücrelerde DNA kırılmasına neden olduğu bildirilmiştir. Ebeler; prekonsepsiyonel dönemden başlayarak gebelik, doğum ve doğum sonu süreçte birey ve ailelere danışmanlık hizmeti sunarak elektromanyetik alanlara maruziyet konusunda farkındalık oluşturmayı, riskleri azaltmaya yönelik koruyucu yaklaşımları güçlendirmeyi ve sağlıklı yaşam davranışlarını desteklemeyi hedeflemektedir. Ebeler; üreme sağlığının korunması kapsamında risk değerlendirmesi yapmak, güvenli teknoloji kullanımına yönelik eğitim vermek ve gerekli durumlarda ilgili uzmanlara yönlendirme sağlamak gibi uygulamalar yapar. Bu doğrultuda ebelik, aile sağlığının korunması ve geliştirilmesinde bütüncül ve koruyucu bir yaklaşım benimseyerek önemli bir sorumluluk üstlenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Fertilite, Elektromanyetik Alan, Elektromanyetik Radyasyon, Ebelik, Sağlık

THE EFFECT OF ELECTROMAGNETIC FIELDS ON FERTILITY

ABSTRACT
Advancements in communication technologies in the modern era have led to increased use of wireless networks, resulting in continuous exposure to electromagnetic fields (EMF) through devices such as mobile phones, laptops, Bluetooth headsets, and radar systems, whose long-term adverse effects have been reported.

In addition, digital sources including radio and television transmitters, medical and industrial equipment, high-voltage power lines, microwave ovens, and household electrical appliances also generate electromagnetic fields. One of the health concerns associated with electromagnetic radiation (EMR) is its potential impact on fertility. Considering the possible effects of electromagnetic fields on reproductive health and fertility, the aim of this study is to draw attention to the potential consequences of environmental exposures on female and male reproductive health and to highlight the role of midwifery care in this process. Gametogenesis processes in both the male and female reproductive systems, beginning with puberty, are essential for the continuation of a healthy generation. Studies investigating the effects of electromagnetic field exposure on female reproductive health are limited. However, some research suggests that EMF exposure may have adverse effects on ovarian reserve, follicular development, and hormonal regulation. Furthermore, its impact on ovarian follicles has been observed as a reduction in oocyte nuclear size and alterations in morphology. In males, significant effects of electromagnetic fields have been reported, including increased testicular temperature leading over time to histopathological changes in testicular tissue, alterations in sperm maturation and the sperm storage environment, pathological findings in testicular biopsy, and DNA fragmentation in epididymal sperm cells and embryonic stem cells. Midwives aim to raise awareness about electromagnetic field exposure, strengthen protective approaches to reduce risks, and promote healthy lifestyle behaviors by providing counseling services to individuals and families from the preconceptional period through pregnancy, childbirth, and the postpartum period. Within the scope of protecting reproductive health, midwives conduct risk assessments, provide education on safe technology use, and refer individuals to relevant specialists when necessary. In this respect, midwifery assumes an important responsibility in protecting and promoting family health through a holistic and preventive approach.
Keywords: Fertility, Electromagnetic Field, Electromagnetic Radiation, Midwifery, Health

GİRİŞ

Günümüzde iletişim çağının hızlıca ilerlemesi ile hayatımıza giren telsiz, cep telefonu ve internet ağları gibi elektronik cihazlar özellikle mobil iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, Wi-Fi ağlarının yaygınlaşması, kablosuz cihazların artan kullanımı ve şehirleşmeye bağlı olarak baz istasyonlarının yoğunlaşması gibi faktörler; günlük yaşamı kolaylaştıran önemli teknoloji ürünleridir. Ancak bu faktörler bireylerin elektromanyetik radyasyona sürekli ve kontrolsüz bir şekilde maruz kalmasına neden olmaktadır (Yalçın ve Saygın, 2016). Maruziyet bazı olumsuzluklara yol açar ve bu olumsuzlukların en başında çoğu kişi tarafından fark edilmeyen ve etkisini uzun vadede gösteren elektromanyetik alan/radyasyon (EMA/EMR) maruziyetinin yol açabileceği zararlardan gelmektedir (Öngel ve ark., 2009 & Hardell ve Carlberg 2013).

Elektromanyetik Alan (EMA)/ Elektromanyetik Radyasyon (EMR)

Elektromanyetik alan (EMA) veya elektromanyetik radyasyon (EMR) terimleri, canlıların yaşadığı ortamda elektrik gücü ile beslenip çalışan cihazlardan yayılan elektrik ve manyetik alanlar anlamına gelmektedir (Koşalay, 2014). EMA oluşturan pek çok kaynak bulunmaktadır. Bunlar; radarlar, mobil telefonlar, radyo ve televizyon vericileri, tıbbi ve endüstriyel cihazlar, yüksek gerilim hatları, mikrodalga fırınlar ve elektrikli ev aletleri bu kaynaklar arasında yer almaktadır (Öngel ve ark., 2009). 1960'lardan günümüze EMA' nın canlılarda sağlık problemleri oluşturabileceği noktasında ileri sürülen savlar her zaman gündemde olmuştur.

Son yıllarda sosyal yaşam içinde önemli bir yer tutan ve EMR yaydığı bilinen, cep telefonlarının günlük hayatta her yaştan, her cinsiyetten ve her ekonomik statüden kişiler arasında yaygın olarak kullanılmasıdır (Sonceley ve ark., 2024). Bunlara ek olarak; cep telefonlarının birbirleriyle iletişimini sağlayan baz istasyonlarının her geçen gün sayılarının artması, Wi-Fi, kulaklıklar, yazıcılar gibi kablosuz teknolojiler, mikrodalga fırınlar, radarlar, radyo ve televizyonlar ile sağlık sektöründe teşhis amaçlı kullanılan cihazların yaygın kullanımı, canlılarda günlük bazda EMA'lara maruz kalma süresini artırmaktadır. EMA'ların biyolojik organizmalar üzerinde çok yönlü olumsuz etkileri daha çok sorgulanmaya yol açmıştır (Sonceley ve ark., 2024). Elektromanyetik alan, elektrik ve manyetik alan bileşenleri olan dalgaların oluşturduğu alandır (Başbakanlık, 2011). Elektromanyetik alanların belirgin özelliği frekansları ve dalga uzunluklarıdır. "Frekans" dalganın bir saniyedeki titreşim (salınım) sayısıdır ve Hertz (Hz) ile ifade edilir. Dalga uzunluğu ise bir titreşim sırasında dalganın katettiği mesafedir. Elektromanyetik dalgalar, sadece dalga boylarına göre değil frekans ve enerjilerine göre de tanımlanmaktadır. Frekans yükseldikçe dalga uzunluğu kısalır ve alanda yayılan enerji yükselir (Kalkan ve Aslantürk, 2012). Elektromanyetik tayfta (spektrumda) çok alçak frekanslı (50 Hz) elektrik ve manyetik alanlar iyonize olmayan ışınımlardır; çok yüksek frekanslı ışınımlar iyonizedir (iyonlaştırıcıdır) parçacık yayılımları yapan ışınlar mor-ötesi ışınımlar, X ışınları ve gama ışınlarıdır (Yalçın ve Saygın, 2016). İnsanların en sık maruz kaldığı EMR'ler, endüstriyel ve evsel elektrik malzemeleri ve elektronik eşyalar için güç kablolarından kaynaklanan 50 ila 60 Hz süper düşük frekanslı EMR'lerdir. 3- 30 Hz frekans aralığındaki çok düşük frekanslı EMR'ler, bilgisayar monitörlerinden veya televizyonlardan yayılır. Cep telefonlarından, telsiz telefonlardan ve yayın kulelerinden kaynaklanan radyo frekanslı (RF) EMR'lerin frekansları yüzlerce MHz'dir. (Gye ve Park, 2012).

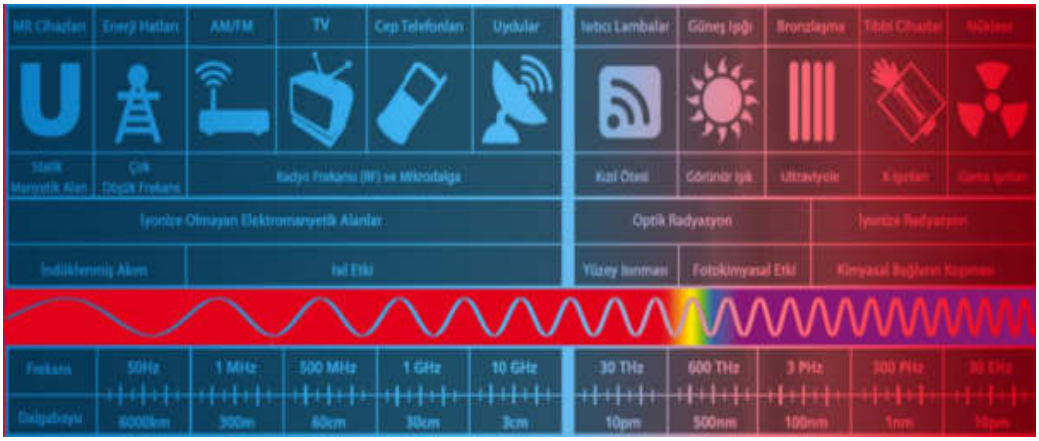

Şekil 1: Elektromanyetik Spektrum
(Kaynak:https://www.cancer.gov/aboutcancer/causesevention/risk/radiation/electromagnetic-fields-fact-sheet)

Elektromanyetik Alanın Kadın ve Erkek Fertilitesine Etkisi

Elektromanyetik alanlara düşük seviyede uzun süreli maruziyetin, biyolojik sistemler üzerinde olumsuz etkiler doğurabileceğine dair hipotezler, son yıllarda artan sayıda çalışmanın konusu olmuştur (Daharlı, 2025). EMA'nın etkilerinin organ ve doku sistemleri açısından birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen üreme sistemi ile ilgili olan etkilerine çalışmalar halen devam etmektedir. Erkek ve dişi üreme sistemlerine baktığımızda her ikisinde de puberte ile başlayan gametogenez süreçleri, sağlıklı bir nesil açısından önem arz etmektedir (Yalçın ve Saygın, 2016).

Erkekte fertilite açısından elektromanyetik radyasyon araştırmalara baktığımızda; kablosuz ağlarla testis dokusu arasındaki ilişkiyi incelenmesinin temel nedeni testislerin sperm üretiminin gerçekleştiği organ olmasıdır. Bu dokuda meydana gelebilecek herhangi bir tahribat, doğrudan üreme sistemini etkileyebilir. Ayrıca testislerin hem iyonize hem de non-iyonize radyasyona karşı oldukça duyarlı olduğu bilinmektedir. Dizüstü bilgisayarların uzun süre kucağa konularak kullanılması ve kablosuz ağ bağlantısına yakınlık, bu duyarlılığı artıran önemli faktörler arasındadır (Öngel ve ark., 2009). Manyetik alanların önemli etkilerinden biri de dokuda ısı artışına neden olmalarıdır. Testis dokusunda meydana gelen ısı artışı, zamanla histopatolojik değişikliklere yol açabilir. Bu nedenle elektromanyetik alanların üreme sağlığı üzerindeki olası zararlarının araştırılması büyük önem taşımaktadır (Saygın ve ark., 2011). Sıçan testisi üzerinde 900 MHz radyofrekans (RF) EMR biyolojik ve morfolojik etkilerini araştırmasında seminifer tübüller çapı ve germinal epitelin ortalama yüksekliği EMR grubunda azalmıştır (Özgüner ve ark., 2005). Kablosuz ağların fertiliteye etkilerinin incelenebilmesi için mikrodalganın testiküler fonksiyonelliği üzerindeki etkilerini ve testisin ürettiği sperm miktarı parametrelerinin dikkate alınması gerekir. Kronik EMA maruziyeti olan erkeklerde plazma testosteron düzeylerinin azaldığı ve testosteronun estradiol oranının daha düştüğü belirlenmiştir (Wang ve ark., 2016). Ek olarak EMA, farelerde kuyruk epididimal sperm hücrelerinde ve embriyonik kök hücrelerde DNA kırılmasına neden olmuştur (Gye ve Park, 2012). Ayrıca RF-EMR maruziyetinin sperm DNA fragmantasyonu, mitokondriyal disfonksiyon ve hücresel stres mekanizmaları ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Houston ve ark., 2016). Agarwal ve ark. (2009) yaptıkları çalışmada, cep telefonu kaynaklı RF-EMR maruziyetinin insan semen örneklerinde sperm motilitesi, canlılığı ve morfolojisi üzerinde azalmaya yol açtığı bildirilmiştir. Araştırmada özellikle uzun süreli mobil cihaz kullanımının sperm kalitesi ile negatif yönde ilişkili olduğu belirtilmiştir. Kesari ve ark. (2018) yaptıkları çalışmada RF maruziyetinin testiküler dokuda oksidatif stres artışına, histopatolojik değişikliklere ve sperm parametrelerinde bozulmaya neden olduğu gösterilmiştir. Elektromanyetik alana yeterince maruz bırakılan farelerde Koyu ve arkadaşları (2005)'nın yaptığı benzer bir çalışmada; cep telefonlarının yaydığı 900 MHz elektromanyetik alana maruz bırakılan farelerde kortizon seviyesi belirgin miktarda yüksek bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmada elektromanyetik alan maruziyetinin testosteron seviyesini düşürdüğü de gösterilmiştir. Barış ve ark. (2012)' nın çalışmasında; 60 gün boyunca, günde 20 dk arama (23 saat 40 dakika bekleme) durumunda cep telefonu kaynaklı 900 MHz elektromanyetik alana maruz kalan domuzlarda sperm sayısında anlamlı düzeyde azalma olduğu ortaya konmuştur.
Kadınlarda üreme sisteminde elektromanyetik alan etkisi; yumurtalık foliküllerinin ve oosit implantasyon oluşumu üzerinde zararlı etkileri artırmıştır. Yumurtalık foliküllerinin üzerinde elektromanyetik alanların etkileri ile ilgili çalışmalar oosit çekirdeklerinin küçüldüğü ve şekillerini değiştirdiği göstermiştir (Ahmadi ve ark., 2016 & Roshangar 2014). Bir araştırmada cep telefonu EMR (900 ve 1800 MHz) ve Wi- Fi (2450 MHz) etkileri araştırılmıştır. Uterus lipid peroksidasyonu EMR gruplarında artmasına rağmen uterus glutatyon peroksidaz aktivitesi (4. ve 5. hafta) ve plazma prolaktin düzeylerinin (6 hafta) gelişmekte olan sıçanlarda, anne sıçanlarda plazma prolaktin, östrojen ve progesteron seviyeleri EMR gruplarında azalmış plazma total oksidan durum ve vücut sıcaklıkları artarken bu gruplarda azalmıştır (Yüksel ve ark., 2016). Kadın üreme sağlığı açısından elektromanyetik alanlara maruz kalmanın etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte bazı araştırmalar over rezervi, foliküler gelişim ve hormonal regülasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini öne sürmektedir (Daharlı, 2025).

Elektromanyetik Alanın Fertiliteye Etkisi ve Ebeliğin Rolü

DSÖ (2014), EMA maruziyetinin sağlık üzerindeki olası etkileri konusunda ihtiyatlı yaklaşım ve risk azaltıcı stratejiler önermektedir. Mevcut literatür incelendiğinde ise elektromanyetik alan maruziyeti hem kadın hem erkek üreme sağlığı üzerinde potansiyel biyolojik etkiler oluşturabileceğini göstermektedir. Ebeler; koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında risk değerlendirmesi yapma, danışmanlık sunma, eğitim verme, multidisipliner yönlendirme sağlama ve toplum sağlığı savunuculuğu yürütme rollerini aktif biçimde üstlenmelidir. Bu bütüncül yaklaşım, aile sağlığının korunması ve fertilitenin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda ebelik; prekonsepsiyonel danışmanlıktan başlayarak gebelik ve postpartum döneme kadar çevresel risk değerlendirmesi yapma, güvenli teknoloji kullanımına yönelik eğitim verme, davranış değişikliğini destekleme ve gerektiğinde multidisipliner yönlendirme sağlama açısından önemli bir koruyucu sağlık rolü üstlenmektedir. Ebelerin konu ile ilgili nasıl bilgi vereceği tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ebelerin elektromanyetik alanın fertiliteye etkisi üzerine yapabilecekleri roller ve öneriler.

EBELİK ROLÜ	**ÖNERİ**
Koruyucu (Önleyici) Rol	Elektromanyetik alanların (EMA) uzun süreli ve yoğun maruziyet durumunda üreme sağlığı üzerinde potansiyel etkiler oluşturabileceği; özellikle mobil cihazların vücuda yakın taşınmasının ve uzun süre diz üzerinde bilgisayar kullanımının sınırlandırılması gerektiği hakkında bilgilendirme yapılır. • Gece maruziyetinin azaltılması teşvik edilir. • Cep telefonunun üreme organlarına yakın taşınmaması konusunda yönlendirme yapılır. • Uzun süreli telefon görüşmelerinin sınırlandırılması desteklenir. • Gereksiz elektrikli cihazların kapatılması veya fişten çekilmesi önerilir.
Danışmanlık Rolü	Prekonsepsiyonel dönemde çiftlere çevresel risk faktörlerinin fertiliteyi etkileyebileceği, bilinçli teknoloji kullanımının önem taşıdığı, gece boyunca telefonun vücuda yakın bulundurulmaması gibi önlemler anlatılır. • Günlük cep telefonu kullanım süresi değerlendirilir. • Telefonun taşınma şekli (özellikle erkeklerde pantolon cebi kullanımı) sorgulanır. • Yatak odasında modem, telefon veya elektrikli cihaz bulundurulup bulundurulmadığı değerlendirilir. • Elektrikli battaniye veya benzeri cihazların kullanım sıklığı belirlenir. • Gereksiz elektrikli cihazların kullanımının azaltılmasına yönelik davranış değişikliği planı oluşturulur. • Amaç, fertiliteyi etkileyebilecek çevresel riskleri gebelik öncesinde minimize etmektir.

Eğitimci Rol	Gebelere ve çiftlere güvenli teknoloji kullanımı, oksidatif stresin azaltılması için sağlıklı beslenme ve yaşam tarzı önerileri, kablosuz cihaz kullanım süresinin azaltılması gibi konularda eğitim verilir. • Yatak odasında elektrikli cihazların uyku öncesinde kapatılması veya en az 2 metre uzaklaştırılması gerektiği açıklanır. • Gece boyunca elektromanyetik maruziyetin azaltılmasının hormonal denge açısından önemli olabileceği belirtilir. • Cep telefonu satın alırken düşük SAR değerinin tercih edilmesi gerektiği öğretilir. • Telefon görüşmelerinin mümkün olduğunca kısa tutulması (10 dakikayı aşmaması) önerilir. • Konuşma sırasında telefonun vücuttan uzak tutulmasının maruziyeti azaltabileceği anlatılır. • Tüm görüşmelerde kulaklık kullanımının (tercihen tek kulaklık) önerildiği belirtilir. • Telefonun kalp ve üreme organlarına yakın bölgelerde taşınmaması gerektiği açıklanır. • Elektrikli battaniye ve masaj yataklarının uzun süreli kullanımından kaçınılması gerektiği ifade edilir. • Gelecekte çocuk sahibi olmayı planlayan ailelerde ev içi teknoloji kullanım alışkanlıklarının düzenlenmesinin önemi vurgulanır.
Risk Değerlendirici Rol	• Bireylerin günlük teknoloji kullanım süresi, mesleki EMA maruziyeti ve yaşam ortamındaki risk faktörleri sorgulanır. Fertilite problemi olan bireylerde çevresel etkenlerin olası rolü açıklanır. • Gereksiz hiçbir elektrikli aletin çalışmasına izin verilmemeli veya elektrikle bağlantısı kesilmelidir.
Savunucu (Advokasyon) Rol	Toplumda çevresel faktörlerin üreme sağlığı üzerindeki etkileri konusunda farkındalık oluşturulur; bilinçli teknoloji kullanımının aile sağlığı açısından önemi vurgulanır. • Prokensepsiyonel danışmanlık hizmetlerinde elektromanyetik maruziyet konusu gündeme getirilir. • Üreme sağlığını destekleyici güvenli teknoloji kullanım alışkanlıkları teşvik edilir. • Toplum temelli eğitimlerde çevresel risk faktörleri konusunda bilgilendirme yapılır.
Araştırmacı / Kanıta Dayalı Uygulama Rolü	Güncel bilimsel veriler doğrultusunda EMA maruziyetinin olası etkileri konusunda bireylere kanıta dayalı ve abartısız bilgi sunulur. • Çiftlere kesin nedensellik yerine “olası risk” çerçevesinde açıklama yapılır. • Korku temelli değil, bilimsel ve dengeli bir yaklaşım benimsenir. • Öneriler ihtiyatlılık ilkesi doğrultusunda sunulur.

SONUÇ

Günümüzde yaygınlaşan dijital araçlara bağlı olarak elektromanyetik alanlara maruziyet artmıştır. Bu artışın bulunmasıyla olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Olumsuz getirilerden birisi ise elektromanyetik alanın fertiliteyi etkilemesidir. EMR’ nin etkileri hakkındaki araştırma sonuçlarına göre kadın ve erkek üreme sağlığı olumsuz etkilenmiştir.

Üreme sistemi üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda elektromanyetik radyasyona maruz kalan bireylerde, uzun dönemler sonunda bireylerin yaşam kalitesinde ciddi değişiklikler meydana getirebilmektedir. EMR üreme sistemi üzerinde sağlık sorunu haline gelmiştir ve üreme sağlığı üzerine olumsuz etkileri giderek kabul görmektedir ve yapılan araştırmalar bunu desteklemektedir (Yüksel ve ark., 2016 & Ahmadi ve ark., 2016 & Gye ve Park, 2012 & Limin ve ark., 1998 & Özgüner ve ark., 2005 & Barron ve Baraff 1958 & Roshangar 2014 & Houston ve ark., 2016 & Agarwal ve ark., 2009). Cep telefonları, baz istasyonları ve benzer teknolojik cihazlar aracılığı ile yaşam ortamlarına yayılan EMA' nın biyolojik canlı ve doğa sistemleri üzerinde oluşturabileceği olası zararlar ve bu zararların nasıl önlenmesi gerektiğine dair çıkartılan yasa ve yönetmelikler, günümüz teknolojik şartlarına ait veriler doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu nedenle konuyla ilgili çalışmalar arttıkça veya bunların biyolojik canlılarda oluşturduğu olumsuzluklar tespit edildikçe mevcut yasa ve yönetmeliklerin de gözden geçirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir (Sonceley ve ark., 2024). Üreme sisteminin EMA sonucunda infertiliteye yol açabileceği gerçeğini düşünmek ve bilimsel verilerle değerlendirmek gerekmektedir. Bu sonuçlar çerçevesinde özellikle doğurganlık çağında olan ve nedeni bilinmeyen infertilite olarak açıklanan olgularda bu konunun dikkate alınması gerekmektedir (Yalçın ve Saygın, 2016). Sağlık çalışanı içerisinde özellikle ebelerin üreme açısından ne denli kilit taşı rolünde olduğu bilinmektedir. Bu önem göz önüne alınarak ebelerin konu hakkında eğitimli ve farkındalıklı olması gerekmekte, topluma karşı konu hakkında farkındalık kazandırması önem teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmadi, S. S., Khaki, A. A., Ainehchi, N., Alihemmati, A., Khatooni, A. A., Khaki, A., & Asghari, A. (2016). Effect of non-ionizing electromagnetic field on the alteration of ovarian follicles in rats. *Electronic Physician, 8*(3), 2168–2174.

Agarwal, A., Desai, N. R., Makker, K., et al. (2009). Effects of radiofrequency electromagnetic waves (RF-EMW) from cellular phones on human ejaculated semen. *Fertility and Sterility, 92*(4), 1318–1325.

Atakır, K., Özevci, G., & Ceyhan, B. (2022). Elektromanyetik radyasyon ve insan sağlığına etkisi. *Environmental Toxicology and Ecology, 2*(1).

Barış, A. U., Dide, K. K., Fetih, G., Yeter, D., & Ömer, U. (2012). Effect of electromagnetic wave emitted from mobile phone on some reproductive parameters in adult male guinea pigs. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi, 7*(2), 77–84.

Barron, C. I., & Baraff, A. A. (1958). Medical considerations of exposure to microwaves (radar). *Journal of the American Medical Association, 168*, 1194–1199.

Bayrakçı, E., & Döner, B. Ç. (2024). Prekonsepsiyonel bakımda kanıt temelli uygulamalar. *Sağlık & Bilim: Ebelik-I*, 73.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2011). Elektronik haberleşme cihazlarından kaynaklanan elektromanyetik alan şiddetinin uluslararası standartlara göre maruziyet limit değerlerinin belirlenmesi, kontrolü ve denetimi hakkında yönetmelik. *Resmî Gazete* (Sayı: 27912).

Daharlı, E. (2025). Elektromanyetik kirliliğin insan sağlığı üzerine etkileri: Güncel bulgular, bilimsel kanıtlar ve sağlık politikalarına yansımalar. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment, 9*(1), 28–39.

Güner, S., Saydam, B. K., Turfan, E. Ç., Soğukpınar, N., & Genç, R. E. (2021). Evlilik öncesi verilen prekonsepsiyonel bakımın önemi ve ebelerin danışmanlık rolü. *Gevher Nesibe Journal of Medical and Health Sciences, 6*(11), 79–85

Gye, M. C., & Park, C. J. (2012). Effect of electromagnetic field exposure on the reproductive system. *Clinical and Experimental Reproductive Medicine, 39*(1), 1–9. https://doi.org/10.5653/cerm.2012.39.1.1

Houston, B. J., Nixon, B., King, B. V., et al. (2016). The effects of radiofrequency electromagnetic radiation on sperm function. *Reproduction, 152*(6), R263–R276.

Kalkan, H., & Aslantürk, A. (2012). Elektromanyetik spektrum (The electromagnetic spectrum). NASA. http://science.hq.nasa.gov/kids/imagers/ems/index.html

Kesari, K. K., Kumar, S., & Behari, J. (2018). Effects of radiofrequency electromagnetic wave exposure from cellular phones on the reproductive pattern in male Wistar rats. *Applied Biochemistry and Biotechnology, 164*(4), 546–559.

Koşalay, İ. (2014). Elektromanyetik alanlar ve bioenerji olgusu. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 20*(8), 287–293.

Koyu, A. (2005). Cep telefonlarından yayılan 900 MHz elektromanyetik alanın serum kortizol ve testosteron hormonu üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 12*(1), 52–56.

Limin, Y., Zigiang, L., & Bangliang, Y. (1988). Effect of microwave irradiation on spermatozoa of rat epididymis in vivo. *Journal of West China University of Medical Sciences, 19*(3), 257–260.

National Cancer Institute. (n.d.). Electromagnetic fields and cancer. https://www.cancer.gov/about-cancer/causes-prevention/risk/radiation/electromagnetic-fields-fact-sheet

Öngel, K., Gümral, N., & Özgüner, F. (2009). The potential effects of electromagnetic field on human body: A review of Turkish literature. In *First Conference of Association of the GP/FM South-East Europa Abstract Book* (p. 105).

Ozguner, M., Koyu, A., Cesur, G., Ural, M., Ozguner, F., Gokcimen, A., & Delibas, N. (2005). Biological and morphological effects on the reproductive organ of rats after exposure to electromagnetic field. *Saudi Medical Journal, 26*(3), 405–410.

Roshangar, L., Rad, J. S., & Soleimani-Rad, S. (2014). Effects of electromagnetic fields on ovarian follicles in rat. *International Journal of Reproductive BioMedicine, 12*(9), 657–664.

Saygın, M., Çalışkan, S., & Köylü, H. (2011). Kablosuz ağ ve testisler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 18*(3), 110–115.

Sonceley, Ö. S., Aydın, İ., Küçük, V., & Sabuncuoğlu, F. (2024). Elektromanyetik radyasyon maruziyetinin erkek üreme sistemi üzerine etkisi. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(2), 62–76.

Wang, Z., Fei, Y., Liu, H., Zheng, S., Ding, Z., Jin, W., et al. (2016). Effects of electromagnetic fields exposure on plasma hormonal and inflammatory pathway biomarkers in male workers of a power plant. *International Archives of Occupational and Environmental Health, 89*(1), 33–42. https://doi.org/10.1007/s00420-015-1049-7

World Health Organization. (2014). *Electromagnetic fields and public health*.

Yalçın, M., & Saygın, A. (2016). Elektromanyetik alanların üreme sistemi üzerine etkileri. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 4*(2), 105–124.

Yıldırım, M. (2012). Elektromanyetik dalgalar. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik*. https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/wp-content/uploads/sites/154/2025/09/11f73d43-481c-4b11-8e16-458c634f339b-1.pdf

Yılmaz, D. A., Çağıran, İ. H., Dege, G., & Yıldırım, M. S. (2022). Elektromanyetik kirliliğin sağlığa etkileri. *MAUN Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(2), 67–79.

Yüksel, M., Nazıroğlu, M., & Özkaya, M. O. (2016). Long-term exposure to electromagnetic radiation from mobile phones and Wi-Fi devices decreases plasma prolactin, progesterone, and estrogen levels but increases uterine oxidative stress in pregnant rats and their offspring. *Endocrine, 52*(2), 352–362. https://doi.org/10.1007/s12020-015-0795-3

KLİMAKTERİK DÖNEMDE İNOVATİF YAKLAŞIMLAR

Merve İLHAK
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0009-4874-2904

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

ÖZET
Klimakterik dönem; premenopoz, perimenopoz, menopoz ve postmenopoz evrelerini kapsayan, over fonksiyonlarının azalmasıyla üreme döneminden üreme olmayan döneme geçiş sürecidir. Menopoz, 12 ay süren amenore sonrası geriye dönük olarak tanımlanır ve ortalama 45-55 yaş arasında görülür. Kadınların yaşam süresinin uzamasıyla birlikte yaşamlarının yaklaşık üçte birini menopoz sonrası dönemde geçirdikleri bilinmektedir. Bu durum, menopoz semptomlarının yönetimini hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli hale getirmiştir. Menopoz döneminde görülen en sık yakınmalar arasında vazomotor semptomlar (sıcak basması, gece terlemesi), vajinal kuruluk, uyku bozuklukları, duygudurum değişiklikleri, anksiyete, depresyon, cinsel işlev sorunları ve kas-iskelet sistemi yakınmaları sık görülür. Bu semptomlar kadınların yaşam kalitesini, iş gücünü ve sağlık harcamalarını etkileyebilmektedir. Değerlendirme sürecinde ayrıntılı anamnez, uygun ölçekler ve gerekli durumlarda hormonal testler kullanılmaktadır. Semptom yönetiminde hormonal ve hormonal olmayan tedaviler, lokal östrojen uygulamaları, yaşam tarzı değişiklikleri, bilişsel davranışçı terapi ve kilo kontrolü gibi tamamlayıcı yaklaşımlar yer almaktadır. Son yıllarda dijital sağlık çözümleri, tele-sağlık uygulamaları, mobil uygulamalar ve web tabanlı eğitim programları menopoz yönetiminde inovatif yaklaşımlar olarak öne çıkmaktadır. Bu inovatif yaklaşımlar semptom takibi, öz-yeterliliğin artırılması, fiziksel aktivitenin desteklenmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde etkili bulunmuştur. Ancak dijital uygulamalarda bilgi güvenilirliği ve veri gizliliği önemli konulardır. Hemşireler ve sağlık profesyonelleri, klimakterik dönemdeki kadınlara kanıta dayalı bilgi sunma, uygun dijital araçlara yönlendirme, sağlıklı yaşam davranışlarını destekleme ve inovatif yaklaşımlar konusunda kritik rol üstlenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Klimakterik dönem, menopoz, vazomotor semptomlar, semptom yönetimi, dijital sağlık, Kanıta dayalı uygulamalar, İnovatif yaklaşımlar, hemşirelik bakımı

INNOVATIVE APPROACHES IN THE CLIMACTERIC PERIOD

ABSTRACT
The climacteric period includes the stages of premenopause, perimenopause, menopause, and postmenopause, representing the transition from the reproductive to the non-reproductive phase due to declining ovarian function. Menopause is defined retrospectively after 12 consecutive months of amenorrhea and typically occurs between the ages of 45 and 55. With increased life expectancy, women are estimated to spend approximately one-third of their lives in the postmenopausal period, making the management of menopausal symptoms important from both individual and societal perspectives. The most frequently reported complaints during menopause include vasomotor symptoms (hot flashes and night sweats), vaginal dryness, sleep disturbances, mood changes, anxiety, depression, sexual dysfunction, and musculoskeletal symptoms.

These symptoms can adversely affect women's quality of life, work productivity, and healthcare costs. Assessment typically involves a detailed medical history, validated scales, and hormonal tests when necessary. Management strategies include hormonal and non-hormonal therapies, local estrogen applications, lifestyle modifications, complementary approaches such as cognitive-behavioral therapy, and weight control. In recent years, digital health solutions, tele-health services, mobile applications, and web-based educational programs have emerged as innovative approaches in menopause management. These interventions have been shown to support symptom monitoring, enhance self-efficacy, promote physical activity, and improve quality of life. However, information reliability and data privacy remain critical concerns in digital applications. Nurses and healthcare professionals play a key role in providing evidence-based information to women in the climacteric period, guiding them toward appropriate digital tools, supporting healthy lifestyle behaviors, and implementing innovative approaches.
Keywords: Climacteric period, menopause, vasomotor symptoms, symptom management, digital health, evidence-based practice, innovative approaches, nursing care

GİRİŞ

Kimakterik dönem; premenopoz, menopoz, perimenopoz ve postmenopoz evrelerinden oluşmaktadır (Aksu ve ark., 2023). Klimakteriyum, over foliküler aktivitesinin azalmasına bağlı olarak üreme döneminden üreme dışı döneme geçişi tanımlar. Menopoz, son adet kanamasını izleyen 12 aylık amenore sonrası geriye dönük olarak tanı alır ve doğal menopoz yaşı dünya genelinde ortalama 51'dir (45–55 yaş) (Ko ve Kim, 2020). Kadınların yaşam beklentisi erkeklerden yüksektir; Türkiye'de 2020–2022 döneminde doğuşta beklenen yaşam süresi erkeklerde 74,8 yıl, kadınlarda 80,5 yıldır. Bu nedenle kadınlar yaşamlarının yaklaşık üçte birini menopoz sonrası dönemde geçirmektedir. Artan yaşam süresiyle birlikte menopozdaki kadın sayısının 2030 yılında 1,2 milyara ulaşacağı öngörülmektedir. 2,3 (Ko ve Kim, 2020; TJOD, 2019). 4.116 semptomatik ve 4.695 asemptomatik kadının karşılaştırıldığı çalışmada, menopoz semptomları olanlarda iş gücü kaybı ve sağlık hizmeti kullanımı daha yüksek, sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi ise daha düşük bulunmuştur. Bu sonuçlar, menopoz döneminde değerlendirme ve izlem süreçlerinin güçlendirilmesi ile sağlığı geliştirici davranışların kazandırılmasında inovatif yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır. 4 (Moser ve ark., 2020).

KLİMAKTERİK DÖNEM İÇİN KULLANILAN İNOVATİF YAKLAŞIMLAR

- **Web Tabanlı Uygulamalar**

Kadın sağlığı hizmetlerinde teknoloji ve inovasyonun gelişmesiyle çeşitli dijital araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Menstrüel döngüyü izleyerek kullanıcıya bilgi sunan mobil uygulamalar ve menopoz semptomlarını azaltmaya yönelik geliştirilen giyilebilir teknolojiler bu uygulamalara örnektir (Anderson ve ark., 2015).

Kadınların klimakterik döneme ilişkin sorunlarla başa çıkmasını desteklemede inovatif uygulamaların etkili bir çözüm olabileceği düşünülmektedir. Bu teknolojiler bakım kalitesini artırıp maliyetleri azaltabilmektedir. Ancak teletıp, internet ve telefon erişim eksikliği, dijital okuryazarlık yetersizliği, siber güvenlik riskleri ve mahremiyet kaygıları nedeniyle tüm menopozdaki kadınlar için uygun olmayabilir (Jenabi ve ark., 2020).

•Kemoterapiye bağlı amenoresi olan meme kanserli hastalarda mobil web tabanlı öz yönetim programının etkilerini inceleyen bir çalışmada, müdahale grubuna 12 haftalık eğitim ve koçluk içeren program uygulanmıştır. Müdahale grubunda menopoz semptomları kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde azalmıştır.

Üç aylık izlemde ise müdahale grubunun öz yeterlilik ve yaşam kalitesi artarken, kontrol grubunda azalma saptanmıştır (Zou ve ark., 2022).

- **Klimakterik Döneme Özel Web Siteleri**

Klimakterik dönemde bireylerin bilgilendirilmesi ve sağlığın korunması için kanıta dayalı içerikler sunan resmi kurum ve derneklerin web siteleri mevcuttur. Türkiye'de bu tür güvenilir bilgilere ulaşmak için "gov.tr" veya "edu.tr" uzantılı siteler tercih edilmelidir. Ayrıca, web tabanlı uygulamalar menopoz dönemindeki kadınların sağlıklı yaşam davranışlarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Kuzey Amerika Menopoz Derneği'nin web sitesi, menopoz uzmanları tarafından hazırlanmış, kolay anlaşılır ve ücretsiz bilgiler sunar. Ayrıca, menstruasyon takvimi sayesinde kadınlar adet düzenlerini takip edebilir ve anormal kanamalarkonusunda uyarılabilir.

-Sağlık Bakanlığı Resmi Sitesi

T.C. Sağlık Bakanlığı ve ilgili kuruluşların resmi web sitelerinde, klimakteriyum dönemine yönelik sağlık bilgileri sunulmaktadır. Bu kaynaklarda menopozun tanımı, belirtileri, tedavi seçenekleri, beslenme önerileri ve yaşanan değişikliklerle ilgili bilgilendirmeler yer almaktadır.

Sağlık Bakanlığı'nın resmi web sitesinde, menopoz dönemine ilişkin beslenme, hormonal ve psikolojik değişiklikler, cilt ve ürogenital sistemdeki değişiklikler, enerji harcaması ve vücut yapısındaki değişimler gibi konularda detaylı bilgiler sunulmaktadır.

- Resmi Derneklerin Web Siteleri

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği ile Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği, menopoz yönetimiyle ilgili güncel bilgiler sunar. Bu derneklerin web sitelerinde misyon, vizyon ve faaliyet alanları hakkında temel bilgiler yer alır.

•Örnegin Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği'nin web sitesinde yaklaşan kongreler, duyurular, güncel kılavuzlar ve menopoz, erken menopoz, kadın sağlığı ile osteoporoz hakkında bilgilere kolay erişim sağlayan başlıklar yer almaktadır.

-Uluslararası Web Siteler

Uluslararası menopoz web siteleri, kadınların menopoz dönemine ilişkin sorularını yanıtlamak ve sağlıklı yaşamı desteklemek amacıyla hazırlanmış güvenilir bilgi kaynaklarıdır. Bu platformlar; menopozun fizyolojik etkileri, semptomları, tedavi seçenekleri, hormon replasman terapisi, ilişkili sağlık riskleri ile beslenme ve egzersiz önerileri gibi konularda kapsamlı içerik sunar. Çoğunlukla uzman denetiminden geçen bilgiler aracılığıyla bilinçli sağlık kararlarını destekler. Bu kaynaklar arasında Women's Health Network, Women in Sport ve WebMD yer almaktadır (Park ve ark., 2022).

- Women in Sport
- WebMD
- Women's Health Network
- Menopause Matter Forum
- Kuzey Amerika Menopoz Dernegi (North American Menopause Society-NAMS)
- Uluslararası Menopoz Dernegi (International Menopause Society-IMS)
- İngiliz Menopoz Derneği (British Menopause Society-B.MS)
- Avusturalya Menopoz Derneği (Australian Menopause Society)
- Kadın Sağlığı Ofisi (Office on Women's Health)
- Empart (Menopoz ChitChat forum uygulaması)
- Birinci Basamak Kadın Sağlığı (Primary Care Women's Health)
- Ulusal Sağlık Servisi (National health service-NHS)

- **Klimakterik Dönemde Sosyal Medya Kullanımı**

Sosyal medya sağlık profesyonelleri ve hastalar için önemli bir araç olarak kullanılabilir. Sağlık profesyonelleri tarafından standartlaştırılmış terminolojiye benimsenmesi, meslektaşlar ve hastalarla daha kolay iletişimi kolaylaştırabilir (Lynch ve ark., 2019).
Aşağıda menopoz sağlığının geliştirilmesini ve sürdürülmesini destekleyen ulusal ve uluslararası resmi kuruluş, derneklerin YouTube kanalları ve Instagram hesaplarına yer verilmiştir.
•T.C. Sağlık Bakanlığı (YouTube kanal)
•Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği (YouTube kanal)
•Menopoz Derneği (Menopause Society) (YouTube kanalı)
•Türkiye Menopoz ve Osteoporoz Derneği (Instagram hesabı)
•T.C Sağlık Bakanlığı (Instagram hesabı)

- **Klimakterik Döneme Yönelik Mobil Uygulamalar**

Her yıl internet kullanım oranlarının artmasıyla ve teknolojik gelişmelerle mobil sağlık uygulamaları yaygınlaşmaktadır. Mobil uygulamalar, genellikle akıllı telefonlara kolayca yüklenebilen, düşük maliyetli, menopozu yönetme ve takip etmede kadınları güçlendiren etkili araçlardır (Paripoorani ve ark., 2023).
Bu durum, genel olarak uygulamaların kalitesi ve sunulan bilgilerin güvenilirliği konusunda önemli endişeleri ortaya koymaktadır.Menopoz dönemindeki kadınlar için çeşitli mobil uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar, semptomları düzenli olarak kaydetme, takip etme ve hafifletme yollarını öğrenme konusunda yardımcı olur.
Menopoz uygulamaları, egzersiz önerileri ve ilaç hatırlatmaları gibi özellikler sunar. Kadınlar, semptomlarını (vajinal kanama, libido, uyku sorunları, sıcak basmalar gibi) puanlayarak kaydedebilir. Bu uygulamalar; menopoz takibi, sağlıklı yaşam, meditasyon, hormon takibi ve destek grupları gibi farklı kategorilere ayrılır ve kadınların semptomları daha iyi anlamalarına ve yönetmelerine yardımcı olur.(Gkrozou ve ark., 2019).
Bu uygulamalardan bazları ;

- Meno Pro©
- Balance app©
- Health & Her Menopause Tracker© (Health & Her Ltd)
- Caria: Manopause & Midlife (Chorus Health Inc.)
- Femilog Menopoz Sağlık Rehberi (Femilog Aps©)
- Balance- Menopause Support (Balance App Limited)
- Stella- Menopause Help© (Vira Health)

- **Klimakterik Dönemde İnovatif Uygulama Örnekleri**

Teknolojik gelişmeler, kadınları güçlendirme ve cinsiyet veri açığını kapatma potansiyeline sahip kadın sağlığına özgü mobil uygulamalar dahil olmak üzere dijital çözümlerin önünü açmıştır (Dağlar ve Satılmış, 2024).

- Laricchia, akıllı telefon kullanımının tüm yaş gruplarında arttığını; özellikle 55–64 yaş grubunda 2012'de %9'dan 2023'te %91'e yükseldiğini bildirmektedir. (Baltzer ve ark., 2023).
- Barnard ve ark. (2023) randomize kontrollü çalışmasında, 12 haftalık diyet müdahalesi sırasında vazomotor semptomlar ve menopozla ilişkili yaşam kalitesini izlemek için mobil uygulama kullanılmıştır. Çalışma, uygulamanın sıcak basmalarını anket veya günlüklerden daha tutarlı biçimde kaydetmeye olanak sağladığı gözlemlenmiştir (Barnard ve ark., 2023).
- İran'da 60 postmenopozal kadının katıldığı bir çalışmada, kadınlarda menopoz semptomları ve evlilik ilişkilerinin kalitesini değerlendirmek için bir uygulama kullanılarak öz bakım eğitiminin etkisini araştırmak amaçlanmıştır.

Menopozda öz bakım uygulamasının kullanımının semptom şiddetini azaltığı (p=0,001) ve evlilik ilişkilerinin kalitesini artırdığı (p=0,001) bulunmuştur (Rafati ve ark., 2023).

- Health & Her©, menopozdaki kadınların semptomlarını, tetikleyicilerini ve menstruasyon dönemlerini izleyerek yaşam konforunu artırmayı amaçlayan bir mobil uygulamadır. Andrews ve ark. (2023) kohort çalışmasında, iki ay boyunca uygulamayla haftalık etkileşimin semptomlarda azalma ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, günlük uygulama içi etkinlikler semptom kayıtları ve menstrüel dönem takibi ile bağımsız olarak ilişkilendirilmiştir. (Gao ve ark., 2023).
- Park ve Kim'in çalışmasında, abdominal obezitesi olan postmenopozal kadınlarda 12 haftalık SMS ve internet tabanlı müdahalenin kardiyovasküler risk faktörleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Müdahale grubundan bel çevresi, vücut ağırlığı, kan basıncı ile diyet ve egzersiz verilerini haftalık olarak web tabanlı sisteme kaydetmeleri istenmiş; katılımcılara düzenli olarak diyet ve egzersiz önerileri gönderilmiştir. Bulgular, 12 haftalık bireyselleştirilmiş web tabanlı müdahalenin bel çevresi, vücut ağırlığı, kan basıncı, toplam kolesterol ve lipoprotein kolesterol düzeylerinde iyileşme sağladığını göstermiştir (Im ve ark., 2017)
- Nguyen ve ark. göre adım sayma, mobil uygulamaların en çok tercih edilen özelliğiydi. Katılımcılar mobil uygulamaların gelişmiş özelliklerinden ise çok az yararlanmaktaydı. Menopozdaki kadınlar, adım sayısını hesaplamanın ve görüntülemenin günde 10.000 adım atmada yardımcı olduğu çalışmada belirtilmiştir (Nguyen ve ark., 2017).

Literatür, mobil uygulamaların öz-yeterlilik, yaşam kalitesi ve menopoz semptomları üzerindeki olumlu etkilerini desteklemektedir (Doğan Merih, 2023; Andrews ve ark., 2023; Guthrie ve ark., 2019).

Bununla birlikte Mobil sağlık uygulamaları veri gizliliği ve güvenlik açısından riskler taşıyabilir, bu da menopozdaki kadınların hassas bilgilerinin tehlikeye girmesine yol açar. Bu nedenle, geliştiriciler ve düzenleyiciler arasında etkili veri koruma uygulamaları için iş birliği gereklidir (Guthrie ve ark., 2019).

Klimakterik dönemde mobil uygulamalar, diyet ve egzersiz takibiyle sağlık profesyonellerine önemli destek sağlar (Park ve ark., 2012).

Klimakterik dönemdeki kadınlar, sınırlı bilgi, düşük teknoloji güveni ve teknolojinin karmaşıklığı nedeniyle mobil teknolojilere adapte olmakta tereddüt edebilirler.(Lee ve ark., 2015; Nguyen ve ark., 2017).

Klimakteriyum döneminde tele-sağlık kullanımını inceleyen çalışmada, hem kadınlar hem de klinisyenler tele-sağlığı menopoz bakımında kabul edilebilir bulmuştur. Tele-sağlığın faydaları; rahatlık, bakıma daha kolay erişim ve güvenliğin artmasıdır. Ancak, kişiselleştirilmiş bakım kalitesiyle ilgili endişeler, hastayla ilgili lojistik ve sistem kaynaklı sorunlar da zorluklar arasında yer almaktadır (Seib et al., 2021).

SONUÇ

Kadınların yaşam süresinin uzaması, postmenopozal dönemi deneyimleyen nüfusun artmasına yol açmakta; bu durum klimakterik dönemde sosyal destek düzeyinin artırılmasını ve semptom yönetimine yönelik yenilikçi yaklaşımların yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Bitkisel takviyeler, beslenme ve yaşam tarzı düzenlemeleri, tamamlayıcı tedaviler ile dijital sağlık uygulamalarını içeren bu yaklaşımlar, menopoz semptomlarının kontrolü ve yaşam kalitesinin artırılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, kanıta dayalı uygulamaların sağlık sistemine entegrasyonu ve erişilebilirliğinin artırılması önem taşımaktadır.

Hemşireler, klimakterik dönemdeki kadınlara yönelik inovatif yaklaşımlar konusunda eğitim ve danışmanlık sağlamada önemli bir role sahiptir. Bu yaklaşımlar, sosyal destek ağlarına erişimi artırarak ve sağlığı geliştirici davranışları teşvik ederek semptom yönetimi ile yaşam kalitesinin iyileştirilmesine katkı sağlar. Bu nedenle hemşireler, kadınları kanıta dayalı yenilikçi uygulamaları benimsemeye ve etkin biçimde kullanmaya teşvik etmelidir.

KAYNAKLAR

Aksu, S. P., ve Erenel, A. Ş. (2023). Menopozal Dönem Semptomları ve Hemşirelik Bakımı. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8(1), 1-10.

Anderson, D., Seib, C., Mcguire, A., & Porter-steele, J. (2015). Decreasing Menopausal Symptoms İn Women Undertaking A Web-based Multi-modal Lifestyle İntervention: The Women's Wellness Program. Maturitas, 81(1), 69–75. Https://Doi.Org/10.1016/J.Maturitas.2015.02.263

Andrews, R., Lancastle, D., Bache, K., & Lacey, A. S. (2023). Does Health & Her app use improve menopausal symptoms? A longitudinal cohort study. BMJ open, 13(12), e077185. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2023-077185

Baltzer, C., & Bonacina, S. (2023). Enhancing Women's Health: An Assessment of Data Privacy and Security of Menopause FemTech Applications. Studies in health technology and informatics, 309, 155–159. https://doi.org/10.3233/SHTI230765

Barnard, N. D., Kahleova, H., Holtz, D. N., Znayenko-Miller, T., Sutton, M., Holubkov, R., Zhao, X., Galandi, S., & Setchell, K. D. R. (2023). A dietary intervention for vasomotor symptoms of menopause: a randomized, controlled trial. Menopause (New York, N.Y.), 30(1), 80–87. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000002080

Dağlar, Ö. Ş., & Satılmış, İ. G. (2024). Jinekolojik Sağlığın Geliştirilmesinde Web Tabanlı Uygulamalar. Turkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics, 10(1), 59-70.

Doğan Merih, Y. (2023). Prekonsepsiyonel Dönemden Postpartum Döneme İnovatif Gelişmeler. Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi, 6(2), 108-116. https://doi.org/10.54537/tusebdergisi.1306827

Gao, Z., Ryu, S., Zhou, W., Adams, K., Hassan, M., Zhang, R., Blaes, A., Wolfson, J., & Sun, J. (2023). Effects Of Personalized Exercise Prescriptions And Social Media Delivered Through Mobile Health On Cancer Survivors' Physical Activity And Quality Of Life. Journal Of Sport And Health Science, 12(6), 705–714. Https://Doi.Org/10.1016/J.Jshs.2023.07.002

Gkrozou, F., Tsonis, O., Godden, M., Siafaka, V., & Paschopoulos, M. (2019). Mobile Health (mHealth) Apps Focused On Menopause: Are They Any Good?. Post Reproductive Health, 25(4), 191–198. https://doi.org/10.1177/2053369119878978

Guthrie KA, Caan B Diem S, Ensrud KE, Greaves SR, Larson JC, et al. Facebook Advertising for Recruitment of Midlife Women with Bothersome Vaginal Symptoms: A Pilot Study. Clinical Trials. 2019;16(5):476-80.

Im, E. O., Kim, S., Ji, X., Park, S., Chee, E., Chee, W., & Tsai, H. M. (2017). Improving Menopausal Symptoms Through Promoting Physical Activity: A Pilot Web-Based İntervention Study Among Asian Americans. Menopause (New York, N.Y.), 24(6), 653–662. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000000825

Ko, SH ve Kim, HS (2020). Menopozla İlişkili Lipid Metabolizma Bozuklukları ve Menopoz Sonrası Kadınlar İçin Faydalı Besinler. Besinler , 12 (1), 202.

Kuzey Amerika Menopoz Dernegi (North American Menopause Society-NAMS) . https://www.menopause.org/home. 20 Şubat 2026.

Lee, M., Koo, B. C., Jeong, H. S., Park, J., & Cho, J. (2015, December 8). On Designing Mhealth İntervention For Women İn Menopausal Period. In Proceedings Of The 9th International Conference On Pervasive Computing Technologies For Healthcare (PervasiveHealth 2015) (pp. 257–260).

Lynch, B. M., Nguyen, N. H., Moore, M. M., Reeves, M. M., Rosenberg, D. E., Boyle, T., Vallance, J. K., Milton, S., Friedenreich, C. M., & English, D. R. (2019). A Randomized Controlled Trial Of A Wearable Technology-based İntervention For İncreasing Moderate To Vigorous Physical Activity And Reducing Sedentary Behavior İn Breast Cancer Survivors: The Actıvate Trial. Cancer, 125(16), 2846–2855. Https://doi.org/10.1002/cncr.32143

Menopause Matter Forum . The Menopause Societe. https://www.menopausematters.co.uk/ forum/İndex.php 20 Şubat 2026.

Menopause Matter Forum . The Menopause Societe. https://www.menopausematters.co.uk/ forum/İndex.Php 20 Şubat 2026.

Nguyen, N. H., Hadgraft, N. T., Moore, M. M., Rosenberg, D. E., Lynch, C., Reeves, M. M., & colleagues. (2017). A Qualitative Evaluation Of Breast Cancer Survivors' Acceptance Of And Preferences For Consumer Wearable Technology Activity Trackers. Supportive Care İn Cancer, 25(11), 3375–3384.

Paripoorani, D., Gasteiger, N., Hawley-Hague, H., & Dowding, D. (2023). A Systematic Review Of Menopause Apps With An Emphasis On Osteoporosis. BMC Women's Health, 23(1), 518. https://doi.org/10.1186/s12905-023-02612-9

Park, J. H., Jung, Y. S., Kim, J. Y., & Bae, S. H. (2022). Mobile web-based self-Management Program For Breast Cancer Patients With Chemotherapy-İnduced Amenorrhoea: A Quasi-Experimental Study. Nursing open, 9(1), 655–665. https://doi.org/10.1002/nop2.1113

Rafati, F., Pourshahrokhi, N., Bahador, R. S., Dastyar, N., & Mehralizadeh, A. (2023). The Effect Of Mobile App-Based Self-Care Training On The Quality Of Marital Relations And The Severity Of Menopausal Symptoms İn Postmenopausal Women: A Clinical Trial Study İn Iran. BMC Women's Health, 23(1), 306. https://doi.org/10.1186/s12905-023-02463-4

Seib, C., Anderson, D., McGuire, A., Porter-Steele, J., McDonald, N., Balaam, S., Sapkota, D., & McCarthy, A. L. (2022). Improving Health-Related Quality Of Life İn Women With Breast, Blood, And Gynaecological Cancer With An Ehealth-Enabled 12-Week Lifestyle İntervention: The Women's Wellness After Cancer Program Randomised Controlled Trial. BMC cancer, 22(1), 747. https://doi.org/10.1186/s12885-022-09797-6

Sharman Moser, S., Chodick, G., Bar-On, S., & Shalev, V. (2020). Healthcare Utilization and Prevalence of Symptoms in Women with Menopause: A Real-World Analysis. International Journal Of Women's Health, 12, 445–454. https://doi.org/10.2147/IJWH.S246113

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı. Menopoz: Doğal Bir Dönem. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler-kadinuremesagligi/menopoz-dogal-bir-donem.html 20 Şubat 2026.

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Kadın ve Üreme Sağlığı Dairesi Başkanlığı. Menopoz Dönemide Beslenme. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler-kadinuremesagligi/menopoz-dogal-bir-donem.html 20 Şubat 2026.

TJOD, 2019: Turk Jinekoloji ve Obstetri Derneği (TJOD). (2019). TJOD'den açıklama-Dünya Menopoz Günü. https://www.tjod.org/tjodden-aciklama-dunya-menopoz-gunu/ (Erişim tarihi: 18.02.2026).

Ulusal Sağlık Servisi (National Health service-NHS). https://www.nhs.uk/search/results?q-menopause&page-0. 25 Şubat 2026.

Zou, P., D'souza, D., Luo, Y., Sun, W., Zhang, H., & Yang, Y. (2022). Potential Effects Of Virtual İnterventions For Menopause Management: A Systematic Review. Menopause (New York, N.Y.), 29(9), 1101–1117. Https://Doi.Org/10.1097/Gme.0000000000002020

Park, JH, Jung, YS, Kim, JY Ve Bae, SH (2022). Kemoterapi Kaynaklı Amenoreli Meme Kanseri Hastaları İçin Mobil Web Tabanlı Öz Yönetim Programı: Yarı Deneysel Bir Çalışma. Nursing Open , 9 (1), 655-665.

Primary Care Women's Health. https://www.pcwhs.co.uk/default.aspx. 28 Şubat 2026

Nguyen, N. H., Hadgraft, N. T., Moore, M. M., Rosenberg, D. E., Lynch, C., Reeves, M. M., & Lynch, B. M. (2017). A Qualitative Evaluation Of Breast Cancer Survivors' Acceptance Of And Preferences For Consumer Wearable Technology Activity Trackers. Supportive Care İn Cancer, 25(11), 3375-3384.

İNFERTİLİTEDE İNOVATİF YAKLAŞIMLAR

Merve ÇAĞATAY
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0009-7815-6092

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

ÖZET
İnfertilite, üreme çağındaki çiftlerin bir yıl boyunca korunmasız ilişkiye rağmen gebelik elde edememesi ya da gebeliğin sürdürülememesi durumudur. Dünya genelinde her altı kişiden biri infertiliteyle karşılaşırken, Türkiye'de çiftlerin yaklaşık %10–20'si bu tanıyı almaktadır. Hayati risk oluşturmamakla birlikte infertilite; psikolojik, sosyal ve ekonomik etkileri olan, çiftlerin evlilik uyumunu ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilen stresli bir yaşam krizidir. Bu nedenle infertilite yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda psikososyal yönleri olan çok boyutlu bir sağlık sorunu olarak ele alınmalıdır. Çiftler bu süreçte sıklıkla IUI, ICSI ve IVF-ET gibi yardımcı üreme tekniklerine başvurmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde infertilite tanı ve tedavisinde daha yenilikçi ve etkili yöntemler geliştirilmektedir. Ancak tedavi protokolleri çoğu zaman karmaşık ve yönetilmesi güç olduğundan bireylerin psikososyal destek alması büyük önem taşır. Tedavi sürecinde stres, beslenme bozuklukları, obezite, uykusuzluk, sigara ve alkol kullanımı gibi fertiliteyi olumsuz etkileyen faktörlere yönelik eğitim ve danışmanlık verilmesi; sağlıklı yaşam tarzı değişiklikleriyle tedavi başarısını desteklemektedir. İnfertilite tedavisi gören bireyler çoğu zaman günlük ilaç dozlarını hesaplama ve enjeksiyonlarını uygulama gibi aktif sorumluluklar üstlenmektedir. Bu durum, mevcut stres yükünü artırabilmektedir. Literatür, infertil bireylerin bilgi düzeyinin artırılması, sürece uyumlarının desteklenmesi ve güçlendirilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada hemşirelik eğitimi, yakın izlem ve danışmanlık tedavinin önemli bir parçasıdır. İnfertilite hemşiresi; çiftlerin bilgilendirilmesi, desteklenmesi ve takibinde temel rol oynar. Günümüzde tele sağlık hizmetleri, web tabanlı eğitim programları, mobil uygulamalar, evde izlem teknolojileri, hipnofertilite, fertilite yogası ve benzeri tamamlayıcı yaklaşımlar infertil çiftlere destek sunan inovatif seçenekler arasında yer almaktadır. Bu uygulamalar, çiftlerin tedavi sürecine aktif katılımını ve psikososyal iyilik halini güçlendirmeyi hedeflemektedir.
Anahtar Kelimeler: İnfertilite, inovatif yaklaşımlar, yardımcı üreme teknikleri

INNOVATIVE APPROACHES IN INFERTILITY

ABSTRACT
Infertility is defined as the inability of couples of reproductive age to achieve pregnancy after one year of regular unprotected sexual intercourse, or the inability to sustain a pregnancy. Globally, approximately one in six individuals experiences infertility, while in Türkiye an estimated 10–20% of couples receive this diagnosis. Although infertility does not pose a direct life-threatening risk, it represents a stressful life crisis with significant psychological, social, and economic consequences, negatively affecting marital adjustment and overall quality of life. Therefore, infertility should be addressed not only as a biological condition but also as a multidimensional health problem with substantial psychosocial components.

During this process, couples frequently seek assisted reproductive technologies (ART) such as intrauterine insemination (IUI), intracytoplasmic sperm injection (ICSI), and in vitro fertilization–embryo transfer (IVF-ET). Advances in science and technology have led to the development of increasingly innovative and effective diagnostic and therapeutic approaches in infertility care. However, treatment protocols are often complex and demanding, highlighting the critical importance of psychosocial support for individuals undergoing treatment. Providing education and counseling on modifiable factors that negatively affect fertility—such as stress, nutritional disorders, obesity, sleep disturbances, smoking, and alcohol consumption—can enhance treatment success by promoting healthy lifestyle modifications. Individuals receiving infertility treatment often assume active responsibilities, including calculating daily medication dosages and self-administering injections, which may further increase their stress burden. The literature emphasizes the need to improve infertile individuals' knowledge levels, facilitate their adaptation to the treatment process, and empower them throughout care. In this context, nursing education, close monitoring, and counseling constitute integral components of infertility treatment. The infertility nurse plays a pivotal role in informing, supporting, and monitoring couples. Today, innovative supportive options—including telehealth services, web-based educational programs, mobile applications, home-based monitoring technologies, hypnofertility, fertility yoga, and other complementary approaches—are increasingly integrated into infertility care. These interventions aim to promote active participation in the treatment process and enhance the psychosocial well-being of couples.
Keywords: Infertility, innovative approaches, assisted reproductive techniques

GİRİŞ

İnfertilite tedavi protokolleri, hastalar açısından anlaşılması ve uygulanması zor süreçlerdir ve bu nedenle psikososyal destek büyük önem taşır. Tedavi sürecinde stres, obezite, beslenme bozuklukları, uykusuzluk, sigara, alkol ve ilaç kullanımı gibi fertiliteyi olumsuz etkileyen faktörlere yönelik eğitim ve danışmanlık verilmesi, sağlıklı yaşam tarzı değişiklikleriyle fertilitenin artırılmasına katkı sağlar. IUI, ICSI ve IVF gibi yardımcı üreme tekniklerinde bireylerin sağlık personelinden aldıkları bilgi ve destek doğrultusunda tedavi sürecini aktif şekilde yönetmeleri beklenmektedir (Gameiro et al., 2015; Hasbek & Dağlar, 2024).

İnfertil Çiftlere Destek Olan İnovatif Yaklaşımlar

İnfertilite tedavisi gören hastalar, günlük doz hesaplama ve enjeksiyon uygulama gibi sorumluluklar üstlenmekte; bu durum mevcut psikolojik yükü daha da artırabilmektedir. Literatürde, infertil bireylerin süreçten nasıl etkilendiklerinin belirlenmesi, bilgi düzeylerinin artırılması ve tedavi boyunca yakın destekle güçlendirilmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Ergöl, 2021; Fata & Aluş Tokat, 2020).

Bu süreçte hemşirelik eğitimi, danışmanlık ve düzenli izlem tedavi başarısını doğrudan etkiler. Günümüzde infertil çiftlere tedavi sürecinde destek olan inovatif yaklaşımlar arasında tele sağlık hizmetleri, web tabanlı eğitim ve danışmanlık programları, mobil uygulamalar, evde semen analizi yapılmasına olanak sağlayan materyaller, evde ultrasonografi ile folikül takibine izin veren teknolojiler, hipnofertilite, fertilite yogası ve homeopati gibi uygulamalar yer almaktadır (Fata & Aluş Tokat, 2020; Özgüç & Tanrıverdi, 2019).

- **Tele-sağlık Hizmetleri**

Tele-sağlık, sağlık personeli ile hasta arasında telekomünikasyon araçları yoluyla sağlık verisi, bakım ve eğitim paylaşımını sağlayan bir hizmet modelidir. Türkiye'de 2006 yılında Sağlık Bakanlığı'nın eylem planıyla sisteme entegre edilmiş; tele-radyoloji, tele-EKG ve tele-patoloji uygulamalarıyla yaygınlaşmıştır (Keskin & Özhelvacı, 2022; Lim et al., 2020; Washington State Department of Health, 2024).

Tele-sağlık; erken tanı, hastane yatışlarının azalması, maliyetlerin düşmesi, tedaviye uyum ve öz bakımın artması gibi önemli avantajlar sunar. Bununla birlikte yüz yüze iletişim eksikliği, gizlilik ve güvenlik sorunları, teknik aksaklıklar ve teknolojiye uyum güçlüğü gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır (Arad et al., 2021; Karagöl et al., 2023).

Günümüzde kronik hastalıkların yönetiminde ve kadın sağlığı alanında yaygın olarak kullanılan tele-sağlık uygulamalarının, infertil çiftlerde tedaviye uyumu artırdığı, stres ve anksiyeteyi azalttığı ve hasta memnuniyetini yükselttiği bildirilmektedir (Karagöl et al., 2023).

- **Mobil Uygulamalar**

Mobil sağlık, cep telefonları ve kablosuz teknolojiler aracılığıyla sunulan tıbbi ve halk sağlığı hizmetleri olarak tanımlamaktadır. Mobil sağlık uygulamaları son yıllarda hızla artmış ve sağlık alanında yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Atalay et al., 2022).

FertiStrong uygulamasının infertil erkeklerde stres düzeyini azalttığı; çiftlere yönelik geliştirilen PreLife Programı'nın IVF öncesi dönemde yaşam tarzı ve stres yönetimini destekleyerek tedavi sürecine olumlu katkı sağladığı bildirilmektedir. Ayrıca MoMiFer uygulamasının IVF sürecindeki infertil kadınların psikososyal durumlarını iyileştirdiği belirlenmiştir. Bu bulgular, mobil sağlık uygulamalarının infertil bireylerin yaşam kalitesini artırmada etkili olduğunu göstermektedir (Boedt et al., 2022; Domar et al., 2023).

Mobil uygulamalar infertilite alanında yarar sağlasa da ovulasyon ve doğurganlık penceresini belirlemede her zaman güvenilir değildir. Bu nedenle tek başına doğum kontrol yöntemi olarak önerilmemekte ve sağlık profesyonelleri tarafından temkinli değerlendirilmektedir (Çarpar, 2021).

- **Web Tabanlı Eğitim ve Danışmanlık**

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla bireyler sağlık bilgisine ulaşmak için dijital kaynaklara daha fazla yönelmektedir. Bu durum, birey, aile ve toplumun sağlık bilgisine erişimini kolaylaştırmayı ve sağlıklı yaşam davranışlarını desteklemeyi amaçlayan web tabanlı sağlık eğitiminin önemini artırmıştır (Hernández et al., 2020).

Web tabanlı sağlık eğitimi; özellikle sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlı bölgelerde yaşayanlar için bilgiye kolay ulaşım sağlar, maliyet ve zaman kaybını azaltır, gereksiz başvuruları ve poliklinik kontrollerini düşürür. Ayrıca kronik hastalık yönetimini destekler ve hasta verilerinin elektronik ortamda toplanmasına olanak tanır (Mumcu & İnkaya, 2020).

Literatürde hemşirelerin, birey, aile ve toplum sağlığını geliştirmede web tabanlı sağlık eğitimlerinde aktif rol almalarının önemli olduğu ve eğitim planlarına bu uygulamaların dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Günümüzde web tabanlı sağlık eğitimi; diyabet öz bakım yönetiminden kardiyovasküler hastalık kontrolüne, doğum sonrası emzirme desteğinden prematüre bebek bakımına ve ilaç uyumuna kadar birçok alanda kullanılmakta ve hem hasta eğitimi hem de hemşirelik becerilerinin geliştirilmesini desteklemektedir (Batman & Şeker, 2019; Mumcu & İnkaya, 2020).

İnfertil hastaların bilgi arayışında interneti sık kullandıkları ve bu doğrultuda web tabanlı eğitim ve destek programlarının geliştirildiği bildirilmektedir. myFertiCare, ICSI tedavisi gören çiftlere kişiselleştirilmiş ve etkileşimli içerikler sunarak hasta merkezli bakım ve tedavi sürecinin yönetimini kolaylaştırmaktadır.

Benzer şekilde, kadın sağlığı ve infertiliteye yönelik entegre programlar ile MyFertilityChoices platformunun bireylerin doğurganlık bilgisi, karar verme süreçleri ve ebeveynliğe hazırlık konularında farkındalığını artırdığı gösterilmiştir. Bu programların, infertil bireylerin yardımcı üreme tedavilerine ilişkin bilgi düzeyini ve bilinçli karar verme becerilerini geliştirdiği belirtilmektedir (Karadeniz, 2023; MyFertilityChoices, 2024; Sparidaens et al., 2021).

- **Evde Ovulasyon İndüksiyonunun (USG ile) Takibi**

ardımcı üreme tedavilerinde (YÜT), foliküler gelişimin izlenmesi; cinsel ilişkinin, intrauterin inseminasyonun (IUI) ya da IVF/ICSI gibi ileri tedavilerin zamanlamasında ve kontrollü overyan stimülasyonun (COS) etkinliğinin değerlendirilmesinde kritik öneme sahiptir. Ayrıca folikül takibi, hCG enjeksiyonu için en uygun zamanın belirlenmesi ve OHSS riski taşıyan hastaların tespiti açısından da oldukça değerlidir. Bu izlem genellikle ultrasonografi ile yapılmakta ve hastaların merkeze sık başvurusunu gerektirmektedir; bu durum hem maliyet hem de zaman açısından yük oluşturmaktadır (Buldum & Güner Emül, 2021; Masterson & Patel, 2021).

Bu gereksinim doğrultusunda geliştirilen Self-Operated Endovaginal Telemonitoring (SOET) sistemi, hastaların evde vajinal ultrason probu ve tablet kullanarak kendi folikül takibini yapmalarına olanak tanımaktadır. Eğitim sonrası hastalar görüntüleri sisteme yüklemekte ve bu veriler üzerinden ölçümler gerçekleştirilmektedir. Çalışmalar, SOET ile elde edilen sonuçların klinik ölçümlerle uyumlu olduğunu; hasta katılımı ve memnuniyetinin yüksek, stres ve anksiyete düzeylerinin ise daha düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca sistem, ulaşım ve klinik kaynak kullanım maliyetlerini azaltarak tedaviye uyumu artırmaktadır. Bu özellikleriyle SOET, özellikle IVF/ICSI süreçlerinde uygun hastalar için etkili ve yenilikçi bir alternatif olarak değerlendirilmektedir (Masterson & Patel, 2021).

- **Evde Semen Analizi**

Erkek infertilitesinin değerlendirilmesinde sperm sayısı, hareketliliği, morfolojisi ve semen hacmi gibi parametreler temel öneme sahiptir. Geleneksel mikroskobik analiz yöntemleri zaman alıcı ve gözlemciye bağlı değişkenlik içeren işlemlerdir. Bilgisayar destekli semen analizi (CASA) daha objektif sonuçlar sunsa da yüksek maliyetli olup laboratuvar ortamı gerektirir. Son yıllarda geliştirilen evde semen analizi teknolojileri ise uygun maliyetli, pratik ve hızlı sonuç sağlamasıyla öne çıkmaktadır. Bu sistemler mahremiyet sağlayarak klinikte örnek verme zorluğunu ve kaygıyı azaltmakta, böylece erkeklerin tanı sürecine katılımını ve sağlık hizmetine başvuru isteğini artırmaktadır (Masterson & Patel, 2021).

- Evde erkek fertilitesini değerlendirmeye yönelik test kitleri, hızlı ve gizlilik sağlayan pratik çözümler sunmaktadır**.** SpermCheck Fertility sperm konsantrasyonunun 20 milyon/mL'nin üzerinde ya da altında olduğunu yaklaşık 10 dakikada belirlerken, motilite ve morfoloji hakkında bilgi vermez. Micra Sperm kiti sperm sayısı, hareketliliği ve semen hacmini değerlendirerek yaklaşık 30 dakikada sonuç verir. Trak cihazı ise santrifüj yöntemiyle sperm konsantrasyonunu ölçerek sonucu "düşük, orta, yüksek" şeklinde sınıflandırır. Bunun yanında Fertell Male Fertility Home Test ileri hareketli sperm konsantrasyonunu 10 milyon/mL eşiğine göre değerlendirirken, SwimCount Sperm Quality Test hareketli sperm konsantrasyonunu renk değişimine göre gösterir; açık renk 5 milyon/mL'nin altını, koyu renk ise 20 milyon/mL'nin üzerini ifade eder. Bu testler, erkeklerin fertilite durumlarını ev ortamında, daha az kaygı ve daha fazla mahremiyetle değerlendirmelerine olanak tanımaktadır (SpermCheck Fertility, 2024; SwimCount Europe, 2024).

- **Hipnofertilite**

Hipnofertilite, HypnoBirthing yönteminden esinlenerek geliştirilmiş, doğurganlık sorunu yaşayan bireylerde stresi azaltmayı ve fertilite sürecini desteklemeyi amaçlayan bir zihin-beden yaklaşımıdır. HypnoBirthing doğum öncesi korku ve kaygıyı azaltmaya odaklanırken, hipnofertilite bilinçli ve bilinçaltı düzeyde stresin azaltılması, olumsuz duygu ve düşüncelerin dönüştürülmesi ve doğurganlık sürecinin daha olumlu ilerlemesinin desteklenmesini hedefler. 2013 yılında Sherry Gilbert tarafından geliştirilen Hipnofertilite Destek Programı; bilinç, bilinçaltı ve eleştirel zihinsel süreçleri hedef alarak bireyin tedaviye yönelik tutumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Program kapsamında gevşeme, görselleştirme ve olumlu telkin teknikleri kullanılarak umut, inanç, içsel motivasyon ve sosyal uyum artırılmakta; böylece doğurganlıkla ilişkili stres azaltılarak bireyin tedavi sürecine daha uyumlu ve pozitif katılımı desteklenmektedir (Fata & Tokat, 2021; Erdemoğlu & Aksoy Derya, 2024).

- **Fertilite Yogası**

Fertilite yogası, doğurganlığı desteklemek ve rahatlamayı sağlamak amacıyla uygulanan özel yoga pozisyonlarını içeren bir yaklaşımdır. Asana, pranayama (nefes egzersizleri) ve meditasyon teknikleriyle stresin azaltılmasını hedefleyerek fertiliteyi olumsuz etkileyen psikolojik faktörlerin kontrolüne katkı sağlamayı amaçlar. Fertilite yogası, diğer yoga türlerinden farklı olarak pelvik bölgeye kan akımını artırmaya yönelik hareketlere odaklanmaktadır. Bu uygulamaların, üreme fonksiyonunda rol oynayan overler ile tiroid ve adrenal bezlerin işlevlerini destekleyebileceği belirtilmektedir. Yoga felsefesinde omurga boyunca hizalanmış enerji merkezleri olarak tanımlanan çakraların, bulundukları bölgeye karşılık gelen organ ve duygusal süreçlerle ilişkili olduğu kabul edilir. Türlerine göre kök (yaşamsal güç), sakral (yaratıcılık ve üreme), solar pleksus (özgüven), kalp (sevgi ve şefkat), boğaz (ifade), alın (sezgi) ve taç (evrensel bağlılık) çakralarının enerji akışıyla bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Fertilite yogası, özellikle üreme ve yaratıcılıkla ilişkilendirilen sakral çakra üzerine temellenerek hem fiziksel hem de enerjetik dengeyi desteklemeyi amaçlayan özel bir yoga yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir (Richardson, 2019; Tokat & Özöztürk, 2022).

Fertilite yoga programı, infertilite tedavisi alan bireylerde tedavi öncesi, tedavi sürecinde ve gebeliğin ilk trimesterinde uygulanabilmekte; uygulama süresi ve içeriği dönemin fizyolojik özelliklerine göre düzenlenmektedir. Menstrüasyon döneminde ise önerilmemektedir. Zihinsel rahatlama ve fiziksel aktiviteyi birleştiren fertilite yogasının; hormonal dengeyi destekleyerek stresin azaltılması, endokrin sistemin düzenlenmesi ve üreme organlarına kan akımının artırılması yoluyla folikül gelişimi, endometrium kalınlığı ve sperm kalitesi üzerinde olumlu etkiler sağlayabileceği bildirilmektedir. Bu nedenle gebelik şansını artırabileceği ifade edilmektedir (Iyengar, 2008; Richardson, 2019; Tokat & Özöztürk, 2022).

SONUÇ

Dünyada yaklaşık olarak 320 milyon çifti ilgilendiren ve son yıllarda giderek artan infertilite nedeniyle çiftler; uzun ve zorlu tedavi sürecinde çok farklı ihtiyaçları nedeniyle destek, danışmanlık ve rehberliğe gereksinim duymaktadır. İnfertilite ve tedavisi bireylerin/çiftlerin yaşamını çok yönlü olarak etkileyen fiziksel, sosyal, ekonomik ve duygusal krizlere sebep olmaktadır. İnfertiliteye yönelik yenilikçi yaklaşımları tanı ve tedavi süresince sağlık profesyonellerinin ve çiftlerin kendilerini değerlendirmek, izlemek ve sağaltmak amacıyla kullandıkları yöntemler olarak iki ana grupta toplayabiliriz.

Tanı, tedavi ve izlemlerde yapay zekâ destekli kişiye özel overyan stimülasyon, en iyi gonad hücrelerinin seçimi, laboratuvarda embriyoların izlemi; bireylerin evde kullanabileceği ovulasyon zamanının saptanması, sperm incelemesi ve evde USG takibi gibi yöntemler son yıllarda uygulamada yer almıştır.

Zorlu tedavi sürecinde danışmanlık, destek ve bilgilendirme amaçlı web tabanlı tele sağlık hizmetlerinde hızla artmaktadır. Süreçte faydalı bulunan hipnofertilite, fertilite yogası gibi beden-zihin uygulamalarını uygulamak ve öğretmek amacıyla mobil aplikasyonların kullanıldığı bilinmektedir.

KAYNAKLAR

Arad M, Goli R, Parizad N, Vahabzadeh D, Baghaei R. Do the patient education program and nurse-led telephone follow-up improve treatment adherence in hemodialysis patients? A randomized controlled trial. BMC Nephrology. 2021;22(1):1-13.

Atalay ES, Uyaroglu MB, Koyutürk G, Akgay S. Mobil teknolojilerin saglıkta kullanımı. Bandırma Onyedi Eylül Universitesi Saglık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi. 2022;4(1):67-75.

Batman D, Şeker S. Web tabanlı eğitimin prematüre yenidoğanların ebeveynlerinin bakımdaki özgüven ve kaygı düzeylerine etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2019;12(2):107-115.

Boedt T, Willaert N, Lie Fong S, Dancet E, Spiessens C, Raes F, et al. Evaluation of a stand-alone mobile mindfulness app in people experiencing infertility: the protocol for an exploratory randomised controlled trial (MoMiFer-RCT). BMJ Open. 2022;2(2):e050088.

Buldum A, Güner Emül T. infertilitede kullanılan tedavi yöntemleri ve hemşirenin rolü. İçinde: Vefikuluçay Yılmaz D, Güner Emül T, editörler, infertilite Hemşireliği. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021; s. 107-22.

Çarpar E. Dünyada telesağlık deneyimleri ve telesağlık politikaları. İçinde: Küçükparlak İ, Karaş H, editörler, Telesağlık Temel Başvuru Kitabı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021; s. 31-55.

Domar AD, Jasulaitis L, Matevossian K, Jasulaitis S, Grill EA, Uhler ML. The Impact of the FertiStrong Mobile Application on Anxiety and Depression in Men: A Randomised Control Pilot Study. J Hum Reprod Sci. 2023;16(3):195-203.

Erdemoğlu Ç, Aksoy Derya Y. The effect of hypnofertility on fertility preparedness, stress, and coping with stress in women having in vitro fertilization: A randomized controlled trial. Journal of Reproductive and Infant Psychology. 2024;42(4):569-580.

Ergöl Ş. İnfertilite hemşiresinin rol ve sorumlulukları. İçinde: Vefikuluçay Yılmaz D, Güner Emül T, editörler, İnfertilite Hemşireliği. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021; s. 301-12.

Fata S, Aluş Tokat M. Development of fertility preparedness scale for women receiving fertility treatment. J Nurs Res. 2020;28(3):e95.

Fata S, Tokat MA. Does hypnofertility-based nursing care affect cortisol levels, fertility preparedness, and pregnancy outcomes in women undergoing in vitro fertilization? A randomized controlled trial. Biological Research for Nursing. 2021;23(3):418-429.

Gameiro S, Boivin J, Dancet E, de Klerk C, Emery M, Lewis-Jones C, Thorn P, Van Broeck U, Venetis C, Verhaak CM, Wischmann T, Vermeulen N. ESHRE guideline: Routine psychosocial care in infertility and medically assisted reproduction — A guide for fertility staff. Human Reproduction. 2015;30(11):2476-2485.

Hasbek ÖK, Dağlar G. Kadınlarda Fertilite Farkındalığının ve Fertiliteyi Etkileyen Yaşam Biçimi Davranışlarının Belirlenmesi. Advances in Women's Studies. 2024;6(1):19-27.

Hernândez C, Valdera CJ, Cordero J, Lopez E, Plaza J, Albi M. Impact of telemedicine on assisted reproduction treatment in the public health system. Journal of Healthcare Quality Research. 2020;35(1):27-34.

Karadeniz H. intrauterin inseminasyon (IUI) Uygulanan Kadmlara Tedavi Sürecine ilişkin Verilen Web Tabanlı Eğitimin infertilite Stresi ile Başa çıkma Düzeyi ve infertilite Öz Yeterliligine Etkisi. [Doktora Tezi]. Istanbul, 2023. (Erişm tarihi: 10 Temmuz 2024).

Karagöl B, Bilmez G, Arıöz A, Sahin S. Kadln Saghgr Alamnda Teknoloji Kullanımı ve Bakımı. Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi. 2023;4(3):57-69.

Keskin HG, Özhelvacı İ. Tele sagllk sistemi ve hemsirelik. Paramedik ve Acil Sagllk Hizmetleri Dergisi. 2022;3(1):36-45.

Lim ST, Yap F, Chin X. Bridging the needs of adolescent diabetes care during COVID-19: A nurse-led telehealth initiative. J Adolesc Health. 2020;67(4):615-617.

lyengar BKS. Yoga: The Path to Holistic Health. London: DK Publishing; 2008.

Masterson TA, Patel P. Clinical implications of home-based sperm testing. Fertil Steril. 2021;115(4):882.

Mumcu CD, İnkaya BV. Web tabanlı eğitim ile diyabet öz bakım yönetimi. Acta Medica Nicomedia. 2020;3(2):88-91.

MyFertilityChoices [Internet]. 2024 CIHR IRSC. [Accessed date: July 9, 2024]. Available from: https://myfertilitychoices.com/

Özgüç S, Tannverdi D. Tele-psikiyatri. Psikiyatri Hem9ireliÉi Dergisi. 2019;10(4):302-308.

Richardson PS. The Interrelationships of the Chakras and Mental Health. Journal of Metaphysical Thought. 2019;2(1):6-9.

Sparidaens EM, Hermens RPM, Braat DDM, Nelen WLDM, Fleischer K. Web-Based Guidance Through Assisted Reproductive Technology (myFertiCare): Patient-Centered App Development and Qualitative Evaluation. J Med Internet Res. 2021;23(8):e25389.

SpermCheck Fertilite [Internet]. @ 2024 SpermCheck Fertilite. [Accessed date: July 24, 2024]. Available from: https://spermcheck.com/

SwimCount Sperm Quality Test [Internet]. @ 2024 SwimCount Europe. [Accessed date: July 24, 2026]. Available from: https://www.swimcount.eu/

Tokat MA, Özöztürk S. Fertiliteyi Geliştirmede Yenilikçi Bir Yöntem: Fertilite Yogası. Sağlık Bilimlerinde Değer. 2022;12(2):378-389.

Turkish Journal of Colorectal Disease. 2018;28(1):1-8.

Washington State Department of Health [Internet]. Telehealth/Telenursing For Registered Nurses. (Accessed date: July 5, 2024). Available from: https://nursing.wa.gov/sites/default/files/2022-06/Telenursing.pdf.

KADINLARA VERİLEN HUMAN PAPİLLOMA VİRÜS EĞİTİMİNİN HUMAN PAPİLLOMA VİRÜSÜNE İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYİNE ETKİSİ

Fatma KESKİN TÖRE
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-5790-1705

Aslıhan AKSU
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-8416-3055

ÖZET
Bu araştırmada, kadınlara Human Papillomavirüs (HPV) enfeksiyonuna ilişkin verilen eğitimin HPV'ye ilişkin bilgi düzeyine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, kontrol gruplu ön test–son test deneysel tasarım çerçevesinde yürütülmüştür. Çalışma, Kahramanmaraş Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı Onikişubat Suzan ve Abdulhakim Bilgili Halk Eğitimi Merkezinde Ekim 2025 – Kasım 2025 tarihleri arasında kurslara katılan kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, deney ve kontrol gruplarına dâhil edilen toplam 80 kadın ile tamamlanmıştır. Veriler, Kişisel Bilgi Formu ve HPV Bilgi Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma) kullanılmıştır. Kontrol değişkenlerine göre gruplar arasındaki farkların değerlendirilmesinde Pearson ki-kare testi ile Fisher–Freeman–Halton exact testi uygulanmıştır. İki bağımsız grubun karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, aynı gruba ait ön test ve son test ölçümlerinin karşılaştırılmasında ise eşleştirilmiş örneklem t testi kullanılmıştır. Ayrıca etki büyüklüğü Cohen's d katsayısı ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, HPV enfeksiyonuna ilişkin verilen eğitimin kadınların genel HPV bilgisi, HPV tarama testlerine ilişkin bilgi düzeyi, HPV aşısına ilişkin genel bilgi düzeyi ve mevcut HPV aşılama programına ilişkin bilgi düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artışa yol açtığı saptanmıştır ($p < 0.05$). Etki büyüklüğü dikkate alındığında HPV eğitiminin etkili bir müdahale olduğu görülmüştür. Bu çalışma, HPV'ye yönelik eğitim müdahalesinin kadınların HPV enfeksiyonu, tarama testleri ve aşıya ilişkin bilgi düzeylerini anlamlı biçimde artırdığını göstermektedir. Bulgular, eğitim programlarının kadınların farkındalığını artırarak HPV tarama ve aşılama programlarına katılımı destekleyebilecek etkili bir halk sağlığı yaklaşımı olduğunu ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: Human Papillomavirüs, Kadın, Sağlık Eğitimi

THE EFFECT OF HUMAN PAPILLOMAVIRUS EDUCATION PROVIDED TO WOMEN ON THEIR LEVEL OF KNOWLEDGE ABOUT HUMAN PAPILLOMAVIRUS

ABSTRACT
This study aimed to examine the effect of education provided to women regarding Human Papillomavirus (HPV) infection on their level of knowledge about HPV. The research was conducted using a pretest–posttest experimental design with a control group. The study was carried out with women attending courses at the Onikişubat Suzan and Abdulhakim Bilgili Public Education Center, affiliated with the Kahramanmaraş Provincial Directorate of National Education, between October 2025 and November 2025.

The study was completed with a total of 80 women assigned to the experimental and control groups. Data were collected using a Personal Information Form and the HPV Knowledge Scale. Statistical analyses included descriptive statistics (number, percentage, mean, and standard deviation), Pearson's chi-square test, the Fisher–Freeman–Halton exact test, independent samples t-test, paired samples t-test, and effect size calculation using Cohen's d. The study found that the education on HPV infection resulted in a statistically significant increase in women's general HPV knowledge, knowledge of HPV screening tests, general knowledge of the HPV vaccine, and knowledge of the current HPV vaccination programme ($p < 0.05$). Considering the effect size, HPV education was determined to be an effective intervention. This study demonstrates that HPV-related educational interventions significantly improve women's knowledge regarding HPV infection, screening tests, and vaccination. The findings suggest that educational programs represent an effective public health strategy that may enhance women's awareness and support participation in HPV screening and vaccination programs.

Keywords: Human Papillomavirus, Women, Health Education

KADIN SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ PERSPEKTİFİYLE ANNE BEKÇİLİĞİ VE AİLE MERKEZLİ BAKIMA ETKİSİ

Şeydanur OSMA
Giresun Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Giresun, Türkiye; Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-3658-3768

Merve ÖKSÜZ
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları, Hemşireliği Doktora Programı
ORCID:0000-0002-5531-7801

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID:0000-0003-3586-6237

Özet
Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve geleneksel rol kalıpları ekseninde şekillenen ebeveynlik pratikleri, kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliğinin bütüncül bakım felsefesi kapsamında irdelenmesi gereken çok boyutlu bir fenomendir. Literatürde 'anne bekçiliği' olarak adlandırılan bu olgu; annenin, babanın çocukla etkileşimini ve bakım süreçlerini kendi belirlediği normatif standartlar doğrultusunda denetlediği, sınırlandırdığı veya teşvik ettiği bir düzenleme mekanizmasıdır. Bu bağlamda, babanın bakım sürecine katılımını yöneten söz konusu davranış örüntüsü; esasen kadının toplumsal statüsünü annelik performansı üzerinden inşa etme ve meşrulaştırma çabasının somut bir tezahürüdür. Ataerkil yapıların kadına yüklediği 'birincil bakım verici' misyonu ve idealize edilen 'kutsal/mükemmel annelik' miti, kadınların ev içi sorumlulukları paylaşma konusunda paradoksal bir direnç geliştirmelerine neden olabilmektedir. Annelik kimliğinin toplumsal onay mekanizmalarıyla sürekli denetlendiği bu düzende; kadınların babayı sürece dahil etmesi, bilinçdışı bir yetersizlik hissi veya ev içi iktidar alanının kaybı olarak algılanabilmektedir. Ancak bu koruyucu tutum, babanın ebeveynlik yetkinliğini köreltirken, kadının üzerindeki fiziksel ve duygusal bakım yükünü artırmakta ve postpartum adaptasyon sürecini zorlaştırmaktadır.
Dolayısıyla, kadın sağlığını koruma ve geliştirme sorumluluğunu üstlenen hemşirelerin; bu olguyu salt bir iletişim sorunu olarak değil, toplumsal beklentilerin kadında yarattığı bir rol karmaşası olarak değerlendirmesi elzemdir. Hemşirelik girişimlerinde; annelerin 'süper anne' olma baskısından arındırılması, babanın bakıma katılımının bir 'yardım' değil 'sorumluluk' olduğunun vurgulanması ve ebeveynler arası iş birliğinin güçlendirilmesi; kadının psikososyal iyilik halinin sürdürülebilmesi adına stratejik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede kadın sağlığı hemşireliği; toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle 'anne bekçiliği' davranışlarını dönüştürmeyi, ebeveynlik sorumluluklarında adil bir paylaşımı teşvik etmeyi ve böylece kadının üzerindeki bakım yükünü hafifleterek bütüncül sağlığını güçlendirmeyi amaçlamaktadır.
Anahtar kelimeler: Annelik, ebeveynlik, kadın

MATERNAL GATEKEEPING AND ITS IMPACT ON FAMILY-CENTERED CARE: A WOMEN'S HEALTH NURSING PERSPECTIVE

Abstract

Parenting practices, shaped within the axis of gender inequality and traditional role patterns, constitute a multidimensional phenomenon that requires consideration within the scope of the holistic care philosophy of women's health nursing. This phenomenon, referred to in the literature as 'maternal gatekeeping,' is a regulatory mechanism in which the mother monitors, restricts, or encourages the father's interaction with the child and care processes in line with her own normative standards. In this context, the behavioral pattern in question, which governs the father's participation in the care process, is essentially a concrete manifestation of the woman's effort to construct and legitimize her social status through motherhood performance.

The 'primary caregiver' mission imposed on women by patriarchal structures and the idealized myth of 'sacred/perfect motherhood' can lead women to develop a paradoxical resistance to sharing domestic responsibilities. In this order, where motherhood identity is constantly scrutinized by social approval mechanisms, involving the father in the process may be perceived by women as an unconscious feeling of inadequacy or a loss of their domestic sphere of power. However, while this protective attitude undermines the father's parenting competence, it exacerbates the physical and emotional care burden on the woman and complicates the postpartum adaptation process.

Therefore, it is essential for nurses, who undertake the responsibility of protecting and promoting women's health, to evaluate this phenomenon not merely as a communication problem, but as a role conflict created by societal expectations placed on women. In nursing interventions, relieving mothers from the pressure of being a 'super mom,' emphasizing that the father's participation in care is a 'responsibility' rather than 'help,' and strengthening coparenting are of strategic importance for sustaining the woman's psychosocial well-being. In this framework, women's health nursing aims to transform 'maternal gatekeeping' behaviors through gender-sensitive education and counseling services, to encourage a fair sharing of parenting responsibilities, and thus to strengthen the woman's holistic health by alleviating the care burden on her.

Keywords: Motherhood, parenting, woman

GİRİŞ

Aile içi sorumlulukların ve ebeveynlik rollerinin paylaşımı ekseninde şekillenen "anne bekçiliği" olgusu, temelde kadının ev içindeki yükünü ve dolayısıyla psikososyal sağlığını yakından ilgilendiren kritik bir kavramdır. Bu yapı, annelerin aile sistemindeki sorumluluk sınırlarını çizen ve ebeveynlik standartlarını katı bir biçimde belirleyen bir davranış örüntüsü olarak tanımlanmaktadır (Hauser, 2012). Söz konusu davranışsal sistem, bir ebeveynin sergilediği tutumların, diğer ebeveynin çocukla kurduğu ilişkinin niteliğine ve onun bakım sürecine ne ölçüde dahil olacağına doğrudan etki etmektedir (Austin et al., 2013). Kadın sağlığı merkeze alındığında anne bekçiliği, annelerin aile içi dinamiklerde güç ve kontrol sağlamak amacıyla başvurdukları bir strateji olmasının yanı sıra, eşlerden birinin yokluğunda diğerinin ebeveynlik pratiklerini yönetme biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Hauser, 2012).

Literatür incelendiğinde, kadınların bu davranışa yönelmesinde rol oynayan faktörlerin doğrudan annelik psikolojisi ve toplumsal beklentilerle ilintili olduğu görülmektedir.

Anneliğin yitirilmesi kaygısı, bakım verme rolünün kadına daha çok yakıştırılması, anneliğin ev ve çocukla bütünleşerek kadına doyum sağlaması ile annenin babaya kıyasla daha üstün bir ebeveyn olduğu inancı bu faktörler arasında başı çekmektedir. Buna ek olarak; çocukları koruma güdüsü, babanın ilgisiz veya yetersiz kalacağı düşüncesi, toplumsal normların dışına çıkma endişesi, babanın ihmal, istismar veya madde kullanımı gibi potansiyel riskler barındırması ve babaya ait psikolojik/fiziksel sorunlar, annelerin bekçilik tutumlarını tetikleyen temel unsurlar olarak sıralanmaktadır (Dönmez, 2019).

Eşler Arası Etkileşim ve Kısıtlayıcı Stratejiler

Eşler arasındaki bu karmaşık etkileşimler bütünü, annelerin babanın katılımını yönlendirmek amacıyla başvurduğu kontrol edici, kısıtlayıcı ve kolaylaştırıcı stratejiler aracılığıyla şekillenmektedir (Puhlman & Pasley, 2013). Kısıtlayıcı bir rol benimseyen anneler, babanın çocukla etkileşimini sürekli bir eleştiri süzgecinden geçirerek (Zvara et al., 2013) veya birlikte vakit geçirmelerine fiziksel engeller koyarak (Austin et al., 2013) babayı ebeveynlik alanından uzaklaştırma eğilimi gösterebilmektedir. Üstelik anneler, ebeveynlikte doğal bir üstünlüğe sahip oldukları inancını içselleştirerek çocuk bakımına dair katı standartlar koyduklarında, babaların ev içi emeğe ve bakım sürecine dahil olmalarını yapısal olarak zorlaştırabilmektedirler (Allen & Hawkins, 1999).

Nitekim Schoppe-Sullivan ve arkadaşları (2008), annelerin babayı yetersiz bir ebeveyn olarak algılamasının, babalık katılımını düşürürken kadının bakım yükünü dramatik şekilde artırdığını ortaya koymuştur. Söz konusu aşırı rol yüklenmesi ve zaman kısıtlılığı, kadının psikolojik sağlığını derinden etkileyerek anksiyete ve depresyon riskini yükseltmektedir. Benzer şekilde, anne bekçiliğinin annedeki kontrol hissini artırsa dahi rol gerilimini ve eşler arası çatışmayı şiddetlendirdiği saptanmıştır (Allen & Hawkins, 1999). Evlilik doyumundaki düşüş ve artan partner çatışmaları, kadının psikolojik iyi oluşunu zedeleyen en önemli faktörlerdendir.

Kadın Sağlığı, Psikolojik İyi Oluş ve Kariyer Etkileri

Bu noktada kadın sağlığını en çok tehdit eden unsurlardan biri, biyolojik determinizmden beslenen toplumsal cinsiyet algılarıdır. Çocuk bakımının doğuştan gelen bir kadınlık görevi ve doğuştan gelen bir yetenek olarak kurgulanması, erkeğin bu konudaki deneyimsizliğini normalleştirerek bakım yükünün orantısız biçimde kadının omuzlarına binmesine yol açmaktadır. Tam da bu bağlamda anne bekçiliği, bu eşitsiz iş bölümünün hem kaçınılmaz bir sonucu hem de onu sürekli kılan bir mekanizma işlevi görmektedir. Artan rol baskısı ve yoğun bakım yüküyle baş etmeye çalışan anne, süreci kontrol altında tutmaya çabalarken babanın dahil olabileceği alanları kısıtlamakta; bu durum, kadının omuzlarındaki yükü daha da kalıcı hale getiren bir kısır döngü yaratmaktadır.

Kadın sağlığı ve hemşirelik perspektifinden değerlendirildiğinde, bu davranışlar yalnızca aile içi bir iş bölümü sorunu değil, aynı zamanda kadının ruhsal ve sosyal iyilik hâlini tehdit eden çok boyutlu bir yük olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde yer alan bulgular, 'mükemmel bir anne' olma yönünde hissedilen toplumsal ve içsel baskının, ebeveyn tükenmişliğini anlamlı ölçüde artırdığını doğrulamaktadır. Bu süreçte anne bekçiliği; ebeveynlik stresi ve hata yapmaktan kaçınmaya yönelik aşırı bilişsel odaklanma ile tükenmişliğe giden yolda temel bir aracı rol üstlenmektedir. Kadının, partnerinin sorumluluklarını devralarak sergilediği bu bekçilik tutumu, onun mesleki yaşamına da yansımaktadır. Her ne kadar mükemmeliyetçi ebeveynlik baskısı kadının kariyer hedeflerini ilk etapta doğrudan teşvik ediyor gibi görünse de uzun vadede iş-aile dengesini bozarak kariyer hedeflerinden uzaklaşmasına neden olan negatif ve dolaylı bir etki yaratmaktadır (Meeussen & Van Laar, 2018).

Kadının psikolojik durumu ile bekçilik davranışları arasındaki bu karşılıklı ilişki çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir. Annenin müdahaleci davranışlarının yüksek olduğu haftalarda babaların romantik ilişki kalitesini daha düşük algıladıkları ve aile içinde dışlanmış hissettikleri, özellikle kaçınmacı bağlanma stiline sahip babalarda bu olumsuz etkinin daha da derinleştiği görülmüştür. Bu veriler ışığında anne müdahalesi salt bir "kontrolcülük" olarak değil; annenin maruz kaldığı ebeveynlik stresi, üstlendiği ağır sorumluluk, taşıdığı kaygı ve "iyi anne" olma yönündeki toplumsal baskılar sonucunda geliştirdiği bir baş etme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Partnerine güven duymayan kadının kontrol ihtiyacının ve aşırı sorumluluk alma eğiliminin anksiyeteyi tetiklediği bilinmektedir (Fischer, 2023). Babanın bakım işlerinde yetersiz olduğuna inanan veya bu işlerin erkeğin otoritesine uygun olmadığını düşünen anneler, alanı tek başlarına işgal ederek kendi yüklerini artırmaktadırlar (Allen & Daly, 2007; Aytaç, 2021). Buna karşılık, baba katılımını teşvik eden annelerin ebeveynlik sürecini daha pozitif algıladıkları saptanmıştır.

Kadın ruh sağlığı ile anne bekçiliği arasındaki bağlantıyı inceleyen Gaunt (2008), bu davranış örüntüsünün benlik saygısı, güç, kontrol ve otorite arzusu ile yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Araştırma; yüksek kaygı, depresyon, mükemmeliyetçilik ve düşük benlik saygısı düzeylerine sahip kadınlarda bekçilik davranışlarının daha yoğun olduğunu göstermiştir. Kulik ve Tsoref (2010) ise kontrol arzusu ile bu tutumlar arasında anlamlı bir bağ bulamadıklarını ifade etmiştir. Ancak Schoppe-Sullivan ve arkadaşları (2015), annenin kaygı ve nörotisizm bulgularını içeren psikolojik işlevselliğinin düşük olmasının bekçilik davranışlarını artırdığını doğrulamaktadır. Ek olarak, annenin bekçilik seviyesinin yüksek olmasının, babanın öz-yeterliliğini düşürdüğü ve ruh sağlığı problemlerini artırdığı, bu bağlamda ebeveynlik müdahalelerinin kadın sağlığını rahatlatmak adına anne bekçiliğini de kapsayan çift odaklı bir zeminde yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Freitas et al., 2025).

Kuşaklararası Aktarım ve Dönüştürücü Süreçler

Kuşaklararası aktarım incelendiğinde ise Wang ve Schoppe-Sullivan (2021), annelerin kendi annelerinin bekçilik davranışlarından doğrudan etkilenerek katı tutumlar geliştirmediğini; aksine, eşlerini yetkin gördüklerinde bu davranışlardan uzaklaştıklarını tespit etmiştir. Bu durum, kadının eş algısının ve mevcut destek sisteminin, geçmiş nesillerden miras kalan kalıplardan çok daha iyileştirici bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, anne bekçiliğinin deterministik bir kuşak aktarımı olmadığını; mevcut eş algısı ve destek sisteminin dönüştürücü bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Özellikle postpartum dönemde yalnızca anne-bebek bağlanmasına değil, ortak ebeveynlik örüntülerine ve annenin kontrol temelli baş etme stratejilerine de dikkat edilmelidir. Doğum sonu depresyon riski taşıyan kadınların, eşlerinin bakım rollerini daha fazla sınırlandırdıkları bilinmektedir (Fagan & Barnett, 2003). Bu depresif semptomlar, annenin ebeveynlik kontrolünü elinde tutma arzusunu şiddetlendirmektedir. Ayrıca, annenin eşini yeterli bulmasının, babanın sürece katılımını doğrudan artırdığı kanıtlanmıştır (Fagan & Barnett, 2003). Ayrılık süreçlerinde ise çocuğun her iki ebeveynle zaman geçirmesinin faydaları (Pruett & DiFonzo, 2014) literatürde açıkça yer almaktadır. Anne bekçiliği perspektifinden bakıldığında, ayrılık sürecinde anne ve babanın ebeveynlik kapasitesine ilişkin kaygıları artabilir ve bu durum babanın çocukla temasını sınırlayıcı davranışlara yol açabilir. Oysa araştırmalar, babanın düzenli katılımının yalnızca çocuğun değil, annenin psikolojik yükünü de azalttığını göstermektedir.

Kadın Sağlığı ve Hemşirelik Yaklaşımı Açısından Öneriler

Tüm bu literatür verileri ışığında, hemşirelerin yalnızca anneye odaklanan tek taraflı bir bakım anlayışı benimsemesi, kadının üzerindeki yükü artırarak anne bekçiliğini dolaylı yoldan güçlendirmektedir. Kadın sağlığını korumak ve geliştirmekle sorumlu olan hemşirelik mesleği, aileyi bir bütün olarak ele alan aile merkezli bakım yaklaşımını benimsemelidir. Bu perspektifle kadın sağlığının korunması adına şu stratejiler izlenmelidir:

- *Babanın Aktif Katılımını Destekleme:* Hemşireler, bakım sürecinde babanın aktif katılımını destekleyerek annenin omuzlarındaki orantısız yükü hafifletmeli ve bekçilik davranışlarının yıpratıcı etkilerini minimize etmelidir.
- *Ortak Katılımlı Eğitimler:* Doğum sonrası planlanan psikososyal destek ve eğitim programları, yalnızca kadının değil, ebeveyn çiftin ortak katılımını merkeze alacak şekilde düzenlenmelidir.
- *Dönüştürücü Dil Kullanımı:* Bakım sunumu sırasında "iyi anne" mitini besleyerek kadının üzerinde baskı yaratan, tüm bakım emeğini kadınlığın doğasına atfeden yargılayıcı dil ve uygulamalardan kesinlikle kaçınılmalıdır.
- *Postpartum Ruh Sağlığı Taraması:* Postpartum dönemde anne ruh sağlığı değerlendirilirken anne bekçiliği eğilimleri göz önünde bulundurulmalıdır.
- *Psikoeğitim ve İş Birliği:* Psikoeğitim programları, annelerin kontrol odaklı baş etme stratejileri yerine işbirlikçi ebeveynlik modellerini geliştirmesine katkı sağlayabilir.
- *Erken Dönem Risk Değerlendirmesi:* Hemşireler, postpartum dönemde annelerin anksiyete, mükemmeliyetçilik ve aşırı kontrol ihtiyacı gibi anne bekçiliğini tetikleyen psikososyal risk faktörlerini rutin olarak taramalıdır.
- *Babalık Öz-Yeterliliğini Güçlendirme:* Babaların yenidoğan bakımı konusundaki özgüvenlerini artıracak uygulamalı hemşirelik girişimleri, annenin çocuğun güvenliğine dair taşıdığı kaygıyı ve kısıtlayıcı tutumlarını doğal bir yolla azaltacaktır.
- *Bilişsel Çerçeveleme:* Annelerin, ebeveynlik sorumluluklarını paylaşmayı bir "annelik rolünde eksiklik" olarak değil; kendi fiziksel ve zihinsel iyilik hâllerini koruyan sağlıklı bir aile dinamiği olarak algılamalarını sağlayacak danışmanlık sunulmalıdır.
- *Klinik Ortamların Kapsayıcılığı:* Kurumsal bakım politikaları, babaların klinik ortamlarda ve sağlık profesyoneli ile iletişimde aktif bulunmasını teşvik edecek şekilde geliştirilmelidir.

SONUÇ

Sonuçta, kadın sağlığını koruma ve geliştirme sorumluluğunu üstlenen hemşirelerin; bu olguyu salt bir iletişim sorunu olarak değil, toplumsal beklentilerin kadında yarattığı bir rol karmaşası olarak değerlendirmesi önem taşımaktadır. Hemşirelik girişimlerinde; annelerin 'süper anne' olma baskısından arındırılması, babanın bakıma katılımının bir 'yardım' değil 'sorumluluk' olduğunun vurgulanması ve ebeveynler arası iş birliğinin güçlendirilmesi; kadının psikososyal iyilik halinin sürdürülebilmesi adına stratejik bir öneme sahiptir. Bu çerçevede kadın sağlığı hemşireliği; toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle 'anne bekçiliği' davranışlarını dönüştürmeyi ve kadının üzerindeki bakım yükünü hafifleterek bütüncül sağlığını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kadın sağlığı hemşireliği; toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle "anne bekçiliği" davranışlarını dönüştürmeyi hedeflemelidir. Annelerin "süper anne" olma baskısından arındırılması, babanın katılımının bir "yardım" değil "asli sorumluluk" olarak konumlandırılması ve ebeveynler arası iş birliğinin kurumsallaştırılması, kadının bütüncül sağlığının sürdürülebilmesi adına vazgeçilmez bir gerekliliktir.

KAYNAKLAR

Allen, S. M., & Daly, K. J. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph.

Allen, S., & Hawkins, A. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and Family*, *61*(1), 199–212. https://doi.org/10.2307/353894

Austin, W. G., Fieldstone, L., & Pruett, M. K. (2013). Bench Book for assessing parental gatekeeping in parenting disputes: Understanding the dynamics of gate closing and opening for the best interests of children. *Journal of Child Custody*, *10*(1), 1–16. https://doi.org/10.1080/15379418.2013.778693

Aytaç, F. K. (2021). Is it love? The mediating role of traditional motherhood between maternal warmth and maternal gatekeeping. *Current Psychology*, *42*, 10738–10752. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02360-1

Dönmez, Ö. (2019). *Babasavar annelik ölçeği'nin geliştirilmesi ve okul öncesi çağda çocuğu olan annebabaların etkileşim davranışlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Fagan, J., & Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of Family Issues*, *24*(8), 1020–1043. https://doi.org/10.1177/0192513X03256397

Fischer, R. A., Johnson, M. D., Stertz, A. M., Sherlock, S. N., & Wiese, B. S. (2023). How perceived maternal gatekeeping affects fathers: An 8-week study. *Journal of Family Psychology*, *37*(2), 232–242. https://doi.org/10.1037/fam0001053

Freitas, M. C., Pinto, T. M., & Conde, A. (2025). Maternal gatekeeping and paternal self-efficacy and mental health: The mediation of dyadic adjustment. *Acta Psychologica*, *259*, Article 105362. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105362

Gaunt, R. (2008). Maternal gatekeeping: Antecedents and consequences. *Journal of Family Issues*, *29*(3), 373–395. https://doi.org/10.1177/0192513X07307851

Hauser, O. (2012). Pushing daddy away? A qualitative study of maternal gatekeeping. *Qualitative Sociology Review*, *8*(1), 35–59.

Kulik, L., & Tsoref, H. (2010). The entrance to the maternal garden: Environmental and personal variables that explain maternal gatekeeping. *Journal of Gender Studies*, *19*(3), 263–277. https://doi.org/10.1080/09589231003695955

Meeussen, L., & Van Laar, C. (2018). Feeling pressure to be a perfect mother relates to parental burnout and career ambitions. *Frontiers in Psychology*, *9*, Article 2113. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02113

Pruett, M. K., & DiFonzo, J. H. (2014). Closing the gap: Research, policy, practice, and shared parenting. *Family Court Review*, *52*(2), 152–174. https://doi.org/10.1111/fcre.12078

Puhlman, D. J., & Pasley, K. (2013). Rethinking maternal gatekeeping. *Journal of Family Theory & Review*, *5*(3), 176–193. https://doi.org/10.1111/jftr.12016

Schoppe-Sullivan, S. J., Altenburger, L. E., & Lee, M. A. (2015). Who are the gatekeepers? Predictors of maternal gatekeeping. *Parenting*, *15*(3), 166–186. https://doi.org/10.1080/15289168.2015.1053331

Schoppe-Sullivan, S. J., Brown, G. L., Cannon, E. A., Mangelsdorf, S. C., & Sokolowski, M. S. (2008). Maternal gatekeeping, coparenting quality, and fathering behavior in families with infants. *Journal of Family Psychology*, *22*(3), 389–398. https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.3.389

Wang, J., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2021). The roles of mothers' perceptions of grandmothers' gatekeeping and fathers' parenting competence in maternal gatekeeping. *Family Relations*, *70*(5), 1435–1448. https://doi.org/10.1111/fare.12569

Zvara, B. J., Schoppe-Sullivan, S. J., & Dush, C. K. (2013). Fathers' involvement in child health care: Associations with prenatal involvement, parents' beliefs, and maternal gatekeeping. *Family Relations*, *62*(4), 649–661. https://doi.org/10.1111/fare.12021

ATAERKİL İKTİDAR YAPILARININ KADIN SAĞLIĞINA YANSIMALARI: DOĞUM VE HEMŞİRELİK PERSPEKTİFİ

Şeydanur OSMA
Giresun Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Giresun, Türkiye; Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-3658-3768

Merve ÖKSÜZ
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları, Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-5531-7801

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

Özet
Kadınların sağlık ve hastalık deneyimleri, tarihsel olarak inşa edilmiş ataerkil iktidar ilişkilerinin gölgesinde şekillenmekte; kadın bedeni, tıbbi bir müdahale alanı olarak sürekli gözetim altında tutulmaktadır. Bu bağlamda kadın, sağlık hizmeti alırken yalnızca biyolojik bir süreç yaşamamakta, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bedeni üzerindeki tezahürleriyle de yüzleşmektedir. Sağlık sistemindeki hiyerarşik yapılanmalar, kadının kendi bedeni üzerindeki denetimini zayıflatmakta ve sağlık hakkına erişimini "bireysel tercihlerden" öte, yapısal bir mücadele alanına dönüştürmektedir.
Tıbbi pratiğin erkek bedenini evrensel bir norm olarak kabul etmesi, kadının fizyolojisinin (menstruasyon, gebelik, menopoz vb.) doğal bir süreçten ziyade, yönetilmesi gereken potansiyel bir risk veya patoloji olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu "tıbbi bakış", kadının kendi bedeniyle ilgili şikayetlerinin değersizleştirilmesine, ağrı deneyiminin görmezden gelinmesine ve tanı-tedavi süreçlerinde cinsiyet temelli önyargılara maruz kalmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak kadın, sağlık sistemi içinde kendi bedenine yabancılaşan edilgen bir konuma itilmektedir. Özellikle doğum eylemi, bu yabancılaşmanın en keskin yaşandığı alandır. Kadının en güçlü ve doğal deneyimlerinden biri olan doğum, medikalizasyon süreciyle birlikte kadının karar verme yetisinin sınırlandığı, bedeni üzerinde teknokratik kontrolün kurulduğu bir prosedüre dönüşmektedir. Kadın, bu süreçte doğumun aktif öznesi olması gerekirken, tıbbi hiyerarşinin nesnesi haline gelme riski taşımaktadır.
Dolayısıyla kadın sağlığında gerçek bir iyilik halinden söz edebilmek için, kadının yalnızca tıbbi bakım alan bir birey değil; kendi bedeni üzerinde söz sahibi, bilgilendirilmiş kararlar alabilen ve özerkliği desteklenen bir hak öznesi olarak konumlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda kadın sağlığı hemşireliği; biyomedikal paradigmanın sınırlılıklarını aşarak, kadının bedensel bütünlüğünü ve özerkliğini merkeze alan, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ve kadını güçlendiren dönüştürücü bir bakım modelini hayata geçirmeyi amaçlamaktadır.
Anahtar kelimeler: Ataerkillik, doğum, hemşirelik, kadın, medikalizasyon

REFLECTIONS OF PATRIARCHAL POWER STRUCTURES ON WOMEN'S HEALTH: A CHILDBIRTH AND NURSING PERSPECTIVE

Abstract

Women's health and illness experiences are shaped within the shadow of historically constructed patriarchal power relations; the female body is kept under constant surveillance as a site of medical intervention. In this context, when receiving healthcare, the woman does not merely experience a biological process but also confronts the manifestations of gender inequalities on her body. Hierarchical structures within the health system undermine the woman's control over her own body and transform her access to the right to health from a matter of "individual choices" into an arena of structural struggle.

The acceptance of the male body as the universal norm in medical practice causes women's physiology (menstruation, pregnancy, menopause, etc.) to be perceived as a potential risk or pathology requiring management, rather than a natural process. This "medical gaze" leads to the trivialization of women's complaints about their own bodies, the dismissal of their pain experiences, and exposure to gender-based biases in diagnostic and treatment processes. Consequently, the woman is relegated to a passive position within the healthcare system, alienated from her own body.

Childbirth, in particular, is the domain where this alienation is experienced most acutely. As one of the most powerful and natural experiences of a woman, childbirth—through the process of medicalization—is transformed into a procedure where the woman's decision-making agency is limited, and technocratic control is established over her body. While the woman should be the active subject of childbirth, she carries the risk of becoming the object of the medical hierarchy in this process.

Therefore, to speak of a true state of well-being in women's health, the woman must be positioned not merely as an individual receiving medical care, but as a rights-bearing subject who has a voice over her own body, can make informed decisions, and whose autonomy is supported. Accordingly, women's health nursing aims to implement a transformative care model that transcends the limitations of the biomedical paradigm, centers on the woman's bodily integrity and autonomy, is sensitive to gender equality, and empowers women.

Keywords: Patriarchy, childbirth, nursing, woman, medicalization

GİRİŞ

Kadın sağlığı ve üreme süreçleri, biyolojik birer olgu olmanın ötesinde, toplumsal güç mekanizmalarının ve hiyerarşik yapıların şekillendirdiği politik bir alanı temsil etmektedir. Hartmann (1981), ataerkilliği erkek egemenliğinin maddi temellerine dayanan bir sosyal düzen şeklinde tanımlayarak, bu sistemde erkeklerin hem kendi aralarındaki hiyerarşiyi hem de kadın işgücü üzerindeki denetimi baskı yoluyla tesis ettiklerini savunur. Bu baskı mekanizması, basit bir inanç gelenek bütünü olmaktan ziyade, ekonomik ve sosyal kontrol araçlarını da bünyesinde barındırır. Daha sonraki çalışmalarında Hartmann (2012), ataerkilliğin hiyerarşik doğasına rağmen, farklı sınıf ve etnik kökene sahip erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurma pratiklerinde "karşılıklı bir dayanışma" içinde birleştiklerini vurgulamaktadır. Bu çok katmanlı yapı toplumsal yaşamın her zerresini etkilemekte; kadınlar ise bu baskıcı düzende varlıklarını sürdürebilmek için çoğu zaman ataerkil normları içselleştirerek stratejik uyum geliştirmektedir (Kandiyoti, 2022).

Ataerkilliğin kurumsal yansımaları, Walby'nin (1990) teorisinde; devlet, aile, ücretli emek, kültür ve cinsellik gibi farklı alanlarda işleyen bir yapı olarak karşımıza çıkar. Kadın sağlığı, bu yapısal iktidar ilişkilerinin doğrudan bir yansımasıdır.

Feminist kuramcılar, kadın sağlığındaki eşitsizliklerin bireysel tercihlerden çok, toplumsal güç dengeleri tarafından üretildiğine dikkat çekmektedir. Sen ve Östlin (2008), sağlık politikalarının ekseriyetle "toplumsal cinsiyet körü" olduğunu, bu durumun ise kadınların özgün biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını sistem içerisinde görünmez kıldığını belirtir. Dolayısıyla, ilk bakışta eşitlikçi görünen sağlık politikaları, uygulamada mevcut eşitsizlikleri derinleştiren bir işleve bürünebilmektedir. Nitekim Heywood (2014), toplumsal cinsiyet rollerinin erken çocukluk döneminden itibaren bireylere şartlandırıldığını ve bu rollerin sosyal, siyasi ve dini yapılar aracılığıyla "değişmez bir toplumsal gerçeklik" olarak sunulduğunu ifade etmektedir.

Özellikle üreme sağlığı hizmetleri, bu toplumsal cinsiyet ayrımcılığının en görünür olduğu alanlardan biridir. Dünya genelinde kadınlar, biyolojik doğurganlıkları nedeniyle şiddete maruz kalabilmekte, sakatlanabilmekte veya hayatlarını kaybedebilmektedir. Coşkun ve Özdilek (2012), kadınların ailevi ve toplumsal baskılar sebebiyle sağlık hizmetlerine erişimde özerk karar veremediklerini, kurumlardan yararlanma noktasında ciddi engellerle karşılaştıklarını vurgulamaktadır. İstatistiksel veriler ise çarpıcı bir paradoksu ortaya koymaktadır: Kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamalarına rağmen, yaşam kaliteleri daha düşük seyretmekte ve daha sık hastalık deneyimlemektedirler. Yaşam döngüsü boyunca kadınlar; çocukluktan yaşlılığa kadar erkeklere kıyasla daha fazla risk faktörüyle karşılaşmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalar, kadınların sağlık sorunları nedeniyle günlük aktivitelerini erkeklerden %25 daha fazla kısıtladığını ve akut durumlar sonucu yatakta geçirilen gün sayısının erkeklere oranla %35 daha fazla olduğunu göstermektedir (Akın, 2007; Bal, 2014). Üreme çağındaki kadınların hastalık yükü, erkeklerin aynı alandaki sorunlarından belirgin şekilde fazladır (Bal, 2014; Şimşek, 2011). Bu durumun nedenleri, sadece biyolojik farklılıklarla değil, toplumsal güç mekanizmalarının kadın bedeni üzerindeki etkisiyle açıklanmalıdır.

Bu hastalık yükünün temelinde, erkeklerin kadın bedeni ve yeniden üretim üzerindeki denetim arzusu yatmaktadır. O'Brien (1981), erkeklerin yeniden üretim sürecindeki biyolojik "yabancılaşmalarını" (gebelik ve doğumun kadının bedeninde gerçekleşmesi ve erkeğin bu süreçle doğrudan bir bağ kuramaması) telafi etmek amacıyla kadın bedenini kontrol etmeye çalıştıklarını savunur. O'Brien'a (1981) göre, modern doğum kontrol teknolojileri bu baskının kaynağı olabileceği gibi, kadınların özgürleşmesinin de anahtarı olabilir. Benzer şekilde Rich (1995), anneliği hem bir deneyim hem de bir "kurum" olarak ayrıştırır. Anneliğin kurumsal boyutu, kadınlar üzerinde bir denetim aracı olarak işlev görürken; bu bağlamda doğum eylemi fiziksel bir süreç olmaktan çıkıp politik bir mücadele alanına dönüşmektedir.

Ataerkil sistemin kadın bedenini annelik rolüne indirgeyen bu yaklaşımı, tıbbın otoritesiyle birleştiğinde "medikalizasyon" sürecini tetikler. Medikalizasyon, başlangıçta tıbbi olmayan durumların birer hastalık veya patoloji olarak tanımlanıp tedavi edilmeye başlanması sürecidir (Conrad, 1992; Maturo, 2012; Lupton, 2012). Doğumun medikalizasyonu, normal ve fizyolojik bir süreci adeta yönetilmesi gereken bir "riskli durum" haline getirmiştir (Woliver, 2002; Şahin & Erbil, 2019). Johanson vd. (2002), elektronik fetal monitörizasyon, epidural anestezi, suni sancı (indüksiyon) ve epizyotomi gibi rutin müdahalelerin artışının, doğal doğum sürecini sekteye uğrattığını belirtmektedir. Bu döngüde, yapılan her teknik müdahale, vücudun doğal hormonal dengesini bozarak bir sonraki müdahaleyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla teknoloji, doğumu kolaylaştıran bir araç olmaktan çıkıp, doğumun hızını ve şeklini dikte eden bir otoriteye dönüşmektedir. Bu durum, anne ve bebek sağlığına dair istatistiksel iyileşmeler sunsa da kadının kendi bedensel deneyimi üzerindeki otonomisini ciddi şekilde zedelemektedir. Aynı zamanda anne ve bebek ölümleri oranını düşürse de gereksiz müdahalelerin kendi komplikasyonlarını yaratması eleştiri konusudur.

Alexander vd. (2017) ise bu süreci, biyomedikal modelin kadını pasifize ederek tıbbi bilgiyi tek otorite ilan etmesi olarak betimler. Tıbbi bilginin tek meşru kaynak olarak ilan edilmesi, kadının binlerce yıllık sezgisel ve deneyimsel bilgisini marjinalleştirmekte, onu kendi doğum eyleminin aktif bir öznesi olmaktan çıkarıp, hastane prosedürlerinin pasif bir nesnesi haline getirmektedir. Sonuç olarak doğumun tıbbileşmesi, sadece teknik bir tercih değil; kadının bedenini ve iradesini profesyonel bir denetim altına alan sosyo-politik bir süreci temsil etmektedir.

Türkiye özelinde ise Cindoğlu ve Sayan-Cengiz (2010), doğumun medikalizasyonunun "modernleşme ve teknolojiye duyulan güven" ile "geleneksel ataerkil kontrolün" harmanlandığı paradoksal bir yapıda olduğunu savunur. Ayrıca hekimlerin malpraktis davalarından korunmak amacıyla başvurdukları "defansif tıp" uygulamaları da müdahale oranlarını artırmaktadır (Cindoğlu & Sayan-Cengiz, 2010). Hekimlerin malpraktis kaygısıyla yöneldiği defansif tıp uygulamaları, doğumu her an müdahale edilmesi gereken bir "riskli durum" olarak kodlamakta; bu durum ise kadında sürecin kontrolünü kaybettiği ve bedensel bütünlüğünün tehdit altında olduğu hissini uyandırarak postpartum travmatik stres riskini artırmaktadır.

Yapılan güncel çalışmalar, kadınların doğuma ilişkin inançlarının doğum şekli üzerinde tıbbi nedenler kadar etkili olduğunu göstermektedir (Benyamini vd., 2017). Girgin vd. (2024) tarafından yapılan araştırmada, oksitosin indüksiyonu ve epizyotomi gibi doğumu hızlandırmaya yönelik müdahalelere maruz kalan kadınların, doğum sonu konfor ve memnuniyet düzeylerinin anlamlı derecede düştüğü saptanmıştır. Olumsuz doğum deneyimleri sadece fiziksel rahatsızlıkla sınırlı kalmamakta; postpartum depresyon riskini artırmakta, anne-bebek bağlanmasını zayıflatmakta ve emzirme süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Özcan & Aslan, 2015).

Kadın sağlığı literatüründe medikalizasyonun en belirgin yansımalarından biri de emzirme ve anne sütü üzerindeki denetimdir. 20. yüzyılın başlarından itibaren anne sütünün niceliği ve niteliği, bebek beslenmesi açısından yetersiz bir kaynak olarak yaftalanmış; emzirme eylemi modern kadın imajıyla bağdaşmayan, "çağ dışı" bir uygulama olarak sunulmuştur. Bu süreçte tıp otoritesi, emzirmeye alternatif olarak ticari mamaları ve hazır gıdaları "bilimsel olarak üstün ve yararlı" seçenekler şeklinde lanse ederek kadınları bu ürünlere yönlendirmiştir (Torres, 2014).

Doğumların hastane ortamına taşınması, pediatri disiplininin müstakil bir uzmanlık alanı olarak kurumsallaşması ve anne sütü ikamelerinin agresif pazarlama stratejileri, kadınların doğal ve içgüdüsel bir yetisi olan emzirme sürecinin teknik bir prosedüre dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm neticesinde kadınlar, sağlıklı bir çocuk yetiştirebilmek için kendi deneyimlerinden ziyade dışsal, bilimsel ve tıbbi direktiflere bağımlı hale getirilmişlerdir. Geleneksel bebek bakım yöntemlerinin "güvensiz" veya "ilkel" bulunarak itibarsızlaştırılması, beraberinde "bilimsel annelik" olarak kavramsallaştırılan; anneliğin ancak profesyonel rehberlik eşliğinde başarılabileceği inancına dayanan yeni bir toplumsal normun doğmasına zemin hazırlamıştır (Torres, 2014). Sonuç olarak, emzirme oranları 1940-1950'li yıllardan başlayarak 1980'li yıllara kadar düşüş göstermiştir (Pehlivanoğlu & Ünlüoğlu, 2019). Günümüzde emzirme sürecinde güçlük yaşayan kadınlar, geleneksel bilgi paylaşım ağlarından ve diğer annelerin deneyimsel desteğinden faydalanmak yerine, öncelikli olarak tıbbi kurumlara yönelmektedir. Bu eğilim, kadınlar arasındaki kolektif dayanışma kültürünün zayıflamasına ve nesiller arası aktarılan ortak annelik tecrübesinin işlevsizleşmesine yol açmaktadır. Tarihsel süreçte emzirmeye yönelik mesafeli tutum, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF'in 1989 yılında yayınladığı ortak deklarasyon ile kırılmış; bu tarihten itibaren anne sütünün önemi küresel ölçekte yeniden vurgulanarak emzirme oranlarında belirgin bir artış kaydedilmiştir (Torres, 2014).

Ancak tıp dünyasının emzirmeyi aktif bir şekilde teşvik etmeye başlaması, bu sürecin üzerindeki denetim mekanizmalarını ortadan kaldırmamış; aksine emzirme eylemi yeni bir tıbbi gözetim alanı haline getirmiştir. Geçmişte anne sütüne alternatifler sunan tıbbi otorite, bugün emzirmeyi desteklese de süreci halen profesyonel kontrol ve klinik normlar çerçevesinde tanımlamaya devam etmektedir. Bu durum, emzirmenin doğal ve içgüdüsel bir eylem olmaktan ziyade, sürekli izlenmesi ve onaylanması gereken tıbbi bir prosedür olarak algılanmasına neden olmaktadır (Torres, 2014). Emzirme sürecinin teknik bir prosedüre dönüştürülmesi, ataerkilliğin kadınlar arasındaki yatay dayanışma ağlarını zayıflatma stratejisinin bir yansımasıdır. Geçmişte nesiller arası aktarılan ve kadınların kolektif hafızasıyla beslenen emzirme pratiği, "bilimsel annelik" kavramı ile tıbbi bir gözetim nesnesine dönüştürülmüştür. Bu süreçte kadınlar, kendi deneyimsel güçlerine yabancılaştırılarak dışsal bir uzmanlık alanına (pediatri ve tıbbi direktifler) bağımlı hale getirilmişlerdir. Ataerkil yapı, kadını "yetersiz kaynak" olarak yaftalayarak (anne sütünün kalitesinin sorgulanması vb.) onu sürekli bir onay ve denetim mekanizmasına mahkûm etmektedir.

Sonuç olarak, kadın sağlığı ve üreme süreçleri, ataerkil sistemin maddi temelleri ile tıbbi otoritenin disipliner gücünün kesiştiği politik bir tahakküm alanını temsil etmektedir. Doğumun medikalizasyonu süreci, fizyolojik bir eylemi patolojik bir risk yönetimine dönüştürerek kadını kendi bedensel deneyimi üzerinde pasif bir nesne konumuna indirgemektedir (Conrad, 1992; Woliver, 2002). Bu noktada hemşirelik disiplini, tıbbi modelin dayattığı teknokratik yaklaşımlar ile kadın merkezli bütüncül bakım arasında kritik bir eşikte durmaktadır. Defansif tıp uygulamalarının ve rutin müdahalelerin kadınların psikospiritüel konforunu zedelediği gerçeği (Cindoğlu & Sayan-Cengiz, 2010; Girgin vd., 2024), profesyonel bakımda paradigma değişimini zorunlu kılmaktadır. Doğum eyleminin bir "müdahale nesnesi" olmaktan çıkarılıp kadının otonomisinin korunduğu bir "özgürleşme alanı" haline getirilmesinde, hemşirelerin savunuculuk rolü hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla, kadın sağlığındaki hastalık yükünün ve postpartum travmaların azaltılması için hemşirelik uygulamalarının; toplumsal cinsiyet eşitliğini temel alan, kanıta dayalı ve kadının sezgisel bilgisini onurlandıran bir perspektifle yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda kadın sağlığı hemşireleri, biyomedikal paradigmanın sınırlılıklarını aşarak, kadının bedensel bütünlüğünü ve özerkliğini merkeze alan, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ve kadını güçlendiren dönüştürücü bir bakım modelini hayata geçirmeyi amaçlamalıdır.

KAYNAKLAR

Akın, A. (2007). Toplumsal cinsiyet (gender) ayırımcılığı ve sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni, 26*(1), 1–9.

Alexander, L. L., LaRosa, J. H., Helaine, B., Garfield, S., ve Alexander, W. J. (2017). *New dimensions in women's health* (7. baskı). Jones & Bartlett Learning.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1*(1), 15-28.

Benyamini, Y., Molcho, M. L., Dan, U., Gozlan, M., ve Preis, H. (2017). Women's attitudes towards the medicalization of childbirth and their associations with planned and actual modes of birth. *Women and Birth, 30*(5), 424–430. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.03.007

Cindoglu, D., ve Sayan-Cengiz, F. (2010). Medicalization discourse and modernity: Contested meanings over childbirth in contemporary Turkey. *Health Care for Women International, 31*(3), 221-243. https://doi.org/10.1080/07399330903042831

Conrad, P. (1992). Medicalization and social control. *Annual Review of Sociology, 18*(1), 209-232.

Coşkun, A., ve Özdilek, R. (2012). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sağlığa yansıması ve kadın sağlığı hemşiresinin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 9*(3), 30–39.

Girgin, Ş., Tezcan, H., ve Hamlacı Başkaya, Y. (2024). Doğumda medikalizasyonun doğum memnuniyeti ve doğum sonu konfor düzeyine etkisi. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(2), 108–120. https://doi.org/10.59244/ktokusbd.1453673

Hartmann, H. (1981). The family as the locus of gender. *Signs: Journal of Women in Culture and Society, 6*(3), 366-394.

Hartmann, H. (2012). Marksizmle feminizmin mutsuz evliliği. G. Savran ve N. Tura (Der.), *Kadının görünmeyen emeği* içinde. Yordam Kitap.

Heywood, A. (2014). *Siyasi ideolojiler* (A. K. Bayram vd., Çev.). Adres Yayınları.

Johanson, R., Newburn, M., ve Macfarlane, A. (2002). Has the medicalisation of childbirth gone too far? *BMJ, 324*(7342), 892-895. https://doi.org/10.1136/bmj.324.7342.892

Kandiyoti, D. (2022). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. Metis Yayınları.

Lupton, D. (2012). *Medicine as culture: Illness, disease and the body* (3. baskı). SAGE Publications.

Maturo, A. (2012). Medicalization: Current concept and future directions in a bionic society. *Mens Sana Monographs, 10*(1), 122-133.

O'Brien, M. (1981). *The politics of reproduction*. Routledge & Kegan Paul.

Özcan, Ş., ve Aslan, E. (2015). Normal doğumda ve sezaryen doğumda anne memnuniyetinin belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 23*(1), 41-48. https://doi.org/10.17672/fnhd.88951

Pehlivanoğlu, E. Ö., ve Ünlüoğlu, İ. (2019). Emzirmenin tarihsel gelişimi. *Turkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics, 10*(1), 21-25.

Rich, A. (1995). *Of woman born: Motherhood as experience and institution*. W. W. Norton.

Şahin, M., ve Erbil, N. (2019). Doğum ve medikalizasyon. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 120-130. https://dergipark.org.tr/en/pub/ouhcd/issue/49155/572283

Sen, G., ve Ostlin, P. (2008). Gender inequity in health: Why it exists and how we can change it. *Global Public Health, 3*(Ek 1), 1-12. https://doi.org/10.1080/17441690801900795

Şimşek, H. (2011). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın üreme sağlığına etkisi: Türkiye örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25*(2), 119-126.

Torres, J. M. (2014). Medicalizing to demedicalize: Lactation consultants and the (de) medicalization of breastfeeding. *Social Science & Medicine, 100*, 159-166. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.11.011

Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Basil Blackwell.

Woliver, L. R. (2002). *The political geographies of pregnancy*. University of Illinois Press.

GESTASYONEL DİYABETES MELLİTUS: EPİDEMİYOLOJİ, PERİNATAL SONUÇLAR VE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMLARI

Nur Fidan GÜNBATI
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0003-2263-6299

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

ÖZET
Gebelik, fizyolojik olarak artan insülin direnci ve hiperinsülinemi ile karakterize olup bazı kadınlarda diyabet gelişimine zemin hazırlamaktadır. Gestasyonel Diyabetes Mellitus (GDM), gebelik sırasında ortaya çıkan hiperglisemi ile tanımlanan çok yönlü bir metabolik bozukluktur. GDM tanısı genellikle gebeliğin ikinci veya üçüncü trimesterinde konulmaktadır. Son yıllarda görülme sıklığı artan GDM anne ve çocuk sağlığındaki olumsuz etkileri nedeniyle önemli bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. Avrupa'da %11, Doğu ve Güneydoğu Asya'da %10.1, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde % 6.9 oranında görülmekle birlikte dünya genelinde gebeliklerin yaklaşık %14'ünde görülmektedir. Türkiye'de bildirilen oranlar %8–28 arasında değişmektedir. GDM'nin fizyopatolojisinde artmış insülin direnci ve pankreas β-hücre fonksiyon yetersizliği rol oynamaktadır. İnsülin direncinin nedeni annedeki yağlanma durumu ve plasenta hormonlarıdır. Tanıda 24–28. gebelik haftalarında uygulanan 75 g tek aşamalı ya da 50 g ve 100 g OGTT içeren iki aşamalı test stratejileri kullanılmaktadır. İleri anne yaşı, yüksek beden kitle indeksi, ailede diyabet öyküsü, hipertansiyon, parite ve sağlıksız beslenme GDM için önemli risk faktörleridir. GDM; annede hipoglisemi, hiperglisemi, ketoasidoz, preeklampsi ve enfeksiyon riskinde artışa; fetüste makrozomi, preterm doğum, neonatal hipoglisemi, hipokalsemi ve uzun dönemde metabolik sendrom riskine neden olabilmektedir. Gebelik öncesi glisemik kontrolün sağlanması, prenatal dönemde düzenli izlem, uygun beslenme ve egzersiz programları, intrapartum glisemik kontrol ve postpartum takip GDM yönetiminde kritik öneme sahiptir. Hemşireler, erken tanı sürecinin desteklenmesi ve kanıta dayalı bakım uygulamalarının sürdürülmesi yoluyla maternal ve neonatal komplikasyonların önlenmesinde kritik sorumluluk üstlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, gestasyonel diyabetes mellitusun epidemiyolojisini ve risk faktörlerini güncel literatür doğrultusunda incelemek, anne ve yenidoğan açısından ortaya çıkan perinatal sonuçları değerlendirmek ve bu süreçte hemşirelik bakımının rolü ile kanıta dayalı hemşirelik yaklaşımlarını ortaya koymaktır.
Anahtar kelimeler: Gestasyonel diyabet, epidemiyoloji, perinatal bakım, hemşirelik

GESTATIONAL DIABETES MELLITUS: EPIDEMIOLOGY, PERINATAL OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES

ABSTRACT
Pregnancy is characterized by physiologically increased insulin resistance and hyperinsulinemia, predisposing some women to the development of diabetes. Gestational Diabetes Mellitus (GDM) is a multifaceted metabolic disorder defined by hyperglycemia occurring during pregnancy.

GDM is usually diagnosed in the second or third trimester of pregnancy. GDM, which has increased in prevalence in recent years, has become a significant public health problem due to its negative effects on maternal and child health. While it occurs in approximately 14% of pregnancies worldwide, it is seen in 11% of pregnancies in Europe, 10.1% in East and Southeast Asia, and 6.9% in Canada and the United States. Reported rates in Türkiye range from 8% to 28%. Increased insulin resistance and pancreatic β-cell dysfunction play a role in the pathophysiology of GDM. Insulin resistance is caused by maternal fat accumulation and placental hormones. Diagnostic strategies include a single-stage 75g test administered between 24 and 28 weeks of gestation, or two-stage tests involving 50g and 100g oral glucose tolerance tests (OGTT). Advanced maternal age, high body mass index, family history of diabetes, hypertension, parity, and unhealthy diet are important risk factors for GDM. GDM can cause hypoglycemia, hyperglycemia, ketoacidosis, preeclampsia, and an increased risk of infection in the mother; and macrosomia, preterm birth, neonatal hypoglycemia, hypocalcemia, and long-term metabolic syndrome in the fetus. Establishing glycemic control before pregnancy, regular prenatal monitoring, appropriate nutrition and exercise programs, intrapartum glycemic control, and postpartum follow-up are critical in the management of GDM. Nurses play a critical role in preventing maternal and neonatal complications by supporting early diagnosis and maintaining evidence-based care practices. The aim of this study is to examine the epidemiology and risk factors of gestational diabetes mellitus in light of current literature, to evaluate the perinatal outcomes for both mother and newborn, and to highlight the role of nursing care and evidence-based nursing approaches.
Keywords: Gestational diabetes, epidemiology, perinatal care, nursing

GİRİŞ

Gebelik, bazı kadınlarda diyabet oluşmasına neden olan insülin direnci ve hiperinsülinemi ile ilişkilidir. Gestasyonel Diyabetes Mellitus, gebelik sırasında başlayan kan glikoz seviyesinin artmasıyla karakterize çok yönlü bir metabolik bozukluktur (Mital vd., 2024; Alfadhli, 2015). Genellikle gebeliğin ikinci ya da üçüncü trimesterinda teşhis edilmektedir (Dursun ve Kızıltan, 2019). Uluslararası Diyabet ve Gebelik Çalışma Grupları Birliği (The International Association of Diabetes and Pregnancy Study Groups) gebelikte tespit edilen diyabeti "aşikâr diyabet" ya da "Gestasyonel Diyabetes Mellitus (GDM)" olarak sınıflandırmaktadır (Alfadhli, 2015). Son yıllarda GDM sıklığı artmakta olup, anne ve çocuk sağlığındaki olumsuz etkileri nedeniyle önemli bir sağlık sorunu haline gelmiştir. Dünya genelinde gebeliklerin yaklaşık %14'ünün GDM görülmektedir (Sweeting vd., 2024). Bölgeler arasında Avrupada %11 (Paulo vd., 2021), Doğu ve Güneydoğu Asya'da %10.1 (Nguyen vd., 2018), Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde % 6.9 (Eades vd., 2024), Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da %14 (El-Rifai vd., 2021) bulunmuştur. Türkiye'de GDM prevelansı ile ilgili az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların sonucuna göre Türkiye'de GDM prevalansı %7.7 ile %28 arasındadır (Akbay vd., 2010; Köşüş vd., 2013; Aktün vd., 2019; Karaçam, 2021).

Gestasyonel diyabet (GDM) fizyopatolojisinde insülin direnci ve bozulmuş beta hücre fonksiyonu temel rol oynamaktadır (Ellerbrock vd., 2022). Gebeliğin erken evrelerinde artan insülin duyarlılığı glikozun yağ depolarına alınmasını sağlanmaktadır (Plows, 2018; Gürkan vd., 2018). Gebelik ilerledikçe östrojen, progesteron, leptin, kortizol, plasental laktojen ve plasental büyüme hormonu dahil olmak üzere lokal ve plasental hormonların artışının insülin direncine yol açtığı düşünülmektedir (Hivert vd., 2024). İnsülin direncinin nedeni maternal yağlanma durumu ve plasenta hormonlarıdır. Nitekim doğum sonrası insülin direncinin hızla azalması bu durumun plasental hormonlardan kaynaklandığını doğrulamaktadır. GDM'de pankreas beta hücreleri, bu direnci dengelemek için hiperplaziye uğrayarak insülin salgısını artırır (Buchanan ve Xiang, 2005; Taşkın, 2016).

Ayrıca, besinlerin fetüse yönelmesiyle maternal kan glukozu düşük seyredebilir ve açlık durumunda yağ metabolizması sonucu idrarda keton görülebilir (Taşkın, 2016).

Gestasyonel Diyabetin Tanılanması

2010 yılında, Uluslararası Diyabet ve Gebelik Çalışma Grubu Derneği (IADPSG), GDM'yi teşhis etmek için 75 g oral glukoz tolerans testleri (OGTT) kullanan yeni bir tanı kriteri önermiştir. Bu yeni kriter Dünya Sağlık Örgütü, Amerikan Diyabet Derneği ve birçok başka kuruluş tarafından benimsenmiştir. IADPSG kılavuzunda, tüm hamile kadınların OGTT'ye girmesi önerilmektedir. GDM için taramalar 24 ila 28. gebelik haftalarında yapılmalıdır (Powe ve Kwak, 2020; Zhou vd., 2022). Yaygın olarak kullanılan iki tarama stratejisi, IADPSG tarafından onaylanan bir adımlı test ile ACOG tarafından onaylanan iki adımlı testtir.

Türkiye'de GDM Tanılanması

Türkiye'de Türkiye Diyabet Vakfı- Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi önerilerinde tek aşamalı ve iki aşamalı tanılama stratejileri bulunmaktadır.

Tek aşamalı tanı**:**

Bilinen diyabet tanısı almamış kadınlarda 24-28. gebelik haftalarında; en az 8 saatlik gece açlığı sonrası sabah yapılan 75 g OGTT ile yapılmaktadır. Açlıkta, 1. ve 2. saatlerde plazma glukoz ölçümü yapılır. Öncelikli olarak önerilen yöntemdir. GDM tanısı plazma glukoz ölçümlerinden herhangi biri normal aralık dışında ise konulur (Açlık ≥92 mg/dL, 1. saat ≥180 mg/dL, 2. saat ≥153 mg/dL) ((Türkiye Diyabet Vakfı- Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi, 2024).

İki aşamalı strateji

1. *Aşama:* Kadının bilinen diyabet tanısı yoksa 24-28. gebelik haftalarında; açlık gereksinimi olmadan 50 g OGTT ile 1. saatte plazma glukoz ölçümü yapılmaktadır. Plazma glukoz ölçümü 140-180 mg/dL arasında olduğunda 100 gr OGTT uygulamasına başlanmalıdır. Ölçülen plazma glukozu >180 mg/dl ise doğrudan GDM tanısı koyulur.
2. *Aşama:* En az 8 saatlik gece açlığı sonrası sabah 100 gr OGTT yapılmalıdır. GDM tanısı plazma glukoz ölçümünden en az iki tanesi karşılanırsa konulur (Açlık ≥95 mg/dL, 1. saat ≥180 mg/dL, 2. saat ≥155 mg/dL, 3. saat ≥140 mg/dL) (Türkiye Diyabet Vakfı- Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi, 2025).

GDM erken tanılanması ve tedavisi maternal ve fetal komplikasyonları önlemek açısından önemlidir (Mensah vd., 2019).

GDM Risk Faktörleri

1. Yaş: İleri anne yaşı GDM için bağımsız risk faktörlerindendir. Son 40 yıldır ortalama doğurganlık yaşının arttığı göz önüne alındığında, GDM için yaşa bağlı riskin bilinmesi önem taşımaktadır. Yaşa bağlı olarak azalmış insülin duyarlılığı ve bozulmuş pankreas β hücresi işlevselliği ile karakterize metabolik düzensizlik oluşmaktadır (Dai vd., 2025). Li vd. (2020) çalışmasında 20 yaş altındaki kadınların GDM riski, 20-24 yaş aralığındaki kadınlara göre anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur. Yong vd. (2020) çalışmasında 35 yaş ve üzeri aşırı kilolu/obez kadınlarda GDM riski 2.45 kat daha yüksek bulunmuştur.

2. Yüksek Beden Kitle İndeksi: GDM maternal beden kitle indeksiyle yakından ilişkilidir. BKİ ≥ 30 kg/m2 üzerinde olan gebelerde görülme sıklığı BKİ normal olan (18,5-24,9 kg/m2) gebelere göre dört kat daha fazladır (Moholt, 2023). Yağ dokusu gebelikte insülin direncinin artmasına ve bunun sonucunda hiperglisemiye neden olmaktadır (Dai vd., 2025). Pirjani vd. (2017) çalışmasında gebelik öncesi maternal obezite, GDM gelişmesinde en önemli faktör olarak ifade edilmektedir.

Maternal obezite GDM ile birlikte olumsuz neonatal sonuçlara yol açmaktadır. Weir vd. (2024) obeziteli kadınlarda GDM'nin, fetüsün gebelik yaşına göre büyük olması ve makrozomi riskini üç ila dört kat arttırdığını ifade etmektedir. Buna ek olarak erken doğum ve omuz distosisi riskini de önemli ölçüde artırmaktadır.

3. Irk/Etnik Köken: GDM riskinde genetik faktörleri vücut kompozisyonu, gebelikte kilo alımı, kültürel davranış ve uygulamalar dâhil olmak üzere birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Karaçam ve Çelik (2021) çalışmasında ülkemizde GDM prevalansının %7.7 olduğu ifade edilmektedir. Bölgesel bazda en yüksek oran %17.6 ile Karadeniz bölgesi, en düşük oran ise %5.1 ile İç Anadolu Bölgesindedir.

4. Ailede Diyabet Öyküsü: 2018 yılı Kanada Klinik Diyabet Kılavuzuna göre ebeveyn, kardeşlerinde Tip 2 DM öyküsü olan gebelerde %3-20 oranında GDM riski ortaya görülmektedir (Diabetes Canada Clinical Practice Guidelines Expert Committee, 2018). Lewandowska (2021) çalışmasında ailede diyabet yokluğu ile karşılaştırıldığında, GDM riski babasında diyabet olan kadınlarda 3.68 kat; annesinde diyabet olan kadınlarda 2.13 kat daha yüksek bulunmuştur.

5. Parite: Parite, gebelik sonuçlarını etkileyen önemli bir obstetrik belirleyicidir. En yaygın gebelik komplikasyonlarından biri olan GDM parite ile ilişkilendirilmiştir. GDM ve parite ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Dai vd. (2025) Çin'de yürüttükleri çalışmada yüksek pariteyi düşük GDM oranlarıyla ilişkilendirmişlerdir. Gürkan vd. (2018) çalışmasında paritenin 4 ve üzerinde olması GDM ile pozitif yönde anlamlı ilişkili bulunmuştur.

6. Hipertansiyon: Gebelik öncesinde var olan ya da gebelik sırasında oluşan hipertansiyon GDM gelişme riskine neden olmaktadır. Gebelik hipertansiyonu ve GDM benzer patofizyolojik durumlara neden olmaktadır. Hem gebelik hipertansiyonu hem de GDM, insülin direnci ve doğuştan gelen bağışıklık tepkisiyle ilişkilidir; bu durumlar inflamasyon, vasküler disfonksiyon, oksidatif stres ve vasküler hastalıklara yol açmaktadır (Sibai ve Ross, 2010). Lee vd. (2018) çalışmasında Asyalı gebe kadınlarda yaptıkları çalışmada gebeliğe bağlı HT olgularında GDM riski daha yüksek bulunmuştur.

7. Beslenme: Fast food gıdalar bünyelerinde yüksek hayvansal protein, doymuş yağ, düşük posa, kırmızı ya da işlenmiş et, hem demir ve nitrozamin içerdiği için diyabete neden olduğu düşünülmektedir (Dağcı ve Ören, 2024). Lamyian vd. (2017) çalışmasında fazla miktarda fast food tüketen kadınlarda GDM gelişme oranı iki kat daha yüksek bulunmuştur.

Diyabetin Gebeliğe Etkileri

Maternal ve fetal etkileri olmaktadır.

Maternal Etkileri

Hipoglisemi gebeliğin ilk trimesterinde karşılaşılan bir durumdur. Bu dönemde yaşanan bulantı kusmalar sonucunda kalori alımının azalması ile insülin kullanan bir gebede insülin dozunun azaltılmaması sonucunda oluşmaktadır (Ertem, 2024).

Hiperglisemi gebeliğin ikinci yarısında ortaya çıkmaktadır. HpL hormonunun etkisi ile insülin duyarsızlığı artar. Bu dönemde insülin kullanan bir gebede hiperglisemi oluşur (Taşkın, 2016).

Ketoasidoz: Gebelikte ketoasidoz kan glikozunun düşük seviyede olduğu durumlarda bile gelişebilmektedir. İnsülin yetersizliği sonucunda glikozüri ve hiperglisemi meydana gelir. Osmotik diürez sonucunda idrarda potasyum, sodyum ve su kaybı olmaktadır. Plazma hacminin azalması ile hiperglisemide artış olur. İnsülin yetersizliği sonucunda artan lipoliz sonucu yağ asitlerinin oksidasyonu başlar. Aseton gibi keton cisimciklerinin ortaya çıkması ile metabolik asidoz tablosu gelişmektedir (Sevil ve Ertem, 2016).

Hidroamniyos: Gebelikte oluşan hiperglisemiye bağlı olarak fetal hiperglisemi oluşur. Fetal hiperglisemi sonucunda gelişen fetal poliüriye bağlı olarak amniyon sıvı hacminde artış olabilmektedir (Shoham vd., 2001).
Preeklampsi: GDM ve preeklampside patofizyolojik süreçler oksidatif stres, proinflamatuar faktör salınımı ve vasküler endotel disfonksiyonunu içermektedir. Phaloprakarn vd. (2009) çalışmasında GDM tanısı almış kadınların %9.6'sında preeklampsi geliştiğini ifade etmektedir. Aziz vd. (2024) çalışmasında gebeliğin son haftalarındaki glikoz intoleransının gebelik hipertansiyonu ve hiperlipidemi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir.
Enfeksiyonlar: Gebelikte diyabete bağlı neredeyse tüm enfeksiyon tiplerinde artış görülmektedir. Bunlardan bazıları üriner sistem enfeksiyonları, kandida vulvovajiniti, solunum sistemi enfeksiyonları ve puerperal pelvik enfeksiyonlardır (Ertem, 2024).
GDM'nin uzun vadeli komplikasyonları arasında anne için tip 2 diabetes mellitus, metabolik sendrom ve koroner arter hastalığı yer almaktadır (Şen vd., 2016).

Fetal-Neonatal Etkiler
Makrozomi: GDM'de makrozomi riskinin artması annenin artmış insülin direncinden kaynaklanmaktadır. Yüksek miktarda glikozun plasentadan fetal dolaşıma geçmesi ile fetüsteki fazla glikoz vücut yağı olarak depolanır ve bu durum makrozomiye yol açar. Makrozomik bebeklerde omuz ve gövdedeki aşırı yağ birikimi sonucu doğum sırasında omuz distosisi gelişebilmektedir bu durum sezaryen doğuma yol açmaktadır (Kc vd., 2015; Ertem, 2024).
Preterm doğum: GDM olan gebelerde preterm doğum riski 5 kat artmaktadır (Ertem, 2024).
Hipoglisemi: Hiperglisemiye uzun süre maruz kalmak yalnızca annenin kan şekeri seviyelerini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda fetüste de yüksek kan şekerine neden olur. Bu durum, fetüste pankreas beta hücresi fonksiyonunun artmasına ve bunun sonucunda da fetal insülin seviyelerinin artmasına yol açar. Ancak doğumda göbek kordonu klemplendikten sonra, anneden glikoz temini durur ve bebekte yüksek seviyelerde insülin salgılamaya devam eder, bu durum kan şekerinde aşırı düşüşe ve sonrasında hipoglisemiye yol açar (Cao vd., 2023).
Diyabetik gebeliklerde normal gebeliklere göre konjenital anomali riski 3-4 kat daha fazladır. Fetüsteki anomaliler genellikle kas iskelet sistemi, kalp ve santral sinir sistemi ile ilişkilidir (Taşkın vd., 2016).
Geçici neonatal hipokalsemi, esas olarak gebelik öncesi insüline bağımlı diyabetik annelerin bebeklerinde görülmektedir ve kısmen maternal hipomagnezemi ve ardından gelen fetal hipomagnezemi ile ilişkili oldıuğu tahmin edilmektedir. Sarwar vd. (2025) çalışmasında GDM'li annelerin bebeklerinde % 27.5 oranında hipokalsemi görüldüğünü ifade etmektedir. Demarini vd. (1994) çalışmasında neonatal hipokalsemi maternal HgA1C seviyesi ve düşük maternal magnezyum seviyesi ile ilişkili bulunmuştur. Bu nedenle neonatal hipokalsemide, annenin HgA1c seviyesi öngörücü olmaktadır (Abdul vd., 2014).
İlerleyen dönemlerde GDM yenidoğanları için çocukluk çağı obezitesi, bozulmuş glukoz toleransı ve metabolik sendrom riski bulunmaktadır (El-Rifai vd., 2021).

Gebelik Öncesi Dönemde Bakım
Gebelik öncesinde HgA1c seviyesinin kontrolü ve ≤%7,0 (mümkünse ideal olarak ≤%6,5) veya gebelik sırasında ≤%6,5 (mümkünse ideal olarak ≤%6,1) olmasını hedeflenmelidir (Sevil ve Ertem, 2016). Gebelik öncesi beden kitle indeksi GDM açısından değiştirilebilir bir risk faktörüdür. Gebelik planlayan kadınlarda kilo kontrolü sağlanmalıdır (Mirabelli vd., 2023). Mirabelli vd., (2023) çalışmasında gebelik öncesi dönemdeki obezitenin GDM riskini yaklaşık 3 kat arttırdığını ifade etmektedir.

Prenatal Bakım

Tanı koyulmamış Tip 2 diyabet riski fazla olan ve GDM tanısı almış kadınların kan şekeri düzeylerini kendi kendilerine takip etmeleri önerilmelidir. Potansiyel diyabetin belirlenmesi için gebelerde 20. Haftadan önce hgA1c ölçümü yapılmalıdır. Gebelik diyabetinin erken dönemde tanınması ile preeklampsi riskini %40 oranında, makrozomik bebek riskini %50 oranında azaltmaktadır (Diabetes Canada Clinical Practice Guidelines Expert Committee, 2018; Şen vd., 2016). Bu aşamada yaşam tarzı değişiklikleri yapılmalıdır. Protein açısından zengin ve glisemik indeksi düşük diyet önerilmelidir. Yaşam tarzı değişimleri ile glisemik kontrolün sağlanmadığı durumlarda farmakolojik tedaviye (insülin) başlanmalıdır (Mensah vd., 2019). Egzersiz insülin olmadan glikozun hücre içine taşınmasını sağlayarak kan glikoz seviyesini düşürmede etkilidir. Kadının gebelik öncesi egzersiz rutini değerlendirilerek rahat ettiği ölçüde egzersiz yapmaya teşvik edilmelidir (Berry vd., 2015). Fetüsün iyilik durumunun takibi 28-32. Haftalardan itibaren fetal hareketlerin sayımı, non-stress test, kontraksiyon stress test, biyofiziksel profil ile yapılmalıdır (Sevil ve Ertem, 2016).

He vd., (2022) GDM tanısı almış kadınlara evde diyet, egzersiz ve psikolojik baş etme eğitimlerini içeren kişiselleştirilmiş psikolojik hemşirelik müdahalelerini uygulamışlardır. Müdahale sonrasında girişim grubunda gebelik ağırlığı, açlık kan şekeri ve tokluk kan şekeri düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Geleneksel bakıma ek olarak yapılan kişiselleştirilmiş hemşirelik müdahaleleri gebelik sonuçlarının iyileştirilmesinde etkili bulunmuştur.

İntrapartum İzlem ve Bakım

İntrapartum değerlendirmenin amacı doğum sırasında glikojen depolarının kullanılması ile neonatal hipoglisemi oluşmasını önlemek ve normal glisemik seviyeyi korumaktır. İnsülin alan diyabet hastalarında saatlik kan şekeri takibi yapılmalıdır (Arslan Özkan, 2019).

Postpartum İzlem ve Bakım

Doğum sonrası dönemde annenin insülin ihtiyacını belirlemek amacıyla kan şekeri ölçümü yapılmalıdır. GDM olan kadınlarda emzirme süresinin uzun olması Tip 2 DM riskini azaltmaktadır. Normal olan süre içerisinde emzirme başlatılmalıdır (Berry vd., 2015).

Hemşireler ve ebelerin GDM öyküsü olan kadınlara yönelik bakımının incelendiği bir çalışmada hemşireler ve ebelerin %86.2'si postpartum dönemde tip 2 DM riskinin arttığını bilmelerine rağmen sadece %63.1'i kadınlara düzenli egzersiz konusunda önerilerde bulunduğu, %23.3'ü aşırı kilolu/obez kadınları diyet için yönlendirdikleri ifade edilmektedir (Ko vd., 2013).

SONUÇ

Her gebe GDM açısından değerlendirilmelidir. GDM, gebe ve ailesini etkileyen uygun yaşam değişiklikleri ile yönetilebilen bir hastalıktır. Gebelere uygun yaşam tarzı müdahalelerinin öğretilmesi ve yapılan farmakolojik tedaviler konusunda bilgilendirilme yapılması hemşirenin sorumluluğundadır (Şahin vd., 2019). GDM riski prekonsepsiyonel dönemde belirlenerek uygun yaşam tarzı değişikliklerinin planlanması ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının kazandırılması gerekmektedir. Gebelik döneminde fiziksel aktivite, kan şekeri kontrolü, beslenme ve kilo kontrolü açısından düzenli alışkanlıkların kazandırılmasında hemşirelik bakımının önemli bir rolü bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Abdul, T. C., Saldanha, P. R., & Sahana, K. S. (2014). High maternal HbA1c is associated with neonatal hypocalcemia. *Journal of Evolution of Medical and Dental Sciences*, *3*(55), 12531-12537.

Akbay, E., Torun, S. İ., Yalçınkaya, H., Uzunçakmak, C., & Toklucu, G. (2010). Prevalence of gestational diabetes among pregnant women attending in MD Sadi Konuk Training and Research Hospital. *Journal of Gynecology and Obstetrics 20*(3), 170-175.

Aktün, H. L., Uyan, D., Yorgunlar, B., & Acet, M. (2015). Gestational diabetes mellitus screening and outcomes. *Journal of the Turkish German Gynecological Association*, *16*(1), 25–29. https://doi.org/10.5152/jtgga.2015.15081

Alfadhli E. M. (2015). Gestational diabetes mellitus. *Saudi Medical Journal*, *36*(4), 399-406. https://doi.org/10.15537/smj.2015.4.103077

Al-Rifai, R. H., Abdo, N. M., Paulo, M. S., Saha, S., & Ahmed, L. A. (2021). Prevalence of gestational diabetes mellitus in the middle east and North Africa, 2000–2019: A Systematic Review, Meta-Analysis, and Meta-Regression. *Frontiers in Endocrinology*, *12*, 668447.

Arslan Özkan, H. (2019). Hemşirelik ve Ebelik için Kadın Sağlığı ve Hastalıkları. Akademisyen Kitabevi. (s: 272-280).

Aziz, F., Khan, M. F., & Moiz, A. (2024). Gestational diabetes mellitus, hypertension, and dyslipidemia as the risk factors of preeclampsia. *Scientific Reports*, *14*(1), 6182.

Berry, D. C., Johnson, Q. B., & Stuebe, A. M. (2015). Monitoring and managing mothers with gestational diabetes mellitus: a nursing perspective. *Nursing: Research and Reviews*, 91-97.

Buchanan, T. A., & Xiang, A. H. (2005). Gestational diabetes mellitus. *The Journal of Clinical Investigation*, *115*(3), 485-491.

Cao, Y., Yang, Y., Liu, L., & Ma, J. (2023). Analysis of risk factors of neonatal hypoglycemia and its correlation with blood glucose control of gestational diabetes mellitus: a retrospective study. *Medicine*, *102*(35), e34619.

Dai, Y., Wang, Y., Chen, M., Lin, Q., Situ, J., Yu, Y., & Meng, L. (2025). Impact of parity on gestational diabetes mellitus in Chinese women: a retrospective cohort study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *25*(1), 520.

Demarini, S., Mimouni, F., Tsang, R. C., Khoury, J., & Hertzberg, V. (1994). Impact of metabolic control of diabetes during pregnancy on neonatal hypocalcemia: a randomized study. *Obstetrics & Gynecology*, *83*(6), 918-922.

Diabetes Canada Clinical Practice Guidelines Expert Committee, Feig, D. S., Berger, H., Donovan, L., Godbout, A., Kader, T., Keely, E., & Sanghera, R. (2018). Diabetes and Pregnancy. *Canadian Journal of Diabetes*, *42 Suppl 1*, S255–S282. https://doi.org/10.1016/j.jcjd.2017.10.038

Dursun, E. M. A., & Kızıltan, G. (2019). Gestasyonel diyabet ve risk faktörleri. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 132-146.

Eades, C. E., Burrows, K. A., Andreeva, R., Stansfield, D. R., & Evans, J. M. (2024). Prevalence of gestational diabetes in the United States and Canada: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *24*(1), 204.

Eades, C. E., Burrows, K. A., Andreeva, R., Stansfield, D. R., & Evans, J. M. (2024). Prevalence of gestational diabetes in the United States and Canada: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *24*(1), 204.

Ellerbrock, J., Spaanderman, B., Drongelen, J. V., Mulder, E., Lopes van Balen, V., Schiffer, V., ... & Spaanderman, M. (2022). Role of beta cell function and insulin resistance in the development of gestational diabetes mellitus. *Nutrients*, *14*(12), 2444.

Ertem, G. (2024). Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Temelleri. Akademisyen Kitabevi. (s: 294-300).

Feig, D. S., Berger, H., Donovan, L., Godbout, A., Kader, T., Keely, E., & Sanghera, R. (2018). Diabetes and Pregnancy. *Canadian Journal of Diabetes*, *42 Suppl 1*, S255–S282. https://doi.org/10.1016/j.jcjd.2017.10.038

Gürkan, E., Dirican, E., & Bülbül, N. (2018). Bilinen ve olası risk faktörlerinin birlikteliğinin gestasyonel diyabetes mellitus gelişimine etkisi. *Ankara Medical Journal*, *18*(3), 382-390.

Gürkan, E., Dirican, E., & Bülbül, N. (2018). Bilinen ve olası risk faktörlerinin birlikteliğinin gestasyonel diyabetes mellitus gelişimine etkisi. *Ankara Medical Journal*, *18*(3), 382-390.

He, R., Lei, Q., Hu, H., Li, H., Tian, D., & Lai, Z. (2022). The effect of health education combined with personalized psychological nursing intervention on pregnancy outcome of pregnant women with gestational diabetes mellitus. *BioMed Research International*, *2022*(1), 3157986.

Hivert, M. F., White, F., Allard, C., James, K., Majid, S., Aguet, F., ... & Powe, C. E. (2024). Placental IGFBP1 levels during early pregnancy and the risk of insulin resistance and gestational diabetes. *Nature Medicine*, *30*(6), 1689-1695.

Karaçam, Z., & ÇelİK, D. (2021). The prevalence and risk factors of gestational diabetes mellitus in Turkey: a systematic review and meta-analysis. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, *34*(8), 1331-1341.

Karaçam, Z., & Çelik, D. (2021). The prevalence and risk factors of gestational diabetes mellitus in Turkey: a systematic review and meta-analysis. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, *34*(8), 1331-1341.

Kc, K., Shakya, S., & Zhang, H. (2015). Gestational diabetes mellitus and macrosomia: a literature review. *Annals of Nutrition and Metabolism*, *66*(Suppl. 2), 14-20.

Kc, K., Shakya, S., & Zhang, H. (2015). Gestational diabetes mellitus and macrosomia: a literature review. *Annals of Nutrition and Metabolism*, *66*(Suppl. 2), 14-20.

Ko, J. Y., Dietz, P. M., Conrey, E. J., Rodgers, L., Shellhaas, C., Farr, S. L., & Robbins, C. L. (2013). Gestational diabetes mellitus and postpartum care practices of nurse-midwives. *Journal of Midwifery & Women's Health*, *58*(1), 33-40.

Lamyian, M., Hosseinpour-Niazi, S., Mirmiran, P., Moghaddam Banaem, L., Goshtasebi, A., & Azizi, F. (2017). Pre-pregnancy fast food consumption is associated with gestational diabetes mellitus among Tehranian women. *Nutrients*, *9*(3), 216.

Lamyian, M., Hosseinpour-Niazi, S., Mirmiran, P., Moghaddam Banaem, L., Goshtasebi, A., & Azizi, F. (2017). Pre-pregnancy fast food consumption is associated with gestational diabetes mellitus among Tehranian women. *Nutrients*, *9*(3), 216.

Lee, K. W., Ching, S. M., Ramachandran, V., Yee, A., Hoo, F. K., Chia, Y. C., ... & Veettil, S. K. (2018). Prevalence and risk factors of gestational diabetes mellitus in Asia: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *18*(1), 494.

Lewandowska, M. (2021). Gestational diabetes mellitus (GDM) risk for declared family history of diabetes, in combination with BMI categories. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(13), 6936.

Li, Y., Ren, X., He, L., Li, J., Zhang, S., & Chen, W. (2020). Maternal age and the risk of gestational diabetes mellitus: a systematic review and meta-analysis of over 120 million participants. *Diabetes Research and Clinical Practice*, *162*, 108044

Luo, Q. J., & Ni, Q. (2025). Life-course management of gestational diabetes mellitus: A narrative review. *World Journal of Clinical Cases*, *13*(29), 111096.

Mensah, G. P., ten Ham-Baloyi, W., van Rooyen, D., & Jardien-Baboo, S. (2020). Guidelines for the nursing management of gestational diabetes mellitus: An integrative literature review. *Nursing Open*, *7*(1), 78-90.

Mirabelli, M., Tocci, V., Donnici, A., Giuliano, S., Sarnelli, P., Salatino, A., ... & Brunetti, A. (2023). Maternal preconception body mass index overtakes age as a risk factor for gestational diabetes mellitus. *Journal of Clinical Medicine*, *12*(8), 2830.

Mittal, R., Prasad, K., Lemos, J. R., Arevalo, G., & Hirani, K. (2025). Unveiling gestational diabetes: an overview of pathophysiology and management. *International Journal of Molecular Sciences*, *26*(5), 2320.

Moholdt T. (2023). Diet, exercise and gestational diabetes mellitus. *Nutrients*, *15*(10), 2251. https://doi.org/10.3390/nu15102251

Nguyen, C. L., Pham, N. M., Binns, C. W., Duong, D. V., & Lee, A. H. (2018). Prevalence of Gestational Diabetes Mellitus in Eastern and Southeastern Asia: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Diabetes Research*, *2018*, 6536974. https://doi.org/10.1155/2018/6536974

Paulo, M. S., Abdo, N. M., Bettencourt-Silva, R., & Al-Rifai, R. H. (2021). Gestational diabetes mellitus in Europe: a systematic review and meta-analysis of prevalence studies. *Frontiers in Endocrinology*, *12*, 691033.

Phaloprakarn, C., & Tangjitgamol, S. (2009). Risk assessment for preeclampsia in women with gestational diabetes mellitus. *Journal of Perinatal Medicine*, *37*(6), 617-621.

Pirjani, R., Shirzad, N., Qorbani, M., Phelpheli, M., Nasli-Esfahani, E., Bandarian, F., & Hemmatabadi, M. (2017). Gestational diabetes mellitus its association with obesity: a prospective cohort study. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, *22*(3), 445-450.

Plows, J. F., Stanley, J. L., Baker, P. N., Reynolds, C. M., & Vickers, M. H. (2018). The Pathophysiology of Gestational Diabetes Mellitus. *International Journal of Molecular Sciences*, *19*(11), 3342. https://doi.org/10.3390/ijms19113342

Powe, C. E., & Kwak, S. H. (2020). Genetic studies of gestational diabetes and glucose metabolism in pregnancy. *Current Diabetes Reports*, *20*(12), 69.

Sevil, Ü., Ertem, G. (2016). Perinatoloji ve Bakım. Ankara Nobel Tıp Kitabevi. (s:256-264)

Sarwar, N., Fayyaz, K., Ata, I., Aslam, S., Begum, H., & Ahmad, K. (2025). Prevalence of Hypocalcemia in Infants of Mothers with Gestational Diabetes. *Journal of Bahria University Medical and Dental College*, *15*(01), 34-39.

Shoham, I., Wiznitzer, A., Silberstein, T., Fraser, D., Holcberg, G., Katz, M., & Mazor, M. (2001). Gestational diabetes complicated by hydramnios was not associated with increased risk of perinatal morbidity and mortality. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, *100*(1), 46-49

Sibai, B. M., & Ross, M. G. (2010). Hypertension in gestational diabetes mellitus: pathophysiology and long-term consequences. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, *23*(3), 229-233.

Sweeting, A., Hannah, W., Backman, H., Catalano, P., Feghali, M., Herman, W. H., ... & Benhalima, K. (2024). Epidemiology and management of gestational diabetes. *The Lancet, 404*(10448), 175-192.

Şahin, M., Kahraman, B. Y., & Bekar, M. (2019). Gestasyonel diyabette hemşirenin prenatal bakımdaki rolü. *Hastane Öncesi Dergisi*, *4*(1), 23-32.

Taşkın, L. (2024). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği (19. baskı). Akademisyen Kitabevi. (s: 265-272).

Türkiye Diyabet Vakfı. (2024). Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi. https://www.turkdiab.org/admin/PICS/webfiles/2024_diyabet_tani_ve_tedavi_rehberi_13283.pdf

Türkiye Diyabet Vakfı. (2025) Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi. https://www.turkdiab.org/admin/PICS/webfiles/DIYABET_TANI_ve_TEDAVI_REHBERI_16x23_2025.pdf

Weir, T. L., Majumder, M., & Glastras, S. J. (2024). A systematic review of the effects of maternal obesity on neonatal outcomes in women with gestational diabetes. *Obesity Reviews*, *25*(7), e13747.

Yong, H. Y., Mohd Shariff, Z., Mohd Yusof, B. N., Rejali, Z., Tee, Y. Y. S., Bindels, J., & van Der Beek, E. M. (2020). Independent and combined effects of age, body mass index and gestational weight gain on the risk of gestational diabetes mellitus. *Scientific Reports*, *10*(1), 8486.

.

PERİNATAL DÖNEMDE RUH SAĞLIĞI SORUNLARI: EPİDEMİYOLOJİ, RİSK FAKTÖRLERİ, SONUÇLAR VE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMLARI

Nur Fidan GÜNBATI
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0003-2263-6299

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

ÖZET
Gebelik, doğum ve doğum sonrası dönem; kadının yaşamında yoğun biyopsikososyal değişimlerin yaşandığı ve ruh sağlığı açısından hassasiyetin arttığı süreçlerdir. Gebelikte görülen hormonal dalgalanmalar ve rol değişimleri, bazı kadınlarda depresyon ve anksiyete gibi psikiyatrik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dünya genelinde gebelikte depresyon prevalansı yaklaşık %12 olarak bildirilmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda ise bu oran %27.5-31.8 arasında değişmektedir. Ayrıca antenatal depresyonun, postpartum depresyona göre daha sık görülebildiği ve gebelikte depresyon yaşayan kadınların %50'den fazlasında doğum sonrası dönemde de semptomların devam ettiği belirtilmektedir. Gebelikte depresyon; erken doğum, obstetrik komplikasyonlar, yetersiz prenatal bakım, madde kullanımı ve intihar riski gibi olumsuz maternal sonuçların yanı sıra düşük doğum ağırlığı ve intrauterin gelişme geriliği gibi neonatal sonuçlarla ilişkilidir. Antenatal depresyon için ileri anne yaşı, düşük sosyoekonomik düzey, yetersiz sosyal destek, planlanmamış gebelik, yüksek parite, düşük eğitim düzeyi ve riskli gebelik önemli risk faktörleri arasında yer almaktadır. Doğum sonrası dönemde ise annelik hüznü (%50-85), postpartum depresyon (yaklaşık %14) ve postpartum psikoz (1000'de 1-2) en sık görülen ve şiddeti değişkenlik gösteren ruhsal bozukluklardır. Özellikle postpartum psikoz, hızlı başlangıcı ve ağır seyri nedeniyle psikiyatrik acil durum niteliğindedir. Perinatal ruh sağlığının korunmasında hemşireler kritik role sahiptir. Prenatal ve postpartum izlemlerde ruhsal belirtilerin erken tanılanması, riskli grupların belirlenmesi, sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi ve uygun yönlendirmelerin yapılması önem taşımaktadır. Kanıta dayalı hemşirelik müdahalelerinin postpartum depresyon insidansını azaltmada etkili olduğu bildirilmektedir. Bu nedenle perinatal dönemde bütüncül ve disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmesi, anne ve bebek sağlığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, perinatal dönemde görülen ruh sağlığı sorunlarının epidemiyolojisini ve risk faktörlerini güncel literatür doğrultusunda incelemek, bu sorunların anne ve yenidoğan üzerindeki kısa ve uzun dönem sonuçlarını değerlendirmek ve perinatal ruh sağlığının korunması ile yönetiminde hemşirelik yaklaşımlarının rolünü ortaya koymaktır.
Anahtar kelimeler: Gebelik, doğum sonu dönem, kadın psikolojisi, hemşirelik

MENTAL HEALTH PROBLEMS IN THE PERINATAL PERIOD: EPIDEMIOLOGY, RISK FACTORS, OUTCOMES, AND NURSING APPROACHES

ABSTRACT
Pregnancy, childbirth, and the postpartum period are times of intense biopsychosocial change in a woman's life, and periods of increased sensitivity in terms of mental health. Hormonal fluctuations and role changes during pregnancy can create a predisposition to psychiatric problems such as depression and anxiety in some women. Worldwide, the prevalence of depression during pregnancy is reported to be approximately 12%. Studies conducted in Turkey show this rate to range between 27.5% and 31.8%. Furthermore, it is stated that antenatal depression is more common than postpartum depression, and that symptoms persist in the postpartum period in more than 50% of women who experience depression during pregnancy. Depression during pregnancy is associated with negative maternal outcomes such as premature birth, obstetric complications, inadequate prenatal care, substance abuse, and suicide risk, as well as neonatal outcomes such as low birth weight and intrauterine growth restriction. Advanced maternal age, low socioeconomic status, inadequate social support, unplanned pregnancy, high parity, low educational level, and high-risk pregnancy are among the important risk factors for antenatal depression. In the postpartum period, postnatal sadness (50–85%), postpartum depression (approximately 14%), and postpartum psychosis (1–2 per 1000) are the most common mental disorders, varying in severity. Postpartum psychosis, in particular, is a psychiatric emergency due to its rapid onset and severe course. Nurses play a critical role in protecting perinatal mental health. Early identification of mental symptoms, identification of at-risk groups, strengthening of social support systems, and appropriate referrals are important in prenatal and postpartum monitoring. Evidence-based nursing interventions have been reported to be effective in reducing the incidence of postpartum depression. Therefore, adopting a holistic and interdisciplinary approach in the perinatal period is of great importance for protecting the health of both mother and baby. The aim of this study is to examine the epidemiology and risk factors of mental health problems occurring during the perinatal period in light of current literature, to evaluate their short- and long-term effects on both mother and newborn, and to highlight the role of nursing approaches in the protection and management of perinatal mental health.
Keywords: Pregnancy, postpartum period, women's psychology, nursing

1. GİRİŞ
Gebelik, doğum ve doğum sonrası dönem, kadının yaşamında anneliğe geçişin önemli bir aşamasıdır (Dagher vd., 2021). Bu dönemlerde ortaya çıkan hormonal dalgalanmalar, yaşamın diğer evrelerine kıyasla daha yoğun olup kadının duygudurumunu ve psikososyal uyumunu doğrudan etkilemektedir. Bir taraftan yeni bir bebeğin dünyaya gelmesi mutluluk, doyum ve anlam duygularını beraberinde getirirken; diğer yandan değişen roller, artan sorumluluklar ve fizyolojik değişiklikler kadında stres ve uyum güçlüklerine neden olabilmektedir (Ocak Aktürk ve Yılmaz, 2023; Fışkın ve Işık, 2022). Kadınlar için doğum öncesi ve doğum sonrası dönem ruh sağlığı sorunları açısından hassas bir dönemdir (Dagher vd., 2021). Gebelik döneminde görülen psikolojik sorunlar arasında özellikle depresyon ve anksiyete öne çıkmaktadır. Küresel düzeyde kadınların yaklaşık %12'sinin gebelik sırasında depresyon yaşadığı bildirilmektedir (Lin vd., 2022). Türkiye'de yapılan çalışmalarda ise bu oranların daha yüksek olduğu görülmektedir. Gölbaşı vd. (2010) tarafından yapılan araştırmada gebelik depresyonu prevalansı %27.5, Kartal ve Şimşek (2017) çalışmasında %36 olarak saptanmıştır.

Depresyon düzeylerinin gebeliğin trimesterlerine göre değişiklik gösterebildiği, gebeliğin üçüncü trimesterindeki depresyon puanları ilk trimestere göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirtilmektedir (Zaman vd., 2018). Bazı çalışmalar, prenatal depresyonun postnatal depresyona kıyasla daha yüksek oranlarda görülebildiğini göstermektedir. Nitekim Evans vd. (2001) tarafından yürütülen kohort çalışmada, gebeliğin 32. haftasında bildirilen depresyon düzeylerinin doğum sonrası 8. haftaya göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Ocaktan vd. (2006) gebelikte depresyon sıklığını %31.8 olarak belirlerken, bu oranın doğum sonrası 2. haftada %22.7'ye ve 6. ayda %19.7'ye gerilediğini bildirmiştir. Bununla birlikte prenatal dönemde depresyon yaşayan kadınların önemli bir kısmının postpartum dönemde de depresif belirtiler göstermeye devam ettiği vurgulanmaktadır. Yu vd. (2023) çalışmasında doğum öncesi depresyon yaşayan kadınların %50'sinden fazlasının doğum sonrasında da depresyon deneyimlediği rapor edilmiştir.

2. Gebelik ile İlişkili Depresyon

Prenatal depresyon, sürekli üzüntü, enerji kaybı, uyku ve iştah değişiklikleri, konsantrasyon güçlüğü, umutsuzluk ve anhedoni ile karakterizedir (Getinet vd., 2018). Depresyon, yalnızca annenin ruhsal iyilik halini değil, aynı zamanda kişilerarası ilişkilerini, yaşam kalitesini ve günlük işlevselliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca erken doğum riski, obstetrik komplikasyonlar, yetersiz prenatal bakım, tütün ve alkol kullanımı ile kendine zarar verme ya da intihar riskinde artış gibi ciddi sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Zeng vd., 2022; Yu vd., 2023). Gebelik döneminde yaşanan stres bebekte ise düşük doğum ağırlığına, intrauterin gelişme geriliğine ve davranışsal ve bilişsel sonuçlara yol açmaktadır (O'Connor vd., 2013; Lin vd., 2022).

2.1. Gebelik ile İlişkili Depresyonun Risk Faktörleri

Gebeliğin başından itibaren doğum öncesi depresyonun varlığıyla ilişkili risk faktörlerini belirlemek annelerin ihtiyaçlarına uygun olarak daha etkili bakım verebilmek açısından önemlidir (Minguez ve Vazquez, 2021).

İleri Anne Yaşı

İleri anne yaşı; gestasyonel diyabet, çoğul gebelikler, hipertansif bozukluklar, kronik hastalıklar ve kromozomal anomaliler gibi artmış obstetrik risklerle ilişkilidir (Muraca ve Joseph, 2014) ve bu durum gebelik sürecinde çeşitli tıbbi sorunların ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Artan komplikasyon riski ve olası tıbbi müdahaleler, kadında kaygı düzeyinin yükselmesine ve depresif belirtilerin gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir (Gao vd., 2025). Literatürde Zeng vd. (2022), 30 yaş ve üzerindeki gebelerde ileri anne yaşının antenatal depresyon ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bildirmiştir. Öte yandan Ayele vd. (2016) çalışmasında, 20–29 yaş aralığındaki kadınlarda depresyon riskinin 14–19 yaş grubundaki adölesan annelere kıyasla %82 daha düşük olduğu ifade edilmiştir. Muraca ve Joseph (2014) çalışmasında yakın zamanda doğum yapmış kadınlarda 40-44 yaş grubundaki depresyon prevalansı 30-35 yaş grubuna göre daha yüksek bulunmuştur.

Aile İlişkileri

Aile desteği ve partner yokluğu depresyonu etkileyen önemli bir faktördür (Melo Jr. Vd., 2012). Evlilik sorunları, boşanma, yalnız yaşama, ekonomik düzeyin düşüklüğü, sosyal izolasyon, sosyal destek azlığı veya yokluğu, aile içi şiddet yaşama, geçmişinde: fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet öyküsünün bulunması, yaşamdaki majör olaylar, sigara tüketimi, alkol ve yabancı madde kullanımı gebelikte depresyon gelişmesine neden olan faktörlerdendir (Çalık vd., 2011). Topal ve Uysal (2022) çalışmasında yüksek eş desteğine sahip gebe kadınlarda anksiyete ve depresyonun daha az görüldüğünü sonucuna ulaşılmıştır.

Ogbo vd. (2018) çalışmasında gebelikte eş desteğinin olmaması, eş şiddeti öyküsü ve düşük sosyoekonomik düzey depresyon ile ilişkilendirilmiştir.

Gebeliğin İstenme Durumu

Anne adaylarında görülen ruh sağlığı sorunları, istenmeyen gebeliklerin hem nedeni hem de sonucu olmaktadır (Abajobir vd., 2016). Gebeliğin istenme durumuna göre kadının gebeliği kabullenme şekli ve gebeliğe uyum süreci değişiklik göstermektedir (Ertem, 2024). Abajobir vd. (2016) çalışmasında istenmeyen gebelik bildiren kadınlarda depresyon oranı daha yüksek bulunmuştur. Etiyopya'da gebelik öncesi depresyonun yaygınlığının incelendiği çalışmada planlanmamış gebelik ve sosyal destek faktörlerinin etkili olduğu bulunmuştur (Getinet vd., 2018).

Gebelik Sayısı

İlk kez gebe olan kadınların bebek bakımı ve gebelik süreci hakkında bilgi ihtiyacı olmaktadır. Primigravidalar daha önce bu deneyimi yaşamadıkları için arayış içerisindeyken, daha önce gebelik geçirenler bu sürece daha kolay uyum sağlayabilmektedir (Ertem, 2024). Uyar vd. (2021) çalışmasında gebelik sayısı, evdeki çocuk sayısı ve daha önce düşük yapma faktörlerinin depresyon riskini arttırdığını ifade etmişlerdir. Tunç vd. (2012) çalışmasında üç ve üzeri doğum yapmış gebe kadınların depresyon puanların daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum yaşayan çocukların bakımında gebe kadının psikolojik olarak zorlandığını ifade göstermektedir.

Düşük Eğitim Düzeyi ve Bilgi Alma Durumu

Düşük eğitim düzeyi ve yetersiz prenatal bilgi, annenin kendini yetersiz hissetmesine ve depresif belirtilere yol açabilmektedir (Kızılkaya Beji vd., 2022). Düzenli doğum öncesi bakım hizmetleri, kadının uyum sürecini desteklemektedir (Ertem, 2024).

Riskli Gebelik

Gebelik süresince annelerin bebeğin hayatta kalması ve gelişimi hakkında endişe ve korku yaşadıkları belirtilmiştir. Özellikle kendisi ve bebek ile ilgili endişe duyan kadınlarda stres daha da artmaktadır. Baran vd. (2020) çalışmasında riskli gebelerdeki algılanan stres normal gebelere göre daha yüksek bulunmuştur. Akın vd. (2024) çalışmasında yüksek riskli gebeliği olan kadınların stres düzeyinin düşük riskli gebelere göre istatistiksel olarak anlamlı ve daha fazla olduğu ifade edilmektedir.

2.2. Gebelikte Kadın Psikolojisi ve Hemşirelik Bakımı

Prenatal bakım sürecinde ruhsal değerlendirme rutin bakımın bir parçası olmalıdır. Hemşireler; risk faktörlerini belirlemeli, stresle baş etme becerilerini güçlendirmeli ve gerekli durumlarda gebeleri psikiyatriye yönlendirmelidir. Yüksek riskli gebelere yönelik eş katılımını içeren eğitim programları, gebe okulları ve sosyal destek sistemleri yaygınlaştırılmalıdır (Güleç vd., 2021; Demir ve Yazar, 2024).

3. Postpartum Dönemde Kadın Psikolojisi

Doğum sonrası dönemde çeşitli ebeveynlik becerilerini öğrenmek, yeni aile bağları kurmak ve psikolojik uyum sağlamak gibi birçok zorlukla karşılaşmaktadır (Agrawal vd., 2022). Annelerin %5–20'sinin postpartum anksiyeteden etkilendiği bildirilmektedir (Liu ve Yang, 2021). Bu dönemde görülen başlıca ruhsal sorunlar; annelik hüznü, postpartum depresyon ve postpartum psikozdur.

3.1. Annelik Hüznü

Doğumu takiben ilk günlerde annenin kendisini ağlamaklı, üzgün, depresif, sinirli, iştahsız, uykusuz, kararsız ve bebeğin bakımı konusunda endişeli hissetmesi annelik hüznü olarak adlandırılmıştır. Annelik hüznü yeni doğum yapmış kadınlarda %50-%85 oranında görülmektedir. Bu durum postpartum ilk günlerde başlayıp yaklaşık 2 hafta sürmektedir. (Yüksekol vd., 2013; Yavuz ve Bilge, 2021).

3.2. Postpartum Depresyon

Doğumdan sonra en sık görülen ruhsal bozukluklardan biri doğum sonu depresyondur (Sunay vd., 2021). Yapılan bir sistematik derlemede doğum sonrası depresyon yaygınlığı ülkelere göre değişmekte olup %14 bulunmuştur (Liu vd., 2022). Postpartum depresyonun başlıca semptomları arasında ilgi kaybı, düşük öz saygı, yorgunluk, üzüntü, uyku bozukluğu, iştahsızlık, bebeklere karşı düşmanca tutum, suçluluk ve aşağılanma duygularıdır (Liu vd., 2022; Meng vd., 2021). Doğum sonrası depresyon, anne ve bebek arasındaki ilişki için büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Liu ve Yang, 2021). Meng (2021) çalışmasında 6 haftalık kanıta dayalı hemşirelik müdahalesinin (gevşeme müdahaleleri, masaj, rehberlik, emzirme ve bebek bakımını içeren) doğum sonrası depresyon insidansını önemli ölçüde azalttığı ifade edilmektedir. Çankaya vd. (2017) çalışmasında doğum sonu depresyon arttıkça maternal bağlanmanın azaldığı ifade edilmektedir.

3.3. Postpartum Psikoz

Postpartum psikoz, doğumdan hemen sonraki dönemde duygusal ve psikotik semptomların dramatik ve hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıyla karakterize edilen ciddi bir ruhsal bozukluktur. Nedenleri arasında radikal hormonal değişimler ve aşırı nörotransmitter aktivitesi yer almaktadır (Engqvist vd., 2010). Her 1000 kadından 1 ila 2'sini etkilemektedir (Friedman vd., 2023). Şiddetli ve dalgalı yapısı nedeniyle, tedavi edilmediği takdirde anne ve bebek için önemli bir risk oluşturur ve intihar veya bebek öldürme gibi trajik sonuçlara yol açabilir. Doğum sonrası psikozun belirtileri sadece sanrılar ve halüsinasyonların yanında manik, depresif ve bilişsel belirtileri de içerebilir (Jairaj vd., 2023).
Tedavi, semptom profiline göre yönlendirilmelidir. Akut tedavi, ruh hali dengeleyiciler, antipsikotikler ve benzodiazepinlerin kullanımını içerir. Aile psikoeğitimi önemlidir. Psikozun tüm semptomları ortadan kalkana kadar bebeğin yanında her zaman biri bulunmalıdır (Spinelli, 2009; Engqvist vd., 2010).

4. Perinatal Dönemde Ruh Sağlığı Sorunlarının Maternal ve Fetal Etkileri

Gebelik döneminde kadınlar vücutlarında gerçekleşen değişimleri kabullenme süreci yaşamaktadır. Bu dönemde sağlık sorunları ve depresyon daha sık görülmektedir (Pınar, 2022). Gebelikteki depresif belirtiler (uyku, iştah ve enerji değişiklikleri) gebeliğin normal belirtileri olarak yorumlanarak yeterince tedavi edilmemektedir (Lefkovics vd., 2014). Gebelik sırasında anne depresyonu daha az doğum öncesi bakım alma, beslenme sorunları ve riskli madde kullanma riskinin artması ile ilişkilendirilmiştir (Cafiero vd., 2024). Doğum öncesi dönemdeki depresif belirtiler anne-çocuk ilişkilerinin bozulmasına ve çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunlara yol açabilmektedir (Chen vd., 2023). Gebelikte depresyonu olan annelerin bebeklerinde erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve düşük APGAR puanları riski fazladır (Nylen vd., 2013). Roy ve Swain (2024) doğum öncesi depresyonu olanların, doğum öncesi depresyonu olmayan kadınlara göre prematüre bebek doğurma olasılığının üç kat daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir.

Fan vd. (2024) doğum öncesi depresyonun bebek ve küçük çocuklarda bilişsel, dil ve motor gelişimlerine olumsuz etkileri olduğu ifade etmişlerdir. Cragoe vd. (2025) doğum öncesi dönemde yüksek anne stresinin bebeklerde daha düşük ince motor becerileri puanlarıyla ilişkili bulunmuştur.

Doğum sonrası dönemde ise depresyon annelerde strese ve sosyal ilişkilerde bozulmaya neden olmaktadır. Bu dönemde anne bebek bakımı görevini de üstlendiği için doğum sonrası depresyon bebeğin gelişimini de etkilemektedir (Wu vd., 2014). Wang vd. (2005) çalışmasında doğum sonrası depresyonu olan annelerin algılanan stres düzeyinin daha yüksek ve öz saygısının daha düşük olduğunu ifade etmektedir. Depresyon belirtileri yaşayan annelerin daha yüksek öfke düzeyine ve daha düşük öfke kontrolüne sahip olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır (Vliegen vd., 2013). Çin'de yapılan bir çalışmada beklenmeyen fetal cinsiyetin postpartum depresyon riskini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Rong vd., 2023).

5. SONUÇ

Gebelik ve gebelik sonrası dönem ruhsal hastalıkların ortaya çıkabileceği ya da nüks edebileceği bir süreçtir. Annenin ruhsal bozukluğunun tedavi edilmemesi anne-çocuk sağlığını olumsuz etkileyen sonuçlara yol açmaktadır. Kadın sağlığı hemşirelerinin perinatal süreçte ruh sağlığının korunmasında önemli rolleri bulunmaktadır. Hemşireler özgeçmişinde psikiyatrik bozukluk tanısı olan, gebeliği planlı olmayan ve sosyal desteği az olan kadınlar erken dönemde belirlenerek aile üyelerinin de katılımı ile stresle baş etme yöntemlerini geliştirmeye yönelik destek programı oluşturmalıdır. Doğum öncesi dönemden başlatılması gereken bu program doğum sonrasında da devam ettirilmelidir. Koruyucu ve sağlığı geliştirici hemşirelik bakımı gelecekte anne ve bebek sağlığının iyileştirilmesinde ve sağlıklı nesillerin yetişmesinde etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

Abajobir, A. A., Maravilla, J. C., Alati, R., & Najman, J. M. (2016). A systematic review and meta-analysis of the association between unintended pregnancy and perinatal depression. *Journal of Affective Disorders*, *192*, 56-63.

Agrawal, I., Mehendale, A. M., & Malhotra, R. (2022). Risk factors of postpartum depression. *Cureus, 14(*10), e30898.

Akın, B., Kılıç, S., & Dereli Yılmaz, S. (2024). Yüksek ve Düşük Riskli Gebeliği Olan Kadınların Uyku Kalitesi, Yorgunluk ve Stres Düzeyinin Karşılaştırılması: Tanımlayıcı Çalışma. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(1), 60-66.

Aktürk, S. O., & Yılmaz, T. (2023). Gebelik, doğum ve ebeveynlik süreçlerinde psikolojik dayanıklılık. *Gevher Nesibe Journal of Medical And Health Sciences*, *8*(2), 260-269.

Atalay, D., & Özyürek, A. (2022). Gebelerde prenatal bağlanma ile depresyon, anksiyete ve stres ilişkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 46-59.

Ayele, T. A., Azale, T., Alemu, K., Abdissa, Z., Mulat, H., & Fekadu, A. (2016). Prevalence and associated factors of antenatal depression among women attending antenatal care service at Gondar University Hospital, Northwest Ethiopia. *Plos One*, *11*(5), e0155125.

Baran, G. K., Şahin, S., Öztaş, D., Demir, P., & Desticioğlu, R. (2020). Gebelerin algılanan stres düzeylerinin ve stres nedenlerinin değerlendirilmesi. *Cukurova Medical Journal*, *45*(1), 170-180.

Beji, N. K., Murat, M., & Köse, S. (2022). Perinatal dönem ruh sağlığı sorunları ve hemşirelik yaklaşımı. *Black Sea Journal of Health Science*, *5*(1), 116-123.

Chen, M., Wang, G., Sun, X., Meng, M., Jiang, Y., Sun, W., ... & Jiang, F. (2023). The effects of maternal prenatal depression on child mental health: The moderating role of maternal childhood trauma. *Journal of Affective Disorders*, *324*, 403-409.

Cragoe, N., Sprowles, J., Eick, S. M., Harvey, L., Ramirez, X. R., Sugg, G. A., ... & Schantz, S. L. (2025). Associations of prenatal maternal psychosocial stress and depression with neurodevelopmental outcomes in 7.5-month-old infants in the ECHO. CA. IL prospective birth cohorts. *Neurotoxicology and Teratology*, *108*, 107431.

Çalık, K. Y., & Aktaş, S. (2011). Gebelikte depresyon: sıklık, risk faktörleri ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(1), 142-162.

Çankaya, S., Yılmaz, S. D., Can, R., & Kodaz, N. D. (2017). Postpartum depresyonun maternal bağlanma üzerine etkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*, 232-240.

Dagher, R. K., Bruckheim, H. E., Colpe, L. J., Edwards, E., & White, D. B. (2021). Perinatal depression: challenges and opportunities. *Journal of Women's Health*, *30*(2), 154-159.

Demir, A., & Yazar, M. (2024). Prenatal dönemde stres, anksiyete ve depresyonun incelenmesi: geleneksel derleme. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(3), 197-211.

Engqvist, I., Ahlin, A., Ferszt, G., & Nilsson, K. (2010). Nurses–psychiatrists' main collaborators when treating women with postpartum psychosis. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, *17*(6), 494-502.

Erdem, Ö., & Bucaktepe, P. G. E. (2012). Postpartum depresyon görülme sıklığı ve tarama yöntemleri. *Dicle Tıp Dergisi*, *39*(3), 458-461.

Ertem, G. (2024). Doğum, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Temelleri. Akademisyen Kitabevi. (s: 269-280).

Evans, J., Heron, J., Francomb, H., Oke, S., & Golding, J. (2001). Cohort study of depressed mood during pregnancy and after childbirth. *BMJ*, *323*(7307), 257-260.

Fan, X., Wu, N., Tu, Y., Zang, T., Bai, J., Peng, G., & Liu, Y. (2024). Perinatal depression and infant and toddler neurodevelopment: A systematic review and meta-analysis. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *159*, 105579.

Fan, X., Wu, N., Tu, Y., Zang, T., Bai, J., Peng, G., & Liu, Y. (2024). Perinatal depression and infant and toddler neurodevelopment: A systematic review and meta-analysis. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *159*, 105579.

Friedman, S. H., Reed, E., & Ross, N. E. (2023). Postpartum psychosis. *Current Psychiatry Reports*, *25*(2), 65-72.

Gao, Y., Yang, L., Sun, J., Nan, Y., Hou, L., & Li, X. (2025). Influencing factors of pregnancy-related anxiety in advanced maternal age primigravidas and the development and evaluation of personalized psychological nursing interventions. *Frontiers in Psychiatry*, *16*, 1653736.

Getinet, W., Amare, T., Boru, B., Shumet, S., Worku, W., & Azale, T. (2018). Prevalence and risk factors for antenatal depression in Ethiopia: systematic review. *Depression Research and Treatment*, *2018*(1), 3649269.

Golbasi, Z., Kelleci, M., Kisacik, G., & Cetin, A. (2010). Prevalence and correlates of depression in pregnancy among Turkish women. *Maternal and Child Health Journal*, *14*(4), 485-491.

Güleç, D., Eminov, A., & Kavlak, O. (2021). Yüksek riskli gebelerde anksiyete ve depresyon ile hemşirelik bakım memnuniyetinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 70-75.

Jairaj, C., Seneviratne, G., Bergink, V., Sommer, I. E., & Dazzan, P. (2023). Postpartum psychosis: A proposed treatment algorithm. *Journal of Psychopharmacology*, *37*(10), 960-970.

Kartal, B., & Şimşek, N. (2017). Gebelikte depresyon yaşama durumu ve etkileyen faktörler. *Çağdaş Tıp Dergisi*, *7*(3), 217-224.

Koçak, D. Y., & Büyükkayacı, D. N. (2016). Postpartum depresyon ve hemşirelik yaklaşımı. *Psikiyatri/Nöroloji/Davranış Bilimleri Dergisi Sempozyum*, *9*, 21-26.

Lefkovics, E., Baji, I., & Rigó, J. (2014). Impact of maternal depression on pregnancies and on early attachment. *Infant Mental Health Journal*, *35*(4), 354-365.

Lin, I. H., Huang, C. Y., Chou, S. H., & Shih, C. L. (2022). Efficacy of prenatal yoga in the treatment of depression and anxiety during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(9), 5368.

Liu, H., & Yang, Y. (2021). Effects of a psychological nursing intervention on prevention of anxiety and depression in the postpartum period: a randomized controlled trial. *Annals of General Psychiatry*, *20*(1), 2.

Liu, X., Wang, S., & Wang, G. (2022). Prevalence and risk factors of postpartum depression in women: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Nursing*, *31*(19-20), 2665-2677.

Melo Jr, E. F., Cecatti, J. G., Pacagnella, R. C., Leite, D. F., Vulcani, D. E., & Makuch, M. Y. (2012). The prevalence of perinatal depression and its associated factors in two different settings in Brazil. *Journal of Affective Disorders*, *136*(3), 1204-1208.

Meng, Y. (2021). Effects of comprehensive nursing intervention on maternal and infant outcomes for gestational diabetes mellitus patients. *International Journal of Diabetes in Developing Countries*, *41*(4), 650-656.

Míguez, M. C., & Vázquez, M. B. (2021). Risk factors for antenatal depression: A review. *World Journal of Psychiatry*, *11*(7), 325-336.

Muraca, G. M., & Joseph, K. S. (2014). The association between maternal age and depression. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada*, *36*(9), 803-810.

Nylen, K. J., O'Hara, M. W., & Engeldinger, J. (2013). Perceived social support interacts with prenatal depression to predict birth outcomes. *Journal of Behavioral Medicine*, *36*(4), 427-440.

Ocaktan, M. E., Çalışkan, D., Öncü, B., Özdemir, O., & Köse, K. (2006). Antepartum and postpartum depression in a primary health care center area. *Journal of Ankara University Faculty of Medicine*, *59*(4), 151-7.

O'Connor, T. G., Monk, C., & Fitelson, E. M. (2014). Practitioner review: maternal mood in pregnancy and child development–implications for child psychology and psychiatry. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *55*(2), 99-111.

Ogbo, F. A., Eastwood, J., Hendry, A., Jalaludin, B., Agho, K. E., Barnett, B., & Page, A. (2018). Determinants of antenatal depression and postnatal depression in Australia. *BMC Psychiatry*, *18*(1), 49.

Pınar, S. (2022). Perinatal depresyon prevalansı, risk faktörleri, aile sağlığına etkisi, ekonomik maliyeti ve tedavi yöntemleri: Literatür derlemesi perinatal depresyon. *Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 31-41.

Rong, X. F., Li, M. Q., Pérez-López, F. R., Wu, J. N., & Zhang, B. (2023). Maternal expectations of fetal gender and risk of postpartum depression. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *23*(1), 112.

Roy, U., & Swain, D. (2024). A prospective cohort study to assess the prevalence and risk factors of antepartum depression and its effect on maternal and fetal outcome. *Asian Journal of Psychiatry*, *91*, 103873.

Spinelli, M. G. (2009). Postpartum psychosis: detection of risk and management. *American Journal of Psychiatry*, *166*(4), 405-408.

Topal, B. S., & Uysal, B. (2022). Gebelikte algılanan eş desteği ve depresyon, anksiyete ilişkisinde bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin aracı rolü. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *6*(3), 366-379.

Tunç, S., Yenicesu, O., Çakar, E., Özcan, H., Pekçetin, S., & Danışman, N. (2012). Antenatal Dönemde Anksiyete ve Depresyonun Görülme Sıklığı ve İlişkili Faktörler. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, *9*(35), 1431-1435.

Uyar, M., Öztürk, E. N. Y., Duman, H., & Şahin, T. K. (2021). X ili X ilçesinde yaşayan 18 yaş ve üzeri gebe kadınların depresyon riski sıklığının ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, *18*(3), 894-900.

Vliegen, N., Casalin, S., Luyten, P., Docx, R., Lenaerts, M., Tang, E., & Kempke, S. (2013). Hospitalization-based treatment for postpartum depressed mothers and their babies: rationale, principles, and preliminary follow-up data. *Psychiatry*, *76*(2), 150–168. https://doi.org/10.1521/psyc.2013.76.2.150

Wang, S. Y., Chen, C. H., Chin, C. C., & Lee, S. L. (2005). Impact of postpartum depression on the mother-infant couple. *Birth (Berkeley, Calif.)*, *32*(1), 39–44. https://doi.org/10.1111/j.0730-7659.2005.00335.x

Wu, M., Li, X., Feng, B., Wu, H., Qiu, C., & Zhang, W. (2014). Poor sleep quality of third-trimester pregnancy is a risk factor for postpartum depression. *Medical Science Monitor: İnternational Medical Journal of Experimental and Clinical Research*, *20*, 2740-2745.

Yavuz, M. Y., & Bilge, Ç. (2022). Annelik hüznünden postpartum depresyon ve psikoza. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 1-10.

Yılmaz, M., & Yar, D. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 93-100.

Yu, J., Zhang, Z., Deng, Y., Zhang, L., He, C., Wu, Y., ... & Yang, J. (2023). Risk factors for the development of postpartum depression in individuals who screened positive for antenatal depression. *BMC Psychiatry*, *23*(1), 557.

Yüksekol, Ö. D., Arguvanlı, S. Ç., & Başer, M. (2014). Annelik hüznü ve hemşirelik. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 56-61.

Zaman, F. K., Özkan, N., & Toprak, D. (2018). Gebelikte depresyon ve anksiyete artar mı?. *Konuralp Medical Journal*, *10*(1), 20-25.

Zeng, K., Li, Y., & Yang, R. (2022). The mediation role of psychological capital between family relationship and antenatal depressive symptoms among women with advanced maternal age: a cross sectional study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *22*(1), 488. https://doi.org/10.1186/s12884-022-04811-y

KADIN YAŞAMINI MEKÂNDA GÖRÜNÜR KILMAK: SAĞLIK YAPISININ ENTALPİK DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNDEN BİR TASARIM DENEYİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Aysel YAVUZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9425-2054

ÖZET

Kentlerin mekânsal hafızası, yalnızca yapılı çevrenin sürekliliğiyle değil, bu çevre içinde üretilen toplumsal ilişkiler, emek biçimleri ve gündelik yaşam pratikleriyle anlam kazanır. Bu bağlamda kadınların kentsel mekânla kurduğu ilişki; bakım, üretim, dayanışma ve görünürlük eksenlerinde şekillenen özgün bir kültürel katman oluşturur. Trabzon'un kolektif belleğinde "iyileşme" kavramıyla özdeşleşen Numune Hastanesi yapısının kültür ve sanat merkezine dönüştürülmesi, yalnızca fiziksel bir yeniden işlevlendirme değil; kadın yaşamını odağına alan simgesel ve toplumsal bir yeniden yazım süreci olarak ele alınmıştır.

Tarihi koruma statüsüne sahip yapının özgün mimari kimliği korunarak, mevcut dış kabuğuna eklenen çağdaş bir giydirme cephe aracılığıyla hem iklimsel konfor hem de estetik süreklilik sağlanmıştır. Bu müdahale, yapının tarihsel karakterini bastırmadan, aksine onunla diyalog kuran yeni bir katman olarak kurgulanmıştır. Çalışmada yapı, "entalpi" kavramı üzerinden okunmuş; kentin geçmişten devraldığı enerjiyi depolayan, dönüştüren ve yeniden toplumsal yaşama aktaran bir mekânsal sistem olarak yorumlanmıştır. Bu çerçevede yapı; tarihsel izleri, kadın emeğinin üretkenliğini ve kamusal yaşamın potansiyelini bir arada barındıran bir kentsel hafıza mekânına dönüşmüştür.

Çalışma, Peyzaj Mimarlığı Çevre Düzenleme Projesi VI dersi kapsamında, bir kız öğrenci tarafından geliştirilen tasarım önerileri üzerinden yürütülmüştür. Eğitim ortamında üretilen bu proje, kent yaşamının temeli olan genç kadınların mekânsal adalet, kültürel temsil ve kamusal alanda görünürlük konularına ilişkin duyarlılıklarını ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Sonuç olarak "Kadın Yaşam, Sanat ve Kültür Merkezi" olarak yeniden kurgulanan yapı; atölyeler, sergi alanları ve ortak üretim mekânları aracılığıyla kadın emeğinin estetikle buluştuğu, dayanışmanın ve yaratıcılığın kamusal alanda görünürlük kazandığı bir toplumsal sahneye dönüşmüştür. Bu entalpik dönüşüm, Trabzon'un geçmişle kurduğu bağı koparmadan geleceğe uzanan; kapsayıcı, çoğulcu ve ilham verici bir kentsel anlatının oluşmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca kadın yaşamının kent sahnesinde daha görünür, üretken ve sürdürülebilir biçimde yer almasına olanak tanımaktadır.

Anahtar kelimeler: Entalpi, kadın yaşam mekanları, kültürel dönüşüm, kentsel hafıza, Trabzon Numune Hastanesi

MAKING WOMEN'S LIFE VISIBLE IN SPACE: A DESIGN EXPERIENCE THROUGH THE ENTHALPIC TRANSFORMATION OF A HEALTHCARE BUILDING

ABSTRACT

Urban spatial memory gains meaning not only through the continuity of the built environment but also through the social relations, forms of labor, and everyday life practices produced within it. In this context, women's relationship with urban space constitutes a distinctive cultural layer shaped by care, production, solidarity, and visibility. The transformation of the Numune Hospital—identified with the notion of "healing" in Trabzon's collective memory—into a Culture and Arts Center is therefore addressed not merely as a process of physical adaptive reuse, but as a symbolic and social re-writing that places women's life at its core.

While preserving the original architectural identity of this listed historic building, a contemporary secondary façade was introduced to the existing envelope, ensuring both climatic comfort and aesthetic continuity. This intervention was conceived as a new layer that enters into dialogue with the historical character of the structure rather than suppressing it. Within the study, the building is interpreted through the concept of enthalpy—as a spatial system that stores, transforms, and re-transmits the inherited energy of the city into contemporary social life. In this framework, the structure becomes an urban memory space that simultaneously embodies historical traces, the productivity of women's labor, and the potential of public life.

The study was conducted within the scope of the Environmental Design Project VI studio in the Department of Landscape Architecture, based on a design proposal developed by a female student. Produced in an educational setting, the project is significant in revealing young women's sensitivity toward spatial justice, cultural representation, and visibility in public space. As a result, the building—reconfigured as a Women's Life, Arts, and Culture Center—has been transformed into a social stage where women's labor meets aesthetics through workshops, exhibition spaces, and shared production areas, and where solidarity and creativity gain public visibility.

This enthalpic transformation contributes to the formation of an inclusive, pluralistic, and inspiring urban narrative that extends from Trabzon's past into its future without severing its historical ties. Moreover, it enables women's lives to occupy a more visible, productive, and sustainable position within the urban scene.

Keywords: Enthalpy; women's life spaces; cultural transformation; urban memory; Trabzon Numune Hospital

MAKING WOMEN'S LIFE VISIBLE IN SPACE: A DESIGN EXPERIENCE THROUGH THE ENTHALPIC TRANSFORMATION OF A HEALTHCARE BUILDING

Gender and Spatial Experience

Gender and spatial experience remain one of the most critical yet underrepresented layers in the disciplines of urban design and planning. Although space is often treated as a neutral backdrop, planning decisions, transport and accessibility schemes, lighting choices, and functional distributions are based on a specific "default user". This default user has historically and structurally been defined according to the male body, daily routines, and movement patterns. Consequently, spatial production processes carry the potential to unconsciously reproduce gender-based hierarchies.

Women's relationship with urban space is not limited to physical access; it encompasses a multi-layered experience with social, economic and symbolic dimensions. Within daily life practices, women's walking experience, equal and uninterrupted access to public spaces, and the promotion of social interaction are becoming increasingly central to the quality of urban life (Tavakoli et al., 2026). Nevertheless, women still experience the city through physical, social, economic, and symbolic barriers. The organisation of daily life in the city is shaped by multiple dynamics, including the factor of gender, and this differentiates the spatial experience according to gender (Peterson, 2024).

As feminist urban theory emphasises, spatial arrangements do not merely reflect everyday life practices; they actively produce them. In this context, women's urban experience differs markedly from men's experience in terms of time-dependent usage patterns, perceptions of safety, spatial visibility, access to social spaces, and utilisation of public services. According to Peterson (2024), this 'set of barriers' is one of the fundamental elements that distinguishes women's experience in public spaces.

Feminist urban literature particularly highlights fear and perceptions of safety as central themes in women's spatial experience. Physical characteristics such as the presence of hiding places, limited visibility, low escape potential, and inadequate or intermittent lighting, combined with social factors such as feeling welcome, accepted, and legitimate in public spaces, can lead women to feel less secure in public spaces (Peterson, 2024). This situation produces a spatial inequality that male users often do not directly experience and therefore remains invisible.

On the other hand, while processes of urbanisation, industrialisation and globalisation have transformed social gender norms, roles and expectations to a significant extent, different social attitudes persist regarding women's political and economic participation and access to education (Pereira & Rebelo, 2024). This transformation necessitates that urban space be re-examined with a more inclusive and pluralistic understanding. Therefore, the issue of gender and spatial experience should be evaluated not only as a social policy area, not only as a design criterion or an ethical imperative, but directly as a measure of urban quality.

If a city can create a spatial experience that is safe, accessible and highly visible for women, this generally means a more liveable, inclusive and sustainable urban environment for children, the elderly, people with disabilities and other disadvantaged groups. However, the physical organisation of urban areas today often fails to adequately accommodate women's efforts to simultaneously fulfil their professional, family and social/cultural roles.

In this context, it is crucial to analyses the physical and social impacts of urban spaces using a holistic approach and to develop political, economic and cultural responses that will enable a more equitable distribution of investment and resources (Pereira & Rebelo, 2024). Gender-sensitive urban design not only makes inequalities visible but also forms the basis for a more equitable and qualitative urban life.

Walking, Accessibility and Social Sustainability

Urban mobility relies heavily on walking; walking is recognised as a fundamental and indispensable component of sustainable transport systems (Tavakoli et al., 2026). Due to its characteristics such as low carbon emissions, accessibility and cost-effectiveness, walking plays a critical role not only in terms of environmental sustainability but also in terms of social and spatial integration. Given the prevalence of walking in daily life practices, it is important to understand not only how much individuals walk, but also in which spatial contexts they walk. This is because the walking experience is directly related to the quality, safety, aesthetic features, and social atmosphere of the physical environment.

The positive effects of exposure to natural environments on physical and mental health have been extensively documented in the literature. Furthermore, it has been noted that physical activities undertaken in natural settings provide additional psychological and physiological benefits compared to activities in artificial and intensively constructed environments (Tu et al., 2026). Walking in green spaces is also of strategic importance from a public health perspective, with effects such as reducing stress levels, supporting cognitive functions, and enhancing emotional well-being. In this context, walking is considered not only a form of transport but also a multidimensional practice that promotes active living, strengthens social integration, and supports public health.

The environmental, social, and economic contributions of walking are also noteworthy. These include reducing dependence on motorised traffic, thereby contributing to the alleviation of environmental problems such as air pollution and noise; making land use more efficient; strengthening community ties by increasing opportunities for encounters and interaction at the neighbourhood level; and supporting social equality (Tavakoli et al., 2026).

However, it is well known that levels of physical activity have significantly decreased in modern cities and sedentary lifestyles have become widespread. Among the types of physical activity, recreational walking stands out as one of the most accessible and inclusive options, as it does not require any special equipment and can be freely practised by different age, income and cultural groups (Hao et al., 2026).

However, walkability is not merely a matter of physical infrastructure. A city's meaning is directly related to its preservation of spatial memory, strengthening of social networks, and enhancement of public equality. The pedestrian experience is evaluated in conjunction with the aesthetic quality, functional diversity, perceived safety, and social inclusivity of the urban space. Therefore, walkability is not merely a transport policy but also an indicator of urban quality and social sustainability. Social sustainability is related to the continuity of social relationships, the strengthening of community bonds, the continuity of public interaction, and the visibility of disadvantaged groups. Accessible and safe public spaces generate chance encounters, and chance encounters generate social capital and community resilience. This chain is the essence of social sustainability.

Indeed, the creation of pedestrian-friendly and public transport-oriented built environments is defined as one of the fundamental strategies for advancing sustainable development goals in cities (United Nations, 2016; Sevtsuk et al., 2024). This approach is supported by compact urban forms, mixed-use areas, accessible public spaces, and human-scale design principles. However, various studies have shown that the social, emotional, and physical benefits arising from the accessibility and use of public spaces are not equally distributed across all segments of society (Te Braak & van Tienoven, 2025).

In this context, women's access to public spaces and walkable urban environments should be considered not merely as a matter of spatial planning, but as one of the fundamental indicators of social sustainability, social justice, and inclusive urban policies. Cities where walking can be experienced safely, seamlessly and in a high-quality manner produce urban systems that are more resilient and liveable, not only from an environmental perspective but also in terms of social equality and public welfare.

Public Space, Women's Health and Social Welfare

The ability of women to comfortably exist in public spaces in a city is an important indicator of that city's social health and level of spatial justice. Women's perception of neighbourhood-scale public spaces as privileged places for socialising is directly related to these spaces' multidimensional functions of social inclusion, freedom of movement, civic participation, social networking, and visibility (Pereira & Rebelo, 2024).

Parks, squares, open spaces, and semi-public spaces function as social platforms where collective events and social activities take place, and where knowledge and experience sharing, emotional support, and solidarity practices are produced. In this context, public space produces a social ground that increases women's individual and collective visibility. Therefore, public space is not merely a physical void; it is a dynamic social infrastructure where social relations are established, negotiated, and reproduced.

At this point, a fundamental question arises: Is a space truly designed ‘for women’? From a women's perspective, access cannot often be defined solely in terms of physical distance or spatial openness. Even if a space is physically open, cultural codes, social norms and symbolic boundaries can render access fragile in the second and third dimensions. Therefore, the concept of social sustainability must define access not only in terms of spatial proximity or accessibility, but also in terms of a sense of belonging, acceptance and legitimacy.

The concept of social health also carries decisive importance in this context. Considering women's central position in social care, nurturing and solidarity roles, it is argued that social health is largely related to women's health (Shojaei, 2026). Women's physical, psychological and social well-being extends beyond individual welfare to encompass family structures, neighbourhoods and broader social networks.

Therefore, women's safe, accessible and inclusive participation in public spaces is not merely a matter of individual empowerment or personal well-being, but also one of the fundamental conditions for collective social well-being. In this context, women's health ceases to be an individual issue; it becomes a collective health indicator that determines the quality of public life. The public sphere can be regarded as an environment for improvement where this process takes place and where social improvement is spatially embodied.

Creative City, Art and Cultural Transformation

The transformative potential of public space is addressed in a more pronounced and systematic manner in the creative city literature. The creative city approach, which prioritises social inclusivity, argues that art and culture should be positioned not only as aesthetic elements in the urban fabric, but also as structural and foundational sectors (Alsayel et al., 2022). In this approach, the city is evaluated as a space where not only physical production but also symbolic, cultural, and relational dimensions are reorganised.

Art and culture create public spaces where individual and collective emotions can be expressed, alternative perspectives can be generated, and experiences of liberation can be nurtured (Michel, 2024). In this context, the inclusivity of creative cities is related not only to the existence of cultural activities but also to the question of who produces these activities and who has access to them. In a truly inclusive creative city model, women's production gains visibility; labour is accepted as a legitimate component of cultural narrative; micro-production and solidarity networks at the neighbourhood level are supported; and art ceases to be merely an elite consumer object, transforming into a natural and accessible practice of everyday life.

Art and culture also produce shared spaces where social diversity can be expressed, confronted and negotiated. In this respect, art strengthens the centrality and cultural vitality of cities, while also becoming a driving force in urban and social transformation processes (Michel, 2024). However, if this transformation does not incorporate a gender perspective, creative city projects risk being reduced to the reproduction of a male-dominated culture industry. Therefore, examining creative city discussions through a gender lens is critically important in terms of both cultural justice and spatial equality.

From a gender perspective, the concept of the creative city raises the question of whether women's production practices, care labour, and everyday life experiences are visible within the cultural narrative. A truly inclusive creative city model should offer a structure that makes women's production visible, supports micro-production and solidarity networks at the neighbourhood level, and removes art from being an elite activity, making it part of everyday life. Otherwise, the creative city discourse risks being reduced to the reproduction of male-dominated cultural industries. Therefore, it is imperative that creative city discussions are examined through a gender lens.

In this context, the nature of cultural transformation must be questioned: Is transformation merely a physical change of function, or is it a process of semantic and symbolic reproduction? A change in the function of a structure does not in itself constitute transformation; true transformation occurs through the redefinition of that structure's social meaning. For example, a hospital is mostly associated with illness, fragility, passive patient status and institutional hierarchy, whereas a culture and arts centre represents the concepts of production, expression, participation and public visibility.

The transition between these two worlds of meaning is not merely a reorganisation; it is a transformation of social memory and spatial energy.

Indeed, the spontaneous or planned transformation or development of cultural and creative districts is linked to the accumulation of artistic and cultural activities in areas of intense urban change. These processes increase the attractiveness of cities while also triggering social restructuring dynamics (Michel, 2024). Therefore, the transformation from a healthcare facility to an arts and culture centre is not merely a functional reprogramming; it is a rewriting of the world of meaning.

At this point, the concept of 'enthalpic transformation' forms the theoretical backbone of this study. The enthalpy metaphor expresses not only the change in the physical shell of the structure, but also the transformation in the internal energy of the space, its social memory, and its forms of use. In other words, transformation is not only a change in form but also a reconfiguration of spatial experience and collective meaning. The evolution of a healthcare structure into a cultural and artistic structure; the transformation of the space of illness into the space of production, of fragility into collective power, and of a closed institutional structure into a public and participatory environment, signifies a genuine cultural transformation.

This transformation produces a critical threshold, particularly in terms of making women's lives visible in space. This is because cultural and artistic centres have the potential to expand women's areas of expression, production, solidarity and visibility. Women's presence in the public sphere is not merely a matter of individual representation; it is also an indicator of collective social well-being. In this context, enthalpic transformation becomes a tool that strengthens women's position in the city by redefining the symbolic weight of space.

In summary, the transformation from a healthcare facility to a cultural and arts centre is more than just a physical re-purposing process; it is the spatial embodiment of a gender-sensitive creative city vision. This transformation has the potential to reconfigure public space as a productive ground that is restorative, empowering and inclusive. Thus, the space becomes not merely a container, but an actor that transforms, makes visible and redistributes collective energy.

Enthalpy as a design method: Production, solidarity, creativity and visibility

The Department of Landscape Architecture at Karadeniz Technical University will present a project for the Environmental Design Project VI course for the 2025-2026 Autumn Term. Students were given the topic of transforming a healthcare facility located in the city centre as their term project. The Numune Education and Research Hospital in the Ortahisar district of Trabzon province was to be redesigned as a culture and arts academy. In line with the city's needs, students were asked to construct a new public building and social centre based on a concept of their own choosing. The project aimed to create a new social focus that would integrate the socio-cultural needs of both nearby users and city residents with the city and its users, in line with the principles of education, experience, production, and social welfare. The interpretation of urban relationships and the creation of new connections were expected. Students were asked to create a concept that focused on individuals of all ages and statuses, including original themes. The project development process progressed through the following steps: literature review on the subject, site analysis, examination of urban relationships, identification of user needs, scenario creation, option generation, selection from options, and final project development. Projects were carried out with groups of six students. Each student developed original ideas and a conceptual framework based on their own approach. The close relationship between the area and the public garden, along with its coastal regions and historical structures, was examined in terms of access connections. Functional diversity scenarios were developed, and recommendations were made for the use of green spaces.

At the end of the process, students produced projects reflecting their original project concepts and established relationships between these areas. Each student took care to ensure that their designs incorporated socio-cultural activities, resulting in projects that integrated with daily life. In particular, the designs were conceived to align with Sustainable Development Goals. Within the scope of this work, the project by Fadime Kocabaş, which links old values with new functions to the city's identity, was presented.

Within the scope of the project, Trabzon Numune Hospital, which occupies a place in Trabzon's memory as a place of healing, was considered on the assumption that it would be relocated to the city hospital. While preserving the original architectural identity of the structure, which has historical protection status, it was proposed to improve the building envelope both climatically and aesthetically by adding a cladding façade to the existing exterior façade. This intervention was designed to be read as a contemporary layer without suppressing the historical character of the structure.

During this transformation process, the structure was interpreted through the concept of enthalpy as a spatial system that stores, transforms and re-emits the city's internal energy. Just as enthalpy represents the total energy of a system, this structure has been interpreted as an urban memory repository that holds together traces of the past, the productivity of women's labour and the potential of public life.

Reimagined as a centre for women's life, art and culture, the space has become a public stage where production, solidarity and creativity gain visibility. Through workshops, exhibitions, and meeting areas, women's labour meets aesthetics, and the space provides not only a physical transformation to the city but also an emotional, cultural, and social energy transfer. The student has addressed the concept of enthalpy in this context, and the student's conceptual diagram is given in Figure 1.

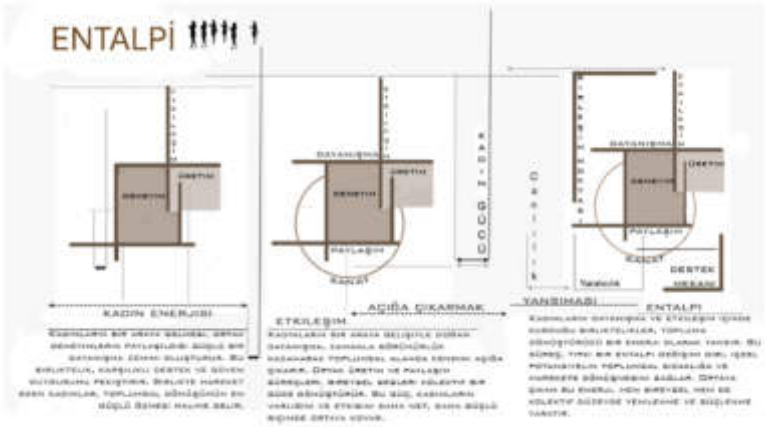

Figure 1. Conceptual approach diagram for the project process

The project area has strong links with important cultural focal points such as Trabzon Square, Hagia Sophia Mosque and surrounding neighbourhoods via transport connections (Figure 2). Centrally located in terms of pedestrian and public transport access, the area provides easy access for women to production and sharing spaces and for children to activity areas via safe pedestrian routes. Thus, it functions as an accessible centre that supports social interaction at the neighbourhood level. This location enables women to create spaces for production and sharing within a framework of social solidarity, while children can participate in activities in a safe and accessible environment. In summary, the area will serve as a centre that enhances social interaction at the neighbourhood level.

Figure 2. Urban relations analysis

When determining design strategies for the project, consideration was given to the relationships established between the city fabric and the social and productive spaces designed for women and children, in addition to a culture and arts-focused approach. The area has been integrated with the surrounding public axes to create a focus that supports sharing, production and interaction. In this context, a spatial network has been defined that strengthens social solidarity through the unifying power of culture and art (Figure 3).

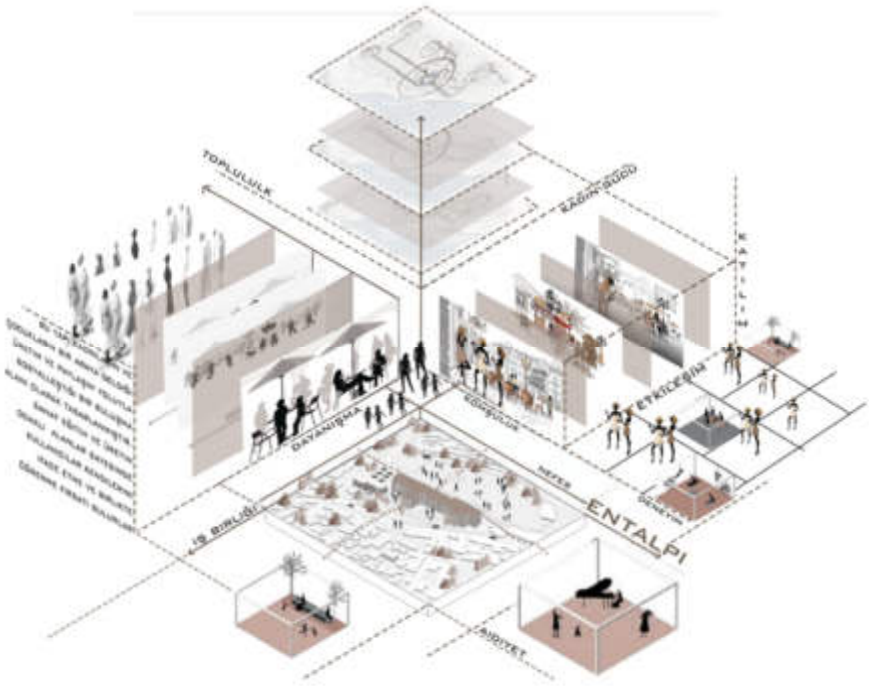

Figure 3. Visualisation of the design strategies developed for the Project

The student presented the spatial activities targeted within the scope of the project through visual representations and evaluated these activities as the fundamental objectives of the design (Figure 4). The contributions that the developed design proposal would make to the city if implemented can be evaluated in terms of various social, cultural and spatial gains.

Figure 4. Student's suggested activity scenarios and space utilization

Open-air relaxation and play areas, designed to enable women and children in particular to socialise safely, contribute to strengthening the sense of belonging at the neighbourhood level by integrating the natural fabric with the open space. Culture and art-focused galleries and exhibition spaces create public platforms that showcase women's work, while the bright and inviting atmosphere of the space encourages creativity and paves the way for the development of social awareness.

The cafés and relaxation areas proposed within the scope of the project create social interaction environments where women and children can gather and spend time together; thanks to the semi-open space design, a fluid spatial continuity is established between the interior and exterior spaces. The shaded areas, designed to host community events, offer a comfortable socialising environment, supporting the continuity of public use. This approach creates a spatial framework that brings women's solidarity into public life and encourages collective production practices.

The indoor-outdoor space design, integrated with food and beverage areas, creates a meeting point that offers opportunities for socialising intertwined with cultural and artistic events. The open courtyard layout combines relaxation and social interaction functions, creating a safe urban courtyard where women and children can spend time together; while the public spaces designed around the library and amphitheatre provide a learning environment that supports knowledge sharing and cultural interaction. In this respect, the area acquires the quality of an important public meeting point that encourages social learning on an urban scale. The process continues with the project vision and area usage decisions (Figure 5).

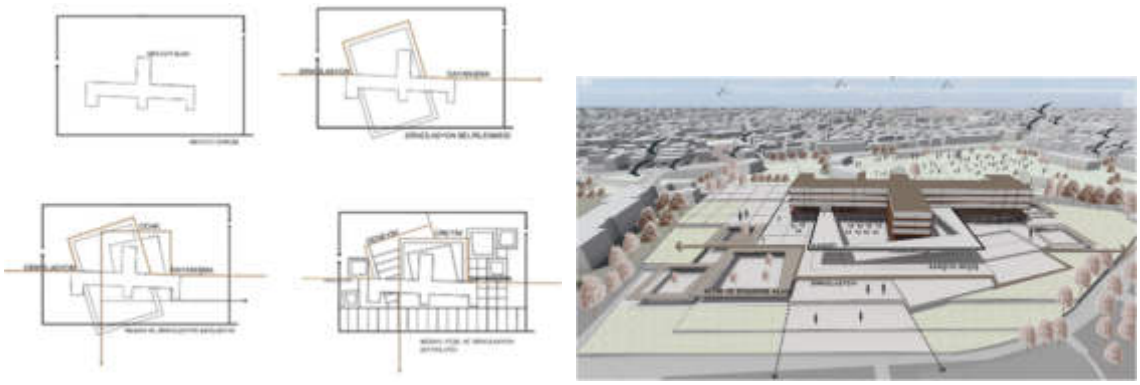

Figure 5. Project vision and land use decisions

When considering the transformation of this healthcare facility within the context of urban relations, it becomes apparent that the area is not limited to a purely functional reuse process; it also has the potential to become a spatial focal point integrated with the city's circulation, interaction, and public life networks. The area becoming part of an accessible urban axis, connecting with daily circulation routes and integrating with public spaces at the scale of the waterfront, squares and neighbourhoods will strengthen the continuity of the space within urban life. In this context, spatial designs that support women users becoming more visible and active actors in public life will contribute to the transformation of the area into a space for women's production and sharing. Strong relationships established with open spaces increase social interaction and support spatial continuity, while public space arrangements that can be used at different times of the day enable the area to produce a living cultural layer both day and night. This holistic approach will enable the structure to undergo not only a physical transformation but also evolve into a new public space focus that integrates with the social and cultural dynamics of urban life.

With all this, the cultural and arts centre becomes not just a ‘transformed space’ but a focal point of everyday life. It even becomes the heart and centre of the city. This is precisely where social sustainability begins. The space is not a place to be visited, but a place to be experienced. The landscape plan and presentation sheet of the project reflecting all these aspects are provided in Figure 6.

Figure 6. The student's project outcome and presentation board

In the proposed project, in the short term, the revitalisation of the structure is increasing social and cultural activity in the surrounding area, supporting community regeneration. Women's active participation in production, art and sharing processes is encouraged, strengthening women's solidarity; children's self-confidence and creativity skills are supported through workshops and activities. Relationships established with neighbouring communities and schools contribute to strengthening social bonds by increasing social interaction at the neighbourhood level; thanks to art and production-based activities, cultural and artistic awareness is rapidly spreading among the local population.

In the long term, women's professional skills are developed and their economic independence strengthened through production-oriented courses and workshops. The transfer of art and traditional handicrafts to new generations ensures cultural continuity, enabling the preservation and reproduction of local culture. The transformed structure adds lasting value to the city's social memory in terms of culture and art, while the participatory and play-based learning areas enable children's self-confidence, communication and creativity skills to develop in a sustainable manner in the long term.

CONCULIONS

Making women visible in urban public spaces; creating accessible, walkable and safe urban environments; strengthening social inclusivity; and producing public spaces based on art and culture are directly related. This article examines the transformation of the Trabzon Numune Education and Research Hospital, located within the boundaries of the Ortahisar district of Trabzon, into a cultural and artistic structure. The enthalpic transformation proposed in the project enables Trabzon to write an inclusive, pluralistic and inspiring urban narrative that extends into the future without severing its ties with the past. This transformation is not merely a functional reuse; it signifies an evolution into a space for social interaction and cultural production and the visible public representation of invisible labour. With this approach, the project can be evaluated as a holistic spatial understanding that addresses women's health as the foundation of social health; produces equality through walkability and accessibility; and nourishes cultural vitality through a creative city approach. This approach also offers a framework for how the concept can be used in landscape project design, inviting designers to develop similar approaches. Conceptual methods create innovation, creativity, and intellectual depth in the field of design. Conceptual approaches, when used consciously and effectively, make design more meaningful and impactful.

REFERENCES

Alsayel, A., de Jong, M., & Fransen, J. (2022). Can creative cities be inclusive too? How do Dubai, Amsterdam and Toronto navigate the tensions between creativity and inclusiveness in their adoption of city brands and policy initiatives?. Cities, 128, 103786. https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103786

Hao, W., Xian, Z., Wei, Z., Xu, H., & Liu, K. (2026). The impact of multi-dimensional spatial characteristics on recreational walking experiences in nature-symbiotic city. Applied Geography, 188, 103865. https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2025.103865

Michel, B. (2024). Arts and culture in the city: Peripheral centrality, cultural vitality, and urban change in inner suburbs. Cities, 150, 104983. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104983

Pereira, A., & Rebelo, E. M. (2024). Women in public spaces: Perceptions and initiatives to promote gender equality. Cities, 154, 105346. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105346

Peterson, M. (2024). Designing a feminist city: Public libraries as a women's space. Geoforum, 150, 103971. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2024.103971

Sevtsuk, A., Kollar, J., Pratama, D., Basu, R., Haddad, J., Alhassan, A., ... & Abou-Zeid, M. (2024). Pedestrian-oriented development in Beirut: A framework for estimating urban design impacts on pedestrian flows through modeling, participatory design, and scenario analysis. Cities, 149, 104927. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104927

Shojaei, P. (2026). Examining the model of social determinants affecting the health of referring women to the center of health with the World Health Organization model approach: a path analysis. Clinical Epidemiology and Global Health, 37, 102243. https://doi.org/10.1016/j.cegh.2025.102243

Tavakoli, N., Rafieian, M., Amirjani, R., & Shahinrad, M. (2026). Women's recreational walking preferences in urban streets: A structural equation modeling approach. Cities, 171, 106721. https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.106721

Te Braak, P., & van Tienoven, T. P. (2025). Navigating the city: A systematic literature review on women's perceived safety in urban public space. Cities, 162, 105907. https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.105907

Tu, R., Xiao, Y., Huang, J., Zhou, J., Yin, S., & Song, S. (2026). Health effects of exposure to different urban walking environments: A systematic review and meta-analysis. Journal of Transport & Health, 47, 102246. https://doi.org/10.1016/j.jth.2025.102246

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

PEYZAJ MİMARLIĞI EĞİTİMİNDE KADIN PERSPEKTİFİ: MEKÂNI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Dr. Öğr. Üyesi Aysel YAVUZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9425-2054

ÖZET
Tasarım eğitimi, yalnızca mekânsal üretim süreçlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerlerin, yaşam pratiklerinin ve kapsayıcı bakış açılarının gelişimini mümkün kılan bir öğrenme alanıdır. Bu noktada kadın öğrencilerin tasarım stüdyolarında geliştirdikleri mekânsal yaklaşımlar; gündelik yaşamı önceleyen, güvenli, üretken ve sosyal etkileşimi destekleyen yenilikçi kamusal mekân kurgularının ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, peyzaj mimarlığı tasarım stüdyosunda yürütülen bir kültürel dönüşüm projesi üzerinden, kadın öğrencilerin tasarım süreçlerine getirdiği farklı bakış açılarını ve bunlara ait mekânsal yansımasını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.
Araştırma, Trabzon'da tarihi bir sağlık yapısının kadın yaşam, sanat ve kültür merkezine dönüştürülmesini konu alan KTU Peyzaj Mimarlığı Bölümü Çevre Düzenleme Proje V ve VI dersi kapsamında yürütülmüştür. Stüdyo sürecinde kadın öğrenciler, mekânı yalnızca fiziksel bir dönüşüm nesnesi olarak değil; dayanışma, üretim, bilim, teknoloji, sanat, görünürlük ve aidiyet üreten bir kamusal sahne olarak ele almıştır. Uluslararası organizasyonlar, atölyeler, sergi alanları, sanatsal kurslar, buluşma mekânları ve açık kamusal kullanımlar; kadın emeğini görünür kılan ve kent yaşamına aktif katılımı teşvik eden tasarım kararlarıyla bütünleştirilmiştir.
Çalışma sonucunda, tasarım stüdyosunun kadın öğrenciler için yalnızca mesleki beceri kazandıran bir eğitim ortamı değil; toplumsal cinsiyet farkındalığını geliştiren, özgüven üreten ve kamusal mekânda eşit temsiliyeti destekleyen bir pedagojik zemin sunduğu görülmüştür. Bu bağlamda araştırma, tasarım eğitiminin kadınların mekânsal karar süreçlerinde söz sahibi olmasını güçlendiren dönüştürücü bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tasarım stüdyosu, Kadın bakış açısı, Mekânsal kapsayıcılık, Kültürel dönüşüm projeleri

THE FEMALE PERSPECTIVE IN LANDSCAPE ARCHITECTURE EDUCATION: RETHINKING SPACE

ABSTRACT
Design education is not limited to processes of spatial production; it also constitutes a learning environment that enables the development of social and cultural values, everyday life practices, and inclusive ways of thinking. In this context, the spatial approaches developed by female students in design studios play a decisive role in generating innovative public space configurations that prioritize everyday life, safety, productivity, and social interaction. This study aims to evaluate the distinct perspectives introduced by female students into the design process, and the spatial manifestations of these perspectives, through a cultural transformation project conducted in a landscape architecture design studio.
The research was carried out within the scope of the Environmental Design Project V and VI courses at the Department of Landscape Architecture, Karadeniz Technical University, focusing on the adaptive reuse of a historic healthcare building in Trabzon as a Women's Life, Arts, and Culture Center.

During the studio process, female students approached space not merely as an object of physical transformation, but as a public stage generating solidarity, production, science, technology, art, visibility, and a sense of belonging. International events, workshops, exhibition spaces, artistic courses, gathering areas, and open public uses were integrated through design decisions that render women's labor visible and encourage active participation in urban life.

The findings reveal that the design studio functions not only as an educational setting for developing professional skills, but also as a pedagogical platform that fosters gender awareness, self-confidence, and equal representation in public space. In this regard, the study demonstrates that design education serves as a transformative tool empowering women to take an active role in spatial decision-making processes.

Keywords: Design studio; Women's perspective; Spatial inclusivity; Cultural transformation projects

THE FEMALE PERSPECTIVE IN LANDSCAPE ARCHITECTURE EDUCATION: RETHINKING SPACE

INTRODUCTION

Design education is not merely a field that imparts technical knowledge and aesthetic sensitivity related to spatial production processes; it is also a holistic learning environment that enables the development of social and cultural values, life practices, and inclusive perspectives.

In this sense, design is not merely the practice of shaping the physical environment; it is an area of action that produces sociological outcomes affecting social relations, public experience, and collective life. Although designers are defined as creative and technical actors who develop solutions appropriate to specific goals by balancing aesthetics and functionality, the spatial decisions they produce have lasting and transformative effects on society (Rio & Tyl, 2025). In this context, every design project is also a social project. As Montt-Blanchard and colleagues (2023) point out, community is a form of social cohesion shaped through spatial experience; it relates to public space through shared living practices and collective memory. Therefore, bringing design students together with communities and local knowledge production strengthens the social role of design and makes the impact of design strategies on the quality of community life visible. This reveals that design education must have an ethical framework that includes not only individual creativity but also the responsibility to participate (Montt-Blanchard et al., 2023).

Design education is a comprehensive set of multi-layered skills, including idea generation, research, creative problem solving, collaboration development, and production process management. One of the fundamental objectives of this process is to develop students' creative thinking capacities. However, this development is directly related to the quality of pedagogical support. While clear and constructive feedback mechanisms are critical for students with low adaptability, students with high adaptability need to have their critical and innovative mindsets strengthened (Zhang & Zhang, 2025). It is therefore important for educators to assess students' technical proficiency alongside their design concerns and to develop support mechanisms appropriate to different learning profiles.

Design studios are fundamental environments where this pedagogical framework is embodied. The studio provides a learning space where theoretical knowledge is combined with practical application; abstract concepts are transformed into concrete spatial outputs through reflective and iterative processes (Park et al., 2026). The creative process guides students' journey of transformation, enabling them to produce innovative and functional solutions.

In the context of developing solutions to real-world problems, creativity is recognised as one of the most effective learning outcomes (Liu et al., 2025).

Maker education (ME), which has gained prominence in recent years, is an approach that allows students to discover their creativity through hands-on learning experiences. This model, which encourages the transformation of ideas into tangible outputs through the use of technology, software, and tools, aims to make creativity visible and producible (Chen et al., 2025). However, the insufficient integration of theory and practice and the fragmented structure of the curriculum can limit the full optimisation of creativity potential. This situation further emphasises the importance of the design studio's holistic structure, which centres on critical thinking.

Indeed, contemporary design education is moving away from standardised and 'one-size-fits-all' approaches, embracing individualised models that place the learner at the centre of the learning process. The self-determined learning approach defined by Pontis and Waarde (2020) aims to develop students' autonomy, competence, and collaboration skills, equipping them to intervene in complex global contexts. Within this framework, designers are also integrating future-sensitive, long-term thinking and scenario-building tools into their design processes. As Li and Fu (2024) point out, three-dimensional and experiential approaches that combine design and foresight processes enrich storytelling and increase the foresight capacity of design.

However, competence in design practice is defined not only by the quantitative accumulation of knowledge, but also by the ability to select context-appropriate information, understand the ways to access the necessary information, and critically transform this information into solutions for spatial problems. As Oxman (2004) emphasises, design thinking skills cannot be developed through superficial work lacking a theoretical foundation. Design education requires a conceptual infrastructure that goes beyond form production and encompasses complex relationships such as spatial justice, community participation, and gender sensitivity.

At this point, the concept development process emerges as one of the central components of design education. In design, a concept is a conceptual framework that guides the process, encompassing abstract intentions, representations, and proposed solutions. Conceptualisation is an iterative process; it establishes links between knowledge and experience, and involves stages of critical thinking, experimentation, discussion, and verification (Park et al., 2026). This process enables students not only to design space but also to think about, question, and redefine it.

Therefore, design education should be regarded as a transformative pedagogical field that goes beyond the transfer of technical skills; it should foster social responsibility awareness, nurture critical thinking, and position the student as an active subject. This theoretical framework highlights the necessity of addressing the social, cultural, and gender dimensions of space, particularly in disciplines directly related to the production of public spaces, such as landscape architecture.

Women's relationship with public space has historically been shaped by issues of safety, visibility, accessibility, and representation (Tavakoli et al., 2026). Therefore, the female perspective has the potential to approach space not merely as an area for aesthetic arrangement, but as a social ground that needs to be reconceptualised through equality, care, inclusivity, and sensory experience. The design studio environment serves as a pedagogical laboratory where this potential becomes visible.

METHOD

The Public Transformation of a Healthcare Facility in a Design Studio

The design studio supports creativity and collaborative learning by combining theoretical knowledge with experiential work. Students develop their design ideas weekly using sketches, physical models, and digital representation tools; through regular peer discussions and instructor feedback, they have the opportunity to critically evaluate their concepts and iteratively refine them. The studio structure offers a balanced framework between individual production and collective evaluation. While early conceptual work is carried out independently, the critique and feedback stages encourage collective thinking. Thus, internal design processes and external evaluation mechanisms complement each other and contribute to strengthening conceptual transformation (Park et al., 2026).

With its structure combining theoretical knowledge with experiential production, the design studio provides a pedagogical ground that encourages creativity, critical thinking, and collaborative learning. The study conducted within this framework was carried out within the scope of KTU Landscape Architecture Department Environmental Design Project V and VI studio, which focused on the transformation of a historic health structure in Trabzon into a women's life, art, and culture centre. Each educator coordinated the studio work carried out with student groups consisting of 6–7 people. The groups were formed based on a random distribution, with a balanced representation of female and male students. A total of six students were in the group I led, five of whom were female and one male. Two of the students worked within the scope of Environmental Design Project V (ÇTP V), while four worked within the scope of Environmental Design Project VI (ÇTP VI). Within the framework of the common theme determined for both courses, the students developed project proposals in line with their own original design approaches.

During the studio process, students developed their design ideas through sketching, modelling, digital representation, and regular critique sessions; individual conceptual production and collective evaluation processes were balanced. This pedagogical structure allowed the space to be reimagined not only as an object of physical transformation but also as a public stage that fosters solidarity, production, science, technology, art, and belonging.

The design approaches developed by female students produced spatial configurations that made women's labour visible and encouraged active participation in urban life through spaces capable of hosting international organisations, workshops, exhibition spaces, artistic production units, and open public uses. In this process, proposals for public spaces that prioritise everyday life, are safe, productive, and support social interaction have come to the fore.

Design Studio Experience: The Repurposing of a Healthcare Facility

This study aims to evaluate the unique perspectives that female students bring to the design process and the spatial reflections of these perspectives through this cultural transformation project conducted in a landscape architecture design studio. It thus reveals how the studio environment functions as a conceptual and experiential learning space that supports conceptual transformation.

Project 1 Nisanur Kolukısa, Concept: Synovate

The SYNOVATE concept developed by this student is derived from the combination of the words ‘synchronise’ and ‘innovate’ and conceptualises the revitalisation of the building, which previously served as a hospital, through science, technology and knowledge production. SYNOVATE proposes reinterpreting the building's historical layers in synchrony with contemporary learning practices, without disregarding them.

In this approach, knowledge is not merely content stored in closed spaces; it is treated as a flow that spills into open spaces, circulates between digital and physical environments, and is interactive and constantly renewed.

Project 2: Şevval Yaren Yılmaz, Concept: Entropy

This student's project approach conceptualises the conversion of Numune Hospital into a Congress and Exhibition Centre within the scope of the Culture and Arts Academy through the concept of entropy. While in the physical sciences entropy expresses the degree of disorder in a system and the distribution of energy, in this project the concept is approached as a metaphorical reading of spatial and social transformation. Entropy represents the transition from a static and singular understanding of order to a plural, dynamic and interactive public organisation.

Project 3: Hilal Dündar, Concept: Liberta

In the context of stage and performance arts, Liberta expresses not only an aesthetic approach but also a form of spatial and social liberation. The proposition that 'every action is an expression, every space a performance' points to the dynamic relationship between human physical, sensory and intellectual existence and space. In this context, action is not merely a physical movement; it is a practice of expression that produces meaning, constructs identity, and gains visibility in the public sphere. Space, in turn, ceases to be a passive ground and, through actions, becomes a performative structure that is constantly reproduced perceptually and experientially. The concept of Liberta centres on the capacity of the artist or user to freely transform space, arguing that every encounter, every sound, every movement creates a spatial narrative. From this perspective, performance is not merely a show taking place on stage; it is a living production process in which everyday life, public interaction, and spatial experience are completely intertwined. Therefore, Liberta defines space not as a fixed physical environment, but as a public experiential area that is constantly performed through expression and interaction.

Project 4: Elif Alemdar, Concept: Resonance

This student's approach addresses the transformation of Numune Hospital into a Culture and Arts Academy through the concept of 'Resonance.' Once a place of physical healing, the structure gains new meaning within this new framework through the healing and transformative power of art. The layers stored in the building's memory are made visible through culture and art, creating a holistic transformation story that reunites the past with the future, silence with productivity, and the building with people. In this context, transformation is defined not merely as functional reuse but as a cultural resonance process spreading in waves at an urban scale.

Project 5: Ayşenur Büyükyılmaz, Concept: Narrative space

In this alternative approach to the Numune Hospital site, the project is interpreted through the concepts of temporality and layering; space is not treated as a fixed and singular physical construct, but as a narrative space that transforms, accumulates and multiplies over time. Temporality emphasises that space and landscape are not static but exist as a flowing process; stratification asserts that every spatial construction simultaneously contains traces, experiences and accumulated meanings carried from the past to the present. Within this framework, the project aims not only to adapt the space to a new cultural function, but also to reveal its memorial depth and to relate different layers of time to contemporary production practices.

Feminist Spatial Reading: A Comparative Evaluation of Female Students' Conceptual Approaches

Five different conceptual approaches (Synovate, Entropy, Liberta, Resonance, and Narrative Space) developed in the design studio for the culture- and art-focused repurposing of Numune Hospital appear to be constructed around themes that are distinct at first glance, but when read from a female perspective, they reveal distinct common spatial tendencies. These tendencies strongly align with feminist spatial theory's relational, plural, care-focused, and inclusive understanding of space.

Firstly, in all projects, space is approached not as a fixed and singular physical structure, but as a transforming, fluid and constantly reproduced organism. This approach parallels feminist spatial thinking, which constructs space through interaction and relationality rather than through a hierarchical construct that defines space through power and control. Space is designed not as a structure that imposes boundaries, but one that establishes connections; not one that excludes, but one that includes.

Secondly, a strong theme of ‘healing’ and ‘care’ is evident in the projects. The transformation of a building with hospital functions into a culture and arts academy is not merely a physical reuse; it is interpreted through a metaphor of social and cultural healing. The healing power of art in the Resonance project, freedom of expression in Liberta, the democratic circulation of knowledge in Synovate, the visibility of memory in the Temporality approach, and the creative potential of transformation in Entropy are different reflections of this aesthetic of care and reproduction. This situation coincides with the concepts of ‘repair, reconstruction and collective production’ at the heart of feminist thought.

Thirdly, the way the public space is defined is noteworthy. In the projects, publicness is not constructed through monumental, representative or authoritarian language; rather, it is constructed through encounter, sharing, conversation, collective production and sensory experience. Spatial proposals such as open-air cinemas, open canvas gardens, information axes, light routes, thought spheres, and collective workshops transform the public sphere from an arena of power display into a platform for social interaction. This approach is directly related to the inclusive understanding of publicness advocated by feminist spatial theory, which is intertwined with everyday life.

Fourthly, sensory experience plays a prominent role in all projects. Light, shadow, water, plants, tactile surfaces, outdoor activities, and areas integrated with nature define space not merely as a visual composition but as a space for bodily experience. This aligns with phenomenological and feminist approaches that argue space should be considered not as an abstract and objective system but as a space of bodily and experiential existence.

Each of the five projects also carries a strong conceptual emphasis specific to the female perspective. Liberta strengthens the presence of the female body and voice in space through public visibility and freedom of expression. The approach of Temporality and Narrative Space has the potential to make historically suppressed narratives visible by spatialising invisible stories and layers of memory. Synovate establishes an egalitarian learning ecosystem through the democratisation and public circulation of knowledge. Entropy questions the notion of fixed order, accepting plurality and flexibility as productive states. Resonance transforms space into a cultural healing space through the concepts of care, healing, and collective vibration.

When these five conceptual approaches are evaluated together, it is seen that space is approached in a relational rather than authoritarian, plural rather than singular, fluid rather than static, and inclusive rather than exclusive manner.

This design language developed by female students presents a public space understanding that is intuitive, reflects the fundamental principles of feminist spatial thinking, and centres on empathy, healing, and collective production. This is significant in that it demonstrates that the female perspective in design studios can produce not only thematic but also structural and spatial differences.

CONCLUSIONS

This theoretical framework demonstrates that design education is not merely a process that imparts technical competence; it is also a critical field that enables students to rethink space within its social, cultural, and political contexts. The discipline of landscape architecture, in particular, is one of the areas where the social impacts of design are most visible, as it is directly related to issues such as public space production, environmental justice and community participation.

An examination of conceptual projects developed in landscape architecture studios reveals that female students predominantly approach space as relational, fluid, restorative, and participatory. This approach challenges fixed and hierarchical conceptions of space, generating alternative models of publicness that prioritise collective production, sensory experience, and social interaction. Thus, design education becomes not only an environment where female students acquire professional skills, but also a ground where gender awareness develops, self-confidence is strengthened, and equal representation in public space is conceptually constructed.

At this point, landscape architecture education can be considered a transformative tool that supports women's positioning as subjects in spatial decision-making processes. The studio process enables students to translate their own experiences into design language, to have a say in the design of public spaces, and to redefine space from the perspective of justice, inclusivity, and care. This is not only a pedagogical gain but also has strategic importance in terms of producing future public spaces in a more egalitarian and pluralistic manner.

Consequently, the female perspective in landscape architecture holds the potential to move beyond rethinking space and to shift spatial production processes onto a more democratic, sensitive, and inclusive ground. To the extent that design education supports this potential, it becomes a tool for social transformation that strengthens women's voice in cities and public spaces.

REFERENCES

Chen, P., Wang, R., & Ma, Y. (2025). Promoting junior high school students' creativity in maker education: The design thinking approach. Thinking Skills and Creativity, 56, 101764. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2025.101764

Li, T., & Fu, Z. (2024). Formulating a descriptive framework and tagging system for design futures practice cases: Enabling heuristic tool development for design education and creative inspiration. *Thinking Skills and Creativity*, *53*, 101536. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2024.101536

Liu, R., Wu, T., Chu, J., & Qu, P. (2025). Enhancing human computer collaboration in design process: How AI-generated content elevates students' creativity. Thinking Skills and Creativity, 101967. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2025.101967

Oxman, R. (2004). Think-maps: teaching design thinking in design education. Design studies, 25(1), 63-91. https://doi.org/10.1016/S0142-694X(03)00033-4

Rio, M., & Tyl, B. (2025). Aligning eco-design methods with makers' approaches. Design Studies, 101, 101362.https://doi.org/10.1016/j.destud.2025.101362

Zhang, H., & Zhang, L. (2025). How design ability anxiety leads to design students' dependence on artificial intelligence? Internship and professional identity, feedback and evaluation mechanisms, and the role of innovative mindset. Acta Psychologica, 259, 105423.https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105423

Montt-Blanchard, D., Najmi, S., & Spinillo, C. G. (2023). Considerations for community engagement in design education. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation, 9(2), 234-263. https://doi.org/10.1016/j.sheji.2023.05.004

Park, E. J., Kang, E., & Shin, Y. J. (2025). From concepts to forms: Representation techniques for enhancing creativity in Architectural Design Education. Thinking Skills and Creativity, 102082. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2025.102082

Pontis, S., & Van der Waarde, K. (2020). Looking for alternatives: Challenging assumptions in design education. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation, 6(2), 228-253. https://doi.org/10.1016/j.sheji.2020.05.005

Tavakoli, N., Rafieian, M., Amirjani, R., & Shahinrad, M. (2026). Women's recreational walking preferences in urban streets: A structural equation modeling approach. Cities, 171, 106721. https://doi.org/10.1016/j.cities.2025.106721

KADIN DOSTU KENT YAKLAŞIMINDA PEYZAJ PLANLAMANIN ROLÜ: YEREL YÖNETİMLER İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Duygu AKYOL KUYUMCUOĞLU
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
ORCID: 0000-0002-7191-9343

Prof. Dr. Sema MUMCU
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
ORCID: 0000-0002-5198-9117

ÖZET
Kadın dostu kent yaklaşımı, kentsel mekânların toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden ele alınmasını amaçlayan önemli bir planlama paradigmasıdır. Ancak mevcut literatürde bu yaklaşım çoğunlukla sosyal politika ve kentsel yönetim çerçevesinde tartışılmakta; peyzaj planlamanın bu süreçteki rolü sınırlı düzeyde ele alınmaktadır. Oysa kamusal açık ve yeşil alanlar, kadınların gündelik yaşam pratikleri, güvenlik algısı, bakım emeği ve sosyal görünürlüğü açısından kritik mekânsal bileşenlerdir. Bu çalışma, kadın dostu kent yaklaşımını peyzaj planlama disiplini perspektifinden kuramsal olarak değerlendirmeyi ve yerel yönetimler için kavramsal bir değerlendirme modeli önermeyi amaçlamaktadır. Araştırma, feminist planlama teorisi, mekânın üretimi kuramı ve toplumsal cinsiyet-temelli kamusal alan tartışmaları üzerinden yapılandırılmıştır. Çalışmada öncelikle kadın dostu kent ilkeleri literatür temelli olarak sistematize edilmekte, ardından bu ilkeler peyzaj planlama araçları ile eşleştirilmektedir. Bu bağlamda "Kadın Dostu Peyzaj Planlama Modeli adı verilen 5 boyutlu kavramsal bir çerçeve önerilmektedir: mekânsal erişilebilirlik, mekânsal güvenlik ve görünürlük, sosyal etkileşim ve kamusal temsil, gündelik yaşam pratikleri. Her boyut için planlama ölçeğinde değerlendirilebilecek göstergeler tanımlanmakta ve yerel yönetimlerin stratejik planlama süreçlerine eklenebilecek bir değerlendirme yaklaşımı sunulmaktadır. Çalışma, peyzaj planlamanın toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında dönüştürücü bir araç olarak yeniden konumlandırılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, kadın dostu kent politikalarının mekânsal boyutunun güçlendirilmesi için teorik bir altyapı sunarak ileride yapılacak teorik araştırmalar için kavramsal bir zemin oluşturmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın-kent, peyzaj planlama, kamusal açık mekân, yerel yönetimler

THE ROLE OF LANDSCAPE PLANNING IN A WOMEN-FRIENDLY CITY APPROACH: AN EVALUATION FOR LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT
The women-friendly city approach is a significant planning paradigm that aims to re-evaluate urban spaces from a gender equality perspective. However, in the current literature, this approach is mostly discussed within the framework of social policy and urban management; the role of landscape planning in this process is addressed to a limited extent. Yet, public open and green spaces are critical spatial components in terms of women's daily life practices, perception of security, care work, and social visibility. This study aims to theoretically evaluate the women-friendly city approach from the perspective of the landscape planning discipline and to propose a conceptual evaluation model for local governments. The research is structured through feminist planning theory, the theory of the production of space, and gender-based public space discussions.

In this study, the principles of the women-friendly city are first systematized based on the literature, and then these principles are matched with landscape planning tools. In this context, a five-dimensional conceptual framework called the "Women-Friendly Landscape Planning Model" is proposed: spatial accessibility, spatial safety and visibility, social interaction and public representation, and daily life practices. For each dimension, indicators that can be evaluated at the planning scale are defined, and an evaluation approach that can be integrated into the strategic planning processes of local governments is presented. The study aims to contribute to the repositioning of landscape planning as a transformative tool in the context of gender equality. Furthermore, it provides a theoretical framework for strengthening the spatial dimension of women-friendly urban policies, creating a conceptual foundation for future empirical research.
Keywords: Women-city, landscape planning, public open spaces, local governments

INTRODUCTION

Cities are not only physical settlements but also dynamic structures where social relations are produced, reshaped, and power relations find their spatial expression. In this context, space cannot be considered independently of gender relations (UN Women, 2012). The design, accessibility, and usage patterns of public spaces produce different experiences for women and men; in particular, women's perception of security, daily mobility patterns, and care work responsibilities directly affect their relationship with urban space (Borden, et al., 1999).

In recent years, the "women-friendly city" approach has emerged as an important planning paradigm aiming to integrate gender equality into local government policies. This approach advocates for the re-evaluation of the physical, social, and administrative structures of cities in line with women's needs (Frack, 1989). However, a review of the literature reveals that discussions on women-friendly cities are mostly addressed within the framework of social policy, governance, and participation mechanisms; the role of spatial planning tools, especially landscape planning, is not discussed systematically enough (Mosar, 1993). Yet, public open and green spaces are an important part of women's daily life practices. Parks, recreation areas, pedestrian axes, and open spaces at the neighborhood scale are crucial spaces in terms of child-friendly usage practices, opportunities for social interaction, and perception of safety (Jacobs, 1961). Therefore, landscape planning should be considered a strategic planning tool that can strengthen the spatial dimension of the women-friendly city approach.

The aim of this study is to evaluate the women-friendly city approach from a landscape planning perspective, discuss its conceptual equivalent in the landscape planning literature, and propose a conceptual model for local governments. Developed based on the literature, this model aims to offer a holistic approach that can be used in planning processes by relating women-friendly city principles to landscape planning tools.

MATERIAL AND METHODS

This study is structured as a conceptual research aiming to evaluate the women-friendly city approach from a landscape planning perspective. A qualitative research approach has been adopted in the study, and the following have been analyzed together:

- gender,
- spatial theories,
- landscape planning literature.

The research material consists of:

- women-friendly city literature,
- feminist planning approaches,
- public open space planning principles,

• landscape planning theories.

In this context, national and international academic studies have been examined, and gender-based spatial planning approaches have been investigated. Based on the findings from the literature, a conceptual evaluation model has been developed. This model, called the "Women-Friendly Landscape Planning Model," has been created as a strategic analysis framework that can be used in spatial planning processes. The model includes indicators for evaluating open and green space systems at the planning scale.

FINDINGS

The Women-Friendly Landscape Planning Model was developed as a conceptual framework aiming to systematize the spatial dimension of the women-friendly city approach through the discipline of landscape planning. The model is based on three fundamental theoretical foundations: gender and space theory, the feminist planning approach, and the ecological and functional integrity principles of landscape planning. The discipline of landscape planning ensures the organization of open and green spaces in accordance with criteria such as accessibility, safety, functional diversity, ecological sustainability, and environmental comfort. However, these criteria are often applied without considering the gender dimension. The model aims to create a gender-sensitive evaluation framework in open space planning by aligning these criteria with the principles of women-friendly cities. Instead of proposing a rigid standard for implementation, the model offers a flexible and multi-dimensional analytical framework that local governments can use to evaluate their existing open and green space policies. In this context, the model
is built upon five fundamental dimensions.

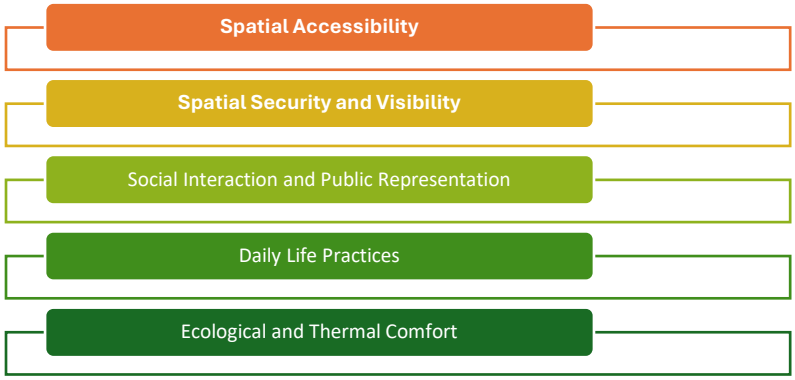

Figure 1: Indicators provided by the model at the landscape planning scale

Spatial Accessibility

The findings show that women's use of urban spaces is mostly shaped by their daily life responsibilities. Women tend to use open space systems integrated with daily life activities more frequently, rather than single-centered recreation areas. In this context:

• The importance of open space distribution at the neighborhood scale
• Pedestrian access-based planning approach
• Public transportation integration stand out as critical indicators for women-friendly planning.

Spatial Security and Visibility

One of the most important factors determining the use of public spaces is the perception of security. The findings show that spatial security is related not only to physical security measures but also to spatial morphology. In particular:

• Open viewing corridors
• Active use intensity
• Lighting strategies
• Functional diversity are considered as planning parameters that strengthen the perception of security.

It is seen that closed and isolated spatial configurations can reduce the duration of public space use.

Social Interaction and Public Representation

The findings show that public open spaces are not only recreation areas but also spaces for social participation. Multifunctional open space organizations strengthen women's visibility in public spaces and their social interaction networks.

In public spaces:

• Design decisions catering to different age groups
• Community activity areas
• Diversity of social use stand out as important planning indicators.

Daily Life Practices

Care work practices are a significant determinant of women's use of public spaces. Findings show that planning open spaces close to residential areas increases the continuity of use. In particular:

• Safety of children's playgrounds
• Accessibility of rest areas
• Proximity to daily needs services

are important spatial criteria in terms of women-friendly planning.

Ecological and Thermal Comfort

In the context of climate change, thermal comfort directly affects the use of open spaces (UN-Habitat, 2013). Findings obtained from the literature review show that landscape planning tools play an important role in improving microclimatic conditions (Olgyay, 2015). In this context:

• Continuity of green infrastructure
• Wind and solar control
• Reduction of the heat island effect
• Shading strategies
• Vegetation density are planning tools that support the use of open spaces.

Table 1. Contributions that can be made at the Landscape Planning Scale within the Scope of the Model

Model Criteria	Planning Indicators	Planning LevelContribution
Spatial Accessibility	Neighborhood-scale open space distribution, pedestrian access, public transport integration	Planning open space systems for equal accessibility
Spatial Security and Visibility	Lighting strategies, spatial permeability, active use intensity	Increasing the safety of women in using public spaces
Social Interaction and Public Representation	Multifunctional open space organization, facilities for different age groups	Strengthening public participation and social visibility
Daily Life Practices	Accessibility of children's playgrounds, rest areas, proximity to basic services	Integration of care work into spatial planning
Ecological and Thermal Comfort	Green infrastructure continuity, shading, microclimatic regulations	Climate-sensitive open space planning

When examining the strategic plans, zoning plans, investment programs of parks and gardens directorates, and performance indicators of local governments in this study, it is observed that the evaluation criteria are mostly based on quantitative data. Indicators such as the amount of green space per capita, the size of park areas, or the number of facilities measure spatial adequacy but do not reflect the qualitative dimension regarding the user experience. The integration of the model into local government processes can be structured through a three-stage evaluation approach.

Current Situation Analysis
Municipalities can review their open and green space inventories within the framework of the model's five dimensions. In this stage, key indicators can be determined for each dimension, and the strengths and weaknesses of the current situation can be analyzed.

Indicator-Based Evaluation
A simple scoring system can be created by defining qualitative and quantitative indicators for each dimension. For example:
• Accessibility: Park ratio within walking distance
• Safety: Lighting adequacy and visibility
• Social interaction: Multifunctional area ratio
• Maintenance practices: Amenity continuity and maintenance frequency
• Thermal comfort: Shading ratio
This evaluation can even be used as a performance monitoring tool in the landscape design dimension.

Integration into Strategic Plans
Model outputs can be integrated into the strategic plan objectives and performance indicators of municipalities. Thus, women-friendly city principles can be transformed from mere rhetorical elements into concrete criteria that can guide budget and investment decisions.

One of the most important contributions of the model created within the scope of the study is that it offers a holistic framework that links open and green space planning with gender equality policies. This framework makes the social impacts of spatial decisions visible and provides local governments with the opportunity to develop an equality-based planning language.

DISCUSSION

The women-friendly city approach offers an important paradigm for institutionalizing gender equality at the local government level. However, a review of the literature reveals that this approach is mostly discussed through social policy, participation mechanisms, and governance processes; spatial planning tools are not systematically framed (Lynch and Hack, 1984). This creates a conceptual and technical gap in translating the women-friendly city discourse into practice.

The landscape planning discipline has the capacity to holistically address criteria such as security, accessibility, social interaction, and environmental comfort through the organization of open and green spaces. Despite this, a "genderless" approach is often adopted in planning practice; the effects of the space on different user groups are not analyzed in detail. However, gender-neutral planning can actually lead to unequal results. Acting on the assumption of an average user in the design of public spaces can render women's daily mobility patterns and security perceptions invisible. The Women-Friendly Landscape Planning Model proposed in this study aims to fill this gap at the theoretical level by relating women-friendly city principles to landscape planning tools. The model proposes evaluating open and green space planning not only through quantitative indicators such as area size and number of amenities, but also through qualitative dimensions such as user experience, perception of safety, maintenance practices, and thermal comfort. Furthermore, the model contributes to moving the women-friendly city approach from the discourse level to the implementation level by offering a flexible evaluation framework that can be integrated into the strategic planning processes of local governments. In this respect, the study can be considered a theoretical step towards repositioning landscape planning as a transformative tool in the context of gender equality.

CONCLUSION

This study aimed to discuss the spatial gap in the literature at a theoretical level by addressing the women-friendly city approach from a landscape planning perspective and to propose a conceptual evaluation model for local governments. The Women-Friendly Landscape Planning Model developed within the scope of the study offers a gender-sensitive analytical framework in open and green space planning. The model's five dimensions – spatial accessibility, spatial safety and visibility, social interaction and public representation, daily life practices, and ecological and thermal comfort – create a systematic structure that integrates landscape planning tools with women-friendly city principles. This structure enables local governments to evaluate open space policies from an equality-based perspective. The study reveals that landscape planning is not only an area of aesthetic and ecological regulation, but also a discipline with the capacity to produce social justice and spatial equality.

In conclusion, strengthening the spatial dimension of the women-friendly city approach is a critical requirement for cities to become more inclusive, safe, and equitable. The discipline of landscape planning has the potential to play a strategic role in this transformation process.

REFERENCES

Borden, I., Penner, B., & Rendell, J. (Eds.). (1999). Gender space architecture: An interdisciplinary introduction. Lynne Walker, 'Women and Architecture',

Franck.K.A.(1989).A feminist approach to architecture. In E.P. Berkeleyand M. McQuaid (Eds) Architecture: A Place for Women.Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press,201-216

Jacobs, J. (1961). The death and life of great American cities. Random House.

Lynch, K., & Hack, G. (1984). Site planning (3rd ed.). MIT Press.

Moser, C. O. N. (1993). Gender planning and development: Theory, practice and training. Routledge.

Olgyay, V. (2015). Design with climate: Bioclimatic approach to architectural regionalism (New and expanded ed.). Princeton University Press. (Original work published 1963)

UN Women. (2012). Women's safety in cities: Global experiences and practices. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.

UN-Habitat. (2013). Planning and design for sustainable urban mobility: Global report on human settlements 2013. United Nations Human Settlements Programme.

BODY, SPACE, AND LINE: THE REPRESENTATION of WOMEN in BASIC DESIGN PROCESSES

Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-6957-3921

Prof. Dr. Elif Merve ALPAK
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-2306-4299

Arş. Gör. Nida KURAK SEZGİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9825-1913

ABSTRACT
This study examines how the female body, spatial perception, and linear expression are represented in basic design processes through the lenses of feminist aesthetics, visual culture, and design pedagogy. Since the Basic Design course encompasses processes such as abstraction, form transformation, line organization, and spatial composition, it provides a significant pedagogical ground for making the symbolic, conceptual, and formal codes of women's representation visible. The study emphasizes that, historically, the female body has often been objectified, idealized, or fragmented in art and design. It discusses how these patterns are reproduced in student works produced in the Basic Design course of the Department of Landscape Architecture at Karadeniz Technical University, particularly through relations of line, rhythm, balance, and form. The research explores how representations of women can be reinterpreted through fundamental design elements. Within the scope of the study, woman-themed abstract compositions created in the basic design studio were analyzed, evaluating how students express female identity through components such as line, direction, void–solid relationships, and spatial tension. The findings indicate that themes related to emotion, experience, and resistance associated with the female body are predominantly abstracted through broken lines, organic forms, centrifugal compositions, and dynamic spatial organizations. Ultimately, the study reveals that basic design pedagogy holds critical potential for opening discussions on the representation of women, demonstrating that line and space can serve as powerful tools for making women's experiences visible.
Keywords: Basic Design, Representation of Women, Feminist Art, Line, Spatial Perception, Abstraction

INTRODUCTION
Throughout the history of art and design, the female body has been continuously reproduced as both an aesthetic and ideological site of representation. Art historians have demonstrated that women have frequently been depicted as passive, objectified, and idealized figures, whose representations are deeply intertwined with power relations (Nochlin, 1971; Pollock, 1988). This historical background also influences modes of expression within design education. In particular, basic design courses—through abstraction practices such as line, form, rhythm, balance, and spatial composition—constitute a conceptual arena where social and cultural meanings are translated into visual form.

Basic design pedagogy not only cultivates students' formal thinking skills but also provides a multilayered learning environment that opens discussions on identity, the body, experience, and the relationship between humans and space (Ocvirk et al., 2013). For this reason, the representation of the female body carries a particular conceptual weight within basic design practices. Woman-themed abstract compositions enable students to use line not merely as a visual element but also as a medium of expression, a form of resistance, or an affective trace.
This study aims to analyze the relationship between line, body, and space through woman-themed student works produced in the Basic Design course of the Department of Landscape Architecture at Karadeniz Technical University.

WOMEN AND DESIGN

Feminist art theories underscore the necessity of examining the representation of the female body within the intertwined dynamics of power, the gaze, and gender relations. Mulvey's (1975) notion of the "male gaze" highlights how the female body is frequently constructed as a consumable visual object. Pollock (1988) further asserts that both women artists and representations of women have been historically rendered invisible, produced within the boundaries of a masculine norm.
Within design disciplines, the theme of women occupies a powerful position as both an aesthetic and socio-cultural field of representation. Although the female body has historically been idealized, objectified, or burdened with symbolic meanings, contemporary design practices increasingly interrogate, transform, and pluralize these modes of representation. Women's experiences—reflected through indicators such as body perception, spatial relations, affect, social roles, and identity politics—inform design processes in multifaceted ways, turning the design object into not only an aesthetic artifact but also a site of feminist discourse. Fundamental design elements such as line, color, form, rhythm, and spatial organization operate as critical tools through which themes of fragility, empowerment, resistance, and liberation associated with femininity become translated into an abstract visual language. In this sense, the theme of women can be understood as a focal point that reveals the ethical, social, and cultural layers of design, encouraging designers to produce more inclusive, sensitive, and critically engaged work. This theoretical lens likewise guides analyses of how the body is abstracted within basic design artifacts.
Basic design education is grounded in the understanding that line constitutes a system of expression and form a mode of thinking. When examined in terms of direction, rhythm, pressure, intensity, and continuity, line provides insights into the student's cognitive and interpretive processes (Wong, 1993). Representation of the body is thus re-signified through abstraction.
The relationship between body and space is a multilayered phenomenon discussed in architectural, artistic, and design theories through notions of experience, boundary, orientation, and perception. Space is not merely a physical environment; it is part of an experiential whole shaped through the body's movement, sensation, memory, and cultural codes. In this context, Merleau-Ponty's (1962) conception of body–space unity emphasizes that space is an inseparable component of the meaning-world constructed by the subject through the body. For Merleau-Ponty, the body is not a passive user of space but an active agent that constructs space on perceptual and existential levels.
This framework is particularly significant for understanding how the female body has been historically positioned, rendered visible or invisible, and constrained within spatial norms. Because women's relationship with space is often shaped by gendered experiences—such as safety, belonging, and the public–private divide—spatial perception itself acquires a gendered structure.

This perspective is clearly reflected in the spatial configurations that basic design students produce when working with themes related to the female body. By employing fundamental design components such as line, void–solid relations, direction, and rhythm, students create compositions in which the female body is sometimes compressed or constrained, and at other times expanded, liberated, and positioned as a subject that redefines space. In doing so, the body is approached not merely as a perceiver of space but as an entity that actively transforms it, making the multilayered nature of women's spatial experience visible through design abstraction.

FINDINGS

Understanding how basic design processes construct representations of women requires the analysis of concrete student works. In this section, woman-themed projects produced in the Basic Design course of the Department of Landscape Architecture at Karadeniz Technical University are examined through a systematic approach to uncover the relationship between body, space, and line. The analytical process focuses not only on the formal attributes of each work but also on the conceptual and affective meanings embedded within these forms. Students' line organizations, surface manipulations, void–solid balances, and rhythmic and formal arrangements become expressive tools that render their perceptions of the female body visible.

In this context, the evaluation of the examples aims not merely to describe their visual or tectonic characteristics but to reveal how female experience is translated onto the design surface, through which symbolic layers it is represented, and how spatial constructs intersect with notions of female identity. Accordingly, this section provides a comprehensive framework for interpreting the modes of representation emerging in students' productions and offers a platform for discussing both the potentials and limitations that basic design pedagogy presents around the theme of women. The examples are assessed comparatively in Table 1.

Table 1. Analysis of the Examples

This artwork offers a powerful visual metaphor for how the female body is positioned within space by presenting a woman's face emerging from behind fragmented paper surfaces. The partial visibility of the face alludes to historical representations of the female body that have been reduced, fragmented, or controlled. The surrounding burnt paper edges form a dramatic boundary line that symbolizes the marks left on women by memory, experience, and society. These burnt contours create a moment of both destruction and revelation: the woman's face emerges precisely through these tears, voids, and scorched openings.

The layered arrangement of the paper pieces generates a sense of spatial compression or encirclement. This sensation can be associated with the invisible boundaries, pressures, and social codes that women often encounter in public and private spaces. In contrast, the strength evident in the woman's gaze emphasizes resistance against this constraining spatial structure and highlights her insistence on existence. Her gaze positions her not as a passive element within the space but as an active subject who redefines it.

The texts printed on the burnt paper introduce a critical layer concerning how female identity is discursively constructed. Most of the text is rendered unreadable, echoing the historical suppression, erasure, or distortion of women's narratives. In this respect, the piece conveys not only a face but also the traces of erased stories, interrupted lives, and silenced voices. The lace strip at the center functions as a soft boundary, representing both fragility and the cultural codes of "femininity." As a symbol of traditional feminine norms, the lace acts as a spatial veil—one that the face pushes through in order to assert its visibility.

This work reveals, through a powerful visual metaphor, how the female body is rendered invisible within spatial and discursive boundaries, how it is layered over, and in what ways it is re-represented. The positioning of the woman's face in the artwork—specifically the covering of her eye level with heavily crumpled and fragmented texts—symbolizes the obstruction of her field of vision, her identity, and her subjective experiences through a discursive barrier. This fragmented textual surface offers a critical commentary on how language and cultural codes shape women's experiences, much like how women's words have historically been interrupted, their stories erased, or rewritten.

The large red flower placed over the texts creates a dual interpretive possibility. On one hand, it carries the weight of beauty, decorativeness, and traditional femininity. On the other, the fact that this "beauty" is used to obscure the woman's eyes points to how femininity is often constructed through an aestheticized form of invisibility. The golden edges of the flower generate an effect of social ornamentation—a sheen that embellishes and even legitimizes this invisibility. Thus, the flower functions not merely as a decorative motif but as a cultural veil affecting the dynamics of seeing and being seen, of expressing and being unable to express.

The fact that the rest of the face is surrounded by cracked textures frames the body's relationship with space as a fragile surface. These cracks make visible both the internal ruptures of the subject and the historical burdens placed upon the female body. In contrast, the clear visibility of the mouth suggests that the woman has not been entirely silenced; the narrative cannot be fully erased, and the body continues to exist as a site of expression. This implies that the represented body is not a passive object but an active subject that resists—even when its visibility and sphere of subjectivity are constrained.

Overall, the artwork questions how space encloses the female body, what surfaces cover it, and which symbolic layers contribute to its invisibility. At the same time, the cracks, textures, and expressive elements point to a persistent, powerful subject that continues to exist beneath this concealment. While the covering of the woman's eyes signifies an obstruction of visibility, the expansive volume of the flower and the marked clarity of the mouth symbolize a bodily insistence that surpasses this imposed limitation.

This work reveals, through a strong visual language, how the female body is represented as a multilayered, fragmented, and continually transforming presence within space. The woman's face in the piece emerges through overlapping layers of texture, color, and text, symbolizing the constitution of female identity as an entity woven from multiple experiences, memories, and cultural traces—one that cannot be confined to a single narrative. The face appears almost reconstructed through a logic of collage, forming a powerful metaphor for how female identity is continuously reshaped by external pressures, internal ruptures, and personal experiences.

One of the striking aspects of this work is the way the surface layers appear worn, torn, or aged over time. This visual quality represents the marks left by social norms on the female body, while also evoking the accumulation of memory and lived experience. The linear depth present in the woman's face suggests that the body is not merely a spatial surface but an experiential map shaped by time, emotion, and cultural inscription.

The presence of butterflies in the composition carries symbolic meanings inherited from art history—transformation, liberation, and rebirth. The butterflies signify that the woman's identity is not trapped between oppressive layers; instead, she is capable of finding new forms of becoming within and beyond them. Compared to earlier examples emphasizing "concealment" or "invisibility," this piece offers a more hopeful and expansive visual language.

The curved paper form extending upward invites the viewer's gaze to rise, suggesting both an intellectual opening and a gesture of expanding the cognitive space of the female body. This dynamic form highlights the spatial dimension of the composition and positions the woman not as a static image on the surface but as an active subject in constant interaction with her surroundings.

The vertical paper fold on the right edge evokes the presence of a boundary, wall, or curtain within space. Yet, this boundary is not fully closed; its folds, breaks, and openings make it permeable. This permeability suggests that the relationship between woman and space is not defined by absolute restriction but rather by negotiation, transformation, and continual reconfiguration. In the overall composition, the woman's face may appear fragmented, but each fragment constitutes part of the diverse narratives that collectively shape female identity. The work expresses, with aesthetic coherence, that the female body exists within space as both fragile and resistant—simultaneously constrained by boundaries and capable of transforming them.

DISCUSSION

The examples examined in this research demonstrate the extent to which basic design processes provide a powerful field of expression for the representation of women. The three student compositions analyzed reveal a multilayered, fragmented, and at times concealed—yet at other times transformed—relationship between body and space in the representation of female identity. In this sense, the female body is not portrayed merely as a figure but as an active subject that leaves traces on the design surface, reshapes space, and asserts its presence from within layered structures.

A striking commonality among all examples is the use of burnt, torn, crumpled, or folded paper surfaces. These surface manipulations symbolically reference the historical and cultural pressures, fragmentation, concealment, restriction, and redefinition processes experienced by women. The marks of destruction on the surface make visible the fragility of the body, while the deliberate covering or obscuring of certain facial features recalls how female identity has been guided and regulated through social discourse. Thus, these formal interventions generate a metaphorical domain relating to women's experiences, transforming aesthetic choices into tools for cultural critique.

Differences among the three works also provide important insights. While the first two examples center on themes of concealment, fragmentation, and invisibility in relation to female identity, the third example more clearly foregrounds themes of transformation and rebirth. The butterfly motifs and the unfolding paper form in the third composition emphasize the possibility of liberation from oppressive layers. This suggests that the basic design process serves not only as a field for critical confrontation but also as a creative space that enables healing and transformation. Across the analyses, the use of line as an affective tool, the symbolic reflection of women's social positioning through spatial arrangements, and the transformation of the surface into a layer carrying memory all reinforce the significance of the body–space relationship in design education.

In this regard, the study aligns with Merleau-Ponty's conception of body–space unity, producing results consistent with his view that the body is not merely an entity experiencing space but also one that actively constructs it. Through concrete examples, the作品 demonstrate that the body operates as an agent shaping spatial meaning and presence.

CONCLUSION

This study demonstrates that basic design pedagogy provides a significant theoretical and practical foundation for deepening discussions on the representation of women. The student works analyzed reveal that female identity possesses a multidimensional expressive capacity through the interplay of line, surface, space, and form. The female body is represented on the design surface as a subject that is at times fragmented, at times concealed, and at other times transformed and liberated. These representations make visible the spatial and symbolic effects of gender and contribute to the development of students' critical awareness regarding women's experiences.

The findings indicate that the basic design process is not merely an aesthetic problem-solving space but also an intellectual arena in which identity, the body, power relations, and social structures are questioned. Students' surface manipulations, spatial configurations, and linear expressions create a discursive depth in the representation of women, foregrounding the critical and expressive dimensions of basic design.

In conclusion, woman-themed basic design works serve as a powerful pedagogical tool that supports the development of gender awareness within design education. This approach enables students to cultivate a holistic design thinking framework that integrates both aesthetic and socio-cultural contexts.

The study suggests that more systematically connecting basic design pedagogy with feminist theories in future practices will enhance the critical capacity of design education and contribute to the creation of more inclusive design processes.

REFERENCES

Merleau-Ponty, M., & Smith, C. (1962). Phénoménologie de la perception. phenomenology of perception... translated... by colin smith. London; Humanities Press: New York.

Mulvey, L. (2013). Visual pleasure and narrative cinema. In The Sexual Subject (pp. 22-34). Routledge.

Nochlin, L., & Grant, C. (2021). Why have there been no great women artists?. Thames & Hudson.

Ocvirk, O., Stinson, R., Wigg, P., Bone, R., & Cayton, D. (2013). Art Fundamentals: Theory and Practice.

Pollock, G. (2015). Vision and difference: Feminism, femininity and histories of art. Routledge.

Wong, W. (1993). Principles of form and design. John Wiley & Sons.

TEMEL TASARIM STÜDYOSUNDA KAVRAMSAL DÜŞÜNCENİN BİÇİMSEL İFADESİ: KADIN TEMASI ÜZERİNDEN ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Nida KURAK SEZGİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9825-1913

Prof. Dr. Tuğba DÜZENLİ
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-6957-3921

Prof. Dr. Elif Merve ALPAK
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-2306-4299

ÖZET
Bu çalışma temel tasarım stüdyosunda görsel bir düşüncenin kavramlar aracılığı ile biçimsel olarak nasıl oluşturulduğunu incelemektedir. Tasarım, sadece estetik biçimler üretmek için yapılan bir etkinlik değil aynı zamanda düşüncenin çeşitli görsel araçlar ile somutlaştırıldığına yönelik bir yapılandırma sürecidir. Bu bağlamda biçim raslantısal bir yapılandırma değil, bir düşüncenin görsel karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Tasarım eğitimi, öğrencilerin soyut kavramları görsel olarak ifade edebilme becerisini geliştirmeyi amaçlayan pedagojik yaklaşım sunmaktadır. Eğitim görmek ile başlayan bir süreçtir. Görsel düşüncenin oluşması ise akıl ve gönlün işleyişini görsel olarak tanımlama ile devam etmektedir. Tasarım eğitiminin temel amacı öğrencilerin bu görsel duyarlılığı kazanmalarıdır. Bu süreçte kullanılan tasarım öğeleri, kavramsal bir düşüncenin somutlaşmasını sağlayan temel araçlar olarak öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında peyzaj mimarlığı temel tasarım stüdyosunda kadın teması doğrultusunda üretilen öğrenci çalışmaları incelenmiştir. Çalışma öğrencilerin kavramsal düşüncelerini biçimsel olarak nasıl ifade ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin kavram-biçim ilişkisi değerlendirilmiş ve görsel müdahalelerin düşünsel bir içerik ile ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, temel tasarım disiplininin öğrencilerin kavramsal bir düşünceyi geliştirmeye yönelik görsel araçlar ile ifade etme becerileri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda stüdyo çalışmalarının da sadece teknik becerilerin öğretildiği alan olmaktan ziyade kavramsal sorgulama ile görsel ifade gücünün de geliştiği bir öğrenme ortamı sunduğu görülmektedir. Kadın teması kavramsal üretimin biçimsel olarak çeşitlendiği bir tasarım zemini oluşturulmasını sağlamıştır. Öğrenci çalışmalarındaki kavram-biçim ilişkisinin raslantısal olarak değil, bilinçli bir süreç ile oluşturulduğu görülmüştür. Sonuç olarak çalışma, tasarım eğitiminin kavram ile biçim arasındaki ilişkisinin görsel düşüncenin gelişiminde merkezi bir konuma sahip olduğunu ortaya koymuştur.
Anahtar kelimeler: Temel Tasarım, Kadın Teması, Kavram-Biçim İlişkisi

THE FORMAL EXPRESSION OF CONCEPTUAL THINKING IN THE BASIC DESIGN STUDIO: AN ANALYSIS OF STUDENT WORKS THROUGH THE THEME OF WOMEN

ABSTRACT
This study examines how a visual idea is formally constructed through concepts within the basic design studio. Design is not merely an activity aimed at producing aesthetic forms; rather, it is a structuring process in which thought is concretized through various visual tools. In this context, form is not regarded as a random configuration, but as the visual counterpart of a particular idea. Design education offers a pedagogical approach that aims to develop students' ability to express abstract concepts visually. It is a process that begins with education and evolves through the visual articulation of both rational and emotional cognition. The formation of visual thinking continues through defining the workings of mind and emotion in visual terms. The primary aim of design education is to enable students to acquire this visual sensitivity. In this process, the design elements employed emerge as basic tools that allow a conceptual idea to be materialized.Within the scope of the study, student works produced in the basic design studio of landscape architecture under the theme of women were examined. The study aims to reveal how students express their conceptual thinking through formal means. In this regard, the concept–form relationship in the student works was evaluated, and the connection between visual interventions and intellectual content was analyzed. The findings indicate that the discipline of basic design plays a decisive role in developing students' ability to formulate conceptual thought and express it through visual tools. In this respect, studio practices are understood not merely as environments for teaching technical skills, but as learning spaces where conceptual inquiry and visual expression develop simultaneously. The theme of women provided a design ground in which conceptual production diversified formally. It was observed that the concept–form relationship in the student works was not constructed randomly, but through a conscious and deliberate process. Ultimately, the study demonstrates that the relationship between concept and form occupies a central position in the development of visual thinking within design education.
Keywords: Basic Design, Women Theme, Concept–Form Relationship

INTRODUCTION
There are various definitions of the concept of design. According to many studies, the concept of design is referred to as a problem-solving process. Some researchers consider it to be a decision-making and trial-and-error process (Önal, 2011). In the literature, the concept of design is generally defined as a multidimensional production encompassing processes such as problem solving and creative thinking. The basic design course provides a pedagogical foundation that combines the conceptual and formal underpinnings of this process. The evaluation abilities developed in the design process, such as analysis and synthesis, are transformed into principles such as balance and emphasis (Lawson, 2006; Ching, 2015) through elements such as points and lines in basic design studios, taking the concept of design from the concrete to the abstract. As Schön (1983) emphasises in his work, fundamental design studios provide an environment that enables students to think through design, transforming design from an abstract concept into a teachable and developable process.
In basic design education, students are not expected to produce random or purely aesthetic forms, but rather to express specific ideas or concepts through visual means. Therefore, in the discipline of basic design, form is not treated as an end in itself, but as a vehicle for conceptual content. This study aims to examine how students express their visual ideas formally in the fundamental design studio.

The themes used in the studio provide a conceptual framework that guides students' visual thinking. The theme of women used is not treated as an area of debate but as a production ground where conceptual thinking is represented formally. In this context, the aim of the study is to reveal which formal expressions students use to make visible the thoughts they qualify as concepts and how they structure this relationship. Accordingly, student products were evaluated through the concept-form relationship. So, what is the concept-form relationship?

VISUAL THINKING IN DESIGN AND THE CONCEPT–FORM RELATIONSHIP

In the context of basic design, the concept of visual thinking refers to the designer's use of visual perception and forms as a thinking tool in the process of solving problems and generating new ideas. Arnheim (2007) emphasises that visual perception is not merely a sensory experience but one of the basic elements of thought. According to Rudolf Arnheim, the human mind derives meaning from visual perception and transforms the forms our mind sees into perceptual terms. In other words, the forms perceived during visual thinking enable us to interpret our experiences and transform them into concepts. In design disciplines, this means thinking about an idea through lines and shapes before words. The concept of visual thinking is the process of structuring abstract ideas visually and formally.

Studio work conducted in design education enables students to shape their visual ideas through formal decisions. Students strive to express abstract concepts in their minds formally rather than explaining them verbally. The transformation of visual expressions into formal qualities ensures that basic design education becomes a learning environment where students' creative thinking develops, beyond being a course where technical skills are taught (Schön, 1983). Design education is a process that begins with seeing. It continues with the formation of visual thinking and the visual definition of the workings of the mind and heart. The aim of design education is for students to acquire this visual sensitivity (Düzenli, Alpak & Özkan, 2017). In basic design disciplines, developing students' visual thinking skills and enabling them to establish the relationship between concept and form forms the basis of creative design. However, at the beginning of their design education, students often experience difficulties in producing abstract concepts and transforming them into concrete forms. The initial concept defined at the beginning of the design process often guides a large part of the design. Therefore, the process of structuring the concept and the student's ability to express this concept formally affects the progress of the design process (Altay, 2017). In design, the concept is not limited to merely generating ideas; it also provides the student with direction and boundaries. The conceptual framework shapes the student's process and enables them to understand how forms come together within a narrative. According to Schön (1987), the design process is a dynamic system in which the designer reaches decisions through "thinking in action," oscillating between thought and production. In this context, as the student reflects on the concept, they create the form, and as the form develops, they restructure the concept. Such practices not only help students acquire technical skills but also contribute to their conceptual literacy. Consequently, in fundamental design education, visual thinking and the concept-form relationship play a critical role in both developing students' creativity and enabling them to produce meaningful design decisions.

The concepts used in the design process provide a guiding framework for students' formal preferences. The themes used in this process provide references that guide students' formal preferences. For the designer, a theme is not merely a subject heading. It serves as a conceptual framework that helps students establish connections and guide the design process while creating their visual narrative. The selected themes develop students' perception, interpretation and expression skills.

Themes related to abstract concepts, in particular, encourage students to be productive not only aesthetically but also intellectually (Findeli, 2001). In this context, the theme of women provides a strong foundation for developing students' conceptual thinking and visual expression skills. The theme of women carries many different meanings culturally, individually and socially. Approaches to this theme in student works can be interpreted through material and composition. For example, in some works, the use of transparent, light and thin materials expresses the concept of fragility, while the intensive use of texture, dark colours and a subdued composition can express concepts such as silencing. In this context, the formal choices used are not accidental; they are the product of a thought process in which the concept is transformed into form. Hess and Fila (2016) state that production based on such conceptual foundations in their work enables students to acquire not only technical skills but also aesthetic thinking skills.

The theme of women exemplifies situations in which form in design processes becomes not merely an aesthetic element but also a means of expression that conveys meaning and thought. Students deepen their thinking practices by approaching both individual and social concepts on an aesthetic and intellectual level. This is also linked to Schön's (1987) definition of reflective design practice. As students move from concept to form, they simultaneously re-examine the concept and reproduce it. Thus, the concept-form relationship is created interactively. Consequently, the fundamental design studies conducted through the theme of women aim to produce layered design products by bringing together the students' intellectual pursuits at a meaningful formal point. With this process gaining depth at the conceptual level, the student not only creates a design but also has the opportunity to develop an intellectual discourse.

The conceptual-form relationship and visual thinking processes, which are addressed theoretically, can be observed concretely in student projects within the fundamental design discipline. Accordingly, the remainder of this study will examine student projects produced in the fundamental design studio centred on the theme of "women". Each of the works has been evaluated using expressions representing a conceptual orientation and interpreted through the materials used and design principles.

FINDINGS

Within the scope of this study, three student projects conducted in the basic design studio on the theme of women were evaluated, and the students' conceptual approaches were analysed in relation to their formal preferences. The evaluations examined the students' narratives on this theme and the visual narrative forms supporting these concepts. Within the scope of this study, student projects carried out in the basic design studio within the framework of the "woman" theme were examined; how the students linked their conceptual approaches to formal choices was analysed. In the evaluations, the narratives developed by the students around different sub-concepts related to the theme and the visual language choices supporting these concepts were scrutinised. The sample works below have been evaluated in terms of how the conceptual orientations produced around the theme of "women" correspond with formal decisions. The findings presented below aim to reveal how students transform abstract concepts into visual forms and on what intellectual grounds they base their formal decisions in this process.

Concept : Fragility

In this work, white, organic reliefs placed on a female portrait are shaped to cover the eye level. This covering symbolises both an emotional introversion and a disconnection experienced in the individual's relationship with their surroundings. The covering of the eyes, in particular, is interpreted as an area where visual representation is consciously limited. The soft texture of the material used evokes elegance from an aesthetic perspective, while directly supporting the concept of "fragility" at the content level. Arnheim (2007) states that visual perception is not only an aesthetic but also a cognitive process; visual elements directly guide mental processes. The formal elements used by the student here (organic forms, light texture, white colour) consciously embody this concept on a visual plane. At the same time, the principles of balance and emphasis that stand out in the work strengthen the conceptual theme by focusing attention on a specific point.

In this context, the work powerfully brings together visual perception and emotional representation. It presents a strong concept-form relationship by combining conceptual sensitivity with a formal language of expression. The choice of materials and textures is a successful example in terms of suitability for the theme.

Concept : Social Pressure

In this work, social constraints are depicted through gold-toned nails placed on a female figure with a covered face and white rods at eye level. Although the colour "gold" is traditionally associated with aesthetic value, in this design it is transformed into a tool of suppression and framing. The lines at the woman's eye level create an area where visual access is blocked, while a figure that cannot be directly reached is constructed.

Schön (1983) defines the design process as a reflective practice (reflection-in-action) and notes that the designer establishes a dynamic relationship between thought and form. In this context, the student establishes a design dialogue by bringing together both the concept and social criticism through visual elements. In terms of design principles, symmetry, rhythm and hierarchy have been used in harmony with the theme of oppression.

Similarly, this work critically shapes the frames imposed on the woman's body and gaze. This work demonstrates how formal elements effectively take on the role of conveying the conceptual message. The student's choice of material, colour and form successfully aligns with the concept of "social pressure".

	Concept : Silencing In the third work, interior elements integrated into the female portrait (e.g., stairs, railings) divide the portrait into layers, creating a sense of fracture on the surface. The stairs passing through the surface disrupt the viewer's line of sight, presenting a visual metaphor that suppresses the figure's voice and gaze. Interventions, particularly in the mouth and eye areas, depict the restriction of expression and a feeling of being trapped inside. Arnheim (2007) states that forms are not merely visual elements, but also mental representations. This work creates a concrete sense of silencing within the perception-thought unity. The black-and-white contrast visually reinforces the feeling of inner silence and repression. In this context, the concept of silencing has been interpreted by the student at both the individual and social levels and supported by a successful formal expression. In terms of design principles, elements conveying the concepts of contrast, visual direction and composition have been used effectively. The conscious selection of visual elements demonstrates that the student has successfully expressed the conceptual content through formal strategies and adopted a consistent approach to the concept-form relationship.

CONCLUSION

These studies, which focus on the process of formal expression of conceptual thinking in the basic design studio, analysed the visual productions developed by students based on the theme of "women". It was observed that students developed original solutions while transforming their chosen concepts into formal decisions; they created meaningful visual narratives by relating design components such as material, colour, texture and composition to conceptual thinking. This supports Arnheim's (2007) argument that visual thinking plays a triggering role in conceptual production.

Consequently, basic design education offers training that enables students to develop their visual thinking skills, gain conceptual sensitivity, and translate this sensitivity into formal language. The theme of women has been evaluated as an effective tool in making the social and individual dimensions of design visible, contributing to the deepening of this process both aesthetically and intellectually.

REFERENCES

Altay, B. (2017, May). A framework for concept development in architectural and interior design education. In International Conference Arquitectonics Network: Mind, Land and Society, Barcelona, 31 May, 1-2 June 2017: Abstracts. GIRAS. Universitat Politècnica de Catalunya.

Arnheim, R. (1954). Art and visual perception: A psychology of the creative eye. Univ of California Press.

Arnheim, R. (2007). Görsel Düşünme (R. Öğdül, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Ching, F. D. (2023). *Architecture: Form, space, and order*. John Wiley & Sons.

Düzenli, T., Alpak, E. M., & Özkan, D. G. (2017). Peyzaj Mimarliğinda Temel Tasarim Dersinin Öğrenme Ve Yaraticilik Sürecine Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(64-Ek Sayı), 1450-1460.

Findeli, A. (2001). Rethinking design education for the 21st century: Theoretical, methodological, and ethical discussion. *Design issues*, *17*(1), 5-17.

Hess, J. L., & Fila, N. D. (2016). The manifestation of empathy within design: findings from a service-learning course. *CoDesign*, *12*(1-2), 93-111.

Lawson, B. (2006). *How designers think*. Routledge.

Önal, G. (2011). Archıtectural design process in creativity and cultural schema context. Uludağ University Journal of the Faculty of Engineering, 16 (1), 155-162

Schön, D. (1983). The reflective practitioner basic books. *New York*.

Schön, D. A. (1987). Educating the reflective practitioner.

"SHE DOES IT ALL": WORKING MOTHERHOOD, EMOTIONAL LABOUR, AND THE GENDERED POLITICS OF CARE IN CONTEMPORARY WOMEN'S WRITING

Ms. Sargam Baweja

Abstract

In contemporary feminist discourse, women are increasingly positioned as economically independent, professionally successful, and socially empowered. However, literary and cultural narratives continue to expose the persistence of patriarchal expectations within domestic, emotional, and caregiving spaces. This paper examines how contemporary women's writing critiques the gendered distribution of domestic labour, caregiving, and emotional responsibility, encapsulated in the pervasive cultural narrative that "she does it all."

The study is grounded in feminist literary theory and motherhood studies, drawing on the works of Adrienne Rich, Elena Ferrante, Chimamanda Ngozi Adichie, Arundhati Roy, and Jhumpa Lahiri. Using qualitative textual analysis and feminist discourse analysis, the paper explores how these texts represent motherhood as both an institution and an experience, revealing the ideological and structural mechanisms that naturalise women's primary responsibility for childcare and domestic labour. Rich's *Of Woman Born* provides a theoretical framework for understanding motherhood as a patriarchal institution, while Ferrante's fiction foregrounds the psychological and emotional labour of motherhood. Adichie's essays and fiction critique cultural policing of women's roles, and Roy and Lahiri's narratives highlight intersections of gender, class, and migration in domestic labour.

A key focus of the paper is the politics of mobility in literary representations. Men's professional travel and absence from home are often normalised and unmarked, whereas women's professional mobility is frequently framed as maternal neglect and moral failure. Such representations reinforce the ideology that caregiving is inherently maternal and that women must prioritise domestic responsibilities over professional aspirations. Maternity leave policies and cultural narratives are analysed as textual and social mechanisms that institutionalise women's double burden.

The paper argues that gender equality remains performative in public discourse while inequality persists within private domestic and emotional spheres. It concludes by advocating for a reimagining of fatherhood, caregiving, and gendered responsibility within literary and social imaginaries, and calls for feminist reconfigurations of domestic and emotional labour in both textual and lived realities.

Keywords: Motherhood; Emotional Labour; Gendered Caregiving; Working Women; Mobility and Motherhood

PERSONAL INDEPENDENCE IN MARRIAGE IN THE NOVELS MRS DALLOWAY BY VIRGINIA WOOLF AND PAVILION OF WOMEN BY PEARL S. BUCK

Lecturer, PhD Irina-Ana DROBOT
Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication
ORCID: 0000-0002-2556-6233

ABSTRACT
The purpose of this paper is to analyse, comparatively, the issue of personal indpendence in marriage, from the point of view of women, in the novels *Mrs Dalloway* by Virginia Woolf and *Pavilion of Women* by Pearl S. Buck. In Woolf's novel, Clarissa Dalloway claims that individual freedom she can get in her marriage relationship is very important to her: "For in marriage a little licence, a little independence there must be between people living together day in day out in the same house." With respect to Madame Wu, in the novel by Buck, readers notice that she would like to become less dependent on what is expected of herself as a mother and a wife, and to explore intellectual pursuits. She wishes to be able to read and explore other worlds of ideas, such as those from the Western world. Readers notice that both Clarissa and Madame Wu live in a society where women feel that there are limited perspectives ahead for them, since they have no choice but marry, in order to be accepted by society. Society both pressures them and restrains their freedom, through the very makeup of their society at the time. We can explore different cultures, Western and Eastern, in these stories, and consider how women wish for personal freedom and for a self-defined identity, not for one defined by social pressures and conventions. The issue of personal freedom is present, as the individual can try to negotiate with social conventions or to rebel against them. Preoccupation with self-reflection and self-analysis is present with both women, who reflect on their lives and on who they are. They both manage to have their way and have their personal freedom, negotiationg through the social conventions of their time. The methodological framework is made up of literary and cultural studies, as well as of psychology.
Keywords: Psychology, Literary Studies, Reader-response approaches, emotions

INTRODUCTION
The topic of relationships is always one of reference and always one that is highly relevant in psychology articles – both specialized ones and articles dedicated to the general reading public, which belong to popular psychology (Brooks, 2023). All of us constantly come into contact with the topic of relationships. We can include here relationships of all kinds – between parents and children, between friends, colleagues, as well as between romantic partners. We always interact with someone else on a daily basis, which makes relationships a defining part of our contact with the world. Issues can always appear in relationships, related to various concerns such as establishing boundaries for personal comfort, fidelity, quality of the time spent together, common interests, as well as our own, personal independence. How can we still feel that we are free to choose and free to have our own, personal, private time with ourselves when we are in a romantic relationship? How about, specifically, when we are married? How does then being a man or woman influence our wish to be independent and the possibilities for achieving this wish?
A romantic relationship, whether we are married or not, asks for time spent together and emotional connection. We learn a lot during this time about our partner and we do our best to find activities which are based on our common interests.

Sometimes, this means for one of the members of the couple to compromise, or to negotiate, how they can spend time together so that both of them can feel satisfied. We may feel that we need to sacrifice some of our old lifestyle habits as single persons in order to be able to spend time with our significant other. Yet, while time spent together in a couple matters for them to establish and maintain their emotional connection, time spent by themselves, as independent individuals, also matters for the health of the relationship (Satola, 2025). We need to define ourselves both inside and outside the romatic relationship. This comes out as a natural, instinctual, and healthy need. We are individuals who are autonomous, while we are also individuals who depend on our connection and interaction with the others – a special case being represented by the romantic relationships.

It is recommended that we start a romantic relationship based on common interests, and on how we are very much alike (Burleson et al 1994), so that the time spent together can be relevant to the interests and to the emotional health of both members of the couple. In addition, a similar lifestyle, social class, professional and personal aspirations, as well as common views of married life are all important for the well-being of each member of the couple.

While we define ourselves in relation to the others, according to Hegel, we always need to take a distance, and to spend time with ourselves. The amount of time spent with ourselves may depend on whether we are introverted or extroverted personalities, and whether we are dealing with a moment of psychological dilemmas and crises in our lives, next to our feeling the need to reflect on who we are outside the couple and spend some time independently from our romantic partner. Relationships with other people outside the couple are recommended by psychotherapists.

The lack of personal freedom, especially in married relationships, can be considered in relation to social expectations and pressures in a traditional, collectivist society. Collectivist societies subordinate the individual's actions and wishes to the good of the entire group. Individualist societies focus on the interests and well-being of the individual (Hofstede, 2011). In individualist societies, indivdiuals are encouraged to consider their own good and not the pressures of society or of their families while in a relationship, including the pressures of their spouse. Psychotherapists also conform to the individualist mindset, by encouraging individuals in a romantic relationship or in a married relationship to consider, first of all, if they feel good there, and to focus on their own well-being, instead of trying to fit in the pressures of the spouse's family, of trying to please them, and give up their own wishes, dreams, and needs, as well as their entire previous lifestyle if they are not personally willing to do this. In romantic relationships, we may feel that we merge with the loved persn, at least in the early stages of being in love, which again leads to loss of autonomy and of distinct personalities, wishes, and dreams. We may believe that what the other person wishes for and needs reflect our own wishes and needs, as we project their own needs and wishes on us. In our turn, we may also feel that the other signficant person is part of ourselves, and we lose our sense of autonomy in this case as well.

If we look in works of fiction, we can find characters thinking that they need their privacy and personal autonomy while they are in married relationships. The paper will focus on a comparison, from this point of view, between the novel *Mrs Dalloway* by Virginia Woolf, and *Pavilion of Women* by Pearl S. Buck. We thus consider two novels associated with two different times and cultures. Mrs Dalloway was first published in 1925, by Hogarth Press, in the British cultural space, while Pavilion of Women was first published in 1946, by The John Day Company, and its author is American, whose American parents were missionaries in China. Buck had contact with China and its culture due to her parents, which explains the fact that her novel *Pavilion of Women* refers to Chinese culture and society.

Both novels have in common a change from traditional to modern societies, in British and Chinese cultures, respectively, which become pretexts for the main characters, who are women, to interrogate themselves all the more so on women's roles. Both women characters in both novels deal with reflecting on their personal wishes vs the expectations set out for them by their societies. In both novels, we readers witness how the difference between what individual women characters want and what society sets out for them through conventions and social expectations is portrayed. The wishes of individual women characters focus on personal autonomy and independence, thus setting out the mood for a conflict between the individual and society. The main women characters in both novels do not have their wishes and expectations overlap those of the society of their times. At the same time, they may have the opportunity for a way out, since their societies are found at a crossroads, when mentalities and values are changing. It is the time of transition from a traditional to a modern society, in both novels, and maybe the main characters are in line with this transition themselves, or maybe this is who they are in their individual, psychological makeup and which resonates with the overall mindset of their changing times. The times when the main characters of both novels live both encourage and inhibit their penchant towards interrogating and questioning the way in which individuals are supposed to conform and to submit to social expectations and pressures about their behaviour and their wishes during various times of their lives. Tied to this questioning we can identify the question related to personal happiness, which is in direct connection with the question related to personal autonomy and to the different perspectives and expectations related to the individual based on a collectivist and individualist mindset (Hofsetede, 2011).

MATERIALS AND METHODS

Both *Mrs Dalloway* and *Pavilion of Women* feature two self-reflective, self-analyzibg women characters, Clarissa Dalloway and Madame Wu, respectively. The two women have reached middle age, a time when typically a psychological crisis (Oles, 1999; Steiner, 1973; Weaver, 2009) is expected, at least in the psychological theories of Western culture and society. Both women are married, based on specific conditions, borh women have grown-up children and, at the time the story begins in the novels, both women go back to the past.

Both novels depict societies where marriage is inevitable, as well as compulsory, for women. At the same time, due to certain circumstances, Clarissa and Madame Wu manage, at least up to a point, to negotiate with family and social expectations and to have their own way. Clarissa decides to marry Richard Dalloway and not Peter Walsh, due to the way she relates to what the two of them represent, each, with respect to the issue of her privacy and personal freedom. Richard allows her all the freedom and privacy she needs, while Peter can be considered the exact opposite.

Clarissa reflects as follows on the issue: "So she would still find herself arguing in St. James's Park, still making out that she had been right—and she had too—not to marry him" (Woolf, 2021). Why does she still think in this way at the present moment? She explains this further, based on her own opinion and perception if married life: "For in marriage a little licence, a little independence there must be between people living together day in day out in the same house; which Richard gave her, and she him. (Where was he this morning for instance? Some committee, she never asked what.)" (Woolf, 2021). However, with Peter, matters would have been different, since Peter saw married life differently. Clarrisa reflects as follows: "But with Peter everything had to be shared; everything gone into" (Woolf, 2021). Thus, we notice that Clarissa values her sense of privacy and independence, and she believes that she should not always give explanations to her husband about where and when she is and what she is doing.

Both husband and wife, according to her, can have their own time to spend with themselves, doing activities independently of their husband or wife. They do not need to do absolutely everything together and be together at all times. They can have their own, separate interests and activities during the day. Clarissa remembers the scene where she had broken up her relationship with Peter, reflecting that they would both be unhappy if they decided to live together as a married couple: "And it was intolerable, and when it came to that scene in the little garden by the fountain, she had to break with him or they would have been destroyed, both of them ruined, she was convinced; [...]" (Woolf, 2021). Clarissa imagines that she would have lived an unhappy married life, likely full of constraints, if she had married Peter. However, readers are told that she had actually cared for Peter: "[...] though she had borne about with her for years like an arrow sticking in her heart the grief, the anguish; [...]" (Woolf, 2021). Readers understand that Clarissa had also cared for Peter, and still does, yet she had seen beyond these feeling and had imagined the scenario of their life together further. In addition, Clarissa had felt hurt when she found out that Peter had found someone else, whom he had married, a woman from India: " and then the horror of the moment when some one told her at a concert that he had married a woman met on the boat going to India! Never should she forget all that!" (Woolf, 2021). Clarissa here expressed her disappointment when she finds out that Peter may have moved along after her refusal to marry him. She recalls their argument and conflict: "Cold, heartless, a prude, he called her. Never could she understand how he cared. But those Indian women did presumably—silly, pretty, flimsy nincompoops. And she wasted her pity" (Woolf, 2021). Clarissa brings about her free associations related to all the elements in her conflict with Peter. She feels upset that in the meantime Peter had replaced her with Indiab women. She regrets not accepting Peter's marriage proposal while, on the other hand, she is certain she would not have been happy with him. She feels conflicted about the situation. Clarissa reflects, further on, on Peter Walsh: "For he was quite happy, he assured her—perfectly happy, though he had never done a thing that they talked of; his whole life had been a failure. It made her angry still" (Woolf, 2021). Clarissa compares the past with the present, namely the past aspirations and the present-day results, and this makes her feel upset. Peter had not achieved what he had been dreaming of in his youth.

Readers understand that both Clarissa and Peter regret not being together now. However, Clarissa thinks beyond the romantic attraction, and based on practical considerations. The situation is, however, difficult to master, leading to Clarissa experiencing a psychological dilemma. In spite of her being independent in her married relationship, she does not feel completely happy and understood by her husband Richard. To readers, Richard seems not to care too much about her, while Peter can be situated at the opposite end. Clarrisa has not solved her reflections and decisions about her married life and choice of partner for marriage. This problem is amplified by the fact that the society at the time when Clarissa is living leaves women no choice but to get married. In this sense, her life choices are limited, to the choice between marrying Richard or marrying Peter, and no other variant except for marriage. For Peter, the questions related to finding a meaning in life can be considered to rely on a broader range of choices than on marrying one person over another. At the same time, readers notice that life choices and the purpose in life are not just a matter of what we do and the opportunities we have. They are matters of personal happiness and, even if we manage to have succes in one area in our lives, if we are not happy with respect to our relationships and personal life, then life immediately loses its meaning.

Clarissa, Peter, as well as Madame Wu from Buck's novel are looking for the meaning of life beyond social expectations, conventions, and pressures. The meaning of life can take on various forms and searches. Peter works in the administration of India, which is a British colony, while he would have liked to become a writer.

Clarissa and Peter, just like Madame Wu, are middle aged. This is an age where psychologically it is believed that it marks a transitional stage, of change from one age to another – in this case a transition towards middle adulthood, when the persons of this age experience the so-called midlife crisis. This is the time when individuals consider what they have achieved and what they may have liked to have achieved, and they also consider how many years they have lived and how many years they still have left to live. It is a time of reevaluation, when the individual wander about life goals, and start questioning their life choices, such as career and relationships. As readers of Woolf's novel *Mrs Dalloway* can see, both Clarissa and Peter reflect on their lives in this way. Madame Wu, from the novel *Pavilion of Women*, is portrayed as reflecting in this exact similar way as well, as she reaches the age of forty at the beginning of the novel.

Madame Wu divides her life in two parts: in the first part, she does what is expected of her, which is everything related to her traditional role as a woman. She is a wife and mother until, the day she becomes forty years old, she decides to make a change in her life. Her sons are all grown ups and she arranges their marriages. She seems in control of everything, which is a sign of high personal autonomy, as well as authority in the household. As she reaches the age of forty years old, she makes a radical decision that will totally change her lifestyle: she decides to stop her duties as a wife in bed with her husband. Readers understand that she holds the opinion that it is the duty of young women to have babies and that at the age of forty, women should stop doing this. Her friend has another perspective on this matter, yet Madame Wu seems right as her friend has health issues related to her pregnancy and eventually loses the child. As Madame Wu decides to no longer sleep with her husband, readers understand tgat she will also leave in a separate room in the house, that this is a definitive decision with no way back and with no possibility to change her mind, as it will not be accepted by the others, and also that this leaves her room for personal independence. This independence consists in Madam Wu being able to read all the books she had always wanted to. Readers understand that Madame Wu's fatherhood encouraged his daughter's attraction for studying. However, due to the mindset of the traditional society she was living in, she has had to get married and do the duties expected of her. The age of forty means for her the possibility to do what she has always wanted to. She has the opportunity for personal freedom and independence to develop intellectually. However much she is attracted to the modern world and its mindsets, symbolized by the influences of Western culture and its mindset, Madame Wu decides to bring in her household a concubine for her husband, on the pretext that he is still able to have more children. This decision is questioned by therest of the family members. Madame Wu has, however, carefully considered the matter, as she has chosen the young lady to be the concubine based on her own interests and calculations, so that her authority and power in the household would not be undermined.

Next to the specific psychological dimension of the transitional stage of the age of forty, readers can notice the fact that the societies in which the characters live in both novels are in the process of transition themselves. In *Pavilion of Women*, the story happens in China during the late 1930s – in the year 1938. This is the time of transition from a traditional society to a changing one under the influence of Western thought, as well as of internal political changes, and of the Japanese invasion. Soon the Second World War would start. As for the action in the novel *Mrs Dalloway*, the story happens during one day in the middle of June in the year 1923, in London. The society is one in transition, just after World War I has ended. In both novel, readers are introduced to the lives of the upper classes. Peter Walsh, however, does not belong to the upper class and looks critically at this class.

The psychological crisis of Mrs Dalloway is doubled by the shell-shocked former soldier Septimus Warren Smith, while for Madame Wu it is the cultural change where we witness the introduction of Western ideas in a traditional Chinese society. In this sense, Brother Andre, with his Western thought, becomes an important influence for Madame Wu. Madame Wu strarts reflecting on the state of the world and on her role, leading to her challenging the traditional and restrictive roles which are asssigned to women in general, not just to herself, in the society of her times. In her youth, Clarissa and her friend Sally daydreamed about a society where girls would not have to get married, and where they could live together without any problems about defying social rules.

Being preoccupied with self-analysis and with defining oneself as an individual outside the conventions, expectations and pressures of society is already a sign of individualistic society or thinking mindset. Both Clarissa and Madame Wu think about themselves outside the demands of the society in which they live and which has for women. Their individual role in the society of their times is merged with their role as women and with the expectations and pressures related to these roles. They reflect on themselves and their wishes and needs beyond the category to which they belong as women and to the restrictions and limitations their role as women confine them to.

While the social roles of women can set individuals on a clear direction in their life path, solving some existential questions such as the meaning of life and who someone is, they not only limit the possibilities of aspiration, but they also may not overlap with individual expectations. These conventions of society related to social roles of women can become more harmful than helpful in establishing for individuals clear paths in life. The experiences of the characters Mrs Dalloway and Madame Wu are clear examples contradicting social rules and expectations. Society cannot establish a pattern of life choices, meaning, and expected social roles for individuals that can fit all individuals. Individual experience is diverse and unique. We are by no means the same.

The collectivistic mindset asked of the individual to follow the interest of society. The individualistic mindset considered that everything we do should be for the benefit of the individual, and not of the society. Clarissa Dalloway and Madame Wu think in individualist cultures terms, or in ways which relate to their specific needs as particular individuals. In both novels, we deal with a traditional, collectivist, patriarchal society which comes to consider the needs and wishes of particular individuals as they are going through the process of change. The characters point out to readers what is reserved for women and how this is all very limiting of their personal freedom. Madame Wu has to give birth to children and to sons specifically, just like it is expected of other women, next to the obligation to get married. Women do not have many choices to make in traditional society either, as they are expected to marry and to submit to what is asked of them by social rules and by the family. The same happens for Mrs Dalloway. Both women, during their middle age, having completed their duty, as they feel, and as their children are now adults, start exploring themselves and their own needs and wishes, considering that now they can take some time for themselves once they have achieved what has socially been expected of them. We readers notice how little control over their lives both Clarissa and Madame Wu have or, at least, have had in the past.

With respect to Clarissa, readers familiar with Woolf’s work can consider her idea of the "room of one’s own" (Woolf, 2014) which refers to a personal, private space of women, and which Clarissa clearly needs when she considers her marriage choice between Peter and Richard. Richard allowed her the needed privacy and sense of independence. For Madame Wu, the sense of privacy and independence could be achieved in her marriage after the age of forty years old, when she decided, symbolically, to no longer sleep with Mr Wu and to take care of her intellectual pursuits.

In this case, Madame Wu would no longer depend on Mr Wu and his wishes which she had to take care of until then, and to consider to be on the first place.
Traditional Chinese society underlines the traditional roles of women as we understand them in traditional Western societies. Western culture readers can easily relate with criticizing this type of society, especially since it is so familiar to them as well as a symbol of restricted freedom for women. It represents a worst case scenario related to married life for women.
Each and every family has its particular features of oppressing and taking away the autonomy and individual wishes of women once they are married to a man. This can be found in the traditional Chinese society described in *Pavilion of Women*, as well as in *Mrs Dalloway*. The structure of society nowadays all over the world helps women avoid, at least temporarily, such issues, as all girls are usually allowed to complete their studies before they can find a good job. While we witness the social pressure of young girls and women to get married in today's societies and in today's various social groups and classses, our understanding and sense of personal freedom becomes more and more prominent, to the point where what is described in novels such as *Mrs Dalloway* and *Pavilion of Women* can be less and less likely to happen.
The approach which was used to analyse the issues in the novels was reader-response criticism (Mart, 2019), according to which readers rely on their emotional reaction to the text they read and also to their background knowledge in order to analyse the text they read. Rosenblatt (1969) has created a transactional theory of reading, according to which the meaning of a literary work is created based on a process of transaction between the reader and the text of the literary work. In this way, meaning is not fixed by the author of the text, but it is the result of the reading process. Readers can only agree to the messages related to the restrained freedom of women and lck of control over their lives and personal choices while they are faced with the demands of their own and of their husband's families. Regardless of the ideological debates present at public, and large scale, at individual scale, these issues continue to persist, which is why novels having their action during the times of the societies described by Woolf and Buck can still be relevant.

RESULTS

The issues of personal freedom and individual rghts surface in both novels analysed in this paper. The realities presented in both novels, regardless of the historical time in which they occur and also regardless of the cultures in which the action happens, are easily relatable due to the continuing presence of social and family pressure for women to conform to traditional roles when it comes to their married life. The very experience of marriage remains the topic of social and emotional pressure on women and of threatening their individual freedom.

DISCUSSION

The issue of personal individual freedom is present in any society during any time. Women's situation remains, however, a particular one, since their restrained individual freedom during married life and even with respect to marriage as a means of social pressure. How free are we as individuals when we live in a society with certain demands, expectations and pressures? How free are we in a society not prioritizing the emotions we experience as individuals in relation to all the social expectations and pressures? To what extent can society impose on the individuals and not take into account their own, personal emotions regarding the issue of personal freedom?

CONCLUSIONS

Our lives as individuals are always subject to the rules and expectations of the societies we live in. Even if marriage is no longer the rule and main role of women, we can be surprised as to how relevant the two novels analysed in this paper can be. Even if there are many years separating our contemporary society from the ones in the novels analysed by Woolf and Buck, we can feel that the degree of social pressures for women and social expectations remains the same or, at least, similar. This can affect the way in which women can define themselves as individuals and establish their purpose and meaning in life. Gender roles remain associated with certain lifestyles and constraints on individual freedom, especially in the case of women.

REFERENCES

Brooks, A. (2023). Popular psychology. *A suspicious science: The uses of psychology*, 90-157.

Buck, P.S. (2012). Pavilion of Women. A Novel of Life in the Women's Quarters. Open Road Integrated Media. New York.

Burleson, B. R., Kunkel, A. W., & Birch, J. D. (1994). Thoughts about talk in romantic relationships: Similarity makes for attraction (and happiness, too). Communication Quarterly, 42(3), 259-273.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, *2*(1), 8.

Mart, C. T. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, *56*, 78-87.

Oles, P. K. (1999). Towards a psychological model of midlife crisis. Psychological reports, 84(3_suppl), 1059-1069.

Rosenblatt, L. M. (1969). Towards a transactional theory of reading. Journal of Reading Behavior, 1(1), 31-49.

Satola, A. (2025). Love and Freedom—An Ambivalent Relationship?. In *Sozial-und kulturwissenschaftliche Perspektiven auf die Liebe* (pp. 35-55). Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.

Steiner, B. W. (1973). The crisis of middle age. Canadian Medical Association Journal, 109(10), 1017.

Weaver, Y. (2009). Mid-life--a time of crisis or new possibilities?. Existential Analysis: Journal of the Society for Existential Analysis, 20(1).

Woolf, V. (2014). A room of one's own:(1929). In *The people, place, and space reader* (pp. 304-308). Routledge.

Woolf, V. (2021). Mrs Dalloway. Phoemixx Classics Ebooks.

LANUAGE PROMOTION AND DEVELOPMENT: A REVIEW OF WOMEN'S ROLES IN INDIGENOUS LANGUAGE REVITALISATION

ODU Adejare Samuel
Registry Department, The Federal Polytechnic Ilaro
ORCID: 0009-0002-3463-3992

Abdulrazaq Laro YUSUF
Department of Mass Communication, Kwara State University

Abstract
Language theorists and scholars have maintained that language attitude of any group influences the practices of maintaining their indigenous languages, the values and the status they give to it and their readiness to preserve and promote it. They further confirm that language attitude is basically formed through communication, family, peers and educational system. It implies that people's language attitude formation in a positive way, is a major determinant of how indigenous languages would be cherished and preserved. Also, language scholars submit that language attitudes must be detected and addressed as a major step in language revitalization. It is against this backdrop that this paper examines the roles of women in building language attitude in the family. One question was raised to give direction to the study while a systematic literature review was adopted for data collection. It was discovered that women did more to the development and transmission of their cultures and languages and play a vital role in language maintenance and loss. Also, women's language duties tend to be defined in line to their gender roles, which include the upbringing of children, and early language learning is typically undertaken by mothers. This places women at a very good advantage in teaching children their mother tongues very early in life. The paper concludes that women play vital roles in language development and revitalization due to the position they occupy in the family.
Keywords: Language promotion and development, Women, Indigenous language & Language attitude

NAVIGATING IDENTITY ABROAD: GENDER, NATION, AND SELF IN MARGARET FULLER'S "AT HOME AND ABROAD" AND RALPH WALDO EMERSON'S "ENGLISH TRAITS"

Djihad Guerfa
Algiers 2 University Abou El Kacem Saâdallah, Faculty of Foreign Languages, Department of English
ORCID: 0009-0001-9471-026X

Abstract
This paper offers a comparative exploration of identity formation in nineteenth-century travel writing by examining Margaret Fuller's "At Home and Abroad" and Ralph Waldo Emerson's "English Traits." While both writers travel across the Atlantic world, their encounters with England and Europe reveal distinct ways of imagining the self and the nation. Grounded in feminist literary criticism and Benedict Anderson's concept of imagined communities, this study investigates how gender shapes the articulation of national and personal identity in their narratives.
Through a comparative close reading methodology, the paper analyzes narrative voice, self-representation, thematic preoccupations, and cultural commentary in both texts. Emerson constructs identity through a broad, philosophical lens, often presenting national character as an abstract and collective formation. Fuller, by contrast, writes from a more relational and embodied perspective, negotiating her position as an American woman intellectual abroad. Her travel observations are interwoven with reflections on gender, authority, and belonging, revealing how she both inhabits and questions the imagined community of the American nation.
By placing these two transcendentalist voices in dialogue, the paper argues that travel writing becomes a space where identity is not merely described but actively constructed and contested. The comparison demonstrates that gender does not simply modify perspective; it fundamentally reshapes the ways national and cultural identities are envisioned. Reading Fuller alongside Emerson thus illuminates the gendered dimensions of authorship and nationhood, offering a nuanced understanding of how nineteenth-century American travelers wrote themselves into the world.
Keywords: Identity; Gender; Travel Writing; Margaret Fuller; Ralph Waldo Emerson

A PSYCHOANALYTIC FEMINIST READING OF COLM TOIBIN'S NORA WEBSTER (2014)

Dr. Hasibe AMBARCIOĞLU
Fırat Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ORCID: 0000-0002-1052-1729

ABSTRACT
Colm Toibin, one of the influential authors of the Irish literature, depicts the story of middle-aged widow called Nora Webster after her husband's sudden death in *Nora Webster* (2014). This study analyses the novel through Julia Kristeva's theory of the subject-in-process, the semiotic and the symbolic order, with a special focus on melancholia, loss and the healing power of music as an art. During her mourning period, Nora passes through a form of melancholic phase concluding with her withdrawal from society. In other words, she experiences a breakdown in herself, however she achieves to overcome her grief by means of music which serves as a semiotic space in which she evacuates her affective charges. In the repressive cultural setting of the 1960s Ireland, Nora transforms and changes as a result of her engagement with music. Thus, it can be said that Nora is a subject-in- process resisting the norms of society and reconstituting her subjectivity after her mourning period.
Keywords: Kristeva, subject-in-process, melancholia, loss, Colm Toibin.

COLM TOİBİN'İN NORA WEBSTER (2014) ADLI ROMANININ PSİKOANALİTİK FEMİNİST BİR ANALİZİ

ÖZET
İrlanda ebebiyatının etkili yazarlarından Colm Toibin, Nora Webster (2014) adlı eserinde, kocasının ani ölümünün ardından dul kalan orta yaşlı bir kadın olan Nora Webster'ın hikayesini anlatıyor. Bu çalışma, romanı Julia Kristeva'nın süreç içindeki özne teorisi, semiotik ve sembolik düzen çerçevesinde, özellikle melankoli, kayıp ve müziğin bir sanat olarak müziğin iyileştirici gücüne odaklanarak analiz etmektedir. Yas döneminde, Nora melankolik bir evre geçirir ve bu evre sonunda toplumdan tamamen çekilir. Başka bir deyişle, kendi içinde bir çöküş yaşar ancak duygusal yüklerini boşalttığı semiotic bir alan görevi gören müzik aracılığıyla kederinin üstesinden gelmeyi başarır. 1960'ların İrlanda'sının baskıcı kültürel ortamında, Nora müzikle olan etkileşimi sonucunda dönüşüm geçirir ve değişir.
Anahtar Kelimeler: Kristeva, süreç içindeki özne, melankoli, kayıp, Colm Toibin

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN RISING FROM THEIR ASHES: THE PHOENIX METAPHOR IN THE CASES OF HESTER PRYNNE AND JANE EYRE

Derya GİTMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ORCID: 0009-0004-7263-9417

Abstract
This study compares the female characters in Nathaniel Hawthorne's *The Scarlet Letter* and Charlotte Brontë's *Jane Eyre* using the myth of the Phoenix. The Phoenix is a universal symbol of strength that burns in its own fire but is born again from its ashes. The main goal of this article is to show the strong and fighting spirit of Hester Prynne and Jane Eyre against the hard social rules of the 19th century. In the history of literature, women have sometimes been depicted as passive figures; however, these two novels show that women are active and powerful agents of change. Like the Phoenix, these two women did not give up when they faced poverty and social pressure. Instead, they used these problems to start a new life and prove their importance in society.Hester Prynne was forced to wear the letter "A" as a mark of shame. However, because she has a fighting spirit, she changed this mark into a symbol of respect and help over time. Jane Eyre also fights for her freedom against unfair rules and class differences that she faced since she was a child. For both characters, great pain is not an end. It is the beginning of becoming a wiser and more independent person. This process shows that a woman's identity is not defined by others, but by her own courage and struggle.This study uses text analysis and comparative literature methods to show how women can overcome unfair rules of society. The results show that both women came out of their fires as much stronger people. This study proves that a woman's will to fight is universal and does not change with time or place. In conclusion, Hester and Jane are great examples of how any woman under pressure can rise again from her own ashes. Their stories remind us that the fighting spirit of women is a fundamental force that creates its own freedom and dignity in every era.
Keywords: Phoenix, Hester Prynne, Jane Eyre, Comparative Literature, Female Identity, Female Resistance, Rebirth, Social Pressure**.**

KÜLLERİNDEN DOĞAN KADINLAR: HESTER PRYNNE VE JANE EYRE ÖRNEĞİNDE ANKA KUŞU METAFORU

Özet
Bu çalışma, Nathaniel Hawthorne'un *Kızıl Leke* ve Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* romanlarındaki kadın kahramanları, mitolojik Anka Kuşu metaforu üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Anka Kuşu, kendi ateşinde yanıp küle dönen ancak bu küllerden her seferinde daha güçlü bir biçimde yeniden doğan, evrensel bir direniş sembolüdür. Makalenin temel amacı, Hester Prynne ve Jane Eyre'in 19. yüzyılın katı toplumsal kurallarına karşı sergiledikleri mücadeleci ruhu ortaya koymaktır. Edebiyat tarihi boyunca kadınlar bazen pasif figürler olarak yansıtılmış olsa da; bu iki roman, kadınların aslında değişimin aktif ve güçlü özneleri olduğunu göstermektedir. Tıpkı Anka Kuşu gibi, bu iki kadın da yoksulluk ve toplumsal baskılar karşısında pes etmemiş; aksine bu sorunları yeni bir hayata başlamak ve toplumdaki önemlerini kanıtlamak için birer fırsat olarak kullanmışlardır.Hester Prynne, toplum tarafından bir utanç belirtisi olarak takılan "A" harfini taşımaya zorlanmıştır. Ancak, sahip olduğu mücadeleci ruh sayesinde bu işareti zamanla bir saygı ve yardımseverlik sembolüne dönüştürmeyi başarmıştır.

Jane Eyre de çocukluğundan beri karşılaştığı adaletsiz kurallara ve sınıf ayrımlarına karşı özgürlüğü için mücadele eder. Her iki karakter için de büyük acılar bir son değildir; aksine daha bilge ve bağımsız bir birey olmanın başlangıcıdır. Bu süreç, bir kadının kimliğinin başkaları tarafından değil, kendi cesareti ve mücadelesiyle belirlendiğini açıkça göstermektedir.Nitel araştırma yöntemlerinden metin analizi ve karşılaştırmalı edebiyat tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, kadınların toplumun adil olmayan kurallarını nasıl aşabileceği vurgulanmaktadır. Araştırma sonuçları, her iki kadının da kendi yangınlarından çok daha güçlü bireyler olarak çıktığını kanıtlamaktadır. Bu çalışma, kadının mücadele azminin zaman ve mekândan bağımsız, evrensel bir irade olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Hester ve Jane, baskı altındaki her kadının kendi küllerinden yeniden doğabileceğini gösteren eşsiz örneklerdir. Onların hikayeleri, kadının mücadeleci ruhunun, her çağda kendi özgürlüğünü ve onurunu yaratan temel bir güç olduğunu bizlere hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anka Kuşu, Hester Prynne, Jane Eyre, Karşılaştırmalı Edebiyat, Kadın Kimliği, Kadın Direnişi, Yeniden Doğuş, Toplumsal Baskı.

EMPOWERING RURAL WOMEN FARMERS: PATHWAYS TO CLIMATE-RESILIENT AND SUSTAINABLE AGRICULTURE

Assistant Professor Dhivya C
SRS Institute of Agriculture and Technology
ORCID: 0009-0004-8984-1812

Assistant Professor Arunkumar R
RVS Agricultural College
ORCID: 0000-0001-5580-5170

Abstract
Rural women farmers play a vital role in agricultural production, food security, and the sustainability of rural livelihoods. Across many regions, women contribute significantly to crop cultivation, livestock rearing, post-harvest management, and household nutrition. Despite their substantial involvement, they often face persistent challenges such as limited access to land ownership, credit facilities, agricultural inputs, training, and decision-making opportunities. These structural inequalities restrict their productivity and resilience, particularly in the context of increasing climate variability and environmental stress. Climate change has intensified the vulnerabilities of smallholder farming systems through erratic rainfall, rising temperatures, soil degradation, and resource scarcity. In this context, empowering rural women farmers becomes essential for building climate-resilient and sustainable agricultural systems. Enhancing women's access to resources, knowledge, climate-smart technologies, financial services, and institutional support can significantly improve farm productivity and adaptive capacity. Moreover, women's traditional knowledge and community-based practices contribute meaningfully to biodiversity conservation, sustainable resource management, and household food security. This paper highlights the importance of gender-responsive policies, inclusive extension services, and capacity-building initiatives that promote women's agency and leadership in agriculture. Strengthening women's participation in decision-making processes at household, community, and policy levels is crucial for achieving equitable and sustainable development. Empowering rural women farmers is not only a matter of social justice but also a strategic pathway toward resilient agricultural systems and long-term rural prosperity.
Keywords: Rural women farmers; Gender empowerment; Climate resilience; Sustainable agriculture; Gender-responsive policies

YOUTH–WOMEN NEXUS IN AGRIBUSINESS GLOCALIZATION: A RESEARCH REVIEW

Sadiq, M.S
Department of Agricultural Economics and Agribusiness, FUD
ORCID: 0000-0003-4336-5723

Singh, I.P
Department of Agricultural Economics, SKRAU
ORCID: 0000-0002-1886-5956

Ahmad, M.M
Department of Agricultural Economics and Extension, BUK
ORCID: 0000-0003-4565-0683

Sani, B.S
Department of Agricultural Economics and Agribusiness, FUD
ORCID: 0000-0001-7773-3796[d]

Abstract
The youth–women nexus in agribusiness glocalization represents a transformative intersection of demographic dynamism, gender inclusion, and the restructuring of agri-food systems under globalization. As agricultural value chains increasingly integrate global standards while adapting to local socio-cultural and ecological contexts, young people and women emerge as critical actors in shaping inclusive and resilient agribusiness ecosystems. This review synthesizes contemporary scholarship on youth agripreneurship, women's empowerment, value chain development, and glocalization processes in agriculture. Drawing from recent systematic reviews, policy guidelines, and empirical studies, the paper analyzes how youth- and gender-sensitive value chain interventions, curriculum development, innovation hubs, and digital platforms enhance participation in localized-global agribusiness systems. Findings indicate that structural barriers—land access, finance, norms, and digital divides—limit synergistic engagement, yet integrated policy and institutional reforms can leverage glocalized markets to drive rural transformation. The review proposes a conceptual framework linking globalization forces, local institutional contexts, and youth–women agency within agribusiness value chains. Policy implications emphasize gender-responsive, youth-inclusive agribusiness ecosystems aligned with SDGs 1, 2, 5, 8, and 12.
Keywords: Agripreneurship; Gender; Glocalization; Rural development; Innovation.

Introduction

Agriculture remains central to livelihoods in low- and middle-income countries, employing significant proportions of youth and women. However, demographic shifts and globalization have reshaped agricultural production and marketing systems. The concept of glocalization—the adaptation of global economic processes to local realities—provides a critical lens for understanding transformations in agribusiness value chains (Cruickshank *et al*., 2022).

Recent studies emphasize youth empowerment and agripreneurship innovation as vehicles for modern agricultural enterprise development (Sundari, 2025; Mugo & Kinyua, 2023). Simultaneously, women's empowerment in rural economies is recognized as a cornerstone of food security and poverty reduction (CGIAR Platform, 2023).

The youth–women nexus situates these demographic groups not as isolated categories but as intersecting agents within global-local agribusiness systems.

Globally integrated value chains demand compliance with quality standards, digital traceability, and climate resilience. Yet, localized adaptation ensures responsiveness to indigenous knowledge, cultural norms, and community-based production systems. Youth often spearhead technological adoption and innovation hubs (Rakshit *et al*., 2025), while women anchor household-level food production and informal markets. The convergence of these roles under glocalization offers pathways for inclusive rural transformation.

Problem Statement

Despite policy recognition, youth and women remain marginalized in agribusiness value chains. Structural inequalities—limited land ownership, restricted financial access, gender norms, inadequate agripreneurship curricula, and weak institutional support—hinder their full participation (Bamiro *et al*., 2024).

Moreover, globalization often privileges capital-intensive actors, marginalizing smallholder youth and women. The failure to embed gender- and youth-sensitive approaches in value chain development exacerbates exclusion (Cruickshank *et al*., 2022). Consequently, agribusiness glocalization risks reproducing inequalities unless deliberate interventions address intersecting vulnerabilities.

Justification

Understanding the youth–women nexus is critical for achieving inclusive agricultural transformation. With youth constituting a major share of the rural labor force and women contributing significantly to agricultural production, their integration into glocalized value chains enhances productivity, innovation, and social equity.

Evidence from youth-sensitive value chain analysis indicates that inclusive frameworks improve income diversification and employment opportunities (Cruickshank *et al*., 2022). Similarly, agripreneurship curriculum reforms contribute to poverty reduction and rural development (Bamiro *et al*., 2024). Integrating gender-transformative and youth-responsive approaches into glocalized agribusiness systems ensures sustainable development outcomes.

Research Objectives

1. To examine the theoretical underpinnings of the youth–women nexus in agribusiness glocalization.
2. To synthesize empirical evidence on youth and women participation in agricultural value chains.
3. To develop a conceptual framework linking globalization, localization, and demographic inclusion.
4. To identify policy and institutional strategies promoting inclusive agribusiness ecosystems.

Theoretical Framework

The youth–women nexus in agribusiness glocalization is grounded in an interdisciplinary theoretical foundation that integrates globalization studies, gender theory, youth livelihoods frameworks, value chain analysis, institutional economics, empowerment theory, and sustainability transitions perspectives (Davis *et al*., 2025). Understanding this nexus requires examining how macro-level global forces interact with local socio-cultural institutions and individual agency. Theoretical integration is essential because youth and women operate within overlapping systems of economic transformation, structural inequality, and socio-technical change in contemporary agri-food systems.

Glocalization theory provides the overarching analytical lens for this study. Originating from globalization scholarship, glocalization posits that global processes are not merely imposed uniformly but are interpreted, adapted, and reshaped within local contexts. In agribusiness, this is evident in how global trade standards, certification regimes, digital platforms, and sustainability protocols are localized within specific farming systems and cultural environments. Youth often act as conduits of global innovation—adopting digital technologies and market intelligence—while women anchor local knowledge systems and community-based production networks (Effa *et al*., 2025). Thus, glocalization explains how global market integration and local socio-institutional realities converge to shape participation in agricultural value chains.

Gender and Development (GAD) theory deepens this analysis by foregrounding structural power relations embedded in agribusiness systems. Unlike earlier development paradigms that treated women as passive beneficiaries, GAD emphasizes gender as a system of social relations influencing access to land, finance, technology, and decision-making (Mureithi, 2025). In glocalized value chains, gender inequalities manifest in limited land tenure security, unequal access to credit, and underrepresentation in governance structures. Applying GAD theory to the youth–women nexus highlights the necessity of gender-transformative approaches that challenge institutional norms rather than simply integrating women into inequitable systems. When combined with intersectionality theory, this perspective recognizes that young women face layered marginalization shaped by age, gender, and rurality.

The Sustainable Livelihoods Framework contributes a micro-level understanding of how youth and women mobilize assets within agribusiness systems. Livelihoods are conceptualized as combinations of capabilities, assets, and strategies necessary for survival and advancement. For rural youth and women, access to human capital (education and skills), social capital (networks and cooperatives), financial capital (credit), natural capital (land), and physical capital (infrastructure) determines their capacity to engage in agribusiness (Mahmud *et al*., 2025). In glocalized markets, diversified livelihood strategies—including processing, marketing, and digital entrepreneurship—become critical for resilience and upward mobility.

Agripreneurship theory, drawing from Schumpeterian notions of innovation and entrepreneurship, positions youth as drivers of transformative change in agricultural systems. Young agripreneurs introduce new products, technologies, and business models that disrupt traditional production structures (Davis *et al*., 2023). Within glocalized contexts, this includes leveraging digital marketplaces, engaging in value addition, and responding to global consumer preferences for organic and sustainably produced goods. However, gendered agripreneurship research reveals that women often operate within informal or low-value segments, necessitating supportive ecosystems to enable scaling and upgrading.

Agricultural value chain theory further explains how power, governance, and upgrading opportunities shape inclusion. Rooted in global value chain (GVC) analysis, this framework emphasizes the importance of governance structures, product and process upgrading, and value distribution across chain actors (Glover & Sumberg, 2020). In glocalized agribusiness systems, compliance with international standards offers upgrading opportunities but may also impose financial and technical barriers. Youth- and gender-sensitive value chain approaches adapt traditional GVC analysis to identify entry points, generational segmentation, and inclusive governance mechanisms that enhance participation of marginalized actors.

Institutional theory underscores the role of both formal regulations and informal norms in shaping economic behavior. Land tenure systems, financial regulations, trade policies, and customary practices influence the capacity of youth and women to engage in agribusiness. Institutional misalignment between global market requirements and local governance structures often constrains effective participation.

Therefore, inclusive agribusiness glocalization depends on institutional reforms that harmonize global standards with equitable local frameworks.

Political economy perspectives complement institutional analysis by interrogating structural inequalities embedded in global trade systems. Global agribusiness is often characterized by buyer-driven chains where multinational corporations exercise disproportionate power. Without redistributive mechanisms, glocalization may reinforce existing hierarchies, marginalizing smallholder youth and women (Huambachano *et al*., 2022). This perspective highlights the need for policy interventions that address asymmetries in bargaining power, access to finance, and market information.

Empowerment theory integrates economic and social dimensions of transformation by conceptualizing empowerment as the expansion of resources, agency, and achievements. In agribusiness glocalization, empowerment occurs when youth and women gain control over productive assets, participate in decision-making processes, and achieve measurable improvements in income and social status (Livelihoods, 2017). Empowerment is not merely economic inclusion but involves shifts in intra-household and community power dynamics.

Sustainability transitions theory adds a socio-technical dimension by examining how agricultural systems shift toward environmentally sustainable practices. In this framework, youth-led innovation hubs function as niches introducing climate-smart technologies, while women's indigenous knowledge contributes to biodiversity conservation and resilience (Ainomugisha *et al*., 2026). Landscape pressures such as climate change and global sustainability standards accelerate transitions toward regenerative and sustainable agribusiness models. The youth–women nexus thus becomes central to navigating sustainability transformations in glocalized food systems.

Collectively, these theoretical perspectives provide a multi-level analytical structure. At the macro level, globalization, climate change, and digital transformation shape agribusiness environments. At the meso level, value chain governance and institutional frameworks mediate inclusion. At the micro level, youth and women exercise agency through entrepreneurship, innovation, and leadership. Glocalization operates as the integrative process linking these levels. Inclusive agribusiness transformation emerges when structural reforms, gender-transformative approaches, youth-sensitive value chain strategies, and sustainability transitions converge to create equitable and resilient agri-food systems.

Conceptual Framework

The proposed framework integrates:

- **Global Drivers:** Trade liberalization, digital agriculture, climate standards.
- **Local Contexts:** Land tenure systems, gender norms, rural institutions.
- **Youth–Women Agency:** Skills, innovation, entrepreneurship, leadership.
- **Value Chain Integration:** Production, processing, marketing, digital platforms.
- **Outcomes:** Income diversification, empowerment, resilience, sustainable development.

The interaction between global forces and localized institutions determines the extent to which youth and women benefit from agribusiness glocalization.

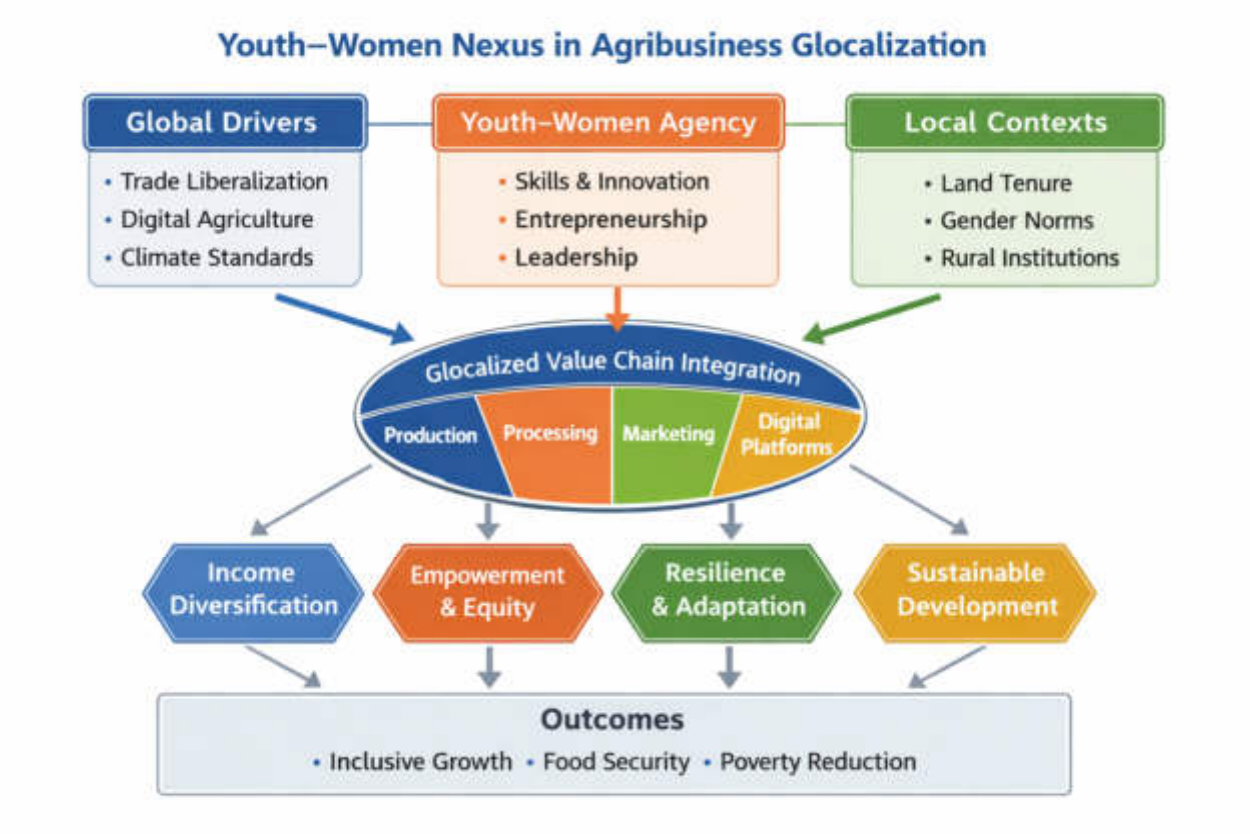

Figure 1: Conceptual framework

Research Methodology

This review employs a systematic literature synthesis of peer-reviewed journal articles, books, and institutional reports published between 2017 and 2026. Sources were identified through scholarly databases focusing on youth agripreneurship, gender inclusion, and value chain development. Inclusion criteria comprised empirical studies, systematic reviews, and policy guidelines addressing youth and/or women in agribusiness contexts.

Thematic analysis was conducted to identify recurring themes: empowerment, innovation ecosystems, value chain participation, and institutional reform.

Results and Discussion

Across recent literature, a convergent insight emerges: youth and women are not peripheral beneficiaries of agribusiness transformation but strategic agents in glocalized agri-food systems. Evidence from youth-sensitive value chain frameworks, gender-transformative research programs, agripreneurship curriculum reforms, and rural innovation studies indicates that inclusive agribusiness ecosystems yield higher resilience, productivity, and social equity outcomes (Cruickshank *et al*., 2022; CGIAR, 2023).

The reviewed studies collectively highlight five interrelated domains shaping the youth–women nexus in agribusiness glocalization: (1) innovation and digitalization, (2) value chain upgrading and governance, (3) institutional and policy ecosystems, (4) socio-cultural constraints and empowerment dynamics, and (5) climate resilience and sustainability transitions.

1. Youth Agripreneurship, Innovation, and Digital Glocalization

Youth are disproportionately represented among early adopters of digital agriculture technologies, including mobile-based advisory services, blockchain traceability systems, precision agriculture, and agri-e-commerce platforms (Sundari, 2025). In glocalized contexts, global digital tools are adapted to local production realities—for example, localized weather advisory platforms and region-specific e-marketplaces.

Rakshit *et al*. (2025) demonstrate that innovation hubs and rural incubators significantly increase youth retention in agriculture by facilitating start-up creation and market integration. These hubs often bridge global agritech solutions with local entrepreneurial ecosystems, enabling young agripreneurs to access export-oriented markets while maintaining local value addition.

However, gender disparities persist within digital agripreneurship ecosystems. CGIAR (2023) reports that women face greater digital access gaps due to device ownership inequalities and socio-cultural restrictions. Thus, while glocalization enhances market connectivity, digital inclusion policies are necessary to prevent the reproduction of gendered exclusion.

2. Women's Upgrading within Glocalized Value Chains

Value chain analysis reveals that women predominantly operate in lower-value nodes—primary production and informal marketing—while men dominate higher-value processing and export segments (Cruickshank *et al*., 2022). Glocalized agribusiness systems, characterized by certification standards (e.g., organic, fair trade) and quality compliance requirements, offer opportunities for upgrading into processing, packaging, branding, and niche markets.

CGIAR (2023) emphasizes that women's collective action—through cooperatives and producer organizations—improves bargaining power in global markets. Evidence from inclusive value chain programs indicates that gender-sensitive governance reforms enhance women's decision-making roles, resulting in improved income distribution and household welfare.

Yet, barriers such as limited land tenure security and collateral constraints restrict women's ability to engage in export-oriented agribusiness. Without structural reforms, glocalization may amplify inequalities by favoring resource-endowed actors.

3. Youth-Sensitive Value Chain Governance

Cruickshank *et al*. (2022) propose youth-sensitive value chain methodologies that incorporate participatory mapping, generational power analysis, and labor segmentation assessment. Their guidelines emphasize identifying youth-specific entry points across nodes—from input supply to digital marketing.

Empirical findings indicate that when youth are integrated into governance structures—such as cooperative boards and agribusiness associations—they influence innovation adoption and product diversification strategies. In Cameroon and India, agripreneurship curriculum reforms aligned with value chain upgrading have strengthened youth engagement (Bamiro *et al*., 2024; Rakshit *et al*., 2025).

Glocalization processes intensify quality and sustainability demands; youth often adapt more rapidly to certification systems and digital compliance requirements. However, unequal access to capital limits scaling capacity, particularly for young women entrepreneurs.

4. Curriculum Development and Human Capital Formation

Agripreneurship education reforms are central to strengthening the youth–women nexus. Bamiro *et al*. (2024) identify curriculum gaps in technical, managerial, and value chain competencies, advocating experiential and market-oriented learning models.

Integrating global best practices into local training institutions enhances competitiveness in glocalized markets. For example, incorporating modules on export regulations, sustainability certification, and digital marketing prepares youth and women to operate within transnational supply chains.

Furthermore, Mugo & Kinyua (2023) emphasizes mentorship models pairing experienced agribusiness leaders with young women entrepreneurs, fostering intergenerational knowledge transfer and leadership development.

5. Institutional Ecosystems and Policy Alignment

Inclusive agribusiness glocalization requires enabling institutional frameworks. Mahmud *et al*.(2025) highlights the role of rural finance mechanisms tailored to youth and women, including guarantee schemes and blended finance instruments.

Policy coherence across trade, education, land reform, and gender equality agendas enhances systemic inclusion. Countries aligning youth employment strategies with agricultural transformation policies report improved agribusiness start-up rates.

However, policy fragmentation remains a challenge. Youth policies often operate separately from gender policies, undermining intersectional approaches. Evidence suggests that integrated frameworks—targeting young women explicitly—produce stronger poverty reduction outcomes.

6. Socio-Cultural Norms and Empowerment Dynamics

The youth–women nexus is embedded within socio-cultural structures that shape agency and resource access. GAD theory underscores the need to transform power relations rather than simply increase participation (CGIAR, 2023).

Empirical studies reveal that women's participation in export-oriented agribusiness enhances intra-household decision-making power. Simultaneously, youth engagement in agribusiness challenges narratives of agriculture as an unattractive livelihood.

Nevertheless, entrenched norms may limit young women's mobility and leadership opportunities. Programs combining economic empowerment with gender-transformative dialogue have demonstrated measurable improvements in agency indicators.

7. Climate Resilience and Sustainable Glocalization

Climate-smart agriculture (CSA) is integral to glocalized agribusiness systems responding to global sustainability standards. Youth are frequently innovators in climate-adaptive technologies, including regenerative agriculture and renewable energy integration (Davis *et al*., 2025: Mahmud *et al*., 2025).

Women's traditional ecological knowledge contributes to biodiversity conservation and food security resilience. Integrating youth innovation with women's local knowledge enhances adaptive capacity in climate-vulnerable regions.

Global sustainability certification schemes incentivize environmentally responsible production. However, compliance costs may exclude small-scale women and youth producers unless supported by subsidies or cooperative models.

8. Nexus Synergies and Inclusive Outcomes

The intersection of youth dynamism and women's embeddedness in local agri-food systems creates synergistic potential:

- Youth provide technological and entrepreneurial innovation.
- Women anchor community networks and food system resilience.
- Glocalization offers expanded market access and value addition opportunities.

Where integrated interventions target both groups, outcomes include income diversification, employment generation, enhanced food security, and strengthened rural economies (Bamiro *et al*., 2024; CGIAR, 2023).

However, isolated interventions—focusing solely on youth or solely on women—yield fragmented results. A nexus approach recognizes intersectionality and systemic transformation.

9. Emerging Research Gaps

Despite expanding scholarship, several gaps remain:

1. Limited longitudinal studies assessing sustained impact of youth–women agribusiness programs.
2. Insufficient intersectional analysis across age, gender, class, and geography.
3. Underexplored implications of AI and advanced digital platforms in rural agribusiness ecosystems.
4. Inadequate evaluation of trade policy effects on marginalized agripreneurs.

Future research should adopt mixed-method and systems-based approaches to capture complex glocalization dynamics.

Conclusion

The youth–women nexus in agribusiness glocalization represents a strategic pathway for inclusive rural transformation. Glocalization offers opportunities for market expansion, technological adoption, and innovation; yet without gender- and youth-sensitive policies, inequalities persist.

Empirical evidence underscores the importance of integrated value chain approaches, capacity building, and institutional reforms to ensure equitable participation. The nexus approach shifts focus from isolated interventions toward systemic inclusion.

Recommendations

1. Integrate youth- and gender-sensitive value chain analysis into agribusiness policy frameworks.
2. Expand innovation hubs targeting young women agripreneurs.
3. Reform land and credit systems to enhance access.
4. Promote digital literacy and climate-smart training.
5. Strengthen cooperative models for collective bargaining.

Policy Implications

Policymakers should mainstream youth and gender inclusion in agricultural transformation agendas. Aligning national strategies with SDGs and regional trade frameworks enhances glocalized competitiveness. Institutional reforms must address structural inequalities to enable equitable participation in global markets.

References

Ainomugisha, J., Wachong Kum, S., & Webnjoh, K. E. (2026). Advancing Youth Engagement in Agriculture: A Cross-National Comparative Policy Analysis and Framework for Sustainable Rural Development. *Rural and Regional Development*, *4*(1), 10003.

Bamiro, N. B., Ayanwale, M. A., Salisu, M. A., & Ahmed, K. O. (2024). Agripreneurship curriculum development as nexus for poverty reduction and rural development: A systematic literature review. *Agripreneurship and the dynamic agribusiness value chain*, 305-328.

CGIAR Platform. (2023). *From research to impact: Towards just and resilient agri-food systems*. CGIAR.

Cruickshank, D., Grandelis, I., Barwitzki, S., & Bammann, H. (2022). *Youth-sensitive value chain analysis and development: Guidelines for practitioners*. Food & Agriculture Org..

Davis, B., Cavatassi, R., Lipper, L., & Giller, K. E. (2025). Resilient and inclusive rural transformation: Exploring pathways for sustainable development. *Global Food Security*, *46*, 100868.

Davis, B., Mane, E., Gurbuzer, L. Y., Caivano, G., Piedrahita, N., Schneider, K., ... & Winters, P. (2023). *Estimating global and country-level employment in agrifood systems*. Food & Agriculture Org..

Effa, K., Deressa, H., Teka, K., Bezabeh, A., Ameha, N., Mohammed, S., & Regassa, F. (2025). Harnessing the potential of livestock agribusiness to address Africa's youth bulge through decent employment and enhanced food security in a disrupted global landscape. *Discover Sustainability*.

Glover, D., & Sumberg, J. (2020). Youth and food systems transformation. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, *4*, 101.

Huambachano, M., Arulingam, I., Bowness, E., Korzenszky, A., Mungai, C., Termine, P., & Wittman, H. (2022). Knowledge networks to support youth engagement in sustainable food systems. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, *6*, 867344.

Livelihoods, S. (2017). 20 Glocal Networking for Gender Equality. *Gender and Rural Globalization: International Perspectives on Gender and Rural Development*, 272.

Mahmud, A., Zaman, F., & Islam, M. R. (2025). Rural Development in South Asia. In *Sociology of Development in South Asia: Dynamics and Contexts* (pp. 89-124). Singapore: Springer Nature Singapore.

Mugo, V., & Kinyua, I. (2023). Youth engagement in agriculture and food systems transformation in Kenya. *Food Systems Transformation in Kenya*, 357.

Mureithi, A. M. (2025). Evaluating Government Policies on Youth-Driven Agriculture and Rural Development in Kenya. *African Journal of Emerging Issues*, *7*(27), 125-139.

Rakshit, S., Gorai, S. K., Das, B., Sahu, S., Gills, R., Ray, P., & Mukherjee, A. (2025). Empowerment of Rural Women and Youth Retention as Drivers of the Agricultural Economy. In *Indian Agriculture: Challenges, Priorities and Solutions* (pp. 149-181). Singapore: Springer Nature Singapore.

Sundari, S. (2025). Youth Empowerment and Agripreneurship Innovation and Opportunities in Modern Agricultural Enterprises. *Agrovista: Journal of Agrotechnology and Agribusiness*, *1*(1), 27-33.

TRANSMISSION OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE BY WOMEN IN RURAL COMMUNITIES : IMPLICATIONS FOR BIODIVERSITY CONSERVATION AND SUSTAINABLE HEALTHCARE

Faima El hilah
Laboratory of Botany, Biotechnology and Plant Protection, Faculty of Sciences, university ibn tofail
ORCID: 0009-0003-0815-6835

Aicha Rossafi
Laboratory of Natural Resources and Sustainable Development, Faculty of Sciences, university ibn tofail
ORCID: 0000-0003-0429-1127

Safaa Rhaimi
Laboratory of Natural Resources and Sustainable Development, Faculty of Sciences, university ibn tofail
ORCID: 0000-0002-4707-6569

Abstract
In rural areas, women are often the guardians and transmitters of species-specific ethnobotanical knowledge concerning medicinal and aromatic plants. The objective of this study was therefore to document and analyse the processes by which women transmit traditional plant knowledge between generations, and the implications for biodiversity conservation as well as community health.
This study was carried out in rural areas of Central Morocco using ethnobotanical surveys with semi-structured interviews, focus groups and participant observation. Informants were mainly women who were well known in the local traditional herbal practice. Quantitative ethnobotanical indices and qualitative thematic analysis were used to evaluate the distribution of knowledge, transmission mechanisms and use-patterns for plant resources.
The findings reveal that women are the principal custodians of traditional phytotherapeutic knowledge and that the transmission is predominantly via oral tradition, practical demonstration and intergeneration learning among family members at home. We recorded a large variety of medicinal plants, many used in women's health care and primary family healthcare. But the research also shows that such knowledge is slipping away as a result of social change, regional urbanization and waning interest among youth.
Results emphasize the pressing importance of including women's ethnobotanical knowledge in conservation policies and sustainable health care. By documenting, educating, and involving rural women and men in participatory conservation programs the role of rural women could be strengthened and cultural heritage preservation remembering as well as sustainable use of medicinal plant resources improved.
Keywords : Ethnobotanical knowledge; Women ; Knowledge transmission ; Medicinal plants; Sustainable healthcare

WOMEN'S REPRESENTATION IN FOREST ENGINEERING EDUCATION AND ACADEMIC POSITIONS IN TÜRKİYE

Prof. Dr. Seçil YURDAKUL EROL
İstanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Forestry, Department of Forest Policy and Administration
ORCID: 0000-0003-4495-1118

Res. Asst. Dr. Gizem ŞAHİN
İstanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Forestry, Department of Forest Policy and Administration
ORCID: 0000-0002-6118-6131

Dr. Cansu ÖZTÜRK
Sinop University, Ayancık Vocational School, Department Forestry and Forest Products
ORCID: 0000-0001-8478-7581

ABSTRACT
Forestry has historically been structured as a male-dominated profession, where gendered norms, organizational practices, and the perception of physical demands have restricted women's participation and career progression within the field. This situation has also been reflected in professional forestry education and academic pathways across different stages, including undergraduate, graduate, and management levels. Women's representation in forest engineering education and academia in Türkiye has historically been limited, reflecting persistent gender inequalities. This study examines women's representation in forest engineering education and academia in Türkiye, focusing on undergraduate admissions, graduate degree completions, academic staffing and leadership positions within forestry faculties. Although women entered professional forestry education relatively late, their presence has increased in recent years. Undergraduate admission data indicate that women accounted for approximately 44.4% of students admitted to forest engineering programmes in 2025. At the graduate level, women accounted for 33.8% of master's theses completed and 38.9% of doctoral theses completed. While women are more visible at the educational level, academic staffing structures continue to exhibit pronounced gender inequalities. Women are primarily represented in early career positions, particularly among research assistants, comprising nearly half of positions (45.3%). However, their representation decreases progressively at higher academic ranks. Women constitute a small minority among associate professors (25.7%) and professors (17.7%), revealing a pronounced vertical imbalance in academic career progression within forest engineering. Gender disparities are most acute in academic leadership. In 2025, none of the 12 forestry faculties in Türkiye is headed by a female dean, and only four faculties have a female vice-dean. Overall, the findings indicate that increasing female participation in forest engineering education has not translated into proportional representation in academic positions or leadership roles. The study highlights persistent structural barriers and emphasizes the need for gender-sensitive approaches to academic career development and institutional governance in professional forestry education.
Keywords: gender equality, forest engineering education, academic positions, academic leadership

1. INTRODUCTION

Forests cover approximately 4.14 billion hectares worldwide, accounting for about 32 percent of the global land area and averaging roughly 0.5 hectares of forest per person (FAO, 2025). Forest ecosystems provide a wide range of ecological, economic and social benefits, including biodiversity conservation, climate regulation, carbon storage and livelihood support for millions of people worldwide (Millennium Ecosystem Assessment, 2005). To ensure the continuity of these benefits, forestry can be defined as a managerial activity that encompasses biological, economic, social and technical efforts aimed at providing various products and services to society. Activities within forestry, including forest protection, maintenance, improvement, development, and timber production and utilization, require specific technical knowledge and professional practices. In addition, forestry contributes to socio-economic development by generating employment and supporting livelihoods, particularly in rural areas, thereby contributing to social and regional development (Akesen & Ekizoğlu, 2010).

The multiple ecological, economic, and social functions of forests have made their sustainable and effective management increasingly important. The effective management of forest resources depends on well-trained professionals equipped with the knowledge and skills needed to address complex environmental and socio-economic challenges. In this context, forestry education plays a key role in preparing individuals who can support sustainable forest management and respond to emerging issues such as climate change, biodiversity loss and environmental degradation (Rekola & Sharik, 2022).

Given the complex interaction of ecological processes, technical management practices and societal expectations in forestry, forestry education has developed a multidimensional structure. Accordingly, educational programmes encompass biological-ecological, technical and socio-economic knowledge domains that together support the development of professional competencies in forestry (Yurdakul Erol, 2022). Curricula generally include subjects such as silviculture, forest management planning, forest ecology, forest economics and forest policy, while also integrating technical knowledge with broader professional skills. Developing such competencies is essential for preparing graduates to address the complex ecological, economic and social challenges associated with forest management (Temu et al., 2006; Sample et al., 2015). In addition, forestry education is increasingly discussed in relation to interdisciplinary approaches and the integration of social and human dimensions within forestry programmes (Barker, 2025).

The multidimensional nature of forestry and forestry education, together with norms that frame forestry as a technically oriented and field-based profession, has made gender a significant issue in both the profession and forestry education. Forestry has historically been characterized as a male-dominated field, where gendered norms, organizational structures and perceptions regarding the physical demands of forestry work have often limited women's participation and career advancement (Mai et al., 2011; Colfer & Minarchek, 2013; Powell & Grubbström, 2023). This pattern is also reflected in forestry education, where women remain underrepresented in many forestry and related natural resource programmes (Bullard et al., 2024).

Gender inequalities are also reflected in forestry academia and research institutions. Forest science institutions have historically been shaped by gendered organizational cultures in which men remain dominant in many academic and leadership positions. These institutional dynamics can influence recruitment processes, career progression and professional recognition, thereby affecting women's opportunities to advance within forest science and research communities (Macinnis-Ng & Zhao, 2022).

Research on the forest science community further shows that men continue to occupy a large share of influential academic roles, particularly in positions associated with agenda-setting and decision-making power, such as scientific committees and conference leadership (Koch & Matviichuk, 2021).

Despite the growing attention to gender equality in forestry, empirical evidence on women's representation in forestry education and academia remains limited in many national contexts. In particular, comprehensive analyses that examine gender representation across different stages of forest engineering education and academic career structures are still scarce. This study aims to examine women's representation in forest engineering education and academia in Türkiye. The analysis focuses on undergraduate admissions, graduate-level thesis production, academic staffing and leadership positions within forestry faculties. By analysing these dimensions together, the study provides a comprehensive overview of gender representation across the institutional structure of forest engineering education and academic careers.

2. MATERIAL AND METHOD

This study examines gender representation in forest engineering education and academia in Türkiye using publicly available data from national higher education sources. The analysis focuses on data from the year 2025. Data on undergraduate admissions to forest engineering programmes were obtained from official statistics published by the Council of Higher Education (CoHE) (CoHE, 2026a). Information on graduate-level thesis completion (master's and doctoral) was collected from the National Thesis Center database (CoHE, 2026b), which provides records of postgraduate theses completed in Türkiye. In 2025, forest engineering undergraduate programmes were offered by 12 universities in Türkiye.

Information on academic staff composition and leadership positions within forestry faculties was compiled from CoHE and official university websites. These data include the distribution of academic personnel across different ranks, including research assistants, assistant professors, associate professors and professors, as well as faculty leadership positions such as dean and vice dean. The collected data were categorized by gender and analysed using descriptive statistics. Frequency counts and percentage distributions were calculated for both student-related data and academic positions in order to describe patterns of gender representation across successive stages of forest engineering education and academic careers.

3. RESULTS

Gender distribution across different stages of forest engineering education and academic careers in Türkiye in 2025 is presented. The figures cover undergraduate enrolment, graduate-level thesis completion, academic staff composition and leadership positions within forestry faculties. Together, they provide an overview of gender representation across successive stages of education and academia in the field. In 2025, a total of 591 students were admitted to Forest Engineering undergraduate programmes offered by 12 universities in Türkiye (CoHE, 2026a). Male students constituted 55.6% of the cohort, while female students accounted for 44.4% (Fig.1). This distribution indicates that male students still constitute the majority in Forest Engineering; however, female students constitute a substantial proportion, accounting for nearly half of the total intake. These figures suggest a relatively balanced gender distribution compared to the traditionally male-dominated structure of the profession.

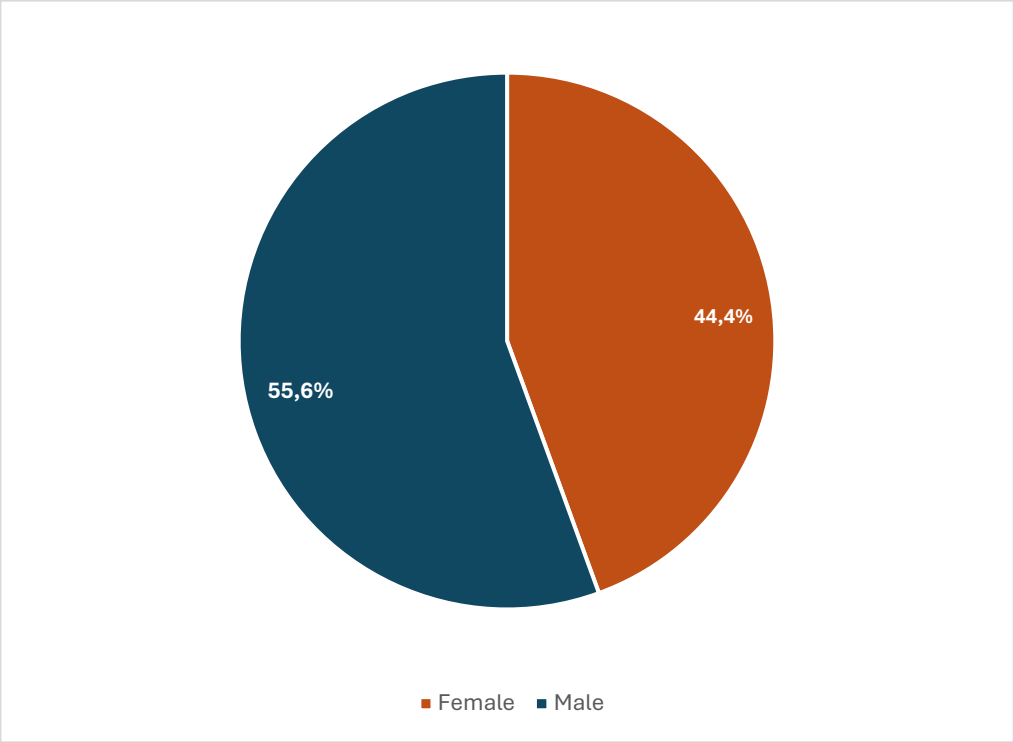

Figure 1. Gender Distribution of Students Admitted to the Forest Engineering Undergraduate Program in 2025 (CoHE, 2026a).

Figure 2 displays the gender distribution of students admitted to the Forest Engineering undergraduate programs across Turkish universities in 2025. The data indicate noticeable variation in gender composition among institutions. While some universities display a relatively balanced distribution between female and male students, others show a more pronounced male dominance. For example, at certain institutions such as İzmir Katip Çelebi University and Isparta University of Applied Sciences, the proportion of male students is considerably higher than that of female students. In contrast, universities such as Bartın University and Kastamonu University demonstrate a more balanced or near-parity distribution. These differences suggest that although the overall national distribution in 2025 approaches gender balance, institutional-level variations remain significant. The findings indicate that gender representation in Forest Engineering continues to vary across universities, reflecting localized enrollment patterns and potentially differing institutional or regional dynamics.

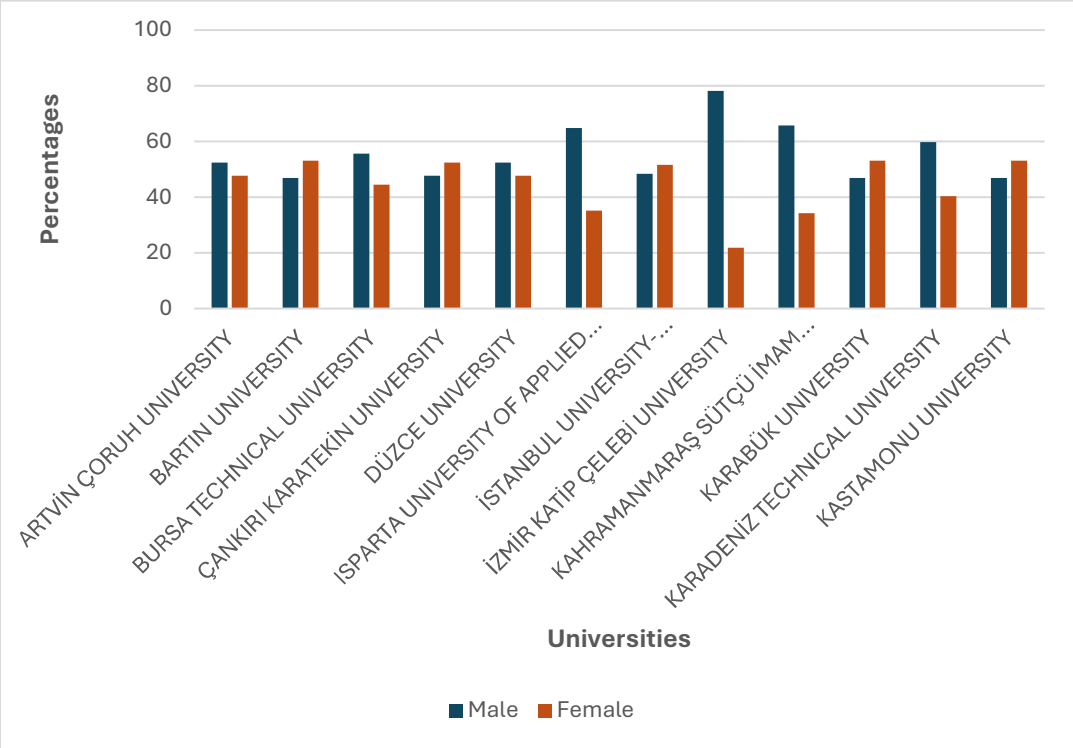

Figure 2. Gender Distribution of Students Admitted to Forest Engineering Undergraduate Programs by University, 2025 (CoHE, 2026a).

Figure 3 presents the gender distribution of master's and PhD theses completed in Forest Engineering in 2025. At the master's level, male graduates account for approximately two-thirds of completed theses, while female graduates represent roughly one-third. A similar pattern is observed at the PhD level, although the proportion of theses completed by women is slightly higher compared to the master's level. These findings indicate that men constitute the majority of degree completions at both graduate levels; however, women's representation remains substantial and shows a modest increase at the doctoral stage. The distribution reflects the continuing gender imbalance within graduate-level degree attainment in Forest Engineering.

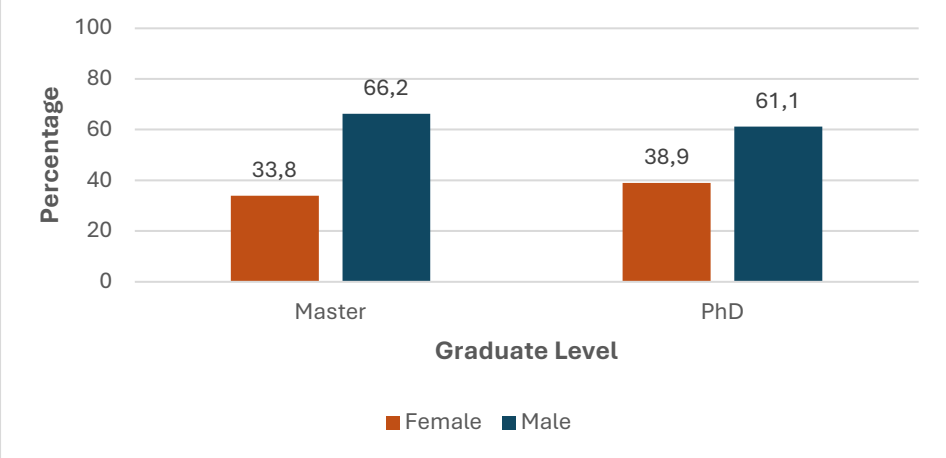

Figure 3. Gender Distribution of Graduate Theses Completed in Forest Engineering, 2025 (CoHE, 2026b).

Figure 4 illustrates the gender distribution across academic positions in Forest Engineering departments in 2025. The data reveal a clear vertical stratification by gender. Female representation is lowest at the professor level, where women account for 17.7% of positions, compared to 82.3% held by men. A similar imbalance appears at the associate professor level, with women representing 25.7% and men 74.3%. At the assistant professor level, the gender gap narrows considerably, with women constituting 43.3% of positions and men 56.7%. A comparable distribution is observed among research assistants, where female representation reaches 45.3%, approaching parity with male colleagues (54.7%).

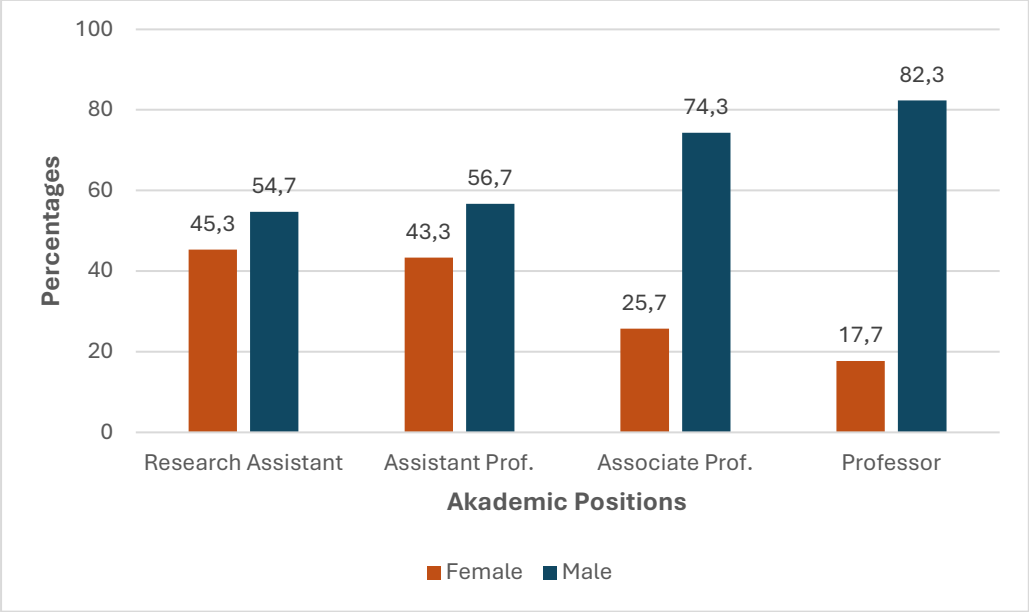

Figure 4. Gender Distribution Across Academic Positions in Forest Engineering, 2025 (CoHE, 2026a).

Figure 5 displays the gender distribution in senior faculty leadership positions within Forest Engineering faculties in 2025. The data show complete male representation at the dean level, where 100% of positions are held by men. At the vice dean level, women hold 16.7% of positions, while men account for 83.3%. Although female representation is slightly higher compared to the dean level, a substantial gender imbalance remains evident. The absence of women in dean positions and their limited presence in vice dean roles further reinforces the hierarchical pattern observed across academic ranks.

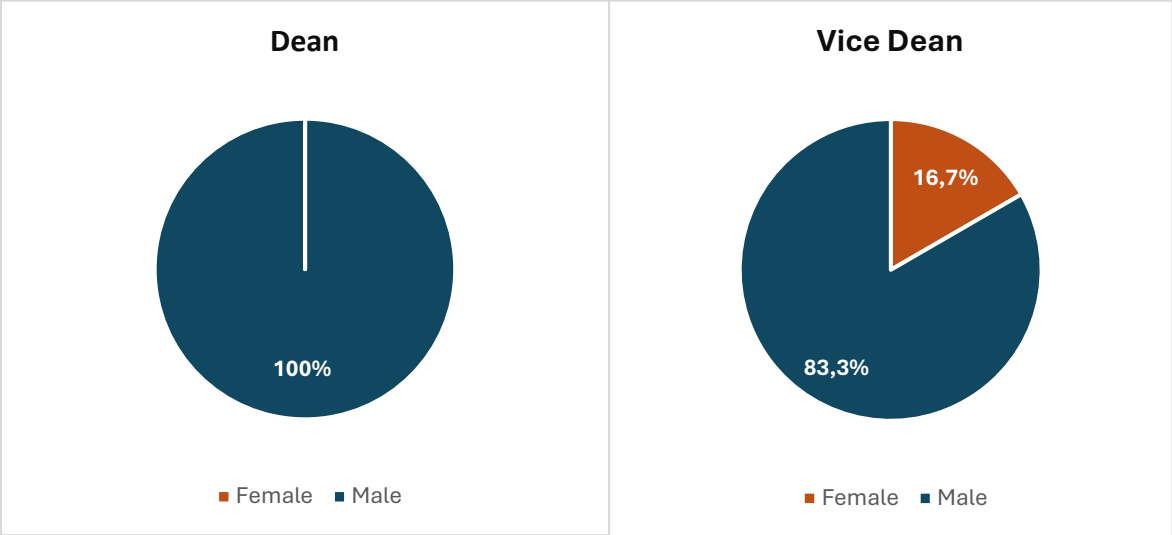

Figure 5. Gender Distribution in Dean and Vice Dean Positions in Forest Engineering Faculties, 2025

4. CONCLUSION

This study examined women's representation in forest engineering education and academia in Türkiye by analysing gender distribution across undergraduate enrolment, graduate-level thesis production, academic staff positions and leadership roles within forestry faculties. The findings suggest that gender representation in forest engineering education has improved in recent years, with women reaching a relatively balanced presence at the undergraduate level. However, gender disparities remain visible at the graduate level, where men continue to constitute the majority of degree completions. However, gender disparities become more visible at later stages of the academic pathway. While women maintain a notable presence in graduate education and early academic positions, their representation declines at higher academic ranks.

This pattern indicates a clear vertical gender stratification within academic careers in forest engineering. Women are more strongly represented in early-career positions, whereas senior academic and leadership roles remain predominantly occupied by men. These findings are consistent with patterns described in the literature as a "glass ceiling" suggesting that structural and institutional factors may limit women's advancement to higher academic positions.

Overall, the findings demonstrate that although access to forestry education has become more gender-balanced, gender inequalities persist in academic career progression and leadership structures. Addressing these disparities may require greater attention to institutional practices, career development opportunities and gender equality policies within forestry faculties. Based on the findings of this study, the main recommendations derived from the observed patterns of gender distribution in forest engineering education and academia in Türkiye are as follows:

i. Strengthening gender balance across academic career stages: Gender sensitive institutional strategies may be developed to reduce gender stratification, particularly by supporting women's advancement from early academic positions to senior academic and leadership roles.

ii. Supporting women's transition to graduate and doctoral education: Mechanisms encouraging the continuation of female students from undergraduate programs to graduate-level and doctoral training in forest engineering may help reduce gender gaps in thesis production stages.

iii. Improving women's representation in academic leadership structures: Transparent and merit-based recruitment and promotion practices may be considered to enhance women's participation in senior administrative and leadership positions within forestry faculties.

iv. Promoting evidence-based gender monitoring and future research on career trajectories: Gender-disaggregated data collection and long-term monitoring systems should be strengthened to support evidence-based institutional decision-making in forest engineering education and academia. In addition, future research may further investigate the factors shaping women's career trajectories and examine long-term trends in gender representation within the forestry sector.

REFERENCES

Akesen, A., Ekizoğlu, A. 2010. Ormancılık, Eds: Aytuğ Akesen and Abdi Ekizoğlu, In: Ormancılık Politikası. TOD Eğitim Dizisi, Ankara.

Bullard, S.H., Walker, T.J., Burger, L., 2024. Enhancing Diversity in Undergraduate Degree Programs in Forestry and Related Natural Resources: a Brief Review of Critical Issues and Promising Actions. Journal of Forestry 122, 107–122. https://doi.org/10.1093/jofore/fvad043

Colfer, C.J.P., Minarchek, R.D., 2013. Introducing "the gender box": a framework for analysing gender roles in forest management. Int. Forest. Rev. 15, 411–426. https://doi.org/10.1505/146554813809025694

CoHE, 2026a. Web site: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, https://istatistik.yok.gov.tr/ (Access Date: 8.02.2026)

CoHE, 2026b. YÖKTEZ Veri Tabanı. Web site: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Access Date: 30.01.2026)

FAO, 2025. Global Forest Resource Assessment 2025. Rome. https://doi.org/10.4060/cd6709en

Koch, S., Matviichuk, E., 2021. Patterns of inequality in global forest science conferences: An analysis of actors involved in IUFRO World Congresses with a focus on gender and geography. Forest Policy and Economics 129, 102510. https://doi.org/10.1016/j.forpol.2021.102510

Macinnis-Ng, C., Zhao, X., 2022. Addressing Gender Inequities in Forest Science and Research. Forests 13, 400. https://doi.org/10.3390/f13030400

Mai, Y.H., Mwangi, E., Wan, M., 2011. Gender analysis in forestry research: looking back and thinking ahead. International Forestry Review, 13(2). https://doi.org/10.1505/146554811797406589

Millennium Ecosystem Assessment, 2005. Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC.

Powell, S., Grubbström, A., 2023. Leading gender equality change in higher education – the case of forestry. The Journal of Agricultural Education and Extension 29, 199–216. https://doi.org/10.1080/1389224X.2021.2008997

Rekola, M., Sharik, T.L. 2022. Global assessment of forest education – Creation of a Global Forest Education Platform and Launch of a Joint Initiative under the Aegis of the Collaborative Partnership on Forests (FAO-ITTO-IUFRO project GCP /GLO/044/GER). Forestry Working Paper No. 32. Rome, FAO. https://doi.org/10.4060/cc2196en

Sample, V.A., Bixler, R.P., McDonough, M.H., Bullard, S.H., Snieckus, M.M., 2015. The Promise and Performance of Forestry Education in the United States: Results of a Survey of Forestry Employers, Graduates, and Educators. Journal of Forestry 113, 528–537. https://doi.org/10.5849/jof.14-122

Temu, A.B., Okali, D., Bishaw, B., 2006. Forestry education, training and professional development in Africa. int. forest. rev. 8, 118–125. https://doi.org/10.1505/ifor.8.1.118

Yurdakul Erol, S., 2022. Comparison of Forest Engineering Students' Attitudes towards Their Education and Future Jobs: Case Results from Turkey. Sustainability 14, 530. https://doi.org/10.3390/su14010530

INTEGRATING GENDER EQUALITY INTO CLIMATE CHANGE POLICIES: AN ANALYSIS OF TÜRKIYE'S NATIONAL POLICY FRAMEWORKS

Prof. Dr. Seçil YURDAKUL EROL
İstanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Forestry, Department of Forest Policy and Administration
ORCID: 0000-0003-4495-1118

Res. Asst. Dr. Gizem ŞAHİN
İstanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Forestry, Department of Forest Policy and Administration
ORCID: 0000-0002-6118-6131

Res. Asst. Halenur YAVUZ
İstanbul University-Cerrahpaşa, Faculty of Forestry, Department of Forest Policy and Administration
ORCID: 0000-0003-2888-7785

ABSTRACT

Climate change is recognized as a major global challenge that interacts with social, economic, and environmental inequalities, influences sustainable development trajectories, and deepens gender inequality by reinforcing existing vulnerabilities faced by women and girls. Thus, gender equality has increasingly become an integral component of climate policy frameworks at the global level. Since the UNFCCC entered into force in 1994, gender equality has gradually moved from a marginal issue to a more institutionalized component of global climate governance. While early climate frameworks largely overlooked gender, later policy approaches increasingly emphasized gender mainstreaming across mitigation, adaptation, finance, technology, and capacity-building, alongside improving women's participation and representation in decision-making processes. More recently, the agenda has expanded toward gender-responsive implementation, recognition of vulnerable groups, women's leadership and economic empowerment (including STEM and labor market participation), and stronger alignment with international gender equality frameworks.

Developments in international climate frameworks have also been reflected at national level, leading to the increasing incorporation of gender equality consideration into national climate agendas. In this context, the study aims to examine how women issue and gender equality are addressed in Türkiye's climate policy documents. Content analysis was employed to examine national climate change policy documents, including legal regulations, development plans, expert commission reports, national strategic and action plans. The findings indicate that national climate change policy documents emphasize: (i) strengthening women's resilience through targeted adaptation measures and rights-based support; (ii) addressing gender-specific climate risks, particularly for women in rural and outdoor work, and promoting just transition approaches; (iii) improving gender-responsive governance through women's participation in decision-making and enhanced monitoring and data systems; (iv) supporting women's capacity-building, representation in research and innovation, and access to financial and technical resources for green employment; and (v) integrating gender equality as a cross-cutting principle across sectoral climate actions, especially in agriculture, forestry, and ecosystem-based mitigation and adaptation policies.

Overall, these findings indicate that further mainstreaming of gender equality within climate policy processes could contribute to more inclusive, equitable, and effective climate action.
Keywords: climate change, gender equality, women's resilience, gender-responsive climate policy, climate governance

1. INTRODUCTION

Climate change affects women's living conditions through interconnected economic, health, social, and environmental pressures. Evidence indicate that climate change impacts are not gender neutral and may lead to long-term reveals in human development, disproportionately increasing women's vulnerability to poverty and food insecurity compared to men (UN Women, 2023). Across both developing and advanced economies, women face higher climate related risks due to the structural inequalities and entrenched gendered social roles. In many regions, women are primarily responsible for securing food, water, and fuel, yet often have limited access to natural resources. As climate change-driven scarcity intensifies, they must travel farther and spend more time on these tasks, thereby constraining girls' access to education (UN Women, 2025). Climate hazards further contribute to displacement, with women representing around 75% of displaced populations (OECD, 2021). Existing gender inequalities also intensify women's and girls' exposure to climate change, biodiversity loss, and pollution, restricting their agency and meaningful participation in mitigation and adaptation processes, including within the framework of just transition. Under a worst-case climate scenario, an additional 158 million women and girls could fall into extreme poverty by 2050, while up to 236 million may face increased food insecurity; moreover, even today, 47.8 million more women experience food insecurity and hunger than men (UN Women, 2024).

Climate change and climate-related disasters affect women and men differently because they interact with existing social and economic inequalities. In many contexts, these shocks increase women's disproportionate burden of unpaid household and care responsibilities while reducing access to food, water, and productive assets. Such pressures can undermine women's intra-household bargaining power, restrict their participation in formal labor markets and civil society, and reinforce discriminatory gender norms. Consequently, women's economic independence and social rights may deteriorate, particularly in less democratic and agriculture-dependent developing countries (Eastin, 2018).

Further, climate change disproportionately affects women's health by intensifying mental health stressors, aggravating maternal and newborn health risks, intensifying water insecurity, and expanding unpaid caregiving responsibilities, especially in low- and middle-income countries where access to healthcare, resources, and decision-making processes remains limited (Anjum and Aziz, 2025). These dynamics may further reinforce structural income inequality, gender-based exclusion from land and natural resources, the concentration of women informal employment, and broader patterns of social vulnerability (SDG Climate, 2023). Overall, climate impacts are strongly gendered, as male-dominated ownership and decision-making structures constrain women's agency in climate governance, while unequal social roles increase unpaid workloads, deepen time poverty, and curtail girls' education opportunities (Chancel et al., 2023).

Climate change amplifies women's environmental vulnerability because women disproportionately depend on natural resources such as land, water and biomass for the livelihood, yet have less access to and control over these resources due to the structural inequalities in many regions (OECD, 2021).

As climate hazards like droughts, erratic rainfalls, floods and resource scarcity intensify women, who often bear primary responsibility for securing household water and food, face heightened physical burdens and reduced adaptive capacity, exacerbating existing gender inequalities in environmental exposure and resilience (Dev and Manalo IV, 2023). Women are not only disproportionately affected but also critical actors in climate mitigation and adaptation, highlighting the importance of integrating gender perspectives into climate policies and strengthening gender-disaggregated data (OECD, 2021).

The multidimensional impacts of climate change on women, together with the critical importance of women's roles in the formulation and implementation of climate policies, have led to the increasingly prominent incorporation of gender considerations within international climate policy frameworks. Following the entry into force of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) in 1994, gender considerations progressively assumed greater visibility within international processes regarding climate change, especially from the early 2000s onward.

International climate frameworks and evolving global policy processes inevitably influence national policy orientations. The incorporation of international framework into national policy instruments is essential to ensure their effective implementation. In this context, the study aims to examine the extent to which women issues and gender equality considerations are integrated into Türkiye's climate policy documents. Thus, the national climate policy is assessed through a gender equality lens, and the scope and coherence of the relevant policy framework are systematically analyzed.

2. MATERIAL AND METHOD

The main research method of the study is content analysis. Content analysis is a qualitative research method, designed to generate valid and replicable inferences from data within their contextual framework (Prasad, 2008). This method involves deriving objective, replicable and valid findings about messages of the documents through the application of explicitly defined rules. The principal objectives of this method are to systematically collect data from textual materials and analyze them in a structured manner, as well as to discern underlying meanings and reveal the multidimensional dimensions embedded within the content (Stemler, 2001; Bilgin, 2006; Gökçe, 2006):

The main stages of the research are as follows:

i. Formulation of the research question and objectives: analysis of Turkish climate policy's approaches and contents regarding gender equality.

ii. Selection of the sample: the main climate change policy documents were chosen as the set for analysis. These documents are: (i) Climate Law, (ii) 12th National Development Plan (PSB, 2024), (iii) Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan (2024-2030) (MoEUCC, 2024a), (iv) Climate Change Mitigation Strategy and Action Plan (2024-2030) (MoEUCC, 2024b), (v) 2053 Long Term Climate Strategy (DCC, 2024), (vi)12th National Development Plan: The Impact of Climate Change on Sustainable Development Expert Commission Report (PSB, 2024).

iii. Creating categories for content: The analytical filter was a keyword-based approach. The policy documents were searched for the keywords regarding women and gender equality. "Woman", "women", "girl", "gender / gender equality", "sex", "female" words are mentioned as the keyword. Then the related parts of the documents are examined in terms of their themes and thus the categories are grouped.

iv. Determining the units: "Words and terms" was chosen as the recording unit. The documents as a whole were determined as the context units.

v. Analyzing the data: categorical analysis was employed. In this study, categorical analysis was applied by dividing the documents into smaller meaningful units and grouping these units into relevant thematic categories.,
vi. Enhancing reliability: Repeated analyses were used to enhance reliability.

3. FINDINGS

The theme of women and gender equality has increasingly appeared in national policy documents related to climate change. In the Climate Law, gender equality is addressed through the principle of just transition, which is recognized as a foundational element of the legislation. The concept, explicitly inclusive of women, is reflected in provisions concerning mitigation measures, local climate action planning, the allocation of carbon market revenues to support transition processes, and the development of mechanisms that facilitate transition support within the emissions trading system.

In the most recent national development plan (the 12th National Development Plan (NDP)), policy approaches regarding supporting women are articulated across multiple dimensions, including labor force participation, access to primary and higher education, the empowerment of women within the social structure, the promotion of equal opportunities, the strengthening of women's roles in working life as well as in urban and rural life contexts, the prevention of violence and discrimination against women, health and income distribution. Although gender equality is not explicitly linked to climate change within the plan, several provisions can be interpreted in this broader framework. Within the plan, the relevant approaches can be summarized as follows: (i) accelerating sustainable development by enabling women and girls to acquire the knowledge and skills required by green transformation processes, supporting their well-being through the development of social services; (ii) strengthening the resilience of the entire population, including women, against disasters and economic, social, and environmental challenges; and (iii) incorporating the differentiated needs of persons with disabilities, older persons, women, and children into disaster management policies and practices.

Beyond this national framework, approaches related to climate change from the perspective of women and gender equality have been thematically grouped within strategy and action plans. The thematic headings that have emerged within this framework are listed below. The topics covered under these thematic headings are also shown in Table 1.

Table 1. Women and Gender Equality in Türkiye's National Climate Strategy and Action Plan Documents

Strategy / Action Area	Content
Equity-Oriented Transformation Framework in Climate Policy	• Ensuring equal opportunities for women and men in climate change adaptation and mitigation policies at both national and local levels • Incorporating the principles of social justice and inclusion into climate change policy frameworks • Integrating a gender perspective into climate policy formulation and decision-making processes • Adopting a human rights–based approach in climate policymaking that explicitly encompasses women's rights
Gender Responsive Vulnerability and Impact	• Assessing higher climate risk exposure among women and girls • Measuring the physical, social, economic, and health impacts of climate change on women • Reducing social inequalities, including gender-based inequalities
Women's Employment and Training in Green and Digital Transformation Processes	• Supporting women's participation in the labor market during green and digital transformation processes • Expanding skill development, vocational education, and training programs targeting women • Strengthening social protection mechanisms against the risk of job losses for women due to climate change • Ensuring effective access of women to employment opportunities within the green transformation process • Encouraging the participation of women experts and workers in energy, industry, and technological transformation processes
Women's Labor in Agriculture, Forestry, and Rural Development	• Improving access of women farmers and women entrepreneurs to finance, technology, and information • Enhancing the adaptive capacity of women farmers and workers to mitigate adverse climate change impacts • Supporting women's participation in production processes through rural development programs and strengthening women's cooperatives • Promoting women's entrepreneurship in climate-friendly agriculture and bio-economy transformation • Ensuring decent work and living conditions in forest villages by considering gender-based labor utilization and livelihood
Gender-Responsive Data, Monitoring, and Research	• Increasing the production of gender-disaggregated data to analyze the social impacts of climate change • Developing gender-disaggregated data infrastructure at sectoral and regional levels • Producing and evaluating national, regional, and sectoral data to assess the impacts of climate change mitigation policies on labor markets • Analyzing climate change impacts based on gender-disaggregated data • Supporting evidence-based policymaking and research on the impacts of climate change on women

Education, Awareness, and Capacity Building	• Enhancing women's access to knowledge and skills in climate change, low-carbon production, and green transformation • Prioritizing women in awareness-raising programs • Strengthening social resilience by prioritizing disadvantaged groups, including women
Women and Their Protection in Disaster Management	• Developing support mechanisms for women and vulnerable groups before, during, and after disaster events • Designing early warning, evacuation, and response infrastructure to be accessible for these groups
Women's Representation and Participation in Climate Governance	• Ensuring participation of women in policy-making, and governance processes • Integrating gender-responsive regulations into institutional structures
Health, Working Life, and Social Welfare	• Analyzing the impacts of climate change on women's physical and mental health • Assessing climate-sensitive disease risks affecting women • Evaluating challenges faced by women during employment transformation processes

Across all national strategy and action plan documents, the necessity of integrating gender considerations into policy processes is explicitly emphasized. This indicates that gender equality has been adopted as a foundational principle. Just transition and inclusive employment emerge as prominent themes. The documents express that women and vulnerable groups should not be excluded from green and digital transformation processes, thereby establishing a clear linkage between employment policies and gender equality. The visibility of women's labor in agriculture and rural development, as well as the recognition of rural women's roles in production and the need to support them, are clearly articulated. Education, awareness-raising, and capacity-building approaches related to climate change and professional development for women also constitute central areas of focus.

Overall, the policy framework addresses gender equality strongly within the perspective of inclusive development and just transition. However, there remains a need to translate this approach into concrete instruments, monitoring indicators, and financial mechanisms. The absence of measurable targets regarding women's representation in decision-making and governance processes makes it more difficult to secure equal participation at the institutional level.

4. CONCLUSION

Gender equality is addressed through different instruments in Climate Law and 12th National Development Plan. In the Climate Law, the equality approach is framed within the principle of just transition, which includes women as part of its scope. This principle is associated with mitigation policies, local climate action planning, the use of carbon market revenues, and transition-support mechanisms within the emissions trading system. Gender equality is not directly linked to climate change in the National Development Plan; however, connections are established through other policy areas. In this context, the plan supports gender-related objectives by promoting knowledge and skills necessary for green transformation, strengthening societal resilience to disasters, and integrating the needs of vulnerable groups into disaster management policies.

Türkiye's key climate documents demonstrate a growing integration of gender equality considerations into climate policy structures. The documents converge on several core themes, including recognition of differential vulnerability, adoption of a just transition perspective, social inclusion and participation, development of gender-disaggregated data systems, and visibility of women's labor, particularly in agriculture and rural production systems. Women are predominantly conceptualized as a vulnerable policy group exposed to higher physical, economic, and social risks associated with climate change. Policy orientations therefore emphasize the assessment of gender-differentiated climate impacts, enhancement of resilience capacity, and expansion of women's participation in governance and decision-making processes.

Although gender equality is strongly emphasized at the normative level across policy documents, the lack of robust monitoring indicators, structured data infrastructure, and performance-based evaluation mechanisms constitutes an important policy gap. Based on this fundamental perspective, the main recommendations derived from the content of Türkiye's climate policy documents are as follows:

i. Integrating gender equality across all climate policies: Gender equality should be explicitly incorporated into all stages of planning, implementation, and monitoring, rather than being confined to specific sections of policy documents.

ii. Strengthening the just transition with concrete instruments: Women's position within green and digital transformation processes should be supported through measurable targets and monitoring indicators.

iii. Promoting evidence-based policymaking: Climate policy design and implementation should be supported by scientific evidence, gender-sensitive data, and systematic analytical assessment to improve policy effectiveness and reliability.

iv. Ensuring women's participation in decision-making processes: Women's participation in climate governance should be supported through clearly defined targets and institutional mechanisms.

v. Mainstreaming gender equality in climate policy: Gender equality should be established as a standard assessment criterion across all climate-related sectors and policy domains, including energy, agriculture, industry, and disaster management.

REFERENCES

Anjum, G., & Aziz, M. (2025). Climate change and gendered vulnerability: A systematic review of women's health. *Women's Health*, *21*, https://doi.org/10.1177/17455057251323645

Bilgin, N. (2006). Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar. Siyasal Kitabevi.

Chancel, L., Bothe, P., & Voituriez, T. (2023) Climate Inequality Report 2023, World Inequality Lab Study 2023/1

DCC (Directorate of Climate Change). (2024). Türkiye's long-term climate strategy. United Nations Framework Convention on Climate Change.

Dev, D. S., & Manalo, J. A. (2023). Gender and adaptive capacity in climate change scholarship of developing countries: A systematic review of literature. *Climate and Development*, *15*(10), 829-840. https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2166781

Eastin, J. (2018). Climate change and gender equality in developing states. *World development*, *107*, 289-305.

Gökçe, O. (2006). İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Siyasal Kitabevi.

MoEUCC (Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change). (2024a). Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan (2024-2030).

MoEUCC (Republic of Türkiye Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change). (2024b). Climate Change Mitigation Strategy and Action Plan (2024–2030).

OECD. (2021). Gender and the Environment: Building Evidence and Policies to Achieve the SDGs. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/3d32ca39-en

Prasad, B. D. (2008). Content analysis: A method in social science research. In D. K. Lal Das (Ed.), *Research methods for social work* (pp. 173–193). Rawat Publications.

PSB (Presidency of the Republic of Türkiye, Presidency of Strategy and Budget). (2023). *Twelfth development plan (2024–2028)*.

SDG Climate. (2023). Climate Change and Social Vulnerability – Using multisectoral indicators to assess compound drought risk and social vulnerability in Jordan. Part 1, March. SDG Climate Facility & Arab Water Council & World Food Program & Sweden Sverige.

Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. Practical Assessment, Research & Evaluation, 7(17), 1–6.

UN Women. (2023). Gendered analysis of the impact of climate change on poverty, productivity and food insecurity. UN Women.

UN Women. (2024). Progress on the Sustainable Development Goals: The gender snapshot 2024. UN Women.

UN Women. (2025). How gender inequality and climate change are interconnected. UN Women.

WOMEN AT THE FRONTLINE OF CLIMATE CHANGE ADAPTATION: EVIDENCE FROM BANGLADESH

Md. Saikot Hasan
Bangladesh Agricultural University, Faculty of Fisheries, Department of Aquaculture, Mymensingh, Bangladesh
ORCID: 0009-0001-3220-9031

Akhi Akther
University of Rajshahi, Department of Folklore & Social-Development Studies
ORCID: 0009-0009-8978-1846

Abstract
Climate change has evolved as an imminent global concern with the highest burden on vulnerable population in developing countries like Bangladesh. Especially women in rural, coastal and climate vulnerable areas are increasingly exposed to the risks of climate induced hazards like floods, cyclones, salinity intrusion, drought and river bank erosion. Nevertheless, women continue to occupy the nexus of climate change adaptation as primary agents in maintaining household food and livelihood security and community resilience. This article explores the adaptive role of Bangladeshi women and underscores their inputs, limitations and scope in climate change adaptation mechanisms. This paper takes a qualitative and secondary data-based method and is based on peer-reviewed papers, policy documents, government reports and case studies relevant to gender, climate change and development in Bangladesh. The results demonstrate that women use a variety of adaptation strategies, including diversifying livelihoods, using climate resilient agriculture/fishery practices management of resources at household level, preparing for disasters, and retaining traditional knowledge. These activities are great efforts to increase the adaptive capacity at community level. Nevertheless, women's effectiveness in adaptation is hampered by structural constraints such as limited access to land, credit, education, technology and decision-making spaces, along with insufficient integration of gender perspectives into climate policies. The report posits that women should not be seen as just passive victims of climate change but as effective agents of adaptation. Integrated across 3,482 projects in over half (46%) of Adaptation Project documents: Stronger gender-responsive climate policies, greater involvement by women, and more equitable access to resources are needed for more sustainable and inclusive adaptation results. By providing empirical data from Bangladesh, this study contributes to the wider debate concerning gender and climate change in the Global South and challenges on gender relation, which highlight women as a focal point of climate adaptation initiatives.
Keywords: Climate Change Adaptation; Women's Empowerment; Gender and Development; Community Resilience; Bangladesh; Sustainable Development

SPATIAL AND PERCEPTUAL DIMENSIONS OF WOMEN-CENTERED LANDSCAPE DESIGN IN PUBLIC OPEN SPACES

Prof. Dr. Serap YILMAZ
Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture
ORCID: 0000-0002-0088-3769

Res. Asst. Dr. Abdullah ÇİĞDEM
Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture
ORCID: 0000-0002-6468-3600

ABSTRACT
Outdoor design for women refers to a gender-sensitive approach that centers women's spatial experiences, perceptions of safety, and daily usage practices in the planning and design process of public open spaces. This approach necessitates that the space in the discipline of landscape architecture be evaluated not only through its physical and aesthetic characteristics but also through its perceptual, psychological, social, and cultural dimensions. The equitable and inclusive design of public open spaces in the context of user experience is critically important, especially when considering women's mobility patterns and spatial usage patterns within the city.
In women's use of public spaces, perceptions of safety, spatial continuity, openness of vision, quality of lighting, orientation, and spatial readability are among the determining factors. Spatial organization that produces complex areas with blind spots or uncontrolled spaces; inadequate lighting, functional discontinuities, and the creation of passive areas can limit the duration and frequency of women's use of public spaces. This situation demonstrates that spatial design decisions should be evaluated not only in terms of physical comfort but also in terms of their capacity to produce perceived safety.
Gender-sensitive landscape design offers a holistic design understanding that includes spatial qualities such as accessibility, visibility, permeability, functional diversity, and user continuity in public open spaces, as well as a sense of belonging, psychological comfort, and opportunities for social interaction. In this context, women-centered landscape design aims not only to develop risk-reducing measures but also to transform public space into an active, safe, and sustainable living space for women.
This paper theoretically examines the spatial and perceptual qualities of women-focused landscape design in public open spaces, evaluating them through fundamental parameters such as perceived safety, spatial legibility, lighting quality, visibility, and social visibility. The study aims to discuss the place of the gender perspective in the discipline of landscape architecture and to establish a principled framework for the design of more inclusive and egalitarian public spaces. Accordingly, it emphasizes that outdoor design for women is a crucial planning and design tool in making urban open spaces safer, more accessible, and more sustainable.
Keywords: Women-oriented landscape design, Public open spaces, Inclusive design

KAMUSAL AÇIK ALANLARDA KADIN ODAKLI PEYZAJ TASARIMININ MEKÂNSAL VE ALGISAL NİTELİKLERİ

ÖZET

Kadın için dış mekân tasarımı, kamusal açık alanların planlanması ve tasarlanması sürecinde kadınların mekânsal deneyimlerini, güvenlik algılarını ve gündelik kullanım pratiklerini merkeze alan toplumsal cinsiyet duyarlı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, peyzaj mimarlığı disiplininde mekânın yalnızca fiziksel ve estetik özellikleri üzerinden değil; aynı zamanda algısal, psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Kamusal açık alanların kullanıcı deneyimi bağlamında eşitlikçi ve kapsayıcı biçimde kurgulanması, özellikle kadınların kent içindeki hareketlilik örüntüleri ve mekânsal kullanım biçimleri dikkate alındığında kritik önem taşımaktadır. Kadınların kamusal alan kullanımında güvenlik algısı, mekânsal süreklilik, görüş alanının açıklığı, aydınlatma niteliği, yönlenebilirlik ve mekânsal okunabilirlik belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Mekânsal organizasyonun karmaşık, kör noktalara sahip veya denetimsiz alanlar üretmesi; yetersiz aydınlatma, işlevsel süreksizlik ve pasif alanların oluşumu, kadınların kamusal mekânı kullanım süresini ve sıklığını sınırlayabilmektedir. Bu durum, mekânsal tasarım kararlarının yalnızca fiziksel konfor değil, aynı zamanda algısal güvenlik üretme kapasitesi açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet duyarlı peyzaj tasarımı, kamusal açık alanlarda erişilebilirlik, görünürlük, geçirgenlik, işlevsel çeşitlilik ve kullanıcı sürekliliği gibi mekânsal niteliklerin yanı sıra, aidiyet duygusu, psikolojik konfor ve sosyal etkileşim olanaklarını da kapsayan bütüncül bir tasarım anlayışı sunmaktadır. Bu bağlamda kadın odaklı peyzaj tasarımı; yalnızca risk azaltıcı önlemler geliştirmekle sınırlı kalmayıp, kamusal mekânı kadınlar için aktif, güvenli ve sürdürülebilir bir yaşam alanına dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Bu bildiride, kamusal açık alanlarda kadın odaklı peyzaj tasarımının mekânsal ve algısal nitelikleri kuramsal çerçevede ele alınmakta; güvenlik algısı, mekânsal okunabilirlik, aydınlatma niteliği, görüş açıklığı ve sosyal görünürlük gibi temel parametreler üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışma, toplumsal cinsiyet perspektifinin peyzaj mimarlığı disiplinindeki yerini tartışarak, daha kapsayıcı ve eşitlikçi kamusal alanların tasarımına yönelik ilkesel bir çerçeve ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kadın için dış mekân tasarımının, kentsel açık alanların daha güvenli, erişilebilir ve sürdürülebilir hale getirilmesinde önemli bir planlama ve tasarım aracı olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kadın odaklı peyzaj tasarımı, Kentsel açık alanlar, Kapsayıcı tasarım

INTRODUCTION

Public spaces are areas accessible to individuals of all social statuses and possess the potential to shape the psychological responses and behaviours of society. The public spaces of a city function as environments that support transportation, recreation, social interaction, and economic and commercial activities within urban life (Gehl, 2010; Wronkowski, 2024). An ideal public space should be designed to be accessible to all members of society, regardless of gender, age, race, physical ability, or socio-economic status (Savitri, 2026).

For a long time, space in the public realm was evaluated primarily as a physically bounded area. However, particularly since the second half of the twentieth century, critical geographical and socially grounded theoretical approaches have revealed that space is socially produced; it is a form of social organisation shaped by social relations, power structures, and cultural norms. In this context, space is not merely a physical arrangement or a surface upon which social relations occur; rather, it is a domain in which these relations are actively produced, reshaped, and represented.

In *The Production of Space*, Lefebvre (1991) conceptualises space through a triadic dialectical structure: perceived space (spatial practice), conceived space (representations of space), and lived space (representational spaces). Perceived space is associated with everyday practices, whereas conceived space refers to the abstract constructs produced through planning, architecture, and design disciplines. Lived space, on the other hand, relates to individuals' experiences, symbolic interpretations, and subjective perceptions. This framework demonstrates that space possesses both material and ideological dimensions and reveals that spatial arrangements cannot be considered independently of social structures.

Lefebvre's theoretical framework has been reinterpreted through the lens of gender by feminist geography and urban theory. Feminist spatial theorists argue that public space has historically been produced according to male-dominated norms and that this condition has restricted women's spatial experiences (Massey, 1994; Spain, 1992). The definition of public space as a "rational," "productive," and "political" sphere, while the private sphere is associated with "emotional," "care-based," and "domestic" roles, demonstrates that spatial differentiation has acquired a gendered dimension (Kern, 2020). In this respect, feminist spatial theory expands Lefebvre's framework within the context of gender, asserting that space is not neutral; rather, it has historically been shaped by masculine norms (Massey, 1994; Spain, 1992).

Massey (1994) defines space not as a fixed and static category, but as a point of intersection of social relations. According to Massey, space is a structure through which power relations become spatialised and should be interpreted alongside different social categories such as gender, class, and race. This perspective draws attention to the capacity of spatial organisation to reproduce social inequalities. In particular, the construction of public space through male-dominated public life limits and renders invisible women's spatial experiences. The male user is implicitly accepted as the "default user" in the planning of public spaces. Consequently, modern urban planning has largely been based on a commute-oriented, single-centred model grounded in male experience. This contradiction clearly demonstrates that space is not neutral in terms of gender.

Spain (1992) historically examined the relationship between spatial segregation and gender inequality, arguing that women's access to knowledge, resources, and public interaction has been limited through spatial organisation. According to Spain, spatial distance functions as a mechanism that reinforces social power relations. In this sense, the sharp division between public and private spheres constitutes a spatial manifestation of the patriarchal order.

Wilson (1991) emphasises that in the design of the modern city, the female body is positioned as both visible and controlled. Urban space can simultaneously function as a domain of emancipation and a site of threat for women. This dual structure becomes particularly evident in public open spaces through perceptions of safety and feelings of spatial control.

In conclusion, the social production of space cannot be considered independent of gender relations. Spatial organisation has the capacity to reproduce relations of power, control, access, and visibility. Therefore, the adoption of gender-sensitive approaches in landscape architecture and urban design disciplines is regarded as a fundamental requirement in terms of spatial justice and inclusivity. Design practices that take into account women's everyday experiences, perceptions of safety, and mobility patterns will contribute to the more equitable and democratic reproduction of space.

Women's Experience in Public Space

Public space is defined as a spatial plane where democratic participation, social interaction, and collective visibility take place. However, it has long been debated that this space does not generate equal experiences for all social groups.

Feminist theory argues that public space has historically been constructed according to male-dominated norms and that women's presence within this sphere has been subject to various structural and cultural constraints (Fraser, 1990; Massey, 1994). Several studies indicate that gender perspectives have not been systematically incorporated into the design of public spaces. In this context, it has been noted that the principles articulated by feminist architecture have largely remained at the level of discourse and have not yet sufficiently shaped the concrete dimensions of design practice (Xu et al., 2024).

Fraser (1990), in her critique of Habermas's concept of the public sphere, argues that public space is not a universal and inclusive structure; rather, it is constructed through the exclusion of certain social groups. In this respect, despite the ideal of equal citizenship, women's experience in public space may remain limited in terms of visibility, representation, and safety.

Women's experience of public space is often shaped through the perception of safety. Valentine (1989) suggests that the "geography of women's fear" in urban environments is not based solely on direct experiences of crime, but also on the perception of potential threat. This condition spatially and temporally restricts the use of public space, particularly reducing women's mobility during night-time hours and in isolated areas. Similarly, Siregar et al. (2021) found that young women express concerns regarding the lack of safe zones and supportive facilities in urban parks, which limits their ability to use public spaces freely and creates inequalities in access to public amenities such as cafés, sidewalks, and street lighting.

Pain (2001) emphasises that perceptions of safety are socially produced and continually reproduced through media narratives, cultural norms, and everyday experiences. In this sense, women's experience of public space is shaped not only by the physical environment but also by dominant social discourses.

Mobility patterns constitute another important determinant of public space experience. Women's urban mobility often reflects a multi-centred structure linked to care work, childcare and eldercare responsibilities, shopping, and other daily domestic tasks (Kern, 2020). This chained mobility model contrasts with the linear, commute-oriented planning paradigm historically embedded in modern urban design. Therefore, public open spaces should be conceived not merely as transportation corridors or transitional spaces, but as multifunctional social environments capable of responding to the complex demands of everyday life.

Jacobs (1961) argued that the safety and vitality of public space can be ensured through "eyes on the street," emphasising that functional diversity and the continuous presence of users strengthen spatial security. However, from a feminist perspective, this approach may not fully account for women's experiences. For women, public space is shaped not only by low crime rates, but also by everyday micro-experiences such as harassment, verbal intrusion, and unwanted gazes (Gardner, 1995). Such experiences may undermine spatial comfort and the sense of belonging.

Another dimension of women's experience in public space concerns visibility and representation. The assumption of the male body as the "default user" in the design and use of public space often results in women's spatial needs being positioned as secondary (Spain, 1992). The placement of seating areas, lighting design, care infrastructure (such as childcare facilities and safe restrooms), and functional distribution directly influence women's spatial experiences. In this regard, the inclusive design of public space becomes possible through gender-sensitive planning principles.

Wilson (1991) states that the modern city functions simultaneously as a space of emancipation and a site of control for women. While the city enables women to participate in public life beyond domestic roles, it also operates as a domain where the body is surveilled and subjected to normative scrutiny. This contradictory structure reveals that the experience of public space is multilayered and complex.

In conclusion, women's experience in public space is shaped through the interaction of multidimensional factors such as perceptions of safety, mobility patterns, social visibility, spatial representation, and psychological comfort. Taking this multilayered experience into account in the planning and design of public open spaces will contribute to the production of more inclusive and equitable environments. An approach that places women's experience at the centre requires a holistic design perspective that recognises public space not only as a physical configuration, but also as a social and perceptual production process.

Women-Oriented Landscape Design in Public Open Spaces

Public open spaces-such as parks, squares, pedestrian corridors, waterfronts, and recreational areas-are spatial organisations that bring together the social, cultural, and ecological components of urban life. These areas are not merely physical voids; rather, they function as socially produced environments where interaction, visibility, and public participation occur. However, the planning and design processes of public open spaces have historically been regarded as gender-neutral, and differences in user experience have not been sufficiently addressed. Feminist urban theory and critical spatial studies challenge this assumption of neutrality, demonstrating that public space is shaped by gender relations (Spain, 1992; Massey, 1994; Miroğlu, 2019).

Women-oriented landscape design refers to a holistic approach that centres women's spatial experiences, perceptions of safety, everyday mobility patterns, and social needs in the planning and design of public open spaces. This perspective evaluates space not only as an aesthetic and functional arrangement, but also within the broader framework of social justice, inclusivity, and equality. The production of landscape designs that women can use actively and safely requires that spatial organisation, accessibility criteria, and user experience be addressed within an integrated design approach.

In this context, the present study aims to examine selected landscape design examples in the city of Trabzon in accordance with gender-sensitive design principles. The theoretical framework adopted in the research has been structured to articulate the fundamental principles of women-oriented landscape design. Various studies have been consulted for this purpose; in particular, the gender-responsive architectural principles developed by Savitri (2026) and the work of Mehan and Alikhani (2026) on gender-sensitive urban green space design have been synthesised. Based on this literature review, the core principles of women-oriented landscape design have been identified and summarised as follows:

1. Perception of Safety: Perception of safety is one of the most decisive factors influencing women's use of public open spaces. Safety is not merely an objective condition explainable through crime statistics; rather, it is a multilayered phenomenon directly related to components of spatial organisation such as visibility levels, lighting adequacy, and opportunities for social surveillance (Pain, 2001). In this respect, sufficient lighting elements, the provision of clear sightlines, and the enhancement of spatial transparency strengthen the legibility of space and support users' capacity to perceive and exercise control over their surroundings.

Spatial configurations characterised by high visual accessibility and open sightlines increase natural surveillance, reduce perceived risk, and consequently encourage both the frequency and continuity of public space use (Savitri, 2026; Mehan & Alikhani, 2026).

2. Spatial Legibility and Accessibility: Spatial legibility and accessibility constitute complementary components in women-oriented public open space design. Spatial legibility relates to users' ability to perceive the environment, orient themselves, and develop a sense of control. Lynch (1960) explains urban legibility through elements such as paths, edges, nodes, and landmarks, emphasising that spatial clarity reinforces feelings of security. Within this framework, open sightlines, clearly defined and continuous circulation axes, a coherent spatial hierarchy, and intelligible wayfinding systems enable women to experience public space as predictable and controllable environments. Conversely, dense vegetation, narrow passages, and complex spatial configurations may generate perceptual insecurity and negatively affect continuity of use. Therefore, planting strategies, street furniture placement, and lighting design should be addressed through an integrated approach.
Accessibility extends beyond physical reachability to include spatial arrangements that enable women's participation in public space without economic or socio-cultural barriers. Circulation systems that facilitate ease of movement, the presence of clear signage, and spatial openness encourage women of different ages, income levels, and social roles to engage with public space. This approach enhances user diversity and expands the functional capacity of public open spaces as inclusive, equitable, and shared environments. The strong relationship between spatial legibility and accessibility necessitates a holistic design perspective that enables women to establish both physical and perceptual presence in public space (Savitri, 2026; Mehan & Alikhani, 2026).

3. Visibility and Spatial Justice: Social visibility and spatial justice offer interrelated conceptual frameworks within women-oriented public open space design. The inclusive design of public spaces is directly linked to the notion of spatial justice. Soja (2010) defines spatial justice as the achievement of social equality within the spatial domain, emphasising that spatial arrangements cannot be evaluated independently of social power relations. In this regard, women-oriented landscape design should aim to strengthen the principles of equal access, visibility, and representation in public space.
Spatial configurations characterised by high visual accessibility, maintained continuity, and open sightlines enhance users' ability to perceive and control their environment, thereby reinforcing feelings of safety. Such arrangements not only strengthen individual perceptions of security but also increase social awareness and interaction through mutual visibility. Spatial appropriation and continuity of use support the vitality of public space, reinforce mechanisms of natural surveillance, and contribute to the development of social bonds. Functional diversity that brings together different age groups and user profiles enhances social interaction and consolidates the democratic character of public space. This comprehensive approach enables women to exist in public space not as passive users, but as visible and active subjects (Savitri, 2026; Mehan & Alikhani, 2026).

4. Spatial Quality: Spatial quality should encompass inclusive design approaches capable of responding to the needs of users across different age groups and physical ability levels. In this context, shaded tree planting, the provision of diverse seating arrangements (group seating and individual seating), semi-enclosed areas that encourage prolonged stay, and the diversification of activity spaces are significant. These arrangements enhance both physical comfort and social interaction, strengthening the sense of spatial belonging.

By ensuring continuity of use, such spaces generate lively environments where women can feel secure (Savitri, 2026; Mehan & Alikhani, 2026).

Spatial and Perceptual Qualities of a Gender-Sensitive Approach in Landscape Architecture

The production of landscape designs that women can use actively and safely requires that spatial organisation, accessibility criteria, and user experience be addressed within a comprehensive and integrated design framework. In this context, the present study examines selected landscape design examples in the city of Trabzon in accordance with gender-sensitive design principles.

The theoretical framework adopted in the research has been structured to articulate the fundamental principles of women-oriented landscape design. Through a synthesis of the relevant literature, core design principles have been identified. These principles aim to integrate social sustainability and gender equality into the design process, alongside aesthetic and ecological considerations in landscape architecture.

The identified design principles are systematically classified under two main categories: spatial qualities and perceptual qualities (Jacobs, 1961; Lynch, 1960; Spain, 1992; Pain, 2001; Massey, 1994; Gehl, 2010; Soja, 2010; Kern, 2020).

I. Spatial Qualities: Spatial qualities relate to the physical organisation, form, and functional structure of public open spaces. These characteristics are directly produced through design decisions and can be observed and evaluated.

1. Spatial organisation
- Open and legible circulation axes
- Clearly defined entry and exit points
- Continuous pedestrian movement

2. Sightline clarity and transparency
- Planting strategies that do not obstruct visibility
- Spatial configurations that support visual permeability

3. Lighting quality
- Homogeneous and continuous illumination
- Light quality that enables facial recognition
- Design strategies that avoid deep shadows and dark pockets
- Clear illumination of pedestrian routes to ensure visibility

4. Functional diversity and continuity of use
- Activity areas that support use throughout the day
- Spaces designed for different age groups and user profiles
- Diverse urban furniture elements that encourage social interaction

5. Accessibility
- Barrier-free design compatible with universal access principles
- Childcare facilities and safe restroom infrastructure
- Continuous seating and resting areas
- Strong connections to public transport and pedestrian networks

6. Spatial appropriation and maintenance
- Well-maintained areas that demonstrate active use
- Design strategies that foster spatial belonging
- Prevention of abandoned or passive zones

II. Perceptual Qualities: Perceptual qualities relate to how users experience, interpret, and develop feelings of safety within space. Although shaped by physical design decisions, these qualities are mediated through subjective experience.

1. Perceived safety

- Spatial openness that reduces threat perception
- A sense of social surveillance
- Minimisation of isolation and feelings of vulnerability

2. Control and legibility

- The absence of disorientation
- Clear signage and wayfinding systems
- Recognisable visual reference points

3. Psychological comfort

- Comfortable seating arrangements
- Shading and climatic comfort
- Opportunities for varying degrees of social distance
- Reduction of noise and stress factors

4. Social visibility

- Enabling women to exist as active subjects in space
- A spatial language that communicates inclusivity
- Visibility of diverse social groups

5. Belonging and spatial identity

- Opportunities to establish emotional attachment to place
- Design processes open to user participation
- A spatial expression that strengthens social inclusivity

Analysis of Women-Oriented Landscape Design Through Trabzon Case Studies

1. Ganita Coastal Park

Figure 1. General view of Ganita Coastal Park (URL 1)

Figure 2. Detail views from Ganita Coastal Park

Spatial Qualities

Ganita Coastal Park presents a linear open space organisation along the Trabzon shoreline. The design incorporates pedestrian paths, viewing terraces, seating areas, and recreational amenities, creating a diversified coastal landscape. The linear configuration supports circulation continuity and enhances spatial legibility.

- Open sightlines and the visual relationship established with the sea strengthen spatial transparency.
- Continuous pedestrian movement ensures uninterrupted use of the coastline.
- Functional diversity, including café areas, resting terraces, and walking routes, increases user density and supports natural surveillance.

Perceptual Qualities

- The sea view and open horizon line enhance perceptual spaciousness and feelings of safety.
- Continuous user presence throughout the day generates social visibility.
- However, the continuity and homogeneity of lighting become critical during night-time hours. In linear spaces, the formation of dark pockets may produce perceptual insecurity.

Ganita Coastal Park represents a strong example in terms of visibility and social continuity within a women-oriented design perspective. Nevertheless, perceptual safety during evening hours requires consistent support through carefully designed lighting strategies.

3. Trabzon Botanical Park

Figure 3. Trabzon Botanical Park

Spatial Qualities

Trabzon Botanical Park is organised along a sloped topography and consists of thematic gardens and walking routes.

- Dense planting structures and thematic garden compositions provide spatial diversity.
- However, certain vegetative masses have the potential to limit visibility.
- The inclined terrain requires careful design to maintain orientation and navigability.

Within the framework of Lynch's (1960) theory of legibility, topographical variations contribute to spatial character formation. At the same time, excessive complexity may generate wayfinding difficulties.

Perceptual Qualities

- Natural landscape elements generate psychological comfort and relaxation.
- In sections where isolation may be perceived, perceptual safety can weaken.
- High family presence during daytime hours enhances feelings of security, whereas reduced user density in the evening may create perceptual vulnerability.

Trabzon Botanical Park is strong in terms of psychological comfort and aesthetic experience. However, it requires attentive planning in relation to sightline clarity and continuity of natural surveillance.

4. Trabzon Meydan Park (Atatürk Square)

Figure 4. Trabzon Meydan Park

Spatial Qualities

Trabzon Meydan Park, located in the city centre and surrounded by commercial functions, operates as a primary public focal point.

- High pedestrian density increases natural surveillance.
- Surrounding commercial activities sustain vitality throughout the day.
- The open spatial organisation and central location strengthen accessibility.

Perceptual Qualities

- Continuous human presence produces a sense of perceptual safety, particularly for women users.
- However, excessive density and spatial congestion may at times reduce the sense of control.
- The open form of the square supports social visibility and public representation.

Trabzon Meydan Park constitutes a strong example in terms of social visibility and public representation, enabling women to exist as active subjects in public space. Nevertheless, improvements in seating arrangements, spatial organisation, and user-oriented comfort strategies could further enhance overall design quality.

Comparative Spatial and Perceptual Analysis:

Table 1. Spatial and perceptual comparison

	Case Study	Spatial Strengths	Spatial Risks	Perceptual Strengths
Ganita Coastal Park	Linear continuity	Night-time dark pockets	Social visibility	Lighting vulnerability
Botanical Park	Natural comfort	Restricted visibility	Psychological relaxation	Sense of isolation
Meydan Park	Central accessibility	Density-related congestion	Natural surveillance	Crowd-induced stress

CONCLUSIONS

The evaluation conducted through the Trabzon case studies clearly demonstrates how different spatial configurations in women-oriented landscape design influence perceptual experience. Linear open spaces, through strong sightline clarity and uninterrupted circulation, enhance social visibility. Natural landscape character contributes to psychological comfort and relaxation. Central urban squares reinforce mechanisms of social surveillance through intensive use and public representation.

However, insufficient night-time lighting, the presence of blind spots, and isolated areas may weaken perceptual safety and limit the continuity of space use.

These findings indicate that spatial qualities, such as physical organisation, circulation systems, lighting design, and functional diversity, and perceptual qualities, including feelings of safety, sense of control, social visibility, and psychological comfort, should not be treated as independent dimensions. Rather, they operate as interrelated and mutually reinforcing components. Therefore, both dimensions must be addressed simultaneously and holistically within the design process.

Women-oriented landscape design extends beyond the physical arrangement of public open spaces. It represents a comprehensive planning approach that acknowledges the social production of space and incorporates women's everyday experiences into spatial decision-making. Parameters such as perception of safety, spatial legibility, mobility patterns, lighting quality, sightline clarity, and social visibility play a decisive role in enabling women to maintain an active and sustainable presence in public space.

This perspective moves gender sensitivity beyond a risk-reduction strategy and positions it as a fundamental component of spatial justice and inclusive urban production.

In this context, the discipline of landscape architecture assumes responsibility for reconfiguring public open spaces not only as aesthetic and functional environments, but as spatial organisations that strengthen social equality and inclusivity. The integration of women-oriented design principles into planning and design processes will contribute to the production of more equitable, accessible, and sustainable urban environments.

REFERENCES

Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25/26, 56–80.

Gardner, C. B. (1995). *Passing by: Gender and public harassment*. University of California Press.

Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Island Press.

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.

Kern, L. (2020). *Feminist city: Claiming space in a man-made world*. Verso.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.

Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. University of Minnesota Press.

Mehan, A., & Alikhani, S. (2026). Designing inclusive gender-sensitive urban green spaces in mid-sized West Texas cities. *Discover Cities*, 3(1), 22.

Miroğlu, G. (2019). Women's use of public space in the city of Balıkesir: A feminist perspective (Doctoral dissertation, Balıkesir University, Turkey).

Pain, R. (2001). Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies*, 38(5–6), 899–913.

Savitri, R. T. (2026). Gender-responsive public space: An inclusivity perspective toward sustainable urban development. *Journal of Placemaking and Streetscape Design*, 3(2), 80–96.

Siregar, I., Rahmadiyah, F., & Siregar, A. F. Q. (2021). Auditorium model assessment with corrected acoustic function. *British Journal of Physics Studies*, 1(1), 40–45.

Soja, E. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.

Spain, D. (1992). *Gendered spaces*. University of North Carolina Press.

Valentine, G. (1989). The geography of women's fear. *Area*, 21(4), 385–390.

Wilson, E. (1991). *The sphinx in the city: Urban life, the control of disorder, and women*. University of California Press.

Wronkowski, A. (2024). Discovering the meaning of contemporary urban squares for its users: A case study of Poznan, Poland. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1–11.

URL 1. https://www.trabzon.bel.tr/ganita

LANDSCAPE DESIGN FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN DESIGNERS: SPATIAL AND PERCEPTUAL APPROACHES REFLECTED IN PUBLIC OPEN SPACE DESIGN

Prof. Dr. Serap YILMAZ
Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture
ORCID: 0000-0002-0088-3769

Res. Asst. Dr. Abdullah ÇİĞDEM
Karadeniz Technical University, Faculty of Forestry, Department of Landscape Architecture
ORCID: 0000-0002-6468-3600

ABSTRACT
Landscape design is considered a discipline that goes beyond the arrangement of the physical environment, producing spatial responses to social relations and daily life practices. The design process is not independent of the designer's experiential and cultural background. In this context, the approaches of women designers in the production of public open spaces reveal remarkable differences in terms of spatial safety, inclusivity, and user experience.
While Martha Schwartz constructs public spaces through strong visual identity and social interaction in her projects; Kathryn Gustafson relates the space to the user through sensory experience, soft topography, and fluid forms. Julie Bargmann, on the other hand, addresses ecological restoration and public accessibility together while transforming industrial landscapes. Common elements in these design practices are open view areas, permeable boundaries, circulation systems that support user continuity, and spatial organization decisions that strengthen perceptual safety. Another characteristic frequently observed in the projects of female designers is the treatment of space not merely as an aesthetic composition, but as an experienced social environment. This approach reflects a holistic design understanding that takes into account everyday usage scenarios, different age and user groups, and the temporal continuity of public space. This paper aims to discuss how the gender perspective finds spatial expression in landscape design practice by conducting a comparative evaluation of public projects by selected female landscape designers. The study reveals that the works of female designers offer inclusive and transformative contributions to the contemporary understanding of public space.
Keywords: Female landscape architects, Public open spaces, Spatial qualities

KADIN TASARIMCILARIN PERSPEKTİFİNDEN PEYZAJ TASARIMI: KAMUSAL AÇIK ALANLARA YANSIYAN MEKÂNSAL VE ALGISAL YAKLAŞIMLAR

ÖZET
Peyzaj tasarımı, fiziksel çevrenin düzenlenmesinin ötesinde, toplumsal ilişkilerin ve gündelik yaşam pratiklerinin mekânsal karşılıklarını üreten bir disiplin olarak değerlendirilmektedir. Tasarım süreci, tasarımcının deneyimsel ve kültürel arka planından bağımsız değildir. Bu bağlamda kadın tasarımcıların kamusal açık alan üretimindeki yaklaşımları, mekânsal güvenlik, kapsayıcılık ve kullanıcı deneyimi açısından dikkat çekici farklılıklar ortaya koymaktadır.
Martha Schwartz projelerinde kamusal alanı güçlü görsel kimlik ve sosyal etkileşim üzerinden kurgularken; Kathryn Gustafson mekânı duyusal deneyim, yumuşak topoğrafya ve akışkan formlar aracılığıyla kullanıcıyla ilişkilendirmektedir. Julie Bargmann ise endüstriyel peyzajları dönüştürürken ekolojik onarım ile kamusal erişilebilirliği birlikte ele almaktadır.

Bu tasarım pratiklerinde ortaklaşan unsurlar; açık görüş alanları, geçirgen sınırlar, kullanıcı sürekliliğini destekleyen dolaşım sistemleri ve algısal güvenliği güçlendiren mekânsal organizasyon kararlarıdır.
Kadın tasarımcıların projelerinde sıklıkla gözlenen bir diğer özellik, mekânın yalnızca estetik bir kompozisyon değil, deneyimlenen bir sosyal çevre olarak ele alınmasıdır. Bu yaklaşım; gündelik kullanım senaryolarını, farklı yaş ve kullanıcı gruplarını ve kamusal alanın zamansal sürekliliğini dikkate alan bütüncül bir tasarım anlayışını yansıtmaktadır.
Bu bildiri, seçilmiş kadın peyzaj tasarımcıların kamusal projeleri üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme yaparak, toplumsal cinsiyet perspektifinin peyzaj tasarım pratiğinde nasıl mekânsal karşılık bulduğunu tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, kadın tasarımcıların üretimlerinin çağdaş kamusal alan anlayışına kapsayıcı ve dönüştürücü katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.
Anahtar kelimeler: Kadın peyzaj mimarları, Kamusal açık alanlar, Mekânsal nitelikler

INTRODUCTION

Landscape design has a complex content that cannot be reduced to the shaping of the physical environment. Landscape design is a multi-purpose concept encompassing spatial organisation, the protection of ecological processes, user experience, sustainability, and the production of place identity (Corner, 1999; Spirn, 2006). In this context, public open spaces are not merely morphological arrangements or aesthetic compositions; they are dynamic spatial systems where social relations, everyday life practices, and collective memory are produced. In this sense, landscape design is considered an interdisciplinary field that simultaneously addresses the physical, perceptual, and social dimensions of space.
Theoretical approaches that argue that space is socially produced reveal that design practice is not independent of ideological and cultural backgrounds (Lefebvre, 1991). Feminist spatial theory emphasises that public space has historically been shaped within masculine norms and that this situation is decisive for spatial experience (Spain, 1992; Massey, 1994). The evaluation of public open spaces in terms of criteria such as safety, accessibility, and inclusivity has begun to be reconsidered, particularly through the lens of women's experiences (Miroğlu, 2019; Kern, 2020; Mehan and Alikhani, 2026; Savitri, 2026).
This study aims to discuss how the gender perspective is embodied in landscape design practice by comparatively examining the spatial approaches observed in the public projects of female landscape designers. The study conducts a spatial analysis of the projects of three designers-Martha Schwartz, Kathryn Gustafson, and Julie Bargmann-who have had a significant impact on the production of public spaces at an international scale.

Space and Gender

Lefebvre (1991) defines space as both a product and a producer of social relations. According to him, space has a tripartite structure comprising its perceived, designed, and lived dimensions. This approach demonstrates that the design process is not merely physical planning but also the production of ideological representation and experience.
Feminist spatial theory argues that the distinction between public and private space is a historically constructed one based on gender. Spain (1992) states that public spaces in the modern city are constructed in a male-dominated structure and that women's spatial mobility is restricted. Massey (1994), on the other hand, defines space not as a fixed and closed structure but as a relational, multi-layered and constantly changing process. This perspective shows that the level of inclusiveness of public space is directly related to design decisions.
Jacobs' (1961) concept of ‘eyes on the street’ in relation to public safety emphasises the role of spatial openness, visibility, and continuous use in the production of safety.

This approach aligns with contemporary studies that reveal perceptual safety as a decisive factor in women's experience of public space (Kern, 2020).

Therefore, landscape design is not merely topographical arrangement or botanical composition; it is the practice of producing spatial responses to issues of social equality, accessibility, and security. The inclusive approaches observed in female designers' projects become more meaningful when evaluated within this theoretical framework. In this context, the public projects of three selected designers were analysed through literature, project reports, and critical evaluations. The study was conducted within the following parameters:

- Spatial organisation scheme
- Circulation system and continuity
- Boundary definitions and permeability
- Topographic form-giving
- User experience and perceived safety

SPATIAL ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN DESIGNERS

The Theoretical Evaluation of Martha Schwartz's Designs

When we consider landscape design as a practice of producing spatial responses within the context of social equality, accessibility and safety, Martha Schwartz is known for her design approach that redefines public space through strong visual identity and striking aesthetic interventions. In Schwartz's projects, colour, graphic patterns and surface manipulation enhance the perceptual legibility of the space while also creating a public stage that encourages social interaction. In this respect, Martha Schwartz's work can be interpreted not only as aesthetic experiments but also as interventions towards the democratisation of public space. As one of the pioneers of postmodern landscape architecture, Schwartz has questioned norms in public space through her symbolic, conceptual, and critical design language. Below, her public projects are analysed according to the parameters outlined.

Figure 1. Bagel Garden (URL1)

Figure 2. Grand Canal Square (URL2)

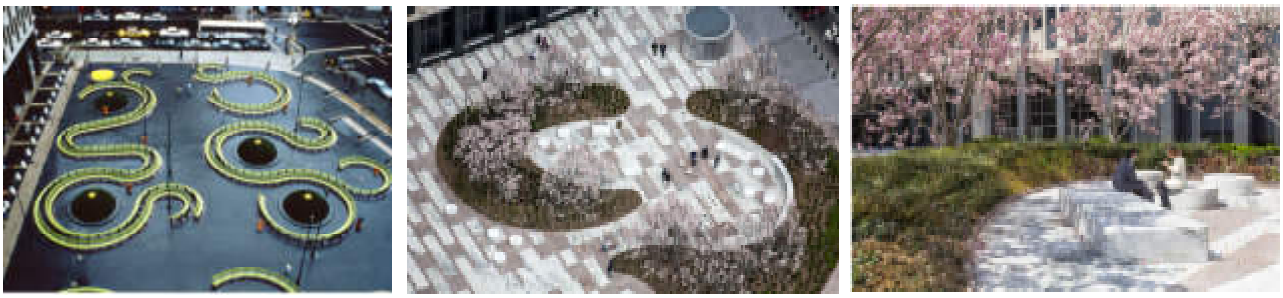

Figure 3. Jacob Javits Plaza (URL3)

1. Spatial organisation scheme

In Schwartz's projects, spatial organisation is largely based on an iconic and diagrammatic framework. For example, in Bagel Garden, he questions the representational power of landscape by reimagining the traditional garden typology through an everyday object (the bagel). Spatial organisation is based on a symbolic grid pattern. In Grand Canal Square, hard surfaces, red lighting elements and linear rows of trees create a powerful geometric scheme. The space is organised according to an open-ended public platform logic rather than establishing a clear centre-periphery relationship.

This organisational approach leaves the public space open to multiple usage scenarios rather than assigning it to a specific user group. Thus, the space produces a flexible ground that allows for social diversity.

2. Circulation system and continuity

Circulation in Schwartz's projects:

- Open, legible and directional
- Defined by hard surface patterns
- Reinforced with linear elements that support visual continuity. At Grand Canal Square, linear lighting elements both enhance night-time safety and provide spatial orientation. This creates a sense of perceived safety, particularly for female user groups. Açık, okunabilir ve yönlendirici

3. Boundary definitions and permeability

Schwartz defines boundaries mostly by:

- Ground texture and elevation differences rather than physical walls
- Open sightlines rather than dense vegetation.

This approach ensures that public space is permeable and inviting rather than controlling. Particularly noteworthy in the redesign of Jacob Javits Plaza is the effort to transform the area's rigid and monumental structure into a more human-scale and permeable layout. This is important from a social equality perspective, as the reduction of spatial barriers increases the capacity of public space to foster a sense of belonging.

4. Topographic form-giving

Schwartz typically employs radical topographical interventions:

- Surface interventions
- Graphic ground designs
- Spatial effects through material contrasts.

The avoidance of dramatically raising and lowering the topography offers advantages, particularly in terms of accessibility. There is a tendency to create barrier-free surface continuity in line with universal design principles.

5. User experience and perceived safety

Schwartz's designs often:

- Are unexpected
- Are humorous
- Use critical language. This breaks the formal and exclusionary character of public spaces.

In terms of perceptual security:

- Open sightlines
- Strong lighting
- Clear boundary readings
- Avoiding dense plantings are among the strategies employed.

However, some critics point out that the highly graphic and hard-surface-dominated design does not always provide sufficient shading and microclimate in terms of ‘social comfort’. This is particularly debatable in the context of long-term use and maintenance continuity.

The Theoretical Evaluation of Kathryn Gustafson's Designs

Kathryn Gustafson's designs approach landscape not merely as a physical arrangement, but as a foundation for public equality through bodily experience, sensory perception, and the production of collective memory. Topography, water and flow are particularly defining concepts in her work. This approach allows spatial organisation to be established through soft transitions and continuities rather than rigid boundaries. It has been evaluated according to the parameters outlined below.

Figure 5. National Museum of African American History and Culture (URL5)

1. Spatial organisation scheme

Spatial organisation in Gustafson's projects:

- Based on fluid and organic forms
- Topographically based rather than diagrammatic
- Built on the continuity of the landscape surface rather than rigid geometries In Lurie Garden, the space is divided into two main spatial zones through the metaphors of the ‘dark slab’ (Chicago's industrial past) and the ‘light slab’ (vision of the future). However, this division is established not by rigid boundaries, but by plant density and elevation changes.

This approach conceives the public space not hierarchically, but as an experiential, layered organisation; it allows users to generate different spatial scenarios.

2. Circulation system and continuity

Circulation in Gustafson's designs:

- Not linear, but exploration-based
- Integrated with the topography
- Built on fluid lines that support visual and physical continuity At the Diana Princess of Wales Memorial Fountain, the water channel flows through two different flow characteristics (calm and turbulent). Users can touch the water, walk around it and circulate at different speeds. This transforms the space from a passive viewing area into an active experience area.

Uninterrupted and barrier-free circulation is important for accessibility; in particular, ramped transitions and low level differences are consistent with universal design principles.

3. Boundary definitions and permeability

Boundaries in Gustafson's projects:

- Defined by topographical elevations instead of walls
- Defined by plant textures instead of hard barriers
- Defined by semi-open transitions instead of a closed space feeling.

In the landscaping of the National Museum of African American History and Culture, soft topographical transitions have been created between the museum structure and the city, preserving the permeability of the public space. This approach strengthens the inclusive nature of public space; reducing physical and psychological barriers is a critical element in the context of social equality.

4. Topographic form-giving

Gustafson's most distinctive design tool is topography.

- Gentle elevations
- Undulating surfaces
- Water-integrated contour movements

Topography is not merely formal, but a tool that guides the spatial experience. Gentle slopes and ramped surfaces create a dramatic spatial effect while maintaining accessibility. In this context, topographic shaping:

- Creates safe sightlines
- Reduces blind spots
- Ensures the space remains open and legible

5. User experience and perceived safety

User experience in Gustafson's designs:

- Physical (walking, touching, contact with water)
- Sensory (sound, light, wind)
- Temporal (seasonal botanical changes) layers.

In terms of perceptual security:

- Open sightlines
- Avoidance of excessive shrubbery
- Integration of night lighting
- Designing the topography so that it does not obstruct the view is important.

Particularly at the Diana Memorial, the public and accessible nature of the water enhances the democratic character of the space; it transforms the concept of a memorial from a monumental object into a shared experience.

The Theoretical Evaluation of Julie Bargmann's Designs

Julie Bargmann reinterprets landscape aesthetics not merely as surface design but through the lenses of ecological restoration, industrial memory, and environmental justice, and is recognised for her projects focused on the transformation of abandoned industrial sites. Bargmann's approach offers a strategy that integrates ecological restoration with public accessibility. Rather than completely erasing industrial traces, making them visible allows for the preservation of spatial memory. This enables the historical layers of the space to be incorporated into the social memory. At the same time, opening these areas to public circulation is important from a spatial justice perspective. In this context, Bargmann's approach addresses issues of social equality and access through environmental improvement. It has been evaluated according to the parameters outlined below.

Figure 6. Tanner Springs Park (URL6)

Figure 7. The Turtle Creek Water Works (URL7)

1. Spatial organisation scheme

Bargmann's spatial organisation:

- Preserves the existing industrial traces of the site
- Allows for layered historical readings
- Is a structure that adapts the programme to the terrain's morphology.

At Tanner Springs Park, the former railway and industrial site has been reconfigured with wetland restoration and pedestrian bridges. The organisation of the site is shaped around the ecological system rather than a central form. This approach transforms spatial organisation from a display of power into a practice of public improvement.

2. Circulation system and continuity

Circulation in Bargmann's projects:

- Integrated with industrial infrastructure traces
- Mostly linear and explanatory
- Designed as a guide that makes the history of the landscape legible.

3. Boundary definitions and permeability

Bargmann's projects feature boundaries defined by:

- Topographical thresholds instead of fences or walls
- Plant buffer zones
- The repurposing of industrial remnants.

The Turtle Creek Water Works, which initially possessed an infrastructure structure characterised by high boundary definition and low permeability, has transformed into a structure with softened boundaries and increased physical and social permeability through the reuse process. This transformation can be considered a successful example of the reintegration of industrial heritage structures into the urban fabric.

4. Topographic form-giving

One of Bargmann's most powerful tools is making the current state of the terrain visible.

- Exposing contaminated soil layers
- Reforming industrial landfill sites
- Integrating erosion and water movement into the design

The shaping of the topography is not considered an aesthetic intervention, but rather an ecological remediation tool. Such interventions are important from an environmental justice perspective, as the reclamation of contaminated areas for public use promotes social equality.

5. User experience and perceived safety

Bargmann's designs:

- Make the history of the site visible rather than concealing it
- Position the user as a conscious participant rather than a passive observer
- Make ecological processes experiential

In terms of perceptual security:

- Open sightlines
- Controlled use of vegetation rather than dense scrub
- Large hard surface areas
- Clear circulation axes are important.

However, in some projects, the preservation of industrial remnants may initially create a ‘harsh’ or ‘cold’ perception for the user. While this is a conscious design choice, it is open to criticism in terms of comfort and sense of belonging.

Although these three designers do not directly claim to produce a ‘women's space’:

- They distance the space from being a hierarchical and monumental display of power.
- They create permeable thresholds instead of rigid boundaries.
- They transform the user from a passive observer into an active participant.
- they exhibit a practice that aligns with feminist spatial theory in terms of supporting perceptual safety through accessibility and visibility.

However, there are methodological differences between them: ***Schwartz*** favours representational and symbolic transformation, ***Gustafson*** favours bodily and sensory democratisation, and ***Bargmann*** favours ecological and political improvement.

CONCLUSIONS

This study examined the spatial reflections of the gender perspective through the public projects of selected female landscape designers. The analysed examples reveal that elements such as security, inclusivity, continuity, and sensory experience are addressed within a holistic design approach.

These productions offer transformative contributions to the contemporary understanding of public space; they position landscape design not merely as a formal arrangement practice but as an inclusive spatial ground where social relations are established and reproduced.

In the designs examined, the gender perspective defines security through visibility, spatial continuity, and opportunities for public participation, rather than reducing it to mechanisms of control and surveillance. This approach is embodied in open sightlines that support perceptual security, legible circulation systems, and permeable boundary configurations.

Inclusivity is not limited to the principles of physical accessibility but is addressed within a multi-layered understanding that encompasses social interaction and spatial belonging. The relationship between the space and everyday life practices is placed at the centre of design decisions; thus, the public space acquires a plural and flexible structure open to the experiences of different user groups.

In this context, these design approaches offer significant theoretical and practical contributions towards the democratisation of landscape design.

REFERENCES

Corner, J. (2011). The agency of mapping: Speculation, critique and invention. The Map Reader, 89-101.

Gehl, J. (2011). Life between buildings: Using public space. Island Press.

Hayden, D. (1980). What would a non-sexist city be like? Speculations on housing, urban design, and human work. Signs, 5(3), 170–187.

Jacobs, J. (1961). The death and life of great American cities. Random House.

Kern, L. (2020). Feminist city: Claiming space in a man-made world. Verso.

Lefebvre, H. (1991). The production of space. Blackwell.

Massey, D. (1994). Space, place and gender. University of Minnesota Press.

Mehan, A., & Alikhani, S. (2026). Designing inclusive gender-sensitive urban green spaces in mid-sized West Texas cities. Discover Cities, 3(1), 22.

Miroğlu, G. (2019). Balıkesir kentinde kadınların kamusal mekân kullanımı: Feminist bir perspektif (Doctoral dissertation, Balikesir University (Turkey)).

Savitri, R. T. (2026). Gender-responsive public space: An inclusivity perspective toward sustainable urban development. Journal of Placemaking and Streetscape Design, 3(2), 80-96.

Spain, D. (1992). Gendered spaces. University of North Carolina Press.

Spirn, A. W. (2006). Urban nature and human design. GHI Bulletin, 39, 45-64.

URL1 https://msp.world/projects/bagel-garden. Access date: 02.03.2026.

URL2 https://johnmclaughlin.ie/projects/grand-canal-square-dublin-docklands-2010. Access date: 02.03.2026.

URL3 https://culturenow.org/site/jacob-javits-plaza. Access date: 02.03.2026.

URL4 https://msp.world/projects/bagel-garden. Access date: 04.03.2026.

URL5 https://www.greenroofs.com/projects/national-museum-of-african-american-history-and-culture-nmaahc. Access date: 04.03.2026.

URL6 https://www.dreiseitlconsulting.com/tanner-springs-park. Access date: 04.03.2026.

URL7https://metropolismag.com/profiles/julie-bargmann-oberlander-prize/. Access date: 04.03.2026.

AI-ENABLED DATA ANALYTICS FOR ASSESSING WOMEN'S ECONOMIC EMPOWERMENT IN EMERGING ECONOMIES

Jora Banda
European University of Tirana, Faculty of Engineering, Informatics and Architecture, Department of Informatics and Technology
ORCID: 0009-0004-8497-2903

Abstract
Women's economic empowerment is a critical determinant of inclusive growth and sustainable development in emerging economies. Despite its importance, accurately measuring empowerment remains challenging due to limited data availability, informal labour markets, and gender-specific socioeconomic barriers. Traditional metrics often fail to capture multidimensional aspects of women's economic agency, including financial inclusion, labour market participation, and access to digital resources. This paper explores how AI-enabled data analytics can enhance the assessment of women's economic empowerment by integrating multiple sources of structured and unstructured data, such as household surveys, labour force records, digital financial transactions, and satellite imagery. Advanced machine learning models, including random forests, gradient boosting, and neural networks, are employed to identify patterns of exclusion, predict economic vulnerabilities, and generate high-resolution, gender-disaggregated indicators. The study also evaluates the effectiveness of predictive modelling in supporting policy interventions aimed at improving financial inclusion, labour market participation, and equitable access to economic resources for women. The findings demonstrate that AI-driven analytics can significantly improve measurement accuracy, reveal previously hidden disparities, and inform evidence-based policy decisions. Moreover, the paper highlights critical considerations related to algorithmic bias, data privacy, and ethical deployment of AI systems in socioeconomic research. Ultimately, this study underscores the potential of combining artificial intelligence and data analytics to produce actionable insights that advance women's economic empowerment and contribute to broader sustainable development goals in emerging economies.
Keywords: Women's economic empowerment**,** Artificial intelligence (AI)**,** Data analytics**,** Gender-disaggregated indicators, Emerging economies

EXPLAINABLE MACHINE LEARNING ASSESSMENT OF MATERNAL PREFERENCE FOR HUSBAND PARTICIPATION IN DELIVERY ROOM SUPPORT IN BANGLADESH

Md. Mahafuzur Rahman
Begum Rokeya University, Faculty of Science, Department of Statistics
ORCID: 0009-0001-0871-4126

Shah Tania Akter Sujana
Begum Rokeya University, Faculty of Science, Department of Statistics

Md Nadim Mahamood
Begum Rokeya University, Faculty of Science, Department of Statistics

Abstract
Husband participation during childbirth is increasingly acknowledged as an important component of maternal and newborn health (MNH), yet evidence on women's preferences and the socio-cultural drivers influencing husbands' presence in the delivery room remains limited in Bangladesh. This study applies explainable ensemble machine learning to explore women's preferences regarding their husbands' presence during labor, identify key influencing factors, and compare the predictive performance of two boosting-based tree ensemble models—Extreme Gradient Boosting (XGBoost) and Light Gradient Boosting Machine (LightGBM). Primary survey data were collected from multiple districts in northern Bangladesh using a structured and ethically approved questionnaire. A systematic analytical workflow was implemented, including data preprocessing, categorical encoding, feature engineering, hyperparameter optimization via Grid Search, and out-of-sample evaluation using accuracy, precision, recall, F1-score, ROC–AUC, PR–AUC, and the Matthews Correlation Coefficient (MCC). Model interpretability was enhanced through SHapley Additive exPlanations (SHAP), supported by global feature importance ranking, decision plots, and waterfall plots to explain both population-level and individual prediction behavior. The findings demonstrate that women's preferences are shaped by multidimensional socio-ecological, cultural, and support-related factors, and that explainable machine learning provides actionable insights for designing inclusive MNH engagement strategies. The study highlights the value of interpretable ensemble models in understanding maternal decision-making in low-resource and culturally sensitive settings, offering evidence to support policy initiatives aligned with SDG 2030 maternal health targets.
Keywords: Maternal Preference, Husband Participation, Delivery Room Support, Explainable Machine Learning, SHAP, XGBoost, Bangladesh.

ORGANIZATIONAL SUPPORT AND PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT AS DETERMINANTS OF WORK ENGAGEMENT AMONG FEMALE NURSES

Shahida Kanwel
Jiangsu University, School of Management
ORCID: 0000-0002-9472-8005

Abstract
Women constitute the majority of the global nursing workforce and remain central to healthcare delivery systems worldwide. However, nursing continues to function as a gendered profession shaped by emotional labor expectations, structural inequalities, and limited institutional recognition. Understanding the organizational and psychological conditions that sustain women's professional engagement is therefore essential within the field of Women's Studies. Drawing on Organizational Support Theory, Social Exchange Theory, Social Cognitive Theory, and Self-Determination Theory, this study examines how perceived organizational support influences work engagement among female nurses through the mediating roles of organizational trust and self-efficacy, and the moderating role of basic psychological needs satisfaction (autonomy, competence, and relatedness). Data were collected from 812 nurses employed in public hospitals, and structural equation modeling was applied to test the proposed framework. The findings indicate that perceived organizational support significantly enhances work engagement both directly and indirectly through trust and self-efficacy. Furthermore, satisfaction of basic psychological needs strengthens these relationships, demonstrating that intrinsic motivation plays a crucial role in transforming organizational support into sustained engagement. The study contributes to Women's Studies by highlighting how supportive and autonomy-enhancing workplace practices empower women in emotionally demanding professions. The findings underscore the importance of gender-sensitive leadership, institutional care, and psychological empowerment in promoting women's resilience, professional commitment, and workplace well-being.

Keywords: Women in nursing; organizational support; work engagement; psychological empowerment; gendered professions; workplace well-being

THE PAY–GENDER INTERFACE: A SYSTEMATIC REVIEW OF INTERSECTIONAL OBSTACLES TO ACCURATE TRAUMA TRIAGE IN NIGERIAN TERTIARY HOSPITALS

Dr. Aisha Ohieku
Faculty of Nursing and Allied Health Science, University of Abuja

Abstract
Background: In Nigerian emergency departments (EDs), the application of the Emergency Severity Index (ESI) is frequently influenced by socioeconomic and cultural dynamics. Although triage is designed to rely strictly on physiological indicators, concealed influences such as gender-based perceptions of pain and assumptions about a patient's ability to pay often shape clinical prioritization decisions.
Objective: This review aims to examine how intersecting social identities, particularly gender, ethnicity, and socioeconomic status, affect nurse-led triage judgments and the timing of analgesic administration in Nigerian acute care environments.
Methodology: A systematic review was undertaken following PRISMA-Equity guidelines. Relevant studies published between 2018 and 2026 were retrieved from databases including African Journals Online (AJOL), PubMed, and the WHO African Index Medicus. The methodological quality of selected studies was assessed using the Mixed Methods Appraisal Tool (MMAT).
Analysis and Evaluation: Findings indicate that women especially those from lower socioeconomic backgrounds are considerably more likely to experience under-triage compared to men presenting with comparable injury severity. The review further identifies "financial triage," defined as informal assessments of a patient's capacity to pay for medical supplies, as a reinforcing source of bias that disproportionately prolongs care for female trauma patients.
Conclusion: Triage frameworks in Nigeria must move beyond identity-neutral assumptions and acknowledge the socioeconomic context shaped by the National Health Act (2014). Ensuring that emergency prioritization is guided by clinical acuity rather than social or financial standing is essential to improving equity in trauma care.
Keywords: Gender; socioeconomic; financial triage; hidden bias; trauma care.

MICROBIOTA–ESTROGEN INTERACTIONS IN BREAST CANCER: CLINICAL IMPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS

Saba Moradi
Fasa University of Medical Sciences

Alireza Ahmadi
Human and Animal Cell Bank, Iranian Biological Resource Center (IBRC), Academic Center for Education, Culture, and Research (ACECR)

Abstract
Breast cancer is the most common malignancy among women worldwide and a leading cause of cancer-related mortality. Estrogen signaling plays a central role in tumor initiation and progression, particularly in estrogen receptor–positive subtypes. Recent evidence highlights the influence of the gut and breast tissue microbiota on estrogen metabolism, particularly through the activity of the *estrobolome*—a community of intestinal bacteria expressing β-glucuronidase. This enzymatic activity promotes enterohepatic recirculation of conjugated estrogens, thereby increasing systemic levels of bioactive estrogen and contributing to carcinogenesis. Dysbiosis, characterized by reduced microbial diversity and enrichment of β-glucuronidase-producing species, has been associated with increased breast cancer risk and altered therapeutic response. Moreover, microbiota-driven modulation of drug metabolism impacts the efficacy of endocrine therapies such as tamoxifen and aromatase inhibitors, as well as chemotherapy. Emerging strategies—including dietary interventions, probiotics, prebiotics, and fecal microbiota transplantation—offer promising approach to restore microbial balance, reduce estrogenic load, and enhance treatment outcomes. Furthermore, integrating multi-omics technologies (metagenomics, metabolomics, transcriptomics) to characterize the estrobolome may enable personalized interventions and predictive biomarkers for breast cancer management. In conclusion, modulation of the estrobolome represents a promising strategy to reduce estrogenic load, improve therapeutic response, and open new opportunities for personalized breast cancer management.
Keywords: Breast Cancer, Estrobolome, Estrogen Metabolism, , Microbiota Dysbiosis, Therapeutic Modulation

STUDY OF THE IMPACT OF THE DIAGNOSIS WITH BREAST CANCER AT WOMEN IN ALBANIA

Alketa Çoku
Mother Teresa University Hospital Center, Psychologist at Oncology Service

Prof. Asoc Artemisi Shehu
Vice Dean University of Tirana Faculty of Social Sciences Department of Education and Psychology

Abstract
The collision at a certain moment of life with a pathology such as breast cancer modifies almost all aspects, areas and perception of reality itself. Since this impact is unexpected and with a high emotional intensity, this pathology has the contours of both physical and psychological trauma, the latter even more destabilizing, because it sets in motion a system of spiritual pain, characterized by the inability to keep the situation under control and denial of reality in the first moments. The psychological aspect and the approach to the pathology varies from one culture to another, from one woman to another. Not all women who have the same diagnosis, a breast cancer, have the same experiences, the same emotional and cognitive burden, despite this common denominator. Both medical and psychological, the admission and treatments are done, one by one, case by case.
Methods Within the limitations of our current setting, we conducted a preliminary exploratory study, which requires further refinement and systematic data processing to yield more robust and statistically validated findings. The study included a sample of 78 patients diagnosed with breast cancer and treated at our hospital across various stages of their therapeutic pathway. Participants were divided into two age groups: 28–40 years (G1) and 40–60 years (G2).
Results Preliminary observations indicate a higher prevalence of anxiety-related episodes and persistent anxiety symptomatology among patients in G1. In contrast, patients in G2 demonstrated a greater tendency toward depressive episodes and/or a more prolonged stabilization of depressive symptomatology. Psychological follow-up was primarily conducted through continuous individual psychotherapy sessions, complemented by structured group interventions in the format of Self-Help/Mutual Aid Groups.
Conclusion Breast cancer represents a potentially traumatic life event that may precipitate maladaptive psychological responses, including anxiety disorders, depressive symptomatology, and other forms of psychological distress. However, beyond its psychopathological impact, the experience of trauma may also serve as a catalyst for positive psychological transformation. Within the framework proposed by Richard Tedeschi and Lawrence Calhoun, this process is conceptualized as Post-Traumatic Growth (PTG), defined as the experience of positive psychological change resulting from the struggle with highly challenging life circumstances. Post-Traumatic Growth does not emerge directly from trauma itself, but rather from the individual's cognitive and emotional engagement with the traumatic experience. Central to this process is a restructuring of core beliefs that have been disrupted by the event. The diagnosis of breast cancer may profoundly challenge fundamental assumptions regarding personal invulnerability, bodily integrity, control, and the predictability of life.

1. Introduction

The encounter, at a particular moment in life, with a pathology such as breast cancer profoundly alters nearly all dimensions of existence, including personal domains and the individual's perception of reality. Given its sudden onset and intense emotional impact, this condition assumes the contours of both a physical and psychological trauma. The psychological dimension is often even more destabilizing, as it activates a system of emotional suffering characterized by feelings of powerlessness, loss of control, and, particularly in the initial phase, denial of reality.

The psychological response and the approach to illness vary across cultures and among individuals. Not all women who receive the same diagnosis—breast cancer—experience it in identical ways or bear the same emotional and cognitive burden, despite the shared diagnostic label. From both medical and psychological perspectives, care and treatment must therefore be individualized and managed on a case-by-case basis. Partial or radical mastectomy does not exert a uniform psychological impact on all patients. Several fundamental variables shape the type of reaction and coping style adopted in response to the illness, including age, educational level, the strength and quality of the patient's social support network (family and peers), and her personal life expectations prior to diagnosis.

In our country, the psychological dimension is frequently overlooked by both patients and healthcare professionals, with primary emphasis placed on the medical and organic aspects of the disease. Stigma, the culturally pervasive performance-oriented belief system encapsulated in the notion "I don't need a psychologist," as well as feelings of shame and reluctance to explore deeply personal inner experiences, often contribute to the avoidance of psychological consultation. Neglecting this crucial dimension of human experience is akin to denying an essential part of life itself, thereby increasing the psychological burden placed upon the patient. The consequences may manifest in a passive, emotionally inhibited patient, confined within her most intimate suffering and transferred from one specialist to another without adequate time to process and metabolize the emotional upheaval she is experiencing. Breast cancer constitutes a potentially traumatic life event capable of disrupting fundamental assumptions about safety, control, and invulnerability (Janoff-Bulman, 1992). The diagnosis frequently marks a rupture in autobiographical continuity, dividing life into a "before" and "after."

The traumatic impact of breast cancer may activate anxiety responses, acute stress reactions, and depressive states. Younger women often demonstrate heightened anxiety linked to body image concerns, fertility disruption, and relational instability. Older women may experience more persistent depressive states associated with existential reflection and cumulative stress exposure (Reich et al., 2008). Meta-analytic findings indicate clinically significant prevalence rates of depression and anxiety in oncology settings (Mitchell et al., 2011). Longitudinal data suggest that while anxiety may peak early, depressive symptoms may emerge or stabilize during prolonged treatment phases (Burgess et al., 2005). Research consistently documents elevated rates of anxiety and depressive symptomatology among breast cancer patients (Burgess et al., 2005; Massie, 2004; Mitchell et al., 2011). Psychological distress is now recognized as a critical dimension of oncological care, with clinical guidelines emphasizing systematic distress screening (Holland et al., 2010; National Comprehensive Cancer Network [NCCN], 2023). Beyond distress, trauma may generate transformative psychological change. According to the Post-Traumatic Growth model (Tedeschi & Calhoun, 1996, 2004), growth arises from cognitive restructuring following the shattering of core beliefs. The concept of "shattered assumptions" (Janoff-Bulman, 1992) provides a theoretical basis for understanding how cancer disrupts global belief systems.

Through deliberate rumination and meaning-making processes, individuals may reconstruct identity and life priorities (Stanton et al., 2006). Empirical studies demonstrate measurable post-traumatic growth in breast cancer survivors (Cordova et al., 2001; Helgeson et al., 2006). Growth does not negate distress; rather, it coexists with it as part of a dynamic adaptation process (Carver, 1998).

Despite this, psychological services remain underutilized in many healthcare systems due to stigma and limited referral structures.

Clinical guidelines emphasize distress screening as a "sixth vital sign" in oncology (Holland et al., 2010; NCCN, 2023). In our setting, psychological care was integrated across:

- **Prevention and psychoeducation**
- **Diagnostic disclosure support**
- **Active treatment phases**
- **Palliative care follow-up**

Psychotherapeutic intervention in oncology has been associated with improved emotional regulation, enhanced coping, and better treatment adherence (Truscott & Crook, 2010).

Methodology

A preliminary exploratory clinical study was conducted under existing institutional constraints. While data collection was not yet standardized with formal psychometric instruments, systematic clinical observation and structured follow-up were employed.

Participants

The sample consisted of 78 women diagnosed with breast cancer and treated at our hospital across various therapeutic stages.

Participants were divided into two age groups:

- **Group 1 (G1):** 28–40 years (n = 36)
- **Group 2 (G2):** 40–60 years (n = 42)

Intervention Modalities

- Individual psychotherapy (continuous follow-up 4–9 months depending on severity)
- Structured group therapy (Self-Help/Mutual Aid Groups)
- Combined individual and group modalities

Results

Group 1 (28–40 years)

Nearly all patients in this group were undergoing post-mastectomy treatment (chemotherapy, radiotherapy, hormonotherapy).

Observed characteristics:

- Predominance of anxiety episodes and hypervigilant states
- Fear of recurrence and catastrophic anticipation
- Heightened body image distress

Notably, anxiety symptoms showed substantial remission within the first month of structured psychological intervention. Subsequent therapy focused on:

- Empowerment and self-efficacy
- Reconstruction of body image
- Strengthening self-esteem
- Integration of altered femininity into identity

Group 2 (40–60 years)
Patients initially engaged in intensive group therapy (approximately two months) followed by individual sessions.
Observed characteristics:

- Greater prevalence of depressive episodes
- Depressive symptoms emerging during treatment rather than at initial diagnosis
- Longer stabilization periods of mood disturbance

Group therapy facilitated normalization of emotional experiences and promoted shared resilience before transitioning to individualized processing.

Discussion
Preliminary findings indicate age-related differentiation in psychological symptom expression:

- **Younger women:** More prone to anxiety responses, possibly linked to developmental stage disruptions.
- **Older women:** More vulnerable to depressive processes, potentially related to existential confrontation and cumulative life stress.

Early psychological referral, particularly at diagnosis and during pre- and post-operative stages—appears essential. Prompt intervention may prevent symptom entrenchment, enhance adherence to medical treatment, and support emotional regulation.
Moreover, structured psychological support may facilitate conditions for post-traumatic growth. Through guided meaning-making and cognitive restructuring, patients may transform traumatic rupture into narrative integration.

Clinical Implications

- Psychological consultation should be integrated as standard practice at diagnosis.
- Multidisciplinary oncology teams should include mental health professionals.
- Age-specific intervention protocols may optimize outcomes.
- Group therapy models can serve as cost-effective adjunct interventions.
- Longitudinal monitoring is necessary to detect delayed depressive onsets.

Preliminary findings suggest age-related differences in psychological responses to breast cancer. Younger patients appear more prone to anxiety symptomatology, potentially linked to disruptions in life planning, fertility concerns, body image challenges, and relational identity. In contrast, older patients demonstrate a higher vulnerability to depressive processes, possibly associated with existential reflection, cumulative life stressors, and prolonged adaptation to treatment-related physical changes. Importantly, early psychological intervention appears to contribute to symptom reduction, improved coping strategies, and enhanced treatment adherence. Anxiety symptoms in younger patients showed rapid remission when addressed promptly. In older patients, structured group interventions facilitated emotional expression and normalization of depressive experiences before transitioning to individualized care. Furthermore, trauma processing may open pathways toward adaptive restructuring and post-traumatic growth, particularly when psychological support facilitates meaning-making and integration of the “cancer event” into the individual’s life narrative.

Limitations and Future Directions
This exploratory study relies on preliminary raw data without standardized psychometric instruments. Future research should:

- Incorporate validated scales (e.g., HADS, BDI-II, PTGI)
- Employ longitudinal designs

- Conduct statistical comparisons between age cohorts
- Explore cultural variables influencing help-seeking behavior

Conclusion

Breast cancer is both a medical and psychological event requiring integrated, multidisciplinary care. Based on preliminary raw data, early referral to psychological services—beginning at diagnosis and continuing through pre-operative, post-operative, treatment, and palliative stages is strongly recommended.

Timely psychological intervention may:

- Reduce anxiety and depressive symptomatology
- Improve adherence to medical treatment
- Support identity reconstruction and body image adaptation
- Promote overall well-being and quality of life

Future research should aim to refine data collection methods, apply standardized psychometric instruments, and conduct longitudinal analyses to strengthen empirical validity. Scientific evidence confirmed the effectiveness of all these approaches, showing high positive effects in reducing anxiety and depression and improving quality of life. Moreover, these effects are maintained both in short- and long-term follow-ups. Although previous reviews have analyzed this topic and highlighted how psychological interventions can ameliorate the quality of life of women with breast cancer, it is still unclear which intervention is the most effective. Generally, single studies and reviews have focused on a specific or limited number of psychological outcomes. However, acquiring information about several outcomes could be useful in order to both define the effectiveness of a specific intervention on the psychological well-being of patients and to develop more functional treatments.

References

Burgess, C., Cornelius, V., Love, S., Graham, J., Richards, M., & Ramirez, A. (2005). Depression and anxiety in women with early breast cancer: Five-year observational cohort study. *BMJ, 330*(7493), 702.

Carver, C. S. (1998). Resilience and thriving: Issues, models, and linkages. *Journal of Social Issues, 54*(2), 245–266.

Cordova, M. J., Cunningham, L. L. C., Carlson, C. R., & Andrykowski, M. A. (2001). Posttraumatic growth following breast cancer. *Health Psychology, 20*(3), 176–185.

Helgeson, V. S., Reynolds, K. A., & Tomich, P. L. (2006). A meta-analytic review of benefit finding and growth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(5), 797–816.

Holland, J. C., Andersen, B., Breitbart, W. S., et al. (2010). Distress management. *Journal of the National Comprehensive Cancer Network, 8*(4), 448–485.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. Free Press.

Massie, M. J. (2004). Prevalence of depression in patients with cancer. *JNCI Monographs, 32*, 57–71.

Mitchell, A. J., Chan, M., Bhatti, H., et al. (2011). Prevalence of depression and anxiety in oncology settings. *The Lancet Oncology, 12*(2), 160–174.

National Comprehensive Cancer Network. (2023). *NCCN clinical practice guidelines in oncology: Distress management*.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The posttraumatic growth inventory. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth. *Psychological Inquiry, 15*(1), 1–18.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Andersen, B. L., DeRubeis, R. J., Berman, B. S., Gruman, J., Champion, V. L., & Massie, M. J. (1994). Screening, assessment, and care of anxiety and depressive symptoms in adults with cancer: An American Society of Clinical Oncology guideline adaptation. *Journal of Clinical Oncology, 32*(15), 1605–1619.

Burgess, C., Cornelius, V., Love, S., Graham, J., Richards, M., & Ramirez, A. (2005). Depression and anxiety in women with early breast cancer: Five year observational cohort study. *BMJ, 330*(7493), 702.

Carver, C. S. (1998). Resilience and thriving: Issues, models, and linkages. *Journal of Social Issues, 54*(2), 245–266.

Cordova, M. J., Cunningham, L. L. C., Carlson, C. R., & Andrykowski, M. A. (2001). Posttraumatic growth following breast cancer: A controlled comparison study. *Health Psychology, 20*(3), 176–185.

Helgeson, V. S., Reynolds, K. A., & Tomich, P. L. (2006). A meta-analytic review of benefit finding and growth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(5), 797–816.

Holland, J. C., Andersen, B., Breitbart, W. S., et al. (2010). Distress management. *Journal of the National Comprehensive Cancer Network, 8*(4), 448–485.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. Free Press.

Massie, M. J. (2004). Prevalence of depression in patients with cancer. *Journal of the National Cancer Institute Monographs, 32*, 57–71.

Mitchell, A. J., Chan, M., Bhatti, H., et al. (2011). Prevalence of depression, anxiety, and adjustment disorder in oncological settings: A meta-analysis. *The Lancet Oncology, 12*(2), 160–174.

Mystakidou, K., Tsilika, E., Parpa, E., et al. (2008). Demoralization and depression in advanced cancer patients. *Journal of Clinical Oncology, 26*(23), 3812–3817.

National Comprehensive Cancer Network. (2023). *NCCN clinical practice guidelines in oncology: Distress management*. NCCN.

Penedo, F. J., & Dahn, J. R. (2005). Exercise and well-being: A review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Current Opinion in Psychiatry, 18*(2), 189–193.

Reich, M., Lesur, A., & Perdrizet-Chevallier, C. (2008). Depression, quality of life and breast cancer: A review. *The Breast, 17*(6), 511–518.

Stanton, A. L., Bower, J. E., & Low, C. A. (2006). Posttraumatic growth after cancer. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.), *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice* (pp. 138–175). Lawrence Erlbaum.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471.

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry, 15*(1), 1–18.

Truscott, D., & Crook, K. (2010). The role of psychotherapy in oncology settings. *Canadian Psychology, 51*(2), 111–119.

THE PROBLEM OF MICROPLASTICS IN ENVIRONMENTAL MEDICINE

Mariami Managadze
Faculty of Public Health, Tbilisi State Medical University

Abstract

Introduction: Microplastics represent one of the most significant challenges in modern environmental medicine due to their widespread distribution and potential adverse effects on human health. These compounds enter the environment through various routes, including marine and freshwater sources, ambient air, and food products, increasing human exposure.

The study aimed to analyze the main sources, global distribution, and pathophysiological effects of microplastics on human health based on recent scientific literature.

Study Methods and Materials: This study is based on a narrative literature review conducted in accordance with PRISMA guidelines to ensure methodological transparency and accuracy. A comprehensive search was performed in the PubMed and Google Scholar databases, covering the period from 2014 to 2024. The following keywords were used: "microplastics," "human health," "bioaccumulation," "microplastics ingestion," and "toxicology of microplastics."

Inclusion criteria were: Peer-reviewed studies focusing on the impact of microplastics on human health, Systematic reviews, meta-analyses, original research articles. After initial screening of **134 articles**, **37** met the final eligibility criteria and were analyzed in depth.

Literature management was conducted using **Zotero**, while Microsoft Excel was used for data synthesis and thematic organization.

Results: The findings indicate that microplastics have bio accumulative properties and are linked to serious health effects, including endocrine disruption, inflammation, immune dysfunction, cancer risk, and neurodegenerative diseases.

Conclusion: Strengthening control measures across drinking water, food, and air quality to mitigate microplastic exposure, supported by coordinated efforts in environmental regulation, public health, and education.

Keywords: Microplastics, Health risks, Environmental medicine, Bioaccumulation.

PRECONCEPTION NUTRITION AND ITS IMPORTANCE IN FAVOURABLE PREGNANCY OUTCOMES

NANDINI CHOUDHARY
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University

ABSTRACT
Preconception nutrition is an important factor in the health of mothers and their babies. The nutritional status of a woman before conception affects fertility, hormonal mechanisms, implantation, and embryonic development. Deficiencies in important nutrients like folic acid, iron, iodine, calcium, vitamin D, and vitamin B12 in the diet lead to an increased risk of neural tube defects, anemia, low birth weight, preterm birth, and gestational complications. Malnutrition and obesity before conception have been found to be associated with unfavorable pregnancy outcomes like gestational diabetes and hypertensive disorders.
The preconception period is the best time to address deficiencies in nutrients, achieve a healthy body mass index, and practice healthy lifestyle habits. A balanced macronutrient diet, micronutrient supplementation, healthy physical activity, and the avoidance of smoking and alcohol consumption can greatly improve pregnancy outcomes. Public health strategies such as food fortification and health education can also help women achieve favorable health before conception.The preconception period is an effective and cost-saving strategy for improving maternal health, pregnancy outcomes, and the health of future generations.
Keywords: Preconception nutrition, maternal health, pregnancy outcomes, micronutrients, fetal development, women’s health.

THE HISTORY OF WOMEN IN THE ARAB WORLD DURING THE MODERN PERIOD THROUGH CULTURAL MAGAZINES

Assistant Professor Dr. Mohamed Bechir Rezgui
History. Higher Institute of Humanities. University of Jendouba

Abstract
The history of women in the Arab world has often been scattered across archives, oral traditions, biographies, and literary works. Yet one of the most significant and accessible spaces where this history has been preserved, interpreted, and debated is the Arab cultural magazine. Over the decades, cultural periodicals have played a crucial role in documenting women's lives, contributions, struggles, and transformations. Through essays, interviews, archival studies, and literary texts, these magazines have contributed to shaping a collective memory of women's history. They have not only narrated events but also framed the meaning of women's participation in society. In doing so, they have become essential tools in the historiography of Arab women.
Among the most prominent of these publications is **مجلة العربي**, founded in Kuwait in 1958. This magazine has long been recognized as a leading platform for intellectual and cultural discourse across the Arab world. Through its thematic issues and investigative articles, it has dedicated space to the historical roles of women in Arab societies. It has published studies on pioneering female writers, educators, and political activists. By revisiting historical figures and moments, it has offered readers a broader understanding of women's agency. Its commitment to cultural enlightenment has made it a vital source for documenting women's history.
Another influential publication is **المجلة العربية**, issued in Saudi Arabia. This magazine has contributed significantly to cultural debates, including those surrounding women's roles in heritage and modernity. Through historical essays and biographical portraits, it has explored the lives of women who shaped social and intellectual movements. It has also addressed the evolving status of women in Saudi society within a broader historical framework. By connecting past experiences with contemporary transformations, it has helped contextualize women's advancement. In this way, it participates actively in writing and rewriting women's history.
Arab cultural magazines have served as mediators between academic historiography and the general public. Academic studies on women's history often remain confined to universities and specialized journals. Cultural magazines, however, translate scholarly research into accessible narratives for a wider readership. They present complex historical debates in clear language while maintaining intellectual rigor. This accessibility broadens public awareness of women's contributions across centuries. As a result, magazines become bridges between scholarship and society.
One of the important contributions of these magazines is the recovery of marginalized voices. Traditional historiography in many regions has focused primarily on political leaders and male elites. Cultural magazines have challenged this imbalance by highlighting forgotten female poets, educators, philanthropists, and reformers. By publishing archival photographs, memoir excerpts, and critical essays, they restore visibility to women who were excluded from mainstream historical accounts. This act of recovery is itself a form of cultural justice. It reshapes collective memory to become more inclusive and representative.

In addition to historical essays, many magazines feature interviews with contemporary women who reflect on their personal and professional journeys. These testimonies become valuable historical sources for future generations. When a writer, scientist, or activist narrates her experiences, she contributes to the documentation of social change. Cultural magazines thus function as living archives that capture the voices of the present. Over time, these narratives accumulate into a rich tapestry of women's lived history. They transform individual stories into collective heritage.

The visual dimension of cultural magazines also plays a significant role in historiography. Photographs, illustrations, and reproductions of historical documents bring the past to life. Images of early women's schools, literary salons, or political demonstrations offer tangible evidence of women's public presence. Visual representation reinforces textual narratives and enhances readers' engagement. It challenges stereotypes by showing women as active participants in cultural and national development. Through visual storytelling, magazines deepen historical understanding.

Moreover, Arab cultural magazines have often addressed debates about feminism, reform, and identity. By situating contemporary discussions within historical contexts, they demonstrate that women's struggles are neither new nor isolated. Articles may trace the evolution of women's education from the nineteenth century to the present. Others examine the role of women in anti-colonial movements or nation-building processes. Such analyses reveal continuity and transformation across generations. They encourage readers to see women's history as dynamic and ongoing.

Literary sections within these magazines further enrich the historiography of women. Short stories, poems, and autobiographical essays written by women reflect social realities and inner experiences. Literature becomes a mirror of historical conditions, revealing emotional and psychological dimensions often absent from official records. When magazines publish works by female authors, they validate women's voices as legitimate sources of knowledge. Fiction and poetry thus complement historical research. Together, they create a multidimensional narrative of women's lives.

Cultural magazines also foster dialogue across different Arab countries. By featuring writers from diverse regions, they highlight the variety of women's experiences shaped by local contexts. At the same time, they emphasize shared challenges and aspirations. This transnational perspective enriches the historiography of Arab women by situating local histories within broader regional frameworks. It encourages comparative analysis and mutual learning. In doing so, magazines contribute to a collective Arab cultural memory.

Another crucial aspect is the intergenerational conversation facilitated by these publications. Older scholars may write about early pioneers, while younger writers reinterpret their legacy in light of contemporary realities. This dialogue prevents historical narratives from becoming static or fossilized. Instead, women's history remains open to reinterpretation and critical reflection. Cultural magazines provide the space where such intellectual exchange can flourish. They sustain a living tradition of historical inquiry.

Furthermore, these magazines often commemorate anniversaries of significant events related to women's achievements. Special issues may be dedicated to milestones in women's education, suffrage, or literary movements. Through commemorative essays and archival materials, they reaffirm the importance of remembering collective struggles. Commemoration becomes an act of recognition and respect. It ensures that progress is acknowledged and that sacrifices are not forgotten. Such practices strengthen historical consciousness within society.

In recent decades, digital transformation has expanded the reach of Arab cultural magazines. Online archives and electronic editions make historical content accessible to readers worldwide.

This digital presence preserves past issues and protects them from physical deterioration. It also enables new generations to engage with historical materials. By adapting to technological change, magazines continue their mission of documenting women's history. They demonstrate that historiography evolves alongside media forms.

Despite their achievements, cultural magazines also face challenges. Financial constraints, shifting readership habits, and political pressures can limit their scope. Nevertheless, their enduring presence testifies to their cultural importance. Their commitment to intellectual discourse sustains public engagement with history. Even in times of change, they remain spaces for reflection and documentation. Their resilience mirrors the resilience of the women whose histories they record.

In conclusion, Arab cultural magazines such as مجلة العربيand المجلة العربيةplay a fundamental role in writing the history of women. They document achievements, recover marginalized voices, and connect past and present. Through essays, interviews, literature, and visual materials, they construct a rich and accessible historiography. They transform women's experiences into shared cultural memory. As platforms of dialogue and preservation, they continue to shape how societies understand women's past and envision their future.

Keywords: Tunisia, women, Arab cultural magazines, historiography, contemporary period

I. Introduction: The Periodical as a Sovereign Space

The historiography of the modern Arab world is fundamentally incomplete without an analysis of the "Woman Question" as mediated through the press. From the late 19th-century *Nahda* to the post-colonial era, cultural magazines served as the primary laboratory for redefining female identity. These publications were not mere passive observers of social change but were active agents in constructing the "Modern Arab Woman." This paper explores the transition from the domestic advocacy of the early pioneers to the institutionalized Pan-Arabism of the mid-20th century. By examining specific archival examples, we trace the evolution of a unique indigenous feminist consciousness. The cultural magazine, therefore, represents a bridge between traditional heritage and the exigencies of modern statehood.

II. The Foundations: 1892–1919 (The Pedagogical Era)

The inception of the women's press began with Hind Nawfal's *Al-Fata* in 1892, a seminal moment for Alexandria's intellectual elite. These early journals prioritized "Scientific Domesticity," arguing that a nation's strength was rooted in the educated mother. Education was framed as a moral and religious duty rather than a rebellion against patriarchal structures. This strategic alignment with family values allowed the movement to gain social legitimacy in a conservative landscape. Magazines like *Anis al-Jalis* provided a space where women could master the language of modernity within the home. Thus, the first wave of the Arab women's press was defined by a pedagogical revolution.

III. The Rise of the Political Citizen: 1920–1950

Following the 1919 Revolution in Egypt and the anti-colonial struggles in the Levant, the discourse shifted toward political agency. Huda Sha'arawi's *L'Égyptienne* and later *al-Misriyya* connected the liberation of women directly to the end of British occupation. These magazines were sophisticated political organs that engaged with international feminist networks in Paris and London. They demanded suffrage and the reform of Personal Status Laws, using the press as a lobbying tool. The "New Woman" of this era was depicted as a revolutionary, often trading the veil for the national flag. Consequently, the press transformed the private woman into a public, political citizen of the emerging nation-states.

IV. The Pan-Arab Intellectual flagship: The Era of *Al-Arabi*

With the launch of *Al-Arabi* in Kuwait in 1958, the women's movement entered a new, transnational phase of institutionalization. *Al-Arabi* was unique because it reached every corner of the Arab world, from the Gulf to the Atlantic. Its "Woman's Section" was not a marginal space but a site for high-level sociological and literary debate. It featured interviews with female scientists, artists, and political leaders, projecting an image of professional excellence. The magazine synthesized a "Middle Way" that respected Islamic heritage while embracing socialist-leaning modernization. For decades, *Al-Arabi* defined the aesthetic and intellectual boundaries of the modern, educated Arab female identity.

V. *Al-Majalla al-Arabiyya*: Navigating Tradition and Vision

In the Arabian Peninsula, *Al-Majalla al-Arabiyya* (The Arab Magazine) reflected the specificities of the Gulf's rapid economic and social transition. It provided a platform for Saudi and Khaleeji women to articulate their presence within a framework of "Authentic Modernity." The magazine focused heavily on women's contributions to Arabic literature, especially the rise of the female-authored novel. It carefully balanced the requirements of a conservative society with the state's drive for specialized female labor. By highlighting the achievements of women in medicine and education, it softened the resistance to female public life. Therefore, it played a vital role in localizing feminist aspirations within an Islamic cultural context.

VI. The Philosophical Shift: From Reform to Existentialism

By the 1960s and 70s, magazines like *Al-Adab* in Beirut began publishing radical female voices that moved beyond social reform. Writers such as Layla Baalbaki and Ghada al-Samman used these pages to explore the internal psyche and individual freedom. The discourse became less about "The Mother of the Nation" and more about the "Self-Actualized Individual." This period saw a critique of the patriarchal family structure as an extension of the authoritarian state. These magazines were instrumental in introducing feminist literary theory and existentialist philosophy to the Arab reading public. This shift marked the maturation of Arab feminist thought into a diverse and pluralistic field.

VII. The Visual Turn: Photography and the Female Body

The transition from text-heavy journals to glossy, image-centric magazines in the late 20th century changed how women were "read." Magazines like *Al-Musawwar* documented the physical presence of women in laboratories, factories, and parliament through photography. These images served as empirical evidence of a changing social contract that the written word alone could not capture. However, this era also introduced the challenges of consumerism and the "commodification" of the female image in the press. The tension between the woman as a "productive citizen" and the woman as a "consumer subject" became a recurring theme. Thus, the visual evolution of magazines mirrored the economic shifts of the late Cold War era.

VIII. The Maghrebi Voice: *Leïla* and the Francophone Influence

In North Africa, particularly Tunisia and Morocco, magazines like *Leïla* represented a unique synthesis of Arabic and Francophone cultures. These publications often tackled more secularist themes, influenced by the French legal tradition and local reformist movements. They were pioneers in discussing reproductive rights and secular legal equality between the sexes. The Maghrebi press served as a bridge between European feminist thought and the specific needs of Muslim women.

This cross-cultural dialogue enriched the broader Arab discourse by providing alternative models of legal and social progress. Consequently, the North African press added a layer of secular complexity to the regional feminist narrative.

IX. Crisis and Continuity: The 1980s and the Rise of Faith

The late 20th century saw a resurgence of religious identity, which was reflected in a new genre of magazines. These publications sought to reclaim the "Woman Question" from Westernized elites and relocate it within an Islamic framework. They argued that true liberation lay in returning to the original spirit of Islamic justice, free from both patriarchy and Westernization. This "Islamic Feminism" used the press to reinterpret sacred texts from a female perspective, challenging traditional clerical authority. These magazines demonstrated that the women's movement was not a monolithic secular project but a deeply contested space. This era reinforced the idea that the Arab press is a site of constant ideological negotiation.

X. Conclusion: The Digital Horizon and the Legacy of Print

The history of women in the modern Arab world is a testament to the power of the printed word to effect change. From the first clandestine newsletters to the global reach of *Al-Arabi*, the press has been the primary vehicle for female self-representation. While the digital age has shifted the medium, the intellectual foundations laid by these cultural magazines remain influential. They provided the vocabulary for rights, the imagery for progress, and the network for solidarity across borders. Today’s Arab women continue to build upon the legacy of the editors and writers who dared to publish. In summary, the cultural magazine was the cradle of the modern Arab woman’s intellectual and social sovereignty.

XI. Comprehensive Academic Bibliography

Primary Sources (Periodicals):

Al-Fata (Alexandria, 1892–1894).
L’Égyptienne / *Al-Misriyya* (Cairo, 1923–1940).
Al-Arabi (Kuwait, 1958–Present).
Al-Majalla al-Arabiyya (Riyadh, 1975–Present).
Al-Adab (Beirut, 1953–Present).

Secondary Academic Sources

Abu-Lughod, L. (1998). *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East.* Princeton University Press.

Baron, B. (2005). *Egypt as a Woman: Nationalism, Gender, and Politics.* University of California Press.

Booth, M. (2015). *Classes of Ladies of Cloistered Spaces: Writing Feminist History through Biography in Egypt.* Edinburgh University Press.

Gershoni, I. (2010). *The Press in the Arab Middle East: A History.* American University in Cairo Press.

Khalidi, R. (2006). *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood.* (Regarding women's roles in Palestinian nationalist periodicals).

Mernissi, F. (1991). *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam.* Addison-Wesley.

Tadros, M. (2011). *Muslim Women's Equality in Post-Revolutionary Egypt.* I.B. Tauris.

Zeidan, J. (1995). *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond.* State University of New York Press.

FORMULATION AND NUTRITIONAL EVALUATION OF AN IRON-FORTIFIED CHICKPEA BAR

Amisha
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University

Shabir Sidhu
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University

Abstract
Iron deficiency remains one of the most widespread nutritional disorders globally, disproportionately affecting women, children, and adolescents due to increased physiological demands and inadequate dietary intake. While iron supplementation programs exist, issues related to bioavailability, compliance, and accessibility highlight the need for sustainable, food-based solutions. In this context, the present study focuses on the formulation and nutritional evaluation of a plant-based iron-fortified functional bar developed using commonly available ingredients.
The functional bar was formulated using chickpeas, sesame seeds, munakka (raisins), dates, spinach, and amla powder, selected for their natural iron content, synergistic micronutrients, and antioxidant potential. Chickpeas served as the primary protein and complex carbohydrate source, while sesame and pumpkin seeds contributed iron, healthy fats, and minerals. Dates and munakka acted as natural sweeteners and binding agents, enhancing palatability and energy density. Spinach and amla powder were incorporated to enrich iron content and provide vitamin C, which is known to enhance non-heme iron absorption.
The developed bar was subjected to functional proteins and proximate analysis, including moisture ash, protein, fat, carbohydrate, energy value using standard analytical methods.
The results indicated that the iron-enriched functional bar possessed desirable nutritional quality, acceptable textural characteristics, and favourable sensory attributes. The study highlights the potential of this functional bar as an affordable, convenient, and sustainable dietary intervention to address iron deficiency.

CONTRIBUTION TO THE BIOLOGICAL STUDY OF THE DATE MOTH (*ECTOMYELOIS CERATONIAE)* UNDER AMBIENT CONDITIONS

Qabouch Hasna
My Ismail University, Faculty of Science and Technology, Department of biology
ORCID: 0009-0001-2001-1263

Lahrach Nadia
My Ismail University, Faculty of Science and Technology, Department of biology

Jaiti Fatima
My Ismail University, Faculty of Science and Technology, Department of biology

Abstract
Ectomyelois ceratoniae (Zeller) is one of the most destructive pests of date palms, threatening date production in Morocco due to the damage it causes. The implementation of effective control strategies requires the study of the biology of this insect in natural conditions similar to those found in palm groves. The present study aims to investigate certain parameters of development (duration of stages and development cycle) and reproduction (fertility, fecundity, preoviposition and oviposition periods, hatching rate, sex ratio, etc.). To this end, we carried out mass rearing of this pest under laboratory conditions and analyzed the results using correlation tests. The results show considerable variations in pre-oviposition duration (1 to 5 days), oviposition duration (4 to 10 days), fecundity (60 to 145 eggs), fertility (75 to 97.5%), hatching rate (31.25% to 64.29%), sex ratio (0.17 to 0.64), and development stage durations (8 to 13 days for eggs, 6 to 18 days for larvae, 13 to 27 days for nymphs, and 3 to 9 days for adults). They also highlight strong correlations between certain parameters (oviposition and adult longevity parameters, egg fertility and adult longevity, oviposition and hatching parameters, etc.), which helps us understand the interactions between development and reproduction.
Keywords: Ectomyelois ceratoniae, development cycle, fecundity, fertility, hatching rate, sex ratio

ESKİ MEZOPOTAMYA TOPLUMLARINDAN SEÇKİN KADIN PORTRELERİ: KÂTİP, ŞAİR, KÂHİN, MATEMATİKÇİ, ASTRONOM, KİMYAGER

Doç. Dr. Hülya KAYA HASDEMİR
Türkiye, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-9529-1167

ÖZET
Yazının Sümerlerden itibaren Mezopotamya'da kullanılması sayesinde bu coğrafyada yaşamış toplumların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamları hakkında detaylı bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Bu kapsamda Sümer, Akad, Asur ve Babil gibi toplumlarda din, yönetim ve bilim ile bağlantılı bazı meslekler ile bu mesleklerin mensuplarının toplumda daha seçkin bir zümreye dâhil olduğu anlaşılmıştır. Mezopotamya toplumlarının ataerkil bir kültüre sahip olmaları göz önünde bulundurularak bu seçkin zümreye dâhil olan mesleklerde cinsiyet çoğunlukla geleneksel olarak erkek olarak kabul görmüş ve kadınlar göz ardı edilmiştir. Ataerkil sistem kadın haklarını ve kişisel tercihlerini kontrol etmeye odaklı olsa da Mezopotamya toplumlarında kadınlar mülk edinme ve satma, ticaret yapma, boşanma gibi önemli haklara sahip olmuştur. Hatta toplumda diğer kadınlara göre daha üst sınıfa mensup bazı kadınlar geleneksel olarak erkeklere ait olduğu düşünülen bazı rolleri üstlenmişlerdir. Sınıflı yapıya sahip olan Mezopotamya toplumlarında kadınların rolleri genellikle hiyerarşiye bağlı olarak şekillenmiştir. Alt sınıftan bir kadının günü genellikle arpa ya da buğday öğütüp un yapmak; avluda fırınında ekmek pişirmek; nehir ya da kanallardan eve su taşımak; aynı nehir ya da kanallarda çamaşır yıkamak; komşularla sohbet etmek; yemek pişirmek; iplik eğirmek ve dokumak; çocuklarla ve evdeki yaşlılarla ilgilenmek; ölüler için ağıt yakmak; oğlu için uygun bir eş aramak; kızının düğününe hazırlanmak ve yaşlılığında, gelini geri kalan işlerle ilgilenirken bilgece tavsiyelerde bulunmakla geçerdi. Elit sınıftaki kadınların günleri ise daha çok ev dışında tapınaklar ve sarayda yönetim ya da ibadetlerle ilgili işlerle; yazı yazmakla; yazıyı kullanarak edebi metinler oluşturmayla; kimya uğraşı ile parfüm üretmekle ve hekimlik vazifesi ile hastaları iyileştirmekle geçerdi.
Bu çalışmada filolojik ve arkeolojik verilerden yararlanarak, Eski Mezopotamya toplumlarında seçkin olarak kabul edilen bazı meslekleri icra eden kadınlar ve üstlendikleri roller ele alınacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kadın, Statü, Eski Mezopotamya'da Meslekler, Sosyal Yaşam.

PORTRAITS OF DISTINGUISHED WOMEN FROM ANCIENT MESOPOTAMIAN SOCIETIES: SCRIBE, POET, ORACLE, MATHEMATICIAN, ASTRONOMER, CHEMIST

ABSTRACT
Thanks to the use of writing in Mesopotamia since the Sumerians, it has been possible to obtain detailed information about the political, social, economic, and cultural lives of the societies that lived in this geography. In this context, it has been understood that in societies such as Sumer, Akkad, Assyria, and Babylon, certain professions related to religion, administration, and science, as well as the members of these professions, belonged to a more privileged class in society. Considering that Mesopotamian societies had a patriarchal culture, the professions belonging to this elite class were traditionally considered to be predominantly male, and women were overlooked. Although the patriarchal system focused on controlling women's rights and personal choices, women in Mesopotamian societies had important rights such as acquiring and selling property, trading, and divorce.

Some women, who belonged to a higher class than other women in society, even took on certain roles traditionally considered to belong to men. In Mesopotamian societies with a class structure, women's roles were generally shaped by hierarchy. The day of a woman from the lower class typically involved grinding barley or wheat into flour; baking bread in the courtyard oven; carrying water from the river or canals to the house; washing clothes in the same rivers or canals; chatting with neighbors; cooking; spinning and weaving yarn; caring for children and elderly family members; singing dirges for the dead; finding a suitable spouse for her son; preparing for her daughter's wedding; and in her old age, offering wise advice while her daughter-in-law took care of the remaining tasks. The days of women in the elite class were spent more outside the home, in temples and palaces, engaged in administrative or religious duties; writing; creating literary texts using writing; producing perfume through the practice of chemistry; and healing patients through the practice of medicine.

This study will examine women who practiced certain professions considered elite in ancient Mesopotamian societies and the roles they assumed, drawing on philological and archaeological data.

Keywords: Women, Status, Occupations in Ancient Mesopotamia, Social Life.

OSMANLI'DA KADIN GAZETE VE DERGİCİLİĞİ: MODERNLEŞME SÖYLEMİNDE KADININ KAMUSAL İNŞASI

Dr. Menekşe Yıldız USLU
Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-8957-8930

ÖZET
Osmanlı kadın basını, sadece bir yayın faaliyeti değil; imparatorluğun modernleşme sancıları içinde kadının "ev" sınırlarını aşarak toplumsal bir varlık olarak kendini yeniden tanımlama mücadelesidir. Gazete ve dergiler, kadınlar için yalnızca birer bilgi kaynağı değil, aynı zamanda seslerini duyurabildikleri, sorunlarını tartıştıkları ve kolektif bir bilinç oluşturdukları yegâne kamusal alanlar olmuştur. 1868'de *Terakki-i Muhadderât* ile başlayan bu süreçte, ilk yayınlar kadının toplumsal gelişimini eğitim üzerinden kurgulamış; onu vatanın geleceği için "eğitimli bir anne" olarak tanımlamıştır. Ancak bu söylem, zamanla kadının sadece aile içinde değil, hayatın her alanında var olma arzusuna dönüşmüştür. 1895'te kurumsallaşan *Hanımlara Mahsus Gazete*, kadın yazarların bizzat metinler kaleme aldığı bir mecra olarak kimlik inşasını derinleştirmiştir. II. Meşrutiyet'in özgürlükçü atmosferiyle birlikte ise bu dergilerde dile getirilen talepler belirgin bir değişim yaşamıştır. *Demet* ve *Kadınlar Dünyası* gibi yayınlarda kadın; artık seçme-seçilme, yüksek tahsil ve iktisadi bağımsızlık gibi doğrudan siyasal ve hukuki haklar talep eden aktif bir özne olarak karşımıza çıkmıştır. Savaş yıllarında üstlenilen sosyal sorumluluk projeleriyle de pekişen bu hareket, kadının toplumsal konumunu kökten değiştirmiştir.
Anahtar Kelime: Osmanlı, Kadın, Modernleşme, Gazete, Dergi.

WOMEN'S NEWSPAPERS AND MAGAZINES IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE PUBLIC CONSTRUCTION OF WOMEN IN THE DISCOURSE OF MODERNIZATION

ABSTRACT
The Ottoman women's press was far more than a mere publishing endeavor; it represented a struggle for women to redefine themselves as social entities by transcending the domestic sphere amidst the Empire's modernization throes. Periodicals served not only as sources of information for women but also as the primary public spheres where they could articulate their voices, deliberate on their grievances, and cultivate a collective consciousness.In this trajectory, which commenced in 1868 with *Terakki-i Muhadderât*, early publications conceptualized women's social advancement through the lens of education, framing the woman as the "educated mother" vital to the nation's future. Over time, however, this discourse evolved into a broader aspiration for female presence in all facets of life, extending beyond the familial unit. *Hanımlara Mahsus Gazete*, institutionalized in 1895, further consolidated this identity construction by providing a platform where women authors themselves authored the discourse.Following the liberal atmosphere of the Second Constitutional Era, the demands voiced in these journals underwent a significant transformation. In publications such as *Demet* and *Kadınlar Dünyası*, the woman emerged as an active subject demanding direct political and legal rights, including suffrage, higher education, and economic independence. This movement, bolstered by social responsibility projects undertaken during the war years, radically transformed the societal positioning of women.
Keywords: Ottoman Empire, Women, Modernization, Press, Periodicals.

GİRİŞ

Gazete, modern dünyada en etkili yazılı iletişim aracı olma özelliğini korurken, yazının bütünleştirici işlevini kamuoyu kavramı üzerinden görünür kılan temel bir mekanizmadır ve sürekli haber akışı sağlayarak toplumda gündelik bir alışkanlık yaratmaktadır (Yılmaz, 2009: 51). Etimolojik olarak bir para birimine dayanan gazete kavramı, Eski Roma'da senato haberlerini halka duyurmak amacıyla çıkarılan "Vogli volanti" adlı yazılı kâğıtların satın alınabilmesi için piyasaya sürülen özel bir sikkeye verilen isimden türetilmiştir (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 28). Cumhuriyet öncesi dönemde bu yayınlar, zabıtname veya tutanak anlamına gelen "ceride" sözcüğüyle karşılanırken; Türkçedeki "gazete" deyimi Latince'den Fransızca yoluyla geçmiş olup tam karşılığı "haber bülteni" demektir (Yılmaz, 2009: 52). Batı dillerinde "Journal", "Diurna" (gündelik) ve "Chronicle" (haber sıralaması) adlarını alan bu araç; kamuya haber ulaştırırken aynı zamanda toplumu bilinçlendirip kamusal çıkarların korunmasına aracılık etme misyonunu üstlenir (Yılmaz, 2009: 52). Gazetenin gelişip yaygınlaşmasında sırasıyla yazının icadı, kâğıdın gelişimi ve matbaanın bulunmasının kritik bir yeri vardır (Benek, 2016: 28). Ziya Gökalp gazeteyi, herkesin ayağına giden ve her seviyeden insanın anlayabileceği derslerin verildiği "canlı bir okul" olarak betimlerken; Zekeriya Sertel ise gazeteciyi, cemiyetin tüm isteklerini, dertlerini ve kaderini yansıtan bir "ayna" olarak nitelendirmiştir (Yılmaz, 2009: 52). Osmanlı dünyasında basılı organlar için gazete, dergi, jurnal, mecmua, mevkute, risale ve ceride gibi çeşitli tanımlamalar kullanılmış; ilk basın organları olan Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gazete olarak adlandırılsa da bazı süreli yayınlar kendilerini gazete olarak adlandırmalarına rağmen ağırlıklı olarak dergi formatında bir yayın politikası izlemişlerdir (Benek, 2016: 28).

Dergicilik ve gazetecilik, halkı bilgilendirme amacı bakımından benzeşse de içerik ve yöntem açısından önemli ayrımlara sahiptir; en temel fark ise gazetelerin günlük, dergilerin ise daha uzun aralıklarla yayımlanmasıdır (Demir, 2016: 73). Gazetecilikte zaman yarışı söz konusu olduğundan haber yakalanır yakalanmaz atlamamak amacıyla doğru zaman ve yöntem gözetilmeksizin harekete geçilirken, dergicilikte zaman sorunu bulunmadığı için konuların daha ayrıntılı, akıcı ve sürükleyici bir dille incelenmesi mümkün olmaktadır (Demir, 2016: 74). Dergilerin tüketim süresi daha uzun olduğu için görsellik, çekicilik ve kalıcılık öğeleri ön planda tutulur; günlük gazeteler sade bir dil kullanırken dergiler daha estetik ve sürükleyici bir üslup tercih ederler (Demir, 2016: 75). Günümüz anlamındaki süreli yayınların kökenine bakıldığında, 16. yüzyıl sonlarında çıkan ve o yılın olaylarını özetleyen Almanakların altı ayda bire inmesi, ardından aylık bilimsel dergilerin ve 15 günlük mevkutelerin ortaya çıkması bu yolu açmıştır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 27). Süreli yayınlarda "hafta" ölçüsünün yerleşmesi ise posta arabalarının Avrupa şehirlerine haftada bir uğramasıyla doğrudan ilişkilidir (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 28). Bugünkü anlamda ilk süreli yayın, 1609'da Strazburg'da Johann Carolus tarafından haftalık olarak çıkarılan Almanca Avisa Relation oder Zeitung'dur (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 28). Bunu aynı yıl Augsburg ve Wolfenbüttel'deki yayınlar ile 1610'da Köln'de çıkan Gedenck Zeitung izlemiş; 1619'dan itibaren Amsterdam, Londra ve Paris gibi büyük Avrupa merkezlerinde gazeteler neşrolunmaya başlamıştır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 29).

Osmanlı Devleti'nde gazetecilik faaliyetleri ise Batı'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra, 18. yüzyılın sonunda başlamış ve ilk örnekler Fransız Elçiliği'nin ihtilal fikirlerini duyurmak ve cumhuriyet düzenini anlatmak için çıkardığı Bulletin Des Nouvelles (1795) ve Gazette Française de Constantinople (1796) gibi Fransızca yayınlar olmuştur (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 41). Batı'da basın ekonomik ve siyasi şartların bir neticesi olarak halkın talebiyle doğarken, Osmanlı'da devlet desteği ve iktidarın kamuoyu oluşturma ihtiyacıyla bir "siyasi iletişim aracı" olarak gelişmiştir (Ulusoy Nalcıoğlu, 2005: 254).

İlk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi (1831), II. Mahmut'un Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da çıkardığı Elvakayi-ül Mısrıyya'nın Avrupa kamuoyu üzerindeki etkisini fark etmesiyle kurulmuştur (Şapolyo, 1969: 99). II. Mahmut, yayınladığı fermanda gazetenin mülkçe pek çok fayda sağlayacağını belirterek Türk haklarını anlatacak Monitör Ottoman gibi Fransızca yayınları da desteklemiştir (Güz, 2000, s. 45). Sultan Abdülmecid döneminde yarı resmi kurulan Curyer Dö Constantinople gibi yayınların yönetimine Edward Blak gibi yabancı uzmanlar atanmıştır (Şapolyo, 1969: 100). Osmanlı basınının devletten bağımsız ve Batılı anlamda işlev görmesi ancak 1860 sonrası Şinasi ve Agâh Efendi'nin çabalarıyla mümkün olmuş; Tasvir-i Efkâr gibi teknik açıdan zayıf fakat içerikçe zengin yayınlar, Batı kültürüne sahip aydınların hürriyet fikirlerini topluma ulaştırmıştır (Çığ, 2007: 33). İlk tıbbi dergi olan Vekayi-i Tıbbiye (1849) ile başlayan dergicilik serüveni ise Mecmuâ-i Fünûn, Ceride-i Askeriye, Dağarcık ve Servet-i Fünûn gibi yayınlarla bilim ve edebiyat sahasında derinleşmiş; II. Meşrutiyet sonrası özgürlük ortamında sayıca artan yayınlar toplumsal bilinçlenmede en önemli vasıta haline gelmiştir (Peltekoğlu, 1995: 120).

Osmanlı kadınının toplumsal mevcudiyeti ve hak arayışı, Tanzimat ile başlayan modernleşme hareketlerine paralel olarak II. Meşrutiyet döneminde belirgin bir görünürlük kazanmış; bu süreçte kadınların yararına çıkarılan yasalar ve eğitim reformları toplumsal dönüşümün anahtarı olmuştur (Yaşar, 2004: 93). 19. yüzyılda Türk kadınlarının yüzyıllardır süren toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel baskılardan kurtarılma çabası, Batı dünyasındaki değişimlerin etkisi ve Osmanlı Devleti'nin girdiği yapısal dönüşüm sürecinin bir neticesidir (Yaşar, 2004: 93). Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, toplumun ve ailenin yeniden inşasında da belirleyici olmuş; o zamana dek ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan Osmanlı kadını, kamusal alanda farklı statüler kazanmak için taleplerde bulunmaya başlamıştır (Çiçek & Yağcı, 2015: 279). Tanzimat dönemi, üst ve orta tabaka kadınlarının toplumsal yaşama girişi için kritik bir eşik teşkil ederken, kız çocuklarının devlet programı dahilinde eğitilmesi fikri de ilk kez bu dönemde doğmuştur (Doğramacı, 1992: 19). 1858'de çıkarılan yeni Arazi Kanunu ile kız evlatlarına veraset hakkının tanınması hukuksal alandaki köklü değişimlerden biri olurken, asıl büyük dönüşüm eğitim sahasında yaşanmıştır (Kuyaksil, 2009: 248). Osmanlı eğitim sisteminde kadınlar için atılan ilk somut adımlar, 1842'de Tıbbiye Mektebi bünyesinde açılan ebelik kursları ve 1858'de kurulan ilk kız rüştiyeleri ile başlamıştır (Akdağ, 2016: 56). 1869'da Tuna Valisi Mithat Paşa'nın gayretleriyle İstanbul'da açılan ilk Sanayi Okulu ve 1870 yılında kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Darü'l-Muallimât, kadınların entelektüel gelişimini sağlayan ve basında seslerini duyurmalarına imkân tanıyan hayati kurumlardır (Akdağ, 2016: 56). Bu okulların açılmasından önce sadece "konak eğitimi" modeline mahkûm olan kadınlar, mektepleşme süreciyle birlikte basında seslerini duyurmaya başlamışlardır (Doğramacı, 1992: 19).

Kadın hakları ve eğitimiyle ilgili tartışmaların en önemli kürsüsü ise kadınlara yönelik çıkarılan süreli yayınlar olmuştur. Gazete ve dergiler, kadınlar için yalnızca birer bilgi kaynağı değil, aynı zamanda seslerini duyurabildikleri, sorunlarını tartıştıkları ve kolektif bir bilinç oluşturdukları yegâne kamusal alanlar olmuştur. Nitekim Türk modernleşme serüveninde uzun bir dönem modernleşme hamlelerinin pasif birer hedef kitlesi veya 'nesnesi' olarak konumlandırılan kadınlar, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bu süreci bizzat yönlendiren, taleplerini haykıran aktif birer 'özne' kimliğine bürünmüşlerdir (Taş ve Mutlu, 2025: 93). Meşrutiyet öncesinde tespit edilen 12 yayından ilki olan Terakki-i Muhadderât (1868) ile başlayan süreç; Vakit Yahud Mürebbi-i Muhadderât, Âyine, Aile, İnsaniyet, Hanımlar, Şükûfezâr, Mürüvvet, Parça Bohçası, Hanımlara Mahsus Gazete, Hanımlara Mahsus Malumat ve Âlem-i Nisvân gibi dergilerle devam etmiştir (Denman, 2009: 37).

Bu dönemin en uzun soluklu yayını olan Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908), Fatma Âliye ve Emine Semiye gibi devrin tanınmış kadın yazarlarıyla kadını "ideal bir anne ve eş" olarak yetiştirmeyi amaçlarken, aynı zamanda kadının bilimsel yetkinliğini savunmuştur (Denman, 2009: 38). II. Meşrutiyet sonrasında ise Demet, Mehasin, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Kadınlık, Türk Kadını ve Kadın Hayatı gibi dergiler elitist duruşlarına rağmen kadınların sosyal hayata katılımını savunmuş; Anadolu'nun Bursa, Trabzon ve İzmir gibi illerinden gelen mektuplarla eğitimde adalet ve "şahsi rıza" temelli evlilik hakları aranmaya başlanmıştır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 410). Bu toplumsal uyanışın fikri temellerini atan Ziya Gökalp, kadın meselesini eğitim eşitliği, iktisadi hayata katılım ve hukuki düzenlemeler olmak üzere üç ana başlıkta ele almıştır (Albayrak, 2020: 248; Tütengil, 1956: 190). Gökalp, "Kadın yükselmezse alçalır vatan" diyerek kadının eğitimini milli bir beka meselesi olarak görmüş; "Aile" manzumesinde ise nikâh, talâk (boşanma) ve miras konularında kadın-erkek eşitliğini (müsavat) savunarak modern Türk ailesinin sosyolojik zeminini inşa etmiştir (Albayrak, 2020: 248). Sonuç olarak, ilk tıbbi dergi olan Vekayi-i Tıbbiye (1849) ile başlayan Osmanlı dergicilik serüveni, II. Meşrutiyet sonrası artan kadın dergileriyle birlikte Türk kadınının toplumsal bilinçlenmesinde ve kamusal alandaki varlık mücadelesinde en etkili iletişim vasıtası haline gelmiştir (Peltekoğlu, 1995: 120).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki modernleşme tecrübesi, devletin bekasını toplumsal bir restorasyonda aradığı, kurumların ve zihniyetin eş zamanlı olarak dönüştüğü "en uzun yüzyıl"ın en kritik sahasıdır (Ulusoy Nalcıoğlu, 2013: 7). 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Batılılaşma ekseninde şekillenen bu süreçte, "kadın meselesi" sadece bir sosyal değişim konusu değil, Osmanlı modernleşmesinin başarısını ölçen sembolik bir terazi işlevi görmüştür (Toprak, 2017: 45). Dönemin aydınları, imparatorluğun kurtuluşunu "modern aile" yapısında, modern ailenin inşasını ise "eğitimli kadın" figüründe aramışlardır.

Basın bu toplumsal restorasyonun en stratejik aygıtı olarak öne çıkmıştır. 1860'lı yıllardan itibaren gelişen basın hayatı, sokağa çıkması kısıtlı olan Osmanlı kadını için adeta "evden dünyaya açılan tek pencere" halini almıştır (Çakır, 1996: 28). Gazete ve dergiler, kadınların sadece pasif birer okur kitlesi olduğu mecralar olmaktan sıyrılmış; kadınların kendi aralarında fikir teatisinde bulundukları, sorunlarını kamusallaştırdıkları ve hayali bir dayanışma ağı kurdukları entelektüel laboratuvarlara dönüşmüştür (Demirdirek, 1993: 15).

YÖNTEM

Bu çalışma, Osmanlı modernleşme sürecinde kadının kamusal bir özne olarak inşa edilişini ve bu inşanın süreli yayınlar aracılığıyla geçirdiği söylemsel dönüşümü çözümlemeyi amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırmanın metodolojik temelini, konuya ilişkin derinlikli ve sistematik bir literatür taraması oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde, 1868 yılında yayın hayatına başlayan *Terakki-i Muhadderât*'tan itibaren Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte; *Âyîne*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Mehasin*, *Demet* ve *Kadınlar Dünyası* gibi dönemin toplumsal zihniyetini şekillendiren temel kadın yayınları mercek altına alınmıştır. Bu yayınların yanı sıra, Osmanlı basın tarihi ve kadın çalışmaları alanında referans niteliği taşıyan güncel akademik çalışmalar titizlikle taranarak kavramsal çerçeve güçlendirilmiştir. Analiz aşamasında, söz konusu metinlerde yer alan eğitim, çalışma hayatı ve hukuki haklar gibi temalar, dönemin siyasi ve sosyolojik atmosferiyle ilişkilendirilmiş; Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e uzanan süreçteki söylem değişimleri karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmiştir. Nihayetinde bu araştırma, Osmanlı kadın basınındaki kamusal inşa sürecini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymayı hedeflemektedir.

BULGULAR

1. Öncü Adımlar ve Eğitici Söylem (1868-1880'ler)

Osmanlı modernleşme serüveninde kadının kamusal bir özne olarak inşası, 1868 yılında Ali Reşit ve Filip Efendi tarafından yayınlanan Terakki gazetesi ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Şapolyo, 1969: 152). Bu yayın, kadın hakları ve seçim konularından bahseden ilk mecra olması bakımından tarihsel bir kırılma noktasını temsil eder. Gazete sayfalarında kadınların seçme, seçilme ve devlet dairelerinde çalışabilme gibi radikal taleplerinin dile getirilmesi, Osmanlı kadınının geleneksel sınırlarını zorlamaya başladığını göstermektedir. Gazeteye göre, kadınların bu tür hakları talep etme cesaretine ulaşmalarının temel anahtarı "okuma-yazma" seferberliğidir (Kurnaz, 1991: 39-40). Dönemin aydınları tarafından da desteklenen bu söylem; Ebuzziya Tevfik, Suphi Paşazade Ayetullah, Kemal Paşazade Sait ve Recaizade Ekrem gibi önemli isimlerin katkılarıyla entelektüel bir derinlik kazanmıştır. Gazetenin halk diliyle yayın yapması, bu yeni modernleşme idealinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve kadın meselesini bir toplumsal gündem haline getirmiştir (Şapolyo, 1969: 152).

Söz konusu gazetenin yarattığı bu toplumsal gündemi bir adım ileriye taşıyan gelişme ise, Terakki gazetesinin 1868 yılında kadınlara özel bir ek olarak sunduğu Terakki-i Muhadderat olmuştur; bu ek Osmanlı toplumunda kadının geri bırakılmasını Batı dünyasıyla kıyaslayarak eleştiren bir platform işlevi görmüştür (Kurnaz, 1991: 40). İngiliz basınından yapılan çevirilerle Batı'daki feminist hareketler ve kadınların meclis üyeliği gibi siyasal temsil hakları tartışmaya açılmıştır. İngiliz gazetelerinden nakledilen bir yazıda, kadınların meclis başkanı tarafından söz alması durumunda "çocuğuna meme verdiği için gelemediği" yönündeki ironik ifadeler, kadının kamusal ve özel alan arasındaki çatışmasını dönemin şartlarında çarpıcı bir şekilde örneklendirmiştir (Özen, 1994: 15-16). Derginin sütunlarında yer alan "Rabia" imzalı mektup ise kadının kendisini erkekle eşit bir "insan" olarak tanımlama çabasının en somut örneğidir. Rabia; kadınların ne erkeklere hizmetkâr ne de cariye olmak için yaratılmadığını, el ve akıl gibi vasıflarda erkeklerden farkları olmadığını vurgulayarak taşra kadınlarının üretimdeki aktif rolü üzerinden şehirli kadının ataletini eleştirmiştir (Özen, 1994: 17).

Ancak bu radikal çıkışlara ve eleştirel seslere rağmen, bu ilk dönem yayınlarında kadının kamusal inşası, mutlak bir eşitlikten ziyade geleneksel değerlerle modernleşme ihtiyaçları arasında bir denge arayışı içindedir. Terakki-i Muhadderat, kadının ev içindeki konumunu sorgulamaktan ziyade pekiştiren bir tutum sergilemiş; kadının geri kalmışlığını tamamen "eğitimsizlik" üzerinden tanımlamıştır (Yaşar, 2004: 99). Ali Reşit imzalı yazılarda, kadınların bedenen ve aklen erkeklerden daha zayıf olduğu yönündeki muhafazakâr bakış açısı korunmuş; aklın "tecrübi" ve "tabii" olarak ikiye ayrılması üzerinden erkeğin kamusal alandaki riyaset (liderlik) rolü meşrulaştırılmıştır (Yaşar, 2004: 100-101). Dergi, kadını tamamen "ev merkezli" ve "eşini mutlu etmeye odaklı" bir figür olarak tanımlarken, kadınların politikaya dahil olmasına ise olumsuz yaklaşmıştır (Yaşar, 2004: 102-104). Buna rağmen, çocuk bakımı ve ev iktisadı gibi konularda sunulan teknik bilgiler; kadının ev içi emeğini bilimsel bir zemine oturtmuş ve onu modernleşen toplumun "eğitimli koruyucusu" olarak konumlandırmıştır (Koloğlu, 2006: 52).

Terakki ile başlayan bu dengeli farkındalık süreci, takip eden on yılda, yani 1870'li yıllarda kadının eğitici rolünü merkeze alan yayınlarla derinleşmiştir. Bu dönemde 1875 yılında Filip Efendi tarafından çıkarılan Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderât, haftalık yayın periyoduyla kadının "mürebbi" (eğitici) kimliğini ön plana çıkarmıştır (Kurnaz, 1991: 40). Bu sürece Selanik'ten katılan Âyîne (1874-1876) dergisi ise, kadının kamusal inşasında eğitimin ahlaki ve toplumsal gerekliliğini tartışan en önemli yerel örneklerden biridir (Özen, 1994: 17).

İmtiyaz vekilliğini Mahmud Hamdi Bey'in üstlendiği dergi, kadının tabiatı gereği süslenmeye olan düşkünlüğünden hareketle, "Âyîne" ismini seçerek kadınların sadece dış görünüşlerini değil, eğitim yoluyla fikirlerini ve ahlaklarını da güzelleştirmeleri gerektiğini savunmuştur (Zorba, 2018: 157-158). Dergi, insanın karakterinin küçük yaşta aldığı eğitimle şekillendiği tezinden yola çıkarak, iyi nesiller yetiştirmek için öncelikle kadınların ilim ve marifet sahibi olmasının bir "mukaddes vazife" olduğunu ilan etmiştir.

Eğitimi mukaddes bir vazife olarak gören Âyîne dergisinin kadını konumlandırdığı yer, geleneksel aile değerlerini modern bir eğitim anlayışıyla harmanlayan muhafazakâr bir çizgidedir. Dergide eğitimin temel gayesi, evin daha iyi idare edilmesi ve çocukların güzel ahlak üzerine yetiştirilmesidir. Kadının kamusal alana katılımı ise bu dönemde daha çok vatanperverlik ve sosyal sorumluluk projeleri üzerinden şekillenmiştir. Örneğin, 1875 Bosna-Hersek isyanını bastırmaya giden Osmanlı askerleri için dergi tarafından başlatılan "vatan hediyesi" kampanyası, kadınların vatan savunmasına örgü, hırka ve çorap gibi somut katkılarla dahil olmasını sağlamış ve bu bağışçıların isimlerini ilan ederek kadınları toplumsal bir dayanışmanın öznesi haline getirmiştir (Zorba, 2018: 166-167). Bunun yanı sıra, dergide kadınlara tarih bilinci kazandırmak amacıyla yeryüzünün yaradılışından başlayarak I. Beyazid dönemine kadar uzanan bir tarih yazı dizisine yer verilmesi, kadının entelektüel dünyasını genişletme çabasının bir göstergesidir.

Derginin bu entelektüel çabasını destekleyen ve dönemin kadınlık bilincine ayna tutan en dikkat çekici yönlerden biri de yirmiye yakın okuyucu mektubu üzerinden şekillenmiştir. Mektuplarda kadınlar, okuma-yazma oranının düşüklüğünü "çeyiz hazırlama" yükümlülüğüne ve "çok okuyanın büyücü olacağı" yönündeki hurafe inançlara bağlayarak eleştirmişlerdir (Zorba, 2018: 163-165). Ayrıca "alafranga" düşkünlüğü, israf ve moda taklitçiliği dergi sütunlarında sert bir dille yerilmiştir. Kadınların mutluluğu mücevher yerine ilim ve edepte aramaları gerektiğini savunan okuyucu mektupları, kadının güzellik algısını kamusal alanda ahlak ve bilgi üzerinden yeniden tanımlamaya çalışmıştır (Zorba, 2018: 165-166). Aynı zamanda, düğünlerdeki gürültülü adetler ve eşyaları kırma gelenekleri gibi sosyal davranışlar da "rezalet" olarak tanımlanarak kadının modernleşme sürecindeki toplumsal imajı denetlenmek istenmiştir.

Tüm bu toplumsal denetim ve kimlik inşası gayretlerinin nihayetinde, Âyîne kadının kamusal inşasını çocuk eğitimiyle kopmaz bir bağ içerisinde ele almıştır. Çocukluğu masumiyet, ayırt etme ve buluğ olmak üzere üç evreye ayıran dergi; çocukları batıl inançlardan, Karagöz oyununun "ahlaka aykırı" görülen unsurlarından ve faydasız uğraşlardan uzak tutmaya çalışmıştır (Zorba, 2018: 161-163). Buna karşılık, rüştiye hocalarının hazırladığı matematik sorularını yayınlayarak cevaplayanlara bedava dergi vaat etmesi, derginin sadece bir öğüt yayını değil, aynı zamanda interaktif bir eğitim platformu olduğunu kanıtlamaktadır. Kadın ve erkeğin karşılıklı haklarını, ıskat-ı cenin (çocuk düşürme) gibi tıbbi ve hukuki meseleleri ve kızların küçük yaşta evlendirilmemesi gerektiğini savunan bu yayınlar, Osmanlı kadınının sadece ev içinde değil, toplumsal bilincin inşasında da merkezi bir figür olarak yer almasını amaçlamıştır (Zorba, 2018: 158-160).

2.Kurumsallaşma ve Kadın Yazarların Ortaya Çıkışı (1895-1908)

Osmanlı basın tarihinde kadın kimliğinin inşasında en uzun soluklu ve kurumsal etkiyi yaratan yayın Hanımlara Mahsus Gazete olmuştur. 1895 yılından 1908 yılına kadar toplam 612 sayı yayınlanan bu gazete, Osmanlı'nın en uzun süreli kadın yayını olma unvanına sahiptir (Aygül, 2010: 43; Kurnaz, 1991: 41). Gazete, farklı toplumsal sınıflardan kadınları modernleşme paydasında buluşturan ve bu dönüşümü en uzun süre istikrarlı şekilde takip eden mecradır (Güler ve Çelik, 2023: 135).

İmtiyaz sahibi İbnü'l-Hakkı Tahir Bey, idare müdürü Ahmet Reşit Bey ve idarecilerinden Fatma Şâdiye Hanım olan gazete, yayın hayatına Tarık gazetesi başyazarı Mehmet Tahir'in Dahiliye Nezareti'ne verdiği bir dilekçeyle başlamıştır. Mehmet Tahir, bu dilekçede yabancı ülkelerdeki kadın gazetelerini örnek göstererek, Osmanlı kadınının ilerlemesi için böyle bir mecranın eksikliğini dile getirmiştir (Kurnaz, 1991: 41).

Gazetenin bu toplumsal misyonunu entelektüel bir devrimle birleştiren en temel niteliği, sadece erkeklerin kadınlar hakkında yazdığı bir mecra değil, kadınların bizzat kalem oynattığı bir "yazarlar okulu" olmasıdır. Koyun ve Akça Öcal, Hanımlara Mahsus Gazete'de kadın yazarların mahlas kullanmayı bırakıp kendi isimleriyle varlık göstermelerini, Osmanlı kadınının 'görünmezlikten' aktif bir toplumsal aktöre ve 'özneye' dönüşümünün en somut adımı olarak tanımlamaktadır. Fatma Aliye Hanım, Şair Nigar Hanım, Makbule Leman ve Raşime Hanım gibi isimlerin başı çektiği zengin bir kadın yazar kadrosu, kadınların eğitiminden çalışma hayatına kadar pek çok konuyu tartışmaya açmıştır (Kurnaz, 1991: 41-42; Koyun ve Akça Öcal, 2024: 530). Tezer Taşkıran'a göre gazete, "iyi ana, iyi eş ve iyi Müslüman olmak" şeklinde özetlenen üç temel ilkeye sadık kalsa da (Peltekoğlu, 1995: 124), bu rollerin içini modern bir eğitim ve entelektüel derinlikle doldurmayı amaçlamıştır. Nitekim Raşime Hanım, 1889'da yazdığı "Kadın Terbiyesi" başlıklı makalesinde, gerçek edep ve iffetin kadınları eve hapsetmek değil, fikirlerini aydınlatmak (tenvir-i fikir) olduğunu savunarak dönemin muhafazakâr sınırlarını zorlamıştır (Peltekoğlu, 1995: 124).

Yazarların bu fikirsel aydınlanma çabasıyla paralel olarak, gazete sayfalarında kadının kamusal inşası, aile içi sorumluluklar ile toplumsal haklar arasındaki denge üzerine kurulmuştur. Kadın; "ailenin şerefi, müdiri ve müdebbiri" olarak tanımlanırken, bu görevleri layıkıyla yapabilmesi için modern bir eğitim alması gerektiği vurgulanmıştır (Şeyda, 2006: 282). Özellikle Fatma Aliye Hanım, Mahmut Esat Efendi'nin çok eşliliği (poligami) bir doğa yasası gibi savunan yazılarına karşı güçlü reddiyeler kaleme almış, kadının hukuki haklarını İslam düşüncesi içerisinde kalarak savunmuştur (Topuz, 2003: 401). Eğitim meselesinde ise, kız okullarının açılmasının yanı sıra öğretmenlerin de kadın olması gerektiğine dikkat çekilmiş, böylelikle kadının eğitimci kimliğiyle kamusal istihdamda yer alması teşvik edilmiştir (Şeyda, 2006: 283-284).

Eğitim ve istihdam vurgusunun yanı sıra gazete, aile kurumunun sağlığını toplumsal geleceğin teminatı olarak görmüş; akraba evliliğinin zararları, evlilikte eşlerin ruhsal ve fiziksel uyumu gibi tıbbi ve sosyal meselelere yer vermiştir. Kadının anne olarak rolü "çocuk makinesi" olmaktan çıkarılıp, "insan yetiştirme sanatı" olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu süreçte tecrübeli "büyük annelerin" aile içindeki etkinliği savunularak, yaşlı kadınların toplumsal hayattan dışlanmasına karşı çıkılmıştır (Şeyda, 2006: 285-290). Meslek sahibi olma noktasında ise gazete, kadının doğasına ve fiziksel imkanlarına uygun işlerde (özellikle öğretmenlik ve yazarlık gibi alanlarda) varlık göstermesini savunmuştur (Şeyda, 2006: 295-296). Batılılaşma etkisindeki alafranga yaşam tarzı ve moda sayfalarıyla da kadının estetik ve tüketim alışkanlıklarını bilinçli bir düzeye çekmeye çalışan Hanımlara Mahsus Gazete, Osmanlı kadınının modernleşme söylemindeki en güçlü sesi olmuştur.

3.Radikalleşme, Hak Arayışı ve Modern Kimlik (1908-1923)

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı kadın basınında daha keskin ve Batı odaklı bir söylem dönemi başlamıştır. Sahibi Asaf Muammer, müdürü ve başyazarı Mehmet Rauf olan Mehasin, bu dönemin en dikkat çekici aylık yayınlarından biri olarak 1908-1910 yılları arasında yayınlanmıştır (Kurnaz, 1991: 86). "Güzel Sanatlar" anlamına gelen ismiyle uyumlu olarak kadın yayıncılığında renkli ve resimli ilk dergi olma özelliğini taşıyan Mehasin, kadını sadece bir aile ferdi olarak değil, estetik ve entelektüel bir özne olarak inşa etmeyi amaçlamıştır.

Derginin yayın politikası; güzel sanatlar, el sanatları, musiki ve özellikle Avrupa modasını merkeze alarak Osmanlı kadınına "Avrupalı kadın modeli"ni örnek bir tip olarak sunmuştur (Doğan, 2012: 96-87).

Dergideki bu görsel modernleşme ve estetik inşa çabası, Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında sert entelektüel tartışmalarla şekillenmiştir. Ahmet Hikmet ve Celal Sahir gibi dönemin önemli isimleri, kadınlara yönelik konferans metinlerinde Osmanlı kadınının "esaret" altında olduğunu vurgulamışlardır. Celal Sahir, kadının yüksek tahsilden, tıp ve hukuk gibi mesleklerden mahrum kalmasının nedeninin din değil, "Doğu'nun cehalet ve taassubu" olduğunu savunarak, Batı'daki kadın mebus ve mühendis örneklerini Türk kadınlarına model olarak göstermiştir (Özen, 1994: 25; Kurnaz, 1996: 143). Halide Salih (Edip) ise bu dönemde kadını sadece şiirsel bir obje değil, "vatanperver bir yol arkadaşı" olarak tanımlamış; kadın hakları talebinin asıl amacının vatana bilinçli evlatlar yetiştirecek terbiyeyi verebilmek olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu ilerici söylemlerin yanında, kadınların tıp eğitimi almasını "tabiat galatı" ve "ayıp" olarak gören Zöhre imzalı yazılar gibi muhafazakâr tepkiler de dergi sütunlarında kendine yer bulmuştur (Kurnaz, 1991: 87).

Fikri tartışmaların yanı sıra Mehasin'in kadını kamusal alanda inşa etme stratejilerinden bir diğeri de sosyal sorumluluk ve ekonomik farkındalık üzerinedir. Dergi, Osmanlı askerleri için hırka ve çorap diken Rus imparatoriçesinin fotoğraflarını yayınlayarak Türk kadınlarını orduya yardım etmeye ve vatan hizmetine davet etmiştir. Ayrıca kadınların tiyatroya gitme alışkanlığı kazanması ve dernekleşerek (cemiyet kurarak) vatana hizmet etmeleri yönünde çağrılar yapılmıştır. Ekonomik boyutta ise dergi, Amerikan ayakkabısı ve ithal giyim ürünleri reklamlarıyla hem modern bir tüketim alışkanlığı yaratmış hem de Osmanlı basınında reklamcılığı estetik bir öğe olarak kullanmıştır (Kurnaz, 1996: 144-145). Salâddin Âsım gibi yazarlar ise kadının 40 yaşından sonra siyasi temsil hakkı (mebusluk) kazanması gerektiğini savunarak, kadının kamusal otoritesini yaş ve olgunluk üzerinden meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Estetik ve moda boyutuyla Mehasin, Paris modasını patronlar ve modellerle okuruna ulaştırırken, dönemin güzellik ölçülerini de belirlemiştir. Dar korselerle şekillendirilen bir vücut yapısını makbul gören dergi, resimlerinin Avrupa'da hazırlanması nedeniyle yüksek maliyetli bir yayın olmuş, bu da satışların 900-1000 civarında kalarak derginin bir yılın sonunda kapanmasına neden olmuştur (Doğan, 2012: 97). 31 Mart Vakası sonrası meşrutiyete olan bağlılığını açıkça ilan eden dergi, kısa yayın hayatına rağmen Osmanlı kadınının modernleşme, eğitim ve hak arayışı sürecinde Batılı bir kimlik inşası için en radikal adımlardan birini atmıştır (Kurnaz, 1996: 144-145).

Mehasin'in estetik vurgusunun hemen ardından, II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra, 17 Eylül 1908'de yayın hayatına başlayan Demet, Osmanlı kadın basınında siyasi konulara yer veren ilk dergi olmasıyla tarihi bir öneme sahiptir (Gülcü & Tunç, 2012: 160). Sahibi Hakkı Bey, başyazarı ise Celal Sahir (Erozan) olan dergi, ismini Cenap Şehabettin'in teklifiyle almış; "saf çiçeklerden müteşekkil bir demet" gibi kadınların fikir dünyasına hitap etmeyi amaçlamıştır (Aşa, 1989: 251). İstanbul'da haftalık ve resimli olarak yayınlanan dergi, Jön Türk hareketinin "ilerleme" (terakki) fikrini kadın kimliği üzerinden yeniden yorumlamıştır (Kurnaz, 1991: 87).

Demet dergisinin kadını konumlandırdığı temel eksen, kadının ilerlemesi ile Osmanlı medeniyetinin yükselmesi arasındaki kopmaz bağdır. Dergi yazarlarından Ulviye Bint-i Asım, Halide Edip'e ithaf ettiği şiirinde "Mehdi sallayan eller cihana hükmeder" diyerek, kadınlığın cehalet uykusundan uyanmasını vatanın selameti için bir zorunluluk olarak betimlemiştir (Keskin, 2004: 291). Bu dönemde kadın, "ulusun annesi" olarak kutsanmış; Hakkı Behiç'in yazılarında ifade edildiği üzere kadının namusu, ulusun namusuyla eşdeğer tutulmuştur.

Aile vatanın temeli, kadın ise bu temelin en hassas cüzü olarak tanımlanmıştır (Keskin, 2004: 294-297). Bu bağlamda dergi, sadece çocuk bakımı ve moda gibi geleneksel konulara değil; Ahmed Samim ve Hüseyin Macid gibi yazarların kaleminden istibdat devri ve Meşrutiyet gibi siyasi makalelere de yer vererek kadın okurunu siyasal bir özneye dönüştürmeye çalışmıştır (Aşa, 1989: 267).

Dergide kadın hakları ve çalışma hayatına dair bu siyasi tartışmalar, "kadınlık dairesinde kalmak" şartıyla uzlaştırmacı bir zeminde yürütülmüştür. Atifet Celal, kadınların memur veya mebus olmasına karşı mesafeli dursa da eğitim almalarının ve öğretmenlik yapmalarının toplumsal ahlakı bozmayacağını, aksine geleceği inşa edeceğini savunmuştur (Kurnaz, 1996: 140). Bunun yanı sıra Halide Edip'in "Raik'in Annesi" romanının tefrika edilmesi, derginin edebi niteliğini güçlendirirken Doğu-Batı sentezi arayışını da yansıtmıştır. Demet, Müslüman kadınlara öncelik vermekle birlikte madam Zabel Asador ve madam Zabel Yeseyan gibi Ermeni kadın yazarlara dair bilgilere de yer vererek geniş bir perspektif sunmaya çalışmıştır (Keskin, 2004: 303).

Ancak Demet, yayın hayatı boyunca hem içeriği hem de yöntemi açısından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bazı okuyucular derginin fazla siyasi ve "Fransız etkisinde" olduğunu savunarak, daha öğretici ve "İngiliz kadın dergileri" modelinde bir yayın talep etmişlerdir. Celal Sahir ve Fazıl Ahmet ise bu eleştirilere, derginin kapılarının kadın yazarlara sonuna kadar açık olduğunu ve kadınların ihtiyaçlarını en iyi yine kadınların takdir edeceğini belirterek yanıt vermişlerdir (Aşa, 1989: 250-251). Bosna-Hersek'in işgali karşısında Osmanlı kadınlarının protesto telgrafları çekmesi gibi güncel olaylara da duyarsız kalmayan Demet, 11 Ocak 1909'da yayın hayatına son vermiştir. Derginin kapanışı, dönemin mizah dergisi Davul'da hüzünlü bir tasvirle yer bulmuş; İsmet Hakkı Hanım gibi yazar ve okurlar bu veda karşısında derin üzüntülerini dile getirmişlerdir (Keskin, 2004: 303-305).

İstanbul merkezli bu yayınlar sürerken, Osmanlı kadın basın tarihinde payitaht dışındaki en güçlü seslerden biri, 1908 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan Kadın dergisi olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık üç ay sonra yayımlanmaya başlayan bu dergi, sonraki yıllarda İstanbul'da çıkacak olan aynı isimli dergilere öncülük etmiş ve "Yeni Lisan" akımının habercisi olmuştur (Denman, 2009: 49). İmtiyaz sahibi Mustafa İbrahim, müdürü ise Enis Avni (Akagündüz) olan dergi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kalesi sayılan Selanik'te cemiyetin ideolojik desteğiyle 30 sayı boyunca kesintisiz yayınlanmıştır (Denman, 2009: 51-52).

Kadın dergisini dönemdaşlarından ayıran en temel özellik, ciddiyet ve vakarı elden bırakmayan siyasi tonudur. Derginin ilk sayısında Selanik Mebusu Mehmed Cavid Bey'in hanımlara yönelik konferansına yer verilmesi, yayının İttihat ve Terakki ile olan organik bağını kanıtlar niteliktedir. Cavid Bey, bu yazısında kadının "idare-i beytiye" (ev yönetimi) ve "terbiye-i etfal" (çocuk eğitimi) görevlerini milli bir ekonomi ve terakki projesinin parçası olarak tanımlamıştır. Buna göre kadın, milli serveti koruyacak, israftan kaçınacak ve yeni nesli Meşrutiyet ruhuyla inşa edecek stratejik bir aktör olarak konumlandırılmıştır (Aydın, 2009: 75-88). Derginin yazı kadrosu; Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp gibi "Genç Kalemler" çekirdeğinin yanı sıra Emine Semiye ve Şair Nigar Hanım gibi dönemin güçlü kadın figürlerinden oluşmuştur (Aydın, 2009: 151).

Derginin yayın politikası, sadece elit kesime değil, orta sınıf ev kadınlarına ve eğitimcilere ulaşmayı hedeflemiştir. Bu amaçla kız okullarına ücretsiz nüshalar gönderilmiş, aboneliği teşvik etmek için çekilişle "salon yastığı" gibi hediyeler verilmiştir. Ancak dergi, resimli yayın konusunda teknik imkansızlıklar nedeniyle "bebek karalaması gibi çıkmaktansa vakit buldukça en iyisini yapmayı" tercih ederek ciddi imajını korumuştur (Denman, 2009: 55-59). Derginin içeriğinde dikkat çeken bir diğer unsur ise hayır cemiyetlerinin faaliyetlerine geniş yer verilmesidir.

İane (yardım) listelerinin ve kadın cemiyetlerinin çalışma raporlarının düzenli olarak yayınlanması, dergiyi sivil toplumun bir platformu haline getirmiştir (Denman, 2009: 60-63).
Tüm bu süreci takiben, Balkan Savaşları'nın hemen ardından, 4 Nisan 1913'te yayın hayatına başlayan Kadınlar Dünyası, Osmanlı kadın basınında kadın haklarını savunma (müdafaa-i hukuk) misyonunu doğrudan üstlenen ilk mecmualardan biridir (Tokmakçıoğlu, 2011: 135). Dergi, kadın haklarını (Hukuk-ı Nisvân) savunurken sadece Batı'yı referans almamış; İslamiyet öncesi Türk tarihinden ve dini kaynaklardan faydalanarak taleplerine tarihsel bir meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır (Taner ve Tatar Kırılmış, 2024: 127). Derginin kurucusu Nuriye Ulviye Mevlan, Kafkasya'dan göç eden bir ailenin kızı olarak saray eğitimi almış, vefat eden eşinden kalan mal varlığını bu ideolojik girişime vakfetmiştir (Koç, 2016: 30-31). "Kadınlık hukuk ve menâfiini müdafaa eder" sloganıyla yola çıkan dergi, 1921 yılına kadar aralıklarla 194 sayı yayınlanmış; kâğıt sıkıntısı ve I. Dünya Savaşı gibi nedenlerle üç kez yayınına ara vermek zorunda kalmıştır (Gülcü & Tunç, 2012: 161).
Derginin en özgün yönü, sadece kadın yazarlara yer vermesi ve "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti"nin (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Derneği) yayın organı olarak faaliyet göstermesidir. Cemiyet, kadın kıyafetlerinin sadeleştirilmesi, kadın istihdamının teşviki ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi gibi somut hedefler belirlemiştir (Gülcü & Tunç, 2012: 164-165). Kadınların sinema ve tiyatro gibi sosyal alanlarda yaşadığı kısıtlamaları sorgulayan dergi, Müslüman kadınların kamusal alandaki ayrımcılığa karşı sesini yükseltmiştir (Doğan, 2012: 89). Ayrıca, cemiyet üyelerinin peçesiz fotoğraflarını yayınlayarak o dönem için büyük bir toplumsal sansasyon yaratmış, Yaşar Nezihe gibi kadın şairlerin resimlerini kapak yaparak kadın kimliğini görsel olarak da kamusallaştırmıştır (Doğan, 2012: 91).
Mükerrem Belkıs, Fatma Nasip ve Atiye Şükran gibi güçlü kalemlerin yer aldığı dergi, sadece Türk kadınlarına değil, Rum ve yabancı tebaadan kadınlara da hitap ederek uluslararası bir yankı uyandırmıştır (Gülcü & Tunç, 2012: 163). İçeriğinde sosyal meselelerin yanı sıra tıbbi bilgiler, edebi tefrikalar ve milli hikâyelere de yer verilerek kadınların entelektüel seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. 101. sayısından itibaren haftalık 16 sayfa olarak basılan ve reklamlarla ekonomik gücünü artıran Kadınlar Dünyası, Osmanlı kadınlarının "hak arayışı" sürecinde en uzun soluklu ve teşkilatçı yayın organı olma özelliğini korumuştur (Peltekoğlu, 1995: 125).

4. Savaş Dönemi ve Sosyal Sorumluluk

Osmanlı kadın basınında yerli malı kullanımını teşvik eden "Mamulât-ı Dâhiliye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi" tarafından yayınlanan Siyânet, haftalık bir kadın ve aile gazetesi olarak 1914 yılında yayın hayatına başlamıştır (Kurnaz, 1991: 91). İmtiyaz sahibi M.M. ve mesul müdürü Zaime Hayriye olan dergi; içtimai, edebi, ilmi ve iktisadi konuları bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Siyânet, bir yandan kadınların yüksek tahsil görmesini ve tıp gibi alanlarda uzmanlaşmasını desteklerken, diğer yandan bu gelişimin "kadınlık ismeti" ve "tesettür" dairesi içinde kalması gerektiğini savunan muhafazakâr-modernist bir çizgi izlemiştir (Doğan, 2012: 101).
Dergideki bu muhafazakâr-modernist denge arayışı, farklı yazarların görüşlerinde de kendini hissettirmiştir. Köprülüzâde Mehmed Fuat gibi isimler eski Türklerde kadının değerine vurgu yaparken, Ayanzâde Namık Ekrem gibi yazarlar eğitimde geç kalındığını belirterek din bilgisiyle harmanlanmış ev idaresi (idare-i beytiye) derslerinin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu noktada Siyânet, kadının kamusal hayatta eğitim almasını desteklese de "çiçek" metaforu üzerinden kadının zarafetinin korunması için erkekler arasında çok fazla bulunmaması gerektiğini ileri sürmüştür (Kurnaz, 1996: 187-189).

Derginin yayın politikası, Harputlu bir kadının açık resmini yayınlaması gibi kimi uygulamaları nedeniyle dönemin muhafazakâr yayını Sebilürreşad tarafından şiddetle eleştirilmiş ve İslam'a aykırı bulunarak tepki toplamıştır. Bu tartışmalar, Siyânet'in kadın kimliğini inşa ederken geleneksel sınırlar ile modernleşme ihtiyacı arasında kurmaya çalıştığı hassas dengeyi yansıtmaktadır.

Siyânet'in kurmaya çalıştığı bu hassas denge ve eğitim odaklı yaklaşım, savaşın ortasında daha kurumsal bir yapıya bürünerek, Bilgi Yurdu Derneği'nin bir yayın organı olarak Ahmet Edip tarafından 1916'da çıkarılmaya başlanan Bilgi Yurdu Işığı ile devam etmiştir. Kadın eğitimini sınıf dışına taşıyarak hayatın içine entegre etmeyi amaçlayan bu mecmua, Maarif Nazırı Şükrü Bey ile Müdafaa-i Milliye Cemiyeti gibi resmi kurumların desteğini almış; sadece elitlere değil, 15-50 yaş aralığındaki 300 kadını okuryazar yapan derneğin faaliyetlerini geniş kitlelere duyurma misyonunu üstlenmiştir (Doğan, 2012: 94; Kurnaz, 1991: 91). 17 sayı yayınlanan derginin içeriğinde aile, spor, ahlak ve fen gibi çeşitlilik arz eden konuların yanı sıra Halide Edip'in "âdâb-ı muâşeret" üzerine yazıları da yer almıştır.

Derneğin eğitim faaliyetlerini bir üst aşamaya taşıyan ve yayını dönemin en ileri fikir mecralarından biri kılan en dikkat çekici yön ise, kadınların çalışma hayatına ve resmi dairelere girmesini güçlü bir şekilde desteklemesidir. Ancak bu destek, kadının ailevi sorumluluklarını göz ardı etmeyen pratik çözümlerle sunulmuştur; örneğin kadın memurlar için mesai saatlerinin (bir saat geç gelip erken çıkmak gibi) esnetilmesi önerilmiştir (Kurnaz, 1996: 189-190). Kadınları sadece memuriyete değil, serbest mesleklere ve evde üretim (oyuncak yapımı vb.) gibi gelir getirici faaliyetlere de yönlendiren dergi, Rusya Müslümanlarının kadın hareketlerini de yakından takip etmiştir. Ayrıca düzenlediği anketlerle kadınların en çok rağbet ettiği meslekleri belirleyerek toplumun nabzını tutan Bilgi Yurdu Işığı, kadının iktisadi bağımsızlığını kazanması yolunda önemli bir rehberlik vazifesi görmüştür (Kurnaz, 1991: 92).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Osmanlı kadın basını üzerine yapılan bu çalışma göstermektedir ki; 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neşredilen kadın gazete ve dergileri, sadece birer okuma materyali değil, Türk kadınının modernleşme tarihindeki ilk özgürleşme kürsüleridir. Bu yayınlar aracılığıyla kadınlar, asırlardır süregelen "özel alan-kamusal alan" ayrımını kalemleriyle yıkmış; evin içerisindeki sessizliklerini dergi sayfalarında gür bir sese dönüştürmüşlerdir. Çalışmada ele alınan yayınlar, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan çizgide kadının gelişimini salt bir Batılılaşma aracı olmaktan çıkarmıştır. Özellikle yazarların kendi isimlerini kullanmaya başlaması ve "Hukuk-ı Nisvan" (Kadın Hakları) kavramının tartışmaya açılması, Osmanlı kadınının geleneksel kodları modern ihtiyaçlarla harmanlayarak yerli bir kadın kimliği inşa ettiğini kanıtlamaktadır. Kadın basını, toplumun yarısını oluşturan bu kitlenin eğitim, çalışma hayatı ve siyasal temsil gibi hayati konularda düşünsel bir dönüşüm yaşamasını sağlamıştır. Netice itibarıyla Osmanlı kadın gazete ve dergileri, bugünün modern kadın hakları savunuculuğunun tarihsel köklerini oluşturan ilk düşünsel temeldir.

KAYNAKLAR

Akdağ, Ç. T. (2016). "Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar", *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 11(2): 54-67.

Akın Zorba, H. (2018). "Muhadderât ve Etfâle Mahsus Bir Osmanlı Dergisi: Âyîne", *Folklor/Edebiyat*, 24(95): 155-170.

Albayrak, A. (2020). "Ziya Gökalp'te Kadın ve Aile", *Social Sciences Research Journal*, 6(4): 246-253.

Aşa, E. (1989). *1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aygül, C. (2010). *Change in The Status of Turkish Women During The Ottoman Modernization and Self Evaluation of Women in Kadınlar Dünyası of 1913*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Balta Peltekoğlu, F. (1995). "Dergiciliğin Gelişi ve Türkiye'de Kadın Dergileri", *Marmara İletişim Dergisi*, (9): 119-126.

Benek, M. K. (2016). "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadar ki Gelişi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6-7): 21-35.

Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çiçek, A. C. & Yağcı, B. S. (2015). "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9): 275-298.

Çığ, Ü. (2007). "19. Yüzyılda Osmanlı'da Gazetecilik Hareketi: Takvim-i Vekayi'den Vilayet ve Özel Girişim Gazetelerine", *Türkiye'de Yerel Basın*, (Ed. Suat Gezgin), İstanbul: İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Demir, K. (2016). "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9): 61-86.

Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Doğan, S. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın Kadınlar (1850-1950)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.

Doğramacı, E. (1992). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, (2. Baskı), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gülcü, E. & Tunç, S. (2012). "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2): 155-176.

Güler, M. & Çelik, H. (2023). "Osmanlı'da Modernleşme, Kamusal Alan ve Kadın: Toplumsal Değişimi Hanımlara Mahsûs Gazeteyle Okumak", *Bilig*, (107): 127-160.

Karakışla, Y. S. (2014). *Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913-1923)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keskin, T. (2004). "Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1): 303-315.

Kılıç Denman, F. (2009). *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, İstanbul: Libra Yayıncılık.

Koç, D. (2016). *Türk Kadın Hareketini Kadınlar Dünyası Üzerinden Okumak*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Koyun, K. & Akça, H. (2024). "Hanımlara Mahsus Gazete'nin 543-580 Arasındaki Sayılarda Kadın Kimliği Üzerine Bir Çalışma", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(2): 525-552.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Kuyaksil, A. (2009). "Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11): 240-258.

Özen, H. (1994). *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, İstanbul.

Şahin, E. (2017). "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", *TBB Dergisi*, (Özel Sayı): 367-390.

Şapolya, E. B. (1969). *Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası.

Şeyda, A. (2006). "Kadın Eğitimi Bağlamında Hanımlara Mahsus Gazete", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (29): 277-295.

Taner, L. & Kırılmış Tatar, İ. (2024). "Kadınlar Dünyâsı Çerçevesinde Hukûk-ı Nisvân'ın Alımlanmasına Bakış", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2): 121-134.

Taş, K. & Mutlu, B. (2025). "Osmanlı Dönemi Modernleşme Sürecinde Feminizm ve Kadın Cemiyetleri", *MAKÜ Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 9(2): 92-112.

Tokmakçıoğlu, E. (2011). *Türk Basın Tarihi*, Ankara: İsim Yayınları.

Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Topuz, H. (2018). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tunç Yaşar, F. (2006). "Osmanlı Kadınının Eğitimine Yönelik İlk Süreli Yayın: Terakki-i Muhadderat", *Dem Dergi*, 1(3): 102-105.

Tütengil, C. O. (1956). "Ziya Gökalp ve Kadın Hakları", *Ziya Gökalp İçin Yazılanlar – Söylenenler*, Ankara: Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları: 190-195.

Ulusoy Nalcıoğlu, B. (2005). "Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkeleri", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14): 249-261.

Ulusoy Nalcıoğlu, B. (2013). *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Yaşar, A. (2004). *Türkiye'de Kadın*, (8. Baskı), İstanbul: Alfa Yayınları.

Yılmaz, S. H. (2009). *Her Yönüyle Gazetecilik*, İstanbul: Literatürk.

"VENTREM FERI!" ("BENİ KARNIMDAN VUR!"): TACITUS'UN AGRIPPINA ANLATISINDA ANNELİK, BEDEN VE TEHDİT ALGISI

Dr. Erman YANIK
T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü
ORCID: 0000-0001-6696-0432

Dr. Öğr. Üyesi Handan BİLİCİ
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0003-0676-4696

ÖZET
Tacitus'un *Annales* 14'te aktardığı Genç Agrippina'nın ölümü, Roma tarih yazımında kadın bedeni, annelik ve siyasal iktidar arasındaki gerilimi görünür kılan istisnai bir anlatı sunmaktadır. Bu anlatının merkezinde yer alan "Ventrem feri!" ("Beni karnımdan vur!") ifadesi, çoğu yorumda dramatik bir ölüm anı çığlığı olarak değerlendirilmiştir. Tacitus'un anlatısında bu ölüm, imparator Nero'nun annesi Agrippina'yı öldürtmesiyle sonuçlanan bir iktidar çatışması bağlamında gerçekleşir. Bu bildiri, söz konusu ifadenin Tacitus'un anlatısında kadın bedeninin nasıl bir siyasal tehdit olarak kurulduğunu açığa çıkaran bilinçli bir söylem olduğunu ileri sürmektedir.
Roma imparatorluk kültüründe annelik, hanedan sürekliliğinin biyolojik temeli olarak meşru ve gerekli kabul edilir. Ancak bu meşruiyet, doğuran bedenin siyasal etki üretmeye devam ettiği noktada kırılganlaşır. Agrippina'nın bedeni, Nero'yu dünyaya getirmiş olması nedeniyle imparatorluk iktidarının kökenini temsil ederken, aynı zamanda bu iktidar üzerinde etkide bulunan bir güç odağına dönüşür. "Ventrem feri!" ifadesi, infaz anında şiddetin hedefini kalp ya da baş gibi yaşamsal organlardan doğrudan doğumun gerçekleştiği bedensel alana yönlendirerek, anne bedeninin artık korunması gereken bir kaynak değil, ortadan kaldırılması gereken bir tehdit olarak algılandığını ortaya koyar.
Bu bildiri, Tacitus'un Agrippina anlatısını kadın bedeninin siyasallaşması, anneliğin sınırları ve tehdit algısının üretimi bağlamında yeniden okumayı amaçlamakta; Roma dünyasında kadın bedeni üzerindeki şiddetin iktidar ilişkileri tarafından kurulan yapısal ve ideolojik bir mantık içinde üretildiğini savunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tacitus, Kadın Bedeni, Annelik, Siyasal Şiddet, Tehdit Algısı, Roma, Genç Agrippina

"VENTREM FERI!" ("STRIKE ME IN THE BELLY!"): MOTHERHOOD, THE BODY AND THE PERCEPTION OF THREAT IN TACITUS' ACCOUNT OF AGRIPPINA

Abstract
The death of Agrippina the Younger, as narrated by Tacitus in *Annales* XIV, offers an exceptional account that makes visible the tension between the female body, motherhood, and political power in Roman historiography. The phrase "Ventrem feri!" ("Strike me in the belly!"), placed at the center of this narrative, has often been interpreted as a dramatic cry uttered at the moment of death. In Tacitus' account, however, this death occurs within the context of a power struggle that culminates in the emperor Nero ordering the killing of his own mother.

This paper argues that the expression functions as a deliberate and meaningful statement through which the female body is constructed as a political threat in Tacitus' narrative.
In Roman imperial culture, motherhood is regarded as a legitimate and necessary biological foundation for dynastic continuity. This legitimacy, however, becomes fragile when the maternal body continues to generate political influence beyond the act of childbirth. Agrippina's body, having given birth to Nero, represents the origin of imperial authority while simultaneously transforming into a locus of power capable of exerting influence over that authority. The command "Ventrem feri!" redirects the violence of the execution away from vital organs such as the heart or the head toward the bodily site of childbirth, thereby revealing a perception of the maternal body as a threat that must be eliminated rather than a source to be preserved.
This paper proposes a re-reading of Tacitus' account of Agrippina through the lenses of the politicization of the female body, the boundaries of motherhood, and the production of threat perception, and argues that violence against the female body in the Roman world was produced within a structural and ideological logic shaped by power relations.
Keywords: Tacitus, Female Body, Motherhood, Political Violence, Threat Perception, Rome, Agrippina the Younger

GİRİŞ

Roma imparatorluk dönemi tarih yazımı, kadın figürleri çoğu zaman ahlaki kategoriler, entrika anlatıları ve saray içi çekişmeler üzerinden temsil etmiştir. Bu temsil alanında Genç Agrippina'nın ölümü özel bir konum işgal eder. Tacitus'un *Annales* 14. kitabında aktardığı suikast sahnesi, sadece bir imparatorun annesini öldürtmesi olayı olarak görülmemelidir. Annelik, beden ve iktidar arasındaki ilişkinin dramatik biçimde yoğunlaştığı bir anlatı sahnesi olarak kurgulanmıştır. Özellikle "Ventrem feri!" ("Beni karnımdan vur!") ifadesi, Roma hanedan siyasetinin biyolojik kökenini hedef alan sembolik bir jest olarak dikkat çeker.
Agrippina'nın ölümü, literatürde sıklıkla saray entrikası, kişisel hırs ya da ahlaki çözülme bağlamında değerlendirilmiştir. Ölüm sahnesinin beden, annelik ve siyasal tehdit algısı ekseninde çözümlenmesi ise sınırlı kalmıştır. Bu durum, Tacitus'un anlatısında bedensel imgelem ile siyasal egemenlik arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmaktadır.
Bu makale, söz konusu ifadenin salt trajik bir ölüm çığlığı olmadığı, Tacitus'un anlatı stratejisi içinde bilinçli biçimde konumlandırılmış bir siyasal söylem unsuru olduğu iddiasından hareket etmektedir. Julio-Claudian hanedanında annelik, soy sürekliliğinin biyolojik temeli olarak meşruiyet üretir. Agrippina'nın bedeni, Nero'nun doğumuyla birlikte imparatorluk zincirinin maddi kaynağı hâline gelir. Ancak hanedan meşruiyetini kuran bu beden, imparatorluk merkezine yerleştiği ölçüde tehdit algısının da nesnesine dönüşür.
Çalışma üç aşamalı bir okuma önerir. İlk olarak Roma'da anneliğin hukuki ve biyolojik konumu ile Augustan reformların yarattığı soy ideolojisi ele alınır. Ardından Julio-Claudian veraset gerilimi içinde Agrippina'nın siyasal konumu incelenir. Son olarak Tacitus'un 14. kitaptaki ölüm sahnesi, anlatı tekniği, söylem yoğunluğu ve bedensel imgelem üzerinden analiz edilir. Böylece "venter" kavramının, hanedan üretiminin maddi mekânı olarak nasıl bir siyasal anlam kazandığı gösterilir.
Makale, kadın bedenine yönelen şiddetin rastlantısal bir saray içi çatışmanın sonucu olmadığını; tehdit olarak kodlanan anneliğin siyasal düzen tarafından tasfiye edilmesinin anlatısal ve ideolojik bir kurgusu olduğunu ileri sürmektedir. Tacitus'un metni bu bağlamda, anneliğin meşruiyet üretimi ile egemenliğin korunması arasındaki gerilimi beden üzerinden görünür kılan bir tarih yazımı pratiği olarak okunmaktadır.

Bu çalışma, Tacitus'un metnini anlatı stratejisi ve siyasal söylem üretimi açısından incelemektedir. Analiz, özellikle beden, annelik ve tehdit kategorilerinin metin içinde nasıl kurulduğunu ve hangi retorik yoğunlukla siyasal anlam kazandığını ortaya koymaya yöneliktir. Çalışma, Roma tarih yazımında iktidarın cinsiyetlendirilmiş temsilini çözümleyen bir anlatı ve söylem analizi olarak konumlanmaktadır. Tacitus'un ölüm sahnesi, siyasal şiddetin bedensel imgelem aracılığıyla nasıl anlamlandırıldığını gösteren bir metinsel kurgu alanı olarak ele alınmaktadır.

1. ROMA'DA ANNELİK VE HANEDAN MEŞRUİYETİ: GENÇ AGRIPPINA'YA GİDEN YOL

Roma'da anneliğin siyasal anlamını kavrayabilmek için, öncelikle bu konumun hukuki ve biyolojik temellerinin açıklığa kavuşturulması gerekir. Cumhuriyet döneminden itibaren Roma hukuk düzeni soyun tanımını baba otoritesi üzerinden yapılandırmış; buna karşılık doğum olgusunun maddi kesinliği anneliği tartışmasız bir biyolojik referans noktası hâline getirmiştir. Erken imparatorluk döneminde ise bu hukuki ve biyolojik ayrım, kamusal ideoloji içinde yeni bir işlev kazanmış ve hanedan meşruiyetinin kurucu unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu bölümde Roma'da anneliğin hukuki konumu, beden üzerinden soyun tespiti ve Augustan reformların yarattığı siyasal çerçeve ele alınacak; ardından Julio-Claudian bağlamında anneliğin meşruiyet üretimindeki rolü Genç Agrippina'ya uzanan bir hat üzerinde değerlendirilecektir.

1.1. Hukuki Soy ve Annelik: *Patria Potestas*'ın Sınırları

Roma toplumunda annelik, hukuki yetki üretmeyen fakat soy belirlenmesinde belirleyici bir konumda yer alır. Roma hukukunda kadın, çocukları üzerinde *patria potestas* sahibi değildir. Bu yetki yalnızca babaya aittir (Saller 1986, 7). Meşru çocuklar hukuken babanın *familia*'sına dâhil edilir ve soy zinciri agnatik hat üzerinden kurulur. Böylece hukuki soy, baba otoritesi çerçevesinde tanımlanır. Bununla birlikte doğum olgusunun biyolojik kesinliği, annenin çocuğa ilişkin konumunu tartışmasız biçimde belirler. Jane F. Gardner, annenin çocuk üzerinde babaya benzer bir hukuki otoriteye sahip olmadığını açıkça belirtirken, anneliğin paterniteden farklı olarak biyolojik kesinlik taşıdığını vurgular (Gardner 1986, 6–11). Bu durum, Roma hukuk düzeninde hukuki soy ile biyolojik köken arasında yapısal bir ayrım bulunduğunu gösterir: soy hukuken babaya bağlanırken, doğumun maddi gerçekliği anne üzerinden sabitlenir.

1.2. Beden ve Soyun Maddi Tespiti: *Ex Ventre Natus*

Roma hukuk düşüncesinde soyun maddi tespiti, doğum anına ve bedensel çıkışa bağlanır. Yan Thomas, soyun maddi tespiti bağlamında doğumun merkezi rolüne dikkat çeker. Roma hukuk dili, soyun "rahimden çıkış" üzerinden tanımlandığı formüller kullanır (*ex ventre natus*). Bu ifade, *venter*'i salt anatomik bir bölge olmaktan çıkararak soyun hukuken tespit edilebilir maddi başlangıcının göstergesine dönüştürür. Hukukçuların, hamile bir kadının ölümü hâlinde rahmin açılarak çocuğun çıkarılmasını ve bu çocuğun miras statüsünü ayrıntılı biçimde tartışmaları bu yaklaşımın somut örneğidir. Çocuk, annenin bedeninden — hatta ölümünden sonra bile — çıkarıldığı için onun mirasçısı sayılır; mirasın temeli doğumun maddi gerçekliğinde aranır. Baba açısından ise miras, *patria potestas*'ın ölüm anındaki sürekliliğine dayanır; bu süreklilik gerektiğinde hukuki kurgu yoluyla rahimdeki çocuğa kadar uzatılır. Anne söz konusu olduğunda böyle bir kurguya ihtiyaç duyulmaz; doğum tek başına yeterli kabul edilir. Böylece baba soyun hukuki kurucusu olarak konumlanırken, anne bedeni soyun maddi kesinliğinin teminatı olarak işlev görür.

Hukuki bağ ile doğal bağ arasındaki bu ayrım, cinsiyetler arasındaki yapısal asimetrinin temelini oluşturur (Thomas 1992, 111–112).

1.3. Augustan Reformlar ve Soyun Kamusal İdeolojisi

Cumhuriyet döneminde hukuki ve biyolojik düzlemler arasında kurulan bu ayrım, erken imparatorluk döneminde kamusal bir anlam kazanır. Biyolojik soy belirleyiciliği, devlet ideolojisinin görünür bir unsuruna dönüşür. Ilona Zager'in belirttiği üzere, Augustan sosyal reformları aileyi ve meşru soy üretimini siyasal düzenin merkezine yerleştirir (Zager 2014, 40–47). MÖ 18–17 tarihli *lex Iulia de maritandis ordinibus* evliliği teşvik ederken belirli yaşın üzerindeki bekârlara miras ve vasiyet sınırlamaları getirmiştir. Aynı yıl kabul edilen *lex Iulia de adulteriis coercendis*, evlilik içi sadakati kamusal hukuk alanına taşımış ve cezai yaptırımlarla düzenlemiştir. MS 9 tarihli *lex Papia Poppaea*, bu düzenlemeleri genişleterek özellikle elit sınıf içinde meşru çocuk üretimini hukuki ayrıcalıklarla ilişkilendirmiştir. Üç çocuk sahibi özgür doğmuş kadınlara tanınan *ius trium liberorum*, doğurganlığı hukuki statü, vesayetten muafiyet ve miras avantajlarıyla bağlantılı hâle getirmiştir.

Bu düzenlemeler, mirasın ve statünün düzenli aktarımını güvence altına alan bütünlüklü bir ideolojik çerçeve meydana getirir. Elit evlilikleri, meşru soy üretimi ve doğurganlık, siyasal düzenin sürekliliğinin temel unsurları olarak kurgulanır. Aile, akrabalık ilişkilerinin ötesinde, kamusal düzeni taşıyan ve istikrarı temellendiren bir yapı olarak temsil edilir. Bu bağlamda soyun hukuki tanınması ile biyolojik sürekliliği, Augustan dönemde devlet düzeninin kurucu ilkeleri arasında konumlanır.

1.4. Julio-Claudian Bağlamında Annelik ve Meşruiyet Üretimi

Julio-Claudian hanedanı döneminde annelik, siyasal meşruiyet üretiminin görünür ve etkili bir bileşeni hâline gelir. Zager'in vurguladığı üzere, modern literatür Julio-Claudian kadınlarının etkisini sıklıkla "emsalsiz etki" (*unprecedented influence*) kavramıyla ifade eder (Zager 2014, 1). Erken Principatus'un temel meselesi meşru bir hanedan inşa etmek ve halefiyeti güvence altına almaktır. Bu alan, imparatorluk kadınlarının siyasal görünürlük kazandığı başlıca zemini oluşturur. Livia, Yaşlı Agrippina ve Genç Agrippina örneklerinde anneler ve eşler, hanedan bağlarının taşıyıcısı olmanın ötesinde veraset süreçlerinde aktif rol üstlenir. "Kingmaker" olarak tanımlanan bu rol, özellikle biyolojik oğulların tahta çıkarılması ve varislik düzenlemelerinin yönlendirilmesi üzerinden somutlaşır (Zager 2014, 83–110). Soy bağı bu bağlamda siyasal meşruiyetin kurucu unsurlarından biri hâline gelir. İmparator annesi, hanedan sürekliliğini temsil eden kamusal bir figür olarak öne çıkar; sikke tasvirleri, onursal unvanlar ve Senato protokolündeki istisnai konumlar bu görünürlüğün maddi göstergeleridir.

Zager ayrıca, Julio-Claudian kadınlarına ilişkin bilgimizin bütünüyle erkek tarihçilerin metinlerine dayandığını hatırlatır (Zager 2014, 2). Tacitus, Suetonius ve Cassius Dio gibi yazarlar, kadın nüfuzunu çoğu kez ahlaki bir değerlendirme çerçevesinde ele alır; imparatorluk kadınlarının etkinliği, hükümdar tasvirlerinin bir unsuru hâline gelir. Bu anlatı yapısı, kadınların siyasal etkisini kişisel hırs, entrika veya düzenin istikrarına yönelik müdahale kategorileri içinde yorumlama eğilimi üretmiştir. Böylece annelik, hem hanedan meşruiyetinin kurulmasında belirleyici bir unsur hem de erkek merkezli tarih yazımında tartışmalı bir temsil alanı olarak konumlanır.

Bu çerçevede Roma'da annelik üç düzlemde anlaşılabilir:

1. Hukuki düzlemde sınırlı otorite,
2. Biyolojik düzlemde soy belirleyiciliği,
3. Hanedan bağlamında meşruiyet üretimi.

İmparator annesi hukuki iktidarın sahibi değildir ancak iktidarın soy temelli sürekliliğini görünür kılar. Erken imparatorluk döneminde bu temsil, açık bir siyasal anlam kazanır ve hanedan düzeninin maddi göstergelerinden biri hâline gelir.

Bu üçlü yapı, en yoğun ve en görünür biçimde Genç Agrippina örneğinde somutlaşır. Hukuki açıdan sınırlı konuma sahip bir kadın, biyolojik annelik üzerinden hanedan zincirinin merkezine yerleşir ve veraset sürecinde belirleyici bir aktöre dönüşür. Genç Agrippina'nın konumu, Roma'da anneliğin aile içi bir statü olmanın ötesine geçerek siyasal meşruiyet üretiminde işlevsel bir kategoriye dönüştüğünü göstermesi bakımından özel bir önem taşır.

2. TARİHSEL BAĞLAM: JULIO-CLAUDIAN YAPI, NERO VE AGRIPPINA

Roma'da anneliğin hukuki ve ideolojik çerçevesi, Julio-Claudian hanedanı döneminde doğrudan siyasal bir anlam kazanır. Erken Principatus'un temel meselesi halefiyetin güvence altına alınmasıdır. Bu nedenle biyolojik soy ile siyasal meşruiyet arasındaki bağ sürekli yeniden üretilir. Hanedan zincirinin kırılgan yapısı, imparatorluk kadınlarını aile içi bir konumun ötesine taşıyarak veraset düzeninin merkezine yerleştirir. Genç Agrippina'nın yükselişi ve düşüşü, bu kırılgan düzen içinde anneliğin hem meşruiyet kaynağı hem de siyasal gerilim odağı olarak işlev gördüğünü gösterir. Bu bölümde Julio-Claudian yapının veraset dinamikleri ve Agrippina'nın bu yapı içindeki belirleyici konumu tarihsel bağlam içinde ele alınacaktır.

2.1 Julio-Claudian Hanedanında Veraset Gerilimi

Julio-Claudian hanedanında veraset meselesi açık ve sabit bir hukuk normuna bağlanmış bir sistem üzerinden işlememiş; süreç aile içi düzenlemeler ve siyasal tercihler aracılığıyla şekillenmiştir. Augustus döneminden itibaren halefiyet, evlat edinme ve hanedan bağlarının yeniden tanımlanması yoluyla düzenlenmiştir. Bu veraset modelinin taşıdığı yapısal belirsizlik, Augustus'un ölüm anında ve Tiberius'un iktidarı devralma sürecinde somut biçimde ortaya çıkmıştır.

Tacitus, Augustus'un ölümünün ardından iktidarın Tiberius'a geçişini belirsizlik ve kontrol atmosferi içinde sunar (Ann. 1.5). Ölümün ilan biçimi dikkatle yönetilir. "Simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem fama eadem tulit" ifadesi, "Augustus'un öldüğü ve Tiberius'un yönetimi devraldığı haberinin aynı anda yayıldığı" anlamına gelir; ölüm ile iktidar devri eşzamanlı duyurulur. "Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes" (Ann. 1.6) cümlesi ise "yeni yönetimin ilk eylemi Postumus Agrippa'nın öldürülmesiydi" şeklinde çevrilir. Postumus Agrippa, Augustus'un öz torunudur ve biyolojik soy hattının erkek temsilcisidir. Ölümünün Augustus'un ardından gerçekleşmesi, evlat edinmeye dayalı halefiyet düzeninin kan bağı rakibinden arındırıldığını gösterir. Tacitus'un anlatısında veraset, siyasal müdahale ve kontrol üzerinden biçimlenir. Tiberius'un konumu da evlat edinmeye dayalı hukuki mirasla temellendirilir (Tac. Ann. I.3).

Tiberius'un evlatlık oğlu olan Germanicus'un erken ölümü ise Roma kamuoyunda güçlü bir siyasal sarsıntı yaratmıştır. Tacitus, ölüm haberinin yayılması üzerine forumların boşaldığını ve resmî karar beklenmeden yas ilan edildiğini aktarır (Tac. Ann. 2.82). Ölüm sonrasında verilen kamusal onurlar, Germanicus'un hanedan içinde sembolik bir meşruiyet odağına dönüştüğünü gösterir (Tac. Ann. 2.83).

Aynı bağlamda Drusus'un ikiz oğullarının doğumu halkta beklenen coşkuyu doğurmamıştır. Tacitus, bu gelişmenin Germanicus'un ölümünden sonra hanedan içindeki ağırlığın Drusus'un biyolojik soy hattına kaydığı şeklinde algılandığını ima eder (Tac. Ann. 2.84). Dolayısıyla huzursuzluğun kaynağı Germanicus ile Drusus arasındaki evlatlık ilişkisi değil, veraset dengesinin hangi soy hattı lehine şekilleneceğine dair duyarlılıktır.

Bu anlatı çerçevesinde Germanicus'un ölümü, ailevi bir kaybın ötesinde, hanedan rekabetinin yönünü etkileyen bir kırılma noktası olarak belirir.

Caligula'nın kısa süreli iktidarı, hanedan verasetinin otomatik bir süreklilik üretmediğini açıkça gösterir. Cassius Dio'ya göre İmparator Tiberius, imparatorluğu hem torunu Tiberius Gemellus'a hem de evlatlık oğlu Germanicus'un oğlu Gaius'a (Caligula) bırakacak biçimde düzenlemişti. Ancak Gaius, bu vasiyeti Senato'da geçersiz saydırmış; vasiyetçinin akıl sağlığını tartışmaya açtırarak düzenlemeyi iptal ettirmiş ve genç varis Gemellus'u önce siyasal olarak etkisizleştirmiş, ardından ortadan kaldırmıştır. Dio'nun anlatısında bu dönem, siyasal ölçüsüzlük, keyfî şiddet ve mali zorlamalarla örülen bir iktidar pratiği üzerinden tasvir edilir (Cassius Dio, 59). Böylece principatus'un dayanağı, soy çizgisinin doğal devamlılığından ziyade, hükümranın kişisel iradesi ve onu sürdüren zorlayıcı araçlar çerçevesinde belirginleşir.

Claudius'un iktidara gelişi hanedan çizgisinde ani bir yön değişimini temsil eder. Suetonius, Caligula suikastının ardından Claudius'un sarayda bir perde arkasına saklandığını; bir asker tarafından fark edildiğini ve çıkarıldığında imparator olarak selamlandığını aktarır. Aynı sırada senato Capitolium'da cumhuriyetçi düzeni tartışmaktadır ancak gelişmeler Praetorian muhafızların inisiyatifiyle şekillenir. Claudius askerî kampa götürülür ve bağlılık sağlamak amacıyla kişi başına on beş bin sestertius vaat eder. Bu uygulama, imparatorluk tarihinde açık biçimde kaydedilen ilk geniş çaplı askerî bağış ("donativum") örneği olarak değerlendirilir (Suet. *Claud.* 10).

Tacitus, Nero'nun Claudius tarafından evlat edinilmesini hanedan sürekliliğinin bilinçli biçimde yeniden düzenlenmesi olarak sunar (Tac. Ann. 12.25–26). Süreç, Pallas'ın Senato'daki konuşmasıyla başlatılır ve Augustus'un evlat edinme pratiği örnek gösterilerek meşrulaştırılır. Claudius'un biyolojik oğlu Britannicus hayattayken Agrippina'nın oğlu Lucius Domitius Ahenobarbus'u evlat edinip ona "Nero" adını vermesi, soy zincirinin hukuki müdahaleyle yeniden kurulması anlamına gelir. Tacitus'un Nero'nun Britannicus'tan üç yaş büyük olduğunu belirtmesi ("triennio maiorem") önceliğin yaş gerekçesiyle düzenlendiğini gösterir. Evlat edinmenin yasa ile resmileştirilmesi, verasetin kamusal ve siyasal bir tasarrufa dönüştüğünü ortaya koyar; böylece varislik düzeni siyasal irade aracılığıyla yeniden tanımlanır.

Bu tablo, Julio-Claudian hanedanında sürekliliğin otomatik bir soy aktarımıyla olmadığını; müdahale ve yeniden konumlandırma yoluyla sağlandığını göstermektedir. Veraset, hukuki bir kesinlikten çok hanedan içi güç dengelerinin sonucu olarak şekillenmiştir. Bu durum, imparatorluk kadınlarının, özellikle de annelerin konumunu aile içi bir statü olmanın ötesine taşımış; hanedan zincirinin kurulması ve korunmasında onları merkezi aktörler hâline getirmiştir. Genç Agrippina'nın yükselişi, tam da bu veraset geriliminin en belirgin örneklerinden biridir.

2.2 Agrippina'nın Soy Konumu ve Erken Dönem Hayatı

Genç Agrippina (MS 15–59), Yaşlı Agrippina ile Germanicus'un kızı ve Augustus'un torun torunudur. Anne hattı onu doğrudan Augustus'un soyuna bağlar; baba hattı ise Germanicus'un Roma kamuoyundaki güçlü itibarıyla ilişkilidir. Bu iki soy çizgisinin kesişiminde yer alması, Agrippina'yı Julio-Claudian hanedan ağının merkezî figürlerinden biri konumuna taşır. Caligula'nın kız kardeşi, Claudius'un yeğeni ve ileride Nero'nun annesi olarak hanedan içindeki bağlantı halkaları onun şahsında düğümlenir. Bu konum, modern literatürde de ayrıntılı biçimde incelenmiştir (Durmaz Akyüz ve Üreten 2024, 41–61). Erken Principatus'un temel meselesi olan veraset sorunu düşünüldüğünde, Agrippina'nın konumu soy, meşruiyet ve iktidar ilişkilerinin kesiştiği bir noktada belirir.

MS 28 yılında, henüz on üç yaşındayken ikinci dereceden kuzeni Gnaeus Domitius Ahenobarbus ile evlendirilmiştir. Bu evlilik aristokrat aileler arasındaki siyasal ve soy temelli ittifak düzeninin bir parçasıdır. Bu birliktelikten doğan Lucius Domitius Ahenobarbus, ilerleyen yıllarda Nero adıyla imparator olacaktır (Ginsburg 2006, 10). Böylece Agrippina, hanedan soyunun devamı bakımından doğrudan belirleyici bir konuma yerleşir. Oğlunun varlığı, onun kamusal görünürlüğünü artıran ve hanedan zincirinde yerini güçlendiren somut bir unsur hâline gelir.

Tiberius'un ölümü ve Caligula'nın iktidarının başlangıç evresi, kız kardeşlerinin (Julia Livilla, Drusilla ve Genç Agrippina) kamusal konumunda belirgin bir yükselişe sahne olmuştur. Cassius Dio'nun aktardığına göre imparator, annesi ve kız kardeşlerine yönelik kapsamlı bir sembolik onurlandırma politikası izlemiş; büyükannesini "Augusta" ilan ederek Augustus kültünün rahibeliğine atamış, kız kardeşlerine ise Vestal bakirelerine tanınan ayrıcalıkları sağlamıştır (Dio 59.3–4). Dio, onların imparatorla birlikte Circus oyunlarını imparatorluk locasından izleme hakkına sahip kılındığını, devlet görevlileri ve rahipler tarafından her yıl edilen dualarda adlarının anıldığını ve imparatorluk adına edilen yeminlerin onlar için de bağlayıcı kabul edildiğini açıkça kaydeder (59.4). Bu düzenlemeler, hanedan kadınlarını aile çevresiyle sınırlı kişiler olmaktan çıkararak kamusal törensel düzenin görünür unsurları arasına yerleştirir. Caligula'nın erken dönem uygulamaları, Julio-Claudian hanedanında kadınların sembolik meşruiyet üretiminde merkezî bir işlev üstlenebildiğini gösterir.

Ancak Caligula'nın en yakın olduğu kız kardeşi Julia Drusilla'nın MS 38 yılındaki ölümü sonrasında Caligula'nın yönetimi giderek sertleşmiş ve saray çevresinde tasfiye hareketleri başlamıştır. Cassius Dio'nun ayrıntılı anlatımına göre bu sürecin en çarpıcı kurbanlarından biri Marcus Aemilius Lepidus olmuştur. Dio, Lepidus'un hem Caligula'nın gözdesi hem de Drusilla'nın eşi olduğunu ayrıca Agrippina ve Livilla ile "uygunsuz ilişkiler" içinde bulunduğunun iddia edildiğini aktarır (Dio 59.22.6). Aynı pasajda Caligula'nın Lepidus'u daha önce hukuken mümkün olandan beş yıl erken bir tarihte göreve aday gösterdiği ve hatta onu veliahtı olarak andığı belirtilir. Buna rağmen Lepidus idam edilmiş; Caligula bu ölümü askerî bir zafer kazanmışçasına askerlerine para dağıtarak kutlamış ve üç hançeri Roma'daki Mars Ultor Tapınağı'na göndermiştir (59.22.7).

Dio, Agrippina ile Livilla'nın Lepidus ile ilişkileri gerekçe gösterilerek Pontine Adaları'na sürgün edildiklerini açıkça kaydeder. Caligula'nın Senato'ya gönderdiği yazıda kız kardeşlerini "dinsizlik" ve "ahlaksızlık"la suçladığı belirtilir (59.22.8). En çarpıcı ayrıntı ise Agrippina'nın, Lepidus'un kemiklerini bir urne içinde göğsünde taşıyarak Roma'ya götürmeye zorlanmasıdır. Bu sembolik aşağılamanın özellikle vurgulanması, sürgünün yalnızca bir siyasal tasfiye olmadığını, aynı zamanda kamusal bir itibarsızlaştırma eylemi olduğunu gösterir.

Bu anlatı, Agrippina'nın konumunun Caligula döneminde ne ölçüde kırılgan olduğunu ortaya koyar. Kısa süre önce imparatorluk törenlerinde adı anılan ve kamusal onurlarla görünür kılınan bir hanedan üyesi, birkaç yıl içinde ihanet ve ahlaksızlık suçlamalarıyla sürgüne gönderilmiştir. Dio'nun aktarımı, bu dönüşümün hem siyasal hem de dramatik boyutunu açık biçimde kayda geçirir.

MS 41'de Caligula'nın öldürülmesinden sonra imparator olan Claudius, yeğenlerini sürgünden geri çağırmıştır. Bu dönemde dul kalan Agrippina, konumunu yeniden güçlendirecek bir evlilik arayışına yönelmiş ve dönemin önde gelen siyasetçilerinden, zekâsı ve nüktedanlığıyla tanınan Gaius Sallustius Passienus Crispus ile evlenmiştir. Crispus, Caligula ve Claudius dönemlerinde itibarlı bir devlet adamı olarak öne çıkmış; siyasi çevrelerdeki etkisi ve hatipliğiyle tanınmıştır.

Daha önce Messalina'nın annesi Domitia Lepida ile evli olan Crispus, bu evliliğini sona erdirerek Agrippina ile birliktelik kurmuş; böylece Germanicus hanesiyle doğrudan bağ tesis etmiştir. Bu tercih, yalnızca kişisel değil, hanedan içi güç dengeleri bakımından da anlam taşımaktadır.

Yaşça Agrippina'dan oldukça büyük olan Crispus, kısa süren evlilikleri boyunca hem siyasi nüfuzunu hem de mali imkânlarını korumuştur. MS 47 yılında ölümünün ardından geniş serveti Agrippina'ya, dolayısıyla Nero'nun gelecekteki konumunu güçlendirecek biçimde onun hanesine intikal etmiştir. Bu miras, Agrippina'nın maddi bağımsızlığını pekiştirmiş ve onu imparatorluk hiyerarşisinde daha avantajlı bir evlilik ve daha güçlü bir siyasal hamle için elverişli bir konuma taşımıştır (Burns 2007, 62-63).

Claudius'un eşi Messalina'nın MS 48'de Gaius Silius ile ilişkisi ve ihanet suçlamaları sonucunda intihara zorlanmasının ardından, saray çevresinde yeni bir imparatoriçe arayışı başlamıştır. Başlangıçta bir daha evlenmeyeceğine dair söz veren Claudius, danışmanlarının yönlendirmesiyle bu kararından vazgeçmiş; özellikle azatlı Pallas'ın desteğiyle yeğeni Agrippina aday olarak öne çıkmıştır. Amca–yeğen evliliğini yasaklayan hukuki engel Senato müdahalesiyle kaldırılmış ve MS 49 yılında Claudius, Agrippina ile evlenmiştir. Böylece Agrippina, Julio-Claudian hanedanının merkezine imparatoriçe sıfatıyla yerleşmiştir (Burns 2007, 64).

2.3 Annelik Stratejisi ve Veraset Mühendisliği

Claudius ile evlilik, Agrippina'nın hanedan içindeki konumunu belirleyici biçimde güçlendirmiştir. Suetonius, Agrippina'nın bu evliliği Senato gündemine taşıyacak ölçüde Claudius üzerinde etkili olduğunu ve amca–yeğen evliliğine ilişkin hukuki engelin kaldırılmasında rol oynadığını aktarır (Suet. *Claud.* 26). Bu adım, Agrippina'nın imparatorluk merkezine yerleşmesini sağlamış; saray çevresinde ve Senato nezdinde kalıcı bir siyasal konum edinmesine imkân tanımıştır.

Bu evlilikle birlikte Agrippina, geleceğin varisinin annesi olarak hanedan sürekliliğinin merkezine yerleşmiştir. Nero'nun Germanicus hattı üzerinden Augustus'a uzanan soyu, Agrippina'ya hanedan zinciri içinde özel bir meşruiyet ağırlığı kazandırmıştır. Annelik, bu aşamada hanedan devamlılığının siyasal temsil aracına dönüşmüştür.

MS 50 yılında gerçekleşen evlat edinme (adoptio) ile Nero, hukuken Claudius'un oğlu statüsüne yükseltilmiştir (Tac. Ann. 12.25). Bu düzenlemenin hemen ardından Nero'ya prokonsüler yetki (imperium proconsulare) verilmiş ve "Princeps Iuventutis" (Gençliğin Önderi/Gençler arasında birinci) unvanı kazandırılmıştır (Tac. Ann. 12.41). Roma siyasal kültüründe bu unvan, geleceğin hükümdarı olarak işaretlenen genç hanedan üyesini kamusal düzlemde görünür kılardı. Circus oyunlarında triumphal giysiyle (zafer töreni kıyafeti) sunulması, askerî bağış (donativum) ve halka yapılan para dağıtımı (congiarium) ile birlikte düşünüldüğünde, Nero'nun varis olarak sistemli biçimde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Britannicus'un çocuk giysisiyle temsil edilmesi ve çevresindeki destekçilerin uzaklaştırılması, hanedan içi öncelik sıralamasının bilinçli biçimde yeniden düzenlendiğini ortaya koyar.

Bu noktada annelik, hukuki tasarruf ve kamusal temsil aynı siyasal program içinde birleşmiştir. Agrippina, Nero'nun gençliğini ve hukuki konumunu kendi siyasal etkisini genişleten bir vesayet alanına dönüştürmüş; imparatorun annesi sıfatı imparatorluk merkezinde kurumsal bir ağırlık kazanmıştır.

Bu tablo, Julio-Claudian hanedanında verasetin kendiliğinden işleyen biyolojik bir aktarım olmadığına işaret eder. Aksine, hukuki işlemler, kamusal unvanlar, törensel görünürlük ve sembolik temsil araçları aracılığıyla yeniden düzenlenen bir süreç söz konusudur.

"Veraset mühendisliği" olarak adlandırılabilecek bu mekanizma, hanedan zincirini kan bağına indirgemeden, siyasal irade ve kurumsal araçlarla yeniden yapılandırmıştır. Nero'nun yükselişi, bu müdahalenin en açık örneklerinden biri olarak okunabilir.

Claudius'un MS 54'te ölümü, antik kaynaklarda tartışmalı bir biçimde aktarılır. Tacitus ve Suetonius, Claudius'un zehirlenmiş olabileceğini ve Agrippina'nın bu olayda rol oynamış olabileceğini bildirirler. Tacitus, Agrippina'nın zehir türü hakkında danıştığını ve Locusta aracılığıyla planlı bir girişimde bulunduğunu anlatır (Ann. 12.66–67). Suetonius ise zehirle öldürüldüğü konusunda genel bir kanaat bulunduğunu belirtmekle birlikte, ayrıntılarda farklı rivayetler olduğunu kaydeder (Claud. 44). Her iki yazar da ölümün, halefiyet düzenlemeleri tamamlanıncaya kadar gizlendiğini ifade eder (Claud. 45).

Bu anlatım çerçevesinde Claudius'un ölümü, iktidar devrinin dikkatle düzenlenen bir aşaması olarak görünürlük kazanır. Nero'nun tahta çıkışıyla birlikte Agrippina'nın konumu imparatorluk merkezinde olağanüstü bir görünürlük elde etmiş; annelik stratejisi ile veraset mühendisliği birbirini tamamlayan iki unsur hâline gelmiştir.

2.4 Anne Figürünün Tehdit Olarak Algılanışı

Nero'nun MS 54'te tahta çıkışı, Agrippina'ya başlangıçta olağanüstü bir kamusal görünürlük sağlamıştı. Tacitus, imparatorluk muhafızlarının parola sorulduğunda Nero'nun "*optima mater*" ("en iyi anne") cevabını verdiğini, Senato'nun Agrippina'ya iki lictor tahsis ettiğini ve Claudius kültünün rahibeliğini verdiğini aktarır (Tac. *Ann.* 13.2). Bu ayrıcalıklar, imparatorun annesinin törensel ve siyasal merkezde konumlandırıldığını gösterir.

Ancak bu yoğun görünürlük, kısa sürede bir gerilim alanına dönüşmüştür. Tacitus'un anlatısında Agrippina'nın kibrinin (*superbia*) ve otorite arzusunun, Nero'nun çevresindeki Burrus ve Seneca ile karşı karşıya geldiği açıkça görülür (Tac. *Ann.* 13.2–4). MS 55'te Britannicus'un ölümü (Tac. *Ann.* 13.15–17; Suet. *Ner.* 33) hanedan dengelerini kesin biçimde değiştirmiştir. Bu ölüm, Nero'nun rakipsiz konumunu pekiştirirken, Agrippina'nın Claudius döneminden devraldığı nüfuz ağının çözülmesine zemin hazırlamıştır. Aynı süreçte Pallas'ın gözden düşmesi ve saray çevresindeki bazı isimlerin tasfiyesi, güç merkezinin yeniden tanımlandığını göstermektedir (Tac. *Ann.* 13.14; Cass. Dio 61.3).

Tacitus, Agrippina'nın etkisinin kırılmak istendiğini "*cupientibus cunctis infringi potentiam matris*" ("herkes annenin gücünün kırılmasını arzuluyordu") ifadesiyle aktarır (Tac. *Ann.* 14.1). Bu cümle, anne figürünün artık meşruiyet kaynağı olmaktan çıkıp siyasal bir baskı unsuru olarak algılandığını ortaya koyar. Nero'nun Claudia Acte ile ilişkisi (Tac. *Ann.* 13.12–13; Suet. *Ner.* 28; Cass. Dio 61.7) ve ardından Poppaea Sabina ile yakınlaşması (Tac. *Ann.* 14.1; Cass. Dio 61.11–12) anne–oğul arasındaki mesafeyi derinleştirmiştir. Agrippina'nın lictorlarının geri alınması ve saraydan uzaklaştırılarak Misenum'daki eski villaya gönderilmesi, sembolik statü kaybının açık göstergeleridir (Tac. *Ann.* 13.5, 18; Cass. Dio 61.8.4).

Bu aşamada annelik, hanedan meşruiyetinin dayanağı olmaktan çok, imparatorun bağımsız iktidarını sınırlayabilecek bir güç odağı şeklinde algılanmıştır. Tacitus'un aktardığı ensest söylentileri (Tac. *Ann.* 14.2) ve Dio'nun benzer rivayetleri (Cass. Dio 61.11.3–4), Agrippina'nın kamusal imajının bilinçli biçimde aşındırıldığını düşündürür. Roma siyasal kültüründe bir kadının kamusal otoriteye bu ölçüde yaklaşması, ahlaki ithamlar aracılığıyla sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

MS 59'da gerçekleşen suikast girişimi ve ardından Agrippina'nın öldürülmesi, bu gerilimin doruk noktasıdır. Tacitus, Nero'nun annesini önce zehirle ortadan kaldırmayı denediğini, ardından Anicetus aracılığıyla gemi kazası planını devreye soktuğunu ayrıntılı biçimde anlatır (Tac. *Ann.* 14.3–8). Suetonius ve Cassius Dio da benzer şekilde olayın planlı bir girişim olduğunu kaydeder (Suet. *Ner.* 34; Cass. Dio 61.12–13).

Agrippina'nın ölümü, yalnızca bir aile trajedisi olarak okunamaz; bu hadise, Julio-Claudian hanedanında anneliğin siyasal işlev kazandığı ölçüde aynı zamanda tehdit kategorisine yerleştirildiğini gösteren çarpıcı bir örnektir.
Antik yazarların anlatımında Agrippina, geleneksel kadın rollerinin sınırlarını zorlayan bir figür olarak resmedilir. Onun iktidar alanına yaklaşımı, Roma'nın erkek egemen siyasal düzeninde düzenleyici müdahale gerektiren bir unsur şeklinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda anne figürü, hanedan meşruiyetini üreten bir kaynak olduğu kadar, kontrol altına alınması gereken bir güç odağı olarak da algılanmıştır.

2.5 Tacitus'a Geçiş: Bedenin Siyasal Anlamı

Julio-Claudian hanedanında annelik, soy sürekliliğini kuran temel mekanizmadır. Agrippina'nın bedeni, Nero'nun doğumu ve ardından gerçekleştirilen evlat edinme düzenlemeleri aracılığıyla imparatorluk zincirinin maddi kaynağı hâline gelmiştir. Bu bağlamda anne bedeni, hanedan meşruiyetinin somutlaştığı siyasal bir zemini temsil eder.
Nero'nun iktidarı kurumsallaştıkça bu bedensel meşruiyet, yeni bir anlam katmanı kazanır. Hanedan üretiminin kaynağı olan beden, imparatorluk merkezine yerleşmiş bir otorite alanı oluşturur. Tacitus'un anlatısında Agrippina, saray çevresinde etkili bir figür olarak konumlanır; kamusal görünürlüğü ve karar süreçlerine yakınlığı, egemenliğin sınırlarını belirleyen bir unsur hâline gelir.
Bu noktada beden, soy üretiminin biyolojik zemini olmanın ötesinde, siyasal iktidarın dolaşıma girdiği bir alan olarak işlev görür. Meşruiyet, kan bağı üzerinden kurulduğu ölçüde bedene bağlanır; bedene bağlandığı ölçüde de denetim meselesine dönüşür. Tacitus, bu gerilimi soyut siyasal kavramlarla açıklamak yerine, anlatıyı bedensel imgeler üzerinden kurar.
Agrippina'nın ölümü, bu anlatı tekniğinin doruk noktasıdır. Ölüm sahnesi, anneliğin merkezini hedef alan bir jestle yoğunlaştırılır. "Ventrem feri!" ifadesi, hanedanı üretmiş olan bedenin doğurganlık merkezini işaret eder ve siyasal kökenin fiziksel mekânını görünür kılar. Böylece beden, iktidarın kaynağı, dolaşım alanı ve tasfiye noktası olarak aynı sahnede birleşir.
Bu sahne, Tacitus'un tarih yazımında bedenin nasıl siyasal bir göstergeye dönüştürüldüğünü açık biçimde ortaya koyar. Annelik, hanedan sürekliliğini kuran bir işlevden, iktidar alanında anlam üreten bir sembole evrilir. Ölüm anı, bu sembolün dramatik biçimde yeniden çerçevelendiği bir anlatı eşik noktasıdır. Bu aşamadan itibaren ölüm sahnesinin kurgusu ve retorik yapısı, Tacitus'un anlatı stratejisinin merkezine yerleşir.

3. TACİTUS'UN ANLATI STRATEJİSİ VE ÖLÜM SAHNESİNİN KURGUSU

Tacitus'un Annales adlı eserinin 14. kitabı, Agrippina'nın öldürülmesini salt tarihsel bir olay olarak aktarmaktan çok, bilinçli biçimde kurgulanmış dramatik bir anlatıya dönüştürür. Metin, bir suikastın raporu gibi ilerlemez. Gerilim adım adım yükseltilir, mekân daraltılır, psikolojik yoğunluk artırılır ve nihayet ölüm tek bir bedensel jestte yoğunlaştırılır.
Tacitus anlatıya şu cümleyle başlar:
"diu meditatum scelus non ultra Nero distulit" (14.1).
Bu ifade "Nero uzun süredir tasarladığı suçu artık daha fazla ertelemedi" anlamına gelir. Buradaki *"diu meditatum scelus"* tamlaması özellikle önemlidir. "Diu" uzun süreyi, "meditatum" bilinçli biçimde düşünülmüş olmayı, "scelus" ise ağır bir suçu ifade eder. Tacitus daha ilk satırda bu cinayetin ani bir öfke patlaması olmadığını, uzun süredir zihinde tasarlanmış bilinçli bir karar olduğunu vurgular. Böylece anlatı psikolojik bir hazırlık zemini üzerinde yükselmeye başlar.

Bu noktadan sonra Tacitus, suikastın yönteminin tartışıldığı bir bölüm kurar. Zehir mi kullanılacaktır, kılıç mı, yoksa başka bir araç mı? Bu teknik tartışma, aslında siyasal kaygının yansımasıdır. Agrippina'nın daha önce zehir girişimlerinden korunmak için panzehir kullandığını belirtir:
"praesumendo remedia munierat corpus" (14.3)
"Önceden önlemler alarak bedenini güçlendirmişti."
Burada beden, biyolojik bir varlık olmanın yanı sıra, korunmuş, hazırlıklı ve dirençli bir siyasal figürdür.
Tacitus'un önemli bir cümlesi daha bu aşamada gelir:
"praegravem ratus interficere constituit" (14.3).
Bu ifade "Onu kendisi için fazla ağır bir yük sayarak öldürmeye karar verdi" anlamına gelir. "Praegravem" kelimesi, Agrippina'nın Nero için bir "ağırlık" olduğunu gösterir. Bu ağırlık kişisel bir rahatsızlık olmaktan öte, siyasal bir baskıyı ima eder. Anne figürü burada iktidarın üzerinde hissedilen bir yük olarak tanımlanır.
Zehir planı uygun görülmez. Açık bir cinayet ise gizlenemez. Bu noktada Anicetus adlı azatlı bir çözüm önerir: denizde kaza süsü verilmiş bir ölüm. Tacitus bu öneriyi aktarırken şu cümleyi kurar:
"nihil tam capax fortuitorum quam mare" (14.3)
"Rastlantılara deniz kadar elverişli hiçbir şey yoktur."
Deniz, tesadüf ve kaderin mekânı olarak seçilir. Böylece suikast doğal bir felaket gibi gösterilebilecektir. Plan uygulamaya konur. Baiae'de düzenlenen Quinquatrus şenlikleri sırasında Agrippina barışma bahanesiyle davet edilir. Ziyafet sonrası gece vakti süslü bir gemiye bindirilir. Tacitus burada sahnenin atmosferini dikkatle kurar:
"Noctem sideribus inlustrem et placido mari quietam quasi convincendum ad scelus di praebuere" (14.5).
Bu ifade "Tanrılar sanki suçu açığa çıkarmak için yıldızlı ve sakin bir gece sunmuş gibiydiler" anlamına gelir. Gece sakin, deniz durgundur. Doğa dramatik bir sahne fonu hâline gelir. Gemide mekanizma devreye girer; kurşun ağırlıklı tavan çöker, Crepereius ölür. Agrippina ve yanındaki Acerronia hayatta kalır. Gemi tamamen batmaz. Kürekçiler tereddüt eder. Plan başarısız olur. Bu başarısızlık anlatının ikinci perdesini başlatır.
Agrippina yüzerek kurtulur ve villasına ulaşır. Bu noktada Tacitus psikolojik yoğunluğu artırır. Nero'ya haber gittiğinde imparatorun tepkisi şöyle aktarılır:
"pavore exanimis" (14.7)
— "Korkudan neredeyse cansız kalmıştı."
İktidar sahibi figür, burada korku tarafından belirlenen bir özneye dönüşür. Agrippina'nın hayatta kalması, yalnızca bir kurtuluş değildir; potansiyel bir siyasal karşı hamle ihtimalidir. Nero, annesinin Senato'ya başvurabileceğini, askeri harekete geçirebileceğini, halkı etkileyebileceğini düşünür. Tacitus bu bölümde tehdit algısını yükseltir.
Burrus ve Seneca ile yapılan görüşmede uzun bir sessizlik yaşanır:
"longum utriusque silentium" (14.7).
Bu sessizlik anlatı içinde dramatik bir boşluk yaratır. Söylenmeyen sözler, kararın ahlaki ve siyasal ağırlığını görünür kılar. Sonunda Anicetus villaya askerlerle gider. Kamusal alan kapanır, kalabalık dağıtılır, kapılar kırılır, mekân daralır. Tacitus özellikle şu ayrıntıyı verir:
"Cubiculo modicum lumen inerat" (14.8)
— "Odada zayıf bir ışık vardı."
Sahne artık loş bir yatak odasındadır. Denizden kıyıya, kıyıdan villaya, villadan odaya doğru ilerleyen anlatı, mekânsal olarak daralarak yoğunlaşır. Bu daralma tragedya estetiğini andırır.
Suikastçılar yatağı çevirir:
"Circumsistunt lectum percussores" (14.8).

Önce bir sopayla darbe gelir, ardından kılıç çekilir. Ölüm bir anda gerçekleşmez. Tacitus infazı aşamalı olarak sunar. Bu gecikme, sahnenin dramatik zirvesini hazırlar.
Ve o anda Agrippina şu sözleri söyler:
"Ventrem feri" (14.8)
"Beni karnımdan vur."
Bu söz, anlatının merkezidir. Tacitus ölümü yalnızca fiziksel bir infaz olarak sunmaz. "Venter" yani karın, doğurganlığın, anneliğin ve hanedan üretiminin mekânıdır. Ölüm darbesi bu noktaya yönelir. Böylece sahne, bireysel bir cinayetin ötesine geçer. Hanedanı doğuran beden hedef alınır.
Tacitus anlatıyı bir kehanetle kapatır. Agrippina'ya bir zamanlar oğlunun imparator olacağı ve onu öldüreceği söylenmiştir. O ise şöyle yanıt vermiştir:
"Occidat" inquit "dum imperet." (14.9)
"Öldürsün; yeter ki hüküm sürsün."
Bu cümle, anlatıyı geriye doğru anlamlandırır. İktidar arzusu ile ölüm arasındaki bağ kapanışta tamamlanır. Tacitus'un anlatı stratejisi burada açık biçimde görülür: Olay teknik ayrıntılarla başlar, doğa sahnesi kurulur, psikolojik gerilim yükselir, mekân daralır ve ölüm tek bir bedensel jestte yoğunlaşır. Suikast anlatılmaz; sahnelenir. Tarih yazımı ile trajik dramatizasyon iç içe geçer.

4. "VENTREM FERİ!": SÖYLEM, BEDEN VE İKTİDAR

Tacitus'un *Annales* 14. kitabında Agrippina'nın ölümü iki kelimede yoğunlaşır: *"Ventrem feri."* "Venter" karın ve rahim bölgesini; "feri" ise emir kipinde "vur" eylemini ifade eder. Tacitus ölüm sahnesinin merkezine bu cümleyi yerleştirir ve anlatının anlamı bu söz üzerinden şekillenir. Agrippina başına darbe almışken ve centurion kılıcını çekerken bedenini ileri uzatır ve hedefi kendisi belirler. Bu jest, sahnenin yönünü tayin eder. Ölüm anı, darbenin nereye ineceğinin bilinçli biçimde gösterildiği bir ana dönüşür.
Roma siyasal kültüründe anne bedeni soyun taşıyıcısıdır. Julio-Claudian hanedanında meşruiyet kan bağı üzerinden kurulur. Agrippina'nın bedeni Nero'nun doğumuyla hanedan zincirinin belirleyici halkası hâline gelmiştir. Bu tarihsel zemin, Tacitus'un "venter" kelimesini seçişine anlam kazandırır. Kelime doğurganlık ve soy üretimi çağrışımı taşır.
"Ventrem feri" cümlesi bu nedenle doğrudan hanedan kökenine işaret eder. Ölüm darbesi, imparatoru dünyaya getirmiş olan bedensel merkeze yönelir. Böylece sahne, soyun üretildiği alanın hedef alınması şeklinde kurgulanır. Tacitus infazın ardından şu ifadeyi kullanır: *"multisque vulneribus confecta est."* Bu cümle "Birçok yara alarak öldürüldü" anlamına gelir. Darbelerin ayrıntıları genişletilmez. Anlatının ağırlığı Agrippina'nın sözünde kalır ve söylem, sahnenin anlamını taşır.
Bu anlatı tercihi, Tacitus'un tarih yazımındaki yoğunlaştırma tekniğini gösterir. Siyasal anlam, dramatik bir bedensel jestte toplanır. Agrippina'nın bedeni hanedan sürekliliğinin üretildiği yer olarak görünürlük kazanır. Ölüm sahnesi, egemenliğin kaynağı ile egemenliğin korunması arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır.
Metnin kapanışında aktarılan kehanet ("Öldürsün; yeter ki hüküm sürsün") bu çerçeveyi tamamlar. İktidarın sürekliliği yaşamın önüne yerleştirilir. Agrippina'nın ölümü, hanedan siyasetinin işleyişini görünür kılan bir anlatı anı hâline gelir. Tacitus'un kurgusunda beden, siyasal anlamın yazıldığı yüzeydir. "Ventrem feri" cümlesi anneliği, soy üretimini ve egemenlik meselesini tek bir noktada bir araya getirir. Ölüm sahnesi, iktidarın kökeniyle kurduğu ilişkiyi açıklayan bir yoğunluk üretir.

5. KADIN BEDENİ VE SİYASAL ŞİDDETİN MANTIĞI

13.6'da geçen "qui a femina regeretur" ifadesi, Nero'nun bir kadın tarafından yönlendirildiği yönündeki kamusal söylemi aktarır. Bu söylem doğrudan kadın egemenliğini ilan etmemekle birlikte imparatorun askerî ve siyasal yeterliliğini tartışmaya açar. Genç bir hükümdarın kadın etkisi altında olduğu düşüncesi, Roma siyasal kültüründe egemenliğin zayıfladığı algısını üretir. Bu algı, düzenin istikrarı açısından risk olarak kodlanır.

Tacitus'un anlatısında tehdit önce söylem düzeyinde kurulur. Agrippina hakkında dedikodular, ensest imaları, komplo söylentileri ve perde arkasından yönlendirme sahneleri bu algıyı besler. Kadın figürünün siyasal merkezde görünürlük kazanması, kamusal otoritenin sınırlarını bulanıklaştıran bir durum olarak temsil edilir. Bu bulanıklık, siyasal krizin başlangıç noktasıdır.

Şiddet bu krizin çözüm mekanizması olarak devreye girer. Nero'nun Agrippina'yı "praegravem" olarak nitelemesi, bedensel varlığın siyasal yük kategorisine taşındığını gösterir. Ağırlık metaforu, ortadan kaldırılması gereken bir unsurun dildeki karşılığıdır. Bu noktadan sonra suikastın teknik boyutu öne çıkar: zehir denemeleri, deniz kazası planı ve nihayet açık infaz. Yöntem arayışı, eylemin siyasal sonuçlarını minimize etme çabasını yansıtır. Şiddet uygulanmadan önce meşruiyet zemini hazırlanır.

Deniz kazası planı, şiddetin görünürlüğünü azaltma girişimidir. Açık infaz ise düzenin kesin biçimde yeniden tesis edildiği andır. Bu iki aşama, siyasal şiddetin nasıl rasyonelleştirildiğini gösterir. Eylem, düzeni tehdit eden unsuru ortadan kaldırma operasyonu olarak çerçevelenir. Böylece infaz, bireysel bir suç olmaktan çıkar ve siyasal müdahale niteliği kazanır.

Kadın bedeninin hedef alınması bu müdahalenin sembolik boyutunu güçlendirir. Bedensel tasfiye, kamusal alanın sınırlarını yeniden belirler. Erkek merkezli egemenlik düzeni, kriz yaratan figürü ortadan kaldırarak kendi bütünlüğünü sağlamlaştırır. Tacitus'un anlatısında şiddet, iktidarın kendini koruma refleksi olarak görünürlük kazanır.

Bu bağlamda Agrippina'nın ölümü, aile içi çatışmanın sonucu şeklinde okunamaz. Olay, siyasal düzenin kriz anında başvurduğu araçları açığa çıkarır. Söylemle kurulan tehdit algısı, planlı şiddetle sonlandırılır. Tacitus, bu süreci dramatik ayrıntılarla sahnelerken, şiddetin iktidarı yeniden tanımlayan bir güç olduğunu gösterir.

SONUÇ

Tacitus'un Agrippina anlatısı, anneliğin Roma siyasal kültüründe hanedan meşruiyetinin kurucu zemini olduğunu açık biçimde gösterir. Anne bedeni, soyun maddi başlangıç noktasıdır. İmparatorluk ise iktidarının biyolojik kaynağıdır. Bu nedenle Agrippina'nın bedeni, hanedan sürekliliğinin somutlaştığı siyasal bir alandır.

Ancak hanedanı kuran bu beden, egemenliğin merkezine yerleştiği ölçüde siyasal gerilim üretir. "Qui a femina regeretur" şeklinde dolaşıma giren söylem, kadın etkisini egemenliğin sınırlarını zorlayan bir durum olarak kodlar. Tehdit, fiziksel kuvvetten ziyade nüfuzdan ve meşruiyet kaynağı olma kapasitesinden doğar. Böylece annelik, iktidarın dayanağı olmaktan çıkarak iktidarın sınırını belirleyen bir unsura dönüşür.

Annales 14'teki infaz sahnesi bu gerilimin çözüm anıdır. "Ventrem feri" ifadesi, darbenin hanedanın üretildiği yere yöneldiğini gösterir. Ölüm, bir aile içi hesaplaşmadan ziyade siyasal düzenin kendisini güvence altına alma hamlesidir. Tacitus'un kurgusunda şiddet, egemenliğin yeniden tesis edilmesidir. Bu bağlamda Agrippina'nın ölümü, Roma hanedan siyasetinin yapısal mantığını açığa çıkarır: İktidar, kendi biyolojik kökenini infaz ederek kendisini güvence altına alır.

"Ventrem feri" çığlığı, bu mantığın tek bir anda yoğunlaşmış ifadesidir. Annelik, beden ve tehdit algısı Tacitus'un anlatısında birbirinden ayrılmaz siyasal kategorilere dönüşür. Agrippina'nın ölümü, egemenliğin kökeniyle kurduğu gerilimli ilişkinin dramatik kaydı olarak tarih yazımında yerini alır.

ANTİK KAYNAKLAR

Cassius Dio. *Roman History*. Translated by Earnest Cary, on the basis of the version of Herbert Baldwin Foster. Loeb Classical Library. Vol. 7. London: William Heinemann; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955.

Cassius Dio. *Roman History*. Translated by Earnest Cary, on the basis of the version of Herbert Baldwin Foster. Loeb Classical Library. Vol. 8. London: William Heinemann; New York: G. P. Putna

Suetonius. *Lives of the Caesars*. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library. Vol. 2. London: William Heinemann; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.

Tacitus. *The Histories, Books IV–V; The Annals, Books I–III*. Translated by John Jackson. Loeb Classical Library 249. London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1931.

Tacitus. *The Annals, Books IV–VI, XI–XII*. Translated by John Jackson. Loeb Classical Library. Vol. 3. London: William Heinemann; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Tacitus. *The Annals, Books XIII–XVI*. Translated by John Jackson. Loeb Classical Library. Vol. 4. London: William Heinemann; Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962.

MODERN KAYNAKLAR

Burns, J. (2007). *Great Women of Imperial Rome: Mothers and Wives of the Caesars.* London and New York: Routledge (Taylor & Francis Group).

Durmaz Akyüz, E., & Üreten, H. (2024). Üç İmparatorun Hayatındaki Kadın 'Agrippina Minor (İS 15-59)': İmparator Caligula'nın Kız Kardeşi, İmparator Claudius'un Karısı, İmparator Nero'nun Annesi. *History Studies, 16*(1), s. 41-66.

Gardner, J. F. (1986). *Women in Roman Law and Society.* Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Ginsburg, J. (2006). *Representing Agrippina: Constructions of Female Power in the Early Roman Empire.* Oxford University Press.

Saller, R. (1986). Patria potestas and the stereotype of the Roman family. *Continuity and Change, 1*(1), pp. 7-22. doi:10.1017/S0268416000000059

Thomas, Y. (1992). The Division of the Sexes in Roman Law. In P. Schmitt-Pantel (Ed.), *A History of Women in the West I* (pp. 83-138). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Zager, I. (2014). *The Political Role of Women of the Roman Elite, with Particular Attention to the Autonomy and Influence of the Julio-Claudian Women (44 BCE to CE 68).* MA Thesis, University of South Africa.

ARKEOLOJİK KAZILARDA KADIN EMEĞİ VE KADIN GÜCÜ: ÜRETİM, BİLGİ ve GÖRÜNÜRLÜK BAĞLAMINDA AMASTRİS KAZISI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Handan BİLİCİ
Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0003-0676-4696

ÖZET
Arkeolojik kazılar, bilimsel bilginin üretildiği alanlar olmanın yanı sıra, yoğun fiziksel, zihinsel ve duygusal emeğin bir arada yürütüldüğü kolektif üretim mekânlarıdır. Bu süreçte kadınlar; akademisyen, araştırmacı, öğrenci, teknik personel ve gönüllü olarak kazı faaliyetlerinin her aşamasında etkin roller üstlenmektedir. Buna karşın kadın emeği, çoğu zaman bilimsel çıktıların arka planında kalmakta ve yeterince görünür kılınmamaktadır. Bu çalışma, arkeolojik kazılarda kadın emeğini üretim, bilgi, görünürlük ve kadın gücü kavramları çerçevesinde ele alarak, Amastris Kazısını örnek bir saha olarak incelemeyi amaçlamaktadır.
Amastris Kazısında kadınlar; belgeleme, çizim, buluntu analizi, organizasyon, saha koordinasyonu ve lojistik gibi alanlarda aktif sorumluluklar üstlenmekte; kazı sürecinin sürekliliği ve bilimsel niteliği açısından belirleyici katkılar sunmaktadır. Çalışma, bu katkıları yalnızca nicel bir katılım olarak değil, arkeolojik bilginin üretim biçimlerini doğrudan etkileyen çok katmanlı bir emek süreci olarak değerlendirmektedir. Kazı alanı, bu bağlamda kadın emeğinin hem maddi hem de düşünsel boyutlarının iç içe geçtiği bir "yaşayan üretim alanı" olarak ele alınmaktadır.
Bu çalışma, kadın gücünü arkeolojik pratikte hiyerarşik bir iktidar biçimi olarak değil; bilgiye dayalı yetkinlik, süreklilik, organizasyonel beceri ve kolektif üretim kapasitesi üzerinden şekillenen kurucu bir güç olarak ele almakta; kadın emeğinin arkeoloji pratiği ve saha temelli bilgi üretim süreçleri üzerindeki belirleyici etkisini görünür kılmayı ve kültürel miras çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifiyle katkı sunmayı hedeflemektedir.
Anahtar Kelimeler: Kadın emeği, kadın gücü, arkeoloji, bilgi üretimi, Amastris Kazısı

WOMEN'S LABOR AND WOMEN'S POWER IN ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: PRODUCTION, KNOWLEDGE, AND VISIBILITY IN THE CASE OF THE AMASTRIS EXCAVATION

ABSTRACT
Archaeological excavations are not only sites of scientific knowledge production but also collective spaces where intensive physical, intellectual, and emotional labor is carried out simultaneously. Within these processes, women take active roles at every stage of excavation work as academics, researchers, students, technical staff, and volunteers. Despite their central contributions, women's labor often remains insufficiently visible and is frequently positioned in the background of scientific outputs. This study examines women's labor in archaeological excavations through the concepts of production, knowledge, visibility, and women's power, focusing on the Amastris Excavation as a case study.
At the Amastris Excavation, women assume key responsibilities in documentation, drawing, artifact analysis, organization, field coordination, and logistics, making decisive contributions to the continuity and scientific quality of the excavation process.

Rather than approaching these contributions as mere quantitative participation, this study conceptualizes women's labor as a multi-layered process that directly shapes the production of archaeological knowledge. In this context, the excavation site is discussed as a "living production space" in which material and intellectual forms of women's labor intersect.
The study further argues that women's power in archaeological practice should not be understood solely through formal authority or hierarchical positions, but as a constitutive force built through expertise, continuity, organizational competence, and knowledge-based labor. By foregrounding women's power as an integral component of archaeological production, this research aims to make women's labor visible and to contribute a gender-sensitive perspective to cultural heritage and archaeological studies.
Keywords: Women's labor, women's power, archaeology, knowledge production, Amastris Excavation

GİRİŞ

Arkeoloji, geçmişte yaşamış toplumları, geride bırakmış oldukları maddi kültür kalıntıları üzerinden inceleyen, disiplinler arası bir bilim dalıdır. Arkeoloji 'de bilgi üretimi teknik kazı yönetimlerinin yanı sıra saha içi emek organizasyonu ve yorum süreçlerini içermektedir. Devamında ise ortaya çıkan bulgular literatür çalışmaları ile bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Buna bağlı olarak Arkeolojik bilgi üretimi sürecinde kadının konumunu içeren yayınlar ve Amastris Kenti Kazısında yer alan kadın üretim gücü bu makalenin oluşmasında etkili olmuştur.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Öncellikle Arkeoloji bilimi ve metodolojisi hakkında bilgi vermek, çalışmanın genelini anlamak bakımından gerekli görüşmüştür. Buna göre ilk bölüm kuramsal bir çerçeve oluşturmak ile başlamaktadır. Bu nokta da arkeoloji biliminin tanımı ve kapsamı kısaca tanıtıldıktan sonra metodolojik aşamalar ve bilgi üretim sürecine değinilmiştir. Aynı zamanda kazılardaki emek kavramı, görünür/görünmez emek kavramları ve kadının emeğinin epistemik konumu genel bir değerlendirme ile aktarılmaktadır.

İkinci bölümü oluşturan kazı çalışmalarındaki örneklere değinmeden önce Amastris Antik Kentinin konumu, Kent tarihçesi ve kazı tarihçesinin aktarılması, kentte yapılan araştırmaları ve çalışmaları anlamak bakımından, uygun görülmüştür. Bu bilgileri eklemekteki diğer bir etken hem Amastris Antik kenti tarihinde önemli bir kadın figürün bulunması hem de günümüzde Bartın İli ve Amasra ilçesinin kültürel gelişiminde kilit noktalarda yer alan isimlerin kadın olmasının dikkat çekici bir tarihsel ve güncel paralellik ortaya koymasıdır. (Levha 3-5)

Bu çalışma, arkeolojik kazılarda kadın emeğinin ve kadın gücünün yalnızca temsil düzeyde değil, bilgi üretimin niteliğini belirleyen yapısal bir unsur olduğunu savunmakta ve Amastris Antik Kenti Kazısı[1] örneği üzerinden bu ilişkiyi metodolojik ve üretim temelli bir perspektifte tartışmaktadır.

[1]Bu metin, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile yürütülmekte olan Proje No: CK017401 Amastris Antik Kenti Kazıları kapsamındaki çalışmalardan üretilmiştir.

1.ARKEOLOJİ BİLİMİNİN BİLGİ ÜRETİMİ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1Arkeolojinin Tanımı:

Arkeoloji *arkhaios* ve *logos* kelimelerinin birleşiminden oluşur ve Türkçe karşılığı "Eskinin Bilimi" olarak çevrilir. (Tekçam, 2007, s.22) Literatürde Kazı Bilim olarak tanımlanmış olsa da bu tanım sadece saha çalışmaları içeren bir çerçeveye işaret etmekte ve arkeoloji bilimin içeriğini eksik tanımlamaktadır.

Arkeoloji, geçmişte yaşamış insan topluluklarının kültürel ve toplumsal yaşamlarını, geride bıraktıkları maddi kültür kalıntıları üzerinden inceleyen, bunları bilimsel yöntemlerle analiz edip yorumlayan disiplinler arası bir bilimdir. (Özdoğan, 2011, 19-20: Kayan 2018, 19: Gamble, 2014, 2; Renwref-Bahn, 2017, 12) İnceleme nesnesi, aletler, yapılar, insan ve hayvan kalıntıları gibi insanın doğrudan ya da dolaylı biçimde değiştirdiği tüm maddi çevredir. (Özdoğan, 2011, 21-22: Kayan 2018, 20: Gamble, 2014, 2-3; Hays-Gilpin 2000,90)

Arkeoloji insanın standart alet üretmeye başlamasından günümüz kadar uzanan zaman derinliğini yani kültürel evrimi, ortaya koymaya çalışır ki bu yönüyle "*zaman laboratuvarı"* işlevi gördüğü belirtilir. (Özdoğan, 2008, 19, 26, 30; Özdoğan, 2011, 19-21) Arkeoloji bilimi yüzey araştırması, kazılar laboratuvar analizi ve yorumlama aşamalarından oluşan bir sistematik araştırma biçimdir. Jeoloji, coğrafya, antropoloji, doğa ve beşerî bilimler arasında köprü kuran çok disiplinli bir yapıdadır.

Arkeoloji hem incelediği dönem, zaman-mekân ölçeğine hem de kullandığı yöntem ve kuramsal çerçeveye göre alt disiplinlere ayrılan bir bilim dalıdır. (Özdoğan, 2011, 205, 213) Kuramsal yapı içinde en temel ayrım, yazı ve öncesi toplumları ele alan Prehistorya; yazının ortaya çıkışı ile kaynaklı ama henüz tam anlamıyla yazıyı kullanamayan toplumlar inceleyen Protohistorya; Akdeniz dünyasının Yunan-Roma mirasına odaklanan Klasik arkeoloji ve yazılı belgelerle çağdaş dönemlere yönelen Tarihsel Arkeoloji olarak sıralanmaktadır.

Yöntem temelli alt disiplinler arasında, fiziksel ve kimyasal analizlerle mutlak tarihleme ve malzeme incelemesi yapan Arkeometri; yer bilimi, jeomorfoloji ve iklim verilerini arkeolojik yoruma katan Jeoarkeoloji ve Çevresel Arkeoloji; stratigrafi, yüzey araştırması, uzaktan algılama ve jeofizik gibi arazi tekniklerini sistematik biçimde birleştiren araştırma programları sayılabilir. (Özdoğan, 2011, 121; Kayan 2018, 17-63; Koparal, 2018, 109-155)

Güncel kuramsal ilgi alanları ise kent dokusu içindeki çok katmanlı yerleşimleri inceleyen Kent Arkeolojisi; yerleşim örüntülerini ve kullanım alanlarını analiz eden Yerleşim Arkeolojisi; sanayi mirasına odaklanan Endüstriyel Arkeoloji, büyük altyapı projeleri öncesinde yürütülen Kurtarma Arkeolojisi ile Sualtı ve Batık Arkeolojisidir. (Özdoğan, 2011, 137, 145, 152)

Bunlara ek olarak, insan, hayvan ve bitki kalıntıları üzerinden biyolojik ve ekonomik örgütlenmeyi araştıran Biyoarkeoloji, Zooarkeoloji, Arkeobotanik (Çakırlar, 2018, 181-219; Ergun, Kabukçu ve Çilingir İpek, 2018, 221-26) ve antrakoloji ile toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve disiplin içi eşitsizlikleri sorgulayan cinsiyet / feminist arkeoloji gibi alt alanlar, arkeolojinin çok disiplinli niteliğini güçlendirmektedir. (Tomášková, 2007, 264)

1.2Arkeoloji'de Metodolojik Aşamalar

Arkeolojide metodolojik araştırmalar, yalnızca kazı, yüzey araştırması ya da tarihleme tekniklerinin kataloglanmasından ibaret değildir; disiplinin veri üretim sürecini, geçirdiği tarihsel değişimleri ve bu süreçte kullanılan araçların bilgi üzerindeki etkisini sorgulayan üst düzey bir uğraş alanıdır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, araştırma sürecinin üç temel aşaması—kaynak araştırması, verinin elde edilmesi ve değerlendirme—sistematik olarak tanımlanmış; her bir aşamada hangi tekniklerin, hangi sorulara hangi sınırlılıklar içinde yanıt verebileceği tartışmaya açıldığı aktarılır. (Özdoğan, 2011, 92-93,118; Kayan 2018, 14)

Bu çerçevede yüzey araştırması, kazı, hava fotoğrafı ve uzaktan algılama, jeofizik prospeksiyon gibi arazi yöntemleri ile laboratuvar temelli arkeometrik, biyoarkeolojik ve jeoarkeolojik tekniklerin bir arada planlanması, yöntem tasarımının merkezine yerleştirildiği belirtilmektedir. (Özdoğan, 2011, 94-95,121-122; Kayan 2018, 17; Renfrew-Bahn, 2017, 233-262, 433-476) Aynı zamanda, kazının geri dönüşsüz bir müdahale olduğu bilinci, belgeleme ve örnekleme stratejilerinin epistemolojik bir sorun olarak ele alınmasını zorunlu kıldığı; stratigrafik kayıt sistemleri, tipoloji ve istatistiksel değerlendirme gibi alanlarda yöntem tartışmaları yoğunlaştığı da aktarılır. (Özdoğan, 2011, 57, 99-102)
Metodolojik araştırmalar, arkeolojinin çok disiplinli yapısıyla da doğrudan ilişkilidir. Jeoloji, coğrafya, biyoloji ve fizik bilimlerinden ödünç alınan kavram ve tekniklerin (örneğin izotop analizleri, paleoekolojik rekonstrüksiyonlar, DNA çalışmaları) arkeolojik bağlamlara nasıl uyarlandığı, hangi varsayımlarla çalıştığı ve hangi tür yorumları mümkün ya da sorunlu kıldığı, bu araştırma alanının başlıca tartışma eksenlerini oluşturmaktadır. (Özdoğan, 121,129, 135)

1.3. Bilgi Üretim Süreci

Arkeolojide bilgi üretim süreci, toprağın altından eser çıkarma eyleminin ötesinde, kuramsal olarak çerçevelenmiş, çok aşamalı bir araştırma döngüsü şekliden açıklanır (Özdoğan, 2011, 92-93): İlk aşama, çalışılacak kültür ya da nesneyle ilgili daha önce üretilmiş her tür yazılı ve görsel kaynağın sistematik taranmasıdır; bilimsel yayınların yanında eski seyahatnameler, arşiv belgeleri, antik metinler ve yerel/amatör yayınlar da araştırma sorularını rafine eden temel veri tabanını oluşturur.
İkinci aşamada veri üretimi gelinin geldiği belirtilir (Özdoğan, 2011, 94-96; Kayan 2018, 17-18): yüzey araştırmaları, jeofizik prospeksiyon ve uzaktan algılama ile potansiyel yerleşimlerin belirlenmesi, bunu izleyen stratigrafik kazı ve eşzamanlı çevresel örnekleme, ham veriyi sağlayan temel işlemlerdir. Bu ham veri, laboratuvarda arkeometrik, biyoarkeolojik ve jeoarkeolojik tekniklerle çözümlenerek, tarihleme, köken, teknoloji ve çevre koşullarına ilişkin ölçülebilir parametrelere dönüştürülür.
Üçüncü aşama, değerlendirme ve yorum olarak aktarılmaktadır. (Özdoğan, 2011, 116-117): tipolojik sınıflandırma, istatistiksel çözümleme ve farklı veri kümelerinin mekânsal/zamansal bütünleştirilmesi yoluyla, maddi kalıntılardan toplumsal örgütlenme, ekonomi ve ideolojiye ilişkin çıkarımlar üretilir. Bu süreç, hem arkeolojinin o anda ulaştığı bilgi ve teknik düzeyle, hem de diğer doğa ve beşerî bilimlerden sağlanan verilerle sınırlandırılır; arkeolojik kayıt, böylece yalnız geçmiş toplumları değil, doğa bilimleri için de bir *"zaman laboratuvarı"* işlevi gören, eleştirel olarak inşa edilmiş bir bilgi alanına dönüşür. (Özdoğan, 2008, 30; Özdoğan, 2011, 22, 57)

1.4 Emek Kavramı ve Kadın Emeğinin Konumu

Arkeolojide "emek" kavramı, yalnızca kazı alanındaki fiziksel işgücünü değil, verinin üretilmesi, işlenmesi, yorumlanması ve kurumsal hayatın sürdürülmesi için gerekli tüm maddi ve manevi faaliyetleri kapsar. Bu emek, disiplin içi hiyerarşilerle yakından ilişkilidir: arazi kazısı ve proje yöneticiliği "asıl bilim" olarak kodlanırken, laboratuvar, müze, envanter, çizim ve rapor hazırlama gibi işler çoğu kez "yardımcı" emek olarak görüldüğü aktarılır. (Gero, 1994, 37-38)

Feminist arkeoloji literatürü bu ayrımın aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş olduğunu öne sürmektedir. Kadınların tarihsel olarak müze, laboratuvar ve buluntu değerlendirme gibi "arkeolojik ev işi / archaeological housework" alanlarına yönlendirildiği; bu işlerin hem daha düşük ücretlendirildiği hem de kariyer ilerlemesi ve yayın kredisi bakımından ikincilleştirildiği vurgulanır. (Cane, Gilchirst, O'sullivan, 1994, 93; Morris, 1994, 206-207) "Görünür emek", kazı başkanlığı, teorik sentez ve prestijli yayınlar gibi disiplinin kamusal yüzünde yer alan faaliyetlerdir; bunlar çoğunlukla erkeklerle özdeşleştirilmiştir. Buna karşılık "görünmez emek", kazının lojistiğini yürütme, koleksiyonları düzenleme, "invisible services" olarak tanımlanan büro/müze işleri, bakım-onarım, mentorluk, duygusal destek ve komite çalışmaları gibi, projenin işlemesi için zorunlu ama kolayca ikincil işler olarak görülen ve çoğunlukla kadınlara yüklenen faaliyetler olarak belirtilmektedir. (Diaz Andreu-Sørensen, 1998, 13-15-16,25; Morris, 1994, 210). Bu bilgilere göre Arkeolojik kazı organizasyonlarında kadın emeği tarihsel olarak hem mekânsal hem de hiyerarşik olarak ikincilleştirilmiş, buna rağmen bilgi üretim zincirinin hemen her halkasına derinlemesine nüfuz etmiştir.

Bu çalışmada Arkeolojide kadın emeğinin konumuna, siyasal tartışmaları yoğunlaştırmadan, bilgi üretim zincirinin tüm halkalarına bakılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Laboratuvar ve arşivlerde yürütülen sınıflandırma, tipoloji, çizim, envanter, koruma ve yayın hazırlığı gibi işler, kazıdan çıkan ham verinin bilimsel bilgiye dönüşmesini sağlayan temel uğraş alanlarıdır. Tarihsel olarak bu alanların büyük ölçüde kadın arkeologlarca doldurulmuş olmasının tesadüf olmadığı; bu emek, kronolojilerin inşasından kültür tanımlarına, yerleşim ve çevre modellerinin geliştirilmesinden yorumların denetlenmesine kadar pek çok kurucu adımı mümkün kıldığı belirtilir. (Diaz Andreu-Sørensen, 1998, 5-6, 15).

Tanımlama, ölçme, karşılaştırma ve belgeleme süreçlerinin büyük kısmı kadın araştırmacıların omuzlarında yükselmiştir; bu süreçler olmaksızın ne saha keşifleri ne de kuramsal yenilikler kalıcı bilimsel çıktıya dönüşebileceği; dolayısıyla kadın emeğinin görünürlüğünü artırmak, arkeolojinin yöntemsel sağlamlığına ve kavramsal zenginliğine doğrudan katkı sağlayacak bir bilgi-siyaseti tercihi olması gerektiği aktarılır. (Diaz Andreu-Sørensen, 1998, 25; Hutson ve diğerleri, 2023, 13)

Tüm bu gelişmelere karşın kadının son yarım yüzyılda hızla güçlenen saha varlığını da eklemek gerekir. Kadın araştırmacılar artık yalnızca laboratuvarda değil, yüzey araştırmalarında, jeofizik çalışmalarda, kazı planlamasında ve şantiye yönetiminde aktif ve belirleyici rollere sahiptir. (Chase, 2021,1725-1732; Diaz Andreu-Sørensen, 1998, 16) Hangi alanların kazılacağına, hangi birimlerden örnek alınacağına, topluluklarla ilişkilerin nasıl yürütüleceğine dair karar süreçlerinde yer almaları, yalnız veri setini değil, veriye sorulan soruları ve geliştirilen yorum ufkunu da zenginleştirir. Dolayısıyla kadın emeği, "yardımcı işgücü" olarak değil, arkeolojik gerçekliğin inşasında baştan sona etkili bir bilişsel ve örgütsel kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Bu emeği görünür kılmak, haksızlıkları sıralamaktan çok, arkeolojinin nasıl bilgi ürettiğini daha şeffaf ve sağlam biçimde kavramamıza imkân verir; arkeoloji disiplinin yöntemsel güvenilirliğine ve kuramsal çeşitliliğine doğrudan katkı sunar.

2. AMASTRİS ANTİK KENTİ TANITIMI

2.1. Amastris Antik Kenti Konumu ve Tarihsel Gelişimi:

Amastris Antik Kenti, Güney Karadeniz kıyısında, Antik Paphlagonia Bölgesinde yer alan bir kıyı kentidir. Günümüzde Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan Bartın İli ve ismini Antik kentten almış olan Amasra İlçesi içinde yer almaktadır. Büyük Liman ve Küçük Liman olarak isimlendirilen iki doğal limanının bulunması kenti Karadeniz ticaret ağının önemli bir durak noktası haline getirmiştir. Ayrıca kıyı bölgeler ile iç bölgeler arasında yol ağını geçiş zorluğu kentin savunmaya elverişli bir topoğrafyaya sahip olmasını sağlamıştır. (Levha 1-2)

Amastris Antik Kenti, özellikle Hellenistik dönemde politik ve ticari açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir ancak tarihi kaynaklarda ilk kez Sesamos adı ile Homeros'un İlyada Destanın da karşımıza çıkar ki bu atıf kentin en geç MÖ 8-7. yüzyıldan itibaren bilindiğini gösterir. (Homeros, İl., 852-855; Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 171; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 19-20; Bağdatlı-Çam, 2016, 32). Buna bağlı olarak Kolonizasyon Döneminde kurulduğu düşünülen kentin bir Miletos kolonisi olduğu yaygın kabul gören bilgidir. Kentin daha erken dönemlerine ilişkin bulgular sınırlıdır; son yıllardaki yüzey araştırmaları ile ulaşılan bilgilerde Tekketepe'de Orta/Geç Tunç Çağı seramiğinin bulunması, kentsel tarihin MÖ 2. Binyıla kadar işaret eder. (Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 174, 182; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 13). Yine aynı bilgiler doğrultusunda iç kale ve Boztepe (Sormagir) bölgesindeki sur, teras duvarları, kaya nişleri ve olası kült alanlarının yanı sıra Roma–Bizans seramiği ve mimari blokları belgelenmiş; Tekketepe'den Demir/Tunç Çağı'na, liman çevresinden Erken Bizans'a uzanan kesintisiz yerleşimin sürekliliğini ortaya koymuştur.

Kentin tarihsel gelişiminde, Hellenistik Dönemin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Kente adını veren Kraliçe Amastris, son Ahamenid kralı III. Dareios'un erkek kardeşi Oxyathres'in kızı olan bir Pers prensesidir; böylece hanedanın yaşayan son kadın üyelerinden ve yüksek aristokrasinin temsilcisidir: İssos savaşı sonrasında saray kadınlarıyla birlikte esir alınmış, III. Aleksandros'un Asya–Makedon elitini kaynaştırma projesi çerçevesinde MÖ 324 Susa düğünlerinde başkomutanlardan Krateros'la evlendirilmiştir. III. Aleksandros'un ölümünün ardından Krateros ile olan evliliği biren Amastris, sırasıyla Herakleia Pontike tiranı Dionysios ve onun ölümü sonrasında Diadokh Lysimakhos'la yaptığı evliliklerle Makedon dünyasına isminden söz ettirmiştir. (Bağdatlı Çam, 2016, 32; Bağdatlı Çam, 2020, 95; D'Agostini, 2020, 73-74; Oppen de Ruiter, 2020,17)

Herakleia Pontike tiranı Dionysios ile yapmış olduğu evlilik sonucu Karadeniz bölgesine gelmiş olan Amastris, hem zengin çeyizi hem Pers sarayı bilgisiyle rejime güç katar. (Bağdatlı Çam, 2016, 33-34; Bağdatlı Çam, 2020, 95; D'Agostini, 2020, 75) Dionysios ölürken onu "*despoina*" ve üç çocuğunun naibi olarak atar; böylece Amastris, Diadoklar çağında kamusal-siyasi yetkiyi bizzat kullanan istisnai bir kadın hükümdara dönüşür. (Simić, 2019, 15; D'Agostini, 2020, 76; Bağdatlı Çam, 2016, 34) Amastris, MÖ 300 dolayında Sesamos, Kromna, Kytoros ve kısmen Tieion'u synoikismos ile birleştirerek kendi adını taşıyan Amastris kentini kurar ve *basilissa* unvanıyla bağımsız kraliçeliğini ilan ederek hem kendi adına devlet kuran hem de kendi adına sikke bastıran ilk kadın yönetici olur; modern literatürde "ilk gerçek Hellenistik kraliçe" olarak tanımlanmasının temeli bu durumun bulunduğu belirtilir. (D'Agostini, 2020, 78-79; Bağdatlı Çam, 2016, 32-37; Bağdatlı Çam, 2020, 93-96, 103; Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 171; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 32)

Amastris kendi adına sikke basması ile de öne çıkar: Amastris sikkelerinde ön yüzde Pers tiarası ve defne çelengi taşıyan baş, arka yüzde Aphrodite-Anahitis/Ourania ve sekiz köşeli yıldız gibi motifler Pers kökeni ile yerel Zeus Stratios ve Afrodit kültlerini kaynaştıran bir yönetici kültünün bilerek inşa edildiğini gösterir.

Amastris'in *basilissa* unvanını herhangi bir erkek hükümdara atıf olmaksızın hem siyasî hem ekonomik iktidarı kendi şahsında toplayan bir "kadın kral" anlamında yeniden tanımladığı nümizmatik ve epigrafik olarak gösterilmiştir. (D'Agostini, 2020, 80-82; Bağdatlı Çam, 2016, 39; Bağdatlı Çam, 2020, 100-102) Bu durumun, Yunan yazarların genellikle entrika ve lüksle özdeşleştirdiği Ahamenid kadın imajını, arşiv belgelerinde görülen idari ve ekonomik yetkinlikle birleştiren daha karmaşık bir kadın iktidar modeline işaret ettiği belirtilmektedir. (Safae, 2016-7, 101-102,115-119, 125)

MÖ 285 civarında oğulları Klearkhos ve Oxyathres tarafından denizde boğularak öldürülmesi, kurduğu yeni krallığın Herakleia üzerindeki üstünlüğüyle bağlantılı bir ardıllık çatışması olarak yorumlanır. (D'Agostini, 2020, 83-84; Bağdatlı Çam, 2016, 36-37,40) Lysimakhos iki prensi idam ettirip Herakleia'da görünürde demokrasiyi iade ederken bile, Amastris'i bölgenin kudretli yöneticisi olarak övmüş, ardından kenti ilhak etmiştir. Amastris'te sekiz köşeli yıldızlı, yalnızca "AMASTREION" baskılı sikkeler onun ölümünden sonra *ktistes* ve kahramanlaştırılmış kurucu olarak onurlandırıldığını düşündürür. (Bağdatlı Çam, 2020, 100) Antik ve modern gelenek, böylece Amastris'i yalnızca "bir kente adını veren kraliçe" değil, Hellenistik dünyada kadın egemenliğinin biçim ve imkânlarını ilk kez kalıcı bir kent, kült ve ikonografi programı üzerinden kuran öncü bir figür olarak kaydetmiştir. (D'Agostini, 2020,70-71, 82-86)

Amastris'in ölümünün ardından, Hellenistik dönem içinde bir süre Pontos Krallığı nüfuzunda kalan kent, MÖ 66'da Pompeius düzenlemeleriyle Bithynia et Pontus eyaletine bağlanarak Roma Cumhuriyetine katılmış; Roma İmparatorluk döneminde ise limanı ve yolları (Kuşkayası yol anıtı) imparatorluk ağına entegre edilmiştir. İmparatorluk döneminde Vadi içine genişlemesini sürdüren kent, yapıları ile dikkat çeken bir konuma ulaşmıştır. Bizans döneminde surların inşası gerçekleştirilmiş ve günümüzde görülen Amasra kalesinin temelleri atılmıştır. Kent, Geç Antik Çağ'da surları ve iki limanıyla güçlendirilmiş bir kastron niteliği kazanmış, Orta Çağ'da Ceneviz kolonisi olarak Karadeniz ticaretinde rol oynamış, 1461'de II. Mehmed'in seferiyle Osmanlı idaresine katılmıştır. (Bağdatlı Çam, 2016, 40; Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 171; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 32)

Amastris kentinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, kentin kuruluş anlatısında güçlü bir kadın figürünün yer aldığı görülmektedir. Kraliçe Amastris'in yalnızca kente adını veren bir hükümdar olması değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik otoriteyi kendi adına temsil eden bir yönetici olarak tarih sahnesinde yer alması dikkat çekicidir. Bu durum, kentin tarihsel kimliğinde kadın varlığının sembolik bir önem taşıdığını göstermektedir. Günümüzde yürütülen Amastris Kazısında kadın araştırmacıların ve kadın yöneticilerin aktif rol üstlenmesi, bu tarihsel miras ile günümüz bilimsel üretim süreçleri arasında dikkat çekici bir paralellik kurmayı mümkün kılmaktadır. Bu nedenle Amastris Kazısı, yalnızca arkeolojik bir araştırma sahası değil, aynı zamanda geçmişten günümüze kadın varlığının farklı biçimlerde izlenebildiği bir üretim alanı olarak da değerlendirilebilir.

2.2 Amastris Antik Kenti Araştırma Tarihçesi

Amastris (Amasra) için araştırma tarihçesi oldukça uzun ve katmanlıdır. Kent, antikçağda başlıca Strabon, Plinius, Arrianos ve Memnon'un betimlemeleriyle tanınmış; Sesamos/Amastris'in kolonizasyonu, synoikismos'la kuruluşu ve iki limanlı yarımada topografyası bu yazarlardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. (Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 171-172; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 19-20)

Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde bilgi temeli, kenti gezen Avrupalı seyyah ve araştırmacıların kısa notlarına dayanır: Clavijo, Ainsworth, von Diest, Bore ve Hirschfeld hem korunmuş anıtları tanımlamış hem de en erken şehir planlarını çizmiştir. (Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 172; Bağdatlı-Çam vd, 2022, 21)

20.yüzyılda Semavi Eyice'nin küçük Amasra rehberi ve Nevcdet Sakaoğlu'nun "Çeşm-i Cihan Amastris" çalışması, kaleyi ve görülebilir kalıntıları sistemli biçimde belgeleyerek modern Amasra literatürünün çekirdeğini oluşturdu. Aynı dönemde C. Marek'in Amastris'in tarihi, topografyası, era sistemi ve territoriumuna dair çalışmaları ile K. Belke'nin *Tabula Imperii Byzantini* cildi, bölgeyi Hellenistik–Roma–Bizans bağlamına oturtan ilk ayrıntılı monografik incelemelerdir. (Bağdatlı Çam, 2020, 93, dipnot 2-3)
1989–1992'de Crow ve Hill tarafından yürütülen yüzey araştırması, Bizans surları, kale planı ve erken buluntuları belgeleyen ilk resmî arkeolojik çalışma olup, Amastris'in lasik polisten geç antik kastrona dönüşümünü gündeme getirdiği belirtilmiştir. (Bağdatlı-Çam, Bora, Bilici, 2019, 172-175)
2017'den beri Bağdatlı Çam başkanlığındaki "Bartın İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması" ve "Amastris Antik Kentinde Arkeolojik Tespitler" projeleri, kale, liman, kaya kült alanları ve Tekketepe gibi merkezlerde prehistorikten Bizans'a uzanan kesintisiz yerleşimi belgeleyerek araştırma tarihçesinde ilk geniş ölçekli, disiplinler arası aşamayı temsil etmektedir.
Araştırma Tarihçesinin genişliğine karşın, antik kentteki arkeolojik kazı çalışmaları oldukça yeni sayılmaktadır. 2022-2023 yılları kazı sezonunda Amasra Müzesi başkanlığında ve Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam'ın bilimsel danışmanlığında kurtarma kazısı olarak başlayan arkeolojik kazılar, 2024 yılı itibariyle Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yine Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam başkanlığında, Bilimsel Kazı niteliğini kazanmış, 2025 yılında Geleceğe Miras Projesi kapsamına alınan kazılardan biri olmuştur.

3. AMASTRİS KAZISINDA KADIN EMEĞİ VE BİLGİ ÜRETİMİ

Amastris Kazısında kadınların yalnızca laboratuvar ve belgeleme gibi geleneksel olarak ikincil görülen alanlarda değil; saha planlaması, fiziksel olarak sahada çalışma, yayın hazırlığı ve karar mekanizmalarında da aktif rol üstlenmesi, arkeolojik bilgi üretiminin tüm aşamalarına yayılan bir etki yaratmaktadır.

3.1. Kazı Organizasyonu ve Kadın Liderliği

Amastris Kazısı, yalnızca arkeolojik veri üretimi bakımından değil, aynı zamanda kadın liderliğinin saha organizasyonu üzerindeki etkisini göstermesi bakımından da dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Kazı başkanlığının (Prof. Dr. Fatma Bağdatlı ÇAM) ve başkan yardımcılarından birinin (Dr. Öğretim Üyesi Handan Bilici) (Levha 5) kadın olması, kazı organizasyonunun karar alma mekanizmalarında kadınların belirleyici bir konumda yer aldığını göstermektedir.
Kazı alanında yürütülen çalışmaların planlanması, kazı yapılacak alanların belirlenmesi, buluntuların değerlendirilmesi ve ekip organizasyonu gibi süreçlerde karar verici konumda bulunan kadın yöneticiler, yalnızca idari değil aynı zamanda bilimsel üretim sürecinin yönlendirici aktörleri olarak görev yapmaktadır. Bu durum, kadınların arkeolojik bilgi üretimindeki rolünün yalnızca uygulayıcı düzeyde değil, kurucu ve yönlendirici düzeyde de var olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Kazı Alanında İş Bölümü ve Kadın Emeği

Amastris Kazısı'nda kadınlar kazı sürecinin farklı aşamalarında çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu görevler yalnızca saha kazısı ile sınırlı kalmayıp, belgeleme, çizim, buluntu analizi, restorasyon, organizasyon ve günlük kazı yaşamının sürdürülebilirliğini sağlayan pek çok farklı faaliyeti kapsamaktadır.

Kazı alanında kadın araştırmacılar aktif olarak kazı çalışmalarına katılmakta, aynı zamanda fotoğraf ve çizim gibi belgeleme faaliyetlerinde önemli sorumluluklar üstlenmektedir. (Levha 6-14). Laboratuvar ortamında yürütülen restorasyon ve buluntu değerlendirme çalışmaları da büyük ölçüde kadın araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmektedir. (Levha 15-17)

Bunun yanı sıra kazı organizasyonunun günlük işleyişinde yer alan yemek servisi, temizlik ve lojistik gibi faaliyetlerin de çoğunlukla kadın ekip üyeleri tarafından yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Bu durum, arkeolojik kazıların yalnızca bilimsel faaliyetlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda kolektif bir yaşam ve emek organizasyonu olduğunu göstermektedir. (Levha 18-21) Kazı organizasyonunda yürütülen bu faaliyetler, feminist arkeoloji literatüründe sıklıkla tartışılan "görünür" ve "görünmez" emek ayrımını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kazı alanında yürütülen fiziksel kazı çalışmaları, akademik yayınlar ve teorik yorumlar genellikle arkeolojik üretimin görünür yüzünü oluştururken; belgeleme, düzenleme, lojistik destek, günlük işleyişin sürdürülmesi ve ekip içi koordinasyon gibi faaliyetler çoğu zaman arka planda kalmaktadır.

Ancak Amastris Kazısı örneği, bu görünmez emek biçimlerinin aslında arkeolojik bilginin üretilmesi ve sürdürülebilmesi açısından vazgeçilmez bir rol oynadığını göstermektedir. Kazı alanında yürütülen bu çok katmanlı emek organizasyonu, kadınların hem fiziksel hem de bilişsel üretim süreçlerinde aktif rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte kazı organizasyonunun yalnızca tek bir emek grubuna dayalı olmadığı da vurgulanmalıdır. Amastris Kazısında erkek ekip üyeleri de özellikle saha kazısı, fiziksel kazı çalışmaları, teknik destek ve belgeleme faaliyetlerinde aktif biçimde yer almaktadır. Kazı süreci, farklı uzmanlık alanlarına sahip araştırmacıların ortak emeği ile yürütülen kolektif bir üretim süreci niteliği taşımaktadır. (Levha 22)

Bu bağlamda kazı alanında ortaya çıkan iş bölümü, kadın ve erkek araştırmacıların farklı görevlerde birlikte çalıştığı bir üretim organizasyonu oluşturur. Ancak bu çalışmanın odağını oluşturan konu, kazı alanındaki emek dağılımını cinsiyet temelli bir karşıtlık üzerinden değerlendirmek değil, çoğu zaman arka planda kalan kadın emeğinin bilgi üretim sürecindeki rolünü görünür kılmaktır. Dolayısıyla Amastris Kazısı örneği, kolektif bir üretim alanı içinde kadın emeğinin belirleyici katkılarını ortaya koyan bir saha deneyimi olarak ele alınmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, arkeolojik kazıların yalnızca geçmiş toplumlara ait maddi kalıntıların ortaya çıkarıldığı bilimsel alanlar olmadığını, aynı zamanda çok katmanlı emek süreçlerinin bir araya geldiği kolektif üretim mekânları olduğunu ortaya koymaktadır. Arkeolojik bilgi üretimi; kazı planlaması, saha çalışmaları, belgeleme faaliyetleri, laboratuvar analizleri ve yorumlama süreçlerini kapsayan çok aşamalı bir araştırma döngüsüne dayanmaktadır.

Bu üretim zincirinin farklı aşamalarında kadın araştırmacıların önemli roller üstlendiği görülmektedir. Amastris Kazısı örneği, kadın emeğinin yalnızca destekleyici bir unsur olarak değil, arkeolojik bilginin üretilmesini doğrudan etkileyen kurucu bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Kadın araştırmacılar kazı organizasyonunda liderlik görevleri üstlenmekte, saha çalışmalarında aktif olarak yer almakta ve arkeolojik verinin belgelenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması süreçlerine önemli katkılar sağlamaktadır.

Amastris Kazısı'nda kadınların hem yönetim hem de uygulama düzeyinde aktif rol üstlenmesi, arkeolojik üretim süreçlerinde kadın liderliğinin ve kadın emeğinin belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, arkeolojik araştırmaların yalnızca bilimsel veri üretim süreçleri açısından değil, aynı zamanda disiplin içindeki emek ilişkilerinin anlaşılması bakımından da önemli bir örnek sunmaktadır.

Arkeolojik kazılar, farklı uzmanlık alanlarından araştırmacıların ortak emeğiyle yürütülen kolektif üretim alanlarıdır. Bu üretim sürecinde kadın emeğini görünür kılmak, yalnızca toplumsal cinsiyet perspektifi açısından değil, arkeolojik bilginin nasıl üretildiğini daha bütüncül biçimde anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Amastris Kazısı, kadın emeğinin arkeolojik saha çalışmalarında nasıl etkin bir rol oynayabildiğini gösteren önemli bir örnek oluşturmaktadır. Kadın araştırmacıların bilgi üretim süreçlerindeki katkılarının görünür kılınması, arkeoloji disiplininin metodolojik ve kuramsal gelişimine önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda Amastris Kazısı, yalnızca arkeolojik bir araştırma alanı değil, aynı zamanda farklı emek biçimlerinin bir araya geldiği kolektif bir üretim ortamı olarak değerlendirilebilir. Antik çağda kente adını veren güçlü bir kadın figürünün varlığı ile günümüzde kazı organizasyonunda kadın araştırmacıların etkin rol üstlenmesi arasında dikkat çekici bir tarihsel süreklilik kurulabilmektedir. Bu durum, kadınların hem geçmişte hem de günümüzde kültürel üretim ve bilgi oluşturma süreçlerinde aktif ve kurucu aktörler olarak yer aldığını göstermektedir. Dolayısıyla Amastris Kazısı örneği, arkeolojik üretim süreçlerinde kadın emeğinin ve kadın liderliğinin görünür kılınması bakımından önemli bir saha deneyimi sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Bağdatlı Çam F., Bora A., Bilici H. *(B.Altunkayalıer)* (2019). "Amastris Antik Kenti'nde Arkeolojik Tespitler", *TÜBA-AR* 24, 169-188

Bağdatlı Çam, F. (2016). "Paphlagonia'da Bir Pers Prensesi ve Onun Kenti: Amastris", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 31-46

Bağdatlı Çam, F. (2020). "Bir Kente İsim Veren Kraliçe Amastris ve Yönetici Kültü", *TÜBA-AR* 26, 92-110

Bağdatlı Çam, F.-vd. (2022). "Bartın İli Antik Dönem Yerleşimleri: 2017-2019 Yılı Araştırma Sonuçları", *Bartın İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması (BİYA) İlk Tespitler ve Belgeler: Paphlagonia'dan Parthenios'a-I*, Ed: Fatma Bağdatlı Çam, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 13-111

Cane C., Gilchirst R., O'sullivan D. (1994), "Women in Archeology in Britain: Three Papers", *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, Volume 5-Issue 1, 91-97

Chase, D.Z. (2021). "Archaeology, The Academy, and Women: Finding One's Own Path", *Heritage* 4, 1725-1736

Çakırlar, C. (2018). "Zooarkeoloji", *Arkeolojide Temel Yöntemler*, Ed: S. Ünlüsoy, C. Çakırlar, Ç. Çilingiroğlu, Ege Yayınları, İstanbul, 181-219

D'Agostini, M. (2020). "Can Powerful Women Be Popular? Amastris Shaping a Persian Wife into a Famous Hellenistic Queen," *Celebrity Fame an Infamy in Hellenistic World*, Ed: Riemer A. Faber, 70-89

Díaz-Andreu, M.-Sørensen, M.L.S. (1998). "Excavating Women: Towards an Engendered History of Archaeology". İçinde: M. Díaz-Andreu ve M. L. S. Sørensen (der.), *Excavating Women: A History of Women in European Archaeology*, 1–28. London: Routledge,

Ergun M., Kabukçu C., Çilingir İpek C. "Arkeobotanik: İnsan ve Bitki İlişkisi Çerçevesinde Gelişen bir Bilim Dalı", *Arkeolojide Temel Yöntemler*, Ed: S. Ünlüsoy, C. Çakırlar, Ç. Çilingiroğlu, Ege Yayınları, İstanbul, 221-263

Gamble, C. (2014). *Arkeolojinin Temelleri*, Çev. Damla Kayhan, Aktüel Arkeoloji Yayınları, İstanbul

Gero, J.M. (1994). "Excavation Bias and the Woman at Home Ideology", *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, Volume 5-Issue 1, 37-42

Hays-Gilpin, K. (2000) "Feminist Scholarship in Archaeology." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 571, 89–106

Hutson, S.-vd. (2023) "Gender, Institutional Inequality, and Institutional Diversity in Archaeology Articles in Major Journals and *Sapiens*." *American Antiquity*, 88 (3), 326-343

Kayan, İ. (2018). "Jeoarkeoloji ve Paleocoğrafya Araştırmalarının Arkeolojideki Yeri", *Arkeolojide Temel Yöntemler*, Ed: S. Ünlüsoy, C. Çakırlar, Ç. Çilingiroğlu, Ege Yayınları, İstanbul,17-63

Morris, E.L. (1994). "Extracts from "Women in British Archaeology", *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, Volume 5-Issue 1, 203-212

Özdoğan, M. (2008). *Batı Düşünce Sistemi İçinde Arkeolojinin Yeri ve 21. yüzyılda Yeni Arayışlar*, Türkiye Bilimler Akademisi Ankara

Özdoğan, M. (2011) *50 Soruda Arkeoloji*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 50 Soruda Dizisi 8, İstanbul

Renfrew, C.-Bahn, P. (2017). *Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama*, Çev. Gürken Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul

Tekçam, T. (2007). *Arkeoloji sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul

Tomášková, S. (2007). "Mapping a Future: Archaeology, Feminism, and Scientific Practice." *Journal of Archaeological Method and Theory* 14, no. 3, 264–284.

Van Oppen de Ruiter, B.F. (2020). "Amastris The First Helenistic Queen", *Historia* 69, 17-37

Yazdan, S. (2016-7). "Achaemenid Women: Putting the Greek Image to the Test", *Talanta* 48-49, 101-132.

LEVHALAR

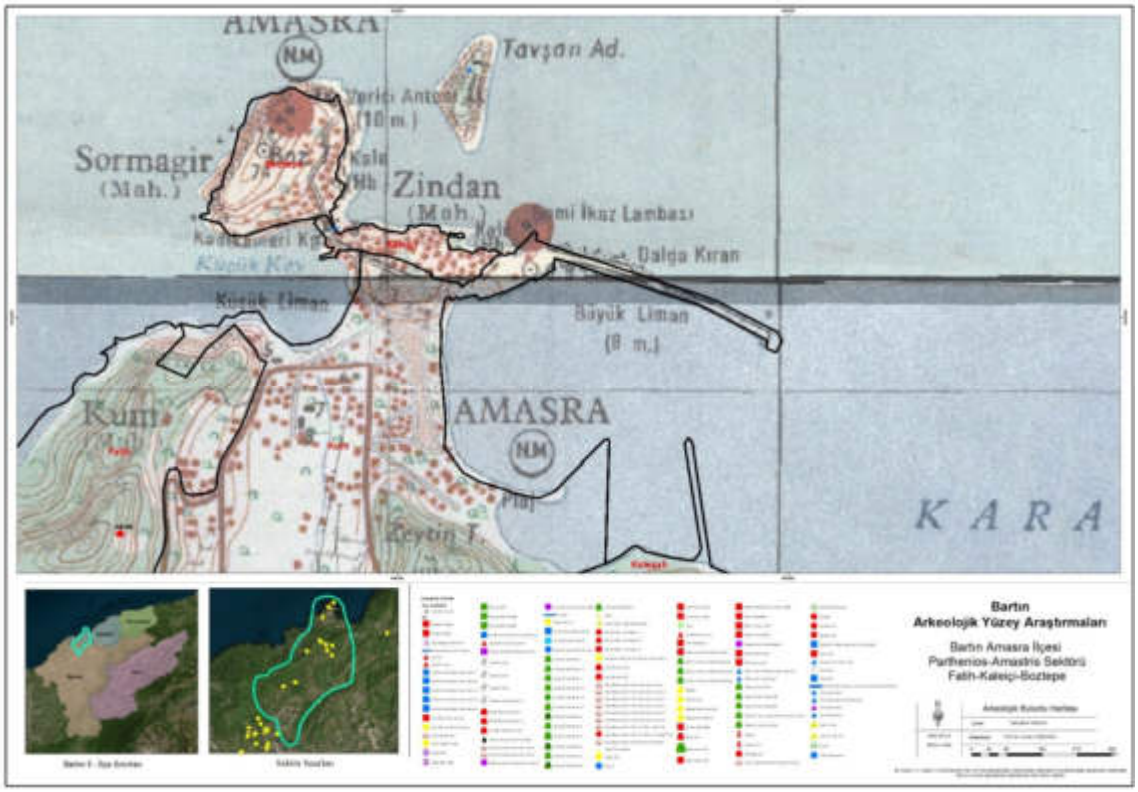

Levha 1: Amastris (Amasra) Kent Planı (BİYA Fotoğraf Arşivi)

Levha 2: Amasra Genel Görünüm

Levha 3: Bartın Valisi Sayın Nurtaç Arslan'ın Amastris Antik Kenti ziyaretinden bir kesit. Soldan: Bartın Valisi Nurtaç Arslan, Amastris Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürü Özlem Koçak, Bartın İl Kültür ve Turizm Müdür Yardımcı Ayşegül Yaylı. (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 4: Amastris Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam ve Amasra Müze Müdürü Reyhan Buldurucu (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 5: Amastris Antik Kenti Kazısı Kazı Başkan Yardımcı Dr. Öğretim Üyesi Handan Bilici ve Amastris Antik Kenti Kazı Başkanı Prof. Dr. Fatma Bağdatlı Çam (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 6: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 7: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 8: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 9: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 10: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 11: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 12: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

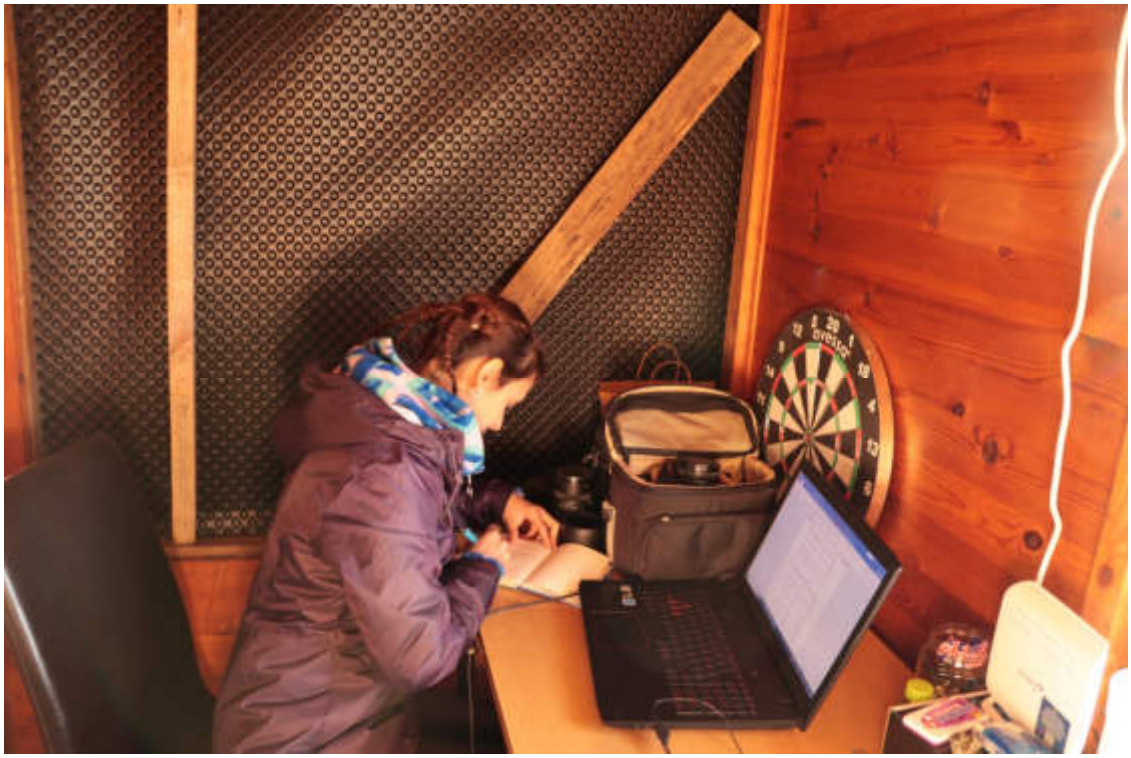

Levha 13: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 14: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 15: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 16: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

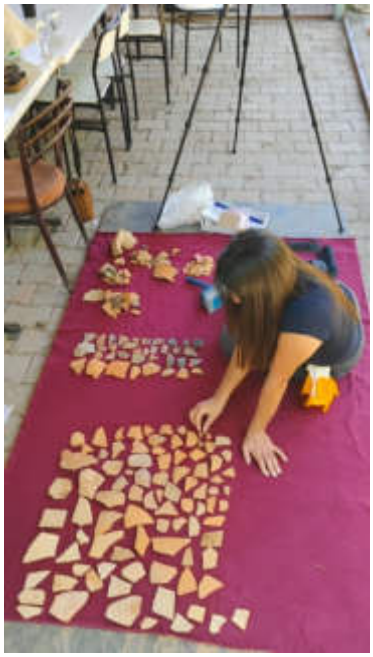

Levha 17: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 18: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 19: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 20: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 21: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

Levha 22: (Amastris Antik Kenti Kazısı Fotoğraf Arşivi)

SON DÖNEM OSMANLI DERS KİTAPLARINDA KADIN TEMSİLİ

Nurgül ALTIKAT
Ondokuz Mayıs University
ORCID: 0009-0001-0006-7235

Özet
Osmanlı son döneminde eğitim, ideal birey yetiştirme ve dolayısıyla toplumu dönüştürme anlayışıyla son derece önemsenmiştir. İdeal birey yetiştirme amacı doğrultusunda ders kitaplarına önemli bir misyon yüklenmiştir. Söz konusu ders kitapları bu çerçevede ideal bireyin taşıması gereken özellikleri ihtiva edecek şekilde kaleme alınmıştır. Ders kitabı metinlerde bu bağlamda öne çıkan aktörlerden biri kadındır. Mevcut araştırma, bu doğrultuda, 20. yüzyılın başlarında yayımlanmış olan ders kitaplarında kadının nasıl temsil edildiğini göstermeyi amaçlamaktadır Nitel olarak tasarlanan bu araştırmada doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın veri kaynakları ise bahsi geçen zaman diliminde iptidai mekteplerde okutulan "Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye", “Musâhabât-ı Ahlâkiyye”, “Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Târihiyye, Diniyye”, "Musâhabât-ı Ahlâkiyye,Sıhhiyye, Medeniyye, Vatananiyye ve İnsâniyye", "Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Medeniyye" adlı ders kitaplarından oluşmaktadır. Dolayısıyla araştırma kapsamında toplamda beş adet ders kitabı incelenmiştir. Bu ders kitaplarının seçiminde, eğitimden sorumlu resmi birimlerin onayından geçmiş olmalarına ve konuya dair verileri içermelerine dikkat edilmiştir. Doküman analizi ile bu ders kitaplarından toplanan veriler, daha fazla detay elde etmek üzere içerik analizine tabi tutularak üç tema altında değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, ilgili ders kitaplarında kadının ev işlerini yerine getiren ve çocuğunun bakımıyla ilgilenen bir anne, çocuklarına eğitim vererek onları iyi birer vatandaş haline getirmeye çalışan bir öğretmen ve kocasına sadık kalıp ahlaklı davranarak aile saadetini sağlamaya çalışan bir eş olarak temsil edildiği görülmüştür.
Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Modernleşme, Ders Kitapları, Kadın Temsili

REPRESENTATION OF WOMEN IN RECENT OTTOMAN TEXTBOOKS

Abstract
During the late Ottoman period, education was highly valued as a means of raising the ideal individual and, consequently, transforming society. Textbooks were assigned an important mission in line with the goal of raising ideal individuals. Within this framework, the textbooks in question were written to include the characteristics that ideal individuals should possess. Women are one of the prominent actors in the textbooks in this context. In line with this context, the current study aims to show how women were represented in textbooks published in the early 20th century. Designed as a qualitative study, it employs document analysis. The data sources for the study are the textbooks such as "Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye", “Musâhabât-ı Ahlâkiyye”,,"Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Târihiyye, Diniyye”,”Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sıhhiyye, Medeniyye, Vatananiyye ve İnsâniyye” ,"Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Medeniyye". Therefore, a total of five textbooks were examined within the scope of the research. In selecting these textbooks, care was taken to ensure that they had been approved by the official authorities responsible for education and that they contained data relevant to the subject. The data collected from these textbooks through document analysis was subjected to content analysis to obtain further details and evaluated under three themes.

The analysis revealed that in the relevant textbooks, women were represented as mothers performing household chores and caring for their children, as teachers striving to educate their children and turn them into good citizens, and as wives striving to maintain family happiness by remaining faithful to their husbands and behaving morally.
Keywords: Ottoman State, Modernisation, Textbooks, Women's Representation.

GİRİŞ

19. yüzyılda ivme kazanan Osmanlı modernleşme süreci, yalnızca kurumsal yapının yeniden düzenlenmesiyle sınırlı kalmamış; bireye bakışın ve dolayısıyla toplumsal hayatın dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e uzanan dönemde gerçekleştirilen reformlar, askeri, iktisadi ve idari alanların yanı sıra eğitim kurumlarını da kapsayarak devlet-toplum ilişkisini dönüştüren temel araçlardan biri haline gelmiştir. Bu süreçte siyaset ve eğitim karşılıklı etkileşim içerisinde olmuş; siyasal iktidarlar eğitimi, toplumsal düzeni şekillendirme ve kendi ideolojik yönelimlerini aktarma aracı olarak konumlandırmıştır (Alkan, 2008, s.13). Dolayısıyla Osmanlı'nın son döneminde yaşanan siyasal değişimlerin, eğitim politikaları ve eğitim içeriklerine yansıdığı görülmektedir.

Eğitim alanında gerçekleştirilen düzenlemeler özellikle kız çocuklarının eğitimi bağlamında dikkat çekici bir dönüşüme işaret etmektedir. Tanzimat Dönemi'nde açılan Darülmuallimat ile birlikte hem kızların eğitimlerini ilerletmeleri hem de kamusal alanda daha görünür olmaları kurumsal bir zemine oturtulmuştur. II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim kurumlarının sayısı artmış ve eğitim içeriği merkezi denetim altına alınarak iktidar-eğitim ilişkisi güçlendirilmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeniden düzenlenen ders kitapları aracılığıyla eğitim, ideal bir birey ve dolayısıyla modern bir toplumun inşasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde ders kitapları, yalnızca bilgi aktaran pedagojik metinler olmaktan çıkmış; ideal birey tipini tanımlayan, ahlaki normları belirleyen ve toplumsal değerleri yeniden üreten ideolojik araçlar haline gelmiştir (Alkan, 2008; Çam, 2019).

Geç Osmanlı Dönemi iptidai mektep ders kitaplarında kurgulanan ideal birey; vatanına ve milletine bağlı, ailesine karşı sorumluluk bilinci taşıyan, ahlaki değerlere önem veren, temizliğe dikkat eden ve adab-ı muaşeret kurallarına uygun hareket eden bir özne olarak tasvir edilmiştir. Ancak söz konusu ideal tipin toplumsal cinsiyet temelinde nasıl bir görünüm arz ettiği önemli bir husustur. Özellikle modernleşme ile birlikte yeni kamusal imkanlar elde eden kadının bahsi geçen ders kitaplarındaki temsili, kadına bakışın eğitim içeriklerindeki dönüşümünü anlamak bakımından son derece kayda değerdir.

Bu bağlamda mevcut araştırma, Geç Osmanlı Dönemi iptidai mektep ders kitaplarında kadının nasıl temsil edildiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Böylece modernleşme sürecinin eğitim metinleri aracılığıyla kadın kimliğini ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yeniden tanımladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM VE MATERYAL

Bu çalışma, nitel bir araştırma olarak hazırlanmıştır. Nitel araştırmayı, "*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*" (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.39) olarak tanımlamak mümkündür. Araştırmanın ana materyalini ise Osmanlı son döneminde iptidai mekteplerde okutulan ve Tablo 1'de detayları sunulan ders kitapları oluşturmaktadır. Bu kitapların seçimi esnasında araştırma konusuna dair veriler içermelerine ve eğitimden sorumlu resmî birimlerin onayından geçmiş olmalarına dikkat edilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler

Sıra	Yazar Adı	Kitap Adı	Yayınyeri/ Yayınevi	Yıl
1	Doktor Hazık	Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye (Birinci Kısım)	İstanbul: Keteon Bedrosyan Matbaası	1325
2	Ahmed Cevad	Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sıhhiyye, Medeniyye, Vataniyye ve İnsâniyye. (Mekatib-i İbtidaiyye Beşinci Sınıf)	İstanbul: Hilâl Matbaası	1330
3	Ali Seydi & Mustafa	Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Medeniyye. (Devre-i Âliye-1. Sınıf)	İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası	1336
4	H.Natan & Midhat Sadullah	Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Târihiyye, Diniyye. (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf),	İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası	1333
5	Ali Seydi	Musâhabât-ı Ahlâkiyye (Devre-i Evveli-2. Sınıf)	İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası	1334

Tablo 1'de bilgileri sunulan söz konusu ders kitaplarından araştırmanın verilerini toplamak üzere doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Doküman analizi, araştırmanın veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir (Özkan, 2019, s. 2). Bu yöntemde müfredat planları, ders programları, dergiler ve ders kitapları eğitim dokümanlarının başlıca örneklerini oluştururlar (Chism & Banta, 2007). Doküman analizinde analitik işlem süreci, dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini (anlamlandırılmasını) ve sentezlenmesini içermektedir (Bowen, 2009, s. 28). Bu yöntem ile adı geçen ders kitaplarından toplanan ve genel analizleri yapılan verilerin daha ayrıntılı çözümlenmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel bir araştırma tekniği olan içerik analizi, metinlerden (ya da diğer anlamlı şeylerden) kullanıldıkları bağlamlara göre tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmaya yönelik bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004 s.18).

İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011 s.227). Bu çerçevede elde edilen ve üç tema altında toplanan bulgular, tartışırılarak sunulmuştur.

BULGULAR

Son Dönem Osmanlı Ders Kitaplarında Kadın Temsili

Ders kitaplarında incelenen kadın temsilleri üç başlık altında kategorize edilmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak "anne olarak kadın"a dair bulgular sunulmuştur. Bunu "eş olarak kadın " ve "öğretmen olarak kadın"a dair bulgular takip etmektedir.

Anne Olarak Kadın

Kadın, incelenen ders kitaplarında "anne" olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, anne önemli vazifelerle yükümlü tutulmuştur. Evlatlarına bakmak, anne olarak kadının önde gelen vazifelerinden biri olarak sunulmuştur. Bir ders kitabında geçen "Baba ailenin reisi, mürebbisidir. Ana olmazsa veyahud evde analık vazifesi gören bir kadın bulunmazsa çocuk beslenemez, yaşayamaz. İnsan yavrusu senelerce bakılmağa muhtaçdır" (Ali Seydi & Mustafa, 1336/1920 s.50) şeklindeki ifadeler bunu doğrulamaktadır. Bu anlamda söz konusu ifadelerde, baba evin geçimini sağlayan, dışarıda çalışan; anne ise evinde çalışan ve çocuklarına bakmakla yükümlü bir özne olarak temsil edilmiştir.

Bir başka ders kitabında geçen "Siz her sabah kalkınca validenizi karşınızda bulursunuz. Sizi giydirir, yedirir" (Ali Seydi, 1334/1918, s.5) şeklindeki ifadeler de aynı kadın temsilini göstermekte ve "anne olarak kadını" hanenin ayrılmaz bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Anne olarak kadın, sadece evlatlarının bakımını-beslenmesini gerçekleştiren bir aktör değildir. O, "Evladını bir tehlikeden kurtarmak içün kendisini, hayatını feda etmiş pek çok analar vardır" (Ali Seydi, 1334/1918, s.6) ifadelerinin de işaret ettiği gibi aynı zamanda çocukları için gerektiğinde hayatından vazgeçecek kadar fedakar bir varlık olarak resmedilmiştir.

Kısacası anne çocuğun doğumundan itibaren beslenmesi, giydirilmesi, hastalandığında bakımının sağlanması gibi temel sorumlulukları üstlenir. Çocuk büyüdüğünde ise eğitim sürecine destek olmak da annenin sorumlulukları arasında yer alır. Kadının bu temsili şu ifadelerle ve 'Şefkatli Valide' başlıklı görselle de (Şekil 1) somutlaştırılmaktadır:

> Çocuk dünyaya geldiği zaman, kendi kendine bir şey yapamaz, validesi sütünü verir; onu soğuktan ve sıcaktan sakınmak içün giydirir.. Beş, altı yaşına gelince, onu mektebe göndermek, kitaplarını, elbiselerini almak, hasta olduğu zaman, tedavi etdirmek validenin vazifesidir (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.79).

Şekil 1. Şefkatli Valide (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.78)

Kadın, annelik haricinde ev içi işlerin yürütülmesinde de etkindir. Ders kitabı yazarlarından Doktor Hazık'ın şu ifadeleri bu yöndedir:

> Evde herkesin bir işi vardır. Ananız ev işlerini görür. Babanız sizi geçindirmek için çalışmağa, para kazanmağa gider. Bacınız çorab örer, nakış işler. Halanız kendi evinin, kendi evi yoksa sizin evinizin işlerini görür (Doktor Hazık, 1325/1909, s.6).

Bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı üzere, baba ailenin geçimini temin etmekle yükümlü görülmektedir. Anne ve evin diğer kadınları ise ev işleri ve dikiş-nakışla uğraşan birer aktör olarak konumlandırılmışlardır. Ders kitaplarında kadınların ev içindeki işlerde çektikleri zahmetlere evlatları için katlandığına dair Ahmet Cevad'ın yazısı bunu destekler mahiyettedir:

> Validenin ev içinde tahammülüne mecbur olduğu zahmetler babanın meşakkatlerinden ve fedakarlıklarından da daha ziyadedir. Genç valide, yavrularına karşı kalbinde beslediği derin muhabbet ve şefkat sayesinde, bütün o meşâkka tahammül edecek metanet ve şecaati ruhunda bulmağa muvaffak olur (Ahmed Cevad, 1330/1914, s.91).

Anne olarak kadın, evde çocuklarıyla iç içedir ve dolayısıyla onlarla geçirdiği zaman babalarıyla geçirdikleri zamandan daha fazladır. Kadın çocuklarıyla sürekli iç içe olduğu için onlara karşı daha hissiyatlıdır. Böylece kadın annelik hisleriyle birlikte evdeki işleri yaparken daha "sabırlı" ve "fedakar" bir figür olarak temsil edilmektedir.

Ders kitaplarına göre kadın ev içi işleri ifa etmek konusundaki yetkinliği doğrultusunda aile saadetinin de teminatıdır. Ders kitabı yazarlarından Ahmed Cevad Bey'in şu ifadeleri tam da bu hususa temas etmektedir:

> Fakat aynı zamanda ev kadınının bilmesi ve haiz olması icab eden birçok ma'lumat ve evsaf vardır: Valide intizamı sevemezse, müsrif olursa, tasarruf ve idareden bî-behre bulunursa, mütehammil.. fedakâr.. çalışkan olmazsa, okumak yazmakdan başka yemek pişirmek, çamaşırı ve esvab dikmek, ev işlerine bakmak elinden gelmezse ailenin saâdeti husûle gelemez (Ahmed Cevad, 1330/1914, ss. 91-92).

Söz konusu ifadelerde, kadın ev içindeki işlerini yerine getirmediğinde, el becerisi isteyen işlerde başarılı olamadığında ve düzeni sevmediğinde aile huzurunun bozulacağı anlatılır. Bu ifadeler, aile saadetinin doğrudan kadının ev içindeki performansına; başka bir deyişle söz konusu işleri yürütmedeki yetkinliğine bağlandığını göstermektedir. Bu itibarla kadın ev içi düzeni sağlayarak aile huzurunun devamlılığını temin eden bir figür olarak temsil edilmiştir.

Eş Olarak Kadın

Kadın, araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarında aynı zamanda "eş" olarak da temsil edilmiştir. Ali Seydi ve Mustafa ikilisi tarafından hazırlanan bir ders kitabında geçen şu ifadelerde kadın "eş" olarak kocasına sadakatli olmak, aile şerefine halel getirmemek ve kocasının malını muhafaza etmekle yükümlü bir aktör olarak resmedilmiştir:

> Validenin vazifesi, kocasına karşı gayet sadık olmak, onun ve çocuklarının namusu, şerefine leke getirecek her türlü hallerden sakınmak, çocuklarına bakıp terbiye etmek, evin dahili işlerini görmek, kocasının malını muhafaza etmekdir (Ali Seydi & Mustafa, 1336/1920 s. 51).

Bu ifadeler, kadının rolünü ev içi sorumluluklar ve kocasına bağlılık üzerinden tanımlayan geleneksel bir bakış açısını yansıtmaktadır. "Sadakat", "namus" ve "malı muhafaza etmek" gibi kavramlar, kadını ailenin ahlaki ve ekonomik düzeninin koruyucusu olarak konumlandırmaktadır.

Öğretmen Olarak Kadın

Kadın, araştırma sürecinde incelenen ders kitaplarında "anne" ve "eş" gibi geleneksel rollerin dışında "eğitimci" veya "öğretmen" olarak da temsil edilmiştir. Bu bağlamda kadın, evlatlarının kusurlarını gören ve davranışlarını düzeltmeye çalışan bir öğretmendir. Ahmet Cevad yazdığı ders kitabında anne ve babanın evlatlarına örnek olması gerektiğini şu şekilde yazmıştır:

> Ebeveyn çocuklarını beslemeğe, giydirmeğe, barındırmağa, okutmağa, faideli bir kazanç.. bir meslek sahibi eylemeğe, hastalıktan ve tehlikelerden vikaye ve himaye eylemeğe mecburdur. Çocukların kusurlarını görmek, tashih etmek, onlara iyi adetler, iyi nasihatler vermek, kendi tavırlarıyla hareketleriyle onlara numûne-i emsâl olmak da ebeveynin vazifesidir (Ahmed Cevad, 1330/1914, s.93).

Metindeki bu ifadeler, kadının öğretmenlik rolünü geniş bir perspektifte ele almaktadır. Kadın; çocuğun beslenme, giyinme ve korunma gibi gündelik bakım ihtiyaçlarını üstlenmenin yanı sıra, onun davranışlarını gözlemleyen ve düzelten bir otorite figürü olarak konumlandırılmaktadır. Özellikle "Numûne-i Emsâl" vurgusu, kadının kendi yaşam tarzıyla çocuğa bir ahlak modeli sunduğunu göstermektedir. Bu temsil biçimiyle kadın, aile kurumunu adeta bir okula, kendisini ise o okulun disiplininden ve terbiyesinden sorumlu bir öğretmene dönüştüren bir aktör olarak resmedilmiştir. Bununla birlikte, metindeki ebeveyn vurgusu anne ile birlikte babanın da çocuğun yetiştirilmesinde önemli bir aktör olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma sonucunda son dönem Osmanlı ders kitaplarında kurgulanan kadın figürü, kadınların eğitim yoluyla çalışma hayatına dahil edilmesinden ziyade, ev içi rollerinin pekiştirildiğini göstermektedir. Temsile göre kadının vazifeleri: Ev işlerini yapmak, annelik yapmak ve ailesinin saadetini korumaktır. Kadından “ahlaklı”, “namuslu” ve “fedakâr” olması beklenmiştir. Oysa aynı dönemde kadınların kamusal alana ve çalışma hayatına katılmaya yönelik girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. Çakır (1994)’ın Osmanlı kadın hareketine ilişkin eseri, aynı dönemde kadınların kamusal alana ve çalışma hayatına katılmaya yönelik önemli girişimlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim Uçar ve Teber (2025) tarafından vurgulandığı üzere, kadınların "Kadınları Çalıştırma Cem’iyet-i İslâmiyesi" çatısı altında teşkilatlanmaları, fabrikalarda istihdam edilme ve kendi iş yerlerini kurma yönündeki iradeleri, toplumsal gerçekliğin ders kitaplarındaki kurgudan çok daha dinamik bir seyir izlediğini kanıtlamaktadır. Bu durum, dönemin kadınlarının ekonomik hayata entegre olma ve kamusal görünürlük kazanma arzusunu açıkça yansıtmaktadır. Bir yandan kız çocuklarının eğitimi modernleşmenin temel unsuru olarak teşvik edilip okullaşma oranları artırılırken, diğer yandan ders kitaplarının kadını "eve ait bir birey" olarak kurgulamaya devam etmesi dikkat çekicidir.

Meriç (2000) tarafından belirtildiği üzere, adab-ı muaşeret ve ahlak kitapları aslında ideal gündelik hayatı ve "makbul" kadın-erkek tipolojisini inşa eden araçlardır. Bu bağlamda ders kitaplarında kadın; modern dünyanın bilgisine sahip, ancak bu donanımı yalnızca mahrem alanın sınırları içerisinde "aile saadetini tesis etmek" amacıyla kullanan bir figür olarak resmedilmiştir. Buradaki temel amaç kadının eğitimli ve donanımlı olmasını sağlayarak, eğitimli kadınların yetiştireceği çocukların iyi evlat olarak yetişmesine aracılık etmek ve bu şekilde devlete faydalı nesiller oluşturmaktır.

Söz konusu söylem ve eylem arasındaki bu yapısal uyumsuzluk, geç Osmanlı modernleşmesinin toplumsal cinsiyet bağlamında çelişkili bir zeminde ilerlediğini göstermektedir.

Yapısal reformlarla kadınlara açılan kapılar, ders kitaplarındaki söylemlerle ev içine doğru daraltılmıştır. Sonuç olarak bu ders kitapları, dönemin toplumsal cinsiyet rollerini belirlemede dönüştürücü değil, kısıtlayıcı bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

Ahmed Cevad (1330). Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sıhhiyye, Medeniyye, Vataniyye ve İnsâniyye. (Mekatib-i İbtidaiyye Beşinci Sınıf), İstanbul: Hilâl Matbaası.

Ali Seydi & Mustafa (1336). Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Medeniyye. (Devre-i Âliye-1. Sınıf), İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası.

Ali Seydi (1334). Musâhabât-ı Ahlâkiyye (Devre-i Evveli-2. Sınıf). İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.

Alkan, M. Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (12), 9-84.

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Chism, N. V. N., & Banta, T. W. (2007). Enhancing Institutional Assessment Efforts Through Qualitative Methods. *New Directions for Institutional Research*, 2007(136), 15-28.

Çakır, S. (1994). Osmanlı Kadın Hareketi . İstanbul: Metis Yayınları.

Çam, İ. D. (2019). *Eğitim ve Ideoloji: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Çocuk Eğitimine Yönelik Yaklaşımlar (1908-1922)*(Doktora Tezi,Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir).

Doktor Hâzık (1325). Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye (Birinci Kısım). İstanbul: Keteon Bedrosyan Matbaası.

H. Natan & Midhat Sadullah (1333). Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Târihiyye, Diniyye. (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf), İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd Edition). California: Sage Publications.

Meriç, N. (2000). Adab-ı Muaşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi. İstanbul: Kaknüs Yayınları

Özkan, U. B. (2019). Eğitim Bilimleri Araştırmaları İçin Doküman İnceleme Yöntemi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Uçar, R. & Teber, Ö. F. (2025). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kadın ve Çalışma Hayatı. *Akdeniz İlahiyat Dergisi*, (2), 45-58.

Yıldırım A. & Şimşek H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık

NİSA SURESİ 34. AYET BAĞLAMINDA KADININ DÖVÜLMESİ YORUMLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr. Gülşen KILIÇ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0003-2843-8963

ÖZET

İslam dinine yöneltilen eleştirilerin çoğunun kadınla ilgili meseleler olduğu bilinen bir husustur. Bu meselelerin başında ise kadının dövülebileceğine ilişkin ruhsat verdiği düşünülen Nisa Suresi 34. ayetin yorumu gelmektedir. "*Allah'ın kendilerine bir kısım farklı özellikler vermesi ve ailenin geçimini sağlamaları sebebiyle erkekler kadınların koruyucusu ve yöneticisidirler. İyi kadınlar kocalarına içtenlikler saygı duyarlar ve itaatkârdırlar. Onlar Allah'ın korunmasını emrettiği iffet ve namuslarını kocaları yanlarında olmasa bile korurlar. Bu sayılan niteliklerden uzak olan ve yuvayı yıkacağından endişe ettiğiniz geçimsiz, iffetsiz ve söz dinlemeyen kadınlara öne öğüt verin, onlarla güzelce konuşun. Bunun bir faydası olmazsa yataklarında yalnız bırakın. Bu da fayda vermezse onları dövebilirsiniz..*" Ayetten yola çıkılarak kadının dövülüp dövülemeyeceğine ilişkin meydana gelen tartışmalar günümüzde de mevcuttur. Bu ayeti, her zaman dövmeye ilişkin bir ruhsat olarak görenler bulunduğu gibi, ayetin amacının bu olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu yorumların sebeplerine bakılarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Arapça indirilen Kur'an-ı Kerim öncelikle ve doğal olarak ilk muhataplarının diliyle konuşmuştur. Çünkü hedef kitle onlardır. Vahiy neticesinde davranış değişikliği meydana gelmesi beklenen bu toplumun/her toplumun, yabancısı olduğu birtakım uygulamalarla hedeflenen değerlere çabucak ulaşması zordur. Bilakis onların aşina olduğu kendi kültürlerinin ürünü olan yöntemlerle bu değerlerin elde edilmesi daha kolaydır. Kur'an'da bu duruma karşılık gelen pek çok ayet bulunmakla birlikte, ilgili ayette geçen "dövme" emrini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Zira vahye muhatap olan toplumun örf ve geleneklerine bakıldığında dövme eyleminin mevcut olduğu ve normal bir durum kabul edildiği görülür. Kuran'ın ifadesi bu konuda verilmiş öncelikli bir emir değildir. Ayrıca ayetin başında geçimsiz ve iffetsiz kadınlar için öğüt vermekle başlayan başka yöntemler de tavsiye edilmekte, dövme hususu en son zikredilmektedir. O halde bütün yöntemler denendikten sonra ailede geçimsizliği ortadan kaldırmak için en son çare olarak dövmeye izin verildiği söylenebilir ki bu, ayetin muhatabı olan toplumun aşina olduğu ve belli ölçüde de sonuç aldığı bir yöntemdir. Dolayısıyla bu iznin o günkü muhatapların zihin dünyaları ve sosyal ortamlarıyla ilişkili olduğunu her zaman göz önünde bulundurmak gerekir. Aksi takdirde bugünün dünyasından o yöntemlere bakıldığında, ilahi mesajın anlaşılmaması bir yana pek çok haksız düşünce ve uygulama ortaya çıkabilecektir.

Son evrensel kitap Kur'an-ı Kerim, bir topluma inmiş ve o toplumun sosyal gerçeklikleri üzerinden değerlerini insanlığa aktarmıştır. O günkü toplumda geçerli olan bir olgu başka bir toplumda görülmeyebilir veyahut aynı toplumda zamanla ortadan kalkabilir. Ancak o olgu üzerinden ilahi vahyin aktardığı değerler evrenseldir. O halde yöntemin kendisi değil onun vermek istediği değer ve amaç önemlidir. Netice itibariyle ilgili ayette geçen "dövme" emrini, o günkü muhatapların kullandığı bir yöntem olarak görmek ve buradaki asıl amacın aile birliğini ve huzurunu temin etmek olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, ayetin asıl maksadını yani aile birliğinin korunması hususunu, bugünün dünyasında gerçekleştirilebilecek farklı yöntemleri düşünmenin gerekliliğini de belirtmekte yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Fıkıh, Kadın, Makasıd, Nisa Suresi 34. Ayet, Dövmek.

AN EVALUATION OF INTERPRETATIONS REGARDING THE BEATING OF WOMEN IN THE CONTEXT OF VERSE 34 OF SURAH NISA

ABSTRACT

It is a well-known fact that most criticisms directed at Islam concern issues related to women. Chief among these issues is the interpretation of verse 34 of Surah Nisa, which is thought to permit the beating of women. "*Men are the protectors and maintainers of women, because Allah has given the one more (strength) than the other, and because they support them from their means. Good women are therefore devoutly obedient, and guard in (the husband's) absence what Allah would have them guard. Admonish those women who are unruly, immoral, and disobedient, and whom you fear may destroy the home. Speak to them kindly. If that does not work, leave them alone in their beds. If that does not work, you may beat them."* Debates arising from this verse regarding whether women can be beaten continue to this day. While some have always viewed this verse as a licence to beat women, others argue that this is not the intention of the verse. This study will attempt to evaluate the reasons behind these interpretations.

The Qur'an, revealed in Arabic, naturally addressed its first audience in their own language. This is because they were the target audience. It is difficult for this society/every society, which is expected to change its behaviour as a result of revelation, to quickly achieve the targeted values through practices that are foreign to them. On the contrary, it is easier to achieve these values through methods that are familiar to them and are products of their own culture. While there are many verses in the Qur'an corresponding to this situation, the command to 'beat' mentioned in the relevant verse must also be evaluated in this context. This is because, when looking at the customs and traditions of the society addressed by the revelation, it is seen that the act of beating existed and was considered normal. The Qur'an's statement is not a primary command given in this regard. Furthermore, the verse begins by advising other methods for dealing with unruly and immoral women, with beating being mentioned last. Therefore, it can be said that beating is permitted as a last resort to eliminate discord in the family after all other methods have been tried. This is a method familiar to the society addressed by the verse and one that has yielded results to a certain extent. Therefore, it is always necessary to bear in mind that this permission is related to the mindset and social environment of the addressees at that time. Otherwise, looking at those methods from today's perspective, not only will the divine message be misunderstood, but many unjust thoughts and practices may also arise.

The final universal book, the Holy Qur'an, was revealed to a community and conveyed its values to humanity through the social realities of that community. A phenomenon that was valid in that society may not be seen in another society, or it may disappear over time in the same society. However, the values conveyed by divine revelation through that phenomenon are universal. Therefore, it is not the method itself that is important, but the values and purpose it seeks to convey. In conclusion, it is possible to view the phrase 'you may beat them' in the relevant verse as a method used by the addressees at that time and to say that the main purpose here is to ensure family unity and peace. It is also worth noting that it is necessary to consider methods that can be implemented in today's world to achieve the main purpose of the verse, namely the preservation of family unity.

Keywords: Islam, Fiqh, Women, Purposes, Nisa Sura Verse 34, Beating.

KARAHANLILAR DEVRİNDE BİR KADIN FAKİH: FATIMA BİNTİ SEMERKANDİ

Öğr. Gör. Dr. Gülşen KILIÇ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0003-2843-8963

ÖZET
İslam hukukunda hicri beşinci asırdan itibaren özellikle Maveraünnehir bölgesinde Hanefi fakihlerin yetişmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. İmam Maturidi'nin görüşlerinden beslenen bu coğrafyadaki hukukçuların önemli özelliği, hukuk oluşturmada akla daha fazla yer vermeleridir. Bu şekilde Hanefi-Maturidi bir hukuk anlayışı oluşmuş ve bu alanda birbirinden kıymetli eserler yazılmıştır. Bu çalışmada söz konusu bölgede yetişen önemli fakihlerden Alaaddin es-Semerkandi'nin kendisi gibi fıkıhçı ve aynı zamanda talebesi olan kızı Fatıma binti Alaaddin es-Semerkandi'nin hayatına dair bilgilere yer verilecektir.
Semerkant'ta dünyaya gelen Fatıma binti Alaaddin'in fıkıh ilmine dair ilk eğitimini babasından edindiği bilinmektedir. Babasına ait olan Tuhfetu'l-Fukaha isimli eseri ezberleyen Fatıma'nın, fıkıh dışında hadis ilmiyle de ilgilendiği ve isimleri belirtilmemiş olsa da bu iki alanla ilgili eserlerinin bulunduğu, ayrıca hüsn-ü hat alanında usta olduğu kaynaklarda zikredilir. İlmi kişiliğinin yanı sıra güzelliğiyle de tanınan Fatıma'nın bütün taliplerini geri çeviren babası, onu yine kendi talebesi olan Ebu Bekr el-Kâsânî ile evlendirir. Hocasının Tuhfetu'l-Fukaha adlı eserine Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi'ş-Şerâ'i ismiyle şerh yazan Kâsânî'nin bu eserinin Semerkandi tarafından mehir olarak kabul edildiği belirtilir. Bu sebeple Kâsânî hakkında "tuhfesini şerhetti kızıyla evlendi" sözünün meşhur olduğu yine kaynaklarda belirtilir. Rivayete göre Kâsânî, Fatıma ile evlendikleri günün sabahı derse gitmeye hazırlanır. Eşi Fatıma, "bugün derse giderse babasının üzüleceğini" söyler. Kâsânî sebebini sorunca Fatıma: "Bunca yıl ders okuttum, bir kimsenin evlendikten sonra ilk bir haftayı eşine tahsis etmesi, onunla ilgilenmesi gerektiğine dair usulü öğrenememiş diye babam üzülür" cevabını verir.
Fatıma evlenmeden önce babasıyla birlikte ortak fetvalar vermiş, evlendikten sonra da eşi Kâsânî'nin hatalarını zaman zaman düzeltmiş iyi bir fıkıh alimidir. Evlendikten sonra Kâsânî'nin de katılmasıyla baba, kız damattan oluşan üçlü bir fetva heyeti oluşturmuşlar ve yaşadıkları sürece üçü birlikte fetva vermişlerdir. Hat sanatı ustası olan Fatıma'nın fetvalarını kendi yazısıyla yazıp, eşine ve babasına mühürlettiği kaynaklarda geçen bilgilerdendir. Halep'te yaşadıkları bilinen bu alimlere dönemin idarecisi Nureddin Zengi çok hürmet etmiş, önemli işlerinde özellikle Fatıma'ya danışarak onun fıkhî görüşlerini almıştır. Ayrıca cömert bir kişiliğe sahip olan Fatıma, Ramazan ayında bileziklerini satarak fıkıh alimlerine iftar yemekleri vermiş ve kendisinden sonra devam edecek olan bir gelenek başlatmıştır. Vefat tarihi bilinmeyen Fatıma'nın kabri, Halep'te, eşi Kâsânî'nin kabri ile yan yana olup "karı kocanın kabri" diye bilinmektedir. Maveraünnehir bölgesinin bu önemli fıkıh aliminin hayatı hakkında az malumat bulunmakta ve bazı kaynaklarda Fatıma el-Fakihe olarak zikredilmektedir.
Anahtar Kelimeler: İslam, Fıkıh, Kadın, Fatıma binti Semerkandi, Ebu Bekir Kâsâni, Fakih.

A FEMALE JURIST IN THE KARAHANID ERA: FATIMA BINTI SEMERKANDI

ABSTRACT

In Islamic law, a new era began in the fifth century AH, particularly in the Transoxiana region, with the emergence of Hanafi jurists. A key feature of the legal scholars in this region, who drew inspiration from the views of Imam Maturidi, was their greater emphasis on reason in the formulation of law. This led to the development of a Hanafi-Maturidi understanding of law, and a number of valuable works were written in this field. This study will provide information about the life of Fatima bint Alaaddin es-Semerkandi, the daughter of Alaaddin es-Semerkandi, an important jurist who grew up in the region in question. Like her father, she was a jurist and also his student.

Fatima bint Alaaddin, who was born in Samarkand, is known to have received her initial education in Islamic jurisprudence from her father. Having memorised her father's work Tuhfetu'l-Fukaha, Fatima is also mentioned in sources as having been interested in the science of hadith in addition to fiqh, and as having works on these two subjects, although their titles are not specified. She is also noted as being a master of calligraphy. Fatimah, who was known for her scholarly personality as well as her beauty, had all her suitors rejected by her father, who married her to his own student, Abu Bakr al-Kāsānī. It is stated that Kasani wrote a commentary on his teacher's work, Tuhfetu'l-Fukaha, under the title Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi'ş-Şerâʾi, and that this work was accepted by Semerkandi as a dowry. For this reason, it is also noted in the sources that the saying ‘he married his daughter who wrote a commentary on his tuhfe’ became famous. According to the story, on the morning of the day he married Fatima, Kasani prepared to go to class. His wife Fatima said, ‘If he goes to class today, his father will be upset.’ When Kâsânî asked why, Fatima replied, ‘I have been teaching for so many years, and my father will be upset because he has not learned the custom that a person should devote the first week after marriage to his wife and take care of her.’

Fatıma was a distinguished scholar of Islamic jurisprudence who issued joint fatwas with her father before her marriage and occasionally corrected the errors of her husband, Kâsânî, after their marriage. After her marriage, they formed a tripartite fatwa committee consisting of her father, her husband, and herself, and they issued fatwas together throughout their lives. It is recorded in the sources that Fatima, a master of calligraphy, wrote her fatwas in her own handwriting and had them sealed by her husband and father. The ruler of the time, Nur al-Din Zangi, held these scholars, who were known to live in Aleppo, in high esteem and consulted Fatima in particular on important matters, seeking her views on Islamic jurisprudence. Fatimah, who was also a generous person, sold her bracelets during Ramadan to provide iftar meals to fiqh scholars, thus starting a tradition that would continue after her. The tomb of Fatima, whose date of death is unknown, is located in Aleppo, next to the tomb of her husband, Kâsânî, and is known as ‘the tomb of the husband and wife.’ Little information is available about the life of this important jurist from the Maveraünnehir region, and she is referred to as Fatima al-Fakihe in some sources.

Keywords: Islam, Fiqh, Women, Fatıma binti Semerkandi, Ebu Bekir Kâsâni, Jurist.

TÜRK MİTOLOJİSİNDE KADIN VE KOYUN SEMBOLİZMİ: DOĞURGANLIK, BEREKET VE KOZMİK DÖNGÜ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Kader ALTIN
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-4874-0652

ÖZET
Türk mitolojisi, evreni insan, doğa ve kutsal güçler arasında kurulan dengeli bir bütün olarak ele alan derin bir sembolik düşünce sistemine sahiptir. Bu sistem içerisinde hayvan figürleri yalnızca ekonomik yaşamın unsurları değil; kozmik düzenin, kutsallığın ve yaşam döngüsünün temsilcileri olarak önemli bir yer tutar. Bu bağlamda koç ve koyun figürleri, bereket, üretkenlik ve doğurganlıkla ilişkilendirilerek mitolojik semboller hâline gelmiştir.
Bu bildirinin amacı, Türk mitolojisinde kadın figürü ile koyun sembolü arasındaki çok yönlü ilişkiyi mitolojik, ritüel ve kültürel bağlamda incelemektir. İlkçağ insanlarının sembolik düşünce dünyasında doğum ve üreme süreçleri kutsal kabul edilmiş; bu süreçlere benzer biyolojik özellikler taşıyan hayvanlar tanrısal güçlerle ilişkilendirilmiştir. Bu anlayış, hayvanların totemleşmesine ve mitolojik anlatıların merkezinde yer almasına zemin hazırlamıştır.

Bu görsel, bir kadının rahmi ile koç boynuzlarının kıvrımlı yapısını birleştirerek, güç, doğurganlık ve doğanın sembolik bir birleşimini yaratıyor. Ortada yer alan rahim, yumuşak ve organik bir formdayken, fallop tüpleri akıcı bir şekilde koç boynuzlarının kıvrımlı, güçlü şekline dönüşüyor. Boynuzların kıvrımlı hatları güç ve direnci temsil ederken, rahim yaşamı, yaratımı ve kadınlığı simgeliyor. Hayvan üslubunun doğuşunda insanların tabiat üstü kuvvetlere karşı olan eğilimleri kadar (korku, saygı, büyü, sihir) bozkır hayatının gerektirdiği konar-göçerlik ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan hayvan besleyiciliği ile bu hayat tarzının gerekli kıldığı ekonomik faaliyetler rol oynamıştır. Türk boyları neticede hayvan üslübu etrafında bir inanç sistemi oluşturmuş ve bu inançlar sistemi içinde maddi ve manevi her alanda hayvan üslubunu içeren orijinal bir kültür yaratmışlardır. Koyun figürü, üretkenliği ve anaç yapısıyla kadının doğurganlığıyla örtüşmüş; bu nedenle kadın kimliğinin sembolik bir tamamlayıcısı hâline gelmiştir. Türk mitolojisinde kadın; yaşam veren, koruyan ve doğayla uyum içinde var olan bir figür olarak tasvir edilirken, koyun sembolü bu özellikleri pekiştiren mitolojik bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Kurban törenleri, yağmur duaları, doğurganlık ritüelleri ve cenaze uygulamalarında koyun figürünün özel bir yere sahip olması bu sembolik bağın sürekliliğini göstermektedir.
Sonuç olarak bu çalışma, kadın ve koyun figürlerinin Türk mitolojik düşünce sisteminde birbirinden bağımsız değil; doğa, bereket ve kozmik döngü anlayışı çerçevesinde bütünleşik semboller olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bütünlük, Türk kültüründe kadın kimliğinin kutsal boyutunu anlamlandırmada önemli bir anahtar sunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Kadın ve Doğurganlık, Koyun Sembolizmi.

THE SYMBOLISM OF WOMEN AND SHEEP IN TURKISH MYTHOLOGY: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF FERTILITY, ABUNDANCE, AND THE COSMIC CYCLE

ABSTRACT
Turkish mythology possesses a profound symbolic system of thought that perceives the universe as a balanced whole established among human beings, nature, and sacred powers. Within this system, animal figures are not merely elements of economic life; they occupy an essential place as representations of cosmic order, sanctity, and the cycle of life. In this context, the ram and sheep figures became mythological symbols associated with fertility, productivity, and abundance. The aim of this paper is to examine the multifaceted relationship between the female figure and the sheep symbol in Turkish mythology within mythological, ritual, and cultural contexts. In the symbolic worldview of early human societies, the processes of birth and reproduction were regarded as sacred; animals possessing biological characteristics similar to these processes were therefore associated with divine powers. This perception paved the way for the totemization of animals and their placement at the center of mythological narratives. This visual combines the womb of a woman with the curved structure of ram horns, creating a symbolic unity of power, fertility, and nature. While the centrally positioned womb appears in a soft and organic form, the fallopian tubes fluidly transform into the strong, spiral shapes of ram horns. The curved lines of the horns represent strength and resilience, whereas the womb symbolizes life, creation, and femininity.
In the emergence of the animal style, not only human tendencies toward supernatural forces—such as fear, reverence, magic, and mysticism—but also the nomadic lifestyle required by steppe life played a significant role. Animal husbandry, which developed as a result of this way of life, along with the economic activities it necessitated, deeply influenced artistic and symbolic expressions. Consequently, Turkic tribes formed a belief system centered on the animal style and, within this system, created an original culture that incorporated animal symbolism in both material and spiritual spheres. The sheep figure, with its productive and nurturing nature, overlapped with female fertility and thus became a symbolic complement to female identity. In Turkish mythology, women are depicted as life-giving, protective figures existing in harmony with nature, while the sheep symbol emerges as a mythological element reinforcing these attributes. The prominent role of the sheep in sacrificial ceremonies, rain rituals, fertility practices, and funerary traditions demonstrates the continuity of this symbolic bond.
In conclusion, this study reveals that the figures of women and sheep in the Turkish mythological system are not independent symbols but integrated elements shaped within the framework of nature, abundance, and the cosmic cycle. This unity offers an important key to understanding the sacred dimension of female identity in Turkish cultural thought.
Keywords: Turkish Mythology, Women and Fertility, Sheep Symbolism.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

SELÇUKLU HANEDANINDA CARİYELERİN KONUMU VE ÜMMÜ'L-VELED HATUNLARIN STATÜSÜ

Araş. Gör. Dr. Elif KÖMÜRCÜ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-0674-1769

ÖZET
Bu çalışma, Selçuklu hanedanında cariyelerin konumunu ve Ümmü'l-veled Hatunların statüsünü, saray içi hiyerarşi, evlilik pratikleri ve diplomatik ilişkiler bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Selçuklu sarayında cariyelik kurumu çoğu zaman yalnızca Ümmü'l-veled statüsüyle sınırlandırılarak değerlendirilmiş; cariyelerin saray içindeki diğer işlevleri, hanedan evlilikleri ve diplomatik ilişkiler bağlamındaki rolleri ise çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Bu makalede, cariyelerin yalnızca sultanlardan çocuk sahibi olmaları üzerinden değil, aynı zamanda Hanım Sultanların çeyizleriyle saraya girmeleri (çeyiz halayığı), saray hizmet yapısındaki yerleri ve siyasi ittifaklar çerçevesinde hediye unsuru olarak kullanımları da dikkate alınarak incelenmesi hedeflenmektedir.
Bunun yanı sıra Selçuklu Sultanlarının hediyeleşme pratiğinde cariyeler önemli bir yer tutmuştur. Sultan Rükneddin Süleyman Şah'ın bir şaire verdiği hediyeler arasında on cariye ile on güzel yüzlü kölenin ayrıca zikredilmesi, cariyeler ile erkek kölelerin bilinçli bir biçimde ayrıldığını göstermektedir. Benzer şekilde Sultan Alâeddin Keykubat'ın Celaleddin Harzemşah'ın elçisine gönderdiği hediyeler arasında farklı etnik kökenlerden cariyeler, köleler ve gulamların bulunması, cariyeliğin diplomatik ilişkilerde de işlevsel bir unsur olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, Selçuklu hanedan üyelerinin cariyelerle gerçekleştirdikleri evlilikler de ele alınmaktadır. Selçuklu tarihinde cariyelerle yapılan ilk evlilik Sultan Melikşah ile Tâceddîn Seferiyye Hatun arasında gerçekleşmiş; Seferiyye Hatun'un Muhammed Tapar'ı dünyaya getirmesiyle Ümmü'l-veled statüsü kazanarak cariyelikten kurtulduğu görülmüştür. Benzer şekilde Muhammed Tapar'ın cariyesi Sercihan Hatun, Mesud adlı şehzadeyi doğurduktan sonra Ümmü'l-veled olmuş ve Sultanın eşi statüsüne yükselmiştir. Bunun yanı sıra hanedan üyelerinin evlilik dışı ilişkilerinden doğan çocuklar ve azatlı cariyeler de Selçuklu hanedan yapısının önemli unsurları arasında yer almıştır. Sanavber Hatun'un II. Kılıç Arslan'ın azatlı cariyesi olması bu duruma örnek teşkil etmektedir.
Bu çerçevede, kaynaklarda sıklıkla görünmez kılınan cariyelerin, Selçuklu hanedan yapısı ve saray içi iktidar ilişkilerindeki rolleri yeniden yorumlanmaktadır. Çalışma, Selçuklu tarih yazımında cariyelik kurumuna ilişkin dar ve indirgemeci yaklaşımları aşmayı ve Ümmü'l-veled Hatunların statüsünü daha bütüncül bir bağlama oturtmayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Ümmü'l-Veled, Hatun, Cariye.

THE POSITION OF CONCUBINES AND THE STATUS OF UMM AL-WALAD WOMEN IN THE SELJUK DYNASTY

ABSTRACT
This study aims to examine the position of concubines and the status of Ümmü'l-veled Hatun within the Seljuk dynasty, focusing on the palace hierarchy, marriage practices, and diplomatic relations. In this context, the institution of concubinage in the Seljuk court has often been evaluated solely in terms of the status of Ümmü'l-veled; the other functions of concubines within the court and their roles in dynastic marriages and diplomatic relations have mostly been overlooked.

This article aims to examine concubines not only in terms of bearing children from sultans, but also considering their entry into the palace with the dowries of the Hanım Sultans (dowry procession), their place in the palace service structure, and their use as gifts in the context of political alliances.
In addition, concubines played an important role in the gift-giving practices of the Seljuk sultans. The fact that Sultan Rükneddin Süleyman Shah's gifts to a poet included ten concubines and ten beautiful-faced slaves indicates that concubines and male slaves were deliberately distinguished. Similarly, the presence of concubines, slaves, and gulams of different ethnic origins among the gifts sent by Sultan Alâeddin Keykubat to Celaleddin Harzemşah's envoy reveals that concubinage was also used as a functional element in diplomatic relations. The study also examines the marriages of Seljuk dynasty members to concubines. The first marriage to a concubine in Seljuk history took place between Sultan Melikşah and Tâceddîn Seferiyye Hatun; Seferiyye Hatun gained the status of Ümmü'l-veled by giving birth to Muhammad Tapar, thus freeing herself from concubinage. Similarly, Sercihan Hatun, the concubine of Muhammad Tapar, became Ümmü'l-veled after giving birth to the prince named Mesud and rose to the status of the Sultan's wife. In addition, children born from extramarital relationships of dynasty members and freed concubines were also important elements of the Seljuk dynasty structure. Sanavber Hatun's status as the freed slave of II. Kılıç Arslan exemplifies this situation.
Within this framework, the roles of concubines, who are often rendered invisible in the sources, in the Seljuk dynastic structure and palace power relations are being reinterpreted. The study aims to overcome narrow and reductionist approaches to the institution of concubinage in Seljuk historiography and to place the status of the Ümmü'l-veled Hatuns in a more holistic context.
Keywords: Seljuk Empire, Umm Al-Walad, Hatun, Concubine.

GİRİŞ

Türkçede köle karşılığında **kul, bende, halayık, esir** gibi kelimeler kullanılmış; kadın köleleri ifade etmek üzere ise özellikle **câriye** ve **odalık** terimleri tercih edilmiştir. Farsçada genel olarak köle için **bende** ve **gulâm**, kadın köle için ise **kenîz** sözcüğü kullanılmıştır (Huart, 1979). Arapçada ise köle statüsünü ifade eden başlıca kelimeler **abd, rakīk, memlûk, kınn, gulâm, rakabe, vasîf** ve **milkü'l-yemîn** iken; kadın köleleri belirtmek için **memlûke, vasîfe, câriye, eme** ve **gurre** terimleri kullanılmıştır (Aydın, 2002; Terzi, 1996; Çalış, 2007; Hamidullah, 1988). İslâm hukuku, köle statüsündeki bireyleri tamamen hak yoksunu bir zümre olarak değerlendirmemiş; aksine onları hür kimselere belirli ölçülerde yaklaştıran düzenlemeler getirerek, toplumsal hayatta asgari insânî şartların sağlanmasını hedeflemiştir. Bu çerçevede köle ve câriyelerle evliliğin teşvik edilmesi (el-Bakara 2/221; en-Nisâ 4/25), kölelere kötü muamelenin yasaklanması ve onlara iyi davranmanın dinî ve hukukî bir yükümlülük olarak kabul edilmesi (en-Nisâ 4/36) dikkat çekici düzenlemeler arasındadır. Bu hükümler, kölelerin sosyal hayatta korunmasını ve insan onuruna uygun muamele görmesini amaçlayan normatif bir çerçeve sunmaktadır. Cariyelik statüsü içinde özel bir hukukî kategori teşkil eden **ümmüveled** ise kölelik kurumunun dönüşümüne zemin hazırlayan önemli bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Efendisinden çocuk doğuran câriye ümmüveled sayılır; bu statü, onun satılmasını veya herhangi bir temlik işlemine konu edilmesini engeller ve fiilen diğer kölelerden farklı bir konuma yükselmesini sağlar. Ayrıca efendisinin vefatıyla birlikte özgürlüğünü kazanması hukukî güvence altına alınmıştır (Aktan, 2021).

Hz. Peygamber'in uygulaması da bu konuda örnek teşkil etmiştir. Rivayetlere göre sahip olduğu köleleri zamanla âzat etmiş, vefatı sırasında elinde köle statüsünde kimse kalmamıştır. Oğlu İbrâhim'in (Nisan 630) doğması ile Mâriye el-Kıbtiyye (Hamidullah, 2007; Eflâkî, 1973; İbn Sa'd, 2014; Belâzurî, 2020; Peköz, 2016) ümmüveled statüsünde bulunmaktaydı; bu durum, söz konusu uygulamanın meşruiyetini ve teşvik edilen bir pratik olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Uraler, 2003 Çubukçu, 2000). Ümmüveled statüsündeki câriyeden doğan çocuk ise doğuştan hür kabul edilir ve babasıyla arasında tam bir nesep bağı kurulur. Bu çocuk, hukukî statü bakımından hür bir evlilikten doğan çocukla aynı haklara sahiptir. Bu düzenleme, kölelik statüsünün nesiller boyu devamını sınırlandıran ve zamanla köle nüfusunun azalmasına katkı sağlayan hukukî yollardan biri olarak değerlendirilmektedir.
İslâm aile hukukunda köleler evlenme ehliyeti bakımından eksik ehliyetli kabul edilmiştir. Bu nedenle erkek ya da kadın köle, kural olarak efendisinin izni olmadan evlenemez. Bu sınırlamanın temel nedeni özellikle erkek kölenin evlilikten doğan malî sorumluluklarıdır. Mehir ve nafaka gibi borçlar kölenin şahsına bağlı olsa da sonuçta efendinin malvarlığını etkileyebilir. Hatta bazı durumlarda köle borcu sebebiyle satılabilir. Bu yüzden evlilik, efendinin rızâsına bağlanmıştır. Kadın kölenin evliliğinde de efendinin hem ekonomik hem de şahsî tasarruf hakları dikkate alınır. Efendi, kölesinin rızâsını almadan evlendirebilir (velâyet-i icbâr). Ancak köle sonradan âzat edilirse, istemediği bir evliliği sona erdirme hakkına sahiptir. Buna **hıyârü'l-ıtk** denir. Kölelerle ilgili üç evlilik durumu vardır (Aydın ve Hamidullah, 2002; Akgündüz, 1995):
1. Hür erkek – köle kadın: Efendinin izni ve mehir gerekir.
2. Köle erkek – hür kadın: Kadının rızâsı şarttır; çocuklar hür doğar.
3. İki taraf da köle: Efendilerin izniyle evlilik geçerlidir; çocuklar annenin efendisine ait olur.
Köle, **boşama (talâk) konusunda tam ehliyetli** kabul edilmiştir. Yani karısını boşayabilmek için **efendisinin iznine ihtiyaç duymaz.** Çünkü talâk, doğrudan evlilik bağıyla ilgili şahsî bir tasarruf olarak değerlendirilmiştir. Ancak talâk sayısı bakımından hür erkekten ayrılmaktadır. Hür erkek için boşama hakkı **üç talâk** iken; Köle erkek için bu hak **iki talâk** ile sınırlıdır. Köle koca ile karısı iki talâk kullandığında eşler arasında **beynûnet-i kübrâ** meydana gelir; yani kadın başka bir erkekle geçerli bir evlilik yapıp o evlilik sona ermeden ilk kocasıyla yeniden evlenemez. Mezhepler arasında burada ölçütün ne olduğu tartışılmıştır. **Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler** kocanın statüsünü esas alır; köle kocanın talâk hakkı ikidir. **Hanefîler** ise kadının statüsünü esas alır. Onlara göre **kadın köle ise** talâk hakkı ikiyle sınırlıdır (Aydın ve Hamidullah, 2002).

1. Selçuklu Hanedanlığında Cariyelik

Selçuklu saray teşkilâtında köle unsuru, yalnızca hizmet temelli bir statü grubunu değil, aynı zamanda idarî ve siyasî yapının işleyişine dâhil edilmiş özel bir insan kaynağını ifade etmektedir. Nitekim kaynaklar, sultanların hizmetinde bulunan bazı kölelerin küçük yaşlardan itibaren saray çevresinde yetiştirildiğini ve belirli görevler için sistemli biçimde eğitildiğini göstermektedir. Bu zümrenin üstlendiği görevler arasında en dikkat çekici olanlardan biri **hâcibliktir**. Hâcibler, hükümdarın huzuruna kabul merasimlerini düzenleyen, saray protokolünü denetleyen ve sultan ile devlet ricâli arasındaki irtibatı sağlayan görevliler olarak, saray hiyerarşisinde son derece kritik bir konuma sahipti. Dolayısıyla köle statüsünden gelen bazı şahısların, saray bürokrasisi içinde yüksek dereceli mevkilere yükselebildiği anlaşılmaktadır (Taneri, 1996; Parlatır, 1983; Turan, 2014). Şehir hayatında, köle emeğinin farklı veçheleri belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Özellikle ev içi hizmetlerde çalıştırılan câriyeler, hâne düzeninin sürdürülmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Bu câriyeler yalnızca temizlik, yemek ve çocuk bakımı gibi gündelik işlerle sınırlı kalmamış; kimi zaman hanenin mahrem alanına dâhil olarak aile içi ilişkiler ağının bir parçası hâline gelmişlerdir (Eflâkî, 1973). Bunun yanında şehirlerde, eğlence mekânlarında faaliyet gösteren kadınların varlığı da kaynaklarda yer almaktadır. Saray çevresinde mûsikî, raks ve çeşitli sanat dallarında yetiştirilen câriyeler olduğu gibi; kamusal alanlarda, özellikle büyük şehir merkezlerinde, eğlence kültürünün bir parçası olarak çalışan kadınlar da bulunmaktadır. Dışarıdan getirilen ya da yerli genç ve güzel köleler arasından saray hizmetçileri ve maiyet görevlileri seçilerek bunlar şölenlerde konuklara yiyecek ve içecek sunarak hizmet etmekmişlerdir (Gordlevski, 1988). Câriyelerin saraydaki varlığı ise Selçuklu saray kültüründe kadın kölelerin hem sosyal hem de sembolik bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır. Sarayda bulunan câriyeler yalnızca gündelik hizmetlerde görev alan kişiler değil, aynı zamanda hükümdarın hanedan çevresini şekillendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Üstelik bazı kaynaklarda sultanların câriyeleri devlet adamlarına veya başka hükümdarlara armağan ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu uygulama, câriyelerin diplomatik ilişkilerde bir tür siyasî hediye ve prestij unsuru olarak değerlendirildiğini göstermekte; böylece saray kadınlarının statüsünün sadece özel alanla sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır (Konyalı, 1950).

I.Alâeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harzemşah'ın elçisine gönderdiği hediyeler arasında 10 Kıpçak, Rum ve Rus köle; aynı milletlerde 10 câriyenin bulunduğu kaynaklarda kaydedilmektedir. Bu kayıt, Selçuklu diplomatik geleneğinde köle ve gulâmların hediye unsuru olarak yer aldığını göstermektedir (İbn Bîbî, 2014; Turan, 2014). Bazı durumlarda köle ve câriyelerin gönderilmesi, savaşın önlenmesi veya barışın tesisi amacıyla diplomatik hediyenin yerini alabilmekteydi. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu, 1211 yılında gerçekleşen Alaşehir Savaşı sonrasında barışı sağlamak amacıyla I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bir elçilik heyeti göndermiş; bu heyetle birlikte altın kemerli, gümüş tenli erkek köleler ve câriyeler takdim etmiştir. Bu kayıt, kölelerin diplomatik uzlaşının maddî unsurlarından biri olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Baykara, 1997). Benzer şekilde, I. İzzeddin Keykavus'un 1216 yılında Kilikya Ermeni Krallığı üzerine sefere çıkması üzerine Kral Leon, sultana itaat edeceğini ve haracını ödeyeceğini bildirmek üzere elçiler göndermiş; elçilerle birlikte Frenk kadın köleler de takdim edilmiştir (Uyumaz, 2011).

Türkiye Selçuklu Devleti siyasal kültüründe câriyeler, yalnızca hâne içi hizmetlerde istihdam edilen bir emek unsuru olarak değil; aynı zamanda hükümdarlık otoritesinin, cömertlik anlayışının ve siyasî kudretin temsiline hizmet eden sembolik değerler olarak da değerlendirilmiştir. Saray merkezli hediyeleşme ve taltif pratikleri içerisinde câriyelerin yer alması, Sultanın iktidarını görünür kılması ve hiyerarşik ilişkilerin tesis edildiği araçlar arasında konumlandığını göstermektedir. Rükneddin Süleyman Şah'ın kendisine kaside takdim eden bir şaire verdiği hediyeler arasında on câriyenin yanı sıra "on güzel yüzlü köle"nin de zikredilmesi, metinde câriyelerin ayrıca belirtilmesi ve buna karşılık kölelerin farklı bir kategori olarak kaydedilmesi, söz konusu kölelerin erkek olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Müneccimbaşı, 2001).

Selçuklu döneminde kadınlara mahsus tasavvufî ve kültürel meclislerde câriyelerin ve kadın sanatkârların varlığıda görülmektedir. Konya'nın hanımları her cuma akşamı Selçuklu Sultanının has nâibi olan Emin'üddin Mika'il'in hanımının huzurunda toplanırlardı. Burada toplanan kadınlar ev sahibesinden mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı. Mevlânâ kendisine haber verilmeksizin akşam namazından sonra, kimseyi rahatsız etmeden yalnız başına onların yanına gelir, ortalarına otururdu. Buradaki kadınların hepsi Mevlânâ'nın etrafında halka olurlardı ve Mevlânâ'nın üzerine pek çok gül yaprağı dökerlerdi. Sonra bu yaprakları alır, onları uğur sayarlardı. Mevlânâ bunların arasında gül ve gül suyu içinde tere boğulur, gece yarısına kadar nasihat etmekle meşgul olurdu.

Nihayet şarkı söyleyen cariyeler, nadir tefçiler, kadın neyzenler çalmağa başlayınca Mevlânâ'da semââ kalkardı (Eflâkî, 1964) "şarkı söyleyen cariyeler, nadir tefçiler, kadın neyzenler" ifadesi, bu tasavvufî meclisin yalnızca seçkin hür kadınlardan oluşmadığını, aynı zamanda hâne içi hizmet statüsündeki kadın cariyelerin de aktif biçimde yer aldığını göstermektedir.

2. Çeyiz Halayığı Olarak Cariyeler

Saray merkezli hediyeleşme ve taltif pratiklerinde sembolik bir değer taşıyan câriyeler, yalnızca siyasî ve diplomatik bağlamda hizmet eden unsurlar olmanın yanı sıra, aile yapısı ve hâne organizasyonu içinde de belirli işlevler üstlendiğini göstermektedir. Nitekim cariyeler gelinin evlendiği hâneye beraberinde götürdüğü çeyiz kapsamında yer alan ve "çeyiz halayığı" olarak adlandırılmıştır (Özaydın, 2001; Abu'l Farac, 1945; İbnü'l-Cevzî, 1998). Nitekim Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'un Kâim Biemrillâh ile evliliği (1056) dolayısıyla Bağdat'a gönderilişi sırasında beraberinde götürdüğü yük develeri ve katırlar; çeşitli mallar, mücevherler, yakutlar, altın ve gümüş kaplar; halis kumaştan yapılmış kaftanlar ve mücevherli kemerler yer almaktaydı. Ayrıca altları nakışlarla süslenmiş atlar ve Rum katırları üzerinde bulunan sekiz câriye ile, mücevher işlemeli kaftanlar giymiş ve katırlara binmiş altı genç kız da bu ihtişamlı çeyiz alayının parçasıydı (İbn Kesîr, 1995).

Tuğrul Bey ile Kâim Biemrillâh'ın kızı Seyyide Hatun arasında gerçekleştirilen evlilikte (17 Şubat 1063) gönderilen mihr ve hediyeler, Selçuklu–Abbâsî ilişkilerinin sembolik ve siyasî boyutunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Tuğrul Bey tarafından mihr olarak gönderilen 100 bin altın, giysi, mücevher, inci, kırmızı yakut, firuze, süs eşyası; maddî zenginliğin ve hanedan ihtişamının göstergesi niteliğindedir. Ayrıca Hatuna gönderilen 35 câriye ve 20 hizmetçi, yalnızca çeyiz ve hediye unsuru olarak değil; yeni kurulacak hânede hizmet, temsil ve iç düzenin tesisi açısından işlevsel bir yapı taşını oluşturmaktadır (Bondârî, 1999; İbnü' Esir, 2016). Büyük Selçuklu Sultanlarında olduğu gibi Türkiye Selçuklu devletinde gerçekleşen evliliklerde de câriyeler, hem hanedan ihtişamını ve siyasî ittifakı sembolize eden unsurlar hem de yeni kurulan hânede hizmet ve iç düzeni sağlayan temel yapı taşları olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Nitekim Mengücekli hükümdarı Fahreddîn Behrâmşâh'ın kızı Selçuk Hatun'u İzzeddin Keykavus ile olan evliliğinde üç ay boyunca çeyiz ve eşyası için hazırlıklarda bulunmuşlardır (Müneccimbaşı, 2001). Mücevher işlemeli başörtüler, yüzükler, küpeler, gerdanlıklar, değerli taşlarla süslenmiş halhallar, değerli kitaplar, kokular (Misk, Amber, Hoten, Çin), katırlar, atlar, develer, köle ve cariyelerden de oluşan çeyizler Sultanın sarayına doğru yola çıkmıştır. Selçuk Hatun ve İzzeddin Keykâvus'un nikâh işlemleri tamamlandıktan sonra etrafa altın ve mücevherler döküldü. Özel sofralar (han-ı has) kurulup ziyafetler verildi. Ayrıca Sultan'ın, Kadı Şerafeddin'e altın, elbiseler, at, katır, köle ve cariyeler gönderdiği de bilinmektedir (İbn Bîbî, 1996; Turan, 2014). Yine Türkiye Selçuklu Sultanlarından I. Alâeddin Keykubad'ın 1227 yılında Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in kızı Adiliye Hatun ile evliliğindeki çeyiz hazırlığında cariyelerin varlığına rastlamaktayız. Nitekim Nâib Seyfeddin, Sultanın buyruğu üzerine hazineden, elbise odasından, haremden ve ahırdan; kakmalı bilezikler, göz alıcı ve kıymetli, eşi benzeri bulunmayan taçlar, altın halhallar, ipek elbiseler, seçkin cariyeler, Irak ve Horasan işi kaplar, soylu atlar ve yük develerinden oluşan çeşitli hediyeler hazırlatmıştır (İbn Bîbî, 2014; Müneccimbaşı, 2001).

3. Ümmü'l-veled Olan Hatunlar

Selçuklu hanedan üyelerinin câriyelerle gerçekleştirdiği ilk evlilik, Melikşah ile Tâceddîn Seferiyye Hatun arasında vuku bulmuştur. Seferiyye Hatun, 21 Ocak 1082 tarihinde Sultan Melikşah'tan Muhammed Tapar'ı ve Ahmed Sencer'i dünyaya getirmesi dolayısıyla câriyelik statüsünden çıkarak "ümmü veled" konumuna yükselmiş; böylece hukuken hürriyet kazanmış ve sultanın eşi statüsünü elde etmiştir (İbn Kesîr, 2000). Hatta Fazlullah; Seferiyye Hatunun hükümdar olan iki oğlu —Muhammed Tapar ve Ahmed Sencer— dışında bir oğlunun daha bulunduğu; ancak bu çocuğun henüz küçük yaşta iken vefat ettiği ve Rey'e defnedildiği kaynaklarda aktarılmaktadır (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2014; Oruç, 2022). Bu durum, Selçuklu sarayında câriyelerin doğurdukları erkek çocuk vasıtasıyla hanedan yapısına dâhil olabildiklerini ve siyasal meşruiyet çerçevesinde yeni bir statüye kavuşabildiklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Seferiye Hatun'un Seyyide İsmet adında bir kızı olduğunu ve bu Hatunun Halife Müstazhir Billâh (1094–1118) ile 22 Mart 1111 yılında evlendiği anlaşılmaktadır (Özaydın, 2006; El-Hüseynî, 1999). Nitekim Kitapçı, söz konusu hâtunun Melikşah'ın en küçük kızı olması gerektiğini, hatta onun muhtemelen Melikşah'ın vefatından sonra dünyaya gelmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Kitapçı, 2008; İbn Kesîr, 2000). Bu değerlendirme, kronolojik veriler ve Abbâsî–Selçuklu siyasî ilişkilerinin gelişim seyri birlikte ele alındığında tarihsel bağlam içerisinde makul bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

Selçuklu hanedan mensuplarının câriyelerle gerçekleştirdikleri evliliklerin ikinci örneği, Muhammed Tapar ile Sercihan Hâtun arasında görülmektedir. Muhammed Tapar'ın câriyelerinden biri olan Sercihan Hâtun, 1108–1109 yılında Mesud adlı bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. Bu doğumun ardından İslâm hukukunda geçerli olan "ümmü veled" statüsünü kazanarak câriyelikten çıkmış ve sultanın nikâhlı eşi konumuna yükselmiştir. Kaynaklarda ona "nîst ender cihân" (cihanda benzeri olmayan) şeklinde hitap edildiği belirtilmektedir (El-Hüseynî, 1999; İbnü'l-Esîr, 1987; Kaçın, 2017).

Selçuklu hanedan mensuplarının câriyelerle gerçekleştirdikleri üçüncü evlilik, Muhammed Tapar ile adı kaynaklarda açıkça belirtilmeyen bir hâtun arasında vuku bulmuştur. Bu evliliğin kesin tarihi hakkında mevcut kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Söz konusu hâtun bu evlilikten Fâtıma adlı bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Fâtıma daha sonra Abbâsî halifesi el-Muktedî ile evlendirilmiştir. Ancak kronolojik veriler, bu evliliğin uzun ömürlü olmadığını düşündürmektedir. Zira Sultan Muhammed Tapar'ın, söz konusu hâtunu muhtemelen 1115 yılında yahut daha erken bir tarihte emîrlerinden Karaca ile evlendirmiş olması, halifenin bilinmeyen bir sebeple onu boşamış olduğunu göstermektedir (Kaçın, 2017).

Yine Türkiye Selçuklu devletinde II. Kılıç Arslan'ın, kaynaklarda Sanavber Atika Hatun adıyla zikredilen azatlı bir câriye ile evlendiği anlaşılmaktadır. Rum asıllı olduğu belirtilen bu hâtun, câriyelik statüsünden azat edildikten sonra sultanın nikâhlı eşi konumuna yükselmiş; ilmî birikimi, dindarlığı ve hayır müesseselerine sağladığı katkılarla temayüz etmiştir. Bununla birlikte mevcut tarihî kayıtlar, Sanavber Hâtun'un çocuk sahibi olup olmadığı hususunda açık bir bilgi sunmamaktadır (Turan, 2014).

SONUÇ

Selçuklu hanedanında câriyelik kurumu, yalnızca hâne içi hizmet ilişkileriyle sınırlı bir yapı olmayıp, siyasal, diplomatik ve toplumsal boyutları bulunan çok katmanlı bir statü alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Saray teşkilâtında köle ve câriyeler, idarî mekanizmanın işleyişine dâhil edilmiş; şehir hayatında ise hem ev içi organizasyonun hem de kültürel ve eğlence hayatının bir parçası olmuşlardır. Bununla birlikte câriyelerin asıl belirleyici rolü, hanedan yapısı ve siyasî meşruiyet bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Çeyiz halayığı olarak evlilik süreçlerine dâhil edilmeleri, onların yalnızca maddî bir unsur değil; yeni kurulan hânede düzeni sağlayan, temsiliyet taşıyan ve ittifak ilişkilerini görünür kılan unsurlar olduğunu göstermektedir. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu örneklerinde görüldüğü üzere, câriyeler diplomatik hediyeleşme pratiğinde de önemli bir yer tutmuş; böylece hükümdarlık kudretinin ve cömertliğinin sembolik göstergeleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte "ümmü veled" statüsü, câriyelerin hanedan yapısına hukuken ve fiilen eklemlenmesini sağlayan en önemli mekanizma olmuştur. Melikşah'ın eşi Tâceddîn Seferiyye Hatun örneğinde olduğu gibi, doğurulan erkek çocuklar vasıtasıyla câriyeler hanedan annesi konumuna yükselebilmiş; hatta çocuklarının sultan olmasıyla siyasal tarihin merkezine yerleşebilmiştir. Benzer biçimde Muhammed Tapar döneminde Sercihan Hâtun'un ümmü veled statüsü kazanması, câriyeliğin hanedan içindeki dönüşüm imkânlarını açıkça ortaya ko Türkiye Selçuklu sahasında ise II. Kılıç Arslan'ın Sanavber Atika Hâtun ile evliliği, câriyelikten nikâhlı eş statüsüne geçişin Anadolu'daki yansımalarına işaret etmektedir. Ancak bu evlilikten doğan bir çocuğun bulunup bulunmadığı hususundaki belirsizlik, kaynakların sınırlılığı ve saray kadınlarının biyografik izlerinin çoğu zaman silik kalmasıyla ilişkilidir.

Sonuç olarak Selçuklu hanedanında câriyelik, toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarından başlayarak hanedan anneliğine kadar uzanabilen dinamik bir statü alanı sunmaktadır. Bu çerçevede, kaynaklarda çoğu zaman tali bir unsur olarak zikredilen yahut bütünüyle görünmez kılınan câriyelerin, Selçuklu hanedan yapısı ve saray içi iktidar ilişkilerindeki konumları yeniden değerlendirilmelidir. Zira câriyeler, yalnızca hizmet statüsünde yer alan kişiler değil; ümmü'l-veled statüsü aracılığıyla hanedan anneliğine yükselebilen, diplomatik evlilikler ve çeyiz organizasyonları yoluyla siyasî ittifakların kurulmasında rol oynayan ve saray içi hiyerarşinin şekillenmesinde etkili olabilen aktörlerdir. Bu bağlamda câriyelik kurumu, pasif bir toplumsal kategori olmaktan ziyade, Selçuklu siyasal kültürünün işleyişini anlamada önemli kavramlardan biri olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

Abu'l Farac. (1945). Abu'l Farac Tarihi I, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: TTK.

Ahmet Eflâkî. (1973). Ariflerin Menkıbeleri II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Ahmed Eflâkî (1964). Âriflerin Menkıbeleri I, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Akgündüz, A. (1995). İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi ve Osmanşı'da Harem, İstanbul: OSAV.

Aktan, H. (2021). "İstilad", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul: TDV Yayınları, 361-362.

Aydın, M. A. & Hamidullah, M. (2002). "Köle", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara: TDV Yayınları, 237-246.

Baykara, T. (1997). I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211), Ankara: TTK.

Belâzurî. (2020). Ensâbul Eşrâf, (ed. Adnan Demircan), (çev: Mehmet Akbaş- Musa K. Yılmaz), C. 1, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Bondârî. (1999). Irak ve Horasan Selçuklulan Tarihi, (çev. Kivameddîn Burslan), Ankara: TTK.

Çalış, H. (2007). "Rakabe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları, 427-428.

Çubukçu, A. (2000). "İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 273-274.

El-Hüseynî. (1999). Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye, (çev. Necati Lügal), Ankara: TTK.

Emine Peköz, E. (2016). "Hz. Peygamber'in Câriyesi Mâriye", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, S.1, 69-92.

Gordlevski. (1988). Anadolu Selçuklu Devleti, (çev. Azer Yaran), Ankara: Onur Yayınları.

Hamidullah, M. (1988). "Abd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, C.1, 57.

Hamidullah, M. (2007). Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, (trc. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyan Yayınları.

Huart, CL. (1979). "Bende", İslam Ansiklopedisi, C.2, 515.

İbn Bîbî. (1996). el-Evâmirü'l Alâ'iyye fi'l-umûri'l Alâ'iyye I, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi.

İbn Bîbî. (2014). el-Evâmirü'l Alâ'iyye fi'l-umûri'l Alâ'iyye II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

İbn Kesîr. (2000). El-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi, (çev. Mehmet Keskin), C.12, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Sa'd. (2014). Kitâbü't Tabakâti'l-Kebir, C.III, (ed. Adnan Demircan), İstanbul: Siyer Yayınları.

İbnü' Esir. (2016). el-Kamil fi't-Tarih, C.8, İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İbnü'l-Esîr. (1987). el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, (çev. Abdülkerim Özaydın), C.10, İstanbul: Bahar Yayınları.

Kaçın, B. (2017). Selçuklu Hatunları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Konyalı, İ. H. (1950). "Cariyeler ve Esir Pazarı", Tarih Dergisi, S.2, 72-74.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. (2001). Câmiu'd-Düvel- Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler, (yay. Ali Öngül), İzmir: Akademi Kitabevi.

Oruç, Z. (2022). Câriye Kökenli Bir Selçuklu Hâtunu: Sultan Melikşah'ın Eşlerinden Tâceddîn Seferiyye Hâtun, Akademik Bakış Dergisi, 15 (30), 137-155.

Özaydın, A. (2001). "Kāim-Biemrillâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul: TDV Yayınları, 210-211.

Özaydın, A. (2006). "Müstazhir-Billâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.32, İstanbul: TDV Yayınları, 127-128.

Parlatır, İ. (1983). "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", Belleten, 1983, 47(187), 813-814.;

Reşîdüddîn Fazlullâh. (2014). Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçuk), (tercüme ve notlar: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Sıbt İbnü'l-Cevzî. (1998). "Sibt Îbnü'l-Cevzî'nin Mir'âtü'z-Zaman Fî Tarih'il-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla îlgili Bilgiler I. Sultan Tugrul Bey Dônemi", Belgeler, (çev. Ali Sevim), 18 (22), Ankara.

Taneri, A. (1996). "Hâcib", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.14, İstanbul: TDV Yayınları, 508-511.

Terzi, M. Z. (1996). "Gulam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.14, İstanbul: TDV Yayınları, 178-180.

Turan, O. (2014). Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Turan, O. (2014). Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Ankara: TTK.

Uraler, A. (2003). "Mâriye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, Ankara: TDV Yayınları, 63-64.

Uyumaz, E. (2011). Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

KREDİLİ YURTLAR KURUMUNDA KALAN KIZ ÖĞRENCİLERİN REGL YOKSULLUĞU VE REGL TABUSU DURUMLARINI BELİRLEMEYE YÖNELİK BİR İNCELEME ÇALIŞMASI

Nazlı ÖZEL
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0009-0000-3021-0218

Şifa İSPAHA
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0009-0007-2353-344X

İkra Nur ÖZBOLAT
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0009-0001-3263-7204

Hazan Gülcan DEMİR
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0009-0002-1940-9693

Dr. Öğr. Üyesi Sevil GÜNER
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü
ORCID: 0000-0003-0711-8960

ÖZET

Giriş: Ebeler, üreme sağlığı hizmetlerinin sunumunda bağımsız rolleri doğrultusunda menstruasyon sağlığı, hijyen yönetimi ve toplumsal farkındalık geliştirme süreçlerinde kilit bir konumdadır. Regl yoksulluğu ve regl tabusu, genç kadınların sağlık, eğitim ve sosyal yaşama katılımını etkileyen önemli halk sağlığı sorunlarıdır. Bu çalışma ile, bir üniversite yurdunda kalan kız öğrencilerde regl yoksulluğu ve regl tabusunun mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem:** Tanımlayıcı karma yöntem tasarımındaki araştırma, bir kamu yurdunda kalan 428 kız öğrenci ile yürütülmüştür. Etik onay Mersin Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Veriler yüz yüze görüşme ile toplanmış; nicel veriler tanımlayıcı istatistiklerle, nitel veriler içerik ve tematik analizle değerlendirilmiştir. Çalışma, 2023 yılı 2. dönem kapsamında TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir (Proje no: 1919B012320985). **Bulgular:** Katılımcıların yaş ortalaması 20.71'dir. Öğrencilerin %72'si menstrüel hijyen ürünlerine erişimde zaman zaman güçlük yaşadığını belirtmiştir. En yaygın kullanılan ürün hijyenik ped (%96.7) olmasına rağmen %82.5'i kullandığı üründen memnun değildir. Katılımcıların %53'ü regl döneminde sosyal yaşama katılımda, %55.6'sı ise okula devamda güçlük yaşamaktadır. Öğrencilerin %91.8'i regl olduğunu paylaşma konusunda çekingenlik bildirmiştir. Nitel analizde toplumsal tabu, cinsiyet temelli çekinme ve mahremiyet/utanç temaları öne çıkmıştır. **Sonuç:** Regl yoksulluğu ve regl tabusu, öğrencilerin fiziksel sağlığını, psikososyal iyilik halini, akademik devamlılığını ve sosyal katılımını olumsuz etkileyen birbiriyle ilişkili yapısal sorunlardır. Ürünlere erişimde yaşanan güçlükler, mevcut ürünlerden duyulan yüksek memnuniyetsizlik, okul devamsızlığı ve yaygın çekingenlik, üniversite ortamında menstrüel eşitsizliğin önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, uygun fiyatlı ve çeşitli menstrüel ürünlere erişimin artırılması, yurtlarda hijyen altyapısının güçlendirilmesi ve yapılandırılmış menstrüel sağlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ebeler, üreme sağlığındaki bağımsız ve koruyucu rolleri doğrultusunda, üniversite temelli eğitim programları ve stigma azaltıcı müdahalelerin yürütülmesinde stratejik bir konumdadır.

Anahtar Kelimeler: Regl yoksulluğu; regl tabusu; menstrüel hijyen; üniversite öğrencileri; ebelik

AN INVESTIGATIVE STUDY ON MENSTRUAL POVERTY AND MENSTRUAL TABOO AMONG FEMALE STUDENTS RESIDING IN PUBLIC DORMITORIES AFFILIATED WITH THE HIGHER EDUCATION CREDIT AND HOSTELS INSTITUTION

ABSTRACT

Background: Midwives play a pivotal role in delivering reproductive health services, particularly in menstrual health education, hygiene management, and stigma reduction. Menstrual poverty and menstrual taboo represent significant public health concerns affecting young women's health, education, and social participation. This study was aimed to determine the current status of menstrual poverty and menstrual taboo among female students residing in a university dormitory. **Methods:** This descriptive mixed-methods study was conducted with 428 female students living in a public dormitory. Ethical approval was obtained from Clinical Research Ethics Committee of Mersin University. Data were collected through face-to-face interviews. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, and qualitative data were examined through content and thematic analysis. The study was supported under the 2023/2 term of the TÜBİTAK 2209-A University Students Research Projects Support Program (Project number: 1919B012320985). **Results:** The mean age of participants was 20.71 years. Approximately 72% reported experiencing difficulty accessing menstrual hygiene products at least occasionally. Although disposable sanitary pads were the most commonly used product (96.7%), 82.5% expressed dissatisfaction, citing discomfort, leakage, irritation, and cost. More than half reported reduced social participation (53.0%) and school absenteeism (55.6%) during menstruation. A striking 91.8% felt hesitant to disclose their menstruation to others. Qualitative findings highlighted themes of social taboo, gender-based hesitation, and privacy-related shame. **Conclusion:** Menstrual poverty and menstrual taboo constitute interrelated barriers that negatively affect female students' physical health, psychosocial well-being, academic performance, and social engagement. The high rates of product inaccessibility, dissatisfaction, absenteeism, and stigma indicate that menstrual inequity remains a significant concern within university settings. These findings underscore the need for improved access to affordable menstrual products, strengthened hygiene infrastructure, and structured menstrual health education. Midwives, through their independent and preventive roles in reproductive health services, are strategically positioned to implement campus-based education programs, advocate for policy change, and lead stigma-reduction initiatives to promote menstrual health equity.

Keywords: Menstrual poverty; menstrual taboo; menstrual hygiene; university students; midwifery

ÇOK FAKTÖRLÜ BİR TOPLUM SAĞLIĞI SORUNU OLARAK ADÖLESAN GEBELİKLER: SOSYAL VE KÜLTÜREL BOYUTLAR

Doç. Dr. Mine YURDAKUL
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9835-092X

ÖZET

Günümüzde adölesan gebeliği, ergen nufusun en önemli sorunlarından biri olup hem gelişmiş hemde gelişmekte olan ülkelerde önemli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Adölesan gebelikler 10-19 yaş arasındaki kadınların gebeliği olarak tanımlanır. Ancak ülkeler arası karşılaştırılabilirlik açısından daha çok 15-19 yaş arasındaki gebelikler adölesan gebelik olarak kabul edilmektedir. Bu gebelikler, anne, bebek hastalık ve ölüm risklerini arttırması nedeni ile evrensel bir sorundur. Adölesan gebeliklerin görülme sıklığı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde her yıl 15-19 yaş arasında yaklaşık 21 milyon kız çocuğu gebe kalmakta bunların yaklaşık 12 milyonu doğum yapmaktadır. Dünya genelinde genç annelerden doğan bebekler tüm doğumların %11'ini oluşturmaktadır. Bu doğumların %95'i gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşir. Adölesan gebelikler riskli gebelik olarak kabul edilir ve perinatal bakım eksikliği, istenmeyen gebelik, yetersiz beslenme ve stresle birlikte anne, çocuk, aile ve toplum sağlığı açısından olumsuz sonuçlara yol açabilir. Adölesan gebeliklerin anne ve bebek sağlığı üzerinde olumsuz sonuçları ile birlikte aynı zamanda kız çocukların eğitiminin engellenmesi, aile içi şiddet ve intihar gibi sosyal sonuçlara da yol açabilmektedir. Adölesan gebeliğin nedenleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve sosyokültürel özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde planlanmamış adölesan gebelikler evlilik öncesi cinsel deneyimden kaynaklanırken, gelişmekte olan ülkelerde genellikle kültürel kalıplar ve gelenekler nedeniyle erken evlilikler sonucu meydana gelmektedir. Bunların dışında yoksulluk, düşük eğitim seviyesi, göç, düzensiz aile yapıları, zayıf aile bağları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cinsel sağlık - üreme sağlığı konusunda bilgi eksikliği ve bu hizmetlere sınırlı erişim, cinsel şiddet adölesan gebelikler için öncü faktörler arasındadır. Adölesanların gelecekte sağlıklı ve üretken yetişkinler olarak topluma katılabilme yetenekleri, ergenlik döneminde edindikleri bilgi, beceri ve deneyimlere bağlıdır. Bu derlemede, çok yönlü bir sorun olarak adölesan gebeliğe ve anneliğe yol açan birbiriyle iç içe geçmiş sosyokültürel faktörler incelenmiş, adölesan gebelik riski ile mücadele stratejileri güncel literatür doğrultusunda ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adölesan gebelik, adölesan annelik,sosyo-kültürel belirleyiciler,yoksulluk,cocuk evlilikler

ADOLESCENT PREGNANCY AS A MULTIFACTORIAL PUBLIC HEALTH ISSUE: SOCIAL AND CULTURAL DIMENSIONS

ABSTRACT

Today, adolescent pregnancy is one of the most significant problems affecting the adolescent population and leads to serious health consequences in both developed and developing countries. Adolescent pregnancy is defined as pregnancy occurring in females aged 10–19 years. However, for international comparability, pregnancies among those aged 15–19 years are more commonly considered adolescent pregnancies. These pregnancies constitute a global concern due to the increased risks of maternal and neonatal morbidity and mortality. The prevalence of adolescent pregnancy varies according to countries' levels of development.

In developing countries, approximately 21 million girls aged 15–19 become pregnant each year, and nearly 12 million of them give birth. Globally, births to young mothers account for 11% of all births, and 95% of these births occur in developing countries. Adolescent pregnancies are considered high-risk pregnancies and, when combined with inadequate perinatal care, unintended pregnancy, malnutrition, and stress, may lead to adverse outcomes for the mother, child, family, and society. In addition to their negative impact on maternal and neonatal health, adolescent pregnancies may also result in significant social consequences, including interruption of girls' education, domestic violence, and suicide. The causes of adolescent pregnancy vary depending on countries' levels of development and sociocultural characteristics. In developed countries, unplanned adolescent pregnancies are often associated with premarital sexual activity, whereas in developing countries, they commonly occur as a result of early marriages driven by cultural norms and traditions. Furthermore, poverty, low educational attainment, migration, unstable family structures, weak family bonds, gender inequality, lack of knowledge about sexual and reproductive health, limited access to related services, and sexual violence are among the leading contributing factors to adolescent pregnancy. Adolescents' ability to participate in society as healthy and productive adults in the future depends largely on the knowledge, skills, and experiences they acquire during adolescence. This review examines the intertwined sociocultural factors leading to adolescent pregnancy and motherhood as a multifaceted issue and discusses strategies to address the risk of adolescent pregnancy in light of the current literature.

Keywords: Adolescent pregnancy,adolescent motherhood, socio-cultural determinants,poverty,child marriage

GİRİŞ

Adölesan dönem fiziksel, cinsel, psikolojik ve sosyal bakımdan çok önemli değişikliklerin yaşandığı, genel olarak çocukluk ile erişkinlik arasında bir geçiş dönemidir. Bu geçiş dönemi adölesanların gelişimsel değişimlerle, duygusal dalgalanmalarla başetmeye ve çevresel beklentileri karşılamaya çalıştıkları bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan cinsel sağlık ve üreme sağlığı sorunları yetişkinlik dönemindeki birçok sağlık sorununun temelini oluşturmaktadır(WHO,2023). Adölesanların sık karşılaştığı sorunlar; korunmasız cinsel ilişki, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, şiddet, istismar, madde bağımlılığı, erken yaş evlilikler, istenmeyen gebelikler ve gebelik komplikasyonlarıdır (UNİCEF,2021). Adölesan gebelikler,19 yaş altındaki kadınların gebeliği olarak kabul edilmekle birlikte ülkelerarası karşılaştırılabilirlik acısından doğum gerçekleştiğinde 15-19 yaş arasında olan gebeler adölesan gebelik olarak tanımlanmaktadır. Adölesan gebelikler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde 15-19 yaş arası adölesanların 21 milyon gebeliği bulunmaktadır, bunların %50'si istenmeyen gebeliklerdir ve 12 milyonu doğumla sonuçlanmaktadır. 2023 yılında adölesan gebeliği için küresel ortalama 1000 ergen başına 41.3 doğumdur. 10-14 yaş arası kız çocuklarda doğum oranı ise 1000 kadın başına 1,5, Sahra altı Afrika'da 4,4 ve Latin Amerika ve Karayipler'de 2,3'tür (WHO,2024;UN, 2020). Dünya genelinde, adölesan dönemdeki kızların ve genç kadınların yaklaşık %13'ü 18 yaşından önce doğum yapmaktadır. Adölesan gebeliğin yaygın olduğu Afrika'da ergenlerin yaklaşık beşte biri gebe kalmaktadır(UNİCEF,2021). Türkiye'de, adölesan dönemde olan kadınların %4'ü çocuk sahibidir ya da ilk çocuklarına gebedir. Adölesan annelik Güney'de en yüksek (%7), Batı'da ise en düşüktür (%2) (TNSA,2019). Adölesan gebelik oranlarınlarında yıllar içinde belirgin bir azalma sağlanmış olsada henüz istenilen düzeye ulaşılamamıştır.

Adölesan gebelikler, anne adayı ve doğacak bebeği için olumsuz sonuçlara neden olmakta, HIV enfeksiyonu gibi cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma riskini ve anne bebek ölüm riskini arttırmaktadır. 15-19 yaş grubundaki kızlarda ölüm nedenlerinin başında gebelik ve doğum komplikasyonları gelmektedir(Kassa et al.,2018; Yurdakul,2018b; Ksinan and Vazsonyi,2019;WHO,2023). Ayrıca adölesan yaşta gebe kalmak, kız çocukların eğitimini engellemekte ve aile içi şiddeti de içeren sosyal sonuçlara ve ülke ekonomisine ciddi maliyetler getirmektedir (Malunga et al.,2023).

ADÖLESAN GEBELİĞİN SOSYO- KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ

Adölesan gebelik, bireysel bir tercih olmaktan çok yoksulluk, erken yaşta evlilik, düşük eğitim, göç, aile yapısı,toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ebeveyn-çocuklar arasındaki iletişim eksikliği, cinsel ve üreme sağlığı bilgi eksikliği, aile planlaması hizmetlerine erişememe gibi çok katmanlı ve iç içe geçmiş sosyo-kültürel etkenlerle şekillenen bir olgudur (Amoudi et al,2022;Isano et al.,2025). Gelişmiş ülkelerde evlilik öncesi yaşanan cinsel deneyim sonucu planlanmamış adölesan gebelikler daha yaygın görülürken, gelişmekte olan ülkelerde erken yaşta evlilikler sonucu olabilmektedir.

Ekonomik Durum

Adölesan gebeliklerin ailenin ekonomik durumu ile yakından ilişkili olduğu, böyle ailelerde yaşayan adolesan gebelerin evinde çeşme suyu, elektrik, alafranga tuvalet gibi sosyoekonomik düzey göstergelerinin kötü olduğu bilinmektedir. Hane halkının düşük ekonomik durumu, yoksulluğu ve kaynak eksikliğinin adölesan gebelik riskini doğrudan ve yüksek oranda etkileme eğilimi bulunmaktadır (Agha and Rind,2025). Yoksul ailelerdeki ergenlerin daha genç yaşta riskli cinsel davranışta bulunma olasılıkları yüksektir. Araştırmalar, düşük gelirli ailelerde erken yaş gebelik riskinin arttığını, ekonomik durumu iyi olan ailelerdeki ergenlerin erken yaşta gebelikten korunduğunu göstermektedir. Senkyire ve ark. (2022) yüksek refah düzeyine sahip ailelerde yaşayan ergenlerin gebelik ve annelik olasılığının önemli ölçüde düşük olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma sonuçları ayrıca, yoksulluğun aynı zamanda ergen kızların temel ihtiyaçlarını karşılmak için savunmasızlığını arttırdığını ve mali destek (para ve /veya hediye) karşılığında cinsel ilişkiye zorlandıkları, gebeliği önleyici yöntemlere erişim sorunlarına ve okula devam oranlarının azalmasına neden olduğunu vurgulmaktadır (Agho and Rind, 2025; Malunda et al,2023;Amoadu et al.,2022). Yurdakul (2018a) çalışmasında adölesan gebelerin tamamının düşük gelirli ailelerde yaşadığı, hiç birinin gelir getiren bir işte çalışmadığını saptanmışdır. Türkiye'de en düşük refah düzeyine sahip hanelerde yaşayan kadınlar arasında adölesan annelik daha yaygın iken (%9) refah düzeyi en yüksek olan hanelerde yaşayan kadınlar arasında adölesan gebelik oranı (%1) oldukça düşüktür(TNSA,2019).
Bilindiği gibi düşük sosyo ekonomik koşullar bireylerin yaşantısını ve geleceğini istediği gibi şekillendirmesini ve gebelikten korunma hizmetlerine ulaşmalarını engellemektedir.

Eğitim

Eğitim süresi ile adolesan doğurganlık arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Düşük eğitim düzeyi adölesan gebelik ve doğumları arttıran önemli bir faktör olduğu gibi adölesan gebelik de genç annelerin eğitimlerine ara vermesine ya da eğitimi tamamen bırakmasına neden olmaktadır(Wado et al.,2019;Yakubu and Salisu,2018). Bu durum genç kadınların iş olanaklarına ve fırsatlarına erişmesini olumsuz etkilemektedir. Adölesan gebelik çalışmalarında kendisinin, eşinin, partnerinin ve ailesinin düşük eğitimli olması önemli bir risk faktörü olarak tespit edilmiştir (Malunga et al.,2023;Ahorlu et al,2015).

18 yaş altında 12 yıldan daha az eğitim görenler, daha fazla eğitim görenlere göre doğum yapma oranının 6 kat daha fazla olduğu rapor edilmiştir(WHO 2023). Nhanpoca ve Matitz (2022), adölesan gebelerle yaptığı çalışmada adölesan gebelerin %66,8'inin doğumdan sonra okula dönmediğini- okulu bıraktığını belirlemiştir. TNSA-18 verilerine göre Türkiye'de İlkokulu bitirmiş kadınların %20'si adölesan dönemde çocuk sahibi olmaya başlarken, bu oran lise ve üzeri eğitim alan kadınlar arasında %1 düzeyindedir (TNSA,2019). Eğitim süresinin uzaması aynı zamanda etkili aile planlaması yöntem kullanımını da olumlu yönde etkileyerek adölesan gebelik oranlarında azalmaya neden olduğu belirlenmiştir (Malunga et al.2023). Sonuç olarak erken yaştaki gebelikler, kadının eğitim görmesini ve meslek sahibi olmasını dolayısı ile çalışma yaşamına katılmasına da engel olup, genc kadınları ekonomik açıdan güçsüz ve bağımlı hale getirmektedir.

Çocuk evlilikler

İlk evlilik yaşı, doğurganlığın önemli bir belirleyicidir ve adölesan gebeliği etkileyen en önemli nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Erken yaşta evliliklerin yaygın olduğu gelişmekte olan ülkelerde adölesan doğumlar yüksek oranda görülmektedir. Bir çok ülkede 18 yaşından önce evliliği suç sayan yasalar olmasına rağmen çocuk yaşta evlilik hala yayın olarak devam etmektedir. Dünyada her 3 sanaiyede bir kız çocuğu evlendirilmektedir (The child marriage data portal, 2026). Bu durum, pek çok gelişmekte olan ülkede sosyo-kültürel normların ve uygulamaların etkili olduğunu ve eşit olmayan cinsiyet güç ilişkilerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu tür toplumlarda kadınların karar verme ve gebelikten korunma konusunda pazarlık gücünün zayıf olması adölesan gebeliklerin artmasında önemli bir etken olduğu belirtilmektedir (Ksinan and Vazsonyi.,2019;Kassa et al.,2018). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, en az gelişmiş ülkelerde ergenlerin %39'u 18 yaşından önce, %12'si ise 15 yaşından önce evlenmiştir (WHO,2023). Türkiye'de çocuk yaşta evliliklerin oranında yıllar içerisinde azalma olmakla birlikte hala bazı bölgelerde oldukça yaygındır. Türkiye'de ortanca ilk evlenme yaşı 21'dir. En yüksek refah düzeyindeki kadınlar, en düşük refah düzeyindeki kadınlardan 3,8 yıl daha geç evlenmektedir (TNSA,2018).Türkiye'nin taraf olduğu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslarası Sözleşmesi çocuğun erken yaşta evlenmesini önlemek için yasal yaptırımlar önermekte ve en düşük evlenme yaşının 18 olması tavsiye etmektedir. Türkiye'de evlilik oldukça yaygındır. Türk Medeni Kanununda evlilik yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Anne babanın onayı ile en düşük yasal evlenme yaşı ise hem erkekler hem kadınlar için 17'dir (TMK,2001).

Çocuk evlilikler, kızları cinsel ve üreme sağlığı haklarından mahrum etmekte ve uluslararası anlaşmalarda güvence altına alınan insan haklarından tam olarak yararlanma ve potansiyellerini gerçekleştirme fırsatlarını kısıtlamaktadır. Malunga ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında çocuk evliliğinin başlıca nedenlerini sırası ile yüksek yoksulluk seviyeleri, kaliteli eğitime sınırlı erişim, sınırlı yaşam seçenekleri ve cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerine yetersiz erişim olarak belirlemiştir. Başka bir çalışmada ailelerin maddi olarak çocuğunun daha rahat edeceğini, iyi giyineceğini, daha iyi besleneceğini düşünerek kız çocuklarının erken yaşta evliliğini uygun gördükleri bildirilmektedir (Yakıt ve Coşkun, 2014). Kız çocuğunun ekonomik yük olarak algılandığı bazı toplumlarda ise evden bir kişinin eksilmesinin ailenin ekonomik yükünü azaltacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde bazı aileler başlık parası ya da herhangi bir mal karşılığında kız çocuğunu evlendirmektedirler. Toplumda yaygın olan gelenekler, görenekler evlenme yaşını etkileyebilmektedir. Ülkemizin bazı yörelerinde kız çocuklarını erken yasta evlendirmek normal kabul edilmekte ve geleneksel olarak desteklenmektedir.

Bu tür evlilikler sonucu olan gebelikler anne baba adayı tarafından istenmese-planlanmasa da aile büyükleri tarafından istenen gebelikler olabilmektedir. Erken yasta evlenen çocuklar çevre baskısı altında doğurganlıklarını kanıtlamak durumunda bırakılmaktadır. Evlilik birliğinde kadına hukuksal açıdan dayanak sağlayan resmi nikah oranı ülkemizde bölgeler arasında farklılıklar göstermekle birlikte adölesan gebelerin tamamı bu dayanakdan yoksundur(Kılıççeker anad Yurdakul,2023;Yurdakul,2018a). Kızların cinsel istismara açık olduğu toplumlar da, erken yaşta evlendirilerek kız çocukların korunacağına inanılmaktadır. Erken yaşta evlilikler genellikle akrabalar ile yapılmakta, sıklıkla amca, teyze, hala oğlu gibi yakın akrabalarla olmaktadır. Genç kızın yabancıya gitmemes ya da sosyal çevrenin kısıtlı olması gibi birçok nedenle akrabalarla evlendirilme yaklaşımının da çocuk yasta evlilikleri artırdığı bilinmektedir.
Savaş ve göç durumlarında en savunmasız grubu çocuklar ve kadınlar oluşturmaktadır. Şavaşlar ve göçler kadınları cinsel taciz ve cinsel şiddet gibi ek risklerle karşı karşıya bırakmakta, göçmen adölesanları erken yaşta evlilik yapmaya zorlamaktadır. El Arab ve Sagbakken (2019), çocuğun bilinçli rıza verme özerkliğinin olmaması,uzun süreli şiddet ve göç gibi yerinden edilme durumlarının çocuk evlilikleri artırdığını bildirmektedir. Son yıllarda Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye'ye çok fazla sayıda göç olduğu bilinmektedir. Başbakanlık Afet ve Acil Durumlar Yönetimi Başkanlığının 2017 yılında yaptığı çalışmada göçmen kadınların karşılaştıkları sorunların başında erken yaş evlilikleri ve 13-14 yaşındaki gebelikler olduğu vurgulanmaktadır (AFAD,2017).

Kültürel Normlar ve Cinsiyet rolleri

Çeşitli ülkelerde evlilik, annelik, cinsellik ve doğum kontrolü ile ilgili kültürel normlar yaygın olarak adölesan gebeliğin belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin doğurganlık niyetleri sosyal, kültürel normlardan etkilenmektedir(Yu and Liang, 2022). Çocuk ya da erken yaşta evlilik ve hemen çocuk sahibi olma beklentisi, anneliğin kutsanması, doğumun kadınlığın ve evliliğin kanıtı sayılması, kısırlık damgasından kaçınma isteği veya üzerine kuma gelme tehlikesi erken yaşta anneliği beraberinde getirmektedir (Wado et al., 20219;Tuğrul,2019). Bazı toplumlarda ise evlilik içi erken yaşta yapılan doğumlar aile içindeki konumu güçlendiren bir rol oynamaktadır. Ataerkil aile yapısı kız çocuklarına ev isleri, yemek yapma, kardeşe bakma becerisi gibi toplumsal cinsiyet rolleri öğretilmekte ve evliliğe özendirilmektedir. Böyle toplumlarda anneliğin kadınlara kendilerini var edebilecekleri, kadınlıklarını ispatlayabilecekleri bir alan açtığı, kadınları güçlendirdiği ve toplum içinde statü kazandırdığı bilinmektedir. Bunlarla birlikte çocuk sahibi olma, neslin devamı, anne ve baba arasındaki önemli bağ, toplumsal statü kaynağı gibi anlamlara gelmektedir(Yakubi and Sailsu,2018). Çocuk sahibi olmak istemeyen ya da olamayan kadınlar eksik ve kusurlu olarak nitelendirilmektedir (Cislanghi and Shakya,2018;Tuğrul,2019).

Aile ve Akran Çevresinin Etkisi

Zayıf ebeveyn denetimi ve iletişimi, ebeveyn rehberliği ve danışmanlığının, ilgisinin eksikliği, cinsellikle ilgili konuşmanın tabu olması, düzensiz aile yapısı,şiddet, ailenin ve kardeşlerin gebeliğe olumlu /normal veya kayıtsız yaklaşımı, adölesan gebeliği normalize etmesi ve üvey anne veya babaya sahip olma, ailenin cinsel sağlık üreme sağlığı konusundaki bilgi eksikliği adölesan gebelikle ilişkili olduğu gösterilmiştir (Ahinkorah et al.,2019; Kassa et al.,2018) Akran baskısı ve romantik partner etkisi, cinsel yönden aktif arkadaşlarının olması,uyuşturucu madde kullanımının yaygın olduğu ortamlar gibi nedenler gençlerin erken yaşda cinsellik deneyimi yaşamasına neden olabilmektedir.

Ahinkorah ve ark.(2019) Gana'da yaptığı vaka kontrol çlışmasında adölesan gebelerin cinsel ilişkiye girme konusunda akranlarından etkilenme olasılığının gebe olmayan yaşıtlarına göre 3 kat daha fazla olduğunu belirlemiştir. Evli olmayan cinsel yönden aktif olan adölesanlar sağlık kurumlarına çeşitli nedenlerle baş vurmaktan çekinmesi, adölesanlara yönelik adölesan dostu üreme sağlığı hizmetlerinin olmaması ve doğum kontrol yöntemlerini kullanamaması nedeniyle istenmeyen gebelikler yaygınlığını sürdürmektedir (Nugraheny et al.,2024; Yakubi and Salisu,2018; Ksinan and Vazsonyi,2019).

SONUÇ

Adölesan gebeliklerin önlenmesi, gebelikle ilgili hastalık ve ölüm oranlarını azaltmak ve yaşam boyu sağlık için kritik öneme sahiptir. Ayrıca anne ve yenidoğan sağlığına ilişkin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için de gerekli ve öncelikli bir adımdır. Araştırma sonuçları, adölesan gebeliğin sadece bireysel riskli davranış olmadığını yoksulluk, eğitimsizlik, sosyal normlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk evlilik, aile / akran normları, göçler ve cinsel eğitim eksikliğinin birleşik ve içiçe geçmiş bir sonucu olduğunu göstermektedir. Etkili önleme için kız çocukların eğitiminin desteklenmesi, ekonomik güçlenme, aile içi iletişim ve kültürel normların dönüştürülmesini ve ergen dostu sağlık hizmetlerinin sağlanmasını birlikte hedefleyen çok sektörlü, bütüncül programların geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahinkorah, B.O., Hagan, J.E.,Seidu, A.A., Mintah, J.K., Sambah, F., Schack, T., & Hormenu, T. (2019) Examining Pregnancy Related Socio-Cultural Factors Among Adolescent Girls in the Komenda-Edina-Eguafo-Abrem Municipality in the Central Region of Ghana:A Case-Control Study. Front. Public Health 7:93.doi: 10.3389/fpubh.2019.0009.

Ahorlu, C.K., Pfeiffer, C.,& Obrist, B.(2015). Socio-cultural and economic factors ınfluencing adolescents' resilience agains the threat of teenage pregnancy: A crosssectional survey in accra,Ghana.Reproductive Health,12,117.doi:10.1186/s12978-015-0113- 9.

Agha, N., Rind, R.D. (2025). How adolescent motherhood is perceived and influenced by sociocultural factors: A sociological qualitative study of Sindh province, Pakistan. PLoS ONE 20(3): e0319064. https:// doi.org/10.1371/journal.pone.0319064.

Amoadu, M., Ansah, E.W., Assopiah, P.,Acquah, P., Ansah,J.E.,Berchie,E.,.&Amoah, E.(2022). Socio-cultural factors influencing adolescent pregnancy in Ghana: a scoping review. BMC Pregnancy Childbirth **22**, 834. https://doi.org/10.1186/s12884-022-05172-2.

Cislaghi,B., Shakya,H. (2018). Social norms and adolescents' sexual health: an introduction for practitioners working in low and mid-income African countries. Afr. J. Reprod. Health 22, 38–46. doi: 10.29063/ajrh2018/v22i1.4.

The Child Marriage Data Portal.Available from. https://childmarriagedata.org/country-profiles/turkiye/ Last accessed. 24.2.2026.

El Arab, R., Sagbakken, M.(2019). Child marriage of female Syrian refugees in Jordan and Lebanon: a literature review. Glob Health Action.12(1):1585709. doi: 10.1080/16549716.2019.1585709.

Isano, S., Uwizeyimana, T., Blanchet, K.(2025). Determinants of adolescent pregnancy in East Africa: a systematic review and meta-analysis. Pan Afr Med J.29;52:42.doi:10.11604/pamj.2025.52.42.48583.

Kassa, G.M.,Arowojolu, A.O.,Odukogbe,A.A.,Yalew, A.W.(2018).Prevalence and determinants of adolescent pregnancy in Africa: a systematic review and Meta-analysis. Reprod Health 29;15(1):195.doi:10.1186/s12978-018-0640-2. PMID: 30497509; PMCID: PMC6267053.

Kılıççeker,R.,Yurdakul,M.(2023).A retrospective evaluation of pregnant adolescents presenting to an emergency department.Afr J Reprod Health 27(29:26-33.

Ksinan, J., G., Vazsonyi, A.T.(2019). Multi-contextual influences on adolescent pregnancy and sexually transmitted infections in the United States. Soc Sci Med. Mar;224:28-36. doi: 10.1016/j.socscimed.

Malunga, G., Sangong, S., Saah, F.I., Bain, L.E.(2023). Prevalence and factors associated with adolescent pregnancies in Zambia: a systematic review from 2000-2022. Arch Public Health. 20;81(1):27. doi: 10.1186/s13690-023-01045-y.

Nhampoca, J.M., Maritz, J.(2022).Early marriage and adolescent pregnancy in Mozambique. Afr J Reprod Health. 26(3):114-123. doi: 10.29063/ajrh2022/v26i3.13.

Nugraheny, E., Paramashanti, B.A.,Ambarwati, E.R., Yanti, Y., Ocktariyana, O., Sunarsih, T.,.....and Ashar,H.(2024). Bibliometric analysis of teen pregnancy research in Asia-Africa: Explore the future scope. J Educ Health Promot.28;13:489. doi: 10.4103/jehp.jehp_351_24. PMID: 39850283; PMCID: PMC11756680.

Senkyire, E.K., Boateng, D., Boakye, F.O., Logo, D.D.,Ohaja, M.(2022). Socio-economic factors associated with adolescent pregnancy and motherhood: Analysis of the 2017 Ghana maternal health survey. PLoS One.30;17(12):e0272131. doi: 10.1371/journal.pone.0272131.

Tuğrul,Y.G.(2019).Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların annelik Deneyimleri üzerine bir saha çalışması. Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi,71-90.

T. C.Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yöneteim Başkanlığı (AFAD) (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünüm,Yaşam Koşullarına ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması.Erişim Adresi:https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2018.(TNSA).(2019). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye

Türk Medeni Kanunu.(2001). Kanun no:4721, Kabul tarihi:22.11.2001.

United Nations Children's Fund (UNICEF).(2021). Early Childbearing can have Severe Consequences for Adolescent girls. UNICEF. Available from: https://data.unicef.org/topic/child-health/adolescent-health.Last accessed on 2022 Feb 20.

United Nations.(2020).Department of Economic and Social Affairs , Population Division. *Fertility among young adolescents aged 10 to 14 years.* New York: UNDESA, PD.

Villareal, N.A., Cynthia, S.,and Superable, C.S.(2025).Socio – Cultural Influences on Teenage Pregnancy: A Phenomenological Study.International Journal for Multidisciplinary Research(IJFMR) Volume 7, Issue 3, May-June,IJFMR250243617.

Wado, Y.D., Sully, E.A. & Mumah, J.N.(2019).Pregnancy and early motherhood among adolescents in five East African countries: a multi-level analysis of risk and protective factors. BMC Pregnancy Childbirth 19,59. https://doi.org/10.1186/s12884-019-2204-z.

World Health Organization(2024).Adolescent Pregnancy.Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-pregnancy.Last accessed on 2026 Feb 21.

World Health Organization.(2023).Global accelerated action for the health of adölescents(AA_HA!):Guidence to support country implementation.Geneva.ISBN 978-92-4-008176-5 (electronic version).

Yakıt,E., Çoşkun, A.M.(2024).Toplumsal Açıdan Çocuk Yaşta Evlilikler Gereçeği:Hemşire ve Ebenin Sorumluluğu.Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi,11(3);3-10

Yakubu, I., Salisu,W.J.,(2018). Determinants of adolescent pregnancy in sub-Saharan Africa: a systematic review. Reprod Health.27;15(1):15.doi: 10.1186/s12978-018-0460-4. PMID: 29374479; PMCID: PMC5787272.

Yu, X.,and Liang, J. (2022).Social norms and fertility intentions: Evidence from China. Front. Psychol. 13:947134. doi: 10.3389/fpsyg.2022.947134

Yurdakul, M.(2018a). Perceived social support in pregnant adolescents in Mersin area in Turkey. Pac. J. Med. Sci.34(1): 115- 120.doi.10.12669/pjms.341.14221.

Yurdakul M.(2018b) Adolescent pregnancies: Causes and ıts effects on maternal and ınfant health. In: Shapekova NL, Özdemir L, Ak B, Şenol V, Yıldız H. (Ed) Recent Researches in Health Sciences. Cambridge Scholars Publishing .pp.408-423.

MENOPOZ DOSTU SAĞLIK HİZMETLERİ

Kübra YILDIZ
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0007-0367-8115

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

Yağmur KOÇAK
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0006-7083-3587

ÖZET
Menopoz, kadın yaşamında üreme fonksiyonlarının fizyolojik olarak sona erdiği bir dönem olmasının ötesinde; biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel boyutları olan çok yönlü bir geçiş sürecidir. Bu dönemde sık görülen vazomotor semptomlar (ateş basması, gece terlemesi), kas-iskelet sistemi ağrıları, uyku bozuklukları ve genitoüriner değişiklikler, kadınların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bununla birlikte, menopozun yalnızca semptomların tedavisine odaklanan dar bir klinik yaklaşımla ele alınması, kadınların bütüncül sağlık gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle günümüzde "menopoz dostu sağlık hizmetleri" yaklaşımı, sağlıklı yaşlanma ve yaşam kalitesinin desteklenmesi açısından önemli bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.
Menopoz dostu sağlık hizmetleri; kadın merkezli, erişilebilir, kapsayıcı ve biyopsikososyal modeli temel alan bir bakım anlayışını ifade etmektedir. Araştırmalar, menopoz dönemindeki kadınların çoğu zaman yeterli bilgiye ulaşmakta zorlandıklarını ve sıklıkla dijital kaynaklara yöneldiklerini göstermektedir. Bu bağlamda e-sağlık okuryazarlığının güçlendirilmesi ve güvenilir dijital sağlık uygulamalarının yaygınlaştırılması, kadınların semptom yönetimi ve öz bakım becerilerini desteklemektedir. Özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev yapan ebe ve hemşirelerin sunduğu danışmanlık ve eğitim programları, kadınların menopoz sürecine uyumunu kolaylaştırmakta ve yaşam kalitesini artırmaktadır.
Öte yandan, engelli kadınlar ve çalışma hayatındaki kadınlar gibi dezavantajlı grupların özgün gereksinimleri, menopozun yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sağlık politikası konusu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin; eğitim, danışmanlık, dijital sağlık çözümleri ve toplum temelli destek mekanizmalarını kapsayan bütüncül bir yaklaşımla yapılandırılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, menopozun bir kriz değil, sağlıklı yaşamın doğal bir evresi olarak deneyimlenmesini desteklemektedir.
Anahtar Kelimeler: Menopoz, menopoz dostu sağlık hizmetleri, yaşam kalitesi, e-sağlık okuryazarlığı, bütüncül bakım.

MENOPAUSE FRIENDLY HEALTH SERVICES

ABSTRACT
Menopause is not only a physiological stage characterized by the cessation of reproductive function, but also a multidimensional transition process involving biological, psychological, and sociocultural dimensions. Common symptoms during this period, including vasomotor symptoms (hot flashes, night sweats), musculoskeletal pain, sleep disturbances, and genitourinary changes, can significantly affect women's quality of life.

However, addressing menopause solely through a narrow clinical approach focused on symptom treatment is insufficient to meet women's holistic health needs. Therefore, the concept of "menopause-friendly healthcare services" has emerged as an essential approach to support healthy aging and improve quality of life.
Menopause-friendly healthcare services refer to a model of care that is women-centered, accessible, inclusive, and grounded in the biopsychosocial model. Research indicates that many women experience difficulties accessing reliable information during menopause and frequently turn to digital sources for guidance. In this context, strengthening e-health literacy and expanding access to reliable digital health applications can enhance women's symptom management and self-care abilities. In particular, counseling and educational programs provided by midwives and nurses in primary healthcare settings play a critical role in facilitating women's adaptation to menopause and improving their quality of life.
Furthermore, the specific needs of disadvantaged groups, such as women with disabilities and those actively participating in the workforce, highlight that menopause should be addressed not only as an individual health issue but also as a matter of public health policy. Therefore, healthcare services should be structured within a holistic framework that integrates education, counseling, digital health solutions, and community-based support mechanisms. This approach enables menopause to be experienced not as a crisis, but as a natural and manageable stage of healthy living.
Keywords: Menopause, menopause-friendly healthcare services, quality of life, e-health literacy, holistic care.

GİRİŞ

Kadın hayatındaki en doğal ancak en zorlu dönemlerden biri olan menopoz, sadece biyolojik bir sonu değil, aynı zamanda hayatta yeni bir dönemin başlangıcını da temsil eder. Hormonal değişikliklerin ötesinde, bu süreç, bir kadının fiziksel, zihinsel ve sosyal yaşamında derin izler bırakan dönüştürücü bir yolculuktur. Kadınların bu geçişi nasıl algıladıkları ve buna nasıl uyum sağladıkları, yaşam kalitelerini doğrudan etkileyen temel bir faktördür (Yaşar ve Yeyğel, 2024). Toplumun büyük bir kısmı bu dönemi hala sadece yaşlanmanın bir belirtisi olarak görse de uygun destek mekanizmalarıyla sağlıklı ve verimli bir şekilde yönetilebilir. Ancak bu konuda en büyük sorumluluk, menopoz dönemindeki kadınlara özel hizmetler sunan, ihtiyaçlarını anlayan ve onlara bütüncül bir yaklaşımla yaklaşan sağlık çalışanlarına aittir (Meeta ve ark., 2025).
Bir kadının menopoz sırasında yaşadığı semptomlar sadece tıbbi müdahale gerektiren teknik sorunlar değil, normal yaşam akışını bozan gerçek sorunlardır. Sıcak basmalarından uyku bozukluklarına, ruh hali değişimlerinden fiziksel ağrılara kadar uzanan bu geniş yelpazedeki semptomlar, bir kadının yaşam memnuniyetini ciddi şekilde zedeleyebilir (Kurt ve Arslan, 2020). Bu semptomlarla başa çıkmaya çalışan kadınlar, çoğu zaman yaşadıkları durumun ne kadarının normal olduğunu ya da ne zaman profesyonel bir yardım almaları gerektiğini kestirememektedir. Özellikle farkındalık düzeyinin yetersiz olması, kadınların sağlık kurumlarına başvuru sıklığını ve aldıkları hizmetin niteliğini de etkilemektedir (Çulha, 2020). Dolayısıyla sağlık sisteminin ilk görevi, bu farkındalık açığını kapatmak ve kadını sürecin merkezine koymaktır.
Bu süreçte sağlık hizmetlerinin rolünü değerlendirirken, birinci basamak sağlık hizmetlerinin ve burada çalışan uzmanların önemi yadsınamaz. Aile hekimliği ve toplum sağlığı merkezleri, menopoz semptomlarıyla ilgili sorunlara çözüm arayan kadınlar için ilk başvuru noktalarıdır. Bu merkezlerde sunulan bütüncül yaklaşım, kadının semptomlarını hafifletmekle kalmaz, aynı zamanda daha sağlıklı bir yaşlanma için de temel oluşturur (Dur ve Mert, 2025).

Sağlık personeli, özellikle de ebeler ve hemşireler, kadınlarla kurdukları yakın temas sayesinde bu dönemdeki eğitim ihtiyacını en iyi analiz eden kişilerdir. Onların yürüttüğü sağlık eğitimi etkinlikleri, kadınların kendi bedenlerini daha iyi tanımalarını ve süreci daha bilinçli yönetmelerini sağlar (Hacivelioğlu ve Demirci, 2022).

Eğitimin etkinliği, menopoza yönelik tutumların iyileşmesiyle açıkça gösterilmektedir. Kadınlar menopoz ve bu dönemde neler beklemeleri gerektiği hakkında bilgi edindiklerinde, meydana gelen değişikliklere karşı daha olumlu bir tutum geliştirirler. Araştırmalar, yapılandırılmış eğitim programlarının kadınlarda menopoza ilişkin olumsuz algıları ortadan kaldırdığını ve öz saygılarını artırdığını göstermiştir (Gönenç ve Koç, 2019). Bilgiyle donanan bir kadın, yaşadığı semptomların birer hastalık değil, yaşamın bir parçası olduğunu kavrar. Bu bilinç düzeyi, kadının hem fiziksel sağlığını korumasına hem de ruhsal olarak kendisini daha iyi hissetmesine olanak tanır (Baransel ve ark., 2023).

Bilgiye erişim kanallarının değiştiği günümüz dijital dünyasında, menopoz yönetimi de bu teknolojik dönüşümden faydalanıyor. Kadınlar artık sağlık sorunları hakkında bilgi edinmek için sadece hastanelere başvurmuyor; interneti ve mobil uygulamaları aktif olarak kullanıyorlar. İşte burada elektronik sağlık okuryazarlığı kavramı devreye giriyor ve bir kadının güvenilir bilgilere erişebilme yeteneği, yaşam kalitesini doğrudan etkiliyor (Akgün ve ark., 2024). Web tabanlı uygulamalar ve dijital platformlar, jinekolojik sağlığın geliştirilmesinde geleneksel yöntemlere güçlü birer alternatif ve destekçi haline gelmiştir (Dağlar ve Güngör Satılmış, 2024). Sağlık sistemlerinin bu dijital trendleri görmezden gelmek yerine, onları "menopoz dostu" hizmetlerin bir parçası haline getirmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir (Sharman ve ark., 2020). "Sadece mobil uygulamalar değil, 'Menopoz Takip ve Destek Hattı' gibi 7/24 erişilebilir teletıp hizmetleri, özellikle kırsal bölgedeki kadınların anksiyetesini azaltmada kritik rol oynamaktadır."

Menopoz sürecini daha da hassas hale getiren durumlar da mevcuttur; örneğin cerrahi müdahaleler sonucu aniden başlayan menopoz süreci, kadınlar için çok daha sarsıcı olabilmektedir. Özellikle cerrahi menopozun cinsel yaşam ve beden imgesi üzerindeki etkileri, kadınların özel bir hassasiyet ve profesyonel danışmanlık almasını zorunlu kılar (Kaydırak, 2018). Bunun yanı sıra, toplumda çoğu zaman sesi duyulmayan engelli kadınlar da bu dönemde büyük zorluklar yaşamaktadır. Engellilik ve menopozun kesiştiği nokta, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan engelleri iki katına çıkarmakta ve bu grubu daha da dezavantajlı hale getirmektedir (Altıntaş ve Şahin, 2025). Menopoz dostu bir sağlık hizmetinin, toplumun her kesimini kapsayacak bir adalet duygusuyla inşa edilmesi bu yüzden kritiktir (Macpherson ve Quinton, 2022).

Çalışma hayatı da menopozun etkilerinin en yoğun hissedildiği alanlardan biridir. Özellikle sağlık sektöründe, yoğun stres altında çalışan hemşireler gibi meslek grupları için menopoz semptomları sadece bir sağlık sorunu değil, aynı zamanda iş verimliliğini etkileyen ciddi bir unsurdur (Çekici, 2023). Kadınların iş hayatında aktif kalabilmeleri ve üretkenliklerini koruyabilmeleri için iş yerlerinde de destekleyici düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan, tıbbi tedavilerin yanı sıra kadınların başvurduğu geleneksel uygulamalar da göz ardı edilmemelidir. Kadınların kültürel alışkanlıklarıyla başvurduğu bu yöntemlerin, modern tıp tarafından dışlanmak yerine doğru bir süzgeçten geçirilerek rehberlik edilmesi gerekmektedir (Zorlu ve ark., 2022).

Menopoz Dostu Sağlık Sisteminde Uygulama Örnekleri

Multidisipliner Menopoz Poliklinikleri: Kadının aynı gün içinde jinekolog, diyetisyen, fizyoterapist ve psikologla görüşebildiği "tek duraklı" (one-stop shop) hizmet modelleri yaygınlaştırılmalıdır.

İş Yerinde Destek Paketleri: Sağlık sektöründe çalışan hemşireler için esnek çalışma saatleri, soğutulmuş dinlenme odaları ve pamuklu üniforma desteği gibi kurumsal düzenlemeler "menopoz dostu iş yeri" kriteri olarak sunulmalıdır.

Toplum Temelli Egzersiz Grupları: Kas-iskelet ağrıları için uzman fizyoterapistler eşliğinde haftalık yoga veya pilates seanslarının birinci basamak sağlık hizmetlerine entegre edilmesi yaşam kalitesini artırmaktadır.

Menopoz dostu sağlık hizmetleri sunmak, sadece ilaç reçete etmekten çok daha fazlasını gerektirir. Bu, kadının kas-iskelet sistemini korumak için yapılan toplum temelli müdahalelerden, fiziksel egzersizin desteklendiği yaşam modeli değişikliklerine kadar uzanan geniş bir vizyondur. Pender'in Sağlığı Geliştirme Modeli gibi bilimsel temellere dayanan yaklaşımlarla kadını aktif bir katılımcı haline getirmek, başarının anahtarıdır (Polat ve Aylaz, 2020). "Literatürde, bilişsel davranışçı terapilerin (BDT) sıcak basması üzerindeki etkisi kanıtlanmıştır. Örneğin, grup temelli BDT oturumlarının kadınların semptom algısını %50 oranında iyileştirdiği saptanmıştır. Sağlık hizmetleri kapsamında bu tür psikososyal müdahale birimleri kurulmalıdır." Kadınların sağlık kuruluşlarından daha verimli yararlanabilmeleri ve semptomlarla baş etme becerilerini geliştirebilmeleri için kapsayıcı, empatik ve erişilebilir bir sağlık mimarisi oluşturulması, toplumsal refahın da bir göstergesi olacaktır (Koçan ve Cangöl, 2023).

Menopoz, bir kadının hayatındaki sadece biyolojik bir evre değil, aynı zamanda fiziksel ve zihinsel olarak kendini yeniden keşfettiği derin bir dönüşüm dönemidir. Bu süreçte güvende, anlaşılmış ve desteklenmiş hissetmek, kadınların yaşlanmaya bakış açılarını tamamen değiştirebilir. "Menopoz dostu" sağlık hizmetleri oluşturmak sadece tıbbi bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumun kadınlara ve kadın sağlığına verdiği değerin en somut göstergesidir. Kadınların bu dönemde yaşadığı semptomları sadece geçici bir rahatsızlık olarak görmek yerine, hizmetlerin başarısını belirleyen en önemli faktör, bunları yaşam kalitelerini ve sosyal işlevlerini etkileyen temel unsurlar olarak görmektir. İyi yapılandırılmış bir destek mekanizması, kadınları eğitim yoluyla güçlendirmeyi ve modern dünyanın sunduğu dijital fırsatları bu sürece entegre etmeyi gerektirir. Doğru kanallardan bilgi alan ve dijital okuryazar olan bir kadın çok daha dirençlidir ve vücudunda meydana gelen değişikliklere karşı daha olumlu bir tutum sergiler. Birinci basamak sağlık hizmetlerinden iş hayatına kadar tüm alanlarda kadınların ihtiyaçlarını ele alan bir yaklaşım, menopozu bir "kriz" olmaktan çıkarıp sağlıklı yaşlanmaya giden bir yola dönüştürecektir. Özellikle, egzersiz gibi topluluk etkinliklerinin ve yaşam tarzı değişikliklerinin teşvik edilmesi, uzun vadede kronik sağlık sorunlarının önlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Menopoz odaklı sağlık hizmeti kavramının, engelli kadınlardan cerrahi menopoz geçirmiş kadınlara kadar her grubun benzersiz ihtiyaçlarını dikkate alarak kapsayıcı olması çok önemlidir. Sağlık profesyonellerinin empatik yaklaşımı ve kadınların kültürel alışkanlıklarına saygı duyan bilimsel tavsiyelerin sağlanması güven oluşturacaktır. Bir kadının menopoz dönemindeki yüksek yaşam memnuniyetinin sadece kişisel mutluluğunu değil, aynı zamanda ailesinin ve iş ortamının huzurunu ve verimliliğini de doğrudan etkilediği unutulmamalıdır. Bu nedenle, sağlık politikasını daha erişilebilir, insancıl ve kadın odaklı hale getirerek yeniden yapılandırmak zorunludur. Kadınların sağlıklarında söz sahibi olduğu, semptomlarını yönetmeyi öğrendiği ve sosyal damgalanmadan uzak olduğu bir sağlık sistemi, menopozu bir son değil, yeni ve iyileştirilmiş bir başlangıç haline getirecektir. Sonuç olarak, menopoz dönemindeki kadınlara yönelik hizmetler, kadının biyolojik değişimlerine saygı duyan, onu fiziksel ve zihinsel bir bütün olarak ele alan ve yaşamın tüm aşamalarında aktivitesini destekleyen bir anlayışın ürünü olmalıdır. Bu vizyon gerçekleştiğinde, kadınlar bu geçişi çok daha iyi hazırlanmış, daha sağlıklı ve daha dirençli bir şekilde atlatabileceklerdir.

SONUÇ

Menopoz, kadın yaşamında biyopsikososyal ve kültürel boyutları olan kapsamlı bir dönüşüm sürecidir. Bu sürecin bir kriz olarak değil, sağlıklı bir yaşam evresi olarak deneyimlenmesi, modern sağlık sistemlerinin "menopoz dostu" bir yapıya bürünmesiyle mümkündür. Yapılan incelemeler; kadınların bu dönemde yaşadığı semptomların sadece medikal bir sorun olmadığını, kadının yaşam kalitesini, sosyal işlevselliğini ve iş verimliliğini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin başarısı, semptom yönetiminin ötesine geçerek kadını sürecin merkezine koyan bütüncül bir yaklaşımla ölçülmelidir.

"Menopoz dostu" bir sağlık mimarisi; birinci basamak sağlık hizmetlerinden iş hayatına kadar geniş bir yelpazede, kapsayıcı, empatik ve erişilebilir bir destek mekanizması üzerine inşa edilmelidir. Bu kapsamda; e-sağlık okuryazarlığının artırılması, dijital uygulamaların hizmete entegre edilmesi ve engelli kadınlar gibi dezavantajlı grupların özgün ihtiyaçlarının gözetilmesi toplumsal refah açısından bir zorunluluktur. Sonuç olarak; sağlık profesyonellerinin bilimsel rehberliğini kültürel hassasiyetlerle birleştiren, kadını eğitim yoluyla güçlendiren ve sosyal damgalanmayı ortadan kaldıran bir sistem, menopozu bir son değil, daha dirençli ve iyileştirilmiş bir başlangıç haline getirecektir.

KAYNAKÇA

Akgün, Ö., Toker, S., & Alparslan, Ö. (2024). Kadınların e-sağlık okuryazarlığının menopoza özgü yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(3), 1-15.

Altıntaş, E., & Şahin, N. H. (2025). Bir dezavantajlı grup: menopoz ve engellilik. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *14*(2), 840-849.

Baransel, E. S., Barut, S., & Duran, S. A. (2023). Menopoz yönetimi eğitiminin menopoz semptomları ve yaşam kalitesi üzerine etkisinin belirlenmesi: Randomize kontrollü bir çalışma. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, *8*(3), 314-325.

Çekici, N. (2023). *Bir hastanede çalışan 40 yaş üstü hemşirelerde menopoz semptomları sıklığı ve bu semptomların yaşam kalitesi ve iş verimliliği üzerine etkisi* (Master's thesis, Hitit University (Turkey)).

Çulha, İ. B. (2020). *Kadınlarda menopoz semptomlarına ilişkin farkındalık düzeyi ve sağlık kurumlarına başvuru sıklığının araştırılması* (Doctoral dissertation, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Dağlar, Ö. Ş., & Güngör Satılmış, İ. (2024). Jinekolojik sağlığın geliştirilmesinde web tabanlı uygulamalar.

Dur, Ö. Ü. G., & Mert, Ö. Ü. A. (2025). Aile hekimliğinde menopoza bütüncül. *Yaşlı sağlığına genel bir bakış*, 242.

Gönenç, İ., & Koç, G. (2019). Menopoz dönemine yönelik uygulanan eğitim programının kadınların menopoza yönelik tutumlarına etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(1), 29-33.

Hacivelioğlu, D., & Demirci, H. (2022). Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan ebelerin kadın sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik sağlık eğitimi etkinlikleri. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, *32*(2), 49-60.

Kaydırak, M. M. M. (2018). Cerrahi menopozun cinsel yaşam üzerine etkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *27*(4), 267-279.

Kızılırmak, A., & Seviğ, Ü. (2011). Bir sağlık ocağına kayıtlı 40-59 yaş grubu kadınların menopoz yakınmaları ve sağlık kuruluşlarından yararlanma durumları. *STED Yazarlarına Bilgi*, 149.

Koçan, M. K. D., & Cangöl, E. (2023). Menopoz dönemindeki kadınların yaşadıkları semptomlar ve baş etme yöntemleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, *32*(3), 156-168.

Kurt, G., & Arslan, H. (2020). Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. *Cukurova Medical Journal*, *45*(3), 910-920.

Macpherson, B. E., & Quinton, N. D. (2022). Menopause and healthcare professional education: a scoping review. *Maturitas*, *166*, 89-95.

Meeta, M., Guduru, S., Tanvir, T., & Madan, A. (2025). Awareness of menopause and menopause hormone therapy in India: perspectives of healthcare providers and consumers. *Climacteric*, 1-10.

Polat, F., & Aylaz, R. (2020). Pender'in sağlığı geliştirme modeli temelli, menopoz dönemindeki kadınların semptomlarla başetmesinde fiziksel egzersizin desteklenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *8*(1), 150-161.

Sharman Moser, S., Chodick, G., Bar-On, S., & Shalev, V. (2020). Healthcare utilization and prevalence of symptoms in women with menopause: a real-world analysis. *International journal of women's health*, 445-454.

Yaşar, Ö., & Yeyğel, Ç. (2024). 45-60 yaş arası kadınlarda menopoz semptomları ve menopoz tutumu ile yaşam doyumunun incelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (21), 1097-1111.

Zorlu, S., Türkmenoğlu, B., & Budak, M. (2022). Menopoz dönemindeki kadınların menopoz semptomlarına yönelik başvurdukları geleneksel uygulamalar. *Instıtute of Health Sciences Journal*, *7*(3), 139-149.

ÜREME ADALETİ VE KADIN SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ

Yağmur KOÇAK
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0006-7083-3587

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

Kübra YILDIZ
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0007-0367-8115

ÖZET
Üreme adaleti kavramı, üreme sağlığı ve haklarını sosyal adalet perspektifiyle birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerin yalnızca yasal haklara sahip olmasının yeterli olmadığını; bu hakları kullanabilmeleri için gerekli sosyal, ekonomik ve politik koşulların da sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Üreme adaleti üç temel hak üzerinden tanımlanmaktadır: kişinin çocuk sahibi olma hakkı, çocuk sahibi olmama hakkı ve sahip olduğu çocukları güvenli ve sağlıklı ortamlarda yetiştirme hakkı. Bu çerçeve, üreme sağlığını yalnızca kürtaj ya da doğum kontrolü gibi hizmetlerle sınırlamaz; bedensel özerklik, karar verme özgürlüğü ve eşit erişim gibi unsurları da kapsar.
Kadınların bedensel özerkliklerini kullanmaları; toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kültürel normlar, ekonomik yetersizlikler ve yasal düzenlemeler gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Özellikle cinsel ve üreme sağlığına ilişkin kararlarda erkek egemen yapının belirleyici olması, kadınların kendi bedenleri üzerindeki kontrolünü sınırlandırabilmektedir. Türkiye'deki veriler de kadınların önemli bir kısmının sağlık ve doğurganlıkla ilgili kararları eşleriyle birlikte aldığını göstermektedir. Benzer şekilde, güvenli kürtaja erişim, etkili kontraseptif yöntem kullanımı ve nitelikli cinsel eğitim olanakları çocuk sahibi olmama hakkının hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Öte yandan, nüfus politikaları ve yardımcı üreme teknolojilerine erişimdeki eşitsizlikler çocuk sahibi olma hakkını da etkileyebilmektedir.
Üreme adaleti yaklaşımı, kadınların bu hakları özgürce kullanabilmesi için destekleyici bir sağlık sistemi ve eşitlikçi politikaların gerekliliğini vurgular. Bu noktada kadın sağlığı hemşireleri; eğitim, danışmanlık ve savunuculuk rolleriyle kadınların güçlenmesine katkı sağlayan önemli sağlık profesyonelleridir. Üreme adaletini merkeze alan hemşirelik uygulamaları, bireysel bakımın ötesine geçerek sağlıkta eşitsizliklerin azaltılmasına ve toplumsal refahın güçlendirilmesine katkı sunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Üreme adaleti, cinsel hak, cinsel sağlık, kadın sağlığı hemşireliği

REPRODUCTIVE JUSTICE AND WOMEN'S HEALTH NURSING

ABSTRACT
The concept of reproductive justice is a holistic approach that addresses reproductive health and rights from a social justice perspective. This approach argues that it is not enough for individuals to simply have legal rights; the necessary social, economic, and political conditions must also be provided for them to exercise these rights.

Reproductive justice is defined through three fundamental rights: the right to have children, the right not to have children, and the right to raise one's children in safe and healthy environments. This framework does not limit reproductive health to services such as abortion or birth control; it also includes elements such as bodily autonomy, freedom of decision-making, and equal access. Women's ability to exercise their bodily autonomy is affected by many factors such as gender inequality, cultural norms, economic inadequacies, and legal regulations. In particular, the male-dominated structure being decisive in decisions regarding sexual and reproductive health can limit women's control over their own bodies. Data from Turkey also shows that a significant portion of women make decisions regarding health and fertility together with their partners. Similarly, access to safe abortion, effective contraceptive methods, and quality sexual education plays a crucial role in realizing the right not to have children. On the other hand, inequalities in population policies and access to assisted reproductive technologies can also affect the right to have children. The reproductive justice approach emphasizes the necessity of a supportive health system and equitable policies for women to freely exercise these rights. In this context, women's health nurses are important health professionals who contribute to the empowerment of women through their roles in education, counseling, advocacy and advocacy. Nursing practices that center on reproductive justice go beyond individual care and contribute to reducing health inequalities and strengthening social well-being.
Keywords: Reproductive justice, sexual rights, sexual health, women's health nursing

GİRİŞ

Üreme adaleti kavramı ilk kez, üreme sağlığı ve hakları hareketinde çalışan on iki siyahi kadın tarafından gündeme getirilmiştir. Bu terim, yalnızca kürtaj haklarına odaklanan savunuculuğun, beyaz üstünlüğü ve kadın düşmanlığı gibi durumları yeterince kapsamadığı düşüncesiyle ortaya atılmıştır. Temel olarak üreme hakları ve sosyal adalet kavramlarının sentezlenmesi ile geliştirilmiştir. (Ross,2017).

Üreme adaleti, doğru bir sağlık hizmetinin geniş bir alanı kapsayan bütüncül bir hizmet olması gerektiğini savunur. Bu bakış açısıyla sağlık hizmeti; kürtaj, doğum kontrol yöntemleri, kadınlara yönelik koruyucu sağlık hizmeti, doğum öncesi ve sonrası bakımı, infertiliteyi, jinekolojik kanserleri, bebek ve anne mortalitesini, yakın partner şiddeti ve HIV/AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan enfeksiyonları içermelidir. Kapsamlı sağlık hizmeti ile birlikte üreme adaletinin temelini oluşturan diğer durum ise hak olarak belirlenen şeylerin dil, din, ırk, yaş ve cinsiyet fark etmeksizin bütün insanlara uygulanmasıdır (Ross,2017; Ross & Solinger, 2017).

Üreme adaleti temelde üç insan hakkına dayanır. Bunlar; kişinin kendi seçtiği yollarla çocuk sahibi olma hakkı, doğum kontrolü, kürtaj ya da cinsel perhiz yoluyla çocuk sahibi olmama hakkı, çocuklarını bireyler ya da devlet tarafından uygulanan şiddetten arındırılmış, güvenli ve sağlıklı ortamlarda çocuk yetiştirme hakkıdır (Ross & Solinger, 2017).

ACRJ (Asian Communities for Reproductive Justice)' nin tanımına göre üreme adaleti, kadınların ve kız çocuklarının; insan haklarının tam olarak gerçekleştirilmesine ve korunmasına dayanan bütüncül fiziksel, ruhsal, zihinsel, politik, sosyal ve ekonomik iyilik halidir. (Venkatraman,2020). SisterSong ise üreme adaletini bir insan hakkı, tüm insanların kişisel bedensel özerkliğini koruma, çocuk sahibi olup olmayacağına karar verme, çocuk sahibi olmamayı ve sahip olduğu çocukları güvenli, sağlıklı ve sürdürülebilir topluluklarda yetiştirme hakkı olarak tanımlamaktadır (SisterSong).

Bedensel Özerkliği Koruma Hakkı

Bedensel özerkliği koruma hakkı, kadınların kendi bedenleri ve cinsellikleri üzerinde denetim kurabilme ve bu alanlara ilişkin kararları herhangi bir baskı ya da zorlamaya maruz kalmadan alabilme hakkını ifade eder. Bu hak, başkalarının haklarına saygı gösterilmesi koşuluyla, cinsel davranışlar, ilişkiler ve partner seçimleri konusunda özgür iradeye dayalı tercih yapabilmeyi kapsar. Bedensel özerklik aynı zamanda, cinsellikle ilişkili her türlü test, tıbbi girişim, tedavi, cerrahi işlem veya araştırma öncesinde bireyin yeterli ve anlaşılır biçimde bilgilendirilmesini ve bu bilgilendirmeye dayalı onamının alınmasını içerir (WAS,2014). Kadınlar, çocuk yaşta evlilik, adölesan gebelik, cinsel saldırı, istismar ve farklı şiddet biçimleri gibi bedensel özerklik haklarını zedeleyen durumlarla yaygın biçimde karşı karşıya kalmaktadır (Yıldırım & Özsoy, 2021).

Kadınların bedensel özerklik hakkı, çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında göçmenlik durumu, hapsedilme, engellilik, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, ırk, yoksulluk ve yaş sayılabilir. Bu etkilerin temelinde ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği yatmaktadır. Kadınlar ve kız çocukları, toplumda erkeklerin ve ebeveynlerin görüşlerinin daha değerli kabul edilmesi nedeniyle sıklıkla kendi kararlarını alma imkânından yoksun bırakılmaktadır. Özellikle hane reisi olarak erkeklerin karar verme yetkisini elinde bulundurması, cinsel ve üreme sağlığı konularında daha belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı uygulamalar, kadınların kontraseptif yöntemleri bağımsız şekilde kullanıp kullanmama kararını almalarını engelleyebilmektedir. Örneğin bazı ülkelerde, özellikle kırsal alanlarda, eşlerden biri veya her ikisi daha fazla çocuk istemekte ve doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı ile zamanlaması konusundaki kararların erkeklere ait olduğu kabul edilmektedir (Topçu & Okyay, 2024). TNSA 2018 verileri Türkiye'de de bu durumun benzer olduğunu göstermektedir. TNSA verilerine göre evli kadınların %65'i kendi sağlıkları ve bedenleri üzerindeki kararları eşleri ile birlikte, %35'i ise kendisi almaktadır. Gebeliği önleyici yöntem kullanımına bakıldığında ise büyük ölçüde (%69) eş ile birlikte karar alınmaktadır. (TNSA,2018). Bu durum, kadınların bedensel özerklik hakkını kısıtlamakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devamına yol açmaktadır.

Çocuk Sahibi Olmama Hakkı

Üreme adaleti çerçevesinde tanımlanan çocuk sahibi olmama hakkı, bireylerin güvenli ve yasal kürtaja erişimini, kapsamlı ve nitelikli cinsel eğitime ulaşabilmesini, zorla cinsel ilişkiye maruz kalmama özgürlüğünü ve her kadının sağlık durumu ile yaşam koşullarına uygun doğum kontrol yöntemlerine erişimini ifade eder. Bu hak, yalnızca gebeliğin sonlandırılabilmesiyle sınırlı değildir, kadınların istemedikleri gebeliklere maruz kalmamalarını sağlayan bütüncül bir hak alanını da içerir. Bu hak kapsamında güvenli kürtaja erişim, hem temel bir insan hakkı olarak kabul edilmekte hem de kadın sağlığının korunmasında temel bir rol üstlenmektedir (Ross & Solinger, 2017).

Kadınlar gebeliklerini sonlandırmak istediklerinde; yüksek maliyetler, bekleme süreleri, eş ya da ebeveyn onayı, zorunlu danışmanlık uygulamaları ve toplumsal damgalanma gibi çok yönlü engellerle karşılaşabilmektedir. Yasal kısıtlamaların bulunduğu yerlerde ise gebelik sonlandırma belirli koşullara bağlanmakta ya da tamamen yasaklanabilmektedir. Kürtajın yasak olduğu veya erişilemediği durumlarda, kürtaj arayışı kadınlar açısından hem bir sağlık hizmetine ulaşma sorunu hem de aşağılanma, damgalanma ve insan onurunun zedelenmesi ile sonuçlanan bir süreç hâline gelmektedir. Ancak devlet, dini otoriteler ya da aile kaynaklı baskılara rağmen kadınlar doğurganlıklarını kontrol etme yönünde çeşitli yollar arayabilmektedir (Ross & Solinger, 2017).

Türkiye'de çocuk sahibi olmanın politik ve kültürel söylemler aracılığıyla desteklenmesi ve bu yaklaşımın yasal düzenlemelere de yansıması, doğurganlığı düzenlemeye yönelik üreme sağlığı hizmetlerinin sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Bu durum, üreme adaletinin sağlanabilmesi için temel bir koşul olan, kadınların istemedikleri durumlarda çocuk sahibi olmama hakkını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. (Kılıçtepe, Saluk & Mutlu,2021).
Türkiye'de evli kadınların isteyerek (tıbbi sorun olmadan) kürtaj yaptırma oranı %15'tir ve bu kadınların %64'ü gebeliği önleyici herhangi bir yöntem kullanmamıştır (TNSA,2018). Bu sonuçlar kadınların üreme sağlığı hizmetlerine ve etkili kontraseptif yöntemlere erişimde önemli engellerle karşılaşabildiğini göstermektedir. Bu durum, çocuk sahibi olmama hakkı kapsamında değerlendirildiğinde, kadınların gebelikten korunma konusunda bilinçli ve özgür tercihler yapabilmelerini destekleyecek kapsayıcı, erişilebilir ve güçlendirici sağlık politikalarına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Çocuk Sahibi Olma Hakkı

Üreme adaleti yaklaşımı; çocuk sahibi olmama hakkını, çocuk sahibi olma hakkı ile birlikte düşünür (Ross & Solinger, 2017). Doğurganlığın yönetilmesine yönelik uygulamalar; ne zaman ve nasıl doğum yapılacağına ilişkin tercihler ile evlat edinme gibi çocuk sahibi olma yolları da bu hakkın kapsamı içinde yer alır (Kılıçtepe ve ark.,2021).
Bu hakkı sınırlandıran durumlar nüfus politikalarıyla üremenin kontrol edilmesi, üreme süreçlerinin cezalandırıcı uygulamalara konu edilmesi, çevresel sorunların doğurganlığı olumsuz etkilemesi, ergen yaştaki annelerin toplumsal olarak dışlanması ve yardımcı üreme teknolojilerine (YÜT) erişimde yaşanan eşitsizliklerdir (Luna & Luker, 2013).

Çocukları Güvenli ve Sağlıklı Ortamlarda Yetiştirme Hakkı

Üreme adaleti, çocuk sahibi olma ya da olmama hakları ile sınırlı kalmayıp sahip olunan çocukları güvenli ve sağlıklı ortamlarda yetiştirme hakkının olduğunu da savunur. Bu bağlamda üreme adaleti, insanların kaç çocuk sahibi olacaklarına, ne zaman çocuk sahibi olacaklarına ve bunu hangi yollarla gerçekleştireceklerine kendilerinin karar verebilmesini temel bir ilke olarak ele alır. Bununla birlikte, çocuk sahibi olmanın yalnızca biyolojik bir süreç olmadığı; çocukların güvenli, sağlıklı ve onurlu koşullar altında yetiştirilebilmesi için gerekli sosyal desteklerin sağlanmasının da gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Ross & Solinger, 2017). Bu hak özellikle savaş ve çatışmaya maruz kalanlar, göç edenler ve yoksulluk gibi nedenlerde ülkelerini terk etmek zorunda kalanlar için kritiktir (Kılıçtepe ve ark.,2021).
Kadınların üreme adaleti kapsamındaki bu hakları kullanmasını genel olarak; yaş, dil, din, ırk (siyahi olma), refah durumu, ekonomik durum, eğitim düzeyi, kültür ve yasalar gibi faktörler etkiler (Yıldırım & Özsoy,2021). Kadınların cinsel haklarını tam olarak kullanmasını sağlamak, toplumsal refah düzeyini yükseltmekle birlikte olumsuz durumları da kontrol altına alabilir (Yıldırım & Özsoy,2021; Ross & Solinger, 2017).
Üreme adaleti, kadınların bu kararları özgürce verebilmeleri için gerekli sosyal, ekonomik ve sağlıkla ilişkili koşulların sağlanmasını da gerekli görmektedir. Bu bütüncül bakış açısı, üreme özerkliğini yalnızca bireysel bir tercih olarak değil, kadınların onurlu, sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürdürebilmelerinin temel koşullarından biri olarak ele almaktadır(Ross & Solinger, 2017).

Üreme Adaleti ve Kadın Sağlığı Hemşireliği

Üreme adaleti hareketi, kadınların ve kız çocuklarının bedenleri, cinsellikleri ve doğurganlıkları üzerinde söz sahibi olabilmelerinin; kapsamlı cinsel ve üreme sağlığı bilgisine erişimleriyle mümkün olduğunu savunmaktadır (Venkatraman,2020).

Bu nedenle kadınlara cinsel sağlık eğitimi verilmesi, cinsel hakları konusunda bilgilendirilmeleri ve bu hakları kullanmaları için desteklenmeleri büyük önem taşımaktadır (Yıldırım & Özsoy, 2021).

Sağlık bir insan hakkıdır ve bu hak üreme sağlığını da kapsar. Ancak bu hakkın hayata geçirilebilmesi; güvenilir ve kapsamlı bilginin yanı sıra gerekli hizmet ve materyallerin, göçmenler dâhil olmak üzere tüm bireyler için eşit ve adil biçimde erişilebilir olmasına bağlıdır (Ross & Solinger, 2017). Sağlık hizmetlerinin üreme adaleti temel alınarak sunulması, özellikle dezavantajlı grupların hizmetlere erişimini artırma ve yaşam kalitesini iyileştirme açısından önemlidir (Topçu & Okyay,2024). Bu noktada kadın sağlığı hemşireleri kilit bir rol oynamaktadır.

Hemşireler; cinsel ve üreme sağlığı konusunda eğitim vererek, güvenli cinsel ilişkiyi teşvik ederek ve cinsel haklar konusunda farkındalık oluşturarak kadınların güçlenmesine katkı sağlar (Yıldırım & Özsoy, 2021). Ayrıca kadınların kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olmalarını desteklemek, çocuk sahibi olma ya da olmama yönündeki kararlarına saygı duymak ve bu süreçte danışmanlık sunmak hemşirelerin önemli sorumlulukları arasındadır. Bu kapsamda hemşireler; aile planlaması yöntemleri, kürtaj, yardımcı üreme teknikleri ve doğum seçenekleri hakkında bilgi vererek bilinçli karar alma sürecini destekler ve kadınların çocuklarını güvenli ve sağlıklı ortamlarda yetiştirebilmelerine katkıda bulunur (Kovner,2023).

Bununla birlikte hemşireler, halk eğitimini destekleyerek, eğitim müfredatında üreme adaletine yer verilmesini savunarak ve toplumsal farkındalığın artırılmasına katkı sunarak üreme adaletinin korunmasında da roller üstlenmektedir (Topçu & Okyay,2024).

Sonuç olarak hemşirenin temel sorumluluğu; bireyi bilgilendirmek, sağlığı geliştirmek ve güvenliği korumaktır. Ancak bu sorumluluk, aynı zamanda çocuk sahibi olma ya da olmama hakkına saygı duyulan ve çocukların sağlıklı, güvenli bir toplumda yetişebildiği koşulların oluşturulması için çalışmayı da içermektedir. Bu yaklaşım, üreme adaletinin temel anlayışıyla örtüşmektedir (Kovner,2023).

SONUÇ

Üreme adaleti, üreme sağlığını yalnızca bireysel tercih ve hizmet sunumu çerçevesinde değil; eşitsizliklerin, güç ilişkilerinin ve yapısal engellerin belirlediği geniş bir toplumsal bağlam içinde değerlendiren bütüncül bir yaklaşımdır. Kadınların bedensel özerkliklerini koruyabilmeleri, çocuk sahibi olma ya da olmama konusunda özgür ve bilinçli karar verebilmeleri ve çocuklarını güvenli koşullarda yetiştirebilmeleri; ancak adil, erişilebilir ve kapsayıcı sağlık politikaları ile mümkün olmaktadır.

Kadın sağlığı hemşireleri bu sürecin merkezinde yer almakta; eğitim, danışmanlık ve savunuculuk rolleriyle kadınların güçlenmesini desteklemektedir. Üreme adaleti perspektifinin hemşirelik uygulamalarına entegre edilmesi, dezavantajlı grupların hizmetlere erişimini artırarak sağlıkta eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle hem klinik uygulamalarda hem de politika geliştirme süreçlerinde üreme adaletinin rehber bir yaklaşım olarak benimsenmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Kılıçtepe, Ş., Saluk, S., & Mutlu, B. (2022). Üreme adaleti perspektifinden Türkiye'de üreme ve doğurganlık politikalarına bakış. *Feminist Tahayyül*, 3(1), 39–72.

Kovner, C. (2023). The nurses' role in reproductive justice. *Policy, Politics, & Nursing Practice*, 24(4), 223–224. https://doi.org/10.1177/15271544231203869

Luna, Z., & Luker, K. (2013). Reproductive justice. Annual Review of Law and Social Science, 9, 327–352. https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-102612-134037

Ross, L. J. (2017). Reproductive justice as intersectional feminist activism. Souls, 19(3), 286–314. https://doi.org/10.1080/10999949.2017.1389634

Ross, L., & Solinger, R. (2017). *Reproductive justice: An introduction*. University of California Press.

SisterSong Women of Color Reproductive Justice Collective. *Reproductive justice.* https://www.sistersong.net/reproductive-justice (Erişim Tarihi: 01.02.2026)

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.

Topçu, O., & Okyay, P. (2024). Bedensel özerklik ve bütünlüğün cinsel sağlık ve üreme sağlığına etkisi. *Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi*, 2(2), 61–69. https://doi.org/10.5281/zenodo.13840341

Venkatraman, Richa. (2020). A New Vision for Advancing Our Movement for Reproductive Health, Reproductive Rights, and Reproductive Justice by Asian Communities for Reproductive Justice (ACRJ). Embryo Project Encyclopedia, 11-17.

Yıldırım, D. F., & Özsoy, S. (2021). Kadınların cinsel haklarını kullanım durumu ve hemşirenin rolü. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 7(2), 120–134.

World Association for Sexual Health. (2014). WAS Declaration on Sexual Rights. https://www.worldsexualhealth.net/was-declaration-on-sexual-rights (Erişim Tarihi: 01.02.2026)

TOPLUMSAL CİNSİYET DUYARLI SAĞLIK BAKIMI

Songül KAYA
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0003-1381-4898

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

Seda TAMER
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0003-4039-8789

ÖZET
Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadınlar ve erkekler arasındaki farkların toplumsal boyuttaki yönlerini ifade etmektedir. Toplumun yapısını oluşturan etmenlerden biri olan toplumsal cinsiyet rolleri kadınların ve erkeklerin yaşamlarını şekillendirmekte büyük rol oynamaktadır. Bu roller özellikle kadınları yaşadığı eşitsizlikler ve dezavantajlı durumlar yönünden oldukça etkileyebilmektedir. Kadınlarda daha düşük öğrenim düzeyi, daha az gelir elde etme ve işgücüne katılımın az olması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonuçları olarak örnek verilebilir. Cinsiyet eşitsizliği sonucu kadın sağlığı da doğrudan veya dolaylı yoldan etkilenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı sağlık imkanlarına erişimde kadınlar erkeklerden daha geri planda kalmakta, sağlık bakımını almakta birtakım engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller, kadınların sadece kocası ya da aile üyelerinden birisinin eşliğinde sağlık kurumuna gidebilmesi, sağlık hizmeti almasına sağlık personelinin erkek olması nedeniyle izin verilmemesi, cinsiyet farkındalığı konusunda sağlık görevlisinin bilinçli olmaması olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, sağlık bakım hizmetlerinde toplumsal cinsiyet önemli bir yerde olmasına rağmen her iki cinsiyete yönelik yaklaşımlar aynı doğrultuda olmaktadır. Kadınlar ve erkekler, biyolojik, hormonal, davranışsal koşullar ve risk faktörü farklılıkları nedeniyle farklı tıbbi uygulamalara ve hemşirelik bakımına ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle sağlık bakımı verilirken her iki cinsiyete eşit muamele edilmesi yetersiz tıbbi bakıma neden olabilir. Toplumsal cinsiyet duyarlı bakım; semptomların sınıflandırılmasında cinsiyet faktörünün dahil edilmesini, tanı, tedavi ve hemşirelik bakımında farkındalığın kazanılmasını gerektirir. Aynı zamanda kadın-erkek arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurulduğu, nitelikli ve hasta merkezli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım kadın ve erkeğin sağlık ve hastalık algılarındaki farklılığı, önleyici tedbirlerin alınmasını ve ilaç uyumluluğunu kapsamaktadır. Sağlık profesyonelleri toplumsal cinsiyet farklılığını algılamada yeterli olmalı, bunu tutum ve davranışlarına yansıtarak toplumsal cinsiyet duyarlı bakımı sağlamalıdır.
Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet**,** sağlık bakımı, tolumsal cinsiyet duyarlılığı

GENDER-SENSİTİVE/ GENDER RESPONSİVE CARE

ABSTRACT
The concept of gender refers to the societal aspects of differences between women and men. Gender roles, a component of societal structure, play a significant role in shaping the lives of both women and men. These roles can particularly affect women, leading to inequalities and disadvantages.

Examples of gender inequality include lower levels of education, lower incomes, and reduced participation in the workforce for women. Gender inequality also directly or indirectly impacts women's health. Due to gender roles, women lag behind men in accessing healthcare and face various obstacles in receiving health care. These obstacles include women only being able to go to healthcare facilities accompanied by their husbands or family members, being denied access to healthcare services because the healthcare personnel are male, and healthcare professionals lacking awareness of gender roles. Furthermore, although gender plays a significant role in healthcare services, approaches towards both genders are often the same. Women and men require different medical practices and nursing care due to differences in biological, hormonal, behavioral conditions, and risk factors. Therefore, treating both genders equally in healthcare can lead to inadequate medical care. Gender-sensitive care requires the inclusion of gender factors in symptom classification, and awareness in diagnosis, treatment, and nursing care. It is also a qualified and patient-centered approach that considers the differences between women and men. This approach encompasses the differences in women's and men's perceptions of health and illness, the implementation of preventive measures, and medication adherence. Healthcare professionals should be competent in perceiving gender differences and incorporating this into their attitudes and behaviors.
Keywords: Gender, health care, gender sensitivity

GİRİŞ

Cinsiyet kavramı, bireyin kadın veya erkek olarak gösterdiği fizyolojik, biyolojik ve genetik özellikleri tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet terimi ise kadın ve erkeğin kültürel ve sosyal olarak belirlenen kişilik özelliklerini, rol ve sorumluluklarını, nasıl düşünüp hareket edeceğine yönelik beklentileri açıklamaktadır (Taşkın, 2022; Eryılmaz, 2020). Toplumsal cinsiyet kültürel olup öğrenilen bir kavramdır. Literatürde toplumsal cinsiyetin sosyokültürel olduğu, insanlar tarafından oluşturulduğu ve değiştirilebilir olduğu da belirtilmektedir. Bireyler toplumda atfedilen rollere göre hareket ederler, toplumun öğrettiği değer yargılarına göre davranırlar (Eryılmaz, 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı fırsatların, kaynakların ayrımı ve kullanımı, hizmetlere erişimin sağlanması gibi konularda cinsiyet ayrımının yapılmamasını tanımlamaktadır. Dünya sağlık örgütüne göre ise toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsel eğilimi veya kimliğine bakılmaksızın her yaşta ve özellikte farklı kadın ve erkek grupları arasında eşitlik, sosyal anlamda fırsatları yakalama şansı, kaynaklar ve ödüllerden tamamen eşit bir şekilde yararlanma olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2011). Toplumsal cinsiyette hakkaniyet kavramı ise kadınlar ve erkekler arasında sorumlulukların ve kazançların dağılımında adaletin ve hakkaniyetin göz önünde bulundurulmasıdır. Etik ve ahlaki yönü de içeren bu kavramda amaç kadın ve erkek arasındaki farklılıklar belirlenerek bir denge kurulması amaçlanır (Eroğlu, 2012).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal baskı oluşturarak kadın bireylerin gelirini, eğitim hayatını ve istihdam edilmesini olumsuz yönde etkileyerek başta kadın sağlığı olmak üzere pek çok alanda soruna neden olmaktadır (Özvarış, 2015). Toplumun kadınlara atfettiği kalıpların ve rollerin etkisiyle kadınlar eğitimsiz ve büyük çoğunluğu istihdam dışında olmaktadır. Bunun sonucunda sağlık hakkının kullanılmasında ve bu hakka erişimde kısıtlı olabilmektedirler. Kadın bireyler sağlık hizmeti almakta bağımsız karar alamamakta, ailevi ya da toplumsal baskıya maruz kalmaktadır. Toplumsal cinsiyet bakış açısı nedeniyle sağlık hizmetlerine erişim konusunda erkeklerle eşit imkanlara sahip değildirler (Karacan ve Gökçe, 2020).

Kadınların farklı biyolojik yapıya sahip olmalarından dolayı farklı sağlık ihtiyaçları da bulunmaktadır. Jinekolojik muayene ve taramalar, aile planlaması, infertilite ve güvenli annelik gibi sağlık bakım hizmetlerinden yararlanmaları gerekmektedir. Bunun yanında kronik hastalıkların kadınlarda daha fazla olduğu ve daha kötü sağlık durumu bildirdikleri görülmüştür. Yapılan araştırmalar kadınların yaşam süresinin erkeklerinkinden daha fazla olduğu ancak yaşam kalitelerinin daha az olduğu, daha fazla hastalık yaşadıklarını göstermektedir. Kadınlar erkeklere göre kronik ağrılardan daha çok etkilenmekte, daha şiddetli ağrı düzeyi bildirmekte ve daha fazla vücudun farklı yerlerinde eş zamanlı ağrılar tarif etmektedir. Ancak kadınların ifade ettikleri ağrılar daha az ciddiye alınmaktadır. Bu nedenle daha hafif ve daha az etkili tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Bu durum da tedavi sürecinde zaman kaybına neden olabilmektedir. (Karacan ve Gökçe, 2020; Başar, 2017; Şevik ve Çiçeklioğlu,2025).

Üreme sağlığı kavramı ise hem kadının hem de erkeğin ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Üreme ile ilgili hastalıkların sonuçları iki cinsiyet arasında eşit bir şekilde değildir ve kadınların yaşamını doğrudan ilgilendirmektedir. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip olan kadınlarda riskli gebeliklerin ve aşırı doğurganlığın yüksek olduğu dolayısıyla istenmeyen sonuçların meydana geldiği görülmektedir (Şahiner ve Akyüz, 2010). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması durumunda istenmeyen gebelik ve düşük sayısının azaldığı, hastanede doğum ve doğum öncesi bakım oranlarının arttığı yaşam kalitesinin arttığı saptanmıştır. Kadınlara ve erkeklere toplumsal cinsiyet temelli verilen eğitim programlarının sağlık sonuçlarına olumlu etkisi olduğu bildirilmiştir (Baştarcan ve Oskar, 2022). Bu nedenle sağlık çalışanlarının cinsiyet eşitsizliğine bağlı kadınların yaşadığı problemlerin farkında olmalı, sağlık bakım hizmetlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım sergilemesi önem kazanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet duyarlı sağlık bakımı hasta merkezli bakımın sağlanması için önemli bir yaklaşımdır. Sağlık profesyonellerinin toplumsal normlara ilişkin bilgiye ve yeterliliğe sahip olması gereklidir (Lindsay ve ark., 2022). Özellikle sağlık bakımında önemli görev ve sorumlulukları bulunan hemşirelerin toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin azaltılması ve önlenmesi için farkındalık kazanmaları gereklidir. Birçok eğitim programında heteronormatif bakış açısı baskın olduğundan sağlık çalışanlarının da eşit ve kapsamlı bir bakım sağlama becerisi sınırlıdır. Bu eksikliklerin giderilmesi için hemşirelik müfredatları cinsiyet ve cinsellik ile ilgili kültürel ve toplumsal yaklaşımları ele almalıdır. Sosyal normların toplum sağlığı üzerindeki etkisi vurgulanmalı, geleceğin sağlık profesyonelleri bu duyarlılık ve bakış açısıyla yetiştirilmelidir. Bu nedenle toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve ön yargıları azaltmak için hemşirelikte disiplinler arası eğitimin katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Bragagnollo ve ark., 2025).

Sağlık profesyonelleri toplumsal cinsiyet ile ilgili farklılıkları anlamada yeterli olmalı, bunu tutum ve davranışlarına yansıtarak cinsiyet duyarlı bakımı sağlaması gerekmektedir. Ancak sağlık sektöründe de kadınlar ve erkekler farklı konumda yer almaktadır. Bunun nedeni ise toplumsal roller ve cinsiyet eşitsizliğidir. Örneğin kadın hekimlerin yorucu ve ağır koşullara sahip uzmanlık alanlarında sayıca az olduğu bulunmuştur. Özellikle kadın bireylerin aile içinde daha fazla sorumluluğa ve role sahip olması işyerindeki rolleri ile denge kurmalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle acil girişimlerin olmadığı, nöbet yükünün az olduğu, daha az yorucu uzmanlık alanları kadın hekimler tarafından tercih edilmektedir (Urhan ve Etiler, 2011). Yine kadın hekimlerin, kadın rolüne uygun olduğu düşünülen çocuk sağlığı ve hastalıkları, aile hekimliği, cildiye, kadın doğum, kulak burun boğaz gibi uzmanlık alanlarını daha çok tercih ettiği görülmüştür. Bu bağlamda kadın erkek eşitsizliğinin önlenmesinde iş ve ev hayatının göz önünde bulundurulduğu politikaların üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Aksan ve ark., 2015; Ünver ve ark., 2010).

Bunun yanı sıra, toplumsal algılar doğrultusunda hekimlik mesleği erkeklere, hemşirelik mesleği kadınlara özgü bir meslek olarak düşünülse de erkek hemşirelerin sayısı git gide artmaktadır. Kadın hekimlerin sayısı da erkek hekimlerin sayısına yetişmektedir (Orhan ve Yücel, 2017).

Günümüzde toplumsal cinsiyete duyarlı sağlık bakımına odaklanılması ön plana çıkmaktadır. Çünkü sağlık çalışanlarının cinsiyete yönelik tutumları nasıl davranacaklarını etkilemekte, hastalara yönelik değerlendirmelerde yanlılığa sebep olabilmektedir. Kanada'da bir pediatrik rehabilitasyon merkezindeki sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir araştırma sonucunda, toplumsal cinsiyet duyarlı bakımın sağlanmasında zorluklar yaşandığını, pediatrik hastaların bakımında çoğunlukla kadın sağlık çalışanlarının tercih edildiği, eğitim ve tecrübe açısından eksikliklerin bulunduğu, daha fazla destek verilmesi gerektiği saptanmıştır (Lindsay ve ark., 2022).

Toplumsal cinsiyet duyarlı bakım, sağlık profesyonellerinin var olan cinsiyet farklılığını algılamada yeterli olması, bunları tutum ve davranışlarına dahil etmesi anlamına gelmekte olup, birçok disiplini ilgilendiren bir görev olarak tanımlanmaktadır. Disiplinler arasında cinsiyet duyarlılığını sürdürülebilir biçimde iyileştirecek önlemler vardır. Ancak cinsiyet duyarlı bakımın dikkate alınmasını sağlamak için zorunlu uygulama gereklilikleri ve eylemler konusunda eksiklikler de mevcuttur (Mollenhauer ve ark., 2025; Çelik ve ark., 2011). Sağlık bakımında toplumsal cinsiyet önemli bir rol oynamasına rağmen birçok sağlık profesyoneli cinsiyete duyarlı bakımın sağlanması açısından eksiklik yaşamaktadır. Sağlık profesyonellerine yönelik toplumsal cinsiyet duyarlı eğitimin verilmesi cinsiyete bağlı eşitsizliklere değinilmesinde yardımcı olabilir. Bir sistematik analiz sonucuna göre sağlık çalışanlarına yönelik cinsiyet duyarlılığı eğitimlerinin artmasına rağmen etkinliği hakkında kanıtlar yeterli değildir (Lindsay ve ark., 2019).

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınlarda doğrudan ya da dolaylı yolla birçok sağlık sorununa neden olmaktadır. Bu durum dünyanın farklı yerlerinde farklı seviyelerde mevcut olup yadsınamaz bir gerçektir. Sağlık bakım hizmetleri bu sorunu ele alıp kadına yönelik pozitif ayrımcılık bakış açısıyla hareket etmelidir. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konularda farkındalık kazanmaları kadın sağlığı ile ilgili mevcut sorunların iyileşmesine katkı sağlayabilir. Sağlık çalışanlarının kadın sağlığı ile ilgili sorunların bilincinde olmaması çoğu zaman tanı koymayı, korunma yöntemlerini ve geliştirilebilecek çözümleri geciktirmektedir. Tüm sağlık profesyonellerine toplumsal cinsiyete dayalı bireysel, toplumsal eğitimler yapma, diğer sektörlerle iş birliği, danışmanlık ve rehberlik gibi rol ve sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada toplum sağlığını yükseltmede önemli rolleri olan ve kadın bireylerle devamlı iletişimde bulunabilen sağlık çalışanlarının rolü çok önemlidir. Böylece kadın sağlığı geliştirilerek sağlıklı kadınlar, sağlıklı gebelikler ve bebeklerin dünyaya gelmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Eryılmaz, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Kadın Sağlığı. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1), 5-13. https://izlik.org/JA56YX59KM

Başar F. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Kadın Sağlığına Etkisi, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi 2017(3):131-137.

Eroğlu K. (2012). Kadın ve Üreme Sağlığına Genel Bakış. AM Coşkun, editör. Kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği el kitabı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları; 2012 s:15-37.

Taşkın, L. (2022). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Akademisyen Tıp Kitabevi.

World Health Organization. (2011). Human Rights and Gende rEquality in Health-Sector Strategies How to Assess Policy. Geneva: Publications of the World Health Organization; 2011. s.9-21.

Şevik İ, Çiçeklioğlu M. (2025). Kadınlarda Kronik Ağrı ve Ruh Sağlığı: Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Sağlık Hizmeti Nasıl Olmalı? *STED [Interne*t]. 34(1):61-8. Erişim adresi: https://izlik.org/JA64GW24LL

Şahiner, G., & Akyüz, A. (2010). Toplumsal cinsiyet ve kadının üreme sağlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *9*(4), 333-342.

Özvarış, Ş. B. (2015). Toplumsal Cinsiyet, Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15(56), 37-43. https://izlik.org/JA76UN29HJ

Karacan, E., & Gökçe, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın Sağlığı. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi,* 1(1), 39-59. https://izlik.org/JA89SP78CC

Bragagnollo, G. R., Silva, B. P. D., Fermino, T. Z., & Santos, D. S. (2025). Interprofessionalism as a driver for professional nursing education aimed at comprehensive care for sexual and gender minorities by 2030. *Revista brasileira de enfermagem*, *78Suppl 1*(Suppl 1), e20240195. https://doi.org/10.1590/0034-7167-2024-0195 .

Lindsay, S., Kolne, K., & Rezai, M. (2022). Challenges with providing gender-sensitive care: exploring experiences within pediatric rehabilitation hospital. *Disability and Rehabilitation*, *44*(6), 891–899. https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1781939

Çelik, H., Lagro-Janssen, T. A., Widdershoven, G. G., & Abma, T. A. (2011). Bringing gender sensitivity into healthcare practice: a systematic review. *Patient education and counseling*, *84*(2), 143-149.

Lindsay, S., Rezai, M., Kolne, K., & Osten, V. (2019). Outcomes of gender-sensitivity educational interventions for healthcare providers: A systematic review. *Health Education Journal*, *78*(8), 958-976.

Mollenhauer, J., Sgraja, S., Seeland, U., Kloepfer, M., Amelung, V. E., & Kurscheid, C. (2025). Multifarious approaches of implementation to transfer gender sensitivity in health care practice: a scoping review. *BMC health services research*, *25*(1), 825. https://doi.org/10.1186/s12913-025-13032-w

Urhan, B. ve Etiler, N. (2011). Sağlık sektöründe kadın emeğinin cinsiyet açısından analizi. Çalışma ve Toplum, 2, 191-216.

Davas Aksan, H. A., Ergin, I., Çiçeklioğlu, M. ve Samandağ, B. (2011). Türkiye'de kadın hastalıkları ve doğum anabilim dallarında cinsiyet eşitsizliği. Tıp Eğitimi Dünyası, 32, 1-7.

Ünver S., Diri, E. ve Ercan, İ. (2010). Hemşirelik mesleğinin erkek üyelerine toplumun bakış açısı.Türkiye Klinikleri J Med Ethics, 18(2), 96-120.

Orhan, B., & Yücel, Ö. R. (2017). Türkiye'de sağlık hizmetleri sunumuna cinsiyet açısından bakış. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 53-59.

Baştarcan, Ç., & Oskay, Ü. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sağlığına etkisi: Sistematik inceleme. *Sağlık ve Toplum*, *32*(3), 48-57.

TRAVMA BİLGİLİ BAKIM VE KADIN SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ

Seda TAMER
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0003-4039-8789

Prof. Dr. Aslı SİS ÇELİK
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-3597-7167

Songül KAYA
Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
ORCID: 0009-0003-1381-4898

ÖZET

Travma, bireyin baş etme kapasitesini aşan, fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehdit eden evrensel bir halk sağlığı sorunudur. DSM-5'e göre travma tanımı; "gerçek veya tehdit edilen ölüm, ciddi yaralanma veya cinsel şiddet" durumlarını içerir. Kadınlar; toplumsal cinsiyet rolleri, biyolojik süreçler ve maruz kaldıkları şiddet oranları nedeniyle travmatik deneyimlere karşı daha savunmasızdır. Kadın sağlığı hemşireleri; doğum, jinekolojik muayeneler ve şiddet mağduriyeti gibi süreçlerde kadınlarla en sık etkileşime giren sağlık profesyonelleridir. Geleneksel tıbbi yaklaşımlar semptomlara odaklanırken, bütüncül bir anlayış gereklidir. Travma bilgili bakım (TBB), travma öyküsü olan birey ve topluluklar hakkında çalışmalar yapılan sosyal hizmet bilimi ve uygulaması için yol gösterici olabilecek bir yaklaşımdır. Toplumsal cinsiyet normları, biyolojik döngüler ve maruz kaldıkları yüksek şiddet oranları, kadınları travmatik yaşantılar karşısında daha kırılgan hale getirmektedir. Kadın sağlığı hemşireleri; doğum eylemi, jinekolojik kontroller, infertilite süreçleri ve şiddet mağduriyeti gibi mahremiyetin en üst düzeyde olduğu anlarda kadınlarla yoğun temas kuran sağlık profesyonelleridir. Semptom odaklı geleneksel tıbbi modelin aksine, bütüncül bir yaklaşım olan "Travma Bilgili Bakım" (TBB); "Neyin var?" sorusu yerine "Sana ne oldu?" sorusunu merkeze alarak bakım felsefesinde köklü bir dönüşüm sağlar. Bu model; güvenlik, şeffaflık, iş birliği, güçlendirme ve kültürel yetkinlik gibi temel taşlar üzerine inşa edilmiştir. TBB, sağlık hizmeti sunumu sırasında hastanın yeniden travmatize edilmesini (re-travmatizasyon) önlemeyi ve hastanın kendi bakım sürecine aktif katılımını sağlamayı hedefler. Ancak, travma öyküsü olan bireylerle yoğun çalışan hemşirelerde, hastanın travmatik deneyimlerine empatik katılım sonucu gelişen "ikinci travmatik stres" riski de göz ardı edilmemelidir. Hemşirelerin psikolojik sağlamlığını korumak, kaliteli ve sürdürülebilir bir bakım hizmeti için kritiktir. Sonuç olarak, kadın sağlığı hemşireliğinde travma bilgili bakımın entegrasyonu; hasta memnuniyetini artırır, tedavi uyumunu güçlendirir ve sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasına katkı sağlar. Bu bağlamda, hemşirelik müfredatına ve hizmet içi eğitimlere travma bilgili bakım ilkelerinin eklenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Travma bilgili bakım, Kadın Sağlığı hemşireliği, ikinci travmatik stres, travma, re-travmatizasyon.

TRAUMA-INFORMED CARE AND WOMEN'S HEALTH NURSING

ABSTRACT

Trauma is a universal public health problem that threatens the physical and psychological integrity of the individual, exceeding their coping capacity. According to DSM-5, the definition of trauma includes "actual or threatened death, serious injury, or sexual violence." Women are more vulnerable to traumatic experiences due to gender roles, biological processes, and rates of violence exposure. Women's health nurses are the health professionals who interact most frequently with women during processes such as childbirth, gynecological examinations, and victimization of violence. While traditional medical approaches focus on symptoms, a holistic understanding is required. Trauma-Informed Care (TIC) is an approach that can serve as a guide for social work science and practice conducting studies on individuals and communities with a history of trauma. Gender norms, biological cycles, and high rates of exposure to violence render women more fragile in the face of traumatic life events. Women's health nurses are professionals who establish intense contact with women during moments where privacy is paramount, such as labor, gynecological checks, infertility processes, and violence victimization. Unlike the symptom-focused traditional medical model, the holistic "Trauma-Informed Care" (TIC) approach provides a radical transformation in care philosophy by centering the question "What happened to you?" instead of "What is wrong with you?". This model is built upon cornerstones such as safety, transparency, collaboration, empowerment, and cultural competence. TIC aims to prevent re-traumatization of the patient during healthcare delivery and to ensure the patient's active participation in their own care process. However, the risk of "secondary traumatic stress," which develops as a result of empathic engagement with the patient's traumatic experiences, should not be ignored in nurses who work intensively with individuals with a history of trauma. Protecting the psychological resilience of nurses is critical for quality and sustainable care services. In conclusion, the integration of trauma-informed care in women's health nursing increases patient satisfaction, strengthens treatment adherence, and contributes to reducing health inequalities. In this context, it is recommended to add trauma-informed care principles to the nursing curriculum and in-service training.

Keywords: Trauma-informed care, Women's health nursing, secondary traumatic stress, trauma, re-traumatization.

GİRİŞ

Psikolojik travma, bireyin yaşam bütünlüğünü tehdit eden ve mevcut baş etme kaynaklarını aşan olaylar karşısında ortaya çıkan yoğun bir ruhsal sarsıntı durumudur. Doğal afetler, kazalar, savaşlar, göç, ihmal, istismar, cinsel saldırı ve yakın partner şiddeti gibi yaşantılar travmatik deneyimler arasında yer almaktadır. Travmanın etkisi yalnızca olayın gerçekleştiği anla sınırlı kalmamakta; bireyin bilişsel şemalarını, duygusal düzenleme kapasitesini, kişilerarası ilişkilerini ve hatta biyolojik stres yanıt sistemlerini uzun vadede etkilemektedir (Varan ve Demirel, 2024). Epidemiyolojik çalışmalar, dünya nüfusunun %70'inden fazlasının yaşamı boyunca en az bir travmatik olay deneyimlediğini göstermektedir (Güneş Aslan, 2022). Bu oran, travmanın istisnai bir durum değil; toplumsal düzeyde yaygın bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak geleneksel tıbbi model, uzun yıllar boyunca semptom temelli bir yaklaşım benimsemiş ve bireyin yaşadığı belirtileri patolojik bir çerçevede değerlendirmiştir. "Hastalığın nedir?" sorusu merkezde yer alırken, "Sana ne oldu?" sorusu çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Bu paradigma değişimi ihtiyacı, Travma Bilgili Bakım (TBB) yaklaşımının gelişmesine zemin hazırlamıştır.

TBB, travmanın yaygınlığını kabul eden, travmatik yaşantıların sağlık çıktıları üzerindeki etkisini tanıyan ve hizmet sunum sürecini bu farkındalıkla yeniden yapılandıran bir modeldir (Güneş Aslan, 2022). Bu yaklaşım yalnızca klinik müdahaleleri değil; kurumsal politikaları, fiziksel ortam düzenlemelerini, personel eğitimini ve disiplinlerarası iş birliğini de kapsamaktadır. TBB'nin temel ilkeleri; güvenlik, şeffaflık, iş birliği, güçlendirme ve kültürel duyarlılık olarak özetlenebilir. Bu ilkeler, hizmet alan bireyin yeniden travmatize edilmesini önlemeyi ve iyileşme sürecinde özne konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Travma Bilgili Bakım

Kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle travmatik yaşantılara daha yüksek oranda maruz kalmaktadır. Özellikle yakın partner şiddeti, kadınların hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Yakın partner şiddeti mağduru kadınlarda depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu ve somatik yakınmaların daha sık görüldüğü bilinmektedir (Chu vd., 2023). Travmatik yaşantılar kadının özsaygısını, kontrol algısını ve sosyal işlevselliğini zedeleyebilmektedir. Bu bağlamda TBB, yalnızca semptomları azaltmayı değil; kadının öz-yeterlik duygusunu yeniden inşa etmeyi hedefler.
Yapılan sistematik incelemeler ve meta-analizler, TBB temelli müdahalelerin yakın partner şiddeti mağduru kadınlarda depresyon ve anksiyete skorlarında 3 ve 6 aylık takip süreçlerinde istatistiksel olarak anlamlı azalma sağladığını göstermektedir (Chu vd., 2023). Bu etkinin temel mekanizması, kadının deneyiminin doğrulanması ve karar süreçlerine aktif katılımının sağlanmasıdır. Travmatik deneyimler sıklıkla öğrenilmiş çaresizlik duygusunu pekiştirir. TBB ise kadına seçim hakkı tanıyarak, bakım sürecinde söz sahibi olmasını sağlayarak ve sınırlarına saygı göstererek kontrol duygusunu yeniden inşa eder. Bu durum psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır.

Adli Hemşirelik ve Travma Bilgili Bakım

Cinsel saldırı sonrası yürütülen adli hemşirelik (SANE) hizmetlerinde TBB ilkelerinin uygulanması, müracaatçı memnuniyetini ve güven algısını artırmaktadır (Lechner vd., 2021). Fiziksel muayene sürecinde her adımın açıklanması, bilgilendirilmiş onamın aşamalı olarak alınması ve bireyin istemediği işlemleri reddetme hakkının açıkça vurgulanması, akut stres yanıtını azaltmaktadır (Klein vd., 2024). Bu yaklaşım, adli sürecin ikinci bir travmatik deneyime dönüşmesini önleyerek hem psikolojik iyilik halini hem de adli iş birliğini güçlendirmektedir.

Çocuk Koruma Sisteminde Travma Bilgili Bakım

Çocukluk çağı travmaları, nörogelişimsel süreçler üzerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Kurum bakımında büyüyen çocukların, aile temelli bakım alan çocuklara kıyasla duygusal ve davranışsal sorunlar açısından daha yüksek risk taşıdığı bildirilmektedir (Şimşek, 2024). TBB odaklı koruyucu aile modelleri, çocuğun zorlayıcı davranışlarını disiplin problemi olarak değil, travmatik yaşantıların bir dışavurumu olarak değerlendirir. Terapötik ebeveynlik modeli, tutarlılık, öngörülebilirlik ve duygusal güvenlik ilkelerine dayanır (Şimşek, 2024). Bu yaklaşım, güvenli bağlanmanın yeniden inşa edilmesini destekleyerek uzun vadeli ruh sağlığı sonuçlarını iyileştirmektedir.

Yaşlı Bakımında Travma Bilgili Bakım

Yaşlı bireyler, yaşam öykülerinde savaş, göç, kayıp ve yoksulluk gibi travmatik deneyimler taşıyabilmektedir. Yaşlı bakım merkezlerinde rutin uygulamalar, geçmiş travmaları tetikleyebilir (MacRae vd., 2023). Demanslı bireylerde banyo yaptırma veya giydirme gibi işlemler, kontrol kaybı hissini yeniden canlandırabilir.

Bu nedenle yaşam öyküsüne dayalı bireyselleştirilmiş bakım planlarının hazırlanması önemlidir (MacRae vd., 2023). TBB'nin yaşlı bakımında uygulanması, davranışsal sorunların azalmasına ve bakım kalitesinin artmasına katkı sağlamaktadır.

Sosyal Hizmetler ve Kurumsal Kültür

Sosyal hizmet disiplini, TBB'nin kurumsal dönüşüm boyutunda kritik rol oynamaktadır. Güçlendirme temelli yaklaşım, müracaatçıyı edilgen bir yardım alıcısı olmaktan çıkararak özne konumuna taşır (Güneş Aslan, 2022). Evsizlik deneyimi yaşayan bireylerle yürütülen palyatif bakım çalışmalarında, TBB ilkeleri doğrultusunda yapılandırılan hizmetlerin güven ilişkisini güçlendirdiği gösterilmiştir (Crooks vd., 2024). Kurumsal düzeyde güvenli fiziksel ortamların oluşturulması, personelin travma farkındalığı eğitimi alması ve disiplinlerarası iş birliğinin güçlendirilmesi TBB'nin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Sağlık Çalışanlarında İkincil Travmatik Stres

Travma mağdurlarıyla çalışan profesyoneller, dolaylı travmatizasyona maruz kalabilmektedir. İkincil Travmatik Stres (İTS), TSSB'ye benzer belirtilerle seyretmektedir (Varan ve Demirel, 2024). Uyku bozuklukları, aşırı tetikte olma, duygusal geri çekilme ve mesleki tükenmişlik İTS'nin temel göstergeleridir. Kişisel travma öyküsü bulunan çalışanların risk düzeyi daha yüksektir (Varan ve Demirel, 2024). Kurumsal süpervizyon mekanizmaları, psikolojik destek programları ve iş yükünün dengelenmesi, koruyucu faktörler arasında yer almaktadır.

TARTIŞMA

Literatür bulguları, Travma Bilgili Bakım 'ın yalnızca klinik bir teknik değil; insan hakları temelli bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Kadın sağlığı alanında TBB uygulamaları, biyolojik iyileşmenin ötesinde sosyal katılım ve psikolojik dayanıklılığı artırmaktadır (Chu vd., 2023). Çocuk ve yaşlı bakımında travma duyarlı uygulamaların eksikliği, sistemik dönüşüm ihtiyacını ortaya koymaktadır. Adli ve tıbbi süreçlerin TBB ekseninde bütünleştirilmesi, mağdurun adalet arayışındaki yıpranmayı azaltacaktır (Şimşek ve Samancı Öncel, 2024). Ayrıca çalışan refahı gözetilmeksizin sürdürülen travma odaklı hizmetlerin uzun vadede sistemik tükenmişlik yaratacağı açıktır. Bu nedenle TBB'nin hem müracaatçı hem de çalışan boyutunu kapsayan çift yönlü bir koruma mekanizması sunduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme doğrultusunda aşağıdaki temel sonuçlara ulaşılmıştır:

Sistemik Dönüşüm: TBB, kurumun tüm katmanlarına entegre edilmelidir.

Eğitim Reformu: Sağlık ve sosyal hizmet müfredatlarına travma ve ikincil travma dersleri zorunlu olarak eklenmelidir.

Kadın Odaklı Protokoller: Kadın sağlığı hizmetlerinde travma sorgulaması güvenli alan ilkesiyle standartlaştırılmalıdır.

Çalışan Destek Mekanizmaları: İkincil travmatik stres meslek hastalığı kapsamında değerlendirilmelidir.

Disiplinlerarası İş Birliği: Adli, tıbbi ve sosyal hizmet süreçleri entegre edilmelidir.

Sonuç olarak Travma Bilgili Bakım, sağlık hizmetlerini mekanik bir müdahale sürecinden çıkararak etik, onarıcı ve insan merkezli bir uygulama alanına dönüştürmektedir. Kurumsal düzeyde benimsenen travma duyarlı politikalar hem bireysel iyileşmeyi hem de toplumsal refahı güçlendirecek potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

Chu, Y. C., Wang, H. H., Chou, F. H., Hsu, Y. F., & Liao, K. L. (2023). Outcomes of trauma-informed care on the psychological health of women experiencing intimate partner violence: A systematic review and meta-analysis. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 31, 203-214.

Crooks, J., Flemming, K., Shulman, C., Caseys, E., & Hudson, B. (2024). Development of the TIFFIN recommendations for co-producing palliative and end-of-life care research with individuals with lived experience of homelessness: A qualitative study. Palliative Medicine, 38(7), 746-754.

Güneş Aslan, G. (2022). Travma bilgili bakım ve sosyal hizmet. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(54), 87-106.

Kahraman, H., Maraş, G., & Yüceler Kaçmaz, H. (2024). Hemşirelik öğrencilerinin birey merkezli perioperatif bakım tutum ve davranışları: Kesitsel bir çalışma. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(1), 26-38.

Klein, L. B., Melnik, J., Curran, K., Luebke, J., Moore, K. M., Ruiz, A. M., Brown, C., Parker, D., Hernandez-White, I., & Walsh, K. (2024). Trauma- and violence-informed empowering care for sexual assault survivors. Journal of Forensic Nursing, 20(3), 166-173.

Lechner, M., Bell, K., Short, N. A., Martin, S. L., Black, J., Buchanan, J. A., Reese, R., Ho, J. D., Reed, G. D., Platt, M., & Riviello, R. (2021). Perceived care quality among women receiving Sexual Assault Nurse Examiner (SANE) care: Results from a 1 week post exam survey in a large multisite prospective study. Journal of Emergency Nursing, 47(3), 449-458.

MacRae, A., Ayton, D., Berkovic, D., Ryan, J., & Hatzikiriakidis, K. (2023). Trauma-informed care within residential aged care settings: A systematic scoping review. International Journal of Geriatric Psychiatry, 38(12), e6028.

Şimşek, Z. (2024). Travma bilgili koruyucu aile sistemi. Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 4(1), 84-98.

Şimşek, Z., & Samancı Öncel, L. (2024). Cinsel istismar olgularına yaklaşımın travma bilgili hizmet sunumu açısından değerlendirilmesi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 35(2), 253-268.

Varan, D., & Demirel, Ç. (2024). Travmanın dolaylı etkisi: İkincil travmatik stres üzerine bir derleme. İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5(2), 71-85.

DİSPARONİ ŞİKAYETİ OLAN KADINLARDA KLİNİK PİLATES EGZERSİZLERİNİN AĞRI, BENLİK SAYGISI, BEDEN İMAJI, DEPRESYON VE YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Kübra Nur KAVAKLI
İstanbul Okan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü
ORCID: 0009-0002-2366-6895

Doçent Doktor Emine ATICI
İstanbul Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü
ORCID: 0000-0002-6547-4798

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı, disparoni şikayeti olan kadınlarda klinik pilates egzersizlerinin ağrı, benlik saygısı, beden imajı, depresyon ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu çalışma, disparoniyi psikolojik, sosyal ve fiziksel etkileri olan çok yönlü bir sağlık problemi olarak ele almaktadır. Pelvik taban odaklı klinik pilates müdahalelerinin, fizyolojik semptomlar ve psikososyal iyilik hâli üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Ayrıca bu yaklaşımın, Türk toplumundaki kadınlarda disparoni tedavisinde etkili, güvenli ve kanıta dayalı bir yöntem olduğunu da göstermektedir.

Yöntem: Çalışmaya disparoni şikayeti olan toplam 20 kadın dahil edildi. Katılımcılar Pilates (n=10) ve kontrol (n=10) grubu olarak ikiye ayrıldı. Pilates grubuna 8 hafta boyunca haftada 3 gün fizyoterapist eşliğinde pelvik tabanı içeren klinik pilates egzersiz programı uygulanırken, kontrol grubuna herhangi bir müdahale yapılmadı. Değerlendirmeler program öncesi ve sonrası Görsel Analog Skala (VAS), Carol Postpartum Cinsel Fonksiyon ve Disparoni Değerlendirme Ölçeği (CPCFDDÖ), Kadın Cinsel İşlev Ölçeği (KCİÖ), Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ), Beden Algısı Ölçeği (BAÖ), Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) ve SF-36 Yaşam Kalitesi Ölçeği kullanılarak yapıldı.

Bulgular: Sekiz haftalık klinik pilates egzersiz programı sonrasında pilates grubunda VAS, SF-36'nın ve CPCFDDÖ tüm alt boyutlarında kontrol grubuna kıyasla anlamlı iyileşmeler saptandı ($p<0,05$). RBSÖ'nde, KCİÖ'nde ve BAÖ'nde her iki grupta da anlamlı iyileşmeler görülse de pilates grubunda iyileşme kontrole kıyasla daha fazla idi ($p<0,05$).

Sonuç: Bu bulgular, klinik pilates egzersizlerinin disparoni yönetiminde yalnızca semptomatik iyileşme sağlamakla kalmayıp, fonksiyonel ve psikolojik alanlarda da anlamlı katkılar sunabileceğini desteklemektedir. Klinik pilates egzersizleri disparoni yönetiminde destekleyici bir rehabilitasyon yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Disparoni; pelvik taban kasları; kadın cinsel disfonksiyonu; klinik pilates egzersizleri; benlik saygısı; depresyon; yaşam kalitesi

THE EFFECTS OF CLINICAL PILATES EXERCISES ON PAIN, SELF-ESTEEM, BODY IMAGE, DEPRESSION AND QUALITY OF LIFE IN WOMEN WITH DYSPAREUNIA

ABSTRACT

Aim: The aim of this study is to investigate the effects of clinical Pilates exercises on pain, self-esteem, body image, depression, and quality of life in women with dyspareunia. The study addresses dyspareunia as a multifaceted health problem with psychological, social as well as physical implications.

It evaluates the effects of pelvic floor–focused clinical Pilates interventions on physiological symptoms and psychosocial well-being. it also demonstrates this approach as effective, safe, and evidence-based method in the treatment of dyspareunia among women in Turkish society.

Method: A total of 20 women with dyspareunia were included in the study. The participants were divided into two groups: the Pilates group (n = 10) and the control group (n = 10). The Pilates group underwent a clinical Pilates exercise program including pelvic floor exercises, supervised by a physiotherapist, 3 days per week for 8 weeks, while no intervention was applied to the control group. Assessments were conducted before and after the program using the Visual Analog Scale (VAS), the Carol Postpartum Sexual Function and Dyspareunia Evaluation Scale (CPCFDDÖ), the Female Sexual Function Index (FSFI), the Rosenberg Self-Esteem Scale (RSES), the Body Image Scale (BIS), the Beck Depression Inventory (BDI), and the SF-36 Quality of Life Scale.

Result: After the eight-week clinical Pilates exercise program, significant improvements were observed in the Pilates group compared to the control group in the VAS, all subdomains of the SF-36, and all subdomains of the CPCFDDÖ ($p < 0.05$). Although significant improvements were observed in both groups in the RSES, FSFI, and BIS, the improvements were greater in the Pilates group compared to the control group ($p < 0.05$).

Conclusions: These findings support that clinical Pilates exercises not only provide symptomatic improvement in the management of dyspareunia but also offer significant contributions in functional and psychological domains. Clinical Pilates exercises can be considered a supportive rehabilitation approach in the management of dyspareunia.

Keywords: Dyspareunia; pelvic floor muscles; female sexual dysfunction; clinical pilates exercises; self-esteem; depression; quality of life.

KADIN SPORCULARDA REPRODÜKTİF BİYOLOJİNİN PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: MENSTRÜEL DÖNGÜ, HORMONLAR VE GEBELİK

Doç. Dr. Defne ÖCAL KAPLAN
Kastamonu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-5502-7011

ÖZET

Kadın sporcularda atletik performans, yalnızca antrenman yükü ve fiziksel uygunluk düzeyiyle değil, aynı zamanda reprodüktif biyolojiye özgü fizyolojik süreçlerle de büyük bir ilişki içindedir. Kadınlara özgü olan menstrüel döngü, hormonel değişiklikler ve gebelik gibi biyolojik faktörler; kuvvet, dayanıklılık, koordinasyon, toparlanma kapasitesi ve sakatlık riski gibi performansla ilişkili birçok parametre üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. Bu bağlamda, kadın sporcuların performansını bütüncül bir yaklaşımla ele almak, cinsiyete özgü fizyolojik farklılıkların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Menstrüel döngü boyunca östrojen ve progesteron düzeylerinde meydana gelen değişimler, kas fonksiyonu, bağ dokusu elastikiyeti, nöromüsküler kontrol ve metabolik yanıtlar üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle foliküler ve luteal fazlar arasındaki fizyolojik farklılıkların performans çıktılarında dalgalanmalara yol açtığı bildirilmektedir. Bunun yanı sıra hormonel değişimlerin, özellikle alt ekstremite sakatlıkları ve aşırı yüklenmeye bağlı yaralanmalarla ilişkili olabileceği öne sürülmektedir.

Gebelik süreci ise kardiyovasküler sistem, solunum fonksiyonları, kas-iskelet sistemi ve enerji metabolizması üzerinde önemli adaptasyonlara neden olmakta; bu durum hem performans düzeyini hem de antrenman planlamasını doğrudan etkilemektedir. Gebelik ve postpartum dönemde uygun şekilde düzenlenmiş antrenman programları, spora dönüş sürecinin güvenli ve etkili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir. Gebelik sürecinde meydana gelen hormonel değişimler, performansla ilişkili bazı fizyolojik adaptasyonlara yol açabilse de bu değişimler doğal ve geçici biyolojik süreçlerin bir parçasıdır. Bu nedenle gebeliğe bağlı hormonel yanıtların performans artırıcı bir “doping” yöntemi olarak kullanılması bilimsel ve etik açıdan doğru değildir; söz konusu süreç kadın sporcu sağlığı bağlamında değerlendirilmelidir.

Bu çalışmanın amacı, kadın sporcularda menstrüel döngü, hormonel süreçler ve gebeliğin atletik performans üzerindeki etkilerini mevcut literatür ışığında incelemek ve performans optimizasyonuna yönelik biyolojik temelli bir çerçeve sunmaktır. Ortaya konan bilgiler, kadın sporcular için bireyselleştirilmiş antrenman, beslenme ve toparlanma stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, reprodüktif biyolojinin spor performansına entegrasyonu, kadın sporcu sağlığının korunması ve uzun vadeli performans sürdürülebilirliği açısından önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın sporcular, atletik performans, reprodüktif biyoloji, menstrüel döngü, hormonlar, gebelik

THE EFFECTS OF REPRODUCTIVE BIOLOGY ON PERFORMANCE IN FEMALE ATHLETES: MENSTRUAL CYCLE, HORMONES, AND PREGNANCY

ABSTRACT

Athletic performance in female athletes is influenced not only by training load and physical fitness level but also by physiological processes specific to reproductive biology. Female-specific biological factors such as the menstrual cycle, hormonal fluctuations, and pregnancy play a significant role in various performance-related parameters, including strength, endurance, coordination, recovery capacity, and injury risk. In this context, adopting a holistic approach to female athletic performance is essential for understanding sex-specific physiological differences.

Fluctuations in estrogen and progesterone levels throughout the menstrual cycle affect muscle function, connective tissue elasticity, neuromuscular control, and metabolic responses. In particular, physiological differences between the follicular and luteal phases have been reported to cause variability in performance outcomes. Moreover, hormonal changes have been suggested to be associated with an increased risk of injuries, especially in the lower extremities and those related to overuse.

Pregnancy induces substantial adaptations in the cardiovascular system, respiratory function, musculoskeletal structure, and energy metabolism, thereby directly influencing both performance levels and training planning. Appropriately structured training programs during pregnancy and the postpartum period may contribute to a safe and effective return to sport. Although hormonal changes during pregnancy may lead to certain performance-related physiological adaptations, these changes represent natural and transient biological processes. Therefore, the use of pregnancy-related hormonal responses as a performance-enhancing "doping" method is neither scientifically nor ethically justifiable; rather, this process should be evaluated within the context of female athlete health.

The aim of this study is to examine the effects of the menstrual cycle, hormonal processes, and pregnancy on athletic performance in female athletes in light of the existing literature and to present a biologically grounded framework for performance optimization. The findings may contribute to the development of individualized training, nutrition, and recovery strategies for female athletes. Furthermore, integrating reproductive biology into sports performance research is considered an important approach for protecting female athlete health and ensuring long-term performance sustainability.

Keywords: Female athletes, athletic performance, reproductive biology, menstrual cycle, hormones, pregnancy.

GİRİŞ

Geleneksel olarak spor bilimleri araştırmalarının büyük bölümü erkek sporcular üzerinde gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular genellikle kadın sporcular için de genellenmiştir. Ancak kadınların hormonal yapısı, metabolik yanıtları ve üreme biyolojisi dikkate alındığında bu yaklaşımın önemli sınırlılıklar içerdiği anlaşılmıştır. Kadın sporcularda performansı etkileyen en önemli faktörlerden biri, üreme sistemi ile ilişkili fizyolojik süreçlerdir. Spor bilimleri literatüründe kadın sporcuların tarihsel olarak yetersiz temsil edildiği ve mevcut araştırmaların büyük bölümünün erkek sporcular üzerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Bu durum, antrenman planlaması, periyodizasyon ve performans yönetimi gibi alanlarda kadın sporcuların çoğu zaman erkek merkezli bilimsel bulgulara dayanarak uygulamalar geliştirmesine neden olmaktadır.

Ayrıca kadın sporcularda menstrüel döngüye bağlı hormonal değişimler, enerji kullanılabilirliği ve düzensiz yeme davranışları gibi faktörlerin hem performans hem de sağlık üzerinde önemli etkiler oluşturabileceği vurgulanmaktadır (Welde ve ark., 2025; Noordhof ve ark., 2022). Son yıllarda kadın sporcuların ulusal ve uluslararası düzeyde spora katılımı ve profesyonel liglerin sayısı önemli ölçüde artmış olmasına rağmen, spor bilimleri araştırmalarının bu gelişime paralel biçimde ilerlemediği belirtilmektedir. Kadın sporcuların fizyolojik özellikleri ile menstrüel döngü boyunca meydana gelen hormonal dalgalanmalar performans üzerinde etkili olabilecek önemli faktörler olarak görülse de, mevcut araştırmaların metodolojik farklılıkları ve sınırlı örneklem yapıları nedeniyle bu ilişkinin kesin biçimde ortaya konulamadığı bildirilmektedir. Bu durum hem antrenman planlaması hem de performans optimizasyonu açısından kadın sporculara özgü bilimsel bilgi üretiminin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Vogel ve ark., 2023) Son yıllarda spor bilimlerinde kadın sporcuların fizyolojik özelliklerine yönelik araştırmaların artması, performans biliminde önemli bir paradigma değişimine yol açacağını göstermektedir.

Menstrüel döngü, hormonal dalgalanmalar ve gebelik gibi üreme biyolojisi ile ilişkili süreçler, kadın sporcularda hem fizyolojik hem de psikolojik performans parametreleri üzerinde etkili olabilmektedir. Dupuit ve ark. (2023), kadın sporcularda menstrüel durumun izlenmesine yönelik standart uygulama rehberlerinin sınırlı olduğunu, ancak menstrüel döngü ve oral kontraseptif kullanımının takip edilmesinin sporcu sağlığı ve performansının anlaşılması açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar ayrıca akıllı telefon uygulamaları aracılığıyla gerçekleştirilen izleme yöntemlerinin sporcuların bireysel menstrüel profillerinin belirlenmesine ve antrenman süreçlerinin daha bilinçli planlanmasına katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir.

Devlin (2011), kemik boyutu ve şekline ilişkin varyasyonların hominin biyolojisinin ve fonksiyonel morfolojinin anlaşılmasında önemli bilgiler sunduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar, özellikle kemik robustisitesi ve kemik kesit geometrisi gibi göstergelerin mekanik yüklenmeye uyum sağlayan kemik dokusunun davranış ve fiziksel aktivite düzeyi hakkında ipuçları verdiğini ve hormonların, özellikle östrojenin, egzersize bağlı kemik adaptasyonlarını etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca menstrüel döngü sırasında östrojen ve progesteron hormonlarının düzeylerinde meydana gelen değişimler; kas kuvveti üretimi, enerji metabolizması, termoregülasyon, kardiyovasküler yanıtlar ve nöromüsküler koordinasyon üzerinde önemli rol oynamaktadır. Cinsiyet steroid hormonları, insan üreme sisteminin gelişimi ve sürdürülmesinde temel rol oynayan biyolojik düzenleyiciler olup aynı zamanda iskelet kası gibi farklı dokular üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle kadınlarda serbest testosteron ve progesteron düzeylerinin kas kütlesinin düzenlenmesi ile ilişkili olduğu, östrojenin ise diğer hormonlarla birlikte kas kontraktil fonksiyonunun düzenlenmesinde rol oynayabileceği bildirilmektedir. Ayrıca son araştırmalar, intramüsküler steroid hormon düzeylerinin kas kütlesi ve fonksiyonu ile dolaşımdaki hormon düzeylerine kıyasla daha güçlü ilişkiler gösterebileceğini ortaya koymaktadır (Alexander ve ark., 2022). Bu nedenle antrenman planlaması ve performans değerlendirmelerinde kadın sporculara özgü fizyolojik farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir.

Spor bilimleri literatüründe kadın sporcuların fizyolojik özelliklerine ilişkin araştırmalar son yıllarda hız kazanmış olsa da menstrüel döngü ve hormonal değişimlerin performans üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular halen tartışmalı bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte gebelik ve doğum sonrası dönemde spor performansının nasıl değiştiği ve sporcuların antrenman süreçlerinin nasıl yönetilmesi gerektiği de spor bilimleri açısından önemli araştırma konuları arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda kadın sporcuların fizyolojik özelliklerinin daha iyi anlaşılması, hem performansın optimize edilmesi hem de sporcu sağlığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

MENSTRÜEL DÖNGÜ VE SPOR PERFORMANSI

Menstrüel döngü, ortalama 28 gün süren ve hipotalamus–hipofiz–yumurtalık ekseni tarafından düzenlenen karmaşık hormonal geri bildirim mekanizmalarıyla kontrol edilen fizyolojik bir süreçtir. Normal ovulatuvar bir döngü; foliküler faz, ovulasyon ve luteal faz olmak üzere üç temel dönemden oluşmakta olup bu süreçte olgun bir folikül gelişir, ovulasyon sırasında bir oosit salınır ve döllenmenin gerçekleşmemesi durumunda döngü adet kanaması ile sonlanır (Itriyeva, 2022). Döngü boyunca östrojen ve progesteron hormonlarının seviyelerinde meydana gelen değişimler, birçok fizyolojik sistemi etkileyebilmektedir. Menstrüel döngü boyunca meydana gelen hormonal dalgalanmaların spor performansını etkileyebilecek çeşitli anatomik ve fizyolojik sistemler üzerinde rol oynayabileceği belirtilmektedir. Özellikle östrojen ve progesteron hormonlarının kas protein sentezi, kas hasarı, nöromüsküler kontrol, kardiyovasküler yanıtlar ve egzersiz metabolizması gibi performans belirleyici mekanizmaları etkileyebileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte mevcut mekanizmaların büyük ölçüde hayvan ve in vitro çalışmalarına dayandığı, insanlarda doğal menstrüel döngüye sahip sporcular üzerinde gerçekleştirilen metodolojik olarak güçlü araştırmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Bernstein ve Behringer, 2023). Kadın cinsiyet hormonlarının spor performansı üzerindeki etkileri, egzersiz ve spor bilimleri araştırmalarında giderek daha fazla önem kazanan bir konu olarak değerlendirilmektedir. Menstrüel döngü fazlarının ve hormonal kontraseptif kullanımının metabolizma, kas kuvveti ve toparlanma süreçleri üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, östrojen hormonunun enerji metabolizmasının düzenlenmesinde önemli rol oynayabileceğini ve menstrüel döngünün kas protein sentezi ile kas fonksiyonlarını etkileyebileceğini göstermektedir (Cabre ve ark., 2024).

Foliküler fazda östrojen düzeyleri giderek artarken progesteron düzeyi düşük seviyede seyretmektedir. Bu dönemde kas kuvveti üretiminin ve nöromüsküler performansın daha yüksek olabileceği ileri sürülmektedir. Östrojen hormonunun kas protein sentezi, bağ dokusu elastisitesi ve kas hasarına karşı koruyucu etkileri olduğu düşünülmektedir. Menopoz sonrası dönemde kadınlarda kas kütlesi ve kas fonksiyonunda belirgin azalmalar ile metabolik işlevlerde bozulmaların görülebildiği ve bu durumun yaşam kalitesi ile fiziksel hareketlilik üzerinde olumsuz etkiler oluşturabildiği bildirilmektedir. Bu bağlamda östrojen hormonunun iskelet kası sağlığı üzerinde koruyucu rol oynayabildiği; kas hasarının azaltılması, kas uydu hücrelerinin korunması, membran stabilitesinin sağlanması ve oksidatif stresin azaltılması gibi mekanizmalar yoluyla kas fonksiyonunu destekleyebileceği belirtilmektedir. Ayrıca egzersizin, bazı durumlarda östrojenin kas dokusu üzerindeki olumlu etkilerini destekleyebilen veya taklit edebilen bir uyarıcı olarak işlev görebileceği ifade edilmektedir (Pellegrino ve ark., 2022).

Ovulasyon döneminde östrojen hormonunun en yüksek seviyeye ulaşmasıyla birlikte bazı araştırmalar bağ dokusu elastisitesinde artış meydana geldiğini ve bunun özellikle ön çapraz bağ yaralanmalarının riskini etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu nedenle bazı spor bilimciler, yaralanma riskinin yönetilmesi açısından antrenman planlamasında menstrüel döngü fazlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

Luteal fazda ise progesteron seviyelerinde belirgin bir artış görülmektedir. Bu hormon artışı bazal vücut sıcaklığını yükseltebilmekte ve termoregülasyon mekanizmalarını etkileyebilmektedir. Özellikle sıcak ortamlarda gerçekleştirilen uzun süreli egzersizlerde luteal fazda kardiyovasküler yüklenmenin artabileceği ve performans süresinin azalabileceği bildirilmektedir.

Ergenlik sonrası dönemde ortaya çıkan birçok fiziksel farklılığın temelinde cinsiyet hormonlarının yer aldığı ve bu hormonların kolajen metabolizması, bağ dokusu yeniden yapılanması ve özellikle ön çapraz bağın (ACL) yapısal bütünlüğü üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir. Menstrüel döngü boyunca östrojen, progesteron, testosteron ve relaksin gibi hormon düzeylerinde meydana gelen değişimlerin diz eklemi gevşekliği ve bağ dokusu özellikleri üzerinde etkili olabileceği, bu durumun fiziksel olarak aktif kadınlarda ACL yaralanma riskini artırabilecek biyomekanik ve biyolojik mekanizmalarla ilişkili olabileceği bildirilmektedir. Ayrıca hormonal kontraseptif kullanımının endojen hormon düzeylerini stabilize ederek bağ dokusu özellikleri ve yaralanma riski üzerinde potansiyel etkiler oluşturabileceği ifade edilmektedir (Shultz ve Fegley, 2023).

Ancak literatürde menstrüel döngünün performans üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular tam olarak tutarlı değildir. Bazı çalışmalar menstrüel döngü fazlarının performans üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğunu belirtirken, bazı araştırmalar belirli performans parametrelerinde farklılıklar gözlenebileceğini bildirmektedir. Bu nedenle sporcuların bireysel fizyolojik özelliklerinin ve döngü yanıtlarının dikkate alınması önemlidir.

HORMONAL DÜZENLEMELER VE FİZYOLOJİK YANITLAR

Kadın sporcularda performansı etkileyen temel faktörlerden biri hormonal düzenlemelerdir. Östrojen ve progesteron hormonları yalnızca üreme sistemi üzerinde değil, aynı zamanda metabolizma, kas fonksiyonu ve kardiyovasküler sistem üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Shultz ve Hackney, (2017), fiziksel aktivite ve egzersizin kadınlarda üreme endokrin sistemi üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu, aynı zamanda üreme hormonlarının da üreme dışı fizyolojik süreçler aracılığıyla kadınların egzersiz kapasitesi ve performansını etkileyebileceğini belirtmektedir. Araştırmacılar, özellikle amenoreik ve ömenoreik kadınlar arasındaki fizyolojik farklılıkların yanı sıra menarştan menopoza kadar uzanan yaşam sürecinde hormonal değişimlerin kadınların egzersiz yanıtları ve performans değişkenleri üzerinde belirleyici olabileceğini vurgulamaktadır (Shultz ve Hackney, 2017).

Östrojen hormonunun kas protein sentezini desteklediği ve kas hasarına karşı koruyucu etkiler sağlayabildiği bildirilmektedir. Ayrıca östrojenin yağ metabolizmasını artırarak dayanıklılık performansına katkıda bulunabileceği öne sürülmektedir. Progesteron ise enerji metabolizmasını ve termoregülasyon mekanizmalarını etkileyebilmektedir. Christison ve ark. (2025), menstrüel döngü fazlarının sıcak ortamda egzersiz sırasında termoregülasyon üzerindeki etkilerini incelemiş ve özellikle orta luteal fazda artan östrojen ve progesteron düzeylerine bağlı olarak çekirdek vücut sıcaklığının daha yüksek seyrettiğini bildirmiştir. Araştırmacılar, bu fazda bazal aldosteron düzeylerinin de daha yüksek olduğunu ve egzersiz sırasında çekirdek sıcaklığındaki artışın sürmesine rağmen algılanan efor ve sıcaklık hissinin fazlar arasında anlamlı farklılık göstermediğini belirtmektedir. Bu bulgular, hormonal değişimlerin kadın sporcularda sıcak ortamlarda gerçekleştirilen egzersizlerde termoregülasyon yanıtlarını etkileyebileceğini göstermektedir.

Kadın sporcularda enerji kullanılabilirliği de hormonal dengenin korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Enerji alımının yetersiz olduğu durumlarda hormonal bozulmalar meydana gelebilmekte ve bu durum Relative Energy Deficiency in Sport (RED-S) olarak tanımlanan sendromun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. RED-S sendromu; hormonal dengesizlikler, kemik mineral yoğunluğunda azalma, bağışıklık sisteminin zayıflaması ve performans düşüşü ile ilişkilidir. Bu nedenle kadın sporcularda beslenme stratejilerinin ve antrenman yükünün dikkatli biçimde planlanması gerekmektedir (Todd, 2022).

GEBELİK VE SPOR PERFORMANSI

Gebelik, kadın sporcuların fizyolojik yapısında önemli değişimlerin meydana geldiği bir dönemdir. Kardiyovasküler sistem, solunum sistemi (LoMauro ve Aliverti, 2022) ve metabolizma üzerinde önemli adaptasyonlar ortaya çıkmaktadır (Pascual ve Langaker, 2023). Gebelik süresince kan hacmi ve kalp debisi artmakta, vücut ağırlığında değişimler meydana gelmekte ve hormonal profilde önemli farklılıklar oluşmaktadır (Collins ve ark., 2024).

Bu fizyolojik değişimler spor performansını etkileyebilmekle birlikte, uygun şekilde planlanan fiziksel aktivitenin hem anne hem de fetüs sağlığı açısından olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Güncel araştırmalar, düşük ve orta şiddette egzersizin gebelik sürecinde güvenli olduğunu ve genel sağlık durumunu desteklediğini göstermektedir. Gebe elit ve rekabetçi amatör kadın sporcularda fiziksel aktivite hacmi ve şiddetinin anne ve fetüs üzerindeki etkilerine ilişkin mevcut kanıtların sınırlı olduğu bildirilmektedir. Mevcut çalışmaların büyük bölümünün rekreasyonel sporculara odaklandığı ve yüksek kaliteli, doğrudan kanıt sağlayan araştırmaların yetersiz olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, akut ve yüksek şiddetli egzersizler dışında genel olarak maternal ve fetal sonuçlar üzerinde olumsuz etki rapor edilmediği, gelecekte non-invaziv ve kablosuz izleme sistemleri gibi yeni teknolojilerle desteklenen prospektif kohort ve müdahale çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Wieloch ve ark., 2022).

Doğum sonrası dönemde giderek daha fazla elit sporcunun üst düzey spora geri döndüğü, ancak bu sürecin güvenli ve sürdürülebilir biçimde gerçekleşmesi açısından çeşitli fizyolojik, psikolojik ve sosyal engellerle karşılaşıldığı bildirilmektedir. Nitel araştırmalar, sporcuların doğum sonrası dönemde değişen fizyolojik yapıya uyum sağlama, sakatlık riskinin yönetimi, emzirme sürecinin antrenmanla birlikte yürütülmesi ve annelik ile elit spor kariyerinin dengelenmesi gibi birçok zorluk yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle doğum sonrası spora dönüş sürecini destekleyen kanıta dayalı antrenman protokollerinin, kurumsal politikaların ve destek mekanizmalarının geliştirilmesinin önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Davenport ve ark., 2023). Doğum sonrası dönemde ise sporcuların performans seviyelerine geri dönüş süreçleri bireysel farklılıklar gösterebilmektedir. Kas kuvveti, kardiyovasküler kapasite ve hormonal denge zaman içerisinde yeniden düzenlenmektedir. Bu nedenle doğum sonrası antrenman programlarının dikkatli biçimde planlanması gerekmektedir.

Yun (2024), son yıllarda kariyerleri sırasında gebelik ve doğum deneyimi yaşayan ve ardından elit düzeyde spora geri dönen kadın sporcuların sayısının giderek arttığını belirtmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar, rekreatif sporcular için mevcut olan gebelik dönemine ilişkin fiziksel aktivite rehberlerinin aksine elit sporcular için kanıta dayalı spora dönüş protokollerinin ve destek mekanizmalarının sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle elit sporcuların gebelik sonrası güvenli biçimde spora dönüşünü desteklemek amacıyla kurumsal politikaların geliştirilmesi, sosyal ve finansal destek sistemlerinin oluşturulması gerekmektedir.

SONUÇ

Kadın sporcularda üreme biyolojisi ile ilişkili fizyolojik süreçler, performans ve antrenman adaptasyonları üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Menstrüel döngü, hormonal düzenlemeler ve gebelik gibi faktörler; metabolik yanıtlar, kas fonksiyonları ve kardiyovasküler performans üzerinde rol oynamaktadır. Bununla birlikte literatürde yer alan çalışmaların bir kısmı küçük örneklem gruplarıyla gerçekleştirilmiş olup, menstrüel döngü fazlarının performans üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular her zaman tutarlı değildir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş örneklem gruplarıyla ve uzun dönemli takip çalışmalarıyla gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

Ayrıca giyilebilir teknolojilerin gelişmesi sayesinde kadın sporcularda hormonal ve fizyolojik yanıtların daha detaylı biçimde izlenmesi mümkün hale gelmiştir. Bu teknolojilerin spor bilimleri araştırmalarında kullanılması, bireyselleştirilmiş antrenman planlamasına önemli katkılar sağlayabilir.

Kadın sporcularda üreme biyolojisi ile ilişkili fizyolojik faktörler, performans ve antrenman adaptasyonları üzerinde önemli rol oynamaktadır. Menstrüel döngü, hormonal değişimler ve gebelik gibi süreçlerin spor performansı üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması, hem performans optimizasyonu hem de sporcu sağlığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Antrenman planlamasında kadın sporcuların fizyolojik özelliklerinin dikkate alınması ve bireyselleştirilmiş yaklaşımların benimsenmesi, performansın sürdürülebilir biçimde geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Gelecekte yapılacak multidisipliner araştırmalar, kadın sporcularda üreme biyolojisi ve performans arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı biçimde ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Alexander, S. E., Pollock, A. C., & Lamon, S. (2022). The effect of sex hormones on skeletal muscle adaptation in females. *European Journal of Sport Science*, 22(7), 1035-1045. https://doi.org/10.1080/17461391.2021.1921854

Bernstein, C., & Behringer, M. (2023). Mechanisms underlying menstrual cycle effects on exercise performance: a scoping review. *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 31(2), 129-146. https://doi.org/10.1123/wspaj.2022-0026

Cabre, H. E., Gould, L. M., Redman, L. M., & Smith-Ryan, A. E. (2024). Effects of the menstrual cycle and hormonal contraceptive use on metabolic outcomes, strength performance, and recovery: a narrative review. *Metabolites,* 14(7), 347. https://doi.org/10.3390/metabo14070347

Christison, K. S., Gurney, S. C., Williamson-Reisdorph, C. M., Covington, A. C., & Dumke, C. L. (2025). Menstrual cycle effects on thermoregulation while exercising in the heat. *Journal of Thermal Biology*, 127, 104036. https://doi.org/10.1016/j.jtherbio.2024.104036

Collins, H. E., Alexander, B. T., Care, A. S., Davenport, M. H., Davidge, S. T., Eghbali, M., ... & Goulopoulou, S. (2024). Guidelines for assessing maternal cardiovascular physiology during pregnancy and postpartum. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology*. 327(1), 191-220. https://doi.org/10.1152/ajpheart.00055.2024

Davenport, M. H., Ray, L., Nesdoly, A., Thornton, J., Khurana, R., & McHugh, T. L. F. (2023). We're not superhuman, we're human: a qualitative description of elite athletes' experiences of return to sport after childbirth. *Sports Medicine*, *53*(1), 269-279. https://doi.org/10.1007/s40279-022-01730-y

Devlin, M. J. (2011). Estrogen, exercise, and the skeleton. Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews, 20(2), 54-61. https://doi.org/10.1002/evan.20299

Dupuit, M., Meignié, A., Chassard, T., Blanquet, L., LeHeran, J., Delaunay, T., ... & Antero, J. (2023). On-field methodological approach to monitor the menstrual cycle and hormonal phases in elite female athletes. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 18(10), 1169-1178. https://doi.org/10.1123/ijspp.2022-0287

Itriyeva, K. (2022). The normal menstrual cycle. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 52(5), 101183. https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2022.101183

LoMauro, A., & Aliverti, A. (2022). Respiratory physiology in pregnancy and assessment of pulmonary function. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 85, 3-16. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2022.05.007

Noordhof, D. A., de Jonge, X. A. J., Hackney, A. C., de Koning, J. J., & Sandbakk, Ø. (2022). Sport-science research on female athletes: dealing with the paradox of concurrent increases in quantity and quality. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 17(7), 993-994. https://doi.org/10.1123/ijspp.2022-0185

Pascual, Z. N., & Langaker, M. D. (2023). Physiology, pregnancy. In *StatPearls [Internet]*. StatPearls Publishing.

Pellegrino, A., Tiidus, P. M., & Vandenboom, R. (2022). Mechanisms of estrogen influence on skeletal muscle: mass, regeneration, and mitochondrial function. *Sports Medicine*, 52(12), 2853-2869. https://doi.org/10.1007/s40279-022-01733-9

Shultz, S. J., & A. Fegley, J. (2023). The effect of sex hormones on ligament structure, joint stability and ACL injury risk. In Sex Hormones, Exercise and Women: Scientific and Clinical Aspects (pp. 167-195). Cham: Springer International Publishing.

Shultz, S., & Hackney, A. C. (2017). Sex Hormones, Exercise and Women: Scientific and Clinical Aspects.

Todd, E., Elliott, N., & Keay, N. (2022). Relative energy deficiency in sport (RED-S). *The British Journal of General Practice*, 72(719), 295. doi: 10.3399/bjgp22X719777

Vogel, K., Larsen, B., McLellan, C., & Bird, S. P. (2023). Female athletes and the menstrual cycle in team sports: current state of play and considerations for future research. *Sports*, 12(1), 4. https://doi.org/10.3390/sports12010004

Welde, B., Kellawan, J. M., Larson, R. D., Morseth, B., Osborne, J. O., & Sandbakk, Ø. (2024). The physiology of the female athlete—performance, health, and recovery. *Frontiers in Sports and Active Living*, 6, 1433336. https://doi.org/10.3389/fspor.2024.1433336

Wieloch, N., Klostermann, A., Kimmich, N., Spörri, J., & Scherr, J. (2022). Sport and exercise recommendations for pregnant athletes: a systematic scoping review. *BMJ open sport & exercise medicine*, *8*(4).e001395. http://dx.doi.org/10.1136/bmjsem-2022-001395

Yun, H. G. (2024). A Review of Factors for Successful Childbirth and Return to Sport for Female Elite Athletes. *Journal of The Korean Society of Maternal and Child Health*, *28*(3), 88-94. https://doi.org/10.21896/jkmch.2024.28.3.88

GİYİLEBİLİR TEKNOLOJİLERLE KADIN SPORCULARDA ANTRENMAN YÜKÜNÜN İZLENMESİ VE PERFORMANSLA İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Defne ÖCAL KAPLAN
Kastamonu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-5502-7011

ÖZET
Bu çalışmanın amacı, kadın sporcularda giyilebilir teknolojilerin antrenman yükünün izlenmesi ve performansla olan ilişkisinin mevcut literatür doğrultusunda incelenmesidir. Son yıllarda spor bilimlerinde yapay zeka kullanımı ve dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte kalp atım hızı sensörleri, GPS tabanlı takip sistemleri, ivmeölçerler, jiroskoplar ve biyosensörler gibi giyilebilir cihazlar antrenman sürecinin vazgeçilme bir parçası hâline gelmiştir. Bu teknolojiler sayesinde dış yük (mesafe, hız, ivmelenme, sıçrama sayısı vb.) ve iç yük (kalp atım hızı, kalp atım hızı değişkenliği, uyku kalitesi, toparlanma düzeyi vb.) göstergeleri objektif biçimde takip edilebilmekte; hem sporcunun sağlık parametreleri takip edilirken hem de maksimum performansa erişmesi konusunda veriler vermektedir.
Kadın sporcularda antrenman yükünün izlenmesi, yalnızca performans gelişimini değerlendirmek açısından değil; aynı zamanda hormonal döngü, enerji kullanılabilirliği ve toparlanma süreçlerindeki farklılıklar nedeniyle sakatlık riskinin azaltılması açısından da önem taşımaktadır. Literatür incelendiğinde kadın sporcularda aşırı yüklenme, yetersiz toparlanma ve enerji dengesizliği ile performans düşüşü ve sağlık sorunları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu görülmektedir. Giyilebilir teknolojiler, bu risk faktörlerinin erken dönemde tespit edilmesine katkı sağlayarak antrenman planlamasının bireyselleştirilmesine olanak sunmaktadır.
Sonuç olarak, giyilebilir teknolojiler kadın sporcularda antrenman yükünün bütüncül izlenmesini destekleyen önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak verilerin doğru yorumlanması, biyolojik farklılıkların dikkate alınması ve antrenör–spor bilimci iş birliği ile kullanılması büyük önem taşımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların, kadın sporculara özgü fizyolojik süreçleri daha ayrıntılı ele alan ve teknoloji kullanımının uzun dönemli etkilerini inceleyen araştırmalara odaklanması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kadın sporcular, giyilebilir teknolojiler, antrenman yükü

MONITORING TRAINING LOAD IN FEMALE ATHLETES USING WEARABLE TECHNOLOGIES AND ITS RELATIONSHIP WITH PERFORMANCE

ABSTRACT
The aim of this study is to examine the role of wearable technologies in monitoring training load and their relationship with performance in female athletes in light of the existing literature. In recent years, with the rapid acceleration of digitalization and the integration of artificial intelligence into sports sciences, wearable devices such as heart rate sensors, GPS-based tracking systems, accelerometers, gyroscopes, and biosensors have become an indispensable part of the training process. These technologies enable the objective monitoring of external load (e.g., distance, speed, acceleration, number of jumps) and internal load (e.g., heart rate, heart rate variability, sleep quality, recovery status). Thus, they provide valuable data not only for tracking athletes' health parameters but also for supporting their progression toward optimal performance.

Monitoring training load in female athletes is important not only for evaluating performance development but also for reducing injury risk, given differences in hormonal cycles, energy availability, and recovery processes. The literature indicates significant associations between excessive loading, insufficient recovery, energy imbalance, performance decline, and health-related problems in female athletes. Wearable technologies contribute to the early detection of these risk factors and facilitate the individualization of training planning.
In conclusion, wearable technologies stand out as important tools for comprehensive monitoring of training load in female athletes. However, accurate data interpretation, consideration of biological differences, and effective collaboration between coaches and sports scientists are crucial for their effective use. Future research should focus on female-specific physiological processes and examine the long-term effects of technology use in this population.
Keywords: Female athletes, wearable technologies, training load

GİRİŞ

Spor bilimlerinde performansın optimize edilmesi, sakatlık riskinin azaltılması ve uzun dönemli atletik sürdürülebilirliğin sağlanması, modern antrenman biliminin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Günümüzde elit performans ortamlarında yalnızca antrenman yoğunluğunu artırmak yeterli görülmemekte; bunun yerine yükün doğru dozlanması, bireysel yanıtların izlenmesi ve toparlanma süreçlerinin yönetilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, "daha fazla yük" anlayışından "doğru zamanda, doğru yük" prensibine geçişi temsil etmektedir. Bu doğrultuda antrenman yükünün sistematik, nesnel ve çok boyutlu biçimde izlenmesi performans yönetiminin merkezinde yer almaktadır.

Son yıllarda sporcu izleme sistemlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler, antrenman süreçlerinin bilimsel temelde modellenmesini mümkün kılmıştır. Sensör teknolojileri, kablosuz veri aktarım sistemleri, bulut tabanlı depolama altyapıları ve büyük veri analitiği uygulamaları sayesinde sporculardan yüksek frekansta ve çok parametreli veri toplanabilmektedir. Bu veriler aracılığıyla hem mekanik yüklenmeler hem de organizmanın fizyolojik yanıtları eş zamanlı olarak değerlendirilebilmekte, böylece performans ve sakatlık riski arasındaki karmaşık ilişkiler daha bütüncül biçimde analiz edilebilmektedir.

Antrenman yükü kavramı, sporcunun maruz kaldığı fiziksel ve fizyolojik stresin nicel ve nitel göstergelerini ifade eder. Literatürde yaygın olarak kabul gören yaklaşım, yükün dış ve iç bileşenler üzerinden değerlendirilmesidir. Dış yük, gerçekleştirilen fiziksel işin mekanik boyutunu (mesafe, hız, ivmelenme, güç çıktısı, sıçrama sayısı vb.) tanımlarken; iç yük, organizmanın bu uyaranlara verdiği kardiyovasküler, metabolik, hormonal ve nöromüsküler yanıtları yansıtmaktadır. Performans gelişiminde belirleyici olan unsur yalnızca uygulanan yük değil, organizmanın bu yüke verdiği adaptif yanıtın niteliğidir. Bu nedenle iç ve dış yük verilerinin entegre değerlendirilmesi, antrenman planlamasında daha hassas ve bireyselleştirilmiş kararların alınmasına olanak sağlamaktadır.

Giyilebilir teknolojiler bu sürecin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS) tabanlı takip cihazları, ivmeölçerler, jiroskoplar, kalp atım hızı sensörleri ve biyosensör sistemleri sayesinde sporcuların hem antrenman hem de müsabaka sırasında ürettikleri yük detaylı biçimde analiz edilebilmektedir. Gerçek zamanlı veri takibi ve algoritmik modelleme sayesinde yük-toparlanma dengesi dinamik olarak izlenebilmekte, aşırı yüklenme veya yetersiz uyaran durumları erken dönemde saptanabilmektedir. Böylece performans yönetimi reaktif değil, proaktif bir çerçeveye taşınmaktadır.

Kadın sporcular söz konusu olduğunda ise yük yönetimi daha karmaşık bir fizyolojik zemin üzerine oturmaktadır. Menstrüel döngü fazlarına bağlı hormonal dalgalanmalar; kas kuvveti üretimi, bağ dokusu elastisitesi, metabolik yanıtlar, termoregülasyon ve nöromüsküler kontrol üzerinde etkili olabilmektedir. Ayrıca enerji kullanılabilirliği, kemik sağlığı ve hormonal denge gibi faktörler kadın sporcularda performans ve sakatlık riski açısından kritik belirleyicilerdir. Özellikle Relative Energy Deficiency in Sport (RED-S) sendromu, performans kaybı ve yaralanma riskinin artışı ile ilişkilidir. Bu bağlamda kadın sporcuların fizyolojik özelliklerini dikkate almayan standart yük modelleri yetersiz kalabilmektedir.
Kalp atım hızı değişkenliği (HRV) gibi otonom sinir sistemi göstergeleri, kadın sporcularda toparlanma durumunun hassas biçimde izlenmesine katkı sunmaktadır. Benzer şekilde GPS verileri ile ölçülen yüksek hız koşu mesafeleri ve ivmelenme yükleri nöromüsküler stres düzeyini yansıtarak performans ve sakatlık riski hakkında öngörü sağlayabilmektedir. Son yıllarda genomik ve metabolomik verilerin de yük izleme modellerine entegre edilmesi, bireyselleştirilmiş performans ve sakatlık tahmin sistemlerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Böylece sporcu izleme süreçleri tek parametreli yaklaşımlardan çok boyutlu, veri temelli ve öngörücü modellere evrilmektedir.
Bununla birlikte giyilebilir teknolojilerin etkin kullanımı yalnızca veri toplamakla sınırlı değildir. Toplanan verilerin doğruluğu, güvenilirliği, etik veri yönetimi, sporcu mahremiyeti ve multidisipliner yorumlanması büyük önem taşımaktadır. Antrenör, spor bilimci, fizyoterapist ve performans analistinin iş birliği içerisinde çalışması, veri temelli karar mekanizmalarının etkinliğini artırmaktadır.
Bu çalışmanın amacı, kadın sporcularda giyilebilir teknolojiler aracılığıyla izlenen iç ve dış yük parametrelerinin performans göstergeleriyle olan ilişkisini kapsamlı biçimde incelemek ve kadın sporculara özgü antrenman planlamasında bu teknolojilerin rolünü literatür ışığında tartışmaktır. Ayrıca mevcut veriler doğrultusunda bireyselleştirilmiş yük yönetimi ve sakatlık önleme stratejilerine yönelik öneriler sunulması hedeflenmektedir.

Antrenman Yükünün Kavramsal Çerçevesi

Spor bilimlerinde performansın optimize edilmesi, antrenmanların dozunun ayarlanabilmesi ve sakatlık riskinin azaltılması amacıyla antrenman yükünün sistematik biçimde izlenmesi, son yıllarda giderek artan bir önem kazanmıştır (Akyıldız, 2019; Impellizzeri ve ark., 2023). Antrenman izlemesi; sakatlık riskinin yönetilmesi, yorgunluğun değerlendirilmesi ve toparlanma gereksiniminin belirlenmesi ile olumsuz antrenman adaptasyonlarının önlenmesi açısından kritik bir süreçtir. Fiziksel antrenman süreci çerçevesinde antrenman yükü, sporcunun maruz kaldığı fiziksel ve fizyolojik stresin nicel ve nitel göstergelerini ifade etmekte olup genel olarak, rekabetçi sporlarda antrenman yüklerinin niteliğini ve niceliğini belirlemek amacıyla uzun süredir kabul gören bir yaklaşım olan dış yük ve iç yük bileşenleri üzerinden değerlendirilmektedir (Power ve ark., 2022; Dudley ve ark., 2023).

- Dış yük, yapılan işin mekanik boyutunu (mesafe, hız, ivmelenme, güç çıktısı, sıçrama sayısı vb.) ifade eder.
- İç yük, organizmanın bu mekanik uyarana verdiği psikofizyolojik yanıtı (kalp atım hızı, HRV, kan laktat düzeyi, algılanan zorluk derecesi vb.) yansıtır (Bourdon ve ark., 2017; Lima-Alves ve ark., 2022).

Performans gelişiminde belirleyici olan, yalnızca uygulanan dış yük değil, organizmanın verdiği iç yanıtın doğru yorumlanmasıdır. Bu nedenle iç ve dış yüklerin birlikte değerlendirilmesi, sporcunun mevcut fiziksel uygunluk düzeyinin belirlenmesinde daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

Giyilebilir Teknolojiler ve Antrenman İzleme

Giyilebilir teknolojilerin spor ve fitness alanına entegrasyonu, sporcuların antrenman süreçlerini yönetme, performanslarını izleme ve optimize etme biçimlerinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Gerçek zamanlı veri takibi, sensör entegre akıllı tekstiller ve gelişmiş biyomekanik analiz sistemleri sayesinde antrenman programlarının bireyselleştirilmesi ve performansın daha verimli biçimde artırılması mümkün hale gelmiştir (Bisht ve ark., 2025). Takım sporlarında GPS ve kalp atım hızı monitörleri gibi giyilebilir teknolojilerin yaygınlaşması, yük takibini daha erişilebilir ve uygulanabilir hale getirmiştir. Klinik çalışmalar, bu cihazların performans artışı ve kardiyovasküler risklerin önlenmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir (Romagnoli ve ark., 2023). de Beukelaar ve Mantini (2023), direnç antrenmanının kas kuvveti, kas kütlesi ve genel sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğunu; ancak etkili ve güvenli sonuçlar elde edebilmek için dikkatli planlama ve uygulama gerektirdiğini belirtmektedir. Araştırmacılar ayrıca, giyilebilir teknolojilerin fizyolojik ve biyomekanik verileri gerçek zamanlı izleyerek antrenman programlarının değerlendirilmesi ve optimize edilmesinde önemli bir potansiyel sunduğunu, ancak metodolojik sınırlılıklar ve teknik zorlukların da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Benzer şekilde akıllı saatlerin makine öğrenmesi (ML) algoritmaları ile entegrasyonu, kişiselleştirilmiş egzersiz reçetelendirmesi ve fizyolojik izleme alanında yüksek doğruluk oranlarıyla (>98%) aktivite tanıma ve yaşamsal bulgu takibi sağlayarak önemli bir potansiyel ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışmaların büyük bölümünde dış geçerliliğin sınırlı olduğu, açıklanabilir yapay zekâ yaklaşımlarının ve etik veri yönetişimi çerçevelerinin yeterince ele alınmadığı bildirilmektedir (Jubair ve Mehenaz, 2025).

Son on yılda dijitalleşme ve veri analitiği alanındaki gelişmeler sayesinde; GPS tabanlı takip sistemleri, İvmeölçer ve jiroskoplar, Kalp atım hızı sensörleri, Biyosensör tabanlı metabolik ölçüm sistemleri yüksek frekansta veri üretmekte ve gerçek zamanlı analiz imkânı sunmaktadır (Seçkin ve ark., 2023; Migliaccio ve ark., 2024). Bu gelişmeler, antrenman sürecinin yalnızca sonuç odaklı değil, süreç odaklı olarak da değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Kadın Sporcularda Fizyolojik Özgün Faktörler

Kadın sporcularda performans ve antrenman adaptasyonları, erkek sporculardan farklı olarak özgün fizyolojik ve hormonal dinamikler tarafından şekillendirilmektedir. Menstrüel döngü boyunca östrojen ve progesteron düzeylerinde meydana gelen dalgalanmalar; kas kuvveti üretimi, bağ dokusu elastisitesi, termoregülasyon, sıvı dengesi ve nöromüsküler kontrol üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle luteal fazda artan bazal vücut sıcaklığı ve kardiyovasküler yanıtlar, dayanıklılık performansını ve toparlanma süreçlerini farklılaştırabilmektedir. Bunun yanı sıra enerji kullanılabilirliği, demir metabolizması, kemik mineral yoğunluğu ve bağ dokusu özellikleri kadın sporcularda sakatlık riski ve performans sürdürülebilirliği açısından kritik belirleyicilerdir. Bu nedenle kadın sporcularda antrenman planlaması, yük yönetimi ve toparlanma stratejilerinin bireysel hormonal ve metabolik farklılıklar dikkate alınarak yapılandırılması gerekmektedir (McManus ve Armstrong, 2011; Mountjoy, 2014).

Kadın sporcularda antrenman yükü takibi, hormonal dalgalanmalar nedeniyle daha karmaşık bir fizyolojik temele dayanmaktadır. Menstrüel döngü fazları; kas kuvveti, bağ dokusu elastisitesi, termoregülasyon ve kardiyovasküler yanıt üzerinde etkili olabilmektedir (Constantini ve ark., 2005; Temm ve ark., 2022).

Hormonal doğrulama yapılan çalışmalarda maksimal oksijen tüketiminin döngü fazlarından anlamlı biçimde etkilenmediği; ancak özellikle sıcak ortamda yapılan uzun süreli egzersizlerde luteal fazda performans süresinin azalabileceği bildirilmiştir (de Jonge, 2003).

Ayrıca luteal fazda ventilatuvar yanıt ve termoregülasyon eşik değerlerinin değiştiği gösterilmiştir (Hayashi ve ark., 2012). Bu bulgular, kadın sporcularda yük planlamasının faza özgü bireyselleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

HRV, GPS ve Çok Boyutlu Yaralanma Modelleri

Kalp atım hızı değişkenliği (HRV), otonom sinir sistemi aktivitesinin hassas bir göstergesi olarak toparlanma durumunun belirlenmesinde önemli bir parametredir. HRV, kardiyak otonom fonksiyon hakkında bilgi sunmakta ve dayanıklılık sporcularında aşırı antrenman riskinin belirlenmesinde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (Lundstrom ve ark., 2023).

GPS ile ölçülen yüksek hız koşuları ve ivmelenme yükleri nöromüsküler stres düzeyini yansıtmaktadır. Elit kadın futbolcularda yapılan prospektif bir çalışmada, GPS verileri ile genomik ve metabolomik göstergelerin birlikte kullanıldığı modelin kas ve bağ yaralanmalarını anlamlı biçimde öngörebildiği ve yüksek tahmin kapasitesi gösterdiği bildirilmiştir (González ve ark., 2024). Diğere taraftan Bache-Mathiesen ve ark. (2022), antrenman yükü ve sakatlanma riski alanında eksik verilerin ele alınmasına ilişkin mevcut uygulamaları belirlemek ve antrenman yükündeki eksik verilerin nasıl ele alınması gerektiğini belirtmek amacıyla yaptıkları çalışmada antrenman yükü ve sakatlık riski literatüründe eksik verilerin raporlanma ve ele alınma biçiminin yetersiz olduğunu, incelenen çalışmaların yalnızca %34'ünde eksik gözlemlerin bildirildiğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca araştırmacılar, sRPE ve GPS temelli yük değişkenlerinde eksik verilerin tahmin edilmesinde Predicted Mean Matching yöntemiyle gerçekleştirilen Çoklu Atama (Multiple Imputation) yaklaşımının en yüksek doğruluğu sağladığını belirtmiştir.

Sporcularda beyin sarsıntısı sonrası otonom sinir sistemi aktivitesinde değişiklikler meydana geldiği ve bunun kalp atım hızı değişkenliği (HRV) parametreleri ile izlenebileceği bildirilmektedir. Ayrıca, semptomların düzelmesinin otonom sinir sistemi iyileşmesini her zaman yansıtmadığı ve özellikle frekans alanı parametrelerinde sempatik aktivite artışı ile parasempatik aktivite azalmasının gözlemlendiği belirtilmektedir (Flores ve ark., 2023). Bu tür multidisipliner yaklaşımlar, bireyselleştirilmiş sakatlık önleme stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kadın Sporcularda Enerji Kullanılabilirliği ve Red-S

Uluslararası Olimpiyat Komitesi, yayımladığı güncel uzlaşı raporunda, düşük enerji kullanılabilirliğinin yalnızca kadın sporcularla sınırlı olmadığını, erkek sporcuları da etkileyebilen geniş kapsamlı fizyolojik ve psikolojik sonuçlara yol açtığını belirtmiş ve bu durumu tanımlamak üzere "Sporda Göreceli Enerji Yetersizliği" (RED-S) kavramını önermiştir (Mountjoy ve ark., 2023). Bununla birlikte, özellikle hormonal regülasyonun karmaşıklığı ve kadınlarda östrojen ile progesteron düzeylerindeki döngüsel değişimlerin metabolizma, sıvı dengesi ve fizyolojik yanıtlar üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, cinsiyetler arasındaki anatomik ve fizyolojik farklılıkların sağlık risklerinin ortaya çıkış biçimini ve şiddetini farklılaştırabildiği bildirilmektedir (Holtzman ve Ackerman, 2021). RED-S sendromu; hormonal bozulmalar, kemik mineral yoğunluğunda azalma ve performans kaybı ile ilişkilidir. Giyilebilir teknolojiler aracılığıyla izlenen yük, toparlanma ve uyku parametreleri, bu tür risklerin erken saptanmasına olanak tanımaktadır.

Kadın sporcularda enerji kullanılabilirliği performansın önemli belirleyicilerindendir. Sporcularda düşük enerji kullanılabilirliği, tedavi edilmediğinde ciddi sağlık sonuçlarına yol açabilen Relative Energy Deficiency in Sport (RED-S) sendromunun gelişimine neden olabilmektedir.

LEA'nin (<30 kcal/kg FFM/gün) hem Kadın Sporcu Üçlemesi hem de RED-S'in temelinde yer aldığı ve enerji kullanılabilirliğinin 45 kcal/kg FFM/gün üzerinde tutulmasının performans ve sağlık açısından kritik olduğu belirtilmektedir (Cabre ve ark., 2022).

Mobil beslenme takip sistemleri, sporcularda günlük enerji alımının, makro ve mikro besin öğelerinin dağılımının ve enerji dengesinin izlenmesinde giderek daha fazla kullanılan dijital sağlık araçları arasında yer almaktadır. Bu sistemler, özellikle düşük enerji kullanılabilirliği (LEA) ve RED-S ile ilişkili risklerin erken dönemde fark edilmesine katkı sağlayarak önleyici müdahalelerin planlanmasına destek sunmaktadır. Ancak verilerin büyük ölçüde öz-bildirime dayanması ve fizyolojik yanıtları doğrudan ölçememesi, bu uygulamaların doğruluk ve güvenilirlik açısından önemli sınırlılıklarıdır. Bu nedenle mobil beslenme izleme sistemlerinin giyilebilir sensör teknolojileri ve yapay zekâ temelli analiz yöntemleriyle entegre edilmesi, enerji kullanılabilirliğinin ve genel sağlık durumunun daha bütüncül ve nesnel biçimde değerlendirilmesini mümkün kılabilir. Yeterli ve dengeli beslenmenin sürdürülmesi yalnızca performans optimizasyonu açısından değil, aynı zamanda sağlıklı vücut kompozisyonunun korunması ve sürdürülebilir kilo yönetimi açısından da kritik öneme sahiptir. Bireyin kendi beslenme davranışlarına ilişkin farkındalık geliştirmesi, porsiyon kontrolü ve uzun vadeli davranış değişikliği süreçlerinde temel bir adım olarak kabul edilmektedir. Fiziksel aktivite takibine yönelik pek çok teknolojik çözüm geliştirilmiş olmasına karşın, besin alımının invaziv olmayan ve giyilebilir platformlar aracılığıyla izlenmesine yönelik çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu bağlamda Kalantarian ve ark. (2014), entegre piezoelektrik sensör içeren, giyilebilir ve kablosuz iletişim özelliklerine sahip kolye tabanlı bir besin alımı izleme sistemi geliştirmiştir. Söz konusu sistem; öğün hacminin tahmin edilmesine, uzun dönemli yeme alışkanlıklarının analiz edilmesine ve katı gıdalar ile sıvıların ayırt edilmesine olanak sağlamaktadır. Sistem performansı, katı gıdalarda %85, sıvılarda ise %86 F-ölçütü (F-Measure) başarımı ile rapor edilmiş ve elde edilen verilerin mobil bir uygulama aracılığıyla kullanıcıya sunulabildiği belirtilmiştir.

SONUÇ

Günümüzde spor performans analizi yalnızca yük miktarını belirlemekle sınırlı değildir; bireyselleştirilmiş yük yönetimi, sakatlık önleme ve uzun dönemli performans sürdürülebilirliği hedeflenmektedir. Kadın sporcuların fizyolojik özellikleri göz önüne alındığında, erkek referans değerlerine dayalı standart modeller yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle HRV, GPS ve metabolik göstergelerin entegre edildiği veri temelli modeller ön plana çıkmaktadır. Ancak bu teknolojilerin etkin kullanımı; veri doğruluğu, etik veri yönetimi ve multidisipliner analiz gerektirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kadın sporcularda giyilebilir teknolojiler aracılığıyla izlenen iç ve dış yük parametrelerinin performans göstergeleriyle olan ilişkisini mevcut literatür doğrultusunda incelemek ve kadın sporculara özgü antrenman planlamasında bu teknolojilerin rolünü tartışmaktır. Mevcut bulgular, giyilebilir teknolojilerin kadın sporcularda performans optimizasyonu ve sakatlık önleme açısından güçlü araçlar sunduğunu göstermektedir. Ancak gelecekte yapılacak çalışmaların farklı branşlarda ve daha geniş örneklemlerde doğrulama analizleri içermesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akyıldız, Z. (2019). Antrenman yükü. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14 (2), 152-175.

Bache-Mathiesen, L. K., Andersen, T. E., Clarsen, B., & Fagerland, M. W. (2022). Handling and reporting missing data in training load and injury risk research. *Science and Medicine in Football*, 6(4), 452-464. https://doi.org/10.1080/24733938.2021.1998587

Bisht, K., Tejaswi, D. S., Manjulatha, C., Das, S., & Gunupuru, Y. (2025). *Evolution of Wearable Technology in Sports and Fitness*. (In) Smart Textiles and Wearables for Health and Fitness, 289-305. https://doi.org/10.1002/9781394302895.ch13

Bourdon, P. C., Cardinale, M., Murray, A., Gastin, P., Kellmann, M., Varley, M. C., ... & Cable, N. T. (2017). Monitoring athlete training loads: consensus statement. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, *12*(s2), S2-161. https://doi.org/10.1123/IJSPP.2017-0208

Cabre, H. E., Moore, S. R., Smith-Ryan, A. E., & Hackney, A. C. (2022). Relative energy deficiency in sport (RED-S): scientific, clinical, and practical implications for the female athlete. *Deutsche Zeitschrift fur Sportmedizin*, 73(7), 225. doi: 10.5960/dzsm.2022.546

de Beukelaar, T. T., & Mantini, D. (2023). Monitoring resistance training in real time with wearable technology: current applications and future directions. *Bioengineering*, 10(9), 1085.https://doi.org/10.3390/bioengineering10091085

de Jonge, X. A. J. (2003). Effects of the menstrual cycle on exercise performance. Sports medicine, 33(11), 833-851. https://doi.org/0112-1642/03/0011-0833/$30.00/0

Dudley, C., Johnston, R., Jones, B., Till, K., Westbrook, H., & Weakley, J. (2023). Methods of monitoring internal and external loads and their relationships with physical qualities, injury, or illness in adolescent athletes: A systematic review and best-evidence synthesis. *Sports Medicine*, 53(8), 1559-1593. https://doi.org/10.1007/s40279-023-01844-x

Flores, G., Monteiro, D., Silva, F., & Duarte-Mendes, P. (2023). Heart rate variability behavior in athletes after a sports concussion: A systematic review. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 33(9), 1598-1606. https://doi.org/10.1111/sms.14409

González, J. R., Cáceres, A., Ferrer, E., Balagué-Dobón, L., Escribà-Montagut, X., Sarrat-González, D., ... & Rodas, G. (2024). Predicting injuries in elite female football players with global-positioning-system and multiomics data. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, 19(7), 661-669. https://doi.org/10.1123/ijspp.2023-0184

Hayashi, K., Kawashima, T., & Suzuki, Y. (2012). Effect of menstrual cycle phase on the ventilatory response to rising body temperature during exercise. Journal of Applied Physiology, 113(2), 237-245. https://doi.org/10.1152/japplphysiol.01199.2011

Holtzman, B., & Ackerman, K. E. (2021). Recommendations and nutritional considerations for female athletes: health and performance. *Sports Medicine*, 51(Suppl 1), 43-57. https://doi.org/10.1007/s40279-021-01508-8

Impellizzeri, F. M., Shrier, I., McLaren, S. J., Coutts, A. J., McCall, A., Slattery, K., ... & Kalkhoven, J. T. (2023). Understanding training load as exposure and dose. *Sports Medicine*, *53*(9), 1667-1679. https://doi.org/10.1007/s40279-023-01833-0

Jubair, H., & Mehenaz, M. (2025). Utilizing machine learning algorithms for personalized workout recommendations and monitoring: A systematic review on smartwatch-assisted exercise prescription. *Digital Health*, 11, 20552076251355365. https://doi.org/10.1177/20552076251355365

Kalantarian, H., Alshurafa, N., & Sarrafzadeh, M. (2014, June). A wearable nutrition monitoring system. In 2014 11th international conference on wearable and implantable body sensor networks (pp. 75-80). IEEE.

Lima-Alves, A., Claudino, J., Boullosa, D., Couto, C. R., Teixeira-Coelho, F., & Pimenta, E. M. (2022). The relationship between internal and external loads as a tool to monitor physical fitness status of team sport athletes: a systematic review. *Biology of Sport*, *39*(3), 629-638. https://doi.org/10.5114/biolsport.2022.107021

Lundstrom, C. J., Foreman, N. A., & Biltz, G. (2023). Practices and applications of heart rate variability monitoring in endurance athletes. *International Journal of Sports Medicine*, 44(01), 9-19. DOI: 10.1055/a-1864-9726

McManus, A. M., & Armstrong, N. (2011). Physiology of elite young female athletes. *Med Sport Sci*, 56, 23-46. doi: 10.1159/000320626.

Migliaccio, G. M., Padulo, J., & Russo, L. (2024). The impact of wearable technologies on marginal gains in sports performance: an integrative overview on advances in sports, exercise, and health. Applied Sciences, 14(15), 6649. https://doi.org/10.3390/app14156649

Mountjoy, M. (Ed.). (2014). Handbook of sports medicine and science: the female athlete. Canada: John Wiley & Sons.

Mountjoy, M., Ackerman, K. E., Bailey, D. M., Burke, L. M., Constantini, N., Hackney, A. C., ... & Erdener, U. (2023). 2023 International Olympic Committee's (IOC) consensus statement on relative energy deficiency in sport (REDs). *British Journal of Sports Medicine*, 57(17), 1073-1098. https://doi.org/10.1136/bjsports-2023-106994

Power, C. J., Fox, J. L., Dalbo, V. J., & Scanlan, A. T. (2022). External and internal load variables encountered during training and games in female basketball players according to playing level and playing position: A systematic review. *Sports Medicine-Open*, *8*(1), 107. https://doi.org/10.1186/s40798-022-00498-9

Romagnoli, S., Ripanti, F., Morettini, M., Burattini, L., & Sbrollini, A. (2023). Wearable and portable devices for acquisition of cardiac signals while practicing sport: a scoping review. *Sensors*, 23(6), 3350. https://doi.org/10.3390/s23063350

Seçkin, A. Ç., Ateş, B., & Seçkin, M. (2023). Review on wearable technology in sports: concepts, challenges and opportunities. *Applied sciences*, 13(18), 10399. https://doi.org/10.3390/app131810399

EMPOWERING WOMEN THROUGH EDUCATION: OVERCOMING BARRIERS AND ADVANCING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS 4 AND 5

Assistant Professor Bushra SUMAIYA
Faculty of Education, Integral University
ORCID: 0000-0002-2622-1552

ABSTRACT

Education is a fundamental human right and a key driver of sustainable development, yet gender disparities persist in many regions, hindering progress toward Sustainable Development Goals (SDGs) 4 and 5. Women's education is critical for fostering economic empowerment, political participation, improved health outcomes, and social equity. However, numerous socio-cultural, economic, and institutional barriers continue to limit female access to quality education, particularly in developing countries. This paper examines these challenges, drawing on empirical evidence and statistical analyses to highlight the gendered disparities in educational opportunities. This paper explores policy frameworks and interventions implemented at global and national levels which have aimed to promote female literacy and school participation. Additionally, community-driven initiatives, mentorship programs, and financial incentives have played a significant role in addressing educational inequalities. The findings reveal that while these initiatives have improved enrollment rates, institutional gaps such as gender-insensitive curricula, lack of female educators, and inadequate infrastructure remain significant obstacles. Empirical evidence further demonstrates that increased female education leads to higher workforce participation, stronger leadership representation, and enhanced community well-being. Women's education is also linked to lower child mortality rates, improved family planning, and greater economic stability. The paper concludes by advocating for gender-responsive policies, technology-driven solutions, and stronger community engagement to accelerate progress toward educational equity. Addressing these issues is crucial for achieving gender equality and ensuring a more inclusive and sustainable future.

Keywords: Women Education, Gender Equality, Sustainable Development, SDG 4, SDG 5, Policy Interventions, Economic Empowerment.

WOMEN STUDIES ON ALL DISCIPLINES

S.Shakthi Sree
Bharath Institute of Higher Education and Research
ORCID: 0009-0006-8770-8942

S.Swapana
Bharath Institute of Higher Education and Research

D.Aravindhan
Bharath Institute of Higher Education and Research

ABSTRACT
Women's Studies is an interdisciplinary field that examines the roles, experiences, contributions, and challenges of women across social, cultural, political, economic, scientific, and literary domains. Emerging prominently during the second wave of feminism in the 20th century, particularly in countries like the United States and the United Kingdom, the discipline integrates perspectives from sociology, history, political science, economics, literature, psychology, law, health sciences, and media studies. It critically analyzes gender inequality, patriarchy, representation, labor division, reproductive rights, education access, and policy frameworks affecting women globally. Women's Studies also explores intersectionality—how gender interacts with caste, class, race, ethnicity, and sexuality—to understand layered systems of discrimination and empowerment. By combining academic research with activism and policy advocacy, the field promotes gender justice, social reform, and inclusive development. Overall, Women's Studies contributes to creating equitable societies by challenging traditional power structures and amplifying women's voices across disciplines.
Keywords: Women's studies , activism , policy advocacy , gender justice, social reform.

WOMEN'S EDUCATION AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: ADDRESSING BARRIERS TO ACHIEVE SDGS 4 AND 5

Assistant Professor Bushra Sumaiya
Department of Education, Integral University
ORCID: 0000-0002-2622-1552

ABSTRACT

Education is a fundamental human right and a key driver of sustainable development, yet gender disparities persist in many regions, hindering progress toward Sustainable Development Goals (SDGs) 4 and 5. Women's education is critical for fostering economic empowerment, political participation, improved health outcomes, and social equity. However, numerous socio-cultural, economic, and institutional barriers continue to limit female access to quality education, particularly in developing countries. This paper examines these challenges, drawing on empirical evidence and statistical analyses to highlight the gendered disparities in educational opportunities. This paper explores policy frameworks and interventions implemented at global and national levels which have aimed to promote female literacy and school participation. Additionally, community-driven initiatives, mentorship programs, and financial incentives have played a significant role in addressing educational inequalities. The findings reveal that while these initiatives have improved enrollment rates, institutional gaps such as gender-insensitive curricula, lack of female educators, and inadequate infrastructure remain significant obstacles. Empirical evidence further demonstrates that increased female education leads to higher workforce participation, stronger leadership representation, and enhanced community well-being. Women's education is also linked to lower child mortality rates, improved family planning, and greater economic stability. The paper concludes by advocating for gender-responsive policies, technology-driven solutions, and stronger community engagement to accelerate progress toward educational equity. Addressing these issues is crucial for achieving gender equality and ensuring a more inclusive and sustainable future.

Keywords: Women Education, Gender Equality, Sustainable Development, SDG 4, SDG 5, Policy Interventions, Economic Empowerment

ACCESS TO EDUCATION AND ITS IMPACT ON WOMEN'S EMPOWERMENT IN SAURASHTRA REGION OF GUJARAT STATE IN INDIA

Dr. Jitendra Aherkar
Faculty of Humanities & Social Sciences, Atmiya University
ORCID: 0009-0005-4158-6655

Abstract
Availability of access to education has a very important and transformative effect on the process of empowering women, and this aspect has been studied by conducting research on the Cambodian society. Education has proved to be one of the vital driving factors for the empowerment of the female population in the socio-culturally heterogeneous Saurashtra region of Gujarat. In spite of a significant rise in the literacy rates of the female population of Gujarat, there exist considerable contrasts in rural and semi-urban areas of the Saurashtra region of Gujarat in the availability of access to higher education.In this regard, the present study has employed a mixed-method approach, wherein the quantitative data has been supported by the findings of the qualitative survey conducted amongst women from different socio-economic groups of the surveyed areas of Saurashtra. By analyzing the educational level, the present study has correlated the educational achievements of the women and directly linked them with factors like employment, financial control, involvement in decision-making, and community leadership positions. However, structural impediments such as poverty levels, digital gaps, safety issues, and deep-rooted patriarchal predispositions continue to negatively influence inclusive access to higher-quality education. Importantly, the study highlights the strategic need for policies that can promote scholarship initiatives, awareness-raising activities, rural education development, and skill-enhancing programs. In summary, the importance of enhanced educational access in the Saurashtra region cannot be overstated in the empowerment and development of the female population. In fact, the study highlights that education remains an effectively empowering driver for the development of the female population in the region.
Keywords: Women Empowerment, Education, Saurashtra

PROGRESSION CHALLENGES FOR FEMALE LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION

Dr Irfan Bashir
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr Afshan Naseem
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr Yasira Waqar
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr Almas Shoaib
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr Aisha Sami
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr. Aqila Rafiq
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr. Sajid Masood
Dept of Education. University of Management and Technology

Dr Abdul Malik
Dept of Education. University of Management and Technology

Ms Freeha Sherazi
Dept of Education. University of Management and Technology

Abstract
This study explores the phenomenon of the glass ceiling as experienced by female Heads of Departments (HODs) in higher education institutions throughout Pakistan. Women in academic leadership roles often encounter obstacles that limit their career advancement and professional development. These obstacles—commonly described as glass ceiling barriers—arise from systemic, cultural, and individual factors that disproportionately restrict women's access to senior leadership positions. Despite increased female participation in academia, persistent structural and cultural constraints continue to hinder their career progression and shape their leadership practices.
Using a quantitative research approach, data were collected from more than 200 female HODs across public and private universities. The results reveal that gender bias, organizational limitations, and societal expectations play a significant role in influencing women's leadership pathways. The study emphasizes the importance of targeted interventions, including mentorship programs and inclusive institutional policies, to advance gender equity. By shedding light on gender-based disparities in academic leadership, the research underscores the urgent need for higher education institutions to implement structured mentorship initiatives.

Such programs should provide professional development, strategic guidance, and institutional support to empower female HODs to navigate systemic challenges, enhance their leadership capacity, and contribute to greater gender equity in academic leadership.

Keywords: Progression Challenges, female leadership, higher education, gender equity, organizational barriers, cultural norms

ARTIFICIAL INTELLIGENCE UTILISATION AMONG POSTGRADUATE STUDENTS IN SELECTED UNIVERSITIES IN THE SOUTHWEST, NIGERIA

Dr. Adetunmbi L. AKINYEMI
Department of Science and Technology Education, University of Ibadan

Olaoluwa Oluwaseun OGUNTUASE
Department of Science and Technology Education, University of Ibadan

ABSTRACT

This study investigated the adoption and implications of Artificial Intelligence (AI) tools among postgraduate students in selected universities in Southwest Nigeria, navigating the intersection of global technological trends and local infrastructural realities. Guided by Davis's (1989) Technology Acceptance Model and Norris's (2001) Digital Divide Theory, the research employed a descriptive survey design and multi-stage sampling to assess awareness, usage patterns, and perceived barriers. Data were gathered via a validated questionnaire -the Postgraduate Students' Utilisation of AI Tools Questionnaire (0.82), and analysed using descriptive statistics, Pearson Product-Moment Correlation, t-test, and One-way ANOVA at a 0.05 level of significance. The results revealed that Postgraduate students moderately utilise AI tools ($\bar{x}$=2.74) against the 2.50 threshold. AI is applied in translating academic materials ($\bar{x}$=3.34), writing thesis/dissertation chapters ($\bar{x}$=2.74), and data collection ($\bar{x}$=2.71). frequent use ($\bar{x}$=2.69), as well as developing research proposals ($\bar{x}$=2.60) and preparing presentations ($\bar{x}$=2.51). Challenges faced include stronger frameworks are needed ($\bar{x}$=3.31), poor internet connectivity ($\bar{x}$=3.08) and the high cost of accessing premium AI tools ($\bar{x}$=3.08). Autonomy due to over-reliance on AI ($\bar{x}$=3.04) and misleading outputs that could affect academic work ($\bar{x}$=2.68). There was significant relationship between the Postgraduate students' utilisation of AI tools and purposes of AI tools (r=0.50; p<0.05), There is no significant difference in AI utilisation across age groups of Postgraduate students($F_{(2,337)}$0.01. p< 0.05), There was significant difference in the utilisation of AI tools based on gender of Postgraduate students (t = 2.72; p <0.05) with male students demonstrating higher usage levels than their female counterparts. The study concludes that postgraduate students demonstrate a moderate, strategic use of AI that enhances creativity and output quality. It is recommended that universities integrate AI literacy into curricula and expand equitable access to reliable AI platforms through institutional subscriptions.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Postgraduate Students, Gender and Digital Divide

RECRUITMENT OF WOMEN AND MINORS INTO ORGANIZED CRIME AND TERRORISM

Ermonela Xhafa
National Agency of the Diaspora

ABSTRACT

Women's and minors' recruitment into organized crime and terrorism has emerged as a complex phenomenon at the intersection of security, criminal justice, and human rights. Recruitment pathways commonly involve coercion, grooming and manipulation, economic dependency, family or network pressure, and online radicalization. Recruited individuals may be assigned a range of functions—logistics, transport, financing, facilitation, propaganda, concealment, or support roles—often designed to reduce detection and operational risk for the core network. A central legal challenge is the frequent overlap between victimization and criminal participation, which complicates qualification of conduct, assessment of culpability, proportionality of sanctions, and the applicability of diversion or alternative measures, especially for minors.

This abstract outlines a legal and policy-oriented approach that prioritizes (i) early identification of exploitation indicators, (ii) child-sensitive procedures and safeguards, (iii) gender-responsive protection measures, and (iv) coordinated inter-institutional responses linking law enforcement, prosecution, judiciary, social services, education, and community actors. It emphasizes the need to distinguish recruiters and organizers from exploited participants, to strengthen investigative focus on recruitment networks, and to ensure that procedural protections and assistance mechanisms reduce re-victimization and secondary trauma. Finally, it highlights the role of rehabilitation and reintegration frameworks—tailored risk assessment, psychosocial support, and community-based measures—in interrupting recruitment cycles and lowering recidivism. The proposed approach aims to balance public security objectives with due process, the best interests of the child, and international human rights standards.

Keywords: recruitment; women; minors; organized crime; terrorism; criminal law; victim–offender overlap; rehabilitation.

WOMEN UNDER SHARIA: COMPARATIVE LEGAL APPROACHES IN MALAYSIA, INDONESIA, AND BRUNEI

Dr. Hoang Thi My NHI
Vietnam Academy of Social Sciences

Abstract
Amid Southeast Asia's ongoing negotiation between legal modernization, global human rights norms, and the resurgence of religious identity, the implementation of Islamic law (Sharia) has become a significant subject of debate, particularly regarding women's legal status. This article examines the institutionalization of Sharia in three Muslim-majority Southeast Asian states -Malaysia, Indonesia, and Brunei through the analytical lenses of comparative institutionalism and socio-legal feminist theory. Rather than treating Sharia as a fixed religious framework, the study conceptualizes it as a state-mediated legal system whose interpretation and enforcement are shaped by political institutions and governance structures.
Using a comparative legal methodology, the research analyzes statutory regulations, policy frameworks, and enforcement practices across various legal domains affecting women, including marriage, divorce, polygamy, inheritance, public morality regulations, and criminal sanctions. The findings reveal three distinct institutional models of Sharia governance. Malaysia operates a dual legal system characterized by institutional pluralism between civil and Sharia courts. Indonesia employs a decentralized governance framework that allows significant regional variation, particularly in Aceh. In contrast, Brunei represents a centralized model of national Sharia codification.
The study argues that women's legal status under Sharia is shaped not only by religious doctrine but also by institutional design, degrees of decentralization, and broader political governance arrangements. By highlighting the diversity of Sharia governance across Southeast Asia, this article contributes to broader scholarly debates on legal reform, gender equality, and the role of religious law within plural and modern legal systems.
Keywords: Sharia, Women's Rights, Comparative Law, Legal Institutionalization

INTRODUCTION

Background

As social and legal structures transform, the tension between Islamic law, governmental authority, and gender equality has sharpened across Muslim societies. The transition of Sharia from a scholar-interpreted tradition to a state-managed legal framework has sparked fundamental questions about the boundary between religion and the state. This is particularly evident in legal sectors governing women's rights, including inheritance and family law. Given its unique mix of political systems and legal histories, Southeast Asia provides a critical lens through which to observe how the state-led formalization of Sharia dictates women's status and the evolving balance of religious and political power.

Literature Review

Initial scholarly inquiries into the intersection of Sharia and gender equality have primarily emerged from the realms of Islamic jurisprudence (*fiqh*) and doctrinal legal analysis. These studies scrutinize primary sources, specifically the Qur'an, Hadith, and classical legal texts, to decipher the historical construction of gender within Islamic thought. Influential scholars such as Ziba Mir-Hosseini (2006) and Abdullahi Ahmed An-Na'im (2008) have been instrumental in arguing that gender norms in Islamic law are historically situated rather than divinely immutable.

Their work posits that the patriarchal underpinnings of family law are products of specific socio-historical eras, suggesting they can be reformed through contemporary ethical frameworks centered on justice. Within this tradition, Islamic feminists contend that gender disparities arise from human-centric, patriarchal interpretations rather than the faith's core tenets. Mir-Hosseini (2013), for instance, distinguishes between the divine ethics of Sharia and the human-derived legalism of *fiqh*, advocating for reform via renewed hermeneutics. This is echoed by Wadud (2006) and Barlas (2019), who offer gender-sensitive Qur'anic readings that challenge traditional orthodoxies. Recent research continues this dialogue by exploring how modern reinterpretations can foster gender justice within family law (Künkler & Meyer, 2023).

A secondary body of scholarship evaluates the nexus between Islamic law and international human rights standards, specifically the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). Researchers like Mayer (2013) and Baderin (2003) examine the strategies Muslim-majority states use to harmonize religious legal traditions with international non-discrimination obligations. Much of this literature analyzes state-level reservations to CEDAW and the friction inherent in implementing gender reforms within faith-based systems. More recent studies highlight the impact of transnational feminist networks in driving domestic legislative debates (Htun & Weldon, 2018; UN Women, 2024). However, critics argue that this "compatibility" framework often reduces Sharia to a static ideological system, failing to account for the intricate institutional and political processes that govern its practical application.

Responding to the constraints of doctrinal and rights-based approaches, socio-legal scholarship has shifted focus toward how Sharia functions within pluralistic legal orders. This lens emphasizes the dynamic interplay between religious statutes, state law, and customary norms. Anthropologists like John R. Bowen (2003, 2012) view Islamic law as a context-contingent system mediated by social institutions and political actors. Rather than a monolithic entity, socio-legal scholars portray Sharia as a diverse set of norms interpreted differently across various institutional landscapes. In Southeast Asia, research demonstrates that plural legal arrangements, often a mix of colonial civil law and local customs, profoundly dictate the lived legal experiences of women (Salim & Butt, 2024). Recent findings further emphasize that the interpretation of Sharia is often a negotiated process involving religious courts, state bureaucracies, and political elites (Ulum et al., 2024).

A more recent scholarly trend integrates political science to examine how state structures dictate the governance of religion. This perspective argues that the formalization of Sharia is inextricably linked to state-building and political legitimacy (Hefner, 2011; Moustafa, 2018). Governments frequently instrumentalize Islamic law to reinforce moral authority or national identity (Künkler & Meyer, 2023). Comparative studies indicate that variations in constitutional design and decentralization, such as the regional autonomy found in Aceh, Indonesia, versus the centralized codification in Brunei, result in vastly different legal regimes for women. These institutional configurations are decisive factors in shaping outcomes regarding family law, moral policing, and criminal sanctions.

Despite the growth in this field, several critical deficiencies persist. First, existing literature often oscillates between abstract doctrinal debates and normative human rights discussions, frequently neglecting the specific institutional mechanisms states use to implement Sharia. Second, while socio-legal studies offer depth, they are largely confined to single-country cases, limiting our understanding of cross-national institutional variations. Finally, systematic comparative scholarship on how political institutions influence gender outcomes in Southeast Asia remains underdeveloped.

This region, characterized by dual legal systems and diverse models of decentralization, requires a more robust, comparative analysis to understand the evolution of women's legal status.

Theoretical Framework

This research employs a multifaceted theoretical approach, merging comparative institutionalism with socio-legal feminist theory to investigate how the formalization of Sharia affects gender dynamics in Muslim-majority Southeast Asian nations. By synthesizing these perspectives, the study transcends narrow doctrinal analyses, focusing instead on the political and social mechanisms through which Sharia is codified and enacted. While comparative institutionalism serves to clarify the role of state architecture in religious governance, socio-legal feminist theory offers a critical lens into the impact of these structures on women's daily legal realities and gender hierarchies.

Central to this study is the premise of comparative institutionalism, which asserts that legal results are fundamentally shaped by constitutional frameworks and the allocation of political power within state organs (Hall & Taylor, 1996). In the realm of Islamic law, integrating Sharia into contemporary statehood is often a strategic political process used by governments to regulate religion while securing public legitimacy (Moustafa, 2018). The Southeast Asian context provides distinct examples of this institutional diversity: Malaysia utilizes a bifurcated legal system where civil and Sharia courts function concurrently; Indonesia follows a devolved model that allows for significant regional discrepancies, most notably in Aceh; and Brunei represents a highly unified, state-directed system of Sharia codification and enforcement.

To balance this, socio-legal feminist theory views the law not merely as text, but as a social institution woven into broader cultural values and power dynamics (Merry, 2006). Scholars in this tradition contend that gender imbalances found in Sharia systems are products of historically contingent interpretations of *fiqh* rather than divine, immutable mandates (Mir-Hosseini, 2006). Consequently, this perspective redirects analytical focus from static legal scripts toward the evolving judicial practices, administrative interpretations, and social environments that ultimately determine a woman's ability to exercise her legal rights.

Ultimately, the fusion of these two theoretical pillars establishes a comprehensive, multidimensional framework. This allows for a rigorous examination of how the interplay between state governance and gendered power structures dictates the implementation of Sharia and its subsequent impact on the legal standing of women across Malaysia, Indonesia, and Brunei.

Analytical Approach

Rather than viewing Sharia as a fixed or purely theological construct, this research treats it as an evolving legal system that is operationalized through the structures of the modern state. In contemporary Muslim-majority nations, Sharia is increasingly woven into the national legal fabric via formal legislation, judicial bodies, and administrative frameworks. Consequently, a purely theological analysis is insufficient for understanding the execution of Islamic law; it must instead be situated within the broader socio-political and institutional environments in which it functions. This study conceptualizes Sharia as a state-mediated legal order, where its practical application and meaning are forged through institutional processes, including the statutory codification of religious norms, judicial rulings by Sharia courts, and the enforcement activities of state agencies.

The formalization of Sharia is shaped by three primary conduits. First, state-led legislative frameworks define the jurisdictional boundaries of Islamic law, determining its authority over specific sectors such as family law, moral conduct, or criminal justice. Second, the judiciary plays a crucial role as religious courts translate abstract statutes into practical outcomes through their interpretation of cases involving marriage, divorce, and succession. Third, Sharia governance is a product of continuous negotiation between state authorities, religious institutions, and social stakeholders, reflecting deeper tensions surrounding national identity, religious legitimacy, and legal modernization.

Research Methodology

To explore these complexities, the study employs a comparative institutional methodology, examining the distinct ways in which Malaysia, Indonesia, and Brunei structure their Sharia governance. By evaluating these three cases, the research identifies how specific institutional designs, including dual legal systems, decentralized models, and centralized national codes, dictate the interpretation and enforcement of Islamic law, as well as its subsequent impact on gender dynamics within contemporary legal frameworks.

This research utilizes a comparative legal methodology to investigate the impact of Sharia institutionalization on gender-related legal results across diverse political and legal landscapes in Southeast Asia. This approach facilitates a systematic evaluation of the commonalities and discrepancies in legal architectures, institutional configurations, and enforcement protocols across different jurisdictions. By examining three Muslim-majority nations, Malaysia, Indonesia, and Brunei, the study aims to discern how differing political frameworks and legal governance models dictate the interpretation and execution of Islamic law, especially concerning women's legal standing and rights.

The primary data for this study is derived from official legal sources, encompassing statutory laws and regulatory documents that dictate the application of Sharia in each respective country. Critical legal instruments under review include Malaysia's *Islamic Family Law (Federal Territories) Act 1984*, Indonesia's *Law No. 1 of 1974 on Marriage*, the *Qanun Jinayat 2014* of Aceh Province, and Brunei's *Syariah Penal Code Order 2013*. These documents constitute the essential legal foundations through which Islamic norms are codified and integrated into national judicial systems.

Beyond the analysis of statutes, the study integrates auxiliary materials, such as policy documents, institutional directives, judicial practices, and enforcement procedures, to gain a deeper understanding of how legal rules function in reality. The research focuses on specific legal areas that profoundly influence women's rights and social positions, including regulations on marriage and divorce, polygamy, inheritance, dress codes, and morality-based criminal sanctions. By analyzing these sectors across the three case studies, the study provides a comparative evaluation of how various Sharia governance models influence gender-specific legal outcomes within modern Southeast Asian legal systems.

FINDINGS

1. Contextual Determinants of Women's Legal Status under Sharia

1.1 Global and Regional Context

In the spheres of international law and policy, gender equality has emerged as a paramount priority, specifically regarding the administration of family law and personal status regulations. In recent years, global organizations and transnational frameworks have increasingly positioned gender parity as a fundamental pillar of human rights governance and sustainable development.

Contemporary evaluations by the United Nations and other international bodies underscore that legal modifications in areas such as inheritance, marital relations, and family status are vital for advancing the socio-legal position of women globally (UN Women, 2024; World Bank, 2024). These modern frameworks bolster established international mandates, such as CEDAW, while urging nations to synchronize their domestic statutes with evolving global benchmarks for non-discrimination. Through rigorous monitoring, policy guidance, and cross-border cooperation, international institutions have become influential in directing debates on women's rights within diverse legal environments.

Nevertheless, actualizing global gender standards remains a complex endeavor in societies where religious legal heritage continues to exert significant influence over domestic affairs. In many Muslim-majority nations, Sharia-based principles remain deeply integrated into the state's legal architecture, particularly in sectors governing marriage, divorce, and moral conduct (Künkler & Meyer, 2023; Salim & Butt, 2024). This intersection of international human rights and faith-based legal systems has sparked ongoing discourse among scholars and policymakers. While some observers point to the friction between traditional jurisprudence and modern human rights norms, others argue that Islamic legal traditions possess a historical diversity that allows for gender-equitable reforms through contextual reinterpretations of Sharia (Hallaq, 2019; Charrad, 2021). Recent socio-legal scholarship further suggests that global norms are not merely imposed from the outside; rather, they are "translated" and negotiated within specific cultural and institutional settings (Merry, 2023).

Historically, Sharia has served as the cornerstone for regulating family dynamics and personal status throughout the Muslim world. Classical fiqh (Islamic jurisprudence) established complex doctrines that mirrored the religious and social structures of their respective eras, making family law a primary domain for defining gender relations (Charrad, 2021). In the contemporary era, however, the application of Sharia is far from monolithic. Its execution is heavily mediated by the apparatus of the modern state, constitutional authority, and political power, rather than being dictated solely by religious texts (Künkler & Meyer, 2023; Salim & Butt, 2024). Many nations have formalized Islamic norms through codified statutes and specialized judicial hierarchies. Consequently, understanding the legal standing of women under Sharia requires an analysis that moves beyond theology to scrutinize the governance structures, judicial institutions, and the political role of religion within the state. Analyzing these institutional dynamics is critical to explaining the varying legal experiences of women across Muslim societies.

1.2 Political and Institutional Context

The architecture of the state is a decisive factor in determining how Sharia is interpreted, formalized, and applied within modern legal orders. In the context of contemporary nation-states, Islamic law seldom operates as an independent religious system; instead, its authority, jurisdiction, and application are mediated by political institutions and constitutional frameworks. Legal and religious scholars emphasize that the institutional link between state power and religious bodies profoundly dictates the practical interpretation of Islamic legal norms (Moustafa, 2018; Künkler & Meyer, 2023). Therefore, analyzing Sharia governance requires looking beyond theological doctrine to examine the broader institutional environment of state authority and legal administration.

The integration of Islamic law into national systems is shaped by several structural factors, including the constitutional status of religion and the division of authority between secular and religious judiciaries. In many Muslim-majority contexts, Sharia is predominantly applied to family and personal status law via specialized courts.

However, the autonomy of these courts varies; some function within strict state hierarchies, while others maintain significant interpretive independence (Salim & Butt, 2024; Lindsey & Steiner, 2022).

Recently, processes such as Islamization and democratization have redefined the institutional relationship between faith and the state (Hefner, 2016; Hosen, 2019). Modern governments increasingly utilize administrative and policy frameworks to balance religious legitimacy with constitutional rule (Künkler & Meyer, 2023; Hallaq, 2019). While some states expand the formal role of Sharia to bolster moral governance, others impose tighter regulations to harmonize religious identity with pluralistic legal structures (Salim & Butt, 2024). These shifts underscore the enduring political importance of Sharia in modern governance. Comparative scholarship identifies three primary institutional models of Sharia governance: The Dual Legal System: A form of legal pluralism where Sharia and civil courts coexist within a single constitutional framework, as seen in Malaysia. The Centralized Model: Where the state codifies Islamic law into national legislation managed by unified judicial structures, exemplified by Brunei. The Decentralized Framework: Where regional authorities, such as in Indonesia (Aceh), possess varying degrees of autonomy in interpreting and enforcing religious regulations (Hefner, 2011; Künkler & Meyer, 2023). In Southeast Asia, these variations are stark. Malaysia's system involves a complex landscape where state-level Sharia courts manage Muslim affairs under a federal constitutional umbrella (Moustafa, 2018). Conversely, Brunei has moved toward centralized codification of Islamic criminal law, sparking global debates on human rights and gender parity (Hosen, 2019; Lagus et al., 2024).

Ultimately, these institutional designs do more than define the scope of the law; they directly shape the daily legal realities of women. Rights related to marriage, divorce, and inheritance are determined by the political and institutional structures through which Sharia is administered, rather than by religious doctrine alone (Mir-Hosseini, 2006; Tanjung et al., 2025). Understanding these institutional dynamics is therefore vital to explaining the diverse gender outcomes across Muslim-majority legal systems.

1.3 Decentralization and Regional Autonomy

Decentralization and the granting of regional autonomy are pivotal institutional elements that influence the administration and execution of Sharia in modern Muslim societies. In contrast to centralized jurisdictions, where religious statutes are standardized and applied uniformly by the state, decentralized frameworks empower subnational authorities to govern religious matters and enact Islamic norms with a degree of independence. Proponents of legal pluralism observe that such structural decentralization often results in diverse interpretative and enforcement practices of Sharia across different domestic territories (Bowen, 2003; Lindsey & Steiner, 2022; Künkler & Meyer, 2023).

Within these decentralized architectures, provincial or local governments frequently possess the legislative mandate or administrative discretion to institute regulations derived from Islamic principles. These governance models typically merge national legal standards with local ordinances, enabling regional leaders to tailor the enforcement of Sharia to align with local social expectations and political agendas. Primary features of this arrangement include jurisdictional autonomy, the localized contextualization of religious texts, and varying degrees of enforcement. Consequently, the practical reality of Islamic law becomes highly contingent upon regional political climates and the capacity of local institutions (Salim & Butt, 2024; Künkler & Meyer, 2023).

Indonesia serves as a primary illustration of Sharia being managed through a decentralized lens. Following the democratization and administrative shifts of the late 1990s, Jakarta ceded significant autonomy to specific regions, most notably Aceh Province.

This unique status allows Aceh to promulgate and enforce regional Islamic laws via the *Qanun Jinayat*, covering criminal sanctions and public morality (Cammack & Feener, 2012). Recent scholarship underscores the influence of local political figures, religious bodies, and provincial agencies in defining how these rules are applied (Ulum et al., 2024; Salim & Butt, 2024). In this context, regional Sharia courts and local enforcement units become the primary engines of legal implementation.

The fragmented nature of decentralized governance suggests that the legal realities faced by women may fluctuate significantly depending on their geographical location. Regulations concerning public behavior, attire, and domestic affairs are often determined by the specific institutional and political ethos of a given region. Modern research indicates that decentralization can produce disparate gender outcomes, as local interpretations of Islamic principles often reflect regional social values or political priorities (Tanjung et al., 2025). Thus, a woman's legal position under Sharia is the cumulative result of both overarching national laws and the specific localized governance structures of her region.

1.4 Legal Reform Dynamics

The evolution and execution of Sharia in modern Muslim-majority nations are best understood as an adaptive process influenced by continuous legislative updates, institutional re-evaluations, and systemic socio-political shifts. Contrary to the misconception of Sharia as a fixed or unchangeable religious code, many scholars argue that its current application is filtered through state apparatuses and legislative channels, allowing it to evolve alongside shifting social and political landscapes (An-Na'im, 2008; Mir-Hosseini, 2006). In the framework of the modern nation-state, Islamic legal tenets are often translated into formal statutes and managed by official bodies such as Sharia courts, ministries of religion, and regulatory agencies. This codification process empowers states to re-envision traditional jurisprudence while embedding Islamic norms within contemporary governance systems.

Legislative changes within Sharia-based frameworks are typically propelled by a mix of political, institutional, and social pressures. A primary catalyst is state-led policy, where governments seek to manage religious authority, modernize judicial systems, and solidify political standing by formalizing Islamic law in national legislation. Key roles in this process are often held by national Islamic councils and religious ministries, which oversee the drafting of laws and the administration of the Sharia judiciary. In Malaysia, for example, the Department of Islamic Development (JAKIM) collaborates with state-level religious bodies to standardize family law protocols and improve administrative cohesion across the Sharia court network.

The overarching political climate significantly dictates the trajectory and speed of these legal transformations. Governance metrics, such as the World Press Freedom Index, offer a lens into the transparency of political systems and the viability of public discourse regarding legal changes. According to the 2025 report by Reporters Without Borders, Malaysia's global ranking of 88th suggests a moderate rise in media freedom, whereas the lower rankings of Brunei (97th) and Indonesia (127th) point to more restrictive environments for policy debate. Such institutional settings determine the capacity of civil society, legal academics, and women's advocacy groups to engage in dialogues about Sharia reform.

Recent legislative trends in Southeast Asia showcase varying paths of Islamic legal evolution. Malaysia has focused on updating Islamic family law and enhancing the Sharia court system to boost administrative efficiency and address domestic rights, such as marriage registration and divorce. In Indonesia, the Ministry of Religious Affairs has spearheaded updates to the 1974 Marriage Law, notably increasing the minimum marriage age to curb child marriage.

These initiatives represent attempts to harmonize religious traditions with constitutional pledges toward social welfare and gender parity. In contrast, Brunei has adopted a more top-down, state-centric approach. The implementation of the Syariah Penal Code Order 2013, under the Ministry of Religious Affairs, significantly broadened the reach of Sharia by establishing a national Islamic criminal framework. This move was presented by the state as a means to fortify Islamic governance and cement national religious identity.

Ultimately, these shifts illustrate that the formalization of Sharia is inextricably linked to broader trends in political administration and legal reform. Depending on the political environment, these dynamics can lead to contrasting results: either strengthening legal safeguards for women within family systems or, conversely, entrenching more conservative interpretations of gender within Islamic governance.

1.5 Socio-Cultural Context

The execution and interpretation of Sharia extend beyond mere theological dictates, as they are deeply embedded within broader socio-cultural frameworks. In numerous Muslim-majority nations, Islamic legal standards interact with dominant societal values, gendered expectations, and religious activism, all of which dictate how laws are perceived and enforced. Socio-legal scholarship underscores that legal frameworks do not operate in isolation but within cultural milieus where community norms and moral codes define both the understanding of sacred texts and the administration of justice (Mir-Hosseini, 2006).

A fundamental socio-cultural element involves ingrained gender norms and conventional views on domestic responsibilities. Within many Southeast Asian Muslim societies, women are traditionally seen as the primary stewards of the household, tasked with child-rearing, domestic management, and the preservation of marital peace. State agencies managing religious affairs frequently prioritize domestic cohesion and moral ethics in their policy-making. For instance, Malaysian authorities, such as the Department of Islamic Development (JAKIM), actively champion initiatives to fortify the Islamic family unit, promoting marital virtues like *sakinah* (tranquility), *mawaddah* (love), and *rahmah* (mercy) (Department of Islamic Development Malaysia, 2022). Such programs illustrate how specific cultural perceptions of gender are institutionalized within Islamic social policy.

Beyond state mechanisms, Islamic social movements and civil society groups are pivotal in directing the discourse on gender and Sharia. Reformist organizations, such as *Sisters in Islam* (2023), lobby for an interpretative approach to Islamic jurisprudence that champions equality and fairness in family law. These groups posit that gender-biased legal practices frequently stem from historically patriarchal readings of *fiqh* rather than the foundational ethical spirit of Islam. In contrast, traditionalist movements focus on upholding classical gender roles and conservative moral standards, particularly regarding family hierarchy, social modesty, and public behavior.

The friction between these divergent socio-cultural outlooks profoundly impacts legal practice. A single Sharia mandate can be enacted in various ways depending on regional attitudes toward gender, morality, and religious leadership. For example, debates over the regulation of polygamy, modest dress, or marital duties are often mirrors of broader societal perspectives on the role of women in the community (Tanjung et al., 2025). Therefore, the legal position of women under Sharia is not merely a product of written statutes but is the result of a multifaceted interaction between law, cultural values, religious power, and state governance.

In summary, the juridical status of women in Sharia-based systems is determined by a synthesis of factors that reach far beyond religious doctrine. Political architectures and the dynamic between the state and religious bodies are central to how Islamic law is integrated and administered. Furthermore, the level of regional autonomy and decentralization allows for varied local interpretations of Sharia. While legislative reforms and policy shifts define the formal boundaries of governance, it is the underlying socio-cultural ethos and community expectations that guide the daily application of the law. Collectively, these elements define the institutionalization and enforcement of Sharia, ultimately molding the legal realities for women in modern Muslim societies.

2. Comparative Legal Approaches in Malaysia, Indonesia, and Brunei

2.1 Institutional Frameworks of Sharia Governance

The administrative frameworks governing Sharia differ profoundly among Muslim-majority nations, driven by unique constitutional setups, political mandates, and institutional blueprints. As highlighted in comparative legal studies, Islamic law is not a monolithic entity; rather, it is woven into specific national legal fabrics that dictate how religious principles are interpreted and applied (Hefner, 2011). In Southeast Asia, Malaysia, Indonesia, and Brunei offer three distinct organizational models of Sharia governance, each reflecting a specific dynamic between the state, religious authorities, and the judiciary.

Malaysia utilizes a bifurcated legal architecture where a secular judiciary functions in parallel with state-administered Sharia courts. Under the Federal Constitution, which designates Islam as the religion of the Federation, authority over religious affairs is primarily delegated to individual states. Consequently, Sharia tribunals handle personal status issues involving Muslims, including matrimony, divorce, and succession, whereas civil courts retain authority over criminal and constitutional domains. This arrangement fosters a form of legal pluralism where religious and secular systems operate concurrently. However, this dualism frequently results in jurisdictional overlaps and complex coordination hurdles between the two judicial branches.

Indonesia follows an alternative model where Islamic law is assimilated into the broader national legislative framework via statutory law. Principles of Islamic family law are codified into national statutes, such as the Marriage Law, and the religious court system operates as a formal branch of the national judiciary. Simultaneously, Indonesia's devolved governance allows for regional distinctiveness. For instance, the province of Aceh possesses the unique authority to enact Sharia-based ordinances (*Qanun Jinayat*) and maintain religious courts with jurisdiction over specific civil and criminal matters (Ulum et al., 2024). This model illustrates how decentralization can facilitate localized variations of Sharia implementation within a single nation.

Brunei, conversely, exemplifies a highly unified Islamic legal order characterized by absolute state supervision. With the Sultan serving as the supreme leader of both state and faith, the government maintains direct oversight of Sharia's interpretation and application. The enactment of the *Syariah Penal Code Order* represents a significant move toward the national codification of Islamic criminal law under a streamlined, state-led judicial hierarchy (Lagus et al., 2024).

These diverse institutional strategies confirm that the actualization of Sharia is intrinsically linked to the surrounding political and legal landscape. Ultimately, the parameters, interpretation, and enforcement of religious law are defined by the constitutional priorities and judicial structures of each respective nation.

2.2 Legal Domains Affecting Women

In many Muslim-majority jurisdictions, Sharia serves as the primary regulatory framework for family law, personal status, and public morality, areas that directly impact the legal entitlements and daily lives of women. These domains encompass the administration of marriage, dissolution of unions, estate distribution, and the regulation of social conduct. While these principles are rooted in classical Islamic jurisprudence (*fiqh*), their modern application is channeled through national legislation, judicial bodies, and administrative agencies. Consequently, the actualization of Sharia varies significantly, dictated by each nation's constitutional framework, political authority, and institutional design (Tanjung et al., 2025).

Marriage law remains one of the most critical sectors, particularly concerning marital consent, legal guardianship (*wali*), and the management of polygamy. Across Southeast Asia, Muslim marriages must adhere to state-mandated registration and comply with statutory frameworks derived from Islamic family law. In Malaysia, for instance, state-level statutes like the *Islamic Family Law (Federal Territories) Act 1984* dictate marital procedures and spousal obligations. Under this system, a Muslim man must obtain judicial authorization from a Sharia court before entering a polygamous union. The court evaluates his financial standing and ensures the arrangement is equitable to existing wives. Although intended to curb abuse, critics argue that inconsistent enforcement often hinders women from effectively challenging such marriages (Moustafa, 2018; Tanjung et al., 2025).

In Indonesia, marital relations are primarily governed by *Law No. 1 of 1974 on Marriage*, which integrates Islamic tenets into a unified national code for Muslims. This law mandates state registration and sets specific prerequisites for polygamy, including the consent of current wives and court approval. Recent legislative updates, notably the 2019 amendment raising the minimum marriage age to 19 for all genders, reflect the state's effort to enhance child protection and gender parity. However, the efficacy of these reforms varies regionally due to Indonesia's devolved governance, where religious courts remain the primary arbiters of domestic disputes (Cammack & Feener, 2012).

Divorce procedures also profoundly influence a woman's legal position. Islamic systems recognize various modes of dissolution, such as *talaq* (husband-initiated repudiation), *khulu'* (wife-initiated divorce via compensation), and judicial decrees. Malaysia mandates that *talaq* be pronounced within a Sharia court; unauthorized extrajudicial pronouncements may incur legal penalties. This mechanism is designed to provide judicial oversight, ensuring women can secure legal remedies like financial maintenance (*mut'ah*), child support, and custody. Similarly, Brunei manages family disputes through a centralized Sharia judiciary. While the government has improved administrative oversight, the system remains under strong state authority, which dictates the interpretation and execution of religious law.

Inheritance distribution, governed by the *faraid* system, is another vital domain. These rules allocate fixed property shares among heirs based on Qur'anic mandates, which often assign larger portions to male relatives. In both Malaysia and Brunei, Sharia courts adjudicate these disputes, often supported by administrative agencies for asset calculation. In Indonesia, religious courts similarly oversee inheritance, although local customs (*adat*) and mediation may color the final outcomes in certain provinces.

Finally, some regions expand Sharia's reach to public morality and social behavior. This is most evident in Aceh, Indonesia, where special autonomy has enabled the enactment of the *Qanun Jinayat*. This code regulates dress standards, social interactions between unmarried individuals, and the consumption of alcohol, with penalties ranging from fines to corporal punishment (Ulum et al., 2024). These regulations illustrate how specific governance models can push the scope of Sharia beyond family law into broader social policing.

In summary, while Sharia remains a cornerstone of family and social regulation in Southeast Asia, its practical impact is far from uniform. The legal standing of women is not merely a product of religious doctrine but is actively shaped by the institutional and political structures of Malaysia's dual system, Indonesia's decentralized model, and Brunei's centralized framework.

2.3. Comparative Legal Approaches

The governance of Sharia across Southeast Asia exhibits considerable diversity in both institutional organization and legal practice. Malaysia, Indonesia, and Brunei represent three different models of Islamic legal administration, each shaped by distinct constitutional arrangements, political institutions, and state approaches to regulating religion. These structural variations influence how Sharia principles are interpreted and implemented, particularly in legal domains affecting women such as marriage, divorce, inheritance, and public morality. A comparative perspective, therefore, reveals not only a shared foundation in Islamic jurisprudence but also substantial divergence in institutional practice and women's lived legal experiences.

Malaysia provides an example of institutional pluralism in which Sharia law operates within a dual legal system alongside civil law. The Federal Constitution designates Islam as the religion of the federation while delegating authority over Islamic affairs to individual states. Within this framework, Sharia courts exercise jurisdiction over Muslims in areas such as family law, religious observance, and selected moral offenses, whereas civil courts maintain authority over constitutional matters and general criminal law. This arrangement creates an environment in which civil and religious legal institutions coexist and occasionally overlap. Women's legal experiences are therefore shaped by this pluralistic structure. Islamic family law legislation, including the Islamic Family Law (Federal Territories) Act 1984, governs matters such as marriage registration, polygamy, divorce, maintenance, and child custody. For example, Muslim men seeking to enter polygamous marriages must obtain authorization from a Sharia court and demonstrate the capacity to provide financial support and equitable treatment for existing spouses. Courts frequently reject applications when applicants fail to meet these requirements, suggesting an institutional effort to limit potential abuse of polygamy provisions and to protect family welfare. Women may also pursue legal claims through Sharia courts in cases involving maintenance, divorce, or custody disputes. When husbands fail to meet financial obligations, wives can file maintenance claims, and courts may enforce compliance through measures such as salary deductions or asset seizure. Nevertheless, scholars have noted that uneven enforcement and conservative interpretations of family law can reduce the effectiveness of these protections, reflecting an ongoing tension between religious legal traditions and contemporary gender equality norms.

Indonesia presents a different configuration characterized by decentralized governance within a unified national legal system. Islamic legal principles are incorporated into national legislation, most prominently through Law No. 1 of 1974 on Marriage, which regulates marital relations and divorce among Muslims. Religious courts form part of the national judiciary and adjudicate disputes related to Islamic family law. A defining feature of Indonesia's system is regional autonomy, which allows local authorities to adopt regulations influenced by Sharia norms. Aceh Province provides the most prominent example, as it has been granted special autonomy to implement Islamic law in several areas, including criminal justice and public morality. Through the Qanun Jinayat, local authorities regulate activities such as alcohol consumption, gambling, dress standards, and interactions between unmarried men and women. Enforcement may involve fines, detention, or corporal punishment.

This decentralized arrangement produces substantial regional differences in the application of Sharia. In most provinces, Islamic law is largely confined to family matters handled by religious courts. In Aceh, however, Sharia extends into broader spheres of social regulation, shaping public conduct and gender norms. These regional differences demonstrate how local political dynamics and institutional autonomy influence the ways Islamic law affects women's legal and social experiences.

Brunei represents a third model defined by centralized Islamic legal governance under strong state authority. Unlike Malaysia and Indonesia, where Sharia operates within pluralistic or decentralized institutional settings, Brunei has pursued a state-led project of national Sharia codification. The Sultan serves simultaneously as head of state and head of religion, allowing the government to exercise direct control over religious institutions and legal interpretation. A significant milestone in this process was the enactment of the Syariah Penal Code Order 2013, implemented in stages beginning in 2014. This legislation expanded the scope of Islamic law beyond family matters to include criminal offenses such as theft, adultery, and other moral violations. Administered through the Sharia court system, the code forms part of a broader governmental effort to strengthen Islamic governance and reinforce national religious identity. For women, this centralized framework carries both advantages and constraints. A unified legal structure ensures a relatively consistent application of Islamic law across the country. At the same time, the extension of Sharia criminal provisions into areas of public morality, particularly regulations governing sexual conduct and social behavior, can significantly affect women's legal status and everyday social interactions.

Comparing Malaysia, Indonesia, and Brunei illustrates how differing institutional arrangements produce distinct legal outcomes for women. Malaysia's dual legal framework allows interaction between civil and Sharia courts, providing multiple legal avenues while also generating jurisdictional complexity. Indonesia's decentralized governance enables regional variation in the application of Islamic law, resulting in diverse legal experiences across provinces. In contrast, Brunei's centralized system ensures uniform implementation of Islamic legislation while expanding the state's regulatory authority over religious and social conduct. Despite these institutional differences, Sharia in all three countries continues to focus primarily on family relations and moral regulation. The design of legal institutions, whether pluralistic, decentralized, or centralized, therefore plays a decisive role in shaping how these religious norms influence women's rights and daily lives.

Several broader insights emerge from this comparative analysis. First, institutional arrangements significantly influence legal outcomes, as the structure of judicial authority and the relationship between civil and religious courts shape the interpretation and enforcement of Islamic law. Second, decentralization can generate substantial regional variation in the application of Sharia, meaning that women's legal experiences may differ depending on local governance structures. Third, state-driven legal reforms remain central to determining the scope and evolution of Islamic law. Governments selectively codify, expand, or restrict Sharia provisions in response to political priorities, institutional capacity, and international norms. Consequently, women's legal status under Sharia cannot be understood solely through religious doctrine; it is also the product of ongoing political negotiation and institutional governance.

3. Institutional Pathways of Sharia Governance in Malaysia, Indonesia, and Brunei

3.1 Advantages of the Institutionalization of Sharia

The incorporation of Sharia into contemporary state legal systems can generate several institutional benefits, particularly in terms of legal legitimacy, administrative coordination, and the management of religious affairs.

When governments embed Islamic legal principles within formal state structures, religious norms are translated into legally enforceable rules. This process can enhance both the authority of the legal system and the social acceptance of Sharia within Muslim-majority societies. Scholars examining Islamic legal governance note that the administration of Sharia through recognized institutions, such as religious courts, legislative bodies, and ministries responsible for religious affairs, helps ensure procedural regularity and institutional credibility within national legal frameworks (Moustafa, 2018; An-Na'im, 2008). In this sense, institutionalization allows Islamic law to operate within modern constitutional systems while retaining its normative legitimacy among Muslim communities.

A further advantage concerns the establishment of specialized legal institutions responsible for personal status and family law matters, areas that directly affect women's legal rights. In many Muslim-majority countries, Sharia courts serve as dedicated forums for resolving disputes involving marriage, divorce, inheritance, and financial maintenance. The existence of these specialized courts may provide clearer legal pathways for women seeking remedies in cases involving marital conflict, financial support, or child custody. In Malaysia, for instance, Sharia courts operate alongside civil courts within a dual legal framework, enabling Muslim women to pursue claims related to financial maintenance (nafkah), division of matrimonial property (harta sepencarian), and divorce through formal judicial procedures (Moustafa, 2018). Indonesia offers a comparable example through its religious court system (Pengadilan Agama), which adjudicates family law disputes under national legislation such as the Marriage Law as well as regulations issued by the Supreme Court and the Ministry of Religious Affairs (Cammack & Feener, 2012). These institutions often incorporate mediation services and accessible dispute-resolution procedures aimed at preserving family welfare while addressing legal conflicts within marriage and divorce.

Institutional reforms within these legal systems have also contributed to measurable improvements in certain aspects of women's legal protection. In Indonesia, reforms within the religious court system—including the expansion of legal aid programs and procedural changes introduced by the Supreme Court—have improved women's access to judicial divorce and child custody proceedings. Empirical studies indicate that women constitute a substantial proportion of litigants in religious courts, particularly in cases where wives initiate divorce (cerai gugat). This pattern suggests that the formalization of Islamic family law has created institutional channels through which women can pursue legal remedies (Cammack & Feener, 2012). In Malaysia, legal mechanisms such as judicial authorization for polygamy and the formal recognition of women's rights to matrimonial property represent important regulatory tools designed to protect women's economic interests within marriage. Additionally, institutional innovations within Sharia courts—such as mediation units and family support services- have sought to improve procedural fairness and accessibility in family law adjudication.

State regulation of religious practices may also strengthen legal safeguards for women. Requirements such as compulsory marriage registration, judicial oversight of polygamous unions, and standardized divorce procedures aim to reduce informal or arbitrary practices by placing family law disputes under formal legal supervision. In several jurisdictions, women can pursue judicial divorce, claim financial maintenance, or seek compensation through Sharia courts. Compared with informal or community-based dispute resolution, this institutional oversight can provide clearer legal protections and greater procedural accountability.

Another important feature of Sharia institutionalization is its capacity for institutional adaptation. The integration of Islamic law into state governance has taken different forms depending on constitutional arrangements and political structures.

Malaysia's plural legal framework, Indonesia's decentralized system with regional autonomy, particularly in Aceh, and Brunei's centralized codification under the Syariah Penal Code Order demonstrate the diversity of institutional models through which Islamic legal governance can operate (Hefner, 2011). Despite these variations, each model illustrates how Sharia can function within modern state institutions while maintaining its normative authority within Muslim societies.

Future policy agendas across Southeast Asia suggest that these institutional arrangements will continue to evolve. Indonesia's long-term development vision, "Golden Indonesia 2045" (Visi Indonesia Emas 2045), places emphasis on strengthening legal institutions, promoting social cohesion, and modernizing judicial administration. These goals include ongoing efforts to digitalize the religious court system under the supervision of the Ministry of Religious Affairs and the Supreme Court. Such reforms are expected to improve access to justice for women by facilitating more efficient case management, expanding legal aid programs, and enhancing accessibility in family law disputes. In Malaysia, national development initiatives such as the Shared Prosperity Vision 2030 and related governance reforms similarly emphasize improving the professionalism, transparency, and efficiency of Sharia courts while strengthening coordination among state jurisdictions. These reforms are often framed as part of broader efforts to reinforce family institutions while ensuring greater procedural safeguards for women in matters of marriage, divorce, and inheritance.

In Brunei, the national development strategy known as "Wawasan Brunei 2035" highlights the consolidation of Islamic governance as a central component of national identity. Within this framework, strengthening the Syariah legal system forms part of broader policies aimed at promoting moral governance and social stability. Although Brunei's approach reflects a highly centralized model of Islamic legal administration, the codification of Sharia also provides a structured legal framework for regulating family law through formal institutions, which may contribute to greater administrative clarity and legal certainty.

Taken together, these policy trajectories suggest that the future development of Sharia governance in Southeast Asia will likely involve continued institutional consolidation, administrative modernization, and selective legal reform. As governments pursue long-term development agendas extending toward 2035 and 2045, the administration of Islamic law will remain closely linked to broader objectives of national identity formation, legal modernization, and social stability. Within this evolving institutional landscape, the formalization of Sharia is likely to continue shaping the legal environment through which women claim rights, seek judicial protection, and negotiate family relationships in contemporary Muslim societies.

3.2 Limitations and Challenges

Although the incorporation of Sharia into modern state legal systems can generate institutional benefits, it also raises a number of structural, interpretive, and normative challenges. One of the most frequently discussed concerns relates to gender inequality associated with certain institutionalized interpretations of Islamic law, particularly within family law and inheritance regulations. In legal frameworks influenced by classical Islamic jurisprudence, rules governing matters such as polygamy, divorce, and inheritance distribution often assign different rights and responsibilities to men and women. Under the Qur'anic inheritance system (faraid), for example, male heirs in certain kinship arrangements receive larger shares of property than female heirs. Contemporary scholarship on Islamic legal reform increasingly argues that such disparities are not solely the product of immutable religious principles but also reflect historically situated interpretations of fiqh shaped by particular social and political contexts.

From this perspective, reinterpretation grounded in broader principles of justice, equality, and gender-sensitive jurisprudence remains both possible and actively promoted by reform-oriented scholars and practitioners (Hallaq, 2019; Künkler & Meyer, 2023). In recent decades, discussions surrounding Islamic legal reform and gender equality have intensified as Muslim-majority societies engage with international human rights norms while responding to domestic demands for legal modernization.

In practical terms, institutionalized legal frameworks may create specific obstacles for women attempting to exercise their legal rights. Procedural requirements in divorce cases, for instance, may impose heavier evidentiary or procedural burdens on women seeking judicial separation. Women may also face economic vulnerability following divorce when enforcement of maintenance obligations or equitable division of marital property is inconsistent. In addition, social attitudes surrounding divorce or legal disputes within marriage may discourage women from pursuing formal legal remedies, even where legal mechanisms are available.

A second set of challenges arises from institutional complexity in plural legal systems. In countries such as Malaysia, where civil courts operate alongside Sharia courts, the coexistence of parallel legal institutions can generate jurisdictional ambiguity. Although this arrangement allows Islamic law to function within a broader constitutional framework, overlapping authority between civil and religious courts may produce procedural uncertainty, inconsistent decisions, or delays in resolving disputes. These institutional tensions are particularly visible in cases involving family law, religious conversion, or child custody. For women, navigating multiple legal forums may become legally complicated and financially demanding, potentially limiting effective access to justice (Lindsey & Steiner, 2022).

Decentralized governance systems present another set of challenges. In Indonesia, regional autonomy allows local authorities to introduce Sharia-inspired regulations, creating considerable variation in how Islamic law is interpreted and enforced across provinces. In most regions, the application of Islamic law remains largely confined to family law administered through religious courts. However, provinces such as Aceh have adopted broader regulations covering criminal sanctions and public morality. Scholars observe that such decentralization produces diverse legal outcomes that reflect differences in local political dynamics, religious authority, and socio-cultural conditions (Salim & Butt, 2020). For women, these regional differences may translate into uneven levels of legal protection, particularly where local policies governing dress codes, public conduct, or moral behavior place greater scrutiny on women's roles in public space.

Conversely, highly centralized models of Islamic legal governance can raise concerns regarding the concentration of interpretive authority within state institutions. In systems such as that of Brunei, strong governmental control over the codification and enforcement of Sharia may limit interpretive diversity and reduce opportunities for gradual doctrinal evolution. Where legal interpretation is tightly regulated by state authorities, the scope for alternative scholarly perspectives, public debate, or civil society participation may be restricted. This institutional environment can make it more difficult for gender-sensitive interpretations of Islamic law to emerge in response to changing social realities.

Beyond formal legal institutions, broader socio-cultural factors continue to shape women's experiences within Sharia-based legal systems. In many societies, patriarchal norms related to family hierarchy, gender roles, and expectations of obedience influence both judicial interpretation and community perceptions of women's rights. Consequently, even when legal frameworks formally provide certain protections, women may encounter barriers such as limited legal awareness, financial constraints, or social pressure that restrict their ability to seek justice through formal institutions.

Looking ahead, developments across the Muslim world suggest that the future evolution of Sharia governance will likely involve continued negotiation between religious authority, constitutional legal structures, and international human rights standards. Reform initiatives in countries such as Morocco, Tunisia, and Indonesia illustrate attempts to recalibrate Islamic family law in ways that promote greater gender equality while maintaining religious legitimacy. These developments indicate that the trajectory of Sharia governance is shaped not only by theological debate but also by political institutions, civil society advocacy, women's rights movements, and transnational legal discourse. Within this changing landscape, addressing the legal and social challenges faced by women will remain a central issue in ongoing discussions about the reform and future direction of Islamic legal systems.

Conclusion

This study has explored how the institutionalization of Sharia within modern state legal systems shapes the legal status of women in three Muslim-majority countries in Southeast Asia: Malaysia, Indonesia, and Brunei. Through a comparative institutional analysis, the research demonstrates that women's legal rights under Sharia cannot be understood solely through reference to religious doctrine or classical jurisprudence. Rather, they are profoundly influenced by the institutional configurations, governance structures, and political contexts through which Islamic law is interpreted, codified, and implemented. In contemporary nation-states, Sharia functions less as an autonomous religious legal order and more as a state-mediated legal system, embedded within broader constitutional frameworks and administrative institutions that structure its scope, authority, and application. The comparative findings reveal three distinct models of Sharia governance. Malaysia operates a dual legal system characterized by institutional pluralism, in which civil courts and Sharia courts coexist and exercise jurisdiction over different legal domains affecting Muslims. Indonesia represents a decentralized governance model, where Islamic legal principles are incorporated into national legislation while regional autonomy allows for localized implementation and interpretation, most prominently in Aceh Province. In contrast, Brunei illustrates a centralized model of Islamic legal codification, where the state plays a dominant role in defining and enforcing Sharia through a unified national legal framework. Taken together, these cases demonstrate that the institutionalization of Sharia can enhance legal legitimacy, administrative coherence, and formal mechanisms for regulating family and personal status matters, particularly in areas such as marriage, divorce, and inheritance. At the same time, the study highlights a number of structural challenges, including jurisdictional complexity in plural legal systems, regional disparities arising from decentralized governance, and ongoing debates concerning gender equality within Islamic legal frameworks.

More broadly, the findings underscore that the governance of Sharia in Southeast Asia is not static but continually evolving through interactions between state authority, religious institutions, social norms, and transnational legal discourses. As Muslim-majority societies increasingly engage with global debates on human rights, constitutionalism, and gender justice, the institutional design of Sharia governance will remain a critical factor in shaping its future trajectory and its impact on women's legal rights.

References

An-Na'im, A. A. (2008). *Islam and the secular state: Negotiating the future of Shari'a*. Harvard University Press.

Baderin, M. A. (2003). *International human rights and Islamic law*. Oxford University Press.

Barlas, A. (2019). *Believing women in Islam: Unreading patriarchal interpretations of the Qur'an*. University of Texas Press.

Bowen, J. R. (2003). *Islam, law, and equality in Indonesia: An anthropology of public reasoning*. Cambridge University Press.

Bowen, J. R. (2012). *A new anthropology of Islam*. Cambridge University Press.

Cammack, M. (2007). Legal aspects of Muslim–non-Muslim marriage in Indonesia. *Indonesia, 84*, 65–80.

Cammack, M., & Feener, R. M. (2012). The Islamic legal system in Indonesia. *Pacific Rim Law & Policy Journal, 21*(1), 13–42.

Charrad, M. (2021). *Islamic family law and women's rights*. Cambridge University Press.

Department of Islamic Development Malaysia. (2022). *Islamic family law policy reforms and Sharia court administration in Malaysia*. Putrajaya.

Hall, P. A., & Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies, 44*(5), 936–957.

Hallaq, W. B. (2019). *Reforming modernity: Ethics and the new human in the philosophy of Abdurrahman Taha*. Columbia University Press.

Hefner, R. W. (2011). Shari'a politics and modern Muslim statehood. *Journal of Law and Religion, 26*(2), 485–516.

Hefner, R. W. (2016). Islam and institutional pluralism in Muslim-majority societies. *Social Research, 83*(2), 459–490.

Hosen, N. (2019). Islam and the politics of law reform in Southeast Asia. *Asian Journal of Comparative Law, 14*(1), 1–21.

Htun, M., & Weldon, S. L. (2018). *The logics of gender justice: State action on women's rights around the world*. Cambridge University Press.

Künkler, M., & Meyer, H. (2023). *Islamic law and governance in contemporary Muslim-majority states*. Cambridge University Press.

Lagus, W., Asasriwarni, & Zulfan. (2024). Sharia legal framework: A comparative analysis of religious courts in Brunei Darussalam and Indonesia. *Reformasi Hukum, 28*(3), 266–280.

Lestari, P. A. (2024). Gender equity in Islamic marriage and divorce: A narrative review. *International Journal of Islamic Studies, 2*(4), 45–60.

Lindsey, T., & Steiner, K. (2016). *Islam, law, and the state in Southeast Asia*. I.B. Tauris.

Lindsey, T., & Steiner, K. (2022). *Islam, law and the state in Southeast Asia: Malaysia and Indonesia*. Routledge.

Mayer, A. E. (2013). *Islam and human rights: Tradition and politics* (5th ed.). Westview Press.

Merry, S. E. (2006). *Human rights and gender violence: Translating international law into local justice*. University of Chicago Press.

Merry, S. E. (2023). *Human rights and gender justice in the global context*. University of Chicago Press.

Mir-Hosseini, Z. (2006). Muslim women's quest for equality: Between Islamic law and feminism. *Critical Inquiry, 32*(4), 629–645.

Mir-Hosseini, Z. (2013). Justice, Equality, and Muslim Family Laws. *New Middle Eastern Studies, 3*(1), 1–16.

Mohd Kusrin, Z. (2024). Revisiting polygamous marriage laws in Malaysia: Addressing enforcement gaps and contemporary challenges in Islamic family law. *Jurnal Ilmiah Mizani: Wacana Hukum, Ekonomi dan Keagamaan*.

Moustafa, T. (2018). *Constituting religion: Islam, liberal rights, and the Malaysian state*. Cambridge University Press.

Reporters Without Borders. (2025). *World Press Freedom Index 2025*. https://rsf.org

Salim, A., & Butt, S. (2020). *Shari'a and politics in modern Indonesia*. Edinburgh University Press.

Salim, A., & Butt, S. (2024). *Shari'a and politics in modern Indonesia* (Updated ed.). Edinburgh University Press.

Seff, N., Hidayat, M., & Rosyid, M. (2025). Islamic family law and women's rights in Indonesia: Between normativity, reform, and social realities. *ASEAN Journal of Islamic Studies and Civilization*.

Sisters in Islam. (2023). *Advancing equality and justice in Muslim family law*. Petaling Jaya.

Tanjung, K. S., Masum, A., Rahmi, N., & Mardiah, I. (2025). Polygamy and gender justice in Islamic family law: Insights from ASEAN jurisprudence. *ASEAN Journal of Islamic Studies and Civilization*.

Ulum, M., Muazzaroh, F., Mahmudah, M., Maghfur, I., & Ahmad, A. (2024). Islamic studies update: Examining the Sharia court in Aceh from the perspective of legislation in Indonesia. *International Journal of Nusantara Islam, 12*(2).

UN Women. (2024). *Progress on the sustainable development goals: Gender equality*.

Wadud, A. (2006). *Inside the gender jihad: Women's reform in Islam*. Oneworld.

World Bank. (2024). *Women, business and the Law 2024*.

LEGAL RECOGNITION AND SYMBOLIC LEGITIMACY: WOMEN'S AUTHORSHIP IN MEXICAN COPYRIGHT

Lic. Alejandra Montes Sotelo
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, Facultad de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0007-0391-1730

Dra. Yazmin Isolda Álvarez García
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, Facultad de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0000-0002-0587-0406

Abstract
In Mexican law, women are formally recognized as authors under the same legal framework as men. The Federal Copyright Law does not distinguish between genders when granting moral and economic rights. However, formal legal equality does not always translate into substantive equality in the cultural and economic realities where women create, negotiate, and distribute their works. This paper examines the tension between legal recognition and practical experience in order to analyze the role of women as copyright holders in contemporary Mexico.
From an intersectional perspective, the experience of women authors cannot be understood as uniform. The exercise of their rights is shaped by social, economic, and cultural factors that influence how their work is recognized and valued. Although the law guarantees equal authorship status, market dynamics, cultural validation processes, and historical patterns of authority continue to affect whose creative voices are legitimized.
The essay first explores the scope of legal recognition of women as full holders of moral and economic rights. It then examines structural conditions that influence the economic exploitation of their works, including contractual practices, access to intermediaries, and visibility within cultural industries. Finally, it introduces the concept of symbolic legitimacy to analyze why certain forms of women's creative production remain undervalued despite legal protection.
Rather than adopting an exclusively critical position, the paper also highlights the transformative potential of copyright law as a tool for economic autonomy and identity affirmation. In the Mexican context, rethinking women's authorship allows us to identify both the structural limitations of the system and its possibilities for change.
Keywords: copyright, women, intersectional perspective, gender and copyright, gender perspective.

INTRODUCTION

Intellectual property in Mexico formally recognizes authorship through the Federal Copyright Law, granting moral and economic rights without distinction of gender in its Article 12, which states that the author may be any natural person who has created a work.
The foregoing aligns with the Berne Convention and WIPO treaties, which refer indistinctly to the figure of the author; however, this formal equality clashes with substantive structural inequalities that may be economic, symbolic, and cultural, and that limit the effective exercise of such rights, particularly for intersectional women, as evidenced by cases such as the Mixe–Isabel Marant plagiarism and the patent gap.

From feminist theory, Fraser (2000) critiques the tension between recognition and redistribution, Crenshaw (1989) incorporates intersectionality, and Nussbaum (2000) emphasizes capabilities, while the WIPO Action Plan on Intellectual Property and Gender (2022–2026) proposes measures to close gaps in female innovation.

The methodology employed qualitatively analyzes normative, jurisprudential, and empirical data. Databases such as official websites, academic repositories, and international doctrine were consulted; therefore, the article encompasses formal legal recognition, the effective exercise of moral and economic rights, the structural conditions of economic exploitation, symbolic legitimacy and cultural validation; likewise, it addresses the transformative potential through proposals aligned with the WIPO Gender Action Plan and corresponding recommendations.

CHAPTER 1

"Copyright arises from intellectual creation. Since this can only be carried out by natural persons, the natural consequence is that original ownership corresponds to the natural person who creates it" (Lipszyc 2017, p. 1753).

Within Mexican territory, copyright is fully recognized by the governing law and is clearly defined according to the subject it protects without gender distinction, as follows:

Copyright is the recognition granted by the State in favor of every creator of literary and artistic works provided for in Article 13 of this Law, by virtue of which protection is granted so that the author may enjoy exclusive prerogatives and privileges of a personal and economic nature. The former comprise the so-called moral rights and the latter, economic rights. (Federal Copyright Law, Article 12)

The Supreme Court of Justice of the Nation sets forth a series of legal arguments describing the moral dimension that integrates these fundamental rights, based on the following considerations:

COPYRIGHT. CHARACTERISTICS AND PREROGATIVES IN ITS MORAL DIMENSION

Facts: An individual composer filed a civil action against a company engaged in automobile manufacturing and one of its subsidiaries, claiming, among other matters, violation of her right to her own image and her moral rights as an author due to the use of a "double" in an advertising campaign in which one of her musical works was also altered. At first instance, the defendants were acquitted. On appeal and in compliance with a prior amparo judgment, the Collegiate Circuit Court revoked the first-instance judgment, declaring the claim regarding the right to one's own image inadmissible; however, it ordered the defendants to pay compensation for violation of the moral right of the author. Both parties filed direct amparo proceedings against this decision, which were attracted by the Supreme Court.

Legal criterion: The First Chamber of the Supreme Court of Justice of the Nation considers that copyright in its moral dimension constitutes an essential condition for authors, allowing them to undertake certain actions to preserve the personal bond with their work. It is a faculty held by rights holders or creators, through which they may assert their rights against any individual.

Justification: Copyright in its moral dimension enjoys certain characteristics, including: (a) perpetuity, since regardless of the passage of time, an author will always remain the author of their works; (b) inalienability, meaning it cannot be transferred; (c) imprescriptibility, because no one may become the author of a work falsely attributed to them merely by the passage of time; (d) non-waivability, in the sense that even if an author were compelled to waive such right or did so voluntarily, they are at all times entitled to be restored to the full enjoyment of this essential right upon claim; and (e) immunity from seizure, as it pertains to the sphere of the author's personal rights and is therefore not subject to commercial transactions. Likewise, this moral right grants the author various prerogatives: 1) the right of disclosure, through which the author decides whether and how to make the work public; 2) the right of paternity, consisting of recognition of authorship and the possibility of determining whether the work is disclosed under the author's real name, a pseudonym, or anonymously; 3) the right of integrity, enabling the author to oppose any distortion, mutilation, or other modification of the work, as well as any act that may harm the author's reputation; 4) the right to modify the work or authorize others to do so; and 5) the right of withdrawal, through which an author may request the removal of the work or its copies from commerce (Digital Record: 2027525, First Chamber, Eleventh Epoch, Thesis 1a./J. 160/2023 (11a.), Federal Judicial Gazette, October 2023).

From the foregoing assertions, the rights of disclosure, paternity, integrity, modification, and withdrawal are observed as prerogatives enshrined within moral rights; these perpetual and inalienable prerogatives appear, at first glance, to guarantee copyright on an equal basis.

Likewise, the Supreme Court describes the scope of copyright in its economic dimension as follows:

COPYRIGHT. CHARACTERISTICS AND PREROGATIVES IN ITS ECONOMIC DIMENSION. Legal criterion: The First Chamber considers that copyright in its economic dimension is inextricably linked to the economic exploitation of the work. It consists of faculties held by the author or derivative right holder to authorize or prohibit uses by third parties, as well as to collect remuneration for specific uses. Justification: Copyright in its economic dimension enjoys characteristics such as: (a) temporality, referring to the period during which the author exclusively exercises exploitation rights; (b) non-waivability, insofar as the author freely determines their exercise or transfer; and (c) transferability by any lawful means, including contracts, legal presumption of assignment, and transmission mortis causa. These rights include reproduction, public communication, representation, public performance, exhibition, broadcasting, transformation, distribution, rental, and lending (Digital Record: 2027526, First Chamber, Eleventh Epoch, Thesis 1a./J. 161/2023 (11a.), Federal Judicial Gazette, October 2023).

The thesis establishes that the primary purpose of economic rights is linked to economic exploitation, granting exclusive faculties to authorize uses and receive remuneration.

Furthermore, the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, ratified by Mexico in 1951, serves as an international normative pillar that inspires and binds the guiding principles of the Federal Copyright Law, particularly regarding moral and economic rights. The Convention establishes national treatment, ensuring identical protection for nationals in member countries, and automatic protection without formalities.

From a critical perspective, these formalities appear to ensure substantive equality; however, for women authors they generate intersectional risks that permeate reality and are not expressly addressed by the norm.

CHAPTER 2

Bourdieu (1999) argues that symbolic validation operates as symbolic violence that perpetuates female subordination by imposing patriarchal habitus as natural, whereby women internalize cultural exclusion as marginalized authorships.

INEGI reported that in 2018 at least 60.8% of the total employed population in the cultural sector were men, while 39.2% were women.

2018

Concepto	2018
Personas ocupadas totales	2,288,107
Mujeres ocupadas totales (Porcentaje)	39.2
Hombres ocupados totales (Porcentaje)	60.8

Fuente:
INEGI Sistema de Cuentas Nacionales de México. Cultura

Calderón (2024) illustrates intersectionality through the Mixe community case involving the plagiarism of the Xaam nïxuy blouse by designer Isabel Marant. The American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples recognizes collective intellectual property encompassing traditional knowledge and cultural expressions.

Vidal (2025) explains that the gender gap in intellectual property includes both participation inequalities and gender bias affecting the valuation of women's inventions.

The WIPO concept of the *leaky pipeline* describes the progressive reduction in women's participation in STEM careers due to structural barriers such as intersectional discrimination, wage gaps, and stereotypes.

The UN Women document *Gender Data* (2021) highlights the importance of sex-disaggregated data for identifying structural inequalities and designing effective public policies.

Cisnero (2020) proposes participatory gender audits as a strategic tool to diagnose and transform structural inequalities in organizations.

In conclusion, implementing gender audits aligned with the WIPO Gender Action Plan would help close substantive gaps in the exercise of moral and economic rights by women authors.

DISCUSSION

The results of this study allow us to affirm that, within the Mexican copyright system, formal legal recognition is normatively adequate; however, it may become insufficient insofar as it does not incorporate a gender perspective. The analysis confirms that there is no normative distinction based on gender in the ownership of moral and economic rights.

From a strictly legal standpoint, the research question—whether formal equality guarantees substantive equality in the exercise of copyright—must be answered in the negative. Although formal equality is fully enshrined, the effective exercise of such rights is conditioned by structural factors not directly regulated or corrected by the norm, particularly due to limited visibility of symbolic legitimacy.

The findings show that the gap lies in the cultural and economic dynamics mediating exploitation. INEGI data and specialized literature demonstrate inequality in access to validation spaces, contractual intermediation, and monetization.

Consistent with Vidal (2025), the gap manifests in both quantitative and qualitative terms. The *leaky pipeline* confirms that declining female participation in advanced innovation stages stems from cumulative structural barriers.

From feminist theory, the results align with Fraser's tension between recognition and redistribution, and with Bourdieu's concept of symbolic legitimacy. Crenshaw's intersectionality is empirically confirmed in the Mixe–Isabel Marant case.

Compared with international studies and the WIPO Gender Action Plan, the findings indicate that the gap cannot be resolved solely through normative neutrality, but requires active public policies based on gender-sensitive data and institutional audits.

No explicit discrimination was found in the normative text; however, gaps were identified in systematic statistical measurement, equitable access mechanisms, and gender-sensitive contractual tools. Consequently, the study confirms the central hypothesis: the Mexican copyright system formally recognizes women as full authors, but symbolic legitimacy and economic exploitation remain conditioned by social structures that the law alone does not dismantle. This opens a future research agenda focused on incorporating gender audits in intellectual property institutions and developing indicators to measure the substantive exercise of moral and economic rights.

REFERENCES

Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature* (R. Johnson, Ed.). Columbia University Press.

Bourdieu, P. (1998). *La dominación masculina*. Anagrama.

Convenio de Berna para la Protección de las Obras Literarias y Artísticas, 9 de septiembre de 1886, revisado en París el 24 de julio de 1971 y enmendado el 28 de septiembre de 1979. Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. https://www.wipo.int/treaties/es/ip/berne/

Cisnero D. et al. (2020). Auditoría de género. Equidad e igualdad: enfoques metodológicos relevantes. Cofin Habana, 14(1), . Epub 14 de mayo de 2020. Recuperado en 04 de marzo de 2026, de http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2073-60612020000100004&lng=es&tlng=es.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167. https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8

Bercovich, S. (2021). Datos abiertos con perspectiva de género: la experiencia del juzgado 10. https://lac.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20Americas/Documentos/Publicaciones/2021/07/Datos%20con%20perspectiva%20de%20gnero%20thumbnail%20WEB.pdf

Fraser, N. (2008). *Escalas de justicia* (A. Martínez Riu, Trad.). Herder.

INEGI. (2014). https://www.inegi.org.mx/temas/cultura/

Ley Federal del Derecho de Autor, Diario Oficial de la Federación [DOF], 24 de diciembre de 1996 (México), últimas reformas publicadas 1 de julio de 2020. https://www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/LFDA.pdf

Lipszyc, D. (2017). *Derecho de autor y derechos conexos* (1.ª edición digital inalterada). UNESCO/CERLALC.

MacKinnon, C. A. (1989). *Toward a feminist theory of the state*. Harvard University Press.

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.

Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. (s. f.). *Análisis del fenómeno de "leaky pipeline"*. https://www.wipo.int/es/web/economics/w/blogs/gender-gap-challenges-uk

Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. (s. f.). *Convenio de Berna para la Protección de las Obras Literarias y Artisticas*. https://www.gob.mx/cms/uploads/attachment/file/351082/CONVENIO_DE_BERNA_PARA_LA_PROTECCION_DE_LAS_OBRAS_LITERARIAS_Y_ARTISTICAS.pdf

Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. (s. f.). *Guía para elaborar análisis de género a partir de datos sobre innovación y PI.* https://tind.wipo.int/record/45430

Organización Mundial de la Propiedad Intelectual. (s. f.). *Tratados administrados por la OMPI en materia de derecho de autor*. https://www.wipo.int/copyright/es/

Plan de Acción de la OMPI sobre propiedad intelectual (PI) y género: apoyar a las mujeres y las niñas mediante la PI. (2023)

Reseña del Convenio de Berna para la protección de obras literarias y artísticas OMPI. https://www.wipo.int/es/web/treaties/ip/berne/summary_berne

Revistas Jurídicas UNAM. (s. f.). Interseccionalidad y género. Hechos y Derechos. https://revistas.juridicas.unam.mx/index.php/hechos-y-derechos/article/view/16609

Revistas UNAM. (2024). Discriminación de los Pueblos Indígenas con relación a la protección de la Propiedad Intelectual Colectiva. Revista de la Facultad de Derecho de México. https://www.revistas.unam.mx/index.php/rfdm/article/view/88285

Calderón, J. (2024). *Discriminación de los pueblos indígenas con relación a la Protección de Propiedad intelectual Colectiva: estudio caso mixe, Oaxaca - México.* Revista de la Facultad de derecho. DOI: http://10.22201/fder.24488933e.2024.289.88285

Vidal Correa, L. E. (2025). Mujeres, patentes e innovación: una mirada crítica a la brecha de género en la propiedad intelectual. Boletín Mexicano de Derecho Comparado, 58(174), e20217. https://doi.org/10.22201/iij.24484873e.2025.174.20217

JUDICIAL TECHNICAL EXPERTISE IN CRIMINAL CONSTRUCTION CASES. THE ROLE OF THE EXPERT, PRACTICAL CHALLENGES, AND THE ALIGNMENT OF STANDARDS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND EUROPE

Dr. Vatamanita MARIANA
"Constantin Stere"University of European Political and Economic Science, Faculty of Law, Department of Law, Republic of Moldova
ORCID: 0009-0004-2949-4750

Abstract
Judicial technical expertise plays a decisive role in criminal cases concerning construction, where the assessment of structural quality, compliance with legal standards, and causality between defects and harmful outcomes require specialized knowledge beyond the competence of judicial bodies. This article examines the role of the technical expert in establishing criminal liability, emphasizing the expert's contribution to determining whether construction deficiencies result from negligence, violation of technical norms, or intentional misconduct. Particular attention is paid to the evidentiary value of expert reports in shaping judicial conviction.
The study further explores practical difficulties encountered in evaluating the quality of construction works. These include incomplete or falsified technical documentation, the absence of standardized methodologies for post-construction assessment, the degradation of structures over time, and challenges in distinguishing between design errors, execution faults, and improper maintenance. Such complexities often create uncertainty in establishing causation and fault, which may affect the fairness and accuracy of criminal proceedings.
Additionally, the article provides a comparative analysis of technical and regulatory standards applicable in the Republic of Moldova and European frameworks. While Moldova has made progress in harmonizing its construction norms with European standards, significant gaps remain in implementation, institutional capacity, and expert accreditation systems. The research highlights the need for clearer methodological guidelines, improved interdisciplinary cooperation, and stronger alignment with European best practices to enhance the reliability of judicial expertise in construction-related criminal cases.
Keywords: judicial technical expertise; construction crimes; expert witness; criminal liability; construction standards.

Introduction

Judicial technical expertise represents an essential procedural tool in criminal cases related to construction, as the evaluation of structural integrity, legal compliance, and causation typically requires specialized knowledge beyond that of judicial authorities. In the Republic of Moldova, such expertise is carried out by accredited professionals who conduct scientific and practical analyses to assist courts and prosecutors in establishing relevant facts. The expert plays a crucial role in determining criminal liability by objectively assessing construction conditions, examining technical documentation, and verifying compliance with applicable standards, thereby clarifying whether deficiencies result from negligence, violations of norms, or intentional actions. However, the process is often hindered by practical challenges, including incomplete or falsified documentation, lack of unified evaluation methodologies, and difficulties in distinguishing between design flaws, execution errors, and maintenance issues, all of which may affect the accuracy of causation and culpability assessments.

In this context, European frameworks, particularly the Eurocodes, offer harmonized technical standards that increasingly influence national regulations in Republic of Moldova, contributing to the alignment of construction practices with broader European requirements.

Relevance of the Topic: Judicial technical expertise in construction-related criminal cases has become increasingly important amid rapid urbanization, infrastructure growth, and the rising complexity of building technologies. In the Republic of Moldova and across Europe, the construction sector remains exposed to legal violations such as breaches of technical standards, corruption, and the use of inferior materials, often resulting in significant social and economic risks. In this context, expert evaluation is essential for accurately establishing facts and determining criminal liability. At the same time, the relevance of this field is strengthened by the need to ensure that expert opinions are objective and reliable, as they frequently serve as crucial evidence in criminal proceedings. However, challenges related to incomplete methodologies, limited institutional capacity, and difficulties in assessing construction quality may undermine judicial accuracy. Furthermore, the gradual harmonization of national regulations with European frameworks, particularly the Eurocodes, underscores the need to enhance expert systems in line with contemporary standards, making this topic vital for both legal integrity and construction safety.

Materials and Methods Used: This research employs a qualitative doctrinal and comparative approach, relying on the analysis of national legislation of the Republic of Moldova concerning criminal law, construction regulation, and judicial expertise, alongside relevant European legal and technical frameworks. Scholarly literature, scientific studies, and professional reports on construction-related criminality, expert evidence, and technical standards were reviewed to provide a solid theoretical basis. Normative acts and technical regulations, including European standards such as the Eurocodes, were examined to identify similarities and differences in regulatory models. The study applies legal and comparative analysis, as well as synthesis, to assess the normative framework governing judicial technical expertise and criminal liability, evaluate distinctions between Moldovan and European standards in quality assessment and expert procedures, and identify practical challenges affecting the determination of guilt and the effectiveness of current expertise mechanisms.

Results and discussion: Judicial technical expertise serves as a cornerstone of evidentiary practice in criminal proceedings involving construction-related offences, providing courts with essential tools to clarify intricate factual circumstances that cannot be adequately assessed through conventional legal procedures alone. In the Republic of Moldova, this type of expertise is formally codified as a procedural instrument, activated whenever a case requires specialized technical or scientific knowledge beyond the ordinary competence of judges, prosecutors, or investigators. Under this system, courts or investigative authorities appoint accredited experts who are responsible for performing comprehensive, methodologically rigorous, and objective analyses, adhering to established professional standards and technical norms. The findings and conclusions produced by these experts hold substantial evidentiary weight, serving as independent and authoritative documentation that informs judicial decision-making. Owing to their scientific basis, methodological rigor, and formal procedural recognition, expert reports occupy a unique position within the evidentiary framework, and cannot be substituted by alternative forms of technical assessment. As a result, they play a decisive role in establishing factual accuracy, resolving complex technical issues, and directly shaping determinations of criminal liability in construction-related cases. This formalized reliance on expert knowledge underscores the critical importance of judicial technical expertise in ensuring fair, accurate, and legally sound outcomes within the Moldovan criminal justice system [5, pp.50-77].

As a result, the technical expert occupies a pivotal and frequently decisive position in the determination of criminal liability, since their specialized evaluation allows the court to ascertain whether observed construction deficiencies stem from violations of applicable technical standards, professional negligence, or intentional unlawful actions. By conducting a comprehensive analysis of structural integrity, project documentation, and execution methodologies, the expert delivers conclusions grounded in scientific principles and professional expertise, which directly inform the legal characterization of the acts under investigation. Within this framework, the expert report attains considerable evidentiary significance, functioning as a central instrument that shapes judicial findings and contributes meaningfully to the establishment of conviction. Moreover, the report acts as a critical mechanism for preserving objectivity within the criminal process, ensuring that determinations of liability are founded on empirically verified technical evidence rather than on conjecture, personal judgment, or subjective interpretation. In this way, the work of the technical expert not only facilitates the accurate assessment of complex construction-related issues but also reinforces the integrity, reliability, and fairness of judicial decision-making.

Nonetheless, the research highlights a series of significant practical challenges that technical experts face when tasked with evaluating the quality, compliance, and integrity of construction works in criminal proceedings. Among the most persistent and problematic issues is the frequent occurrence of incomplete, inaccurate, or deliberately falsified technical documentation, which severely hampers the expert's ability to conduct a thorough, precise, and reliable assessment of both the construction process and the final structural outcomes. In addition, divergent interpretations and applications of legal and technical standards, both across judicial institutions and among individual practitioners often result in conflicting conclusions, even when similar cases or comparable construction projects are under review. The lack of standardized, universally accepted methodological protocols for conducting construction-related expertise further intensifies these difficulties, forcing experts to rely on varied, improvised, or institution-specific procedures, thereby reducing the consistency, comparability, and overall reliability of their findings. These technical and methodological obstacles are compounded by broader institutional limitations, including insufficient access to specialized training programs, gaps in expert accreditation and certification systems, and weak coordination and oversight within the national forensic and judicial infrastructure. Collectively, these systemic weaknesses can compromise the credibility and objectivity of expert assessments, increase the risk of procedural errors, and ultimately undermine the accuracy, fairness, and integrity of judicial decisions in criminal cases involving construction offences.

Furthermore, differentiating between defects that arise from design shortcomings, errors during construction execution, and failures in subsequent maintenance continues to represent a highly intricate and demanding aspect of judicial technical expertise. Each category of deficiency involves distinct underlying causes, technical considerations, and legal implications, making it challenging for experts to attribute responsibility with precision. Design flaws may originate from inadequate planning, miscalculations, or failure to comply with established technical standards, whereas execution errors typically result from improper workmanship, use of substandard materials, or deviations from approved project specifications. Maintenance deficiencies, on the other hand, relate to neglect or improper care of the structure over time, which can exacerbate pre-existing issues or create new hazards. The overlapping effects of these factors often blur the lines of causality, complicating the expert's task of identifying the precise source of the problem and linking it to specific parties.

As a result, uncertainty in distinguishing these types of defects can impede the accurate assignment of criminal liability, create challenges in supporting legal arguments, and potentially influence the fairness and effectiveness of judicial outcomes. This complexity underscores the need for rigorous methodological approaches, comprehensive technical knowledge, and systematic investigative practices in the evaluation of construction-related offenses.

From a comparative standpoint, European construction standards, especially those established within the framework of the Eurocodes offer a unified, scientifically substantiated foundation for evaluating the safety, durability, and overall quality of building works. These standards are designed to ensure consistency, reliability, and best-practice methodologies across different jurisdictions, providing a clear reference for both design and assessment of structures. In the Republic of Moldova, significant efforts have been made to align national regulations with these European benchmarks, reflecting a commitment to harmonization and adherence to internationally recognized technical norms. However, despite this progress, notable gaps remain, particularly in the areas of practical implementation, institutional capacity, and the consistent application of standardized evaluation methodologies. Such discrepancies highlight persistent challenges in achieving full compliance with European standards, potentially affecting both the reliability of expert assessments and the effectiveness of regulatory oversight. Consequently, there is a clear need for further measures to strengthen the harmonization process, including the development of more precise technical guidelines, the enhancement of methodological frameworks for expert evaluations, and the reinforcement of professional training and accreditation systems for technical experts. Addressing these issues is essential not only for improving the accuracy and objectivity of judicial technical expertise in criminal cases but also for ensuring that construction practices in Moldova meet contemporary European safety and quality expectations [8].

The findings emphasize that enhancing the effectiveness and reliability of judicial technical expertise in construction-related criminal cases necessitates a dual approach. On one hand, there is a critical need for comprehensive normative alignment with established European standards, such as the Eurocodes, to ensure that national regulations, technical criteria, and procedural requirements are consistent with internationally recognized best practices. On the other hand, achieving meaningful improvements also depends on the strengthening of institutional and methodological capacities within the national context. This includes the development of robust accreditation systems for experts, the implementation of standardized and scientifically sound methodologies for conducting assessments, and the provision of ongoing professional training to ensure that experts possess up-to-date knowledge and technical skills. By addressing both regulatory harmonization and the reinforcement of institutional infrastructure, the judicial system can secure greater objectivity, precision, and credibility in expert evaluations, thereby improving the quality of evidence presented in criminal proceedings, facilitating fair determinations of liability, and promoting higher standards of safety, accountability, and compliance within the construction sector.

1.1. The Expert’s Role in Establishing Guilt

From a comparative standpoint, it is evident that both the Republic of Moldova and European jurisdictions place significant importance on the role of expert evidence in criminal proceedings, particularly when cases involve complex technical matters that exceed the general knowledge of judicial authorities. In the Republic of Moldova, the system of judicial expertise has been formally institutionalized as a structured procedural mechanism, wherein qualified and accredited professionals are tasked with conducting rigorous scientific and technical analyses.

These experts produce detailed reports that are recognized as independent and authoritative evidence, playing a critical role in supporting judicial decisions and establishing the factual basis of criminal cases, including those related to construction offences. The formalization of this process reflects a deliberate effort to uphold high standards of professional conduct and ensure the reliability of expert assessments. Measures such as the introduction of codes of ethics, accreditation requirements, and the establishment of institutional frameworks have been implemented to enhance the credibility, objectivity, and accountability of experts, thereby strengthening their contribution to the judicial process and aligning Republic of Moldova's practices with recognized European standards for the conduct and utilization of expert evidence in technically complex criminal cases [4; 7, p.15-17].

At the European level, the use of expert evidence is widely recognized as a crucial component in the fact-finding process of criminal proceedings, particularly in cases involving highly technical or specialized subject matter. The approaches, however, differ depending on the legal tradition of each jurisdiction. In common law systems, courts frequently rely on expert witnesses who are usually engaged by the parties to provide their professional opinions, which assist judges and juries in understanding complex technical issues and interpreting evidence that falls beyond ordinary legal knowledge. Conversely, civil law jurisdictions often utilize court-appointed judicial experts, who operate under statutory mandates and are tasked with conducting independent, impartial examinations to provide objective findings directly to the court. Despite these procedural differences, the role of the expert remains indispensable across all systems: expert reports and evaluations serve as authoritative instruments for interpreting technical evidence, clarifying causation, and guiding judicial reasoning, particularly in cases where the determination of liability or culpability depends on specialized scientific or engineering knowledge. The consistent reliance on expert analysis across diverse European legal frameworks underscores the essential nature of technical expertise in supporting accurate, reliable, and fair judicial outcomes [6, pp. 161-168].

In the Republic of Moldova, continuous initiatives aimed at developing and professionalizing the national framework for judicial expertise reflect a concerted effort to bring domestic practices closer to established European standards and best practices. These initiatives include the enhancement of accreditation systems for experts, the introduction and refinement of methodological guidelines to standardize technical assessments, and the promotion of international cooperation to exchange knowledge and adopt proven practices from other jurisdictions. Such measures are designed to strengthen the credibility, objectivity, and reliability of expert evaluations in criminal proceedings, particularly in technically complex areas such as construction-related offences. Despite these positive developments, significant challenges persist, especially in terms of consistent implementation across institutions and adherence to uniform methodological procedures. Variations in expertise quality, procedural discrepancies, and gaps in institutional capacity continue to pose obstacles to fully harmonized and effective judicial technical assessments. Nevertheless, these ongoing efforts signal Republic of Moldova's commitment to modernizing its judicial expertise system, improving professional standards, and ensuring that national practices increasingly reflect the rigor and reliability characteristic of broader European frameworks.

1.2. Practical Challenges in Quality Assessment

Even with established legal frameworks that formally regulate and define the scope of judicial technical expertise, a variety of practical challenges continue to hinder the effectiveness, consistency, and reliability of expert evaluations in construction-related criminal cases.

A primary obstacle is the frequent presence of incomplete, inconsistent, or otherwise unreliable technical documentation, which can significantly limit an expert's ability to accurately assess construction processes, determine compliance with technical and legal standards, and identify the underlying causes of structural failures or deficiencies. Compounding this issue, differences in how legal and technical norms are interpreted and applied by various practitioners often lead to conflicting or divergent expert conclusions, introducing additional complexity into judicial deliberations and potentially affecting the accuracy of liability determinations. Beyond these technical and interpretative challenges, systemic and institutional limitations further compromise the quality of judicial expertise. These include restricted access to specialized training and continuous professional development, gaps in expert accreditation systems, and insufficient coordination among forensic services and judicial authorities. Collectively, these constraints underscore the critical need for the establishment and implementation of standardized methodological protocols to guide expert assessments, alongside strengthened institutional mechanisms to support, supervise, and ensure the quality and consistency of evaluations. Addressing these issues is essential to maintain judicial technical expertise as a credible, authoritative, and reliable instrument for fact-finding and for accurately determining criminal liability in cases involving construction offences [1].

1.3. Standards in Republic of Moldova vs. European Frameworks

European construction standards, particularly the Eurocodes, establish a comprehensive and scientifically validated framework of technical criteria that govern structural design, safety, and performance. These standards address a wide range of essential aspects, including mechanical strength, structural stability, load-bearing capacity, and the effects of various environmental and operational actions on buildings and infrastructure. By providing a unified set of guidelines, the Eurocodes create a harmonized reference system across European Union member states, ensuring that construction practices adhere to consistent principles of safety, reliability, and quality. This harmonization facilitates interoperability, comparability, and regulatory alignment among different jurisdictions, enabling engineers, architects, and judicial experts to evaluate construction projects against clearly defined and scientifically sound benchmarks. Moreover, the adoption of these standards supports the prevention of structural failures, enhances the predictability of engineering outcomes, and strengthens the overall quality assurance framework within the construction sector, both in the planning and execution stages as well as in post-construction evaluation [2].

Although the Republic of Moldova has undertaken several initiatives aimed at adopting the Eurocodes and developing corresponding national annexes tailored to local environmental, geological, and technical conditions, the comprehensive integration and consistent application of these standards throughout the national regulatory framework remain incomplete. Efforts to harmonize Moldovan construction regulations with European norms have made measurable progress, particularly in aligning design principles, safety requirements, and technical procedures with internationally recognized benchmarks. However, practical implementation challenges persist, including gaps in enforcement, variations in institutional capacity, and uneven familiarity with the standards among professionals and experts. As a result, while the foundational legal and technical instruments exist to support full compliance, the systematic and uniform application of Eurocodes across all regions, projects, and construction oversight processes continues to be a developmental objective.

Achieving this integration is essential not only for enhancing construction quality and safety but also for ensuring that judicial technical expertise, regulatory oversight, and professional practices are fully aligned with contemporary European engineering standards [3].

Conclusions

Judicial technical expertise represents a critical and indispensable element within the criminal justice system, particularly in cases involving construction-related offences where specialized knowledge is required to understand complex technical evidence. The expert's function in meticulously analyzing structural conditions, evaluating compliance with technical norms, and interpreting design and execution practices provides courts with the necessary foundation to accurately assess criminal liability and ensure that justice is properly administered. Despite its recognized importance, the effectiveness of judicial expertise is often constrained by a range of practical challenges, including inconsistencies in methodological approaches, incomplete or unreliable technical documentation, and broader institutional limitations such as gaps in accreditation, training, and procedural coordination. These obstacles underscore the urgent need for systematic reforms aimed at strengthening both the quality and credibility of expert assessments. In this context, harmonizing national construction and judicial standards with established European frameworks, such as the Eurocodes, is essential to create a consistent technical and regulatory basis for evaluations. Furthermore, enhancing professional development opportunities for experts, standardizing methodological protocols, and improving institutional capacity can significantly increase the objectivity, reliability, and overall impact of judicial technical expertise. By addressing these aspects, the criminal justice system can achieve more accurate determinations of liability, elevate the quality of judicial outcomes, and simultaneously contribute to higher standards of construction safety and compliance within the national construction sector.

Bibliography

1. *Cadrul normativ privind expertiza judiciară va fi modernizat*[online] [Accessed on the date 28.02.2026].Available:https://justice.gov.md/ro/content/cadrul-normativ-privind-expertiza-judiciara-va-fi-modernizat?utm_source

2. *Eurocodes* [online] [Accessed on the date 28.02.2026].Available: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/construction/eurocodes_en?utm_source

3. *Implementation of Eurocodes in the Republic of Moldova*[online] [Accessed on the date 28.02.2026].Available:https://czechaid.gov.cz/en/projects/implementation-of-eurocodes-in-the-republic-of-moldova?utm_source

4. Law nr. 68 from 14.04.2016 on judicial expertise and the status of the judicial expert. In: *Monitorul Oficial from Republic of Moldova*, nr. 157-162.

5. PILAT, A. *Judicial expertise in criminal proceedings.* Doctoral Thesis in Criminal Procedure Law, Chisinau, 2022.

6. POPA, G., NECULA, I. Study on expert status in the European Judicial System. In: *AGORA International Journal of Juridical Sciences*, nr. 3, 2013, pp. 161-168. ISSN: 1843-570X.

7. POSTORONCĂ, V., COȘLEȚ, M., ȘARPE, V., LUNGU, E., DOLEA, I., IONIȚĂ, L., BOZIANU, S. *Ghidul expertului judiciar.* Chișinău: Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) Moldova în parteneriat cu Institutul de Reforme Penale (IRP), Suedia, 2022.

8. *Standardisation strategy*[online] [Accessed on the date 28.02.2026].Available: https://single-market-economy.ec.europa.eu/single-market/goods/european-standards /standardisation-policy/standardisation-strategy_en

THE SALES CONTRACT AND THE PROTECTION OF WOMEN CONSUMERS IN CIVIL LAW

Maria Raluca SOTIR
Doctoral School in Law, Political and Administrative Sciences of the National, Consortium of Educational Institutions ASEM and USPEE "Constantin Stere",Chișinău, Republic of Moldova
ORCID: 0009-0004-6146-5984

ABSTRACT
The sales contract is a central mechanism in civil law, establishing the rights and obligations of the parties involved in the exchange of goods. Its legal implications and consequences include validity requirements, effects of non-performance, and protection mechanisms provided by civil legislation. Practical examples and case law interpretations illustrate how the norms are applied in concrete situations and their impact on contractual relationships. Women represent an important segment of consumers in contemporary society, and protecting their rights within sales contracts is essential for maintaining a balance between parties and ensuring legal security in transactions. Aspects such as informed consent, of contractual obligations, and remedies in case of breach are particularly relevant for women consumers, providing the legal framework necessary to safeguard their interests. The sales contract functions as a tool to balance rights and responsibilities, and correct application of the norms contributes to stability in contractual relations and the prevention of abuses in civil transactions. This approach combines theoretical perspective with practical applicability, highlighting the impact on women consumers and the legal relevance of norms for women as active participants in sales contracts. It provides a clear understanding of the role of the sales contract in contemporary civil law regulation and emphasizes the importance of legal protection for women in contractual relationships.
Keywords: sales contract, civil law, protection of women consumers, contractual obligations, rights and responsibilities.

INTRODUCTION
The sales contract represents the archetype of legal exchange and the paradigmatic expression of autonomy of will in civil law. In its classical form, it reflects a liberal conception of the market, grounded in the formal equality of the parties and freedom of contract. However, the economic, social, and technological transformations of recent decades have demonstrated that this equality is often merely apparent. Information asymmetries, economic imbalances, and structural vulnerabilities can transform the sales contract from an instrument of autonomy into a potential mechanism of economic domination.
In particular, traditional legal analysis has treated the consumer as a gender-neutral category. This apparent neutrality, however, conceals structurally relevant differences. Women consumers often face specific vulnerabilities shaped by economic factors (such as the gender pay gap and unequal participation in the labor market), social factors (including disproportionate caregiving responsibilities), and cultural factors (notably gender stereotypes in marketing and advertising). Moreover, market digitalization and the use of algorithms in price-setting, offer personalization, and behavioral segmentation may amplify these vulnerabilities in subtle ways that are difficult to detect through traditional legal instruments.

Consequently, the contemporary sales contract can no longer be analyzed solely through the lens of the formal balance of performances but must be examined at the intersection of civil law, consumer law, vulnerability theory, and gender analysis. Integrating a gender perspective into contract law does not entail abandoning the fundamental principles of autonomy of will; rather, it requires their reinterpretation in light of current social and economic realities.

THE SALES CONTRACT IN CONSUMER RELATIONS

The sales contract constitutes the central instrument of patrimonial transactions in a market economy, providing the legal framework through which ownership rights over goods are transferred from the seller to the buyer in exchange for a price (Howells & Weatherill, 2017). In business-to-consumer relations, this contract acquires a specific legal character due to the structural imbalance between the parties and the necessity of legal consumer protection (Micklitz, Reich, & Rott, 2014).

The business-to-consumer relationship is marked by significant informational and economic asymmetry, with the professional typically holding technical expertise, financial resources, and superior bargaining power (Micklitz, 2015). This asymmetry justifies regulatory intervention that limits the consumer's autonomy of will and introduces special protective mechanisms, including disclosure obligations, warranties, and the control of unfair terms (Wilhelmsson, 2004).

Consumer protection is therefore not merely a doctrinal principle but a binding obligation recognized by European law and reinforced by the case law of the Court of Justice of the European Union (Cauffman, 2013).

In consumer sales contracts, the autonomy of the consumer is limited because such contracts are, in most cases, adhesion contracts (Micklitz, 2015). The control of unfair terms represents the primary mechanism for balancing contractual relationships, as established by Directive 93/13/EEC on unfair terms and confirmed by CJEU case law (Mak, 2016).

For example, the Court has established that national courts have a duty to examine unfair contractual terms ex officio, even if the consumer does not explicitly invoke a violation of their rights (Benöhr, 2013).

The duty to provide information is essential for consumer protection, as consent must be informed and freely given (Howells & Weatherill, 2017). Failure to provide sufficient information about essential characteristics of the goods, the total price, delivery conditions, or warranties may result in contract annulment or professional liability (Twigg-Flesner, 2020; Wilhelmsson, 2004).

This requirement is particularly important in digital environments, where purchase decisions are often made without direct interaction with the product or the seller (Hacker, 2021).

The legal guarantee of conformity constitutes a key tool for consumer protection. European directives provide that goods delivered to the consumer must conform to the contract, and non-conformity triggers the consumer's rights to remedies, including repair, replacement, or price reduction (Micklitz,2015).

Harmonization of consumer law at the European level has been strengthened through Directive 93/13/EEC and Directive (EU) 2019/771, which establish minimum standards of protection applicable across member states (Micklitz, 2015). CJEU case law has emphasized the effective application of these rules, making consumer protection a matter of European public order (Cauffman, 2013).

WOMEN AS CONSUMERS-LEGAL ANALYSIS FROM A GENDER PERSPECTIVE

International literature recognizes vulnerable consumers as a distinct category in European consumer law (Cauffman, 2013). Vulnerability is defined as the propensity of certain consumer groups to be disproportionately affected by structural market imbalances, whether economic, informational, or psychological (Micklitz, 2015).

Women represent a significant portion of this category and face specific risks in contractual relations. Sociological and behavioral studies indicate that women's purchasing decisions are influenced by socio-cultural and gendered stereotypes, which can amplify informational asymmetry between the professional and the consumer (Fineman, 2008).

Marketing and commercial communication strategies often exploit gender differences, using stereotypes that influence women's decision-making (Fredman, 2011). Examples include advertising that targets women exclusively for personal care, health, or financial products, without providing full or comparable information.

Such practices may result in indirect discrimination, even if the contract does not contain formally unfair terms. Combined with the complexity of digital contracts, profiling algorithms can increase the likelihood that women are exposed to unsuitable or more expensive offers (Hacker, 2021).

Consumer autonomy is fundamental to contractual validity. For women, autonomy can be impaired by lack of access to clear and comparable information or by subtle commercial pressures (Howells & Weatherill, 2017).

European directives on consumer protection and CJEU case law require that all relevant information be presented clearly and comprehensively, ensuring that the consumer understands the contract terms (Mak, 2016). This is especially important for women in socio-economic or educational positions that increase their vulnerability to complex contractual language.

The digitalization of the consumer market creates new forms of risk for women. Online platforms use algorithms to personalize offers, which can result in indirect discrimination, including gender-based differences (Grundmann, 2018).

For instance, product recommendations or differential pricing based on demographic data may disproportionately affect female consumers. This context requires a modern interpretation of consumer protection principles adapted to digital realities, and a critical assessment of how European directives are implemented in practice.

International studies show that women are more exposed to economic vulnerability due to wage disparities, limited access to financial resources, and caregiving responsibilities (Cauffman, 2013). Legally, this translates into a higher probability of being adversely affected by unfavorable contractual terms or hidden payment conditions.

Therefore, consumer protection must adopt a contextual perspective sensitive to gender, recognizing that uniform application of rules may be insufficient to ensure equity in contractual relationships.

European scholarship recommends explicitly integrating gender criteria into the analysis of consumer vulnerability (Fineman, 2008). In practice, this could include:

Assessing the impact of contractual terms on women;

Tailoring pre-contractual information to different needs;

Monitoring online algorithms to prevent indirect discrimination;

Promoting educational policies to enhance legal and financial literacy among women consumers.

This approach is not aimed at privileged protection but at balancing contractual relationships and preventing disproportionate effects on a vulnerable consumer group.

CONCEPTUALIZING VULNERABILITY IN CONSUMER LAW

The notion of vulnerability has emerged as a central concept in European consumer law, identifying groups of consumers who are disproportionately affected by imbalances in market relationships (Cauffman, 2013). Vulnerability is multidimensional, encompassing economic, informational, cognitive, and social aspects that can limit the consumer's ability to make fully informed decisions (Howells, Micklitz, & Wilhelmsson, 2006).

Women, as a demographic group, are frequently identified as vulnerable consumers due to structural socio-economic disparities, including wage gaps, unequal access to resources, and disproportionate caregiving responsibilities (Fineman, 2008). This vulnerability is not innate but socially constructed and reinforced by market practices, contractual structures, and digital algorithms that fail to account for gendered differences.

Commercial strategies often target women using gendered marketing and communication techniques. Advertising and product design may exploit social stereotypes, framing certain goods and services as "female-specific" without providing comprehensive information, thus limiting informed consumer choice (Fredman, 2011).

From a legal perspective, such practices raise concerns under European consumer protection law, particularly regarding unfair commercial practices and indirect discrimination. The Unfair Commercial Practices Directive (Directive 2005/29/EC) and the Unfair Contract Terms Directive (Directive 93/13/EEC) aim to mitigate these risks by imposing obligations on professionals to ensure transparent, accurate, and non-misleading information is provided to all consumers, including women.

A core principle of consumer law is that consent must be informed and voluntary (Howells & Weatherill, 2017). Women's decision-making may be constrained by unequal access to information or by manipulative marketing techniques, which can compromise the validity of consent (Twigg-Flesner, 2020).

European case law reinforces the requirement for professionals to provide all essential pre-contractual information in a clear and comprehensible manner (Mak, 2016). In digital markets, the complexity of online terms and conditions, coupled with algorithmic personalization, can exacerbate information asymmetries, creating gender-specific vulnerabilities (Hacker, 2021).

The rise of e-commerce and digital platforms has introduced new forms of vulnerability for women consumers. Personalized recommendations, dynamic pricing, and targeted advertising can unintentionally discriminate based on gender, age, or socio-economic status (Hacker, 2021).

Legal scholarship argues that European consumer law must adapt to digital realities by ensuring algorithmic transparency and accountability. Measures may include monitoring recommendation systems for gender bias, auditing automated pricing strategies, and providing standardized, comprehensible digital contract formats to facilitate informed consumer choices (Howells, Micklitz, & Wilhelmsson, 2006).

Women's vulnerability in consumer markets is further amplified by socio-economic and cultural factors. Wage disparities, limited access to financial instruments, and unpaid domestic work affect women's purchasing power and negotiation capacity, making them more susceptible to disadvantageous contract terms and hidden costs (Cauffman, 2013).

Cultural norms also influence perceived consumer roles and expectations. Studies have shown that women are more likely to prioritize family needs or social responsibility in consumption decisions, which can be exploited by marketing strategies to steer purchases without transparent disclosure of contractual obligations (Fredman, 2011).

European consumer law incorporates mechanisms designed to address gendered vulnerabilities. These include:
Mandatory pre-contractual information: Professionals must ensure that all material facts about the product or service are presented clearly (Directive 2019/771; Howells, 2017).
Control of unfair terms and practices: National courts are required to assess contract fairness ex officio, particularly in adhesion contracts where power asymmetry is present (Micklitz, 2015).
Algorithmic oversight in digital commerce: The European Commission has highlighted the need for monitoring algorithmic practices to prevent discriminatory outcomes (Hacker, 2021).
Consumer education and empowerment programs: Initiatives targeting financial literacy and digital competence for women help mitigate structural vulnerabilities (Fineman, 2008).
Legal scholars emphasize that protecting women as consumers is not about granting preferential treatment but about correcting structural inequities in market transactions (Fineman, 2008). The integration of gender-sensitive analysis into consumer law ensures that regulatory measures effectively address disparities in bargaining power, information access, and digital risk exposure.
By adopting a gender perspective, legal systems can enhance consumer autonomy, reduce exploitation, and promote equitable participation in the marketplace, aligning with both the principles of social justice and the objectives of European consumer protection law (Micklitz, 2015).

LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF WOMEN

European consumer law provides a broad range of mechanisms for the protection of women consumers, based on the principles of fairness and contractual transparency. Directives 93/13/EEC on unfair contract terms and 2019/771/EU on contracts for the sale of goods to consumers establish mandatory rules to ensure that all contract terms are clear, comprehensible, and fair (Micklitz, 2015). Within this framework, women consumers benefit from enhanced protection against abusive clauses, disadvantageous delivery terms, or misleading commercial practices that could exploit gender-specific vulnerabilities (Cauffman, 2013).
Women consumers can rely on several concrete rights in the context of the sale of goods and services:
Right to clear and comprehensible information – professionals are required to provide full details on price, essential characteristics of the product, and delivery conditions (Howells & Weatherill, 2017).
Right to warranty and conformity – in case of non-conformity, consumers may request repair, replacement, or price reduction (Twigg-Flesner, 2020).
Right of withdrawal – consumers may withdraw from contracts within the statutory period, without justification, which is essential to protect against impulsive or insufficiently informed decisions (Howells, 2017).
Protection against misleading commercial practices – Directive 2005/29/EC prohibits marketing techniques that exploit consumer vulnerability, including gender stereotypes (Fredman, 2011).
The digitalization of the market has introduced new challenges for the protection of women consumers. Personalized algorithms, automated recommendations, and dynamic pricing can disproportionately affect women consumers (Grundmann, 2018).

To strengthen the protection of women consumers, the literature suggests the following measures:
Integrating a gender perspective in the evaluation of contractual clauses – courts and authorities should assess the impact of contracts on women (Fineman, 2008).
Digital and financial literacy education – training programs to enable women to understand and negotiate contractual terms (Williams & Zinkin, 2010).
Monitoring and regulating digital marketing – preventing misleading advertising and discriminatory practices based on gender (Fredman, 2011).
Supervision by national and European authorities – uniform application of EU consumer directives and sanctioning of abusive practices (Micklitz, 2015).
These legal and practical tools not only ensure compliance with existing laws but also promote real equity in contractual relations between professionals and women consumers.

CONTEMPORARY CHALLENGES AND FUTURE PERSPECTIVES IN THE PROTECTION OF WOMEN CONSUMERS

The rapid transformations of the market, particularly digitalization and e-commerce, have created new challenges for the protection of women consumers. Online platforms use algorithms for personalized offers, automated recommendations, and dynamic pricing, which can increase the vulnerability of women, especially those with limited access to resources or digital information (Grundmann, 2018).
Additionally, persistent gender stereotypes in marketing and advertising may lead to indirect discrimination, exploiting socio-cultural and economic differences even in the absence of explicitly abusive contractual clauses (Fredman, 2011). These realities highlight the limitations of traditional protection mechanisms based solely on transparency and the control of unfair contract terms.
Another challenge is the unequal level of legal and financial literacy. Studies show that women, on average, have lower legal and digital knowledge, which makes them more vulnerable in assessing contractual risks and complex financial products (Fineman, 2008).
To address these challenges, European legislation must integrate a gender perspective, regulate algorithms and digital commerce, simplify pre-contractual information, and promote digital and financial education (Hacker, 2021). Furthermore, interdisciplinary research combining law, behavioral economics, and information technology can provide innovative solutions to prevent the exploitation of gender-based vulnerabilities and ensure fairness in contractual relationships (Micklitz, 2015).
In conclusion, the protection of women consumers lies at the intersection of law, technology, and social policy. Adapting the legal framework and market practices, combined with education and active monitoring, represents strategic directions essential for preventing vulnerability and promoting equity in consumption.

DISCUSSION

The analysis undertaken in this study reveals that the protection of women consumers within sales contracts cannot be fully achieved through traditional neutrality-based approaches in civil and consumer law. Although EU consumer legislation has significantly strengthened transparency requirements and the control of unfair contract terms, it continues to rely predominantly on the abstract model of the “average consumer.” This model, while functional for standardization purposes, does not adequately capture structural and gender-based vulnerabilities embedded in market dynamics.

A central discussion point concerns the tension between formal equality and substantive equality in contractual relations. Civil law traditionally operates under the presumption of equal bargaining power, yet empirical realities demonstrate persistent economic and informational disparities affecting women. The gender pay gap, differentiated consumption patterns, and unequal distribution of unpaid care responsibilities influence women's purchasing power and decision-making autonomy. From this perspective, contractual justice requires more than neutral rules; it requires sensitivity to structural inequality.

Another key issue relates to algorithmic market practices. Personalized pricing systems, behavioral targeting, and data-driven profiling may reproduce or even intensify gender biases. While these mechanisms are formally neutral, their operational logic can indirectly disadvantage women, particularly when economic vulnerability intersects with digital asymmetries. Current consumer protection frameworks address transparency and unfair commercial practices, yet they remain insufficiently equipped to detect subtle algorithmic discrimination. This raises the question of whether future regulatory reforms should integrate ex ante algorithmic auditing and gender impact assessments into consumer protection law.

The study also highlights the conceptual importance of vulnerability theory. Rather than perceiving vulnerability as an exceptional condition applicable only to specific categories, vulnerability should be understood as a universal yet context-dependent characteristic of human existence. However, certain social groups—such as women—experience heightened exposure to market risks due to structural factors. Incorporating this theoretical framework into contract law would allow a more nuanced interpretation of fairness, good faith, and imbalance in sales contracts.

A further discussion concerns the adequacy of existing remedies. Judicial control of unfair terms, withdrawal rights, and conformity guarantees offer significant safeguards. Nevertheless, these mechanisms are reactive rather than preventive. Effective protection of women consumers requires proactive strategies, including enhanced digital literacy, simplified contractual information, and stronger administrative supervision of online platforms.

Finally, the integration of a gender perspective into sales contract regulation should not be interpreted as a fragmentation of contract law but as its modernization. The evolution of markets—especially in digital environments—demands adaptive legal concepts capable of addressing complex forms of power asymmetry.

In light of these considerations, the discussion suggests that future reforms should move beyond a purely formal understanding of consumer neutrality and embrace a structurally informed approach that acknowledges gender-based market realities. Only through such an approach can the sales contract continue to function as an instrument of autonomy rather than a vehicle of structural imbalance.

CONCLUSIONS

The analysis of the sales contract from the perspective of the protection of women consumers highlights the limitations of a strictly formalistic approach to contractual equality. Although civil law enshrines the principle of autonomy of will and the presumption of equality between the parties, economic and social realities demonstrate that such equality is often fragile and contextual. Structural vulnerabilities shaped by economic, social, and cultural factors influence women's effective capacity to negotiate, understand, and assess the risks associated with sales contracts. The findings of this research confirm that the effective protection of women consumers does not imply the creation of a privileged status, but rather the recognition of real differences capable of generating contractual imbalance.

Formal equality, in the absence of mechanisms designed to compensate for informational and economic asymmetries, risks legitimizing situations of inequity. In this regard, the concept of substantive equality becomes essential for reinterpreting classical notions such as good faith, fairness, and contractual balance. Digital market transformations further intensify this issue. Automated decision-making processes, personalized offers, and the use of behavioral data may generate subtle forms of influence or segmentation that disproportionately affect certain categories of consumers. In the absence of adequate control mechanisms, such practices may exacerbate existing vulnerabilities and erode decisional autonomy. Consequently, the sales contract should be understood not merely as a legal instrument for patrimonial exchange, but as a space of interaction between economic power, information, and individual autonomy. Integrating a gender-sensitive perspective strengthens its balancing function and prevents the reproduction of structural inequalities through contractual mechanisms. From a normative standpoint, there is a need to develop preventive instruments focused on meaningful transparency, simplification of contractual information, enhancement of legal and financial literacy, and monitoring of commercial practices with discriminatory potential. Such an approach does not fragment contract law but adapts it to the complexity of contemporary economic relations. Ultimately, the protection of women consumers constitutes a condition for the genuine realization of contractual justice. Only through the recognition and correction of structural vulnerabilities can the sales contract continue to function as an expression of autonomy rather than as a mechanism for reproducing social imbalance.

REFERENCES

Benöhr, I. (2013). EU consumer law and human rights. European Law Review, 38(2), 202–221.

Cauffman, C. (2013). The protection of vulnerable consumers in EU consumer law. Journal of Consumer Policy, 37(4), 553–575.

European Commission. (2020). New consumer agenda: Strengthening consumer resilience for sustainable recovery. Publications Office of the European Union.

Fineman, M. A. (2008). The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition. Yale Journal of Law & Feminism, 20(1), 1–23.

Fredman, S. (2011). Discrimination law (2nd ed.). Oxford University Press.

Grundmann, S. (2018). European contract law in the digital age. European Review of Contract Law, 13(2), 107–123.

Hacker, P. (2021). Manipulation by algorithms. European Law Journal, 23(3–4), 199–212..

Howells, G., & Weatherill, S. (2017). Consumer protection law (2nd ed.). Routledge.

Mak, V. (2016). The consumer in European regulatory private law. European Review of Private Law, 21(1), 63–79.

Micklitz, H.-W. (2015). The consumer: Marketised, fragmented, constitutionalised. În D. Leczykiewicz & S. Weatherill (Eds.), The Images of the Consumer in EU Law: Legislation, Free Movement and Competition Law (pp. 21–42). Oxford: Hart Publishing.

Micklitz, H.-W., Reich, N., & Rott, P. (2014). Understanding EU consumer law. Intersentia.

Twigg-Flesner, C. (2020). Research handbook on EU consumer and contract law. Edward Elgar.

Williams, T., & Zinkin, J. (2010). The effect of gender on consumer vulnerability. Journal of Consumer Policy, 33(3), 237–249.

Wilhelmsson, T. (2004). The abuse of the “confident consumer” as a justification for EC consumer law. Journal of Consumer Policy, 31(3), 317–337.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

GENDER DISCRIMINATION IN NIGERIAN CUSTOMARY LAW: CONSTITUTIONAL LIMITS AND JUDICIAL RESPONSES

Lecturer Obot, Afia-ama Udofia
Department of Crime Management, Akwa Ibom State Polytechnic
ORCID: 0000-0003-2441-2336

Abstract
This article undertakes a doctrinal examination of gender discrimination within Nigerian customary law and evaluates the constitutional and judicial mechanisms that have constrained such practices. While customary law remains a recognized source of law in Nigeria, several of its inheritance and succession rules historically subordinated women. Section 42 of the Constitution of the Federal Republic of Nigeria 1999 (as amended) prohibits discrimination on grounds of sex, and Section 1 establishes constitutional supremacy. Through decisions such as Mojeukwu v. Ejikeme, Ukeje v. Ukeje, and Anekwe v. Nweke, Nigerian appellate courts have progressively invalidated discriminatory customs. This article argues that although judicial intervention has strengthened gender equality, enforcement gaps, socio-cultural resistance, and limited legislative harmonization continue to impede full realization of constitutional guarantees. The study concludes by proposing doctrinal clarity, legislative reform, and institutional enforcement strategies to consolidate judicial gains.

1. Introduction

Customary law occupies a central place in Nigeria's plural legal system. It regulates marriage, succession, land tenure, and family relations across diverse ethnic communities. However, several customary norms historically entrenched patriarchal control over property and lineage, frequently excluding women from inheritance and succession rights. The tension between these customs and constitutional guarantees of equality has generated significant judicial discourse.

This article adopts a doctrinal methodology, examining constitutional provisions, appellate decisions, and scholarly commentary to assess the extent to which Nigerian courts have reshaped customary law in line with gender equality principles.

2. Constitutional Framework

Section 42(1) of the 1999 Constitution provides that no citizen shall be subjected to disabilities or restrictions by reason of sex. Section 1(3) further establishes that any law inconsistent with the Constitution is void to the extent of its inconsistency. These provisions form the principal constitutional limits on discriminatory customary rules.

The repugnancy doctrine, inherited from colonial jurisprudence, also empowers courts to invalidate customs that are contrary to natural justice, equity, and good conscience. In modern constitutional interpretation, this doctrine operates alongside supremacy principles to ensure that customary law evolves in conformity with fundamental rights.

3. Judicial Responses to Discriminatory Customs

In Mojeukwu v. Ejikeme (2000) 5 NWLR (Pt. 657) 402, the Court of Appeal invalidated the Oli-Ekpe custom of Nnewi which excluded female children from inheritance. The court emphasized that customs which discriminate against women offend constitutional equality guarantees.

The Supreme Court in Ukeje v. Ukeje (2014) LPELR-22724(SC) decisively affirmed that any customary law denying female children inheritance rights is unconstitutional. The decision marked a clear affirmation of gender equality within succession law.
Similarly, in Anekwe v. Nweke (2014) LPELR-22697(SC), the Supreme Court condemned discriminatory widowhood practices and reinforced the equal status of women in inheritance matters.

4. International and Regional Human Rights Influence
Nigeria is a party to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (1979) and has domesticated the African Charter on Human and Peoples' Rights through national legislation. Although international treaties require domestication before direct enforcement, courts increasingly interpret constitutional rights consistently with international gender equality standards.

5. Persistent Challenges
Despite progressive jurisprudence, enforcement remains uneven. Socio-cultural resistance, limited legal awareness, financial constraints, and informal dispute resolution systems often prevent women from asserting their rights. Legislative reform has been incremental, and comprehensive statutory harmonization of customary inheritance law is yet to be achieved.

6. Recommendations
First, legislative codification of gender-neutral inheritance standards would reduce uncertainty. Second, judicial training and grassroots legal education should be strengthened to promote awareness of constitutional rights. Third, institutional support mechanisms, including legal aid services, must be expanded to ensure effective access to justice for women in rural communities.

7. Conclusion
Judicial interpretation of the Constitution has significantly curtailed discriminatory customary practices in Nigeria. The supremacy of the Constitution and the evolving application of the repugnancy doctrine have reshaped inheritance and succession law in favor of gender equality. Nevertheless, sustainable transformation requires coordinated legislative, judicial, and societal engagement.

References
Anekwe v. Nweke (2014) LPELR-22697(SC).
Constitution of the Federal Republic of Nigeria 1999 (as amended).
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 1979.
Mojeukwu v. Ejikeme (2000) 5 NWLR (Pt. 657) 402.
Ukeje v. Ukeje (2014) LPELR-22724(SC).
African Charter on Human and Peoples' Rights (Ratification and Enforcement) Act, Cap A9 Laws of the Federation of Nigeria 2004.
Iloka, C. P. (2021). Discriminatory practices and policies inimical to women's right in Nigeria. COOU Journal of Commercial and Property Law.
Obi, H. O., & Aduma, O. C. (2020). Judicial response to women's inheritance rights in Nigeria. African Customary and Religious Law Review.

WOMEN AND INTERNATIONAL LAW: RECONCEPTUALISING STRUCTURAL GENDERED VIOLENCE IN THE JURISPRUDENCE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Mr. Satish Kumar Singh
Research Scholar, Department of Law, School of Legal Studies, Central University of Punjab

ABSTRACT
The evolving framework of international criminal law indicates significant advancements in the acknowledgement of sexual and gender-based offences. However, this acknowledgement primarily confines the concepts to discrete incidents of violence, not to enduring frameworks of gendered subordination. The study "Women and International Law: Reconceptualising Structural Gendered Violence in the Jurisprudence of the International Criminal Court" looks at how the International Criminal Court has dealt with the larger issues of gender-based harm in its legal interpretations. This study uses feminist international legal theory and critical analyses of international criminal law to look at how the International Criminal Court interprets rules in the Rome Statute, especially those about crimes against humanity, war crimes, and gender-based persecution. The investigation asserts that the Court has progressively acknowledged sexual and gender-based violence, but its jurisprudence continues to prioritise individual criminal accountability, thereby obscuring the broader socio-political and institutional structures that perpetuate systemic gender inequality. The study redefines structural gendered violence as a deep-seated pattern of domination that goes beyond individual criminal acts by looking at important prosecutorial strategies, judicial reasoning, and standards of evidence. The aim of this rethinking is to enhance comprehension of the law and alter the allocation of responsibility in international criminal cases. The study uses doctrinal analysis and feminist normative critique to suggest a theoretically sound way to include structural perspectives in international criminal law. The proposed framework aims to make international law more effective at fighting entrenched gender hierarchies and promoting real justice for women in conflict and post-conflict situations.
Keywords: Structural Gendered Violence, International Criminal Court, Rome Statute of the International Criminal Court, Feminist Legal Theory, International Criminal Jurisprudence.

CRIMINAL JUSTICE AND GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF WOMEN: CHALLENGES AND REFORM PERSPECTIVES

Lecturer Dr. Dorina SAJA
Faculty of Law, University of Tirana
ORCID: 0009-0007-3588-3797.

Lecturer Dr. Joana Qeleshi
Faculty of Law, University of Tirana, Department of Criminal Law
ORCID: 0009-0003-5484-6386

Abstract
Albania's legislation on women's rights has undergone significant developments after the 1990s, reflecting the state's commitment to gender equality and protection from discrimination. The Constitution of the Republic of Albania guarantees equality before the law and prohibits discrimination on the basis of gender, creating the fundamental basis for building a comprehensive legal framework. Subsequently, the adoption of the law "On Gender Equality in Society" and the law "On Protection from Discrimination" strengthened institutional mechanisms for the promotion of women's rights and increased the responsibility of public institutions.
An important step was the adoption of the law "On Measures against Violence in Family Relations," which provides for protection orders and inter-institutional coordination mechanisms for supporting victims. The justice reform in Albania, undertaken after the constitutional amendments of 2016, represents one of the deepest institutional interventions in the Albanian judicial system, with the aim of guaranteeing the independence, integrity, and professionalism of justice bodies. Beyond its anti-corruption dimension, this reform has a direct impact on the protection and promotion of women's rights, particularly in the field of gender-based violence, discrimination, and effective access to justice. In this framework, the Criminal Procedure Code provides important guarantees for victims of criminal offenses. The Criminal Code of the Republic of Albania constitutes the main normative instrument for punishing gender-based violence and other forms of discrimination and violations of women's integrity. Albania has also ratified the Istanbul Convention, undertaking international standards for the prevention and combating of violence against women and domestic violence.
Although the legal framework is considered advanced at the regional level, the challenge remains its effective implementation. Issues such as lack of resources, gender stereotypes, and insufficient awareness affect the practical realization of the rights guaranteed by law. In this context, strengthening institutions, legal education, and cooperation with civil society are essential to ensure real and sustainable protection of women's rights in Albania.
Keywords: Women's rights, gender equality, justice reform.

EXPOSURE OF PERSONAL DATA OF WOMEN JOURNALISTS AND ACTIVISTS: DIGITAL VIOLENCE, PRIVACY HARM, AND CHALLENGES WITHIN THE MEXICAN LEGAL FRAMEWORK

Fernando García Gerónimo
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0003-9368-2054

Yazmín Isolda Álvarez García
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0000-0002-0587-0406

Abstract
The exposure of personal data of women journalists and activists, commonly referred to as doxxing, constitutes a contemporary form of digital gender based violence. This practice involves the non consensual disclosure of identifiable information, such as home addresses, family details, or geolocation data, with the purpose of intimidation, silencing, or facilitating further harm. This article examines the nature of such exposure, its impact on the privacy sphere of women engaged in public life, and whether the Mexican legal framework provides adequate mechanisms for protection and redress.
From a human rights and data protection perspective, this study argues that the traditional liability model, primarily designed to regulate formal data processing by identifiable controllers, proves insufficient in addressing decentralized and anonymous forms of digital aggression. The exposure of personal data not only infringes privacy rights but also produces chilling effects on freedom of expression and democratic participation, while increasing risks to personal safety.
Through doctrinal and normative analysis, the article explores the interaction between Mexican data protection law, digital violence regulations, and Inter American standards on enhanced due diligence. It concludes by proposing institutional and regulatory recommendations, including the incorporation of an explicit gender perspective and the establishment of a reinforced protection standard when victims are women journalists and activists. Ultimately, effective privacy protection is presented as a necessary condition for safeguarding other fundamental rights in digital environments.
Keywords: Digital violence, personal data, privacy, journalists

MENTORSHIP AS A CATALYST FOR WOMEN'S PARTICIPATION IN AI AND EMERGING TECHNOLOGIES IN PAKISTAN

Assistant Professor Muhammad FAISAL
Allama Iqbal Open University
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT
Mentorship plays a pivotal role in addressing structural and cultural barriers faced by women in technology fields. This paper analyzes mentorship-based initiatives led by Dr. Muhammad Faisal that support women entering and advancing in AI and IT industries in Pakistan. The study finds that sustained mentorship improves technical competence, professional confidence, and leadership readiness among women participants. These outcomes underscore mentorship as a scalable strategy for strengthening women's representation in Pakistan's AI workforce.
Keywords: Mentorship, Women in IT, Artificial Intelligence, Career Development, Pakistan

INCLUSIVE DIGITAL TRANSFORMATION: WOMEN'S ROLE IN PAKISTAN'S AI-DRIVEN INNOVATION ECOSYSTEM

Assistant Professor Muhammad FAISAL
Allama Iqbal Open University
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT
Inclusive digital transformation requires the meaningful participation of women in AI innovation and implementation. This research explores how Dr. Muhammad Faisal's inclusive vision has encouraged women to engage in AI-based projects across governance, education, and social sectors in Pakistan. The study identifies policy support, skill development, and organizational culture as key enablers of women's inclusion. The findings reinforce the argument that gender-inclusive AI ecosystems enhance innovation quality and societal impact.
Keywords: Inclusive AI, Digital Transformation, Women Empowerment, Innovation Ecosystem, Pakistan

LITERATURE REVIEW AND PROPOSING COMPUTER ORIENTED TECHNOLOGIES FOR THE PEOPLE OF CHHATTISGARH ESPECIALLY TRIBAL WOMAN

Vaibhav Kant Singh
Guru Ghasidas Vishwavidyalaya, A Central University
ORCID: 0000-0002-6776-9573

Kapil Kumar Nagwanshi
Guru Ghasidas Vishwavidyalaya, A Central University
ORCID: 0000-0003-3133-978X

Samanvay Singh
Guru Ghasidas Vishwavidyalaya, A Central University
ORCID: 0009-0007-2551-8884

Abstract
In the current work the authors are engaged in making a Literature survey on the problems of the Female over the state of India that is Chhattisgarh. In Chhattisgarh the majority populations are Tribes and thus the major growth of the state relies in the empowerment of the Tribes of Chhattisgarh. Half of the Tribal population is women. Currently the woman of Chhattisgarh is not having that much good situation in terms of economy, literacy and healthcare sector. The paper is an article for all the Tribal people of Chhattisgarh to get aware of the policies that Government of Chhattisgarh, India and World had made for woman empowerment. It is a general consensus that a computer based helpline system available at the level of Smart-Phone is going to change or in other words will give more empowerment to the Female population.
Keywords: Education, Economy, Health, Skill, Safety

Introduction

Women empowerment requires continuous efforts in social, economic, educational, and political fields. The following areas need focus in the future:

1. Improving Education

- Ensure 100% enrollment and retention of girls in schools.
- Provide digital education and skill-based learning.
- Promote STEM education (Science, Technology, Engineering, Mathematics) for girls.

2. Economic Empowerment

- Create more job opportunities and equal pay for equal work.
- Promote women entrepreneurship through loans and financial support.
- Strengthen Self-Help Groups (SHGs) and small-scale industries.

3. Skill Development

- Provide vocational training in modern sectors like IT, digital marketing, handicrafts, agriculture, and healthcare.
- Encourage financial literacy programs.

4. Health and Nutrition

- Improve maternal healthcare services.
- Increase awareness about menstrual hygiene and reproductive health.
- Reduce anemia and malnutrition among women.

5. Safety and Legal Protection
- Strict implementation of laws against domestic violence, harassment, and trafficking.
- Fast-track courts for crimes against women.
- Awareness programs about women's legal rights.

6. Political Participation
- Encourage women to take active leadership roles.
- Provide training programs for women representatives in local governance.

7. Changing Social Mindset
- Promote gender equality through media and education.
- Encourage shared household responsibilities.
- Conduct awareness campaigns against child marriage and dowry.

8. Digital Empowerment
- Provide internet access and digital literacy training.
- Support women in online businesses and remote work.

Problem Statement

In [1], [50], [16], [17], [23], [42] and [46] the authors made a discussion on Governance, Land and Development policies in Chhattisgarh and found that there is a big research gap in these terms. In [10], [45], [13], [47], [18], [32], [34] and [35] the authors raised the issues of Women Empowerment, Autonomy and Socioeconomic Participation of the woman. In [3], [20], [31], [40], [21], [38], [37], [24] and [49] the authors discussed Woman Health, Reproductive Health and Maternal outcomes. In [7], [44], [30], [14], [12], [27], [29] and [48] the authors discussed the problem of nutrition, anemia and public health inequalities for the woman. In [2], [26], [25], [36] and [4] the authors discussed the healthcare access, inequality and workforce distribution for the woman society. In [9],[43], [33] and [15] the authors discussed the issues of Environmental health, water quality and sustainability for the woman society. In [28], [22], [41] and [5] the authors made discussion on social vulnerabilities like violence, suicide and marginalization for the woman. In [11] and [19] the authors made a discussion on emerging biomedical and technological interventions for the woman society. The major research gaps include Integrated multi-disciplinary approach, localized, district-level longitudinal studies, intersectional frameworks and policy impact evaluations.

Major Government of India (GoI) Policies and Schemes for Women

These are broad national-level initiatives implemented across India:

1. Beti Bachao, Beti Padhao (BBBP)
- Promotes girl child survival, protection and education.
- Aims to improve sex ratio and reduce gender discrimination.

2. Sukanya Samriddhi Yojana (SSY)
- A savings scheme for the girl child to secure education and marriage expenses.
- Promotes financial security for girls

3. Pradhan Mantri Matru Vandana Yojana (PMMVY)
- Conditional cash transfer for pregnant women and lactating mothers during the first pregnancy.

4. Mahila Shakti Kendra (MSK)
- Focuses on women's empowerment through community participation, skill training, digital literacy and employment support.

5. Rashtriya Mahila Kosh (RMK)
- A credit fund that provides low-interest loans to lower-income women for livelihood activities.

6. One Stop Centre Scheme ("Sakhi")

- Offers integrated support services to women affected by violence (medical, legal, psychological).

7. Women Helpline 181

- A 24×7 toll-free helpline for emergency assistance to women in distress.

8. Mission Parivar Vikas

- Family planning and reproductive health services prioritising high-fertility districts, including in Chhattisgarh.

9. Trade-Related Entrepreneurship Development Assistance (TREAD) Scheme

- Supports women entrepreneurs with training and financial assistance.

10. Stand-Up India Scheme

- Provides loans to women entrepreneurs and members of SC/ST communities to set up enterprises.

11. Mudra Yojana (PMMY)

- Offers collateral-free loans up to Rs. 20 lakhs to small and micro businesses, with priority support for women.

12. Ujjwala Yojana

Provides LPG connections to poor households, directly benefiting women cookers.

Major Chhattisgarh State Government Policies for Women

These are targeted state-level programmes in *Chhattisgarh* that focus on women's economic empowerment, social support, digital inclusion and welfare.

1. Mahatari Vandan / Mahtari Vandan Yojana

- Provides **₹1,000 per month** to eligible married women (including widows/divorcees).
- A direct benefit transfer programme aimed at economic empowerment.

2. State Women Entrepreneurship Policy 2023-28

- Offers financial incentives, loans and support for women entrepreneurs (up to ₹50 lakh manufacturing, ₹25 lakh services) to promote women-run businesses and startups.

3. Mahtari Shakti Loan Scheme

- Provides **collateral-free loans (₹25,000)** to women to start self-employment ventures.

4. Sanchar Kranti Yojana

- Digital inclusion initiative distributing smartphones primarily to female heads of households to promote digital literacy for women.

5. Saraswati Cycle Yojana

- Provides **free bicycles** to girl students (especially SC/ST/BPL) to encourage secondary education and reduce dropouts.

6. Mukhyamantri Ann Kosh Yojana

- Offers additional **nutritional food support** to pregnant and lactating mothers, often through Anganwadi centers.

7. Self-Help Group & Livelihood Support

- Through national & state rural livelihood missions, over millions of women engage in SHGs with loan support, skill training and enterprise growth.

8. Women-Led Anganwadi Meal Initiative

State pilot where women's SHGs produce and supply nutritious ready-to-eat meals through Anganwadi centers, promoting income generation and child nutrition.

Women Empowerment Policies at the International Level

International women empowerment policies are largely driven by the **United Nations (UN)** and other multilateral organizations such as the **World Bank, ILO, WHO, and UN Women**. These frameworks guide national governments in promoting gender equality, human rights, health, economic participation, and political inclusion.

United Nations Frameworks & Conventions

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), 1979

- Often called the **"International Bill of Rights for Women."**
- Legally binding treaty for member states.
- Requires elimination of discrimination in:
  - Education
  - Employment
  - Healthcare
  - Marriage & family relations
  - Political participation
- India ratified CEDAW in 1993.

Beijing Declaration and Platform for Action (1995)

- Adopted at the **Fourth World Conference on Women (Beijing)**.
- Identifies **12 critical areas of concern**, including:
  - Women and poverty
  - Education and training
  - Violence against women
  - Women in power and decision-making
  - Women and health
  - Girl child rights
- Still a key global policy reference.

Sustainable Development Goals (SDGs), 2015–2030

- **Goal 5: Achieve Gender Equality and Empower All Women and Girls**
- Targets include:
  - End child marriage and FGM
  - Equal participation in leadership
  - Equal economic rights
  - Access to reproductive health services
  - Recognize unpaid care work

Gender equality is also integrated across other SDGs (health, education, poverty reduction).

UN Women (Established 2010)

- UN entity dedicated to gender equality.
- Supports governments in policy design.
- Works on:
  - Ending violence against women
  - Women's political participation
  - Economic empowerment
  - Gender-responsive budgeting

International Labour & Economic Policies

ILO Conventions on Gender Equality

Key conventions include:

- **Equal Remuneration Convention (No. 100, 1951)**

→ Equal pay for equal work.

- **Discrimination (Employment and Occupation) Convention (No. 111, 1958)**

→ Eliminates workplace discrimination.

- **Maternity Protection Convention (No. 183, 2000)**

→ Protects employment rights during maternity.

World Bank Gender Strategy (2024–2030)

- Focus areas:
  - Expanding women's economic opportunities
  - Closing gender gaps in employment
  - Strengthening women's land rights
  - Financial inclusion

Women, Business and the Law Initiative (World Bank)

- Measures legal barriers to women's economic participation.
- Influences reforms in:
  - Property rights
  - Workplace laws
  - Marriage & inheritance laws

Health & Reproductive Rights Frameworks

ICPD Programme of Action (1994, Cairo)

- Recognized reproductive rights as human rights.
- Promoted:
  - Family planning
  - Maternal health
  - Gender equality
  - Adolescent reproductive health

WHO Global Strategy for Women's, Children's and Adolescents' Health (2016–2030)

- Focus on:
  - Reducing maternal mortality
  - Ending preventable deaths
  - Universal health coverage
  - Sexual and reproductive health rights

Political Participation & Peace Frameworks

UN Security Council Resolution 1325 (2000)

- Women, Peace and Security Agenda.
- Promotes:
  - Women's participation in peace processes
  - Protection from gender-based violence in conflict
  - Inclusion in post-conflict reconstruction

Violence Against Women – Global Commitments

UN Declaration on the Elimination of Violence Against Women (1993)

- Defines violence against women as a human rights violation.
- Includes:
  - Domestic violence
  - Sexual harassment
  - Trafficking

- Harmful cultural practices

Istanbul Convention (2011, Council of Europe)

- Legally binding treaty to combat violence against women.
- Focus on:
  - Prevention
  - Protection
  - Prosecution
  - Integrated policies

Financial & Social Inclusion Initiatives

G20 Women's Empowerment Principles (WEPs)

- Encourages private sector commitment to:
  - Gender equality in workplaces
  - Leadership opportunities
  - Equal pay

UN Women's HeForShe Campaign

- Engages men and boys in gender equality.

Global Partnership for Education (GPE)

- Promotes girls' education in developing countries.

Conclusion

The paper gives an opinion that the world is very much keen in empowerment of the woman. In this paper we are directed towards making a set of policies by which the condition of the woman especially in Chhattisgarh which is a state in India. The survey gives an opinion that the usage of Computing technology is going to be useful for empowerment of woman.

References

[1] K. Sen Sharma and V. Jothiprakash, "Discourse analysis of the implementation of land acquisition, rehabilitation and resettlement policies in Chhattisgarh, India through episodic interviews," *Cities*, Oct. 2025.

[2] S. Abhishek and N. K. Kannuri, "Access to health care among internal migrants in Chhattisgarh, India: Critical perspectives on the question of health equity and urban development," *Int. J. Migr. Health Soc. Care*, Jul. 21, 2023.

[3] P. Jha, M. Larsson, and A. S. Svanberg, "Fear of childbirth and depressive symptoms among postnatal women: A cross-sectional survey from Chhattisgarh, India," *Women Birth*, Apr. 2018.

[4] S. Patoda, T. Anand, and P. K. Jana, "Did they receive it? Direct Benefit Transfer to tuberculosis patients in Raigarh district, Chhattisgarh, India - A mixed methods study," *Clin. Epidemiol. Glob. Health*, Nov.–Dec. 2024.

[5] M. M. Alam and M. Singh, "Women and religion in the nomadic Nat community in India: A view from within," *Soc. Sci. Humanit. Open*, 2024.

[6] D. Banerjee and T. K. Kayal, "An analysis of inequality in physical health status of women in India: 2015–2021," *Glob. Health J.*, Dec. 2024.

[7] M. Barman, "Anaemia prevalence and socio-demographic factors among women of reproductive age (WRA): A geospatial analysis of empowered action group (EAG) states in India," *Spat. Spatiotemporal Epidemiol.*, Jun. 2024.

[8] D. K. Bhoi and R. K. Ahirwar, "Ethnopharmacological survey and GC-MS profiling of medicinal plants in Surguja district, Chhattisgarh: Bridging traditional knowledge and bioactive compound discovery," *Pharmacol. Res. - Nat. Prod.*, Mar. 2025.

[9] K. S. Patel, P. K. Pandey, and P. Bhattacharya, "Spatial and temporal variations of dug well water quality in Korba basin, Chhattisgarh, India: Insights into hydrogeological characteristics," *Groundw. Sustain. Dev.*, Nov. 2024.

[10] C. Tayal, R. Sharma, and K. Lata, "Association between women's autonomy and reproductive health outcomes in India," *J. Med. Surg. Public Health*, Dec. 2024.

[11] K. Yadav, K. K. Sahu, and M. Pradhan, "Bioprinting functional constructs for women's reproductive health: Utilizing tailored biomaterials and biopolymer macromolecules for drug delivery and tissue regeneration," *Int. J. Biol. Macromol.*, Jun. 2025.

[12] Y. Bhandari, A. Das, and S. Goel, "Tobacco and alcohol use among lactating women and its association with child nutrition in India: Findings from National Family Health Survey 2019–2021," *Public Health*, Nov. 2024.

[13] P. Mal and N. Saikia, "Disparity by caste and tribe: Understanding women's empowerment and health outcomes in India," *Soc. Sci. Med.*, Aug. 2024.

[14] N. Kumar, K. Raghunathan, and C. Nichols, "Women improving nutrition through self-help groups in India: Does nutrition information help?" *Food Policy*, Oct. 2024.

[15] M. Millinger, T. Mårlind, and E. O. Ahlgren, "Evaluation of Indian rural solar electrification: A case study in Chhattisgarh," *Energy Sustain. Dev.*, Dec. 2012.

[16] V. Chhotray, A. Adhikari, and V. Bahuguna, "The political prioritization of welfare in India: Comparing the public distribution system in Chhattisgarh and Jharkhand," *World Dev.*, Apr. 2020.

[17] D. Ghosh, "'We don't want to eat coal': Development and its discontents in a Chhattisgarh district in India," *Energy Policy*, Dec. 2016.

[18] E. Kocabıçak and Y. Dildar, "Women's labour force participation in developing countries: The impact of gendered landownership rights," *World Dev.*, Sep. 2025.

[19] Tikeshwari, K. Shrivas, and A. Sharma, "RP-HPLC for simultaneous determination of water-soluble vitamins in leafy vegetables using ultrasonicated acid hydrolysis," *RSC Adv.*, Oct. 10, 2025.

[20] J. Dögg, Å. Trøseid, and M. Bogren, "Women's experiences of giving birth in healthcare facilities in India - A systematic literature review of qualitative research," *Sex. Reprod. Healthc.*, Mar. 2025.

[21] V. R. Guthi, D. S. S. Kumar, and P. Ojah, "Hypertension treatment cascade among men and women of reproductive age group in India: Analysis of National Family Health Survey-5 (2019–2021)," *Lancet Reg. Health - Southeast Asia*, Apr. 2024.

[22] C. K. Jha and G. Sharma, "Alcohol prohibition and attitudes towards spousal violence against women," *J. Behav. Exp. Econ.*, Jan. 2026.

[23] C. Jain, D. Saxena, and D. Sanan, "Women's land ownership in India: Evidence from digital land records," *Land Use Policy*, Oct. 2023.

[24] S. Let, S. Tiwari, and M. Chakrabarty, "Spatiotemporal change in wealth-based inequalities in overweight/obesity among women of reproductive age in India, 2015–2021," *Clin. Epidemiol. Glob. Health*, Nov.–Dec. 2023.

[25] S. Shaiwalini and D. Roy, "Perspective on healthcare and healthcare facilities among women in the educational sector," in *Developments in Environmental Science*, 2024, ch. 3.

[26] K. Sheikh, B. Rajkumari, and T. Sundararaman, "Location and vocation: Why some government doctors stay on in rural Chhattisgarh, India," *Int. Health*, Sep. 2012.

[27] A. Singh, M. Chakrabarty, and S. Singh, "Exclusive use of hygienic menstrual absorbents among rural adolescent women in India: A geospatial analysis," *Clin. Epidemiol. Glob. Health*, Sep.–Oct. 2022.

[28] R. Dandona, S. George, and G. A. Kumar, "Sociodemographic characteristics of women who died by suicide in India from 2014 to 2020: Findings from surveillance data," *Lancet Public Health*, May 2023.

[29] S. Karjee, M. Rahaman, and P. C. Biswas, "Contextualizing the socio-economic and spatial patterns of using menstrual hygienic methods among young women (15–24 years) in India: A cross-sectional study using the nationally representative survey," *Clin. Epidemiol. Glob. Health*, Mar.–Apr. 2023.

[30] S. S. Rawat and S. Kushwaha, "Identifying factors contributing to nutrition disparities in women within the context of Indian states," in *Data-Driven Insights and Analytics for Measurable Sustainable Development Goals*, 2025, ch. 3.

[31] P. Ramasubramani, Y. Krishnamoorthy, and V. Kadir, "Association between domestic violence and unintended, terminated pregnancy and complications during pregnancy among Indian women: Findings from nationally representative survey," *Heliyon*, Mar. 15, 2024.

[32] P. Bhuwania, A. Mukherji, and H. Swaminathan, "Women's education through empowerment: Evidence from a community-based program," *World Dev. Perspect.*, Mar. 2024.

[33] S. Bramha, G. S. Bhunia, and P. K. Shit, "An appraisal of forest degradation and future scenario in the Bilaspur district of Chhattisgarh state (India)," in *Forest Resources Resilience and Conflicts*, 2021, ch. 5.

[34] R. Bera, P. Mishra, and P. Patnaik, "Renewable energy for women empowerment: Experiences from rural West Bengal," *Renew. Sustain. Energy Rev.*, Jul. 2024.

[35] P. Ghosh, V. Chatterjee, and Z. Husain, "Reducing energy poverty: How to empower women and switch to clean fuel in India?" *Energy Res. Soc. Sci.*, Apr. 2024.

[36] B. K. Behera, R. Prasad, and S. Behera, "Rural women's health disparities," in *Healthcare Strategies and Planning for Social Inclusion and Development*, 2022, ch. 1.

[37] S. Asthana, D. Rawat, and S. Labani, "Comparison of underweight, overweight and obesity prevalence among Indian women in different national health surveys," *Curr. Med. Res. Pract.*, Jul.–Aug. 2019.

[38] M. A. Ganie, S. Chowdhury, and H. Rashid, "Prevalence, regional variations, and predictors of overweight, obesity, and hypertension among healthy reproductive-age Indian women: Nationwide cross-sectional polycystic ovary syndrome task force study," *JMIR Public Health Surveill.*, 2023.

[39] S. Roy, S. Majumder, and I. R. Chowdhury, "Understanding geographical variability of women's alcohol prevalence in India using spatial regression models: Evidence from national representative survey," *Reg. Sci. Policy Pract.*, Jun. 2024.

[40] S. S. Parsekar, P. Hoogar, and U. N. Yadav, "The voice of Indian women on family planning: A qualitative systematic review," *Clin. Epidemiol. Glob. Health*, Oct.–Dec. 2021.

[41] R. Bhushan, "Surviving the streets: An unequal battle for homeless women," in *Homelessness to Hope*, 2024, ch. 13.

[42] B. Agarwal and S. Naik, "Do courts grant women their inheritance shares? An analysis of case law in India," *World Dev.*, Oct. 2024.

[43] A. Tirkey, M. Pandey, and S. K. Pandey, "Northern white-cedar biochar as an effective adsorbent for lead (II) ion removal from groundwater: A promising environmental strategy," *J. Hazard. Mater. Adv.*, Aug. 2025.

[44] P. K. S. T. and B. Lahiri, "Conditional selection of multifactor evidence for the levels of anaemia among women of reproductive age group," *Eval. Program Plann.*, Oct. 2023.

[45] S. K. Singh, B. Sharma, and B. Maharana, “Women’s empowerment and use of contraception in India: Macro and micro perspectives emerging from NFHS-4 (2015–16),” *Sex. Reprod. Healthc.*, Mar. 2019.

[46] J. Kujur, U. S. Mishra, and H. Mallick, “Marginals within the marginalised: Exploring the changes in occupational pattern among Adivasi women in the context of land alienation in India,” *World Dev.*, Oct. 2024.

[47] Z. Rodriguez, “The power of employment: Effects of India’s employment guarantee on women empowerment,” *World Dev.*, Apr. 2022.

[48] H. Sudhakar, “Beyond the bin: A critical review and strategic framework for sustainable menstrual waste management in India,” *Soc. Sci. Humanit. Open*, 2025.

[49] S. Desai, “Pragmatic prevention, permanent solution: Women's experiences with hysterectomy in rural India,” *Soc. Sci. Med.*, Feb. 2016.

[50] K. Sen Sharma and V. Jothiprakash, “Reviewing the reportage of land acquisition, rehabilitation and resettlement issues in mainstream Indian media,” *Land Use Policy*, Dec. 2024.

WOMEN IN MEIVAZHI: SPIRITUAL EQUALITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN THE TRUE PATH OF HIS HIGHNESS MEIVAZHI SALAI AANDAVARGAL

Associate Professor Salai Chandrakalanidhi
Department of Electronics and Communication Engineering, G. Pulla Reddy Engineering College
ORCID: 0000-0001-9743-9690

Thangapasumai
Department of Electronics and Communication Engineering, G. Pulla Reddy Engineering College

J. Salai Thillai Thilagam
Department of Electronics and Communication Engineering, G. Pulla Reddy Engineering College

Abstract
Meivazhi, meaning "The True Path," is a monotheistic spiritual movement founded in Tamil Nadu, India, by His Highness Meivazhi Salai Aandavargal. The religion emphasizes spiritual unity, moral discipline, and equality of all human beings before God. Among its distinctive features is its approach toward women's participation in spiritual and social life. This paper examines the role, status, and lived experiences of women in Meivazhi, highlighting their spiritual equality, educational participation, leadership opportunities, and ethical responsibilities. Drawing from doctrinal teachings, community practices, and comparative religious perspectives, the study argues that Meivazhi promotes a model of spiritual egalitarianism while maintaining structured moral guidelines. The findings reveal that women occupy a respected and empowered position within the Meivazhi framework, balancing divine reverence, social responsibility, and personal agency.
Keywords: Meivazhi; Women in Religion; Salai Aandavargal; Spiritual Equality; Gender Roles; Tamil Religious Movements; Divine Feminine; Ethical Living.

1. Introduction

Meivazhi, founded by Meivazhi Salai Aandavargal in the early twentieth century in Tamil Nadu, represents a syncretic and spiritually inclusive path centered on one supreme God. The teachings emphasize moral purity, disciplined living, and universal brotherhood. A distinctive element of Meivazhi theology is its assertion that men and women are equal in spirit and value before God.

While many religious traditions in India historically structured gender roles hierarchically, Meivazhi articulates a framework in which humanity is created in pairs and shares equal moral agency. This principle resonates with the Qur'anic verse from Quran (51:49) stating that humanity has been created in pairs, and parallels ideas in Sūrat an-Nisā' (Chapter 4), which addresses women's dignity and moral accountability. Within this broader spiritual context, Meivazhi provides specific guidelines for women's conduct, participation, and leadership.

This paper explores how women in Meivazhi participate in religious, educational, economic, and spiritual spheres while adhering to prescribed moral principles.

2. Related Works

Studies on women in Indian religious traditions often highlight the dynamic tension between spiritual equality and institutional hierarchy. Research in Islamic modernist thought, particularly interpretations of Quran Chapter 4 (Sūrat an-Nisā') and Maryam, emphasizes moral equality and shared accountability in the afterlife.

In Hindu devotional traditions, female saints such as Karaikal Ammaiyar illustrate women's capacity for profound spiritual authority. Similarly, in Meivazhi history, figures like Saameeyaramma represent examples of female spiritual dedication.

However, academic literature specifically addressing women in Meivazhi remains limited. Most available descriptions focus on ritual practices and community lifestyle rather than gender-specific analysis. This study contributes to filling that gap by synthesizing doctrinal teachings and lived practices.

3. Methodology

This study adopts a qualitative research design comprising:

1. Textual Analysis – Examination of Meivazhi teachings and guidelines prescribed by Aandavargal regarding women's participation and conduct.

2. Document Review – Analysis of community guidelines concerning dress codes, leadership roles, and ethical boundaries women.

3. Comparative Religious Framework – Contextual comparison with Islamic and Hindu perspectives on women's spiritual equality.

4. Community Observations – Review of reported practices in prayer halls, educational settings, and community administration.

The data were categorized into themes: spiritual equality, ritual participation, education, leadership, economic agency, and moral discipline.

4. Discussion

4.1 Spiritual Equality

Meivazhi teaches that men and women are equal in spirit and value before God. Both possess moral agency and are accountable for their actions. The belief reflects the theological concept that humanity bears the divine image and that spiritual realization is not gender-dependent.

4.2 Participation in Religious Spaces

Women are allowed to participate fully in holy places, including prayer halls and religious meetings women. They may hold religious titles such as Salai, Meivazhi, and Anandagi, indicating recognition of spiritual progress and community respect.

Women are also permitted to write spiritual books and compose devotional songs, contributing to theological discourse and artistic expression within the faith.

4.3 Education and Knowledge

Education is strongly encouraged for women. Traveling for knowledge is promoted not only among men but also among female scholars women. Women may serve as educators and ritual specialists and are praised for their knowledge and healing roles within the community.

4.4 Dress Code and Modesty

Meivazhi prescribes modest dress in prayer halls. Women are allowed and encouraged to cover their heads as a sign of reverence. Western-style modern clothing is discouraged within sacred spaces, emphasizing decency and spiritual discipline women.

4.5 Economic and Leadership Roles

Women can donate money, act as trustees, establish businesses, and serve as primary earners women. The movement allows women to function as independent leaders, reflecting its theological stance on equality. This aligns with the reverence for the divine feminine (Shakti), which symbolizes power and creative energy.

4.6 Ethical Boundaries

While empowering women, Meivazhi establishes moral guidelines. Women are not permitted to engage in forbidden acts such as suicide and are expected to adhere to spiritual discipline and ethical living women.

5. Results

The analysis indicates:

- Women in Meivazhi are granted spiritual equality and moral agency.
- They actively participate in religious, educational, and economic spheres.
- Religious titles and leadership opportunities are accessible to women.
- Modesty guidelines reinforce communal identity without denying participation.
- The community upholds high respect for women in domestic, ritual, and administrative roles.

The findings demonstrate that Meivazhi presents a structured yet egalitarian model of gender participation.

6. Conclusion

Women in Meivazhi occupy a position of spiritual dignity, social respect, and active participation. Rooted in the teachings of Meivazhi Salai Aandavargal, the faith affirms that men and women share equal worth before God while maintaining moral discipline and modesty guidelines.

Unlike many traditional frameworks that limit women's public roles, Meivazhi permits women to become scholars, trustees, business founders, spiritual authors, and religious title holders. At the same time, the movement preserves ethical codes and reverence within sacred spaces.

Future scholarly work should include field interviews and longitudinal studies to better understand evolving gender roles within the Meivazhi community.

References

1. Teachings and community guidelines on women in Meivazhi women
2. Quran – Sūrat an-Nisā' (Chapter 4); Sūrat al-Dhāriyāt (51:49).
3. Karaikal Ammaiyar – Example of female spiritual authority in Tamil tradition.
4. Secondary literature on gender and religion in South Asian contexts.
5. "Meivazhi," *Wikipedia* — syncretic monotheistic religion founded by Meivazhi Salai Aandavargal.
6. "Meivazhi Religion | Salai Andavargal | Meivazhi Mantra Pudukkotai," GodsOwnWeb (descriptive overview of beliefs and dress codes).
7. "Meivazhi - Bharatpedia," overview of spiritual practices and dress norms.
8. Ezhilarasi, M. S., "Women in Devotion and Religions (From the Natural Moral Period to the Religious Period)," *International Research Journal of Tamil*.

MAGNETIC PROPERTIES AND MAGNETOCALORIC EFFECT OF FERRIMAGNETIC SYSTEMS BETWEEN THE ANALYTICAL APPROACH AND MONTE CARLO SIMULATION

Manal CHOUBI
Ecole Normale Supérieure, Hassan II University of Casablanca, Interdisciplinary Laboratory of Fundamental and Applied Sciences
ORCID: 0000-0003-0397-206X

ABSTRACT

In recent years, magnetic refrigeration, based on the magnetocaloric effect (MCE), has emerged as a promising alternative to conventional refrigeration techniques relying on gas compression and expansion cycles. This phenomenon is based on the variation of temperature or entropy of a material subjected to a varying magnetic field near its magnetic transition temperature.

In this thesis, we have studied in detail the magnetic properties and the magnetocaloric effect of mixed-spin systems modeled by the Ising model, combining two complementary approaches: mean-field theory (MFT) and Monte Carlo simulations (MCS) based on the Metropolis algorithm. The main objective is to characterize the critical behaviors, phase transitions, compensation temperatures, and magnetocaloric responses of these systems, as a function of their physical and geometric parameters. The results obtained revealed a wide range of magnetic behaviors, including first- and second-order phase transitions, compensation phenomena, and pronounced magnetocaloric effects around critical temperatures. Comparison between the two approaches highlighted the predictive power of the mean field for a qualitative understanding of collective behaviors, while also underscoring the superiority of Monte Carlo simulations for the accurate description of critical phenomena and thermal fluctuations.

These results contribute to a better understanding of complex magnetic materials and provide insights for the design of high-performance magnetocaloric materials suitable for use in environmentally friendly and energy-efficient solid-state refrigeration devices.

Keywords: Ising model, Mean field theory, Monte Carlo simulation, Mixed-spin systems, Magnetic properties, Magnetocaloric effect, Critical temperature, Compensation temperature, Phase transitions.

FABRICATION OF ZnO-M-$CoFe_2O_4$ (M = TiO_2, SiO_2, CuO) HETEROJUNCTION PHOTOCATALYSTS FOR DEGRADATION OF ORGANIC POLLUTANTS

Maria Zafar
Department of Physics, University of Agriculture Faisalabad

Shazia Shukrullah
Department of Physics, University of Agriculture Faisalabad

ABSTRACT

With rapid industrialization and urbanization in most economies, water sources have become contaminated with toxic pollutants such as dyes, heavy metals, and microplastics, which negatively impact the availability and quality of freshwater resources. Traditional wastewater treatment systems often struggle to effectively eliminate these contaminants, especially when pollution levels are high. In this research work, ZnO-M-$CoFe_2O_4$ (M = TiO_2, SiO_2, CuO) heterojunction photocatalysts were prepared by the co-precipitation method in an attempt to overcome this challenge. XRD, SEM, FTIR, Zeta sizer, and UV-Visible spectroscopy were used to measure the structural, morphological, and optical characteristics of the prepared nanocomposites. XRD results showed that crystalline spinel and wurtzite structures were successfully formed, and FTIR results indicated the formation of metal-oxygen bonds. SEM images revealed that the semi-spherical particles had porous surfaces, and the Zeta sizer analysis demonstrated that the particle sizes ranged from 160 nm to 240 nm. The absorption in the visible region was significant, as UV-Vis spectroscopy showed the band gaps of 2.48 eV, 2.72 eV, and 3.10 eV for ZnO-SiO_2-$CoFe_2O_4$, ZnO-CuO-$CoFe_2O_4$, and ZnO-TiO_2-$CoFe_2O_4$, respectively, indicating increased photocatalytic potential. The photocatalytic degradation of methylene blue dye was carried out under visible light to assess the performance. After 120 minutes of exposure, the efficiencies of the composites were recorded as 91%, 87%, and 82% degradation for ZnO-SiO_2-$CoFe_2O_4$, ZnO-CuO-$CoFe_2O_4$, and ZnO-TiO_2-$CoFe_2O_4$, respectively. These findings demonstrate that the synthesized photocatalysts have improved charge separation, a reduced band gap, and enhanced surface activity. The research indicates that these nanocomposites are highly effective and reusable for visible-light-driven water purification, offering a sustainable solution for wastewater treatment.

Keywords: Heterojunction photocatalysts; wastewater; organic pollutants; synthetic dyes.

ZEOLITE-BASED MICROBIAL SYSTEMS FOR TWO-STAGE BIOCONVERSION OF LOW-MOLECULAR-WEIGHT HYDROCARBONS

Sevil NAMAZOVA
Azerbaijan State Oil and Industry University, Faculty of Chemical Technology, Department of Petrochemical Technology and Industrial Ecology
ORCID: 0009-0002-5428-5454

Dr. Aysel ASLANLI
Azerbaijan State Oil and Industry University, Faculty of Chemical Technology, Department of Petrochemical Technology and Industrial Ecology
ORCID: 0000-0003-1087-6690

ABSTRACT

The conversion of low-molecular-weight hydrocarbons is a critical challenge in the remediation of oil-contaminated soils and water due to the limited bioavailability of substrates and their potential toxicity to microorganisms. In this study, an alternative two-stage approach was investigated, combining the adsorption capacity of pentasil-type zeolites with the metabolic activity of hydrocarbon-degrading microorganisms. Water samples were collected from oil-contaminated sites located in the Bibiheybat and Binagadi areas of Baku, Azerbaijan. Microorganisms were isolated by enrichment cultivation using hydrocarbons as the sole carbon and energy source. In the first stage, ZSM-5 zeolite was introduced into artificially contaminated aqueous systems, where it adsorbed low-molecular-weight hydrocarbons (predominantly C_1–C_6 compounds). In the second stage, the hydrocarbon-loaded zeolite was introduced into microbial biomass, enabling subsequent bioconversion under controlled batch conditions.

Identification of microorganisms revealed that samples obtained from the Bibiheybat area were dominated by *Pseudomonas* spp., *Acinetobacter* spp., and *Sphingomonas* spp., bacterial strains while samples from Binagadi predominantly contained *Rhodococcus* spp., *Mycobacterium* spp., and *Bacillus* spp., and yeast *Candida* spp. Analysis of bioconversion potential of isolated microorganisms demonstrated that direct bioconversion by free microbial cultures resulted in hydrocarbon conversion efficiencies of approximately 45–60%, depending on the microbial source. In contrast, the two-stage adsorption–bioconversion system achieved significantly higher conversion values, reaching 75–85% for Bibiheybat-derived consortia and 65–80% for Binagadi-derived consortia.

The results obtained in this study indicate that the combined application of adsorption and microbial bioconversion within a single zeolite-based system provides an efficient strategy for the conversion of low-molecular-weight hydrocarbons. This approach is particularly promising for the remediation of oil-contaminated soils and waters in industrial regions.

Keywords: Pentasil-type zeolite; ZSM-5; Low-molecular-weight hydrocarbons (LMWH); Microbial consortia; Bioremediation; Adsorption

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

AĞIR SANAYİ VE DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE KADIN ÇALIŞANLAR VE CİNSİYET TEMELLİ YAPISAL ENGELLER: BİR LİTERATÜR DERLEMESİ

Öğr. Gör. Dr. Şebnem ERKEBAY
Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Denizcilik MYO, Ulaştırma Hizmetleri Bölüm
ORCID: 0000-0002-6467-7198

Prof. Dr. Arzu MORKOYUNLU
Kocaeli Üniversitesi, Hereke Asım Kocabıyık MYO, Çevre Temizlik Hizmetleri Bölüm
ORCID: 0000-0002-8381-4573

Dr. Öğr. Üyesi (Doç.) Gönül KONAKAY
Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölüm
ORCID: 0000-0002-4113-8992

ÖZET
Yüz yıllardır kadın ve erkek ayırımı toplumun ya da karşılaştırması her kademesinde ve alanında yapılmaktadır. Bu çalışmada amaç kadınların belki de en azınlıkta olduğu ağır sanayi ve denizcilik alanında karşılaştıkları yapısal engellerin ne derece araştırılıp çözüm önerileri üretildiğinin tespit edilmesidir. Bunun için 2000-2025 yılları arasında yayınlanmış olan ulusal ve uluslararası makale, bildiri ve tezler taranmıştır. Problemlerin temelini neredeyse her sektörde kadınların karşılaştığı cam tavan sendromu, alınan ücretlerdeki eşitsizlikleri iş dağılımlarındaki cinsiyetçi yaklaşımlar ile iş güvenliği konusundaki zafiyetlerdir. Aslında eğitim esnasında kadın öğrencilerin göstermiş oldukları başarıların iş arama aşamasında çok da etkili olmadığı, öncelikle öz güven eksikliği ve devamında işverenin kadın çalışanları sınırlayıcı yaklaşımlarının sıkça gözlemlendiği tespit edilmiştir. İş hayatında da saha çalışmalarında azlıkla görevlendirildikleri, yapabilecekleri konusunda kısıtlayıcı yaklaşımlarla karşılaştıkları görülmüştür. Ayrıca kadınların annelik kavramıyla eşleştirilerek duygusal baskıya maruz kaldıkları da bir gerçek olarak öne çıkmaktadır.
Bu çalışma ile tüm bu problemlerin giderilmesine yönelik çalışmaların daha da geliştirilip eksiklerin tamamlanması üzerine yoğunlaşılması için bir yol gösterici olması hedeflenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Kadın, ağır sanayi, tersane, cam tavan.

WOMEN EMPLOYEES AND GENDER-BASED STRUCTURAL BARRIERS IN HEAVY INDUSTRY AND MARITIME SECTORS: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT
For centuries, gender discrimination has existed at every level and in every field of society. This study aims to determine the extent to which the structural obstacles faced by women, perhaps in the most marginalized sectors like heavy industry and maritime transport, have been researched and solutions proposed. To this end, national and international articles, papers, and theses published between 2000 and 2025 were reviewed. The root of the problems lies in the glass ceiling syndrome, wage inequalities, sexist approaches to job distribution, and weaknesses in workplace safety, all of which women face in almost every sector. It was found that the academic achievements of female students during their education are not very effective in the job search process; primarily, a lack of self-confidence and subsequently, restrictive approaches by employers towards female employees are frequently observed.

In the workplace, they are rarely assigned to field work and face limitations regarding their capabilities. Furthermore, the fact that women are subjected to emotional pressure due to being associated with the concept of motherhood is also a significant issue. This study aims to provide guidance for further development and completion of efforts to address these problems.
Keywords: Women, heavy industry, shipyards, glass ceiling.

GİRİŞ

Eşitlik problemi, insanlığın varoluşundan itibaren toplumları ve bireyleri ilgilendiren bir yerde konumlanmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği sorunu ise ülkelerin ve toplumların gelişiminde önlerinde yüksek bir duvar gibi durmaktadır (Demiray ve Ünüvar Ünlüoğlu, 2023). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın ve erkeğin, aile hayatı, eğitim, sağlık, iş hayatında bulunduğu konum, toplumdaki statüsü gibi alanlarda cinsiyetlerinden ötürü eşitsizlikle karşılaşmalarının toplumsal değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. Toplumsal değerlendirme, ülkelerin geçmişlerinden gelen bazı kabullerin bu eşitsizliğin boyutunu etkileyebilmesinden ileri gelmektedir (Özveren ve Dama, 2022).

Tarihsel olarak bakıldığında erkeklerin yöneten baskın rollerde bulunduğu görülürken, kadınların ast konumunda çoğunlukla da görünmez oldukları fark edilmektedir. Bu düzende, kadınlar eve itilmiş, erkeklerse yaşamı devam ettirmek üzere karar verici ve geçimi sağlayacak önemli rollere atanmıştır. Her ne kadar sanayileşme ve yeni kent hayatı erkekleri de ev yaşamının içine itse de gelişmemiş ya da gelişmekte olan toplumlarda değişen pek bir şey olmadığı gözlemlenmektedir (Aydınbakar, 2025).

Cam tavan kavramı, kadınlar ne kadar başarılı, liyakatli, yetkin olurlarsa olsunlar ilerlemelerine sadece cinsiyetlerinden ötürü izin verilmemesini ifade eder. Bu kavram ilk olarak 1986 yılında ortaya çıktı. Asıl ilginç sadece bir tek sektörde değil eğitim, sağlık, sanayi, kar amacı güden gütmeyen tüm alanlarda karşılaşılan bir durum olarak tespit edildi (Taşkın ve Çetin, 2012).

YÖNTEM

Bu çalışmada 2000-2025 yılları arasında yayımlanmış, ulusal ve uluslararası makale, bildiri ve lisansüstü tezler taranmıştır. SCOPUS, Web of Science, Google Scholar ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı olarak kullanılmıştır. Anahtar kelimeler arasında “women”, “maritime sector”, “glass ceiling maritime” bulunmaktadır. Hakemli çalışmalar ve sektöre ve konuya doğrudan temas eden çalışmalar ele alınmıştır. Bulunan akademik çalışmalar bir tablo halinde sunulmuştur.

BULGULAR

Tablo 1. Denizcilik ve kadın çalışanların yaşadıkları sınırlamaları konu alan çalışmalar

YAZAR/YIL	SEKTÖR	ÜLKE	ANA BULGULAR
Padilla Cruz, L.P., Solagaistua Pineda, G.A./2025	Denizcilik	İspanya	Farklılaştırmanın denizcilik eğitimi veren üniversitelerden başlaması gerektiği
A. Karadencheva1, C. Atanasova1 & G. de Melo Rodríguez/2025	Denizcilik	Bulgaristan	Denizyolu taşımacılığında görev alan kadınların durumunu izlemek ve geliştirmek üzere bir kuruluşun faaliyet göstermesinin faydalı olacağı

Senbursa, N./2025	Denizcilik	Türkiye	Kadınların sektörde yaşadığı zorluklara ve ayrımcılığa karşı ortak eylem gerekliliği
Firdaus, MI/2025	Denizcilik	Endonezya	Cinsiyet çeşitliliğini benimsemek sadece *kadınlara* fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda Endonezya'nın denizcilik endüstrisinin genel başarısına ve yeniliğine de katkıda bulunur.
Yildirim, U; Nart, S; (...); Sari, M/2024	Denizcilik	Türkiye	40 kadın denizci ile yürütülen çalışma oluşturulacak daha derin çalışmalara ışık tutmakta.
Bahana Wiradanti*, Dothy, Ruri Indrasari Rachmaputri, Riza Rosdiana, Rafika Aulia Hasibuan, Indah Kusumaningrum, Irinda Windyanti, Ditta Frieska Vebrian, Tri Wahyunita, Yona Asri Carera/2024	Liman	Endonezya	Denizcilik iç gücündeki kadınları güçlendirmek, küresel ticaret ve ekonomik kalkınmada değişik bakış açıları geliştirmek gerekli. Kadınların alandaki nicelik ve niteliği artırılmalı
Sangeetha, V.,Vettriselvan, R.,Ramya, R./2024	Denizcilik	Hindistan	Denizcilik kurumları ve sektör arasında , denizcilik öncesi kurslarda *kadınları* desteklemek , böylece eğitimlerini ve *denizcilik sektöründe* cinsiyet eşitliğini sürdürülebilir bir gelecek için teşvik etmek amacıyla daha fazla araştırma ve iş birliği çabası gerekir.
Osundiran, A.O./2024	Denizcilik	Güney Afrika	Cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçelemeyi benimsememiş ülkelerin, mevzuatlarına cinsiyet eşitliğine dayalı bütçelemeyi dahil ederek kendilerini bu yönde geliştirmeleri, Afrika Birliği'nin Avrupa Birliği'ndeki gibi cinsiyet eşitliğine duyarlı bütçelemeyi zorunlu hale getirmesinin faydalı olacağı

Vo, L.-C.,Lavissière, MC,Lavissière, A./2023	Tedarik Zinciri/Denizcilik	Fransa	Sektörde çok az sayıda kadın yönetici olduğu, kadın yöneticilerin birbirine destek olmaları, teşvik edici uygulamaların geliştirilmesi, erkek egemen bir dünyada kabul görüp cam tavanı aşmaları gerektiği
Narayanan, SC ; Emad, GR ve Fei, JG/2023	Denizcilik	Avustralya	Politika yapıcılar ve eğitimciler, geleceğin son derece dijitalleşmiş iş yerinde gerekli olan beceri ve yetkinlikleri edinmek için cinsiyet ayrımı gözetmeyen erişim ve fırsatlar sağlayarak eşit bir oyun alanı oluşturmalıdır. Cinsiyet çeşitliliğini artırmak, bu alanda ilerlemeyi sağlamak için önemli bir adımdır.
Vettriselvan, R., Leela Vinodhan, V./2022	Denizcilik	Hindistan	Denizcilik öncesi kurslardaki kız öğrencilerin, kırsal ve yarı kentsel bölgelerde kariyer fırsatlarıyla denizcilik öncesi kursların tanıtımını yapmaları, *kadın öğrencilere daha fazla mali destek sağlamaları, denizcilik sektöründe yer alan hükümet ve özel sektör kuruluşlarının cinsiyet eşitliğini teşvik etmeleri,başarılı öğrencilere burs veya ücretsiz gemi sağlamaları gerektiği,kadın* öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla çok sayıda ampirik çalışma yapılması gerekmektedir.
Pappa, M./2021	Denizcilik	İngiltere	Kadınların denizcilik sektöründe çalışma güvenliği ile ilgili uluslararası hukukta ve sözleşmelerde eksiklikler bulunmakta, buna yönelik çalışmalar yetersiz kalmaktadır.
Carballo Piñeiro, L.,Kitada, M./2020	Denizcilik	İsveç	Kadınların denizcilik alanında çalışması konusundaki sorunun cinsel taciz boyutu da bulunmaktadır. Bu sorun sektörel bazda özelleştirilerek tartışılmamaktadır. Gemideki sorunların bildirilmesi ile ilgili geleneksel bir isteksizliğin var olduğu görülmektedir.

Şenbursa, N.,Özdemir, P./2020	Denizcilik	Türkiye	Denizcilik sektöründe *kadınların kariyer yolunu şekillendirmede rol oynayan başlıca paydaşların kadınların* kendileri, erkek meslektaşları, aileleri, eğitim kurumları ve sektördeki işverenler olduğu belirlenmiştir .
Fidan, V., Günay, E., Akpinar, G., & Atacan, C. /2020	Denizcilik/Eğitim	Türkiye	Cinsiyet ayrımcılığı algısının kadın öğrenciler arasında erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.
Barahona-Fuentes, C., Castells-Sanabra, M., Ordás, S., Torralbo, J./2020	Denizcilik	İspanya	Artan farkındalığa rağmen cinsiyet eşitsizliğinin hem eğitim hem de meslek sektöründe devam ettiği sonucuna varmıştır.
Kitada, M.,Bhirugnath-Bhookhun, M./2019	Denizcilik	Norveç/Japonya/Singapur	Norveç, hükümetin desteğinden ziyade sektörel çözümlere yönelmiş, Japonya işe girmek isteyen kadınlara hükümet olarak destek sağlamaya yönelmiş, Singapur ise durumu diğer denizcilik problemleri ile birlikte ele almış.
Kim, T.-E.,Sharma, A.,Gausdal, AH,Chae, C.-J./2019	Denizcilik	Norveç	Kadınların denizcilik sektöründeki kariyerlerinin önündeki engeller mevcut olup, fiziksel, psikolojik ve sosyal engeller olmak üzere çeşitli kategorilere ayrılabilir. Otomasyonun benimsenmesiyle ortadan kalkacak engeller, sosyal çevre ve fiziksel çalışma koşullarıyla ilgili olacaktır.
Mahabir-Lee, S.,Rambarath-Parasram, V./2019	Denizcilik/Eğitim	Jamaika	Cinsiyet çeşitliliğinin faydaları konusunda bilgilendirme, Denizcilik Çalışma Sözleşmelerinde cinsiyet eşitliğinin önemini kavramak, politika reformu, İşyerinde cinsiyet eşitliğini aktif olarak teşvik etmeye yönelik gerçekçi müdahaleler, İş ve özel hayat dengesini teşvik etmek

Lirola-Delgado, I./2019	Denizcilik/Güvenlik	İspanya	Deniz güvenliği stratejilerinin doğası gereği uluslararası olması ölçüsünde, uluslararası çerçeveyle uygun bir uyum esastır. Cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere insanların eşit hakları ilkesinin dahil edildiği anlaşılabilse de BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne atıfta bulunmak yeterli değildir.
Roos, N./2019	Denizcilik/Liderlik	Finlandiya	*Denizcilik sektöründe* yönetim düzeyinde pozisyonlarda çalışan Finli *kadınlar da toplumların, ulusların yükselmesinin şartının cinsiyet eşitliği olduğunu vurguluyor.*
Dragomic, C./2019	Denizcilik	Romanya	Uluslararası kuruluşların kadın denizciler ile ilgili cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmalar büyük fark yaratacaktır.
Cojocaru, CL,Popa, C.,Albayrak, T.,Toma, A./2018	Denizcilik	Romanya	Her iki cinsiyetin de gemide uygun şekilde performans göstereceğini, aralarında önemli bir fark olmadığını, ancak ekip içindeki kendilerine atanan gemideki rolü üstlenirken, bireysel algıdan kolektif gerekçelere ve zorunluluklara doğru ilerlediklerini göstermiştir.
Roos, N./2018	Denizcilik	Finlandiya	Denizcilik sektöründe mevcut olan tüm olası meslekler, kariyer planlarını yapan genç bir kadın için açık olmayabilir.
Özdemir, P ve Albayrak, T/2018	Denizcilik	Türkiye	Sektörde kadınlara mentörlük imkanlarının sağlanması ve liderlik ve kendilerini göstermekle ilgili fırsatlar verildiğinde pek çok şeyin değişebileceği.

Bhirugnath-Bhookhun, M., Kitada, M./2017	Denizcilik	Doğu ve Güney Afrika	Araştırma, iş-yaşam dengesi modelinin eksikliğinin, denizcilik sektörünün "erkek egemen" sistemi içinde *kadın* yöneticilerin yetkinliğini artırmada başarısız olduğunu sonucuna varmıştır. Her ülkenin kendine özgü özelliklerinin bu *kadınların isteklerinin gerçekleşmesini etkilediği göz önüne alındığında, makale ayrıca Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün bölgesel ve uluslararası düzeyde kadınlar* için hedefli kapasite geliştirme programlarının önemini de kabul etmektedir.
Zhao, M., Zhao, L., Zhang, P., ... Pike, K., Broadhurst, E./2017	Denizcilik	Çin	Motivasyon, eğitim, istihdam olanakları ve engelleri ile *kadınlar* için kariyer beklentileri başlıkları altında rapor edilmiştir. Makale, üniversite alımında cinsiyet eşitliğine ilişkin önemli yeni bir devlet politikası üzerine bir tartışma ve ilerlemeye yönelik önerilerle sona ermektedir.
Bhirugnath-Bhookhun, M.,Kitada, M./2017	Denizcilik/Liderlik	Doğu ve Güney Afrika	Önerilen önlemler, baskın bağlama uygun, cinsiyete dayalı ancak cinsiyet ayrımcılığı içermeyen bir yaklaşımla, denizcilik işgücünün farklı yaşam alanları arasında gerekli dengeyi kurmayı hedeflemelidir.
MacNeil, A.,Ghosh, S./2017	Denizcilik	Avustralya	Makale, kadınların büyüyen bir güç olduğunu ve cinsiyet açığını kapatma ihtiyacının yaygın olarak kabul edildiğini kabul etmektedir. *Bununla* birlikte, birçok girişim kadın varlığının artmasına yol açmış olsa da, daha fazla çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.
Lares, MCR/2017	Denizcilik	Venezuela	Daha sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmak üzere bir literatür çalışması.
Yilma, H.,Basar, E.,Özdemir, Ü./2015	Denizcilik	Türkiye	*Kadın* denizcilerin istihdamına yönelik çalışmalara daha fazla önem verilmelidir. Anket sonucunda kadın denizcilerin istihdamı, kariyeri, eğitim durumu ve karşılaştıkları genel zorluklar ortaya çıkarılmıştır.

Popescu, C.,Varsami, A.-E/2010	Denizcilik	Romanya	Fakülte yıllarında en çok çalışan öğrencilerin kadınlar olduğu kolayca fark ediliyor. Bu, büyük çoğunluğunun geleceğin öğretim görevlileri olarak öne çıkmasının ve bu nedenle üniversite yönetiminin onlara çeşitli denizcilik dersleri verme fırsatı sunmasının nedenlerinden biridir. Bu yüzden bugün üniversitemizdeki genç asistanların çoğu kadındır.
Jones, RG/2008	Denizcilik	İsveç	Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ve Dünya Denizcilik Üniversitesi (WMU), *denizcilik sektöründeki cinsiyet dengesizliğinde kalıcı bir değişim sağlamak ve kadınların* beceri ve uzmanlıklarını hayati önem taşıyan küresel bir sektöre kazandırmak için çalışmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Denizcilik sektöründe kadınların karşılaştığı engeller aslında bireysel değil. Sektörün geçmişinden gelen kurumsal kültür ve politikalardan ileri gelen eşitsizliklerdir. Görüldü ki karşılaşılan yapısal cinsiyet eşitsizliği çok boyutlu ve yapısaldır. Cam tavan sendromu, kadınların hem ücret bakımından, hem aldıkları görevler ve verilen sorumluluklar anlamında kendini göstermektedir.

Yapılan çalışmalarda görüldü ki eğitim hayatında erkek öğrencilerden daha başarılı olan kadın öğrenciler çalışma hayatına geçiş yaptıklarında aynı başarıyı sergileme fırsatı bulamıyorlar. Okul başarıları işe alım noktasında kadın olmaları gerçeği ile gölgeleniyor.

Kuzey Avrupa ülkelerinde cinsiyet eşitliğini destekleyen sektörel değişiklikler gözlemlenirken, Asya'da devlet desteği daha sık görülmekte, Afrika ülkelerinde eğitim programlarındaki eksiklikler öne çıkmaktadır.

İş sağlığı bağlamında daha çok fiziksel sorunlar irdeleniyorken psikolojik ve sosyolojik problemler geri planda kalıyor. Kadınların bu sorunları dile getirmede çekimser kaldıkları gözlemleniyor.

Bölgesel karşılaştırmalar, politikaların ve uygulamaların etkinliğinin ülkelere göre değiştiğini ve Türkiye'de özellikle mentörlük, liderlik fırsatları ve psikososyal risk yönetiminde eksiklikler bulunduğunu göstermektedir.

Yapılan çalışmaların günümüze yaklaştıkça artması yapısal cinsiyet eşitsizliğine olan farkındalığın artması ve artık çözülmesi gereken bir sorun olarak algılanmasının yanında her şeye rağmen sektördeki kadın çalışan sayısının artmasından kaynaklandığı da düşünülebilir.

Cinsiyet eşitliğine odaklanan kurumsal politikalar, eğitim ve fırsat eşitliği, politikalarda ve mevzuatta yapılacak yenilikçi ve destekleyici değişiklikler gözle görülür farklılıklar yaratacaktır.

KAYNAKLAR

Demiray, B., & Ünüvar Ünlüoğlu, D. (2023). A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH TRENDS ON GENDER AND SUSTAINABILITY: FUTURE RESEARCH PERSPECTIVES. İmgelem, 7(13), 545-560. https://doi.org/10.53791/imgelem.1349185

Özveren, A. D., & Dama, N. (2022). Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair mevcut durum algısı. Çalışma İlişkileri Dergisi, 13(1), 107–122. https://www.dergipark.org.tr/tr/pub/cider

Aydınbakar, A. K. (2025). Türkiye'de hane içi karar alma dinamikleri: Seçilmiş göstergelerin analizi. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*. https://doi.org/10.26650/iukad.2024.156851

Mian, H., Guo-Hua, Y., Xiao-Long, L., Shuo, L., Bin, W., Pi-Peng, L., & L.Orlov, N. (2025). Professional equity in the maritime sector: technical culture leadership and training proposal from a mixed analysis in the Canary Islands. *Journal of Maritime Research*. Folium Publishing Company.

Karadencheva, A., Atanasova, C., & deMeloRodríguez, G. (2025). The Necessity of Establishing a National Organization to Monitor and Enhance Women's Employability in the Water Transportation Sector. *Transnav*. Faculty of Navigation. https://doi.org/10.12716/1001.19.01.06

Senbursa, N. (2025). Invisibility hurts! Women seafarers' well-being on board. In N. A. A. Rahman, Z. A. Majid, N. M. Nur, & N. Senbursa (Eds.), *Women in logistics and transport: Trends, challenges, and future research* (pp. 3–18). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032709550

Firdaus, M. I. (2025). Women in the maritime industry: An Indonesian perspective. In N. A. A. Rahman, Z. A. Majid, N. M. Nur, & N. Senbursa (Eds.), *Women in logistics and transport: Trends, challenges, and future research* (1st ed., pp. 19–32). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032709550

Wiradanti, B., Dothy., Rachmaputri, R. I., Rosdiana, R., Hasibuan, R. A., Kusumaningrum, I., Windyanti, I., Vebrian, D. F., Wahyunita, T., & Carera, Y. A. (2025). Empowering Indonesian women in the port industry: Initiatives by Mutiara Pelindo in 2022 to 2024. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 1461*(1), 012052. https://doi.org/10.1088/1755-1315/1461/1/012052

Yildirim, U., Nart, S., Akar, S., Sarialioğlu, S., Toygar, A., Vardar, B., … Sari, M. (2024). In-depth exploration of challenges faced by women in the Turkish maritime industry: A qualitative study. *Work (Reading, Mass.)*. SAGE Publications.

Sangeetha, V., Vettriselvan, R., & Ramya, R. (2024). Fostering sustainable societal progress: Unveiling the crucial role of gender equity in empowering women across MTI's. In *Proceedings of the International Association of Maritime Universities Conference* (pp. 111–117).

Osundiran, A. O. (2024). A comparative study of gender budgeting processes and procedures in selected maritime African and European nations. In *Sustainable Development Goals Series* (Part F2822, pp. 45–53).

Vo, L.-C., Lavissière, M. C., & Lavissière, A. (2023). Retaining talent in the maritime sector by creating a work-family balance logic: implications from women managers navigating work and family. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, *53*(1), 133–155. https://doi.org/10.1108/IJPDLM-09-2021-0409

C.Narayanan, S., RezaEmad, G., & Fei, J. (2023). Key factors impacting women seafarers' participation in the evolving workplace: A qualitative exploration. *Marine Policy*. Elsevier BV. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105407

Vettriselvan, R., & Leela Vinodhan, V. (2022). Promotional strategies for gender equity in maritime sector: Maritime education institutions. In *Proceedings of the International Association of Maritime Universities Conference*.

Pappa, M. (2021). UNSCR 1325 and Maritime Security: Advancing Women Empowerment at Sea. Max Planck Yearbook of United Nations Law Online, 24(1), 137-169, 5. https://doi.org/10.1163/18757413_02401006

Carballo Piñeiro, L., & Kitada, M. (2020). Sexual harassment and women seafarers: The role of laws and policies to ensure occupational safety & health. *Marine Policy, 117*, 103938. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.103938

Senbursa, N., Ozdemir, P., Özdemir, P., ÖZDEMİR, P., & ŞENBURSA, N. (2020). Raising Awareness About Women in Turkish Maritime Industry. *Journal of Eta Maritime Science*. https://doi.org/10.5505/jems.2020.41275

Fidan, V., Günay, E., Akpinar, G., & Atacan, C. (2020). Gender discrimination perception among maritime students in Turkey. *Journal of ETA Maritime Science, 8*(3), 162–176.

Kitada, M., & Bhirugnath-Bhookhun, M. (2019). Beyond business as usual: the role of women professionals in maritime clusters. *WMU journal of maritime affairs*. Springer Science+Business Media. https://doi.org/10.1007/s13437-019-00178-8

DRAGOMIR, C. (2019). Postmodern Maritime Human Resources Management – Amending the Maritime Labor Convention with Gender Requirements. *Postmodern Openings*. Asociatia LUMEN. https://doi.org/10.18662/po/53

Kim, T., Sharma, A., HaugenGausdal, A., Chae, C., & Chae, C.-J. (2019). Impact of automation technology on gender parity in maritime industry. *WMU Journal of Maritime Affairs*. Springer Science and Business Media LLC. https://doi.org/10.1007/s13437-019-00176-w

Mahabir-Lee, S., & Rambarath-Parasram, V. (2019). Forging ahead: leveraging inclusive and equitable education to bridge the gender gap in the Caribbean. *WMU journal of maritime affairs*. Springer Science+Business Media. https://doi.org/10.1007/s13437-019-00184-w

Lirola-Delgado, I. (2019). Maritime security strategies from a Gender Perspective: Implications for United Nations SDG 5 implementation. *WMU journal of maritime affairs*. Springer Science+Business Media. https://doi.org/10.1007/s13437-019-00175-x

Roos, N. (2019). Female leaders in maritime professions – Finnish educational aspect. In *Proceedings of the 20th Commemorative Annual General Assembly of the International Association of Maritime Universities (IAMUC 2019)* (pp. 287–293).

Cojocaru, C. L., Popa, C., Albayrak, T., & Toma, A. (2018). Professional adjustment variables onboard the seagoing ships. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 172*(1), 012026. https://doi.org/10.1088/1755-1315/172/1/012026

Roos, N. (2018). How can women be encouraged to work in maritime professions? Possibilities for flexible post-graduate studies. In *Proceedings of the 19th Annual General Assembly of the International Association of Maritime Universities (IAMU 2018)* (pp. 314–319).

Zhao, M., Zhao, L., Zhang, P., Wu, J., Pike, K., & Broadhurst, E. (2017). Chinese women seafarers: A case study of the women cadets in Shanghai. *Marine Policy*. Elsevier BV. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.05.027

Bhirugnath-Bhookhun, M., & Kitada, M. (2017). Is the sky the limit? Leadership and socio-economic development of women in the maritime sector in Eastern and Southern Africa. In *Advances in Intelligent Systems and Computing* (Vol. 498, pp. 1229–1238). Springer.

MacNeil, A., & Ghosh, S. (2016). Gender imbalance in the maritime industry: impediments initiatives and recommendations. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*. Informa UK Limited. https://doi.org/10.1080/18366503.2016.1271262

Yilma, H., Basar, E., & Özdemir, Ü. (2015). Sample data from shipping companies: Women in the Turkish seafarers registry and their employment situation. In *Safety of Marine Transport: Marine Navigation and Safety of Sea Transportation* (pp. 5–12). CRC Press.

Popescu, C., & Varsami, A.-E. (2010). The place of women in a men's world from a maritime university perspective. In *Proceedings of the International Conference on Engineering Education and the International Conference on Education and Educational Technologies* (pp. 182–186).

G.Jones, R. (2008). Empowering professional women in the Maritime World: the WMU contribution. *WMU Journal of Maritime Affairs*. Springer Science and Business Media LLC. https://doi.org/10.1007/bf03195148

C.RomeroLares, M. (2017). A Case Study on Gender Equality and Women's Empowerment Policies Developed by the World Maritime University for the Maritime Transport Sector. *TransNav: International Journal on Marine Navigation & Safety of Sea Transportation*. Gdynia Maritime University, Faculty of Navigation.

Özdemir, P., & Albayrak, T. (2018). Barriers To Women'S Leadership in Maritime and the Ways To Overcome Them. *Int Center Numerical Methods Engineering*.

TAŞKIN, E., & ÇETİN, A. (2012). KADIN YÖNETİCİLERİN CAM TAVAN ALGISININ CAM TAVANI AŞMA STRATEJİLERİNE ETKİSİ: BURSA ÖRNEĞİ. *Dumlupinar University Journal of Social Science / Dumlupinar Üniversitesi Soysyal Bilimler Dergisi*. Dumlupinar University (Journal of Social Sciences).

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNDE KADIN TEMSİLİ VE LİDERLİK EĞİLİMLERİ: KÜRESEL ENDÜSTRİ RAPORLARINA DAYALI KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Özlem EKMEKCİ
Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Doktora Programı Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-6929-0726

Prof. Dr. Burcu ARACIOĞLU
Ege üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Lojistik Yönetimi ABD.
ORCID: 0000-0002-8671-8755

Özet
Tedarik zinciri yönetimi, küresel ölçekte stratejik rekabet gücünü belirleyen temel fonksiyonlardan biri hâline gelmiştir. Dijitalleşme, sürdürülebilirlik ve operasyonel dayanıklılık gibi yeni gereksinimler, sektörde nitelikli iş gücü ve liderlik kapasitesinin önemini de her geçen gün daha da artırmaktadır. Buna karşın tedarik zinciri alanı, tarihsel olarak erkek egemen bir yapı göstermekte ve kadın çalışanların özellikle yönetim ve üst düzey liderlik pozisyonlarında yeterince temsil edilmediği görülmektedir. Bu durum, hem yetenek havuzunun etkin kullanılmasını sınırlamakta hem de kurumsal çeşitlilik ve kapsayıcılık hedefleri açısından yapısal bir sorun oluşturmaktadır. Bununla beraber sosyal sürdürülebilirlik boyutları nedeniyle de bu yapının dengelenmesi önem taşımaktadır.
Son yıllarda küresel ölçekte yayımlanan sektör raporları, tedarik zinciri iş gücünde kadın temsiline, kariyer ilerleme süreçlerine ve liderlik dağılımlarına ilişkin düzenli ve karşılaştırılabilir veriler sunmaya başlamıştır. Bu raporlar, yalnızca temsil oranlarını değil, aynı zamanda çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları, kariyer boru hattı yapısı ve çalışan bağlılığı göstergelerini de içermektedir. Ancak bu rapor bulgularının akademik çerçevede yeterli düzeyde ele alınmadığı görülmektedir.
Çalışmanın temel amacı, tedarik zinciri yönetiminde kadın temsili ve liderlik eğilimlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Gartner, ASCM ve McKinsey gibi küresel ölçekteki kuruluşlar tarafından yayınlanan sektör raporları üzerinden ikincil veri analizi ve içerik analizi yapılacaktır. Çalışmada 2021-2025 rapor verileri karşılaştırmalı olarak analiz edilecek, temsil oranlarındaki değişim, liderlik seviyelerine göre dağılım ve kurumsal politik uygulamaları arasındaki örüntüler değerlendirilmeye çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Tedarik zinciri yönetimi**,** Kadın liderliği, İkincil veri analizi

WOMEN'S REPRESENTATION AND LEADERSHIP TRENDS IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS BASED ON GLOBAL INDUSTRY REPORTS

Abstract
Supply chain management has become one of the basic functions that determine strategic competitiveness on a global scale. New requirements such as digitalization, sustainability and operational resilience increase the importance of qualified workforce and leadership capacity in the sector day by day. On the other hand, the supply chain field has historically been male-dominated and it is seen that female employees are underrepresented, especially in management and senior leadership positions.

This situation both limits the effective use of the talent pool and creates a structural problem in terms of corporate diversity and inclusion goals. However, it is important to balance this structure due to its social sustainability dimensions.

In recent years, industry reports published on a global scale have started to provide regular and comparable data on women's representation in the supply chain workforce, career progression processes and leadership distributions. These reports include not only representation rates but also indicators of diversity and inclusion policies, career pipeline structure, and employee engagement. However, it is seen that the findings of this report are not adequately addressed in the academic framework.

The main purpose of the study is to examine women's representation and leadership trends in supply chain management. For this purpose, secondary data analysis and content analysis will be carried out through industry reports published by global organizations such as Gartner, ASCM and McKinsey. In the study, the 2021-2025 report data will be analyzed comparatively, and the patterns between the change in representation rates, distribution by leadership levels and institutional policy practices will be evaluated.

Keywords: Supply chain management**,** Women's leadership, Secondary data analysis

GOOD PROVIDER IDENTITY AND OVERCONSUMPTION BEHAVIOR AMONG FEMALE CONSUMERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS OF TABLE PERFORMANCE FROM A MARKETING PERSPECTIVE

Asst. Prof. Nur ÖZER CANARSLAN
Anadolu University
ORCID: 0000-0003-3091-6012

ABSTRACT
This study aims to conceptually examine household consumption practices within the framework of the "good provider identity". In marketing literature, identity-based consumption approaches explain individuals' purchasing behaviors as a means of maintaining social roles and preserving self-integrity. However, in the context of household consumption, the relationship between table setting and serving practices and identity performance has not been sufficiently theorized.
This paper conceptualizes the good provider identity as the internalization of the responsibility to provide adequate, attentive, and complete service to one's family and guests. In this context, the table is not merely a space for nourishment, but also a symbolic consumption space where role adequacy becomes visible. The study proposes explaining excessive purchasing behavior not as a rational planning error or lack of information, but rather as motivated by identity validation and avoidance of social evaluation.
The study examines the relationship between excessive purchasing behavior and the "good provider" identity within the context of household consumption, specifically focusing on the practices of table preparation and hospitality.
The literature analysis combines three main areas: (1) identity-based consumption and role identity theory, (2) literature on social norms and the search for social approval, and (3) studies on overconsumption and domestic food waste. In line with this synthesis, it is suggested that the good provider identity reinforces norms of abundance and variety; It is argued that these norms encourage overbuying and over-presentation practices. Overbuying is positioned here not as a display of status, but as a result of the anxiety of "not appearing inadequate" and "not being caught unprepared."
The study offers three contributions to the marketing literature. First, it repositions in-home consumption practices from an identity performance perspective. Second, it proposes an alternative framework to the existing rational planning narrative by explaining overbuying behavior through psychological and normative motivations. Third, it points to the importance of identity-based message strategies in social marketing interventions.
In this respect, the study aims to theoretically rethink in-home consumption behaviors at the micro level within the context of identity performance.
Keywords: Good Provider Identity, Women Consumers, Household Consumption Practices, Overbuying Behavior, Table Performance

INTRODUCTION
In developed countries, food surplus and waste are primarily seen in the final stages of the supply chain, namely in retail and consumer households. (Werkman et al., 2025). Therefore, the most promising way to reduce food waste is to prevent waste in consumers' homes. (Werkman et al., 2025). According to 2020 European data, the household and food service sectors account for approximately 65% of food loss and waste (Vittuari et al., 2024). According to global estimates for 2022, a significant portion of food waste occurs at the household level (60%) (Filimonau et al., 2025).

It is estimated that household food waste in Europe accounts for more than half (over 50%) of total food waste. Traditional marketing and consumer behavior theories have generally attempted to explain this waste through inadequate planning, insufficient information, or irrational purchasing decisions.

However, the fundamental problem with the research is that this traditional narrative of "rational planning fallacy" falls short in explaining the complex socio-cultural and psychological dynamics of household consumption (Porpino, 2016). Food procurement and table preparation are based on deep motivations such as showing affection to the family, hospitality, displaying social status, and fulfilling "proper" nutrition norms (Aschemann-Witzel et al., 2020; Porpino, 2016). Although identity-based consumption approaches exist in marketing literature, how specifically "table performance" and hospitality practices make excessive purchasing behavior inevitable through the "good provider identity" has not been sufficiently theorized. Good provider identity is defined as the consumer's desire to be cater well for the family members and guests (Visschers et al., 2016). Although food responsibilities are increasingly shared in modern households, household food procurement and meal preparation practices are still predominantly undertaken by female consumers (Filimonau et al., 2023). Therefore, the 'good provider' identity addressed in this study is conceptualized as a social gender performance shaped around cultural norms, often intertwined with women's roles as 'good mothers' or 'good wives' (Hebrok&Boks, 2017; Porpino et al., 2015). Despite the costs and environmental impacts of waste, consumers consciously purchase and prepare far more than they need. This is not merely a problem of lack of information or planning; it must be examined as an issue of social risk management and identity construction.

In this regard, the main objective of the research is to conceptually re-examine domestic consumption practices within the framework of the "good provider identity." The study aims to explain the behaviors of over-purchasing and over-preparation not as a management error, but as a strategy to best host family or guests, validate identity, conform to cultural norms of abundance, and avoid potential social evaluation (embarrassment). To this end, the table is positioned not only as a physical space for eating, but also as a symbolic performance space where the role adequacy of the head of the household becomes visible.

This study adopts a conceptual research design. Rather than collecting empirical data, it aims to develop a theoretical framework through an integrative literature synthesis. In this regard, the analysis is based on three main areas of literature: (1) identity-based consumption and role identity theory, (2) studies on household overconsumption and food waste, and (3) literature on social norms and social evaluation anxiety. The aim of the study is not so much to test hypotheses as to reconceptualize the over-purchasing behavior that emerges in the context of household consumption from the perspective of identity performance.

2. THEORETICAL BACKGROUND

A literature review shows that psychographic factors shaping consumer behavior are more effective in explaining food waste than demographic factors (Aschemann-Witzel et al., 2016). In this regard, the conceptual framework has been constructed around the axes of good provider identity, abundance psychology, and social norms.

Good Provider Identity and Role Performance

"Good provider identity" is defined as the desire to purchase and prepare sufficient food to ensure that household members and guests are well taken care of (Aschemann-Witzel, 2020). In the literature, this identity is associated with practices such as meeting the needs of family members, allowing for selectivity, and showing affection through cooking (Aschemann-Witzel, 2016).

Visschers and colleagues (2016) state that the good provider identity is a significant factor that increases food waste in the home, because individuals with this identity desire to offer "abundance" to their families and guests.

In this identity construction, the food preparation process is positioned as a means of "showing love" (Porpino, 2016). Mothers or household food providers, in particular, view providing healthy and tasty meals to family members as a requirement of being a "good parent" or "good spouse" (Porpino, 2016). For female consumers, kitchen labor and table performance are not merely physical acts of satisfying hunger; they are a stage for identity verification where compassion, family devotion, and domestic competence are displayed (Evans, 2012; Porpino et al., 2016). Therefore, women tend to purchase and prepare more food than necessary, motivated by the desire to fulfill this symbolic role rather than by environmental or economic rationality (Graham-Rowe et al., 2014; Hebrok and Boks, 2017; Porpino et al., 2015). When combined with the effort to satisfy the immediate desires of household members, this leads to excessive purchasing and preparation behavior (Aschemann-Witzel, 2020). Thus, table performance becomes a symbolic stage where the individual proves their responsibility to themselves and their environment.

The Norm of Abundance and Overpurchasing

The identity of a good provider is closely tied to the concept of "abundance." The work of Porpino and colleagues (2015) shows that even in low- and middle-income households, food is perceived as a sign of wealth, leading to overpurchasing out of a fear of "appearing poor" or "being perceived as stingy." The psychology of abundance is an effort to create a sense of security through stockpiling and over-preparation, even in situations where resources are limited (Porpino, 2016).

Overpurchasing behavior is often triggered by retailers' promotions such as "buy one, get one free" or large package sizes (Aschhemann-Witzell et al., 2016). However, the underlying motivation for consumers to purchase these products is not only economic gain but also the fear of being caught unprepared (Aschemann-Witzel et al., 2016). Evans (2012) states that consumers are driven by the desire to eat "properly" and "correctly," which justifies buying in excess in the name of variety.

The fear of "appearing inadequate" at the table is particularly evident when hosting guests. Graham-Rowe and colleagues (2014) found that hosts feel embarrassed if the food they serve to their guests runs out, so they prepare much more than is needed (over-provisioning). This situation transforms over-purchasing from a rational need into a social insurance mechanism.

Social Norms and the Pursuit of Social Approval

Food consumption and waste are closely related to social norms and what others think (injunctive norms) (Principiato et al., 2021; Vittuari et al., 2023). Individuals tend to exhibit behaviors that are approved by their social environment. The norm of being a "good host" or "good head of the family" often prevails over anti-waste personal norms, even if they conflict with them (Visschers et al. 2016).

Filimonau and colleagues (2025) have shown that individuals act based on motivations to "avoid conflict" and "consider others" in social settings. A similar dynamic applies to home invitations; the host over-serves to avoid the possibility of their guests going hungry or finding the offering insufficient (anticipated shame) (Filimonau et al., 2025). In this context, overbuying and overcooking should be interpreted as a social risk management strategy rather than a display of status.

Additionally, the preference for "freshness" and food safety concerns are also part of the search for social approval. Consumers avoid serving "stale" or "unsafe" food to their families or guests, which leads to the disposal of edible food or the excessive stockpiling of fresh products (Aschemann-Witzel et al., 2016; Porpino, 2016).

CONCEPTUAL FRAMEWORK DEVELOPMENT

In the marketing and consumer behavior literature, models of over-purchasing and food waste have generally been shaped around the Theory of Planned Behavior, focusing on consumers' rational intentions, attitudes, and planning abilities (Abdelradi, 2018). However, this study proposes developing a new conceptual model by combining factors that have been examined independently in the literature into a single framework in order to capture the social and psychological complexity of household table performance.

This conceptual framework is built upon the linear and cyclical relationships between (1) the identity of a good provider as role performance, (2) the norm of abundance as a means of status and security, and (3) the search for social approval as a strategy to avoid shame. According to this model, an individual's motivation to be a "good provider" is triggered by social norms in the practice of preparing meals, and this situation leads directly to "over-purchasing" behavior, independent of economic or rational planning abilities. The basic components of the developed framework are detailed below:

The Basis of the Conceptual Model: Good Provider Identity and Role Performance

"Good provider identity" refers to an individual's desire and responsibility to provide adequate and attentive food service to their family, children, and guests (Aschemann-Witzel et al., 2020; Visschers et al., 2016). In the literature, this identity is closely associated with practices of showing love to the family through cooking and table setting (Porpino et al., 2016). In particular, the effort to meet the immediate requests of family members or to offer them various options is positioned as a significant driving force that increases food waste within the household (Aschemann-Witzel et al., 2016; Evans, 2012; Schanes et al., 2018). Within this developed framework, the table ceases to be merely a rational space for nutrition and transforms into a symbolic identity performance space where the gatekeeper demonstrates their competence (Evans, 2012; Porpino et al., 2015).

The Driving Force of the Framework: Social Norms and the Search for Social Approval

The second building block of the conceptual framework is social norms (injunctive/prescriptive norms) and environmental evaluations that shape identity performance (Stancu et al., 2016; Visschers et al., 2016). In social dining environments and hospitality practices, factors such as "anticipated shame," "avoidance of conflict," and "consideration for others" deeply influence individuals (Filimonau et al., 2025). Hosts need social approval to minimize the social risks arising from insufficient food offerings or guest dissatisfaction (Graham-Rowe et al., 2014; Schanes et al., 2018). In our model, this search for social approval functions as a "catalyst" that overrides rational shopping planning (Stefan et al., 2013).

The Framework's Output: The Norm of Abundance and Over-Purchasing

The conceptual framework's final output is the behavior of "over-purchasing," which emerges from the combination of the good provider identity and social norms (Porpino et al., 2015; Visschers et al., 2016). The good provider identity is directly linked to the concept of "abundance" in food consumption (Porpino et al., 2015). Research shows that food is prepared and purchased in excess of need, motivated by a desire to avoid "appearing poor," "being perceived as stingy," or the embarrassment of running out of food at the table (Graham-Rowe et al., 2014; Porpino et al., 2015; Schanes et al., 2018).

According to this conceptual model, over-purchasing behavior is not simply a lack of information caused by retail promotions, but rather a rational outcome of consumers' strategies to avoid being caught unprepared, appearing inadequate, and to validate their identity at the dinner table (Aschemann-Witzel et al., 2016; Evans, 2012; Visschers et al., 2016).

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study offers a new perspective on the discussions of food consumption and waste in the marketing literature through the lens of "good provider identity." Analyses show that the basis of household food waste and over-purchasing is not only a lack of planning skills, but also a strong identity performance and an effort to conform to social norms (Aschemann-Witzel, 2020).

Findings obtained in line with the developed conceptual framework reveal that over-purchasing behavior is the result of the following three fundamental dynamics:

1. Abundance as an Identity Verification Tool: Over-purchasing is the concrete manifestation of the value placed on family and guests through the "norm of abundance" and is an outcome of the individual's desire to successfully fulfill the role of a "good host/parent" (Schanes et al., 2018; Porpino et al., 2016).
2. Anxiety Management as Social Insurance: Consumers use over-provisioning as a risk management and conflict avoidance strategy to avoid the "anticipated shame" or embarrassment that would occur if guests or family members encountered insufficient food (Aschemann-Witzel, 2020; Fillomaniou et al., 2025).
3. Conflicting Goals: There is a constant conflict between consumers' intentions to avoid food waste and their goal of providing variety and freshness to their loved ones as a "good provider," (Aschemann-Witzel et al., 2016; Schanes et al., 2018; Visschers et al., 2016) and in this psychological dilemma, the search for social approval usually prevails (Filimonau et al., 2025; Graham-Rowe et al., 2014).

In terms of marketing and social marketing strategies, these results show that messages targeting consumers focused solely on "savings" or "environmental impact" may be insufficient (Hebrok and Boks, 2017). Campaigns aimed at preventing food waste should understand consumers' "positive intentions" rather than blaming them and should take advantage of behavioral economics principles (Porpino, 2016). In this context, the definition of being a "good provider" needs to be reframed (Schanes, 2018). For example, using identity-based messaging strategies such as "a good parent is not someone who constantly provides their family with more fresh food than necessary, but someone who conserves resources by shopping with foresight," and positioning environmentally conscious behavior as a sign of 'skill' and "competence" would be much more effective (Porpino et al.,, 2016; Aschemann-Witzel, 2020).

In conclusion, the table is not merely a physical space where food is consumed, but a symbolic stage where the identity of a good provider is constructed, expectations are managed, and social norms are reproduced. Over-purchasing is the most important rational tool that ensures the flawless and uninterrupted performance on this stage.

REFERENCES

Abdelradi, F. (2018). Food waste behaviour at the household level: A conceptual framework. Waste management, 71, 485-493.

Aschemann-Witzel, J., De Hooge, I., & Normann, A. (2016). Consumer-related food waste: Role of food marketing and retailers and potential for action. Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 28(3), 271-285.

Aschemann-Witzel, J., Giménez, A., Grønhøj, A., & Ares, G. (2020). Avoiding household food waste, one step at a time: The role of self-efficacy, convenience orientation, and the good provider identity in distinct situational contexts. Journal of Consumer Affairs, 54(2), 581-606.

Evans, D. (2012). Beyond the throwaway society: Ordinary domestic practice and a sociological approach to household food waste. Sociology, 46(1), 41-56.

Filimonau, V., Matute, J., Sezerel, H., & Balyalı, T. Ö. (2025). Food waste in group dining: the interplay of shame and conflict aversion in the "last piece of food" dilemma. Journal of Sustainable Tourism, 1-26.

Graham-Rowe, E., Jessop, D.C., Sparks, P., (2014). Identifying motivations and barriers to minimising household food waste. Res. Conserv. Recycl. 84, 15e23

Hebrok, M., & Boks, C. (2017). Household food waste: Drivers and potential intervention points for design–An extensive review. Journal of Cleaner Production, 151, 380-392.

Jessica Aschemann-Witzel, Ilona de Hooge & Anne Normann (2016) Consumer-Related Food Waste: Role of Food Marketing and Retailers and Potential for Action, Journal of International Food & Agribusiness Marketing, 28:3, 271-285, DOI: 10.1080/08974438.2015.1110549

Porpino, G. (2016). Household food waste behavior: Avenues for future research. Journal of the Association for Consumer Research, 1(1), 41-51.

Porpino, G., Parente, J., & Wansink, B. (2015). Food waste paradox: antecedents of food disposal in low income households. International journal of consumer studies, 39(6), 619-629.

Porpino, G., Wansink, B., & Parente, J. (2016). Wasted positive intentions: The role of affection and abundance on household food waste. Journal of food products marketing, 22(7), 733-751.

Principato, L., Mattia, G., Di Leo, A., & Pratesi, C. A. (2021). The household wasteful behaviour framework: A systematic review of consumer food waste. Industrial Marketing Management, 93, 641-649.

Schanes, K., Dobernig, K., & Gözet, B. (2018). Food waste matters-A systematic review of household food waste practices and their policy implications. Journal of cleaner production, 182, 978-991.

Stancu, V., Haugaard, P., & Lähteenmäki, L. (2016). Determinants of consumer food waste behaviour: Two routes to food waste. Appetite, 96, 7-17.

Stefan, V., Van Herpen, E., Tudoran, A. A., & Lähteenmäki, L. (2013). Avoiding food waste by Romanian consumers: The importance of planning and shopping routines. Food quality and preference, 28(1), 375-381.

Viachaslau Filimonau, Jorge Matute, Hakan Sezerel & Tuğçe Özoğul Balyalı (17 Jan 2025): Food waste in group dining: the interplay of shame and conflict aversion in the "last piece of food" dilemma, Journal of Sustainable Tourism, DOI: 10.1080/09669582.2025.2453689

Visschers, V. H., Wickli, N., & Siegrist, M. (2016). Sorting out food waste behaviour: A survey on the motivators and barriers of self-reported amounts of food waste in households. Journal of Environmental Psychology, 45, 66-78.

Vittuari, M., Herrero, L. G., Masotti, M., Iori, E., Caldeira, C., Qian, Z., ... & Sala, S. (2023). How to reduce consumer food waste at household level: A literature review on drivers and levers for behavioural change. Sustainable Production and Consumption, 38, 104-114.

Werkman, A., van Doorn, J., van Ittersum, K., & Kok, A. (2025). No waste like home: How the good provider identity drives excessive purchasing and household food waste. Journal of Environmental Psychology, 103, 102564.

"KADIN DOSTU ŞİRKETLER" GERÇEK Mİ? İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğretim Üyesi Sibel KULA ÖLMEZ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-5116-9485

ÖZET
«Kadın Dostu Şirketler» kadının gücüne önem veren, kadın çalışan sayısında fark yaratan, işe alım sürecinden kariyer gelişimine kadar tüm insan kaynakları süreçlerinde fırsat eşitliğini gözeten, ayrımcılığı önleyici ve destekleyici politikalar geliştiren organizasyonlar olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye'de ilk kez Capital Dergisi kadın istihdam rakamlarıyla öne çıkan şirketleri araştırmaktadır. Kadın çalışan ve kadın yönetici sayılarına bakarak iş dünyasının "Kadın Dostu Şirketler"ini ortaya koymaktadır. Kadın çalışanları ve yöneticileri odak noktası alan 2013 yılından bu yana düzenli olarak her yıl tekrarlanan bu araştırma serisi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmada Capital dergisi tarafından yayınlanan sıralamalar tespit edilmekte ve sıralamada yer alan şirketlerin resmi internet sayfaları taranmaktadır. İnsan Kaynakları Uygulamaları işletmeye ve yapılacak işe uygun nitelikte insanların bulunması, işletmeye çekilmesi, doğru çalışanın seçilmesi, yeni seçilen ve mevcut çalışanların eğitilmesi, performanslarının doğru tekniklerle değerlendirilmesi, bireysel ve örgütsel kariyer yönetimlerinin desteklenmesi ve eşit şekilde ücretlendirilmesi gibi önemli politik kararları kapsamaktadır. Bu bağlamda yapılandırılan çalışmada insan kaynakları uygulamaları açısından Kadın Dostu Şirketlerin kadınların iş gücüne katılımının artırılması, "cam tavan" etkisini kaldıran kadın çalışanlara yönelik liderlik, mentorluk ve kariyer geliştirme programları, esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma ve ebeveyn izinleri gibi uygulamaları, üst yönetimde kadın temsilinin durumu, ücret makaslarını kapatarak iş hayatında eşit koşullara sahip olmaları ve cinsiyet temelli önyargıları azaltacak uygulamaları ile örnek teşkil eden yönleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın Dostu Şirketler, Kadın Çalışanlar, Kadın Yöneticiler, İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği.

ARE "WOMEN-FRIENDLY COMPANIES" REAL? A STUDY ON HUMAN RESOURCES PRACTICES

ABSTRACT
Women-Friendly Companies are defined as organizations that value women's empowerment in the workforce, make a significant difference in the proportion of female employees, ensure equal opportunity across all human resources processes from recruitment to career development, and develop preventive and supportive policies against discrimination. In Türkiye, this concept was first systematically addressed through research conducted by Capital Dergisi, which examines companies that stand out in terms of female employment figures and identifies the "Women-Friendly Companies" of the business world based on the number of female employees and female executives. This research series, which has focused on women employees and managers since 2013 and has been conducted regularly on an annual basis, constitutes the sample of the present study.
Within the scope of the study, the rankings published by Capital Magazine are identified and analyzed, and the official websites of the companies included in these rankings are reviewed. Through this analysis, the human resources policies and practices of these companies are evaluated in order to reveal their approaches to women's employment.

Human resources practices encompass strategic decisions such as identifying and attracting individuals who are qualified and suitable for both the organization and the specific position, selecting the appropriate candidate, providing training for newly recruited and existing employees, evaluating performance through appropriate techniques, supporting both individual and organizational career management processes, and ensuring equitable compensation policies.
In this context, the study aims to examine Women-Friendly Companies from the perspective of human resources practices by highlighting their efforts to increase women's participation in the labor force, eliminate the "glass ceiling" effect through leadership, mentoring, and career development programs for female employees, implement flexible working arrangements such as remote work and parental leave policies, enhance the representation of women in senior management, close gender pay gaps to ensure equal working conditions, and develop practices that reduce gender-based biases. Ultimately, the study seeks to demonstrate how Women-Friendly Companies contribute to establishing equal conditions for women in professional life and how they serve as exemplary organizations in this regard.
Keywords: Women-Friendly Companies, Female Employees, Female Managers, Human Resources Management Practices, Gender Equality.

GİRİŞ

Kadınlar, iş hayatına Dünya savaşları ile girmiştir. Savaş zamanı cepheye giden erkeklerin yerine çalışmaya başlayan kadınlar savaş sonrası tekrar eve dönmeyi reddederek çalışmaktan vazgeçmemiştir. Gülendam (2015:575), kadınların çalışma hayatına atılmasının iki nedeni olduğunu belirtilmektedir *"Birincisi daha rahat sosyal bir hayat sürdürebilmek ve kendi ayakları üzerinde durarak ekonomik güç kazanmak, ikincisi ise; maddi imkansızlıkların onları çalışma hayatına sürüklemesidir"*. Hangi sebeple olursa olsun kadınlar çalışma yaşamında var olmak için fedakarlıklar yapmak zorundadır.
Aile içindeki rolleri değişmemekte, evdeki yemek, çamaşır, ütü, temizlik gibi yorucu bütün işleri yapmakta, erkeklere göre daha düşük ücretleri kabul etmek ve iş yerindeki sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmakta, kariyer basamaklarında tırmanırken karşısına çıkan engelleri aşmak için çaba harcamakta (Giddens, 2005) hatta başarılarının başkalarına atfedilmesine bile ses çıkaramamaktadır.
Yönetim dünyası çoğu zaman kendine özgü normların, değerlerin ve ilişki kurallarının geliştiği bir "kabile"ye benzetilmektedir. Symons'a (1986, s. 381) göre bu kabilenin üyeleri benzer şekilde düşünen, benzer giyinen ve benzer değerleri paylaşan kişilerden oluşmakta; kendilerinden farklı olan bireyleri ise dışlayabilmekte ya da kabul etseler bile onlara güven duymakta zorlanabilmektedirler. Bu metafor, özellikle erkek egemen yönetim kültürlerinde kadınların karşılaştığı yapısal ve kültürel engelleri açıklamak açısından anlamlıdır.
Kadın yöneticilere yönelik tutumları inceleyen ampirik çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir. Shum ve Cheng (1997), Zhang ve Sternberg (2002), Cortis ve Casser (2005) ile Özkan'ın (2006) araştırmaları, yönetsel rollere ilişkin cinsiyet temelli önyargıların devam ettiğini göstermektedir. Özellikle Özkan (2006), erkeklerin kadın yöneticilere yönelik tutumlarının kadınlara kıyasla daha olumsuz olduğunu; ayrıca cinsiyet farklılıkları ve düşmanca cinsiyetçilik düzeylerinin kadın yöneticilere yönelik tutumları anlamlı biçimde açıkladığını ortaya koymuştur.
Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, kadınların yönetim kademelerinde yeterince temsil edilmemesinin yalnızca bireysel nitelikler ya da kariyer tercihleriyle açıklanamayacağı anlaşılmaktadır. Aksine, yapısal eşitsizlikler, örgüt kültürü ve toplumsal cinsiyet kalıpyargıları karar alma pozisyonlarına erişimi etkilemeye devam etmektedir.

Bu engellerin aşılabilmesi için yalnızca politika düzenlemeleri değil, aynı zamanda geleneksel olarak erkeklik normlarıyla özdeşleştirilen liderlik anlayışının ve kurumsal kültürün dönüşümü gerekmektedir.

Türkiye'de kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar ülkemizin geleneksel, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı ile yakından ilgilidir. Kazgan'a göre (1982: 271-286), bu duruma; "erkek egemen kültüre dayalı toplum ayrımcılığı, kadınların eğitim olanaklarından daha az yararlandırılması ve yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve yanlışlıklar örnek olarak verilebilir". Çiçekli'nin (2019) Türkiye'de gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre, kadınların eğitim düzeyi, haftalık çalışma saatleri ve terfi olanaklarına verdikleri önem gibi birçok değişken kontrol altına alınsa bile kadınların yönetici pozisyonlarında yer alma olasılığı erkeklere kıyasla daha düşüktür. Bu bulgu, kadınların iş gücüne katılımının yönetim kademelerinde orantılı bir temsile dönüşmediğini ve örgütlerin kadınların yönetsel potansiyelinden yeterince yararlanamadığını göstermektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar bu olumsuz tabloyu değiştirerek tüm dünyada (Eagly & Carli, 2007) ve ülkemizde kadınların yöneticilik pozisyonlarına yükselebildiklerini göstermektedir. Özellikle Kadın Dostu Şirketler kavramı ortaya çıktıktan sonra başta insan kaynakları uygulamaları olmak üzere kadın çalışanlarla ilgili uygulamalarda pozitif ayrımcılık davranışı giderek yayılmaktadır.

1. 1. "KADIN DOSTU SİRKET" KAVRAMI

CAPİTAL dergisi 1993 Mart ayından bu yana aralıksız her ay yayınlanan ve Türkiye'nin en uzun soluklu aylık iş ve ekonomi dergisidir. Ayrıca iş ve yönetim alanında birçok çalışmada örneklem olarak incelenmektedir. 2013 yılı Kasım ayı itibari ile **«Kadın Dostu Şirketler»** haber serisi yayına girmektedir. Türkiye'de ilk kez Capital Dergisi kadın istihdam rakamlarıyla öne çıkan şirketleri araştırmaktadır. Kadın çalışan ve kadın yönetici sayılarına bakarak iş dünyasının "Kadın Dostu Şirketler"ini ortaya koymaktadır. Kadın çalışanları ve yöneticileri odak noktası alan bu araştırmalar hem ulusal basında hem akademik yayınlarda hem de iş dünyasında örnek alınan önemli araştırmalar olarak dikkat çekmektedir. Örneğin Hale Nur Güler (2020:1-19) tarafından yapılan "Kadın Dostu Şirketlerin İnsan Kaynakları Uygulamaları" adlı çalışmada Capital dergisinin yapmış olduğu araştırmaya göre kadın yönetici sayısının yüksek olduğu ilk on şirket örneklem olarak seçilmiştir. Yine bu makaleye göre; listeye giren şirketlerin insan kaynakları politikaları için söylemlerinde en çok sürekli gelişim fırsatı sundukları ve çalışanların hepsine eşit imkanlar yarattıklarına değinildiği görülmektedir.

Benan Kurt Yılmaz, Ela Burcu Üçel ve Olca Sürgevil Dalkılıç tarafından 2023 yılında yayınlanan "Lider Kadınların Deneyimlerini İş Dünyası Dergisinden Okumak: Capital Dergisi Kadın Araştırmaları Üzerine Nitel Bir Çalışma" başlıkla bildiride ise içerik analizi ve tematik analiz teknikleri kullanılmakta ve yine Capital Dergisinin 2009-2023 arasında yayımlamış olduğu 752 araştırma raporundan "lider kadınlar ve kadın çalışanlar" temalı olan raporlar analiz edilmektedir (409-415 p).

Kodun Dostu Şirketler araştırması zamanla PwC Türkiye işbirliği ile seçilen şirketlere ödüllerin verildiği törenlerle kutlanmaya başlanmaktadır. Bu törenler de konuşma yapan Capital ve Ekonomist Dergileri Yayın Direktörü Rauf Ateş; *"Kadın Dostu Şirketler, bir ölçüde iş dünyasından gelen talep ile doğmuş, hayat bulmuş bir araştırmadır. Amacımız, bir yandan farklılık yaratırken, diğer yandan da kadın çalışan ve kadın yönetici sayısı ile oranlarındaki değişimi gözlemlemektir. Her yıl düzenli olarak gerçekleştirile n bu araştırma, iş dünyasındaki eğilimleri ortaya koyuyor, fark yaratan şirketlerin kendilerini göstermesini de sağlıyor. Bu açıdan önemlidir diye düşünüyoruz"* demektedir.

Araştırma sonuçlarına göre yılın en başarılı kadın dostu seçilen şirketlerin üst düzey yetkilileri de basında dikkat çekmektedir (Hürriyet Gazetesi Arşivleri, 19 Haziran 2019. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-turkiyenin-kadin-dostu-sirketleri-41248302).

2. 2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada öncelikle Capital dergisi tarafından yayınlanan "Kadın Dostu Şirketler" araştırmasının 12 yıllık araştırma serisi incelenmiş ve bu haberlerde yer alan şirketlerin yıllar içerisindeki sıralamalarında nasıl değişiklikler yaşadığına bakılmıştır. Sonra sıralamada yer alan şirketlerin resmi internet sayfaları incelenmiştir. Daha sonra Capital dergisinin arşivlerinden eski sayıları (32 Yıllık Arşiv) taranarak listede yer alan şirketler hakkında yapılan haberler incelenmiştir. Özellikle 276 haber araştırmaya dahil edilmiştir. Son olarak insan kaynakları yönetimi uygulamalarını kapsayan 5 ana soru üzerinden haberler incelenerek kadın dostu şirket tanımlamasının doğruluğu saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın insan kaynakları uygulamalarını kapsayan 5 temel sorusu şu şekilde yapılandırılmıştır:

1. İşe Alım ve Seçme Süreçleri: Kadın dostu şirketlerde işe alım süreçleri, cinsiyet temelli önyargıları azaltacak şekilde yapılandırılmakta mıdır?

2. Eğitim ve Kariyer Gelişimi: Kadın çalışanlara yönelik liderlik, mentorluk ve kariyer geliştirme programları, üst yönetimde kadın temsilini artırmakta mıdır?

3. Performans Değerlendirme ve Ücretlendirme: Performans Değerlendirme sistemlerinde şeffaflık ve Eşit işe eşit ücret ilkesi, kadın dostu insan kaynakları politikaları arasında yer almakta mıdır?

4. İş–Yaşam Dengesi ve Esnek Çalışma: Kadın Dostu Şirketlerde Esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma ve ebeveyn izinleri gibi uygulamalar, kadınların iş gücüne sürdürülebilir katılımını desteklemekte midir?

5. Kurumsal Kültür ve Ayrımcılıkla Mücadele-Eşitlik: İnsan kaynakları birimleri tarafından yürütülen toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri ve etik politikalar, ayrımcı davranışların önlenmesine katkı sağlamakta mıdır?

3. 3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma yapılırken yıllar içerisinde kadın dostu şirketlerin listenin hangi basamaklarında hangi özelliklerine bağlı olarak yer aldığını tespit etmeye çalışırken 2013 yılından başlayarak 2025 yılına kadar tüm listelerin ele alınarak incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu inceleme sırasında araştırmanın yapıldığı ilk yıl olan 2013'te özellikle ilk 10 sıralamasına bakıldığında 7 tane bankanın 2014 yılında ise 8 tane bankanın yer alıyor olması dikkat çekicidir. Kadın araştırmaları çalışmalarında *"Kadınlar çalışma hayatına girseler bile toplumsal olarak kendilerine uygun görülen alanlarda daha fazla yer almaktadırlar"* ifadesi en fazla kullanılan cümlelerden birisidir. Kadınlara; ev hayatı ve iş yaşamı arasında denge kurabileceği, ev işlerinin ve annelik, eşlik rolünün bir uzantısı gibi değerlendirilen, öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi, bakıcı-besleyici rolüne uygun işler layık görülmektedir. Post-modern dönemle birlikte ise bankacılık, sağlık, perakende, gıda, medya, turizm, ulaşım, sigorta, ilaç, reklamcılık, danışmanlık, hukuk gibi işletmelerin vitrini olarak değerlendirilebilecek ve kadınsı özelliklerin ön planda tutulduğu mesleklerde çalışmaya başladıkları görülmektedir. Bu nedenle çalışma yaşamında erkeğe özgü ve kadına özgü olarak nitelenen işler yer almaktadır (Abadan Unat, 1996:45). Literatür taramasında dikkat çekildiği üzere «Kadın Dostu Şirket» sıralamasında da bankacılık alanında faaliyet gösteren işletmeler ilk yıllarda diğer sektörlere göre ilk onda yedi-sekiz adet olmak üzere çok daha fazla yer almaktadır.

3.1. İnsan Kaynakları Uygulamaları Başlıklarına Göre Oluşturulan Araştırma Sorularının Değerlendirilmesi:

3.1.1. İşe Alım ve Seçme Süreçleri: İnsan Kaynakları yönetimi alanının en önemli basamaklarından biri insan kaynağı bulma ve seçme aşamasıdır. Çünkü bu aşamanın doğru şekilde yapılmaması, seçilen kişinin hatalı olması diğer insan kaynakları uygulamalarının hepsi doğru yapılsa bile işletmede sorunlara neden olmaktadır. Yapılacak iş ile işi yapacak çalışan arasındaki uyum büyük önem taşımaktadır. İşletmelerde tespit edilen ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkarılan boş kadroların özellikle yönetim kadrosunda olduğunda genellikle erkek çalışanlar tarafından doldurulduğu kadın çalışanların ikinci planda kaldığı görülmektedir. Oysa kadın dostu şirket araştırması incelendiğinde kadın çalışanlara özel yapılan pozitif ayrımcılığın en fazla işe alım sürecinde Erkekler geçtiği görülmektedir. Araştırma sorularından biri olan **"Kadın dostu şirketlerde işe alım süreçleri, cinsiyet temelli önyargıları azaltacak şekilde yapılandırılmakta mıdır?"** ifadesi evet diye cevaplanabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Tam da araştırmanın yapıldığı ilk yıllarda Türkiye'nin gündemine giren 2012 yılı Şubat ayında SPK tarafından hazırlanan ve resmî gazetede yer alan tebliğ ile yönetim kurulunda en az bir kadın üye bulundurma ilkesinin getirilmesi etkili olmaktadır. Dergide yayınlanan haberlerde özellikle kota uygulamalarına veya kadın sayısını arttırmak amacıyla yapılan pozitif ayrımcılık adı altında gerçekleştirilen uygulamalara kadın yöneticilerin mesafeli yaklaştıkları tespit edilmektedir. Kadın yöneticiler yetenek ve çalışmaları sonucu elde ettikleri pozisyonların kota uygulamaları yüzünden elde edildiğini düşünerek performanslarını küçümseyici imaj çizilmesinden rahatsız olduklarını dile getirmektedirler (2013:92).

Cinsiyet nötr ilan dili, objektif değerlendirme kriterleri ve yapılandırılmış mülakatlar, eşit fırsat ilkesinin temel unsurlarıdır (Dessler, 2020) bakış açısına odaklanarak şirketlerin işe alım politikaları hakkında yayınladıkları içerik örnekleri şunlardır:

- *«LC Waikiki, bu yıl da Türkiye'nin en fazla kadın çalışana sahip şirketi olarak zirvedeki yerini koruyor. Şirket 2017 sonunda 2016'ya göre çalışan sayısını 7 bin kişi artırırken yeni işe alımda da kadın çalışanlara daha fazla fırsat sağladı. Yedi bin yeni çalışanın 4 bini kadınlardan oluştu. 2017 yılında 23 bin kadını istihdam eden şirketin kadın çalışan oranı yüzde 54,8. 4 bin 56 yöneticisi olan şirketin kadın yönetici oranı yüzde 41,9'a ulaştı.»* (2018 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)
- *«55.000 kişilik büyük ailemizin yüzde 63'ü kadın çalışanlardan oluşuyor. Bu oran, kadınlara verdiğimiz önemi ve destekleyici politikaları yansıtırken, yüzde 47 kadın yönetici oranıyla da iş dünyasına öncülük ediyoruz.»* (LC Waikiki'nin 2024 yılında kendi web sayfasından alınmıştır).
- LC Waikiki Yönetim Kurulu Başkanı Vahap Küçük %52 olan kadın çalışan oranıyla gurur duyduklarını belirterek; *«Özellikle ev hanımlarının iş dünyasında yer alabilme fırsatı sunmaya çalışıyoruz. Bundan 3 yıl kadar önce kadınların işgücüne katılımını artırmaya destek olabilmek amacıyla «Ev Kadınlarının İstihdam Edilmesi Projesini» başlattık. Halen bu projeyi bir işe alım politikası olarak devam ettiriyoruz.»* (2014 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

LC Waikiki'nin ev hanımlarına özel istihdam projesi çalışmayan kadınlara mağazalarında esnek çalışma saatleri ve gelir desteği sağlayarak iş hayatına kazandırmayı amaçlayan bir sosyal sorumluluk girişimidir. 2012'de başlatılan bu proje, sadakatleri yüksek ev hanımlarını mağaza bünyesinde istihdam etmeyi ve ev ekonomilerine katkı sağlamalarını hedeflemektedir (www.lcwaikiki.com/kariyerfirsatlari).

Eczacıbaşı topluluğu 8 Mart 2011 tarihinden itibaren Türkiye'de yeni işe alımlarda eşit özelliklere sahip iki aday arasında kadın adayı tercih ettiklerini açıkladı. Türkiye İnsan Kaynakları Uygulamaları El Kitabına bu ifade işe alımlarda pozitif ayrımcılık maddesi olarak eklendi. Şirket fırsat eşitliğine ancak kadına uygulanacak pozitif ayrımcılıkla erişebileceğini öngördüğünü belirtti (2015 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları).

Ayrıca Eczacıbaşı topluluğu «birliktebiz» adını verdiği fırsat eşitliği projesiyle işi alım süreçlerinden lider yetiştirme metotlarına kadar tüm iş süreçlerini yeniden kurgulamaktadır. 2017 yılında 8 Mart Kadınlar Gününde hayata geçirilen proje topluluğun her kademesinde Türkiye'nin geleceğine katkı verecek bir dönüştüm başlatarak bu alanda ilk uygulamalardan birisi olan cinsiyetten arındırılmış özgeçmişleri kabul etmektedir (2017 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları).

- *Güven Özyurt / Ford Otosan Genel Müdürü: "Otomotiv Sektöründe Kadın İstihdam Lideriyiz": «Türkiye otomotiv sektörünün kadın istihdamında lider şirketi olarak işe alım süreçlerimizde fırsat eşitliğini gözetiyoruz. Doğru adayı, doğru zamanda, doğru pozisyona yerleştiriyoruz. Bu kapsamda, yeni işe alımlarda kadın saha ve ofis çalışanı hedeflerimizi saha çalışanlarında her 4 kişiden 1'inin, ofis çalışanlarından ise her 2 kişiden 1'inin kadın olması olarak belirledik. 2021 yılı yeni işe alımlarımızda kadın çalışan oranımız ofiste yüzde 34, sahada yüzde 22 seviyesinde.»* (2021 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından düzenlenen "2016 Yılı Çalışma Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" ödüllerinde Ford Otosan ikincilik ödülüne layık görüldü. Törende ödülü Ford Otosan İnsan Kaynakları Direktörü Nursel Ölmez Ateş alırken verdiği röportajda şu sözlere yer vermektedir:

- *"Türkiye otomotiv sanayinin kadın istihdamında önder şirketi Ford Otosan olarak bu ödül bizim için çok anlamlı. Çalışma hayatında ve aynı zamanda sosyal hayatta cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi için özveriyle çalışıyor ve kadın istihdamını destekliyoruz. Ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmanın ancak bu sayede sağlanacağına inanıyoruz. Kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık yaklaşımımız doğrultusunda işe alımdan başlayarak tüm insan kaynakları süreçlerimizde cinsiyet eşitliğini öngören politikalar uyguluyoruz. Kadın çalışanların kişisel yetkinliklerinin geliştirilmesine öncelik veriyor ve potansiyel kadın yönetici havuzu oluşturarak kadınların üst yönetim düzeyinde görev almalarına yönelik uygulamalar yürütüyoruz. İşe alımda ofis çalışanlarımızda yüzde 50 kadın yüzde 50 erkek, üretim çalışanlarımızda ise yüzde 25 kadın yüzde 75 erkek hedefi koyduk.»* (https://www.skdturkiye.org)

2021 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçlarına göre Borusan Mannesmann İnsan, Kurumsal Gelişim, Çevre ve Sürdürülebilirlik Genel Müdür Yardımcısı Nihan Alhan şu ifadelere yer vermektedir:

- *"Üretimde çalışan kadın sayımızı artırabilmek adına hedeflerimiz mevcut. Kadınların meslek hayatında yer alması adına gerçekleştirdiğimiz «Burası Eşitlik Sahası» projemiz sürüyor. Üretimde çalışan kadın mühendis sayımızı artırabilmek de hedeflerimiz arasında"*

Borusan Mannesmann tarafından yürütülen "Burası Eşitlik Sahası" projesi, sanayi ve üretim sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı, kadın istihdamını artırmayı ve iş yerinde eşitlikçi bir kültür yaratmayı hedefleyen kapsamlı bir kurumsal sosyal sorumluluk çalışmasıdır. Proje, kadınların üretim sahalarında daha fazla yer almasını ve güçlenmesini desteklemektedir (Borusan holding sosyal medya hesabından).

İcrada kadının en güçlü olduğu 3'üncü şirket olan Vodafone Türkiye'nin CEO'su Engin Aksoy:

- *"Liderlik koltuklarında çeşitliliği artırmak için başta gençlik programlarımızla tüm işe alım süreçlerimizde çeşitlilikle ilgili kendimize hedefler koyuyoruz, fırsat eşitliği sağlamak adına pek çok aksiyon alıyoruz. Kadınlar için dünyanın en iyi işvereni olmayı, 2030 yılına kadar da yönetimde ve liderlik rollerinde kadın oranını yüzde 40'a çıkarmayı hedefliyoruz"* (2023 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Vodafone Türkiye'de toplam kadın çalışan oranı %43 seviyesindedir. İşe alımlarda %50-50 fırsat eşitliği gözetilirken, kadın çalışan oranının 2027 yılına kadar %50'ye çıkarması hedeflenmektedir. Vodafone Türkiye Kadın Çalışan Verileri şöyledir: *"Toplam Kadın Çalışan: %43, İcra Kurulu: %60 kadın, Orta/Üst Düzey Yönetim: %41 kadın, Çağrı Merkezi: %72 kadın, Bayiler: %40 kadın".* Ayrıca Vodafone"ReConnect" programı ile kariyerine ara veren kadınları desteklemekte ve "Yapay Zeka Yıldızları" gibi projelerle teknoloji alanında kadın istihdamını artırmayı amaçlamaktadır (https://www.vodafone.com.tr/hakkimizda/surdurulebilirlik/raporlarimiz).

3.1.2. Eğitim ve Kariyer Gelişimi: Kadın çalışanlara yönelik liderlik, mentorluk ve kariyer geliştirme programları, üst yönetimde kadın temsilini artırmakta mıdır? Sorusu araştırma kapsamında cevaplanmaya çalışılan diğer soruyu oluşturmaktadır. Literatür, bu tür programların "cam tavan" etkisini azaltmada önemli rol oynadığını göstermektedir (Eagly & Carli, 2007). Kadın dostu şirketler hakkında yapılan araştırmada çalışan kadınların eğitim sürecinin önemsendiğine ve kariyer planlamalarının desteklendiğine ilişkin birçok örnek yer almaktadır.

- Sun Grup Başkanı Sabri Ünlütürk: *«Terfi ve her türlü yan hakta da fırsat eşitliği ilkesi uygulamaktayız. Kadın çalışanlarımızı kariyer süreçlerinde destekliyoruz. Farklı beceriler kazanabilmeleri için kurum içi rotasyonu sıklıkla uyguluyor, talep eden çalışanlarımızı yurt dışı ofislerimize expat olarak deneyim kazanmaları için yönlendiriyoruz»* (2015 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Gratis CEO'su Bahadır Özbek kadın istihdamının artırılmasını amaçladıklarını söylemekte ve tüm işe alım süreçlerini bu yönde şekillendirdiklerini belirterek çalışanlarının kariyer haritaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

- *«Eğitimlerimizin amacı çalışanlarımızın iş hayatını kolaylaştırmak ve yöneticilerimizi içeriden terfi ettirmek. Şu anda Gratis'te Bölge Müdürü olarak görev yapmakta olan kadın çalışanlarımızın %80'i mağaza çalışanı olarak işe başlamıştı. Bu pozitif farktan ötürü büyük bir mutluluk ve gurur duyuyoruz»* (2017 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Gratis, Türkiye genelindeki 650'den fazla mağazasında 5 binden fazla çalışanıyla hizmet vermektedir ve mağaza çalışanlarının tamamı kadınlardan oluşmaktadır. Şirket %100'e yakın kadın mağaza personeli oranı ve %94 kadın yönetici oranı ile sektörde en yüksek kadın istihdamına sahip şirketlerden biridir. İnternet sitelerinde yer alan şu ifadeler de kadın çalışanlarının eğitimine verdikleri önemi göstermektedir:

- *«Kadının toplumdaki yerine sahip çıkarak her adımımızı kadına değer katma ilkesi ile atıyor, kadınların iş hayatına kazandırılması için eğitimler ve destekler sunuyoruz. Kişisel bakım hizmetleri konusunda uzmanlaşmak isteyen kadınlar için kurduğumuz Beauty Akademi'den mezun olanlara kendi bünyemizde iş olanağı sağlıyor ve ek istihdam yaratıyoruz.»* (https://kariyer.gratis.com/content/Biz_kimiz)

Koç Holding İnsan Kaynakları Direktörü Özgür Burak Akkol şu ifadeleri ile eğitimin önemini vurgulamaktadır:

- *«Son 2 yılda toplam çalışan sayımız %11 artarken kadın çalışan sayımız %16 arttı. Yönetim pozisyonundaki kadın çalışan sayımızı da arttırmayı hedefliyoruz. Bu doğrultuda eğitim, koçluk, mentorluk ve network programlarını destekliyoruz. Colombia Business School ile «Women in Leadership» programı kapsamında iş birliği yaptık. Yedekleme planında ve eğitim programlarında kadın çalışma arkadaşlarımızın sayısına özellikle öncelik veriyoruz. Bu eğitimlere katılmak isteyen kadın çalışanlarımıza özel indirimler yaparak onların daha çok katılmasını destekliyoruz.»* (2017 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Koç Holding, bünyelerindeki işletmelerde çalışan kadınların iş hayatında, teknoloji ve üst düzey liderlik pozisyonlarında güçlenmesi için "Genç Kadınlara MentorlukBOOST (Kadın Teknoloji Girişimcileri)" ve "Columbia Business School Women in Leadership" gibi çeşitli programlar uygulamaktadır. Bu girişimler, kadınların STEM alanlarında ve yönetim kademelerinde gelişimini desteklemeyi hedeflemektedir (https://icindekocvar.com/kocGonulluleriProjeleriDetay/genc-kadinlara-mentorluk-programi).

Bahçeşehir Koleji Genel Müdürü Özlem Dağ ile yapılan röportajda ise işletmelerindeki yüksek kadın çalışan ve yönetici oranlarıyla ilgili şunları açıklamaktadır:

«Bahçeşehir koleji olarak cinsiyet eşitliğine inanıp eşitliğin sağlanabilmesi için kadın çalışanların desteklenmesi gerektiğini savunuyoruz. Bahçeşehir kolejinde kadın istihdam oranı Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde ve bu seviyeyi korumayı hedeflemekteyiz. Bu vizyonla üst yönetim olarak kadın istihdamını teşvik edici eğitimlerin artırılmasını destekliyor, bütçe ve eğitim planlamasını bu amaç doğrultusunda oluşturuyoruz." (2018 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Hepsiburada Ceo'su Nilhan Onal Gökçetekin:

- *«Kadınlar iş ve eğitim hayatları boyunca maalesef çeşitli önyargılarla ve sınırlamalarla karşı karşıya kalabiliyor; belli alanlarda ve pozisyonlarda çalışmaya uygun görülmeme, aile yaşantılarıyla iş yaşantıları arasında bir seçim yapmak zorunda kalma gibi. Bu tip durumlara karşı iş yerinde kadın dayanışmasının büyük önemi olduğunu düşünüyorum. Bu düşünceyle Hepsiburada bünyesinde kadın dayanışmasını artırmak amacıyla Hepsinspire adında bir kadın dayanışma ağı oluşturduk. Bu yıl 8 Mart'ta başlattığımız bu girişimle Hepsiburada bünyesindeki kadın çalışanlar birbirlerini destekliyor, mentorluk ilişkisi kurarak birbirlerine kariyer ve özel hayatlarında destek oluyorlar.»* (2023 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları).

Türkiye'nin girişimci kadınları destekleyen ilk e-ticaret platformu olan Hepsiburada, 2017 yılında hayata geçirdiği Girişimci Kadınlara Teknoloji Gücü Programı'nın 8. yılında girişimci kadınlara rehber olacak "Yol Arkadaşın Burada" eğitim modülünü hayata geçirmiştir.

Hepsiburada Kurumsal İlişkiler, İletişim ve Sürdürülebilirlik Grup Başkan Yardımcısı Cem Tanır:

- *"Bu programı bir sosyal sorumluluk projesi olarak değil, kadınların ekonomide güçlenmesi, büyümesi ve kendi yolunu açmasını Hepsiburada'nın DNA'sı olarak kabul ediyor ve stratejik bir yatırım olarak görüyoruz."* (https://kurumsal.hepsiburada.com/tr/basin-odasi/hepsiburada-girisimci-kadinlara-teknoloji-gucu-programi)

3.1.3. Performans Değerlendirme ve Ücretlendirme: Performans Değerlendirme Sistemlerinde şeffaflık ve Eşit işe eşit ücret ilkesi kadın dostu insan kaynakları politikaları arasında yer almakta mıdır? Sorusu ise araştırmanın en az ele alınan konusudur. Oysaki şeffaf ve ölçülebilir performans değerlendirme sistemleri, ücret adaletini güçlendirmekte ve ayrımcılık algısını azaltmaktadır (Armstrong, 2020).

Kadın dostu işletmeler işe alımda, eğitmede, kariyer desteklerinde kadınların yanında yer alırken konu ücretlendirme olunca kadın erkek arasındaki ücret makasının istenilen boyutlarda olduğunu söylemek zordur. Performans Değerlendirme sonuçları şeffaflık taşısa da ücret bilgisi aynı şeffaflığa sahip değildir.

Derginin 2017 yılında yayınladığı haberin ana spot başlığında da bu durum ele alınarak şu ifadelere yer verilmektedir: *"...Küresel olarak kadınlar, erkeklerin kazandığının hala ortalama yüzde 77'sini kazanıyor. Bu ücret açığı yalnızca eğitimdeki farklılıklarla ya da yaş farklılıklarıyla açıklanamaz. Aradaki fark, kadınların yaptıkları işlere az değer verilmesiyle, kadınların ağırlıkta olduğu sektörlerde ya da mesleklerde aranılan becerilerle, ayrımcılıkla, kadınların kariyerlerine ara vermeleriyle ya da ücretli çalışma sürelerini kısaltmalarıyla bağlantısı var. Bugünkü eğilimlerin sürmesi halinde aradaki ücret açığının kapanması için 70 yıldan daha uzun zaman gerekecek..."* (2017 Kasım s.80)

Mellon Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Linda Babcock tarafından yayınlanan "İyi Kızlar Pazarlık Yapmaz" araştırmasında şu ifadeler yer almaktadır: "…erkek mezunların %57'si ilk işlerine girerken ücret pazarlığı yaparken kızlar da bu oran %7, bu durum toplumsal yargılardan kaynaklanıyor. Çünkü toplum kız çocuklarına ellerindeki ile yetinmeyi ve daha fazla istemenin hoş bir şey olmadığını öğretiyor…". Babcock'un sözleri bizim Türk toplumunun bakış açısıyla örtüşmektedir.

Tüm bu olumsuz tabloya rağmen iyi örneklerde bulunmaktadır. Mesela 2016 yılındaki listede 15.sırada yer alan TAV Havalimanları Holding İnsan Kaynakları Başkan Yardımcısı Hakan Öker'in şu ifadeleri önemlidir:

- *"...ücret teklifi yapılırken de eşitlik ilkesine bağlı kalmaktayız kadın çalışan sayımızın arttırılması ve erkek çalışanlarla eşit haklara sahip olması en önemli hedeflerimiz arasında yer almaktadır."* (2016 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Cinsiyet ve fırsat eşitliği konusunu bütünsel şekilde ele aldıklarını söyleyen Kibar Holding CEO'su Haluk Kayabaşı ise 2024 yılında verdiği röportajda şu bilgiler yer almaktadır.

- *"Ağırlıklı olarak üretim ve sanayi sektörlerinde faaliyet gösterdiğimiz için çalışanlarımızın büyük çoğunluğu erkek. Bu noktada hem beyaz hem mavi yakada kadın çalışan sayımızı artırmak için uzun yıllardır çeşitli aksiyonlar alıyoruz. Sürdürülebilirlik taahhütlerimiz arasında yer alan her düzeyde kadın çalışan sayımızı artırmak için genel müdür seviyesinde performans hedefleri belirliyor ve yıl içindeki faaliyetlerimizi takip ediyoruz. Ücret, atama, terfi gibi süreçlerimizi de bu yaklaşımla gerçekleştiriyoruz. Geçtiğimiz yıl kadın istihdamını destekleyen ve kadınlara iş hayatında fırsat eşitliği tanıyan İK uygulamalarımızla KAGİDER tarafından verilen 'Fırsat Eşitliği Modeli' sertifikasını aldık. Geçtiğimiz temmuzda da kurumlardaki ücret eşitsizliğini bağımsız şekilde değerlendiren İsviçreli EQUAL-SALARY Foundation'ın (Eşit Ücret Derneği) gerekli kriterleri karşılayan şirketlere verdiği 'Eşit Ücret Sertifikası'nı (EQUAL-SALARY Certification) Türkiye'de alan ilk holding olduk"* (2024 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

3.1.4. İş–Yaşam Dengesi ve Esnek Çalışma: Kadın Dostu Şirketlerde esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma ve ebeveyn izinleri gibi uygulamalar, kadınların iş gücüne sürdürülebilir katılımını desteklemekte midir? Sorusunu yanıtlarken tüm işletmelerin özellikle kadınların toplumsal rollerinin başında gelen annelik rolüne önem verdikleri dikkat çekmektedir. Evli olmayan ya da anne olmayan kadınlara verilen haklardan hiç bahsedilmezken anne olan kadınlar için sunulan imkanlar tüm işletmeler tarafından mutlaka eşitlik uygulaması olarak sunulmaktadır.

Turkcell Grubu İnsan Kaynakları Sorumlusu Genel Müdür Yardımcısı Begüm İşçi Sezen, kadının iş dünyasına ve yönetime katılmasını desteklediklerini belirterek şu ifadelere yer vermektedir:

- *"...farklılıkları zenginlik olarak görüyor ve destekliyoruz kadın çalışanlarımızın hayatlarını kolaylaştıracak hizmetler arasında çocuk kapsamlı sağlık sigortası, kreş yardımı, bedelsiz sağlık taramaları, kuru temizleme ve kuaför yer almaktadır..."* (2014 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Nutricia İnsan Kaynakları Direktörü Pınar Öztepe kadın çalışan ve yönetici sayılarını korumak ve artırmak için anne dostu uygulamalarının kapsamını her geçen yıl genişlettiklerini ve uygulanabildiğini gözlemlediklerini belirtmektedir. Bu uygulamalar sayesinde kadın çalışan ve yönetici sayılarının giderek arttığına dikkat çekmektedir. Örnek uygulamalarını şu şekilde anlatmaktadır:

- *"Yeni anne olanlara doğum izni sonunda esnek çalışma ve evden çalışma olanağı tanıyoruz. Çalışanın doğum yapması hâlinde yeni annelere yasaların verdiği haklardan fazla ek 2 hafta daha izin kullanmalarına müsaade ediyoruz. Yeni anne babalara bebek hemşireleri ile birlikte uygulamalı eğitim ve kontrol hizmetleri sağlıyoruz. Kadın sağlığıyla ilgili farklı hastanelerde yaptığımız anlaşmalarla seminerler düzenliyoruz. 3 yaşına kadar ücretsiz mama yardımı yapıyoruz. Kadın çalışanlarımız için kapsamlı bir emzirme odasına sahibiz. Tüm aileyi kapsayan özel sağlık sigortası yapıyoruz. Aile planlama teminatımız limitini yükselterek %100 ödemeli yaptık ayrıca süt iznini de uzatmayı da planlıyoruz"* (2015 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Doğuş Holding İnsan kaynakları Bölüm Başkanı Ebru Esmen Mete de kadın çalışanların işe alımında ya da terfilerin de cinsiyet eşitliğini gözeten uygulamalarına dikkat çekmektedir:

- *"Doğuş grubu bünyesinde kadınların kişisel gelişmelerine destek olmak üzere iş-yaşam dengesi çocuk gelişimi ve etkin ebeveynlik konulu seminerler ve 7 24 yararlanabilecekleri çalışan destek programları hizmetleri sağlıyoruz. Grup şirketlerimizden Doğuş otomobil kadın çalışanlarımızın doğum sonrasında istihdam dışında kalmamaları için kreş imkânı sunuyor. Doğuş grubu olarak önümüzdeki 5 yıl içinde daha çok kadın çalışanımızın üst yönetim seviyelerinde yer almasının hedeflemekteyiz"* (2016 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Bahçeşehir koleji icra Kurulu Başkanı Hüseyin Yücel 27 yılda kadın istihdam oranını korumak bir yana artırdıklarını dikkat çekmekte ve şunları eklemektedir:

- *"... kadın dostu bir kurum olarak şimdi amacımız kadın istihdam oranımızın sürdürülebilirliğini sağlamak. Özel sağlık sigortası anlaşmamız ile kadın çalışanlara doğum poliçesini mutlaka sağladığımız gibi onların doğum sonrası işlerine dönmeleri içinde elimizden gelen desteği veriyoruz"* (2021 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

3.1.5. Kurumsal Kültür ve Ayrımcılıkla Mücadele-Eşitlik: İnsan kaynakları birimleri tarafından yürütülen toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri ve etik politikalar, ayrımcı davranışların önlenmesine katkı sağlamakta mıdır? sorusunu cevaplamak için kadın dostu işletmelerin imza attıkları anlaşmalar eşitlik ilkeleri yasalara uyum gibi davranışları ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Kapsayıcı bir kurumsal kültür, kadın çalışanların psikolojik güvenliğini artırmaktadır (Shore et al., 2011).

Öncelikle kadın dostu şirket araştırmasının yapıldığı ilk yıllarda bankacılık alanındaki yoğunlaşma bu sektörün önemini göstermektedir. Dergide bu alandaki çalışmalar şu şekilde haberleştirilmektedir: *"Bankacılık kadın dostu uygulamalarıyla en çok öne çıkan sektör. Türkiye'nin en fazla kadın istihdam eden bankası ise İş Bankası.*

Bu banka bu yıl bir ilke imza attı: Türkiye'nin iş hayatında cinsiyet eşitliğine dayalı ilk ve tek yatırım fonu olan "İşte Kadın Hisse Senedi Fonu" iş bankasının iştiraki iş portföy ve Koç Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi iş birliğinde sunuldu. İş portföy "İşte Kadın Hisse Senedi Fonu" kadınların yönetimde söz sahibi olmasını önemseyen şirketlerin yurtiçi ortaklık paylarına yatırım yapıyor" (2021 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları). İş Portföy İş'te Kadın Hisse Senedi Fonu (IHK), kadınların istihdamına, yönetimde yer almasına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine önem veren Borsa İstanbul'daki şirketlere yatırım yapan, Türkiye'nin bu temadaki ilk fonudur. Fon portföyünün en az %80'i, KOÇ-KAM danışmanlığında belirlenen kriterleri karşılayan şirketlerin paylarına yatırım yaparak kadın istihdamının verimliliğini desteklemektedir (www.isbankasi.com.tr)

2012 yılında İngiltere'de başlatılan "Yüzde 30 Kulübü" de iş hayatında kadının görünürlüğünü arttırmayı hedefleyen projelerden biridir. Türkiye'de bu program Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından hayata geçirilmiştir. Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Kurumsal Yönetim Forumu Direktörü Melsa Ararat, kulübün ortaya çıkış sürecini şöyle anlatmaktadır:

- *"Sabancı Üniversitesi olarak 2012 yılında Bağımsız Direktörler Projesi'ni başlattık ve bu proje çerçevesinde bir veri tabanı oluşturduk. Bu veri tabanı yetkin kadınlardan oluşturuldu. Kadın atamak isteyen şirketler, zorluk çekmesin ve kolaylıkla gelip arzu ettikleri kriterdeki kadınlara ulaşabilsin diye bunu hizmet olarak sunduk. O sırada zaten İngiltere'de Yüzde 30 Kulübü'nü tanımıştık. Aynı yıl İngiltere'de de Türkiye'de de kadın yönetim kurulu üyesi sayısı yüzde 12'ydi. Gelinen süreçte onlar yüzde 30'lara çıktı biz ancak yüzde 13,9'a gelebildik. Bunun üzerine üniversitede bu kulübe ev sahipliği yapmaya karar verdik…"* (Derginin 2018 Ağustos ayı sayısından alınmıştır.)

Yapı Kredi Bankasının Bağımsız Kadın Yönetim Kurulu Üyesi Füsun Akkal Bozok ise, son dönemde kadın yönetim kurulu üyelerinin sayısında bir artış olduğunu düşünüyor ve sözlerini şöyle sürdürüyor:

- *"Kadınların görünür olamama sorunu var. Yönetim kurulu üyeliği, biraz networkle ilgili bir durum. Kadınlar, ne kadar yetkin olsa da çok fazla göz önünde değil. Bu da seçimde etkili oluyor ne yazık ki. Yüzde 30 Kulübü'nün ilk amacı, gelecekte yönetim kurulundaki kadın sayısını 3'te 1 oranda artırmak. Daha sonraki hedef ise yüzde 50. Yani yönetim kurulunda eşitlik sağlanması. Eşitlik konusu sadece insan hakları konusu değil, aynı zamanda adalet konusu. Yönetim kararlarında kadın ve erkeğin eşit temsil edilmesi gerekiyor. Bu nedenle uzun vadede amacımız bunu yüzde 50'ye tamamlamak. Erkeklerin yönetim kuruluna katkısı ne kadarsa kadınlar için de aynı durum geçerli."*(Derginin 2018 Ağustos ayı sayısından alınmıştır.)

Zorlu Holding CEO'su Ömer Yüngül ise kadınların iş gücüne eşit şartlarda katılabilmesi için uzun yıllardır çalıştıklarını belirtmektedir:

- *"2007'de imzalanan Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi ile birlikte bu konudaki çalışmalarımızı daha kapsamlı kurumsal bir yaklaşımla ele almaktayız. Akıllı Hayat 2030 Sürdürülebilirlik Stratejimiz kapsamında 2018 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzun yıllardır yaptığımız çalışmaları* ***"Eşit biHayat"*** *başlığı altında topladık her alanda fırsat eşitliğini gözeterek hareket etmeyi hedefleyen bir iş kültürünü adım adım inşa ediyoruz"* (2020 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

Uğur Okulları CEO'su Nil Çiçek ise yaptıkları Sosyal sorumluluk projesini şu şekilde tanıtmaktadır:

- *"Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun yaş grubu özelliklerine uygun olarak müfredata konulması gerektiğini düşünüyorum. Biz Uğur Okulları olarak 4 yaş grubundan itibaren çocuklarımızın özelliklerine uygun eğitim programları ayarlıyoruz.*

- *BM Kalkınma Programı kapsamında toplumsal eşitliğe duyarlı şirketler için bir rehber açıkladı ve bu rehberde çok önemli bilgiler var. İş yerlerinde cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması durumunda çalışanları bağlılığı, performansları ve mesleki tatminleri yüzde 14 artıyor. İşe devamsızlık düşüyor ve iş yerinin verimliliği ve kârlılığı artıyor. Tüm şirketlerin sosyal sorumluluk projelerini gündemine alması lazım. Biz Bahçeşehir Eğitim Kurumları olarak SEY Vakfı (Semra Enver Yücel Vakfı) özelinde 'Kadının sorunu erkeğin meselesi' başlığında bir sosyal sorumluluk projesine başladık. İlk programı da birkaç ay önce yaptık. Eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için bu erkeğin gündemi, bu kadının gündemi söylemleri artık toplumdan yok etmek için eğitimlere başladık. Türkiye genelinde 7 bölgede tüm illerde, il-ilçe milli eğitim müdürlükleriyle işbirlikleri yaparak bu konuyu tüm Türkiye'ye yaymayı hedefliyoruz."* (2022 yılı Kasım ayı dergisinde yayınlanan araştırma sonuçları)

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, Capital Dergisi'nin 2013'ten beri yayımladığı "Kadın Dostu Şirketler" araştırmasını insan kaynakları uygulamaları açısından değerlendirmektir. İşe alım, kariyer gelişimi, ücretlendirme, iş–yaşam dengesi ve kurumsal kültür konularında kadın istihdamına yönelik yaklaşımlar analiz edilmiştir. On iki yıllık veri değerlendirmesiyle aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Araştırmanın ilk yıllarında bankacılık sektörü listelerde öne çıkmıştır. Bu durum, hizmet sektöründe kadın istihdamının yüksek olması ve kurumsal yönetim uygulamalarının erken gelişmesi ile ilişkilidir. İzleyen yıllarda perakende, telekomünikasyon, otomotiv, e-ticaret ve sanayi sektörlerinden şirketler de üst sıralarda yer almıştır. Bu değişim, kadın dostu uygulamaların çeşitlendiğini göstermektedir.

İncelenen şirketlerde işe alım süreçlerinde cinsiyet önyargılarını azaltmaya yönelik uygulamalar yaygınlaşmıştır. Cinsiyet nötr ilan dili, kadın adaylara yönelik uygulanan pozitif ayrımcılıklar, çalışan kadın sayısında tutturulmaya uğraşılan hedefler ve oranlar dikkat çekmektedir. LC Waikiki, ev hanımlarını istihdam etmeye yönelik projeler yürütmektedir. Eczacıbaşı Topluluğu, eşit nitelikteki adaylar arasında kadınları tercih eden bir politika benimsemiştir. Ford Otosan, kadın istihdam hedefleri belirlemiştir. Ancak bazı kadın yöneticiler, başarılarının kota ile ilişkilendirilmesinden rahatsızlık duymaktadır. Başarılarının performans değerlendirme sistemi sonucunda elde ettikleri başarıları olarak görülmeyip pozitif ayrımcılık ile bağdaştırılmasına tepki göstermektedirler.

Kadın dostu şirketlerin çoğunda liderlik, mentorluk ve kariyer geliştirme programları uygulanmaktadır. Bu programlar, "cam tavan" olarak tanımlanan engellerin aşılmasına yardımcı olmaktadır. Koç Holding'in liderlik programları ve mentorluk uygulamaları, Gratis'te içeriden terfi oranlarının yüksekliği ve Hepsiburada'nın kadın dayanışma ağı bu kapsamda önemlidir. Bu uygulamalar, kadınların yalnızca istihdamını değil, yönetim kademelerine yükselmesini de desteklemektedir.

Araştırmanın en sınırlı bulguları ücret eşitliği ile ilgilidir. Performans değerlendirme sistemlerinin şeffaflığına vurgu yapılırken, ücret bilgilerinin aynı düzeyde şeffaf olmadığı görülmektedir. Küresel ölçekte kadın-erkek ücret farkı devam etmektedir. Olumlu örnekler de mevcuttur. Kibar Holding'in EQUAL-SALARY sertifikası alması ve TAV Havalimanları Holding'in ücret tekliflerinde eşitlik ilkesini vurgulaması dikkate değerdir. Ancak genel değerlendirmede ücret eşitliği, geliştirilmesi gereken temel konulardan biridir.

Çoğu şirkette esnek çalışma, uzaktan çalışma, kreş yardımı ve doğum sonrası destek gibi uygulamalar yaygındır. Turkcell, Doğuş Holding ve Bahçeşehir Koleji bu konuda örnek gösterilebilir. Ancak iş–yaşam dengesi uygulamaları çoğunlukla annelik rolü üzerinden kurgulanmaktadır.

Evli olmayan veya çocuk sahibi olmayan kadınlara yönelik destek politikaları sınırlıdır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin kurumsal uygulamalara yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bazı kadın dostu şirketler ulusal ve uluslararası eşitlik girişimlerine katılmaktadır. İş Bankası'nın kadın temalı yatırım fonu uygulaması, Yüzde 30 Kulübü Türkiye'nin yönetim kurullarında kadın oranını artırma hedefi ve Zorlu Holding'in "Eşit biHayat" stratejisi, kurumsal kültürü dönüştürmeye yönelik önemli adımlardır. Bu tür girişimler, eşitliğin insan kaynakları uygulamalarının ötesinde, stratejik bir yönetim yaklaşımı olarak ele alındığını göstermektedir.

Araştırma bulguları, "Kadın Dostu Şirket" kavramının Türkiye'de belirli ölçüde kurumsal uygulamalara dönüştüğünü göstermektedir. İşe alım süreçleri, eğitim ve kariyer gelişimi ile kurumsal kültürde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak ücret eşitliği, üst düzey yönetimde tam temsiliyet ve toplumsal cinsiyet rolleri konusunda daha fazla çalışma gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABADAN UNAT, N. (1996). Türkiye'de Kadın Olmak. Say Yayınları. İstanbul.

ARMSTRONG, M. (2020). Armstrong's handbook of human resource management practice (15th ed.). Kogan Page.

CORTIS, R. & CASSAR, V. (2005). Perception of and abaut women managers: Investigating job involvement, self-esteem and attitudes. Women in managenent review, 20 (3), 149-164.

ÇIÇEKLI, E. (2019). Kadın olma ve yönetici olma arasındaki negatif ilişki: Türkiye'de camtavan üzerine görgül bir çalışma. Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi. 15 (1). 143-156.

DESSLER, G. (2020). Human resource management (16th ed.). Pearson.

EAGLY, A. H., & CARLİ, L. L. (2007). Through the labyrinth: The truth about how women become leaders. Harvard Business School Press.

GIDDENS, A. (2005). Sosyoloji toplumbilim-siyasetbilim/06. Ayraç yayınevi. Ankara.

GÜLENDAM, R. (2015). Türkiye'de kadın olmak. Kesit yayınları. İstanbul.

GÜLER, H. N. (2020). Kadın dostu şirketlerin insan kaynakları uygulamaları. Kapadokya akademik bakış 4 (2). 1-19.

Hürriyet Gazetesi Arşivleri, 19 Haziran 2019. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-turkiyenin-kadin-dostu-sirketleri-41248302).

KAZGAN, G. (1982). Türk ekonomisinde kadınların işgücüne katılması, mesleki dağılımı, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statüsü. (Ed. N. ABADAN UNAT). in Türk toplumunda kadın. Kent basımevi. İstanbul.

KOSSEK, E. E., LEWİS, S., & HAMMER, L. B. (2010). Work–life initiatives and organizational change: Overcoming mixed messages to move from the margin to the mainstream. Human Relations, 63(1), 3–19. https://doi.org/10.1177/0018726709352385

KURT YILMAZ, B. ÜÇEL, E. B. & SÜRGEVİL DALKILIÇ, O. (2023). Lider kadınların deneyimlerini iş dünyası dergisinden okumak: Capital dergisi kadın araştırmaları üzerine nitel bir çalışma. 31. Yönetim ve organizasyon kongresi bildiriler kitabı. 409-415.

OECD. (2017). The pursuit of gender equality: An uphill battle. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264281318-en

ÖZKAN, D. (2006). The relationship between attribution related to aquisition of managerıal position by women, attitudes toward women managers, sexim and differences. Orta doğu teknik üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yüksek lisans tezi. Ankara.

SHORE, L. M., RANDEL, A. E., CHUNG, B. G., DEAN, M. A., EHRHART, K. H., & SİNGH, G. (2011). Inclusion and diversity in work groups. Journal of Management, 37(4), 1262–1289. https://doi.org/10.1177/0149206310385943

SHUM, C. L., & CHENG, Y. C. (1997). Perceptions of women pirincipals leadership and teachers word attitudes. Journal of educational administration 35 (2). 165-178.

SYMONS, G. L. (1986). Coping with the corporate tribe: How woman in different cultures experience the managerial role. Journal of management 3 (12). 381-402.

UNİTED NATIONS. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. United Nations.

ZHANG, L. & STRENBERG, R. J. (2002). Thinking styles and teachers characteristics. International journal of psychology 371. 3-12.

Capital Dergisinin özellikle "Kadın Dostu Şirketler" araştırmasının yayınlandığı 2013 yılından sonraki Kasım ayları sayıları.

TÜRKİYE'DE AİLE POLİTİKALARININ DÖNÜŞÜMÜNDE KADIN: TARİHSEL SÜREÇ VE 2025 AİLE YILI

Ebru PULAT
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Ana Bilim Dalı
ORCID: 0009-0007-4971-2438

Doç. Dr. Saniye YILDIRIM ÖZMUTLU
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon
ORCID: 000-0001-6199-3999

ÖZET
Bu çalışma, Türkiye'de aileye ve kadına yönelik sosyal politikaların tarihsel dönüşümünü inceleyerek 2025 yılının "Aile Yılı" ilan edilmesiyle birlikte geliştirilen güncel politika ve uygulamaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de aile politikaları, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren nüfus artışı, aile kurumunun korunması, kadınların aile içi ve toplumsal konumunun güçlendirilmesi ile toplumsal yapının desteklenmesi gibi hedefler doğrultusunda şekillenmiş; özellikle 2000'li yıllardan sonra sosyal devlet anlayışı çerçevesinde daha bütüncül bir politika yaklaşımına evrilmiştir. Kentleşme, kadınların işgücüne katılımındaki artış, dijitalleşme ve demografik dönüşüm gibi yapısal değişimler hem kadınların toplumsal rollerini hem de aile politikalarının kapsamını ve araçlarını dönüştüren temel dinamikler arasında yer almaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, aile yapısında ve kadınların toplumsal konumunda meydana gelen sosyoekonomik dönüşümlerin Türkiye'de uygulanan aile politikalarını nasıl etkilediğini ve 2025 Aile Yılı kapsamında geliştirilen politika araçlarının bu dönüşümlere ne ölçüde yanıt verdiğini ortaya koymaktır. Araştırma nitel yöntemle tasarlanmış olup literatür taraması ve politika belgelerinin doküman analizi yöntemleri temelinde yürütülmüştür. Bu kapsamda kalkınma planları, resmî strateji belgeleri ve ilgili kamu kurumlarının raporları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye'de aile politikalarının erken dönemlerde daha çok demografik hedeflere odaklandığını; günümüzde ise sosyal refahın güçlendirilmesi, aile içi dayanışmanın ve özellikle kadınlara yönelik koruyucu–destekleyici politikaların ön planda olduğu yeni bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. 2025 Aile Yılı kapsamında yürütülen uygulamalar, aile kurumunun ve kadınların toplumsal refah içindeki konumunun desteklenmesine yönelik güncel yönelimleri ortaya koymakta ve sosyal politika tartışmalarına yeni bir perspektif sunmaktadır. Çalışmanın, Türkiye'de aile ve kadın politikalarının yönelimini analiz eden literatüre katkı sağlaması ve politika yapıcılar için yol gösterici nitelik taşıması beklenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Aile Politikaları, Sosyal Politika, Kadın, 2025 Aile Yılı, Türkiye, Sosyal Devlet

WOMEN IN THE TRANSFORMATION OF FAMILY POLICIES IN TURKEY: HISTORICAL PROCESS AND THE 2025 YEAR OF THE FAMILY

ABSTRACT
This study aims to examine the historical transformation of social policies directed toward families and women in Turkey and to evaluate contemporary policy initiatives developed following the declaration of 2025 as the "Year of the Family."

Family policies in Turkey have been shaped by objectives such as population growth, the protection of the family institution, the empowerment of women's roles within the family and in society, and the strengthening of social structure since the establishment of the Republic. Particularly after the 2000s, these policies have evolved into a more comprehensive framework within the context of the welfare state. Structural changes such as urbanization, the increase in women's labor force participation, digitalization, and demographic transformation constitute key dynamics that reshape both women's social roles and the scope and instruments of family policies. The main research problem of this study is to reveal how socioeconomic transformations occurring in family structures and in the social status of women have influenced family policies implemented in Turkey, and the extent to which the policy instruments developed within the scope of the 2025 Year of the Family respond to these transformations. The research is designed using a qualitative method and is based on a literature review and document analysis of policy papers. In this context, development plans, official strategy documents, and reports published by relevant public institutions were comparatively examined. The findings indicate that family policies in Turkey were initially oriented predominantly toward demographic goals; however, in the contemporary period they have transformed into a structure that prioritizes the strengthening of social welfare, the support of intra-family solidarity, and especially protective and supportive policies targeting women. The initiatives carried out within the framework of the 2025 Year of the Family reveal current orientations aimed at supporting both the family institution and the position of women within social welfare, offering a renewed perspective to social policy debates. The study is expected to contribute to the literature analyzing the orientation of family and women's policies in Turkey and to provide guidance for policymakers.

Keywords: Family Policies, Social Policy, Women, 2025 Year of the Family, Turkey, Welfare State

TURİZMDE KADINLARIN GÜÇLENMESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: YAPISAL EŞİTSİZLİKLER VE BAKIM YÜKLERİ ÜZERİNE BİR PERSPEKTİF

Dr. Öğr. Üyesi Fulden Nuray KÜÇÜKERGİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-0943-0467

Dr. Öğr. Üyesi Esin AYSEN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ardeşen MYO, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri
ORCID: 0009-0002-3284-4155

ÖZET

Kadınların güçlenmesi, son yıllarda turizm politikaları, kalkınma programları ve sürdürülebilirlik söylemleri içerisinde merkezi bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu kavramın kullanımının çoğu zaman eleştirel bir çözümlemeden yoksun olduğu, normatif ve yüzeysel bir çerçevede ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma, turizm alanında kadınların güçlenmesine ilişkin baskın söylemleri eleştirel bir perspektiften incelemeyi ve güçlenme kavramının pratikte ne ölçüde yapısal bir dönüşüme karşılık geldiğini sorgulamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, feminist kalkınma kuramları ve toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkileri literatürü üzerine temellendirilmektedir. Bu bağlamda, Kabeer'in (1999) güçlenmeyi kaynaklara erişim, yapabilme kapasitesi ve kazanımlar arasındaki etkileşim üzerinden tanımlayan yaklaşımı ile Cornwall ve Rivas'ın (2015) güçlenme söylemlerinin politik içeriğinin zamanla boşaltıldığına yönelik eleştirileri çalışmanın kuramsal zeminini oluşturmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, güçlenmenin yalnızca bireysel çaba ve ekonomik katılım düzeyinde değil; yapısal koşullar, kurumsal düzenlemeler ve toplumsal cinsiyet normları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, turizmde kadın istihdamı ve girişimciliğini merkeze alan güçlenme anlatılarının, kadınların karar alma süreçlerine katılımı, kurumsal temsil ve yapısal eşitsizliklerin dönüştürülmesi açısından ne ölçüde etkili olduğu sorusu, incelenmesi gereken temel bir problem alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu kuramsal tartışmanın somut karşılıkları, Türkiye bağlamındaki kadın girişimciliği göstergelerinde açık biçimde gözlemlenmektedir. Türkiye'de kadınların toplam girişimciler içindeki oranının çok düşük olması, kadın girişimciliğinde yapısal sınırlılıkların nicel bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Mevcut literatür, kadınların girişimciliğe ya bilgi, sermaye ve sosyal ağlara erişim eksikliği nedeniyle adım atamadığını ya da girişimci olsalar dahi aile içi bakım sorumlulukları ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle çoklu yükler altında faaliyetlerini sürdürülebilir ve ölçeklenebilir biçimde geliştiremediklerini ortaya koymaktadır (Brush vd., 2009; Minniti ve Naudé, 2010). Kadınların iyi bir eş, anne ve evlat olma rollerine öncelik vermeleri yönündeki toplumsal normlar, girişimcilik faaliyetlerinin çoğunlukla mikro ölçekte kalmasına ve büyüme potansiyelinin sınırlanmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, kadınların güçlendirilmesinin yalnızca bireysel kapasite geliştirme ya da ekonomik katılımın artırılmasıyla sağlanamayacağını savunmaktadır. Eğitim ve danışmanlık hizmetleri, finansal engellerin azaltılması, çocuk bakım ve bakım emeğini destekleyici sosyal politikalar, networking olanaklarının genişletilmesi, iş kurma sürecindeki yasal prosedürlerin sadeleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet temelli yargıları dönüştürmeye yönelik farkındalık kampanyalarının birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (OECD, 2017).

Sonuç olarak, turizm alanında kadınların gerçek anlamda güçlenmesinin, çoklu yükleri azaltan ve yapısal eşitsizlikleri hedef alan bütüncül ve dönüştürücü politikalarla mümkün olabileceği savunulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadınların güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, bakım emeği, çoklu yükler, kadın girişimciliği, yapısal engeller

RETHINKING WOMEN'S EMPOWERMENT IN TOURISM: A PERSPECTIVE ON STRUCTURAL INEQUALITIES AND CARE BURDENS

ABSTRACT

Women's empowerment has emerged as a central concept in tourism policies, development programs, and sustainability discourses in recent years. However, the use of this concept is often devoid of critical analysis and is addressed within a normative and superficial framework. This study aims to critically examine the dominant discourses on women's empowerment in tourism and to question the extent to which the concept of empowerment corresponds to structural change in practice.

The research is grounded in feminist development theories and the literature on gender-based power relations. In this context, Kabeer's (1999) approach, which defines empowerment through the interaction between access to resources, capacity to act, and gains, and Cornwall and Rivas' (2015) critique that the political content of empowerment discourses has been emptied over time, form the theoretical basis of the study. This theoretical framework indicates that empowerment must be evaluated not only in terms of individual effort and economic participation but also in the context of structural conditions, institutional arrangements, and gender norms. Therefore, the question of how effective empowerment narratives centered on women's employment and entrepreneurship in tourism are in terms of women's participation in decision-making processes, institutional representation, and the transformation of structural inequalities emerges as a fundamental problem area to be examined in an empirical context.

The concrete counterparts of this theoretical discussion are clearly observable in the indicators of women's entrepreneurship in the Turkish context. The very low proportion of women among total entrepreneurs in Turkey is noteworthy as a quantitative indicator of structural limitations in women's entrepreneurship. The existing literature reveals that women either cannot take steps toward entrepreneurship due to a lack of access to knowledge, capital, and social networks, or, even if they become entrepreneurs, they cannot develop their activities in a sustainable and scalable manner under multiple burdens due to domestic care responsibilities and gender roles (Brush et al., 2009; Minniti and Naudé, 2010). Social norms that prioritize women's roles as good wives, mothers, and daughters lead to entrepreneurial activities mostly remaining on a micro scale and limiting growth potential.

In this context, the study argues that women's empowerment cannot be achieved solely through individual capacity building or increased economic participation. It emphasizes the need to address education and advisory services, reduction of financial barriers, social policies supporting childcare and care work, expansion of networking opportunities, simplification of legal procedures in the business start-up process, and awareness campaigns aimed at transforming gender-based judgments (OECD, 2017). In conclusion, it is argued that the real empowerment of women in the tourism sector can only be achieved through comprehensive and transformative policies that reduce multiple burdens and target structural inequalities.
Keywords: Women's empowerment, gender inequalities, care work; multiple burdens, women entrepreneurship, structural barriers

GECEKONDUDAN ÖZNELEŞMEYE: BİR YUDUM SEVGİ'DE KADIN ÖZGÜRLEŞMESİNİN ÇELİŞKİLİ TEMSİLİ

Prof. Dr. Ayşe KONCAVAR
Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3396-8707

ÖZET
Bu çalışma, Atıf Yılmaz'ın *Bir Yudum Sevgi* (1984) filmi üzerinden 1980'ler Türk sinemasında kadın özgürleşmesinin çelişkili temsilini feminist film kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Film, gecekondu mahallesinde yaşayan Aygül'ün fabrika işçisi olarak çalışma hayatına katılmasıyla ekonomik bağımsızlık kazanmasını ve bu süreçte geleneksel ataerkil yapılara karşı geliştirdiği direnci merkezine almaktadır. İlk bakışta anlatı, kadının pasif konumdan aktif özneye dönüşümünü temsil eden ilerici bir kırılma olarak okunabilmektedir. Aygül'ün kocasını terk etmesi, kendi bedeni ve arzuları üzerinde söz sahibi olması ve çocuklarıyla birlikte yeni bir hayat kurma kararı, feminist bir özneleşme pratiği olarak değerlendirilebilmektedir.
Ancak çalışma, bu özgürleşme anlatısının yapısal olarak "tamamlanmadığını" ileri sürmektedir. Aygül'ün toplumsal meşruiyetinin nihai olarak başka bir erkekle evlilik üzerinden kurulması, filmin aynı anda hem ataerkil düzeni sorgulayan hem de onu yeniden üreten çelişkili bir temsil stratejisi benimsediğini göstermektedir. Simone de Beauvoir, Laura Mulvey ve Kate Millett'in kuramsal yaklaşımlarından hareketle filmde kadın öznenin hem güçlendirilme biçimleri hem de bu özneleşmenin sınırları tartışılmaktadır. Özellikle kamera kullanımı ve anlatı yapısı, erkek bakışının sürekliliği bağlamında ele alınmaktadır.
Sonuç olarak çalışma, *Bir Yudum Sevgi*'nin feminist bir açılım sunduğunu ancak bu açılımın ataerkil sistemin sınırları içinde şekillendiğini ortaya koyarak, 1980'ler Türk sinemasında kadın özgürleşmesinin çelişkili doğasına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın temsili, feminist film kuramı, özneleşme, ataerkillik, erkek bakışı

FROM SHANTYTOWN TO SUBJECTIFICATION: THE CONTRADICTORY REPRESENTATION OF WOMEN'S LIBERATION IN "A SIP OF LOVE"

ABSTRACT
This paper examines the contradictory representation of female liberation in Atıf Yılmaz's *Bir Yudum Sevgi* (1984) within the framework of feminist film theory. The film focuses on Aygül, a woman living in a gecekondu settlement, whose entry into factory work enables her to gain economic independence and gradually transform from a passive figure into an active subject. At first glance, the narrative appears to offer a progressive feminist rupture by portraying a woman who resists domestic oppression, leaves her irresponsible husband, and reclaims control over her body and desires.
However, this study argues that Aygül's emancipation remains structurally incomplete. Her social legitimacy is ultimately reconstructed through marriage to another man, revealing a paradoxical narrative strategy that simultaneously challenges and reproduces patriarchal norms. Drawing on the theoretical perspectives of Simone de Beauvoir, Laura Mulvey, and Kate Millett, the paper analyzes both the empowerment of the female subject and the limitations imposed on this process of subjectification.

Special attention is paid to the film's visual language, particularly the use of the camera in intimate scenes, which continues to frame the female body through the male gaze. This indicates the persistence of patriarchal visual codes even within an apparently emancipatory narrative.

In conclusion, the study suggests that *Bir Yudum Sevgi* offers a feminist opening while remaining confined within the boundaries of patriarchal ideology, thereby highlighting the contradictory nature of female liberation in 1980s Turkish cinema.

Keywords: Female representation, feminist film theory, female subjectivity, patriarchy, male gaze

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

DEMOGRAFİK KRİZ, ÇALIŞMA KOŞULLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET NORMLARI: GÜNEY KORE'DE KADINLARIN İŞ YAŞAMINA KATILIMININ DİNAMİKLERİ

Prof. Dr. Arzu AL
Marmara Üniversitesi, Siysal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
ORCID: 0000-0002-3287-3661

Gülperi KÜÇÜKKARACA
Marmara Üniversitesi, Siysal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
ORCID: 0009-0001-3102-6735

Özet

2010 yılından itibaren Güney Kore'nin istikrarlı olarak düşen doğurganlık oranlarına istinaden, kadınların ekonomik olarak katılım biçimleri, istihdamın niteliği ve kariyer sürekliliği konularının öne çıktığı görülmüştür. Ülkenin hızlı ekonomik kalkınma süreci, yüksek rekabet düzeyine sahip emek piyasası ve uzun çalışma saatlerine göre geliştirilmiş üretim modelleri, kadınların çalışma yaşamına katılımını belirleyen temel unsurlar arasında yer aldığı bilinmektedir. Nitekim mevcut kurumsal ve normatif düzenin, kadınların üst ve karar alma pozisyonlarına erişimini yapısal düzeyde sınırlandırdığı da görülmüştür. Bununla birlikte, bilgi ve enformasyon çağının gerekleri doğrultusunda artan esneklik beklentileri ve performans odaklı çalışma kültürü; iş-aile dengesinin üzerindeki baskıyı arttırdığı düşünülmektedir. Özellikle çocuk bakımı ve ev içi emek sorumluluklarının kadınlar üzerinde yoğunlaşması, uzun çalışma saatleri ve kesintisiz kariyer beklentileriyle birlikte değerlendirildiğinde, kadınların emek piyasasındaki konumunu yapısal olarak daha kırılgan hale getirdiği bilinmektedir. Bu duruma istinaden, toplumsal olarak kadınlara atfedilen bakım sorumlulukları ve "öncelikli aile rolü"; kadınların iş yaşamındaki konumunun geçici, kırılgan ve ikincil bir alan olarak tanımlanmasına neden olduğu düşünülmektedir. Nitekim üst düzey pozisyonlara yükselmenin uzun çalışma saatleri ve kesintisiz kariyer beklentisi ile paralellik göstermesi, kadınların bu alanlarda görünürlüğünü sınırlayan unsurlar arasında yer almaktadır. Demografik krizin ise, bu yapının doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Çünkü çalışma koşulları ve toplumsal beklentiler, kadınların hem çalışma hayatına hem de aile kurma süreçlerine eş zamanlı ve sürdürülebilir biçimde dahil olmasını zorlaştırmaktadır. Ancak kadınların hem iş yaşamı içerisinde farklı sektör ve pozisyonlardaki oranlarında hem de nitelikli alanlarda, eğitim düzeyinde ve nicel temsildeki oranlarında artış görülmüştür. Fakat bu durum toplumsal normlara dayalı ayrımcı yapılar ve hiyerarşik eşitsizlikleri bütünüyle ortadan kaldırmamıştır. Bu duruma istinaden, Güney Kore'de kadınların iş yaşamına katılımı, yalnızca bireysel tercihler çerçevesinde değil; emek piyasasının örgütlenme biçimi, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve kurumsal düzenlemelerin etkileşimi ile incelenmesi gereken çok katmanlı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında, Güney Kore'de bulunan çok boyutlu dinamiklerin demografik dönüşüm ve çalışma koşulları açısından politik ekonomi perspektifiyle incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kore, Politik Ekonomi, Kadınların İşgücüne Katılımı, Toplumsal Cinsiyet Normları, Kurumsal Dinamikler

DEMOGRAPHIC CRISIS, WORKING CONDITIONS, AND GENDER NORMS: THE DYNAMICS OF WOMEN'S PARTICIPATION IN THE WORKFORCE IN SOUTH KOREA

Abstract

Since 2010, South Korea's steadily declining fertility rates have brought increasing attention to women's modes of economic participation, the quality of employment, and issues of career continuity. It is well established that the country's rapid economic development, highly competitive labor market, and production models structured around long working hours constitute key factors shaping women's participation in working life. Indeed, the prevailing institutional and normative order is observed to structurally constrain women's access to senior and decision-making positions. Moreover, rising expectations of flexibility and the expansion of performance-oriented work cultures, in line with the requirements of the information age, are widely considered to intensify pressures on work–family balance. When the disproportionate concentration of childcare and domestic labor responsibilities on women is assessed alongside long working hours and expectations of uninterrupted career trajectories, women's position in the labor market is understood to become structurally more precarious. In this context, socially ascribed caregiving responsibilities and the notion of women's "primary family role" are considered to contribute to the construction of women's position in working life as temporary, fragile, and secondary. Notably, the alignment between advancement to senior positions and demands for long working hours and continuous career commitment constitutes a significant factor limiting women's visibility in these roles. The demographic crisis is therefore regarded as a natural outcome of this structural configuration, as prevailing working conditions and societal expectations increasingly hinder women's ability to participate in both working life and family formation processes simultaneously and sustainably. Nevertheless, increases have been observed both in women's representation across different sectors and occupational positions and in their educational attainment and quantitative presence in qualified fields. However, these developments have not fully eliminated norm-based discriminatory structures and hierarchical inequalities. Accordingly, women's participation in working life in South Korea emerges not merely as a matter of individual choice, but as a multi-layered phenomenon that must be examined through the interaction of labor market organization, gender-based divisions of labor, and institutional arrangements. Within this framework, the present study aims to analyze the multidimensional dynamics in South Korea from a political economy perspective, with particular attention to demographic transformation and working conditions.

Keywords: South Korea, Political Economy, Women's Labor Force Participation, Gender Norms, Institutional Dynamics

DEMOGRAFİK KRİZ, ÇALIŞMA KOŞULLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET NORMLARI: GÜNEY KORE'DE KADINLARIN İŞ YAŞAMINA KATILIMININ DİNAMİKLERİ

Güney Kore'nin 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik kalkınmada ve küreselleşme sürecinde özellikle Han Nehri mucizesi sonrasında endüstriyelleşme, bilgi ve iletişim alanlarındaki gelişimleri ile artan yüksek eğitim düzeyi ve ileri teknoloji ile üretim seviyesindeki artışlar kadınların iş yaşamına katılımı ve istihdam niteliği kapsamında belirgin yapısal eşitsizliklerinde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Nitekim ihracata dayalı büyüme modelleri ve kalkınma stratejileri emek piyasasını; uzun çalışma saatleri, yüksek rekabet ve performans odaklı üretim normları çerçevesinde şekillendirmiştir.

Bu politika ve stratejiler ekonomik verimlilik açısından ciddi kazanımlar sağlasa da toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünü büyük oranda dönüştüremediği görülmüştür (Koen, ve diğerleri 2021). Öyle ki Kore toplumundan Joseon Hanedanlığı döneminden itibaren benimsenmiş Konfüsyüsçü hiyerarşi kadınların sosyal haklarını ve toplumsal konumunu derin bir şekilde etkilemiş ve ataerkil ideoloji olarak toplum içerisinden şekillenmiştir. Bu sistem ve ideolojik etkiler Kore halkının günlük yaşamlarında kültürel bir temel olduğu bilinmektedir. Nitekim kısaca bu hiyerarşiyi açıklamak gerekirse; Üç ağ (San-kang) ve ahlaki alt kademe kapsamında koca ve eş arasındaki ilişkide erkek hiyerarşik olarak (metafizik, ahlaki, sosyal ve yasal açıdan) daha üst bir konumda yer almaktadır. Üç İzleme Yolu (Samjongjido) ise, kadının ahlaki özerkliğinin olmaması yani kadın hayatı boyunca babasını, kocasını ve oğlunu takip etmek zorundadır düşüncesidir. Bu durum kadının kendi kararlarını alma ve bağımsız bir birey olma hakkını kısıtlayan ahlaki bir tabi olma durumunu ortaya çıkartmıştır. Sosyal alan sınırlandırılması düşüncesi ise, kadının ahlaki ve sosyal rollerini sadece aile içi sorumluluklarla sınırlandırmıştır. Bu durumlara istinaden günümüz modern iş dünyası ve siyasetteki engeller erkekler arasındaki sıkı sosyal ağlar (ilgilere dayalı ilişkiler), kadınların iş dünyasında ve siyasette yükselmesinin önündeki önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir. İşverenlerin kadınların sosyal bağlantılarının zayıf olduğuna inanması ve erkek çalışanlarının kadın meslektaşlarına eşit davranmakta zorlanması, Konfüsyüsçü hiyerarşinin modern hayattaki yansımaları olarak görülmektedir. Nitekim Konfüsyüsçü etik değerler içerisinde kadının konumunu genellikle “küçük insan” (xiaoren) kategorisine yakın görülmüş ve ahlaki yetkinlik ile bakım verme gücü daha çok erkeklere atfedilmiştir. Bu hiyerarşik yapının kadın lehine ve toplumsal cinsiyet eşitliği normlarına göre dönüşebilmesi için sistemin eşitlik, adalet ve bireysellik değerleri ile desteklenmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır (Kim 2015, ss.1-7). Bu duruma istinaden Güney Kore’de çalışma hayatı, hiyerarşik örgütlenme biçimleri ve erkek merkezli kariyer normları ile karakterize edildiği görülmüştür. Bu udurum kadınların işgücüne katılımını nicel olarak artırsa dahi, istihadamın niteliği ve kariyer ilerleme olanakları açısından eşitsizlikler ürettiği bilinmektedir.

Güney Kore’deki yönetici pozisyonlarındaki kadınların katılım oranı 2010-2025 yılları arasında yükseldiği gözlemlenmiştir. Nitekim 2015-2016 yıllarındaki Güney Kore’nin kadın Cumhurbaşkanı Park Geun-hye’nin siyasi skandallara karışması ve görevden alınması ile toplumdaki algılar da negatif bir değişim gözlemlenmiş kadın üst düzey yöneticiliğinin hem siyasi hem iş hayatındaki olumsuz etkileri görülmüştür (Lee 2017). 2020-2022 yılları arasında yaşanan ani düşüşün nedenleri arasında ise, 2019 yılındaki Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri ve ortaya çıkan belirsizlik ve iş piyasalarındaki yeniden yapılanma süreçleri kadınların üst düzey pozisyonlara geçişini daha kırılgan hale getirdiği düşünülmektedir. Ayrıca kadınların artan ücretsiz ev işi ve bakım görevleri nedeni ile iş ve aile sorumluluklarını dengelemek zorunda kaldımaları ile istihdam da daha yüksek ayrılma ve izin alma oranları ile birleşerek kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarındaki istihdam oranına da etki ettiği görülmüştür. Ayrıca dönemin cumhurbaşkanı Yoon Suk-yeol un kadınlar hakkındaki siyasal söylemleri ve politika yönelimi kapsamında, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı’nı kaldırma vaadi ve yapısal cinsiyet eşitsizliğini reddeden yaklaşımı ile kadın liderliğini destekleyen kurumsal çerçevenin zayıfladığı bir ortam oluştuğu da bilinmektedir (Jones 2021); (Jang 2022).

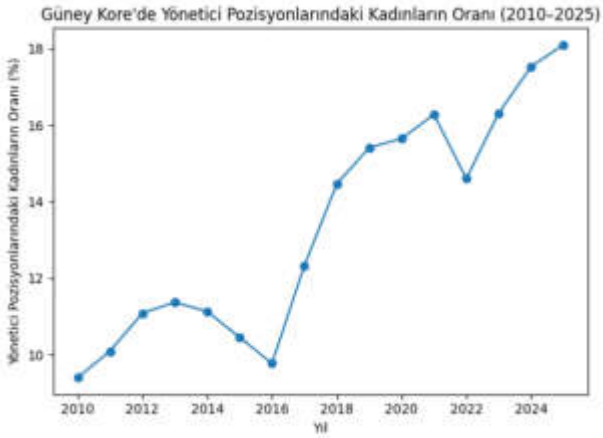

Kaynak: International Labour Organization-https://rshiny.ilo.org/dataexplorer72/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_T552_NOC_RT_A&ref_area=KOR E.T. 02.02.2026

Nitekim kadınların çalışma alanları daha çok işgücü piyasasında daha çok güvencesiz, geçici ya da kariyer sürekliliği sınırlı pozisyonlarda yoğunlaşmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet normları kadınların çalışma hayatındaki konumunu belirleyen temel unsurlar arasında yer aldığı görülmüştür. Çocuk bakımı ve ev içi emeğin büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda olarak görülmesi, iş-aile dengesi sorunu yapısal bir probleme dönüştüğü gözlemlenmiştir. Enformasyon çağı ile gelişen dijitalleşme bu normatif iş bölümünü dönüştürmekten ziyade çoğu zaman yeniden üretmekte kadınların hem ücretli emek hem de bakım emeği yükünü eş zamanlı olarak üstlenmesine yol açtığı bilinmektedir. Her ne kadar yönetici ve istihdam oranlarında artış görülse de Güney Kore'deki demografik kriz özellikle düşük doğum oranları bu kapsamda öne çıkmıştır. Kadınların iş yaşamına katılımı ile aile kurma ve çocuk sahibi olma süreçleri arasındaki paralellik ülkenin mevcut ekonomik ve kurumsal yapısının sınırlarını da görünür hale getirmiştir (OECD 2025, s.10).

Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum sayısı) (2010-2022)

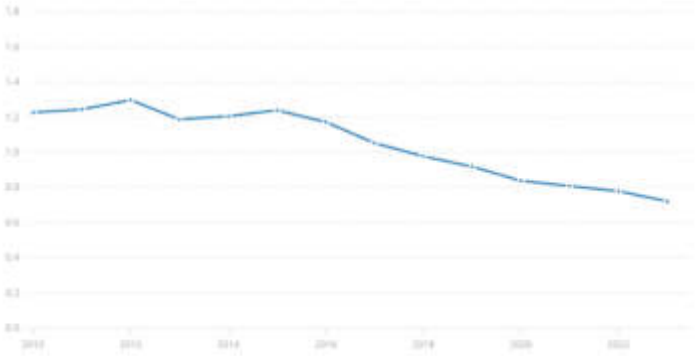

Kaynak: Worldbank https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2023&locations=KR&start=2010 E.T. 02.02.2026

Kore'deki doğurganlık oranının 2023 itibariyle 0,72 dünyanın en düşük seviyesine gerilemesinin temel nedenlerinden bahsetmek gerekirse; iş ve aile arasındaki çatışma, evlilik modellerindeki değişim, geç evlenme veya hiç evlenmeme, çocuksuz evlilikler ve iş gücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık, sosyal normlar ve çalışma kültürü, politika müdahalelerinin sınırlılığı olarak sıralanabilecek ana faktörler olarak incelenmiştir. Nitekim Güney Kore'de kadınların işgücüne katılım oranının erkeklere oranındaki artış kadınların istihdam gücünü artırırken doğum oranlarına istinaden paralel olarak düşüş göstermiştir.

Güney Kore'de kadınların işgücüne katılım oranının erkeklere oranı 2010-2024

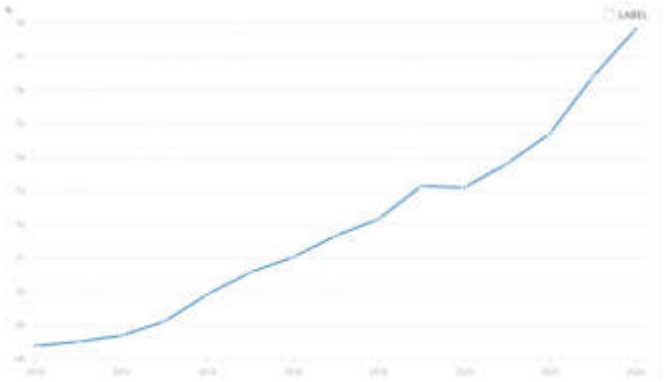

Kaynak: Worldbank
https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FM.ZS?end=2024&locations=KR&start=2010 E.T. 02.02.2026

Kore'deki kadınlar iş ve aile arasında bir seçin yapmak zorunda kaldıklarında giderek daha fazla oranda iş hayatını önceliklendirdikleri görülmüştür. Kariyer ve anneliğin bir arada ilerletilmesinin zor olması, anneliğin "alternatif maliyetini" (kariyer kesintileri ve gelir kaybı) yükselttiği bilinmektedir. Ayrıca 2000 yılında 25-29 yaş grubundaki kadınların %59,6'sı evliyken bu oran 2020'de %18,9'a düştüğü bilinmektedir. Evli kadınlar arasında ise hem maliyet hem bakım zorluğu ve psikolojik nedenler ile çocuk sahibi olmama eğiliminin artış gösterdiği görülmüştür. Ayrıca Kore OECD ülkeleri içerisinde en yüksek cinsiyetçi ücret farkına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum hane halkı içerisinde erkeğin "geçim sağlayıcı" kadının ise "bakıcı" olduğu geleneksel modelin rasyonel bir seçenek olarak görülmesine neden olmaktadır. Ayrıca işverenlerin kadınların çocuk sahibi olduklarında işten ayrılacakları beklentisi ile genç kadınların kariyerlerine daha az yatırım yapmaları kadınların iş gücü piyasasındaki konumunu zayıflattığı bilinmektedir. Nitekim Kore cam tavan algısının da yüksek seviyelerde hissedildiği ülkeler arasında yer almaktadır. M-Tipi istihdam eğrisi incelendiğinde ise, kadınların istihdam oranı 30'lu yaşlarında evlilik ve çocuk bakımına istinaden keskin bir düşüş yaşanmasına neden olduğu görülmüştür. Ancak 40'lı yaşlarda tekrar yükselen istihdam eğrisi annelik ve kariyerin bir arada ilerletilmesinin zorluğunu göstermektedir. Özellikle sosyal normlar ve çalışma kültürü kapsamında Kore'deki uzun çalışma saatleri ve katı kurumsal kültür iş-yaşam dengesini kurmayı zor bir hale getirmektedir. Çalışanların işe tam bağımlılık göstermesi beklenmektedir ve rekabetçi ortamın yüksek olduğu iş hayatında ebevyn izni veya esnek çalışma saatleri gibi hakların kullanılması kariyer üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim kadınların eğitim seviyesi ve iş gücü piyasasına katılımda artış aslında geleneksel cinsiyet rollerinin ve çalışma normlarının bu değişime entegre olmadığını göstermektedir.

Politika müdahalelerin sınırlı etkisi ise bu konu da öne çıkmıştır çünkü hükümet ücretsiz çocuk bakımı ve ücretli ebeveyn izni gibi politikaları her ne kadar genişletmiş olsa da kadının toplumsal norm ve geleneksel yapının değişmemesi nedeni ile uygulanabilir olmadığı görülmüştür (Choi, ve diğerleri 2024).

Kariyer Kesintisi (Career-Disruption) Olgusu Güney Kore iş gücü istatistiklerinde "kariyerine ara vermiş kadınlar" (경력단절여성) olarak tanımlanan grup, evli kadınların iş gücü piyasasından kopuşunu analiz etmek eden kritik bir gösterge olarak bilinmektedir. Güney Kore genelinde 15-54 yaş grubundaki evli kadınların iş gücü piyasasına katılımı 2011-2024 döneminde hem demografik daralma hem de yapısal değişimlerle analiz edilmektedir. Kaynaklara göre, bu yaş aralığındaki toplam evli kadın nüfusu 2011 yılında 10.033.253 iken, 2024 yılı itibarıyla %23,7 oranında azalarak 7.653.870'e gerilediği görülmüştür**.** Ancak bu düşüş oranlarının tersine evli kadınların istihdam oranı (고용률) %58,7'den %66,0'ya yükselmiş, ekonomik faaliyet oranı ise %60,0'dan %67,4'e çıkarak kadınların iş hayatındaki varlığının arttığını göstermiştir. Genel trend çizelgesinde 2011 yılında 1.925.578 olan kariyerine ara veren kadın sayısı, 2024 yılında 1.215.371'e düştüğü görülmüştür. Kariyerine ara veren kadınların toplam evli kadın nüfusuna oranı 2011'de %19,2 iken, 2024'te %15,9'a gerilemiştir. Nitekim bu durum, evlilik sonrası iş hayatından çekilme eğiliminin kademeli olarak azaldığına işaret etmektedir. Yaş gruplarına göre dağılım ve riskli dönem verileri incelendiğinde kesintilerin yaş grupları arasında homojen dağılmadığı gözlemlenmiştir ve belirli dönemlere yoğunlaştığı görülmüştür. 30-39 yaş aralığında en yüksek kesinti oranlarının olduğu görülmüştür. 2011'de 30-34 yaş grubundaki 558.476 kadın kariyerine ara vermişken, 2024'te bu rakam 182.889'a doğru azalmıştır. Ancak 35-39 yaş grubu, 2024 yılında halen 286.253 kişilik önemli bir kariyer kesintisi hacmine sahip olduğu görülmüştür.40-44 yaş arası ise 2024 verilerine göre, kariyerine ara vermiş en yüksek kadın sayısı 338.834 (kişi sayısı) olduğu gözlemlenmektedir. Tüm bu verilere istinaden, kadınların çocuk bakımı veya ailevi nedenlerle işten ayrıldıktan sonra işe geri dönüş süreçlerinde hala zorluk yaşadıklarını göstermektedir. 45-54 yaş arasındaki kadınlarda kariyer kesintisi oranları daha düşük seviyede olduğu görülmüş, istihdam oranları ise %70 seviyelerine yaklaştığı bilinmektedir. Eğitim seviyesi, kariyer kesintisi yaşayan kadın profilini belirleyen en önemli değişkenlerinden birisi olmuştur. Üniversite ve üstü (대졸이상) mezunu evli kadın sayısı 2011'de 3,6 milyon iken, 2024'te 4,7 milyona yükselmiştir. Ancak bu yükseliş trendi mevcut yıllar arasındaki uzunluk nedeni ile aslında düşük kalmaktadır. Yine 2024 yılı itibarıyla, kariyerine ara veren kadınların büyük bir çoğunluğu (832.459 kişi) üniversite mezunudur. Bu grubun kariyer kesintisi oranı %17,6 olarak kaydedilmiştir. Lise mezunlarında (고졸) ise bu sayı 363.936 iken oran %13,4'tür.

Sonuç olarak, Güney Kore genelindeki veriler, evli kadınların iş gücü piyasasına katılımının son on yılda niteliksel ve niceliksel olarak nispeten iyileştiğini kanıtlamaktadır. Ancak, özellikle 35-44 yaş aralığındaki ve yüksek eğitimli kadın grubunun kariyer kesintisi riskiyle en çok karşılaşan kesim olduğu görülmüştür. Kariyerine ara veren kadınların toplam sayısındaki azalma eğilimi, toplumsal ve ekonomik politikaların etkisiyle bu bariyerlerin zayıflamaya başladığını göstermektedir (GSIS 2025).

Güney Kore'deki kadınların yükseköğretim kurumlarındaki kadın öğretim üyesi sayısının 2010-2024 yılları arasındaki değişimini, kurum türleri (ulusal, halka açık, özel) ve akademik uzmanlık alanları bazında incelemektedir. 2010 yılında toplam 16.458 olan kadın öğretim üyesi sayısı, 2024 yılı itibarıyla 26.101'e arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde kadın akademisyen istihdamında yaklaşık %58,6 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Nitekim yine yükseköğretim kurumlarının mülkiyet yapısı, kadın akademisyenlerin dağılımında belirleyici bir unsur olmuştur.

Özel üniversiteler (사립), kadın akademisyenler açısından en geniş istihdam alanını oluşturmakta; bu durum kurumlarda ise, 2010 yılında 14.085 olan kadın öğretim üyesi sayısı, 2024 yılında 21.535'e arttığı gözlemlenmiştir. Ulusal üniversiteler (국립) kategorisinde ise öğretim üyesi sayısı, 2010'da 2.213 iken 2024'te yaklaşık iki katına çıkarak 4.427'ye yükselmiştir. Buna karşılık, halka açık kurumlarda (공립) kadın akademisyen temsili görece sınırlı kalmış; 2024 yılı itibarıyla bu kurumlarda görev yapan kadın öğretim üyesi sayısı 139 olarak kaydedilmiştir. Kadın öğretim üyelerinin 2024 yılı itibarıyla akademik uzmanlık alanlarına göre dağılımı incelendiğinde, belirli disiplinlerde yoğunlaşma dikkat çekmektedir. Tıp ve sağlık bilimleri, 7.688 kadın öğretim üyesi ile yüksek temsilin görüldüğü bir alan olarak öne çıkmıştır. eczacılık alanı bu grup içinde 310 kişi ile daha sınırlı bir yer tutmaktadır. Sosyal bilimler, 4.080 kadın akademisyen ile ikinci en büyük uzmanlık alanını oluşturmaktadır. Fen bilimlerinde 2.540, mühendislik alanında ise 1.625 kadın öğretim üyesi görev yapmaktadır. Eğitim bilimleri (사범계) 2.325, sanat alanı (예능) ise 2.278 kadın öğretim üyesi ile kadın akademisyenlerin görece yoğun olduğu diğer alanlar arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Geleneksel üniversite yapılarının dışında kalan kurum türlerinde de kadın akademisyenlerin sayısında da artışlar olduğu bilinmektedir.. Üniversiteler bünyesindeki lisansüstü enstitülerde (Graduate Schools) kadın öğretim üyesi sayısı 2010 yılında 929 iken, 2024'te 1.562'ye yükselmiştir. Uzaktan eğitim veren siber üniversitelerde bu sayı 209'dan 307'ye çıkarken, yalnızca lisansüstü eğitim sunan üniversitelerde (Graduate School Universities) kadın öğretim üyesi sayısı 2010'da 136 iken 2024'te yaklaşık üç kat artarak 381'e ulaşmıştır (GSIS 2023).

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2010–2024 dönemine ait veriler, kadınların Güney Kore yükseköğretim sistemindeki akademik personel içindeki temsilinin yalnızca özel üniversitelerle sınırlı kalmadığını; özellikle ulusal üniversitelerde belirgin ve yapısal bir artış yaşandığını ortaya koymuştur. Ancak Tıp, sosyal bilimler ve fen bilimleri, kadın akademisyenlerin nicel olarak en yoğun temsil edildiği alanlar arasında yer alsa da disiplinlerdeki yapısal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Özellikle fen, mühendislik ve teknoloji (STEM) alanlarında kadın akademisyenlerin oranı, üst akademik kadrolar ve karar alma mekanizmaları söz konusu olduğunda hâlen erkek egemen bir yapı görülmektedir. Kadınlar bu alanlarda daha çok alt ve orta akademik pozisyonlarda yoğunlaşmakta; profesörlük, araştırma liderliği ve kurumsal yöneticilik gibi statü bakımından yüksek pozisyonlara erişimde sistematik engellerle karşılaştığı bilinmektedir. Bu durum, Güney Kore yükseköğretim sisteminde toplumsal cinsiyet dağılımının nicel olarak iyileşme gösterse de nitel ve hiyerarşik eşitsizliklerin özellikle STEM alanlarında devam ettiğini ortaya koymaktadır (Jang ve Yang 2025).

SONUÇ

Güney Kore'de kadınların iş yaşamına katılımının yalnızca bireysel tercihler, kültürel faktörler ya da demografik eğilimlerin de etkisi ile emek piyasasının örgütlenme biçimi, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve devlet politikalarının etkileşimi içinde değerlendirilmesi gereken yapısal bir mesele olduğu bilinmektedir. Kore'nin ihracata dayalı büyüme modeli, uzun çalışma saatlerini de kapsayan rekabetçi üretim rejimi ve performans merkezli kurumsal kültürü, emek piyasasını büyük ölçüde erkek egemen normlar doğrultusunda şekillendirmiştir. Bu yapı, kadınların özellikle kariyer sürekliliği, üst yönetim ve karar alma pozisyonlarına erişimi açısından kalıcı dezavantajlar ürettiği görülmüştür. Kadınların işgücüne katılımı artarken, istihdamın niteliği, ücret eşitsizlikleri ve kariyer kesintileri gibi sorunların büyük ölçüde varlığını koruması, bu dönüşümün sınırlı ve kırılgan olduğunu göstermiştir.

Kırılganlığın temelinde, Konfüçyüsçü değerler çerçevesinde tarihsel olarak şekillenmiş toplumsal cinsiyet normlarının modern emek piyasasıyla kurduğu gerilimli ilişki yer aldığı bilinmektedir. Erkeklerin "geçim sağlayan", kadınların ise öncelikle bakım veren rollerle özdeşleştirilmesi; ev içi emek, çocuk ve yaşlı bakımı sorumluluklarının büyük ölçüde kadınlar üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle uzun ve esnek olmayan çalışma saatleriyle birleştiğinde, kadınların hem iş yaşamına hem de aile kurma süreçlerine eş zamanlı ve sürdürülebilir biçimde dâhil olmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim demografik kriz, bu yapısal uyumsuzluğun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Nitekim siyasal ve toplumsal bağlamda yaşanan gelişmeler de kadınların iş yaşamındaki konumunu paralel olarak etkilediği görülmüştür. Park Geun-hye döneminde yaşanan siyasi krizlerin kadın liderliğine yönelik toplumsal algılar üzerindeki olumsuz etkileri ve Yoon Suk-yeol döneminde toplumsal cinsiyet politikalarına yönelik geri çekilme eğilimleri, kurumsal dönüşümün sürekliliğini zayıflatmıştır. COVID-19 pandemisi ise kadınların ücretsiz bakım emeğini artırarak, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmesine neden olmuştur. Yine kadınların akademik alandaki temsiline ilişkin sonuçlar da, kadın öğretim üyesi sayısındaki artışın yükseköğretimde artış gösterdiği görülmüştür. Ancak özellikle STEM alanlarında ve üst akademik kademelerde erkek egemen yapının devam etmesi, akademideki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göstermiştir. Bu durum, bilgi ve inovasyon ekonomisinin merkezinde yer alan alanlarda dahi toplumsal cinsiyet temelli hiyerarşilerin yeniden üretildiğini göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

2010 sonrası dönemde kadınların eğitim düzeyindeki artış, işgücüne katılım oranlarındaki görece yükseliş ve akademik alan dâhil olmak üzere bazı sektörlerde sayısal temsillerinin güçlenmesi, ilk bakışta toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde ilerleme izlenimi yaratmaktadır. Ancak bu nicel artışların, kadınların çalışma yaşamındaki konumunu niteliksel olarak dönüştürdüğünü söylemek güçtür. Güney Kore'de kadınların iş yaşamına katılımını demografik dönüşüm, çalışma koşulları ve toplumsal cinsiyet normları ile incelenerek düşük doğurganlık oranları ile emek piyasasının yapısal özellikleri arasındaki çok katmanlı ilişkiyi politik ekonomi perspektifinden incelemiştir. Kadınların ekonomik ve toplumsal konumunun güçlendirilmesi, yalnızca istihdam oranlarını artırmaya yönelik politikalarla değil; çalışma koşullarının dönüştürülmesi, bakım emeğinin yeniden paylaşımı ve toplumsal cinsiyet normlarını hedef alan bütüncül sosyal politikalarla mümkün olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Choi, Sunyong, Sunyu Ham, Yoonyoung Yang, ve Jon Pareliussen. 2024. «OECD Economics Department Working Papers.» *OECD.* 24 10. Erişildi: 02 2026, 02. https://www.oecd.org/en/publications/women-s-employment-and-fertility-in-korea_ac53879e-en.html.

GSIS. 2025. « Kariyerine ara vermiş kadınların durumu (şehir/il/yaş/eğitim seviyesine göre) 15~54세 기혼여성 중 경력단절여성 비율.» *Korean Women's Development Institute Gender Statistics.* 02 03. Erişildi: 02 02, 2026. https://gsis.kwdi.re.kr/statHtml/statHtml.do?orgId=338&tblId=DT_GIABRM19_007&vw_cd=undefined&list_id=undefined&scrId=&seqNo=&language=ko&obj_var_id=undefined&itm_id=undefined&conn_path=I2&path=.

GSIS. 2023. «Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim üyesi sayısı (cinsiyet/alan/kurum/bölüm bazında). 고등교육기관 교원수(성/학제/설립별/전공계열별)» *Korean Women's Development Institute Gender Statistics.* 23 01. Erişildi: 02 02, 2026. https://gsis.kwdi.re.kr/gsis/en/main.html.

ILO. 2026. *International Labour Organizaiton.* Erişildi: 02 02, 2026. https://rshiny.ilo.org/dataexplorer72/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_T552_NOC_RT_A&ref_area=KOR.

Jang, Aekyung, ve Eunjoo Yang. 2025. «A Qualitative Investigation of South Korean Women in STEM: Implications for the Psychology of Working Perspective.» *Journal of Employment Counseling* 175-191.

Jang, Boram. 2022. *Yoon Suk-yeol needs to change the way South Korea treats women.* 11 05. Erişildi: 02 02, 2026. https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/05/yoon-suk-yeol-needs-to-change-the-way-south-korea-treats-women/#:~:text=During%20the%20election%20campaign%2C%20Yoon,country's%20low%20birthrate%20on%20feminism.

Jones, Randall S. 2021. *The Impact of the Pandemic on Women in the Korean Labor Market.* 07 05. Erişildi: 02 02, 2026. https://keia.org/the-peninsula/the-impact-of-the-pandemic-on-women-in-the-korean-labor-market/#:~:text=Around%2041%25%20of%20women%20are,by%20dismissing%20non%2Dregular%20workers.

Kim, Heisook. 2015. «Confucianism and Feminism in Korean Context.» *Diogenes* 1-7.

Koen, Vincent, Christophe André, Jinwoan Beom, Axel Purwin, ve Kim Byungjun. 2021. «Korean Focus Areas: Sustaining the Miracle on the Han River.» *OECD.* 25 10. Erişildi: 02 02, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/korean-focus-areas_f91f3b75-en/sustaining-the-miracle-on-the-han-river_103653fa-en.html?utm_source=chatgpt.com.

Lee, Jiyeun. 2017. «Park's downfall a big setback for South Korean women fighting bias.» *DAWN.* 12 01. Erişildi: 02 02, 2026. https://www.dawn.com/news/1307784?utm_source=chatgpt.com.

OECD. 2025. *Korea's Unborn Future Understanding Low-Fertility Trends.* Paris.

Worldbank. https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.FM.ZS?end=2024&locations=KR&start=2010. *Ratio of female to male labor force participation rate (%) (modeled ILO estimate) - Korea, Rep.* Erişildi: 02 2026, 02.

USE OF MANUFACTURED FOOD BY THE FEMALE POPULATION SOLD IN HEALTH INSTITUTIONS IN SMALL COUNTRIES

Mila Popović
Doctor of Dentistry, Medical Faculty in Novi Sad

Mustafa Avdagić
JZU General Hospital Sanski Most

Associate Professor
Željko Grublješić
PIM University

ABSTRACT
The economic evaluation of the use of food, especially that produced by the female population and sold to the public sector, i.e. in health institutions in small economies, can be essentially linked to the development of the application of numerous innovative support systems in health. Thus, the application of IT systems in the functioning of the digitalization process in health can be observed in particular. Such an application is not limited to the economy of the mentioned country, but its application is also possible in other economies, especially in the so-called Western Balkans. Food thus becomes the focus of activity and observation because key operational decision-makers have understood that health systems should be connected to other systems such as: IT, health-safe food, marketing in health and others, i.e. that its economic valuation should be observed. Engaging professional staff in digitalization processes in healthcare is of the utmost importance from a professional, expert and economically acceptable point of view, because the healthcare system strives to facilitate work in healthcare, and the same system can also be linked to the use of safe food production, which translates into savings given the resources available to the healthcare system.
Keywords: Female Population**,** Food in Healthcare Institutions, Digitization, Company Operations, Economy, Digital Platform.

INTRODUCTION
The involvement of professional staff in the processes of digitalization in the operations of healthcare institutions is of exceptional importance for the operations of the healthcare system, especially in small economies [1-2].
This refers to observing activities from a professional, expert and economically acceptable point of view, because healthcare contributes to the return of the population after treatment, the analysis of hospital stays, rehabilitation, etc., and certainly one of the important factors of such processes is the process of introducing health-safe food into the processes of treating patients in health-safe institutions [3-5].
Digitalization requires the involvement of professional staff, who monitor the work of healthcare institutions from the point of view of the specificity of the analysis of treatment costs, and another thing that largely depends on the additional education of IT specialists in healthcare, and in addition, the implementation of health-safe food is one of the important factors in improving the entire system [6-10].
In addition, healthcare management processes must take into account the analysis of patient treatment costs [11-14] because they burden the state budget.

Such a comprehensive view includes saving both on treatment costs and on individual costs, such as the economic value of food used in the operation of health facilities, which is used in the treatment of numerous patients [15-17].

DIGITAL TRANSFORMATION IN THE WORK OF HEALTHCARE INSTITUTIONS

Digital transformation is viewed in the trending range of influence, and the author presented it in Figure 1.

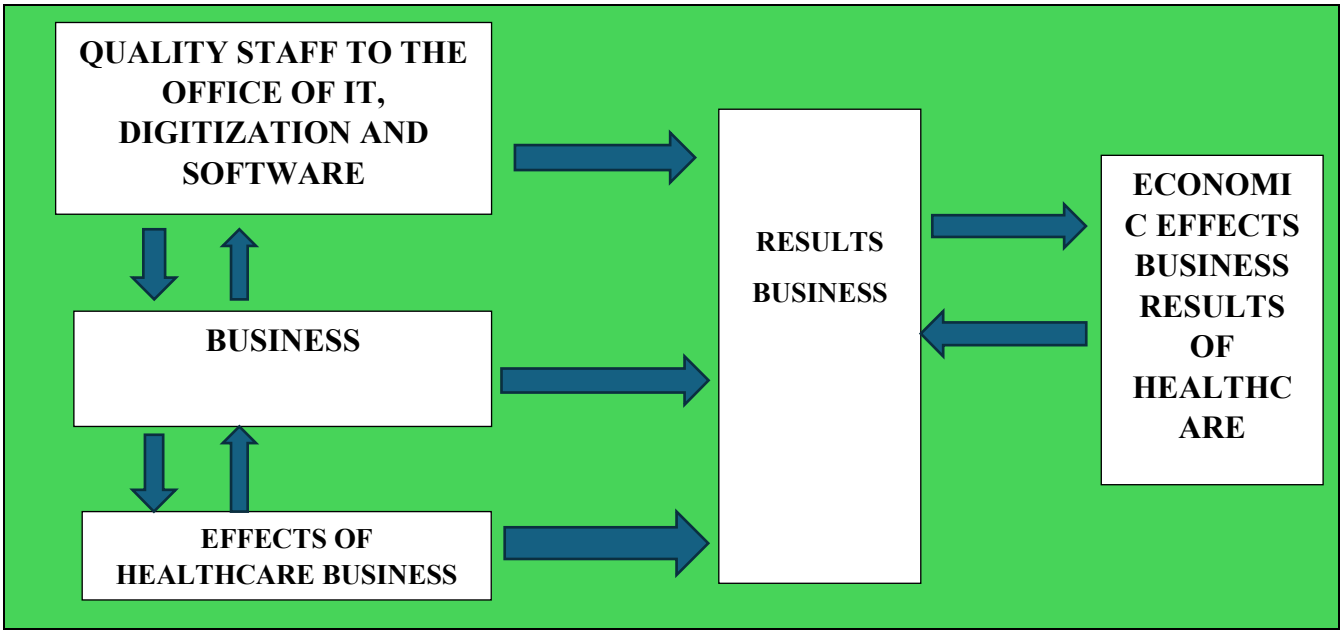

Figure 1: Presentation of trends within the digitalization process in healthcare.

OBSERVATION OF ACTIVITIES FROM A PROFESSIONAL, EXPERT AND ECONOMICALLY ACCEPTABLE POINT OF VIEW WITHIN THE WORK OF HEALTHCARE INSTITUTIONS

Observation of activities from a professional, expert and economically acceptable point of view within the work of healthcare institutions can be divided into units:

- administration of medications
- administration of health-safe food
- Observation of treatment and recovery costs.

Healthcare contributes to the return of the population after treatment, analysis of hospital stays, rehabilitation, etc., and certainly one of the important factors of such processes is the process of introducing health-safe food into the treatment processes of patients in health-safe institutions.

The specifics of the work of IT in health care arise as a result of enabling and facilitating the work in health care:

- There is a whole series of requests before IT related to the analysis of the number of days of patient treatment, costs associated with hospital treatment
- Drug costs,
- Rehabilitation costs,
- Comparison of treatment methods from the point of view of costs,
- Total treatment costs per patient, part of the country, cities, etc.

CONCLUSION

The influence of economic considerations is increasingly being expressed in the work of the health system of many countries such as Bosnia and Herzegovina, but also in other economies. This is particularly important and is reflected in the engagement of professional workers who will be able to carry out the entire process of treatment and recovery, while considering the economy of all costs. The paper also highlights the importance of implementing safe food in these processes, then the implementation of digitalization in the health system, as well as the implementation of a professional workforce. This is shown on the example of a small country like Bosnia and Herzegovina, which is in the process of continuous transition, but similar systems can also be applied in the work of other, especially neighboring countries. The introduction of business using digital platforms, as well as safe food, is a permanent and long-term process in the healthcare of any country, because it affects improvement by reducing treatment costs, using fewer and optimizing patient treatment costs, and our work shows the example of saving on food costs in the treatment of patients.

REFERENCES

[1] Popović, M. (2025). Doctoral dissertation: THE ROLE OF PROBIOTICS IN THE TREATMENT OF PERIODONTITIS, University of Novi Sad.

Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, Lex localis-Journal of Local Self-Government, 22:2, 198-218.

[2] Avdagić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Multidimensional observation of the work and functioning of health care with reference to the work of the countries of the Western Balkans, Temel-IJ, Tehnology, Engineering, management, entepreneurship, larning, International Journal, ISSN 2545-4390 Vol.8.Iss3. pp. 36-42.

[3] Bakmaz, O.; Eremić - Đođić, J.; Dragosavac, M.; Sredojević, D.; Dejanović, A.; Arnautović, I.; Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Financial Management of Small and Medium–sized Farms using State Subsidies, it System of Records for Genetic Resources: Example of Republic of Serbia. J Agron Technol Eng Manag, 8:2, 1562-1572.

[4] Popović, S., Bakmaz, O., Popović, D., Dragosavac, M., Nastić, S., Pajović, I., Majstorović, A., Sredojević, D., Radaković, M. Petković, Z. (2025). Valuation of agricultural land in relation to location of city centers as a factor in the management of mentioned resource, Agriculture & Forestry, 71:1, 99-113.

[5] Popović, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, Trendovi u poslovanju, 25: 1, 107-116

[6] Avdagić, M. (2024). Financial management observed in the function of developing management decisions in healthcare institutions, Temel-IJ, Tehnology, Engineering, management, entepreneurship, larning, International Journal, ISSN 2545-4390 Vol.8.Iss3. pp. 23-29.

[7] Čolović, M., Đuranović-Miličić, J., Gligović, D., Arnautović, I, Nastić, S. & Popović, S. (2024). Joint investments of the real economy and healthcre institutions in the Republic of Serbia, Ekonomija Teorija i praksa, 17:3 97-108.

[8] Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Ivić, M., Popović, S. (2020). Implementation of the Tender by the Municipal Service Administration from the Aspect of Management in the Municipalities of the Republic of Serbia, Lex Localis – Journal of Local Self-Government, 8:3, 469 – 486.

[9] Avdagić, M. (2024). Evaluation in the management process of financial management of healthcare institutions in Bosnia and Herzegovina, "BİLSEL INTERNATIONAL ASPENDOS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS" 12-13 OCTOBER, 2024 ANTALYA/ TÜRKİYE

[10] Avdagić, M. (2024). The importance of real financial management in the business of healthcare institutions on the example of Bosnia and Herzegovina, "BİLSEL INTERNATIONAL ASPENDOS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS" 12-13 OCTOBER, 2024 ANTALYA/ TÜRKİYE.

[11] Bakmaz, O., Vukčević, V., Laković, D., Arnautović, I., Nastić, S., Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Modern Management of Medium-sized Agricultural Enterprises and Reporting in English on Recent Change, *Journal of Agronomy, Technology and Engineering Management*, 8: 1, 1429-1436.

[12] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dragosavac, M., Sredojević, D., Gligović, D., Arnautović, I., Krstajić, G., Pajović, I., Popović, S. (2025). Financial Management of IT Systems in Medium-Sized Agricultural Enterprises and Healthcare Institutions in the Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag 8(4)*, 1651-1658. DOI: 10.55817/YVXX3119.

[13] Popvić, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, *Trendovi u poslovanju*, 25: 1, 107-116, DOI:10.5937/trendpos2501107P

[14] Popović, S., Arnautović, I., Sredojević, D. & Brakus, A. (20225). The importance of implementing financial management, control, and it in public sector operations in the Republic of Serbia, *The European Journal of applied economics*, 22(2): 70 – 81,

[15] Jovanović, S., Đokić, S. & Popvić, S. (2025). Procurement of agricultural mechanism through IPARD measure-1, and application of marketing in the meaning of explaining the profitability of investments by the advisory service, *Poljoprivredna tehnika*, 2025, vol. 50, iss. 2, pp. 1-6.

[16] Lutovac, J., Zimonjić, M. & Popvić, S. (2024). Financial reporting within the business of heterogeneous companies as a basis for making valid business decisions, *Megatrend revija*, 21(2), 1-8.

[17] Sredojević, D., Dragosavac, M. & Popvić, S. (2025). Application of Innovative it Systems to the Overall Development of Business in An Economy Such as The Republic of Serbia, *Journal of Sport Industry & Blockchain Technology*–2025,2(1), 9-12.

ESTABLISHING INTERNAL CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF HEALTH AND FOOD SAFETY IN HEALTH FACILITIES IN SMALL ECONOMIES, ESPECIALLY WHEN CONTROL IS ENTRUSTED TO FEMALE POPULATION

Mustafa Avdagić
JZU General Hospital

Mila Popović
Medical Faculty in Novi Sad

Associate Professor Željko Grubješić
PIM University

ABSTRACT
The establishment of economic control of specific social groups, such as the control carried out by the female population, can be used in the work of healthcare institutions. The control thus established can be observed, first of all, through the application of internal control in the work and operations of healthcare institutions in numerous business segments. One of the important segments is the application of female control is the control of safe food. The next possible segment of control that can be successfully performed by the female population takes place in accounting, i.e. in monitoring the costs of work and operations in healthcare institutions. The female population is increasingly dominant there and its work and motivation are extremely important for the improvement of this business segment. This is of great importance, especially from the point of view of application in extremely sensitive conditions of socio-economic life of numerous economies such as the economy. The recovery processes of patients and convalescents are a complex and socially responsible process, and on this occasion, numerous internal controls should be established both in terms of spending funds and in the implementation of patient treatment. At the same time, it should be emphasized that these institutions are implementing more and more forms of innovative improvement of the treatment process that have complete procedures implemented in treatment, but also in the economics of patient treatment, the use of facilities, etc. One of the important ways to improve this process is the use of safe food that can help in the treatment of a wide range of patients, which is an essential process of socio-economic assessment. In such processes, internal control at all levels of observation plays a very important role and becomes a safety factor in the work of numerous health institutions in the economy.
Keywords: Female Population**,** Internal control, Digitization, Company Operations, Economy.

INTRODUCTION
Involving professional staff in internal control processes and processes of implementing IT systems and digitalization in the operations of healthcare institutions [1-2].
This refers to observing activities from a professional, expert and economically acceptable point of view of making valid management decisions based on realistic internal control conclusions in the work of the top management of healthcare institutions that need to implement the conclusions reached by internal controllers [3-5].

Internal control can contribute to reducing the costs of healthcare institutions by raising the general level of security of managerial decision-making by healthcare institution management from the point of view of the specificity of treatment cost analysis, all with the note that the implementation of safe food is one of the important factors in improving the entire system [6-10].

Such a comprehensive observation of the economy, or internal control, is of utmost importance because it increases the safety of all segments of the operations of healthcare institutions in many economies, especially those that want to reduce the costs of operations, or treatment of patients [11-13].

The establishment of controls is of great importance in the work of the entire tertiary sector, but the focus is particularly responsible in the work of the healthcare system in many economies [14-17].

CONDITIONS FOR IMPLEMENTING INTERNAL CONTROL IN HEALTHCARE

Internal control should be viewed in the context of internal audit, which is established by the senior management of healthcare institutions in their work.

Based on the establishment of internal audit, the safety of work and operations in the entire healthcare system can be increased. Internal audit in healthcare should be aimed at achieving improvement and safety of overall operations. In this way, it is possible to improve overall operations.

In addition, the work of internal audit should contribute to the promotion of standards of the auditing profession.

Essentially, the introduction of internal audit can improve overall operations, which is of particular importance for companies operating in the field of green economy.

In its work, internal audit is dedicated to real operations, namely:

- independence in the work of internal auditors in relation to the entity in which the necessary audit work is performed; ¬ wide scope of internal audit work,
- ability of internal auditors to make the results obtained by the auditor such that they can become available to all interested parties and who essentially commissioned the internal audit of a certain area.

Internal auditors should take into account heterogeneous requirements in their work, such as:

- analysis of the effectiveness (efficiency) of the internal control system;
- the audit also deals with aspects of correctness, as well as the structure that ensures economy, efficiency and effectiveness (effectiveness);
- consideration of the legality/regularity of transactions;
- analytical approach to work, where the starting point should be a review of the characteristics of the audited entity, its responsibilities and the problems it faces, as well as the administration and organization of the audited entity;
- an active approach, through which audit work, where possible, is characterized by a constructive attitude that ensures change, which can be seen in maintaining constructive and adequate relationships with employees, but also in the timing and approach applied in reporting on audit findings.

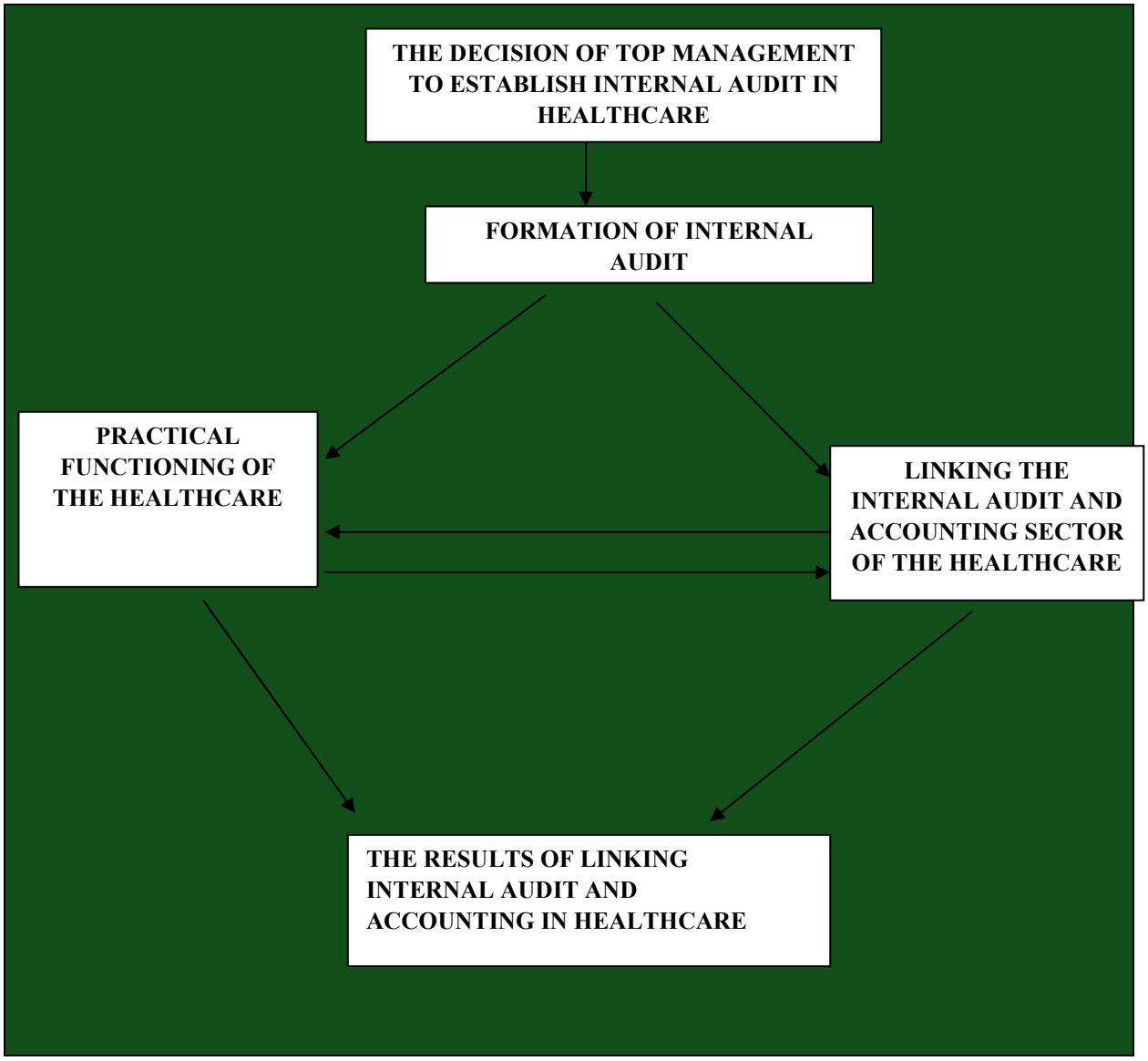

Figure 1: Presentation of the control system in healthcare.

CONCLUSION

The impact of internal control, or internal audit, on the work of the health system of an economy is particularly significant, because health institutions operate mainly from the budget when it comes to public health, which is the focus of every state. This is achieved in the work of health operations and is reflected in the engagement of professional workers who will be able to carry out the entire process of cost control, which is the focus of the work of numerous established internal controls, as well as external controls conducted by state agencies. This is, above all, important within the system of treatment and recovery of patients, where controls, especially internal ones, are increasingly becoming more pronounced. The paper also emphasizes the importance of implementing safe costs that arise in these processes, then the implementation of digitalization in the health system, as well as the implementation of engaging professional labor in both control and patient treatment tasks.

This is of great importance for all transition economies where the implementation of business using digital platforms, as well as safe food, aims to improve the business system, which must be covered by business optimization processes, where processes cannot be avoided even in healthcare institutions.

REFERENCES

[1] Popović, M. (2025). Doctoral dissertation: THE ROLE OF PROBIOTICS IN THE TREATMENT OF PERIODONTITIS, University of Novi Sad.

Bakmaz, O., Dragosavac, M., Brakus, A., Radaković, M., Arnautović, I., Samardžić, V., Krstajić, G. & Popović, S. (2024). Financial security and invoicing in management of public enterprises whose founders are local self-government units, example Republic of Serbia, Lex localis-Journal of Local Self-Government, 22:2, 198-218.

[2] Avdagić, M. & Grublješić, Ž. (2024). Multidimensional observation of the work and functioning of health care with reference to the work of the countries of the Western Balkans, Temel-IJ, Tehnology, Engineering, management, entepreneurship, larning, International Journal, ISSN 2545-4390 Vol.8.Iss3. pp. 36-42.

[3] Bakmaz, O.; Eremić - Đođić, J.; Dragosavac, M.; Sredojević, D.; Dejanović, A.; Arnautović, I.; Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Financial Management of Small and Medium–sized Farms using State Subsidies, it System of Records for Genetic Resources: Example of Republic of Serbia. J Agron Technol Eng Manag, 8:2, 1562-1572.

[4] Popović, S., Bakmaz, O., Popović, D., Dragosavac, M., Nastić, S., Pajović, I., Majstorović, A., Sredojević, D., Radaković, M. Petković, Z. (2025). Valuation of agricultural land in relation to location of city centers as a factor in the management of mentioned resource, Agriculture & Forestry, 71:1, 99-113.

[5] Popović, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, Trendovi u poslovanju, 25: 1, 107-116

[6] Avdagić, M. (2024). Financial management observed in the function of developing management decisions in healthcare institutions, Temel-IJ, Tehnology, Engineering, management, entepreneurship, larning, International Journal, ISSN 2545-4390 Vol.8.Iss3. pp. 23-29.

[7] Čolović, M., Đuranović-Miličić, J., Gligović, D., Arnautović, I, Nastić, S. & Popović, S. (2024). Joint investments of the real economy and healthcre institutions in the Republic of Serbia, Ekonomija Teorija i praksa, 17:3 97-108.

[8] Vitomir, J., Tomaš-Miskin, S., Ivić, M., Popović, S. (2020). Implementation of the Tender by the Municipal Service Administration from the Aspect of Management in the Municipalities of the Republic of Serbia, Lex Localis – Journal of Local Self-Government, 8:3, 469 – 486.

[9] Avdagić, M. (2024). Evaluation in the management process of financial management of healthcare institutions in Bosnia and Herzegovina, "BİLSEL INTERNATIONAL ASPENDOS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS" 12-13 OCTOBER, 2024 ANTALYA/ TÜRKİYE

[10] Avdagić, M. (2024). The importance of real financial management in the business of healthcare institutions on the example of Bosnia and Herzegovina, "BİLSEL INTERNATIONAL ASPENDOS SCIENTIFIC RESEARCHES CONGRESS" 12-13 OCTOBER, 2024 ANTALYA/ TÜRKİYE.

[11] Bakmaz, O., Vukčević, V., Laković, D., Arnautović, I., Nastić, S., Krstajić, G. & Popović, S. (2025). Modern Management of Medium-sized Agricultural Enterprises and Reporting in English on Recent Change, *Journal of Agronomy, Technology and Engineering Management*, 8: 1, 1429-1436.

[12] Bakmaz, O., Đuranović-Miličić, J., Dragosavac, M., Sredojević, D., Gligović, D., Arnautović, I., Krstajić, G., Pajović, I., Popović, S. (2025). Financial Management of IT Systems in Medium-Sized Agricultural Enterprises and Healthcare Institutions in the Republic of Serbia. *J Agron Technol Eng Manag 8(4)*, 1651-1658. DOI: 10.55817/YVXX3119.

[13] Popvić, S., Arnautović, I. & Krstajić, G. (2025). Realistic financial reporting and management of primary health care in Serbia, *Trendovi u poslovanju*, 25: 1, 107-116, DOI:10.5937/trendpos2501107P

[14] Popović, S., Arnautović, I., Sredojević, D. & Brakus, A. (20225). The importance of implementing financial management, control, and it in public sector operations in the Republic of Serbia, *The European Journal of applied economics*, 22(2): 70 – 81,

[15] Jovanović, S., Đokić, S. & Popvić, S. (2025). Procurement of agricultural mechanism through IPARD measure-1, and application of marketing in the meaning of explaining the profitability of investments by the advisory service, *Poljoprivredna tehnika*, 2025, vol. 50, iss. 2, pp. 1-6.

[16] Lutovac, J., Zimonjić, M. & Popvić, S. (2024). Financial reporting within the business of heterogeneous companies as a basis for making valid business decisions, *Megatrend revija*, 21(2), 1-8.

[17] Sredojević, D., Dragosavac, M. & Popvić, S. (2025). Application of Innovative it Systems to the Overall Development of Business in An Economy Such as The Republic of Serbia, *Journal of Sport Industry & Blockchain Technology*–2025,2(1), 9-12.

EXPLORING ANTHROPOMETRICS, BODY COMPOSITION, AND ANTIOXIDANT CAPACITY IN PREDIABETIC POPULATION WITH AND WITHOUT FAMILY HISTORY OF DIABETES

Associate Professor
Dr. Zubia Shah
Department of Physiology, Khyber Girls Medical College

ABSTRACT

Objective: To explore the anthropometric measurements, body composition, and individual and total antioxidant capacity in the prediabetic Pakistani population with and without a family history of diabetes.

Materials and Methods: This was an Experimental study. It was conducted at the Department of Physiology, Institute of Basic Medical Sciences, Khyber Medical University, Peshawar, Pakistan, between February 2019 and January 2020. Prediabetics (n=50), aged 18 to 35 years, were included in the study; 25 participants had a positive family history of diabetes, and 25 had a negative family history of diabetes. All participants with HbA1c in the range of 5.7–6.4% and fasting blood glucose (FBG) between 100 and 126 mg/dL were included in the study. Anthropometric measurements, including body weight, height, waist and hip circumference, waist-to-hip ratio, BMI, fat mass, and body fat percentage, were obtained. The fasting blood samples were examined for total and individual antioxidant capacity by sandwich Enzyme-Linked Immunosorbent Assay (ELISA).

Results: The weight, waist and hip circumference, waist/hip ratio, body mass index, fat mass, and body fat% were different in family history positive and negative groups. The mean levels of superoxide dismutase, glutathione peroxidase, Uric acid ($p < 0.006$), Vitamin C, nitric oxide ($p = 0.022$) and total antioxidant capacity were higher in negative compared to positive family history group.

Conclusion: Anthropometric measurements and individual and total antioxidant capacities differed between the prediabetic population with positive and negative family histories of diabetes.

Keywords: Prediabetes, family history, anthropometry, body composition, and antioxidant capacity

HORMONAL TRAJECTORIES AND PREVALENCE OF DEMENTIA IN PERI- AND PRE-MENOPAUSAL WOMEN: UNRAVELING THE CONNECTION

Huma Ikram
Neurochemistry and Biochemical Neuropharmacology Research Unit, Department of Biochemistry, University of Karachi

Darakhshan Jabeen Haleem
Neurochemistry and Biochemical Neuropharmacology Research Unit, Department of Biochemistry, University of Karachi

ABSTRACT
This study investigates the unique factors influencing memory disorders in women, focusing on the intersection of biological, psychological, and social determinants. Memory disorders, including Alzheimer's disease and other forms of dementia, show a higher prevalence in women, yet the underlying reasons remain underexplored. This study examines hormonal influences, genetic susceptibility, and life-stage factors, such as menopause, that contribute to the onset and progression of memory impairment in women. We also assessed resilience factors, such as cognitive reserve and lifestyle choices, that may protect against cognitive decline. Through a comprehensive review and analysis of recent clinical data, this study highlights gender-specific approaches for prevention, early detection, and intervention, ultimately aiming to improve health outcomes for women affected by memory disorders.

BREAKING BARRIERS: GENDER INEQUALITY AND ACCESS TO SPORTS FACILITIES FOR WOMEN ATHLETES IN INDIA

Lecturer Shiv Kumar
Directorate of Education, GNCT of Delhi
ORCID: 0009-0009-6196-2063

Abstract
Although India has witnessed rising global recognition of women athletes such as P. V. Sindhu and Mary Kom, structural gender inequalities continue to restrict equitable access to sports facilities across the country. This study investigates disparities in availability, quality, safety, and utilization of sports infrastructure for women athletes in rural and urban India. It critically examines how gender norms, socio-economic status, and institutional frameworks intersect to shape access to training spaces, coaching, equipment, and supportive amenities.
Adopting a mixed-method approach, the research combines survey data from female athletes at school, collegiate, and state levels with interviews of coaches, administrators, and policymakers. The study further evaluates the effectiveness of national initiatives such as Khelo India and institutional mechanisms under the Sports Authority of India in addressing infrastructural inequities. Comparative rural–urban analysis highlights significant gaps in facility distribution, sanitation provision, safe transport, and allocation of training hours.
Findings suggest that limited infrastructure, inadequate gender-sensitive planning, and persistent socio-cultural constraints significantly reduce participation and retention rates among women athletes. The paper argues that sports facilities function as gendered public spaces and must be re-envisioned through inclusive design, gender-responsive budgeting, and policy accountability.
By situating sports access within broader frameworks of women's empowerment and social justice, this research contributes to contemporary Women's Studies scholarship and aligns with global gender equality commitments, particularly Sustainable Development Goal 5. The study offers actionable recommendations to foster equitable and sustainable sports development for women in India.
Keywords: Gender Inequality, women athletes, socio-economic status, women's empowerment, gender inequalities.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

BUILDING A NINJA PERFORMANCE TEAM: INTEGRATING STRENGTH, NUTRITION, AND RECOVERY SPECIALISTS

Narjes Asgari Vartooni
University of Isfahan

Abstract
As ninja sport continues to advance on the path of increased professionalism and sophistication, the intricate nature of building the modern athlete calls for the transition from the conventional one-coach system to a multidisciplinary performance team with the head ninja coach. The physiological demands of the sport—a combination of explosive strength and quick recovery from attack sequences—are beyond the capability of any individual sport expert. This paper will justify a position that the head ninja coach working with a coordinated performance team is necessary for the achievement of top performance and long-lasting careers in the sport. The performance team will consist of a specialist from the strength and conditioning domain to organize fundamental athletic capacity, a sports dietician to coordinate the athletes' energy intakes and body composition control, and a physiotherapist/athletic trainer to manage the domain of injury control/prevention and rehabilitation. The difficulty with creating the perfect performance team lies not only in finding the appropriate coach from each element but in pulling them all into a unified force with a shared objective. This theoretical analysis delves into the different models of such an approach to integration, as characterized from high-performance models of established sports fields. In this regard, it delves into the individual but intersecting responsibilities of different specialists—especially as they relate to one cohesive entity led by the head coach as the main communicator and conductor of the entire plan of action. As it shows, the entire approach to synergy successfully integrates stress management with all respective domains of physical conditioning, nutritional ingestion, and therapeutic support to prevent confusion and facilitate maximum adaptability. As such, it is the next logical step in elevating ninja coaching as a discipline to a more holistic approach.
Keywords: Integrated Performance Team, multidisciplinary coaching, athlete management, periodized nutrition, load monitoring

1. Introduction

For the young athlete in the early stages of ninja development, the picture would be much more straightforward: a coach for skill-building, a gym for strength work, and the athlete for the rest. This may have been sufficient as the sport was in its nascent stages, the margins for success large. Now, as the athlete continues to test the boundaries of what the human body is capable of on increasingly challenging courses, the limitations of this piecemeal approach become clear. The modern-day competitive ninja is an athlete by definition that is complex. Some aspects of the overall picture involve the need to be explosively powerful in order to propel the body across the gaps, the need to have a strong power-to-weight ratio in order to drag the body up the small holds, and the need to have the power of recovery in order to be able to do it all again in short order.

No individual coach, however sophisticated, can be trained to an expert level in all the sciences relevant to the solution of the puzzle most effectively. The lead ninja sports coach is an expert in skill training and acquisition, techniques, and strategies. He may not have received training in the intricacies of strength periodization off the obstacle, the chemistry of nutrition, and the mechanisms at the microscopic tissue level of recovery.

Even if the coach tries to excel in all areas, the result could be a patchwork product with confusing and possibly damaging recommendations for the athlete to follow.
This paper will present a new standard: the Integrated Ninja Performance Team. This standard will distinguish athlete development as a multidisciplinary endeavor. This process entails putting together a gathering of highly specialized experts: a "Strength and Conditioning" (S&C) master, a Sports Nutritionist, and a Physiotherapist or Athletic Trainer, all of whom operate under the guidance of the head ninja team coach. This process is not intended to add more "voices" to the conversation that more "noise" could be silenced under; rather, it is intended to produce an orchestra in which every member participates in perfect harmony. This paper will examine the basis for such a team, determine the distinct roles within the team framework, and potentially establish a very clear process of integration with each other. This process will ultimately serve as a means by which to establish a framework that results in producing an athlete who is both skilled, resilient, well-fed, and always performing at the highest level of capability.

2. Theoretical Issues and Literature Review

The rationale for an integrated team stems from the holistic nature of athletic adaptation. The human body does not adapt as individual entities; it works as an integrated total system. Consider the foundational training model: The Stress Recovery Adaptation model. A training session causes stress to the body. The adaptation to that training, making us more fit and stronger, is entirely dependent upon the quality of the recovery time (Selye, 1956). The recovery time is affected by nutrition, sleep, and therapy, among other elements. Unless these recovery elements are coordinated and integrated, the adaptive signal can become confused.
This interconnectedness requires a systems theory perspective. Bertalanffy (1968), in his discussion of complex systems, highlighted how the whole really is greater than the sum of its parts. The athlete represents a complex system. As such, the optimization of one component in a vacuum (e.g., strengths) may detract from or even counteract another component (e.g., joints) if a holistic perspective is not taken. The integrated team takes this holistic perspective wherein the power program of the S&C coach is guided by the physio’s joint readiness or readiness of the nutritionist’s protein timing.
The “Performance Team” is an established concept within high-level sports performance.
According to the International Olympic Committee's consensus statement on athletic development, to avoid conflicts and promote a unified, athlete-centered plan, the athlete should be supported by a multidisciplinary sports medicine and science team. “The healthcare setting can play an important role for promotion of PA, fitness and health in adults” (Mountjoy et al., 2011: 843). This approach has clearly worked in sports such as track and field, swimming, and team sports.
Within the team, role clarity is essential in the theory of distributed expertise. It is not possible for one individual to be expert in everything, but for a collection of experts in their field of expertise, there is no subject left untackled. The expertise of the S&C coach will be in the application of the science of force production, velocity training, and periodization (Haff & Triplett, 2015). Similarly, the sports nutritionist will be applying the science of nutrient timing, hydration, and body composition (Thomas, Erdman, & Burke, 2016) management. Likewise, the physiotherapist will be providing the musculoskeletal expertise required for the task (Brukner & Khan, 2017). Further, the expertise of the head coach is in skill acquisition.
Finally, integration will necessarily be supported by structured communication models.

Without such models in place, the team essentially reverts to a committee. It is important to hold structured team meetings centered around a shared “Athlete Management System” (AMS) digital platform. This ensures all decisions are data-informed and align with the competition periodized schedule to create essentially a unified performance plan.

3. Method

The design of the study is generally descriptive and theoretical. It is based on library research and critically analyzes the issue from various perspectives.

4. Results and Discussion

The implementation of this theoretical framework yields a vastly different ecosystem for the athlete. Clearly defined “results” are evident with the clarification of role definitions, the synergy of planning, and the achievement of results in the physical well-being of the athlete.
The first is the Defined Roles and Hierarchy of Communication. Essentially, the members of a functional team know the role each member plays and the hierarchy involved.
The Head Ninja Coach shall be the Team Leader and Primary Communicator. They shall have the vision, the competition schedule, the technical, and the tactical elements. The Head Ninja Coach shall be the main source of contact for the athlete, who shall filter the athlete’s exposure to the various experts.
The role of S&C Coach is to be the Physical Developer. This means that they need to develop the athleticism of maximal strength, power, and work capacity. They must provide the off-obstacle gym schedule, which can support the on-obstacle skill development without interference (e.g., avoiding scheduling deadlifts the day before laché technique practice).
The role of the sports nutritionist is that of the "Fueling Strategist." This individual oversees "energy availability," making sure the athlete has enough fuel available for optimal training and subsequent recovery. This includes "carbohydrate periodization" based on the athlete's training schedule ("carb loading" for big training days), "protein periodization," and "hydration strategies."
The Physiotherapist/Athletic Trainer is also the Chief of Durability. They carry out regular musculoskeletal health screening, analyze potential risks of injuries (e.g., Shoulder stability, finger pulley strength), and offer prehab routines. They oversee return to play after any form of injury, informing coaches of head and S&C teams.
The most important operational outcome of the above process will be "The Synchronized Performance Plan." This will be the living document that all team members unite around. It will begin with the head coach’s skill and competition periodization calendar. The S&C coach will incorporate a strength and power training plan aligned with the performance schedule. The nutritionist will contribute a nutrition plan aligned with the rising training needs and tapers leading up to the events. The physio will contribute prehab needs and suggested recovery tools (such as additional mobility needs during high VO2 weeks). The training management tool of choice here will be a central "AMS." The danger of the athlete receiving a hard leg day from the S&C coach, a calorie-deficit diet from the nutritionist, and a hard day of skill work from the head coach within a 24-to-48-hour frame is eliminated.
For the athlete, the main benefit is that he will have Consistency and Confident Decision-Making. They will no longer be pulled in various directions or left guessing about conflicting advice. They have one clear channel-the head coach-and a team working confidentially in the background to support their singular goal. It reduces mental load and anxiety, so they can just purely focus on execution.

It develops a very strong Proactive Injury Prevention Culture. Rather than the physio being reactive to the injuries, they're embedded into the planning phase. They can inform the S&C coach as to which exercises may stress a vulnerable area or inform the head coach when an athlete's training volume is reaching a risky threshold based on screening data. This shifts the paradigm from treatment to prevention.

For the head coach, the end product is the attainment of the state known as Elevated Capacity and Strategic Focus. It reduces the stress felt while controlling aspects of the game outside their zone of professional expertise. It allows the physical, nutritional, and medical aspects of training to be expertly handled while allowing more time for technical coaching, video analysis, and mental preparation. They become the conductor of the performance orchestra.

5. Conclusion

Importantly, the move from leisure-time participation to sport as a profession calls for an analogous development in its attendant infrastructure. The era of the brave ninja coach who was supposed to jack-of-all-trades in an athlete's development is slowly dying off in favour of a more evolved and effective system, namely the IPT. As this paper has asserted, the complex interdependence of ninja performance demands a multidisciplinary system not just as a good thing, but as an imperative.

The creation of such a team is not an exercise in logistics; it is a process that evokes a cultural and operational overhaul. This involves the clarification of the roles involved, a dedication to effective structured communication, and agreement on appropriate planning tools such as an Athlete Management System. The head coach needs to understand the role of integrator and leader, not expert.

The rewards of this investment are significant. Athletes receive an unparalleled support system focused on their success, optimized for their full potential, without sacrificing performance and health. Athletes experience fewer conflicts in their training, fewer preventable injuries, and increased consistency in their results. With regard to the sport itself, embracing this model will represent an enormous leap toward professionalization, seeking competitive athletes, and truly legitimizing the sport of ninja as a high-performance activity. Ultimately, the construction of the ninja performance team represents an improved product, better athletes, and the natural and necessary progression of coaching at the highest level. Finally, the author (as a non-native English speaker) acknowledges the use of LLMs for linguistic assistance and enhancement in the preparation of the manuscript.

References

Bertalanffy, L. V. (1968). *General system theory: Foundations, development, applications*. George Braziller.

Brukner, P., & Khan, K. (2017). *Clinical sports medicine* (5th ed.). McGraw-Hill Education.

Haff, G. G., & Triplett, N. T. (Eds.). (2015). *Essentials of strength training and conditioning* (4th ed.). Human Kinetics.

Mountjoy, M., et al. (2011). International Olympic Committee consensus statement on the health and fitness of young people through physical activity and sport. British Journal of Sports Medicine, 45(11), 839-845. https://doi.org/10.1136/bjsports-2011-090228

Selye, H. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill.

Thomas, D. T., Erdman, K. A., & Burke, L. M. (2016). Position of the Academy of Nutrition and Dietetics, Dietitians of Canada, and the American College of Sports Medicine: Nutrition and athletic performance. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 116(3), 501-528. doi: 10.1016/j.jand.2015.12.006.

MENSTRUATION TRACKING IN SCHOOL HIIT RESEARCH: A PILOT RCT ON COGNITIVE PERFORMANCE IN ADOLESCENT GIRLS

Rochdi DAIBI
Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Laboratory of Biology and Health
ORCID: 0009-0004-8344-7891

Jihane HILALI
Ibn Tofail University, Institute of Sports Professions, Interdisciplinary Laboratory of Sport Sciences
ORCID: 0009-0001-2727-156X

Fatima Zahra LAMRANI
Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Laboratory of Biology and Health
ORCID: 0009-0004-1199-4968

Jaouad ROUANE
Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Laboratory of Biology and Health
ORCID: 0000-0002-6747-5372

El Mokhtar ELOUALI
Hassan I University, Institute of Sports Sciences
ORCID: 0009-0006-4602-2426

Walid Bouzid
Institute of Sports Sciences, Hassan I University
ORCID: 0009-0003-8531-7356

Fouad BOUGHANZAI
Laboratory of Electronic Systems, Information Processing, Mechanics and Energy, Ibn Tofail University
ORCID: 0009-0004-7632-3794

Abdelhalem MESFIOUI
Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Laboratory of Biology and Health
ORCID: 0009-0007-9931-5377

Youssef SQALLI HOUSSAINI
Ibn Tofail University, Faculty of Sciences, Laboratory of Biology and Health
ORCID: 0009-0006-4602-2426

Abstract

Background: High-intensity interval training (HIIT) is increasingly implemented in school-based physical education and has been suggested to influence cognitive performance. However, studies involving adolescent girls rarely report menstrual status despite its potential relevance to attention, fatigue perception, and within-participant variability in cognitive responses. **Purpose**: This pilot randomized controlled trial examined the chronic effect of a progressive HIIT program on selective attention and documented the feasibility of tracking menstruation during repeated school-based exercise exposure.

Methods: Twenty adolescent girls were allocated to HIIT (n=12) or control (n=8). Groups were comparable at baseline in age (18.0±0.6 vs 17.4±0.5 years) and body mass index (23.5±2.7 vs 21.6±3.1 kg/m², HIIT vs control). The intervention consisted of a 6-week progressive HIIT program integrated into physical education classes with individualized intensity prescribed using maximal aerobic speed. Three standardized session formats were applied: 75% MAS (~18 min), 100% MAS (~10 min), and 120% MAS (~6 min), with 3-min active recovery between sets. Selective attention was assessed using the Stroop OnTime test (lower values indicate better performance). Menstruation status (menstruating vs non-menstruating) was recorded during the standardized sessions. **Results**: ANCOVA adjusting for baseline Stroop performance showed no statistically significant group difference at post-intervention ($F(1,17) = 1.16$, $p = .296$, partial $\eta^2 = .064$). Adjusted mean performance was numerically better in the HIIT group (64.9) compared with controls (71.6), corresponding to a mean difference of −6.76 (95% CI −19.98 to 6.46). Baseline performance strongly predicted post-intervention results ($p = .001$). Menstruation tracking was feasible; however, menstruating observations were infrequent (four session-observations), preventing formal moderation analysis. **Conclusion**: A 6-week school-based HIIT program showed a non-significant trend toward faster selective-attention performance in adolescent girls. Routine reporting of menstrual status in exercise–cognition studies is recommended to improve interpretability and promote sex-sensitive research design.

Keywords: HIIT, physical education, adolescence, selective attention, menstruation, cognition

PROXIMATE AND MINERAL COMPOSITION OF TWO EDIBLE MUSHROOMS SPECIES FROM SOUTH WESTERN NIGERIA

Nwakunite Lawrencia Chinasa
Food Technology Department, Federal Polytechnic Oko

ABSTRACT
Mushrooms are macro fungus with distinctive fruiting body which can either be epigeous (growing on or close to the ground) or hypogenous (growing under the ground). They are highly nutritious but underutilized. The present study was to ascertain the proximate and mineral composition of dry mushrooms. Two unknown varieties of mushroom were harvested, oven dried and analyzed. The proximate composition moisture, protein, fat, fiber, ash and carbohydrate of the mushroom sample are 7.20 and 8.13, 28.04 and 19.37, 4.15 and 3.85, 5.81 and 3.20, 2.10 and 2.29, 52,7 and 63.16% respectively) for samples AAB and JJK respectively while the mineral composition Na, P, K, Ca and Mg of the mushroom samples were (2.14 and 151.20 and 27.10 and 38.61ppmj for sample AAB, JJK respectively. The result shows a good nutritional quality of mushrooms especially in protein and carbohydrate, making the pl
ant an ideal raw material for production of protein rich foods.
Keywords: Muchroom, proximate and mineral

TRENDS IN METABOLIC HEALTH AND NUTRITIONAL STATUS OF POLISH WOMEN: EVIDENCE FROM A 36-YEAR STUDY

Assoc. Prof. Monika LOPUSZANSKA-DAWID
Józef Piłsudski University of Physical Education in Warsaw
Faculty of Physical Education, Department of Human Biology
ORCID: 0000-0002-3533-5754

ABSTRACT
Given the global rise in obesity and metabolic diseases, monitoring population-level blood glucose and nutritional status is critical for effective public health policy. This study evaluated 36-year trends (1986–2022) in blood glucose and nutritional status among adult Polish women amid significant socioeconomic transformations. Data were collected from over 6,000 women (aged 40–50). Measurements included blood glucose concentration, BMI, WHR, and waist circumference, supplemented by survey questionnaires. Statistical analyses employed uni- and multivariate models. Despite intensive political and economic shifts, results indicate a systematic improvement in the biological and functional status of professionally active women in their fifties. Consistent social gradients were observed across nearly all biological measures. These findings suggest that lifestyle adaptations in Poland have positively influenced women's health. The results should inform national health policies and the development of targeted educational models promoting healthy aging.
Keywords: stress; physical activity; secular trends; covid-19; BMI; Poland.

AGING AND GERIATRIC HEALTH

Dulce María Gerónimo HERNANDEZ
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0009-6225-6363

Viridiana Haizea Cruz RANGEL
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0001-7955-1619

Prof. Dr. Gloria Auristela Hernández PEREZ
Universidad Anáhuac Mayab, Universidad Juárez Autónoma de Tabasco División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0006-3446-4622

ABSTRACT
Aging is a generic and inevitable process that all organisms experience. It is the result of the progressive accumulation of various molecular and cellular damages over time. However, human aging has changed over the years, improving the average life expectancy and the physical appearance of people.
Nonetheless, it leads to a gradual decline in physical and mental abilities, increasing the risk of diseases that can ultimately lead to death. Old age is also characterized by the presence of complex health conditions known as geriatric syndromes.
In this context, Geriatrics is established as the branch of medicine dedicated to the study, prevention, diagnosis, treatment, and rehabilitation of diseases specific to older adults. It is based on the CGA model (Comprehensive Geriatric Assessment), a method that allows detecting and clarifying physical and/or mental problems, as well as observing the individual's abilities. Its goal is to ensure the greatest independence and quality of life for the elderly person.
The responsible geriatric physician must have the knowledge, skills, and competencies necessary to implement comprehensive care strategies, as well as to strengthen support networks that allow for the patient's reintegration into their daily, family, and social life, applying and adapting resources to meet the person's needs.
Keywords: Aging, Health, Geriatric, Older adults, Reintegration

APPLICATION OF CELLULAR TECHNOLOGIES IN MODERN AESTHETIC MEDICINE

Khristina PROTSAK
LLC "Medical and Health Center "Arnika"
ORCID: 0009-0001-6695-6844

Alexander PLAKIDA
Odessa National Medical University
ORCID: 0000-0002-7537-7596

Volodymir TSEPKOLENKO
Ukrainian Institute of Plastic Surgery and Cosmetology VIRTUS
ORCID: 0000-0001-5885-6969

Abstract
Introduction. Aesthetic medicine today is increasingly oriented not only toward correction of age-related changes but also toward preservation of women's psychological well-being, self-confidence, and social activity. For many women, minimally invasive regenerative procedures provide a safe and biologically sound alternative to aggressive interventions, allowing harmonization of appearance while maintaining natural facial expression. In this context, autologous cellular technologies occupy a leading position.Among them, platelet-based techniques such as Platelet-Rich Plasma (PRP) and Platelet-Rich Fibrin (PRF) are widely used. PRP represents a first-generation platelet concentrate obtained with anticoagulants and characterized by rapid release of growth factors. In contrast, PRF is produced without anticoagulants, forming a fibrin matrix that ensures a gradual and prolonged release of growth factors (PDGF, TGF-β, VEGF, IGF). The three-dimensional fibrin scaffold enhances tissue remodeling, angiogenesis, and collagen synthesis, making PRF particularly attractive for delicate facial areas.
Materials and Methods. We present a clinical case of a 42-year-old female patient with a pronounced static glabellar wrinkle. The patient reported dissatisfaction with a "stern" facial expression and preferred a regenerative approach instead of botulinum toxin therapy. After venous blood collection and low-speed centrifugation, injectable PRF and PRF-gel were prepared. The PRF-gel was administered into the glabellar region using a linear retrograde technique.
Results. Following the first injection, clinical evaluation revealed wrinkle smoothing, increased skin density, and improved elasticity. To achieve optimal cosmetic results, fractional CO_2 laser resurfacing was additionally performed.The result remained stable for 9 months without signs of hypercorrection or impaired facial mimicry. The patient reported high satisfaction, emphasizing the natural appearance and absence of "frozen" expression.
Conclusion. This case illustrates that PRF-based therapy represents a safe, autologous, and physiologically oriented option for correction of glabellar wrinkles in women. The prolonged bioactive effect of the fibrin matrix ensures sustained tissue regeneration, making PRF a promising tool in modern cellular aesthetic medicine, particularly in patient populations seeking natural and minimally invasive rejuvenation strategies.
Keywords: Aesthetic medicine; Platelet-Rich Fibrin; Laser treatment

INTEGRATING FEMALE BIOLOGY IN EXPERIMENTAL HEPATIC ENCEPHALOPATHY RESEARCH: ADDRESSING SEX-RELATED EVIDENCE GAPS

Manal Khanouchi
Laboratory of Anthropogenetics, Biotechnology, and Health, Team Nutritional physiopathology, Neurosciences, and Toxicology, Faculty of Sciences, Chouaib Doukkali University
ORCID: 0000-0002-7935-3049

Bilal EL-Mansoury
Laboratory of Anthropogenetics, Biotechnology, and Health, Team Nutritional physiopathology, Neurosciences, and Toxicology, Faculty of Sciences, Chouaib Doukkali University
ORCID: 0000-0002-2583-7515

Arumugam R. Jayakumar
University of Miami School of Medicine

Omar El Hiba
Laboratory of Anthropogenetics, Biotechnology, and Health, Team Nutritional physiopathology, Neurosciences, and Toxicology, Faculty of Sciences, Chouaib Doukkali University
ORCID: 0000-0002-0581-4164

Abstract
Hepatic encephalopathy (HE) is a severe neuropsychiatric complication of acute and chronic liver failure characterized by hyperammonemia, astrocyte dysfunction, oxidative stress, neuroinflammation, and cerebral edema. Experimental models, including toxin-induced liver injury and isolated hyperammonemia paradigms, have been instrumental in elucidating central mechanisms such as ammonia-driven glutamine accumulation, mitochondrial dysfunction, reactive oxygen species production, and inflammatory signaling within astrocytes. These models have substantially advanced our understanding of liver-brain axis dysfunction.
Despite these advances, sex as a biological variable has not been systematically incorporated into most preclinical HE studies. Historically, experimental neuroscience has relied predominantly on male animals, and many HE reports either pool data from both sexes or fail to specify sex. This methodological limitation constrains mechanistic interpretation, reduces reproducibility, and contributes to a translational gap in understanding female-specific neurobiological responses to hyperammonemia and systemic inflammation.
Sex-dependent differences in immune responses, mitochondrial bioenergetics, and glial inflammatory signaling are well documented across neuroscience research. Estrogens modulate mitochondrial respiration, antioxidant defenses, NF-κB-related pathways, and blood-brain barrier integrity in neural cells. Moreover, sex differences in liver disease progression, immune activation, and alcohol-induced hepatic injury have been described, suggesting that systemic inflammatory and metabolic environments relevant to HE pathophysiology may differ between males and females.
However, direct mechanistic comparisons between male and female subjects remain scarce in experimental HE paradigms.

Consequently, although biological plausibility supports sex-specific modulation of ammonia-induced neurotoxicity, empirical validation remains limited. The absence of sex-stratified analyses may obscure differential astrocytic mitochondrial adaptations and neuroinflammatory responses under hyperammonemic conditions.

This presentation critically examines available evidence and identifies the underrepresentation of female-focused analyses as a significant methodological gap in HE research. We propose a sex-stratified experimental framework integrating in vivo models, primary glial cultures derived from female animals, and transcriptomic approaches to enhance mechanistic resolution and translational relevance. Systematic integration of female biology is essential for strengthening scientific rigor and improving precision in liver-brain axis research.

Keywords: Experimental models, female biology, hepatic encephalopathy, sexual dimorphism.

WOMEN'S ROLES IN FOOD SECURITY AND SUSTAINABLE NUTRITION: A GENDER-BASED REVIEW WITH GLOBAL AND MIDDLE EASTERN PERSPECTIVES

Mir-Hassan Moosavy
University of Tabriz, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Food Hygiene and Aquatic
ORCID: 0000-0002-0762-3599

Abstract
When I first began studying food systems in rural Middle Eastern communities, it quickly became clear that women are the unseen backbone of household nutrition. They tend fields, care for small livestock, process and store food, and make countless daily decisions that determine what ends up on the table. Yet, despite their essential contributions, they often operate under constraints that are invisible in conventional data: limited land rights, restricted mobility, social expectations about "women's work," and minimal voice in formal decision-making arenas.
This paper draws on over a decade of research and case studies to examine how women's agency shapes food security and sustainable nutrition. Unlike studies that treat gender as a side note, I position women as central actors whose labor, knowledge, and choices have ripple effects on household and community well-being. In the Middle East, these dynamics are particularly visible: deeply embedded social norms, legal restrictions, and labor market structures combine to limit women's influence over agricultural planning and food system governance.
Across my field observations and review of recent literature, a recurring paradox emerges. Women sustain both agricultural production and household dietary management, yet their access to the tools that would enhance productivity, land, credit, training, and technology remains constrained. This tension illustrates a broader truth: food security is inseparable from questions of power and gender equity. The households where women can exercise greater decision-making authority consistently demonstrate more diverse diets and healthier outcomes for children, while households constrained by patriarchal structures show more limited nutritional resilience.
Addressing these challenges requires more than policy statements about equality. It calls for interventions that genuinely shift access to resources and authority, tailored to the specific cultural, legal, and economic contexts of each community. Future research, in my view, should focus less on abstract empowerment rhetoric and more on understanding how women navigate, negotiate, and expand their agency within the realities of everyday food systems. Only by centering women's lived experiences can we hope to build food systems that are both resilient and just.
Keywords: Gender and Food Security; Women in Agriculture; Sustainable Food Systems; Gender Equity; Nutritional Outcomes; Middle East and North Africa (MENA)

NUTRI-KANDALI: TRANSFORMING UTTARAKHAND'S STINGING NETTLE (*URTICA DIOICA*) INTO A HIGH-VALUE FUNCTIONAL FOOD FOR ENHANCED NUTRITION AND HEALTH

Sakshi Tomar
Department of Food Science and Technology, I.K. Gujral Punjab Technical University

Shabir Sidhu
Department of Food Science and Technology, I.K. Gujral Punjab Technical University

ABSTRACT

Kandali (*Urtica dioica*), a wild edible leafy plant native to Uttarakhand, has long been used in traditional diets but remains underexplored in modern functional food systems. The Nutri-Kandali concept focuses on transforming Kandali leaves into a functional food ingredient to address nutritional deficiencies prevalent in hill communities. Documented evaluations indicate that Kandali leaves possess a rich nutritional profile, containing approximately 33–34% protein, 9% dietary fibre, carbohydrates, and high levels of essential minerals such as calcium, iron, and zinc, along with vitamins A, C, and B-complex. The presence of bioactive compounds, including polyphenols, flavonoids such as rutin and quercetin, and carotenoids, contributes to strong antioxidant and anti-inflammatory potential. Processing challenges associated with stinging hairs and antinutritional factors are effectively addressed through blanching and controlled low-temperature drying below 60°C, preserving heat-sensitive nutrients. Ultrasound-assisted extraction using eco-friendly solvents enhances bioactive recovery without thermal degradation. Fortification of staple foods with 5–10% Kandali leaf powder improves antioxidant levels while maintaining acceptable sensory quality and storage stability. Future prospects include scaling Nutri-Kandali for functional foods and nutraceuticals, supporting local livelihoods, reducing dependence on imported supplements, and promoting sustainable utilization of regional bioresources through standardized processing protocols.

AN ANALYSIS OF ANXIETY AND DEPRESSION AMONG WORKING WOMEN

Avantika Thakur
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University

Abstract
Anxiety and depression are among the most prevalent mental health concerns affecting working women in contemporary society. The increasing participation of women in the workforce, combined with traditional caregiving and domestic responsibilities, has significantly contributed to psychological stress. This study analyzes the prevalence, causes, and impact of anxiety and depression among working women across different professional sectors. Major contributing factors include work–life imbalance, workplace discrimination, job insecurity, long working hours, lack of organizational support, and societal expectations. Hormonal fluctuations and limited social support systems may further intensify emotional vulnerability.

The research highlights that chronic stress, if left unmanaged, can lead to decreased productivity, impaired decision-making, burnout, and long-term mental health disorders. The study also examines coping mechanisms adopted by working women, such as social support, mindfulness practices, counseling, and organizational interventions. Findings suggest that supportive workplace policies, flexible working arrangements, mental health awareness programs, and family support play a crucial role in reducing psychological distress.

The paper emphasizes the need for integrated mental health strategies at individual, organizational, and policy levels to promote emotional well-being among working women. Addressing anxiety and depression is essential not only for individual health but also for sustainable workforce development and societal progress.

Keywords : Anxiety and Depression,Work–Life Balance,Workplace Stress,Mental Health Interventions

FUNCTIONAL FOODS IN WOMEN'S HEALTH: FROM MENARCHE TO MENOPAUSE

Mahima Verma
Department of food science and technology, I.K. Gujral Punjab Technical University

Abstract

The women's health is significantly affected by the hormonal changes and physiological events that occur throughout the life span, from menarche to the reproductive years and finally to menopause. These events are linked to the ever-changing nutritional needs and vulnerability to various health conditions, such as iron-deficiency anemia, polycystic ovary syndrome (PCOS), premenstrual syndrome (PMS), gestational metabolic disorders, osteoporosis, and cardiovascular diseases. In recent years, functional foods, which are described as "foods containing biologically active components that have health-promoting properties beyond basic nutritional needs," have gained popularity as a preventive and therapeutic food strategy specifically targeting women's needs.

The research highlights the application of functional foods in relation to women's health issues and the major hormonal events. During adolescence, iron-fortified foods, vitamin B complex, and protein-fortified foods have a significant role in promoting healthy growth and preventing anemia. In the reproductive age group, omega-3 fatty acids, probiotics, dietary fiber, and low glycemic index foods have been promising in managing PCOS, enhancing fertility, and improving metabolic profiles. During pregnancy and the postpartum period, functional foods fortified with folate, calcium, vitamin D, and essential fatty acids have been demonstrated to enhance women's health and fetal development.

During the transition phase of perimenopause and menopause, the use of phytoestrogens, antioxidants in fruits, and calcium and vitamin D-fortified foods has been found to be effective in the management of symptoms of vasomotor syndrome, maintenance of bone mineral density, and prevention of cardiovascular diseases.Mechanistically, functional foods act through the bioactive compounds, which are associated with endocrine modulation, inflammation, gut microbiota, and oxidative stress, making them critical in the management of hormonal imbalance and metabolism. Functional foods and nutritional approaches are safer and more economical compared to pharmacological methods with fewer side effects. The paper emphasizes on the use of functional foods in women-specific nutritional approaches has vast potential in the management of various health conditions throughout the life cycle of women. However, standardized clinical trials and women-specific nutritional approaches need to be developed to provide evidence-based guidelines and functional food therapy tailored to individual hormonal imbalances and life stages.

Keywords: Functional foods; Women's health; Menarche; Menopause; Phytoestrogens; Nutritional interventions; Hormonal health; Bioactive compounds; Personalized nutrition.

WOMEN'S HEALTH AND DIETARY FIBRE — GUT, HORMONAL AND METABOLIC PERSPECTIVES

Tamanna Sharma
Department of Food Science and Technology, I. K. Gujral Punjab Technical University

Abstract
Dietary fiber is an essential nutritional factor that has a major role in the regulation of gastrointestinal function and metabolism. In women, the adequate intake of dietary fiber has received considerable attention owing to its role in the regulation of gut microbiota, hormonal balance, and metabolism. Unlike digestible carbohydrates, dietary fiber is not absorbed in the upper gastrointestinal tract and is instead fermented by gut microbiota in the colon, yielding short-chain fatty acids (SCFAs) like acetate, propionate, and butyrate. These compounds are involved in the regulation of gut barrier function, immune system modulation, and the improvement of metabolic profiles.
Recent studies highlights the close interaction between gut microbiota and hormonal balance in women, especially in the context of estrogen metabolism and insulin sensitivity. Dietary fiber has a role in the regulation of estrogen levels by modulating enterohepatic circulation, thus making a contribution to hormonal balance. Furthermore, high fiber intake has been shown to improve glucose metabolism, lipid balance, and body weight regulation, thus lowering the risk of metabolic disorders such as obesity, type 2 diabetes mellitus, and polycystic ovary syndrome (PCOS). These disorders are extremely common in women and are often associated with hormonal imbalances and metabolic disturbances.
Furthermore, dietary fiber plays a supportive role in women's health across different life stages, including adolescence, reproductive years, pregnancy, and menopause. During these phases, hormonal fluctuations can influence gut health and metabolic stability. Adequate fiber intake may help reduce low-grade inflammation, promote digestive comfort, and support overall physiological balance.
This review examines the mechanistic pathways through which dietary fiber modulates the gut–hormone–metabolism axis in women and discusses the potential of fiber-rich diets and functional foods as preventive and therapeutic nutritional strategies. Understanding these interconnected mechanisms provides valuable insights for developing evidence-based dietary recommendations and designing functional food interventions aimed at enhancing women's long-term health, metabolic resilience, and quality of life.
Keywords: Dietary fibre; Women's health; Gut microbiota; Hormonal balance; Metabolic regulation.

COPPER OXIDE NANOPARTICLES FOR PHOTOCATALYTIC APPLICATIONS

Sabrina Roguai
University of khenchela, Algeria, Science of matter

Abstract
Today, wastewater treatment and the sanitation of potable water supplies are major concerns. Among the most recent advances in water treatment, advanced oxidation processes (AOP) are solutions allowing the mineralization in an aqueous medium of organic molecules that are toxic to the ecosystem. heterogeneous photocatalysis. It is a photo-sensitized reaction based on the adsorption of light radiation by the catalyst, generally a semiconductor using CuO. It has the advantage of not introducing chemical compounds other than CuO into the medium to be treated. In this study, the copper nanoparticles were synthesized by a simple co-precipitation method which was obtained by heating at 80°C for photocatalytic application. The microstruc-tural characterization of the nanopowder obtained was performed using X-ray diffraction (XRD) and SEM microscopy. XRD studies demonstrated that the formation of the CuO monoclinic phase and the average grain size of CuO crystallite was found to be 30 nm. SEM images indicate the morphology as a three-dimensional flower-like structure was successfully prepared for sub-sequent degradation of methylene blue (MB).
Acknowledgements: Abbes Laghrour university khenchela , Algeria
Keywords: CuO NPs X-ray diffraction SEM; Photocatalytic

THYMOL AS A PROMISING NATURAL COMPOUND FOR ANTIMICROBIAL RESISTANCE CONTROL

Nesrine Benkhaira
Laboratory of Microbial Biotechnology and Bioactive Molecules, Faculty of Sciences and Technologies Faculty, Sidi Mohamed Ben Abdellah University

Kawtar Fikri-Benbrahim
Laboratory of Microbial Biotechnology and Bioactive Molecules, Faculty of Sciences and Technologies Faculty, Sidi Mohamed Ben Abdellah University

Abstract
Thymol is a natural monoterpene phenol found mainly in thyme and oregano essential oils, known for its strong antimicrobial and antioxidant properties. Microbial resistance is a major global health threat, caused by the ability of microorganisms to survive despite exposure to antibiotics, often due to misuse and overuse of these drugs. This growing resistance reduces the effectiveness of conventional treatments and increases health risks. Thymol has gained attention as a natural alternative because it disrupts microbial cell membranes and acts through multiple mechanisms. Its broad-spectrum activity and low tendency to induce resistance make it a promising solution in the fight against antimicrobial resistance.
In this work, the antimicrobial activities of thymol were evaluated against *Staphylococcus aureus, Escherichia coli, Pseudomonas aeruginosa, Bacillus cereus, Candida albicans,* and *Candida sp.* The antimicrobial activity was assessed using the disk diffusion method and the microdilution technique to determine the minimum inhibitory concentration (MIC).
The results demonstrated that thymol inhibited all tested microorganisms. The study compared its antimicrobial activity against standard antimicrobial agents which included ampicillin for bacterial strains and fluconazole for Candida species. Thymol demonstrated strong antimicrobial activity against *Bacillus cereus* and *Staphylococcus aureus* which showed inhibition zones between 17 and 19.15 ± 0.12 mm and MIC values from 0.062 to 0.124 mg/mL. Thymol shows potential as a natural antimicrobial agent according to the findings. The researchers need to conduct more studies which will examine the mechanisms and toxicity of thymol as well as its potential uses in pharmaceuticals and food preservation..
Keywords: Thymol, microbial resistance, Bioactive molecule, antimicrobial test, Pathogenic bacteria.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KINETIC STUDY OF ORGANIC COMPOUND WITH HYDROCHLORIC ACID BY TITRATION AND SPECTROPHOTOMETER

Fakhra Jabeen
Department of Physical Sciences, College of Science, Jazan University

Abstract
To determine the kinetic parameters of the hydrolysis of ethyl acetate with hydrochloric acid were monitored by titrimetric and spectrophotometry. The first order fits were automatically drawn and the values of the first order rate constants (k) were calculated using standard equations as part of the program. Acidic hydrolysis of ethyl acetate is essentially an irreversible and first order reaction. Rate of reaction is the change in the number of molecules of reacting species per unit volume per unit time. In this hydrolysis of ethyl acetate with hydrochloric acid to accelerate the reaction mixture. 1ml, 2ml, 3ml, 4ml and 5ml of ethyl acetate injected separately into the 500 ml conical flask that contains 0.1N of sodium hydroxide and thoroughly mixed. At regular time interval, 0, 10, 20, 30, 40, and 90 minutes, 25ml of each of the samples withdrawn into a 250 ml conical flask containing 0.1N hydrochloric acid, and titrated against 0.1N sodium hydroxide solution using phenolphthalein as an indicator. A simple and sensitive kinetic spectrophotometric method presented for the determination of rate constant and order of reaction. This method based on a kinetic investigation of ethyl acetate and hydrochloric acid at room temperature. The reaction followed spectrophotometrically by measuring the absorbance at 500 nm as a function of time. The initial rate and fixed time methods utilized for construction of calibration graphs successfully for the determination of rate constant and order of reaction. The rate constant after calculation from the graphs was approximately $k \approx 2.5356\ Min^{-1}$ by titration and spectrophotometric method respectively and the order of reaction found to be first order. One factor that influences the absorbance of a sample is the concentration (c). As the concentration goes up, more radiation is absorbed and the absorbance goes up. Therefore, the absorbance is directly proportional to the concentration.
Keywords: spectrophotometer, rate of reaction, rate constant, ethyl acetate, first order reaction hydrolysis

INTRODUCTION

Chemical kinetics is the quantitative determination of rate of chemical reactions and of the factors upon which the rates depend. Chemical reaction takes place when a certain number of molecules of one or more than one species has lost their identity and assumed a new form by a change in the kind or number of atoms in the compound and by a change in structure or configuration of these atoms. In this classical approach to chemical reaction, it assumed that the total mass neither created nor destroyed when a chemical reaction occurs. Chemical kinetic is the part of physical chemistry that studies rate of reaction, order of reaction and rate constant. The rate of reaction for a reactant or product in a particular reaction defined as how fast a reaction takes place. For example, oxidation of iron under the atmosphere is a slow reaction that can take years, but the combustion of butane in a fire is a reaction that takes place in seconds (Kulaeli D. et al. 2011). The rate or velocity of a reaction expressed in terms of any one of the reactants or any one of the products of the reaction. The rate of reaction defined as the change in the number of molecules of reacting species per unit volume per unit time. It also defined to be proportional to the concentration of reacting species raised to a power called the order of reaction.

It is usually taken as the rate at which the reactant disappears or the rate at which the product is formed. The rate at which the reactant 'a' is disappearing is proportional to its concentration at any instance,

Rate α (a - x)

Rate = k (a - x)

where k = rate constant

The concept of rate of reaction is very important to determining chemical reacting systems. It is the core factor in the development of performance models to stimulate reactor functional parameters. In place of concentration of reactant or product any physical property that is directly related with concentration, such as viscosity, surface tension, refractive index, absorbance etc. can be measured for the determination of the rate of reaction (Ikhazuangbe et al.2015).

Factors determining the rate of reaction

a. Surface area of the reactants: greater the surface area of a solid, greater the rate of reaction.
b. Concentration: increase in concentration increase the rate of reaction.
c. Pressure: increase in pressure results in an increase in the rate of reaction, if the reactants and products are gaseous.
d. Catalyst: presence of a catalyst increases the rate of reaction. There are however, negative catalysts that lower the rate of reactions.
e. Temperature: increase in temperature increase rate of reaction.

Rate Expression

The rate expression for a chemical reaction can obtained from experimental data. From the experimental rate expression, a detailed mechanism for the reaction can be developed. In general, consider the rate of a general chemical reaction (Santosh K. 2006):

aA + bB → cC + dD

The rates of appearance of the products or the disappearance of the reactants are related to the overall reaction rate by:

$$\textbf{Rate} = -\frac{1}{a}\frac{d[A]}{dt} = -\frac{1}{b}\frac{d[B]}{dt} = \frac{1}{c}\frac{d[C]}{dt} = \frac{1}{d}\frac{d[D]}{dt}$$

where the brackets refer to concentrations generally in mol L^{-1}. The rate expression often has the form (Levenspiel O. 2008)

Rate = k $[A]^a$ $[B]^b$

where k is the rate constant and a and b are the reaction order with respect to each reactant. The concentrations of products and catalysts can also occur in the rate law. There is no relationship between the values of the reaction orders, a and b, and the stoichiometric coefficients, because the reaction may occur in more than one mechanistic step. When the reactants are present at their unit concentrations (Fogler, H.S. 2008)

Rate = k

Thus, the rate constant is the rate of reaction when concentrations of the reactants are unity. The rate constant under these conditions is known as the specific rate or the rate coefficient. The rate constant for any reaction can be determined (Akusoba E.U. 2006)

(a) by measuring the rate of the reaction at unit concentrations of the reactants.
(b) by knowing the rate at any concentration of reactant using the relation

Rate constant = Rate / $[A]^a$ $[B]^b$

The case where the reaction is slow enough, the thermal equilibrium will be maintained due to constant collisions between the molecules and k remains constant at a given temperature.

However, if the reaction is very fast the tail part of the Maxwell-Boltzmann distribution will deplete so rapidly that the thermal equilibrium will not be re-established. In such cases rate constant will not truly be constant and it should be a rate coefficient (Dara S.S. 2009)
Therefore, the kinetics of the reaction can be determined by taking a known quantity of ethyl acetate and mixing it with a relatively large quantity of hydrochloric acid. An aliquot of the reaction mixture withdrawn at different intervals of time and titrated against sodium hydroxide. Obviously, as the reaction proceeds, the value of alkali required to neutralize the acid progressively increases.
The fact that this is a first order reaction established by substituting the results in the first order rate expression;

$$k = \frac{2.303}{t} \log \frac{a}{a - x}$$

MATERIALS AND METHOD

25 ml of 0.1 N hydrochloric acid was measured accurately with a pipette into each of six numbered 250 ml conical flasks. 500 ml of 0.1 N sodium hydroxide solution was placed in a thermostatic water bath set at room temperature. At time zero, 1ml of ethyl acetate was also measured with a syringe into the reaction vessel and the mixture thoroughly shaken for ten to fifteen seconds. 25 ml of the sample was withdrawn and discharged as rapidly as possible into the respective 250 ml conical flask containing the 25 ml 0.1 N hydrochloric acid already and titrated against 0.1 N of sodium hydroxide solution using two or three drops phenolphthalein as an indicator. The experiment was repeated with the volume of 2 ml, 3 ml, 4 ml, and 5 ml of ethyl acetate at the same temperature. All reagents used in this experiment are of analytical grade. In this experiment, we will find the order of a reaction with respect to the reactants and calculate the value of the rate constant.

RESULTS AND DISCUSSION

All the absorbance spectral measurements were using UV/Vis spectrophotometer with a wavelength 500 nm with 1cm matched quartz cells. A thermostat used to control the heating temperature for color development. The mixture in each flask mixed well and record the absorbance at 500 nm as a function of time (Estrin, N.F. 1982) The initial rate of the reaction at different concentrations obtained from the slope of the tangent to absorbance time curves. The initial rate, rate constant, fixed absorbance, and fixed time methods (Windholz, M. 1983) were tested and the most suitable analytical methods chosen regarding the applicability, sensitivity, and the values of the intercept and correlation coefficient. There is a direct relationship between absorbance and concentration. As we increase the concentration of solution, absorbance will increase shown in the plot. For a first order reaction, as shown in the following plot, the plot of the logarithm of [A] versus time is a straight line with k = - slope of the line. Other graphs are curved for a first order reaction.

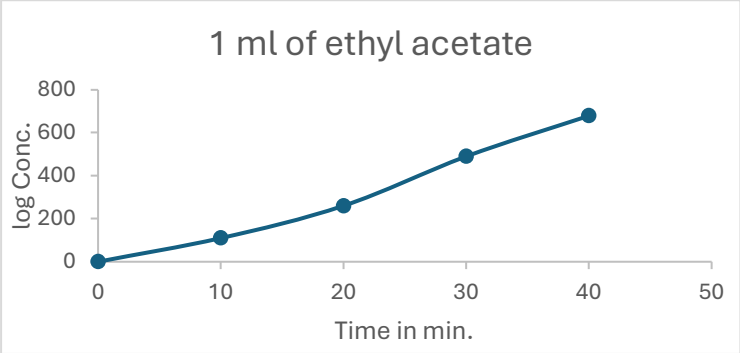

Figure 1. Plot of 1 ml of ethyl acetate at room temperature

For the 1 ml of ethyl acetate at room temperature:

$$\text{Slope} = \frac{k.V\infty}{2.303} = 18.97$$

$$18.97 = \frac{k\ x\ 13.90}{2.303}$$

$$k = \frac{18.97\ x\ 2.303}{13.90} = 3.143\ \text{Min}^{-1}, \quad k \approx 3.143\ \text{Min}^{-1}$$

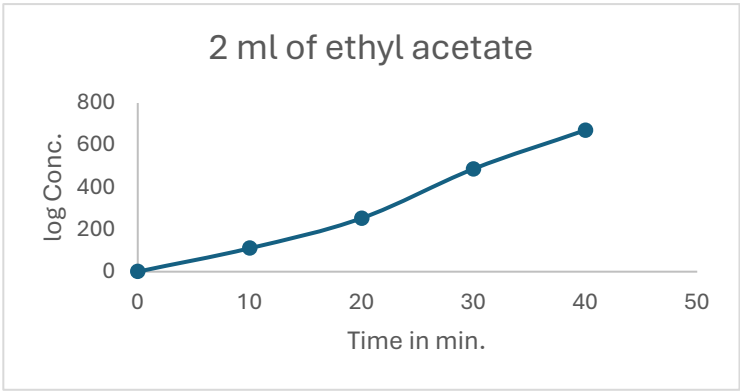

Figure 2. Plot of 2 ml of ethyl acetate at room temperature

For the 2 ml of ethyl acetate at room temperature:

$$\text{Slope} = \frac{k.V\infty}{2.303} = 18.83$$

$$18.83 = \frac{k\ x\ 17.95}{2.303}$$

$$k = \frac{18.83\ x\ 2.303}{17.95} = 2.425\ \text{Min}^{-1}, \quad k \approx 2.425\ \text{Min}^{-1}$$

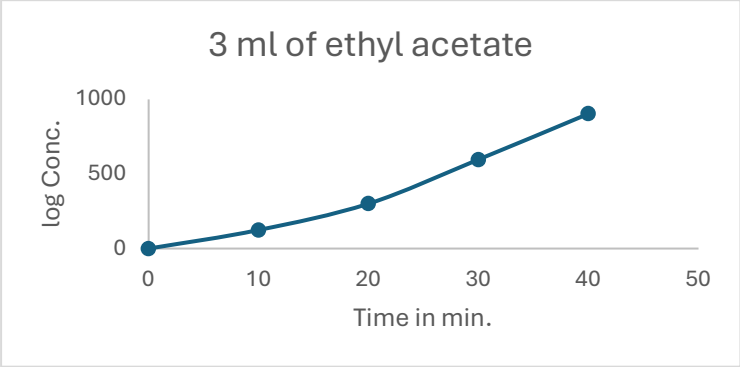

Figure 3. Plot of 3 ml of ethyl acetate at room temperature

For the 3 ml of ethyl acetate at room temperature:

Slope = $\frac{k.V\infty}{2.303}$ = 23.12

23.12 = $\frac{k\ x\ 22.00}{2.303}$

k = $\frac{23.12\ x\ 2.303}{22.00}$ = 2.420 Min^{-1} , k ≈ 2.420 Min^{-1}

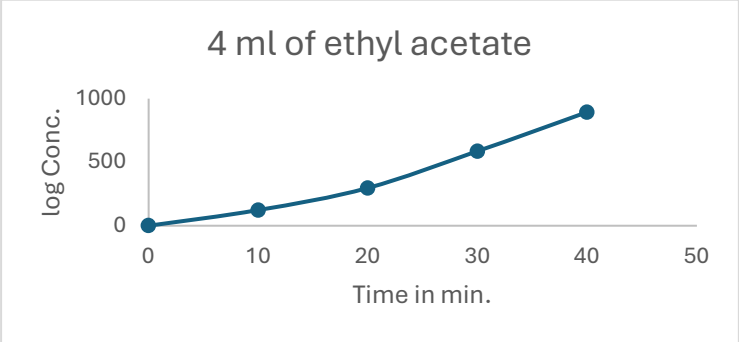

Figure 4. Plot of 4 ml of ethyl acetate at room temperature

For the 4 ml of ethyl acetate at room temperature:

Slope = $\frac{k.V\infty}{2.303}$ = 23.19

23.19 = $\frac{k\ x\ 26.09}{2.303}$

k = $\frac{23.19\ x\ 2.303}{26.09}$ = 2.470 Min^{-1}, k ≈ 2.470 Min^{-1}

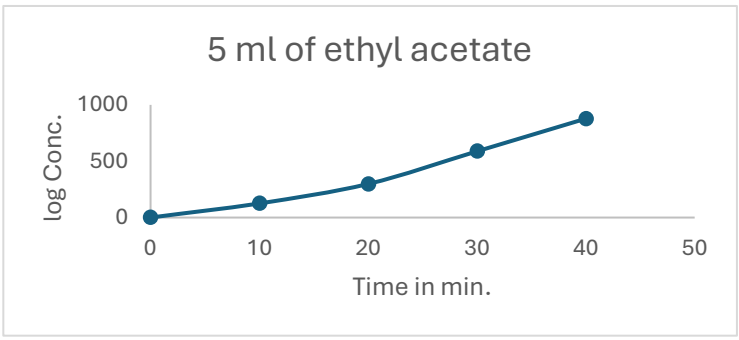

Figure 5. Plot of 5 ml of ethyl acetate at room temperature

For the 5 ml of ethyl acetate at room temperature:

Slope = $\frac{k.V\infty}{2.303}$ = 29.00 min^{-1}

29.00 = $\frac{k\ x\ 30.06}{2.303}$

k = $\frac{29.00\ x\ 2.303}{30.06}$ = 2.220 Min^{-1}, k ≈ 2.220 Min^{-1}

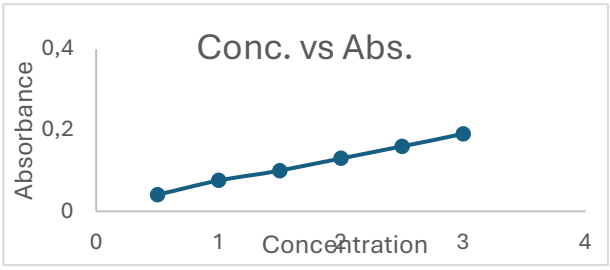

Figure 6. Plot for concentration vs. absorbance of ethyl acetate

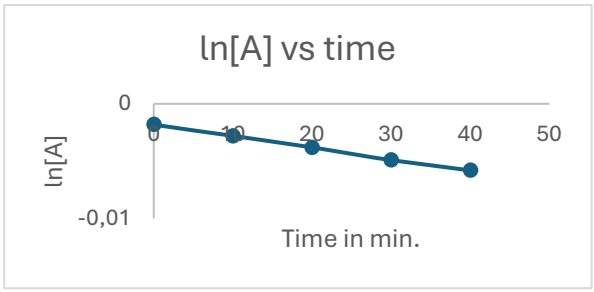

Figure 7. Plot for ln [A] vs. time of ethyl acetate

CONCLUSIONS

The developed kinetic titrimetric and spectrophotometric method for the determination of rate constant and order of reaction of hydrolysis of ethyl acetate with hydrochloric acid formulations was sensitive, accurate, and precise at room temperature. The reaction followed spectrophotometrically by measuring the absorbance at 500 nm as a function of time. The initial rate and fixed time methods utilized for construction of calibration graphs successfully for the determination of rate constant and order of reaction. The rate constant after calculation from the graphs was approximately k ≈ 2.5356 Min^{-1} by titration and spectrophotometric method respectively and the order of reaction found to be first order. The developed method has more speed and higher sensitivity as compared to reported spectrophotometric methods and has a wider range of linearity. Moreover, all the analytical reagents are inexpensive, have good shelf life, and are available in any analytical laboratory along with the lower reagent's consumption leading to an environmentally friendly spectrophotometric procedure, which makes it especially suitable for routine quality control analysis work. The results obtained compared statistically with those obtained by the titration method and spectrophotometric method showed no significant differences regarding accuracy and precision.

ACKNOWLEDGEMENT

The author thankful to the Department of Physical Sciences, College of Science, Jazan University, Jazan, Saudi Arabia for providing necessary research facilities.

REFERENCES

E.U. Akusoba and G.O. Ewelukwa, Calculations in chemistry for senior secondary schools, Africana first publishers limited, Owerri, Nigeria. (2006) 123 – 124.

Estrin, N.F., Crosley, P.A., and Haynes, C.R. (editors). (1982). Cosmetic, Toiletry and Fragrance Association [CTFA] Cosmetic Ingredient Dictionary, 3rd ed., Washington, DC: CTFA, Inc.

H.S. Fogler, Elements of chemical reaction engineering, Fourth edition, Pearson Education international, Massachusetts, U.S.A. (2008) 4 – 7.

Ikhazuangbe, Prosper Monday Ohien, Oni, AisosaBabalola. Reaction rate and rate constant of the hydrolysis of ethyl acetate with sodium hydroxide. A review. Available from: URL: www.scihub.org/AJSIR Vol. 6, Issue 1 February (2015) 1 - 4.

Kulaeli Das, P. Sahoo, M.SaiBaba, N. Murali, P Swaminathan, International Journal of Chemical Kinetics, vol. 43, Issue 11, Nov. (2011) 648 - 656.

Octave Levenspiel, Chemical reaction engineering, Third edition, Choudhary Press, New Delhi, India. (2008) 27 – 28.

S.S. Dara, A textbook of engineering chemistry, S. Chand and company Limited, Ram Nagar, New Delhi. (2009) 845 – 862.

Santosh K. Upadhyay, Chemical Kinetics and Reaction Dynamics, Anamaya Publishers, New Delhi, India. (2006) 14 – 15.

Windholz, M. (editor). (1983). The Merck Index, 10th ed. Rahway, NJ: Merck.

FROM LAB TO LEADERSHIP: ADVANCING WOMEN IN SCIENCE

Hafsa Akram
Department of Computer Science, Government College Women University Faisalabad

Sumayya Akram
Department of Chemistry, Government College University Faisalabad

ABSTRACT

Women have contributed immensely in the development of science but their number of people in leadership has also been low. Structural barriers, implicit bias, insufficient mentorship opportunities, and work-life balance are several obstacles on the way of the laboratory research to institutional leadership. This presentation discusses the shift of women scientists, who were expected to work in research departments to make decisions and be leaders in academia and industry. It emphasizes the need to have inclusive policies, networks, leadership training and institutional reforms that can allow women to leave technical positions to the strategic and administrative sphere. Based on the modern literature, the international statistics, and the local views, the discussion highlights the role of women leadership in increasing the innovativeness of women, productivity of research, and performance of organizations. Moreover, the speech highlights how mentorship, sponsorship, and visibility can influence the future of female scientists. Systemic issues, as well as providing equal opportunities, can also turn laboratories into leadership development platforms through the contribution of institutions. Not just an equality issue, but an accelerator of sustainable scientific and social development, empowering women in science is a critical concern.

PHARMACOKINETIC ADVANTAGES OF A NON–P-GLYCOPROTEIN SUBSTRATE DRUG CANDIDATE: AN IN SILICO EVALUATION

Gulnar Atakishiyeva
Department of Organic Chemistry, Baku State University
ORCID: 0000-0002-9659-5218

Sevinc Mukhtarova
Department of special techniques and technologies, Azerbaijan Technical University
ORCID: 0000-0002-1388-2319

Nigar Ahmedova
Department of Organic Chemistry, Baku State University
ORCID: 0009-0009-6245-4837

Irada Shikhaliyeva
Department of Petroleum Chemistry, Baku State University
ORCID: 0009-0006-1518-4609

Associate professor Gulnara Babayeva
Department of Analytical and Organic Chemistry, Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract
In this study, the pharmacokinetic implications of a novel drug-like molecule being a non–P-glycoprotein (P-gp) substrate were evaluated using in silico prediction approaches. P-gp is a major efflux transporter that plays a crucial role in limiting drug absorption and promoting drug elimination from cells. Compounds that act as P-gp substrates are often rapidly expelled from cells, which can significantly reduce their intracellular concentration and therapeutic efficacy. The computational results revealed that the investigated molecule is not a substrate of P-gp. This property suggests that the compound may exhibit enhanced cellular retention and prolonged intracellular exposure. Increased intracellular accumulation is particularly important for drugs targeting intracellular receptors or enzymes. The absence of P-gp–mediated efflux may also contribute to improved oral absorption and systemic bioavailability. In addition, reduced transporter-mediated clearance can potentially extend the duration of pharmacological action. This characteristic may allow for lower dosing frequencies and improved patient compliance. Furthermore, non–P-gp substrates are generally less prone to multidrug resistance mechanisms, especially in cancer therapy. The study highlights the importance of evaluating efflux transporter interactions during early drug development. In silico P-gp prediction provides a rapid and cost-effective strategy for early pharmacokinetic profiling. Overall, the results indicate that the investigated molecule possesses significant pharmacokinetic advantages due to its lack of interaction with P-gp, making it a promising candidate for further experimental evaluation.
Keywords: P-glycoprotein, efflux transporter, pharmacokinetics, cellular retention, bioavailability, in silico prediction

IN SILICO ANALYSIS OF THE IMPACT OF POOR AQUEOUS SOLUBILITY ON THE BIOAVAILABILITY OF A DRUG-LIKE MOLECULE

Gulnar Atakishiyeva
Department of Organic Chemistry, Baku State University
ORCID: 0000-0002-9659-5218

Sevinç Muhtarova
Department of special techniques and technologies, Azerbaijan Technical University
ORCID: 0000-0002-1388-2319

Shafiga İbrahimova
Department of Organic Chemistry, Baku State University
ORCID: 0009-0008-7739-2598

Ayten Qajar
Department of Organic Chemistry, Baku State University
ORCID: 0009-0002-8219-9668

Abstract
In this study, the effect of poor aqueous solubility on the bioavailability of a drug-like molecule was investigated using in silico prediction methods. Aqueous solubility is one of the most critical physicochemical parameters that directly influences oral drug absorption and systemic exposure. The computational results indicated that the investigated molecule exhibits low solubility in water. Poor solubility is known to limit drug dissolution in gastrointestinal fluids, which can significantly reduce oral bioavailability. As a result, even highly permeable compounds may fail to achieve sufficient plasma concentrations due to insufficient dissolution. The low solubility of the molecule is primarily attributed to its lipophilic character and aromatic structural features. These properties enhance membrane permeability but simultaneously reduce interaction with aqueous environments. The relationship between solubility and absorption highlights a major challenge in modern drug development. The results suggest that the bioavailability of the compound may be limited despite its favorable permeability profile. However, advanced pharmaceutical formulation strategies, such as nanoformulations, solid dispersions, and lipid-based delivery systems, may overcome this limitation. In silico solubility prediction provides a rapid and cost-effective preformulation assessment tool. Early identification of solubility issues allows for rational formulation design at the early stages of development. Overall, the findings emphasize that improving aqueous solubility is essential for enhancing the oral bioavailability and therapeutic efficiency of the investigated molecule.
Keywords: Aqueous solubility, oral bioavailability, in silico prediction, drug dissolution, formulation strategies, physicochemical properties

COMPARATIVE STUDY OF THE THERMODYNAMIC STABILITY OF SOME AMINO ACIDS AND THEIR NITRATE DERIVATIVES

Daniela Gheorghe
Institute of Physical Chemistry - Ilie Murgulescu of the Romanian Academy, Laboratory of Chemical Thermodynamics
ORCID: 0000-0002-3835-7318

Ana Neacsu
Institute of Physical Chemistry - Ilie Murgulescu of the Romanian Academy, Laboratory of Chemical Thermodynamics
ORCID: 0000-0001-7731-1905

Abstract
Background: The study of amino acids and their derivatives represent a broad and significant research area. The understanding of their structure and the control of their physicochemical properties are essential for applications in medicine, the pharmaceutical industry, and the food industry, while also providing valuable insights into structural chemistry, thermodynamics, and kinetics. Thus, amino acids and their derivatives are of considerable importance at the interface between biology, materials science, and nanotechnology.
Purpose: The objective of the present study is to perform a systematic thermodynamic study based on quantitative experimental data. This approach is particularly relevant in view of existing discrepancies reported for characteristic thermodynamic functions of certain systems and the lack of experimental data regarding the enthalpies of combustion and formation for several amino acid derivatives, which are essential for establishing their thermodynamic stability domains.
Methodology: The following amino acids, commercially obtained from Sigma-Aldrich with a purity higher than 99%, were selected for this study: α-glycine, L-alanine, L-serine, L-threonine, L-proline, and L-glutamine. In addition, the corresponding nitrate derivatives of these amino acids were synthesized in our laboratory. Experimental investigations aimed to elucidate structure–property–composition correlations were performed using differential scanning calorimetry (DSC 8500, PerkinElmer) and combustion calorimetry (isoperibol calorimeter, Model 6200, Parr Instruments).
Results: The thermal behavior of amino acids is characterized by the initial appearance of an endothermic effect attributed to melting, followed by an endothermic decomposition process accompanied by a significant mass loss. The position and nature of the side chain strongly influence both the thermal stability and the decomposition pathway of the compounds.
Conclusion: Higher thermodynamic stability is reflected by larger values of the enthalpy of formation, which can be attributed to stronger cation–anion interactions. In all investigated cases, the contribution of the enthalpy of formation of the amino acid moiety predominates in determining the overall thermodynamic stability of the derived compounds.
Keywords: Amino Acids; Nitrates; Enthalpy of formation; Stability; Thermodynamics.

CERVICAL CANCER PREVENTION AND HPV VACCINATION

R.Devadharshini
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research

Meenatchi.S
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research

Gomathy E
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research

Dr.W.Helen
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher education and research

Abstract
Cervical cancer remains one of the leading causes of cancer-related morbidity and mortality among women worldwide, particularly in low- and middle-income countries. Persistent infection with high-risk types of Human Papillomavirus (HPV), especially HPV-16 and HPV-18, is the primary etiological factor in the development of cervical cancer. The progression from HPV infection to invasive carcinoma is typically slow, occurring over several years through identifiable precancerous stages, which makes cervical cancer highly preventable through effective public health interventions.
Primary prevention focuses on prophylactic HPV vaccination. Currently available vaccines, such as Gardasil and Cervarix, provide strong protection against the most oncogenic HPV types. These vaccines are most effective when administered prior to exposure to the virus, ideally between 9 and 14 years of age. Extensive clinical trials and post-marketing surveillance have demonstrated that HPV vaccines are safe, immunogenic, and capable of significantly reducing the incidence of high-grade cervical intraepithelial neoplasia and cervical cancer.
Secondary prevention includes regular cervical screening through Pap smear testing and HPV DNA testing, which enables early detection and treatment of precancerous lesions before progression to invasive disease. Integration of vaccination and screening programs has shown substantial reductions in cervical cancer incidence in countries with high coverage rates.
The World Health Organization has launched a global strategy to eliminate cervical cancer as a public health problem, targeting 90% vaccination coverage of girls by age 15, 70% screening coverage of women, and 90% treatment access for those diagnosed with cervical disease. Achieving these targets requires improved awareness, equitable access to vaccines, strengthened healthcare infrastructure, and policy-level commitment.
In conclusion, cervical cancer is a largely preventable malignancy through a combination of HPV vaccination, routine screening, and timely treatment. Expanding vaccination programs and enhancing public health education are critical steps toward reducing the global burden of cervical cancer and moving closer to its elimination.
Keywords: Cervical cancer, Human Papillomavirus (HPV), HPV vaccination, Gardasil, Cervarix, Pap smear, HPV DNA testing, cervical intraepithelial neoplasia (CIN), women's health, cancer prevention, immunization programs, public health, screening strategies, World Health Organization, global health initiatives.

COMPARISON OF GC-FID AND GC-MS BIOLOGICAL ACTIVITIES USING METHANOL FRACTION OF CUMINUM CYMINUM LEAVES

Chinedu Happiness Uzoagulu
Department of Pharmacology and Toxicology , Faculty of Pharmacy, State University of Medical and Applied Science

ABSTRACT

The aim of this study was to compare the GC- FID and GC- MS biological activities using methanol fraction of Cuminum cyminum leaves (MFCCL) The study adopted the experimental design. Air-dried and pulverized leaves were extracted and fractionated using methanol, n-hexane and ethyl acetate. Phytochemical analyses, acute toxicity study and identification of bioactive compounds were done using standard methods. Extraction of 1200 g of pulverized *C. cyminum* leaves with methanol yielded 7.34 %. The phytochemical analyses of the *C. cyminum* leaf methanol extract and its fractions revealed the presence of different phytochemical constituents in varied proportions. The methanol extract had tannins (905.00 ± 3.60 mg/100 g), terpenoids (433.76 ± 3.22 mg/100 g), glycosides (51.73 ± 2.06 mg/100 g), saponins (46.02 ± 1.25 %), flavonoids (32.64 ± 0.91 mg/100 g), alkaloids (18.35 ± 0.250 %), phenols (12.74 ± 0.31 %), and steroids (0.60 ± 0.08 mg/100 g). The n-hexane fraction had terpenoids (898.15 ± 7.29 mg/100 g), tannins (491.00 ± 3.00 mg/100 g), glycosides (95.99 ± 2.21 mg/100 g), flavonoids (21.82 ± 0.90 mg/100 g), saponins (13.51 ± 0.41 %), phenols (9.23 ± 0.47 %), alkaloids (8.50 ± 0.38 %) and steroids (0.71 ± 0.047 mg/100 g). The ethyl acetate fraction had tannins (1151.67 ± 3.06 mg/100 g), terpenoids (497.75 ± 2.08 mg/100 g), glycosides (192.32 ± 1.24 mg/100 g), flavonoids (20.94 ± 1.69 mg/100 g), phenols (17.60 ± 0.33 %), saponins (5.57 ± 0.13 %), alkaloids (2.27 ± 0.14 %), and steroids (1.21 ± 0.08 mg/100 g), whereas methanol fraction yielded tannins (3846.67 ± 1.08 mg/100 g), glycosides (268.39 ± 1.45 mg/100 g), terpenoids (77.07 ± 0.95 mg/100 g), flavonoids (53.11 ± 0.28 mg/100 g), saponins (30.94 ± 0.62 %), alkaloids (27.07 ± 0.96 %), phenols (2.09 ± 0.09 %), and steroids (0.97 ± 0.13 mg/100 g). The acute toxicity test showed neither death nor any sign of toxicity even at the highest tested dose of 5000 mg/kg body weight. The *in-vitro* antioxidant analyses revealed a dose-dependent increase in DPPH radical-scavenging activity, ferric reducing power and total antioxidant capacity. The GC-MS analysis of MFCCL revealed different peaks determining the presence of fifteen phytochemical compounds with different therapeutic activities. The major phytocompounds are cyclotrisiloxane, hexamethyl (41.9%), cyclotetrasiloxane octamethyl (14.9%), cycloheptasiloxane tetradecamethyl (9.1%) cyclopentasiloxane, decamethyl (5.4%) and minor compounds were also present. GC-FID analysis of MFCCL revealed the presence of ten bioactive flavonoids anthocyanin, chalcones, isoflavones, flavonones, flavan -3-ol, flavones, aglycone, gallocatechin, catechin and epicatechin. Therefore, *Cuminum cyminum* stimulates to the enhancement of hepatic cytoprotective via inhibitory mechanism, regulation of protective factors, and synergistic effects of some discovered elements present in the MFCCL.

REVOLUTIONIZING CANCER DIAGNOSIS: THE POTENTIAL OF 3D PRINTED NANOSENSORS

Babita Gupta
Integral University

Abstract
Cancer is a complicated illness with a worldwide impact, requiring ongoing breakthroughs in diagnosis and treatment. The application of 3D printing technology is increasingly recognized as an innovative tool in cancer diagnosis, offering enormous possibilities in detection and surveillance. The study aims to improve early diagnosis and prognosis for patients. 3D printing has become more popular for producing precise, customizable nanosensors with high sensitivity and specificity. The study covers the latest advances in 3D-printed cancer nanosensors. It discusses how inkjet printing, stereolithography, and fused deposition modeling can create intricate nanostructures with increased performance. Design and functionalization strategies for targeting nucleic acids, proteins, and circulating tumor cells are also covered. Nanomaterial-based sensors can detect tumor biomarkers, circulating cells, and extracellular vesicles, improving cancer diagnosis and survival. Integrating 3D-printed nanosensors with fluorescence, electrochemical, and surface-enhanced Raman spectroscopy allows rapid and accurate cancer diagnosis in clinical settings. The publication critically reviews and synthesizes previous research to show how 3D-printed nanosensors could improve cancer diagnosis as well as personalized therapy. The study explores the capacity of 3D-printed nanosensors to bring about significant changes in the field of cancer diagnostics. Using 3D-printed technology and additive manufacturing, these sensors provide exceptional sensitivity and specificity for the early identification of cancer biomarkers. Their ability to be customized allows for specific therapies for various types of cancer, offering substantial progress in precision medicine. The paper analyzes the most recent advancements, obstacles, and potential future opportunities of 3D-printed nanosensors, with a specific focus on their significant impact on transforming cancer diagnosis.
Keywords: 3D printing, Nanosensor, Stereolithography, Cancer diagnosis, personalized therapy,

AFET SONRASI YENİDEN YAPIM SÜREÇLERİNDE KADINLARIN MEKANSAL İHTİYAÇLARI VE KATILIMI: TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Dr. Nur Efsan ERUSTA
Erzurum Technical University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture
ORCID: 0000-0002-4513-9714

ÖZET
Afet sonrası yeniden yapım süreçleri, yalnızca fiziksel çevrenin yeniden yapımını değil, toplumsal yaşamın ve gündelik pratiklerin yeniden örgütlenmesini de içeren çok katmanlı süreçler olarak ifade edilebilir. Ancak güncel literatür, belirtilen süreçlerin çoğunlukla toplumsal cinsiyet boyutunun sınırlı ölçüde ele alındığı proje ve yapım yönetimi yaklaşımları ile yürütüldüğünü gösterebilmektedir. Bu durum, kadınların güvenlik, mahremiyet, hijyen ve kamusal alan kullanımı gibi özgül mekânsal ihtiyaçlarının afet sonrası yeniden yapım politikalarında yeterince görünür olmamasına yol açabilmektedir. Güncel litetatürde kadınların deneyimlerinin göz ardı edilmesinin mekânsal düzenlemelerde eşitsizlikleri güçlendirdiği ve toplumsal adalet açısından ise eşitsizlikler oluşturabildiği vurgulanmıştır. Bu çalışma, afet sonrası yeniden yapım süreçlerini kadınların mekânsal ihtiyaçları ve karar alma süreçlerine katılımı odağında ele almayı ve proje ve yapım yönetimi disiplinine toplumsal cinsiyet perspektifinin nasıl daha bütüncül bir şekilde entegre edilebileceğini incelemeyi ve eleştirel bir biçimde tartışmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada yöntem olarak, literatürde yer alan akademik çalışmalar, ulusal ve uluslararası afet yönetimi rehberleri gibi çeşitli dökümanlar incelenmiştir. Belirtilen inceleme, geçici barınma alanları ve kalıcı konut üretimi süreçlerinde kadın deneyimlerinin mekânsal düzenlemeler üzerindeki etkilerini ve kadınların karar alma süreçlerinde sınırlı temsillerinin varlığını açığa çıkarmaktadır. Çalışmanın bulguları, risk yönetimi, paydaş katılımı ve tasarım kriterlerinin kadınların gündelik yaşam pratiklerini dikkate alacak şekilde yeniden gözden geçirilmesine olan ihtiyacın altını çizmektedir. Ayrıca literatür, kadınların görünürlüğünün afet sonrası yeniden yapım süreçlerinde arttırılmasının, yeniden yapım süreçlerinin toplumsal açıdan daha adil ve kapsayıcı olmasına doğrudan katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır. Bu çalışmanın, mimarlar, mühendisler, inşaat proje yöneticileri, yerel yönetimler ve politika yapıcılar için yol gösterici nitelikte olabileceği düşünülmektedir. Gelecek çalışmaların bu çalışmanın bulguları doğrultusunda anket çalışması gibi nicel yöntemler de kullanılarak daha da desteklenmesi ve toplumsal cinsiyet duyarlı afet sonrası yeniden yapım yaklaşımlarının geliştirilmesine katkı sunması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Afet sonrası yeniden yapım, Afet yönetimi ve kadın, Eşitlikçi tasarım, Kadın katılımı, Mekânsal adalet, Proje ve yapım yönetimi, Toplumsal cinsiyete duyarlı yeniden yapım.

SPATIAL NEEDS AND PARTICIPATION OF WOMEN IN POST-DISASTER RECONSTRUCTION PROCESSES: A GENDER PERSPECTIVE STUDY

ABSTRACT
Post-disaster reconstruction processes can be understood as multi-layered undertakings that involve not only the physical rebuilding of affected environments but also the reorganization of social lifeband everyday practices.

Current literature indicates that these processes are often carried through project and construction management approaches that address gender considerations only to a limited extent. This situation can result in women's specific spatial needs such as security, privacy, hygine, and the use of public spaces being insufficiently recognized in post-disaster reconstruction policies. Studies further emphasize that overlooking women's experiences can reinforce spatial inequalities and create challenges for social justice. This study aims to investigate post-disaster reconstruction processes with a focus on women's spatial needs and their participation in decision-making, while critically discussing how a gender perspective could be more comprehensively integrated into project and construction management practices. The methodology consist of a literature-based review, analyzing academic studies as well as various documents including national and international disaster management guidelines. The literature highlights the impact of women's experiences on the spatial organization of temporary shelters and permanent housing production, as well as their limited representation in decision-making process. The findings underline the need to reconsider risk management, stakeholder participation, and design criteria in ways that account for women's everyday practices and needs. Additionally, the literature suggests that enhancing the visibility of women in post-disaster reconstruction processes can directly contribute to making these processes more socially equitable and inclusive. This study can be beneficial for architects, civil engineers, construction project managers, local authorities, and policy makers, and it is recommended that future research further supports these findings through quantitative research methods (i.e., questionnaire survey), contributing to the development of gender-sensitive post-disaster reconstruction strategies.

Keywords: Disaster management and women, Equitable design, Gender-sensitive reconstruction, Post-disaster reconstruction, Project and construction management, Spatial justice, Women's participation.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

İNŞAAT SEKTÖRÜNDE KADINLAR: KURUMSAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARI ÜZERİNDEN SKA 5 VE SKA 8'İN İNCELENMESİ

Dr. Nur Efsan ERUSTA
Erzurum Technical University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture
ORCID: 0000-0002-4513-9714

ÖZET
İnşaat sektörünün, ekonomik büyüme yoluyla sürdürülebilir kalkınmada önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Bununla birlikte, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli yapısal zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. İnşaat sektöründe kadın istihdamı genellikle düşük görünürlüklü veya destekleyici rollerle sınırlı kalmakta ve proje ve yapım yönetimi süreçlerine katılımları yeterince tanınmamaktadır. Bu çalışma, önde gelen Türk inşaat şirketlerinin yayınladığı sürdürülebilirlik raporlarının analizi yoluyla, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) 5 (Cinsiyet Eşitliği) ve SKA 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme) ile uyumu vurgulayarak, kadınların istihdam uygulamalarını incelemektedir. Seçilen şirketlerin sürdürülebilirlik raporları, kadın işgücü oranları, yönetim pozisyonlarındaki temsili, cinsiyet eşitliği politikaları, kariyer geliştirme programları ve kurumsal taahhütleri gibi temel göstergelere odaklanılarak analiz edilmiştir. Seçilen inşaat şirketlerine ait sürdürülebilirlik raporlarındaki söylemler, cinsiyet eşitliğini giderek daha fazla kabul etmesine rağmen, kadın istihdamına ilişkin ölçütlerin hala sınırlı kalabildiği, proje ve yapım yönetimi açısından değerlendirildiğinde ise karar alma süreçlerine tam olarak dahil olamadığı söylenebilir. Bununla birlikte kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında, kapsayıcılık ve eşitliğe verilen önemin gittikçe arttığı ve daha adil çalışma ortamlarına doğru potansiyel bir değişimin olabileceği görülmüştür. Bu çalışma, inşaat sektöründe kadın istihdamının artırılmasının sadece sosyal bir sorumluluk değil, aynı zamanda Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA), özellikle SKA 5 ve SKA 8 bağlamında daha etkin bir şekilde uygulanması için yapısal bir gereklilik olduğunu tartışmaktadır. Kurumsal sürdürülebilirlik raporlarında şeffaflığın artırılması, ölçülebilir göstergelerin benimsenmesi ve tüm bunların yönetim uygulamaları ile etkin entegrasyonu, kadınların sürdürülebilir inşaata katkılarının görünürlüğünü ve etkisini güçlendirebilir. Kurumsal sürdürülebilirlik politikalarının SKA'lar ile uyumlu hale getirilmesi, sürdürülebilirliğin sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlarını da destekleyerek, kadınların inşaat sektöründe değişim ajanı olarak kritik rolünü vurgulayabilir.
Anahtar Kelimeler: İnşaat sektörü, cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir kalkınma amaçları, SDG 5, SDG 8, İnşaat sektöründe kadınlar, Kurumsal sürdürülebilirlik raporları.

WOMEN IN CONSTRUCTION: EXPLORING SDG 5 AND SDG 8 THROUGH CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTS

ABSTRACT
The construction industry is known to play a vital role in sustainable development through economic growth. However, it continues to face significant structural challenges in achiving gender equality. Women's employment in construction industry is often limited to low-visibility or supportive roles, and their participation in project and construction management processes is not adequately recognized. This study examines women's employment practices, highlighting alignment with Sustainable Development Goals (SDGs), particularly SDG5 (Gender Equality) and SDG 8 (Decent work and economic growth), through an analysis of corporate sustainability reports published by leading Turkish construction companies.

The corporate sustainability reports of selected Turkish construction companies were analyzed focusing on key indicators such as women's workforce ratios, representation in managerial positions, gender equality policies, career development programs, and corporate commitments. The study's findings indicate that although construction companies increasingly acknowledge gender equality in their corporate sustainability reports, metrics for women's employment remain limited, and are not fully integrated into decision-making processes in project and construction management. However, corporate sustainability reports reveal a growing emphasis on inclusivity and equality, indicating a potential shift towards fairer working environments in the construction industry. This study discusses that increasing women's employement in construction industry is not only a social responsibility but also a structural requirement for the effective implementation of SDGs, particularly SDG 5 and SDG 8. Increasing transparency in corporate sustainability reports, adopting measurable indicators, and effectively integrating all of these into managerial practices can strengthen the visibility and impact of women's contributions to sustainable construction. Aligning corporate sustainability policies with SDGs can also support social, environmental, and economic dimensions of sustainability, highlighting the critical role of women as agents of change in the construction industry.

Keywords: Construction industry, Corporate sustainability reports, Gender equality, Sustainable development goals, SDG 5, SDG 8, Women in construction.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

A RESEARCH ON THE EXAMINATION OF THE CURRENT ON-SITE CONDITIONS OF FEMALE ARCHITECTS

Yaren Berfin ÇEÇEN
Gebze Technical University, Institute of Graduate School, Department of Architecture
ORCID: 0009-0009-1781-9040

Seher GÜZELÇOBAN MAYUK
Gebze Technical University, Institute of Graduate School, Department of Architecture
ORCID: 0000-0002-2676-4784

Abstract
The architectural profession has historically developed within a male-dominated structure, a condition that continues to influence professional hierarchies and role distributions in practice-oriented environments such as construction sites. Although the numerical presence of women in architecture has increased significantly in recent decades, this growth has not been reflected equally across all areas of practice. In particular, construction sites remain one of the professional settings where gender-based inequalities are most visible.
Drawing on existing national and international literature, this paper examines how women architects' participation in on-site practice has been shaped by structural, cultural, and spatial dynamics. Previous studies indicate that numerical representation alone is insufficient to ensure equitable professional conditions. Instead, inequalities are often reproduced through everyday professional practices, institutional arrangements, and the spatial organization of construction environments.
The literature frequently highlights restricted access to leadership and decision-making roles, wage disparities, and limited recognition of professional authority. In addition, established professional practices and conventional role expectations within workplace environments may constrain women architects' positioning and visibility in site-based settings. Furthermore, construction site environments are generally designed according to prevailing standards that do not always adequately address women's basic hygiene, safety, and spatial needs. Such structural and spatial inadequacies contribute to professional marginalization and may negatively affect long-term career continuity.
Similar patterns are observed across different national contexts, suggesting that the limited visibility of women in on-site roles reflects a broader systemic issue within the architectural profession. These recurring findings underline the importance of reconsidering how construction site practices and professional authority are institutionally and spatially structured.
Based on the existing body of research, the paper argues that achieving greater equality in site-based architectural practice requires not only increasing numerical participation but also addressing structural and organizational mechanisms that sustain professional segregation. For future research, comprehensive empirical studies, including surveys and in-depth interviews, are recommended in order to evaluate the current situation more thoroughly and to develop context-specific policy suggestions.
Keywords: Professional Visibility, Architectural Profession, Construction Site Practices, Gender Bias, Women Architects.

INTRODUCTION

Although architecture is defined as a creative and high-profile profession, it continues to remain an area that has not been sufficiently theorized from a gender perspective (Sang, Dainty, & Ison, 2014). In particular, issues such as the construction of professional identity, career advancement processes, and access to leadership positions have long been evaluated through individual competence and performance; mechanisms of structural inequality have remained secondary. However, existing studies show that women are still underrepresented particularly in senior positions and in areas defined as technical roles such as site supervision (Sang et al., 2014). In the construction sector specifically, it is stated that the female employment rate has fluctuated globally between 5% and 15% over the last twenty years (Makhathini & Aigbavboa, 2024). In addition, there is strong evidence that women are in a minority position in professional and leadership roles (Makhathini & Aigbavboa, 2024). Despite various policies and regulations supporting gender equality, it is stated that at each stage of recruitment, retention, and advancement, the sector has excessive overrepresentation in favor of men (Holdsworth et al., 2023).

These findings reveal that inequalities in the architecture and construction sectors cannot be explained solely by individual preferences or differences in competence; structural, cultural, and organizational dynamics need to be evaluated together. The normative culture of the professional field, intra-organizational power relations, network structures, and the distribution of symbolic capital directly affect the positioning of women architects. In particular, the construction site environment, as a context in which professional authority, technical knowledge, and leadership are visibly present, is one of the working areas where gender-based inequalities are most clearly observed. The construction site is not only a production area; it is also a social space in which hierarchies, areas of expertise, and professional legitimacy are reproduced. For this reason, the site experience offers a critical field of inquiry for analyzing the gendered aspects of architectural practice.

Nevertheless, it is seen that studies that address women architects' site experiences within a comprehensive theoretical framework are limited. Existing research mostly either focuses on general employment data or evaluates the position of women in the engineering and construction sector within a broad framework. Studies in which dimensions such as authority negotiations, spatial conditions, work regime, and career sustainability that women architects face particularly in site practice are analyzed together are limited. This indicates a clear gap in the literature.

This study aims to examine the positioning of women architects in current site conditions in the light of national and international literature. The study analyzes how women architects' participation in site practice is shaped by structural, cultural, and spatial dynamics; and discusses its effects on professional visibility, authority, work regime, and career sustainability. In this direction, the research is based on the assumption that numerical representation alone is not sufficient to produce equality; inequalities are reproduced through everyday professional practices, institutional regulations, and the organization of the construction site space.

Methodologically, the study is based on a systematic and thematic review of the existing national and international literature. Research conducted on gender, career processes, leadership, site culture, and spatial arrangements in the architecture and construction sectors was analyzed and a conceptual framework was established. Findings obtained from different countries were evaluated comparatively and were addressed together with the cultural and organizational dynamics in the Turkish context. Thus, a holistic evaluation is presented regarding how gendered practices produced in the construction site environment operate both globally and locally.

1. THEORETICAL AND CONCEPTUAL FRAMEWORK

Understanding women architects' site experiences and their professional positioning requires revealing the theoretical ground on which these experiences are shaped. The architecture and construction sector is not composed solely of technical production processes; it is a field of power relations in which gender norms, professional identities, and institutional structures are intertwined. For this reason, explaining the barriers women face in the profession through individual competence or preferences remains insufficient. In this sense, the constitutive role of gender within the social field and the cultural and organizational structure of the professional field should be evaluated together.

1.1. Gender and the Construction of Professional Identity

Gender produces a multi-layered structure extending from individual identity to professional hierarchy. The architectural profession and especially site-based practices do not remain outside this structure. Women architects' professional identity is not only a process of constructing a subjective identity; it is also an outcome that is continuously contested through institutional norms, cultural expectations, and structural power relations.

Gender not as an essentialist category, but as a structure produced within historical and social processes (Powell & Sang, 2015). As a matter of fact, Gender is spread across the social field and may be hidden, but it is pervasive and deeply structuring (Powell & Sang, 2015). This approach explains that the organization of professional fields can be shaped by invisible gender regimes.

The historical evaluation of women's professional positioning in a secondary manner and the coding of women's labor with certain professions indicate that professional identity can be constructed through gendered categories that are accepted as natural (Büyükbayram, 2023; İgüs, 2023). In this context, hegemonic masculinity embodies the hierarchical superiority of a certain form of masculinity over a certain form of femininity and over non-hegemonic masculinities (Messerschmidt, 2012). Socially accepted rules regarding "men's work" and "women's work" feed role differentiation (Holdsworth et al., 2023). Women architects remain exposed to barriers such as the glass ceiling and the sticky floor; however, analysis should not leave masculinity as an unexamined norm (Peliowski & Olivari, 2023; Ackrill et al., 2017).

1.2. The Professional Field, Culture, and Institutional Structures

The professional field is shaped not only by individual competencies but also by operating mechanisms, sectoral norms, and organizational culture. Therefore, the profession should be considered as a form of social organization that includes a system of values and power relations beyond a technical field of activity (Sharif, 2024). It is known that the construction sector has historically been male-dominated and is defined as one of the most male-dominated industrial sectors (Sunindijo & Kamardeen, 2017; Agapiou, 2002). This continuity suggests that inequalities are not temporary but are fed by an institutionalized structure. Bias and gender discrimination may be among the sources of stress affecting women, and the sector's gatekeeping nature may create reluctance in the acceptance of women's identity/skills (Çivici, 2020; Afolabi et al., 2019).

The fact that work culture is based on long hours and crisis-oriented functioning produces the ideal worker profile (Selçuk & Gündeş, 2025). This profile often assumes distance from care responsibilities and uninterrupted availability. Changes to be made in the sector's old-fashioned, inflexible working environment based on long working hours can create improvement in organizational culture (Worrall et al., 2010).

Nevertheless, it is stated that male dominance and masculine workplace culture persist and that the sector can be viewed as masculine and discrimination can be widespread (Aboagye-Nimo et al., 2019; Çivici, 2020). This cultural order is related to hegemonic masculinity (Messerschmidt, 2012). Organizational culture draws invisible boundaries through basic values and assumptions, and institutional structures can influence individual choices through social values (Cass, 2020; Ugural & Giritli, 2021). Institutional practices can facilitate or hinder career advancement; moreover, there may be breakpoints between the policy level and practice (Makhathini & Aigbavboa, 2024; Caven & Navarro-Astor, 2016). The fragility of equality and the emphasis that structural barriers require political intervention (Peliowski & Olivari, 2023; Sánchez de Madariaga, 2010).

1.3. The Gendered Construction of Professional Identity in Architecture

Women's participation in the field of architecture has been shaped through different historical turning points in different countries; it has followed a trajectory directly related to political transformations, educational reforms, and modernization processes. For this reason, participation should be evaluated not only as an increase in the number of women but through the stages at which institutional recognition, the right to education, and professional legitimacy became possible. As a matter of fact, the first female member of the Royal Institute of British Architects (RIBA) was admitted in 1898; however, the 1891 Census shows that 19 women were already working as architects (Caven & Navarro-Astor, 2016). This shows that women's institutional recognition could be delayed despite their de facto presence within the profession. Similarly, French women entered the profession much later; essentially only after the 1968 Malraux educational reforms and following the transition to democracy in 1977–78, the number of women architects in Spain increased more noticeably (Caven & Navarro-Astor, 2016; Caven, Navarro-Astor & Diop, 2012). Based on these statements, political and institutional transformations are decisive in women's access to the profession.

In the Turkish context, this process gained momentum with the Republic. Women's active participation in the field of architecture in Turkiye began with the graduation of Leman Cevat Tomsu and Münevver Belen Gözeler from the Academy of Fine Arts in 1934 (Demir, 2023). This indicates that women's participation in the profession in Turkiye, while linked to the modernization process, has historically displayed delayed visibility. In addition, it is seen that women in Turkiye began to take an interest in architecture, which is accepted as a male profession, as a result of the value attributed to women during the modernization process (Doğan, 2020).

Although the existence of the first woman architect was registered at the end of the 19th century, it can be said that society globally was not yet ready for this (Demir, 2023). This points to the distance between legal possibility and cultural acceptance. In addition, although women in the West were involved in professional practice when they did not have the right to education, Ottoman women, unlike the West, did not struggle to become architects (Sarıçelik, 2017). This shows that women's processes of entering the profession are based on different historical dynamics. Therefore, participation has been determined by political thresholds and cultural transformations that vary from country to country; it has been shaped by processes of institutional recognition and professional legitimacy beyond numerical increase.

1.4. Career Theories and Professional Continuity

Career processes in the architectural profession often progress not linearly and continuously, but in fluctuating and discontinuous ways. It is stated that women's career patterns are more open to "zigzag" development paths due to reasons such as family responsibilities and that career choices interact more intensively with other areas of life (Naoum et al., 2020; Caven, 2004). The protean career approach indicates that the validity of the traditional notion of continuity can weaken, especially for women (Caven, 2006). The culture of long hours and the management of the work–family boundary can affect career advancement (Watts, 2009).

Leaky pipeline refers to the loss of women at various stages of the career cycle and there are findings that the increase in education does not reflect in the workforce to the same extent (Makhathini & Aigbavboa, 2025; Makhathini & Aigbavboa, 2024). Quantitatively, women's higher number of job changes and, in some contexts, not working in architecture-related fields due to inability to find a job in the field (Sert et al., 2021; Peliowski & Olivari, 2023). SCCT emphasizes that career decisions are shaped together with environmental supports/barriers (Hickey & Cui, 2024). Self-efficacy affects motivation (Cass, 2020). However, there may be gaps between regulations and practice (Ackrill et al., 2017). In addition, stress can accumulate over time and weaken continuity (Love et al., 2010).

1.5. Glass Ceiling and Barriers to Advancement

Women's career advancement can be limited by invisible but structural barriers. The glass ceiling refers to the invisible but rigid barrier that prevents individuals from reaching senior leadership or decision-making positions (Rodrigo et al., 2024). In the sector, cultural lag and the limited opportunities for further career development beyond middle management lead to women clustering at lower levels and to differences in hierarchical levels (Bennett, Davidson & Gale, 1999; Caven, Navarro-Astor & Diop, 2012; Gambatese et al., 2020). This supports the glass ceiling pattern.

Similarly, the glass wall refers to barriers that prevent women from entering certain roles and may be associated with mechanisms such as lack of role models/guidance (Makhathini & Aigbavboa, 2025; Afful et al., 2025). The concept of the glass cliff, on the other hand, is associated with an increased likelihood of women being appointed to risky leadership positions where performance is deteriorating (Makhathini & Aigbavboa, 2025; Ahuja & Weatherall, 2023). Informality in recruitment processes and subjective criteria such as trust, pay gaps and horizontal/vertical segregation are mechanisms that restrict advancement (Navarro-Astor et al., 2017; Herrera & Lemus, 2025; Sánchez de Madariaga, 2010). A masculine organizational culture and resistance to authority can reinforce these barriers (Holdsworth et al., 2023; Agapiou, 2002).

1.6. Leadership, Mentoring, and Career Sustainability

Women's career sustainability should be evaluated not only through barriers but also through support mechanisms that can balance these barriers. Role models and mentors are critical resources in career development and job satisfaction (Kakar & Hasan, 2024). Lack of mentoring, especially in male-dominated sectors, may limit access to informal decision channels and make advancement more difficult (Cass, 2020). Women state that the lack of mentoring/sponsorship at different seniority levels increases feelings of isolation (Makhathini & Aigbavboa, 2025). It is known that mentoring practices can be effective in overcoming barriers and can increase women's retention. It is stated that the visibility of senior women creates a role model effect (Bridges et al., 2020).

It is emphasized that access to leadership training opportunities can support job satisfaction, that advancement opportunities and areas of responsibility are critical for retention, and that managerial support plays a decisive role (Rodrigo et al., 2024; Makhathini & Aigbavboa, 2024). In terms of networks, the effect of weak ties on access to opportunities (Hickey & Cui, 2024) and the fact that women's underrepresentation especially in leadership in the Architecture, Engineering and Construction (AEC) workforce remains an untapped resource draw attention (Makhathini & Aigbavboa, 2025). However, support mechanisms alone may not be sufficient; their effects may remain limited in the face of site culture and the work regime shaped by masculine norms. Therefore, career sustainability should be addressed in the context of the need for structural/cultural transformation together with support mechanisms.

2. THE CONSTRUCTION SECTOR, SITE CULTURE, AND WOMEN ARCHITECTS ON SITE

The construction sector and the construction site are among the work contexts in which gender-based inequalities produced in the architectural profession are most visible and intensified. The construction site is not only a place where technical production processes are carried out; it is a social field in which power relations, forms of authority, professional legitimacy, and cultural norms are reproduced through everyday practices. For this reason, women architects' site experience should be read not only through working conditions, but through how recognition and legitimacy are established.

2.1. Work Culture and the Gendered Structure in the Construction Sector

The construction sector is defined as a field of work identified with masculine values; this stems not only from physical job descriptions but also from norms regarding what behaviors are considered normal and who is seen as naturally belonging to this field. The sector is perceived as a masculine, hostile, challenging, and dangerous environment. The construction sector produces an image belonging only to men, rooted in a culture that weakens women (Aboagye-Nimo et al., 2019). Similarly, male-dominated, macho, patriarchal packaging establishes the status quo and the sector's boundary-setting nature creates reluctance in the acceptance of women's identity and skills (Afolabi et al., 2019).

In the Turkish context, limiting women's labor to certain sectors and seeing fields requiring physical labor as unsuitable for women can be legitimized through normative frameworks such as ethics (Çınar, 2020). In this sense, the construction sector is one of the areas that women architects avoid the most after academia (Demir, 2023). According to social norms, construction sites are not women's living spaces (Aboagye-Nimo et al., 2019).

The persistence of practices such as long working hours, crisis-oriented functioning, and aggressive/conflictual interactions in the sector is emphasized (Selçuk & Gündeş, 2025; Galea et al., 2020). The expectation of being present at work may measure performance not by output but by being there (Galea et al., 2020). Long and irregular working hours and a structure of multiple responsibilities create pressure on women; when stress is not managed appropriately, it can negatively affect family/personal life (Çivici, 2020; Love et al., 2010).

At the micro-practice level, the resistance of masculine culture to non-normative bodies and the drawing of boundaries through sexist humor/innuendo, and the sexualization of the female body and invasion reactions to women's visibility come to the fore (Bridges et al., 2020; Herrera & Lemus, 2025). This cultural order can disadvantage women's career development by normalizing gendered work structures and norms (Holdsworth et al., 2023). Recruitment practices can also reproduce a male-dominated workforce (Agapiou, 2002).

2.2. Authority and Professional Legitimacy in the Construction Site Environment

The construction site is a field of power in which authority is continuously established and negotiated. For this reason, being an architect includes not only knowledge, but also the question of by whom that knowledge is considered legitimate when expressed. For women architects, one of the main problems is that authority is not automatically recognized and is often questioned. In this case, women may carry a greater burden of explanation and proof despite doing the same job.

It is seen that establishing authority can be tied to a normative performance of toughness. You need to be a bit tougher, you need to demonstrate your authority. Otherwise they really don't show you appreciation (O'Donnell, 2024). It is stated that some employees are reluctant to take orders from women and that knowledge can be circulated through a male colleague (Rodrigo et al., 2024; Galea et al., 2020). The belittling of women's intellectual capacities and the testing of women's abilities/difficulty in dealing with the employer show that legitimacy operates conditionally (Benouis et al., 2023; Akyüz, 2016).

Women state that they are often told in the sector that they do not know things and that they have to tolerate sexist culture (Cass, 2020; Navarro-Astor et al., 2017). Under these conditions, extra performance and the pressure of working twice as hard can emerge (Cass, 2020; Herrera & Lemus, 2025). Examples showing that access to technical knowledge can even be allocated to masculinity reveal the authority-knowledge relationship (Holdsworth et al., 2023). Some women state that they establish respect through doing as good a job as men (Peliowski & Olivari, 2023). However, this strategy can turn into an exhausting regime in which legitimacy is produced not as a norm but through continuous performance.

2.3. The Gender Dimension of the Construction Site Space

The construction site space is not a neutral infrastructure, but a social space that operates with a design/organizational logic that assumes the user and the body, in which gender norms are reproduced (Herrera & Lemus, 2025). The fact that women are often the only woman on site can increase visibility, surveillance, and the feeling of being an exception (MacManus & O'Donnell, 2024).

Spatial inequality becomes concrete in physical infrastructure. Insufficiency of sanitation facilities for female staff and lack of women-friendly facilities can make the site discouraging; women's viewing sites as more inadequate in terms of hygiene and safety also supports this (Rodrigo et al., 2024; Hasan et al., 2021). Statements such as "All construction sites are arranged to serve only men." and "You can never find a toilet." point to the construction of space through the male body. Moreover, the labeling of requesting separate facilities as difficult to work with shows that inequality is reinforced not only physically but also through an institutional regime of perception (Holdsworth et al., 2023). In social norms, the view that construction sites are not women's living spaces and the tough/dirty image strengthen spatial exclusion at the symbolic level as well (Cass, 2020; Agapiou, 2002).

2.4. Work Regime and Daily Practices

The work regime on the construction site has a structure that normalizes long hours, limits flexibility, and measures performance through time (Tarım, 2010). In architectural practice, not using lunch breaks, regular overtime, and leaving late and long hours turn into an indicator of dedication to the profession (Sang, Dainty & Ison, 2014). The persistence of long hours in construction as a sectoral mythology and quantitative findings such as an average of 59 hours of work per week support this structure (Watts, 2009; Gürcanlı et al., 2018).

Long working hours can create more intense stress on women architects; the one-sided operation of overtime expectations when work is heavy points to a non-compensatory regime (Çivici, 2020; Galea et al., 2020). The use of life-cycle processes such as pregnancy and motherhood as barriers to employment on the grounds that work should not be disrupted shows that the work regime is not gender-neutral (Caven, 2004; Akyüz, 2016; Cass, 2020).

2.5. Psychosocial Effects

Structural and cultural dynamics in the site context can affect women architects' mental/physical health. It is stated that the construction sector has a high level of stress and that women can experience stress more intensely due to gender-specific difficulties (Rodrigo et al., 2024). Women reporting higher occupational stress and female professionals experiencing more anxiety/acute stress symptoms (Chathurangi, 2025; Sunindijo & Kamardeen, 2017).

Lack of respect/appreciation and the transformation of everyday interactions into bodily tension show that psychosocial burden is fed not only by workload but also by recognition relations (Çivici, 2020; Akyüz, 2016). Women feeling under the spotlight and the pressure of not being able to show weakness point to the weakness of psychological safety (Bridges et al., 2020; Herrera & Lemus, 2025). In addition, it is stated that the experience of bullying/discrimination/sexual harassment can be widespread (79%) (Holdsworth et al., 2023).

2.6. Reflections on Career Processes

Inequalities experienced on site can directly affect women architects' long-term career advancement and their tendency to remain in the profession. The patronizing of women, comments on their tone/appearance, and the weakening of their authority show that career does not operate solely through technical competence (Caven, Navarro-Astor & Diop, 2012). The invisibilization of women architects in public representation and being kept away from site visits and directed to lower-status jobs can limit the accumulation of experience and narrow advancement opportunities (Caven et al., 2022).

Women's progressing hierarchically behind men despite being of the same age/education/experience and higher rates of leaving the sector point to a structural pattern (Gambatese et al., 2020; Hasan et al., 2021). Low pay, limited advancement, and loss of identity can be effective in the decision to leave (Möller et al., 2022). Credibility bias can cause women to feel unwanted/inadequate (Holdsworth et al., 2023). At the macro level, economic fragilities can also make inequality visible. After the 2008 crisis, women architects' unemployment being twice that of men is given as an example in this regard (Matthewson, 2012).

3. WOMEN ARCHITECTS AND SITE DYNAMICS IN THE TURKISH AND INTERNATIONAL CONTEXT

The professional experience produced on site is shaped for women architects within the framework of both structural inequality patterns observed globally and cultural and organizational dynamics specific to national contexts. While the international literature reveals the presence of similar gendered mechanisms in different geographies, the historical development of countries, their economic structure, and their system of social values differentiate the intensity and appearance of these mechanisms. Therefore, rather than a single universal model, it is more explanatory to read comparatively how similar patterns manifest in different contexts.

This section aims to establish a framework with the approach of similar mechanisms-different intensities by evaluating global patterns together with the structural/cultural dynamics specific to Turkiye.

3.1. Site and Women Architect Experiences in the International Literature

In the international literature, it is emphasized that the basic functions of architectural practice (design and supervision of the construction process) are shared across countries, but that how authority is recognized on site and through which norms can differ (Caven, Navarro-Astor & Diop, 2012).

Quantitative indicators reveal differences in representation: according to 2022 data, while the proportion of women in the construction workforce is 17.6% in the USA, approximately 46% of architects in Europe are women (Makhathini & Aigbavboa, 2025). Nevertheless, it is stated that numerical increase does not automatically produce equality; in the Lithuania case, even if women reach a critical mass, glass ceilings persist and stereotypes continue to affect careers (Caven et al., 2022). In developing countries, inequality can appear sharper: in Sri Lanka, women constitute 4.5% of the construction workforce (Rodrigo et al., 2024). In Afghanistan, norms and security concerns are associated with accepting low-paid jobs and the weakening of career expectations (Kakar & Hasan, 2024).

Despite cultural context differences, experiences of being ignored and rejected can be reported similarly (Möller et al., 2022). In Australia, persistent equality problems and women's significant underrepresentation are emphasized (Holdsworth et al., 2023). Institutional/political interventions (the UK–France example) aim to increase diversity but are stated not to have fully ensured employment diversity (Ackrill et al., 2017). Responses given in the UK to the Building Design campaign and the "Why Do Women Leave Architecture?" report show that the problem is recognized; however, the persistence of inequalities points to the gap between intervention and outcome (Matthewson, 2012).

Finally, it is stated that the number of studies in the Turkish context is relatively low and that more research is needed to understand whether the factors affecting retention in developing countries are context-specific or universal (Aydın & Erbil, 2022; Makhathini & Aigbavboa, 2024).

3.2. Cultural and Structural Dynamics in the Turkish Construction Sector

In Turkiye, women architects' site experience is related not only to professional practices but also to the cultural, economic, and social structure of the sector. It is stated that the direct contribution of the construction sector to GDP is approximately 9%; with indirect effects, its share reaches up to 30% (Gürcanlı et al., 2018). This scale suggests that the production regime and working norms establish a framework that can affect career flow.

It is stated that women's orientation toward architecture is associated with the modernization process; and that women's interest in the field within the acceptance of male profession is linked to the value attributed to women by modernization (Doğan, 2020). However, entering the profession does not automatically ensure existence in equal conditions in practice areas such as the construction site. As a matter of fact, it is stated that the number of female architecture graduates does not match the number of registered/active female architects in the chamber, indicating that there may be a break at the stage of retention/integration (Aydın & Erbil, 2022).

It is emphasized that the relationship between the cultural structure and leadership understanding of the Turkish construction sector and gender is clear; and that making the masculine labor culture visible can open new discussions for chronic problems such as low female employment (Demir, 2023; Çınar, 2020).

It is stated that in the last decade, neoliberal urban policies have transformed architects into insecure and easily replaceable workers and that this ground can increase the cost of inequality (Sert et al., 2021). It is considered that in a collectivist social structure, individual choices are strongly influenced by social norms and that this can make women's presence in male-dominated fields more complex (Ugural & Giritli, 2021).

3.3. Organizational Structures and Working Conditions in Turkiye

In Turkiye, the site experience is directly connected with organizational mechanisms such as institutions' labor regime, wage policy, overtime practice, and career design. It is stated that there is not a parallel relationship between women's entry into the profession and their visibility in the sector; that the number of female architecture graduates and the number of female architects in the construction sector do not progress in direct proportion. Similarly, the mismatch between the number of graduates and the number of chamber-registered female architects also indicates a structural break at the stage of retention in the profession (Aydın & Erbil, 2022).

In terms of working conditions, unpaid overtime and payment below the recommended minimum wage are defined as widespread rights violations. It is also stated that neoliberal urban policies increase insecurity and that task stressors related to heavy workload create significant negative effects on employees (Sert et al., 2021; Selçuk & Gündeş, 2025). It is reported that organizational identification/perceived prestige affects turnover intention in the context of gender; and that female professionals' organizational identification and perceived prestige scores are higher than those of men (Ugural & Giritli, 2021).

3.4. Comparative Evaluation of the Turkish and International Literature

When the international literature and the Turkish context are evaluated together, it is seen that similar structural patterns in women architects' site experiences operate at different intensities (Table 1). The increase in numerical representation not directly corresponding to equality is the main commonality. Tension through the argument that, rather than a holistic feminization of architecture, there is a feminization of lower-status jobs and the continuation of gender distinctions (Caven, Navarro-Astor and Diop, 2012). In Turkiye as well, it is stated that women are not sufficiently visible despite their professional/academic/organizational contributions (Büyükbayram, 2023).

The limitation of policy-level interventions is also a common pattern. It is stated that progress in attracting more women to the construction sector has remained slow despite many gender equality policies (Kakar & Hasan, 2024). On the axis of working conditions, work–life balance, stress level, and the improvement of physical conditions on site are defined as key areas of need in Turkiye (Gürcanlı et al., 2018). The lack of acceptance of the establishment of authority by women in site culture is reported as a problem that also exists in other countries; and it is clearly stated that discrimination stems from sector culture and structures rather than individuals (Benouis et al., 2023; Holdsworth et al., 2023). Finally, the emphasis that organizational factors are dominant in women's retention in the sector overlaps with Turkiye's findings on the graduation–sector break and the labor regime (Makhathini & Aigbavboa, 2024).

This comparison makes it necessary to evaluate women architects' site experience together in the context of both Turkiye, specific historical/social conditions and structural, organizational mechanisms reproduced globally.

Table 1. Comparison of the Literature in the International and Turkish Context

Theme	International Literature Findings	Findings in the Turkish Context	Common Pattern / Interpretation
Numerical Representation and Equality	Despite numerical increase, glass ceiling and concentration in lower-status jobs (Caven et al., 2012)	Women's limited visibility and representation (Büyükbayram, 2023)	Increased representation does not produce equality.
Policy Interventions	Progress is slow despite equality policies (Kakar & Hasan, 2024)	Limited reflection of political and institutional regulations in practice	There is a gap between policy and practice.
Site Culture and Authority	Women's supervisory role is not accepted (Benouis et al., 2023)	Authority being associated with masculinity	Authority is recognized in a gendered manner.
Source of Discrimination	The problem is not individual but sector culture and structural mechanisms (Holdsworth et al., 2023)	Male-dominated work culture and hierarchical structure	Inequality is structural and cultural.
Working Conditions	Long hours and intensive work regime (Galea et al., 2020)	ork–life balance, stress, and physical conditions problem (Gürcanlı et al., 2018)	Çalışma rejimi eşitsizliği derinleştirmektedir.
Retention in the Profession	Organizational factors determine retention (Makhathini & Aigbavboa, 2024)	Graduation–sector break and insecurity	Work regime deepens inequality.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study reveals that women architects' site-based professional experiences cannot be explained solely through individual competence or preferences; on the contrary, they are shaped at the intersection of structural, cultural, and spatial mechanisms. The holistic evaluation of the literature shows that despite the increase in women's numerical presence in the field of architecture, inequalities continue in a more visible and resilient manner, especially in site environments where practice-oriented work and the performance of authority are decisive. This suggests that the relationship between increased representation and professional equality is not linear. Therefore, the criterion of equality should be established not only through the question "How many women are there?" but also through questions of which roles women architects are positioned in, which jobs they can access, and how they are recognized in decision-making processes.

The construction site environment stands out as a field of power in which technical expertise alone is not sufficient; professional authority must be continuously established and recognized. Women architects' experiences show that authority can turn from a status that is inherently recognized into a position that must be proven performatively. In this framework, professional legitimacy becomes possible not only by possessing knowledge and experience, but by the acceptance of this knowledge and experience within male-dominated norms. The gendered recognition of authority may lead women architects to work under a higher visibility and performance pressure compared to male colleagues in the same position.

The work regime emerges as an important area in which inequalities are reproduced. A sectoral culture in which long working hours and the expectation of continuous availability are normalized strengthens an understanding that measures performance through time and physical presence. Especially when intersecting with care responsibilities and life-cycle experiences, it can produce a heavier burden for women architects. Thus, long working hours can function not only as a production necessity but also as proof of professional belonging and commitment. This has a determining effect on career continuity and stands out as an important variable in understanding the background of early exits from the sector.

Spatial arrangements also constitute another dimension in which inequality dynamics become concrete. The physical infrastructure of construction site areas is often designed based on the assumed primary user who is a male worker. Insufficiency of arrangements regarding hygiene, safety, and basic needs also makes women's site experience difficult at the physical level. Space becomes an active element where gender relations are produced.

Psychosocial effects can create a high level of stress and burnout risk through the constant need to prove oneself and the questioning of authority. This is not an issue that can be overcome through individual resilience; it is a structural problem directly related to organizational culture and support mechanisms.

When the Turkish context and international patterns are evaluated together, it is seen that there are certain common dynamics in women architects' site experience. The gendering of authority, the work regime based on long hours, and limitations in access to leadership positions emerge similarly in different geographies. Economic fragilities and insecure working conditions specific to Turkiye can make the impact of these dynamics more complex. The Turkiye case shows that when global patterns combine with the local labor regime and cultural norms, inequality can become more resilient.

Women architects' site experience is not an issue that can be solved solely by increasing representation rates. Equality requires a multi-layered transformation extending from practices of recognizing authority to the regime of working hours and organizational culture. Therefore, sectoral transformation should be addressed through structural and institutional re-regulations rather than individual adaptation strategies.

It is important for future studies to examine the experiences of women architects actively working on construction sites in Turkiye through qualitative field research. In addition, studies that address comparatively how inequality mechanisms differ in projects at different scales can make the gap between policy and practice more visible. Such research has the potential to reveal under which conditions egalitarian practices in the site environment can become sustainable.

REFERENCES

Aboagye-Nimo, E., Wood, H., & Collison, J. (2019). Complexity of women's modern-day challenges in construction. *Engineering, Construction and Architectural Management*, *26*(11), 2550–2565.

Ackrill, R., Caven, V., & Alaktif, J. (2017). 'Black Boxes' and 'fracture points': the regulation of gender equality in the UK and French construction industries. *The International Journal of Human Resource Management*, *28*(21), 3027-3046. https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1277366

Afful, A. E., Wang, C. C., Sunindijo, R. Y., Frimpong, S., Boadu, E., & Baah, B. (2025). The evolving job roles of women in the construction industry. *Journal of Construction Engineering and Management*, *151*(3).

Afolabi, A., Oyeyipo, O., Ojelabi, R., & Patience, T. (2019). Balancing the female identity in the construction industry. *Journal of Construction in Developing Countries*, *24*(2), 83–104.

Agapiou, A. (2002). Perceptions of gender roles and attitudes toward work among male and female operatives in the Scottish construction industry. *Construction Management and Economics*, *20*(8), 697-705. https://doi.org/10.1080/0144619021000024989

Ahuja, S., & Weatherall, R. (2023). "This boys club world is finally getting to me": Developing our glass consciousness to understand women's experiences in elite architecture firms. *Gender, Work & Organization*, *30*(3), 826-841. https://doi.org/10.1111/gwao.12921

Akyüz, N. (2016). *Serbest mimarlık pratiğinde kadın mimarların görünürlüğü: Trabzon örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Aydın, M., & Erbil, Y. (2022). Career barriers of women architects in the construction sector. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, *10*(1), 136–157.

Bennett, J. F., Davidson, M. J., & Gale, A. W. (1999). Women in construction: A comparative investigation into the expectations and experiences of female and male construction undergraduates and employees. *Women in Management Review*, *14*(7), 273-291.

Benouis, et al. (2023). Women architects in practice: Opportunities and challenges in Algeria. *ISVS e-journal*, *10*(8), 241-255.

Bridges, D., Wulff, E., Bamberry, L., Krivokapic-Skoko, B., & Jenkins, S. (2020). Negotiating gender in the male-dominated skilled trades: a systematic literature review. *Construction Management and Economics*, *38*(10), 894-916.

Büyükbayram, T. (2023). *Kadın ve mimarlık: Türkiye'de kadın mimarların görünürlüğü üzerine bir değerlendirme* [Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi].

Cass, Y. (2020). *The challenges and opportunities faced by women in the construction industry when progressing their careers in trades and professional roles* [Doktora tezi, RMIT University].

Caven, V. (2004). Constructing a career: Women architects at work. *Career Development International*, *9*(5), 518–531.

Caven, V. (2006). Career building: Women and non-standard employment in architecture. *Construction Management and Economics*, *24*(5), 457–464. https://doi.org/10.1080/01446190500510129

Caven, V., & Navarro-Astor, E. (2016). A cross-national study of gender diversity initiatives in architecture: The cases of the UK, France and Spain. *Cross Cultural & Strategic Management*, *23*(3), 431–449. https://doi.org/10.1108/CCSM-11-2014-0141

Caven, V., Navarro-Astor, E., & Diop, M. (2012). A cross-national study of accommodating and "usurpatory" practices by women architects in the UK, Spain and France. *Architectural Theory Review*, *17*(2-3), 365–377.

Caven, V., Navarro-Astor, E., & Urbanavičienė, V. (2022). Gender inequality in an "equal" environment. *Gender, Work & Organization*, *29*(5), 1658–1675. https://doi.org/10.1111/gwao.12715

Chathurangi, B. N. M., Kamardeen, I., & Firose, M. M. (2025). Career sustainability of women professionals in the Sri Lankan construction industry. *Smart and Sustainable Built Environment*.

Çınar, S. (2020). Construction labour, subcontracting and masculinity: "Construction is a man's job". *Construction Management and Economics*, *38*(3), 275–290.

Çivici, T. (2020). Organizasyonel stres kaynakları ve iş-yaşam dengesinin kadın mimarlar özelinde incelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, *10*(3), 311-320. https://doi.org/10.7456/11003100/007.

Dainty, A. R. J., & Lingard, H. (2006). Indirect discrimination in construction organizations and the impact on women's careers. *Journal of Management in Engineering*, *22*(3), 108–118. https://doi.org/10.1061/(ASCE)0742-597X(2006)22:3(108)

Demir, E. (2023). *Bursa'da kadın mimar olmak: Serbest mimarlık pratiğinde kadın mimarların yeri* [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].

Doğan, H. (2020). *Kayseri'de serbest mimarlık pratiğinde kadın mimarların üretimleri ve mimarlık kültürüne katkısı: 1930-2000* [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi].

Galea, N., Powell, A., Loosemore, M., & Chappell, L. (2020). The gendered dimensions of informal institutions in the Australian construction industry. *Gender, Work & Organization*, *27*(6), 1214-1231. https://doi.org/10.1111/gwao.12458.

Gambatese, J., Karakhan, A. A., & Simmons, D. S. (2020). Identifying pertinent indicators for assessing and fostering diversity equity and inclusion of the construction workforce. *Journal of Management in Engineering*, *36*(5).

Gürcanlı, G. E., Çetinkaya, N., & Müngen, U. (2018). Şantiyelerde çalışan teknik elemanların çalışma koşulları üzerine bir alan çalışması. *Politeknik Dergisi*, *21*(3), 531-540.

Hasan, A., Ghosh, A., Mahmood, M. N., & Thaheem, M. J. (2021). Scientometric review of the twenty-first century research on women in construction. *Journal of Management in Engineering*, *37*(3). https://doi.org/10.1061/(ASCE)ME.1943-5479.0000887.

Herrera, C., & Lemus, L. (2025). The "invasion of women"? Challenges to gender norms and relations with women's increasing presence in the Mexican construction industry. *Construction Management and Economics*, *43*(9), 723-745. https://doi.org/10.1080/01446193.2025.2509174.

Hickey, P. J., & Cui, Q. (2024). Tracing the career trajectories of architecture, engineering and construction (AEC) women leaders. *Construction Management and Economics*, *42*(4), 289-306. https://doi.org/10.1080/01446193.2023.2260907

Holdsworth, S., Turner, M., & Sandri, O. (2023). Gender bias in the Australian construction industry: Women's experience in trades and semi-skilled roles. *Social Sciences*, *12*(11), 627. https://doi.org/10.3390/socsci12110627

İgüs, E. (2023). Mimar olmak ya da kadın olmak tezahürleriyle Cumhuriyet'in ilk kadın mimarlarından Leyla Asım Turgut. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *8* (Özel Sayı), 2731-2772.

Kakar, A. S., & Hasan, A. (2024). Exploring the combined effects of socio-political conflicts and patriarchic society on a construction career path: Evidence from Afghan female professionals. *International Journal of Construction Education and Research*, *20*(1), 98–118. https://doi.org/10.1080/15578771.2022.2131934

Love, P. E., Edwards, D. J., & Irani, Z. (2010). Work stress, support, and mental health in construction. *Journal of Construction Engineering and Management*, *136*(6), 650-658. https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0000165

MacManus, D., & O'Donnell, K. (2024). 'I am an architect', gender and professional identity in architecture. *Frontiers in Sustainable Cities*, *6*.

Makhathini, T., & Aigbavboa, C. (2024). A review of factors that enable the retention of women in the built environment workforce. In C. Aigbavboa (Ed.), *Built Environment Leadership* (pp. 54–79). Routledge.

Makhathini, T. R., & Aigbavboa, C. O. (2025). Strategies that enhance the retention of women in the architecture, engineering and construction (AEC) workforce: An integrative review. *Proceedings of the 23rd CIB World Building Congress*, Purdue University, USA.

Matthewson, G. (2012). "Nothing else will do": The call for gender equality in architecture in Britain. *Architectural Theory Review*, *17*(2-3), 245-259.

Messerschmidt, J. W. (2012). Engendering gendered knowledge: Assessing the academic appropriation of hegemonic masculinity. *Men and Masculinities*, *15*(1), 56-76. https://doi.org/10.1177/1097184X11428384

Möller, M., Dupré, K., & Fernando, R. (2022). Seeking elsewhere: a systematic review of literature surrounding attrition and retention of female architects in the profession post-registration. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, *16*(2), 322-338. https://doi.org/10.1108/ARCH-05-2021-0141

Naoum, S. G., Harris, J., Rizzuto, J., & Egbu, C. (2020). Gender in the construction industry: Literature review and a comparative study of men's and women's perception in UK construction consultancies. *Journal of Engineering Management*, *36*(2), 1–12.

Navarro-Astor, E., Román-Onsalo, M., & Infante-Perea, M. (2017). Women's career development in the construction industry across 15 years: main barriers. *Journal of Engineering, Design and Technology*, *15*(2), 199-221. https://doi.org/10.1108/JEDT-07-2016-0046

Peliowski, A., & Olivari, A. (2023). Memories of difference: Architects' perceptions of professional regression and gender inequality in Pinochet's Chile. *The Journal of Architecture*, *28*(8), 1391-1408. https://doi.org/10.1080/13602365.2024.2305651.

Powell, A., & Sang, K. J. C. (2013). Equality, diversity and inclusion in the construction industry. *Construction Management and Economics*, *31*(8), 795-801. https://doi.org/10.1080/01446193.2013.837263

Powell, A., & Sang, K. J. C. (2015). Everyday experiences of sexism in male-dominated professions: A Bourdieusian perspective. *Sociology*, *49*(5), 919–936.

Rodrigo, N., Wijewickrama, M. K. C. S., Rajenthiran, N., Jayathilaka, W., & Chang, R. (2024). Challenges and solutions for women in construction industry related disciplines: A literature review. *Proceedings of the 12th World Construction Symposium*, 330–340.

Sánchez de Madariaga, I. (2010). Women in architecture: The Spanish case. *Urban Research & Practice*, *3*(2), 203-218. https://doi.org/10.1080/17535069.2010.481377.

Sang, K. J. C., Dainty, A. R. J., & Ison, S. G. (2014). Gender in the UK architectural profession: (Re)producing and challenging hegemonic masculinity. *Work, Employment and Society*, *28*(2), 247–264.

Sarıçelik, E. (2017). *Mimarlık kültürünün oluşumunda kadının rolü ve erken cumhuriyet döneminde mimarlık–kadın ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Selcuk, E., & Gundes, S. (2025). Workplace stress among construction professionals: The influence of demographic and institutional characteristics. *Buildings*, *15*(24), 4460. https://doi.org/10.3390/buildings15244460.

Sert, E., et al. (2021). Urban politics and the work and labour processes of architecture survey research with young architect-workers in Turkey. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, *38*(1), 161-182.

Sharif, A. A., Alshdiefat, A. S., Lee, A., Rana, M. Q., & Abu Ghunmi, N. A. M. (2024). Gender equality in architecture and construction: An assessment framework at the institutional and sectoral levels in Jordan. *Buildings*, *14*(3), 764. https://doi.org/10.3390/buildings14030764

Sunindijo, R. Y., & Kamardeen, I. (2017). Work stress is a threat to gender diversity in the construction industry. *Journal of Construction Engineering and Management*, *143*(10). https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0001387.

Tarım, N. (2010). *Türk inşaat sektöründe liderlik yaklaşımları ve cinsiyet arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].

Ugural, M., & Giritli, H. (2021). Three-way interaction model for turnover intention of construction professionals: Some evidence from Turkey. *Journal of Construction Engineering and Management*, *147*(3), 04021002. https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0002012

Watts, J. (2009). Allowed into a man's world: Meanings of work–life balance perspectives of women civil engineers as minority workers in construction. *Gender, Work and Organization*, *16*(1), 37–57. https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2007.00352.x

Worrall, L., Harris, K., Stewart, R., Thomas, A., & McDermott, P. (2010). Barriers to women in the UK construction industry. *Engineering, Construction and Architectural Management*, *17*(3), 268–281.

AFET SONRASI YAPI SEKTÖRÜNDE KADININ ROLÜ: HATAY ÖRNEĞİ

Büşra Damlanur UÇAR
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
ORCID: 0009-0001-3089-2578

Prof. Dr. Gülgün MISTIKOĞLU
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
ORCID: 0000-0003-2937-8691

ÖZET

TÜİK verilerine göre 2024 yılında kadın nüfusu Türkiye genelinin %49,98'ini oluşturmaktadır. İstihdam oranlarına bakıldığında kadınların %31,3 ile erkeklerin %65,7'lik oranının oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Hatay, Osmaniye, Kahramanmaraş bölgeleri %20,6 ile Türkiye'deki kadın istihdamının en az olduğu beş bölge arasında yer almaktadır.

Kadınlar birçok sektörde aktif rol alırken inşaat sektöründe kadın, teknik elemanlık ve yöneticilikten çok sekreterya, muhasebe, büro elemanlığı, destek personeli gibi pozisyonlarda görev almaktadır. İnşaat sektöründeki proje bazlı yapı üretim süreçleri, geçici şantiyeler ve çalışma sürelerinin düzensizliği kadınların sektörde kalıcı olmasını zorlaştırırken, aile hayatının birliği, kadına yönelik beklentiler ve annelikle gelen yeni kimlik kadınların üstünde ek bir baskı oluşturmaktadır.

Erkek egemen toplumsal yapıda kadına yüklenen ev hayatının sorumlulukları, çocukları yetiştirmek gibi eylemler yer aldığından inşaat sektöründeki maskülen yapı kadınların yönetici pozisyonlarında aile-iş dengesini kuramamasına neden olmaktadır. İnşaat sektöründe yükselme için gerekli olan zorlayıcı koşullar kadının aile hayatından fedakarlık yapmasını gerektirirken, kariyerini ilerletmek isteyen kadının çocuk sahibi olmasını ertelemesine yol açmaktadır. İşverenler hamilelik, evlilik gibi durumları sebep göstererek daha az kadın personel istihdam ederek kadınların inşaat sektöründeki yerini daha da zayıflatmaktadır.

Hatay'da ise deprem sonrası yıkım ve yeniden yapılaşma süreçlerinde kentin dokusu ve formu değişirken sosyoekonomik zayıflamalar, nüfus hareketlilikleri, barınma sorunları kadınların sektöre tutunmasını zorlaştırmıştır. Bu çalışmada deprem sonrasında yıkılan kentte yeniden başlayan inşaat hareketliğinde yapı sektöründe ihtiyaç duyulan bazı iş kollarında kadın çalışanların da olması için başlatılan bir proje tanıtılacaktır. Projeyi başlatan sivil toplum kuruluşu olan Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği'nin Hatay şubesidir. Bu projede paydaş kuruluşlar GYODER (Gayrımenkul Yatırım Ortakları Derneği) ve WEBER (yapı kimyasalları firması) ile birlikte çalışma hazırlıkları yapılmıştır. Deprem sonrası yapılaşma ihtiyacı yoğun olan inşaat hızının yüksek olduğu Hatay bu projenin pilot bölgesi olarak seçilmiştir. Projenin adı 'İnşaatın Kadın Ustaları'dır. Projede deprem sonrası işsiz kalmış kadınların önce eğitim almaları, daha sonra Hatay'daki inşaatlarda iş garantisi ile işe başlamaları hedeflenmiştir. Bu projenin yürütülmesinde inşaat sektöründe işveren durumundaki şirketleri bünyesinde barındıran güçlü sivil toplum kuruluşları, eğitim ile ilgili devlet kuruluşlarının da destek verdiği çalışmalar sürdürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Roller, Eşitlik, Yapı Sektöründe Kadın, Kadın İstihdamı

THE ROLE OF WOMEN IN THE CONSTRUCTION SECTOR AFTER DISASTERS: THE CASE OF HATAY

ABSTRACT

According to TUIK data, women made up 49.98% of Turkey's population in 2024. Looking at employment rates, women lag significantly behind men, with an employment rate of 31.3% compared to 65.7%. The provinces of Hatay, Osmaniye, and Kahramanmaraş are among the five provinces with the lowest female employment rates in Turkey, at 20.6%.

Although women play active roles in various disciplines, they are mostly employed in positions such as secretarial, accounting, office staff, and support services in the construction sector, rather than in technical or managerial positions. The project-based nature of construction processes, temporary construction sites, and irregular working hours make it difficult for women to remain in the sector permanently. In addition, expectations related to family unity, socially imposed roles on women, and the new identity that comes with motherhood create additional pressure on women.

In a male-dominated social structure where responsibilities such as housework and child-rearing are attributed to women, the male-dominated structure of the construction industry makes it difficult for women in management positions to maintain a work-life balance. The demanding conditions required for advancement in the construction industry require women to make sacrifices in their family lives and lead those who want to advance in their careers to postpone having children. Employers further weaken women's position in the construction industry by employing fewer women on grounds such as pregnancy and marriage.

In Hatay, the city's fabric and shape have changed due to the destruction and reconstruction processes following the earthquake. Socioeconomic vulnerabilities, population mobility, and housing problems have made it even more difficult for women to remain in the sector. This study will introduce a project launched to ensure the participation of female workers in certain occupations needed in the construction sector during the post-earthquake reconstruction process. The project was initiated by the Hatay branch of the Turkish University Women's Association, a non-governmental organization. Preparations were carried out in collaboration with partner organizations, including GYODER (Real Estate Investment Partners Association) and WEBER (a construction chemicals brand). Hatay, where reconstruction needs are high and construction activities are rapidly increasing after the earthquake, has been selected as the pilot region for this project. The project, titled “Women Masters of Construction,” aims to provide training to women who lost their jobs after the earthquake and then ensure their employment in construction sites in Hatay with job guarantees. In implementing this project, strong civil society organizations representing construction employers, as well as public institutions involved in education, are providing support.

Keywords: Social Roles, Equality, Women in the Construction Sector, Women’s Employment

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE AYRIMCILIK SİNYALLERİNİN KANIT-KURAL-KAYNAK TEMELLİ MODELLEMESİ

Özlem SÜER
İstanbul Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Yazılım Mühendisi Bölümü
ORCID: 0000-0002-0383-9261

Zeynep ALTAN
İstanbul Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Yazılım Mühendisi Bölümü
ORCID: 0009-0005-6123-1640

ÖZET

Bu çalışma, Bilgi ve İletişim Teknolojileri sektöründe kadınlara yönelik cinsiyete dayalı ayrımcılığın metinlerdeki izlerini sistematik olarak görünür kılmayı ve bunları yeniden kullanılabilir, karşılaştırılabilir ve standartlaştırılmış bir temsil yapısına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Sektördeki cinsiyet eşitsizliği birçok boyutta tartışılsa da pratikte değerlendirilebilecek kanıtlar çoğunlukla farklı kaynaklarda dağınık olarak yer almaktadır. Bu metinler genellikle iş ilanları, kurumsal insan kaynakları, politika metinleri, sektörel raporlar ve kamuya açık belgelerdir. Kavramsal tutarsızlıklar ve farklı formatlar da bulguları izlemeyi ve karşılaştırmayı ayrıca zorlaştırmaktadır. Bu ayrık yapının kayıtlarda kavramsal zeminde birikimli olarak ilerlemeyi zorlaştırması nedeniyle, kurumlar metinlerinde ayrımcılığa yol açabilecek dilsel göstergeleri erken aşamada belirleyememektedir.

Bu çalışmada, erişilebilir Bilgi ve İletişim Teknolojileri sektörü metinleri Python tabanlı Doğal Dil İşleme yöntemleri kullanılarak işlenmektedir. Süreç, toplama, temizleme, normalleştirme, cümle düzeyinde ayrıştırma ve cinsiyet ayrımcılığını gösterebilecek ifade kalıplarını belirleme adımlarından oluşmaktadır. Elde edilen metin parçaları, tematik bir sınıflandırma çerçevesi altında ayrımcılık bilgisini yapılandırmak üzere analiz edilmektedir. Sınıflandırma çerçevesi dört ana başlığı ele almaktadır: İstihdam, Kurumsal Politika, Dilsel Göstergeler ve Temsil. Oluşturulan kavramsal yapı ile, ayrımcılık iddialarını içsel veya kurumsal verilerin gerektiği alanlara genişletmeden, yalnızca metin tabanlı, doğrulanabilir sinyallere dayalı izlenebilir bir çerçeve sağlamaktadır.

Çalışmanın temel katkısı, metinlerden çıkarılan bilginin yorumlama düzeyinde kalmayıp, standartlaştırılmış kanıt-kural-kaynak tabanlı bir bulgu kayıt yaklaşımının oluşturulmasıdır. Her bulgu kaydı, metinden çıkarılan kanıt, tetikleyici ifade, bulgunun işaretlenmesini sağlayan kural, metnin kaynağı ve bulgunun ait olduğu tema hakkında açıklamalar içerir. Bu işlemleri sürdürülebilir kılmak için de ontoloji tabanlı bir kavramsal model geliştirilmiştir. Ontolojik yapı, ayrımcılık bilgisinin tema tabanlı kavramsallaştırılmasıdır. Protégé ortamında geliştirilen model, bulgu örneklerinin temsiline ve görselleştirilebilir bir bilgi tabanının oluşturulmasına olanak tanır. Çözümün, bilişim sektöründe metin tabanlı cinsiyet ayrımcılığında karşılaştırılabilir analizlere, standart raporların üretimine ve karar destek süreçlerine girdi sağlayacak bir altyapının oluşturulmasına olumlu etkileri olacağı öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Bilişim Sektörü**,** Cinsiyet Eşitliği, Çıkarım, Doğal Dil İşleme, Ontoloji.

EVIDENCE-RULE-RESOURCE-BASED MODELING OF DISCRIMINATION SIGNALS IN THE IT SECTOR

ABSTRACT

This study aims to systematically make visible the traces of gender-based discrimination against women in texts within the Information and Communication Technologies sector, and to transform these signals into a reusable, comparable, and standardized representational structure. Although gender inequality in the sector is discussed across many dimensions, the evidence that can be practically assessed is mostly scattered across different sources. These texts typically include job advertisements, corporate human resources and policy documents, sectoral reports, and publicly available records. Conceptual inconsistencies and differing formats further complicate tracking and comparing findings. Because this fragmented structure makes cumulative conceptual progress in records difficult, institutions are unable to identify linguistic indicators in their texts that may lead to discrimination at an early stage.

In this study, accessible ICT-sector texts are processed using Python-based Natural Language Processing methods. The workflow consists of data collection, cleaning, normalization, sentence-level segmentation, and identifying expression patterns that may indicate gender discrimination. The extracted text fragments are analyzed under a thematic classification framework to structure discrimination-related information. The classification framework addresses four main categories: Employment, Corporate Policy, Linguistic Indicators, and Representation. Through this conceptual structure, the study provides a traceable framework based solely on text-based, verifiable signals—without extending discrimination claims into areas that would require internal or institutional data.

The main contribution of the study is the development of a standardized finding-record approach grounded in evidence–rule–source, ensuring that information extracted from texts does not remain merely at the level of interpretation. Each finding record includes the evidence extracted from the text, the triggering expression, the rule that enables the finding to be flagged, the source of the text, and explanatory notes about the theme to which the finding belongs. To make these operations sustainable, an ontology-based conceptual model has also been developed. The ontological structure is a theme-based conceptualization of discrimination-related knowledge. The model, developed in the Protégé environment, enables the representation of finding instances and the creation of a visualizable knowledge base. It is anticipated that the solution will have a positive impact by establishing an infrastructure that can support comparable analyses of text-based gender discrimination in the ICT sector, the production of standard reports, and decision-support processes.

Keywords: Information Technology Sector, Gender Equality, Inference, Natural Language Processing, Ontology,

GİRİŞ

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) sektörü, dijital çağın üretim ve karar alma süreçlerini şekillendiren kritik bir çalışma alanıdır; ancak aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilebileceği yapısal bir zemin de sağlamaktadır. Kadınların teknik pozisyonlarda, yönetim rollerinde ve karar alma süreçlerinde nispeten düşük temsil oranı, bu alanda yapısal eşitsizliklerin varlığını göstermektedir [1, 2, 3]. Kadınların özellikle üst düzey teknik rollerde ve liderlik pozisyonlarında sınırlı temsili, sektörde fırsat eşitliği söylemi ile uygulama arasındaki farkı görünür kılmaktadır.

Cinsiyete dayalı eşitsizlik, yalnızca sayısal temsil oranlarıyla değil, metinlerde kullanılan dil ve ifadelerle de yeniden üretilebilir. Ayrımcılık genellikle doğrudan ve açıkça ifade edilmez; bunun yerine, örtük beklentiler, dolaylı dilsel göstergeler ve metinlerdeki cinsiyetle ilgili rol tanımları aracılığıyla şekillenir. İş ilanlarındaki aday profili açıklamaları, kurumsal politika metinlerinde eşitlik ve çeşitlilik söyleminin ifade edilme biçimi veya sektörel raporlarda temsile verilen önem gibi unsurlar, metin tabanlı ayrımcılık sinyallerinin izlerini oluşturmaktadır [4, 5]. Bu tür göstergeler genellikle açık ayrımcılık ifadeleri içermese de belirli grupların dışlanmasına veya dolaylı olarak dezavantajlı duruma düşmesine yol açabilecek dilsel kalıplar içerebilirler.

Farklı platformlara ve farklı belge türlerine göre toplanmış bilgi, sistematik analiz ve karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. İş ilanları, insan kaynakları politikaları, şirket web siteleri ve sektör raporları farklı formatlarda hazırlanmaktadır; kavramsal çerçeveler arasında tutarsızlıklar mevcuttur ve bulgular ortak bir sınıflandırma sistemi içinde gruplandırılmamıştır. Bu durum, kayıtlarda birikimli ve karşılaştırılabilir çalışmaların geliştirilmesini sınırlamakta, ayrıca kuruluşların kendi metinlerinde ortaya çıkabilecek ayrımcı dil kalıplarını erken aşamada tespit etmelerini zorlaştırmaktadır.

Literatürde ayrımcılık analizi üzerine çeşitli çalışmalar bulunmasına rağmen, bu çalışmaların önemli bir kısmı ya nicel temsil oranlarına odaklanmakta ya da belirli metin örneklerine dayalı nitel değerlendirmeler sunmaktadır. Ayrımcılık sinyallerini standart veri yapıları içinde temsil etmeyi, bunları tekrarlanabilir kural setleriyle analiz etmeyi ve kavramsal olarak yapılandırılmış bir bilgi modelinde saklamayı amaçlayan çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle, ayrımcılık sinyallerini kanıta dayalı bir şekilde tanımlayan, tekrarlanabilir analiz sağlayan ve ontoloji tabanlı bilgi temsili ile desteklenen yaklaşımlara ihtiyaç vardır [6, 7].

Bu çalışma, BT sektöründeki metin tabanlı ayrımcılık sinyallerini sistematik olarak tanımlamayı ve bunları bir veri sözlüğü ve ontoloji tabanlı model içinde temsil etmeyi amaçlamaktadır. Ayrımcılık iddialarını yorumlama düzeyinde bırakmak yerine, önerilen yaklaşımın, metinden elde edilen kanıtları belirli bir kural seti içinde yapılandırarak doğrulanabilir ve karşılaştırılabilir bir analitik çerçeve sağlaması amaçlanmaktadır. Böylece, akademik olarak hem kavramsal hem de metodolojik bağlamda katkı sağlanacak, ayrıca kurumların eşitlik politikalarını bir veri tabanı sistemine ait olgular üzerinden değerlendirebilecekleri bir altyapı oluşturulacaktır.

YÖNTEM VE BULGULAR

Günümüzde ontolojiler basit bilgi yönetiminden karmaşık yapay zeka modellerine kadar birçok uygulamanın kaynağı haline gelmiştir. Büyük miktarda veri kullanımı ve dijital platforma dönüştürülebilmesi nedeniyle ontoloji tasarımı pek çok farklı problemin çözümünde kullanılmaktadır. Örneğin insan kaynakları yönetimi veya beceri geliştirme gibi iş alanları, büyük miktarda veri içeren ve oldukça yoğun otomasyon gerektiren uygulamalardır. Ontoloji uygulamalarının iş gücü otomasyonu, kariyer planlama ve yönetimi çalışmalarını desteklemede kademeli olarak artmakta olduğu görülmektedir [8, 9, 10].

Çalışmada, bilişim sektöründe metin tabanlı ayrımcılık sinyallerini belirlemek ve modellemek üzere çok aşamalı bir tasarım sürecinden geçilmektedir. Araştırma, nitel metin analizi yaklaşımları ile birlikte doğal dil işleme ve ontoloji tabanlı modelleme yöntemlerinin bir kombinasyonudur. Bu süreçte veri toplama işlemlerinden sonra, metin ön işleme gerçekleştirilmektedir. Kural tabanlı veri sözlüğünü oluşturmak üzere metinlerden otomatik olarak çekilen bilgiyle Kanıt–Kural–Kaynak modelinin, diğer bir ifade ile kurgulanan ontoloji modelinin ana çerçevesi oluşturulmuştur. Aşağıda modelin tasarlandığı adımlar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

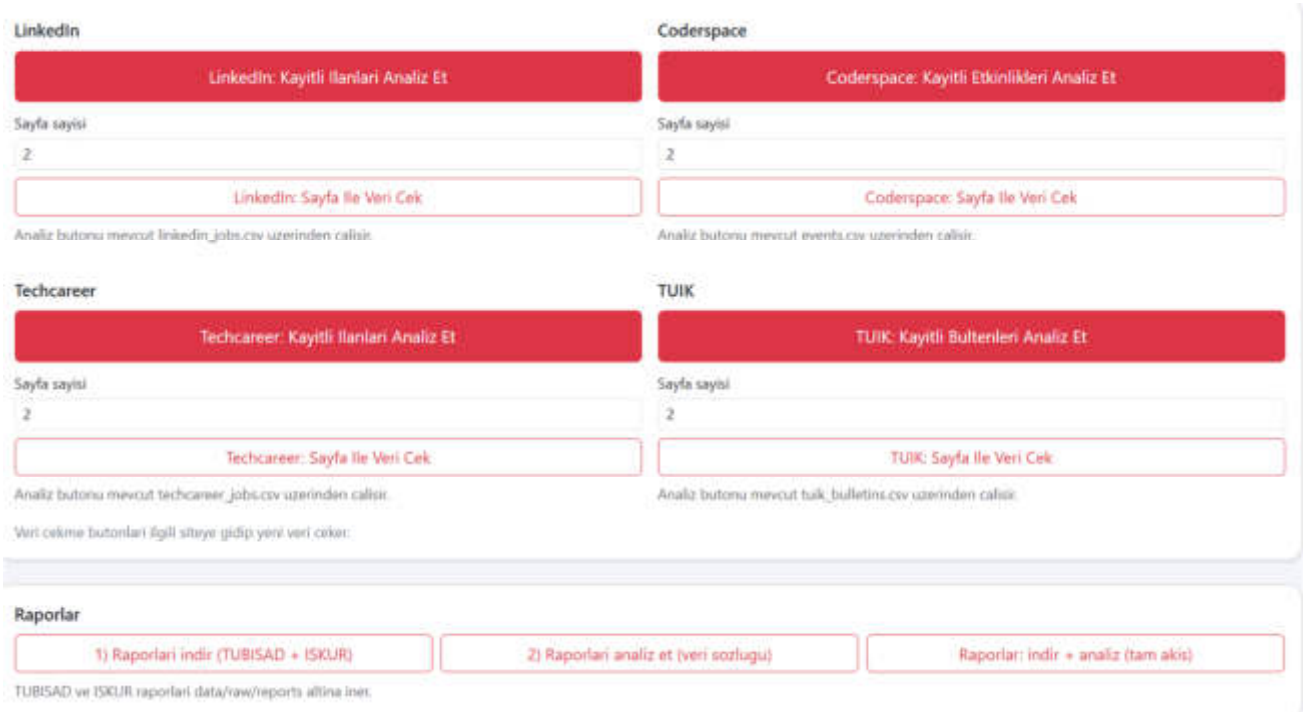

Şekil 1: Kaynaklara Çevrimiçi Erişimin Genel Gösterimi

Adım 1: Araştırmaya ilişkin bir prototipin oluşturulduğu bu ilk adımda veri toplama işlemi aşağıdaki kaynaklardan çıkarılan metinlerle gerçekleştirilmiştir.

- İş ilanları platformları (LinkedIn, Coderspace, Techcareer, İŞKUR [11, 12].
- Sektörel raporlar,
- Kurumsal politika metinleri.

Bu veri çeşitliliği, farklı bağlamlarda ayrımcılık sinyallerinin gözlemlenmesini sağlamıştır. Araştırmanın ilerleyen aşamalarında kaynaklar daha da çeşitlendirilecektir. Metin toplama sürecinde farklı veri kaynaklarının entegrasyonunun ve analiz adımlarının gerçekleştirildiği sistem arayüzü Şekil 1'de gösterilmektedir.

Adım 2: Metin ön işleme adımı için toplanan metinler Python tabanlı doğal dil işleme araçları ile sıra ile:

- Temizleme,
- Normalizasyon,
- Cümle ayrıştırma,
- Tokenizasyon,
- Dilsel biçim farklılıklarının birleştirilmesi

işlemlerinden geçirilmiştir [13].

Adım 3: Kaynaklardan çıkarılan bilginin ön işleme sürecinin tamamlanmasıyla ayrımcılık sinyallerinin tespit edildiği veri sözlüğü oluşturulur. Bu bağlamda:

- Tetikleyici ifadeler,
- Kavramsal tanımlar,
- Tema kategorileri,
- Kural tabanı

tanımlanmış ve metinlerde otomatik eşleme yapılmıştır.

Adım 4: Kanıt–Kural–Kaynak modelinin tasarımı, her bilgi için aşağıdaki şekilde kurgulanmış bir yapıda oluşturulmuştur:

- Kanıt,
- Tetikleyici ifade,
- Kural,
- Kaynak,
- Tema.

Bu yaklaşım, bulguların denetlenebilirliğini sağlamaktadır.

Adım 5: Ontolojinin modellenmesi adımında çekirdek yapı aşağıdaki temel sınıflarla tanımlanmıştır:

- İstihdam,
- Kurumsal Politika,
- Temsil,
- Dilsel Göstergeler.

Ontoloji çekirdeğini oluşturan tema sınıfları arasındaki hiyerarşik yapı Şekil 2'de gösterilmektedir.

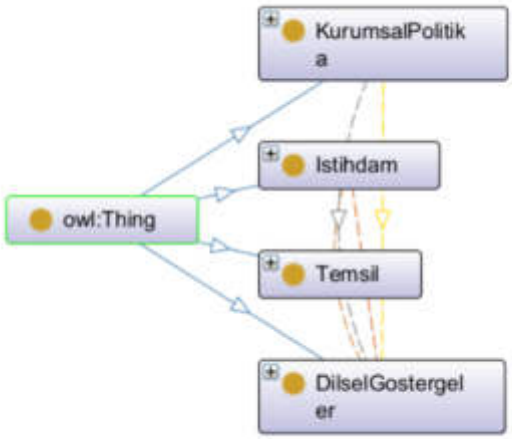

Şekil 2 : Protégé Betimlemesinde Temel Sınıflar

Protégé ortamında geliştirilen OWL (Web Ontology Language) tabanlı model, varlık örnekleri düzeyinde bulguların temsil edilmesini ve görselleştirilebilir bir bilgi tabanının oluşturulmasını sağlar [6, 7]. Şekil 3'te tasarlanan tema ontolojisinde varlık düzeyinde örneklerinin oluşturulduğu İstihdam isimli sınıfın, kaynaklardan elde edilen çıkarımlarla nasıl değer aldığı ve ontoloji modeline bağlanma yapısı görülmektedir.

Şekil 3: İstihdam sınıfına ait bilginin hiyerarşik yapısı

Problemin çözümünün neden bu şekilde kurgulandığı özetlenecek olursa, bir problemin kavramsal çözümlemesi olan ontoloji çalışmalarının temelinde, belirli bir alana yönelik bilginin ortak kullanımının ön plana çıkmasının avantajları olduğu söylenebilir [14, 15]. Böylece, internet ortamındaki bilgi alanlarının ontolojinin oluşturulmasına desteği ve tasarlanan sistemle ortak işleyişiyle semantik yapı biçimsel olarak elde edilebilmektedir. Bu bağlamda tasarlanan ontoloji modeli, bilişim sektöründe çalışan kadın ayrımcılığına yönelik çalışmalara ortak bilgi oluşturan ilk uygulama olacaktır.

Çalışmaya yönelik araştırma bulguları, ayrımcılık sinyallerinin çoğunlukla dolaylı dil kullanımı, rol beklentileri ve temsil eksikliği yoluyla ortaya çıktığını göstermektedir. İş ilanlarında kullanılan bazı ifadelerin belirli cinsiyetler için beklentiler yarattığı ve bu durumun bir ayrımcılık sinyali olarak değerlendirilebileceği gözlemlenmiştir.

Kurumsal politika metinlerinde eşitlik ve çeşitlilik yaklaşımının sınırlı kapsamı veya somut uygulama ifadelerinin eksikliği de ayrımcılık göstergeleri arasındadır. Sektörel raporlar incelendiğinde, teknik ve yönetim pozisyonlarında kadınların düşük temsil oranı, metinlerde belirlenen sinyallerin bağlamsal olarak desteklendiğini göstermektedir.

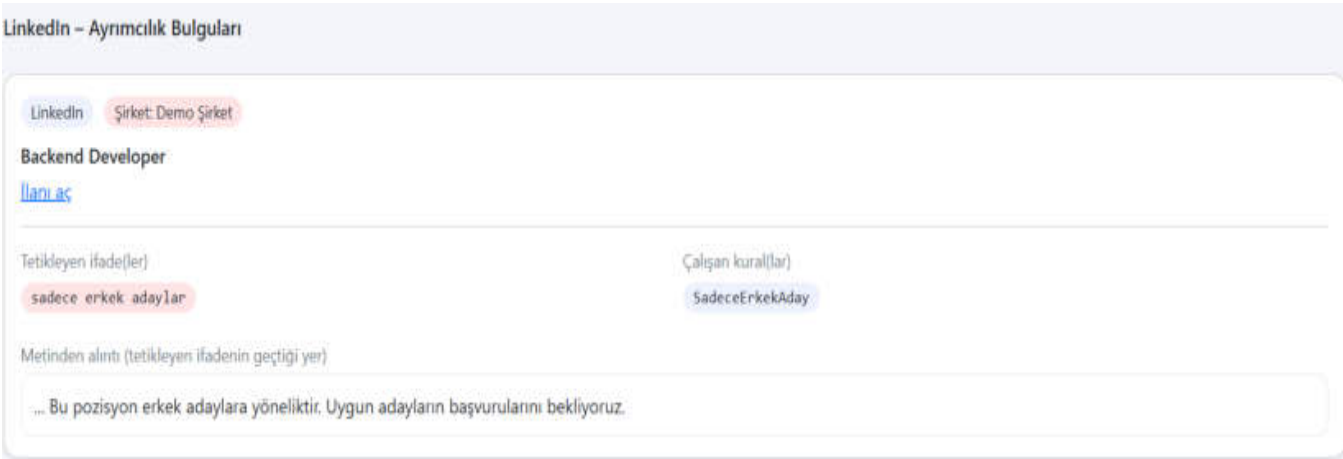

Şekil 4: Ayrımcılığın Tespit Edildiği Bulgu Örneği

İş ilanı metinlerinde tespit edilen ayrımcılık sinyallerine ilişkin örnek bulgu kaydı Şekil 4'te sunulmaktadır. Ontoloji tabanlı model sayesinde bulgular standart bir kavramsal yapı içinde temsil edilmiş ve farklı kaynaklar arasında karşılaştırılabilir hale getirilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, bilişim sektöründe metin tabanlı ayrımcılık sinyallerini sistematik olarak modellemek için kanıt-kural-kaynak tabanlı entegre bir yaklaşım sunmaktadır. Önerilen model, ayrımcılık hakkında doğrudan, yargısal değerlendirmeler yapmak yerine, metinler içindeki doğrulanabilir sinyallerin izlenmesine ve raporlanmasına olanak tanıyan veri odaklı bir analitik çerçeve oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, ayrımcılık tartışmalarında sıklıkla karşılaşılan yoruma dayalı değerlendirmelerin sınırlamalarının üstesinden gelmeyi ve doğrulanabilir ve tekrarlanabilir bulgular üretmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma bulguları, ayrımcılık sinyallerinin çoğunlukla dolaylı dil kullanımı, rol beklentileri ve temsil eksikliği yoluyla ortaya çıktığını göstermektedir. İş ilanlarındaki aday profili açıklamalarındaki cinsiyetle ilgili ifadeler, kurumsal politika metinlerinde eşitlik söyleminin sınırlı veya yüzeysel olarak yer alması ve sektörel raporlarda teknik ve yönetim rollerinde kadınların düşük temsil oranlarına yapılan vurgu, metin tabanlı ayrımcılık sinyallerinin farklı bağlamlarda gözlemlenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu, ayrımcılığın yalnızca açık ifadelerle değil, aynı zamanda örtük ve bağlamsal dil kullanımıyla da üretilebileceğini göstermektedir.

Çalışmanın en önemli katkılarından biri, geliştirilen veri sözlüğü ve kural tabanlı eşleştirme mekanizmasıdır [16,17]. Bu yapı sayesinde, ayrımcılık sinyalleri belirli tanımlar ve göstergeler aracılığıyla standartlaştırılmış ve farklı metinlerde tutarlı bir şekilde tespit edilebilir hale getirilmiştir. Kanıt-Kural-Kaynak yaklaşımı, her bulgunun metin alıntısı, tetikleyici ifade, kural ve kaynak bilgileriyle birlikte kaydedilmesini sağlayarak bulguların doğrulanabilirliğini artırmıştır. Böylece, araştırmacıların aynı kuralları kullanarak benzer bulguları yeniden üretmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu, bir bilgi tabanı altyapısı oluşturur.

Ontoloji tabanlı modelleme, çalışmanın metodolojik katkısını güçlendiren bir diğer önemli bileşendir. Tema tabanlı ontoloji yapısı, ayrımcılık sinyallerinin kavramsal sınıflandırılmasını ve bulguların örnek varlık düzeyinde temsil edilmesini sağlar. Bu yapı, yalnızca veri depolama değil, aynı zamanda bilgilerin toplanması, görselleştirilmesi ve karşılaştırmalı analizini de sağlayan bir bilgi tabanı altyapısı oluşturur. Ontoloji yaklaşımı, farklı veri kaynakları arasında metinlerde elde edilen bulguların bağlamsal korelasyonuna izin vererek, ayrımcılık analizinin çok boyutlu yürütülmesini destekler.

Önerilen modelin uygulama açısından önemli çıktıları vardır. İlk olarak, kurumların metinlerindeki riskli dil kalıplarının erken tespitine katkıda bulunabilecek bir izleme mekanizması sunar. Ek olarak, standartlaştırılmış bulgu kayıt yapısı sayesinde, kurumsal politika değerlendirmelerinde, eşitlik raporlamasında ve çeşitlilik stratejilerinin geliştirilmesinde veri tabanlı karar desteği sağlayabilecek bir analiz altyapısı oluşturulur. Bu durum, özellikle insan kaynakları politikalarında, kurumsal iletişim metinlerinde ve işe alım süreçlerinde eşitlik perspektifinin güçlendirilmesine katkıda bulunabilir.

Ancak, çalışmanın bazı sınırlamaları vardır. Birincisi, analiz metin tabanlı kaynaklarla sınırlıdır ve kurumsal uygulamaların gerçek etkilerini doğrudan ölçmez. İkincisi, kural tabanlı yaklaşım her zaman karmaşık, bağlama duyarlı dil kalıplarını tam olarak yakalayamayabilir. Veri kümesinin kapsamı ve çeşitliliği de bulguların genelleştirilebilir özelliğini etkileyebilecek bir diğer sınırlama olarak kabul edilebilir.

Gelecekteki çalışmalarda, veri sözlüğünün kapsamını genişletmeyi, modeli farklı sektörleri kapsayan daha büyük veri kümeleriyle test etmeyi ve kural tabanlı yaklaşımı makine öğrenimi ve derin öğrenme tabanlı doğal dil işleme teknikleriyle zenginleştirmeyi planlanmaktadır. Ayrıca, ontoloji tabanlı yapıyı karar destek sistemleri, otomatik raporlama araçları ve kurumsal politika analiz platformlarıyla entegre etmek, modelin uygulama alanlarını genişletebilir. Ontoloji görselleştirme ve sorgulama mekanizmalarının geliştirilmesi, bulguları daha erişilebilir ve yorumlanabilir hale getirebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, bilişim sektöründe metin tabanlı ayrımcılık sinyallerini standartlaştırılmış, izlenebilir ve karşılaştırılabilir bir şekilde analiz etmek için kapsamlı bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Geliştirilen yaklaşımın, ayrımcılık analizi literatürüne kavramsal ve metodolojik olarak katkıda bulunmasının yanı sıra, kuruluşlar içindeki eşitlik politikalarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesinde veri odaklı karar alma mekanizmalarını destekleyebilecek bir altyapı oluşturması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

[1] Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü. (2023). Bilgi ve İletişim Teknolojileri sektöründe cinsiyet eşitliği. Avrupa Birliği Yayınları Ofisi.

[2] BM Kadın. (2022). Dijital ekonomide kadınlar: Cinsiyet uçurumunun üstesinden gelmek. Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Ajansı.

[3] Şentürk, E., & Acar, H. (2023). Türk BİT sektöründe cinsiyet eşitliği: Feminist bir teknoloji-bilim perspektifi. Bilgi ve İletişim Çalışmaları Dergisi, 9(1), 55–73.

[4] Koca, Z., & Demir, A. (2024). Doğal dil işleme ile ayrımcı ifadelerin tespiti. Bilgi Teknolojileri Dergisi, 17(1), 22–34.

[5] Al-Khalifa, S., & Hassan, M. D. (2023). Engellerin aşılması: Kadınlar ve teknoloji. Uluslararası Cinsiyet ve Teknoloji Çalışmaları Dergisi, 12(2), 101–120.

[6] Musen, M. A. (2015). Protégé projesi: Geçmişe ve geleceğe bir bakış. Yapay Zeka Sorunları, 1(4), 4–12.

[7] Noy, N. F., & McGuinness, D. L. (2001). Ontoloji geliştirme 101: İlk ontolojinizi oluşturma kılavuzu. Stanford Bilgi Sistemleri Laboratuvarı.

[8] Boudi, Z., Wakrime, A.A., Toub, M., & Haloua, M. (2020). Building Valid Career Ontologies with B-CPNs. International Conference on Smart Applications and Data Analysis.

[9] E. Ilkou, H. Abu-Rasheed, M. Tavakoli, M. Sherzod, S. Hakimov, G. Kismihók, S. Auer, and W. Nejdl, "EduCOR: An Educational and Career-Oriented Recommendation Ontology", The Semantic Web 2021. in Lecture Notes in Computer Science12922, A. Hotho et al., Eds. Springer, 2021.

[10] Nunes Cunha, P.M. (2021). Bottom-up Ontology for IT Skills, Master Thesis in Information Systems and Computer Engineering, https://fenix.tecnico.ulisboa.pt/cursos/meica/dissertacao/1691203502344821.

[11] TÜBİSAD. (2023). Türkiye BT sektörü piyasa verileri raporu. TÜBİSAD Yayınları.

[12] Türkiye Çalışma Ajansı. (2024). İşgücü piyasası araştırma raporu. İŞKUR Yayınları.

[13] Bird, S., Klein, E., & Loper, E. (2009). Natural Language processing with Python, O'Reilly Media.

[14] Altan, Z. (2023). Kariyer Planlamada Yeni Kuramların Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Kavramsal Modellemesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 395-416, ISSN: 1305-7820

[15] Altan, Z. (2022). An Ontology Model Oriented to the Career Planning of University Students, 4. International Congress on Human-Computer Interaction, Optimization and Robotic Applications (HORA 2022), 1-7, doi: 10.1109/HORA55278.2022.9799963.

[16] Bolukbasi, T., Chang, K. W., Zou, J. Y., Saligrama, V., & Kalai, A. T. (2016). Man is to Computer Programmer as Woman is to Homemaker? Debiasing Word Embeddings NIPS'16: Proceedings of the 30th International Conference on Neural Information Processing Systems, 4356 – 4364.

[17] Li, J., & Morgan, P. (2025). Ethics and gender inequality in AI recruitment. Journal of Artificial Intelligence Ethics. 13(1), 1–15.

EV HANIMLARINA YÖNELİK TOPLULUK TEMELLİ DİJİTAL VE YAPAY ZEKA OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ: BİR UYGULAMA VE ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe SALMAN
Maltepe Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0003-2649-3061

Elife AĞGÜRBÜZ
Maltepe Üniversitesi
ORCID: 0009-0005-8997-0365

Tamay YAZGAN
Maltepe Üniversitesi
ORCID: 0009-0000-5365-6466

ÖZET

Hızlı dijital dönüşüm, bireylerin kamu hizmetlerine, sağlık sistemlerine, bankacılık işlemlerine ve günlük yaşam kaynaklarına erişim biçimlerini değiştirmiştir. Bu gelişmeler kolaylık ve verimlilik sağlarken, sınırlı dijital becerilere sahip bireyler için yeni zorluklar da ortaya çıkarmaktadır. Bu durumdan en fazla etkilenen gruplardan biri, fatura ödeme, hastane randevusu oluşturma ve aile ihtiyaçlarını yönetme gibi evle ilgili çevrimiçi işlemlerden sorumlu olmalarına rağmen formal dijital eğitim olanaklarına sınırlı erişimi bulunan ev hanımlarıdır. Bu çalışma kapsamında, ev hanımlarına yönelik olarak tasarlanan topluluk temelli bir dijital ve yapay zeka okuryazarlığı eğitim programı sunulmakta ve programın katılımcıların günlük dijital yeterlilikleri ve farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Eğitim programı okulumuzda gerçekleştirilmiş ve günlük yaşamda kullanılabilecek pratik uygulamalara odaklanmıştır. Eğitim içeriğinde internet üzerinden güvenli fatura ödeme, dijital dolandırıcılık ve sahtekârlık girişimlerini tanıma ve bunlardan kaçınma, e-Devlet hizmetlerinin güvenli kullanımı ve çevrimiçi sağlık sistemleri üzerinden hastane randevusu alma konuları yer almıştır. Ayrıca katılımcılara yapay zekanın temel kavramları tanıtılmış; yapay zeka destekli sistemlerin çalışma prensipleri, öneri ve otomatik karar mekanizmalarının işleyişi ve yapay zeka tarafından üretilen bilgilerin eleştirel değerlendirilmesi konuları ele alınmıştır. Bununla birlikte siber güvenlik farkındalığı, güçlü parola oluşturma, oltalama (phishing) mesajlarını tanıma ve kişisel verilerin korunması konularına özel önem verilmiştir.

Program, uygulamalı öğrenme yaklaşımıyla yürütülmüş ve katılımcıların gerçek sistemler üzerinde rehber eşliğinde işlem yapmaları sağlanmıştır. Eğitim öncesi ve sonrası yapılan gözlemler, katılımcıların dijital hizmetleri dışarıdan destek almadan kullanma konusundaki özgüven, bağımsızlık ve isteklilik düzeylerinde artış olduğunu göstermiştir. Katılımcılar, çevrimiçi işlemlerle ilgili kaygılarının azaldığını ve güvenilir platformlar ile olası dolandırıcılık girişimlerini ayırt etme becerilerinin geliştiğini ifade etmiştir.

Elde edilen bulgular, hedef kitleye yönelik dijital ve yapay zeka okuryazarlığı programlarının dijital uçurumun azaltılması ve toplumsal kapsayıcılığın artırılması açısından önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Ev hanımlarının dijital becerilerle güçlendirilmesi, bireysel bağımsızlığı artırmanın yanı sıra hane içi verimlilik, finansal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, benzer topluluk temelli eğitim modellerinin dijital açıdan dezavantajlı diğer gruplar için de yaygınlaştırılabileceğini ve günlük yaşamda dijital ile yapay zeka teknolojilerinin güvenli, bilinçli ve etkili kullanımını destekleyebileceğini ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: Dijital Okuryazarlık, Yapay Zeka Okuryazarlığı, Dijital Güvenlik, Dijital Uçurum

COMMUNITY-BASED DIGITAL AND AI LITERACY TRAINING FOR HOUSEWIVES: AN IMPLEMENTATION AND IMPACT EVALUATION

ABSTRACT
Rapid digital transformation has changed the way individuals access public services, healthcare, banking, and daily life resources. While these developments provide convenience and efficiency, they also create new challenges for individuals with limited digital skills. One of the most affected groups is housewives, who often have limited opportunities for formal digital education despite being responsible for household-related online tasks such as paying bills, scheduling medical appointments, and managing family needs. This study presents a community-based digital and artificial intelligence literacy training program designed specifically for housewives and evaluates its impact on their daily digital competence and awareness.
The training program was conducted at our school and focused on practical, real life applications. The curriculum included secure online bill payment, identifying and avoiding digital fraud and scam attempts, safe use of e-government services, and making hospital appointments through online health systems. In addition, participants were introduced to the basic concepts of artificial intelligence, including how AI-powered systems work, how recommendation and automated decision systems operate, and how to critically evaluate information generated by AI tools. Special emphasis was placed on cybersecurity awareness, password safety, recognizing phishing messages, and protecting personal data.
The program followed a hands-on learning approach, allowing participants to practice each task using real interfaces in a guided environment. Pre and post-training observations indicated an increase in participants' confidence, independence, and willingness to use digital services without external assistance. Participants reported reduced anxiety regarding online transactions and improved ability to distinguish reliable platforms from potential fraud attempts.
The findings highlight that targeted digital and AI literacy programs can play a crucial role in reducing the digital divide and increasing social inclusion. Empowering housewives with digital skills not only improves individual autonomy but also contributes to household efficiency, financial safety, and better access to healthcare services. The study suggests that similar community-based training models can be expanded to support other digitally disadvantaged groups and promote responsible, safe, and effective use of digital and artificial intelligence technologies in everyday life.
Keywords: Digital Literacy, AI Literacy, Cybersecurity Awareness, Digital Divide

INTRODUCTION
The rapid development of digital technologies has significantly transformed the ways individuals access public services, healthcare, banking, and everyday life activities. Today, many services have moved to online environments, and digital skills have become a fundamental life competency (Karabacak & Sezgin, 2019).

However, this transformation has also created new inequalities and risks of social exclusion for individuals who lack sufficient digital knowledge and skills. This situation is defined in the literature as the digital divide and is considered a major issue, particularly for women, low-income groups, and individuals with limited access to educational opportunities (Akca & Kaya, 2016).

Housewives are among the groups most affected by the digital transformation process. Although they are responsible for tasks such as paying bills, scheduling medical appointments, managing public services, and organizing family needs in daily life, many housewives have limited opportunities to receive systematic digital education (Kaçar et al., 2024). Improving digital literacy skills, however, increases women's individual independence and contributes to their economic and social empowerment (Nasir et al., 2024; Sunesti et al., 2023).

In recent years, with the integration of artificial intelligence technologies into everyday life, not only basic digital skills but also AI awareness and critical usage skills have become increasingly important (Reddy et al., 2020). Considering the risks of misinformation, online fraud, and data security threats, cybersecurity awareness is now regarded as an essential component of digital literacy (Özaydın & Kumral, 2021).

In this context, the aim of this study is to introduce a community-based digital and artificial intelligence literacy training program developed for housewives and to evaluate its impact on participants' daily digital skills, confidence levels, and awareness.

METHOD

This study was designed as a descriptive research aimed at examining the effectiveness of a practice-based, community-oriented training program. The training program was conducted within the school environment and implemented with a group of volunteer housewives who participated in the study.

The program consisted of practical content focusing on digital tasks commonly encountered in daily life. The training covered the following topics:

- Secure online bill payment
- Use of e-government services
- Making medical appointments through online health systems
- Recognizing digital fraud and fake platforms
- Creating strong passwords and ensuring data security
- Identifying phishing messages
- Basic working principles of artificial intelligence systems
- Critically evaluating AI-generated content

A hands-on learning approach was adopted during the training process. Participants were guided step by step and were given the opportunity to practice tasks using real system interfaces in a supervised environment.

Participants' levels of digital task performance, confidence perceptions, and ability to use digital services independently were evaluated through observations conducted before and after the training.

RESEARCH AND FINDINGS

Pre-training observations revealed that participants had limited experience in using digital technologies and demonstrated considerable hesitation regarding online transactions. A large proportion of the participants reported that they were unable to perform essential digital tasks such as paying bills, accessing e-government services, and scheduling medical appointments independently.

Instead, they relied on their spouses, children, or other family members for assistance. This finding is consistent with previous studies indicating that housewives may experience dependency and low self-efficacy in the use of digital technologies (Munusturlar & Munusturlar, 2023).

Before the training, the main areas of difficulty identified among participants included:

- Inability to distinguish between trustworthy and fraudulent websites
- Lack of confidence and trust in online payment systems
- Insufficient knowledge about the use of e-government and online health platforms
- Limited awareness of password security and personal data protection

These findings align with the literature suggesting that a lack of digital skills can lead to technology-related anxiety and avoidance behaviors (Reddy et al., 2020).

The hands-on and step-by-step instructional approach implemented during the training increased participant engagement and supported the retention of learning. Participants gained practical experience by performing tasks through real system interfaces and had the opportunity to practice real-life scenarios in a controlled and supportive environment.

Post-training observations indicated a noticeable improvement in participants' digital competencies. Significant progress was observed particularly in the following areas:

Ability to perform tasks independently

After the training, the majority of participants were able to independently complete tasks such as paying bills online, accessing e-government services, and scheduling hospital appointments. This improvement indicates an increase in individual digital autonomy.

Confidence and self-efficacy

Participants who initially expressed fear of making mistakes or being exposed to fraud reported feeling more comfortable and confident when performing online transactions after the training. They also indicated greater willingness to use digital platforms and a reduced need for assistance from others.

Cybersecurity awareness

Participants demonstrated increased awareness regarding the creation of strong passwords, avoiding the sharing of personal information, and recognizing suspicious messages. In particular, a significant improvement was observed in their ability to identify phishing attempts and fraudulent links. This result is consistent with previous research emphasizing that digital literacy education enhances individuals' ability to protect themselves against online risks (Özaydın & Kumral, 2021).

Ability to recognize fraud and fake platforms

Following the training, participants showed greater caution when interacting with digital platforms. They reported verifying official institutional websites, checking secure connection indicators, and avoiding links from unknown or untrusted sources.

AI awareness

Through the AI-related content included in the training, participants gained a basic understanding of how recommendation systems, automated decision mechanisms, and AI-generated content function. Observations suggested that participants became more critical when evaluating information encountered in digital environments. This finding reflects the current understanding that digital literacy extends beyond technical skills to include critical thinking and information evaluation competencies (Spires et al., 2018).

Participant feedback further indicated that the training had a meaningful impact on their daily lives. Participants particularly emphasized:

- Increased confidence gained from performing their own transactions
- Reduced dependency on family members
- Greater sense of financial security during online transactions
- Faster and easier access to healthcare services

Overall, the findings demonstrate that practical and context-specific digital training programs designed for target groups can significantly improve individuals' digital skills and their attitudes toward technology. These results are supported by previous studies showing that digital literacy initiatives for women contribute to their social and economic empowerment (Nasir et al., 2024; Wardana et al., 2024; Wulandari & Oktavia, 2025).

CONCLUSION

The findings of this study indicate that targeted digital and artificial intelligence literacy training programs designed for housewives play a significant role in reducing the digital divide. Participants' ability to use digital services independently contributed to increased individual autonomy and enabled them to take a more active role in managing their daily lives.

The improvement of digital skills has positive effects not only at the individual level but also in terms of household management, financial security, and access to healthcare services. These outcomes highlight that increasing women's digital literacy levels is an important factor for enhancing social inclusion and promoting social equality (Akca & Kaya, 2016; Sunesti et al., 2023).

The study also demonstrates that community-based and practice-oriented training models can be adapted and implemented for other digitally disadvantaged groups. Based on the findings, the following recommendations are proposed for future research:

- Implementing the program with different age groups and diverse socioeconomic backgrounds
- Examining the long-term effects of digital and AI literacy training
- Providing greater emphasis on AI awareness and critical digital thinking skills

In conclusion, the widespread development of digital and artificial intelligence literacy is a critical requirement for enabling individuals to participate in the digital world in a safe, informed, and effective manner.

REFERENCES

Akbaş, A. (2026). Kadınların dijital yalnızlığı: Holofeminizm ve sosyal medya çağında kadın mahremiyeti. Firat University Journal of Social Sciences, 36(Kadın Araştırmaları), 97-118.

Akca, E. B., & Kaya, B. (2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden dijital bölünme ve farklı yaklaşımlar. Intermedia International e-Journal, 3(5), 301-319.

Akan, E., & Gürhan, N. (2020). Feminizmin "e-hali": Dijital feminizm üzerine bir araştırma. HAFIZA, 2(2), 4-22.

Altun, N., & Alpan, G. B. (2021). Temel eğitim programlarında dijital okuryazarlık. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(2), 280-294.

Anzak, S., & Sultana, A. (2020). Social and economic empowerment of women in the age of digital literacy: A case study of Pakistan, Islamabad-Rawalpindi. Global Social Sciences Review, 5(1), 102-111.

Arion, F. H., Harutyunyan, G., Aleksanyan, V., Muradyan, M., Asatryan, H., & Manucharyan, M. (2024). Determining digitalization issues (ICT adoption, digital literacy, and the digital divide) in rural areas by using sample surveys: The case of Armenia. Agriculture, 14(2), 249.

Ateş, B., Saygın, Ö., & Zorba, E. (2009). Ev hanımlarının fiziksel kapasitelerinin ve yaşam kalitelerinin belirlenmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 357-367.

Çam, S., & Şener, C. (2024). Ev kadınlarında tükenmişliğin yordayıcısı olarak kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (16), 98-113.

Chidziwisano, G. H., & Jalakasi, M. (2023, July). Understanding women's perspectives on smart home security systems in patriarchal societies of Malawi. In Proceedings of the 2023 ACM designing interactive systems conference (pp. 1078-1092).

Demircioğlu, S. (2019). Günümüz Türkiye'sinde "ev hanımları" ve sorunları (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).

Demirer, M. C., & Ocak, L. E. (2023). Dijitalleşme ve kadın. Kadın ve Yaşam, 109.

Fauzia, A., & Hidayati, S. (2023, November). Improving digital literacy of rural women entrepreneurs in Indonesia. In 2023 11th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM) (pp. 1-5). IEEE.

Gilster, P., & Glister, P. (1997). Digital literacy (p. 1). New York: Wiley Computer Pub.

Güneş, T. Dijital çağda kadına yönelik şiddetle mücadele. 26. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu 2024 Bildiriler, 80.

İlhan, G., & Ekmekçi, Z. (2024). Dijital çağda okuryazar olmak: Duygusal zekânın dijital okuryazarlık üzerine etkisi. Etkileşim, (13), 192-218.

Kaçar, M., Çötok, N. A., & Öztunç, M. (2024). Ev hanımlarının dijital okuryazarlık algıları. Proceedings Book.

Karabacak, Z. İ., & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye'de dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık. Türk İdare Dergisi, 1(488), 319-343.

Karakaya, H. (2018). Görünmez emek ve ev kadınları. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), 73-94.

Lin, C., Kuo, F. Y., Tseng, F. C., & Tang, W. H. (2012). Motivating and sustaining women's digital literacy through ICT learning.

Munusturlar, M. A., & Munusturlar, S. (2023). Ev hanımlarında Facebook bağımlılığı: Kullanım amaçları ve demografik özelliklere göre incelenmesi. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 18(1), 75-94.

Nasir, N. S. M., Roslan, F., Razali, K., & Mohamed, N. (2024). Empowering housewives with digital entrepreneurship: Opportunities and challenges. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 14(12), 193-200.

Nayyar, T., Aggarwal, S., Khatter, D., Kumar, K., Goswami, S., & Saini, L. (2019). Opportunities and challenges in digital literacy: Assessing the impact of digital literacy training for empowering urban poor women. University of Delhi, 160, 33-42.

Novianti, D., & Fatonah, S. (2020, October). Social media literacy for housewives in Kanoman Maguwoharjo Village, Sleman, Yogyakarta. In Proceeding of LPPM UPN "VETERAN" YOGYAKARTA Conference Series (Vol. 1, No. 1, pp. 83-92).

Öcalan, D. (2024). Dijital dünyada kadın algısı ve teknolojik gelişmelerin kadın sağlığına etkileri. Farklı Disiplinler Işığında Kadın Çalışmaları: Güncel Konular ve Değerlendirmeler, 237.

Özaydın, A., & Kumral, O. (2021). Dijital yerlilerin gözünden dijital okuryazarlık. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(2), 362-377.

Özpişkin, N., Kapar, H., & Demirbaş, E. (2025). Dijital dünyada kadın: Yükseköğretim öğrencileri arasında dijital şiddet deneyimleri. Akademik MATBUAT, 9(2), 102-121.

Reddy, P., Sharma, B., & Chaudhary, K. (2020). Digital literacy: A review of literature. International Journal of Technoethics (IJT), 11(2), 65-94.

Severcan, E. A. (2024). Dezavantajlı bölgede yaşayan ev kadınlarının teknoloji kullanımında tüketicilikten üreticiliğe geçiş sürecinin incelenmesi.

Sezgin, A. A., & Karabacak, Z. İ. (2020). Yükseköğretimde dijital dönüşüm ve dijital okuryazarlık dersine yönelik betimsel bir analiz. Kurgu, 28(1), 17-30.

Spires, H. A., Paul, C. M., & Kerkhoff, S. N. (2018). Digital literacy for the 21st century. In Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition (pp. 2235-2242). IGI Global Scientific Publishing.

Srivastava, A. Impact of financial and digital literacy on women empowerment.

Sunesti, Y., Winarni, L., Putri, A. K., & Yudiningrum, F. R. (2023). Women and digital literacy at the grassroots level. Engagement: Jurnal Pengabdian Kepada Masyarakat, 7(2), 396-408.

Süzer, Ö. Ö., & Altın, S. (2023). Kadın tüketicilerin dijital okuryazarlıklarının e-satın alma niyeti üzerine etkisi. Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi, 7(2), 203-225.

Ünlüoğlu, Ö. G. Dijital vatandaşlık ve kadın.

Wardana, L. W., Ahmad, A., Hidayat, R., & Maula, F. I. (2024). Entrepreneurship education, digital literacy and computational thinking insights for business sustainability among housewives. Перспективы науки и образования, (2 (68)), 312-325.

Wulandari, U., & Oktavia, R. (2025). Community empowerment through digital literacy: A case study of housewives in semi-urban areas. AKSI JURNAL, 1(2), 56-62.

Yasatekin, T. (2025). Kadın sağlığı ve dijital dönüşüm: Dijital sağlık okuryazarlığı. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 11(2), 46-53.

TEMSİL Mİ, TESLİM Mİ? SOSYAL MEDYADA KADIN TEMSİL BİÇİMLERİ

Araştırma Görevlisi Şeymanur KORUCUK SÖĞÜT
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ORCID: 0000-0003-2943-338X

ÖZET
Sosyal medya, kadınların kendilerini görünür kıldığı bir temsil alanı sunarken, aynı anda bu temsilin hangi estetik ve kültürel normlar içinde "makbul" sayılacağını belirleyen güçlü bir denetim mekanizması da üretmektedir. Bu çalışma, "Temsil mi, teslim mi?" sorusunu merkeze alarak sosyal medya ortamlarında kadın temsil biçimlerinin hangi kalıplar üzerinden kurulduğunu ve bu kalıpların kadını hangi noktalarda güçlendirdiğini ya da sınırlandırdığını tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, kadınların sosyal medyada kendilerini sunma pratiklerinin yalnızca bireysel tercih ve ifade özgürlüğü olarak okunamayacağını; beğeni ekonomisi, görünürlük baskısı ve normatif güzellik rejimi gibi yapısal dinamiklerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Bu bağlamda kadın temsilinin belirli estetik kodlara yaslanarak standardize edildiği, yeniden üretildiği gösterilmektedir. Sonuç olarak çalışma, sosyal medyada kadın temsilinin bir yandan özneleşme, ifade ve görünürlük aracılığıyla güçlenme potansiyeli taşırken, diğer yandan toplumsal cinsiyet normlarına uyumu pekiştiren bir "teslimiyet" rejimiyle iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu teslimiyet, çoğu zaman açık bir zorlamadan ziyade, etkileşim ve görünürlük vaatleriyle işleyen; "makbul" kadınlık biçimlerini ödüllendirip norm dışı temsilleri görünmezleştirebilen algoritmik ve kültürel mekanizmalar üzerinden kurulmaktadır. Bu nedenle çalışma, kadın temsillerini "özgürleşme" ya da "baskılanma" ikiliğine indirgemeden, temsilin platform dinamikleri içinde sürekli müzakere edilen, çelişkili ve değişken bir süreç olduğunu vurgular. Önerilen çerçeve; reklam, içerik üreticiliği ve haber söylemi gibi farklı temsili alanlarda tekrar eden kalıpları karşılaştırmalı biçimde okuyarak, kadınlık temsillerinin nasıl standardize edildiğini ve hangi koşullarda karşı-temsillerin mümkün hâle gelebildiğini tartışmaya açar. Böylece dijital kültürde görünürlük ile özgürleşme arasındaki gerilimi kavramsallaştırmak, kadınların öz-temsil stratejilerinin sınırlarını ve imkânlarını daha net biçimde ortaya koymak için eleştirel bir tartışma zemini sunabilir.
Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Kadın Temsili, Temsil Biçimleri.

REPRESENTATION OR SURRENDER? FORMS OF WOMEN'S REPRESENTATION ON SOCIAL MEDIA

ABSTRACT
Social media offers women a space of representation where they can make themselves visible, while simultaneously producing a powerful mechanism of regulation that determines which aesthetic and cultural norms are considered "acceptable." Centering the question "Representation or surrender?", this study aims to discuss through which patterns women's forms of representation on social media are constructed, and at what points these patterns empower or constrain women. The study argues that women's self-presentation practices on social media cannot be read solely as individual choice and freedom of expression; rather, they must be evaluated alongside structural dynamics such as the like economy, visibility pressure, and normative beauty regimes. In this context, it is shown that women's representation is standardized and reproduced by relying on particular aesthetic codes.

Ultimately, the study demonstrates that women's representation on social media, while carrying the potential for subjectivation, expression, and empowerment through visibility, is also intertwined with a "regime of surrender" that reinforces conformity to gender norms. This surrender is often established not through overt coercion but through algorithmic and cultural mechanisms that operate via promises of interaction and visibility—rewarding "acceptable" forms of femininity while rendering non-normative representations invisible. For this reason, the study emphasizes that women's representations should not be reduced to a binary of "liberation" versus "oppression," but understood as a contradictory and fluid process continuously negotiated within platform dynamics. The proposed framework compares recurring patterns across different representational domains—such as advertising, influencer content, and news discourse—opening up discussion on how femininities are standardized and under what conditions counter-representations can become possible. In doing so, it offers a critical ground for conceptualizing the tension between visibility and emancipation in digital culture, and for more clearly outlining the limits and possibilities of women's strategies of self-representation.
Keywords: Social Media, Women's Representation, Forms of Representation.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

COMBINED TECHNIQUES IN THE JEWELLERY ART: CROCHETED WIRES COMBINED WITH PERFORATED, WELDED, POLISHED SHEET METAL AND SEMIPRECIOUS STONE OF CHRYSOPRAZ

Florina Ravariu
EduSciArt SRL
Uniunea Artistilor Plastici Profesionisti din Romania

Abstract
Since ancient times, man had the revelation of using metallic threads in the same way as textile fibres. The legend of the golden cloaks of the Aztec kings Montezuma, or also the oldest writings of mankind, explain the following: .... they unrolled the gold into sheets and made threads which they skilfully wove among the silk threads [1], referring to the gold threads woven into the warp of clothes.
Over time, jewellers have used various techniques for modelling metallic thread, starting to weave, knit, braid, crochet or knot various types of metal drawn into threads. In order to be worked in these techniques, borrowed from textile thread techniques, metallic threads must be malleable, flexible, have a small diameter, under 0.4 mm in diameter and be long enough, possibly in the form of a coil, just like textile threads.
Figures 1 and 2 present two pieces containing elements made of perforated sheet metal, deformed metal shape, welded, and the chrysoprase stone mounted in a metal base, in connection with crocheted wire works.
In Figure 1 the piece is already completed, while in Fig. 2 the terminals of the metal wires that have been crocheted can be still identified.

Fig. 1. First model of pendant with chrysoprase.

Fig. 2. Second model, with chrysoprase.

Keywords: Crocheted wires, Jewellery art, Visual Arts

WOMEN IN DIASPORIC NATIONALISM: POLITICAL ACTIVISM OF MADAM BHIKAJI CAMA

Riya Jain
Mata Sundri College For Women, University of Delhi

Abstract
The participation of women in India's independence movement or freedom struggle has generally been studied within the geographical limits of the subcontinent, while their role in shaping nationalist activities abroad remains often overlooked in mainstream historiography. The political activism of Madam Bhikaji Cama provides an important perspective on how women helped construct diasporic nationalism and strengthened India's anti-colonial movement at an international level. Living in exile during the early twentieth century, she utilized international advocacy to expose the exploitative nature of British colonial rule and advocate for India's right to self-rule.
This study examines the role of Madam Bhikaji Cama as a pioneering nationalist who transformed diasporic spaces into centres of revolutionary mobilization. Through her involvement in Paris Indian Society, she played a significant role in organising Indian revolutionaries, articulating nationalist literature, and setting networks among expatriate communities. The organization served as an important hub for political discussions, ideological exchange and strategic planning against the colonial rule. Apart from this, her speeches and writings also sought to generate international sympathy and support for India's freedom struggle. Her participation in global socialist and anti-imperialist forums helped India's freedom movement within wider global resistance against imperialism. Her symbolic act of unfurling an early version of the Indian National Flag at an International Stugart Conference in 1907, showed her commitment to asserting India's political identity on the world stage.
The research also explores the gendered dimension of her activism, highlighted how Madam Bhikaji negotiated both colonial and patriarchal structures while emerging as an influential nationalist leader. By examining her organizational, intellectual, and political contributions, the study argues that diasporic women played significant role in shaping nationalist discourse. It further emphasize the need to re-evaluate contribution of women to transnational anti-colonial movements and broaden the understanding of India's freedom struggle beyond national boundaries.
Keywords: Bhikaji Cama, Women in Nationalism, Diasporic Nationalism, Paris Indian Society, Indian Freedom Struggle, Gender and Nationalism.

Introduction

The Indian struggle for independence from British colonial rule was formed not only by organized movements within the subcontinent but also by powerful political activism among Indians living abroad. Women played major roles in this struggle, challenging both colonial subjugation and rooted patriarchal norms. Among these figures, *Madam Bhikaji Cama* arises as one of the most compelling examples of diasporic nationalism — a form of political engagement where nationalist consciousness and liberation efforts are cultivated beyond the geographic boundaries of the homeland. Her activism intricately linked gender, diaspora, and revolutionary nationalism, making her a significant figure in both Indian nationalist history and global anti-imperialist movements.

Madam Cama's political activism, especially in Europe, demonstrated a complex negotiation between cultural identity, gendered agency, and transnational political networks. This paper examines her early life, explores the course of her contributions to the Indian independence movement, and situates her activism within the core of diasporic nationalism. In doing so, it highlights how diasporic public spheres — fostered through print media, political societies, and international forums — became essential platforms for anti-colonial mobilisation.

Early Life of Madam Bhikaji Cama

Bhikaji Rustom Cama was born on 24 September ,1861 into a wealthy Parsi family in Bombay (present-day Mumbai), India. Her father, Sorabji Framji Patel, was a respected merchant and community figure, and her mother, Jaijibai Sorabji Patel, ensured she received formal education during a period when women's participation in schooling was limited. Cama attended the *Alexandra Girl's English Institution*, where she developed a broad cultural and linguistic perspective that would later enable her engagement with transnational audiences.

Her early years were shaped by both privilege and the social reform currents circulating among educated classes of Bombay. From an early age, she was exposed to discussions on Indian political grievances and cultural identity under colonial rule. This exposure, combined with her own intellectual curiosity and compassion, would shape her later commitment to nationalist activism.

In **1885**, she married Rustomji Cama, a lawyer whose pro-British views increasingly clashed with her growing political consciousness. Her husband's pacific stance highlighted early tensions between conservative colonial attachment and emerging nationalist sentiment. Ultimately, this marital discord highlighted Cama's personal commitment to India's liberation, prompting her separation and life as an autonomous political actor.

Her humanitarian response to the 1896-97 bubonic plague in Bombay — where she nursed victims and saw firsthand the devastating consequences of colonial neglect — was significant in aligning her social work with political critique. This experience deepened her understanding of imperial exploitation, not only as a political problem but as a humanitarian crisis.

Diasporic Nationalism and Political Activism

- **Transition to Political Engagement at Abroad**

The political activism of Madam Bhikaji Cama gained international shape after she travelled to London in **1902** for medical treatment. In London, she encountered leading Indian nationalists, including *Dadabhai Naoroji* and *Shyamji Krishna Varma*, whose political networks and organisations provided her the initial platform to channel her nationalist enthusiasm. She became private secretary of Dadabhai Naoroji and began delivering powerful speeches in public spaces like Hyde Park, addressing both Indian expatriates and broader audiences about the injustices of colonial rule.

This period marked the beginning of her diasporic nationalism — the process by which she mobilised Indian emigrant communities and engaged international intellectual currents to criticize British colonial governance. Rather than supporting reform from within the colonial metro-pole alone, her work invited a global perspective on India's struggle for freedom, aligning Indian aspirations with broader anti-imperialist movements in Europe and America.

- **Paris Indian Society and Transnational Ties**

In **1905**, Cama moved to Paris, where she co-founded the *Paris Indian Society* with Munchershah Burjorji Godrej and S. R. Rana. The society became an active centre for Indian political exiles, revolutionary activists, and diaspora intellectuals.

It maintained close relations with socialist groups and connected Indian nationalism to broader struggles against imperialism and war in Europe.
The Paris Indian Society served various political functions. It was a base for publishing nationalist literature, a hub for organising political resistance to British colonialism, and a space for building transnational alliances with socialist and anti-colonial movements. The political output of society, notably print media like *Bande Mataram* and other publications, served as an ideological glue connecting various diasporic communities and sustaining nationalist sentiment beyond India's borders.

- **International Socialist Congress and the Indian Flag**

One of the most historically iconic contributions of Cama was her role at the International Socialist Congress **held in** Stuttgart, Germany in 1907. At this global platform, she unveiled what she called the *Flag of Indian Independence* — a tricolour later recognized as one of the earliest iterations of India's national flag. This act was deeply symbolic, as it publicly declared India's aspiration for self-rule on an international stage dominated by European political elites.
The gesture was not merely symbolic. It represented a re-appropriation of national iconography in exile and publicized the cause of Indian independence to audiences that had little exposure to colonial injustices. It was also symbolic of how diasporic activism could use visual and symbolic tools to build collective national identity among Indian expatriates and challenge colonial narratives abroad.

- **Propaganda and Revolutionary Literature**

The role of Madam Bhikaji Cama as a publisher and propagator of revolutionary literature was central to her diasporic activism. She was instrumental in the distribution and production of magazines such as *Bande Mataram*, which was printed in Paris and aimed to energize nationalist sentiment among Indians at home and abroad. The publication sought to counter British censorship and provided intellectual sustenance to the revolutionary movement.
Her home became a center for the circulation of banned texts and revolutionary pamphlets, including works like *The Indian War of Independence* by Vinayak Damodar Savarkar, which depicted the 1857 rebellion as a unified national struggle rather than a localized insurgency. By supporting such publications, Cama helped internationalize narratives of Indian resistance, linking them to wider anti-colonial discourses in the early twentieth century.

- **Intersection of Gender and Nationalism**

Cama's activism also underscores the gendered dimensions of nationalist politics. As a woman in predominantly male political spaces, she navigated patriarchal barriers while asserting a public political presence. Her political rhetoric often bridged nationalism with early ideas of women's rights, suggesting that true liberation for India encompassed both political freedom and gender equality. While much of her activism focused on national liberation, her engagement with feminist discourse reconfigured traditional gender roles in nationalist movements and foregrounded women's participation in public political life.

Historiographical Perspective

The historiography of Madam Bhikaji Cama reflects broader shifts in the writing of Indian nationalist history. Early nationalist historiography, particularly in the decades immediately following independence, largely focused male leaders operating within India and emphasized constitutional politics or Gandhian mass mobilization.

In such narratives, diasporic revolutionaries were often treated as peripheral actors, and women like Cama were commemorated symbolically rather than analyzed critically. Traditional accounts tended to portray her primarily as the woman who unfurled an early version of the Indian national flag at the International Socialist Congress, thereby reducing her political engagement to a singular dramatic episode. This celebratory but limited framing hide the sustained intellectual and organizational labor she undertook in exile.

With the emergence of Marxist historiography in the mid-twentieth century, scholars began reassessing revolutionary networks abroad, particularly in relation to imperial capitalism and global political structures. Although Marxist historians concentrated more extensively on class dynamics within India, they acknowledged the significance of expatriate centers such as the Paris Indian Society as sites where anti-imperialist critique intersected with socialist thought. Within this framework, Cama's activism was interpreted as part of a broader radical internationalism that linked Indian nationalism with global critiques of empire and capitalism. However, even here, gender analysis remained underdeveloped.

The late twentieth century witnessed a decisive historiographical turn with the rise of Subaltern Studies and postcolonial scholarship. Historians influenced by these approaches questioned elite-centric narratives and sought to recover marginalized voices within nationalist movements. Although Subaltern Studies initially focused on peasant insurgency and popular resistance within India, its methodological emphasis on fragmentation, plurality, and power opened space for examining diasporic activism as a parallel arena of resistance. Cama's work in revolutionary journalism and propaganda began to be understood not merely as elite expatriate politics but as part of a dispersed network shaping nationalist consciousness through print culture and symbolic politics.

Feminist historiography further transformed interpretations of Cama's life. Scholars examining the intersection of gender and nationalism argued that women's participation in anti-colonial movements cannot be confined to supportive or domestic roles. Through this lens, Cama's independent life in Europe, her political speeches, and her editorial activities were seen as challenges to both colonial patriarchy and indigenous gender norms. Feminist historians highlight that her presence at international political forums disrupted dominant assumptions about Indian womanhood as passive and apolitical. Rather than positioning her solely as an adjunct to male revolutionaries, recent scholarship recognizes her as a political thinker and strategist in her own right.

Conclusion

Therefore, Madam Bhikaji Cama stands out in the history of Indian nationalism as a figure whose political activism transcended national borders. Her life illustrates how diasporic nationalism — cultivated in London, Paris, and beyond — played a pivotal role in shaping anti-colonial discourse and mobilizing international support for India's liberation. Her publications, public speeches, and symbolic acts, such as raising the Flag of Independence at Stuttgart, situate her as a pioneer of transnational political activism. Cama's legacy also highlights the intersection of gender and nationalism. As a woman engaging with political activism in exile, she challenged gendered constraints while redefining the role of women in nationalist movements. Her work highlights the significance of diasporic public spheres, where ideas of freedom, equality, and self-determination were debated, articulated, and disseminated long before India achieved independence. Her life reminds contemporary scholars that the struggle against colonialism was not confined to territorial boundaries but was shaped by global networks of resistance, in which Indian diasporic actors like Cama played an indispensable role.

References

Boruah, Dolly. 2024. "Role of Women in Freedom Movement of India". I*nternational Education & Research Journal*, Vol.10, No.10, pp.1-6.

Bhattacharya, Sumanta., Bhavneet, Kaur Sachdev. 2021. "Impactful Role of Women for Freedom Struggle in India and their Contribution". *World Journal of Advanced Research and Reviews*, Vol.12, No.3, pp.124-130. DOI : https://doi.org/10.30574/wjarr.2021.12.3.0994

Eduljee, K.E. 2016. "The Inspiring Story of Bhikaji Cama (1861-1936) : Mother of the Indian Independence Revolution". *Zoroastrian Heritage Articles*, pp.1-8.

Gaikwad, Priyanka Madhukar. 2025. "Women Freedom Fighters of India and their Roles". *International Journal of Advance and Applied Research*, Vol.6, No.35, pp.85-88.

Godara, Vishal. 2022. "Comparative Analysis of Two Unsung Warrios : Velu Nachiyar and Bhikaji Cama". *International Journal of Current Science* , Vol.12, No.3, pp.769-772.

Hoque, Nazrul. 2025. "Participation of Women in the Indian Freedom Struggle". *International Journal for Multidisciplinary Research*, Vol.7, No.3, pp.1-6.

Maity, Milan Kumar., Nisha, Sharma. 2023. "The Contribution of Indian Women in the Quit India Movement". *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, Vol.3, No.1, pp.1072-1075.

Mushtaq, Arif. 2020. "The Iron Ladies of India and their Role in Indian Freedom Struggle". *Journal of Research in Humanities and Social Science*, Vol.8, No.1, pp.48-52.

Rani, Shally. 2020. "Role of Women in Indian Freedom Movement". *International Journal of Creative Research Thoughts,* Vol.8, No.4, pp.1250-1254.

Sethna, Korshed Adi. 1987. *Madam Bhikaji Rustom Cama*. Publication Divisions, Govt. Of India.

Sharma, Anju. 2019. "Participation of Women in Indian Freedom Movement and Social Reforms". *Remarking An Analisation*, Vol.4, No.3, pp.E146-E149.

Sharma, Gaurav. 2022. "Role of Women in Indian Freedom Movement". *International Journal of Early Childhood Special Education*, Vol.14, No.2, pp.10003-10008. DOI : https://doi.org/10.48047/intjecse/v14i2..1105

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

THE ROLE OF AZERBAIJANI WOMEN IN PRESERVING AZERBAIJANI INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN ARMENIA

Tahreer Farouk
Greater Amman Municipality – Department of Development Unit

Professor Dr. Mohammad Waheeb
Archaeology. Department of cultural resource management (CRM), Queen Rania Faculty of Tourism and Heritage (QRFTH), The Hashemite University

Abstract

Intangible cultural heritage constitutes a fundamental pillar in the construction of national identity and the preservation of the collective memory of peoples. It is embodied in oral practices, performing arts, social customs, and traditional knowledge transmitted across generations. UNESCO institutionalized this concept in the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, emphasizing that the continuity of this heritage depends on its social bearers, foremost among them women, as the actors most closely connected to family and cultural structures.

Within the historical context of the South Caucasus region, Azerbaijani communities lived for centuries in various areas within Armenia. However, the political transformations and regional conflicts of the late twentieth century led to the displacement of large numbers of them, placing elements of their intangible heritage at risk of decline or disappearance. Under these circumstances, Azerbaijani women emerged as the primary custodians of cultural identity, as the function of safeguarding heritage shifted from the open public sphere to the more confined domestic space.

Women's role was first manifested in preserving the Azerbaijani language as the principal vessel of identity, by teaching it to children within the home and transmitting folktales, proverbs, and traditional songs, thereby protecting collective memory from disruption. Women also played a prominent role in safeguarding performing arts, particularly Mugham (Moqam), one of the most distinguished forms of musical expression in Azerbaijan, in addition to chants associated with social and religious occasions.

On the social level, women maintained systems of rituals and customs related to marriage ceremonies, seasonal celebrations, and traditional hospitality practices, as well as the preparation of heritage cuisine carrying deep cultural symbolism. They also assumed a pivotal role in sustaining traditional handicrafts, such as embroidery and carpet weaving, through mechanisms of familial transmission and informal learning. This reflects both the economic and social dimensions of their contribution to heritage preservation.

Despite the challenges associated with displacement, changing social environments, and the impacts of globalization, Azerbaijani women succeeded in reproducing elements of intangible heritage within new frameworks, preserving its continuity as a means of social cohesion and identity protection. This role can be interpreted within the framework of "peaceful cultural resistance," whereby adherence to heritage practices became an expression of historical continuity and civilizational belonging.

Accordingly, this study affirms that Azerbaijani women were not merely traditional transmitters of heritage but strategic cultural actors in its safeguarding and reconfiguration within complex contexts.

Hence, there is a pressing need to integrate a gender perspective into policies for safeguarding intangible cultural heritage and to strengthen documentation programs and institutional support mechanisms that highlight women's contributions to preserving cultural diversity and promoting dialogue among peoples.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Azerbaijani Women, Cultural Identity, Collective Memory, South Caucasus.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

THE STATUS OF WOMAN IN PRE AND POST-ISLAMIC ARABIAN PENINSULA WITH SPECIFIC REFERENCE

Prof. Rehana Kanwal
Department of Islamic Studies, National College of Business Administration and Economics

Abstract
Islam is a complete code of life for every human being, devoid of any discrimination of colour, race, language, culture, tribe or caste. Islam is a religion of equality; it does not discriminate between rich and poor, Arab and non-Arab. In Sharaah, priority is given to the person, who is Muttaqi according to the prescriptions of Holy Quran; nonetheless all human beings are equal either male or female. This paper provides an insight to the status and position of woman before the arrival of Islam in the era of ignorance (Jahiliyyah). It also highlights the debauched practices and customs of Arabs with regard to the position of woman before Islam i.e. burying daughters alive, marriage, polygamy and divorce. This study significantly scrutinizes the reasons that why woman was mortified and disrespected. This research paper aims to discuss the amelioration of the status of woman with the arrival of Islam, predominantly in Muslim Family Law, by specifically focusing on the marital rights of women and the subsequent reformations. This study finally concludes that Islam is the only religion that has introduced the basic rights of woman which are not being recognized in any religion or society before; such as marriage with her free will, right to live in this world, share in inheritance. In fact, Islam is a Din, that has provided respect and honour to a woman in every role of her life; as a daughter, as a wife and as a mother.
Keywords: Status of Woman, Rights of Woman, Shar'ah, Family Law, Women.

Introduction

The position of women in pre-Islamic Arab society was miserable. Women were treated as commodities; they were fully exploited by their fathers, and could be sold in marriage to the highest bidder. The husband was entitled to terminate the contract of marriage on any occasion. They were held in bondage to their husbands, who could keep them or divorce them at their will and pleasure. 1

Before the advent of Islam, their existence was regarded as an embodiment of sin, misfortune, disgrace and shame. In such milieu the talk of their rights was a mere fantasy. Indeed, society was confused about the very nature of women and even questioned whether God had granted them a soul. 2

Women were deprived of all opportunities to develop their individualities, and make full use of their abilities to the benefit of their society. They were also denied all rights of inheritance and ownership. Rather, they were considered as objects of inheritance. A woman was classed not as a person but as a thing, divisible like property; she was an object of disrespect and contempt. 3

Asaf A. Fyzee states in this regard: “The position of woman at the time of Prophet Muhammad was no better than that of animals: they had no legal rights; in youth they were the goods and chattels of the father; after marriage the husband became their lord and master. Polygamy was universal, divorce was easy and female infanticide was common.” 4

The history of human civilization testifies that the woman, who gives birth to man as mother, was humiliated, treated harshly and reduced to the position of being a maid rather than a dignified woman. 5

Therefore, I discuss the status of women with specific issues relevant to women in the Arab society in pre-Islamic times and how Islam has redefined and reformed everyday life. The focus in this study is the marital status of women before and after Islam. II. Burying Daughters Alive Before the dawn of Islam, men were a source of strength and women were considered burden on their families. The birth of the daughter was embarrassing for the father, who considered it an ignominy and a matter of shame. Therefore, the Arabs of that time practiced widely female infanticide and burying alive their daughters. This was the common practice of Arabs before Islam. Infanticide was not only common custom among the Arabs but it was also considered a virtuous deed and a generous act. 6

The Reasons for Female Infanticide and Burying daughters alive There were three main reasons for female infanticide and burying daughters alive before the dawn of Islam and these are poverty, captives and prisons of war and ill health. a. Poverty The very first reason was the poverty, as stated by Smith: "The Nomads of the Arab suffer constantly from hunger during a great part of the year. The only persons who have enough to eat are great men." 7

In such circumstances, innocent girls were burden to their families and burying girls alive was a normal reaction of the people suffering poverty. He further states that: "To the poorer, a daughter was a burden, and infanticide was as natural to them as to other savage 8 people in the hard struggle for life." Some of Arab people regard female infanticide as a sort of kindness and mercy to them. They want to restore them from the harshness and dangers of the life, they face in this World. As Nicholson stated that the dispatch of a daughter is a kindness and the burial of daughters is a noble deed. 9

The Holy Quran has explained the motive of poverty and admonished the Arab people against burying and killing children for fear of poverty as stated: "Kill not your children for fear of want: We shall provide, sustenance for them as well as for you: verily the killing of them is a great sin." 10

b. Captives and Prisons of War The second reason and motive was the fear that daughters will become the captives and prisons of war. It will bring disgrace and disrespect to the family as Nicholson stated: "Fathers feared that they should have useless mouths to feed or lest they should incur disgrace in consequence of their daughters being made prisoners of war." 11

In this regard, Reuben Levy stated that "It was humiliating to beget daughters, there ran the thought in that in a society where marriage by capture was common, girls might be carried off in wars to become the views or concubines of the enemies." c. Ill Health 12 The third reason of female infanticide and burying them alive was ill health. The Arabs were used to kill their daughters due to their any disease or ill health or the female child is weak and unhealthy. Arab people marry many women for the reason of strong family and they wish so many male child and a healthy women can provide them so many children. That was the reason, Arabs were not interested to get married with a weak and unhealthy women, so the fathers were burying them alive. As Jawad Ali mentions: "It is interesting to find some sources suggesting that some Arab killed their daughters, if they had some disease because it was thought unlucky." "Sawda Bint Zahra al-Kahina 13 In Al-Serah Al-Halabiyyah, a story is reported regarding burying alive to a weak and unhealthy daughter as stated: 14

was sent by her father to a place called Al-Hujan to be buried alive there. Because when she was born, her father noticed that she was black due to illness. My father sent the daughter with a digger to be buried alive but when the digger could not bury her because after digging a dig, he was near to put her in a dig, he heard a voice "do not kill her". The digger returned without burying her and informed her father about the voice, he heard. When her father knew that he also did not kill her and he spared her to become in time the priestess of the Quraysh." 15

The Arabs were used to kill their daughters by burying and if someone was not performing this practice of burying alive daughters. It epitomizes weakness. Islam has prohibited the practice of female infanticide or burying daughters alive and restored the birth as rights of a female child. The Holy Qur"an described the mentality of ignorance underlying such a practice as Almighty Allah stated: "When news is brought to one of them, of (the birth of) a female (child), his face darkens, and he is filled with inward grief! With shame does he hide himself from his people, because of the bad news he has had! Shall he retain it on (sufferance and) contempt, or bury it in the dust? Ah! what an evil (choice) they decide on?" 16 The Holy Quran clearly condemned such practice and strictly prohibited a murder of a female child as Almighty Allah will ask the question on the Day of Judgment as stated: "When the female (infant) buried alive, is questioned— For what crime she was killed." 17

Islam elevated women to the status of being as worthy of human dignity as were men. Both men and women were henceforth to be regarded as equal in human being. The Holy Quran does not make any distinction on the basis of sex and believes in human equality as Allah Almighty states: "O mankind! We created you from a single (pair) of a male and a female, and made you into nations and tribes, that ye may know each other (not that ye may despise each other). Verily the most honoured of you in the sight of Allah is (he who is) the most righteous of you." 18

In another ┐yah Allah Almighty lays down that men and women are created from a single soul as stated: "O mankind! Reverence your Guardian-Lord Who created you from a single person, created, of like nature, his mate and from them twain scattered (like seeds) countless men and women." 19

In this regard, the best ┐yah of equality between men and women is as Allah states: "For Muslim men and women— for believing men and women, for devout men and women, for true men and women, for men and women who are patient and constant, for men and women who humble themselves, for men and women who give in charity, for men and women who fast (and deny themselves) for men and women who guard their chastity and for men and women who engage much in Allah's praise— for them has Allah prepared forgiveness and great reward." 20

III. Marriage In the era of Jahiliyyah, marriage was one way to increase the strength of the tribe by begetting more children who would be the next generation of the tribe. Generally women were humiliated, degraded, and disrespected having no marital rights and regarded as non-entities as Gustave Lebon manifests: "Men, before the dawn of Islam, used to consider the position of women as midway between animals and human beings, and her role either as a servant or captive. Islam was a just religion shifting the status of women." 21 In Pre-Islamic society before Islam two types of marriage are known, firstly, Edogamy (marriage between cousins) and secondly, Exogamy (marriage outside the tribe). 22

Marriage between cousins was very common and they used to prefer this type of marriage and condemned it outside the tribe. The possible reason for this was belief of the Arabs in the purity of lineage and reluctance to marry off their daughters to foreigners. Parents also were not welcoming marriages of their daughters to their enemies. 23 Exogamy was to strengthen the relationship with other tribes. The marriage with a woman not of the kin was often preferred by the husband because it was thought that the children of such a match were stronger. 24

This type of marriage was usually with the captives and prisons of war. But they also used to get married outside the tribe to a free woman as well to make an alliance with other tribes in order to belong to a strong tribe who could protect them from danger. 25 Abdur Rahim has prescribed that there were four types of marriages before Islam in Arab society. The first one was a form of marriage similar to that sanctioned by Islam; a man would ask another for the hand of his daughter or ward, and then marry her by giving her a certain dower. The second one was a marriage in which a man desiring noble off spring would ask his wife to send for a great chief and have intercourse with him. During the period of such intercourse the husband would stay away but return to her when her pregnancy was well advanced. The third one was that a number of men, less than ten, would be invited by a woman to have inter course with her. If she conceived, and was delivered of child, she had the right to summon all the men and they were bound to come. She would then say: "O so and so (naming whomsoever of them she chose), this is your son". This established paternity conclusively and the man had no right to disclaim it. The fourth one was known as a common prostitute. A number of men used to visit a woman who would not reuse any visitors. The women were used to fix at the doors of their tents a special flag as a special sign of their calling. If a woman of this class conceived, the men who frequented her house were assembled and the physiognomists decided to whom the child belonged. 26

All these types are mentioned in Sahih Bukhari. 27

There were also some other types practised by the Arabs such as ╕aizen Marriage 28, Mut'ah Marriage 29 and Shighar Marriage 30. Shari"ah has prohibited all such kinds of marriages, the first case of Daizen marriage as illustrated by Kabshah, the wife of Abu Qays, who went to the Holy Prophet (PBUH) and told him that Abu Qays had died and his son, who was the best of men, suited her. The Holy Prophet (PBUH) kept quiet and then the following ┐yah was revealed: 31

"And marry not women whom your fathers married, — except what is past: it was shameful and odious, — an abominable custom indeed." 32

Another ayah of the Holy Qur"an demonstrates the prohibition of marriage by inheritance in a clear way as sates "Prohibited to you (for marriage) are:— your mothers, daughters, sisters, father's sisters, mother's sisters; brother's daughters, sister's daughters, fostermothers (who gave you suck) foster-sisters; your wives' mothers; your step-daughters under your guardianship, born of your wives to whom ye have gone in,—no prohibition if ye have not gone in,— (those who have been) wives of your sons proceeding from your loins; and two sisters in wedlock at one and the same time, except for what is past; for Allah is Oft-Forgiving, Most Merciful." 33 Mut,,ah Marriage was a contract between man and woman without having any object of establishing household or begetting children. Islam has also prohibited this type of marriage as well. 34

The objective of Mut'aah marriage is explained by Abdur Rahim as he states "When a man a came to a village an d he had no acquaintance there manage (to t akecare of his house), he would marry a woman for as long as he though the would stay, so that she would be his partner in bed and take care of his house."

35 Islam has also prohibited Shighar Marriage, if dower is not fixed in marriage contract.

36 With regard to Shighar marriage Niaz A. Shah stated that "In shighar marriage a woman would get nothing, no dower, no marriage gifts, even her consent was not considered necessary. Men were the only beneficiaries, getting women for themselves losing nothing."

37 The Holy Quran has demonstrated the practice of Arabs, inheriting widows by sons and to give them in marriage: "O ye who believe! ye are forbidden to inherit women against their will."

38 Woman was considered as property before Islam and inherited to the relatives either to get married with her or sold out in the market or give her to someone else. The marriages usually took place without consent of woman and she was not regarded as an individual person. In Islam, marriage is essentially based on harmony, mutual understanding and love. One of the most fundamental rights of a woman, on which a healthy marriage rely, is to choose a husband and use her consent for a marriage tie. Islam treats a woman an independent person and granting her a right to get married with her own choice especially after divorce. As Almighty Allah states "When ye divorce women, and they fulfill the term of their (Iddah) do not prevent them from marrying their (former) husbands, if they mutually agree on equitable terms."

39 The Holy Prophet (PBUH) also stated with regard to consent in marriage as "A married woman has more right (to decide) about herself (with regard to marriage), and a virgin should be consulted by her father, and her permission is her silence."

40 Marriage in Islam is regarded as a sacred contract or covenant, legalizing intercourse and the procreation of children. The objective of marriage is the protection of the society, and in order that human beings may guard themselves from foulness and un-chastity. Islam encouraged people to get married with a single and virtuous woman ant not to be involved in illegal sexual relations as Quran stated: "Marry those among you who are single, or the virtuous ones among your slaves, male or female: if they are in poverty, Allah will give them means out of His grace: for Allah encompass eth all, and He know eth all things."

41 IV. Dower Dower was considered compulsory and mandatory for the validity of the marriage contract. They do not recognize a marriage legitimate and valid unless the dower is to be paid. If the dower was not paid, they considered that marriage as adultery and fornication. woman.

42 It was also a sign of honor, respect and nobility of a

43The custom and practice of Arabs was that the guardian of a woman like father took the whole dower and give nothing to a woman. If a father or guardian wanted to marry her daughter to a man, he was negotiating for a better dower, which he, and not the woman, would take. It was called daughter‟s Hilwan. They used to congratulate one another saying "May Allah bless your Nafijah."

44 This explains why some Arabs in the pre-Islamic era would congratulate on the birth of a female child. In fact, they would do this believing that the newly born daughter would grow up and get married and he, the father, would get her dower.

Therefore, he will be well off. Smith rightly explained that the dower was paid by the husband to the bride's kin and indeed. They used to congratulate a father on the birth of a daughter. In the times before Islam, say that
the daughter was welcomed as an addition to her father's wealth, because when he gave her in marriage, he would be able to add to his flocks the camels paid to him as her mahr.

45 In Shariah, Doweris one of the woman‟s rights, imposed by Almighty Allah on the husband towards his wife. It is a prerequisite of a marriage contract and its inclusion validates the marriage. It is a sole right of a woman and nobody else's, no matter who may take it or do anything with it without her consent or permission. But Islam has provided this right and she can use it in any way she likes, she can leave, forgive or return it to the husband. If the dower is not to her she can even refuse to consummate her marriage until she has to be provided the same. The guardian is not allowed to take the dower from her unless she chooses to give it to anyone. As Almighty Allah states: “And give the women (on marriage) their dower as a free gift; but if they, of their own good pleasure, remit any part of it to you, take it and enjoy it with right good cheer.” V. Maintenance 46 The divorcees and widows were not having any right of maintenance in pre-Islamic Arab society. If, once divorced then they were not given any right to live in the same house as well.

47 Simply, it can be said that she was not entitled to maintenance, a house or anything else before Islam. Islam has prohibited the customs and practices of Arab people and given the economic rights to woman such as maintenance. The Holy Quran is providing maintenance to widows, pregnant divorcees and normal divorcees. With respect to the provision of maintenance to widows Almighty Allah says: “Those of you who die and leave widows should bequeath for their widows a year's maintenance and residence; but if they leave (the residence) there is no blame on you for what they do with themselves, provided it is reasonable And Allah is Exalted in Power, Wise.”

48 The normal divorcees has to be provided reasonably as Almighty Allah says “For divorced women maintenance should be provided on a reasonable scale and this is a duty on the righteous.”

49 In case of pregnant divorcee, she must be supported financially till her delivery, furthermore, it is the duty of her ex-husband to provide maintenance during the nurturing the child. In this regard Allah Almighty says in the Holy Qur‟an “Let the women live (in iddah) in the same style as ye live, according to your means: annoy them not, so as to restrict them. And if they carry (life in their wombs), then spend (your substance) on them until they deliver their burden.” 50 According to Islam the ex-husband is responsible for the provision of maintenance to his divorcee since she faces economic and financial pressure and hardship during „Iddah. The maintenance is to be provided on a reasonable scale according to the capacity and affordability of the husband, i.e. a wealthy according to his means, and poor according to his means. VI. Polygamy A man was free to get married more than one wives at the same time and it was a common practice of Arab peoples particularly the Quraish. This was considered a common custom among the men of Quraish to have ten wives each, sometimes more or less. There was no limit to prescribe the number of marriages without the provision of any conjugal rights. These unnumbered wives were puppets for a man who used to depend upon his discretion. Usually, Arabs used to get married ten wives and also used to marry with the wives of forefathers. 51

This practice of polygamy was prevailed in urban societies more than in the bedouins as Hatab mentions: 52 “As a result of urban life, appearance of technicians and rich class, stability of resources of living and men's ability to spend, the rate of polygamy had risen.” In this regard Abbas Mahmad Al-Aqqad notices: “All the pre-Islamic civil laws have permitted polygamy without any limitations as to the number of wives. The only limitation was that the husband should be able to provide for his wives in terms of food and shelter.” 53 Polygamy was not confined only to Arab people but it was also existed among other nations 54 and religions. 55 Islam has accepted the practice of polygamy, allowed under exceptional circumstances and laid down regulations for protection of woman's rights. Islam has also restricted and reduced the number of wives to four only and warned to the husband that all four wives must be treated equally with fairness otherwise, the man is not permitted to marry more than one wife as Allah states: “If ye fear that ye shall not be able to deal justly with the orphans, marry women of your choice, two, or three, or four; but if ye fear that ye shall not be able to deal justly (with them), then only one.” Shariah has significantly reduced the number of wives with limitations and reservations and restricted to have only one in the event there was fear of doing injustice among wives. Keeping in view that Islam is not insisting or encouraging polygamy, it is just permitted for the better protection of orphan girls and widows. Imam Ibn Kathir stated with regard to this ayah that the word “marry” is not meant to be an order that must be followed, but rather it is suggestion on the way of educating, informing and guiding. 56Islam is not making an obligation on any Muslim to get married more than one wife. It is permitted as a license only under certain special circumstances that make it necessary for a man to have more than one wife. These circumstances might be individual, social and personal. Although, there are some circumstances which demand to get married another woman but if the person is not able to be just, fair and treat equally his wives, then he is not allowed to have more than one wife in any way. VII. Divorce Arabs used to divorce their wives whenever they liked without any restrictions and reasons. Divorce was considered a sole right of a man but there were also some women 57 who could stipulate the conditions at the time of the marriage and ask for divorce whenever wanted. 58The reasons for divorce before Islam were very petty and inconsequential to us such as the lack of harmony between their dispositions, the woman's refusal to accommodate herself to the husband's temper and disposition, her rejection of control, and her being disrespectful to her husband. Sometimes divorce was given to take revenge either from woman or from her own people. Some men used to divorce their wives if they had any suspicion of their chastity. Sometimes, this was because of reasons which had nothing to do with the marriage itself such as poverty. Sometimes she was divorced just because she gave birth to girls only? Or she gave birth to more girls than sons. 59 They used to divorce three times, ten times or even more. There were no limits of numbers in divorce for them. 60 The Nomads divorce their wives on happening or nonhappening of the events, i.e. if happens so and so, she is divorced. When husband know that it happened as he made a condition for divorce then he did not come near to his wife. After getting divorce from husband woman returned to the home and tribe to which she belonged. 61 Kinds of Divorce in Pre-Islamic Arab Society Arab people were divorcing their wives on the basis of small reason or even without any reason as mentioned above. They were having the full authority to humiliate the status of woman and not providing any status or dignity in the society. The practice of divorce was stemmed from the life style of Arabs before Islam.

There were several kinds of divorce in the Pre-Islamic Arab society but the following three were common: a. Zihar b. Iila c. Khula a. Zihar The husband enunciates his wife as part of his mother's body which meant that she became unlawful to him. This pronouncement made it illegal for a man to resume the marital life and it was a type of divorce that freed the husband from any responsibility for marital tasks. As Niaz A. Shah defines: "Zihar was an old pagan custom wherein a man would tell his wife that thou art to me the back of my mother. This would free a husband from conjugal duties but did not leave the wife free to leave her husband's house or remarry. This custom was degrading to women and the Koran abolished it." 62 Justice Tanzeel-ur-Rahman stated as "The fact is that during Jahiliyyah (the Pre-Islamic period of Arabia) practice of Zihar was prevalent there and Zihar was considered to be a form of divorce." 63 The Holy Qur‟an has prohibited this practice of divorce and abolished as stated "If any men among you divorce their wives by zihar (calling them mothers) they cannot be their mothers: none can be their mothers except those who gave them birth. And in fact they use words (both) iniquitous and false: but truly Allah is One that blots out (sins), and forgives (again and again). (2) But those who divorce their wives by zihar, then wish to go back on the words they uttered— (it is ordained that such a one) should free a slave before they touch each other: this are ye admonished to perform: and Allah is well-acquainted with (all) that ye do. (3) And if any has not (the wherewithal), he should fast for two months consecutively before they touch each other. But if any is unable to do so, he should feed sixty indigent ones. This, that ye may show your faith in Allah and His Messenger, those are limits (set by) Allah. For those who reject (Him) there is a grievous Penalty." 64 Islam has condemned common custom of Arabs by divorcing their wives through zihar and escaping their responsibilities and conjugal rights. Islam has also permitted to continue the marriage with the same woman by making expiation for Zihar. 65 b. Iila Iila‟ is an oath from a husband to leave his wife for unspecified period; it may be months, a year, two years and more. This was also a kind of divorce in the era of ignorance and a practice of Arabs to escape from conjugal duties. 66 Islam has suppressed this practice and allowed husband to return his wife within four months of Iila‟ as Almighty Allah stated "For those who take an oath for abstention from their wives a waiting for four months is ordained; if then they return, Allah is Oft-Forgiving, Most Merciful. But if their intention is firm for divorce, Allah heareth and knoweth all things." 67 Iila‟ was affecting the rights of women as was in practice of Arabs. They were not leaving wives by Iila‟ for unspecified period. Islam has not only disapproved of such oaths, but also has specified the maximum period of separation. After the expiry period of four months, the marriage dissolved automatically in Iila‟. It is to be known as deferred and an irrevocable divorce in Islam. 68 The expiation of breaking the oath and to continue the marriage with in four months as stated in the Holy Quran "Allah will not call you to account for what is void in your oaths, but He will call you to account for your deliberate oaths: for expiation, feed then indigent persons, on a scale of the average for the food of your families; or clothe them; or give a slave his freedom. If that is beyond your means, fast for three days. That is the expiation for the oaths ye have sworn. But keep to your oaths. Thus doth Allah make clear to you His Signs, that ye may be grateful." 69 c. Khula A wife has the right to get Khula from husband by retuning compensation such as dower. In fact Khula is a mutual agreement, if she has no chance to live with her husband and offers to pay him some monetary compensation and husband accepts it.

In early times before the dawn of Islam this arrangement of Khula was made by parents as Smith stated "In old times, Khula,, was a friendly arrangement between the husband and his wife's father by which the latter repaid the dowry and got back his daughter." 70 Divorce was a sole right of a man in pre-Islamic era; he can use it whenever he wants. As a wife, she has no right to divorce her husband but she can take off herself from her husband if both agreed on what the wife has presented some sort of money as compensation to the husband to be freed from him. If husband agreed and approved the money presented to him as compensation 71Islam has considered Khul,, as a by the wife, it was known as Khul,,. sole right of a woman, whenever she thinks and want that there is no possibility living together with the husband, she can request the husband and present the dower money to be freed from the contract of marriage tie. The husband is not allowed to deny from freeing his wife and cannot get more than the amount of dower in release of his wife. In fact, in Khul,, a wife buys her release by paying back dower in consideration to the husband as Allah Almighty states "A divorce is only permissible twice: after that, the parties should either hold together on equitable terms or separate with kindness. It is not lawful for you (men) to take back any of your gifts (from your wives), except when both parties fear that they would be unable to keep the limits ordained by Allah. If ye (judges) do indeed fear that they would be unable to keep the limits ordained by Allah, there is no blame on either of them if she gives something for her freedom. These are the limits ordained by Allah; so do not transgress them. If any do transgress the limits ordained by Allah, such persons wrong (themselves as well as others)." 72 In pre-Islamic Arabia none of these kinds of divorce gave the woman full rights and all these practices were humiliating to the status of woman. When Islam came, it reformed and changed all these type of divorce and laid down the rules for it which safeguards and protects the marital rights of woman. VIII. 'Iddah (Waiting Period) and Remarriage Remarriage was considered a right of a husband during 'Iddah and he got married to her again many times whenever he wanted. Divorce was an easy matter and a woman was considered just like a puppet in the hands of husband. He could play with the feelings of the wife and humiliate her. The practice of divorce and remarriage to the same woman was unlimited. He can also prevent her to remarry to other man and bargain if she married to someone else. 73

There was no waiting period as it had been reported that a man from An╖ar became angry with his wife and said to her: I will not treat you as the husband treats his wife and at the same time, I will not let you go away. The wife asked: How? The husband said: I will divorce you and as the interim period for divorce comes to an end. I will remarry you again and I will keep on doing that. And he had done that many times in order to embarrass her. 74Islam has prohibited the pagan customs 75and encouraged remarriage after waiting period. Islamic Law has fixed different waiting periods for widows 76, pregnant women 77 and normal divorcees 78 and thereafter women are free to remarry to whomever they wanted. Islam has prohibited the marriage with in the period of ,,Iddah as was practiced by the Arabs and permitted women, divorcees or widow to remarry freely to whomever they want after the expiry of waiting period, there is no restriction at all. IX. Inheritance The common practice of Arabs was that women were not having any share of inheritance. They were not just deprived from their rights of inheritance but they themselves were also the part of a husband"s estate to be inherited. 79The general rule of inheritance among Arab people was to give the shares of inheritance to adult males, who could ride a horse and who could use a sword i. e. worriers and fighters.

They excluded females from inheritance, and even some males, who were not able to ride the horse and fight with enemies in the war. 80Women were deprived and excluded from inheritance especially the widows even they were considered the property of the husband's legal heirs as Robertson Smith stated “So far as the widow of the deceased is concerned, this is almost self-evident; she could not inherit because herself part of her husband‟s estate whose freedom and land were at the disposal of the heir.” 81 They were dependent on men for their financial survival and had no property rights except the privileged classes of the society in big commercial cities. They were treated as property and having no rights of inheritance. Islam has changed the situation of women in terms of inheritance as was practices before the dawn of Islam. The Holy Quran condemned the custom of Arabs and prohibited women from being inherited as stated “O ye who believe!ye are forbidden to inherit women against their will.” 82 Islam just not destined the position of woman in Jahiliyyah but also allotted for her a share in the inheritance of her parents and kinsmen. 83 However, the very often reality and common practice of Muslim countries including Pakistan is that women relinquish their shares to the immediate male members of the family due to social norms, culture and social pressure. This constitutes a gross violation of the Qur‟anicayat regarding provision of inheritance to women. X. Conclusion Women were deprived from all sorts of rights especially marital and conjugal rights in pre-Islamic Arab society such as right to get married with her free consent, right to get dower, right to get maintenance, right to divorce husband and right to get inheritance. The position of women in the Arabian Peninsula was dismal, patrified, deplorable and miserable. They were mortified, treated harshly and had no dignity and honour except in few classes. Men were enjoying the dominance over women in matters related to marriage and divorce by having infinite rights of marriage and divorce. They could take as many wives as they wished and could divorce whenever they desire. With the advent of Islam, all the practices and customs of the Arabs against women were abolished and Islam has introduced egalitarianism for all segments of society, specifically women. Some harmful customs, traditions and practices were eliminated entirely, such as female infanticide and burying daughters alive, while others were approved with changes and modifications such as Iila‟, Zihar and Khul,,. Some were endorsed fully such as Bu,,┴lah marriage. Islam has uplifted the status of woman and granted her a rightful place in the society of man, raising her above the position of goods and chattels and acknowledging her as a dignified entity and a personality unto herself. She was considered an independent social and economic unit functioning in her own individual right, if she desired so. For the first time she was given the right to get married with her own choice, the right to divorce, the right of inheritance and above all she has given a lot of respect, honour and dignity in the society as a girl, as a daughter, as a sister, as a wife and as a mother.

References

1. Syed Razi Wasti, Syed Ameer Ali, Islamic History and Culture, (Lahore: People's Publishing House, 1968), 225.

2. Abbas Mahmmd Al-Aqqad, Al-Mar’ah Fi al-Qur’an, (Cario: Hindawi Foundation for Education and Culture, 3102), 66.

3. Syed Abu Al- A'la Mawdodi, Purdah and the Status of Woman in Islam, (Lahore: Islamic Publications Ltd, 1976), 2.

4. Asaf A. Fyzee, Outlines of Muhammedan Law, (New Delhi: Oxford University Press, 5th ed. 2008), 3.

5. Muhammad Yosuf 'Abd, Qauayi al-Mar’ah Fi Sorah Al-Nisa, (Kuwait: Dar-al-Da,,wah, 1985), 15–28.

6. V.R. and L. Bevan Jones, Women in Islam, (Lucknow: The Lucknow Publishing House, 1941), 14. See also Shah Abdul Qayyum, Women in West Asia – A Case Study of Egypt, Islam and the Modern Age, vol. 4, No. 3, 1973, 54.

7. Robertson Smith, Kinship and Marriage in Early Arabia (Beirut: United Publishers, 1973), 294.

8. Ibid.

9. R.A. Nicholson, A Literary History of The Arabs, (Cambridge: Cambridge University Press, 1966), 91.

10. The Holy Quran, 17:31

11. A Literary History of The Arabs, 91.

12. Reuben Levy, The Social Structure of Islam, (Cambridge: University Press Cambridge, 1957), 92.

13. Jawad Ali, Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, (Dar Al-Saqi, 2001), vol. 9, 89. 14. She was the aunt of Wahab who was the father of Hazrat Amina (RA), the mother of the Holy Prophet (PBUH), See for detail, Ali ibn Ibrahim Al-Halabi, Al-Surah Al-Halabiyyah, (Beirut: Dar Al-Kutb Al-Ilmiyyah, 1427 A.H), 1:68.

15. Ali ibn Ibrahim Al-Halabi, Al-Sirah Al-Halabiyyah, (Beirut: Dar Al-Kutb Al-Ilmiyyah, 1427 A.H),1: 68.

16. The Holy Quran, 16:58-59

17. The Holy Qur'an, 81:8-9

18. The Holy Quran, 49:13

19. The Holy Quran, 4:1

20. The Holy Quran, 33:35

21. Gustave Lebon, Hazarat Al-‘Arab, Translated into Arabic by Adil Za'tir, (Qahirah: Mu'assasah Hindiwi Le Al-Ta'lim Wa Al-Thaqifah, 2012), 15.

22. ZuhairHatab, Tatawwur Bain Al-Usrah Al-‘Arabiyyah Wa Al-Judhur Al-Tarikhiyyah Wa Al-Ijtima‘iyyah Li Qa╔ay┐ Al-Mu‘asirah,(Beirut: Ma'had Al-Inma Al-Arabi,1976), 45.

23. Kinship and Marriage in Early Arabia, 75.

24. Ibid.

25. Tatawwur Bain Al-Usrah Al-‘Arabiyyah Wa Al-Judhur Al-Tarikhiyyah Wa Al-Ijtima‘iyyah Li Qa╔aya Al-Mu‘asirah, 75.

26. Abdur Rahim, Muhammadan Jurisprudence, (London: Luzac Co. 1911), 7. 27. Al-Bukhari, Kitab Al-Nikah, Bab Man Qala La Nikah a Illa Be Wali

28. aizen Marriage is that allowing a son to have his step mother in marriage after the death of his father. The practice of Arabs was that if a husband died and left a widow, his son or anyone from the dead man's heir can get married with a widow, if they wished or they forbade her from marrying anyone till she died. This type of marriage was also called Muqt marriage. It is also known as marriage by inheritance. See for detail: Jawad Ali, Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam,(Dar Al-Saqi, 2001), vol. 10, 206.

29. Mut'ah Marriage was a purely personal contract, founded on consent between a man and a woman, without any intervention on the part of the woman's kin. Neither witnesses nor consent of a Wali (guardian) were required to the contract of marriage. See: Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab QablAl-Islam, vol. 10, 209.

30. Shighar Marriage is that in which there were exchange of the daughters or sisters for the purpose marriage without paying any dower. The father of daughter requested to another father, give me your daughter to me in marriage, I will give you mine as well without paying any dower. See: Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 209.

31. Al-Sarah Al-Halabiyyah, 44.

32. The Holy Quran, 4:22

33. The Holy Quran, 4:23

34. Al-Bukhari, Kitab Al-Nikah, Bab Ma Jaa Fi Al-Nahye „An Niki ╒ Al-Shighir.

35. Abdul Rahim, Muhammadan Jurisprudence, (London: Luzac Co. 1911), 8. 36. Al-Bukhari, KitabAl-Nikah, Bab MaJaa Fi Al-Nahye An Nikah Al-Shighar .

37. Shah, Niaz A., Women, the Koran and International Human Rights Law, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, The Netherland, 2006, 32.

38. The Holy Quran, 4: 19

39. The Holy Quran, 2:232

40. Sunan Al-Nisai, Kitab Al-Nikah, Bab: Istimar al-ab al-bikr fi nasiha

41. The Holy Qur‟an 24:32

42. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 203.

43. Ibid.

44. Ibid, 204.

45. Kinship and Marriage in Early Arabia, 96

46 . The Holy Quran, 4:4

47. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 230.

48 . The Holy Quran, 2: 240

49 . The Holy Quran, 2:241

50 . The Holy Quran, 65:6

51. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 219.

52. Tatawwur Bain Al-Usrah Al-‘ArabiyyahWa Al-JudhurAl-Tarikhiyyah Wa Al-Ijtim┐ ‘iyyah Li Qa╒ay┐ Al-Mu‘asirah, 45.

53. „Abbas Mahmmd Al-Aqqad, Al-Mar’ah Fi Al-Quran, (Cario: Hindiwi Foundation for Education and Culture, 3102), 75.

54Gustave Lebon, Hazarat Al-‘Arab, Translated into Arabic by Adil Zatir, (Q┐ hirah: Mu'assasah Hindi wi Le Al-Talim Wa Al-Thaqifah, 2012),15.

55James Hastings, Encyclopedia of Religion and Ethics, (Edinburgh: T.&T. CLARK, 1915), viii: 461.

56 Muhammad ibn Isma'il, Ibn Kathir, Tafsir Al-Quran Al-‘Aleem, vol. 1, 355.

57These were the women of high social status and respect such as Salma bint Amro and Fa═imabint Al-Kharshab. See: Al-Mufassal Fi Tarikh Al‘Arab QablAl-Islam, vol. 10, 226.

58Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 226.

59 Ibid.

60 Ibid., 225.

61 Ibid., 226.

62Women, the Koran and International Human Rights Law, 35.

63Dr. Tanzil-ur-Rahman, A Code of Muslim Personal Law, (Karachi: Hamdard Academy, 1978).1: 502.

64 The Holy Qur‟an, 58: 2, 3, 4

65Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 223.

66Ibid.

67. The Holy Quran, 2: 226-227
68. Al-Sarakhsi, Al-Mabsut, (Beirut: Dar Al-Ma'arifah, 3rdedn., 1987), vol. 7, 35.
69. The Holy Qur‟an, 6:89
70. Kinship and Marriage in Early Arabia, 113.
71. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 224.
72. The Holy Quran, 2: 229
73. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 224.
74. Ibid.,225.
75. Ibid.
76. The waiting period for widows is four months and ten days as stated in the Holy Qur'an“If any of you die and leave widows behind; they shall wait concerning themselves four months and ten days when they have fulfilled their term, there is no blame on you if they dispose of themselves in a just and reasonable manner. And Allah is well acquainted with what ye do.” (The Holy Qur'an, 2:234)
77. The waiting period (Iddah) for pregnant divorcees is until delivery of the child as Almighty Allah states “For those who carry (life within their wombs) their period is until they deliver their burdens: and for those who fear Allah, He will make their path easy.”(The Holy Quran, 65: 4)
78. The waiting period for normal divorcees is three ay (menstrual periods) or three tuhr as the Jurists opined and this period is stated in the Holy Quran as Almighty Allah says “Divorced women shall wait concerning themselves for three monthly periods. Nor it is lawful for them to hide what Allah hath created in their wombs, if they have faith in Allah and the Last Day. And their husbands have the better right to take them back in that period if they wish for reconciliation. And women shall have rights similar to the rights against them, according to what is equitable; but men have a degree (of advantage) over them and Allah is Exalted in Power, Wise.” (The Holy Qur'an, 2: 228)
79. Al-Mufassal Fi Tarikh Al-‘Arab Qabl Al-Islam, vol. 10, 157.
80. Ibid, 234. See also: The Social Structure of Islam, (Cambridge: University Press Cambridge, 1957), 96. See also: Robert Roberts, The Social Laws of Koran, (London: Curzon Press, 5th ed.1980), 62-63.
81. Kinship and Marriage in Early Arabia, 117.
82. The Holy Quran, 4:19
83. As Almighty Allah says “From what is left by parents and those nearest related there is a share for men and a share for women, whether the property be small or large,— a determinate share.” (The Holy Qur'an, 4:7)

WOMEN AS CUSTODIANS OF INDIGENOUS CRAFT SKILLS AND THEIR CONTRIBUTIONS TO CULTURAL HERITAGE TOURISM DEVELOPMENT IN INYI, NIGERIA

Joy Nneka Uchenye, Ejikeme
Humanities Unit, School of General Studies, University of Nigeria
ORCID: 0000-0002-4483-2939

Abstract
Women are essential in preserving and transmitting indigenous knowledge systems, especially through traditional crafts that reflect the cultural identity of rural communities. This study investigates the role of women in preserving indigenous craft skills and their impact on cultural heritage tourism in Inyi, Nigeria. Utilizing qualitative research methods such as ethnographic interviews, participant observation, and focus group discussions, it gathers insights from female craft practitioners, community leaders, and tourism stakeholders. Women's indigenous craft skills, such as Inyi pottery, are valuable cultural assets that enhance heritage tourism authenticity, create local employment, and support household livelihoods. Beyond economic benefits, these craft practices facilitate intergenerational knowledge transfer, strengthen cultural continuity, and foster community pride. However, the study identifies key challenges limiting women's full participation in heritage tourism, including inadequate infrastructure, limited access to finance and markets, weak institutional support, and low integration of craft production into formal tourism planning. The paper argues that empowering women craft custodians through capacity building, policy inclusion, and sustainable tourism frameworks can enhance cultural heritage tourism development in rural Nigeria. The study enhances tourism and heritage scholarship by emphasizing gendered perspectives in cultural resource management, providing policy insights that align with sustainable development goals focused on gender equality, decent work, and cultural sustainability.
Keywords: Women custodianship; Indigenous craft skills; Cultural heritage tourism; Sustainable tourism; Inyi; Nigeria

AMNİYOSENTEZ SÜRECİNDE GEBELERİN YAŞADIĞI AĞRI VE ANKSİYETENİN YÖNETİMİ: FARMAKOLOJİK VE FARMAKOLOJİK OLMAYAN YAKLAŞIMLAR

Hilal ŞEN ÖKSÜZ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD.
ORCID: 0009-0009-7928-3982

Yılda Arzu ABA
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD.
ORCID: 0000-0001-6660-4964

ÖZET
Gebelik, fizyolojik değişimlerin yanı sıra psikolojik ve duygusal uyum gerektiren özel bir süreçtir. Bu süreçte fetal durumun ve olası risklerin değerlendirilmesi amacıyla prenatal tanı yöntemleri kullanılmaktadır. Prenatal tanı yöntemleri içinde yaygın olarak kullanılan invaziv girişimlerden biri olan amniyosentez, fetal kromozomal ve genetik anomalilerin tanılanmasında önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar güvenli bir işlem olarak kabul edilse de amniyosentez, gebelerde işlem öncesi ve sırasında ağrı ve anksiyete gelişimine yol açabilmektedir. Özellikle fetal zarar görme ve gebelik kaybı endişesi, gebelerin stres düzeylerini artırmakta ve işlem deneyimini olumsuz etkilemektedir. Amniyosentez işleminden önce yaşanan belirsizlik, gebelerin sürece ilişkin algısını etkileyerek **ağrı ve anksiyete deneyimini** etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, amniyosentez sırasında ortaya çıkan ağrı ve anksiyete ile ilişkili literatür incelenmiş; bu semptomların yönetiminde kullanılan farmakolojik ve non-farmakolojik yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Literatür bulguları, farmakolojik yöntemlerin sınırlı etkililik gösterdiğini; buna karşın soğuk uygulama, gevşeme teknikleri, dikkat dağıtma yöntemleri ve sanal gerçeklik gibi non-farmakolojik yaklaşımların ağrı ve anksiyete kontrolünde daha etkili olabildiğini göstermektedir. Bu yöntemlerin invaziv olmaması ve genellikle yan etki göstermemeleri, hasta güvenliği ve konforu açısından klinik uygulamalarda tercih edilebilirliğini artırmaktadır. Özellikle sanal gerçeklik uygulamalarının, çoklu duyusal etkileşim yoluyla algılanan ağrı ve anksiyeteyi anlamlı düzeyde azalttığı bildirilmektedir. Bu yöntemlerin klinik kullanımının, işlem sürecine yönelik deneyimi olumlu yönde etkileyebileceği ve işlem sürecinin daha tolere edilebilir hâle gelmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, amniyosentez sürecinde bireyselleştirilmiş, kanıta dayalı ve non-invaziv yöntemlerin kullanılması, gebelerin işlem deneyimini iyileştirmede önemli bir potansiyel taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Amniyosentez, ağrı, anksiyete, farmakolojik uygulamalar, non-farmakolojik uygulamalar, sanal gerçeklik

MANAGEMENT OF PAIN AND ANXIETY EXPERIENCED BY PREGNANT WOMEN DURİNG THE AMNIOCENTESIS PROCEDURE: PHARMACOLOGICAL AND NON-PHARMACOLOGICAL APPROACHES

ABSTRACT
Pregnancy is a special process that requires psychological and emotional adjustment in addition to physiological changes. During this period, prenatal diagnostic methods are used to assess fetal status and potential risks.

Amniocentesis, one of the invasive procedures commonly used in prenatal diagnostic methods, plays an important role in the diagnosis of foetal chromosomal and genetic abnormalities. Although considered a safe procedure, amniocentesis can cause pain and anxiety in pregnant women before and during the procedure. In particular, concerns about foetal harm and pregnancy loss increase stress levels in pregnant women and negatively affect the experience of the procedure. Uncertainty experienced prior to amniocentesis may influence pregnant women's perceptions of the procedure, thereby affecting their experience of pain and anxiety.

In this study, the literature related to pain and anxiety arising during amniocentesis was reviewed; pharmacological and non-pharmacological approaches used in the management of these symptoms were evaluated. The literature findings indicate that pharmacological methods show limited effectiveness; in contrast, non-pharmacological approaches such as cold application, relaxation techniques, distraction methods, and virtual reality can be more effective in controlling pain and anxiety. The non-invasive nature of these methods and their generally lack of side effects increase their preference in clinical practice in terms of patient safety and comfort. In particular, virtual reality applications have been reported to significantly reduce perceived pain and anxiety through multisensory interaction. It is believed that the clinical use of these methods may positively influence the experience of the procedure and contribute to making the procedure more tolerable.

Consequently, the use of individualised, evidence-based, and non-invasive methods during amniocentesis holds significant potential for improving the procedure experience for pregnant women.

Keywords: Amniocentesis, anxiety, non-pharmacological interventions, pain, pharmacological interventions, virtual reality

1.GİRİŞ

Gebelik, fizyolojik, sosyal ve psikolojik değişimlerin birlikte yaşandığı doğal bir yaşam sürecidir (Taşkın, 2018). Bununla birlikte, gebelik birçok kadın için stresin yoğun olarak deneyimlenebildiği bir dönem olabilmektedir. Perinatal dönemde karşılaşılan bazı sorunların, gebelikte stres ve psikolojik yükün artmasında etkili olduğu bildirilmektedir (Verreault vd., 2014). Her gebelik sağlıklı bir şekilde ilerlememekte, bu süreçte çeşitli risk faktörleri ile karşılaşılabilmektedir. Söz konusu risklerin belirlenmesinde prenatal tanı yöntemleri önemli bir rol oynamaktadır (Akçay ve Terzioğlu, 2007). Günümüzde fetal kromozomal ve genetik bozuklukların tanısında en yaygın kullanılan invaziv prenatal tanı yöntemlerinden biri amniyosentezdir (Şeker vd., 2020). Amniyosentez çoğu zaman güvenli ve iyi tolere edilen bir girişim olarak kabul edilmekle birlikte, birçok gebede akut ağrı ve anksiyete gelişimine neden olabilmektedir (Salomon vd., 2019; Ferber vd., 2002). İşlem sürecinde anksiyete gelişimine en sık yol açan etmenler arasında, test sonuçlarının beklenmesi, fetüsün zarar görme olasılığına yönelik kaygılar ve düşük riski yer almaktadır (Milic vd., 2010). Ayrıca, amniyosentez sırasında algılanan ağrı düşük düzeyde olsa dahi, gebelerin işlem sürecine uyumunu olumsuz etkileyebilmekte ve girişime yönelik isteksizlik gelişmesine yol açabilmektedir (Benchahong vd., 2021). Amniyosentez sırasında ortaya çıkan ağrının kontrolünde farmakolojik ve non-farmakolojik yöntemlerden yararlanılmaktadır (Mujezinovic ve Alfirevic, 2011). Bu çalışmada, amniyosentez sırasında ortaya çıkan ağrı ve anksiyete ile ilişkili literatür incelenerek, bu semptomların yönetiminde kullanılan farmakolojik ve non-farmakolojik yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

2.GENEL BİLGİLER

2.1 Prenatal Tanı Yöntemleri

Prenatal tanı, fetüs veya embriyoda mevcut olabilecek hastalıkların intrauterin dönemde belirlenmesini amaçlayan bir değerlendirme sürecidir. Prenatal tanı testlerinin temel amacı; fetüste görülebilecek kromozomal, genetik veya yapısal anomalilerin gebelik sırasında saptanarak ebeveynlerin bilinçli kararlar almasına ve sağlıklı bir bebeğe sahip olabilmelerine katkı sağlamaktır (Gilbert ve Harmon, 2002; Boso, 2018; Yüreğir vd., 2012). Bunun yanı sıra prenatal tanı, olası bir hastalığın doğum öncesinde tedavi edilebilmesine, doğum sonrası döneme yönelik gerekli önlemlerin alınmasına ve uygun tedavi planlamasının yapılmasına olanak tanımaktadır (Yüreğir vd., 2012). Prenatal tanı testleri, uygulama özelliklerine göre invaziv ve non-invaziv yöntemler olarak iki gruba ayrılmaktadır (Nussbaum vd., 2007). Non-invaziv tanı yöntemleri arasında ultrasonografi ve biyokimyasal tarama testleri yer almakta olup; bunlar ikili, üçlü ve dörtlü tarama testleri ile anne kanında serum belirteçlerinin incelenmesini kapsamaktadır. İnvaziv tanı yöntemleri ise amniyosentez, koryonik villus doku örneklemesi (CVS) ve kordosentezden oluşmaktadır (Coşkun, 2012; Gölpınar, 1995).

2.1.1 Amniyosentez

Amniyosentez, prenatal tanı yöntemleri arasında yer alan ve en uzun süredir kullanılan invaziv girişimlerden biridir. Tedavi amacıyla amniyosentezin ilk uygulamalarının yaklaşık bir asır önce polihidramnios olgularında gerçekleştirildiği bildirilmektedir (Coşkun, 2008). Tanısal amaçla kullanımı ise 1950'li yıllarda başlamış; 1956 yılında Fuchs ve Riis tarafından amniyosentez ile elde edilen fetal hücrelerde Barr cisimciğinin gösterilmesiyle ilk prenatal cinsiyet tayini rapor edilmiştir (Raifoğlu, 2007; Fuchs ve Riis, 1956). Amniyotik sıvıdan elde edilen hücre kültürlerinden insan karyotipinin üretildiğine ilişkin ilk bildirim 1966 yılında Steele ve Breg tarafından yapılmış; bunu takiben 1968'de Valenti ve arkadaşları tarafından ilk Trizomi 21 olgusu prenatal dönemde tanımlanmıştır (Steele ve Breg, 1966; Valenti vd., 1968).

İnvaziv prenatal tanı yöntemlerinden biri olan amniyosentez, fetal karyotipleme, fetal akciğer olgunluğunun değerlendirilmesi ve DNA temelli testler için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. İşlem, ultrasonografi eşliğinde maternal karın duvarından perkütan olarak ilerletilen bir iğne aracılığıyla amniyotik sıvı boşluğuna girilmesi esasına dayanmaktadır (Bot-Robin vd., 2012).

Standart amniyosentez genellikle gebeliğin 15–17. haftaları arasında uygulanmakta olup, gerekli durumlarda 22. gebelik haftasına kadar yapılabilmektedir (Balcı vd., 2006; Ergün, 2017). Gebeliğin 15. haftasından sonra, özellikle ikinci trimesterde kromozomal ve genetik hastalıkların tanılanması amacıyla; üçüncü trimesterde ise (30–35. haftalar) fetal akciğer maturitesinin değerlendirilmesi ve doğum zamanının planlanması amacıyla uygulanabilmektedir (Anık vd., 2019; Taşkın, 2018).

2.1.1.1 Amniyosentezin Endikasyonları

Prenatal tanı amaçlı;

- İleri maternal yaş: Pek çok ülkede yaş sınırı 35'dir, ancak yaş sınırı 33 ya da 37 olan ülkeler de mevcuttur. İkiz gebeliklerde 31'e kadar inmektedir (Brumfield vd.,1996).
- Fetal USG'de anormal bulgu
- İkili , üçlü ve dörtlü testte artmış risk
- Kromozom anomalili bebek doğum öyküsü
- Habitual abortus öyküsü
- Eşlerde anormal karyotip

- Koryonik villus doku örneklenmesinde mozaisizm saptanması

Fetal durum tayini amaçlı;
- Rh izoimmunizasyon
- Karyoamniyonit
- Akciğer maturasyon tayini (Coşkun,2008)

2.1.1.2 Amniyosentez İşleminin Uygulanması

Amniyosentez işlemi öncesinde hasta sırtüstü pozisyonda yatırılır ve ultrasonografi (USG) eşliğinde ön değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonrasında maternal abdomen bölgesi povidon iyot ile antiseptik şekilde temizlenir ve alan steril örtü ile izole edilir. Ultrason probu, steriliteyi bozmayacak biçimde hazırlanarak işlem sırasında kullanıma uygun hale getirilir. USG rehberliğinde, iğne için en uygun giriş noktası belirlenir. İşlem sırasında genellikle 20–22 gauge kalınlığında iğne kullanılması önerilmektedir. Amniyotik sıvı aspirasyonu sırasında, maternal hücre kontaminasyonunu önlemek amacıyla ilk 2 ml sıvı atılır; ardından 15–20 ml amniyotik sıvı örnekleme için iki ayrı enjektöre alınır. Alınan örnekler, en kısa sürede değerlendirilmek üzere laboratuvara gönderilir (Haugen vd., 2003; Raifoğlu, 2007; Şeker vd., 2020).

2.1.1.3 Amniyosentez İşleminin Maternal ve Fetal Komplikasyonları

Amniyosentez, komplikasyon riski görece düşük olan invaziv prenatal tanı girişimlerinden biridir ve işleme bağlı toplam komplikasyon oranının yaklaşık %1 olduğu kabul edilmektedir (Anandakumar vd., 1992).

Erken membran rüptürü (EMR): Amniyosentez sırasında veya sonrasında fetal membranların yırtılması %1–2 oranında görülebilmektedir. EMR'nin en sık nedenlerinden biri, işlem sırasında başarısız girişimlere bağlı olarak gerçekleştirilen çoklu iğne girişleridir (Ejder, 2007; Turgut vd., 2013).

İzoimmunizasyon: Anne Rh negatif ve fetüs Rh pozitif olduğunda Rh uygunsuzluğu gelişebilmektedir. Normal gebeliklerde immünizasyon oranı %1,1–2,2 arasında değişirken, amniyosentez sonrasında bu oranın %1,4–3,4'e yükseldiği bildirilmektedir (Coşkun, 2008; Rafioğlu, 2007).

Enfeksiyon: Steril koşullara uygun şekilde gerçekleştirilen amniyosentez işlemlerinde intra-amniyotik enfeksiyon riski oldukça düşüktür (Coşkun, 2008). Bununla birlikte annede HIV, HBV, HCV veya CMV enfeksiyonu bulunması durumunda, işlem sırasında fetüse enfeksiyon geçişi riski söz konusu olabilmektedir (Ejder, 2007).

Fetal yaralanma: Amniyosenteze bağlı fetal yaralanmalar nadir görülmekte olup, daha çok ultrasonografi rehberliği kullanılmadan yapılan işlemlerle ilişkilendirilmektedir. Nadir de olsa fetal kas ve tendon, göz, cilt ve damar yaralanmaları ile beyin hasarı bildirilmiştir (Ejder, 2007; ISUOG, 2016).

Fetal kayıp: Amniyosentez işlemine bağlı en ciddi komplikasyonlardan biri fetal kayıptır. İşlemin fetal kayıp riskini yaklaşık %1 oranında artırdığı kabul edilmektedir (Balcı, 2006; ISUOG, 2016). Normal gebeliklerde spontan abortus oranının %1,5 olduğu varsayıldığında, amniyosentez uygulanan gebelerde fetal kayıp riskinin %2,4'e yükseldiği bildirilmektedir (Brumfield vd., 1996).

Maternal akut komplikasyonlar: *Ağrı:* Amniyosentez sonrasında en sık karşılaşılan maternal akut komplikasyonlar arasında ağrı, kanama ve amniyotik sıvı sızıntısı yer almakta olup, bu komplikasyonlar genellikle işlem sonrası erken dönemde ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası Ağrı Araştırmaları Birliği (IASP) ağrıyı, "gerçek veya potansiyel doku hasarıyla ilişkili ya da buna benzer hoş olmayan bir duyusal ve duygusal deneyim" olarak tanımlamaktadır (Pain, 2011). Amniyosentez, gebelerde ağrıya neden olabilen invaziv bir girişim olup, algılanan ağrı anksiyete düzeylerinin artmasına katkı sağlayabilmektedir (Suntornlimsiri ve Naunkeaw, 2009; Mujezinovic ve Alfirevic, 2011). Her ne kadar işleme bağlı ciddi komplikasyon oranı düşük olsa da, bazı kadınlar işlem sırasında hissedilecek ağrıya yönelik korku nedeniyle amniyosentez yaptırmayı reddedebilmektedir (Karaşahin vd., 2008).

İşlem sırasında algılanan ağrı genellikle kısa süreli ve hafif–orta düzeyde olmakla birlikte, bireysel algı farklılıkları nedeniyle bazı gebelerde belirgin rahatsızlığa neden olabilmektedir. Buna eşlik eden anksiyete, işlem sonuçlarının belirsizliği, fetüse zarar verme olasılığı ve gebelik kaybı korkusu ile ilişkilendirilmektedir. Literatürde, işlem sırasında yaşanan ağrı ve anksiyetenin gebelerin işlem süresince uyumunu olumsuz etkileyebileceği, işlem süresini uzatabileceği ve dolaylı olarak komplikasyon riskini artırabileceği bildirilmektedir. Bu nedenle ağrı ve anksiyete, amniyosentez sürecinde maternal açıdan dikkate alınması gereken önemli klinik ve psikolojik sonuçlar arasında yer almaktadır (Coşkun, 2008).

Anksiyete: Bireyin korku, endişe ve sıkıntı gibi olumsuz duyguları yoğun biçimde yaşamasıyla karakterize edilen duygusal bir durumdur (APA, 2020). Hafif düzeyde kaygı, bireyin dikkatini bulunduğu duruma yöneltmesini ve problem çözme becerilerini destekleyebilirken; yüksek düzeyde anksiyete öğrenme, karar verme ve kavrama süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Evgin ve ark., 2017). Hastalık süreci, hastaneye yatış ve invaziv girişimlerle karşılaşılması, bireylerde anksiyete gelişimini tetikleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır (Beji, 2015).

Girişimsel tanı yöntemlerinin büyük bir kısmı bireylerde korku ve endişeye yol açmakta; buna bağlı olarak anksiyete ve depresyon gelişimi için zemin hazırlayabilmektedir (Balci vd., 2011). Bu bağlamda birçok gebe, amniyosentez deneyimi öncesinde stres yaşamaktadır. Stresin yol açtığı anksiyete ve depresyon, bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik durumlarını etkileyerek çeşitli olumsuz tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Dönmez vd., 2012). Gebeler, işlemin fetüse zarar verebileceği düşüncesiyle suçluluk ve pişmanlık duyguları yaşayabilmekte; bununla birlikte fetal anomali saptanması ya da gebeliğin kaybedilmesi korkusunu da deneyimleyebilmektedir (Akçay ve Terzioğlu, 2007). İşlem sırasında yaşanan anksiyete, amniyosentez süresinin uzamasına ve dolaylı olarak işlemle ilişkili komplikasyon riskinin artmasına yol açabilmektedir (Brajenovic-Milic vd., 2010).

Literatürde amniyosentez öncesi anksiyete düzeylerinin yüksek olduğunu gösteren bulgular mevcuttur. Dönmez ve arkadaşlarının çalışmasında gebelerin %76,3'ünün işlem öncesinde anksiyete açısından risk altında olduğu bildirilmiştir (Dönmez vd., 2012). Akçay ve Terzioğlu'nun çalışmasında ise gebelerin %57,7'sinin işleme, %85,1'inin bebeğe ve %43,2'sinin kendi sağlığına yönelik kaygı yaşadığı saptanmıştır (Akçay ve Terzioğlu, 2007).

Ağrı ve anksiyete, amniyosentez sürecinde genellikle akut dönemde ortaya çıkan, gebelerin işlem deneyimini ve uyumunu etkileyen önemli maternal sonuçlar olup, uygun farmakolojik ve farmakolojik olmayan yöntemlerle yönetilmesi gereken klinik sorunlar arasında yer almaktadır (Özveren, 2011).

2.2 Amniyosentez Sürecinde Ağrı ve Anksiyete Yönetiminde Farmakolojik ve Non-Farmakolojik Yöntemler

2.2.1. Amniyosentezde Kullanılan Farmakolojik Yöntemler

Amniyosentez sürecinde ağrı kontrolü amacıyla sınırlı sayıda farmakolojik ajan kullanılmaktadır. Literatürde en sık değerlendirilen yöntemler lokal anestezikler ve oral analjeziklerdir.

a) Lokal anestezikler: Lidokain, vücudun belirli bölgelerinde geçici uyuşma sağlamak amacıyla kullanılan ve medikal girişimlerde enjeksiyon yoluyla ya da topikal krem formunda uygulanabilen bir lokal anesteziktir. Obstetrik işlemlerde yaygın olarak tercih edilmekte olup, gebelikte maruziyetine ilişkin mevcut veriler doğumsal anomaliler açısından belirgin bir risk artışı göstermemektedir (MotherToBaby, 2025). Bu doğrultuda, amniyosentez gibi invaziv prenatal girişimlerde işlem sırasında oluşabilecek ağrının azaltılmasına yönelik lokal anestezik olarak kullanılabilmektedir.

Lokal anestezikler arasında lidokainin değerlendirildiği bir meta analiz çalışmasında, amniyosentez sırasında lidokain uygulanan grup ile kontrol grubu arasında maternal ağrı algısı açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır (Albazeel ve ark. , 2022).

Buna karşın, randomize çift kör plasebo kontrollü bir çalışmada ise, amniyosentez sırasında uygulanan lokal anestezik lidokainin, algılanan maternal ağrı düzeylerini plaseboya kıyasla anlamlı ölçüde azalttığı bildirilmiştir (Elimian vd., 2013).

Yapılan başka bir randomize kontrollü çalışmada, genetik amniyosentez öncesinde uygulanan lidokain–prilokain kreminin, algılanan ağrı düzeylerini azaltmada plasebo grubuna üstünlük sağlamadığı bildirilmiştir (Pongrojpaw vd., 2007).

b) Oral analjezikler

Parasetamol, oral yolla uygulanan ve analjezik özellikleri nedeniyle ağrı kontrolünde yaygın olarak tercih edilen bir ilaçtır. Güvenlilik profilinin yüksek olması ve yan etkilerinin genellikle hafif seyretmesi, klinik uygulamada sıklıkla tercih edilmesini desteklemektedir. Gebelikte kullanımı en fazla araştırılmış analjeziklerden biri olan parasetamole ilişkin mevcut literatürde, fetüse zarar verebileceğini gösteren güvenilir ve tutarlı bir kanıt bulunmadığı bildirilmiştir. Bu nedenle, gebelikte ağrı tedavisinde ilk basamak seçenekler arasında yer aldığı belirtilmektedir. Bu güvenli kullanım profili göz önünde bulundurulduğunda, amniyosentez işlemi sırasında ortaya çıkabilecek ağrı ve buna eşlik eden anksiyetenin azaltılmasında destekleyici bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir(NHS, 2025; Tuaktaew vd., 2018; UKTIS, 2025). Bir çalışmaya göre, oral parasetamol ile uygulanan premedikasyonun amniyosentez sırasında ve işlemden iki saat sonra maternal ağrıyı azalttığı bildirilmiştir (Tuaktaew vd. , 2018).

2.2.2 Amniyosentezde Kullanılan Farmakolojik Olmayan Yöntemler

Farmakolojik olmayan yöntemler, ağrının ilaç dışı yöntemlerle kontrol edilmesidir. Analjeziklerin kullanımının kontrendike olduğu ya da etkileri yetersiz kaldığı durumlarda non-farmakolojik yöntemlerden yararlanılabilinmektedir. Farmakolojik olmayan yöntemler, bireysel kontrol hissini ve aktivite seviyesi artırır, bireyde oluşan güçsüzlük hissini, ağrının şiddetini, stres ve anksiyete düzeyini azaltır (Nadler ve Scott ,2004; Adams vd.,2008; Özveren,2011;Kılıç ve Öztunç,2012).

Amniyosentez sürecinde ağrı ve anksiyete yönetiminde farmakolojik olmayan yöntemler de değerlendirilmektedir. Literatürde özellikle fiziksel (periferal) uygulamalar, bilişsel temelli yaklaşımlar ve bilgilendirme odaklı girişimlerin işlem sırasında algılanan ağrı ve anksiyete düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

A)Fiziksel (Periferal) Yöntemler: Bu yöntemle, ağrıyı azaltmada deri uyarımı kullanılır. Deri uyarımı cildin zararsız bir şekilde uyarılması ile ağrı tedavisinde analjeziyi sağlamaktadır(Özveren,2011). Amniyosentez sırasında değerlendirilen fiziksel yöntemlerden biri soğuk uygulamadır.

Soğuk uygulama (kriyoanaljezi) : Kriyoanaljezi, ağrı algısını azaltmak amacıyla vücudun belirli bir bölgesine soğuk uygulanmasına dayanan non-farmakolojik bir yöntemdir. Soğuk uygulama, inflamatuar yanıtı ve ödem oluşumunu azaltmasının yanı sıra, sinir iletimini baskılayarak lokal düzeyde ağrı uyarılarının azalmasına katkı sağlar (Hanprasertpong vd., 2012; Benchahong vd., 2021). Bu yöntemin amniyosentez sürecinde maternal ağrı düzeyleri üzerindeki etkisi klinik çalışmalarda değerlendirilmiştir. Yapılan randomize kontrollü bir çalışmada , ikinci trimester genetik amniyosentez sırasında alt abdominal bölgeye jel buz paketi ile uygulanan kriyoanaljezinin, işlem sonrası ağrı düzeylerinin yanı sıra anksiyete algısını da anlamlı düzeyde azalttığı bildirilmiştir (Hanprasertpong vd., 2012). Yine yapılan başka bir çalışmada soğuk terapinin, amniyosentez işlemi sırasında ve sonrasında ağrı azaltmada etkili yöntemlerden biri olduğu görülmüştür (Benchahong vd., 2021).

Amniyosentez sırasında ağrı kontrolünde soğuk uygulamanın başka bir şekli olan etil klorür spreyinin değerlendirildiği randomize kontrollü bir çalışmada, işlem sonrası ağrı skorlarının kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bildirilmiştir (Telapol vd., 2018).

B) Bilişsel Temelli Müdahaleler:

Bilişsel temelli müdahaleler, ağrı algısının bilişsel ve duygusal süreçlerden etkilenebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda dikkat dağıtma ve gevşeme teknikleri kullanılmaktadır (Özveren, 2011). Amniyosentez sürecinde dikkat dağıtma temelli müdahaleler kapsamında müzik dinletisi ve sanal gerçeklik uygulamaları değerlendirilmiştir.

Müzik dinlemenin değerlendirildiği ve 332 gebenin dahil edildiği randomize kontrollü bir çalışmada, ikinci trimester genetik amniyosentez sırasında işlem öncesi ve sonrası ağrı ile anksiyete düzeyleri açısından gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmadığı bildirilmiştir. (Hanprasertpong vd., 2016)

Amniyosentez öncesinde uygulanan gevşeme temelli müdahalelerin, gebelerde plazma kortizol düzeylerini azalttığı, kaygı düzeylerinin düşmesine ve algılanan ağrının daha düşük olmasına katkı sağladığı bildirilmektedir (Ventura vd., 2012; Melcer vd., 2021).

Ventura ve diğerlerinin yaptığı bir çalışmada amniyosentez işlemini yaptırmayı bekleyen gebeler üç gruba ayrılmıştır. Gruplara yapılan müdahaleler şöyledir; (1) rahatlatıcı müzik dinletilme, (2) oturup dergi okuma ve (3) bekleme odasında oturma. Daha sonra gruplar, kortizol düzeylerindeki ve kaygıdaki değişim açısından karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre kortizoldeki en büyük düşüşler müzik grubunda ve ardından dergi grubunda meydana gelmiştir (Ventura vd., 2012).

C)Bilgilendirme ve Eğitim Temelli Müdahaleler

Amniyosentez sürecinde gebelerin, planlanan işlem, işlemin yararları ve olası komplikasyonları hakkında yeterli ve şeffaf bilgiye erişmeleri önem taşımaktadır. İşlem ve ilgili riskler konusunda yetersiz olan ya da tatmin edici olmayan bilgilendirme, gebeler üzerinde ek bir psikolojik yük oluşturabilmektedir. Bu nedenle sözlü ve yazılı açıklamalar, eğitim materyalleri, video ya da sesli bilgilendirme yöntemleri ve psikolojik destek uygulamaları kullanılmakta; bu yaklaşımların gebelerin işlem öncesi ve sonrası sürece hazırlanmasına katkı sağladığı ve anksiyete düzeyleri üzerindeki etkilerinin çeşitli çalışmalarda değerlendirildiği bildirilmektedir (Callioglu vd.,2025;Kandemir vd.,2025;Marom vd.,2023).

Randomize kontrollü bir çalışmada, amniyosentez öncesinde izletilen bilgilendirici bir videonun işlem sırasında anksiyete düzeylerini azaltmada etkili olduğu bildirilmiştir (Marom vd., 2023). Buna karşılık, video tabanlı multimedya bilgilendirmenin standart yazılı bilgilendirmeye kıyasla hasta memnuniyetini artırdığı; ancak ağrı ve kaygı düzeylerinde anlamlı bir azalma sağlamadığı da rapor edilmiştir (Callioglu vd., 2025). Kandemir ve arkadaşlarının yaptıkları bir çalışmada araştırmaya alınan kadınların yarısına video tabanlı eğitim verilmiştir. Çalışma sonucuna göre vaka grubu, amniyosentez işleminden sonra kontrol grubuna kıyasla daha düşük anksiyete, ağrı ve stres skorları bildirmiştir (Kandemir vd., 2025).
Yapılan yarı deneysel bir çalışmada ise amniyosentez öncesi gebelere verilen eğitimin anksiyete düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğu gösterilmiştir (Mojahed ve ark., 2021). Yine yapılan bir çalışmaya göre invaziv prenatal tanı sürecinde hemşireler tarafından uygulanan sağlık eğitimi, psikolojik destek, müzik terapisi ve gevşeme eğitimi gibi psikolojik müdahalelerin, gebelerde anksiyete, depresyon ve korku düzeylerini azaltarak işlem sürecine uyumu artırdığı bildirilmektedir (Kang, 2020).

D) Aromaterapi ve Akupresür: Amniyosentez sürecinde ağrı ve anksiyete yönetimine yönelik tamamlayıcı yaklaşımlar arasında aromaterapi ve akupresür uygulamaları yer almaktadır.
Mentol kullanılarak uygulanan aromaterapinin değerlendirildiği randomize bir çalışmada, ikinci trimester genetik amniyosentez sırasında ağrı ve anksiyete düzeylerini azaltmada anlamlı bir etki göstermediği bildirilmiştir (Hanprasertpong vd., 2015). Buna karşılık, H7 (Shenmen) noktasına uygulanan akupresürün değerlendirildiği randomize kontrollü bir çalışmada uygulamanın, amniyosentez sırasında ve test sonuçlarını bekleme sürecinde gebelerin durumluk ve sürekli anksiyete düzeylerini anlamlı düzeyde azalttığı bildirilmiştir (Mohammadifard vd., 2021).

E) Sanal Gerçeklik (VR) Uygulamaları
Sanal gerçeklik uygulaması dikkati başka yöne çekme yöntemlerinden biridir. Sanal gerçeklik, kullanıcılara sanal ortamda oluşturulmuş bir düzenin parçası olmasını sağlayan, üç boyutlu görsellerle gerçeklik hissi uyandıran ve bu sanal ortam ile kullanıcı arasında bir etkileşim olanağı tanıyan, bir bilgisayar simülasyon tekniğidir. Sanal gerçeklik uygulamaları kullanıcılara oluşturulan yapay ortama girebilme, orada çeşitli deneyimler yaşama imkanı sunar (Kim vd., 2017; Fuchs vd.,2011).
Bu yöntem, tıbbi durumların değerlendirilmesi ve tedavisinde terapötik ortamlar yaratma imkanı sağlamaktadır. Bu uygulama insanları sağlık bakım hizmetlerinin verildiği ortamdan izole ederek onları daha ilgi çekici bir sanal ortama yerleştirir. Böylece sanal gerçeklik uygulaması çoklu duyusal bir deneyim yaratarak işlem sırasında oluşabilecek semptomları minimalize eder (Schneider vd. ,2004; Hoffman vd., 2011). VR aynı anda birden fazla duyuyu harekete geçirerek bireyin sanal ortama dalmış hissetmesini ve dolayısıyla dışsal acı veren uyaranlara karşı daha az dikkatli olmasını sağlar (Triberti vd.,2014).
Amniyosentez sırasında görsel odaklanma temelli yaklaşımların etkisi randomize bir çalışmada değerlendirilmiş; kapalı maternal gözler, bağımsız görsel odaklanma noktası ve uyarlanmış sanal gerçeklik uygulamalarının ağrı ve anksiyete düzeyleri üzerinde benzer etkililik gösterdiği bildirilmiştir. Bu nedenle, gebelere işlem öncesinde danışmanlık verilerek bireysel tercihlerine göre seçim yapmalarının uygun olabileceği söylenmiştir. (Chinunwatwong vd. , 2022). Bununla birlikte sanal gerçekliğin amniyosentez sırasında akut ağrı üzerindeki etkisi, randomize kontrollü bir çalışmada değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, sanal gerçeklik uygulanan gebelerde amniyosentez sırasında algılanan ağrı düzeylerinin kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bildirilmiştir (Melcer vd. , 2021). Farklı yöntemlerin karşılaştırıldığı bir network meta-analizinde amniyosentezde ağrıyı azaltmada sanal gerçekliğin en etkili yöntem olduğu bildirilmiştir (Mahmoud ve Allam, 2023). Yine yapılan bir çalışmaya göre sanal gerçeklik uygulamasının invaziv prenatal girişimler sırasında gebelerin anksiyete ve ağrı algısını azaltmada etkili olduğu gösterilmiştir (Claude vd., 2026).

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, amniyosentez her ne kadar prenatal tanıda güvenilir ve yaygın kullanılan bir invaziv girişim olsa da, işlem sürecinde ortaya çıkan ağrı ve anksiyete gebelerin deneyimini, işlem sürecine uyumunu ve dolaylı olarak klinik sonuçları etkileyebilen önemli maternal faktörlerdir. Literatür bulguları, ağrı ve anksiyetenin yalnızca fizyolojik değil, aynı zamanda bilişsel ve duygusal boyutları olan çok yönlü deneyimler olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ağrı ve anksiyete yönetiminin bütüncül çerçevede ele alınması gerekmektedir. Farmakolojik yöntemler arasında lokal anestezikler ve oral analjezikler sıklıkla kullanılmakla birlikte, etkinliklerine ilişkin bulguların tam olarak tutarlı olmadığı görülmektedir. Buna karşılık, farmakolojik olmayan yöntemlerin (özellikle kriyoanaljezi, akupresür, gevşeme teknikleri, eğitim temelli müdahaleler ve sanal gerçeklik uygulamaları) hem ağrı hem de anksiyete düzeylerini azaltmada olumlu sonuçlar bildirilmektedir. Özellikle sanal gerçeklik uygulamalarının ve yapılandırılmış bilgilendirme yaklaşımlarının dikkat dağıtma, kontrol algısını artırma ve stres yanıtını azaltma mekanizmaları üzerinden etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, amniyosentez sürecinde ağrı ve anksiyete yönetimi yalnızca semptom kontrolü olarak değil, anne adayının psikolojik iyi oluşunu destekleyen, güven duygusunu artıran ve bakım kalitesini güçlendiren bir bakım bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Klinik uygulamalarda bireysel farklılıkların ve gebenin tercihlerinin dikkate alındığı, kanıta dayalı farmakolojik ve non-farmakolojik yöntemlerin entegre edildiği bir yaklaşım benimsenmelidir.

4.KAYNAKLAR

1. Akçay P. Terzioğlu F. (2007) Amniyosentez ve Koryon Villüs Örneklemesi Uygulanan Gebe Kadınların Yaşadıkları Sorunlar ve Anksiyete Düzeyleri. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi ;23-34.

2. Akıncı, G., & Özkan, S. A. (2024). Türkiye'de ebelik ve hemşirelik alanında ağrı ve/veya anksiyetenin azaltılması için sanal gerçeklik gözlüğü kullanılarak yapılan lisansüstü tezlerin sistematik incelenmesi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 7(1), 284–293. https://doi.org/10.38108/ouhcd.1273106

3. Albazeel, E., Sayad, R., Alnifise, M., Al-Anzi, A., Alshammari, F., Rasheed, G., Samy, A., Al-Jundy, H., Bintalib, M. G., & Abu-Zaid, A. (2022). Efficacy of lidocaine local anesthesia on pain perception during amniocentesis: A meta-analysis of randomized controlled trials. Turkish Journal of Obstetrics and Gynecology, 19(4), 327–332. https://doi.org/10.4274/tjod.galenos.2022.99404

4. American Psychiatric Association. (2020). What are anxiety disorders? https://www.psychiatry.org/patients-families/anxiety-disorders/what-are-anxiety-disorders

5. Anandakumar, C., Wong, Y. C., Annapoorna, V., et al. (1992). Amniocentesis and its complications. Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, 32, 97–99.

6. Anık, Y., Altıntuğ, K., Ege, E., Öney, N., Sağlam, N., & Acar, A. (2019). Amniyosentez ve kordosentez öncesi gebelerde kaygı düzeyini etkileyen faktörler. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(1), 1.

7. Balcı, O., Gezginç, K., & Acar, A. (2006). Prenatal tanı yöntemleri. Kadın Doğum Dergisi, 5(1), 999–1005.

8. Balci, O., Acar, A., Mahmoud, A. S., & Colakoglu, M. C. (2011). Effect of pre-amniocentesis counseling on maternal pain and anxiety. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 37, 1828–1832.

9. Beji, K. N. (2015). Hemşire ve ebelere yönelik kadın sağlığı ve hastalıkları. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

10. Benchahong, S., Pongrojpaw, D., Chanthasenanont, A., Limpivest, U., Nanthakomol, T., Lertvutivivat, S., Prasatpaisan, N., & Pattaraarchachai, J. (2021). Cold therapy for pain relief during and after amniocentesis procedure: A randomized controlled trial. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 47(8), 2623–2631. https://doi.org/10.1111/jog.14832

11. Boso, B. (2018). Birinci ve ikinci trimester anomali tarama testlerinin kromozom analizi sonuçları. Uzmanlık tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adana.

12. Bot-Robin, V., Sendon, S., Bourzoufi, K., et al. (2012). Maternal anxiety and pain during prenatal diagnostic techniques: A prospective study. Prenatal Diagnosis, 32(6), 562–568.

13. Brajenovic-Milic, B., Dorcic, T. M., Kuljanic, K., & Petrovic, O. (2010). Stress and anxiety in relation to amniocentesis. Croatian Medical Journal, 51, 137–143.

14. Brumfield, C. G., Lins, L., & Conner, W. (1996). Pregnancy outcome following genetic amniocentesis. Obstetrics and Gynecology, 88, 114–118.

15. Callioglu, N., Kayaoglu Yildirim, Z., & Tuna, G. (2025). The effect of video-based multimedia information before amniocentesis on pain, anxiety, and pregnancy outcomes. Scientific Reports, 15, 7742. https://doi.org/10.1038/s41598-025-90929-w

16. Can, R. (2024). Epizyotomi onarımı sırasında sanal gerçeklik gözlüğü ile video izletilmesinin ağrı, anksiyete ve memnuniyete etkisi. Doktora tezi, Eskişehir.

17. Chinunwatwong, C., Kongsomboon, K., & Hanprasertpong, T. (2025). Best maternal point of visual focusing for minimizing pain and anxiety during second trimester genetic amniocentesis: A randomized trial. BMC Pregnancy and Childbirth, 25, 1353. https://doi.org/10.1186/s12884-025-08265-w

18. Claudel, N., Anselem, O., Athiel, Y., Fetecau, A., Collinot, H., Goffinet, F., & Tsatsaris, V. (2026). Virtual reality to reduce anxiety and pain during invasive prenatal procedures. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 316, 114810. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2025.114810

19. Coşkun, A. (2012). Kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği el kitabı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

20. Coşkun, Z. (2008). Amniyosentez uygulanan 615 olgu sonuçlarının değerlendirilmesi. Uzmanlık tezi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır.

21. Dalkılıç, N. (2017). Ağrı yönetiminde hemşirenin sorumlulukları. Sağlık ve Toplum, 27(1), 8–13.

22. Dönmez, S., Dağ, H., & Kazandı, M. (2012). Amniyosentez öncesi gebelerde anksiyete ve depresyon risk düzeylerinin belirlenmesi. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(4), 255–261.

23. Dutucu, N., Özdilek, R., & Acar Bektaş, H. (2022). Sanal gerçekliğin mamografi sırasındaki ağrı ve anksiyeteye etkisi. 3(1), 1–7. http://dx.doi.org/10.29228/anatoljhr.53937

24. Ejder, S. (2007). Amniyosentez uygulanan gebelerin anksiyete düzeylerinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

25. Elimian, A., Goodman, J. R., Knudtson, E., Wagner, A., Wilson, P., & Williams, M. (2013). Local anesthesia and pain perception during amniocentesis: A randomized double-blind placebo-controlled trial. Prenatal Diagnosis, 33(11), 1051–1055. https://doi.org/10.1002/pd.4214

26. Ergün, E. (2017). Birinci trimester ultrasonografi incelemesi. Türk Radyoloji Seminerleri, 5, 185–201.

27. Evgin, D., Çalışkan, Z., & Caner, N. (2017). Klinik uygulama öncesi kaygı düzeyleri. SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(3), 22–27.

28. Ferber A, Onyeije CI, Zelop CM, O'Reilly-Green C, Divon MY. (2002). Maternal pain and anxiety in genetic amniocentesis: expectation versus reality. Ultrasound Obstet Gynecol ;19:13–7.

29. Fuchs, F., & Rus, P. (1956). Antenatal sex determination. Nature, 177, 330.

30. Fuchs, P., Moreau, G., & Guitton, P. (2011). Virtual reality: Concepts and technologies. Florida: Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.1201/b11612

31. Gilbert, E., & Harmon, J. (2002). Yüksek riskli gebelik ve doğum. Ankara: Palme Yayıncılık.

32. Gölpınar, S., & Arda, B. (1995). Doğum öncesinde cinsiyet belirlenmesi. Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi, 3(2), 85–89.

33. Hanprasertpong, T., Kor-anantakul, O., Leetanaporn, R., Suwanrath, C., Suntharasaj, T., Pruksanusak, N., & Pranpanus, S. (2015). Reducing pain and anxiety during second trimester genetic amniocentesis using aromatic therapy: A randomized trial. Journal of the Medical Association of Thailand, 98(8), 734–738.

34. Hanprasertpong, T., Kor-anantakul, O., Leetanaporn, R., Suwanrath, C., Suntharasaj, T., Pruksanusak, N., & Pranpanus, S. (2016). Music listening to decrease pain during second trimester genetic amniocentesis: A randomized trial. Journal of the Medical Association of Thailand, 99(12), 1272–1276. PMID: 29952499

35. Hanprasertpong, T., Kor-anantakul, O., Prasartwanakit, V., Leetanaporn, R., Suntharasaj, T., & Suwanrath, C. (2012). Efficacy of cryoanalgesia in decreasing pain during second trimester genetic amniocentesis: A randomized trial. Archives of Gynecology and Obstetrics, 286(3), 563–566. https://doi.org/10.1007/s00404-012-2317-3

36. Haugen, G., Helbig, A., & Husby, H. (2003). Umbilical artery Doppler flow velocity waveforms after transplacental amniocentesis. Obstetrics and Gynecology, 101(4), 697–703.

37. Hoffman, H. G., Chambers, G. T., Meyer, W. J., Arceneaux, L. L., Russell, W. J., Seibel, E. J., Richards, T. L., Sharar, S. R., & Patterson, D. R. (2011). Virtual reality as an adjunctive non-pharmacologic analgesic for acute burn pain during medical procedures. Annals of Behavioral Medicine, 41(2), 183–191. https://doi.org/10.1007/s12160-010-9248-7

38. ISUOG. (2016). ISUOG practice guidelines: Invasive procedures for prenatal diagnosis. Ultrasound in Obstetrics and Gynecology, 48, 256–268. https://doi.org/10.1002/uog.15945

39. Kandemir, H., Sanhal, C. Y., Büyük, A., Temel Aksu, N., Güneş Gencer, G., Sakıncı, M., & Mendilcioğlu, İ. (2025). Reducing amniocentesis anxiety: The role of pre-procedural video information. Medical Science Monitor, 31, e946726. https://doi.org/10.12659/MSM.946726

40. Kang, C.-M. (2020). Effects of psychological intervention and relevant influence factors on pregnant women undergoing interventional prenatal diagnosis. Journal of the Chinese Medical Association, 83(2), 202–205. https://doi.org/10.1097/JCMA.0000000000000220

41. Karasahin, E., Gungor, S., Goktolga, U., Keskin, U., Gezginc, K., & Baser, I. (2008). Anticipated and perceived pain from midtrimester amniocentesis. International Journal of Gynaecology and Obstetrics, 101, 290–294.

42. Karayılan, S. (2024). Çocuklarda damar yolu açma işlemi sırasında kullanılan sanal gerçeklik gözlüğünün ağrı algısına etkisi. Yüksek lisans tezi, Gaziantep.

43. Kılıç, M., & Öztunç, G. (2012). Ağrı kontrolünde kullanılan yöntemler ve hemşirenin rolü. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 7(21), 35–51.

44. Kim, Y., Kim, H., & Kim, Y. O. (2017). Virtual reality and augmented reality in plastic surgery: A review. Archives of Plastic Surgery, 44(3), 179–187.

45. Mahmoud, A. M., & Allam, A. R. (2023).Network meta-analysis of randomized controlled trials comparing the effectiveness of different treatments in reducing amniocentesis-associated pain and anxiety.BMC Pregnancy and Childbirth, 23, 807.https://doi.org/10.1186/s12884-023-06094-3

46. Marom, O., Weiner, E., Gindes, L., Mor, L., Gury, M., Toledano, E., Alon, A. S., Miremberg, H., Shalev, J., & Levy, M. (2023). The effect of watching an informational video prior amniocentesis on maternal anxiety: A randomized controlled trial. Archives of Gynecology and Obstetrics, 308, 1–8. https://doi.org/10.1007/s00404-023-07288-y

47. Melcer, Y., Maymon, R., Gal-Kochav, M., Pekar-Zlotin, M., Levinsohn-Tavor, O., Meizner, I., & Svirsky, R. (2021). Analgesic efficacy of virtual reality for acute pain in amniocentesis: A randomized controlled trial. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 261, 134–138. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2021.04.024

48. Milic, B.B., Dorcic, T.M., Kuljanic, K., and Petrovic, O. (2010). Stress and anxiety in relation to amniocentesis: do women who perceive their partners to be more involved in pregnancy feel less stressed and anxious? Croation Medical Journal, 51(2), 137-43.

49. Mohammadifard, M., Salarfard, M., & Samieean, M. (2021). The effect of H7 acupressure on amniocentesis anxiety in pregnant women: A randomized controlled trial. Nursing and Midwifery Studies, 10(4), 222–228. https://doi.org/10.4103/nms.nms_114_21

50. Mojahed, S., Tabatabaei, R. S., Reihani, F., Dehghani, A., & Khavari, F. (2021). The effect of education on anxiety of pregnant mothers before amniocentesis. Journal of Education and Health Promotion, 10, 61. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_862_20

51. MotherToBaby. (2025, February 1). *Lidocaine*. National Library of Medicine. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK582791/

52. Mujezinovic, F., & Alfirevic, Z. (2011). Analgesia for amniocentesis or chorionic villus sampling. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2011(11), CD008580

53. Nadler, D. O., & Scott, F. (2004). Nonpharmacologic management of pain. Journal of the American Osteopathic Association, 104, 6–12.

54. National Health Service. (2025, September 23). Pregnancy, breastfeeding and fertility while taking paracetamol for adults. https://www.nhs.uk/medicines/paracetamol-for-adults/pregnancy-breastfeeding-and-fertility-while-taking-paracetamol-for-adults/

55. Nussbaum, R. L., McInnes, R. R., & Willard, H. F. (2007). Prenatal diagnosis. Thompson and Thompson (7th ed.).

56. Özveren, H. (2011). Ağrı kontrolünde farmakolojik olmayan yöntemler. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 18, 83–92.

57. Pain. (2011). IASP terminology. https://www.iasp-pain.org/resources/terminology/#Pain

58. Pongrojpaw, D., Somprasit, C., & Chanthasenanont, A. (2007). The efficacy of lidocaine–prilocaine cream to reduce pain in genetic amniocentesis. Prenatal Diagnosis, 27(8), 713–716. https://doi.org/10.1002/pd.1772

59. Rafioğlu Özşeker, G. (2007). Hastanemizin ikinci trimester genetik amniyosentez sonuçları. Uzmanlık tezi, Bakırköy Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

60. Salomon LJ, Sotiriadis A, Wulff CB, Odibo A, Akolekar R.(2019) Risk of miscarriage following amniocentesis or chorionic villus sampling: systematic review of literature and updated meta-analysis. Ultrasound Obstet Gynecol ;54:442–51

61. Schneider, S. M., Paul, M. P., Allen, M. J., Silverman, P., & Talaba, D. (2004). Virtual reality as a distraction intervention for women receiving chemotherapy. Oncology Nursing Forum, 31(1), 81–88.

62. Steele, M. W., & Breg, W. R. (1966). Chromosome analysis of human amniotic fluid cells. Lancet, 2(7561), 383–385.

63. Suntornlimsiri, W., & Naunkeaw, K. (2009). Clinical correlates of pain with second-trimester genetic amniocentesis. Journal of the Medical Association of Thailand, 92, 1567–1572.

64. Şeker, E., Elçi, E., Öçal, A., & Yalınkaya, A. (2020). Amniyosentez uygulanan 217 olgunun analizi. Dicle Tıp Dergisi, 47(2), 431–438.

65. Taşkın, L. (2018). Doğum ve kadın sağlığı hemşireliği. İstanbul: Akademisyen Kitabevi.

66. Telapol, K., Bumrungphuet, S., & Isrungura Na Ayudhya, N. (2018). Effect of ethyl chloride spray for pain reduction during amniocentesis: A non-blinded randomized controlled trial. Thai Journal of Obstetrics and Gynaecology, 26(2), 75–82. https://doi.org/10.14456/tjog.2018.10

67. Triberti, S., Repetto, C., & Riva, G. (2014). Psychological factors influencing the effectiveness of virtual reality-based analgesia: A systematic review. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 17, 335–345.

68. Tuaktaew, T., Sudjai, D., & Pattanavijarn, L. (2018). Oral paracetamol premedication effect on maternal pain in amniocentesis: A randomised double blind placebo-controlled trial. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 38(8), 1145–1149. https://doi.org/10.1080/01443615.2018.1450370

69. Turgut, A., Özler, A., Başaranoğlu, S., Tunç Yaman, S., Ağaçayak, E., & Kuşkucu, A. (2013). Risk grubundaki gebelerin amniyosentez kararı almasındaki faktörler ve genetik danışmanın etkisi. Perinatoloji Dergisi, 27(1), 6–13. https://doi.org/10.2399/prn.19.0271002

70. UK Teratology Information Service. (2025, September). Paracetamol. Best Use of Medicines in Pregnancy (BUMPS). https://www.medicinesinpregnancy.org/leaflets-a-z/paracetamol/

71. Valenti, C., Schutta, E. J., & Kehaty, T. (1968). Prenatal diagnosis of Down's syndrome. Lancet, 2(7561), 220.

72. Ventura, T., Gomes, M. C., & Carreira, T. (2012). Cortisol and anxiety response to a relaxing intervention on pregnant women awaiting amniocentesis. Psychoneuroendocrinology, 37(1), 148–156.

73. Verreault N, Da Costa D, Marchand A, Ireland K, Dritsa M, Khalifé S. (2014) Rates and risk factors associated with depressive symptoms during preg nancy and with postpartum onset. J Psychosom Obstet Gynaecol ; 35:84-91.

74. Yılmaz, B. (2023). Hemodiyaliz tedavisi sırasında sanal gerçeklik gözlüğünün ağrı üzerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Erzurum.

75. Yüreğir, Ö., Büyükkurt, S., Koç, F., & Pazarbaşı, A. (2012). Prenatal tanı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 21(1), 80–94.

SERVIKS KANSERİ: KORUNMA,TARAMA VE ERKEN TANIDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Meral MOR
Mezitli 75.Yıl Aile Sağlığı Merkezi
ORCID: 0009-0000-7494-1979

Doç. Dr. Mine YURDAKUL
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9835-092X

ÖZET
Serviks kanseri, risk faktörlerinin iyi bilinmesi, tarama yöntemlerine kolay erişim sağlanabilmesi ve etkin korunma stratejilerinin uygulanması ile önlenebilen kanser türlerinden biridir. Ancak, dünyada serviks kanseri, kadınlarda, meme, akciğer ve kolorektal kanserinden sonra dördüncü en sık görülen kanser olup, Türkiye'de jinekolojik kanserler içinde üçüncü sırada yer almaktadır. Her yıl dünya genelinde yaklaşık 660.000 yeni vakaya tanı konulduğu ve 350.000 kadının hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 2020 yılında serviks kanserini küresel ölçekte ortadan kaldırmak amacıyla 2030 hedeflerini belirlemiştir. Bu hedefler; küresel düzeyde HPV aşılama oranlarının %90'a ulaşması, tarama oranlarının %70'e çıkarılması ve tanı konan vakaların %90'ının etkili şekilde tedavi edilmesini kapsamaktadır. Yüksek riskli Human Papilloma Virüs (HPV) tipleriyle oluşan kalıcı enfeksiyon, bu hastalığın başlıca etiyolojik faktörü olarak tanımlanmış olup, hastalığın büyük ölçüde önlenebilir doğasını ortaya koymaktadır. Özellikle yaygın olarak kullanılan HPV aşısı, servikal kanser gelişiminde rol oynayan HPV genotiplerine karşı güçlü bir koruma sağlayarak korumada temel bir rol üstlenmektedir. Hem kız hem de erkek çocuklarına erken yaşta aşı uygulanması, bireyleri korumakla kalmayıp toplum bağışıklığına da katkıda bulunarak topluluk düzeyinde bulaşın azalmasına yardımcı olmaktadır. Güncel tarama programları erken tanıda önemli bir ilerleme sağlamaktadır. Bu tarama programları özellikle serviks kanserini tedavisi daha kolay ve etkili olan erken evrelerde tespit etmek amacıyla HPV-DNA testi ve jinekolojik muayeneyi içermektedir. HPV DNA testleri, geleneksel Pap smear yöntemine kıyasla daha yüksek duyarlılığa sahiptir. Ayrıca, kendi kendine örnek alma kitlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, özellikle sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olduğu bölgelerde taramaya katılım oranlarını arttırmaktadır. Yapay zeka destekli tanı araçları, analiz sistemleri ve mobil sağlık uygulamaları gibi teknolojik yenilikler ile de tarama ve tanı süreçlerinin hızlanması ve kalitesinin artması sağlanmaktadır. Bu çalışmada servikal kanserden korunma, erken tanı ve tarama programlarındaki yenilikler ele alınarak serviks kanserinin küresel eliminasyonunda korunma ve erken tanının kritik öneminin ortaya konması amaçlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Serviks Kanseri, Human Papilloma Virüs, Tarama ,Erken Tanı, Korunma, HPV aşısı

CERVICAL CANCER: CURRENT APPROACHES TO PREVENTION, SCREENING AND EARLY DIAGNOSIS

ABSTRACT
Cervical cancer is one of the preventable types of cancer through well-established knowledge of risk factors, easy access to screening methods, and the implementation of effective prevention strategies.

Nevertheless, cervical cancer is the fourth most common cancer among women worldwide, following breast, lung, and colorectal cancers, and ranks third among gynecological cancers in Türkiye. It is estimated that approximately 660,000 new cases are diagnosed each year and that nearly 350,000 women lose their lives to the disease.In 2020, the World Health Organization established the 2030 targets to eliminate cervical cancer globally. These goals include achieving a 90% rate of HPV vaccination worldwide, increasing screening coverage to 70%, and ensuring that 90% of diagnosed cases receive effective treatment. Persistent infection with high-risk Human Papillomavirus (HPV) types has been identified as the primary etiological factor for this disease, highlighting its largely preventable nature. The widely used HPV vaccine plays a fundamental role in prevention by providing strong protection against the HPV genotypes responsible for cervical cancer development. Early vaccination of both girls and boys not only protects individuals but also contributes to herd immunity, thereby helping to reduce transmission at the community level. Current screening programs represent a significant advancement in early diagnosis. These programs primarily include HPV-DNA testing and gynecological examinations aimed at detecting cervical cancer at earlier stages, when treatment is easier and more effective. HPV DNA tests demonstrate higher sensitivity compared to the traditional Pap smear method. Additionally, the development and dissemination of self-sampling kits have increased participation in screening, particularly in regions with limited access to healthcare services. Technological innovations such as artificial intelligence–supported diagnostic tools, advanced analysis systems, and mobile health applications are further accelerating screening and diagnostic processes while improving their quality. This study aims to emphasize the critical importance of prevention and early diagnosis in the global elimination of cervical cancer by addressing recent advances in prevention strategies, early detection, and screening programs.

Keywords: Cervical Cancer, Human Papillomavirus, Screening, Early Diagnosis, Prevention, HPV Vaccine

PRONATALİST YAKLAŞIMLAR VE KADIN ÖZERKLİĞİ: KADIN SAĞLIĞI HEMŞİRELİĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DERLEME

Arş. Gör. Merve ÖKSÜZ
Giresun Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-5531-7801

Şeydanur OSMA
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-3658-3768

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

ÖZET

Doğurganlık, toplumlarda nüfus dalgalanmalarını belirleyen en önemli olgu olarak bilinmektedir. Üreme politikaları kadınları ve toplumun aile yapıları üzerindeki kontrolünü de şekillendirmesine rağmen düzenlemelerin temel odağı tarihsel olarak kadın bedenleri olmuştur. Bu durum doğurganlığın ve anneliğin ulusal kimlik, ekonomik istikrar ve demografik kaygılar açısından merkezi kabul edildiği söylenebilir. Devletler tarih boyunca üreme yetisini, nüfus büyüklüğü, işgücü piyasaları ve ulusal güç düzenlemesinin bir aracı olarak kullanmıştır. Günümüzde doğurganlık oranlarında düşüş yaşayan birçok ülke, doğum yanlısı (pronatalist) politikalar benimsemektedir. Macaristan'ın büyük ailelere mali teşvikler sunması ya da Rusya'nın çok çocuklu anneleri ödüllendirmesi, kadınların üreme kapasitelerinin ulusal hedefler doğrultusunda araçsallaştırıldığını göstermektedir. Toplumlarda "nüfus krizi" söylemi sıklıkla kürtaj ve doğum kontrolüne erişimi kısıtlayan, kadın özerkliğini zedeleyen uygulamalara yol açmaktadır. Bu doğrultuda üreme baskısı, kadınların çocuk sahibi olma ve üreme sağlığına ilişkin karar alma süreçlerinde özerkliklerine müdahale eden davranış ve tutumları ifade etmektedir. Bu baskı, kadınların çocuk sahibi olup olmama, doğurganlığın zamanlaması ve üreme sağlığına dair kararlarını kendi istekleri doğrultusunda, özgür ve bağımsız biçimde verebilme haklarına yönelik her türlü müdahaleyi kapsamaktadır. Bu olgu, kadınların bedensel özerkliğini ve üreme haklarını sınırlayan bireysel ilişkilerden toplumsal yapılara uzanan güç ilişkileri içerisinde şekillenmektedir. Kadınlar, istedikleri zamanda ve istedikleri sayıda çocuk sahibi olabilmek için aile planlaması yöntemlerinden yararlanabilmelidir. Bu doğrultudaki sağlık hizmetlerine erişim temel bir insan hakkı olarak görülmelidir. Bu hak, hem çocuk sahibi olmak isteyen ancak zorluk yaşayan bireylerin destek almasını hem de doğurganlığı sınırlamak ya da doğum aralıklarını düzenlemek isteyenlerin gerekli hizmetlere ulaşabilmesini kapsamaktadır. Devletin belirli bir aile modelini önceliklendirmesi özel yaşam alanına ilişkin çeşitli tartışmaları gündeme getirebilmektedir. Bu nedenle, doğurganlık politikalarının insan haklarına duyarlı bir perspektifle ele alınması ve müdahaleci yaklaşımlar yerine bireylerin farklı yaşam ve aile tercihlerini gözeten kapsayıcı politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Bu derleme, üreme baskısının kadın özerkliği ve insan hakları üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.
Anahtar kelimeler: Doğurganlık, kadın sağlığı, kadın özerkliği

PRONATALIST APPROACHES AND WOMEN'S AUTONOMY: A REVIEW FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN'S HEALTH NURSING

ABSTRACT
Fertility is known to be the most important factor determining population fluctuations in societies. Although reproductive policies also shape control over women and family structures in society, the primary focus of regulations has historically been women's bodies. This situation can be said to reflect the central role of fertility and motherhood in terms of national identity, economic stability, and demographic concerns. Throughout history, states have used reproductive capacity as a tool for population size, labor markets, and national power regulation. Today, many countries experiencing declining fertility rates are adopting pro-natalist policies. Hungary's provision of financial incentives to large families or Russia's rewarding of mothers with multiple children demonstrates the instrumentalization of women's reproductive capacities in pursuit of national goals. The discourse of a “population crisis” in societies often leads to practices that restrict access to abortion and birth control, undermining women's autonomy. In this context, reproductive pressure refers to behaviors and attitudes that interfere with women's autonomy in decision-making processes regarding childbearing and reproductive health. This pressure encompasses any interference with women's rights to freely and independently make decisions regarding whether to have children, the timing of fertility, and reproductive health, in accordance with their own wishes. This phenomenon is shaped by power relations ranging from individual relationships to social structures that limit women's bodily autonomy and reproductive rights. Women should be able to use family planning methods to have children when and how many they want. Access to health services in this regard should be considered a fundamental human right. This right encompasses both supporting individuals who want to have children but face difficulties and ensuring that those who wish to limit their fertility or regulate birth spacing can access the necessary services. The state's prioritization of a specific family model can bring various debates about private life to the forefront. Therefore, it is important that fertility policies are approached from a human rights perspective and that inclusive policies are developed that respect individuals' different life and family choices, rather than interventionist approaches. This compilation aims to assess the effects of reproductive pressure on women's autonomy and human rights.
Keywords: Fertility, women's health, women's Autonomy

Giriş

Nüfus, sınırları belirli bir sahada belirli bir zaman diliminde yaşayan insanların bir araya geldiği topluluktur. Nüfus kavramı, dünya genelinde her ülkenin üzerinde durduğu kavramlardan biridir (Oktay, 2014). Tarihsel süreç içinde nüfusun büyüklüğü, nüfus artış hızı, yaş yapısı doğum ve ölüm gibi demografik özellikler dinamik bir özellik göstermektedir. Nüfus koşullarının tarihsel olaylar üzerinde etkili olduğu gibi savaş, salgın ve devletlerin nüfus artışını destekleyen ya da dengeleyen politikaları benimsemesi gibi tarihi olaylar da nüfus büyüklüğünü etkilemektedir (Köse & Sertkaya Doğani 2022). Günümüzde Bangladeş, Brezilya, Çin, İran, Tayland, Uruguay ve ülkemizin de içinde bulunduğu birçok orta gelirli ülkede doğurganlık oranlarındaki düşüş, gelecekteki nüfus yaşlanması ve nüfus azalmasıyla ilgili endişeleri artırmaktadır. Bu durum ülkelerin nüfus politikalarını yeniden düzenlemesine yol açmaktadır (Asadisarvestani & Sobotka, 2023).

Dünya genelinde uygulanmakta olan üç çeşit nüfus politikası bulunmaktadır: Nüfus artışını teşvik etmeye yönelik pronatalist politikalar, nüfus artış hızını azaltmaya yönelik antinatalist politikalar ve ülkemizin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerde uygulanan nitelik ve nicelik bakımından nüfusu artırmaya yönelik politikalar (Özdemir, 2017). Pronatalizim, hem kültürel hem de kurumsal olarak üremeyi teşvik etmektedir (Bartholomaeus & Riggs, 2017). Pronatalist politikaya yönelik müdahaleler, doğurganlığı teşvik edici ve yapısal yaklaşımlar olarak iki farklı yaklaşımla ele alınabilmektedir. Teşvik edici politikalar çocuk sahibi olmayı maddi desteklerle cazip hale getirmeye odaklanır, yapısal yaklaşımlar ise istihdam, cinsiyet eşitliği ve iş-aile dengesi gibi temel koşulları iyileştirmeye odaklanmaktadır (Vignoli & Guetto, 2025). Pronatalist söylemler aracılığıyla ebeveynlik normal olan adı altında ve çocukluluk ise yetişkinliğin anahtarı olarak kurgulanmaktadır. Bu tarz pronatalist söylemlerin süregelmesinin en önemli yollarından biri ise çocuksuzluğu ötekileştirerek olumsuzlaştırmadır (Bartholomaeus & Riggs, 2017). Son yirmi yıldaki düşük doğurganlık seviyeleri ülkelerde doğum yanlılığı politikalarını gündeme getirmiş olsa bazı toplumlarda yapılan düzenlemeler, kadın özerkliği ve cinsiyet eşitliğine getirmiş olduğu kısıtlamalar nedeniyle de tartışma konusu olmuştur (Asadisarvestani & Sobotka, 2023).
Bu derlemenin amacı, pronatalist yaklaşımların kadın özerkliği üzerindeki etkilerini kadın sağlığı hemşireliği perspektifinden ele almak ve mevcut literatür doğrultusunda değerlendirmektir.

1. Pronatalist Yaklaşımlar ve Üreme Baskısı

İnsanlar, tarih boyunca yeryüzünde hakimiyet kurmak istemiştir. Bu nedenle, nüfus artırma amacıyla üremeyi teşvik etme, uzun ve sağlıklı yaşam süresi için tıbbi yollara başvurma ve kendi toplumunu koruma adına savaşmışlardır (Oktay, 2014). Tarihte kadın, çocuk doğurma ve anneliğe dair sembollerle tanımlanmış ve anne olmayan kadınlar, kadın olmanın gereğini yerine getirmedikleri düşüncesiyle norm dışı kabul edilmiştir (Yıkmış, 2018). Günümüzde de toplumun, kadın kimliğini algılamasında "çocuk" önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların anne ya da gönüllü çocuksuz olma isteği beraberinde bir dizi karşıt sıfatı da beraberinde getirmektedir (Sever, 2015). Literatürde çocuk sahibi olmak istemeyen kadınların bu kararı alma sürecini, kişisel özerkliğe değer verme, annelik arzusunun bulunmaması, etik kaygılar, duygusal ve ilişkisel kapasite gibi faktörlerin etkilediği görülmüştür (Makhoul-Khoury vd., 2026). Kadının çocuk sahibi olup olmayacağı, ne zaman gebe kalmayı istediğine yönelik karar verme gücü ve üremeye dair seçimlerinde saygı görmesi üreme özerkliği olarak adlandırılmaktadır. Buna göre kişinin üreme özerkliğini engelleyen her türlü davranış, üreme baskısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özyön vd., 2024). Üreme baskısı, partner ve aile üyeleri gibi yakın çevreden kaynaklanabileceği gibi toplumsal düzeyde ataerkil sistem, kültürel ve dini inançlar yoluyla da kendini göstermektedir (Özkan vd., 2025). Özellikle muhafazakar aile değerlerine sahip toplumlarda kadınların çocuk yetiştirme rolünün teşvik edilmesi, cinsiyet eşitliği ile cinsel ve cinsiyet azınlıklarının hakları konusunda kaydedilen ilerlemeyi tersine çevirme eğilimindedir (Gietel-Basten vd., 2022). Üreme baskısı, kadınların fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit eden ciddi bir sorundur (Özkan vd., 2025). Kadının eşi veya ailesi tarafından gebeliği sürdürmeye zorlanması ya da kontraseptif kullanmamaya zorlanması gibi yaklaşımlar kişinin özerkliği ve üreme haklarının ihlaline yol açmaktadır (Aşçı & Gökdemir, 2017). Kadınların üreme sağlığıyla ilgili karar alma özerkliği ve aile planlaması haklarını kısıtlayarak istenmeyen gebeliklere, şiddete ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal sağlığı olumsuz etkilemektedir (Özkan vd., 2025). Bu nedenle ülkeler pronatalist yaklaşımlarda, insanların yaşam kalitesini artırma ve fırsat olanakları sunma gibi sosyal müdahaleleri benimseyerek yüksek doğurganlığı hedeflemelidir.

Yapısal politikalar, doğurganlık oranlarını hemen artırmasa bile genç popülasyonda ekonomik bağımsızlık ve cinsiyet eşitliğini sağlamada olumlu etkiler yaratabilir (Vignoli & Guetto, 2025). Güney Kore, dünyanın en düşük doğurganlık oranlarından birine sahiptir. 2005 yılından itibaren 1,08'e düşen doğurganlık hızı nedeniyle doğum oranını artırmaya yönelik politikalar benimsenmiştir. Bu süreçte hükümet, kürtajı kesinlikle yasaklamış ve yardımcı üreme tekniklerinin kullanımına teşvik etmiştir. Çocuk sahibi olmak isteyenlere yönelik anne-baba izinlerinde ve çocuk bakım yardımlarında iyileştirmelere gidilmiş olsa da ironik bir şekilde anne ölüm oranı ve bebek ölüm oranı gibi üreme sağlığı göstergeleri iyileşmemiş, hatta kötüleşmiştir (Kim, 2019). İran'da ise düşük doğurganlık hızı nedeniyle 2021 tarihinde onaylanan "Genç Nüfus ve Ailenin Korunması" kanunu, olumlu teşviklerinin yanı sıra aile planlaması ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimi kısıtlamakta, fetal tarama ve kürtaj konusunda katı kurallar içermektedir. Doğum kontrol yöntemlerinin ücretsiz dağıtımı ve kalıcı kontraseptif yöntemlerini yasaklamaktadır. Bu nedenle yeni yasa, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları tarafından kınanmıştır (Asadisarvestani & Sobotka, 2023). Kadınların doğum kontrol yöntemlerinin engellenmesi, istenmeyen gebelikler, yaşamı tehdit edecek komplikasyonlar ve güvensiz kürtaj oranlarında artış riskini beraberinde getirmektedir (Telli vd., 2019). Belarus, Japonya, Güney Kore, Macaristan, Polonya, Rusya gibi ülkemizin de içinde bulunduğu ülkeler hedef doğurganlık oranına ve nüfus büyüklüğüne ulaşabilmek adına dar kapsamlı müdahaleler içeren doğum yanlısı politikalar benimsemiştir (Vignoli & Guetto, 2025). Türkiye'de 2023 yılında yürürlüğe giren On İkinci Kalkınma Planı ile nüfusun sağlık ve yaşam kalitesinin desteklenmesi hedeflenmiştir. 2024 tarihinde kurumsal yapılanmaya gidilerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde, Nüfus Politikaları Kurulu ve Aile Enstitüsü kurulmuştur. Ayrıca, 1 Ocak 2025 sonrası doğan çocuklar için başvuru ve Türkiye'de ikamet şartıyla finansal teşvik uygulaması kararı alınmıştır. Fakat, doğurganlık hızındaki azalma karşısında kısa vadeli ve kısıtlı maddi önlemlerin çözüm olamayacağı aşikardır. Uzun vadeli etkileri sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları ile bütüncül bir çerçevede ele alan kapsamlı politika ve yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir (Yavuz, 2025).

2. Kadın Özerkliği ve Hemşirelik Perspektifi

Kadın bedeni, üreme politikaları nedeniyle yüzyıllardır siyasetin merkezinde yer almıştır. Bu politikalar, yasalar ve kültürel normlar çerçevesinde şekillenen cinsiyet, güç ve yönetişimin kesişiminden oluşmaktadır (Delanerolle vd., 2025). Literatürde doğurganlık ve annelik konusunda, kadınların yaşamları ve bedenleri üzerinde giderek artan bir kontrolcü yaklaşımın ivme kazandığı görüşleri yer almaktadır. Bu durum anneliğe geçişin, birçok kadının özerklik alanlarını sınırlayan sosyal, ideolojik ve hiyerarşik yapılar tarafından şekillendirildiği gerçeğini göz önüne sürmektedir (Donath vd., 2022). Kadın özerkliği, kişinin bilgi edinme ve karar vermede kullanabilme, akrabalık ve evlilik ilişkileri, yaş, din, siyasi sistem ve cinsiyetler arası iş bölümü gibi faktörlerden güçlü şekilde etkilenmektedir (Okan, 2024). 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte kadınlar, özerklik mücadeleleri kapsamında bir araya gelmiştir. Kadınların kendi bedenleri hakkında söz sahibi olma ve karar verme haklarının güçlendirilmesi 1970'lerde bedensel özerklik kavramı ile ortaya çıkmıştır. Bedensel özerklik hakkı, insan haklarının temelini oluşturur. Bu hak, kişinin fiziksel ve zihinsel bütünlüğünü koruma, kendi bedeni ve yaşamı hakkında özgürce karar verebilme yetkisini ifade eder. Özerklik; özgürlük, güvenlik, dokunulmazlık ve insan onuruna saygı gibi temel değerlerle doğrudan bağlantılıdır (Topçu & Okyay, 2024).

Nüfus üzerinde yapılacak düzenlemelerin odak noktası, kadın bedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ironik olan kadının üremesine odaklı nüfus politikalarında, kadının değil erkeklerin karar verici pozisyonda yer almasıdır.

Eril bakış açısına sahip kadın bedenini denetleme siyaseti, kadınların üreme özgürlüğü konusunda kendi kararlarını vermelerini zorlaştırmaktadır (Özsavaş & Arda, 2022). Uluslararası ve ulusal düzeyde kadın sağlığına yönelik alınan kararlar pozitif olarak görülse de aslında kadın bedeni aracılığı ile biyo-iktidar alanı şekillendirmektedir. Kadın, üreme yetisinden dolayı kapitalizm için ucuz işçi olarak görünmekte veya ev ortamında çocuklarına bakarak erkek egemen toplumda düşük statü ile bağdaştırılmaktadır. Bu yaklaşım ise kadının özerkliğini zedelemektedir (Aydoğmuş Ördem, 2020). Kadınların çocuk sahibi olup olmama ve doğurganlığın zamanlamasına ilişkin kararları etik açıdan özerklik ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir (Akçin & Yağmur, 2025). Ancak doğurganlık politikalarının yoğunlaştığı toplumlarda çocuk doğurma seçeneği, kadının ihtiyacından çok iktidarın beden, aile ve nüfus politikaları çerçevesinde sınırlandırılabilir (Saraç, 2024).

Kadın sağlığı hemşireliği, kadınların yaşam döngüsü boyunca üreme sağlığı gereksinimlerini bütüncül bir yaklaşımla ele alan ve hak temelli bakım sunmayı amaçlayan bir uzmanlık alanıdır (Karakut & Kabalcıoğlu Bucak, 2021). Savunuculuk rolü kapsamında hemşireler, kadınların üreme haklarının korunmasına yönelik önemli bir rol üstlenmektedir (ICN, 2021). Bu rol, sağlık sistemini hasta haklarına karşı daha duyarlı ve denetlenebilir hale getirerek haksızlıkların önüne geçmeyi amaçlar. Hasta savunucu rolünün temelinde insan hakları ve hasta hakları olması nedeniyle etik değerlerle yakından ilişkilidir (Taylan vd., 2011). Savunuculuk rolü, kişinin özerkliğini güvence altına almakta ve kişinin haklarını ve değerlerini koruyarak onu güçlendirmektedir (Eren & Altuğ Özsoy, 2019).

Sonuç ve Öneriler

Pronatalist yaklaşımlar, birçok ülkede azalan doğurganlık oranlarına yanıt olarak geliştirilmekle birlikte, uygulama biçimleri kadın özerkliği ve üreme hakları açısından önemli etik ve toplumsal tartışmaları beraberinde getirmektedir. Üreme politikalarının kadın bedeni üzerinden şekillenmesi, kadınların doğurganlık, annelik ve aile planlamasına ilişkin kararlarını bireysel gereksinimlerinden ziyade demografik ve siyasal hedefler doğrultusunda sınırlandırma riski taşımaktadır. Bu bağlamda, pronatalist politikaların yalnızca doğum oranlarını artırmaya odaklanan dar kapsamlı müdahaleler yerine, cinsiyet eşitliğini güçlendiren, kadınların eğitim ve istihdam olanaklarını artıran, bakım emeğini toplumsal olarak paylaşan ve kadınların üreme kararlarına saygıyı esas alan bütüncül yaklaşımlar çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

Akçin, E., & Yağmur, Y. (2025). Tüp ligasyonu: üreme hakkı mı, etik bir ikilem mi? *Abant Sağlık Bilimleri ve Teknolojileri,* 5(3), 175-80.

Asadisarvestani, K., & Sobotka, T. (2023). A pronatalist turn in population policies in Iran and its likely adverse impacts on reproductive rights, health and inequality: a critical narrative review. *Sex Reprod Health Matters, 31*(1),e2257075. https://doi.org/10.1080/26410397.2023.2257075

Aşçı, Ö., & Gökdemir, F. (2017). Etik yönleriyle üreme hakları ve cinsel haklar. *Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics 3*(3), 151-62.

Aydoğmuş Ördem, Ö. (2020). Kadın bedeni ve biyo-iktidar/biyo-politika söylem düzeni. *Feminist Eleştiri Dergi, 12*(2), 32-44.

Bartholomaeus, C., & Riggs, D. W. (2017). Daughters and their mothers: The reproduction of pronatalist discourses across generations. *Women's Studies International Forum, 62*, 1-7.

Delanerolle, G., Elneil, S., Sivakumar, A., Kurmi, O., Pathiraja, V., Ikwuka, D., & … Eleje, G. U. (2025). Reproductive politics and women's empowerment; how does geopolitics control women? *Front Glob Womens Health, 6*, e1666773. https://doi.org/10.3389/fgwh.2025.1666773

Donath, O., Berkovitch, N., & Segal-Engelchin, D. (2022). "I kind of want to want": Women who are undecided about becoming mothers. *Frontier Psychology, 13*, e848384. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.848384

Eren, D., & Altuğ Özsoy, S. (2019). Küreselleşen dünyada hemşireliği güçlendirmede bir strateji: savunuculuk. *Journal of Education and Research in Nursing, 18*(1), 65-71.

Gietel-Basten, S., Rotkirch, A., & Sobotka, T. (2022). Changing the perspective on low birth rates: why simplistic solutions won't work. *BMJ,* 379, e072670. https://doi.org/10.1136/bmj-2022-072670

International Council of Nurses. (2021). The ICN code of ethics fornurses 2021. https://www.icn.ch/sites/default/files/2023-04/ICN_Code-of-Ethics_EN_Web_0_0.pdf.

Karakut, Ş., & Kabalcıoğlu Bucak, F. (2021). Türkiye'de ve Dünyada kadın sağlığı hemşireliği. *Gevher Nesıbe Journal Of Medıcal & Health Sciences, 6*(13), 46-51.

Kim, S. (2019). Reproductive technologies as population control: how pronatalist policies harm reproductive health in South Korea. *Sex Reprod Health Matters, 27*(2), 1610278.

Köse, M., & Sertkaya Doğan, Ö. (2022). Nüfus politikaları bağlamında Türkiye nüfusunun demografik dönüşümü, yapısal değişimi ve geleceği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 74*, 247-267.

Makhoul-Khoury, S., Lans, O., & Sheenar-Golan, V. (2026). Beyond motherhood: understanding the lives of voluntarily childless women in a pronatalist society. *Culture, Health Sexuality, 3*, 1-13.

Okan, A. (2024). Toplumsal cinsiyet eşitliğini etkileyen faktörler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 16*(4), 753-766.

Oktay, E. Y. (2014). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7*, 31-53.

Özdemir, A. (2017). Doğum kontrol teşviklerinden en az üç çocuğa: tarihsel süreçte Türkıye'de antinatalist ve pronatalist politikaların seyri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3*(3), 65-75.

Özkan, H., Erdoğan, E., & Ejder Apay, S. (2025). Küresel olarak üreme baskısı. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 15*(2), 463-470.

Özsavaş, O., & Arda, B. (2022). Kadın bedeninin denetiminin biyopolitika ve biyoetik açıdan incelenmesi: geleneksel derleme. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History, 30*(2), 178-88.

Özyön E, K., Koçak V., & Ege, E. (2024). Turkish validity and reliability ofthe reproductive autonomy scale. *Journal of Midwifery and Health Sciences, 7*(2), 239-249.

Saraç, I. (2024). Üreme politikaları. *Toplum ve Hekim, 39*(5), 344-353.

Sever, M. (2015). Kadınlık, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter'den kadınlık mı annelik mi?, Tina Miller'dan annelik duygusu: mitler ve deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Feminist Eleştiri Dergi, 7*(2), 72-86.

Taylan, S., Alan, S., & Kadıoğlu, S. (2011). Hemşirelik rolleri ve özerklik. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 14*(3), 66-74.

Telli, P., Cesuroğlu, T., & Aksu Tanık, F. How do pronatalist policies ımpact women's access to safe abortion services in Turkey?. *International Journal of Social Determinants of Health and Health Services, 49*(4),

Topçu, O., & Okyay, P. (2024). Bedensel özerklik ve bütünlüğün cinsel sağlık ve üreme sağlığına etkisi. *Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi, 2*(2), 61-69.

Vignoli, D., & Guetto, R. (2025). Policies and Fertility: Pronatalist vs. Structural Approaches. Advances in Social Demography. 39-55.

Yavuz, S. (2025). Türkiye'de doğurganlık dönüşümü (2001-2023): Düşük doğurganlık karşısında pronatalist adımlar. *ASBÜ Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(3), 158-198.

Yıkmış, M. S. (2018). Pronatalist kültürde anne olmamak. *Feminist Eleştiri Dergi, 10*(2), 85-97.

ÖSTROJENİN AZALAN ETKİSİ: MENOPOZ DÖNEMİNDE SİSTEMİK DEĞİŞİKLİKLER

Arş. Gör. Merve ÖKSÜZ
Giresun Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-5531-7801

Şeydanur OSMA
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0002-3658-3768

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

ÖZET
Östrojen, tarihsel olarak kadınların erkeklere kıyasla daha uzun yaşam süresine sahip olmasının anahtarı olarak kabul edilmiştir. Overlerden salgılanan bu steroid hormon, kadın üreme sisteminin ve sekonder seks karakterlerinin gelişim ve düzenlenmesinden sorumlu olması ve glikoz homeostazı, bağışıklık yanıtı, kemik metabolizması, kardiyovasküler fonksiyonlar, doğurganlık ve sinir sistemi üzerinde kritik düzenleyici rollere sahiptir. Bunun yanı sıra enfeksiyonlar, otoimmün ve dejeneratif hastalıklar gibi birçok patolojik sürecin merkezinde yer almaktadır. Östrojen, estron, estradiol ve estriol olmak üzere üç formda bulunmaktadır. Reprodüktif dönemde estradiol baskındır ve menstrual döngü boyunca fizyolojik dalgalanmalar gösterir. Menopoza geçiş dönemi olan perimenopoz dönemi ise genellikle 4–5 yıl sürer ve düzensiz menstrual sikluslar ile östrojen düzeylerinde azalma ve dalgalanmalarla karakterizedir. Bu süreçte over fonksiyonlarının giderek azalmasına bağlı olarak estradiol üretimi düşer ve ovulasyon durur. Menopozla birlikte dolaşımdaki östrojen düzeylerinde belirgin bir azalma meydana gelir ve buna bağlı olarak vücut dinamiklerinde önemli değişiklikler ortaya çıkar. Östrojenin arteriyel vazodilatasyon ve vasküler tonus üzerindeki koruyucu etkilerinin kaybı, menopoz sonrası dönemde kardiyovasküler hastalık riskinin artmasına yol açarken kemik mineral yoğunluğunda belirgin bir azalma da gözlenmektedir. Ayrıca östrojen eksikliğine eşlik eden hormonal değişiklikler, özellikle folikül stimüle edici hormon düzeylerindeki artış, menopozla ilişkili kemik kütlesi kaybının önemli bir tetikleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Kadınların yaşamlarının büyük bir bölümünü menopoz sonrası dönemde geçirmeleri, yaşa bağlı gelişen bu patolojiler açısından riskin önemini daha da artırmaktadır. Bu derlemede, östrojen eksikliğinin kadınların menopoz dönemindeki fizyolojik ve psikolojik yansımaları, güncel bilimsel literatür doğrultusunda ele alınmış ve değerlendirilmiştir.
Anahtar kelimeler: Kadın sağlığı, menopoz, östrojen

THE DECLINING EFFECT OF ESTROGEN: SYSTEMIC CHANGES DURING MENOPAUSE

ABSTRACT
Estrogen has historically been considered the key to women having a longer lifespan than men. This steroid hormone secreted by the ovaries is responsible for the development and regulation of the female reproductive system and secondary sex characteristics and has critical regulatory roles in glucose homeostasis, immune response, bone metabolism, cardiovascular function, fertility, and the nervous system. In addition, it is central to many pathological processes such as infections, autoimmune, and degenerative diseases. Estrogen exists in three forms: estrone, estradiol, and estriol. Estradiol is predominant during the reproductive period and exhibits physiological fluctuations throughout the menstrual cycle. The perimenopausal period, which is the transition to menopause, typically lasts 4–5 years and is characterized by irregular menstrual cycles and decreases and fluctuations in estrogen levels. During this process, estradiol production decreases due to the gradual decline in ovarian function, and ovulation ceases. With menopause, there is a marked decrease in circulating estrogen levels, leading to significant changes in body dynamics. The loss of estrogen's protective effects on arterial vasodilation and vascular tone leads to an increased risk of cardiovascular disease in the postmenopausal period, while a significant decrease in bone mineral density is also observed. Furthermore, hormonal changes accompanying estrogen deficiency, particularly the increase in follicle-stimulating hormone levels, are considered a major trigger for menopause-related bone mass loss. The fact that women spend a large part of their lives in the postmenopausal period further increases the importance of this risk in terms of age-related pathologies. In this review, the physiological and psychological reflections of estrogen deficiency in women during menopause have been addressed and evaluated in line with the current scientific literature.
Keywords: Estrogen, menopause, women's health

GİRİŞ
Menopoz, kadınların doğurganlık sürecinden yaşlılık dönemine geçiş ile seyreden doğal bir süreçtir. Bu dönemde, overlerin foliküler fonksiyonları geriler ve üreme yetisinin kaybolması ile buna bağlı menstrual siklus kalıcı olarak sonlanır (Zorlu vd., 2016). Menopoz, kadınların sekonder bir problem olmadan 12 ay boyunca menstrüasyon görmemesi durumudur (Darici Koçan & Cangöl, 2023). Dünya genelinde ortalama menopoz yaşı 51 iken ülkemizde ortalama menopoz yaşı 46-48 arasındadır (Çakır vd., 2022). Kadınların yaşam süresinin üçte birini kapsayan menopoz sonrası dönemde fizyolojik, hormonal ve psikolojik değişiklikler yaşanmaktadır (Aslan Demirtaş vd., 2022). Menopoz sürecinde görülen bu değişimler östrojen seviyesinde azalma nedeniyle yaşanmaktadır. Kadınlar bu dönemde pek çok problemle karşı karşıya kalmaktadır. En sık görülen ve kişinin yaşamını etkileyen problem vazomotor semptomlardır (Çakır vd., 2022). Menopozun erken evresinde sıcak basması, uyku problemleri ve gece terlemeleri, sinirlilik, depresyon, cinsel istekte azalma ve vajinal kuruluk gibi semptomlar görülürken geç evresinde kardiyovasküler hastalıklar ve osteoporozla karşılaşılmaktadır (Ağralı vd., 2016). Semptomların şiddeti ve kadınların etkilenme düzeyi, içinde bulunduğu toplum şartlarına ve kişisel deneyimlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyokültürel yönden de emeklilik, yalnızlık, stres ve depresyon gibi yaşanılabilecek olaylar nedeniyle menopoz algısı her kadın için değişim gösterebilir ve yaşam kalitesi etkilenebilir (Öcalan & Gökal, 2026). Bu çalışmada, kadınların menopoz sürecinde östrojen hormonun etkisinin azalması ile meydana gelen sistemik değişiklikler ve bu değişimlerin kadın hayatına yansımaları incelenmiştir.

1. Menopoz Döneminde Sistemik Değişiklikler

1.1. Üreme Sistemi Üzerine Etkiler

Menopozal dönemde en belirgin üreme sistemi değişimi, vajinal kuruluktur. Vajinal kurulukla birlikte, ateş basması ve gece terlemeleri de üreme sistemi üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Bu dönemde azalan hormon seviyesine bağlı olarak klitoris daha az hassaslaşmaktadır (Çıtak & Bekar, 2021). Meme ve genital sistemdeki değişiklikler nedeniyle de meme ve genital hassasiyet azalma görülmektedir. (Özcan & Kızılkaya Beji). Özellikle penetratif cinsel ilişki yokluğunda vajinal daralma ve kısalma görülebilmektedir. Vajinaya giden kan akışı azalır, yağ bezlerinden salgılanma azalır ve cinsel uyarılma esnasında lubrikasyonda azalma ve gecikmeye yol açar. Bu süreçte inflamasyon bulgusu eklenmesi ile görülen atrofik vajinit, en yaygın sorunlardan biridir (Demirel Bozkurt & Sevil, 2016). Yakınmalarla baş etme adına hormon replasman tedavisi (HRT) kullanılabilmektedir. HRT'nin yetersiz kaldığı durumlarda androjen içeren preparatlar kullanılabilmekle birlikte, androjen ve diğer anabolik steroidlerin potansiyel riskleri ve kötüye kullanım olasılığı nedeniyle FDA tarafından kullanımları kısıtlanmıştır. Östrojen replasmanı semptomları azaltmada etkili olmakla birlikte, tedavi bireysel risk–yarar dengesi gözetilerek planlanmalıdır (Kokonalı & Engin Üstün, 2019).

1.2. Kardiyovasküler Sistem Üzerine Etkiler

Kadınlarda yaşa bağlı değişiklikler, östrojen düzeyinde düşüş ve folikül stimüle edici hormonda (FSH) artış ile 35 yaş civarında başlamaktadır. Premenopozal dönemde, endojen östrojen kadınlarda kardiyovasküler risk faktörlerine karşı koruyucu etkilere sahiptir. Ancak menopoz sonrası kardiyovasküler hastalıklar kadınlarda en yüksek ölüm nedenidir (Durmuşoğlu & Yoldemir, 2008). Menopozda kardiyovasküler hastalıkların etkileri çok yönlü olmakla birlikte endotel fonksiyonu, koroner arter fizyolojisini ve metabolik disfonksiyonu etkileyerek koroner anatomide yapısal değişikliklere yol açmaktadır (Nair vd., 2021). Östrojen konsantrasyonlarındaki azalma, endotel ve vasküler fonksiyon bozukluğuna ile sistemik inflamasyonun artmasına bu durum ise aterosklerotik kalp hastalıklarına yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra menopozal dönemde karın bölgesinde yağlanma, insülin direnci ve arteriyel hipertansiyon (AH) gibi çeşitli risk faktörleri de kardiyovasküler hastalık gelişimini arttırmaktadır (Anagnostis & Stevenson, 2024). Çalışmalarda kadınların menopoz geçişi ya da sırasında %60-80 oranında vazomotor semptomlar yaşadığı görülmektedir (Politi vd., 2008). Görülen bu semptomlar kadınların yaşam kalitesini etkilemenin yanı sıra yüksek tansiyon seviyeleri ve klinik hipertansiyon ile de ilişkili bulunmuştur (Samargandy vd., 2023). Literatürde vazomotor semptomlara sahip kadınların vazomotor semptomları olmayan kadınlara oranla daha kötü bir kardiyovasküler risk profiline sahip olduğu bilinmektedir. Semptomlara sahip kadınların, sistolik ve diyastolik kan basınçları, total kolesterol düzeyleri ve beden kitle endeksleri anlamlı derecede yüksektir (Carbonel vd., 2020). Ayrıca erken menopoza giren kadınlarda uzun vadeli kardiyovasküler olay riski önemli ölçüde artmaktadır. Erken menopoz yaşayan kadınların kardiyovasküler risk faktörleri açısından taranması gerekmektedir (Bast vd., 2025).

1.3. Kemik Metabolizması ve Osteoporoz

Yaşlanma, östrojen eksikliği, sedanter yaşam, yetersiz beslenme, bağışıklık sistemindeki değişiklikler ve genetik yatkınlıklar gibi çeşitli etkenler primer osteoporozun gelişimine katkıda bulunmaktadır. Özellikle yaşlanma, osteoporoz ve yaşın ilerlemesi ile ortaya çıkan diğer hastalıklar açısından en önemli risk faktörüdür (Kverka & Stepan, 2024).

Osteoporoz, kemik yoğunluğunda azalma ve kemik yapısındaki deformasyonlarla karakterize edilen, kırılganlık eğiliminin artmasına yol açan bir iskelet hastalığıdır (Cortet vd., 2024). Osteoporoz önemli bir halk sağlığı yükü oluşturmakta ve yaşlanan nüfusta menopoz sonrası kadınlar için önemli bir risktir. Gelişmiş ülkelerde 50 yaş üstü kadınların üçte biri yaşamlarının geri kalanında orteoporoza bağlı kırık yaşamaktadır. Buna bağlı olarak yaşam kaliteleri olumsuz etkilenmektedir (Kumar vd., 2025). Bu nedenle, yeterli miktar ve kalitede kemik kütlesinin korunması kadınlar açısından önemlidir (Kverka & Stepan, 2024). Literatürde egzersizin denge ve düşme riskinin azaltılmasında, kemik mineral yoğunluğunun korunması ya da artırılmasında ve kemik yapısındaki faydalı değişikliklere yol açması nedeniyle kırık riskini azaltma potansiyeline sahip olduğu bilinmektedir (Kumar vd., 2025). Zhang ve arkadaşlarının (2025) meta-analiz çalışmasında, menopoz sonrası düzenli çay tüketen kadınların kemik mineral yoğunluğunda artış ve osteoporoz gelişme ve kırık yaşama olasılığında azalma olduğu saptanmıştır.

1.4. Metabolik ve Endokrin Sistem Üzerine Etkiler

Metabolizma, protein, karbonhidrat ve yağların sindirim sistemi enzimleri tarafından parçalanarak vücudun gerek duyduğu enerji ve besin öğelerine dönüştürülmesi sürecidir. Bu süreçteki herhangi bir aksaklık metabolik bozukluk olarak adlandırılır. Menopoz döneminde, vücutta yaşanan değişiklikler nedeniyle bazı metabolik bozukluklar daha sık görülmeye başlar. Özellikle dislipidemi, bozulmuş glukoz toleransı ve tip 2 diyabet gibi, kardiyovasküler hastalık riskini artıran metabolik sendrom bileşenleri menopozda yaygınlaşmaktadır. Ulusal Kolesterol Eğitim Programı Yetişkin Tedavi Paneli III (NCEP ATPIII) kriterlerine göre, metabolik sendrom tanısı, belirtilen bileşenlerden en az üçünün varlığı ile konulabilmektedir (Jeong & Park, 2022; Ou vd., 2023; Luo vd., 2024). Östrojen seviyesindeki dramatik düşüş yağ oranında artışa neden olur ve insülin direnci ile bir dizi zincirleme etkiye katkıda bulunan merkezi yağ birikimini destekler. Bu durum, metabolik sendromun daha yüksek oranda görülmesine yol açar (Bauset vd., 2022). Artan yağ dokusu fonksiyon bozukluğuna yol açarak kronik düşük dereceli inflamasyon ve lipotoksisite oluşturur. Değişen adipokin düzeyleri ve inflamasyon, anjiyogenezi destekleyerek kolorektal, endometriyal ve menopoz sonrası meme kanseri riskini artırmaktadır (Erdoğan & Şanlıer, 2024). Metabolik sendrom (MetS), mortalite oranını artıran ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen kronik, bulaşıcı olmayan hastalıklar için önemli bir risk faktörüdür. Kadınlarda erkeklere oranla görülme sıklığı yaklaşık 1.5-2 kat daha fazladır (Gonçalves & Lima, 2024). Ülkemizde menopoz sonrası kadınlar arasında MetS prevalansının %15,5 olduğu bildirilmiştir (Yoldemir vd., 2019).

1.5. Nöropsikiyatrik ve Kognitif Etkiler

Östrojen, nörotransmisyonu, serebral kan akışını ve büyüme faktörlerinin düzenlenmesini destekleyerek kadınlarda beyin sağlığını korumakta ve demans riskinde azaltmaktadır. Ancak menopozla birlikte östrojen seviyesinin hızla düşmesi, beyin fonksiyonlarını olumsuz etkileyerek bilişsel gerilemeye yol açabilmektedir (Guo vd., 2025). Literatürde, menopozdan sonra bilişsel işlevlerde belirgin bir düşüş olduğu ve en yaygın şikayetler arasında kelimeleri/sayıları hatırlamada zorluk olmak üzere hafıza problemleri yaşandığı belirtilmiştir (Sochocka vd., 2023). Ayrıca menopozun yol açtığı ruh sağlığı sorunları yeterince bilinmemekle birlikte, mevcut nörobilimsel kanıtlar menopoz sırasında beyindeki tüm önemli nörosteroid hormon seviyelerinin dalgalandığını göstermektedir. Bu hormon dalgalanmaları daha sonra nörotransmitter aktivitesi ve beyin devreleri üzerinde istikrarsızlaştırıcı etkiler yaratmaktadır (Kulkarni vd., 2024). Menopozun biyopsikososyal doğası gereği, bu dönemde depresyon riskinin artması, biyolojik kırılganlıkla ilişkili bulunmuştur.

Özellikle östradiol ve FSH düzeylerindeki büyük dalgalanmalar, depresif belirtilerin daha şiddetli görülmesiyle bağlantılıdır (Badawy vd., 2024). Alblooshi ve arkadaşlarının (2023) yapmış olduğu bir sistematik derleme sonucuna göre, menopoz ve menopoz sonrası anksiyetenin yaygın olduğu, vazomotor semptomlar ve önceden geçirilmiş majör depresyon öyküsü varlığının menopozla ilişkili depresyon riskini artırdığı görülmüştür.

1.6. Menopozda Tedavi ve Yönetim Yaklaşımları

Menopozal döneme bağlı yaşanan yakınmaların giderilmesinde tıbbi tedavi olarak Hormon Replasman Tedavisi (HRT) uygulanmaktadır (Zorlu vd., 2022). Ancak vazomotor yakınmalarda faydalı olmasına karşın ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir. Serebrovasküler ve kardiyak hastalıklar, tromboembolik hastalıklar ve meme kanseri riskinde artışa yol açabilmektedir (Çakır vd., 2022). Tıbbi tedavinin yanı sıra birçok kadın bu süreci daha konforlu geçirmek adına alternatif ve tamamlayıcı tedavilere de başvurmaktadır (Zorlu vd., 2022). Literatürde bilişsel davranışçı terapi, hipnoz, akupunktur ve bitkisel takviyelerin vazomotor semptomları azaltmada etkili olduğu görülmüştür (Çakır vd., 2022). Salehi-Pourmehr ve arkadaşlarının (2020) yapmış olduğu meta-analiz çalışmasına göre, menopoz sonrası kadınlarda lavanta ile aromaterapi uygulamasının kadınların fiziksel ve psikolojik semptomlarını iyileştirmede etkili olabileceği görülmüştür. Al-Akoum ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında sarı kantoron uygulamasının kadınlarda sıcak basmaları üzerinde etkili olduğu ve yaşam kalitesini iyileştirdiği bildirilmiştir. Darici Koçan ve Cangöl'ün (2023) çalışmasında ise kadınların bu dönemde en sık sinirlilik, sıcak basması ve uyku problemleri yaşadığı, bu yakınmalarla baş etmek için en sık duş alma, dinlenme, uyku öncesi gıda tüketme ve dikkat dağıtma gibi yöntemlere başvurdukları saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Menopoz, kadın hayatının önemli bir dönemini oluşturan ve bu dönemde yaşanan östrojen düzeylerindeki azalmaya bağlı üreme, kardiyovasküler, kemik, metabolik ve nöropsikiyatrik sistemler üzerinde çok yönlü etkiler yaratan doğal bir süreçtir. Bu dönemde ortaya çıkan vazomotor semptomlar, kardiyovasküler risk artışı, osteoporoz, metabolik sendrom ve ruhsal değişiklikler kadınların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle menopozal dönemde kadınların bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi, düzenli sağlık kontrollerinin yapılması, kardiyovasküler risk faktörleri ve kemik sağlığı açısından taranması önemlidir. Semptom yönetiminde bireysel riskler göz önünde bulundurularak hormon replasman tedavisi veya kanıta dayalı tamamlayıcı yaklaşımlar planlanabilmektedir. Sağlık profesyonellerinin menopoz sürecine ilişkin farkındalığı artırması ve kadınlara danışmanlık hizmeti sunması, bu dönemin daha sağlıklı ve konforlu geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Agrali, C., Unal, E., & Senol, D. K. (2022). Women's perception of menopause and their attitudes towards complementary therapy use. *Journal of Health Sciences Institute, 7*(2), 172–183.

Al-Akoum, M., Maunsell, E., Verreault, R., Provencher, L., Otis, H., & Dodin, S. (2009). Effects of hypericum perforatum (St. John's wort) on hot flashes and quality of life in perimenopausal women: A randomized pilot trial. *Menopause, 16*(2), 307–314.

Alblooshi, S., Taylor, M., & Gill, N. (2023). Does menopause elevate the risk for developing depression and anxiety? Results from a systematic review. *Australasian Psychiatry, 31*(2), 165–173.

Anagnostis, P., & Stevenson, J. C. (2023). Cardiovascular health and the menopause, metabolic health. *Best Practice & Research Clinical Endocrinology & Metabolism, 38*(1), 101781.

Aslan Demirtaş, F., Fırat, B., & Şahin, N. (2022). Menopoz ve cinsel yaşam: Sistematik derleme. *Androloji Bülteni, 24*, 155–162.

Badawy, Y., Spector, A., Li, Z., & Desai, R. (2024). The risk of depression in the menopausal stages: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 357*, 116–133.

Bauset, C., Martinez-Aspas, A., Smith-Ballester, S., Garcia-Vigara, A., Monllor-Tormos, A., Kadi, F., Nilsson, A., & Cano, A. (2022). Nuts and metabolic syndrome: Reducing the burden of metabolic syndrome in menopause. *Nutrients, 14*(8), 1677.

Bast, J. A., Olubi, O., Le, E., Parashar, S., Dobrescu, I., & Kondapalli, L. (2025). Cardiovascular consequences of premature menopause. *Current Cardiology Reports, 27*(1), 126.

Carbonel, A. A. F., Simoes, R. S., Girao, M. J. B. C., Junior, J. M. S., & Baracat, E. C. (2020). Cardiovascular system and estrogen in menopause. *Revista da Associação Médica Brasileira, 66*(2).

Cortet, B., Guanabens, N., Brandi, M. L., & Siggelkow, H. (2024). Similarities and differences between European guidelines for the management of postmenopausal osteoporosis. *Archives of Osteoporosis, 19*(1), 84.

Çakır, Ö., Balkaya, N. A., & Dönmez, S. (2022). Menopoz döneminde vazomotor semptomlarda fitoöstrojen kullanımı. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 5*(3), 476–484.

Çıtak, G., & Bekar, M. (2021). Menopozal dönemde kadının cinsel yaşamını etkileyen faktörler: Güncel durum. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 55–60.

Darici Koçan, M. K., & Cangöl, E. (2023). Menopoz dönemindeki kadınların yaşadıkları semptomlar ve baş etme yöntemleri. *STED, 32*(3), 156–168.

Demirel Bozkurt, Ö., & Sevil, Ü. (2016). Menopoz ve cinsel yaşam. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3*(4), 497–503.

Durmuşoğlu, F., & Yoldemir, T. (2008). Kardiyovasküler sağlık ve menopoz. *Türkiye Klinikleri Journal of Gynecology Obstetrics Special Topics, 1*(3), 10–22.

Erdoğan, K., & Şanlıer, N. (2024). Metabolic syndrome and menopause: The impact of menopause duration on risk factors and components. *International Journal of Women's Health, 16*, 1249–1256.

Gonçalves, V. B. S., & Lima, S. M. R. R. (2024). Menopause and metabolic syndrome: Anthropometric, lipid, and dietary profiles. *Revista da Associação Médica Brasileira, 70*(6), e20231571.

Guo, M., Wu, Y., Gross, A. L., Karvonen-Gutierrez, C., & Kobayashi, L. C. (2025). Age at menopause and cognitive function and decline among middle-aged and older women in the China Health and Retirement Longitudinal Study, 2011–2018. *Alzheimer's & Dementia, 21*(2), e14580.

Jeong, H. G., & Park, H. (2022). Metabolic disorders in menopause. *Metabolites, 12*(10), 954.

Kulkarni, J., Gurvich, C., Mu, E., Molloy, G., Lovell, S., Mansberg, G., & Szoeke, C. (2024). Menopause depression: Under recognised and poorly treated. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 58*(8), 636–640.

Kumar, S., Smith, C., Clifton-Bligh, R. J., Beck, B. R., & Girgis, C. M. (2025). Exercise for postmenopausal bone health – Can we raise the bar? *Current Cardiology Reports, 23*(1), 20.

Kverka, M., & Stepan, J. J. (2024). Associations among estrogens, the gut microbiome and osteoporosis. *Current Osteoporosis Reports, 23*(1), 2.

Kokonalı, D., & Engin Üstün, Y. (2019). Yaşlı kadınlarda üreme sağlığı. *Jinekoloji - Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, 16*(2), 97-100.

Luo, X., Wang, Y., Wang, L., Shen, Y., & Ren, M. (2024). Association between female androgen levels, metabolic syndrome, and cardiovascular disease: An NHANES analysis (2013–2016). *International Journal of Women's Health, 16*, 2087–2101.

Nair, A. R., Pillai, A. J., & Nair, N. (2021). Cardiovascular changes in menopause. *Current Cardiology Reviews, 17*(4), e230421187681.

Ou, Y. J., Lee, J. I., Huang, S. P., Chen, S. C., Geng, J. H., & Su, C. H. (2023). Association between menopause, postmenopausal hormone therapy and metabolic syndrome. *Journal of Clinical Medicine, 12*(13), 4435.

Öcalan, D., & Gökal, G. A. (2026). A special period for women: A metaphor analysis on the concept of menopause. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 20*(1).

Özcan, H., & Kızılkaya Beji, N. (2014). Menopoz döneminde cinsellik. *Androloji Bülteni, 16*(58), 209-211

Politi, M. C., Schleinitz, M. D., & Col, N. F. (2008). Revisiting the duration of vasomotor symptoms of menopause: A meta-analysis. *Journal of General Internal Medicine, 23*, 1507–1513.

Salehi-Pourmehr, H., Ostadrahimi, A., Ebrahimpour-Mirzarezaei, M., & Farshbaf-Khalili, A. (2020). Does aromatherapy with lavender affect physical and psychological symptoms of menopausal women? A systematic review and meta-analysis. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 39*, 101150.

Samargandy, S., Matthews, K. A., Brooks, M. M., Barinas-Mitchell, E., Magnani, J. W., Thurston, R. C., & Khoıdar, S. R. (2023). Trajectories of blood pressure in midlife women: Does menopause matter? *Circulation Research, 130*(3), 312–322.

Sochocka, M., Karska, J., Pszczołowska, M., Ochnik, M., Fułek, M., Fułek, K., Kurpas, D., Chojdak-Łukasiewicz, J., Rosner-Tenerowicz, A., & Leszek, J. (2023). Cognitive decline in early and premature menopause. *International Journal of Molecular Sciences, 24*, 6566.

Yoldemir, T., Garibova, N., & Atasayan, K. (2019). The association between sexual dysfunction and metabolic syndrome among Turkish postmenopausal women. *Climacteric, 22*(5), 472–477.

Zhang, M., Li, S., Wu, S., Zhou, D., Lu, M., Lin, C., Liu, C., & Xie, Q. (2025). Tea consumption and bone health in postmenopausal women: A systematic review and meta-analysis. *Archives of Osteoporosis, 20*(1), 20.

Zorlu, S., Türkmenoğlu, B., & Budak, Z. (2022). Traditional practices of menopausal women for menopause symptoms. *Journal of Health Sciences Institute, 7*(3), 139–149.

DİJİTAL ÇAĞDA POSTPARTUM BEDEN ALGISI: SOSYAL MEDYA KULLANIMININ ANNE SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ

Arş. Gör. Hilal Gül BOYRAZ YANIK
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-1177-4004

Aleyna KALE
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0008-4982-3258

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

Özet

Doğum sonrası dönem, kadınların beden algısını ve ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyebilecek fiziksel, hormonal ve psikososyal değişikliklerin yaşandığı hassas bir dönemdir. Dijital çağda, sosyal medya platformları, anneliğin idealize edilmiş temsillerinin ve "bedenin eski haline dönmesinin" yaygın olarak paylaşıldığı alanlar haline gelmiştir. Bu tür görünüş odaklı içeriğe maruz kalmak, sosyal karşılaştırma ve nesneleştirme teorileriyle açıklanan mekanizmalar aracılığıyla doğum sonrası kadınların kendilerine ilişkin algılarını şekillendirebilir. Kilo artışı ve ciltte değişimler doğum sonrası dönemde gebelik öncesi döneme hızla geri dönerken, bazı değişimler ise daha yavaş eski haline gelmektedir. Doğum sonrası dönemde kadınlar fiziksel görünümlerine, cinselliklerine ve beden algılarına daha duyarlıdır. Bu derleme, 2010 ile 2025 yılları arasında yayınlanan hakemli makaleleri incelemiştir. PubMed, Scopus, Web of Science ve Google Scholar'da "doğum sonrası dönem", "beden imajı", "sosyal medya", "anne ruh sağlığı" ve "doğum sonrası depresyon" anahtar kelimeleri kullanılarak sistematik bir arama yapılmıştır. Doğum sonrası kadınlara odaklanan ve sosyal medya kullanımıyla ilişkili beden imajını ele alan çalışmalar dahil edilmiştir. Bulgular tematik olarak sentezlenmiştir. Doğum sonrası dönemde beden memnuniyetsizliği, düzensiz yeme davranışları, düşük benlik saygısı, depresyon, anksiyete, cinsel işlev bozukluğuna ve cinsel yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir. Depresyon, anksiyete gibi duygusal dalgalanmalar kadının annelik rolüne uyumunu zorlaştırmakta ve yaşam doyumunun azalmasına neden olmaktadır. İdeal ve fit kadın görünümlerini yansıtan sosyal medya paylaşımları ve ulaşılmaz güzellik algılarının görselleştirilmesi, doğum sonrası dönemdeki beden imajını olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyal medyadaki görsellere maruz kalmak doğum sonrası dönemdeki kadını psikolojik olarak daha savunmasız hale getirerek beden memnuniyetsizliğinin artması ve doğum sonrası depresyon gibi ruhsal problemlere neden olmaktadır. Tüm bu sorunlar hem anne hem de çocuk için fiziksel ve ruhsal sağlığını düzenlemeye yardımcı olacak emzirme, egzersiz ve sağlıklı beslenme gibi uygulamalara katılımının azalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda doğum sonrası dönemde sosyal medya, beden memnuniyeti, cinsellik ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, kadınların doğru bilgilendirilmesi ve sağlıklı beden algısının desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda hemşirelerin, doğum sonrası izlemlerde, fiziksel iyileşme yanında kadınların beden memnuniyetsizliği ve risk faktörlerini ele almaları önerilir.

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanımının doğum sonrası kadınların beden algısı, psikolojik sağlığı ve annelik deneyimi üzerindeki etkilerini inceleyerek, beden memnuniyetsizliği ve ruhsal risklerin yönetimi için bütüncül bir yaklaşımın önemini ortaya koymaktır.
Anahtar Sözcükler: doğum sonrası dönem, beden algısı, kadın, sosyal medya, ruh sağlığı

POSTPARTUM BODY IMAGE IN THE DIGITAL AGE: THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA USE ON MATERNAL HEALTH

Abstract
The postpartum period is a sensitive time of profound physical, hormonal, and psychosocial changes that can significantly impact women's body image and mental health. In the digital age, social media platforms have become spaces where idealized representations of motherhood and rapid “body return” are widely shared. Exposure to such appearance-focused content can shape postpartum women's self-perceptions through mechanisms explained by social comparison and objectification theories. While weight gain and skin changes rapidly return to pre-pregnancy levels in the postpartum period, some changes return more slowly. Postpartum women are more sensitive to their physical appearance, sexuality, and body image. This review examined peer-reviewed articles published between 2010 and 2025. A systematic search was conducted using the keywords “postpartum period,” “body image,” “social media,” “maternal mental health,” and “postpartum depression” in PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar. Studies focusing on postpartum women and addressing body image in relation to social media use were included. The findings have been synthesized thematically. Postpartum body dissatisfaction, disordered eating habits, low self-esteem, depression, anxiety, sexual dysfunction, and negative impacts on the quality of sexual life can occur. Emotional fluctuations such as depression and anxiety make it difficult for women to adapt to their role as mothers and lead to decreased life satisfaction. Social media posts reflecting ideal and fit female appearances and the visualization of unattainable beauty standards negatively affect body image in the postpartum period. Exposure to images on social media makes women more psychologically vulnerable in the postpartum period, leading to increased body dissatisfaction and mental health problems such as postpartum depression. All these problems lead to a decrease in participation in practices such as breastfeeding, exercise, and healthy eating, which help regulate the physical and mental health of both mother and child. In this context, addressing the relationship between social media, body satisfaction, sexuality, and psychological well-being in the postpartum period with a holistic approach is of great importance in terms of providing women with accurate information and supporting a healthy body image. Accordingly, it is recommended that nurses address women's body dissatisfaction and risk factors, in addition to physical recovery, during postpartum follow-up. The aim of this study is to examine the effects of social media use on postpartum women's body image, psychological well-being, and maternal experience, highlighting the importance of a holistic approach to managing body dissatisfaction and psychological risks.
Keywords: postpartum period, body image, women, social media, mental health

GİRİŞ

Doğum sonrası dönem, kadınlar için duygusal, fiziksel, ruhsal ve sosyal değişimleri içeren zorlu bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Sendas ve Freitas, 2024). Bu dönem kadın, yenidoğan ve aile için kritik bir dönem olmakla birlikte; özellikle ilk doğum yapan kadınlarda yeni rollere uyum sağlamayı da içerdiği için önemlidir (Nan ve ark., 2020).

Doğum sonrası dönemde hem kendilerine hem de bebeklerine bakmak zorunda olan annelerin yaşam kalitesi olumsuz olarak etkilenmektedir (Bağcı ve Altuntuğ, 2016).
Dördüncü trimester olarak da bilinen doğum sonrası dönem, kadınlar için psikolojik olarak bir kırılganlık dönemidir (Dekel ve ark., 2020; Dikmen-Yildiz ve ark., 2017). Çünkü yeni zorluklar, başlangıçlar ve değişimlerden dolayı kadınlar için savunmasız bir dönemdir (Biaggi ve ark., 2016). Dolayısıyla bu dönemde kadınlarda depresyon, anksiyete, stres gibi psikolojik sıkıntılar yaygın olarak görülmektedir (Obrochta ve ark., 2020). Doğum öncesi dönemde var olan kaygı ve depresyon, daha önceki depresyon öyküsü, bebek bakım stresi, stresli yaşam olayları, yetersiz sosyal destek, evlilik birliğinde yaşanan sorunlar, istenmeyen gebelik durumlarının doğum sonrası depresyon için risk faktörü olduğu belirtilmektedir (Falah-Hassani ve ark., 2016).
Doğum sonrası dönemdeki kadının ruh sağlığını olumsuz olarak etkileyen bir diğer faktör beden imajıdır (Hartley ve ark., 2021). Beden imajı bedenin psikolojik olarak temsilidir ve kişinin kendi bedenine veya bedeninin belirli bölümlerine karşı duygu, tutum, algı ve davranışları olarak tanımlanmaktadır (Nagl ve ark., 2021). Doğum sonrası bedenlerinde meydana gelen değişimlerden dolayı kadınlar memnuniyetsizlik yaşayabilmekte ve bu da ruh sağlığı için tehdit oluşturmaktadır (Bay ve Akın, 2023; Hartley ve ark., 2018). Ancak günümüzde postpartum beden algısı yalnızca fizyolojik ve ruhsal değişikliklerin bir sonucu değil sosyal medya aracılığı ile sunulan ve idealize edilen beden temsilleri doğrultusunda şekillenmektedir (Nagl ve ark., 2021; Gibson ve ark., 2025). Bu nedenle bu derlemede, sosyal medya kullanımının postpartum dönemdeki kadınlarda beden algısı, psikolojik sağlık ve annelik deneyimi üzerindeki etkilerini inceleyerek, beden memnuniyetsizliği ve ruhsal risklerin yönetimi için bütüncül bir yaklaşımın önemini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu derleme, 2010 ile 2025 yılları arasında yayınlanan hakemli makaleleri incelemiştir. PubMed, Scopus, Web of Science ve Google Scholar'da “doğum sonrası dönem”, “beden imajı”, “sosyal medya”, “anne ruh sağlığı” ve “doğum sonrası depresyon” anahtar kelimeleri kullanılarak sistematik bir arama yapılmıştır. Doğum sonrası kadınlara odaklanan ve sosyal medya kullanımıyla ilişkili beden imajını ele alan çalışmalar dahil edilmiştir. Bulgular tematik olarak sentezlenmiştir.
Gebelik ve doğum sürecinde, kadının vücudunun şekli ve büyüklüğü açısından belirgin değişiklikler yaşanmaktadır. Gebelik genellikle kilo almanın zorunlu olduğu ve birçok kadın tarafından neşeli bir olay olarak kabul edilirken, doğum sonrası dönem gebelik öncesine hızla dönme arzusu ile karakterize edilmektedir (Montgomery ve ark., 2011; Nagl ve ark., 2021). Bedene ilişkin gelişen memnuniyetsizlik, öz yetersizlik duygusu ve mevcut bedenine ilişkin olumsuz düşünceler ve gebelik öncesi bedenine dönmeye ilişkin olumsuz düşünce ve algılar kadını depresyon gibi bozulmuş ruh sağlığına savunmasız hale getirmektedir (Chan ve ark., 2020).
İlk kez anne olan ya da deneyimli olan anneler fark etmeksizin doğum sonrası dönemde bedenlerinin görünümlerinden, fotoğraflarından memnun olmadıkları ve bu bedensel değişimler ile nasıl baş edecekleri konusunda zorlandıkları belirtilmektedir (Nash, 2014). Gebelik dönemi de dahil olmak üzere beden memnuniyetsizliği, anksiyete ve depresyon gibi bir dizi negatif duygu durumunu tetiklediği ve bu uyumsuz anne rolleri ve davranış bozuklukları ile bağlantılı olarak farklı olumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Shen ve ark., 2024).
Doğum sonrası dönemde ideal vücut ağırlığına ulaşamamak, daha uzun süreli beden memnuniyetsizliği, utanç, öz eleştiri ya da düzensiz yeme davranışlarına yol açtığı belirtilmektedir (Ball ve ark., 2026; Kapa ve ark., 2022).

Beden imajına yönelik bu kaygıların yeme bozukluğu gelişmesi ile birlikte emzirme oranlarının düşmesi veya emzirme süresinin kısalması da dahil bir dizi yeme ve beslenme ile ilgili olumsuz sonuçlar ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Shloim ve ark., 2014; Rodgers ve ark., 2018).

Beden imajı ve cinsellik kavramlarının her ikisinin de beden ile ilişkili olması nedeniyle bir alandaki olumlu deneyimler diğer alandaki olumlu deneyimler ile ilişkilendirilmektedir (Gillen ve ark., 2025). Doğum ile birlikte kadının yaşamında cinsel ihtiyaçlarının etkilenmesine yol açacak fiziksel, emosyonel ve sosyal değişiklikler meydana gelmektedir (Çetin, 2016). Özellikle bedensel değişimler ile birlikte bedensel ve zihinsel yorgunluk cinsel aktiviteye katılma isteğinin azalmasına neden olabileceği belirtilmektedir (Martínez-Martínez ve ark., 2017).

Bedene ilişkin kabullenme duygusunun cinsel işlev için kritik önem taşıdığı belirtilmekte (Quinn-Nilas ve ark., 2016); bedenlerine ilişkin olumsuz duygular besleyen kadınlarda istek ve uyarılma düzeyleri, haz, orgazm ve cinsel tatminlerinde azalma olduğu belirtilmektedir (Woertman ve Van den Brink, 2012). Yüksek düzeyde beden memnuniyetinin doğum sonrası dönemde yeni ebeveyn olan çiftler için cinsel ilişki ve sonuçlarını etkilediği belirtilmektedir (Fitzpatrick ve ark., 2024).

Zayıf olma yönündeki kültürel baskılar, gerçekçi olmayan beklentiler ve eşlerden gelen baskı, kadınların doğumdan kısa bir süre sonra gebelik öncesi kilolarına ve görüntülerine dönmek isteklerini tetiklemektedir (Lovering ve ark., 2018). Kadınların içinde bulundukları bağlamın norm ve gelenekleri tarafından belirlendiği ve kadınların iyi görünmeleri yönündeki kültürel zorunluluğun güçlü olduğu belirtilmektedir (Roth ve ark., 2012). Toplumun mevcut tutumları, algıları ve kültürü nasıl inşa ettiğine en büyük katkıda bulunanlardan biri de medyadır (Roth ve ark., 2012). Özellikle sosyal medyanın günümüz dijital çağda geleneksel medyadan farklılaşarak beden imajı üzerine etkileri vardır (Fardouly ve Vartanian, 2016).

Sosyal medyanın beden imajı ile ilişkisi genellikle, insanların kendilerini benzersiz kişiler ile karşılaştırarak değerlendirdiğini öne süren sosyal karşılaştırma teorisi ile incelenmektedir (Festinger, 1954). Sosyal karşılaştırma teorisine göre insanlar, özellikle nesnel ölçütlerin bulunmadığı durumlarda, kendi konumlarını, başarılarını ve yaşamlarının çeşitli alanlarınki durumlarını değerlendirmek için başkalarını referans noktası almakta ve çevresindeki bu kişiler ile yaptığı karşılaştırmalar sonucunda kendisine bir değerlendirme çerçevesi oluşturmaktadır (Festinger, 1954).

Sosyal medya ve beden imajının kesişimi, doğum sonrası beden memnuniyetsizliğine karmaşıklık katmakta, medya içeriğindeki idealize edilmiş görüntüler ve sosyal medya fenomenlerinin varlığı beden imajı bozukluklarının gelişmesine neden olmaktadır (Vandenbosch ve ark., 2022). Sosyal medyada fenomenize edilen kadınların sergilediği gerçekçi olmayan beden standartlarını kendileri ile olumsuz bir şekilde karşılaştırmakta ve bunun sonucunda ruhsal sıkıntılar, beden memnuniyetsizliği ve yeme bozuklukları gibi sonuçlara yol açmaktadır (Trehan ve Sehgal, 2024).

Kirkpatrick ve Lee (2022) çalışmasında yüksek sosyal karşılaştırmaya sahip annelerde sosyal medya içeriğinde idealize edilmiş görüntülere maruz kalmanın algılanan ebeveynlik düzeyinin düşmesine neden olmuştur. Özellikle sosyal medyanın idealize edilmiş, ince ve fit bir vucüt yapısını öne çıkaran ve kilo alımının öncelikle karın bölgesinde yoğunlaştığını gösteren mükemmel gebelik karnı tasviriyle kadınların bedenlerine yönelik memnuniyetsizliğe ve strese neden olmaktadır (Lee ve ark., 2020; Jarašiūnaitė-Fedosejeva ve ark., 2026).

Dijital çağda postpartum beden algısı, doğum sonrası fizyolojik değişimlerin yanı sıra sosyal medya aracılığı ile de şekillenen kültürel normların etkisinde bir kavramdır. Sosyal medya platformlarında paylaşılan idealize edilen beden görüntüleri ve annelik imgeleri, kadınlarda sosyal karşılaştırmayı arttırarak beden memnuniyetsizliği, düşük beden algısı, depresyon, anksiyete ve stres gibi sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle doğum sonrası dönemde anne sağlığının korunması için yalnızca fiziksel iyileşme değil, beden algısı ve dijital maruziyetin de bütüncül olarak değerlendirilmesi gerekir.

Doğum Sonrası Dönemdeki Kadınların Beden Algısı ve Ruh Sağlığında Kadın Sağlığı Hemşirelerinin Rolü

Doğum sonrası dönemde kadınların beden algısı ve ruh sağlığı, hemşirelik bakımında bütüncül olarak ele alınmalıdır. Bu dönemde sosyal medya kullanımının yaygınlığı, kadınların kendilerini değerlendirme biçimlerini etkilediğinden hemşireler bu süreçte yalnızca fizyolojik iyileşmeyi değil beden algısı, dijital veya sosyal medya maruziyetini de göz önünde bulundurmalıdır. Dijital okuryazarlık desteği sağlayarak sosyal medya kullanımını tamamen kısıtlamak yerine bilinçli ve dengeli kullanma konusunda rehberlik etmelidir. Dijital medya farkındalığını içeren bütüncül, kanıta dayalı ve yapılandırılmış müdahalelerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Beden algısında iyileştirmeler sağlamak için beden işlevselliğine odaklanan öz şefkat ve farkındalık temelli müdahaleler planlanabilir. Beden kabulünü destekleyen ve ruh sağlığını güçlendiren grup temelli eğitim ve psiko-destek programlarının sağlanması hemşirelik yaklaşımlarının bir parçasıdır. Özellikle doğum sonrası grup eğitimlerinde beden değişimleri, sosyal medya farkındalığı ve ruh sağlığı konularının birlikte ele alınması kadınların deneyimlerini paylaşmalarına ve yalnız olmadıklarını hissetmelerine katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Bağcı, S., & Altuntuğ, K. (2016). Problems experienced by mothers in postpartum period and their associations with quality of lifeAnnelerin doğum sonunda yaşadıkları sorunlar ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Journal of Human Sciences*, *13*(2), 3266-3279.

Ball, N., Gilmour, A., Liddelow, C., Burke, K. J., & Lee, M. F. (2026). “The Pressure to Do It All”: Qualitatively Exploring Body Image, Eating Attitudes and Mental Health in Postpartum Women. *Health Promotion Journal of Australia*, *37*(1), e70139.

Bay, H., & Akın, B. (2023). Doğum Sonu Dönemdeki Kadınlarda Vücut Algısı, Genital Benlik İmajı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 304-310.

Biaggi, A., Conroy, S., Pawlby, S., & Pariante, C. M. (2016). Identifying the women at risk of antenatal anxiety and depression: A systematic review. *Journal of Affective Disorders*, *191*, 62-77.

Chan, C. Y., Lee, A. M., Koh, Y. W., Lam, S. K., Lee, C. P., Leung, K. Y., & Tang, C. S. K. (2020). Associations of body dissatisfaction with anxiety and depression in the pregnancy and postpartum periods: A longitudinal study. *Journal of Affective Disorders*, *263*, 582-592.

Çetin, S. A. (2016). Doğum Sonrası Cinsellik. *Turkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics*, *2*(1), 35-41.

Dekel, S., Ein-Dor, T., Dishy, G. A., & Mayopoulos, P. A. (2020). Beyond postpartum depression: posttraumatic stress-depressive response following childbirth: S. Dekel et al. *Archives of Women's Mental Health*, *23*(4), 557-564.

Dikmen-Yildiz, P., Ayers, S., & Phillips, L. (2017). Depression, anxiety, PTSD and comorbidity in perinatal women in Turkey: A longitudinal population-based study. *Midwifery*, *55*, 29-37.

Falah-Hassani, K., Shiri, R., & Dennis, C. L. (2016). Prevalence and risk factors for comorbid postpartum depressive symptomatology and anxiety. *Journal of Affective Disorders*, *198*, 142-147.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, *7*(2), 117-140.

Fitzpatrick, E. T., Rosen, N. O., Kim, J. J., Kolbuszewska, M. T., Schwenck, G. C., & Dawson, S. J. (2024). Sexual satisfaction mediates daily associations between body satisfaction and relationship satisfaction in new parent couples. *Body Image*, *51*, 101810.

Fardouly, J., & Vartanian, L. R. (2016). Social media and body image concerns: Current research and future directions. *Current Opinion in Psychology*, *9*, 1-5.

Gibson, G., Liddelow, C., Burke, K. J., & Lee, M. F. (2025). Exploring the influence of social media 'Mumfluencers' on postpartum body image. *Journal of Health Psychology*, *30*(14), 4268-4283.

Gillen, M. M., Rosenbaum, D. L., & Markey, C. H. (2025). Body Image and sex among postpartum women. *Body Image*, *52*, 101852.

Hartley, E., Hill, B., McPhie, S., & Skouteris, H. (2018). The associations between depressive and anxiety symptoms, body image, and weight in the first year postpartum: A rapid systematic review. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *36*(1), 81-101.

Hartley, E., Fuller-Tyszkiewicz, M., Skouteris, H., & Hill, B. (2021). A qualitative insight into the relationship between postpartum depression and body image. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *39*(3), 288-300.

Jarašiūnaitė-Fedosejeva, G., Gibė, E., Juzėnaitė, G., Stankevičienė, V., Urvelytė, E., & Mojahed, A. (2026). Improving body image perception during the perinatal period and early motherhood: a systematic scoping review of intervention types and approaches. *Cogent Psychology*, *13*(1), 2631225.

Kapa, H. M., Litteral, J. L., Keim, S. A., Jackson, J. L., Schofield, K. A., & Crerand, C. E. (2022). Body image dissatisfaction, breastfeeding experiences, and self-efficacy in postpartum women with and without eating disorder symptoms. *Journal of Human Lactation*, *38*(4), 633-643.

Kirkpatrick, C. E., & Lee, S. (2022). Comparisons to picture-perfect motherhood: How Instagram's idealized portrayals of motherhood affect new mothers' well-being. *Computers in Human Behavior*, *137*, 107417.

Lee, M. F., Williams, S. L., & Burke, K. J. (2020). Striving for the thin ideal post-pregnancy: a cross-sectional study of intuitive eating in postpartum women. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *38*(2), 127-138.

Lovering, M. E., Rodgers, R. F., George, J. E., & Franko, D. L. (2018). Exploring the tripartite influence model of body dissatisfaction in postpartum women. *Body Image*, *24*, 44-54.

Martínez-Martínez, A., Arnau, J., Salmerón, J. A., Velandrino, A. P., & Martínez, M. E. (2017). The sexual function of women during puerperium: a qualitative study. *Sexual and Relationship Therapy*, *32*(2), 181-194.

Montgomery, K. S., Bushee, T. D., Phillips, J. D., Kirkpatrick, T., Catledge, C., Braveboy, K., ... & Douglas, G. M. (2011). Women's challenges with postpartum weight loss. *Maternal and Child Health Journal*, *15*(8), 1176-1184.

Nagl, M., Jepsen, L., Linde, K., & Kersting, A. (2021). Social media use and postpartum body image dissatisfaction: The role of appearance-related social comparisons and thin-ideal internalization. *Midwifery*, *100*, 103038.

Nan, Y., Zhang, J., Nisar, A., Huo, L., Yang, L., Yin, J., ... & Li, X. (2020). Professional support during the postpartum period: primiparous mothers' views on professional services and their expectations, and barriers to utilizing professional help. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *20*(1), 402.

Nash, M. (2014). Picturing postpartum body image: A photovoice study. In *Reframing reproduction: Conceiving gendered experiences* (pp. 115-134). London: Palgrave Macmillan UK.

Obrochta, C. A., Chambers, C., & Bandoli, G. (2020). Psychological distress in pregnancy and postpartum. *Women and Birth*, *33*(6), 583-591.

Quinn-Nilas, C., Benson, L., Milhausen, R. R., Buchholz, A. C., & Goncalves, M. (2016). The relationship between body image and domains of sexual functioning among heterosexual, emerging adult women. *Sexual Medicine*, *4*(3), e182-e189.

Rodgers, R. F., O'Flynn, J. L., Bourdeau, A., & Zimmerman, E. (2018). A biopsychosocial model of body image, disordered eating, and breastfeeding among postpartum women. *Appetite*, *126*, 163-168.

Roth, H., Homer, C., & Fenwick, J. (2012). Bouncing back": How Australia's leading women's magazines portray the postpartum 'body. *Women and Birth*, *25*(3), 128-134.

Sendas, M. V., & Freitas, M. J. (2024). The needs of women in the postpartum period: A scoping review. *Midwifery*, *136*, 104098.

Shen, M. D., Gao, R. T., Chen, S. B., Xu, Z. H., & Ding, X. D. (2024). The effectiveness of interventions on improving body image for pregnant and postpartum women: a systematic review of randomized clinical trials. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *24*(1), 581.

Shloim, N., Rudolf, M., Feltbower, R., & Hetherington, M. (2014). Adjusting to motherhood. The importance of BMI in predicting maternal well-being, eating behaviour and feeding practice within a cross cultural setting. *Appetite*, *81*, 261-268.

Trehan, A., & Sehgal, S. S. (2024). Effect of social media on body image of pregnant and postpartum women in India. *Health care for Women International*, *45*(8), 946-965.

Vandenbosch, L., Fardouly, J., & Tiggemann, M. (2022). Social media and body image: Recent trends and future directions. *Current Opinion in Psychology*, *45*, 101289.

Woertman, L., & Van den Brink, F. (2012). Body image and female sexual functioning and behavior: A review. *Journal of Sex Research*, *49*(2-3), 184-211.

KADIN SAĞLIĞINDA GÖZ ARDI EDİLEN BİR ALAN: PELVİK TABAN FARKINDALIĞI

Arş. Gör. Hilal Gül BOYRAZ YANIK
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-1177-4004

Dr. Öğr. Üyesi Özlem AKIN YAMAK
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-7210-8756

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

Özet

Pelvik taban, pelvik organların normal pozisyonunu koruyan, cinsel işlevi destekleyen, gaita ve idrar inkontinansında kritik bir öneme sahiptir. Ancak kadınlarda pelvik taban fonksiyonlarını korumak ve sürdürmek için farkındalık düzeyi oldukça yetersizdir ve bu alan çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Pelvik taban kas yapısının işlevselliğinin bozulması pelvik taban sorunlarına neden olmaktadır. İdrar tutma, idrara çıkma/ dışkılama ve cinsellik gibi birçok açıdan önem arz eden pelvik taban bozuklukları kadın sağlığını etkileyen karmaşık ve çok faktörlü bir fizyopatolojiye sahiptir. Kadının yaşı, doğum sayısı, doğum şekli, menopoz durumu, vücut ağırlığı, pelvik taban bölgesine alınmış travma veya cerrahiler pelvik taban bozuklukları için risk faktörleri arasındadır. İdrar kaçırma, idrarı tam boşaltmama, ağrı, cinsel sorunlar, fekal inkontinans gibi çeşitli klinik semptomlardan oluşan pelvik taban bozukluklarında pelvik taban kaslarının sürekli kasılı kalması ya da gevşetilememesi semptomların şiddetlenmesine ve kronikleşmesine neden olmaktadır. Pelvik taban bozuklukları sadece fizyolojik olarak değil, sosyal yaşam, beden algısı ve ruhsal sağlık gibi birçok durumu etkileyen olumsuz sonuçları doğurmaktadır. Pelvik taban kaslarının sadece güçlenmesi değil aynı zamanda gevşemesi ve doğru kas farkındalığının kazandırılmasına yönelik yaklaşımlar pelvik taban sağlığının korunmasında etkilidir. Özellikle mindfulness temelli yaklaşımlar, pelvik tabanın gevşemesi ve beden farkındalığını da sağlayarak psikolojik iyilik haline katkı sağlamaktadır. Farkındalık uygulamaları, içsel algı farkındalığı alanlarında nöronal aktiviteyi artırır ve ağrı algısında azalmaya yol açabilecek duyusal bilgilerin yeniden değerlendirilmesine olanak tanıma fırsatı sağlayabilir. Kadın sağlığı hemşireleri pelvik taban farkındalığının arttırılmasında ve pelvik taban bozuklukları ile baş etme sürecinde kritik bir role sahiptir. Bu doğrultuda kadın sağlığı hemşireleri tarafından yürütülen pelvik taban farkındalığını arttırmaya yönelik bütüncül eğitim ve danışmanlık programlarının kadın sağlığına entegre edilmesi hem fiziksel hem de ruhsal iyilik halinin sağlanmasında ve sürdürülmesinde önemlidir. Kadınlarda çok yönlü bir tedavi stratejisinin parçası olarak rutin pelvik taban bozukluklarında mindfulness temelli müdahaleler bakıma entegre edilebilir.

Bu çalışmanın amacı, kadın sağlığında sıklıkla göz ardı edilen pelvik taban farkındalığının önemini vurgulamak, pelvik taban bozukluklarının kadınların fiziksel, psikososyal ve cinsel sağlığı üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve mindfulness temelli yaklaşımların pelvik taban sağlığının korunması ve geliştirilmesindeki rolünü ele almaktır.
Anahtar Kelimeler: pelvik taban farkındalığı, kadın, ruh sağlığı, pelvik taban bozuklukları, bilinçli farkındalık, beden tarama.

AN OVERLOOKED AREA IN WOMEN'S HEALTH: PELVIC FLOOR AWARENESS

Abstract
The pelvic floor plays a critical role in maintaining the normal position of the pelvic organs, supporting sexual function, and preventing fecal and urinary incontinence. However, awareness of maintaining and preserving pelvic floor function is quite low in women, and this area is often overlooked. Impairment of the functionality of the pelvic floor muscle structure leads to pelvic floor problems. Pelvic floor disorders, which are important in many aspects such as urinary retention, urination/defecation, and sexuality, have a complex and multifactorial pathophysiology affecting women's health. A woman's age, number of births, type of delivery, menopausal status, body weight, and trauma or surgeries to the pelvic floor region are among the risk factors for pelvic floor disorders. In pelvic floor disorders, which consist of various clinical symptoms such as urinary incontinence, incomplete bladder emptying, pain, sexual problems, and fecal incontinence, the constant contraction or inability to relax the pelvic floor muscles leads to the exacerbation and chronicity of symptoms. Pelvic floor disorders have negative consequences that affect not only physiological aspects but also many other aspects of life, including social life, body image, and mental health. Approaches that focus not only on strengthening but also on relaxing the pelvic floor muscles and developing proper muscle awareness are effective in maintaining pelvic floor health. Mindfulness-based approaches, in particular, contribute to psychological well-being by promoting pelvic floor relaxation and body awareness. Mindfulness practices increase neuronal activity in areas of internal perception awareness and can provide an opportunity to re-evaluate sensory information, potentially leading to a reduction in pain perception. Women's health nurses play a critical role in increasing pelvic floor awareness and managing pelvic floor disorders. Therefore, integrating holistic education and counseling programs aimed at increasing pelvic floor awareness, conducted by women's health nurses, into women's health is crucial for achieving and maintaining both physical and mental well-being. Mindfulness-based interventions can be integrated into routine care for pelvic floor disorders as part of a multifaceted treatment strategy for women. The aim of this study is to emphasize the importance of pelvic floor awareness, which is frequently overlooked in women’s health, to highlight the effects of pelvic floor disorders on women’s physical, psychosocial, and sexual health, and to examine the role of mindfulness-based approaches in the protection and improvement of pelvic floor health.
Keywords: pelvic floor awareness, women, mental health, pelvic floor disorders, mindfulness, body scan.

GİRİŞ

Kadınlarda pelvik taban, pelvik organların normal pozisyonunu korumak ve cinsel işlevi desteklemek için etkileşimde olan kas, fasia, bağ ve sinir katmanlarından oluşan karmaşık bir pelvik taban destek sistemi olarak tanımlanmaktadır (Eickmeyer, 2017).

İdrar tutma, idrara çıkma/ dışkılama ve cinsellik gibi birçok açıdan önem arz eden pelvik taban bozuklukları kadın sağlığını etkileyen karmaşık ve çok faktörlü bir fizyopatolojiye sahiptir (Ge ve ark., 2021; Peinado-Molina ve ark., 2023). Bireyin kadın olması, yaş, doğum sayısı ve doğum tipi, menopoz durumu, vücut ağırlığı ve pelvik taban bölgesine alınmış travma veya cerrahiler, kronik öksürük, zorlayıcı sporlar pelvik taban bozukluklarına neden olabilmektedir (Aslan ve Pekyavaş, 2022). Dolayısıyla kadın yaşamını derinden etkileyen pelvik taban bozukluklarının önlenmesi ve yönetiminde pelvik taban farkındalığı öne çıkmaktadır (Pizzoferrato ve ark., 2024). Pelvik taban farkındalığı, anatomik, fizyolojik, algı ve kas kontrolünü kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Pizzoferrato ve ark., 2024; Bahar ve ark., 2025). Pelvik taban fonksiyonlarının farkındalığı için pelvik taban fonksiyonlarının rollerini bilmek gerekmektedir (Berzuk ve Shay, 2015). Pelvik taban kasları mesane ve bağırsak kontrolünün düzgün çalışmasının sağlanması, cinsel fonksiyonlara katkı sağlamak, solunuma yardımcı olmak ve karın kaslarına stabile olarak duruş desteği vermektir (Hodges ve ark., 2007). Pelvik tabana ilişkin disfonksiyonların gelişiminin önlemeye yönelik birincil önleme stratejilerini planlamak, başlatmak ve uygulamak için kadınların pelvik taban farkındalığının ve semptomların yaygınlığı ve gelişimi ile ilişkili faktörleri belirlemek önem arz etmektedir (Parden ve ark., 2016).

Kadınlarda pelvik taban sorunları idrar kaçırma, pelvik organ prolapsusu, fekal inkontinans, pelvik ve perineal bölgede ağrı sendromu gibi çeşitli klinik bozuklukları kapsamaktadır (Rodríguez ve ark., 2019; Hong ve Ding, 2019). Yaklaşık her dokuz kadından birinin hayatının bir döneminde pelvik taban bozukluğu nedeniyle cerrahi müdahaleye ihtiyaç duyabileceği belirtilmektedir. Her yaş grubunda görülebilen pelvik taban bozuklukları özellikle yaşlı kadınlarda daha sık görülmektedir (Hong ve Ding, 2019; Wu ve ark., 2014; Peinado-Molina ve ark., 2023). En az bir pelvik taban bozukluğa sahip kadınların oranı %32 olarak belirtilmektedir (Kenne ve ark., 2022).

Kadınlarda Pelvik Taban Bozuklukları

Ülkemizde ve dünyada birçok kadını etkileyen pelvik taban bozuklukları, yaş, obezite, menopoz, sigara kullanımı, doğum sayısı, doğum şekli gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Küçükkaya ve Süt, 2020). Genel olarak pelvik tabana verilen hasarın sıklıkla doğumla başladığı kabul edilir ancak obstetrik faktörler ile pelvik taban bozuklukları arasındaki ilişkinin gücü yaşa göre değişmektedir (MacArthur ve ark., 2005; Oberwalder ve ark., 2004). Pelvik taban kaslarının fonksiyonu merkezi sinir sistemi tarafından kontrol edilmektedir. Dolayısıyla pelvik taban fonksiyonu ve idrar tutma yeteneği sadece doğrudan anatomik yaralanma ile değil, aynı zamanda nörolojik hastalıklar, diyabetik nöropati ve bilişsel bozukluklar gibi işlevsiz sinirsel kontrol nedeniyle de bozulabilmektedir (Jundt ve ark., 2015). Pelvik taban bozuklukları yüksek prevalansa sahip önemli bir sorundur ve ABD gibi ülkelerde yetişkin kadınların dörtte birini etkilemektedir. Bu bozukluklar son yıllarda artmış ve kronik bulaşıcı olmayan hastalıklar arasında öne çıktığı belirtilmektedir (Wu ve ark., 2014; Martínez-Galiano ve ark., 2024).

Pelvik taban bozuklukları, idrar kaçırma, pelvik organ prolapsusu, dışkı kaçırma ve perineal ağrı sendromu ile ilgili klinik bozuklukları kapsamaktadır (Hong ve Ding, 2019; Rodríguez ve ark., 2019). Pelvik taban kaslarında artan baskıya bağlı olarak istemsiz idrar, gaita ve gaz kaçırma, acil sıkışma ve pelvik ağrı gibi semptomlarda öne çıkmaktadır (Billecocq ve ark., 2019). Bu fonksiyon bozukluklarında artmış pelvik taban kas tonusu levator ani sendromu ve hipertonik pelvik taban bozukluğu gibi bozuklukları içermekte olup; pelvik taban kaslarının istemsizce spazm yapmasına ve artmış kas tonusuna neden olmaktadır (Stone ve ark., 2020).

Pelvik Taban Bozukluklarının Kadın Sağlığına Etkisi

Pelvik taban bozuklarının varlığının ve semptomlarının etkisinin kadınların sağlıkla ilişkili yaşam kalitesini azalttığı ve fiziksel, psikolojik, cinsel ve sosyal sağlık üzerinde doğrudan olumsuz sonuçlara neden olduğu belirtilmektedir (Good ve Solomon, 2019; Verbeek ve Hayward, 2019). En sık görülen pelvik taban bozuklukları idrar kaçırma, pelvik organ prolapsusu, dışkı kaçırma ve pelvik perineal ağrı olarak sıralanmaktadır (Peinado-Molina ve ark., 2023).

Öksürme, hapşırma, egzersiz ya da ani hareketler ile idrar kaçırma olarak tanımlanan üriner inkontinans; kadınların günlük yaşamlarını sınırlandırarak, fiziksel egzersizden kaçınmasına ve sosyal ortamlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Yılmaz ve ark., 2014; Öz ve Altay, 2017). Gebelik ve doğum sonrası dönemde görülen üriner inkontinansın doğum sonrası dönemde yaşam kalitesini etkilediği, genel sağlık algısı, fiziksel işlevsellik, günlük yaşam aktiviteleri, psikolojik, duygusal, zihinsel, sosyal ve cinsel yönden olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Lopes ve ark., 2025). Napoli'de yapılan başka bir araştırmada da üriner inkontinasın kadınların sosyal yaşam ve öz algılarında bozulmaya neden olduğu bulunmuştur (Corrado ve ark., 2020). Yapılan bir meta analiz çalışmasında da üriner inkontinansın yüksek oranda düşük yaşam kalitesi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Pizzol ve ark., 2021).

Pelvik organlara destek sağlayan, sinir, kas ve fasia kombinasyonunun zayıflaması sonucu oluşan, anatomik olarak pelvik organların vajinaya doğru sarkması ya da vajinadan dışarı çıkması sonucu meydana gelen pelvik organ prolapsusu (Top ve Ertem, 2018) kadın yaşamanı derinden etkileyen bir sağlık sorunudur (Fiskin ve Beji, 2018). Pelvik organ prolapsusları, kadınlarda mortaliteye neden olmasa da disparoni, cinsel ilişki esnasında rahatsızlık ve üriner inkontinans gibi rahatsızlıklara neden olduğundan kadınların yaşam kalitesini ciddi boyutta etkilemektedir (Karakut ve Bucak, 2022). Pelvik taban fonksiyon bozukluklarının sık görüldüğü doğum sonrası dönemde pelvik organ prolapsuslarının kadınların yaşam kalitesi, cinsel işlev ve psikolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği bildirilmiştir (Li ve ark., 2023). Peinado Molina ve ark. (2023a) çalışmasında da pelvik organ prolapsusu yaşayan kadınların yaşam kalitesi ve en çok da duygusal alanın olumsuz etkilendiği belirtilmektedir.

Pelvik Taban Bozukluklarında Tedavi Yaklaşımları

İdrara çıkma, dışkılama, cinsel işlev bozuklukları, pelvik organ sarkması ve kronik ağrı gibi anormal durumları kapsayan pelvik taban bozukluklarında hastaların yaşam kalitesini iyileştirmek için ilk basamak tedavi seçenekleri davranış değişiklikleri ve konservatif tedavilerdir (Arnouk ve ark., 2017). Cerrahi, medikal ve fizyoterapi ve rehabilitasyon yaklaşımları diğer tedavi seçenekleridir (Sar ve Khorshid, 2009; Çelik ve Ersin, 2022). Fizyoterapi ve rehabilitasyon; pelvik taban kas eğitimi, yaşam tarzı değişiklikleri, elektrik stimulasyonu, biofeedback gibi birden fazla tekniği içermektedir (Çelik ve Ersin, 2022). Pelvik taban kas egzersizleri, akupunktur, yoga, masaj ve enerji terapileri gibi tamamlayıcı ve alternatif tedaviler de pelvik taban bozukluklarının yönetiminde tercih edilmektedir (Küçükkaya ve Süt, 2020).

Pelvik Taban Kas Farkındalığı ve Bilinçli Farkındalık Temelli Uygulamalar

Pelvik taban kas fonksiyon bozuklukları ve ilişkili rahatsızlıkların mekanizması hakkındaki bilgilerin geliştirilmesi, pelvik tabanı koruyucu davranışların benimsenerek bozuklukların önlenmesi veya ilk semptomların hafifletilmesine yardımcı olabilmektedir (Pizzoferrato ve ark., 2024). Ancak birçok kadın yaşadıkları rahatsızlıkları normal olarak kabul etmekte veya bunları doğum sonrası döneme veya yaşlanmaya bağlamaktadır (Hill ve ark., 2017; Fritel ve ark., 2021; Pizzoferrato ve ark., 2024).

Literatürde kadınların pelvik taban kasları konusunda bilgi ve farkındalık seviyelerinin düşük bulunduğu pek çok çalışma bulunmaktadır (Bayat ve ark., 2021; Aslan ve Pekyavaş, 2022; Mandimika ve ark., 2014).

Son yıllarda küresel anlamda yaygın olan bilinçli farkındalık (mindfulness); yargılayıcı olmayan bir şekilde anda olma ve kabul edebilme yeteneğini geliştiren psikolojik bir müdahale olup fiziksel ve ruhsal sağlığa ilişkin katkıları gün geçtikçe artan bir kavramdır (Bilgiç ve Gurkan, 2021). Bilinçli farkındalık temelli müdahaleler, kronik ağrı rahatsızlığı olan hastalarda klinik sonuçları iyileştirmede etkili olmuştur (Zeidan ve Vago, 2016; McClintock ve ark., 2019).

Bilinçli farkındalık, bireyin yargılamadan, merak duygusuyla ve kabul edici bir tutumla dikkatini içinde bulunduğu ana yönlendirmeyi hedeflediği içsel bir uygulamadır (McClintock ve ark., 2019). Bu uygulamalar, interoseptif farkındalıkla ilişkili beyin bölgelerinde nöronal aktiviteyi artırarak duyusal bilgilerin yeniden değerlendirilmesine olanak tanımakta ve böylece ağrı algısının azalmasına katkı sağlayabilmektedir (Zeidan ve Vago, 2016; McClintock ve ark., 2019). Kronik pelvik ağrıya yönelik bilinçli farkındalık temelli programları inceleyen çeşitli çalışmalar umut verici sonuçlar bildirmesine rağmen programların uzun süreli ve yoğun katılım gerektirmesi, klinik uygulamada erişilebilirliği sınırlayan önemli bir engel olarak ifade edilmektedir (Fox ve ark., 2011; Crisp ve ark., 2016).

Bilinçli farkındalık uygulamaları kadın sağlığı alanında da oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Vadivale ve Sathiyaseelan, 2021). Bilinçli farkındalık uygulamalarının menopoz dönemindeki kadınların stresini (Liu ve ark., 2023), infertile tedavisi gören kadınlarda depresyonu (Kalhori ve ark., 2020), doğum sonrası dönemdeki kadınların depresyon ve kaygısını azalttığı (Shulman ve ark., 2018) ve farklı örneklem gruplarında da bedensel ve ruhsal anlamda iyileşmeler sağladığı görülmektedir (Ratcliff ve ark., 2019; Lengacher ve ark., 2015; Babak ve ark., 2022). Kronik pelvik ağrı yaşayan kadınlarda fizik tedaviye entegre edilmiş kısa bir bilinçli farkındalık temelli programın etkisinin incelendiği bir çalışmada bilinçli farkındalık eğitimini tamamlayan hastalarda ağrı felaketleştirmenin başlangıçtan 8. haftaya kadar anlamlı derecede azaldığı ve programdan ayrılan hastalarda ise arttığı saptanmıştır. Ayrıca bilinçli farkındalık temelli egzersizlerin, kronik pelvik ağrının tedavisinde faydalı bir tamamlayıcı terapi olabileceği belirtilmiştir (Clark Donat ve ark., 2022). Toprak ve arkadaşları (2022) idrar kaçırma tedavisinde diyafram nefes egzersizleri, pelvik taban kası egzersizlerine alternatif olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla pelvik taban kaslarındaki gerginliğin fark edilmesi, semptomların iyileştirilmesinde yardımcı olabileceği belirtilmektedir (Callif, 2018).

Pelvik Taban Kas Egzersizleri

Pelvik taban kas egzersizi, pelvik taban kas eğitimi, pelvik taban fizyoterapisi veya pelvik taban rehabilitasyonu olarak da bilinmektedir, idrar kaçırma ve aciliyet gibi aşırı aktif mesane semptomlarının davranışsal tedavisinin temelini oluşturmaktadır (Lee ve ark., 2017). Pelvik taban kas egzersizi, pelvik taban kaslarının gücünü, kuvvetini, dayanıklılığını, gevşemesini veya bu parametrelerin bir kombinasyonunu iyileştirmeye yönelik egzersizler olarak tanımlanır (Ahlund ve ark., 2013). Pelvik taban fizik tedavisi, pudendal nevralji, vajinismus, disparoni, vulvodini ve ağrılı miyofasiyal tetik noktalarına neden olan gergin pelvik taban kasları dahil olmak üzere kronik pelvik ağrı durumları için birinci basamak tedavi olduğu belirtilmektedir (Mathias ve ark., 1996; Wallace ve ark., 2019).

Düzenli ve gözetimli pelvik taban kas eğitimi, pelvik taban kaslarının güç ve dayanıklılığını artırır, mesane boynu ve rektal ampullayı yükseltir, levator hiatus alanını daraltır, pelvik taban kasını kısaltır ve kasın kesitsel alanını genişletir.

Bu değişiklikler, özellikle stres tipi üriner inkontinans ve pelvik organ prolapsusu gibi durumlarda üriner inkontinansa neden olan faktörler üzerinde doğrudan etki sağlamaktadır (Hoff Brækken ve ark., 2010).

Hastalar düzenli pelvik taban kas egzersizi ve doğru teknikle daha iyi sonuçlar elde etmektedirler. Pelvik taban kas egzersizi ilk adımı, hastaya pelvik taban kaslarını nasıl tanımlayacağını ve bunları nasıl kasacağı ve gevşeteceğinin öğretilmesidir. Bu, dijital değerlendirmeye dayalı sözlü geri bildirim ve görsel veya işitsel biyolojik geri bildirim veya elektriksel stimülasyon kullanılarak yapılabilmektedir (Cho ve Kim, 2020; Newman, 2014; Newman ve Wein, 2013).

Hastalar pelvik taban kaslarını doğru şekilde kasıp gevşetebildiklerini gösterdikten sonra, günlük egzersiz uygulamaları için talimatlar verilir. Günlük egzersizlerin amacı, kas kuvvetini artırmak ve motor kontrol becerilerini uygulama yoluyla geliştirmektir. Temel egzersiz programı, günde üç kez, her biri 8–10 saniye süren 8–12 kasılmadan oluşan üç set şeklindedir. Hastaların bu programı her gün uygulamaları ve en az 15–20 hafta boyunca sürdürmeleri önerilir. Programların sıklığı ve yoğunluğu çalışmalara göre değişiklik göstermekte olup, ideal egzersiz protokolü kesin olarak belirlenmemiştir (Newman ve ark., 2018).

Pelvik Taban Bozuklukları ve Yönetiminde Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rolü

Kadınların fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden sağlığını etkileyen pelvik taban bozuklukları önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu fonksiyon bozukluklarının önlenmesi, erken tanılanması ve yönetilmesinde kadın sağlığı hemşireleri kritik role sahiptir. Risk faktörlerinin değerlendirilmesi, pelvik taban kas farkındalığının arttırılması, yaşam tarzı değişikliklerine ilişkin danışmanlık ve psikososyal destek sağlanması hemşirelik bakımının bileşenlerini oluşturmaktadır. Özellikle gebelik, doğum sonrası dönem, klimakterik dönem gibi kritik yaşam evrelerinde yürütülen eğitim ve izlem programlarında pelvik taban fonksiyon bozukluklarının gelişiminin azaltılmasında koruyucu bir yaklaşım sunmaktadır. Bu doğrultuda pelvik taban sağlığının, kadın sağlığı hemşireliği uygulamalarında rutin değerlendirme alanı olarak ele alınması ve bireysel yaşam kalitesinin arttırılması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pelvik taban farkındalığı, kadın sağlığının korunması ve geliştirilmesinde önemlidir ancak çoğu zaman ihmal edilen bir alandır. Pelvik taban kasların fonksiyonuna ilişkin bilgi ve farkındalık eksikliği; üriner inkontinans, pelvik organ prolapsusu, kronik pelvik ağrı, cinsel işlev bozuklukları gibi sorunların geç fark edilmesine ve kronikleşmesine neden olabilmektedir. Pelvik taban kas fonksiyon bozuklukları yalnızca fiziksel belirtiler ile sınırlı olmayıp kadınların beden algısı, öz güveni, sosyalliğini, cinsel yaşamını ve psikolojik iyilik halinin etkilenmesine neden olmaktadır. Toplum içinde yaşanan semptomların normalleştirilmesi, yaşa veya doğum süreçlerine bağlanması tedavi arama sürecini geciktirmekte ve semptomların kronikleşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda pelvik taban farkındalığının arttırılması, kadınların kendi bedenlerini tanımasını, semptomları erkenden fark edebilmelerini, zamanında profesyonel destek almalarını sağlayarak yaşam kalitesini arttırabilir. Pelvik taban farkındalığının arttırılmasında, bireyin bedenine ilişkin duyumlarını fark etmesini destekleyen bilinçli farkındalık temelli uygulamaların pelvik taban kas fonksiyonlarını güçlendirmede ve semptom yönetiminde tamamlayıcı bir yaklaşım olarak önerilmektedir. Pelvik taban farkındalığı ve bilinçli farkındalık ile ilişkili tedavilerin etkinliği ve güvenliği konusunda kanıt oluşturmak, hastaların pelvik ağrılarını ve yaşam kalitesini iyileştirmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahlund, S., Nordgren, B., Wilander, E. L., Wiklund, I., & Fridén, C. (2013). Is home-based pelvic floor muscle training effective in treatment of urinary incontinence after birth in primiparous women? A randomized controlled trial. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*, *92*(8), 909–915. https://doi.org/10.1111/aogs.12173

Arnouk, A., De, E., Rehfuss, A., Cappadocia, C., Dickson, S., & Lian, F. (2017). Physical, complementary, and alternative medicine in the treatment of pelvic floor disorders. *Current Urology Reports*, *18*(6), 47.

Aslan, F., & Pekyavaş, N. Ö. (2022). Kadınlarda pelvik taban bilgisinin ve pelvik taban disfonksiyonlarında fizyoterapi konusunda farkındalığın araştırılması. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 66-78.

Babak, A., Motamedi, N., Mousavi, S. Z., & Darestani, N. G. (2022). Effects of mindfulness-based stress reduction on blood pressure, mental health, and quality of life in hypertensive adult women: A randomized clinical trial study. *The Journal of Tehran University Heart Center*, *17*(3), 127.

Bahar, B., Ankaralı, H., Topçuoğlu, M. A., Bakar, Y., & Özengin, N. (2025). Examination of awareness, knowledge and beliefs on pelvic floor and pelvic floor muscle training in pregnant women. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, *30*(3), 353-362.

Bayat, M., Eshraghi, N., Naeiji, Z., & Fathi, M. (2021). Evaluation of awareness, adherence, and barriers of pelvic floor muscle training in pregnant women: A cross-sectional study. *Urogynecology*, *27*(1), e122-e126.

Berzuk, K., & Shay, B. (2015). Effect of increasing awareness of pelvic floor muscle function on pelvic floor dysfunction: a randomized controlled trial. *International Urogynecology Journal*, *26*(6), 837-844.

Bilgiç, G., & Gurkan, O. C. (2021). Kadın sağlığında mindfulness (bilinçli farkındalık) ve kullanım alanları. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (14), 363-375.

Billecocq, S., Bo, K., Dumoulin, C., Aigon, A., Amarenco, G., Bakker, E., ... & De Tayrac, R. (2019). An International Urogynecological Association (IUGA)/International Continence Society (ICS) joint report on the terminology for the conservative and non-pharmacological management of female pelvic floor dysfunction. *Progres en Urologie: Journal de L'association Francaise D'urologie et de la Societe Francaise D'urologie*, *29*(4), 183-208.

Callif, D. (2018). Mindfulness in pelvic floor dysfunction. *Biofeedback*, *46*(1), 21-24.

Cho, K. J., & Kim, J. C. (2020). Management of Urinary Incontinence With Underactive Bladder: A Review. *International Neurourology Journal*, *24*(2), 111–117. https://doi.org/10.5213/inj.2040076.038

Clark Donat, L. E., Reynolds, J., Bublitz, M. H., Flynn, E., Friedman, L., & Fox, S. D. (2022). The effects of a brief mindfulness-based intervention on pain perceptions in patients with chronic pelvic pain: A case series. *Case Reports in Women's Health*, *33*, e00380. https://doi.org/10.1016/j.crwh.2021.e00380

Corrado, B., Giardulli, B., Polito, F., Aprea, S., Lanzano, M., & Dodaro, C. (2020). The impact of urinary incontinence on quality of life: A cross-sectional study in the metropolitan city of Naples. Geriatrics, 5(4), 96.

Crisp, C. D., Hastings-Tolsma, M., & Jonscher, K. R. (2016). Mindfulness-Based Stress Reduction for Military Women With Chronic Pelvic Pain: A Feasibility Study. Military medicine, 181(9), 982–989. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-15-00354

Çelik, M., & Ersin, A. (2022). Pelvik Taban Disfonksiyonunda Emg-Biofeedback Etkinliği. Atlas Journal of *Medicine*, *2*(4), 27-37.

Eickmeyer S. M. (2017). Anatomy and Physiology of the Pelvic Floor. *Physical medicine and rehabilitation clinics of North America*, *28*(3), 455–460. https://doi.org/10.1016/j.pmr.2017.03.003

Fiskin, G., & Beji, N. K. (2018). Pelvik Organ Prolapsusu ve Cinsel Yasam Uzerine Etkileri/Pelvic Organ Prolapse and Its Effects on Sexual Life. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *26*(3), 211-219.

Fritel, X., van den Heuvel, E., Wagg, A., Ragot, S., & Tannenbaum, C. (2021). Predicting response to a community-based educational workshop on incontinence among community-dwelling older women: Post hoc analysis of the CACTUS-D trial. *Neurourology and Urodynamics*, *40*(2), 705-713.

Fox, S. D., Flynn, E., & Allen, R. H. (2011). Mindfulness meditation for women with chronic pelvic pain: a pilot study. *The Journal of reproductive medicine*, *56*(3-4), 158–162.

Ge, J., Wei, X. J., Zhang, H. Z., & Fang, G. Y. (2021). Pelvic floor muscle training in the treatment of pelvic organ prolapse: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Actas Urológicas Españolas (English Edition)*, *45*(1), 73-82.

Good, M. M., & Solomon, E. R. (2019). Pelvic floor disorders. *Obstetrics and Gynecology Clinics*, *46*(3), 527-540.

Hill, A. M., McPhail, S. M., Wilson, J. M., & Berlach, R. G. (2017). Pregnant women's awareness, knowledge and beliefs about pelvic floor muscles: A cross-sectional survey. *International Urogynecology Journal*, *28*(10), 1557-1565.

Hodges, P. W., Sapsford, R., & Pengel, L. H. (2007). Postural and respiratory functions of the pelvic floor muscles. *Neurourology and Urodynamics*, *26*(3), 362-371.

Hoff Brækken, I., Majida, M., Engh, M. E., & Bø, K. (2010). Morphological changes after pelvic floor muscle training measured by 3-dimensional ultrasonography: A randomized controlled trial. *Obstetrics and Gynecology*, *115*(2 Pt 1), 317–324. https://doi.org/10.1097/AOG.0b013e3181cbd35f

Hong, M. K., & Ding, D. C. (2019). Current treatments for female pelvic floor dysfunctions. *Gynecology and Minimally Invasive Therapy*, *8*(4), 143-148.

Jundt, K., Peschers, U., & Kentenich, H. (2015). The investigation and treatment of female pelvic floor dysfunction. *Deutsches Ärzteblatt International*, *112*(33-34), 564.

Kalhori, F., Masoumi, S. Z., Shamsaei, F., Mohammadi, Y., & Yavangi, M. (2020). Effect of mindfulness-based group counseling on depression in infertile women: randomized clinical trial study. *International Journal of Fertility & Sterility*, *14*(1), 10.

Karakut, Ş., & Bucak, F. (2022). Kadın Üreme Organlarının Anomalileri. *Göbeklitepe Medical Science Journal*, *5*(10), 104-113.

Kenne, K. A., Wendt, L., & Brooks Jackson, J. (2022). Prevalence of pelvic floor disorders in adult women being seen in a primary care setting and associated risk factors. *Scientific Reports*, *12*(1), 9878.

Küçükkaya, B., & Süt, H. K. (2020). Pelvik taban bozukluklarında kullanılan geleneksel ve tamamlayıcı tedaviler. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, *3*(1), 44-53.

Lee, B. A., Kim, S. J., Choi, D. K., Kwon, O., Na, H. R., & Cho, S. T. (2017). Effects of Pelvic Floor Muscle Exercise on Urinary Incontinence in Elderly Women With Cognitive Impairment. *International Neurourology Journal*, *21*(4), 295–301. https://doi.org/10.5213/inj.1734956.478

Lengacher, C. A., Reich, R. R., Paterson, C. L., Jim, H. S., Ramesar, S., Alinat, C. B., ... & Kip, K. E. (2015). The effects of mindfulness-based stress reduction on objective and subjective sleep parameters in women with breast cancer: A randomized controlled trial. *Psycho-oncology*, *24*(4), 424-432.

Li, J., Zhao, X., Li, J., Liu, Y., & Li, T. (2023). Pelvic organ prolapse after delivery: effects on sexual function, quality of life, and psychological health. *The Journal of Sexual Medicine*, *20*(12), 1384-1390.

Liu, H., Cai, K., Wang, J., & Zhang, H. (2023). The effects of mindfulness-based interventions on anxiety, depression, stress, and mindfulness in menopausal women: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, *10*, 1045642.

Lopes, F. D., Henriques, C., Lopes, M. D. S., & Mendes, I. M. (2025). Quality of life of women with urinary incontinence in the postpartum period: an integrative literature review. *Frontiers in Global Women's Health*, *6*, 1562572.

MacArthur, C., Glazener, C., Lancashire, R., Herbison, P., Wilson, D., & Grant, A. (2005). Faecal incontinence and mode of first and subsequent delivery: A six-year longitudinal study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, *112*(8), 1075-1082.

Mandimika, C. L., Murk, W., McPencow, A. M., Lake, A., Wedderburn, T., Collier, C. H., ... & Guess, M. K. (2014). Knowledge of pelvic floor disorders in a population of community-dwelling women. *American Journal Of Obstetrics And Gynecology*, *210*(2), 165-e1.

Martínez-Galiano, J. M., Peinado-Molina, R. A., Martínez-Vazquez, S., Hita-Contreras, F., Delgado-Rodríguez, M., & Hernández-Martínez, A. (2024). Influence of pelvic floor disorders on sexuality in women. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *164*(3), 1141-1150.

Mathias, S. D., Kuppermann, M., Liberman, R. F., Lipschutz, R. C., & Steege, J. F. (1996). Chronic pelvic pain: prevalence, health-related quality of life, and economic correlates. *Obstetrics and Gynecology*, *87*(3), 321–327. https://doi.org/10.1016/0029-7844(95)00458-0

McClintock, A. S., McCarrick, S. M., Garland, E. L., Zeidan, F., & Zgierska, A. E. (2019). Brief Mindfulness-Based Interventions for Acute and Chronic Pain: A Systematic Review. *Journal of alternative and complementary medicine (New York, N.Y.)*, *25*(3), 265–278. https://doi.org/10.1089/acm.2018.0351

Newman D. K. (2014). Pelvic floor muscle rehabilitation using biofeedback. *Urologic Nursing*, *34*(4), 193–202.

Newman, D. K., & Wein, A. J. (2013). Office-based behavioral therapy for management of incontinence and other pelvic disorders. *The Urologic Clinics of North America*, *40*(4), 613–635. https://doi.org/10.1016/j.ucl.2013.07.010

Newman, D. K., Borello-France, D., & Sung, V. W. (2018). Structured behavioral treatment research protocol for women with mixed urinary incontinence and overactive bladder symptoms. *Neurourology and Urodynamics*, *37*(1), 14–26. https://doi.org/10.1002/nau.23244

Oberwalder, M., Dinnewitzer, A., Baig, M. K., Thaler, K., Cotman, K., Nogueras, J. J., ... & Wexner, S. D. (2004). The association between late-onset fecal incontinence and obstetric anal sphincter defects. *Archives of Surgery*, *139*(4), 429-432.

Öz, Ö., & Altay, B. (2017). Üriner inkontinans risk faktörleri ve hemşirelik yaklaşımı. *Annals of Health Sciences Research*, *6*(1), 34-37.

Parden, A. M., Griffin, R. L., Hoover, K., Ellington, D. R., Gleason, J. L., Burgio, K. L., & Richter, H. E. (2016). Prevalence, awareness, and understanding of pelvic floor disorders in adolescent and young women. *Urogynecology*, *22*(5), 346-354.

Peinado Molina, R. A., Hernández Martínez, A., Martínez Vázquez, S., & Martínez Galiano, J. M. (2023a). Influence of pelvic floor disorders on quality of life in women. *Frontiers in Public Health*, *11*, 1180907.

Peinado-Molina, R. A., Hernández-Martínez, A., Martínez-Vázquez, S., Rodríguez-Almagro, J., & Martínez-Galiano, J. M. (2023). Pelvic floor dysfunction: Prevalence and associated factors. *BMC Public Health*, *23*(1), 2005.

Pizzoferrato, A. C., Deparis, J., Fritel, X., Rousseau, M., & Blanchard, V. (2024). Impact of educational workshops to increase awareness of pelvic floor dysfunction and integrate preventive lifestyle habits. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *164*(2), 596-604.

Pizzol, D., Demurtas, J., Celotto, S., Maggi, S., Smith, L., Angiolelli, G., ... & Veronese, N. (2021). Urinary incontinence and quality of life: A systematic review and meta-analysis. *Aging Clinical and Experimental Research*, *33*(1), 25-35.

Ratcliff, C. G., Prinsloo, S., Chaoul, A., Zepeda, S. G., Cannon, R., Spelman, A., ... & Cohen, L. (2019). A randomized controlled trial of brief mindfulness meditation for women undergoing stereotactic breast biopsy. *Journal of the American College of Radiology*, *16*(5), 691-699.

Rodríguez, N. M. P., Torres, J. D. C. M., Delgado, J. Á. G., Adams, E. M. R., & Lara, H. R. (2019). Dysfunction of pelvic and sexual floor in women. *Investigaciones Medicoquirúrgicas*, *11*(S1), 1-25.

Sar, D., & Khorshid, L. (2009). The effects of pelvic floor muscle training on stress and mixed urinary incontinence and quality of life. *Journal of Wound Ostomy & Continence Nursing*, *36*(4), 429-435.

Shulman, B., Dueck, R., Ryan, D., Breau, G., Sadowski, I., & Misri, S. (2018). Feasibility of a mindfulness-based cognitive therapy group intervention as an adjunctive treatment for postpartum depression and anxiety. *Journal of Affective Disorders*, *235*, 61-67.

Stone, R. H., Abousaud, M., Abousaud, A., & Kobak, W. (2020). A systematic review of intravaginal diazepam for the treatment of pelvic floor hypertonic disorder. *The Journal of Clinical Pharmacology*, *60*, S110-S120.

Top, E. D., & Ertem, G. (2018). Stres Üriner İnkontinans ve Pelvik Organ Prolapsusu: Olgu Sunumu. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 43-46.

Toprak, N., Sen, S., & Varhan, B. (2022). The role of diaphragmatic breathing exercise on urinary incontinence treatment: A pilot study. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *29*, 146–153. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2021.10.002

Vadivale, A. M., & Sathiyaseelan, A. (2021). Importance of mindfulness-based interventions for enhancing Women's well-being. *International Journal of Indian Psychology*, *9*(2), 1575-1586.

Verbeek, M., & Hayward, L. (2019). Pelvic floor dysfunction and its effect on quality of sexual life. *Sexual Medicine Reviews*, *7*(4), 559-564.

Wallace, S. L., Miller, L. D., & Mishra, K. (2019). Pelvic floor physical therapy in the treatment of pelvic floor dysfunction in women. *Current Opinion in Obstetrics & Gynecology*, *31*(6), 485–493. https://doi.org/10.1097/GCO.0000000000000584

Wu, J. M., Vaughan, C. P., Goode, P. S., Redden, D. T., Burgio, K. L., Richter, H. E., & Markland, A. D. (2014). Prevalence and trends of symptomatic pelvic floor disorders in US women. *Obstetrics & Gynecology*, *123*(1), 141-148.

Yılmaz, E., Muslu, A., & Özcan, E. (2014). Üriner İnkontinanslı Kadınlarda Yaşam Kalitesi. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 1-14

Zeidan, F., & Vago, D. R. (2016). Mindfulness meditation-based pain relief: A mechanistic account. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1373*(1), 114–127. https://doi.org/10.1111/nyas.13153

MENSTRÜEL SEMPTOMLARIN İŞ VE EĞİTİM YAŞAMINA KATILIM VE PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem AKIN YAMAK
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-7210-8756

Arş. Gör. Hilal Gül BOYRAZ YANIK
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-1177-4004

Prof. Dr. Nülüfer ERBİL
Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3586-6237

ÖZET

Premenstrüel semptomlar, dismenore ve aşırı adet kanaması gibi adet semptomlar, kadın sağlığını ve refahını önemli ölçüde etkilemekte, yaşam kalitesini düşürmektedir. Menstrüel sorunlar genç kadınların iş ve eğitim yaşamlarında devamsızlığa ve performans azalmasına neden olabilir. Bu çalışma, mevcut literatürü gözden geçirerek menstrüel semptomların iş ve okul yaşamına yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Menstrüel döngüye bağlı olarak gelişen klinik durumlar, kadınların işe ve okula devamını ve/veya iş ve eğitim performansını olumsuz şekilde etkilemektedir. Ayrıca kaybedilen zamanı telafi edebilmek için çalışma saatlerini uzatmalarına, eve iş götürmelerine veya ek görevler üstlenmelerine neden olabilmektedir. Literatürde sağlık durumunun iş üzerindeki etkisini değerlendirmede kullanılan ölçütler arasında işe devamsızlık “absenteeism” ve işte bulunmasına rağmen performans düşüşü “presenteeism” kavramları yaygın olarak kullanılmaktadır. Yapılan bir çalışmada kadınların %13,8’i menstrüasyonla ilişkili semptomlar nedeniyle devamsızlık bildirmiştir; ancak her ya da çoğu döngüde devamsızlık yaşayanların oranı %3,4 ile sınırlı kalmıştır. Her ya da çoğu döngüde devamsızlık oranı çalışan grupta %2,4, öğrenci grubunda ise %4,5 olarak saptanmıştır. Katılımcıların %80,7'si işe gelip verimsiz çalışma nedeniyle yılda ortalama 23,2 gün verimlilik kaybı yaşadıklarını bildirmiştir. Mevcut literatürde menstrüel semptomların iş performansına etkisi incelendiğinde; dismenoresi olan kadınların, iş performanslarının daha düşük olduğunu, daha fazla hastalık izni kullanma olasılığının arttığını göstermiştir. Öğrencilerle yapılan bir çalışmada, öğrencilerin %88,3’ü dismenorenin akademik performanslarını olumsuz etkilediğini belirtirken; %80’i okula devamsızlık, %66,8’i derse odaklanma kaybı, %56,3’ü ders kaçırma, %47,4’ü sınıf içi katılımda azalma bildirmiştir. Kadınlarda aşırı adet kanaması olduğunda, semptomların şiddetinin artması, günlük yaşamı daha fazla etkilemiştir. Lise çağındaki kız öğrencilerin dokuzda biri, premenstrüel sendrom nedeniyle okula gelemediği belirtilirken, Büyük çaplı bir küresel ankette, katılımcıların yarısından fazlası, dinlenmek için bir gün izin almanın adet dönemini daha iyi bir deneyim haline getireceği belirtilmiştir. Yapılan çalışmalar kadınların çalışma koşullarının üreme sağlığı üzerinde doğrudan fizyolojik etkiler oluşturabileceğini ve iş sağlığı politikalarında dinlenme sürelerinin, menstrüel izni politikalarının önemle ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

Bu doğrultuda bireysel baş etme mekanizmaları geliştirmek adına etkili önlemler alınarak ve şirketler tarafından başlatılan çalışma sistemi ve ortamının iyileştirilmesiyle, adet öncesi ve adet dönemlerinde akademik başarı ve iş performansını korumak için yöneticilerin ve politika yapıcıları adet izni için girişimlerde bulunmaları önerilir. Aynı zamanda kadın sağlığı hemşireleri menstrüel semptom izlemine yönelik sistematik değerlendirmeler yaparak, farmakolojik ve non-farmakolojik yöntemler konusunda danışmanlık sunabilir.
Anahtar Kelimeler: Kadın sağlığı, menstrüasyon, presenteeism, absenteeism.

THE IMPACT OF MENSTRUAL SYMPTOMS ON WORK AND EDUCATIONAL PARTICIPATION AND PERFORMANCE

ABSTRACT
Premenstrual symptoms, dysmenorrhea, and heavy menstrual bleeding substantially impact women's health and well-being and are associated with decreased quality of life. Menstrual problems can cause absenteeism and decreased performance in the work and educational lives of young women. This study aims to review the existing literature and reveal the impact of menstrual symptoms on work and school life. Clinical conditions associated with the menstrual cycle negatively affect women's attendance at work and school and/or their work and educational performance. Additionally, in order to compensate for lost time, individuals may extend their working hours, take work home, or assume additional responsibilities. In the literature, absenteeism (absence from work) and presenteeism (reduced performance despite being present at work) are commonly used indicators to evaluate the impact of health status on work. In a study, 13.8% of women reported absenteeism due to menstruation-related symptoms; however, the rate of those experiencing absenteeism in every or most cycles was limited to 3.4%. The rate of absenteeism in every or most cycles was found to be 2.4% in the working group and 4.5% in the student group. 80.7% of participants reported an average of 23.2 days of productivity loss per year due to presenteeism. When examining the effect of menstrual symptoms on work performance in the current literature, it has been shown that women with dysmenorrhea have lower work performance and are more likely to take sick leave. In a study conducted with students, 88.3% of students stated that dysmenorrhea negatively affected their academic performance; 80% reported absenteeism, 66.8% reported loss of concentration in class, 56.3% reported missing classes, and 47.4% reported decreased participation in class. In cases of heavy menstrual bleeding in women, increased symptom severity has been associated with greater disruption of daily life. It has been reported that approximately one in nine high school girls were unable to attend school due to premenstrual syndrome. Furthermore, in a large-scale global survey, more than half of the participants stated that taking a day off to rest would make the menstrual period a better experience. Studies have indicated that women's working conditions can have direct physiological effects on reproductive health and that rest periods and menstrual leave policies must be given serious consideration in occupational health policies. In this regard, it is recommended that managers and policymakers take initiatives for menstrual leave in order to protect academic achievement and work performance during the premenstrual and menstrual periods by taking effective measures to develop individual coping mechanisms and improving the work system and environment initiated by companies. At the same time, women's health nurses can provide counseling on pharmacological and non-pharmacological methods by conducting systematic assessments of menstrual symptom monitoring.
Keywords: Women's health, menstruation, presenteeism, absenteeism.

1. GİRİŞ

Menstrual sorunlar, düzensiz ya da anormal mentrüel kanama, amenore, adet ağrısı, aşırı menstrual kanama, premenstrüel sendrom ve premenstrüel disforik bozukluk gibi farklı klinik tablolar şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Munro ve ark., 2018; Dutta ve Sharma, 2021). Menstrüasyon döneminde kadınların %45–90'ı adet ağrısı, yoğun kanama, anksiyete ve depresyon gibi menstruasyonla ilişkili sağlık sorunları yaşamaktadır (Iacovides ve ark., 2015). Semptomlar kadınların işe gitmemelerine veya erken çıkmalarına, kaybedilen zamanı çalışma saatlerini uzatarak, işi eve götürerek veya ekstra görevler üstlenerek telafi etmelerine neden olabilmektedir (Sang ve ark., 2021; Kamaludin ve ark., 2019; Mbongo ve ark., 2023). Chattopadhyay ve arkadaşlarının (2026) çalışmasında adet semptomlarının duygusal katılımı, öz düzenlemeyi ve bilişsel işlevleri azalttığını, olumsuz duygulanımı ise artırdığını ortaya koymuştur. Duygusal iyilik hali, adet semptomları ile iş verimliliği arasındaki ilişkiye önemli ölçüde aracılık etmiştir. Ayrıca katılımcıların %52,9'u performanslarının adet semptomları nedeniyle kesintiye uğradığını bildirmiştir. Schoep ve arkadaşları (2019) kadınların %13,8'inin menstrüasyon dönemlerinde devamsızlık (absenteizm) bildirdiğini, %3,4'ünün ise hemen hemen her adet döngüsünde devamsızlık yaşadığını belirtmiştir. Katılımcıların %80,7'si ise menstrüasyon dönemlerinde işe/okula devam etmelerine rağmen verimlilik kaybı yaşadıklarını (presenteizm) ifade etmiş; bu durumun yılda ortalama 23,2 güne karşılık geldiği belirlenmiştir. Diğer çalışmalarda menstrüel döngünün verimliliği ciddi şekilde etkilediğini belirtmektedir (Ponzo ve ark., 2022; Fooladi ve ark., 2023). Hemşirelik öğrencilerinde yapılan nitel bir çalışmada menstrüel semptomların ruh hali değişikliklerinin potansiyel bir kaynağı olarak kabul edildiği, bu da hemşirelerde menstrüel semptomların klinik katılımı etkileyebileceği belirtilmiştir (Fernández-Martínez ve ark., 2020).

Namibya'daki kadınların iş yerinde menstruasyon dönemlerinde yaşadıkları deneyimleri anlatı yöntemiyle betimleyen nitel bir araştırmanın bulguları, kadınların adet döneminden dolayı fiziksel rahatsızlık yaşadığını göstermektedir. Kadınlar, iş yerinde adet görmenin etkisini anlatırken kıyafetlerini veya koltuklarını kazara lekelemekten bahsetmiş, iş yerinde adet ürünlerinin bulunmaması da acil durumlarda bir sorun olarak belirtilmiştir. Ayrıca adet günlerinde işe odaklanmanın stresli ve zorlayıcı olduğunu belirtmişlerdir. Adet döneminde ruh hali değişimlerinin işlerini engellediğini ifade etmiştir. Adetle ilgili semptomlar ve yaşanan zorluklar, katılımcıların adet görmedikleri günlerde daha iyi performans gösterdikleri ve önemli ölçüde daha üretken oldukları için iş verimliliğini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır (Mbongo ve ark., 2023).

Üretkenlik kaybının kaynakları arasında presenteeism ve absenteeism öne çıkmakta olup "Presenteeism", bireyin sağlık sorunları ya da kendini iyi hissetmeme nedeniyle işe gelmesine rağmen olağan verimlilik düzeyinin altında performans göstermesi olarak tanımlanır. "Absenteeism" ise işe devamsızlık, yani çalışanın işe gelmemesi durumudur (Aronsson ve ark., 2000; Brooks ve ark., 2010; de Oliveira ve ark., 2022). Sang ve arkadaşları (2015) akademi de dahil olmak üzere birçok profesyonel çalışma ortamı; uzun çalışma saatleri, yoğun emek ve işe tam bağlılık gerektiren yapılar içerdiğini belirtmektedir. Yapılan çalışmalarda menstrüel semptomların iş performansına etkisi; devamsızlık (işten uzak kalma), iş performansı ve üretkenlik konuları iş ortamlarında dikkat çekmiş ve önemi incelenmiştir (Okamoto ve ark., 2024; Nishikitani ve ark., 2017; Ponzo ve ark., 2022; Fooladi ve ark., 2023; Armour ve ark., 2020). Bu doğrultuda yapılan incelemede, menstrüel semptomların varlığı ve kadınların akademik performans ve iş gücü üzerindeki etkisiyle ilişkili yapılan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Menstrüel Semptomlarin İş ve Eğitim Yaşamına Etkileri Çalışma Bulguları

2.1. Dismenore

Menstrüel semptomlar ve dismenore, üreme çağındaki kadınlarda işe gelme oranını düşüren en yaygın sorunlar arasında yer almaktadır (Armour ve ark., 2019; Armour ve ark., 2020). Dismenore, adet kanaması sırasında alt karın bölgesinde meydana gelen kramp şeklindeki ağrı olarak tanımlanır ve bel ağrısı, yorgunluk ve baş ağrısı gibi ikincil semptomlarla ilişkili olabilir (Burnett ve Lemyre, 2017). Döngüsel ağrı, adet kanamasının başlangıcından birkaç saat içinde başlar ve genellikle 72 saat içinde çözülür. Ağrı pelvik bölgenin ortasında yer alır ve bel bölgesine veya üst bacaklara doğru yayılabilir (Kho ve Shields, 2020), kramp şeklinde ve aralıklı olabilir ve genellikle her adet döngüsünde benzerdir. Eşlik eden semptomlar bulantı, kusma, baş ağrısı, baş dönmesi, yorgunluk ve uyku zorluklarını içerebilir (Ferries-Rowe ve ark., 2020). Hailemeskel ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında öğrencilerde primer dismenore prevalansı %85,4 olarak bildirilmiştir. Dismenore yaşayanların %28,5'i hafif, %38,1'i orta ve %18,8'i şiddetli ağrı tanımlamıştır. Öğrencilerin %88,3'ü dismenorenin akademik performanslarını olumsuz etkilediğini belirtirken; %80'i okula devamsızlık, %66,8'i derse odaklanma kaybı, %56,3'ü ders kaçırma, %47,4'ü sınıf içi katılımda azalma bildirmiştir. Ayrıca spora katılımlarının kısıtlanması (%37,8), sosyal aktivitelerde kısıtlılık (%31,7) ve ödev yapamama (%21) durumları saptanmıştır (Hailemeskel ve ark., 2016)

Şiddetli adet ağrısı çeken kız öğrencilerde yapılan bir çalışmada öğrencilerin %62,8'i son bir yıl içinde adet ağrısı nedeniyle akademik çalışmalarını kaçırdığını bildirmiştir. Devamsızlık, şiddetli adet ağrısı çeken ve adet bulantısı ve ishalden muzdarip öğrencilerde daha sık görülmüştür. Ayrıca %92,7'sine kadarı işe gelip verimsiz çalışma (presenteeism) bildirmiştir ve bu durum şiddetli ağrı çeken öğrencilerde daha sık görülmüştür (Abreu-Sánchez ve ark., 2020). Armour ve arkadaşlarının (2019) sistematik inceleme ve meta-analiz çalışmasında katılımcıların %20,1'i dismenore nedeniyle okul veya üniversiteye gidemediğini bildirmiştir. Ayrıca %40,9'u sınıf performansı veya konsantrasyonunun olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Avustralya'da 13-25 yaş arası 4202 kadın üzerinde yapılan bir çalışmada katılımcıların %92'sinin dismenore yaşadığı ve bunun artan devamsızlık ve düşük sınıf performansı ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Armour ve ark., 2020). Fooladi ve arkadaşlarının (2023) 18-39 yaş arası Avustralyalı çalışan kadınlar ile yaptıkları çalışmada katılımcıların yaklaşık yarısına yakını orta-şiddetli düzeyde dismenore bildirmiş, beşte birinden fazlası ise yoğun ya da çok yoğun menstrual kanama yaşadığını ifade etmiştir. Dismenoresi olan kadınların, diğerlerine kıyasla iş performanslarının daha düşük olduğunu bildirme olasılığı yaklaşık %50 daha fazladır. Ayrıca bu grubun, son bir yıl içinde daha fazla hastalık izni kullanma (absenteeism) olasılığının yaklaşık iki kat arttığı görülmüştür.

2.2. Aşırı Adet Kanaması

Aşırı adet kananması objektif ölçümlerde bir adet döngüsünde 80 ml'yi aşan kanama olarak tanımlanmaktadır (Hapangama, 2016). Aşırı adet kanaması, adet kanamasının sızması veya gizlenememesi, tuvaletlere ve adet ürünlerine erişim ihtiyacının artması ve demir eksikliğiyle ilişkili fiziksel ve bilişsel semptomlar gibi durumlara yol açmasında rağmen, literatürde nispeten az yer alan önemli bir semptomdur (Bitzer ve ark., 2013). Ağır adet kanaması olan hastalar için yıllık maliyetin, esas olarak işe devamsızlık ve üretkenlik kaybı nedeniyle hasta başına 2000 doları aştığı tahmin edilmektedir (Frick ve ark., 2009). Bu maliyetler, devamsızlıkla ilgili maliyetler ve işte veya okulda bulunurken yaşanan verimlilik kaybıyla ilgili maliyetler olarak ikiye ayrılabilir. Devamsızlık, işten veya okuldan uzak kalınan toplam süreyi, presenteizm ise işte veya okulda bulunurken yaşanan verimlilik kaybını ifade eder (Schoep ve ark., 2019).

Birleşik Krallık'ta 25-44 yaşları arasındaki 2.833 kadını kapsayan toplum temelli bir araştırmada, kadınların %35,2'si adet kanamalarının ağır veya çok ağrılı olduğu, kadınlarda en rahatsız edici semptomun ağrı olduğu, ayrıca ağırlık hissi, ruh hali değişiklikleri veya yorgunluk ve düzensizlik gibi bir dizi rahatsız edici adet semptomları yaşadıklarını belirtmiştir (Santer ve ark., 2007). Fraser ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında katılımcıların yaklaşık beşte ikisi, aşırı adet kanamasının iş yerindeki üretkenliklerini belirgin şekilde olumsuz etkilediğini düşünürken; yaklaşık üçte biri bunun ev içindeki üretkenliklerini, uyku düzenlerini ve seyahat etme becerilerini de olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.
Tanaka ve arkadaşları (2013) Japon kadınlarda menstrüasyon semptomlarının etkisinin değerlendirdiği bir çalışmada kadınların %74'ünün adet semptomlarından muzdarip olduğu, %50'sinin ağrı, %19'unun ise aşırı kanama yaşadığını saptamıştır. Aşırı kanama yaşayan kişilerde, semptomların şiddetinin artması, günlük yaşamı daha fazla etkilemesiyle ilişkili bulunmuştur. Adet bozukluklarıyla ilişkili bu işe bağlı dezavantajlar, ekonomik zorluklarla da ilişkili bulunmuştur. Kamaludin ve arkadaşlarının (2019) yaptığı nitel bir çalışmada kadınlar, aşırı kanamanın yaşamlarını fiziksel, duygusal, sosyal ve finansal olarak etkilediğini belirtmiştir. Katılımcıların çoğu, aşırı adet kanamasına eşlik eden yaygın fiziksel semptomlar olarak ağrı ve yorgunluk yaşadıklarını belirtmiş, ayrıca sürekli olarak hijyenik pedlerini değiştirmek zorunda kalmaktan veya adet dönemleriyle birlikte gelen hormonal değişikliklerle başa çıkmaktan duydukları hayal kırıklığı yaşadıkları saptanmıştır. İş verenlerin aşırı adet kanaması nedeniyle her ay dört gün boyunca sağlık raporu alan bir çalışanı istemeyeceklerini belirtmiştir.

2.3. Premenstrüel Sendrom

Premenstrüel sendrom semptomları iş performansını olumsuz yönde etkilemekte ve bazı durumlarda işe devamsızlıkla sonuçlanabilmektedir (Heinemann ve ark., 2010). Premenstrüel sendrom, luteal fazda ayrı ayrı ortaya çıkan ve adet döneminde veya hemen sonrasında düzelen, döngüsel fiziksel veya ruh hali semptomlarının veya her ikisinin bir kombinasyonu ile karakterize edilir (ACOG, 2023). Premenstrüel sendromun yaygın fizyolojik semptomları arasında karında şişkinlik, meme ağrısı veya hassasiyeti, kilo alımı, yorgunluk, iştah değişiklikleri ve yeme isteği yer almaktadır. Premenstrüel sendromun yaygın psikolojik belirtileri ise ruh hali değişiklikleri, konsantrasyon azlığı ve uyku sorunları, sinirlilik, anksiyete ve strestir (Thakur ve ark., 2022). Okamoto ve arkadaşları (2024) şiddetli premenstrüel sendrom ve menstruasyon semptomlarının, kadınların iş performansında döngüye bağlı azalmaya neden olduğunu belirtmiştir. Bu durumun yalnızca bireysel sağlık sorunu değil, aynı zamanda işyeri düzenlemeleri ve kurumsal destek gerektiren bir iş sağlığı konusu olarak ele alınması gerektiği saptanmıştır. Ansong ve arkadaşları (2019) kadınların menstruasyondan 7-14 gün önce üretkenliğin azalması, dikkatsizlik ve davranış değişiklikleri sergileme eğiliminde olduklarını, bunun da karar verme hatalarının ve işle ilgili hataların artmasına yol açabileceğini bulmuştur. Buddhabunyakan ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında premenstrüel semptomlu lise öğrencilerinin konsantrasyon ve motivasyon eksikliği yaşama ve daha düşük akademik performans gösterme olasılıkları daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Iida ve arkadaşları (2025) premenstrüel sendrom ve premenstrüel disforik bozukluk semptomlarının şiddetinin artmasının Japonya'daki çalışan kadınlar arasında işe devamsızlık ve işe gelip verimsiz çalışma ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir.

2.4. Kadınlara Yönelik Adet İzni Politikaları ve Çözüm Önerileri

Menstrüel sağlık, menstrüel döngüyle ilgili kişinin fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını ilgilendiren bir halk sağlığı konusudur (Hennegan ve ark., 2021). Menstrüel döngüye ilişkin zararlı normlar ve damgalama, bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik halini olumsuz etkilemektedir (Crichton ve ark., 2013; Rheinländer ve ark., 2019). Menstrüel sağlığın sürdürülebilmesi için bireysel, toplumsal ve kurumsal düzeyde destekleyici ve saygılı bir ortamın sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, politika ve programların menstrüel sağlığı gözetmesi; aile, eğitim kurumları, toplum ve kamu otoriteleri gibi farklı paydaşların kaynak ve destek sunması önem taşımaktadır (Hennegan ve ark., 2019). Adet döneminin hem fiziksel hem de duygusal zorluklarını ele alan işyeri müdahalelerine duyulan ihtiyacı vurgulanmıştır. Ayrıca esnek izin, danışmanlık hizmetleri ve daha güçlü akran destek sistemleri gibi politikalar, verimliliği ve genel çalışan refahını artırabileceği belirtilmiştir (Chattopadhyay ve ark., 2026). Yapılan bir çalışmada kadınlar arasında dismenore ve orta ila şiddetli kanamanın yaygın olduğu, dismenorenin çalışma verimliliğini olumsuz etkilediği ve işe devamsızlıkla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Kadınlar ve sağlık çalışanları arasında dismenore ve şiddetli kanamanın yönetimi konusunda farkındalık artırılması gerektiği ve toplumun müdahale ihtiyacına yönelik karşılanmamış bir ihtiyaç olduğu konusunun vurgulanması gerektiği gözlenmektedir (Fooladi ve ark., 2023). Japon kadın hemşireler arasında yapılan bir çalışmada adet dönemine bağlı somatik semptomlar, işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca adet dönemine bağlı somatik semptomlara yönelik müdahalelerin, hemşirelerin işlerine devam etmelerini destekleyebileceği vurgulanmıştır (Ota ve ark., 2023).

Ponzo ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında, Flo uygulaması kullanıcılarıyla yapılan çalışmada (n=1867), katılımcıların büyük çoğunluğu adet döngüsünün iş verimliliğini orta–şiddetli düzeyde etkilediğini bildirmiştir. Katılımcıların %45,2'si son 12 ayda ortalama 5,8 gün devamsızlık yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca yönetsel destek eksikliği dikkat çekmiş; katılımcıların %94,6'sı adet döngüsüne ilişkin herhangi bir işyeri desteği sunulmadığını ifade etmiştir. Dijital sağlık müdahalesinin (Flo uygulamasının) adet döngüsü semptomlarının yönetimi (68,7%), hazırlık ve beden farkındalığı (88,7%), başkalarına karşı açık olma (52,5%) ve destek hissetme (77,6%) konusunda kendilerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Flo uygulamasının semptom yönetimi ve farkındalığı artırdığı bildirilmiş; uygulamadan en fazla yarar görenlerin presenteeism ve absenteeism bildirme olasılıklarının sırasıyla %18–25 ve %12–18 daha düşük olduğu saptanmıştır.

Nishikinati ve arkadaşları (2017) yetersiz dinlenme süresi ve uzun çalışma saatleri, kadınların yalnızca genel sağlık algısını değil, aynı zamanda menstrüel düzenini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bulgular, çalışma koşullarının kadın üreme sağlığı üzerinde doğrudan fizyolojik etkiler oluşturabileceğini ve iş sağlığı politikalarında dinlenme sürelerinin önemle ele alınması gerektiğini belirtmiştir. İşverenler ve yöneticiler için öneriler ve tavsiyeler arasında, personelin kadınların adet öncesi semptomlarıyla ilgili deneyimlerini iyileştirmek, kadınlarla etkili bir şekilde iletişim kurabilmek ve ihtiyaç duyanlara özel destek ve kaynaklar sağlamak için eğitilmesi gerekliliği belirtilmiştir (Hardy ve Hunter, 2021). Mbongo ve arkadaşlarının (2023) yaptığı çalışmada kadınlar adet semptomları şiddetli olduğunda evden çalışma esnekliği veya adet izni alma olanağı sağlayan bir politika değişikliği önermişlerdir. Bu, kadın çalışanların olumlu deneyimler yaşamalarına ve iş yerinde üretken kalmalarına yardımcı olacağı belirtilmiştir. Sommer ve arkadaşları (2016) adet dönemini yönetmeye yönelik uygun hizmetlerin, savunuculuğun ve işyeri politikalarının eksikliğin, kadınların günlük ekonomik faaliyetlere katılma yeteneklerini engelleyebildiğini ve adet gören kadınları rahatsızlığa, utanmaya ve bazı durumlarda iş kaybına maruz bırakabildiğini belirtmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Absenteeism, işten veya okuldan uzak kalınan toplam süreyi, presenteizm ise işte veya okulda bulunurken yaşanan verimlilik kaybını ifade etmektedir. Çalışmalar menstrüel semptomların iş ve eğitim performansını olumsuz yönde etkilemediği ve bazı durumlarda işe veya okula devamsızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Semptomların şiddetinin artmasının kadınlar arasında işe devamsızlık ve işe gelip verimsiz çalışma ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, menstrüel semptomlar ile iş ve okula devamsızlık ve verimlilikle ilişkileri doğru değerlendirme yöntemleri kullanılarak araştırılması gereken bir konudur. Kadınların eğitim hayatı ve iş gücüne daha fazla katılması göz önüne alındığında, bu araştırma alanının önemli olduğu görülmektedir.

Adet bozukluklarının iş gücü verimliliği üzerindeki etkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele almak, sağlık profesyonelleri, işverenler ve politika yapıcılar arasında disiplinler arası ve işbirlikçi yaklaşımların geliştirilmesini gerektirir. Bu doğrultuda, menstrüel semptomlarla birlikte yüksek devamsızlık için uyarı işareti görevi gören ve risk altındaki kadınların daha iyi belirlenmesi sağlanmalıdır. Gelecekteki araştırmalar, verimliliği ve iş ve okul devamsızlıklarını azaltmaya yönelik müdahalelere odaklanmalıdır.

KAYNAKLAR

Abreu-Sánchez, A., Ruiz-Castillo, J., Onieva-Zafra, M. D., Parra-Fernández, M. L., & Fernández-Martínez, E. (2020). Interference and Impact of Dysmenorrhea on the Life of Spanish Nursing Students. *International journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(18), 6473. https://doi.org/10.3390/ijerph17186473

Armour, M., Parry, K., Manohar, N., Holmes, K., Ferfolja, T., Curry, C., MacMillan, F., & Smith, C. A. (2019). The Prevalence and Academic Impact of Dysmenorrhea in 21,573 Young Women: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Women's Health*, (2002), 28(8), 1161–1171. https://doi.org/10.1089/jwh.2018.7615

Armour, M., Ferfolja, T., Curry, C., Hyman, M. S., Parry, K., Chalmers, K. J., Smith, C. A., MacMillan, F., & Holmes, K. (2020). The Prevalence and Educational Impact of Pelvic and Menstrual Pain in Australia: A National Online Survey of 4202 Young Women Aged 13-25 Years. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, *33*(5), 511–518. https://doi.org/10.1016/j.jpag.2020.06.007

Aronsson, G., Gustafsson, K., & Dallner, M. (2000). Sick but yet at work. An empirical study of sickness presenteeism. *Journal of Epidemiology & Community Health*, *54*(7), 502-509.

Bitzer, J., Serrani, M. & Lahav, A. Women's attitudes towards heavy menstrual bleeding, and their impact on quality of life. *Open Access J. Contracept.* 21, https://doi.org/10.2147/oajc.s38993 (2013).

Brooks, A., Hagen, S. E., Sathyanarayanan, S., Schultz, A. B., & Edington, D. W. (2010). Presenteeism: critical issues. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, *52*(11), 1055-1067.

Buddhabunyakan, N., Kaewrudee, S., Chongsomchai, C., Soontrapa, S., Somboonporn, W., & Sothornwit, J. (2017). Premenstrual syndrome (PMS) among high school students. *International Journal of Women's Health*, *9*, 501–505. https://doi.org/10.2147/IJWH.S140679

Burnett, M., & Lemyre, M. (2017). No. 345–Primary dysmenorrhea consensus guideline. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 39(7), 585–595. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2016.12.023

Chattopadhyay, D., Chandran, S. P., & Bandyopadhyay, S. N. (2026). Investigating the association of menstrual symptoms and work productivity with the mediating role of emotional well-being. *African Journal of Reproductive Health*, *30*(3), 24–37. https://doi.org/10.29063/ajrh2026/v30i3.3

Crichton, J., Okal, J., Kabiru, C. W., & Zulu, E. M. (2013). Emotional and psychosocial aspects of menstrual poverty in resource-poor settings: a qualitative study of the experiences of adolescent girls in an informal settlement in Nairobi. *Health Care for Women International*, *34*(10), 891–916. https://doi.org/10.1080/07399332.2012.740112

De Oliveira, C., Saka, M., Bone, L., & Jacobs, R. (2022). The role of mental health on workplace productivity: A critical review of the literature. *Applied Health Economics and Health Policy*, *21*(2), 167.

Dutta, A., & Sharma, A. (2021). Prevalence of premenstrual syndrome and premenstrual dysphoric disorder in India: A systematic review and meta-analysis. *Health Promotion Perspectives*, *11*(2), 161.

Ferries-Rowe, E., Corey, E., & Archer, J. S. (2020). Primary Dysmenorrhea: Diagnosis and Therapy. *Obstetrics and Gynecology*, *136*(5), 1047–1058. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000004096

Fernández-Martínez, E., Abreu-Sánchez, A., Pérez-Corrales, J., Ruiz-Castillo, J., Velarde-García, J. F., & Palacios-Ceña, D. (2020). Living with pain and looking for a safe environment: A qualitative study among nursing students with dysmenorrhea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(18), 6670.

Fooladi, E., Bell, R. J., Robinson, P. J., Skiba, M., & Davis, S. R. (2023). Dysmenorrhea, Workability, and Absenteeism in Australian Women. *Journal of Women's Health (2002)*, *32*(11), 1249–1256. https://doi.org/10.1089/jwh.2023.0199

Fraser, I. S., Mansour, D., Breymann, C., Hoffman, C., Mezzacasa, A., & Petraglia, F. (2015). Prevalence of heavy menstrual bleeding and experiences of affected women in a European patient survey. *International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics*, *128*(3), 196–200. https://doi.org/10.1016/j.ijgo.2014.09.027

Frick, K. D., Clark, M. A., Steinwachs, D. M., Langenberg, P., Stovall, D., Munro, M. G., ... & STOP-DUB Research Group. (2009). Financial and quality-of-life burden of dysfunctional uterine bleeding among women agreeing to obtain surgical treatment. *Women's Health Issues*, *19*(1), 70-78.

Hailemeskel, S., Demissie, A., & Assefa, N. (2016). Primary dysmenorrhea magnitude, associated risk factors, and its effect on academic performance: Evidence from female university students in Ethiopia. *International Journal of Women's Health*, *8*, 489–496. https://doi.org/10.2147/IJWH.S112768

Hapangama, D. K., & Bulmer, J. N. (2016). Pathophysiology of heavy menstrual bleeding. *Women's Health (London, England)*, *12*(1), 3–13. https://doi.org/10.2217/whe.15.81

Hardy, C., & Hunter, M. S. (2021). Premenstrual Symptoms and Work: Exploring Female Staff Experiences and Recommendations for Workplaces. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(7), 3647. Https://Doi.Org/10.3390/İjerph18073647

Heinemann, L. A., Minh, T. D., Filonenko, A., & Uhl-Hochgräber, K. (2010). Explorative evaluation of the impact of severe premenstrual disorders on work absenteeism and productivity. *Women's health issues: official publication of the Jacobs Institute of Women's Health*, *20*(1), 58–65. https://doi.org/10.1016/j.whi.2009.09.005

Hennegan, J., Shannon, A. K., Rubli, J., Schwab, K. J., & Melendez-Torres, G. J. (2019). Women's and girls' experiences of menstruation in low- and middle-income countries: A systematic review and qualitative metasynthesis. *PLoS Medicine*, *16*(5), e1002803. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002803

Hennegan, J., Winkler, I. T., Bobel, C., Keiser, D., Hampton, J., Larsson, G., Chandra-Mouli, V., Plesons, M., & Mahon, T. (2021). Menstrual health: A definition for policy, practice, and research. *Sexual and Reproductive Health Matters*, *29*(1), 1911618. https://doi.org/10.1080/26410397.2021.1911618

Iacovides, S., Avidon, I., & Baker, F. C. (2015). What we know about primary dysmenorrhea today: A critical review. *Human Reproduction Update*, *21*(6), 762–778. https://doi.org/10.1093/humupd/dmv039

Iida, M., Namba, M., & Nomura, K. (2025). Association of severity of premenstrual disorders with absenteeism and presenteeism among Japanese working women: A cross-sectional study. *Industrial Health*, *63*(6), 544–556. https://doi.org/10.2486/indhealth.2025-0016

Kamaludin, S. A. N., Zhang, X. R., & Shorey, S. (2019). Perspectives of women experiencing Menorrhagia: A descriptive qualitative study. *Journal of Clinical Nursing*, *28*(13-14), 2659–2668. https://doi.org/10.1111/jocn.14856

Kho, K. A., & Shields, J. K. (2020). Diagnosis and Management of Primary Dysmenorrhea. *JAMA*, *323*(3), 268–269. https://doi.org/10.1001/jama.2019.16921

Management of Premenstrual Disorders: ACOG Clinical Practice Guideline No. 7. (2023). *Obstetrics and Gynecology*, *142*(6), 1516–1533. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000005426

Mbongo, E. N., Miranda, H., & Haikera, H. (2023). A narrative inquiry into women's experiences of menstruation at the workplace in Namibia. *Journal of Public Health in Africa*, *14*(8), 2587. https://doi.org/10.4081/jphia.2023.2587

Munro, M. G., Critchley, H. O., Fraser, I. S., FIGO Menstrual Disorders Committee, Haththotuwa, R., Kriplani, A., ... & Warner, P. (2018). The two FIGO systems for normal and abnormal uterine bleeding symptoms and classification of causes of abnormal uterine bleeding in the reproductive years: 2018 revisions. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *143*(3), 393-408.

Nishikitani, M., Nakao, M., Tsurugano, S. *et al.* Relationship between menstruation status and work conditions in Japan. *BioPsychoSocial Med*, 11, 26 (2017). https://doi.org/10.1186/s13030-017-0112-x

Okamoto, M., Matsumura, K., Takahashi, A., Kurokawa, A., Watanabe, Y., Narimatsu, H., & Yoshida, H. (2024). The Association between Menstrual Symptoms and Presenteeism: A Cross-Sectional Study for Women Working in Central Tokyo. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *21*(3), 313. https://doi.org/10.3390/ijerph21030313

Ota, Y., Nomura, K., Hirayama, J., Maeda, E., Komatsu, J., Nakamura, M., Yamada, R., Ishikawa, H., Kobayashi, T., Shirakawa, H., Aisaka, K., Ono, M., Hiraike, H., Hiraike, O., & Okinaga, H. (2023). Relationship between somatic symptoms with menstruation and intention to leave work among university hospital nurses in Japan: a cross-sectional study. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, *96*(1), 155–166. https://doi.org/10.1007/s00420-022-01905-0

Ponzo, S., Wickham, A., Bamford, R., Radovic, T., Zhaunova, L., Peven, K., Klepchukova, A., & Payne, J. L. (2022). Menstrual cycle-associated symptoms and workplace productivity in US employees: A cross-sectional survey of users of the Flo mobile phone app. *Digital Health*, *8*, 20552076221145852. https://doi.org/10.1177/20552076221145852

Rheinländer, T., Gyapong, M., Akpakli, D. E., & Konradsen, F. (2019). Secrets, shame and discipline: School girls' experiences of sanitation and menstrual hygiene management in a peri-urban community in Ghana. *Health Care for Women International*, *40*(1), 13–32. https://doi.org/10.1080/07399332.2018.1444041

Sang, K., Remnant, J., Calvard, T., & Myhill, K. (2021). Blood Work: Managing Menstruation, Menopause and Gynaecological Health Conditions in the Workplace. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), 1951. https://doi.org/10.3390/ijerph18041951

Sang, K., Powell, A., Finkel, R., & Richards, J. (2015). 'Being an academic is not a 9–5 job': long working hours and the 'ideal worker'in UK academia. *Labour & Industry: A Journal of The Social and Economic Relations of Work*, *25*(3), 235-249.

Santer, M., Wyke, S., & Warner, P. (2007). What aspects of periods are most bothersome for women reporting heavy menstrual bleeding? Community survey and qualitative study. *BMC Women's Health*, *7*, 8. https://doi.org/10.1186/1472-6874-7-8

Schoep, M. E., Adang, E. M. M., Maas, J. W. M., De Bie, B., Aarts, J. W. M., & Nieboer, T. E. (2019). Productivity loss due to menstruation-related symptoms: A nationwide cross-sectional survey among 32 748 women. *BMJ Open*, *9*(6), e026186. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-026186

Sommer, M., Chandraratna, S., Cavill, S., Mahon, T., & Phillips-Howard, P. (2016). Managing menstruation in the workplace: an overlooked issue in low- and middle-income countries. *International Journal for Equity in Health*, *15*, 86. https://doi.org/10.1186/s12939-016-0379-8

Tanaka, E., Momoeda, M., Osuga, Y., Rossi, B., Nomoto, K., Hayakawa, M., ... & Wang, E. C. (2013). Burden of menstrual symptoms in Japanese women: Results from a survey-based study. *Journal of Medical Economics*, *16*(11), 1255-1266.

Thakur, H., Pareek, P., Sayyad, M. G., & Otiv, S. (2022). Association of premenstrual syndrome with adiposity and nutrient ıntake among young Indian Women. *International Journal of Women's Health*, *14*, 665–675. doi: 10.2147/IJWH.S359458

JİNEKOLOJİK KANSER SÜRECİNDE ALGILANAN HEMŞİRELİK BAKIMI VE YAŞAM KALİTESİ: KANIT TEMELLİ BİR DERLEME

Gizem KILIÇ AYDOĞDU
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD.
ORCID: 0009-0000-0346-3578

Prof. Dr. Yılda Arzu ABA
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD.
ORCID: 0000-0001-6660-4964

ÖZET
Jinekolojik kanserler, kadınlarda önemli bir morbidite ve mortalite yükü oluşturmaya devam etmektedir. Küresel kanser istatistikleri, jinekolojik kanserlerin dünya genelinde milyonlarca kadını etkilediğini ve önemli sayıda ölüme yol açtığını göstermektedir. Tanı, tedavi ve izlem süreci boyunca jinekolojik onkoloji hastaları; cerrahi girişimler, kemoterapi ve radyoterapiye bağlı olarak ağrı, yorgunluk, bulantı, emosyonel sıkıntı ve sosyal işlevsellikte azalma gibi çok boyutlu semptomlar yaşamaktadır. Bu semptomlar, hastaların yaşam kalitesini fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle yaşam kalitesi, jinekolojik onkoloji hastalarında bakımın etkinliğini değerlendirmede temel ve bütüncül bir sonuç göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kanıta dayalı çalışmalar, jinekolojik onkoloji hastalarında yaşam kalitesinin yalnızca hastalığın klinik özellikleriyle değil, aynı zamanda sunulan bakımın niteliği ve hastalar tarafından nasıl algılandığı ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle semptom yükünün yüksek olduğu dönemlerde, algılanan hemşirelik bakımının destekleyici, erişilebilir ve bütüncül olması, hastaların yaşam kalitesi algısını anlamlı düzeyde etkilemektedir. Hemşirelik bakımının semptom yönetimi, psikososyal destek, bilgi verme ve bakım sürekliliğini sağlama boyutlarının güçlendirilmesinin, yaşam kalitesinin korunması ve iyileştirilmesinde önemli rol oynadığı bildirilmektedir. Literatürde yer alan kanıtlar, yapılandırılmış ve hasta merkezli hemşirelik bakım yaklaşımlarının stres düzeylerini azalttığını, hastaların öz-yönetim ve öz-etkinlik becerilerini desteklediğini ve buna bağlı olarak yaşam kalitesi sonuçlarını iyileştirdiğini göstermektedir. Ayrıca destekleyici ve bütüncül bakım uygulamalarının ağrı kontrolü, psikolojik iyilik hali ve sosyal destek algısı üzerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Mevcut kanıtların bütüncül değerlendirilmesi, jinekolojik onkoloji hastalarında algılanan hemşirelik bakımı ile yaşam kalitesi arasında pozitif ve doğru yönlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Algılanan hemşirelik bakımının güçlendirilmesi; semptom yükünün azaltılması, psikolojik uyumun desteklenmesi ve genel yaşam kalitesinin artırılması açısından kritik bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, hasta merkezli ve bütüncül hemşirelik bakım yaklaşımlarının yaygınlaştırılması, artan jinekolojik kanser yükü karşısında kadın sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesi açısından temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Jinekolojik onkoloji, Yaşam kalitesi, Algılanan hemşirelik bakımı

PERCEIVED NURSING CARE AND QUALITY OF LIFE IN THE GYNECOLOGIC CANCER CARE CONTINUUM: AN EVIDENCE-BASED REVIEW

ABSTRACT

Gynaecological cancers continue to pose a significant burden of morbidity and mortality in women. Global cancer statistics show that gynaecological cancers affect millions of women worldwide and cause a significant number of deaths. Throughout the diagnosis, treatment, and follow-up process, gynaecological oncology patients experience multidimensional symptoms such as pain, fatigue, nausea, emotional distress, and decreased social functioning due to surgical interventions, chemotherapy, and radiotherapy. These symptoms negatively affect patients; quality of life in physical, psychological, and social dimensions. Therefore, quality of life is considered a fundamental and comprehensive outcome measure in assessing the effectiveness of care in gynaecological oncology patients. Evidence-based studies have demonstrated that quality of life in gynaecological oncology patients is closely related not only to the clinical characteristics of the disease but also to the quality of care provided and how it is perceived by patients. Particularly during periods of high symptom burden, perceived nursing care that is supportive, accessible, and holistic significantly affects patients; perception of quality of life. It has been reported that strengthening the dimensions of nursing care related to symptom management, psychosocial support, information provision, and ensuring continuity of care plays an important role in maintaining and improving quality of life. Evidence in the literature shows that structured and patient-centred nursing careapproaches reduce stress levels, support patients; self-management and self-efficacy skills, and consequently improve quality of life outcomes. Furthermore, it is emphasised that supportive and holistic care practices have positive effects on pain control, psychological well-being, and perceived social support. A comprehensive evaluation of the current evidence reveals a positive and direct relationship between perceived nursing care and quality of life in gynaecological oncology patients. Strengthening perceived nursing care emerges as a critical component in terms of reducing symptom burden, supporting psychological adjustment, and improving overall quality of life. In this context, the widespread adoption of patient-centred and holistic nursing care approaches is considered a fundamental requirement for improving women's health outcomes in the face of the increasing burden of gynaecological cancer.

Keywords: Gynecologic oncology, Quality of life, Perceived nursing care

GİRİŞ

Jinekolojik kanserler, kadın sağlığını tehdit eden ve dünya genelinde önemli morbidite ve mortaliteye yol açan hastalık grupları arasında yer almaktadır. Küresel kanser istatistiklerine göre serviks, over ve endometrium kanserleri milyonlarca kadını etkilemekte ve önemli sayıda ölüme neden olmaktadır (Sung ve ark., 2021). Tanı ve tedavi yöntemlerindeki gelişmelere bağlı olarak birçok jinekolojik kanser türünde sağkalım sürelerinin uzadığı bildirilmektedir. Bu durum, kanserin yalnızca mortalite ve morbidite göstergeleri üzerinden değil, uzun dönemli hasta deneyimi ve yaşam kalitesi boyutuyla da ele alınmasını gerektirmektedir.

Onkoloji alanında hasta tarafından bildirilen sonuç ölçütleri (patient-reported outcomes) giderek daha fazla önem kazanmakta; yaşam kalitesi, tedavi etkinliğinin ve bakım sürecinin bütüncül değerlendirilmesinde temel bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Basch, 2017).

Yaşam kalitesi; fiziksel, duygusal, sosyal ve rol fonksiyonu gibi çok boyutlu alanları içeren dinamik bir kavram olup, özellikle kanser sürecinde yaşanan semptom yükü, psikososyal uyum sorunları ve sosyal rol değişiklikleri ile yakından ilişkilidir (Sekse ve ark., 2019; Kleven ve ark., 2023). Uzun dönem jinekolojik kanser sağkalımlarında yaşam kalitesinin yalnızca klinik değişkenlerle sınırlı olmadığı; sosyal destek, kültürel bağlam ve bakım deneyimi gibi faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir (Mamguem Kamga ve ark., 2019; Spagnoletti ve ark., 2022).

Jinekolojik kanser sürecinde hemşirelik bakımı; semptom yönetimi, tedaviye bağlı yan etkilerin izlenmesi, eğitim ve danışmanlık, psikososyal destek ve bakım sürekliliğinin sağlanması gibi çok boyutlu bileşenleri içermektedir. Son yıllarda hemşire liderliğinde yürütülen destekleyici bakım programlarının ve ileri hemşirelik uygulamalarının, kanser hastalarında semptom kontrolü ve yaşam kalitesi sonuçları üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceğini gösteren çalışmalar artış göstermiştir (Klafke ve ark., 2019; Molassiotis ve ark., 2021). Bu durum, hemşirelik bakımının yalnızca klinik uygulamaların yürütülmesiyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda hastaların bakım deneyimini ve yaşam kalitesi algılarını şekillendiren temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Algılanan hemşirelik bakımı kavramı, bakımın teknik içeriğinden ziyade hastaların hemşirelik hizmetlerini nasıl deneyimlediklerini ve nasıl anlamlandırdıklarını ifade etmektedir. İletişim kalitesi, empatik yaklaşım, bilgilendirme düzeyi, erişilebilirlik ve bakımın sürekliliği gibi boyutları içeren bu kavram, hasta merkezli bakım anlayışının önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Dozier ve ark., 2001; Edvardsson ve ark., 2017; Santana ve ark., 2018). Algılanan bakımın hasta perspektifinden değerlendirilmesi, hemşirelik uygulamalarının yaşam kalitesi üzerindeki olası etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu derleme, jinekolojik kanser sürecinde algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi üzerindeki rolünü mevcut araştırma bulguları doğrultusunda analiz ederek hemşirelik uygulamalarına rehberlik edecek kanıtları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1. Jinekolojik Kanser Hastalarında Hemşirelik Bakımı

Jinekolojik kanser süreci, tanı, cerrahi tedavi, sistemik tedaviler ve izlem dönemlerini kapsayan, semptom yükünün ve psikososyal gereksinimlerin zaman içinde değişkenlik gösterdiği çok boyutlu bir bakım continuum'u olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte hemşirelik bakımı; yalnızca klinik parametrelerin izlenmesini değil, semptomların sistematik değerlendirilmesini, tedaviye bağlı yan etkilerin yönetimini, hasta ve aile eğitimini, psikososyal desteği ve bakım sürekliliğinin sağlanmasını içeren bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Literatürde jinekolojik kanserli kadınlarda ağrı, yorgunluk, gastrointestinal semptomlar, uyku bozuklukları, beden imajı değişiklikleri ve cinsel işlevle ilişkili güçlüklerin sık görüldüğü ve bu semptomların yaşam kalitesinin fiziksel ve duygusal alt boyutlarını doğrudan etkileyebildiği bildirilmektedir (Sekse ve ark., 2019; Donovan ve ark., 2007).

Kanser bakımında emosyonel distresin önemli bir klinik gösterge olarak ele alınması, psikososyal değerlendirmenin hemşirelik bakımının ayrılmaz bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır (Bultz ve Carlson, 2006). Özellikle kemoterapi sürecinde birden fazla semptomun eş zamanlı ortaya çıkabilmesi, hemşirelik bakımında yapılandırılmış ve bireyselleştirilmiş müdahaleleri gerekli kılmaktadır (Paşalak ve ark., 2024). Hemşire; semptomların erken tanınması, şiddetinin düzenli izlenmesi, farmakolojik ve non-farmakolojik girişimlerin planlanması ve hastanın öz-yönetim kapasitesinin güçlendirilmesinde aktif rol üstlenmektedir.

Son yıllarda hemşire liderli müdahalelerin etkinliğini inceleyen randomize kontrollü çalışmaların sayısı artmıştır. Kemoterapi alan jinekolojik kanser hastalarında yürütülen bir randomize kontrollü çalışmada, hemşire liderli semptom yönetimi programının yalnızca semptom şiddetini azaltmakla kalmadığı; aynı zamanda fiziksel ve duygusal yaşam kalitesi alt boyutlarında anlamlı iyileşme sağladığı bildirilmiştir (Paşalak ve ark., 2024). Bu çalışma, hemşirelik müdahalesinin hasta-bildirimli sonuçlar üzerindeki etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Benzer şekilde, entegre destekleyici bakım modelini değerlendiren randomize kontrollü bir çalışmada, müdahale grubunda yaşam kalitesi skorlarının rutin bakım alan gruba kıyasla daha olumlu seyrettiği rapor edilmiştir (Klafke ve ark., 2019). Müdahale içeriğinde yapılandırılmış eğitim, semptom takibi ve psikososyal destek bileşenlerinin yer alması, hemşirelik bakımının çok boyutlu etkisini ortaya koymaktadır.

Psikososyal ve ilişkisel boyuta odaklanan randomize kontrollü bir çalışmada ise hemşire liderli çift müdahalesinin evlilik doyumu, iletişim kalitesi ve ilişkisel uyum üzerinde olumlu etkiler sağladığı gösterilmiştir (Zhang ve ark., 2022). Bu bulgu, hemşirelik bakımının yalnızca semptom yönetimiyle sınırlı kalmayıp, hastaların sosyal ve ilişkisel rollerine de katkı sağlayabileceğini düşündürmektedir.

Meta-analiz ve sistematik derleme düzeyindeki kanıtlar da hemşire liderli müdahalelerin distres düzeylerini azaltabildiğini ve yaşam kalitesi göstergelerinde iyileşme sağlayabildiğini ortaya koymaktadır (Kelly ve ark., 2022; Kwok ve ark., 2022). Özellikle tele-sağlık temelli hemşire liderli müdahalelerin sistemik tedavi alan kanser hastalarında semptom kontrolü ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkiler bildirdiği rapor edilmiştir (Kwok ve ark., 2022). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, hemşirelik bakımının yapılandırılmış ve kanıta dayalı biçimde planlanmasının klinik ve hasta merkezli sonuçlar üzerinde belirleyici olabileceği anlaşılmaktadır.

2. Jinekolojik Kanser Sürecinde Yaşam Kalitesi

Jinekolojik kanser süreci, bireyin fiziksel, psikolojik, sosyal ve ilişkisel yaşam alanlarını etkileyen çok boyutlu bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Tanı anından itibaren ortaya çıkan belirsizlik, cerrahi girişimlere bağlı fonksiyonel değişiklikler, kemoterapi ve radyoterapinin yan etkileri, beden imajı algısındaki değişimler ve cinsel sağlık sorunları yaşam kalitesini doğrudan etkileyebilmektedir (Sekse ve ark., 2019; Mirabeau-Beale ve Viswanathan, 2014). Bu nedenle yaşam kalitesi, jinekolojik onkoloji alanında temel bir sonuç göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Yaşam kalitesi kavramı; fiziksel fonksiyon, duygusal iyilik hali, sosyal işlevsellik ve rol fonksiyonu gibi alt boyutları içeren dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır. Fiziksel semptom yükü, anksiyete ve depresyon düzeyleri, sosyal destek, kültürel bağlam ve ekonomik koşullar yaşam kalitesi algısını şekillendirebilmektedir (Shirali ve ark., 2020; Mamguem Kamga ve ark., 2019; Spagnoletti ve ark., 2022). Özellikle kemoterapi başlangıç döneminde semptom yoğunluğunun arttığı ve bu dönemde yaşam kalitesi puanlarında geçici düşüşler gözlenebildiği bildirilmiştir (Kleven ve ark., 2023).

Yaşam kalitesinin ölçümünde EORTC QLQ-C30 ve FACT-G gibi çok boyutlu ölçekler yaygın olarak kullanılmaktadır. FACT-G'nin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri Cella ve ark. (1993) tarafından tanımlanmıştır. EORTC QLQ-C30'un Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması ise Cankurtaran ve ark. (2008) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ölçekler, kanser hastalarında yaşam kalitesinin standart ölçüm araçları arasında yer almakta ve klinik araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Müdahale çalışmalarında, yaşam kalitesinin değiştirilebilir bir sonuç göstergesi olduğu görülmektedir.

Kemoterapi alan jinekolojik kanser hastalarında yürütülen randomize kontrollü çalışmalarda yapılandırılmış hemşire liderli müdahalelerin yaşam kalitesi skorlarında anlamlı artış sağladığı rapor edilmiştir (Paşalak ve ark., 2024; Klafke ve ark., 2019). Meta-analiz bulguları, semptom yönetiminin güçlendirilmesi ve hasta eğitiminin artırılmasının yaşam kalitesinin hem fiziksel hem de duygusal alt boyutlarına olumlu yansıdığını göstermektedir (Kelly ve ark., 2022).

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, jinekolojik kanser sürecinde yaşam kalitesinin yalnızca hastalığın biyomedikal özellikleriyle değil; bakım modeli, müdahale yapısı ve psikososyal destek düzeyi ile birlikte şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, yaşam kalitesinin düzenli aralıklarla değerlendirilmesini ve bakım planlamasına entegre edilmesini gerekli kılmaktadır.

3. Algılanan Hemşirelik Bakımı ile Yaşam Kalitesi Arasındaki Kanıtların Sentezi

Jinekolojik kanser sürecinde yaşam kalitesi çok boyutlu ve dinamik bir yapı olup, yalnızca hastalığın klinik özellikleriyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir deneyimi yansıtmaktadır. Fiziksel semptomlar, psikolojik uyum, sosyal işlevsellik ve ilişkisel boyutlar yaşam kalitesi algısını birlikte şekillendirmektedir (Sekse ve ark., 2019; Mamguem Kamga ve ark., 2019). Bu bağlamda bakım sürecinin niteliği ve hastaların hemşirelik bakımını nasıl deneyimlediği, yaşam kalitesi değerlendirmeleri açısından önemli bir belirleyici olarak ortaya çıkmaktadır.

Algılanan hemşirelik bakımı; iletişim kalitesi, empatik yaklaşım, bilgilendirme düzeyi, erişilebilirlik ve bakımın sürekliliği gibi boyutları içeren hasta merkezli bir değerlendirme alanıdır (Dozier ve ark., 2001; Edvardsson ve ark., 2017; Santana ve ark., 2018). Hastaların bakım sürecini güven verici, destekleyici ve bütüncül olarak algılamaları, özellikle semptom yükünün yüksek olduğu dönemlerde psikolojik uyum süreçlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Kanser bakımında emosyonel distresin önemli bir belirleyici olarak kabul edilmesi (Bultz ve Carlson, 2006), hemşirelik bakımının yalnızca fiziksel semptom yönetimi ile sınırlı kalmayıp duygusal destek boyutunu da içermesi gerektiğini göstermektedir.

Randomize kontrollü çalışmalar ve sistematik derlemeler incelendiğinde, hemşire liderli ve yapılandırılmış bakım modellerinin yaşam kalitesi sonuçları üzerinde anlamlı iyileşmeler sağlayabildiği görülmektedir (Paşalak ve ark., 2024; Klafke ve ark., 2019; Kelly ve ark., 2022). Bu çalışmalar, semptom yönetiminin güçlendirilmesi, hasta eğitiminin artırılması ve bakım sürekliliğinin sağlanmasının yaşam kalitesinin farklı alt boyutlarına olumlu yansıyabildiğini göstermektedir. Özellikle tele-sağlık temelli hemşire liderli müdahalelerin hasta-bildirimli sonuçlar üzerinde etkili olabildiğini gösteren meta-analiz bulguları (Kwok ve ark., 2022), bakımın erişilebilirliğinin ve sürekliliğinin yaşam kalitesi açısından kritik olduğunu düşündürmektedir.

Jinekolojik kanserli kadınlarda cinsel sağlık, beden imajı ve ilişkisel uyum alanlarının yaşam kalitesi ile yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir (Donovan ve ark., 2007; Mirabeau-Beale ve Viswanathan, 2014). Bu alanlarda yapılandırılmış hemşirelik danışmanlığı ve psikososyal destek programlarının olumlu etkiler gösterebilmesi (Zhang ve ark., 2022), algılanan hemşirelik bakımının yalnızca semptom yükü değil, aynı zamanda ilişkisel ve psikososyal uyum süreçleri üzerinde de rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.

Mevcut kanıtlar birlikte değerlendirildiğinde, jinekolojik kanser sürecinde algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi ile pozitif yönlü bir ilişki gösterebileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu ilişkinin doğrudan nedensel bağlamda ortaya konduğu çalışmaların sınırlı olduğu; çoğu araştırmanın müdahale temelli veya gözlemsel tasarımlar üzerinden dolaylı çıkarımlar sunduğu görülmektedir.

Bu durum, algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi üzerindeki özgül etkilerini belirlemek için daha yüksek metodolojik kaliteye sahip çalışmalara ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak, jinekolojik onkoloji bakımında algılanan hemşirelik bakımının güçlendirilmesi; semptom yükünün azaltılması, psikolojik uyumun desteklenmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından potansiyel olarak kritik bir bileşen olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle hemşirelik uygulamalarında hasta merkezli yaklaşımın sistematik biçimde benimsenmesi, algılanan bakım boyutlarının düzenli aralıklarla değerlendirilmesi ve yaşam kalitesi göstergeleriyle birlikte ele alınması önerilmektedir.

SONUÇ

Jinekolojik kanser süreci, kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal yaşam alanlarını çok boyutlu biçimde etkileyen karmaşık bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte yaşam kalitesi, yalnızca hastalığın klinik seyri ile değil; semptom yükü, psikososyal uyum, sosyal destek düzeyi ve bakım deneyimi gibi çoklu faktörlerle birlikte şekillenmektedir. Mevcut literatür, jinekolojik kanserli kadınlarda yaşam kalitesinin dinamik ve çok boyutlu bir yapı olduğunu; tedavi süreci boyunca düzenli değerlendirme gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Hemşirelik bakımı, bu çok boyutlu sürecin merkezinde yer almakta; semptom yönetimi, eğitim ve danışmanlık, psikososyal destek ve bakım sürekliliği gibi temel bileşenler aracılığıyla hasta deneyimini doğrudan etkilemektedir. Randomize kontrollü çalışmalar ve meta-analiz bulguları, hemşire liderli ve yapılandırılmış müdahalelerin yaşam kalitesi göstergelerinde iyileşme sağlayabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi üzerindeki özgül etkilerini doğrudan inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu ve bu ilişkinin çoğunlukla dolaylı kanıtlar üzerinden değerlendirildiği görülmektedir.

Bu derleme kapsamında incelenen kanıtlar, jinekolojik kanser sürecinde algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi ile pozitif yönlü bir ilişki gösterebileceğini düşündürmektedir. Özellikle hasta merkezli, erişilebilir ve sürekliliği olan bakım modellerinin; semptom yükünün azaltılması, psikolojik iyilik halinin desteklenmesi ve sosyal uyum süreçlerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir rol oynayabileceği anlaşılmaktadır.

Klinik uygulama açısından değerlendirildiğinde, jinekolojik onkoloji bakımında hemşirelerin yalnızca klinik semptomların izlenmesiyle sınırlı kalmayan; aynı zamanda hastaların bakım deneyimine ilişkin algılarını da sistematik biçimde değerlendiren bir yaklaşım benimsemeleri önem taşımaktadır. Yaşam kalitesi ölçeklerinin düzenli aralıklarla kullanılması, algılanan hemşirelik bakımının ölçülmesi ve bu verilerin bakım planlamasına entegre edilmesi, hasta merkezli bakım anlayışının güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, algılanan hemşirelik bakımının yaşam kalitesi üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen, yüksek metodolojik kaliteye sahip ve kültürel bağlamı dikkate alan çalışmaların planlanması önerilmektedir. Bu doğrultuda geliştirilecek kanıt temelli hemşirelik uygulamaları, artan jinekolojik kanser yükü karşısında kadın sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesine önemli katkılar sunabilir.

KAYNAKÇA

Basch, E. (2017). Patient-reported outcomes – Harnessing patients' voices to improve clinical care. *The New England* Journal of Medicine, 376(2), 105–108.

Cankurtaran, E. S., Ozalp, E., Soygur, H., Ozer, S., Akbiyik, D. I., & Bottomley, A. (2008). Understanding the reliability and validity of the EORTC QLQ-C30 in Turkish cancer patients. *European Journal of Cancer Care, 17*(1), 98–104.

Cella, D. F., Tulsky, D. S., Gray, G., Sarafian, B., Linn, E., Bonomi, A., Silberman, M., Yellen, S. B., Winicour, P., & Brannon, J. (1993). The Functional Assessment of Cancer Therapy scale: Development and validation of the general measure. *Journal of Clinical Oncology, 11*(3), 570–579.

Donovan, K. A., Taliaferro, L. A., Alvarez, E. M., Jacobsen, P. B., Roetzheim, R. G., & Wenham, R. M. (2007). Sexual health in women treated for cervical cancer: Characteristics and correlates. *Gynecologic Oncology, 104*(2), 428–434.

Dozier, A. M., Kitzman, H. J., Ingersoll, G. L., Holmberg, S., & Schultz, A. W. (2001). Development of an instrument to measure patient perception of the quality of nursing care. *Research in Nursing & Health, 24*(6), 506–517.

Edvardsson, D., Watt, E., & Pearce, F. (2017). Patient experiences of caring and person-centredness are associated with perceived nursing care quality. *Journal of Advanced Nursing, 73*, 217–227.

Kelly, D., Campbell, P., Torrens, C., Charalambous, A., Ostlund, U., Eicher, M., Larsson, M., Nohavova, I., Olsson, C., Simpson, M., Patiraki, E., Sharp, L., Wiseman, T., Oldenmenger, W., & Wells, M. (2022). The effectiveness of nurse-led interventions for cancer symptom management 2000–2018: A systematic review and meta-analysis. *Health Sciences Review*, Article 100052.

Klafke, N., Mahler, C., von Hagens, C., et al. (2019). The effects of an integrated supportive care intervention on quality of life outcomes in outpatients with breast and gynecologic cancer undergoing chemotherapy: Results from a randomized controlled trial. *Cancer Medicine, 8*(8), 3666–3676.

Kleven, A. G., Miaskowski, C., Torstveit, A. H., Ritchie, C. S., Engh, M. E., Andersen, E., & Utne, I. (2023). Quality of life of older gynecologic oncology patients at the initiation of chemotherapy. *Nursing Open, 10*(10), 6749–6757.

Kwok, C., Degen, C., Moradi, N., & Stacey, D. (2022). Nurse-led telehealth interventions for symptom management in patients with cancer receiving systemic or radiation therapy: A systematic review and meta-analysis. *Supportive Care in Cancer, 30*(9), 7119–7132.

Mamguem Kamga, A., Dumas, A., Joly, F., Billa, O., Simon, J., Poillot, M. L., Darut-Jouve, A., Coutant, C., Fumoleau, P., Arveux, P., & Dabakuyo-Yonli, T. S. (2019). Long-term gynecological cancer survivors in Côte d'Or: Health-related quality of life and living conditions. *The Oncologist, 24*(7), e490–e500.

Mirabeau-Beale, K. L., & Viswanathan, A. N. (2014). Quality of life (QOL) in women treated for gynecologic malignancies with radiation therapy: A literature review of patient-reported outcomes. *Gynecologic Oncology, 134*(2), 403–409.

Molassiotis, A., Liu, X. L., & Kwok, S. W. (2021). Impact of advanced nursing practice through nurse-led clinics in the care of cancer patients: A scoping review. *European Journal of Cancer Care, 30*(1), e13358.

Paşalak, Ş. İ., Selçukbiricik, F., & Seven, M. (2024). Evaluation of the nurse-led symptom management program for patients with gynecologic cancer undergoing chemotherapy. *Cancer Nursing, 47*(1), 31–42.

Santana, M. J., Manalili, K., Jolley, R. J., Zelinsky, S., Quan, H., & Lu, M. (2018). How to practice person-centred care: A conceptual framework. *Health Expectations, 21*(2), 429–440.

Sekse, R. J. T., Dunberger, G., Olesen, M. L., Østerbye, M., & Seibaek, L. (2019). Lived experiences and quality of life after gynaecological cancer—An integrative review. *Journal of Clinical Nursing, 28*(9–10), 1393–1421.

Shirali, E., Yarandi, F., Ghaemi, M., & Montazeri, A. (2020). Quality of life in patients with gynecological cancers: A web-based study. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 21*(7), 1969–1975.

Spagnoletti, B. R. M., Bennett, L. R., Keenan, C., Shetty, S. S., Manderson, L., McPake, B., & Wilopo, S. A. (2022). What factors shape quality of life for women affected by gynaecological cancer in South, South-East and East Asian countries? A critical review. *Reproductive Health, 19*(1), 70.

Sung, H., Ferlay, J., Siegel, R. L., Laversanne, M., Soerjomataram, I., Jemal, A., & Bray, F. (2021). Global cancer statistics 2020: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: A Cancer Journal for Clinicians, 71*(3), 209–249.

Zhang, L., Gu, W., Zhang, L., et al. (2022). The effects of a nurse-led couples intervention on marital quality of couples with gynecological cancer: A clinical randomized controlled trial. *Gynecologic Oncology, 165*(3), 629–636.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KADIN VE YAŞLANMAMA: ANTI-AGING KÜLTÜRÜ VE ESTETİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özge ÖZMEN
Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları ABD
ORCID: 00009-0000-8615-3304

Prof. Dr. Hande ŞAHİN
Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0002-0012-0294

ÖZET
Bu çalışma; anti-aging kültürünün tarihsel gelişimini, medyada yeniden üretilişini ve Türkiye'de kadın üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Yaşlanma insanoğlunun doğduğu günden, ölüme kadar uzanan bir süreçtir. Yaşam koşullarının değişimi, tıp dünyasında yaşanan gelişmeler, teknolojide yaşanan ilerlemeler ile birlikte doğumda beklenen yaşam süresinin uzadığı bilinmektedir. Yaşam süresinin uzaması ile birlikte yaşlılık döneminin de genişlemesi ile yaşlanma giderek "engellenmesi gereken" bir süreç olarak konumlandırılmıştır. Bireylerde buna bağlı olarak yaşlanma sonucu oluşan hastalıkları önlemek, yaşlılığa bağlı olarak yaşanan güç kaybını engellemek ve daha uzun süreli genç ve sağlıklı kalma isteği ile geliştirilen anti-aging/yaşlanma karşıtı uygulamalar ile yaşlanmayı engelleme ya da geciktirme yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Anti-aging uygulamaları başlangıçta tıbbi ve sağlığı korumaya yönelik bir yöntem olarak ortaya çıkmış olsa da günümüzde artık büyük bir tüketim alanına dönüşmüştür. Medya, ideal bedeni; gençlik, kusursuzluk üzerinden tanımlanırken bireylerde beden memnuniyetsizliğini arttırmakta ve özellikle kadınları estetik müdehalelere yöneltmekte ve çeşitli anti-aging ürünlerinin yayılmasına aracılık etmektedir. Kadınlar, bir yandan toplumsal olarak "genç ve bakımlı" görünme kaygısı içerisindeyken bir diğer taraftan ise bu beklentilere uyum sağlamak amacıyla yaptırdıkları estetik işlemler nedeni ile yargılanmaktadırlar. Sonuç olarak anti-aging kültürü kadın bedenini hem ekonomik hem de sembolik bir tüketim nesnesi haline getirmektedir. Gençlik, güzellik ve estetik üzerine kurulu bu söylemler kadınların yaşamını çok yönlü bir baskı mekanizmasına maruz kaldığını ispat etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Anti-aging; Kadın, Yaşlanma, Yaşlılık.

WOMEN AND ANTI-AGING: AN ASSESSMENT OF ANTI-AGING CULTURE AND AESTHETICS

ABSTRACT
This study examines the historical development of the anti-aging culture, its reproduction in the media, and its effects on women in Turkey. Aging is a process that spans from the day a person is born until death. It is known that changes in living conditions, developments in the medical world, and advances in technology have led to an increase in life expectancy at birth. With the extension of life expectancy and the expansion of the elderly period, aging has increasingly been positioned as a process that must be "prevented." Consequently, anti-aging/ageing-resistant practices have emerged to prevent diseases caused by aging, to prevent the loss of strength associated with old age, and to enable individuals to remain young and healthy for longer, with the aim of preventing or delaying aging. Although anti-aging practices initially emerged as a medical and health-preserving method, they have now become a major consumer market.

The media defines the ideal body through youth and perfection, increasing body dissatisfaction among individuals and directing women in particular towards aesthetic interventions and facilitating the spread of various anti-aging products. Women, on the one hand, are concerned about appearing “young and well-groomed” socially, while on the other hand, they are judged for undergoing cosmetic procedures to meet these expectations. As a result, anti-aging culture objectifies women's bodies.
Keywords: Anti-aging; Women, Aging, Old Age.

GİRİŞ

Günümüzde, teknolojideki gelişmeler, artan yaşam beklentisi ve azalan doğurganlık oranları, yaşlı nüfusun küresel olarak artmasına neden olmuş ve yaşlanmayı önemli bir halk sağlığı sorunu haline getirmiştir (Hurjui ve Hurjui, 2018). Birleşmiş Milletler raporlarına göre, küresel yaşlı nüfusun 2050 yılına kadar ikiye katlanarak 2010'daki 524 milyondan 1 milyara ulaşması öngörülmektedir. Böylece, yaşlılar yakın gelecekte dünya toplam nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturacaktır (Mar, 2020; Mealy ve Sorensen, 2020).

Yaşlanma, bir kişinin biyolojik, psikolojik ve sosyal yapılarında ilerleyen bir değişim sürecidir. Bu ; doğal ve sürekli bir süreçtir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 65 yaş ve üstü bireyleri yaşlı olarak tanımlamakta olup yaşlı nüfusun büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (Jalali ve vd., 2024).

Yaşam süresinde yaşanan bu uzama yaşlılık döneminin de uzamasına, kişilerin yaşlılığın getirdiği pek çok sorunu da gözle görülür bir şekilde yaşamasına neden olmaktadır. Bunun en doğal sonucu olarak yaşlanma ve yaşlılık kavramları da yeniden üretilen kavramlar haline gelmektedir. Bireylerde buna bağlı olarak yaşlanma sonucu oluşan hastalıkları önlemek, yaşlılığa bağlı olarak yaşanan güç kaybını engellemek ve daha uzun süreli genç ve sağlıklı kalma isteği ile geliştirilen anti-aging/yaşlanma karşıtı uygulamalar ile yaşlanmayı engelleme ya da geciktirme yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Cankurtaran, 2006). Yaşlılığa dair belirtilere yönelik olarak olumsuz bir bakış açısı oluşturan bireylerin başvurduğu yöntemlerden biri olan anti aging/ yaşlanma karşıtı uygulamalar, neo-liberal politikaların ve medyanın topluma servis ettiği yöntemler olarak ortaya çıkarken, bireyin “hasta” konumundan “tüketici” konumuna geçmesini medyanın büyük ölçüde rolü ile gerçekleşmektedir (Sezgin, 2011). Yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde; hem ürün çeşitliliği hem de pazarlama yöntemleri ile bireyler medyanın sunduğu “ideal güzellik” algısına uygun bir şekilde sadece kozmetik ürünler değil aynı zaman da yaşlanma karşıtı ürün gruplarını da satın almakta ve bu sayede küresel pazara ciddi bir katkı sunmaktadır (Göktürk vd., 2021). Böylelikle eskinin yenilenmesi gerektiğini düşünen neliberal sistemin piyasada yansıması görülürken aynı zamanda bireylerde ancak bedeni üzerinde değişiklikler sağlandığı taktirde toplumda kabul görebileceği algısı yaratılmaktadır. Bu gibi sebepler bireylerin medikal ve cerrahi operasyonlara yönelmesini ve bu şekilde toplumun dışına itilmekten kurtulacağını düşünmesini sağlarken diğer taraftan bir tüketim çarkının dişlisi haline gelmektedir (İpek, 2021). Anti aging kavramı yaşlanmayı, beden ve beden estetği bağlamında kabul edilemez bir süreç olarak tanımlarken, kaçınılmaz bir olgu olan yaşlanma sürecini tersine çevrimek günümüzde başlıca uğraşlardan biri haline gelmiştir (Ataseven Bulun, 2018).

Anti-Aging Kültürünün Doğuşu ve Dönüşümü

Anti aging uygulamaları özel olarak; yaşlanmayı önlemek, medikal açıdan yaşam tarzını değiştirmek, çevresel ve fiziksel etkilerin olumsuzluklarını gidermek, modern ve alternatif tıpta yer edinmiş ilaç ve yöntemlerin kişinin hem yaşam kalitesini hem de yaşam sürelerini arttırmayı amaçlar (Cankurtaran, 2008).

Yaşlanmayı engelleme isteği yalnızca günümüze ait bir problem değil insanoğlunun yaşamaya başladığı ilk günden itibaren en önemli konularından olmuştur.
Antik Çağ'da yaşlanma, doğal fakat kontrol edilebilir bir süreç olarak ele alınmıştır. Antik Mısır metinlerinde bitkisel karışımlar ve bakım ritüelleri yoluyla gençliğin korunmasına yönelik uygulamalara rastlanmaktadır (Nunn, 2002). Benzer şekilde Antik Çin'de Taoist felsefe, uzun yaşam ve bedensel denge kavramlarını merkeze almış; nefes egzersizleri, bitkisel tedaviler ve yaşam tarzı düzenlemeleri yaşlanmayı geciktirici yöntemler olarak benimsenmiştir. Antik Yunan'da ise Hipokrat, yaşlanmayı bireyin yaşam biçimi, beslenme alışkanlıkları ve çevresel etmenlerle ilişkilendirmiştir (Kirkwood, 2005).
Orta Çağ'da yaşlanma karşıtı yaklaşımlar büyük ölçüde dini ve simgesel çerçevede ele alınmıştır. Simya çalışmaları, "yaşam iksiri" ve "ölümsüzlük taşı" gibi kavramlar etrafında şekillenmiş; yaşlanmanın durdurulabileceği düşüncesi metafizik temellere dayandırılmıştır (Porter, 1997). Aynı dönemde İslam tıbbı, özellikle İbn Sina'nın "El-Kanun fi't-Tıb" adlı eserinde yaşlanma sürecini fizyolojik bir olgu olarak ele almış ve beslenme, hareket ve ruhsal dengeyi yaşlanmanın yönetiminde temel faktörler olarak vurgulamıştır (Avicenna, 2005).
Avrupa'da anti aging araştırmaları 1960'larda gençleştirme iksirleri ve tedavileri üreten Gerovital adlı enstitülerin kurulması ile başlarken bu enstitüler genç kalmaya yönelik olan pazarın da kurulmasında ilk basamaklarından olmuştur. Hemen arkasından Sovyetler, Japonya gibi ülkeler de benzer enstitüler açmıştır. Bu noktada Anti aging'in gelişmini tarihsel süreç içerisinde üç ana döneme ayırmak mümkündür. 1980'li yılların başında sadece hastalıkların azaltılması amacı ile başlayan süreç 1990'lara gelindiğinde genetik alanında yaşanan gelişmeler ile birlikte yaşlanmanın yavaşlatılması amaçlanmıştır. Son dönemde ise yaşlanmayı durdurma hedeflenmektedir. Bu dönemde yetişkin bireylerde yaşlanmanın tersine döndürülmesi, diriliğin devamlılığının sağlanması gibi çalışmalar bu alandaki eğilimleri gözler önüne sermektedir ,(Bains, 2008; Binstock& Fishman,2010; Fishman,Binstock&Lambrix,2008).
20. yüzyıl, anti-aging kavramının bilimsel temellere oturtulduğu bir dönem olmuştur. Biyogerontolojinin gelişmesiyle birlikte hücre yenilenmesi, serbest radikal teorisi, telomer kısalması ve genetik faktörler yaşlanma araştırmalarının merkezine yerleşmiştir (Harman, 1956; Blackburn, 2000). Günümüzde anti-aging yaklaşımlar, yalnızca estetik kaygılarla sınırlı kalmamakta; sağlıklı yaşlanma (healthy aging) ve aktif yaşlanma (active aging) kavramlarıyla bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Modern anti-aging anlayışı, bireyin yaşam kalitesini artırmayı, fonksiyonel kapasiteyi korumayı ve kronik hastalık risklerini azaltmayı hedefleyen multidisipliner bir alan olarak değerlendirilmektedir (World Health Organization, 2015).Bu gelişmeler sonucunda yaşlanma karşıtı uygulamalar özellikle son yıllarda gelişmiş ülkelerde oldukça yaygınlaşmış ve muhtamelen bugün dünya da en hızlı gelişen uzmanlık alanı haline gelmiştir (Farnco vd., 2009; 13-19).

Estetik Müdaheleler ve Medya

Estetik müdahaleler, bireylerin en sık tercih ettiği yöntemlerin başında gelmektedir. Estetik müdahelelere bireyleri en sık yönlendiren araçların başında ise medya gelmektedir. Güzellik anlayışının belirlenmesinde daima güzel, genç, dinç bedeni hedefleyen televizyon yayınları, internet, gazate ve dergi gibi yazılı basın araçları ile kitle iletişim araçlarıdır (Timurkan, 2009). Güzellik söylemi ise kadınlara kusursuz bir imaj sunarken belirli güzellik kriterlerini dayatmakta ve kadınların kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu yetersizliklerin aşılması için ise güzellik endüstrisinin ürün ve hizmetlerini satın almaya yönlendirmektedir (Özgen,2017). Bu ürün ve hizmetlerin satın alınması için ise en sık kullanılan yöntemlerin başında reklam sektörü gelmektedir.

Reklamın hedef kitlesinin büyük oranda kadınlar olması ve kadın tüketiciler reklamda yaratılan kadın imgeleriyle kendilerini özdeşleştirmesi bu süreci tamamlamaktadır (Uncu, 2018). Bu sayede güzellik ile ilgili yaratılmak istenen kaygılar tüm ülkeye kolaylıkla yayılmaktadır. Hızla artan küreselleşme ile birlikte dijitalleşme süreci de hızlanmıştır. Bu süreç üzerinde sosyal medyanın da etkisi azımsanmayacak kadar önemlidir. Sosyal medya hesapları kişilerin kendi hikayelerini kendi istedikleri gibi yaratma fırsatı sunar. Özellikle sosyal medya üzerinde ünlü insanların ve ikonlara ait görüntülerin çok sık paylaşılması ve bedenlerinin idealize edilmesi bunları görüntüleyen bireyler üzerinde beden memnuniyetsizliğine sebebiyet vermektedir (Tosun ve Çoban, 2020).
Yaşlanmayı engellemenin bir diğer yolu ise estetik müdehalelerdir. Bu yöntemler arasında kışıklılıarı giderme amacı ile yapılan botox işlemleri ilk sırada yer almaktadır. Aynı zamaanda yüzün kaybettiği dengeyi sağlamak amacı ile germe işlemleri ve dolgu işlemleri de sıklıkla görülür. Yaşlanmaya bağlı olarak cilt yapısında yavaşlayan hücre yenilenmesinin hızlanması amacı ile de pek çok farklı formülün ve içeriğin birleşimi ile oluşan serumlarda enjekte edilebilmektedir. Bu uygulamalar geçici ya da yarı kalıcı özellikleri sayesinde sıklıkla tercih edilen uygulamlar arasında yer almaktadır.

Türkiye'de Kadın ve Anti Aging Algısı

Dünya genelinde etkisini gösteren Anti-aging akımı, kaçınılmaz bir gerçek olan küreselleşmenin etkisi ile ülkemizde de etkisini göstermektedir. Özellikle medya ve kitle iletişim araçları ile devamlılığını sağlayan anti aging kültürü, yaşlanmanın bir hastalık, kusur olarak yansıtılmasına neden olurken bunun çözümü olarak yaşlanmayı geciktirici ya da önleyici, var olan yaşlanma belirtilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olan ürün ve işlemlerin de pazarlanmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye'de kadınların yaşlanmaya bakışı; aile yapısı, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel beklentilerle yakından ilişkilidir. Kadın bedeninin gençlik ve güzellik üzerinden değerlendirilmesi, yaşlanmayı kadınlar için daha görünür ve baskılayıcı bir süreç haline getirmektedir (Kandiyoti, 2011).
Anti-aging uygulamalara yönelim, yalnızca estetik kaygılarla değil; benlik saygısı, sosyal kabul ve yaş ayrımcılığı korkusuyla da ilişkilidir. Türkiye'de yapılan çalışmalar, kadınların yaşlanma sürecinde toplumsal görünürlüklerini kaybetme endişesi yaşadıklarını göstermektedir (Arun, 2014).
Günümüz toplumunda değişen sosyo ekonomik ve kültürel değerler ile birlikte kadına ve erkeğe atfedilen roller farklılık göstermekte ve bireylerin bu rollere uygun giyinmesi, davranması ve görünmesi istenmektedir. Bu noktada kadının genç görünmesi, dinamik olması, her daim bakımlı olması vunun yanında anne rolünü, ev bakımını da üstlenmesi beklenmektedir. Kadınların eğitimi, kültür seviyesi gibi durumların dış görünüşünden sonraya konulduğu su götürmez bir gerçektir. Kadın bedeni bu noktada toplumun ona verdiği güzellik standartlarını kabul ederek güzel olan şekilde yaşamalı ona uygun dış görünüşe sahip olmalıdır. Bu eksende kadının oluşturulan güzellik standartlarına uyum sağlamak için estetik operasyonlardan geçmesi ya da çeşitli güzellik uygulamalarına maruz kalması bekelnemektedir (Kahraman vd. 2023: 236-55). Ancak bu noktada kadından beklenen güzellik anlayışına uyum sağlamak için gerçekleştirdiği bu bir takım estetik operasyonlar ve kullanılan ürünler yine toplum tarafından yargılnamkta ve kadın üzerinde bir etiket olarak varlığını devam ettirmektedir. Var olan doğal güzellik algısının dışında kadınlar olunması istenirken bu uğurda yapılan işlemler içinde "yanlış, yaptırmış, estetikli" gibi yakıştırmalar ile toplumsal anlamda dışlanmaya kadar varabilecek yargılamalar da yaşanmaktadır.

SONUÇ

Yaşlanma, insan yaşamının kaçınılmaz bir gerçeği olsa da modern toplumda bu doğal sürecin görünüşü önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Tıp, teknoloji ve medya alanlarında yaşanan gelişmeler ile birlikte yaşlanma sadece biyolojik bir süreç olmaktan çıkıp ekonomik ve kültürel bir yolculuk haline gelmiştir. Medya aracılığı ile yeniden üretilen güzellik söylemleri, yaşlanamanın bir "kusur, hastalık, düzeltilmesi gereken bir eksiklik" olarak kodlanmasına yol açmaktadır. Bireyler ise bu söylemlerin baskısı altında daha genç, dinç ya da kusursuz görünmeye yönelik uygulamalara yönlenmektedirler. Anti aging kültürünün bu denli yaygınlaşmasında neoliberal politikalar ve küresel tüketim kültürünün etkisi de azımsanamayacak kadar önemlidir. Bireyler sağlık arayışından çok tüketime yönlendirilirken "gençlik ideolojisi" nin parçası haline gelmektedir. Ürünler, estetik uygulamalar yalnızca güzellik vaat etmemekte aynı zamanda ekonomik bir döngünüm sürdürebilirdiğinin bir parçası haline gelmektedir. Bu noktada medya hem güzellik hem de yaşlılık algısını şekillendirerek bireylerin bedenleri üzerinde bir kontrol mekanizması kurmaktadır.

Türkiye özelinde bakıldığında ise kadın bedeninin hem toplumsal cinsiyet rolleri hem de kültürel kodlar aracılığı ile daha yoğun baskıya maruz kaldığı görülmektedir. Kadından beklenen genç, bakımlı ve estetik görünüm toplumsal olarak onaylanan bir norm haline gelmiş ve buna uymak için uygulanan estetik müdehaleler yine toplum tarafından yargılanarak çelişkili bir yapı yaratmaktadır. Böylece kadın hem güzellik standartlarını karşılamaya zorlanan hem de bu standartlara uymaya çalıştığı için eleştirilen bir ikilem içinde kalmaktadır.

Sonuç olarak anti aging kültürü, yalnızca bireysel tercihler üzerinden okunabilecek kişisel bakım uygulamaları olmayıp modern dünyanın ürettiği, medya tarafından beslenen, tüketim odaklı ve toplumsal cinsiyet temelli bir yapıdır. Yaşlanmanın bir tehdit ya da kusur olarak sunuluyor olması bireylerin özsaygısının, beden algısının ve psikolojik iyi oluş halinin olumsuz yönde etkilenmesine de neden olmaktadır. Bu nedenle yaşlanmanın yeniden değerlendirilmesi, beden üzerindeki toplumsal baskıların sorgulanmasına ve özellikle kadınlar üzerinde kurulan güzellik normlarının eleştirel bir göz ile incelenmesi gerekmektedir. Yaşlanmayı doğal bir süreç olarak kabul eden ve çeşitliliği destekleyen, bireyin beden bütünlüğünü önceleyen yaklaşımlar hem toplumsal hem de bireysel bağlamda daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

Kaynakça

Arun, Ö. (2014). Yaşlanma Ve Toplumsal Dışlanma. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ataseven Bulun, M. (2018). Beden Paradigmasında Ve Yaşlanmanın Tıbbileştirilmesinde Yazılı Basının Rolü. (Doktora Tezi). Yök Tez Merkezi Veri Tabanından Erişildi (Tez No: 537510).

Avicenna. (2005). The Canon Of Medicine. (Orijinal Eser 1025). Chicago: Great Books Of The Islamic World. Https://Data.Nur.Nu/Kutub/English/Avicenna_Canon-Of-Medicine_Text.Pdf

Binstock, R., Fishman R. J., Johnson E. T. (2006). "Anti-Aging Medicine And Science Social Implications", Handbook Of Ageing The Social Sciences, Ed. Robert H. Binstock And Linda K. George, 6th Ed. Elsevier Inc. Usa,Uk, Pp. 436- 455.

Cankurtaran, M. (200,6). Yaşlılık, Yaşlanma Mekanizmaları, Antiaging Ve Yaşam Tarzı Değişiklikleri. 7. Ulusal İç Hastalıkları Kongresi'nde Sunulan Bildiri, Türkiye İç Hastalıkları Uzmanlık Derneği, Belek, Antalya. Http://Www.Tihud.Org.Tr/Uploads/Content/Kongre/7/7.15.Pdf Adresinden Edinilmiştir.

Cankurtaran, M. (2008). Geriatriye Karşı Anti-Aging. Türkiye Klinikleri Journal Of Medical Sciences, 28(6), 110-114.

Fishman, J. R., Binstock, R. H. & Lambrix, M. A. (2008). Anti-Aging Science: The Emergence, Maintenance, And Enhancement Of A Discipline. Journal Of Aging Studies. 22(4), 1-9.

Göktürk, M., Okuyan, B. Ve Yaşayan, G. (2021). "Yetişkinlerde Yaşlanma Karşıtı Ürün Kullanımının Ve Yaşlanma Kaygısının Değerlendirilmesi", Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, Ss.214-220.Doi: 10.33631/Duzcesbed.833739

Harman, D. (1956). Aging: A Theory Based On Free Radical And Radiation Chemistry. Journal Of Gerontology, 11(3), 298–300.

Hurjui I, Hurjui Cm. (2018). Population Aging And The Influence On Healthcare Spend Ing. Romanian J Legal Med. 26(4):453–6.

Jalali, A., Ziapour, A., Karimi, Z., Rezaei, M., Emami, B., Kalhori, R. P., ... & Kazeminia, M. (2024). Global Prevalence Of Depression, Anxiety, And Stress In The Elderly Population: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Bmc Geriatrics*, *24*(1), 809.

Kahraman, Burak, Rumeysa Cırdı, Funda Aslan, Yadigar Naciye Yasan, Ve Müşerref Çetinkaya. "Tüketim Kültürü Ekseninde Estetik Algısı". Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, Sy. 20 (Aralık 2023): 236-55. Https://Doi.Org/10.55256/Temasa.1371933.

Kandiyoti, D. (2011). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Kirkwood, T. B. L. (2005). Understanding The Odd Science Of Aging. Cell, 120(4), 437–447.

Mar L. (2020). Population Aging In Canada: Examining The Caregiving Needs Of The Elderly. Sociol Imagination: Undergrad J. 6(1):67–78.

Nunn, J. F. (2002). Ancient Egyptian Medicine. Pp. 240. London: British Museum Press.

Özgen, İ. (2017). Tüketim Kültürü Ve Medyada Güzellik Söylemi: Bir Alımlama Çalışması. Global Media Journal Tr, 8(15).

Porter, R. (1997). The Greatest Benefit To Mankind: A Medical History Of Humanity. London: Harpercollins.

Sezgin, D. (2011). "Yaşam Tarzı Önerileri Bağlamında Sağlık Haberlerinin Analizi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt2, Sayı 2, Ss.52-78.

Timurturkan, M. Ve Demez, G. (2009). Bir Toplumsal İktidar Alanı Olarak Beden Ve "Yaşlanan Bedenin" Yeniden İnşaası. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 441-456.

Tosun, L. P., & Çoban, A. (2020). Sosyal Ağ Sitelerinde Fiziksel Görünüm Karşılaştırmaları, Bedeni Beğenme Ve Depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *12*, 52-69.

Uncu, G. (2018). Reklamda Kusursuzluğa Dayalı Kadın Imgesi: 'Neden O'nun Gibi Görünmüyorum?'. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(76), 402-423.

World Health Organization. (2015). World Report On Ageing And Health. Geneva: Who.

CİNSEL YOLLA BULAŞAN ENFEKSİYONLARIN ERKEN TEŞHİSİNDE YAPAY ZEKA

Prof. Dr. Mine BEKAR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü,Yaşlı Bakımı Programı
ORCID: 0000-0002-9934-9127

Gökçe BEKAR
Bournemouth University, Computing & Informatics
ORCID: 0000-0001-7593-1844

ÖZET
Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar (CYBE), karmaşık biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler nedeniyle kadınları orantısız bir şekilde etkileyen, küresel ölçekte önemli sağlık sorunlarıdır. Bu faktörler, teşhisin gecikmesine ve pelvik inflamatuar hastalık, infertilite, kanser, ektopik gebelik, jinekolojik kanser, ve anneden bebeğe bulaşma, erken doğum, ölü doğum, anomalili bebek doğumu, abortus vb. dahil olmak üzere ciddi komplikasyon riskinin artmasına neden olur. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, günde yaklaşık bir milyon kişiye CYBE bulaşmaktadır. Her yıl 374 milyondan fazla yeni tedavi edilebilir CYBE vakası görülmektedir ve enfekte olan nüfusun neredeyse %50'si genç yaş grubundadır ve kadın nüfus risk oranları yüksektir. Yaygın farkındalık kampanyalarına rağmen, Küresel Hastalık Yükü Çalışması, sosyo-demografik eşitsizlikler, sosyal damgalanma, davranışsal uygulamalar, mahremiyet, utanma, çekinme, korku, tabu ve zamanında sağlık hizmetlerine sınırlı erişim nedeniyle dünya çapında cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlarda artış eğilimi olduğunu bildirmiştir. Önleme farkındalığına rağmen, CYBE oranlarındaki paradoksal artış, değişen cinsel davranışlara, prezervatif kullanımının azalmasına ve rastgele cinsel karşılaşmaları kolaylaştıran flört uygulamalarının yaygınlaşmasına bağlanmıştır. Bildirilen verilere ve semptomatik teşhislere dayanan geleneksel epidemiyolojik yaklaşımlar, sıklıkla cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların eksik bildirilmesine ve yanlış sınıflandırılmasına yol açarak, daha sağlam ve tahmin edici araçlara olan acil ihtiyacı vurgulamaktadır. Yapay zekanın sağlık hizmetlerinin çeşitli yönlerinde ve özellikle CYBE'lerde enfeksiyon hastalıkları yönetimindeki rolleri hızla gelişmektedir. YZ tabanlı modeller, karmaşık büyük verilerden yararlanarak kadınlar arasında CYBE riskini doğru tahmin etme potansiyeline sahiptir. Yapay zekâ ve makine öğrenimindeki gelişmeler, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların tahmin, tespit ve önlenmesine dönüştürücü bir yaklaşım sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli tahmin modelleri enfeksiyon belirtileri ortaya çıkmadan önce yüksek riskli bireyleri belirleyebilir; halk sağlığı politikalarına rehberlik etmek için büyük ölçekli epidemiyolojik eğilimleri analiz edebilir; klinik, demografik ve davranışsal verileri entegre ederek erken müdahale stratejilerini geliştirebilir ve CYBE yönetimi için hassas tıp yaklaşımlarını iyileştirebilir. Yapay zeka ve makine öğrenimi teknolojileri, etik hususları ve sağlık hizmetleri entegrasyonu zorluklarını ele alması koşuluyla, dünya çapındaki kadınlar için üreme sağlığı sonuçlarını iyileştirmek için fırsatlar sunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın, cinsel yolla bulaşan enfeksiyon, erken teşhis, yapay zeka, sağlık profesyoneli

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EARLY DIAGNOSIS OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS

ABSTRACT

Sexually transmitted infections (STIs) are a significant global health problem, disproportionately affecting women due to complex biological, psychological, social, cultural, and economic factors. These factors lead to delayed diagnosis and an increased risk of serious complications, including pelvic inflammatory disease, infertility, cancer, ectopic pregnancy, gynecological cancer, and mother-to-child transmission, premature birth, stillbirth, birth defects, abortion, etc. According to the World Health Organization (WHO), approximately one million people are infected with STIs every day. More than 374 million new treatable STI cases occur each year, and almost 50% of the infected population is young, with high risk rates for women. Despite widespread awareness campaigns, the Global Burden of Disease Study reports a trend of increasing STIs worldwide due to socio-demographic inequalities, social stigma, behavioral practices, privacy, shame, hesitation, fear, taboos, and limited access to timely healthcare. Despite increased awareness of prevention, the paradoxical rise in STI rates has been attributed to changing sexual behaviors, decreased condom use, and the proliferation of dating apps facilitating casual sexual encounters. Traditional epidemiological approaches, relying on reported data and symptomatic diagnoses, often lead to underreporting and misclassification of sexually transmitted infections, highlighting the urgent need for more robust and predictive tools. The roles of artificial intelligence in infectious disease management, particularly in STIs, are rapidly evolving across various aspects of healthcare. AI-based models have the potential to accurately predict STI risk among women by leveraging complex big data. Advances in artificial intelligence and machine learning are providing a transformative approach to the prediction, detection, and prevention of sexually transmitted infections. AI-powered predictive models can identify high-risk individuals before infection symptoms appear; analyze large-scale epidemiological trends to guide public health policies; improve early intervention strategies by integrating clinical, demographic, and behavioral data; and refine precision medicine approaches for STI management. Artificial intelligence and machine learning technologies offer opportunities to improve reproductive health outcomes for women worldwide, provided they address ethical considerations and healthcare integration challenges.

Keywords: Women, sexually transmitted infection, early detection, artificial intelligence, healthcare professional

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, dünya genelinde her gün bir milyondan fazla cinsel yolla bulaşan enfeksiyon (CYBE) vakası görülmektedir. Her yıl, klamidya, gonore, sifilis ve trikomoniyaz gibi 4 CYBE'den biriyle yaklaşık 376 milyon yeni enfeksiyon vakası tahmin edilmektedir (DSÖ, 2019). Gelişmekte olan ülkelerde aynı eğilimin veya daha yüksek bir oranın yaşandığı düşünülmektedir, çoğu hasta kliniklere gitmekten ve semptomlarını ve CYBE durumlarını paylaşmaktan utanma ve damgalanma duygusu, mahremiyet vb. nedeniyle verileri takip etmek, verilerinin toplanması zorludur (Abou Chawareb ve diğerleri, 2025; King ve diğerleri, 2024). CYBE hastalarının sıklıkla damgalanmayla karşı karşıya kaldığını, bu durumun semptomlarını bildirmelerini veya paylaşmalarını, durumlarını açıklamalarını veya hatta teşhis için hastaneleri ziyaret etmelerini zorlaştırdığını dikkate alarak CYBE ve diğer hastalıkları tahmin etmeye yönelik sistemler geliştirilmeye odaklanılmıştır. Tanım gereği, damgalanma, CYBE tedavisinde psikososyal bir engeldir.

Damgalanma nedeniyle, çoğu CYBE hastası tıbbi uzmanlardan herhangi bir reçete almadan bazı ilaçları satın alma eğilimindedir. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonları çoğu zaman sessiz kalma ve yanlış ilaçlarla veya doktor reçetesi olmadan tedavi etme eğilimi, kanser, infertilite , pelvik inflamatuar hastalık, ektopik gebelik ve erken doğum ve düşük doğum ağırlığı gibi olumsuz gebelik sonuçları da dahil olmak üzere kronik hastalıklara yol açmaktadır. Sonuç olarak, hastalığın etkisi ciddi hale gelmektedir (Mehta ve diğerleri, 2023; Liu ve diğerleri, 2025). Bu nedenle, CYBE hastalarının semptomlarını iletebilmeleri ve gerekli önerileri zamanında alabilmeleri için hastaneye gitmelerine gerek kalmadan gerçek zamanlı olarak hastalarla etkileşim kurabilen otomatik bir makine öğrenme modeliyle donatılmış bir sisteme ihtiyaç vardır. CYBE'leri tespit etmek için araçlar, hastaların fiziksel görüşmelere gerek kalmadan doktorlarla etkileşim kurmasını sağlar; Hastalar semptomlarını paylaşabilir ve sistemle etkileşim kurabilirler. Daha sonra, hastalara semptomlarına ve açıklamalarına göre ne yapmaları gerektiği konusunda tavsiye verilebilir. Sonuç olarak, hastaların kendilerini doktora tekrar açıklamaları gerekmez ve bu nedenle, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonu olan hastalar arasında damgalanma ve ayrımcılık duygusu azaltılabilir. Makine öğrenimi günümüzde kanser gibi hastalıkların tespitinde ve dolayısıyla hastalığın erken önlenmesinde faydalıdır. CYBE erken teşhisi için bir makine öğrenme modelinin tasarımını ve uygulanması araştırılmış, genel amaç, makine öğrenme tekniklerinin tahmin kapasitesini kullanarak daha hızlı teşhis ve müdahaleye yardımcı olmak ve nihayetinde halk sağlığı sonuçlarını iyileştirmektir (Soe ve diğerleri, 2024; Taneja ve diğerleri, 2025). Bulgular, çeşitli makine öğrenme algoritmalarının klinik verilere dayanarak CYBE varlığını güvenilir bir şekilde tahmin edebildiğini ve mevcut tanı tekniklerinde devrim yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Bulgular, CYBE tespitinin doğruluğunu ve verimliliğini artırmak için kapsamlı veri toplamanın ve gelişmiş analitiklerin kullanımının önemini vurgulamaktadır. Birçok ülkede, CYBE'ler utanç verici hastalıklar olarak kabul edilir ve birçok kişi hastaneye gitmekten ve damgalanmaktan korkar. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, geç tedavi sonucu yüksek oranda malignite ve infertilite ile ilişkilidir. Bu nedenle, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların erken teşhisi, etkili tedavi ve geç tedaviyle ilişkili risklerin önlenmesi için kritik öneme sahiptir. Yapay zeka tekniklerinin kullanımıyla, hastalara CYBE'lerin erken teşhisi ve etkili erken müdahalesi için önerilerde bulunabilecek bir sistem geliştirmenin mümkün olduğunu açıkça gösterilmektedir. Gelecek Çalışmalar Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların (CYBE) erken teşhisi için bir makine öğrenme modelinin oluşturulmasına ilişkin çalışma sonuçlarına dayanarak, modellerin performansını, genelleştirilebilirliğini ve uygulanabilirliğini iyileştirmek için gelecekteki araştırmalar için birçok alan önerilmektedir (Latt ve diğerleri, 2024;Siyamayambo ve diğerleri, 2025). Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar (CYBE), karmaşık biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik faktörler nedeniyle kadınları orantısız bir şekilde etkileyen, küresel ölçekte önemli sağlık sorunlarıdır. Bu faktörler, teşhisin gecikmesine ve pelvik inflamatuar hastalık, infertilite, kanser, jinekolojik kanser, ve anneden çocuğa bulaşma, erken doğum, ölü doğum, anomalili bebek doğumu, abortus vb dahil olmak üzere ciddi komplikasyon riskinin artmasına neden olur. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, günde yaklaşık bir milyon kişi CYBE kapmaktadır ve Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık 68 milyon vaka bildirmekte ve bu da yıllık yaklaşık 16 milyar ABD doları tutarında doğrudan tıbbi maliyete yol açmaktadır. Her yıl 374 milyondan fazla yeni tedavi edilebilir CYBE vakası, yani klamidya, gonore, sifilis ve trikomoniyaz vakası görülmekte ve enfekte olan nüfusun neredeyse %50'si genç yaş grubundadır. Yaygın farkındalık kampanyalarına rağmen, Küresel Hastalık Yükü Çalışması sosyo-demografik eşitsizlikler, sosyal damgalanma, davranışsal uygulamalar ve zamanında sağlık hizmetlerine sınırlı erişim nedeniyle dünya çapında cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlarda (CYBE) artış eğilimi olduğunu bildirmiştir.

Önleme farkındalığına rağmen, CYBE oranlarındaki paradoksal artış, değişen cinsel davranışlara, prezervatif kullanımının azalmasına ve rastgele cinsel karşılaşmaları kolaylaştıran flört uygulamalarının yaygınlaşmasına bağlanmıştır (Young ve diğerleri, 2021; Shija, 2025; Tan ve diğerleri, 2024). Kendiliğinden bildirilen verilere ve semptomatik teşhislere dayanan geleneksel epidemiyolojik yaklaşımlar, sıklıkla cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların (CYBE) eksik bildirilmesine ve yanlış sınıflandırılmasına yol açarak, daha sağlam ve tahmin edici araçlara olan acil ihtiyacı vurgulamaktadır. Yapay zeka (YZ) ve makine öğrenimi (ML), sağlık hizmetlerinin çeşitli yönlerinde devrim yaratmış olup, özellikle CYBE'lerde enfeksiyon hastalıkları yönetimindeki rolleri hızla gelişmektedir. YZ tabanlı modeller, karmaşık büyük verilerden yararlanarak kadınlar arasında CYBE riskini büyük bir doğrulukla tahmin etme potansiyeline sahiptir.Yapay zekâ ve makine öğrenimindeki gelişmeler, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların tahmin, tespit ve önlenmesine dönüştürücü bir yaklaşım sağlamaktadır. Bu teknolojiler, geleneksel yöntemlerin gözden kaçırabileceği kişiselleştirilmiş risk profilleri oluşturmak için elektronik sağlık kayıtları, genomik bilgiler, davranışsal anketler ve sağlıkla ilgili sosyal belirleyiciler de dahil olmak üzere geniş veri kümelerini analiz edebilir. Yapay zekâ destekli tahmin modelleri enfeksiyon belirtileri ortaya çıkmadan önce yüksek riskli bireyleri belirleyebilir; halk sağlığı politikalarına rehberlik etmek için büyük ölçekli epidemiyolojik eğilimleri analiz edebilir; klinik, demografik ve davranışsal verileri entegre ederek erken müdahale stratejilerini geliştirebilir ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların yönetimi için hassas tıp yaklaşımlarını iyileştirebilir. Gelecekteki yönler arasında genomik kaynaklardan ve giyilebilir teknolojilerden çok modlu veri entegrasyonu, gerçek zamanlı uyarlanabilir müdahaleler, dar CYBE teşhisinin ötesine geçerek kapsamlı cinsel sağlık yönetimine genişleme yer almaktadır (Taneja ve diğerleri, 2025; Shija, 2025). Yapay zeka ve makine öğrenimi teknolojileri, etik hususları ve sağlık hizmetleri entegrasyonu zorluklarını ele alması koşuluyla, dünya çapındaki kadınlar için üreme sağlığı sonuçlarını iyileştirmek için geniş fırsatlar sunmaktadır. Farklı makine öğrenimi teknikleri, cinsel yolla bulaşan enfeksiyon tahmininde avantajlar sunmaktadır; örneğin, denetimli öğrenme modelleri bireysel risk faktörlerini değerlendirirken, derin öğrenme teknikleri karmaşık genetik ve davranışsal verileri analiz eder ve doğal dil işleme, klinik notları, çevrimiçi sağlık tartışmalarını ve halk sağlığı raporlarını analiz ederek gerçek zamanlı CYBE izlemesini geliştirir. Üreme sağlığı ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar hakkında bilgi yetersizliği mevcuttur, birçok kişi önleyici alışkanlıklar, risk faktörleri ve erken belirtilerden habersizdir. Bilinçli olsalar bile, birçok kişi düzenli olarak kendi kendine muayene yapmamakta ve toplumsal tabular, sınırlı sağlık hizmetlerine erişim ve risk faktörleri yüksek oranlara katkıda bulunmaktadır. Yapay zeka uygulaması, hasta gizliliği endişeleri, mevcut sağlık eşitsizliklerinin potansiyel olarak kötüleşmesi ve sorunsuz klinik entegrasyon gerekliliği de dahil olmak üzere kritik zorluklarla karşı karşıyadır. Cinsel ve üreme sağlığında yapay zeka/makine öğreniminin sorumlu bir şekilde uygulanması için gerekli koşullar olan çeşitli popülasyonlarla yapılan titiz doğrulama çalışmaları, kullanıcı merkezli tasarım ilkeleri ve sürekli performans izlemenin önemini vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, yapay zekanın potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için, gizlilik endişeleri, algoritmik önyargı ve eşit sağlık hizmetlerine erişimle ilgili temel zorlukların ele alınması gerekmektedir. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlarla etkili bir şekilde mücadele etmek için davranışsal müdahaleler, aşı geliştirme, yapay zeka destekli risk tahmini, iyileştirilmiş tanı, önleme ve halk sağlığı politikalarını içeren bütünsel bir yaklaşım gereklidir.

Yapay zeka ve makine öğrenimindeki gelişmelerle birlikte cinsel yolla bulaşan enfeksiyon tanısının alanı hızla değişmektedir. Laboratuvar testleri ve klinik muayeneler gibi geleneksel tanı yöntemleri hala önemli olsa da, genellikle özel altyapı, eğitimli personel ve zaman alıcı örnek işleme gerekmektedir.

Yapay zeka destekli yenilikler, özellikle kaynak kısıtlı ortamlarda erken teşhis, uzaktan tarama ve gelişmiş tanı doğruluğu için yeni olanaklar sunmaktadır. Yapay zekâ destekli tanı yaklaşımları, özellikle CYBE'lerin dermatolojik belirtilerini ele almak, mobil sağlık uygulamalarını optimize etmek ve klinik karar destek sistemlerini iyileştirmek için umut vericidir. Bu gelişmeler, CYBE taramasını daha erişilebilir, verimli ve hassas hale getirecek olanaklar sunmaktadır. En son teknolojileri geleneksel sağlık altyapısıyla entegre ederek, yapay zeka, özellikle sağlık hizmetlerine erişimde engellerle ve damgalanmayla karşılaşan kadınlar için önleme ve tedaviyi daha kişiselleştirilmiş, erişilebilir ve etkili hale getirerek CYBE yönetimini dönüştürme potansiyeline sahiptir (Taneja ve diğerleri, 2025; Shija, 2025). Cinsel sağlıkta yapay zekanın geleceği sadece hastalık önleme ile ilgili değil: bireyleri daha sağlıklı, daha bilinçli ve damgalanmadan uzak bir gelecek için bilgi, kaynak ve destekle güçlendirmekle ilgilidir. Yapay zekayı gerçek zamanlı cinsel yolla bulaşan enfeksiyon takibi ve salgın önleme için kullanarak, kamu sağlığı kurumları dünya çapında CYBE salgınlarını tahmin etme, önleme ve yönetme konusunda daha donanımlı hale gelecektir. Gelecekteki yapay zeka destekli sağlık sistemleri, çok modlu veri entegrasyonunu içerecek, gerçek zamanlı uyarlanabilir müdahaleleri mümkün kılacak ve cinsel sağlığa bütünsel bir yaklaşıma doğru ilerleyecektir. Yapay zeka ayrıca hibrit klinisyen/araştırmacı-yapay zeka işbirliğini kolaylaştıracak, gerçek zamanlı küresel CYBE gözetimini geliştirecek ve kişiselleştirilmiş risk değerlendirmelerini mümkün kılacaktır. Yapay zeka bireyleri cinsel ve üreme sağlığı hakkında bilinçli kararlar almaya teşvik edebilir; bu da daha iyi CYBE önleme, erken teşhis ve iyileştirilmiş tedavi sonuçlarına yol açar. Yapay zeka, erken teşhis, risk değerlendirmesi ve tedavi için kişiselleştirilmiş, veri odaklı ve erişilebilir çözümler sunarak cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların (CYBE/ÜYE) yönetiminde geniş olanak yaratma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, yapay zekanın etkisini en üst düzeye çıkarmak için veri gizliliği, algoritmik adalet ve sağlık hizmetlerinde eşitlik gibi etik hususlar dikkatlice ele alınmalıdır. Yapay zekayı mevcut sağlık altyapısına entegre ederek, CYBE önleme çabalarını artırabilir, bulaşma oranlarını azaltabilir ve bunun sonucunda dünya çapındaki kadınlar için üreme sağlığı sonuçlarını iyileştirebilir. Cinsel sağlıkta yapay zekanın geleceği sadece hastalık önleme ile ilgili değil: bireyleri daha sağlıklı, damgalanmadan uzak bir gelecek için bilgi, kaynak ve destekle güçlendirmekle ilgilidir. Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, çoğunlukla enfekte bir partnerle korunmasız cinsel ilişki yoluyla bulaşan hastalıklardır. CYBE'ler, doğumdan önce veya doğum sırasında bebeğe bulaşabilir. Dünya genelinde her gün bir milyondan fazla cinsel yolla bulaşan enfeksiyon vakası görülmektedir. Son yıllarda, geç yetişkin, yaşlı yetişkinler arasında CYBE prevalansı yaklaşık %20'ye ulaşmıştır. Uygun ve zamanında tedavi edilmezse, CYBE'ler infertilite, sterilite, kanser, İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü (HIV) gibi daha ciddi hastalıklara karşı artan duyarlılık ve hatta ölüm de dahil olmak üzere ciddi sonuçlara yol açabilir. Bununla birlikte, CYBE'lerle ilişkili damgalanma ve utanç, doğru tanı ve zamanında tedaviye önemli engeller oluşturmakta ve birçok hastanın artan risklerle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Cinsel sağlık sorunlarının büyük bir kısmı, kısmen toplumsal damgalanma ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar da dahil olmak üzere üreme sağlığı sorunları için yardım aramalarını engelleyen kültürel engeller nedeniyle yeterince ele alınmamaktadır. Geliştirilen modeller, cinsel sağlık klinikleri ile CYBE hastaları arasındaki iletişim engellerini ortadan kaldırmak için kendi kendine tanı amacıyla sağlık sistemlerine entegre edilebilir. Çalışmalar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonları erken teşhis etmek, tıbbi bakımı iyileştirmek, hastalık ilerlemesini azaltmak ve damgalanma engellerini ortadan kaldırmak için sağlık sistemlerine yapay zeka, makine öğrenimi modelinin entegre edilmesini önermektedir. Ayrıca, enfeksiyon modellerine ilişkin bilgiler sağlayarak uygulayıcıların yanıtlarını uyarlamalarına olanak tanıyabilir.

Mobil uygulamalarda ve teletıp sistemlerinde makine öğrenimine dayalı çözümler, erken test ve tedaviyi teşvik eder (Taneja ve diğerleri, 2025; Shija, 2025). Yapay zeka teknolojileri, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonları önleme çabalarını geliştirmek ve erken teşhis için umut vadeden ve yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bununla birlikte, başarılı bir uygulama, eşitsizliklere, veri gizliliğine, kültürel yeterliliğe ve kamu güvenine dikkatli bir şekilde yaklaşmayı gerektirir. Hükümet, halk sağlığı, teknoloji geliştiricileri ve topluluk temelli kuruluşları kapsayan sektörler arası iş birliği, bu müdahalelerin eşitlikçi, güvenli ve sürdürülebilir olmasını sağlamak için elzem olacaktır. Gelecekteki araştırmalar ve halk sağlığı girişimleri, mevcut zorlukların ele alınmasına, en iyi uygulamaların belirlenmesine ve yapay zeka tabanlı teknolojilerin gerçek dünya ortamlarındaki etkinliğini optimize etmek için kapsamlı değerlendirme çerçevelerinin geliştirilmesine odaklanmalıdır. Yapay Zekanın günlük hayata entegrasyonu, önemli sağlık sorunlarına çözüm bulmak için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Özellikle tüm toplumu ve teknolojiye yatkın ergen nüfusu, YZ ile geliştirilmiş üreme sağlığı hizmetlerine erişimden, özellikle de cinsel yolla bulaşan enfeksiyonların (CYBE) önlenmesi, taraması ve tedavisi açısından fayda sağlayabilir (Mulyaningsih ve diğerleri, 2024; Tao ve diğerleri, 2025).

KAYNAKLAR

Abou Chawareb, E., Im, B. H., Lu, S., Hammad, M. A., Huang, T. R., Chen, H., & Yafi, F. A. (2025). Sexual health in the era of artificial intelligence: a scoping review of the literature. *Sexual medicine reviews*, *13*(2), 267-279.

King, A. J., Latt, P. M., Soe, N. N., Temple-Smith, M., Fairley, C. K., Chow, E. P., & Phillips, T. R. (2024). User experiences of an AI application for predicting risk of sexually transmitted infections. *Digital Health*, *10*, 20552076241289646.

Mehta, N., Gupta, S., & Kularathne, Y. (2023). The role and impact of artificial intelligence in addressing sexually transmitted infections, nonvenereal genital diseases, sexual health, and wellness. *Indian Dermatology Online Journal*, *14*(6), 793-798.

Liu, M., Yi, X. Y., Chen, Y. Z., Li, M. N., Zhang, Y. Y., Zhang, C. J., ... & Ming, W. K. (2025). Early detection of sexually transmitted infections from skin lesions with deep learning: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Digital Health*. Volume 7, Issue 7, 100894

Soe, N.N., Yu, Z., Latt, P.M. *et al.* Evaluation of artificial intelligence-powered screening for sexually transmitted infections-related skin lesions using clinical images and metadata. *BMC Med* **22**, 296 (2024). https://doi.org/10.1186/s12916-024-03512-x

Taneja, J., Ghosh, J., Kant, R., & Christodoulides, M. (2025). Artificial intelligence in predicting, diagnosing and preventing sexually transmitted infections (STIs). *Venereology*, *4*(2), 5.

Latt, P. M., Soe, N. N., Xu, X., Ong, J. J., Chow, E. P., Fairley, C. K., & Zhang, L. (2024, March). Identifying individuals at high risk for HIV and sexually transmitted infections with an artificial intelligence–based risk assessment tool. In *Open Forum Infectious Diseases*, Vol. 11, No. 3, p. ofae011. https://doi.org/10.1093/ofid/ofae011

Siyamayambo, C., Phalane, E., & Phaswana-Mafuya, R. N. (2025). Diagnosis and Management of Sexually Transmitted Infections Using Artificial Intelligence Applications Among Key and General Populations in Sub-Saharan Africa: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Algorithms*, *18*(3), 151.

Young, S. D., Crowley, J. S., & Vermund, S. H. (2021). Artificial intelligence and sexual health in the USA. *The Lancet Digital Health*, *3*(8), e467-e468.

Shija, J. (2025). A machine learning model for early detection of sexually transmitted infections. *Computational Ecology and Software*, *15*(2), 30.

Tan, R. K. J., Perera, D., Arasaratnam, S., & Kularathne, Y. (2024). Adapting an artificial intelligence sexually transmitted diseases symptom checker tool for Mpox detection: the HeHealth experience. *Sexual Health*, *21*(3).

Mulyaningsih, E. A., Argaheni, N. B., & Juwita, S. (2024). Leveraging Artificial Intelligence to Address Adolescent Sexually Transmitted Infections: A Systematic Review. *Malaysian Journal of Medical Research (MJMR)*, *8*(3), 14-27.

Tao, J., Maguire-Wilkerson, A., Rusley, J., Wray, T., & Chan, P. A. (2025). Implementing conversational artificial intelligence technology for the prevention of HIV and other sexually transmitted infections in real-world settings. *AIDS*, *39*(3), 324-327.

JİNEKOLOJİK KANSERLERİN ERKEN TEŞHİSİNDE YAPAY ZEKA

Gökçe BEKAR
Bournemouth University, Computing & Informatics
ORCID: 0000-0001-7593-1844

Prof. Dr. Mine BEKAR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü,Yaşlı Bakımı Programı
ORCID: 0000-0002-9934-9127

ÖZET
Servikal, over, endometrium, vulva ve vajina kanseri gibi kanserler jinekolojik kanserler olarak sınıflandırılır ve dünya genelinde kadınlarda hala önemli bir morbidite ve mortalite nedenidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tahminlerine göre, çoğu erken teşhis ve kemoterapi veya tedavi ile önlenebilecek kadın kanserleri nedeniyle her yıl yüz binlerce kadın yaşamını yitirmektedir. Doğru ve erken tanı, hayatta kalma şansını artırmanın yanı sıra, aşırı tedavilerden kaçınmayı ve hastaların yaşam kalitesini iyileştirmeyi sağlar. Bununla birlikte, erken tanı, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, tarama araçlarına erişim eksikliği, klinik alanlarda uzmanlık eksikliği ve tanıların istikrarsız doğruluğu nedeniyle klinik ortamların büyük bir bölümünde karmaşıktır. Jinekolojik kanserler dünya sağlığı için en büyük tehdidi oluşturmaktadır ve erken teşhis, hasta sonuçları ve hayatta kalma oranları açısından hayati önem taşımaktadır. Yapay zeka (YZ) klinik tanı araçlarının, onkoloji bilim alanına girmesi, jinekolojik kanserler söz konusu olduğunda, zamanında tanı, hayatta kalma oranını artırmak ve tedavi yükünü hafifletmek için yaşamsal önem taşımaktadır. Onkoloji alanında Yapay zeka uygulamasının farkındalığı, kabulü ve uygulama sorunları da önem taşımaktadır. Sağlık alanında Yapay zeka kullanımı, dezavantajların üstesinden gelebilecek çığır açan bir araç statüsü kazanmıştır. Jinekolojik onkoloji alanında, yapay zeka sistemleri, görüntüleme taramalarında kanserli lezyon tespiti, hasta verilerindeki örüntüler, hastalık ilerlemesinin tahmini ve robotik cerrahi süreçlerine yardımcı olma açısından da umut vaat etmektedir. Yapay zeka tabanlı uygulamalar, radyogenomik modellerle risk sınıflandırmasında over kanseri çalışmasında, Pap smear'lerin otomatik analizi ve dijital kolposkopi yoluyla servikal kanser taramasında kullanılmaktadır. Sağlık profesyonelleri arasında jinekolojik kanserleri erken teşhis etmek için Yapay zeka kullanımına ilişkin farkındalığı, algıyı, benimsemeyi ve algılanan zorlukları belirlemek ve Yapay zeka tanı araçlarının klinik ortamda benimsenmesi için sağlık sistemlerinin etik ve güvenli uygulamalarına öncülük etmek üzere altyapısal ve eğitimsel destek gereklidir.
Anahtar Kelimeler: Kadın, Jinekolojik Kanser, Erken Teşhis, Yapay Zeka, Sağlık Profesyoneli

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EARLY DIAGNOSIS OF GYNECOLOGICAL CANCERS

ABSTRACT
Cancers such as cervical, ovarian, endometrial, vulvar, and vaginal cancers are classified as gynecological cancers and remain a significant cause of morbidity and mortality in women worldwide. According to estimates by the World Health Organization (WHO), hundreds of thousands of women die each year from gynecological cancers, many of which are preventable with early diagnosis and chemotherapy or treatment.

Accurate and early diagnosis increases the chances of survival, avoids overtreatment, and improves the quality of life for patients. However, early diagnosis is complicated in many clinical settings, particularly in low- and middle-income countries, due to a lack of access to screening tools, a shortage of expertise in clinical settings, and the inconsistent accuracy of diagnoses. Gynecological cancers pose the greatest threat to global health, and early diagnosis is vital in terms of patient outcomes and survival rates. The integration of artificial intelligence (AI) clinical diagnostic tools into the field of oncology is crucial for timely diagnosis, increasing survival rates, and alleviating the burden of treatment when it comes to gynecological cancers. Awareness, acceptance, and application issues of AI in oncology are also of significant importance. The use of Artificial Intelligence (AI) in healthcare has gained groundbreaking status as a tool capable of overcoming disadvantages. In gynecological oncology, AI systems hold promise for detecting cancerous lesions in imaging scans, interpreting patterns in patient data, predicting disease progression, and even assisting in robotic surgical procedures. AI-based applications are used in ovarian cancer studies for risk stratification with radiogenomic models, automated analysis of Pap smears, and cervical cancer screening via digital colposcopy. Infrastructural and educational support is needed to identify awareness, perception, adoption, and perceived challenges regarding the use of AI for early detection of gynecological cancers among healthcare professionals, and to lead healthcare systems in ethical and safe practices for the adoption of AI diagnostic tools in clinical settings.
Keywords: Women, Gynecological Cancer, Early Detection, Artificial Intelligence, Healthcare Professional

GİRİŞ

Meme, endometrium, serviks, over, vulva ve vajina kanserleri de dahil olmak üzere jinekolojik kanserler, kadın sağlığı, toplum sağlığı ve dünya sağlığı için en büyük tehdidi oluşturmaktadır ve erken teşhis, hasta sonuçları ve hayatta kalma oranları açısından hayati önem taşımaktadır. Makine öğrenimi (ML) ve yapay zeka (AI) yaklaşımlarının jinekolojik kanser araştırmalarına uygulanması, kanser tespiti ve teşhisinde devrim yaratma potansiyeli, farklı jinekolojik kanser türlerinin zamanında tanımlanması ve doğru teşhisinde yapay zeka teknolojilerinin getirdiği önemli ilerlemeleri, engelleri ve gelecek beklentileri araştırlmaya devam etmektedir. Yapay zeka destekli teknolojiler, genomik verileri kullanarak belirli bir jinekolojik kanser türüyle bağlantılı genetik değişiklikleri ve biyobelirteçleri keşfedebilir ve hedeflenmiş tedavilerin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Jinekolojik tümörlerde, kanser teşhisinin doğruluğunu ve etkinliğini büyük ölçüde artırabileceği, teşhis gecikmelerini azaltabileceği ve muhtemelen gereksiz invaziv ameliyatlara olan ihtiyacı ortadan kaldırabileceği gösterilmiştir. Kanser türlerinin erken teşhisinde ve dışlanmasında yapay zeka ve makine öğrenimi tabanlı araç ve tekniklerin bütünleştirici yönüne odaklanılmıştır; jinekolojik kanser tedavisinde yapay zeka ve makine öğreniminin tüm potansiyelini gerçekleştirmek için araştırma klinisyenleri, veri bilimcileri ve düzenleyici otoriteler arasında işbirliğine dayalı bir koordinasyon önerilmektedir (Paiboonborirak ve diğerleri, 2025; Rahman ve diğerleri, 2025; Reicher ve diğerleri, 2025). Dünya genelinde ölümlerin önemli bir kısmı, en yaygın bulaşıcı olmayan hastalıklardan biri olan kanserden kaynaklanmaktadır. Kanserden kaynaklanan ölümler ve kanser vakaları hızla artmaktadır. Günümüzde tüm dünyada kanser araştırmalarının temel odak noktası olan malign hücrelerin mortalitesini ve morbiditesini iyileştirmek için araştırmacılar sürekli olarak yeni şeyler denemektedir. Kanserle mücadelede en önemli iki öncelik, erken teşhis ve doğru tedavi planı ile hızlı tanıdır.

Tarama programları ve çeşitli tanı yöntemleri birçok tümör için hayatta kalma oranını artırmıştır, ancak temel engeller hala hasta seçimi, risk sınıflandırması ve diğer değişkenlerde yatmaktadır. Yapay zeka, kanser araştırmalarında aktif olarak uygulanmaktadır ve erken sonuçlar cesaret vericidir. Çoklu görüntüleme moleküler yaklaşımları kullanılarak hem erken teşhis hem de doğru tanı, kanser prognozunun iyileştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunan önemli faktörlerdir daha doğru bir şekilde tanımlama ve teşhis etme potansiyelini göstermiştir. YZ, kanser gibi karmaşık biyolojik anormallikler gibi çeşitli sağlık sorunlarını ele almak amacıyla hesaplamalı modellerin kullanılmasıdır. Yapay zekaya dayalı algoritmaların, gen mutasyonlarını veya protein komplekslerindeki diğer düzensizlikleri hızla tespit etme kapasitesine sahip olması dikkat çekicidir . YZ ve makine öğrenimi (ML), kanser görüntüleme için daha geniş bir yelpazede araç sağlamak için kullanılmaktadır. Sağlık sistemine dahil edilmeden önce, bu tür araçların oluşturulması, uygun kullanımlarını sağlamak ve kapsamlı geliştirme ve test aşamalarını gerçekleştirmek için disiplinler arası katılımı gerektirir. Tıp alanında, tıbbi görüntüleme gibi dijital formatlara geçiş yapmış alanlar, yapay zeka ve makine öğrenimi teknolojilerinin hızlı entegrasyonu için özellikle uygundur. Görüntü yakalama, iyileştirme, analiz, raporlama ve sonuç paylaşımı gibi görevleri kapsayan tıbbi görüntülemenin tüm süreci dijital bir ortamda gerçekleşir. Bu doğal dijital yapı, veri işleme için yapay zeka ve makine öğrenimi tekniklerinin verimli kullanımını kolaylaştırır (Restaino ve diğerleri,2025;
Sawan ve diğerleri, 2025; Sone ve diğerleri, 2021). Yapay zeka (YZ) klinik tanı araçlarının, onkoloji bilim alanına girmesi, jinekolojik kanserlerde zamanında tanı, hayatta kalma oranını artırmak ve tedavi yükünü hafifletmek için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca Onkoloji alanında Yapay zeka uygulamasının farkındalığı, kabulü ve uygulama sorunları da önem taşımaktadır. Sağlık profesyonelleri arasında jinekolojik kanserleri erken teşhis etmek için YZ kullanımına ilişkin farkındalığı, algıyı, benimsemeyi ve algılanan zorlukları belirlemek ve YZ tanı araçlarının klinik ortamda benimsenmesi için sağlık sistemlerinin etik ve güvenli uygulamalarına öncülük etmek üzere altyapısal ve eğitimsel destek gereklidir. Jinekolojik kanserler dünya genelinde kadınlarda hala önemli bir morbidite ve mortalite nedenidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tahminlerine göre, çoğu erken teşhis ve kemoterapi veya tedavi ile önlenebilecek kadın kanserleri nedeniyle her yıl yüz binlerce kadın ölmektedir. Doğru tanı, erken tanı, hayatta kalma şansını artırmanın yanı sıra, aşırı tedavilerden kaçınmayı ve hastaların yaşam kalitesini iyileştirmeyi sağlar. Bununla birlikte, erken tanı, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, tarama araçlarına erişim eksikliği, klinik alanlarda uzmanlık eksikliği ve tanıların istikrarsız doğruluğu nedeniyle klinik ortamların büyük bir bölümünde karmaşıktır. Son yıllarda, sağlık hizmetlerinde Yapay Zeka kullanımı, bu dezavantajların üstesinden gelebilecek çığır açan bir araç statüsü kazanmıştır (Akazawa ve Hashimoto, 2021). Makine öğrenimi (ML), derin öğrenme ve bilgisayar görüşü, çok miktarda klinik, radyolojik ve patolojik veriyi çok hassas ve hızlı bir şekilde analiz edebilen YZ teknolojileridir. Jinekolojik onkoloji alanında, yapay zeka sistemleri, görüntüleme taramalarında kanserli lezyon tespiti, hasta verilerindeki örüntüler, hastalık ilerlemesinin tahmini ve robotik cerrahi süreçlerine yardımcı olma açısından da umut vaat etmektedir. Yapay zeka tabanlı uygulamalar, radyogenomik modellerle risk sınıflandırmasında over kanseri çalışmasında, Pap smear'lerin otomatik analizi ve dijital kolposkopi yoluyla servikal kanser taramasında kullanılmaktadır. Jinekolojik kanserlerin taramasında ve tanısında yapay zekanın uygulaması, günümüzde ve gelecekte sağlık hizmetlerine olan katkısı önemli bir yer tutacaktır. Bu alandaki teknolojilerin etkili kalması, yalnızca teknik olarak etkili oldukları sürece değil, aynı zamanda sağlık profesyonellerinin kabul ve kullanıma hazır olma konusundaki farkındalığının devam etmesiyle de ilgilidir.

Jinekolojik in erken teşhisinde ve dışlanmasında yapay zeka ve makine öğrenimine dayalı araç ve tekniklerin bütünleşik rolüne odaklanılmaktadır. Yapay zeka sistemlerinin klinik kullanımına ilişkin bilgi ve farkındalık eksikliği ve bir dizi etik ve yasal endişeler yer almaktadır. Ayrıca, kurumsal engeller de mevcut olabilmektedir; bunlar arasında yüksek uygulama maliyeti, teknik destek eksikliği, eğitim yetersizliği ve veri gizliliğiyle ilgili endişeler yer almaktadır. Jinekolojik onkoloji alanında yapay zekanın rasyonel ve başarılı bir şekilde entegrasyonunu sağlamak için sağlık alanındaki paydaşların bilgi, farkındalık, algıları, altyapı dikkate alınmalıdır (Gandotra ve diğerleri, 2024; Garg ve diğerleri, 2023; Hou ve diğerleri, 2022). Kanserlerin ve jinekolojik kanserlerin erken teşhisinde yapay zeka algoritmalarının teknik gelişimi çalışmalarda incelenmektedir. Sağlık ortamında yapay zekanın benimsenmesini etkileyebilen faktörler göz önüne alınarak, insan ve organizasyonel yönlerin analizine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Çalışmalarda, jinekolojik kanserin erken teşhisinde yapay zekanın kullanımının benimsenmesine ilişkin farkındalığı, tutumları ve davranışları ve bu davranışa yönelik algılanan engeller incelenmektedir. Araştırma sonuçları, özellikle kadın sağlığındaki uygulaması olmak üzere, sağlık hizmetlerinde yapay zeka hakkındaki araştırma bilgisine katkıda bulunacak ve politika yapıcılara, hastane yöneticilerine ve teknoloji geliştiricilerine yapay zekânın nasıl daha fazla benimsenebileceğine dair kanıta dayalı kılavuzlar sağlamaktadır. Teknolojik yenilik yoluyla klinik ihtiyaçlara ve uygulayıcıların hazırlığına destek sunan yapay zekâ, jinekolojik kanser yönetiminin erken teşhis yaklaşımlarının ve sonuçlarının geliştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunabilir. Son yıllarda, bilgisayarların yeterli yetenekleri, verilere artan erişim ve daha iyi makine öğrenme yaklaşımları sayesinde sağlık hizmetlerinde yapay zeka ivme kazanmaktadır. Özellikle onkoloji alanında, yapay zeka, dönüştürebilecek bir teknoloji olarak gösterilmektedir. Erken teşhis, tanı, tedavi planlarının geliştirilmesi ve izlemenin bir yolu olarak jinekolojik kanser türlerine öncelik verilmelidir, çünkü kanserin teşhis edilmesi zor olabilir ve geç belirtilerle ortaya çıkabilir. Son yıllarda, YZ'nin teknik potansiyelindeki önemli gelişmeler veya YZ'nin klinik uygulamada daha geniş bir şekilde benimsenmesine yönelik bazı sosyo-teknik kısıtlamalar nedeniyle, bu alandaki araştırmalar dikkat çekici bir şekilde gelişmiştir. Jinekolojik onkolojide YZ kullanımının açıklaması en sık olarak, doğru ve verimli olma eğiliminde olan tanı prosedürüyle ilgilidir. Servikal kanser taraması yapılırken Pap smear görüntülerini okumak için YZ algoritmalarının, sitolog aktivitesi ve prekanseröz lezyonları tanımlama konusunda insanlardan daha etkili veya onlarla aynı performansı gösterebildiği kanıtlanmıştır. Yapay zeka kullanan otomatik kolposkopi sistemlerinde, özellikle yüksek eğitimli klinisyenlerin bulunmadığı düşük kaynaklı ortamlarda, servikal intraepiteliyal neoplazi (CIN) tespitinin duyarlılığı ve özgüllüğü açısından olumlu bulgular elde edilmiştir. Yapay zekâ modelleri HPV DNA testlerini yorumlamak üzere eğitilmiş ve farklı risk faktörlerini bir araya getirerek triyaj kararlarını iyileştirerek gereksiz sevkleri önleyebilmektedir. Over kanseri gibi yüksek ölüm oranına sahip, asemptomatik bir hastalık söz konusu olduğunda, bilim insanları görüntüleme ve genomik alanında yapay zekâ kullanımına başvurmuşlardır. Radyomik ve çeşitli yapay zekâ uygulamaları kullanılarak, transvajinal ultrason ve MRI görüntülerinde görülen yüksek boyutlu veri setleri incelenerek, maligniteye özgü ancak derinden gizlenmiş paternler tespit edilebilmektedir. Erken teşhis ve alt tip sınıflandırması aşamalarında tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir. Aynı zamanda, genomun yapay zeka tabanlı analizi, moleküler imzaların ve tahmine dayalı biyobelirteçlerin tanınmasını sağlamış, bunun sonucunda kişiselleştirilmiş tedavi yaklaşımlarının uygulanması ve risk sınıflandırmasının oluşturulması mümkün hale gelmiştir. YZ histopatoloji görüntülerinin sınıflandırılmasına ve elektronik tıbbi kayıtların (EMR) doğal dil işleme (NLP) yöntemine dayalı olarak endometriyal kanser teşhisinde de kullanılmıştır.

Makine öğrenmesi algoritması, tüm görüntüleri kendisine sağlandığında, endometriyal hiperplazi ve karsinomu büyük bir hassasiyetle teşhis etmek için kullanılabilir. Doğal dil işleme (NLP) sistemlerinin diğer bir kullanım alanı ise, yapılandırılmamış metinlerde yer alan ilgili patolojik ve klinik bilgileri aramak, teşhis koymak ve karar verme sürecini desteklemektir (Allahqoli ve diğerleri, 2022; Hou ve diğerleri,2022; Jiang ve diğerleri,2025; Lecointre ve diğerleri, 2025). Teknolojik gelişmelerin umut verici ve cesaretlendirici doğasına rağmen, jinekolojik onkolojide yapay zekanın klinik uygulamasına ilişkin sorunlardan bazıları, sağlık çalışanlarının eğitimi ve farkındalığı ile yapay zeka sistemlerinin kullanımıdır. Bunun yanı sıra, yapay zekanın uygulanmasında ahlak ve hukuk unsurları, veri gizliliği, bilgilendirilmiş onam, algoritmanın önyargısı ve tanı hataları yer almaktadır. Önyargılı eğitim verileri yardımıyla oluşturulabilecek algoritmik önyargılar, jinekolojik onkoloji gibi yeterli ve uygun bakım ve yardımın oldukça gerekli olduğu durumlarda sorunlara yol açabilir. Çoğu yapay zeka tabanlı araç, gelişmiş bir sağlık sistemine sahip yüksek gelirli ülkelerin verileri üzerinde tasarlanmış ve eğitilmiştir. Bu durum, onları hastalık modellerinin, talebin ve durumun farklı olduğu düşük ve orta gelirli ülkelerle sınırlandırmaktadır. Farklı kültürlerin ve sağlık hizmetlerinin kapasitesinin oldukça farklı olduğu görülmektedir. Küresel hale gelmek için, yapay zeka sistemlerinin farklı veriler üzerinde eğitilmesi ve kalitesinin test edilmesi, dünyanın çeşitli kültürlerinin alışkın olacağı kesin bir çıktı içermeli ve mevcut klinik süreçlere entegrasyonu kültürlere ve kaynaklara uygun olmalıdır. Yalnızca teknik olarak uygulanabilir değil, aynı zamanda etik yapay zeka çözümleri geliştirmek için klinik uzmanlar, bilgisayar bilimcileri ve politika yapıcılar arasındaki işbirliğinin rolü, yapay zeka tabanlı araçların klinik uygulamada başarılı bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmak için eğitim, kaynak dağıtımı ve altyapı geliştirme ihtiyacı vurgulanmaktadır. Büyük ölçüde yapay zeka teknolojilerinin jinekolojik erken kanser teşhisinde uygulanması fikri desteklenmekte ve giderek daha fazla kabul görmektedir. Bununla birlikte, bunu yaygınlaştırmak için Yapay zeka teknolojileri söz konusu olduğunda, sağlık kuruluşlarının fiyat, personel hazırlığı, teknik destek ve bilgi gizliliği gibi sorunların üstesinden gelmesi gerekmektedir. Jinekolojik onkolojide yapay zekanın benimsenmesi yoluyla klinik sonuçlar ve hasta bakımındaki uzun vadeli sonuçlar, gelecekte kanıt temelli bilimsel araştırma çalışmalarının konusu olmalıdır. Yapay zekâ ve makine öğrenimi, kanser görüntülemesinde, kanserlerin erken teşhisinde ve önlenmesinde büyük potansiyel gösteren çok çeşitli araçlar sunmaktadır. Yapay zeka ve makine öğrenimi metodolojilerinin yakın gelecekte hastalık teşhis ve tedavisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olması, bu yeniliklerin giderek günlük hayata daha fazla girmesi bekleniyor. Geniş veri kümelerinden yararlanarak, yapay zeka ve makine öğrenimindeki teknolojik ilerlemeler, özellikle kanseri erken aşamada tespit etmek için tasarlanmış kendi kendini yöneten sistemler için zemin hazırlamakta ve böylece zamanında insan hastalığı tespitiyle ilgili zorlukların üstesinden gelinmektedir. Yapay zeka, insan düşüncesini ve davranışını taklit edebilen araçların veya akıllı sistemlerin oluşturulmasını içerir. Yapay zeka alanında, makine öğrenimi, bilgisayarların insan beynine benzer şekilde öğrenmesini ve problem çözmesini sağlayan sinir ağlarına dayalı tekniklerin geliştirilmesine odaklanır. Makine öğreniminin bir alt kümesi olan Derin Öğrenme (DL), nesneleri ve görüntüleri ayırt etmek, dilleri anlamak, ilaç keşfini kolaylaştırmak, hassas tıbbı ilerletmek, teşhisi iyileştirmek ve insan karar verme süreçlerine yardımcı olmak için insan beyninin veri işleme yeteneklerini taklit eder. Küresel kanserle ilgili ölüm oranlarındaki sürekli artış endişesini gidermeyi amaçlayan büyük veri ve hesaplamalı biyoloji alanındaki çok miktarda ilgili verinin işlenmesi etrafında da yoğunlaşmıştır.

Yapay zekanın tıbbi karar verme süreçlerine entegrasyonunun, yeni nesil sekanslama ve yüksek çözünürlüklü görüntüleme gibi gelişmiş tekniklerin kullanımı yoluyla erken hastalık öngörüsü ve analizi kapasitesini artırması beklenmektedir (Akazawa ve diğerleri, 2021; Rahman ve diğerler,i 2025; Gandotra ve diğerleri, 2024; Garg ve diğerleri, 2023; Kalkina ve diğerleri, 2025). Kapsamlı veri kümelerinin toplanması ve özel biyoinformatik araçlarının uygulanması yoluyla, kişiye özel tedavi yaklaşımlarının ortaya çıkmasını, kanser teşhisi için yenilikçi biyobelirteçlerin belirlenmesini ve geleceğe yönelik tedavi stratejilerinin formüle edilmesini kolaylaştırmıştır. Yeni ilaçların keşfi ve robotik cerrahinin kolaylaştırılması amacıyla çeşitli derin öğrenme modelleri oluşturulmuştur. Özellikle, yapay zeka, anormal hücresel değişikliklerin tespiti yoluyla daha hassas hasta teşhisleri sağlayarak tıbbi görüntüleme teknolojisinin ilerlemesi için önemli bir potansiyel ortaya çıkarmıştır. Kanser görüntüleme alanı, yapay zeka ve makine öğreniminin getirdiği gelişmelerle dönüşüme uğramış, hassasiyet, verimlilik ve süreçlerin otomasyonunda iyileşmelere yol açmıştır. Kanserli lezyonların tanımlanmasında ve yorumlanmasında yardımcı olur. Bu algoritmalar, geniş etiketli veri kümelerinden yararlanarak kalıpları ve düzensizlikleri tanıyarak kanser teşhisinin hassasiyetini ve verimliliğini artırma potansiyeline sahiptir. Otomatik tümör tanımlama uygulaması, erken teşhise, tedavi planlamasına ve zaman içinde tümör evriminin sürekli izlenmesine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Yapay zeka ve makine öğrenimi algoritmaları, radyologlara ve patologlara karar verme süreçlerinde yardımcı olarak bilgisayar destekli tanı araçları olarak hizmet verebilir. Bu algoritmalar şüpheli bölgeleri işaretleyebilir, ikinci görüşler sunabilir ve nicel değerlendirmeler sağlayarak tanı doğruluğunu artırabilir ve insan hatasını azaltabilir birleştirerek tümörlerin kapsamlı ve ayrıntılı görünümlerini oluşturabilir. Bu entegrasyon, tümörün yayılımının görselleştirilmesini geliştirir, tedavi planlamasında doğruluğu artırır ve tedavi yanıtının daha iyi değerlendirilmesini kolaylaştırır, prosedürlerin hassasiyetini artırarak nihayetinde hasta güvenliğini ve sonuçlarını iyileştirebilir.Yapay zeka ve makine öğrenimi kanser görüntülemesinde büyük bir yardımcı olsa da, klinik yargı ve insan yorumuyla birlikte kullanılmalıdır. Bu teknolojik gelişmeler, sağlık profesyonellerinin karar verme süreçlerine yardımcı olan araçlardır. Yapay zeka ve makine öğrenimi araçları, jinekolojik kanserlerin erken teşhisinde ve önlenmesinde büyük bir potansiyel göstermiştir. Büyük veri kümelerinden ve gelişmiş algoritmalardan yararlanarak, bu teknolojiler teşhis, risk değerlendirmesi ve tedavi planlamasının iyileştirilmesine yardımcı olabilir (Wang ve diğerleri, 2024; Xiaojun ve diğerleri,2025; Zhou ve diğerleri, 2020). Yapay zeka algoritmaları, meme, over, serviks ve endometrium kanserleri gibi jinekolojik kanser belirtilerini belirlemek amacıyla mamogramlar, ultrasonlar ve MR'lar dahil olmak üzere tıbbi görüntüleri inceleme yeteneğine sahiptir. Makine öğrenimi modelleri, kalıpları öğrenmek ve anormal dokuları veya lezyonları yüksek doğrulukla tanımlamak için etiketlenmiş veri kümeleri üzerinde eğitilebilir. Makine öğrenimi algoritmaları, jinekolojik kanser geliştirme riskini değerlendirmek için tıbbi kayıtlar, genetik bilgiler ve yaşam tarzı faktörleri dahil olmak üzere hasta verilerini analiz edebilir . Bu modeller, daha yüksek risk altındaki bireyleri belirlemeye yardımcı olarak, daha erken ve daha hedefli tarama ve önleme stratejilerine olanak tanır. Yapay zeka, her hastanın benzersiz özelliklerini dikkate alarak jinekolojik kanserler için tedavi stratejilerinin özelleştirilmesine yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Bu analiz, tedavi reaksiyonlarının tahmin edilmesini ve kişiye özel tedavi yaklaşımlarının önerilmesini sağlar. Yapay zeka tabanlı araçlar, jinekolojik kanserlerle ilişkili potansiyel belirti veya semptomları işaretleyerek elektronik sağlık kayıtlarını gerçek zamanlı olarak izleyebilir ve analiz edebilir. Bu sistemler, sağlık hizmeti sağlayıcılarının yüksek riskli hastaları belirlemesine yardımcı olarak hızlı değerlendirme ve müdahaleyi sağlayabilir.

Yapay zeka, kanser hücrelerinin tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını otomatikleştirerek patologlara biyopsi örneklerinin analizinde yardımcı olabilir. Makine öğrenimi algoritmaları, uzman açıklamalarından öğrenebilir ve doğru tanı için gereken süreyi azaltmaya yardımcı olarak daha hızlı tedavi kararları alınmasını sağlayabilir. Yapay zeka destekli sohbet botları ve sanal asistanlar, hastalara jinekolojik kanserler, risk faktörleri ve önleme stratejileri hakkında bilgi sağlayabilir. Bu araçlar ayrıca duygusal destek sağlayabilir, sık sorulan soruları yanıtlayabilir ve hastaları tedavi süreçleri boyunca yönlendirebilir. Yapay zeka ve makine öğrenimi büyük umut vaat etmektedir ancak bunların klinik uygulamaya entegrasyonu, titiz bir doğrulama ve mevcut sağlık hizmetleri iş akışlarına entegrasyonu gerektirir. Ek olarak, bu teknolojiler her zaman karar destek araçları olarak kullanılmalı ve nihai tanı ve tedavi kararları eğitimli sağlık profesyonelleri tarafından verilmelidir.Yapay zeka ve makine öğreniminin over kanserinin erken teşhisi ve tedavi planlamasında önemli bir potansiyele sahip olduğu, ancak bunların klinik uygulamaya entegrasyonunun kapsamlı doğrulama ve düzenleyici onay gerektirdiği unutulmamalıdır. Ayrıca, bu teknolojiler her zaman karar destek araçları olarak kullanılmalı ve nihai kararlar sağlık profesyonelleri tarafından kendi uzmanlık alanlarına ve hastaya özgü faktörlere dayanarak verilmelidir (Restaino ve diğerleri, 2025; Sawan ve diğerleri,2025; Sone ve diğerleri, 2021; Wahed ve diğerleri, 2025). Pozitif servikal smear sonuçları alan kadınlarda risk değerlendirmesini kolaylaştırabilir. Servikal kanserin saptanması ve evrelendirilmesinde yardımcı olmak için MRI ve kolposkopi rehberliğinde biyopsilerde yapay zekanın kullanımı başarılı olmuştur, geleneksel yaklaşımlara kıyasla nispeten yüksek doğruluk, duyarlılık ve özgüllüğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Smear analizi alanında, yapay zeka teknolojisi hem segmentasyon hem de sınıflandırma aşamalarında etkinliğini kanıtlamıştır (Liu ve diğerleri,2025; Mysona ve diğerleri, 2021; Paiboonborirak ve diğerleri, 2025).Yapay zekâ destekli derin öğrenme yöntemleri, endometriyal kanserin erken teşhisinde ve dışlanmasında önemli bir potansiyel göstermiştir. Bu yöntemler, kapsamlı tıbbi veri kümelerini inceler ve endometriyal kanserin varlığını işaret edebilecek veya dışlanmasına yardımcı olabilecek kalıpları tanır. Yapay zeka destekli derin öğrenme modelleri kullanılarak, ultrason, MRI veya BT taramaları gibi tıbbi görüntüler incelenerek erken evre endometriyal kanserin varlığını düşündürebilecek ince düzensizlikler veya özellikler belirlenebilir. Derin öğrenme modelleri, endometriyal kanser için tahmine dayalı modeller geliştirmek ve belirli hasta popülasyonlarında hastalığın gelişme olasılığını tahmin etmeye yardımcı olmak için kullanılabilir. Yapay zeka ve makine öğrenimi tabanlı algoritmaların kullanımı, görüntüleme, patoloji raporları, klinik öykü ve genomik veriler gibi çeşitli veri türlerini entegre edip analiz ederek, iyi huylu ve kötü huylu endometriyal lezyonları yüksek doğrulukla ayırt edebilir. Yapay zeka tabanlı modeller, endometriyal kanserle ilişkili ilgili biyobelirteçleri belirlemek için büyük ölçekli genomik ve moleküler verileri analiz edebilir. Bu biyobelirteçler, riski kategorize etmeye, sonuçları tahmin etmeye ve bireyselleştirilmiş tedavi stratejilerini uyarlamaya yardımcı olma potansiyeline sahiptir. Bu, daha iyi terapötik sonuçlar için tedavi planlarının uyarlanmasına yardımcı olur (Lecointre ve diğerleri,2025; Liu ve diğerleri, 2025; Kalkina ve diğerleri,2025; Kwatra ve diğerleri, 2025). Yapay zeka algoritmaları, hastalık ilerlemesini izlemek ve tedavi etkinliğini takip etmek için zaman içinde hasta verilerini analiz eder. Bu, klinisyenlerin tedavi stratejilerinde zamanında ayarlamalar yapmasını sağlar. Verilerin entegrasyonu , yapay zeka modellerinin hastalığa kapsamlı bir bakış açısı sağlamasına ve tahmin doğruluğunu artırmasına olanak tanır. Yapay zeka tarafından yönlendirilen karar destek araçları, sağlık çalışanlarına kapsamlı veri kümelerinden yararlanarak kanıta dayalı öneriler sunarak bilinçli klinik kararlar vermede yardımcı olur. Bu modeller, klinik uzmanlığı tamamlamak ve karar verme sürecini geliştirmek, daha etkili ve kişiselleştirilmiş hasta bakımına yol açmak için tasarlanmıştır.

Yapay zeka alanındaki araştırma ve gelişmeler ilerledikçe, bu tahmin modellerinin doğruluğu ve uygulanabilirliği artacak ve bu da endometriyal kanser geliştirme riski taşıyan veya teşhis konmuş kişiler için daha iyi sonuçlara yol açacaktır. Bununla birlikte, yaygın olarak benimsenmeden önce, önemli ölçüde doğrulama ve klinik uygulamalara entegrasyon gereklidir. Son yıllarda yapay zeka ve makine öğrenimi modellerinin farklı jinekolojik kanserlerin erken teşhisinde ve dışlanmasında oynadığı rol giderek önem kazanmıştır. Bu teknolojiler, geleneksel tanı yöntemlerini tamamlayıp geliştirme konusunda büyük bir potansiyel göstermiş olup, doğruluğu, verimliliği ve erken teşhisi artırarak daha iyi hasta sonuçlarına yol açmaktadır. Yapay zeka destekli tarama programları, sağlık hizmeti sağlayıcılarının jinekolojik kanser riski yüksek olan hastaları önceliklendirmesine yardımcı olarak, düşük riskli bireyler için gereksiz taramaları azaltabilir. Bu hedefli yaklaşım, kaynak tahsisini optimize eder ve daha fazla değerlendirme ve tanı testine ihtiyaç duyan hastaların bunları zamanında almasını sağlar. Over ve serviks kanseri gibi kanserler için, yapay zekâ algoritmaları, patologlara ve radyologlara doğru teşhis koymada yardımcı olmak için ultrason, MRI veya histopatoloji slaytları gibi tıbbi görüntüleri analiz edebilir . Bu, öznelliği ve gözlemci değişkenliğini azaltarak daha tutarlı ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine yardımcı olur. Makine öğrenimi modelleri, jinekolojik kanserler için bireyselleştirilmiş risk puanlarını tahmin etmek üzere aile öyküsü, genetik bilgi ve yaşam tarzı verileri gibi çeşitli hastaya özgü faktörleri entegre edebilir. Bu, her hastaya özel olarak uyarlanmış kişiselleştirilmiş önleyici tedbirler ve tedavi planları sağlar. Yapay zeka destekli tanı araçları, özellikle uzmanlaşmış sağlık tesislerine erişimin sınırlı olduğu bölgelerde hızlı ön değerlendirmeler sağlayarak tanı sürecini hızlandırabilir. Daha hızlı tanılar, daha erken tedavilere ve daha iyi hasta sonuçlarına yol açabilir (Allahqoli ve diğerleri, 2022; Hou ve diğerleri,2022; Jiang ve diğerleri,2025; Lecointre ve diğerleri, 2025). Yapay zeka ve makine öğrenimi modellerinin umut vadeden potansiyeline rağmen, veri gizliliği, yorumlanabilirlik ve algoritmaların farklı popülasyonlar ve demografik gruplar arasında sağlam olmasını sağlamak gibi ele alınması gereken zorluklar da bulunmaktadır. Jinekolojik kanserler için büyük ve temsili veri kümeleri elde etmek, veri gizliliği, veri erişim kısıtlamaları ve sağlık kurumları arasında veri toplama protokollerindeki farklılıklar gibi sorunlar nedeniyle zor olabilir. Belirli popülasyonlar üzerinde eğitilmiş modeller, diğer demografik gruplara iyi genelleme yapmayabilir ve bu da tanı doğruluğunda ve sağlık sonuçlarında potansiyel farklılıklara yol açabilir. Bu modeller, klinisyenlerin uzmanlığını desteklemek için karar destek araçları olarak kullanılmalı, onların yerini almamalıdır. Veri kullanımı ve eğitim verilerindeki önyargılarla ilgili etik kaygılar da dikkatlice yönetilmelidir. Yapay zekâ ve makine öğrenimi modelleri, büyük ölçekli klinik çalışmalar yoluyla titiz bir doğrulama sürecinden geçmelidir. Düzenleyici kurumlar, bu teknolojilerin gerekli güvenlik ve etkinlik standartlarını karşıladığından emin olmak için bunları değerlendirmeli ve onaylamalıdır. Yapay zeka modelleri, yeni veriler kullanılabilir hale geldikçe ve tıbbi bilgi ilerledikçe ilgili ve doğru kalabilmek için sürekli olarak güncellenmeli ve bakımı yapılmalıdır. Şeffaf ve etik uygulamalar, yapay zeka sistem performansının sürekli izlenmesiyle birlikte, jinekolojik kanserlerin yapay zeka destekli erken teşhis ve tanısının güvenli ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için çok önemlidir. Bu nedenle, yapay zekanın kanser erken tespitine başarılı bir şekilde entegre edilmesi, yapay zeka uzmanları ve sağlık profesyonelleri arasında iş birliğini gerektirir (Joshua ve diğerleri, 2025; Kalkina ve diğerleri2025; Kwatra ve diğerleri, 2025). Yapay zeka, tıbbi görüntülerin taranmasında ince kalıpları ve anormallikleri belirlemeye yardımcı olarak radyologların tümörleri erken aşamada tespit etmelerine olanak sağlayabilir. Hastanın tıbbi geçmişi , genetiği ve yaşam tarzı faktörlerine dayanarak belirli jinekolojik kanserlerin gelişme olasılığını tahmin edebilir. Bu, hedefe yönelik müdahalelere ve önleyici tedbirlere olanak tanır.

Yapay zeka destekli tıp, tedavi planlarının kişiselleştirilmesine, ilaç seçiminin ve dozajının hastaların genetik ve moleküler profillerine göre optimize edilmesine ve böylece tedavi sonuçlarının iyileştirilmesine yardımcı olabilir. Jinekolojik tümörlerde yapay zeka teknolojileri, kanser teşhisinin doğruluğunu ve etkinliğini büyük ölçüde artırabilir, teşhis gecikmelerini azaltabilir ve muhtemelen gereksiz invaziv ameliyatlara olan ihtiyacı ortadan kaldırabilir. Büyük veri kümelerinden yararlanan yapay zeka alanındaki teknolojik gelişmeler, özellikle kanser söz konusu olduğunda, hastalıkları erken aşamada tespit etme engellerini aşabilecek otonom hastalık tanımlama sistemlerinin önünü açmıştır (Akazawa ve diğerleri, 2021; Rahman ve diğerler,i 2025; Gandotra ve diğerleri, 2024; Garg ve diğerleri, 2023; Kalkina ve diğerleri, 2025). Yapay zekanın klinik karar verme süreçlerinde kullanılmasının, hastalıkların erken tahmini ve teşhisi, tedavi hedeflerini bulma, karmaşık biyolojik etkileşimleri ve bilinmeyenleri çözme ve giderme yetkinliği olasılığını artıracağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Akazawa, M., & Hashimoto, K. (2021). Artificial intelligence in gynecologic cancers: Current status and future challenges–A systematic review. Artificial Intelligence in Medicine, 120, 102164.

Allahqoli, L., Laganà, A. S., Mazidimoradi, A., Salehiniya, H., Günther, V., Chiantera, V., Karimi Goghari, S., Ghiasvand, M. M., Rahmani, A., & Momenimovahed, Z. (2022). Diagnosis of cervical cancer and precancerous lesions by artificial intelligence: a systematic review. Diagnostics, 12(11), 2771.

Gandotra, S., Kumar, Y., Modi, N., Choi, J., Shafi, J., & Ijaz, M. F. (2024). Comprehensive analysis of artificial intelligence techniques for gynaecological cancer: symptoms identification, prognosis and prediction. *Artificial Intelligence Review*, *57*(8), 220.

Garg, P., Mohanty, A., Ramisetty, S., Kulkarni, P., Horne, D., Pisick, E., ... & Singhal, S. S. (2023). Artificial intelligence and allied subsets in early detection and preclusion of gynecological cancers. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA)-Reviews on Cancer*, *1878*(6), 189026.

Hou, X., Shen, G., Zhou, L., Li, Y., Wang, T., & Ma, X. (2022). Artificial intelligence in cervical cancer screening and diagnosis. Frontiers in Oncology, 12, 851367.

Jiang, C.-Q., Li, X.-J., Zhou, Z.-Y., Xin, Q., & Yu, L. (2025). Imaging-based artificial intelligence for predicting lymph node metastasis in cervical cancer patients: A systematic review and meta-analysis. Frontiers in Oncology, 15, 1532698.

Joshua, A., Allen, K. E., & Orsi, N. M. (2025). An Overview of Artificial Intelligence in Gynaecological Pathology Diagnostics. *Cancers*, *17*(8), 1343.

Kalkina, G. N., Churuksaeva, O. N., & Kolomiets, L. A. (2025). Artificial intelligence in gynecologic oncology: current status and development prospects. *Tumors of female reproductive system*, *21*(4), 136-145.

Kwatra, C. V., Kaur, H., Potharaju, S., Tambe, S. N., Jadhav, D. B., & Tambe, S. B. (2025). Harnessing Ensemble Deep Learning Models for Precise Detection of Gynaecological Cancers. Clinical Epidemiology and Global Health, 101956.

Lecointre, L., Alekseenko, J., Pavone, M., Karargyris, A., Fanfani, F., Fagotti, A., Scambia, G., Querleu, D., Akladios, C., & Dana, J. (2025). Artificial intelligence-enhanced magnetic resonance imaging-based preoperative staging in patients with endometrial cancer. International Journal of Gynecological Cancer, 35(1), 100017.

Liu, L., Liu, J., Su, Q., Chu, Y., Xia, H., & Xu, R. (2025). Performance of artificial intelligence for diagnosing cervical intraepithelial neoplasia and cervical cancer: a systematic review and meta-analysis. EClinicalMedicine, 80.

Mysona, D. P., Kapp, D. S., Rohatgi, A., Lee, D., Mann, A. K., Tran, P., ... & Chan, J. K. (2021). Applying artificial intelligence to gynecologic oncology: a review. *Obstetrical & Gynecological Survey*, *76*(5), 292-301.

Paiboonborirak, C., Abu-Rustum, N. R., & Wilailak, S. (2025). Artificial intelligence in the diagnosis and management of gynecologic cancer. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *171*, 199-209.

Rahman, S. A., Pritom, M. H., & Bangash, S. A. (2025). Artificial Intelligence In Early Detection Of Gynecological Cancers, 24 (5), 1225-1230.

Reicher, L., Lutsker, G., Michaan, N., Grisaru, D., & Laskov, I. (2025). Exploring the role of artificial intelligence, large language models: Comparing patient-focused information and clinical decision support capabilities to the gynecologic oncology guidelines. International Journal of Gynecology & Obstetrics, 168(2), 419-427.

Restaino, S., De Giorgio, M. R., Pellecchia, G., Arcieri, M., Vasta, F. M., Fedele, C., ... & Giannone, G. (2025). Artificial Intelligence in Gynecological Oncology from Diagnosis to Surgery. *Cancers*, *17*(7), 1060.

Sawan, S., Eftekhari, N., Linton-Reid, K., Wood, N., Numan, T. A., Aboagye, E. O., ... & Royal College of Obstetricians and Gynaecologists. (2025). Artificial Intelligence in Gynaecology Oncology, https://doi.org/10.1111/1471-0528.70005

Sone, K., Toyohara, Y., Taguchi, A., Miyamoto, Y., Tanikawa, M., Uchino-Mori, M., Iriyama, T., Tsuruga, T., & Osuga, Y. (2021). Application of artificial intelligence in gynecologic malignancies: A review. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, 47(8), 2577-2585.

Wahed, M. A., Alqaraleh, M., Alzboon, M. S., & Al Batah, M. S. (2025). Application of Artificial Intelligence for Diagnosing Tumors in the Female Reproductive System: A Systematic Review. Multidisciplinar (Montevideo)(3), 15.

Wang, Y.-L., Gao, S., Xiao, Q., Li, C., Grzegorzek, M., Zhang, Y.-Y., Li, X.-H., Kang, Y., Liu, F.-H., & Huang, D.-H. (2024). Role of artificial intelligence in digital pathology for gynecological cancers. Computational and Structural Biotechnology Journal.

Xiaojun, W. A. N. G., & Junxiu, L. I. U. (2025). Research Progress of Artificial Intelligence in Gynecological Malignancies. *Journal of Sun Yat-sen University (Medical Sciences)*, *46*(1), 21-29.

Zhou, J., Zeng, Z. Y., & Li, L. (2020). Progress of artificial intelligence in gynecological malignant tumors. Cancer Management and Research, 12823-12840.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİ KIZLARIN CİNSE ÖZGÜ RUTİN SAĞLIK TARAMALARINI BİLME DURUMLARI İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Emel YÜREK
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik
ORCID: 0009-0000-5479-1969

Leyla KESKİNGÖZ
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik
ORCID: 0009-0007-8569-5081

Dr. Öğr. Üyesi Aslı EKER
Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik
ORCID: 0000-0003-0259-7085

ÖZET

Amaç: Araştırma ile cinse özgü rutin sağlık taramaları konusunda kız öğrencilerin bilgi gereksinimlerini, taramaları yapma/yaptırma durumlarını saptamayı ve bilgi eksikliklerini gidermeyi amaçlandı. **Yöntem:** Araştırmanın evrenini Mersin Üniversitesi'nde okuyan 20.150 kız öğrenci, örneklemini 384 kişi oluşturdu. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu kullanılarak toplandı. **Bulgular:** Katılımcıların büyük çoğunluğunu 20–22 yaş grubundaki bireyler oluşturdu (%66,1). Katılımcıların büyük çoğunluğunun üreme organlarının sağlığı (%83,85), üreme organlarının temizliği (%63,54) ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma (%62,76) konularında bilgi sahibi olduğu saptandı. Ancak memenin yapısı (%21,61), meme sağlığına yönelik rutin sağlık taramaları (%33,33) ve gebelikten korunma yöntemleri (%38,54) hakkında bilgi sahibi olma oranlarının daha düşük olduğu belirlendi. Katılımcıların büyük bir kısmı daha önce kendi kendine vulva muayenesini duymadığını (%77,60) ve bu muayeneyi yapmadığını (%83,59) belirtti. Katılımcıların %67,45'i kendi kendine meme muayenesini duyduğunu belirtmesine rağmen, bu muayeneyi düzenli yapanların oranı %44,01 olarak saptandı. Katılımcıların yarısından fazlası kendi kendine meme muayenesinin (%53,65), pap-smear testinin (%71,35) hangi yaştan sonra ve hangi sıklıkla (%76,56) yapılması gerektiğini bilmediğini ifade etti. **Sonuç:** Bu veriler doğrultusunda, erken tanı ve koruyucu sağlık davranışlarının geliştirilmesi açısından üniversitelerde genç kadınlara yönelik düzenli, yapılandırılmış ve sürdürülebilir sağlık eğitimi programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: kendi kendine meme muayenesi, kendi kendine vulva muayenesi, papsmear, HPV aşısı, kız öğrenci.

EVALUATION OF FACTORS ASSOCIATED WITH THE AWARENESS OF GENDER-SPECIFIC ROUTINE HEALTH SCREENINGS AMONG FEMALE UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

Objective: This study aimed to determine the information needs of female students regarding gender-specific routine health screenings, their participation in/undergoing screenings, and to address their knowledge gaps. **Method:** The study population consisted of 20,150 female students studying at Mersin University, and the sample comprised 384 individuals. Data were collected using a questionnaire developed by the researchers.

Results: The majority of participants were in the 20-22 age group (66.1%). It was found that the majority of participants had knowledge about the health of their reproductive organs (83.85%), hygiene of their reproductive organs (63.54%), and protection against sexually transmitted diseases (62.76%). However, it was determined that the rates of knowledge about the structure of the breast (21.61%), routine health screenings for breast health (33.33%), and methods of contraception (38.54%) were lower. A large proportion of participants stated that they had never heard of vulvar self-examination before (77.60%) and had never performed it (83.59%). Although 67.45% of participants stated that they had heard of breast self-examination, only 44.01% regularly performed it. More than half of the participants stated that they did not know at what age and how often breast self-examination (53.65%) and Pap smear tests (71.35%) should be performed (76.56%). **Conclusion:** Based on these data, it is necessary to expand regular, structured, and sustainable health education programs for young women in universities to improve early diagnosis and preventive health behaviors.
Keywords: self-breast exam, self-vulva exam, Pap smear, HPV vaccine, female student.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KADINLARA YÖNELİK İŞYERİ TACIZININ (MOBBING) TÜRKIYE'DE YAPILMIŞ TEZLERE YANSIMASI

Arş. Gör. Sude DOKSAL
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü
ORCID: 0009-0000-4864-0806

Dr. Öğr. Üyesi Aliye KAŞARCI HAKAN
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-9082-346X

Dr. Öğr. Üyesi Tolga BARIŞIK
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü
ORCID: 0000-0003-0946-8534

Öğr. Gör. Ahmet Mert AYDIN
Doğuş Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı
ORCID: 0009-0006-3281-5054

ÖZET

Çalışma yaşamında kişiler arası ilişkilerin yapısı, çalışanların psikolojik iyiliğini ve iş verimliliğini doğrudan etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle olumsuz ilişkisel dinamiklerin bulunduğu durumlarda işyerinde psikolojik şiddet ve yıldırma davranışları daha görünür hale gelmektedir. Son yıllarda işyerinde psikolojik şiddet ve yıldırma davranışlarına yönelik akademik ilginin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda mobbing olgusu hem çalışma yaşamı hem de toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından dikkat çeken bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Mobbing, Türkiye Psikiyatri Derneği'ne göre İngilizce "mob" kökünden türeyen ve yasal olmayan biçimde şiddet uygulayan kalabalık veya "çete" anlamına gelen bir kavramdır; bir eylem biçimi olarak ise psikolojik şiddet, kuşatma, topluca saldırma, rahatsız etme veya sıkıntı verme anlamına gelmektedir ve en temel anlamıyla iş yerinde kişiye uygulanan baskı ve yıldırma olarak özetlenebilir.

İşyerlerinde kadın veya erkek tüm çalışanlar mobbinge maruz kalabilmektedir; herkesi etkilese de bu çalışma literatürdeki kadın odaklı görünümü mercek altına almayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 2005 yılından günümüze Türkiye'de yapılmış ve Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanmış tezler incelenmiştir. Tez başlıklarında "Mobbing", "Mobing", "Yıldırma", "Bezdiri", "Psikolojik Taciz" ve "Kraliçe Arı Sendromu" ifadeleri yer alan çalışmalar çalışmaya dahil edilmiştir. Başlığında "Mobbing" kelimesini içeren 778 tezin 22'sinde "kadın" kelimesi bulunurken, "Mobing" kelimesini içeren 14 tezden hiçbiri başlığında "kadın" ifadesine yer vermemiştir. Ayrıca Türkçe karşılıklarla yapılan taramada, başlıklarında "yıldırma" yer alan 199, "psikolojik taciz" 77, "kraliçe arı sendromu" 14 ve "bezdiri" 8 teze ulaşılmıştır.

Çalışmalar yıllara ve tez türüne göre detaylı şekilde değerlendirilmiş; kaç tez başlığında "kadın" ifadesi geçtiği, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla mobbinge maruz kalıp kalmadığı ve sektörlere göre dağılımı incelenmiştir. Ayrıca son yıllarda gündemde olan kadının kadına uyguladığı taciz, yani "pembe taciz" olgusu da ele alınmıştır. Elde edilen bulguların, çalışma yaşamında mobbing olgusunun kadınlar açısından ele alınış biçimine ışık tutması ve kadın çalışmaları literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, psikolojik taciz, kraliçe arı sendromu, pembe taciz.

REFLECTIONS OF WORKPLACE HARASSMENT (MOBBING) AGAINST WOMEN IN THESES CONDUCTED IN TÜRKIYE

SUMMARY

The structure of interpersonal relationships in the workplace is among the important factors that directly affect employees' psychological well-being and work productivity. Especially in situations where negative relational dynamics exist, psychological violence and harassment behaviors become more visible in the workplace. In recent years, there has been an increase in academic interest in psychological violence and harassment in the workplace. In this context, the phenomenon of mobbing has become a noteworthy area of research in terms of both working life and gender studies.

According to the Turkish Psychiatric Association, mobbing is a concept derived from the English root “mob” and means a crowd or “gang” that uses violence in an illegal manner; as a form of action, it means psychological violence, siege, collective attack, harassment, or distress, and can be summarized in its most basic sense as pressure and intimidation applied to a person in the workplace.

All employees, whether female or male, can be subjected to mobbing in the workplace; although it affects everyone, this study aims to examine the female-focused perspective in the literature. In this context, theses written in Turkey from 2005 to the present and published in the National Thesis Center were examined. Studies with the terms “Mobbing”, “Mobing”, “Intimidation”, “Harassment”, “Psychological Abuse”, and “Queen Bee Syndrome” in their titles were included in the study. While the word “woman” appeared in 22 of the 778 theses with “Mobbing” in the title, none of the 14 theses with ‘Mobing’ in the title included the word “woman”. Furthermore, in the search using Turkish equivalents, 199 theses with “intimidation” in their titles, 77 with “psychological harassment” 14 with “queen bee syndrome” and 8 with “frustration” were found.

The studies were evaluated in detail according to the years and thesis type; the number of thesis titles that included the word “woman”, whether women were subjected to more mobbing than men, and the distribution across sectors were examined. Furthermore, the phenomenon of harassment perpetrated by women against women, known as “pink harassment” which has been a topic of discussion in recent years, was also addressed. The findings are expected to shed light on how the phenomenon of mobbing is addressed in the workplace from the perspective of women and to contribute to the literature on women's studies.

Keywords: Mobbing, psychological harassment, queen bee syndrome, pink harassment.

1. Introduction

Working life is not only an area where individuals achieve their economic independence, but also a fundamental ground on which they construct their psycho-social identities and social belonging. However, with the emergence of negative relational dynamics and power conflicts, this ground can transform into a structure that profoundly shakes the psychological and physical well-being of individuals. Workplace psychological harassment, bullying, or as it is most commonly known in international literature, "mobbing", stands out as one of the most destructive and hidden problems of modern working life. The concept of mobbing, which was adapted to working life by Heinz Leymann in the 1980s, is defined as a set of hostile behaviors systematically, continuously, and intentionally carried out by one or more individuals against another person, aiming to render the victim helpless and force them out of the workplace (Leymann, 1990).

This process, which lowers the motivation of the targeted employee, damages their self-confidence, and leads to burnout, is considered an organizational pathology that poisons not only the individual but also the corporate culture (Einarsen et al., 2003). Mobbing, by its nature, is a phenomenon fueled by organizational hierarchy and power imbalances. At this point, the reflections of gender inequalities on working life constitute one of the most critical factors determining the direction and severity of psychological harassment. Women, who have to struggle with traditional gender roles, invisible barriers, and "glass ceiling" obstacles, are placed in a much more disadvantaged position against psychological violence in male-dominated organizational cultures (Salin, 2003). While advancing on the career ladder, female employees have to cope not only with the difficulties brought by the vertical hierarchy but also with the bullying policies created by patriarchal domination in the workplace.

Pink Harassment and Queen Bee Syndrome: Although the problems discussed in the context of gender in mobbing literature are generally addressed through male-female or manager-employee dynamics, there is a new dimension that has drawn attention in recent years, indicating a much more complex structure: psychological violence exerted by women against women. This phenomenon, referred to in the literature as "pink harassment" or "Queen Bee Syndrome", expresses situations where the difficulties in working life trigger destructive competition rather than strengthening female solidarity. The Queen Bee Syndrome, first defined by Staines, Tavris, and Jayaratne (1974), explains how female executives, who achieve top management positions by demonstrating outstanding individual success, usually in male-dominated and competitive environments, exhibit exclusionary, hyper-critical, and obstructive attitudes toward their female subordinates. Executives exhibiting queen bee behavior act with the desire to maintain their status as the "only powerful woman" at the top of the organization and may perceive the successes or upward mobility efforts of women in lower echelons as a threat to their own authority (Derks et al., 2011).

In a male-dominated environment, where women are expected to support each other more and establish a mentoring relationship, the emergence of exclusionary behaviors that so negatively affect working and social life is considered a serious paradox in the literature. It is observed that female employees exposed to this syndrome or pink harassment experience a severe decline in job satisfaction, suffer from a loss of motivation and burnout, while their organizational commitment is profoundly shaken. In this context, interpreting the mobbing phenomenon through the concept of the "Queen Bee" is of great importance in terms of understanding the multidimensionality of the invisible barriers women are subjected to in working life.

2. Method

Within the scope of this study, theses published in the National Thesis Center of Turkey were examined. Scans were conducted using the equivalent terms for the word "mobbing" found in the Turkish literature. Searches were performed using various keywords such as "mobbing", "mobing", "psikolojik taciz" (psychological harassment), "yıldırı" and "yıldırma" (intimidation), "bezdiri" and "bezdirme" (bullying), "işyeri baskısı" (workplace pressure), "işyeri zorbalığı" and "iş yeri zorbalığı" (workplace bullying), "psikolojik baskı" (psychological pressure), "pembe mobbing" (pink mobbing), and "kraliçe arı sendromu" (queen bee syndrome); studies containing the terms "mobbing", "mobing", "yıldırma", "bezdiri", "psikolojik taciz", "işyeri zorbalığı", "iş yeri zorbalığı", and "kraliçe arı sendromu" were identified, and the study proceeded based on these theses.

Although they represent the same concept, analyses were conducted using different spellings due to orthographic variations: "işyeri zorbalığı" (written as a single compound word) and "iş yeri zorbalığı" (written separately), as well as "mobbing" (with a double 'b') and "mobing" (with a single 'b').

3. Findings

Studies specifically addressing this subject began with the term "yıldırma" (intimidation) in 2004, and continued to increase under the terms "mobbing" in 2005, "psikolojik taciz" (psychological harassment) in 2007, and "mobing" (with a single 'b') in 2009.

The first thesis related to "yıldırma" was conducted in 2004 by Ezgi Fatma Erbaş, titled "An investigation of the effects of managerial intimidation on employee motivation in the context of managerial ethics and a research". The study examined how the managerial intimidation behaviors of managers at a textile factory established in 1985 affected employee motivation. The topic, which started with a single study in 2004, continued in 2005 with two studies: "Intimidation behaviors towards employees in tourism enterprises" by Osman Çalışkan and "Intimidation acts exposed to teachers and school administrators in the school environment" by Abbas Ertürk. In 2006, the number of thesis studies showed an increase, and 6 studies were conducted, one of which is the doctoral dissertation titled "Intimidation at the workplace: A research conducted on teachers and administrators of private and public primary schools" by Asiye Toker Gökçe. Subsequently, 6 theses were produced in 2007 and 2008 each, 13 in 2009, 16 in 2010 and 2011 each, 9 in 2012, 12 in 2013, 13 in 2014, 15 in 2015, 10 in 2016, 18 in 2017, 8 in 2018, 19 in 2019, 7 in 2020, 7 in 2021, 6 in 2022, 4 in 2023, 4 in 2024, and 1 thesis in 2025. A total of 199 theses containing the word "yıldırma" in their titles have been published, comprising 179 master's theses, 1 medical specialty thesis in medicine, and 19 doctoral dissertations. Out of these 199 theses, 7 contain the word "kadın" (woman/women) in their titles.

Only a single study has been conducted under the term "Psikolojik Baskı" (Psychological Pressure), which is a master's thesis from 2005 titled: "Psychological pressures caused by competition in the workplace and removal from the workplace (mobbing)". Since the word "mobbing" was included in its title, this study was evaluated within the scope of studies titled "mobbing".

Theses containing the word "mobbing" (spelled with a double 'b') first appeared in the National Thesis Center in 2005, and a total of 778 theses have been produced up to the year 2026. Of these theses, 717 are master's theses, 51 are doctoral dissertations, and 10 are medical specialty theses; 22 of them contain the word "kadın" in their titles. The distribution of the theses by year is presented in Table 1.

Table 1. Distribution of Theses Containing the Word "Mobbing" in Their Titles by Year

Year	Master's	Doctorate	Medical Specialty	Total	Containing the Word "Woman" in the Title
2005	4	0	0	4	0
2006	8	1	0	9	0
2007	19	0	0	19	0
2008	13	4	0	17	0
2009	25	1	0	26	0
2010	34	1	0	35	0
2011	26	9	0	35	1
2012	30	1	0	31	0
2013	32	3	0	35	0
2014	46	3	1	50	0
2015	56	1	0	57	2
2016	46	3	3	52	1
2017	53	3	0	56	3
2018	49	1	0	50	4
2019	91	7	1	99	3
2020	31	3	2	36	1
2021	26	2	1	29	2
2022	37	2	0	39	3
2023	27	2	1	30	0
2024	38	2	1	41	1
2025	26	2	0	28	1
Toplam	717	51	10	778	22

The first doctoral dissertation containing the word "Mobbing" was prepared by Recep Cengiz in 2008 with the title "The relationship between transformational leadership styles of professional football club managers and the organizational health of their clubs and the bullying (mobbing) experiences of football players" (Profesyonel futbol kulübü yöneticilerinin dönüşümsel liderlik stilleri ile kulüplerinin örgüt sağlığı ve futbolcuların yıldırma (mobbing) yaşamaları arasındaki ilişki). The first study conducted as a medical specialty thesis was written by Muhammed Tüfekçi in 2014, titled "Investigation of mobbing perception levels in emergency medicine residents" (Acil tıp asistanlarında mobbing algı düzeylerinin incelenmesi).

Theses related to "Psikolojik Taciz" (Psychological Harassment) first appeared in the National Thesis Center in 2007. Between 2007 and 2025, 77 theses were conducted, 69 of which are master's theses and 8 are doctoral dissertations. Only 2 of these theses contain the word "kadın" (woman) in their titles.

Theses containing the term "mobing" (spelled with a single 'b') first appeared in 2009. A total of 14 theses were produced, 13 of which are master's theses and 1 is a doctoral dissertation, and none of them contain the word "kadın" in their titles.

Studies containing the word "Bezdiri" (bullying/intimidation) in their titles were conducted between 2011 and 2020. There is a total of 8 studies, all of which are master's theses. None of the study titles contain the word "kadın".

Studies related to "İş yeri zorbalığı" (workplace bullying, written separately) appeared between 2005 and 2024 as 5 master's theses and 1 doctoral dissertation. The word "kadın" is not found in the titles of these theses.
Studies related to "İşyeri zorbalığı" (workplace bullying, written as a single compound word) took place between 2015 and 2025. In the thesis center, which includes 5 master's studies under this term, the word "kadın" was not encountered in any of the titles.
Among the studies that have begun to be discussed and attracted attention in recent years, the pressure and violence exerted by women against women holds a significant place. The "Queen Bee Syndrome", also referred to as "pink mobbing" (pink harassment), is a striking subject as well as a relatively new concept. Women, who already belong to a disadvantaged group within the male-dominated environment of working life, also face hindrance from their own sex. The first thesis study on this subject was conducted in 2019, and a total of 14 studies were published between 2019 and 2025. Although these studies (1 doctoral and 13 master's theses) inherently address women due to their content, only 7 of them contain the word "kadın" in their titles.
The distribution of theses containing the word "woman" in their title, by year, is shown in Figures 1 and 2:

Figure 1. Number of Theses with "Woman" in Their Titles by Year

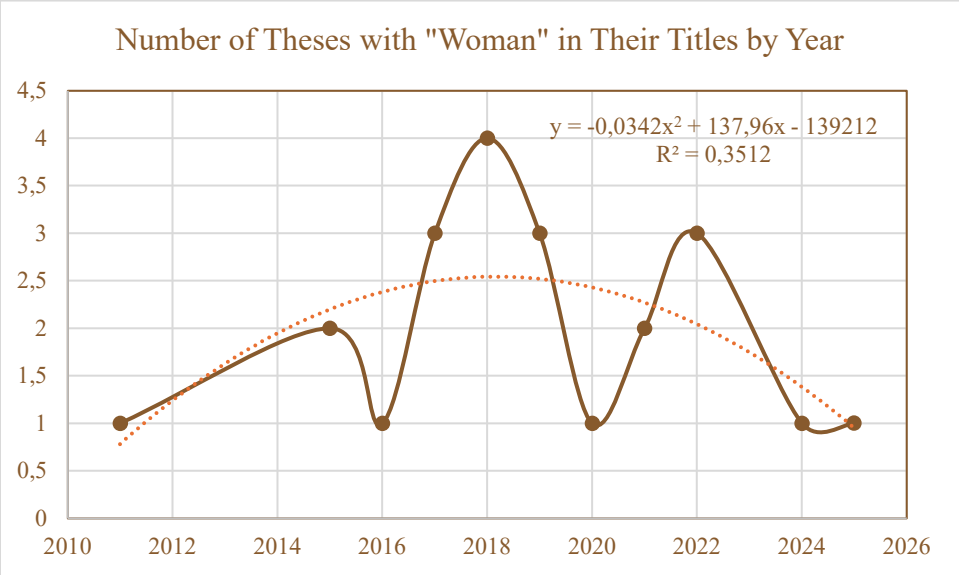

Figure 2. Number of Theses with "Woman" in Their Titles by Year

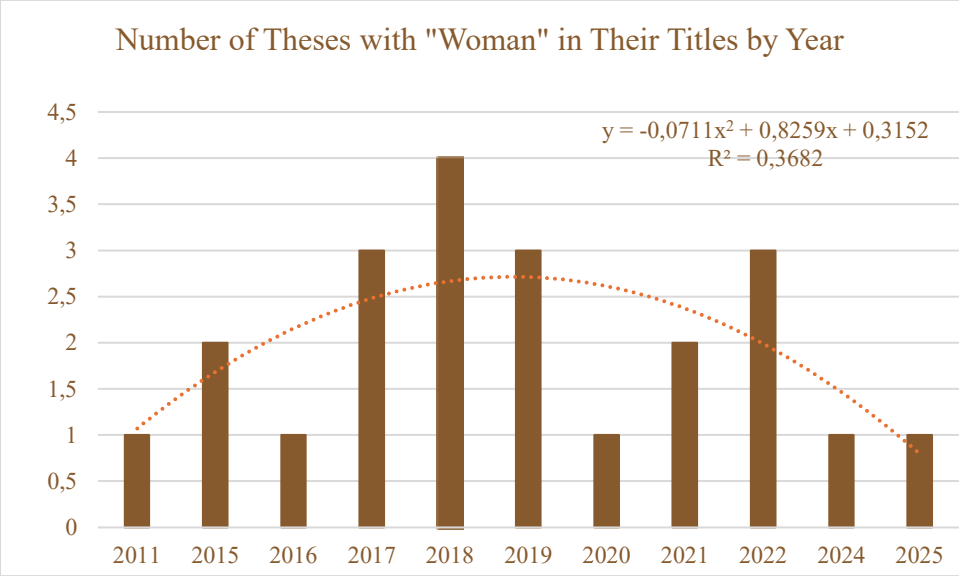

Even though the theses feature different titles, subjects, and expressions, they fundamentally examine how these negative behaviors exposed in the workplace affect the psychology, daily lives, working lives, and professional and social relationships of employees/women. Dozens of theses have been produced across a vast range of working fields and subjects, encompassing nurses, academicians, teachers, accountants, athletes, managers, hotel enterprise employees, hospital staff, healthcare professionals, bank employees, travel agency employees, kitchen staff in the service sector, air cargo sector employees, natural gas distribution sector employees, seafarers, occupational safety experts, couriers, folk dance referees, and police officers. Briefly, the theses outline that:

Female employees experience numerous problems in business life (such as obstacles including traditional social structure, gender inequality, injustice, marital status, and having children),

Among the problems experienced, there are difficulties caused by a working woman, especially female managers, to another woman, along with negative attitudes directed towards them,

The female leader harbors a desire to be the "only good woman" at the top of her organization and a desire to prevent the efforts of her female subordinates to climb to the summit,

The job satisfaction of those exposed to the Queen Bee syndrome is negatively affected,

Work-related emotional exhaustion increases in women working with managers who exhibit the Queen Bee syndrome,

Those exposed to this negative behavior experience a decrease in motivation, suffer from burnout, and their organizational commitment is negatively impacted.

4. Discussion

The findings obtained in this study clearly reveal the conceptual and thematic evolution of the workplace psychological harassment literature in Turkey. It is observed that the academic interest, which began with the concept of "yıldırma" (intimidation) in 2004, has diversified and increased in the following years through different terminologies such as "mobbing", "psikolojik taciz" (psychological harassment), "bezdiri" (bullying), and "işyeri zorbalığı" (workplace bullying). While this conceptual pluralism indicates an increase in interdisciplinary interest on the one hand, it also suggests that a conceptual unity has not yet been fully achieved in the literature on the other. Particularly, the reflection of even spelling variations such as "mobbing" and "mobing" in thesis titles clearly demonstrates the need for conceptual consolidation.

The quantitative increase is noteworthy: the production of hundreds of theses under the title of "mobbing" in the post-2005 period indicates that the issue is perceived as a widespread and persistent problem in working life. However, despite the numerical increase, the limited presence of the word "kadın" (woman) in the titles points to a significant gap. For instance, the fact that only a limited number of studies have been directly addressed with a focus on women in contrast to hundreds of "mobbing" theses shows that the gender perspective has not yet become a central axis of analysis. This situation suggests that the gender dimension of mobbing is often addressed indirectly or gets lost within the general framework of organizational behavior.

On the other hand, the concepts of "pink mobbing" and "Queen Bee Syndrome", which have gained visibility in the literature in recent years, add a new dimension to gender discussions. The Queen Bee Syndrome, first conceptualized by Staines et al. and later developed in an organizational context by Derks et al., posits that women who reach upper positions in male-dominated structures may develop distant and exclusionary attitudes towards other women. This approach reveals that behaviors appearing on the surface as "violence exerted by women against women" might actually be a result of deeper structural inequalities.

Therefore, it would be reductionist to explain the Queen Bee behavior solely through individual competition, jealousy, or personality traits. The fact that women are few in number and in a fragile position in terms of representation in male-dominated organizational cultures can transform the status of being the "only and exceptional woman" into an area of power; the preservation of this status, in turn, can lead to the upward mobility of other women being perceived as a threat. In this context, the Queen Bee Syndrome should be interpreted not as an individual pathology, but as an internalized reflection of structural inequalities.

The findings indicate that job satisfaction decreases, emotional exhaustion increases, and organizational commitment weakens in female employees exposed to Queen Bee behaviors. These results parallel the findings of burnout, loss of motivation, and deterioration in psychological well-being presented in the classical mobbing literature. However, the striking point here is that the victimization occurs within the same disadvantaged group. This internal tension, emerging in a context where female solidarity is expected, causes the weakening of intra-organizational social capital and hinders collective empowerment.

The spread of thesis subjects across a very wide range of professions (health, education, sports, banking, academia, security, service sector, etc.) demonstrates that mobbing is not a sectoral exception but a structural problem. However, it is noteworthy that even in sectors where women work intensively, women-focused analyses remain limited. This situation presents a significant orientation area for future research: the need for qualitative depth and gender-based analysis rather than quantitative prevalence.

Finally, the increase in studies on the Queen Bee Syndrome in the literature after 2019 suggests that this subject is still in an early research stage. The novelty of the concept, the limitation of measurement tools, and the requirement for sensitivity to the cultural context reveal the need for methodologically more comprehensive and comparative studies.

5. Conclusion and Recommendations

This study has made visible the developmental trajectory of the literature and, particularly, its deficiencies in the context of gender by examining the theses produced in the field of workplace psychological harassment in Turkey within a historical framework. The findings indicate that the subject of mobbing has garnered increasing academic interest over the years; however, studies directly centering on the emphasis of women have not increased at the same rate. In particular, researches addressed within the framework of "Queen Bee Syndrome" and pink mobbing reveal that women can face not only the pressure of male-dominated structures in working life but also the competitive and exclusionary dynamics produced by these structures. It also reveals that they can be affected by the power relations internalized within these structures; thus suggesting that the problem is related to structural inequalities rather than individual competition.

Therefore, it is not sufficient for approaches aimed at preventing workplace psychological harassment to focus solely on individual behaviors. The construction of more inclusive, egalitarian, and supportive organizational cultures; the popularization of mentoring and leadership models that strengthen solidarity among women; and the development of practices that integrate gender sensitivity into corporate policies are of great importance. From an academic perspective, achieving conceptual unity, examining experiences in depth through qualitative research, and taking the cultural context into account will contribute to the maturation of the literature. The empowerment of women in working life will be possible not only through an increase in numerical representation but also through the institutionalization of trust-based, fair, and supportive relationships at the corporate level.

6. References

Aksu, M., & Şahin, B. (2022). Kraliçe Arı Sendromu bağlamında kadınların kariyer yolunda erilleşme sorununun teorik incelemesi [A theoretical review of the masculinization problem of women on the career path in the context of Queen Bee Syndrome]. Suleyman Demirel University Journal of Human Resources Management, 1(1), 1-25. https://izlik.org/JA25UF33HK

Çalışkan, O. (2005). Turizm işletmelerinde çalışanlara yapılan yıldırma davranışları [Intimidation behaviors towards employees in tourism enterprises] [Master's thesis].

Derks, B., Ellemers, N., van Laar, C., & de Groot, K. (2011). Do sexist organizational cultures create the Queen Bee?. British Journal of Social Psychology, 50(3), 519-535.

Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D., & Cooper, C. L. (2003). The concept of bullying at work: The European tradition. In Bullying and emotional abuse in the workplace (pp. 3-30). Taylor & Francis.

Erbaş, E. F. (2004). Yönetsel yıldırmanın çalışan motivasyonuna etkilerinin yönetsel etik bağlamında incelenmesi: Bir araştırma [An investigation of the effects of managerial intimidation on employee motivation in the context of managerial ethics: A research] [Master's thesis].

Ertürk, A. (2005). Öğretmen ve okul yöneticilerinin okulda maruz kaldıkları durumlara ilişkin eylemler: Okullarda öğretmen ve okul yöneticilerinin uğradığı mobbing eylemleri [Actions regarding the situations teachers and school administrators are exposed to in school: Mobbing acts suffered by teachers and school administrators in schools] [Master's thesis].

Gökçe, A. T. (2006). İş yerinde yıldırma: Özel ve resmi ilköğretim okulu öğretmen ve yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma [Intimidation at the workplace: A research conducted on teachers and administrators of private and public primary schools] [Doctoral dissertation].

Karakus, H. (2014). Kraliçe Arı Sendromu- Pembe Taciz, The Journal of Academic Social Science, 2(1), 334–356. https://doi.org/10.16992/ASOS.101

Kaygın, E., Topçuoğlu, E., & Turan Torun, B. (2022). Yönetim ve organizasyon sendromları (1. baskı). Eğitim Yayınevi. ISBN 978-625-6382-51-0.

Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. Violence and victims, 5(2), 119-126.

Salin, D. (2003). Ways of explaining workplace bullying: A review of enabling, motivating and precipitating structures and processes in the work environment. Human relations, 56(10), 1213-1232.

Staines, G., Tavris, C., & Jayaratne, T. E. (1974). The queen bee syndrome. Psychology Today, 7(8), 55-60.

KADIN SPORCULARDA BESLENME GEREKSİNİMLERİNİN YAŞAM BOYU DEĞERLENDİRİLMESİ

Begüm GÜNTÜRKÜN
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
ORCID: 0009-0004-9574-9037

Dr. Öğr. Üyesi Emre Batuhan KENGER
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
ORCID: 0000-0002-4761-6836

ÖZET

Bu çalışma, Uluslararası Spor Beslenmesi Derneği'nin (ISSN) kadın sporcuların beslenmesine ilişkin yayımladığı pozisyon bildirisinin kapsamlı bir derlemesi ve değerlendirilmesini ve konu ile ilgili çeşitli güncel çalışmaları içermektedir. Kadın sporcuların fizyolojik yapıları, yaşam boyu değişkenlik gösteren hormon profilleri nedeniyle erkek sporculardan farklı beslenme gereksinimlerine sahiptir. Özellikle adet döngüsü, hormonal kontraseptif kullanımı ve menopoz dönemleri; enerji metabolizması, makro besin kullanımı, sıvı-elektrolit dengesi ve toparlanma süreçleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Çalışmada, kadın sporcular için temel beslenme önceliğinin yeterli enerji alımı ve optimal enerji kullanılabilirliğinin sağlanması olduğu vurgulanmaktadır. Düşük enerji kullanılabilirliği; adet düzensizlikleri, kemik sağlığında bozulma, bağışıklık sisteminin zayıflaması ve performans düşüşü gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Karbonhidrat metabolizması, adet döngüsünün luteal fazında ve hormonal kontraseptif kullanan sporcularda baskılanabildiğinden, bu dönemlerde karbonhidrat alımının artırılması önerilmektedir.

Protein gereksinimleri de hormonal duruma bağlı olarak değişmekte olup, egzersiz öncesi ve sonrası yüksek kaliteli protein alımının kas onarımı ve adaptasyonu desteklediği belirtilmektedir. Perimenopozal ve postmenopozal kadın sporcularda anabolik direnç nedeniyle daha yüksek protein ve esansiyel amino asit alımı önem kazanmaktadır. Ayrıca, kadın cinsiyet hormonlarının sıvı dengesi ve elektrolit yönetimi üzerindeki etkileri nedeniyle hidrasyon stratejilerinin bireyselleştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, kadın sporcular için beslenme programlarının hormonel durum, yaşam evresi ve bireysel yanıtlar dikkate alınarak planlanması, performans ve sporcu sağlığının korunması açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Sporcu, Adet Döngüsü, Spor Beslenmesi, Enerji Kullanılabilirliği, Protein Alımı, Hormonal Kontraseptif

EVALUATION OF NUTRITIONAL REQUIREMENTS IN FEMALE ATHLETES ACROSS THE LIFESPAN

ABSTRACT

This study includes a comprehensive review and evaluation of the position statement published by the International Society of Sports Nutrition (ISSN) regarding the nutrition of female athletes, together with various relevant and recent studies on the subject. Due to hormonal profiles that vary throughout the lifespan, the physiological characteristics of female athletes lead to nutritional requirements that differ from those of male athletes.

In particular, the menstrual cycle, hormonal contraceptive use, and menopause play a decisive role in energy metabolism, macronutrient utilization, fluid–electrolyte balance, and recovery processes.

The study emphasizes that the primary nutritional priority for female athletes is ensuring adequate energy intake and optimal energy availability. Low energy availability may result in serious health problems such as menstrual irregularities, impaired bone health, weakened immune function, and decreased athletic performance. Since carbohydrate metabolism may be suppressed during the luteal phase of the menstrual cycle and in athletes using hormonal contraceptives, increased carbohydrate intake is recommended during these periods.

Protein requirements also vary according to hormonal status, and it is indicated that the intake of high-quality protein before and after exercise supports muscle repair and adaptation. In perimenopausal and postmenopausal female athletes, higher protein and essential amino acid intake becomes particularly important due to anabolic resistance.

In addition, because female sex hormones influence fluid balance and electrolyte regulation, hydration strategies should be individualized. In conclusion, planning nutritional programs for female athletes by considering hormonal status, life stage, and individual responses is of critical importance for maintaining performance and protecting athlete health.

Keywords: Female Athlete, Menstrual Cycle, Sports Nutrition, Energy Availability, Protein Intake, Hormonal Contraceptive

SELÜLİT VE BESLENME

İpek AKYÜZ
T.C. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
ORCID: 0009-0005-1857-8833

Prof. Dr. Uğur GÜNŞEN
T.C. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9858-6019

ÖZET
Latince kökenli selülit terimi ilk kez 1873 yılında kullanılmış olsa da ilk klinik tanım 1920 yılında yapılmıştır. Selülit kadınların birçoğunu etkilemekle birlikte genellikle uyluk ve kalçada nadiren de olsa göğüs, karın ve kollarda görülen çukur şeklindeki düzensiz cilt görünümüdür. Bu görünüm dermis veya deri altı dokusunda meydana gelen inflamatuar ve biyokimyasal bozukluktan kaynaklanmaktadır. Bölgesel yağlanmadan ise farklı bir durumdur. Sıklıkla kadınlarda görülüyor olsa da nadir bir şekide erkeklerde görülebilmektedir. Erkeklerde görülme nedenleri arasında hipogonadizm gibi androjen hormon eksikliği veya prostat kanseri için östrojen tedavisi almak yer almaktadır. Tüm ırklarda yaygın bir şekilde görülürken Kafkas ırkındaki yaygınlığı diğer ırklara göre daha yüksektir. Karışık bir patofizyolojiye sahip olan selülitin nedenini açıklamak için çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler genetik, hormonlar, vasküler bozukluk ve inflamasyon olmak üzere 4 alt başlıkta incelenmektedir. 1978 yılında Nürnberger ve Müller tarafından geliştirilen sınıflandırma sistemine göre ise selülit derece 0, derece 1, derece 2 ve derece 3 olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır. Selülit tedavisinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar düzenli egzersiz yapmak, dengeli beslenmek, masaj, lazer tedavisi, topikal krem uygulamaları, akustik dalga terapisi gibi yöntemlerdir. Sağlıklı beslenme programı uygulamak da bu sorunun çözümünde etkili bir rol oynamaktadır. Sağlıksız beslenme düzeni selülit şiddetini ve gelişimini arttırırken basit şekerlerden, alkolden ve kafeinden uzak durmak, yüksek karbonhidrat ve doymuş yağ tüketimini azaltarak diyet posası, protein ve doymamış yağ asitlerine yönelerek antioksidan kapasitesi yüksek sebze ve meyve tüketimini arttırmak yapılan çalışmalarla kanıtlanmış olup selülit tedavisinde başvurulabilecek avantajlı bir tedavi yöntemidir. Bu çalışma selülit ve beslenme arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır.
Anahtar kelimeler: Selülit, Beslenme, Kadın.

CELULITE AND NUTRITION

ABSTRACT
Although the term cellulite, of Latin origin, was first used in 1873, the first clinical definition was given in 1920. Cellulite affects many women and is a dimpled, irregular skin appearance that most commonly appears on the thighs and buttocks, although less frequently on the breasts, abdomen, and arms. This appearance results from an inflammatory and biochemical disorder occurring in the dermis or subcutaneous tissue. It is a different condition from localized fat accumulation. Although it is more common in women, it can rarely occur in men. In men, the causes include androgen hormone deficiency such as hypogonadism or receiving estrogen therapy for prostate cancer.

While it is common in all races, its prevalence is higher in the Caucasian race compared to other races. Cellulite has a complex pathophysiology, and various theories exist to explain its cause. These theories are examined under four subheadings: genetics, hormones, vascular disorders, and inflammation. According to the classification system developed by Nürnberger and Müller in 1978, cellulite is divided into four groups: grade 0, grade 1, grade 2, and grade 3. Various methods are used in the treatment of cellulite. These methods include regular exercise, a balanced diet, massage, laser treatment, topical cream applications, and acoustic wave therapy. Following a healthy diet also plays an effective role in resolving this problem. Unhealthy eating habits increase the severity and development of cellulite, while avoiding simple sugars, alcohol, and caffeine, reducing high carbohydrate and saturated fat consumption, and focusing on dietary fiber, protein, and unsaturated fatty acids, as well as increasing the consumption of fruits and vegetables with high antioxidant capacity, have been proven in studies to be advantageous treatment methods that can be used in cellulite treatment. This study aims to investigate the relationship between cellulite and diet.
Keywords: Cellulite, Nutrition, Woman.

GİRİŞ

Latince kökenli selülit terimi ilk kez 1873 yılında kullanılmış olsa da ilk klinik tanım 1920 yılında yapılmıştır (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022). Selülit kadınların birçoğunu etkilemekle birlikte genellikle uyluk ve kalçada nadiren göğüs, karın ve kollarda görülen çukur şeklindeki düzensiz cilt görünümüdür (Eken, 2006). Bu görünüm dermis veya deri altı dokusunda meydana gelen inflamatuar ve biyokimyasal bozukluktur (Pérez Atamoros vd., 2018). Bölgesel yağlanmadan farkı ise bölgesel yağlanma belli bölgede artmış yağ hücresi boyutu ile karakterize iken selülit bu büyük yağ hücrelerinin varlığına ek olarak venöz ve lenfatik bozulmayı da içermektedir ki bu durumda toksinler bölgeden uzaklaştırılmaz ve cilt görünümünde düzensizliğe yol açmaktadır (Krupek ve da Mareze-da, 2012). Ergenlik itibariyle görülmeye başlansa da diğer yaşlarda da yaygın bir şekilde görülebilmektedir (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022). Özellikle >30 yaş ve fazla vücut ağırlığına sahip kadınlarda görülüp ve gebelik, emzirme ve oral kontraseptif kullanımının neden olduğu yüksek östrojen seviyeleri şiddetini kötüleştirebilirken (Friedmann, Vick ve Mishra, 2017) erkeklerde nadir bir şekilde görülebilmektedir (Pérez Atamoros vd., 2018). Erkeklerde görülme nedenleri arasında hipogonadizm gibi androjen hormon eksikliği veya prostat kanseri için östrojen tedavisi almak yer almaktadır (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022). Tüm ırklarda yaygın bir şekilde görülürken Kafkas ırkındaki yaygınlığı diğer ırklara göre daha yüksektir (Afonso vd., 2010).

ETİYOPATOGENEZ

Karışık bir patofizyolojiye sahip olan selülitin nedenini açıklamak için çeşitli teoriler bulunmaktadır (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022).

Genetik

Deri altında bulunan ACE rs1799752 gen polimorfizmi dokunun oksijenlenmesini azaltarak HIF1A rs11549465 gen polimorfizmi ise fibroinflamatuar ve mikrohipoksik yanıtların bozulmasına neden olarak selülit gelişimine neden olabilmektedir (Friedmann, Vick ve Mishra, 2017).

Hormonlar

Östrojen hormonu lipogenezi tetikleyerek lipolizi inhibe ederek yağ doku hücrelerinin boyutunda artışa neden olmaktadır (Pérez Atamoros vd., 2018). Ayrıca östrojen bağ dokusunda selülit oluşumuyla ilişkili olan eslastin liflerin üretimini de tetiklemektedir (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022). Kadınlarda bulunan dikey fasyal bantlar gerilerek bağ doku tabanını zayıflatıp ve inceltip biriken yağ dokunun düzensiz ve dalgalı görünümüne neden olmaktayken erkeklerde bulunan yatay fasyal bantlar daha kalın bir görüntü oluşturup bu görünümün oluşmasını engellemektedir (Afonso vd., 2010).

Vasküler Bozukluk

Deri altı yağ dokusunda meydana gelen mikrovasküler ve lenfatik dolaşım bozukluğu mikroödem artışına ve cilt yüzeyi anomalilerine yol açmaktadır (Pérez Atamoros vd., 2018). Artmış yağ dokusu, uzun süre aynı pozisyonda bekleme gibi faktörler vasküler bozukluğa neden olmaktadır (Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022). Bu durumun altında yatan temel neden arteriyol sfinkterin bozulması ile dermal kapiller duvarda glikozaminoglikan birikmesi kapiller basınç artışına, bu durum ise venül kapiller geçirgenliğini arttırarak adiposit ve interlobüler septa arasında sıvı birikimine yol açıp doku hipoksisine neden olmaktadır (Afonso vd., 2010).

İnflamasyon

Yapılan biyopsilerde septalarda makrofaj ve lenfositlere rastlamış olan bazı araştırmacılar selülitin nedenlerinden birinin inflamasyon olabileceğini öne sunmaktadır (Afonso vd., 2010).

SINIFLANDIRMA

1978 yılında Nürnberger ve Müller tarafından geliştirilen sınıflandırma sistemine göre selülit 4 gruba ayrılmaktadır (Schonvvetter, Soares ve Bagatin, 2014).

Selülit Sınıflandırması

- Derece 0: Cilt yüzeyinde değişiklik yoktur.
- Derece 1: Etkilenen bölgedeki yüzey, birey ayakta veya yatar pozisyondayken düz bir şekildeyken bölge parmaklar yardımıyla sıkıştırıldığında cilt yüzeyinde değişiklikler görülmektedir.
- Derece 2: Birey ayakta dururken portakal kabuğu görünümü mevcuttur.
- Derece 3: Derece 2'de belirtilen bulgulara ek olarak kabartı ve nodül yapısı eşlik etmektedir.

Selülit şiddeti sınıflandırması ise hafif, orta ve şiddetli olmak üzere 3'e ayrılırken bu sınıflandırmayı yapabilmek için Hexsel ve Dal'forno'nun geliştirmiş olduğu Selülit Şiddeti Ölçeği kullanılmaktadır (Pérez Atamoros vd., 2018).

Selülit Şiddeti Ölçeği

- Belirgin çukur sayısı
- Çukur derinliği
- Cilt yüzeyinin morfolojik görünümü
- Gevşeklik derecesi
- Selülit derecesi

TEDAVİ

Selülit tedavisinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar düzenli egzersiz yapmak, dengeli beslenmek, masaj, lazer tedavisi, topikal krem uygulamaları, akustik dalga terapisi gibi yöntemlerdir (Afonso vd., 2010; Hernandes, Dos Santos ve Vila, 2022; Pérez Atamoros vd., 2018; Schonvvetter, Soares ve Bagatin, 2014). Masaj ile interstisyel sıvının uzaklaştırılması teşvik edilirken (Rawlings, 2006) akustik dalga terapisi ile adiposit hücre duvarı yıkılır lenfatik drenaj sağlanarak lenfödem azaltılmaktadır ve lazer tedavisi de lenfatik drenajı arttırarak yine benzer bir yol izlemektedir (Pérez Atamoros vd., 2018). Topikal uygulama ise fibroblast çoğalmasını arttırarak cilt görünümde düzelme sağlamaktadır (Rawlings, 2006).

BESLENME

Alkol ve kafein tüketimi dolaşım ve sinir sistemini etkileyerek selülit oluşumunu desteklemekteyken (Sandoval, 2003) karbonhidrattan ve yağdan zengin yüksek kalorili bir beslenme düzenine sahip olmak da selülit ile sonuçlanabilmektedir. Çünkü bu diyetin tüketiminde lipoprotein lipaz (LPL) aktivitesi artmakta ve lipogenez teşvik edilmektedir (Rossi ve Vergnanini, 2000). LPL yağların sindiriminde görev alan bir enzimdir. Şilomikronların ve çok düşük yoğunluklu lipoproteinlerin (VLDL) trigliseritlerinden serbest yağ asitlerinin oluşmasını sağlamaktayken (Ishiyama vd., 2017) lipogenez ise karbonhidratların yağ asitlerine dönüştürülmesidir (Jeon vd., 2023) ki her iki durumda da artan yağ asitleri selülit ile ilişkilendirilmektedir. Basit şeker tüketiminin azaltılması glikasyon son ürünlerinin (AGE) seviyesini azaltarak lipogenezi inhibe ederek selülit tedavisinde etkin bir rol oynayabilmektedir (Marques vd., 2016). Bir karbonhidrat türü olan diyet posasından fakir diyet ile beslenilmesi de alt ekstremitelerde venöz direnci arttırarak kılcal damarlardaki geçirgenliğin atmasına neden olmaktadır (Rossi ve Vergnanini, 2000). Artan bu geçirgenlik interlobüler septa arasında sıvı birikimine yol açıp doku hipoksisine neden olmaktadır (Afonso vd., 2010).

Tekli doymamış yağ asitleri (MUFA) ve çoklu doymamış yağ asitleri (PUFA) antiinflamatuar etki göstererek inflamasyon oluşumunu azaltıp selülit gelişimini engelleyebilmektedir (Marques vd., 2016). MUFA'lara örnek olarak zeytinyağı, avokado gösterilebilirken PUFA'lara örnek olarak somon gibi yağlı balıklar ile ceviz gibi yağlı tohumlar gösterilebilmektedir (Farag ve Gad, 2022). Meyve ve sebzeler içerdikleri polifenoller sayesinde yağ hücresi farklılaşmasını kontrol ederken çinko, A, C ve D vitaminleri de dermis, epidermis ve kolajen lifleri üzerine olumlu etki göstererek cilt görünümünde iyileşme ile ilişkilendirilmektedir (Marques vd., 2016). Bu nedenle basit karbonhidrat tüketimi azaltılmalı, diyet enerjisinin %12'si proteinlerden sağlanmalıyken yağlardan gelen enerjinin en az %20'si çoklu doymamış yağ asitlerinden (PUFA) karşılanmalıdır (Rossi ve Vergnanini, 2000).

Hexel ve arkadaşlarının 2014 yılında yayımladıkları çalışmalarında normal vücut ağırlığına sahip kadınlarda 3 farklı diyetin selülit üzerine etkisini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Başlangıçta katılımcıların vücut ağırlıkları ve Selülit Şiddeti Ölçeği ile selülit şiddetleri kaydedilmiştir. Toplam katılımcı sayısı 43 olup bu katılımcılar randomize bir şekilde 3 farklı gruba atanmışlardır. 1.grup düşük karbonhidratlı bir diyet alırken 2.grup yüksek proteinli bir diyet almıştır ve 3.gruba ise standart makro besin ögesi içeren bir diyet protokolü uygulanmıştır. Çalışma sonunda 2.gruptaki katılımcılar 1. ve 3.grupaki katılımcılara kıyasla vücut ağırlığında ve selülit şiddetinde daha fazla düşüş elde edilmiştir (Hexel vd., 2014).

Marques ve arkadaşları tarafından 2016 yılında yayımlanan çalışmada kontrollü bir diyetin yetişkin kadınlarda selülit üzerine etkisini araştırmışlardır. Çalışmaya 25 – 40 yaş arasında 32 kadın dahil edilmiş olup katılımcılara 3 ay boyunca kontrollü bir diyet uygulaması yapılmıştır. Bu diyet antioksidan alımını arttırmaya yönelik sebze, kırmızı meyve, baklagil, tam tahıllar, yüksek düzeyde hayvansal ve bitkisel protein ile düşük oranda basit şeker tüketimine dayanmaktadır. Diyet içeriğinin %55 – 65'i karbonhidrat, %20 – 35'i yağ ve %10 – 20'si proteindir. Çalışmayı 14 katılımcı tamamlamış ve çalışma sonunda fotonümerik selülit şiddeti ölçeğinde azalma ile dermal yoğunlukta artış gözlemlenmiştir (Marques vd., 2016).
Arnaud ve arkadaşlarının 2025 yılında yayımladıkları çalışmalarında üzüm özü ve koenzim Q10 içeren ürünün selülit ile ilişkili parametrelerdeki etkinliğini araştırmayı amaçlamışlardır. Beden kitle indeksi (BKİ) 25 – 30 arasında olan ve görünür selüliti bulunan 30 – 50 yaş arası yetişkin kadınlar dahil çalışmaya edilmiştir. Katılımcılar 2 ay boyunca günde 1 kere olacak şekilde bu kapsül ürünü tüketmişlerdir. Araştırmayı 40 katılımcı tamamlamış olup 2 ay sonunda bu katılımcılarda portakal kabuğu görünümünde, su tutulumunda iyileşmeler ile vücut ağırlığında, vücut yağında, bel çevresinde, kalça çevresinde ve uyluk çevresinde azalmalar meydana gelmiştir (Arnaud cd., 2025).

SONUÇ

Kadınlarda ergenlikten sonra yaygın bir şekilde görülen ve bölgesel yağlanmadan apayrı bir konu olan selülitin altında genetik, hormonal, inflamasyon ve vasküler geçirgenlik gibi birçok farklı mekanizma yer almaktadır. Tedavi yöntemleri de çeşitlilik göstermekle birlikte sağlıklı beslenme programı uygulamakta bu sorunun çözümünde etkili bir rol oynamaktadır. Sağlıksız beslenme düzeni selülit şiddetini ve gelişimini arttırırken basit şekerlerden, alkolden ve kafeinden uzak durmak, yüksek karbonhidrat ve doymuş yağ tüketimini azaltarak diyet posası, protein ve doymamış yağ asitlerine yönelerek antioksidan kapasitesi yüksek sebze ve meyve tüketimini arttırmak yapılan çalışmalarla kanıtlanmış olup selülit tedavisinde başvurulabilecek avantajlı bir tedavi yöntemidir.

KAYNAKLAR

Afonso, J. P. J. M., de Mello Tucunduva, T. C., Pinheiro, M. V. B., & Bagatin, E. (2010). Celulite: artigo de revisão. *Surgical & cosmetic dermatology*, *2*(3), 214-219.

Arnaud, E., Gille, I., Jeanroy, M., Lemaire, B., & Gaudout, D. (2025). Üzüm Ekstresi ve Koenzim Q10 Bazlı Besleyici Kozmetik Formülün Selülit ile İlişkili Parametreler Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi.

EKEN, A. (2006). Selülit Kremleri. *Turkiye Klinikleri Journal of Internal Medical Sciences*, *2*(39), 16-21.

Hernandes, A. S. N., Dos Santos, G. F., & Vila, M. M. D. C. (2022). Celulite: uma breve revisão/Cellulite: a brief review. *Brazilian J Dev*, *8*(1), 4201-4212.

Hexsel, D., Soirefmann, M., de Souza, JS ve Zaffari, D. (2014). Üç farklı diyeti takip eden kadınlarda selülit derecelendirme değerlendirmesi. *mikrosirkülasyon* , *8* , 9.

Farag, M. A., & Gad, M. Z. (2022). Omega-9 fatty acids: potential roles in inflammation and cancer management. *Journal, genetic engineering & biotechnology*, *20*(1), 48. https://doi.org/10.1186/s43141-022-00329-0

Friedmann, D. P., Vick, G. L., & Mishra, V. (2017). Cellulite: a review with a focus on subcision. *Clinical, cosmetic and investigational dermatology*, *10*, 17–23. https://doi.org/10.2147/CCID.S95830

Ishiyama, N., Sakamaki, K., Shimomura, Y., Kotani, K., Tsuzaki, K., Sakane, N., Miyashita, K., Fukamachi, I., Kobayashi, J., Stanhope, K. L., Havel, P. J., Kamachi, K., Tanaka, A., Tokita, Y., Machida, T., Murakami, M., & Nakajima, K. (2017). Lipoprotein lipase does not increase significantly in the postprandial plasma. *Clinica chimica acta; international journal of clinical chemistry*, *464*, 204–210. https://doi.org/10.1016/j.cca.2016.11.035

Jeon, Y. G., Kim, Y. Y., Lee, G., & Kim, J. B. (2023). Physiological and pathological roles of lipogenesis. *Nature metabolism*, *5*(5), 735–759. https://doi.org/10.1038/s42255-023-00786-y

KARAMAN, B. F., & TOPAL, S. G. (2016). Erizipel, Selülit. *Turkiye Klinikleri Infectious Diseases-Special Topics*, *9*(3), 10-15.

Krupek, T., & da Mareze-da, C. E. M. (2012). Mecanismo de ação de compostos utilizados na cosmética para o tratamento da gordura localizada e da celulite. *Saúde e Pesquisa*, *5*(3).

Marques, NC, Soares, JLM, Guadanhim, LRS, Picosse, FR, Yarak, S. ve Bagatin, E. (2016). Kontrollü Beslenme Selülitleri İyileştirir mi? *Uluslararası Beslenme Dergisi* , *2* (1), 25-37.

Pérez Atamoros, F. M., Alcalá Pérez, D., Asz Sigall, D., Ávila Romay, A. A., Barba Gastelum, J. A., de la Peña Salcedo, J. A., Escalante Salgado, P. E., Gallardo Palacios, G. J., Guerrero-Gonzalez, G. A., Morales De la Cerda, R., Ponce Olivera, R. M., Rossano Soriano, F., Solís Tinoco, E., & Welsh Hernández, E. C. (2018). Evidence-based treatment for gynoid lipodystrophy: A review of the recent literature. *Journal of cosmetic dermatology*, *17*(6), 977–983. https://doi.org/10.1111/jocd.12555

Rawlings, AV (2006). Selülit ve tedavisi. *Uluslararası kozmetik bilim dergisi* , *28* (3), 175-190.

Rossi, A. B., & Vergnanini, A. L. (2000). Cellulite: a review. Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology : JEADV, 14(4), 251–262. https://doi.org/10.1046/j.1468-3083.2000.00016.x

Sandoval B. Fibroedema gelóide subcutáneo: qué conocemos de esta entidad clínica? Folia Dermatol. 2003;14:38–42.

Schonvvetter, B., Soares, J. L., & Bagatin, E. (2014). Longitudinal evaluation of manual lymphatic drainage for the treatment of gynoid lipodystrophy. *Anais brasileiros de dermatologia*, *89*(5), 712–718. https://doi.org/10.1590/abd1806-4841.20143130

KADINLAR İÇİN ARTAN RİSK: POLİKİSTİK OVER SENDROMU (PKOS) VE BESLENME

Duygu DURMAZ
T.C. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik
ORCID: 0009-0001-3109-6207

Prof. Dr. Uğur GÜNŞEN
T.C. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik
ORCID: 0000-0001-9858-6019

ÖZET
Polikistik Over Sendromu (PKOS), üreme çağındaki kadınlarda en sık görülen endokrin bozukluktur. İntrauterin dönemden başlayarak yaşam boyu süren metabolik ve hormonal bir rahatsızlıktır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, 2012 yılında dünya genelinde 116 milyon kadın (%4-12) PKOS'tan etkilenmiş ve bu oran 2020 yılında hızla %26'ya yükselmiştir. Bu sendromda büyümüş ve işlevsiz yumurtalıklar, aşırı androjen seviyeleri, tip 2 diyabet, metabolik sendrom, insülin direnci, depresyon ve anksiyete gibi diğer hastalıklar için risk faktörüdür. Genetik, epigenetik ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle şekillenen bu sendrom, yumurtalıkların teka hücrelerindeki kusurlar nedeniyle aşırı androjen sentezi ile karakterize edilmektedir. Steroid hormon ailesine ait olan testosteron (T) ve dihidrotestosteron (DHT) gibi aktif androjenler ve bunların öncüleri olan androstenodion (A4), dehidroepiandrosteron (DHEA) ve dehidroepiandrosteron sülfat (DHEAS), kadın üreme endokrin sisteminin temel taşlarını oluşturmaktadır. Ancak PKOS'ta, bu hormonların düzenlenmesi steroidojenik enzimlerin işlev bozukluğu nedeniyle bozulmaktadır. Ortaya çıkan hiperandrojenizm, insülin direnci, hiperinsülinemi, dislipidemi ve LH/FSH oranındaki dengesizlikler yoluyla patofizyolojik bir kısır döngü yaratmaktadır. Bu süreçte, beslenme alışkanlıkları patogenezi doğrudan etkileyen bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Yüksek yağlı diyetler, yağ dokusunda lipid birikimine neden olarak lipotoksisiteyi ve hücresel işlev bozukluğunu tetiklerken, karbonhidrat açısından zengin diyetler mononükleer hücrelerde aşırı glikoz oluşturarak reaktif oksijen türlerinin üretimini artırmaktadır. Literatürde "ölümcül dörtlü" olarak tanımlanan hiperinsülinemi, hiperandrojenizm, düşük dereceli inflamasyon ve yetersiz beslenme, oksidatif stres ve ileri glikasyon son ürünlerinin birikimi yoluyla PKOS'un klinik tablosunu şiddetlendirmektedir. Ayrıca, protein kaynaklarının seçimi de endokrin yollar için çok önemlidir; hayvansal protein alımı, insülin benzeri büyüme faktörü-1/insülin benzeri büyüme faktörü bağlayıcı protein (IGF-1/IGFBP-1) oranını artırarak androjen üretimini uyarırken, bitkisel proteinler daha dengeli bir hormonal profil sunmaktadır. Mikro besin eksiklikleri metabolik bozulmayı derinleştirmekte ve Akdeniz diyeti, düşük glisemik indeksli diyetler, ketojenik diyet, DASH diyeti ve baklagil bazlı diyetler gibi terapötik müdahalelerin semptom yönetimi ve yaşam kalitesini iyileştirmede etkili olduğu öne sürülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Polikistik Over Sendromu, Beslenme, Kadın, Hormon

GROWING RISK FOR WOMEN: POLYCYSTIC OVARY SYNDROME (PCOS) AND NUTRITION

ABSTRACT
Polycystic Ovary Syndrome (PCOS) is the most common endocrine disorder in women of reproductive age, a metabolic and hormonal morbidity that persists throughout life, starting from the intrauterine period. According to the World Health Organization, PCOS affected 116 million women worldwide (4-12%) in 2012, and this rate rapidly increased to 26% in 2020. Enlarged and dysfunctional ovaries in this syndrome are a risk factor for other diseases such as excessive androgen levels, type 2 diabetes, metabolic syndrome, insulin resistance, depression, and anxiety. Shaped by the interaction of genetic, epigenetic, and environmental factors, this syndrome is characterized by excessive androgen synthesis due to defects in the theca cells of the ovaries. Active androgens such as testosterone (T) and dihydrotestosterone (DHT), which belong to the steroid hormone family, and their precursors, androstenedione (A4), dehydroepiandrosterone (DHEA), and dehydroepiandrosterone sulfate (DHEAS), form the cornerstones of the female reproductive endocrine system. In PCOS, however, the regulation of these hormones is disrupted by the dysfunction of steroidogenic enzymes. The resulting hyperandrogenism creates a pathophysiological vicious cycle through insulin resistance, hyperinsulinemia, dyslipidemia, and imbalances in the LH/FSH ratio. In this process, dietary habits emerge as a parameter directly affecting the pathogenesis. High-fat diets cause lipid accumulation in lean tissues, triggering lipotoxicity and cellular dysfunction, while carbohydrate-rich diets create excess glucose in mononuclear cells, increasing the production of reactive oxygen species. The "deadly quartet" described in the literatüre, hyperinsulinemia, hyperandrogenism, low-grade inflammation, and poor nutrition, exacerbates the clinical presentation of PCOS through oxidative stress and the accumulation of advanced glycation end products. Furthermore, the choice of protein sources is also crucial for endocrine pathways; animal protein intake stimulates androgen production by increasing the insulin-like growth factor-1/insulin-like growth factor binding protein (IGF-1/IGFBP-1) ratio, while plant-based proteins appear to offer a more balanced hormonal profile. Micronutrient deficiencies deepen metabolic disruption, and therapeutic interventions such as the Mediterranean diet, low glycemic index diets, ketogenic, DASH, and pulse-based diets are suggested to be effective in symptom management and improving quality of life.
Keywords: Polycystic Ovary Syndrome, Nutrition, Women, Hormone

GİRİŞ
Polikistik over sendromu (PKOS), üreme çağındaki kadınlarda en sık görülen endokrin bozukluklardandır (Goodarzi & Azziz, 2006). Prevalansı farklı ırklar ve etnik gruplar arasında değişkenlik göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre PKOS, 2012 yılında dünya çapında 116 milyon kadını (%4-12) etkilemekte olup, 2020 yılında bu oran hızlı bir şekilde %26'ya yükselmiştir (Zeng vd., 2022). Bu sendrom, kadınları intrauterin dönemden yaşamlarının sonuna kadar etkilemektedir. Bireylerin yaşam kalitesini bozabilecek, morbidite ve mortalite oranlarını artırabilecek çeşitli sağlık sorunlarına neden olmaktadır (Bellver vd., 2018). Büyümüş ve işlevsiz yumurtalıklar genellikle, aşırı androjen seviyeleri, kardiyovasküler hastalık, tip2 diyabet, metabolik sendrom (MetS), insülin direnci, depresyon ve anksiyete gibi diğer hastalıklar için bir risk faktörüdür. Geçmişte PKOS'un yalnızca yetişkin kadınlara özgü bir hastalık olduğu düşünülmektedir ancak son kanıtlar PKOS'un doğum öncesi yaştan itibaren ortaya çıkabilen yaşam boyu bir sendrom olabileceğini göstermektedir.

Rotterdam tanı kriterlerine göre, adölesanlarda PKOS prevalansı %3-26 arasında değişmektedir ancak hastalığın çocuklardaki prevalansı hala bilinmemektedir (Di Lorenzo vd., 2023). PKOS'un etiyolojisi de hala tam olarak bilinmemektedir. Aile öyküsü çalışmaları PKOS'un belirli ailelerde genel popülasyona göre daha yaygın olduğunu göstermektedir. Bu kalıtsal faktör, birinci derece akrabalarda PKOS öyküsü bulunan aileleri içermektedir. PKOS etiyolojisinin ortaya çıkmasında rol oynayan genetik faktörler, spesifik genlerdeki SNP'leri (tek nükleotid polimorfizmleri) kapsamaktadır. Bu genler steroidogenezde, yumurtalık teka hücresi işleyişinde ve hipotalamik-hipofiz hormonu salgılanmasında rol oynamaktadır. Diğer faktör, fetüsün gelişimi sırasında ortaya çıkan epigenetik faktörlerdir. Annenin aşırı androjen ortamına intrauterinin maruz kalmasını içermektedir. Bu, DNA dizisinde gerçek değişiklikler olmaksızın sabit kalıtsal fenotipler gösteren bir kromozomda bazı değişikliklere neden olabilmektedir. Bu epigenetik değişiklikler, fetal ve çocukluk gelişimi sırasında çevrenin etkileşimi nedeniyle başlamakta ve bu durum PKOS'a sebep olabilmektedir. Hamilelik sırasında, fetal gelişimi etkileyen çevresel etkenler; annenin hipertansiyonu, sigara içmesi, stres, obezite, diyabet, androjen fazlalığı, ilaçlar ve paketlenmiş gıdalardaki kimyasallar olarak sıralanabilmektedir. Bunlar intrauterin büyüme geriliğine neden olabilmektedir. Bu çocuklarda doğumdan sonra, adölesan dönemde insülin direnci, glukoz intoleransı, hipotalamus ve hipofiz sekresyonunda fonksiyon bozukluğu, hipertansiyon, hiperandrojenizm veya PKOS gelişebilmektedir. Çocukluk döneminde PKOS'a katkıda bulunabilecek çevresel faktörler yaşam tarzı, sağlıksız beslenme alışkanlıkları ve çevresel kimyasallardır. Obeziteye yol açan fiziksel hareketsizlik ve artan beden kütle indeksi (BKİ) de PKOS'un tetiklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çevresel kimyasallar ayrıca PKOS'a yol açan bazı epigenetik değişiklikleri de tetikleyebilmektedir. Dahası, tükettiğimiz gıdalar katkılıdır, şeker oranı yüksektir ve ileri glikasyon son ürünlerin (AGE) içeriği esas olarak PKOS fenotipine yol açan insülin direncine sebep olabilmektedir. (Siddiqui vd., 2022) PKOS'ta, ovaryumdaki teka hücrelerinde oluşan bir defekt sonucu aşırı androjen sentezi gerçekleşmekte ve yanıt olarak klinik ve biyokimyasal semptomlar ortaya çıkmaktadır (Bednarska & Siejka, 2017)

ANDROJEN SENTEZİ VE HİPERANDROJENİZMİN OLASI MEKANİZMALARI

Androjenler steroid hormon ailesinin bir parçasıdır ve aşırı androjen PKOS'un ana klinik belirtisidir. Androjenler kadın üreme endokrin sisteminin temel hormonlarıdır. Androjenler arasında testosteron (T), dihidrotestosteron (DHT), androstenedion (A4), dehidroepiandrosteron (DHEA) ve dehidroepiandrosteron sülfat (DHEAS) bulunmaktadır. A4, DHEA ve DHEAS'ın tümü DHT ve T'nin öncüleridir. Yalnızca T ve DHT, androjen reseptörüyle doğrudan etkileşime girebilmektedir. Yumurtalıklar ve adrenal bezler kadınlarda androjenlerin iki ana kaynağıdır. Steroidojenik enzimler androjen sentezini düzenlemektedir (Zeng vd., 2020).

Steroidojenik Enzimler Ve Hiperandrojenizm

Tüm steroid hormon sentezi, CYP11A1 tarafından kodlanan sitokrom P450 kolesterol yan zincir parçalama enzimi (P450scc) tarafından kolesterolün pregnenolon'a dönüştürülmesiyle başlamaktadır. Sitokrom P450 17α- hidroksilaz (CYP17A1), gonadlarda ve adrenal kortekste androjen oluşumu için bir başka önemli hız sınırlayıcı enzimdir. PKOS'ta CYP17A1 yüksek düzeyde eksprese edilmekte ve hem 17α-hidroksilaz hem de 17,20-liyaz aktivitelerine sahiptir. CYP17A1, 17-hidroksilasyon yoluyla pregnenolonun dönüşümüne aracılık ederek 17-hidroksipregnenolon sentezlemektedir. Bu, 17,20-liyaz aktivitesi ile DHEA'ya dönüştürülmektedir. Daha sonra DHEA, 3β-hidroksisteroid dehidrojenaz (3β-HSD) yoluyla A4'e dönüştürülmektedir.

3β-HSD aynı zamanda pregnenolon'un progesterona dönüşümüne de aracılık edebilmekte ve daha sonra CYP17A1 yoluyla A4'e dönüştürülebilmektedir. Ağırlıklı olarak yumurtalıklarda eksprese edilen 17-hidroksisteroid dehidrojenaz (17-HSD), hormon sentezinin son aşamasında katalize eden bir enzimdir. Testosteron biyosentezi androjenik 17-HSD aktivitesini gerektirmektedir. 17-HSD aynı zamanda estron dönüşümlerinin estradiole dönüştürülmesini de desteklemektedir (Zeng vd., 2020; Rosenfield & Ehrmann, 2016).

Yumurtalıklarda Androjen Sentezi

Yumurtalıklardaki çeşitli sentetik yollar, yumurtalık içi androjen sentezini düzenlemektedir. Bunlar esas olarak teka hücrelerinde sentezlenmekte ve birkaçı mezenkimal hücrelerde üretilmektedir. Yaygın olarak kabul edilen iki hücreli ve iki gonadotropin teorisi, over androjen sentezinin teka hücreler, Gronül Hücreler (GC), luteinizan hormon (LH) ve folikül uyarıcı hormon (FSH) gerektirdiğini belirtmektedir. Androjen oluşumunun ilk adımında LH, teka hücrelerinde androjen üretimini uyarmaktadır. cAMP-PKA-CREB, Ras-Raf-MEK-ERK ve PI3K-Akt gibi birçok LH aşağı akış sinyal yolunun, androjen biyosentezini arttırmak için çoklu steroidojenik enzimlerin ekspresyonunu teşvik ettiği belirtilmiştir. cAMP / PKA yolu, steroidojenik akut düzenleyici (StAR), CYP17A1, CYP11A1 ve 3β-HSD gibi steroidojenik enzim geninin ekspresyonunu teşvik etmek için LH'yı arttırmaktadır. PKOS'lu kadınlarda, GC'lerdeki hiperandrojenik foliküler ortam, P450arom ekspresyonunu önemli ölçüde azaltmaktadır. Dolayısıyla yetersiz P450arom androjenin östrojene dönüşümünü azaltmakta, bu da androjen seviyelerini daha da artırmaktadır (Zeng vd., 2020).

Bir başka yol ise LH artışı ve MAP2K1 azalmasıyla ilişkilidir. İnsülinin hücre içi sinyallemesinde artan PI3K ve IPG aktivitesi aynı zamanda teka hücrelerinde androjen üretimini de uyarmaktadır. Artan insülin, artan LH seviyeleri ile etkileşime girerek doğal steroidojenik kusuru güçlendirmektedir. LH arttıkça azalan folikül uyarıcı hormon (FSH) doğrudan veya dolaylı olarak FSH baskılanması yoluyla antiMüllerian hormonu (AMH) ile sinerji içinde aromataz aktivitesini azaltmaktadır. Azalan aromataz aktivitesi, androjenin östrojene dönüşümünü engelleyerek yumurtalıklarda androjen fazlalığına katkıda bulunmaktadır. Artan AMH seviyeleri, androjen sentezini uyarmak için doğrudan teka hücreleri üzerinde de etki gösterebilmektedir. Buna karşılık, artan androjen seviyeleri aromataz aktivitesinin inhibisyonunu sürdürmektedir (Diamanti-Kandarakis,2008).

HİPERANDROJENİZM ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN DİĞER FAKTÖRLER

Hiperandrojenizm, PKOS hastalarında insülin direnci, hiperinsülinemi, dislipidemi ve dengesiz LH/FSH oranı dahil olmak üzere bir dizi patofizyolojik değişikliğe neden olmaktadır. Bu değişiklikler tek başına PKOS gelişimini teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda PKOS'u tetikleyen bir kısır döngü oluşturmak üzere etkileşime girmektedir.

İnsülin Direnci

İnsülin, metabolizma etkilerinde yer alan fosfatidilinositol 3-kinaz (PI-3K)/Akt yolu ve öncelikle hücre büyümesi, çoğalması ve farklılaşmasının desteklenmesine katılan mitojenle aktifleşen protein kinaz (MAPK) yolu dahil olmak üzere iki ana moleküler sinyal yoluna aracılık etmektedir. PKOS hastalarının foliküler hücrelerinde PI3K inhibisyonu, 17α-hidroksilazı azaltmaktadır. Bu durumda insülinin, PI3K yoluyla steroid sentezini destekleyebileceği düşünülmektedir. İnsan foliküler membranında spesifik, yüksek afiniteli insülin reseptörlerinin varlığı, insülinin ilgili fizyolojik etkileri indüklemek için teka hücrelerine doğrudan aracılık edebileceğini düşündürmektedir. İnsülin, teka hücrelerinde androstenedion sekresyonunu doğrudan arttırabilmektedir.

İnsülin ayrıca insan koryonik gonadotropini (HCG) ile sinerjistik etki göstererek CYP17 ve p450scc düzeylerini artırmakta ve hiperandrojenizmle sonuçlanmaktadır (Zeng vd., 2020).
Çalışmalar; insülinin, yumurtalık teka hücrelerinde LH ile aktive olan androjen üretimini arttırmak için gonadotropinin öncüsü gibi davrandığını ve Gonadotropin salgılayan hormon (GnRH) tarafından düzenlenen gonadotropin hormonunun salgılanmasını tetiklediğini göstermektedir. PKOS'lu kadınlarda insülin, androjen üretiminin hızlanmasıyla adrenal korteksin ACTH aktivasyonuna duyarlılığını büyük ölçüde artırma eğilimindedir. Önemli ölçüde daha yüksek insülin oranları, androjenlerin kullanılabilirliğini daha da artıran seks hormonu bağlayıcı globülin (SHBG) seviyelerindeki düşüşle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca insülin, insülin benzeri büyüme faktörü bağlayıcı protein 1'in (IGFBP-1) aktivitesini baskılamakta ve insülin benzeri büyüme faktörü 1'in (IGF-1) kullanılabilirliğini arttırmaktadır. Bu, yumurtalık ve karaciğerde insülin aktivitesini tetikleyerek SHBG düzeylerinde düşüşe yol açmaktadır (Abraham Gnanadass vd., 2021).
İnsülin direnci, PKOS'taki metabolik bozukluklarda ve anovulasyonda önemli bir rol oynamaktadır. Teka hücrelerinde, bağımsız bir faktör olarak insülin direnci, hiperandrojenizmi indüklemek için androstenedion ve testosteron üretimini artıran CYP17A1 aktivitesini doğrudan arttırmaktadır. İnsülin direnci, GLUT-4 bolluğunun azalmasından kaynaklanan, aşağı yöndeki sinyal yollarındaki bir kusurdan kaynaklanabilmektedir. Ayrıca artan insülin, SHBG sentezini azaltarak testosteronla kombinasyonunu azaltabilir ve bu da hiperandrojenizme yol açabilmektedir. IRS-1 Ser312 fosforilasyonu, obez PKOS hastalarının iskelet kasında önemli ölçüde artmakta ve PI3K aktivitesini azaltan IRS-1'in insülin kaynaklı tirozin fosforilasyonunu inhibe etmektedir. PKOS'lu kadınların yağ dokusunda IRS-1'in tirozin fosforilasyonunun azalması, PCOS'ta PI3K ve IRS-1'in bozulmuş etkileşimleri tarafından aşağı regüle edilmiş glukoz alımının indüklenebileceğini düşündürmektedir. Ayrıca MAPK-ERK1/2 aşağı regüle edilir, bu durum PKOS'lu kadınlarda apoptozu artırabilmekte ve GC proliferasyonunu azaltabilmektedir (Zeng vd., 2020) .

Obezite ve Abdominal Yağlanma

Obezite, viseral yağ dokusunda (VAT) ve deri altı yağ dokusunda (SAT) östrojen aktivitesini, bu dokularda bulunan aromataz yoluyla önemli miktarda tetikleyerek steroid sentezi mekanizmasını değiştirmektedir (Abraham Gnanadass vd., 2021). Visseral yağ, katekolaminlere artan lipolitik tepkisi sebebiyle PKOS'ta deri altı yağa göre insülin direcine daha fazla katkıda bulunurken, deri altı yağda lipolitik etki azalmıştır. VAT ‘ın daha yüksek lipolitik aktiviteye sahip büyük miktarda β-adrenerjik reseptörlere sahip olduğu öne sürülmüştür. VAT’da katekolamin kaynaklı bu artan lipoliz, β1 ve β2 reseptörünün ekspresyonunun artmasına ve ayrıca β3 reseptör fonksiyonunun artmasına bağlanmıştır. Bu nedenle aşırı VAT, karaciğere daha fazla serbest yağ asidi taşınmasına yol açmakta ve bu da insülin klirensini ve etkisini bozmaktadır. Yağ dokusu, steroid hormonlarının aktivasyonu, dönüşümü ve inaktivasyonu için çeşitli enzimler salgılamaktadır. Sitokrom P450'ye bağımlı aromataz ve 17β-hidroksisteroid dehidrojenazlar (17-βHSD), yağ dokusu stromal hücrelerinde ve preadipositlerde yüksek oranda eksprese edilmektedir. 17-βHSD'nin P450 aromataza oranı, merkezi obezite ile pozitif ilişki göstermektedir, bu durum da visseral yağlanmada bölgesel androjen üretiminin arttığını göstermektedir. Yağ dokusu aynı zamanda glukokortikoid metabolizmasının düzenlenmesinde de görevlidir. Bu dokuya özgü glukokortikoid metabolizması öncelikle aktif kortizol ve inert kortizonun birbirine dönüşümünü katalize eden 11β-hidroksisteroid dehidrojenaz (11-βHSD'ler) enzimi tarafından belirlenmektedir (Delitala vd., 2017).

İç organ yağ dokusu, steroid hormonlarının metabolizmasında yer alan çeşitli enzimleri eksprese etmektedir; bu tür enzimler arasında 3β hidroksisteroid dehidrojenaz, 17β hidroksisteroid dehidrojenaz, aromataz ve tip 1 11β hidroksisteroid dehidrojenaz yer almaktadır. PKOS'ta hiperandrojenizme katkıda bulunabilmekte veya hiperandrojenizmi modüle edebilmektedir (Escobar-Morreale vd., 2007). Yağ dokusu, genellikle adipokinler olarak adlandırılan bir dizi biyoaktif madde üreten bir endokrin bezi olarak kabul edilmektedir. Bu maddeler adiponektin, visfatin, leptin ve resistin içermekte ancak bunlarla sınırlı değildir. Proinflamatuar adipokinlerin aşırı üretimi, HPO (hipotalamus- hipofiz-yumurtalık) ekseninin düzgün işleyişini bozma potansiyeline sahip olan kalıcı düşük dereceli metabolik inflamasyonla sonuçlanabilmektedir. Spesifik olarak, yüksek adipokinler, Kisspeptin nöronlarını aşırı uyarabilmekte, bu da GnRH salınım frekansının bozulmasına neden olabilmektedir. Hipofiz seviyesinde gonadotropinlerin anormal salınımı, PKOS ile ilişkili semptomların gelişiminde rol oynayan androjenlerdeki lokal artışı yansıtmaktadır. (Han vd., 2023). Yağ dokusunun mononükleer hücrelerinden kaynaklanan proinflamatuar sitokinler, PKOS'taki insülin direncinin diğer aracılarıdır (Delitala vd., 2017). TNFa ve IL-6 gibi sitokinler, yalnızca obeziteye bağlı insülin direncinin patogenezinde rol almakla kalmaz, aynı zamanda yumurtalık ve adrenal fonksiyonu da doğrudan etkilemektedirler (Escobar-Morreale vd., 2007).

İnflamasyon, Oksidatif Stres ve İleri Glikasyon Son Ürünleri

Hiperglisemi ve artan serbest yağ asitleri seviyeleri, reaktif oksijen türleri (ROS) üretmektedir. Serbest yağ asitleri ve glikozun yüksek seviyeleri hücre içinde asimile edilmekte ve bu da asetil CoA ve pirüvik asit gibi indirgenmiş metabolitlerin oluşmasına yol açmaktadır. Oksidasyon için mitokondriye aktarıldıklarında elektron taşıma zincirine girerek, tek bir elektron kazanmaktadırlar ve sonuçta yüksek düzeyde ROS oluşmaktadır. İnflamasyon durumu PKOS ile ilişkilidir ve PKOS gelişimindeki patogenezlerden biri olarak kabul edilmektedir. PKOS hastalarında yüksek olduğu tespit edilen inflamatuar belirteçler C-reaktif protein (CRP), tümör nekroz faktörü (TNF), interlökin-6 (IL-6), interlökin-8 (IL-8), monosit kemotaktik protein-1(MCP-1) ve akut faz serum amiloid A ‘dır (APSAA). Son olarak inflamasyon ve oksidatif stresin birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. ROS, inflamasyonla ilişkili sinyal yollarını aktive ederek inflamatuar faktörlerin salınımını uyarmaktadır. Oksidatif stres ve inflamasyonun insülin sonrası reseptör sinyal yollarına müdahale ederek muhtemelen insülin direncini indükleyebileceği de ortaya çıkmıştır. Oksidatif stres ve inflamasyon da PKOS'lu kadınlarda hiperandrojenemiye neden olur. İleri glikasyon son ürünleri (AGE'ler), PKOS patofizyolojisinde tespit edilen üreme ve metabolik değişiklikleri indüklemekten sorumlu ortak çevresel faktörler olarak kabul edilmektedir. AGE'ler endojen olarak enzimatik olmayan reaksiyonlarla üretilen reaktif moleküler türlerin toplanmasını temsil etmekte; proteinlerin, lipitlerin veya nükleik asitlerin serbest amino grupları ile karbonhidratların karbonil grubu arasında meydana gelen Maillard veya esmerleşme tepkimesi olarak da bilinmektedir. AGE'ler ayrıca fast food'da olarak adlandırılan yiyecek gruplarından ekzojen olarak da tüketilmektedir. Serumdaki AGE düzeyleri PKOS hastalarında yüksektir. Kanda dolaşan bu AGE'ler farklı dokularda biriktiğinde hücresel hasara neden olmaktadır. AGE reseptörleri proinflamatuar reseptörlerdir ve ileri glikasyon son ürünleri (RAGE) için reseptör olarak adlandırılmaktadırlar. Alternatif olarak, antiinflamasyonda koruyucu rolü olan reseptörlere, ileri glikasyon son ürünleri (sRAGE) için çözünebilir reseptörler adı verilir ve bunlar yüksek seviyelerde oluşturulmaktadır. sRAGE kanla tüm vücutta dolaşır. AGE'lere bağlanırlar, böylece hücre zarında bulunan RAGE'ye bağlanmalarını ortadan kaldırırark, iltihaplanma ve doku hasarına karşı koruyucu bir etki sağlamaktadırlar.

Artmış AGE'lerin serum seviyelerinin, CRP, fibrinojen, tümör nekroz faktörü-alfa (TNF-α) ve vasküler adezyon molekülü-1 (VAM-1) gibi inflamatuar belirteçlerin oluşumuyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Endojen ve diyetsel AGE'ler inflamatuar sinyalleri indükleyerek oksidatif stresi arttırmaktadırlar. Diyetteki AGE'lerin dokularda birikmesi meydana geldiğinde, reaktif oksijen türlerinin oluşumu yoluyla hücresel hasara neden olmaktadırlar. Yumurtalıklarda AGE birikmesi, oosit gelişimi ve olgunlaşması üzerinde olumsuz etkiye sahiptir ve aynı zamanda kromozomların bileşimini değiştirerek yumurtalıkları da etkilemektedir. Yumurtalıklarda AGE'lerin birikmesiyle granüloza hücrelerinde RAGE'nin yukarı regülasyonuna neden olmaktadır. Bu nedenle AGE'ler, oosit büyümesini ve gelişimini değiştirerek yumurtalık fonksiyon bozukluğunda önemli bir rol oynamaktadırlar. Aşağı yönde sinyal veren AGE-RAGE sistemi aynı zamanda inflamatuar yanıtlar yoluyla insülin direncinin patogenezinden de sorumludur. Azalan RAGE ekspresyonu, daha küçük adiposit boyutuna ve düşük yağ kütlesine, düşük epidermal yağ ağırlığına ve azalmış vücut ağırlığına karşılık gelmektedir (Siddiqui vd., 2022)

BESLENME İÇERİĞİ VE BESLENME ÇEŞİTLERİ

Yüksek Yağlı Diyet

İnsan diyetlerinde, yüksek yağlı diyetin (HFD) tanımı, toplam kalori alımının %30- 75'inin yağdan alımıdır. HFD, aşırı miktarda yağ, özellikle de doymuş yağ alımıyla karakterize edilen bir diyet türüdür. HFD'ler, özellikle besin fazlalığıyla birleştiğinde hem yağlı hem de yağsız dokularda lipit birikimini etkileyebilmektedir. Yağsız dokuların lipit depolama kapasitesi sınırına ulaştığında, lipotoksisite ortaya çıkabilmekte ve hücresel fonksiyon bozukluğuna, hücre ölümüne, obezite ve bununla ilgili hastalıkların gelişmesine yol açabilmektedir. HFD'ler yağ dokusunun birikmesine ve adipokinlerin sistemik salınımında artışa yol açabilmektedir. PKOS ve abdominal obezite arasındaki etkileşim, aşırı androjenin iç organ yağlanmasını teşvik ettiği bir kısır döngüye neden olabilmektedir. Bu da otokrin, parakrin ve endokrin yollar dahil olmak üzere çeşitli aracılar aracılığıyla veya dolaylı olarak insülin direnci ve hiperinsülineminin indüksiyonu yoluyla yumurtalık ve/veya adrenal kaynaklı aşırı androjene sebep olabilmektedir. Ayrıca, yüksek adipokin seviyeleri, Kisspeptin nöronlarını aşırı uyararak GnRH salınımını bozabilmektedir. Bu da hipofiz bezinden FSH ve LH gonadotropinlerin salınmasını ve yumurtalıklardan E2 ve P4 hormonlarının salgılanmasını etkileyebilmektedir (Han vd., 2023).

Karbonhidrat Etkisi

Mononükleer hücrelerdeki (MNC) glikoz fazlası, mitokondriye oksitlenen çok sayıda metabolit üreterek reaktif oksijen türlerinin (ROS) üretiminde artışa yol açmaktadır. ROS, Toll benzeri reseptörlerin (TLR) potansiyel bir aktivatörü olarak görev yapabilir, böylece proinflamatuar sitokinlerin kan dolaşımına artan salınımıyla birlikte apoptozu ve proinflamatuar sitokin ekspresyonunu kontrol eden bir transkripsiyon faktörleri ailesi olan NF-κB'nin aktivasyonuna ve ekspresyonuna aracılık edebilmektedir. Proinflamatuar sitokinler, karaciğeri, C-reaktif protein (CRP) seviyeleri de dahil olmak üzere, akut faz reaktanları olarak bilinen çeşitli proteinleri üretmesi için uyarmaktadır. İnflamasyon, PKOS mevcut olduğunda, insülin direncinin ve telafi edici hiperinsülineminin gelişmesine neden olmaktadır. Buna karşılık, hiperinsülinemi ve hiperandrojenizm, PKOS'ta inflamasyonu arttırıcı olarak rol oynamaktadır. Öte yandan, besin kaynaklı inflamasyonun kendisi aşırı yağlanma ve insülin direncinden bağımsız olarak yumurtalıklarda androjen üretimini uyarabilmektedir. Bu karmaşık senaryoda beslenme, hiperinsülinemi, hiperandrojenizm ve düşük dereceli inflamasyonla birlikte yeni bir 'ölümcül dörtlü' olarak karşımıza çıkabilmektedir (Barrea vd., 2018).

Proteinler

Daha yüksek hayvansal protein alımının, daha yüksek insülin benzeri büyüme faktörü-1 (IGF-1) ve daha düşük insülin benzeri büyüme faktörü bağlayıcı proteinler (IGFBP-1) ile bağlantılı olduğu belirtilirken daha yüksek bitki proteini alımı daha yüksek IGF-1 ve IGFBP-1 ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. IGF-1 endokrin yolları etkiler, artan IGF-1'in artan androjen üretimi ile ilişkili olduğu belirtilmektedir ve artan IGF-1/IGFBP-1 oranının PKOS patogenezine katkıda bulunduğu öne sürülmektedir (Naz vd., 2022).

Mikro Besinler

Mikro besinlerin yetersiz alımı ve bunların eksikliği, metabolik ve hormonal profilin bozulmasına neden olmaktadır ve bu durum PKOS belirtilerini kötüleştirebilmektedir. PKOS'lu kadınlarda D vitamini biyoflavonoidleri, krom, probiyotikler, magnezyum, çinko ve selenyum gibi bazı mikro besin maddelerinin eksikliğinin insülin direnci ile sonuçlanabileceği belgelenmiştir. İnositol, Avitamini, karnitin ve omega-3 yağ asitleri gibi diğer türlerin eksiklikleri ise hiperandrojenizm ile ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Naz vd., 2022).

Akdeniz Diyeti (MedDiet)

MedDiet'in faydalı etkileri bitki polifenollerine bağlanmıştır. Sebzeler, meyveler, baklagiller, tahıllar, kabuklu yemişler, tohumlar, özellikle kırmızı şarap ve sızma zeytinyağından elde edilen bitki polifenolleri akdeniz diyetinin bileşenlerini oluşturmaktadır. Sızma zeytinyağı, yağın ana kaynağı ve MedDiet'in sağlığı teşvik eden başlıca bileşenidir. Polifenoller, inflamasyonun ilerlemesini yavaşlatarak ve hem insülin duyarlılığını hem de telafi edici hiperinsülinemiyi iyileştirerek hastalığın önlenmesinde ve terapötik potansiyelde olası bir role sahiptir (Che vd., 2021). Üzüm çekirdeğinde, kırmızı şarapta ve bazı meyvelerde bulunan polifenol stilben türevi resveratrol, PKOS'un hiperandrojenik özelliklerini hafifletebilmektedir. Androjen seviyelerindeki değişiklikler, resveratrolün yumurtalık teka interstisyel proliferasyonu ve androjen biyosentezinde hız sınırlayıcı enzim olarak bilinen 17 α- hidroksilaz/17-20 liyazın ekspresyonu üzerindeki doğrudan inhibitör etkileriyle açıklanabilmekte ve bu etkiler in vitro deneysel modellerde gösterilmiştir. Diyabetik hastalar ve kemirgen insülin direnci modelleri üzerinde yapılan klinik çalışmalarda bildirildiği gibi, AMPK ve sirtuin 1'in aracılık ettiği, insülin reseptörünü etkileyerek glukoz alımını iyileştiren ve yüksek insülin seviyelerinin azaltılması sağlayan bir yol da tanımlanmaktadır (Mirabelli vd., 2020). Bir vaka kontrol çalışmasında proinflamatuar bir diyetin polikistik over sendromu (PCOS) olasılığı daha yüksek bulunmuştur. Akdeniz diyeti PKOS riskini azaltırken et-yumurta ve kabuklu deniz ürünleri-karides-süt diyetleri bu riski artırmıştır. Akdeniz diyeti, diyetin inflamatuar indeksi (DII) ile negatif korelasyon göstermiştir. PKOS'lu hastalarda nötrofil-lenfosit oranları (NLR'ler), trombosit-lenfosit oranları (PLR'ler) ve sistemik immün inflamasyon indeksleri (SII'ler) ve daha yüksek oksidatif stres seviyeleri gözlemlenmiştir (Wang vd., 2022).

Düşük Glisemik İndeks Diyeti (GI)

Düşük GI diyetleri, karbonhidratların çoğunu düşük GI kaynaklarından elde eden diyetler olarak tanımlanmaktadır. Yavaş sindirilen, emilen ve metabolize edilen karbonhidratlara sahip gıdalar, düşük GI gıdalar olarak kabul edilir. Daha yüksek postprandiyal glisemi, hastalığın ilerlemesi için evrensel bir mekanizma olan kronik yaşam tarzıyla ilişkili hastalık riskini artırmaktadır. Karbonhidratlar, insülin sekresyonunu ve postprandiyal glisemiyi etkileyen ana diyet bileşenidir. Düşük GI diyetlerinin glisemik kontrole, lipit profili kontrolüne ve kilo kaybına yardımcı olduğunu göstermektedir.

Düşük GI diyet müdahalesinin PKOS'lu kadınlarda ürik asit konsantrasyonunu ve glutatyon peroksidaz aktivitesini artırarak inflamasyonu azalttığı belirtilmektedir. Aşırı kilolu ve obezitesi olan kadınlarda, düşük GI diyeti ile hipokalorik diyetin birleşimi daha faydalı görünmektedir; hipokalorik düşük GI diyetleri BKİ'yi, vücut yağ oranını ve leptin konsantrasyonlarını azaltmış, oosit gelişimi ve doğurganlık oranlarını iyileştirmiştir (Che vd., 2021).

Ketojenik Diyet (KD)

Ketojenik diyet (KD) veya keto diyeti, neredeyse tüm karbonhidratları tüketmeyi, yüksek düzeyde yağ tüketmeyi (genellikle tüketilen kalorinin %70'ini aşan) ve aşırı proteinden kaçınmayı teşvik eden, yüksek keton üretimi (esas olarak asetoasetat ve β-hidroksibutirat) ve besinsel ketozis ile sonuçlanan, yüksek yağlı ve düşük karbonhidratlı bir diyettir. KD sadece yemek sonrası insülin sekresyonunu azaltmakla kalmaz, aynı zamanda kilo kaybını ve yağ kütlesi kaybını indükleyerek insülin direncini tersine çevirir, bu durum da insülinin işlevselliğinin geri kazanılmasına yardımcı olmaktadır. KD'nin metabolik ve endokrin etkileri esas olarak obezite ve PKOS'lu kadınlarda kiloda, açlık serum insülininde, serbest testosteron yüzdesinde ve luteinize edici hormon (LH)/folikül uyarıcı hormon (FSH) oranında önemli azalmada somutlaşmaktadır. KD'nin yüksek yağ alımının potansiyel yan etkileri konusunda da derin endişeler vardır ve bu durum, KD'nin uzun süreli uygulamasında dikkatle düşünülmelidir. Yüksek yağlı bir diyetin potansiyel yan etkileri göz önüne alındığında, çok düşük kalorili bir KD (VLCKD), araştırmacıların büyük ilgisini çekmiştir. Düşük lipit sayısı VLCKD'nin bir özelliğidir ve lipitler esas olarak MedDiet'e oldukça benzeyen zeytinyağından (≃20 g/gün) elde edilmektedir. Karbonhidrat toleransı düzeylerinin kişiden kişiye, hatta aynı kişide bile büyük farklılıklar gösterdiği; bu nedenle VLCKD'de bile ketozis (kan keton cisimleri >0,5 mM) oluşumunu engelleyebilmektedir (Che vd.,2021; Barrea vd., 2023).

Pulse-Based Diyet

Baklagiller lif bakımından yüksek, düşük yağ oranı, düşük GI'li, yüksek kaliteli protein ve kompleks karbonhidratlar içermekteditr. Demir, çinko, folat, kalsiyum, magnezyum ve potasyum gibi önemli bir vitamin ve mineral kaynağıdır. Baklagiller, tek başına, düşük GI veya yüksek lifli diyetlerin bir parçası olarak, insanlarda uzun vadeli glisemik kontrol belirteçlerini iyileştirmektedir. Bakliyat tüketiminin PKOS'lu kadınlarda kardiyometabolik hastalık risk faktörlerini iyileştirdiği gösterilmiştir (Che vd., 2021).

DASH Diyeti

Hipertansiyonu Durdurmaya Yönelik Diyet Yaklaşımları düşük GI ve düşük enerji yoğunluklu bir diyet olan diyet modeli, öncelikle kan basıncını düşürmek için tasarlanmıştır. Meyveler, sebzeler, tam tahıllar, sert kabuklu yemişler, baklagiller ve yağsız/az yağlı süt ürünlerine vurgu yaparken doymuş yağların, kolesterolün, kırmızı ve işlenmiş etlerin, rafine tahılların ve tatlıların düşük tüketimini önermektedir. DASH diyeti günde 4-5 porsiyon sebze ve meyve, günde 3 porsiyon az yağlı süt ürünleri, günde 6-8 porsiyon tam tahıl ve günde 6 porsiyondan az et, kümes hayvanları ve balık içermektedir. Ayrıca haftada 4-5 porsiyon kuruyemiş, tohum ve fasulye önermektedir ve yüksek potasyum ve lif, düşük doymuş yağ ve düşük sodyum içeren gıdaların tüketimini teşvik etmektedir. DASH diyeti, diğer düşük GI diyetlerine göre daha fazla sayıda antioksidan, magnezyum ve lif içerir; bu da PKOS'lu kadınlarda anormal metabolik profili ve insülin direncini daha da etkileyebilir. Ayrıca, yüksek kalsiyum, folat ve diğer faydalı besin içeriği, PKOS'ta insülin direnci ve inflamasyon üzerinde potansiyel olumlu etkilere sahip olabilmektedir (Che vd., 2021).

SONUÇ

Androjenler streoid hormon ailesinin bir parçasıdır ve aşırı androjen PKOS'un ana klinik belirtisidir. Androjenler kadın üreme endokrin sisteminin temel hormonları olmak üzere yumurtalıklar ve adrenal bezler ise kadınlarda androjenlerin iki ana kaynağıdır. Steroidojenik enzimler de androjen sentezini düzenlemektedirler. Tüm steroid hormon sentezi, CYP11A1 tarafından kodlanan sitokrom P450 kolesterol yan zincir parçalama enzimi (P450scc) tarafından kolesterolün pregnenolon'a dönüştürülmesiyle başlar. Androjen oluşumunun ilk adımında LH, teka hücrelerinde androjen üretimini uyarmaktadır. Androjen biyosentezini arttırmak için cAMP-PKA-CREB, Ras-Raf-MEK-ERK ve PI3K-Akt gibi birçok LH aşağı akış sinyal yolunun, steroidojenik enzimlerin ekspresyonunu teşvik etmektedir. PKOS'taki hiperandrojeneminin mekanizması, adrenokortikotropik hormon (ACTH) stimülasyonuna verilen anormal yanıta ve adrenal ürünlerin atipik metabolizmasına bağlı olabilmektedir. İnsülin, metabolizma etkilerinde yer alan fosfatidilinositol 3-kinaz (PI-3K)/Akt yolu ve öncelikle hücre büyümesi, çoğalması ve farklılaşmasının desteklenmesine katılan mitojenle aktifleşen protein kinaz (MAPK) yolu dahil olmak üzere iki ana moleküler sinyal yoluna aracılık etmektedir. İnsan foliküler membranında özgün, yüksek afiniteli insülin reseptörlerinin varlığı da, insülinin ilgili fizyolojik etkileri başlatmak için teka hücrelerine doğrudan aracılık edebileceğini düşündürmektedir. İnsülin, Gonadotropin salgılayan hormon (GnRH), seks hormonu bağlayıcı globülin (SHBG), insülin benzeri büyüme faktörü bağlayıcı protein 1 (IGFBP-1) ve insülin benzeri büyüme faktörü 1 (IGF-1) üzerinden de etki mekanizmalarına sahiptir. İnsülin direnci, PKOS'taki metabolik bozukluklarda ve anovulasyonda öenmli bir rol oynamaktadır. Obezite, viseral yağ dokusunda (VAT) ve deri altı yağ dokusunda (SAT) östrojen aktivitesini, bu dokularda bulunan aromataz yoluyla tetikleyerek steroid sentez mekanizmasını değiştirmektedir. TNFa ve IL-6 gibi sitokinler, yalnızca obeziteye bağlı insülin direncinin patogenezinde rol almakla kalmaz, aynı zamanda yumurtalık ve adrenal fonksiyonu da doğrudan etkilemektedir. Hiperglisemi ve artan serbest yağ asitleri seviyeleri ROS üretir. İnflamasyon da PKOS ile ilişkilidir ve PKOS gelişimindeki patogenezlerden biri olarak kabul edilmektedir. Oksidatif stres ve inflamasyon da PKOS'lu kadınlarda hiperandrojenemiye neden olabilmektedir. İleri glikasyon son ürünleri olan AGE'ler, PKOS patofizyolojisinde tespit edilen üreme ve metabolik değişiklikleri indüklemekten sorumlu ortak çevresel faktörler olarak kabul edilir. AGE'ler, oosit büyümesini ve gelişimini değiştirerek yumurtalık fonksiyon bozukluğuna neden olabilmenin yanında insülin direncinde de rolü oynayabilmektedir. Beslenmeyi düzenlerken tüm bu mekanizmalar düşünülmelidir. Diyetin yağ ve karbonhidrat içeriklerinin fazla olması PKOS'u olumsuz etkileyecektir. Proteinlerin etkisi üzerine daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Akdeniz diyeti, kotejenik diyet, düşük glısemik indeksli diyet, pulse-based diyeti ve DASH diyeti PKOS'ta karşımıza çıkan farklı diyet modellerindendir. Birbirleri üzerinde üstünlükleri tartışmalıdır. Beslenme önerileri verirken hem bu etkiler hem de kişinin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

Abraham Gnanadass, S., Divakar Prabhu, Y., & Valsala Gopalakrishnan, A. (2021). Association of metabolic and inflammatory markers with polycystic ovarian syndrome (PCOS): an update. Archives of gynecology and obstetrics, 303(3), 631-643.

Bednarska, S., & Siejka, A. (2017). The pathogenesis and treatment of polycystic ovary syndrome: What's new. Adv Clin Exp Med, 26(2), 359-367.

Bellver, J., Rodríguez-Tabernero, L., Robles, A., Muñoz, E., Martínez, F., Landeras, J., ... & Group of interest in Reproductive Endocrinology (GIER) of the Spanish Fertility Society (SEF). (2018). Polycystic ovary syndrome throughout a woman's life. Journal of assisted reproduction and genetics, 35(1), 25-39.

Barrea, L., Marzullo, P., Muscogiuri, G., Di Somma, C., Scacchi, M., Orio, F., ... & Savastano, S. (2018). Source and amount of carbohydrate in the diet and inflammation in women with polycystic ovary syndrome. Nutrition research reviews, 31(2), 291-301.

Barrea, L., Verde, L., Camajani, E., Cernea, S., Frias-Toral, E., Lamabadusuriya, D., ... & Muscogiuri, G. (2023). Ketogenic diet as medical prescription in women with polycystic ovary syndrome (PCOS). Current nutrition reports, 12(1), 56-64.

Che, X., Chen, Z., Liu, M., & Mo, Z. (2021). Dietary interventions: a promising treatment for polycystic ovary syndrome. Annals of nutrition and metabolism, 77(6), 313-323.

Delitala, A. P., Capobianco, G., Delitala, G., Cherchi, P. L., & Dessole, S. (2017). Polycystic ovary syndrome, adipose tissue and metabolic syndrome. Archives of gynecology and obstetrics, 296(3), 405-419.

Di Lorenzo, M., Cacciapuoti, N., Lonardo, M. S., Nasti, G., Gautiero, C., Belfiore, A., ... & Chiurazzi, M. (2023). Pathophysiology and nutritional approaches in polycystic ovary syndrome (PCOS): a comprehensive review. Current nutrition reports, 12(3), 527-544.

Diamanti-Kandarakis, E. (2008). Polycystic ovarian syndrome: pathophysiology, molecular aspects and clinical implications. Expert Reviews in molecular medicine, 10, e3.

Escobar-Morreale, H. F., & San Millán, J. L. (2007). Abdominal adiposity and the polycystic ovary syndrome. Trends in Endocrinology & Metabolism, 18(7), 266-272.

Goodarzi, M. O., & Azziz, R. (2006). Diagnosis, epidemiology, and genetics of the polycystic ovary syndrome. Best practice & research Clinical endocrinology & metabolism, 20(2), 193-205.

Han, Y., Wu, H., Sun, S., Zhao, R., Deng, Y., Zeng, S., & Chen, J. (2023). Effect of high fat diet on disease development of polycystic ovary syndrome and lifestyle intervention strategies. Nutrients, 15(9), 2230.

Mirabelli, M., Chiefari, E., Arcidiacono, B., Corigliano, D. M., Brunetti, F. S., Maggisano, V., ... & Brunetti, A. (2020). Mediterranean diet nutrients to turn the tide against insulin resistance and related diseases. Nutrients, 12(4), 1066.

Rosenfield, R. L., & Ehrmann, D. A. (2016). The pathogenesis of polycystic ovary syndrome (PCOS): the hypothesis of PCOS as functional ovarian hyperandrogenism revisited. Endocrine reviews, 37(5), 467-520.

Naz, M. S. G., Jahanfar, S., & Tehrani, F. R. (2022). An overview on effects of micronutrients and macronutrients interventions in management of polycystic ovary syndrome. Clinical nutrition ESPEN, 52, 218-228.

Siddiqui, S., Mateen, S., Ahmad, R., & Moin, S. (2022). A brief insight into the etiology, genetics, and immunology of polycystic ovarian syndrome (PCOS). Journal of assisted reproduction and genetics, 39(11), 2439-2473.

Wang, Q., Sun, Y., Xu, Q., Liu, W., Wang, P., Yao, J., ... & Wang, W. (2022). Higher dietary inflammation potential and certain dietary patterns are associated with polycystic ovary syndrome risk in China: A case-control study. Nutrition Research, 100, 1-18.

Zeng, X., Xie, Y. J., Liu, Y. T., Long, S. L., & Mo, Z. C. (2020). Polycystic ovarian syndrome: correlation between hyperandrogenism, insulin resistance and obesity. Clinica chimica acta, 502, 214-221.

Zeng, L. H., Rana, S., Hussain, L., Asif, M., Mehmood, M. H., Imran, I., ... & Abed, S. N. (2022). Polycystic ovary syndrome: a disorder of reproductive age, its pathogenesis, and a discussion on the emerging role of herbal remedies. Frontiers in Pharmacology, 13, 874914.

DİJİTALLEŞEN EMEK SÜRECİNDE GÖRÜNMEZ AYRIMCILIK: İŞYERİNDE KADIN ÇALIŞANLARA YÖNELİK MİKRO SALDIRGANLIKLAR

Dr. Mehmet Ali ENGİN
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, İş Sağlığı ve Güvenliği Programı
ORCID: 0000-0002-2217-7443

ÖZET
Dijitalleşme ve veri odaklı yönetim teknikleri iş ilişkilerini yeniden şekillendirirken, aynı zamanda işyerindeki eşitsizliklerin azaldığını öne süren güçlü bir tarafsızlık anlatısı da üretmektedir. Bununla birlikte, dijital teknolojiler yalnızca üretim süreçlerini değil, aynı zamanda iş gücü kontrol biçimlerini de dönüştürmektedir. Özellikle, algoritmik yönetim sistemlerinin ortaya çıkışı, performans ölçümü, görev dağılımı ve çalışan davranışlarının izlenmesinin giderek daha fazla veri odaklı hale gelmesiyle, iş süreçlerinde bir paradigma değişimine yol açmıştır. Bu dönüşüm, verimlilik ve etkinlik tartışmalarıyla sınırlı kalmayıp, işyerindeki eşitsizliklerin farklı biçimlerde yeniden üretilip üretilmediği sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu çalışma, dijital işyerlerinde kadın işçilerin yaşadığı mikro saldırıların iş süreci içinde nasıl ortaya çıkabileceğini ve kurumsallaşabileceğini teorik olarak incelemeyi amaçlamaktadır.
Açık ayrımcılık biçimlerinin aksine, mikro saldırılar, günlük iş etkileşimlerinde yaygın, genellikle fark edilmeyen ve tekrarlayan davranışlar olarak tanımlanır. Geleneksel olarak yüz yüze iş yeri etkileşimlerinde meydana gelen bu uygulamaların, dijitalleşmiş iş sürecinde yeni biçimler alabileceği öne sürülmektedir. Özellikle, algoritmik performans ölçümü, çevrimiçi erişilebilirlik beklentileri, sürekli geri bildirim mekanizmaları, derecelendirme sistemleri ve görünürlük baskıları gibi dijital yönetim araçları, kadın çalışanlar üzerinde cinsiyete dayalı yükler yaratma potansiyeline sahiptir.
Veri analizine dayalı algoritmik yönetim sistemlerinin görünürdeki tarafsızlığına rağmen, müşteri yorumları ve iletişim tarzı gibi ölçütler cinsiyet normlarını yansıtabilir. Bu durum, çalışanların yalnızca iş verimlilikleri üzerinden değil, aynı zamanda duygusal emekleri üzerinden de değerlendirilmesine yol açmaktadır. Buna göre, çalışma mikro saldırıları yalnızca kişilerarası davranışlar olarak değil, aynı zamanda dijital kontrol mekanizmalarının sonuçları olarak da kavramsallaştırmakta ve dijitalleşmenin iş ilişkilerinde tarafsız bir süreç olmadığını savunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Algoritmik yönetim, Mikro saldırganlık(lar), Dijital emek süreci, Toplumsal cinsiyet eşitsizliği.

INVISIBLE DISCRIMINATION IN THE DIGITAL LABOUR PROCESS: MICROAGGRESSIONS AGAINST WOMEN WORKERS

ABSTRACT
As digitalisation and data-driven management techniques reshape labour relations, they also produce a strong narrative of neutrality, suggesting that workplace inequalities are diminishing. However, digital technologies are transforming not only production processes but also forms of labour control. In particular, the advent of algorithmic management systems has precipitated a paradigm shift in labour processes, with performance measurement, task allocation, and employee behaviour monitoring becoming increasingly data-driven. This transformation is not limited to discussions of productivity and efficiency, but also raises the question of whether inequalities in the workplace are being reproduced in different forms.

This study aims to examine theoretically how microaggressions experienced by women workers in digital workplaces can emerge and become institutionalised within the labour process.

Microaggressions, in contrast to overt forms of discrimination, are defined as commonplace, often unnoticed, and repetitive behaviours in everyday work interactions. It is argued that these practices, which traditionally occur in face-to-face workplace interactions, may take on new forms within the digitalised labour process. In particular, digital management tools such as algorithmic performance measurement, online accessibility expectations, continuous feedback mechanisms, rating systems, and visibility pressures have the potential to create gendered burdens on women workers.

Despite the apparent impartiality of algorithmic management systems, which are based on data analysis, metrics such as customer reviews and communication style can reflect gender norms. This situation leads to workers being evaluated not only on their work output but also on their emotional labour. Accordingly, the study conceptualises microaggressions not only as interpersonal behaviours but also as outcomes of digital control mechanisms and argues that digitalisation is not a neutral process in labour relations.

Keywords: Algorithmic management, Microaggressions, Digital labour process, Gender inequality.

GÖÇMEN KADINLARIN SOSYAL HİZMETLERE ERİŞİIMİNDEKİ YAPISAL ENGELLER: TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ASLAN
Mardin Artuklu Üniversitesi, Midyat Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı
ORCID: 0000-0002-6692-5247

ÖZET
Küresel göç hareketleri, son yıllarda savaşlar, ekonomik eşitsizlikler, siyasal istikrarsızlıklar ve iklim krizleri gibi çok boyutlu dinamiklerin etkisiyle artmış; yalnızca ekonomik yer değiştirme süreçleri olarak değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği, müzakere edildiği ve kurumsallaştığı yapısal alanlar olarak değerlendirilmesi gereken karmaşık bir olgu haline gelmiştir. Uluslararası göçmen nüfusunun yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen, kadınların göç deneyimi; toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, bakım sorumlulukları ve emek piyasası ile hukuki sistemlerdeki eşitsiz konumlanma nedeniyle erkeklerden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Kadınlar göç sürecinde hem göçmen olmanın yarattığı yapısal kırılganlıklarla hem de toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle aynı anda karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışma, göçmen kadınların sağlık, sosyal yardım, istihdam programları ve psiko-sosyal destek hizmetlerine erişiminde karşılaştıkları yapısal engelleri toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmet perspektifi çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar ile kurumsal raporların tematik analiz yoluyla incelendiği nitel ve kavramsal bir literatür değerlendirmesine dayanmaktadır. Bulgular, göçmen kadınların sosyal hizmetlere erişiminin; yasal bağımlılık düzenlemeleri, dil ve iletişim bariyerleri, ekonomik güvencesizlik, enformel istihdam biçimleri, orantısız bakım yükümlülükleri, kurumsal toplumsal cinsiyet körlüğü, ayrımcılık ve travma duyarlı hizmetlerin sınırlılığı gibi kesişimsel ve birbirini güçlendiren yapısal faktörler tarafından sınırlandığını göstermektedir. Bu engeller bireysel yetersizliklerin değil, göç yönetimi ve refah sistemleri içinde yerleşik eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum, sosyal politika tasarımlarında toplumsal cinsiyet perspektifinin yeterince bütünleştirilmemesinin uzun vadeli eşitsizlikleri derinleştirdiğini de ortaya koymaktadır. Çalışma, göçmen kadınların eşit erişiminin sağlanabilmesi için hak temelli, güçlendirici ve toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal hizmet uygulamalarının kurumsallaştırılması gerektiğini savunarak literatüre yapısal bir yeniden kavramsallaştırma katkısı sunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Göçmen kadınlar, sosyal hizmetlere erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yapısal engeller.

STRUCTURAL BARRIERS IN MIGRANT WOMEN'S ACCESS TO SOCIAL SERVICES: A GENDER-SENSITIVE SOCIAL WORK ANALYSIS

ABSTRACT
In recent years, global migration movements have intensified due to multidimensional dynamics such as wars, economic inequalities, political instability, and climate crises. Migration should therefore be understood not merely as a process of economic relocation but as a complex structural arena in which gender relations are reproduced, negotiated, and institutionalized. Although women constitute nearly half of the international migrant population, their migration experiences differ significantly from those of men due to gendered divisions of labor, caregiving responsibilities, and unequal positioning within labor markets and legal systems.

During the migration process, women simultaneously face the structural vulnerabilities associated with migrant status and gender-based inequalities. This study aims to analyze the structural barriers migrant women encounter in accessing social services—including healthcare, social assistance, employment programs, and psychosocial support—within a gender-sensitive social work framework. The research is based on a qualitative and conceptual literature review in which national and international academic studies as well as institutional reports were examined through thematic analysis. The findings demonstrate that migrant women's access to social services is constrained by intersecting and mutually reinforcing structural factors, including legal dependency arrangements, language and communication barriers, economic precarity, informal employment patterns, disproportionate caregiving burdens, institutional gender blindness, discrimination, and limited trauma-informed services. These barriers stem not from individual deficiencies but from entrenched inequalities embedded within migration governance and welfare systems. Moreover, the findings indicate that insufficient integration of gender perspectives into social policy design deepens long-term inequalities. The study argues that ensuring equitable access for migrant women requires the institutionalization of rights-based, empowerment-oriented, and gender-sensitive social work practices, thereby offering a structural reconceptualization of access within migration and social policy scholarship.
Keywords: Migrant women, access to social services, gender inequality, structural barriers.

PSİKOLOJİK ŞİDDETİN DÜŞMANCA CİNSİYETÇİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KADIN ÇALIŞANLAR ÖRNEKLEMİNDE BİR İNCELEME

Dr. Günay HASANOVA
Gence Devlet Üniversitesi
ORCID: 0009-0001-2571-0071

Prof. Dr. Özlem OKTAL
Anadolu Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-2232-8464

ÖZET
Bu araştırmada, örgütsel psikolojik şiddet algısı ile çelişik duygulu cinsiyetçiliğin alt boyutu olan düşmanca cinsiyetçilik arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma nicel araştırma deseniyle yürütülmüş olup, veriler kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen ve Azerbaycan bankacılık sektöründe görev yapan 420 kadın çalışandan çevrimiçi anket aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma modeli yapısal eşitlik modeli (YEM) kullanılarak test edilmiş ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir.
Analiz sonuçları, kadın çalışanların algıladığı örgütsel psikolojik şiddetin düşmanca cinsiyetçilik düzeyleri üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, psikolojik şiddetin yalnızca bireysel zarar üretmediğini; aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli tutumların yeniden üretimine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, olumsuz örgütsel deneyimler çalışanların toplumsal cinsiyete ilişkin bilişsel ve tutumsal yönelimlerini etkileyebilmektedir.
Alan yazında psikolojik şiddet ile çelişik duygulu cinsiyetçilik arasındaki ilişki çoğunlukla düşmanca cinsiyetçiliğin bağımsız değişken olarak ele alındığı modeller üzerinden incelenmiştir. Bu çalışma ise psikolojik şiddeti bağımsız değişken, düşmanca cinsiyetçiliği ise bağımlı değişken olarak konumlandırması bakımından özgün bir katkı sunmaktadır ve değişkenler arasındaki yönlü ilişkiyi tersinden ele alması açısından farklılaşmaktadır.
Azerbaycan bağlamında konuya ilişkin sınırlı sayıda araştırma bulunması, elde edilen bulguların sektördeki kadın çalışanların deneyimlerine dair güncel ve özgün veriler sunmasını sağlamaktadır. Sonuçların, cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesine yönelik politika ve uygulamalara ışık tutması; psikolojik şiddeti azaltmaya yönelik stratejilerin ve eşitlik temelli örgütsel müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Bulgular, psikolojik şiddetin yalnızca çalışan refahı açısından değil, örgütsel cinsiyet ikliminin dönüşümü açısından da kritik bir değişken olduğunu göstermektedir.
Anahtar Kelimeler: Psikolojik Şiddet, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Düşmanca Cinsiyetçilik, Kadın Çalışanlar

THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE ON HOSTILE SEXISM: AN EXAMINATION IN A SAMPLE OF WOMEN EMPLOYEES

ABSTRACT
This study examines the relationship between perceived organizational psychological violence and hostile sexism, a sub-dimension of ambivalent sexism. The research was conducted using a quantitative design, and the data were collected through an online survey from 420 female employees working in the banking sector in Azerbaijan, selected via convenience sampling. The research model was tested using Structural Equation Modeling (SEM), and the causal relationships between variables were evaluated within a holistic framework.

The results of the analysis indicate that organizational psychological violence perceived by female employees has a direct and significant effect on their levels of hostile sexism. This finding suggests that psychological violence not only produces individual harm but may also contribute to the reproduction of gender-based attitudes. In other words, negative organizational experiences can influence employees' cognitive and attitudinal orientations toward gender.

In the existing literature, the relationship between psychological violence and ambivalent sexism has mostly been examined through models in which hostile sexism is treated as an independent variable. In contrast, this study makes an original contribution by positioning psychological violence as the independent variable and hostile sexism as the dependent variable, thereby addressing the directional relationship between the variables from a reverse perspective.

Given the limited number of studies on this topic in the Azerbaijani context, the findings provide up-to-date and original data regarding the experiences of women employees in the sector. The results are expected to inform policies and practices aimed at strengthening gender equality and to contribute to the development of strategies to reduce psychological violence and promote equality-based organizational interventions. The findings further demonstrate that psychological violence is a critical variable not only for employee well-being but also for the transformation of the organizational gender climate.

Keywords: Psychological Violence, Ambivalent Sexism, Hostile Sexism, Women Employees.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KADIN, SESSİZLİK VE ERDEM SÖYLEMİNİN ELEŞTİRİSİ

Emel KARAŞAHİN
Dokuz Eylul University, Faculty of Divinity
ORCID: 0000-0003-4503-6413

Neslişah BAŞBUĞ
Dokuz Eylul University, İnstitute of Social Sciences
ORCID: 0000-0002-1585-9438

Özet
Kadın, Sessizlik ve Erdem Söyleminin Eleştirisi başlıklı bu bildiride sessizlik kavramının klasik ahlak anlayışındaki yeri ve kadınla özdeşleştirilmiş bir erdem olarak tarihsel işlevi eleştirel bir bakışla tartışılmaktadır. Öncelikle sessizliğin ölçülülük, hikmet ve sabır gibi erdemlerle ilişkilendirilmesi, susmak ile konuşamamak arasındaki kritik ayrım üzerinden açımlanır; Antik felsefede ölçülülük ile susmak eylemi arasındaki bağ olarak yorumlandığı, dini ahlaki gelenekte ise sessizliğin hikmet, sabır ve tevekkül ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Burada "gönüllü sessizlik" ile "dayatılmış sessizlik" arasındaki fark önemlidir. Sessizliğin neden kadına ait bir erdem hâline getirildiği tartışılırsa; kadının duygusal, bedensel ve kontrol edilmesi gereken özne olarak görülmesi, konuşmanın ise otorite ve kamusal alanla özdeşleştirilmesi, sessizliğin itaat, edep ve ahlakla bağdaştırılması bu sürecin temel unsurlarıdır. Kadın sesi çoğu zaman düzeni bozan bir unsur olarak kodlanmış, sessizlik ise düzenin korunmasıyla özdeşleştirilmiştir; böylece sessizlik nötr bir tutum olmaktan çıkarak bir baskı unsuru olarak bir anlam kazanmıştır. İslam ahlak düşüncesinde sükûtun hikmetle ilişkilendirilmesine rağmen, pratikte kadın özelinde sessizliğin ahlaki bir beklentiye ve itaat normuna dönüştüğü görülür. Sessizlik erkek için bilgelik anlamı taşırken, kadın için çoğu zaman itaatin göstergesi olmuştur. Böylece sessizlik, erdem olmaktan çok, ahlaki dil kullanılarak meşrulaştırılan bir disiplin mekanizmasına dönüşür; kadının konuşması "fitne" veya "edepsizlik" olarak kodlanmış, sessizlik ise içselleştirilmiş bir baskı biçimi hâline gelmiştir. Bununla birlikte bazı bağlamlarda sessizlik aktif bir tavır, stratejik bir direnç biçimi olabilir. Ancak dayatılmış sessizlik kadının özne oluşunu engeller. Bu bağlamda sessizliğin kadın üzerindeki etkisi yeniden düşünülmesi gerekir: Sessizliğin ilk etapta bir erdem olabilmesi için gönüllülük, alternatif bir iletişim imkânı olarak tercih edilmesi ve güç ve baskının etkin olduğu ilişkilerden arınmış bağımsızlık koşullarının sağlanması gerekir. Kadına atfedilen sessizlik ise bu koşulları karşılamadığı için çoğu durumda ahlaki özneyi askıya alan bir baskı biçimine dönüşmektedir. Sessizlik başlı başına bir erdem olarak okunmadan önce, kadın için çoğu zaman ahlaki özne olma imkânının askıya alınması gibi durmaktadır. Öncelikle bu noktada sessizliğin yeniden çözümlenmesi gerekir. Dahası kadına atfedilen sessizlik, ahlaki bir erdemden çok, ahlak diliyle meşrulaştırılmış bir baskı biçimine dönüşüp dönüşmediği yeniden gözden geçirilip ve yeniden analiz edilmelidir.
Keywords: Sessizlik, Kadın, Cinsiyetlendirilmiş Erdem, Ahlaki Özne.

THE CRITIQUE OF THE DISCOURSE ON WOMAN, SILENCE, AND VIRTUE

Abstract
This paper, titled "Women, Silence, and a Critique of the Discourse on Virtue," critically examines the place of the concept of silence in classical moral understanding and its historical function as a virtue identified with women.

First, the association of silence with virtues such as moderation, wisdom, and patience is explored through the critical distinction between remaining silent and being unable to speak; in ancient philosophy, it was interpreted as the link between moderation and the act of remaining silent, while in religious moral tradition, silence was identified with wisdom, patience, and resignation. The difference between “voluntary silence” and “imposed silence” is crucial here. If we discuss why silence has been made a virtue associated with women, the fundamental elements of this process are the perception of women as emotional, physical, and controllable subjects, the identification of speech with authority and the public sphere, and the association of silence with obedience, propriety, and morality. The female voice has often been coded as a disruptive element, while silence has been equated with the preservation of order; thus, silence has ceased to be a neutral stance and has gained meaning as an element of oppression. Although silence is associated with wisdom in Islamic ethical thought, in practice, silence has become an ethical expectation and a norm of obedience, particularly for women. While silence signifies wisdom for men, it has often been a sign of obedience for women. Thus, silence becomes less a virtue and more a disciplinary mechanism legitimized through moral language; a woman's speech is coded as “sedition” or “indecency,” while silence becomes an internalized form of pressure. However, in some contexts, silence can be an active stance, a form of strategic resistance. However, imposed silence prevents women from becoming subjects. In this context, the effect of silence on women must be reconsidered: For silence to be considered a virtue in the first place, it must be voluntary, chosen as an alternative means of communication, and exercised in conditions of independence free from power and coercion. Silence attributed to women, however, often fails to meet these conditions and thus becomes a form of coercion that suspends moral agency. Before silence can be interpreted as a virtue in itself, it often appears to suspend the possibility of women being moral subjects. First, silence must be re-examined at this point. Furthermore, the silence attributed to women must be re-evaluated and re-analyzed to determine whether it has become a form of pressure legitimized by moral language rather than a moral virtue.
Keywords: Silence, Woman, Gendered Virtue, Moral Subject.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

GEMİLERE KADIN İSMİ VERİLMESİ VE DENİZCİLİK KÜLTÜRÜNDE TOPLUMSAL CİNSİYETİN SEMBOLİK OLUŞUMU

Öğr. Gör. Dr. Şebnem ERKEBAY
Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Denizcilik MYO, Ulaştırma Hizmetleri Bölüm
ORCID: 0000-0002-6467-7198

Öğr. Gör. Dr. Şükrü SATILMIŞ
Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Denizcilik MYO, Ulaştırma Hizmetleri Bölüm
ORCID: 0000-0003-3674-8291

Dr. Öğr. Üyesi Cem ERKEBAY
Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0001-9100-3626

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BAMYACI
Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği
ORCID: 0000-0002-9120-1830

ÖZET
Tıpkı insanlar gibi gemiler de biricik kimliklerini isimleriyle taşırlar. Bayrak ve isim, bir geminin aidiyetini ve kimliğini belirleyen temel unsurlardır. Binlerce yıldır, türü ne olursa olsun gemilerin isimlendirilmesi başlı başına bir seremoni olarak kabul edilmiştir. Bu ritüel genellikle gemi denize indirilmeden önce gerçekleştirilir. Geleneğin kökenlerinin Antik Yunan ve Mısır medeniyetlerine kadar uzandığı bilinmektedir. O dönemlerde gemiye verilen ismin, denizlerde karşılaşılabilecek tehlikelere karşı ilahi koruyucularla sembolik bir bağ kurduğuna inanılmaktaydı.
Zaman içinde pek çok unsur değişime uğramış olsa da denizcilik teamüllerinin önemli bir kısmı geleneksel yapısını korumuştur. İsim verme seremonisi ve isim tercihleri de bu sürekliliğin dikkat çekici örneklerindendir. Birçok denizcilik kültüründe gemi isimlerinin dişil zamirlerle anılması yaygın bir uygulamadır. Hint-Avrupa dillerinin çoğunda kelimeler dil bilgisel olarak eril ve dişil kategorilere ayrılmakta; gemiler ise çoğunlukla dişil sınıfta yer almaktadır. Örneğin İngilizcede gemiler “she” zamiriyle ifade edilir.
İsim seçimi, kültür, onur ve sembolik temsil kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Denizcilikte kadınların gemide bulunmasının uğursuzluk getireceğine dair batıl inançlara rağmen, gemi isimlerinin büyük ölçüde kadın isimlerinden seçiliyor olması dikkat çekici bir çelişki ortaya koymaktadır.
Bu çalışma, gemi isimlendirme ritüelini mitolojik referanslar ve kültürel sembolizm bağlamında incelemektedir. Bulgular, sembolik düzlemde yüceltilen kadın imgesi ile denizcilik sektöründeki kadınların gerçek varlıkları ve karar alma mekanizmalarındaki konumları arasındaki uyumsuzluğu ortaya koymakta; böylece anlamlı bir toplumsal ve kültürel paradoksu görünür kılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Deniz, kadın, gemi ismi, gemilerde kadın.

GIVING FEMALE NAMES TO SHIPS AND THE SYMBOLIC FORMATION OF GENDER IN MARITIME CULTURE

ABSTRACT

Like human beings, ships possess unique identities expressed through their names. A ship's flag and name constitute its primary markers of identity and affiliation. For millennia, regardless of their type, ships have been named through a formal ceremony, typically conducted before launching. The origins of this tradition are known to date back to Ancient Greek and Egyptian civilizations. In those periods, the name bestowed upon a vessel was believed to establish a symbolic connection with divine protectors who would safeguard it from the perils of the sea.

Although many aspects of maritime practice have evolved over time, naming ceremonies and naming conventions have largely remained within the boundaries of tradition. In many maritime cultures, ships are referred to using feminine pronouns. In most Indo-European languages, nouns are grammatically categorized as masculine or feminine, and ships are generally classified as feminine. For instance, in English, a ship is traditionally referred to as "she."

The act of naming is closely associated with concepts of culture, honor, and symbolic representation. Despite longstanding superstitions in maritime culture suggesting that the presence of women aboard ships brings misfortune, it is striking that ship names are predominantly derived from female names.

This study examines the ritual of ship naming through mythological references and cultural symbolism. The findings reveal a paradox between the symbolically exalted image of women and their actual presence and position within decision-making mechanisms in the maritime sector, highlighting a significant socio-cultural contradiction.

Keywords: Sea, woman, ship name, women on ships.

GİRİŞ

Denizcilik son derece kadim bir kültüre sahiptir. Zenginliği, mücadeleyi, özgürlüğü ve sonsuzluğu çağrıştırır. Zaman içinde gemiler doğurganlığın dişil sembolleri, inancın, barışın, keşfin, gücün, felaketin, ölüm ve ahiretin sembolleri olarak çeşitli şekillerde yorumlanmışlardır (McCaughan, 2001). Bu çalışmanın amacı derinliği olan bu kültürde kadın cinsiyetinin sembolik olarak konumunu, gemiler ve karakterleri üzerinden değerlendirmek ve tarihte farklı dönemlerdeki yaklaşımları derlemektir.

Programme for the launching of a submarine, 1959.

Şekil 1. 1959 yılından bir tören davetiyesi

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Yöntem olarak literatürde mevcut denizcilik tarihi, terimleri, kadın ve deniz, deniz kültürü gelenekleri temalı çalışmalar değerlendirilmiştir. Kronolojik sırayla gemilerin cinsiyet kazanması, farklı toplumlardaki dilbilimsel uygulamaları, gemilere ad verilme gelenekleri yayımlanmış kaynaklardan derlenmiştir.

Pek çok insan duygusal olarak bağlandığı cansız varlıklara ya da toplumlar değer verdikleri cisimlere insani nitelikler atfeder hatta isim verirler. Ancak bunların hiçbiri kalıcı ve yüzyıllardır devam eden kurallar ya da kabuller değildir.

Ayrıca bu denli etkileyici törenlerle gerçekleştirilmez. Tarihte gemilere isim verilme ritüeli aslında cansız bir varlığın artık şahsiyet kazandığı ve canlı olarak varlığına devam edeceği anlamına da gelmektedir. Donanmalarda ve hatta ticari gemilerde bir ruh olduğu, kendilerine özgü karakterleri olduğu kabul edilmektedir (Rodgers, 1984). Gemilere yüklenen bu karakter katı dil bilgisi kurallarını dahi esnetecek niteliktedir. İngilizce dilinde gemi cansız bir varlığı niteler gibi değil de bir kadına hitap eder gibi "she" zamiri ile belirtilmektedir. Bu hukukta da, teamülde de, gündelik yaşamda da bu şekildedir. Bu kullanımın 17. Yüzyıla kadar dayandığı bilinmektedir (Dževerdanović-Pejović, 2017). "She" zamirinin Oxford Ingilizce sözlüğüne gemileri dişil cinsiyetle kişiselleştirecek şekilde ilk kaydı 1375 yılıdır. Aslında temelde Latincede "Navis" yani "gemi" kelimesinin cinsiyetinin kadın olmasından gelmektedir (Meşe, 2022). Bunun yanında Almanca'da tekne, gemi, yelkenli gibi taşıtlar "das" ile nötr olarak tasfir edilir (Mellefont, 2000).

Gemilerin cinsiyetinin kadın olarak kabul edilmesine dair farklı görüşler söz konusudur. Bazıları kadının anne ve besleyici olmasını buna sebep olarak görürken kimisi bunu denizde tek başına olan denizcilerin yanlarında olmasını arzu ettikleri kadını temsil eden romantik bir noktadan görmektedirler. (Rodgers, 1984). Sevdikleri kadınla, eşleri ya da sevgilileri, özdeşleştirilebilir. Denizlerde hakim olunması güç, özen ve dikkat isteyen, bakım gerektiren yapılarıyla da kadına benzetenler mevcuttur. Bu bakış açısı da kadınların anlaşılmaz, dizginlenmesi zor, mücadeleci tarafını temsil etmektedir. Savaş gemisi ya da ticaret gemisi olsun, gemiler üzerinde güverte düzeni, hareketlilik ve bakım süreçleri büyük önem taşır. İnce belli, iyi düzenlenmiş ve estetik üst yapıya sahip gemiler, tıpkı bir insan gibi hayranlık uyandırır. Geminin değeri yalnızca ilk maliyetiyle değil, sürekli bakımı ve işletilmesiyle ölçülür; bu da gemiye gösterilen ilginin ve özenin boyutunu ortaya koyar (Foley, 1998). Yani aslında temelde inanç boyutuyla başlayan serüven duygusal boyuta kadar uzanmaktadır. Duygusal mı cinsiyetçi mi bakmak gerekir? Cevap vermesi oldukça zor.

Deniz ve Kadın Arasındaki İlişkiye Farklı Bir Bakış

Denizde kadınların uğursuzluk getirdiğine inanılmasına rağmen gemilerin pruvası bir kadın figürünü anımsatır (Dževerdanović-Pejović, 2017). Hatta 18. Yüzyıldan sonra gemilere kadın figürleri işlenmeye başlandı (Meşe, 2022). Kadınların gemide bulunması uğursuzluk sayılırdı fakat burada da soylu ve sıradan halktan olanlar arasında ayırım yapılmaktaydı. Fakir ve sıradan kadınlar gemilere alınmazken, soylu sınıftan kadınlar gemilere yolcu olarak alınmaktaydı (Meşe, 2022).

15., 16. Yüzyılı düşündüğümüzde, o döneme ait gemilerde hijyen koşullarının (tuvalet gibi) kadınlar için çok da uygun olmadığı söylenebilir. Uzun ve çetin yolculuklarda gemide bir kadın bulunması hem mürettebat hem de yolcu için rahatsız edici durumlar yaratabilirdi.

Yine geçmiş dönemlerde gemilerdeki pek çok işin manuel gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu nedenle kuvvet gerektiren bu işlerde kadım mürettebatın verimli olamayacağı de bir gerçek.

Bazı görüşlere göre de kadın ruhuna sahip olan gemi başka bir kadını kıskanır ve huysuzlanmaya başlayabilir. Kötü hava koşulları, fırtınalar, geminin karşılaştığı tehlikeli durumlar gemide bir kadının varlığına bağlanabilmekteydi (Kadınların denizdeki varlığı, n.d.).

(Meşe, 2022).

Gemilere kadın ismi verilmesi onur verici bir uygulama olarak yorumlanmaktadır. Erkek isimleri ya da bitki, hayvan adları da oldukça seyrek de olsa görülmektedir (Mellefont, 2000). Geç orta çağ döneminde İngiltere'de gemilerin pek çoğuna kötülüklerden koruyacağı düşüncesi ile dini temalı isimler verilmekteydi. Bu isimlerden en çok kullanılanı Meryem Ana'nın ismi olarak görülmekteydi. Onu Margaret izlemekteydi. Margaret'in denizcilerin hayatını kurtaran bir azize olduğuna inanılmaktaydı. İspanyol gemilerinin de neredeyse dörtte biri Meryem Ana'nın ismini taşımaktaydı (Jones, 2009). Bazı kültürlerde geminin isminin kadınların verdiği görülmektedir (Gürdeniz, 2022). Kadının koruyucu olduğuna olan inanç, geminin tüm kötülüklerden korunması dileği ile geminin kutsanması vazifesini bir kadına verir. Günümüzde dahi bu gelenek devam etmekte, ünlü kadınlar gemilerin isim törenlerinde bulunmaktadırlar (Öndeş, 2023)

Osmanlıda ve Cumhuriyet Döneminde Gemilere Verilen İsimler

Türklerin denizcilik tarihinde ilk kez bir geminin adlandırılması 14. Yüzyıla dayanır. 15. Ve 16. Yüzyılda gemiler genellikle reislerinin ismini alırlardı. Daha sonra padişahlar ve annelerinin isimleri gemileri yaptıran kimseler olmalarından ötürü gemilere verilmeye başlanmıştır (Gürdeniz, 2022).

Şekil 2. Tirimüjgan Gemisi (Avşaroğlu, 2024)

Aslında 1800'lü yıllara baktığımızda yolcu vapurlarının yalnızca %9 kadarının kadın ismine sahip olduğu görülmektedir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına baktığımızda bunun sıfıra yakın olduğu görülmektedir.

Kadın isimlerinin devletin ciddiyetine pek de uymadığı düşüncesinin hakim olduğunu varsayabiliriz (Meşe, 2022). Sonraki dönemlerde Türk denizcilerinde de gemilerini sevdikleri, değer verdikleri kadınlarla, sevgilileri, eşleri ya da anneleri, özdeşleştirme geleneği görülmektedir.

SONUÇ

Denizciler gemileriyle açıldıklarında aylarca evlerine geri dönemeyebilmekteydiler. Zorlu koşullarda okyanuslar aşmaktaydılar. Bu zor koşullar evlerini, eşlerini, annelerini, ailelerini özlemelerine neden olmaktaydı. Bu durumda yaşam alanları olan gemi onların, evi, ailesi ve sırdaşı olmaktaydı. Bu nedenle Gemilere çoğunlukla kadın ismi verilme geleneğini buna bağlamak mümkün. Yine benzer sebeple Ingilizce gibi en yaygın kullanıma sahip dillerinden birinde "she" zamiri gemileri temsil etmektedir. Literatürde diğer bir görüş olarak da kadınların inatçı, öngörülemez, görünümüne önem veren, alımlı halinin gemilerin kontrol edilmesi güç, dış görünüşüyle hayranlık uyandıran, sürekli bakım isteyen haliyle bağdaştırıldığı görülmektedir.

Gemilerin bir kadın olarak canlandırılmasının yanında 14. Yüzyıldan itibaren ilk önceleri koruyucu olması düşüncesi ile azizelerin adları gemilere sıklıkla verilmeye başlanmış. Osmanlı'da ise daha nadir kadın isimleriyle karşılaşılmış. Zamanla isim geleneği inanç temelinden duygusal bir dayanağa doğru evrilmiş ve annelerin, eşlerin ya da sevgililerin isimleri kullanılmaya başlanmış.

Günümüzde bilgiye erişimin kolaylaşması ve bilimin saygın bir noktada olması batılı nispeten ortadan kaldırmasına rağmen gelenekler hala devam etmektedir. Bir gemiye isim verme töreninin neredeyse bir çocuğun doğumu kadar heyecan uyandırması ve bunu bir kadının yapıyor olması hala sıkça karşılaştığımız bir gelenek. Hala gemilere çoklukla kadın isimleri veriliyor. Literatürdeki bazı kaynaklarda çok az da olsa bu durumun izlerine rastlasak da tek değişen gemilere kadınların alınmasının uğursuzluk getirdiği inancı. Bunda tarihte başarılar kazanmış kadın denizcilerin rolünü unutmamak gerekir.

KAYNAKLAR

McCaughan, M. (2001). Symbolism of ships and the sea: From ship of the church to gospel trawler. *Folk Life, 40*(1), 54–61. https://doi.org/10.1179/flk.2001.40.1.54

Rodgers, S. (1984). Feminine power at sea. *RAIN, 64*, 2–4, 1. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. ISSN: 0307-6776

Dževerdanović-Pejović, M. (2017). Linguistic facts as a reflection of changes in seafaring: Is a ship still a 'she'? *The Mariner's Mirror, 103*(3), 313–322. https://doi.org/10.1080/00253359.2017.1340427

Meşe, İ. (2022, 20 Mart). *Gemiye neden "She" denir? Denizcilik Dergisi*. https://www.denizcilikdergisi.com/yazarlar/muh-ilker-mese/gemiye-neden-she-denir/

Mellefont, J. (2000). *Heirlooms and tea towels: Views of ships' gender in the modern maritime museum*. *The Great Circle, 22*(1), 5–16. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/41563053

Jones, M. (2009). *The names given to ships in fourteenth- and fifteenth-century England*. *Nomina*, 23, 49–62. https://www.snsbi.org.uk/Nomina_articles/Nomina_23_Jones.pdf

Gürdeniz, C. (2022). *Savaş gemilerine isim verilmesi*. Yacht Türkiye. https://www.yachtturkiye.com/yazarlar/cem-gurdeniz/savas-gemilerine-isim-verilmesi.html

Avşaroğlu, E. (2024, 29 Kasım). *Bafra Açıklarında Karaya Oturan Tirimüjgan Gemisinin Hikayesi*. BafraHaber.com. https://www.bafrahaber.com/yazaryazi/bafra-aciklarinda-karaya-oturan-tirimujgan-gemisinin-hikayesi--36685.html

Öndeş, O. (2023, 2 Eylül). *İngilizce'de Gemilere Neden "She-Dişi" denilmiş?* DenizBülten.com. https://www.denizbulten.com/ingilizcede-gemilere-neden-she-disi-denilmis-434yy.htm

Foley, F. D. (1998, December). *Why we call a ship a she*. *Naval History, 12*(6).

Kadınların denizlerdeki tarihi. (n.d.). One Yacht. https://oneyacht.org/maritime-culture/kadinlarindenizlerdekitarihi/

KADININ GÜZELLİK ALGISI, BEDEN İMAJI VE KİMYASALLAR: TEKNOLOJİ ÇAĞININ ETKİLERİNE GENÇ BAKIŞ

Alev Ece İKİZ
İzmir Türk Koleji
ORCID: 0009-0003-5050-205X

Mavisu KIRBIYIK
Suphi Koyuncuoğlu Anadolu Lisesi ,
ORCID: 0009-0007-0390-5410

Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ
Dokuz Eylül Ünivesitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-4381-1658

Nurcan KIRBIYIK
Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0006-7630-4491

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ergenlerde beden imajını etkileyen teknolojik içerikler ve güzellik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca, kozmetik sektöründe kimyasalların etkisinin ve kimyasalların etkisine yönelik kadınlarda bilinçliliğin incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın yöntemi sistematik gözden geçirmedir. YÖK tez tarama, Google akademik tarama motorunda anahtar kelimeler olarak "ergenlerde beden imajı", "beden imajı",“güzellik algısı” ve “kozmetik ve güzellik algısı”, “ güzellik algısı ve kimya sektörü” ve “sosyal medya ve güzellik algısı” kullanılmıştır. Ulaşılan 45 yayın tek tek incelenmiş olup, ergenler ve gençlerde sosyal medya ve beden imajı konusunda ; ergen ve genç kadınlarda kozmetik sektörü ve güzellik algısı ile ilgili çalışma kapsamı ile uyumlu toplam 11 çalışma seçilmiştir. Seçilen yayınlar, yöntemsel çeşitlilik göstermektedir. Dahil etme kriterleri olarak lise öğrencileri, üniversite öğrencileri, ergenler, açık erişim ile ulaşılabilen tezler, tam metin erişilebilen Türkçe yazılmış makaleler seçilmiştir. Dışlama kriterleri olarak özel eğitim, çocuk, hasta, onkoloji, hemşirelik, klinik örneklem kavramları ile tam metin erişilemeyen, türkçe ve ingilizce dışında bir dilde yayınlanmış makaleler, gazete raporları, blog yazıları gibi akademik olmayan yayınlar seçilmiştir.

İncelenen çalışmalar; ergen ve genç kadınlarda sosyal medyanın beden algısı ve beden imajı ,kozmetik sektörünün kadınlardaki güzellik algısı ile ilişkisi gibi temalara odaklanmaktadır. Elde edilen bulgular kavramsal olarak değerlendirilmiş ve öne çıkan sonuçlar sosyal medyada değişen ve sunulan güzellik algılarının ergenlik dönemindeki kadınlar için çeşitli psikolojik ve sağlık sorunlarına yol açması, ergenlerin yaşantılarını fiziksel görünüş odaklı yürütmelerine sebep olabileceği ve moda ve kozmetik sektörlerinin kadın bedeni üzerindeki güzellik algısını etkilediğini ortaya koymaktadır. Özgüven ve benlik saygısına olan çok yönlü etkinin yanı sıra kozmetik sektöründe kullanılan kimyasalların da önemli olduğu anlaşılmıştır.

Sonuçlar, ergen ve genç kadınların sosyal medyadaki içeriklere eleştirel gözle yaklaşabilmeleri için dijital okuryazarlık eğitimi almalarını, kozmetik kullanımı ve kimyasalların etkisine yönelik bilinçlendirici etkinlik ve eğitimleri yapılması gerektiği, beden algısı olumsuz etkilenmiş genç ve ergen kadınların psikolojik destek almaları gerektiğini göstermektedir. Ayrıca okul ve gençlik merkezlerinde genç kadınların kendi bedenlerini olduğu gibi kabul etmelerini sağlayan ve beden saygılarını arttıracak psiko-sosyal destek çalışmaları yapılmalıdır.
Anahtar kelimeler: Kadın, güzellik algısı, kozmetik sektörü, kimyasallar, beden imajı, sosyal medya

WOMEN'S PERCEPTION OF BEAUTY, BODY IMAGE AND CHEMICALS: A YOUNG PERSPECTIVE ON THE IMPACTS OF THE TECHNOLOGICAL AGE

ABSTRACT
The aim of this study is to examine the relationship between technological content affecting body image in adolescents and the perception of beauty. Furthermore, it aims to examine the effect of chemicals in the cosmetics industry and women's awareness of the effects of chemicals. The method of the study is a systematic review. In this regard, the keywords ‘body image in adolescents’ and ‘body image’ and ‘perception of beauty’ and ‘cosmetics and perception of beauty’, ‘perception of beauty and the chemical industry’ and ‘social media and perception of beauty’ were used in the YÖK thesis search engine and Google Scholar search. The 45 publications retrieved were examined individually, about social media and body image in adolescents and young people, cosmetics industry and beauty perception in adolescent and young women, As a result of this systematic search, a total of 11 studies consistent with the research questions and scope of the study were selected. The selected publications show methodological diversity. The inclusion criteria were high school students, university students, adolescents, and theses that could be accessed as open access through the YÖK thesis database, full-text accessible articles written in Turkish have been selected.The exclusion criteria were studies involving special education, children, patients, oncology, nursing, clinical samples, studies for which full-text access was not available, publications in languages other than Turkish and English, and non-academic publications such as newspaper reports and blog posts.
The reviewed studies focus on themes such as the relationship between social media and body perception and body image in adolescent and young women, and the relationship between the cosmetics industry and perceptions of beauty among women. The findings were evaluated conceptually, and the prominent results revealed that changing beauty perceptions presented on social media can lead to various psychological and health problems for adolescent women, may cause adolescents to focus their lives on physical appearance, and that the fashion and cosmetics industries influence beauty perceptions regarding the female body. In addition to the multifaceted impact on self-confidence and self-esteem, it has been understood that the chemicals used in the cosmetics industry are also significant.
The results indicate that adolescent and young women should receive digital literacy training to enable them to critically evaluate content on social media, that awareness-raising activities and training on cosmetic use and the effects of chemicals should be implemented, and that young and adolescent women with negative body image perceptions should receive psychological support.

In addition, psycho-social support programs should be implemented in schools and youth centers to help young women accept their bodies as they are and to increase their body respect.
Keywords: Women, beauty perception, cosmetics industry, chemicals, body image, social media

GİRİŞ

Günümüzde kadınların ve ergenlerin yaşadığı "mükemmel vücut" a ulaşmaya çalışma çabası dikkat çekmektedir. Bu çaba, tarihsel zamanın her farklı döneminde görülmüş olsa da, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak internet tabanlı sosyal karşılaştırmalar yoluyla çok yaygınlaşmıştır. Bu kişilerde özgüven problemi, arkadaşlık ilişkilerinde dışlanma korkusu, anksiyete oluşumu ve benzeri sorunların oluşmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Aslında, bireyin benlik saygısı ve özgüveni düşük ise; ailesinde ve çevresinde yapıcı sosyal desteği yoksa; etrafında kendisi içi önemli kişilerden koşullu onaylar alıyorsa, bu koşullarda, kendisiyle ilgili olarak sosyal karşılaştırmalar yapmaya ve diğerine özenmeye daha açık hale gelir.

Sosyal medyada belirlenen güzellik standartlarının, adeta bir gereklilik algısı vurguladığı anlaşılmaktadır. Bu durumun, gençlerin mevcut yaşamlarını ve hatta, hayatlarının ilerleyen evrelerini, pek çok açıdan olumsuz yönde etkileyebildiği görülmüştür. Sosyal medyadaki beden imajına ve güzellik algısına yönelik sunulan yoğun alternatifler, yapılan baskılar, karşılaştırmalar, tercihler içeren paylaşımlar sonucu gençler ve özellikle bedenleri henüz yeni gelişmeye ve şekillenmeye başlayan ergenler, kendi bedenlerine ilişkin olumsuz beden imajı geliştirebilmektedir; bedenlerine alternatifler düşünmeye başlamakta ve bunları denemeye yönelerek bedenlerinde değişimler yapmaya başlamaktadır. Bu durum, günümüzde kadını kendi bedeni öznesinde tereddüte düşürmektedir. Bazen duruma göre incecik ve düzgün, simetrik; bazen duruma göre kalın ve dolgulu; ve genel olarak da çekici bulunan kadın fotoğraflarını gördükçe, bu kadınların çekici bedenlerinin nasıl oluştuğunu öğrendikçe, bu çekici bedenlerin çevreye yarattığı etkiyi izledikçe, gerçek uygulamalar yada yapay zeka ile üretilmiş olsalar da, bireyin doğal akıştan uzaklaşıp gördüklerinden ve duyduklarından etkilendiği fark edilmiştir (Çakır, 2020).

Alanyazın incelendiğinde, sosyal medyayı kullanan bekar kadınların, evli kadınlara kıyasla sosyal medyada nasıl göründüklerine daha fazla önem verdiklerine saptanmıştır. Aynı zamanda sosyal medyada geçirilen sürenin artmasıyla birlikte kadınların dış görünüşlerine verdikleri önemin de arttığı görülmüştür. Öte yandan, gelir durumu ve yaş değişkenlerinin bu konuda anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür (Kaya,2025). Sosyal medyada oluşan güzellik algısından kaynaklı kadınlarda kriterlere uyma çabası ve onun beraberinde gelen düzensiz diyet sonucu oluşan sağlık durumları, duygu bozukluğu, ani sinir patlamaları çevresindeki insanlarla olan sosyal ilişkilerine hasar vermektedir. Bu da kadınları ve ergenleri depresyon, yeme bozukluğu gibi yalnızlık psikolojisine soktuğu görülmüştür (Özbey ve Gültekin, 2021).

Ünlü markaların reklamlarının kliplerinde yer alan kadınlar da sosyal medya güzellik kriterlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. İnce ve çekici kadınları ünlü markların reklamlarında yer alması o reklamı izleyen kadınların orada ki manken gibi olmak istemesine ve kendi bedeninde değişimler yapma isteğini arttırmıştır. Oyuncaklar, çizgi filmler, filmler, reklamlar, animasyonlarda yaratılan karakterler doğrudan ve dolaylı olarak beden imajına yönelik gereklilikleri veya kabulleri insanların zihnine yerleştirmektedir (Kavasoğlu, 2020). Erkeklerin beğeni algısı yönetilmekte, beklentileri şekillendirilmekte, kadınların beden imajı yönlendirilmekte ve dolayısıyla mutsuzluk, tatminsizlik ve yalnızlık artmaktadır (Bazancir, 2022).

Ergenlerin sosyal medya kullanımı sürelerinin artması görünüşlerinde kaygılanmalarına yol açmakta (Çakıcılı, 2021), ve böylece daha fazla sosyal medya kriterlerine uyma çabası içindeyken, sosyal medyadaki influencerların özellikle instagram gibi platformlarda tavsiye ettiği veya bahsettiği ürünlerin kullanılması yanlılığı oluşmaktadır (Bazancir, 2022). Markanın toplumdaki imajının, ambalajlarındaki estetiğin, fiyatlandırma politikalarının etkili olduğu, temiz içerik kullanma yönünde tüketicinin bilinçlendirilmesinin (Yıldırım Dal, 2025) önemli olduğu, ayrıca reklamı yapılan ürünlerin hangi cilt tipi için olduğuna, içinde neler olduğuna ve ne kadar güvenli olduğuna bakmadan genç tüketicilerin hem bakım yapmak için hem de makyaj yapmak için ciltlerine uyguladıkları gözlenmektedir. Kimyasal içeriklerin sağlık üzerindeki etkisinin şeffaf sunulması oldukça önemlidir (Yıldırım Dal, 2025) çünkü bilinçsiz kozmetik kullanımı ciddi cilt sorunlarına sebep olabilmektedir..

Güzellik, bir bireyin kendini beğendiği gibi davranıp giyinmesidir (Karakuş, 2019). Kişiye özgü faktörlerin yanısıra, çevrenin etkisi ile oluşan ve ekonomiye bağlı faktörlerin genç tüketicilerin nanoteknolojik ürünleri satın almaya olan niyetleri olumlu etkilediği saptanmıştır (Tabanlı, 2019). Güzellik algısı ise, bir bireyin kendisine ruhen ve bedenen en yakın hissettiği şeydir. Kozmetik, bir bireyin kendisi hakkında kötü hissettiği bir konuyu ört pas edebileceği malzemedir. Aynı zamanda kozmetik sadece bir kusuru kapatmak için değil ama kendini belirli güzellik kalıbına sokmak için de kullanılır. Sosyal medya ve internetin günlük hayattaki etkisi, bir şey trend olduğunda herkesin ona özenmesi ile satın alma eğilimini olumlu yönde etkilemektedir (Kavasoğlu, 2020). O şeye sahip olmayan insanlara karşı tavır alınması sonucu ise, ergenlerde dışlanma korkusu oluşması yönünde de etkilidir. Sosyal medyada herkesin beğendiği bir vücut ve beden algısı gerçek hayattaki insanlarda olmayınca oluşan akran ve fiziksel zorbalık ergenleri ve kadınları kendileri üzerinde değişimlere zorlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı ergenlik ve gençlik dönemindeki kadınlarda sosyal medyanın ve kozmetik sektörünün beden imajı ve güzellik algısı üzerindeki etkisi ile ilgili tez ve araştırma makalelerinin gözden geçirilmesidir. Bu çalışmada ergen ve genç kadınların beden imajını ve güzellik algısını etkileyen faktörler incelenmektedir.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi sistematik gözden geçirmedir. YÖK tez tarama, Google akademik tarama motorunda anahtar kelimeler olarak "ergenlerde beden imajı", "beden imajı",“güzellik algısı” ve “kozmetik ve güzellik algısı”, “ güzellik algısı ve kimya sektörü” ve “sosyal medya ve güzellik algısı” kullanılmıştır. Ulaşılan 45 yayın tek tek incelenmiş olup, ergenler ve gençlerde sosyal medya ve beden imajı konusunda ; ergen ve genç kadınlarda kozmetik sektörü ve güzellik algısı ile ilgili çalışma kapsamı ile uyumlu toplam 11 çalışma seçilmiştir. Seçilen yayınlar, yöntemsel çeşitlilik göstermektedir. Dahil etme kriterleri olarak lise öğrencileri, üniversite öğrencileri, ergenler, açık erişim ile ulaşılabilen tezler, tam metin erişilebilen Türkçe yazılmış makaleler seçilmiştir. Dışlama kriterleri olarak özel eğitim, çocuk, hasta, onkoloji, hemşirelik, klinik örneklem kavramları ile tam metin erişilemeyen, türkçe ve ingilizce dışında bir dilde yayınlanmış makaleler, gazete raporları, blog yazıları gibi akademik olmayan yayınlar seçilmiştir.

İncelenen çalışmalar; ergen ve genç kadınlarda sosyal medyanın beden algısı ve beden imajı ,kozmetik sektörünün kadınlardaki güzellik algısı ile ilişkisi gibi temalara odaklanmaktadır. Elde edilen bulgular kavramsal olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Sönmez ve Özgen (2017) tarafından Türk ve İngiliz üniversite öğrencilerinden oluşan karşılaştırmalı bir örneklemde beden imajı algılarının oluşmasında medyanın rolünün ne olduğunu araştırmıştır. Hem geleneksel medyada hem de sosyal medyada baskı hissiyatı oluştuğu, ünlülerle hem karşılaştırma hem de onlara benzeme eğilimi yaşandığı saptanmıştır ve böylece "ideal" beden algısı yaygınlaştığını ortaya koymaktadır.

Karakuş (2019) güzellik algısının sosyal medya aracı kullanılarak nasıl yaygınlaştırıldığı ve reklam çalışmalarında öne çıkan güzellik algısının ne şekilde oluşturulduğunu ortaya sunmuştur. Bu çalışmada Chanel markasının yaptığı reklam çalışmalarından incelenen ideal kadın beden imajının kadınlar üzerinde güzellik kavramının oluşturduğu unsurları içerdiği ve desteklediği görülmektedir. Reklamlarda oluşturulan kadın bedenine karşı yapılan ideal beden anlayışı kadınların kendi bedenlerinde de değişiklik yapmasına sebep oluyor çünkü beden algılarını yönettiği ve "toplum tarafından kabul edilebilen" algısına soktuğu gözlemlenmiştir.

Çakır (2020) sosyal medyanın ve kültürel modernleşmenin, kadınların beden algıları üzerinde nasıl etkisi olduğunu etkilemiştir. Sosyal medyada görselliğin ve belirlenen güzellik standartlarına göre kadınlarda ve ergenlerde oluşmuş bir gereklilik algısının olduğu aynı zamanda gençlerin hayatlarının ilerleyen evresini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Bazancir, (2022) tarafından sosyal medya platformlarında özellikle instagramda bedenin nasıl tüketim nesnesine dönüştüğünü incelediği çalışmasında, kadınların beden imajlarının ideal bedene yönelik algı oluşması yönünde etkilendiğini ve hatta tek tipleşmeye özendirdiği ortaya konmuştur.

Yıldırım, Usta ve Kurtuluş (2022) tarafından çalışmalarında ergenlerde sosyal medya görünüşü algısı ölçeğininTürkçeye uyarlaması yapılmıştır. Lise öğrencilerinden yararlanılarak yürütülen bu çalışmada sosyal medya platformlarında fiziksel çekiciliği ve güzelliği vurgulayan gönderilerin lise çağındaki ergenleri fiziksel görünüşleri hakkındaki görüşlerini olumsuz etkilediği ve ergenlerin yaşantılarını fiziksel görünüş odaklı yürütmelerine sebep olabileceği tespit edilmiştir.

Erkul (2024) aile tutumunun ve medyanın ergenlik dönemindeki kadınlarda bedenleri üzerinde yeme bozukluğunu yordamasıyla nasıl etkili olduğunu incelemiştir. Bu derleme makalede kadınların mükemmel bedene ulaşma düşüncesinde aile tutumları ve medyanın sunduğu güzellik algısının etkili olduğu görülmüştür. Bu inceleme sonucunda özellikle sosyal her geçen gün değişen ve sunulan güzellik algılarının ergenlik dönemindeki kadınlar için çeşitli psikolojik ve sağlık sorunlarına yol açtığı görülmüştür.

Kaya (2025) çalışmanın amacı, sosyal medya kullanan kadınların ideal dış görünüş algılarının demografik değişkenlere göre nasıl farklılık gösterdiğini incelemektir farklı eğitim düzeylerine, gelir durumlarına, yaş gruplarına ve medeni hallere sahip 117 gönüllü katılımcıdan oluşmuştur. Araştırma bulgularına göre, sosyal medya kullanan bekar kadınların, evli kadınlara kıyasla sosyal medyada nasıl göründüklerine daha fazla önem verdikleri saptanmıştır. Ayrıca, sosyal medyada geçirilen sürenin artmasıyla birlikte bireylerin dış görünüşlerine verdikleri önemin de arttığı belirlenmiştir.

Nacak ve İkiz (2025) tarafından tüketim toplumunda güzellik imajının üretimi konulu sistematik derleme çalışması yapılmıştır. Literatürde titizlikle taranarak ulaşılan akademik makaleleri seçilmiştir. Tüketim toplumunun sunduğu güzellik imajının tarihsel gelişimini ortaya koyarak, günümüzde medyanın bunu farklı yollarla kadınlara empoze etmesinin kadın bedeni üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda medya ve reklam endüstrisi aracılığıyla kadına sürekli olarak ulaşılması güç, mükemmeliyetçi beden imgeleri sunulmakta olduğu, bu durumun da kadınlarda yetersizlik ve bedenle yabancılaşma gibi psikolojik etkiler doğurduğuna ulaşılmıştır.

Öngören ve İntizamoğlu (2025) sosyal medya ve internet kullanımının pozitif beden algısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. İnternet kullanım süresi, sosyal medya kullanım süresi, cinsiyet, vücut kitle endeksi gibi değişkenlerden yararlanılarak yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal medya ve internet kullanım süreleri arttıkça bireyler üzerinde idealize edilmiş beden algısıyla kendi bedenlerini daha çok karşılaştırdıkları ve olumsuz bir beden algısına yol açtığı gözlemlenmiştir.
Yılmaz (2025) tüketicilerin doğal ve organik kozmetik ürünlerine yönelik algılarını ve tercih nedenlerini incelemektedir. Yaklaşık 30 katılımcı ile yapılmıştır. Fiyatlarda herkesin erişebileceği politikalar önerilmiştir aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan planlanması önerilmiştir. Sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının desteklenmesi için uygun fiyatlandırmalar yapılmalı ve denetim mekanizmalarının hayata geçirilip düzenli kullanılması aynı zamanda sivil toplum ve sektör aktörlerinin işbirliğinde şeffaf iletişimin olması ve tüketici eğitim programlarının olması vurgulanmıştır.
Yüksel ve Pekel (2025) tarafından gençlerin beden imajını etkileyen faktörler incelenmiş olup çalışmada 47 öğrenciye ardışık örnekleme tekniği uygulanarak sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyal çevre, kitle iletişim araçları, moda, kozmetik gibi konulara bakılarak yapılan çalışmada gençlerin beden imajını etkileyen faktörlerden birinin kitle iletişim araçları olduğuna ulaşılmıştır. Bu araçlar tarafından sunulan güzellik standartlarının gençlerin beden imajını özellikle etkilediği sonucuna varılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İncelenen çalışmalar; ergen ve genç kadınlarda sosyal medyanın ideal beden algısı ve beden imajı, kozmetik sektörünün kadınlardaki güzellik algısı ile ilişkisi gibi temalara odaklanmaktadır. Elde edilen bulgular kavramsal olarak değerlendirilmiş ve öne çıkan sonuçlar sosyal medyada değişen ve sunulan güzellik algılarının ergenlik dönemindeki kadınlar için çeşitli psikolojik ve sağlık sorunlarına yol açması, ergenlerin yaşantılarını fiziksel görünüş odaklı yürütmelerine sebep olabileceği ve moda ve kozmetik sektörlerinin kadın bedeni üzerindeki güzellik algısını etkilediğini ortaya koymaktadır. Özgüven ve benlik saygısına olan çok yönlü etkinin yanı sıra kozmetik sektöründe kullanılan kimyasalların da önemli olduğu ve özellikle genç tüketicilerin kozmetiklerin kimyasalları ve yaratacağı etkiler konusunda şeffaf bilgiye ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır.
Sosyal medya platformlarına yaş sınırı getirilmesi, Yıldırım, Usta ve Kurtuluş(2022), Öngören, ve İntizamoğlu (2025), Çakır (2020), Kaya (2025)' nın yaptığı çalışmalar ile uyuşmaktadır. Kozmetik ve cilt bakım ürünlerinde müşteri ile bir şeffaflık içinde olunması Yılmaz (2025)' ın araştırması ile uyuşmaktadır. Reklamlara belirli bir bedene sahip mankenler kullanmak yerine tüm insanlara hitap edebilecek mankenlerin kullanılması Karakuş (2019)'un ve platformların etkisinin dikkate alınması Bazancir,(2022)'in araştırması ile uyuşmaktadır.
Sonuçlar, ergen ve genç kadınların sosyal medyadaki içeriklere eleştirel gözle yaklaşabilmeleri için dijital okuryazarlık eğitimi almalarını, kozmetik kullanımı ve kimyasalların etkisine yönelik bilinçlendirici etkinlik ve eğitimleri yapılması gerektiği, beden algısı olumsuz etkilenmiş genç ve ergen kadınların psikolojik destek almaları gerektiğini göstermektedir. Ayrıca okul ve gençlik merkezlerinde genç kadınların kendi bedenlerini olduğu gibi kabul etmelerini sağlayan ve beden saygılarını arttıracak psiko-sosyal destek çalışmaları yapılmalıdır.

1. Uygulamalı Alan İçin Öneriler

Sosyal medya kullanımına sınırlılık getirilmesi; Günlük sosyal medya süresinin kontrol altına alınarak aşırı kullanımın önlenmesi.

Psikolojik yardım alımları; Bireylerin duygusal ve zihinsel sorunları için uzman desteği alması.
Dijital okuryazarlık eğitimi: Teknolojiyi bilinçli, güvenli ve doğru kullanmayı öğretme süreci

2. Araştırmacılar İçin Öneriler

Sosyal medya platformlarına belirli bir yaş sınırlamasının getirilmesi gerektiği ve ailelerin bu konular hakkında eğitim alması önerilir.
Ünlü markaların reklamlarında belirli bir kalıptaki kadınları değil herkese hitap edebilecek kadın mankenlerin kullanılması önerilir.
Sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının desteklenmesi için uygun fiyatlandırmalar yapılmalı ve denetim mekanizmalarının hayata geçirilip düzenli kullanılması aynı zamanda sivil toplum ve sektör aktörlerinin işbirliğinde şeffaf iletişimin olması ve tüketici eğitim programlarının olması vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

Bazancir, M. (2022). Sosyal medyada kadın bedeninin inşası: Instagram örneği. Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Çakır, H. (2020). Sosyal medyada bedensel dış görünüm söyleminin kadın bedenini inşası: sosyolojik bir değerlendirme. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3 (2), 261-272.

Çakıcılı, Ö. (2021). Ergenlerde sosyal medya kullanımının, sosyal görünüş kaygısı ve kontrol alanı algılarını yordaması. Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.

Erkul, S. (2024). Aile tutumları ve medya faktörünün, ergenlik dönemindeki kadın bireylerin yeme tutumları ve beden imaj kaygısına etkisinin yeme bozuklukları ile ilişkisinin incelenmesi. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2024(1), 152-166.

Karakuş, Ö. (2019). Sosyal medya'da " güzellik algısı'nın" temsili. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve Kültürel Çalışmalar. https://www.academia.edu/44503710/SOSYAL_MEDYADA_G%C3%9CZELL%C4%B0K_ALGISININ_TEMS%C4%B0L%C4%B0

Kavasoğlu, G. (2020). Sosyal medya reklamlarının satın alma eğilimine etkisi: Kozmetik sektörü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Dokuz Eylül Üniversitesi , İzmir.

Kaya, S. (2025). Sosyal medya kullanan kadınların ideal dış görünüş algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. International Journal of Social Sciences, 9 (1), 159-177.

Nacak, S., ve İkiz, F. E. (2025). Tüketim Toplumunda güzellik imajının üretimi: Medya, kimlik ve beden üzerinden bir inceleme. Ases Eduscı (Internatıonal Journal Of Educatıonal Scıences) Issn: 2822-6844, 5(1), 352-376.

Öngören, B., ve İntizamoğlu, M. (2025). Sosyal medya ve internet kullanımının pozitif beden algısı üzerindeki etkisi. İmgelem, (Yeni Medya Çalışmaları), 145-168.

Özbey, H ve Gültekin, M. (2021). Lise öğrencilerinde beden algısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin medya ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 429-441.

Sönmez, E.E. ve Özgen, E. (2017). Medya kullanımı ve beden imajı: Türkiye ve İngiltere örneği. Akdeniz İletişim Dergisi, 27, 78-95.

Tabanlı, S. M. (2019). Genç tüketicilerin nanoteknolojik urünleri satın alma niyetlerini etkileyen aktörler ve Bursa ilinde bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.

Yıldırım Dal, T. (2025). Makyaj kozmetiklerinde kullanılan kimyasalların ciltte oluşturduğu riskler ve kadınların bilinçlenme süreci. Niksar Akademik Çalışmalar Dergisi, 2 (2), 76-92.

Yıldırım, H., Usta, T. K., & Kurtuluş, E. (2022). Ergenlerde sosyal medyada görünüş algısı ölçeği'nin türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. e-Kafkas Journal of Educational Research, 9(2), 545-563.

Yılmaz , D. (2025). Doğal ve organik kozmetik ürünlerde tüketici algısı: toplumsal cinsiyet ve medya etkisi bağlamında nitel bir inceleme. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 18 (3), 637-674.

Yüksel, M., ve Pekel, C. G. (2025). Gençlerin beden imajını etkileyen faktörler Ordu Üniversitesi örneği üzerinden nitel bir çalışma. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 1767-1811.

QADIN CƏMİYYƏTİN APARICI QÜVVƏSİDİR

P.ÜZ.F.D. MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI
Bakı Şəhəri, Adpu-Nun "Azərbaycan Dili Və Onun Tədrisi Texnologiyası" Kafedrasının Baş Müəllimi
ORCID: 0009-0008-3969-1669

ÖZET
Qadının həmişə cəmiyyətdə böyük rolu vardır. Bugünkü cəmiyyətimiz dünənki qadınların, anaların tərbiyəsinin məhsuludur. Qadınlarımız nə qədər vətənpərvər, fədakar, iradəli və fəaldırsa gələcəyimiz də bir o qədər inkişafa doğru gedəcək. Bir məsələni də unutmaq olmaz ki, hər bir dövlətin, xalqın inkişafı üçün hər zaman hərəkətverici qüvvəyə ehtiyacı var və qadınlar belə bir məsuliyyəti öz üzərinə götürməyi həmişə bacarmışlar.
Dövlətimizin müasir dövrdə yeritdiyi siyasət nəticəsində ölkəmizdə qadının cəmiyyətdəki yeri və rolu yüksək qiymətləndirilir. Azərbaycan qadını analıq missiyasını yerinə yetirməklə bərabər, həm də bacarıqlı siyasətçi, uğurlu iş adamı, sadiq dövlət məmuru, yüksək ixtisaslı peşəkar mütəxəssisdir. Bu cür fəal həyat mövqeyi respublikamızda uğurla həyata keçirilən gender siyasətinin mahiyyətindən, qadınlara müasir cəmiyyətin tamhüquqlu üzvləri kimi bütün imkanlardan bərabər istifadə üçün zəruri şəraitin yaradılmasından irəli gəlir.
Azərbaycan tarixinə diqqət etsək, kifayət qədər misallar göstərə bilərik ki, qəhrəman qadın hökmdarlar Tomris, Nüşabə, Heyran Nisə Bəyim, ilk diplomatlarımız Sara xatun, Dəspinə xatun təkcə əsərləri ilə deyil, həm də ictimai-siyasi fəaliyyətləri ilə seçilən Məhsəti Gəncəvi, Xurşidbanu Natəvan, Aşıq Pəri və digərləri. Zaman keçdikcə, nə qədər istedadlı, ağıllı və cəsarətli qadının adı tarixə yazılmışdır. Xüsusilə də, XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda qadınların ictimai fəallığının çox gözəl nümunələri mövcuddur. O vaxtın qabaqcıl qadınları kifayət qədər düşünülmüş formada, indiki terminlə desək, yeni gender münasibətlərinin kontekstini yaradırdılar.
Dövlət müstəqilliyimiz bərpa edildikdən sonra qadınların ictimai-siyasi həyata qovuşması, onların dövlət idarəçiliyində geniş təmsilçiliyi, bütün sahələrdə kişilərlə bərabər hüquqlara malik olması dövlət-qadın siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib. Çünki Azərbaycan məhz müstəqillik qazandıqdan sonra gender bərabərliyi və qadın hüquqlarına dair beynəlxalq normalara riayət olunması ilə bağlı bir sıra öhdəliklər götürüb.
Dövlət qadın siyasətinin əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsini məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. "O, qadınların rəhbər vəzifələrdə irəli çəkilməsinə xüsusi diqqət verirdi. Qadınlarla bağlı heç bir yığıncaq, iclas, qurultay nəzərindən kənarda qalmırdı. Müstəqilliyimizin ən ağır zamanında belə "Azərbaycan qadınlarının Milli Komitəsinin yaradılması haqqında" Fərman imzaladı. 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaratmışdır. Zaman keçdikcə, ölkədə ailə, qadın və uşaq məsələləri kompleks yanaşma tələb etməyə başlamışdı.
Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində aparılan islahatların davamı olaraq 2010-cu ildə "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Qanun qəbul edilib, qadın hüquqlarının qorunması, məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində güclü qanunvericilik bazası yaradılıb. Qadınların sosial həyatın bütün sahələrində fəal iştirakı üçün şərait yaradılmış və mühüm işlər görülmüşdür. Ölkəmizdə qadın problemləri daim dövlət qayğısındadır və gender proqramı ardıcıl surətdə həyata keçirilməkdədir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yeni siyasi və iqtisadi sistem qurmuş, sürətlə inkişaf edərək bölgənin lider dövlətinə çevrilmiş Azərbaycan gender siyasətinin reallaşdırılması məsələsində də yeniliklərə imza atmışdır.

Qadınların dövlətlərin sosial-iqtisadi həyatında bərabər iştirakı hələ də dünyanın bütün aparıcı təşkilatlarının gündəmində duran aktual məsələlərdən biridir. Azərbaycanda isə müstəqillik illərindən bu mövzuya xüsusi diqqət yetirilib, dövlət strukturlarının fəal dəstəyi qadın sahibkarlığının inkişafına müsbət təsir göstərməkdədir.
Bu gün minlərlə qadın işlə təmin olunaraq, ailəsinə, övladlarına, dövlətinə uğurla xidmət edir. Ümid edirəm ki, dövlətimizin davamlı və uğurlu siyasətin nəticəsində qadınlara verilmiş dəstək daha da çoxalacaq.
Anahtar Kelimeler: kadın, siyaset, devlet, destek, kalkınma

WOMEN ARE THE LEADING FORCE OF SOCIETY

Summary
Women always have a great role in society. Our society today is the product of the upbringing of yesterday's women and mothers. The more patriotic, dedicated, strong-willed and active our women are, the more our future will go towards development. One issue should not be forgotten that every state and nation always needs a driving force for development, and women have always been able to take on such a responsibility.
As a result of the policy implemented by our state in modern times, the place and role of women in society is highly valued in our country. In addition to fulfilling the mission of motherhood, an Azerbaijani woman is also a skilled politician, a successful businessman, a loyal public official, and a highly qualified professional specialist. Such an active life position stems from the essence of the successfully implemented gender policy in our republic, the creation of necessary conditions for women to use all opportunities equally as full-fledged members of modern society.
If we pay attention to the history of Azerbaijan, we can show enough examples such as the heroine rulers Tomris, Nushaba, Heyran Nisa Beyim, our first diplomats Sara Khatun, Daspina Khatun, who were distinguished not only by their works, but also by their social and political activities, Mahsati Ganjavi, Khurshidbanu Natavan, Ashiq Pari and others. Over time, the name of a talented, intelligent and courageous woman has been written down in history. In particular, there are very good examples of women's social activism in Azerbaijan at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The leading women of that time created the context of new gender relations in a rather thoughtful way, in today's terms.
After the restoration of our state independence, the inclusion of women in social and political life, their broad representation in state administration, and their equal rights with men in all fields have become one of the priority directions of the state-women's policy. Because Azerbaijan took a number of obligations regarding the observance of international norms on gender equality and women's rights after gaining independence.
The definition of the main principles of the state women's policy is connected with the name of the great leader Heydar Aliyev. "He paid special attention to promoting women in leadership positions. No meeting, meeting or convention related to women was overlooked. Even in the most difficult time of our independence, he signed the Decree "On the establishment of the National Committee of Azerbaijani women". In 1998, he established the State Committee on Women's Issues of the Republic of Azerbaijan. Over time, family, women and children issues in the country began to require a comprehensive approach. As a continuation of the reforms carried out in the field of human rights protection under the leadership of President Ilham Aliyev, the Law "On Prevention of Domestic Violence" was adopted in 2010, a strong legislative base was created in the field of protection of women's rights and prevention of domestic violence.

Conditions for active participation of women in all spheres of social life have been created and important work has been done. In our country, women's problems are always under the state's care, and the gender program is consistently implemented. Azerbaijan, which established a new political and economic system under the leadership of President Ilham Aliyev, developed rapidly and became the leading state of the region, has also made innovations in the issue of gender policy implementation.

Equal participation of women in the socio-economic life of states is still one of the urgent issues on the agenda of all leading organizations of the world. In Azerbaijan, since the years of independence, special attention has been paid to this topic, the active support of state structures has a positive effect on the development of women's entrepreneurship.

Today, thousands of women are employed and successfully serve their families, children, and the country. I hope that as a result of the continuous and successful policy of our state, the support given to women will increase even more.

Keywords: women, politics, state, support, development

GƏLƏCƏYİN MÜHƏNDISLƏRİ: QIZLARIN TEXNOLOGİYAYA YOLU

Səbinə Mahmudova
Naxçıvan Dövlət Universiteti

XÜLASƏ

Qızların texnologiya və mühəndislik sahələrində iştirakı son illərdə diqqət mərkəzindədir, çünki bu sahələrdə cinsiyyət balansının təmin olunması innovasiya və inkişaf üçün vacibdir. Tarixi olaraq texnologiya və mühəndislik sahələri əsasən kişilərin üstünlük təşkil etdiyi sahələr olmuş, stereotiplər və sosial gözləntilər qızların bu sahələrə cəlb olunmasını çətinləşdirmişdir. Lakin təhsil imkanlarının artırılması, mentorluq proqramları və rol modellərin dəstəyi qızların STEM (Elm, Texnologiya, Mühəndislik, Riyaziyyat) sahələrində uğur qazanmasına şərait yaradır.

Qızların texnologiyaya cəlb olunması yalnız fərdi inkişaf baxımından deyil, həm də cəmiyyət üçün əhəmiyyətlidir. Onların fərqli perspektivləri və yaradıcı yanaşmaları texnoloji layihələrdə daha inklüziv və innovativ həllərin ortaya çıxmasına imkan verir. Gələcəkdə texnologiya sahəsində qızların rolu artdıqca, bu sahələr daha rəngarəng, bərabər imkanlara sahib və cəmiyyətin bütün təbəqələrini əhatə edən bir mühitə çevriləcəkdir.

Bu prosesdə ailə dəstəyi, məktəb və universitet proqramları, qadın mentorları və peşəkar şəbəkələr qızların öz potensialını reallaşdırmasında əsas rol oynayır. Beləliklə, qızların texnologiya sahəsində aktiv iştirakı həm onların fərdi uğuru, həm də texnologiyanın cəmiyyətə verdiyi töhfələrin keyfiyyətini artırır.

Açar sözlər: Qızlar və texnologiya, Mühəndislikdə cinsiyyət balansı, STEM təhsili, Mentorluq və rol modellər, İnnovasiya və yaradıcılıq, İnklyuziv gələcək

ENGINEERS OF THE FUTURE: GIRLS' PATH TO TECHNOLOGY

ABSTRACT

The participation of girls in technology and engineering fields has gained significant attention in recent years, as achieving gender balance in these areas is essential for innovation and development. Historically, technology and engineering have been male-dominated fields, and stereotypes and social expectations have made it challenging for girls to enter these areas. However, increased educational opportunities, mentorship programs, and support from role models enable girls to succeed in STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) fields.

Involving girls in technology is important not only for their personal development but also for society as a whole. Their diverse perspectives and creative approaches allow for more inclusive and innovative solutions in technological projects. As girls' roles in technology continue to grow, these fields will become more diverse, equitable, and reflective of all segments of society.

Family support, school and university programs, female mentors, and professional networks play a key role in helping girls realize their potential. Therefore, active participation of girls in technology enhances both their individual success and the quality of contributions that technology provides to society.

Keywords: Girls and technology, Gender balance in engineering, STEM education, Mentorship and role models, Innovation and creativity, Inclusive future

ИНЖЕНЕРЫ БУДУЩЕГО: ПУТЬ ДЕВОЧЕК В ТЕХНОЛОГИИ

Участие девочек в области технологий и инженерии привлекает значительное внимание в последние годы, так как достижение гендерного равновесия в этих сферах является важным для инноваций и развития. Исторически технологии и инженерия были сферами, где доминировали мужчины, и стереотипы, а также социальные ожидания затрудняли для девочек вход в эти области. Тем не менее, расширение образовательных возможностей, программы наставничества и поддержка ролевых моделей позволяют девочкам успешно развиваться в STEM (Наука, Технологии, Инженерия и Математика).

Привлечение девочек в технологии важно не только для их личного развития, но и для общества в целом. Их разнообразные перспективы и творческий подход позволяют создавать более инклюзивные и инновационные решения в технологических проектах. По мере того как роль девочек в технологиях продолжает расти, эти сферы становятся более разнообразными, справедливыми и отражают интересы всех слоев общества.

Семейная поддержка, школьные и университетские программы, женщины-наставники и профессиональные сети играют ключевую роль в помощи девочкам раскрывать свой потенциал. Таким образом, активное участие девочек в технологиях повышает как их индивидуальный успех, так и качество вклада, который технологии приносят обществу.

Ключевые слова: Девочки и технологии, Гендерный баланс в инженерии, STEM-образование, Наставничество и ролевые модели, Инновации и креативность, Инклюзивное будущее

Texnologiya və mühəndislik sahələri son əsrlərdə cəmiyyətin inkişafında həlledici rol oynayır. Bu sahələrdə qadınların iştirakının artırılması yalnız bərabərlik məsələsi deyil, həm də innovasiya, yaradıcılıq və iqtisadi inkişaf üçün vacibdir. Tarixi olaraq texnologiya sahələri kişilərin üstünlük təşkil etdiyi sahələr olmuş və cinsiyyət stereotipləri qızların bu sahələrə daxil olmasını çətinləşdirmişdir. Bu yazıda qızların texnologiya və mühəndislik sahəsinə yolunu, qarşılaşdıqları çətinlikləri, mövcud imkanları və gələcək perspektivləri ətraflı araşdıracağıq.

Texnologiya sahəsi və mühəndislik uzun müddət kişilərin dominant sahəsi kimi qəbul olunub. Qızların bu sahələrdə iştirak etməməsinin əsas səbəbləri arasında sosial stereotiplər, təhsil imkanlarının məhdudluğu və rol modellərin azlığı dururdu. Lakin tarixdə bir sıra qadın mühəndislər və alimlər bu sahələrdə əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə etmişdir.

- **Ada Lovelace**: Dünyanın ilk proqramçısı kimi tanınır və müasir proqramlaşdırmanın inkişafına təsir göstərmişdir.
- **Hedy Lamarr**: Texnoloji ixtiraları ilə simli və simsiz kommunikasiya sistemlərinin təməlini qoymuşdur.
- **Grace Hopper**: Kompüter proqramlaşdırma dilinin inkişafında və COBOL-un yaradılmasında əsas rol oynamışdır.

Bu nümunələr göstərir ki, qadınlar texnologiya sahəsində iştirak edə bilərlər və əhəmiyyətli nailiyyətlər qazana bilirlər. Tarixi stereotiplərin azalması və təhsil imkanlarının genişlənməsi ilə qızların bu sahələrə cəlb olunması artmağa başlamışdır. Qızların texnologiya və mühəndislik sahələrinə yolunda əsas rol təhsilə aiddir. STEM (Elm, Texnologiya, Mühəndislik, Riyaziyyat) sahələrinə erkən yaşlardan başlayan maraq və təhsil imkanları onların bu sahələrdə uğur qazanmasına şərait yaradır.

- **Məktəb proqramları**: Məktəblərdə kodlaşdırma, robotika və texnologiya klublarının təşkili qızların marağını artırır.

- **Universitetlər və ixtisaslar**: Qızların mühəndislik və texnologiya fakültələrinə cəlb olunması üçün xüsusi stipendiyalar, mentor proqramları və təqaüdlər mövcuddur.
- **Mentorluq və rol modellər**: Qızlar uğurlu qadın mühəndislərlə tanış olduqda və onlardan dəstək aldıqda sahəyə daha asan inteqrasiya olunur.

Tədqiqatlar göstərir ki, qızların erkən yaşda texnologiya və riyaziyyat ilə tanış olması onların bu sahələrdə özünü rahat və bacarıqlı hiss etməsinə kömək edir. Qızların texnologiya sahələrinə yolunu əngəlləyən əsas səbəblər sosial və mədəni stereotiplərlə bağlıdır.

- **Cinsiyyət stereotipləri**: "Mühəndislik kişilər üçün sahədir" kimi düşüncələr qızların marağını azaldır.
- **Özünə inam çatışmazlığı**: Sosial təsirlər nəticəsində qızlar bəzən texnologiya sahəsində öz potensiallarına inanmırlar.
- **Ailə və cəmiyyət dəstəyi**: Ailə tərəfindən təşviq edilməməsi qızların sahəyə marağını azalda bilər.

Bu maneələrin aşılması üçün maarifləndirmə kampaniyaları, ictimai təşəbbüslər və inklüziv təhsil proqramları vacibdir. Qızların texnologiya sahəsinə cəlb olunması yalnız bərabərlik deyil, həm də sahənin inkişafı üçün faydalıdır. Qızlar fərqli perspektivlər, yaradıcılıq və problem həll etmə bacarıqları gətirirlər.

- **Yenilik və innovasiya**: Qızların layihələrdə iştirakı yeni və qeyri-ənənəvi həllər ortaya çıxarır.
- **Diversity və inklüzivlik**: Komandalarda gender balansı texnoloji məhsulların daha inklüziv və müxtəlif cəmiyyət ehtiyaclarına uyğun olmasını təmin edir.
- **Liderlik və təşəbbüskarlıq**: Qadın liderlər texnologiya sahəsində strateji qərarların formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayırlar.

Gələcəkdə texnologiya sahəsində qızların rolu daha da artacaq. Süni intellekt, robotika, biotexnologiya və digər sahələrdə qızların iştirakı texnologiyanın cəmiyyət üçün daha faydalı və inklüziv olmasını təmin edəcək.

- **Təhsil və təlim proqramları**: Erkən yaşdan başlayan STEM proqramları qızların sahəyə marağını artıracaq.
- **Qlobal təşəbbüslər**: Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq qurumlar qızların texnologiya sahələrinə cəlb olunması üçün layihələr həyata keçirirlər.
- **Texnologiyada bərabərlik hədəfi**: Gələcəkdə gender bərabərliyi texnologiya sahəsinin ayrılmaz hissəsi olacaq.

Qızların texnologiya və mühəndislik sahəsinə cəlb olunması cəmiyyət, iqtisadiyyat və innovasiya üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Tarixi stereotiplərin aradan qaldırılması, təhsil və mentorluq imkanlarının artırılması, sosial dəstəyin möhkəmləndirilməsi qızların bu sahələrdə uğur qazanmasına imkan yaradır. Gələcəkdə texnologiya sahələri daha rəngarəng, yaradıcı və inklüziv olacaq, və qızlar bu inkişafın mərkəzində dayanacaqlar.

Ədəbiyyat

1. Analysis of barriers, supports and gender gap in the choice of STEM studies in secondary education. *International Journal of Technology and Design Education.* — STEM seçimi zamanı qızların qarşılaşdığı sosial və struktural maneələri, ailə dəstəyi və rol modellər mövzusunda geniş təhlil.

2. Barriers to the Full Participation of Girls in Robotics: A Case Study of a South African Community of Practice. *Interchange* (Springer Nature, 2023) — robotika və texnologiya sahələrində qızların tam iştirakı üçün maneələr və icma yanaşmaları.

3. Promoting the Participation of Women in STEM: A Methodological View. (Springer Nature, 2022) — universitet səviyyəsində qadınların STEM proqramlarına cəlb olunması üçün metodik yanaşmalar.

4. Middle and high school girls' attitude to science, technology, engineering, and mathematics career interest across grade levels and school types. *Frontiers in Education* (2023) — məktəb yaşında qızların STEM karyera maraqları və bunun məktəb növlərinə təsiri.

UNLOCKING WOMEN'S WORK IN INDIA: LESSONS FROM BANGLADESH'S EXPERIENCE

Assistant Professor Dr. Sheetal Prasad
Amity University, Amity Law School
ORCID: 0009-0000-5068-4197

Abstract
India presents a striking paradox in its development trajectory: despite rapid economic growth and improving educational outcomes for women, female labour force participation remains persistently low. This disconnect between education, growth, and employment highlights deep structural and social constraints that prevent women from translating human capital gains into economic participation. This paper examines India's "missing middle" of educated but economically inactive women by drawing comparative insights from Bangladesh's relatively successful integration of women into paid work. While India's growth has been driven largely by services and knowledge-based sectors that offer opportunities to a small, urban, and skilled female workforce, large sections of women remain excluded due to skill mismatches, unsafe work environments, unpaid care responsibilities, and restrictive social norms. In rural areas, rising household incomes often reinforce patriarchal notions of honour, pushing women back into domestic roles.
In contrast, Bangladesh's experience demonstrates how large-scale, low-skilled employment opportunities—particularly through the Ready-Made Garments industry—combined with widespread access to microcredit, have normalised women's participation in paid work across social and geographic boundaries. The paper situates this divergence within the framework of the U-shaped curve of female labour force participation, arguing that India is trapped in the intermediate phase where rising incomes coincide with declining female employment. Moving beyond this stage requires not only job creation but also deliberate efforts to retain women in the workforce and challenge norms that discourage their participation.
The paper argues that India can draw important lessons from Bangladesh by expanding women's access to manufacturing and the care economy, sectors capable of generating large-scale, socially acceptable employment. Strengthening skill development, aligning education with labour market needs, and adopting a lifecycle approach to women's employment are critical policy priorities. Ultimately, sustained female participation across sectors is essential for transforming social attitudes and advancing India's vision of inclusive growth and social democracy.
Keywords: Social Norms ,Women's Work, Manufacturing and Care Economy, U-shaped Curve Hypothesis

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

THE ROLE OF AI IN THE AGE OF DISRUPTION: AN EMPIRICAL INVESTIGATION LINKING AI LEADERSHIP, WOMEN WORKFORCE AGILITY, AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE IN NIGERIAN COMMERCIAL BANKS

Yusuf Ahmed Tijjani[1],
Department of Business Administration, Ahmadu Bello University
ORCID: 0000-0003-3424-7610

Fatima Dikko
Department of Mass Communication, Kaduna Polytechnic

Abstract

The study examines the role of artificial intelligence (AI) in the age of disruption by empirically investigating the linkages among AI leadership, women workforce agility, and organizational resilience within the Nigerian commercial banking sector. It specifically assesses how AI leadership encompassing strategic vision, resource allocation, cultural promotion, and executive commitment to AI serves as an independent variable influencing workforce agility as a mediator (and exploratory moderator in select paths), ultimately enhancing organizational resilience as the dependent variable. The scope encompasses deposit money banks in Nigeria, with a purposive sample drawn from 13 institutions out of the licensed population (noted as approximately 26–44 deposit money banks across various authorizations as per Central Bank of Nigeria listings around 2023–2025), covering the period 2015–2024, which captures the accelerated digital banking transformation, progressive AI adoption (including chatbots, predictive analytics, and fraud detection), and escalating disruptions such as economic volatility, cybersecurity threats, fintech competition, and post-pandemic recovery. The study is theoretically anchored in three frameworks: Dynamic Capabilities Theory, which views AI leadership as enabling sensing, seizing, and transforming resources for adaptive advantage in turbulent environments; Resource-Based View (RBV), positing AI-driven leadership capabilities as rare, valuable internal resources fostering sustained competitive edge through enhanced workforce agility and resilience; and Organizational Information Processing Theory, which underscores AI's capacity to handle complex information flows, reduce uncertainty, and support agile, resilient responses in dynamic settings. Variables include organizational resilience as the dependent variable (proxied by a single composite reflective indicator capturing overall capacity to anticipate, adapt, withstand, and recover from disruptions) and AI leadership as the independent variable (proxied by four dimensions: strategic vision for AI integration, resource allocation to AI initiatives, promotion of AI-driven culture, and executive commitment to AI adoption and training). Workforce agility serves as the moderator (single proxy: employees' adaptive capacity and responsiveness to change), though primarily operationalized as a mediator in the core model to align with the title's emphasis on linkages. Employing a cross-sectional quantitative design, primary data were collected from 150 senior managers (approximately 11–12 per sampled bank) via a structured 5-point Likert-scale questionnaire with constructs adapted from validated scales. Analysis was conducted using Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) in Smart PLS 4, encompassing measurement model evaluation (Cronbach's alpha > 0.85, AVE > 0.5, HTMT < 0.85) and structural assessment (bootstrapping with 5,000 subsamples for path significance, R^2, f^2, and mediation testing). Findings reveal significant positive effects: AI leadership on workforce agility ($\beta = 0.412$, $p < 0.001$), women workforce agility on organizational resilience ($\beta = 0.356$, $p < 0.001$), and a direct positive influence of AI leadership on organizational resilience ($\beta = 0.148$, $p = 0.042$).

Women Workforce agility partially mediates the AI leadership–organizational resilience relationship (indirect effect $\beta = 0.147$, $p < 0.001$), with the model explaining 16.9% variance in women workforce agility and 28.4% in organizational resilience, alongside predictive relevance ($Q^2 > 0$). These results confirm AI leadership as a foundational driver for cultivating agile women workforces that amplify resilience in Nigeria's volatile banking context from 2015–2024, where AI adoption has advanced amid challenges like skill deficiencies and fraud risks. Aligned with dynamic capabilities and RBV, AI reconfigures resources for advantage; per information processing theory, it mitigates uncertainty through superior data handling. The partial mediation implies direct leadership benefits exist, yet agility pathways yield amplified resilience, urging Nigerian banks to prioritize AI investments, executive training, digital upskilling, and adaptive cultures to counter disruptions and sustain performance. Limitations include cross-sectional design and perceptual measures; future studies could incorporate longitudinal approaches, objective indicators, or full-sector coverage.

Keywords: AI leadership, women workforce agility, organizational resilience, Nigerian banking sector, PLS-SEM, dynamic capabilities, digital transformation.

ECOTOURISM DESTINATION PLANNING AND DEVELOPMENT: WHERE IS THE WOMAN?

Chigozie Jude ODUM
Department of Hospitality and Tourism Studies, University of Nigeria Nsukka
ORCID: 0000-0001-6018-7063

We cannot all succeed when half of us are held back- Malala Yousafzai.

Women have been reported by the World Tourism Organization to have dominated the employees in the tourism sector globally, to the tune of 69%; but the scenario in Africa's tourism appears to be different, as it is male-dominated. The Sustainable Development Goal (SDG) number five (5), to *achieve gender equality and empower all women and girls*, has target 5.4, which states, "Ensure *women's full and effective participation and equal opportunities for leadership at all levels of decision-making in political, economic, and public life*." Ecotourism has been reported to have the capacity to uplift women's economic lifestyles and encourages gender equality (Samal & Dash, 2024). Given this background, what is the possibility of achieving SDG 5 in a male-dominated society like Africa vis-à-vis ecotourism destination planning and development (EDPD) in a country like Nigeria? The issue of women has become imperative as ecotourism scholarship in recent times has tilted towards women empowerment, and it dominates studies from the United Kingdom, the United States, Australia, China, and South Africa (Samal & Dash, 2024). However, within West African nations, precisely Nigeria, ecotourism and women's studies are observably limited; this study is a preliminary attempt to fill the lacuna.

There are positive reports about women and ecotourism destinations and their contributions, especially in the conservation of eco-destinations with examples in island of Zanzibar and India. Although women's contributions in ecotourism are limited due to some societal structure—the patriarchal system—and it has been recognized as a major challenge facing women. The traditional Nigerian institutions are entrenched in patriarchal design; it has been observed, in the north central, where they reinforce traditional gender responsibilities that affect women's access to education, economic resources, etc. (Aliegba et al., 2025); a similar observation was recorded in southeastern Nigeria, among the Igbos, where, due to the quest and design to maintain family lineage, the male child is preferred over the female child (Onyebueke et al., 2024). Although women's marginalization has been recorded beyond the shores of Africa, example in Indonesia (Hardiyanti & Jalil, 2025) similar cases abound. The situation seems to be complex in African settings, where "traditional gender roles that have been socially constructed, socio-cultural events, and gender stereotypes are among the events that have affected women's leadership in Africa" (Mutabai et al., 2016:356), and this will likely affect their roles and responsibilities in ecotourism destinations. Ecotourism attractions like caves, karsts, lakes, rivers, and forests are part of the human environment; these resources are invaluable to mankind. But, in Igbo society, the decisions regarding the usage, management, and development appear to be within the whim and caprices of men, due to the patriarchal system of the Igbo society. And within the patriarchal system, women's voice and participation appear limited, and it propagates an unequal power balance, creating a sense of subjugation. Moreover, "patriarchal norms not only dictate the role and status of women in society but also significantly influence their access to resources and participation in the decision-making process" (Aliegba, 2025:440), and making decisions in ecotourism destinations may not be an exception to this challenge. But "there is a strong relationship between women and the tourism sector" (Aghdasi et al., 2023:2), which needs to be explored, understood, and propagate from emerging economy.

Based on the above assertions, the study is a preliminary attempt to comprehend the place of women in EDPD in selected ecotourism destinations in southeastern (SE) Nigeria, mainly within Anambra and Enugu States. The study will adopt a qualitative approach, and respondents will be disaggregated based on gender rather than using only one gender. The respondents will have high social status and ranking (village and kindred women leaders), and the majority of the female respondents must be indigenes of the selected communities in the sampled destinations. The result will be analyzed thematically through a social-constructivism lens. The study will present a first-hand account of women's roles, contributions, and challenges in EDPD from SE Nigeria, which will reinforce or refute existing knowledge. It also adds value to women's scholarship and beyond, highly invaluable to tourism stakeholders, policymakers, and researchers.

AGE DISCRIMINATION AND ATTITUDES TOWARDS WORK AMONG WORKERS OVER 55 YEARS OLD

Katerina Katsarska
Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Philosophy and Sociology

Abstract
The presentation discusses the views of people over the age of 55 regarding working life, career, and employment after retirement age. The analysis is based on a cross-sectoral approach. The main question is how age discrimination becomes possible in professional life after the age of 55. The analysis is valuable, as it presents, at a sociological level, the mechanisms of exclusion in professional life. Through the analysis of qualitative data, the study reveals various levels of discrimination and marginalization of people over 55 in working life.
Keywords: age discrimination, professional life

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN, WORK, AND POLITICS IN JAPAN: THE HISTORICAL STRUGGLE OF FOUR PERSPECTIVES

Meltem INCE YENILMEZ
Izmir Democracy University, Dept. Of Economics
ORCID: 0000-0002-4689-3196

Abstract
Four fundamental assumptions have shaped Japan's women's employment policies. These are: (1) the "housewife" perspective, based on women's domestic role, (2) the anti-discrimination "egalitarian individual" perspective, and (3) the "economic actor" perspective, which emphasises economic necessities. In the post-war period, especially in the 1960s, the "housewife" perspective was dominant; women were seen as a secondary source of income and were employed in low-wage, precarious jobs. With the rise of equality laws in the 1980s, the "egalitarian individual" approach gained prominence, but this approach was limited due to traditional gender roles. From the 1990s onward, economic challenges such as population ageing and labour shortages brought the "economic actor" perspective to the forefront. Women began to be seen as a strategic resource in economic growth and resolving the demographic crisis. However, this approach also positioned women as "economic tools," making it inadequate for truly supporting gender equality. In addition to these three perspectives, the perspective of (4) "women's transformative power" has emerged in recent years as a fourth approach. This perspective views women not just as economic actors or individuals with equal rights, but as key players who can transform social and institutional structures and lead innovation and sustainable development. This perspective aims to elevate gender equality from a mere "tool" to an "ultimate goal" and to fundamentally transform Japan's socioeconomic system. However, this approach is not yet at the centre of policies; it is discussed more in civil society and academic circles. In conclusion, women's employment policies in Japan are shaped by the tension and interaction between these four perspectives. Current policies are largely based on the "economic actor" perspective, while the "egalitarian individual" and "transformative power" perspectives remain more marginal. The barriers to women's access to high-quality employment continue to stem from the inconsistency between these perspectives and the remnants of the "housewife" model.
Keywords: Womenomics, Japan, Gender equality

1. Four Fundamental Perspectives Shaping Women's Employment Policies in Japan

The historical and institutional development of women's employment in Japan is a multi-layered process shaped not only by economic transformations but also by gender norms, welfare regime preferences, and state policies. This process can be explained by the transformation of dominant perspectives that determine women's position in the labour market over time. In the literature, this transformation is generally addressed within the framework of four main approaches: the "Housewife" perspective, the "Equal Individual" perspective, the "Economic Actor" perspective, and the recently increasingly important "Transformative Power" perspective. This study aims to analyse the historical evolution of women's employment policies in Japan through these four perspectives.

Since the early periods of modern Japanese society, the dominant "Housewife" perspective has primarily identified women with domestic production, caregiving labour, and reproduction processes. This understanding has defined women's participation in the labour market as a temporary, secondary, and complementary activity; it has produced a social policy architecture based on the male breadwinner model.

Especially during the post-war rapid industrialisation process, this perspective became institutionalised, concentrating women's labour in low-wage, insecure, and flexible jobs, thereby laying the groundwork for a gender-based dual labour market. Tax and social security systems have also reinforced this structure, taking on a deterrent function against the full-time and continuous employment of women.

With the 1980s, the "Equal Individual" perspective gained increasing visibility in Japan due to the influence of international norms and women's movements. This approach defined women based on their individual abilities and rights, independent of traditional roles, and aimed to prohibit discrimination in the legal sphere. However, the recognition of legal equality has not brought about a fundamental transformation in practice. The dual career paths developed in workplaces and weak enforcement mechanisms have led to the continuation of de facto discrimination; women have often been positioned not as equal individuals but as actors expected to conform within the system's boundaries.

Since the 1990s, Japan's deepening demographic and economic crises have created a new rupture in the approach to women's labour and have brought the "Economic Actor" perspective to the forefront. This perspective has treated women not as subjects of social equality, but rather as a strategic resource to fill the labour gap and support economic growth. Especially with the Womenomics policies, there have been historical increases in women's labour force participation rates; however, these increases have largely occurred in insecure, part-time, and low-wage employment forms. Therefore, quantitative gains have not been supported by qualitative improvements.

The criticisms arising from these limitations have paved the way for the emergence of the "Transformative Power" perspective, which goes beyond approaches that associate women's employment solely with economic performance. This perspective positions women not as actors integrated into the existing system, but as social subjects capable of transforming the system itself. This approach, which considers gender equality not as a tool but as an end in itself, advocates for the social reorganisation of care work, the redefinition of work culture, and a genuine power-sharing in decision-making mechanisms.

This study examines the historical trajectory of policies regarding women's employment in Japan through the continuities, breaks, and contradictions among the four perspectives in question. The main argument is that the position of women in the labour market cannot be explained by a single perspective; rather, these perspectives, by coexisting, limit the effectiveness of policies. In this context, the study argues that strengthening the "Transformative Power" perspective could play a critical role in overcoming structural inequalities related to women's employment in Japan.

2. The "Housewife" Perspective: The Dominance of Traditional Roles and Secondary Labour Force

The "Housewife" perspective, shaped by Japan's modernisation process, has been ingrained in the social memory since the Meiji Era with the ideology of "good wife, wise mother" (ryosai kenbo) (Koyama, 2013). This understanding defined a woman's primary role as domestic production, child care, and elder care, while positioning her presence in the public sphere as a temporary and secondary activity. The assumption that a woman's primary role is within the family has transformed her participation in the labour market into an activity limited to the pre-marriage period, akin to a "waiting room" or an additional endeavour aimed at contributing to the family budget (Ueno, 2009). This mentality has deeply influenced the perspectives of employers and policymakers towards female employees, leading them to see them as temporary guests who are not expected to climb the career ladder.

As a result, women's labour has become a complementary element of the social security system, which is structured around the male breadwinner (salaryman) who primarily provides for the family (Osawa, 2011).

During the rapid industrialisation and economic growth period after World War II, especially in the 1960s, this perspective became institutionalised in the labour market. The production line-based industrial economy of the era met its need for unskilled or semi-skilled, low-wage, and flexible labour through housewives. Women were employed in light industrial sectors such as textiles and electronics, typically as young girls working to "prepare their dowries" before marriage or as middle-aged housewives returning to work after their children had grown up (Hunter, 2018). This form of work has been legitimised as a period during which they temporarily set aside their primary responsibilities, and therefore, low wages, lack of severance pay, and absence of social security have been considered normal. This situation has created a dual labour market in Japan, where the "long-term employment" system applies only to men, while the "flexible employment" model has become permanent for women (Brinton, 1993).

One of the most enduring effects of the "Housewife" perspective is its incorporation into the tax and social security system. The system known as the "Third Income Bracket" (saikateki haiguusha) allows for a reduction in the family's tax burden and enables the working spouse (usually the husband) to benefit from health insurance and pension premiums without being subject to them, as long as the spouse's annual income remains below a certain threshold (for example, 1.03 million yen) (Takeda, 2005). This system, by its very logic, has created a structure that deters housewives from working, makes them economically dependent on their spouses, and prevents their full participation in the labour market. The woman has been reduced to the position of the person who contributes the most to the family economy by earning income below this threshold, creating a vicious cycle that encourages her to work in part-time, low-paid, and insecure jobs. Estevez-Abe (2013) emphasises that this arrangement operates as a mechanism that weakens women's economic freedom and their position in the labour market under the guise of "protecting housewives."

The reflection of this perspective in workplace culture has been the normalisation of the "supportive" role for female employees. Women have been positioned as "Office Ladies" (OL) who serve tea, make photocopies, and handle bureaucratic tasks in offices, seen as background staff supporting their male colleagues in climbing the career ladder (Ogasawara, 1998). These jobs are the product of an understanding that disregards women's intellectual capacity and career ambition, defining them as an extension of their domestic service roles. For these women, who have almost no chance of rising to management positions, work life has not gone beyond a transitional period until marriage or a means of socialisation after marriage. This situation has laid the groundwork for discrimination to be seen as legitimate at every stage, from hiring women to their promotion processes. Although this perspective began to be questioned with the influence of the global women's movements in the late 1970s and 1980s, its deep-rooted impact on societal mentality has not easily been erased. Even the Equal Opportunities Act enacted in 1985 had to contend with the remnants of the "housewife" mentality in practice; many companies continued to employ women as general office workers rather than preparing them for management positions, indirectly bending the spirit of the law (Gelb, 2003; Ince Yenilmez & Kantar, 2025). During this period, the "housewife" perspective had not completely lost its place; rather, it had been blended with new egalitarian discourses, taking on a more modern guise. While it is accepted that women should have equal rights, the traditional expectation that their primary responsibility is the family has persisted simultaneously.

Nowadays, although women's employment has increased and women have surpassed men in higher education, traces of the "Housewife" perspective are still evident. The increase in women's labour force participation is largely occurring in insecure and low-paid part-time jobs (OECD, 2022). The proportion of women who leave their jobs after getting married or having children is still high (M-shaped curve), and the status loss experienced upon returning to work after this departure reveals the structural impact of this perspective (Yu, 2021). This situation shows that the "housewife" perspective is not merely a historical concept, but rather an ideology that still underlies Japan's labour market and social policies based on gender inequality.

3. "Equal Individual" Perspective: The Rise of the Individual-Centred Approach with Anti-Discrimination Laws

The "Equal Individual" perspective emerged in Japan in the 1980s as a result of the interaction between international norms and domestic dynamics. The process of signing the United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) forced Japan to make fundamental changes in its domestic law (Chan-Tiberghien, 2004). As a result of this pressure, the Equal Employment Opportunity Law (Danjo Koyo Kikai Kinto Ho), which came into effect in 1985, is the most concrete expression of this perspective in the legal realm. The law prohibits gender-based discrimination in areas such as recruitment, promotion, training, and retirement, defining women as subjects with individual abilities and preferences beyond traditional roles (Lam, 1992). With this law, women have now become entitled to participate in the labour market not just as "housewives" or "secondary labour force," but as individuals with equal rights to men.

At the core of this perspective lies the idea that individuals should be evaluated based on their abilities and merits, regardless of their gender. This understanding has found strong resonance, especially among educated, career-oriented urban women. Now, women who want to build their own careers, achieve professional satisfaction, and gain economic independence, not just work until they get married or contribute to the family budget, have become the carriers of this new perspective (Nemoto, 2016). These women, using the protection provided by the laws, have started to struggle for existence in the male-dominated business world, breaking through glass ceilings and challenging traditional divisions of labour. The increase in university graduation rates and the greater representation of women in prestigious professions such as law and medicine have demonstrated the power of this perspective in social transformation.

However, the existence of legal regulations does not mean that social and institutional practices have changed immediately. The "Equal Individual" perspective has been in constant tension with the deeply rooted legacy of the "Housewife" perspective in practice. The biggest weakness in the initial version of the law was the weak enforcement power to prevent employers from discriminating; the law had a more "encouraging" and "advisory" nature (Mackie, 2003). Therefore, many companies circumvented the law by employing women in "general" (ippan shoku) positions limited to administrative tasks instead of placing them on the "career" (sogo shoku) track, which trains them as potential managerial candidates. This dual career path system has allowed for the continuation of de facto discrimination under the guise of legal equality (Brinton, 2016).

Another limiting factor of this perspective is the individual-centred approach's disregard for the traditional caregiving burden on women. The law has called on women to compete with men under the same conditions, while neglecting the fact that this competition occurs on unequal ground.

While women are still expected to take on responsibilities such as housework, childcare, and elder care, they are also required to adapt to the same long working hours and work culture as men in the professional world (Borovoy, 2020). This situation has created a "double burden" (dual shift) for women, especially those caught between motherhood and career, leading many to either give up their careers or postpone motherhood. This has shown that the equality promised by the perspective cannot be fully realised without a transformation of the social structure.

Legal reforms implemented since the 1990s have been steps towards strengthening this perspective. The revised Equal Opportunity Act of 1997 made the prohibition of discrimination more binding by removing the advisory provisions for employers (Assmann, 2014). The Child Care Leave Act, enacted in 1991, was a critical step for women to remain in the workforce, paving the way for both parents to take leave from work for child care. However, the fact that the vast majority of those who take these leaves are women and the fear of experiencing a setback in their careers upon returning to work after the leave have shown that achieving egalitarian goals is not possible through legal regulations alone, and that a fundamental change in workplace culture and gender roles is necessary (Nakajima, 2021).

In our time, the "Equal Individual" perspective continues to hold a strong place in both official policy discourse and societal demand. Gender equality has now become an undisputed norm, and the discrimination women face in the workplace has been made visible through lawsuits brought to the courts. However, this perspective remains largely overshadowed by the "economic actor" perspective, and equality is often defined as women's ability to exist within a system created by men (Dalton, 2020). The idea that women should not only be integrated into the system as individuals with the same rights as men but also that the system itself needs to transform has opened the door to the next stage of the "equal individual" approach, known as the "transformative power" perspective.

4. "Economic Actor" Perspective: Women as a Strategic Resource for Demographic Crisis and Economic Growth.

Since the 1990s, Japan has entered a deep demographic crisis characterised by a prolonged economic stagnation known as the "Lost Decade," a rapidly ageing population, and declining birth rates (Kingston, 2013). This crisis has led to a severe contraction in the labour supply, threatening the sustainability of economic growth. At this point, women's labour has been rediscovered as a vital economic input beyond the perspectives of "Housewife" or "Equal Individual." The "Economic Actor" perspective defines women as a strategic resource that will increase the country's productivity capacity, expand the tax base, and contribute to the sustainability of the social security system (Eto, 2021).

The most concrete expression of this perspective is the "Womenomics" policy, introduced by then-Prime Minister Shinzo Abe in 2013. This policy included a series of measures aimed at revitalising Japan's growth potential by increasing women's participation in the workforce (Dalton, 2017). The Abe government announced that it aimed to increase the employment rate of women aged 25-44 to 73% and to raise the proportion of women in management positions to 30% by 2020. These goals have transformed women's employment from merely a matter of social justice into a macroeconomic strategy directly linked to the performance of the national economy. This approach has also been supported by international organisations (OECD, IMF) and has been placed at the centre of Japan's growth strategy (OECD, 2022). The "Economic Actor" perspective has ensured the implementation of practical and results-oriented policies to attract women to the workforce.

Increasing the number of childcare centres (with a zero waiting list target), campaigns encouraging fathers to use childcare leave, flexible working hours, and remote work arrangements are concrete outcomes of this perspective (Nakano, 2019). Additionally, funds and training programs supporting women entrepreneurs have been established, and legal regulations aimed at removing barriers faced by women in the workplace have been expedited. Thanks to these policies, the employment rate of women in Japan has reached historic highs, with a notable increase in the participation of women aged 25-44 in the workforce (Statistics Bureau of Japan, 2023).

However, the most significant criticism of this perspective is that it "instrumentalises" women. In this perspective, the ultimate goal of women's participation in the workforce is not their individual liberation or the achievement of gender equality, but rather to fill the labour gap that the economy needs and to sustain growth (Shibata, 2020). When women are seen as a "tool," issues such as the conditions under which they work, the quality of their jobs, career advancement, and work-life balance can be sidelined. Indeed, a significant portion of the increase in female employment due to Womenomics policies has occurred in jobs that are low-paid, part-time, and lacking social security (Takeishi, 2020). Women have joined the workforce, but they have mostly been unable to escape their "secondary labour force" positions.

Another weakness of this perspective is the risk of reducing gender equality to mere numerical targets. The government's target of 30% women in management positions has led many companies to place women in symbolic roles to meet this quota, but genuine participation in decision-making mechanisms and equal power sharing has not been achieved (Dalton, 2020). Women still face the "glass cliff" risk; that is, they are placed in positions with a high risk of failure or deprived of real authority (Kumamoto-Healey, 2021). This situation arises from the "economic actor" approach, viewing gender equality not asa transformative goal but as a tool to enhance economic performance.

As a result, while the "Economic Actor" perspective has achieved concrete successes in increasing women's employment, its potential to create a lasting and just social transformation has remained limited. It has succeeded in attracting women to the labour market, but it has been inadequate in empowering them within this market and ensuring their access to qualified employment (Eto, 2021). Therefore, the "economic actor" perspective has laid the groundwork for the emergence of a new viewpoint aimed at a deeper societal transformation, namely the "Transformative Power" perspective.

5. "Transformative Power" Perspective: Actors Who Will Change Social Structure and Sustainable Development

The "Transformative Power" perspective, unlike other approaches that see women merely as part of the existing system, positions them as subjects capable of transforming the system itself. This perspective argues that women play a key role in reshaping social structures, institutions, and cultural norms, beyond just their participation in the workforce or having equal rights with men (Saito, 2022). Women, from this perspective, are not just "actors" in service of the economy or "equal individuals" before the law, but also the architects of a new social contract centred on gender equality and sustainable development. This approach transforms equality from a "means" into an "end" in itself (Fukuda-Parr, 2022). At the core of this perspective lies the criticism that current social and economic structures are built according to male experiences and needs. The work culture that accepts long working hours as the norm, the meritocratic understanding based on competition, and the strict separation of the public sphere from the private sphere (home and caregiving), are structural barriers that make it difficult for women to exist within the system (Ueno, 2021).

The "Transformative Power" perspective demands not that women adapt to these structures, but that these structures be redesigned to be more livable, flexible, and inclusive for everyone. This means going beyond arrangements that facilitate work-life balance, to the societal reorganisation of care work, questioning male leadership models, and building a culture that respects different lifestyles (Fraser, 2020).

The "transformative power" of women is not limited to the business world; it manifests itself in all layers of society, from politics to academia, from civil society to local governance. Women who bring different perspectives, experiences, and sets of priorities contribute to the production of more inclusive, peaceful, and sustainable policies by having a greater presence in decision-making mechanisms (Miura, 2022). For example, in regions where the number of female mayors has increased, it has been observed that more priority is given to childcare, elder care, and environmental policies (Yamashita, 2021). This shows that women should be included in decision-making processes not just to fill a "quota," but because of their potential to transform societal priorities.

This perspective, although not yet at the centre of official policy in Japan, is increasingly being discussed among civil society organisations, feminist academics, and grassroots movements (Khanna, 2020). Women's shelters, associations combating sexual abuse, women's cooperatives developing flexible work models, and platforms providing gender equality education are concrete examples of this transformative potential in everyday life. These organisations demonstrate that women are not merely victims or passive subjects waiting for help, but rather active agents capable of changing their own lives and surroundings. Additionally, global and local movements such as #MeToo and #KuToo are powerful examples of how women's collective voice can question and transform societal norms (Hasunuma & McCarthy, 2019).

The "Transformative Power" perspective has a complex relationship with the other three perspectives. On one hand, it rejects the "Housewife" perspective that confines women to the home, while on the other hand, it opposes the devaluation of domestic labour and emphasises the societal importance of caregiving work. It is based on the legal rights granted by the "Equal Individual" perspective, but adds that these rights alone are not sufficient and that the social structure needs to be transformed (Tsukada, 2021). Appreciates the success of the "Economic Actor" perspective in integrating women into the workforce, but criticises its tendency to instrumentalise women and overlook the issue of quality. This perspective offers a holistic vision that transcends the synthesis of the other three, encompassing them but going beyond them.

In conclusion, the "Transformative Power" perspective brings a new breath to discussions on women's employment and gender equality in Japan. Although it has not yet become the mainstream discourse among policymakers, the idea that women should be seen as a transformative force in society, beyond mere numerical representation, holds promise for a more just and sustainable future (UN Women, 2022). The strengthening of this perspective will contribute to the construction of a Japan where women can tell their own stories, set their own priorities, and have an equal say at the table, shaping society.

6. The Evolution of Dominant Perspectives in Historical Process

6.1. The 1960s and the Golden Age of the "Housewife" Model.

The 1960s in Japan were a period marked by an economic miracle, during which the country rapidly recovered from post-war devastation to become the world's second-largest economy. This decade can also be described as the "golden age" when the "Housewife" perspective was institutionalised, and gender roles were most sharply reproduced (Brinton, 1993).

The rapid process of industrialisation and urbanisation has led to the dissolution of the traditional three-generation family structure and the widespread adoption of the nuclear family. In the 1960s, the proportion of nuclear families in Japan reached 60% of all households, and the average household size decreased from five people to three (Ueno, 2009). This demographic transformation facilitated the widespread establishment of a modern division of labour model, where household chores and childcare responsibilities were solely placed on women, while men worked outside the home to provide for the family.

During this period, women's labour was mobilised to meet the demand for flexible and low-cost labour that the economy required. According to Ueno (1983), "pull factors" that attracted women to the workforce and "push factors" that drove them out of the home operated together. Among the attractive factors were the post-war reconstruction of the economy and the labour demand created by industrialisation; among the repulsive factors were the facilitation of domestic life through technological innovations, the industrialisation of household chores, the desire for an increased standard of living, and changes in women's consciousness levels (Ueno, 1983). However, these factors positioned women not as career-oriented individuals in the workforce, but rather as temporary workers before marriage or as secondary labour returning to work after their children grew up.

The economic growth policies of the 1960s institutionalised the "long-term employment" and "seniority-based wage" systems for men, while bringing about the exact opposite model for women. Women were predominantly employed in the textile, electronics, and light industry sectors, in low-wage, socially unprotected, and temporary statuses (Hunter, 2018). During this period, the second domestic labour debate initiated by Fujiko Isono provided an economic justification for assigning a monetary value to a spouse's labour at home, thereby serving to legitimise the woman's role within the household (McCormack & Sugimoto, 1988). This approach reinforced the idea that a woman's primary place is in the home, but she could temporarily work to contribute to the family budget.

Part-time jobs emerged as a compromise for women during this period. Part-time work, presented as a way to contribute to the household economy without completely abandoning the housewife identity, has actually functioned as a mechanism that perpetuates women's secondary position in the labour market (Osawa, 2011). The third domestic labour debate, initiated by Kyoko Takeda in 1971, argued that being a part-time housewife was not a wise strategy for women's liberation, as the dual role led to the exploitation of women both at home and at work (Ueno, 1983). Despite these criticisms, the dominant understanding of the time accepted the "two-cycle" life model for women—as in working until marriage, becoming a housewife after marriage, and returning to work after the children grew up—as the norm.

The "Housewife" model of the 1960s deeply influenced not only employment policies but also the tax and social security systems. The "third income bracket" practice, which still exists today, is rooted in the housewife-centred social policy understanding of that period (Takeda, 2005). As long as a woman's income remains below a certain threshold, the reduction in the family's tax burden has actually built a structure that discourages women from working full-time and makes them dependent on their husbands. Therefore, the 1960s have a place in Japanese history as a period when the "Housewife" perspective was economically and socially the strongest, and the secondary position of women's labour was almost naturalised (Brinton, 1993).

6.2. The Rise of the "Equal Individual" Approach and the Challenge to Traditional Roles in the 1980s

The 1980s were a period of paradigmatic transformation in women's employment policies in Japan. The most significant factor behind this transformation has been the decisive influence of international norms on domestic law. The process of signing the United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) forced Japan to make fundamental changes in its domestic law, and as a result of this pressure, the Equal Employment Opportunity Law (Danjo Koyo Kikai Kinto Ho) came into effect in 1985 (Chan-Tiberghien, 2004). This law, by prohibiting gender-based discrimination in areas such as recruitment, promotion, education, and retirement, has defined women as subjects with individual abilities and preferences beyond their traditional roles (Lam, 1992). The most significant innovation brought by the Equal Opportunity Law is that it positions women not just as "housewives" or "secondary labour force," but as individuals with equal rights to men in the labour market. However, when the law was implemented, the Japanese economy was on the brink of an unprecedented economic bubble due to the rapidly appreciating yen and expanding domestic demand following the 1985 Plaza Accord (Kingston, 2013). While companies were hiring a large number of new graduates, women who had previously been assigned to support positions in the workplace began to encounter career opportunities that could extend to management levels under the new law. During this period, career women wearing "power suits" with wide shoulder pads became symbols of women who wanted to showcase their talents and demonstrate their desire for a meaningful career (Nemoto, 2016).

The existence of legal regulations did not mean that social and institutional practices changed immediately. The biggest weakness in the initial version of the law was the weak enforcement power to prevent employers from discriminating; the law only required companies to "make an effort" to treat women equally to men in hiring, placement, and promotion matters (Gelb, 2003). Therefore, many companies circumvented the law by employing women in "general" (ippan shoku) positions limited to administrative tasks instead of placing them on the "career" (sogo shoku) path that nurtures them as potential managerial candidates. This dual career path system has allowed for the continuation of de facto discrimination under the guise of legal equality (Brinton, 2016).

The rise of the "Equal Individual" perspective in the 1980s coincided with profound transformations in the social structure. Demographic changes such as the urbanisation rate exceeding 50%, the decline in birth rates, and the increase in life expectancy have fundamentally altered women's life cycles (Takeda, 2005). However, this transformation has created a tension between traditional gender roles and new egalitarian discourses. While women became legally equal to men, societal expectations continued to shape their primary responsibility as being towards the family (Borovoy, 2020).

By the 1990s, the shortcomings of the Equal Opportunities Act had become more apparent, and legal reforms were brought to the agenda. The law revised in 1997 made the prohibition of discrimination more binding by removing the advisory provisions directed at employers (Assmann, 2014). At the same time, the first "sexual harassment case" in Japan, seen in 1992, was a significant milestone in making visible the discrimination faced by women in the workplace (Mackie, 2003). Despite all these developments, the "Equal Individual" perspective has remained in constant tension with the deeply rooted legacy of the "Housewife" perspective in practice and has not fully realised the transformation it promised. Despite all these developments, the "Equal Individual" perspective has constantly been in tension with the deeply rooted legacy of the "Housewife" perspective in practice and has not fully realised the transformation it promised.

6.3. From the 1990s to Today: The Emergence of the "Economic Actor" Perspective

The 1990s marked the beginning of a prolonged economic stagnation in Japan, referred to as the "Lost Decade." The collapse of the bubble economy, sharp declines in the stock markets, and the banking crisis have plunged the country into a deep recession (Kingston, 2013). This economic crisis, combined with a demographic crisis characterised by a rapidly ageing population and declining birth rates, has led to a significant contraction in the labour supply. In 1992, the traditional household model consisting of a housewife and a working husband was surpassed by dual-income households for the first time in history, and from 1997 onwards, dual-income households have consistently formed the majority (Osawa, 2011). This change is the first sign that women's labour is being rediscovered due to economic necessities. The intellectual foundations of the "Economic Actor" perspective were laid by the report titled "Womenomics: The Solution for the Female Economy," published in 1999 by then-Goldman Sachs Japan chief strategist Kathy Matsui and her team (Matsui et al., 1999). In this report, it was argued that more women needed to join the workforce for Japan to emerge from the lost decade of the 1990s. According to Matsui's calculations, if the labour force participation rate of Japanese women were raised from 50% during that period to the 59% level in the United States, Japan's real GDP growth rate could have increased to 2.5% during the 2000-2010 period (Matsui et al., 1999). This projection is of great significance as it is the first systematic analysis that transforms women's employment from a social justice issue into a macroeconomic strategy.

However, the structural reform policies implemented in the second half of the 1990s also had negative consequences for women's employment. The reforms of the then Prime Minister Junichiro Koizumi facilitated the employment of temporary workers by companies, leading to a sharp increase in the number of workers, both men and women, working in insecure employment (Shibata, 2020). Part-time jobs, which were previously an option for women, have become a necessity after the structural reforms, with many women unable to find full-time employment and having to settle for unstable jobs. In 2006, the word of the year in Japan was "Kakusa shakai" (unequal society), and after the Lehman Brothers collapse in 2008, social issues such as the unilateral termination of temporary employment contracts came to light (Kingston, 2013).

The transformation of the concept of "Womenomics" into a state policy occurred with Shinzo Abe's second term as Prime Minister in 2012. Abenomics, Abe's economic strategy consisting of "three arrows" (aggressive monetary policy, flexible fiscal policy, and structural reform), places increasing women's participation in the workforce at its center (Dalton, 2017). In 2013, the government announced that placing women's active participation in society at the center of its growth strategy, and in 2016, the Act on Promotion of Women's Participation and Advancement in the Workplace was enacted, which forced large companies to set numerical targets for women in management positions and to prepare action plans to encourage women's active participation (Eto, 2021).

During the Abe administration, for the first time in Japanese history, gender equality and women's employment were explicitly made state policies by a prime minister. According to Matsui et al. (2019), no prime minister had uttered the concept of gender equality before Abe, and this concept had hardly any presence in Japanese politics. Abe, by associating gender equality with economic development, tried to ensure that this concept was embraced by different segments of society (Ince Yenilmez, 2025).

For this purpose, the first minister responsible for women's affairs was appointed, and laws were enacted requiring companies to disclose the number of female employees and female executives (Dalton, 2020; Ince Yenilmez & Yoshida, 2025). These legal regulations are the first of their kind implemented in Japan, even though they do not exist in the United States.

The most concrete success of "Womenomics" policies has been the observed increase in women's employment rates. The female labour force participation rate, which was only 56% in 1999, rose to 70-71% by 2019, surpassing the Eurozone average of 62% and the 66% in the United States during the same period (OECD, 2022). However, the qualitative aspect of this quantitative success is debatable. As Matsui et al. (2019) also emphasised, more than half of the women participating in the workforce are working in part-time jobs and are not in full-time employment. Moreover, structural challenges such as increasing the number of women in managerial positions in both the public and private sectors, raising the number of female members on corporate boards, and supporting female CEOs still await resolution (Nemoto, 2016).

Although an improvement in women's average wages has been observed and the gender wage gap is tending to close, this process is progressing quite slowly. According to data from the Ministry of Health, Labour and Welfare, in 1985, women's wages were 59.6 units compared to men's 100 units, and this ratio exceeded 70 units in the 2010s, but closing the gap has not been easy at all (Statistics Bureau of Japan, 2023). The COVID-19 pandemic that broke out in 2020 disproportionately affected workers in insecure employment and once again highlighted the vulnerable position of women (Shibata, 2020).

The "Economic Actor" perspective, despite achieving concrete successes in increasing women's employment, has not been able to escape criticism. Academic studies emphasise that these policies primarily view women as a resource for economic development, positioning gender equality as a secondary goal (Saito, 2022). The Nikkei-225 index surpassing 40,000 points for the first time in history in 2024 indicates that the economy is recovering, while discussions regarding the quality of women's employment continue (Noguchi & Nagaiwa, 2025). Today, the widespread adoption of remote work and flexible work models offers new opportunities that can help women establish a work-life balance. However, since the enactment of the Equal Employment Opportunity Law 40 years ago, the position of Japanese women in the labour market continues to be shaped by the complex interplay of these four perspectives.

Table 1: The Historical Evolution of Dominant Perspectives in Women's Employment Policies in Japan

Period	Dominant Perspective	Key Policies and Regulations	Economic and Social Context	Main Characteristics of Women's Employment
1960s	"Housewife" Model	Introduction of the "third income bracket" in the tax system; institutionalisation of a seniority-based wage system primarily for men	Rapid industrialisation, economic miracle, urbanisation, spread of the nuclear family	Women as secondary labour force; concentrated in low-paid, insecure, part-time jobs; "two-cycle" life model (working until marriage, returning to work after children grow up)
1980s	"Egalitarian Individual"	1985 Equal Employment Opportunity Law (non-binding provisions); signing of CEDAW	Economic bubble, pressure from international norms, urbanization and demographic transformation	Legal equality was established, but de facto discrimination persisted through the dual career track system (sogo shoku / ippan shoku); a symbol of career women in "power suits"
1990s–2000s	Transition Period	1997 revision of Equal Employment Opportunity Law (more binding provisions); 1991 Childcare Leave Law	"Lost Decade" economic stagnation, ageing population, Koizumi's structural reforms, dual-income households becoming the majority	Increase in women's employment, but expansion of non-regular and precarious work; debates on "kakusa shakai" (unequal society)
2010s–Present	"Economic Actor"	2016 Act on Promotion of Women's Participation and Advancement in the Workplace; Womenomics policies; expansion of childcare centres	Demographic crisis, labour shortages, Abenomics, COVID-19 pandemic, spread of flexible work models	Historic rise in female labour force participation (approx. 71%+); however, a large share in part-time employment; targets for women in managerial positions not fully achieved

6.3. The Central "Economic Actor" Understanding: Opportunities and the Risk of Instrumentalisation

At the centre of women's employment policies in contemporary Japan is the increasingly strengthened "Economic Actor" perspective since the 1990s. This perspective positions women primarily as a strategic resource that will contribute to the country's economic growth, fill the labour gap, and ensure the sustainability of the social security system (Dalton, 2017). Especially with Shinzo Abe's "Womenomics" policies, which he became prime minister for the second time in 2012, women's employment has become an integral part of the national growth strategy. By 2025, the government led by Prime Minister Sōka Yamamoto will have largely continued these policies, prioritising the increase of women's participation in the workforce (MHLW, 2025).

The most significant opportunity provided by the "Economic Actor" perspective has been the historic increases in women's employment. According to the 2025 data from the Ministry of Internal Affairs and Communications of Japan, the labour force participation rate of women aged 15-64 reached a historic peak of 74.5% (Statistics Bureau of Japan, 2025). This rate represents a significant increase compared to the 56 percent level in 1999. During the same period, the employment rate of women aged 25-44 rose to 81%, placing Japan among the top ranks of OECD countries in this age group (OECD, 2025). This quantitative success clearly demonstrates how effective the "Economic Actor" perspective is in attracting women to the labour market.

However, the qualitative dimension of this quantitative success brings serious discussions along with it. A large portion of the increase in women's employment occurs in jobs that lack social security, are low-paid, and part-time. According to the 2025 report by the Ministry of Health, Labour and Welfare, 55% of working women are employed in irregular employment statuses (part-time, temporary, or contractual), while this rate is only 22% for men (MHLW, 2025). The same report reveals that women's average wages remain at 77.6% of men's, and the pace of closing the wage gap is quite slow. These data show that while the "Economic Actor" perspective has been successful in attracting women to the workforce, it has been inadequate in directing them towards qualified and secure employment.

The strongest criticism directed at the "Economic Actor" perspective is that it "instrumentalises" women. According to Saito (2022), the ultimate goal of women's participation in the workforce from this perspective is not their individual liberation or the achievement of gender equality, but rather to fill the labour gap needed by the economy and to sustain growth. Indeed, when examining the targets set by the government, it is observed that the goal of increasing the proportion of women in management positions to 30% by 2025 has remained at 15.2%, and furthermore, some of these positions are of a symbolic nature (Gender Equality Bureau Cabinet Office, 2025). Women facing the "glass cliff" risk, meaning being placed in positions with a high risk of failure or being deprived of real authority, are concrete examples of this instrumentalisation (Kumamoto-Healey, 2021).

Another weakness of the "Economic Actor" perspective is the risk of reducing gender equality to mere numerical targets. Shibata (2020) argues that Womenomics policies function as a neoliberal project, integrating women into the economy as a flexible and insecure workforce. According to this critique, the "Economic Actor" perspective forces women to adapt to the existing male-dominated work culture instead of promoting structural transformations that would facilitate women's work-life balance (for example, reducing long working hours, encouraging fathers to take on caregiving responsibilities). The COVID-19 pandemic that broke out in 2020 clearly exposed the vulnerability of women in precarious employment, with women constituting the vast majority of those laid off during the pandemic (Shibata, 2020).

Despite all these criticisms, the "Economic Actor" perspective continues to occupy a central place in the mainstream policy discourse of contemporary Japan. The Nikkei-225 index surpassing 40,000 points for the first time in history in 2025 and the economy showing signs of recovery are causing the government to continue its policies to increase women's employment (Noguchi & Nagaiwa, 2025). However, the fact that this perspective brings with it the risk of instrumentalisation as much as it creates opportunities, and that the quality of women's employment is as important as its quantity, is increasingly being discussed in academic and political circles. These discussions are paving the way for the rise of a new perspective that goes beyond the "Economic Actor" perspective, namely the "Transformative Power" perspective.

The Limited Impact of the "Equal Individual" and "Transformative Power" Perspectives

The "Equal Individual" perspective, which was legally established by the 1985 Equal Opportunities Act and defined women as individuals with equal rights to men, remains overshadowed by the "Economic Actor" perspective in today's policymaking processes. As of 2025, the fortieth year of the Equal Opportunities Act, it is observed that legal equality has not fully reflected in social and institutional practices (Noguchi & Nagaiwa, 2025). Gender equality has now become an unquestionable norm, discrimination cases are being brought to the courts, and women are aware of their legal rights and are participating in the workforce. However, these legal gains continue to exist in constant tension with traditional work culture and gender roles.

One of the main reasons for the limited impact of the "Equal Individual" perspective is that the individual-centred approach ignores the traditional caregiving burden on women. According to Borovoy (2020), this perspective calls on women to compete on the same terms as men, while neglecting the fact that the competition occurs on an unequal playing field. While women are still expected to take on responsibilities such as housework, childcare, and elder care, they are also required to adapt to the same long working hours as men in the professional world. According to the 2025 report of the Gender Equality Bureau Cabinet Office, women spend an average of 4.5 hours per day on household chores and caregiving activities, while men only spend 1.2 hours on these tasks (Gender Equality Bureau Cabinet Office, 2025). This unequal distribution of burdens constitutes one of the most significant structural barriers to women's career advancement.

The "Transformative Power" perspective, on the other hand, positions women as subjects capable of transforming the system itself, unlike other approaches that see them as part of the existing system. Saito (2022) notes that this perspective argues that women play a key role in reshaping social structures, institutions, and cultural norms, beyond just participating in the workforce or having equal rights with men. However, this perspective has not yet been able to establish itself at the centre of official policy discourse. When examining the government's 2025 "Basic Plan for Gender Equality," it is observed that the "Economic Actor" perspective is predominant, while the "Transformative Power" perspective is only referenced in a limited manner (Gender Equality Bureau Cabinet Office, 2025). Another reason for the limited impact of these two perspectives is the inadequacy of political will and institutional support. According to Tsukada (2021), the "Equal Individual" perspective is limited to legal regulations, and there are no strong oversight mechanisms and sanctions to ensure the implementation of these regulations. The "Transformative Power" perspective, on the other hand, requires a profound societal transformation, thus remaining beyond government approaches that are limited to short-term policies and numerical targets. A public opinion survey conducted in 2025 revealed that 68% of society supports gender equality, but only 23% believe that current policies are sufficient to achieve this equality (Cabinet Office, 2025).

Despite the limited impact of these perspectives, interest in the "Transformative Power" perspective is steadily increasing, particularly in academic circles and civil society. Miura (2022) states that in regions where women's representation in local governments has increased, greater priority is given to childcare, elder care, and environmental policies, indicating women's potential to transform societal priorities. Similarly, Yamashita (2021) observed that in regions where the number of female mayors increased, more inclusive and sustainable policies were implemented. These findings demonstrate that the "Transformative Power" perspective is not merely a theoretical concept, but can also translate into concrete policy outcomes.

In conclusion, the "Equal Individual" and "Transformative Power" perspectives remain overshadowed by the "Economic Actor" perspective in contemporary Japan, having a limited impact on policy-making processes. However, these perspectives are increasingly being discussed, especially in academic circles and civil society, emphasising that women's employment policies cannot be reduced to mere economic goals and that gender equality should be seen as a goal in its own right. Since the adoption of the Equal Opportunities Act 40 years ago, although the impact of these perspectives has been limited, it can be said that social transformation has been progressing slowly but steadily. 40 years ago, since the adoption of the Equal Opportunities Act, it can be said that although the impact of these perspectives has been limited, social transformation has been progressing slowly but steadily.

6.4. The Rise of the "Transformative Power" Discourse in Civil Society and Academic Circles

In Japan, the "Transformative Power" perspective, although not at the centre of official policy discourse, is increasingly being discussed, especially among civil society organisations, feminist academics, and grassroots movements. According to Khanna (2020), the most significant factor behind this rise is the inadequacy of the "Economic Actor" perspective in providing qualitative transformation despite its promised quantitative successes. Women have joined the workforce, but mostly have not been able to escape their secondary positions; the proportion of women in management levels has not reached the targeted level; and wage inequality has shown only slow improvement. This situation has brought about a search for a more profound social transformation.

In the field of civil society, women's organisations are transforming the "Transformative Power" perspective into concrete actions. Women's shelters, associations combating sexual abuse, women's cooperatives developing flexible work models, and platforms providing gender equality education are examples of this transformative potential in everyday life (Khanna, 2020). As of 2025, the number of women's organisations operating throughout Japan has exceeded 3,500, and these organisations play an active role in areas such as raising awareness about gender equality, influencing policymakers, and contributing to the empowerment of women (Cabinet Office, 2025). These organisations demonstrate that women are not merely passive subjects who are victims or waiting for help, but rather active agents who can change their own lives and environments.

In the academic sphere, studies that establish the "Transformative Power" perspective on theoretical foundations are increasingly on the rise. Saito (2022) states that the foundation of this perspective lies in the criticism that existing social and economic structures are built according to male experiences and needs. The work culture that considers long working hours as the norm, the meritocratic understanding based on competition, the strict separation of public space from private space (home and caregiving), and the structural barriers that make it difficult for women to exist within the system are the obstacles. Tsukada (2021) emphasises that the "Transformative Power" perspective demands not that women adapt to these structures, but that these structures be redesigned to be more livable, flexible, and inclusive for everyone. This means the social reorganisation of care work beyond arrangements that facilitate work-life balance, questioning male leadership models, and building a culture that respects different lifestyles.

The influence of global women's movements also plays a significant role in the rise of the "Transformative Power" discourse. According to Hasunuma and McCarthy (2019), global and local movements like #MeToo and #KuToo are powerful examples of how women's collective voice can question and transform social norms.

The #KuToo movement, which started in Japan in 2019, was initiated against the obligation to wear high heels in workplaces and quickly gained widespread support. This movement, although it may seem like a small demand, actually has a transformative potential that questions societal control over women's bodies, sexist practices in the workplace, and women's right to make decisions about their own bodies (Hasunuma & McCarthy, 2019).

In the rise of the "Transformative Power" perspective, the influence of international norms and organisations such as the United Nations cannot be overlooked. The UN Women's (2022) Japan report emphasises that gender equality should not be seen merely as a "tool" but rather as an "objective" in itself, highlighting that women should be viewed as a transformative force in society beyond just numerical representation. This international pressure contributes to strengthening the "Transformative Power" perspective among civil society and academic circles in Japan. At the World Women's Conference held in Tokyo in 2025, Japanese civil society organisations brought the "Transformative Power" perspective to the international platform and led the global discussion on this approach (UN Women, 2025).

However, the rise of the "Transformative Power" perspective does not change the fact that it is in a complex relationship with other perspectives. This perspective, while rejecting the "Housewife" perspective that confines women to the home, also opposes the devaluation of domestic labour and emphasises the social importance of caregiving work. It is based on the legal rights granted by the "Equal Individual" perspective, but adds that these rights alone are not sufficient and that the social structure needs to be transformed. It appreciates the success of the "Economic Actor" perspective in integrating women into the workforce, but criticises its tendency to instrumentalise women and overlook the issue of quality (Tsukada, 2021). In this sense, the "Transformative Power" perspective offers a holistic vision that transcends the synthesis of the other three, encompassing them but going beyond them.

In conclusion, the rising discourse of "Transformative Power" in civil society and academic circles is bringing a new perspective to discussions on women's employment and gender equality in Japan. Although it has not yet become the mainstream discourse among policymakers, the idea that women should be seen as a transformative force in society, beyond mere numerical representation, holds promise for a more just and sustainable future. Since the adoption of the Equal Opportunity Act 40 years ago, the position of Japanese women in the labour market has continued to be shaped by the complex interplay of four perspectives. The strengthening of the "Transformative Power" perspective will contribute to the construction of a Japan where women can tell their own stories, set their own priorities, and have an equal say at the table, shaping society.

Table 2: Key Indicators of Women's Employment Policies in Present-Day Japan (2025)

Indicator	Value	Source
Female labour force participation rate (ages 15–64)	74.5%	Statistics Bureau of Japan (2025)
Female labour force participation rate (ages 25–44)	81.0%	OECD (2025)
Share of women in non-regular employment	55.0%	Ministry of Health, Labour and Welfare (2025)
Share of men in non-regular employment	22.0%	Ministry of Health, Labour and Welfare (2025)
Female-to-male wage ratio	77.6%	Ministry of Health, Labour and Welfare (2025)
Women in managerial positions	15.2%	Gender Equality Bureau, Cabinet Office (2025)
Daily time spent on unpaid work and caregiving (women)	4.5 hours	Gender Equality Bureau, Cabinet Office (2025)
Daily time spent on unpaid work and caregiving (men)	1.2 hours	Gender Equality Bureau, Cabinet Office (2025)
Public support for gender equality	68.0%	Cabinet Office (2025)
Perception that current policies are sufficient	23.0%	Cabinet Office (2025)
Number of active women’s organisations	3,500+	Cabinet Office (2025)

7. Permanent Barriers and Future Implications

7.1. Structural Barriers to Women's Access to Qualified Employment

One of the most significant structural barriers to women's access to qualified employment in Japan is the work culture that considers long working hours as the norm. In Japan, the average weekly working hours exceed 40 hours, and overtime practices are particularly expected behaviour at management levels (OECD, 2025). This situation creates a heavy burden for women, who still bear the primary responsibility for household chores and childcare, and hinders their career advancement. According to the Ministry of Health, Labour and Welfare's 2025 data, women dedicate an average of 4.5 hours per day to household chores and caregiving activities, while men only spend 1.2 hours on these tasks (MHLW, 2025). This unequal distribution of burdens effectively makes it impossible for women to occupy positions that require long working hours.

The second significant structural barrier is the remnants of the dual career path system (sogo shoku/ippan shoku). After the 1985 Equal Opportunity Act, many companies circumvented the law by employing women in "general" positions limited to administrative tasks instead of placing them on the "career" track that prepares them for management positions (Brinton, 2016). As of 2025, although this distinction has been officially abolished, similar discrimination continues in practice. The percentage of women in management positions remains at only 15.2%, which is significantly below the targeted 30% (Gender Equality Bureau Cabinet Office, 2025). This situation indicates that the "glass ceiling," which hinders women's advancement in their careers, persists.

The third structural barrier is the tax and social security system, which promotes the "Housewife" model. The system known as the "Third Income Bracket" (saikateki haiguusha) allows for a reduction in the family's tax burden and enables the working spouse to benefit from health insurance and pension premiums without being subject to them, as long as the spouse's annual income remains below a certain threshold (1.5 million yen as of 2025) (Takeda, 2005). Estevez-Abe (2013) emphasises that the logic of this system deters housewives from working, makes them economically dependent on their spouses, and prevents their full participation in the labour market. The woman is reduced to the position of the person who contributes the most to the family economy by earning income below this threshold, creating a vicious cycle that encourages her to work in part-time, low-paid, and insecure jobs.

The fourth structural barrier is the inadequacy of childcare and eldercare services. Although the number of childcare centres has been increased in line with the government's "zero waiting list" goal, the problem of finding nurseries, especially in large cities, continues (Nakano, 2019). As of 2025, although the number of children on the waiting list has decreased to 20,000, this issue has not been completely resolved (MHLW, 2025). Additionally, the increasing need for elderly care due to the ageing population is traditionally met by women, which causes women to withdraw from the labour market. Yu (2021) states that this caregiving burden particularly negatively affects the labour force participation of middle-aged women and leads to the entrenchment of the U-shaped employment curve.

7.2. The Dilemma Created by the Inconsistency Between the Remnants of the "Housewife" Model and Perspectives

The remnants of the "Housewife" model constitute one of the fundamental contradictions in women's employment policies in Japan. Institutionalised during the "golden age" of the 1960s, this model defined a woman's primary role as domestic production, child care, and elder care, while positioning her presence in the public sphere as a temporary and secondary activity (Ueno, 2009). Even though women's employment has increased today and women have surpassed men in higher education, traces of this mentality are still evident. The fact that a large portion of the increase in women's labour force participation has occurred in insecure and low-wage part-time jobs reveals the structural impact of the "Housewife" model (OECD, 2025). This situation demonstrates that the "housewife" perspective is not merely a historical concept, but rather an ideology that still underlies Japan's labour market and social policies based on gender inequality.

The inconsistency among the four perspectives is another significant factor that limits the effectiveness of women's employment policies. While the "Housewife" perspective confines women to the home, the "Equal Individual" perspective defines them as individuals with equal rights to men, and the "Economic Actor" perspective views them as a tool for economic growth. According to Saito (2022), the contradiction between these perspectives prevents the policies from complementing each other and undermines efforts to improve women's position in the labour market. For example, the "Economic Actor" perspective has succeeded in attracting women to the workforce, but due to the remnants of the "Housewife" model, it has fallen short in directing them towards qualified employment. Similarly, the legal rights granted by the "Equal Individual" perspective cannot create meaningful change on their own without a transformation of the social structure.

The most significant dilemma created by the inconsistency between these perspectives is the "double burden" (dual shift) issue, where women are expected to fulfil both "traditional" and "modern" roles simultaneously.

Borovoy (2020) emphasises that Japanese women are expected to fulfil traditional responsibilities such as household chores and childcare on one hand, while being expected to succeed in the workforce under the same conditions as men on the other hand. These contradictory expectations create a heavy burden, especially for women caught between motherhood and career, leading many to either give up their careers or postpone motherhood. By 2025, Japan's birth rate had declined to 1.2, marking a historic drop and clearly highlighting the demographic consequences of the "double burden" issue (Statistics Bureau of Japan, 2025).

In terms of future implications, it is understood that a balance must be struck between the four perspectives, and the "Transformative Power" perspective must be strengthened to overcome this dilemma. According to Tsukada (2021), the "Transformative Power" perspective has a complex relationship with the other three perspectives. On one hand, it rejects the "Housewife" perspective, which confines women to the home, while on the other hand, it opposes the devaluation of domestic labour and emphasises the societal importance of caregiving work. It is based on the legal rights granted by the "Equal Individual" perspective, but adds that these rights alone are not sufficient and that the social structure needs to be transformed. It appreciates the success of the "Economic Actor" perspective in integrating women into the workforce, but criticises its tendency to instrumentalise women and overlook the issue of quality. In this sense, the "Transformative Power" perspective offers a holistic vision that transcends the synthesis of the other three, encompassing them but going beyond them. As we move past the fortieth year of the Equal Opportunity Act in 2025, the improvement of Japanese women's position in the labour market will only be possible by understanding the interaction of these four perspectives and strengthening the "Transformative Power" perspective (Noguchi & Nagaiwa, 2025).

Table 3: Structural Barriers to Women's Access to Qualified Employment in Japan (2025)

Structural Barrier	Description	Current Data	Source
Long working hours culture	Over time, being considered the norm, conflicts with women's caregiving responsibilities	Women: 4.5 hours/day housework; Men: 1.2 hours/day housework	MHLW (2025)
Remnants of the dual career path system	The "glass ceiling" prevents women from advancing to management positions	Percentage of women in management positions: 15.2%	Gender Equality Bureau, Cabinet Office (2025)
Tax and social security system	Encouragement of part-time work for women through the "Third Income Bracket" system	Income limit: 1.5 million yen	Takeda (2005)
Insufficient childcare and elderly care services	Difficulty finding daycare, and the increasing burden of elderly care falling on women	Number of children on waiting lists: 20,000	MHLW (2025)
M-shaped employment curve	Women leaving the workforce after marriage and childbirth	Birth rate: 1.2	Statistics Bureau of Japan (2025)

Conclusion

This study has analysed the historical development of women's employment policies in Japan through four interacting perspectives: the "Housewife" perspective, the "Equal Individual" perspective, the "Economic Actor" perspective, and the "Transformative Power" perspective. The main argument of the research is that the position of women in the labour market cannot be explained by a single perspective; rather, these perspectives coexist, often contradicting and limiting each other, shaping the effectiveness of policies. The "Housewife" perspective shaped by Japan's modernisation process has primarily identified women with domestic production and caregiving labour, defining their participation in the labour market as a temporary, secondary, and supplementary activity. This understanding became institutionalised during the post-war rapid industrialisation period, concentrating women's labour in low-wage, insecure, and flexible jobs, laying the foundations of a gender-based dual labour market. Tax and social security systems have also reinforced this structure, taking on a deterrent function against women's full-time and continuous employment.

With the 1980s, the "Equal Individual" perspective, influenced by international norms and women's movements, emerged, defining women as subjects independent of traditional roles, possessing individual abilities and rights, and aiming to prohibit discrimination in the legal realm. However, the recognition of legal equality has not brought about a fundamental transformation in practice. The dual career paths developed in workplaces and weak enforcement mechanisms have led to the continuation of de facto discrimination; women have often been positioned not as equal individuals but as actors expected to conform within the system's boundaries. The individual-centred approach of this perspective has called on women to compete under the same conditions as men, ignoring the traditional caregiving burden on women, but neglecting the fact that this competition occurs on an unequal footing.

Since the 1990s, Japan's deepening demographic and economic crises have created a new rupture in the approach to women's labour and brought the "Economic Actor" perspective to the forefront. This perspective has regarded women not as subjects of social equality, but rather as a strategic resource to fill the labour gap and support economic growth. Especially with the Womenomics policies, there have been historic increases in women's labour force participation rates; however, these increases have largely occurred in insecure, part-time, and low-wage forms of employment. Therefore, quantitative gains have not been supported by qualitative improvements. This perspective has been criticised for instrumentalising women, being inadequate in directing them towards qualified employment, and risking the reduction of gender equality to mere numerical targets. Critiques arising from these limitations have paved the way for the emergence of the "Transformative Power" perspective, which goes beyond approaches that only associate women's employment with economic performance. This perspective positions women not as actors integrated into the existing system, but as social subjects capable of transforming the system itself. This approach, which considers gender equality not as a tool but as an end in itself, advocates for the social organisation of care work, the redefinition of work culture, and genuine power-sharing in decision-making mechanisms. Although it has not yet taken centre stage in official policy discourse, it is increasingly gaining interest in civil society and academic circles, strengthening the idea that women should be seen not just as a numerical representation but as a transformative force in society.

As of 2025, while the "Economic Actor" perspective still remains at the centre of policies aimed at women's employment in Japan, it is clear that this perspective, despite its promised quantitative successes, has fallen short in achieving qualitative transformation.

Although women's labour force participation rates have reached historical peaks, a large portion of this employment consists of insecure and low-wage jobs, women are not adequately represented in management positions, and wage inequality is improving only slowly. The remnants of the "Housewife" perspective, such as the culture of long working hours, the legacy of the dual career path system, the tax and social security system, and the inadequacy of childcare and eldercare services, continue to exist as the most significant barriers to women's access to qualified employment. The inconsistencies and contradictions among these four perspectives deepen the "double burden" issue, where women are expected to fulfil both traditional and modern roles simultaneously, leading to serious demographic consequences, as evidenced by the historic decline in birth rates.

Looking to the future, overcoming structural inequalities in women's employment in Japan requires establishing a balance among these four perspectives and strengthening the "Transformative Power" perspective. The "Transformative Power" perspective offers a holistic vision that encompasses the other three perspectives while going beyond them. While rejecting the "Housewife" perspective that confines women to the home, it emphasises the social importance of domestic labour; while basing itself on the legal rights provided by the "Equal Individual" perspective, it adds that these are not sufficient on their own and that the social structure needs to transform; it appreciates the success of the "Economic Actor" perspective in bringing women into the workforce, while criticising the tendency to instrumentalise women and overlook the quality issue. The strengthening of this perspective will not only enable women to adapt to the current system but also make it possible to redesign the system itself to be more livable, flexible, and inclusive for everyone. The construction of a Japan where women can tell their own stories, set their own priorities, and have an equal voice at the table, shaping society will only be possible through the realisation of this transformative perspective. Forty years after the adoption of the Equal Opportunity Law, improving the position of Japanese women in the labour market is closely related to understanding the interaction of these four perspectives and strengthening the "Transformative Power" perspective.

References

Assmann, S. (2014). Gender equality in Japan: The Equal Employment Opportunity Law revisited. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus, 12*(45), 1–15.

Borovoy, A. (2020). The too-good wife: Anxiety and the changing family in Japan. In D. H. B. Welsh (Ed.), *The Palgrave handbook of women's political rights* (pp. 215–232). Palgrave Macmillan.

Brinton, M. C. (1993). *Women and the economic miracle: Gender and work in postwar Japan*. University of California Press.

Brinton, M. C. (2016). *Lost in transition: Youth, work, and instability in postindustrial Japan*. Cambridge University Press.

Cabinet Office. (2025). *Public opinion survey on gender equality 2025*. Government of Japan.

Chan-Tiberghien, J. (2004). *Gender and human rights politics in Japan: Global norms and domestic networks*. Stanford University Press.

Dalton, E. (2017). Womenomics, “women's power” and women's empowerment in Japan. *Japanese Studies, 37*(2), 165–184.

Dalton, E. (2020). Gender and the political opportunities of neoliberalism in Japan. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus, 18*(3), 1–18.

Estevez-Abe, M. (2013). An international comparison of gender equality: Why is the Japanese gender gap so persistent? *Social Science Japan Journal, 16*(2), 291–311.

Eto, M. (2021). Women and politics in Japan: A critical review of the "womenomics" agenda. *International Political Science Review, 42*(3), 345–360.

Fraser, N. (2020). *Fortunes of feminism: From state-managed capitalism to neoliberal crisis*. Verso Books.

Fukuda-Parr, S. (2022). Human rights and the capability approach: From tools to transformative agendas. *Journal of Human Development and Capabilities, 23*(1), 1–16.

Gelb, J. (2003). *Gender policies in Japan and the United States: Comparing women's movements, rights, and politics*. Palgrave Macmillan.

Gender Equality Bureau, Cabinet Office. (2025). *Annual report on the state of formation of a gender equal society 2025*. Government of Japan.

Hasunuma, L., & McCarthy, M. M. (2019). Japan's #KuToo movement and the struggle for gender equality. *Current History, 118*(809), 223–228.

Hunter, J. (Ed.). (2018). *Japanese women working*. Routledge.

Ince Yenilmez, M. (2025). Gender Inequality in Japan: Challenges, Progress and Future Directions. In: Chakraborty, C., Pal, D., Kayalica, M.O. (eds) Gender (In)equality and Social Development. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-96-7979-9_20

Ince Yenilmez, M. & Kantar, G. (2025). Reconstructing Labour Law for Gender Equity: Tackling Economic Dependence and the Neoliberal Framework, Revista Direito GV, 21, e2534. https://doi.org/10.1590/2317-6172202534

Ince Yenilmez, M. & Yoshida, H. (2025). Labour Productivity in the Age of AI: Insights from Panel Data, Journal of Quantitative Methods for Economics and Business Administration, 40, 1–18. https://doi.org/10.46661/rev.metodoscuant.econ.empresa.9623

Khanna, N. (2020). *The transformative power of women's movements in contemporary Japan*. University of Hawaii Press.

Kingston, J. (2013). *Contemporary Japan: History, politics, and social change since the 1980s* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Koyama, S. (2013). *Ryosai kenbo: The educational ideal of "good wife, wise mother" in modern Japan*. Brill.

Kumamoto-Healey, J. (2021). Women in Japanese management: Twenty years on from the Equal Employment Opportunity Law. *Asia Pacific Business Review, 27*(4), 512–530.

Lam, A. C. (1992). *Women and Japanese management: Discrimination and reform*. Routledge.

Mackie, V. (2003). *Feminism in modern Japan: Citizenship, embodiment and sexuality*. Cambridge University Press.

Matsui, K., Suzuki, H., & Tatebe, K. (2019). *Womenomics 5.0: Time for a new beginning*. Goldman Sachs Japan Co. Ltd.

Matsui, K., Suzuki, H., & Ushio, Y. (1999). *Womenomics: Japan's hidden asset*. Goldman Sachs Japan Co. Ltd.

McCormack, G., & Sugimoto, Y. (Eds.). (1988). *The Japanese trajectory: Modernization and beyond*. Cambridge University Press.

Miura, M. (2022). Local governance and women's political representation in Japan. *Japanese Journal of Political Science, 23*(2), 145–162.

Ministry of Health, Labour and Welfare [MHLW]. (2025). *Basic survey on gender equality in employment 2025*. Government of Japan.

Nakajima, S. (2021). Parental leave policies and gender equality in Japan: Progress and persistent challenges. *Journal of Family Studies, 27*(3), 412–428.

Nakano, L. Y. (2019). Women and work in Japan's aging society. In J. Babb (Ed.), *The SAGE handbook of modern Japanese studies* (pp. 287–302). SAGE Publications.

Nemoto, K. (2016). *Too few women at the top: The persistence of inequality in Japan*. Cornell University Press.

Noguchi, K., & Nagaiwa, M. (2025, April 24). Where Japanese women stand 40 years after Equal Employment Opportunity Law. *Asia News Network*. https://asianews.network/where-japanese-women-stand-40-years-after-equal-employment-opportunity-law/

OECD. (2022). *OECD employment outlook 2022: Building a more inclusive labour market*. OECD Publishing.

OECD. (2025). *OECD employment outlook 2025*. OECD Publishing.

Ogasawara, Y. (1998). *Office ladies and salaried men: Power, gender, and work in Japanese companies*. University of California Press.

Osawa, M. (2011). *Social security in contemporary Japan*. Routledge.

Saito, H. (2022). Rethinking gender equality in post-growth Japan: From instrumentalism to transformation. *Social Science Japan Journal, 25*(1), 67–84.

Shibata, S. (2020). Womenomics as a neoliberal project: A critical analysis of Japan's gender equality policies. *Feminist Economics, 26*(3), 112–134.

Statistics Bureau of Japan. (2023). *Labour force survey 2022*. Ministry of Internal Affairs and Communications.

Statistics Bureau of Japan. (2025). *Labour force survey 2025*. Ministry of Internal Affairs and Communications.

Takeda, H. (2005). *The political economy of reproduction in Japan: Between nation-state and everyday life*. Routledge.

Takeishi, E. (2020). The rise of non-regular employment and gender inequality in Japan. *Japan Labor Issues, 4*(22), 12–25.

Tsukada, M. (2021). Feminist perspectives on social transformation in contemporary Japan. *Asian Journal of Women's Studies, 27*(2), 189–206.

UN Women. (2022). *Gender equality and women's empowerment in Japan: Progress and transformative pathways*. United Nations.

UN Women. (2025). *World Conference on Women 2025: Tokyo declaration on transformative gender equality*. United Nations.

Ueno, C. (2009). *The modern family in Japan: Its rise and fall*. Trans Pacific Press.

Ueno, C. (2021). *Patriarchy and capitalism: Feminist perspectives on Japanese society*. Iwanami Shoten.

Yamashita, J. (2021). Women mayors and local policy priorities in Japan: A comparative analysis. *Local Government Studies, 47*(5), 741–760.

Yu, W. H. (2021). The M-shaped employment pattern and women's labor force participation in Japan. *Work and Occupations, 48*(2), 156–182.

RURAL TOURISM AND WOMEN ENTREPRENERSHIP

Marine Metreveli
International Center for Caucasus Tourism
ORCID: 0009-0001-8927-6884

Mzia Kokhia
Ilia State University, Institute of Zoology
ORCID: 0000-0002-9654-7670

Abstract
From 2007 i.e., when International Center for Caucasus Tourism ICCT, was established our team decided to follow UNWTO program STEP/Sustainable Tourism Eliminates Poverty/and the priority was given to Rural Tourism. Especially we started to research high mountainous regions where local population are under poor living conditions: mostly it concerns with unemployment and Lack of vocational education. At the outset, we organised meetings with the local population, who were motivated to be involved in the programme. Rural tourism entrepreneurship: to supply them with the related knowledge to become active entrepreneurs for rural Tourism.
Rural tourism entrepreneurship is defined as entrepreneurship that offers tourist products and services in rural areas and fosters economic development in rural areas. It is a concept for local people in rural areas in order to get into a small and niche business. It gives alternative opportunities except for farming to the farmers, local people who live in rural areas and youth. Rural tourism entrepreneurship can be seen as an alternative to agriculture. However, rural tourism entrepreneurship is also seen as an important tool to support sustainable development in rural areas and the inter-relationship between tourism and entrepreneurship in rural has positive impacts. However, the destinations take time in order to develop rural tourism entrepreneurship.
Rural tourism areas where agricultural activities exist need to be analyzed from the point of possible risks, potentials and challenges. It is necessary to identify the gaps of the areas where the rural areas have a tourism potential and where the rural areas can offer advantages to the local communities.

Why Rural Tourism Entrepreneurship?

- In order to increase the more efficient use of local resources
- In order to diversify employment opportunities in rural areas
- In order to increase economic input in rural areas
- In order to raise the income level of rural residents and for a better standard of living
- In order to explore the possible opportunities in rural areas
- In order to protect, promote and improve resources such as culture, values and nature with the help of tourism opportunities
- In order to grow consciousness of sustainability

The benefits of entrepreneurship in rural tourism relate to resource access, short and long-term availability, resource protection and degree of innovation. However, care must be taken to protect rural heritage, biodiversity, landscape and local culture in order to reach the true potential of rural entrepreneurship

Essentials

- Governmental Initiatives
- Good Planning
- Effective Management
- Principles

Governmental Initiatives is one of the essential parts of rural tourism entrepreneurship. A well developed and designed government policy on rural tourism development or rural tourism entrepreneurship is one of the necessary steps that help the rural areas for effective entrepreneurship.

Good Planning

Strategic planning enables the optimization of the potential contribution for welfare to rural entrepreneurs. Planning has an important role in order to determine the role that rural tourism entrepreneurship may play in the economic development in rural. thus, natural, historical heritages, regional sources, the life of the rural may be used properly by being preserved with the aim of developing the rural.

Marketing and measurement criteria, network development, ensuring the participation of key stakeholders and communities in the region, researching and determining funding sources, formulating and developing targets, ensuring sectoral training of rural tourism entrepreneurs, and ensuring the protection of natural, cultural and touristic areas are among the main topics of planning

Effective Management the management of rural tourism entrepreneurship is not easy, it can be carried out correctly with a good strategy. Rural tourism management is the art of managing resources, from people, money, infrastructure, attractions, funds and methods.
Effective management means:

- to ensure strong coordination
- to increase the participation of the local community
- to increase the participation of local communication and stakeholders
- to identify gaps and weaknesses in the rural area
- to direct resources to rural tourism entrepreneurship and take action
- to create awareness on sustainability, rural tourism entrepreneurship in the community
- to establish activity-based work discipline
- to follow new trends on rural tourism entrepreneurship models are among the steps to be followed in the management process
- to promote the business

Principles

Ease of access to services, variety of services and the provision of touristic products according to the needs of tourists
Obtaining advice and funding support for rural tourism entrepreneurs
Protection of biodiversity and the environment
Development of tourism activities for the benefit of local people
Tourism activities do not harm agricultural activities
Respecting traditional life in the countryside
Standardization and branding
Determination of tourist carrying capacity

The role of entrepreneurs in rural tourism is vital for the economic growth and development of rural areas, improving the quality of life of rural residents, the realization of the active existence of people, diversification of alternative business opportunities, decreased migration from village to city.

The development of rural tourism entrepreneurship in rural areas provides social and economic benefits. Rural tourism entrepreneurship enables the development and diversification of the local economy, providing new markets for local people engaged in agriculture, farmers' local products and services, and the creation of new businesses.

What advantage does rural tourism entrepreneurship provide?

- High potential of generating employment and new job opportunities
- Enabling a rural area to become a rural tourism destination
- Building Community power and welfare
- Reducing the risk of ecological degradation, preserves the authenticity of the countryside
- Raising awareness in local communities about community - friendly practices and embraces awareness of environmental protection
- Creating a sustainable source of income
- Reducing the risk of seasonality
- Enabling women and youth to be a part of the growing rural economy
- Balancing rural development
- Contributing to revealing the tourism potential of existing rural areas
- Providing financial, cultural and social development of the demand for traditional touristic products
- Ensuring that some programs at national and European levels that provide incentives and grants to certain regions with agricultural tourism are implemented in the region

Innovative Rural Tourism Entrepreneurship Models

In recent years, rural tourism has become a sector where innovation is more and more. Entrepreneurs who develop the local resources of rural areas sustainably and turn them into innovative tourism products are increasing. Rural tourism entrepreneurs need to be innovative in developing new products in rural tourism by responding to visitor expectations and potential market, the fact that rural areas are strong in terms of both innovation and entrepreneurship positively affects their future development. It can be concluded that innovation is an important success factor for rural areas. Being active and innovative of entrepreneurs in rural areas is of critical importance for the success of their businesses.

The research was conducted within the scope of the project “Healthy soil for food safety” FR#23-268, supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia.

Keywords: entrepreneurship, rural tourism, marketing, business

GENDER INEQUALITY IN LABOR MARKETS OF CIS COUNTRIES: EVIDENCE FROM INTERNATIONAL STATISTICS

Associate Professor Mussabalina Dinara
Postdoctoral Researcher, Abai Kazakh National Pedagogical University

Associate Professor Maldynova Aizhana
Postdoctoral researcher, Abai Kazakh National Pedagogical University

Associate Professor
Nazgul AIDARGALIYEVA
L.N. Gumilyov Eurasian National University

Askhat Kozhumov
Senior Lecturer, Department of Management, L.N. Gumilyov Eurasian National University

Abstract
Gender inequality in labor markets remains a persistent structural feature of post-Soviet economies. Despite high levels of female education and relatively stable labor force participation inherited from the Soviet period, countries of the Commonwealth of Independent States (CIS) continue to demonstrate gender wage gaps, occupational segregation, and unequal distribution of unpaid care work.
Using data from international organizations such as the United Nations Development Programme (UNDP), UN Women, UNECE, and the World Bank, this paper analyzes gender inequality in labor markets with a focus on Kazakhstan as a representative CIS economy. The study shows that gender disparities in the region are primarily institutional and structural rather than educational.
The results indicate that unequal distribution of unpaid labor and occupational segmentation remain key economic constraints limiting women's income and career mobility. Reducing gender inequality is therefore not only a social objective but also an economic condition for sustainable development in CIS countries.
Keywords: gender economics, labor market inequality, CIS countries, Kazakhstan, wage gap, unpaid care work.

Introduction

Gender equality in employment is increasingly recognized as a key factor of inclusive economic growth and sustainable development. Modern economic theory emphasizes the importance of efficient use of human capital regardless of gender, as inequality in labor markets leads to productivity losses and structural inefficiencies.
The countries of the Commonwealth of Independent States represent a unique case in gender economics. Unlike many developing economies, CIS countries inherited relatively high levels of female education and labor force participation from the Soviet period. However, the transition to market economies in the 1990s created new institutional and structural inequalities that continue to affect labor market outcomes.
In Kazakhstan, women constitute a significant share of university graduates and remain actively involved in the labor market. Nevertheless, international statistical data demonstrate persistent gender disparities in wages, employment structure, and unpaid domestic labor. These contradictions highlight the importance of analyzing gender inequality not only from a social perspective but also from an economic and institutional standpoint.

International organizations, including UNDP, UN Women, and UNECE, emphasize that gender inequality in post-Soviet economies is closely connected to labor market segmentation, care economy imbalance, and institutional inertia. These factors reduce the economic return on female human capital and limit long-term development potential.
The purpose of this paper is to analyze gender inequality in CIS labor markets using international statistical data and to identify the structural economic factors that reproduce gender disparities, with Kazakhstan serving as a case study.

Statistical evidence of gender inequality in Kazakhstan

International statistics confirm that gender inequality in Kazakhstan's labor market persists despite high female educational attainment and relatively stable employment participation.
According to UNECE data, women constitute approximately 49% of the labor force in Kazakhstan, indicating a high level of economic participation compared to global averages (UNECE, 2022).
At the same time, UNDP reports a persistent gender wage gap of about 25%, meaning that women's average earnings remain significantly lower than men's (UNDP, 2022).
One of the key structural factors explaining this inequality is the unequal distribution of unpaid care work. UN Women data show that women in Kazakhstan spend 19.9% of their time on unpaid domestic and care work, compared to 6.3% for men (UN Women, 2023). This imbalance limits women's career mobility and reduces income opportunities.
Together, these indicators demonstrate that gender inequality in Kazakhstan is primarily structural rather than educational.

Indicator	**Value**	**Source**
Human Development Index	0.837	UNDP
Gender wage gap	25.2%	UNDP
Women in labour force	~49%	UNECE
Women's unpaid care work	19.9%	UN Women
Men's unpaid care work	6.3%	UN Women

Gender wage gap dynamics

International organizations note that the gender wage gap in Kazakhstan fluctuates but remains structurally persistent.
This dynamic is illustrated in Graph 1 (Gender wage gap in Kazakhstan, 2018–2022) based on UNDP statistical reports (UNDP, 2022).
The data show that although the wage gap declined after 2018, it increased again in recent years, demonstrating that progress in gender equality remains unstable.

Graph 1- Gender wage gap in Kazakhstan, 2018–2022

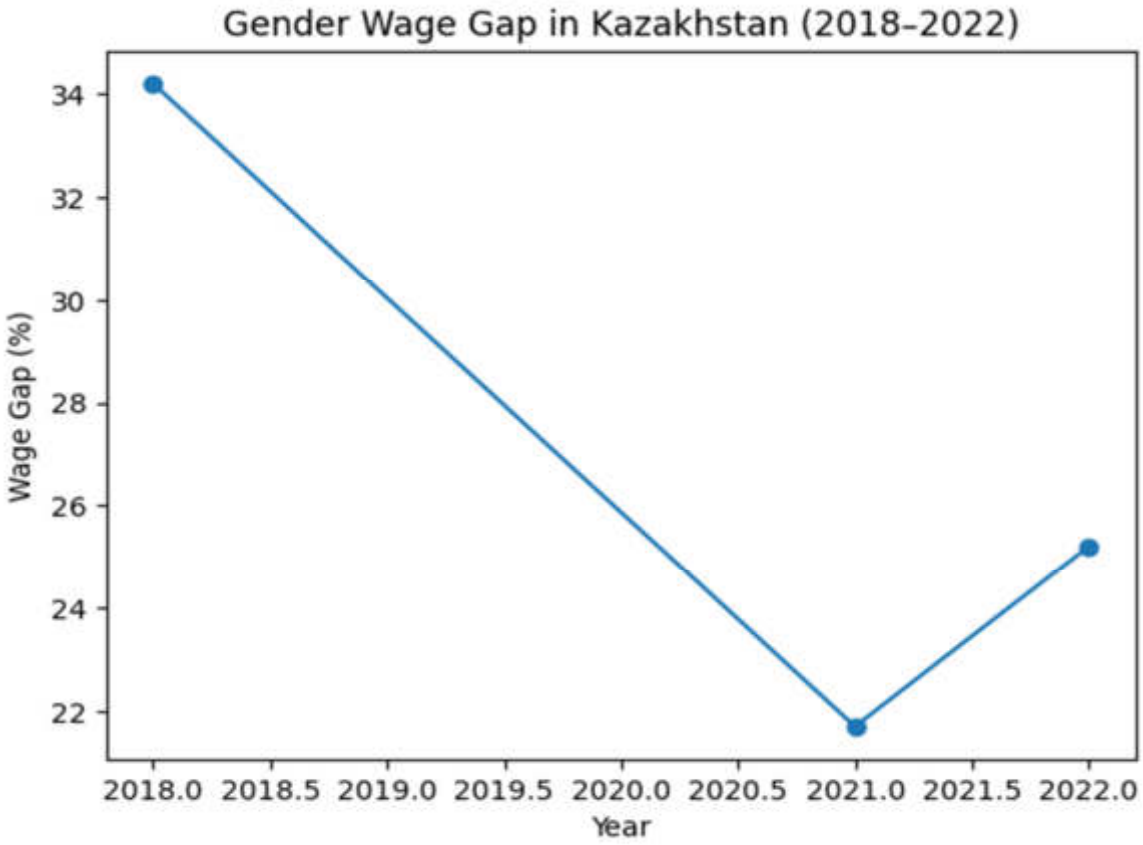

Unpaid care work and labor inequality

The unequal distribution of unpaid care work represents one of the most important structural barriers to gender equality in labor markets.

UN Women identifies unpaid care work as a "hidden economic inequality factor" that reduces women's participation in higher-income sectors (UN Women, 2023).

This imbalance is illustrated in Graph 2 (Distribution of unpaid care work in Kazakhstan).

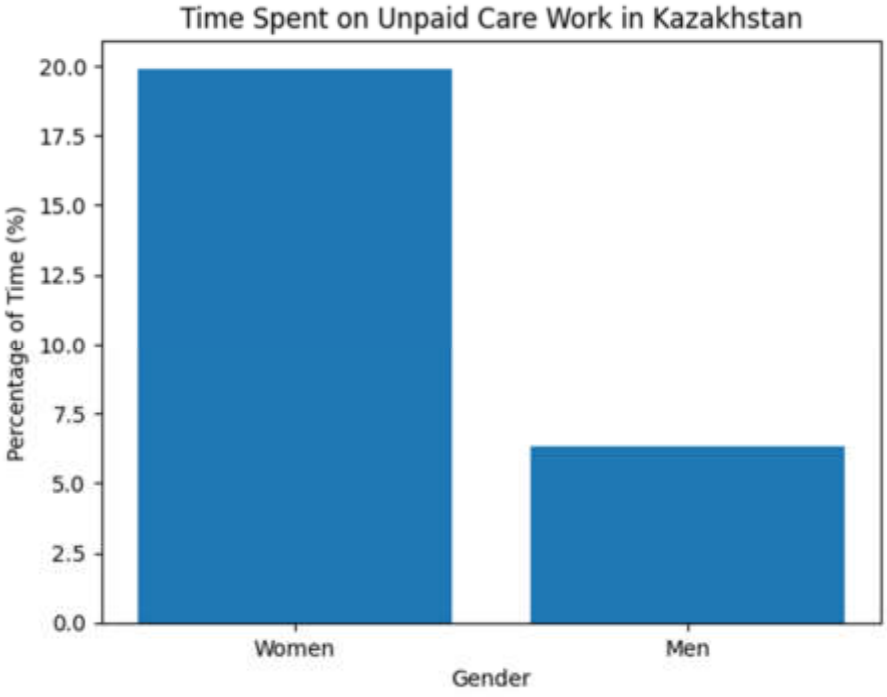

Female labor force participation

Despite structural inequalities, women remain highly active in Kazakhstan's labor market. UNECE statistics show that women account for nearly half of total employment, confirming the economic importance of gender-inclusive policies (UNECE, 2022).

This indicator is presented in Graph 3 (Female labor force participation in Kazakhstan).

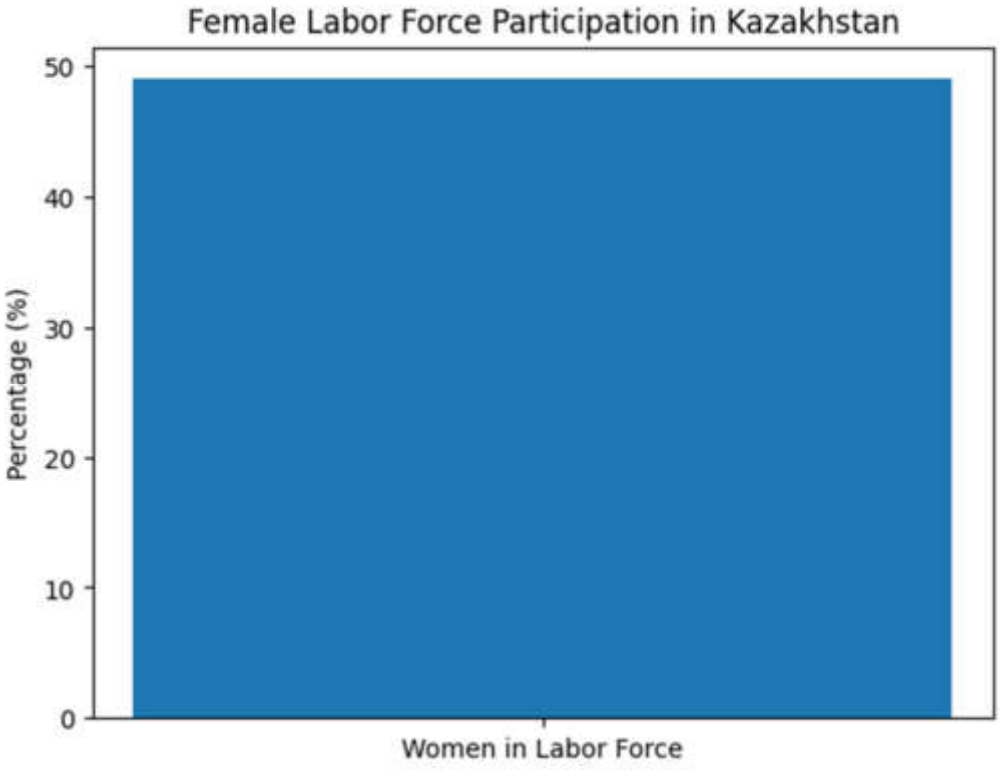

Discussion

The statistical evidence presented above demonstrates that gender inequality in Kazakhstan's labor market cannot be explained by differences in education or labor force participation alone. Women in Kazakhstan are highly educated and economically active, yet structural disparities persist in wages and career opportunities.

From the perspective of gender economics, this pattern reflects labor market segmentation and institutional constraints typical for post-Soviet economies. The transition from a planned to a market economy created new inequalities while preserving traditional gender roles in unpaid domestic labor.

International research indicates that unequal distribution of care work reduces women's ability to participate in high-productivity sectors and managerial positions (World Bank, 2022). This creates long-term economic consequences, including lower lifetime earnings and reduced pension accumulation.

Another important factor is occupational segregation. Women in CIS countries remain concentrated in lower-paid sectors such as education, healthcare, and public administration, which reduces returns on female human capital (UNDP, 2022).

These findings support the argument that gender inequality in CIS economies is primarily institutional and structural rather than demographic or educational.

From a macroeconomic perspective, reducing gender inequality can increase productivity and support inclusive economic growth. International organizations emphasize that gender equality policies should be integrated into labor market reforms, social protection systems, and family policy frameworks (UN Women, 2023).

Conclusion

Gender inequality in labor markets remains a significant economic challenge for CIS countries. Using Kazakhstan as a case study, this paper demonstrates that gender disparities persist despite high levels of female education and labor force participation.

International statistical data from UNDP, UNECE, UN Women, and the World Bank indicate that the gender wage gap, occupational segregation, and unequal distribution of unpaid care work remain key structural factors limiting women's economic opportunities.

Addressing gender inequality requires coordinated economic and institutional reforms, including support for work–family balance, equal pay policies, and expanded access to high-productivity sectors for women.

Reducing gender inequality is therefore not only a social objective but also an economic necessity for sustainable development in CIS economies.

References

1. UNDP. (2022). *Closing the gender pay gap in Kazakhstan: A closer look at equal pay*. United Nations Development Programme. https://www.undp.org/kazakhstan/blog/closing-gender-pay-gap-closer-look-equal-pay

2. UNDP. (2023). *Human Development Report: Kazakhstan country profile*. United Nations Development Programme. https://hdr.undp.org

3. UN Women. (2023). *Gender data portal: Kazakhstan*. UN Women. https://data.unwomen.org

4. UNECE. (2022). *Gender statistics database*. United Nations Economic Commission for Europe. https://w3.unece.org

5. World Bank. (2022). *Women, business and the law*. World Bank. https://www.worldbank.org

THE AUTONOMY OF THE CRIME OF TRANSFEMINICIDE IN MEXICO: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH THE CONCEPT OF GENERIC FEMINICIDE

Dra. Ivonne Adriana Gaytán Bertruy
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División de Ciencias Sociales y Humanidades, Licenciatura en Derecho
ORCID: 0000-0002-8024-5168

José Daniel García Mena
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División de Ciencias Sociales y Humanidades, Licenciatura en Derecho
ORCID: 0009-0009-9579-9567

ABSTRACT
This research focuses on certain concepts in gender studies related to identities and how to conduct a dogmatic-legal analysis of transfemicide in Mexico, addressing the urgent need for the State to align its legislative framework with the evolving cultural realities of gender identity. Despite the existence of international human rights standards, such as the Yogyakarta Principles, which mandate the protection of gender expression and the right to life, the Mexican judicial system often fails to address violence against trans women adequately. Currently, the lack of official government statistics creates a significant problem of invisibility regarding these crimes; consequently, this study relies on data from civil organizations such as Letra S, which reported that, in 2024, 68.8% of victims of hate crimes in Mexico were trans women.
The central legal problem lies in the fact that, in most of the country, these hate crimes are legally classified as aggravated homicide or femicide. This research argues that such classifications are reductionist because they obscure the specific element of hatred and structural violence known as transmisogyny, which is distinct from the misogyny associated with femicide. While the recent classification of transfemicide as a separate crime in Mexico City in July 2024 marks a historic step, most states still lack this specific criminal classification.
Using a qualitative, documentary, and analytical-comparative methodology, this work examines the distinctions between sex, gender, and gender identity to define transfemicide with precision. The legal elements of homicide and femicide are contrasted to demonstrate that the current definitions are insufficient to protect the legal right to gender identity. The hypothesis posits that the absence of a general autonomous criminal category in criminal codes is a determining factor that perpetuates impunity. Finally, the objective is to demonstrate that specific criminalization is necessary not only to punish offenders, but also as a mechanism to recognize the value of trans lives and guarantee effective access to justice.
Keywords: Transfeminicide, Gender Identity, Criminal Law, Transmisogyny, Impunity, Human Rights.

INTRODUCTION
The number of people who may be affected is not small. Statistics on the LGBTTQ+ community in Mexico indicate that, in 2021, the total population aged 15 and over was estimated at 97.2 million. Of these, 5.0 million self-identify as LGBTI+, which is equivalent to 5.1% of the population aged 15 and over in the country. 81.8% of this population identifies as part of this group because of their sexual orientation, 7.6% because of their gender identity, and 10.6% because of both (Conapred, 2023).

Within these millions of people, 316,258 of the population aged 15 and over self-identify as transgender or transsexual, of whom 147,914 specifically identify as trans women.
In Mexico, there are no official databases that compile data on the unfortunate deaths of these women. The data is collected by civil organizations, which, although they allow us to gauge the extent of the problem, the lack of official statistics from the Mexican state creates a problem of invisibility. Statistics such as those provided by the non-profit civil organization Letra S, Sida, Cultura y Vida Cotidiana A.C., which, in the absence of official records and data, produced the report "The dynamics of prejudice-based violence: Homicides of LGBT+ people in Mexico, 2024."
The report notes that in 2024, there were 80 murders of sexually and gender-diverse people in Mexico. It mentions that in the last three years, including 2024, there have been 233 murders, 66 in 2023 and 87 in 2022. The year 2024 shows a 20% increase compared to the previous year. However, this figure only captures cases covered by the media, which clearly indicates a major problem. The most affected population, standing out with 68.8%, are trans women, with a total of 55 who were unfortunately victims of transfemicide. This is clearly prevalent, given that in 2022 the percentage of trans women murdered was 55.2% and in 2023 it was 65% (LetraEse, 2024).
In light of the above, the legal context has begun to respond to this problem, and although progress is still limited, there have been some advances. One of these significant advances is the classification of transfemicide as a separate crime in the Penal Code of Mexico City in July 2024. This reform, driven by emblematic cases such as that of Paola Buenrostro in 2016, seeks to recognize the individuality of this violence and guarantee access to justice that considers the gender identity of the victims. However, in most of the country, these crimes are investigated as aggravated homicides or femicides, omitting the component of hatred and gender motivation that particularly affects trans women, which perpetuates the impunity of the perpetrators.

SEX AND GENDER: FUNDAMENTAL DISTINCTIONS

Gender and sex are distinct but interrelated concepts. Sex refers to the characteristics (genetic, hormonal, anatomical, and physiological) that differentiate and classify people as male or female. In contrast, gender refers to the set of socially constructed roles, behaviors, and attributes that each society assigns to people based on their sex (Butler, 1990).
Based on this distinction, Amigo-Ventureira makes the following argument: *"It is understood, therefore, that sex refers to chromosomal composition, as well as to the genital and gonadal sex of the individual, that is, to different bodily characteristics; while the idea of gender is diverse and can and should be interpreted depending on the space and time in which it was generated, and is therefore subject to context."*.
Sexual orientation refers to each person's capacity to feel a deep emotional, affective, and sexual attraction to people of a different gender, the same gender, or more than one gender. Gender identity is the internal and individual experience of gender as each person deeply experiences it, which may or may not correspond to the sex assigned at birth, the personal experience of the body, and other expressions of gender, including clothing, speech, and mannerisms. (ACUDH, 2013).

CONCEPTUALIZATION OF TRANSFEMINICIDE

Transfemicide can be defined as the murder of trans women because of their gender identity or expression. These murders fall within the framework of transphobic violence, which combines rejection of sexual and gender diversity and rejection of women (CNDH 2024).

Villa-Rueda and Rodríguez define it as the murder of a person whose sex was assigned at birth as male and who has a female identity. Authors such as Blas Radi and Alejandra Sardá-Chandiriramano (2016) define transfemicide as:

The most visible and final expression of a chain of structural violence that responds to a cultural, social, political, and economic system structured by the exclusionary binary division between genders. [...] It is the end of a continuum of violence.

It should be noted that the term transfemicide refers only to trans women victims, since other concepts, such as travesticide, allow other expressions of femininity that are not included in the term trans to be covered (Sagen 2019).

DISTINCTION BETWEEN RELATED CRIMINAL OFFENSES

Gender-based homicides are classified throughout Mexico, with the states of Chiapas and Mexico City pioneering the codification of sex and gender-based hatred as a crime (Chiapas) and as an aggravating factor in homicide and injury (Mexico City). And although aggravating circumstances based on gender are already classified in the federation, investigating and punishing transfemicide as aggravated homicide results in a case of reductionism, since doing so obscures the reasons why trans women suffer in Mexico, because they are classified as an expression of individual violence and not as a manifestation of a violent structure that represses them.

One of the main debates about transfemicide is whether it falls within the scope of femicide. The crime of femicide is classified in the federal criminal code and defines the victim as a "woman." This wording is a generalized concept that includes cisgender women as well as trans women.

However, it is necessary to recognize transfemicide as a separate crime with its own criminal characteristics, since, although they share factors of violence, these women experience specific factors of structural violence.

Element Tipo	Aggravated Murder	Feminicidio (Art. 325 CPF)	Feminicide of Trans Womas (Art. 361 BIS fracc XV Nayarit)	Transfeminicide (Art. 148 Ter CPDF)
Protected Legal Interest	Life	The life, dignity and integrity of women.	The life, dignity and gender identity of trans women.	The life, dignity and gender identity of trans women.
Passive Subject (Victim)	Any person.	A "woman" (term subject to interpretation, mostly cisgender woman).	rans woman or a person whose gender expression falls within the female gender spectrum.	A trans woman or a person whose gender identity or expression, real or perceived, falls within the female gender spectrum.
Specific Subjective Element (Motive)	Does not require a specific motive beyond criminal intent. Aggravating factors (e.g. hate) are accessory.	"Gender reasons" (motivated by misogyny and structural inequality).	"Gender expression reason" (motivated by transmisogyny).	"Gender identity or gender expression reason" (motivated by transmisogyny).
Crime Context	Generally interpersonal or circumstantial.	Structural gender violence, asymmetrical power relations, misogyny.	Structural violence based on cisnormativity, transphobia and misogyny.	Structural violence based on cisnormativity, transphobia and misogyny.

The analysis of the typical structure highlights the need for specialization in criminal law in Mexico regarding hate crimes. The comparison between aggravated homicide, generic femicide, and specific figures for transgender women reveals fundamental legal differences. These differences justify the autonomy of the crime of transfemicide as a response to a national problem of violence.

The protected legal right shows a progressive expansion in legislation. Aggravated homicide exclusively protects life, while generic femicide incorporates the protection of women's dignity and integrity. An example of this can be seen in the legislation of Nayarit and Mexico City, as these are the ones that take an essential step in protecting the life, dignity, and specifically the gender identity of transgender women. This regulatory inclusion recognizes that lethal violence in this type of crime seeks to nullify the particular identity of these victims.

The definition of the passive subject demonstrates the inadequacy of general norms to address this national crisis. Aggravated homicide considers any person as a victim. Femicide protects women as a legal category. This term is subject to restrictive interpretations that frequently exclude transgender women in judicial practice. Sometimes, the authorities decide whether such acts can be classified as such or not, thus revictimizing transgender women. For its part, the classification in Article 361 BIS of Nayarit and Article 148 TER of Mexico City specifies transgender women as victims.

These norms also protect people whose gender expression or identity falls within the female spectrum. This legislative precision eliminates interpretative ambiguity and obliges the State to recognize the victims.

The specific subjective element or motive of the crime establishes the main distinction between common criminality and systemic violence. Homicide operates through general intent; legislation treats hatred only as an accessory aggravating factor; femicide requires proof of gender-based motives motivated by misogyny and structural inequality: the femicide of trans women and transfemicide require proof of gender identity or gender expression. The legal framework identifies transphobia as the driving force behind this violence, and this distinction codifies violent rejection of gender diversity as a constituent element of the crime.

The context of the crime allows transfemicide to be understood as a systematic state and societal problem. Aggravated homicide usually occurs in interpersonal or circumstantial settings; generic femicide is based on asymmetrical power relations and misogyny, while transfemicide requires the recognition of structural violence based on cisnormativity, transphobia, and misogyny. Classifying the murders of trans women as aggravated homicide constitutes institutional negligence, and this omission obscures the existence of a social structure that systematically violates and discriminates against this population throughout the country.

CONCLUSION

Transfemicide is considered an extreme expression of systematic discrimination, even though the Mexican State has ratified various international instruments on the subject. The current situation represents a serious human rights crisis, as this violent phenomenon affects a historically vulnerable group, and the lack of a specific criminal offense in the states perpetuates the invisibility of the victims. The criminalization of transfeminicide would function as a direct legal mechanism contributing to the repair of social damage by demanding specific and adequate justice.

The concept of transfeminicide requires a comprehensive interdisciplinary analysis involving areas such as criminal law, human rights, and gender studies. Therefore, differentiating transfeminicide from feminicide and aggravated homicide is a fundamental step in terms of gender. The legislative progress achieved in Mexico City has opened the door to a national demand. Its classification has a decisive influence on legislative discussions in other states and on the formation of judicial criteria. The absence of a classification of transfeminicide and the lack of official statistics only contribute directly to impunity in Mexico, an impunity that has cost us so much to eliminate.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCE

Villa-Rueda, A. A., & Otero, L. M. R. (2024). Caracterización de los transfeminicidios: una revisión sistemática.*Alternativas. Cuadernos de Trabajo Social*,*31*(1), 1-27. https://alternativasts.ua.es/article/view/23770

Amigo-Ventureira, A. M. (2019). Un recorrido por la historia trans*: desde el ámbito biomédico al movimiento activista-social.*Cadernos pagu*, e195701. https://www.scielo.br/j/cpa/a/nkbQgnc3btMTbGr3yJL3kKG/?format=html&lang=es

Sagen, G. A. (2019). Femicidio, travesticidio o transfemicidio.*Revista Pensamiento Penal*,*6*, 1-79. https://www.pensamientopenal.com.ar/doctrina/47916-femicidio-travesticidio-o-transfemicidio

Morales, A. V. (2020). Transfeminicidios: Caso México 2019.*Revista Sexología y sociedad*,*26*(1), 70-8. https://www.medigraphic.com/cgibin /new/resumen.cgi? IDARTICULO=97868

Guerrero, S., y Muñoz, L. (2018). Transfeminicidio. En L. R. de la Madrid y A. Segovia (coords.), *Diversidades: interseccionalidad, cuerpos y territorios* (65-89). Universidad Nacional Autónoma de México. https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/11/5498/12.pdf

Rojas Castillo, J. (2023). *Tipificación comparada del homicidio de personas trans: transfemicidio y travesticidio*. Biblioteca del Congreso Nacional de Chile, Asesoría Técnica Parlamentaria. https://www.bcn.cl/asesoriasparlamentarias/detalle_documento.html?id=82774

Brito, A. (Ed.). (2024). *Las dinámicas de la violencia por prejuicio: homicidios de personas LGBT+ en México, 2024*. Letra S, Sida, Cultura y Vida Cotidiana A.C. https://letraese.org.mx/wp-content/uploads/2025/05/Informe-crimenes-2024.pdf

Radi, B., & Sardá-Chandiramani, A. (2016). Travesticidio/transfemicidio: Coordenadas para pensar los crímenes de travestis y mujeres trans en Argentina. https://www.aacademica.org/blas.radi/14

Butler, J. (2002).*Gender trouble*. Routledge https://doi.org/10.4324/9780203902752

Consejo Nacional para Prevenir la Discriminación. (2023, noviembre). *Discriminación en contra de las personas por su orientación sexual, características sexuales e identidad y expresión de género*. Ficha temática. https://www.conapred.org.mx/wpcontent/uploads/2024/02/FT_DiversidadSexual_Noviembre2023_v3.pdf

Instituto Nacional de Estadística y Geografía. (2023). *Encuesta Nacional sobre Discriminación (ENADIS) 2022: Resultados generales*. INEGI. https://www.inegi.org.mx/contenidos/programas/enadis/2022/doc/enadis2022_resultados.pdf

Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos. (2013). *Nacidos libres e iguales: Orientación sexual e identidad de género en las normas internacionales de derechos humanos*. Naciones Unidas. https://acnudh.org/wp-content/uploads/2013/11/orientaci%C3%B3n-sexual-e-identidad-de-g%C3%A9nero2.pdf

Oficina de las Naciones Unidas contra la Droga y el Delito. (s.f.). *¿Qué es un transfeminicidio?* [Infografía]. UNODC. https://www.unodc.org/lpomex/uploads/documents/Campanas/JusticiaSinDiscriminacion/13.UNODC-Infografia-_Ques_es_un_transfeminicidio.pdf

Congreso de la Ciudad de México. (2021). *Dictamen a la iniciativa con proyecto de decreto por el que se reforman y adicionan diversas disposiciones al Código Penal para el Distrito Federal y a la Ley Orgánica de la Fiscalía General de Justicia de la Ciudad de México, para tipificar el delito de transfeminicidio*. Ciudad de México. https://www.congresocdmx.gob.mx/media/documentos/fb2566ba531f3df8453963889c1066cd51facdbd.pdf

Red de Mujeres Trabajadoras Sexuales de Latinoamérica y El Caribe. (2015, 27 de junio). *Un motivo más de lucha: Transfeminicidios*. Diversidad, Derechos y Trabajo Sexual Trans. https://diversidadderechosytrabajosexualtrans.wordpress.com/2015/06/27/un-motivo-mas-de-lucha-transfeminicidios/

Comisión Internacional de Juristas y el Servicio Internacional para los Derechos Humanos. (2007). *Principios de Yogyakarta: Principios sobre la aplicación de la legislación internacional de derechos humanos en relación con la orientación sexual y la identidad de género*. https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/08/principles_sp.pdf

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN IN THE MEDIEVAL ERA: RESILIENCE, ROLES, AND REVELATIONS

Ananda Majumdar
Harvard University
ORCID: 0000-0003-3045-0056

The Freelance History Writer Has Reached One Million Views! – The Freelance History Writer

Abstract

During the medieval period, women's roles varied significantly by social class and location (History Skills, n.d.). Peasant women were essential in agriculture and household management, performing critical work such as farming, brewing, spinning, and weaving that directly ensured their families' survival, though often underappreciated relative to men's contributions (The harsh realities women faced in the Middle Ages, n.d.). Noblewomen had distinct opportunities and responsibilities: they managed estates, sometimes wielded political influence as regents, and could impact broader events, exemplified by Eleanor of Aquitaine's political involvement (Editors, 2026). With the rise of the merchant class, women entered trade, as Christine de Pizan argued for women's education and rights. Religious life also provided avenues for women's autonomy through convents, literacy, and spiritual leadership, with Hildegard of Bingen, for example, noted for her impact in theology and natural history (Norwich, 1999). Across all these roles, women in medieval times demonstrated resilience by adapting to changing circumstances and using their positions to shape their lives and communities. A significant historiographical debate centers on the extent of women's agency versus their oppression in medieval society. Some scholars emphasize the constraints imposed by patriarchal legal and cultural systems, while others highlight evidence of women exercising power and autonomy within and sometimes against these limitations (Nelson & Rio, n.d.).

Ongoing debates also address whether women's historical contributions have been underestimated or mischaracterized by later historians. By drawing on these perspectives, this study seeks to situate its analysis within current scholarly discourse and acknowledge the complexities of interpreting women's roles during this era.
Keywords: Women, Medieval, Roles, Gender, Identity, Feminism.

Introduction

Throughout the medieval era, women in Europe demonstrated remarkable fortitude and flexibility despite the restrictions of a rigidly patriarchal society (History Skills, n.d.). This study argues that, even within these constraints, women actively shaped social, economic, legal, and religious structures, leaving a significant and multifaceted impact on medieval society. The primary aim is to analyze how women navigated and influenced these structures, highlighting both the challenges they faced and the agency they exercised. Understanding women's experiences in the medieval period is important because it highlights not only their struggles but also their agency and influence, aspects often neglected in traditional historical descriptions. The existing literature shows that, while medieval society was largely male-dominated, women's roles were varied and multifaceted (The harsh realities women faced in the Middle Ages, n.d.). Scholars document that peasant women were essential in agricultural labour and household management. At the same time, noblewomen managed estates, influenced politics, and sometimes exerted substantial power, as seen in figures such as Eleanor of Aquitaine (Editors, 2026). Studies also show that women in the emerging merchant class contributed to local economies, and some, such as Christine de Pizan, challenged contemporary views by advocating women's education and rights. Religious life offered further opportunities for women to achieve autonomy and intellectual fulfillment, with nuns, mystics, and anchoresses such as Hildegard of Bingen and Julian of Norwich leaving enduring legacies in theology, literature, and music (Norwich, 1999). Despite legal constraints—such as the system of coverture, which limited married women's property rights—some women attained unique legal and economic autonomy as widows or unmarried women (Nelson & Rio, n.d.). Education was largely inaccessible to women outside noble or religious circles, yet a small minority attained significant literacy and intellectual accomplishment (Medieval Literacy Rates Uncovered, 2025). The Catholic Church, while enforcing gender hierarchies, paradoxically allowed women in convents and religious orders a measure of independence and influence unavailable elsewhere in society. By synthesizing diverse examples, this research demonstrates that women's resilience and resourcefulness enabled lasting contributions that challenge narrow, male-centric historical perspectives. This approach aims to reveal a nuanced understanding of women's agencies in the medieval world.

Many studies in the Middle Ages agree that women's roles varied by social class and that, though restricted by law and custom, women's agencies enabled them to make meaningful contributions. Peasant women managed their households and agricultural tasks, while noblewomen ran estates and at times influenced politics. Notable figures like Eleanor of Aquitaine and Christine de Pizan highlight women's leadership and advocacy for rights and education. Research indicates that women had fewer rights, particularly in property and contracts, due to laws such as coverture, but widows and unmarried women could gain a degree of independence (Nelson & Rio, n.d.). Although uncommon, education opened doors for some, particularly noblewomen and nuns, as seen in the religious and intellectual work of Hildegard of Bingen and Julian of Norwich (Norwich, 1999). The Catholic Church's structure allowed nuns to pursue learning and leadership roles. Despite notable obstacles, the literature consistently affirms that medieval women's resourcefulness and action directly shaped families, communities, and the historical record.

Methodology

This study used a qualitative research design and documentary analysis to examine women's roles and experiences in the Middle Ages. We analyzed primary historical sources, such as letters, legal documents, and chronicles, alongside secondary sources, including books, journal articles, and essays. Materials were collected from January to March 2026 from university libraries, digital archives, and trusted databases. Selection criteria included relevance, scholarly credibility, and English-language availability. The study focused on three areas: social roles, legal status, and women's contributions to religious and intellectual life. Sources were deliberately selected to represent a range of social classes, including the aristocracy, the clergy, the merchant class, and the peasantry, to provide a balanced view of women's experiences. We grouped sources by these themes for systematic examination and specifically sought out accounts and scholarship that offered perspectives on both elite and ordinary women.

To address the underrepresentation of peasant women, extra effort was made to include sources such as manorial court records, accounts of daily life, and studies focused on rural communities. Consideration was also given to regional diversity, and sources were selected from across Europe to reflect differences in culture, economy, and legal frameworks. Keywords, including "medieval women," "roles," and "legal rights," guided our literature search. We noted information and experiences and categorized them by the main study themes. Documentary analysis identified patterns and differences in women's lives, with data coded for recurring topics and notable examples. We compared findings across social classes and regions for completeness. Only publicly available, properly cited materials were used for ethical reasons. No personal or sensitive data was collected. All sources were acknowledged to maintain academic honesty. This process details our methods, allowing others to replicate the study. The description remains concise and uses the past tense and passive voice as needed.

Results

We found that women in the Middle Ages played important roles across all parts of society, despite many restrictions (History Skills, n.d.). Our documentary analysis showed that most peasant women worked hard in agriculture and household tasks. They tended to the crops, the animals, and the family's needs. Their work was necessary for family survival (The Harsh Realities Women Faced in the Middle Ages, n.d.). Noblewomen had different responsibilities. They managed estates and made important decisions, especially when their husbands were away. Some, such as Eleanor of Aquitaine, participated in political activities and controlled large tracts of land (Editors, 2026). We observed that women in the merchant class could run small businesses and participate in trade.

In cities, some women became skilled artisans. For example, silk weaving and other crafts often involved women, helping them earn money for their families. We also found that marriage customs varied by class. Noble families arranged marriages to build alliances and exchange dowries. Peasant marriages were simpler and more grounded in daily life and survival. While our findings highlight the impact and resilience of medieval women, it is important to recognize that the available evidence is often incomplete or shaped by the perspectives and priorities of male record-keepers of the era. Many sources, such as legal documents, chronicles, or religious texts, may omit or distort women's voices and everyday experiences, particularly those of ordinary or peasant women. As a result, reconstructing the lives of medieval women involves working with sources that can be limited or biased (Nelson & Rio, n.d.). These challenges mean that some aspects of women's contributions and perspectives may remain underrepresented or uncertain in historical records.

Our findings showed that women's legal rights depended on their marital status. Married women had limited rights because of the system called coverture. They could not own property or sign contracts independently (Nelson & Rio, n.d.). Widows and unmarried women had more independence. Widows, especially from noble families, managed property and led households until sons were old enough to take over. Unmarried women could conduct business, own land, and enter into contracts.

We found that women's education was rare, with access mostly limited to noblewomen and nuns (Medieval Literacy Rates Uncovered, 2025). Some, like Hildegard of Bingen and Christine de Pizan, became well-known for their writing and ideas. About 20% of noblewomen learned to read and write (Medieval Literacy Rates Uncovered, 2025). Peasant women usually did not have the chance to get an education, but a few learned basic skills to help with family business. Religion played a major part in women's lives. Many women joined convents where they could study, write, and lead. Some, like Clare of Assisi and Julian of Norwich, became famous for their religious work (Norwich, 1999).

Ordinary women also demonstrated their faith by undertaking pilgrimages or engaging in local religious activities. The Catholic Church provided women with space for community, education, and spiritual growth, while likewise reinforcing traditional roles. We saw that some women gained political power, especially in royal families. Eleanor of Aquitaine, Isabella of France, and Queen Isabella I of Castile are examples. They made decisions that affected whole kingdoms (Editors, 2026). Our study also showed that women's contributions were often omitted from official records, yet many still influenced history through their work in families, religion, and government. We found that women in the Middle Ages manifested resilience. They found ways to make a difference in their families and communities despite many challenges. Our study shows that women's roles were more varied and important than traditional history frequently describes. These conclusions help us clearly understand the real lives and achievements of medieval women.

Discussion

During the Middle Ages, which lasted roughly 1000 years from the 5th to the 15th century, a rigid structure was imposed on the lives of most women (History Skills, n.d.). As a result, they experienced many challenges. However, in the face of these daily struggles, women fulfilled vital roles in upholding households, adding to the economy, and even influencing wider cultural developments. During this period, many women were part of the peasantry, where life was harsh and labour-intensive. These women worked alongside men in the fields, tending crops and livestock, which were essential to farm productivity (The harsh realities women faced in the Middle Ages, n.d.). In addition, they engaged in domestic tasks such as baking, brewing, and cloth-making, which were vital to their households' survival. For some women, economic power came through trade and craft guilds. In cities like Paris and London, female artisans and merchants, such as the silk-weavers, played key roles in local economies. They contributed to their families' income and sometimes managed their businesses. Women born into wealthy noble families enjoyed certain privileges and exercised considerable influence within their households and, sometimes, beyond. They often managed large estates, oversaw agricultural production, household staff, and finances. They held vital functions in maintaining the economic security of their lands, especially when their husbands were absent due to war or political duties (Editors, 2026). However, they still faced restrictions compared to their male counterparts. The practice of arranged marriages was very common in the Middle Ages, particularly in the upper classes. These pacts often included a dowry, a transfer of parental property, wealth, or gifts given to the groom's family. For noble families, a substantial dowry could improve social standing and secure political alliances.

In contrast, peasant marriages were much simpler. These were often based on practical judgments rather than wealth or alliances. The bride and groom typically brought fewer material resources into the union, yet they worked together to sustain their household. In the Middle Ages, women's legal rights and their interactions with the law were heavily influenced by their social status and marital status. The concept of "coverture" was fundamental in determining a married woman's legal standing. Under the law of courage, a woman's legal rights and obligations were subsumed by her husband upon marriage, limiting her ability to own property, enter into contracts, or represent herself in legal matters (Nelson & Rio, n.d.). This system adequately rendered a wife legally invisible and dependent on her husband. Widows, however, experienced a different legal status. They could own property, manage estates, and sometimes engage in legal disputes. For example, the widow of a nobleman might serve as head of her household, overseeing her land and tenants until her children came of age. Unmarried women, or 'femme sole', could conduct business, own property, and enter contracts independently. These women often found more freedom and autonomy than their married counterparts. Women of the lower classes generally had fewer statutory safeguards and faced harsher consequences under the law. Peasant women, for instance, were subject to the jurisdiction of manorial courts, which handled local disputes and offences. These courts often enforced conventional gender roles and expectations, leaving women with limited recourse in legal matters (Nelson & Rio, n.d.). Education and literacy in the Middle Ages were primarily reserved for the elite, with considerable gender disparities. By the 12th century, literacy rates among women were exceedingly low, particularly outside the nobility and monastic communities. Only about 1% of medieval women were literate (The Harsh Realities Women Faced in the Middle Ages, n.d.). However, noblewomen and nuns had better educational opportunities. For instance, Hildegard of Bingen, a 12th-century Benedictine abbess, became famous for her theological, scientific, and musical writings. Her works illustrate that, within convents, some women received extensive education (Norwich, 1999). Approximately 20% of noblewomen could read and write, often learning Latin to engage with religious texts and manage estates (Medieval Literacy Rates Uncovered, 2025). In contrast, peasant women rarely had access to education and instead focused on household and agricultural duties. This lack of formal schooling kept literacy rates exceptionally low among this social group. However, some merchant and artisan women learned basic literacy and numeracy to assist in family businesses; these skills, though limited, enabled them to keep accounts and correspond with customers. Formal colleges and institutions like the University of Paris and Oxford University did not admit women. Any woman who sought intellectual pursuits often needed male relatives or patrons to support their efforts. Wealthy figures like Christine de Pizan could still be highly educated. De Pizan, for example, produced influential works in the 14th and 15th centuries, including *The Book of the City of Ladies*, which promoted women's education and intellectual contributions. The Catholic Church was a major influence in medieval society, shaping much of daily life and moral expectations. To the surprise of many modern observers, women had a strong presence in the religious life of the time. Convents provided women with an alternative to marriage and a space for spiritual and cognitive pursuits. For example, Clare, a follower of Francis of Assisi, founded the Order of Poor Ladies, known today as the Poor Clares, which focuses on a life of poverty and prayer. There was also the concept of 'anchorite' or 'anchoress' that referred to a woman who chose to live in seclusion for religious reasons. These women, like Julian of Norwich, withdrew from secular life to dedicate themselves to prayer and contemplation. Julian, an anchoress in Norwich, wrote Revelations of Divine Love, the earliest known book in English written by a woman (Norwich, 1999). Ordinary women outside religious communities could also engage in spiritual practices.

Pilgrimages were a popular form of religious devotion that allowed women to travel to holy sites such as Canterbury or Santiago de Compostela. Margery Kempe, for instance, undertook numerous pilgrimages, pursuing spiritual growth and expressing her fervent religious devotion through her writings and travels. Despite the male-dominated structures that dominated society, there were numerous examples of women wielding considerable power and influence in Europe. In particular, noblewomen, queens, and female regents held essential roles in politics. Perhaps the best example is Eleanor of Aquitaine. As the Duchess of Aquitaine and Queen consort of both France and England, she exerted considerable influence over two of the most powerful kingdoms of the time (Editors, 2026). Eleanor actively participated in political decisions, supported her sons' rebellions against their father, King Henry II, and played an essential role in administering her vast territories. Similarly, Isabella of France, known as the 'She-Wolf of France', was an additional formidable political figure. As Queen consort of England, she led a successful invasion against her husband, King Edward II, resulting in his deposition (Editors, 2026). In the Iberian Peninsula, Queen Isabella I of Castile demonstrated extraordinary political insight. She, alongside her husband, Ferdinand II of Aragon, unified Spain and sponsored Christopher Columbus's voyage to the New World, which had extensive implications for global history. Even in the Byzantine Empire, Empress Theodora, wife of Emperor Justinian I, exercised considerable influence over state affairs. Her political insight and support of women's rights, including anti-trafficking laws, demonstrated her effect on both political and social reforms (Nelson & Rio, n.d.).

Conclusion

Based on our findings, we conclude that women in the Middle Ages made important contributions to their families and communities despite social, legal, and economic restrictions (History Skills, n.d.; The harsh realities women faced in the Middle Ages, n.d.; Nelson & Rio, n.d.; Medieval Literacy Rates Uncovered, 2025; Editors, 2026; Norwich, 1999). This is important because it contests the traditional view that women were mostly passive or invisible in history. Instead, our study shows their tenacity and adaptability in the face of changing circumstances. Our results are similar to those of other studies, which show that women's roles were varied and frequently underestimated. As in previous research, we found that women's experiences depended on their social class, marital status, and access to higher education. However, our focus on documentary analysis allowed us to gather a wide range of examples from varied regions and backgrounds, supporting the idea that medieval women had a greater impact than is often recognized. These conclusions are relevant to readers who want to understand the real lives behind historical stereotypes. When we look at women's work in agriculture, business, religion, and politics, we see how they influenced medieval society in practical ways. This challenges narrow, male-centred histories, giving us a more balanced view of the past. Our study connects directly to its original purpose: to reveal the true roles and achievements of women in the Middle Ages and explain why their stories matter today. There are limitations to our study. We relied on available written records, which often left out the voices of ordinary women or presented biased views. Some sources focused mainly on noble or religious women, so the daily experiences of peasant women are sometimes missing or unclear. In addition, documentary analysis cannot always show the emotions or personal reasons behind women's actions. To address these limitations, we used a wide range of sources and compared findings across regions and classes. We also tried to include examples from both well-known and lesser-known women, but we recognize that gaps remain. Given these limitations, several areas would benefit from further research.

For example, future studies could focus specifically on reconstructing the daily lives and personal experiences of peasant women through archaeological evidence and regional folklore or oral traditions. Expanding the geographical scope to include the roles of women in medieval non-European societies, such as in the Middle East, North Africa, or Asia, could offer valuable comparative insights. The intersection of gender with factors such as occupation, migration, or religious minority status could also be explored in more detail. Other important topics for future studies include women's participation in informal economies, their roles in artisan and craft communities, and the impact of their networks across regions. Researchers might also investigate how the legacy of medieval women's experiences continues to echo in later historical periods or influences our understanding of gender roles today. Our conclusions show that women's contributions in the Middle Ages deserve greater recognition. Understanding how women overcame obstacles helps readers appreciate their fortitude and creativity. It also encourages us to re-evaluate how we tell history, ensuring we include perspectives and narratives that have often been overlooked. Moving forward, educators, historians, and students should try to seek out and share more stories about women's lives in the past. By doing so, we can build a richer, more complete picture of history that values everyone's contributions.

References

History Skills. (n.d.). Medieval women. https://www.historyskills.com/classroom/year-8/medieval-women/

(n.d.). *The harsh realities women faced in the Middle Ages*. History Skills. https://www.historyskills.com/classroom/year-8/medieval-women/

(2025). *Medieval Literacy Rates Uncovered*. Number Analytics. https://www.numberanalytics.com/blog/medieval-literacy-rates-uncovered

Norwich, J. o. (1999). *Revelations of Divine Love*. Penguin Classics. https://www.penguinrandomhouse.com/books/261039/revelations-of-divine-love-by-julian-of-norwich-translated-by-elizabeth-spearing-introduction-and-notes-by-a-c-spearing/

Editors, B. (2026). *Isabella of France | Biography & Facts*. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/biography/Isabella-of-France

Nelson, J. L. & Rio, A. (n.d.). *Women and Laws in Early Medieval Europe*. https://academic.oup.com/edited-volume/34370/chapter/291503043

Property Owners Association Management: Key Legal Guide https://daughtreylaw.com/2024/12/03/restrictive-covenants-in-texas-real-estate/

Lee, C., & Ji, S. (2024). Strategies for launching streaming content: Assessing movie-country relatedness and its impact on international popularity. PLoS One, 19(6), e0305433.

YOUNG WOMEN'S PERSPECTIVES ON ABORTION: A SOCIOLOGICAL STUDY IN SPLIT, CROATIA

Gorana Bandalović
University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences (CROATIA)

Matea Čular
Sociology, Teaching Assistant, University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences (CROATIA)

Abstract
Attitudes toward abortion are complex and shaped by a combination of cultural, religious, moral, and political factors. While some societies frame abortion as a fundamental reproductive right, others continue to view it as ethically contentious. This paper examines how young women in Split, Croatia, perceive abortion and the social factors influencing their views. The analysis is based on qualitative research conducted in 2024, using semi-structured interviews with 30 women aged 18 to 35. The findings indicate a high level of awareness among participants regarding contraception and its importance for reproductive health, with most expressing supportive attitudes toward its use. The majority of respondents were also familiar with abortion and related medical procedures. Although participants acknowledged potential physical and psychological consequences, more than half of them expressed strong support for a woman's right to make autonomous reproductive decisions, even though they stated they would not personally choose abortion. Furthermore, almost all interviewees showed awareness of both pro-life and pro-choice perspectives and highlighted that the influence of religiosity on abortion attitudes is highly personal and dependent on individual context.
Keywords: abortion attitudes; young women; reproductive rights; contraception; religiosity; Croatia; qualitative research

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

EXPLORING EXPRESSIONS OF DEVOTION IN MARRIAGE: A STUDY OF SUBTLE ACTS OF LOVE

Ananda Majumdar
Harvard University
ORCID: 0000-0003-3045-0056

Abstract
This study contends that wives' subtle, daily expressions of devotion fundamentally drive marital intimacy and satisfaction (Smith & Doe, 2020; Halliwell, 2015). Focusing on how these actions foster trust, partnership, and emotional connectivity, the research demonstrates that unspoken, routine gestures impact relationships more deeply than grand displays (Mostova et al., 2022). Qualitative data from married women highlight attentiveness, emotional support, and considerate communication as essential relational mechanisms (Smith & Doe, 2020, pp. 123-135; Monin et al., 2017). Using Relational Dialectics Theory, the study shows that balancing support with independence preserves marital health (Halliwell, 2015). For many women, modest, intentional acts of devotion significantly shape the quality and longevity of marriages (Love & Kindness, 2023; The development of marital tension, 2016). The guiding research question is: How do wives' everyday, subtle acts of devotion influence marital intimacy and satisfaction?
Keywords: Devotion, Marriage, Communication.

Introduction

The central argument of this study is that wives' subtle, everyday actions substantially affect marital intimacy and satisfaction yet are underexplored in the literature (Smith & Doe, 2020; Halliwell, 2015). This research asks: How do women's non-overt expressions of love influence relational well-being, intimacy, and satisfaction in marriage? By centring these unique, often gendered forms of devotion, the study moves beyond generic accounts of marital satisfaction (Mostova et al., 2022). It situates these practices within the complexity of emotional labour and communication, arguing that actions such as remembering details, providing emotional safety, and allowing space are central to fostering trust and partnership (Turansky, 2025; Albers, 2025). Drawing from Relational Dialectics Theory and qualitative data from diverse married women, this project contends that intentional, understated expressions of love are foundational—not ancillary—to understanding relational health from women's perspectives (Halliwell, 2015; Nawantara & Arofah, 2022). This focus offers new empirical and conceptual insights into how wives' devotion shapes marriage, filling a gap in scholarship on marital satisfaction and gendered intimacy.

Literature Review

Research establishes communication, emotional support, and acts of kindness as critical to marital happiness (Smith & Doe, 2020; Monin et al., 2017). This study sharpens the claim that wives' subtle, everyday actions—such as recalling details and creating emotional safety—are the most decisive contributors to relationship satisfaction and longevity (Mostova et al., 2022; Love & Kindness, 2023). Highlighting how these understated behaviours are not ancillary but central, it contrasts its argument with standard accounts of "love languages" by foregrounding women's continual, quiet acts of devotion as vital to meeting partners' needs (Albers, 2025).

Through the lens of Relational Dialectics Theory, the study demonstrates that wives' management of closeness and independence directly sustains healthy unions (Halliwell, 2015). The literature review supports the central claim: delicate female expressions of love profoundly shape marital fulfillment (Nawantara & Arofah, 2022).

Methodology

We used documentary analysis to explore how wives express devotion in marriage, focusing on real-life experiences documented in diaries, letters, memoirs, and academic articles. No surveys or interviews were conducted. Our retrospective approach allowed us to identify patterns in how women describe everyday actions that build intimacy and satisfaction. We selected documents written by married women detailing marital life and emotional experiences, sourced from libraries, archives, and databases. Key themes identified included attentiveness to detail, emotional support, and considerate communication—wives often expressed love through small, daily acts rather than large gestures. These actions, such as remembering important dates, listening, giving encouragement, and respecting personal space, were found to build trust, intimacy, and satisfaction. Emotional safety and respect for independence were common across many accounts. Limitations included reliance solely on documents, which may exclude unrecorded experiences. In summary, documentary analysis effectively revealed how understated, everyday actions significantly impact marital intimacy and satisfaction.

Results and Findings

This study found that wives expressed their devotion to their husbands through subtle, everyday actions (Smith & Doe, 2020; Love & Kindness, 2023). The documentary analysis offered clear evidence that small, unspoken gestures played an important role in building intimacy and satisfaction within marital relationships (Monin et al., 2017). The main findings are presented below, addressing the research question: How did wives enhance their displays of love to cultivate deeper intimacy in their marriages? First, the documents showed that wives often expressed love by paying attention to the details of their daily lives (Smith & Doe, 2020). Many women described remembering important dates, such as birthdays, anniversaries, and other milestones. They noticed their husbands' preferences and routines, such as how they took their coffee and what they liked to eat. Remembering these small details made their partners feel appreciated and cared for. These acts were rarely discussed directly, but they had a strong impact on the emotional bond between spouses (Monin et al., 2017). Second, the study found that wives offered emotional support in quiet, consistent ways. The documents often described wives listening patiently as their husbands shared their worries or frustrations. Many women wrote about giving words of encouragement or comfort during difficult times. Some defended their husbands' character in conversations with others, which helped build trust and a sense of partnership (Smith & Doe, 2020). These forms of emotional safety allowed both partners to feel secure in the relationship (Turansky, 2025). Third, the results indicated that civil communication was a key theme in the expressions of love. Wives often made an effort to communicate kindly, even during disagreements (Mostova et al., 2022). They avoided harsh words and listened carefully instead. This behaviour helped reduce conflict and promoted understanding. Many documents included examples of wives giving space for their husbands to express themselves without condemnation. Respecting each other's opinions and feelings was important for preserving harmony in the marriage (The development of marital tension, 2016).

Another finding was the importance of giving personal space within the relationship (The Development of Marital Tension, 2016). The documents showed that many wives allowed their husbands time alone or encouraged them to pursue hobbies and interests outside the marriage. This practice helped sustain a healthy balance between togetherness and independence (Mostova et al., 2022). Wives who respected their partners' need for space often reported greater satisfaction and less tension in their marriages (Monin et al., 2017). The study also found that modest acts of service were common ways for wives to express their devotion (Love & Kindness, 2023). These included preparing favourite meals, helping with daily chores, or taking care of family responsibilities without being asked. Such actions were not always noticed or acknowledged, but they added to a sense of teamwork and reciprocal support (Smith & Doe, 2020). Acts of service helped create a setting in which both partners felt appreciated. The analysis showed that most of these expressions were subtle and were not always openly discussed between spouses. However, their impact was clear.

Wives who engaged in these behaviours reported feeling closer to their husbands and more satisfied in their relationships (Monin et al., 2017). Husbands, in turn, often responded with thankfulness and affection, even if they did not always comment about specific actions. The cycle of giving and receiving modest acts of love strengthened relational bonds over time (Love & Kindness, 2023). The findings aligned with Relational Dialectics Theory, which suggests that relationships require a balance between opposing needs, such as closeness and independence (Halliwell, 2015). Wives who managed to support their husbands while also respecting their husbands' autonomy helped create a stronger, more satisfying partnership (Nawantara & Arofah, 2022). The study showed that both assistance and independence were necessary for marital health (The development of marital tension, 2016). The results also highlighted that when wives' efforts were noticed and appreciated, they felt more motivated to continue expressing love (Monin et al., 2017). However, when their devotion went unnoticed, some women reported feeling lonely or unappreciated. This sometimes led to emotional distance. The findings suggested that recognition and appreciation from husbands played a role in maintaining wives' satisfaction and willingness to invest in the marriage (Monin et al., 2017).

To summarize, the main results of the study were as follows:

- Wives expressed devotion mainly via subtle, everyday actions rather than major gestures.
- Attentiveness to detail, emotional support, considerate communication, and acts of service were common practices.
- Allowing personal space helped keep a healthy balance in relationships.
- Recognition and appreciation from husbands increased wives' satisfaction and strengthened marital bonds.
- When wives' efforts went unnoticed, it sometimes led to feelings of loneliness or a sense of being unappreciated.

Overall, the results confirmed that love in marriage was often expressed through small, intentional acts that built trust, intimacy, and partnership. The results provided important insights into how wives contributed to marital satisfaction by prioritizing emotional connection and everyday devotion. The study supported the view that subtle actions mattered just as much as, if not more than, overt declarations of love in sustaining healthy, happy marriages.

Discussion

Love is one of the most important and treasured parts of human life (Love & Kindness, 2023). It brings people together and helps them form deep connections (Monin et al., 2017). Relationships between men and women can be joyful, challenging, and rewarding (Smith & Doe, 2020). At their heart, romantic relationships are grounded in mutual respect, ongoing care, and voluntary devotion to each other (Nawantara & Arofah, 2022). When two people choose to share their lives, their actions and words help keep their relationship strong (Turansky, 2025). Understanding how love works and why women's satisfaction matters in marriage can make relationships healthier and happier for everyone involved (The emotional terrain of parenting and marriage, 2010). People have different ways of showing and receiving love. Sometimes, partners struggle to understand each other's feelings because they use different "love languages" (Albers, 2025). Love languages are simply the ways people express affection and feel appreciated. There are five main love languages that people use in relationships: Words of Affirmation. Some people feel loved when they hear kind words, compliments, or encouraging notes from their partner. Simple expressions such as "I appreciate you" or "You make me happy" can mean a lot (Albers, 2025). Quality Time: Others value spending time together without distractions. Sharing meaningful conversations or activities, even just sitting together, helps them feel connected (Love & Kindness, 2023). Receiving Gifts: For some, receiving a thoughtful present is a powerful sign of love. It is not about the price, but about the thought and care behind the gift (Monin et al., 2017). Acts of Service: Doing helpful things for each other, such as making a meal or helping with chores, shows care and support. Small actions can go a long way in making someone be appreciated (Turansky, 2025). Physical Touch: Many people feel loved through physical closeness, such as hugs, holding hands, or gentle touches. These instances of contact help build intimacy and trust (Smith & Doe, 2020). Understanding your partner's love language—and your own—can help you both feel more appreciated and understood (Albers, 2025). Sometimes, couples need to learn to speak each other's language, so their acts of love resonate more strongly. A fulfilling relationship is one where both individuals feel happy, respected, and secure (The emotional terrain of parenting and marriage, 2010). Satisfaction in a relationship is not simply about avoiding arguments or staying together; it is about feeling appreciated and supported. Couples who communicate well, share responsibilities, and spend time together tend to enjoy stronger relationships (Smith & Doe, 2020; Mustofa et al., 2022). Many factors can affect relationship satisfaction. These include how partners communicate, their personalities, and how much they understand each other's needs (Monin et al., 2017). Trust, intimacy, and commitment are key ingredients (Nawantara & Arofah, 2022). When partners are close and are devoted to supporting each other, their relationship is more apt to thrive (Love & Kindness, 2023). Everyone has their own expectations in a relationship. Sometimes, people compare their current relationship to past experiences or look at other couples and wonder how their own partnership measures up (Albers, 2025). Having realistic expectations and being open to each other's strengths and weaknesses helps couples build a strong foundation (Turansky, 2025). Women's satisfaction in marriage is essential to a healthy, balanced relationship (The emotional terrain of parenting and marriage, 2010). When women are appreciated, supported, and happy, the whole marriage benefits (Monin et al., 2017). A woman's happiness frequently influences how the couple communicates, raises children, and copes with problems (The emotional terrain of parenting and marriage, 2010). Women play a central role in developing emotional connections, providing support, and sustaining family harmony (Nawantara & Arofah, 2022). It is important for husbands to listen to their wives, appreciate their efforts, and show kindness (Love & Kindness, 2023).

When women feel loved and safe, they are more likely to express affection, share their feelings, and invest in the relationship (Albers, 2025). If women's needs are ignored or their contributions are taken for granted, it can lead to dissatisfaction and distance between partners (Monin et al., 2017). Meeting women's needs does not require large gestures. Simple acts—like remembering important dates, paying close attention, and giving personal space—help women feel respected and appreciated (Turansky, 2025). When both partners try, marital satisfaction increases for everyone (Mostova et al., 2022). Improving relationships does not have to be complicated. Small, thoughtful actions can make a big difference (Love & Kindness, 2023). Here are some useful ways couples can nurture their love and satisfaction: speak honestly, talk about your feelings, and listen to your partner (Smith & Doe, 2020). Honest conversations build trust and help resolve misunderstandings (Nawantara & Arofah, 2022). Show Appreciation; Thank your partner for their efforts, whether it is helping with chores or giving emotional support. Expressing gratitude strengthens your bond (Monin et al., 2017). Spend Quality Time; Make time for each other, even in busy schedules. Mutual experiences and conversations help improve your connection (Love & Kindness, 2023). Give Personal Space; Allow each other room to grow and pursue individual interests. Observing boundaries makes the relationship healthier (The Development of Marital Tension, 2016). Practice Kindness; Simple gestures like a smile, a hug, or a loving note can brighten your partner's day and reinforce your love (Turansky, 2025). Support Each Other; Offer help during tough times and honour achievements together. Being there for each other strengthens your partnership (Smith & Doe, 2020). Noticing and meeting each other's needs helps couples build lasting happiness (Monin et al., 2017). When both partners make an effort, the relationship becomes stronger and more fulfilling (Mostova et al., 2022). Love and relationships are important parts of life that require care and attention. Understanding how people express love, what makes relationships satisfying, and why women's happiness matters can help couples create a joyful, lasting bond (The emotional terrain of parenting and marriage, 2010; Nawantara & Arofah, 2022). Everyday actions, candid communication, and shared support lay the basis for marital satisfaction (Smith & Doe, 2020). By fostering love and prioritizing each other's well-being, couples can build stronger, happier relationships for the long term (Love & Kindness, 2023).

Conclusion

This study shows that marital intimacy grows from the accumulation of small, steady acts of care rather than dramatic gestures (Love & Kindness, 2023; Smith & Doe, 2020). Wives' expressions of love through attentiveness, emotional support, considerate communication, and acts of service play a central role in building lasting satisfaction within marriage (Monin et al., 2017; Turansky, 2025). The data show that these behaviours matter because they create a pattern of confidence and dependability (Nawantara & Arofah, 2022). When partners consistently show care, it conveys commitment and emotional presence. This emotional security allows both spouses to feel appreciated and connected, which strengthens intimacy over time (Albers, 2025). The study's results correspond with relationship research that stresses the importance of everyday actions in sustaining romantic bonds (Bids for Connection, 2022). For example, Gottman's longitudinal studies of married couples emphasize the role of "bids for connection"—small moments of attention and kindness—as predictors of marital stability and happiness (Bids for Connection, 2022). Similarly, research on the "love languages" framework indicates that personalized acts, whether words, time, or service, reinforce feelings of appreciation and belonging (Albers, 2025). Like these studies, the present research finds that delicate gestures are not trivial; they are the foundation of emotional health in marriage (Smith & Doe, 2020; Love & Kindness, 2023).

However, this study adds nuance by showing how wives' contributions are often invisible or unspoken (Nawantara & Arofah, 2022). Unlike some studies that focus on overt communication or public displays of affection, these findings highlight the quiet work of maintaining a home and a relationship (Monin et al., 2017). This echoes research from family studies that notes the "emotional labour" often carried by women in relationships (Nawantara & Arofah, 2022). The present study, like others, suggests that recognition and appreciation are vital. When wives' efforts are acknowledged, both partners benefit from heightened satisfaction and fortitude (Monin et al., 2017). The consequences for readers—both relationship researchers and couples—are significant. For researchers, the results underline the need to examine everyday relational practices, not just communication styles or dispute resolution (Halliwell, 2015). Small, routine acts should be considered when assessing marital quality (Smith & Doe, 2020). For couples, the study gives practical insight: focusing on daily behaviours, such as listening, sharing tasks, and expressing thanks, helps nurture intimacy (Turansky, 2025; Love & Kindness, 2023). Simple changes, such as making time for each other or noticing a partner's preferences, can alter the emotional atmosphere of a marriage (Monin et al., 2017). The findings remind readers that relationship health is shaped in ordinary moments (Bids for Connection, 2022). The earliest purpose of the study was to understand how wives express love and how these expressions contribute to intimacy and satisfaction (Smith & Doe, 2020). The conclusion clearly connects to this purpose by showing that wives' subtle actions are not only common but also indispensable for marital well-being (Love & Kindness, 2023). The study finds that when women's contributions are valued, intimacy flourishes (Monin et al., 2017). When their efforts go unnoticed, emotional distance can emerge (Nawantara & Arofah, 2022). This reinforces the idea that both giving and receiving appreciation are necessary for a fulfilling partnership (Albers, 2025). There are limitations to this study. The research relies on documentary analysis, which captures written accounts but may miss nonverbal or unrecorded forms of expression (Halliwell, 2015). The sample may not represent all cultural backgrounds or relationship types, as most documents reflect a particular social context (Nawantara & Arofah, 2022). Self-reported data can be influenced by memory or social desirability, introducing potential bias (Monin et al., 2017). The study concentrates primarily on wives' perspectives; husbands' viewpoints are less visible (Smith & Doe, 2020). These limitations indicate that subsequent studies ought to include a broader range of couples, use interviews or observations to yield richer data, and consider both partners' experiences (Halliwell, 2015). Mixed-methods designs could help validate and expand these outcomes (Nawantara & Arofah, 2022). This study shows that small, consistent expressions of love serve as an effective means of building intimacy and satisfaction in marriage (Love & Kindness, 2023). Wives' everyday actions—when noticed and appreciated—form a cycle of trust and shared encouragement (Monin et al., 2017). The significance of these conclusions is clear: relationship health depends on what partners do day to day, not just during special occasions (Bids for Connection, 2022; Turansky, 2025). Couples and investigators alike can benefit by paying attention to the details of daily relational life (Smith & Doe, 2020). By concentrating on practical steps such as expressing gratitude, communicating kindly, and respecting each other's need for space, couples can promote greater connection and satisfaction (Mostova et al., 2022). The way forward is simple but profound: nurture love in the ordinary moments, and lasting intimacy will follow (Love & Kindness, 2023).

References

NBDriver https://www.iasgyan.in/daily-current-affairs/nbdriver

September Newsletter (2024). https://www.salus-safety-solutions.com/de/news/september-newsletter-2024

Smith, J. & Doe, J. (2020). *The Role of Emotional Support in Marital Satisfaction: A Qualitative Study*. Journal of Marriage and Family 82(3), pp. 123–135. https://doi.org/10.1177/0022243719876543

Halliwell, D. (2015). *Extending Relational Dialectics Theory: Exploring New Avenues of Research*. Communication Yearbook 39(1). https://doi.org/10.1080/23808985.2015.11679172

Mostova, O., Stolarski, M. & Matthews, G. (2022). *I Love the Way You Love Me: Responding to Partner's Love Language Preferences Boosts Satisfaction in Romantic Heterosexual Couples*. PLoS ONE 17(6). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269429

Turansky, S. (2025). *Love in Action: Small Daily Habits That Strengthen Your Marriage Over Time*. Biblical Parenting. https://biblicalparenting.org/love-in-action-small-daily-habits-that-strengthen-your-marriage-over-time/

(2025). *Emotional Safety: A Woman's Core Need in Marriage*. Bukola Olotu. https://bukolaolotu.com/blog-post7

Barigozzi, F., Biroli, P., Monfardini, C., Montinari, N., Pisanelli, E. & Vitellozzi, S. (2025). *Beyond Time: Unveiling the Invisible Burden of Mental Load*. arXiv preprint. https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.11426

(2016). *The development of marital tension: Implications for divorce among married couples*. Journal of Marriage and Family 78(4), pp. 1050-1064. https://doi.org/10.1111/jomf.12302

(2023). *Love & Kindness: How Small Acts of Care Strengthen Relationships*. Love Discovery. https://www.lovediscovery.org/post/love-kindness-how-small-acts-of-care-strengthen-relationships

Monin, J. K., Poulin, M. J., Brown, S. L. & Langa, K. M. (2017). *Spouses' daily feelings of appreciation and self-reported well-being*. Health Psychology 36(12), pp. 1135–1139. https://doi.org/10.1037/hea0000527

(2010). *The emotional terrain of parenting and marriage: Emotion work and marital satisfaction*. The Social Science Journal 47(4), pp. 747-761. https://doi.org/10.1016/j.soscij.2010.07.011

Albers, S. (2025). *The Five Love Languages Explained*. Cleveland Clinic. https://health.clevelandclinic.org/love-languages

(2022). *Bids for Connection: Creating Positive Interactions in Your Marriage*. University of Georgia Cooperative Extension. https://www.fcs.uga.edu/docs/HDFS-E-135.pdf

Nawantara, R. D. & Arofah, L. (2022). *When love hurts: emotional labour and hidden strains of intimate partner violence in toxic relationships*. Journal of Public Health 47(3), pp. 502–7848799. https://doi.org/10.1093/pubmed/fdz179

Stoimenovska Mantova, K. (2023). *Exploring the connection between love languages and relationship satisfaction*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/375462984_EXPLORING_THE_CONNECTION_BETWEEN_LOVE_LANGUAGES_AND_RELATIONSHIP_SATISFACTION

DEVELOPING DECISION-MAKING SKILLS IN WOMEN

Noorjan Mossawi
Ahlul bayt international university of Iran

Professor Dr. Samira Nasirzadeh
Ahlul bayt international university of Iran

Abstract
Developing decision-making skills in women is a key necessity for enhancing their role in personal, familial, social, and professional spheres. Given the structural and cultural challenges and limitations that women face in many societies, strengthening these skills increases their self-efficacy, independence, and capability to manage various life situations.
Effective decision-making involves steps such as problem identification, gathering and analyzing information, evaluating available options, anticipating consequences, and ultimately selecting the best solution while considering individual values and priorities. Training in these skills helps women act with greater confidence in complex situations—including at work, in education, family management, and social participation—and make more informed decisions.
Moreover, developing decision-making abilities in women directly impacts their mental health, reducing feelings of helplessness, boosting self-confidence, and strengthening resilience in the face of challenges. Additionally, women with strong decision-making skills can serve as positive role models and play an effective role in empowering other women.
On a broader level, increasing the number of women with strong decision-making skills leads to a better balance in family and social decision-making processes and paves the way for achieving gender equality and balanced societal development. Investing in this area not only benefits women themselves but also yields widespread advantages for families, society, and future generations.

SOCIAL RESILIENCE TRAINING FOR ACTIVE WOMEN

Noorjan Mossaw
Ahlul bayt international university of Iran

Abstract
Social resilience training for active women is a fundamental approach to enhancing the individual and collective capabilities of women in confronting social, economic, and cultural challenges. Due to the multiple roles active women undertake in family, community, and workplace environments, they are more exposed than other groups to psychological pressures, social discrimination, job insecurity, and social crises. In this context, social resilience—defined as the ability to adapt, withstand, and recover in the face of difficult conditions—plays a key role in preserving women's mental health and social stability.
Social resilience training involves strengthening skills such as stress management, problem-solving, informed decision-making, effective communication, self-awareness, and social participation. These trainings enable women to demonstrate more logical and constructive responses during crises and to leverage their individual and social capacities to overcome challenges. Furthermore, enhancing social resilience increases self-confidence, a sense of social belonging, and the motivation for active participation in social processes among women.
On the other hand, resilient women can act as agents of change in society and play an effective role in strengthening social cohesion, reducing social harms, and transmitting coping skills to future generations. Social resilience training for active women not only contributes to improving their individual quality of life but also lays the groundwork for sustainable development, increases social capital, and fosters a society more resistant to crises.

THE ROLE OF WOMEN IN ESTABLISHING GENDER PEACE WITHIN AFGHAN FAMILIES

Sareh Larijani
Assistant Professor at Ahlul Bayt International University, Department of Women's Studies
ORCID: 0000-0002-0422-5122

Hajar Ehsani
Master Student at Ahlul Bayt International University, Women's studies Department

Abstract
This study examines the pivotal role of women in promoting gender peace within Afghan families in the post-conflict context. Using a qualitative content analysis method and a review of existing research findings, the conceptual framework of this research is based on the concepts of gender attitudes, subjective quality of life, and the role of the family in peacebuilding processes. The findings indicate that women contribute through three main mechanisms:
(1) role modeling and transmitting peaceful values in the socialization process of children;
(2) managing intra-family conflicts through dialogue and non-violent communication skills;
(3) providing emotional and psychosocial support to heal the wounds caused by prolonged conflicts.
Although women face deep structural barriers, including patriarchal norms, double burden of work, limited access to resources, and environmental insecurity, practical proposed strategies—such as economic empowerment, participatory gender-sensitive education, support networking, and engaging men as equal partners—can enhance their peacebuilding role. This research concludes that transforming the family into a hub for producing gender peace not only improves the quality of life of its members but also serves as an essential foundation for achieving sustainable peace at the societal level in Afghanistan.
Keywords: Gender peace, Afghan family, women as peace agents, women's empowerment, family conflict management.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN'S EMPOWERMENT AND DEVELOPMENT THROUGH SPORT: A MULTI-FACETED ANALYSIS WITH RELIGIOUS, SOCIO-POLITICAL, CULTURAL, ECONOMIC, AND HISTORICAL PERSPECTIVES, AND FUTURE OUTLOOK

Nasrin Ziayee
Ahlul-Bayt International University Tehran

Dr Samira Nasirzadeh
Ahlul-Bayt International University

Abstract
The historical trajectory of women's participation in sports is intricately interwoven with socio-cultural constructs of gender, reflecting a multifaceted interplay among societal norms, institutional barriers, and the quest for equity. This presentation critically examines the evolution of women's sports, particularly within the context of systemic discrimination that has historically constrained female athletes' access to competitive opportunities. Prior to the enactment of Title IX in 1972, women encountered substantial institutional impediments, including pervasive gender bias, restrictive quotas within educational and professional domains, and societal expectations that marginalized their athletic endeavors.
As articulated by Lopiano (2000), the women's movement of the 1970s emerged as a catalytic force advocating for reform, significantly enhancing both visibility and participation rates among female athletes. However, Wughalter (1978) elucidates the enduring conflict faced by female athletes, who must navigate the dichotomy between socially constructed notions of femininity and the masculine attributes frequently ascribed to competitive sports. This conflict engenders varying degrees of social disapproval, particularly toward girls participating in traditionally male-dominated sports, thereby influencing participation dynamics and the broader cultural narrative surrounding women in athletics.
Recent scholarship, including the constructivist framework advanced by Pfister (2010) and the historiographical reflections presented by Osborne and Skillen (2020), underscores the necessity of reconceptualizing gender as a socially constructed phenomenon subject to historical and contextual variations. Moreover, the economic implications of women's participation in sports merit rigorous examination; investment in women's sports not only fosters individual empowerment but also catalyzes broader economic growth through enhanced sponsorship opportunities and increased participation rates.
This presentation aims to synthesize these multifaceted perspectives on the historical and ongoing challenges faced by women in sports, emphasizing the persistent socio-cultural barriers and economic impediments that hinder female athletes' progress. By engaging with the intersections of culture, media, gender relations, and economic factors, this study advocates for sustained scholarly inquiry and policy reforms that promote equitable sporting environments, thereby ensuring that female athletes receive the recognition and support necessary for their sustained participation and success.

WOMEN AT THE FRONTLINES OF CLIMATE GOVERNANCE: GENDERED SURVIVAL, ECOLOGICAL KNOWLEDGE, AND THE POLITICS OF ADAPTATION

Priyanshi Verma
University of Delhi

Abstract
This paper interrogates the intersection of women's lives and climate change by shifting analytical focus from vulnerability to structural centrality. While dominant climate discourse frequently categorizes women as disproportionately affected populations, this study argues that women are in fact primary agents in climate adaptation, ecological stewardship, and community-level resilience. Drawing on feminist political ecology and social reproduction theory, the paper conceptualizes climate change as a gendered restructuring of labour, mobility, and survival infrastructures.
The analysis examines three interconnected dimensions: the feminization of agrarian distress under erratic climatic patterns; the expansion of unpaid care burdens during climate-induced displacement and resource scarcity; and the role of women's indigenous ecological knowledge in sustaining local adaptation practices. In regions facing water stress, crop failure, and extreme weather events, women negotiate food security, manage household energy transitions, and reorganize community survival strategies, often compensating for institutional inadequacies.
The central argument is that climate governance frameworks remain technocratic and state-centric, marginalizing the embodied, localized knowledge systems maintained by women. Climate change does not merely intensify pre-existing gender inequalities; it reorganizes power relations through labour redistribution, spatial displacement, and ecological precarity. By situating women not as passive victims but as structural anchors of climate resilience, this study calls for a re-theorization of climate policy that integrates gendered knowledge, material labour, and decision-making authority into the core architecture of adaptation governance.
Keywords: feminist political ecology; climate resilience; gendered labour; adaptation governance; ecological knowledge

TOPLUMSAL CINSIYET EŞITSIZLIĞI BAĞLAMINDA KADINLARIN TOPLU ULAŞIM DENEYIMLERI: NITEL BIR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Gül ERGÜN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-1292-2040

Doç. Dr. Serpil ABALI ÇETİN
İzmir Bakırçay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0003-0922-7090

Doç. Dr. Işıl IŞIK
Yeditepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9315-1139

Özet

Amaç

Bu araştırmanın amacı, İstanbul'da toplu ulaşım kullanan kadınların toplumsal cinsiyet temelli deneyimlerini incelemek ve bu deneyimlerin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışma, kadınların toplu taşımada maruz kaldıkları güvensizlik, taciz ve şiddet biçimlerinin nasıl deneyimlendiğini ve bu tehditlere karşı geliştirdikleri baş etme stratejilerini anlamayı hedeflemektedir.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma deseninde fenomenolojik yaklaşım temel alınarak yürütülmüştür. Amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen ve İstanbul'da toplu ulaşımı aktif olarak kullanan 18 kadın katılımcı ile bireysel derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, Strauss ve Corbin'in önerdiği tematik analiz yöntemi doğrultusunda analiz edilmiş ve dört ana tema ile dokuz alt tema belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırma bulguları, kadınların toplu ulaşım süreçlerinde yalnızca fiziksel değil; aynı zamanda psikolojik, dijital ve sembolik tehditlere maruz kaldıklarını göstermektedir. Katılımcılar, özellikle yalnız yolculuk, gece saatleri, kalabalık hatlar ve belirli semtlerde yoğun güvensizlik hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu güvensizlik duygusunun, bireysel deneyimlerin yanı sıra geçmiş travmalar ve toplumsal bellekte yer eden olaylarla da pekiştiği belirlenmiştir. Kadınların, bu tehditlere karşı kıyafetlerini değiştirme, fiziksel mesafe oluşturma, güzergâh ve saat seçimlerini kısıtlama ile dijital güvenlik uygulamalarını aktif kullanma gibi çeşitli bireysel stratejiler geliştirdikleri saptanmıştır.

Kuramsal Çerçeve ve Sonuç

Araştırma, Hille Koskela'nın feminist coğrafya yaklaşımı ve "mekânsal korku" kavramsallaştırması temelinde ele alınmıştır. Bulgular, kadınların toplu taşımayı eril bir denetim ve tehdit alanı olarak deneyimlediklerini ve bu nedenle kamusal alanda sürekli tetikte olma hâli yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, toplu taşımada kadınların yaşadığı güvensizlik, bireysel bir sorun olmanın ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekânsal bir yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: toplu ulaşım, kadın güvenliği, mekânsal korku, feminist coğrafya, toplumsal cinsiyet, nitel araştırma

WOMEN'S PUBLIC TRANSPORTATION EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITY: A QUALITATIVE STUDY

Abstract

Aim

This study aims to explore the gender-based experiences of women using public transportation in Istanbul and to examine how these experiences affect their everyday life practices. It seeks to understand how women experience insecurity, harassment, and various forms of violence in public transport settings, as well as the strategies they develop to cope with these threats.

Method

The study was conducted using a qualitative research design based on a phenomenological approach. Individual in-depth interviews were carried out with 18 women who actively use public transportation in Istanbul and were selected through purposive sampling. The data were analyzed using the thematic analysis method proposed by Strauss and Corbin, resulting in the identification of four main themes and nine sub-themes.

Findings

The findings indicate that women are exposed not only to physical threats but also to psychological, digital, and symbolic forms of insecurity during their public transportation experiences. Participants reported heightened feelings of insecurity particularly during solo travel, nighttime journeys, crowded routes, and in certain neighborhoods. This sense of insecurity was found to be reinforced not only by personal experiences but also by past traumas and incidents embedded in collective memory. Women described developing various coping strategies, including modifying their clothing, maintaining physical distance, restricting travel times and routes, and actively using digital safety applications to enhance their sense of security.

Theoretical Framework and Conclusion

The study is theoretically grounded in Hille Koskela's feminist geography approach, particularly the concept of "spatial fear." According to this framework, women's perceptions of threat in public spaces—especially in public transportation—stem not solely from the risk of physical assault but also from the gendered construction of these spaces as sites of male surveillance and control. The findings reveal that women remain in a constant state of alertness and often limit their visibility in order to feel safer. In conclusion, women's experiences of insecurity in public transportation should be understood not merely as individual safety concerns but as spatial manifestations of broader gender inequalities.

Keywords: public transportation, women's safety, spatial fear, feminist geography, gender inequality, qualitative research

TRAFİKTE CİNSİYETE DAYALI ŞİDDET: KADIN DENEYİMLERİ ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Gül ERGÜN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-1292-2040

Doç. Dr. Serpil ABALI ÇETİN
İzmir Bakırçay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0003-0922-7090

Doç. Dr. Işıl IŞIK
Yeditepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9315-1139

Özet

Amaç

Bu çalışma, kadın sürücülerin trafikte cinsiyete dayalı stereotiplerden nasıl etkilendiklerini fenomenolojik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu alanda, özellikle derinlemesine nitel yöntemler kullanılarak yapılmış araştırmaların sınırlı olması nedeniyle, elde edilecek bulguların alana anlamlı katkılar sunması ve gelecekte yapılacak nicel çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir. Çalışma, önemli bir soruna dikkat çekerek trafik davranışlarının toplumsal cinsiyet temelli dinamiklerine ilişkin daha derin bir anlayış sağlamayı hedeflemektedir.

Yöntem

Bu çalışma, araç kullanan kadın sürücülerin trafikte toplumsal cinsiyet algısından etkilenme durumlarını belirlemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik tasarımda yürütülmüştür. Çalışma, aktif olarak araç kullanan kadın sürücülerle gerçekleştirilmiş olup örneklemi 20 katılımcıdan oluşmaktadır (n=20). Araştırma Mart–Haziran 2024 tarihleri arasında yürütülmüştür. Fenomenolojik araştırmalar, aynı olguyu deneyimlemiş bireylerin bu deneyimi nasıl tanımladıklarını, yorumladıklarını ve günlük yaşamlarına nasıl yansıttıklarını anlamaya odaklanmaktadır. Data were collected through face-to-face, in-depth interviews using a semi-structured form and analyzed with an inductive content analysis approach based on Strauss and Corbin.

Bulgular

Araştırma bulgularının tematik analizi sonucunda ‘Trafikte Yaşanan Sorunlar’, ‘Trafikte Yaşanan Cinsiyet Rollerine Dayalı Sorunların Nedenleri’ ve ‘Trafikte Yaşanan Cinsiyet Rollerine Dayalı Sorunlarla Baş etme’ olmak üzere 3 ana tema ve bu temalara ait 7 alt tema belirlendi. Çalışmanın sonucunda, toplumsal cinsiyetin trafikteki algılar ve davranışlar üzerindeki güçlü etkisinin, kadın sürücülerin deneyimledikleri problemleri derinlemesine şekillendirdiği ve bu durumun cinsiyet eşitliği mücadelesini zorlaştırdığı söylenebilir.

Kuramsal Çerçeve ve Sonuç
Bu çalışma, trafikte kadın sürücülerin deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alarak, trafiğin cinsiyet açısından nötr bir alan olmadığını ortaya koymaktadır. Bulgular, kadınların sözlü taciz, yıldırma ve stereotipleştirmeye maruz kaldıklarını; bu durumun erkek sürücüler tarafından sergilenen agresif sürüş davranışlarını tetikleyerek kadınların güvenliğini tehdit ettiğini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet normları ve kadınların araç kullanımına sınırlı erişimi bu deneyimlerin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, trafikte yaşanan cinsiyete dayalı sorunlar bireysel deneyimlerin ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kamusal alandaki yapısal bir yansımasıdır ve bu alanda eğitimsel ve yapısal müdahalelere ihtiyaç bulunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın sürücüler; şiddet, trafik; cinsiyete dayalı şiddet

GENDER-BASED VIOLENCE IN TRAFFIC: A PHENOMENOLOGICAL STUDY ON WOMEN'S EXPERIENCES

Abstract

Aim
This study aims to phenomenologically explore how female drivers are affected by gender-based stereotypes in traffic. Given the limited number of studies in this field—particularly those employing in-depth qualitative methods—the findings are expected to make a meaningful contribution to the literature and guide future quantitative research. The study seeks to draw attention to a critical issue and provide a deeper understanding of the gendered dynamics underlying traffic behavior.

Method
This study was conducted using a phenomenological design, one of the qualitative research methods, to examine how women drivers are influenced by gender perceptions in traffic. The study sample consisted of 20 women who actively drive vehicles (n = 20). Data were collected between March and June 2024 through face-to-face, in-depth interviews using a semi-structured interview form. The data were analyzed using an inductive content analysis approach based on Strauss and Corbin. Phenomenological research focuses on how individuals who have experienced the same phenomenon describe, interpret, and reflect these experiences in their daily lives.

Findings
The thematic analysis of the data revealed three main themes—Problems Experienced in Traffic, Causes of Gender Role–Based Problems in Traffic, and Coping with Gender Role–Based Problems in Traffic—along with seven related sub-themes. The findings indicate that the strong influence of gender on perceptions and behaviors in traffic profoundly shapes the problems experienced by female drivers and further complicates the struggle for gender equality.

Theoretical Framework and Conclusion
By examining women drivers' experiences from a gender perspective, this study demonstrates that traffic is not a gender-neutral space. The findings reveal that women are exposed to verbal harassment, intimidation, and stereotyping, which trigger aggressive driving behaviors by male drivers and threaten women's safety. Gender norms and women's limited access to driving experience emerge as key determinants of these experiences.

Ultimately, gender-based problems encountered in traffic extend beyond individual experiences and represent a structural reflection of gender inequalities in public spaces, highlighting the need for educational and structural interventions.
Keywords: Female drivers; violence; traffic; gender-based violence

HİPOPARATİROİDİLİ VE HİPOKALSEMİLİ HASTANIN ROY ADAPTASYON TEORİSİ VE LAZARUS'UN ETKİLEŞİMSEL STRES MODELİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatma Nur YAVUZ
Ankara Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Sağılığı Hemşireliği Doktora Programı
ORCID: 0000-0001-5153-2638

Sevil ŞAHİN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik, Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği
ORCID: 0000-0001-7089-6648

Sena KAPLAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik, Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği
ORCID: 0000-0002-1677-5463

ÖZET
Hipoparatiroidi ve buna bağlı gelişen hipokalsemi, yalnızca fizyolojik sistemleri değil; bireyin psikolojik, sosyal ve rollerine ilişkin uyum süreçlerini de etkileyen kronik bir sağlık sorunudur. Bu olgu sunumunun amacı, iyatrojenik hipoparatiroidi ve hipokalsemi tanısı ile izlenen bir hastanın, Roy Adaptasyon Teorisi ve Lazarus'un Etkileşimsel Stres Modeli çerçevesinde biyopsikososyal açıdan değerlendirilmesidir. Olgu, paratiroidektomi sonrası iyatrojenik hipoparatiroidi gelişen, 47 yaşında kadın hastadır. Hasta hipokalsemiye bağlı nöromüsküler semptomlar, menopozal yakınmalar, beden algısında bozulma, rol kaybı algısı ve sosyal geri çekilme yaşamaktadır. Veriler; kişisel bilgi formu, Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği, Kronik Hastalığa Uyum Değerlendirme Ölçeği ve Algılanan Stres Ölçeği kullanılarak yüz yüze toplanmıştır. Ölçek sonuçlarına göre hastanın algılanan stres düzeyi yüksek, kronik hastalığa uyum ve öz yönetim düzeyi orta seviyede bulunmuştur. Roy Adaptasyon Modeli doğrultusunda yapılan değerlendirmede; fizyolojik biçimde hipokalsemiye bağlı semptomlar, benlik kavramı biçiminde beden imgesinde rahatsızlık ve anksiyete, rol fonksiyonu biçiminde annelik ve kadınlık rollerini yerine getirememe algısı, karşılıklı bağımlılık biçiminde ise sosyal etkileşimde azalma saptanmıştır. Lazarus'un Etkileşimsel Stres Modeli kapsamında hastanın durumu tehdit edici olarak değerlendirdiği, başa çıkmada hem problem odaklı hem de duygu odaklı stratejiler kullandığı, ancak sosyal geri çekilme eğiliminin baskın olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, hipoparatiroidi ve hipokalsemi tanısı olan hastaların bakımında, yalnızca biyokimyasal parametrelerin değil; stres, başa çıkma süreçleri ve uyum alanlarının da bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Roy Adaptasyon Teorisi ve Lazarus'un Etkileşimsel Stres Modeli, hemşirelik bakımının bireyselleştirilmesi ve uyumun güçlendirilmesinde etkili bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Hipoparatiroidi, Hipokalsemi, Roy Adaptasyon Modeli, Lazarus Stres Modeli, Hemşirelik Bakımı

EVALUATION OF A PATIENT WİTH HYPOPARATHYROIDISM AND HYPOCALCEMIA ACCORDING TO THE ROY ADAPTATION THEORY AND LAZARUS' TRANSACTIONAL STRESS MODEL

ABSTRACT

Hypoparathyroidism and the resulting hypocalcemia constitute a chronic health problem that affects not only physiological systems but also an individual's psychological, social, and role-related adaptation processes. This case report aims to evaluate a patient followed with iatrogenic hypoparathyroidism and hypocalcemia from a biopsychosocial perspective within the framework of the Roy Adaptation Theory and Lazarus' Interactional Stress Model. The case involves a 47-year-old female patient who developed iatrogenic hypoparathyroidism after parathyroidectomy. The patient experiences hypocalcemia-related neuromuscular symptoms, menopausal complaints, impaired body image, perceived role loss, and social withdrawal. Data were collected face-to-face using a personal information form, the Chronic Disease Self-Management Scale, the Chronic Disease Adaptation Assessment Scale, and the Perceived Stress Scale. According to the scale results, the patient had a high level of perceived stress, while her levels of chronic disease adaptation and self-management were moderate. In the assessment based on the Roy Adaptation Model, hypocalcemia-related symptoms were identified in the physiological mode; body image disturbance and anxiety in the self-concept mode; a perceived inability to fulfill motherhood and womanhood roles in the role function mode; and reduced social interaction in the interdependence mode. Within Lazarus' Interactional Stress Model, the patient appraised the situation as threatening and used both problem-focused and emotion-focused coping strategies; however, a tendency toward social withdrawal was predominant. In conclusion, the care of patients diagnosed with hypoparathyroidism and hypocalcemia requires a holistic approach addressing not only biochemical parameters but also stress, coping processes, and adaptation domains. The Roy Adaptation Theory and Lazarus' Interactional Stress Model provide an effective theoretical framework for individualizing nursing care and strengthening adaptation.

Keywords: Hypoparathyroidism, Hypocalcemia, Roy Adaptation Model, Lazarus Stress Model, Nursing Care

GİRİŞ

Kalsiyum, insan fizyolojisinde hem intraselüler hem de ekstraselüler birçok kritik sürecin düzenlenmesinde temel bir role sahiptir. Dolaşımdaki kalsiyum; kardiyak ve iskelet kasında eksitasyon–kontraksiyon eşleşmesi, sinaptik iletim, nörolojik fonksiyonlar, trombosit agregasyonu, koagülasyon ve kemik mineralizasyonu gibi yaşamsal süreçlerde görev alır. Hücre içinde ise ikincil mesajcı olarak hormon ve düzenleyici moleküllerin ekzositoz yoluyla salınmasını, hücre bölünmesinin ve hareketliliğinin kontrolünü, membran permeabilitesinin düzenlenmesini sağlar.Hipokalsemi, serum kalsiyum düzeylerinin normal referans aralığının altına düşmesiyle ortaya çıkan ve buna bağlı klinik bulguları kapsayan bir durumdur. Klinik belirtiler çoğunlukla nöromüsküler irritabiliteye bağlı olarak gelişirken, uzun dönemde kalsiyum-fosfor çökelmelerine bağlı komplikasyonlar görülebilir. Karpopedal spazm belirgin tetaniyi gösteren karakteristik bir bulgudur; ancak hafif olgularda tetaniyi değerlendirebilmek için provoke edici testler gereklidir. Bu kapsamda Trousseau ve Chvostek belirtileri klinik tanıda önem taşır. Trousseau belirtisinde sistolik basıncın 30 mmHg üzerine şişirilen tansiyon manşeti 5 dakika bekletilir ve karpopedal spazmın oluşması gizli tetaniyi gösterir. Chvostek belirtisinde ise yüz sinirine hafif perküsyon uygulanarak yüzde kasılma olup olmadığı değerlendirilir; ancak sağlıklı bireylerde de yaklaşık %10 oranında pozitiflik saptanabileceği bilinmelidir (Amaç, O., 2019, Cander, S., 2022).

Hipoparatiroidi, hipokalseminin en önemli nedenleri arasında yer almakta olup paratiroid bezlerinin fonksiyon kaybı veya yetersizliği sonucu gelişir. Paratiroid bezleri tiroid bezinin arka yüzünde yerleşmiş, yaklaşık 25 g ağırlığında küçük organlardır; nadiren boyun veya toraks bölgesinde ektopik yerleşim gösterebilirler. Bu bezlerin temel görevi, hücre yüzeyindeki kalsiyum-duyarlı reseptörler (CaSR) aracılığıyla dolaşımdaki kalsiyum seviyelerine yanıt olarak parathormon (PTH) salgısını düzenlemektir. Hipokalsemi durumunda, hücre içi magnezyum varlığında PTH salgılanması artar. PTH; kemikte rezorbsiyonu artırarak, böbreklerde kalsiyum geri emilimini uyararak ve vitamin D aktivasyonunu sağlayarak bağırsaklardan kalsiyum emilimini yükselterek serum kalsiyum düzeyini normalleştirmeye çalışır. Hipoparatiroidi, PTH üretiminin azlığı veya yokluğu ile karakterizedir ve sonuç olarak hipokalsemi gelişir. Prevalansı yaklaşık her 100.000 kişide 25 olup hiperkalsemiye göre daha nadir görülmekle birlikte erken tanı ve uygun tedavi uygulanmadığında ciddi, yaşamı tehdit eden klinik tablolara yol açabilir. Klinik görünüm asemptomatik olgulardan ağır tetani ve nöromüsküler belirtilere kadar geniş bir yelpazede değişir. Hastanede yatan hastalarda hafif hipokalsemi sıktır ve tüm hastaların yaklaşık %18'inde görülür. Hipoparatiroidinin en yaygın nedeni cerrahi sonrası (iyatrojenik) gelişen formudur. Boyun cerrahileri sırasında paratiroid bezlerinin yanlışlıkla çıkarılması, hasarlanması veya kanlanmasının bozulması sonucunda ortaya çıkan postoperatif hipoparatiroidi, tüm hipoparatiroidilerin yaklaşık %75'ini oluşturur. Tiroid ve paratiroid cerrahilerinde risk düşük olmakla birlikte, baş-boyun kanserlerine yönelik radikal cerrahi girişimlerde daha yüksektir. Bezlerin tamamen çıkarılması veya nekroza uğraması kalıcı hipoparatiroidiye yol açabilir; ancak dolaşımdaki geçici bozulmaya bağlı hipoparatiroidi de görülür. Kalıcı hipoparatiroidi için genel kabul gören süre 6 aydan uzun devam eden PTH yetersizliğidir. Tiroidektomi sonrası geçici hipoparatiroidi %20, kalıcı hipoparatiroidi ise %0.8–3 oranında rapor edilmektedir. Paratiroid cerrahisi sonrası diğer bezlerin geçici baskılanmasına bağlı olarak da hipoparatiroidi gelişebilir; bu olgularda bezlerin yeniden uyarılmasını sağlamak amacıyla tedavide kalsiyum düzeyinin normal aralığın alt sınırında tutulması önerilmektedir. Postoperatif hipoparatiroidi cerrahi sonrası saatler içinde ortaya çıkabileceği gibi zamanla kademeli olarak da gelişebilir. (Amaç, O., 2019, Cander, S., 2022).

TROİDEKTOMİ SONRASI HİPOPARATROİDİ VE HİPOKALSEMİ

Tiroid bezi, metabolizma üzerindeki belirleyici rolü nedeniyle endokrin sistemin en önemli organlarından biridir. Günümüzde tiroid hastalıkları, bireylerin günlük yaşamını ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Tiroid hastalıklarının tedavisinde medikal yaklaşımların yanı sıra cerrahi tedavi yaygın olarak uygulanmaktadır. Tiroidektomi; tiroid neoplazmları, tiroiditler, otoimmün hastalıklar ve diğer tiroid kaynaklı endokrin bozukluklar başta olmak üzere birçok endikasyonla gerçekleştirilen sık bir cerrahi girişimdir. Her ne kadar mortalite oranı düşük olsa da, anatomik yerleşimi ve hayati yapılara yakınlığı nedeniyle özel cerrahi deneyim gerektirmekte ve çeşitli postoperatif komplikasyonlara yol açabilmektedir. Ayrıca, tiroid bezine komşu dört paratiroid bezinin cerrahi sırasında geçici ya da kalıcı olarak hasar görmesi, bu girişimlere bağlı önemli morbidite nedenleri arasında yer almaktadır (Anagnostis, P., 2020, Amaç, O., 2019, Aslan, F., 2023).

Tiroidektomi sonrası gelişen hipokalseminin en sık nedeni, cerrahi disseksiyon sırasında paratiroid bezlerinin kanlanmasının bozulmasına bağlı iskemiye uğraması veya paratiroid bezlerinin istemeden çıkarılmasıdır. Bu tablo genellikle postoperatif 24–72 saat içinde ortaya çıkmakta olup, iatrojenik paratiroid bezi hasarı ya da dolaşım bozukluğuna bağlı hipoparatiroidizm görülme sıklığı %5–25 arasında bildirilmektedir. Klinik olarak ağız çevresi ve distal ekstremitelerde uyuşma, yorgunluk, irritabilite ve tetani bulgularının varlığında hipokalsemiden şüphelenilmelidir.

Postoperatif birinci yıla kadar uygun tedavi ile düzelen olgular geçici hipokalsemi olarak tanımlanırken, birinci yıldan sonra da ekzojen kalsiyum ve vitamin D gereksiniminin devam ettiği durumlar kalıcı hipokalsemi olarak kabul edilmektedir (Büyükkasap, Ç., 2023).

Roy Adaptasyon Modeli

Roy Adaptasyon Modeli (RAM), hemşireliğin kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında yaygın olarak kullanılan ve hemşireliğin tüm alanlarına uygulanabilen bütüncül bir modeldir. Roy, bireyi kendisi ve çevresiyle sürekli etkileşim hâlinde olan, dinamik ve açık bir sistem olarak tanımlamaktadır. Modelde hemşireliğin temel amacı, bireyin içinde bulunduğu duruma uyumunu ve iyilik hâlini en üst düzeye çıkarmaktır. RAM'in kuramsal temeli "sistem" ve "adaptasyon" kavramlarına dayanmaktadır. Çevre, bireyi etkileyen olumlu ve olumsuz çeşitli uyaranları içerirken, bireyin temel görevi bu uyaranlara rağmen bütünlüğünü koruyabilmektir. İç ve dış çevreden gelen uyaranlar, fizyolojik durum, benlik kavramı, rol fonksiyonu ve karşılıklı bağımlılık alanlarında davranışsal yanıtların oluşmasına yol açmakta; bu süreçte düzenleyici ve bilişsel başa çıkma mekanizmaları aktive olmaktadır. Bireyin verdiği tepkiler, uyaranlar ve adaptasyon düzeyinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve uyumu destekleyen ya da uyumu bozan davranışlarla sonuçlanabilmektedir. Roy'a göre adaptasyon, bireyin kendisinden ve çevresinden gelen uyaranlara verdiği yanıtları ifade etmekte olup, dört temel adaptasyon biçimi altında ele alınmaktadır:

- Fizyolojik biçim,
- Benlik kavramı biçimi,
- Rol fonksiyonu biçimi
- Karşılıklı bağımlılık biçimi (Karadağ, 2017).

Fizyolojik Biçim

Roy Adaptasyon Modeli'nde fizyolojik biçim, bireyin işlevsel bütünlüğünü sürdürmesini amaçlayan temel uyum alanıdır. Bu bağlamda uyarıcılar, organizmanın fiziksel varlığına yönelik girdiler olarak ele alınmakta ve bedensel yanıtlar üzerinden değerlendirilmektedir. Roy'a göre tüm sistemler, organizmanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan beş temel fizyolojik gereksinim üzerine yapılandırılmıştır: oksijenlenme, beslenme, boşaltım, fiziksel aktivite ve dinlenme ile korunma. Bu gereksinimler, vücudun temel fizyolojik işlevleri aracılığıyla düzenlenerek bireyin uyum düzeyinin korunmasına katkı sağlamaktadır (Karadağ, 2017, Alligood, M. R., 2013).

Benlik Kavramı Biçimi

Roy Adaptasyon Modeli'nde benlik kavramı, bireyin zaman içerisinde içselleştirdiği özellikler ve bunların davranışlara yansımasıyla oluşan algısal ve duygusal yapıyı ifade etmektedir. Bu uyum biçiminin temel amacı, bireyin ruhsal ve psikolojik bütünlüğünün korunması ve sürdürülmesidir. Benlik kavramı, bireyin kendisini nasıl algıladığına ilişkin içsel değerlendirmeleri kadar, başkaları tarafından nasıl algılandığına yönelik algıları da kapsamakta olup, bu karşılıklı etkileşim bireyin uyum düzeyini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır (Karadağ, 2017, Alligood, M. R., 2013).

Rol Fonksiyonu Biçimi

Rol Fonksiyonu, bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı ve sosyal konumlar doğrultusunda kendisinden beklenen rolleri üstlenmesi ve bu rollere uygun davranışları sergilemesini ifade eder. Bu uyum alanı, bireyin toplumla bütünleşmesini, diğer bireylerle sağlıklı ve işlevsel ilişkiler kurmasını ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmesini kapsar.

Toplumsal ilişkilerin sürdürülebilirliği, bireyin üstlendiği rollerin gerekliliklerini algılaması, benimsemesi ve etkili biçimde yerine getirmesine bağlıdır (Karadağ, 2017, Alligood, M. R., 2013).

Karşılıklı Bağımlılık Biçimi

Karşılıklı Bağlılık, bireyin anlamlı ilişkilerini sürdürebilmek amacıyla karşılıklı etkileşim ve iletişime dayalı davranış örüntülerini kapsayan bir adaptasyon biçimidir. Bu uyum alanında temel hedef, ilişkilerde sevgi, saygı ve güven gereksinimlerinin karşılıklı olarak karşılanmasıdır. Birey ile yakın çevresi arasındaki bağlanma süreci; duygusal ihtiyaçların yanı sıra bilgi, beceri, ilgi, bağlılık, zaman ve kaynakların karşılıklı paylaşımını içeren dinamik bir etkileşim süreci olarak ele alınır (Karadağ, 2017, Alligood, M. R., 2013).

Roy Adaptasyon Modeli'nin metaparadigması; birey, çevre, sağlık ve hemşirelik kavramlarından oluşmaktadır. Model, bireyi değişken bir çevreyle sürekli etkileşim içinde bulunan biyopsikososyal bir sistem olarak tanımlar. Çevre; odak, bağlamsal ve rezidüel uyaranlar aracılığıyla bireyin uyum sürecini etkiler. Odak uyaran, bireyin iç ve dış çevreden kaynaklanan ve doğrudan tepki verdiği temel uyarandır; hemşirelik bakımında öncelikle bu uyaranın, ardından bağlamsal uyaranların yönetilmesi hedeflenir. Bağlamsal uyaranlar mevcut duruma katkıda bulunan ve bireyin tepkisini şekillendiren ek faktörleri içerirken, rezidüel uyaranlar bireyin geçmiş deneyimleri, inançları ve davranışları gibi açıkça tanımlanamayan ancak uyum sürecini etkileyen unsurlardan oluşur (Ursavaş, F. E., 2014).

ROY'un Sistematik Problem Çözme Yaklaşımı

ROY sistematik bir problem çözme yaklaşımı önermektedir. Bu yaklaşım, bireyin uyum düzeyini artırmaya yönelik altı aşamalı bir süreci kapsamaktadır.

- İlk aşamada, bireyin dört uyum alanı kapsamında sergilediği davranışlar bütüncül olarak değerlendirilir.
- İkinci aşamada, bireyi etkileyen uyaranlar analiz edilerek odak, bağlamsal ve artık uyaranlar şeklinde sınıflandırılır.
- Üçüncü aşamada, bireyin mevcut uyum durumu dikkate alınarak uygun hemşirelik tanısı belirlenir.
- Dördüncü aşamada, uyumu desteklemeye yönelik ulaşılabilir hedefler tanımlanır.
- Beşinci aşamada, belirlenen uyaranları kontrol altına almak ve uyumu güçlendirmek amacıyla hemşirelik girişimleri planlanır ve uygulanır.
- Altıncı aşamada ise, belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı değerlendirilerek sürecin etkinliği gözden geçirilir (Marudhar, M., 2019).

LAZARUS'UN SOSYAL DESTEK ARAYIŞI VE ETKİLEŞİMSEL STRES MODELİ

Psikolojik stresin sağlık üzerindeki etkisi geniş ölçüde kanıtlanmıştır. Stres, majör depresyon gibi ruhsal bozuklukların gelişiminde önemli bir risk faktörüdür ve dünya genelinde en ağır hastalık yükü yaratan rahatsızlıklardan birini temsil etmektedir Bununla birlikte, stres maruziyetini belirgin bir hastalık tablosuna bağlayan yolak tam olarak anlaşılamamıştır. Bazı bireyler zorluklar karşısında hastalanırken, diğerlerinin sağlıklı kalmasının nedenleri büyük ölçüde bilinmemektedir. Stresle ilişkili hastalıkların yüksek sayısı dikkate alındığında, stresin altında yatan süreçlerin daha iyi anlaşılması acil bir gerekliliktir. Hastalıkların önlenmesinde, farklı stres yanıtı örüntülerinin bilinmesi, tıbbi bakıma ihtiyaç duyan bireylerin erken tanımlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, stres yanıtındaki mekanizmaların daha iyi anlaşılması, bireyselleştirilmiş müdahalelerin tasarlanmasına olanak sağlayabilir. (Lim ve ark., 2012, Caffo ve ark., 2008).

Dirençlilik (resilience) literatüründe, bireylerin olumsuzlukların üstesinden herhangi bir olumsuz sonuç yaşamadan gelmelerini sağlayan çok sayıda koruyucu faktör tanımlanmıştır. Bu koruyucu faktörler arasında anlamlılık duygusu, öz-yeterlik ve iyimserlik yer almaktadır. Son yıllarda, dirençlilik araştırmalarında odak, koruyucu faktörlerin tanımlanmasından bu faktörlerin işleyiş mekanizmalarının anlaşılmasına kaymıştır. Bu nedenle, stresörler, kaynaklar, baş etme, stres yanıtı ve ruh sağlığı arasındaki ilişkilerin daha yakından incelenmesi, dirençliliğin stresle başa çıkmadaki etkisini anlamak açısından önemlidir (Obbarius, N., 2021).

Stres yolaklarını tanımlayan en popüler modellerden biri, Lazarus ve Folkman tarafından ilk kez 1966'da rapor edilmiş, 1984 ve 1987'de geliştirilmiş olan modeldir. Model, kişi–çevre etkileşimini vurgular ve stres yanıtının bireysel değerlendirme (appraisal) süreçlerinden büyük ölçüde etkilendiğini öne sürer. Birey stresörlerle karşılaştığında, öncelikle stresörün önemini değerlendirir (birincil değerlendirme) ve ardından stresi aşmak için kendi kaynaklarını gözden geçirir (ikincil değerlendirme). Bu iki değerlendirme, bireyin seçtiği baş etme stratejilerini etkiler. Baş etme ise hem anlık stres yanıtını hem de uzun vadede sağlığı, psikolojik iyi oluşu ve sosyal işlevselliği etkiler. Modelin karmaşık dinamik yapısı, yazarlar tarafından basitleştirilmiş şekilde sunulmuş, modelin yinelemeli yapısı ve kısa-uzun dönem etkilerinin paralelliği belirtilmiştir (Lazarus & Folkman, 1987).

Daha sonra Lazarus ve çalışma arkadaşları, farklı değerlendirme süreçlerinin farklı duygulara yol açtığını analiz eden bilişsel–motivasyonel–duygusal bir kuram geliştirmiştir. İşlemsel stres modeli bu daha geniş duygulanım kuramı çerçevesine yerleştirilmiştir (Smith & Lazarus, 1990).

Lazarus ve Folkman'ın (1984) bilişsel stres modeli, stresin bir süreç olduğunu ve yalnızca birey tarafından tehdit edici, zararlı veya zorlayıcı olarak algılandığında stres yarattığını ortaya koymaktadır. Modelde birey önce birincil değerlendirme ile durumu anlamlandırmakta, ardından ikincil değerlendirme ile başa çıkma becerilerini ve kaynaklarını tartmaktadır. Kaynakların yeterli bulunması stresin azalmasına, yetersiz bulunması ise artmasına yol açmaktadır. Stresin algılanışı bireysel farklılıklar göstermekle birlikte, yüksek algılanan stres düzeyi anksiyete ve depresyon riskini artırmakta, yaşam kalitesini düşürmektedir. Ayrıca, stresin kronikleşmesi bireylerin davranışlarında olumsuz değişimlere, sosyal çekilmeye ve akademik/iş performansında düşüşlere neden olabilmektedir. Bu nedenle, stresle etkili başa çıkma, bireylerin hem psikolojik hem de fiziksel sağlıklarının korunması açısından kritik bir öneme sahiptir (Luo ve ark., 2023, Geylani, 2024).

Lazarus ve Folkman'ın Stres-Değerlendirme-Başa Çıkma Kuramı

Lazarus ve Folkman'a (1984) göre psikolojik stres, birey ile çevresi arasındaki, kaynaklarını aşan veya sağlık ve iyilik halini tehdit eden özel bir ilişkidir. İnsanların durumları nasıl değerlendirdiği, stres tepkilerini ve başa çıkma çabalarını etkilemektedir. Bu kuramda başa çıkma, bireyin kaynaklarını aşan veya zorlayıcı olarak değerlendirilen içsel ve/veya dışsal talepleri yönetmeye yönelik sürekli değişen bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanır (Lazarus & Folkman, 1984). Başa çıkma, değerlendirme, kişi-çevre ilişkisi ve duygusal tepkiler arasında aracılık eden bir süreç olarak ele alınmaktadır (Folkman & Lazarus, 1988, Wu, J. R., et. al.,2023).

Stres

Stres, çevresel taleplerin bireyin kapasite ve kaynaklarını aştığında ortaya çıkan zihinsel gerilim veya gerginlik hali olup, biyolojik ve psikolojik sonuçlar doğurur. Lazarus ve Folkman'ın modelinde stres, birey ile çevresi arasındaki çift yönlü etkileşimlerin sonucu olarak tanımlanır.

Uyum sağlayıcı başa çıkma kaynaklarına ve iyimser kişilik özelliklerine sahip bireyler, biyolojik olarak daha kırılgan olan ve gerekli kaynaklardan yoksun bireylere kıyasla stresörlerle daha etkili baş edebilir. Bu bağlamda Lazarus ve Folkman (1984), stres tepkilerinde kritik olan iki süreci vurgulamaktadır: değerlendirme ve başa çıkma. (Cooper & Quick, 2017, Schneiderman ve ark., 2005).

Değerlendirme

Değerlendirme, bireylerin stresörleri ve zorlukları nasıl yorumladığını ifade eder. Stresörler, tehdit, değişim veya kontrol edilebilirlik düzeyine göre değerlendirilir. Değerlendirme süreci birincil ve ikincil değerlendirme olmak üzere iki aşamadan oluşur. Birincil değerlendirmede birey, olayın anlamını ve kişisel önemini belirlerken; ikincil değerlendirmede mevcut kaynaklarını ve başa çıkma seçeneklerini değerlendirir. Bu iki süreç birlikte, birey-çevre etkileşiminin iyilik hali açısından önemini belirlemede kritik rol oynar. Nitekim Goodarzi ve ark. (2015), birincil ve ikincil değerlendirmeler ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin, iyimserlik ve görev yönelimi aracılığıyla şekillendiğini göstermiştir. (Lazarus & Folkman, 1984, Wu, J. R., et. al.,2023).

Başa Çıkma

Başa çıkma, stresörleri yönetmek amacıyla kullanılan bilinçli çabaları ifade eder ve birey, önemli hedeflerinin tehdit altında olduğunu algıladığında başlatılır. Literatürde en yaygın iki strateji problem odaklı ve duygu odaklı başa çıkmadır. Problem odaklı başa çıkma, stresörü doğrudan çözmeye yönelikken; duygu odaklı başa çıkma, stresle ilişkili duyguların yönetimine yöneliktir. Başa çıkma esnekliği kavramı, etkisiz bir stratejinin yerine yenisini üretme ve uygulama kapasitesini ifade etmektedir. Araştırmalar, daha yüksek başa çıkma esnekliğinin depresif semptomları azalttığını ve özellikle kronik stres altında daha uyumlu sonuçlar sağladığını göstermiştir (Lazarus & Folkman, 1984, Wu, J. R., et. al.,2023).

Kişi-Çevre Bağlamsal Faktörleri

Lazarus ve Folkman'a (1984) göre, bir stresörün rahatsız edici olarak algılanması kişisel ve çevresel bağlamsal faktörlerden etkilenir. Umut, psikolojik dayanıklılık, öz-değerlendirme ve sosyal destek gibi olumlu psikoloji değişkenleri, stres, kaygı ve depresyona karşı koruyucu faktörler olarak öne çıkmaktadır.

- **Umut**, bireyin hedeflere ulaşmak için yollar geliştirme ve bu yolları kullanmaya yönelik motivasyonel kapasite olarak tanımlanır. Araştırmalar, umudun akademik performans, fiziksel sağlık ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Snyder ve ark., 2006).
- **Dayanıklılık (resilience)**, bireyin zorluklara rağmen uyum sağlayabilme ve toparlanabilme kapasitesidir. Depresyona karşı koruyucu ve yaşam doyumu artırıcı bir işlevi vardır (Moser ve ark., 2020).
- **Temel benlik değerlendirmeleri (core self-evaluations)**, bireyin kendine ve yeteneklerine yönelik temel inançlarını içerir. Yüksek öz-değerlendirme, stresörlere karşı daha olumlu tepkilerle ilişkilendirilmiştir (Chang ve ark., 2012).
- **Sosyal destek**, stresin olumsuz etkilerine karşı koruyucu bir başa çıkma yardımıdır. Araştırmalar, yüksek algılanan sosyal desteğin depresyon riskini düşürdüğünü ve psikolojik iyi oluşu artırdığını göstermektedir (Szkody ve ark., 2020).

- **Öznel İyi Oluş**; Öznel iyi oluş (subjective well-being), bireylerin yaşamlarının kalitesine ilişkin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini ifade eder. Araştırmalar, umut, iyimserlik ve sosyal destek gibi faktörlerin öznel iyi oluşu artırdığını, fizyolojik süreçlerde bozulmaların olması ve kronik hastalıklar gibi stresörlerin ise bu göstergelerde düşüşlere yol açtığını ortaya koymuştur (Zacher & Rudolph, 2021).

YÖNTEM

Veri Toplama Araçları

Hasta verileri kişisel bilgi formu, kronik hastalık öz yönetim ölçeği, kronik hastalığa uyum değerlendirme ölçeği ve algılanan stres ölçeği kullanılarak yüz yüze toplanmıştır. Hastanın kişisel verileri korunarak araştırmalarda kullanılmak üzere yazılı ve sözlü onamı ile ölçek sahiplerinden ölçek kullanım izni alınmıştır.

KRONİK HASTALIK ÖZ YÖNETİM ÖLÇEĞİ

Kronik hastalıklarda öz yönetimi değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçek; Kendini Damgalama, Damgalamayla Baş Etme, Sağlık Bakım Etkinliği ve Tedavi Uyumu olmak üzere dört alt boyuttan oluşan 23 maddelik bir ölçme aracıdır. Ölçek maddeleri 1–5 arasında derecelendirilmekte olup, puanlar yorumlama ve karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla 100'lük sisteme dönüştürülebilmektedir. Alt boyutlara ilişkin yüksek puanlar sırasıyla kendini damgalamanın yüksekliğini, damgalamayla baş etme becerisinin, sağlık bakım etkinliğinin ve tedavi uyumunun iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması 2021 yılında yapılmış, 21 maddeli ve dört faktörlü bir yapı sergilediği ve Cronbach alfa katsayılarının 0.789–0.876 arasında değiştiği bildirilmiştir (Öztürk, Y. E., 2021). Ölçek Ek-1'de verilmiştir.

KRONİK HASTALIĞA UYUM DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

Kronik Hastalığa Uyum Değerlendirme Ölçeği (KHUDÖ), Acaroğlu Değirmenci (2019) tarafından kronik hastalığı olan bireylerin hastalığa uyum düzeylerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. 28 maddeden oluşan ve 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılan ölçek; fonksiyonel ve psikososyal olmak üzere iki alt boyut içermektedir. Ölçekten elde edilen toplam puanın artması, bireyin kronik hastalığına uyum düzeyinin arttığını göstermektedir (Acaroğlu Değirmenci, 2019). Ölçek Ek-2'de verilmiştir.

ALGILANAN STRES ÖLÇEĞİ

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ), bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları olayları ne ölçüde stresli algıladıklarını değerlendirmek amacıyla Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne ilk uyarlaması Yerlikaya ve İnanç (2007) tarafından yapılmış, ardından Eskin ve arkadaşları (2013) tarafından Türkçe uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 14 maddeden oluşan ve 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılan ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.84**,** test–tekrar test güvenirlik katsayısı ise 0.87 olarak bildirilmiştir. Ölçekten elde edilen toplam puan bireyin algıladığı stres düzeyini yansıtmakta olup, yüksek puanlar algılanan stres düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir (Eskin, M., 2013). Ölçek Ek-3'te verilmiştir.

OLGU SUNUMU

Olgu H.D., paratiroidektomi ile takipli kadın hasta, 47 yaşında, endokrinoloji servisine taşikardi, dispne ve hipokalsemi nedeniyle yatışı yapılmıştır.
Hipertansiyonu ve kalp yetmezliği mevcut, 2017'de boğaz ağrısı ve şişlik nedeniyle doktora başvurmuş.

Tiroid bezinden toplamda 7 kez biyopsi yapılan hastada tiroid kanseri saptanmış ve troidektomi yapılmış. Ameliyat sonrasında hastada ellerde uyuşma, kasılma, duygu değişimleri ve sinirlilik durumları görülmeye başlamış. Bu belirtiler sebebiyle tekrar doktora başvurmuş ve kontroller sonucunda hastanın paratiroid bezlerinin olmadığı belirlenmiş. Geçirilen troidektomi ameliyatı sırasında tiroid bezleri ve paratiroid bezleri anatomik yakınlığı sebebiyle yanlışlıkla her ikisinin de alındığı saptanmıştır. Hastaya İyatrojenik Hipoparatiroidi tanısı konulmuş ve tedavi sürecine kalsiyum replasman tedavisi eklenmiştir. Hastada ilerleyen dönemde ekstremite hareket kısıtlılıkları, kasılma, güçsüzlük, gözlerde ve dudaklarda tik şeklinde çekilme hareketleri, sinirlilik hali, göz kuruluğu ve ağlayamama şikâyetleri görülmeye başlamıştır. Tedavi sürecinde hasta hızlı kilo alma şikâyeti olduğunu ve beden algısının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Hasta şikayetleri için sık sık hastaneye başvurmuştur. Hasta aile öyküsünde babasının kalp yetmezliği olduğunu, annesinde diyabet ve kardeşinde hipertansiyon ve guatr öyküsünün olduğunu belirtmiştir.

H.D.'nin gravidası 6, yaşayan çocuk sayısı 2 (25 ve 17 yaşlarında) ve 4 abortus öyküsü mevcuttur. Hasta 2008 yılında sezaryen operasyonu sırasında tüpligasyon işlemi geçirmiş ve son 10 aydır adet düzensizlikleri olan H.D., premenopoz dönemindedir. Hasta sıcak basmaları, duygu durum değişiklikleri ve vajinal kuruluk şikayetleri yaşamaktadır. Bu sorunların eşi ile ilişkisini olumsuz etkilediğini ve hipoparatiroidi sebebiyle yaşadığı şikayetlerine ek olarak menopoz semptomları yaşadığını belirtmiştir. Hasta 'Yeni semptomlar ortaya çıkacak' endişesi taşıdığını, çocukları ve eşiyle ilgilenemediğini, annelik ve kadınlık rollerini yerine getiremediğini hissettiğini belirtmiştir. Hastalık süreci ilerlemeden önce sosyal etkinliklere katılmayı çok sevdiğini ancak hastalığı sebebiyle yaşadığı şikayetlerinden ötürü ve çevresinde bulunan insanlara hastalığını anlatmak istemediği için artık sosyal ortamlara girmekten çekindiğini ifade etmiştir.

Hastanın kronik hastalık öz yönetim ölçeğinden aldığı puanlar; Kendini Damgalama alt başlığında alınabilecek en yüksek puan 35 iken hastanın aldığı puan 21, Damgalamayla Baş Etme alt başlığında alınabilecek en yüksek puan 25 iken hastanın aldığı puan 15, Sağlık Bakım Etkinliği alt başlığında alınabilecek en yüksek puan 20 iken hastanın aldığı puan 18, Tedavi Uyumu alt başlığında alınabilecek en yüksek puan 25 iken hastanın aldığı puan 10'tir. Tedavi uyumu ters kodlanan alt başlıktır ve puanın yüksekliği tedavi uyumunda düşüklüğü gösterir. Bu hasta için tedavi uyumu orta düzeyde bulunmuştur. Kendini Damgalama, Damgalamayla Baş Etme, Sağlık Bakım Etkinliği puanları da orta düzeyde bulunmuştur.

Algılanan Stres Ölçeğinden (ASÖ) alınabilecek en yüksek puan 56 iken hastanın ölçek puanı 40 bulunmuştur. Bu ölçekten alınan puanın yüksekliği algılanan stresin yüksekliğini göstermektedir. Hastada stres seviyesinin ortalama üzerinde olduğunu ve algılanan stresin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kronik hastalığa uyum değerlendirme ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 140 iken hastanın aldığı puan 90 bulunmuştur. Ölçekten alınan toplam puan yükseldikçe kronik hastalığa uyumun artmaktadır. Hastanın uyum düzeyi orta düzeyde değerlendirilmiştir.

Hastanın Tedavi Planı

Calcimax-D3 (30) 3X3
Levotıron 50 MCG 1X2
Coversly 5 MG 1X2
Qalvız 0,5 MCG 2X2
Yorvipath 1X1
Aldactone 25 MG 1X1
Panto 40 MCG 1X1

Tablo 1. Hastanın Laboratuvar Bulguları

	Servise Kabul Değeri	**Servis Yatışının 2.Günü**
Kalsiyum (Ca	7.3	9,5
Magnezyum (Mg)	1,8	1,9
Fosfor (P)	2,8	3,1
Sodyum (Na)	141	143
Potasyum (K)	3,4	3,6
HGB	9,8	10,6
HCT	29,4	30,1
Ferritin	5,9	6
Vitamin D	38	57
24 Saatlik İdrarda Kalsiyum Ca	70	84

HASTANIN ROY ADAPTASYON MODELİ'NE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

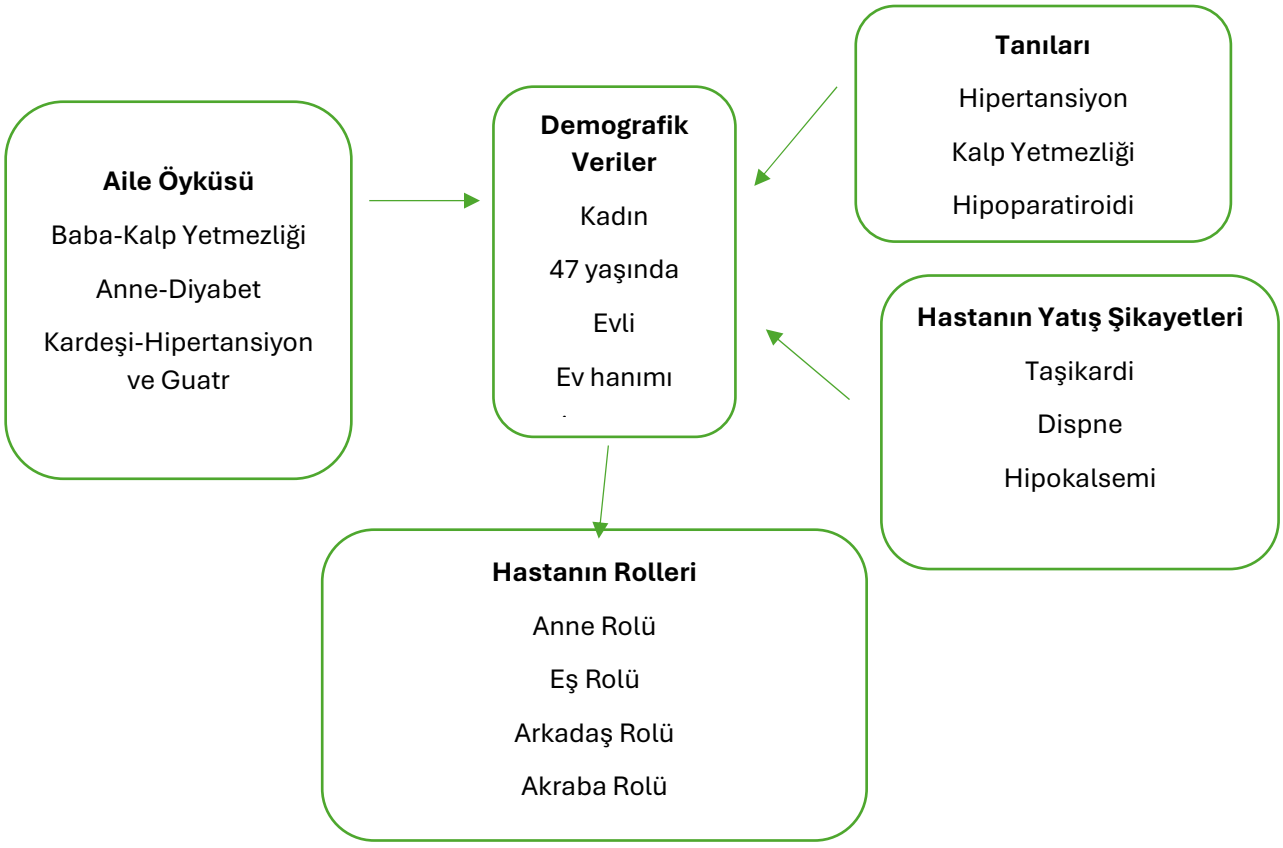

Şekil 1. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Değerlendirilmesi

Hastanın RAM'a göre "fizyolojik, benlik kavramı, rol fonksiyon ve karşılıklı bağlılık" olmak üzere dört uyum alanında hemşirelik bakım yaklaşımı geliştirilmiştir ve kavram haritası olarak sunulmuştur.

Fizyolojik Alan: Olguda fizyolojik alana ilişkin; "Etkisiz Solunum Örüntüsü, Aktivite Tolerasyonunda Azalma, Uyku Örüntüsünde Bozulma, Sıvı-Elektrolit Dengesizliği Riski" hemşirelik tanıları belirlenmiştir.

Benlik Kavramı Alanı: Olguda benlik kavramına ilişkin; "Beden İmgesinde Rahatsızlık ve Anksiyete" hemşirelik tanıları belirlenmiştir.
Rol Fonksiyon Alanı: Olguda rol fonksiyon alanına ilişkin "Aile Baş Etmesinde Yetersizlik" hemşirelik tanısı belirlenmiştir.
Karşılıklı Bağlılık Alanı: Olguda karşılıklı bağlılık alanına ilişkin "Sosyal Etkileşimde Bozulma" hemşirelik tanısı belirlenmiştir.

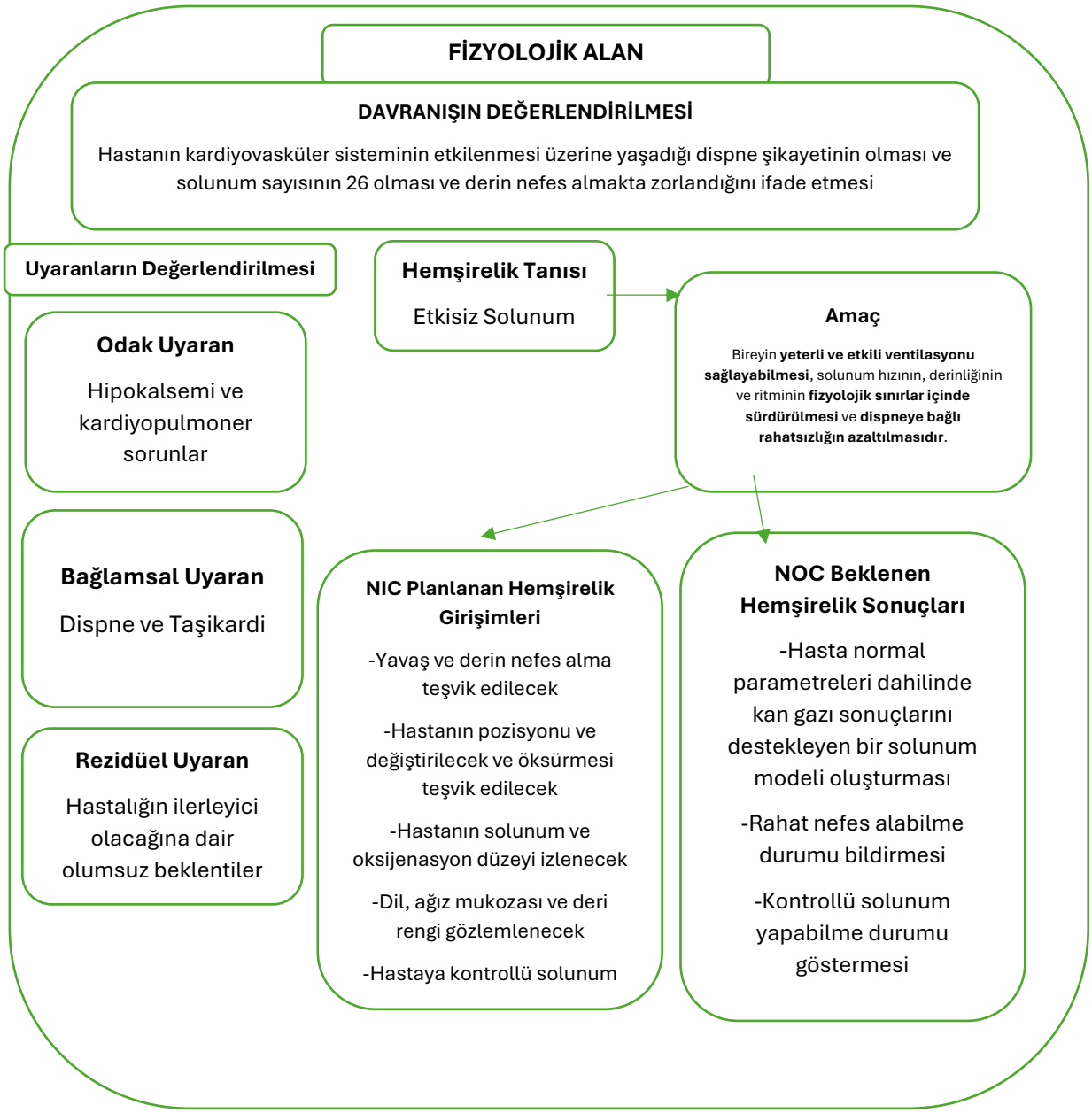

Şekil 2. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-1

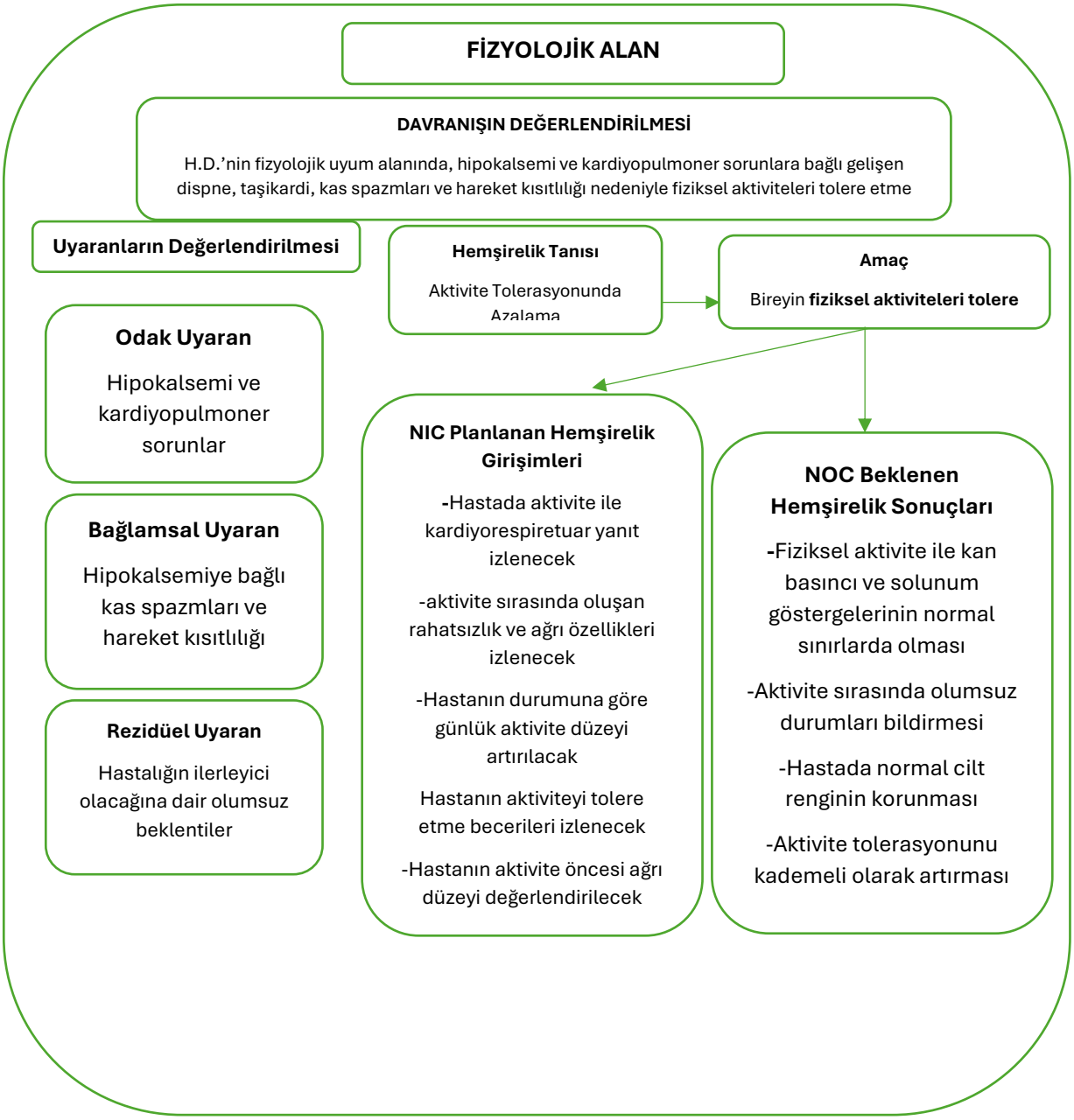

Şekil 3. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-2

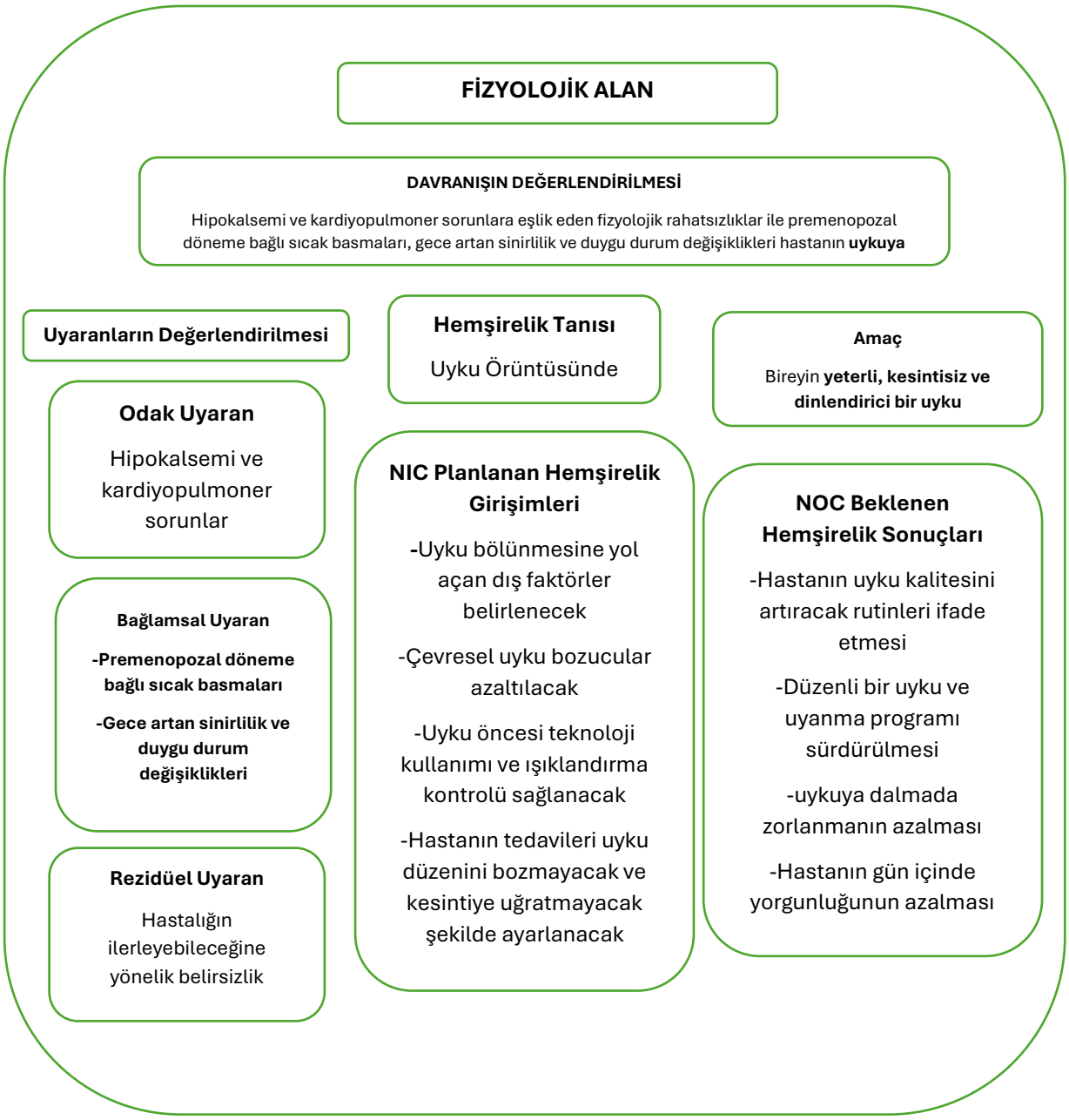

Şekil 4. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-3

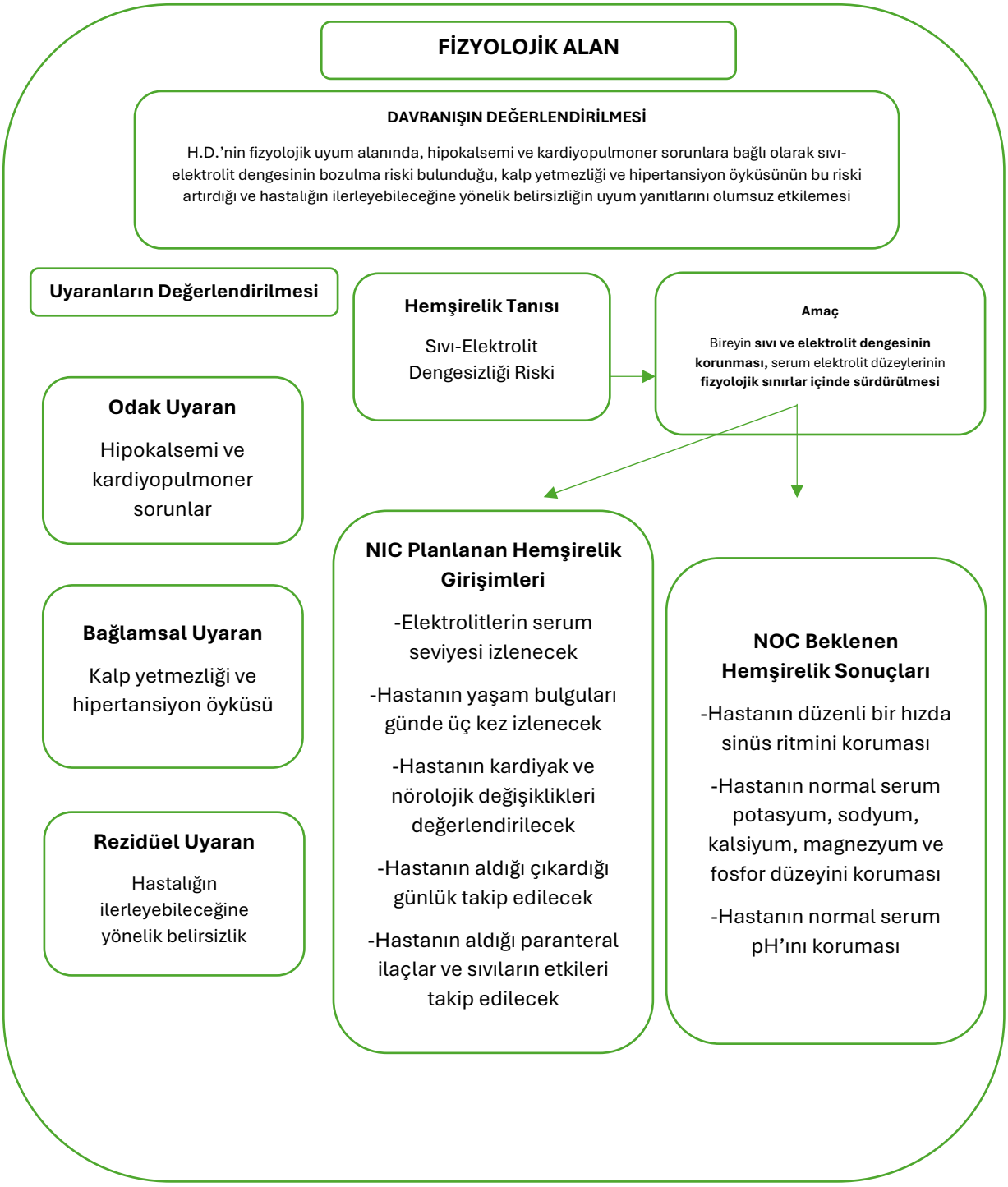

Şekil 5. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-4

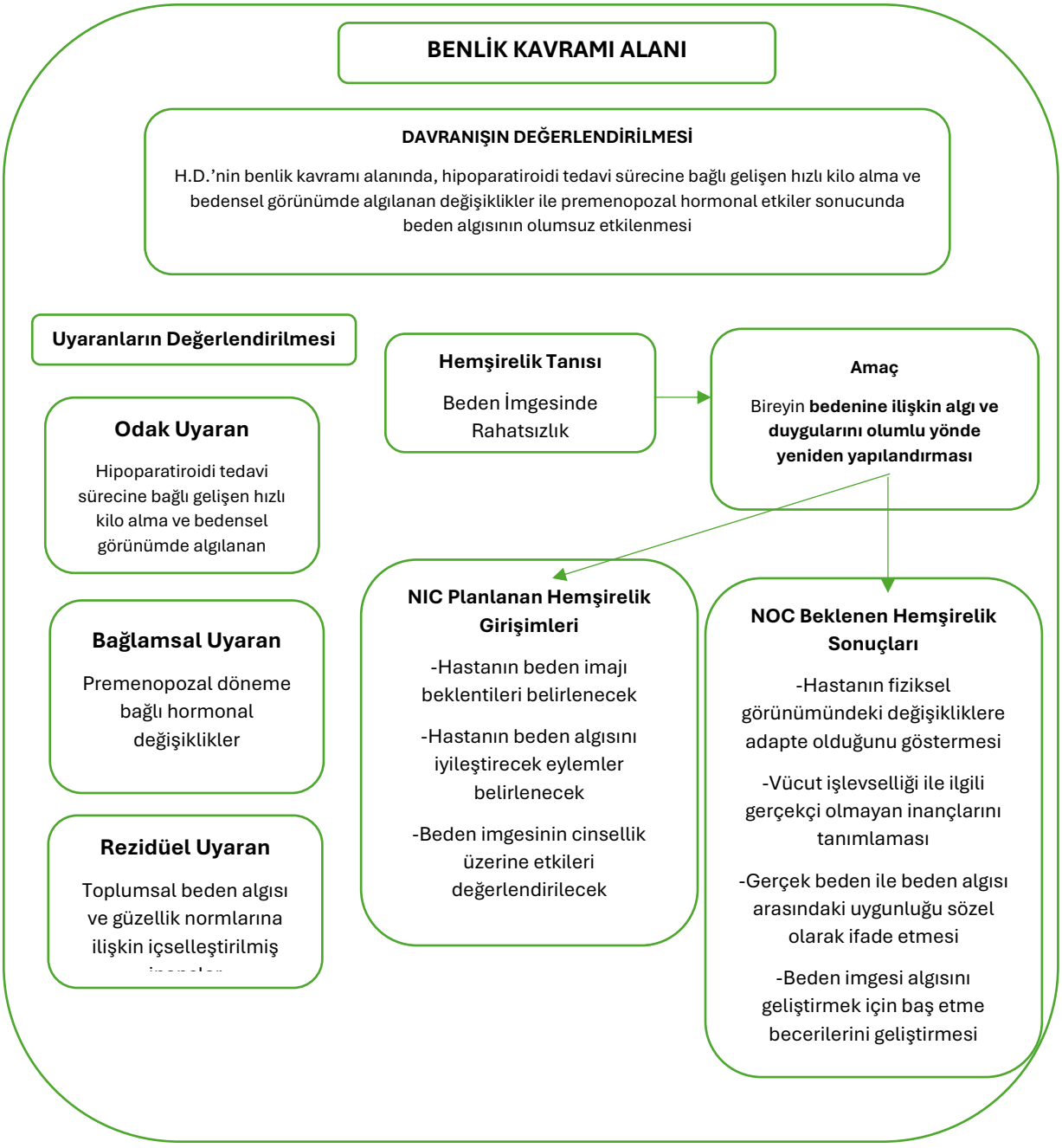

Şekil 6. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-5

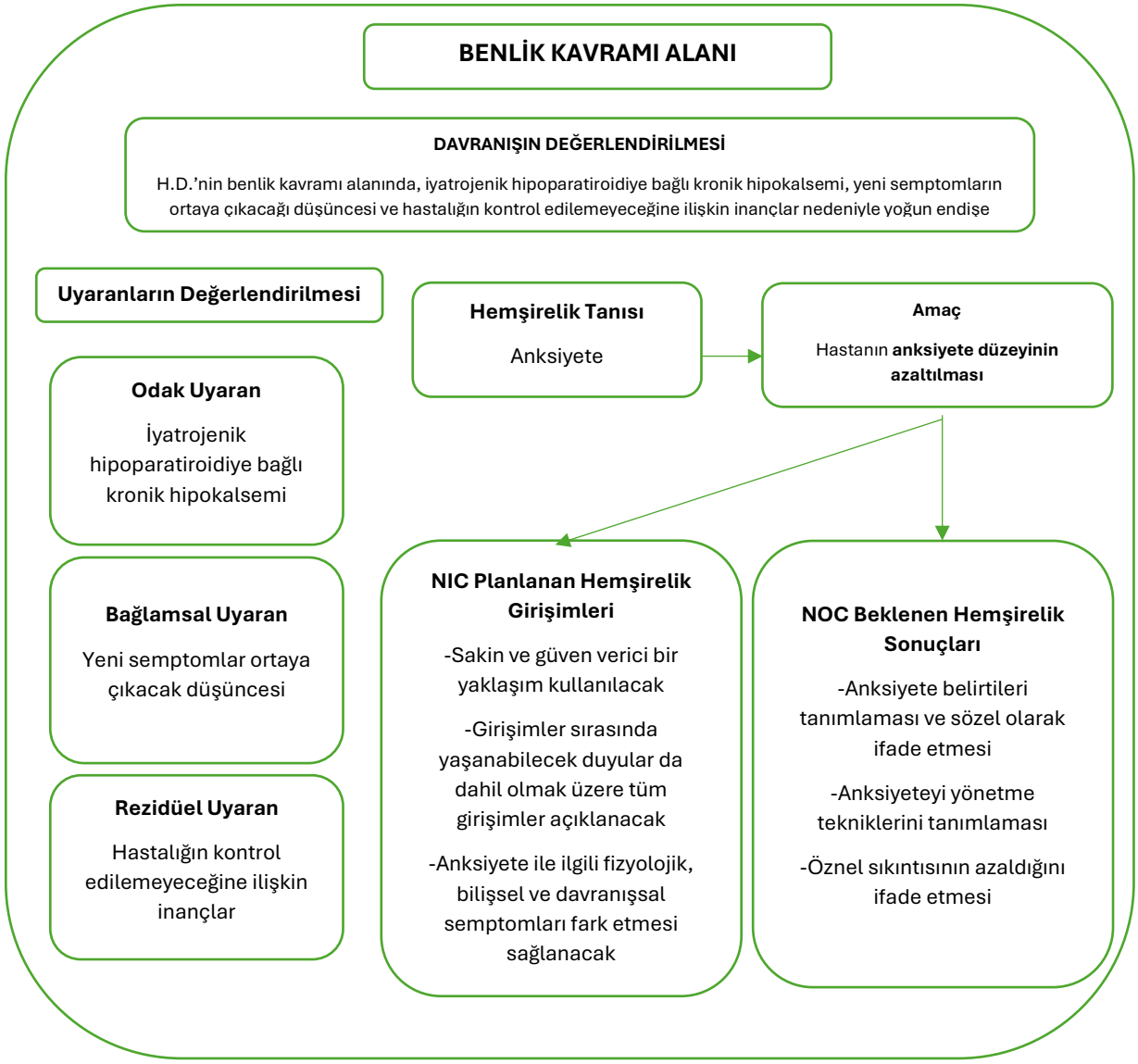

Şekil 7. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-6

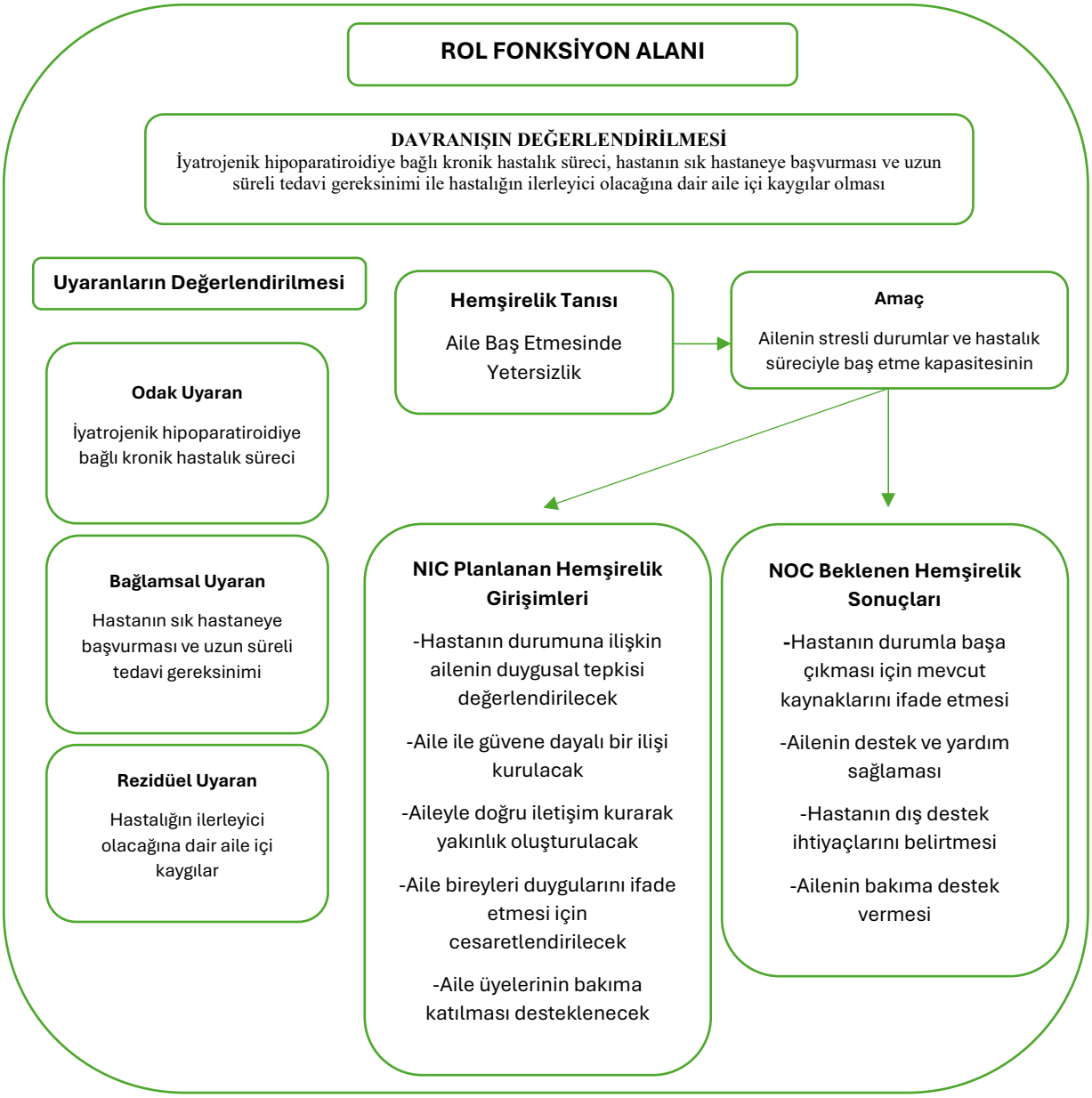

Şekil 8. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-7

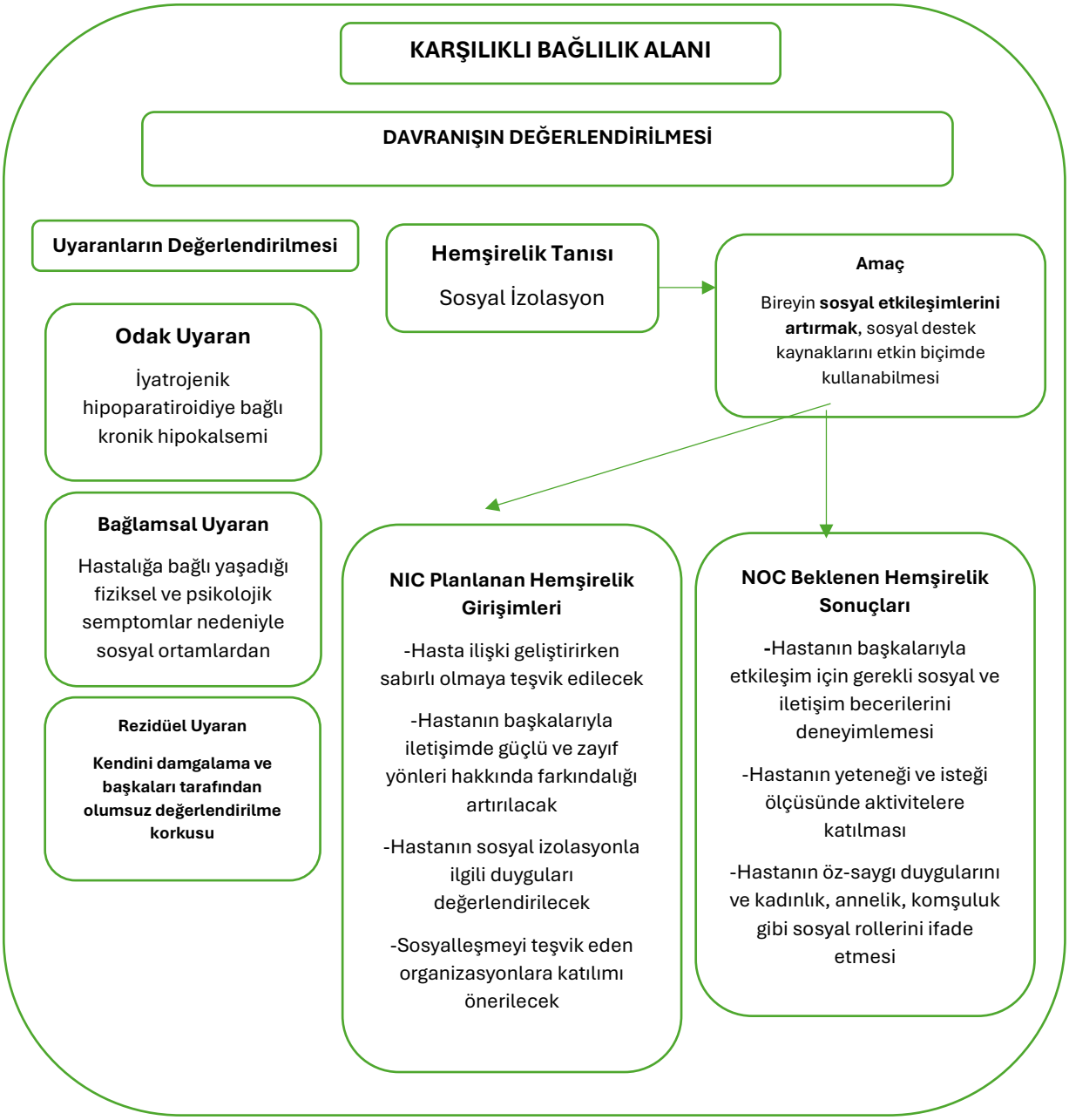

Şekil 9. Hastanın Roy Adaptasyon Model'ine Göre Hemşirelik Tanısı-8

HASTANIN LAZARUS'UN ETKİLEŞİMSEL STRES MODELİ'NE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Birincil Değerlendirme (Primary Appraisal)

Birincil değerlendirme, bireyin karşılaştığı durumu tehdit edici, zararlı/kayıp ya da meydan okuma olarak algılayıp algılamadığını belirlediği bilişsel süreçtir. İncelenen olguda hasta, hipoparatiroidi ve hipokalsemiye bağlı yaşadığı sağlık sorunlarını tehdit edici ve potansiyel olarak zarar verici bir durum olarak değerlendirmektedir. Hasta, hipokalsemiye bağlı gelişen nöromüsküler semptomlar, menopozal yakınmalar ve kronik hastalık sürecini bedensel bütünlüğü ve yaşam kalitesi açısından bir tehdit olarak algılamaktadır.

Özellikle "yeni semptomların ortaya çıkacağı" yönündeki endişeleri, hastalığın belirsizliğini ön plana çıkarmakta ve geleceğe yönelik kaygıyı artırmaktadır. Bununla birlikte, annelik ve kadınlık rollerini yeterince yerine getiremediğini düşünmesi, durumu rol kaybı ve psikososyal tehdit olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Sosyal ortamlardan kaçınması ve hastalığını çevresiyle paylaşmak istememesi ise, hastalığın bireysel kimlik ve sosyal kabul açısından zarar/kayıp olarak algılandığını düşündürmektedir.

İkincil Değerlendirme (Secondary Appraisal)

İkincil değerlendirme, bireyin stresörle baş edebilmek için sahip olduğu içsel ve dışsal kaynakları değerlendirdiği bilişsel süreçtir. Olguda hasta, sağlık durumuyla baş etme konusunda bazı kaynaklara sahip olmakla birlikte bu kaynakları kısmen yeterli, kısmen ise yetersiz olarak algılamaktadır. Hastanın düzenli tedavi alması, sağlık hizmetlerine erişiminin olması ve hastalıkla ilgili tıbbi izlemin sürdürülmesi, problem odaklı başa çıkma açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Ancak kronik hastalık öz yönetim ölçeği ve kronik hastalığa uyum değerlendirme ölçeğinden aldığı orta düzey puanlar, hastanın öz yönetim becerilerini ve uyum kapasitesini sınırlı yeterlilikte algıladığını göstermektedir. Algılanan stres düzeyinin yüksek olması, hastanın mevcut başa çıkma kaynaklarını stresörle baş etmede yetersiz bulduğunu düşündürmektedir. Hastanın sosyal destekten kaçınma, hastalığı paylaşmak istememe ve sosyal geri çekilme davranışları, hastanın sosyal destek kaynaklarını etkin biçimde kullanamadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, ikincil değerlendirme sürecinde başa çıkma seçeneklerinin sınırlı algılanmasına ve duygu odaklı başa çıkma stratejilerinin baskın hale gelmesine neden olmaktadır.

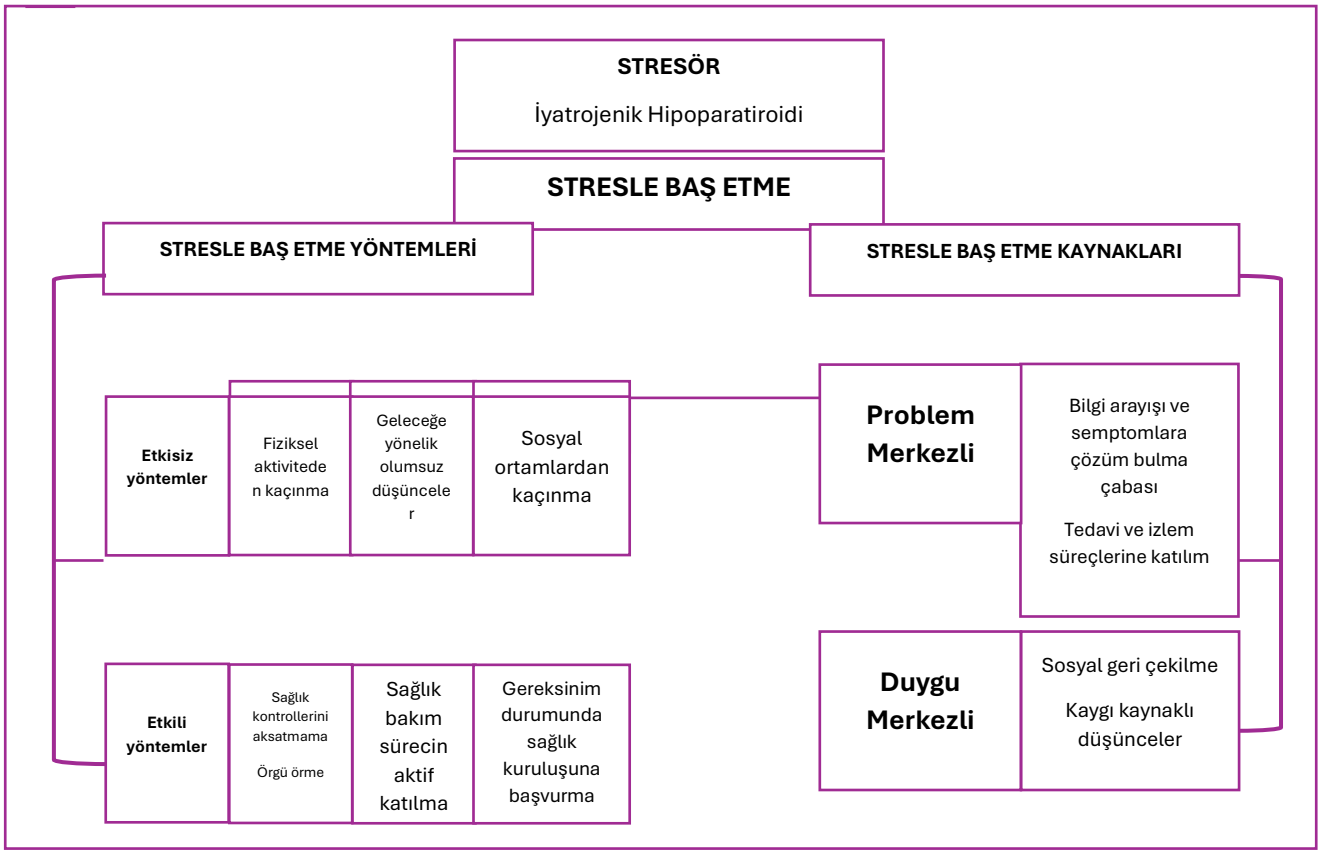

Şekil 10. Hastanın Lazarus'un Etkileşimsel Stres Model'ine Göre Değerlendirilmesi

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu olgu sunumunda, iyatrojenik hipoparatiroidiye bağlı kronik hipokalsemi tanısı ile izlenen 47 yaşındaki bir kadın hastanın fizyolojik, psikososyal ve sosyal uyum süreci, Roy Adaptasyon Modeli (RAM) temel alınarak bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bulgular, kronik hastalığın yalnızca fizyolojik işlevleri değil, aynı zamanda bireyin benlik algısını, rollerini, sosyal ilişkilerini ve stresle baş etme kapasitesini de önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Fizyolojik uyum alanında belirlenen "Etkisiz Solunum Örüntüsü", "Aktivite Tolerasyonunda Azalma", "Uyku Örüntüsünde Bozulma" ve "Sıvı-Elektrolit Dengesizliği Riski" tanıları, hipokalseminin nöromüsküler irritabilite, dispne, taşikardi ve yorgunluk gibi sistemik etkileriyle uyumludur. Literatürde hipokalsemiye bağlı kas spazmları, tetani, kardiyak ritim bozuklukları ve uyku problemlerinin sık görüldüğü; bu semptomların bireyin günlük yaşam aktivitelerini ve dinlenme-dinamiklerini belirgin biçimde sınırladığı bildirilmektedir (Amaç, 2019; Cander, 2022). Bu bulgular, olguda gözlenen aktivite toleransında azalma ve uyku bozukluğu tanılarını desteklemektedir. Benlik kavramı alanında saptanan "Beden İmgesinde Rahatsızlık" ve "Anksiyete" tanıları, hastanın hızlı kilo alma, bedensel görünümde değişiklikler ve premenopozal döneme bağlı hormonal dalgalanmalar yaşamasıyla ilişkilidir. Özellikle kronik hastalıklarda beden algısındaki bozulmanın, benlik saygısında azalma, sosyal çekilme ve psikolojik sıkıntı ile yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu olguda algılanan stres düzeyinin yüksek bulunması ve anksiyeteye ilişkin ifadeler, Lazarus ve Folkman'ın stres-değerlendirme-başa çıkma kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, hastanın stresörleri tehdit edici olarak algıladığı ve başa çıkma kaynaklarını yetersiz değerlendirdiğini düşündürmektedir. Bu durum, anksiyete gelişimini ve benlik algısındaki uyumsuzluğu açıklayan önemli bir psikososyal faktör olarak öne çıkmaktadır. Rol fonksiyonu alanında belirlenen "Aile Baş Etmesinde Yetersizlik" tanısı, hastanın sık hastaneye başvurması, uzun süreli tedavi gereksinimi ve hastalığın ilerleyici olabileceğine yönelik aile içi kaygılarla ilişkilidir. Kronik hastalık sürecinin aile sistemi üzerinde yarattığı yük, literatürde aile içi rollerin yeniden yapılandırılmasını ve baş etme mekanizmalarının zorlanmasını gerektiren bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, aileyi bakım sürecine aktif olarak dâhil eden hemşirelik girişimlerinin hem hasta hem de aile için uyumu güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Karşılıklı bağlılık alanında belirlenen "Sosyal Etkileşimde Bozulma" tanısı ise, hastanın semptomlarını çevresiyle paylaşmak istememesi, kendini damgalama eğilimi ve beden algısındaki olumsuzluklarla ilişkilidir. Sosyal destek algısının azalmasının, stres düzeyini artırarak psikolojik iyi oluşu olumsuz etkilediği; buna karşın algılanan sosyal desteğin, stresle başa çıkmada koruyucu bir faktör olduğu literatürde sıklıkla bildirilmektedir (Szkody ve ark., 2020). Bu olguda sosyal etkileşimdeki azalma hem RAM'in karşılıklı bağlılık alanı hem de Lazarus'un sosyal destek arayışı bağlamında önemli bir uyum sorunu olarak değerlendirilmiştir. Bu olgu sunumu, iyatrojenik hipoparatiroidiye bağlı kronik hipokalsemi tanısı ile izlenen bir hastada, Roy Adaptasyon Modeli'nin fizyolojik, benlik kavramı, rol fonksiyonu ve karşılıklı bağlılık alanlarında hemşirelik bakımının planlanmasında etkili ve bütüncül bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bulgular, kronik endokrin hastalıkların yalnızca biyolojik süreçlerle sınırlı olmadığını; bireyin psikolojik, sosyal ve ailesel uyumunu derinlemesine etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada RAM temel alınarak geliştirilen hemşirelik tanıları, girişimleri ve beklenen sonuçlar; hastanın uyum düzeyinin artırılmasına, stres ve anksiyetenin azaltılmasına, benlik algısının güçlendirilmesine ve sosyal destek mekanizmalarının etkinleştirilmesine yönelik önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Lazarus ve Folkman'ın stres-başa çıkma kuramı ile bütünleştirilen değerlendirme, hastanın algıladığı stresin ve başa çıkma stratejilerinin hemşirelik bakımında dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, kronik hastalığı olan bireylerde kuramsal temelli hemşirelik yaklaşımlarının kullanılması, bakımın sistematik, bireyselleştirilmiş ve çok boyutlu olarak planlanmasına olanak tanımaktadır. Roy Adaptasyon Modeli'nin, hem klinik uygulamada hem de hemşirelik araştırmalarında kronik hastalığa uyumun değerlendirilmesi ve geliştirilmesi açısından güçlü bir rehber olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, benzer olgularda RAM temelli bakım modellerinin yaygınlaştırılması ve uzun dönemli sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik ileri çalışmalara gereksinim bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Acaroğlu Değirmenci, G. (2019). *Kronik hastalığa uyum değerlendirme ölçeği geliştirme ve uygulama* (Doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi.

Alligood, M. R. (2013). *Nursing theory: Utilization & application*. Elsevier Health Sciences.

Amaç, O., et al. (2019). Tiroidektomi sonrası gelişen geçici ve kalıcı hipokalsemi, hipoparatiroidi ve ses kısıklığı komplikasyonlarının retrospektif incelenmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi, 3*(3), 75–83.

Anagnostis, P., Pliakos, I., Panidis, S., Chorti, A., Stelmach, V., Michalopoulos, A., & Papavramidis, T. S. (2020). Should total thyroidectomies be performed by high-volume endocrine surgeons? A cost-effectiveness analysis. *Endocrine, 67*(1), 131–135.

Aslan, F. (2023). *Cerrah gözünden tiroidektomi komplikasyonları*. İksad Publishing House.

Büyükkasap, Ç., Yavuz, A., Göbüt, H., Dikmen, K., & Bostancı, H. (2023). Tiroidektomi sırasında rastlantısal paratiroidektomi için risk faktörlerinin değerlendirilmesi. *Gazi Medical Journal*.

Caffo, E., Belaise, C., & Forresi, B. (2008). Promoting resilience and psychological well-being in vulnerable life stages. *Psychotherapy and Psychosomatics, 77*, 331–336. https://doi.org/10.1159/000151386

Cander, S. (2022). *Hipokalsemiler ve hipoparatiroidi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Chang, C. H., Ferris, D. L., Johnson, R. E., Rosen, C. C., & Tan, J. A. (2012). Core self-evaluations: A review and evaluation of the literature. *Journal of Management, 38*, 81–128. http://dx.doi.org/10.1177/0149206311419661

Cooper, C. L., & Quick, J. C. (2017). *The handbook of stress and health: A guide to research and practice*. John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9781118993811

Çaylar, T. H., & Terzi, B. (2021). Roy adaptasyon modeli'ne göre COVID-19 şüpheli bir hastanın bakımı. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 25*(2), 102–107.

Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlik analizi. *New Symposium Journal, 51*(3), 132–140.

Geylani, M. (2024). Stres ve stres yönetimi. *Istanbul Kent University Journal of Health Sciences, 3*(2), 28–34.

Karadağ, A., Çalışkan, N., & Baykara, Z. G. (Eds.). (2017). *Hemşirelik teorileri ve modelleri* (1. bs.). Akademi Basın ve Yayıncılık.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality, 1*, 141–169. https://doi.org/10.1002/per.2410010304

Lim, S. S., Vos, T., Flaxman, A. D., Danaei, G., Shibuya, K., Adair-Rohani, H., et al. (2012). A comparative risk assessment of burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990–2010: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. *The Lancet, 380*, 2224–2260. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)61766-8

Luo, S., Ban, Y., Qiu, T., & Liu, C. (2023). Effects of stress on school bullying behavior among secondary school students: Moderating effects of gender and grade level. *Frontiers in Psychology, 14*, 1074476.

Marudhar, M., & Josfeena, M. (2019). Roy's adaptation model of nursing. *International Journal of Scientific Development and Research, 4*(1), 283–287.

Moser, E., Chan, F., Berven, N. L., Bezyak, J., Iwanaga, K., & Umucu, E. (2020). Resilience and life satisfaction in young adults with epilepsy: The role of person-environment contextual factors. *Journal of Vocational Rehabilitation, 52*(2), 157–171. https://doi.org/10.3233/JVR-191067

Obbarius, N., Fischer, F., Liegl, G., Obbarius, A., & Rose, M. (2021). A modified version of the transactional stress concept according to Lazarus and Folkman was confirmed in a psychosomatic inpatient sample. *Frontiers in Psychology, 12*, 584333.

Öztürk, Y. E., Yeşildal, M., Arık, Ö., & Fidan, Y. (2021). Kronik hastalık öz yönetim ölçeğinin Türkçe geçerlilik güvenilirliği. *Journal of Academic Value Studies, 7*(3), 375–381.

Schneiderman, N., Ironson, G., & Siegel, S. D. (2005). Stress and health: Psychological, behavioral, and biological determinants. *Annual Review of Clinical Psychology, 1*(1), 607–628. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144141

Snyder, C. R., Lehman, K. A., Kluck, B., & Monsson, Y. (2006). Hope for rehabilitation and vice versa. *Rehabilitation Psychology, 51*(2), 89–112. https://doi.org/10.1037/0090-5550.51.2.89

Szkody, E., Stearns, M., Stanhope, L., & McKinney, C. (2020). Stress-buffering role of social support during COVID-19. *Family Process, 60*(3), 1002–1015. https://doi.org/10.1111/famp.12618

Ursavaş, F. E., Karayurt, Ö., & İseri, Ö. (2014). Nursing approach based on Roy Adaptation Model in a patient undergoing breast conserving surgery for breast cancer. *Journal of Breast Health, 10*(3), 134–140. https://doi.org/10.5152/jbh.2014.1910

Wu, J. R., Iwanaga, K., Chan, F., Hu, W., Zhou, K., & Chen, X. (2023). The constructs of the Lazarus and Folkman's Stress-Appraisal-Coping Theory as predictors of subjective well-being in college students during the ongoing COVID-19 pandemic. *Journal of Asia Pacific Counseling, 13*(2).

Zacher, H., & Rudolph, C. W. (2021). Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist, 76*(1), 50–85. https://doi.org/10.1037/amp0000702

EK-1. Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği

Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeği		1 = Asla 2 = Nadiren; 3 = Ortalama; 4 = Oldukça sık; 5 = Her Zaman				
Kendini Damgalama	1.Hastalığımdan dolayı sosyal ortamlarda utanç duyarım	1	2	3	4	5
	2.Hastalığımdan dolayı kendimi diğerlerinden farklı	1	2	3	4	5
	3.Hastalığımdan dolayı başkalarına yük olmaktan endişe duyarım	1	2	3	4	5
	4.Hastalığımdan dolayı diğerlerine karşı yabancılaşmış hissediyorum	1	2	3	4	5
	5.Hastalığımdan dolayı başkalarının düşüncelerinden endişe duyuyorum	1	2	3	4	5
	6. Hastalığımdan bahsetmemek için arkadaş edinmekten kaçınıyorum	1	2	3	4	5
	7.Hastalığımın belirtileri karşısında şaşırıyorum	1	2	3	4	5
Damgalamayla Baş Etme	1.Üzgün hissetmekten kaçınabilirim.	1	2	3	4	5
	2.Kötü düşünceleri durdurabilir ve kendimi sinirlendirmekten kaçınabilirim.	1	2	3	4	5
	3.Durumu nasıl iyileştireceğimi planlayabilir ve harekete geçebilirim	1	2	3	4	5
	4.Neyin değiştirilebileceğini veya değiştirilemeyeceğini kavrayabilirim.	1	2	3	4	5
	5.Arkadaşlarımdan ve ailemden destek isteyebilirim	1	2	3	4	5
Sağlık Etkinliği Bakın	1.Kendi sağlığımı yönetebiliyorum	1	2	3	4	5
	2.Kendime iyi bakabilirim.	1	2	3	4	5
	3.Hastalığım hakkında net bilgiye sahibim	1	2	3	4	5
	4.Tedavi yöntemi hakkında net bilgiye sahibim	1	2	3	4	5
Tedavi Uyumu	1.İlacı/tedaviyi unutur veya ihmal ederim.*	1	2	3	4	5
	2.Meşgul olduğum zaman ilaç almayı veya tedaviyi hatırlamakta zorlanırım*	1	2	3	4	5
	3.Kontrol için doktorun önerdiği zamanı unutuyor veya görmezden geliyorum*	1	2	3	4	5
	4.Okulda, işte veya dışarıdayken ilaçları almayı aksatıyorum*	1	2	3	4	5
	5.İlacı almak/tedavi olmak için başkasının hatırlatmasına ihtiyaç duyuyorum*	1	2	3	4	5

- Ters kodlanan madde

Ölçek 21 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır.
Ölçek maddeleri 5'li Likert tipinde hazırlanmış olup katılımcılar 1 = Asla 2 = Nadiren; 3 = Ortalama; 4 = Oldukça sık; 5 = Her Zaman aralığında en uygun seçeneği işaretler. Ölçek aritmetik ortalama yöntemi hesaplanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar 5'e yaklaştıkça öz yönetimin arttığını, 1'e doğru indikçe öz yönetimin azaldığını göstermektedir

Atıf için

Öztürk, Y. E., Yeşildal, M., Arık, Ö. & Fidan, Y. (2021). Kronik Hastalık Öz Yönetim Ölçeğinin Türkçe Geçerlilik Güvenilirliği. Journal of Academic Value Studies, 7(3), 375-381. http://dx.doi.org/10.29228/javs.52376

Orijinal kaynak

Ngai, SSY., Cheung, CK., Ng, YH., Tang, HY., Ngai, HL., Wong, KHC. Development and validation of the chronic illness self-management (CISM) scale: Data from a young patient sample in Hong Kong. Children and Youth Services Review, 2020;114-105077. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105077

EK-2. Kronik Hastalığa Uyum Değerlendirme Ölçeği

No	Madde	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
1	Sağlığımı korumak için gerekenleri yaparım.					
2	Hastalığım nedeniyle yaşam biçimimde değişiklik yapamam.					
3	Tedavim için verilen ilaçlarımı düzenli kullanırım.					
4	İlaçlarımı önerilen saatlerde kullanmayı unuturum.					
5	Kullandığım ilaçların ne amaçla verildiğini bilirim.					
6	İlaçlarımın yan etkilerini bilirim.					
7	Önerilen diyeti bilirim.					
8	Önerilen diyete uyamam.					
9	Sağlığım el verdiği ölçüde egzersiz yaparım.					

10	Hastalığım nedeniyle günlük ihtiyaçlarımı karşılayamıyorum.					
11	Hastalığıma rağmen sosyal etkinliklere katılabilirim.					
12	Hastalığıma rağmen tatile gidebilirim.					
13	Hastalığıma rağmen aile içindeki görevlerimi yerine getiririm.					
14	Hastalığım nedeniyle çocuklarım ve/veya eşimle ilişkilerim bozulmadı.					
15	Hastalığıma rağmen çocuklarıma ve/veya eşime gereken desteği verebiliyorum.					
16	Hastalığıma rağmen iş verimimde düşüş yaşamadım.					
17	Hastalığıma rağmen enerjimi etkin kullanabiliyorum.					
18	Hastalığım nedeniyle bedenimdeki değişikliklerden rahatsızlık duymuyorum.					
19	Hastalığımdan dolayı vücudumda bir eksiklik hissetmiyorum.					
20	Hastalığım nedeniyle bedenimde oluşan değişikliklerle baş edebiliyorum.					
21	Hastalığımdan dolayı geleceğim hakkında kaygı duyuyorum.					
22	Hastalığıma yönelik endişe yaşamıyorum.					

23	İhtiyaç duyduğumda ailemden yeterince destek alabilirim.					
24	İhtiyaç duyduğumda arkadaşlarımdan yeterince destek alabilirim.					
25	Hastalığım eş/çocuklarımla ilişkilerimi etkilemedi.					
26	Hastalığım akrabalarımla ilişkilerimi etkilemedi.					
27	Hastalığım arkadaşlarımla ilişkilerimi etkilemedi.					
28	Hastalığımdan dolayı başkalarına bağımlı değilim.					

1-Hiç katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum

EK-3.Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)

Yönerge: Aşağıda geçtiğimiz ay içerisindeki kişisel deneyimleriniz hakkında bir dizi soru yöneltilmektedir. Her soruyu dikkatlice okuyarak size en uygun seçeneğin altındaki kutuya bir çarpı işareti koyarak cevaplayınız. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Önemli olan sizin duygu ve düşüncelerinizi yansıtan yanıtları vermenizdir.

No	**Soru**	**Hiçbir Zaman**	**Neredeyse Hiçbir Zaman**	**Bazen**	**Oldukça Sık**	**Çok Sık**
1	Geçen ay, beklenmedik bir şeylerin olması nedeniyle ne sıklıkta rahatsızlık duydunuz?	☐	☐	☐	☐	☐
2	Geçen ay, hayatınızdaki önemli şeyleri kontrol edemediğinizi ne sıklıkta hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
3	Geçen ay, kendinizi ne sıklıkta sinirli ve stresli hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
4	Geçen ay, ne sıklıkta gündelik zorlukların üstesinden başarıyla geldiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
5	Geçen ay, hayatınızda ortaya çıkan önemli değişikliklerle etkili bir şekilde başa çıktığınızı ne sıklıkta hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐

6	Geçen ay, kişisel sorunlarınızı ele alma yeteneğinize ne sıklıkta güven duydunuz?	☐	☐	☐	☐	☐
7	Geçen ay, her şeyin yolunda gittiğini ne sıklıkta hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
8	Geçen ay, ne sıklıkta yapmanız gereken şeylerle başa çıkamadığınızı fark ettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
9	Geçen ay, hayatınızdaki zorlukları ne sıklıkta kontrol edebildiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
10	Geçen ay, ne sıklıkta her şeyin üstesinden geldiğinizi hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
11	Geçen ay, ne sıklıkta kontrolünüz dışında gelişen olaylar yüzünden öfkelendiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
12	Geçen ay, kendinizi ne sıklıkta başarmak zorunda olduğunuz şeyler düşünürken buldunuz?	☐	☐	☐	☐	☐
13	Geçen ay, ne sıklıkta zamanınızı nasıl kullanacağınızı kontrol edebildiniz?	☐	☐	☐	☐	☐
14	Geçen ay, ne sıklıkta problemlerin üstesinden gelemeyeceğiniz kadar biriktiğini hissettiniz?	☐	☐	☐	☐	☐

- **Ters puanlanan maddeler:** 4, 5, 6, 7, 9, 10, 13
- **ASÖ-10 maddeleri:** 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14
- **ASÖ-4 maddeleri:** 2, 6, 7, 1

KADINCA SAĞLIKLI YAŞAM SERİSİ: İDRAR İNKONTİNANSI HAKKINDA TOPLUMSAL KATKI PROJE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Nazife AKAN
Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-4751-27541

Dr. Öğr. Üyesi Aysel DOĞAN
Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-4721-0975

Prof. Dr. Fügen ÖZCANARSLAN
Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-3613-6319

Dr. Öğr. Üyesi Yağmur SÜRMELİ AKBAL
Harran Üniversitesi, Viransehir Sağlık Yüksekokulu, Hemsirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-3613-6319

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÖZCANARSLAN
Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 000-0002-3613-6319

Dr. Öğr. Üyesi Behire SANÇAR
Yüksek İhtisas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0003-1053-6688

Araştırma Görevlisi Büşra YÜRÜK
Toros Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0002-1428-9242

Edibe SAHİL
Mersin Büyükşehir Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Dairesi Başkanlığı

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, yetişkin bireylerde üriner inkontinans (Üİ) prevelansını, semptom şiddetini, tetikleyici faktörleri ve demografik değişkenlerle (yaş, eğitim, medeni durum vb.) olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem: Araştırmanın örneklemini yaş ortalaması 53.9 ± 12.9 (20-74 yaş) olan 94 katılımcı oluşturmuştur. Veriler tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, gruplar arası karşılaştırmalar için Bağımsız Örneklemler t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Ki-kare testi ve ilişkiler için Pearson korelasyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışma Mersin Büyükşehir Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Dairesi Başkanlığı iş birliğiyle Mersin ili dört bölgesinden 94 kadın katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcının ortalama yaşı 53,9 ± 12.9 (20-74) olup büyük çoğunluğu evli (%80,9); %38,3'ünün lise mezunuyken %80,9'u gelir getiren bir işte çalışmamaktadır.

Katılımcıların %53,2'sinde idrar kaçırma şikayeti saptanmış olup, vakaların büyük çoğunluğu (%68,1) hafif şiddettedir. En sık görülen tetikleyiciler hapşırma (%30,9) ve öksürmedir (%20,2). Katılımcıların %76,6'sı durumu bir sorun olarak algılasa da, sadece %23.4'ü bir uzmana başvurmuştur. İstatistiksel analizler sonucunda; yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı, sigara kullanımı ve kronik hastalık varlığı ile inkontinans ölçek puanları veya Üİ varlığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken ($p>0,05$) ,idrar kaçırma sıklığı ile inkontinans ölçek puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir ($r=0,785$, $p<0,001$). Verilen eğitim sonrasında geri bildirim veren katılımcıların %77,3'ü (n=58) eğitimi pratiğe dökmüş, %70,7'si (n=53) uygulamayı beğendiğini belirtmiş ve %96'sı (n=72) eğitimin devam etmesini talep etmiştir. Genel olarak bölgeler arasında katılım ve memnuniyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamakla birlikte, eğitime devam etme isteği tüm bölgelerde oldukça yüksek seviyededir.
Sonuç: Çalışma grubunda üriner inkontinans yaygın bir sağlık sorunu olmasına ve kadınlar tarafından problem olarak algılanmasına rağmen, tıbbi yardım alma oranı düşüktür. Demografik özelliklerden bağımsız olarak, idrar kaçırma sıklığı arttıkça algılanan semptom şiddeti de doğrusal olarak artmaktadır. Kadınların bu konuda eğitim ve farkındalık ihtiyacı yüksektir.
Anahtar Kelimeler: Kadın, İnkontinans, Sağlık eğitimi

WOMEN'S WELLNESS SERIES: A SOCIAL IMPACT PROJECT EXAMPLE REGARDING URINARY INCONTINENCE

ABSTRACT
Aim: This study aims to examine the prevalence of urinary incontinence (UI), symptom severity, triggering factors, and their relationship with demographic variables (age, education, marital status, etc.) in adult individuals.
Method: The study sample consisted of 94 participants with a mean age of 53.9 ± 12.9 years (range: 20-74). Data were evaluated using descriptive statistics, as well as the Independent Samples t-test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), and Chi-square test for between-group comparisons, and Pearson correlation analysis for relationships.
Results: The study was conducted with 94 female participants from four regions of Mersin province in cooperation with the Mersin Metropolitan Municipality Department of Women and Family Services. The mean age of the participants was 53.9 ± 12.9 (20-74), and the vast majority were married (80.9%); while 38.3% were high school graduates, 80.9% were not working in an income-generating job. Urinary incontinence complaints were detected in 53.2% of the participants, with the majority of cases (68.1%) being of mild severity. The most common triggers were sneezing (30.9%) and coughing (20.2%). Although 76.6% of the participants perceived the condition as a problem, only 23.4% had consulted a specialist. As a result of statistical analyses, while no significant relationship was found between age, education level, marital status, number of children, smoking, or presence of chronic disease and incontinence scale scores or the presence of UI ($p>0.05$), a statistically significant, positive, and strong relationship was detected between the frequency of urinary incontinence and the incontinence scale score ($r=0.785$, $p<0.001$). Among the participants who provided feedback after the given training, 77.3% (n=58) put the training into practice, 70.7% (n=53) stated they liked the application, and 96% (n=72) requested the training to continue. generally, although there was no statistically significant difference between regions in terms of participation and satisfaction, the desire to continue education was at a very high level in all regions.

Conclusion: Although urinary incontinence is a common health problem in the study group and is perceived as a problem by the women, the rate of seeking medical help is low. Regardless of demographic characteristics, as the frequency of urinary incontinence increases, the perceived symptom severity also increases linearly. There is a high need for education and awareness among women regarding this issue.
Keywords: Women, Incontinence, Health education

KADIN HEMŞİRELERİN ÇALIŞMA YAŞAMINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ER
İnönü Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-8517-9780

Prof. Dr. Serap ALTUNTAŞ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, Balıkesir Bandırma
ORCID: 0000-0002-7695-7736

ÖZET
Günümüzde ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle ve teknolojik gelişmelerle, çalışan kadınların rolü de değişmektedir ve kadınların çalışma yaşamındaki sayısı her geçen gün artmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımının ve istihdamının artırılmasının hem birey olarak hem de toplumsal olarak sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir. Son yıllarda, kadınların iş gücü piyasasına katılımı ve statüsü giderek iyileşse de, çalışma yaşamında cinsiyet eşitsizliklerinin oluşturduğu sorunlar da olabilmektedir. Bazı ilerlemelere ve gelişmelere rağmen, kurumlar ya da örgütler erkek egemen ortamlar olmaya devam etmektedir. İş gücünde artan entegrasyonlara rağmen, kadınlar kariyer ilerlemelerinde ön yargılı durumlar ve zorlu engellerle karşı karşıya da kalabilmektedir. Cinsiyet kalıpları, ön yargılar, ayrımcılık, güç dengesizliği ve ayrıcalıklar, erkekler ve kadınlar arasındaki liderlik bölünmesine de sebep olabilmektedir. İş hayatının özel hayatla bütünleşmesi, çalışan kadınların büyük çoğunluğunun iş ve aile hayatlarını dengelemeye çalışırken zorlanmasına neden olabilmektedir.
Hemşirelik mesleğinin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Küresel sağlık iş gücünün çoğu da kadınlardan ve hemşirelerden oluşmaktadır. Fakat üst düzey sağlık hizmetleri liderlik rollerinde kadın hemşireler yeterince temsil edilmemektedir. Özellikle cinsiyetçi ön yargılar kadın hemşirelerin farklı kariyer engelleriyle karşılaşmalarına sebep olabilmektedir. Kadın hemşireler, bilinçsiz ön yargıların yanı sıra güvenilirliklerini, kapasitelerini ve yeteneklerini etkileyen engellerle de karşılaşabilmektedir. Bu durumlar iş memnuniyetinin azalmasına ve işten ayrılma oranlarının artmasına neden olabilmektedir. Kadınların yetersizlik duygusu yaşamaları, liderlik fırsatları aramaktan caymalarına ve nitelikli kadın hemşirelerin liderlik rollerinde göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bakım vermenin kadınsı bir meslek olduğuna dair yaygın inanışın ve kadınların ast konumda olması yönündeki toplumsal beklentinin, kadın hemşirelerin sağlık hizmetlerinde ilerleme kaydetmelerini engelleyen önemli engeller olduğu da belirtilmektedir ve kadınların sağlık hizmetlerinde lider olabilme yeteneklerini kısıtlamaktadır.
Sağlık sektöründe vardiya ve nöbet sistemi ile çalışma, fazla mesai, aşırı iş yükü, yoğun çalışma saatleri, fiziksel ve duygusal zorluklar gibi durumlara ek olarak; kadın hemşirelerin ev ve özel hayatlarında annelik, eş olma gibi rollerinin olması, iş-aile dengesini kurmada zorluk yaşamalarına sebep olabilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Çalışma Yaşamı, Kadın Hemşireler, İş Gücü

A STUDY ON THE WORKING LIFE OF FEMALE NURSES

ABSTRACT

Today, due to economic and social conditions and technological advancements, the role of working women is changing, and the number of women in the workforce is increasing day by day. It is stated that increasing women's participation and employment in the workforce is extremely important for sustainable development, both individually and socially. Although women's participation in the labor market and their status have improved in recent years, gender inequality in working life still poses problems. Despite some progress and developments, institutions and organizations remain male-dominated environments. Despite increased integration into the workforce, women may still face prejudice and significant obstacles in their career advancement. Gender stereotypes, prejudices, discrimination, power imbalances, and privileges can also lead to a division of leadership between men and women. The integration of work and private life can make it difficult for the vast majority of working women to balance their work and family lives.

Women constitute the majority of the nursing profession. The majority of the global health workforce consists of women and nurses. Women constitute the vast majority of the nursing profession. The majority of the global healthcare workforce is also comprised of women and nurses. However, women nurses are underrepresented in senior healthcare leadership roles. In particular, sexist biases can cause women nurses to face various career obstacles. In addition to unconscious biases, women nurses may encounter obstacles that affect their credibility, capacity, and abilities. These situations can lead to decreased job satisfaction and increased turnover rates. Feelings of inadequacy of women discourage them from seeking leadership opportunities, leading to qualified women nurses being overlooked in leadership roles. It is also noted that the widespread belief that caregiving is a feminine profession and the societal expectation that women should be in subordinate positions are significant obstacles preventing women nurses from advancing in healthcare and limiting their ability to become leaders in healthcare.

In addition to issues such as shift work, overtime, excessive workload, long working hours, and physical and emotional challenges in the healthcare sector; The fact that female nurses have roles such as motherhood and being a wife in their home and private lives can cause them to experience difficulties in establishing work-family balance.

Keywords: Female Nurses, Gender, Working Life, Workforce.

1. GİRİŞ

Kadın, erkek tüm insanlar hayatlarını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak durumundadırlar. Bir insanın çalışma yaşamında geçirdiği süre, ortalama ömrünün yaklaşık yarısına denk gelmektedir ve çalışma koşullarının fiziki, maddi, sosyal ve psikolojik olarak iyileştirilmesi oldukça önem taşımaktadır (Nakışçi Kavas ve Develi, 2020).

Günümüzde, dünya genelinde ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle çalışan kadınların rolünün değiştiği ifade edilmektedir ve teknolojik gelişmelerle birlikte bilgi paylaşımı ve bilgiye ulaşılabilirliğin kolay ve hızlı olması, sektörel değişimler, hukuki ve sosyo-ekonomik değişimlerin kadınların çalışma hayatında yer almasını etkilediği belirtilmektedir. Özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye'de kadının çalışma yaşamındaki istihdam oranı, çalıştıkları sektörler, meslek çeşitleri gibi birçok faktörde değişim olduğu belirtilmektedir (Özhavzalı ve Yiğit Kayhan, 2020). Kadınların iş gücüne katılımının ve istihdamının artırılmasının hem birey olarak hem de toplumsal olarak sürdürülebilir kalkınma açısından oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir (Özhavzalı ve Yiğit Kayhan, 2020).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Kasım 2025 verilerine göre 15 yaş ve üstü nüfus içinde kadın istihdam oranı %32.2 olup, kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğu belirtilmektedir (TÜİK, 2025). Kadınların iş bulmasının ve iş yaşamındaki zorluklarının erkeklere göre daha dezavantajlı olduğu da ifade edilmektedir (Nakışçi Kavas ve Develi, 2020). Özellikle kadınlar erkeklere göre daha fazla zorluk yaşamaktadır. Kadınların daha az kaynağa sahip olmaları ve yöneticiler tarafından daha az yetkin olarak algılanmaları nedeniyle kariyerlerinde daha çok engelle karşılaşmalarına sebep olabilmektedir (Korkmaz ve Tozak, 2024).

İş hayatının özel hayatla bütünleşmesi birey, aile ve iş ile ilgili alanlarda da strese neden olup; kişinin fiziksel, duygusal ve sosyal refahını etkilemektedir. Bu nedenle, iş-yaşam dengesini sağlamak, çalışan kadınlar için iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak için oldukça önemlidir. Çalışan kadınların büyük çoğunluğunun, iş ve aile hayatlarını dengelemeye çalışırken zorlandığı belirtilmektedir (Jose, 2018). Artan iş baskısı ve kişisel sorumluluklar, çalışan kadınların kendilerine ayıracakları zamanı da azaltabilmektedir (Jose, 2018).TÜİK 2023 verilerine göre kadınlarda ev işleriyle meşguliyetin iş gücüne dâhil olmama nedenleri arasındaki payının % 42.9 olduğu ifade edilmektedir (TÜİK, 2023). Dünya genelinde sağlık iş gücünün %70'ini kadınlar, %89'unu ise hemşireler oluşturmaktadır (Global Health 50/50, 2018; Rick, 2019; WHO, 2019). Hemşirelik mesleğinin büyük çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır ve genel olarak hemşireler sağlık hizmetlerinin liderlik rollerinde yeterince temsil edilmemektedir. Üst düzey sağlık hizmetleri rollerinin yalnızca %25'i kadınlar tarafından doldurulmaktadır (WHO, 2019). Cinsiyet kalıpları, ön yargı, güç dengesizliği ve ayrıcalık, erkekler ve kadınlar arasındaki liderlik bölünmesine neden olabilmektedir (WHO, 2021). Kültürel cinsiyet normları ve "kadın işi" veya "erkek işi" gibi meslek kalıpları ile bakımın kadınsı bir rol olarak görülmesi de hemşirelerin liderlikteki değerinin düşmesine sebep olabildiği belirtilmektedir (WHO, 2019)

Sağlık sektöründe özellikle gece vardiyası ve fazla mesai gibi vardiyalı çalışma, hemşireler üzerinde hem profesyonel hem de kişisel alanda büyük bir stres oluşturabilmektedir. Çalışma planlarının uygun olmaması ve uzun çalışma saatlerinin çalışanların sağlığı ve refahı üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu ifade edilmektedir (Jose, 2018). Özellikle kadın hemşirelerin vardiyalı ve yoğun çalışma yaşamlarına ek olarak; ev ve özel hayatlarında annelik, eş olma gibi rollerinin olması onları daha çok olumsuz etkileyebilmektedir (Wilson, 2002). Kızılkeçi ve Er'in (2025) yaptığı bir araştırmada, erkek hemşirelerin çalışma ortamına yönelik tutumlarının kadın hemşirelere göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

2. KADIN HEMŞİRELERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDA YAŞADIKLARI SORUNLAR

Küresel sağlık iş gücünün yaklaşık %70'i kadınlardan, %89'u hemşirelerden oluşmakta olup; hemşirelik mesleğinin çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır (Global Health 50/50, 2018; WHO, 2019). Dünya genelinde kadın sağlık çalışanları; ailevi sorumluluklar, yetersiz insan kaynakları politikaları, mesleki gelişimlerini engelleyen cinsiyet eşitsizlikleri, kariyer ilerlemesi için sınırlı fırsatlar, tatmin edici olmayan çalışma koşulları, işle ilgili stres ve ataerkilliği destekleyen olumsuz politikalar gibi çalışma ortamlarıyla ilgili birçok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedir. (Al-Riyami ve ark., 2015; Alilu ve ark., 2016; Desai ve ark., 2016; Hong ve ark., 2011). Ayrıca hemşirelerin, nöbet ve vardiyalı çalışma sistemi ile çalışmaları da sosyal ve aile içi rollerini yerine getirmekte güçlük yaşamalarına sebep olabilmektedir. Aynı zamanda, bu kişiler ailenin bir üyesi ve bir çalışan olarak var olan rollerinde, rol-aktivite talepleri ve gereklilikler arasında zorlanma, zaman konusunda sıkıntılar yaşama ve rol-aktivite performansında yetersiz hissetme gibi duyguları yaşayabilmektedir (wilson, 2002).

Ayrıca iş-aile dengesi, birçok ülkede kariyer ilerlemesinin önündeki önemli bir engel olarak vurgulanmaktadır (Al-Riyami ve ark., 2015; Alilu ve ark., 2016). Birçok sektörde çalışan kadınlar gibi kadın hemşireler de evdeki ücretsiz bakım sorumluluklarını iş görevleriyle dengelemekte zorlandıklarını ve evdeki bakım işleri nedeniyle mesleki gelişim fırsatlarını geri çevirmek zorunda kaldığını belirtmektedirler (Rick, 2019).

Hemşirelik mesleğinde kadınlar, hemşireliğin liderlikten ziyade bakım odaklı bir meslek olarak klişeleştirilmesi ve kadınlar için liderlik rolünden ziyade bakım odaklı bir rol algısının cinsiyete dayalı olarak kesişmesi nedeniyle kariyer ilerlemesinde benzersiz engellerle karşılaşabilmektedir (Pincha Baduge, Garth, et al., 2023). Hemşirelik mesleği gibi kadınların yoğun olarak görev yaptığı hizmet sektöründe, yönetim kademelerinde erkek nüfusa oranla daha az temsil edilmeleri, toplumsal cinsiyet yanlılığının süregelen bir sorun olduğunu göstermektedir (Korkmaz ve Tozak, 2024). Ataerkil liderlik anlayışları ve hemşireliğin kadın işi olarak damgalanması, "geleneklerden, normlardan, değerlerden, kültürden veya deneyimlerden kaynaklanan, cinsiyete dayalı kasıtlı olmayan ve otomatik zihinsel çağrışımlar" olarak tanımlanan bilinçsiz cinsiyet ön yargısına sebep olabilmektedir (ILO, 2017; Newman ve ak., 2019). Hemşirelik mesleğinde erkekler, terfi talebinde bulunmasalar bile toplumsal cinsiyet normlarından dolayı yöneticileri tarafından terfiye daha çok uygun görülmektedir. Dolayısıyla kariyer yaşamında kadın meslektaşlarına göre daha hızlı ilerleme imkânına sahip olabilmektedirler. Hemşirelik iş gücünün yalnızca %10'unu temsil eden erkekler liderlik rollerinde %50'sinden fazlasını elde etmektedir (Korkmaz ve Tozak, 2024).

Türk sağlık sektöründeki cinsiyet eşitsizliklerinin, çeşitli şekillerde kendini gösterdiği belirtilmektedir. Kadın hemşireler genellikle bakım verme rollerinin bir uzantısı olarak görülmekte ve bu da mesleki fırsatlarını sınırlamakta ve liderlikte önemli engeller oluşturmaktadır. Bu algılar, kadınları belirli rollere hapseden ve örgütsel uygulamalar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilen toplumsal normlardan kaynaklanmaktadır. Bireysel düzeyde, kadın hemşireler ayrımcılık, şiddet ve iş-yaşam dengesi sorunları gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Sistemik olarak cinsiyet normları ,örgütsel yapıları etkileyerek kurumsal eşitliliğe ve verimliliğe engeller oluşturabilmektedir (Aca ve ark., 2025). Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yeni ortak raporuna göre, sağlık ve bakım sektöründeki kadınların, diğer ekonomik sektörlere kıyasla daha büyük bir cinsiyetler arası ücret eşitsizliğiyle karşı karşıya kaldığı ve ortalama olarak erkek meslektaşlarından %24 daha az kazandığı ifade edilmektedir (ILO, 2022). ILO'ya göre, sağlık sektöründeki kadınların erkek meslektaşlarına kıyasla terfi alma olasılıklarının %30 daha düşük olduğu ve benzer pozisyonlarda bile ortalama %24'lük bir ücret farkıyla karşı karşıya kaldığı ifade edilmektedir. Genel olarak hemşirelerin, sağlık hizmetleri liderlik rollerinde yeterince temsil edilmemekte olduğu ifade edilmektedir (Global Health 50/50, 2018; WHO, 2019). Hindistan'ın Kerala Eyalaeti'nde özel sektörde görev yapan kadın hemşirelerle yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılanların %75'inden fazlasının iş yerinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldığı belirtilmektedir (Rexen Jacob, 2020). Ayrıca kadın hemşirelerin yaklaşık %12.5'i ise büyük ölçüde zihinsel stres yaşadığını ifade etmiştir (Rexen Jacob, 2020).

3. KADIN HEMŞİRELERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDA KARİYER ENGELLERİ

Çalışma hayatında kadınlar bireysel, örgütsel ve toplumsal olarak engellerle karşılaşabilmektedir (Korkmaz ve Tozak, 2024). Özel yaşamda annelik ve evdeki rolleri üstlenirken, profesyonel alanda öz güven eksikliği, kariyer hedeflerine odaklanamama gibi bireysel engellerle de karşılaşabilmektedirler (Korkmaz ve Tozak, 2024).

Kadın hemşireler hem “cam tavan” (üst düzey liderlik pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen görünmez bariyer) hem de "cam asansör" (aynı pozisyonlarda başlayan erkeklerin daha hızlı ve kolay bir şekilde daha yüksek kademelere yükselmesi) ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye’de hemşirelikte cam tavan algısının kariyer sorunları üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan bir araştırmada, kadın hemşirelerin “Cam Tavan Algısı Ölçeği’nin” “Kişisel Tercih” ve “Örgüt Kültürü” alt boyutlarının erkek hemşirelere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Çerçi ve Uyurdağ, 2025). Ayrıca hemşirelerin cam tavan algılarının kariyer sorunlarını etkilediği tespit edilmiştir (Çerçi ve Uyurdağ, 2025). Bazı ülkelerde hemşirelerin %95'ini kadınlar oluşturmasına rağmen, liderlik pozisyonlarının yalnızca %25'inde görev almaktadır (Rick, 2019). Kadın hemşirelerin liderlik rollerinde göz ardı edilmesi; güvenilirliğini, kapasitesini ve yeteneklerini etkileyen engellerin ortaya çıkmasına sebep olmakla birlikte düşük iş memnuniyetine ve işten ayrılmalarına da neden olabilmektedir (Pincha Baduge ve ark., 2023). Kadın hemşire liderlerinin yeterli temsiline sahip olmak, bireysel fırsat eşitliğini yansıtır ve nitelikli iş gücü, rol modelleri, geliştirilmiş stratejik planlama, kalite ve süreç iyileştirme, insan kaynakları, finans ve karmaşık problem çözme dahil olmak üzere örgütsel ve sağlık sistemi açısından faydalar sağlayabilmektedir (Harper & Benson, 2019; Pincha Baduge, Mousa, ve ark., 2023).

Kadın hemşirelerin liderlik potansiyelini engelleyen örgütsel faktörler; yetenek, motivasyon ve fırsatları sınırlayan faktörler (maliyet kısıtlamaları, tam zamanlı istihdamı destekleyen ön yargılar, liderlik fırsatlarında cinsiyetle ilgili ön yargılar) olarak ifade edilmektedir Bunlar arasında liderlik eğitimi ve mentorluk programlarının eksikliği, belirsiz kariyer yolları, mentorluk ve rol modellerinin azlığı, iş yeri politikaları, cinsiyet ayrımcılığı, öz güven sorunları ve sınırlı liderlik fırsatları yer almaktadır. Özellikle, bu durum düşük ve orta gelirli ülkelerde daha da kötüleşmektedir (Pincha Baduge, Garth, ve ark., 2023; Pincha Baduge ve ark., 2024). Kadın hemşirelerin bireysel düzeydeki kariyer engelleri ise liderlik rollerine ilişkin algıları, öz güven sorunları, akademik rollerin sınırlı anlaşılması, ebeveynlik ve ev sorumluluklarıyla ilgili zorlukları kapsamaktadır (Pincha Baduge, Garth, ve ark., 2023; Pincha Baduge ve ark., 2024). Ayrıca yarı zamanlı çalışma, kariyer araları ve yaş ön yargısı da kadın hemşireler için liderlik fırsatlarını sınırlamakta ve kariyer ilerlemesini engelleyebilmektedir (Pincha Baduge ve ark., 2024).

Çalışma yaşamında önemli sorumluluklar üstlenen kadın hemşireler, genellikle eve döndüklerinde başka sorumluluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeterli destek veya esnek çalışma koşulları olmadan bu rolleri yerine getirmek ya da getirmeye çalışmak; tükenmişliğe, iş memnuniyetinin azalmasına, performansın düşmesine ve işten ayrılma oranının artmasına yol açabilmektedir (Orok ve ark., 2024). Tamer ve Öztürk’ün (2021) yaptığı bir çalışmada, kadın hemşirelerin Hemşirelik İş Yaşam Kalitesi Ölçeği’nin “İş Koşulları” alt boyut puan ortalamasının erkek hemşirelerin puan ortalamasından düşük olduğu bulunmuştur. Özer ve ark., (2019)’nın yaptığı bir araştırmada ise kadın hemşirelerin iş doyumu, ekip çalışması, güvenlik iklimi ve yönetim anlayışına ilişkin puanlarının erkek hemşirelerin puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Özer ve ark., 2019). Lübnan’da yapılan bir çalışmada, kadınların sağlık sektöründeki iş gücünün çoğunluğunu oluşturmasına rağmen, yönetimde adil bir şekilde temsil edilmedikleri belirtilmektedir (Tlaiss, 2013).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemşirelik mesleğini güçlendirmek; uygun maliyetle, erişilebilir ve kaliteli sağlık hizmeti sunulmasında oldukça önemlidir. Hemşirelik mesleğinin güçlenmesinde; sağlık hizmetleri liderliğinde cinsiyet çeşitliliğini teşvik etmek, kadın hemşireler için kariyer fırsatlarını iyileştirmek çok önemli olup; sağlık hizmeti kalitesinin ve hasta sonuçlarının iyileştirilmesi açısından da kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, kadın hemşirelere liderlik ve yönetici rollerinin verilmesi, kurumsal desteğin sağlanması, kadın hemşirelerin iş-aile yaşam dengesini sağlamada esnek ve destekleyici olabilmek oldukça önemli olmaktadır.

Bu konuda;

- Kurumlar ya da örgütler tarafından kadın hemşirelerin kariyerlerinde ilerleyebilmeleri sağlamak için eşit fırsatlar oluşturulmasında destekleyici politikaların geliştirilmesi,
- Kadın hemşirelerin kariyer yolundaki önemli bir engel olan cam tavanı kırmak için onları profesyonel olarak desteklemek, eğitim fırsatları sağlamak ve mentorluk geliştirmek, önerilebilir.

KAYNAKLAR

Aca, Z., Kırcal-Şahin, A., Özdemir, A., Kaymakcı, Y.S. (2025) Gender stereotypes and professional experiences of female nurses in Türkiye. *Front. Public Health,* 13:1538517. doi: 10.3389/fpubh.2025.1538517

Al-Riyami M., Fischer, I., Lopez, V. (2015). Nurses' perceptions of the challenges related to the Omanization policy. *Int Nurs Rev.,* 62(4):462–469. doi:10.1111/inr.12221

Alilu, L., Zamanzadeh, V., Fooladi, M.M., Valizadeh, L., Habibzadeh, H. (2016). Towards an understanding of clinical nurses challenges that leads intention to leave. *Acta Paulista De Enfermagem*, 29(5):534–541. doi:10.1590/1982-0194201600074

Çerçi, S., Uyurdağ, N. (2025). The influence of glass ceiling perception on career problems in nursing in Turkey: A cross-sectional study. *Journal of Nursing and Social Sciences related to Health and Illness,* 27(1):28-33.doi: 10.32725/kont.2025.001

Desai T, Ali S, Fang X, Thompson W, Jawa P, Vachharajani T.(2016). Equal work for unequal pay: The gender reimbursement gap for healthcare providers in the United States. *Postgrad Med J*., 92 (1092):571–575. doi:10.1136/postgradmedj-2016-134094

Global Health 50/50., (2018). The global Health 50/50 report: How gender responsive are the world's leading global health organisations. Available at: https://globalhealth5050.org/wp-content/uploads/2018/03/GH5050-Report-2018_Final.pdf (Accessed January 28, 2026).

Harper, K. J., & Benson, L. S. (2019). The importance and impact of nursesserving on boards. Nursing Economics, 37(4), 209–212.

Hong Lu K, Barriball L, Zhang X, While A. (2011). Job satisfaction among hospital nurses revisited: a systematic review. *Int J Nurs Stud*., 49:1017–1038. doi:10.1016/j.ijnurstu.2011.11.009

International Labour Organization. (2022). Women in the health and care sector earn 24 percent less than men. Available at: https://www.ilo.org/resource/news/women-health-and-care-sector-earn-24-cent-less-men-0 (Accessed January 28, 2026).

Rexen Jacob., R. (2020). Female Nurses in private sector: Their problems and prospects in changing scenario of challenging world. *International Review of Business and Economics,* 4(1): 405-410. https://doi.org/10.56902/IRBE.2020.4.2.6

Jose, J,. (2018). A study on work-life balance among female nurses wıth special reference to Pariyaram Medical College, Kannur District. *International Journal of Creative Research Thoughts,* 6(1): 1159-1175.

International Labour Organization. (2023). Breaking barriers: Unconscious gender bias in the workplace 2017. Available from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_dialogue/—act_emp/documents/publication/wcms_601276.pdf.

Korkmaz Ç.A., Tozak, F. (2024). Kariyer Şiddeti. Hemşirelikte Örgütsel Davranış Güncel Yaklaşım ve Yönelimler (Editörler: Serap ALTUNTAŞ, Ayşe ÇİÇEK KORKMAZ, Arzu Kader HARMANCI SEREN), Akademisyen Kitabevi, Ankara, ss.369-379.

Newman C, Stilwell B, Rick S, Peterson K. (2019). Investing in the power of nurse leadership: What will it take? IntraHealth International. Nursing now, Johnson & Johnson [Internet]. Available from: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/nursing/investing-in-nurse-leadership-report.pdf?sfvrsn=eb191afe_2&download=true.

Kızılkeçi, C. V., Er, F. (2025). The relationship between nurses' evaluation of working environments and tendency to medical error. *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 362-372. doi: 10.46413/ boneyusbad.1494699

Nakışçi Kavas, B., Develi, A. (2020). Çalışma yaşamındaki sorunlar bağlamında covid-19 pandemisinin kadın sağlık çalışanları üzerindeki etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 84-112.

Orok A. I., Anietie P. A., Akpan J. W. (2024), WorkLife balance of female nurses in University of Uyo Teaching Hospital: The personal life perspective. *British Journal of Management and Marketing Studies* 7(2), 167-180. doi:10.52589/BJMMSA3RNWSAM

Özer, Ö., Şantaş, F., Gün, Ç., Şentürk, S. (2019). Hemşirelerin hasta güvenliği tutumlarına ilişkin algılarının değerlendirilmesi. *ACU Sağlık Bil Derg.,* 10(2):161-168. https://doi.org/10.31067/0.2019.139

Özhavzalı, M., Yiğit Kayhan, N. (2020). Kadın ve Çalışma Hayatı. İksad Publishing House, Ankara.

Pincha Baduge, M.S.D.S., Garth, B., Boyd, L., Ward, K., Joseph, K., Proimos, J., Teede, H. J. (2023). Barriers to advancing women nurses in healthcare leadership: A systematic review and meta-synthesis. *eClinicalMedicine* 67,102354.

Pincha Baduge, M.S.D.S., Garth, B., Boyd, L., & Teede, H. J. (2024). Challenges and successful approaches towards promoting women nurses into healthcare leadership, through the lens of implementation science. *Journal of Advanced Nursing,* 80: 4337–4341. https://doi.org/10.1111/jan.16158

Pincha Baduge, M.S.D.S., Mousa, M., Garth, B., Boyd, L., & Teede, H. J. (2023). Organisational strategies for women nurses to advancein healthcare leadership: A systematic review. *Journal of Nursing Management,* 2678916: 1-8. doi:10.1155/2023/2678916

Rick, S. (2019). These Nurses Are Shining a Light on the Gender Barriers They Face at Work. https://www.intrahealth.org/vital/these-nurses-are-shining-light-gender-barriers-they-face-work (Acesses date: 19.01.2026)

Tamer, E., Öztürk, H. (2021). Hemşirelerin iş yaşam kalitesi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Ege üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(2): 107-119. https://doi.org/10.53490/egehemsire.748208

Tlaiss, HA. (2013). Women in healthcare: Barriers and enablers from a developing country perspective. *International Journal of Health Policy and Management*, 1: 23-33.

TÜİK, (2024). Türkiye'de İstatistiklerle Kadın. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_kad%C4%B1n2024.pdf

TÜİK, 2025. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Kas%C4%B1m-2025-54068&dil=1

Wilson, J. (2002) The Impacts of shift patterns on healthcare professionals. *J Nurs Manag*, 10: 211-219. https://doi.org/10.1046/j.1365-2834.2002.00308.x

World Health Organization. (2019). Delivered by women, led by men: A gender and equity analysis of the global health and social workforce. Available from: https://cdn.who.int/media/docs/ default-source/health-workforce/delivered-by-women-led-by-men.pdf?sfvrsn=94be9959_2.

World Health Organization. (2021). Global Strategic Directions For Nursing and Midwıfery 2021-2025. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/nursing-and-midwifery

KADINLARDA MIGRENIN OBJEKTIF ÖLÇÜM YÖNTEMLERI: GÜNCEL BULGULAR VE KLINIK UYGULAMADAKI POTANSIYEL KATKILAR

Dr. Öğr. Üyesi Vacide AŞIK ÖZDEMİR
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID: 0000-0001-6421-1518

ÖZET
Migren, özellikle kadınlarda yüksek prevalansa sahip, yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen ve iş gücü kaybına yol açabilen nörolojik bir hastalıktır. Geleneksel olarak migren tanısı, hastaların subjektif ağrı raporları ve klinik kriterler üzerinden yapılmakta olup, ağrının şiddeti ve sıklığı gibi önemli değişkenlerin ölçümünde sınırlılıklar taşımaktadır. Subjektif değerlendirmeler, klinik karar verme süreçlerini ve tedavi planlamasını olumsuz etkileyebilir. Son yıllarda geliştirilen objektif ölçüm yöntemleri, migrenin fizyopatolojik süreçlerini daha doğru ve güvenilir şekilde değerlendirme potansiyeli sunmaktadır. Bu derlemede, kadınlarda migrenin objektif ölçümünde kullanılan yöntemler sistematik olarak incelenmiştir. Başlıca yöntemler arasında elektrofizyolojik yaklaşımlar (EEG, görsel uyarılmış potansiyeller), nörogörüntüleme teknikleri (fMRI, PET), otonomik ölçümler (pupillometri, kalp hızı değişkenliği) ve biyobelirteçler (CGRP, östrojen ve progesteron düzeyleri) yer almaktadır. Ayrıca, menstrüel migren ve hormonal dalgalanmaların migren atakları üzerindeki etkisi, objektif ölçüm bulguları ile ilişkilendirilmiş ve kadın popülasyonuna özgü bulguların önemi vurgulanmıştır. Objektif ölçüm yöntemleri, migren patofizyolojisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamanın yanı sıra klinik uygulamalarda tanı, tedaviye yanıtın izlenmesi, tedavi etkinliğinin değerlendirilmesi ve kişiselleştirilmiş yönetim stratejilerinin geliştirilmesinde potansiyel faydalar sunmaktadır. Bununla birlikte, yöntemlerin standardizasyonu, maliyet etkinliği ve günlük klinik kullanım için uygulanabilirliği hâlâ araştırma gerektirmektedir. Gelecekte, kadınlarda migrenin objektif olarak değerlendirilmesi, hem klinik uygulamada hem de araştırmalarda daha güvenilir ve tutarlı sonuçların elde edilmesine önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda, objektif ölçüm yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve hormon düzeyleri ile ilişkilendirilmesi, kadınlarda migren yönetimi ve tedavi planlaması açısından kritik bir öneme sahiptir.
Anahtar Kelimeler: Migren, menstrüel migren, kadın sağlığı, ağrı ölçümü, objektif ölçüm yöntemleri, biyobelirteçler, klinik uygulama.

OBJECTIVE MEASUREMENT METHODS OF MIGRAINE IN WOMEN: CURRENT EVIDENCE AND POTENTIAL CONTRIBUTIONS TO CLINICAL PRACTICE

ABSTRACT
Migraine is a prevalent neurological disorder, particularly among women, and it significantly impairs quality of life while contributing to reduced productivity and socioeconomic burden. Traditionally, migraine diagnosis relies on patients' subjective pain reports and clinical criteria, which may limit the accurate assessment of attack frequency, intensity, and associated physiological changes. Subjective evaluations can affect clinical decision-making and treatment planning. In recent years, objective measurement methods have been developed to provide a more reliable evaluation of migraine pathophysiology. This review systematically examines the current evidence on objective assessment tools for migraine in women.

Key methods include electrophysiological approaches such as electroencephalography (EEG) and visual evoked potentials, neuroimaging techniques including functional magnetic resonance imaging (fMRI) and positron emission tomography (PET), autonomic measurements such as pupillometry and heart rate variability, and biochemical biomarkers including calcitonin gene-related peptide (CGRP) and sex hormone levels. Additionally, menstrual migraine and hormonal fluctuations are discussed in relation to objective measurement findings, highlighting the importance of sex-specific evaluation. Evidence suggests that objective assessment methods not only enhance understanding of migraine pathophysiology but also provide potential clinical benefits for diagnosis, monitoring treatment response, evaluating therapeutic efficacy, and developing personalized management strategies. However, standardization, cost-effectiveness, and feasibility in routine clinical practice remain areas requiring further research. In the future, objective evaluation of migraine in women offers significant opportunities to achieve more reliable and consistent outcomes in both clinical care and research. The integration of hormone-related assessments with objective measurement methods is particularly critical for improving migraine management and individualized treatment planning in women.
Keywords: Migraine, menstrual migraine, women's health, pain assessment, objective measurement methods, biomarkers, clinical practice.

1. Giriş

Migren, kadınlarda erkeklere kıyasla daha yüksek prevalansa sahip, nörobiyolojik temelli ve yaşam kalitesini ciddi düzeyde etkileyen bir baş ağrısı bozukluğu, ataklarla seyreden nörolojik bir hastalıktır. Hormonal dalgalanmalar (özellikle östrojen değişimleri), stres, uyku düzensizliği ve çevresel tetikleyiciler kadınlarda migren sıklığını ve şiddetini etkileyebilmektedir. Migren tanısı büyük ölçüde Uluslararası Baş Ağrısı Derneği (International Headache Society, IHS) tarafından geliştirilen Uluslararası Baş Ağrısı Bozuklukları Sınıflandırması (International Classification of Headache Disorders, ICHD) kriterlerine ve hastaların öznel ağrı bildirimlerine dayanmaktadır; bununla birlikte objektif biyobelirteçlerin bulunmaması klinik değerlendirme ve hastalık takibinde önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu nedenle migrenin patofizyolojisini daha iyi anlamaya ve ölçülebilir parametreler geliştirmeye yönelik araştırmalar hız kazanmıştır. Son yıllarda migrenin objektif ölçümüne yönelik nörogörüntüleme teknikleri, elektrofizyolojik ölçümler, biyokimyasal belirteçler ve dijital fenotipleme temelli yöntemler üzerinde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu derlemenin amacı, güncel çalışmalar ışığında migrenin objektif ölçümüne yönelik güncel yöntemleri incelemek ve bu yaklaşımların tanı ile klinik izleme süreçlerindeki potansiyel katkılarını ortaya koymaktır.

1.1. Tanım ve Epidemiyoloji

Migrenin en güncel ve uluslararası kabul görmüş tanımı Uluslararası Baş Ağrısı Derneği (IHS) tarafından ICHD-3'te verilmiştir: "Migren, tekrarlayan baş ağrısı atakları ile karakterize, genellikle orta veya şiddetli, pulsatif ve çoğunlukla tek taraflı olan bir nörolojik bozukluktur. Ataklar fiziksel aktivite ile kötüleşebilir ve bulantı, kusma, ışık ve ses hassasiyeti gibi semptomlarla birlikte görülebilir. Migren, aura (geçici fokal nörolojik belirtiler) ile veya aura olmadan ortaya çıkabilir ve yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir." (ICHD-3, 2018).

Literatür verileri, kadınlarda migrenin erkeklere göre yaklaşık iki-üç kat daha sık görüldüğünü ve daha ağır klinik seyir ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Ghadiri-Sani, 2025). 1990'dan 2023'e migren prevalansı neredeyse değişmemiştir; yani migrenin küresel yükü zaman içinde sabit kalmıştır.

Küresel Hastalık Yükü (Global Burden of Disease, GBD) 2023 analizine göre, migrenin dünya genelindeki yaş-standardize prevalansı yaklaşık %14,1 olup, kadınlarda (%17.6) erkeklere (%10.5) göre daha yüksek bulunmuştur. 2023'te migren tek başına yaklaşık 40,9 milyon engelliliğe bağlı yaşam yılı kaybı (Years Lived with Disability –YDL)'na neden olmuştur. Migren, tüm sağlık durumları arasında engellilik açısından altıncı sırada yer almaktadır**.** Bel ağrısı, depresif bozukluklar, anksiyete, düşmeler, duyu/işitme kayıpları, baş ağrısı bozuklukları ve diyabet GBD 2023 analizine göre YLD yükü açısından dünyada yüksek sıralarda yer alan sağlık nedenleridir ve migren baş ağrıları grubunun önemli (%90) bir bileşenidir (GBD 2023 Disease and Injury and Risk Factor Collaborators, 2025; GBD 2023 Headache Collaborators, 2025).

1.2. Patofizyoloji

Migren, yalnızca vasküler bir baş ağrısı değil, karmaşık nörovasküler, nöroinflamatuar ve santral sinir sistemi mekanizmalarının bir kombinasyonu ile ortaya çıkan kronik bir nörolojik bozukluktur. Modern moleküler ve klinik araştırmalar, migrenin başlıca altında yatan mekanizmaları daha bütüncül bir çerçevede açıklamaktadır.

Birincil olarak, trigeminovasküler sistemin aktivasyonu migren baş ağrısının merkezi bir özelliğidir. Trigeminal gangliondan salınan nöropeptidler, özellikle calcitonin gene-related peptide (CGRP), hem periferik hem de santral düzeyde önemli rol oynar; CGRP, meningeal damarların genişlemesine ve nörojenik inflamasyona katkıda bulunarak ağrı sinyallerinin iletimini kolaylaştırır. Bu nöropeptid hem trigeminal afferentlerde hem de trigeminal nöron terminallerinde bulunur ve ataklar sırasında yükselen seviyeleri migren ağrısını tetikleyebilir (Shibata, 2022).

Migrenli bireylerde ayrıca kortikal yaygın depresyon (CSD, cortical spreading depression) olarak adlandırılan bir nörofizyolojik olay görülür. CSD, kortikal bölgede kendiliğinden yayılabilen bir nöronal ve glial depolarizasyon dalgasıdır ve görsel aura gibi semptomlarla ilişkilendirilir. Bu dalga, trigeminal aferentlerin aktivasyonuna ve meningeal inflamatuar olayların tetiklenmesine yol açarak ağrının ortaya çıkışını kolaylaştırabilir. CSD'nin tetiklediği bu süreç, inflamatuar sinyallerin yükselmesine ve trigeminovasküler aktivasyonun sürdürülmesine neden olabilir (Kikkeri & Nagalli, 2025).

Son yıllarda neuroinflamasyonun migren patogenezindeki rolü de daha belirgin hale gelmiştir. Inflamatuar moleküller ve sitokinler, trigeminal sinir çevresinde aktif hale gelerek ağrı iletim yollarını etkiler ve duyarlılığı artırır (Morgan & Nkadimeng, 2025). Ayrıca immün hücrelerin ve nöroimmün etkileşimlerin migren gelişimine katkıda bulunduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır; bu süreçler hem periferik hem de santral sensitizasyona yol açabilir ve migrenin kronikleşmesine katkı sağlayabilir (Zhang, Simoes, Guo, & Cao, 2024).

Özetle, migren patofizyolojisi trigeminovasküler sistemin uyarılması, CGRP gibi nöropeptidlerin salınımı, kortikal yaygın depresyon, inflamatuar sinyalleşme ve santral duyarlılık mekanizmalarının etkileşimi ile açıklanmaktadır. Bu mekanizmaların kompleks etkileşimi, migren semptomlarının süregelen ağrı ve nörolojik belirtiler şeklinde ortaya çıkmasına neden olur.

1.2.1. Kadınlarda Migrenin Patofizyolojisi ve Hormonal Etkiler

Östrojenin serotonerjik, glutamaterjik, dopaminerjik ve GABAerjik sistemler aracılığıyla nörotransmisyonu etkilediğine dair giderek artan kanıtlar bulunmaktadır (Martin & Behbehani, 2006). Trigeminal sinirde östrojen reseptörleri mevcuttur ve ooferektomize edilmiş sıçanlarda yapılan bir çalışma, östrojenin kalsitonin genine bağlı peptit (CGRP) gibi aracı maddeler aracılığıyla trigeminal nöronların duyarlılığının düzenlenmesinde rol oynayabileceğini öne sürmektedir (Vetvik & MacGregor, 2017).

Fonksiyonel MRI (Magnetic Resonance Imaging) çalışmaları, üreme çağındaki sağlıklı kontrollere kıyasla migrenli erkek ve kadınların beyinlerinde hem yapısal hem de fonksiyonel farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bir çalışma, termal ağrıya yanıt olarak migrenli kadınların, migrenli erkeklere göre duygusal işlemeye dahil olan beyin bölgelerinde daha fazla aktivasyon sergilediğini bulmuştur. Bu bulgu, kadınların erkeklerle benzer ağrı şiddeti yaşamalarına rağmen ağrıya yanıt olarak daha yüksek düzeyde hoşnutsuzluk bildirmelerinin nedenini açıklamaya yardımcı olabilir (Vetvik & MacGregor, 2017).
Ergenlik döneminden itibaren kadınlar, özellikle aurasız migren olmak üzere, migrenle ilgili olarak erkeklerden daha yüksek oranlarda görülme sıklığı, semptomların şiddeti ve sakatlık yaşamaktadır (Allais, Chiarle, Sinigaglia, et al., 2020; Kuruvilla, Hutchinson, Moriarty, et al., 2025; Chalmer et al., 2023). Aurasız migrenin görülme sıklığı menarş döneminden başlayarak, doğurganlık yıllarında artarak, östrojen seviyelerinin dalgalanma eğiliminde olduğu perimenopoz döneminde zirveye ulaşarak ve östrojen seviyelerinin stabilize olma eğiliminde olduğu menopozdan sonra azalma eğiliminde olarak yaşa bağlı bir örüntü sergilemektedir (Bugge, Vetvik, Alstadhaug, et al., 2025). 30 ila 50 yaşları arasında, erkeklere göre 4 kat daha fazla kadın migren atağı geçirmektedir (Ferrari, Goadsby, Burstein, et al., 2022). Östrojen seviyeleri, kan akışı, nörotransmiterler ve hücre zarları boyunca iyon taşınması yoluyla migrenin etki mekanizmalarını etkileyebilir. (Ferrari, Goadsby, Burstein, et al., 2022; Allais et al., 2020; Kuruvilla, et al., 2025). Migren vakalarının en sık görüldüğü dönem, menstrüasyon başlangıcından 2 gün önce ile ilk 3 günü kapsayan 5 günlük periyottur (ICHD-3, 2018). Adet migrenleri daha uzun sürer, daha şiddetlidir, tekrarlama olasılığı daha yüksektir, tedaviye daha az yanıt verir ve daha fazla sakatlık, bulantı ve kusma ile ilişkilidir (Sacco, Ricci, Degan, & Carolei, 2012).

1.3. Belirti Bulgular ve Tanı

Migren, tekrarlayan ve orta-şiddetli baş ağrısı atakları ile karakterize nörolojik bir bozukluktur. Baş ağrısı genellikle tek taraflı, zonklayıcı ve fiziksel aktivite ile kötüleşir, bu durum hastanın günlük yaşamını ciddi şekilde etkileyebilir (Goadsby, Holland, Martins-Oliveira, Hoffmann, Schankin, & Akerman, 2017). Migren ataklarına sıklıkla bulantı ve kusma eşlik eder; ayrıca ışık ve ses hassasiyeti (fotofobi ve fonofobi) de sık görülen semptomlardandır (Silberstein, 2022; Kikkeri & Nagalli, 2025). Hastaların yaklaşık %25'inde ise aura olarak adlandırılan görsel, duyusal veya dilsel bozukluklar atak öncesinde veya sırasında gözlemlenebilir ve bu semptomlar migrenin habercisi niteliğindedir (Goadsby et al., 2017). Atak sırasında yorgunluk, konsantrasyon bozukluğu ve genel halsizlik gibi ek semptomlar da görülebilir; bu durumlar, hastaların yaşam kalitesini ve iş gücünü olumsuz etkileyebilir (Silberstein, 2022). Migren ataklarının süresi genellikle 4–72 saat arasında değişir ve kişiden kişiye farklılık gösterebilir (Kikkeri & Nagalli, 2025).
Uluslararası Baş Ağrısı Bozuklukları Sınıflandırması, 3. baskı (ICHD-III), migreni 4-72 saat süren ataklar şeklinde kendini gösteren, tekrarlayan, orta ila şiddetli bir baş ağrısı bozukluğu olarak tanımlar. Bu ataklara sıklıkla bulantı ve/veya fotofobi ve fonofobi eşlik eder ve rutin fiziksel aktivite ile şiddetlenir (ICHD-3, 2018).
Prodromal dönem, baş ağrısı başlamadan önce ortaya çıkan ve kişilere atak yaklaşmakta olduğuna dair sinyaller veren erken semptomları kapsar. Migren atakları, nörolojik bir bozukluk olarak çeşitli öncü (prodromal) belirtilerle başlayabilir; bu dönemde açlık, susuzluk, yorgunluk, ruh hâli değişiklikleri gibi semptomlar saatler hatta günler öncesinden görülebilir ve baş ağrısı başlangıcından önce ortaya çıkabilir. Prodromal semptomlar hastaların önemli bir kısmında görülür ve örneğin ışığa veya sese hassasiyet, yorgunluk ve konsantrasyon güçlüğü gibi belirtiler prodrome evresinde bildirilmiştir (Schwedt, Lipton, Goadsby, Chiang, Klein, Hussar, Liu, Yu, Finnegan, & Trugman, 2025).

Migren ataklarını takip eden dönemde ise postdromal semptomlar görülebilir; atak sonrası yorgunluk, halsizlik, odaklanma güçlüğü gibi yakınmalar bildirilmiştir (Thuraiaiyah, Ashina, Christensen, Al-Khazali, & Ashina, 2024). Hastaların yaklaşık %30'a yakını, ağrı öncesi veya eşzamanlı gelişen geçici ve tamamen geri dönüşümlü nörolojik fenomenler, yani aura yaşar; bu belirtiler genellikle görsel, duyusal veya motor semptomlar şeklinde olur ve kısa süreli seyrettikleri bildirilmektedir (Grodzka et al., 2025).

2. Migrenin Objektif Ölçüm Yöntemleri

Migrenin altında yatan mekanizmalar karmaşık ve heterojendir (Ashina, 2020; Ashina et al., 2021). Migren tanısı genellikle subjektif hasta raporlarına ve klinik kriterlere dayanmaktadır (Ferrari et al., 2022; Vetvik & MacGregor, 2017). Migren çalışmaları, tedavi yanıtını değerlendirmek için ağrı yoğunluğu (örneğin VAS skoru), atak sıklığı ve migrenli gün sayısı gibi objektif ölçüm uç noktalarının kullanımını önermektedir; bu parametreler klinik denemelerde birincil sonuçlar olarak kabul edilmektedir (Sacco, 2025). Uluslararası klinik araştırma rehberleri, baş ağrısı gün sayısı, orta-şiddetli ağrı gün sayısı ve ≥%50 azalma gibi objektif ölçütler kullanarak tedavi etkinliğinin belirlenmesini tavsiye etmektedir; bu da ölçülen değişkenlerin objektif olarak izlenmesinin gerektiğini vurgular (Torres-Ferrus et al., 2020). Ayrıca, güncel derlemelerde migren için geliştirilen ölçüm araçlarının, baş ağrısı şiddeti, frekansı ve süresi gibi standart belirteçlerin takibini sağlayan klinik skalaları ve hasta tarafından rapor edilen sonuç ölçütlerini **(**Patient-Reported Outcome Measures, PROMs) içerdiği vurgulanmaktadır (Yalınay Dikmen, Ozge, & Martelletti, 2023). Ağrı şiddeti, sıklığı ve atak süresi gibi değişkenlerin objektif olarak ölçülmesi, tedavi yanıtının değerlendirilmesi ve hastalık yükünün doğru belirlenmesi açısından önemli olmakla birlikte son yıllarda, migren ataklarının nöroimmün ve vasküler mekanizmalarını inceleyen fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), elektroensefalografi (EEG), Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) ve trigeminal sistem aktivitesini değerlendiren biyobelirteçler gibi objektif ölçüm yöntemleri literatürde giderek daha fazla kullanılmaktadır (Zhang et al., 2024; Morgan & Nkadimeng, 2025). Bu yöntemler aşağıda derlenmiştir.

2. 1. Nörogörüntüleme Teknikleri

Nörogörüntüleme teknikleri -özellikle fMRI, EEG ve PET- migrenin patofizyolojisini, ağrı mekanizmalarını ve ağrıya bağlı beyin aktivitelerini anlamada giderek daha fazla kullanılmakta; bu da aslında migren klinik fenomenlerini objektif beyin verilerine bağlama konusunda önemli bir literatür birikimi oluşturmaktadır.

2.1.1. Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI)

Fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) gibi gelişmiş görüntüleme yöntemleri, migrenin nörofizyolojik süreçlerini objektif olarak değerlendirmede kritik bir araçtır. Yüksek çözünürlük, düşük maliyet ve radyasyon içermemesi, migren hastalarında tekrarlanan muayeneler söz konusu olduğunda MR'ı tercih edilen görüntüleme yöntemi haline getiren avantajlardır. Fonksiyonel MR (fMR), kan akışındaki küçük değişikliklere dayanarak beyin fonksiyonunun bir göstergesi olan nöronal aktiviteyi değerlendirmek için kullanılan bir MR yöntemidir (Messina, Gollion, Christensen, & Amin, 2022). Yakın tarihli bir longitudinal fMRI çalışmasında, menstrüel migren hastalarında baş ağrısı başlamadan önce hipotalamik aktivasyon tespit edilmiştir; bu, migren ataklarının başlama mekanizmalarına işaret etmektedir. Bu tür görüntülemeler, migrenin hormonal etkilerle ilişkili merkezi ağ değişikliklerini anlamaya yardımcı olur (Peng, Mehnert, & May, 2025).

Bu bulgular, menstrual migren gibi kadınlara özgü alt tiplerin nörobiyolojik temeline ışık tutmaktadır. Ancak görüntüleme yöntemleri halen araştırma düzeyinde olup rutin klinik kullanım için standardizasyon gerekmektedir.

2. 1. 2. Elektroensefalografi (EEG)

Elektroensefalografi (EEG), beynin elektriksel aktivitesini kafa derisine yerleştirilen elektrotlar aracılığıyla kaydeden, non-invaziv ve yüksek zaman çözünürlüğüne sahip bir nörofizyolojik ölçüm yöntemidir. Migren araştırmalarında EEG, özellikle kortikal uyarılabilirlik, duyusal işlemleme ve ağrı modülasyon mekanizmalarını objektif olarak değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Zebhauser et al., 2024; Helling et al., 2023).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, migrenli bireylerde özellikle alfa, beta, theta ve delta frekans bantlarında belirgin değişiklikler olduğunu göstermektedir. Örneğin, kadın migren hastalarında yapılan bir EEG çalışmasında sağlıklı bireylere kıyasla oksipitoparyetal ve frontosentral bölgelerde alfa gücünde değişiklikler ile beta, delta ve theta bantlarında anlamlı azalmalar saptanmıştır; bu bulgular migrenin beyin ağlarında oluşan fonksiyonel değişikliklerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Pelayo-González et al., 2023).

Benzer şekilde, son yıllarda gerçekleştirilen sistematik derleme ve meta-analizler, dinlenim durumunda yapılan EEG ve manyetoensefalografi ölçümlerinin migren patofizyolojisini anlamada önemli bilgiler sağladığını ve potansiyel biyobelirteçler geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini bildirmektedir (Zebhauser et al., 2024). Ayrıca somatosensoriyel uyarılmış EEG yanıtlarını inceleyen güncel çalışmalar, migren hastalarında beyin sapı ile korteks arasındaki aktivasyon ve bağlantı örüntülerinde değişiklikler bulunduğunu göstermiştir; bu değişikliklerin migrenin duyusal aşırı duyarlılığı ve ağrı işleme süreçleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Hsiao, Chen, Liu, Chiang, & Wu, 2024). Bu nedenle EEG, migren atağının fizyopatolojisini objektif olarak incelemek, hastalık alt tiplerini belirlemek ve tedaviye verilen yanıtı değerlendirmek açısından klinik araştırmalarda giderek daha fazla önem kazanan bir nörogörüntüleme tekniği olarak kabul edilmektedir.

2.1.3. Pozitron Emisyon Tomografisi (PET)

Pozitron Emisyon Tomografisi (PET), radyonüklid işaretli moleküller kullanarak beynin metabolik ve fonksiyonel aktivitelerini uzaysal olarak haritalayan non-invaziv bir nörogörüntüleme yöntemidir. Migren araştırmalarında PET, özellikle beyin metabolizması, nörotransmitter reseptör dağılımı ve ağrı işleme sistemlerinin objektif değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. PET çalışmalarında, 5-HT (serotonin) reseptör bağlanmasının ağrı işlemleyen kortikal ve subkortikal alanlarda azaldığı ve bu değişikliklerin migren atakları ile ilişkili olabileceği gösterilmiştir (Zhou, 2024). Ayrıca PET temelli radyoligandlar, migren beyinlerinde dinlenim ve uyarılmış durumlarda glukoz metabolizması, nöroinflamasyon ve nörotransmitter aktivitesinde farklılıklar tespit etmeye olanak sağlamıştır (Schwedt, 2015; Zhou, 2024), bu da migren patofizyolojisinin merkezi sinir sistemi mekanizmalarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Fonksiyonel görüntüleme çalışmalarının çoğunun PET ve fMRI'yi bir arada kullandığı ve bu yöntemlerin migren beyin ağlarının aktivasyon paternlerindeki farklılıkları ortaya koyduğu bildirilmektedir (Schwedt, 2015). Bu nedenle PET, migrenin nörobiyolojik alt yapısını objektif olarak anlamak, belirli farmakolojik hedeflerin gösterimini yapmak ve klinik uygulamalarda tedavi yanıtını değerlendirmek için değerli bir araç olarak önem kazanmaktadır.

2. 2. Biyokimyasal Biyobelirteçler

2. 2. 1. CGRP (Calcitonin Gene-Related Peptide)

Kalsitonin gen ilişkili peptid (Calcitonin Gene-Related Peptide, CGRP), trigeminal sinir sistemi tarafından salınan ve güçlü vazodilatör etkisi olan nöropeptidlerden biridir. Migren patofizyolojisinde CGRP'nin merkezi rolü, hem atak sırasında kandaki CGRP düzeylerinin yükselmesi hem de CGRP antagonisti veya monoklonal antikor tedavilerinin migren ataklarını azaltmadaki etkinliği ile desteklenmiştir (Ashina et al., 2021).

Mevcut araştırmalar CGRP'nin migren patofizyolojisinde merkezi bir molekül olduğunu desteklese de, plazma veya serum CGRP düzeylerinin klinik uygulamada tanı veya hastalık şiddetini belirlemede standardize edilmiş objektif bir biyobelirteç olarak kullanımı halen tartışmalıdır. CGRP ölçümleri çalışmalarda farklı sonuçlar vermekte ve metodolojik heterojenlikler nedeniyle sonuçlar değişkenlik göstermektedir; bu yüzden CGRP, mikojen tanısı veya izleminde tek başına doğrulanmış bir biyobelirteç olarak kabul edilmemektedir (Betel Tesfay et al., 2022; Tchivileva et al., 2023). Migrenin kadınlarda daha sık görülmesinde hormonal değişimlerin etkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle östrojen düzeylerindeki dalgalanmaların CGRP sistemini etkileyerek migren atak sıklığını ve şiddetini değiştirdiğine dair kanıtlar vardır (Krause, Warfvinge, Haanes & Edvinsson, 2021). Bu nedenle CGRP, migren atağının fizyolojik süreçlerini objektif olarak değerlendiren önemli bir biyobelirteç olarak klinik ve araştırma bağlamında giderek daha fazla kullanılmaktadır.

CGRP, migren patofizyolojisinde merkezi role sahip nöropeptidlerden biridir. Son yıllarda yapılan bir çalışmada kadın migren hastalarında serum CGRP düzeylerinin sağlıklı kontrollere göre anlamlı derecede yüksek olduğu gösterilmiştir (Huang et al., 2025).

CGRP'nin tanısal ayırt ediciliği konusunda umut verici sonuçlar bulunmakla birlikte, tek başına tanı koydurucu bir biyobelirteç olarak kabul edilmesi için daha geniş örneklemli çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu tür biyobelirteçler hem tanısal hem de tedavi yanıtını izleme açısından umut vaat etmektedir.

2. 2. 2. Diğer Biyobelirteçler

Bir sistematik derleme, son beş yılın migren biyobelirteç literatürünü incelemiş; sitokinler, PACAP, inflamatuar belirteçler ve mitokondriyal metabolitler gibi moleküler belirteçlerin potansiyel olarak migren tanısı ve izleminde kullanılabileceğini bildirmiştir. Ancak yazarlar, metodolojik heterojenlik ve standardizasyon eksikliği nedeniyle henüz klinik uygulamada kullanılacak net biyobelirteçlere ulaşılamadığını vurgulamaktadırlar (Różycka, Siwak, Rucka, Bielewicz & Rejdak, 2025).

Demartini ve arkadaşları (2023), migrenin moleküler ve biyokimyasal imzalarını kapsamlı bir şekilde değerlendirdikleri derlemelerinde, CGRP dışındaki çeşitli biyobelirteçlerin de migren patofizyolojisinde potansiyel rol oynadığını vurgulamaktadır. Örneğin inflamatuar sitokinler (IL-6, TNF-α), nitrojen oksit metabolitleri ve oksidatif stres göstergeleri, hem preklinik hem de klinik çalışmalar kapsamında migrenli bireylerde kontrol gruplarına göre farklı düzeylerde bulunmuştur; bu bulgular migren atağı sırasında sistemik inflamasyon ve oksidatif yükte artış olabileceğini göstermektedir. Ayrıca serotonin ve dopamin metabolitleri ile endokannabinoid sistem bileşenleri gibi nörotransmitter belirteçlerinin de migren atağı sırasında ve sonrasında değişim gösterdiği rapor edilmiştir; bu durum merkezi sinir sistemi içi ağrı modülasyon süreçlerinin biyokimyasal düzeyde izlenmesinin mümkün olabileceğine işaret etmektedir. Ancak yazarlar, bu potansiyel biyobelirteçlerin klinik uygulamada kullanılabilmesi için örnekleme zamanlaması, biyolojik materyal seçimi ve konfaktörlerin (yaş, cinsiyet, hormonal döngü) kontrolü gibi metodolojik zorlukların titizlikle ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Demartini et al., 2023).

Bu bağlamda, CGRP dışı markırların migren atağı dinamiklerini objektif olarak değerlendirmede katkı sağlayabileceği, ancak henüz standart klinik pratikte yaygın ölçüm protokollerine ulaşmadığı sonucuna varılmıştır.

2. 3. Otonom Sinir Sistemi ve Fizyolojik Ölçümler

Migrenlilerde otonom sinir sisteminin (OSS) fonksiyonel durumu, migrenin fizyopatolojisinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. OSS, sempatik ve parasempatik dallar aracılığıyla kalp hızı, kan basıncı, sindirim gibi hayati fizyolojik süreçleri düzenler ve migren atağı öncesi, sırasında veya sonrasında vegetatif belirtiler ortaya çıkabilir (Pavelić, Zebenholzer & Wöber, 2024). Bu bağlamda, kalp hızı değişkenliği (KHD/HRV) gibi fizyolojik ölçümler, otonomik aktivitenin dolaylı göstergeleri olarak sıkça araştırılmaktadır: HRV, kalp atımları arasındaki interval dalgalanmalarını analiz ederek sempatik–parasempatik denge hakkında bilgi sağlar ve migren atağı sırasında bu parametrelerde belirgin bozulmalar bildirilmiştir (Zhang, Qiu, Zhao, Wang & Yu, 2021). Özellikle episodik migren atağı esnasında HRV'nin azaldığı ve bu durumun OSS dengesizliğine işaret ettiği gösterilmiş; bu değişiklikler migren ağrısının şiddeti ile de ilişkilendirilmektedir (Zhang et al., 2021). Ayrıca sistematik derlemeler, migren hastalarının interiktal dönemde de derin nefes, Valsalva manevrası ve ortostatik zorlama gibi standardize otonomik testlerde sağlıklı kontrollere göre daha düşük performans sergileyebileceğini ortaya koymuştur (Pavelić et al., 2024). Bu bulgular, OSS ölçümlerinin migrenin objektif değerlendirilmesinde potansiyel katkı sağlayabileceğini ancak heterojen sonuçlar nedeniyle standart klinik kullanıma henüz tam olarak yerleşmediğini göstermektedir.

2. 4. Dijital Fenotipleme ve Yapay Zeka Yaklaşımları

Makine öğrenmesi ve yapay zeka (YZ) tabanlı sistemler; EEG verileri, fizyolojik parametreler ve klinik semptomları entegre ederek migren sınıflandırması yapabilmektedir. Bu yöntemler, karmaşık biyolojik veriler arasındaki örüntüleri tanımlamada geleneksel istatistiksel yöntemlerden daha yüksek doğruluk sunabilmektedir (Khan et al., 2024; Petrušić et al., 2025; Orhanbulucu & Latifoğlu, 2024).

Migren gibi karmaşık ve fenotipik çeşitliliğe sahip nörolojik bozuklukların objektif olarak değerlendirilmesi, geleneksel klinik ölçümlerin ötesinde dijital fenotipleme ve YZ gibi yeni yöntemlerin kullanımını gündeme getirmiştir. Dijital fenotipleme, bireylerin akıllı telefonlar, giyilebilir sensörler ve diğer dijital cihazlar aracılığıyla gerçek zamanlı olarak toplanan davranışsal ve fizyolojik verilerin analiz edilmesiyle oluşturulan sürekli, çevresel ve objektif veri profillerini ifade eder; bu yaklaşım migrenin tetikleyicileri, prodromal belirtileri, atağın karakteristik özellikleri ve tedavi yanıtlarının daha hassas belirlenmesine imkân tanır (Petrušić, 2025). Özellikle YZ destekli analitik platformlar, bu büyük ve karmaşık dijital veri setlerinden anlamlı kalıplar çıkararak migren alt tiplerini ayırt edebilir, atak öncesi uyarı sinyallerini tespit edebilir ve kişiselleştirilmiş tedavi stratejileri için hasta fenotipini modelleyebilir (Riskin et al., 2023). Ayrıca "dijital ikiz" (digital twin) konsepti gibi yapay zekâ destekli modeller, bireyin gerçek-hayattaki sağlık verilerini sanal bir temsil ile eşleştirerek tedavi yanıtlarını simüle etmek ve optimal yönetim yollarını önermek için potansiyel sunmaktadır (Gazerani, 2023). Buna rağmen, mevcut literatürde dijital fenotipleme ve YZ yaklaşımlarının heterojen metodolojilerle sınırlı çalışmalarda incelendiği; bu nedenle sonuçların genellenebilirliği ve klinik uygulama standartlarının henüz netleşmediği belirtilmektedir (Petrušić, 2025). Bu teknoloji tabanlı yaklaşımlar, migrenin objektif ölçümünde ve kişiselleştirilmiş bakımda gelecekte önemli katkılar sağlayabileceğini göstermektedir; ancak çoğul veri kaynaklarının birleştirilmesi, metodolojik standartizasyon ve klinik validasyon çalışmaları gerekmektedir.

Henüz klinik uygulamaya tam olarak entegre edilmemiş olsa da bu teknolojiler migrenin objektif ve kişiselleştirilmiş değerlendirilmesinde önemli bir gelecek potansiyeli taşımaktadır.

3. Klinik Uygulamadaki Potansiyel Katkılar

Migrenin objektif olarak ölçülmesi, klinik uygulamada hem tanı hem de tedavi yönetimi açısından önemli potansiyel sunmaktadır. Nörogörüntüleme yöntemleri, özellikle fMRI, EEG ve PET, migrenin nörobiyolojik temellerini anlamak ve kortikal uyarılabilirlik ile ağrı modülasyon mekanizmalarını değerlendirmek için kullanılmaktadır (Messina, Gollion & Christensen, 2022; Hsiao et al., 2024; Peng, Mehnert & May, 2025). Bu teknikler, klinik olarak hastaların alt tiplerini ayırt etmede, tedaviye yanıtı öngörmede ve kişiselleştirilmiş yaklaşımların geliştirilmesinde katkı sağlayabilir.

Biyokimyasal biyobelirteçler, özellikle CGRP ve sitokinler gibi inflamatuar moleküller, migren patofizyolojisinin doğrudan göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Demartini et al., 2023; Różycka et al., 2025). CGRP düzeylerinin migren atağı ve interiktal dönemde ölçülmesi, tedavi etkinliğinin izlenmesi ve biyolojik alt tiplerin tanımlanmasına olanak sağlayabilir; ancak metodolojik heterojenlik ve standardizasyon eksikliği, bu belirteçlerin klinik kullanımını sınırlamaktadır (Huang et al., 2025).

Otonom sinir sistemi ve fizyolojik ölçümler, kalp hızı değişkenliği, kan basıncı ve diğer vegetatif parametreler üzerinden migren atağı ve interiktal dönemde OSS dengesizliğini değerlendirmeye imkan tanır (Pavelić, Zebenholzer & Wöber, 2024; Zhang et al., 2021). Bu ölçümler, migren fenotiplerini objektif olarak belirleme ve bireyselleştirilmiş tedavi stratejilerini yönlendirme potansiyeli taşır, ancak heterojen test protokolleri ve standardizasyon eksikliği dikkat edilmesi gereken sınırlamalardır.

Dijital fenotipleme ve yapay zekâ yaklaşımları, akıllı telefonlar, giyilebilir cihazlar ve elektronik sağlık kayıtlarından elde edilen büyük veri setlerini analiz ederek migren alt tiplerini sınıflandırma, atağı önceden tahmin etme ve tedavi yanıtını modelleme olanağı sunar (Petrušić et al., 2025; Khan et al., 2024; Orhanbulucu & Latifoğlu, 2024; Riskin et al., 2023). Bu yöntemler, klinik karar destek sistemleri aracılığıyla kişiselleştirilmiş tedavi planlarının geliştirilmesi ve objektif takip için umut vadetmektedir; ancak metodolojik standartlaşma ve küresel iş birliği ihtiyacı henüz karşılanmamıştır.

Sonuç olarak, bu çeşitli objektif ölçüm yöntemleri migrenin tanısal doğruluğunu artırma, tedavi yanıtını izleme ve kişiselleştirilmiş yönetim stratejileri geliştirme açısından klinik uygulamada önemli katkılar sunmaktadır. Ancak, metodolojik heterojenlik, standart protokol eksikliği ve ölçümlerin klinik validasyonu gibi sınırlamalar, bu yaklaşımların yaygın klinik kullanımı önünde halen engel teşkil etmektedir (Demartini et al., 2023; Petrušić et al., 2025; Huang et al., 2025).

4. Sonuç

Son beş yılda migrenin objektif ölçümüne yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak hiçbir yöntem tek başına tanısal altın standart haline gelmemiştir. Kadınlarda hormonal değişimlerin biyobelirteç düzeyleri ve nörofizyolojik parametreler üzerindeki etkisi, cinsiyete özgü analizlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

En umut verici yaklaşım, multimodal değerlendirme modelleridir. Biyokimyasal belirteçler, nörofizyolojik ölçümler ve dijital fenotipleme verilerinin birlikte kullanılması, gelecekte daha güvenilir objektif tanı araçlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Kadınlarda migrenin yönetiminde objektif ölçüm yöntemleri, tanı, tedavi takibi ve kişiselleştirilmiş stratejiler açısından önemli potansiyel sunmaktadır. Nörogörüntüleme teknikleri (fMRI, EEG, PET), migrenin nörobiyolojik mekanizmalarını ortaya koyarak alt tiplerin ayrımına ve tedavi yanıtının izlenmesine katkı sağlar (Messina, Gollion & Christensen, 2022; Hsiao et al., 2024). Biyobelirteçler, özellikle CGRP ve inflamatuar moleküller, migrenin objektif göstergeleri olarak değer taşımakla birlikte, metodolojik farklılıklar kullanımını sınırlamaktadır (Demartini et al., 2023; Huang et al., 2025).
Otonom sinir sistemi ve fizyolojik ölçümler, kalp hızı değişkenliği ve vegetatif parametrelerle migren atağı ve interiktal dönemde OSS dengesizliğini ortaya koymaktadır (Pavelić, Zebenholzer & Wöber, 2024; Zhang et al., 2021). Dijital fenotipleme ve yapay zekâ yaklaşımları ise büyük veri setlerinden anlamlı kalıplar çıkararak migren alt tiplerini sınıflandırma ve atağı önceden tahmin etme imkânı sunmaktadır (Petrušić et al., 2025; Khan et al., 2024; Orhanbulucu & Latifoğlu, 2024; Riskin et al., 2023).
Sonuç olarak, bu objektif yöntemler klinik uygulamada tanıyı destekleme, tedavi yanıtını izleme ve kişiselleştirilmiş yönetim stratejileri geliştirme açısından umut vaat etmektedir. Ancak metodolojik standartlaşma ve klinik validasyon çalışmaları, yaygın kullanım için kritik öneme sahiptir (Demartini et al., 2023; Petrušić et al., 2025; Huang et al., 2025).

Kaynaklar

Allais, G., Chiarle, G., Sinigaglia, S., Benedetto, C., Mana, O., & D'Andrea, G. (2020). Gender-related differences in migraine. *Neurological Sciences, 41*(Suppl 2), 429–436. https://doi.org/10.1007/s10072-020-04643-8

Ashina, M. (2020). Migraine. *New England Journal of Medicine, 383*(19), 1866–1876. https://doi.org/10.1056/NEJMra1915327

Ashina, M., Terwindt, G. M., Al-Karagholi, M. A., De Boer, I., Lee, M. J., Hay, D. L., Schulte, L. H., Hadjikhani, N., Sinclair, A. J., & Ashina, H. (2021). Migraine: Disease characterisation, biomarkers, and precision medicine. *The Lancet, 397*(10283), 1496–1504. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32162-0.

Betel Tesfay, B., Karlsson, W. K., Dominguez Moreno, R., Hay, D. L., & Hougaard, A. (2022). Is calcitonin gene-related peptide a reliable biochemical marker of migraine? *Current Opinion in Neurology, 35*(3), 343–352. https://doi.org/10.1097/WCO.0000000000001053

Bugge, N. S., Vetvik, K. G., Alstadhaug, K. B., et al. (2025). Migraine through puberty and menopausal transition—Data from the population-based Norwegian Women and Health study (NOWAC). *Journal of Headache and Pain, 26*, 145. https://doi.org/10.1186/s10194-025-02083-3

Chalmer, M. A., Kogelman, L. J. A., Callesen, I., Christensen, C. G., Techlo, T. R., Møller, P. L., Davidsson, O. B., Olofsson, I. A., Schwinn, M., Mikkelsen, S., Dinh, K. M., Nielsen, K., Topholm, M., Erikstrup, C., Ostrowski, S. R., Pedersen, O. B.; DBDS Genomic Consortium; Hjalgrim, H., Banasik, K., Burgdorf, K. S., Nyegaard, M., Olesen, J., & Hansen, T. F. (2023). Sex differences in clinical characteristics of migraine and its burden: A population-based study. *European Journal of Neurology, 30*(6), 1774–1784.

Demartini, C., Francavilla, M., Zanaboni, A. M., Facchetti, S., De Icco, R., Martinelli, D., Allena, M., Greco, R., & Tassorelli, C. (2023). Biomarkers of migraine: An integrated evaluation of preclinical and clinical findings. *International Journal of Molecular Sciences, 24*(6), 5334. https://doi.org/10.3390/ijms24065334

Ferrari, M. D., Goadsby, P. J., Burstein, R., et al. (2022). Migraine. *Nature Reviews Disease Primers, 8*, 2. https://doi.org/10.1038/s41572-021-00328-4

Gazerani, P. (2023). Intelligent digital twins for personalized migraine care. Journal of Personalized Medicine, *13*(8), 1255. https://doi.org/10.3390/jpm13081255

GBD 2023 Headache Collaborators. (2025). Global, regional, and national burden of headache disorders, 1990–2023: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2023. *The Lancet Neurology, 24*(12), 1005–1015. doi: 10.1016/S1474-4422(25)00402-8.

GBD 2023 Disease and Injury and Risk Factor Collaborators. (2025). Burden of 375 diseases and injuries, risk attributable burden of 88 risk factors, and healthy life expectancy in 204 countries and territories, including 660 subnational locations, 1990–2023: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2023. *The Lancet, 406*(10513), 1873–1922. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(25)01637-X

Ghadiri-Sani, M. (2025). Migraine in women: A review. *Current Opinion in Neurology, 38*(3), 271–276. https://doi.org/10.1097/WCO.0000000000001207

Goadsby, P. J., Holland, P. R., Martins-Oliveira, M., Hoffmann, J., Schankin, C., & Akerman, S. (2017). Pathophysiology of migraine: A disorder of sensory processing. *Physiological Reviews, 97*(2), 553–622. https://doi.org/10.1152/physrev.00034.2015

Grodzka, O., Dzagoevi, K., Rees, T., Cabral, G., Chądzyński, P., Di Antonio, S., Sochań, P., MaassenVanDenBrink, A., Lampl, C., & European Headache Federation School of Advanced Studies (EHF-SAS). (2025). Migraine with and without aura—Two distinct entities? A narrative review. *Journal of Headache and Pain, 26*(1), 77.

Headache Classification Committee of the International Headache Society. (2018). The International Classification of Headache Disorders, 3rd edition. *Cephalalgia, 38*(1), 1–211. https://doi.org/10.1177/0333102417738202

Helling, R. M., Perenboom, M. J. L., Bauer, P. R., Carpay, J. A., Sander, J. W., Ferrari, M. D., Visser, G. H., & Tolner, E. A. (2023). TMS-evoked EEG potentials demonstrate altered cortical excitability in migraine with aura. *Brain Topography, 36*(2), 269–281. https://doi.org/10.1007/s10548-023-00943-2

Hsiao, F. J., Chen, W. T., Liu, H. Y., Chiang, C. F., & Wu, Y. C. (2024). Altered brainstem–cortex activation and interaction in migraine patients: Somatosensory evoked EEG responses with machine learning. *The Journal of Headache and Pain, 25*, 185. https://doi.org/10.1186/s10194-024-01892-2.

Huang, Q., Li, N., Dou, H., Han, H., Suo, M. J., Wang, Y., Jin, J., Wang, X., Zhou, X., Rong, R., Fan, Z., Guan, Q., Xu, Y., & Zhang, Q. (2025). Circulating CGRP as a diagnostic biomarker in female migraine patients: A single-center case-control study. *The Journal of Headache and Pain, 26*, 222. https://doi.org/10.1186/s10194-025-02166-1

Khan, L., Shahreen, M., Qazi, A., Shah, S. J. A., Hussain, S., & Chang, H. T. (2024). Migraine headache (MH) classification using machine learning methods with data augmentation. *Scientific Reports, 14*(1), 5180. https://doi.org/10.1038/s41598-024-55874-0

Kikkeri, S., & Nagalli, S. (2025). *Migraine with aura*. In StatPearls. StatPearls Publishing. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554611/

Krause, D. N., Warfvinge, K., Haanes, K. A., & Edvinsson, L. (2021). Hormonal influences in migraine — interactions of oestrogen, oxytocin and CGRP. *Nature Reviews Neurology, 17*(10), 621–633. https://doi.org/10.1038/s41582-021-00544-2

Kuruvilla, D. E., Hutchinson, S., Moriarty, M., et al. (2025). Understanding migraine throughout a woman's life and the role of calcitonin gene-related peptide: A narrative review. *Women's Health, 21*, 1–15.

Martin, V. T., & Behbehani, M. (2006). Ovarian hormones and migraine headache: Understanding mechanisms and pathogenesis—Part I. *Headache, 46*, 365–386.

Messina, R., Gollion, C., Christensen, R. H., & Amin, F. M. (2022). Functional MRI in migraine. *Current Opinion in Neurology, 35*(3), 328–335.

Morgan, C. T., & Nkadimeng, S. M. (2025). The role of inflammation in migraine headaches: A review. *FASEB BioAdvances, 7*(7), e70033.

Orhanbulucu, F., & Latifoğlu, F. (2024). Development of a machine learning based clinical decision support system for classification of migraine types: A preliminary study. *International Journal of Advanced Natural Sciences and Engineering Researches, 8*(2), 323–332. https://doi.org/10.5281/zenodo.14194306

Pavelić, A. R., Zebenholzer, K., & Wöber, C. (2024). Reconceptualizing autonomic function testing in migraine: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Headache and Pain, 25*, 54. https://doi.org/10.1186/s10194-024-01758-7

Pelayo-González, H. J., Reyes-Meza, V., Méndez-Balbuena, I., Méndez-Díaz, O., Trenado, C., Ruge, D., García-Aguilar, G., & López-Cortés, V. A. (2023). Quantitative Electroencephalographic Analysis in Women with Migraine during the Luteal Phase. *Applied Sciences*, *13*(13), 7443. https://doi.org/10.3390/app13137443.

Peng, K. P., Mehnert, J., & May, A. (2025). Neuronal dynamics of menstrually related migraine: A longitudinal task-based fMRI study. *Neurology, 105*(9), e214234.

Petrušić, I., Messina, R., Pellesi, L., Azorin, D. G., Chiang, C. C., Pietra, A. D., Ha, W. S., Labastida-Ramirez, A., Onan, D., Ornello, R., Raffaelli, B., Rubio-Beltran, E., Ruscheweyh, R., Tana, C., Vuralli, D., Waliszewska-Prosół, M., Wang, W., Wells-Gatnik, W. D., Martelletti, P., & Raggi, A. (2025). Application of machine learning in migraine classification: A call for study design standardization and global collaboration. *The Journal of Headache and Pain, 26*(1), 200. https://doi.org/10.1186/s10194-025-02134-9

Riskin, D., Cady, R., Shroff, A., Hindiyeh, N. A., Smith, T., & Kymes, S. (2023). Using artificial intelligence to identify patients with migraine and associated symptoms and conditions within electronic health records. *BMC Medical Informatics and Decision Making, 23*(1), 121. https://doi.org/10.1186/s12911-023-02190-8

Różycka, K., Siwak, N., Rucka, A., Bielewicz, J., & Rejdak, K. (2025). A review of the biochemical diagnostic biomarkers in migraine: New perspectives in diagnostics. *Pain Research and Management*, 2025, Article 9478767. https://doi.org/10.1155/prm/9478767

Sacco, S., Ricci, S., Degan, D., & Carolei, A. (2012). Migraine in women: the role of hormones and their impact on vascular diseases. *The journal of headache and pain*, *13*(3), 177–189. https://doi.org/10.1007/s10194-012-0424-y

Schwedt, T. J., & Chong, C. D. (2015). Functional imaging and migraine: New connections? *Current Opinion in Neurology, 28*(3), 265–270. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4414904/

Silberstein, S. D. (2022). Migraine symptoms and clinical presentation. *The Lancet, 399*(10334), 1656–1665. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00245-0.

Schwedt, T. J., Lipton, R. B., Goadsby, P. J., Chiang, C. C., Klein, B. C., Hussar, C., Liu, C., Yu, S. Y., Finnegan, M., & Trugman, J. M. (2025). Characterizing prodrome (premonitory phase) in migraine: Results from the PRODROME trial screening period. *Neurology: Clinical Practice, 15*(1), e200359.

Shibata, Y. (2022). Migraine Pathophysiology Revisited: Proposal of a New Molecular Theory of Migraine Pathophysiology and Headache Diagnostic Criteria. *International Journal of Molecular Sciences*, *23*(21), 13002. https://doi.org/10.3390/ijms232113002

Tchivileva, I. E., Johnson, K. W., Chai, X., VanDam, L. R., Lim, P. F., & Slade, G. D. (2023). Evaluation of plasma calcitonin gene-related peptide as a biomarker for painful temporomandibular disorder and migraine. Journal of Pain Research, *16*, 2331–2346. https://doi.org/10.2147/JPR.S408044

Thuraiaiyah, J., Ashina, H., Christensen, R. H., Al-Khazali, H. M., & Ashina, M. (2024). Postdromal symptoms in migraine: A REFORM study. *Journal of Headache and Pain, 25*(1), 25.

Torres-Ferrus, M., Gallardo, V. J., Alpuente, A., Pozo-Rosich, P., & on behalf of the PREEMPT Study Group. (2020). Influence of headache pain intensity and frequency on migraine-related disability in chronic migraine patients treated with OnabotulinumtoxinA. *The Journal of Headache and Pain, 21*, 88. https://doi.org/10.1186/s10194-020-01157-8.

Vetvik, K. G., & MacGregor, E. A. (2017). Sex differences in the epidemiology, clinical features, and pathophysiology of migraine. *The Lancet Neurology, 16*, 76–87.

Yalınay Dikmen, P., Ozge, A., & Martelletti, P. (2023). The use of clinical scales and PROMs in headache disorders and migraine, summarizing their dissemination and operationalization. *Heliyon, 9*(5), e16187. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16187

Zebhauser, P. T., Heitmann, H., May, E. S., & Ploner, M. (2024). Resting-state electroencephalography and magnetoencephalography in migraine: A systematic review and meta-analysis. *The Journal of Headache and Pain, 25*(1), 147. https://doi.org/10.1186/s10194-024-01857-5

Zhang, J., Simoes, R., Guo, T., & Cao, Y. Q. (2024). Neuroimmune interactions in the development and chronification of migraine headache. *Trends in Neurosciences, 47*(10), 819–833.

Zhang, L., Qiu, S., Zhao, C., Wang, P., & Yu, S. (2021). Heart rate variability analysis in episodic migraine: A cross-sectional study. *Frontiers in Neurology, 12*, 647092. https://doi.org/10.3389/fneur.2021.647092

Zhou, Y. P., Zhang, L. L., Sun, Y., & Brugarolas, P. (2024). Imaging of pain using positron emission tomography. *iRadiology, 2*(3), 339–361.

FLEBİT, İNFİLTRASYON VE EKSTRAVAZASYON RİSK FAKTÖRLERİ ÖNLENEBİLİR Mİ?

Arş. Gör. Fatma AKSOY ŞİRİN
Ordu University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing
ORCID: 0000-0002-5023-4468

Doç. Dr. Şule BIYIK BAYRAM
Karadeniz Technical University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing
ORCID: 0000-0003-2038-6265

ÖZET
Flebit, infiltrasyon ve ekstravazasyon periferik intravenöz infüzyon sırasında görülebilen ciddi komplikasyonlardır. Dünya çapında PİVK komplikasyonlarının görülme oranı %55.62-%69 civarında olduğu belirtilmektedir. Flebit %18.34 oranında, infiltrasyon %11.83, ekstravazasyon ise %0,09 oranında geliştiği görülmektedir. Bu komplikasyonlar hastanın tedavi süreci, mevcut kronik hastalıklar, kullandığı ilaçlar, vasküler hastalık durumu ve bireysel özellikleri, kemoterapi alma durumu, ven yapısı gibi etkenler nedeniyle gerçekleşmektedir. Sonrasında hastanın bakım ve tedavisinin aksamasına neden olmaktadır. Bu nedenle periferik intravenöz infüzyon komplikasyonlarını önlemek için risk faktörlerini bilinmek ve gerekli önlemleri almak hemşirenin sorumluluğundadır. Flebite neden olan risk faktörleri yaş, beden kitle indeksi, cinsiyet, hastanede kalış süresi, takılan kateter sayısı, türü ve çapı, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerin olması, hemşire deneyimi, kateterin yetersiz bakımı, ilaç türü ve özelliği, kateterin yerleştirildiği bölge, malnütrisyon, bulaşıcı, kronik ve nöropatik hastalık varlığı, dolaşım bozuklukları, enfeksiyon, sepsis, immunsupresif ilaç kullanımıdır. İnfiltrasyon için ileri yaş, kateterizasyon süresi, nötropeni, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerinin olması, ilaç ve infüzyon özelliği, hastanede kalış süresi, kateterin yerleştirildiği yer; ekstravazasyon için ise ilaç türü ve özelliği, küçük damar çapı, deri altı ödemi, tromboz ve damar duvarında kalınlaşma ve damar hareketliliği, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerin olması, kronik hastalık varlığı, bireyin bağışıklık sistemi ile ilgili sorunlar, eğitimsiz veya deneyimsiz personel, yetersiz ekipman seçimi, lenfödem ve bilinç düzeyinde bozulma risk faktörleri arasındadır. Bu risk faktörlerinin hemşireler tarafından bilinmesi, infüzyonu başlayan hasta bireylerin bu açıdan değerlendirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması oldukça önemlidir. Bu derlemede önlenebilir ve önlenemeyen risk faktörleri literatüre göre tartışılarak, önlenebilir durumlar ve riske göre hasta takibinde hemşireye yol gösterici olacaktır.
Anahtar Kelimeler: Ekstravazasyon, flebit, infiltrasyon, periferik venöz infüzyon

DIGITAL TECHNOLOGIES USED IN THE DIAGNOSIS, MANAGEMENT, AND FOLLOW-UP OF EXTRAVASATION

ASTRACT
Phlebitis, infiltration, and extravasation are serious complications that can occur during peripheral intravenous infusion (PIV). Worldwide, the incidence of PIVC complications is estimated to be around 55.62%-69%. Phlebitis occurs in 18.34%, infiltration in 11.83%, and extravasation in 0.09% of cases. These complications occur due to factors such as the patient's treatment process, existing chronic diseases, medications used, vascular disease status, individual characteristics, chemotherapy status, and venous structure. They subsequently disrupt the patient's care and treatment.

Therefore, it is the nurse's responsibility to be aware of risk factors and take necessary precautions to prevent peripheral venous infusion complications. Risk factors for phlebitis include age, body mass index, gender, length of hospital stay, number, type, and diameter of catheters inserted, repeated catheter insertion attempts, nursing experience, inadequate catheter care, type and characteristics of medication, catheter insertion site, infectious disease, malnutrition and presence of chronic disease, circulatory disorders, infection, sepsis, immunosuppressive drugs, and neuropathic diseases. Risk factors for infiltration include age, duration of catheterization, neutropenia, repeated catheter insertion attempts, medication and infusion characteristics, length of hospital stay, and catheter insertion site; and risk factors for extravasation include type and characteristics of medication, small vessel diameter, subcutaneous edema, thrombosis and thickening of the vessel wall and vascular mobility, repeated catheter insertion attempts, presence of chronic disease, problems related to the individual's immune system, untrained or inexperienced personnel, inadequate equipment selection, lymphedema, and impaired level of consciousness. It is crucial for nurses to be aware of these risk factors, to evaluate patients starting infusions accordingly, and to take necessary precautions. This review discusses preventable and unpreventable risk factors according to the literature and will guide nurses in patient follow-up based on preventable conditions and risk.
Keywords: Extravasation, phlebitis, infiltration, peripheral venous infusion

GİRİŞ

Periferik Venöz Kateter Komplikasyonları

Periferik intravenöz kateterler (PİVK) dolaşım sistemine geçici erişim sağlamak amacıyla periferik venlere yerleştirilen, tanı ve tedavi sürecinde damar içi uygulamalara olanak tanıyan invaziv tıbbi gereçlerdir. Bu kateterler sıvı/ilaç tedavisi ve kan/kan ürünleri uygulamak, sıvı elektrolit dengesini düzenlemek ve dehidratasyonu tedavi etmek amacıyla invaziv bir işlem olarak hastalara uygulanmaktadır (Zingg ve ark., 2023). PİVK'ler yerleşimi kolay, hızlı ve maliyeti etkin, kısa süreli ve güvenli şekilde uygulama sağlayan yöntem olarak kabul edilmektedir. Ancak sağlık hizmeti sunumunda PİVK komplikasyonları sıklıkla oluşabilmektedir. Bu komplikasyonlar hastanın konforunu olumsuz etkilenmekte, hastanın hastanede yatış süresini uzatmakta, bakım ve tedavi uygulamalarının aksamasına neden olmaktadır (Liu ve ark., 2022; Potter ve Perry, 2013). PİVK'lere ilişkin risk faktörlerini bilmek, komplikasyonların önlenmesi, hasta güvenliğinin artırılması ve bakım uygulamalarının kanıta dayalı şekilde planlanması açısından önemlidir.

PİVK uygulamalarının hastanın bakım ve tedavi sürecinde gerekli olmasına rağmen bazı durumlarda komplikasyonlara yol açabilmektedir. Bu komplikasyonlar flebit, tromboflebit, infiltrasyon, ekstravazasyon, lokal enfeksiyon, venöz spazm, sepsis, hematom, sinir zedelenmesi, ekimoz, emboli, akciğer ödemi ve dolaşım yüklenmesidir (Braga ve ark., 2018; Marsh ve ark., 2020; Simin ve ark., 2019). Literatürde birçok çalışma PİVK ilişki komplikasyon oranının yüksek olduğunu ve dünya çapında oldukça yaygın görüldüğünü bildirmektedir (Braga ve ark., 2018; Danski ve ark., 2016; Jackson-Rose, 2017; Liu ve ark., 2022). Bu oranlar PİVK bakım ve izleminin kanıta dayalı uygulamalar kapsamında yapılması ve ilişkili komplikasyonların önlenmesi konusunda daha ciddi önlemler alınmasının gerekliliğini göstermektedir.

PİVK ilişkili komplikasyonların görülme oranları değerlendirildiğinde Avustralya Sağlık Hizmetlerinde Güvenlik ve Kalite Komisyonu'nun bildirdiğine göre dünya çapında PİVK komplikasyonlarının görülme oranı %69 civarında olduğu belirtilmektedir (Avustralya Sağlık Hizmetlerinde Güvenlik ve Kalite Komisyonu, 2021).

Danski ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında PİVK genel komplikasyon oranını %55.62 olarak belirlenmiş ve bunlardan %18.34'ü flebit, %11.83'ü infiltrasyon, %11.24'ü ise obstrüksiyon olduğu belirtilmiştir. Gülnar ve arkadaşlarının (2025) çalışmasında PİVK uygulama ve bakım algoritması geliştirilmiş ve bu algoritmanın komplikasyon için riskli hastaların belirlenmesi, komplikasyon belirtilerinin takip edilmesi ve bakımın yönetiminde etkili olduğunu saptamışlardır. Jackson-Rose'un (2017) çalışmasında ekstravazasyon insidansını %0,09 olduğu belirlenmiştir. Akçelik ve Ayhan'ın (2024) acil serviste 300 katılımcı ile yaptıkları çalışmalarında ise PİVK ilişkili flebit insidansını %31 ve infiltrasyon insidansını ise %55.4 olarak saptamışlardır. Bu komplikasyonların oluşmasının temel nedenleri arasında hastanın tedavi süreci, mevcut kronik hastalıklar, kullandığı ilaçlar, vasküler hastalık durumu ve bireysel özellikleri, kemoterapi alma durumu, ven yapısı gibi etkenler yer almaktadır (Simin ve ark., 2019). Risk faktörlerinin bilinmesi, komplikasyonların oluşmadan önlenmesi veya erken evrede tespit edilmesi için önemlidir. Literatürde, PİVK komplikasyonlarının gelişiminde hasta, kateter ve uygulama sürecine ilişkin çeşitli risk faktörleri tanımlanmaktadır (Arias-Fernández ve ark., 2017; Atay ve ark., 2018; Braga ve ark., 2018; Liu ve ark., 2022; Kreidieh ve ark., 2016).

Flebit Risk Faktörleri

Flebitin mekanik, kimyasal, bakteriyel ve infüzyon sonrası görülebilen postinfüzyonel flebit olmak üzere dört türü bulunmakta ve her birinin oluşmasına neden olan çeşitli risk faktörleri bulunmaktadır. Genel olarak flebit risk faktörleri arasında ileri yaş (65–79 yaş grubu), beden kitle indeksi, cinsiyet, hastanede kalış süresi, takılan kateter sayısı, türü ve çapı, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerin olması, kateterin yetersiz bakımı, ilaç türü ve özelliği, kateterin yerleştirildiği yer, bulaşıcı hastalık, malnütrisyon ve kronik hastalık varlığı, dolaşım bozuklukları, enfeksiyon, sepsis, immunsupresif ilaçlar ve nöropatik hastalıklar yer almaktadır (Akçelik ve Ayhan, 2024; Arias-Fernández ve ark., 2017; Atay ve ark., 2018; Braga ve ark., 2018; Chang ve Peng, 2018; Chen ve ark., 2022; Cernuda-Martínez ve ark., 2025; Lv ve Zhang, 2020). Bu risk faktörleri için önlem alınmadığında komplikasyon görülme ihtimali artmaktadır.

Braga ve arkadaşlarının (2018) flebit insidans oranı % 43.2 bulunmuş ve hastanede kalış süresi ve takılan kateter sayısının risk faktörü oluşturduğu saptanmıştır. Akçelik ve Ayhan'ın (2024) acil serviste yaptıkları çalışmalarında ise flebit ve infiltrasyon risk faktörlerinin yaş, 24 saatten uzun süren PİVK süresi ve kateter yerleştirme bölgesinin tekrar tekrar kullanılması ile ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç doğrultusunda hemşirelerin hastanede kalış süresi uzayan ve birden fazla kateter uygulanan hastalarda flebit riskini düzenli olarak değerlendirmesi ve kateter bakım protokolleri doğrultusunda bakım vermesi gerekmektedir. Ayrıca ileri yaşla birlikte damar yapısında incelme ve elastikiyet kaybı olabileceğinden yaşlı hastalarda flebit gelişme riski artabilir; bu nedenle kateter uygulaması ve izlemi daha dikkatli yapılmalıdır. Cernuda-Martínez ve arkadaşlarının (2025) çalışmalarında 65–79 yaş grubunda flebit riski anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır. Simin ve arkadaşlarının (2019) 368 yetişkin hasta ile yaptıkları gözlemsel çalışmada yaş faktörünün flebit için risk faktörü olduğu belirtilirken; 70 yaş üzeri yaşa sahip olan hastalarda flebit gelişiminin daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu sonuç yaşlılığın başlangıcı ile risk oranının arttığını göstermektedir. Lv ve Zhang'ın (2020) çalışmasında flebit gelişme olasılığı erkeklere oranla kadınlarda 1,42 oranında daha yüksek ve kullanılan kateter türü değerlendirildiğinde teflon kateterde %33, vialon kateterde %27 flebit gelişme riski olduğunu saptamışlardır. Flebit risk faktörlerinde cinsiyet değiştirilemeyen bir risk faktörü kapsamındadır. Bu doğrultuda hemşireler kadın hastalarda flebit gelişimi açısından daha dikkatli izlem yapmalı, kateter yerini daha sık değerlendirmelidir.

Ayrıca Lv ve Zhang'ın (2020) çalışmasında uzun süre hastanede kalma, antibiyotik infüzyonu, ön kola kateter yerleştirilmesi, bulaşıcı hastalık varlığı olmasının da risk faktörü olduğu belirtilmektedir (Lv ve Zhang, 2020). Martínez ve arkadaşlarının (2025) çalışmalarında flebit riski, PİVK takıldıktan 48-96 saat sonra zirveye ulaştığı belirtilmektedir. Antibiyotik ve ilaç uygulamalarında uygun dilüsyon, infüzyon hızı ve damar seçimine dikkat edilmelidir. Ön kol damarları hareket ve mekanik travmaya daha açık olabileceğinden kateter stabilizasyonu iyi sağlanmalı, bölge düzenli olarak değerlendirilmeli ve enfeksiyon kontrol önlemleri alınmalıdır. Chen ve arkadaşlarının (2022) çalışmalarında periferik intravenöz kateterlerin yalnızca klinik olarak gerek duyulduğunda değiştirilmesinin flebit, infiltrasyon ve oklüzyon risklerini artırdığını ancak enfeksiyon riskini etkilemediğini; bu nedenle kateterlerin 72–96 saatte bir rutin olarak değiştirilmesinin daha güvenli bir uygulama olabileceği belirlenmiştir. Kronik bir hastalığa sahip olma, kateterizasyon süresi ve kullanılan sıvı tipi de flebit olasılığını etkilemektedir (Atay ve ark., 2018). Chang ve Peng'in (2018) çalışmasında flebit için 20 gauge'den büyük kateterlerin 0.88'lik bir oranda risk taşıdığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda flebit risk faktörleri hasta bakım sürecine ilişkin veya kateter kaynaklı faktörlere bağlı olabilmektedir (Braga ve ark., 2018; Chang ve Peng, 2018; Chen ve ark., 2022; Infusion Therapy Standards of Practice, 2016; Lv ve Zhang, 2020). Bu risk faktörlerinden önlenemeyen bireye özgü özelliklerin yanı sıra önlenebilir olan kateterin deneyimli hemşire tarafından takılması tekrarlı PİVK denemelerini azaltacaktır. Ayrıca takılan PİVK takibinin düzenli aralıklar ile flebit skalasına göre belirtilerinin takibinin yapılması komplikasyonların ilerlemeden önlenmesini sağlayacaktır. Bu nedenle hemşirelerin kanıta dayalı bilgilere göre sürekli eğitimler düzenlenmesi ve bu konuda farkındalık sağlanması önemlidir.

İnfiltrasyon Risk Faktörleri

İnfiltrasyon risk faktörleri arasında yaş, kateterizasyon süresi, nötropeni, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerin olması, ilaç ve infüzyon özelliği, hastanede kalış süresi, kateterin yerleştirildiği yer bulunmaktadır (Akçelik ve Ayhan, 2024; Bayram ve ark., 2023; Braga ve ark., 2018; Liu ve ark., 2022; Simin ve ark., 2019). İnfiltrasyon risk faktörlerinin kontrol altına alınabilmesi için etkin hemşirelik bakımı, düzenli kateter izlemi, risk faktörlerinin bilinmesi ve gerekli önlemlerin alınması gereklidir (Infusion Therapy Standards Of Practice, 2016).

Akcelik ve Ayhan'ın (2024) çalışmasında flebit ve infiltrasyon insidansı yaş, periferik intravenöz kateterizasyonun 24 saatten uzun sürmesi ve kateter giriş yerinin tekrarlayan kullanımı ile ilişkili bulunmuştur. Bayram ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında ise 52 yaş üstü hastalarda infiltrasyon görülme sıklığı sırasıyla vezikanlarda ve nötropeni varlığında daha yüksek ve kadınlarda infiltrasyon riski 0.21 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Çalışmalarda hastanede kalış süresinin de komplikasyon üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir (Simin ve ark., 2019). Simin ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında 7-14 gün hastanede kalan hastalarda flebit ve infiltrasyon gelişme olasılığı, 4-6 gün kalanlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Hastanede yatış süresi uzadıkça ven girişimlerine maruziyet ve kateter kullanım süresi artabileceği için infiltrasyon gelişme riski yükselebilir; bu nedenle kateter gerekliliği düzenli olarak değerlendirilmelidir. İnfiltrasyonun diğer risk faktörleri arasında 20 gauge kateterler, iki veya daha fazla kanülasyon girişimi ve ilk gün içinde yüksek riskli solüsyon uygulanması, tahriş edici ilaçların infüzyonu da yer almaktadır (Liu ve ark., 2022). Liu ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında ön kola yerleştirilen kateterlerle karşılaştırıldığında, elin dorsumuna (el sırtına) takılan kateterlerde oklüzyon (tıkanma) riskinin yaklaşık iki kat arttığı, antekubital fossaya (dirsek çukuru bölgesine) yerleştirilen kateterlerde ise infiltrasyon riskinin yaklaşık üç kat daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Braga ve arkadaşlarının (2018) infiltrasyon insidans oranı %59.7 bulunmuş ve bazı antibiyotik ilaçların ve takılan kateter sayısının risk faktörü oluşturduğu saptanmıştır. İnfiltrasyon gelişimi, risk faktörlerinin erken dönemde tanılanmasıyla büyük ölçüde azaltılabilmektedir (Infusion Therapy Standards of Practice, 2016). Bu açıdan PİVK infüzyonu sırasında bireylerin düzenli aralıklarla infiltrasyon skalasına göre takibi bazı komplikasyonları önleyecektir. Hemşirelerin risk faktörlerini bilerek riski yüksek olan bireyleri daha sık takip ederek komplikasyon belirtilerini gözlemlemesi oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçecektir.

Ekstravazasyon Risk Faktörleri

Ekstravazasyon risk faktörleri arasında ilaç türü ve özelliği, küçük damar çapı, deri altı ödemi, tromboz ve damar duvarında kalınlaşma ve damar hareketliliği, tekrarlı kateter yerleştirme denemelerin olması, kronik hastalık varlığı, bireyin bağışıklık sistemi ile ilgili sorunlar, hemşire deneyiminin yetersiz oluşu, yetersiz ekipman seçimi, lenfödem ve bilinç düzeyinde bozulma yer almaktadır (Abe-Doi ve ark., 2020; Arslan ve ark., 2018; Ehmke, 2021; Kim ve ark., 2020; Kreidieh ve ark., 2016). Ekstravazasyon, özellikle tahriş edici ilaçların damar dışına sızması sonucu ciddi doku hasarı ve geri dönüşümsüz doku ölümü ile sonuçlanan, hasta güvenliği açısından yüksek risk oluşturan bir komplikasyondur (Infusion Therapy Standards Of Practice, 2016).

Ekstravazasyon risk faktörleri arasında öncelikle vezikan türde ilaçlar yer almaktadır (Arslan ve ark., 2018). Abe-Doi ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında küçük damar çapı, deri altı ödemi, tromboz ve damar duvarında kalınlaşmanın ekstravazasyon için risk faktörü olduğu bildirilmektedir. Tromboz ve damar duvarında kalınlaşma damar çapını daraltarak kan akımını bozabilir. Bu durum da kateterin damarda stabil kalmasını zorlaştırabileceğinden sıvının damar dışına sızma riskini artırarak ekstravazasyon gelişimine zemin hazırlayabilir. Bu nedenle bu tür damar yapısal değişiklikleri olan hastalarda damar seçimi ve kateter izlemi daha dikkatli yapılmalıdır. Ekstravazasyon için diğer risk faktörleri arasında birden fazla girişim (Kim ve ark., 2020; Ehmke, 2021) ve damarı kaygan olan hastalar (Kim ve ark., 2020; Ehmke, 2021), güvenli olmayan sabitleme nedeniyle kanülün hareket etmesi (Kreidieh ve ark., 2016), kolayca patlayabilecek damar yapısı ve kanser hastaları da (Kim ve ark., 2020) ekstravazasyon için risk faktörü oluşturmaktadır. Lenf düğümleri çıkarılmış hastalar (Kim ve ark., 2020), obezite (Kim ve ark., 2020; Kreidieh ve ark., 2016), eğitimsiz veya deneyimsiz personel (Kim ve ark., 2020), yetersiz ekipman seçimi (periferik kateter seçimi, boyutu veya çelik iğne) (Kim ve ark., 2020; Ehmke, 2021), lenfödem (Kreidieh ve ark., 2016) ve bilinç düzeyinde bozulma (Kreidieh ve ark., 2016) düzeyi de ekstravazasyon risk faktörleri arasında yer almaktadır. Atay ve arkadaşlarının çalışmasında (2023) hemşireler tarafından ekstravazasyona neden olduğu bildirilen ilaçlar arasında %89.7'sinin kontrast madde, %84.8'inin total parenteral beslenme solüsyonları, %71'inin sitotoksik ajanlar ve %65.1'inin mannitol olduğu belirtilmektedir. Özellikle vezikan, irritan, yüksek osmolariteli veya aşırı pH değerine sahip ilaçların damar dışına sızması, doku hasarı riskini artırmakta ve hasta güvenliğini tehdit etmektedir (Atay ve ark., 2023; Arslan ve ark., 2018). Ayrıca ekstravazasyon riski yüksek olan ilaçların uzun süreli veya hızlı infüzyonla uygulanması komplikasyon gelişme olasılığını artırabileceğinden uygulama süresinin ve infüzyon hızının dikkatle planlanarak uygulama yapılması gerekir.

Ekstravazasyon için küçük damar çapı, deri altı ödemi, tromboz ve damar duvarında kalınlaşma vb. risk faktörleri kontrol altına alınamamakta ve ekstravazasyon gelişimine yatkınlığı artırmaktadır.

Bu risklerin doğrudan önlenmesi mümkün olmasa da erken risk tanılama, uygun damar seçimi, dikkatli kateter yerleştirme ve yakın izlem gibi koruyucu bakım uygulamalarının planlanması açısından kritik öneme sahiptir (Atay ve ark., 2023; Arslan ve ark., 2018; Infusion Therapy Standards of Practice, 2016). Ekstravazasyonun önlenmesinde özellikle damar içine verilen ilaç özelliğinin bilinmesi olumsuzlukları önleyecektir. Tüm komplikasyonların önlenmesinde öncelikle işlemi yapan ve izleyen hemşire kilit roldedir. Çünkü komplikasyon risk faktörlerinin çoğu önlenebilir değildir. Ancak hemşirenin risk faktörlerini dikkate alarak birey hakkında gerekli verileri değerlendirmesi önemli ölçüde komplikasyonları önleyebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Klinik uygulamalarda, kronik hastalık yönetiminde, cerrahi işlemlerde ve sağlık hizmeti sunumunun gerçekleştirildiği birçok alanda PİVK girişimi yaygın olarak kullanılmakta olup venöz erişime imkân sağlamaktadır. Bu kateterler yaygın kullanılmalarına rağmen flebit, infiltrasyon, ekstravazasyon gibi komplikasyonlar oluşabilmekte ve birey için ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle risk faktörlerinin sağlık profesyonelleri tarafından bilinmesi ve gerekli tedbirlerin alınması oldukça önemlidir.

Sağlık profesyonelleri için PİVK bakım ve takibinde kanıta dayalı uygulamalar, bakım rehberleri ve protokoller, karar destek sistemlerinin kullanılması erken komplikasyon belirtilerini tanıma ve önleme için gereklidir. Ayrıca, gelecekte hemşirelik girişimlerinin PİVK komplikasyonlarını önlemedeki etkinliğini değerlendiren, iyi tasarlanmış müdahaleli çalışmaların artırılması ve PİVK komplikasyonlarının önemli ve potansiyel olarak ciddi bir sorun olduğu konusunda farkındalığın artırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Abe-Doi, M., Murayama, R., Komiyama, C., & Sanada, H. (2020). Incidence, risk factors, and assessment of induration by ultrasonography after chemotherapy administration through a peripheral intravenous catheter. *Japan Journal of Nursing Science, 17*, e12329.

Akçelik, Ö. B., & Ayhan, H. (2024). Peripheral intravenous catheter-related phlebitis and infiltration in an emergency department: A descriptive study. *Journal of Infusion Nursing, 47*(3), 155–162. https://doi.org/10.1097/NAN.0000000000000548

Arias-Fernández, L., Suárez-Mier, B., Martínez-Ortega, M. C., & Lana, A. (2017). Incidence and risk factors of phlebitis associated to peripheral intravenous catheters. *Enfermería Clínica, 27*(2), 79–86. https://doi.org/10.1016/j.enfcle.2016.07.002

Arslan, D., Aysever, U., Deniz, S., Püllü, S., & Uğur, Ö. (2018). Kemoterapi tedavi merkezine ilaç tedavisi için gelen hastalarda ekstravazasyon insidansı ve nedenleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 11*(2), 113–119.

Atay, S., Şen, S., & Çukurlu, D. (2018). Phlebitis-related peripheral venous catheterization and the associated risk factors. *Nigerian Journal of Clinical Practice, 21*(7), 827–831.

Atay, S., Üzen Cura, Ş., & Efil, S. (2023). Nurses' knowledge and experience related to short peripheral venous catheter extravasation. *Journal of Vascular Access, 24*(4), 848–853. https://doi.org/10.1177/112972982110455

Avustralya Sağlık Hizmetlerinde Güvenlik ve Kalite Komisyonu. (2021). *Management of peripheral intravenous catheters clinical care standard*. ACSQHC.

Bayram, Ş. B., Gülnar, E., Akbaytürk, N., & Çalışkan, N. (2023). Incidence of infiltration and phlebitis and risk factors among chemotherapy patients: An observational prospective cohort study. *Journal of Nursology, 26*(1), 18–26.

Braga, L. M., Parreira, P. M., Oliveira, A. D. S. S., Mónico, L. D. S. M., Arreguy-Sena, C., & Henriques, M. A. (2018). Phlebitis and infiltration: Vascular trauma associated with the peripheral venous catheter. *Revista Latino-Americana de Enfermagem, 26*, e3002. https://doi.org/10.1590/1518-8345.2377.3002

Cernuda-Martínez, J. A., Cobo-Sánchez, J. L., Alarcón-Duque, E. M., Moreno-Rubio, E., Suárez-Mier, M. B., del Río-Pisabarro, M. D. C., … Group, F. Z. (2025). Clinical-epidemiological predictors of phlebitis associated with peripheral intravenous catheters in Spanish hospitals: Results of a national cohort study. *International Journal of Nursing Studies Advances, 9*, 100355. https://doi.org/10.1016/j.ijnsa.2025.100355

Chang, W. P., & Peng, Y. X. (2018). Occurrence of phlebitis: A systematic review and meta-analysis. *Nursing Research, 67*(3), 252–260. https://doi.org/10.1097/NNR.0000000000000279

Chen, C. Y., Chen, W. C., Chen, J. Y., Lai, C. C., & Wei, Y. F. (2022). Comparison of clinically indicated replacement and routine replacement of peripheral intravenous catheters: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Frontiers in Medicine, 9*, 964096. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.964096

Danski, M. T. R., Johann, D. A., Vayego, S. A., Oliveira, G. R. L. D., & Lind, J. (2016). Complications related to the use of peripheral venous catheters: A randomized clinical trial. *Acta Paulista de Enfermagem, 29*, 84–92.

Ehmke, N. J. (2021). Chemotherapy extravasation: Incidence of and factors associated with events in a community cancer center. *Clinical Journal of Oncology Nursing, 25*(6), 680–686. https://doi.org/10.1188/21.CJON.680-686

Gülnar, E., Bayram, S. B., Çalışkan, N., & Akbaytürk, N. (2025). Periferik intravenöz kateter uygulama ve bakım algoritmasının geliştirilmesi ve uygulanması. *Etkili Hemşirelik Dergisi, 18*(1), 127–140.

Infusion Nurses Society. (2016). *Infusion therapy standards of practice*. *Journal of Infusion Nursing, 39*(1), 11–169.

Jackson-Rose, J. (2017). Chemotherapy extravasation: Establishing a national benchmark for incidence among cancer centers. *Clinical Journal of Oncology Nursing, 21*(4), 438–445. https://doi.org/10.1188/17.CJON.438-445

Kim, J. T., Park, J. Y., Lee, H. J., & Cheon, Y. J. (2020). Guidelines for the management of extravasation. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions, 17*, 21. https://doi.org/10.3352/jeehp.2020.17.21

Kreidieh, F. Y., Moukadem, H. A., & El Saghir, N. S. (2016). Overview, prevention and management of chemotherapy extravasation. *World Journal of Clinical Oncology, 7*(1), 87–97. https://doi.org/10.5306/wjco.v7.i1.87

Liu, C., Chen, L., Kong, D., Lyu, F., Luan, L., & Yang, L. (2022). Incidence, risk factors and medical cost of peripheral intravenous catheter-related complications in hospitalised adult patients. *Journal of Vascular Access, 23*(1), 57–66. https://doi.org/10.1177/1129729820978124

Lv, L., & Zhang, J. (2020). The incidence and risk of infusion phlebitis with peripheral intravenous catheters: A meta-analysis. *Journal of Vascular Access, 21*(3), 342–349. https://doi.org/10.1177/1129729819877323

Marsh, N., Webster, J., Ullman, A. J., Mihala, G., Cooke, M., Chopra, V., & Rickard, C. M. (2020). Peripheral intravenous catheter non-infectious complications in adults: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Advanced Nursing, 76*(12), 3346–3362.

Potter, P. A., & Perry, A. G. (2013). *Fundamentals of nursing* (8th ed., pp. 821–882). Mosby.

Simin, D., Milutinović, D., Turkulov, V., & Brkić, S. (2019). Incidence, severity and risk factors of peripheral intravenous cannula-induced complications: An observational prospective study. *Journal of Clinical Nursing, 28*(9–10), 1585–1599. https://doi.org/10.1111/jocn.14760

Zingg, W., Barton, A., Bitmead, J., Eggimann, P., Pujol, M., Simon, A., & Tatzel, J. (2023). Best practice in the use of peripheral venous catheters: A scoping review and expert consensus. *Infection Prevention in Practice, 5*(2), 100271.

EKSTRAVAZASYONUN TANILANMASI, BAKIMI VE TAKİBİNDE KULLANILAN DİJİTAL TEKNOLOJİLER

Arş. Gör. Fatma AKSOY ŞİRİN
Ordu University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing
ORCID: 0000-0002-5023-4468

Doç. Dr. Şule BIYIK BAYRAM
Karadeniz Technical University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing
ORCID: 0000-0003-2038-6265

ÖZET
Ekstravazasyon vezikant, nonvezikant ve irritant türde ilaçların damar dışına sızmasıyla oluşan doku hasarı olarak tanımlanmaktadır. Ekstravazasyon oluştuğunda acil bir durum olarak kabul edilerek hemen müdahale edilmelidir. Ekstravazasyonla ilgili risk faktörleri arasında bebek, çocuk ve yaşlı hastalarda kırılgan, hareketle ve kolayca patlayabilen damar yapısı, kanser hastaları, obezite yer almaktadır. Ekstravazasyonun yaygın belirti ve semptomları arasında bölgesel ödem, ağrı ve hassasiyet, batma veya yanma hissi, ateş veya soğuk algınlığı ve hatta lokal nekroz yer almaktadır. Bu belirti ve bulgular hastanın tedavisinin aksamasına, zaman kaybı ve sağlık bakım maliyetinin artmasına, hastanede yatış süresinin uzamasına neden olabilmektedir. Hastalar tedavileri sürecinde hem mevcut hastalıkları hem de yaşadıkları komplikasyonlarla baş etmek durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle ekstravazasyon risk faktörlerinin bilinmesi ve önleyici girişimlerinin planlanması gerekmektedir. Ekstravazasyonun hemşirelik bakımında önleme ve bakım girişimleri yer almaktadır. Ekstravazasyonun önlenmesinde hemşirelerin önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Uygun kateter seçimi ve bakımı, kateter bölgesi değerlendirmeleri, risk faktörlerinin kontrol altına alınması, bakım protokollerinin uygulanması, teknolojik cihazlar, akıllı kateterler, akıllı infüzyon pompaları, ilaç dağıtım sistemleri ve yapay zekanın bakımda kullanılması ve düzenli eğitimler ile ekstravazasyon gelişimi önleyebilmektedir. Ekstravazasyonun tanılanması, bakımı ve takibinde mobil sağlık uygulamaları, elektronik hasta kayıt sistemleri, dijital yara değerlendirme ve fotoğraf analiz yazılımları ile sensör tabanlı izlem teknolojileri kullanılabilir. Bu dijital araçlar erken risk belirleme, standartlaştırılmış izlem, veri kaydı ve klinik karar desteği sağlayarak bakımın güvenliğini ve sürekliliğini artırır. Kateter bölgesi ekstravazasyon riski açısından ekstravazasyon skalası ile değerlendirilerek kayıt altına alınmalıdır. İnfüzyonun durdurulması, ekstravaze olan ilacın geri çekilmesi, varsa antidot ilacın uygulanması, hekim iş birliği sağlanması, farmakolojik tedavi, kayıt, hasta ve aile bilgilendirmesi, sıcak veya soğuk uygulamaların yapılması, ekstremitenin elevasyona alınması ekstravazasyon hemşirelik bakımı içerisinde yer almaktadır. Bu derleme ekstravazasyon belirtileri, risk faktörleri ve takip sistemlerini vurgulayarak hemşirelere rehberlik sağlamayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Bakım, ekstravazasyon, hemşirelik

ARE THE RISK FACTORS FOR PHLEBITIS, INFILTRATION, AND EXTRAVASATION PREVENTABLE?

ABSTRACT
Extravasation is defined as tissue damage caused by the leakage of vesicant, non-vesicant, and irritant drugs outside the blood vessels. When extravasation occurs, it should be considered an emergency and treated immediately.

Risk factors for extravasation include the fragile, easily ruptured blood vessels in infants, children, and elderly patients, cancer patients, and obesity. Common signs and symptoms of extravasation include localized edema, pain and tenderness, stinging or burning sensations, fever or chills, and even local necrosis. These signs and symptoms can disrupt the patient's treatment, lead to loss of time and increased healthcare costs, and prolong hospital stays. Patients may have to cope with both their existing illness and the complications they experience during their treatment. Therefore, it is necessary to know the risk factors for extravasation and plan the necessary preventive measures. Nursing care for extravasation includes both prevention and treatment interventions. Nurses have important responsibilities in preventing extravasation. Appropriate catheter selection and care, catheter site assessments, control of risk factors, implementation of care protocols, technological devices, smart catheters, smart infusion pumps, drug delivery systems, and the use of artificial intelligence in care, as well as regular training, can prevent the development of extravasation. Mobile health applications, electronic patient record systems, digital wound assessment and photo analysis software, and sensor-based monitoring technologies can be used in the diagnosis, care, and follow-up of extravasation. These digital tools increase the safety and continuity of care by providing early risk identification, standardized monitoring, data recording, and clinical decision support. The catheter site should be evaluated and recorded using an extravasation scale for extravasation risk. Stopping the infusion, withdrawing the extravasated drug, administering antidote medication if available, ensuring physician cooperation, pharmacological treatment, record keeping, patient and family information, applying hot or cold compresses, and elevating the extremity are all included in extravasation nursing care. This review aims to guide nurses by highlighting the signs, risk factors, and follow-up systems of extravasation.
Keywords: Care, extravasation, nursing

GİRİŞ

Periferik venöz kateter (PİVK) komplikasyonlarından biri olan ekstravazasyon vezikant, nonvezikant ve irritant türde ilaçların damar dışına sızmasıyla oluşan doku hasarıdır. Ekstravazasyon oluştuğunda acil bir durum olarak kabul edilerek hemen müdahale edilmelidir.

Arslan ve arkadaşlarının (2018) çalışmasında kemoterapi tedavi merkezine ilaç tedavisi için gelen hastalarda ekstravazasyon gelişme insidansı %0.22 olarak belirlenmiştir. Atay ve arkadaşlarının (2023) çalışmasında hemşirelerin %26.2'sinin bir hastada ekstravazasyon yaralanması belirlediğini saptamışlardır. Ekstravazasyonun sık görülen bir komplikasyon olması nedeniyle intravenöz tedavi süreçlerini, hasta güvenliği ve bakım kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ekstravazasyon ciddi doku hasarı, fonksiyon kaybı ve uzun süreli morbiditeye yol açabildiği için erken fark edilmesi ve uygun hemşirelik bakımının planlanması önemlidir (İşeri ve ark., 2019).

Ekstravazasyonun Tanılanması

Ekstravazasyonun yaygın belirti ve semptomları arasında bölgesel ödem, ağrı ve hassasiyet, batma veya yanma hissi, ateş veya soğuk algınlığı ve hatta lokal nekroz yer almaktadır (Lu ve ark., 2021). Özellikle derin dokularda gerçekleşen ekstravazasyon varlığında deride renk değişikliği görülmeyebilir (İşeri ve ark., 2019). Ekstravazasyon geliştikten sonraki süreçlerde fonksiyon kaybı, skarlaşma, kontraktür, şekil bozukluğu, deformiteler ve uzun vadeli kalıcı bozukluklar oluşabilmektedir. Ekstravazasyon hastalarda lokal ve sistemik düzeyde ciddi komplikasyonlara, tanı ve tedavide gecikmelere, sinir, tendon ve damar yapılarında hasara, duyu kaybı, hareket kısıtlılığı ve fonksiyonel bozukluklara neden olabilmektedir.

Ayrıca hastaların ağrı ve doku hasarı yaşaması anksiyete, korku ve tedaviye uyumsuzluk gibi psikososyal sorunlara da yol açabilmektedir. Bu durum hastanın tedavisinin aksamasına, zaman kaybı ve sağlık bakım maliyetinin artmasına, hastanede yatış süresinin uzamasına neden olabilmektedir.

Ekstravazasyonun doku hasarı oluşturma riski diğer PİVK ilişkili komplikasyonlara göre daha yüksektir. Bu komplikasyon doku nekrozu, doku ve kalıcı fonksiyon kaybına kadar ilerleyebildiği için flebit veya infiltrasyondan ayrılmaktadır. Ekstravazasyon erken dönemde tanılanmadığı durumlarda cerrahi girişim gerektiren geri dönüşümsüz doku hasarı oluşturabilmektedir. Ekstravazasyonun fizyolojik mekanizması değerlendirildiğinde infüzyon basıncının artması, damar duvarında zayıflık, venöz irritasyon ve vazokonstriksiyon sonucu sıvının damar dışına kaçması sonucu oluşmaktadır (Pham ve Tsunoyama, 2024; Shibata ve ark., 2023). Damar dışına kaçan ilaç sonrası ilacın osmolarite, pH, vazokonstriktör ve sitotoksik özelliğine bağlı olarak ödem, nekroz, membran hasarı, ağrı, hassasiyet, sıcaklık artışı, batma ve yanma hissi oluşabilmektedir (Lu ve ark., 2021; Stefanos ve ark., 2023). Ekstravazasyon belirtileri görüldüğü hemen müdahale edilmeli, derecesi belirlenmeli ve uygun hemşirelik bakımı planlanmalıdır.

Risk Faktörleri

Ekstravazasyonla ilgili risk faktörleri arasında bebek, çocuk ve yaşlı hastalarda kırılgan, hareketle ve kolayca patlayabilen damar yapısı, kanser hastaları, obezite yer almaktadır (Kim ve ark., 2020). Ekstravazasyonun gelişmesinde özellikle antineoplastik ajanlar, ph değeri yüksek veya düşük solüsyonlar ve ilaçlar, vazopressörler ve hiperosmolar ilaç ve çözeltiler etkilidir. Atay ve arkadaşlarının (2023) hemşireler ile yaptıkları çalışmalarında ekstravazasyona neden olduğu bildirilen ilaçlar arasında: %89.7'si kontrast maddeleri; %84.8'i total parenteral beslenme solüsyonları; %71,0'ı sitotoksik ajanlar; ve %65.1'i mannitol yer aldığı belirlenmiştir. David ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında hasta ile ilgili risk faktörleri arasında iletişim yeteneği azalmış yaşlı hastalar, hassas venöz yapıya sahip ve hipotansiyon, pıhtılaşma bozukluğu tanılı hastalar, ajite, bilinç bozukluğu, nöropati, yetersiz beslenme, kanser ve superior vena cava sendromu olan hastalar olduğunu belirtmektedir. Ulusal Damar Erişimi Rehberi'nde (2019) adrenalin, vankomisin, dopamin, asiklovir, gansiklovir, potasyum klorür, amfoterisin, fenitoin, mikofenolat mofetil, %10'luk sodyum klorür,> %10 dekstroz, total parenteral beslenme ürünleri, vinkristin, doksorubicin ve kemoterapötik ilaçların ekstravazasyonla ilişkili ilaçlar olduğu belirtilmektedir (İşeri ve ark., 2019; Pham ve Tsunoyama, 2024). Ayrıca radyoterapi alan hastalarda, ekstravazasyon uygulanan radyasyonun türüne, dozuna, kontrast madde kullanım durumuna ve maruz kalma süresine bağlı olarak gelişebilmekte ve doku hasarına ve komplikasyonlara neden olabilir (Gebruers ve ark., 2025). Bu hastalar tedavileri sürecinde hem mevcut hastalıkları hem de yaşadıkları komplikasyonlarla baş etmek durumunda kalabilmektedir. Bu nedenle ekstravazasyon risk faktörlerinin bilinmesi ve gerekli önleme girişimlerinin planlanması gerekmektedir.

Hemşireler açısından risk faktörleri arasında yoğun çalışma saatleri, bilgi ve deneyim eksikliği, bakım protokollerine uyumun azalması, hasta izleme ve değerlendirme süreçlerinde aksamalar olması yer almaktadır (Arslan ve ark., 2018; Melo ve ar., 2020). Antúnez-Blancat ve arkadaşlarının (2024) sistematik inceleme çalışmalarında kemoterapi ekstravazasyonunun yönetiminin büyük ölçüde hemşirelik personeline bağlı faktörlerle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Tok Yıldız ve Avcı'nın (2020) yoğun bakım hemşireleri ile yaptıkları çalışmalarında meslekte çalıştıkları süre içerisinde %76.3'ünün ekstravazasyonla karşılaştığı ve %58.1'inin ekstravazasyona yönelik hizmet içi eğitim almadığı tespit edilmiştir. Bu risk faktörleri, intravenöz tedavi sürecinde kontrol edilebilir uygulama hataları ve izlem yetersizlikleri yoluyla ekstravazasyon gelişimini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Ekstravazasyonun Önlenmesinde Hemşirelik Bakımı

Ekstravazasyonun hemşirelik bakım sürecindeki ilk aşaması, gelişmesinin önlenmesidir. Ekstravazasyonu önlemeye yönelik temel girişim genellikle yeterli ve doğru vasküler erişimin sağlanmasıdır (Gebruers ve ark., 2025). Sağlık personeli tarafından uygun kateter seçimi ve bakımı, infüzyon öncesi ve sırasında kateter bölgesi kızarıklık, şişlik, ağrı ve sızıntı açısından değerlendirilmesi yapılmalıdır. Kateter bölgesi ekstravazasyon riski açısından ekstravazasyon skalası ile değerlendirilerek kayıt altına alınmalıdır. Ekstravazasyona neden olan risk faktörlerinin belirlenmesi koruyucu önlemlerin zamanında uygulanmasını sağlayarak komplikasyonların önlenmesinde etkilidir. Ayrıca kateter bölgesi izlem sıklığının hasta risk durumuna göre düzenlenmesi gerekmektedir (İşeri ve ark., 2019). Komplikasyonlar açısından herhangi bir şüphe durumunda kateter bölgesi ve infüzyon kontrol edilerek oluşabilecek komplikasyonlar önlenmelidir. Bu doğrultuda literatürde ekstravazasyonun önlenmesine yönelik dijital teknolojilerin kullanımına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Hirata ve ark., 2023; Chau ve ark., 2021; Lee ve Lin, 2020; Oya ve ark., 2017). Lee ve Lin'in (2020) infüzyon tedavisinde ekstravazasyonun erken belirtilerini tespit etmek amacıyla deriden fiziksel sinyaller toplamak için giyilebilir bir sensör geliştirmişler ve ekstravazasyon tespit oranı %83.7'ye yükseltilebilirken, yanlış alarm oranı yalnızca %6.2 olarak tespit edilmiştir. Oya ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında ise ekstravazasyona bağlı belirtilerin tespitinde sürekli termografik gözlem kullanılmasının kemoterapi gören hastalarda yan etkilerin önlenmesine ve azaltılmasına büyük katkı sağlayabileceği belirtilmektedir.

Ekstravazasyonun önlenmesinde risk faktörleri hakkında bilgi sahibi olmak, erişilebilir bakım protokollerinin uygulanması, düzenli değerlendirme hatırlatmaları olan sistemlerin kullanılması ve düzenli eğitim oldukça önemlidir (Melo ve ar., 2020). Sağlık çalışanlarının ekstravazasyon durumunda toksisiteye neden olabilecek ilaçların hakkı da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (de Lima ve ark., 2025). Hastanın damar yapısı, yaşı, bilinç durumu, kullanılan ilaç türü (vezikan/irritan), periferik dolaşım durumu ve tedavi süresi gibi faktörler değerlendirilerek riskli hastalar belirlenmelidir. Ekstravazasyon için riskli hastaların belirlenmesi ile bireye özgü hemşirelik bakımı planlanabilir. Böylece proaktif ve sistematik bir yaklaşımla komplikasyonlar için gerekli önlemler alınabilir (Arslan ve ark., 2018; Melo ve ar., 2020). Ekstravazasyonun önlenmesi, tanılanması ve bakımında dijital öğrenme araçları kullanılabilmektedir. Chau ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında teknoloji destekli öğrenme programları kullanımının hemşirelik öğrencilerinin yenidoğan ekstravazasyon yaralanmasının önlenmesi, yönetimi ve bilgilerini geliştirmede etkili olduğunu saptamışlardır.

Ekstravazasyon durumu en çok kemoterapi veya radyoterapi tedavileri sırasında ve sonrasında görülebilmektedir. Bu nedenle ekstravazasyonun önlenmesi ve yönetiminde yeni teknolojiler ve tedavilerin uygulanması gereklidir. Bu teknolojiler arasında gelişmiş damar görüntüleme teknolojileri, akıllı kateterler, akıllı infüzyon pompaları ve ilaç dağıtım sistemleri, yeni topikal tedaviler ve yapay zekâ tabanlı görüntü analizleri yer almaktadır (Pham ve Tsunoyama, 2024).

Ekstravazasyon Geliştiğinde Hemşirelik Bakımı

Ekstravazasyon hemşirelik bakımında erken tanılama ve doğru ilk müdahalede oldukça önemlidir. Ekstravazasyon geliştiğinde infüzyon hemen durdurulmalıdır. Daha sonrasında steril eldiven giyilerek periferik venöz kateterin giriş yerine bir enjektör takılarak ekstravaze olan ilaç yavaş bir şekilde olabildiğince geri çekilmelidir (de Lima ve ark., 2025; Lu ve ark., 2021). Damar dışına/doku aralarına sıvı kaçabileceği için periferik venöz katetere yıkama işlemi uygulanmamalıdır. Ayrıca bölgeye kesinlikle basınç uygulanmamalı ve eğer ekstravaze olan ilacın antidotu varsa antidot ilaç kanül yoluyla verilmelidir (İşeri ve ark., 2019).

Van Rens ve arkadaşlarının (2025) çalışmasında infiltrasyon ve ekstravazasyonun sıklığını ve şiddetini azaltmada optik sensör tabanlı teknolojinin faydasını araştırdıkları çalışmalarında optik sensör teknolojisi ile sürekli bölge izlemenin ekstravazasyon olaylarının daha erken tespit edilmesi ve şiddetinin azaltılmasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Ektravazasyon gelişen alan bir kalemle daire içine alınmalıdır. Bu uygulama ekstravaze olan sıvı veya ilacın mevcut yayılım sınırlarının belirlenmesi sağlar ve zaman içinde oluşabilecek genişleme ya da gerilemenin net biçimde izlenmesine olanak tanır. Bu süreçte hekim bilgilendirilmeli ve ekip iş birliği sağlanmadır (David ve ark., 2020). Hekim iş birliği ile uygun tedavi yaklaşımının belirlenmesi, farmakolojik tedavinin düzenlenmesi sağlanarak tıbbi karar süreçleri yürütülmektedir.

Ektravazasyon durumunda hastalar ayrı yaşayabileceği için ağrı değerlendirmesi yapılmalı ve ağrı derecesi kayıt altına alınarak uygun hemşirelik girişimleri başlatılmalıdır (İşeri ve ark., 2019). Ektravazasyon yönetiminde temel destekleyici bakım girişimlerinden biri de ekstremitenin elevasyona alınmasıdır (de Lima ve ark., 2025). Elevasyonun amacı, dokuya sızan sıvı veya ilacın yayılımını sınırlamak, doku iyileşmesini desteklemek ve ödemi azaltmaktır. Gebruers ve arkadaşlarının (2025) sistematik inceleme çalışmalarında ekstravazasyon geliştikten sonra en sık bildirilen müdahaleler, masaj, kolun elevasyona alınması, stres topu kullanımı veya etkilenen ekstremitede dolaşımı artırmak ve fonksiyonu korumak için el sıkma–gevşetme gibi egzersizler olduğu bildirilmektedir.

Ekstravazasyon geliştiğinde dokudaki ilacı lokalize etmek ve inflamasyonu azaltmak amacıyla soğuk uygulama yapılması önerilmektedir. Ancak Vinca alkaloidi + Taksonlar + Platin tuzları veya vazopressör ajanlar, non-irritan ve hiperosmolar sıvılar infüzyonu sonucu ekstravazasyon geliştiğinde soğuk kompres uygulanması önerilmemektedir (İşeri ve ark., 2019). Lokal kan akışını artırmak ve ilacın uzaklaştırılmasını kolaylaştırmak için vinka alkaloidleri, etoposit, vazopresörler ve oksaliplatin dahil olmak üzere belirli ilaçların damar dışına sızması durumunda sıcak kompresler tercih edilmelidir. Damar dışına sızma meydana geldikten sonraki ilk 24 ila 72 saat boyunca günde 3 veya 4 kez kompres uygulanmalıdır (NIVAS, 2024). Ayrıca ekstravazasyonda kan akışını arttırmak ve vazodilatasyon etki sağlamak amaçlandığında kuru ve ılık kompres uygulanmalıdır. Ong ve Van Gerpen'in (2020) çalışmasında vazopressör ilaçların ekstravazasyonu geliştiğinde sıcak kompres uygulamaları ve vazodilatör uygulanması önerilmektedir. Doku hasarını daha da artırmamak için sıcak kompreslerin çok sıcak, soğuk kompreslerin ise çok soğuk olmamasına dikkat edilmelidir ((NIVAS, 2024). Ekstravazasyon erken dönemde fark edilip gerekli hemşirelik müdahaleleri yapıldığında iyileşme süresi daha kısa olabilir ancak özellikle irritan ve vezikan ilaçlara bağlı ekstravazasyonlarda doku hasarı ilerleyerek deri bütünlüğünün bozulmasına neden olabilir. Bu durumda yara bakımı veya bazı durumlarda ekstravazasyonun tedavisinde cerrahi müdahale gerekli olmaktadır (Antúnez-Blancat ve ark., 2024).

Ekstravazasyon gelişme tarih ve saati, uygulana bakım ve ilaçlar kayıt altına alınmalıdır (İşeri ve ark., 2019). Bu durum klinik olayların zaman içindeki seyrinin izlenmesi, bakım uygulamalarının etkinliğinin ve sürekliliğinin değerlendirilmesi ve tedavi planının uygun şekilde düzenlenmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca kayıt sürecinde doğru ve eksiksiz kayıt tutulması mesleki ve hukuki sorumlulukların yerine getirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca ekstravazasyon sonrası gelişebilecek olası komplikasyon ve riskler belirlenmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Çünkü ekstravazasyon tedavi edilmediğinde veya tedavisi geciktirildiğinde doku kaybı, enfeksiyon, şiddetli ağrı ve ödem ve fonksiyon kayıpları yaşanabilmektedir (Antúnez-Blancat ve ark., 2024).

Bu süreçte hasta ve ailesi bilgilendirilmeli ve iş birliği yapılmalıdır. Ekstravazasyon, ilerleyici doku hasarı ve kalıcı fonksiyon kaybı gibi ciddi sonuçlara yol açabileceğinden hasta ve ailesinin sürece aktif olarak katılımı erken tanı ve müdahaleyi güçlendirmektedir.

Aile üyelerinin bakım ve tedavi sürecine etkin katılımı özellikle hareket kısıtlılığı veya iletişim güçlüğü olan hastalarda taburculuk sonrası da bakımının sürekliliğini sağlamaktadır. Hastanın bilgilendirilmesi ise olağan dışı belirti ve bulguları gecikmeden sağlık personeline bildirmesinin teşvik edilmesi açısından önemlidir. Ho ve arkadaşlarının (2026) kanser hastalarında bilgi düzeyi, öz bakım becerileri ve öz yeterlilik üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında dijital kemoterapi ekstravazasyon eğitiminin kanser hastalarının bilgi düzeyini artırırken öz bakım becerilerini de güçlendiren etkili bir yaklaşım olduğunu saptamışlardır. Ekstravazasyon gelişimi hasta birey için anksiyete, stres ve belirsizlik duygusuna sebep olabileceği için bilgilendirme psikolojik iyilik halini destekler ve sağlık ekibine olan güveni güçlendirebilir (Antúnez-Blancat ve ark., 2024). Ayrıca bilgilendirme süreci bakım sürecinin şeffaflığı, hemşirelik bakımının belgelendirilebilirliği ve ortak karar alma sürecini destekleyen bir yaklaşımdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekstravazasyonun önlenmesi, periferik intravenöz tedavinin güvenliğini sağlamada temel hemşirelik sorumluluklarından biridir. Ekstravazasyon risk faktörleri hakkında yeterli bilgi sahibi olunması, hemşirelik bakımında teknoloji, bakım protokolleri ve algoritmaların kullanılması komplikasyonların önlenmesi ve intravenöz tedavi gören hastaların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için önemlidir. Ekstravazasyonun hemşirelik bakımında önleme ve bakım girişimleri yer almaktadır. Hemşireler ekstravazasyon bakım ve uygulamaları hakkında güncel bilgiye sahip olmaları gereklidir. Ekstravazasyon için dijital teknolojiler arasında giyilebilir sensörler, akıllı kateterler, yapay zekâ destekli görüntü analizler, termografik gözlem, teknoloji destekli öğrenme programları yer almaktadır. Bu araçlar erken tanı ve sürekli takip için kolaylık sağlamaktadır. Hemşireler güncel teknoloji ve kanıta dayalı uygulamaları takip etmeli, hizmet içi eğitimlerle yetkinlik düzeyleri arttırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Antúnez-Blancat, A., Gago-Valiente, F. J., García-Iglesias, J. J., & Merino-Navarro, D. (2024). The role of nursing in the management of chemotherapy extravasation: A systematic review regarding public health. *Healthcare, 12*(14), 1456.

Arslan, D., Aysever, U., Deniz, S., Püllü, S., & Uğur, Ö. (2018). Kemoterapi tedavi merkezine ilaç tedavisi için gelen hastalarda ekstravazasyon insidansı ve nedenleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 11*(2), 113–119.

Atay, S., Üzen Cura, Ş., & Efil, S. (2023). Nurses' knowledge and experience related to short peripheral venous catheter extravasation. *Journal of Vascular Access, 24*(4), 848–853. https://doi.org/10.1177/112972982110455

Chau, J. P., Lo, S. H., Chan, K. M., Chan, M. Y., Lee, V. W., Lam, S. K., … Thompson, D. R. (2021). Development and evaluation of a technology-enhanced, enquiry-based learning program on managing neonatal extravasation injury: A pre-test/post-test mixed-methods study. *Nurse Education Today, 97*, 104672. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104672

David, V., Christou, N., Etienne, P., Almeida, M., Roux, A., Taibi, A., & Mathonnet, M. (2020). Extravasation of noncytotoxic drugs. *Annals of Pharmacotherapy, 54*(8), 804–814. https://doi.org/10.1177/1060028020903406

de Lima, C. A., de Oliveira Sena, B., de Melo Bispo, M., das Chagas, A. L. G., Ribeiro, K. R. B., & e Araújo, R. D. O. (2025). Nursing care in the management of injuries due to vasoactive drug extravasation: Scoping review. *Journal of Infusion Nursing, 48*(5), 318–337. https://doi.org/10.1097/NAN.0000000000000604

Gebruers, J., Terwinghe, C., Graven, L. H., Everaert, H., Baete, K., Koole, M., … Deroose, C. M. (2025). Extravasation of therapeutic radiopharmaceuticals: A systematic review and management proposal. *Journal of Nuclear Medicine, 66*(12), 1948–1955. https://doi.org/10.2967/jnumed.125.270215

Hirata, I., Mazzotta, A., Makvandi, P., Cesini, I., Brioschi, C., Ferraris, A., & Mattoli, V. (2023). Sensing technologies for extravasation detection: A review. *ACS Sensors, 8*, 1017–1032. https://doi.org/10.1021/acssensors.2c02602

Ho, H. T. N., Duong, T. T. K., Tran, N. T., Nguyen, P. T. A., Ho, T. T. T., & Ton, D. N. M. (2026). Effect of digital chemotherapy extravasation education based on Orem's self-care theory in cancer patients: A quasi-experimental study. *PLOS ONE, 21*(2), e0343000. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0343000

İşeri, A., Çınar, B., Düzyaka, D. S., Sözeri, E., Uğur, E., Bay, F., … Terzi, B. (2019). Ulusal damar erişimi yönetimi rehberi. *Hastane İnfeksiyonları Dergisi, 23*(1), 1–54.

Kim, J. T., Park, J. Y., Lee, H. J., & Cheon, Y. J. (2020). Guidelines for the management of extravasation. *Journal of Educational Evaluation for Health Professions, 17*, 21. https://doi.org/10.3352/jeehp.2020.17.21

Lee, H. C., & Lin, J. S. (2020). An open-source wearable sensor system for detecting extravasation of intravenous infusion. *IEEE Transactions on Instrumentation and Measurement, 70*, 1–11.

Lu, Y. X., Wu, Y., Liang, P. F., Wu, R. C., Tian, L. Y., & Mo, H. Y. (2021). Efficacy of combination of localized closure, ethacridine lactate dressing, and phototherapy in treatment of severe extravasation injuries: A case series. *World Journal of Clinical Cases, 9*(18), 4599–4606. https://doi.org/10.12998/wjcc.v9.i18.4599

Melo, J., De Oliveira, P., Souza, R., Fonseca, D., Gontijo, T., & Rodrigues, A. (2020). Prevention and conduct against the extravasation of antineoplastic chemotherapy: A scoping review. *Revista Brasileira de Enfermagem, 73*(4), e20190008. https://doi.org/10.1590/0034-7167-2019-0008

National IV and Vascular Access Society (NIVAS). (2024). *Infiltration and extravasation: A toolkit to improve practice* (Version 1). NIVAS.

Ong, J., & Van Gerpen, R. (2020). Recommendations for management of noncytotoxic vesicant extravasations. *Journal of Infusion Nursing, 43*(6), 319–343.

Oya, M., Murayama, R., Oe, M., Yabunaka, K., Tanabe, H., Takahashi, T., … Sanada, H. (2017). Continuous thermographic observation may predict extravasation in chemotherapy-treated patients. *European Journal of Oncology Nursing, 28*, 56–61. https://doi.org/10.1016/j.ejon.2017.02.009

Pham, T. D., & Tsunoyama, T. (2024). Exploring extravasation in cancer patients. *Cancers, 16*(13), 2308.

Shibata, Y., Taogoshi, T., & Matsuo, H. (2023). Extravasation of noncytotoxic agents: Skin injury and risk classification. *Biological and Pharmaceutical Bulletin, 46*(6), 746–755. https://doi.org/10.1248/bpb.b22-00850

Stefanos, S. S., Kiser, T. H., MacLaren, R., Mueller, S. W., & Reynolds, P. M. (2023). Management of noncytotoxic extravasation injuries: A focused update on medications, treatment strategies, and peripheral administration of vasopressors and hypertonic saline. *Pharmacotherapy, 43*(4), 321–337. https://doi.org/10.1002/phar.2794

Tok Yıldız, F., & Avcı, O. (2020). Yoğun bakım ünitesinde çalışan hemşirelerin ekstravazasyona yönelik bilgi düzeyinin belirlenmesi: Bir üniversite hastanesi örneği. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 12*(3), 378–384.

van Rens, M. F., Hugill, K., van der Lee, R., Francia, A. L., van Loon, F. H., & Bayoumi, M. A. (2025). Evaluation of optical sensor technology for the early detection of peripheral intravenous infiltration in neonates: A retrospective cohort study. *BMJ Open, 15*(7), e094464. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2024-094464

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

BİR KADIN YAZARIN KALEMİNDEN AKADEMİK OTORİTE İLE SAPLANTILI AŞK ARASINDA BÖLÜNEN BİR KADIN ÖYKÜSÜ: *ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ*

Prof. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ
Mersin Üniversitesi, Eğitimi Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-2462-3002

ÖZET

Bu çalışma, Ayfer Tunç'un 2025 yılında yayımlanan *Annemin Uyurgezer Geceleri* başlıklı eserindeki anlatıcı kadın akademisyen Şehnaz'ın akademik kimliği ile yaşadığı saplantılı aşk arasındaki tezatlığı, rasyonel bilinç ile marazi duygusal bağımlılık arasındaki çatışma bağlamında incelemektedir. Alanında saygın bir ekonomi profesörü olan Şehnaz, kamusal alanda eleştirel ve analitik bir otorite figürü olarak konumlanırken, özel yaşamında narsist ve manipülatif bir erkek figüre karşı edilgen, bağımlı ve öz-değerini yitirmiş bir konuma sürüklenmektedir. Bu ikili yapı, bilgi üretimi ile iktidara tabi olma arasındaki paradoksu görünür kılar.

Çalışmada, anlatıcının deneyimi; iktidar ilişkileri, narsistik bağlanma dinamikleri, travmatik bağımlılık ve içselleştirilmiş patriyarka kavramları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Şehnaz'ın akademik başarılarının sistematik biçimde değersizleştirilmesi, onun profesyonel özgüvenini aşındırırken; emeğinin sömürülmesi ve akademik çevrede "E.'nin uzantısı" olarak algılanması, özne konumunun zedelenmesine yol açmaktadır. Ayrıca anlatıcının hipertimezi (unutamama hastalığı) özelliği, akademik yaşamında bilişsel bir avantaj sağlarken, özel hayatında travmatik anıların sürekli yeniden üretilmesine ve bağımlılığın pekişmesine neden olmaktadır.

Öte yandan Şehnaz'ı kendi akademik çalışmaları için bir kaynak olarak kullanan E.,. Şehnaz'ın yaptığı araştırmalardan, taradığı dosyalardan ve daktilo ettiği metinlerden kendi kitapları ve raporları için yararlanır. Çalışmada, Şehnaz, E.'nin işine yaradığını bilmekten "aptalca bir mutluluk" duysa da, aslında profesyonel emeği E.'nin narsist düzeni içinde sömürüldüğü gerçeği gözler önüne serilecektir. E.'nin narsist karakteri, Şehnaz'ı akademik dünyada bağımsız bir özne olmaktan çıkarıp E.'nin "organı" veya "uzantısı" hâline getirdiği; Şehnaz'ın ancak E. öldükten sonra kendi akademik kimliğiyle ve bastırdığı çalışma alanlarıyla gerçek anlamda yüzleşebildiği tespiti de vurgulanacaktır.

Sonuç olarak eserde, anlatıcının öyküsüyle bilginin her zaman özneyi özgürleştirmediği; rasyonel farkındalığın bilinçdışı bağlanma örüntülerini çözmekte yetersiz kalabileceği gerçeği somutlaştırılır. Şehnaz'ın hikâyesi, akademik otorite ile duygusal teslimiyet arasındaki gerilimi görünür kılmakta, entelektüel kimlik ile kırılgan benlik arasındaki çatışmayı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roman tahlili, Ayfer Tunç, Annemin Uyurgezer Geceleri, Türk edebiyatı, kadın akademisyen.

A WOMAN'S STORY TORN BETWEEN ACADEMIC AUTHORITY AND OBSESSIVE LOVE, AS TOLD BY A FEMALE AUTHOR: *ANNEMİN UYURGEZER GECELERİ*

ABSTRACT

This study examines the contrast between the academic identity of Şehnaz, the female academic narrator in Ayfer Tunç's 2025 work titled Annemin Uyurgezer Geceleri (My Mother's Sleepwalking Nights), and her obsessive love, within the context of the conflict between rational consciousness and pathological emotional dependence. A respected economics professor in her field, Şehnaz positions herself as a critical and analytical authority figure in the public sphere, while in her private life she is drawn into a passive, dependent position, having lost her self-worth, vis-à-vis a narcissistic and manipulative male figure. This dual structure reveals the paradox between the production of knowledge and subjugation to power.

In this study, the narrator's experience is evaluated within the framework of concepts such as power relations, narcissistic attachment dynamics, traumatic dependency, and internalised patriarchy. The systematic devaluation of Şehnaz's academic achievements erodes her professional self-confidence, while the exploitation of her labour and her perception as an 'extension of E.' in academic circles undermines her subject position. Furthermore, the narrator's hyperthymesia (the inability to forget) provides a cognitive advantage in her academic life, but in her private life, it causes traumatic memories to be constantly reproduced and reinforces her dependency.

On the other hand, E., who uses Şehnaz as a resource for his own academic work, benefits from Şehnaz's research, the files she has scanned, and the texts she has typed for his own books and reports. In the study, although Şehnaz feels a 'foolish happiness' knowing that she is useful to E., the reality that her professional labour is exploited within E.'s narcissistic system will be revealed. E.'s narcissistic character is highlighted, which removes Şehnaz from being an independent subject in the academic world and turns her into E.'s 'organ' or 'extension'; it is also emphasised that Şehnaz can only truly confront her own academic identity and suppressed areas of work after E.'s death.

Ultimately, the work illustrates that knowledge does not always liberate the subject, as embodied in the narrator's story; it highlights the reality that rational awareness may prove insufficient in resolving unconscious attachment patterns. Şehnaz's story reveals the tension between academic authority and emotional submission, exposing the conflict between intellectual identity and fragile selfhood.

Keywords: Novel analysis, Ayfer Tunç, Annemin Uyurgezer Geceleri (My Mother's Sleepwalking Nights), Turkish literature, female academics.

GİRİŞ

Bu bildirinin kuramsal çerçevesini oluştururken yıllar önce yazdığım bir kurmaca metne bağlı olarak benden savunma istenmişti. O aklıma geldi. Zira şikayetçi kurmaca metinde anlatılanla gerçek hayatta var olanları eş tutmuştu. Savunmada, kurmaca metin-gerçeklik ilişkisini ortaya koyan; kurmaca dünya ile gerçek dünya arasındaki koşutluk ve karşıtlığı Prof. Dr. Sadık Tural ve Prof. Dr. Şerif Aktaş hocaların eserlerinden alıntı yaparak aktarmıştım. Bu bildiride çözümlemeye çalıştığımız roman, yazarın gerçek yaşamından ve anılarından unsurlar barındırsa da nihayetinde o, bir kurmaca metindir.

Kurmaca metin, gerçekleşmiş, gerçekleşmekte olan ya da gerçekleşmesi tasarlanan durumların; ilgi ve beğeni uyandıracak biçimde, estetik bir kaygıyla yeniden düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan üründür.

Nazım ya da nesir oluşu fark etmeksizin edebî eser, hayatın birebir kopyası değil; yaşanmış gerçekliğin insan zihninde yeniden kurulan anlamlı bir bütünlüğüdür. Bu bütünlük, gerçek hayattan izler taşır; ancak onu aynen tekrar etmez. Aksine, yaşananlardan hareketle yeni bir kompozisyon kurar. Bu kurma eylemi, yani *ibdâ*, mevcut malzemeyi seçerek, ayıklayarak, dönüştürerek ve yeniden bir araya getirerek özgün bir yapı meydana getirmektir. Burada önemli olan, dağınık unsurları yerli yerince düzenleyip, bütünlüklü ve özgün bir eser ortaya koyabilmektir. Edebî eserde yer alan olaylar, durumlar ve bunların doğurduğu duygu, düşünce, hayal ve davranışlar; gerçek hayattaki karşılıklarıyla birebir örtüşmez. Sanatkâr, kimi unsurları seçer, kimi ayrıntıları eleyip çıkarır, bazılarını belirginleştirir ya da yoğunlaştırır. Böylece gerçek dünyadaki yaşantılardan farklı, kendine özgü bir dünya kurulur. Bu dünya, dış gerçekliğe gönderimde bulunmakla birlikte ondan bağımsız bir yapı sergiler. Batı dillerinde *fiction* olarak adlandırılan bu yapı, kurgulanmış ve örülmüş bir gerçeklik alanıdır. *İtibarî vak'a*, hayal gücüyle kurulan bu dünyaya ait bir olaydır. Sanatkârın, dış dünyadan aldığı unsurları dönüştürerek oluşturduğu bu yeni ve tasarlanmış evrene *itibarî âlem* denir. Bu âlemde gerçekleşen olaylar *itibarî olay*; bu olaylara katılan kişiler *itibarî insan*; mekânlar ise *itibarî mekân* olarak adlandırılır. İtibarî âlemin oluşumunda yalnızca aktarılan olay değil, onu aktaran sanatkârın bakış açısı ve kullanılan anlatım araçları da belirleyicidir. Ayrıca dönemin şartları, sanatkârın düşünce dünyası ve edebî türün sunduğu imkânlar da bu sürece dâhildir. Sonuç olarak itibarî âlem, dış dünyanın doğrudan bir yansıması değil; belirli bir düşünce sistemi etrafında sanatkâr tarafından yorumlanmış ve yeniden inşa edilmiş bir gerçekliktir (Tural, 1993, s.58-59; Aktaş, 1984, s.144).
Bir kurmaca metin temelde yapısal olarak (olay örgüsü, zaman, mekân, anlatıcı ve bakış açısı, kişi kadrosu ve karakter inşası, dil ve üslup özellikleri) incelenebileceği gibi, tematik, sosyolojik, psikolojik, tarihsel açıdan da incelenebilir. Bunun yanı sıra anlatıbilimsel, dilbilimsel, feminist-toplumsal açıdan, postmodern, metinlerarasılık ve alımlama estetiği bağlamında çözümlenebilir. Ayrıca pek çok disiplinin verisiyle disiplinlerarası bir yaklaşımla bir kurmaca eseri tahlil etmek de mümkündür.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden metin merkezli yorumlayıcı (hermeneutik) çözümleme modeline dayanmaktadır. İnceleme nesnesi, *Annemin Uyurgezer Geceleri* adlı romandır. Araştırmada nicel veri toplama teknikleri kullanılmamış; metin, kuramsal kavramlar çerçevesinde derinlemesine çözümlenmiştir. Çalışma, kurmaca metni kendi iç bütünlüğü içerisinde ele alırken, metnin anlam katmanlarını disiplinlerarası bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Araştırma, üç temel kuramsal eksen üzerine yapılandırılmıştır:
Psikanalitik Yaklaşım: Karakterlerin bilinçdışı bağlanma örüntülerini, narsistik ilişkileri ve travmatik bağımlılık dinamiklerini çözümlemede psikanaliz kavramlarından yararlanılmıştır. Özellikle narsistik kişilik örüntüsü ve bağımlı kişilik yapılanması, karakterler arası iktidar ilişkilerini anlamada temel referans noktası olarak ele alınmıştır.
İktidar ve Söylem Analizi: Akademik alan içerisindeki güç ilişkilerinin çözümlenmesinde iktidar kavramı merkeze alınmıştır. Bu bağlamda bilgi üretimi ile tahakküm arasındaki ilişki, Michel Foucault'nun iktidar-bilgi kuramı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Anlatıcının akademik kimliği ile duygusal teslimiyeti arasındaki gerilim, kamusal otorite ile özel alandaki özne kaybı arasındaki paradoks üzerinden analiz edilmiştir.

Feminist Edebiyat Eleştirisi: Anlatıcının içselleştirilmiş patriyarka, akademik emek sömürüsü ve kadın öznenin silinmesi bağlamındaki deneyimi feminist kuram çerçevesinde incelenmiştir. Kadın akademisyenin entelektüel üretiminin gölgelenmesi ve erkek merkezli akademik yapı içerisindeki konumu, toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınmıştır.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmada veri kaynağı olarak romanın kendisi kullanılmıştır. Metin, tematik çözümleme yöntemiyle okunmuş; tekrar eden izlekler, metaforlar, semboller ve anlatı stratejileri belirlenmiştir. Analiz süreci şu aşamalardan oluşmuştur:

1. Metnin bütüncül okuması ve ana izleklerin belirlenmesi,
2. Şehnaz karakterinin akademik ve duygusal kimliği arasındaki çatışmanın kavramsallaştırılması,
3. E. karakterinin narsistik özelliklerinin metinsel göstergeler üzerinden tespiti,
4. Akademik emek sömürüsü ve özne kaybının örnek pasajlar üzerinden çözümlenmesi,
5. Hipertimezi olgusunun anlatı yapısına ve karakter psikolojisine etkisinin değerlendirilmesi.

Metin çözümlemesi sırasında doğrudan alıntılar seçilmiş; bu alıntılar bağlam içinde yorumlanarak kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiştir. Bu çalışma yalnızca ilgili roman metniyle sınırlıdır. Yazarın biyografik verileri veya okur alımlama araştırmaları kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca inceleme, seçilen kuramsal perspektiflerle sınırlandırılmış olup farklı eleştirel yaklaşımlarla yapılacak okumalar farklı sonuçlar ortaya koyabilir.

BULGULAR

Bu bölümde roman öncelikle yapısal olarak çözümlenmiştir. Daha sonra tematik çözümlemede, akademik dünyanın işleyişinin roman kişileri bağlamında değerlendirilme sonuçları paylaşılmıştır.

Yapısal Çözümleme

Annemin Uyurgezer Geceleri, Ayfer Tunç'un bir kadın akademisyenin geçmişiyle, ailesiyle ve saplantılı aşkıyla hesaplaşmasını konu alan derin psikolojik ve toplumsal olguları sunduğu bir romanıdır. Romanın:

1. Olay Örgüsü

Romanın merkezinde, ekonomi profesörü olan anlatıcı Şehnaz'ın, hiçbir şeyi unutmama hastalığı (hipertimezi) eşliğinde yaptığı bir tür hayat muhasebesi yer alır. Olay örgüsü iki ana izlek üzerinden ilerler:

Aile Sırları ve Uyurgezerlik: Şehnaz'ın hayatı, yaklaşık 30 yıl önce annesinin uyurgezer olduğunu ve uykusunda babasıyla ilgili sarsıcı gerçekleri itiraf ettiğini fark etmesiyle altüst olur. Annesinin gece itirafları, Şehnaz'ı kendi kimliğine ve aile geçmişine (anneannesi Esme ve Hatice Şehbal'in travmatik hayatlarına) dair karanlık bir yolculuğa çıkarır.

Saplantılı Aşk: Şehnaz'ın üniversite yıllarında hocası **E.**'ye âşık olmasıyla başlayan ve 30 yıl süren hastalıklı, bir tür köle-mürit ilişkisine benzer tutkusu anlatılır. E.'nin narsist kişiliği, karısı **Eyşan** ile olan evliliği ve Şehnaz'ı bir yedek veya oyuncak gibi kullanması, anlatıcının profesyonel başarısıyla tezat oluşturan duygusal bir yıkım yaratır.

2. Kişiler

Şehnaz (Anlatıcı): Başarılı bir ekonomi profesörü ancak duygusal hayatında E.'ye tamamen bağımlı, hiçbir şeyi unutamamanın yükünü taşıyan bir kadındır.

Ayhan (Anne): Disiplinli, kuralcı bir öğretmen. Gece uyurgezer olduğunda içindeki bastırılmış cinselliği ve Harun'a duyduğu nefreti/aşkı kusar.

Hatice Şehbal (Anneanne): Kendini "Paşa kızı" olarak tanımlayan, aristokrat tavırlı ancak geçmişinde büyük acılar ve tacizler saklayan baskın bir figürdür.
E. (Sevgili/Hoca): Karizmatik, narsist, manipülatif ve entelektüel bir erkektir. Şehnaz'ın hayatını 30 yıl boyunca kendi belirlediği kurallarla yönetmiştir.
Eyşan (E.'nin Karısı): Başarılı bir avukat; zarafeti, asaleti ve özgüveniyle Şehnaz'ın kendini her zaman "eksik ve zavallı" hissetmesine neden olan rakiptir.
Harun (Biyolojik Baba): Şehnaz'ın varlığını reddeden, "puşt ve şerefsiz" olarak anılan, bir aşk cinayetine kurban giden karanlık figürdür.
Mazhar Varlı (Yasal Baba): Şehnaz'ı kendi kızı gibi benimseyen, annesini intihardan kurtaran nazik ve sevgi dolu avukat.

3. Zaman
Roman, anlatıcının bugünkü (Eylül 2025/2026 civarı) bakış açısından geçmişe döner. Olaylar geniş bir zaman dilimine yayılır:
Anlatıcının çocukluğu ve 1970'li yıllar. 12 Eylül 1980 darbesi ve sonrası üniversite yılları. İstanbul'un büyük kışı (1987) ve annesinin ilk uyurgezerlik krizi. E.'nin ölümü ve sonrasındaki yalnızlık dönemi.

4. Mekân
Kurmacanın ana mekânı İstanbul'dur, özellikle de Moda semtindeki Ahenk Apartmanı anlatıcının tüm hayatının geçtiği kaledir. Bunun dışında: **Bebek Ev:** E.'nin çalışma evi, Şehnaz'ın kendini "ait" hissettiği ama hiçbir zaman tam sahip olamadığı mekândır. **Caddebostan:** E. ve Eyşan'ın görkemli aile evi. **Üniversite (Fakülte):** Akademik rekabetin ve E. ile olan ilişkinin kamusal alanıdır. **Hastaneler (Çapa, Numune):** Annesinin hastalık süreçlerinin geçtiği yerler.

5. Bakış Açısı
Eser, **birinci kişi** bakış açısıyla yazılmıştır. Şehnaz'ın hipertimezi (aşırı güçlü bellek) durumu, anlatının son derece detaylı, çağrışımlarla ilerleyen ve adeta bir film şeridi gibi akan bir yapıda olmasını sağlar. Anlatıcı, sadece kendi hikâyesini değil, annesinin ve anneannesinin "yok-hayatlarını" da bir akademisyen titizliği ve bir mağdurun duygusallığıyla birleştirerek aktarır.
Bu roman, kişisel bir muhasebenin ötesinde, Osmanlı'dan günümüze taşınan bir kadınlık durumu ve toplumsal panorama niteliğindedir.

Tematik Çözümleme
E.'nin narsist ve manipülatif karakteri, Şehnaz'ın akademik kariyerini hem profesyonel ilerleyişi hem de özgüveni açısından derinden ve genellikle olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etki şu temel alanlarda gözlemlenebilir:

1. Akademik Özgüvenin Tahrip Edilmesi
E., Şehnaz'ın başarılarını küçümseyerek veya başarısızlık öngörerek onun öz-değerini zedeler. Şehnaz, çok iddialı bir makalesini yurt dışında prestijli bir dergiye göndereceğini söylediğinde E., "*Gönder tabii... ama ret mektubu gelince yıkılma*" (s. 85) diyerek peşinen başarısız olacağını ima eder. Makale kabul aldığında bile Şehnaz'ın başarısını kutlamak yerine, "yayın kuruluna güvenmiyordum" diyerek durumu geçiştirir. E.'nin gözünde "vasat" olma korkusu, -Türkiye'de akademinin gün geçtikçe içine düştüğü çıkmazı da belirginleştirerek- Şehnaz'ın akademik hayatındaki en büyük kaygısı hâline gelir: "*Yazmışsın demeyerek yazanın ben olduğumu belirtmekten kaçınsa da ondan ilk kez akademik bir övgü duyuyordum.*

Tez hocam olarak çalışmalarımı değerlendirdiği yüz kerenin doksan keresinde beni uzun uzun kıvrandırdıktan sonra eh fena değil-idare eder türünden şeyler söylemişti. Bu eh fena değil-idare ederler iyiye mi daha yakın, kötüye mi bilemediğim için vasat mıyım değil miyim hiç emin olamazdım. Aslında pek de hayati bir durum değildi, o zamanlar akademisyenlerin yüzde ellisi zaten vasattı, -şimdi bu oran ikiye katlandı- ben de vasat bir akademisyen olarak ayakta kalabilirdim, salla başını al maaşını şeklinde hayatımı sürdürebilirdim. Ama bana dokunan vasat olmak değil E.'nin gözünde vasat olmaktı." (s.86-87).

2. Akademik Ortamda "Hizmetçi-Asistan" Rolü

Şehnaz, ilerleyen yıllarda kendi başına tanınmış bir profesör olmasına rağmen, asistanlığı süresince E.'nin yanında bir meslektaştan ziyade bir hizmetçi gibi hareket eder. Üniversitedeki odasında bile E.'nin kahvesini yapar, masasını toplar ve ağzına kadar izmarit dolu küllüğünü yıkar. Günümüzde de benzer ilişki özellikle kayırmayla alınan asistan-hoca ilişkisinde görmek mümkündür: "*okulda bile ona hizmet etmemin; kahvesini yapmamın, o yokken masasını toplamamın, ağzına kadar izmarit dolu seramik kül tablasını boşaltıp hocalar tuvaletinde yıkamamın; bizim kata bakan hademe Rıza yalapşap yaptığı için sehpaları silmemin, kitaplığının tozlarını almamın, çiçeklerini sulamamın; bu işleri yaparken gündelikçi gibi kan ter içinde kalmamın, bu işleri hiç sorgulamadan yapmamın çünkü o zamanlar tıpkı ev işlerinin kadınların görevi olduğuna inanılması…*" (s. 55)

Bu durum, asistanlık yıllarından profesörlük dönemine kadar süren bir "köle-mürit" ilişkisine dönüşür: *"E. benim yazgımdı, Tanrı 'nın benim için yazdığı kaderimdi. Bundan emindim, buna inançlı bir Budistin fil kafalı tanrısına inanması gibi inanıyordum. Öyle olmasa kader yollarımı E.'ye çıkarmak için her türlü ağı örmezdi ama örmüştü, demek ki kaderimin istediği buydu. Oysa ortada örülmüş bir ağ falan yoktu ama bu yanlış birlikteliğin bir tür yazgı olduğuna inanmak kendime yaptığım kötülüğü görmemi engelliyordu. İnanmanın körleştirici etkisi özellikle aşkta çok işe yarıyordu. Varlığımı E.'nin ayaklarının dibine atmıştım, beni paspas gibi çiğnemesini bile lütuf olarak görüyordum. E. benim tarikatımdı, yolumdu, şeyhimdi, ben uğruna her şeyi yapacak kadar ona bağlı müridiydim." (s.58-59).*

3. Akademik İlgi Alanlarının Baskılanması

E., Şehnaz'ın akademik meraklarını kendi narsist bakış açısıyla yönlendirir veya engeller. Zira narsisistik bireyler hem kendilerini hem de partnerlerini "tamamen iyi" veya "tamamen kötü" olarak ikiye ayırırlar. Bu nedenle ilişkide partnerlerini bir an göklere çıkarırken (idealleştirme), bir an yerin dibine sokabilirler (değersizleştirme) (Evren, 1997). Şehnaz kadınların ekonomi tarihindeki yeri ve feminist ekonomi üzerine çalışmak istediğinde E., bu alanı küçümser ve onunla alay eder: "*Kaktüs falan mı okuyorsun sen?" dedi, "Hayırdır, nereden çıktı bu kadın meselesi? Feminist olmaya mı karar verdin yoksa?" Yüzünde öyle alaycı, öyle küçümseyen bir gülüş vardı ki, o an feminizmle ilişkim başlamadan bitti. 2000'lere kadar da tekrar başlayamadı. Kadın meselesi toplumsal gündeme oturduğunda ve ekonomik hayatta kadının tarihi üzerine nihayet çalışmaya başladığımda ilişkimiz, bu tür bir aşağılamayla bana engel olduğu için onu suçlayabileceğim kadar eskimişti. O zaman beni aşağılamasaydın diye defalarca kızgınlıkla konuştum ama hiç etkilenmedi, hala aynı E.'ydi, ne dediğimi umursadığı yoktu. Kadınlar E.'nin ilgi alanından hiç çıkmadı ama kadın meselesi hiç girmedi*." (s. 299-300). Sonuç olarak Şehnaz, kendi istediği konular yerine E.'nin yönlendirdiği konulara (Etibank, madencilik politikaları vb.) odaklanmak zorunda kalır.

4. Akademik İtibarın Zedelenmesi

E. ile yaşadığı ilişkinin fakültede herkes tarafından bilinmesi, Şehnaz'ın başarılarının gölgelenmesine neden olur. Meslektaşları (örneğin Nagihan), Şehnaz'ın kadro almasını veya yükselmesini yeteneğine değil, "E.'nin sevgilisi" olmasına bağlarlar: *"Şehnaz yeter, bizi salak yerine koyma artık.' dedi, 'adamın daha öğrencisiyken sevgilisiydin.. biliyoruz... bütün okul biliyor!' Çok sarsıldım. Bütün okulun bildiğini zaten tahmin ediyordum, E.'yle ilişkimizin niteliği salak olmayan hiç kimsenin gözünden kaçmazdı. Beni sarsan Nagihan'ın sesinde, sözünde, yüzünde gördüğüm sinsi bir kötülük ve haset oldu. Beni sevdiğini sandığım arkadaşım benden nefret ediyordu. Kadroya tepeden indiğimden emindi. E. asistan olarak beni istemişti, doğruydu ama bileğimin hakkı daha çoktu. Çok çalışmıştım, KÖPEK GİBİ ÇALIŞMIŞTIM, herkes görmüştü. Gördüklerini sanıyordum, onun için rahattım, kulağıma gelmek için fırsat kollayan dedikodulara hiç yüz vermemiştim. Oysa nasıl çalıştığımı görmemişlerdi, görseler de umurlarında değildi. Daha öğrenciyken E: gibi güçlü ve etkili bir HOCANIN bu kadroya SEVGİLİSİNİ alacağı belliydi, nokta...* Başarılarımı, uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makalelerimi, yüksek lisans ve doktora tezlerimin çok başarılı bulunarak kabul edilmiş olmasını, davet edildiğim araştırma gruplarını ve yurtdışı seminerlerini E.'nin varlığına bağlıyorlardı.*" (s.193-194).*

Şehnaz ne kadar çok çalışırsa çalışsın, akademik camiada "E.'nin sayesinde yükselen kadın" imajından kurtulamaz ve bu durum onu profesyonel bir yalnızlığa iter.

5. Emeğinin Sömürülmesi

E., Şehnaz'ı kendi akademik çalışmaları için bir kaynak olarak kullanır. Şehnaz'ın yaptığı araştırmalardan, taradığı dosyalardan ve daktilo ettiği metinlerden kendi kitapları ve raporları için yararlanır. Şehnaz, E.'nin işine yaradığını bilmekten "aptalca bir mutluluk" duysa da, aslında profesyonel emeği E.'nin narsist düzeni içinde sömürülmektedir: "*Aradan geçen dört yılda akademik hayatıma başlamıştım, artık araştırma görevlisi, kısaca Ar. Gör. şeklinde bir unvanım ve her ay bankaya yatan, o zamanlar hiç de fena olmayan bir maaşım vardı. Çok başarılıydım, diğer hocaların da gözüne girmiştim, dikkat çekecek kadar hızlı ilerliyordum. Alanım iktisat tarihiydi, cumhuriyet dönemi Türkiye sanayileşmesine odaklanmıştım, doktora tezim için yüzlerce konudan Etibank'ı seçmiştim. Aslında ben seçmemiştim, her ne kadar alanımı değiştirmiş ve E.'nin akademik etki alanından çıkmış olsam da E. 'doktora için madencilik politikasında Etibank'ın rolünü çalışsana,' demişti. Etibank'ın çevresine de Ereğli Demir Çelik'ten Kromsan'a, İzmit Çinko'dan, Murgul Bakır'a kadar bir dizi ağır sanayi tesisini araştırmam için sıralamıştı. Bir sürü araştırma yapıyordum, E. de bunlardan yararlanıyordu, yararlanması hoşuma gidiyordu, onun işine yaradığımı bilmek beni aptalca mutlu ediyordu" (s. 189-190).*

Özetle, E.'nin narsist karakteri, Şehnaz'ı akademik dünyada bağımsız bir özne olmaktan çıkarıp E.'nin "organı" veya "uzantısı" hâline getirir: "*Otuz yıldır yanındaydım, varlığının bir parçasıydım, bağımsız bir karakter olamadığım için Eyşan'dan daha fazla parçasıydım, neredeyse eli kolu organı olmuştum (s. 429).* Şehnaz ancak E. öldükten sonra kendi akademik kimliğiyle ve bastırdığı çalışma alanlarıyla gerçek anlamda yüzleşebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bildiride, *Annemin Uyurgezer Geceleri* romanı yapısal ve tematik düzlemde incelenmiş; özellikle akademik dünyanın işleyişinin roman kişileri üzerinden nasıl temsil edildiği ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular, eserin bireysel bir aşk ve aile anlatısının ötesinde, Türkiye'de akademik alanın güç ilişkileri, cinsiyet temelli yapılanması ve bilimsel çabanın sömürülmesi gibi yapısal sorunları eleştirel bir biçimde yansıttığı görülür.

Romanın sunduğu akademik görünüm, Türkiye bağlamında akademik kurumların ataerkil ve hiyerarşik yapısına yönelik eleştirel bir okuma imkânı da vermektedir. E. karakteri yalnızca bir narsist değil; aynı zamanda akademik iktidarın kişiselleşmiş hâlidir. Ayrıca Şehnaz'ın yaşadığı özgüven erozyonu, alanyazında tanımlanan "cam tavan sendromu" ve "görünmez emek" kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Roman, kadın akademisyenlerin başarılarının sıklıkla bir erkek figürle ilişkilendirilmesi sorununu dramatik bir anlatı üzerinden somutlaştırmaktadır. Bu durum, bireysel bir trajedi olmaktan ziyade yapısal bir soruna işaret eder.

Öte yandan romanda, aşk yalnızca romantik bir duygu durumu olarak değil; iktidar, teslimiyet ve inanç sistemi olarak ele alınır. Şehnaz'ın E.'yi bir tür "yazgı" olarak görmesi, bağımlılığın neredeyse ideolojik boyutunu açığa çıkarır. Böylece aşk, modern akademik dünyada dahi irrasyonel bir bağlanma biçimi olarak vücut bulur.

Kuşaklar arası kadınlık deneyiminin (anne ve anneanne figürleri üzerinden) Şehnaz'ın ilişki biçimine zemin hazırladığı da tartışılabilir. Bastırılmış acıların ve erkek merkezli güç ilişkilerinin kuşaktan kuşağa aktarımı, bireysel tercihler kadar tarihsel mirasın da belirleyici olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak roman, akademik dünyanın görünürde rasyonel yapısının ardındaki duygusal, cinsiyetçi ve iktidar temelli yapılanma gerçeğini açığa çıkarır. Bu yönüyle eser, edebiyat ile sosyolojik eleştiriyi buluşturan güçlü bir metin özelliği taşır.

Yapısal çözümleme sonucunda romanın çift düzlemli bir kurgu üzerine inşa edildiği görülmüştür: (1) kuşaklar boyunca yaşanan acılar ve aile sırları, (2) akademik iktidar ilişkileri içinde gelişen saplantılı aşk. Bu iki düzlem, anlatıcı Şehnaz'ın kimlik inşasını belirleyen temel hareket noktalarındır. Özellikle hipertimezi (unutamama hastalığı) motifi, geçmişle hesaplaşmanın hem anlatısal hem de psikolojik aracına dönüşmektedir. Bellek, yalnızca hatırlama değil, aynı zamanda yüzleşme ve yeniden anlamlandırma sürecinin tetikleyicisidir.

Tematik çözümleme ise E. karakterinin narsistik kişilik örüntüsünün, Şehnaz'ın akademik özgüvenini sistematik biçimde aşındırdığını ortaya koymuştur. Bu aşınma beş temel başlıkta somutlaşmaktadır: 1) Akademik özgüvenin zedelenmesi, 2) Hizmetçi-asistan rolü üzerinden kurulan hiyerarşik bağımlılık, 3) Akademik ilgi alanlarının baskılanması, 4) İtibarın gölgelenmesi ve dedikodu kültürü, 5) Entelektüel emeğin sömürülmesi.

Bu bağlamda roman, kadın akademisyenin yalnızca duygusal yönünün değil, aynı zamanda mesleki bağımsızlığının da nasıl yok edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Şehnaz'ın profesyonel başarılarına rağmen "E.'nin uzantısı" olarak algılanması, akademide kadın emeğinin görünmezliğine dair çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Romanın sonunda E.'nin ölümü, yalnızca bir biyolojik son değil; aynı zamanda sembolik bir iktidar çözülmesidir. Bu kırılma anı, Şehnaz'ın bastırdığı akademik ve bireysel kimliğiyle yeniden yüzleşmesinin başlangıcını temsil eder. Dolayısıyla eser, bir bağımlılık anlatısından çok, geç kalmış bir özneleşme hikâyesi olarak edebiyat tarihindeki yerini alacak.

KAYNAKLAR

Tunç, A. (2025). *Annemin Uyurgezer Geceleri*, Can Yayınları.
Tural, S. (1993). *Edebiyat bilimine katkılar*, Ecdâd Yayınları.
Aktaş, Ş. (1984). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Birlik Yayınları.
Evren, C. (1997). *Narsisizm*, BDS Yayınları.
Faucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

ÖYKÜ YAZARAK FARK ETMEK: LİSE ÖĞRENCİLERİNDE KADIN KANSERLERİNE YÖNELİK BİLİNÇ OLUŞTURMA ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ
Mersin Üniversitesi, Eğitimi Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-2462-3002

Bengül BİROĞLU ŞAHBAZ
Şehit Kübra Doğanay Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Türkçe Öğretmeni
ORCID: 0009-0008-1684-9670

ÖZET
Bu çalışmada, araştırmaya katılan 10. sınıf öğrencilerinin kadın kanserleri (meme kanseri, yumurtalık kanseri, rahim ve rahim ağzı kanseri, vulva kanseri) hakkında bilgi edinmeleri ve bu konuda farkındalık kazanmalarının yanı sıra, duygu ve düşüncelerini yaratıcı yazma tekniklerini kullanarak ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. Bu nicel araştırmada zayıf deneysel desenlerden tek gruplu ön test- son test kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda onuncu sınıftan gönüllülük esasına göre katılım sağlamış 40 öğrenci yer almaktadır. Gerçekleştirilen atölye çalışmalarında bu öğrencilerle kadın kanserlerinin neler olduğu araştırılıp sunulmuş, kadın kanserlerinin Türkiye'de görülme sıklığı ve söz konusu hastalıklardan korunma yolları irdelenmiştir. Devamında her öğrencinin katılım sağlayacağı biçimde iş birlikli yazma yöntemi ile öykü metinleri oluşturulmuş, kadın kanserleri hakkında öğrencilerin öykü yazma yöntemi ile bilinçlenmesi sağlanmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilere 11 sorudan oluşan öğrenci anketi ön test ve son test olarak uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, araştırmaya katılan öğrencilerin kadın kanserleri ve bu kanser türlerinin Türkiye'de görülme sıklığı hakkında bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin kadın kanserlerinin teşhisinde erken tanının önemini fark ettikleri; kanserlerin nedenleri ve tedavi süreçlerine ilişkin bilgi edindikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin, kadın kanserleri hakkında bilgi edinmede yararlanabilecekleri kaynaklar konusunda farkındalık kazandıkları ve herhangi bir konuya ilişkin duygu ve düşüncelerini yaratıcı yazma teknikleri aracılığıyla ifade edebilme becerisi geliştirdikleri söylenebilir. Çalışma modeli, kadın kanserleri dışında farklı kanser türleri veya hastalıklar için de uygulanabilir niteliktedir. Bunun yanı sıra, farklı yaratıcı yazma teknikleri kullanılarak elde edilen ürünlerden kitap oluşturulması, çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır.
Anahtar Kelimeler: kadın kanserleri, yaratıcı yazma, öykü.

MAKING A DIFFERENCE BY WRITING STORIES: A PROJECT TO RAISE AWARENESS ABOUT CANCERS AFFECTING WOMEN AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT
This study aimed to help 10th grade students participating in the research gain knowledge and awareness about female cancers (breast cancer, ovarian cancer, uterine and cervical cancer, vulvar cancer) and express their feelings and thoughts using creative writing techniques. This quantitative study used a single-group pretest-posttest design, which is considered a weak experimental design. The study group consisted of 40 10th grade students who participated on a voluntary basis. During the workshops, the students researched and presented what female cancers are, examined the prevalence of female cancers in Turkey, and explored ways to prevent these diseases.

Subsequently, story texts were created using a collaborative writing method in which each student participated, raising the students' awareness of female cancers through the story writing method. As part of the research, a student questionnaire consisting of 11 questions was administered as a pre-test and post-test, and the data obtained was analyzed. The results of the research showed that the students who participated in the research were knowledgeable about women's cancers and the prevalence of these types of cancer in Turkey. It was also determined that the students recognized the importance of early diagnosis in the diagnosis of women's cancers and acquired knowledge about the causes and treatment processes of cancers. The students acquired knowledge about women's cancers.
Keywords: women's cancers, creative writing, story.

GİRİŞ

Bu çalışmanın genel amacı her yıl yüzlerce kadının mücadele etmek zorunda kaldığı "kadın kanserleri" hakkında lise öğrencilerine farkındalık kazandırmaktır. Çalışma kapsamında kadın kanserlerinden meme kanseri, rahim ve rahim ağzı kanseri, yumurtalık kanseri ve vulva kanseri ele alınmıştır. Kadın kanserleri konusunda lise öğrencilerinin farkındalık kazanmasının, onların ilerleyen yaşlarında kanser risklerine karşı duyarlı olmaları, sağlıklı beslenme ve egzersizi bir yaşam biçimine dönüştürebilmeleri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan 10. sınıf öğrencilerinin duygu ve düşüncelerini yaratıcı yazma tekniklerini kullanarak ifade edebilmeleri de amaçlandığı için konuyla ilgili iş birlikli yazma yöntemi ile kaleme alınmış bir öykü sunulmuştur. Böylece 10. sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencileri bilimsel araştırma sürecini de deneyimlemeleri bu araştırmanın hedefleri arasındadır.

Araştırmada "Öykü yazma yöntemi ile kadın kanserleri hakkında lise öğrencilerinde farkındalık kazandırmak mümkün müdür?" sorusuna cevap aranmıştır.

Bu bölümde "kadın kanserleri" ve "öykü yazma" başlığı altındaki kavramlara ana hatları ile değinilecektir.

1. Kadın Kanserleri

Kanser; her yaştan kadın ve erkeği etkileyen, çeşitli türleri olan bir hastalıktır. Bu çalışma kapsamında kadın kanserleri olarak tanımlanan meme kanseri, rahim kanseri, rahim ağzı kanseri, yumurtalık kanseri ve vulva kanseri ele alınmıştır. Söz konusu kanser türleri hakkında farkındalık uyandırmak için yaratıcı yazma tekniklerinden iş birlikli yazma yöntemi ile kaleme alınmış bir öykü sunulmuştur. Bu yönüyle araştırmanın disiplinlerarası bir çalışma olduğu ifade edilebilir.

Kanser, yaygın görülmesi ve ölüm oranlarının yüksekliği nedeniyle küresel ölçekte önemli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde yaklaşık 10 milyon kişi kanser nedeniyle hayatını kaybetmiş; her altı ölümden birinin kanser kaynaklı olduğu tespit edilmiştir (Türkiye Kanser Raporu, 2018).

Kanser, öznel yaşantıyı tamamen değiştiren, kişinin kendini ve dış dünyayı algılamasını etkileyen, vücuttaki hücrelerin kontrolden çıktığı mühim bir hastalıktır (Küçükkaya ve Erçel, 2019).

Hücreler, vücudun en küçük yapıtaşlarıdır ve tüm organlarımız hücrelerden oluşur. Sağlıklı hücreler bölünebilir, lakin bu özellikleri sınırlıdır. Ölen hücreler yenilenip yaralanan dokular onarılabilir. Kanser hücreleri kontrolsüz bölünen ve çoğalan hücrelerdir. Birikerek kitleleri oluşturur, normal dokuları tahrip eder ve yayılabilirler. Yayılmasına metastaz adı verilir (Akbıyık vd., 2020).

Kanser, vücudun diğer bölgelerine yayılmış olsa bile, vücutta nerede başladıysa o isimle anılmaktadır. Bir kadının üreme organlarını etkileyen beş ana kanser türü vardır: servikal, yumurtalık, uterin, vajinal ve vulvar (Philomena, 2020). Kadınlarda en sık görülen beşinci kanser türü yumurtalık (over) kanseridir. Yumurtalık kanserinin, jinekolojik kanserler içinde ikinci sırada olduğu bilinmektedir. Kadınlarda görülen kanserlerin %4'ünü, jinekolojik kanserlerin ise %27'sini oluşturan yumurtalık kanseri, literatürde en öldürücü kanser türü olarak anılmaktadır. Yumurtalık kanserinin görülme olasılığı yaşla birlikte artar. Ailede over kanseri varlığı mühim bir risk faktörü iken ve birden fazla over kanserinin varlığında ise risk daha da artmaktadır (Çimen, 2010).

Kanserin her türlüsü insan hayatını zorlasa da özellikle kadınlar için, rahim ve yumurtalıklar kadınlık sembolü olarak görüldüğünden kanserin buralarda başlaması bu tanıları almış kadınların kendini algılayışlarını derinden etkiler (Korkmaz, 2018). Kadınlarda depresif semptomlar, tanıya psikolojik bir tepki olarak ya da fiziksel hastalığın fizyolojik bir sonucu olarak gelişebilmektedir. Normal popülasyona ve diğer tıbbi hastalıklara kıyasla kanserde depresyon çok daha sık görülmektedir (Ersoy, 1999).

Aşağıda araştırma kapsamında ele alınan kanser türleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

1.1. Meme Kanseri

Meme kanseri, çoğunlukla süt bezleri veya süt kanallarında gelişen kötü huylu tümörlerden kaynaklanır. Kadınlarda en sık görülen kanser türüdür. Dünya genelinde yaklaşık her sekiz kadından birinin yaşamı boyunca meme kanseri riski taşıdığı ifade edilmektedir.

Kadınlarda en sık görülen kanser olan meme kanseri, tüm dünyada akciğer kanserinden sonra ikinci sıklıkta görülen kanser olduğu bilinmektedir. Dünyada yaklaşık her 8 kadından biri meme kanseri riski taşıdığı söylenebilir. Başlıca belirtileri memede kitle ele gelmesi, meme derisinde değişiklik, meme başında değişiklik ve akıntıdır. Tüm meme kanseri vakalarının yüzde 1'inden daha azı ise erkeklerde görülür. Dolayısıyla erkeklerin de meme kanseri riskini taşıdığını söylemek mümkündür. (Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, 2023).

Tarama yöntemleri arasında kişinin kendi kendine yaptığı muayene, klinik muayene ve mamografi bulunmaktadır. Tanı ve tedavi yöntemlerinde önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen görülme sıklığında artış gözlemlenmektedir (Kozan ve Tokgöz, 2016).

Meme kanserinin tanı ve tedavisinde bilimsel, teknolojik ve yöntemsel bir hayli gelişme kaydedilmesi ve olumlu katkılarının gözlemlenmesine rağmen, evrensel boyutta ve Türkiye'de meme kanseri sıklığının her geçen yıl arttığını ve artacağı ifade edilebilir (Akyolcu, Özhanlı, ve Kandemir, 2019).

1.2. Rahim Kanseri

Rahim kanseri çoğunlukla rahmin iç yüzeyini oluşturan endometrium tabakasında gelişir. Menopoz sonrası görülen kanamalar en önemli uyarıcı belirtidir. Menopoz öncesinde ise düzensiz veya aşırı kanamalar dikkate alınmalıdır.

Rahim kanseri, endometrium tabakasındaki hücrelerin kontrolsuz çoğalması sonucu meydana gelir. Oluşan kanser hücreleri lenf bezlerine, çevre organlara veya kan akımı ile uzak bölgedeki organlara kadar ulaşabilir (Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, 2023).

Menapoz sonrası görülen kanamalar, rahim kanserinin en önemli belirtisidir. Menapoz öncesinde ise uzayan veya aşırı veya düzensiz adet kanamaları olan kadınlar mutlaka bir kadın hastalıkları uzmanına başvurmaları gerekir. Hastalığın ilerlemesi durumunda karın bölgesinde şişkinlik, sarılık veya sindirim sorunları gibi belirtiler ortaya çıkabilmektedir.

1.3. Rahim Ağzı Kanseri

Rahim ağzında gelişen bu kanser türü, kadınlarda yaygın görülen kanserler arasındadır. Kasık ağrısı, ilişki sırasında ağrı, kötü kokulu akıntı ve adet dışı kanamalar başlıca belirtiler arasındadır. Günümüzde daha erken yaş gruplarında da görülebildiği bildirilmektedir (Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, 2023).

1.4. Yumurtalık Kanseri

Yumurtalık kanseri erken evrede belirti vermeyebildiği için teşhisi güç olabilmektedir. Şişkinlik, gaz, iştahsızlık, kilo kaybı ve sık idrara çıkma gibi belirtiler görülebilir. Hastalık ilerlediğinde karın içinde sıvı birikimi ve nefes darlığı ortaya çıkabilir.
Selim (iyi huylu) ve habis (kötü huylu) tümörler arasında ayrım yapılmaktadır. Habis tümörler çevre dokulara zarar vererek metastaz yapabilmektedir (Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, 2023).

1.5. Vulva Kanseri

Vulva kanseri genellikle ileri yaşlarda görülmekle birlikte genç kadınlarda da ortaya çıkabilir. Uzun süre devam eden genital kaşıntı en belirgin belirtidir. Kesin tanı biyopsi ile konur (Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, 2023).

GLOBOCAN 2018 verilerine göre, Türkiye'de her yıl yaklaşık 91 bin kadına yeni kanser tanısı
konurken bir kadının bir yıl içinde kanser tanısı alma sıklığı 100 binde 182 olduğu söylenebilir. Türkiye'de tüm kadın kanserleri arasında meme kanseri her yıl görülen yaklaşık 22 bin kanser vakasıyla en üst sırada yer alır. Meme kanseri dışında, ülkemizde her yıl yaklaşık 12 bin kadına ise genital kanser tanısı konmaktadır. Genital kanserler arasında, en çok görülen kanser türü rahim kanseridir ve yılda yaklaşık 5 bin 500 hasta rahim kanseri tanısı alır. En sık görülen diğer kadın genital kanserleri, sırasıyla yumurtalık kanseri (3.700 olgu), rahim ağzı kanseri (2.356 olgu), vulva ve vajina kanseri olduğu söylenebilir (Acıbadem Hastanesi Erişim Tarihi:23.12.2023).
2020 yılında dünya çapında tahmini 19,3 milyon yeni kanser vakası (melanom dışı cilt kanseri hariç 18,1 milyon) ve neredeyse 10,0 milyon kanser ölümü (melanom dışı cilt kanseri hariç 9,9 milyon) kaydedildi. Kadınlarda meme kanseri, tahminen 2,3 milyon yeni vakayla (%11,7) en sık teşhis edilen kanser olarak akciğer kanserini geride bırakırken, akciğer (%11,4), kolorektal (%10,0), prostat (%7,3) ve mide (%5,6) kanserleri de üst sıralarda yer almaktadır (Global Cancer Statistics, 2020).

2. Öykü Yazma

2.1. Öykü Nedir?

TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde (2024) öykü, çoğunlukla kısa hacimli, bir olayı ya da durumu estetik bir anlatımla aktaran yazın türüdür. Dil işçiliği ve anlatım yoğunluğu bu türün temel özelliklerindendir. Okuyucuyu bir yolculuğa çıkaran anlatı biçimi olarak da değerlendirilebilir. Feyza Hepçilingirler (2016) ise öykü için "Her şeyden önce ve yalnızca dil işçiliğidir." der. Yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayların anlatıldığı öyküyü bir "yolculuk" olarak da tanımlamak mümkündür. Öykü karakterleri okurun yol arkadaşları; mekân, yol oyunca görülen manzaralar; zaman ise bu yolculukta kısa bir molaya benzetilebilir.

2.2. Yaratıcı Yazma

Yaratıcı yazma, bireyin hayal gücünü kullanarak duygu ve düşüncelerini özgün biçimde ifade etmesidir (Oral, 2003). Bu süreçte öğrenci aktif rol alır; gözlemlerini, deneyimlerini ve algılarını dil aracılığıyla yapılandırır (Maltepe 2006). Yaratıcı yazma; o güne kadar aralarında bağlantılar kurulmamış olan olaylar, durumlar, kişiler ve varlıklar arasında bağlantılar kurmayı; sahip olunan birikimi, deneyimi kullanarak başkalarından farklı düşünebilmeyi; üretimde özgünlüğü, orijinalliği; anlatım da kişisel üslubu gerektirir (Temizkan, 2014).

Yaratıcı yazma; özgünlük, akıcılık, kişisel üslup ve alışılmışın dışına çıkabilme özelliklerini içerir. Öğrencilerin kalıplaşmış düşünce biçimlerinden uzaklaşarak yeni bağlantılar kurmalarını destekler (Küçük, 2007). Birçok düşünce ve hayal arasında daha önceden kurulmamış, ilginç ve akıcı ilişkiler kurmak da yaratıcı yazmanın temel unsurlarındandır (Temizkan, 2010).

Yaratıcı yazma; öğrencilerin kendilerini sınırlayan kalıpların, alışılagelmiş yazma süreçlerinin dışına çıkma çabası olarak da tanımlanabilir.

2.3. Kavram Haritası ve İş Birlikli Yazma

Araştırmada yaratıcı yazma tekniklerinden iş birlikli yazma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin planlama, yazma ve düzenleme süreçlerinde birlikte çalışmasını esas alır. Grup etkileşimi sayesinde farklı bakış açıları ortaya çıkar ve metin niteliği artar (Graham ve Perin, 2007). Başka bir ifade ile iş birlikli yazı yazma eleştirel düşünmeyi, akranlarla birlikte öğrenmeyi ve nihai ürüne yönelik olarak aktif iş birliğini, katılımda bulunmayı teşvik eden bir yazı yazma yöntemidir (Hernandez ve diğ. 2010'den akt. Erdoğan ve Yangın, 2014)

Grupça yapılan yazma çalışmalarında başkalarının bakış açısından hareketle farklı düşüncelere yönelme, birlikte karar verme ve konuşmalar yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlar. Bireysel yazılan yazılarda ise bu şekilde bir paylaşımdan bahsetmek mümkün olmaz. Öğrenci, yazısına ilişkin fikirleri tek başına üretmek ve metni oluşturmak durumundadır (Erdoğan, 2012).

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen atölye çalışmalarında kadın kanserleri, bu kanserlerin Türkiye'de görülme oranları, erken tanının önemi ve tedavi yöntemleri araştırılmış ve konuyla ilgili bilgi paylaşımı yapılmıştır. Ardından öykü yazmaya hazırlık olması için bir kavram haritası oluşturulmuş, kavram haritasındaki sözcükler anlamsal yakınlıklarına göre kümelenmiştir. Kümelemenin; (cluster method) yaratıcı düşüncenin kâğıt üzerinde yazma becerisine yansıması olarak tanımlandığı bir yaratıcı yazma yöntemi olduğu ifade edilebilir (Şahbaz ve Duran, 2011). Araştırmanın sonunda öğrenciler tarafından kaleme alınmış öyküler, kavram haritasından yola çıkılarak oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Bu nicel araştırmada zayıf deneysel desenlerden tek gruplu ön test- son test kullanılmıştır. Bu desen, oluşturulan deney grubuna uygulama öncesinde ve sonrasında aynı ölçme aracının uygulanması ve aradaki farkın incelenmesi esasına dayanır (Balcı, 2001).

Bu araştırma, yalnız kız öğrencilerin öğrenim gördüğü bir lisede gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda onuncu sınıftan gönüllülük esasına göre katılım sağlamış 40 öğrenci yer almaktadır. Gerçekleştirilen atölye çalışmalarında bu öğrencilerle kadın kanserlerinin neler olduğu araştırılıp sunulmuş, kadın kanserlerinin Türkiye'de görülme sıklığı ve söz konusu hastalıklardan korunma yolları irdelenmiştir. Devamında yaratıcı yazma temelli öykü yazma çalışmaları yapılmıştır.

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen; "katılıyorum, kararsızım ve katılmıyorum" biçiminde cevaplanan 11 soruluk anket, ön test ve son test olarak uygulanmış ve sonuçları analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışma grubu öğrencilerine ön anket ve son anket olarak uygulanan öğrenci anketi sonuçları analiz edilmiştir.

Tablo 1: Öğrenci Anketi Sonuçları

		Ön Anket	Son Anket
1. Kadın kanserleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%15* *%25* *%60*	*%100* *%0* *%0*
2. Kadın kanserlerinin Türkiye'de görülme sıklığı hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%10* *%10* *%80*	*%97,5* *%2,5* *%0*
3. Kadın kanserlerinin teşhisinde erken tanının önemi hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%15* *%15* *%70*	*%100* *%0* *%0*
4. Kadın kanserlerinin nedenleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%7,5* *%10* *%82,5*	*%100* *%0* *%0*
5. Kadın kanserlerinin tedavi süreci hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%10* *%5* *%85*	*%90* *%10* *%0*
6. Çevremde (aile, akraba, komşu) kadın kanserlerinden herhangi birine yakalanmış kişiler vardır.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%10* *%10* *%80*	*%10* *%10* *%80*
7. Kadın kanserlerinin tedavisi sonrasında hastanın gündelik hayatında nelere dikkat etmesi gerektiğini bilirim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%5* *%10* *%85*	*%100* *%0* *%0*
8. Lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında farkındalık kazanmasının önemli olduğuna inanıyorum.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%20* *%30* *%50*	*%100* *%0* *%0*
9. Kadın kanserleri hakkında toplumsal farkındalık oluşmasının önemli olduğuna inanıyorum.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%20* *%30* *%50*	*%100 %0* *%0*
10. Lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında bilgi edinmek için yeterli kaynağa sahip olduğunu düşünüyorum.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%10* *%20* *%70*	*%80* *%20* *%0*
11. Yaratıcı yazma teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.	*Katılıyorum* *Kararsızım* *Katılmıyorum*	*%10* *%15* *%75*	*%100* *%0* *%0*

1. Kadın kanserleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.

Tablo 1'de (birinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %15'i kadın kanserleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ifade ederken; atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'e yükselmiştir.

2. Kadın kanserlerinin Türkiye'de görülme sıklığı hakkında yeterli bilgiye sahibim.
Tablo 1'de (ikinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %10'u Kadın kanserlerinin Türkiye'de görülme sıklığı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu dile getirirken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %97,5'e yükselmiştir.
3. Kadın kanserlerinin teşhisinde erken tanının önemi hakkında yeterli bilgiye sahibim.
Tablo 1'de (üçüncü madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %15'i kadın kanserlerinin teşhisinde erken tanının önemi hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu belirtirken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'e yükselmiştir.
4. Kadın kanserlerinin nedenleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.
Tablo 1'de (dördüncü madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %7,5'i kadın kanserlerinin nedenleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu söylerken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'e yükselmiştir.
5. Kadın kanserlerinin tedavi süreci hakkında yeterli bilgiye sahibim.
Tablo 1'de (beşinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %10'u kadın kanserlerinin tedavi süreci hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ifade ederken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %90'a yükselmiştir.
6. Çevremde (aile, akraba, komşu) kadın kanserlerinden herhangi birine yakalanmış kişiler vardır.
Tablo 1'de (altıncı madde) gösterildiği üzere; çalışmaya katılan öğrencilerin %10'u çevrelerinde (aile, akraba, komşu) kadın kanserlerinden herhangi birine yakalanmış kişiler olduğunu dile getirmişlerdir.
7. Kadın kanserlerinin tedavisi sonrasında hastanın gündelik hayatında nelere dikkat etmesi gerektiğini bilirim.
Tablo 1'de (yedinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %5'i kadın kanserlerinin tedavisi sonrasında hastanın gündelik hayatında nelere dikkat etmesi gerektiğini bildiklerini dile getirirken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'a yükselmiştir.
8. Lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında farkındalık kazanmasının önemli olduğuna inanıyorum.
Tablo 1'de (sekizinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %20'si lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında farkındalık kazanmasının önemli olduğuna inandıklarını ifade ederken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'a yükselmiştir.
9. Kadın kanserleri hakkında toplumsal farkındalık oluşmasının önemli olduğuna inanıyorum.
Tablo 1'de (dokuzuncu madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %20'si kadın kanserleri hakkında toplumsal farkındalık oluşmasının önemli olduğuna inandıklarını ifade ederken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'a yükselmiştir.

10. Lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında bilgi edinmek için yeterli kaynağa sahip olduğunu düşünüyorum.

Tablo 1'de (onuncu madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %20'si lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında bilgi edinmek için yeterli kaynağa sahip olduğunu düşündüklerini ifade ederken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %80'e yükselmiştir.

11. Yaratıcı yazma teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahibim.

Tablo 1'de (on birinci madde) gösterildiği üzere ön anket ve son anket sonuçları karşılaştırıldığında; çalışmaya katılan öğrencilerin %10'u yaratıcı yazma teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu ifade ederken atölye çalışmaları sonunda gerçekleştirilen son ankette bu oran %100'e yükselmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışmanın sonunda 10 sınıf öğrencilerinin kadın kanserleri konusunda farkındalık kazandığını söylemek mümkündür. Atölye çalışmaları sonunda 10. sınıf öğrencilerinin kadın kanserleri ve bu kanser türlerinin Türkiye'de görülme sıklığı hakkında bilgi sahibi oldukları söylenebilir. Ayrıca kadın kanserlerinin teşhisinde erken tanının önemini fark ettikleri ve kadın kanserlerinin nedenleri ve tedavi süreci hakkında bilgi sahipleri oldukları da ifade edilebilir. Çevrelerinde, aile, akraba ya da komşularında kadın kanserlerinden herhangi birine yakalanmış kişiler olduğunu da ifade eden öğrencilerin; kadın kanserleri tedavisi sonrasında hastanın gündelik hayatında nelere dikkat etmesi gerektiği hakkında da farkındalık kazandıkları ifade edilebilir. Ayrıca araştırmaya katılan lise öğrencilerinin hem toplumsal hem de bireysel olarak kadın kanserleri hakkında farkındalık kazanmanın önemli olduğu kanısında oldukları çıkarımı da yapılabilir. Lise öğrencilerinin kadın kanserleri hakkında bilgi edinmek için hangi kaynaklardan yararlanmaları gerektiği konusunda bilgi sahibi oldukları ve herhangi bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini yaratıcı yazma tekniklerini kullanarak ifade edebilme becerisi kazandıkları da söylenebilir.

Çalışmanın sonunda şu öneriler sunulmuştur. 10 sınıf seviyesinde uygulanan bu çalışma, lisenin diğer sınıf seviyelerinde de uygulanabilir. Kadın kanserleri haricinde diğer kanser türleri veya hastalıklar için de bu çalışma modeli uygulanabilir. Kadın kanserlerine şiir, masal, deneme gibi farklı edebî türlerle de dikkat çekilebilir. İl veya ülke genelinde farklı yaratıcı yazma teknikleri de kullanılıp elde edilen ürünlerden kitap oluşturulabilir. Sağlık meslek lisesi ve sağlık bilimleri bölümlerinde eğitim gören öğrencilerle iş birliği yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akbıyık, D., Arapaslan, İ. & Yardımcı, Y. (2020). Meme kanseri hastalarında psikodrama gruplarının özşefkat ve distres üzerine etkisi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 21(2), 173-179. https://doi.org/10.5455/apd.54341.

Akyolcu, N., Özhanlı, Y., & Kandemir, D. (n.d.). Meme Kanserinde Güncel Gelişmeler. Sağlık Bilimleri Ve Meslekleri Dergisi, 6(3), 583-594.

Balcı, A. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Erdoğan. E. (2012). Süreç temelli yaratıcı yazma uygulamalarının yazılı anlatım becerisine ve yazmaya ilişkin tutuma etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdoğan, Ö., & Yangın, B. (2014). Süreç temelli yaratıcı yazma uygulamalarının yazılı anlatıma ve yazmaya ilişkin tutuma etkisi.

Ersoy, M. A. (1999). Kanser hastalarında depresyon tanısının incelenmesi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi

Graham, S., & Perin, D. (2007). Writing next-effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools.

Global Cancer Statistics 2020. Erişim Tarihi: 25.12.2023 https://acsjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.3322/caac.21660

Hepçilingirler, F. (2016) Öyküyü Okumak, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Kahraman, S., Özbay, A., & Akarca, B. Z. (2023). RAHİM VE YUMURTALIK KANSERİ

TANISI ALMIŞ KADINLARDA ÖZ ŞEFKAT KAVRAMININ FENOMENOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ. Akademik Hassasiyetler, 10(21), 168-198. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1263763

Türk Tıbbi Onkoloji Derneği, (2023). Erişim tarihi: 23.12.2023 https://www.kanser.org/saglik/toplum/kanser-turleri/meme-kanseri

Türkiye Kanser Raporu, (2018). Erişim Tarihi: 25.12.2023 https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanseristatistikleri

Korkmaz, B. (2018). Öz-Duyarlık: Psikolojik Belirtiler ile İlişkisi ve Psikoterapide Kullanımı. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(1). 40- 58. https://doi.org/10.18863/pgy.336489.

Kozan, R., & Tokgöz, V. (2016). Türkiye'de meme kanseri farkındalığı ve tarama programı. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(4).

Küçük, Salim (2007), Yazılı Anlatım ve Yaratıcılık, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun.

Küçükkaya, B. & Erçel, Ö. (2019). Jinekolojik kanserli hastalarda hastalık algısının öz-bakım gücüne etkisi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 35(3),137-145.

Maltepe, S. (2006). Yaratıcı Yazma Yaklaşımı Açısından Türkçe Derslerindeki Yazma Süreçlerinin ve Ürünlerinin Değerlendirilmese. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Oral, G. (2003) Yine Yazı Yazıyoruz, PegemA Yayıncılık, Ankara.

Philomena, V. S. (2020). A statistical evaluation of the data of ovarian cancer and uterine cancer in women. Bio-Science Research Bulletin. 36(1), 40- 49. https://doi.org/10.5958/23203161.2020.00006.1.

Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Türkiye Kanser Raporu 2018, Erişim Tarihi:29.12.2023https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kanserdb/Dokumanlar/Istatistikler/Kanser_Rapor_2018.pdf

Şahbaz, N. K., & Duran, G. (2011). The efficiency of cluster method in improving the creative writing skill of 6th grade students of primary school. Educational Research and Reviews, 6(11), 702.

Temizkan, M. (2010). TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE YARATICI YAZMA BECERİLERİNİN

GELİŞTİRİLMESİ. Türklük Bilimi Araştırmaları, (27), 621-643.

Temizkan, M. (2014). Yaratıcı Yazma Süreci, PegemA Yayıncılık, Ankara.

TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (2024), Erişim Tarihi: 07.01.2024 https://sozluk.gov.tr/

EK 1 Örnek Öykü Metni

Kadın'ın Öyküsü

"Kadın olmak hem bir nimet hem de yük. Acaba nasıl çıkacak tahlil sonuçları? Yüzleşmekten korkuyorum, burada olmayı hiç istemiyorum hem de hiç." Bu düşüncelerle çıkıyordu hastanenin basamaklarını kadın. 40 yaşına daha geçen hafta basmıştı ve annesini daha çok düşünür olmuştu bir haftadır. Acaba o ne hissetmişti kırkına bastığında? Önümde uzun ve sağlıklı bir yaşam var diyebilmiş miydi mesela? Kendisi bugün bu cümleyi kurabilir miydi? Biraz da kafasını dağıtmak istiyordu bu sorularla. Çünkü biraz sonra duyacakları -duymaktan korktukları- karanlık gölgeler gibi üstüne üstüne geliyor, boğazını sıktıkça sıkıyor, onu soluksuz bırakıyordu. Öte yandan güzel şeyler de düşünmek istiyordu. Belki de tüm bunlar kendi yarattığı birer kuruntuydu. Öyle olmasını diledi.

Üçüncü kata çıkınca adımları iyice güzel güçsüzleşti. Zorlukla vardı sekreterin yanına. Adını söylerken neredeyse bir fısıltı gibi çıktı sesi. Doktor hanım sizi bekliyor, dedi kapıdaki sekreter. Geçebilirsiniz içeri...

O an neredeyse dizlerinin bağı çözülüp yığılıverecekti yere. Yine de son bir gayretle kendini toparladı. Kapıyı çalıp içeri girdi. Doktor Bilge Hanım, gözlerini bilgisayar ekranından kaldırmadan "Hoş geldiniz" dedi. "Buyurun, oturun lütfen." Doktorun yüzünde gri dalgalar vardı sanki, biraz sonra ne söyleyeceğini kestirmek neredeyse imkansızdı. Kadın, gösterilen yere usulcacık oturdu. Bir an önce kalkıp gitmek ister gibiydi. Aklına hep annesi geliyordu. Onunla uzun zaman hastanede kaldıkları günler... Annelerinin yanında refakatçi olarak ablasıyla nöbetleşe kalıyorlardı. Hastane koridorlarına sinmiş ilaç ve dezenfektan kokusu hala burnundan gitmiyordu. Sonra annesinin tedavi süreci, son günleri...

Doktor, sakin ve soğukkanlı bir ses tonuyla konuşmaya başladı. Tahlil sonuçlarını incelenmiş, iyi ki erken gelmiş ama yine de bir operasyon geçirmesi gerekecekmiş. Annesinin de hastalığı, hastalığın genetik yanı, Türkiye'de görülme sıklığı, erken tanı... Sözcükler sanki bir uğultu gibi çıkıyordu doktorun ağzından, anlamlandırmakta zorlanıyordu kadın. Oturdukları masada doktorla arasında yarım metre olmasına karşın doktorun sesi gittikçe uzaklaşıyor, anlaşılmıyordu. Kulaklarının çınlamaya, parmak uçlarının karıncalanmaya başladığını hissetti. İşte korktuğu şey olmuştu. Peki şimdi ne yapacaktı?

Annesi meme kanserinden vefat etmişti 10 yıl önce. Serin bir Kasım gününde başlamıştı kâbus. Teşhis konmuş, tedavi süreci başlamış, birkaç operasyon derken annesi o yılın yazını bile görememişti. Unutmak için çok çaba sarf ettiği o günleri şimdi yeniden yaşıyor gibiydi. İhmal etmezdi aslına sağlığını. Doktorlar annesinden ötürü ablasına ve kendisine "Siz de risk altındasınız." demişti. Düzenli yürüyüş yapar, beslenmesine de dikkat ederdi. Her ay kendi kendine muayene de yapıyordu. Geçen aya kadar bir sorun yoktu. Fakat yine kendini kontrol ettiği sırada koltuk altına yakın yerde hiç acımayan, bilye büyüklüğünde, sert bir beze dokundu eline. O gece hiç uyuyamadı. Sabahında doktorun yanında aldı soluğu. Muayeneyeler, tahliller yapıldı.

Öncelikle cerrahi müdahale yapmamız lazım diyordu doktor. Sonra kemoterapi, radyoterapi... Bir de metastaz yapmışsa... Tüm bunlar ameliyattan sonra belli olacaktı. Doktor, hemen bir hafta sonraya ameliyat günü verdi. Bir an önce işlemleri yapıp hastaneye yatışını yapalım, dedi.

Kadın, iki gün sonra kendini diğer kadınlarla birlikte bir hastane odasında yatar buldu. Odada iki kişi kalıyorlardı. Diğer kadına -adı Zeynep'ti- yumurtalık kanseri teşhisi konmuştu, üçüncü evredeydi. Elli beş yaşında olduğunu öğrendiği kadına Zeynep Abla diyordu. Sohbet ederken hiç çocuğu olmadığını öğrendiği Zeynep Abla'nın inlemeleri geceleri daha da artıyordu. "Keşke erken davransaydım, geç kaldım. Çok geç..." diye sızlanıyordu sık sık kadın. Zeynep Abla'nın yanında kardeşi Kader kalıyordu. Henüz çok genç olduğu belliydi. Otuz yaşlarında ya var ya yoktu.

Kader de birkaç yıl önce rahmini aldırmıştı aynı hastanede. Bu ameliyatla kurtulma şansın çok yüksek demişti doktor. Gerçekten de iyiydi şimdi. "Bu hastalığın çözümü erken tanı" diyordu Kader de. "Biz kadınlar kendimizi çok iyi tanıyıp gözlemlemeliymişiz. Üzerinde durmadığımız en ufak bir değişiklik hayatımızı karartabilir ya da kurtarabilir."
Hastanede kaldığı günlerde başka hastalarla da tanıştı kadın. Özellikle kendisi gibi meme kanseri olanlarla sohbet etti. Kiminin memesi tamamen alınmıştı, kiminin kısmen. Bir kadın için "kadınlara özgü" hastalıklarla savaşmanın daha da zor olduğunu şimdi yaşayarak öğreniyordu. "Kadın" kimliğine, "kadın" görüntüsüne zarar verecek hastalıklarla mücadele etmek bazen ruhsal çöküntüleri de beraberinde getiriyordu. Kendisi için de kolay olmadı. Bazen umudunu yitirdi, ağlama nöbetlerine tutuldu. Zaman zaman hastanedeki psikologların kapısını çaldığı oldu. Ama günün sonunda kendisi için en faydalı ilacın hayata tutunmak, vazgeçmemek olduğunu anladı.
Zeynep Abla taburcu olduktan birkaç gün sonra kendisinin yaşlarında başka bir kadın getirdiler odaya: Elif. Elif'in hastalığını daha önce hiç duymadığını fark etti. Vulva kanseriydi Elif. Başlarda hangi doktora gittiyse bir türlü teşhis koyamamışlardı doktorlar Elif'in hastalığına. Basit bir mantar diyenler de olmuştu, egzema da. İllet bir kaşıntı için derman arayıp durmuştu Elif buraya gelene kadar. Demek ki basit bir kaşıntı bile bir işaret olabiliyordu kadınlar için. Taburcu olmasına yakın annesine olduğu gibi kendisine de refakat eden ablası -onu bu süreçte hiç yalnız bırakmamıştı- bir sabah gülümseyerek girdi odaya. Biliyor musun, dedi. Aşı olmaya karar verdim. Ne aşısı, der gibi merakla baktı kadın. Acaba ablası günlerdir hastanede kaldığından hastalık kapmaktan mı korkuyordu? Rahim ağzı kanseri için aşı varmış, dedi ablası. Üstelik yüzde yüz koruma sağlıyormuş. Doktorla görüştüm. Çok iyi olur, dedi. Çok sevindiler abla kardeş. Keşke tüm kanserlerin aşısı olsa diye iç geçirdiler.
Doktor Bilge Hanım'ın odasına son kez girdiğinde, doktorun yüzündeki kocaman gülümsemeyi hemen fark etti kadın. Kendisi de istemsizce gülümsedi. Hatta gülmek, kahkalarla gülmek istedi. Gülmeyi de fazlasıyla hak etmişti üstelik. Neticede o aylarca mücadele ettiği, annesini de alıp götüren "canavar"a galip gelmiş, yılmaz bir savaşçıydı. Yine de dikkat etmeliydi bundan sonra. Bu canavar, her an yeniden uyanabilirdi. Kontrolü bırakmak hiç olmazdı. Doktorun tavsiyelerini dinleyip odadan çıktı. Hastaneden ayrılırken sanki bir kuş gibi havalanacaktı sevinçten.
Kadın olmak hem nimet hem de yük. Fakat kadınlar çok, çok güçlü diye geçirdi içinden...

TARİHÎ TIP METİNLERİNDE KADIN

Doç. Dr. Şaziye DİNÇER BAHADIR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-8927-2672

ÖZET
Eski Türkçede kâtûn, karı, Farsçada hâtûn, Arapçada ‘avrat/‘avret, ve yine Arapçada zevce şeklinde ifade edilen kadın, hayatın birçok yerinde kendisine önemli bir yer edinmiştir. Yeri geldiğinde savaşa katılıp saf tutmuş, yeri geldiğinde ava çıkıp avlanmış, yeri geldiğinde tarlada çalışan eşine yoldaş olmuş, yeri geldiğinde de yuvasını kurup evinin düzenini sağlayıp anne olmuştur.
Dünden bugüne destanlardan efsanelere, ninnilerden manilere, atasözlerinden deyimlere kadar kültürümüzün yansıdığı birçok üründe kadınlar önemli bir rol oynamıştır. Örneğin “yuvayı dişi kuş yapar” atasözünde, bir yuva içerisinde birlik, beraberlik ve düzenin sağlanmasında kadının ne derece etkili olduğu göze çarpar. Ancak kadın sadece sözlü kültür ürünlerinde yer almamış yazılı ürünlerde de kendisine yer bulmuştur. Bu yazılı kültür ürünlerinden biri de tıp metinleridir.
İnsanoğlu yaşama adım attığı andan itibaren sağlıklı kalabilmek ve hastalandıkları zaman hastalıklarına şifa bulmak amacıyla –içinde yaşanılan şartlara göre- çeşitli tedavi yöntemleri ve uygulamalar geliştirmiştir. Söz konusu geleneksel tedavi yöntemlerinin ve uygulamaların yer aldığı tarihî tıp metinleri sağlık alanında yaşanılan serüveni gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu metinlerde baştan ayağa doğru hiyerarşik bir sıralamayla hastalıklar ve hastalıklara uygun şifa reçeteleri verilir.
Tıp tarihi içerisinde yer alan tarihî tıp metinlerinde, kadına olan yaklaşım değerlendirildiğinde bazı metinlerde örneğin Dürrü’l-Meknûn’da otuz birinci bölümün “hatun kişilere” ayrıldığı görülür. Kadına özel bir bölüm ayrılmamış olan tıp metinlerinde de tedavi yöntemleri verilirken hamile olan kadınların söz konusu terkibi kullanmaması gerektiği şeklinde notlar düşülür. Bunların yanında sadece kadın ve çocuk sağlığı üzerine yazılmış tıp metinleri de mevcuttur. Bu çalışmada farklı yüzyıllara göre belirlenmiş olan tarihî tıp metinlerinde kadının ne şekilde ve nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Kadınlara ait rahatsızlıklar ve öne çıkan uygulamalar metinlerden hareketle örneklendirilecektir. Bunların yanında kadın için kullanılan isimlendirmeler, organ isimlendirmeleri ve kadına has rahatsızlıklarla ilgili yapılan isimlendirmeler de görülecektir.
Anahtar Kelimeler: Tıp tarihi, tarihî tıp metinleri, kadın.

WOMEN IN HISTORICAL MEDICAL TEXTS

ABSTRACT
Women, referred to as kâtûn or karı in Old Turkish, hâtûn in Persian, ‘avrat/‘avret in Arabic, and again as zevce in Arabic, have secured an important place for themselves in many areas of life. At times she has participated in war and fought alongside men, at times she has gone hunting and caught prey, at times she has been a companion to her husband working in the fields, and at times she has built a home, maintained its order, and become a mother.
From yesterday to today, women have played an important role in many products that reflect our culture, from epics to legends, from lullabies to rhymes, from proverbs to idioms. For example, the proverb “the female bird builds the nest” highlights how effective women are in ensuring unity, togetherness, and order within a home.

However, women have not only been present in oral cultural products but have also found their place in written products. One of these written cultural products is medical texts.
From the moment humans began to live, they developed various treatment methods and practices according to the conditions in which they lived—in order to stay healthy and find cures for their illnesses when they fell ill. Historical medical texts, which contain these traditional treatment methods and practices, are quite important in terms of revealing the journey experienced in the field of health. These texts provide a hierarchical list of diseases from head to toe, along with appropriate remedies for each.
When evaluating the approach to women in historical medical texts within the history of medicine, it is seen that in some texts, such as Dürrü'l-Meknûn, the thirty-first chapter is devoted to "women." Even in medical texts that do not have a section dedicated specifically to women, notes are made when treatment methods are given, stating that pregnant women should not use the mixture in question. In addition to these, there are also medical texts written solely on women's and children's health. This study will attempt to determine how women were addressed in historical medical texts from different centuries. Women's ailments and prominent practices will be exemplified based on the texts. In addition, terms used for women, names of body parts, and names related to women-specific ailments will also be seen.
Keywords: History of medicine, historical medical texts, women.

GİRİŞ

Türk kültüründe dünden bugüne kadın kavramını yansıtan pek çok sözcük kullanılagelmiştir; katun/kâtûn, uragut, karı, eş, hâtûn, hanım, 'avrat/'avret, refika, nisâ, zevce vb. Tabi kadın için kullanılan kavramlar burada saydıklarımızla sınırlı değildir ancak çalışmamızın asıl konusunu oluşturmadığı için ilk akla gelen sözcüklere yer verilmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için özellikle Saadet Çağatay'ın (1962)[1] ve Irmak Kaçar'ın (2017)[2] çalışmalarına bakılabilir.
Hayatın birçok yerinde kendisine önemli bir yer edinmiş olan kadın, yeri geldiğinde savaşa katılıp saf tutmuş, yeri geldiğinde ava çıkıp avlanmış, yeri geldiğinde tarlada çalışan eşine yoldaş olmuş, yeri geldiğinde de yuvasını kurup evinin düzenini sağlayıp anne olmuştur. Şahin, aile bireylerinin iyi olmasında en büyük payın annelerde olduğunu, annenin yuvadaki huzurun, düzenin temin edicisi olduğunu belirtir. Çocukların büyütülmesinde birinci elden sorumlu olarak anneleri gösterir. Bu nedenlerden dolayı, toplumların gelişmesindeki en büyük pay da kadınlara aittir. Bunun yanında kadınlar toplum içerisinde sadece yeni nesillerin yetiştiricisi olarak kalmayıp aynı zamanda kültür, edep, adap ve ahlakın aktarıcısı ve öğreticisi olarak toplumun işleyişinde çok önemli roller üstlenirler (2021).
Toplumun şekillenmesinde ve gelişmesinde bu derece önemli rollere sahip olan kadınlar, dünden bugüne destanlardan efsanelere, ninnilerden manilere, atasözlerinden deyimlere kadar kültürümüzün yansıdığı birçok üründe de önemli roller oynamıştır. Örneğin "yuvayı dişi kuş yapar" atasözünde, bir yuva içerisinde birlik, beraberlik ve düzenin sağlanmasında kadının ne derece etkili olduğu göze çarpar.

[1] Saadet Çağatay'ın "Türkçede 'Kadın İçin Kullanılan Sözler" çalışması etimolojik ve tasnif özelliği göstermesi bakımından kapsamlı bir çalışmadır. Dört yüze yakın kelimenin ele alındığı bu çalışmada, tarihi dönemlerden günümüz Türk dillerine kadar uzanan süreçte kadınlar için kullanılan kelimeler, sözler, ifadeler yer alır.
[2] Irmak Kaçar "Başlangıçtan Günümüze Türk Dilinde Kadınla İlgili Kelime Düzeyinde Yapılmış Çalışmaların Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmasında Türk dilinde kadın ile ilgili kelime düzeyinde yapılmış olan otuz bir çalışmayı değerlendirmiştir. Etimolojik çalışmalar ve tasnif çalışmaları başlıkları altında yirmi beşi makale, iki kitap, 4 bildiri metnini ele almıştır. Farlılık ya da çeşitlilik gösteren bazı çalışmaları da ayrıca ele alıp değerlendirmiştir. Kadın ile ilgili kelime düzeyinde yapılan çalışmaların derli toplu verilmesiyle yönüyle nitelikli bir çalışmadır.

Yine Dede Korkut Kitabı'nda ideal anne/eş tipi ve ideal sevgili olmak üzere iki kadın tipi vardır (Ekici, 2000). Kadınlar, birçok sözlü kültür ürününde yer almanın yanı sıra masal gibi ürünlerin aktarımında da önemlidir. Her ne kadar erkekler arasında da masal anlatıcıları bulunsa da masal anlatıcılığı kadınlar arasında daha yaygındır (Sakaoğlu, 2010). Ancak kadın sadece sözlü kültür ürünlerinde yer almamış yazılı ürünlerde de kendisine yer bulmuştur. Bu yazılı kültür ürünlerinden biri de tıp metinleridir.

İnsanoğlu yaşama adım attığı andan itibaren sağlıklı kalabilmek ve hastalandıkları zaman hastalıklarına şifa bulmak amacıyla –içinde yaşanılan şartlara göre- çeşitli tedavi yöntemleri ve uygulamalar geliştirmiştir. Geleneksel tedavi yöntemlerinin ve uygulamaların yer aldığı tarihî tıp metinleri sağlık alanında yaşanılan serüveni göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu metinlerde baştan ayağa doğru hiyerarşik bir sıralamayla hastalıklar ve hastalıklara uygun şifa reçeteleri verilir. Söz konusu şifa reçetelerinde bitkiler önemli bir yer tutar.

Tıp tarihi içerisinde yer alan tıp metinleri değerlendirildiğinde bazı metinlerde belirli bölümlerin kadınlara ayrıldığı, kadına özel bir yer ayrılmamış olan bazı metinlerde de tedavi yöntemleri verilirken hamile olan kadınların söz konusu terkibi kullanmaması gerektiği şeklinde notlar düşüldüğü göze çarpar. Bunların yanı sıra tıp tarihinde sadece kadın ve çocuk sağlığı üzerine yazılmış tıp metinleri de vardır.

YÖNTEM

Bu çalışmada tarihî tıp metinlerinde kadının ne şekilde ve nasıl ele alındığına odaklanılmıştır. Kadınlara ait rahatsızlıklar ve öne çıkan uygulamalar metinlerden yola çıkılarak örneklendirilecektir. Söz konusu örnekler, metinler literatür taraması yöntemiyle ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili olarak müstakil çalışmalardan ve lisansüstü tezlerden derlenen malzeme kendi içerisinde tasnif edilmiştir. Bunların yanında kadın için kullanılan isimlendirmeler, organ isimlendirmeleri ve kadına has rahatsızlıklarla ilgili yapılan isimlendirmeler de ortaya çıkarılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle yüzyıllara göre belirlenmiş olan taranan eserlerle ilgili kısaca bilgi verilip sonrasında eserlerde tespit edilen örnekler ilgili başlıklara göre yerleştirilmiştir.

Zuhal Kültüral ve Aylin Koç, *Dürrü'l-Meknûn (Derviş Muhammed bin eş-Şeyh Ahmed el-Ankaravi "Saklı İnciler")*: Eserin telif tarihi belli değildir. Kırk iki bâbdan oluşan eserin otuz birinci bâbı hatun kişilere ayrılmıştır. Çalışma; giriş, metin, dizin ve tıpkıbasımdan oluşmuştur.

Şaban Doğan, *Terceme-i Akrabâdîn (Sabuncuoğlu Şerefeddin)*: Paki Küçüker danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. 1454'te Sabuncuoğlu tarafından Cürcânî'nin Zahîre-i Harzemşâhî adlı eserinin akrabâdîn bölümüne iki bâb daha eklenerek oluşturulmuş tercüme bir eserdir. Eserde kadınlara özel bir bölüm ayrılmamış yeri geldikçe yer verilmiştir. Çalışma; giriş, inceleme, metin ve dizinlerden oluşmuştur.

İlter Uzel ve Şaziye Dinçer Bahadır, *Mücerreb-nâme (Sabuncuoğlu Şerefeddin)*: Söz konusu eser 1468'de yazılmış olup, Türkçenin deneysel ilk tıp eseridir. On yedi bâbdan oluşan eserde kadınlara özel bir yer ayrılmamış olup yeri geldikçe yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümü Uzel tarafından ikinci bölümü ise Dinçer Bahadır tarafından hazırlanmıştır.

Murat Çil, Zahîre-yi Murâdiyye (Mü'min bin Mukbil Sinobî): On beşinci yüzyılda yazılmış olan eser, beş makaleden oluşur. Eserde on üçüncü makâlâtın yedinci ve on altıncı bâbları arası kadınlara (hatun kişi ve avratlara) ayrılmıştır. Çalışma; inceleme, metin ve dizin bölümlerinden oluşmuştur.

Ahmet Turan Doğan, *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet*: On beşinci yüzyılın sonlarında kaleme alınmıştır ve müellifi ya da müstensihi bilinmemektedir. Eserin içerisinde elli sekizinci ve doksan altıncı bâblar hamile olan kadınlara ayrılmıştır. Çalışma; inceleme, metin ve dizin bölümlerinden oluşmuştur.
Zekiye Gül Elbir Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîri Bedeni'l-İnsân (Sâlih bin Nasrullah el-Halebî): Ahmet Buran danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. On yedinci yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır. Dört makale ve bir sonuç bölümünden oluşan eserde üçüncü makalede, rahimde olan şişler, yaralar vb. rahatsızlıklar, hayz kanı ve hatunlara arız olan emrazlar başlıkları altında kadınlara yer verilmiştir. Bazı tedavi yöntemleri verilirken hamile olan kadınların söz konusu terkibi kullanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma; giriş, inceleme, metin ve dizin bölümlerinden oluşmuştur.
Burcu Sıbıç, Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tıbbiyyesi: Zuhal Hasene Kültüral danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. On sekizinci yüzyılda kaleme alınmış bir tıp müfredatı olan eserde droglar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. İki bölümden oluşan eser bir müfredat kitabı olduğu için kadınlara özel bir bölüm ayrılmamıştır. Çalışma; giriş, metin, dizin ve tıpkıbasımdan oluşmuştur.
Şaziye Dinçer Bahadır, Netîcetü'l-Fikriyye (Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi): Nevzat Özkan danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanan çalışma, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Eserin yazılış tarihi iç kapağında 1794 olarak belirtilmiştir. Tıp tarihinde müstakil olarak kadın ve çocuk hastalıkları üzerine yazılmış ikinci önemli eser olması yönüyle önemlidir. Bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşur. Çalışma; giriş, sonuç, metin ve sözlük-dizinden oluşmuştur.

1. Kadınlara Has Rahatsızlıklar[3]

1.1. Hayz Kanının Çok Gelmesi

[9b] ḥayż ḳanın ṭuṭar (DM, s. 36).
[53b] ḥayż ḳanı ifrâṭla aḳsa aŋa 'ilâc...her ne yirden gerekse ḥayż ḳanı... [54a] ḥayż keser mücerrebdür...(DM, s. 71).
[54b] nezef-i ḥayża be-ġâyet eyüdür... (AK, s. 224).
[154b] ḥayż baġlar... (AK, s. 324).
[228b] yüklü 'avratuŋ ḥayżın baġlar... (AK, s. 398).
[307b] ḥayżını idrâr eylemek tedbîrin eyleyeler... (ZM, s. 544).
[66a] 'avratuŋ ḥayż ḳanı diŋmese... (KTH, s. 261).
[252b] ḥayż ḳanı çoḳ aḳub kesilmediniŋ 'lâcı beyânındadur... (GB, s. 431).
[172a] eger 'avratlar götürseler ḥayżı ḥabs ider... (MT, s. 356).
[14a] ifrâṭ-ı ḥayża illetin gidermege ve çoḳ ḥayż görmegi giderür... (M. s. 102).

1.2. Hayz Kanının Çekilmesi

[54a] ḥayż ḳanın açmaḳ içün... [54b] ayaza ḳoyup üç dört def'a içeler, ḥayż aça... (DM, s. 71)
[250a] iḥtibâs-ı ḥayż ya'ni ḥayż ḳanı aḳmamaḳ yâ ḳanıŋ azlıġından olur 'ilâcı... (DM, s. 427-428).
[46b] ḥayż baġlansa... (AK, s. 216).
[185a] ḥayż açar ve indürür... (AK, s. 354).
[188b] ḥayżı yörüdür... (AK, s. 358).
[196a] baġlu ḥayżı açar... (AK, s. 365).
[66a] 'avratuŋ ḥayżı baġlansa (KTH, S. 261).

[3] Metinlerden alınan örneklerde, sözcüklerin yazımına sadık kalınmıştır, sadece font uyumsuzluğundan kaynaklanan "uzun i"lerin yazımı "î" şeklinde verilmiştir.

[180b] ‘avratlar götürseler ḥayżı idrâr eder... (MT, s. 368-369).
[44a] ‘avratlaruŋ ḥayż vaḳitsüz kesilse içüresin şifâ bula... (M. s. 162).

1.3. Rahimde Görülen Rahatsızlıklar

[46b] eger ‘avratuŋ raḥminde yėl olsa... (AK, s. 216).
[54a] yėlleri kim aḥşâda ve ‘avratlaruŋ raḥminde olur taḥlîl eyler... (AK, s. 223).
[55a] ‘avratlaruŋ raḥmindeki yėli taḥlîl eyler ve raḥme ḳuvvet vėrür... (AK, s. 224).
[135a] raḥmda olan yėlleri taḥlîl eyler... (AK, s. 304).
[229a] iḫtinâḳ-ı raḥme fâ’ide eyler... (AK, s. 398).
[248a] şol ḫâtûnlar ki raḥmlerinde ıssı şiş olur anlarıŋ başları aġrır ve aġrısı gözіŋ dibine dek uzar ve uyluḳlarından inciklerine varınca aġrı olur... [252a] nevbeti geldigi zamân cümle iḫtinâḳ-ı raḥmiŋ ‘ilâcı budur (GB, s. 425-430).
[152b] eger yapraġını dögüp ve deryâ ṣuyuyla ḳaynadup ‘avratlar ṣuyuna otursalar raḥimleriniŋ ruṭûbetine ve inżimâmına müfîddür... (MT, s. 329-330).
[186a] ‘avratlar ḥuḳne eyleseler raḥimlerin çıbandan pâk ider.. (MT, s. 376).

1.4. Memede Görülen Rahatsızlıklar

[54b] emcekde yumru yumru ḳatı olsa... be-ġâyet fâide ide, her biri başḳa yaḳıdur. diger eger aġrı emcekde ziyâde olsa... [55a] aġrısın giderür... (DM, s. 72).
[229a] emcegüŋ issi şişine fâ’ide eyler...emcegüŋ şol şişine kim iriŋlenmiş ola... emcegi böyümege ḳomaya (AK, s. 398).
[307a] ḫatun kişilerüŋ südi çoḳ olduġınuŋ sebebiyle emceginde aġrı [307b] tevellüd eyler şiş daḫı ḫastalikler ‘ârıż olur ve gâh olur kim ḫatunlaruŋ ḥâmile olmadın emceginde süd ẓâhir olur... [307b] şol ‘avratlaruŋ südleri emceklerinde baġlanup penîr gibi ola ‘ilâcını bildürür... [308a] emcegi şişmiş olursa...[308b] baġlanmış südüŋ ‘ilâcını bildürür...issi şiş kim emcekde ẓâhir ola anı bildürür... [309a] ṣovuḳ şiş kim emcekde ẓâhir ola anı bildürür...emcek ḳatı olduġını daḫı ġuddeler ẓâhir olduġını bildürür...emcekde olan dübeylenüŋ ‘ilâcını bildürür... pelîd cerâḥatler kim emcek etini yeye anuŋ ‘ilâcını bildürür... [309b] emcek ṣaġılmaḳlıġınuŋ tedbîrini bildürür (ZM, s. 544-547).
[67a] ‘avratlaruŋ emcegi şişer olsa sebebi muḫâlif ġıdâlardan nişânı budur ki şişer ḳızıl olur ısıtması olur... [67b] ‘avratlaruŋ emcekleri ḳatı şiş olup curuse (KTH, s. 263).
[219a] ‘avratlar memesine daḫı nâfi‘dir.. (MT, s. 425).

1.5. Diğer Rahatsızlıklar

[7a] ḫâtûn ṭâifesinin başı aġrıġan olsa veya yüzi şişe veya nâzileye mübtelâ olsa nâfi‘ ve mücerrebdür DM, s. 34).
[73a] ḥâmile ‘avratlaruŋ ṣovuḳdan olan zaḥmetlerine eyüdür... (AK, s. 242).
[135a] ḥâmile ‘avratlara fâ’ide eyler...ma‘îdesine ve cigerine ḳuvvet vėrür... (AK, s. 304).
[294b] yüzde olan kelef ki aŋa Türkce çıġıd dirler ekṣeriyyâ ḳızlarda ve gebe ḫâtûnlarda olur... (GB, s. 479).
[248a] ẓîḳû’n-nefes ‘ârıż olur ve göbegi altında ḳasıġına varınca şiş olur ve göŋül dönmek ve ḳusmaḳ ve ıncḳırmaḳ ‘ârıż olur ibtidâda nabżı ża‘ îf ve muḫtelif olur sür‘atle ve eli ve ayaġı ṣoġur ve bayılmaḳ ve ṭabî‘atı ḳabż olmaḳ ve bevli muḫtebes olmaḳ ‘ârız olur... (GB, s. 425).
[243b] ‘avratlarıŋ cemî‘ ṣovuḳdan olan ‘illetlerine... (MT, s. 461).
[248b] ‘avratın nezfin giderir... (MT, s. 468).

2. Cinsellik

[66b] ḫatun kişiye bilmedin yedürseler cimâ'a heves ḳılmaya... (KTH, s. 262).
[112a] cimâ' etmege be-ġâyet ḳuvvet vire... [112b] her kim cimâ' ḳılmaġa ḳâdir olmasa... [113a] bilgil ki cimâ' eylemek bahâr vaḳtında ḫôşdur ammâ ıssılarda ve ḳış şu vaḳ[t]larında iḥtirâz etmeler gerekdür ve daḫı cimâ' gündüz etmek efḍaldür... cimâ be-ġâyet ḳavî eyleye... (KHT, s. 321-323.
[127a] cimâ' ṭa'âm ma'dede haẓm olduḳdan ṣonra ideler müdâm şehvet ḳavî ve menį ḳatı çoḳ olıncaya etmeyeler eyü cimâ'uŋ 'alâmeti oldur ki cimâ'dan ṣonra ḥıffet ḥâṣıl ola uyḳu gele göŋli feraḥ ola ġuṣṣa ḳaḳımaġı sevdâyî fâsid fikrleri zâyil [127a] eyler ammâ ḥâcet olmayıcaḳ cimâ' etmek yaramazdur...ḫâya şişmek ve diz ve bil aġrısın getürür ve çoḳ cimâ' etmek ḳuvveti sâḳıṭ ider ve yüregi ża'îf eyler... ḳarı avrat ve kücük ḳızcuġaza yâ çoḳ zamândan cimâ [o]lmamış 'avrata yâ ṣayru 'avrata yâ ḳışır 'avrata yâ benzi ḳızıl oġlana yâ çirkîn 'avrata yâ göŋli istemedügi kimseye cimâ etmek yaramazdur ża'îf eyler ve ḥâyiż 'avrata yâ loḫuṣa cimâ' etmek yavuzdur... (KHT, s. 342).
[27a] cimâ'ıŋ efḍâli gicenüŋ nıṣf-ı aḫîrinde olandur...[27b] cimâ'dan evvel ve ṣoŋra faṣd ve ishâlden saḳınalar zîrâ bedene ża'f virür ve arıḳladur ve yaramaz marażlara düşürür... selisü'l-bevle mübtelâ olanlar ve ḫurḳat-ı bevle ve 'usr-ı bevle mübtelâ olanlar ve evcâ'-i mefâṣıla ve ḳan tükürenlerve maḫmûm olanlar ve cimâ'dan iḥtirâz itmek gerek... [28a] lâyıḳ olan budur ki cimâ' isrâf eylemeyeler zîrâ ḳuvveti ve şehveti ısḳaṭ eyler ve siŋirlere ve göze ziyâde za'f virür ve ra'şeye ve teşennüce îḳâ' eyler... tekellüf ile cimâ' itmek ve müştehî olmayana cimâ' eylemek bu mezkûr marażlarıŋ eksrin îrâs eyler ve lâyıḳ olan budur ki ḳoca ḳarılara ve pek küçüklere ve ḥâyıża ḫâtûna ve nüfesâya ve çirkîn yüzlüye ve ḳız oġlana ve gebe olmaz ḫâtûna zîrâ bunlara cimâ' eylemek ḫâsiyyetle ża'f virür... [28b] lâyıḳ olan oldur ki cimâ' itmek isteyen kimesne evvelâ ol maḥbûbe ile mülâ'abe eyleye ḫattâ iki cânibden şehvet taḳażâ eyleye ba'de cimâ' ide... (GB, s. 168-170).
[123a] eger yarım dirhem ḳaranfüli tâze süd ile içseler cimâ'ı ḳavî ideler... (MT, s. 287).
[86b] süst-endâmlara ya'nì cimâ'a ḳâdir olmayanlara müfiddir... (MT, s. 224).

3. Doğum

3.1. Doğum Öncesi

3.1.1. Kısırlığı Giderme-Gebe Kalma

[85a] çocuḳdan ḳalmış 'avrat ṭâifesine... ḥayż kesildükde mezkûr 'avrat ḫazînesine [85b] duṭup iki sâat miḳdârı ṭurduḳda eczâları aḫz idüp eriyle yaḳın ola, bi-izn-i Ḫudâ çocuḳ olur... (DM, s. 96).
[46b] oġlan eylemese bu terkîbden bir baḳla evzânı... (AK, s. 216).
[270a] kim ḫatun kişiler burûdetden ve ruṭûbetden oġlan ve ḳız eylemese aŋa fâ'ide eyler... (AK, s. 439).
[107b] hemân ol sâ'at ḥâmile olur... [108a] ḥelâliyle cimâ' ḳılsun derḥâl yüklü ola (KTB, s. 315-316).
[79a] ḥâmile olmaġa yardım ider (GB, s. 228)

3.1.2. Gebelikten Korunma ve Kurtulma

[66a] ḳarnında olan oġlanı düşüre (KTH, s. 261).
[67a] yüklü 'avratuŋ altına dütsü virse ḳarnındaġı ölmiş oġlanı düşüre (KHT, s. 262).
[67b] icindeki oġlanı cıḳara diri olsun ve ölü olsun cıḳara (KTH, s. 263).
[80b] bir 'avret ḥayżından pâk olduḳdan ṣoŋra üç güne dek yarımşar direm içse ḥâmile olmaya... (GB, s. 230).
[182a] eger 'avrat tütsisine otursa ölmüş oġlanı ve ṣoŋı çıḳarır... (MT, s. 371).
[41b] ṣıfat-ı buḫûr kim 'avratlaruŋ oġlanı düşmese... (M. s. 157).

3.1.3. Aşerme

[131a] yaramaz arzûları ḳaṭ‘ ėder gil kömür ve ṭoz yėmek gibi yüklü ‘avratlaruŋ daḫı arzûsını ıṣlâḥ ėder... (AK, s. 300).
[329a] ḥâmile ḫatunlara ve andan [329b] ġayrı kimselerden ṭoprak̟ ârzûsını giderür (ZM, s. 574).
[19a] fesâd-ı şehvet-i ṭabî‘iyye didikleri keyfiyyât ḥâdiṣ olur ki bu ḥâlet ḥâmil olanlara nisbet ile vaḥam u viḥâm daḫı dirler...ḥâmil olanlara nisbet ile ya‘ni aş yermek ma‘nâsına isti‘mâl olunmuşdur... ol ḫılṭ-ı redîyi izâle içün def‘ ve ref‘ine ṭaleb ve iştiyâḳ ider lâkin ol daḫı mu‘tâda muḫâlif olup ekl eyledigi meṣelen faḥm ve cîr ve ṭuz ve kil ve ṭoprak̟ ve destį ve bardak̟ ḳırıġı gibi şeyler olur... [20b] şol ‘illetdir ki ḫâtûnlara ‘ârıż olup ġayr-ı mu‘tâd olan nesnelere ‘ârzû ve iştihâ ider ki aŋa piġâ tesmiye iderler... [21a] ḥâmil olanlar bir nesneye iştihâ ider ki taḥṣîli mümkin olmaya her ne iderlerse idüp tedârikine sa‘y ve dikḳat lâzımdır (NF, s. 58-60).

3.1.4. Gebe Kadının Kaçınması ve Yapması Gerekenler

[328b] ḫatun kişilere vâḳı‘ olur kim eyü ve yavuz ṭa‘âmları çoḳ ve bî-tertîb yerler ola...ḥâmile ḫatunlar eger bî-tekellüf zaḥmetsüz âsânlıġıla ḳusabilürse destûr vireler kim gâh gâh ḳusa daḫı anuŋ miʿdesini cevâriş-i ʿûdıla ve meybihle ḳuvvetlendüreler ve anlara kim ḳusmaḳ zaḥmetle çıḳa ḳusdurmayalar müshil daḫı virmeyeler miʿdeye ḳuvvet virmekden artuḳ nesneye meşġûl olmayalar ve hem serîʿü’l-haż̟m laṭîf ṭaʿâmlar buyuralar muʿtedil endâzede tavuḳ eti ṭurrâc eti oġlaḳ eti kim laṭîf pişmiş büryân olmış ola ve gâh gâh anlaruŋ ṭaʿâmına azacuḳ ḫardal ve ṣarımsaḳ ʿiväż eyleyeler daḫı kimselere kim yaramaz nesneler ârzû eyleye ḳusduralar ṭuzlu balıḳla turpla sikencübînle ṭuraḳ otı ṣuyıyla ḳızıl lûbiyâyla ne-kim bunlara beŋzer varısa ve hem miʿdeyi ayaric-i fayḳarayla ve ḥabb-ı ṣabrla pâk eyleyeler andan ṣoŋra miʿdeye ḳuvvet [329a] vireler (ZM, s. 572-573).
[66a] ḥâmile ḫatun ḳoruḳ şarâbın icse eyüdür ma‘desin ḳavî ider... [66b] saḳız ceyneye ve ḫoş ḳoḳular ḳo[ḳu]laya ve şarâb-ı sefercel ve şarâb-ı ‘ûd vireler ġıdâsı ferârįc veyâ oġlaḳ eti veyâ erkek şişek eti azar ṣuyıla ve na‘na‘ ve tarḫûn ḳoḳulaya yemişlerden alma ayva nâr amrûd yeye... ġıdâ coḳ yemeye ṣaḳîl olmaya ve acı ṭatlu ve ġalîẓ nesnelerden ve ḥammâmdan ṣaḳına ve ḳan almaya ve müshil icmeye ve ṣulı yemişlerden ve şûrvâlardan...müferriḥāt-ı yâḳûtiye gibilerden gâh gâh yeye...arḳun arḳun ḫareket itdüreler segirtmeden fulândan ṣaḳınalar... [67b] ‘avrat ki dört aylıḳ ḥâmile olsa dâyim ayva yemek gerekdür ve ḳoḳulamaḳ gerekdür doġan oġlan laṭîf maḫbûb ola... (KTH, s. 261-263).
[109a] yüklü ve emziklü ‘avratlar ṭa‘âmlaruŋ ḳoḳusından ṣaḳınmaḳ gerek ve aġır yükden ve ḳalḳmaḳdan ve sehl nesneden ṣaḳınalar (KTH, s. 317).
[45b] ḥâmile olan ḫâtûnlarıŋıza ayva yėdiriŋ zîrâ ayva ḳalbe râḥat virüb ṣıḳılmaġı def‘ eyler ve ḳarnında olan evlâdını güzel eyler... (GM, s. 189).
[73b] ḥâmile ḫâtûna ve evlâd emziren ḫâtûnlara żarardur... (GB, s. 222)
[93b] ḥâmile ḫâtûnlar kerefisden çoḳ yimeyeler (GB, s. 243)
[256a] bed râyiḥalı şeyler ḳoḳmaḳdan ṣaḳınalar kibrît ve ḥiltît ve seẓâb ḳoḳuları gibi ve ziyâde ṭuzludan ve acıdan ṣaḳınalar ṣoġan ve ṣarımṣaḳ ve ḫardal gibi ve kerefis gibi ve ḳarın şişürici şeylerden ṣaḳınalar baḳla ve bögrülce ve mercimek ve lâhana gibi ve ġıdâsı güzel nefis ṭa‘âmlar ola keklik [256b] ve süglün ve pilic gibi ve dâ’imâ üzüm ile bâdem yiyeler ve miskî elma ve ayva yiyeler... [257a] ḫâtûn kişi ṭoġurmaḳ müddeti yaḳın geldükde ekşi ve ḳâbıż şeylerden saḳına ve yaġlu cerb şeyler isti‘mâl eyleye... (GB, s. 434-435).
[51b] fâyide eyler eger yüklü ‘avratlara virseler ziyân itmez... (M. s. 177).

3.2. Doğum

3.2.1. Doğumun Zor ya da Kolay olması[4]

[54b] bir ‘avrat oġlan ṭoġurmadan żarplansa... (DM, s. 71)
[66a] ‘avrat uyluġına bağlasa fi’l-ḥâl ṭoġura... ḳarışdurup ‘avrata dütüzdürseler oġlan tîz ṭoġura... (KTH, s. 261).
[67a] ‘avrat kim ṭoġurmaya mıḳnâṭîs ṭaşı elinde ṭutsa fi’l-ḥâl ṭoġura (KTH, s. 262).
[266a] ‘avratlar uyluġuna bağlasalar tîz ṭoġura... (MT, s. 495).

3.2.2. Doğum Sırasında Yapılan Uygulamalar

[257a] buru ṭutmaġa başladuḳda ṭatlu bâdem yaġını ḳarnına ve raḥmine ṭılâ ideler ve hem içüreler ve ḫurmâ ve bûy tuḫmını ḳaynadalar bu ḳaynayan ṣudan yüz direm ḳadar alub biraz bâdem yaġı ḳatalar bir ḳac def‘a içüreler ve b’l-ḫâṣṣa mücerreb olanlardandur yeşm ṭaşını ve mercânı kendilerinde götüreler eger ṭoġururken bayılub ve bî-mecâl olursa ḳırmız ma‘cûnı ve cevâhir ma‘cûnı vireler... (GB, s. 435-436).
[58b] bir miḳdâr te‘ḫirden ṣoŋra arḳası üzerine yata ba‘de bir uġurdan ḳalḳup sür‘atle yüriyeler ve eger mümkin olursa birḳaç ayaḳ nerdbân çıḳup ve yine ineler birḳaç def‘a tekrâr itmekle ol ḥareketde raḥmiŋ aġzı açılup ve kendüsi daḫı aġzını tîz tîz ṣolumaḳ ile teneffüs eyleye... elini ḥâmiliŋ ḳublüne getürüp ve dühn-i ḫirį yâḫud dühn-i benefşec veyâ dühn-i bâdem ile tedhîn ideler (NF, s. 107).
[56a] oġlan burusına ve eski aġrılara ve ısıtmalu kişilere dürteler (M. s. 186).

3.2.3. Doğum Yapacak Kadının Psikolojik Durumu

[256a] gebe ḫâtûnlar tedbîri...ġam çekmek ve maḥzûn olmaḳ ve ziyâde ġażaba gelmek gibi... ṣaḳınalar (GB, s. 434-435).
[54b] a‘râż-ı nefsâniyyeden şiddet üzre olan meşelen ḫavf ve ġam ve ġażab gibileriŋ cümlesi sühûlet-i vilâdeti men‘ ider...vâżıża-i ḥamle mu‘âvin ve mübâşir olan ḥademe ya‘ni ḫizmetinden ve ṣoḥbetinden ve görmesinden memnûn ve maḥẓûẓ olmadıġı ba‘ż ḫademeniŋ yanında bulunması ziyâdesiyle żarar idüp...[55a] ḫizmet iden ḫâtûnlar ḳuvvetlü ve bahâdıre ve güler yüzlü gerekdir ki ḥattâ ḥâmil olan âzûrde olmaya... (NF, s. 101-102).

4. Anne Sütü

4.1. Anne Sütünün Arttırılması

[54b] südi az olsa...bunlaruŋ her biri süd artturur (DM, s. 71-72).
[228b] ‘avratuŋ südin arturur... (AK, s. 398).
[307a] ṣıfat-ı żımâd kim südi çoḳ eyleye..ḫatun kişilerüŋ tedbîrini bildürür kim südi çoḳ ola... (ZM, s. 544).
[66a] ṣuyın içürseler südi ziyâde ola...[66b] ‘avratuŋ südi eksilse (KTH, s. 261-262).
[109a] ‘avratı südi kesilse az olsa... (KTH, s. 317).

4.2. Anne Sütünün Azaltılması

[229a] ‘avratlaruŋ südin keser... (AK, s. 398).

4.3. Anne Sütünün Tedavide Kullanılması

[29b] merhem-i nıḳrıṣ bâbûnec yaġı, ḳabaḳ yaġı, bâdem yaġı, ‘avrat südü...cemî‘ idüp merhem ideler, süreler aġrıları sâkin ider... (DM, s. 51-52).

[4] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız (Dinçer Bahadır, 2017).

[284a] her ḳanda kim cerâḥat ḫuşk eylemeklige ḥâcet azraḳ olsa bu ʻillet ḫudâvendine süd virmek ġâyet nâfiʻdür ammâ daḫı eydür kim südlere yegrek süd ḫatunlaruŋ südidür... (ZM, s. 512).
[6a] mâlîḫulyâ didükleri bir buḫârdurkim bulut nice güneşi ḳaplarsa bu daḫı dimâġı şöyle ḳaplar...ḳız oġlan emzüren ʻavrat südini [6b] ḳarışduralar başına bol dürteler... (KTH, s. 185-186).
[15b] yüze göze mâşer[â] olsa sebebi bir ʻilletdür başdan iner nişânı yüz sızlar ve şancar ḳızıl olur ısısı olur ʻilâcı... ḳız oġlan emzürür ʻavrat südiyle ezeler... (KHT, s. 198).
[209a] sekte rencine ve laḳvâya fâʾide eyler...ve eger ʿavrat südiyle ṭamzursalar revâdur... ḳıssâʾü'l ḥimâr ʿavratlar südiyle mecmûʿ ḫastalıḳlara burûdetden yâ ruṭûbetden tevellüd ėtmiş ola fâ'ide eyler (AK, s. 378-379).
[11b] şol vaḳt kim uyḳusuzluḳ ʻârıż olup bî-hûşâne sözler söyleye... benefşe yaġıyla cerb eyleyüp dürteler ḳız oġlan südin burnına ṭamzuralar... (ZM, s. 126).
[51a] şarʻ olur kim aŋa ummü'ṣ-ṣıbyân derler... âbzenlerle ḫatun kişiler südin başına ṣaġmaḳla... (ZM, s. 183).
[64a] dimâġa elem irişe benefşe yaġın tâze süd ḫatun kişiler südi azacuḳ sükkerle ezüp burnına ṭamzuralar başınuŋ ileyine uralar... (ZM, s. 201).
[91a] ḫatun kişilerüŋ südiyle ezüp burnına ṭamzuralar yelleri taḥlîl eyleye süddeleri aça seki baş aġrıları kim buḫârdan ve ġalîẓ yellerden mütevellid olmış ola fâyide eyleye... (ZM, s. 237).
[109b] ḫatun kişiler südiyle göze ṭamzursalar aġrıyı sâkin eyleye... (ZM, s. 262).
[127b] gözi ḫatun kişiler südiyle yuyalar kim göz diŋlene (ZM, s. 287).
[169b] eger ʻusâresin ʻavrat südi-le şedîd ḍarabân ʻilletine ve sevîḳ ile ḥumreye ve nemleye żımâd eyleseler ġâyet nâfiʻdir... (MT, s. 353).
[37b] oġlancuḳlaruŋ ucasını üzerine ursun ne dürlü ishâl olursa ḳaṭʻ ide... er oġlan emdügi süd ile yoġurasın bîze dürtüp żımâd idesin fâyide ide... (M. s. 149].
[43b] sidük ṭutulsa yâḫud ḳavuḳda ṭaş olsa aŋa fāyide ide...alasın âdem südi ve od görmedük bal revâḳı... (M. s. 161).

SONUÇ

Bu çalışmada kadın, tarihî tıp metinlerinden yola çıkılarak ele alınmıştır. Tarihî tıp metinleri hastalık ve sağlığa geçmiş dönemlerde nasıl yaklaşıldığını göstermesi bakımından önemli metinlerdir. Bunun yanında bir devrin kültürünü de yansıtırlar. Çünkü hastalık veya sağlık ile ilgili yaklaşımlar bedensel olduğu kadar kültüreldir de.

Tarihî tıp metinlerini bu gözle değerlendiren çalışmada, kadınların daha çok anne veya eş olarak ele alındığı görülmüştür. Çalışmada kadınlar âdet döngüsü, cinsellik, doğum ve anne sütünün tedavi edici yönü bakımından metinlere konu edildiği tespit edilmiştir. Metinlerde kadınlarda görülen âdet döngüsü, kanamanın durumu bakımından ele alınmıştır. Cinsellik konusu ise, cinsel ilişkinin zamanı, şekli, sıklığı, ilişkiden önce ve sonra yapılması ve yapılmaması gerekenler bakımından ele alınmıştır. Doğum konusu ise annelik öncesinde kısırlığın giderilmesi gibi anneliğe hazırlayıcı tedaviler, kadınların doğum sırasında ve doğum sonrasında karşılaşabilecekleri rahatsızlıklar üzerinde durulmuştur. Anne sütü ise metinlerde daha çok nasıl arttırılacağı ve hangi tedavilerde kullanılacağı bakımından el alınmıştır. Hamilelikten, doğuma, aşermeden, âdet döngüsüne ve cinselliğe dair her hususun incelikle ele alındığı tarihî tıp metinlerinde kadınlara verilen önem görülür.

Kadınların özellikle doğum öncesi ve doğum esnasındaki psikolojik durumlarının tarihî tıp metinlerine yansıması oldukça dikkate şayan bir durumdur. Kadına yönelik şiddetin artış gösterdiği günümüzde on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kaleme alınan eserlerde kadının böylesi naif bir şekilde ele alınması bu metinlerin değerinin önemini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Bunun yanında kadını ifade etmek için kullanılan hatun, hatun kişi, avrat/avret, karı, nisa; kadın rahmini ifade etmek için kullanılan oğlan hazinesi, oğlan yatağı, döl yatağı, avrat hazinesi; kadının memesi için kullanılan emcek; gebe kadınlar için kullanılan hamile ve yüklü gibi isimlendirmeler bu konudaki söz varlığı çeşitliliğini de bize gösterir.

KAYNAKLAR

Çağatay, S. (1962). Türkçede "kadın" için kullanılan sözler. *TDAY-Belleten*. *10*(13), (s. 13-49), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çil, M.(2021). *Zahîre-yi Murâdiyye (Mü'min bin Mukbil Sinobî*, İnceleme-Metn-Dizin). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, (Doktora Tezi).

Dinçer Bahadır, Ş. (2017). Osmanlı tıp yazmalarında zor ve kolay doğum üzerine bir araştırma. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi. 7*(3), (s. 187-189).

Dinçer Bahadır, Ş. (2019). *Netîcetü'l-Fikriyye (Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi*), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Doğan, Ş. (2009). *Terceme-i Akrabâdîn (Sabuncuoğlu Şerefeddin, Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler).* Sakarya Üniversitesi, (Doktora Tezi).

Ekici, M. (2000). "Dede Korkut Kitabı'nda kadın tipler". *Uluslararası Dede Kokut Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Gül Elbir, Z. (2000). *Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîri Bedeni'l-İnsân (Sâlih bin Nasrullah el-Halebî, Giriş-İnceleme-Metin-Dizin). Elazığ:* Fırat Üniversitesi, (Doktora Tezi).

Kaçar, I. (2017). "Başlangıçtan günümüze Türk dilinde kadınla ilgili kelime düzeyinde yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu.* Amasya: Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu Yayınları.

Kültüral, Z. ve Koç, A. (2012). *Dürrü'l-Meknûn (Derviş Muhammed bin eş-Şeyh Ahmed el-Ankaravi "Saklı İnciler" Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).* Konya: Palet Yayınları.

Sakaoğlu, S. (2010). *Masal araştırmaları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Sıbıç, B.(2022). *Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tıbbiyyesi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, (Doktora Tezi).

Şahin, A. (2021). *Kadın ve Aile*. N. Çetin ve E. Şener (Ed.). (içinde)Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın ve Aile. (s. 89-121). İstanbul: Nobel Yayınları.

Turan Doğan, A. (2015). *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet* (İnceleme-Metin-Dizin). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, (Doktora Tezi).

Uzel, İ. ve Dinçer Bahadır, Ş. (2025). *Mücerreb-nâme (Sabuncuoğlu Şerefeddin ve Mücerreb-nâme).* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KISALTMALAR LİSTESİ

DM→ Dürrü'l-Meknûn
AK→ Akrabâdîn Tercümesi
ZM→ Zâhîre-yi Murâdiyye
KTH→ Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet
GB→ Gâyetü'l-Beyân
NF→ Netîcetü'l-Fikriyye
M→ Mücerreb-nâme
MT→ Müfredât-ı Tıbbiyye

LINGUO-CULTURAL DETERMINANTS OF DOMESTIC NOMINATION IN ENGLISH AND AZERBAIJANI

Gunel Mahmudova
Department of English language in humanities faculties Baku State University
ORCID: 0009-0007-9653-6174

Abstract
The present article examines the linguo-cultural determinants shaping domestic nomination in English and Azerbaijani. The research focuses on identifying the cultural, social, historical, and cognitive factors that influence naming processes within everyday vocabulary. Domestic nomination is treated as a complex interaction between linguistic structure and cultural cognition rather than as a purely formal lexical phenomenon.
Through comparative and structural-semantic analysis, the study reveals that nomination patterns are conditioned by material culture, environmental context, religious norms, and socio-historical development. Differences in lexical formation models reflect divergent cultural priorities and symbolic systems. Azerbaijani nomination often preserves culturally embedded associations connected with tradition and social hierarchy, whereas English nomination demonstrates stronger tendencies toward functional abstraction and modernization.
At the same time, universal cognitive principles—such as functional motivation and perceptual salience—operate in both languages. The findings suggest that domestic lexicon represents a culturally structured semiotic system encoding national worldview and collective experience.
The research provides theoretical implications for linguo-culturology, comparative linguistics, and translation studies by demonstrating that culturally determined nomination significantly affects semantic interpretation and intercultural communication.
Keywords: linguo-cultural determinants; lexical nomination; domestic semantics; cultural factors; semantic motivation; contrastive linguistics; national mentality; intercultural studies

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

CUMHURİYET'İN SESİ: MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK OPERA SAHNESİNDE KADIN TEMSİLİ

Arş. Gör. Dr. Bahar ÖZŞEN
Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0002-1457-1862

ÖZET

Bu çalışma, Cumhuriyet'in modernleşme süreci içerisinde Türk opera sahnesinde kadın sanatçıların üstlendiği temsili rolü tarihsel ve kavramsal bir çerçevede incelemektedir. Opera sanatı, erken Cumhuriyet döneminden itibaren Batılılaşma ve kültürel modernleşme ideallerinin en görünür alanlarından biri olarak konumlanmış; kadın opera sanatçıları ise bu ideallerin sahnedeki taşıyıcıları hâline gelmiştir. Çalışmada, kadın opera sanatçılarının temsil ettikleri tarihsel dönemler ve modernleşme pratikleri üzerinden bir okuma yapılmıştır.

Çalışmada tarihsel-kavramsal analiz ve karşılaştırmalı kültürel okuma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda, dönemsel arşiv belgeleri, biyografik veriler, basın söylemleri ve kurumsal yapıların sunduğu belgeler birlikte değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde kadın opera sanatçılarının sanatsal üretimlerinden ziyade, modernleşme söylemi içindeki konumları ve temsil pratikleri önceliklendirilmiştir.

Çalışma, Türk opera sahnesinde kadın temsilinin dönüşümünü üç temel evre üzerinden ele almaktadır. İlk evrede, erken Cumhuriyet döneminde sahneye çıkan kadın figürleri incelenmiş; Semiha Berksoy ve Nimet Vahid örnekleri üzerinden kadının kamusal alanda görünürlük kazanması ve opera sahnesinin modern ulus kimliğinin vitrini olarak işlevi tartışılmıştır. Bu dönemde kadın opera sanatçısının, modernleşme ideolojisinin sembolik bir temsilcisi olarak nasıl konumlandığı incelenmektedir. İkinci evrede, opera sanatının kurumsallaşma süreci ele alınmış; Devlet Opera ve Balesi'nin oluşumu ile birlikte kadın sanatçının sahnedeki konumunun nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Bu bağlamda Saadet İkesus Altan, Belkıs Aran ve Mesude Çağlayan örnekleri üzerinden, kadın temsilinin istisnai bir görünürlükten kurumsal bir norm hâline geliş süreci analiz edilmiştir. Üçüncü evrede ise Türk opera sahnesinde kadın sanatçının uluslararası temsiliyeti ele alınmış; Leyla Gencer ve Suna Korad üzerinden Türk modernleşmesinin müzik alanında uluslararası düzeyde görünürlük kazandığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulguları, Türk opera sahnesinde kadın sanatçıların Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde dönüşen fakat süreklilik gösteren temsili roller üstlendiğini ortaya koymaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde kadın opera sanatçısı, modernleşme ideolojisinin sahnedeki sembolik temsilcisi olarak konumlanmış; kurumsallaşma sürecinde bu konum ideolojik bir istisna olmaktan çıkarak modernleşmiş kültürel yapının yerleşik bir unsuruna dönüşmüştür. Uluslararası temsiliyetin belirginleştiği evrede ise kadın opera sanatçısı, ulusal kimliği küresel sahnede temsil eden bir özne hâline gelmiştir. Bu çerçevede çalışma, kadın opera sanatçılarının yalnızca sanatsal üreticiler değil; ulus inşası, kültürel kimlik ve modernlik söylemlerinin sahnedeki taşıyıcıları olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türk Operası, Kadın Opera Sanatçıları, Kültürel Temsil, Cumhuriyet

THE VOICE OF THE REPUBLIC: WOMEN'S REPRESENTATION ON THE TURKISH OPERA STAGE IN THE PROCESS OF MODERNIZATION

ABSTRACT

This study examines the representative role of female artists on the Turkish opera stage within the modernization process of the Republic, within a historical and conceptual framework. Opera art has been positioned as one of the most visible areas of Westernization and cultural modernization ideals since the early Republican period; female opera artists have become the bearers of these ideals on stage. The study offers a reading of the historical periods and modernization practices represented by female opera artists.

The study utilizes historical-conceptual analysis and comparative cultural reading methods. In this context, archival documents from the period, biographical data, press discourse, and documents provided by institutional structures were evaluated together. During the analysis process, priority was given to the positions and representation practices of female opera artists within the discourse of modernization rather than their artistic production.

The study addresses the transformation of female representation on the Turkish opera stage through three main phases. The first phase examines female figures who appeared on stage during the early Republican period; the examples of Semiha Berksoy and Nimet Vahid are used to discuss women's visibility in the public sphere and the function of the opera stage as a showcase for modern national identity. This period examines how female opera singers were positioned as symbolic representatives of the ideology of modernization. The second stage examines the institutionalization process of opera art; it investigates how the position of female artists on stage transformed with the formation of the State Opera and Ballet. In this context, the process of female representation evolving from exceptional visibility to an institutional norm is analyzed through the examples of Saadet İkesus Altan, Belkıs Aran, and Mesude Çağlayan. The third stage examines the international representation of female artists on the Turkish opera stage; it is determined that Turkish modernization gained international visibility in the field of music through Leyla Gencer and Suna Korad.

The findings of the research reveal that female artists on the Turkish opera stage assumed representative roles that transformed but remained continuous during the process of Republican modernization. In the early Republican period, female opera artists were positioned as the symbolic representatives of the modernization ideology on stage; during the institutionalization process, this position ceased to be an ideological exception and became an established element of the modernized cultural structure. In the phase when international representation became prominent, female opera singers became subjects representing national identity on the global stage. In this context, the study reveals that female opera singers were not only artistic producers but also carriers of nation-building, cultural identity, and modernity discourses on stage.

Keywords: Modernization, Turkish Opera, Female Opera Artists, Cultural Representation, Republic

AZERBAYCAN RESİM SANATINDA İLK PROFESYONEL KADIN SANATÇI MARAL REHMANZADE'NİN ESERLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Leyla ÖNEN
Giresun Üniversitesi, Görele Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü
ORCID: 0000-0002-3115-6943

Özet
20. yüzyılda Kafkazya'da siyasi olaylar tüğyan etmekteydi. Azerbaycan da bu durumdan nasibini alarak Gülüstan anlaşmasıyla önce ikiye parçalanmış, daha sonra ise Rusya İmparatorluğu'na katılmıştır. Ardından 1917 yılında sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir. O dönem siyasi, jeo-politik sorunlarla birlikte birçok alanda reformlar gerçekleşmiştir. Kadın haklarında eşitlik söylemlerinin baş alıp gitmesi, kadınların siyasi, toplumsal, kültürel ve sanatsal alanlarda yer almasını sağlamıştır. Bu durum eğitim alında da olumlu adımlar atılmasına ön ayak olmuştur. Nitekim Bakü Kızlar Mektebi'nin kurulması kadınlara okuma fırsatı vermiştir. Maral Rehmanzde babasının desteğiyle bu fırsattan yararlanarak ilk eğitimini Bakü Kızlar Mekteb'inde tamamlamıştır. Daha sonra Moskova'da sanat eğitimini alan Maral, Azerbaycan'ın ilk profesyonel kadın sanatçısı olmayı başarmıştır. Bakü Kızlar Mektebi'nde diğer öğrenciler gibi başörtüsü kullanmayı reddeden sanatçı, sanat alanında da öncü kadın rolünü üstlenmiştir. Nitekim, petrol rezervlerini ilk Maral Rehmanzade resmetmiştir. Aynı zamanda Hınalık köyüne giderek orada etüt yapan ve resmeden ilk kadın sanatçı olmuştur. Böylece Maral Rehmanzade, Azerbaycan resim sanatının gelişiminde önemli rol oynamıştır.
Bu çalışmada çağdaş Azerbaycan resim sanatının öncü kadınlarından olan Maral Rehmanzade'nin yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal, jeo-politik ve kültürel olayların temelinde sanatı ve resimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma 1813 ile 1996 yıllarını kapsamaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, Sovyet dönemi siyasal ve kültürel politikaların sanatına olan etkileri esas alınarak ortaya konulmuştur. Sanatçının Sosyal Realizm tarzı etkisiyle yaptığı eserler ele alınmıştır. Aynı zamanda Maral Rehmanzade timsalinde kadının yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin getirdiği sorunlardan biri olarak gördüğüm Maral Rehmanzade'nin yok denecek kadar az kaynakta yer alması, birçok eseriyle ilgili görsel ve bilgi yetersizliğinin olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.
Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel-tarama ve eserlerin içeriğinin incelenmesi bağlamında içerik analizi türü kullanılmıştır. Çalışmada sanatçının faaliyetine dair bilgiler, yaşamı ve sanatsal üretim süreci literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Araştırma materyelleri olarak sanatçının 1940-1971 yılları arasındaki eser görsellerine yer verilmiştir.
Anahtar Kelime: Azerbaycan Resim Ssanatı, Maral Rehmanzade, Sosyal Realizm, Sovyet Sanatı

AN EXAMINATION OF THE WORKS OF MARAL REHMANZADE, THE FIRST PROFESSIONAL FEMALE ARTIST IN AZERBAIJAN PAINTING

Abstract
The 20th century was marked by turmoil in the Caucasus politically. Azerbaijan also felt the effects of this, being first divided into two by the Treaty of Gulistan and then annexed to the Russian Empire. Subsequently, in 1917, it was incorporated into the Soviet Union. During this period, along with political and geopolitical problems, reforms were implemented in many areas. The rise of discourses on women's rights led to women's participation in political, social, cultural, and artistic fields.

This also led to positive steps in the field of education. Indeed, the establishment of the Baku Girls' School provided women with the opportunity to receive an education. Maral Rehmanzade, with her father's support, took advantage of this opportunity and completed her initial education at the Baku Girls' School. Later, she completed her art education in Moscow and became the first professional female artist in Azerbaijan. Maral, who refused to wear a headscarf like other students at the Baku Girls' School, assumed a pioneering role in the field of art. Indeed, she was the artist who first depicted oil reserves. She was also the first female artist to go to the village of Khinalik, study there, and paint. Thus, Maral Rehmanzade played an important role in the development of Azerbaijani painting. This study aims to examine the life and paintings of Maral Rehmanzade, one of the pioneering women of contemporary Azerbaijani painting, within the context of the political, social, geopolitical, and cultural events of her time. The study covers the years 1813 to 1996. It also focuses on the impact of Soviet-era political and cultural policies on her art. The artist's works influenced by Social Realism are examined. Furthermore, an attempt is made to determine the place of women in Maral Rehmanzade's work. The fact that Maral Rehmanzade is mentioned in very few sources, and that there is a lack of visual and informational resources regarding many of her works, highlights the importance of this study, as I see it as one of the problems stemming from gender inequality.
The study employs descriptive-survey and content analysis, qualitative research methods, to examine the content of the works. In this study, information about the artist's activity, life, and artistic production process was obtained through a literature review. Images of the artist's works from 1940-1971 were used as research materials.
Keywords: Azerbaycan Painting, Maral Rehmanzade, Sosial Realism, Soviet Art

GİRİŞ

1813 yılında Rusya ve İran arasında yapılan Gülistan anlaşmasıyla Azerbaycan parçalanarak iki yere ayrıldı. Azerbaycan'ın güneyi İran, kuzeyi ise Rusya tarafından işgal edildi. Bu durum jeo-politik ve kültürel sorunları da kendisiyle getirmiştir. Rusya Azerbaycan'ı guberniyalar bölmüş ve başkent Şamahı ilinden Bakü'ye geçirilmiştir. Bakü'nün başkent seçilmesi 1947 yılında Bakü'de petrol kuyularının kazılmasını sağladı. Petrolün ortaya çıkması Batı'nın da dikkatini çekmiştir. Bakü petrolüne yatırım yapılmaya başlanmıştır. Bakü'ye yabancıların gelmesi kültürel, sanatsal, toplumsal anlamda da değişimleri berarberinde getirmiştir. Azerbaycan zenginleri, Avrupa'da gördüğü mimari açıdan güzel olan binaların Bakü'de de inşasını sağlamıştır. Bu durum sadece mimari açıdan değil toplumsal açıdan da etkisini ortaya koyarak, yurtdışına giden kadınların birçok konuda eşitlik aramasına da yol açmıştır. Böylece Azerbaycan'da Sovyet öncesi dönemde başlayan toplumsal eşitlik konusunda; kadın haklarının savunulması, kız çoçuklarının eğitim hakkı için birçok adım atılmasına yol açılmıştır. Bunlardan biri de Rusya İmperatoru III Aleksandr'ın yıllarla engeline takılan nihayet 1901 yılında Azerbaycan iş insanı Zeynalabdin Tağıyev'in teşebbüsüyle Bakü'de Kızlar Mektebi'nin açılmasıydı. Bu eğitim kurumu Azerbaycan kadının özgür yaşamında; eğitimsel, toplumsal ve sanatsal etkinliklerde yer almasında önemli rol oynamıştır. Maral Rehmanzade de 1922 yılında ilk eğitimini Kızlar Mektebi'nde almıştır.
Sanatçı, 1916 yılında Azerbaycan'nın başkenti Bakü'de doğmuştur. Maral Rehmanzade küçük yaşlarından itibaren Azerbaycan'da yaşanan sosyo-politik olaylara şahitlik etmiştir. Nitekim Rus İmperatorluğu'nun etkisi altında olan Azerbaycan, Ekim devriminin ardından Sovyetler Birliği'ne dahil edilmiştir. Böylece Azerbaycanda jeo-politik, kültürel, toplumsal ve sanatsal alanlarda değişimler yaşanmıştır.

1928 yılı 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde başörtüsü takmayı rededen Kızlar Mektebi öğrencileri arasında Maral da yer almıştır. İslamiyet'e geçiş sonrası Azerbaycan kadının cinsiyet ayrımına maruz kalması, bu tür baş kaldırılarla engellenmeye başlamıştır. Böylece kadının tenasül mevki olarak değil; toplumsal, kültürel ve eğitim gibi alanlarda yer alması sağlanmıştır. Özgür ruha sahip Maral Rehmanzade'nin Azerbaycan kadının toplumdaki rolünü belirleyen olaylara katılması kendi hayatını da olumlu anlamda etkilemiştir. Bu durum Azerbaycan'ın ilk profesyonel kadın resim sanatçısı olmasını sağlamıştır.

İlk sanat eğitimini 1930-1933 yılları arasında, Ezim Ezimzade adına Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu'nda almıştır. Meslek Yüksekokulu'nda Azerbaycan'ın ilk karikatüristi ve grafik sanatçısı Ezim Ezimzade'den eğitim almıştır. Meslek Yüksekokulu'ndaki eğitiminin ardından 1934 yılında Surikov adına Moskova Devlet Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne kabul olmuştur. Burada İgor Grabar ve Konstantin İstomin'in atölyesinde resim dersleri almıştır. Resimle birlikte Rusya'nın önemli isimlerinden illüstrasyon ve baskı dersleri de almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Moskova'da yaşamaya devam etmiştir ve "Hudojestvennaya Literatura" (Sanatsal Yazın) isimli dönemin önde gelen yayın evinde çalışmaya başlamıştır. (Eliyeva, 2024, s.155).

Maral, birçok Azerbaycanlı ressamın kaderini yaşamıştır. Nitekim 1941 yılında babasının "halk düşmanı" ilan edilmesi haberiyle sarsılmıştır. Haberi alır almaz Azerbaycan'a geri dönen Maral Rehmanzade, ülkede gazete ve dergilerde illüstrasyonlar çizerek yaşamını idame ettirmiş ve sanat hayatına adım atmıştır. Babası, "halk düşmanı" ilan edilmesi ardından Taşkente sürgün edilmiş ve orada hastalıktan vefat etmiştir. Babasıyla birlikte düşman edilenler arasında amcası da yer almış ve Azerbaycan'ın Nargin adasında öldürülmüştür. Stalin'in acımasız siyaseti kuzeninin hayatına da isabet etmiştir. Amcasının oğlu da Sovyet yetkilileri tarafından düşman ilan edilerek öldürülmüştür (Muradlı,2016, s. 60). Bu olaylara tanık olmadan önce Maral Rehmanzade eğitim aldığı üniversitede tanıştığı arkadaşıyla evlenmiştir. Ancak burada da kader yüzüne gülmemiş, nitekim eşi 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Savaş sonrası dönse de evlilikleri kısa sürmüştür. Maral Rehmanzade 2008 yılında Bakü'de vefat etmiştir.

SANATI

Maral Rehmanzade, 20. Yüzyıl Azerbaycan'in ilk profesyonel kadın resim sanatçısıdır. Aynı zamanda Azerbaycan resim sanatının gelişiminde önemli role sahip sanatçılarındandır. Sanatçı, 1941 yılında sanat eğitimini tamamlama işi olarak "Azerbaycan Kadını Geçmişte ve Bugün" isimli seri oluşturarak Azerbaycan kadınına ithafen 11 eser üretmiştir. Eserler Surikov adına Moskova Devlet Üniversitesi rektörü İgor Grabar'ın dikkatini çekmiştir. Bu eserlerde kadın kimliği toplumsal, siyasal hayatın değişken ve devingen fonunda betimlenmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan kadını dönemin zorluklarına, acılarına rağmen vatanına hizmet eden güçlü ve cesur karakter olarak yansıtılmıştır. Nitekim gelişen politik, toplumsal olaylar ışığında kadına bakış açısı da değişmiştir. Kadın toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal olayların bir parçası hatta baş oyuncusu olmuştur. Yine kadın konusuna savaş döneminde-1942 yılında yaptığı "Kadınlar Savaş Yıllarında" isimli eserle devam etmiştir. Yine kadın konulu "Benim Kız Kardeşlerim", "Bizim Kızlar" gibi linogravür eserlerinin isimlerinden de görüldüğü üzre Azerbaycan kadınının duygu ve düşünceleri özümsenmiş ve benimsenmiştir. Kadın konulu eserlerine "Azerbaycan Kadını" isimli dönemin önemli yeniliklerini ele alan dergide de yer verilmiştir. Bunun dışında sovyet kadınını da SSCB-vatan için savaşmaya/çalışmaya teşvik eden "Partizan Kızı", "Toplumsal Aktivistler", "Tarımda İş", "Savaş Bölgesinde Kadınlar" eserleriyle betimlemiştir.

Eğitimini tamamladıktan sonra Rusya'dan Azerbaycan'a geri dönen Maral Rehmanzade petrol konusuna merak salmıştır. Böylece petrol kuyularının bulunduğu arazilere giderek etüt yapmaya başlamıştır. Maral, Hazar denizindeki petrol kuyularını etüt yapan ilk sanatçı statüsü almıştır. Bununla birlikte eserlerinde Sovyet kültürünü öven ekonomik, endüstriyel gelişmelere ışık tutan; emekçi, işçi sınıfı, manzara konularına da yer vermiştir.

Değişen dünyada vatanını da etkileyen sosyo-politik olaylara bizzat şahitlik eden sanatçı Sovyet hükumeti kültür politikaları sonucu önerilen Sosyal Reazlim tarzından yola çıkarak eserler üretmiştir. Bu tarzda ve petrol, işçi, sanayileşme konularında 10 eserden ibaret "Sosyalist Bakü" isimli seri betimlenmiştir. "Vardiyanın Devredilmesi", "Vardiya Günü", "Yeni Yaşayış Yerinin İnşası" isimli bu eserlerde Hazar denizi, sanayi manzaraları, yeni petrol rezervleri ve kuyuları, yükselen inşaat kuleleri resmedilmiştir. Sanatçının petrol konusunda sadece resim değil litografik eserleri de bulunmaktadır. Bu eserler Maral Rehmanzade'nin tanınırlığını sağlamıştır.

Sanatçı petrol konusuyla birlikte portrelere de yer vermiştir. Portre çizimine kendi portresiyle başlayan sanatçı 1941 yılında "Eğitim Alma Hakkı" ve 1948 yılında "Otoportre" resmetmiştir. İleri dönemlerde portrelerde daha çok Azerbaycan'ın önemli şahsiyetlerini betimlemiştir. Portre serisininde 1958 yılına ait "Şah İsmail Hatayi", "Natevan" eserleri dikkat çekmektedir. Sanatçının portrelerinde işık- gölge ve renk armonisi ustalıkla oluşturmuştur (Memmedova, 2022, s. 31-32).

1950 yıllarında petrol konusunu devam ettiren sanatçı "İşçi bölgesi", İşçi Katerde", "Vardiyaya", "Açık Denizde Petrol Kuyuları", "Su Basmış Gemilerde" isimli sanayileşme ve endüstrileşme konusuna dikkat çekmeyi başarmıştır. Maral Rehmanzade gaz ve petrol gibi ağır konuları liristik tarzla ele alarak eserlere sakinlik ve dinginlik katmıştır. Böylece eserlerde bulunan karakterlere rahatlık ve güçlü duruş aktarılmıştır (Süleymanlı, 2019, s. 73-74). 50'li yıllarda sanatında birçok gelişme yaşanmıştır. Bunlardan biri de 1954 yılında Sri-Lanka'da kişisel sergisinin açılmasıydı. Genç sanatçı için önemli olan bu olay onu yeni eserler üretmeye teşvik etmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde gezgin sanatçı Azerbaycan'ın Nahçivan, Guba ve Şamahı gibi birçok ilinde bulunarak etütler yapmıştır. Burada dikkat çeken husus, yolu olmayan dağın tepesinde bulunan Hınalık köyüne etüt için giden ilk kadın ressamlardan biri olmasıdır. Tüm zorlukları sanatı için göze alan Maral, o dönem "Azerbaycan", "Doğma Vatanım", Bizim Kızlar", "Benim Kız Kardeşlerim", "Hınalık Sokakları",, "Hınalık Köyü","Guba;Çırak Kale" isimli eserler üretmiştir. Azerbaycan doğasının eşsizliğine odaklanan sanatçı, günlük yaşama, manzara ve petrol konularına yer vermiştir. Aynı zamanda "Hınalıkta Düğün", "Bohça Götürenler" isimli eserleriyle milli gelenekleri de eserlerine aktarmıştır. Yine bu tarz figüratif eserlerinde kadın karakterlerine yer vermiştir. Burada kadın karakterleri mutlu, samimi bir şekilde tasvir edilmiştir. Kadın figürlerinin giysilerinde ayrıntılar ince işçilikle ele alınmıştır. Bu da babasının mücevher tasarımcısı ve üreticisi olduğu detayını akıllara getirmektedir. Sanatçı, detaycılık, güçlü aynı zamanda zarif ve modern kadın karakteri gibi yaşamının etkisini eserlerine de yansıtmıştır. Bu eserlerden oluşan kişisel sergisi 1964 yılında Küba'da düzenlenmiştir. O yıllarda tüm gayretiyle kendini vatanına ve sanatına adaması, sanatçıya 1964 yılında SSCB Halk ressamı fahri ismini kazandırmıştır.Yine 1965 yılında sanatçıya Mirze Feteli Ahundov adına Azerbaycan SSC Devlet Ödülü verilmiştir (Nasir, 2020).

1970'li yıllarda sanatçı Laçın ve Lenkeran iline ait manzara eserleriyle seri oluşturmuştur. Lenkeran serisinde "Nohur" manzarasıyla birlikte figüratif olan "Çaycı Kızlar" eserine de yer vermiştir. "Nohur eserinde göl, dağ ve yaşayış yerleri de tasvir edilmiştir. 1980'li yıllarda ortaya koyduğu Laçın serisinde ise "Laçın", "Laçın;Goşa Su" eserleri bulunmaktadır (Elesgerova,2020, s.155).

Maral Rehmanzade, 1980'li yıllardan itibaren litografik eserler üretmeye başlamıştır. Sanatçı tüm sanat yaşamı boyunca çeşitli alanlarda resimler yapmıştır. Bu resimler Azerbaycan sanatının gelişiminde önemli rol oynayarak dünya çapında tanınırlığına etki etmiştir. Eserleri Londra, Moskova, gibi dünyanın önde gelen müzelerinde sergilenmektedir. 1996'lı yıllara gelindiğinde Maral, Nahçıvan serisi eserleriyle Haydar Aliyev'in dikkatini çekmeyi başarmıştır. Aliyev'in yıldönümüne özel düzenlenen sergide Nahçivan serisiyle tanışan dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı eserlerdeki Nahçivan'ın doğasının özelliklerinin renk, ışık ve kompozisyon itibariyle güçlü aktarım diline sahip olduğunu konuşmasında ifade etmiştir. Bu seriden etkilenen Haydar Aliyev 1996 yılında Maral Rehmanzade'yi "Şohret" mükafatıyla ödüllendirmiştir. 2002 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kişisel Emeklisi olmuştur.

Sanatçının yaşamındaki olumsuzluklara rağmen eserlerinde parlak ve canlı renklere yer verilmiştir. Eserleri incelendiğinde sadeliği ve netliği ile dikkat çekmektedir. Eserlerinde daha çok dikey kompozisyonu tercih etmiştir. Aynı zamanda devinim de dikkat çekmektedir. Sosyal realizm etkisiyle birlikte lirizm de aktarılmıştır. Böylece eserlerinde hem gerçeklik hem de lirizm etkileri kontrast oluşturmuştur (Sarıyeva, 2016).

ESER İNCELEMESİ

Maral Rehmanzade bildiğimiz üzere sanatının ilk yıllarında portre konusuna önem vermiştir. Aynı zamanda o yıllarda daha çok kendi portresini yapmıştır. Bu eserlerden biri de 1948 yılında yaptığı "Otoportre" eseridir (Resim 1). Eseri incelediğimizde figüratif portre olduğunu görebiliriz. Burada sanatçı kendisini şapkalı ve omuzunda paltoyla resmetmiştir. Üzerinde beyaz elbise, boynunda mavi renk fular bulunmaktadır. Maral burada saçları açık bir eli masada ve yaslanmış şekilde oturmaktadır. Seyirciyle göz iletişimi halinde hafif gülümsemeyle resmedilmiştir.

Arka planda resmin tamamına uyum sağlayan gri renk tonları kullanılmıştır. Fonda kullanılan gri renk, figürü öne çıkarmaktadır. Nitekim elbise ve fularda kullanılan renk fonla kontrast oluşturarak bu durumu daha çok vurgularmaktadır. Sanatçı portre, el ve elbisede ışık-gölge unsuruna yer vermiştir. Bu da esere canlılık katmıştır. Esere canlılık katan diğer öğe fulardır. Fularda mavi ve ochre renk kullanılması bağlayıcı rol oynamıştır. Diğer unsur ise kullanılan fırça darbeleridir. Bu da esere hareket katmıştır. Eserde ellere net şekilde yer verilmemesi beyaz renk elbiseye rağmen dikkati portreye yöneltmektedir.

Sanatçının bakışlarındaki merak duygusu ve hafif gülümseme esere lirik unsurlar katmıştır. Bakışlara dikkat ettiğimizde merak duygusuyla birlikte uzaklara dalmış hissini de yakalaya biliriz. İlginç şekilde hem seyirciyle göz iletişiminde, hem de merak duygusu ve dalmışlık hissi aynı anda sezilmektedir. Merak duygusunu kaşların yukarıya doğru hafif şekilde kalkması da ortaya çıkarmaktadır. Bu eserde sanatçı kendini güçlü ve aristokratik bir duruşla tasvir etmiştir. Eserin akademik tarzda resmedilmesi, ışık-gölge ve renk unsuruyla birlikte hareket katmıştır. Böylece eserde lirizm dahil canlılık ta yer almaktadır.

Resim 1. "Avtoportret". 1948. Kətan, yağlı boya, 90x70 cm.

Maral Rehmanzade 1941 yılında Bakü'ye döndüğünde soluğu Hazar denizinde bulunan petrol kuyularında-rezervlerinde alır. Böylece dönemin baskısından uzak hala kimsenin keşfetmemiş olduğu konuyu resmetmeye başlar. 1950'li yıllarda da bu konuya ilişkin birçok eserler üreterek seri oluşturur. Petrol serisine ait "Yedi Gemi Adası" isimli eserde sanatçı petrol rezervlerinin çıkarıldığı araziyi resmetmiştir (Resim 2). Bu arazi Hazar denizinde bulunmaktadır. Eserde canlı renkler kullanılmıştır. Eserin ön planında denizin ortasındaki kayalıklar ve adaya giden yol resmedilmiştir. Yolda figürler betimlenmiştir. Figürlerin çoğu adadan geri dönmekte, bir figür ise adaya doğru gitmektedir. Bir diğer figür eli cebinde denize doğru bakmaktadır. Sahile doğru giden figür normal tempoda yürümekteler. Ancak gemi adaya doğru ilerleyen figür, hızlı hareket etmektedir. Figürlerde günün yorgunluğu sezilmektedir. Arka planda beş adet petrol kulesi bulunmaktadır. Kulelerden biri diğerlerinden daha yüksektir. Petrol kuleleri denizin ortasında yer almaktadır. En yüksek kulenin yanından sahili kulelere bağlayan köprü geçmektedir. Eserde gökyüzü açık renkle boyanmıştır. Eserin genelinde figürlerin yorgunluğuna rağmen canlılık ve hareket hissedilmektedir. Ön planın açık mavi, orta kısmın koyu mavi, fonun ise açık gri tonlarında resmedilmesi eserin dikkatini fon hariç geneline yaymaktadır. Bu da eserde bulunan tüm öğelerin farkedilmesini sağlamakta ve dengeyi korumaktadır.

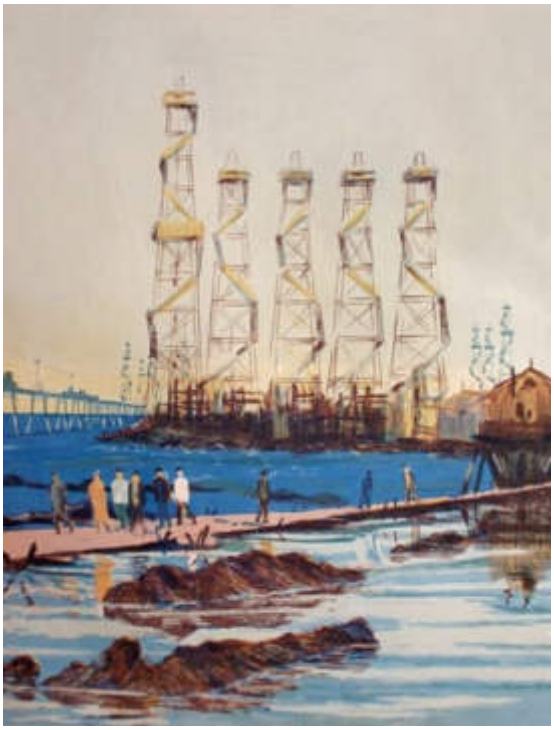

Resim 2. "Yedi Gemi Adası", Petrol Serisi. 1958 yılı, portal.azertag.az

Bildiğimiz üzere Maral 1960'lı yıllardan itibaren Azerbaycan'ın birçok yerinde bulunarak doğada etütler yapmış gezgin sanatçılardandır. O dönem zorlu şartlara rağmen yolu olmayan dağın zirvesinde yer alan Hınalık köyünü sık sık ziyaret ederek resim yapmıştır. Bu resimlerden biri de Hınalık serisine ait "Hınalık" isimli eserdir. Eser 1963 yılında yapılmıştır (Resim 3). Eserde yağlı boya kullanılmıştır. Hınalık köyü uzaktan farklı bir dağın zirvesinden resmedilmiştir. Köy ön planda yer almıştır. Arka planda zirvesi karlı eteği yeşilliklerle kaplı dağ manzarası ve mavi gökyüzü betimlenmiştir. Eserde güneşin sıcaklığıyla birlikte soğukluk ta hissedilmetedir. Bu durumu dağlarda ve köyde kullanılan ışık-gölge unsuru ve gökyüzündeki hafif bulutlar ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda dağların başında resmedilen kar da güneşe rağmen serin hava koşullarını göstermektedir. Esere baktığımızda temiz hava duygusunun ne denli güçlü şekilde aktarıldığını görebiliyoruz

Eserin ön planında yer alan köyde evler taştan ve birbirine çok yakın inşaedilmiştir. Resmin orta sağ kısmında köye doğru ilerleyen dört kişi bulunmaktadır. Yol dar ve yokuştur. Sağ tarafı uçuruma bakıyor. Eserin sol alt kısmında da yokuş yukarı çıkan bir figür bulunmaktadir. Burada da yol dar ve sağ tarafı uçuruma bakmaktadır. Eser bize zor koşullara rağmen yaşam döngüsünün devam ettiğini, burada yaşayanların bu koşulları kabüllenerek alıştığını göstermektedir. Aynı zamanda doğanın güzelliğini ve eşsizliğini görebiliriz. Eser Sosyal Realizm tarzında yapılmıştır.

Resim 3. Hınalık, 1963, Maral ömrü

1996 yılında Şohret ödülünü kazandıran Nahçıvan serisi sanatçının 50'li yaşlarında yaptığı eserlerinden oluşmaktadır. Bu eserler son yağlıboya tablolarıdır. Bu yıllardan sonra atölyesinde ilüstrasyon ve litografi üzerinden ilerlemeyi seçmiştir. Nahçıvan serisine ait eserleriden biri de Nahçivan'ın Ordubad ilçesinde yapılan eserdir. 1971 yılında yaptığı bu eserde Göygöl tasvir edilmiştir (Resim 4). Gölün etrafı yüksek dağlarla çevrilidir. Dağlar üç farklı renkte resmedilmiştir. Bu da arazinin elementler açısından zengin olduğunu göstermektedir. Gölün etrafı yeşil çimenle kaplı olsa da, sağ taraftaki dağ, koyu kahverengiyle betimlenmiştir. Karşımızda duran dağ ise siena/ kırmızı kahverengi tonlarında resmedilmiştir. Solda kalan dağda ise yeşilden açık kahverengine geçiş sağlanmıştır. Güneşli gökyüzünde bulutlar bulunmaktadır. Genel olarak baktığımızda göl, dağlardan dolayı gölgede kalmaktadır. Yani dağlar güneş ışınlarının önünü kesmektedir. Bu nedenle göl de koyu mavi renkle aktarılmıştır. Gölün ortasında koyu kahverenginde taş bulunmaktadır. Bu taş dikkat odağı oluşturmaktadır. Eserde kahverenkli tonlarının ağırlığına rağmen yer yer kar kalıntıların bulunması esere canlılık katmaktadır. Eserin genel duygusu doğaının rengarengliğini ve muhteşemliğini ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda dağların girinti ve çıkıntılarının titizlikle, aşırıya kaçmadan resmedilmesi esere devinim katmaktadır. Devinim katan diğer bir öğe bulutlardır. Bu eser Azerbaycan doğasını renk ve fırça vuruşuyla aksettirmiştir.

Resim 4. Ordubad Göygöl, Karton, Yağlı boya, 49x70, 1971, Maral Rahmanzade

SONUÇ

1806 yılından itibaren Azerbaycan'da başlayan siyasi, jeo-politik, toplumsal olaylar Maral Rehmanzade'nin doğumundan sonra da devam etmiştir. Nitekim Rus İmperiyasının çöküşü sonrası Azerbaycan Sovyet Birliği'ne dahil edilmiştir. Bu olaylar Maral Rehmanzade'nin yaşamının şekillenmesini sağlamıştır. Sovyet dönemi kültür politikaları sonucu Azerbaycan'da Ezim Ezimzade adına Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu açılmıştır. Maral da burada sanat eğitimi alma şansı yakalamış ilk kadın sanatçılardandır. Aynı zamanda kadın haklarında eşitlik arayışlarının başkaldırdığı dönemde başörtüsünü çıkaranlar arasında yeralması özgür kişiliğini ortaya koymaktadır.

O dönem bir kadının ailesinden uzakta eğitim alması olumsuz karşılanan bir durumdu. Hatta bu durum bazı aileler için günümüzde de devam etmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen ailesinin desteğiyle Moskova'da sanat eğitimini tamamlamayı başarmıştır. Maral'ın yaşamındaki olumsuzluklar dönemin siyasal sorunlarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim babasının, amcasının ve kuzeninin "halk düşmanı ilan edilmesi" durumu özetler niteliktedir. Ayrıca evlenir evlenmez eşinin savaşa gönderiilmesi, onun kendisini sanatına vermesine yol açmıştır. Böylece yalnızlığını sanatına vakit ayırarak tolere etmeye çalışmıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen sanatçının eserleri incelendiğinde Azerbaycan kadının özgür ve güçlü duruşu, Azerbaycan toprağının zenginliği, doğasının eşsizliği, Bakü'nün petrol rezervleriyle endüstriyel ve ekonomik açıdan gelişimi gözler önüne serilmektedir.

Maral Rehmanzade'nin duyguları, eserlerinde canlı renk, gölge-ışık ve devinim unsurlarıyla bastırılmıştır. Sanatçının savaş sonrası Azerbaycan'nın eğitim, sanat, kültür, mimari, toplumsal açıdan gelişimlerin yaşandığı döneme de şahitlik etmesi eserlerindeki canlılık ve devinimin öğelerine katkı sağlayan unsurlardan biridir. Eserlerde hareketin lirizmle birlikte aktarılması zarif bir kadın ruhunun yansımasını ortaya çıkarmıştır. Lirizm öğesi ise yaşamındaki yalnızlığın yansıması olarak görülebilir.

Maral'ın yaşamındaki öncü adımlar sanatında da öncülük kazandırmıştır. Nitekim petrol konusunu ele alan ilk sanatçı olmuştur. Sovyet dönemi tüm alanlarda olduğu gibi sanat alanında da konu seçimi hükümetin önerileri doğrultusunda yapılmaktaydı. Maral petrol konusunu ele alarak bunun dışına çıkmıştır. Elbette sanat eğitimi akademik resim alanında alması ve ülkede Sovyet kültür politikalarının etkisiyle Sosyal Realizm tarzında eserler yapmasına neden olmuştur. Bu durum dönemin özelliğini yansıtmaktadır. Ancak buna rağmen Maral Rehmanzade, eserlerinde vatan sevgisini, gelenek ve kültürel aktarımı, lirizmi ve devinimi bir şekilde ortaya koymayı başarmış bir sanatçıdır. Maral Rehmanzade eserleriyle Azerbaycan'ı dünyada temsil etmiş ilk profesyonel kadın sanatçıdır.

KAYNAKÇA

Eliyeva, S. (2024). The Goddess Of The World Of Colors -Maral Rahmanzade, Arts, Cultural Studıes And Ethnography, Proceedings of the13thInternational Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays»

Elesgerova, S. (2020). Maral Rəhmanzade sanatında tabiat manzaralarının önemli hususları, Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncesenet Üniversitesinin Bilimsel Eserleri № 28, s.152-156.

Memmedova, L. (2022). Azerbaycanın Görkemli Kadın Ressamlarının Portre Hazinesi, SCIENTIFIC WORK international scientific journal. Impact Factor: 1.790. Volume: 16 Issue: 5, s.31-37.

Muradlı, A. (2016). Eserlerinde Yaşayan Ressam. Medeniyet. Az, Rengkarlık, s.60-61.

Süleymanlı, H. (2019). Petrol Sanayisi Azerbaycan Kadın Ressamlarının Sanatında. Medeniyet. Az/2, s.73-74.

Nasir, Ş. (23.07.2020). Tasviri sanatımızın Maral Rehmanzade ecazı. Bakü, AZƏRTAC Təsviri sənətimizin Maral Rəhmanzadə ecazı - AZƏRTAC

Sarıyeva, İ..(23 Temmuz 2016). Maral Ömrü. Publika.az, Maral ömrü

SABİHA BENGÜTAŞ: TÜRKİYE'S FIRST FEMALE SCULPTOR AND THE TRADITION OF REALIST PORTRAITURE

Eda Seda TOSUN
Giresun Üniversitesi,Görele Güzel Sanatlar Fakültesi,Resim Bölümü
ORCID: 0000-0002-1170-7664

Abstract
Sabiha Ziya Bengütaş (1904-1992) went down in history as Türkiye's first female sculptor. She first received painting training at the School of Fine Arts (Sanayi-i Nefise Mektebi), then switched to the sculpture department. A student of İhsan Özsoy, she was sent to Italy in the mid-1920s to study sculpture and continued her education in Professor Luppi's studio at the Rome Academy of Fine Arts. She also worked as an assistant to the Italian sculptor Pietro Canonica. In the early period of her artistic career (until 1930), Bengütaş mainly produced busts and portraits. She generally worked on portraits of her close friends and fellow artists. The following are some of the significant bust works mentioned in the sources: busts of Dr. Akil Muhtar Özden and Sermet Muhtar Alus in 1925, a bust of painter Hikmet Onat in 1926, a bust of Hakkı Şinasi Pasha in 1928, a plaster bust of Namık İsmail in 1929, and a plaster head of Bedia Muahhit in 1930. Additionally, portraits and busts of poets Ahmet Haşim, Sabahattin Ergin, Talat Emin, Abdulhak Hamid Tarhan, and Hasan Ali Yücel are among the artist's works from this period. Bengütaş placed great emphasis on realistic expression in his works. The artist took great care to capture the spirit of his models and reflect it in his works. This sensitivity is evident when, after Ahmet Haşim's death, he wrote a letter to Cumhuriyet Newspaper, sending a photograph of a bust he had made himself, expressing his disapproval of the death mask published in the newspapers. "This final form of my beloved teacher's intelligent and sensitive face, which conveyed great meaning, has caused me great sadness,"
The artist, stating, "By temperament, I am neither classical nor modern. Essentially, style is not the issue. What is sought is whether or not artistic values exist," adopted an approach that was far from imitation, and where personal style and subjectivity prevailed.
From 1930 onwards, Bengütaş, who went beyond bust studies, began to produce larger-scale compositions. In 1930, he exhibited a sketch of a monument at the 7th Ankara Painting Exhibition, and this project attracted great attention in the press.
In 1938, he won the competition for the construction of Atatürk and İnönü monumental statues. The "Atatürk Statue" is located in Çankaya Mansion, and the "İnönü Statue" is in Mudanya. The bust of İsmet İnönü is currently exhibited in the Ankara State Painting and Sculpture Museum. Sabiha Ziya Bengütas left a significant legacy as a pioneering female artist in Turkish sculpture. Her busts and portraits, particularly those produced between 1920 and 1930, are among the valuable examples of the early period of Turkish sculpture. Her realistic approach and ability to capture the spirit of her subjects made her one of the leading portrait sculptors of her time**.**
Keywords: Sabiha Ziya Bengütaş, Sculptor Portraiture

BÂBÜRLÜ SANATINA YÖN VEREN SARAY KADINLARI/BEGÜMLER

Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÖZLER KAYA
Erciyes University, Faculty of Theology, The History and Art of Islam
ORCID: 0000-0002-9241-9874

ÖZET
Türk tarihinde, Türk kültüründe ve devlet geleneğinde kadın daima önemli bir yere sahip olmuştur. İlk Türk devletlerinden beri kadınlar yönetim erki de dahil hayatın birçok alanında erkeklerden farklı bir konumda görülmemiştir. Erkeklerle beraber aile, halk ve devlet kurmanın inceliklerine hâkim olan ve edilgen rolde değil, tarihin içinde oldukça etken bir özne olan Türk kadını; bulunduğu bölgenin hatta kimi zaman da yakın veya uzak çevre toplumlarının tarihini, sosyolojisini ve çok yönlü özelliklerini etkilemiştir. Hint alt kıtasında yaklaşık üç asır hüküm süren ve Türk tarihinin önemli bir parçası olan Bâbürlü Devleti'nde de saray kadınlarının/begümlerin erken dönemden itibaren siyasetten sanata, edebiyattan tarihe, ticaretten ekonomiye, gündelik hayattan aile yaşamına kadar birçok alanda sürekli olarak ön planda oldukları görülmüştür. Bunda şüphesiz Türk örfünün kadını değerli gören bakış açısı etkili olmuştur. Hint yarımadasının tarihinde sadece Bâbürlü hükümdarları değil, sanat ve mimarinin hamiliğini üstlenerek aynı zamanda ataları Timurlu kadınlarının izinden giden begümler de silinmez izler bırakmışlardır. İsen Devlet Begüm, Nurcihan Hatun ve Cihanârâ Begüm gibi hanedan kadınları yeri geldiğinde devlet yönetiminde, yeri geldiğinde ise sosyal alanda vakıflar, aş evleri ve mimari oluşumların kuruculuğunda, daha sonra bunların gözetilip korunmasında da kendilerini göstermişlerdir. Çalışmanın konusunu Bâbürlülerin kuruluşundan yıkılış dönemine kadar olan sürede öne çıkan begümlerin sanat ve mimarideki rolleri oluşturmaktadır. Bu araştırma ile Bâbürlü saray kadınlarının yadsınamaz bir şekilde Bâbürlü sanatına yaptığı katkıları ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını Bâbürnâme, Hümayunnâme, Cihangirnâme Padişahnâme ve Maasiru'l-Umerâ oluşturmakta; dönem seyyahlarının gözlemleri, minyatürler ve yapı kitabeleri de önemli diğer kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca literatürdeki diğer çalışmalardan da istifade edilmiş, yerinde saha çalışması yapılmış ve tarama yöntemi kullanılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Bâbürlüler, Begümler, Hint Alt Kıtası, Mimari, Sanat.

COURT WOMEN WHO SHAPED MUGHAL ART/BEGUMS

ABSTRACT
Women have always had an important place in Turkish history, culture and state tradition. They have occupied a similar position to men in many areas of life, including governing power since the earliest Turkish states. Turkish women, who had the mastery of establishing family, folk and state with men and who were quite active subject in history but not in a passive role, affected the history, sociology and all-round characteristics of the people living in close and remote areas as well as of those they live with. It is observed that court women/begums in Mughal State, which reigned in Indian sub-continent nearly three centuries and was an important part of Turkish history, had been forefront in many fields including politics, art, literature, history, trade, economics, sociocultural life and family life since the early period of the state. Undoubtedly, the point of view of Turkish custom that values women was effective in this situation. Not only Mughal rulers, but also begums, who traced their ancestors Timurid women by undertaking the patronage of the art and architecture, left indelible marks in Indian subcontinent.

Dynastic women, such as Isen Devlet Begum, Nur Jahan Khatun and Jahan Ara Begum, stood out sometimes in state governance and sometimes in the establishment of foundations, soup kitchens and architectural formations and later in the protection of them. This study focuses on the roles of the begums in art and architecture during the period from the founding to the fall of the Mughal Empire. It is aimed to reveal the undeniable contribution of Mughal court women to the Mughal art. The main resources of the study include Baburnama, Humayun-nama, Jahangirnama, Padshah-nama and Maasiru'l-Umera, and the observations of the travelers of the period, miniatures and construction inscriptions are the other important sources. In addition, other studies in the literature were reviewed, field study was conducted and scanning method was used.
Keywords: Mughals, Begums, Indian Subcontinent, Architecture, Art.

GİRİŞ

In Turkish history, titles such as khan, hanim (lady), hatun (a noble title for royal women), terken (a title for high-ranking royal consorts in Turkic states), sultan, begum (title for a noble lady) and bibi (lady) were used for the wives of the rulers while the mothers of the rulers bore titles such as başkadın (chief consort), kadınefendi (a high-ranking imperial consort) and haseki (the favored consort of the sultan). The word "begum", which is the female form of the Turkish title beg, has form of begim (beg+i+m), bigim, begum and begam. Such a title had not been found in India until 1526 and the title was used by Timurids (Konukçu, 1992, p. 344). Begum is considered a title given to the female members of Mughal dynasty, equivalent to the titles Sultan in Ottoman Empire and Khanum among Mongols (Şahin, 2016, p. 134). However, some of the Mughal royal women had personal titles: It is known that Jahangir Shah's (1605-1627) mother Harkha (d. 1623) used the title "Mariam-uz-Zamani", Mehr-un-Nissa (d. 1627), the last consort of Jahangir Shah used the title "Nur Jahan Begum", Ercument Banu Begum (d. 1631), the consort of Shah Jahan, used "Mumtaz Mahal" and Jahan Ara Begum (d. 1681), Shah Jahan's daughter used the titles "Begum Saheb" and "Sahibat-uz-Zamani". The titles were used in the harem by sultans' mothers, favored consorts and some daughters (Karataş Yozgat, 2024, p. 3711). Detailed information about Begums is included in the Baburnama by Babur Shah and Humayunnama by Gulbeden Begum. Humayunnama contains pedigrees of the begums and their activities in Babur Shah and Humayun Shah periods. Ak Begim, Apak Begim, Ayşe Sultan, Çölî, Dildâr, Gevher Şad, Gülbeden (author of Humayunnama), Gülçehre, Gülizar, Gülruh, Hanzâde, Hatice, İsen Devlet, Mâhım, Mahdûme, Ma'sûme, Mihr Bânû and Mihr-i Jahan were mentioned as leading begums (Konukçu, 1992, p. 344). Jahangirnama, Padshahnama and Maasiru'l-Umera include significant information about the leading women of the period.

The Mughals created the most magnificent works of Indian art and architecture in Indian Subcontinent not only through the rulers but also the women of the dynasty. Therefore, those leaving indelible marks in the history of India and Indian Subcontinent were not only Mughal rulers but also mentioned Begums. Mughal court women, important patrons of art and achitecture, had significant roles in both public and social areas like Timurid women, their ancestors (Gölen, 2016, p. 639). Women patrons featured with their architectural patronages as of the early period in Mughal State. In Mughal capitals such as Agra, Delhi and Lahore, many important works were created under the patronage of Mughal sultanas. While they patronized the construction of some works, some were built for them by their husbands or children (Özler Kaya, 2023, p. 116).

Although there were begums coming forefront in Babur Shah period, since this period included the process of foundation and settlement of the state, court women played active roles especially in politics.

Isen Devlet Begum (d. 1505), Babur Shah's mother, Kutluk Nigar Khatun (d. 1505), his sister Hanzade Begum (d. 1545), his consorts Mahim Begum (d. 1533) and Bibi Mubareke (d. 1631) and his daughter Gülbeden Begum (d.1603) are among these women (Gazi Zahîreddin Muhammed Babur Şah, 2006, p. 161). Babur's memoirs reflect the position of women within the dynasty in an exceptionally respectful manner (Tombuloğlu, 2021, p. 383). Humayun Shah period; it appears that as of the state, having overcome various crises, consolidated its political authority, court women began to influence in architecture and art. In this period, Haji Bega Begum and Hamide Banu Begum (d. 1604), the consorts of Humayun Shah, his mother Mahım Begum, his aunt Hanzade Begum and his daughter Gülbeden Begum are significant women. (Gülbeden, 1987, p. 260). The first women holding an influential position in Harem was Hanzade Begum, Babur Shah's elder sister. After the death of Mahım Begum, Hanzade Begum advised her nephew about governance and other issues with the title of "Padshah Begum" (Şahin, 2016, p. 136), (Image: 1).

İmage: 1 This page depicts the reunion of Babar with his sister, Khanzada Begum, at Kunduz in 1511 after her release from captivity by their Iranian enemies. The painting was probably done in about 1590, IM.262-1913 V&A Museum (URL-1)

Akbar Shah period; Akbar Shah's wet mothers Mahım Ana and Cici Begum Ana (eneğe-anaga-ataka-sütanne), his wife and at the same time Jahangir Shah's mother Mariam-uz-Zamani (Harka Bai) and his other wife Selime Sultan were significant women. Especially Mahım Ana was an efficient figure in state governance. Some historians call this period as "woman state or woman government" (Bayur, 1987, p. 71). Another efficient woman in this period is Selime Sultan. Jahangir Shah Period; besides Şehzade Selim, his mother Mariam-uz-Zamani, his step mothers Hamide Banu Begum and Selime Sultan Begum, his aunt Gülbeden Begum ve his consort Mehr-un-Nissa, namely Nurcihan Begum (d. 1645) were significant. Shah Jahan Period; the most significant two supporters of Shah Jahan were his wife Mumtaz Mahal (d. 1631) and his daughter Jahan Ara Begum (d. 1681).

His other daughter Ruşenârâ Begum (d.1671) was also among the other significant characters of the period. Aurangzeb Shah Period; in this period, his sister Ruşenârâ Begum, his wife Dilras Banu Begum (Rabiau'd-Duranî) (d. 1657), his daughters Zebü'n-Nisâ (d. 1702) and Zinatu'n-Nissa (d. 1721) and his daughter in law Şehr (Şahar) Banu Begum (Padshah Bibi) (d.?) were prominent characters (Faruqui, 2012, p. 73).

1. PROMINENT BEGUMS IN MUGHAL ART

1.1. Haji Bega Begum: Haji Bega Begum is prominent in Mughals as the first woman patron. She patronized the first tomb monument, the Tomb of Humayun Shah, the first monumental work Mughals built in India (Lowry, 1987, p. 136) (Image: 2). This tomb pioneered numerous structures that would be built later. Haji Bega Begum influenced not only architecture but also she became a model for many dynasty women in Mughal period. Haji Bega Begum, the key person in the improvement of the Mughal period architecture, administrated Humayun Tomb that inspired the Taj Mahal (Brown, 1942, p. 165). In fact, the mausoleum's plan and layout serve as a prototype for the Taj Mahal, which is considered a wonder of the world (Özler Kaya, 2023, p. 118). In the Humayun Complex, she had the Arab Palace built to house Arabs she brought from the Hijaz to read the Quran after his husband's death, as well as Arab travelers and merchants. Bega Begum also valued education, so she had a madrasa built next to the tomb. In addition, it is written in the resources that a palace was built in a big garden on the road from Agra to Bayana under the patronage of Haji Bega Begum (Iftikhar, 2010, p. 330). Thevenot writes that "There is a royal house of which gardens are in very good condition built by the stepmother of Akbar Shah on the road from Agra to Bayana" (Thevenot, 1949, p. 257, as cited in Iftikhar, 2010, p.330).

Image: 2 New Delhi Humayun Shah Mausoleum (Özler Kaya, 2023)

1.2. Mariam-uz-Zamani (Harkha Bai): She built numerous mosques, temples, water wells and caravansaries. She built the Mosque of Mariam-uz-Zamani Begum in Lahor, Punjab region, Pakistan (it is also known as Begum Shahi Mosque).

The mosque was completed between 1611-1614, during the reign of his son Jahangir Shah. The Tomb of Mariam-uz-Zamani Begum (1623-1627) in Agra Sikandara was built by his son Jahangir Shah. The plan and architectural characteristics of this tomb served as a model for the tombs of Jahangir Shah and Nur Jahan Begum which would be built later (Image: 3).

Image: 3 Sikandara Mariam-uz-Zamani Begum Tomb (Özler Kaya, 2023)

Maham Anaga (Mâhım Enege), the wet nurse of Akbar, was one of the significant characters of this period. She was quite influential especially in politics. Mâhım Begum built the Mosque of Hayrü'l-Menâzil, located accross Purana Qila in Delhi (Hijri 969/G 1561-1562). The madrasa of the complex, which was built as a complex named Madrasa-jami has not survived to the present. The jami served as model for further Mughal mosques and masjids.

1.3. Nur Jahan Begum: Nur Jahan married to Jahangir Shah and quickly gained his favor, trust, and she made observations regarding state affairs. Securing Jahangir's approval and trust in many ways, Nur Jahan managed surpassed other women in the palace. She also managed Jahangir Shah to mint coins for her bearing the name "Nur Jahani seal," make a special seal (claw) and ensured that her drums were played after the ruler's drums (Jahangir, 1999, p. 11). She wrote decrees and had a say in state administration (Kuş Büyüktaş & Karataş Yozgat, 2020, p. 1602). Mehr-un-Nissa, commonly known as Nur Jahan Begum, one of the woman patrons engaging in reconstruction activities, was both traditional and innovative. Her reconstruction activities brought many innovations and created a different style of art (Shah Nawaz Khan, 1952, pp. 1075-1077). In the reign of Akbar, structures dominated by red sandstone were refined through the use of white marble and colored stones inlaid into marble, giving the buildings a sense of delicacy and elegance. Nur Jahan Begum first brought Sara-i Nur Mahal, a caravanserai, to the Mughal architecture, in Jalandhar region, Punjab by bounding to the architectural tradition in 1618. The caravanserai, built of red sandstone, has a plan with an open courtyard and occupies a large space. It has octagonal towers in the corners.

More than the architecture of the structure, the figures having high relieves on the Lahor gate, which is approximately 2 stories high, have a feminine elegance, and the decorations on it eliminate the bulkiness of the gate. The fact that there are angels, lions, elephants and elephant fights, peacocks and bouqets and lotuses besides soldiers unfolded as a decorative detail created through the wish of a female patron (Image: 4).

Image: 4 Punjab Sarai Nur Mahal (URL-2)

Another significant constraction built by Nur Jahan Begum is Itimadu'ud-Daulah, she built for his father. It is in Agra town center, on the north of Agra Fort and on the east of the Yamuna River, and it is one of the best examples that built in the 17th century and have survived to the present as their original conditions. (Özler Kaya, 2024, p. 391). At the same time, the tomb is the first one in India that was built of marble completely (Fergusson, 1899, pp. 587-589) (Image: 5).

Image: 5 Agra Tomb of Itımad-ud Daulah (Özler Kaya, 2023)

Another significant structure coming forefront under the patronage of Nur Jahan Begum is the tomb she built for her husband Jahangir Shah in Lahor between 1627-1637. The tomb is in a large garden of 500 square meters and in the center of the garden. The structure had a square plan with one storey and was built of red sandstone completely. It was decorated with precious stone inlays on white marble. The tomb has two entrances on the north and south. Each entrance reaches the main burial chamber, which contains white marble sarcophagus covered with a vault, passing through the central hall called Akbar Sara-i. The interior is highly decorated with floral fresco and marble patterns. It has 4 minarets of 30 meters each. Although it is similar to Itimad'ud-Daulah considerably, it differs due to the use of white marble and stone inlay and decorative details (Image: 6).

Image: 6 Lahore Tomb of Cihangir Shah (Anjum, 2018)

Nur Jahan Khatun's tomb in Lahor, Pakistan, which is considered to planned by herself, was built of white marble using the technique of colored stone inlaying. It has a square plan with single-storey and its construction was completed by her daughter Ladli Begum. The tomb, which has a delicate workmanship in its each detail with red sandstone and white marble, again reveals a feminine influence. Nur Jahan Khatun had highly important contributions to both state governance and the period's reconstruction and cultural activities of the period. She died when she was 68 in 1645 and was buried here (Image: 7).

Image: 7 Lahore Nur Jahan Begum Mausoleum (Anjum, 2018)

Nur Jahan Khatun was an authoritative woman and she played a role in the stage of history as an open-minded and sophisticated woman. She was influential not only in architecture but she also designed numerous dresses, jewellery, perfume, carpets, cloth and women fashion (Nath, 2016, p. 35). The unique structures she patronized are the proof of her creation of a new style of art in her period.

1.4. Jahan Ara Begum (1614-1681): Jahan Ara Begum, the second and eldest living children of the Mughal ruler Shah Jahan and his wife Mumtaz Mahal, got the title of Padshah Begum rising through the imperial hierarchy after the unfortunate death of Mumtaz Mahal in 1631 (Lahawri Abd Al-Hamid, 1997, p. 178). In case anyone doubted Jahan Ara's power, one look at some of the buildings endowed by her during the construction of Shah Jahan's new capital in Delhi would have sufficed. These included the largest bazaar in the city and one of the city's largest gardens. Jahan Ara also sponsored the construction of the main congregational mosque in Agra, the second largest Mughal city, in the late 1640s (Faruqui, 2012, p. 165). Cihanârâ Begum, who commissioned the construction of many buildings, stands out not only for her interest in architecture but also in literature. Just like Gülbeden Begum, the daughter of Babur who wrote the Hümâyûnname, Cihan Ârâ Begum, the daughter of Shah Jahan, is known for her work titled Mu'nis al-Arvāḥ and her letters (Karagözoğlu, 2016, p. 217). According to the Agra Jami Masjid and other sources, the Mosque of Begum Sahib was built in 1648 by Jahan Ara Begum, the daughter of the Mughal emperor Shah Jahan (Nath, 1994, p. 344). Jami Masjid, one of the important imperial mosques of the Mughal period, is located near Agra Fort. The mosque has a rectangular plan with a central courtyard in north-south direction, and the east, north, and south facades of the courtyard are surrounded by arcades. In the center of the courtyard is another rectangular pool for ablution. The mosque has five entrance openings in a row of pointed arches, the central of which being wider and higher and two naves parallel to the mihrab. The building is covered with 5 bulbous domes. There are also two symmetrical mihrab niches on each side of the white marble mihrab niche. The three-stepped minbar is just to the west of the mihrab. The structure was built entirely of red sandstone, while white marble, black marble and precious stones were also used extensively. The inscriptions on it were created through colored stone inlay technique using black basalt on white marble. Although it is similar to the plan of the Vezir Mosque, it is quite plain in terms of design (Image: 8).

Image: 8 Agra Jama Masjid (Özler Kaya, 2023)

1.5. Roshanara Begum: Roshanara Begum, the second daughter of Shah Jahan, is mostly known the construction of Roshanara Bagh, her garden in Delhi. This garden was built in 1650s by Roshanara Begum as a pleasure garden for herself (Michell & Pasricha, 2011, p. 109). Like other Mughal dynasty members, her tomb is also located in this garden. The tomb is in the middle of the charbagh garden. After her death in 1671, Aurangzeb had Roshanara Begum buried in this tomb (Michell & Pasricha, 2011, p. 109). The tomb has a single-storey square plan and was entirely built of red sandstone. Its interior and exterior facades are adorned with classical Mughal decorations (Image: 9).

Image: 9 New Delhi Roshanara Begum Tomb and Bardari (URL-3)

1.6. Zinatu'n-Nissa Begum: Contrary to what is believed, numerous important works were built in various places of the country in the last period of the empire. One of the most important structures of the period is the Tomb of Rabiau'd-Duranî, which was built for Dilras Banu Begum (Özler Kaya, 2020, p. 489). Bibi Ka Maqbara was built between 1651 and 1661 by Muhammad Azam Shah for his mother Dilras Banu Begum, the wife of Aurangzeb (Nath, 2016, p. 38). It is also called as Mini Taj Mahal due to its resemblance to the Taj Mahal (Grover, 2002, p. 173) (Image: 10).

Image: 10 Aurangabad Rabiau'd-Duranî (Bibi Ka Makbere) Tomb (Özler Kaya, 2017)

Zeenatu'l-Masjid (1710) and numerous caravansaries were built by Zinatu'n-Nissa, one of the women patrons of the period. Zeenat-ul-Masjid, which is located near Delhi Red Fort, was built on a high base (Konukçu, 2002, p. 1342) It has a single-storey rectangular plan. It has three marble domes striped with red sandstone and crowned with reverse lotus flowers. The portal of the mosque was decorated with marble and framed with slim towers. On the facade, there are three arches on either side of the main entrance, each supported by buttresses. There are three-storey minarets on either end of the mosque. The mosque is similar to Delhi Jama Masjid (Image: 11).

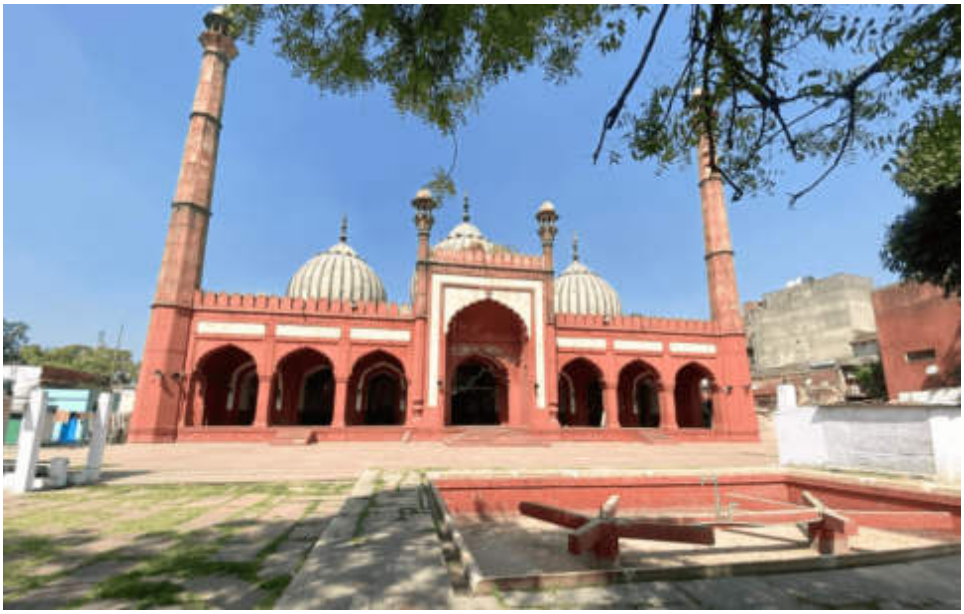

Image: 11 New Delhi Zeenatu'l-Masjid (URL-4)

CONCLUSION

Mughal court women played important role in the shaping of the architectural and cultural beauties of the empire. They built forts, gardens, mosques, marketplaces, wells, stepped wells, caravansaries and tombs, which enriches the cultural landscape of Indian Subcontinent. For instance, Haji Bega Begum had the Tomb of Humayun built, which later inspired the architectural style of the Taj Mahal. Mariam-uz-Zamani, Jahangir's mother, made significant contributions. Besides the Begum Shahi Mosque in Lahore, she also commissioned temples, water wells and caravansaries, regardless of religious or ethnic differences. Again, Jahangir Shah's wife Nur Jahan made some of the most important contributions to the Mughal architecture. She designed numerous gardens and built tombs and caravansaries. Mumtaz Mahal inspired Shah Jahan to build the world-famous Taj Mahal, one of the greatest monuments in history. Shah Jahan's daughter Jahanara Begum, known with her artistic patronage and unique taste, built important parts of Shahjahanabad including Chandni Chowk, marketplaces, mosques and resting houses. In addition she had many gardens built and supported the construction of Sufi structures. Considering her garden and tomb, it seems that Roshanara Begum shared the same view as many Mughal court ladies who saw architecture as a means of being remembered for centuries to come. Although the structure has deteriorated over time, it stands as evidence of the remarkable abilities of Mughal royal women in art and architecture. Mughal royal women played an important role to extent education by founding educational institutions and they built numerous madrasas. For instance, Haji Bega Begum had a madrasa built in Humayun Complex and Maham Anaga, Akbar's step-mother, commissioned a madrasa attached to Khirul Munazil Mosque in Delhi. In addition, Jahanara Begum also commissioned a madrasa near Jamia Masjid in Agra. Furthermore, the elegance and feminine refinement in the plans and decorations of the structures built under their patronage reflects the patrons' influence on the craftsmen and their place in the structure organization. Moreover, it may be suggested that the works commissioned by royal women share a spiritual dimension in their purpose, reflecting the patrons' desire to render their earthly lives immortal. These structures are unique works reflecting a distinct aesthetic in every detail and contributing to Mughal architecture.

These works of art, which have endured for centuries, demonstrate that the aims of the Mughal court ladies were, in a sense, realized.

Consequently, Mughal royal women played important roles in both cultural and architectural development of the Mughal Empire. During the Mughal period, women played a significant part in survival and welfare of the empire. Although the state was governed by male rulers officially, women contributed the functioning of the state considerably. They were not limited to the harem alone, they also took place in political, social, economical and religious fields. Mughal court women left a persistent inheritance proceeding to shape Indian heritage through their architectural projects and cultural support. Besides structure construction, they also contributed Mughal culture to reach its golden age by supporting artist, poets, musicians and calligraphers. Their patronage enriched literature, art, textile and craft.

REFERENCES

Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi*. Türk Tarih Kurumu.

Brown, P. (1942). *Indian Architecture: The Islamic Period*. D. B. Taraporevala Sons.

Faruqui, M. D. (2012). *The Princes of the Mughal Empire, 1504–1719*. Cambridge University Press.

Fergusson, J. (1899). *History of Indian and Eastern Architecture: III*. John Murray.

Gazi Zahîreddin Muhammed Babur Şah. (2006). *Babürnâme (Vekayi)* (R. R. Arat, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Gölen, Z. (2016). Babur Devlet Siyasetinde Kadınların Rolü. İçinde O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I* (ss. 639-658). Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Grover, S. (2002). *Islamic Architecture in India*. Dynamic Print Grafix.

Gülbeden. (1987). *Hümayunnâme* (A. Yelgar, Çev.; 2. bs). Türk Tarih Kurumu.

Iftikhar, R. (2010). Cultural Contribution of Mughal Ladies. *South Asian Studies*, 323-339.

Jahangir. (1999). *The Jahangirnama Memoirs of Jahangir, Emperor of India* (W. Thackston, Çev.). Oxford Universty Press.

Karagözoğlu, B. (2016). Padişah Babanın Şair Kızı: Zebunnisa. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 215-233.

Karataş Yozgat, S. (2024). Babürlü Devleti Hareminde Siyasi Bir Ünvan: Padişah Begüm. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, *11*(5), 3710-3725.

Konukçu, E. (1992). Begüm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 344).

Konukçu, E. (2002). Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler. İçinde *Türkler* (ss. 1330-1350). Yeni Türkiye Yayınları.

Kuş Büyüktaş, C., & Karataş Yozgat, S. (2020). *İktidar ve Aşk: Cihangir Şah'ın Nur Cihan Begüm'e Olan Aşkının Tüzük-İ Cihângîrî'deki Yansımaları*. *22*(4), 1591-1615.

Lahawri Abd Al-Hamid (with Beach, M. C., Koch, E., & Thackston, W. (Wheeler M.). (1997). *The King of the World: The Padshahnama: An Imperial Mughal Manuscript from the Royal Library, Windsor Castle*. Azimuth.

Lowry, G. D. (1987). Humayun's Tomb: Form, Function, and Meaning in Early Mughal Architecture. *Muqarnas*, (4), 133-148.

Michell, G., & Pasricha, A. (2011). *Mughal Architecture&Garden*. The Shoestring Publisher.

Nath, R. (1994). *History of Mughal Architecture*. Abhinav Publications.

Nath, R. (2016). *Private Life of The Mughals of India (1526-1803 A.D.)*. Rupa Publications India Pvt. Ltd.

Özler Kaya, F. (2020). Babürlü Hanedanlığının Son Anıtsal Türbesi Bibi Ka Makbere (Rabia-ud Devrani Türbesi&Mini Tac Mahal). *Turkish Studies - Social Sciences*, 489-509.

Özler Kaya, F. (2023). *Babürlü Mimarisinde Öncü Bir Kadın: Hacı Bega Begüm*. 115-132.

Özler Kaya, F. (2024). Tac Mahal'in Gölgesinde Kalan Bir Eser: İtimadu'd-Devle Türbesi. *Bilimname*, *52*(2), 385-427.

Shah Nawaz Khan. (1952). *The Maathir-ul Umara: II* (H. Beveridge, Çev.). The Calcutta Oriental Press Ltd.

Şahin, H. H. (2016). Babürlü Hanedan Kadınları Begümler. *Derin Tarih*, (20), 134-142.

Tombuloğlu, T. (2021). Timurlu Devletinde Kadın ve Statüsü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 375-400.

Internet Resources

(URL-1) (https://collections.vam.ac.uk/item/O127266/painting-unknown/?carousel image=2013GB0968 ,Access: 28.02.2026)

(URL-2) (https://nidhi.tourism.gov.in/home/attraction-details/c46af29e-08d7-4070-ae68-e2f966b8ce86, Access: 28.02.2026)

(URL-3) (https://kevinstandagephotography.wordpress.com/2024/01/05/roshanara-begun-tomb-and-bardari-delhi/, Access: 28.02.2026)

(URL-4) (https://gowithharry.com/ghata-masjid-zeenat-ul-masjid/, Access: 28.02.2026)

ZARAFETİN ÖTESİNDE BİR VİRTÜÖZİTE: GEVHER SULTAN VE OSMANLI SARAYINDA KADIN MÜZİSYENLERİN PROFESYONEL KİMLİĞİ

Sefa SÖĞÜT
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
ORCID: 0009-0002-8919-0295

ÖZET

Osmanlı müzik tarihinde 19. ve 20. yüzyıllar, geleneksel Türk mûsikisi ile Batı müziği tekniklerinin saray çatısı altında hibrit bir yapı oluşturduğu bir dönemdir. Bu süreçte saray kadınları, Donizetti ve Guatelli gibi maestroların etkisiyle piyano ve bando mûsikisiyle tanışmış; aynı zamanda geleneksel saz heyetlerinde hânende ve sâzende olarak profesyonel yerlerini almışlardır. Bu çok yönlü eğitimin en yetkin temsilcilerinden biri olan Gevher Sultan, müzik icrasında ikili kimlik sorununu teknik bir avantaja dönüştürmeyi başarmıştır.

Gevher Sultan'ın tanbur icrasındaki makamsal yetkinliği, salt bir taklit değil, kuramsal bir derinlik içermektedir. Tanbûrî Cemil Bey'in en önemli öğrencisi olan babası Seyfeddin Efendi'nin Türk mûsikisi tarihindeki devrim niteliğindeki konumu, Gevher Sultan'a enstrüman tekniğinde üst düzey bir disiplin aktarmıştır. Gevher Sultan'ın tanbur icrasındaki yetkinliğini gösteren temel teknik analizler; mikrotonal perde hassasiyeti, sağ el mızrap tekniğindeki çeviklik ve makamlar arası geçki (modülasyon) bilgisi olarak özetlenebilir. Sanatçının Hüzzam makamındaki 'Başka âlem gerektir gönlümü seyran için' adlı eseri, makamsal perdelerin frekans değerlerini (entitasyon) kusursuz kullanılmasını gerektiren bir yapıdadır. Hüzzam makamı, Türk müziğinde koma adı verilen mikrotonal seslerin en hassas şekilde duyurulmasını gerektiren makamdır.

Saraydaki mûsiki eğitiminin Enderun disipliniyle ve nota sistemli (Hamparsum ve Batı notası) yapısıyla verilmesi, bu kadınların nota okuyup yazabilen profesyoneller olduklarını kanıtlar niteliktedir. Gevher Sultan; kemençe, piyano ve tanburu aynı profesyonellik seviyesinde çalabilmesiyle, Doğu'nun doğrusal (monofonik) derinliği ile Batı'nın dikey (polifonik) yapısını kendi müzikal kimliğinde sentezlemiştir.

Bu çalışma, Gevher Sultan'ın bestelerini form ve makam analizine tabi tutarak, onun Osmanlı musikisindeki saraylı kadın icracı klişesini nasıl yıktığını teknik kanıtlarla tartışmaktadır. Çalışmanın vardığı temel sonuç; Gevher Sultan'ın, Mızıka-yı Hümayun'un haremdeki yansıması olan ciddi bir konservatuvar eğitiminden geçtiğidir. Gevher Sultan'ın şahsında, Osmanlı saray kadınlarının müzikal varlığının bir zarafet unsuru değil, Mızıka-yı Hümayun disipliniyle şekillenmiş akademik bir başarı olduğu ve sanatçının Doğu-Batı arasındaki teknik uçurumu makamsal ve teorik bilgisiyle aşmış bir virtüöz ve bestekâr olduğu saptanmıştır. Bu bakış açısının, kadınların Osmanlı sanat tarihindeki profesyonel rollerinin layığıyla anlaşılması bakımından hayati bir önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mızıka-yı Hümayun, Virtüöz, Gevher Sultan.

BEYOND GRACE: A VIRTUOSITY: GEVHER SULTAN AND THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FEMALE MUSICIANS IN THE OTTOMAN PALACE

ABSTRACT

The 19th and 20th centuries in Ottoman music history represent a period in which traditional Turkish music and Western musical techniques formed a hybrid structure under the palace roof. During this process, court ladies were introduced to piano and band music under the influence of maestros such as Donizetti and Guatelli; at the same time, they took their professional places as singers and instrumentalists in traditional ensembles. One of the most accomplished representatives of this multifaceted education, Gevher Sultan, succeeded in turning the dual identity problem in music performance into a technical advantage.

Gevher Sultan's mastery of the tanbur in terms of maqam is not merely imitation, but encompasses theoretical depth. Her father, Seyfeddin Efendi, the most important student of Tanbûrî Cemil Bey, held a revolutionary position in the history of Turkish music, imparting to Gevher Sultan a high level of discipline in instrumental technique. The fundamental technical analyses demonstrating Gevher Sultan's mastery of the tanbur can be summarised as microtonal pitch sensitivity, dexterity in right-hand plectrum technique, and knowledge of modulation between modes. The artist's piece entitled “Başka âlem gerektir gönlümü seyran için” (Another world is needed for my heart to wander) in the Hüzzam mode requires the flawless use of modal pitch frequencies (intonation). The Hüzzam mode is the mode in Turkish music that requires the most sensitive perception of microtonal sounds, known as commas.

The fact that music education at the palace was provided in accordance with the Enderun discipline and using a notation system (Hamparsum and Western notation) proves that these women were professionals who could read and write music. Gevher Sultan synthesised the linear (monophonic) depth of the East with the vertical (polyphonic) structure of the West in her musical identity, being able to play the kemenche, piano and tanbur at the same professional level.

This study subjects Gevher Sultan's compositions to form and makam analysis, discussing with technical evidence how she broke the cliché of courtly female performers in Ottoman music. The fundamental conclusion reached by the study is that Gevher Sultan underwent serious conservatory training, which was the reflection of the Mızıka-yı Hümayun in the harem. It has been determined that, in the person of Gevher Sultan, the musical presence of Ottoman court women was not an element of elegance, but rather an academic achievement shaped by the discipline of the Mızıka-yı Hümayun, and that the artist was a virtuoso and composer who bridged the technical gap between East and West with her modal and theoretical knowledge. This perspective is considered to be of vital importance in terms of properly understanding the professional roles of women in Ottoman art history.

Keywords: Imperial Orchestra, Virtuoso, Gevher Sultan.

GÖRÜNMEYEN EMEKTEN GÖRÜNÜR SANATA: FEMİNİST SANATTA KADIN EMEĞİNİN İZLERİ

Doç. Tuba BATU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0003-0951-6620

Derya Meltem KOÇAK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0009-0000-4221-0370

ÖZET
Bu çalışma, feminist sanat pratiklerinin kadınların görünmez kılınan bakım ve ev içi emeğini nasıl temsil ettiğini ve bu temsillerin hangi söylemsel, politik ve kurumsal sınırlar içerisinde üretildiğini incelemektedir. Feminist iktisat ve toplumsal yeniden üretim teorisinden beslenen araştırma, görünmeyen emeğin sanatsal temsiller yoluyla görünür hâle gelmesinin otomatik olarak özgürleştirici bir alan yaratıp yaratmadığını sanat sosyolojisi perspektifinden sorgulamaktadır.
Çalışmanın ampirik zemini, bakım emeğini merkeze alan This is EssentialWork (2025) sergisinden seçilen Lara Sales, Alana Julia Ortiz, Jessie Edwards-Thomas ve Charlotte Warne Thomas'ın eserlerinden oluşmaktadır. Araştırma nitel yöntemle yürütülmüş; görsel içerik analizi ile söylem analizi bütünleşik biçimde kullanılmıştır.
Analizler, feminist sanatın kadın emeğini bedensel yorgunluk, süreklilik, tekrar, yabancılaşma ve kesintiye uğrayan kariyer deneyimleri üzerinden temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Eserlerde görünmeyen emeğin bireysel bir deneyim olmaktan çıkarılarak yapısal, politik ve ekonomik bir sorun olarakçerçevelendiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu görünürlüğün müze ve sergi gibi kurumsal alanlarda dolaşıma girmesi, kadın emeğinin eleştirel içeriğinin metalaşma riskiyle karşı karşıya kaldığını da göstermektedir.
Çalışma, feminist sanatın görünmeyen emeği yalnızca görünür kılan bir temsil alanı olmadığını; aynı zamanda bu görünürlüğün sınırlarını, çelişkilerini ve politik etkilerini açığa çıkaran eleştirel bir pratik sunduğunu ileri sürmektedir.
Anahtar Kelimeler: Feminist sanat, Kadın, Sanat, Toplumsal Cinsiyet.

FROM INVISIBLE LABOR TO VISIBLE ART: TRACES OF WOMEN'S LABOR IN FEMINIST ART

ABSTRACT
This study examines how feminist art practices represent women's invisibilized care and domestic labor, and the discursive, political, and institutional frameworks within which these representations are produced. Drawing on feminist economics and social reproduction theory, the research questions whether the artistic visibility of invisible labor necessarily generates an emancipatory space, approaching this issue from the perspective of the sociology of art.
The empirical basis of the study consists of selected works by Lara Sales, Alana Julia Ortiz, Jessie Edwards-Thomas, and Charlotte Warne Thomas, featured in the exhibition This is Essential Work (2025), which centers on care labor. The research employs a qualitative methodology, integrating visual content analysis with discourse analysis.

The findings indicate that feminist art represents women's labor through themes of bodily exhaustion, continuity, repetition, alienation, and interrupted career trajectories. The artworks frame invisible labor not as an individual experience, but as a structural, political, and economic issue rooted in gendered divisions of labor. At the same time, the circulation of these representations within institutional spaces such as museums and exhibitions reveals the risk of commodifying the critical content of women's labor.
The study argues that feminist art should be understood not merely as a practice that makes invisible labor visible, but as a critical field that exposes the limits, contradictions, and political implications of visibility itself.
Keywords: Feminist art, Woman, Art, Gender.

1. GİRİŞ

Feminist sanatçıların temel amacı cinsiyet temelli ayrımcılıklara ve eşitsizliklere karşı sanat çalışmaları ortaya koymak, söylem geliştirmektir. 1960'lı yıllar itibariyle feminizm, sanatta da yer edinmiş, estetik ve politik bir mücadele alanı oluşturmuştur. Bu mücadelenin temel sebebi ise; sanat tarihi boyunca kadınların görünmez kılınmasıdır. Feminist sanat, ikinci dalga feminizm doğrultusunda şekillenmiştir. Ataerkil toplumların içinde kadınların emeği, bedeni, deneyimi ve yeteneğinden sistematik bir şekilde faydalanılmış olmasına rağmen kadın arka planda tutulmuştur. Bu mevcut hale karşı feminist sanat, toplumsal yaşamda ve sanat dünyasında güçlü bir söylem geliştirmiştir.
Sanat tarihi anlatısı büyük çoğunlukla erkekler üzerinden ilerlemiş ve sanat erkeklere özgü bir alanmışçasına erkek sanatçılarla özdeşleştirilmiştir. Bu durum sanatçı kadınların üretim ve yeteneğinin suistimal edilmesine yol açmıştır. Feminist sanat kuramcıları ve sanatçılar, bu tarihsel dışlanmaya karşı bir tepki geliştirmiş; geçmişteki kadın sanatçıların hak ettikleri değeri görmesini sağlamayı ve sanatsal üretimin cinsiyetten bağımsız bir faaliyet olduğunu ortaya koymayı amaçlamışlardır (Kocadoru Özgör, 2020, s. 52). Feminist yaklaşımlar, kayıt altına alınan tarihin tamamının erkek merkezli bir bakış açısına sahip olduğunu ve kadınların yoğun katkı ve emeklerinin sistematik olarak görünmezleştirildiğini savunmaktadır (Korkmaz, 2006, s. 43).
Bu görünmezlik sorunu sadece sanat alanında değil, kadın emeğinin toplumsal yeniden üretim mekanizması içindeki durumuyla yakından ilişkilidir. Hane içi emek, bakım emeği, duygusal emek gibi emek türleri iç içe geçmiş ve aslında birbirinden bağımsız ol(a)mamaktadır. Feminist iktisat ve toplumsal yeniden üretim teorisi çerçevesinde değerlendirilebilen bu emekler, kapitalist sistem içerisinde kadına yük ve sorumluluk getirir. Kadınlık rolünün getirisi olarak dayatılan ve toplumda kadın için doğal ve olması gereken olarak sınıflandırılan emeklerin hepsi görünmez emek çatısında toplanabilir. Tarihsel olarak kadının görünmeyen emeği, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümleri çerçevesinde şekillenmiştir. İlkel dönemlerde toplayıcı olarak aktif rol alan kadınlar, Sanayi Devrimi ile birlikte daha düşük ve güvencesiz işlerde çalışıp, kamusal üretimden de dışlanmışlardır. Sanayileşmenin en büyük dezavantajını kadınlar hane ve iş yaşamının keskin biçimde ayrılmasıyla yaşamıştır. Kadın emeği hane içerisinde sıkışıp kalmış ve görünmez kılınmıştır.
Feminist sanat, bu yapısal eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlarken, görünürlük kavramını da politik bir mücadele alanı olarak ele alır. Ancak çağdaş feminist literatür, görünürlük ile özgürleşme arasındaki doğrusal ilişkiyi sorgulamaktadır. Kadın emeğinin sanatsal temsiller yoluyla görünür hâle gelmesi her zaman özneleşme ve güçlenme anlamına gelmemektedir. Aksine, bu temsiller çoğu zaman hâkim estetik, ekonomik ve kurumsal çerçeveler içerisinde dolaşıma girerek, kadın emeğinin eleştirel içeriğini zayıflatma riskini barındırır.

Feminist sanat pratiklerinin müze, galeri ve bienal gibi kurumsal alanlarda sergilenmesi, kadın emeğinin metalaştırılması ve tüketilebilir bir temaya dönüşmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda görünürlük, direnişin değil, kimi zaman asimilasyonun bir aracına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla feminist sanatın kadın emeğini görünür kılma çabası, yalnızca temsil meselesi olarak değil; görünürlüğün sınırlarını, koşullarını ve politik etkilerini sorgulayan eleştirel bir perspektifle ele alınmalıdır. Bu çalışma, feminist iktisat ve toplumsal yeniden üretim teorisini temel alarak, feminist sanatın görünmeyen kadın emeğini hangi görsel diller, metaforlar ve söylemsel stratejiler aracılığıyla ele aldığını incelemeyi amaçlamaktadır. Sanat sosyolojisi perspektifinden hareketle, sanatın hem eleştirel bir pratik hem de piyasa ve kurumsal yapılarla ilişkili bir alan olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, bakım emeği ve görünmeyen emeği merkeze alan This is Essential Work (2025) sergisinden seçilen Alana Julia Ortiz, Lara Sales, Jessie Edwards-Thomas ve Charlotte Warne Thomas'ın eserleri analiz edilmektedir. Araştırma, nitel bir yöntemle yürütülmüş; görsel içerik analizi ve söylem analizi yöntemleri bütünleşik biçimde kullanılmıştır. Serginin küratöryel çerçevesinde vurgulanan emeğin değersizleştirilmesine karşı söylem üretme amacı, çalışmanın teorik zeminini oluşturmaktadır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde, feminist sanat, görünmeyen emek, toplumsal cinsiyet ve görünürlük kavramları kavramsal bir çerçevede ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde seçilen sanatçıların eserleri detaylı olarak analiz edilmekte; sonuç bölümünde ise feminist sanatın görünmeyen emeği politikleştirme potansiyeli, görünürlük–metalaşma gerilimi bağlamında tartışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Görünmeyen Emeğin Tanımı ve Toplumsal Cinsiyetle İlişkisi

İnsanlığın varoluşundan bu yana dünya nüfusunun yarısı kadın cinsiyetidir (Taşdemir, 2024, s. 138). Buna rağmen kadın cinsiyeti tarih sürecinde silikleş(tiril)miştir (Çakır, 2004, akt. Taşdemir, 2024, s. 138). Toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştiği alanlar hane içi ve kamu olarak ikiye ayrılabilir. Bu alanlarda cinsiyet rolleri kurgulanır, üretilir, kuvvetlenir ve benimsenir. Cinsiyet temelli rollerin öğrenimi hane içerisinde başlar ve sonrasında hane dışında da pekişir (Taşdemir, 2024, s. 144). Birey, sosyal bir canlıdır ve olmak zorundadır. Sosyal bir canlı olması bireyi toplumun bir parçası haline getirir. Toplumla bir bütün halinde olan birey, iş birliği ve iş bölümü içerisinde olmalıdır. Lakin bu süreçte cinsiyetler arasında eşitsizlikler meydana gelir. Erkekler emeğinin ödülünü alırken, kadınların emeği karşılıksız kalmaktadır. Tarihte olduğu gibi kadının katkıları, deneyimleri ve mücadeleleri toplumsal yaşamın her alanında arka planda kalmaktadır (Taşdemir, 2024, s. 145).

1960-1970 arası ikinci dalga feminizmin başlıca sorun olarak ele aldığı karşılıksız kalan hane içi emek, feministlerin elle tutulur istek ve izlek oluşturmalarında zorlandıkları bir konu olmuştur (Acar-Savran, 2011, s. 159). Feministlerin hane içi işlerde verdikleri çaba ve uğraşların ''karşılıksız emek'' olarak isimlendirilmesi için uzun uğraşlar gerekmiştir (Acar-Savran, 2011, s. 160). Bu karşılıksız emek hem görünmezdir hem de emek ve üretim olarak isimlendirilmez. Dolayısıyla bu görünmezlik ideolojik bir alt yapıya sahiptir. Aynı zamanda sosyoloji ve iktisat biliminin görmezden gelmeleri ve ilgisizlikleri yatar (Acar-Savran, 2011, s. 160). Kadınların hane içinde yürüttüğü işlerin karşılıksız emek olarak değerlendirilmesi gerekliliğinin zor ortaya çıkmasının sebeplerinden biri, bu emeğin sevgiyle bağlantılı olmasıdır. Sevdiği kişiler için yaptıkları bu işler sevgi ve aşkın somutlaştırıldığı bir algı operasyonu halindedir (Acar-Savran, 2011, s. 162). Toplumda kadın ailesini, eşini, çocuğunu seviyorsa bu işleri de yapması normaldir algısı vardır.

Annelik ve çocukluk kavramlarını tanımlayan bilimsel disiplinlerin, eğitim piyasası ve gelişim faaliyetlerinin birleşmesiyle gitgide çocuk yetiştirmeyi endüstri, çocuk yetiştiren anneleri de endüstrinin emekçileri haline getirmiştir (Acar-Savran, 2011, s. 163).
Kadına dayatılan roller çerçevesinde kadın, üretim süreçlerinin başrolü olmasına rağmen görünmez kılınmakta ve emekleri karşılıksız kalmaktadır. Kadının emeği bu doğrultuda karşılıksızlığını mülksüzleşme cezasıyla almaktadır (Taşdemir, 2024, s. 147). Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün yıkılmasını engelleyen belirleyici etkenlerden biri kadının görünmez emeğidir. Bu görünmez emeği feminist iktisat merkeze almaktadır (Belek Erşen, 2021, s. 647). Kadınlar çalışma hayatlarında erkeklere kıyasla daha az görünür ve daha düşük kazanç sağlamaktadırlar. Aynı zamanda hane içinde kesintisiz çalışırlar ve sonucunda herhangi bir ücret alamamaktadırlar. Bu yüzden iktisata, feminist anlayışın yerleşmesi gerekmektedir (Belek Erşen, 2021, s. 648). Feminist iktisadın amacı; iktisadın hakim görüşündeki yapısını ortaya çıkarmak ve toplumsal cinsiyet temelli anlayışın yerleşmesidir. Aynı zamanda iktisat ve toplumsal cinsiyetin toplumla olan bağlantısını irdelemektedir (Belek Erşen, 2021, s. 648). Kapitalist sistemde kadın emeği varlığını sürdürmektedir ve Marksist yaklaşımda bu emek türü kenara atılmıştır. Bunun sebebi iktisadın hakim görüşündeki duyarsızlıktır (Belek Erşen, 2021, s. 648). Feminist iktisat sayesinde kadının görünmez emeği tanımlanmazlıktan çıkacak ve sistem içerisinde yer edinecektir (Belek Erşen, 2021, s. 648).

2.2. Feminist Sanatın Doğuşu ve Eleştirel Rolü

Feminizm, erkek egemen toplumda kadının, bireysel ve toplumsal haklara sahip olma isteği doğrultusunda yapılanmış bir direniş alanı olarak tanımlanabilir (Alp, 2014, s. 338). Temel kaynağı kadın olan feminizm, kadınların tüm toplumsal alanlarda eşitlik arayışıyla ortaya çıkmıştır. Ataerkil sistemin yarattığı kadınların dezavantajlı konumu, feminist sanatı doğurmuştur (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1283). Feminist kuramın da feminist sanatında ortaya çıkmasındaki ana sebep ataerkil sistemdir. Eril egemenliğe karşı bir konumlanış sergilenmektedir (Korkmaz, 2006, s. 22). Feminist sanat, feminist kuramı referans noktası yapmıştır. Sanatta da her alanda olduğu gibi eşitsiz muamele vardır (Korkmaz, 2006, s. 1).
Kadın cinsiyetinin ikinci sınıf muamelesi görmesi yaratılış mitlerine dayanmaktadır. Kadının erkeğin kaburgasından yaratılması, erkeği, kadını yaratan konuma getirmiştir. Dolayısıyla sanatta da bunun izlerini görmek mümkündür. Kadın sanat için yeterli vasıfta görülmemiş ve dışlanmıştır (Sankır, 2017, s. 189). Bireylerin cinsiyetleri yeteneklerinin yok sayılmasına neden olmuştur. Sanat alanında kadınlar, erkek olarak doğmadıkları için özne olarak yer almamaktadırlar. Sanat tarihinde kadınlar sanatın nesnesi olmaktan dışarı çıkamamışlardır. Dolayısıyla, sanat alanında hor görülmüşler ve öznelleşememişlerdir (Sankır, 2017, s. 190). Özneyi felsefi anlamıyla ele alan Batu (2022), öznenin erkekler üzerinden kurgulanmış olduğunun, kadınların dahil edilmesinin feminizm sayesinde ve modern çağ ile kadın sanatçıların sanat tarihinde özne olarak yer edindiğinin altını çizmiştir.
Rönesanstan önce kadınlar kendi cinsiyetleriyle ve isimleriyle sanatta yer alamamaktadır. Rönesanstan sonra ise durumlar değişmiştir. Artemisia Gentileschi'nin, ''Judith Beheading and Holofernes'' adlı resim sanatı, feminist sanatın öncü eserleri arasına girmiştir (Korkmaz, 2006, s. 22-24). Kadın sanatçılar eşitsiz muameleden kurtulurlarsa ve ataerkil kültürün ürünü olmaktan çıkarlarsa hak ettikleri değeri elde edebilirlerdi. Bu yüzden öncelikle kadın imgesi, erkeğin gözündeki objeleşmiş figür konumundan sıyrılması zorunluydu (Korkmaz, 2006, s. 6-7). Kadın sanatçılar, sanatın nesnesi olmaktan çıkabilmek için genel olarak iki farklı yol izlemişlerdir. Birincisine erkek gibi sanat yapmak denilebilir. Buradaki amaç erkeklerin kadını araç olarak kullanmasından çıkarmaktır. Aynı semboller kullanılır lakin söylemi farklıdır. İkincisi ise, tamamen birinci tavrı reddetmiş ve kendi araçsal sembollerini kullanmıştır. Erkek gibi sanat yapmak yerine sanata yeni bir kadın üslubu getirilmiştir.

Birinci yolda ilerleyen sanatçılar, kadın bedenini ve cinselliğini sanatında kullanılabilirken, ikinci yoldakiler bu kullanımın kadını yeniden metalaştırdığı düşüncesindedirler (Sankır, 2017, s. 194-195).

2.3. Görünmeyen Emeğin Sanat ve Söylemle Görünür Kılınması

Sanatın gizemi bir taraftan estetikçi uzmanlar tarafından sıkı bir şekilde savunulurken; diğer taraftan sosyal bilimciler sanatı estetik dışı, toplumsal koşulların getirisi çerçevesinde ele almaktadır (Demirtaş, 2019, s. 1836). Toplumsal yaşamın güncel koşulları, sanatın ortaya çıkışına katkı sağlamaktadır (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1283). Gündemdeki toplumsal tartışmalar ışığında, birçok sanatçının çalışmaları zihinsel ürün olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1283). Sanatçının yarattığı eser ile kendisi (özne) arasındaki bağlantı sanatçının kendi yaşamındaki yaşanmışlıktır (Batu, 2022, s. 81). Kadın günlük yaşamında hem izlenir hem de kendini dışarıdan bir göz gibi izler. Kadının kendi hayatının gözlemcisi haline gelmesindeki etkenlerden biri olarak kadına yüklenen sorumluluklar gösterilebilir (Batu, 2022, s. 82).

Feminist sanatçılar, kadınların üzerine atfedilmiş anlayış ve özveri gibi görevleri, işledikleri konulara dahil ederler. Bu konular kadınların görünmez işleri arasında yer almaktadır (Öcal Çağlayan, 2025, s. 2173). Feminist sanatçılara göre, kadınların yaşadıkları durumlar hem politik hem de estetik bir sorundur (Öcal Çağlayan, 2025, s. 2174). ‘’Feminist hareketin sloganı "Kişisel olan politiktir", kadınların evlilik, ebeveynlik ve temizlik gibi kişisel yaşamlarında karşılaştıkları sorunların toplumda tartışılması gerektiğini savunmaktadır.’’ (Öcal Çağlayan, 2025, s. 2175). 1970’lerden günümüze kadar feminist sanatçılar hane içi işler, bakım emeği gibi gündelik görevlere yoğunlaşmıştır. Bu işler ataerkil toplumun kadına yüklediği rollerden dolayı feminist sanatçılar için gündelik görevlerin ötesindedir (Öcal Çağlayan, 2025, s. 2175).

Feminist sanat sayesinde kadınlar sorunlarını dile getirir ve söylem üreticileri haline gelir (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1284). Kadının bedeni, erkek sanatçılar tarafından görselleştirilen ve yine erkek seyirciye gösterilen objeleşmiş bir figür olmuştur. Feminist sanat ise bu duruma seyirci kalmamış, kadın bedenini eril merkezli temsilinden uzaklaştırmıştır (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1287). Feminist sanatla birlikte kadın bedeni üzerinden gerçekleşen estetik sanat faaliyetine karşı feminist sanatçılar tarafından tepkisel çalışmalar yer edinmiştir (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1287). 21. yüzyıl başlarından itibaren sanatçılar çalışmalarında bağımsız ve kararlı kadın imgelerine saptanabilir (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1287). Feminist sanatçılar için sanat sadece teknik veya estetik bir gösteri değil; görünürün ardındaki ruh ve vermek istediği mesajı taşıyan söylem biçimidir (Aydın Özel & İlden, 2022, s. 1291).

Bu sanat ve söylem çabası, aynı zamanda neoliberal kapitalizmin eleştirisiyle de güçlü bir bağ kurar. "This is Essential Work" (Bu Temel/Tamamen Gerekli/Hayati İştir) sergisi, bakım emeği ve toplumsal yeniden üretim emeğinin, ücret ödenmediği veya çok az ödendiği için "temel" olmasına rağmen "değersizleştirildiği" paradoksunu vurgular. Serginin küratöryel metninde altı çizilen yabancılaşma, tükenmişlik (bitkin bedenler), dayanışma ve onarım gibi temalar, görünmeyen emeğin sadece kişisel değil, küresel ve politik bir sorun olduğunu ileri sürer (This is Essential Work, 2025).

Sanatın kolektif bir dönüşüm aracı olma potansiyelini savunan sergi, bu bağlamda Donna Haraway'in *(Modest_Witness@Second_Millennium: FemaleMan_Meets_OncoMouse)* çalışmasına atıfta bulunur. Haraway, geleneksel "kan bağı" ve "aile" kavramları üzerinden kurulan bağların ötesinde, ortak amaçlar, dostluk ve çözümsüz kolektif acı zemininde şekillenen dayanışma modellerine olan ihtiyacı dile getirir (aktaran This is Essential Work, 2025).

Bu teorik yaklaşım, sergideki eserlerin ev içi emeği, özel alanın sınırlarından çıkarıp kamusal tartışma ve kolektif eylem zeminine taşıma amacını güçlendirir. Sanat, bu görünmeyen emeği sadece görünür kılmakla kalmaz, aynı zamanda politikleştirilmesi için bir zemin hazırlar.

3. GÖRÜNMEYEN EMEĞİN SANATSAL İZDÜŞÜMÜ: ESER ANALİZLERİ

3.1. Lara Sales: "I am not here! Am I?" ve Görünmeyen Emeğin Duygusal Ağırlığı

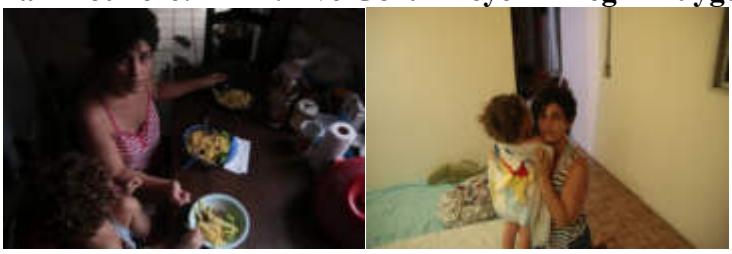

Görsel 1. Lara Sales, *I am not here! Am I?* serisinden örnekler, 2024. (Kaynak: This is Essential Work, 2025).

Lara Sales, otoportre çalışmasında hane içi mekanı karmaşa ve yorgunluk alanı olarak ortaya koymaktadır. Görsel 1'de yer alan iki fotoğraf Sales'in çocuğuyla birlikte geçirdiği zamanın yoğunluğunu, bakım emeğinin ise süreklilik arz eden tabiatını vurgulamaktır. Sales, kameraya dolaysız ve mimiksiz bir şekilde bakarak, seyircisini bu sıkışmış mekansal düzene katılmasını sağlar. Sales burada seyircisinden yardım talebinde bulunmaz sadece ''buradayım ama aslında yokum'' diyen bir yabancılaşmayı görünür hale getirir. Sanatçı, annelik rolünü normatifleştirmek yerine, ev içi emeğin kendisinde yarattığı duygusal tükenmişliği ve kimlik inşasının bu emek içinde nasıl dağıldığını söylem aracılığıyla temsil eder.

3.2. Alana Julia Ortiz: "Washing Clothes I" ve Hareket Halindeki Emek

Görsel 2. Alana Julia Ortiz, *Washing Clothes I*, 2024. (Kaynak: This is Essential Work, 2025).

Alana Julia Ortiz, çalışmasında kadın bedenini silüetleştiren bir uzun pozlama tekniği kullanmıştır. Ev içi emek, hem fiziksel hareketlilik hem de bu hareket içinde ''silikleşen'' kadını yansıtır. Görsel 2'de çamaşır yıkama ve asma işi gündelik yaşam pratiğinden ziyade zaman baskısı altında yürütülen ve süreklilik arz eden mücadele olarak tasarlanmıştır. Anlatısal kompozisyonun siyah-beyaz tercih edilmesi emeği estetik bir forma kavuşturmaktan daha çok emeğin rutinleşmesini ve harcanan enerjinin görünmezliğini odak noktası yapar. Ortiz'in söylemi, emeği bir görünmez temsile dönüştürerek, ev içi üretimin mekansal olarak var ama toplumsal olarak göz ardı edilen statüsünü problemleştirmektedir.

3.3. Jessie Edwards-Thomas: "Mothers & Machines" ve Endüstriyel-Evcil Gerilim

Görsel 3. Jessie Edwards-Thomas, *Mothers & Machines*, 2024. (Kaynak: This is Essential Work, 2025).

Jessie Edwards-Thomas, yapay zeka yoluyla yaptığı Görsel 3'teki kurgusunda, endüstriyel üretim yapısı ile çocuk bakımını bir arada yapılandırır. Fotoğrafta iş başındaki kadınlar disipline edilmiş beden duruşları ve masaların üzerindeki bebeklerle, bakım emeğinin bir endüstriyel sistem haline geldiğini açıkça görünür kılmaktadır. Bu arşiv estetiğiyle yapılandırılmış anlatı, tarihsel seyirde kadın emeğinin nasıl nesneleştirildiğini ve kadınlık rolünün çocuk bakımıyla kodlanışını söylemleştirir. Edwards-Thomas, çocuk bakımının sahici ve şefkatli tarafının, üretim piyasasının bir aracı gibi mekanikleştiğini göstermektedir. Sanatçı, kapitalist sistem ve toplumun, kadının emeğini (annelik) fabrikada çalışan bir işçi gibi tükettiğini ortaya koymaktadır.

3.4. Charlotte Warne Thomas: Kariyer Boşluğu ve Sürekli Kesintiye Uğrayan Emek

Görsel 4. Charlotte Warne Thomas, *Career gap (Interrupted)*, 2025. Vinil üzerine dijital baskı, 152x224 cm. (Kaynak: This is Essential Work, 2025).

Charlotte Warne Thomas, eserinde kadınların çocuk bakımını üstlenmesi nedeniyle kariyerlerine ara vermek zorunda kaldıklarını ve bu durumun sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirdiğini ele almaktadır. Görsel 4'te resmi bir kapı üzerine yerleştirilmiş bu vinil çalışma, kapının her açılmasıyla kariyer boşluğunu görünür kılar. Bu boşluk, bacak arası boşluğunun fazla açılmasının verebileceği zarar metaforu üzerinden seyirciyi toplumsal cinsiyet ve kariyer arasındaki kırılgan dengeyi düşünmeye davet eder. Sanatçı, kariyer kapısının açılmasının, çocuk bakımı ve hamilelik sebebiyle sürekli yarıda kesilme halini görünür kılmaktadır. Aynı zamanda çalışmasıyla toplumdaki güzellik ve bakım dayatmalarına karşı bir eleştiri yapmaktadır. Thomas'ın söylemi, ücretsiz emek ve bakım emeğinin kadınların şimdiki ve gelecekteki yaşantılarında ekonomik sistemdeki görünmezliğini tartışmaya açmaktadır. Bu söylem, kadın emeğinin değerinin nasıl sistematik biçimde göz ardı edildiğini görünür kılmaktadır.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, feminist sanatın kadın emeğini görünür kılma pratiğini özgürleştirici bir kazanım olarak idealize etmek yerine, çelişkili ve çok katmanlı bir süreç olarak ele almıştır. *This is Essential Work* sergisinde incelenen eserler, bakım ve ev içi emeğin süreklilik, tekrar, bedensel tükenmişlik ve kimlik dağılması üzerinden nasıl deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Lara Sales'in otoportrelerinde annelik ve bakım emeği duygusal yabancılaşma üzerinden temsil edilirken; Alana Julia Ortiz'in çalışmasında hareket halindeki bedenin silikleşmesi, emeğin fiziksel varlığına rağmen toplumsal görünmezliğini vurgulamaktadır. Jessie Edwards-Thomas'ın endüstriyel estetiği, bakım emeğinin mekanikleşmesini ve kapitalist üretim mantığına eklemlenişini açığa çıkarırken; Charlotte Warne Thomas'ın çalışması, bakım emeğinin kadınların kariyer sürekliliğini nasıl kesintiye uğrattığını metaforik bir dille görünür kılmaktadır.

Bu temsiller, görünmeyen emeğin bireysel tercihlerden değil, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünden ve kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan yapısal bir sorun olduğunu göstermektedir. Ancak feminist sanatın bu emeği görünür kılma çabası, sanat piyasası ve kurumsal sergileme alanları içerisinde dolaşıma girdiğinde, eleştirdiği sistemin estetik ve ekonomik sınırlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, görünürlüğün her zaman direniş üretmediğini; kimi zaman kadın emeğinin metalaştırılmasına hizmet edebileceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak feminist sanat, görünmeyen emeği yalnızca temsil eden değil, bu temsilin politik etkilerini, sınırlarını ve risklerini de sorgulayan eleştirel bir pratik olarak değerlendirilmelidir. Görünürlük, feminist sanat bağlamında nihai bir hedef değil; sürekli müzakere edilen bir mücadele alanıdır.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, G. (2011). Kadınların emeğini görünür kılmak: Marx'dan Delphy'ye bir ufuk taraması. *Praksis, 10*, 159-210.

Alp, K. (2014). Feminist sanatta beden ve yabancılaşma. *Art-e Sanat Dergisi, 7*(14), 338-365. https://doi.org/10.21602/sgsfsd.15289

Aydın Özel, K., & İlden, S. (2022). 2000'lerden günümüze sanatta feminizm ve kadın çalışmaları. *ASR Journal, 7*(43), 1283-1292. https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.64957

Batu, T. (2023). Öykülerinde sanatçı kadınlar: Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve sanat bağlamında özne olarak sanatçı. *Kadın / Woman 2000: Kadın Araştırmaları Dergisi, 23*(2), 81–100.

Belek Ersen, U. (2021). Bir feminist iktisat incelemesi: Olanaklar, sınırlar, tanımlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 647-658. https://doi.org/10.48146/odusobiad.942328

Demirtaş, M. (2019). Sanat sosyolojisi bağlamında sanatın sınırsızlığı ve toplumsal konumu üzerine. *OPUS International Journal of Society Researches, 10*(17), 1836-1852. https://doi.org/10.26466/opus.530180

Kocadoru, F. (2020). 1960 sonrası sanatta kadın sanatçıların eserlerinde feminist sanatın etkileri. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 5*(11), 51–58.

Korkmaz, F. D. (2006). *Eleştiri kuramı olarak feminizm ve sanata yansımaları: Feminist sanat* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Öcal Çağlayan, S. (2025). Arlie Hochschild'in duygusal emek kavramı bağlamında feminist sanat. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 12*(124), 2173-2181.

Sankır, H. (2017). Sanatın öznesi ve nesnesi olarak kadın. *Kesit Akademi Dergisi, (11)*, 184-199.

Taşdemir, S. (2024). Kadın emeğinin üretim ve yeniden üretim süreçlerindeki yerine yönelik bir sorgulama. *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni, 4*(6), 136-149. https://doi.org/10.60051/medbel.1499538

This Is Essential Work. (2025). *About*. https://www.thisisessentialwork.com/#2025about

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KİŞİSEL OLANIN POLİTİKASI: KADIN SANAT PRATİKLERİNDE TRAVMA, TEMSİL VE KAMUSAL HAFIZA

Doç. Tuba BATU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0003-0951-6620

Elif KÜFECİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Kadın ve Aile Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0009-0006-2217-7204

ÖZET
Bu çalışma, feminist sanat pratiklerinde travmanın temsili ile kamusal hafızanın inşası arasındaki ilişkiyi "kişisel olan politiktir" önermesi ekseninde tartışmaktadır. 1970'lerden itibaren feminist teori, bireysel deneyimlerin toplumsal cinsiyet rejimleri, patriyarkal kurumlar ve tarihsel unutma mekanizmalarıyla iç içe geçtiğini vurgulamış; kadınların yaşadığı travmaların özel alanla sınırlı kalmayıp sanat yoluyla kamusal alanda görünürleştiğini göstermiştir. Makale, kadın sanatçıların beden, bellek, sessizlik, tekrar ve parçalanma gibi anlatı stratejileri üzerinden travmayı nasıl özgül bir estetik-politik dile dönüştürdüğünü incelemektedir.
Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle; feminist sanatın tarihsel/kurumsal çerçevesini, "kadınca" tartışmalarını, politik eylem ve kolektif üretim biçimlerini; travma, toplumsal bellek ve görsel kültür literatürüyle birlikte ele almaktadır. Artemisia Gentileschi, Ana Mendieta, Marina Abramović ve Valie Export gibi sanatçıların yanı sıra Türkiye bağlamında Şükran Moral, Nezaket Ekici ve Canan Şenol örnekleri üzerinden, bedenin hem travmanın taşıyıcısı hem de direnişin öznesi haline gelişini tartışmaktadır. Özellikle kamusal alanda gerçekleşen performans ve müdahalelerin, izleyiciyi tanıklığa çağırarak bireysel acıyı kolektif farkındalığa dönüştüren bir "dayanışma estetiği" ürettiği ileri sürülmektedir.
Sonuç olarak çalışma, kadın sanatında travmanın estetize edilmesinden ziyade paylaşılması ve politikleştirilmesi yoluyla, kamusal hafızada alternatif hatırlama biçimlerinin kurulduğunu; sanatın hem yüzleşme hem de toplumsal dönüşüm için eleştirel bir alan açtığını savunur.
Anahtar Kelimeler: Kadın, Sanat, Travma, Toplumsal Cinsiyet, Feminizm.

THE PERSONAL AS POLITICAL: TRAUMA, REPRESENTATION, AND PUBLIC MEMORY IN WOMEN'S ARTISTIC PRACTICES

ABSTRACT
This paper examines the relationship between trauma, representation, and public memory in feminist art practices through the lens of the feminist dictum "the personal is political." Since the 1970s, feminist theory has foregrounded how personal experience is entangled with gender regimes, patriarchal institutions, and historical mechanisms of forgetting. Within this framework, women's traumatic experiences—whether individual or collective—do not remain confined to the private sphere; rather, they gain visibility by being translated into artistic forms that circulate in public space. The study investigates how women artists transform trauma into an aesthetic-political language through strategies such as embodiment, memory work, silence, repetition, fragmentation, and performative inscription.

Methodologically, the paper employs qualitative document analysis, synthesizing key debates in feminist art history, memory studies, and visual culture. It addresses the historical and institutional formation of feminist art, the contested notion of "feminine" aesthetics, and the role of political action and collective practices. Through emblematic cases—Artemisia Gentileschi, Ana Mendieta, Marina Abramović, and Valie Export—alongside Turkey-based examples such as Şükran Moral, Nezaket Ekici, and Canan Şenol, the paper argues that the body becomes both the carrier of trauma and an agent of resistance. In particular, performances and interventions staged in public space reposition the viewer as a witness, enabling a shift from isolated suffering toward shared recognition and collective accountability.

The paper concludes that feminist art practices do not merely aestheticize pain; they politicize and communalize it, producing alternative modes of remembrance within public memory. In doing so, art operates as a critical site for confrontation, testimony, and social transformation.

Keywords: Woman, Art, Trauma, Gender, Feminism

1. GİRİŞ

1970'lerden itibaren feminist teori, "kişisel olan politiktir" söylemiyle bireysel deneyimlerin toplumsal, kültürel ve politik yapılarla nasıl iç içe geçtiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede kadınların yaşadığı travmalar ister bireysel ister kolektif düzeyde olsun yalnızca özel alanın sınırlarında kalmamış, sanat yoluyla kamusal alana taşınarak görünürlük kazanmıştır. Kadın sanatçılar, beden, bellek, sessizlik ve direniş gibi temalar üzerinden kişisel hikâyelerini ifade ederken, bu anlatılar aynı zamanda patriyarkal yapılar, toplumsal cinsiyet rolleri ve tarihsel unutma mekanizmalarına yönelik bir eleştiri üretmiştir.

Travmanın sanat aracılığıyla temsili, yalnızca bireysel iyileşme sürecine katkı sunmakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal hafızanın yeniden inşasında da önemli bir rol oynar. Özellikle Türkiye'de ve küresel ölçekte kadın sanat pratikleri, bastırılmış ya da görmezden gelinmiş deneyimleri estetik bir dil aracılığıyla kamusal alana taşıyarak alternatif bir hatırlama biçimi yaratmıştır. Bu noktada kadın sanatçıların üretimleri, hem kişisel travmaların politik anlamını açığa çıkaran bir direniş alanı hem de toplumsal yüzleşmenin mümkün olduğu bir hafıza mekânı olarak okunabilir

Bu çalışma, kadın sanat pratiklerinde travma ve temsil ilişkisini feminist teori, hafıza çalışmaları ve görsel kültür bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Kişisel deneyimlerin sanat yoluyla politik bir dile dönüşme süreçleri, bu dönüşümün kamusal hafıza üzerindeki etkileri ve kadın sanatının bu bağlamda üstlendiği dönüştürücü rol, çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Feminist Sanatın Politik Dili

2.1.1. Feminizmin Tarihsel Ve Kurumsal Çerçevesi Görünmeyen Emeğin Tanımı ve Toplumsal Cinsiyetle İlişkisi

Feminizm hem kuramsal bir yaklaşım hem de toplumsal ve siyasal bir hareket olarak 19. yüzyılın ortalarında Amerika ve Avrupa'da belirgin biçimde kendini göstermektedir (Alp,2014:338-365). Feminizm, kadınların toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda erkeklerle eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını amaçlayan bir düşünsel ve toplumsal harekettir. 18. yüzyıldan itibaren, özellikle Aydınlanma dönemi sonrasında, ataerkil toplumsal yapının ve bu yapıyı destekleyen kurumların eleştirisine yönelmiş; cinsiyet temelli eşitsizlikleri sorgulayan, kadınların meşru haklarını elde etme mücadelesini teorik ve pratik düzlemde sürdüren bir kuramsal yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Güngör,2018: 105-116).

Feminizm, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ortadan kaldırılmasını ve toplumsal cinsiyetle ilgili tutumların eşdeğer hale gelmesi yönünde toplumsal dönüşüm hedeflemektedir (Dönmez Aydın, 2016: 29-49.) Yalnızca teorik bir yaklaşım olmanın ötesinde; kadınların karar alma hakkını, insan onurunu ve cinsiyet temelli hiyerarşilerin ortadan kalkmasını hedefleyen politik bir harekettir (Kayhan,1999). Kadınların günlük yaşamda haklarını savunmasına, karar verme süreçlerine katılmasına ve toplumsal yapıları dönüştürmesine yönelik de eylemler de içermektedir. Çünkü feminizm, yalnızca kuramsal bir düşünce sistemi değil; kadınların karar alma süreçlerinde aktif rol almasını sağlayan, eşitlik için sahada karşılığı olan bir kavramdır (İmançer, 2002: 151-169). Daha önce küçümseyici bir ifade olan 'kadıncılık' ile nitelenen, güncelde ise erkek düşmanlığı olarak yanlış anlaşılan feminizm; kadınların toplumsal yaşama katılımını zorlaştıran tüm ayrımcı engelleri ortadan kaldırma ve onlara, iş, siyaset, spor gibi yasaklanmış gibi duran alanlarda başarılı olabilecekleri inancını kazandırma uğraşını temsil eder (Bircan,2019). Özellikle çağdaş feminizmin temeli olarak görülen 1960'lı yılların feministleri, aile, iş hayatı ve siyasette eşitliği sağlamaya odaklanan çalışmalara imza atmıştır. Bu aktivistler; ötekileştirme, dışlanma ve baskı alanlarını tespit ederek, toplumda süregelen ve geleneksel kabul gören "erkek üstünlüğü" varsayımını toplumsal, felsefi ve siyasi boyutlarda ayrıntılı biçimde incelemişlerdir (Arat,2010).

2.1. 2. Feminist Sanatın Ortaya Çıkışı

Sanattaki Feminist hareketin doğuşu 1960'ların sonlarına denk gelmektedir; bu akım, önceki feminist hareketlerin zemininde yükselmiş ve siyasi aktivizmin yönlendirici etkisi altında gelişimini sürdürmüştür (Gouma-Peterson, Matthews, 2012: 33-75). Söz konusu çalışmalar; feminizmin genel hedefleri olan toplumsal, hukuki ve cinsel eşitlik ile kadın haklarının korunması gibi ilkeleri, sanatsal üretimleri aracılığıyla temsil etmeyi amaçlayan sanatçılar tarafından hayata geçirilmiş ve sürdürülmektedir Kadınların sanatsal üretim yoluyla kendilerini ifade etme çabası, özellikle modern sanat akımı içinde feminizmin etkisiyle hayata geçmektedir (Bircan;2019:109-117).

Feminist sanatçılar, toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla, eserlerinde kadına yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi konuları işleyerek, sanatı bu meseleleri görünür kılmak için bir araç olarak kullanmayı hedeflemektedirler (Alsan,2024; 165-182.). Sanatın; toplumsal normların yeniden gözden geçirilmesine zemin hazırlayan, sessiz kalmış deneyimleri görünür kılan ve izleyiciyi edilgen bir durumdan çıkarıp zihinsel bir eyleme teşvik eden nitelikleri, feminist yaklaşımla bütünleştiğinde dönüştürücü bir güce ulaşmaktadır (Mollaer, Ural,2025; 416-430).

Feminist sanat hareketi sayesinde, tarih boyunca görmezden gelinen kadın sanatçılar kendilerine yer bulabilmiş; bu durum, sanat tarihi anlatılarının kadın sanatçıların katkılarını öne çıkaracak şekilde yeniden yapılandırılmasına yol açmış ve sanat kurumlarındaki kadın sanatçı sayısında önemli bir artışa neden olmuştur (Güngör,2018: 105-116). Sanat tarihçisi Amerikalı Linda Nochlin'in "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" başlıklı makalesi, 1970'li yıllarda erkek egemen bir akademik alan olarak şekillenen sanat tarihinin, yalnızca kadınları değil, aynı zamanda birçok ötekileşmiş grubu da dışlamasına karşı bir duruş sergilemektedir (Dönmez Aydın,2016; 29-49.). Linda Nochlin'in 1971'de yayımlanan "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" makalesi, sanattaki feminist yaklaşımın akademik bir tepkisi olarak öne çıkmıştır. Bu makalenin en önemli katkısı, erkek egemenliğindeki sanat tarihinin kadınlar dahil her 'öteki'ni dışlama biçimlerini sorunsallaştırarak irdeleme ihtiyacını ortaya koymasıdır (Antmen, 2008: 242).

Linda Nochlin, konuyu tarihsel süreçteki eğitim ve kurumsal yapılar bağlamında ele alırken, aynı zamanda çok sayıda kadın sanatçının katılımıyla hayata geçirilen "Yemek Daveti" (The Dinner Party) adlı eser aracılığıyla kadınların ortak bir dava uğruna sergilediği kolektif çalışma ruhunu ve çabasını gözler önüne sermiştir (Antmen, 2008: 239). Tarih boyunca kadınların göz ardı edildiği ve demokratik yaklaşımlardan yoksun bırakıldığı her duruma yanıt olarak, üçgen şeklindeki bu sofra (bkz. Görüntü 1), pek çok önemli kadının hatırasını canlandırmayı amaçlayan ve kadın dayanışmasına adanmış simgesel bir anıt işlevi görmektedir. (Güngör,2018: 105-116).

2.1.3. Kadın Bedeni, Temsil ve "Kadınca" Tartışması

Antmen, feminist sanatın 1960'lardan günümüze uzanan süreçte çeşitli ve yoğun bir üretimi kapsadığını belirtir. Bu kapsam dâhilinde, resim ve heykel gibi geleneksel çalışma türlerinden önemli eserlerin ortaya çıktığını ifade eder (Antmen, 2008: 239). Feminist temaların ağırlıklı olduğu sanatsal üretimlerde ve sanat metinlerinde, "kadın", "kadınlık" ve "kadınca" gibi temel kavramlar sürekli olarak sorgulanır. Bu sorgulama süreci içinde, bir yandan kadın deneyimi, kadın duyarlığı, kadınca yaratıcılık ve kadınca hayal gücü gibi odakların sanat eserleri yoluyla görünür kılınmasını savunan bir görüş baskın durumdadır (Export, 2015: 354; Kelly, 2015: 311). Ancak, bu "kadınca" nitelikleri yücelten yaklaşımın, biyolojik belirlenimciliğe (determinizm) geri dönüş anlamına geldiğini düşünen bir karşıt görüş de bulunmaktadır (Mainardi, 1972: 227; Parker, 2015: 234). Sanat tarihçisi Parker (1984), kendi ifadesiyle "nakış sanatının" böyle bir tehlikeli örnek teşkil ettiğini, nakışın kültürel bir uygulama olmasına rağmen her zaman evi ve bakire stereotipini çağrıştırdığını ifade eder. Bu çağrışımların biyolojik cinsiyetle ilgisi olduğunu kabul eden Parker, öte yandan "kadın"lığın toplumsal bir inşa olduğunu, "kadınsı" olanın kadınlara atfedilen niteliklerin toplamı olduğunu belirtir. Bu kavramlar "kişisel olan politiktir" sloganının oluşumuna katkı sağlarken kadınlar arasındaki farklılıkların görünmez kılınmasına da neden olur (Kelly, 2015: 314).

2.1.4. Feminist Sanatta Politik Eylem ve Kolektif Pratikler

Feminist temaların işlendiği sanat eserlerinin karakteristik özellikleri arasında politik ve eylemci bir nitelik taşımaları bulunmaktadır. Bu eserlerin üretiminde, sadece sanat yapıtının konusu değil; aynı zamanda kim tarafından üretildiği ve hangi amaçların (saiklerin) göz önüne alındığı gibi sorular da gündeme gelmektedir. Kadın sanatçılar bireysel çalışmalar yaptıkları gibi, kolektif üretim biçimlerini de sıklıkla kullanırlar. Bu örgütlenme genellikle kadınların kendi özel ilgi alanları, kimlikleri ve farklılıkları etrafında gerçekleşir (Robinson, 2015: 47). Feminist gruplar bu tür örgütlenmeler aracılığıyla, baskın olan ataerkil düzeni protesto etme, cinsiyetler arasında eşitliği tesis etme ve dezavantajlı cinslerin toplum içindeki statülerini dönüştürme odaklı eylemler yaparlar (Dekel, 2013: 14). Sanatta cinsel ve ırksal ayrımcılığı ortadan kaldırmak, feminist bakış açısıyla kapsayıcı bir sanat tarihi metni oluşturmak, kadın sanatçıların eserlerini gündeme taşımak ve kadın bedeninin sanatta yalnızca bir imge olarak kullanılmasını eleştirmek, bu feminist örgütlenmelerin esas hedefleridir (Nyberg ve Gustavsson, 2015: 126; Robinson, 2015: 68). Feminist sanat tartışmalarında kabul gören yaygın görüşlerden biri, sanatın politik bir yönü olduğu ve bu yönün feminist politikayla birlikte ele alınması gerektiğidir. Bu görüşü destekleyen Lippard, her sanatçının politik bir gündem benimsemesi gerektiğini savunur. Ona göre bu yaklaşım, güzel sanatlar ile toplumsal eylem ve kuramı birleştirerek mevcut politik sisteme karşı eleştirel fikirlerin üretilmesine olanak sağlayacaktır (2015: 69). Sanatçıların kendi politik gündemlerini yansıttığı sanat yapıtları hem feminist düşünce hem de toplumsal eylemciliğe dayanan entelektüel ve politik yaklaşımlar için bir kesişme noktası görevi görür (Dekel, 2013: 3).

Bu sayede, günümüz feminist temalı sanat eserlerinin, baskın (hegemonik) cinsel ve ırksal ideolojilerin toplumsal inşalar olduğunu açığa çıkaran politik gündemin bir metaforu olarak işlev gördüğü ifade edilmektedir (Arakistain, 2015: 33). Feminist sanatın politik dili, kadınların yaşamış oldukları deneyimleri görünür kılmakta ve bastırılmış duygu ve anlatıları kamusal alana taşıma potansiyeli ile öne çıkmaktadır. Bu bağlamda travma, kadın sanat pratiklerinde hem bireysel deneyimin hem de kolektif hafızanın şekillenmesinde temel bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölümde travma, hafıza ve temsil arasındaki ilişki feminist sanat bağlamında ele alınacaktır.

2.2. Travma, Hafıza ve Temsil İlişkisi

2.2.1. Travma ve Toplumsal Bellek

Travma kavramının kökeni, Antik Yunanca 'da yer alan trōma (τραύμα) kelimesine dayanmakta olup, etimolojik incelemede, travmanın esasen yara anlamına geldiği görülür ve bu kelime, titrōskein (yaralamak) ile tetrainein (delip geçmek, içine işlemek) fiilleriyle aynı kökten gelmektedir (Kolaitis & Olff, 2017). Caruth'a (1996: 3) göre travma, modern tıp ve psikoloji bağlamında, bedenin ve zihnin birlikte yaşadığı bir yara olarak tanımlanmaktadır (Caruth, 1996: 3). Olumsuz yaşam deneyimleri, bireyin zihninde ve duygusal yapısında düzenlenmesi güç izler bıraktığında travmadan söz etmek mümkündür (Kapar,2017). Travmatik deneyimler, birey ya da toplum düzeyinde tedirginlik, acı, öfke, çaresizlik, yalnızlık ve yabancılaşma gibi çeşitli duygusal ve psikolojik etkiler yaratabilmektedir. Bu etkiler, yalnızca içsel bir süreçle sınırlı kalmayarak, bireyin ya da toplumun başkalarıyla kurduğu ilişkileri de derinden etkilemektedir. Bu bağlamda sanat, travmatik deneyimlerle yüzleşmenin ve bu deneyimleri görünür kılmanın önemli yollarından biri olarak öne çıkmaktadır (Demir;2021: 189-200). Rank ve Sachs'e göre sanatsal yaratım, bireyin yaşamda karşılaştığı acı verici deneyimlerle baş etmesinin bir yolu olarak işlev görmektedir. Sanat yapıtı, güçlü zihinsel etkilerin imgelem dünyasında dönüştürülmesiyle ortaya çıkmakta ve bu dönüşüm süreci haz ve rahatlama duygusunu beraberinde getirmektedir (Chessick, 1999, s. 270). Sanatçıların üretimlerinde, çocuklukta yaşanan hastalık, korku, ölüm ya da şiddet gibi travmatik deneyimlerin etkisi önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda savaş, salgın ve ekonomik krizler gibi toplumsal ölçekte yaşanan travmaların da sanat eserlerinde tekrar eden temalar arasında yer aldığı söylenebilir (Demir;2021: 189-200). Travmatik deneyimlerin kalıcı etkileri, yalnızca yaşandıkları anla sınırlı kalmayarak bellek aracılığıyla zaman içinde yeniden üretilmekte ve anlam kazanmaktadır. Bellek, insanlığın bilgi üretimi ve aktarımı açısından önemli bir işlev üstlenmiş olsa da hatırlanan deneyimlerin her zaman olumlu içerikler taşımadığı bilinmektedir. Belleğin işleyişi, yalnızca doğal bir yetiyle sınırlı olmayıp, öğrenme, tekrar ve kültürel pratiklerle şekillenen bir süreçtir. Bu bağlamda bellek, doğuştan gelen kapasite ile bilinçli çaba ve sanatsal üretimin etkileşimi sonucunda oluşan dinamik bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Carruthers, 2008, s. 110). Bellek, bireyin hatıralarını, deneyimlerini ve hayal gücünü içinde barındıran; kimliğin ve geçmişle kurulan ilişkinin temelini oluşturan bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Birey, deneyimlediklerini ve öğrendiklerini anlamlandırma ve aktarma ihtiyacı duyar; bu deneyimler kimi zaman kişisel, kimi zaman toplumsal nitelik taşımakla birlikte, çoğu durumda travmatik yaşantılar etrafında şekillenmektedir (Avcu,2019: 627-646).

Toplumsal bellek, bireylerin doğrudan yaşamadıkları geçmişe dair bilgileri kültürel araçlar yoluyla edinmeleriyle şekillenmektedir. Bu bağlamda bireysel hafıza, toplumsal ve kültürel formlar aracılığıyla inşa edilen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Schudson, 1997, s. 348). Toplumsal bellek, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağ kurarak bireyin zaman içinde konumlanmasını mümkün kılan; kimliğin oluşumunda kurucu bir işlev üstlenen özel bir alan olarak değerlendirilmektedir.

Birey, toplumsal yaşam içinde varlığını sürdürürken, birlikte yaşamanın getirdiği zorluklarla baş etmeye çalışmakta; aynı zamanda bu birliktelik içerisinde üretilen yaşam biçimlerini, değerleri ve inançları koruyarak ait olduğu toplumsal yapının sürekliliğini sağlamaya yönelmektedir. Bu süreç, toplumsal deneyimlerin ve ortak hafızanın kuşaklar arası aktarımı yoluyla devamlılık kazanmasını mümkün kılmaktadır. Sanat, bu aktarım sürecinde bireysel deneyimlerin kamusal alanda dolaşıma girmesini sağlayarak toplumsal belleğin oluşumunda önemli bir kültürel araç olarak işlev görmektedir. (Atik ve Erdoğan,2014:1-16).

2.2.2. Sanatta Travmanın Dili

Travma, sanat alanında yalnızca bireysel bir deneyimin temsili olarak değil, aynı zamanda sanatçının yaratıcı sürecini biçimlendiren dönüştürücü bir güç olarak ele alınmaktadır. Travmatik deneyimler, doğrudan dile getirilemeyen, sözel anlatımın sınırlarını aşan ve çoğu zaman dolaylı ifade biçimlerine ihtiyaç duyan yaşantılar olarak sanatın özgül bir dil geliştirmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda sanat, travmanın bastırılan, ertelenen ya da parçalı biçimde hatırlanan yönlerinin görünür kılındığı önemli bir ifade alanı sunmaktadır (Demir, 2021). Sanatta travmanın dili, çoğu zaman süreksizlik, tekrar, parçalanma ve sessizlik gibi anlatı stratejileri üzerinden kurulmaktadır. Travmatik deneyimin lineer bir zaman algısıyla aktarılmasının güç olması, sanatsal üretimde kopuk anlatılar, bozulmuş formlar ve tamamlanmamış imgeler aracılığıyla temsil edilmesine neden olmaktadır. Sevinç'e (2019) göre sanatta travmatik unsur, estetik bir tema olmanın ötesinde, sanat yapıtının biçimsel yapısını belirleyen temel bir etkendir. Bu nedenle travma, yalnızca anlatılan bir içerik değil, aynı zamanda sanat yapıtının dilini kuran bir yapı taşı olarak değerlendirilmektedir. Travmanın sanatsal üretimdeki rolü, sanatçının yaratıcı süreciyle de yakından ilişkilidir. Kapar (2017), travmanın sanatçının yaratıcı sürecine olan katkısını kathartik bir çerçevede ele almakta; sanatsal üretimi, bireyin yaşadığı acı ve kırılmalarla baş etme ve bu deneyimleri dönüştürme biçimi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımda sanat, travmanın doğrudan iyileştirildiği bir alan olmaktan ziyade, travmatik deneyimin anlamlandırılabildiği ve dışavurulabildiği bir mecra olarak öne çıkmaktadır. Benzer biçimde Cantekin ve Atalay (2020), travmanın yaratıcı etkinliği besleyen bir unsur olarak işlev görebildiğini; sanatçının yaşadığı travmatik deneyimlerin, üretim sürecinde yeni ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak tanıdığını belirtmektedir. Sanatta travmanın dili çoğu zaman beden üzerinden kurulmaktadır. Travmatik deneyimlerin bedende bıraktığı izler, sanat yapıtlarında parçalanmış, yaralanmış ya da silinmiş beden imgeleri aracılığıyla temsil edilmektedir. Altaş'a (2025) göre çağdaş sanatta bedenin parçalanışı, travmatik deneyimlerin görsel karşılığı olarak okunabilir; beden, travmanın hem taşıyıcısı hem de anlatıcısı haline gelmektedir. Bu tür temsiller, travmanın yalnızca zihinsel değil, bedensel bir deneyim olduğuna işaret etmektedir.

Kadın temsilleri bağlamında travmanın sanatsal ifadesi, beden ve kimlik ilişkisi üzerinden daha da görünür hale gelmektedir. Uysal (2024), Willem de Kooning'in resimlerinde kadın bedeninin parçalı ve bozulmuş biçimlerde temsil edilmesini, sanatçının travmatik geçmişiyle ilişkilendirerek okumaktadır. Bu tür temsiller, travmanın kadın bedeni üzerindeki yıkıcı etkilerini dolaylı ve simgesel bir dille ortaya koymakta; beden, travmanın izlerini taşıyan bir yüzey olarak işlev görmektedir. Travmanın sanatsal dilinin oluşumunda dışavurumcu yaklaşımlar da önemli bir yer tutmaktadır. Çelikbaş (2019), dışavurumcu sanat terapisi bağlamında sanatsal üretimin, bastırılmış duyguların açığa çıkarılmasına ve travmatik yaşantıların sembolik düzeyde ifade edilmesine olanak sağladığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, sanatı yalnızca estetik bir pratik olarak değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik bir dışavurum alanı olarak konumlandırmaktadır.

Altıkardeş (2023) ise kolektif travmalarla çalışan sanat terapisi uygulamalarında sanatsal yaratımın hem üretici hem de bakım verenler için özbakımı destekleyici bir işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Sanatta travmanın dili, bireysel deneyimlerin ötesinde kolektif hafızayla da ilişki kurmaktadır. Savaş, göç, şiddet ve toplumsal yıkımlar gibi kolektif travmalar, sanatsal üretimde ortak imgeler ve anlatı biçimleri aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Demir'e (2021) göre çağdaş sanatta travmayla yüzleşme, yalnızca bireysel bir iyileşme süreci değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın inşasına katkı sunan bir tanıklık biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sanat, travmatik geçmişle yüzleşmenin ve bu geçmişi kamusal alanda görünür kılmanın araçlarından biri haline gelmektedir.

Sonuç olarak sanatta travmanın dili, söze dökülemeyen deneyimlerin imge, beden, biçim ve tekrar yoluyla ifade edildiği özgül bir anlatı alanı sunmaktadır. Travma, sanatsal üretimde yalnızca temsil edilen bir tema değil; sanatçının yaratıcı sürecini, estetik tercihlerini ve ifade biçimlerini belirleyen temel bir dinamik olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle sanat, travmatik deneyimlerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlamlandırılmasına olanak tanıyan güçlü bir ifade alanı oluşturmaktadır.

2. 3. Kamusal Sanat, Performans ve Beden Politikaları

Kamusal sanat ve performans pratikleri, feminist sanat bağlamında bedenin politik bir ifade alanı olarak yeniden tanımlandığı üretim biçimleri sunmaktadır. Kadın sanatçılar, kendi bedenlerini sanatsal bir araç olarak kullanarak, tarihsel olarak denetim altında tutulmuş kadın bedeni temsillerine karşı eleştirel bir söylem geliştirmektedir (Alp, 2014; Karagöz, 2021). Bu pratiklerde beden, yalnızca estetik bir nesne değil; toplumsal cinsiyet normlarının, şiddetin ve iktidar ilişkilerinin doğrudan ifşa edildiği bir anlatı yüzeyi olarak konumlanmaktadır (Sarıkaya & Savaş, 2025). Kamusal alanda gerçekleştirilen performanslar, travmatik deneyimlerin bireysel düzeyden çıkarılarak kolektif hafıza ile ilişkilendirilmesine olanak tanımaktadır. Kadın sanatçılar, kayıp, yas ve şiddet gibi deneyimleri kamusal mekâna taşıyarak bu deneyimlerin görünürlüğünü artırmakta ve izleyiciyi tanıklık konumuna yerleştirmektedir (Alsan, 2023; Özel & İlden, 2024). Bu bağlamda performans sanatı, travmanın yeniden sahnelenmesi yoluyla iz bırakma ve hafıza oluşturma işlevi görmektedir (Tekinalp, 2025). Feminist sanat pratiklerinde dayanışma estetiği, kişisel deneyimlerin kolektif bir politik dile dönüşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Sinan ve Enveroğlu'na (2025) göre feminist temellük pratikleri, kadın bedeninin nesneleştirilmesine karşı geliştirilen kolektif bir karşı duruş üretmekte; bireysel acılar ortak bir toplumsal eleştirinin parçası hâline gelmektedir. Benzer biçimde Bagherifam (2019), çağdaş sanatta kadın imgesinin postfeminist yaklaşımlar çerçevesinde bireysel kimlik anlatılarından kolektif eleştirel temsillere yöneldiğini vurgulamaktadır.

Marina Abramović'in Rhythm serisi, bedenin sınırları, dayanıklılığı ve şiddetle kurduğu ilişkiyi kamusal alanda görünür kılan önemli örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Abramović, performanslarında kendi bedenini izleyiciye açık bir deney alanına dönüştürerek, bedenin edilgen bir nesne olmaktan çıkıp direnişin aktif bir öznesi haline geldiğini göstermektedir (Alp, 2014). Türkiye bağlamında Şükran Moral'in Hamam performansı ise kadın bedeninin kültürel ve mekânsal denetimine yönelik eleştirel bir müdahale olarak okunmakta; kamusal alanın feminist bir direniş ve ifşa mekânı olarak yeniden işlevlendirilmesine örnek teşkil etmektedir (Karagöz, 2024). Literatürde kamusal sanat, performans ve beden politikaları bağlamında tartışılan bu yaklaşımlar, kadın sanatçıların üretimlerinde somut görsel ve bedensel pratikler aracılığıyla görünürlük kazanmaktadır. Travma, beden ve kamusal alan ilişkisini doğrudan sahneleyen bu sanat pratikleri, kuramsal tartışmaların görsel karşılıklarını sunmaktadır. Bu doğrultuda aşağıda, feminist performans ve kamusal sanat bağlamında sıkça referans verilen bazı örnek çalışmalar yer almaktadır.

Artemisia Gentileschi (1593–1652/53), sanat eğitimini öncelikle ressam olan babası Orazio Gentileschi'den almış, bunun yanı sıra dönemin farklı sanatçılarıyla da çalışma olanağı bulmuştur. Babasıyla birlikte üretimde bulunan sanatçı, yaşamının büyük bir bölümünü İtalya'da geçirmiş, ilerleyen yıllarda ise Napoli'ye yerleşmiştir. Gentileschi'nin günümüze ulaşan mektupları, 17. yüzyılda bir kadın sanatçının kendi yetkinliğini sürekli olarak kanıtlamak zorunda kaldığını göstermektedir. Sanatçı, bu yazışmalarda ürettiği eserlerin başka sanatçıların tekrarından ibaret olmadığını, özgün konulara ve güçlü bir sanatsal dile sahip olduğunu vurgulama gereği duymuştur. Kendini savunurken kullandığı "Bu kadının ruhunda Sezar'ın özünü bulacaksınız" ifadesi, erkek egemen bir sanat ortamında bir kadın olarak var olma mücadelesini açıkça ortaya koymaktadır (Parker & Pollock, 2024, s. 74).

Gentileschi'nin yaşam öyküsü, yalnızca sanatsal üretimiyle değil, maruz kaldığı travmatik deneyimlerle de şekillenmiştir. Sanatçının eğitim aldığı Agostino Tassi tarafından cinsel saldırıya uğraması ve bu olayın ardından açılan davada ifadesinin doğruluğunu kanıtlamak amacıyla işkenceye maruz bırakılması, kaynaklarda sıklıkla yer almaktadır. Bu süreçte Gentileschi, dönemin toplumsal ve ahlaki yargıları doğrultusunda "şehvet düşkünü" ya da "erken gelişmiş" bir kadın olarak damgalanmış; aynı zamanda eserleri, erkeklerden hoşlanmadığına dair çelişkili yorumlara da konu edilmiştir. Bu söylemler, sanatçının hem kişisel yaşamının hem de sanatsal üretiminin ataerkil bakış açısıyla nasıl çarpıtıldığını göstermektedir. Gentileschi'nin resimlerinde tekrar eden güçlü kadın figürleri, bu bağlamda ayrı bir önem taşımaktadır. Sanatçı, özellikle düşman komutan Holofernes'i öldüren Judith'in hikâyesini defalarca resmetmiş ve bu anlatıyı kadın öznenin eyleyiciliği üzerinden yeniden kurmuştur (bkz. Görsel 12). Dikkatle kurgulanmış kompozisyonlarda Judith figürü, eylemin merkezinde yer alan, kararlı, güçlü ve kontrol sahibi bir özne olarak temsil edilmektedir. Bu temsillerde dikkat çeken unsur, Gentileschi'nin kadın karakterlere verdiği belirgin ağırlık ve onları edilgen figürler olarak değil, aktif ve dönüştürücü özne konumunda ele almasıdır. Sanatçının güçlü kadın karakterleri merkezine alan üretimleri, kadınları ikincil konumda betimleyen yerleşik sanatsal ve toplumsal kalıplara yönelik bilinçli bir müdahale olarak değerlendirilmektedir (Parker & Pollock, 2024, s. 75–76).

1948 yılında Havana'da dünyaya gelen Ana Mendieta, çocukluk yıllarını Küba'da geçirmiştir. Küba Devrimi sonrasında, Amerikan istihbarat örgütü CIA tarafından çocukların ailelerinden koparılarak Sovyet çalışma kamplarına gönderileceğine dair söylentilerin yayılması üzerine, Mendieta ve kız kardeşi Katolik Kilisesi'nin de desteğiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir. Ailelerinden zorunlu biçimde ayrılan kardeşler, bir süre toplama kampında tutulmuş, ardından kilise organizasyonu aracılığıyla gönüllü ailelerin yanına yerleştirilerek Iowa eyaletine götürülmüştür. Bu zorunlu göç deneyimi, Iowa'daki ilk yıllarında karşılaştığı ırkçı tutumlar ve tacizlerle birleşerek Mendieta'nın sanatsal üretimini derinden etkileyen bir travmatik arka plan oluşturmuştur. Sanatçının ilerleyen yıllarda beden, toprak ve doğa üzerinden geliştirdiği çalışmalar; aidiyet, kimlik ve cinsiyet gibi kültürel olarak inşa edilmiş kavramları sorguladığı bir ifade alanına dönüşmüştür (Balkır, 2018, s. 252–253).

Mendieta'nın bu sorgulayıcı yaklaşımının en belirgin örneklerinden biri Silueta serisidir (bkz. Görsel 13). Bu seride sanatçı, kadın bedeni ile toprak arasında kurduğu ilişki üzerinden, kadın gücü, şefkat ve doğurganlık gibi "kadınsı" olarak kodlanan niteliklere tinsel anlamlar yüklemektedir. Silueta çalışmaları, kimi yorumlarda "yitik tanrıça" mitleri ya da anaerkil kültürlere duyulan feminist bir ilginin yeniden canlandırılması olarak değerlendirilmekte; bu yönüyle Mendieta'nın çocuklukta yaşadığı kopuş ve aidiyetsizlik deneyimleriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Kadınların "toprak ana" ile kurduğu ilişkiye dayanan ritüel ve inançların bedensel performans yoluyla görünür kılındığı bu seriye ilişkin olarak Mendieta, toprak ile kadın bedeni arasında bilinçli bir diyalog kurduğunu ifade etmektedir.

Sanatçı, doğadan koparılmış olma hissinin yarattığı derin etkiyle, sanatsal üretimini evrenle yeniden bağ kurma ve "ana kucağına dönüş" olarak tanımlamakta; bedenini toprakla bütünleştirerek doğanın bir uzantısı haline geldiğini vurgulamaktadır (Jones, 2014, s. 307). Mendieta'ya göre sanat, kalıcılık iddiası taşıdığında gerçekliğini ve dönüştürücü gücünü yitirmektedir. Sanatçı, 1972 yılında Iowa Üniversitesi Intermedia programını tamamladıktan sonra resim sanatını terk etmiş; bu kararını, resmin ifade etmek istediklerini yeterince "gerçek" kılmadığını fark etmesiyle açıklamıştır. Mendieta, sanatının imgelerinin yalnızca görsel değil, aynı zamanda büyüsel ve dönüştürücü bir güce sahip olmasını arzuladığını belirtmiştir (Balkır, 2018, s. 252–253). Bu yaklaşım, onun sanatsal pratiğinde bedenin ve doğanın doğrudan malzeme haline gelmesini beraberinde getirmiştir. Balkır'a (2018) göre Mendieta, dünyanın nesnel bir bakışla sabitlenmiş temsillerinin, aradığı hakikate ulaşmak için yetersiz olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle bedenini mekân ve zamanın içine ekleyerek, geçici ve iz bırakan işler üretmeyi tercih etmiştir. Sanatçının üretimlerinde sınır, geçiş ve geçicilik kavramları merkezi bir konumda yer almakta; bu kavramlar Silueta serisinin de temelini oluşturmaktadır. Mendieta, bu temalar üzerinden hem kişisel travmalarını hem de kültürel ve tarihsel bağlamda kadın bedenine yüklenen anlamları yeniden yorumlamaktadır (Balkır, 2018, s. 253–254).

Beden sanatının önemli temsilcilerinden Marina Abramović, performanslarında kendi bedenini merkeze alarak fiziksel ve zihinsel sınırları zorlamaktadır. Sanatçı, bedeni bir ifade ve direniş alanı olarak kullanmakta; acı, dayanıklılık ve kontrol kavramları üzerinden özgürlük arayışını görünür kılmaktadır. Rhythm serisi, bu yaklaşımın en çarpıcı örnekleri arasında yer almaktadır. Abramović, bir performansında bedeninde eski Yugoslavya'nın simgesi olan beş köşeli yıldızı ateşle çizmiş ve bilincini kaybedene kadar yıldızın merkezinde kalmıştır. Rhythm 10 adlı çalışmasında ise elini masaya yerleştirerek parmaklarının arasına bıçaklar saplamış, bu süreçte ortaya çıkan sesleri ve izleyici tepkilerini kayda almıştır (Kaptan,2013). Bu performanslar, bedenin sınırlarını yeniden tanımlamaya, bedene ve kimliğe yüklenen toplumsal kodları sorgulamaya yönelik sanatsal müdahaleler olarak değerlendirilmektedir. Abramović'in pratiğinde acı, izleyiciyle doğrudan ilişki kurmanın ve tanıklık yaratmanın temel araçlarından biri haline gelmektedir. Sanatçının performansları, kişisel yaşam deneyimlerinin sanatsal üretimle iç içe geçtiği; özel olanın kamusal alanda görünür kılındığı bir yüzleşme ve arınma süreci olarak okunmaktadır (Kaptan,2013).

Feminist performans sanatının önemli isimlerinden biri olan Valie Export, beden politikalarını kamusal alanda sorgulayan çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Sanatçının en bilinen performanslarından biri olan Touch Cinema (Dokunmatik Sinema), kadın bedeninin cinsel nesneleştirilmesine yönelik eleştirel bir müdahale olarak değerlendirilmektedir. Bu performansta Export, üst bedenine yerleştirdiği bir kutunun içine çıplak göğüslerini gizlemiş; kutunun ön kısmında yalnızca ellerin girebileceği küçük bir açıklık bırakmıştır. Sanatçı, izleyicilerin bu açıklıktan yalnızca 13 saniye boyunca dokunmasına izin vererek eylemi sınırlandırmıştır (Akalın ve Baş,2018).

Touch Cinema, kadın bedeninin erkek bakışına ve denetimine açık bir nesne olarak algılanmasına karşı güçlü bir karşı söylem üretmektedir. Export, bu performans aracılığıyla kadın bedeninin sahibinin erkekler ya da izleyiciler değil, bedenin kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Dokunma hakkının süre ve koşullarını belirleyen sanatçı, bedeni üzerindeki kontrolü bilinçli biçimde elinde tutarak cinsel tahakküm ilişkilerini görünür kılmaktadır. Aynı zamanda performans, kadınların maruz kaldığı cinsel saldırılara dikkat çeken politik bir eylem olarak da okunmaktadır. Savoca'ya (1999, s. 51) göre Export, devletin pornografiye yönelik yasaklayıcı tutumuna karşın bu performansı kamusal alanda gerçekleştirerek, bedenin denetimi ve özgürleşme arasındaki ilişkiyi sorgulamayı amaçlamıştır.

Bu çalışmada dikkat çeken temel unsur, Frida Kahlo'nun Diego Rivera'yı alnında yer alan bir figür olarak resmetmesi ve onu kederli bir yüz ifadesiyle betimlemesidir. Kettenmann'a (2009, s. 79) göre bu temsil, Rivera'nın Meksikalı aktris María Félix ile yaşadığı gizli ilişkiye Kahlo'nun verdiği duygusal bir tepki olarak okunabilir. Rivera'nın Kahlo'nun yüzünde merkezi bir konumda yer alması, sanatçının kendisini Rivera üzerinden tanımladığı ve onsuz var olamayacağına dair bir algıyı yansıttığı şeklinde yorumlanmıştır. Kadın öznenin bir erkek figürü aracılığıyla tanımlanması, feminist bir perspektiften problemli bir durum olarak değerlendirilebilir (Kocadoru Özgör,2020).

Ancak Bakewell (1993, s. 169), bu tabloya farklı bir okuma önermektedir. Ona göre Kahlo ve Rivera'nın yüzlerinin iç içe geçirilmesi, tekil bir eril tahakkümden ziyade, cinsiyetler arası sınırların belirsizleştiği bir bütünlüğe işaret etmektedir. Yüzlerin biçimsel olarak birbirine benzemesi, cinsiyet farklarının silikleştiği ve eşitlikçi bir temsilin mümkün olduğu yönünde feminist bir yorumun önünü açmaktadır. Bu bağlamda tablo, yalnızca bireysel bir duygusal kırılmanın değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının sorgulandığı bir alan olarak da değerlendirilebilir.

Kahlo'nun otoportreleri genel olarak kişisel deneyimlerini ve iç dünyasını yansıtan çalışmalar olarak okunmakla birlikte, Mulvey ve Wollen (1982, s. 18) bu eserlerin pasif bir içe dönüşten ibaret olmadığını ileri sürmektedir. Yazarlara göre Kahlo, otoportrelerinde "köklü olma" ve "Meksikalılık" vurgusu üzerinden ulusal ve politik bir bilinç üretmektedir. Bu nedenle Kahlo, kişisel deneyimlerini toplumsal ve siyasal bağlamla ilişkilendiren bir sanatçı olarak, feminist düşüncenin temel önermelerinden biri olan "kişisel olan politiktir" yaklaşımıyla örtüşen bir sanatsal duruş sergilemektedir (Kocadoru Özgör,2020).

Nezaket Ekici, kadınlık, özgürlük ve bedensel sınırlar üzerine yoğunlaşan çalışmalarıyla öne çıkan bir Türk performans sanatçısıdır. Marina Abramović'in öğrencisi olan Ekici, performanslarında Türk ve Alman kültürleri arasında sıkışmışlık deneyimini, acı ve dayanıklılık üzerinden ifade etmektedir. Sanatsal pratiği; toplumsal cinsiyet, din ve kimlik gibi temalara odaklanmakta; bedeni doğrudan bir anlatı ve ifade aracı olarak kullanmaktadır. Ekici, performanslarında bedenin fiziksel sınırlarını zorlayarak çoğu zaman acının eşiğinde dolaşmakta, hatta bu sınırı bilinçli biçimde aşmaktadır. Saçlarını duvarlara bağlaması, bedenini kürdanlarla kaplı bir giysiye hapsetmesi ya da eriyen mumların altında durması gibi eylemler, izleyiciyi rahatsız edici bir tanıklığa davet etmektedir. Bu süreçte seyirci, sanatçının bedeniyle kurduğu doğrudan ilişki aracılığıyla performansın duygusal ve politik boyutuna dâhil olmaktadır (Kaptan,2013).

Şükran Moral'ın çalışmasının başlığı, "Evli, Üç Erkekle", Doğu toplumlarında erkeklere tanınan çok eşlilik hakkına doğrudan bir gönderme içermektedir. Performans, izleyiciye basit ancak çarpıcı bir soru yöneltmektedir: Erkeklere tanınan bu hak neden kadınlar için geçerli değildir? Bu soru aracılığıyla sanatçı, kadınlara biçilen toplumsal rollerin, özellikle namus, ahlak ve toplumsal konum üzerinden kurulan denetim mekanizmalarını görünür kılmaktadır. Geleneksel düğün, gerdek gecesi ve gelinlik gibi kültürel semboller, performansta ataerkil ideolojinin eleştirisini güçlendiren metaforlar olarak kullanılmaktadır. Sanatçı, yüzündeki meydan okuyan ifade ve bedensel duruşuyla hâkim ideolojiye karşı açık bir tavır sergilemekte; kendi bedenini sanatsal bir araç olarak kullanarak, kadın öznenin hem anlatıcısı hem de taşıyıcısı olduğu bir temsil alanı kurmaktadır (Çalışkan ve Iştın,2017).

Bir diğer sınır-aşım örneği, Şükran Moral'in 1997 yılında 5. Uluslararası İstanbul Bienali kapsamında gerçekleştirdiği Hamam performansıdır. Sanatçı, bir kameraman eşliğinde Galatasaray Erkekler Hamamı'na girerek, sanat tarihinde hamam mekânı etrafında üretilmiş oryantalist temsillere müdahale etmeyi amaçlamıştır (bkz. Görsel 2). Bu çalışma, Batı sanatında sıklıkla fantezilerle yüklü bir imge olarak kurgulanan hamamların, gerçekte nasıl bir mekân olduğunu doğrudan kayıt altına alma iddiası taşımaktadır.

Oryantalist bakışın genellikle kadın hamamını merkezine almasına karşılık Moral, erkek hamamını tercih ederek bakışın yönünü tersine çevirmiş; kadınları nesneleştiren temsiller yerine erkek bedenini görünür kılmıştır. Böylece Batılı görsel repertuarlarda yer almayan bir mekân ve deneyim alanı yaratarak, sanat tarihindeki yerleşik hamam imgelerini bozuma uğratmıştır. Erkek çıplaklığını kamusal ve sanatsal bir bağlama taşıyan bu performans, aynı zamanda eril bakışın sanatsal temsil üzerindeki ayrıcalıklı konumunu da sorgulamaktadır.
Hamam performansı, önceden kurgulanmış bir erkek çıplaklığı imgesi üretmekten ziyade, sanatçının dahi sonuçlarını öngöremediği açık uçlu bir sürece dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, temsilin tahmin edilebilir sınırlarını aşarak, bakış, beden ve iktidar ilişkilerini doğrudan deneyimlenen bir performatif alana taşımaktadır. Nihayet İçimdesin (2000), sanatçının hamilelik sürecinde ürettiği ve masumiyet ile kışkırtıcılık arasındaki gerilimi görünür kılan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıt, kamusal alanda sanatçı ve eşinin işlettiği Kadıköy'deki bir internet kafenin tabelası olarak sergilenmiş olup; içeriği bilinmediğinde cinsel çağrışımlar nedeniyle rahatsız edici bulunmuştur. Ancak ifadenin, beklenen bir bebeğe yönelik bir söylem olduğu anlaşıldığında, yapıtın anlamı köklü biçimde değişmektedir. Buna rağmen çalışma, çevreye zararlı olduğu gerekçesiyle belediye tarafından kaldırılmıştır. Bu müdahale, yapıtın kendisinden çok, onu müstehcen olarak algılayan mekanizmasının işleyişini görünür kılmaktadır. Kamusal alanda cinselliğe yönelik sansürcü yaklaşım, özel olanın politik bir tehdit olarak algılanabildiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan Nihayet İçimdesin, pek çok kadının hamilelik sürecinde çocuğuna yönelttiği masum gündelik bir ifadedir. Bu ifadenin kamusal dolaşımının engellenmesi, kadın bedenine ve deneyimine dair söylemlerin toplumsallaşmasının sınırlandırılmasına yönelik bir sansür biçimi olarak okunabilir.

Sonuç – Acının Paylaşımı ve Dayanışma Estetiği

Bu çalışma, kadın sanat pratiklerinde travma, beden ve hafıza arasındaki ilişkinin, bireysel deneyimlerin ötesine geçerek kamusal ve politik bir anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Travma, sanat bağlamında yalnızca kişisel bir kırılma anı ya da geçmişte yaşanmış bir olay olarak değil; tekrar, sessizlik, parçalanma ve bedensel izler aracılığıyla yeniden üretilen ve toplumsal bellekle ilişkilenen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Caruth, 1996; Kapar, 2017; Demir, 2021). Bu yönüyle sanat, travmanın bastırıldığı bir alan olmaktan ziyade, onunla yüzleşildiği ve görünür kılındığı bir ifade alanı yaratmaktadır.
Kadın sanatçıların bedenlerini doğrudan sanatsal bir araç olarak kullanmaları, travmanın temsiline ilişkin özgül bir dilin oluşmasına olanak tanımaktadır. Beden, bu pratiklerde hem travmanın taşıyıcısı hem de patriyarkal düzene karşı geliştirilen eleştirel bir anlatı haline gelmektedir (Alp, 2014; Karagöz, 2021; Sarıkaya & Savaş, 2025). Marina Abramović'in bedensel sınırları zorlayan performansları, Ana Mendieta'nın beden ile toprak arasında kurduğu aidiyet ilişkisi, Valie Export'un kamusal alanda kadın bedeninin denetimine yönelik müdahaleleri ve Nezaket Ekici'nin acı üzerinden kurduğu performatif dil, bedenin pasif bir temsil nesnesi olmaktan çıkarak politik bir özneye dönüştüğünü göstermektedir (Alp, 2014; Balkır, 2018; Jones, 2014; Savoca, 1999). Bu bağlamda acı, kadın sanat pratiklerinde yalnızca bireysel bir deneyim değil, izleyiciyle paylaşılan ve tanıklık üzerinden çoğalan bir ifade biçimi olarak öne çıkmaktadır. Performans sanatında acının görünür kılınması, izleyiciyi edilgen bir konumdan çıkararak, travmanın paylaşımına dâhil etmektedir. Böylece sanat, bireysel acının kolektif farkındalığa dönüşmesine olanak tanıyan bir dayanışma alanı üretmektedir (Cantekin & Atalay, 2020; Tekinalp, 2025). Bu estetik yaklaşım, feminist sanatın temel önermelerinden biri olan "kişisel olan politiktir" düşüncesiyle doğrudan örtüşmektedir (Mulvey & Wollen, 1982).

Kamusal alanda gerçekleştirilen performans ve sanat pratikleri, travmanın yalnızca bireysel hafızaya ait bir deneyim olmadığını; aksine toplumsal bellek, kayıp ve yas süreçleriyle iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Kadın sanatçılar, kamusal mekânı bir direniş, iyileşme ve dayanışma alanına dönüştürerek, kişisel deneyimlerini kolektif hafızanın parçası haline getirmektedir (Alsan, 2023; Özel & İlden, 2024; Sinan & Enveroğlu, 2025). Bu süreçte sanat, travmatik deneyimlerin paylaşılması yoluyla yalnızlaştırıcı etkilerini aşan bir toplumsal bağ kurma işlevi üstlenmektedir (Sayargil,2016).

Sonuç olarak, kadın sanat pratiklerinde travma, beden ve hafıza arasındaki ilişki; acının estetize edilmesinden ziyade, onun paylaşılması ve politikleştirilmesi üzerinden şekillenmektedir. Dayanışma estetiği, bireysel deneyimlerin kamusal alanda görünür kılınmasıyla oluşmakta; kadın sanatçıların üretimleri, travmanın sessizliğini bozan ve kolektif bir farkındalık alanı yaratan güçlü sanatsal müdahaleler olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sanat, hem bireysel yüzleşmenin hem de toplumsal dönüşümün imkânlarını bir arada sunan bir ifade alanı olarak önemini korumaktadır (Sayargil,2016).

Kaynakça

Akalın, T., & Baş, R. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sanatçılara yansıması. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 2(2), 112-128.

Alp, K. (2014). Feminist sanatta beden ve yabancılaşma. Art-e Sanat Dergisi, 7(14), 338-365.

Alsan, Ş. S. (t.y.). Feminist sanat ve kadın temsili: Tarihsel ve toplumsal bağlamda bir inceleme. Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 9(19), 165-182.

Altaş, Ş. (2025). Sanatta terk edilen uzuv: Bedenin parçalanışı. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 7(2), 190–202.

Altıkardeş, D. K. (2023). Sanatsal yaratım (imge yaratımı): Türkiye'de kolektif travma ile çalışan sanat terapisi uygulayıcılarının özbakımına destek olabilir mi? [Yayımlanmamış çalışma/tez].

Antmen, A. (2008). Önsöz. A. Antmen (Haz.), Sanat / Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri içinde (ss. 15-28). İletişim Yayınları.

Arakistain, X. (2015). Kiss Kiss Bang Bang: 86 Steps in 45 Years of Art and Feminism. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 33-34). Wiley Blackwell.

Arat, N. (2010). Feminizmin ABC'si. Say Yayınevi.

Atik, A., & Erdoğan, Ş. B. (2014). Toplumsal bellek ve medya. Atatürk İletişim Dergisi, (6), 1-16.

Avcu, İ. (2019). Bellek, travma ve edebiyat. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (63), 627-646.

Bakewell, L. (1993). Frida Kahlo: A Contemporary Feminist Reading. Frontiers: A Journal of Women Studies, 13(3), 165-189.

Balkır, N. (2018). Bir Ana Mendieta varmış, bir Ana Mendieta yokmuş. Sanat Tarihi Dergisi, 17(1), 251-263.

Bırcan, U. (2019). Feminist sanatın kadın algısı üzerine etkisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 109-117.

Cantekin, Y., & Atalay, R. (2020). Travmanın yaratıcı etkinliğe yansımaları. Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi, 5(9), 217–230.

Caruth, C. (2016). Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Johns Hopkins University Press.

Çalışkan, S., & Iştın, D. S. (2017). Güncel sanatta evlilik, düğün ve kadın imgesi: Gülsün Karamustafa, Şükran Moral, Canan ve Gülçin Aksoy. Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 2(4).

Çelikbaş, E. Ö. (2019). Dışavurumcu sanat terapisi. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(1), 20–37.

Dekel, T. (2014). Gendered: Art and Feminist Theory. Cambridge Scholars Publishing.

Demir, R. (2021). Çağdaş sanatta travmayla yüzleşme bağlamında mektup. Sanat ve Tasarım Dergisi, 11(1).

Dönmez Aydın, H. (2016). Kadına biçilen role karşı bir direnme yolu olarak feminist sanat. Yasama Dergisi, (33), 29-49.

Ermiş, D. (2024). Posthümanist çağda feminist sanat kavrayışının sınırlarını genişletmek: Sanat ve ihtimam. Feminist Tahayyül: Akademik Araştırmalar Dergisi, 5(2), 213-239.

Export, V. (2015). Aspects of Feminist Actionism. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 345-360). Wiley Blackwell.

Gouma-Peterson, T., & Mathews, P. (2012). Sanat tarihinin feminist eleştirisi. A. Antmen (Ed.), Sanat / Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri içinde (ss. 13-75). İletişim Yayınları.

Güngör, S. (2018). Feminist sanat ve demokrasi. Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi, 1(1), 105-116.

İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. Doğu Batı, (19), 151-169.

Jones, A. (2014). Beden sanatı: Özneyi sahnelemek. A. Antmen (Ed.), Sanat / Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri içinde (ss. 299-314). İletişim Yayınları.

Kaptan, C. (2013). Acı ve sanat. Sanat ve Tasarım Dergisi, 1(12), 59-81.

Kapar, S. (2017). Travmanın sanatçının yaratıcı sürecine olan kathartik katkısı.Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, (11).

Kayhan, F. (1999). Feminizm. BDS Yayınları.

Kelly, M. (2015). Preface to Post-Partum Document. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 310-314). Wiley Blackwell.

Kettenmann, A., & Williams, K. (2009). Frida Kahlo: 1907-1954: Pain and Passion. Taschen.

Kocadoru, F. (t.y.). 1960 sonrası sanatta kadın sanatçıların eserlerinde feminist sanatın etkileri. Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 5(11), 51-58.

Kolaitis, G., & Olff, M. (2017). Psychotraumatology in Greece. European Journal of Psychotraumatology, 8(sup4), 135175.

Lippard, L. (2015). Trojan Horses: Activist Art and Power. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 69-78). Wiley Blackwell.

Mainardi, P. (2015). A Feminine Sensibility? H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 227-228). Wiley Blackwell.

Mulvey, L., & Wollen, P. (1982). Frida Kahlo ve Tina Modotti Sergi Kataloğu. Whitechapel Art Gallery.

Nyberg, L., & Gustavsson, J. (2015). Radical Pedagogy. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 124-128). Wiley Blackwell.

Parker, R. (2015). The Creation of Femininity. H. Robinson (Haz.), Feminism—Art—Theory: An Anthology 1968-2014 içinde (ss. 233-236). Wiley Blackwell.

Parker, R., & Pollock, G. (2024). Eski Gözdeler: Kadınlar, Sanat ve İdeoloji (Çev. E. B. Alpay). Hayalperest Yayınevi.

Robinson, H. (Haz.). (2015). Feminism Art Theory: An Anthology 1968-2014. John Wiley & Sons.

Sayargil, M. (2016). Şükran Moral Sanatında Karşı-Temsil Odakları. Sanat Yazıları, (34), 69-78.

Savoca, G. (1999). Arte Estrema: Dal Teatro di Performance Degli Anni Settanta alla Body Art Estrema Degli Anni Novanta. Castalvecchi.

Schudson, M. (1997). Dynamics of Distortion in Collective Memory. D. Schacter (Ed.), Memory Distortion: How Minds, Brains, and Societies Reconstruct the Past içinde. Harvard University Press.

Sevinç, A. A. (2019). Sanatta travmatik unsur. Sanat Yazıları, (40), 57–83.

Ural, H., & Colosio, E. D. (t.y.). Elif Dastarlı ve F. Melis Cin ile söyleşi: Türkiye'de feminist sanat ve direniş. Feminist Tahayyül: Akademik Araştırmalar Dergisi, 6(2), 416-430.

Uysal, E. (2024). Willem de Kooning resminde travmatik geçmişin kadın temsiliyetinde dışavurumu. The Journal of Academic Social Science Studies, 8(72), 271–280.

Yılmaz, P. Ü. (2010). Canan Şenol'un Yapıtlarından Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Okuması. Yedi, (4), 125-13

THE HISTORICAL CONTINUITY OF WOMEN'S EMOTIONAL LABOR: FROM THE OTTOMAN HAREM TO MODERN CIVIL AVIATION

Dr. Songül ŞENLİK
Doğuş University, Vocational School, Transportation Services – Sivil Aviation Cabin Service
ORCID: 0000-0001-5347-4259

ABSTRACT

The aim of this paper is to examine women's emotional labor within a framework of historical continuity by offering a comparative reading between the institution of the harem in the Ottoman Empire and female cabin crew in modern civil aviation. The study seeks to make visible the overlapping roles attributed to women in different periods and spaces, particularly in terms of care, maintaining order, crisis management, and representation. In this context, the paper argues that women's presence in public and semi-public spheres has historically been legitimized largely through the production of emotional labor. The study adopts a qualitative and interdisciplinary methodology. In the context of the Ottoman harem, historical sources, secondary literature, and gender-based analyses are employed, while in the context of modern cabin crew, the institutional structure of the profession, job descriptions, and the literature on women's labor are taken as the main references. The analysis is conducted by drawing on gender theories, particularly Arlie Hochschild's concept of emotional labor, and applies a historical comparative method to identify points of continuity and transformation between the two structures.

The findings demonstrate that rather than a direct institutional similarity between the Ottoman harem and the modern aircraft cabin, there exists a continuity in the function of emotional regulation assigned to women. Strong parallels can be observed between the roles of harem women in maintaining internal palace balance, ensuring calm during moments of crisis, and providing indirect representation, and the responsibilities of modern cabin crew in establishing passenger confidence, managing stress, and performing institutional representation. In both contexts, although women's labor is visible, the emotional labor they produce often remains an underrecognized component that nevertheless contributes significantly to institutional success. This paper contributes to the literature on women's studies on three levels. First, it moves beyond approaches that consider the Ottoman harem solely through the lenses of power and privacy, instead positioning harem women as active producers of emotional labor. Second, by examining modern cabin crew from a historical perspective, it situates a contemporary profession within the long-term transformation of women's labor. Finally, the study brings together history and aviation through a women-centered approach, thereby offering an interdisciplinary framework for discussion.

Keywords: Emotional Labor, Ottoman Harem, Women's Labor, Cabin Crew, Historical Continuity.

DİJİTAL AKTİVİZM BAĞLAMINDA KÜRESEL KADIN HAREKETİ

Doç. Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
ORCID: 0000-0001-7354-9705

ÖZET
Dijital aktivizm, toplumsal, siyasi ve kültürel değişim yaratmak amacıyla dijital teknolojilerin ve internet tabanlı platformların stratejik bir şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel protesto yöntemlerini teknolojik imkânlarla harmanlayan bu kavram, bilginin hızla yayılmasını, kitlesel örgütlenmeyi ve karar vericiler üzerinde demokratik bir baskı kurulmasını mümkün kılmaktadır. Modern dönemde dijital aktivizm, özellikle kadın hareketinin dinamiklerini kökten değiştirmiş; fiziksel mekanla sınırlı olan hak arama mücadelelerini küresel, sınır ötesi ve eş zamanlı bir etkileşim alanına taşımıştır. Bu bağlamda kadın hareketi, dijital araçları sadece bir iletişim kanalı olarak değil, aynı zamanda patriyarkal sisteme karşı sesini yükselttiği yeni bir kamusal meydan olarak benimsemiştir. Bu çalışma, 21. yüzyılın teknolojik dönüşümüyle birlikte şekillenen dijital aktivizm kavramını ve bu kavramın küresel kadın hareketi üzerindeki dönüştürücü etkisini ele almaktadır. İnternet ve sosyal medya platformlarının geleneksel kamusal alanı genişletmesiyle birlikte, kadın hakları savunuculuğu fiziksel sınırları aşarak dijital bir boyuta taşınmıştır. Çalışma kapsamında, özellikle son on yıllık süreçte sosyal medyanın kolektif bir hafıza ve direnç alanı olarak nasıl işlev gördüğü üzerinde durulmaktadır. Kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, şiddet, ekonomik eşitsizlik ve hak ihlalleri; dijital platformlarda başlatılan hashtag hareketleri aracılığıyla küresel bir farkındalık dalgasına dönüşmüştür. Bu hashtag hareketleri, bireysel tecrübelerin anonimlikten kurtularak kolektif bir anlatıya dönüşmesini sağlamış; sessizleştirilen grupların seslerini karar vericilere ve uluslararası topluma duyurmalarına olanak tanımıştır. Bu çalışma, dijital mecralarda başlatılan bu hareketlerin anonim çığlıkları nasıl küresel birer politik söyleme dönüştürdüğüne ve kadınların tecrübe paylaşımı üzerinden inşa ettikleri dijital kız kardeşlik ağına vurgu yaparak, dijital aktivizmin kadınlara sağladığı görünürlük ve örgütlenme kapasitesinin, küresel kadın hareketinin gelecekteki seyri için vazgeçilmez bir zemin teşkil ettiğini savunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Dijital Aktivizm, Küresel Kadın Hareketi, Hashtag Aktivizmi, Dijital Kız Kardeşlik, Sosyal Medya.

GLOBAL WOMEN'S MOVEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL ACTIVISM

ABSTRACT
Digital activism is definable as the strategic use of digital technologies and internet-based platforms to create social, political, and cultural change. Blending traditional protest methods with technological possibilities, this concept enables the rapid dissemination of information, mass mobilization, and the establishment of democratic pressure on decision-makers. In the modern era, digital activism has radically transformed the dynamics of the women's movement, shifting the struggle for rights - once limited by physical space - into a global, transborder, and simultaneous field of interaction. In this context, the women's movement has adopted digital tools not merely as communication channels, but as a new public sphere to raise its voice against the patriarchal system. This study addresses the concept of digital activism shaped by the technological transformation of the 21st century and its transformative impact on the global women's movement.

As internet and social media platforms have expanded the traditional public sphere, advocacy for women's rights has transcended physical boundaries and moved into a digital dimension. Within the scope of this work, the focus is placed on how social media has functioned as a space for collective memory and resistance, particularly over the last decade. Gender-based discrimination, violence, economic inequality, and rights violations faced by women have turned into global waves of awareness through hashtag movements initiated on digital platforms. These movements have enabled individual experiences to escape anonymity and transform into a collective narrative, thereby allowing silenced groups to make their voices heard by decision-makers and the international community. By emphasizing how these movements initiated in digital spaces transform anonymous cries into global political discourses and highlighting the digital sisterhood network built through shared experiences, this study argues that the visibility and organizational capacity provided by digital activism constitute an indispensable foundation for the future trajectory of the global women's movement.
Keywords: Digital Activism, Global Women's Movement, Hashtag Activism, Digital Sisterhood, Social Media.

GİRİŞ

Dijitalleşen dünyada yeni medyanın dönüştürücü gücü, toplumsal yapının her hücresine nüfuz ederek geleneksel kalıpları sarsmaya devam etmektedir. Günümüzde sosyal ağlar, sadece birer iletişim kanalı olmanın ötesine geçerek; bireylerin bilgiyle kurduğu bağı, iş dünyasının dinamiklerini ve kolektif hareket etme biçimlerini kökten değiştiren devasa bir ekosisteme dönüşmüştür. Bu teknolojik devrim, özellikle sesini duyurmakta zorlanan toplumsal gruplar için demokratik bir alan açarken, feminist aktivizm bağlamında da hayati bir kırılma noktası yaratmıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi veren aktivistler için yeni medya araçları; coğrafi sınırları aşan bir örgütlenme zemini, yerel sorunları küresel gündeme taşıyan bir megafon ve yerleşik normlara meydan okuyan etkili bir savunuculuk alanı sunmaktadır. Teknolojinin sağladığı bu dijital kaldıraç sayesinde, kadın hakları savunuculuğu artık fiziksel meydanların yanı sıra dijital evrende de güçlü bir direnç hattı oluşturmakta ve bu gelişim, feminist hareketin evriminde geri dönülemez bir süreci müjdelemektedir.

Yeni medya araçları ile feminist hareket arasındaki etkileşim, günümüzde sadece bir araç-amaç ilişkisi değil; dijital evreni yeniden kurgulayan simbiyotik bir ortaklığa dönüşmüştür. Yeni medya uygulamaları, feminizmin geleceğini inşa eden temel yapı taşlarından biri haline gelirken; feministler de bu mecraları kullanarak teknolojinin kodlarına işlemiş olan toplumsal cinsiyet önyargılarını deşifre etmektedir. Bu dijital dönüşüm süreci, feminizme başlıca görünürlük ve farkındalık ve küresel dayanışma ağı olmak üzere çeşitli kritik olanakları sağlamaktadır. Öyle ki, ev içi görünmeyen emekten kamusal alandaki taciz ve ayrımcılığa kadar pek çok sorun, sosyal ağların hızı ve yayılım gücüyle kitlesel bir farkındalığa dönüşmektedir. Benzer şekilde, fiziksel sınırların engel teşkil ettiği durumlarda, dijital platformlar feministlerin birbirine kenetlendiği, güvenli topluluklar oluşturduğu ve kolektif direnç stratejileri geliştirdiği sanal birer *meydan* görevi görmektedir. Özetle, sosyal ağlar feminizm için güçlü bir örgütlenme zemini sunmaktadır. Özkan'ın da ifade ettiği üzere, internet "tek tuşla aynı anda binlerce kişiye ulaşabilme imkânı açısından sivil toplum aktivistleri için kamusallığın destekleyicisi olmuştur" ve bu husus da "kadın aktivistlerin kadın hareketi için verdikleri mücadelede karşılığını bulmaktadır" (2018: 62). Sosyal medya platformlarının sunduğu dinamik yapı, güncel feminist hareketlerin yükselişinde katalizör görevi görerek toplumsal dönüşümü hızlandırmıştır. Bu dijital mecralar, kadınlara yalnızca kişisel deneyimlerini ve anlatılarını özgürce paylaşabilecekleri bir kürsü sunmakla kalmamış; aynı zamanda yerel mücadelelerin küresel bir yankı bulmasına olanak tanımıştır.

Geleneksel medya bariyerlerini aşarak kadınların sesini sansürsüz bir şekilde doğrudan geniş kitlelere ulaştıran bu ekosistem, feminist mücadelenin daha hızlı örgütlenmesine, kolektif bir iradeyle meydan okumasına ve toplumsal değişim taleplerini çok daha etkili bir biçimde gündeme taşımasına zemin hazırlamaktadır.

Dijital aktivizm, en geniş anlamıyla, "gelişen iletişim teknolojilerini kullanarak konular veya olaylar hakkındaki görüş, düşünce, tepki veya desteklerini dile getiren ve bunları dijital medya aracılığıyla hayata geçiren bireylerin faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmaktadır" (Kiraz & Kestel, 2017: 146). Dijital aktivizm, "toplumsal hareketleri gerçekleştirecek aktivistler ile bu hareketleri destekleyecek katılımcıların kolektif taleplerini, hedeflemiş oldukları otoriteye karşı dile getirmek için sosyal medya platformlarını etkin kullandığı kamusal bir faaliyet olarak açıklanmaktadır" (Coşkun Tuna & Türkölmez, 2023: 223). Bu bağlamda, dijital aktivizm, toplumsal, siyasi ve kültürel değişim yaratmak amacıyla dijital teknolojilerin ve internet tabanlı platformların stratejik bir şekilde kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu kavram, "ağ yapılarının ve bilgi teknolojilerinin hızlı yayılma kapasitesini kullanarak toplumsal veya siyasi hedefleri desteklemek üzere organize edilen çağdaş bir toplumsal hareket biçimi" (Davarcıoğlu Özaktaş, 2025: 143) olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel protesto yöntemlerini teknolojik imkânlarla harmanlayan dijital aktivizm, bilginin hızla yayılmasını, kitlesel örgütlenmeyi ve karar vericiler üzerinde demokratik bir baskı kurulmasını mümkün kılmaktadır çünkü "aktörler arasında iletişim teknolojilerindeki gelişmelere dayalı bir organizasyon modelini temel almakta ve dijital teknolojinin sağladığı hız ve erişim avantajını kullanmaktadır" (Davarcıoğlu Özaktaş, 2025: 143). Modern dönemde dijital aktivizm, özellikle kadın hareketinin dinamiklerini kökten değiştirmiş; fiziksel mekanla sınırlı olan hak arama mücadelelerini küresel, sınır ötesi ve eş zamanlı bir etkileşim alanına taşımıştır. Bu bağlamda kadın hareketi, dijital araçları sadece bir iletişim kanalı olarak değil, aynı zamanda patriyarkal sisteme karşı sesini yükselttiği yeni bir kamusal meydan olarak benimsemiştir. Bu çalışma, 21. yüzyılın teknolojik dönüşümüyle birlikte şekillenen dijital aktivizm kavramını ve bu kavramın küresel kadın hareketi üzerindeki dönüştürücü etkisini ele almaktadır. İnternet ve sosyal medya platformlarının geleneksel kamusal alanı genişletmesiyle birlikte, kadın hakları savunuculuğu fiziksel sınırları aşarak dijital bir boyuta taşınmıştır. Çalışma kapsamında, özellikle son on yıllık süreçte sosyal medyanın kolektif bir hafıza ve direnç alanı olarak nasıl işlev gördüğü üzerinde durulmaktadır. Kadınların maruz kaldığı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, şiddet, ekonomik eşitsizlik ve hak ihlalleri; dijital platformlarda başlatılan hashtag hareketleri aracılığıyla küresel bir farkındalık dalgasına dönüşmüştür. Bu hashtag hareketleri, bireysel tecrübelerin anonimlikten kurtularak kolektif bir anlatıya dönüşmesini sağlamış; sessizleştirilen grupların seslerini karar vericilere ve uluslararası topluma duyurmalarına olanak tanımıştır. Bu çalışma, dijital mecralarda başlatılan bu hareketlerin anonim çığlıkları nasıl küresel birer politik söyleme dönüştürdüğüne ve kadınların tecrübe paylaşımı üzerinden inşa ettikleri *dijital kız kardeşlik* ağına vurgu yaparak, dijital aktivizmin kadınlara sağladığı görünürlük ve örgütlenme kapasitesinin, küresel kadın hareketinin gelecekteki seyri için vazgeçilmez bir zemin teşkil ettiğini savunmaktadır.

SOSYAL MEDYA ve DİJİTAL AKTİVİZM

Dijital aktivizmin ve küresel kadın hareketinin teknolojik temellerini anlamak için öncelikle Web 1.0'dan Web 2.0'a geçişin yarattığı paradigmatik değişimi kavramak gerekir. 1990'lı yıllardan 2000'lerin başına kadar hâkim olan Web 1.0 dönemi, internetin adeta dijital birer broşür veya ilan panosu gibi kullanıldığı, bilginin merkezden kullanıcıya tek yönlü aktığı statik bir evreyi temsil etmekteydi.

Bu *salt okunur* dönemde kullanıcılar, içerik üzerinde hiçbir kontrolü veya etkileşimi olmayan pasif birer tüketici konumundaydı; dolayısıyla kolektif bir hareketin ya da aktivizmin dijital kanallarla filizlenmesi teknik olarak oldukça güçtü. Ancak teknolojinin evrimiyle ortaya çıkan Web 2.0, bu durağan yapıyı yıkarak interneti kullanıcıların içerik ürettiği, paylaştığı ve anlık etkileşim kurduğu dinamik ve katılımcı bir platforma dönüştürdü. Bu dönüşüm, bireyleri pasif izleyiciler olmaktan çıkarıp aktif aktörler haline getirerek, feminist hareket gibi toplumsal mücadelelerin ihtiyaç duyduğu çift yönlü iletişim ve kitlesel örgütlenme zeminini hazırlayan asıl devrim olmuştur. Örneğin, "X platformunun *retweet* ve *mention* özellikleri, bir mesajın veya kampanyanın viral olmasını kolaylaştırmaktadır" (Çıngıloğlu & Gökkaya, 2025: 275).

Web 2.0'ın beraberinde getirdiği bu katılımcı kültür, dijital aktivizmin mutfağını ve eylem biçimlerini kadınlar, kadın deneyimi ve feminizm bağlamında da kökten değiştirerek harekete yeni bir soluk kazandırmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bloglar, forumlar ve ardından gelen sosyal medya devleri, hiyerarşik olmayan, yatay bir örgütlenme modelini mümkün kılmıştır. Aktivistler, artık sadece ana akım medyanın onlara tanıdığı dar alanlarda değil; X, Instagram ve TikTok gibi platformlarda kendi gündemlerini belirleyerek hashtag kampanyaları aracılığıyla dünya çapında bir yankı uyandırmaktadır. Bu dijital araçlar; bilginin demokratikleşmesini sağlarken, en yerel sorunları bile küresel bir dayanışma ağının parçası haline getirmekte ve kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle mücadelesinde hem birer savunuculuk alanı hem de güvenli bir sığınak işlevi görmektedir. Dolayısıyla Web 2.0, feminizmi sadece fiziksel meydanlardan kurtarıp dijitalin hızıyla birleştirerek, harekete daha önce hiç sahip olmadığı kadar esnek ve dinamik bir direnç kapasitesi kazandırmıştır.

Bu teknolojik dönüşüm, feminist politika ve hareketler için de paradigma değiştirici bir rol üstlenmiş; bilgiye erişimi demokratikleştirirken, aktivistlere seslerini dünyaya duyurabilecekleri ve mücadelelerini dijital düzlemde yeniden kurgulayabilecekleri sınırsız bir araç seti sunmuştur. Bu sayede, toplumsal cinsiyet adaleti mücadelesi veren gruplar, dijital platformlar aracılığıyla "çok hızlı, etkili, sesli, eşzamanlı ve erişilebilir" (Yeğen, 2014: 127) bir şekilde çevrim içi kullanıcıları gelişmelerden haberdar edebilmekte ve kitlesel farkındalık yaratabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yeni medyanın mekânsal ve zamansal sınırları ortadan kaldıran doğası, feminist hareketlerin yerel birer mücadele olmaktan çıkıp küresel bir ağa dönüşmesinin önünü açmıştır. Dijital platformların sağladığı bu sınırsızlık sayesinde, dünyanın farklı noktalarındaki aktivistler ve gruplar arasında anlık bir köprü kurulabilmektedir. Bu etkileşim zemini; bilgi ve deneyim transferini hızlandırmanın yanı sıra, fiziksel mesafelere rağmen ortak bir strateji geliştirilmesine ve senkronize bir şekilde eylem planları kurgulanmasına olanak tanıyarak feminist örgütlenmeye stratejik bir güç katmaktadır. Bu durum, feminist hareketlerin daha güçlü ve dinamik bir yapıya sahip olmasına katkıda bulunmaktadır. Kaya'dan alıntılamak gerekirse, yeni medya, "geleneksel iletişim kanallarına erişimi olmayanlar ve fikirlerini kendi coğrafyalarının ötesine taşıma konusunda kaynaklara sahip olmayanlar için yeni bir fırsat alanı" (2018: 566) doğurur.

Yeni medyanın sağladığı bu sınırsız iletişim, literatürde dijital kız kardeşlik (Fotopolou, 2016: 42) olarak adlandırılan yeni bir dayanışma biçimini doğurmuştur. Fiziksel mekanların ve hiyerarşik yapıların kısıtlamalarından kurtulan bu kavram, kadınların dijital platformlarda ortak bir kader birliği ve kolektif bir bilinç etrafında birleşmesini temsil eder. Feminist aktivistlerin, "çevrimiçi alanlarda aktif olmak, içerik üreterek bu içerikleri dolaşıma sokmak ve bu sayede diğer kullanıcılar ve kadın örgütleriyle bağlantı oluşturmak ya da kişisel bir bağ kurmak" (Arslan & Ünlü, 2023: 12) dijital kız kardeşlik ağını güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda dijital kız kardeşlik, feminist mücadeleye güvenli alan inşası, duygusal ve stratejik destek ve hızlı reaksiyon kapasitesi sunması bakımından önem teşkil eder.

Öyle ki, sosyal ağlar, ana akım medyanın görmezden geldiği veya marjinalleştirdiği kadın deneyimlerinin özgürce paylaşıldığı, yargılamadan uzak sanal sığınaklar sağlar; dünyanın öbür ucundaki bir aktivistin başarısı ya da direnişi, ekran başındaki bir başka kadın için ilham kaynağına dönüşerek *yalnız değiliz* hissini pekiştirir; herhangi bir hak ihlali veya şiddet vakasında, dijital kız kardeşlik ağları saniyeler içinde harekete geçerek bir kamuoyu kalkanı oluşturur ve adaletin tesisi için dijital baskı mekanizmalarını devreye sokar. Bu bağlamda dijital kız kardeşlik, sadece teknolojik bir ağ değil; duygusal bağların, ortak değerlerin ve teknolojiyle harmanlanmış politik bir direncin sembolüdür. Örneğin, bu çalışmanın odağını oluşturan X platformu üzerinden başlatılan küresel hashtag hareketleri, kadınların sessizleştirilen deneyimlerini kamusal alana taşıyarak büyük bir yankı uyandırmıştır. Yeni medyanın sunduğu imkânları stratejik bir biçimde kullanan bu girişimler; bireysel hikâyeleri kolektif bir farkındalık zeminine taşımayı, kişisel tanıklıkları toplumsal birer savunuculuk aracına dönüştürmeyi ve dağınık haldeki aktivist güçleri ortak bir hedefte birleştirmeyi başarmıştır. Sosyal ağlar, bu tür hareketlerin coğrafi sınırları aşan devasa bir dayanışma ağı örmesine aracılık ederek bilginin yayılım hızını artırmış ve feminist örgütlenme süreçlerini daha dinamik, katılımcı ve sonuç odaklı bir yapıya kavuşturmuştur. “Dijital ortamdaki bu tür aktivizm biçimleri, geleneksel medyada yer bulmayan veya olumsuz temsiller içinde sunulan yeni toplumsal hareketlere yeni bir alan açması ve çoğulcu bir sivil toplumu teşvik etmesi açısından önemlidir” (Şen ve Kök, 2017: 75) çünkü Web 2.0 teknolojisiyle hayatımıza giren yeni medya uygulamaları dijital okuryazarlığı geliştirerek dijital feminist aktivizmin yükselmesinde kilit rol üstlenmiştir.

Dijital aktivizmin bir alt kolu olarak nitelendirebileceğimiz dijital feminist aktivizm, kadınların seslerini duyurmak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak ve adaletsizliğe karşı mücadele etmek için internet ve sosyal medya platformlarının etkin bir şekilde kullanmasını ifade eder. “2018 yılında ortaya çıkan [bu kavram], çevrim içi ortamlarda gerçekleşen feminist aktivist eylemleri” (Çakmak Ekinci, 2025: 73) nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle X gibi platformlar üzerinden yükselen bu aktivizm biçimi; kadınların kişisel deneyimlerini kamusal birer tanıklığa dönüştürmesine, dayanışma ağları kurmasına ve yerleşik toplumsal normlara karşı güçlü bir direnç sergilemesine zemin hazırlar. Sosyal ağların feminist mücadeleye sunduğu bu dijital cephaneliğin en etkili bileşenlerinden biri ise hashtag kullanımıdır. Hashtagler, dağınık sesleri tek bir çatı altında toplayarak yerel bir çığlığı küresel bir slogana dönüştüren, bilginin takibini ve kitlesel eylemin koordinasyonunu sağlayan stratejik birer anahtar görevi görür. “Hashtag oluşturmak feminist gündeme yönelik dünyanın dört bir yanındaki kadınları bilgilendirmek bakımından önemli bir etkinliktir ve global feminist kamusal alan oluşumu veya global feminizm için bir şans olarak görülebilmektedir” (İrak, 2022: 838). Hashtagler, mikro ölçekteki yerel sorunları makro düzeydeki tartışmaların merkezine taşıyarak, feminist meselelerin kitlesel bir farkındalık dalgasına dönüşmesini sağlar. Bu dijital etiketler sayesinde kadınlar, fiziksel sınırların ve kapalı toplulukların ötesine geçerek dünyanın dört bir yanındaki hak savunucularıyla anlık ve doğrudan bağlar kurabilmektedir. Neticede bu teknolojik imkân, kadınların çeşitli konulardaki mücadelesini yerel bir çaba olmaktan çıkarıp, küresel ölçekte senkronize hareket edebilen, güçlü bir dayanışma ve stratejik iş birliği ekosistemine dönüştürmüştür. Diğer bir ifadeyle, hashtag aktivizmi sayesinde “kadınlar mizojiniyle mücadele etmekte, şiddet veya tecavüz gibi sorunlara çözümler üretmekte, karşı koymakta ve karşı eyleme geçmektedir” (Alikılıç ve Baş, 2019: 92). Geleneksel medyanın filtrelerine takılan veya marjinalleştirilerek görmezden gelinen feminist çıkışlar, yeni medya platformlarının sunduğu hashtag mekanizmaları sayesinde bu bariyerleri aşarak görünürlük kazanmaktadır.

X gibi sosyal ağlar, ana akım yayıncılığın hiyerarşik yapısını kırarak kadınlara kendi hikâyelerini, herhangi bir aracıya veya sansüre ihtiyaç duymadan, doğrudan kamuoyuna sunabilecekleri demokratik ve özgür bir kürsü sağlamakta ve "feminist örgütlenme ve topluluk inşası için yeni fırsatlar yaratmaktadır" (Aydoğdu Çelik & Çelik, 2023: 4).
Dijital feminist aktivizm olarak nitelendirilebilecek her türlü çevrim içi oluşum veya kampanya "feminist farkındalığı yaymak, bilgiyi yaymak ve bu harekete dahil olan insanları ve örgütleri harekete geçirmek adına kullanılması için yeni araçlar ve taktikler sunan yeni bir feminist aktivizm türü olarak tanımlanabilir" (Gedik, 2020: 125). Yeni medya platformları, toplumsal cinsiyet adaleti arayışındaki her bireyin birbiriyle doğrudan temas kurabildiği ve dayanışma inşa edebildiği devasa bir iletişim sahası açmıştır. Literatürde de vurgulandığı üzere, sosyal medya uygulamaları "uzaklık ve coğrafya engellerini kaldırarak aktivizmi her zamankinden daha kolay hale getirmiş, diyaloğu kolaylaştırmış ve farkındalık ve değişim için bir platform yaratmıştır" (Şen ve Kök, 2017: 74). Geleneksel medya düzeninin katı hiyerarşisinden ve kısıtlayıcı filtrelerinden bağımsızlaşan feminist aktivizm, yeni medya sayesinde mesajlarını ve eylemlerini eş zamanlı olarak geniş kitlelere ulaştırma kapasitesine kavuşmuştur. Özellikle sosyal ağlar, bloglar ve forumlar üzerinden sağlanan bu dinamik yapı, feminist taleplerin viral bir hızla yayılmasına aracılık ederek milyonlarca insana nüfuz etmesini sağlamaktadır. Mevzubahis gelişmeler, "feminizmin yalnızca kuramsal ve kapalı çevrelerde tartışılan bir konu olmaktan çıkarak, toplumun geniş kesimlerince konuşulur hale gelmesini sağlamıştır" (Çıngıloğlu & Gökkaya, 2025: 271). Bu durumsa, feminist davaların daha önce tanık olunmamış bir düzeyde toplumsal farkındalık yaratmasına ve küresel çapta bir destek dalgası toplamasına zemin hazırlamıştır. Altuntaş ve Yeniçeri-Alemdar'ın da dediği üzere, "feminizm, kadın hareketi ve diğer toplumsal hareketler bağlamında yeni medya, bireylere ve gruplara bir etkileşim ve iletişim imkânı sunmuştur" (2022: 863). Hashtag aktivizmi, çevrimiçi kampanyalar ve dijital imza platformları, feminist mücadelenin küresel bir paydada buluşmasını sağlayarak stratejik bir güç birliği yaratmıştır. Bu yöntemler sayesinde kolektif bir iradeye dönüşen feminist hareket, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde merkezi bir aktör konumuna yükselmiştir. "Dijital ortam, günümüzde feminist aktivistler tarafından iktidara ve ana akım medyaya karşılık verme, diğer feministlerle bağlantı kurup karşılıklı ilişkiler geliştirme, feminist politikayla ilgili mesajları ve bilgileri hızlı ve anında yayma, yerel kadın örgütleriyle bağlantı kurma, bireysel veya kolektif deneyimleri kamuya açık bir şekilde paylaşma, çoğulculuğu sağlama ve tartışmaları hızla büyütme gibi amaçlarla kullanılmaktadır" (Arslan & Ünlü, 2023: 12). Diğer bir ifadeyle, yeni medya, kadınların kendi anlatılarını inşa etmelerine olanak tanımıştır. Bu sayede bireyler, geleneksel medyanın tektipleştirici ve eril diline doğrudan meydan okuyabilme imkânı bulmuştur. Kadınların kendi deneyimlerini ve özgün perspektiflerini hiçbir aracı olmadan paylaşabilmesi, toplumsal cinsiyet tartışmalarına daha çok sesli, kapsayıcı ve derinlikli bir boyut kazandırmıştır. Neticede yeni medya; bilginin demokratikleşmesi, iletişimin anlık hale gelmesi ve coğrafi sınırların aşılmasıyla feminist aktivizm için eşsiz bir ekosistem sunmakta ve hareketin sesini gürleştirip etkisini artırarak, toplumsal cinsiyet eşitliği idealinin gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez bir rol oynamaktadır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma, 21. yüzyılın teknolojik devrimiyle evrilen dijital aktivizm olgusunu ve bu yeni mücadele biçiminin küresel kadın hareketi üzerindeki dönüştürücü rolünü mercek altına almaktadır zira, daha önce ifade edildiği gibi, internet ve sosyal medya ekosisteminin geleneksel kamusal alanı genişletmesiyle birlikte, kadın hakları savunuculuğu fiziksel mekanların kısıtlılığından sıyrılarak sınır ötesi bir boyuta taşınmıştır.

Çalışmanın temel amacı, son on yıllık süreçte sosyal medyanın toplumsal bir hafıza ve kolektif direnç alanı olarak üstlendiği işlevi analiz etmektir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, şiddet, ekonomik eşitsizlik, cinsel istismar ve hak ihlalleri gibi kronikleşmiş sorunların, dijital platformlarda başlatılan hashtag hareketleri aracılığıyla nasıl küresel bir farkındalık dalgasına dönüştüğü incelenmektedir. Çalışma, bu dijital eylemliliğin feminist mücadelenin sesini duyurma ve geniş kitleleri mobilize etme potansiyelini ortaya koymayı hedeflemektedir. Yöntemsel olarak bu çalışma, literatürde ve dijital sahada daha önce farklı açılardan ele alınmış –Türkiye hariç– çeşitli hashtag hareketlerini sistematik bir biçimde bir araya getiren bir derleme ve analiz niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında araştırmacı tarafından, son on yıllık süreci kapsayan (2015-2025) X verileri geriye dönük olarak taranmış; küresel ölçekte en yüksek etkileşime ulaşan ve toplumsal dönüşüm yaratan temel hareketler tespit edilerek listelenmiştir. Elde edilen bu dijital veriler, nitel bir yaklaşımla tematik kategorilere ayrılmış ve her bir hareketin sosyo-politik bağlamı ile yarattığı somut değişimler üzerinden derinlemesine bir inceleme sunulmuştur. Dağınık haldeki dijital eylem örneklerini ortak bir zeminde buluşturarak, konuyla ilgili literatüre bütüncül ve güncel bir kaynakça sunulması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye dışındaki küresel sahnede yankı uyandıran hashtag kampanyaları detaylandırılarak, dijital feminizmin farklı coğrafyalarda büründüğü formlar ve odaklandığı spesifik sorunlar mercek altına alınmaktadır. Çalışma kapsamında, 23 adet hashtag kampanyası tespit edilmiştir. İncelenen bu hareketler; cinsel şiddete karşı kolektif savunmadan yasalar önünde tam eşitlik talebine, eğitim haklarına erişimden katı kültürel tabularla mücadeleye kadar geniş bir yelpazede şekillenmektedir. Sosyo-politik bağlamlarına göre farklılık gösteren bu dijital eylemler, her bir bölgenin kendine has direnç pratiklerini yansıtmakta ve yerel bir talebin küresel bir dayanışma ağını nasıl mobilize edebildiğini somut verilerle ortaya koymaktadır. Hashtag kampanyaları kıtalara göre kategorize edilerek incelenmiştir.

Genel olarak Kuzey Amerika'da başlayan ve sonrasında küresel hale gelmiş hashtag kampanyaları #MeToo, #TimesUp, #BelieveWomen, #YesAllWomen ve #WhyIStayed olarak sıralanabilir. #MeToo, 2017'de viral hale gelen ve iş yerindeki cinsel taciz ile saldırılara karşı küresel bir sessizliği kıran en büyük harekettir. İlk olarak 2006'da Tarana Burke tarafından kullanılan terim, 2017'de Hollywood yapımcısı Harvey Weinstein hakkındaki iddiaların ardından aktris Alyssa Milano'nun çağrısıyla viral olmuştur (Çakmak Ekinci, 2025: 74). Amacı, cinsel taciz ve saldırının ne kadar yaygın olduğunu göstermek ve mağdurların suçluluk hissetmeden seslerini duyurmalarını sağlamıştır. Bu kampanya, dünya çapında binlerce güçlü figürün istifasına, birçok ülkede taciz yasalarının sertleşmesine ve iş yerinde davranış kurallarının yeniden yazılmasına yol açmıştır. Benzer şekilde, #TimesUp hareketi de #MeToo'nun bir uzantısı olarak, özellikle eğlence endüstrisindeki kadınlar tarafından başlatılmıştır. Bu hareket, eğlence endüstrisinden başlayarak tüm sektörlerde sistematik cinsel taciz ve eşitsizliğe karşı hukuki fonlar sağlamayı amaçlayan bir hashtag kampanyasıdır. Amacı, taciz mağdurlarına hukuki destek sağlamak için bir fon oluşturmak ve iş yerindeki sistematik eşitsizlikle mücadele etmektir. Bu kampanya ile milyonlarca dolarlık bağış toplanmış ve düşük gelirli sektörlerdeki kadınların hukuki süreçlerine finansal destek sağlanmıştır.[1]

[1]https://www.cbsnews.com/news/times-up-legal-defense-fund-has-linked-4000-alleged-sexual-harassment-victims-with-attorneys/

#BelieveWomen ve #YesAllWomen, dijital aktivizmin sadece birer tepki olmadığını, aynı zamanda toplumsal algıyı dönüştürmeyi hedefleyen derinlikli birer zihniyet devrimi olduğunu ortaya koymaktadır. İlki cinsel saldırı beyanlarında kadınların anlatılarına ön yargısız yaklaşılması gerektiğini savunan bir hareket; ikincisiyse kadınların günlük hayatta karşılaştığı cinsiyetçi şiddet ve ayrımcılığın istisna değil sistemik bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. #BelieveWomen hareketinin temel amacı, cinsel şiddet vakalarında yargı sisteminin ve kamuoyunun refleks olarak sergilediği mağduru suçlama eğilimini kırmak ve kadınların beyanlarını ön yargısız bir dinleme zeminine oturtmaktır. Hareket, kanıt süreçlerini yok saymak değil, aksine kadının anlatısının peşinen şüpheli ya da yalan kabul edildiği eril hukuk ve sosyal medya kültürüne karşı bir barikat kurmayı hedeflemiştir. Bu hareket, toplumsal vicdanın sesini gürleştirmiş; kurumların, şirketlerin ve adli makamların cinsel saldırı beyanlarını ciddiyetle ele alma zorunluluğunu pekiştirmiştir. Bu durum, mağdurların inanılmayacakları korkusuyla içine hapsoldukları sessizlik sarmalından çıkmalarına yardımcı olmuştur. Çelik'in ifadesiyle, bu hareket, "kadınlara yönelik şiddet ve cinsel taciz vakalarına dair toplumsal farkındalığı önemli ölçüde artırmış" ve böylece "daha önce sessiz kalan birçok kadın yaşadıkları travmaları paylaşmaya cesaret edebilmiştir" (2024: 254). 2014 yılında Elliot Rodger'ın kadın düşmanlığı motivasyonuyla gerçekleştirdiği saldırının ardından doğan #YesAllWomen hareketinin amacı, kadınların günlük yaşamda maruz kaldığı şiddet ve tacizin tekil veya talihsiz olaylar olmadığını, aksine patriyarkal sistemin sistematik birer sonucu olduğunu kanıtlamaktır. *Bütün erkekler böyle değildir* savunmasına karşılık *bütün kadınlar bu şiddete maruz kalı*r teziyle ortaya çıkan hareket, mikro saldırılardan fiziksel şiddete kadar geniş bir spektrumu mercek altına almıştır. Bu hareket, dünya genelinde milyonlarca kadının en sıradan görünen sokakta yürüme, ulaşım kullanma veya iş yerinde bulunma gibi eylemlerinde dahi hissettikleri güvenlik kaygısını anonimlik zırhından çıkarıp kamusal bir tartışmaya dönüştürmesi bakımından önemlidir. Bu küresel farkındalık, toksik erkeklik üzerine yürütülen akademik ve toplumsal tartışmaları tetikleyerek dördüncü dalga feminizmin dijitaldeki en güçlü kırılma noktalarından biri haline gelmiştir.

#WhyIStayed hareketi ise yine ABD'de başlatılan ve ev içi şiddetin görünmeyen yüzüne işaret eden bir harekettir. 2014 yılında Amerikan futbolcusu Ray Rice'ın eşine uyguladığı şiddet görüntülerinin ardından, "Neden çekip gitmedi?" şeklindeki mağdur suçlayıcı sorulara yanıt olarak yazar Beverly Gooden tarafından başlatılmıştır.[2] Hareketin temel amacı, ev içi şiddet mağdurlarının neden hemen istismarcıyı terk edemediklerini (ekonomik bağımsızlık kaybı, çocukların güvenliği, ölüm tehditleri, psikolojik manipülasyon vb.) kendi tanıklıklarıyla anlatarak toplumdaki sığ bakış açısını kırmaktır. Hareket, ev içi şiddet tartışmalarını mağdurun neden kalmayı seçtiğinden, failin neden şiddet uyguladığına ve sistemin mağduru neden koruyamadığına kaydırması olmuştur. Kısa sürede milyonlarca paylaşıma ulaşan bu etiket, ev içi şiddetin sadece fiziksel değil, karmaşık bir psikolojik ve yapısal hapis hali olduğunu dünyaya kanıtlamıştır. Bu kampanya, şiddet mağdurlarına yönelik destek mekanizmalarının ve sığınma evlerinin önemine dair küresel bir farkındalık yaratarak, birçok ülkede ev içi şiddetle mücadele politikalarının sosyal boyutlarını derinleştirmiştir.

Latin Amerika bağlamında dijital aktivizm, yalnızca bir farkındalık aracı değil; yaşam hakkını savunan, sokak eylemleriyle entegre olmuş ve yasama süreçlerini doğrudan etkileyen devrimci bir nitelik taşımaktadır. Arjantin ve Latin Amerika'da ses getiren #NiUnaMenos hareketi adeta bir kolektif bir hayatta kalma çığlığıdır. 2015 yılında Arjantin'de 14 yaşındaki hamile bir genç kızın katledilmesinin ardından doğan bu hareket, *bir kadın daha eksilmeyeceğiz* şiarıyla toplumsal bir patlamaya dönüşmüştür.

[2] https://time.com/3309687/why-women-stay-in-abusive-relationships/

Hareketin temel amacı, bölgede yapısal bir sorun haline gelen kadın cinayetlerini görünür kılmak ve bu şiddeti besleyen maço kültürü kökten sarsmaktır. Hareket, dijital sınırları aşarak milyonlarca insanı sokağa dökmüş; Arjantin'de Kadın Cinayetleri Resmi Sicili'nin oluşturulmasına ve şiddet mağdurları için hukuki koruma mekanizmalarının güçlendirilmesine doğrudan öncülük etmiştir.[3] Bugün bu hashtag, sadece bir etiket değil, Latin Amerika genelinde kadına yönelik şiddete karşı sıfır toleransın sembolü haline gelmiştir. Meksika menşeli #VivasNosQueremos hareketi güvenli yaşam hakkı savunuculuğu bağlamında öne çıkar. Özellikle Meksika'da kadın cinayetlerinin ve zorla kaybettirilme vakalarının artış göstermesi üzerine yükselen bu hareket, *sizi hayatta istiyoruz* diyerek temel bir insan hakkına vurgu yapar. Hareketin ana amacı, kadınların kamusal ve özel alanda fiziksel bütünlüklerini koruma hakkını savunmak ve devletin bu konudaki cezasızlık politikalarına meydan okumaktır. Hareket, kadınların gündelik yaşamdaki güvenlik kaygılarını ulusal bir güvenlik meselesi haline getirmiş; sivil toplum kuruluşlarının ve aktivistlerin, adalet sistemindeki boşlukları denetlemesi için dijital bir baskı mekanizması oluşturmuştur. Bahsi geçen slogan, kadınların korkusuzca yaşama iradesini temsil eden politik bir duruşa dönüşmüştür. Arjantin'de kürtajın yasallaşması mücadelesinin dijital yüzü olan #AbortoLegalYa etiketi, "Yeşil Dalga" (Marea Verde) hareketinin dijital simgesidir. Hareketin temel amacı, kadınların kendi bedenleri üzerindeki karar verme hakkını yasalarla güvence altına almak ve güvenli olmayan kürtaj yöntemleri nedeniyle yaşanan kadın ölümlerine son vermektir. Hareket, yıllarca süren dijital kampanya ve sokak protestolarının ardından 2020 yılında Arjantin Senatosu'nun kürtajı yasallaştırmasıyla tarihi bir başarıya ulaşmıştır.[4] Bu dijital simge, muhafazakâr bir toplum yapısında tabu sayılan konuların sosyal medya aracılığıyla nasıl ana akım siyasetin gündemine taşınabileceğinin ve somut yasa değişikliklerine yol açabileceğinin en güçlü kanıtıdır.

Avrupa'daki hareketler #RepealThe8th, #HeForShe, #BalanceTonPorc, #GiselePelicot olarak sıralanabilir. Teokratik Yasaların Dönüşümü konusunda öne çıkan #RepealThe8th kampanyasının temel amacı, İrlanda Anayasası'nın kürtajı neredeyse tamamen yasaklayan 8. maddesinin halk oylamasıyla iptal edilmesini sağlamaktır. Bu hareket, son derece muhafazakâr bir geçmişe sahip olan İrlanda'da devasa bir toplumsal dönüşüm dalgası yaratmıştır. Sosyal medya üzerinden paylaşılan kişisel hikayeler ve sağlık mağduriyetleri, 2018 referandumunda ezici bir çoğunlukla yasağın kaldırılmasına ve modern bir sağlık yasasının kabul edilmesine yol açmıştır. #HeForShe kampanyası, BM Kadın Birimi tarafından başlatılmıştır. Bu kampanyanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece bir kadın sorunu olmaktan çıkarıp, erkekleri de bu mücadelenin aktif birer öznesi haline getirmektir. Bu hareket, dünya çapında devlet başkanlarından akademisyenlere kadar milyonlarca erkeğin eşitlik taahhüdü vermesini sağlamış; toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve ücret eşitsizliği gibi konularda erkeklerin sorumluluk alması gerektiğini vurgulayan yeni bir savunuculuk dili geliştirmiştir. #MeToo hareketinin Fransa ayağı olarak nitelendirebileceğimiz #BalanceTonPorc kampanyasının kelime anlamı *domuzunu ifşa et* şeklindedir. Gazeteci Sandra Muller tarafından 2017 yılında başlatılan bu hareketin temel amacı, cinsel taciz ve saldırı faillerini kamuoyu önünde ifşa ederek sessizlik kültürünü yıkmaktır. Hareket, Fransa'da kurumsal taciz ve sokak tacizi kavramlarının yasal düzlemde yeniden tartışılmasına yol açmış; 2018 yılında sokak tacizini suç sayan ve faillere anında para cezası verilmesini öngören yasaların kabul edilmesine büyük bir dijital destek sağlamıştır.

[3] https://www.theguardian.com/global-development/2020/jun/04/niunamenos-five-years-on-latin-america-as-deadly-as-ever-for-women-say-activists

[4] https://www.nytimes.com/2020/12/30/world/americas/argentina-legalizes-abortion.html

Ayrıca bu hareket, Fransız toplumunun köklü entelektüel çevrelerinde flört özgürlüğü ile cinsel taciz arasındaki çizginin nerede çekilmesi gerektiğine dair sarsıcı ve dönüştürücü bir tartışma başlatmıştır. Yine Fransa merkezli olan #GiselePelicot etiketi, on yıl boyunca eşi tarafından uyuşturulan ve eşinin internet üzerinden organize ettiği onlarca erkeğin cinsel saldırısına maruz kalan Gisèle Pelicot'nun hukuk mücadelesini desteklemek ve rıza kavramını yeniden tanımlamaktır. Gisèle Pelicot'nun, davanın kapalı kapılar ardında değil, tüm dünyanın gözü önünde açık bir şekilde görülmesini talep etmesi ("utanç taraf değiştirmeli" sözüyle), bu etiketin ana motivasyon kaynağı olmuştur. Hareket, Fransa'da cinsel şiddet yasalarının ve rıza tanımının yetersizliğine dair ulusal bir tartışma başlatmıştır. Sosyal medyada bu etiket altında toplanan milyonlarca kişi, sadece bir mağdurla dayanışmakla kalmamış; aynı zamanda sıradan görünen faillerin şiddet zincirindeki rolünü deşifre ederek toplumsal bir yüzleşme sağlamıştır. "X platformunda #GiselePelicot etiketi altında bir araya gelen feminist aktivistler, sadece Gisèle'e destek vermekle kalmamış, aynı zamanda cinsel saldırı mağdurlarının yaşadığı sorunlara dikkat çekmiş, kurbanı suçlama kültürüne karşı durmuş ve toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele etmiştir" (Aydoğdu Çelik & Çelik, 2025: 464). #GiselePelicot, bugün modern feminist literatürde rıza savunuculuğunun ve mağdur suçlayıcılığına karşı direncin küresel simgelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da da özgürlükler ve yasalar bağlamında çeşitli hashtag kampanyaları yürütülmüştür. Bu noktada verilebilecek iki örnek, İran merkezli #MyStealthyFreedom ve #WhiteWednesdays kampanyalarıdır. Bu kampanyaları zorunlu örtünmeye karşı bireysel direniş olarak değerlendirmek mümkündür. Bu iki hareketin temel ortak noktası; devletin kadın bedeni üzerindeki kontrol mekanizması olan zorunlu örtünme yasasına karşı, bireysel eylemi kolektif bir meydan okumaya dönüştürme stratejisidir. Bunların ilki, İranlı kadınların zorunlu başörtüsüne karşı başlattığı sivil itaatsizlik hareketi; ikincisiyse kadınların protesto amacıyla çarşamba günleri beyaz başörtüsü takarak başlattığı eylemdir. Özellikle ilk hareketin temel amacı, İran'da 1979'dan bu yana uygulanan zorunlu başörtüsü yasasına karşı kadınların bireysel özgürlük taleplerini dijital bir platformda birleştirmektir. Kadınlar, kamusal alanlarda başörtülerini çıkardıkları gizli özgürlük anlarını fotoğraflayarak baskıcı yasalara karşı sivil itaatsizlik sergilemişlerdir. Bu hareket, İranlı kadınların sesini uluslararası kamuoyuna duyurmakla kalmamış; 2022'de Mahsa Amini'nin ölümüyle patlak veren "Kadın, Yaşam, Özgürlük" devrimine giden yolda dijital bir hafıza ve cesaret birikimi oluşturmuştur. Her iki kampanya da kadınların gündelik yaşamdaki küçük sivil itaatsizliklerini sosyal medya aracılığıyla kamusallaştırarak, baskıcı yasalara karşı sürdürülebilir ve estetik bir dijital barikat kurmuştur. Bu yönüyle her iki hareket, bedensel otonomi arayışını dijital bir kimlik mücadelesiyle harmanlayan sessiz ama sürekli bir direniş pratiği olarak değerlendirilebilir.

Suudi Arabistan'da ise dijital aktivizm #WomenToDrive kampanyasıyla vücut bulur. Yıllarca süren bir yasağa karşı başlatılan bu hareketin amacı, kadınların araba sürme hakkını bir ehliyet meselesinden öte, temel bir hareket özgürlüğü ve ekonomik bağımsızlık hakkı olarak savunmaktır. Aktivistler, direksiyon başındaki videolarını sosyal medyada paylaşarak devletin bu konudaki katı tutumunu küresel bir baskı unsuruna dönüştürmüştür. Bu kampanya, 2018 yılında kraliyet kararnamesiyle yasağın resmen kaldırılmasıyla başarıya ulaşmıştır.[5] Bu zafer, Suudi Arabistan'da kadınların iş gücüne katılımı ve sosyal hayattaki görünürlüğü açısından tarihi bir dönüm noktası olarak kaydedilmiştir.

[5] https://www.nytimes.com/2017/09/26/world/middleeast/saudi-arabia-women-drive.html

#EnaZeda etiketi, Kuzey Afrika'nın #MeToo versiyonu olarak karşımıza çıkar. Tunus merkezli bu hareket, 2019 yılında bir milletvekilinin cinsel tacizle suçlanmasının ardından patlak vermiş ve kısa sürede bölgenin en etkili dijital aktivizm örneklerinden biri haline gelmiştir. *Ben de* anlamına gelen #EnaZeda etiketi, cinsel taciz mağduru binlerce kadının sessizlik sarmalını kırarak tanıklıklarını paylaşmalarını sağlamıştır. Hareketin temel amacı, sadece bireysel ifşalarda bulunmak değil; aynı zamanda 2017 yılında Tunus'ta yürürlüğe giren Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Yasasının etkin bir şekilde uygulanmasını talep etmek ve yargı sistemindeki eril direnci kırmaktır.[6] Bu hareket, muhafazakâr ve geleneksel kodların güçlü olduğu bir toplumda cinsel taciz konusunu bir tabu olmaktan çıkarıp, ulusal bir politika meselesi haline getirmiştir. #EnaZeda, dijital feminizmin Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında nasıl bir adalet arama mekanizmasına dönüşebileceğini kanıtlayan en somut örneklerden biri olarak kayıtlara geçmiştir.

Asya ve Afrika kıtaları merkezli benzer hashtag hareketlerinden de bahsetmek mümkündür. Örneğin, Japonya'da yükselen #Kutoo hareketinin amacı, iş yerlerinde kadınlara dayatılan yüksek topuklu ayakkabı giyme zorunluluğuna ve bunun yarattığı fiziksel acıya son vermektir. İsim, Japonca ayakkabı ve acı kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Bu kampanya, Japonya gibi geleneksel iş kültürünün çok katı olduğu bir ülkede kıyafet yönetmelikleri üzerinden toplumsal cinsiyet tartışması başlatmış; birçok büyük şirketin yönetmeliklerini esnetmesine ve kadın sağlığının iş disiplininden daha öncelikli olduğu bilincinin yerleşmesine katkı sağlamıştır.

#IamAFeminist hareketi, Güney Kore merkezli olup kültürel muhafazakârlığa ve dijital saldırganlığa karşı bir kimlik beyanı niteliğindedir. Bu hareket, ülkede kadın düşmanlığının dijital platformlarda tırmanışa geçtiği ve feminist olmanın adeta bir damgalama aracı olarak kullanıldığı bir dönemde, 2015 yılında başlamıştır. Hareketin temel amacı, feminizmi ana akımlaştırmak, kadınların eşitlik taleplerini açıkça sahiplenmelerini sağlamak ve bu kimliği bir suç veya dışlanma sebebi olarak gören toplumsal baskıya karşı toplu bir duruş sergilemektir. Hareket, Güney Kore toplumunda o zamana kadar bastırılmış olan cinsiyet eşitsizliği tartışmalarını patlatmış; edebiyattan sinemaya, iş hayatından siyasete kadar her alanda feminist bir literatürün oluşmasına öncülük etmiştir. Ancak bu hashtag, aynı zamanda çok sert bir anti-feminist karşı tepkiyi de tetiklemiş; pek çok kadın bu beyanları nedeniyle işinden olma veya dijital linçe uğrama riskiyle karşılaşmıştır. Bu yönüyle #IamAFeminist, dijital aktivizmin sadece bir hak arama aracı değil, aynı zamanda en muhafazakâr toplumlarda bile bireysel kimliğin kolektif bir direniş bayrağına dönüşebileceğini kanıtlayan bir simge olmuştur.

Hindistan merkezli #WhyLoiter hareketi, 2014 yılında Shilpa Phadke, Sameera Khan ve Shilpa Ranade tarafından yazılan aynı isimli kitaptan esinlenerek dijital bir aktivizme dönüşmüştür. Hareketin temel amacı, kadınların sokaklarda ve parklarda bulunabilmesi için mutlaka bir işi olması gerektiğine dair toplumsal baskıyı ve güvenlik adı altında dayatılan kısıtlamaları reddetmektir. Geleneksel anlayışın kadını sadece evden işe veya markete giden, yani belli bir amacı olan bir özne olarak kurgulamasına karşı çıkan #WhyLoiter, kadınların sadece keyif almak veya vakit geçirmek için kamusal alanda amaçsızca dolaşma [loitering] hakkını savunmaktadır.

[6] https://emhrf.org/tunisia-enazeda-campaign/

Hareket, Hindistan genelinde kadınların gece vakti dışarıda çay içtikleri, parklarda oturdukları veya sokaklarda yürüdükleri anları paylaşmalarıyla büyük bir görsel direnç oluşturmuştur ve şehir planlamasından aydınlatmaya, toplu taşıma güvenliğinden toplumsal algıya kadar birçok alanda *kadın dostu kent* tartışmalarını tetiklemiştir.[7] Kadının sokaktaki varlığını bir tehdit veya mağduriyet odağı olmaktan çıkarıp, bir vatandaşlık hakkı ve özgürlük meselesi olarak yeniden tanımlamıştır.

Yine Hindistan merkezli olan #DelhiGangRape hareketi, 2012 yılında Delhi'de genç bir kadının bir otobüste toplu tecavüze uğraması ve ardından hayatını kaybetmesiyle başlayan, ülke tarihinin en büyük sivil protestolarından birinin dijital ve fiziksel tezahürüdür. Hareketin temel amacı, kadınlara yönelik vahşi şiddete karşı yargı sistemindeki yavaşlığı ve güvenlik zafiyetlerini protesto etmek; tecavüz suçluları için en ağır cezaların uygulanmasını talep etmektir. Hareket hem Hindistan'da hem de küresel ölçekte sarsıcı olmuştur. Dijital ortamda yayılan öfke, Delhi sokaklarını haftalarca süren protestolara boğmuş ve sonucunda Hindistan hükümeti, tecavüz yasalarını kökten değiştiren "Verma Komitesi" raporunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte cinsel saldırı tanımı genişletilmiş, failler için idam cezası yolu açılmış ve kadınların güvenliğini artırmak için "Nirbhaya Fonu" adıyla büyük bir bütçe oluşturulmuştur.[8] Bu etiket, Hindistan'da cinsel şiddetin bir tabu olmaktan çıkıp, ulusal bir güvenlik ve onur meselesi olarak siyasetin merkezine yerleşmesini sağlayan en kritik dijital milat olarak kabul edilir.

#HangTheRapist hareketi de #DelhiGangRape ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır ve toplumsal öfkenin dijital bir çığlığa dönüşmüş hali olarak nitelenebilir. Hareketin temel amacı, cinsel şiddet faillerine karşı yargı sisteminin hantal yapısını protesto etmek ve bu suçlar için en ağır ceza olan idamın uygulanması yönünde yasama organlarına baskı kurmaktır. Hareket, hukuk sisteminde hızlı yargılama taleplerini gündeme getirmesi ve tecavüz suçlarına yönelik cezai yaptırımların sertleştirilmesine yönelik kamuoyu baskısını birleştirmesi olmuştur. Ancak bu etiket, feminist çevreler içinde önemli bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bir grup bu radikal talebi caydırıcılık için zorunlu görürken, diğer bir grup suçu önlemek yerine sadece cezalandırmaya odaklanmanın ve erkek şiddetini devlet eliyle şiddet uygulayarak çözmeye çalışmanın köklü bir çözüm olmadığını savunmuştur. Bu yönüyle #HangTheRapist, dijital aktivizmin sadece adalet arayışı değil, aynı zamanda ceza adaleti ve insan hakları ekseninde nasıl kutuplaşabildiğini gösteren önemli örneklerden biridir.

#BringBackOurGirls ise Nijerya'da ortaya çıkmıştır ve Boko Haram tarafından kaçırılan kız çocuklarının kurtarılması için başlatılan küresel bir insani çağrıdır. 2014 yılında Chibok'ta 276 kız çocuğunun kaçırılmasıyla başlayan bu etiketin amacı, Nijerya hükümetini ihmalkarlıkla suçlayarak kız çocuklarının kurtarılması için uluslararası askeri ve diplomatik müdahaleyi harekete geçirmektir.[9] Bu hareket, dijital dünyada o güne kadar görülmemiş bir insani seferberlik yaratmış; Michelle Obama'dan Malala Yousafzai'ye kadar dünya liderlerinin desteğini almıştır. Hareket, terör örgütlerinin kadınlar ve eğitim üzerindeki baskısını dünya gündemine oturtmuş ve kaçırılan kızların bir kısmının serbest bırakılmasında kritik bir kamuoyu baskısı oluşturmuştur.

[7] https://indiacurrents.com/women-in-india-loiter-for-peace/
[8] https://www.thehindu.com/news/national/2013-justice-verma-panel-report-wanted-changes-to-sexual-harassment-law/article25221588.ece
[9] https://www.theguardian.com/global-development/2024/apr/17/bringbackourgirls-fought-to-keep-global-attention-on-nigerias-stolen-chibok-girls-ten-years-on-it-is-still-fighting

Dijital feminizmin yarattığı bu geniş yankı, beraberinde teknolojik araçların birer silah olarak kullanıldığı *dijital karşı tepki* [digital backlash] dalgasını da getirmiştir. Kadınların bu hashtagler aracılığıyla sessizliği bozması ve kamusal alanda hak araması, sıklıkla organize trol saldırıları, cinsiyetçi nefret söylemi, siber zorbalık ve kişisel bilgilerin hukuka aykırı şekilde yayılması [doxing] gibi sistematik engellerle karşılaşmaktadır. Bu saldırıların temel amacı, kadınları dijital kamusal alandan dışlayarak sessizliğe bürünmelerini sağlamak ve elde edilen kazanımları itibarsızlaştırmaktır. Dolayısıyla dijital aktivizm, sadece patriyarkal toplumsal düzene karşı değil, aynı zamanda internetin anonimliği arkasına sığınan bu yeni nesil şiddet biçimlerine karşı da verilen çetin bir varoluş mücadelesine dönüşmüştür. Öte yandan, dijital feminist aktivistler bu konuda da sessiz kalmamış ve bir diğer hashtag kampanyasıyla bu soruna dikkat çekmişlerdir. #OnlineHateIsReal, dijital aktivizmin madalyonun öteki yüzünü, yani internetin karanlık tarafını temsil eden kritik bir kampanyadır. Feminist hareketler dijitalleşip güç kazandıkça, bu güce karşı gelişen organize nefret söylemini, siber zorbalığı ve dijital şiddeti görünür kılmak amacıyla başlatılmıştır. Dijital şiddetin somut yüzünü ortaya koyan bu hareketin temel amacı, dijital platformlarda kadınlara ve aktivistlere yönelik gerçekleştirilen linç, trol saldırıları, cinsiyetçi hakaretler ve kişisel bilgilerin ifşası gibi eylemlerin sadece sanal birer şaka değil, gerçek dünyada travmaya ve fiziksel tehlikeye yol açan ciddi suçlar olduğunu kanıtlamaktır. Hareket, ekran arkasına saklanan anonim saldırganlığın mağdurlar üzerindeki psikolojik yıkımını ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan dijital susturma etkisini deşifre etmeyi hedefler. Bu hareketin etkisi, teknoloji şirketlerinin topluluk kurallarını ve nefret söylemi algoritmalarını güncellemeleri konusunda yoğun bir kamuoyu baskısı oluşturması olmuştur. Ayrıca bu hashtag, dijital şiddet mağdurları arasında bir dayanışma ağı örerek, sanal ortamdaki saldırganlığın hukuki yaptırımlara tabi tutulması gerektiğine dair küresel bir tartışma başlatmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, dijital feminizmin küresel izdüşümlerini ve toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla kapsamlı bir literatür taraması ve dijital veri incelemesi gerçekleştirilmiştir. Son on yıllık süreci (2015-2025) kapsayan X verileri sistematik bir biçimde geriye dönük olarak taranmış; bu platform üzerinden yükselen ve dünya siyasetine yön veren hashtag hareketleri bir araya getirilmiştir. Bu tarama süreci, dijital aktivizmin sadece bir farkındalık aracı değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı diri tutan bir veri seti olduğunu ortaya koymuştur. Tematik bulgular noktasında ise çalışma, beş farklı kıtadan yirmi üç adet spesifik hashtag hareketini inceleyerek küresel bir panorama sunmaktadır. Latin Amerika'nın cinayetlere karşı yükselen yaşam hakkı mücadelesinden Orta Doğu'nun bedensel özerklik arayışına, Asya'nın kamusal alan ve rıza tartışmalarından Avrupa'nın yasal reform taleplerine kadar geniş bir yelpaze ele alınmıştır. İncelenen her bir hareket, kendi sosyopolitik bağlamı, özgün amaçları ve yasama süreçlerinden toplumsal zihniyet değişimine kadar uzanan somut etkileri üzerinden kategorize edilerek, kadınlar arası dijital dayanışmanın yerel sınırları aşan ancak yerel dinamiklerle beslenen yapısı analiz edilmiştir.

Dijital feminizmin son on yılına ışık tutan bu küresel manzara, yeni medyanın sadece bir iletişim kanalı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet adaleti için bir eylem alanı olduğunu kanıtlamaktadır. İncelenen tüm bu hashtag hareketleri dijital feminizmin ortak başarı stratejileri bağlamında değerlendirildiğinde, coğrafi sınırları aşan, hiyerarşiyi reddeden ve en önemlisi kişisel olanı politik kılan kolektif bir anlatı gücüne dayanmaktadır.

Arjantin'den Hindistan'a, Fransa'dan Nijerya'ya kadar uzanan bu geniş yelpazede, kadınların kendi deneyimlerini herhangi bir aracı kuruma ihtiyaç duymadan doğrudan paylaşabilmeleri, geleneksel medyanın eril hegemonyasını sarsmış ve sessizlik sarmalını küresel bir dayanışma ağıyla kırmıştır. Bu süreçte dijital aktivizm, sadece farkındalık yaratmakla kalmamış; İrlanda ve Suudi Arabistan örneklerinde görüldüğü üzere somut yasal reformların tetikleyicisi, İran ve Meksika örneklerinde ise otoriter yapılara karşı bir direnç kalesi işlevi görmüştür. Bununla birlikte, #OnlineHateIsReal etiketiyle somutlaşan dijital şiddet ve organize trol saldırıları, bu mücadelenin karşı karşıya olduğu yapısal riskleri de açıkça ortaya koymaktadır. Netice itibarıyla, 21. yüzyılın teknolojik dönüşümü, feminist harekete dijital kız kardeşlik temelinde eşsiz bir örgütlenme kapasitesi sunarken, bu platformların sunduğu görünürlük, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini fiziksel meydanlardan dijital kamusal alanlara taşıyarak geri dönülemez bir dönüşüm başlatmıştır. Çalışma, bu dijital hafızanın ve eylem pratiğinin, gelecekteki eşitlik mücadeleleri için vazgeçilmez bir teorik ve pratik miras sunduğunu göstermektedir.

Öte yandan, dijital aktivizmin bu küresel yayılım gücüne karşın, her hareketin aynı düzeyde uluslararası karşılık bulduğunu söylemek mümkün değildir. Bazı hashtag kampanyaları kendi ülkelerinde devrim niteliğinde sosyo-politik sarsıntılar yaratsa da dil bariyerleri, algoritmik kısıtlamalar veya küresel medyanın seçici ilgisi nedeniyle diğer coğrafyalarda yeterince görünürlük kazanamadığı söylenebilir. Bu durum, dijital feminizmin etkisinin bazen belirli bir coğrafi sınır veya kültürel havza içine hapsolmasına yol açarak, yerel başarıların küresel bir dayanışma dalgasına dönüşmesini sınırlayabilmektedir. Dolayısıyla dijital aktivizm, bir yandan sınırları aşma potansiyeli taşırken diğer yandan dijital uçurumlar ve bölgesel öncelikler nedeniyle parçalı bir etki alanı sergilemeye devam etmektedir.

Bu coğrafi kısıtlılığın yanı sıra, dijital aktivizmin kapsayıcılığı önündeki en temel engellerden biri de dijital uçurum gerçeğidir. İnternet altyapısına erişimin sınırlı olduğu veya hiç olmadığı, akıllı cihaz kullanımının ekonomik engellere takıldığı veya sansür mekanizmalarının dijital mecraları tamamen felç ettiği bölgelerde, kadınların seslerini bu platformlar üzerinden duyurması imkânsız hale gelmektedir. Bu durum, dijital feminizmin bazen sadece teknolojiye erişimi olan, orta ve üst sınıf kentli kadınların taleplerini önceleyen bir görünüm sergilemesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal medyaya ulaşma imkânı olmayan milyonlarca kadının mücadelesinin bu dijital anlatıların dışında kalması, hareketin temsil gücü açısından ciddi bir metodolojik sınırlılık oluşturmaktadır.

Bu çalışma, dijital mecralarda yankılanan anonim çığlıkların nasıl sınırları aşan güçlü politik söylemlere evrildiğini ve bireysel tecrübe paylaşımlarının dijital bir kız kardeşlik ağına nasıl zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. İncelenen örneklerin gösterdiği üzere, ekran başındaki bir etiketin toplumsal bir harekete, hukuki bir reforma veya köklü bir zihniyet değişimine dönüşmesi, kadınların artık sadece fiziksel meydanlarda değil, dijital kamusal alanlarda da özneleştiğinin en somut kanıtıdır. Siber dünyadaki baskılara, algoritmik kısıtlılıklara ve dijital uçurumlara rağmen, bu aktivizm biçimi kadına yönelik şiddete ve eşitsizliğe karşı küresel bir direnç hafızası inşa etmiştir. Bu bağlamda, dijital aktivizmin sağladığı eşsiz görünürlük ve hızlı örgütlenme kapasitesi, günümüz kadın hareketinin adeta kalbi haline gelmiş olup; gelecekteki toplumsal cinsiyet adaleti mücadelesi için hem vazgeçilmez bir stratejik zemin hem de sarsılmaz bir dayanışma vaadi teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Alikılıç, Ö., & Baş, Ş. (2019). Dijital feminizm: hashtag'in cinsiyeti. Fe Dergi, 11 (1), 89-111.

Altuntaş, B., & ve Yeniçeri-Alemdar, M. (2022). Dijital feminist aktivizmde iletişim ağı olarak Twitter kullanımı. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 10 (2), 862-891.

Arslan, F., & Gül Ünlü, D. (2023). Feminist aktivizmin sesinin duyurulması sürecinde yeni medya: olanaklar ve engellere dair uzman görüşleri üzerinden bir değerlendirme. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 38, 6-29.

Aydoğdu Çelik, M., & Çelik, Y. (2025). Dijital feminist aktivizmin yükselişi: Gisèle Pelicot örneği. 8. Uluslararası Dünya Kadın Çalışmaları Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, 457-464.

---. (2023). #TimesUp: yeni medyada bir feminist hareket. Başkent 4. Uluslararası Multidisipliner Bilimsel Çalışmalar Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, 1-8.

Coşkun Tuna, P., & Türkölmez, O. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 4 (2), 211-240.

Çakmak Ekinci, S. (2025). Dijital feminizm: UN Women Türkiye Instagram hesabı üzerine bir inceleme. Fiscaoeconomia, 9 (Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı), 71-85.

Çelik, Y. (2024). X'de #BelieveWomen hareketi üzerine bir inceleme. İletişim Bilimi Araştırmaları Dergisi, 4 (3), 246-257.

Çıngıloğlu, U., & Gökkaya, Y. C. (2025). Dijital feminizm ve kadın direnişi pratikleri: Türkiye'deki feminist X (Eski Adıyla Twitter) hesapları üzerine karma yöntemli bir analiz. İmgelem, Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı, 269-314.

Davarcıoğlu Özaktaş, F. (2025). Dijital aktivizm: dijitalleşme çağının toplumsal hareketi. İzmir Yönetim Dergisi, 6 (Özel Sayı), 142-159.

Fotopoulou, A. (2016). Digital and network by default? Women's organisations and the social imaginary of networked feminism. İçinde Feminist Activism and Digital Networks: Between Empowerment and Vulnerability. (Ed. A. Fotopoulou), London: Springer Nature.

Gedik, E. (2020). Dünyada ve Türkiye'de dijital feminizm incelemesi: gençlerin dijital aktivizm deneyimleri. Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 5, 123-136.

İrak, H. (2022). Dijital aktivizm ve İran kadın hareketleri üzerine kavramsal bir inceleme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 10 (2), 829-861.

Kaya, Ş. (2018). Kadın ve sosyal medya. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 563-576.

Kiraz, S., & Kestel, S. (2017).Kadınların madun sorunsalı ve bir alternatif olarak yeni medyada dijital aktivizm: Change.org. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 53, 139-163.

Özkan, S. (2018). Kadına yönelik şiddet ve sosyal medya aktivizmi: kadın cinayetlerini durduracağız platformu örneğinde içerik analizi. Yeni Düşünceler, 9, 57-69.

Şen, A. F., & Kök, H. (2017). Sosyal medya ve feminist aktivizm: Türkiye'deki feminist grupların aktivizm biçimleri. Atatürk İletişim Dergisi, 13, 73-86.

Yeğen, C. (2014). Dijital aktivizmin bir türü olarak hacktivizm ve Redhack. E-Journal of Intermedia, 1 (1), 118-132.

DİJİTAL AKTİVİZM: TÜRKİYE'DE HASHTAG HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
ORCID: 0000-0001-7354-9705

ÖZET
Dijital aktivizm, toplumsal, siyasi ve kültürel değişim yaratmak amacıyla dijital teknolojilerin ve ağ tabanlı platformların stratejik bir biçimde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bilginin sınır tanımayan bir hızla yayılmasını sağlayan bu kavram, bireylerin coğrafi engelleri aşarak ortak bir amaç etrafında örgütlenmesine ve karar vericiler üzerinde güçlü bir demokratik baskı mekanizması kurmasına olanak tanımaktadır. Modern dönemde dijital aktivizm, özellikle dezavantajlı grupların sesini duyurabildiği alternatif bir mecra sunarak toplumsal hareketlerin doğasını kökten değiştirmiştir. Bu çalışma, 21. yüzyılın toplumsal hareketler üzerindeki en belirgin dönüştürücü gücü olan dijital aktivizm kavramını, Türkiye'deki kadın hakları savunuculuğu bağlamında ele almaktadır. Geleneksel kamusal alanın fiziksel sınırlamalarına ve ana akım medyanın tektipleştirici diline karşı internet mecralarının sunduğu alternatif dijital kamusal alan, kadınlar için seslerini duyurabildikleri, kolektif bir bellek oluşturabildikleri ve dayanışma ağlarını genişletebildikleri stratejik bir platforma dönüşmüştür. Çalışmada, özellikle 2015 yılından günümüze kadar geçen süreçte Türkiye'de ivme kazanan hashtag hareketlerinin, toplumsal cinsiyet adaleti ve kadın güvenliği meselelerindeki kritik rolü incelenmektedir. Türkiye örneğinde hashtag kullanımı, sadece basit bir dijital etiketlemeden öte, hukuki süreçleri denetleyen, dezenformasyonu engelleyen ve geleneksel medya organlarının görmezden geldiği hak ihlallerini gündeme taşıyan bir dijital adalet aracı işlevi görmektedir. Bu bağlamda çalışma, dijital aktivizmin Türkiye'deki kadın hareketi için vazgeçilmez bir demokratik katılım yöntemi haline geldiğini savunmaktadır. Ayrıca, hashtag hareketleri üzerinden inşa edilen dijital kız kardeşlik ağlarının, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadelede nasıl güçlü bir karşı-kamusallık yarattığını ve gelecekteki savunuculuk pratikleri için nasıl bir zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Çalışmada, dijital araçların sağladığı bu yeni örgütlenme kapasitesinin, Türkiye'de kadınların hak arama mücadelesini daha görünür kıldığı vurgulanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Dijital Aktivizm, Hashtag Hareketleri, Kadın Hakları, Sosyal Medya.

DIGITAL ACTIVISM: AN ANALYSIS OF HASHTAG MOVEMENTS IN TÜRKİYE

ABSTRACT
Digital activism is defined as the strategic use of digital technologies and network-based platforms to create social, political, and cultural change. By enabling information to spread at an unbounded pace, this concept allows individuals to overcome geographical barriers, organize around a common purpose, and establish a powerful democratic pressure mechanism on decision-makers. In the modern era, digital activism has fundamentally altered the nature of social movements by providing an alternative medium through which marginalized groups can make their voices heard. This study examines the concept of digital activism, the most prominent transformative force on 21st-century social movements, within the context of women's rights advocacy in Türkiye. In contrast to the physical limitations of the traditional public sphere and the homogenizing language of mainstream media, the alternative digital public sphere offered by internet channels has evolved into a strategic platform where women can project their voices, build a collective memory, and expand solidarity networks.

The study specifically investigates the critical role of hashtag movements that have gained momentum in Türkiye from 2015 to the present regarding issues of gender justice and women's safety. In the case of Türkiye, the use of hashtags functions as more than mere digital labelling; it serves as a digital justice tool that monitors legal processes, prevents disinformation, and brings rights violations ignored by traditional media organs to the forefront of the public agenda. In this context, the study argues that digital activism has become an indispensable method of democratic participation for the women's movement in Türkiye. It also demonstrates how digital sisterhood networks built through hashtag movements create a powerful counter-public in the fight against gender-based discrimination and lay the groundwork for future advocacy practices. Consequently, the study emphasizes that the new organizational capacity provided by digital tools has made women's struggle for rights more visible in Türkiye.
Keywords: Digital Activism, Hashtag Movements, Women's Rights, Social Media.

GİRİŞ

Yeni medyanın dijital dünyada yarattığı devrimci güç, geleneksel toplumsal normları sarsarak kamusal alanı yeniden şekillendirmektedir. Günümüzde dijital ağlar, sadece iletişim kurmaya yaramayan, aynı zamanda bilgi üretimini ve kolektif direniş biçimlerini kökten değiştiren canlı birer yapı haline gelmiştir. Bu teknolojik ekosistem, sesini duyurmak isteyen kesimlere alan açarken, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine de yeni bir soluk kazandırmıştır. Aktivistler için bu mecralar, sınır ötesi örgütlenmeyi mümkün kılan, yerel sorunları küresel birer politik söyleme dönüştüren ve yerleşik düzene meydan okuyan güçlü birer araçtır. Dijitalleşmenin sağladığı bu imkânlarla birlikte kadın hakları savunuculuğu, fiziksel alanların ötesinde dijital bir siper oluşturmuş ve feminist hareketin tarihindeki en köklü dönüşümlerden birine kapı aralamıştır.

Yeni medya araçları ile feminist mücadele arasındaki bağ, artık basit bir kullanım ilişkisinin ötesine geçerek birbirini besleyen ve dijital uzamı birlikte dönüştüren simbiyotik bir etkileşim halini almıştır. Bir yandan yeni medya mecraları, feminizmin gelecekteki yol haritasını çizen temel bir zemine dönüşürken; diğer yandan feminist özneler, bu platformları kullanarak teknolojinin mimarisine sızmış olan cinsiyetçi kalıpları ve algoritmik önyargıları birer birer ifşa etmektedir. Bu dijital evrim, feminizme başta görünürlük, toplumsal bilinçlenme ve sınır tanımayan bir dayanışma ağı olmak üzere hayati imkânlar sunmaktadır. Sonuç olarak, ev içindeki görünmeyen emekten sokaktaki taciz ve sistemik eşitsizliklere kadar pek çok mesele, sosyal ağların dinamik yayılım gücü sayesinde bireysel birer sitem olmaktan çıkıp kitlesel birer başkaldırıya dönüşmektedir. Aynı doğrultuda, fiziksel kısıtlamaların veya coğrafi engellerin hareketi yavaşlattığı anlarda, dijital mecralar feminist öznelerin bir araya gelerek güvenli etkileşim alanları kurduğu ve ortak direniş yöntemleri belirlediği sanal meydanlar olarak işlev görmektedir. Kısacası sosyal ağlar, feminist hareketin dinamizmini koruyan ve stratejik bağlarını güçlendiren sarsılmaz bir örgütlenme temeli sağlamaktadır. Özkan'ın da ifade ettiği üzere, internet "kadın aktivistlerin kadın hareketi için verdikleri mücadelede karşılığını bulmaktadır" (2018: 62). Sosyal medya mecralarının sağladığı devingen yapı, modern feminist eylemlerin yükselişinde bir ivmelendirici rolü üstlenerek toplumsal değişim süreçlerini belirgin şekilde hızlandırmıştır. Bu dijital ekosistem, kadınlar için sadece bireysel hikâyelerini ve yaşam deneyimlerini kısıtlanmadan aktarabilecekleri bir alan oluşturmakla yetinmemiş; aynı zamanda yerel düzeydeki direnişlerin dünya genelinde karşılık bulmasını sağlayarak küresel bir yankı yaratmıştır.

Klasik medya kısıtlamalarını geride bırakarak kadınların mesajını herhangi bir müdahale olmaksızın geniş toplumsal katmanlara ileten bu yapı, feminist direnişin daha çevik bir biçimde organize olmasına, ortak bir bilinçle yerleşik düzene karşı durmasına ve dönüşüm taleplerini çok daha sarsıcı bir güçle kamuoyu gündemine yerleştirmesine olanak tanımaktadır.

Dijital aktivizm, en genel tanımıyla, "gelişen iletişim teknolojilerini kullanarak konular veya olaylar hakkındaki görüş, düşünce, tepki veya desteklerini dile getiren ve bunları dijital medya aracılığıyla hayata geçiren bireylerin faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmaktadır" (Kiraz & Kestel, 2017: 146). Dijital aktivizm, toplumsal dönüşümü hedefleyen özneler ile bu sürece omuz veren katılımcıların ortak taleplerini, muhatap alınan otoriteye karşı duyurmak amacıyla sosyal medya mecralarını stratejik birer araç olarak kullandıkları kamusal bir eylem biçimi şeklinde tanımlanmaktadır (Coşkun Tuna & Türkölmez, 2023: 223). Bu çerçevede dijital aktivizm, toplumsal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm tetiklemek gayesiyle, dijital teknolojilerin ve internet temelli mecraların planlı ve stratejik bir biçimde işe koşulması olarak nitelendirilebilir. Bu kavram, "ağ yapılarının ve bilgi teknolojilerinin hızlı yayılma kapasitesini kullanarak toplumsal veya siyasi hedefleri desteklemek üzere organize edilen çağdaş bir toplumsal hareket biçimi" (Davarcıoğlu Özaktaş, 2025: 143) olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik eylem pratiklerini teknolojik olanaklarla harmanlayan dijital aktivizm, bilginin adeta ışık hızıyla dolaşıma girmesine, geniş kitlelerin kısa sürede organize olmasına ve karar mekanizmaları üzerinde baskı mekanizması kurulmasına imkân tanımaktadır çünkü, bu kavram, "aktörler arasında iletişim teknolojilerindeki gelişmelere dayalı bir organizasyon modelini temel almakta ve dijital teknolojinin sağladığı hız ve erişim avantajını kullanmaktadır" (Davarcıoğlu Özaktaş, 2025: 143). Günümüzde dijital aktivizm, kadın hareketinin işleyiş biçimini temelden dönüştürerek fiziksel mekanlara hapsolmuş hak arama süreçlerini küresel çapta, sınırları aşan ve anlık etkileşime dayalı bir boyuta taşımıştır. Bu doğrultuda feminist mücadele, dijital olanakları basit bir haberleşme aracı olarak görmenin ötesine geçmiş; onları patriyarkal sisteme karşı direnç gösterdiği ve sesini duyurduğu yeni nesil bir kamusal meydan olarak sahiplenmiştir.

Bu araştırma, 21. yüzyılın getirdiği teknolojik evrimle yeniden harmanlanan dijital aktivizm olgusunu ve bu yeni nesil eylem biçiminin Türkiye'deki kadın mücadelesi üzerindeki etkisini ve dönüştürücü gücünü odak noktasına almaktadır. İnternet teknolojileri ve sosyal medya mecralarının klasik kamusal alanı genişletip dönüştürmesiyle birlikte, kadın hakları mücadelesi fiziksel mekanların kısıtlamalarından sıyrılarak dijital bir düzleme intikal etmiştir. Bu çalışma, özellikle geçtiğimiz on yıl içerisinde sosyal medyanın kolektif bir bellek ve direniş platformu olarak nasıl bir rol üstlendiğini irdelemektedir. Kadınların karşı karşıya kaldığı cinsiyet temelli cinayetler, ayrımcı pratikler, şiddet sarmalı, ekonomik adaletsizlikler ve hak gaspları, dijital evrende hayat bulan hashtag kampanyaları sayesinde Türkiye genelinde kitlesel bir bilinçlenme hareketine evrilmiştir. Söz konusu hashtag kampanyaları, şahsi deneyimlerin gizli kalmış pratiklerden sıyrılarak ortak bir toplumsal anlatıya evrilmesine aracılık etmiş; bu sayede baskılanan kesimlerin taleplerini yönetim mekanizmalarına ve kamuoyuna ulaştırmalarına zemin hazırlamıştır. Araştırmada, dijital enstrümanların sunduğu bu yenilikçi organizasyon kabiliyetinin, Türkiye'deki kadınların adalet ve hak arama süreçlerini çok daha geniş kitlelerce izlenebilir hale getirdiği üzerinde durulmaktadır.

DİJİTAL AKTİVİZM

Teknolojik ilerlemenin bir sonucu olan Web 2.0, Web 1.0'ın statik karakterini ortadan kaldırarak interneti, kullanıcıların bizzat içerik oluşturduğu, veri alışverişinde bulunduğu ve eş zamanlı iletişim kurduğu katılımcı bir mecraya dönüştürmüştür. Bireyleri edilgen birer takipçi olmaktan kurtarıp etkin özneler konumuna taşıyan bu değişim, feminist mücadele gibi toplumsal hareketlerin gereksinim duyduğu çift taraflı etkileşimi ve kitlesel organizasyon altyapısını kuran esas devrim niteliğindedir. Örneğin, "X platformunun retweet ve mention (bahsetme) özellikleri, bir mesajın veya kampanyanın viral olmasını kolaylaştırmaktadır" (Çıngıloğlu & Gökkaya, 2025: 275).

Web 2.0 ile filizlenen bu katılımcı kültür, dijital aktivizmin eylem pratiklerini kadın deneyimi ekseninde yeniden kurgulayarak feminist harekete dinamik bir ivme kazandırmıştır. Bu süreçte yükselen bloglar ve forum kültürü, ardından gelen sosyal medya ekosistemiyle birleşerek geleneksel, hiyerarşik yapıların aksine yatay ve merkeziyetsiz bir örgütlenme modelinin önünü açmıştır. Aktivistler artık ana akım medyanın filtrelerine veya dar kalıplarına mahkûm kalmaksızın; X, Instagram ve TikTok gibi mecralarda kendi önceliklerini bizzat tayin etmekte ve hashtag stratejileriyle seslerini duyurabilmektedir. Bunlara ek olarak, dijital mecraların sunduğu kesişimsel yaklaşım, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel arka planlardan gelen kadınların ortak bir dijital paydada buluşmasını kolaylaştırmış; böylece hareketin kapsayıcılığı sanal evrende en üst seviyeye taşınmıştır. Sonuç olarak Web 2.0, feminizmi yalnızca fiziksel alanın sınırlılıklarından kurtarıp dijitalin ivmesiyle harmanlamakla kalmamış; aynı zamanda harekete tarihsel süreçte hiç deneyimlemediği kadar esnek, akışkan ve devingen bir direniş kabiliyeti aşılamıştır.

Bu teknolojik devrim, feminist siyaset ve eylem pratikleri açısından paradigma sarsıcı bir işlev üstlenmiş; bilginin dolaşımını demokratik bir zemine oturturken, aktivistlere kendi söylemlerini küresel ölçekte yayabilecekleri ve mücadele stratejilerini dijital evrende yeni baştan inşa edebilecekleri uçsuz bucaksız bir imkânlar bütünü sağlamıştır. Öyle ki, yeni medyanın uzamsal ve zamansal kısıtlamaları bertaraf eden tabiatı, feminist eylemlerin yerel birer direniş odağı olmanın ötesine geçerek küresel bir ağ yapısına evrilmesine zemin hazırlamıştır. Dijital mecraların sunduğu bu sınır tanımazlık, dünyanın farklı coğrafyalarındaki aktivist ve topluluklar arasında anlık köprülerin kurulmasını mümkün kılmaktadır. Bu etkileşim zemini, bilgi ve tecrübe aktarımını ivmelendirmenin yanı sıra, fiziksel uzaklıklara rağmen ortak bir strateji belirlenmesine ve eş zamanlı eylem planlarının hayata geçirilmesine olanak tanıyarak feminist örgütlenmeye stratejik bir derinlik kazandırmaktadır. Neticede bu süreç, feminist hareketlerin çok daha dirençli, kapsayıcı ve dinamik bir yapıya bürünmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeni medya, "geleneksel iletişim kanallarına erişimi olmayanlar ve fikirlerini kendi coğrafyalarının ötesine taşıma konusunda kaynaklara sahip olmayanlar için yeni bir fırsat alanı" (Kaya, 2018: 566) doğurmuştur.

Yeni medyanın sunduğu bu sınırsız iletişim imkânı, literatürde dijital kız kardeşlik (Fotopoulou, 2016: 42) olarak kavramsallaştırılan özgün bir dayanışma pratiğini beraberinde getirmiştir. Fiziksel mekânların sınırlayıcı duvarlarından ve geleneksel hiyerarşik yapıların katı kurallarından özgürleşen bu olgu, kadınların dijital mecralarda ortak bir kader birliği, kolektif bir bilinç ve karşılıklı destek ağı etrafında kenetlenmesini simgelemektedir.

Feminist olsun olmasın, kadın sorunlarıyla ilgilenen aktivistler veya her bir birey, "çevrimiçi alanlarda aktif olmak, içerik üreterek bu içerikleri dolaşıma sokmak ve bu sayede diğer kullanıcılar ve kadın örgütleriyle bağlantı oluşturmak ya da kişisel bir bağ kurmak" (Arslan & Ünlü, 2023: 12) suretiyle dijital kız kardeşlik ağını güçlendirebilir. Bu doğrultuda dijital kız kardeşlik, feminist mücadeleye güvenli alan inşası, duygusal ve stratejik destek birimi ile hızlı reaksiyon kabiliyeti kazandırması bakımından hayati bir önem taşır zira sosyal ağlar, ana akım medyanın göz ardı ettiği kadın deneyimlerinin sansürsüzce paylaşıldığı sanal sığınaklar sunar. Ülkenin veya dünyanın öbür ucundaki bir kadının/aktivistin kazanımı veya direnişi, ekran başındaki bir başka kadın için motivasyon kaynağına evrilerek *yalnız değilsin* bilincini pekiştirir. Herhangi bir hak gaspı veya şiddet vakasında, bu dijital dayanışma ağları saniyeler içerisinde mobilize olarak kolektif bir kamuoyu kalkanı örer ve adaletin tecellisi adına dijital baskı mekanizmalarını kararlılıkla işletir. Diğer bir ifadeyle, "günümüzde dijital ortamın hem çevrimdışı hayatta yaşanan gelişmelere tepki göstermek hem de doğrudan çevrimiçi ortam üzerinden farkındalık oluşturarak kadınların sesini duyurmak amacıyla feminist aktivist eylemlere sahne olduğunu söylemek mümkündür" (Arslan & Ünlü, 2023: 11).

Dijital kız kardeşlik, yalnızca teknik bir ağ yapısını vurgulamaktan öte, duygusal bağların, ortak değerlerin ve teknolojiyle harmanlanmış politik bir direnişin sembolik tezahürüdür. Nitekim bu araştırmanın merkezinde yer alan X mecrası üzerinden filizlenen Türkiye odaklı hashtag eylemleri, kadınların sessizleştirilen deneyimlerini, kadın cinayetlerini ve tacizlerini kamusal alana taşımayı ve kitlesel bir yankı uyandırmayı başarmıştır. Yeni medyanın sunduğu imkânları stratejik bir akılla işe koşan bu girişimler, münferit yaşanmışlıkları kolektif bir bilinç zeminine nakletmiş, kişisel tanıklıkları ise toplumsal birer savunuculuk enstrümanına dönüştürerek hak arama mücadelesine yeni bir soluk getirmiştir. Şen ve Kök'ün de belirttiği üzere, "dijital ortamdaki bu tür aktivizm biçimleri, geleneksel medyada yer bulmayan veya olumsuz temsiller içinde sunulan yeni toplumsal hareketlere yeni bir alan açması ve çoğulcu bir sivil toplumu teşvik etmesi açısından önemlidir" (2017: 75) zira Web 2.0 teknolojisinin beraberinde getirdiği yeni medya ekosistemi, dijital okuryazarlık pratiklerini derinleştirerek dijital feminist aktivizmin yükselişinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Dijital aktivizmin dönüştürücü bir izdüşümü olan dijital feminist aktivizm, kadınların kısılan, göz ardı edilen seslerini duyurmak, toplumsal cinsiyet adaleti ekseninde kolektif bir bilinç inşa etmek ve sistematik eşitsizliklere karşı direnç göstermek amacıyla dijital ekosistemi stratejik bir eylem sahası olarak kullanma pratiği olarak tanımlanabilir. Bu kavram, geleneksel aktivizmin fiziksel sınırlarını aşarak, çevrimiçi platformları birer dijital meydan haline getirmeyi ve bu mecralar aracılığıyla hak arama mücadelesini hem yerel hem de küresel ölçekte mobilize etmeyi temsil eder. "Sokak hareketleri doğrudan toplumsal hareket eylem alanını yaratırken, dijital aktivizm, sanal bir ortam üzerinden, kişinin oturduğu yerden başka bir şeyle uğraşırken de bir şeyleri değiştirme, değişime ortak olma, aynı fikirde olanlarla iletişim kurma, karşıt fikirleri eleştirme imkanını sunmaktadır" (Gedik, 2020: 127). Feminist mücadelenin sanal evrendeki bu dijital mühimmat deposunda, şüphesiz en stratejik ve dönüştürücü aygıt hashtaglerdir. Hashtagler, dijital uzama dağılmış parçalı itirazları merkezi bir direniş hattında birleştirerek yerel bir feryadın kimi zaman küresel bir manifestoya evrilmesine aracılık eden, bilginin akışkanlığını denetleyen ve kolektif eylemin operasyonel yönetimini sağlayan politik kodlar hükmündedir. "Hashtag oluşturmak feminist gündeme yönelik dünyanın dört bir yanındaki kadınları bilgilendirmek bakımından önemli bir etkinliktir ve global feminist kamusal alan oluşumu veya global feminizm için bir şans olarak görülebilmektedir" (İrak, 2022: 838).

Hashtagler, mikro ölçekli yerel mağduriyetleri makro düzeydeki politik tartışmaların odağına yerleştirerek, feminist meselelerin kitlesel bir toplumsal bilinç dalgasına evrilmesine aracılık eder. Bu dijital işaretleyiciler vasıtasıyla kadınlar, fiziksel mekanların kısıtlamalarını aşarak gerek kamusal alanda gerek hane içinde yaşadıkları sorunları dünyanın farklı noktalarındaki hak savunucularıyla eş zamanlı ve aracısız köprüler kurabilir. Diğer bir ifadeyle, hashtag aktivizmi sayesinde "kadınlar mizojiniyle mücadele etmekte, şiddet veya tecavüz gibi sorunlara çözümler üretmekte, karşı koymakta ve karşı eyleme geçmektedir" (Alikılıç ve Baş, 2019: 92). Geleneksel medyanın sansür ve marjinalleştirme bariyerlerine takılan feminist söylemler, hashtag mekanizmaları sayesinde bu filtreleri aşarak geniş çaplı bir görünürlük kazanmaktadır. Örneğin, X gibi platformlar, ana akım yayıncılığın hiyerarşik duvarlarını yıkarak kadınlara kendi hikâyelerini hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan doğrudan kamuoyuna duyurabilecekleri, demokratik ve özgür bir kürsü sunmakta ve "feminist örgütlenme ve topluluk inşası için yeni fırsatlar yaratmaktadır" (Aydoğdu Çelik & Çelik, 2023: 4).

Yeni medya mecraları, toplumsal cinsiyet adaleti idealini paylaşan her bir ferdin doğrudan temas kurabildiği ve yatay bir dayanışma dokusu inşa edebildiği bir iletişim alanı yaratmıştır. Literatürde de altı çizildiği gibi, sosyal medya uygulamaları "uzaklık ve coğrafya engellerini kaldırarak aktivizmi her zamankinden daha kolay hale getirmiş, diyaloğu kolaylaştırmış ve farkındalık ve değişim için bir platform yaratmıştır" (Şen ve Kök, 2017: 74). Özellikle sosyal ağlar, bloglar ve forumlar kanalıyla tahsis edilen bu dinamik ekosistem, feminist taleplerin ve kadın odaklı meselelerin viral bir ivmeyle yayılımına aracılık ederek, mesajın milyonlarca zihne eş zamanlı nüfuz etmesine olanak tanımaktadır. İşbu gelişmeler, "feminizmin yalnızca kuramsal ve kapalı çevrelerde tartışılan bir konu olmaktan çıkarak, toplumun geniş kesimlerince konuşulur hale gelmesini sağlamıştır" (Çıngıloğlu & Gökkaya, 2025: 271). Bu tablo, feminist mücadelelerin tarihte eşi benzeri görülmemiş bir toplumsal bilinç eşiğine ulaşmasına ve sınırları aşan, küresel ölçekli bir dayanışma dalgasının mobilize edilmesine zemin hazırlamıştır. Altuntaş ve Yeniçeri-Alemdar'ın da dediği üzere, "feminizm, kadın hareketi ve diğer toplumsal hareketler bağlamında yeni medya, bireylere ve gruplara bir etkileşim ve iletişim imkânı sunmuştur" (2022: 863). Hashtag aktivizmi, dijital imza platformları ve çevrimiçi kampanyalar, feminist mücadelenin küresel bir paydada kenetlenmesini sağlayarak stratejik bir güç birliği inşa etmiştir. Bu yöntemler vasıtasıyla kolektif bir iradeye evrilen feminist hareket, toplumsal cinsiyet adaleti arayışında tali bir unsur olmaktan çıkıp belirleyici ve adeta merkezi bir aktör konumuna yükselmiştir. Kadınların özgün perspektiflerini ve kişisel deneyimlerini herhangi bir sansür mekanizmasına takılmaksızın doğrudan paylaşabilmesi, toplumsal cinsiyet tartışmalarına çok sesli, kapsayıcı ve daha entelektüel bir derinlik kazandırmıştır. Sonuç olarak yeni medya, bilginin tabana yayılması, iletişimin anlık bir refleks haline gelmesi ve mekânsal bariyerlerin bertaraf edilmesiyle feminist aktivizm için emsalsiz bir kuluçka merkezi işlevi görmektedir. Bu dijital ekosistem, hareketin tınısını güçlendirip etki alanını genişleterek, toplumsal cinsiyet adaleti idealinin hayata geçirilmesinde stratejik ve ikame edilemez bir pay sahibi olmuştur.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma, 21. yüzyıla damgasını vuran büyük teknolojik devrimle biçim değiştiren dijital aktivizm fenomenini ve bu modern direniş modelinin Türkiye'deki kadın mücadelesi ile dayanışma pratikleri üzerindeki dönüştürücü gücünü odak noktasına yerleştirmektedir. Nitekim, daha önce de vurgulandığı üzere, internet ve sosyal medya evreninin klasik kamusal alanı esnetip zenginleştirmesi, kadın hakları savunuculuğunun fiziksel mekanlara sıkışmış dar kalıplardan kurtulmasını sağlamıştır. Araştırmanın hedefi, geçtiğimiz on yıllık periyotta sosyal medyanın toplumsal bir bellek ve ortak direnç platformu olarak Türkiye'de üstlendiği rolü çözümlemektir.

Bu doğrultuda, cinsiyet temelli ayrımcılık, kadın cinayetleri, şiddet, ekonomik eşitsizlikler ve hak gaspları gibi yapısal sorunların, dijital mecralarda filizlenen hashtag kampanyaları vasıtasıyla nasıl kitlesel bir bilinçlenme dalgasına evrildiği mercek altına alınmaktadır. Çalışma, bu dijital eylemliliğin feminist söylemi yaygınlaştırma ve geniş kitleleri harekete geçirme gücünü somutlaştırmayı amaçlamaktadır.

Yöntemsel açıdan bu çalışma, Türkiye odaklı seçili hashtag hareketlerini bir araya getiren kapsamlı bir derleme ve analiz niteliği taşımaktadır. Araştırma sürecinde, 2015-2025 yıllarını kapsayan on yıllık kesitte X verileri geriye dönük olarak taranmıştır. Türkiye'de en yüksek etkileşim oranlarına ulaşan ve toplumsal dönüşümde kilit rol oynayan temel hareketler belirlenerek tasnif edilmiştir. Elde edilen bu dijital veriler, her bir vakanın sosyopolitik arka planı ve yarattığı kamusal etki çerçevesinde irdelenmiştir. Dağınık haldeki dijital protesto örneklerini sistematik bir zeminde buluşturan bu çalışma, Türkiye özelindeki literatüre bütüncül ve güncel bir referans kaynağı sunmayı hedeflemektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de dijital aktivizm örneği olarak karşımıza çıkan hashtag kampanyaları detaylandırılmıştır. Çalışma kapsamında, 17 adet hashtag kampanyası tespit edilmiştir. Bu hareketler, hashtaglerin sadece birer etiket değil, aynı zamanda birer hukuki baskı unsuru ve kolektif yas tutma alanı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Türkiye'de dijital feminist aktivizmin seyrini değiştiren, ses getiren temel hashtag kampanyaları aşağıda sıralanmıştır.

- #ÖzgecanAslan ve #SendeAnlat

Bu kampanya, Türkiye'de dijital feminizmin miladı kabul edilebilir zira 11 Şubat 2015'te Özgecan Aslan'ın katledilmesi, Türkiye dijital tarihinde bir kırılma yaratmıştır. Özgecan Aslan cinayeti sonrası oluşan devasa öfke, sadece faillerin cezalandırılması talebiyle sınırlı kalmamıştır. Asıl stratejik dönüşüm, kadınların kendi taciz hikayelerini paylaştığı #SendeAnlat hashtagiyle gerçekleşmiştir.[1] #SendeAnlat kampanyasıyla, kadınlar, gündelik hayatta maruz kaldıkları taciz ve şiddet hikayelerini bu hashtag altında paylaşarak, şiddetin münferit değil sistematik olduğunu tüm topluma göstermiştir. Bu kampanya, dijital kız kardeşliğin en somut sanal sığınak örneği olarak karşımıza çıkar. Kadınlar, daha önce kimseye anlatamadıkları travmalarını ilk kez bu hashtag altında, yargılanma korkusu olmadan paylaşmışlardır. Bu kampanya ile taciz ve şiddet kişisel bir sorun olmaktan çıkıp, verilerle desteklenen toplumsal bir salgın olarak tescillenmiştir. Bu kampanya, medyanın dilini değiştirmesine ve kadın cinayetlerini aşk cinayeti gibi romantize eden başlıklardan vazgeçmesine zorlayıcı bir baskı uygulamıştır.

- #ŞuleÇetİçinAdalet

Şule Çet'in bir plazanın 20. katından atılması - ilkin kayıtlara intihar olarak geçirilmeye çalışılır - sonrası başlatılan bu kampanya, Türk hukuk tarihinde dijital kamuoyunun yargı üzerindeki denetleyici gücünü simgeler. Olayın intihar olduğu iddia edilip failler serbest bırakıldığında, dijital kız kardeşlik ağları ve kadın hakları savunucuları #ŞuleÇetİçinAdalet etiketiyle otopsi raporlarındaki çelişkileri, silinen kamera kayıtlarını ve faillerin geçmişini sosyal medyada birer birer deşifre etmiştir. Bu kampanya sayesinde dava, yerel bir mahkeme salonundan çıkıp tüm Türkiye'nin takip ettiği bir kamuoyu davasına dönüşmüştür. İyi hal indirimi ve haksız tahrik gibi ataerkil savunma mekanizmaları, sosyal medyanın yarattığı devasa baskı kalkanı sayesinde bu davada işlememiştir. Şule Çet davası, Türkiye'de dijital aktivizmin şüpheli kadın ölümleri kavramını literatüre yerleştirmesini sağlamıştır.[2]

[1] https://feministbellek.org/dijital-feminizm/
[2] https://cinselsiddetlemucadele.org/2019/02/12/ana-akim-medya-sule-cet-cinayetini-nasil-gordu/

Benzer şekilde, #İpekEr, #GülistanDokuNerede ve #NadiraKadirova kampanyaları da devletle ilişkili aktörlerin fail veya şüpheli olduğu, geleneksel medya ve yargı mekanizmalarının sessiz kalma eğilimi gösterdiği vakalarda, dijital aktivizmin kamusal denetim ve hesap sorma işlevini üstlendiği ortak bir zeminde buluşur. Bu hashtagler, cezasızlık politikasına karşı dijitalin nasıl bir hakikat arayışı ve kolektif hafıza kalkanına dönüştüğünün en somut örnekleridir.

- #ChallengeAccepted ve #WomenSupportingWomen

Bu kampanya, Pınar Gültekin cinayetinin ardından Türkiye'den başlayıp Hollywood yıldızlarına kadar ulaşan küresel bir akıma dönüşmüştür. Kadınlar siyah-beyaz fotoğraflarını paylaşarak hem cinayetlere tepki göstermiş hem de *sıradaki ben olabilirim* mesajıyla dayanışmayı görselleştirmiştir. Başlangıçta Türkiye'deki kadın cinayetlerine dikkat çekmek için başlatılan bu hareket, dijitalin sınırları aşan doğasının en net örneğidir. Hareket, Instagram üzerinden hızla yayılarak aralarında Jessica Biel, Christina Aguilera, Jennifer Aniston, Gabrielle Union ve Jennifer Lopez gibi isimlerin de bulunduğu dünya çapındaki ünlülere ulaşmıştır.[3]

- #KadınKatliamıVar

Bu kampanya, Türkiye'deki dijital feminist aktivizmin reaksiyon aşamasından isyan ve acil durum aşamasına geçişini simgeleyen en sert ve politik etiketlerden biridir. Bu kampanya, kadın cinayetlerini tekil adli vakalar olmaktan çıkarıp, sistematik bir kırım ve politik bir tercih olarak tanımlar. Kadın cinayetlerinin sadece trajik olaylar değil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden beslenen politik bir sonuç olduğunu vurgular. *Katliam* kelimesinin seçilmesi, durumun vahametini ve devletin koruma yükümlülüğündeki zafiyetleri işaret eder. Bu kampanya, dijital bir acil durum butonu gibi çalışır. Sosyal medya kullanıcıları bu etiket altında sadece bir ismi değil, o hafta veya o ay katledilen tüm kadınların isimlerini listeleyerek istatistiklerin ardındaki insan kaybını görünür kılmışlardır. Bu kampanya ile cinayet yerine katliam vurgusu yapılarak yargıdaki cezasızlık politikaları, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme süreci ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun uygulanmasındaki aksaklıklar doğrudan hedef alınmıştır.

- #İstanbulSözleşmesiYaşatır ve #İstanbulSözleşmesindenVazgeçmiyoruz

Bu kampanya, sözleşmenin feshine yönelik tartışmaların başlamasıyla dijital bir savunuculuk kalkanına dönüşmüştür. Bu süreçte #Vazgeçmiyoruz, #KararıGeriÇek ve #İstanbulSözleşmesiBizim gibi etiketler, milyonlarca paylaşım alarak konunun sadece kadın örgütlerinin değil, tüm kamuoyunun gündeminde kalmasını sağlamıştır.

- #UykularınKaçsın

Bu kampanya, kadın cinayetleri ve taciz davalarında adaletin gecikmesine veya faillere uygulanan indirimlere tepki olarak doğmuştur. Faillerin ve adaleti sağlamayan mekanizmaların peşini bırakmayacaklarını ilan eden bir dijital takip sloganı haline gelmiştir. Bu kampanya, Türkiye'deki dijital aktivizm literatüründe pasif yas evresinden aktif takip ve sivil denetim evresine geçişin en keskin sloganıdır. Bu hashtag, adalet mekanizmasının yavaş işlediği, faillerin korunduğu veya delillerin karartılmaya çalışıldığı vakalarda bir dijital uyarı fişeği görevi görür.

- #TransKadınlarYaşıyor

Bu kampanya, dijital feminist aktivizmin kapsayıcılık ve kesişimsellik sınavını verdiği en kritik alanlardan biridir. Bu hashtag, trans kadınların maruz kaldığı şiddetin, nefret söyleminin ve toplumsal dışlanmanın görünür kılınmasını amaçlayan, transfobik saldırılara karşı örülen dijital bir barikattır.

[3]https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkiyeden-tum-dunyaya-yayilan-bir-akim-challenge-accepted-womensupportingwomen/

Bu etiket, feminist mücadelenin sadece trans olmayan yani *cisgender* kadınları değil, tüm kadın kimliklerini kapsayan bütüncül bir direniş hattı olduğunu hatırlatır. Amacı, trans cinayetlerinin nefret suçu kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamak ve trans kadınların temel yaşam haklarını, istihdam sorunlarını ve maruz kaldıkları sistematik şiddeti kamuoyunun gündemine taşımaktır. Hashtagin *yaşıyor* ifadesi, sadece cinayetlere bir tepki değil aynı zamanda trans kadınların kamusal alanda, iş hayatında ve sosyal yaşamda var olma, nefes alma ve üretme hakkına yapılan bir vurgudur. Özellikle translara yönelik nefret saldırılarının arttığı dönemlerde veya Hande Kader[4] gibi sembol isimlerin ardından dijital bir güvenli alan oluşturur.

- #BenimBedenimBenimKararım

Bu kampanya, dijital feminist aktivizmin bedensel otonomi, kürtaj hakları ve yaşam tarzı müdahalesine karşı ördüğü en temel savunma hattıdır. Bu hashtag, kadının bedenini bir politika sahası olarak gören zihniyete karşı, bedenin yegâne sahibinin kadının kendisi olduğunu ilan eden bir egemenlik manifestosu niteliğindedir. Bu etiketin temel amacı, kadın bedenine yönelik her türlü harici müdahaleyi (devlet, aile, toplum veya dini yapılar) reddetmektir. Bu etiket, kürtaj hakkından doğum kontrolüne, giyim kuşam özgürlüğünden cinsel yönelime kadar geniş bir yelpazede karar verici merci olarak kadını konumlandırır. Kadın bedeninin bir üreme aracı veya toplumsal ahlak sembolü olarak görülmesine karşı çıkar. Hashtag, Türkiye'de özellikle 2012 yılında kürtajın yasaklanması tartışmalarıyla[5] bir dijital patlama yaşamıştır. Dönemin siyasi söylemlerine[6] karşı kadınlar, bu sloganı dijital meydanlara taşıyarak kürtajın bir hak olduğunu ve devletin bu konuda tasarruf yetkisi bulunmadığını savunmuştur. Kadınlar, kendi bedenleri üzerindeki kararlarını bu hashtag ile paylaşarak, kişisel tercihlerini kolektif bir hak mücadelesine dönüştürmüştür. Bu kampanya, globaldeki #MyBodyMyChoice hareketinin Türkiye izdüşümüdür. Bu sayede Türkiye'deki kadınlar, aynı mücadeleyi veren Polonya'dan Arjantin'e kadar tüm dünya kadınlarıyla dijital bir köprü kurmuştur.

- #YerimiİşgalEtme ve #BacaklarınıTopla

Bu iki kampanya, dijital feminist aktivizmin kadına yönelik şiddet veya hukuki haklar gibi ağır gündemlerden sıyrılıp, gündelik hayattaki mekânsal cinsiyetçiliği ve kamusal alan tacizini hedef aldığı en etkili örneklerdir. Bu etiketler, özellikle toplu taşıma araçlarında erkeklerin bacaklarını genişçe açarak yanlarındaki kadınların yaşam alanını daraltması olarak bilinen ve literatürde *manspreading* denilen fenomene karşı başlatılmıştır. Hareketin amacı, kamusal alanın (otobüs, metrobüs, metro gibi) sadece erkeklere ait olmadığını hatırlatmak, kadınların fiziksel olarak görünmezleştirilmesine veya sıkıştırılmasına itiraz etmektir. Kadınlar, toplu taşımada yerlerini işgal eden erkeklerin fotoğraflarını bu hashtagler ile paylaşarak durumu teşhir etmiştir. Bu hareket, erkeklik olgusunun fiziksel alanı kontrol etme ve genişleme eğilimine karşı, kadının o alandaki var olma hakkını ve bedensel bütünlüğünü savunur.

- #ŞortumaDokunma

Bu kampanya, bir kadının şort giydiği gerekçesiyle otobüste darp edilmesinin[7] ardından başlamıştır. Yaşam tarzına müdahaleye karşı sivil bir itaatsizlik ve dijital protesto biçimi olarak gelişmiştir. Kadınlar, kıyafet özgürlüğünü savunan içeriklerle dijital meydanlarda yer almıştır.

[4] https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37141548
[5] https://bianet.org/haber/benim-bedenim-benim-kararim-kampanyasi-5-yasinda-187036
[6] https://bianet.org/haber/basbakan-her-kurtaj-bir-uludere-dir-dedi-138644
[7] https://www.hurriyet.com.tr/gundem/genc-hemsire-sort-giydi-diye-otobuste-saldiriya-ugradi-40224486

- #SusmaBitsin

Kültür, sanat ve medya sektöründe çalışan kadınların, maruz kaldıkları taciz ve mobbingi ifşa etmek ve dayanışma kurmak amacıyla başlattığı bir harekettir. Globaldeki #MeToo hareketinin Türkiye yerelindeki güçlü bir yansıması[8] olarak kabul edilir.

- #YalnızYürümeyeceksin

Özellikle genç kadınların muhafazakâr, baskıcı aile yapısı veya toplumsal çevreye karşı verdikleri özgürlük mücadelesinde kullanılan bir etikettir. Enes Kara'nın intiharı[9] ve ardından gelen tartışmalarla ivme kazanmış, kadınların birbirine güvenli alan ve stratejik destek sunduğu bir ağa dönüşmüştür.

- #DirenKahkaha

Bu kampanya, dijital feminist aktivizmin otoriteye karşı neşeli bir itiraz olarak karşımıza çıkan bir eylemidir. 2014 yılında dönemin siyasi figürlerinin *kadın herkesin içerisinde kahkaha atmayacak* şeklindeki beyanlarına[10] bir tepki olarak doğmuş, kısa sürede dijital bir sivil itaatsizlik dalgasına dönüşmüştür. Kadının kamusal alandaki davranışlarını ve iffetini tanımlamaya çalışan ataerkil dile karşı, neşeyi bir direniş biçimi olarak kullanmıştır. Amacı, kadının iffetinin, ahlakının veya toplumsal saygınlığının kahkaha gibi doğal bir insani eylem üzerinden sorgulanmasını reddetmek, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü ve özgürlüğünü savunmaktır. Binlerce kadın, kahkaha atarken çektikleri fotoğrafları ve videoları bu hashtag ile paylaşmıştır. Bu, sadece bir tepki değil, aynı zamanda dijital bir görsel manifesto haline gelmiştir. Kampanya, otoriteyi sert bir dille eleştirmek yerine, kahkaha ve mizah yoluyla onu etkisizleştirme ve alay etme stratejisini gütmüştür.

SONUÇ

Türkiye'deki dijital feminist aktivizm, 2015 yılında #ÖzgecanAslan ve #SendeAnlat ile sessizliği bozan bir çığlık olarak başlayıp, zamanla #ŞuleÇetİçinAdalet ve #UykularınKaçsın gibi kampanyalarla adli mekanizmaları denetleyen bir dijital dedektiflik ve kamuoyu mahkemesi gücüne evrilmiştir. Bu süreçte kadınlar, #ŞortumaDokunma ve #BacaklarınıTopla ile kamusal alandaki varlıklarını, #BenimBedenimBenimKararım ve #DirenKahkaha ile bedensel otonomilerini savunurken, #İstanbulSözleşmesiYaşatır gibi etiketlerle yasama süreçlerine doğrudan müdahale eden politik birer özneye dönüşmüşlerdir. #KadınKatliamıVar isyanıyla şiddetin sistematiğini teşhir eden bu hareket, #TransKadınlarYaşıyor vurgusuyla cisgender sınırlarını aşan kapsayıcı ve kesişimsel bir dayanışma ağı kurarak, yeni medyayı geri dönülemez bir hak arama meydanı ve kolektif bir dijital cephanelik haline getirmiştir.

Türkiye bağlamında bu dijital birikimi yorumladığımızda, karşımıza sadece bir sosyal medya olayı değil, adeta bir sosyal bir mutasyon çıkmaktadır. Bu süreci şu üç perspektifle okumak mümkündür. Birincisi, Türkiye'de yargı ve siyaset üzerindeki geleneksel denetim yolları (meydanlar, kurumlar, medya) daraldıkça, hashtagler birer alternatif adalet sarayı işlevi görmeye başlamıştır. Sosyal medya, dosya kapaklarının açılmasını sağlayan, delil toplama sürecini hızlandıran ve hâkimi kamuoyu vicdanına karşı sorumlu hissettiren dijital bir kürsüye dönüşmüştür.

[8] https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55279569
[9] https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59952350
[10] https://www.cnnturk.com/turkiye/bulent-arinc-kadin-herkesin-icinde-kahkaha-atmayacak-419563

Bu durum, Türkiye'ye özgü bir dijital kuvvetler ayrılığı yaratmıştır; yani yasama ve yargı durduğunda, dijital kamuoyu denetleyici bir dördüncü güç olarak devreye girmiştir. İkincisi, bu hareketler Türkiye'deki kadın kimliği arasındaki keskin sınırları (seküler-muhafazakâr, cis-trans) dijitalin anonimliği ve ortak acısı üzerinden esnetir. #DirenKahkaha'da seküler bir kadın ile #YalnızYürümeyeceksin'de muhafazakâr bir genç kadının veya #TransKadınlarYaşıyor diyen bir aktivistin aynı dijital sığınakta buluşması, Türkiye'nin kutuplaşmış siyasi atmosferine rağmen feminist hareketin en geniş tabanlı koalisyon olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dijital ağlar, fiziksel sokakta yan yana gelmesi zor olan grupları, hayatta kalma ortak paydasında birleştirme gücüne sahiptir. Son olarak, bu hashtag külliyatı Türkiye'nin kolektif hafıza kaybına karşı bir panzehir oluşturmaktadır. Normal şartlarda unutulup gidecek olan davalar, dijital arşivler ve periyodik olarak canlandırılan hashtagler sayesinde toplumsal belleğin canlı kalmasını sağlanmıştır. Türkiye'de devletin ya da medyanın unutturmaya çalıştığı her isim, bu dijital cephanelikte birer politik sembol olarak saklanır. Sonuç olarak Türkiye'de dijital aktivizm, artık yalnızca bir tepki verme biçimi değil, kadınların kendilerini devlet ve toplum karşısında korudukları, sınırlarını kendilerinin çizdiği özerk bir egemenlik alanı haline gelmiştir.

Özellikle anayasa değişikliği veya medeni kanun tartışmalarının odağa yerleştiği dönemlerde, hashtagler sadece birer protesto aracı değil, doğrudan yasama metinlerini denetleyen ve reddeden bir sivil güce dönüşebilir. Geçmişteki #İstanbulSözleşmesiYaşatır kampanyasında gördüğümüz savunma hattı, gelecekte yeni bir metin öneren veya toplumsal rızayı ölçen proaktif bir dijital referandum işlevi görecektir. Siyasal aktörlerin, dijitaldeki bu yankı odalarını hesaba katmadan strateji geliştirmesi artık imkânsız hale gelmiştir; çünkü sosyal medyadaki kadın blokları, Türkiye'nin en disiplinli ve en hızlı mobilize olan seçmen gruplarından birini temsil etmektedir.

Bu kadar güçlü bir dijital silahın elbette geri tepme riskleri, yapısal sınırlılıkları ve karanlık tarafları da bulunmaktadır. Dijital feminist aktivizmi romantize etmeden, Türkiye bağlamındaki kritik sınırlılıkları şu şekilde sıralamak mümkündür. İlk olarak, en büyük sınırlılık, adaletin sadece *trend olan* davalarda tecelli etmesi riskidir. Eğer bir cinayet sosyal medyada yeterince etkileşim almazsa (mağdurun profili, olayın yeterince dramatik bulunmaması vb.), yargı o dosyayı görmezden gelebilir. Bu durum, adaleti hukukun üstünlüğünden çıkarıp etkileşim sayısına endekslenmiş bir popülerlik yarışına dönüştürebilir. Dijital baskı bazen öyle bir boyuta ulaşır ki, yargıçlar delillerden ziyade sosyal medyadaki linç korkusuyla karar verebilir. Bu, uzun vadede hukuk devletinin temellerini zayıflatan bir unsurdur. İkinci olarak, insanların sadece bir hashtag paylaşarak vicdanlarını rahatlatması, fiziksel alandaki (sokak, mahkeme salonu, fiziki örgütlenme) mücadeleyi zayıflatabilir. *Tweet attım, görevimi yaptım* düşüncesi, kalıcı politik değişimin önündeki bir engeldir. Benzer şekilde, sürekli #KadınKatliamıVar etiketi altında korkunç detaylara maruz kalmak, toplumda bir süre sonra şiddet yorgunluğu ve duyarsızlaşma yaratabilir. Bunlara ek olarak, aktivistler failleri ifşa ederken, karşı grup veya trol ağları da mağdurları veya aktivistleri hedef alarak siber zorbalığı tırmandırabilir. Bir grup bu hashtagleri görürken, karşıt görüşteki gruplar kendi algoritmalarında tam tersi bir manipülasyonla (örneğin, #NafakaMağdurları) beslenebilir. Bu da toplumsal uzlaşı yerine kutuplaşmayı derinleştirme riski taşır.

Şu husus da unutulmamalıdır ki hashtagler, ancak internete erişimi olan, akıllı telefon kullanan ve dijital dili bilen kentli kadınların sesini duyurur. Türkiye'nin kırsalında, internetten uzak veya dijital okuryazarlığı olmayan bir kadının uğradığı şiddet, bu mecrada kendine yer bulamayabilir. Bu durum dijital aktivizmin temsiliyet gücünü sınırlar. Hashtag aktivizmi her ne kadar devrimsel bir güç taşısa da Türkiye'nin sosyo-ekonomik gerçekliği içerisinde erişim engeli nedeniyle ciddi bir temsil kriziyle karşı karşıyadır.

Sosyal medya odaklı bu mücadele, internete erişimi kısıtlı olan, akıllı telefon kullanan veya dijital okuryazarlığı gelişmiş kentli kadınların sesini önceleme eğilimindedir. Kırsal bölgelerde yaşayan, dijital mecralardan uzak tutulan veya teknolojiye erişimi erkek figürler tarafından denetlenen kadınların uğradığı şiddet, bu dijital ortamda genellikle kendine yer bulamaz. Bu durum, dijital aktivizmin sadece görünür olabilenlerin adaletini aradığı, sessiz kalmak zorunda bırakılan milyonlarca kadının ise bu dijital barikatın dışında kaldığı bir sınıfsal ve coğrafi asimetri yaratmaktadır. Dolayısıyla hashtagler, ancak dijitalin dışındaki saha çalışmalarıyla (barolar, yerel dernekler, kadın sığınakları) entegre edildiğinde gerçek anlamda kapsayıcı bir toplumsal dönüşüm yaratabilir. Ayrıca, tüm bu mücadelenin kâr amaçlı küresel şirketlerin platformlarında yürütüldüğünü de unutulmamalıdır. Bu şirketler, algoritmik bir değişiklikle veya hassas içerik diyerek feminist söylemleri sansürleyebilir ya da görünürlüğünü bir anda kısıtlanabilir. Mücadelenin bu platformlara bağımlı olması, hareketin kırılganlığıdır. Çıngıloğlu ve Gökkaya'nın da belirttiği üzere,

[…] dijital platformların feminist direnişi kolaylaştıran ancak tek başına yeterli kılmayan araçlar olduğunu [söylemek mümkündür]. Çevrimiçi alanlar hızlı mobilizasyon, düşük maliyet, geniş kitlelere erişim gibi avantajlar sunsa da kalıcı toplumsal dönüşüm için çevrimdışı eylemlilikle desteklenmesi gereklidir. Nitekim Türkiye örneğinde de en etkili sonuçlar, dijital kampanya ile sokak protestosunun veya hukuki mücadelenin iç içe geçtiği durumlarda alınabilmektedir. X platformundaki paylaşım trendleri, kadınların sesini duyurmak için yeni nesil yöntemleri benimsediğini ve bu yöntemlerin önemli ölçüde etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Çevrimiçi feminist direniş, toplumda giderek daha fazla yankı bulmakta ve ataerkil yapıları sarsmaktadır. Ancak bu mücadelenin sürdürülebilir olması için dijital ile fiziksel dünyanın birlikteliği, kapsayıcılığın sağlanması ve yeni stratejilerin geliştirilmesi önerilmektedir. (2025: 303)

Tüm bu yapısal sınırlılıklara ve erişim engellerine rağmen, Türkiye ekseninde dijital aktivizm sadece bir tepki aracı değil, toplumsal dönüşümün en kararlı öncüsü ve ana motorudur. Fiziksel meydanların daraldığı, geleneksel medyanın sessizleştiği ve kurumsal mekanizmaların hantallaştığı bir atmosferde hashtagler Türkiye'deki kadınlar için sadece birer etiket değil, adeta yıkılamayan son kale işlevi görmektedir. Bu dijital varlık, Türkiye'de değişimin öncüsüdür çünkü gündem belirleme gücüne sahiptir. Eskiden ana akım medyanın üçüncü sayfa haberi olarak gördüğü cinayetler, bugün dijital aktivizm sayesinde manşetleri ve siyasetin dilini belirleyen birer ulusal kriz halini almıştır. Sosyal medya, halkın neyi konuşacağını seçkinlerden alıp bizzat kadınlara devretmiştir. Adalet talebi demokratikleşmiştir. Ankara'daki bir davanın takibi, Türkiye'nin en ücra köşesindeki bir kadının tek bir paylaşımıyla ortak dava haline gelebilmektedir. Bu, adaletin sadece başkent salonlarında değil, dijital bir kolektif bilinçle aranabileceğini kanıtlamıştır. Korku duvarları aşılmıştır. Bir kadının dijitalde attığı çığlığın milyonlarca yankı bulması, şiddet uygulayan veya adaleti geciktiren aktörler üzerinde ciddi bir caydırıcı toplumsal basınç oluşturmaktadır.

Tüm sınırlılıklarına rağmen, dijital aktivizm Türkiye'de henüz kusursuz bir çözüm sunamasa da değişimin fitilini ateşleyen, toplumu uykusundan uyandıran ve adaleti herkes için talep eden en dinamik sivil iradedir. Dijital aktivizmin, Türkiye'nin demokratik hafızasını taze tutan ve eşitlik mücadelesini geri dönülemez bir yola sokan bir tarihsel kırılma olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Alikılıç, Ö., & Baş, Ş. (2019). Dijital feminizm: hashtag'in cinsiyeti. Fe Dergi, 11 (1), 89-111.

Altuntaş, B., & ve Yeniçeri-Alemdar, M. (2022). Dijital feminist aktivizmde iletişim ağı olarak Twitter kullanımı. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 10 (2), 862-891.

Arslan, F., & Gül Ünlü, D. (2023). Feminist aktivizmin sesinin duyurulması sürecinde yeni medya: olanaklar ve engellere dair uzman görüşleri üzerinden bir değerlendirme. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 38, 6-29.

Aydoğdu Çelik, M., & Çelik, Y. (2025). Dijital feminist aktivizmin yükselişi: Gisèle Pelicot örneği. 8. Uluslararası Dünya Kadın Çalışmaları Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, 457-464.

Coşkun Tuna, P., & Türkölmez, O. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 4 (2), 211-240.

Çıngıloğlu, U., & Gökkaya, Y. C. (2025). Dijital feminizm ve kadın direnişi pratikleri: Türkiye'deki feminist X (Eski Adıyla Twitter) hesapları üzerine karma yöntemli bir analiz. İmgelem, Yeni Medya Çalışmaları Özel Sayısı, 269-314.

Davarcıoğlu Özaktaş, F. (2025). Dijital aktivizm: dijitalleşme çağının toplumsal hareketi. İzmir Yönetim Dergisi, 6 (Özel Sayı), 142-159.

Fotopoulou, A. (2016). Digital and network by default? Women's organisations and the social imaginary of networked feminism. İçinde Feminist Activism and Digital Networks: Between Empowerment and Vulnerability. (Ed. A. Fotopoulou), London: Springer Nature.

Gedik, E. (2020). Dünyada ve Türkiye'de dijital feminizm incelemesi: gençlerin dijital aktivizm deneyimleri. Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 5, 123-136.

İrak, H. (2022). Dijital aktivizm ve İran kadın hareketleri üzerine kavramsal bir inceleme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 10 (2), 829-861.

Kaya, Ş. (2018). Kadın ve sosyal medya. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 563-576.

Kiraz, S., & Kestel, S. (2017).Kadınların madun sorunsalı ve bir alternatif olarak yeni medyada dijital aktivizm: Change.org. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 53, 139-163.

Özkan, S. (2018). Kadına yönelik şiddet ve sosyal medya aktivizmi: kadın cinayetlerini durduracağız platformu örneğinde içerik analizi. Yeni Düşünceler, 9, 57-69.

Şen, A. F., & Kök, H. (2017). Sosyal medya ve feminist aktivizm: Türkiye'deki feminist grupların aktivizm biçimleri. Atatürk İletişim Dergisi, 13, 73-86.

KADINLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE VE ALMANYA'DA EĞİTİM POLİTİKALARI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA*

Yasemin AYBAR
Milli Eğitim Bakanlığı, Safranbolu fatih Sultan Mehmet Fen Lisesi
ORCID: 0000-0002-3980-372X

Prof. Dr. Gülay GÜNAY
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölüm
ORCID: 0000-0002-1682-5213

ÖZET
Bu çalışma, kadınlara yönelik sosyal politikaların eğitim politikaları bağlamında Türkiye ve Almanya örneği üzerinden karşılaştırmalı ve eleştirel bir perspektifle incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma, sosyal hizmet yaklaşımı temelinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak yürütülmüş; anayasal düzenlemeler, yasal metinler, uluslararası sözleşmeler ve OECD istatistikleri analiz edilmiştir. Bulgular, her iki ülkede de eğitim hakkının hukuki düzeyde güvence altına alındığını ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin resmi politika belgelerinde temel ilke olarak benimsendiğini göstermektedir. Ancak uygulama düzeyinde ortaya çıkan sonuçlar, bu yasal çerçevenin kadınlar açısından eşit ve kapsayıcı biçimde hayata geçirilmediğine işaret etmektedir. Almanya'da erken çocukluk eğitimi ve yükseköğretim başta olmak üzere kadınların eğitime katılımı, kurumsallaşmış refah devleti anlayışı ve süreklilik gösteren sosyal politika mekanizmalarıyla desteklenmektedir. Buna karşın Türkiye'de eğitim politikalarının kadınlara yönelik sosyal politika hedefleriyle yeterince bütünleşmediği, özellikle erken çocukluk eğitimi, yaşam boyu öğrenme ve ileri yaş kadınların eğitime katılımı alanlarında önemli yapısal eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Yasal düzenlemelerin varlığına rağmen, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler, kadınların eğitim süreçlerine erişimini ve bu süreçte kalıcılığını sınırlayan temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye'de kadınlara yönelik sosyal politikaların yalnızca normatif düzeyde değil, uygulama ve izleme mekanizmalarıyla desteklenen; erken çocukluk eğitimini zorunlu ve erişilebilir kılan, toplumsal cinsiyet eşitliğini yapısal bir politika hedefi haline getiren bütüncül bir eğitim politikası çerçevesiyle yeniden ele alınması gerektiğini önermektedir.
Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet, kadınlara yönelik sosyal politikalar, eğitim politikaları, karşılaştırmalı analiz

* Bu çalışma Yasemin Aybar tarafından Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında sunulmuş olan "Sosyal hizmet bağlamında kadınların korunmasına yönelik sosyal politika uygulamaları: Türkiye – Almanya örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır

THE TRANSFORMATION OF SOCIAL POLICIES FOR WOMEN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATION POLICIES IN TURKEY AND GERMANY

ABSTRACT
This study aims to examine social policies for women within the context of education policies from a comparative and critical perspective, using the examples of Turkey and Germany. The research was conducted using document analysis, a qualitative research method based on a social work approach; constitutional regulations, legal texts, international conventions, and OECD statistics were analyzed. The findings show that in both countries, the right to education is guaranteed at the legal level and gender equality is adopted as a fundamental principle in official policy documents. However, the results at the implementation level indicate that this legal framework is not implemented equally and inclusively for women. In Germany, women's participation in education, especially in early childhood education and higher education, is supported by an institutionalized welfare state approach and continuous social policy mechanisms. In contrast, in Turkey, it is observed that education policies are not sufficiently integrated with social policy goals for women, and there are significant structural deficiencies, particularly in the areas of early childhood education, lifelong learning, and the participation of older women in education. Despite the existence of legal regulations, traditional gender roles and socio-economic inequalities stand out as the main factors limiting women's access to and retention in educational processes. In this context, the study suggests that social policies for women in Turkey should be re-evaluated not only at the normative level but also within a holistic education policy framework supported by implementation and monitoring mechanisms; making early childhood education compulsory and accessible; and making gender equality a structural policy objective.
Keywords: gender, social policies for women, education policies, comparative analysis

GİRİŞ
Türkiye'de kadının toplum içerisinde görünür olması, Cumhuriyet sonrası dönemle ilişkilendirilse de aslında Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kadınların toplumsal konumları üzerine düşünüldüğü, çalışmalar yapıldığı ve eserler yazıldığı görülmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde de batılılaşma ve modernleşme hareketleriyle kadınların içerisinde bulundukları şartları iyileştirmeye çalıştıkları, eğitimlerine önem vermeye başladıkları, kadınların seslerini duyurmaya çabaladıkları söylenebilir (Şemşek, 2020, s.192). Ülkemizde kadınların eşitlik ve özgürlük hareketleri 1900'lerde ortaya çıkmıştır (Gökçimen, 2008, s.9). Türkiye'de kadınlar için önemli gelişmelerin yaşandığı dönem 1908-1920 II. Meşrutiyet Dönemi olmuştur. Özelikle kadınların yükseköğrenimde eğitim almaya başlamaları II. Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşen önemli gelişmeler arasında sayılmaktadır. Bu dönemde kadın öğretmenlere ihtiyaç duyulması ve kadın hareketlerinin de etkisiyle kadınların üniversite eğitimine kabul edilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda 1914 yılında İstanbul'da 3 yıllık bir yükseköğrenim kurumu olan İnas Darülfununu kurulmuştur (Uyar ve Ertuğrul, 2020, s.66). II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların hayatları incelenmiş, kitaplar yazılmıştır. Çeşitli dernekler kurularak kadın hakları, kadınların konumları ve kadınların eğitimleri ile ilgili şartlar değişmeye başlamıştır. Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar, Belkıs Şevket ve Şukufe Nihal gibi isimler özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında kadın haklarının elde edilmesi konusunda öncülük etmiş isimler olarak tarihte yerlerini almışlardır (Çakır, 2011, s.415; Karaca, 2011, s.93-110).

Türkiye'de kadınların toplumsal konumlarındaki eşitsizliklerin giderilmesi, eğitimden sağlığa, güvenlikten istihdama kadar pek çok konuda yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve kamusal alanda erkeklerle birlikte eşit olanaklara ve kaynaklara ulaşmalarının sağlanması için anayasa başta olmak üzere pek çok kanun, yasa, tüzük ve yönetmelikte düzenlemeler yapılmıştır.
Cumhuriyet Döneminde kadınların kazandıkları bazı haklar o günün koşullarında büyük kazanımlar olsa da günümüzde yetersiz kalmaktadır. Zaten Cumhuriyet Dönemi'nde kadın algısı da tam anlamıyla değişmemiştir. Atatürk'ün Cumhuriyeti kurma sürecinde erkekleri ekonomiden sorumlu kesim, kadınları aileden sorumlu kesim olarak nitelendirmesi modern Türk kadınının toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirici bir rol oynamıştır.
Özellikle 1960'lı yıllarda Avrupa'da sosyalist hareketlerin önderliğinde şekillenen II. Dalga Kadın Hareketlerinin etkisi 1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye'de de kadın hareketlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönem içinde Türkiye'de kurulan kadın derneklerinin önderliğinde ve çabalarıyla kadınlara yönelik sosyal politikaların hazırlanması ve uygulanması hız kazanmıştır (Sancar, 2016, s.32-57). 1990'lı yıllarda ise daha gözle görülür adımlar atılmıştır. Üniversitelerde kadın araştırma merkezleri ve enstitüleri, sivil kuruluşlar bünyesinde kadın örgütleri kurulmuştur ve daha bilimsel alanda çalışmaya başlamışlardır (Karataş, 2009, s.1660).
Ülkelerin refah düzeyleri, ekonomik yapıları ve kültürel normları doğrultusunda sosyal politika ve programları, özellikle de kadına yönelik sosyal politika uygulamaları farklılık göstermektedir (Aytaç, 2020, s.380). Bu farklılıkların karşılaştırmalı olarak incelenmesi, kültürel açıdan farklı ülke örneklerinde kadının güçlendirilmesi ve toplumsal kalkınmanın öznesi hâline gelmesine yönelik uygulamaların belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle eğitim alanında uygulanan sosyal politikalar, kadınların toplumsal statüsünün yükseltilmesinde ve fırsat eşitliğinin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.
Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti'nde kadınların eğitim yoluyla güçlendirilmesi ve toplumsal kalkınmaya tam ve etkin katılımlarının sağlanmasına yönelik uygulanan sosyal politikaların karşılaştırılması ve analiz edilmesidir. Almanya'nın köklü sosyal politika geleneğine ve gelişmiş eğitim ve sosyal hizmet kurumlarına sahip olması, Avrupa Birliği'nin kurucu ülkelerinden biri olması ve sosyal politika alanındaki tarihsel öncülüğü, bu ülkenin karşılaştırmalı analiz için tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Almanya ile Türkiye'nin nüfus büyüklüğü bakımından benzerlik göstermesi de Almanya'yı Türkiye açısından anlamlı bir karşılaştırma modeli hâline getirmektedir.
Almanya'daki eğitim temelli sosyal politika uygulamalarının incelenmesi, Türkiye'de mevcut durumun analiz edilmesine katkı sağlayacak; kadınların eğitimde fırsat eşitliğinin güçlendirilmesine yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler konusunda öneriler geliştirilmesine zemin oluşturacaktır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, Türkiye ile Almanya'nın kadınların eğitim alanında korunmasına, desteklenmesine ve güçlendirilmesine yönelik sosyal politika uygulamalarını karşılaştırmaktır. Bu çalışma ile Türkiye'de kadınların eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik mevcut ve gelecekte yapılabilecek yasal ve kurumsal düzenlemelere ilişkin değerlendirme ve öneriler sunulması hedeflenmektedir.

Türkiye'de ve Almanya'da Kadınlara Yönelik Eğitim Politikaları

Temel insan haklarından olan eğitim hakkı kadınların diğer haklarını bilmesi ve etkin bir şekilde kullanabilmesi açısından ilk sırada yer almaktadır. Yani eğitim temel bir insan hakkı olduğu kadar diğer insan haklarından yararlanmada bir önkoşuldur (Tüzün, 2009, s.7). Eğitim önce bireysel sonra toplumsal gelişim ve değişimin aracıdır. Kadınların toplumsal gelişime ve değişime katkıda bulunabilmeleri ve toplumsal hayatta aktif bir rol alabilmeleri için eğitim imkanlarından erkeklerle eşit şekilde faydalanmaları gerekmektedir.

Kendileri ve aileleri için kaliteli bir yaşama ve yüksek yaşam standartlarına sahip olabilmeleri adına eğitim şarttır ve eğitim, kadınların yetkinliklerini ve özgüvenlerini arttırmada etkin bir rol oynamaktadır (Ertürk, 2015, s.146).

Dünyada eğitim ve öğretim alanında hızlı ilerleme ve gelişmeler yaşanmaktadır ancak dünyanın pek çok ülkesinde kadın ve eğitim konusu halen önemli bir sorundur. (Demiray vd., 2015, s.101). Eğitim ve öğretim kadın erkek herkesin eşit bir biçimde yararlanması gereken bir hak olmasına rağmen dünyada kadın ve erkek arasında eğitim hakkına erişimde farklar olduğu görülmektedir (Timurturkan, 2009, s.145). Toplumlarda eğitim hakkının kullanılmasına yönelik yaşanan bu sorunun ve farkların nedeni toplumsal cinsiyet eşitsizliği, cinsiyetçi tutumlar ve kalıplaşmış ön yargılardır (Özaydınlık, 2014, s.96). Ataerkil toplum yapısı nedeniyle kadınların eğitim fırsatlarından yeteri kadar faydalanamadıkları gözlemlenmektedir (Ağaoğlu, 2006, s.107). Aslında önemle üzerinde durulması gereken konu eğitime dair yasal düzenlemelerin tümünde fırsat eşitliğinin ilke kabul edilmesi ve bu doğrultuda kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın herkese eşit eğitim olanakları sunulmasıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, sosyal hizmet perspektifinden kadının güçlendirilmesi ve korunmasına yönelik eğitim alanında mevcut sosyal politika uygulamalarının Türkiye-Almanya düzleminde karşılaştırılmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğine başvurulmuştur. Gözlem, görüşme ve doküman analizi yöntemleriyle toplanan verilerin kodlanması, analiz edilmesi ve yorumlanması sistematik bir yaklaşımı gerektirmektedir (Coffey ve Atkinson, 1996). Dokümanlar (yazılı belgeler) tarihsel dönemlerin her aşamasında yeni bilgilere ulaşmada en önemli temel kaynakları oluşturmuştur. Bu açıdan ele alındığında oldukça zengin bir içeriğe sahiptirler ve doküman incelemesi, hedeflenen konu ile ilgili tüm bu materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman analizi araştırılacak konu ile ilgili literatür taraması dahil tüm bilgi ve belgelerin sistematikleştirilmesini sağlamaktadır. Bu yüzden dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili şekilde kullanılan bilgi kaynaklarıdır. Böylece araştırmacılar ihtiyaçları olan veri ve bilgileri gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde etmektedirler (Mogalakwe, 2006, s.221). Doküman analizinin avantajları; düşük maliyet ve ekonomiklik, kullanılabilirlik, örneklem büyüklüğü, uzun süreli analiz, bireysellik ve özgünlük bir de tepkiselliğin olmamasıdır (Sak, vd., 2021, s.237-238). Doküman analizinin dezavantajları ise; detayların yetersizliği, bilginin kontrolsüz ve denetimsiz büyümesi, konuya ilişkin eksik bilgi içerebilmesi, bazı durumlarda dokümanlara erişim zorluğu, dokümanların olaylar ve sosyal bağlamlar hakkında çarpıtılmış görüşler sunması ve standart bir formatının olmamasıdır (Sak, vd., 2021, s.239-240).

Bu çalışmanın kapsadığı kadının eğitim fırsatlarından eşit bir şekilde yararlanmasına yönelik sosyal politika uygulamaları konusunun incelenmesi ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesi açısından doküman incelemesi önemlidir. Verilerin toplanması aşamasında Almanya ve Türkiye'de kadının korunmasına yönelik sosyal politika uygulamaları ile ilgili kanun, tüzük, yönetmelik, kitap ve makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan ve kamu kurumlarının resmi internet sitelerinden yararlanılmıştır. Günümüzde araştırma alanı olarak internet aracılığıyla, normal şartlarda ulaşamayacağımız alan ve mekanlara ulaşılabilmekte ve böylece derinlemesine ve karşılaştırmalı olarak çalışmalar yapmak olası hale gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.221). Bu nedenle dijital boyutun sağlayacağı bu imkanlardan da yararlanılacaktır. İnternet bulunduğumuz coğrafyanın sınırlarının dışına çıkmak ve araştırma alanımızı genişletmek için büyük bir fırsat sunmaktadır (Markham, 2004). Bu çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilecek veriler betimsel analiz yaklaşımı kullanılarak çözümlenecektir. Elde edilen bilgiler önce sistematik bir şekilde betimlenecek, açıklanacak, yorumlanacak ve sonuçlara ulaşılacaktır.

Verilerin analizi ve yorumlanması kısmında, araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bilgiler kadınların korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik sosyal politika uygulamalarında eğitim, sağlık, istihdam ve şiddet başlıkları altında tasnif edilmiş, değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Bulgu ve analizler sosyal hizmet perspektifinden yorumlanarak rapor haline getirilmiş ve çalışma tamamlanmıştır. Çalışmamızdaki veri toplama süreci Şema.1'de açıkça görülmektedir:

Şema.1: Veri Toplama Süreci

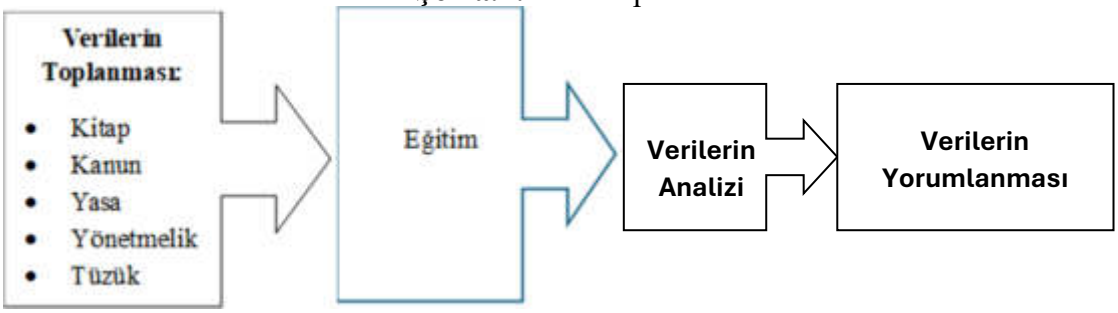

BULGULAR

Türkiye'de Eğitim Alanında Yapılan Düzenlemeler

Eğitim, temel bir insan hakkı olmasının yanı sıra diğer haklardan yararlanmanın da ön koşuludur. Kadınların toplumsal hayata etkin katılımı, ekonomik bağımsızlık kazanmaları ve karar alma süreçlerinde yer almaları eğitim düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Buna rağmen dünya genelinde eğitim hakkına erişimde kadınlar ve erkekler arasında eşitsizlikler devam etmektedir. Bu eşitsizliklerin temelinde toplumsal cinsiyet kalıpları, ataerkil yapı ve fırsat eşitsizlikleri yer almaktadır (Demiray vd., 2015, s.99; Oğuz, 1992, s.234-235).

Kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi yalnızca bireysel değil, toplumsal kalkınma açısından da belirleyicidir. Eğitimli kadınlar, aile içi karar mekanizmalarında daha etkin olmakta, çocukların eğitimine daha fazla katkı sunmakta ve gelecek kuşakların gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle eğitim politikalarında cinsiyet eşitliği temel ilke olarak benimsenmelidir (Günay ve Boylu, 2016, s.16; Bener, 2009, s.96). Ülkemizde yürürlükte olan farklı kurumlara ilişkin yasal düzenlemelerde eğitim alanında doğrudan kadınlara ve kız çocuklarına yönelik hazırlanmış maddelere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Kanunlarda eğitim alanında doğrudan kadınlara yönelik hazırlanmış olan maddeler

KANUN	MADDE
MEB	4. madde: eğitim kurumlarının dil, din, ırk, cinsiyet ve engellilik ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğunu belirtmektedir. 7. madde: eğitim görmenin her Türk vatandaşının hakkı olduğunu ifade etmektedir. 8. madde: eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlandığını belirtmektedir.
YÖK	**7. madde: Yükseköğretim kurumlarında ve bu kurumlara girişte imkan ve fırsat eşitliği sağlayacak önlemleri alacağını ifade etmektedir.**

Kaynak: MEB Kanunu, YÖK Kanunu

Tablo 1 değerlendirildiğinde fırsat ve imkan eşitliği çerçevesinde doğrudan eğitim alanında kadınlara yönelik maddeler olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca 2012 yılında yapılan değişiklikle kız ve erkek çocukları için mecburi eğitim süresi 12 yıla yükseltilmiştir.
Eğitim hakkı uluslararası sözleşmelerde ise BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26., BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. ve 14., BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde garanti altına alınmıştır (Ataman, 2008, s.7). Türkiye birçok uluslararası sözleşme ve belgeyi imzalayarak kadınların ve kız çocuklarının eğitimine önem verdiğini ve onların konumlarının yükseltilmesine taraf olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de Türkiye'nin taraf olduğu eğitime yönelik hazırlanmış olan uluslararası belgeler kronolojik sırayla gösterilmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin Eğitim Konusunda imzalamış Olduğu Uluslararası Belgeler

TARİH	SÖZLEŞMENİN ADI	SÖZLEŞMENİN KONUSU
1948	BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	26.maddesi ile her şahsın öğrenim hakkı olduğunu ve öğrenimin hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasız olduğunu ifade etmektedir
1966	**BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi**	**13.maddesi herkese eğitim hakkı tanınacağını, 14.maddesi ise herkes için ¸ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin uygulanacağını bildirmektedir.**
1985	CEDAW	10.madde: Kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olmaları adına ayrımcılığı önleyen tüm tedbirleri alacağını bildirir.
1985	**Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri**	**Kadın için eşitlik, kalkınma ve barış konularında; kurucu ve yasal adımlar, sosyal katılımda eşitlik, siyasi katılım ve karar almada eşitlik kategorilerinde kararlar kabul edilmiştir.**
1990(Tayland)	Herkes İçin Eğitim Dünya Deklarasyonu	Herkes için eğitim, çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin cinsiyet eşitliği doğrultusunda temel eğitimden yararlanmalarını hedefleyen küresel bir programdır. Temel ilgi alanları: temel eğitim, yetişkin okuryazarlığı, cinsiyet eşitliği ve eğitimde kalite sorunlarıdır.
1990	**Çocuk Hakları Sözleşmesi**	**28. ve 29.maddeleri ile taraf devletler çocukların eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde gerçekleştirilmesi görüşündedirler.**
1993(Viyana)	Uluslararası İnsan Hakları Konferansının Eylem Platformu	Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen ilk insan hakları konferansıdır. Beyannamenin ana başlıklarından bazıları: eğitim ve öğretim, insan hakları bilincini güçlendirme ve kadınların eşit statüsü ve insan haklarıdır.
1994(Kahire)	**Uluslararası Kalkınma ve Nüfus Konferansı Eylem Planı**	**Nüfus, kalkınma ve eğitim konuları dahil kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi bakımından önem arz eden konuları içermektedir.**
1995	Pekin Eylem Platformu	Kadın ve eğitim alanında belirlediği stratejik hedeflerle eğitime eşit ulaşılabilirliği sağlamayı garanti eder.

Uluslararası alanda kadınların eşit eğitim hakkına sahip olabilmeleri adına CEDAW'ın (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) ve Pekin Eylem Platformu'nun önemi büyüktür. CEDAW'ın 10. maddesi kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde kadınların eşit hakka sahip olmaları adına ayrımcılığı önleyen tüm tedbirlerin alınacağını bildirmektedir. CEDAW ve Pekin Eylem Platformu özellikle eğitimde cinsiyet eşitliği açısından önemlidir.

TÜİK (2022) verilerine göre 2008-2020 arasında okuryazarlık oranı artmıştır; ancak kadınların oranı erkeklerin gerisindedir. Yükseköğretimde ise kadınların özellikle beşerî bilimler, eğitim ve sağlık alanlarında yoğunlaştığı; mühendislik ve bilişim alanlarında oranlarının düşük olduğu görülmektedir.

Son yıllarda özellikle eğitim konusunda gerçekleştirilen sosyal politika uygulamaları ve çeşitli teşvikler sonucunda diğer pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de eğitim konusunda cinsiyetler arasındaki eşitsizlik ortadan kalkmaya başlamıştır.

Her ne kadar sosyal politika uygulamalarında eğitim konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş olsa da halen aktif olarak eğitim yaşamında cinsiyetler arasındaki fark gözetilmeye devam etmektedir. Erkekler sayısal içerikli alanlara yönlendirilirken kadınlar sözel içerikli bölümlerde eğitimlerine devam etmektedir. TÜİK (2021) verilerine göre, Tablo 3'de Öğretim Alanlarına Göre Yüksek Öğretimde Öğrenci Sayı ve Oranları verilmiştir. Genel olarak Tablo 3 değerlendirildiğinde kız öğrencilerin özellikle beşeri bilimler ve sanat, eğitim, sağlık ve refah gibi alanlarda oranlarının daha yüksek olduğu, Bilişim ve İletişim Teknolojileri, iş, yönetim ve hukuk, mühendislik, imalat ve inşaat alanlarında ise oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Öğretim Alanlarına Göre Yüksek Öğretimde Öğrenci Sayı ve Oranları

Öğretim Alanı	**Erkek**		**Kadın**		**Toplam**	
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	**Sayı**	**%**
Bilim ve İletişim Teknolojileri	71.305	3,8	30.956	1,8	102.261	2,8
Beşeri Bilimler ve Sanat	**264.558**	**14,1**	**341.279**	**19,5**	**605.837**	**16,7**
Doğa Bilimleri, Matematik ve İstatistik	47.817	2,6	55.544	3,2	103.361	2,9
Eğitim	**98.004**	**5,2**	**152.112**	**8,7**	**250.116**	**6,9**
Hizmetler	118.857	6,3	68.810	3,9	187.667	5,2
İş, Yönetim ve Hukuk	**815.161**	**43,5**	**555.481**	**31,8**	**1.370.642**	**37,9**
Mühendislik, İmalat ve İnşaat	319.486	17,1	137832	7,9	457.318	12,6
Sağlık ve Refah	**136.733**	**7,3**	**405.248**	**23,2**	**541.981**	**15,0**

Kaynak: TÜİK (2021)

Türkiye'de kız çocuklarının eğitime katılımını artırmaya yönelik çok sayıda kampanya ve proje yürütülmektedir. *"Haydi Kızlar Okula"*, *"Baba Beni Okula Gönder"*, *"Türkiye'nin Mühendis Kızları"* gibi projeler bu kapsamda önemlidir. Ayrıca Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi (2018-2023) eğitimde fırsat eşitliğini hedeflemektedir (ASHB, 2018).

Tüm bu çalışmaların etkisiyle Türkiye'deki okullaşma oranlarındaki kadın-erkek farkı gittikçe azalmaktadır. Ülkemizde yapılan tüm çalışmalar değerlendirildiğinde bilinçli ve nitelikli bir eğitim süreciyle kadınların toplumsal anlamda rol ve statülerinin yükseltileceği söylenebilir. Nitelikli ve kaliteli eğitim konusunda en yetkili üst kurum devlettir. Kadının hem aile hem toplum içinde etkin bir rol oynaması için eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit şekilde yararlanması gerekmektedir. Kadınların her alanda güçlendirilmesi ve geliştirilmesiyle kalkınma sağlanmış, bugün ve gelecek nesillere toplumsal cinsiyet eşitliği aktarılmış olacaktır. Kadın ve eğitim konusu cinsiyetçi bakış açısıyla değil insan olma bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Toplumumuzda var olan geleneksel kadın erkek rollerinin aksine, eşitlikçi bir yaklaşımı benimseyen eğitim anlayışıyla örgün ve yaygın eğitim kurumlarında çocukluktan her yaştaki bireye kadar ulaşılmaya ve bu anlayış aşılanmaya çalışılmalıdır (Günay ve Bener, 2011, s.168). Kurumsal çabaların yanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla kadınların ve erkeklerin, yine örgün ve yaygın eğitim kurumlarında ve eğitimin her aşamasında yasalar, elde edilen haklar, uluslararası sözleşmeler ve kararlar konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir (Demiray vd., 2015, s.132). Eğitimin, cinsiyet farkı gözetmeden bir insan hakkı olduğu ve özellikle kız çocuklarının bu haktan yoksun bırakılmasının temel hak ve özgürlükler anlamında bir hak ihlali olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Çağdaş, demokratik ve yüksek refah seviyesine ulaşan toplumlara gidişin yolu eğitimden geçmektedir (Gökkaya, 2018, s.51). Günümüzde kadınların, toplumsal eşitlik konusundaki mücadeleleriyle elde ettikleri başarıda eğitimin önemi ve rolü büyüktür. Kadınların toplumdaki konumlarını yükseltmelerinde, kaynaklara erkeklerle eşit erişimdeki mücadelelerinde ve toplumda etkin rol almalarında kadınların eğitim düzeylerinin yükselmeleri etkili olmaktadır (Günay vd., 2016, s.282).

Almanya'da Eğitim Alanında Yapılan Düzenlemeler

Almanya'da eğitimden yetkili bakanlık "Bundes Ministerium für Bildung und Forschung (BMBF-Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığıdır)". Tüm eyaletlerin eğitim, bilim ve kültür alanlarına yönelik yetkileri bulunmaktadır ve eğitim, federal ve eyalet hükümetleri tarafından finanse edilmektedir. Eğitim konusunda bakanlık, federal ve eyalet hükümetleri birlikte çalışmaktadır ve Alman Anayasası (Grund Gesetz-GG) tüm finansman faaliyetleri için çerçeve oluşturmaktadır. Anayasa ayrıca federal hükümetin hangi konulardan sorumlu olduğunu da belirtmektedir. Okullar ve üniversiteler daha çok federal eyaletlerin çalışma alanıdır (BMBF, 2022). Almanya eğitim sisteminin iki önemli özelliği vardır. Birincisi öğrencileri ilgi ve yeteneklerine göre erken yaşta tanıyıp yönlendirmeye başlamaktadırlar ve bunu başarılı bir şekilde uygulamaktadırlar. İkincisi ise Almanya bir sanayi ülkesi olduğu için meslek eğitimine özellikle önem vermektedir (Ertan Kantos, 2007, s. 145).

Almanya'da eğitimden Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (BMBF) sorumludur; ancak sistem federal yapıya dayalıdır ve eyaletler geniş yetkilere sahiptir. Eğitim zorunlu ve ücretsizdir. Sistem erken yaşta yönlendirme esasına dayanır ve mesleki eğitime büyük önem verilir (BMBF, 2022).

Tarihsel süreçte kadınların eğitime erişimi kademeli olarak genişlemiştir. 1901 yılında kız öğrenciler yükseköğretime kayıt hakkı elde etmiş, 1949'dan itibaren karma eğitime geçilmiştir. Alman Anayasası eğitim özgürlüğünü güvence altına almaktadır (Ertan Kantos, 2007, s. 147). Federal Almanya Cumhuriyetinin tarihsel süreçte eğitime yönelik yükümlülük taşıdığı uluslararası belgelere Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Almanya'nın Eğitim Konusunda imzalamış Olduğu Uluslararası Belgeler

TARİH	SÖZLEŞMENİN ADI	SÖZLEŞMENİN KONUSU
1948	BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	26.maddesi ile her şahsın öğrenim hakkı olduğunu ve öğrenimin hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasız olduğunu ifade etmektedir
1966	BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	13.maddesi herkese eğitim hakkı tanınacağını, 14.maddesi ise herkes için ,ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin uygulanacağını bildirmektedir.
1985	CEDAW	10.madde: Kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olmaları adına ayrımcılığı önleyen tüm tedbirleri alacağını bildirir.
1985	Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri	Kadın için eşitlik, kalkınma ve barış konularında; kurucu ve yasal adımlar, sosyal katılımda eşitlik, siyasi katılım ve karar almada eşitlik kategorilerinde kararlar kabul edilmiştir.
1990(Tayland)	Herkes İçin Eğitim Dünya Deklarasyonu	Herkes için eğitim, çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin cinsiyet eşitliği doğrultusunda temel eğitimden yararlanmalarını hedefleyen küresel bir programdır. Temel ilgi alanları: temel eğitim, yetişkin okuryazarlığı, cinsiyet eşitliği ve eğitimde kalite sorunlarıdır.
1990	Çocuk Hakları Sözleşmesi	28. ve 29.maddeleri ile taraf devletler çocukların eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde gerçekleştirilmesi görüşündedirler.
1993(Viyana)	Uluslararası İnsan Hakları Konferansının Eylem Platformu	Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen ilk insan hakları konferansıdır. Beyannamenin ana başlıklarından bazıları: eğitim ve öğretim, insan hakları bilincini güçlendirme ve kadınların eşit statüsü ve insan haklarıdır.
1994(Kahire)	Uluslararası Kalkınma ve Nüfus Konferansı Eylem Planı	Nüfus, kalkınma ve eğitim konuları dahil kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi bakımından önem arz eden konuları içermektedir.
1995	Pekin Eylem Platformu	Kadın ve eğitim alanında belirlediği stratejik hedeflerle eğitime eşit ulaşılabilirliği sağlamayı garanti eder.

Almanya'da yükseköğretime giriş oranları yüksektir. Genç kadınların üniversiteye katılım oranı erkeklere yaklaşmış, bazı alanlarda aşmıştır. Ancak mühendislik gibi alanlarda cinsiyet farkı devam etmektedir.

Günümüz Almanya'sında kadınlar her zamankinden daha iyi eğitim almaktadır. Üniversite öğrenimlerinin başında genç kadınların oranı yüksektir. Ayrıca üniversite eğitimi sonrasında doktora eğitiminde bu oranın %45 olduğu göze çarpmaktadır.

Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı'nın üniversitelerde gerçekleştirmek istedikleri hedeflerden biri kadın-erkek arasındaki eşitliği sağlamak ve cinsiyet eşitliğine dayalı bir üniversite kültürü oluşturmaktır. Bunun önkoşulu ise üniversitelerin ve araştırma kurumlarının eşitlik için daha fazla çalışma yapması ve daha çok önlem almasıdır (BMBF, 2022). Eşitliği teşvik için Almanya Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, Birleşik Bilim Konferansında federal eyaletlerle işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu işbirliğinin çalışma grubu "Bilim ve Araştırmada Eşit Fırsatlar (GWK)" çalışma grubudur.
Kadın Profesör Programı (PP), Misyon MINT ve Girls' Day gibi projelerle kadınların akademide ve teknik alanlarda temsili artırılmaya çalışılmaktadır. Almanya'da eğitim alanında ve mesleki alanda cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesine yönelik olarak kadınlar, toplumsal cinsiyet algıları dışında çoğunlukla erkeklerin tercih ettikleri meslekleri seçmeleri için cesaretlendirilmektedir. Bunun için federal hükümet birçok projeyle 1997 yılından itibaren"Mühendislik Bölümleri" ve "Endüstriyel Bölümler" için ağırlıklı olarak kız öğrencileri almaya başlamıştır (Merter, 2007, s.223).

Türkiye ve Almanya'daki Eğitim Alanında Sosyal Politika Uygulamalarının Karşılaştırılması

Türkiye ve Almanya'da eğitim alanında sosyal politika uygulamalarının karşılaştırılmasında öncelikle her iki devletin de Anayasalarındaki ilgili maddelerine yer vermekte fayda görülmektedir. Eğitimde genellik ve eşitlik ilkesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesi ve Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın 5. maddesinde belirtilmiştir. Eğitim her iki ülkede de kız ve erkek çocukları için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Türkiye'de Almanya'dan daha önce karma eğitim verilmeye başlanmıştır. Türkiye'de 1924 yılından itibaren Almanya'da ise 1949 yılından itibaren karma eğitime geçilmiştir. Türkiye'de eğitime zorunlu başlama yaşı 5,5-6 iken Almanya'da 6'dır. Zorunlu eğitim süresi ise Türkiye'de 12 yıldır (2012 yılında yapılan değişiklik itibariyle). Almanya'da 5 yılı ortaokul 1. devre ve 3 yılı ortaokul 2. devre olmak üzere 9-12 yıldır (Tablo 5).

Tablo 5: Almanya ve Türkiye'de Zorunlu Eğitime Başlama Yaşı ve Zorunlu Eğitim Süresi

ÜLKELER	YAŞ	SÜRE
Almanya	6	9-12 YIL
Türkiye	**5,5-6**	**12 YIL (4+4+4)**

Zorunlu eğitime başlama yaşı her iki ülkede de birbirine yakın olmasına rağmen erken çocukluk eğitimi kayıt oranları Almanya'da Türkiye'den daha yüksektir. Hem Almanya'da hem de Türkiye'de okul öncesi eğitim, eğitim kademelerinde çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen ne yazık ki zorunlu değildir.
Almanya'daki erken çocukluk eğitimi kayıt oranları 3, 4 ve 5 yaş çocuklarının hepsinde hem Türkiye'den hem de OECD ortalamalarından yüksektir. Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı eyaletleri, belediyeleri ve kurumları çeşitli hibelerle iyi bir erken çocukluk eğitimi sağlamaları için destelemektedir (BMBF, 2021). Türkiye ise tüm yaş gruplarındaki oranlarda ortalamaların çok altında kalmıştır. Çünkü Türkiye'de erken çocukluk eğitimi için atılan adımlar hem yetersizdir hem de bu adımlar geç atılmaya başlanmıştır. Aileler daha çok özel kurumlardan ya da akrabalardan bu anlamda destek almaktadır.
Ülkelerde eğitim sistemini etkileyen en önemli etkenlerden biri nüfustur. Almanya ve Türkiye'nin nüfusu karşılaştırıldığında iki ülkenin de toplam nüfuslarının ve kadın erkek nüfus sayılarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bir ülkenin eğitim seviyesini etkileyen bir başka etken o ülkenin refah düzeyidir.

Refah düzeyi ve dolayısıyla kişi başına düşen yıllık gelir eğitimde sunulan imkanları doğrudan etkilemektedir. Veriler incelendiğinde Almanya ve Türkiye'de kişi başına düşen yıllık gelir arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Bu fark Türkiye'nin eğitim durumunu olumsuz yönde etkilemektedir ve Türkiye'yi okuma yazma oranı olarak Almanya'nın gerisinde bırakmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türkiye ve Almanya'nın eğitim alanındaki sosyal politika uygulamaları karşılaştırıldığında, her iki ülkede de eğitim hakkının anayasal güvence altında olduğu ve kadın-erkek fırsat eşitliğinin temel ilke olarak benimsendiği görülmektedir. Ancak uygulama düzeyinde farklılıklar bulunmaktadır. Almanya'da erken çocukluk eğitimi, yükseköğretime geçiş oranları ve doktora düzeyindeki katılım oranları Türkiye'ye kıyasla daha yüksektir. Ayrıca Almanya'da cinsiyet eşitliğini destekleyen projelerin daha kurumsal ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye'de son yıllarda okullaşma oranlarında önemli artış sağlanmış ve kız çocuklarının eğitime katılımı güçlendirilmiştir. Buna rağmen erken çocukluk eğitimi, ileri eğitim kademeleri ve özellikle teknik alanlarda kadınların temsili açısından gelişime ihtiyaç bulunmaktadır. Ekonomik refah düzeyinin ve toplumsal cinsiyet kalıplarının eğitim çıktıları üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir.

Türkiye'de erken çocukluk eğitimi zorunlu ve yaygın hale getirilmeli, özellikle 3-4 yaş grubunda okullaşma oranları artırılmalıdır. Kadınların Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik alanlarına yönlendirilmesini teşvik eden projeler uzun vadeli ve sistematik hale getirilmelidir. Yükseköğretimde kadın akademisyen oranını artırmaya yönelik özel programlar geliştirilmeli ve Almanya'daki Kadın Profesör Programı benzeri uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, eğitim müfredatı ve öğretmen eğitimleri yoluyla da desteklenmelidir. Hayat boyu öğrenme programları özellikle yetişkin kadınlara yönelik olarak genişletilmeli, ekonomik destek mekanizmaları güçlendirilmelidir. Eğitim politikalarının izlenebilirliği artırılarak cinsiyete duyarlı veri üretimi ve değerlendirme sistemleri geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, E. (2006). Kadın ve Eğitim. *Toplumsal Yaşamda Kadın* (Edt: Gürsel Yaktıl Oğuz,), Anadolu Üniversitesi Yayınları.ss:107.

ASHB (2018). Kadının güçlendirilmesi strateji belgesi, eylem planı (2018 – 2023). https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/kadinin_guclenmesi_strateji_ve_eylem_plani.pdf

Ataman, H. (2008). *Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi.* İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir.

Aytaç, S. (2020). *Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar*. Sosyal Politika. Edt: Aysen Tokol, Yusuf Alper. Bursa: Dora Yayınları, S:374–406.

Bener, Ö. (2009). *Kadın ve eğitim.* Ankara: Altıncıoğlu Matbaası.

BMFSFJ, 2021(BundesministeriumfürFamilie, Senioren, FrauenundJugend) https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/gleichstellung/internationale-gleichstellungspolitk/internationale-gleichstellungspolitik-80804

BMFSFJ, 2022 (BundesministeriumfürFamilie, Senioren, FrauenundJugend) https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/gleichstellung/internationale-gleichstellungspolitk/internationale-verpflichtungen-zur-bekaempfung-von-gewalt-gegen-frauen-80654

Coffey, A., Atkinson, P. (1996). *MakingSense Of Qualitative Data: ComplementaryResearchStrategies.*Newbury Park, CA:Sage.

Çakır, S. (2011). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.

Demiray, E., Korkmaz, M. ve Gürkan, A. (2015). *Uluslararası Sözleşmelerde, Yasalarda Kadın Eğitimi ve Türkiye'de Durum.* Dünyada, Türkiye'de Kadın ve Şiddet. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. S.99-139.

Destatic (StatischesBundesamt), Federal istatistik dairesi https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html

Eroğlu, F. (2017). *Davranış bilimleri*. Beta Yayıncılık-İstanbul. ss:49-51.

Ertan Kantos, Z. (2007). Federal Almanya Cumhuriyeti eğitim sistemi. *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri.* (Edt: Ali Balcı) Pegem Akademik Yayınları Ankara, Pegem Akademi S.143-169.

Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet.* İstanbul: Metis Yayınları.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*, *10*,5–59. https://izlik.org/JA33SM67CW

Gökkaya, V. B. (2018). *Toplumsal cinsiyet ve aile içinde kadına yönelik şiddet.* Ankara: Gece Kitaplığı.

Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. T*ürkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *153*(153). Doi:10.20296/tsad.36267

Günay, G., Aksoy, A. D., Bener, Ö., (2016). *Dünyada kadın sorunları.* Günümüz dünya sorunları. Edt: Fatih Aydın. Ankara: Pegem Akademi, ss:272-295.

Günay, G., Boylu, A.A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Açısından Kadınların İşgücü Piyasasına Katlımı ve Kadın Yoksulluğu.* European Union Relations, Economics, Finance and Econometrics) Uluslararası Konferansı , Aydın, Türkiye, (Temmuz 2016).

Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanım'ın Türk kadın haklarının düşünsel temellerine katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, *31*(31), 93-110. https://izlik.org/JA69NJ95HD

Karataş, E., (2009). Türkiye'de kadın hareketleri ve edebiyatımızda kadın sesleri. *Turkish Studies* 8,(4);1652–1673.

Markham, A. (2004). *Internet communication as a tool for qualitative research.* Silverman, D. (Ed.), Qualitative Research: Theory, Method, andPractices, (2. Baskı), Londra: Sage.

Merter, F. (2007). *Kızların okullaşması açısından bazı Avrupa Birliği Topluluğu üyesi ülkeler ve asya ülkelerinin karşılaştırılması. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16;221–244. https://izlik.org/JA37EF92CC.

Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1);221-230.

Oğuz, O., (1992). *Çağdaş eğitim çağdaş üniversite,* T.C. Başbakanlık Süleyman Demirel Başkanlığında 18.Nisan.1992 Tarihinde Ankara'da Yapılan Rektörler Toplantısında Takdim Edilen Raporlar, Ankara.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33;93–112. Doi:10.21560/spcd.03093

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi* , 4 (1);227–256. Doi:10.33400/kuje.843306.

Sancar, S. (2016). *Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler,* Ankara Üniversitesi, 53-109.

Şemşek, V. (2020). Osmanlı döneminde kadının yeri üzeirne. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, *4*(3),191–200. https://izlik.org/JA59ZL23MU

Timurturkan, M. (2009). Cinsiyet eşitsizliği sorunu. *Sosyal problemler sosyolojisi Dünyadan ve Türkiye'den örnekler (*Edt: Nurşen Adak), Ankara: Siyasal Kitabevi, S:138–145.

TÜİK, (2021). İstatistiklerle Türkiye. https://www.tuik.gov.tr/

TÜİK, (2022). Eğitim göstergeleri https://data.tuik.gov.tr/

Tüzün, I. (2009). *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi* (Der. Işık Tüzün) Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, Yelken Basım.

Uyar, Ç. ve Ertuğrul, E. (2020). Türkiye'de kadınların yükseköğrenim hakkını elde etmesi: Darülfünun'da kadın ve İnas Darülfününu. E*skişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, *3*(1), 66-92. https://izlik.org/JA94TL75ND

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.ss:41-239.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

KADINLARIN DÜŞMANCA HETEROSEKSÜEL İNANÇLARI ÜZERİNDE CİNSİYETÇİLİK TUTUMLARININ ETKİSİNDE KONTROL ODAKLILIĞIN ARACI ROLÜ

Prof. Dr. Ergün HASGÜL
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0002-8234-6683

Prof. Dr. Gülay GÜNAY
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölüm
ORCID: 0000-0002-1682-5213

ÖZET
Düşmanca Heteroseksüel İnançlar, erkek ve kadın arasındaki ilişkilerin özünde çatışma, manipülasyon ve rekabetle karakterize edildiğini öne sürer. Bu yapı, her iki cinsiyetin de öncelikle kendi çıkarları (sömürü) tarafından motive edildiği inancı, karşı cins arkadaşlığının imkansızlığı, ilişkilerde baskınlığın gerekliliği ve cinsiyetin kaçınılmaz olarak bir tarafın kaybettiği rekabetçi bir oyun olarak algılanması gibi çeşitli boyutları kapsar. Cinsiyetçilik, genellikle toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilendirilen, cinsiyet kalıplarına dayalı, kadınlara yönelik eleştiri şeklinde ortaya çıkan yaygın bir cinsiyet ayrımcılığı biçimidir. Kontrol odağı, bir bireyin kendi hayatıyla ilgili olarak ne kadar kontrol sahibi olduğunu hissetme derecesini ifade eder. Bu çalışma da iç-dış kontrol odağı inancının kadınların düşmanca heteroseksüel inançları ile cinsiyetçilik algıları arasındaki düzenleyici rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini yaşları 19 ile 51 arasında değişen toplam 871 kadın oluşturmaktadır. Demografik bilgi formu, düşmanca heteroseksüel inançlar ölçeği, cinsiyetçilik ölçeği ve Rotter iç-dış kontrol odağı ölçeği çalışmada kullanılan veri toplama araçlarıdır. Düşmanca heteroseksüel inançlar ile cinsiyetçilik algısı arasındaki ilişki üzerinde kontrol odağının etkisini belirlemek amacıyla düzenleyici regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmaya katılan kadınların yaş ortalaması 27,1 (S=7,5) olup, %40,6'sı üniversite öğrenimlerine devam etmektedir. Kadınların %51,3'ü bekar %48,7'si evlidir. Araştırma sonuçları, düşmanca cinsiyetçiliğin düşmanca heteroseksüel inançlarla doğrudan ve güçlü bir biçimde ilişkili olduğu; dış kontrol odaklılığın ise bu ilişkide anlamlı bir aracı mekanizma oluşturmamaktadır. Ayrıca korumacı cinsiyetçilik düzeyi yükseldikçe bireylerin bir miktar daha dış kontrol odaklı hale geldiğini ve bu dış kontrol eğiliminin de çok sınırlı düzeyde olsa da düşmanca heteroseksüel inançların artmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu kadınların yaşamlarını düzenlemede dışsal faktörlerden etkilendiklerini, sosyal yapıda var olan toplumsal cinsiyet kalıpları içselleştirdiklerini göstermektedir. Eşitlikçi cinsiyetçi yaklaşımların benimsenmesinde aktif başa çıkma stratejilerini geliştirmelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: düşmanca heteroseksüel inançlar, cinsiyetçilik, kadınlarda cinsiyetçilik algısı, kontrol odağı

THE MEDIATING ROLE OF LOCUS OF CONTROL IN THE INFLUENCE OF SEXIST ATTITUDES ON WOMEN'S HOSTILE HETEROSEXUAL BELIEFS

ABSTRACT

Hostile heterosexual beliefs posit that relationships between men and women are inherently characterized by conflict, manipulation, and competition. This construct encompasses various dimensions, including the belief that both sexes are primarily motivated by their own self-interest (exploitation), the impossibility of opposite-sex friendships, the necessity of dominance in relationships, and the perception of gender as an inevitably losing competitive game. Sexism is a pervasive form of gender discrimination, often associated with gender roles and manifesting as criticism directed at women based on gender stereotypes. Locus of control refers to the degree to which an individual feels they have control over their own life. This study aims to determine the moderating role of internal-external locus of control beliefs between women's hostile heterosexual beliefs and their perceptions of sexism. The sample consists of 871 women aged between 19 and 51. The demographic information form, the hostile heterosexual beliefs scale, the sexism scale, and the Rotter internal-external locus of control scale were the data collection tools used in the study. Moderating regression analysis was applied to determine the effect of locus of control on the relationship between hostile heterosexual beliefs and perceptions of sexism. The average age of the women participating in the study was 27.1 (S=7.5), and 40.6% were continuing their university education. 51.3% of the women were single, and 48.7% were married. The research results show that hostile sexism is directly and strongly related to hostile heterosexual beliefs; external locus of control does not constitute a significant mediating mechanism in this relationship. Furthermore, it shows that as the level of protective sexism increases, individuals become somewhat more externally locus of control, and this external control tendency, although at a very limited level, contributes to the increase in hostile heterosexual beliefs. This finding indicates that women are influenced by external factors in regulating their lives and internalize gender stereotypes existing in the social structure. It highlights the necessity of developing active coping strategies in adopting egalitarian sexist approaches.

Keywords: adversarial heterosexual beliefs, sexism, women's perception of sexism, locus of control

GİRİŞ

Ataerkil toplum yapılarında doğuştan gelen biyolojik farklılıkların kültürel olarak yorumlaması toplumsal cinsiyet rollerini şekillendirmektedir. Diğer bir ifade ile toplumsal cinsiyet rolleri kültürel normlar ve beklentilere dayalı olarak erkek ve kadınların üstlendiği varsayılan roller, sorumluluklar ve ilgi alanlarını oluşturur (Günay vd., 2016). Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, haklara, kaynaklara ve güce ne kadar sahip olabileceklerine ilişkin toplumsal beklentileri geliştirir (Akın ve Demirel,2003). Kültür ve toplumsal normlar altında şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri erkek ve kadın üzerinde farklı etkilere sahiptir, öyle ki; erkekler baskındır (kazanma odaklı) ve kadınlar itaatkardır (tevazu odaklı); erkekler saldırgandır (şiddet ve duygusal kontrol odaklı) ve kadınlar pasiftir (tatlı ve nazik); erkekler güçlüdür (özgüven ve risk alma odaklı) ve kadınlar kırılgandır (zayıflık odaklı); erkekler cinseldir (kadınlar üzerinde güç sahibi olma, heteroseksüel kendini sunma ve çapkın) ve kadınlar saftır (cinsel sadakat ve romantik ilişki odaklı) (Johnson ve Johnson, 2017 s.4). Toplumsal cinsiyet, bireylerin yaşamlarını doğumdan itibaren düzenleyen ve şekillendiren bir sosyal kategoridir.

Kadınlar ve erkekler sosyalleşmeye başladıkları andan itibaren hem kendi cinslerine hem de karşı cinse yönelik günlük öğrenimleri ve deneyimleri yoluyla toplumsal cinsiyet rollerini öğrenerek içselleştirirler. Bu durum zamanla iki cins arasında toplumsal olarak farklılıkların ve eşitsizliklerin oluşmasına, cinsiyetçiliğin ve düşmanca heteroseksüel inançların kalıplaşmasına neden olabilir (Ryle, 2012; Leaper, 2013; Hoominfar,2019).

Cinsiyete bağlı olarak rollerin ve ayrıcalıkların atanması genellikle cinsiyetçilik olarak tanımlanır. Kadınlara atanan roller ve ayrıcalıklar neredeyse her zaman erkeklere atananlardan daha düşük olduğu için, cinsiyetçilik kadınların baskı altına alınmasında ve bu baskının haklı gösterilmesinde merkezi bir rol oynar (Forbes vd., 2007).

Cinsiyetçilik, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini meşrulaştıran ve yeniden üreten bir inanç ve tutum sistemini ifade eder (Glick & Fiske, 2001). Sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal kurumlar, kültürel normlar ve kişilerarası uygulamalar aracılığıyla da işler. Sosyal psikolojide cinsiyetçilik, *düşmanca* ve *korumacı* cinsiyetçilik biçimleri arasında ayrım yapan Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Teorisi ile açıklanmaktadır. Glick ve Fiske (1996), cinsiyetin kurgusuna yönelik olumlu ve olumsuz tutumları kavramsallaştırmaktır. Bu teoriye göre cinsiyetçilik düşmanca bir bileşen (erkekler ve kadınlar hakkında açıkça olumsuz tutumlar) ve korumacı bir bileşen (erkeklere ve kadınlara karşı öznel olarak olumlu görünen ancak aslında zararlı olan tutumlar) içerir. Diğer ifade ile *düşmanca cinsiyetçilik*, erkeklerin sahip oldukları statü ve gücü tehdit ettiğine inanılan kadınlara yönelik olumsuz tutumlar olarak tanımlanırken, *korumacı cinsiyetçilik* ise, geleneksel rollerini yerine getirdiği düşünülen kadınlara yönelik korumayı ve yüceltmeyi içeren olumlu tutumlara karşılık gelmektedir. Düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik birbirine karşıt kavramlarmış gibi dursa da temel olarak cinsiyetçi yapıdan ortaya çıktıkları için çoğunlukla birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görülmektedir (Aktan ve Yalçındağ, 2022). Her iki biçim de nihayetinde cinsiyet hiyerarşisini korumaya hizmet etmektedir.

Düşmanca cinsiyetçilik, geleneksel cinsiyetçilikle aynı olumsuz duygusal yükü paylaşır, kadınları erkeklerden daha aşağı olarak görür ve klişeleşmiş çağrışımları sürdürür. Tarihsel olarak, kadınlara yönelik düşmanlık, cinsiyetin ikiliğini bozmuş ve ataerkil cinsiyetleri ‘güçlü’ ve ‘zayıf’, yani erkek ve kadın olarak bölmüştür (Ramiro Sánchez vd., 2018). Korumacı cinsiyetçilik, kadınların daha zayıf olduğu ve bakıma muhtaç oldukları için erkeklerin ‘koruma ve barınak’ sağlaması gerektiği yanlış inancından oluşur. Dolayısıyla, bu senaryoda erkeklerin cinsiyetçi konumu, kadınların güçlenmesi ve özerkliği süreçlerini geçersiz kılmaktadır çünkü kadınlar hem erkeklerin korumasına hem de değerlerine tabidir. Bu durum, kadınları ev kadını, anne, bakıcı ve eş gibi klasik kültürel rollere yerleştirmektedir. Hammond ve Overall (2013), kadınları korumacı cinsiyetçilik pozisyonlarına göre etiketlemenin, onlara karşı açıkça ayrımcılık yapan sosyal görüşleri sürdürdüğünü belirtmektedir. Öte yandan kadınlar düşmanca veya korumacı inançlarını haklı çıkardıklarında, kendileri de kadınlara karşı ayrımcılığa ortak olmaktadırlar (Huang vd., 2016).

Düşmanca heteroseksüel inançlar, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin doğası gereği düşmanca, çatışmacı, derin köklü güvensizlik ve sıfır toplamlı güç dinamikleriyle karakterize olarak algıladığı temel bir bilişsel ve duygusal şema ile karakterize edilebilir. Bu inançlar, heteroseksüel ilişkileri işbirlikçi olmaktan ziyade rekabetçi olarak çerçeveler (Glick vd., 1997; Looti, 2025). Düşmanca heteroseksüel inançları benimseyen bireyler genellikle bir cinsiyetin kazancının diğerinin kaybını mutlaka gerektirdiğini varsayarlar. Düşmanca inançlar, cinsiyet ilişkilerindeki güç dinamikleriyle yakından bağlantılıdır. Kadın ve erkeklerin temelde bağdaşmayan hedefler peşinde koştuğu fikrini yansıtırlar (Buss & Schmitt, 1993).

Bu inançların kalıcı niteliği, derin sosyalleşme süreçlerinin devrede olduğunu ve cinsiyet rollerini tamamlayıcılıktan ziyade karşıtlık açısından çerçeveleyen tarihsel ve kültürel anlatıları güçlendirdiğini göstermektedir (Looti, 2025).

Araştırmalar, cinsiyetçi ideolojilerin kadın ve erkekleri sosyal ve yakın ilişkilerde eşitsiz ve rekabetçi yapılarda konumlandırdığı için, cinsiyetçiliğin düşmanca heteroseksüel inançlar için ideolojik temel sağladığını öne sürmektedir (Glick & Fiske, 1996; Glick & Fiske, 2001; Forbes et al., 2006; Lee vd., 2010). Cinsiyetçilik, eşitsizliği ve egemenliği vurgulayarak, cinsiyet ilişkilerinin karşılıklı ortaklık yerine mücadele alanları olduğu algısını teşvik eder (Glick & Fiske, 2001). Özellikle düşmanca cinsiyetçiliğin, karşıt heteroseksüel inançların daha güçlü bir şekilde benimsenmesini öngördüğü gösterilmiştir. Bu ilişki, düşmanca cinsiyetçiliğin kadınları manipülatif veya erkek otoritesi için tehdit edici olarak tasvir etmesinden kaynaklanmaktadır (Glick & Fiske, 1996). Sonuç olarak, heteroseksüel ilişkiler, uyanıklık, kontrol ve stratejik davranış gerektiren bağlamlar olarak yorumlanabilir.

Korumacı cinsiyetçilik, katı ve tamamlayıcı cinsiyet rollerini pekiştirerek, düşmanca heteroseksüel inançlara katkıda bulunur. Korumacı cinsiyetçilik ilişkisel olarak olumlu görünsede, erkek otoritesini ve kadın bağımlılığını varsayar (Glick & Fiske, 2001). Bu varsayımlar, eşitlikçi ve işbirlikçi ilişkilerin olasılığını kısıtlar. Bu nedenle, düşmanca heteroseksüel inançlar, cinsiyetçi ideolojinin ilişkisel ifadeleri olarak anlaşılmalıdır. Araştırmalar, cinsiyetçilik ve düşmanca heteroseksüel inançlar arasında tutarlı bir şekilde olumlu ilişkinin olduğunu göstermektedir (Lee vd.,2010; Salaman, 2007; Moradi ve DeBlaere, 2010; Barreto ve Doyle, 2023). Düşmanca inançlar, kontrol edici davranışları normalleştirebilir ve kıskançlık ve baskınlığa kabul edilebilir ilişkisel normlar olarak toleransı artırabilir (Lomsway ve Fitzgerald,1995).

Düşmanca heteroseksüel inançların gelişimi ve yaygınlaşması, özellikle geleneksel cinsiyet rolleri, ekonomik eşitsizlikler ve medya temsiliyle ilgili sosyokültürel faktörlerle derinden iç içe geçmiştir. Erkekler ve kadınlar arasında önemli ekonomik ve siyasi eşitsizliğin olduğu toplumlarda, düşmanca heteroseksüel inançlar için elverişli koşullar mevcuttur. Kaynaklar ve güç kıt ve eşitsiz dağıtıldığında, ilişkiler işbirlikçi olmaktan ziyade rekabetçi hale gelebilir ve bu da düşmanca heteroseksüel inançlar içkin olan sıfır toplamlı görüşün yapısal olarak güçlenmesine yol açar. Erkekleri tek geçim kaynağı, kadınları ise kaynakların bağımlı tüketicileri olarak vurgulayan geleneksel anlatılar, bir cinsiyetin kontrolü elinde tutmak için mücadele etmesi (erkekler) ve diğerinin erişim sağlamak için manipüle edilmesi (kadınlar) gerektiği algısını yaratan bir senaryo oluşturur. Bu yapısal gerçekler, karşıt şema için görünüşte rasyonel bir temel sağlar (Looti, 2025). Cinsiyetçilik ve düşmanca heteroseksüel inançlar arasındaki etkileşimin önemli sosyal sonuçları vardır. Yakın ilişkilerde güveni, karşılıklılığı ve duygusal güvenliği zayıflatır. Ayrıca, eşitsizliği ilişkisel bir gereklilik olarak doğallaştırarak cinsiyet eşitliğine doğru ilerlemeyi engeller. Bu nedenle, bu ilişkiyi anlamak, önleme ve müdahale çabaları için kritik öneme sahiptir. Cinsiyetçi ideolojiye meydan okuyan eğitim girişimleri, düşmanca inançları azaltabilir ve işbirlikçi ilişki modellerini teşvik edebilir. Hem ideolojik hem de ilişkisel boyutları ele almak, sağlıklı ve eşitlikçi cinsiyet ilişkilerini geliştirmek için esastır (Bareket ve Fiske, 2023; Barreto ve Doyle,2023).

Kontrol odağı bireylerin deneyimlerinden ve öğrenimlerinden elde ettikleri pekiştirmelerin sonuçlarının veya ödüllerinin içsel veya dışsal faktörlere atfetme eğilimi olarak kavramsallaştırılmıştır (Rotter, 1966,2). Kısaca yaşama dair deneyimlerinin kişisel irade mi yoksa dış güçler tarafından mı belirlendiğine dair inançlarını ifade eder (Rotter, 1966,2). Kontrol odağı, bir özellik olarak oluşumu yaşamın erken dönemlerinde gerçekleşir ve zaman içinde nispeten istikrarlı kalır (Cobb-Clark and Schurer, 2013,359). Dışsal kontrol odağı ve içsel kontrol odağı olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Dışsal kontrol odağına sahip bireyler, yaşamlarındaki olayların dışsal faktörlerin (örneğin kader, şans ve diğer insanlar) sonucu olduğuna ve dolayısıyla kendi kontrollerinin ötesinde olduğuna inanırlar. Buna karşılık, içsel kontrol odağına sahip bireyler genellikle yaşamlarında olanların çoğunun kendi eylemlerinden kaynaklandığına inanırlar ve bu nedenle kendi davranışlarından dışsal kontrol odağına sahip bireylere göre daha yüksek getiri beklerler (Rotter, 1966,1; Lekfuangfu vd., 2018, s.299). Araştırmalar, dışsal kontrol odağının katı ve hiyerarşik inanç sistemlerinin daha fazla benimsenmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Lefcourt, 2014). Kontrol odağı inancına ilişkin cinsiyetler arası farklılıkları belirlemeye yönelik pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneğin kontrol odağı üzerinde yapılan bazı çalışmalarda kadınların erkeklere göre daha dışa dönük olma eğiliminde oldukları belirlenmiştir (Semykina ve Linz, 2007; Sherman vd., 1997; Stillman ve Velamuri, 2016). Yapılan çalışmalarda bunun genel nedeninin kültürel normlara ve sosyal değişimlere verilen tepkilerdeki cinsiyete özgü farklılıklar olduğu ileri sürülmektedir (Halpern ve Perry-Jenkins, 2016; Schmitt vd., 2017). İçcel kontrol odağına sahip bireyler fiziksel sağlıklarına ve sosyal ağlarına (Cobb-Clark vd., 2014; Mendolia ve Walker, 2014) daha fazla odaklanmaktadır. Ayrıca içsel kontrol odağına sahip bireyler, olumsuz yaşam şoklarıyla daha iyi başa çıkabilirler; daha yüksek tasarruflara ve daha yüksek evlilik memnuniyetine sahiptirler (Stillman ve Velamuri, 2016; Cobb-Clark vd., 2016; Lee ve McKinnish, 2019).

Kişisel kontrolün sınırlı olduğunu düşünen bireylerin, sosyal ilişkiler için açıklayıcı çerçeveler olarak cinsiyetçi ideolojileri benimseme olasılıkları daha yüksek olabilir. Karşıt heteroseksüel inançlar, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin karşılıklı işbirliğinden ziyade karşıt çıkarları içerdiği algısını yansıtır. Bu inançlar, heteroseksüel ilişkileri güç mücadelesi ve rekabet alanları olarak çerçevelendirir (Glick vd., 1997,771). Araştırmalar, cinsiyetçi tutumların, düşmanca heteroseksüel inançlarla pozitif olarak ilişkili olduğunu göstermektedir (Forbes vd., 2006; Lonsway ve Fitzgerald, 1995). Dışsal kontrol odağı, kişilerarası ilişkilerde kaçınılmazlık ve güvensizlik algılarını besleyerek bu inançları daha da güçlendirebilir. Güçsüz hisseden bireyler, ilişki zorluklarını cinsiyet farklılıklarının kaçınılmaz sonuçları olarak yorumlayabilir. Bu yorum, heteroseksüel etkileşimlerde düşmanca beklentileri güçlendirebilir. Tersine, içsel kontrol odağı, eylemlilik ve kişisel sorumluluğa olan inancın artmasıyla ilişkilidir. Bu tür inançlar, cinsiyetçi ve düşmanca çerçevelere olan bağımlılığı azaltabilir. Genel olarak, kontrol odağı, cinsiyetçilik ve düşmanca heteroseksüel inançlar, cinsiyet ilişkilerine yönelik algıları birlikte şekillendiren birbirine bağlı yapılar gibi görünmektedir (Hammond ve Overall, 2013; Lanier & Barnett,1996).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, kadın katılımcılarda düşmanca heteroseksüel inançlar (AHBS) ile düşmanca cinsiyetçilik (DSS) ve korumacı cinsiyetçilik (KORSS) arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde iç–dış kontrol odağının (RIDKOS/LOCT) olası aracı rolünü inceleyen kesitsel ve ilişkisel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Aracılık hipotezleri, Hayes'in PROCESS makrosu kullanılarak yürütülen basit aracılık modeli (Model 4) çerçevesinde test edilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın evrenini yetişkin kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmada gönüllülük esası temel alındığından ulaşılması gereken en az sayıyı belirlemek amacıyla G-power analizi yapılmıştır. Emmers-Sommer (2014) tarafından yapılan çalışmada yaş ile düşmanca heteroseksüel inançlar arasındaki 0,126 korelasyon dikkate alındığında; %95 güven (1-α), %95.1 test gücü (1-β), $\rho = 0.214$ etki büyüklüğü ile en az 323 kişi üzerinde araştırma yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda 18 ve daha yukarı yaş grubunda olan kadınlar araştırmaya dahil edilmiştir. Kadınlara ulaşmak için online sosyal medya platformlarından yararlanılmıştır. Verilerin toplanması için belirlenen süre (6 hafta) içerisinde 927 gönüllü katılımcıdan veriler toplanmıştır. Ancak toplanan verilerin eksik veya hatalı olması nedeniyle 871 kadın tarafından doldurulan araştırma formu dikkate alınmıştır. Böylece araştırmanın örneklemini 871 kadın oluşturmuştur.

Süreç

Araştırma kapsamında araştırmanın veri toplama aşamasına geçilmeden önce araştırmacılarının çalıştıkları üniversitenin Etik Kurul Komisyonuna başvurulmuş, araştırma formunun uygunluğuna ilişkin Etik Kurul onayı alınmıştır. Etik Kurul izni alındıktan sonra araştırma formunda araştırmanın ne amaçla gerçekleştirileceği ve konusu hakkında kısaca bilgi verilmiş, kişisel verilerin araştırma içinde hiçbir şekilde kullanılmayacağı bu nedenle araştırma formuna kişisel bilgilerin girilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, araştırma formunu doldurmayı kabul ettikleri halde isterlerse yarıda bırakabilecekleri de araştırmacılar tarafından açıklamalara eklenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında literatür bilgilerinden yararlanılarak bir araştırma formu hazırlanmıştır. Hazırlanan araştırma formu demografik bilgiler formu, Düşmanca Heteroseksüel İnançlar Ölçeği (AHBS; Cronbach α = .836), (2) Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği (Cronbach α = .941) ve alt boyutları olan Düşmanca Cinsiyetçilik (DSS; α = .906) ile Korumacı Cinsiyetçilik (KORSS; α = .786) ve (3) Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (α = .720) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Demografik Bilgi Formu: Araştırmanın amacı doğrultusunda yaş, eğitim durumu, medeni durum, meslek ve sahip olunan gelir düzeyine ilişkin memnuniyet gibi sorulardan oluşturmaktadır.

Düşmanca Heteroseksüel İnançlar Ölçeği (AHBS): Lonsway ve Fitzgerald (1995) tarafından bireylerin cinsiyetler arasındaki temel ilişkilerin doğası gereği karşıt olduğuna ne ölçüde inandıklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçme aracı toplam 15 maddeden oluşmakta, 12 madde cinsiyetler arasında düşmanca ilişkiye betimleyen ifadelerden oluşurken, 3 madde karşıt olmayan cinsiyetler arası ilişkiyi yansıtmaktadır ve bu maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçek maddeleri "1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 5 (kesinlikle katılıyorum)" arasında değişen 5'li Likert tipi seçeneklerinden biri ile değerlendirilmektedir. Lonsway ve Fitzgerald (1995) ölçek geliştirme çalışması kapsamında faktör yapısı hakkında açıklama yapmamışlardır. Ancak ölçeğin kullanıldığı bazı çalışmalarda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu varsayılarak ölçeğin genel toplam puanı dikkate alınarak analizler yapılmıştır (Forbes, vd., 2004; Johnson ve Johnson, 2017). Lonsway ve Fitzgerald (1995) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ölçeğin Cornbach Alpha katsayısının (α = .78) kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu ifade edilmiştir. Düşmanca Heteroseksüel inançlar ölçeğinin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması Şevik, Hasgül ve Günay (2026) tarafından 1690 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir.

Ölçme aracının Türkçe versiyonun üç boyutlu yapısının daha iyi uyum endekslerine sahip olduğu gözlemlenmiştir. AHBS ölçeğin, iç güvenilirlik katsayısı .80, test tekrar test değeri ise .78 ($p<0.001$) olarak hesaplanmıştır.

Rotter İç Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RIDKOS): Rotter (1966) tarafından geliştirilen bu ölçek 29 maddeden oluşmakta ve bireylerin genelenmiş kontrol beklentilerinin, içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumunu saptamayı amaçlamaktadır. Her madde 2 seçenek üzerinden değerlendirilmektedir. Altı madde ölçeğin amacını gizlemek için dolgu olarak yerleştirilmiştir ve diğer 23 maddenin dışsallık yönündeki seçenekler bir puan ile değerlendirilmektedir. Maddelerin bazılarının "a" seçenekleri 1 puan, bazılarının "b" seçenekleri 1 puan almaktadır. Böylece ölçek puanları 0 ila 23 arasında değişmekte ve yükselen puan dış kontrol odağı inancının artmasına işaret etmektedir. Dağ (1991) tarafından yapılan Türkiye uyarlamasında, uygulanan temel bileşenler analizi sonucunda ölçekten, toplam varyansın %47.7'sini açıklayabilen yedi faktör bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise α=.71 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin iç güvenilirlik değeri α= .72'dir.

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği(ÇDCÖ): Bireylerin cinsiyetçiliğine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla Glick ve Fitzgerald (1996) tarafından geliştirilen bu ölçek düşmanca cinsiyetçilik (DSS) ve korumacı cinsiyetçilik (KORSS) olmak üzere iki alt ölçekten oluşan çok boyutlu bir yapı olarak algılanmaktadır. Her alt boyutta 11 madde olmak üzere toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek "tamamen karşıyım – tamamen katılıyorum" aralığında 6 Likert şeklinde ölçülmekte ve ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Glick ve Fitzgerald (1996) yapmış oldukları çalışmada ölçeğin iç güvenilirlik katsayısı 6 farklı örneklem ile çalışmış α değerinin ölçeğin geneli için .83 - .92, düşmanca cinsiyetçilik boyutu için α değerinin .87 - .92, korumacı cinsiyetçilik için α değerinin .83 - .92 arasında değiştiği belirlenmiştir. Ölçek, Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. ÇDCÖ'nin iç tutarlılık katsayısı (α) .85 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları için ayrı ayrı yapılan güvenirlik hesaplamaları sonucunda düşmanca cinsiyetçiliğin Cronbach alfa katsayısı .87 iken, korumacı cinsiyetçiliğin Cronbach alfa katsayısı .78 olarak bulunmuştur. Düşmanca cinsiyetçilik puanları ile korumacı cinsiyetçilik puanları arasında bir ilişki olduğu yapılan bütün çalışmalarda görülmüştür. Cinsiyetçiliğin yüksek olduğu toplumlarda kadınların korumacı cinsiyetçiliği olumlu karşılamalarına karşın düşmanca cinsiyetçiliğe olumsuz tepki verdikleri görülmüştür. Ölçeğin ters maddesi yoktur. Ölçeğin puan aralığı 22 ile 132 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça kişinin hem açık hem de örtük biçimde geleneksel ve eşitsiz cinsiyet rolleri eğiliminin güçlü olduğunu gösterir. Diğer bir ifade ile ölçek puanlarının yükselmesi cinsiyet eşitliği karşıtı tutumlar ve geleneksel rollere daha güçlü bağlılıkla ilişkilidir. Bu çalışmada hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise düşmanca cinsiyetçilik için α=.85, korumacı cinsiyetçilik için ise α=.77'dir.

Verilerin Analizi

Öncelikle tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve değişkenler arası doğrusal ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalar için uygun durumlarda bağımsız örneklemler t-testi ve tek yönlü ANOVA uygulanmış; varyans homojenliği varsayımı sağlanmadığında Welch sağlam testi sonuçları dikkate alınmıştır. Aracılık analizleri Hayes'in PROCESS makrosu ile Model 4 kapsamında yürütülmüştür. Bu çerçevede iki ayrı aracılık modeli test edilmiştir: (1) DSS (X1) → Kontrol Odaklılık (M) → AHBS (Y) ve (2) KORSS (X2) → Kontrol Odaklılık (M) → AHBS (Y). Dolaylı etkilerin anlamlılığı 5.000 bootstrap örneklemiyle elde edilen %95 bootstrap güven aralıkları üzerinden değerlendirilmiş; güven aralığının sıfırı içermemesi dolaylı etkinin anlamlılığı olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan kadınların yaş aralığı 19 ile 50 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 27,12 (S=7,53)'dir. Araştırmada bekar olan kadınların oranı (%51,3) evli olanlardan (%48,7) yüksektir. Önlisans/lisans eğitimine devam edenlerin oranı (%40,6) yüksek olup, bunu %26,9 ile önlisans/lisans mezunu olanlar, %18,9 ile lise ve dengi okulu mezunlar izlemektedir. İlkokul mezunu (%6,7), ortaokul mezunu (%3,9) ve lisansüstü eğitimine devam eden veya mezun olanların (%3,0) oranı ise düşüktür. Kadınların %43,3'ü öğrenci, %22,3'ü ev hanımı, %12,9'u memur, %11,4'ü işçi, %7,3'ü işsiz ve %2,9'ü kendi işyerinde çalıştıklarını belirmişlerdir. Kadınlar arasında gelirlerinin yetersiz olduğunu (%39,5) düşünenlerin oranı yüksektir (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyodemografik özellikler

Değişkenler	N(871)	%
Yaş (Ort. = 27.12 SS =7.53)		
Medeni Durum		
Bekar	447	51,3
Evli	424	48,7
Eğitim durumu		
İlkokul mezunu	58	6,7
Ortaokul mezunu	34	3,9
Lise ve dengi okul mezunu	165	18,9
Önlisans/Lisans eğitimine devam ediyor	354	40,6
Önlisans/Lisans mezunu	234	26,9
Lisansüstü devam ediyor/mezun	26	3,0
Meslek		
İşsiz	64	7,3
Ev hanımı	194	22,3
Öğrenci	377	43,3
Memur	112	12,9
İşçi	99	11,4
Kendi işyerinde çalışan	25	2,9
Gelir durumundan memnuniyet durumu		
Kesinlikle yetersiz	219	25,1
Yetersiz	344	39,5
Ortalama	125	14,4
Yeterli	174	20,0
Kesinlikle yeterli	9	1,0

Kadınların Eğitim durumuna göre AHBS puanları değişmezken, kontrol odaklılık (RIDKOS), düşmanca cinsiyetçilik (DSS) ve korumacı cinsiyetçilik (KORSS) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar saptanmıştır göstermiştir (p<.05). Kontrol odaklılık puanlarında üniversiteye devam edenlerin puanları üniversite mezunlarından daha yüksek olup bu durum daha dış kontrol odaklılığa işaret etmektedir. Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe hem düşmanca hem de korumacı cinsiyetçilik puanları düşmektedir; ilkokul mezunlarının üniversiteye devam edenlere kıyasla daha yüksek düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik düzeyleri sergilediği görülmüştür. Bununla birlikte etki büyüklükleri küçük düzeydedir ($\eta^2 \approx$ .02–.03).

Meslek grupları arasında AHBS puanları açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. Buna karşılık kontrol odaklılık puanları meslek gruplarına göre anlamlı biçimde farklılaşmıştır, (*p*=.001). Çoklu karşılaştırmalarda, öğrencilerin kontrol odaklılık puanlarının memurlardan ve işçilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. RIDKOS puanının artmasının daha dış kontrol odaklılığa işaret ettiği dikkate alındığında, bu bulgu öğrenci grubunda dış kontrol odağı eğiliminin görece daha belirgin olabileceğini düşündürmektedir. Benzer biçimde DSS puanları meslek durumuna göre anlamlı farklılık göstermiştir (p<.001). Ev kadınlarının ve işçilerin düşmanca cinsiyetçilik puanlarının öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Son olarak KORSS puanları da meslek grupları arasında anlamlı düzeyde farklılaşmıştır (p = .001). Ev kadınlarının ve işçilerin korumacı cinsiyetçilik puanlarının öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Medeni duruma göre yapılan bağımsız örneklemler *t* testleri bekar ve evli gruplar arasında DSS ve KORSS puanları da evlilerde daha yüksek bulunmuştur (p<.001). RIDKOS açısından ise bekarların puanı evlilerden daha yüksektir (p<.001); bu bulgu bekar grupta daha dış kontrol odaklılığa işaret etmektedir. Buna karşılık AHBS puanları medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermemiştir (p>.05). Gelir durumundan memnuniyet ile ölçekler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir (p>.05).

Tablo 2'deki Pearson korelasyonları, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve büyüklüğü açısından oldukça tutarlı bir örüntü göstermektedir. Yaşın kontrol odaklılık puanı ile ilişkisi negatif ve küçük düzeydedir (r = −.12, p<.001). AHBS ile cinsiyetçilik göstergeleri arasında ise orta büyüklüğe yaklaşan pozitif ilişkiler görülmektedir: AHBS ile DSS r = .34 (p<.001) ve AHBS ile KORSS r = .35 (p<.001). Son olarak kontrol odaklılık (puan yükseldikçe daha dış kontrol) ile değişkenler arasındaki ilişkiler genel olarak düşük fakat p<.001 düzeyinde anlamlı ve pozitif yöndedir: kontrol odaklılık ile DSS r = .11, KORSS r = .09 ve AHBS r = .09 (tümü p<.001).

Tablo 2. Korelasyon analiz sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Yaş	—				
2. DSS	**0,16****	—			
3. KORSS	0,14	**0,73****	—		
4. AHBS	-0,06	**0,34****	**0,35****	—	
5. Kontrol Odaklılık	**-0,12****	**0,11****	**0,09****	**0,09****	—

DSS=Düşmanca Cinsiyetçilik, KORSS=Korumacı Cinsiyetçilik, AHBS=Düşmanca Heteroseksüel İnançlar, **p<0,001

Düşmanca cinsiyetçiliğin (DSS) ve Korumacı cinsiyetçiliğin (KORSS) düşmanca heteroseksüel inançlar (AHBS) üzerindeki etkisinde kontrol odaklılığın (RIDKOS) aracı rolünü incelemek amacıyla Hayes'in PROCESS makrosu kullanılarak basit aracılık analizi (Model 4) gerçekleştirilmiştir (N = 871). İki ayrı model oluşturularak analizler yürütülmüştür. Birinci modelde DSS bağımsız değişken (X1), AHBS bağımlı değişken (Y) ve RIDKOS aracı değişken (M) olarak tanımlanmıştır. İkinci modelde ise KORSS bağımsız değişken (X2), AHBS bağımlı değişken (Y) ve RIDKOS aracı değişken (M) olarak tanımlanmıştır.

Tablo 3. Dolaylı etki

Structural paths	Point estimate	Bootstrapped SE	Bootstrapped 95% CIs	
			LL	*UL*
1. *X1* → *M* → *Y*	0.0052	0.0032	-0.0002	0.0122
2. *X2* → *M* → *Y*	0.0041	0.0025	0.0002	0.0098

LL: lower limit, *SE*: standard error, *UL*: upper limit, *X1*: Düşmanca Cinsiyetçilik, *X2*: Korumacı Cinsiyetçilik, *Y*: Düşmanca Heteroseksüel İnançlar, *M*: Kontrol Odaklılık.

Birinci model: Düşmanca Cinsiyetçilik (DSS) İçin Aracılık Analizi

DSS kontrol odaklılığı yordama gücü incelenmiştir. Rotter iç-dış kontrol odağı üzerine kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur (R^2=,013, $F_{(1,\ 869)}$ =11,15, p=,001). Bu modelde DSS, dış kontrol odaklılığı küçük ama anlamlı düzeyde pozitif yönde yordamaktadır (B=,032, SH=,010, $t_{(869)}$ =3,34, p=,001, β=,11). Buna göre, düşmanca cinsiyetçilik arttıkça iç–dış kontrol odağı daha çok dış kontrol odaklılık yönünde kaymaktadır.

AHBS üzerine kurulan tam aracılık modelinde, DSS ve RIDKOS birlikte analize alınmıştır. Bu model anlamlıdır ve düşmanca heteroseksüel inançlardaki varyansın yaklaşık %12'sini açıklamaktadır (R^2=,118, $F_{(2,\ 868)}$=58,11, p<,001). Bu modelde DSS, AHBS'nin güçlü ve pozitif bir yordayıcısıdır (B=,280, SH=,027, $t_{(868)}$=10,39, p<,001, β=,33). RIDKOS ise AHBS ile zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki sergilemektedir (B=,159, SH =,094, $t_{(868)}$=1,70, p=,089, β=,05).

Karşılaştırma amacıyla kurulan toplam etki modelinde, yalnızca DSS bağımlı değişken olarak AHBS üzerine alınmıştır. Bu model de anlamlıdır (R^2=,115, $F_{(1,869)}$=113,08, p<,001) ve DSS'nin AHBS üzerindeki toplam etkisi (B=,285, SH=,027, $t_{(869)}$=10,63, p<,001 (β=,34) olarak bulunmuştur. Aracılık modeli eklendiğinde DSS'nin doğrudan etkisi yalnızca çok küçük bir düzeyde azalarak B=,279'a düşmüş; ancak büyüklük ve anlamlılık açısından neredeyse değişmeden kalmıştır.

Bootstrap temelli dolaylı etki analizleri, DSS'nin AHBS üzerindeki toplam dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir (B=,0052, BootSH=,0032, %95 GA[−,0002; ,0122]). Güven aralığının sıfırı içermesi, düşmanca cinsiyetçilik ile düşmanca heteroseksüel inançlar arasındaki ilişkide dış kontrol odaklılığın anlamlı bir aracı rol üstlenmediğine işaret etmektedir. Tam standartlaştırılmış dolaylı etki de son derece küçük olup anlamlılık eşiğini karşılamamaktadır (Etki =,006, %95 GA[−,0003; ,0146]) (Tablo 3).

İkinci Model: Korumacı Cinsiyetçilik (KORSS) İçin Aracılık Analizi

KORSS'nin RIDKOS yordama gücü değerlendirilmiştir. RIDKOS üzerine kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır, R^2=,008, $F_{(1,\ 869)}$= 7,40, p=,007. Bu modelde KORSS, dış kontrol odaklılığını düşük ama anlamlı düzeyde pozitif yönde yordamaktadır (B=,023, SH =,009, $t_{(869)}$ =2,72, p=,007, β=,09). Buna göre, korumacı cinsiyetçilik arttıkça kontrol odaklılık puanları da artmakta; yani katılımcılar daha dış kontrol odaklı bir konuma kaymaktadır.

AHBS'yi yordayan tam modelde KORSS ve kontrol odaklılık birlikte analize alınmıştır. Bu model anlamlı bulunmuş ve düşmanca heteroseksüel inançlardaki varyansın yaklaşık %13'ünü açıklamıştır, R^2=,126, $F_{(2,\ 868)}$= 62,72, p<,001. Bu modelde KORSS, AHBS'nin güçlü ve pozitif bir yordayıcısıdır (B=,256, SH=,024, $t_{(868)}$=10,82, p<,001, β=,34). Kontrol odaklılık ise AHBS ile zayıf ve sınırda bir ilişki göstermektedir (B=,176, SH =,093, $t_{(868)}$=1,90, p=,058, β=,06); klasik anlamlılık eşiğinin hemen üzerinde kalmakla birlikte, bootstrap güven aralığı incelendiğinde bu etkinin düşük düzeyde de olsa anlamlı olabileceğine işaret eden bulgular görülmektedir.

Karşılaştırma amacıyla kurulan toplam etki modelinde yalnızca KORSS, AHBS üzerine yordayıcı olarak alınmıştır. Bu model de anlamlıdır, R^2 =,123, $F_{(1, 869)}$=121,49, p<,001, ve KORSS'nin AHBS üzerindeki toplam etkisi B=,260, SH=,024, t(869)=11,02, p<,001 (β=,35) olarak bulunmuştur. Aracı değişken modele eklendiğinde KORSS'nin doğrudan etkisi çok küçük bir düzeyde azalarak B=,256'ya düşmüş; ancak büyüklük ve anlamlılık açısından neredeyse değişmeden kalmıştır (β=,34).

Bootstrap temelli dolaylı etki analizleri, KORSS'nin AHBS üzerindeki kontrol odaklılık aracılı dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir (B = ,0041, BootSH = ,0025, %95 GA [,0002; ,0098]). Tam standartlaştırılmış dolaylı etki de benzer biçimde son derece küçük olmakla birlikte anlamlıdır (Etki = ,0056, BootSH = ,0034, %95 GA [,0002; ,0133]) (Tablo 3).

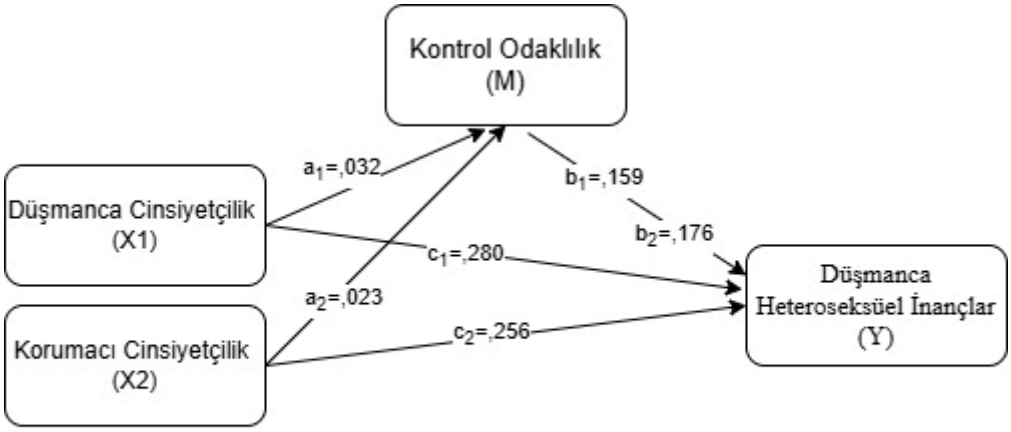

Toplam model : X1 için R^2 = ,118, F(2,868)=58,11
X2 için R^2 = ,126, F(2,868)=62,72

Şekil 1. Toplam model. Not: **Model 1**: a_1=Katılımcıların kontrol odaklılık puanları üzerinde düşmanca cinsiyetçiliğin doğrudan etkisi, b_1=Katılımcıların düşmanca heteroseksüel inançları üzerinde kontrol odaklılığın doğrudan etkisi, c_1=Katılımcıların düşmanca heteroseksüel inançları üzerinde düşmanca cinsiyetçiliğin doğrudan etkisi, **Model 2:** a_2=Katılımcıların kontrol odaklılık puanları üzerinde korumacı cinsiyetçiliğin doğrudan etkisi, b_2=Katılımcıların düşmanca heteroseksüel inançları üzerinde kontrol odaklılığın doğrudan etkisi, c_2=Katılımcıların düşmanca heteroseksüel inançları üzerinde korumacı cinsiyetçiliğin doğrudan etkisi.

Tartışma

Bu araştırmada kadınların düşmanca heteroseksüel inançları ile çelişik duygulu cinsiyetçiliğin (düşmanca ve korumacı) ilişkisi incelenmiş ve kontrol odaklılığın bu ilişkideki aracı rolü test edilmiştir. Araştırmanın evrenini 18 yaş üzeri kadınlar oluşturmakta, çalışmaya katılmaya gönüllü olan 871 kadın araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Sosyo-demografik değişkenler (eğitim durumu, meslek, medeni durum ve gelir memnuniyeti) ile kadınların düşmanca heteroseksüel inançları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p>.05). Sosyo-demografik değişkenler ile düşmanca heteroseksüel inançlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, bu tutumların bireysel demografik özelliklerden ziyade daha derin kültürel ve ideolojik yapılardan beslenebileceğini düşündürmektedir. Nitekim literatürde bu değişkenler arasındaki doğrudan ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda (Johnson & Johnson ,2017) çalışma bulunması da bu bulgunun özgünlüğünü desteklemektedir.

Kadınların kontrol odaklılık puanları, sosyo-demografik değişkenlerden eğitim düzeyi meslek grupları ve medeni duruma göre farklılaşmaktadır ($p<.001$). Diğer bir ifade ile üniversite öğrenimi devam edenlerin üniversite mezunu olanlara, öğrencilerin ise memur ve işçilere, evli olanların bekar olanlara göre daha dış kontrol odaklı oldukları söylenebilir. Yapılan çeşitli çalışmalarda özellikle eğitim (Rose, vd. 1996), meslek (Stillman ve Velamuri, 2016; Lee ve McKinnish, 2019) ve evlilik durumu (Lindström ve Rosvall, 2012, Weiner,1985) gibi demografik değişkenler ile kontrol odaklılık arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı rapor edilmiştir. Aslında kültürel normlar açısından da yüksek eğitim düzeyine ve toplumda daha fazla değer atfedilen mesleklere sahip olmak ya da yerine getirilmesi gereken aile sorumluluklarına sahip olmamak (bekar olmak) bireylere kendi yaşamları üzerine daha fazla kontrol sahibi oldukları duygusunu güçlendirebilir. Ancak literatürde iç kontrol odaklı bireylerin evlilik memnuniyetlerinin de yüksek olduğunu vurgulayan çalışmaların varlığı (Stillman ve Velamuri, 2016; Cobb-Clark vd., 2016; Lee ve McKinnish, 2019) daha düzenli bir yaşama sahip olmak ve sosyal destek mekanizmaları ile ilişkilendirilebilir.

Çelişik duygulu cinsiyetçilik puanları düşmanca cinsiyetçilik (DSS) ve korumacı cinsiyetçilik (KORSS) olarak iki boyutta incelenmiştir. Bulgulara göre eğitim düzeyi arttıkça ve yüksek statülü mesleklere sahip olanların düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik puan ortalamaları azalmaktadır. Eğitim düzeyi kadınların deneyimleri ve toplumsal normları algılamaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi ile çelişik duygulu cinsiyetçilik arasındaki ilişki literatürde tutarlı biçimde incelenmiştir. Eğitim düzeyi arttıkça özellikle düşmanca cinsiyetçilik düzeyinin anlamlı biçimde azalmakta (Glick et al., 2000), korumacı cinsiyetçilik ise eğitimle birlikte azalma eğilimi göstersede, geleneksel toplumsal rollerle uyumlu ve ‘olumlu’ içerikli yapısı nedeniyle daha dirençli olabilmektedir. Bu bağlamda eğitimin bireylerin cinsiyetçi tutumlarının daha eşitlikçi bir yapıya dönüştürülmesinde önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmasına rağmen, örtük ve paternalist tutumların tamamen ortadan kaldırılmasında ise yeterli olamanyabilmektedir. Aynı durum meslek grupları içinde paralellik göstermektedir. Toplumsal yapıda daha yüksek değer atfedilen meslekler daha yüksek eğitim düzeyi gerektirmektedir. Bu durumda ev kadınlarının ve işçilerin düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik puanlarının lisans öğrenimi gören kadınlara göre daha yüksek olması buna bağlanabilir.

Yaş ile düşmanca cinsiyetçilik arasında küçük ama istatistiksel olarak güçlü ($p<.001$) pozitif ilişkiler vardır. Buna karşılık yaşın kontrol odaklılık puanı ile ilişkisi negatif ve düşük düzeydedir ($p<.001$). Ölçekte puan yükseldikçe “dış kontrol” arttığı için bu bulgu, yaş arttıkça katılımcıların görece daha iç kontrol odaklı bir çizgiye kaydığını düşündürmektedir. Yaş değişkenine ilişkin bulgular, yaş arttıkça düşmanca cinsiyetçiliğin artma eğiliminde olduğunu; buna karşın kontrol odağının daha içsel bir yönelime kaydığını göstermektedir. Bu durum, kuşaklar arası değer farklılıkları ile yaşam deneyiminin kontrol algısını güçlendirmesi arasındaki ayrışmayı yansıtabilir.

Düşmanca heteroseksüel inançlar ile cinsiyetçilik göstergeleri arasında ise orta büyüklüğe yaklaşan pozitif ilişkiler görülmektedir ($p<.001$). Bu bulgular, cinsiyetçiliğin hem düşmanca hem korumacı biçimlerinin, düşmanca heteroseksüel inançlarla anlamlı biçimde birlikte değiştiğini; yani cinsiyetçilik düzeyi yükseldikçe AHBS’nin de yükselme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, düşmanca cinsiyetçiliğin tehdit algısı ve dışsal suçlama eğilimleriyle ilişkili olduğunu ileri süren çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramıyla tutarlıdır (Glick & Fiske, 1996).

Elde edilen bulgular, düşmanca cinsiyetçilik arttıkça kontrol odağının daha dışsal bir yönelim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, çelişik duygulu cinsiyetçilik kuramı çerçevesinde düşmanca cinsiyetçiliğin tehdit algısı, güvensizlik ve dış grupları suçlama eğilimi ile ilişkili olduğunu ileri süren çalışmalarla tutarlıdır (Glick ve Fiske, 1996).

Dış kontrol odaklı bireylerin yaşam olaylarını şans, kader ya da güçlü diğerleri gibi dışsal faktörlerle açıklama eğiliminde oldukları düşünüldüğünde (Rotter, 1966), bu bireylerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de bireysel sorumluluk yerine dış gruplara veya sisteme atfetme eğiliminde olabilecekleri söylenebilir. Ayrıca dış kontrol odağı ile daha yüksek otoriterlik ve geleneksel tutumlar arasındaki ilişkileri gösteren araştırmalar da bu bulguyu dolaylı olarak desteklemektedir. Bununla birlikte modelin açıkladığı varyansın düşük olması (R^2=.013), düşmanca cinsiyetçiliğin kontrol odağını tek başına güçlü biçimde açıklamadığını, ilişkinin çok boyutlu psikososyal süreçler içinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.
Bu sonuçlar birlikte ele alındığında, düşmanca cinsiyetçiliğin düşmanca heteroseksüel inançlarla doğrudan ve güçlü bir biçimde ilişkili olduğu; dış kontrol odaklılığın ise bu ilişkide anlamlı bir aracı mekanizma oluşturmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, daha yüksek düzeyde düşmanca cinsiyetçilik bildiren bireyler aynı zamanda daha fazla düşmanca heteroseksüel inanç taşımakta; ancak bu ilişki, Rotter iç–dış kontrol odağı yönelimi üzerinden anlamlı düzeyde açıklanmamaktadır.
Kontrol odaklılık ile değişkenler arasındaki ilişkiler genel olarak düşük fakat .001 düzeyinde anlamlı ve pozitif yöndedir. Bu örüntü, daha dış kontrol odaklı bireylerin hem düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik hem de düşmanca heteroseksüel inançlar açısından daha yüksek puan verme eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir. Ancak etki büyüklüklerinin küçük olması, ilişkinin pratik düzeyde sınırlı bir katkı sunduğunu da göstermektedir.
Bu bulgular, korumacı cinsiyetçilik düzeyi yükseldikçe bireylerin bir miktar daha dış kontrol odaklı hale geldiğini ve bu dış kontrol eğiliminin de çok sınırlı düzeyde olsa da düşmanca heteroseksüel inançların artmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Dolaylı etkinin büyüklüğü oldukça küçüktür ve genel örüntü, korumacı cinsiyetçiliğin düşmanca heteroseksüel inançlar üzerindeki etkisinin esas olarak doğrudan ve güçlü bir etki olduğunu, dış kontrol odaklılığın ise yalnızca zayıf bir kısmi aracı rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.
Bu araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin kadınların düşmanca heteroseksüel inançlarıyla anlamlı ve güçlü biçimde ilişkili olduğu, buna karşın kontrol odaklılığın bu ilişkide sınırlı bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle düşmanca cinsiyetçiliğin dış kontrol yönelimiyle küçük fakat anlamlı düzeyde ilişkili olması, Rotter'ın (1966) kontrol odağı kuramı çerçevesinde dışsal atıf eğilimleriyle açıklanabilir. Ancak düşük etki büyüklükleri, söz konusu tutumların yalnızca bireysel kontrol algısıyla değil, daha geniş ideolojik ve kültürel yapılarla bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Eğitim düzeyi ve mesleki statü arttıkça cinsiyetçilik düzeylerinin azalması ise eğitimin eşitlikçi değerlerin gelişimindeki kritik rolünü desteklemektedir. Bu doğrultuda, toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmeye yönelik müdahalelerin yalnızca bireysel farkındalığa değil, eğitim politikalarına ve kültürel normlara da odaklanması önemlidir. Gelecek araştırmalarda farklı yaş grupları, karma örneklemler ve boylamsal tasarımlar kullanılarak nedensel ilişkilerin daha ayrıntılı incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca ideolojik yönelim, sistem meşrulaştırma ve otoriterlik gibi değişkenlerin modele dahil edilmesi, açıklayıcı gücü artırabilir.

Kaynaklar

Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 4, 73–82.

Aktan, T. ve Yalcindag, V. (2022). Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeğinin (ÇDCÖ) yeniden gözden geçirilmesi: Korumacı cinsiyetçiliğin yapı geçerliliği ve ÇDCÖ'nün ölçüm değişmezliği. *Psikoloji Çalışmaları – Studies in Psychology,* 42(1):199–230. Doi:10.26650/SP2022-820401

Bareket, O. & Fiske, S. T. (2023). A systematic review of the ambivalent sexism literature: Hostile sexism protects men's power; benevolent sexism guards traditional gender roles.*Psychological Bulletin, 149*(11-12), 637–698. Doi:10.1037/bul0000400

Barreto M, & Doyle, D.M. (2023). Benevolent and hostile sexism in a shifting global context. *Nature Reviews Psychology,* 2(2):98-111. Doi:10.1038/s44159-022-00136-x.

Buss, D. M. & Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review, 100*(2), 204–232. Doi:10.1037/0033-295X.100.2.204

Cobb-Clark, D.A. & Schurer, S. (2013). Two economists' musings on the stability of locus of control. *Economic Journal*, 123(570),F358–400.

Dağ, İ. (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ)'nin üniversite öğrencileri için güvenirliği ve geçerliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(26), 10-16.

Emmers-Sommer, T. (2014). Adversial Sexual Attitudes Toward Women: The Relationships with Gender and Traditionalism. *Sexuality & Culture*, 18:804-817. Doi: 10.1007/s12119-014-9222-9.

Forbes, G. B., Adams-Curtis, L. E., Pakalka, A. H., & White, K. B. (2006). Dating aggression, sexual coercion, and aggression-supporting attitudes among college men. *Aggressive Behavior, 32*(3), 297–304. https://doi.org/10.1002/ab.20135

Forbes, G. B., Collinsworth, L. L., Jobe, R. L., Braun, K. D. & Wise, L. M. (2007). Sexism, hostility toward women, and endorsement of beauty ideals and practices: Are beauty ideals associated with oppressive beliefs? *Sex Roles: A Journal of Research, 56*(5-6), 265–273. Doi:10.1007/s11199-006-9161-5

Glick, P. & Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. Journal of Personality and Social Psychology, 70,491–512. Doi:10.1037/0022 3514.70.3.491

Glick, P. & Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications of gender inequality. *American Psychologist, 56*(2),109–118. Doi:10.1037/0003-066X.56.2.109

Glick, P., Fiske, S. T., & Deaux, K. (1997). Hostile and benevolent sexism: Measuring ambivalent sexist attitudes toward women. *Psychology of Women Quarterly, 21*(1), 119–135. Doi:10.1111/j.1471-6402.1997.tb00104.x

Glick, P., Fiske, S. T., Mladinic, A., Saiz, J. L., Abrams, D., Masser, B., Adetoun, B., Osagie, J. E., Akande, A., Alao, A., Annetje, B., Willemsen, T. M., Chipeta, K., Dardenne, B., Dijksterhuis, A., Wigboldus, D., Eckes, T., Six-Materna, I., Expósito, F., … López, W. L. (2000). Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology,* 79, 763–775. Doi:10.1037/0022-3514.79.5.763

Günay, G., Demirci Aksoy, A. ve Bener, Ö. (2016). *Dünyada Kadın Sorunları.* (ss.272 – 321) (Ed: Aydın, F.), Günümüz Dünya Sorunları. Ankara, Pegem Akademi

Halpern, H.P. & Perry-Jenkins, M. (2016). Parents' gender ideology and gendered behavior as predictors of children's gender-role attitudes: a longitudinal exploration. *Sex Roles,* 74 (11–12), 527–542. Doi:10.1007/s11199-015-0539-0

Hammond, M.D. & Overall, N. C. (2013). When relationships do not live up to benevolent ideals: Women's benevolent sexism and sensitivity to relationship problems. *European Journal of Social Psychology,* 43(3), 212–223. Doi:10.1002/ejsp.1939

Hasgül, E., Şevik, A.E. & Günay, G. (2026). Reliability and validity study of the Turkish version of the adversial heterosexual beliefs scale. Yayınlanmamış Makale (Unpuplished manuscription).

Hoominfar, E. (2019). *Gender socialization*. W.Leal Filho et al. (eds.), Gender Equality, Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals, Doi:10.1007/978-3-319-70060-1_13-1

Huang, Y., Davies, P. G., Sibley, C. G. & Osborne, D. (2016). Benevolent sexism, attitudes toward motherhood, and reproductive rights. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 42(7), 970–984. Doi:10.1177/0146167216649607

Johnson, N. L., & Johnson, D. M. (2021). An empirical exploration into the measurement of rape culture. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(1-2), NP70–NP95. Doi:10.1177/0886260517732347

Johnson, N.L. and Johnson, D.M. (2017). An empirical exploration into the measurement of rape culture. *Journal of Interpersonal Violence.* 36(1-2):NP70-NP95. Doi: 10.1177/0886260517732347.

Lanier, P. & Barnett, T. (1996). Locus of control and women's perceptions of sex discrimination. *Perceptual and Motor Skills,* 83(3-supp), 1256–1258. Doi:10.2466/pms.1996.83.3f.1256

Leaper, C. (2013). Gender development during childhood. In P. D. Zelazo (Ed.), *Oxford handbook of development psychology* (Vol. 2, p.326-377). New York: Oxford University Press.

Lee, T.L., Fiske, S.T. & Glick, P. (2010). Next gen ambivalent sexism: Converging correlates, causality in context, and converse causality, an introduction to the special issue. Sex Roles, 62, 395- 404. https://doi.org/10.1007/s11199-010-9747-9

Lee, W-S. & McKinnish, T. (2019). Locus of control and marital satisfaction: couple perspectives using Australian data. *Journal of Economic Psychology,* 74, 102205. Doi:10.1016/j.joep.2019.102205

Lefcourt, H. (2014). Locus of control: Current trends in theory and research. 2nd ed., New York: Psychology.

Lekfuangfu, W.N., Powdthavee, N., Warrinnier, N. & Cornaglia, F. (2018). Locus of control and its intergenerational implications for early childhood skill formation. *The Economic Journal,* 128 (608),298–329 . Doi:10.1111/ecoj.12414

Lindström, M. & Rosvall, M. (2012). Marital status, social capital and health locus of control: A population-based study. *Public Health*, 126(9), 790-795. Doi:10.1016/j.puhe.2012.06.001

Lonsway, K.A., Fitzgerald, L.F. (1995). Attitudinal antecedents of rape myth acceptance: A theoretical and empirical reexamination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4),704–711. Doi:10.1037/0022-3514.68.4.704

Looti, M. (2005). Adversarial heterosexual beliefs: Understanding and overcoming. https://psychepedia.arabpsychology.com/trm/adversarial-heterosexual-beliefs-understanding-overcoming/

Mendolia, S. & Walker, I. (2014). The effect of personality traits on subject choice and performance in high school: evidence from an English cohort. *Economics of Education Review,* 43, 47–65. Doi:10.1016/j.econedurev.2014.09.004

Moradi, B. & DeBlaere, C. (2010). Women's experiences of sexist discrimination: Review of research and directions for centralizing race, ethnicity, and culture. In H. Landrine & N. F. Russo (Eds.), *Handbook of diversity in feminist psychology* (pp. 173–210). Springer Publishing Company.

Ramiro-Sánchez, T., Ramiro, M. T., Bermúdez, M. P. & Buela-Casal, G. (2018). Sexism in adolescent relationships: A systematic review. *Psychosocial Intervention, 27*(3),123–132. Doi:10.5093/pi2018a19

Rose, R. J., Hall, C. W., Bolen, L. M., & Webster, R. E. (1996). Locus of control and college students' approaches to learning. *Psychological Reports, 79*(1), 163–171. Doi:/10.2466/pr0.1996.79.1.163

Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied, 80*(1), 1–28. Doi:10.1037/h0092976

Ryle, R. (2012). *Questioning gender: A sociological exploration*. London: Sage Publications.

Sakallı-Uğurlu, N. (2003). Cinsiyetçilik: Kadinlara ve Erkeklere İlişkin Tutumlar ve Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kurami [Sexism: Attitudes Towards Women and Men and Ambivalent Sexism Theory]. *Türk Psikoloji Yazıları, 6*(11-12), 1–20.

Salman, S. (2007). The predictors of attitudes toward sexual harassment: Locus of control, ambivalent sexism, and gender differences. (Unpublished master's thesis). Middle East Technical University, Ankara.

Schmitt, D.P. , Long, A.E. , McPhearson, A. , O'Brien, K. , Remmert, B. & Shah, S.H. (2017). Personality and gender differences in global perspective. *International Journal of Psychology,* 52, 45–56. Doi:10.1002/ijop.12265

Semykina, A. & Linz, S.J. (2007). Gender differences in personality and earnings: evidence from Russia. *Journal of Economic Psychology,* 28 (3), 387–410 . Doi:10.1016/j.joep.2006.05.004

Sherman, A.C., Higgs, G.E. & Williams, R.L. (1997). Gender differences in the locus of control construct. *Psychology & Health,* 12 (2), 239–248 . Doi:10.1080/08870449708407402

Stillman, S., & Velamuri, M. (2016). If life throws you lemons try to make lemonade: does locus of control help people cope with unexpected shocks. IZA Discussion Papers, No. 10210, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/147896/1/dp10210.pdf

Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review,* 92, 548–573. Doi:10.1037/0033-295X.92.4.548

AKADEMİDE KADIN OLMAK: GÖRÜNMEZ EMEK VE ÇOKLU ROLLER ÜZERİNE LİTERATÜR TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa SEVEN
Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9688-7109

ÖZET
Akademik alan çoğu zaman liyakat, nesnellik ve eşitlik ilkeleri üzerinden tanımlansa da toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bütünüyle bağımsız bir yapı değildir. Bu nedenle kadın akademisyenlerin akademik yaşam içindeki deneyimlerini yalnızca bireysel tercihler ya da kişisel yeterlilikler üzerinden ele almak yeterli görünmemektedir. Kadın akademisyenler, araştırma ve öğretim faaliyetlerinin yanı sıra idari sorumluluklar ve duygusal emek gibi, çoğu zaman görünmez kalan çok katmanlı roller de üstlenmektedir. Bu rollerin akademik performans ölçütlerinde ne ölçüde karşılık bulduğu ise tartışmalıdır.
Bu çalışma, akademide kadın olma deneyimini görünmez emek ve çoklu roller kavramları üzerinden ele alarak, Türkiye merkezli literatür temelinde kavramsal bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel ve literatür temelli bir yaklaşımla tasarlanmış olup, kadın akademisyenlerin akademik yaşamda karşılaştıkları yapısal zorluklar mevcut çalışmalar ışığında tartışılmaktadır. Bu çerçevede, görünmez emeğin akademik üretim süreçlerindeki yeri ile çoklu rollerin akademik süreklilik ve kariyer ilerlemesi üzerindeki etkileri birlikte ele alınmaktadır.
Literatürde öne çıkan çalışmalar, akademik emeğin çoğunlukla ölçülebilir çıktılar üzerinden değerlendirilmesinin, kadın akademisyenlerin üstlendiği görünmez emek biçimlerini büyük ölçüde dışarıda bıraktığını göstermektedir. Ayrıca çoklu rollerin eşzamanlı biçimde yürütülmesi, akademik kariyerin farklı aşamalarında kadınlar için ek bir yük oluşturabilmektedir. Literatürün genel eğilimi, bu yüklerin bireysel tercihlerden ziyade yapısal ve kurumsal koşullarla ilişkili olduğunu düşündürmektedir.
Bu çalışma, akademide kadın deneyimlerinin bireysel sorunlar olarak değil, yapısal dinamikler bağlamında ele alınmasının önemine dikkat çekmekte; görünmez emek ve çoklu rollerin birlikte okunmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini anlamada açıklayıcı bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın akademisyen, görünmez emek, çoklu roller, toplumsal cinsiyet, akademi.

BEING A WOMAN IN ACADEMIA: A LITERATURE-BASED EVALUATION OF INVISIBLE LABOR AND MULTIPLE ROLES

ABSTRACT
Although academia is often defined through principles such as meritocracy, objectivity, and equality, it is not a structure entirely independent of gender relations. For this reason, the experiences of women academics cannot be sufficiently understood solely through individual choices or personal competencies. In addition to research and teaching activities, women academics undertake multiple and layered roles, including administrative responsibilities and emotional labor, which often remain invisible and are not fully reflected in academic performance indicators. To what extent these forms of labor are recognized within academic evaluation processes remains open to discussion.

This study aims to provide a conceptual evaluation of the experience of being a woman in academia by focusing on the notions of invisible labor and multiple roles, based on the literature centered on Turkey. Designed as a qualitative, literature-based study, the paper discusses the structural challenges faced by women academics in academic life through existing research. Within this framework, the place of invisible labor in academic production processes and the effects of multiple roles on academic continuity and career advancement are examined together.

The literature highlights that evaluating academic labor primarily through measurable outputs tends to exclude significant forms of invisible labor undertaken by women academics. Moreover, the simultaneous performance of multiple roles may constitute an additional burden for women at different stages of their academic careers. The general tendency in the literature suggests that these burdens are shaped not merely by individual preferences, but by broader structural and institutional conditions.

This study emphasizes the importance of addressing women's experiences in academia not as individual problems but within the context of structural dynamics. It argues that reading invisible labor and multiple roles together provides an explanatory framework for understanding gender inequalities in academic life.

Keywords: Women academics, invisible labor, multiple roles, gender, academia.

EXPLORING PRIMARY SCIENCE TEACHERS' VIEWS, CLASSROOM PRACTICES, AND DIFFICULTIES IN DEVELOPING AI-BASED TEACHING RESOURCES

Afshan Naseem
Department of Education, University of Management and Technology

Bushra Mumtaz
Department of Education, University of Management and Technology

Abstract
The increasing integration of artificial intelligence (AI) in education has significantly transformed instructional practices and the development of teaching–learning resources. This study aims to explore the perceptions, instructional practices, and challenges faced by primary school science teachers in developing AI-based instructional materials in District Lahore. Globally, AI tools are being increasingly incorporated into the teaching–learning process, reshaping classroom dynamics and resource development. The study employed a descriptive survey research design. Data were collected through an online questionnaire. The research is grounded in the Technology Acceptance Model (TAM) proposed by Fred D. Davis (1989), focusing on perceived usefulness and perceived ease of use to examine teachers' adoption of AI tools for instructional material development. The population comprised primary school science teachers, and a sample of 306 teachers participated in the study. The findings indicate that teachers generally hold positive attitudes toward the use of AI in their instructional practices. They utilize AI tools for preparing daily lesson plans and developing personalized learning materials. However, several challenges were identified, including limited access to digital resources in some schools, the need for professional development and training in AI, and concerns regarding the ethical use of AI technologies. The study concludes that AI has significant potential in supporting the development of science instructional materials at the primary level. This research contributes to the expanding body of literature on AI integration in school education and offers practical implications for policymakers, teacher educators, and school administrators.
Keywords: AI, Science, practices, perceptions, challenges, instructional material

FEMALE MEDICAL STUDENTS' PERCEPTIONS OF LEARNING ENGLISH FOR FUTURE MEDICAL CAREERS: A QUALITATIVE STUDY IN VIETNAM

Dr. Dan Cong THAI
Can Tho University
ORCID: 0009-0002-9566-8128

Mr. Da Chanh THACH
Can Tho University

Abstract
This qualitative study explores female first-year medical students' perceptions of learning English for their future medical careers within an international-oriented medical program in Vietnam. As English increasingly functions as the lingua franca of global healthcare, understanding how female students position English in their academic and professional trajectories is crucial. The study was conducted at a private university in the Mekong Delta, Southern Vietnam, involving 33 female students enrolled in a 90-period intensive English course designed to strengthen four language skills. Data were collected through semi-structured interviews, classroom observations, and reflective teaching journals. Thematic analysis revealed three major themes related to English as (1) a gateway to global medical knowledge, (2) a strategic investment for career mobility, and (3) a source of professional confidence and identity construction. Findings also indicate that learner-centered pedagogy, digital tools, and peer feedback contributed to students' autonomy and engagement. The study highlights the importance of integrating career-oriented and gender-responsive perspectives into English for Medical Purposes (EMP) curricula.
Keywords: English for Medical Purposes, female medical students, perceptions, professional identity, qualitative research

1. INTRODUCTİON

1.1 Rationale

English has become the dominant language of medical research, international collaboration, and professional mobility. In EFL contexts such as Vietnam, medical students increasingly require English proficiency to access scientific literature, participate in global exchanges, and pursue advanced training abroad.

In recent years, international-oriented medical programs have expanded in Vietnam, particularly in private universities. Students enrolled in these programs are expected to develop strong English competence alongside medical knowledge. However, while prior research in English for Medical Purposes (EMP) often focuses on needs analysis or proficiency outcomes, limited attention has been given to learners' perceptions, especially among female medical students.

Learner perceptions are significant because they shape motivation, engagement, and long-term investment in language learning. For female students in medicine—a traditionally competitive and demanding field—English may function not only as an academic requirement but also as a tool for professional empowerment and global integration. Therefore, this study explores female medical students' perceptions after completing an intensive English course.

1.2 Research Questions

This study aimed to explore how female medical students conceptualize the role and value of English within their professional trajectories.

1. To what extent do female first-year medical students perceive the role of English in their future medical careers?
2. How do female medical students perceive their learning experiences in the intensive English course?

1.3 Research Objectives

Together with the research questions, this study sought to:

1. Explore female medical students' perceptions of English as a professional resource in medical education and career development.
2. Examine how female medical students interpret their learning experiences and perceived improvement after completing the intensive course.

2. LİTERATURE REVİEW

2.1 English for Medical Purposes (EMP)

English for Medical Purposes (EMP), a branch of English for Specific Purposes (ESP), focuses on equipping learners with the linguistic skills required in medical contexts (Dudley-Evans & St John, 1998). Hutchinson and Waters (1987) emphasize that ESP instruction should be grounded in learners' specific academic and professional needs. In medical education, EMP typically includes medical terminology, research article reading, doctor–patient communication, and presentation skills.

In Vietnam, studies on EMP have largely concentrated on curriculum design and needs analysis (e.g., Nguyen & Pham, 2020), highlighting the increasing demand for English in medical training. However, fewer studies explore students' subjective perceptions, particularly from a gender perspective.

2.2 Learner Perceptions and Language Investment

Learner perception refers to individuals' interpretations of the purpose and value of learning experiences. According to Norton (2013), learners invest in language learning when they perceive it as linked to future identity and opportunity. Language investment extends beyond motivation, encompassing symbolic capital and professional aspirations.

In medical contexts, English proficiency may contribute to professional identity formation, enabling students to imagine themselves as competent global physicians. Vietnamese research (e.g., Tran, 2019) suggests that career-oriented perceptions strongly influence students' engagement in English learning. Thus, examining female students' perceptions provides insight into how English functions as a professional and symbolic resource.

2.3 Qualitative Research in Language Education

Qualitative research allows in-depth exploration of learners' voices and experiences. Semi-structured interviews provide flexibility while maintaining alignment with research questions (Creswell, 2014). Thematic Analysis (Braun & Clarke, 2006) is widely adopted in perception-based studies to identify recurring patterns and themes.

In the present study, qualitative methods were selected to capture authentic reflections from female medical students within their classroom context.

2.4 Intensive English Courses and Learner Autonomy

Intensive language programs aim to accelerate skill development within a limited timeframe. Research indicates that intensive instruction can enhance motivation and skill integration when supported by learner-centered pedagogy (Nation, 2007).

Learner autonomy, defined as students' ability to take responsibility for their learning, has been associated with improved outcomes in technology-supported environments (Benson, 2011). The integration of digital tools and peer feedback can further strengthen engagement and confidence.

2.5 Professional Identity in Medical Education

Professional identity formation refers to the process through which students internalize the values and competencies of their future profession (Cruess et al., 2014). Language competence may serve as part of this identity construction, particularly in globally connected disciplines such as medicine. Exploring English learning through this lens provides deeper insight into students' career-related perceptions.

3. RESEARCH METHODOLODY

3.1 Research Design

This study employed a qualitative descriptive design to explore female medical students' perceptions of learning English for their future medical careers. A qualitative approach was selected to capture in-depth personal experiences, beliefs, and reflections within a natural classroom setting.

The researchers also served as the English instructor sof the course, enabling prolonged engagement and sustained classroom observation. While this dual role allowed for deeper contextual understanding, reflexive awareness was maintained to minimize potential bias. Field notes and reflective journals were systematically documented to support analytical transparency.

3.2 Context and Participants

The study was conducted at a private university in the Mekong Delta, Vietnam. The class consisted of 44 first-year medical students enrolled in an international-oriented medical program, including 33 female students. Although male students participated in the course, this study focused exclusively on female students to examine gender-specific perceptions of English learning within medical education.

All students completed a 90-period intensive English course designed to strengthen integrated language skills. Based on classroom assessments aligned with the VSTEP (The Vietnamese Standardized Test of English Proficiency), a national English test based on Vietnam's 6-level Foreign Language Proficiency Framework. It is issued and regulated by the Vietnamese Ministry of Education and Training (MOET) format, students were estimated to reach B1–B2 proficiency levels by the end of the course.

Twelve female students were purposively selected for semi-structured interviews to ensure variation in speaking performance, classroom participation, and engagement levels. Participation was voluntary, and informed consent was obtained prior to data collection.

3.3 Course Description

The 90-period intensive English course emphasized integrated development of listening, speaking, reading, and writing skills. Instruction incorporated video-based materials, topic-related discussions, individual presentations, and structured peer feedback sessions.

Students were regularly encouraged to relate lesson content to their anticipated future roles as medical professionals. Classroom tasks required individual preparation to promote learner autonomy.

Personal digital devices, particularly iPads, were widely used for vocabulary review, listening practice, and independent study. However, students were guided to avoid excessive reliance on translation or language-learning applications and were encouraged to actively record and memorize both general academic and medical terminology to enhance retention.

3.4 Data Collection

Data were collected from three primary sources:

• Semi-structured interviews with 12 female students
• Classroom observation notes recorded throughout the course
• Reflective teaching journals maintained weekly by the instructor

Each interview lasted approximately 30–40 minutes and was conducted in a semi-structured format, allowing flexibility for participants to elaborate on their perceptions. Interviews focused on (1) the perceived role of English in future medical careers and (2) learning experiences in the intensive course.

Classroom observations documented student participation, fluency development, pronunciation challenges, writing accuracy, vocabulary use, digital engagement, and peer feedback interactions.

Reflective teaching journals recorded weekly instructional reflections, noting progress in speaking fluency (approximately 20 students demonstrated relatively fluent performance), recurring pronunciation issues, grammatical errors in writing tasks, and students' responses to vocabulary learning strategies.

Example interview excerpts include:

Student 3 stated:

"English is very important for me because most medical research is in English. If I cannot read it well, I will miss new knowledge."

Student 7 shared:

"When I speak English more confidently, I feel more professional and ready for international opportunities."

3.5 Data Analysis

Data were analyzed using Thematic Analysis as outlined by Braun and Clarke (2006). Interview transcripts, observation notes, and reflective journals were first read repeatedly to achieve familiarization. Initial codes were generated inductively from the data and then organized into broader themes aligned with the research questions.

Themes were reviewed and refined to ensure coherence and internal consistency. To enhance credibility, triangulation was achieved by comparing findings across interviews, observation records, and teaching journals. Member checking was conducted by inviting selected participants to review summaries of interpreted findings. An audit trail of coding decisions was maintained to strengthen dependability.

4. FİNDİNGS AND DİSCUSSİON

4.1 Findings Related to Research Question 1

Analysis of interview transcripts, classroom observations, and reflective journals revealed that female medical students perceived English as an essential academic and professional resource closely linked to their future medical careers.

During classroom discussions, students were regularly encouraged to relate lesson content to their professional aspirations. Many explicitly connected English proficiency with their ability to access updated international medical research and evidence-based practice. As Student 1 explained, *"Most updated medical research is written in English. If I want to become a good doctor, I must understand it."*

Beyond knowledge access, participants framed English as a strategic investment for postgraduate study and international mobility. Several students expressed intentions to pursue overseas training or collaborate with foreign institutions. English competence was also associated with professional credibility and confidence. Classroom observations indicated that approximately 20 female students spoke relatively fluently during discussions and presentations, suggesting growing communicative confidence. Student 5 reflected, *"When I speak English more clearly, I feel more professional and ready for global opportunities."*

Collectively, these findings suggest that English was perceived not merely as a subject requirement but as (1) a gateway to global medical knowledge, (2) a strategic career investment, and (3) a foundation for emerging professional identity.

4.2 Findings Related to Research Question 2

With regard to learning experiences, the 90-period intensive course was generally perceived as beneficial and motivating. Observation data showed active engagement, particularly when students were asked to answer lesson-related questions and connect content to their future roles as physicians. Reflective teaching journals documented progressive improvement in oral fluency among approximately 20 female students, although pronunciation accuracy and grammatical control in writing required continued instructional support.

Student 2 commented, *"After this course, I can speak more confidently and organize my ideas better."* Students appreciated integrated four-skill practice and structured peer feedback sessions, which provided opportunities for reflection and revision. Peer responses after presentations were observed to reduce anxiety and encourage clearer articulation.

Digital tools such as iPads were widely used for listening practice and vocabulary review. However, journal entries noted the instructor's consistent encouragement for students to avoid excessive reliance on translation or vocabulary apps. Students were guided to record and memorize both general academic and medical terminology to strengthen retention. This balance between technological support and cognitive effort promoted learner autonomy and responsibility. Overall, students perceived the course as practical, supportive, and aligned with their long-term professional goals.

4.3 Discussion

The findings directly address Research questions 1 and 2 by demonstrating that female medical students conceptualize English as both an academic necessity and a professional asset. In alignment with Norton's (2013) theory of language investment, participants associated English with future symbolic and material returns, including access to global knowledge, postgraduate study, and enhanced professional legitimacy. English learning was therefore positioned as a strategic investment in becoming globally competent physicians.

The intensive, learner-centered course design played a crucial role in shaping these perceptions. Structured questioning that required students to connect lesson content with future medical practice strengthened perceived relevance. Classroom observation confirmed that career-oriented discussions stimulated engagement and fluency development. Meanwhile, reflective journals revealed that while many students achieved relative fluency, sustained attention to pronunciation and grammatical accuracy remained necessary.

Importantly, the instructor's emphasis on vocabulary expansion—both basic academic and specialized medical terminology—supported deeper cognitive processing. By discouraging excessive dependence on language-learning applications, the course encouraged active memorization and internalization of lexical knowledge.
Through triangulation of interviews, observation, and reflective journals, the study highlights the dynamic interaction between perception, pedagogy, and professional identity formation within a gender-focused qualitative framework. The findings extend EMP research by emphasizing how classroom practices can shape learners' professional self-concept.

5. CONCLUSİON

This study demonstrates that female medical students perceive English as indispensable for accessing international medical knowledge, enhancing career mobility, and strengthening professional confidence. Within an intensive, learner-centered instructional environment, students developed improved fluency, greater autonomy, and increased awareness of English as part of their emerging professional identity. English learning was framed not merely as academic preparation but as strategic career development and global integration.

5.3 Implications

The study offers several practical implications.
For English instructors, integrating authentic medical texts, case discussions, and career-oriented reflection tasks can enhance relevance and motivation. Continuous corrective feedback on pronunciation and writing accuracy remains essential to balance fluency development with linguistic precision.
For curriculum designers, EMP programs should adopt integrated skill instruction combined with structured peer feedback and guided digital learning. Emphasis on systematic vocabulary development—particularly medical terminology—should be embedded into course objectives.
For university administrators, providing sustained English support beyond the first year, such as advanced EMP modules or academic writing workshops, can reinforce long-term professional readiness.
For policymakers, strengthening English education within medical curricula can contribute to Vietnam's participation in global healthcare networks and facilitate international collaboration in research and clinical practice.

5.4 Limitations

This study was conducted within a single private university and involved a relatively small qualitative sample of female students, which may limit generalizability. The dual role of the researcher as both instructor and investigator may introduce potential bias, although triangulation and reflective documentation were employed to enhance credibility. Furthermore, the research focused on perceptions following one intensive course and did not include longitudinal tracking of English use in later clinical stages. As a result, conclusions regarding long-term professional application remain tentative. Broader multi-site and longitudinal investigations are needed to validate and extend these findings.

5.5 Suggestions for Further Research

Future research could explore comparative perceptions between male and female medical students to identify possible gender-based differences in language investment and professional identity construction.

Employing mixed-method designs that incorporate standardized proficiency assessments would provide stronger empirical evidence regarding language development outcomes. Longitudinal studies following students into clinical years could examine how English competence is applied in authentic medical settings. Cross-institutional research across different regions of Vietnam would also reveal contextual variations in EMP implementation. What's more, further investigation into the impact of digital tools on vocabulary retention and communicative competence may inform effective pedagogical strategies. Such research would contribute to a deeper understanding of how English learning shapes professional trajectories in medical education within EFL contexts.

Acknowledgements

The authors wish to express their sincere and profound gratitude to the faculty members of School of Foreign Languages and School of Political Science, Social Sciences and Humanities at Can Tho University, Vietnam, for their scholarly guidance, methodological support, and constructive feedback throughout the development of this study. Their academic expertise and collegial mentorship played a pivotal role in shaping the study's conceptual framework, research design, and analytical approach. The authors are especially indebted to the 33 first-year female medical students who generously shared their experiences and perspectives. Their candid reflections, active participation, and thoughtful engagement provided the rich qualitative data that formed the foundation of this research. Finally, the authors gratefully acknowledge *the IKSAD Institute* for the opportunity to disseminate this research at *The 9th International Women Studies Congress* (March 6–8, 2026, Baku, Azerbaijan). The scholarly exchange and interdisciplinary dialogue at this international forum further enriched the academic significance and broader implications of the study.

REFERENCES

Benson, P. (2011). *Teaching and researching autonomy*. Routledge.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77–101.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.

Cruess, R. L., Cruess, S. R., & Steinert, Y. (2014). Teaching medical professionalism. Cambridge University Press.

Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). *Developments in English for specific purposes*. Cambridge University Press.

Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for specific purposes*. Cambridge University Press.

Nation, I. S. P. (2007). The four strands. *Innovation in Language Learning and Teaching, 1*(1), 1–12.

Norton, B. (2013). *Identity and language learning*. Multilingual Matters.

Richards, J. C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge University Press.

Tran, L. T. (2019). Internationalization and English language learning in Vietnam. *Higher Education Research & Development, 38*(5), 1–15.

Nguyen, T. H., & Pham, M. T. (2020). English for medical purposes in Vietnam: Needs and challenges. *Asian ESP Journal, 16*(3), 45–62.

Benson, P., & Voller, P. (1997). *Autonomy and independence in language learning*. Longman.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education* (8th ed.). Routledge.

Hyland, K. (2006). *English for academic purposes*. Routledge.

Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods*. Sage.

THE ROLE OF EDUCATION IN WOMEN'S EMPOWERMENT

Shalini S
Department of EEE, R.M.K. Engineering College

Priyanka K
Department of EEE, R.M.K. Engineering College

Aishwarya S
Department of EEE, R.M.K. Engineering College

Varshana Deepa M
Department of EEE, R.M.K. Engineering College

Abstract
Education plays a transformative role in shaping women's lives and expanding their opportunities in society. This abstract explores how access to quality education contributes to women's empowerment by enhancing their knowledge, confidence, economic independence and decision-making power. Education equips women with critical thinking skills and awareness of their rights, enabling them to challenge traditional gender roles and social inequalities. It also increases employment prospects, improves health outcomes and strengthens participation in political and community leadership. Despite significant progress in many regions, barriers such as poverty, cultural norms, early marriage and limited institutional support continue to restrict girls' access to education. The discussion highlights the importance of inclusive educational policies, supportive learning environments and community engagement in promoting equal opportunities. By examining both the individual and societal impacts of women's education, the study emphasizes that empowerment is not only a personal achievement but also a collective social advancement. When women are educated, families, communities and nations benefit through improved economic growth, social stability and intergenerational progress. Therefore, investing in women's education remains a crucial strategy for achieving gender equality and sustainable development in contemporary societies worldwide for lasting social transformation.
Keywords: Women's Empowerment, Education, Gender Equality, Social Development, Economic Independence, Human Rights, Policy Reform

EXPLORING THE DEVELOPMENT OF WOMEN TEACHER LEADERSHIP FROM SOUTH AFRICAN SECONDARY SCHOOLS

Ijeoma C Ogbonnaya
University of the Free State

ABSTRACT

Women remain underrepresented in formal leadership positions despite constituting the teaching workforce in South African Secondary Schools. The need for women teacher leadership development has never been more urgent. The call for women's teacher leadership is explicitly embedded in South African educational policies, and amid an ever-increasing educational crisis, the effective leadership of teachers is an absolute necessity. This study explores how women teacher leaders understood teacher leadership work and how women teachers understood and experienced teacher leadership development. The study employed a multiple-case study methodology within a qualitative, interpretivist approach. Multi-perspectival data were generated through semi-structured individual interviews with two effective women teacher leaders at two secondary schools in Thabomofasane, Qwaqwa, Free State, South Africa. Results showed that women teacher leaders developed roles to address challenges with their learners, colleagues, schools, and communities, and were motivated by teacher leaders' positive, willing responses to developmental needs. Another finding shows that if teachers are willing to use what they have to initiate and nurture their development, while viewing contexts and situations as growth opportunities, women teachers' leadership development becomes possible, even in challenging contexts. The study concludes that strengthening institutional support, targeted leadership development programmes, and gender-responsive policies are essential for sustaining and expanding women's teacher leadership in South African secondary schools. By foregrounding women's lived leadership practices, the study contributes to ongoing debates on equity, transformation, and leadership effectiveness in education.

Keywords: Development, Leadership, leader, Women Teacher

INFLUENCE OF INSURGENCY ON GIRL- CHILD ENROLMENT, RETENTION AND PROGRESSION AMONG SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN ZAMFARA STATE, NIGERIA: IMPLICATIONS FOR GUIDANCE

UFINABE RUTH USHIKEMEN
Department of Guidance and Counselling, University of Abuja

OJO OLUWOLE SIMEON
Department of History and Diplomatic Studies, University of Abuja

ABSTRACT
This study examined the influence of insurgency on girl-child enrolment, retention, and progression among senior secondary school students in Zamfara State, Nigeria, with implications for guidance and counseling practice. Driven by rising insecurity characterized by school attacks, abductions, community displacement, and psychological trauma the study sought to understand how these conditions shape educational access and outcomes for female learners. A descriptive survey design was adopted, involving 300 students selected using Glenn's sample size determination table (2012). Data were collected using a validated questionnaire with a reliability index of 0.79 (PPMC), and analyzed using descriptive statistics, t-test, and One-Way ANOVA at the 0.05 significance level. Findings revealed that insurgency is pervasive across Zamfara State and significantly disrupts the educational experiences of girls. Enrolment declines sharply as parents increasingly fear sending daughters to school due to insecurity, with the 16–20 age group most affected. Although girls in rural areas experience greater difficulty in school retention than those in urban areas, the difference was not statistically significant. Progression, however, varied significantly across socio-economic groups: girls from poor households were most affected, followed by those from middle-income homes, while those from wealthy homes were least affected highlighting socio-economic status as a strong moderator. Overall, insurgency negatively impacts all dimensions of the girl-child's education access, continuity, and advancement. The study concludes that without strengthened school security, psychosocial support mechanisms, and socio-economic interventions, the long-term educational prospects of girls in Zamfara State will remain severely threatened. It recommends enhanced school protection systems, community sensitization, support for vulnerable households, and targeted guidance and counseling programs to sustain girl-child education in conflict-prone environments.
Keywords: Girl-Child Education, Insurgency, Enrolment, Retention, Progression.

1.0 INTRODUCTION
1.1 Background to the Study
Education is widely recognized as a fundamental human right and a critical driver of social, economic, and political development. In societies around the world, the education of the girl-child is regarded as especially important because it empowers women, enhances family well-being, promotes economic productivity, and strengthens national development outcomes (UNICEF, 2021). In Nigeria, various policies including the Universal Basic Education Act, National Policy on Gender in Basic Education, and the Child Rights Act underscore the importance of ensuring equal access to education for both boys and girls. However, persistent insecurity across parts of Northern Nigeria has severely undermined these commitments.
Zamfara State is among the worst-affected areas in the region, with growing insurgency, banditry, mass abductions, school attacks, and community displacement posing continuous threats to children's schooling.

The 2014 abduction of the Chibok girls, and the subsequent Dapchi and Jangebe schoolgirl kidnappings, have reinforced widespread fear regarding the vulnerability of girls in school environments (Adewuyi & Okoli, 2020). These incidents have intensified parental anxiety, leading many families to withdraw girls from school or block them from enrolling entirely. Research shows that the girl-child is disproportionately affected by insecurity because families often perceive daughters as more vulnerable to sexual violence, trafficking, and stigmatization during periods of conflict (Idialu, 2017).

Insurgency disrupts education in multiple ways. It destroys school facilities, displaces communities, reduces household income, and triggers severe psychological trauma among learners. More importantly, it alters the social and cultural norms around female education. In many rural communities in Zamfara State, the fear of abduction and gender-based violence now outweighs the benefits of education, leading to a steady decline in girl-child enrolment and retention (Yusuf & Abdulmalik, 2022). Even where girls continue schooling, progression becomes difficult due to irregular attendance, chronic stress, lost instructional hours, and economic pressures on families.

For guidance and counselling professionals, these realities present an urgent challenge. Guidance practitioners are expected to provide psychosocial support, enhance coping strategies, promote resilience, strengthen career awareness, and bridge the gap between vulnerable learners and supportive community structures. Yet, their roles become even more critical in conflict-prone environments where students especially girls are exposed to persistent trauma and life-threatening events (Makinde, 2019).

It is against this backdrop that this study investigates the influence of insurgency on girl-child enrolment, retention, and progression among senior secondary school students in Zamfara State, with a particular focus on the implications for guidance and counselling practice.

1.2 Statement of the Problem

Despite national and state policies promoting gender parity in education, insurgency continues to undermine the educational participation of girls in Zamfara State. Reports show that several schools have been closed or relocated due to persistent attacks, and fear of abduction has compelled parents to keep girls at home even when schools remain operational (UNDP, 2022). Girls who are enrolled often face prolonged absenteeism, poor academic performance, withdrawal from school, or early marriage as a perceived protection strategy.

While many studies have examined the general impact of insecurity on education, limited empirical research has focused specifically on girl-child enrolment, retention, and progression at the senior secondary level in Zamfara State. Even fewer studies have explored how these disruptions create new responsibilities and opportunities for guidance and counselling practitioners. This knowledge gap raises critical questions about how girls navigate schooling in conflict-affected zones and what support systems are needed to sustain their educational goals.

1.3 Purpose of the Study

The purpose of this study is to examine the influence of insurgency on girl-child:

1. **Enrolment**
2. **Retention**
3. **Progression**

among senior secondary school students in Zamfara State. In addition, the study seeks to identify the implications of these findings for guidance and counselling practice in educational settings.

1.4 Research Questions

The study addresses the following research questions:

1. What is the influence of insurgency on girl-child enrolment in senior secondary schools in Zamfara State?
2. How does insurgency affect the retention of girl-child learners in senior secondary schools in Zamfara State?
3. What is the effect of insurgency on the academic progression of girls in senior secondary schools in Zamfara State?
4. What are the implications of these findings for guidance and counselling practice?

1.5 Significance of the Study

This study is significant in several ways:

To Educational Stakeholders: It provides evidence on how insecurity specifically affects female students, enabling schools and policymakers to design targeted interventions.

To Guidance and Counselling Professionals: It highlights areas where counsellors can provide trauma-informed care, academic support, and preventive guidance for at-risk girls.

To Government and Security Agencies: Findings may help strengthen school security policies, develop community-based safe-school strategies, and enhance emergency response mechanisms.

To Researchers: The study contributes to the growing body of knowledge on girl-child education in conflict-affected regions and offers a foundation for further research.

2.0 LITERATURE REVIEW

2.1 Conceptual Review

2.1.1 Concept of Girl-Child Education

Girl-child education refers to formal, informal, and non-formal learning opportunities available to female children, aimed at developing their cognitive, emotional, and social capacities (UNICEF, 2021). It encompasses enrolment, steady attendance, retention, progression through grade levels, and successful completion of schooling. In many developing countries, including Nigeria, girl-child education remains a developmental priority because educated women contribute significantly to family welfare, national productivity, and intergenerational development (Aminu, 2019). Despite this recognition, the education of the girl-child continues to face setbacks due to socio-cultural norms, poverty, and increasingly, armed conflict.

2.1.2 Understanding Insurgency

Insurgency refers to organized armed rebellion aimed at destabilizing governmental authority and undermining social order (Ekong & Otu, 2018). In the Nigerian context, insurgency and banditry involve widespread attacks, school kidnappings, destruction of property, sexual violence, and the displacement of rural communities. The Northwest zone, particularly Zamfara State, has witnessed the rapid spread of armed groups targeting schools, travellers, and vulnerable villages (Okoli & Ugwu, 2020). Insurgency disrupts every aspect of social life, but its impact on education especially for female children is severe and multidimensional.

2.1.3 Enrolment, Retention, and Progression in Education

Enrolment reflects the number of students registered in school at a given time, indicating access and willingness to participate in education (World Bank, 2020).

Retention refers to the ability of a school system to keep learners enrolled until the completion of a cycle (Adebayo, 2017). Retention is influenced by safety, socio-economic conditions, and school environment.
Progression involves the steady movement of learners from one level or class to the next without interruption (Ogunyemi, 2016). It is often hindered by absenteeism, trauma, and economic shocks common features of conflict settings.
In conflict-prone areas, all three indicators deteriorate simultaneously, but girls experience the decline more intensely due to gender-specific risks.

2.2 The Influence of Insurgency on Girl-Child Education

2.2.1 Impact on Enrolment

Studies have shown that insurgency significantly lowers school enrolment for girls due to parental fear of abduction, sexual violence, and stigma (Idialu, 2017). Parents often perceive boys as more resilient and therefore allow them to remain in school, while daughters are withdrawn for protection. Olanrewaju (2020) found that in Northern Nigeria, girl-child enrolment dropped drastically after major kidnapping incidents, including Chibok and Dapchi. In Zamfara, repeated school attacks have forced several governments to shut down schools entirely, further shrinking enrolment opportunities (Yusuf & Abdulmalik, 2022).

2.2.2 Impact on Retention

Retention becomes difficult in conflict zones as students face prolonged absenteeism, trauma, and displacement. Girls often carry the additional burden of domestic responsibilities when families relocate to safer communities. According to Makinde (2019), female learners exhibit higher dropout tendencies because trauma from witnessing violence intensifies psychological barriers to attendance. Even when schools reopen, many girls do not return due to persistent insecurity or financial hardship.

2.2.3 Impact on Progression

Insurgency affects the progression of students by disrupting instructional hours, reducing concentration levels, and depriving learners of a stable academic structure. Girls in conflict-prone areas lag academically because they experience more anxiety and exhibit higher absenteeism rates (UNESCO, 2020). Families coping with poverty or loss of livelihoods often marry off girls early as a coping strategy, thereby halting their schooling (Ibrahim & Salihu, 2021). Consequently, the progression gap between boys and girls widens in regions affected by insecurity.

2.3 Theoretical Framework

This study is anchored on two relevant theories:

2.3.1 Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory

Bronfenbrenner's ecological model posits that a child's development is shaped by multiple environmental systems family, school, community, and broader societal influences (Bronfenbrenner, 1979). Insurgency interrupts all these systems simultaneously. The microsystem (home), mesosystem (school), and exosystem (community structures) become destabilized, ultimately affecting the girl-child's educational outcomes. This theory helps explain how insecurity at macro and micro levels shapes enrolment, retention, and progression.

2.3.2 Maslow's Hierarchy of Needs

Maslow (1954) argues that basic physiological and safety needs must be met before learning can occur. In conflict environments, safety is violated, making it difficult for learners especially girls to concentrate or remain in school. Fear, trauma, hunger, and displacement obstruct the higher-order pursuit of learning and achievement. This theory supports the claim that educational continuity is nearly impossible where physical security is absent.

2.4 Empirical Review

Numerous studies have explored the relationship between conflict and education. Nwankwo (2018) found that insurgency in Borno State caused a drastic reduction in school enrolment and increased dropout rates, especially among female students. Similarly, Adewuyi and Okoli (2020) reported heightened gender disparities in schooling following kidnappings in Northern Nigeria.

A study by Amadi and Yusuf (2021) revealed that the fear of sexual exploitation accounts for over 60% of girl-child school withdrawal cases in conflict-prone districts. In Zamfara, Yusuf and Abdulmalik (2022) observed that girls' attendance rates dropped sharply after community displacement and school closures due to banditry.

However, some studies note that psychosocial and economic interventions can moderate these effects. Ibrahim and Salihu (2021) found that households receiving community support were more likely to keep girls in school. Makinde (2019) emphasized the role of guidance counsellors in addressing trauma and improving student resilience in crises.

Despite these insights, there remains a scarcity of empirical work focusing specifically on senior secondary school girls in Zamfara State, particularly regarding how insurgency affects enrolment, retention, and progression simultaneously, and the implications for guidance and counselling. This study addresses that gap.

2.5 Summary of Reviewed Literature

The literature shows that insurgency undermines educational access and outcomes for the girl-child by reducing enrolment, weakening retention, and limiting academic progression. Theoretical perspectives emphasize the role of environmental disruption and psychological insecurity in shaping learning outcomes. Empirical studies confirm widespread educational setbacks in conflict zones but highlight the limited research specifically targeting senior secondary school girls in Zamfara State. This review therefore justifies the need for a holistic investigation into the educational experiences of girls in this conflict-affected region and the implications for guidance and counselling.

3.0 METHODOLOGY

3.1 Research Design

The study adopted a descriptive survey research design. This design was considered appropriate because it enables the researcher to collect data from a large population and describe the existing conditions, attitudes, and experiences of respondents regarding the influence of insurgency on girl-child enrolment, retention, and progression in Zamfara State. According to Nworgu (2015), the descriptive survey design is suitable for studies that aim to gather factual information from respondents without manipulating variables.

3.2 Population of the Study

The population of the study comprised all senior secondary school girls in Zamfara State. The state has numerous public and private secondary schools across rural and urban locations, many of which have been directly or indirectly affected by insurgency.

Given the widespread insecurity in the region, girls at the senior secondary level were selected because they are at greater risk of school withdrawal, early marriage, psychological trauma, and progression-related challenges (UNESCO, 2020).

3.3 Sample and Sampling Technique

A sample size of 300 students was selected based on Glenn's sample size determination table (2012), which provides an appropriate estimate for achieving reliable statistical conclusions in social science research. A combination of stratified and simple random sampling techniques was used.

Stratified sampling ensured representation from both rural and urban schools.

Simple random sampling was used to select the required number of girls from each stratum.

This sampling strategy enhanced the generalizability of the findings to the broader population of senior secondary school girls in the state.

3.4 Instrument for Data Collection

The instrument used for data collection was a structured questionnaire titled:

"Insurgency and Girl-Child Education Questionnaire (IGCEQ)."

The questionnaire was divided into four sections:

Section A: Demographic information (age, location, class level, socio-economic background).

Section B: Items measuring the influence of insurgency on enrolment.

Section C: Items assessing the influence on retention.

Section D: Items evaluating the influence on progression.

The questionnaire was rated on a 4-point Likert scale ranging from *Strongly Agree to Strongly Disagree*.

3.5 Validity of the Instrument

To ascertain the validity of the instrument, copies of the draft questionnaire were submitted to experts in Guidance and Counselling, Measurement and Evaluation, and Educational Psychology at the University of Abuja. Their feedback was used to refine and improve the clarity, relevance, and appropriateness of the items. The instrument was therefore adjudged to have adequate content and face validity (Aminu, 2019).

3.6 Reliability of the Instrument

The reliability of the instrument was established through a pilot test conducted on 30 students outside the sampled schools. The responses were analyzed using the Pearson Product Moment Correlation (PPMC), yielding a reliability coefficient of 0.79. This index is considered acceptable for research purposes (Nunnally, 1978), indicating that the instrument is sufficiently reliable.

3.7 Method of Data Collection

The researchers personally administered the questionnaires with the assistance of selected school officials to ensure safety and to gain the trust of students in the conflict environment. Ethical considerations such as informed consent, confidentiality, and voluntary participation were strictly maintained. Completed questionnaires were retrieved on the same day to minimize loss of data.

3.8 Method of Data Analysis

Data collected were analyzed using both descriptive and inferential statistics.

Descriptive statistics, including frequencies, means, and standard deviations, were used to answer the research questions.
Inferential statistics, specifically the t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA), were used to examine differences across groups such as rural and urban respondents or socio-economic categories.
All analyses were conducted at the 0.05 level of significance, consistent with conventional educational research standards (Pallant, 2013).

5.0 CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

5.1 Conclusion

This study investigated the influence of insurgency on girl-child enrolment, retention, and progression among senior secondary school students in Zamfara State, Nigeria, and highlighted the implications for guidance and counselling practice. The findings revealed that insurgency has severely undermined the educational experiences of girls through persistent insecurity, school closures, displacement, parental fear, and psychological trauma. Enrolment has declined significantly, especially among vulnerable age groups; retention is weakened due to trauma, irregular attendance, and unstable learning environments; and progression is hindered by loss of instructional time, poor concentration, and socio-economic pressures.
The study further demonstrated that socio-economic status is a strong moderator of progression, with girls from poorer households facing the greatest disadvantages. These outcomes align with global reports emphasizing that conflict exacerbates gender disparities in education and disproportionately harms the educational advancement of girls. The theoretical frameworks of Bronfenbrenner and Maslow underscore the centrality of safety, environmental stability, and family support in sustaining girls' education factors that are gravely compromised by insurgency in Zamfara State.
Overall, the study concludes that insurgency poses a major obstacle to achieving gender equity and educational development in conflict-prone zones. Without urgent interventions particularly in the areas of security, psychosocial support, community engagement, and targeted counselling services the long-term educational prospects of the girl-child in Zamfara State remain at significant risk.

5.2 Recommendations

Based on the findings of this study, the following recommendations are proposed:

5.2.1 Strengthen School Security Infrastructure

The government and education authorities should implement comprehensive safe-school policies, including:
trained security personnel,
perimeter fencing,
surveillance systems, and
emergency response protocols.
Secure learning environments will encourage parents to enroll and retain their daughters in school.

5.2.2 Expand Trauma-Informed Guidance and Counselling Services

Guidance counsellors should be trained in trauma-informed care to address the psychological and emotional impacts of conflict on learners. Counselling units must:
provide psychosocial support,
identify trauma symptoms early,

organize group therapy sessions, and
build student resilience.

5.2.3 Support for Vulnerable Households
Government agencies, NGOs, and community associations should provide:
scholarships,
educational grants,
conditional cash transfers, and
school materials
to encourage the continued schooling of girls from low-income families.

5.2.4 Community Sensitization and Parental Education
Community leaders, religious institutions, and guidance counsellors should collaborate to sensitize parents about:
the importance of girl-child education,
safe-school strategies in place, and
the long-term consequences of withdrawal.
This will help restore parental confidence in the safety and value of schooling.

5.2.5 Academic Reinforcement and Remedial Support
Schools should implement:
remedial classes for students who miss school due to insecurity,
flexible learning schedules, and
peer-study groups.
Guidance counsellors should work closely with teachers to monitor academic progression.

5.2.6 Partnership with Security Agencies
Education ministries should partner with security agencies to:
monitor threats,
provide periodic school risk assessments, and
coordinate rapid response to incidents.

5.2.7 Integration of Life Skills and Safety Education
Counsellors should incorporate life skills, safety awareness, emotional regulation, and self-protection strategies into school counselling programs to empower girls living in conflict zones.

REFERENCES

Adebayo, F. S. (2017). *School retention and learner persistence in Nigerian secondary schools.* Ibadan: University Press.

Adewuyi, T., & Okoli, A. C. (2020). Insecurity and the crisis of school safety in Northern Nigeria. *Journal of Peace and Conflict Studies, 7*(1), 22–35.

Aminu, M. S. (2019). Validation practices in educational research: Issues and prospects. *Nigerian Journal of Educational Measurement, 14*(2), 91–104.

Amadi, E. C., & Yusuf, A. (2021). Gendered implications of insecurity on schooling in Northern Nigeria. *International Journal of Development Studies, 9*(3), 45–58.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Ekong, E., & Otu, J. (2018). Armed conflict and rural insecurity in Northwestern Nigeria. *African Security Review, 27*(4), 366–379.

Glenn, D. (2012). *Sample size determination table.* Florida State University.

Ibrahim, H., & Salihu, M. (2021). Socio-economic determinants of girls' schooling in conflict-prone regions of Nigeria. *Journal of African Education Studies, 5*(2), 112–130.

Idialu, E. E. (2017). The effect of insecurity on girl-child education in Nigeria. *Journal of Gender and Education, 10*(1), 14–28.

Makinde, O. (2019). Psychological trauma and learning outcomes among conflict-affected students in Northern Nigeria. *Counselling Today in Nigeria, 4*(1), 88–103.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality.* New York, NY: Harper & Row.

Nunnally, J. O. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Nwankwo, B. O. (2018). Insurgency and educational development in Borno State. *Nigerian Journal of Social Issues, 6*(1), 73–89.

Nworgu, B. G. (2015). *Educational research: Basic issues and methodology* (3rd ed.). Nsukka: University of Nigeria Press.

Ogunyemi, A. (2016). Understanding learning progression in developing countries. *African Journal of Education Research, 12*(2), 54–67.

Okoli, A. C., & Ugwu, C. O. (2020). Banditry and school kidnapping in Northwestern Nigeria: Trends and implications. *Journal of Contemporary African Studies, 38*(4), 560–577.

Olanrewaju, T. (2020). The Chibok effect: How school abductions changed female education in Nigeria. *Sahara Academic Review, 13*(2), 34–49.

Pallant, J. (2013). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis* (5th ed.). New York, NY: McGraw-Hill Education.

UNDP. (2022). *Insecurity and human development in Northern Nigeria: 2022 annual report.* Abuja: UNDP Nigeria.

UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Gender and education in crisis contexts.* Paris: UNESCO.

UNICEF. (2021). *Girls' education in emergencies: Protecting the future of the girl-child.* New York: UNICEF.

World Bank. (2020). *Education indicators for Nigeria.* Washington, DC: World Bank.

Yusuf, M., & Abdulmalik, J. (2022). Impact of banditry on school enrollment in Zamfara State. *Nigerian Journal of Educational Research, 15*(1), 92–108.

AI CHATBOTS IN EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Irina Lyubanets
Educational institution "Baranovichi State University", Republic of Belarus
ORCID: 0000-0002-8104-9003

Irina Kopytich
Educational institution "Baranovichi State University", Republic of Belarus
ORCID: 0000-0003-3899-5149

Elena Lobkovskaya
Educational institution "Baranovichi State University", Republic of Belarus

Abstract
Chatbots are becoming increasingly popular in education. They offer students the opportunity to receive information and assistance in real time. The main advantage of chatbots is their availability: they operate 24/7 allowing students to get help at any time. This is especially important for students who may study at unusual times or need urgent support.
Chatbots can perform a variety of functions, such as answering questions about course materials, assisting with homework, and recommending resources for in-depth study. Their use can significantly facilitate the learning process, allowing students to find the information they need faster and more effectively.
However, it should be mentioned that chatbots cannot completely replace human interaction. Despite their capabilities, they cannot always offer the in-depth analytics or personalized approach that teachers provide. Chatbots can be a great addition to the educational process, but for best results, it's important to combine their use with traditional teaching methods. Tools based on generative neural networks significantly simplify the implementation of innovative learning practices that existed long before modern advances in artificial intelligence. One such approach is replacing traditional creative writing assignments with assignments that integrate text with content from other modalities, such as images, videos, music, and other audio files, as well as with various spatial arrangements of objects. An example of this approach is the "non-essay" format, where students can use any medium to create a persuasive statement. These assignments offer not only an opportunity to express creativity but also a way to delve deeper into the topic being studied, ultimately fostering a deeper understanding of the material.
Recently, educators have begun encouraging students to use AI tools for project work.
For example, students can ask a neural network to create illustrations if they lack artistic skills, or use AI to create music. Thus, more complex combinations of various media formats become accessible to a larger number of students. However, this doesn't mean learners rely entirely on AI: assignments still present challenges, as they must independently find ways to explore the topic and integrate various media. Using AI in learning not only facilitates the process but also expands the horizons of creativity, allowing learners to experiment and develop their skills.
Keywords: education, AI, chatbots, neural network, traditional education, in-depth study

BRIDGING THE GENDER DIGITAL DIVIDE: INTEGRATING GENERATIVE AI IN GIRLS' STEM EDUCATION IN NIGERIAN SECONDARY SCHOOLS

Solomon Onen Abam
Africa Center of Excellence for Innovative and Transformative STEM Education, Lagos State University

Bisola Esther Olusegun
Africa Center of Excellence for Innovative and Transformative STEM Education, Lagos State University

David Oloruntoba Aransiola
Africa Center of Excellence for Innovative and Transformative STEM Education, Lagos State University

Abstract
The gender digital divide continues to restrict girls' equitable participation in STEM education across Sub-Saharan Africa. In Nigeria, socio-cultural expectations, infrastructural limitations, and systemic biases constrain girls' engagement with digital technologies, particularly emerging fields such as artificial intelligence (AI). This paper investigates how Generative Artificial Intelligence (GAI) can be integrated into girls' STEM education in Nigerian secondary schools to enhance digital inclusion and academic engagement. Anchored in feminist technology studies and the Culturo-Techno-Contextual Approach (CTCA), the study conceptualizes AI integration as a culturally responsive and gender-sensitive pedagogical intervention rather than a purely technological reform.
Using a mixed-methods design, data were collected from secondary school students and teachers through surveys, classroom observations, and semi-structured interviews. Findings indicate that girls exposed to GAI-supported instruction demonstrate increased digital self-efficacy, improved problem-solving confidence, and heightened interest in STEM-related tasks. Contextualized AI content and adaptive feedback mechanisms were particularly influential in reducing anxiety and fostering participation. However, infrastructural deficits, limited teacher training, and entrenched gender norms continue to mediate outcomes.
The study argues that bridging the gender digital divide requires holistic strategies that integrate culturally grounded pedagogy, gender-responsive curriculum design, and systemic policy support. When implemented within context-aware frameworks, GAI can serve as a transformative tool for advancing gender equity and digital empowerment in Nigerian secondary education.
Keywords: Gender Digital Divide; Generative Artificial Intelligence (GAI); Girls' STEM Education; Culturo-Techno-Contextual Approach (CTCA); Feminist Technology Studies.

WOMEN'S SKILL DEVELOPMENT UNDER NEP 2020: VOCATIONAL EDUCATION AND AI

Niksha
Govt. College of Education

Ravi Mehta
Govt. College of Education

Abstract
Through the incorporation of emerging technologies like artificial intelligence (AI) and vocational education into regular classroom instruction, the National Education Policy (NEP) 2020 aims to completely restructure India's educational system. Women's skill development becomes a vital route to social empowerment, economic independence, and inclusive progress within this paradigm. This study looks at how NEP 2020 encourages women to pursue vocational education and investigates how AI-powered learning platforms might help address the skills, access, and job inequalities between the sexes. Reviewing legislative measures pertaining to vocational integration from the school to higher education levels, the article takes an analytical and conceptual approach, paying special attention to digital infrastructure, industry engagement, flexible entry-exit mechanisms, and transdisciplinary learning. It emphasizes how women's employability in both established and new industries can be improved by early exposure to vocational courses, internships, and technology-enabled skill training. The study also examines how AI might be used for remote training, career counselling, skill evaluation, and tailored learning all of which can be particularly helpful for women in underserved and rural communities who face sociocultural and mobility barriers.
According to research, AI-supported vocational ecosystems can lower dropout rates, provide access to high-quality skill training, and match women's competencies with the needs of Industry 4.0. For equitable implementation, however, issues including the digital gap, gender stereotypes, restricted access to technology, and insufficient institutional capacity must be addressed. The study comes to the conclusion that, if policy measures are backed by focused interventions, infrastructure development, and gender-sensitive planning, the convergence of AI and vocational education under NEP 2020 has a great potential to promote women's economic participation, entrepreneurship, and leadership in emerging sectors.
Keywords: NEP 2020, Women's Skill Development, Vocational Education, Artificial Intelligence (AI), Gender Equity

Introduction
The National Education Policy (NEP) 2020 marks a significant change in India's education system, aiming to address the demands of the 21st century. One of the major reforms is the inclusion of vocational education in both school and higher education programs, along with the use of new technologies like Artificial Intelligence (AI). This approach seeks to update education, making it more skill-oriented, adaptable, and inclusive. A major focus of this reform is women's skill development. Improving women's access to quality education and valuable skills is vital for sustainable growth and social fairness. Historically, women in India have faced many social and structural barriers when pursuing work and educational opportunities. Participation rates for women in technical and vocational fields are lower due to various reasons, such as gender stereotypes, early marriage, household responsibilities, limited mobility, and financial constraints.

Despite improvements in literacy and enrollment, gaps still exist in labor participation and representation in technical industries. Recognizing these gaps, NEP 2020 suggests an inclusive educational framework that promotes gender fairness through targeted actions, digital access, and expanded career paths after school. Under NEP 2020, vocational education is now viewed as a crucial part of well-rounded learning instead of a separate or lower priority course. The policy encourages early exposure to vocational skills, internships, industry connections, and various learning methods that blend academic knowledge with practical skills. This integration gives women the chance to gain marketable skills in fields ranging from traditional crafts and business to advanced technology areas like data analytics, robotics, and artificial intelligence. The policy aims to reduce the stigma around skill-based education and foster greater involvement, especially among girls and young women, by weaving vocational training into regular classroom learning. This foundation further benefits from the use of artificial intelligence, enabling smart career guidance systems, remote training, personalized learning, and adaptable assessments. AI-driven platforms can provide flexible, accessible, and affordable learning options, helping to overcome socioeconomic and geographic barriers. Digital platforms powered by AI can assist women in rural and underserved areas in overcoming access challenges and mobility issues. Moreover, AI analytics can enhance job prospects by identifying learning gaps, recommending tailored skill paths, and connecting students with job opportunities. However, for these reforms to succeed, persistent issues such as the digital divide, limited access to devices and internet, inadequate teacher training, and deep-rooted gender stereotypes must be tackled. Without focused, gender-aware planning and infrastructure growth, the benefits of AI and vocational education may remain unevenly spread. This study examines the potential and challenges at the intersection of NEP 2020, vocational education, and AI regarding women's skill development.

Statement of the Study

This research explores how NEP 2020 brings together artificial intelligence and vocational education to support women’s skill development. It analyzes how these changes aid women’s economic empowerment in growing industries, enhance employability, and reduce gender gaps in opportunities and access.

Objectives of the Study

1. To review NEP 2020's requirements for the development of women's skills through vocational education.
2. To examine how AI may improve women's access to skill-based education.
3. To investigate how AI and vocational training might enhance women's employability in developing industries.
4. To determine potential and obstacles in the implementation of AI-driven education and gender-inclusive vocational training.

Review of Literature

Government of India. (2020). National Education Policy 2020. Ministry of Education: The National Education Policy (2020) lays the groundwork for incorporating vocational education into regular and higher education. It promotes transdisciplinary learning, flexible entry-exit processes, and digital education. The goal is to achieve 50% student exposure to vocational education by 2025. The policy focuses on supporting socioeconomically disadvantaged groups and promotes gender inclusion through the Gender Inclusion Fund.

To improve digital access and personalized learning, NEP 2020 encourages the use of new technologies like artificial intelligence (AI). It recognizes that technology and skill-based education can empower women by enhancing their employability and bridging the gender gap in labor force participation. However, it also stresses the need for digital justice, teacher training, and infrastructure for effective implementation.

UNESCO. (2019). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris: UNESCO: Under Sustainable Development Goal 4, UNESCO (2019) examines the transformative potential of AI in achieving inclusive and equitable high-quality education. The paper points out how AI can assist with adaptive assessments and personalized learning, especially for women and other underrepresented groups. It also highlights how AI can support career counselling and remote learning, overcoming social and geographic barriers. However, it cautions against algorithmic bias and digital gaps that could reinforce gender inequality. To ensure fair benefits, the paper recommends gender-sensitive design and policy frameworks for AI. AI-based systems can provide flexible vocational training and career paths that meet the labour market demands for women's skill development.

World Economic Forum. (2018). The Future of Jobs Report. Geneva: WEF: In the context of Industry 4.0, the World Economic Forum (2018) highlights the growing need for digital, technical, and cognitive skills. The paper notes that job markets will transform due to automation and AI, leading to significant reskilling and upskilling needs. It stresses that women are more likely to lose their jobs and are underrepresented in tech-focused industries. Expanding vocational education and digital skills training is a key strategy for increasing female participation in emerging sectors. The report emphasizes the need for collaboration between governments, schools, and businesses to support inclusive workforce development. This aligns with NEP 2020's goal of integrating technology and vocational education to empower women.

OECD. (2018). Bridging the Digital Gender Divide: Include, Upskill, Innovate. Paris: OECD Publishing: The 2018 OECD report examines the differences in internet access and skills between men and women in various countries. It concludes that sociocultural barriers and limited exposure make women less likely to pursue STEM education and digital careers. The report recommends encouraging girls to engage in tech training, boosting digital literacy, and enhancing vocational education. It also emphasizes the importance of early exposure to coding, AI, and data skills. Addressing the gender gap in the digital realm is crucial for equitable economic growth. The findings support the idea that integrating AI with vocational training under policies like NEP 2020 can pave the way for women's economic independence.

International Labour Organization. (2017). World Employment and Social Outlook: Trends for Women. Geneva: ILO: The International Labour Organization (2017) analyzes global employment trends and highlights persistent gender inequalities in pay and labor force participation. The report shows that skill development and vocational training are vital for improving women's job outcomes. It notes that access to market-relevant skills enhances women's economic stability and entrepreneurial potential. The ILO stresses the importance of legislative actions to remove structural barriers and ensure fair access to training. Technology-enabled learning systems offer a practical way to improve training accessibility, especially for rural women.

UNESCO. (2016). Strategy for Technical and Vocational Education and Training (TVET) 2016–2021. Paris: UNESCO: UNESCO's TVET Strategy (2016–2021) focuses on the role of technical and vocational education in promoting gender equality and youth employment. The framework encourages strengthening business partnerships and integrating vocational skills into formal education. It highlights the need to eliminate stigma around certain career paths and ensure equal participation for women. Recognizing that new technologies can enhance accessibility and flexibility, the strategy supports digital innovation in TVET systems. These recommendations align with NEP 2020's goals of using AI to advance inclusive skills and mainstream vocational education.

World Bank. (2015). Women, Business and the Law. Washington, DC: World Bank: The World Bank's 2015 report examines the economic and legal barriers that limit women's access to the workforce. It finds that inequalities in skills and limited access to education reduce women's economic opportunities. The report recommends strengthening systems for vocational and technical education to enhance women's economic empowerment. It also emphasizes the need for institutional reforms, digital inclusion, and legislative support to promote gender equality in the workplace. These insights are crucial for understanding how NEP 2020's focus on digital education and vocational integration can aid women's skill development.

UNESCO. (2014). Education for All Global Monitoring Report 2013/14: Gender and Education for All. Paris: UNESCO: The 2014 UNESCO report underlines the importance of equal access to secondary and vocational education and examines global gender disparities in education. It identifies poverty, cultural barriers, and insufficient institutional support as obstacles to women's participation in skill-based education. The report advocates for inclusive policies, targeted funding, and community involvement to ensure gender equity. Enhancing career options is viewed as a key step towards women's social mobility and economic empowerment.

International Labour Organization. (2012). Global Employment Trends for Women. Geneva: ILO: An ILO report from 2012 reveals ongoing gender disparities in employment patterns worldwide. It highlights that increasing women's access to vocational training improves their integration into the labour market and reduces poverty. The report advocates for collaboration between educational institutions and businesses to provide training that meets market demand. It also notes how technology-based training and flexible learning platforms can help women balance household responsibilities.

World Bank. (2012). World Development Report 2012: Gender Equality and Development. Washington, DC: World Bank: The World Development Report (2012) emphasizes the role of education and skills in promoting gender equality. It shows that vocational and technical education enhances women's productivity and earning potential. The report suggests legislative actions to combat bias and increase women's participation in tech-driven sectors. Digital technologies are viewed as catalysts for inclusive growth.

UNESCO. (2011). Transforming TVET: Building Skills for Work and Life. Paris: UNESCO: UNESCO (2011) discusses reforms in vocational education systems to better align with changes in the global economy. It emphasizes the need for gender-sensitive policies, industry partnerships, and competency-based training. The report stresses the importance of inclusive vocational systems that encourage women to enter non-traditional fields.

OECD. (2010). Learning for Jobs. Paris: OECD Publishing: The OECD (2010) report examines how vocational education systems can enhance employability across different countries.

It emphasizes ensuring fair access for disadvantaged groups, particularly women, and aligning vocational training with labour market needs. The paper advocates for boosting digital skills as part of skill development efforts.

Methodology

To explore women's skill development under NEP 2020, focusing on vocational education and artificial intelligence (AI), this study uses a descriptive and qualitative research approach. The research relies on examining and interpreting secondary sources instead of collecting new data, as it is a review-based study. The descriptive method allows for a detailed analysis of institutional frameworks, policy provisions, and international publications related to new technologies, gender inclusion, and vocational education. The qualitative approach helps to uncover themes, trends, and connections between women's empowerment, AI integration, and NEP 2020. The analysis includes official policy documents such as the National Education Policy 2020, reports from international organizations (UNESCO, World Bank, ILO, OECD, and World Economic Forum), scholarly articles, government publications, and trustworthy academic sources related to gender studies, AI in education, and vocational education. The selection of these documents was based on their credibility, relevance, and alignment with the study's goals. While foundational papers were included to provide context, recent publications were prioritized for their relevance. Key issues identified during data collection included gender equity in education, vocational integration, digital learning, AI applications in skill development, Industry 4.0 demands, and barriers to women's engagement in technical fields. After gathering relevant literature, the data were analyzed, categorized, and organized into thematic areas. A thematic analysis approach was employed to identify recurring concepts and policy initiatives related to women's empowerment through vocational and AI-based education. This method helped combine different viewpoints into a coherent framework for analysis. The qualitative investigation aimed to understand how NEP 2020 promotes vocational education, supports flexible entry-exit methods, improves collaboration between industry and academia, and leverages digital infrastructure. The study also examined how AI-driven solutions, such as skill assessment tools, digital career counseling platforms, adaptive learning systems, and remote training modules, can improve women's access to quality skill education. Special attention was given to identifying structural obstacles that could hinder effective implementation, including the digital divide, sociocultural challenges, institutional limitations, and gender stereotypes. Since this research is conceptual and review-based, it does not include statistical analysis or hypothesis testing. Instead, it emphasizes critical analysis and interpretative understanding of existing literature and policy frameworks. Therefore, the findings are analytical and aim to highlight the advantages and disadvantages of integrating AI and vocational education for women's skill development under NEP 2020.

Argumentation and Analysis

The NEP 2020 framework's focus on artificial intelligence (AI) and vocational education marks a significant shift in India's educational philosophy. This change makes education more skill-oriented, technology-based, and connected to jobs, rather than only academic. When viewed through the lens of women’s skill development, this reform is a socio-economic effort to tackle enduring gender gaps in access, opportunity, and participation, rather than merely restructuring education. This study asserts that integrating vocational education is essential for breaking down the traditional divide between "academic" and "skill-based" learning. Historically, women's aspirations and career paths were often limited by the belief that vocational education in India was less prestigious.

By promoting internships, encouraging diverse learning paths, and incorporating work experiences from the school level, NEP 2020 challenges this stereotype. This integration creates more organized opportunities for women to engage in both established and emerging fields, while also reducing stigma. The policy expands job prospects for girls and young women by normalizing skill-based learning within mainstream education. However, without enhancing technology access, vocational integration alone falls short. AI plays a crucial role in this context. AI-driven platforms can offer personalized learning experiences that align with individual skills and interests. AI-enabled remote learning systems provide flexible educational options for women facing sociocultural barriers, limited mobility, or household responsibilities. AI-based digital career counseling tools can identify skill gaps, recommend relevant vocational programs, and connect students to job networks. Thus, AI acts as a leveler by reducing the need for physical infrastructure and geographic proximity. Another key point is that Industry 4.0 requires a workforce skilled in data manipulation, digital literacy, and technological adaptability. In a digital economy, the underrepresentation of women in STEM and tech roles risks worsening economic inequality. NEP 2020 charts a strategic path for women to enter dynamic fields like data analytics, robotics, e-commerce, and digital entrepreneurship by combining AI with practical training. Aligning skills with job market demands ensures that women are ready for competitive, progressive careers instead of being confined to low-paying informal jobs. Despite its transformative potential, implementing these changes faces major challenges. The digital divide remains a systemic barrier. Many women, especially in rural and disadvantaged areas, lack access to devices, reliable internet, and digital knowledge. Without addressing infrastructure gaps, AI-driven educational improvements could unintentionally widen the divide between rich and poor communities. Hence, investments in digital infrastructure, affordable connectivity, and community-based digital training programs must accompany the promises of AI. Sociocultural norms can also limit progress. Gender stereotypes often discourage girls from pursuing careers in fields considered male-dominated. Social norms related to caregiving can hinder continued participation in skill-development programs, even when opportunities are available. Thus, awareness campaigns, mentorship initiatives, and gender-sensitive institutional practices are needed to actively support women's involvement in non-traditional sectors alongside policy reforms. Another concern is institutional capacity. Effective integration of AI with vocational education requires trained teachers, updated curricula, industry partnerships, and ongoing monitoring systems. Educators must be equipped with both digital skills and gender-responsive teaching methods. Without adequate teacher training and curriculum updates, the use of AI technologies may remain superficial rather than transformative. The Gender Inclusion Fund, proposed under NEP 2020, serves as a policy tool to tackle these issues. Its thoughtful use can support scholarships, internet access initiatives, skill labs, and targeted efforts for women. Collaboration between government agencies, business partners, and educational institutes can enhance vocational ecosystems and ensure job connections. From an analytical viewpoint, the combination of AI and vocational education reflects a broader shift toward developing human capital. Women’s skill development is now seen as an economic necessity rather than just a welfare matter. Increasing the number of women in technical and skilled fields fosters inclusive growth, innovation, and national productivity. Empowered women not only gain financial independence but also contribute to intergenerational educational advancement and community development.

Key Findings

Increased Participation through Mainstreaming Vocational Education: NEP 2020's integration of vocational education into standard education reduces the long-held stigma around skill-based learning. Early exposure to vocational courses, internships, and industry ties encourages girls to explore various career paths beyond traditional roles. The policy offers structured and flexible ways for women to develop employable skills, enhancing their economic independence and social mobility.

Personalized and Flexible Learning through AI: AI plays a transformative role by providing adaptable learning platforms tailored to individual needs. AI-based solutions offer real-time feedback, relevant vocational course suggestions, and skill gap analyses. Flexible online and remote learning options ensure continuous access to education for women with household duties or mobility challenges. Personalized learning paths enhance overall skill development, reduce dropout rates, and boost retention. Thus, AI contributes to building inclusive, learner-centered career ecosystems.

Closing the Gender Gap in Emerging Technologies: The intersection of AI and vocational education equips women with the skills needed for Industry 4.0 sectors such as digital services, data management, and technology entrepreneurship. NEP 2020 allows women to enter non-traditional, high-growth industries by promoting digital literacy and technology-related skills. This shift improves women's representation in emerging fields and addresses gender disparities in STEM. Aligning skills with job market needs enhances employability and career sustainability.

The Digital Divide Remains a Major Challenge: Despite the promise of AI-driven learning, uneven access to digital infrastructure is a significant obstacle. Many women, particularly in rural and underprivileged areas, lack access to computers, smartphones, and reliable internet. Low levels of digital literacy further hinder their ability to effectively use AI-driven platforms. Without targeted interventions such as subsidized devices, community digital centers, and digital literacy programs, the benefits of technology integration may remain concentrated among privileged populations, exacerbating inequality.

Sociocultural Norms Impact Participation: Deep-rooted gender stereotypes and cultural expectations continue to shape women's educational and career choices. Women often feel discouraged from entering technical and vocational fields, which are frequently perceived as male-dominated. Early marriage and family responsibilities restrict access to long-term skill development. The findings suggest that regulatory reforms must be accompanied by mentorship programs, gender-sensitive awareness campaigns, and supportive institutional environments to challenge these biases and encourage women to pursue technology-oriented careers.

Institutional Capacity Dictates Effective Implementation: The success of integrating AI and vocational education hinges on institutional readiness. Schools and higher education institutions require updated curricula, qualified teachers, digital infrastructure, and robust industry partnerships. To effectively support female students, educators must possess digital skills and implement inclusive educational practices. Insufficient institutional capacity may hinder the full realization of NEP 2020 goals. Therefore, continuous professional development and monitoring systems are vital for long-term success.

AI and Vocational Training Foster Economic Empowerment: The combination of AI and vocational education significantly boosts women's economic empowerment. When women acquire job-oriented skills, digital capabilities, and access to job networks, they have more opportunities to generate income and explore entrepreneurship. Economic independence strengthens their decision-making power within households and communities. Over time, this empowerment drives social change and supports inclusive national development.

The findings indicate that a gender-responsive approach to implementing NEP 2020 can enhance women's leadership in emerging sectors and promote sustainable development

Conclusion

This study shows that the National Education Policy 2020 (NEP 2020) offers a forward-looking framework to strengthen women's skill development in India by integrating vocational education and artificial intelligence. By including vocational learning in mainstream school and higher education, the policy challenges the belief that skill-based education is less important than academic learning. This change is especially significant for women, whose career options have often been limited by social expectations, restricted access, and a lack of exposure to various professional paths. NEP 2020 creates structured and flexible opportunities for women to gain employable skills that meet current job market needs. Adding artificial intelligence boosts the policy's potential for change. AI-driven learning platforms provide personalized instruction, adaptive assessments, and tailored career guidance, allowing women to learn at their own pace and based on their personal circumstances. These features are particularly useful for women who are balancing education with household responsibilities or facing mobility and geographic challenges. By lessening the reliance on physical facilities and enabling remote access, AI-supported vocational education helps close gaps in participation and continuity, making skill development more inclusive and focused on learners. Importantly, aligning AI-enabled vocational training with Industry 4.0 needs prepares women to step into growing sectors like digital services, data management, e-commerce, and tech-based entrepreneurship. This helps reduce gender gaps in technical and STEM fields while improving women's employability, income security, and long-term career stability. As women access market-relevant skills, their economic independence and decision-making authority within families and communities grow, leading to wider social and development benefits. However, the study highlights that good policy intentions are not enough. Ongoing challenges, such as the digital divide, poor internet access, lack of devices, inadequate teacher training, and deep-seated gender stereotypes can hinder the effective implementation of NEP 2020's goals. If not addressed with careful, gender-sensitive strategies, AI-driven education may reinforce existing inequalities instead of fixing them. Tackling these issues requires ongoing investment in digital infrastructure, training for educators, curriculum updates, and initiatives that raise community awareness. women's skill development under NEP 2020 should be viewed as a strategic investment in human capital and inclusive growth, rather than just a social welfare initiative. Coordinated efforts among government agencies, schools, industry partners, and international organizations like UNESCO are crucial for achieving fair outcomes. When implemented with a strong focus on gender, the combination of vocational education and AI can lead to lasting empowerment, innovation, and sustainable national development.

References

Government of India. (2020). *National education policy 2020*. Ministry of Education, Government of India. https://www.education.gov.in

International Labour Organization. (2012). *Global employment trends for women 2012*. International Labour Office. https://www.ilo.org

International Labour Organization. (2017). *World employment and social outlook: Trends for women 2017*. International Labour Office. https://www.ilo.org

OECD. (2010). *Learning for jobs*. OECD Publishing. https://www.oecd.org

OECD. (2018). *Bridging the digital gender divide: Include, upskill, innovate*. OECD Publishing. https://www.oecd.org

UNESCO. (2011). *Transforming TVET: Building skills for work and life*. UNESCO. https://www.unesco.org

UNESCO. (2014). *Education for all global monitoring report 2013/14: Gender and education for all*. UNESCO Publishing. https://www.unesco.org

UNESCO. (2016). *Strategy for technical and vocational education and training (TVET) 2016–2021*. UNESCO. https://www.unesco.org

UNESCO. (2019). *Artificial intelligence in education: Challenges and opportunities for sustainable development*. UNESCO. https://www.unesco.org

World Bank. (2012). *World development report 2012: Gender equality and development*. World Bank. https://www.worldbank.org

World Bank. (2015). *Women, business and the law 2016: Getting to equal*. World Bank. https://www.worldbank.org

World Economic Forum. (2018). *The future of jobs report 2018*. World Economic Forum. https://www.weforum.org

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

AWARENESS, PERCEPTION AND UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AMONG CHEMISTRY SENIOR SECONDARY SCHOOL TEACHERS IN IBADAN OYO STATE, NIGERIA

Tomi Ogundipe
University of Ibadan, Nigeria, Faculty of Education, Department of Science and Technology Education
ORCID: 0009-0004-7294-4681

Ayomide Jennifer Abioye
University of Ibadan, Nigeria, Faculty of Education, Department of Science and Technology Education

Abstract
This study investigated the Awareness, Perception and Utilization of Artificial Intelligence among Chemistry teachers in the Ibadan North West and Ibadan North East Local Government. This study adopted a descriptive survey research design. This study obtained data from seventy (70) chemistry teachers from both public and private secondary schools from Ibadan North West and Ibadan North East Local Government Area in Oyo State. The instrument used in the data collection were |Teachers' Awareness of Artificial Intelligence, Teachers' Perception to Artificial Intelligence and the Utilization of Artificial Intelligence among Chemistry teachers'(with a reliability coefficient of 0.85) and Teachers' Perception to Artificial Intelligence (with a reliability co-efficient of 0.75) and Utilization of Artificial Intelligence with a reliability co-efficient of 0.96 Data were analysed using descriptive statistics of simple percentage, frequency counts, mean, standard deviation while Pearson Product Moment Correlation(PPMC) was used to test for a relationship between the dependent and independent variables. Results showed that there is a high awareness of Artificial Intelligence among Chemistry teachers with a weighted mean of 1.65 against a criterion mean of 1.50. It also showed that there is a positive perception of Artificial Intelligence among Chemistry teachers with a weighted mean of 2.93 against the criterion mean of 2.50 which indicates a good perception of Artificial Intelligence among teachers. Results also indicated that there is low utilization of Artificial Intelligence with a weighted mean of 2.45 against the criterion mean of 2.50. It was discovered that there is a significant relationship between teacher's awareness and utilization of Artificial Intelligence ($r = 0.58$, $p< 0.05$), teacher's perception and utilization of Artificial Intelligencer ($r= 0.63$, $p< 0.05$), school type and utilization of Artificial Intelligence ($r = 0.41$, $p < 0.05$). Also, there is no significant relationship between gender and utilization of Artificial Intelligence ($r = 0.19$, $p < 0.05$). Hence, the study established that the level of awareness of Artificial Intelligence is moderately high, while they maintain a positive perception of the tool. However, the utilization of Artificial Intelligence has been discovered to be low. It is therefore, recommended that seminars and workshops should be organised for chemistry teachers to equip them with the utilisation of Artificial Intelligence.
Keywords: Teacher's Perception, Teacher's Awareness, Utilization of Artificial Intelligence, Gender, School type.

INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE UNIVERSITY IN DEVELOPING THE INTERNAL HIGHER EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM

Associate Professor Iliichuk Liubomyra
Department of Primary Education and Educational Innovations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University

ABSTRACT

This article explores the concept of institutional capacity within a higher education institution (HEI) as a fundamental factor for the effective functioning of the Internal Quality Assurance System (IQAS). The study analyzes the structural and functional components at the institutional level that determine a university's ability not only to adapt to external accreditation criteria but also to autonomously generate a sustainable culture of quality.

The author argues that institutional capacity is built upon the synergy of an updated regulatory framework, strategic management, and the integrated interaction of all stakeholders in the educational process. Particular attention is paid to the functional role of specialized administrative units in coordinating monitoring procedures and providing methodological support to educational program guarantors. The paper reveals the mechanisms for transforming internal regulations into applied management tools, which allow for the mitigation of reputational and procedural risks during the preparation for external evaluation and accreditation audits.

The study concludes that the development of institutional capacity is a dynamic process requiring regular revision of internal policies, the implementation of digital services for data analysis, and the enhancement of personal accountability among university management levels for the outcomes of educational activities.

Keywords: institutional capacity, internal quality assurance system, higher education, accreditation of educational programs, educational management, quality culture, educational activity monitoring.

THE ROLE OF APPLYING A CLUSTER APPROACH IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM TO IMPROVE ECONOMIC EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS

I.M. Sirojiddinova
University of Economics and Pedagogy, Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences

Abstract
This article analyzes the significance of implementing a cluster approach in the higher education system and its impact on economic efficiency and competitiveness. The authors describe the cluster approach as a model based on collaboration between educational institutions, industry, and research centers. It is emphasized that educational clusters represent a partnership uniting schools, universities, government bodies, and the business sector. This system serves not only to align curricula with industry requirements but also to enhance the quality of education, commercialize scientific research, and increase economic efficiency. The integration of education and industry is noted to provide students with practical knowledge, improve the quality of personnel training, and expand employment opportunities. Through this approach, educational institutions can enter international assessment and accreditation systems and achieve high rankings. Moreover, the article emphasizes that successful implementation of the cluster approach in the higher education system will significantly boost the country's overall economic and innovative potential.
Keywords: higher education system, cluster approach, economic efficiency, modernization of education, online learning platforms, digital educational resources, startups and incubation centers.

INTRODUCTION

“Today, the modernization of the education system, like all spheres of our life, remains one of the most pressing tasks”.[1] The cluster system is a model that ensures mutually beneficial cooperation between companies, universities, and research centers located in close geographical proximity, with the aim of increasing economic growth and competitiveness. In this system, participants create a mutually beneficial situation by developing interaction, generating innovations, and exchanging resources. This system, first proposed in the 1990s by economist Michael Porter, has had a positive impact on the economic development of many countries.

Educational clusters, uniting various stakeholders such as schools, universities, government institutions, non-profit organizations, and businesses, are aimed at solving common problems and developing cooperation, as well as stimulating innovation and knowledge exchange. This is considered an effective way to improve the education system.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

Before discussing the role of the cluster approach in improving economic efficiency and competitiveness in the higher education system, let's briefly review the history of the cluster concept development in education, which has evolved over time in response to various educational needs and challenges:

initial collaborative efforts. The roots of educational clusters can be traced back to the early collaborative efforts between schools and teachers. In the past, schools often formed partnerships or networks aimed at sharing resources, expertise, and best practices to enhance learning outcomes;

regional educational initiatives. By the late 20th century, regional cooperation in education had gained increasing importance. Many regions and countries began implementing initiatives to cluster schools or educational institutions based on geographical proximity. This facilitated improved coordination, resource sharing, and the development of regional educational strategies;

specialized clusters. As education became more specialized, clusters started forming around specific disciplines or fields. For example, educational clusters in Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) emerged to foster collaboration and innovation in these areas;

collaboration between industry and academia. With the development of the knowledge economy, educational clusters began to form around partnerships between industry and academia. These clusters aim to bridge the gap between education and labor market needs by adapting curricula to industry requirements, organizing internships, and fostering cooperation between educational institutions and businesses.

technology-based clusters. In recent years, technological advancements have influenced educational clusters. The integration of education and technology has led to the formation of clusters focused on educational technologies (EdTech) and digital learning. These clusters specialize in utilizing technology to enhance teaching and learning experiences. [5]

The role of the cluster approach in enhancing economic efficiency and competitiveness of the higher education system is reflected in the research of many Eastern and Western scholars. In the works of M.E. Porter, the cluster approach is considered a factor that strengthens economic competition. How clusters contribute to economic development is also examined in this article as one of the main theoretical sources [4]. The research of C. Johnson and K. Scholes explores methods of utilizing the cluster system in corporate strategy, effective resource management through the integration of education and industry, and the implementation of innovations in modern education systems. Among domestic scientists, B. Albekov, in his scientific research [3], serves as a local source on digital cluster systems in Uzbekistan. In this book, he described methods of using cluster technologies, developing digital infrastructure, and implementing modern teaching methods [2].

Let's consider the following methods that contribute to increasing economic efficiency and competitiveness when applying the cluster approach in the higher education system.

The development of collaboration between universities and industrial enterprises through the integration of education and industry will enable the adaptation of educational programs to meet enterprise requirements, the implementation of scientific achievements in practice by combining research and innovation activities in clusters, the expansion of students' opportunities for practical training, and the preparation of personnel that meet employer demands.

By fostering mutual competition in specialist training, we will support healthy competition among educational clusters in personnel preparation, introduce competitive mechanisms for staff selection and evaluation, and implement assessment and accreditation systems at national and international levels to enhance the quality of education.

By introducing financing mechanisms for clusters, we will develop public-private partnerships to attract state and private investments for funding each cluster's innovative projects, provide grants and subsidies to educational clusters for obtaining independent economic resources, and support socially significant educational projects.

Methods for commercializing scientific research and innovation include offering universities' scientific developments to enterprises and organizations on a commercial basis, supporting startup projects in innovation clusters and establishing incubation centers, as well as implementing patenting and generating income through the practical application of innovative developments.

The method of implementing and developing digital educational resources allows for expanding the possibilities of interactive and distance learning using digital technologies in the educational process, developing online platforms for students and teachers, digitizing educational resources, creating online educational programs for each cluster, and facilitating information exchange through these platforms.

Methods of sharing resources within the cluster create opportunities for exchanging scientific laboratories, libraries, and educational materials between different higher education institutions, jointly utilizing available resources to reduce unnecessary expenses in educational and research activities, and increasing economic efficiency within the cluster through joint projects and activities.

The aforementioned methods can significantly increase economic efficiency and competitiveness when the cluster approach is successfully applied in higher education.

RESULTS AND DISCUSSION

The application of the cluster approach in the higher education system yields the following results in increasing economic efficiency and competitiveness.

Improvement in personnel quality and expansion of employment opportunities are achieved by adapting educational programs to the needs of industrial enterprises through strengthening the integration of education and industry, providing students with up-to-date knowledge and skills. This, in turn, increases the competitiveness of personnel and improves their employment prospects. Training specialists who meet the requirements of enterprises reduces the shortage of personnel in the labor market.

International recognition of education quality and creation of a positive image: healthy competition between educational clusters, as well as the implementation of international accreditation and assessment systems, contribute to the international recognition of educational institutions and the formation of their positive image. This allows local higher education institutions to occupy high positions in world rankings. Additionally, high-quality education also helps attract foreign students.

The growth of innovations and scientific achievements, along with the commercialization of research and innovative developments within the cluster, contribute to the creation of breakthroughs in the field of science and technology. This allows universities to generate income from scientific developments and patents. As a result, higher education institutions are financially strengthened and gain the opportunity to implement even more scientific projects and research.

Strengthening cooperation between the state and the private sector: The partnership between the state and the private sector is developing through cluster financing mechanisms. Investments attracted to finance innovative projects contribute to the development of personnel training and research activities. This, in turn, has a significant positive impact on the state's economy.

The development of digital education and the modernization of the educational process ensure the participation of students and teachers in learning through distance and interactive approaches by widely implementing digital educational resources. This not only enhances the quality of education but also makes the learning process more convenient and effective.

Online platforms and digital resources increase cost-efficiency by reducing training expenses and expanding educational opportunities.

Reducing expenditures on education and research allows various higher education institutions to share resources such as scientific laboratories, libraries, and educational materials by exchanging them within a cluster. This contributes to cost reduction and efficient use of available resources. Such approaches improve the economic efficiency of institutions and allow for the allocation of financial resources to other pressing needs.

CONCLUSION

The application of a cluster approach in the higher education system not only enhances economic efficiency and competitiveness but also makes a significant contribution to improving the quality of human resources, commercializing scientific research, and fostering innovation. Through this approach, higher education institutions gain the opportunity to possess internationally recognized, high-quality educational and research infrastructure, which in turn has a substantial impact on the development of the economy and society. Thus, the cluster approach serves as a crucial factor in boosting the country's competitiveness and diversifying its economy.

LIST OF REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. “Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar–ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir / “Xalq so‘zi” 2017-yil 1-iyul.

2. Albekov, B. (2020). ***Ta’limda raqamli klasterlash va uning afzalliklari.*** Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti

3. Johnson, C., & Scholes, K. (2016). ***Exploring Corporate Strategy.*** London: Pearson Education.

4. Porter, M. E. (1998). ***Clusters and the New Economics of Competition.*** Harvard Business Review, 76(6), 77–90.

5. Swann, G. M. P., Prevezer, M., & Stout, D. (1998). The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology. Oxford: Oxford University Press.

IMPORTANT OF WOMEN'S EDUCATION

R . Kishore
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher Education and research

K . Vaishnavi
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher Education and research

S . Meenatchi
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher Education and research

V . Keerthana
Faculty of pharmacy, Bharath institute of higher Education and research

Abstract
Women's education plays a vital role in the overall development of society and the nation. Educating women empowers them with knowledge, skills, and confidence, enabling them to make informed decisions about their lives. It promotes gender equality by reducing discrimination and improving social status. An educated woman contributes to the economic growth of the country by participating in the workforce and increasing family income.
Moreover, women's education has a direct impact on health, hygiene, and family welfare, as educated mothers are more likely to ensure proper nutrition, education, and healthcare for their children. It also helps in reducing social issues such as child marriage, poverty, and population growth.
Keywords: women empowerment, education, gender quality, economic development, society, independence, health awareness

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

ATTITUDE AND INFORMATION SEEKING BEHAVIOUR OF LITERATE PREGNANT WOMEN IN UNIVERSITY OF ILORIN TEACHING HOSPITAL

Oyerinde Zainab Oyefunke
Department of Library and information science, Faculty of Education, Federal University Wukari

Sodiq Adetunji Adekola
Medical Laboratory Science Department, Faculty of Nursing and Allied Health Sciences, University of Abuja
ORCID: 0009-0000-0264-6022

ABSTRACT
Attitude and information seeking behaviour is a survey study that is meant to determine the attitude and information seeking behaviour among literate pregnant women in university of Ilorin teaching hospital, Ilorin, Kwara State. The study has four specific objectives; determine the information needs of literate pregnant women in the university of Ilorin teaching hospital, investigate the sources of information used by literate pregnant women and the sources of information available to literate pregnant women in university of Ilorin teaching hospital, examine the frequency of information sources used by literate pregnant women towards information seeking behaviour in university of Ilorin teaching hospital, investigate the challenges faced by literate pregnant women when seeking for information in in university of Ilorin teaching hospital. The study adopted descriptive survey design and purposive sampling technique was used in selecting literate pregnant women in in university of Ilorin teaching hospital, Ilorin, Kwara State Nigeria. The population for this study was 50 (Fifty) in university of Ilorin teaching hospital, Ilorin, Kwara State. Questionnaire was used for data collection.

The major findings of this study; 32% agreed to information needs on nutrition/diet during pregnancy followed by information needs on disease prevention and control, 29% agreed on attending antenatal health education classes to get information followed midwives and nurses, doctors, radio programs, reading books. 34% agreed on inadequate functional public health center as an obstacle to information seeking behaviour followed by 31% that agreed on bad attitude of health staff, 30% agreed on lack of finance, 30% agreed on ignorance.

This study therefore recommended thatUniversity of Ilorin teaching hospital should invest and promote building of library within the hospital and with necessary resources to cater for literate pregnant women information needs, University of Ilorin teaching hospital should train health worker and medical professionals appropriately on how to interact with pregnant women and help them with their information needs, University of Ilorin teaching hospital should recruit more of medical professionals to reduce the stress of pregnant women waiting for the healthcare workers.

Keywords: Attitude, Information, Information Need, Information Seeking behaviour, Literate, Pregnant Women, Teaching Hospital

WOMEN IN CORPORATE GOVERNANCE: BEYOND TOKENISM TO TRANSFORMATIVE LEADERSHIP

Assistant Professor Dr. Nituja Singh
Symbiosis Law School, Noida Campus, SIU

Monalisha
Practicing Lawyer, Patna High Court

Medha Malay
Delhi University

ABSTRACT

Gender diversity has been one of the subjects under the corporate governance related discussion across jurisdiction. A good corporate governance practices to protect the interest of all of the stakeholders. Gender inequality is the harsh reality of every patriarchy-based society including India. Any change against the established social norms can be brought majorly through regulatory rules and policies. Whosoever has achieved gender equality in most of the field of life and work, it is because of change in law whether its right to vote or to preside over corporate board. However; law can only instrumentalised the process, could not bring the real change in the phenomena without the social acceptability of the fact. This is the reason that many countries' law has made changes effecting compulsory inclusion of women in the board of directors including India. But, primarily such countries are very few and secondary that still such mandates are just tokenising the presence of women in corporate, not dually identifying the real problem. Therefore, the question is whether increase in numerical representation has been translated into substantive influence and transformative leadership within corporate structures in countries where such legal reforms have been made?

This study is evaluating the current state of affairs of gender diversity and try to identify the root causes liable for gender inequality in corporate world across the globe and will suggest some feasible and effective recommendations for promotion and advancement of gender diversity in consonance with sustainable development goals (SDG). This methodology for this study is doctrinal under which analytical, comparative and empirical review research method has been adopted.

Keywords: Corporate Governance; Transformative Leadership; Gender Diversity; Tokenism; Board Representation; ESG Governance; Feminist Corporate Theory, etc.

FROM SCREEN TO INFRASTRUCTURE: EMERGING CRIMINAL LAW RISKS FOR THE PROTECTION OF MINORS

Savulescu NATALIA IULIA
"Constantin Stere"University of European Political and Economic Science, Faculty of Law, Department of Law, Republic of Moldova
ORCID: 0009-0000-0648-3312

Vatamanita MARIANA
"Constantin Stere"University of European Political and Economic Science, Faculty of Law, Department of Law, Republic of Moldova
ORCID: 0009-0004-2949-4750

Abstract
The profound digital transformation of contemporary society has generated new and increasingly complex forms of vulnerability for minors, extending the spectrum of risks beyond the virtual environment into the physical and infrastructural sphere. While the online space exposes children to harmful content, data misuse, and various forms of digital abuse, the indirect consequences of economic crime and systemic violations of safety standards in public infrastructure represent equally significant threats to their well-being.
In a digitalized governance and economic framework, technological tools are widely used in the planning, management, and execution of public infrastructure projects, including those intended for children, such as schools, playgrounds, and healthcare facilities. When these processes are affected by criminal practices such as fraud, corruption, falsification of technical documentation, or the misuse of public funds the resulting deficiencies in infrastructure can create serious safety hazards for minors. In this context, children often become indirect victims of criminal conduct that is not explicitly directed against them but nonetheless undermines their fundamental rights to safety, development, and protection.
This article examines emerging criminal law risks related to the protection of minors by adopting an integrated perspective that connects digital vulnerability with infrastructural and economic criminality. Particular attention is given to the preventive and protective function of criminal law, which increasingly focuses not only on sanctioning completed offenses but also on addressing behaviours that generate unacceptable levels of social risk. The analysis highlights the need for adaptive legal frameworks, institutional cooperation, and the effective use of digital tools in criminal justice in order to ensure comprehensive and sustainable protection for minors in an interconnected digital and physical environment.
Keywords: protection of minors, digital era, criminal law, public infrastructure, emerging risks.

Introduction

In a highly digitalized society, the boundary between virtual and physical spaces is becoming increasingly blurred. Minors, as active users of digital technologies, are exposed not only to traditional online risks but also to indirect threats arising from the way public infrastructure is designed, constructed, and managed. These interconnected environments create new layers of vulnerability that go beyond the digital sphere alone.

Relevance of the Topic

The relevance of this topic stems from the increasing interconnection between digital environments and physical infrastructure, which creates new and complex risks for minors. In a digitalized society, threats to children no longer arise solely from direct interpersonal offenses, but also from systemic failures such as cyber fraud, data manipulation, corruption, and violations of safety standards in public infrastructure. These risks may indirectly endanger minors' safety, development, and fundamental rights. Consequently, criminal law must evolve beyond a purely reactive function and address structural and emerging forms of harm, ensuring comprehensive protection for children in both virtual and physical spaces.

Materials and Methods Used

This research is based on a qualitative and interdisciplinary methodologby, combining legal analysis with elements from digital governance and public infrastructure studies. The study primarily relies on the examination of normative legal acts, including criminal law provisions related to the protection of minors, economic crime, and safety regulations in the construction sector. In addition, relevant academic literature, doctrinal sources, and international reports are analysed to provide a comprehensive theoretical framework.

The methods employed include comparative analysis, in order to identify similarities and differences between legal approaches, as well as logical and systemic interpretation of legal norms. The research also uses a case-based and risk-oriented approach, focusing on the identification of emerging threats at the intersection of digital environments and physical infrastructure. This methodological framework allows for a holistic understanding of the subject and supports the formulation of relevant legal and policy-oriented conclusions.

Results and discussion

In the context of rapid digital transformation, numerous legal systems have undertaken significant efforts to reinforce their normative frameworks in order to respond effectively to newly emerging criminal risks that affect minors both in online environments and in the physical world. This evolution reflects a growing awareness that child protection can no longer be limited to traditional forms of victimization, but must also address complex and technologically facilitated threats.

In the Republic of Moldova, recent legislative developments demonstrate a clear commitment to strengthening the protection of children against sexual exploitation and abuse, including offenses committed through digital means. These reforms aim to harmonize national criminal law with European legal standards, ensuring consistency with broader regional efforts to combat child-related offenses. In this regard, a legislative initiative adopted by Parliament seeks to transpose relevant European Union directives on the prevention and combating of sexual abuse and exploitation of minors.

The proposed legal amendments expand the scope of criminal liability by explicitly incriminating acts such as the coercion of minors into engaging in sexual activities and their involvement in pornographic materials, including those distributed or produced in digital formats. At the same time, the reforms introduce important procedural safeguards designed to enhance the protection of child victims within criminal proceedings. These include measures intended to reduce secondary victimization, facilitate access to justice, and ensure that investigations and trials are conducted in a manner sensitive to the specific needs and vulnerabilities of minors [6].

Furthermore, recent legislative reforms have broadened the legal understanding of what constitutes harmful digital content, acknowledging the evolving nature of online threats faced by minors.

By expanding statutory definitions, lawmakers seek to encompass a wider range of behaviors and materials that may negatively affect children's psychological, emotional, or moral development, including content disseminated through social media platforms, messaging applications, and other digital communication tools. This expanded scope reflects an awareness that digital harm is not limited to explicit abuse but may also arise from manipulative, exploitative, or otherwise damaging online practices.

In parallel, the new regulatory measures introduce strengthened procedural safeguards aimed at ensuring more effective protection of minors within the criminal justice system. These safeguards are designed to provide child-sensitive investigative and judicial processes, minimize the risk of secondary victimization, and guarantee that minors' rights and best interests are prioritized throughout proceedings. Such measures may include specialized interviewing techniques, confidentiality protections, and improved coordination between judicial authorities and child protection institutions.

Taken together, these developments illustrate a deliberate effort to bridge the traditional divide between online and offline forms of child protection. By integrating digital risks into the broader legal framework governing the protection of minors, legislators aim to create a coherent and comprehensive system capable of addressing the interconnected realities of contemporary childhood [7].

In Romania, while the substantive criminal law framework continues to evolve in response to new forms of risk affecting minors, parallel legislative and regulatory initiatives have been developed to strengthen the protection of children in the digital environment in line with European Union standards. These efforts reflect a broader commitment to harmonizing national legislation with the requirements and principles established at the EU level, particularly in the field of online safety and digital services regulation.

In this context, several draft legislative measures aim to introduce more rigorous safeguards designed to limit minors' exposure to harmful digital content and unsafe online practices. Among the proposed solutions are mechanisms for age verification, intended to ensure that children do not access platforms or services that are inappropriate for their level of development. Additionally, the requirement of parental consent for the use of certain digital services by minors represents an important step toward reinforcing parental control and responsibility in the online sphere.

Furthermore, these initiatives include obligations for service providers to clearly identify and label harmful or potentially damaging content, thereby enhancing transparency and enabling both minors and their guardians to make informed decisions. Overall, these regulatory developments illustrate a shift toward a more preventive and risk-oriented approach, where the protection of minors is achieved not only through the sanctioning of criminal conduct, but also through proactive measures designed to reduce exposure to digital harm [1].

National regulatory initiatives in Romania, operating within the framework established by the European Union's Digital Services Act (DSA) [3], further reinforce efforts to safeguard children in digital environments. These measures reflect the country's commitment to aligning domestic policy with supranational standards designed to create safer online spaces for minors. By integrating the obligations of the DSA into national law, Romania has introduced supplementary protective mechanisms that address the specific risks faced by children when accessing online platforms and services.

Among these measures, authorities have mandated that digital service providers implement enhanced content moderation protocols, aimed at preventing the dissemination of harmful or exploitative material targeted at minors.

Additionally, mechanisms for risk assessment and reporting have been established, obliging platforms to identify systemic threats, such as cyberbullying, manipulative advertising, or exposure to inappropriate content, and to take prompt corrective action.

The regulatory approach also emphasizes accountability and transparency, ensuring that companies demonstrate compliance with protective requirements and provide clear information to both users and guardians regarding potential digital hazards. These national actions, therefore, complement existing EU legislation by translating high-level directives into concrete, enforceable measures at the domestic level, while promoting a proactive, preventive model of child protection in the digital sphere. This alignment of national and EU regulations underscores Romania's effort to create a coherent legal framework that effectively mitigates online risks for minors and supports their safe participation in digital life.

At the level of the European Union, the adoption of the Digital Services Act (DSA) marks a significant transformation in the regulatory landscape governing online platforms, particularly with regard to the protection of minors. The DSA establishes comprehensive obligations for digital service providers, requiring them to implement proportionate and effective measures designed to safeguard young users' privacy, safety, and overall digital well-being. By setting clear standards for risk management, content moderation, and user protection, the DSA represents a shift from reactive enforcement toward a more preventive and systemic approach to child protection in the digital space.

In addition, the European Commission has issued detailed guidelines to clarify the specific responsibilities of platforms under the DSA, emphasizing their duty to address manipulative or harmful content, prevent cyberbullying, and mitigate other digital risks that may negatively affect minors. These guidelines provide practical instructions on how platforms should assess, monitor, and respond to potential threats, reinforcing the notion that safeguarding children online requires both technological and organizational measures.

Furthermore, the European Parliament has advocated for non-binding proposals aimed at harmonizing the minimum age for social media access across member states. These initiatives seek to reduce exposure to addictive or harmful online practices and to establish consistent protection standards for minors throughout the EU. Together, the DSA, the Commission's guidelines, and the Parliament's proposals reflect a cohesive, multi-layered strategy: one that integrates legal obligations, risk-based management, and policy guidance to ensure that children can participate in digital life safely while minimizing potential harms.

Taken together, the array of national and supranational initiatives highlights a rapidly evolving criminal law environment that increasingly acknowledges the complex and intertwined nature of risks faced by minors in contemporary society. These risks are no longer confined to the digital or physical domains in isolation; rather, exposure to online threats such as cyberbullying, grooming, and harmful content, can have direct or indirect repercussions for minors' physical safety, development, and well-being. Similarly, structural deficiencies in public infrastructure or lapses in safety standards can amplify the consequences of digital vulnerabilities, demonstrating that the protection of children requires a holistic perspective.

This recognition has prompted legal systems to adopt more adaptive and multi-dimensional approaches, combining traditional criminal law enforcement with regulatory, preventive, and technological measures. Laws and policies are increasingly designed not only to punish acts of exploitation or abuse but also to anticipate, mitigate, and manage emerging risks that arise from the intersection of the online environment, societal infrastructures, and everyday life. In essence, the convergence of digital and physical risk factors necessitates a coordinated and forward-looking legal framework, where national legislation, European directives, and supranational guidelines collectively contribute to a comprehensive system of protection for minors.

These developments underscore the imperative for law and policy to remain responsive to technological, social, and infrastructural changes, ensuring that minors are effectively safeguarded in both virtual and material spaces.

1.1.The digital environment and the expanding scope of vulnerability of minors

The digital landscape has become a central and indispensable component of modern childhood, serving as a primary platform for education, social engagement, and access to vast amounts of information. However, the pervasive integration of digital technologies into daily life has also substantially increased the spectrum of risks to which children are exposed. These include the unauthorized collection and misuse of personal data, manipulation through misleading or harmful content, and direct exposure to abusive or exploitative online practices. Such threats illustrate that the vulnerabilities of minors are no longer confined to traditional physical spaces but are increasingly mediated and amplified by the virtual environment.

In response to these challenges, criminal law has undergone significant adaptation, developing provisions that specifically target illegal online behaviors and explicitly recognize the probative value of digital evidence in judicial proceedings. This legal evolution demonstrates a growing acknowledgment among lawmakers and practitioners that actions originating in cyberspace can produce tangible, real-world harms, affecting the physical safety, well-being, and development of minors. By codifying offenses such as grooming, online exploitation, and unauthorized data collection, legal frameworks aim to create both preventive and punitive mechanisms capable of addressing the complexities of digital victimization.

Moreover, this evolution reflects a broader trend toward a holistic understanding of risk, in which the boundaries between virtual and physical harm are increasingly blurred. Legal systems are therefore required to integrate technological realities into their enforcement strategies, ensuring that the protection of children encompasses not only the direct consequences of cybercrime but also the cascading effects such activities may have on their real-life environments. This approach underscores the necessity of proactive, technologically informed legislation to safeguard minors in the interconnected digital and physical spheres.

Significantly, the widening scope of digital vulnerabilities is increasingly intertwined with risks related to physical infrastructure, highlighting a critical convergence between cyber and real-world safety concerns. Modern public works and construction projects increasingly rely on digital information systems to facilitate planning, regulatory oversight, project management, and communication among contractors, inspectors, and governmental authorities. These systems are used for tasks ranging from licensing and permitting to reporting progress, monitoring compliance, and coordinating work across multiple stakeholders, making them central to the integrity and safety of built environments.

However, when these digital platforms are compromised whether through fraudulent activity, falsification of technical documentation, manipulation of project data, or other illicit interventions—the consequences extend far beyond the virtual sphere. Inaccurate or intentionally distorted information can lead to construction defects, regulatory violations, or unsafe structures, creating substantial hazards for the general public. Children, in particular, are uniquely vulnerable to these risks, as they regularly rely on safe access to schools, playgrounds, recreational areas, and other public facilities. A failure in digital oversight can thus translate directly into physical harm, demonstrating that breaches in cyber systems can have tangible, life-threatening implications for minors.

This interconnection underscores the necessity of a comprehensive legal and regulatory approach that addresses both digital and physical dimensions of risk. By recognizing how vulnerabilities in information systems can propagate into structural failures or unsafe environments, policymakers and criminal justice authorities are better positioned to develop targeted preventive measures, enforce accountability for negligent or criminal conduct, and safeguard children from both online and infrastructural hazards simultaneously.

In this context, deficiencies in the digital management and oversight of infrastructure projects can have direct and concrete implications for public safety. When digital systems are exploited through cyber-enabled fraud, manipulation of technical documentation, or deliberate misrepresentation of compliance data they can obscure violations of building codes or permit substandard construction practices to go undetected. Such breaches not only compromise the structural integrity of public works but also substantially increase the risk of accidents, unsafe environments, and other hazards that may disproportionately affect vulnerable populations, including children.

Consequently, the protection of minors cannot be achieved solely through the regulation of online harms; it must also involve a comprehensive understanding of how digital vulnerabilities intersect with physical infrastructure risks. The misuse or failure of digital governance tools in construction and public works represents a critical point where cybercrime translates into tangible danger, creating a complex continuum of threats that spans both virtual and material domains. Addressing these challenges requires criminal justice systems to adopt a holistic, integrated approach, combining cybercrime legislation, regulatory oversight, and proactive risk management in infrastructure projects. By doing so, legal frameworks can more effectively mitigate the cascading effects of digital and physical vulnerabilities, ensuring that children are protected not only from online exploitation but also from the indirect consequences of compromised infrastructure and unsafe built environments [6].

1.2.Public infrastructure as a risk factor for the protection of minors

Public infrastructure designed for the purposes of education, healthcare, and recreational activities plays a critical role in safeguarding the well-being of children, as it directly shapes the environments in which they learn, play, and develop. When legal standards governing the design, construction, and formal approval of such facilities are disregarded or violated, the consequences can be severe, creating tangible risks to child safety. Failures to adhere to established safety norms, deliberate falsification of technical documents, misallocation or embezzlement of public funds, and general noncompliance with construction regulations not only compromise the structural integrity and quality of public buildings but also transform these spaces into potentially hazardous environments for the children who rely on them, including schools, playgrounds, and community centers.

In the context of the Republic of Moldova, the criminal law framework specifically addresses these risks by holding accountable those responsible for negligent or illicit practices in construction. The Criminal Code of the Republic of Moldova [2], includes provisions that penalize substandard execution of construction projects and breaches of regulatory requirements, recognizing that such violations can lead to serious physical harm or catastrophic structural failures. By criminalizing acts such as poor workmanship, misrepresentation of technical compliance, and disregard for established safety standards, the law seeks to ensure that individuals and organizations involved in the construction and management of public infrastructure are legally responsible for protecting the safety and welfare of minors who depend on these facilities.

This legal approach underscores the intersection of child protection with construction oversight and regulatory enforcement, highlighting the necessity of integrating public safety, criminal accountability, and preventive governance into a comprehensive framework for safeguarding children.

Similarly, in Romania, although the general provisions of the Criminal Code primarily address broad categories of criminal liability, specialized national legislation concerning construction plays a crucial role in safeguarding public safety, particularly in spaces used by children. For example, Law no. 50/1991 on Authorizing Construction Works [5], establishes comprehensive legal requirements governing the authorization, planning, design, and execution of construction projects. These requirements are designed to ensure that all construction activities comply with technical standards, safety norms, and regulatory oversight, thereby preventing unauthorized, incomplete, or substandard work that could jeopardize the structural integrity of public buildings and endanger users, including minors.

Failure to comply with these regulations carries civil and administrative consequences, such as fines, suspension of construction permits, or corrective enforcement measures. However, in cases where violations involve falsification of technical documentation, misrepresentation of compliance, or gross negligence leading to risk or harm, these breaches frequently intersect with criminal law, resulting in the application of penal sanctions against those responsible. This dual framework where administrative oversight, civil liability, and criminal accountability converge reflects a comprehensive approach to construction governance, emphasizing not only adherence to legal and technical standards but also the broader objective of protecting the welfare and safety of children who use public infrastructure. By integrating preventive, supervisory, and punitive mechanisms, Romania's legal framework demonstrates how construction law and criminal law collaboratively contribute to a secure environment for minors.

At the level of the European Union, ongoing harmonization initiatives are aimed at ensuring that all Member States implement coherent and uniform technical and safety standards in the field of construction and infrastructure. A relevant example is provided by the Eurocodes, which establish common engineering principles and structural design requirements intended to guarantee a high level of safety and reliability for buildings and public works throughout the EU. While European Union law does not directly define or sanction construction-related offences from a criminal perspective, it plays a decisive role in setting binding regulatory benchmarks that national legal systems must incorporate. Once transposed into domestic legislation, these standards form the basis upon which authorities can assess compliance, and, in cases where violations result in risks to public safety, they may indirectly support the initiation of criminal proceedings at the national level.

In this broader context, it becomes evident that the protection of minors cannot be effectively ensured solely through the lens of family law or traditional criminal law provisions. Instead, it requires a more integrated and interdisciplinary legal approach, one that connects child protection with the prevention of economic crime and the enforcement of construction regulations. Situations in which legal obligations concerning infrastructure are disregarded or deliberately manipulated whether through acts of corruption, fraudulent practices, or failure to comply with technical standards can generate concrete and immediate dangers for children who rely on these environments. Consequently, addressing these risks demands a holistic legal framework, in which criminal liability, regulatory supervision, and technical safety standards operate in a coordinated manner across jurisdictions, thereby enhancing the overall effectiveness of mechanisms designed to protect minors from both direct and indirect forms of harm.

1.3.Emerging criminal risks between digitalization and construction

The digitalization of administrative and economic processes within the construction sector has generated substantial efficiencies and operational benefits; however, it has simultaneously given rise to new categories of criminal conduct. The increasing reliance on electronic systems for public procurement, project management, and regulatory oversight has created opportunities for illicit activities such as the manipulation of electronic tendering platforms, computer-related forgery, data tampering, and the use of digital tools to conceal unlawful transactions or misappropriate public funds. These developments illustrate the emergence of novel criminal typologies situated at the intersection of cybercrime and economic offences in the construction field.

For minors, the consequences of such practices are neither abstract nor remote. When digital systems governing construction projects are exploited or corrupted, the result may be the development of unsafe or substandard infrastructure, delays in the completion of schools or childcare facilities, or the diversion of financial resources intended to support educational and social programs. Ultimately, these irregularities undermine the quality and safety of environments essential to children's development and may conflict with the principle of the best interests of the child, which should guide public decision-making. In this sense, emerging digital-economic crimes in the construction sector can have direct and tangible repercussions on the protection, safety, and well-being of minors [9].

1.4. The Role of Criminal Law in Preventing Structural Risks

Contemporary criminal law places growing emphasis on the anticipation and prevention of risk, rather than limiting its function to punishing harm once it has already materialized. This shift reflects a significant transformation in criminal policy, whereby lawmakers increasingly acknowledge that the effective protection of society particularly of vulnerable groups such as children requires early legal intervention. Instead of waiting for damage, injury, or loss to occur, modern legal systems recognize the importance of addressing behaviors that inherently generate a substantial degree of social danger.

Within this preventive framework, the criminalization of conduct that creates serious risks regardless of whether a harmful outcome has yet occurred, serves as a strategic mechanism of protection. Acts that endanger public safety, undermine institutional integrity, or threaten the stability of essential services may be sanctioned precisely because of their potential to cause harm, not solely because harm has already resulted. This approach reflects the understanding that certain behaviors, by their very nature, carry an unacceptable probability of producing severe consequences.

By defining and penalizing such high-risk activities, criminal law aims to discourage both individuals and legal entities from engaging in conduct that could compromise collective welfare. The objective is not only retributive but also preventive: to reduce the likelihood of accidents, systemic failures, or structural breakdowns that might disproportionately affect vulnerable populations. In this sense, modern criminal law functions as a proactive safeguard, reinforcing standards of responsibility and accountability in order to minimize foreseeable dangers before they escalate into irreversible harm.

Within this broader preventive framework, the scope of criminal liability is no longer confined solely to individual perpetrators but increasingly encompasses legal entities and public officials whose decisions, omissions, or policies may generate widespread and systemic risks. This expansion reflects the understanding that complex modern societies are shaped not only by individual actions but also by institutional behavior, where organizational practices and administrative decisions can have far-reaching consequences for public safety.

In particular, both economic offences such as fraud, corruption, or misuse of public funds and forms of negligent or abusive administrative conduct are now recognized as areas in which criminal law may legitimately intervene to prevent large-scale harm. When public authorities or corporate actors fail to comply with legal and technical standards, or when they intentionally manipulate procedures for personal or institutional gain, the resulting risks often extend beyond immediate financial damage and may affect essential public services and infrastructure.

A relevant illustration can be found in the management of infrastructure projects. Administrative shortcomings, lack of oversight, or fraudulent practices such as falsifying compliance documents or approving substandard work can gradually undermine the structural integrity and safety of facilities intended for public use. This is particularly concerning in relation to spaces frequently used by children, including schools, playgrounds, and healthcare institutions, where safety standards are critical. Over time, such deficiencies can create hazardous environments that expose minors to significant physical risks.

By extending criminal liability to those responsible for these decisions, legal systems aim to ensure accountability, deter negligent or unlawful conduct, and promote strict adherence to regulatory frameworks. This approach reinforces the idea that safeguarding children requires not only direct protection against interpersonal harm but also the effective governance and integrity of the systems and infrastructures upon which their well-being depends.

Criminal policy, understood as the conceptual and strategic foundation guiding the creation and evolution of penal norms, further consolidates this preventive orientation of modern criminal law. It emphasizes that the purpose of criminalization extends beyond the mere punishment of unlawful conduct, encompassing a broader objective of preventing the occurrence of harmful acts. In this sense, the adoption of criminal sanctions is not only reactive but also proactive, aiming to influence behavior and reduce the likelihood of future violations through carefully designed legal mechanisms [10, pp. 1-7].

Within this framework, two key dimensions of prevention are traditionally distinguished: general prevention and special prevention. General prevention operates at the societal level, seeking to deter potential offenders by reinforcing the perception that unlawful behavior will be met with legal consequences. The existence and enforcement of criminal norms thus serve as a warning to the public, discouraging engagement in activities that could threaten social order or public safety. Special prevention, by contrast, is directed toward the individual offender, aiming to prevent recidivism by imposing sanctions that discourage the repetition of harmful conduct and promote behavioral correction.

By incorporating these dual preventive functions into the structure of criminal law, states are better equipped to address not only direct and immediate threats but also systemic and structural risks. This is particularly relevant in the context of child protection, where dangers may arise indirectly from unsafe infrastructure, deficient public administration, or failures in regulatory oversight. Through a preventive criminal policy that targets both individuals and institutions, legal systems can more effectively safeguard minors from risks embedded in the environments and systems that shape their daily lives.

1.5. Institutional Cooperation and the Use of Digital Technologies

Ensuring the protection of children in today's complex social and digital environments necessitates intensive and coordinated collaboration among a broad spectrum of institutional actors. This involves not only law enforcement agencies, child protection services, and regulatory authorities responsible for public infrastructure and safety, but also a systematic integration of efforts across ministries, prosecutors' offices, police units, social service departments, and civil society organizations.

Effective child protection is therefore not achieved through isolated actions by individual agencies; rather, it depends on strategic partnerships and continuous inter-institutional cooperation that enable a comprehensive approach to both prevention and response.

A concrete example can be observed in the Republic of Moldova, where initiatives supported by the Council of Europe bring together a wide array of stakeholders to strengthen child protection mechanisms. These stakeholders include the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Labour and Social Protection, the Ministry of Education and Research, the General Prosecutor's Office, and national cyber security authorities, among others. By working collaboratively, these institutions aim to prevent, detect, and respond to violence against children, addressing both traditional forms of abuse and emerging threats in digital spaces. Such initiatives facilitate information sharing, coordinated interventions, and the harmonization of policies across sectors, ensuring that children are protected not only in their immediate physical environments but also within increasingly complex online domains.

This integrated, multi-level approach demonstrates that child safety in the modern era requires both cross-sectoral cooperation and the use of innovative strategies, including the adoption of digital tools and real-time monitoring systems, to identify risks early and respond effectively before harm occurs.

At the European level, child protection efforts adopt a similarly integrated and coordinated approach, highlighting the importance of pooling resources, expertise, and best practices across multiple sectors to safeguard children in digital environments. Initiatives such as Insafe, operating under the umbrella of the EU's Safer Internet Programme [4], exemplify this strategy by creating structured networks that connect a wide range of stakeholders including educators, government agencies, private sector partners, civil society organizations, and parent associations. These networks aim to promote not only the safe and responsible use of digital technologies by minors but also to provide guidance, training, and awareness campaigns tailored to the needs of children, parents, and educators. By facilitating collaboration and the exchange of knowledge across national and institutional boundaries, these EU-level initiatives strengthen preventive measures against online risks such as cyberbullying, exposure to inappropriate content, and digital exploitation. Moreover, they support the development of coordinated intervention strategies, ensuring that potential threats are addressed promptly and consistently across member states, reflecting the EU's commitment to harmonizing child protection standards in the digital domain.

The advancement and implementation of digital technologies such as centralized databases, sophisticated case management platforms, and real-time monitoring systems substantially improve the ability of institutions to detect emerging risks and intervene proactively to prevent criminal activity before it results in harm. These tools allow for more efficient information sharing between law enforcement bodies, child protection agencies, and other relevant authorities, enabling the identification of patterns of abuse, exploitation, or neglect at an early stage. By providing a unified view of cases and facilitating cross-agency communication, digital platforms help coordinate protective measures and ensure that interventions are timely, targeted, and effective. This capability is especially critical in scenarios where threats extend across regional or national borders, as rapid access to reliable information can make the difference between effective prevention and continued harm. Ultimately, the integration of digital systems into child protection workflows not only enhances operational efficiency but also strengthens institutional accountability, supports evidence-based decision-making, and contributes to a more comprehensive and proactive safeguarding framework for vulnerable minors.

A truly integrated institutional strategy recognizes that addressing abuse, exploitation, and risks associated with public infrastructure in a digitalized society cannot be effectively managed by any single organization or agency in isolation. Protecting children requires a coordinated, multi-agency approach, in which law enforcement, child protection services, regulatory authorities, educational institutions, and civil society actors work collaboratively toward shared objectives. This collaborative model is further strengthened by the deployment of advanced digital tools, including platforms that support secure communication, centralized case tracking, comprehensive risk assessment, and systematic evidence collection. Such technologies allow institutions to identify threats more quickly, monitor ongoing cases efficiently, and respond to emerging risks in a timely and informed manner. By combining institutional synergy with technological capability, authorities can implement proactive safeguarding strategies that operate across both online and offline contexts, ensuring that children are protected from a broad spectrum of dangers ranging from digital exploitation and cyberbullying to unsafe infrastructure and negligent administrative practices. This holistic approach reflects the understanding that child safety in the modern era demands not only effective regulation and enforcement but also continuous inter-agency collaboration and the intelligent use of digital systems to anticipate, prevent, and mitigate risks before harm occurs.

Conclusions

Protecting minors in the digital era extends well beyond the confines of the virtual environment, encompassing the physical infrastructure that supports their education, recreation, and overall development. From online spaces to tangible facilities, emerging criminal law risks highlight the interconnected nature of digital crimes, economic offenses, and child safety, illustrating how vulnerabilities in one domain can exacerbate risks in another. Criminal law continues to serve as a fundamental tool for managing these risks, providing mechanisms to prevent, sanction, and deter harmful conduct. However, its effectiveness increasingly depends on its ability to adapt to evolving technological realities, including new forms of online exploitation, digital fraud, and cyber-enabled manipulation. Equally important is the role of institutional cooperation: ensuring that law enforcement agencies, regulatory authorities, child protection services, and civil society organizations work in a coordinated manner to identify hazards, share information, and implement timely protective measures. Only through a combination of flexible legal frameworks, inter-agency collaboration, and technological integration can society adequately address the full spectrum of threats facing minors, bridging the gap between cyberspace and the physical environments essential for children's growth and well-being.

Bibliography

1. CMS Law-Now. *Romania approves draft law creating stricter rules for protecting children online*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available:https://cms-lawnow.com/en/ealerts/2025/10/romania-approves-draft-law-creating-stricter-rules-for-protecting-children-online?utm_source

2. Criminal Code of the Republic of Moldova nr.985 from 18.04.2002. In: *Monitorul Oficial from Republic of Moldova*, nr. 72-74.

3. *European Union's Digital Services Act (DSA)* [online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act

4. *Insafe*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available: https://en.wikipedia.org/wiki/Insafe?utm_source

5. Law no. 50/1991 on Authorizing Construction Works. In: *Monitorul Oficial from Republic of Moldova*, nr. 933.

6. *Parlamentul a votat proiectul de lege cu măsuri pentru combaterea și prevenirea exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale asupra copiilor, inclusiv pe dimensiunea digitală*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available:https://www.justice.gov.md/ro/content/parlamentul-votat-proiectul-de-lege-cu-masuri-pentru-combaterea-si-prevenirea-exploatarii?utm_source

7. *Protecție extinsă împotriva violenței în bază de gen, inclusiv în mediul online. Republica Moldova își aliniază legislația la standardele internaționale*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available:https://moldova.un.org/ro/299357-protec%C8%9Bie-extins%C4%83-%C3%AEmpotriva-violen%C8%9Bei-%C3%AEn-baz%C4%83-de-gen-inclusiv-%C3%AEn-mediul-online-republica?utm_source

8. *Parlamentul a votat proiectul de lege cu măsuri pentru combaterea și prevenirea exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale asupra copiilor, inclusiv pe dimensiunea digitală*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available:https://www.justice.gov.md/ro/content/parlamentul-votat-proiectul-de-lege-cu-masuri-pentru-combaterea-si-prevenirea-exploatarii?utm_source

9. *Review into the risks of fraud and corruption in local government procurement A commitment from the UK Anti-Corruption Strategy 2017- 2022*[online] [Accessed on the date 26.02.2026].Available:https://pdacounterfraud.co.uk/wp-content/uploads/2023/07/Ministry-of-Housing-Review-into-the-Risks-of-Fraud-and-Corruption-2017-2022.pdf?utm_source

10. ROTARI, O., MILEA, D. Politica penală - instrument de realizare a criminalizării și decriminalizării. În: *Studii Juridice Universitare*, nr. 3-4, pp.1-7.

BEYOND ECONOMIC EMPOWERMENT: WOMEN'S COOPERATIVES AS SITES OF PRACTICING AGENCY

Dr. Kübra AŞIK AKDEMİR
Çankırı Karatekin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration
ORCID: 0000-0002-6871-9594

ABSTRACT
Debates on women's empowerment often focus on measurable economic indicators such as income, access to resources, and household decision-making. Even though these dimensions are important for evaluating women's empowerment, the procedural and relational aspects of agency are frequently overlooked in the literature. While women's cooperatives are commonly viewed as income-generating economic structures, they also function as spaces where women can experience and practice their agency in the empowerment process - a role that is often underexplored in the literature.
Grounded in Amartya Sen's notion of agency freedom, this study employs a literature review and conceptual analysis to argue that women's cooperatives are not merely as economic organizations but as social spaces where women enact valued goals, cultivate voice, and expand their capacity for action. Agency is not a trait determined solely by economic independence; rather, it is a capacity built, enacted, and gradually expanded through daily interactions, discussions, expression of opinions, and public visibility. From this perspective, women's cooperatives are positioned not merely as income-generating sites, but as intermediate social spaces where agency is practiced.
Within this framework, the study contributes to the literature on women's empowerment by highlighting participation and social processes. Women's cooperatives emerge as sites where agency is not merely achieved but continuously enacted through everyday interactions and collective practices. Even in contexts where economic independence remains limited, women can experience and enact agency through repeated interactions, discussions, and forms of public engagement within cooperatives. These everyday practices carry a long-term transformative potential, enabling women to gradually expand their capacity for action and voice.
Keywords: Women's Empowerment, Women's Cooperatives, Agency, Public Engagement.

EKONOMİK GÜÇLENMENİN ÖTESİNDE: FAİLLİĞİN PRATİK EDİLDİĞİ MEKANLAR OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ

ÖZET
Kadınların güçlendirilmesine ilişkin tartışmalar genellikle gelir, kaynaklara erişim ve hane halkı karar alma süreçleri gibi ölçülebilir ekonomik göstergelere odaklanmaktadır. Bu boyutlar kadın güçlenmesini değerlendirmek için önemli olsa da failliğin süreçsel ve ilişkisel yönleri literatürde daha az öne çıkmaktadır. Kadın kooperatifleri genellikle gelir elde etmeye yarayan ekonomik yapılar olarak görülse de kadınların güçlenme sürecinde, failliklerini deneyimleyebilecekleri ve uygulayabilecekleri alanlar olarak da işlev görürler; bu rol literatürde genellikle yeterince incelenmemiştir.
Amartya Sen'in eylemlilik özgürlüğü kavramına dayanan bu çalışma, kadın kooperatiflerinin sadece ekonomik örgütler değil, kadınların değerli hedefleri hayata geçirdiği, seslerini duyurduğu ve eylem kapasitelerini genişlettiği sosyal alanlar olduğunu savunmak için bir literatür taraması ve kavramsal analiz kullanmaktadır.

Eylemlilik, yalnızca ekonomik bağımsızlıkla belirlenen bir özellik değildir; aksine, günlük etkileşimler, tartışmalar, görüşlerin ifade edilmesi ve kamuoyunda görünürlük yoluyla inşa edilen, hayata geçirilen ve kademeli olarak genişletilen bir kapasitedir. Bu perspektiften bakıldığında, kadın kooperatifleri sadece gelir getirici alanlar olarak değil, aynı zamanda eylemliliğin uygulandığı ara sosyal alanlar olarak konumlandırılmaktadır.
Bu çerçevede, çalışma, katılımı ve sosyal süreçleri vurgulayarak kadınların güçlendirilmesi literatürüne katkıda bulunmaktadır. Kadın kooperatifleri, eylemliliğin sadece elde edilmekle kalmayıp, günlük etkileşimler ve kolektif uygulamalar yoluyla sürekli olarak hayata geçirildiği alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik bağımsızlığın sınırlı kaldığı bağlamlarda bile, kadınlar kooperatifler içindeki tekrarlanan etkileşimler, tartışmalar ve kamusal katılım biçimleri aracılığıyla eylemliliklerini deneyimleyebilir ve uygulayabilirler. Bu günlük uygulamalar, kadınların eylem ve ses kapasitelerini kademeli olarak genişletmelerini sağlayan uzun vadeli dönüştürücü bir potansiyel taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kadın Güçlenmesi, Kadın Kooperatifleri, Faillik, Kamusal Katılım.

INTRODUCTION

The Notion of women's empowerment has gained prominence as a significant subject of analysis within development studies, feminist theory, and the public policy literature. Women's empowerment is often linked to measurable economic indicators, such as women's income, their access to and control over financial assets, and their ability to make decisions within the household. These indicators are undeniably significant in illustrating the tangible material advancements in women's living conditions. Nonetheless, concentrating exclusively on the economic facets of empowerment may inadvertently disregard the processual, relational, and experiential aspects of the concept.

The scholarly literature underscores that women's empowerment is not solely an outcome but also a dynamic process. This process encompasses women's experiences of becoming autonomous agents, the progression of self-esteem and personal development, the overall manifestation of empowerment, and the transformations encountered in the enhancement of their power. Nevertheless, in practice and in a wide array of empirical studies, economic gains continue to be regarded as prerequisite or a fundamental indicator of women's empowerment. This is particularly evident in the context of women's cooperatives, which are recognized as significant income-generating economic entities. Their success is predominantly assessed through the lens of economic sustainability, income generation, and the growth of income.

Women's cooperatives extend beyond mere economic structures; they serve as social arenas where women convene to share experiences, engage in discussions, make decisions, and cultivate practices of collective action. In this regard, women's cooperatives can be regarded as intermediary spaces where women exercise, enhance, and actively engage their agency. Agency is not a static trait determined solely by the economic independence; rather, it is a dynamic capacity that is cultivated and expanded over time through daily interactions, the expression of opinions, collective decision-making processes, and public visibility.

This study seeks to revaluate women's cooperatives as intermediate social spaces where women can acquire skills, gain practical experience, and actively engage their agency in the process of empowerment. Drawing on Amartya Sen's notion of agency freedom, this study conducts a literature review and conceptual analysis to assert that women's cooperatives serve not only as economic entities but also as intermediate social spaces where women develop their voices, broaden their capacity for action, and enjoy their freedom. The primary inquiry of this study is: In what ways can women's cooperatives be understood not only as sites of economic empowerment but also as intermediate social spaces where women engage in an exercise agency?

In addressing this question, the study seeks to contribute theoretically to the women's empowerment literature and to rekindle the discourse on the role of cooperatives as intermediate social spaces within this body of literature.

DISCUSSION

In scholarly discourse on women's empowerment, the concept is frequently assessed through economic outcomes. Indicators such as income generation, access to financial resources, and involvement in household decision-making processes are deemed crucial for evaluating empowerment. This approach is significant for assessing material improvements in women's living conditions. However, an exclusive focus on economic indicators may neglect the processual, experiential, and relational aspects of women's empowerment (Kabeer, 2005). The individual and collective experiences and practices of agency among women, while central to the empowerment process, cannot be directly quantified by economic outcomes.

Kabeer (1999) conceptualizes women's empowerment as the process through which individuals who previously lacked choices acquire the ability to make significant life decisions. Kabeer posits that empowerment is not a singular outcome but rather a processual framework consisting of three essential components: resources, agency, and achievements. Resources include not only material assets but also opportunities such as education, social networks, and institutional support. Agency is defined as an individual's capacity to make decisions and take actions aligned with their valued goals, utilizing these resources. Achievements are the tangible outcomes of this process. In Kabeer's framework (2005), agency is pivotal because access to resources only translates into empowerment through the effective exercise of agency. Consequently, empowerment cannot be solely attributed to increased income or economic independence; rather, it is the development of an individual's capacity to govern their own life that constitutes the core of the empowerment process.

Women's empowerment via women's cooperatives is a prominent theme in empowerment literature. Cooperatives extend beyond merely providing economic benefits to their members; they are intricate organizations that enhance security by pooling risks and encouraging social engagement. These features enable them to play a pivotal role in combating poverty and reducing social exclusion (Wanyama, 2014). Women's cooperatives are often examined through the lens of economic empowerment. In scholarly discussions, these cooperatives are typically described as entities that allow women to generate income, create jobs, and alleviate poverty. Many of these studies emphasize the economic viability, market accessibility, production capabilities, and financial outcomes of cooperatives (Bharti,2021; Susena and Nataliningsih, 2023; Celestin and Vanitha, 2016; Khatri Basnet, 2023). It is suggested that as women earn more, they gain greater influence in household decision-making, and their economic contributions enhance their social standing. This viewpoint primarily regards women's cooperatives as instruments for development and economic integration (Rawat, 2024; Dash et al., 2020). Women's cooperatives, in particular, not only create economic opportunities but also advance the social, psychological, and political empowerment of women through initiatives in education, solidarity, and active participation.

Numerous studies within the literature contend that empowerment cannot be comprehensively explained by economic indicators alone. These studies conceptualize well-being and empowerment as a processual and multidimensional phenomenon, highlighting dimensions such as psychological empowerment, self-esteem, participation in social networks, public visibility, and the capacity for collective action (Cinar et al., 2021; Cinar and Asik Akdemir, 2025; Trivedi et al., 2011).It is posited that, in addition to income generation, the ability to express oneself, attain visibility in the public sphere, and engage in collective decision-making processes are critical components of women's empowerment.

This perspective underscores that empowerment evolves within a social context and through social interactions.

Qualitative research on women's cooperatives indicates that, despite limited economic gains, women undergo substantial social and psychological transformations (Gangwar et. al, 2004; Asik Akdemir, 2023). The cooperative setting offers women an opportunity to move beyond traditional domestic roles, gain public experience, acquire new skills, and expand their social networks. Through this involvement, women not only generate income but also develop self-expression, engage in collaborative decision-making, and participate in collective endeavors. However, this transformative aspect is often overshadowed by economic assessments and is frequently regarded as a secondary effect or lacks systematic conceptualization.

At this juncture, a notable gap is evident in the scholarly literature. Although women's cooperatives have been extensively analyzed as mechanisms for economic empowerment, there is a paucity of systematic investigations into these entities as intermediate social spaces where women exercise and develop their agency. The relationship between economic self-sufficiency and individual agency is often depicted through a simplistic causal framework: an increase in financial resources results in enhanced decision-making power, thereby promoting empowerment. Nevertheless, this linear model is inadequate for elucidating how agency is constructed within the context of everyday social practices.

Sen's concept of agency freedom (Crocker and Robeyns, 2010) and Kabeer's definition of empowerment provide a theoretical framework for addressing this gap. Both perspectives underscore that the well-being of women and the women’s empowerment cannot be solely quantified by economic outcomes, emphasizing that an individual's ability to achieve valued goals is influenced by the social context. From this standpoint, women's cooperatives should be viewed not merely as economic entities but as intermediate social spaces where women can experience and enhance their agency through collective interactions and daily practices.

This study suggests that reconsidering women's cooperatives as intermediate social spaces where the practice of agency is realized, extending beyond the primarily economic evaluations prevalent in existing literature. This perspective aims to investigate empowerment not solely through quantifiable economic results but also through the mechanisms by which women experience agency at both the individual and collective levels. It highlights that, in addition to their economic roles, cooperatives provide a social setting where women attain public visibility, engage in discourse generation, and cultivate their capacity for collective decision-making.

Within a cooperative environment, women are provided with the opportunity to voice their opinions, engage in dialogue, and take part in collective decision-making processes through regular interactions. These processes serve as practices where the freedom of agency is realized. In this setting, agency evolves from being merely an abstract concept to a tangible practice, experienced through acts of communication, decision-making, expressing demands, and attaining public recognition.

Women predominantly experience agency within these environments at an individual level. The ability to express personal opinions, articulate preferences, and make autonomous decisions enhances individual agency. Nevertheless, the transformative potential of cooperatives extends beyond the individual level. Collective discussions and joint decision-making processes facilitate social learning and the sharing of agency. In this context, cooperatives serve as intermediary social spaces where individual agency acquires a collective dimension. Within these spaces, women not only develop their own voices but also their capacity for collective action.

It is essential to note that agency should not be automatically equated with economic independence. Although an increase in economic resources can support the empowerment process, the cultivation of agency freedom is primarily achieved through social interactions and repeated practices. Cooperatives serve as a conducive environment for such repetition. Thus, even cooperatives with minimal economic output can offer women opportunities to experience and enhance their agency. In this framework, empowerment should be viewed not as a straightforward causal relationship but as a complex and layered process of transformation.

Women's cooperatives should not be perceived solely as economic mechanisms or as public arenas. Rather, they should be understood as transitional social spaces that bridge the private domestic realm and the wider public domain. In these spaces, women have the opportunity to develop and assert their agency through collective endeavors. This perspective extends beyond the economically driven narratives in empowerment literature, emphasizing agency as a capacity that emerges from routine practices.

CONCLUSION

This study endeavors to advance beyond conventional views that perceive women's cooperatives solely as economic entities, instead reimagining these structures as social environments where agency freedom is both realized and practiced. Through a conceptual analysis grounded in Amartya Sen's theory of agency freedom and Naila Kabeer's empowerment model, it becomes evident that empowerment encompasses more than just financial improvement or economic self-sufficiency. Agency, understood as the ability of individuals to pursue goals they deem important, is a dynamic process that unfolds through social interactions and collective endeavors.

Women's cooperatives function as crucial intermediary social spaces where this transformative process unfolds. In these settings, women not only experience personal agency but also engage with the social aspects of agency through collaborative discussions and decision-making activities. While economic independence may still be limited, ongoing interactions and public engagements can significantly enhance women's ability to express themselves and make their voices prominent. This underscores that empowerment extends beyond mere economic outcomes and necessitates consideration of its processual nature.

In conclusion, an exclusive focus on economic performance indicators in the assessment of women's cooperatives fails to capture the full scope of their social and transformative potential. Viewing cooperatives as social spaces where women cultivate and exercise their agency offers a valuable conceptual contribution to the empowerment literature. Future research that delves into these procedural and collective dimensions with empirical data will enhance our understanding of the social impact of women's cooperatives.

REFERENCES

Aşık Akdemir, K. (2023). *Women's empowerment in Turkish Women's Cooperatives: An Ethnographic Account*(dissertation). *Women's Empowerment in Turkish Women's Cooperatives: An Ethnographic Account*. Middle East Technical University (Turkey).

Bharti, N. (2021) Role of cooperatives in economic empowerment of women: a review of Indian experiences. World Journal of Entrepreneurship, Management and sustainable Development, 17(4), 617-631.

Celestin, M. And Vanitha, N. (2016). Women's empowerment through microfinance: evidence from cooperative success stories. *International journal of advanced trends in engineering and technology,* 1(2),113-118.

Cinar, K., Akyuz, S., Ugur-Cinar, M. and Onculer-Yayalar, E. (2021). Faces and phases of women's empowerment: The case of women's cooperatives in Turkey. *Social Politics*, 28(3), 778-805.

Cinar, K., and Asik-Akdemir, K. (2025). Women's empowerment via women's cooperatives: An ethnographic account from Turkey, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 1-23.

Crocker, D. A., and Robeyns, I. (2010). Capability and Agency. In Cristopher W. Morris (Ed.), *Amartya Sen*, (pp. 60-91). Cambridge University Press.

Dash, B. M., Prashad, L., Singh, K. K., and Dash, M. (2020). Women and poverty in India: Poverty alleviation and empowerment through cooperatives. *Social Work & Society*, 18(2), 1-14.

Gangwar, M., Kandekar, N., Mandai, M. K., and Kandekar, P. (2004). Empowerment status of rural women: Insights from dairy cooperatives. *Social Change*, *34*(1), 112-123.

Gokce, N., and Yildiz, A. (2025). Communities of practice and rural women's empowerment: Insights from a case study of grassroots cooperative in Turkey. *Journal of Rural Studies*, 119.

Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change,* 30(1), 435-464.

Kabeer, N. (2005). Gender equality and women's empowerment: A critical analysis of third-millennium development goal. *Gender and Development,* 13(1), 13-24.

Kakati, B. K. And Kakoty, S. (2022). Role of women's cooperative in empowering women: A study in Jharkhand. *PURUSHARTHA - A journal of Management, Ethics and Spirituality,* 15(1).

Khatri Basnet, R. (2023). Role of Cooperatives in Women Empowerment in the Nepalese Context. *Cognition*, *5*(1), 99–105.

Piyumali, K. D., and Balasooriya, V. P. S. S. (2023). The impact of cooperatives on the economic and social empowerment of women in rural areas of Sri Lanka. *Sri Lanka Journal of Social Development,* 3(1),21-28.

Rawat, K. R. (2024). Role of cooperative for sustainable women empowerment in Birendranagar Municipality. *Journal of Entrepreneurship & Management Studies*, *1*(2), 33–44.

Suseno, G. P., and Nataliningsih, N. (2023). The role of women's cooperatives as an institution to empower women in supporting the achievement of the SDGs. *International Journal of Ethno-Sciences and Education Research,* 3(2), 45-53.

Trivesi, J., Priyan, P.K., and Bhinde, V. (2011). The role of dairy cooperatives in women empowerment. IUP Journal of Agricultural Economics, 8(1), 41-51.

Wanyama, F. O. (2014). *Co-operatives and the sustainable development goals: A contribution to the post-2015 development debate*. International Labour Organization.

FEMINISM VS MISOGYNY: A STUDY ON MISCONCEPTIONS REGARDING FEMINISM ACROSS GENERATIONS IN CONTEMPORARY SOCIETY

By Nandini Khandelwal

Abstract

Feminism is an approach towards equality of rights and opportunities for all genders, but it is still misinterpreted and has been viewed through different perspectives across generations. Misconception often portrays feminism as hating the male members, favoring the females, and hence it is even misused by some of the females. Misogyny, on the other hand, is the structural and psychological resistance to women's equality, contributes to the distortion of feminist discourse, and perpetuates gendered inequalities.

This dissertation focuses on studying the misconceptions of Generation Z (born 1997- 2012) and Millennials (born 1981-1996) regarding feminism in contemporary society. It seeks to explore how different aspects like patriarchal values, cultural context, media representation, social media activism, and educational exposure shape their views. Gen Z are often raised in a digitalized environment, may form their understanding about feminism primarily through online platforms, where memes, hashtags, and influencer activism are more prevalent. Meanwhile, Millennials may understand feminism through workplace experiences, personal experience, and exposure to the third wave of feminism, which may be the reasons for their misinterpretations and different understanding of feminism.

Using a mixed-method approach, this study will combine both the quantitative data through surveys and qualitative data through semi-structured interviews and content analysis to study the generational perspectives, levels of awareness, and misconceptions about feminism. Quantitative data will measure the prevalence of misconceptions, while qualitative insights will help understand the cultural and psychological factors. The research aims to uncover different factors that lead to misleading views and create misunderstandings across generations.

By focusing exclusively on Gen Z and Millennials, the study will contribute to understanding the gap and cultural and educational shift in feminist perception between the two adjacent generations. The study aims to clarify the meaning and relevance of feminism and will try to dismantle the misconceptions and reduce misogyny in modern society. Ultimately, the findings of the study will try to ensure that feminism is understood as a movement for collective liberation and equality rather than a threat to tradition or masculinity.

EXAMINING COGNITIVE FOCUS: A COMPARATIVE STUDY ON ATTENTION CONTROL OF COLLEGE GIRLS

Assoc. Prof. Dr. Yar Zar Chit
Department of Educational Psychology, Sagaing University of Education
ORCID: 0000-0002-3638-5112

Abstract
This study focuses on the attention control of college girls in Myanmar, examining key factors such as sleep duration, and physical activity. A total of 300 BEd female students (first to fifth year) attending Sagaing University of Education participated in this study. A descriptive research design and survey method were used. The "Attention Control Scale" was adapted and employed to collect the required data. Overall, the findings suggest that college girls exhibit good attention control, with a mean score of 50.51. Specifically, attention focusing had a mean percentage of 62.94%, while attention shifting was slightly higher at 63.27%, reflecting a moderate capacity to shift attention between tasks. Sleep duration was analyzed as a potential influence on attention control, with participants divided into two groups: those who slept at most 7 hours and those who slept above 7 hours. A significant difference was noted in attention shifting, with participants sleeping at most 7 hours demonstrating better control in this area compared to those sleeping above 7 hours. Finally, when comparing attention control based on regular physical activity, significant differences were found in attention shifting as well as overall attention control. College girls who engaged in regular physical activity exhibited better attention control in their tasks than those who did not. These findings could inform interventions aimed at optimizing college girls' cognitive performance, potentially leading to improved academic outcomes and overall well-being.
Keywords: attention, attention control, attention focusing, attention shifting.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN'S DISTINCT POSITION IN THE ORGAN TRANSPLANT WAITING PROCESS: PRELIMINARY FINDINGS FROM A QUALITATIVE STUDY OF WOMEN AWAITING UTERUS TRANSPLANTATION

Assistant Professor Hatice ÖZER
Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Science and Letters, Department of Sociology
ORCID: 0000-0001-8052-6982

ABSTRACT
In the organ transplantation literature, although the waiting processes of individuals experiencing organ failure and the insufficiency of organ donations have been examined in various contexts, the effects of the waiting period on women's gendered positionings and experiences have not been sufficiently addressed. This presentation seeks to address this gap by focusing on the uterus—an organ specific to the female body—and by drawing on the narratives of women awaiting uterus transplantation. It analyzes how the waiting process shapes and interacts with women's future imaginaries. The data of the study were derived from a segment of in-depth interviews conducted exclusively with women awaiting uterus transplantation among participants waiting for various types of organ transplants, within the scope of the MSGSÜ 24/BAP/21 research project titled "General Perceptions and Attitudes Toward Organ Transplantation and the Approaches of Organ Transplant Recipients/Patients Awaiting Transplantation and Their Relatives." The interviews were structured to explore participants' experiences of learning about the absence of a uterus, coming to terms with this condition, marriage, and the process of waiting for a cadaveric uterus donation. The data obtained were analyzed using thematic analysis. In the women's narratives, the uterus emerges not merely as an organ within the body, but as a symbolic field of meaning located at the center of social expectations related to reproduction and motherhood, normative assumptions, and identity construction. In this sense, women are positioned both within a clinical queue characterized by a low transplantation rate, where they are subject to biomedical criteria, and within a regime of value shaped by social norms surrounding motherhood, compelling them to situate themselves and to reimagine their futures in accordance with these expectations. The data collection and analysis processes of the study are ongoing. Therefore, the evaluations presented here should not be considered final conclusions but rather preliminary findings that will be further elaborated in subsequent stages of the research. The scope of the findings will be expanded through more detailed theoretical and empirical analyses upon the completion of the project.
Keywords: Women, Organ Transplantation, Uterus Transplantation, Motherhood, Waiting.

ORGAN NAKLİ BEKLEME VE KADINLARIN ÖZGÜL KONUMU: RAHİM NAKLİ BEKLEYEN KADINLARIN DENEYİMLERİNE DAİR NİTEL ARAŞTIRMANIN ÖN BULGULARI

ÖZET
Organ nakline ilişkin literatürde, organ yetmezliği yaşayan bireylerin nakil bekleme süreçleri ve bağışların yetersizliği çeşitli bağlamlarda araştırılmasına rağmen, bekleme sürecinin kadınların toplumsal cinsiyet temelli konumlanışları ve deneyimleri üzerindeki etkilerinin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu sunum, söz konusu eksikliği kadın bedenindeki bir organ olan "rahim" bağlamında, rahim nakli bekleyen kadınların anlatılarına dayanarak ele almakta; bekleme sürecinin kadınların gelecek tahayyülleriyle nasıl bir ilişki kurduğunu analiz etmektedir.

Çalışmanın verileri, MSGSÜ 24/BAP/21 numaralı "Organ Nakline İlişkin Genel Algı ve Kabuller ile Organ Nakli Olmuş/Bekleyen Hasta ve Yakınlarının Olguya Dair Yaklaşımları" başlıklı araştırma projesi kapsamında, çeşitli organ nakilleri bekleyen katılımcılar arasında sadece rahim nakli bekleyen kadınlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler kesitinden elde edilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların rahmin yokluğunu öğrenme, kabullenme, evlilik ve kadaverik organ bağışıyla gelecek rahmi bekleme sürecine ilişkin deneyimlerini anlamaya yönelik olarak yapılandırılmış; elde edilen veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Kadınların deneyim aktarımlarında rahim yalnızca bedende bir organ değil, üreme ve annelikle ilişkili toplumsal beklentilerin, normatif kabullerin ve kimlik inşasının merkezinde yer alan simgesel bir anlam alanı olarak ortaya çıkmaktadır.Yani kadınlar hem nakil yoğunluğu düşük olan bir klinik sıra içinde biyomedikal kriterlere tabi tutulmakta hem de annelikle ilişkili toplumsal normların belirlediği bir değer rejimi içinde kendilerini konumlandırmak ve geleceklerini bu beklentiler doğrultusunda yeniden tahayyül etmek zorunda kalmaktadırlar. Çalışmanın veri toplama ve analiz süreci devam etmekte olup, burada sunulan değerlendirmeler nihai sonuçlar olarak değil, araştırmanın ilerleyen aşamalarında derinleştirilecek ön bulgular olarak ele alınacaktır. Bulguların kapsamı, projenin tamamlanmasıyla birlikte daha ayrıntılı kuramsal ve ampirik çözümlemelerle genişletilecektir.
Anahtar Kelimeler: Kadınlar, Organ Nakli, Rahim Nakli, Annelik, Bekleyiş.

INTRODUCTION

The uterus is a hollow, muscular organ located in the female pelvis. It provides an environment for the implantation and development of the embryo/fetus during pregnancy and also plays a fundamental role in menstruation and childbirth (Ameer & Peterson, 2025). The uterus may be absent in some women either because it never developed congenitally or because it was surgically removed later in life. The most common congenital cause is Müllerian agenesis, which results from the inadequate development of the Müllerian ducts during embryological development and is also referred to as Müllerian aplasia or Mayer–Rokitansky–Küster–Hauser (MRKH) syndrome. Due to the insufficient development of the Müllerian ducts, the uterus (and often the upper part of the vagina) fails to develop or remains very small. Individuals with this condition usually have functional ovaries and may exhibit normal breast development during puberty; however, because the uterus is absent, they typically seek medical consultation due to the absence of menarche (the first menstrual period). In the absence of a uterus, it is not possible for a person to carry a pregnancy in their own body. Nevertheless, if ovarian function is present, it may be possible to obtain embryos through in vitro fertilization (IVF) and achieve genetic parenthood via a gestational carrier. In addition, uterus transplantation is being considered as an experimental option that may enable pregnancy in individuals with AUFI (absolute uterine factor infertility) (Londra et al., 2015; Morcel et al., 2011; Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine, 2018).

However, assisted reproductive technologies and gestational surrogacy are not perceived as equally "accessible" or "preferable" options in all contexts. Due to various factors ranging from legal regulations and religious interpretations to social norms and family negotiations, these methods may not be considered viable by some women or may generate debates regarding how the maternal bond is defined. For this reason, uterus transplantation may emerge for some women as an alternative option that allows pregnancy to occur within their own bodies. In this sense, it also creates a distinct trajectory that directly connects the experience of waiting with organ transplantation processes.

In this study, the focus is on the experiences of women with uterine absence who are waiting for organ transplantation (uterus transplantation), precisely because of this particular context. Waiting for an organ transplant constitutes a form of illness experience characterized by strong dimensions of uncertainty and temporality, not only in cases of organ failure but also in situations where an organ never develops, as in the case of uterine absence. In this respect, the process of waiting for a uterus transplant unfolds within a treatment trajectory structured by clinical criteria, while simultaneously reshaping how individuals relate to their bodily integrity, reproductive capacity, and plans for the future.

The uterus, however, is more than a biomedical organ; it is also a bodily site associated with powerful social meanings related to reproduction, motherhood, and womanhood. For this reason, the experience of waiting for a uterus transplant may reshape how women relate to their bodies, identities, and future plans. In this study, women's waiting experiences are discussed through the meanings attributed to reproductive capacity within gender regimes and the points at which these meanings intersect with clinical waiting. Drawing on the narratives of women awaiting uterus transplantation, the study aims to make visible the gendered dimensions often overlooked in the organ transplantation literature and to examine the experiential field shaped at the intersection of biomedical processes and social norms. In this sense, the study offers a perspective that approaches organ transplant waiting not only as a process structured by clinical and biological criteria, but also as one embedded within broader social and cultural meanings.

Literature Review

The organ transplantation literature has long been shaped primarily by biomedical concerns, focusing on the clinical management of organ failure, the insufficiency of organ supply, and transplantation outcomes such as survival rates, complications, and follow-up protocols. However, in recent years, increasing attention has been given to the waiting period itself as a distinct experiential field, emphasizing how uncertainty, hope, vulnerability, and states of "readiness" may transform everyday life and the perception of the self. A meta-ethnographic analysis of qualitative studies on the experience of waiting for kidney transplantation suggests that waiting is not merely a passive interim period but rather an experiential domain that reorganizes identity, emotional management, and future imaginaries (Akgün Çıtak et al., 2025). Studies that approach waiting from a temporal perspective further discuss the tense articulation between "medical time" and everyday time within the transplantation experience, highlighting how waiting may become an ongoing and enduring condition (Wasson, 2021).

This experiential field also raises the question of how social inequalities are reflected in transplantation processes. For instance, assessments focusing on kidney transplantation indicate that women may experience disadvantages at certain stages—such as referral, inclusion on waiting lists, and access to transplantation—while, at the same time, they tend to be represented at higher rates within the pool of living donors (Marson, 2024). Within this framework, the waiting period can be understood not merely as a "neutral" clinical queue, but as a process that operates alongside broader social positioning and inequalities.

The literature on uterus transplantation has largely developed around the context of absolute uterine factor infertility (AUFI), focusing on the development of the technique, its indications (particularly MRKH syndrome), types of donors (living or deceased), measures of success, and ethical debates. Recent comprehensive reviews indicate that following the first reported live birth from a uterus transplant in 2014, the procedure has increasingly been recognized worldwide as a viable fertility treatment option for AUFI, with MRKH emerging as one of the primary indications (Johannesson et al., 2025).

The clinical development of uterus transplantation has progressed through early operations performed with both living and deceased donors; within this trajectory, the procedure carried out in Turkey in 2011—widely recognized in the literature as the first uterus transplantation from a deceased donor—constitutes a significant milestone (Özkan et al., 2013). At the same time, debates surrounding uterus transplantation and its "alternatives" (e.g., gestational surrogacy) are shaped not only by clinical suitability and success rates but also by the legal regimes and social norms that regulate reproduction. Analyses focusing on the Turkish context show that the legal prohibition of third-party reproductive practices—particularly surrogacy—directly affects the accessibility and perceived acceptability of these options (Gürtin, 2011).

The contribution of this study lies in its focus on an intersection that remains relatively underexplored in the existing literature. While clinical and ethical discussions surrounding uterus transplantation have expanded, qualitative insights into how the experience of waiting for a uterus transplant is constructed in everyday life—particularly in relation to temporality and subjective experience—remain limited. Accordingly, this article seeks to reconsider the discussions of "waiting/time/uncertainty" developed in the organ transplantation literature through the narratives of women awaiting uterus transplantation and to make visible the specific forms of experience produced by transplant waiting in the context of AUFI.

RESEARCH DESIGN AND RESULTS

The data for this study were derived from fieldwork conducted within the research project titled "General Perceptions and Attitudes Toward Organ Transplantation and the Approaches of Transplant Recipients/Patients Awaiting Transplantation and Their Relatives" funded under project number MSGSÜ 24/BAP/21. The present article is based on a sub-sample analysis focusing specifically on interviews conducted with women awaiting uterus transplantation among a broader set of in-depth interviews with participants in the organ transplant waiting process. Ethical approval for the study was obtained from the Ethics Committee of Mimar Sinan Fine Arts University, and the data were processed in accordance with principles of confidentiality, with the anonymization of personal information ensured. In this study, participants are identified using the codes "U(1–9)."

A total of 30 individuals awaiting organ transplantation were interviewed as part of the research; however, the present study analyzes only the interviews conducted with nine women awaiting uterus transplantation. Among these nine interviews, two were conducted face-to-face and seven were carried out online. The interviews were conducted between February and October 2025 with participants recruited through a snowball sampling strategy, and each interview lasted approximately 60–70 minutes. With the participants' consent, all interviews were audio-recorded. The data were analyzed using a thematic analysis approach; an inductive (data-driven) coding process was employed, and the resulting codes were grouped according to their similarities and organized into four main themes.

Results and Discussion

In this section, the findings derived from the narratives of women awaiting uterus transplantation are presented under three main themes that highlight the intersection between the experience of transplant waiting and gender: (1) diagnosis and confronting uterine absence, (2) confronting sexual identity, strategies of concealment, and entering marriage, and (3) waiting, uncertainty, and hope–fragility.

Diagnosis and Confronting Uterine Absence

In participants' narratives, the absence of a uterus was most often recognized through the absence of menarche (the first menstrual period). Prior to receiving a diagnosis, many participants initially interpreted this situation as simply "late menstruation" and tended to consider it a normal variation, often referring to similar experiences within their families.

"Well, my peers had started menstruating, but I hadn't. They said it could happen; some of my aunts had also had their periods a bit late and so on…" *(U1, 27 years old, high school graduate, unemployed)*

"My aunt had also had her period late, so we didn't really think much about it." *(U3, 22 years old, middle school graduate, unemployed)*

"In my family, my late grandmother also had her period late, something like that…" *(U8, 35 years old, university graduate, unemployed)*

However, some participants—such as U7 and U4—reported that they learned about the absence of their uterus only after marriage. For instance, U7 explained that her mother often reassured her by giving various examples and encouraging her not to dwell on the issue. Nevertheless, U7 later associated this delayed awareness with the fact that women in her family tended to marry at a young age, which she believes postponed her confrontation with her own situation.

"They would say, 'It can happen, some women start menstruating after marriage; your grandmother was like that too.' They always gave examples like that. I always felt reassured. I learned about it when I had been married for about one and a half to two years." *(U7, 35 years old, university graduate, unemployed)*

Similarly, U4 stated that she first sensed something unusual during her initial sexual experience after marriage, and that the diagnosis was confirmed after she and her family sought medical consultation.

"Something like this happened. I was in seventh grade and still hadn't started menstruating. My mother took me to the doctor. After the visit they asked for an ultrasound and other tests. I was still very young, just in seventh grade. I remember it very clearly: my mother asked me to leave the room. The doctor even said, 'If your daughter wants, she can step outside.' My mother said, 'No, it's not that kind of thing, you go outside.' That's when they told her. I had never heard of something like this before and I didn't even know what it meant. I didn't learn about it then. I went outside, my mother came out and said, 'There's nothing wrong.' She hid it from me for years." *(U4, 23 years old, high school graduate, employed)*

For many participants, this period was experienced as a deeply upsetting and emotionally exhausting process.

"My mother found out when I was in high school. She hid it from me for a while. But during that time she would constantly cry. As she cried, I started having all these questions in my head. I wondered why she was crying and what was wrong with me. Because I was going through ultrasounds, MRIs, all kinds of tests, but there was no clear result. My mother kept crying every time she saw me (…) Something is in your mind: am I going to die? What is happening to me? Why do I keep going to the hospital? Then she said, 'You will never have a child.'" *(U2, 36 years old, university graduate, employed)*

Confronting Sexual Identity, Strategies of Concealment, and Entering Marriage

Learning about the diagnosis of uterine absence is described in participants' narratives not merely as the acquisition of medical information but also as a moment of rupture that produces a profound disruption in their sense of identity. Many participants stated that upon learning about the diagnosis they experienced intense feelings of shock, sadness, and uncertainty; they also noted that they were compelled to reconsider their relationship with

womanhood and motherhood. Similar to the expression of U2 cited above, the absence of a uterus was often articulated directly in terms of "being unable to become a mother."

Prior to the diagnosis, participants generally perceived themselves as progressing through the same developmental trajectory as other women. However, upon learning that they did not have a uterus, they reported that their previously taken-for-granted assumptions about their bodies and identities were shaken. For this reason, the moment of diagnosis emerges not simply as a point at which a biological condition becomes known, but also as an experience that prompts a re-evaluation of categories carrying strong social meanings such as "womanhood," "motherhood," and the "normal body."

In participants' narratives, this questioning frequently takes shape around questions such as "Why me?", "What will I become now?", or "Is my womanhood incomplete?" Some participants expressed that after learning about the diagnosis they felt different from, or even deficient compared to, other women, and that confronting the possibility of not being able to have children intensified these feelings. In this sense, uterine absence appears not only as a matter related to reproductive capacity but also as an experience through which socially attributed meanings of womanhood are renegotiated at the individual level. Although, for some participants, this process of identity questioning was gradually reinterpreted over time and managed through various coping strategies, the moment of learning about the diagnosis was commonly remembered as a period marked by strong emotional rupture and identity-related uncertainty.

"Now I have four brothers. I grew up almost like a boy, to be honest. Because of what I went through, I sometimes behave like a boy, I act tough with my brothers. I'm the eldest in the house. My mother was working at the time, so even before all this happened I was strict with them: 'Do this, do that, make your bed, look your mother is working, I'm studying, we all have responsibilities.' I was almost training my brothers like they were in the military. After learning about my condition I started wondering: Is this why I behave this way? That's when I experienced that confusion." *(U2, 36 years old, university graduate, employed)*

Within this identity-related confusion, the way in which the medical diagnosis was communicated also appears to have had a significant impact. Some participants recalled the moment when the diagnosis was delivered to them as a traumatic experience. In particular, the sudden and unprepared disclosure of the diagnosis created intense feelings of shock, sadness, and helplessness for some participants, and this moment was remembered in many narratives as a turning point in their life stories.

"It created a kind of sexual identity confusion for me. I wondered: Am I a woman? Is this something that can be solved in the future? Why am I not like my other female friends? (…) Actually another doctor made me think this way. When I learned about the possibility of transplantation, I told a doctor about my situation: that I was born without a uterus and without a vagina and that I would need surgery. But most doctors told me we could do the surgery when you get married or when you are about to get married. I wanted to solve this issue early. The doctor listened to me and then called another doctor on the phone and asked, 'Is it Deniz or Ahmet?' The doctor in front of me was a man and he said, 'No professor, Deniz—she has breasts.' That's when I realized that such a possibility existed." *(U6, university graduate, employed)*

Another striking aspect in participants' narratives concerns the tendency to conceal the fact that they do not menstruate from others. In everyday interactions with family members and close social circles, the absence of menstruation was often experienced as a difficult subject to explain, leading participants to develop various strategies of concealment. This situation becomes particularly visible in practices related to the performance of religious obligations.

In Islamic practice, women are exempt from performing certain religious duties such as prayer and fasting during menstruation. However, participants who do not menstruate stated that in order to avoid having to explain their situation, they sometimes developed strategies such as postponing religious practices, pretending not to perform them, or providing alternative explanations. In this sense, the absence of menstruation is experienced not merely as a biological difference but as sensitive information that must be carefully managed within the religious and social order of everyday life.

"I am actually someone who covers her head. I pray regularly. When I first got married, my mother-in-law and relatives were living nearby. Her daughter would come and say things like 'I didn't fast this week because I'm menstruating.' I would always lie and say something like 'I just had my period yesterday, luckily it happened now so I didn't have to break my fast.' Then I started thinking: 'My God, you have given me something in such a way that I cannot even fulfill the worship you have given me.' Lying… I don't know what is right or wrong. Sometimes I question myself. Sometimes I question what I am going through. Am I committing a sin? I don't know, but it crosses my mind. Even if you try not to think about it… I pray, I always pray. I fast, I always fast. At one point I didn't visit my mother-in-law for two weeks so they would think I was 'unwell' during that time. Because I didn't want to break my fast by lying. I have experienced such strange and different situations…" *(U1, 27 years old, high school graduate, unemployed)*

Although participants emphasized that they did not refrain from performing their religious duties, the inability to benefit from the exemptions that other women experience during menstruation was sometimes expressed as an additional burden and a challenging experience.

Similarly, the absence of menstruation was also experienced as an issue that had to be concealed in participants' educational lives. Particularly during adolescence, menstruation was considered a "normal" sign of development within peer groups, and participants who did not menstruate stated that they found it difficult to explain their situation. As a result, some participants reported that in school settings they avoided conversations about menstruation, used expressions implying that they menstruated, or tried to distance themselves from such discussions with friends.

Waiting, Uncertainty, and Hope–Fragility

The experience of waiting for a uterus transplant is often described in participants' narratives as a prolonged state of anticipation intertwined with uncertainty. This waiting does not merely involve progressing within a medical queue; rather, it constitutes an experiential field that also includes the postponement of future plans and the cautious management of everyday life. Participants noted that the uncertainty surrounding when the transplant might occur, whether a suitable donor would be found, and whether the procedure would ultimately be successful directly shapes their perception of time.

At the same time, the experience of waiting in participants' accounts is not defined solely by uncertainty and anxiety, but is also closely intertwined with hope. The very possibility of uterus transplantation functions for many participants as a continuing source of hope for the future. Participants stated that the prospect of experiencing pregnancy within their own bodies in the event that the transplant is successful serves as a powerful source of motivation. In this sense, hope plays a crucial role in making the waiting process more bearable.

Yet this sense of hope is often fragile. Limited information about the transplantation process, the scarcity of cadaveric organ donation, and the uncertainty surrounding whether transplantation will occur at all may create emotional fluctuations between hope and disappointment.

Participants expressed that while they maintain hope that the transplant will eventually take place, they simultaneously struggle to cope with the possibility that it may not. For this reason, the waiting process emerges not merely as the anticipation of a medical procedure but as a complex experience that involves the continuous negotiation of an emotional balance between hope and fragility.

"One of the things that exhausts a person the most is uncertainty. I'm not saying that I want to go and have the transplant right away. But I want things to become clearer. They say it will happen, but you have to be patient. Yet this uncertainty—whether it will happen or not—really wears me out. It makes me think constantly. Every morning when I wake up I check the news. I look at the Instagram stories of Professor Ömer, of Professor Özlenen. I keep hoping that something, somewhere will happen. I just want to see that something is happening so that I can finally draw a path for myself accordingly." *(U1, 27 years old, high school graduate, unemployed)*

CONCLUSION

This study examines the experiences of women with congenital uterine absence through the uterus, which can be described as a gendered organ in terms of both its social and biomedical meanings. Based on semi-structured interviews conducted with nine women who share this experience, the study demonstrates that waiting for a uterus transplant is constructed not merely as a clinical process or an issue of access to treatment. Rather, it emerges as a multilayered experiential field shaped by its own specific uncertainties, a temporality marked by the postponement of motherhood, and imaginaries of bodily and gendered wholeness that extend beyond the restoration of a missing organ.

Participants' narratives reveal that the process beginning with the discovery of uterine absence gradually permeates their lives from the stages of diagnosis and medical referral onward. This experience reshapes first their sense of self and identity, and subsequently their expectations, plans, and horizons of possibility regarding motherhood. In this sense, waiting for a uterus transplant is experienced less as a passive interim period than as an ongoing condition that requires continuous reflection on one's body and future, a constant readiness, and the ability to live with uncertainty.

For some women, uterus transplantation is not simply an alternative route to pregnancy or motherhood; rather, it is understood as a technology that enables pregnancy and motherhood to occur within their own bodies. For this reason, transplantation is not perceived merely as an intervention that restores reproductive capacity but also as a phenomenon that encompasses emotional attachments to the body, gendered meanings, and imaginaries regarding how motherhood should be experienced. In this respect, uterus transplantation differs from other forms of organ transplantation.

In the case of uterus transplantation, the scarcity of cadaveric organ donation has resulted in the very limited number of deceased-donor uterus transplants worldwide. At the same time, the option of living donors has not yet become a clearly institutionalized practice in Türkiye due to the interpretation of composite tissue transplantation within existing legislation and the uncertainties surrounding its implementation. These factors further prolong and complicate the waiting process (Metin, 2023). Consequently, for these women waiting for transplantation is not merely a temporal phenomenon; rather, it involves remaining prepared for the possibility of transplantation, living with uncertainty, and continuously reconstructing different possible futures (whether transplantation occurs or not).

At the same time, this process often places on participants the responsibility to explain their situation, justify their experiences, and make their condition understandable to others, transforming waiting from a purely medical follow-up process into an experience that is continuously negotiated within everyday social relations.

The data collection and analysis phases of the research are still ongoing. Therefore, the evaluations presented in this text should be understood not as final conclusions but as preliminary findings that will be further elaborated in subsequent stages of the project. Upon completion of the research, the aim is to situate these themes within broader patterns, to establish stronger connections between the experience of waiting for uterus transplantation and the wider literature on organ transplant waiting, and to develop a theoretical framework that more deeply explores the relationship between gender and regimes of waiting.

REFERENCES

Akgün Çıtak, E., Uçgun, T., Günay, A., & Karahan, A. (2025). Between uncertainty and hope: A meta-ethnographic synthesis of patients awaiting kidney transplantation. *Transplantation reviews (Orlando, Fla.)*, *39*(4), 100961. https://doi.org/10.1016/j.trre.2025.100961

Ameer, M. A., & Peterson, D. C. (2025). Anatomy, abdomen and pelvis: Uterus. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing. Erişim tarihi: 4 Mart 2026, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK470297/

Gürtin Z. B. (2011). Banning reproductive travel: Turkey's ART legislation and third-party assisted reproduction. *Reproductive biomedicine online*, *23*(5), 555–564. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2011.08.004

Johannesson, L., Fischbach, C., Walker, O., & Testa, G. (2025). Past, Present, and Future: A Review of Uterus Transplant. *Transplant international : official journal of the European Society for Organ Transplantation*, *38*, 15325. https://doi.org/10.3389/ti.2025.15325

Londra, L., Chuong, F. S., & Kolp, L. (2015). Mayer-Rokitansky-Kuster-Hauser syndrome: a review. *International journal of women's health*, *7*, 865–870. https://doi.org/10.2147/IJWH.S75637

Marson, L. (2024, January 18). Sex and gender disparities in access and outcomes in kidney transplantation. Royal College of Pathologists. https://www.rcpath.org/resource-report/sex-and-gender-disparities-in-access-and-outcomes-in-kidney-transplantation.html

Metin, S. (2023). The new maternity order: Uterus transplant with its ethical and legal aspects. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 304-314. https://doi.org/10.21492/inuhfd.1216331

Morcel, K., Watrin, T., Pasquier, L., Rochard, L., Le Caignec, C., Dubourg, C., Loget, P., Paniel, B. J., Odent, S., David, V., Pellerin, I., Bendavid, C., & Guerrier, D. (2011). Utero-vaginal aplasia (Mayer-Rokitansky-Küster-Hauser syndrome) associated with deletions in known DiGeorge or DiGeorge-like loci. *Orphanet journal of rare diseases*, *6*, 9. https://doi.org/10.1186/1750-1172-6-9

Ozkan, O., Akar, M. E., Ozkan, O., Erdogan, O., Hadimioglu, N., Yilmaz, M., Gunseren, F., Cincik, M., Pestereli, E., Kocak, H., Mutlu, D., Dinckan, A., Gecici, O., Bektas, G., & Suleymanlar, G. (2013). Preliminary results of the first human uterus transplantation from a multiorgan donor. *Fertility and sterility*, *99*(2), 470–476. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2012.09.035

Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. Electronic address: asrm@asrm.org, & Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine (2018). American Society for Reproductive Medicine position statement on uterus transplantation: a committee opinion. *Fertility and sterility*, *110*(4), 605–610. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.06.017

Wasson, S. (2021). Waiting, strange: Transplant recipient experience, medical time and queer/crip temporalities. Medical Humanities, 47(4), 447–455. https://doi.org/10.1136/medhum-2021-012141

WOMEN IN ISLAM: FATIMA AL-ZAHRA AS A MODEL OF FEMININE ETHICAL VALUES

Narjis Al-Haggag
Aliraqia University, College of Dentistry
ORCID: 0009-0007-5311-5804

Duaa N. Mejbil
Mustansiriyah University, College of Arts, Philosophy Department
ORCID: 0009-0001-5928-6272

Nadhim M. Faleh
Mustansiriyah University, College of Engineering, Mechanical Department
ORCID:0000-0003-0003-1643

Muhammed Salman Abbas
The Ministry of Construction, Housing, and Municipalities
ORCID: 0009-0001-5928-6272

Zahraa N. Faleh
University of Baghdad, Department of Architectural Engineering
ORCID: 0009-0007-5311-5804

Abstract
This paper offers a philosophical reading of the figure of Fatima al-Zahra as an ethical model of missionary womanhood in the Islamic message, with a particular focus on feminine parameters and their relevance for contemporary debates on women and ethics. The study analyzes how Fatima al-Zahra embodies a distinctive synthesis of spiritual authority, moral agency, and social responsibility that challenges reductive images of Muslim women as passive or marginal. The research addresses the central question: which ethical values are highlighted in her life story, and how can these values contribute to a renewed understanding of women's roles and moral subjectivity in Islam today? Methodologically, the paper employs a conceptual–philosophical approach that combines textual analysis with categories from moral philosophy and Islamic feminist thought, such as dignity, justice, agency, sacrifice, and care. It first clarifies the notion of "missionary womanhood" as a form of ethically engaged femininity that is rooted in faith, oriented toward justice, and open to public responsibility. It then examines key episodes from the life of Fatima al-Zahra that illustrate her intellectual presence, political stance, and familial commitment, and interprets them as concrete expressions of feminine ethical virtues within an Islamic framework.
Keywords: Fatima al-Zahra, Islamic ethics, feminist philosophy, missionary womanhood, moral agency, Muslim women, ethical values, Islamic feminism

EFFECTS OF EARLY MATERNAL SEPARATION STRESS AND LPS-INDUCED NEUROINFLAMMATION ON ANXIETY- AND DEPRESSION-LIKE BEHAVIORS IN WISTAR RATS

Fatima Bouizzal
Biology and Health Laboratory, University Ibn Tofail, Kenitra

Youssef EL Madhi
Environment and Health Laboratory, Regional Center for Education and Training Professions

Moulay laarbi Ouahidi
Biology and Health Laboratory, University Ibn Tofail, Kenitra

Abstract
Several clinical studies have demonstrated a link between adversity during childhood and the onset of psychiatric disorders in adults, including depression and anxiety and memory disorders. In rodents, exposure to early stress such as maternal separation, causes neuroendocrine, neurochemical and behavioral changes.
On the other hand, inflammation is an innate immune response, which when it becomes unsuitable, causes neurodegenerative diseases, as well as affective and cognitive disorders.
The present work attempted to perform a cognitive-behavioral characterization of the effect of early stress, in a 24-hour maternal separation model, and in a model of LPS-induced neuroinflammation and in a separation combination model of 24 hours maternal with neuroinflammation in male Wistar rats (à reformuler).
At the age of two months, anxiety behavior was assessed by using Open Field Test (OFT) and Elevated Plus Maze (EPM) tests, while depression and working memory were assessed by forced swimming (FST) and maze in Y (Y maze) respectively.
The results showed a strong aversion to open spaces (OFT) and raised areas (EPM). In addition, a nonsignificant increase in immobility time in forced swimming was also marked (FST) and a percentage decrease in alternation in the maze Y (Y maze), which shows that the maternal separation of 24h all alone and neuroinflammation alone cause depressive and anxious and memory disorders in adult male rats. These disorders are of high intensity in rats that have undergone 24 hr maternal separation stress followed by LPS-induced neuroinflammation.
Keywords: stress, maternal separation, neuroinflammation, LPS, anxiety, depression, working memory.

MATERNAL EMOTION REGULATION AS A PREDICTOR OF CHILDREN'S GENDER ROLE TRAITS

Dr. Fatma Şeyma KALKAN İNAN
Middle East Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology
ORCID: 0000-0001-7133-345X

Abstract
Research consistently demonstrates that gender role development begins primarily within the family context, with early socialization processes unfolding most powerfully in the home. Among familial influences, mothers occupy a particularly central position, as shape the emotional climate of the household while actively modeling, regulating, and transmitting norms surrounding emotional expression and gendered behavior. Through emotion coaching, behavioral modeling, and the regulation of affective exchanges, maternal emotional functioning plays a formative role in how children understand, internalize, and express gender role traits.
The present study examines the extent to which maternal emotion regulation predicts children's gender role characteristics through coping-related regulatory strategies. Data were drawn from the Türkiye Family, Child, and Adolescent Project, a nationwide project that provided a rich examination of children's cognitive, social, emotional, and academic development in light of familial and environmental factors. Participants included 4,148 mother-child dyads with children aged 8-17 years. Measures included the Bem Sex Role Inventory, the Emotion Regulation Questionnaire, and a Demographic Information Form. Hierarchical regression analyses were conducted separately for child masculinity and femininity. In Step 1, child age and sex were entered as control variables; in Step 2, maternal emotion regulation strategies (reappraisal and suppression) were included as predictors.
Results indicated that child age, child sex, and maternal cognitive reappraisal significantly predicted child masculinity ($F = 25.054$, $p < .001$). Boys demonstrated higher levels of masculinity ($\beta = .08$, $p < .001$), and masculinity increased with age ($\beta \approx .00$, $p < .001$). Importantly, higher levels of maternal reappraisal were associated with greater child masculinity ($\beta = .06$, $p < .001$).
Parallel analyses predicting child femininity revealed significant effects of child sex ($\beta = -.12$, $p < .001$) and maternal reappraisal ($\beta = .06$, $p < .001$). Girls demonstrated higher levels of femininity than boys, and increased maternal reappraisal was associated with higher child femininity.
Overall, findings highlight maternal emotion regulation as a key developmental mechanism in the formation of children's gender role traits, underscoring the mother's active role in the intergenerational transmission of gendered emotional and behavioral patterns.
Keywords: mother-child, emotion regulation, gender role traits, masculinity, femininity

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN-SPECIFIC FASHION AND APPAREL VALUE CHAIN MSMES AND SOCIO-ECONOMIC WELL-BEING OF WOMEN IN NORTH CENTRAL NIGERIA

Arop Sylvia Kaka
Department of Sociology, Federal University of Lafia, Nasarawa State

Prof. David Ugal
Department of Sociology, Federal University of Lafia, Nasarawa State

Abstract
Fashion and apparel value chains (MSMEs) have increasingly been recognised globally as a catalyst for economic growth and development. In recent years, there has been a growing scholarly interest in understanding how women-specific enterprises contribute to improving the socio-economic well-being of women, which has been neglected over the years. This study examined and analysed the role of women-specific fashion and apparel value chain MSMEs in promoting the socio-economic well-being of women in North Central Nigeria. The paper specifically assesses the various dimensions of the fashion and apparel value chain MSMEs use in advancing the socio-economic well-being of women in North Central Nigeria, also to find out the various activities that constitute the socio-economic well-being of women participating in fashion and apparel MSMEs in North Central Nigeria and to suggest the various strategies that can enhance the socio-economic well-being of women engaged in fashion and apparel MSMEs in North Central Nigeria. A thematic literature review was carried out, and the empowerment and intersectional theories were used as a framework for the study. The study adopted a descriptive survey research design coupled with cluster and purposive sampling techniques. Data collection encompassed quantitative techniques, which were facilitated through structured questionnaires, and qualitative methods, incorporating focus group discussions and key informant interviews. The study population included all adult women residing in the six states of North Central Nigeria. Taro's formula was used to select 1,111 respondents. The population was clustered into the states of the zone, the senatorial districts, and the local government areas. A proportionate sampling procedure was applied to determine an appropriate sample that represented each cluster. The analysis of data was done at the univariate level (frequency tables, mean, and standard deviation) and the multivariate level (analysis of variance, or ANOVA). Findings indicated that almost eighty percent of respondents owned MSMEs, and more than fifty percent agreed that fashion and apparel manufacturing MSMEs enhanced their socio-economic wellbeing in different dimensions. The hypothesis was significant at the 0.05 level of significance, indicating that all women-specific fashion and apparel value chain MSMEs contributed positive socio-economic outcomes, and the qualitative data corroborated these findings. The study recommended the encouragement of women to participate in fashion and apparel MSMEs, and the government should continue to support women who are engaged in fashion and apparel MSMEs through loans and grants to enhance their growth and development.
Keywords: Fashion, Apparel, Socio-economic, Wellbeing, Women, Nasarawa State.

Introduction
Women's economic participation is increasingly recognised globally as a catalyst for economic growth and development and poverty alleviation. Women entrepreneurs contribute significantly to economic growth by creating new commercial activities, generating jobs, and producing goods and services for society (Abdulraheem et al., 2024).

In developing economies, Micro, Small, and Medium Enterprises (MSMEs) serve as the lifeblood of the economic structure. In Nigeria specifically, MSMEs constitute 96.9% of all businesses, contribute 46.3% to the GDP, and employ nearly 88% of the national labour force (Abdulmumin, 2025). Within this vibrant ecosystem, women play a pivotal role, accounting for 41% of micro-business ownership in Nigeria, with approximately 23 million female entrepreneurs operating in this segment.

The fashion and apparel industry represents a distinctively gendered sector within the MSME landscape. Women are frequently drawn to businesses that are culturally acceptable and compatible with their communities, such as fashion design, weaving, embroidery, and simple textile ventures. This sector allows women to navigate the informal economy, often starting with minimal capital while leveraging indigenous skills to secure livelihoods for their households. The fashion and apparel value chain is multifaceted, encompassing raw material sourcing (such as cotton production), spinning, weaving, dyeing, designing, garment production, and retailing. (Moungar, 2018)

Fashion and apparel MSMEs offer immense potential for value-added benefits; it is estimated that up to 600% of value can be created along the cotton value chain. For women, this sector is not merely about clothing production; it is a critical source of economic empowerment and cultural preservation. In regions like North Central Nigeria, the value chain includes ancient artisanal traditions such as the hand-woven fabrics of the Ebira and Tiv people alongside modern fashion design and retail. This sector matters profoundly for women's livelihoods because it provides a "second chance" at economic integration for marginalised groups and offers a pathway from subsistence living to active economic engagement. Furthermore, income generated by women in these value chains is often reinvested directly into household welfare, specifically in food, clothing, and children's education, thereby stabilising the rural and peri-urban economy.

North Central Nigeria comprises states such as Benue, Kogi, Kwara, Nasarawa, Niger, Plateau, and the Federal Capital Territory (FCT), which, as a whole, presents a unique economic and cultural landscape for this study. This region is strategically significant as the "Central Zone" for cotton production, often referred to as "white gold", which feeds local textile mills and traditional weaving industries. Unlike the commercial hub of Lagos, North Central Nigeria is characterised by a blend of deep-rooted indigenous textile traditions and the burgeoning political and administrative market of Abuja (Owoloyi et al., 2024).

The Tiv people of Benue State and the Ebira-Tao people of Kogi State maintain vibrant cottage industries centred on hand-woven fabrics like Anger and Agbende-a-Kurugh, where women are dominant producers (Iorja, 2018). Also, cities like Jos in Plateau State host resilient communities of female roadside vendors and fashion cooperatives that thrive despite infrastructural deficits. The region's unique mix of agrarian raw material availability, cultural heritage, and proximity to the administrative capital makes it a distinct environment for examining the interplay between fashion MSMEs and women's socio-economic outcomes.

Despite the visible participation of women in the fashion sector, there remains a critical disconnect in the academic literature regarding their specific socio-economic outcomes in this geopolitical zone. Existing studies have largely focused on the challenges of female entrepreneurship in general or have concentrated heavily on the commercial hubs of Lagos and the South-West (Obonyilo et al., 2024; Abdulraheem et al., 2024)

While research acknowledges the cultural value of textiles in places like Kogi and Benue, there is a paucity of research that holistically examines the entire value chain from fibre to retail through a gendered economic lens. Also, existing studies have not sufficiently disaggregated the specific contributions of the different segments of the fashion and apparel value chain to women's household welfare in North Central Nigeria.

Furthermore, tailored or specific strategies that can promote socio-economic wellbeing for women engaged in the fashion and apparel value chain MSMEs in the North Central region remain under-researched.

This study aims to fill this gap by providing a granular understanding and empirical evidence on how activities of women-specific fashion MSMEs in North Central Nigeria translate into measurable socioeconomic outcomes for women. Regionally, the study aims to create economic viability of indigenous textile hubs that are often overshadowed by the national focus on oil and general commerce. Policy-wise, the study seeks to inform government interventions by identifying the specific needs of women in the fashion value chain MSMEs as well as suggest tailored solutions that will enhance the socioeconomic well-being of women in the region.

Statement of the Problem

Despite constituting 96.9% of businesses and contributing 46.3% to Nigeria's GDP, the MSME sector is characterised by a stark gender disparity in formalisation and growth potential. While women account for 41% of micro-business ownership in Nigeria, they are disproportionately concentrated in the informal sector, with only 13.57% representation in the formal business sector compared to 86.43% for men (Chidinma Nwonye, 2024).

Structural constraints remain pervasive; Nigeria ranks 123rd out of 146 countries on the global gender gap index, highlighting severe deficits in women's access to financial and business development services. Consequently, approximately 80% of women-owned enterprises are forced to rely on personal savings for capitalisation due to systemic exclusion from formal credit markets. This lack of financial integration forces women into a cycle of "survivalist" entrepreneurship rather than high-growth enterprise, limiting their contribution to national economic development (Musiliu Okesina, 2021).

Within the MSME landscape, the fashion and apparel sector, traditionally a female stronghold, is plagued by fragmentation, undervaluation, and infrastructural decay. Women entrepreneurs in this sector, particularly those in "simple textile" and tailoring ventures, are frequently underrated and unable to exploit professional prospects due to weak business orientation and an inability to secure property rights (Obonyilo, 2024). The operational environment is hostile; fashion MSMEs are severely hampered by an epileptic power supply, which necessitates the use of expensive generators, thereby driving up production costs and eroding competitiveness against imported alternatives. (Metala Nneka Marina and Prof. Nnonyelu, 2024).

Furthermore, the sector is struggling with the influx of second-hand clothing and a lack of standardisation, which diminishes the market share of indigenous producers (SMEDAN 2022). A critical limitation in current literature and policy is the tendency to treat women's fashion enterprises as a homogeneous group, ignoring the distinct economic realities across the value chain. Existing studies often analyse "fashion designers" or "traditional weavers" (Iorja, 2018) in isolation, failing to interrogate the connectivity or lack thereof between raw material sourcing, production, and retail. There is a lack of evidence regarding how value is added or lost at each stage for women-owned firms. For instance, while some women engage in weaving as a cultural heritage, others operate in high-competition retail environments; yet, research rarely disaggregates how these differing roles specifically impact business expansion and profitability (Usman Amina Hassan, 2021). The literature notes that women often struggle to enter new segments of the fashion business due to resource unavailability, but the specific value-chain bottlenecks preventing this transition remain underexplored.

Empirical studies on women's entrepreneurship in Nigeria exhibit a significant geographical bias, with a preponderance of research focused on the commercial hubs of Lagos and the South-West, or the insurgency-impacted North-East. North Central Nigeria is conspicuously under-represented in the literature, despite its unique status as a "Central Zone" for cotton production and its rich heritage of indigenous textile industries, such as the Tiv and Ebira weaving traditions. The specific socio-economic dynamics of the North Central region, where cultural conservatism intersects with the proximity to the Federal Capital Territory, create a unique set of challenges and opportunities that generalised Nigerian studies fail to capture.

Finally, there is a paucity of evidence linking specific fashion MSME activities to tangible socio-economic outcomes for women in this region. While general literature asserts that women's entrepreneurship reduces poverty, there is conflicting evidence regarding whether micro-credits and business profits in this sector are actually reinvested for business growth or diverted to household consumption and social provision due to the state's failure to provide basic welfare. Research has largely omitted the specific drivers of savings behaviour and financial resilience among these women. Consequently, it remains unclear whether participation in the fashion value chain in North Central Nigeria serves as a genuine vehicle for economic transformation or merely a subsistence mechanism for women absorbing economic shocks.

This study, therefore, seeks to identify the various types of women-specific fashion and apparel value chain MSMEs in North Central Nigeria and examine their contributions to socio-economic outcomes, assess the role of retail and accessories, identify market-related performance factors, and examine the role of government policies in promoting these enterprises.

The primary objective of this paper is to analyse the role women-led fashion/apparel MSMEs play in the socio-economic well-being of women in north-central Nigeria. The specific objectives are to:

1. Identify the various types of women-specific fashion and apparel value chain MSMEs in North Central Nigeria.
2. Ascertain the various dimensions fashion and apparel value chain MSMEs use in promoting the socio-economic well-being of women in North Central Nigeria.
3. To suggest the various strategies that can enhance the socioeconomic wellbeing of women engaged in fashion and apparel value chain MSMEs in North Central Nigeria.

Research Hypotheses

The hypothesis formulated for testing in this study is:

i. H_{0ii}: Fashion/apparel MSMEs do not significantly promote socio-economic well-being in North Central Nigeria.

Literature Review

Conceptual Clarification

Women-Specific Fashion and Apparel MSMEs

Women-specific fashion and apparel MSMEs refer to micro, small, and medium enterprises that are owned, managed, or predominantly operated by women within the fashion value chain, including tailoring, garment production, fashion design, retailing, and accessories. While this definition appears operational, the literature increasingly moves beyond size and ownership criteria to conceptualise women-owned MSMEs as gendered economic formations, embedded in social relations that structure women's access to productive resources (Ogundana et al., 2021).

From a sociological perspective, these enterprises cannot be understood merely as economic units responding to market signals. Rather, they are shaped by historically constituted gender hierarchies that regulate women's access to capital, mobility, education, and networks. Women's over-representation in fashion and apparel MSMEs is not accidental; it reflects a broader sexual division of labour in which "feminised" skills such as sewing, design, and aesthetic labour are socially constructed as extensions of domestic work. This framing helps explain why women's enterprises are often undervalued, informalised, and excluded from high-return segments of the market, despite their economic and cultural significance.

In Nigeria, fashion and apparel MSMEs are particularly feminised due to their relatively low entry barriers, home-based possibilities, and compatibility with women's domestic responsibilities (Modibbo, 2025). However, these same characteristics that facilitate entry also reproduce structural vulnerability. Home-based production, while enabling flexibility, often limits scale, visibility, and bargaining power, reinforcing women's marginal positioning within the broader economy. Consequently, women-specific fashion MSMEs function simultaneously as income-generating ventures and as adaptive survival strategies within labour markets that systematically disadvantage women through unemployment, underemployment, and occupational segregation.

Understanding the socio-economic effects of women-specific fashion MSMEs, therefore, requires an explicit gender-sensitive analytical lens that recognises both agency and constraint. While women exercise entrepreneurial agency by creating livelihoods within restrictive environments, their choices are conditioned by social norms, household expectations, and institutional exclusions. This duality underscores the importance of analysing women's MSMEs not only in terms of performance outcomes but also in relation to the gendered structures that shape those outcomes.

Fashion and Apparel Value Chain

The fashion and apparel value chain comprises interconnected activities ranging from design and production (tailoring, garment making, creative design) to distribution, retail, and accessories. Value chain scholarship emphasises that economic value is not evenly distributed across these activities; rather, chains are characterised by hierarchies of value capture, where certain nodes command higher returns due to skill intensity, control over branding, and access to markets (Strydom & Kempen, 2021).

In developing-country contexts, women are disproportionately concentrated in lower-value or informal segments of the chain, particularly small-scale tailoring and retail activities (Ogundana et al., 2021; Abdulraheem et al., 2024). This concentration is often interpreted as a function of individual limitations, such as a lack of capital or education. However, a structural reading suggests that women's positioning reflects systemic exclusion from higher-value segments, including formal manufacturing, large-scale distribution, and export-orientated production, which are typically capital-intensive and male-dominated.

Treating fashion MSMEs as a single category, therefore, obscures critical intra-sectoral differences. It collapses heterogeneous activities into a uniform analytical unit, masking how women's location within the value chain shapes not only income levels but also exposure to risk, opportunities for learning, and prospects for upgrading. A value-chain approach allows for a more precise assessment of how participation in design and production may enable skill accumulation and creative autonomy, while engagement in retail and accessories may prioritise accessibility and survival over long-term growth. Importantly, this perspective shifts the analytical focus from whether women participate in fashion MSMEs to where they participate and under what conditions.

Such differentiation is essential for understanding the uneven socio-economic outcomes observed among women entrepreneurs and for designing interventions that move beyond generic MSME support toward segment-specific strategies.

Socio-Economic Outcomes of Women

Socio-economic outcomes in women's entrepreneurship literature are increasingly conceptualised as multidimensional, encompassing income generation, employment creation, empowerment, human capital development, and wellbeing. While income remains a central indicator, feminist and development scholars argue that economic gains alone do not fully capture women's advancement, particularly in contexts where gender norms constrain women's control over income and limit their decision-making power within households and communities (Raspati & Kadiyono, 2023).

This critique is especially relevant in patriarchal settings where women's earnings may be appropriated or where increased income does not translate into enhanced autonomy. As such, socio-economic outcomes must be understood in terms of both material improvements and shifts in power relations. In this framing, empowerment is not simply an outcome but a process, reflected in women's ability to make strategic life choices, invest in their businesses, and negotiate social expectations. In the context of fashion MSMEs, socio-economic outcomes extend beyond financial returns to include skill acquisition, social recognition, and reduced vulnerability to poverty (Okolie et al., 2021; Maimuna et al., 2022).

Skill development through tailoring, design, and apprenticeships enhances women's human capital, while social visibility as entrepreneurs can challenge normative assumptions about women's economic roles. However, these outcomes are uneven and contingent on market access, institutional support, and household dynamics. This multidimensional framing underpins the present study's assessment of women's outcomes beyond purely financial performance. By examining income, empowerment, and well-being simultaneously, the study acknowledges that women's entrepreneurship in fashion and apparel MSMEs produces complex and sometimes contradictory effects, reinforcing the need for empirically grounded, context-specific analysis.

Global Evidence on Women-Owned Fashion MSMEs

Across global development literature, women-owned MSMEs are consistently positioned as central to income generation, employment creation, and poverty reduction, particularly within labour-intensive sectors such as apparel and garments (Strydom & Kempen, 2021). Fashion-related enterprises occupy a distinctive place in this scholarship because they combine relatively low barriers to entry with strong potential for skill transmission through informal apprenticeships and on-the-job learning. In many developing economies, tailoring and garment-making functions not only as income-generating activities but also as informal training systems through which women acquire technical, managerial, and creative competencies.

Yet global evidence also reveals a persistent tension between accessibility and vulnerability. While the fashion sector offers women entry into entrepreneurship, it simultaneously exposes them to unstable demand, price competition, and limited bargaining power within broader market structures. Studies repeatedly point to restricted access to finance and weak integration into formal value chains as factors that constrain women's ability to scale their enterprises or move into higher-value activities. These vulnerabilities suggest that participation alone does not guarantee sustained socio-economic advancement.

A critical limitation of the global literature lies in its tendency to treat fashion and apparel MSMEs as a monolithic sector. Much of the evidence aggregates garments, textiles, and apparel manufacturing without disaggregating the distinct activities that constitute the value chain. As a result, little is known about how socio-economic returns differ between women engaged in design-intensive production, routine tailoring, retail, or accessories. This lack of differentiation obscures the uneven ways in which value is created and captured within the fashion economy, limiting the explanatory power of global findings for policy and practice.

African/Nigerian Perspectives on Women-Owned MSMEs

Within African contexts, women-owned MSMEs are widely understood as critical mechanisms of both economic survival and social reproduction, particularly in settings characterised by limited formal employment opportunities. Apparel-related enterprises, such as tailoring, garment production, fabric trading, and accessories, feature prominently in this literature due to their cultural embeddedness and accessibility to women across urban and rural spaces (Modibbo, 2025). Empirical studies consistently associate these activities with income stability, household support, and local employment generation.

However, African scholarship has tended to frame women's entrepreneurship predominantly through a constraints lens, foregrounding barriers such as limited access to finance, low educational attainment, and restrictive socio-cultural norms (Halkias et al., 2011). While this focus has been important in documenting structural inequalities, it has also narrowed analytical attention toward what women lack, rather than how women actively navigate and reshape economic spaces within existing constraints. Consequently, the socio-economic effects of women's enterprises are often inferred rather than empirically examined.

Moreover, the dominance of constraint-focused analyses has meant that fewer studies interrogate the mechanisms through which fashion and apparel MSMEs generate empowerment and well-being. Questions regarding how different activities within the fashion value chain shape income stability, skill accumulation, and social status remain insufficiently explored. This gap is particularly significant given the heterogeneity of African fashion economies, where informal production, social networks, and cultural aesthetics play a central role in shaping enterprise outcomes. In Nigeria, empirical research affirms the importance of women-owned MSMEs as engines of employment creation and poverty reduction, with women-led firms often exhibiting notable survival rates and employment-generating capacity (Saibu et al., 2024). Within the fashion and apparel sector, tailoring, fashion design, and accessories have been identified as key livelihood strategies for women, especially in urban and peri-urban contexts where demand for customised clothing and fashion services remains high (Abdulraheem et al., 2024; Modibbo, 2025).

Beyond income generation, Nigerian studies increasingly highlight the relationship between women's participation in MSMEs and broader empowerment outcomes. Engagement in fashion enterprises has been linked to enhanced self-reliance, increased decision-making autonomy, and improved social recognition, particularly when women possess business skills and educational capital (Ogundana et al., 2021; Raspati & Kadiyono, 2023). More recent evidence from North Central Nigeria underscores the role of financial inclusion in strengthening women's human capital, suggesting that access to credit and advisory services enables women to invest in skills development and enterprise upgrading (Mohammed-Adimoha et al., 2025).

Despite these insights, Nigerian scholarship remains limited in two important respects. First, women-owned MSMEs are frequently treated as a homogeneous category, with little attention to differences across sectors or value-chain positions.

Second, empirical studies are geographically concentrated in southern regions, particularly the southwest, where fashion industries are more visible and formalised. This regional bias has left North Central Nigeria relatively under-researched, despite its distinct socio-economic conditions and the prevalence of women-owned fashion MSMEs operating under different cultural and market dynamics. Taken together, these limitations point to the need for research that disaggregates women's fashion enterprises along value-chain lines and situates analysis within specific regional contexts. Addressing this gap is essential for understanding not only whether women-owned fashion MSMEs contribute to socio-economic outcomes but also how and under what conditions such contributions are realised.

Theoretical Framework

This study adopts empowerment theory and intersectional theory.

The theory of empowerment emerges from social work and community psychology and is associated with social scientist Julian Rappaport (1981). It was further developed and popularised by Zimmerman (1995, 2000). The theory was later modified by Sazama and Young (2006) and Reischi, Zimmerman, Morrel-Samuels, Franzen, Faulk, Eisman, and Roberts (2011). The basic tenet of empowerment theory is fostering autonomy and self-determination; the theory believes that everyone has the potential to gain control over their lives and the world, and the theory sees working with others to achieve a common goal as a key principle to empowerment. Women Empowerment Theory provides the foundation for analysing how engagement in fashion MSMEs enhances women's access to resources, decision-making power, and wellbeing (Ogundana et al., 2021). Within gender and development discourse, empowerment is conceptualised as a multidimensional process encompassing economic, social, psychological, and political dimensions. The theory argues that when women gain access to productive resources and income-generating opportunities, their bargaining power, autonomy, and overall well-being improve. In the context of women's entrepreneurship, empowerment is not limited to income acquisition; it involves structural transformation in gender relations. Women's access to business ownership and management strengthens their capacity to influence household and community-level decisions. Empowerment theory helps women who are engaged in women-led fashion and apparel MSMEs, ranging from clothing design, garment production, textile finishing, accessories production, and retail enterprises, to have independent streams of income and productive assets. In North Central Nigeria, where women often face limited formal employment opportunities and restricted access to financial capital, fashion and apparel MSMEs offer relatively accessible pathways to economic participation.

Economic empowerment derived from fashion and apparel MSMEs contributes directly to socio-economic well-being by improving income stability, household well-being, and livelihood security. Increased earnings enable women to contribute to household expenditures, invest in children's education, accumulate savings, etc. Beyond economic gains, fashion and apparel entrepreneurship fosters social and psychological empowerment. Women entrepreneurs often build networks through trade associations and market interactions, increasing their social capital and community recognition. The confidence gained from managing enterprises strengthens their entrepreneurial identity and self-efficacy, which are essential components of sustained empowerment. Empowerment theory maintains that women-led fashion and apparel MSMEs function as vehicles for enhancing women's socio-economic well-being in North Central Nigeria. This means that women-led fashion and apparel MSMEs function as mechanisms through which empowerment translates into measurable socio-economic outcomes, and the empowerment theory provided a suitable lens for this study.

Intersectionality theory: The proponent of intersectionality theory is Kimberly Williams Crenshaw (1989), a law professor and social theorist who introduced the term 'intersectionality' in the context of a discussion of Black women's employment in the USA (Yuval-Davis, 2006:193). The intersectional theory acknowledges the intersectionality of gender, race, class, and other social identities in shaping women's experiences as entrepreneurs. It argued that understanding and addressing the unique challenges faced by women from diverse backgrounds is crucial for promoting sustainable entrepreneurship.
The theory enriches the analysis by recognising that women entrepreneurs' experiences are shaped by intersecting factors such as gender norms, household roles, education, market access, and regional context. This perspective is particularly relevant in North Central Nigeria, where socio-cultural expectations and institutional constraints significantly influence women's entrepreneurial outcomes (Modibbo, 2025; Otaokpukpu & Nwankwo, 2024).
Together, these frameworks enable a nuanced understanding of how and why women-specific fashion MSMEs contribute to socio-economic outcomes under varying cultures and identities and market and policy conditions.

Methodology

The paper employs a descriptive survey design, using both the quantitative and qualitative methods of inquiry. Quantitative data was gathered through structured questionnaires, while qualitative data was collected through key informant interviews (KIIs) and focus group discussions (FGDs). Three states in the region were purposely selected for the study; the selection is based on two complementary reasons, viz., geographical diversity and socio-economic indicators. The sample size for this study is 1,111 women sampled from the three selected states (Benue, Nasarawa, and Abuja) of North Central Nigeria. A proportional sampling technique was used to share the sample size among the states. In the second stage, a simple random sampling technique was adopted to select LGAs for the study. The choice of the selection was to give an equal chance without being biased. Two LGAs will be selected across each selected state, making a total of 6 LGAs. (For Abuja-FCT, Abuja Municipal Area Council and Bwari will be selected; for Nasarawa State, Lafia and Doma; and for Benue State, Makurdi and Obi). Also, a simple random sampling technique was used to select two (2) political wards from each selected LGA, making a total of 12 wards for the study. Quantitative data was analysed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version, while qualitative data was transcribed and analysed using the OpenAI Whisper model, implemented through Python scripts in Google Colab. This automated transcription approach ensured high accuracy and efficiency, particularly in capturing multilingual exchanges and varied speech patterns across participants. All sessions were audio-recorded with participants' consent. Participants were assured that the findings are used for academic purposes only.

Results/Discussion

Table 1 shows the socio-demographic characteristics of women participating in fashion and apparel (MSMEs) and the potential influence on their socio-economic well-being. The age distribution showed that the majority of respondents fell within the economically active age brackets of 25 to 44 years (60%), with a mean age of 39.9 years and a standard deviation of 16.1. This implies that most participants are in their productive years, which is crucial for enterprise development and sustainability. Also, the large standard deviation (SD>2) indicates a wide spread in terms of the age of respondents, implying that all categories of age groups were captured in the study.

Respondents aged 18–24 represent a relatively small share (11%), which may reflect the greater participation of older women in MSMEs, particularly those with family obligations. Marital status revealed that a significant majority of respondents were married (55.1%), while 25.6% were single, and the rest were either separated, widowed, or divorced. This highlights that marital responsibilities shape women's entrepreneurial activities, either by providing household support for business sustainability or by increasing financial pressures that drive them into MSMEs for livelihood security. Also, in terms of education, the majority of respondents have either primary (41.8%) or secondary education (22.3%), while only 17.5% have attained tertiary education and 18.4% have no formal education. This points to the fact that a large portion of women entrepreneurs operate with limited formal education, which could affect their managerial capacity, financial literacy, and ability to scale businesses. Occupational distribution showed that trading dominates (52.5%), followed by farming (22.9%) and self-employment (16.8%). Civil servants represent only 5.4%, which lends support to the view that women predominantly engage in informal economic activities. This concentration in trading and farming implies that women's enterprises are mostly small-scale and survival-driven, pointing to their vulnerability to market fluctuations and limited access to formal financing. Furthermore, religious affiliation showed that Christianity (65.6%) and Islam (25.8%) are the dominant faiths, while traditional and other religions constitute smaller percentages. These affiliations may influence women's access to business networks, credit associations, and cooperative support systems, which are often structured along religious lines. The place of residence is evenly split between rural (50.1%) and urban (49.9%) areas. This finding suggests that MSMEs constitute a critical component of economic activity in both rural and urban settings, with rural women possibly facing greater infrastructural and market access challenges compared to their urban counterparts. Income levels showed that most respondents earn above ₦50,000 monthly, with 35% earning between ₦50,001 and ₦70,000 and 37.4% earning ₦70,001 and above. Only 2% earn less than ₦10,000. This distribution suggests that engagement in MSMEs contributes significantly to improving women's income and socio-economic well-being. However, income disparities also point to uneven benefits, possibly influenced by enterprise type, scale of operations, or access to resources.

Table 1. Socio-Demographic Attributes of Respondents

Variables	Frequency	Percentage	Mean	Std.
Age				
18-24	115	11.0	**39.9**	**16.1**
25-34	292	28.0		
35-44	334	32.0		
45-54	222	21.3		
55 and above:	81	7.8		
Marital Status				
Single	267	25.6		
Married	575	55.1		
Separated	70	6.7		
Widowed	80	7.7		
Divorced	52	5.0		
Level of Education				
Non-formal education	192	18.4		
Primary	436	41.8		
Secondary	233	22.3		
Tertiary	183	17.5		
Occupation				
Trading	548	52.5		
Civil Service	56	5.4		
Self-employed	175	16.8		
Farming	239	22.9		
Others	26	2.5		
Religion				
Christianity	685	65.6		
Islam	269	25.8		
Africa Religion	47	4.5		
Others	43	4.1		
Place of Residence				
Rural	523	50.1		
Urban	521	49.9		
Income Level				
Less than 10,000	21	2.0		
10,001-30,000	78	7.5		
30,001-50,000	189	18.1		
50,001-70,000	366	35.0		
70,001 and above	390	37.4		

Source: Fieldwork, 2025

Table 2: Distribution of responses by knowledge about Fashion and apparel MSMES

Question	Yes	No	Not sure
1. Do you own a fashion and apparel MSME?	730 (69.9%)	261 (25.0%)	53 (5.1%)
0. Do you think Fashion and apparel (MSMEs) have contributed to the socioeconomic well-being of women in North Central Nigeria	412 (56.4%)	222 (30.4%)	96 (13.2%)

Source: Fieldwork, 2025

In table 3, respondents in the study had diverse views of what constitutes socio-economic well-being. These activities were categorised into high, average, and low socio-economic well-being, as captured in Table 3. As shown in the table above, 57.1% of the respondents categorised diverse situations as high socio-economic well-being. Accordingly, interaction with people (18.6%), increased access to funding (13.5%), reduced social exclusion (13.2%) and more access to happiness (11.8%) were categorised as high socio-economic well-being by the respondents. Similarly, situations considered as average socio-economic well-being include being gainfully employed (10.5%), improved income (10.2%) and self-improvement (9.4%). Accordingly, 30.1% of the respondents believed that people who found themselves in the above situation were categorised as people with average socio-economic well-being in the study location. The respondents believed that residents who have the capability of meeting basic needs (7.1%), increased their happiness (3.1%) and have freedom of choices (2.6%) were categorised as people with low socio-economic well-being in the study location. The implication of these statistics is that respondents have diverse opinions on what constitutes socio-economic well-being in the study area.

Fashion/Apparel Enterprises and Socioeconomic Well-being of Women

Table 4. Distribution of responses on fashion/apparel enterprises and socioeconomic well-being of women

Do you think women-led fashion/apparel MSMEs contribute to?	Yes	No	Not sure
Creating job opportunities	491 (67.3%)	188 (25.8%)	51 (7.0%)
Income generation	512 (70.1%)	178 (24.4%)	40 (5.5%)
Development of valuable skills	475 (65.1%)	192 (26.3%)	63 (8.6%)
Promoting leadership skills	491 (67.3%)	173 (23.7%)	66 (9.0%)
Increasing access to funding	505 (69.2%)	159 (21.8%)	66 (9.0%)
Poverty reduction	502 (68.8%)	184 (25.2%)	44 (6.0%)
Self-improvement through training/internship.	517 (70.8%)	160 (21.9%)	53 (7.3%)
Providing avenues for new business ideas	499 (68.4%)	149 (20.4%)	82 (11.2%)
Increasing networking opportunities/professional relationships	514 (70.4%)	148 (20.3%)	68 (9.3%)
Inspiring women and girls in entrepreneurial potential	476 (65.2%)	180 (24.7%)	74 (10.1%)

Source: Fieldwork, 2025

The responses on fashion and apparel enterprises highlighted the important role that women-led MSMEs play in advancing socio-economic well-being. A majority of the respondents affirmed that these enterprises contribute positively across different dimensions. Most notably, 70.8% agreed that fashion and apparel MSMEs enhance self-improvement through training and internships, while 70.4% recognised their role in increasing networking opportunities and professional relationships. This suggests that beyond financial benefits, women in the fashion sector gain personal development, mentorship opportunities, and stronger social capital, all of which are essential for entrepreneurial growth. The implication is that fashion enterprises serve as platforms for capacity building, collaboration, and long-term career advancement for women.

Income generation (70.1%), access to funding (69.2%), poverty reduction (68.8%), and creation of job opportunities (67.3%) also ranked high. This reflects the significant economic benefits of fashion-related enterprises, demonstrating their capacity to improve household incomes, provide employment, and uplift communities. The implication is that fashion MSMEs are not only survivalist ventures but also drivers of economic empowerment and poverty alleviation. Targeted financial support, access to credit, and market expansion could further enhance these economic contributions.

Skill development and leadership promotion were also strongly recognised, with 65.1% and 67.3%, respectively, affirming that fashion enterprises provide valuable skills and nurture leadership among women. This shows that fashion MSMEs act as training grounds where women gain technical, managerial, and leadership abilities.

The implication is that engagement in fashion enterprises boosts women's confidence and strengthens their capacity to take on leadership roles both in business and society. Lastly, other contributions include providing avenues for new business ideas (68.4%) and inspiring women and girls in entrepreneurial potential (65.2%). This reflects the innovative and motivational aspects of fashion and apparel MSMEs, which not only encourage creativity but also act as role models for younger women. The implication is that fashion enterprises help sustain a cycle of entrepreneurship by inspiring new generations of women to participate in business, thereby expanding women's role in economic development.

Hypothesis:

H_0: Fashion/Apparel MSMEs do not significantly promote socio-economic well-being in North Central Nigeria

H_1: Fashion/Apparel MSMEs significantly promote socio-economic well-being in North Central Nigeria

Table 4.10: Linear regression analysis on Fashion/Apparel MSMEs and socio-economic well-being in North Central Nigeria

Model	**R**	**R2**		**Adjusted R**	**Std. Error**	
1	.864a	.746		.743	.392	
2	**Sources of variance**	**Sum of square**	**df**	**Mean square**	**F**	**Sig.**
	Regression	324.538	10	32.454	211.424	.000[b]
	Residual	110.367	719	.154		
	Total	434.905	729			
		Unstandardized Coefficients		**Standardized Coefficients**	**T**	**Sig.**
Independent Variables		B	Std. Error	Beta		
(Constant)		-.084	.047		-1.772	.077
Creating job opportunities		-.060	.035	-.048	-1.728	.084
Income generation		.405	.034	.305	11.883	.000
Development of valuable skills		.466	.051	.391	9.141	.000
Promoting leadership skills		-.171	.118	-.144	-1.449	.148
Increasing access to funding		.148	.120	.124	1.235	.217
Poverty reduction		.279	.032	.215	8.654	.000
Self-improvement through training / internship.		.008	.043	.006	.188	.851
Proving avenues for new business ideas		.061	.040	.054	1.543	.123
Increasing networking opportunities/professional relationships		.104	.048	.088	2.190	.029
Inspiring women and girls in entrepreneurial potential		.128	.040	.112	3.239	.001

Source: Fieldwork2025

The regression results in Table 4.10 revealed a strong positive relationship between fashion/apparel MSMEs and socio-economic well-being in North Central Nigeria, with an R value of .864 and an R^2 of .746, indicating that 74.6% of the variation in socio-economic well-being is explained by the independent variables. The F-statistic ($F = 211.424$, $p = .000$) confirms the model's overall statistical significance. Significant predictors include income generation ($\beta = .305$, $p < .001$), development of valuable skills ($\beta = .391$, $p < .001$), poverty reduction ($\beta = .215$, $p < .001$), increasing networking opportunities/professional relationships ($\beta = .088$, $p = .029$), and inspiring women and girls in entrepreneurial potential ($\beta = .112$, $p = .001$).

Other variables such as creating job opportunities (p = .084), promoting leadership skills (p = .148), increasing access to funding (p = .217), self-improvement through training/internship (p = .851), and providing avenues for new business ideas (p = .123) do not show significant contributions.

Given that the model's p-value (.000) is below 0.05, the null hypothesis (H_0) is rejected, and the alternative hypothesis (H_1) is accepted. This indicates that fashion/apparel MSMEs significantly promote socio-economic well-being in North Central Nigeria. The quantitative data is buttressed by findings from the qualitative study: A participant during the KII asserted that:

I will say here that my fashion business has really helped me a lot. I sew for myself. I don't pay for anybody to sew for me; I always look good, and this gives my husband great joy. I sew for my children too. The income that comes from my business has increased my investment. I pay school fees for my younger ones, and I fix up little things in the house without waiting for my husband. (Fashion designer, kwandere, Nasarawa state)

Complementing the above, a participant in the focus group discussion maintained that:

I sell sample material, fairly used clothes and other tailoring accessories, and this has helped a lot of women who dwell in North Central… . To reduce the cost of their travelling far to get these materials, these sample materials and fairly used clothes are cheap. This has helped particularly women because they are our main customers. Many women have more fashionable clothes to meet any occasion they intend to attend and this has boosted their wellbeing (Bose boutique, Nyanya, Abuja)

Evidence from KII also revealed how fashion and apparel SMSEs can bring about financial benefits, personal confidence and pride. A participant during the focus group posits:

I sell ladies' wares and am also a makeup artist. What we do in this enterprise helps women a lot personally. I am happy because I don't have to run to anybody for help; I'd rather cash out… We take care of women's outfits and outlooks. Our enterprise helps women to always look good, especially during weddings and traditional marriages, and their husbands appreciate their looks a lot. This business is very good. I thank God (ladies' wear marketer/Makeup artist, Bwari, Abuja)

Participants also recounted the resourceful nature of starting and developing skills in the fashion/apparel business. They emphasised the importance of saving from modest earnings and hands-on learning, often utilising readily available materials.

A key informant interviewer posited that:

My fashion business is excelling; saving is very important here. You need to save from the little you have... It's all about savings. You save income to be able to purchase that machine as well as the materials you need before you think of any grant. I have to cultivate the habit of saving so as to invest; otherwise, this business will not work. (Mrs C, fashion designer, Garki ward, Abuja)

Complementing the above, another focus group discussant maintained that:

I learnt to save money. This has helped me over the years to buy more materials. There are those who have been in the tailoring business; I usually ask them for pieces of clothes they may not be using again and then use them to continue to learn or practise, and then later I started buying some little cheap material to sew for myself and my children. Before I realised it, I had perfected it. Personally, I also watch YouTube videos. And my business is growing." (Mrs C, fashion designer, Doka, Nasarawa State)

Personal promotion is a key approach, where participants literally become their own advertisements, showcasing their work through what they and their children wear.

A confirmation from a key informant revealed that:

I usually order materials. I sew for myself and the children as a strategy; this advertises my business a lot. I also post both the materials and sewn outfits through social media that are already branded 'made by me'. From there, I advertise my products; some women order the materials from my shop, and we still sew for them. I have about nine staff working with me . It has been nice. (Female dressmaker Nyanya, Abuja)

Personal promotion and modern digital platforms, particularly WhatsApp and Facebook, serve as crucial tools for broader reach, allowing entrepreneurs to display their creations and apparel to a wider audience. Despite these varied efforts, respondents maintained that the market response can often be gradual.

Despite these successes, the qualitative data also revealed the high cost of materials and a fluctuating market as factors affecting business turnover. A participant during the focus group discussion maintained that:

My enterprise is so affected as a result of the problem of inflation, the high cost of goods in the market… you will find out that you will buy a material today… You sold it, and when you want to go and buy the material again to sew another one, the price has changed. This is terrible; this reduces the income you've already had. (Female, Fashion Designer/Farmer)

The participants pleaded that the authorities concerned should, as a matter of urgency, address the issue of inflation to save female-led MSMEs in the region.

The study found that women-led fashion and apparel enterprises play a significant role in enhancing the socioeconomic well-being of women. Many respondents agreed that such enterprises create job opportunities, generate income, and contribute to poverty reduction. This finding aligned with Adebayo and Ayeni (2021), who argued that fashion enterprises empower women by providing employment and income, thereby reducing poverty in local communities. Similarly, Ogundele and Olajide (2020) contended that the fashion and apparel sector is a critical avenue through which women entrepreneurs contribute to both household and community welfare by ensuring financial independence. The evidence also supports the view of Ojo and Akinlabi (2022), who maintain that women-led MSMEs are instrumental in poverty alleviation and skill acquisition across Nigeria.

The findings also indicated that fashion enterprises are not limited to income generation but also play a major role in developing valuable and leadership skills among women. This agrees with the submission of Eze and Nwachukwu (2021), who observed that fashion entrepreneurship serves as a training ground for women to acquire not only vocational but also managerial and leadership skills. Similarly, Oladipo and Lawal (2023) highlighted that women in the apparel industry are often positioned as role models within their communities, inspiring other women and girls to pursue entrepreneurial endeavours. These outcomes demonstrate that women-led enterprises extend their benefits beyond economics, touching on empowerment and personal development.

Moreover, the findings showed that women-led fashion enterprises increase access to funding and provide platforms for new business ideas and networking. This is consistent with the position of Ojo (2020), who asserted that fashion businesses create social and financial capital that enables women to gain easier access to credit facilities and expand their entrepreneurial initiatives. In the same vein, Adeola and Yusuf (2022) argued that such enterprises foster business partnerships and professional networking, which are vital for growth and sustainability in competitive markets. Furthermore, the inspirational role of these enterprises for women and girls resonates with the findings of Abiola and Adeyemi (2021), who emphasised that entrepreneurial visibility among women motivates younger generations to recognise entrepreneurship as a viable career path.

However, a contrary view exists. Some respondents disagreed that fashion and apparel enterprises significantly improve socioeconomic wellbeing. This aligns with the argument of Ibrahim and Musa (2020), who note that many women-led enterprises in Nigeria are hindered by structural barriers such as inadequate capital, lack of government support, and poor access to international markets, which limit their socioeconomic impact. Similarly, Okafor and Chukwu (2022) argued that the informal nature of most fashion MSMEs often leads to unstable incomes and poor scalability, thereby limiting their contribution to long-term economic empowerment. These criticisms highlight that while women-led fashion enterprises have great potential to improve the socioeconomic development of women, structural challenges constrain their full impact.

Conclusion and Recommendations

Conclusions

Drawing on the evidence, analysed through both quantitative and qualitative methods, this study reaches the following conclusions regarding the role of women-led fashion and apparel MSMEs in North Central Nigeria:

1.Women-led fashion and apparel MSMEs are a central force in advancing socio-economic development in the North Central Region. Most of the respondents agreed that fashion and apparel MSMEs have enhanced their social, economic, and psychological empowerment as well as household bargaining power.

2. The significance of their participation in these enterprises does not only raise their income levels but also strengthens social capital, fosters inclusion, and enhances women's sense of agency and well-being. this means that. Beyond economic returns, MSMEs create spaces for interaction and collective identity, which respondents consistently identified as integral to their quality of life.

3. Fashion/apparel MSMEs exhibit the strongest influence on women's well-being (R^2=74.6%) because of their ability to provide steady income, build transferable skills, and expand professional networks.

4. The study reveals that women who were involved in fashion/apparel MSMEs found happiness in what they were doing; they made dresses for themselves, husbands, children and others. They made new friends and had income to solve some problems in the family.

Recommendations

The findings and conclusions of this study suggest the following measures for strengthening the role of women-led fashion and apparel MSMEs in enhancing socio-economic well-being in North Central Nigeria:

1. Women in the study area are aware of the role of fashion and apparel MSMEs in enhancing their socioeconomic wellbeing; more women should therefore be encouraged to be actively involved in entrepreneurial activities
2. Women engaged in fashion and apparel MSMEs should strategise in order to access government loans and grants that will assist them to expand and grow their enterprises.
3. A more harmonised and transparent tax framework should be introduced by the government of the day to remove the burden of multiple taxation, which erodes working capital and diminishes enterprise growth and high socioeconomic outcomes.

References

Abdulmumin, L. (2025, October 13). Digitalising Nigeria's MSMEs for sustainable economic growth. *African Liberty*. https://www.africanliberty.org/2025/10/13/how-nigeria-can-build-resilience-against-climate-driven-food-crisis/

Abdulraheem, I., Usman, A., Mustapha, R., Oladeji, O., & Omotosho, A. (2024). Entrepreneurship and female fashion designers in Nigeria: Thematic study. *African Journal of Management and Business Research, 15*(1), 105-115. https://doi.org/10.62154/40h5zs89

Abdulraheem, I., Usman, A., Mustapha, R., Oladeji, O., & Omotosho, A. (2024). Entrepreneurship and female fashion designers in Nigeria. *African Journal of Management and Business Research*. https://doi.org/10.62154/40h5zs89

Aliyu, R., Ahmad, T., & Nordin, N. (2019). The mediating role of innovation on access to finance and business performance of women entrepreneurs. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. https://doi.org/10.6007/ijarbss/v9-i3/5644

Aliyu, R., Ahmad, T., Nordin, N., & Abdullahi, I. (2019). The analysis of social networks on business performance of women: The mediating role of innovation. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*. https://doi.org/10.6007/ijarems/v8-i1/5589

Ayobade, A., Ajuwon, O., & Saibu, O. (2024). Socioeconomic determinants of the employment/income capacity of MSMEs in South-west Nigeria. *International Journal of Publication and Social Studies*. https://doi.org/10.55493/5050.v9i1.5121

Bongomin, G. O. C., Woldie, A., & Wakibi, A. (2020). Microfinance accessibility, social cohesion and survival of women MSMEs in post-war communities in sub-Saharan Africa: Lessons from Northern Uganda. *Journal of Small Business and Enterprise Development, 27*(5), 749-774. https://doi.org/10.1108/jsbed-12-2018-0383

Halkias, D., Nwajiuba, C., Harkiolakis, N., & Caracatsanis, S. (2011). Challenges facing women entrepreneurs in Nigeria. *Management Research Review, 34*(2), 221-235. https://doi.org/10.1108/01409171111102821

Hassan, U. A. (2021). Impact of women entrepreneurs and the growth of small-scale enterprises in Yobe state. *International Journal of Business & Law Research, 9*(3), 112-124.

International Finance Corporation. (n.d.). *Market bite Nigeria*. World Bank Group. https://documents1.worldbank.org/curated/en/099055202202331735/pdf/IDU0ff38186304ab204c9209dd1037aeeb43b3d8.pdf

Iorja, P. I. (2018). Traditional cloth weaving as a means of earning a living among the Tiv: A case study of Vandeikya local government area of Benue state. *International Journal of Agricultural Research and Food Production, 3*(3), 96-105.

Ligom, A. A. (2017, June). *An examination of cloth weaving and its socio-economic impacts in Ushongo local government area of Benue state, Nigeria*. Ahmadu Bello University.

Maimuna, Y., Limbong, D., & Pracita, D. (2022). Meningkatkan keterlibatan perempuan dalam pengembangan UMKM berbasis pengetahuan khas perempuan Kota Kendari. *Jurnal Ekonomi*. https://doi.org/10.24912/je.v27i3.1114

Marina, M. N., & Nkemdilim, N. A. (2024, August). Challenges and prospects of female entrepreneurs in the Nigerian fashion industry: A study of Delta state. *Catalogue of Social Sciences Research, 1*(1).

Modibbo, R. (2025). Women and modernization of tailoring production in Northern Nigeria, 1990-2015. *British Journal of Multidisciplinary and Advanced Studies*. https://doi.org/10.37745/bjmas.2022.04916

Mohammed-Adimoha, S., Ibrahim, U., Ogedengbe, F., & Mohammed, M. (2025). Effect of financial inclusion on the human capital development of women entrepreneurs in North-Central Nigeria. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. https://doi.org/10.52783/jisem.v10i52s.10759

Moungar, V. (2018, August 22). Textile and clothing industries can drive Africa's industrialization, benefit women. African Development Bank Group. https://www.afdb.org/en/news-and-events/textile-and-clothing-industries-can-drive-africas-industrialization-benefit-women-18427

Nwonye, C. (2024, March 8). 5 challenges women entrepreneurs face in starting and growing their businesses in Nigeria. *Moniepoint Blog*. https://moniepoint.com/blog/challenges-women-entrepreneurs-face-in-nigeria

Obonyilo, J. O., Olatubosun, P., & Marciniak, R. (2024). Examining the concept of sustainability in fashion enterprises: A case study of the Nigerian fashion industry in times of uncertainties. *International Journal of Innovative Business Strategies, 10*(1). https://doi.org/10.20533/ijibs.2046.3626.2024.0085

Ogundana, O., Simba, A., Dana, L.-P., & Liguori, E. (2021). Women entrepreneurship in developing economies: A gender-based growth model. *Journal of Small Business Management, 59*(sup1), S42-S72. https://doi.org/10.1080/00472778.2021.1938098

Okesina, M. (2021). Impact of microfinance on women's entrepreneurship: A study from Nigeria. *European Journal of Social Sciences, 61*(3), 158-174. https://www.europeanjournalofsocialsciences.com/issues/PDF/EJSS_61_3_01.pdf

Okolie, U. C., Ehiobuche, C., Igwe, P. A., Agha-Okoro, M. A., & Onwe, C. C. (2021). Women entrepreneurship and poverty alleviation: Understanding the economic and socio-cultural context of the Igbo women's basket weaving enterprise in Nigeria. *Journal of African Business, 22*(4), 448-467. https://doi.org/10.1080/15228916.2021.1874781

Otaokpukpu, J., & Nwankwo, L. (2024). Enhancing gender inclusion in financial autonomy of the female stereotype in sustainable medium and small enterprises in Nigeria. *International Journal of Social Sciences and Management Research*. https://doi.org/10.56201/ijssmr.v9.no11.2023.pg231.238

Raspati, F., & Kadiyono, A. (2023). Micro, small, and medium enterprises (MSMEs): Women's empowerment for women entrepreneurs. *Sawwa: Jurnal Studi Gender*. https://doi.org/10.21580/sa.v18i1.14430

Saibu, O., Ayobade, A., & Ajuwon, O. (2024). Socio-economic determinants of survival and transition rate of micro, small, and medium scale enterprises in South West Nigeria. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*. https://doi.org/10.47191/jefms/v7-i6-63

Sajuyigbe, A. S. (2017). Influence of financial inclusion and social inclusion on the performance of women-owned businesses in Lagos state, Nigeria. *Scholedge International Journal of Management & Development, 4*(3), 18-27. https://doi.org/10.19085/journal.sijmd040301

Small and Medium Enterprises Development Agency of Nigeria. (2022). *MSME competitiveness in Nigeria report 2022* https://fatefoundation.org/wp-content/uploads/2024/03/7.-SMEDAN-1.pdf

Strydom, M., & Kempen, E. (2021). Towards economic sustainability: How higher education can support the business operations of emerging clothing manufacturing micro enterprises. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. https://doi.org/10.1108/ijshe-05-2020-0152

DIGITAL FEMINISM AND SOCIOECONOMIC AGENCY: REFRAMING EMPOWERMENT AMONG GEN Z WOMEN IN THE GLOBAL SOUTH

Santha Sorubini P
VISTAS, Research Scholar, Management Studies
ORCID: 0009-0004-8100-3621

Dr. Jayasree Krishnan
VISTAS, Director & HOD, Management Studies
ORCID: 0000-0002-4167-0444

Abstract
Women of Generation Z are reformulating feminist activism in online platforms, intersectional feminism, and creative economic involvement. Gen Z women (born between 1997-2012), as the first entirely digital-native generation, have an intricate intersection with gender, technology, labor markets, and change in the sociopolitical sphere. This paper aims to explain the role played by digital platforms in empowering, shaping identity, and creating transnationalism among Gen Z women, especially in the Global South. This study aims to investigate the issue of digital activism, entrepreneurial innovation, and online building communities as contributors to the reconstruction of feminist discourse and socioeconomic agency in the present day. The study uses a mixed-methods approach combining a qualitative digital ethnography, a survey conducted on 420 Gen Z females in five countries, and thematic content analysis of feminist social media campaigns in the period between 2020 and 2025. The approach puts a high value on the aspect of intersectionality, where variables like socioeconomic background, level of education, and geographic location are regarded. It was found that digital platforms are not only portals of expression, but also portals of opportunities. The participants indicated that they were politically more aware (78 percent), engaging in entrepreneurship by utilizing online markets (52 percent), and being involved in worldwide feminist activities (64 percent). Nevertheless, there are still structural obstacles, which comprise of digital surveillance, Internet harassment, algorithm preference, and economic precarity, restricting sustainable empowerment. The paper finds a visibility paradox, in which being digital offers a break and a place for the marginalized voices, but it puts Gen Z women at a higher risk of cyber-exposure and gender-based cyberviolence. The study concludes that digital feminism among the Gen Z women causes a path to gender equality, although it is a transformative but unequal way. Raising awareness on the digital security problem, developing economic structures that are not designed based on significant inequalities, and some technological order that takes the gender factor into consideration are sustainable steps toward automatic empowerment. The current research makes the lives of Gen Z women central to the contemporary feminist research and provides some practical suggestions to school institutions willing to ensure that the young women become generation leaders in the creation of an equitable future.
Keywords: Generation Z Women, Digital Feminism, Intersectionality, Socioeconomic Empowerment, Online Activism, Gender and Technology.

WOMEN'S EMPLOYMENT AND ITS IMPACT ON FAMILY SUPPORT AND NATIONAL ECONOMIC GROWTH: AN OVERVIEW OF PAKISTAN

Sobia Naseem
School of Economics and Management, Hunan University of Arts and Science

Muhammad Mohsin
School of Business, Hunan University of Humanities, Science and Technology

Abstract
Women's participation in the labor force has increasingly become a vital determinant of both household well-being and national economic development. In Pakistan, where socio-cultural norms, educational disparities, and structural barriers have historically limited women's employment opportunities, recent changes in policy, education, and market dynamics are gradually reshaping the landscape. This study provides an overview of women's employment in Pakistan and examines its dual impact on family support systems and the country's economic growth. At the household level, women's employment contributes to improved financial stability, enhanced educational opportunities for children, better healthcare access, and greater resilience against economic shocks. It also influences gender roles, decision-making power, and social mobility within families. At the macroeconomic level, increasing women's labor force participation expands the productive workforce, enhances human capital utilization, and supports sustainable economic growth by increasing productivity, innovation, and national income. Despite these benefits, challenges such as wage inequality, limited access to quality education, workplace discrimination, and inadequate childcare support continue to hinder women's full participation. This overview highlights policy recommendations aimed at promoting inclusive labor markets, improving education and vocational training for women, strengthening legal protections, and fostering supportive social norms. Enhancing women's employment in Pakistan is not only a matter of gender equality but also a strategic pathway toward stronger families and a more resilient national economy.
Keywords: Women's Employment; Labor Force Participation; Family Support; Economic Growth; Gender Equality; Pakistan; Social Development

YOUNG FEMALE ENTREPRENEUR, BUSINESS WORLD

Doctor RAHMOUNI Hanane
University of Oran 2 Mohamed Ben Ahmed, Faculty of economic, commerce and management, Department of commerce
ORCID: 0009-0003-1052-6188

ABSTRACT
Today's topic is entrepreneurship studies within universities and other research institutions. Our research has shown that women are a significant contributor to creativity, developing proposals for future projects, and making a considerable contribution to business ideas. Women's responsibility in the creation of small and medium-sized enterprises is evident at various levels. This includes taking risks by assuming responsibility at multiple scientific, administrative, and legal levels when committing to a business.
It's not easy for a young female entrepreneur to manage in a complicated, complex environment. That's true, she's just starting out, but being in an atmosphere full of external players... In my opinion, they need to read before committing to the business world. Reading not just books or articles, but also real-life experiences, the past experiences of other young female entrepreneurs, the obstacles, and the constraints. This reading isn't just about working and succeeding in the business or making a profit, but also about women's perspectives, that is, confirming or validating women's capabilities both at work and outside of business. In our view, female success involves two lives: professional and private. Professional life influences a woman's private life.
Keywords: business, young female entrepreneur, environment, women's lives.

WOMEN IN STRATEGIC POSITIONS IN SENIOR MANAGEMENT

Prof.Asoc.Dr. Anita CUCOVIĆ
University of Haxhi Zeka , Faculty of bussines, Department of management of bussines
ORCID: 0000-0003-2324-4422

Prof.Ass.Dr. Mimoza LUTA
University of Haxhi Zeka , Faculty of bussines, Department of management of bussines

Research Assistant Selima GUTIĆ
University of Haxhi Zeka, Faculty of bussines, Department of Management of bussines
ORCID: 0009-0002-4435-0769

ABSTRACT
Companies in Montenegro are beginning to recognize the importance of the active participation of women in management positions and decision-making bodies. In this way, they aim to encourage and support positive business strategies, challenge prevailing stereotypes and demonstrate the economic benefits of embracing gender diversity in their industry.Employers who see intellectual capital as valuable information that can generate profits recognize the direct correlation between investing in highly educated women and a company's ability to compete effectively in today's dynamic business environment. Based on statistical data, women in our country have recently played a significant role in increasing the number of persons with higher or professional education. The purpose of this research was to analyze relevant data in order to investigate the role and status of women in management positions in contemporary organizations in Montenegro, with a focus on gender equality. Although there has been significant development in this sector in the last 10 years, the positive role of women in the management of companies in the modern world and in Montenegro is still not fully recognized. An increasing number of companies see the value of active participation of women in management structures and bodies and their leadership potential. In this way, they encourage and promote good business practices, contribute to eradicating existing stereotypes and show that investing in gender diversity is profitable for their industry. Employers who see intellectual capital as information that can be used to make money, also recognize the direct connection between investing in highly educated women and the company's ability to successfully compete in the modern business environment.
Keywords: women, company management, leadership potential, gender diversity, socio-economic development

THE EFFECT OF ENTREPRENEURSHIP SKILLS AMONG FEMALE STUDENTS AND REDUCTION OF UNEMPLOYMENT IN NIGERIA. A STUDY OF FEDERAL POLYTECHNIC ILARO, ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT CENTER

Omowunmi, Joshua Olusegun
Department of Public Administration, Federal Polytechnic Ilaro

Salako, Oluwaseun Adewale
Department of Public Administration, Federal Polytechnic Ilaro

Abstract
This work assesses the impact of entrepreneurship development among female students on unemployment reduction in Nigeria. specific reference to Federal Polytechnic Ilaro, EED Center. Specific objectives include to: examine the relationship between entrepreneurship skill and unemployment reduction in Nigeria, to investigation on how entrepreneurship skills help in reduction of unemployment in Nigeria. It adopted survey research design. Related literature review was based on conceptual, theoretical and empirical frameworks. The study was anchored on entrepreneurship particularly theory. Data were collected from primary sources. Primary data were collected with item structured questionnaire based on four point Likert scale. The population of the study was one hundred (100) staff of the Centre. A sample size of fifty (50) was determined with simply random sampling technique. The instrument was subjected to face and content validity and its reliability was determined through test-retest Method. Major findings indicated that The challenges of fighting the rising state of unemployment in Nigeria are the major task of policy makers and economic managers alike. The consequences of growing unemployment rates are such damning that no economy can afford to despise. The study recommended that government should genuinely recognize the essence of entrepreneurship training, job creation and innovation to unemployment reduction by providing the enabling environment for the (Female) youths to be gainful empowered, the scope of the training programme should be extended to include technical skills, managerial skills and business skills
Keywords: Entrepreneurship Development, Unemployment, Entrepreneurship Skill, Policy Makers.

Introduction
Studies on the menace of unemployment have created a huge vacuum in the mind of many scholars both in Nigeria and the world at large. This is so because the rising rate of poverty and other social vices have stimulated the economic and political crises experienced in recent time. World Bank (2004) in it economy report predicted that poverty in Sub- Saharan Africa is set to rise and by 2015 constitute 50% of the world poorest people. However, Nigeria is naturally gifted with both material, human and entrepreneurship skills but the realization of the full potential of these opportunities has been inhibited by the implementation of inappropriate and unsustainable industrialization policies at different periods (Thaddeus, 2012; Adebobola, 2014).

Entrepreneurship on the other hand has been beneficial because the Nigeria private sector comprising of small and medium enterprises provides diverse employment opportunities for over 50 percent of the country's population and 50 percent of the industrial output (Ariyo, 2005; Oyelola et al, 2013). Many other countries have been able to strengthen and transform entrepreneurship sub – sector to such a vibrant and existing industry such that they have been able to reduce considerably their unemployment and poverty level because of the huge and enormous contribution of the sub – sector of their economic growth and development (Onugu, 2005). Unfortunately, this cannot be said about Nigeria as the case is different.

Citizens particularly youths in Nigeria are said to be confronted with poverty and unemployment which is caused by lack of capacity and essential productive skills for both creative employment in existing organizations and for self- employment (Sagagi, 2010). Many people are unemployed because they have not acquired the kind of skills that are frequently demanded in the environment they operate. Others are unemployed because their skills have been rendered obsolete by technological changes or because their skills have rendered obsolete by technological changes or because they have no skills at all (Kpakol, 2006). With inadequate skills and few opportunities, Anambrians particularly the youths in the state face a future of low-wage employment, unemployment and under-employment in the informal sector with little security and prospects (Dandago & Muhammed, 2014). The expansion of employment opportunities in the state is far below the growth in population because of lack of productive skill and investments. This reality leaves youth in the state without any sustainable means of livelihood, as a result of which, poverty and unemployment have become the ugly twin faces of the state's economy. There is no doubt that one of the problems confronting many nations is how to combat the challenges of unemployment, with entrepreneurship development seen as a remedy to this problem.

Objectives of the Study

Specifically, this study examines;

i. The relationship between entrepreneurship skill and unemployment reduction in Nigeria.
ii. Investigation on how entrepreneurship skills help in reduction of unemployment in Nigeria.
iii. To examine how entrepreneurship skill provide job creation to the youth in Nigeria.

Research Question

i. What are the relationship between entrepreneurship skill and unemployment reduction in Nigeria?
ii. How does entrepreneurship skills help in reduction of unemployment in Nigeria?
iii. To what extent does entrepreneurship skill provide job creation to the youth in Nigeria?

LITERATURE REVIEW AND THEORETICAL FRAMEWORK

Concept of Entrepreneurship

Entrepreneurship has been defined by various authors to mean many things since the middle age (Igbo.2006). The entrepreneur has been seen as an actor, innovator or a developer of technology.

However the summary of what entrepreneurship means will reflect the individual definer's point of view. For Inegbehelor (2015) in Akanwa and Akpanabia (2012), entrepreneurship is the willingness and ability of an India to seek out investment opportunities, establish and run an enterprise successfully.

Esomomu (1998) defined entrepreneurship as the effective manipulation of human intelligence, as demonstrated in a creative and innovative performance. The National Directorate of Employment (NDE, 2016) in Onyebueke and Ochnongo (2002) sees entrepreneurship to be an art which involves recognizing a business opportunity, mobilizing resources and persisting to exploit and opportunity, mobilizing and persisting to exploit that opportunity.

Tijani-Alawiye (2004), defines entrepreneurship as the process of adding to the stock of existing small, medium and big enterprises available to a country by creating and promoting may capable entrepreneurs who can successfully run innovative enterprises nurture them to grow and sustain them. With a viewing achieving board socio-economic development goals. It is Leo the process of bringing together creative and innovative ideas and copying them with management and organizational skill in order to combine people, money and resources meet an identified need ND thereby creating wealth. Shepherd and Douglas, (2017) on Akanwa and Akpanabia. (2012) Observe that entrepreneurship development is the ability to envision and chart a course for new business venture by combining information from the functional disciplines and from the external environment in the context of the extraordinary uncertainty and ambiguity shock faces a new business. Entrepreneural development has been found to be capable of making positive impacts on the economy of a nation and the quality of life of the people (Adajumo, 2000).

Concept of Unemployment in Nigeria

Unemployment and Poverty remains key developmental challenges in Nigeria over a very long time (Akwara et al, 2013). According to Udu and Agu (2005), unemployment is “a situation in which persons capable and willing to work are unable to find suitable paid employment”. According to the International Labour Organisation (ILO) (2007), unemployed workers are those who are currently not working but are willing and able to work for pay, currently available to work and have actively searched for work. Hornby (2010) defines unemployment as “the facts of a number of people not having a job; the number of people without a job; the state of not having a job”.

Benefits of Entrepreneurship to Reduction of Unemployment in Nigeria

According to Stoner and Freeman (2009) on One (2003), a person who gets entrepreneurship education right will enjoy the following as benefits:

i. Creativity: Entrepreneurship encourages creativity. Creativity denotes generation of new technology, and new products, or new service. The consequences of the association between entrepreneurship and environmental change are the role that entrepreneurs play in promoting innovative technologies, product and services.

ii. Change and rejuvenate market competition: Entrepreneurs stir up the waters of competition in the local and international market place. Entrepreneurs see environmental change as an opportunity and use the factory of production to produce new goods and services; they are called agents of change in a market economy. Entrepreneurship education makes people UK think about the competitiveness of their business.

iii. Increase on productivity: productivity refers to the ability to produce more goods and services with less labour and other inputs. It is a measure of how well an operations system functions as an indicator of the efficiency and competitiveness of a single firm or department One reason for the greater interest in entrepreneurship has been the growing recognition of its role in raising productivity. Higher productivity is chiefly a matter of improving production techniques and this task is the entrepreneurial function par excellence.

Two elements to productivity are research and development (R&D) and investment in new plant and machinery.

iv Foster economic growth and development: Economic development means more than economic growth. Therefore, for a clear understanding of the term economic development the meaning of economic growth must be known. Economic growth is usually defined as the rate expansion of the national income or total volume of production of goods and services of a country (Tawiah 2017). Economic development, on the other hand, connotes increase or expansion of the national income level total volume of production of goods and services of a country accomplished by improvement in socio-political and economic lives of the people living in a given country (Ile, 2000). A country develops economically when she continues to produce more goods and services. An entrepreneur therefore encourages the production of more goods and services. It also helps in creating new job opportunities and income for both the employees and employers. It assists in providing infrastructure facilities. Therefore entrepreneurship fosters economic growth and development in

Challenges Facing Entrepreneurship Skill and Reduction of Unemployed in Nigeria.

Entrepreneurship education has received a boost as a source of job creation, employment for the unemployed and the underemployed in a globalized economy worldwide. For Nigeria, the following reasons hinder Entrepreneurship education, these range from poor entrepreneurial culture, lack of fund, poor knowledge based economy and low spirit of competition, lack of entrepreneurial teachers, materials and equipment and non-inclusion of entrepreneurship practical programme in the school curricula, poor societal attitude to technical and vocational education development, inadequate facilities and modern equipment for teaching and learning.

Theoretical Framework

This study is anchored on psychological theory of entrepreneurship particularly as it relates to David McClelland (2016) work on Achieving Society. McClelland had postulated that for achievement, which he called achievement motivation (n-ach), by an individual is a precursor of entrepreneurial activities and a strong motivation for engaging in entrepreneurship. McClelland asserted via achievement motivation laboratory experiment about the effect of achievement on people's motivation. From the experiment he observed that most people do not possess a strong achievement based motivation, those who do, display a consistent behaviour in setting goals.

The Dreyfus model of skill acquisition: The study of Skill Acquisition all over the world draws from the early works of Professor Stuart Dreyfus, a Mathematician and Professor Hubert Dreyfus, a philosopher-from their study of chess players and pilots. Briefly, the Dreyfus model posits that, in the acquisition and development of a skill, one passes through five levels of proficiency:

The levels reflect changes in two general aspects of skill performance. One is a movement from reliance on abstract principles to the use of past, concrete experience as paradigms. The other is a change in the perception and understanding of a demand situation so that the situation is seen less as a compilation of equally relevant bits and more as a complete whole in which only certain parts are Relevant.

i. Novice: In the novice level, beginners have no experience with the situations in which they are expected to perform tasks. In order to give them entry to these situations, they are taught about them in terms of objective attributes. These attributes are features of the task that can be recognized without situational experience. Novice practitioners are also taught rules to guide action in respect to different attributes.

The heart of the difficulty that the novice faces is the inability to use discretionary judgment. Since novices have no experience with the situation they face, they must use context-free rules to guide their task performance.

ii. Advanced beginner: The advanced beginner is one who can demonstrate marginally acceptable performance. This person is one who has coped with enough real situations to note (or to have them pointed out by a mentor) the recurrent meaningful situational components, called aspects. In the Dreyfus model, the term "aspects" has a very specific meaning. Unlike the measurable, context-free attributes or features that the inexperienced novice uses, aspects are overall, global characteristics that require prior experience in actual situations for recognition. An instructor or mentor can provide guidelines for recognizing such aspects. While aspects may be made explicit, they cannot be made completely objective. Aspect recognition is dependent on prior experience.

The advanced beginner, or instructor of the advanced beginner can formulate guidelines for actions in terms of attributes and aspects. These action guidelines integrate as many attributes and aspects as possible, but they tend to ignore the differential importance. In other words, they treat all attributes and aspects as equally important.

iii. Competent: Competent level typified the period by which the learner has been on the job two to three years. It develops when the learner begins to see his or her actions in terms of long-range goals or plans. The learner is consciously aware of these plans and the goal or plan dictates which attributes and aspects of the current and contemplated future situation are to be considered most important and which can be ignored. For the competent learner, a plan establishes a perspective, and the plan is based on considerable conscious, abstract, analytic contemplation of the problem. The competent learner lacks the speed and flexibility of the learnerswho have reached the proficient level, but the competency stage is characterized by a feeling of mastery and the ability to cope with and manage the many contingencies of the profession. The competent learner's conscious, deliberate planning helps to achieve a level of efficiency and organization. In some organizations, learners at this stage can benefit from decision-making games and simulations that give them practice in planning and coordinating multiple, complex demands. The competent level is supported and reinforced institutionally, and many learners may stay at this level because it is perceived as the ideal by their supervisors. The standardization and reutilization of procedures, geared to manage the high turnover in most organizations, most often reflect the competent level of performance. Most in-service education is aimed at the competent level of achievement.

iv. Proficient: With continued practice, the competent performer moves to the proficient stage. Characteristically, the proficient performer perceives situations as wholes, rather than in terms of aspects, and performance is guided by maxims. Maxims are usedto guide the proficient performer, but a deep understanding of the situation is required before a maxim can be used. Maxims reflect what would appear to the competent or novice performer as unintelligible degrees of the situation. Experience teaches the proficient performer what typical events to expect in a given situation and how to modify plans in response to these events. Because of the experience-based ability to recognize whole situations, the proficient performer can now recognize when the expected normal picture does not present itself, that is, when the normal situation is absent. The holistic understanding of the proficient performer improves his or her decision making. Decision making is now less labored since performer has a perspective about which of the many attributes and aspects present are the important ones.

v. Expert: At the expert level, the performer no longer relies on an analytical principle (rule, guideline, or maxim) to connect her/his understanding of the situation to an appropriate action. The expert performer, with her/his enormous background of experience, has an intuitive grasp of the situation and zeros-in on the accurate region of the problem without wasteful consideration of a large range of unfruitful possible problem situations. It is very frustrating to try to capture verbal descriptions of an expert performance because the expert operates from a deep understanding of the situation in that, as the Dreyfus Model of Skill Acquisition posits, the expert performance is holistic rather than fractionated, procedural, and based upon incremental steps.

Method of data analysis

The descriptive research design was used in this study. This research design utilizes a quantitative approach for both data collection and analysis stages. Structured questionnaires were used to collect, analyze, summarize, and interpret both primary and secondary data. The population for this study are staff of the EED Centre of the institution, which is 50 in number and was adopted the sample size. The information gathered was examined with descriptive statistics for the responses from the questionnaire. The study utilized quantitative methodology, employing basic percentage calculations and frequency tables to aggregate data collected from surveys conducted in the field.

DATA PRESENTATION AND ANALYSIS

Table 1. Acquisition of entrepreneurship skill can reduce unemployment rate in Nigeria

	No of respondents	**Percent**
STRONGLY AGREE	15	30%
AGREE	11	22%
STRONGLY DISAGREE	9	18%
DISAGREE	10	20%
UNDECIDED	5	10%
Total	50	100

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 15 of the respondents representing 30% strongly agreed that acquisition of entrepreneurship skill can reduce unemployment rate in Nigeria, another 11 of the respondents also representing 22% agreed that acquisition of entrepreneurship skill rate in Nigeria , 9 of the respondents representing 18% are strongly disagreed that acquisition of entrepreneurship skill can reduce unemployment rate in Nigeria, another 10 of the respondents representing 20% disagreed acquisition of entrepreneurship skill can reduce unemployment rate in Nigeria, another 5 of the respondents representing 10% undecided. This table concluded that acquisition of entrepreneurship skill can reduce unemployment rate in Nigeria was strongly agreed

Table 2. Entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have a positive relationship

	No of respondents	Percent
STRONGLY AGREE	11	2%
AGREE	15	30%
STRONGLY DISAGREE	8	16%
DISAGREE	10	20%
UNDECIDED	6	12%
Total	50	100

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 11 of the respondents representing 22% strongly agreed that entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have positive relationship, another 15 of the respondents also representing 30% agreed that entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have positive relationship , 8 of the respondents representing 16% are strongly disagreed that entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have positive relationship, another 10 of the respondents representing 20% disagreed that entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have positive relationship, another 6 of the respondents representing 12% undecided. This table concluded that entrepreneurship skill and reduction in unemployment rate have positive relationship was agreed.

Table 3: Entrepreneurship skills has a better influence in the reduction of unemployment than formal education

	No of respondents	Percent
STRONGLY AGREE	11	22%
AGREE	9	18%
STRONGLY DISAGREE	21	42%
DISAGREE	9	18%
Total	50	100

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 11 of the respondents representing 22% strongly agree that entrepreneurship skill has a better influence in the reduction of unemployment than formal education, another 9 of the respondents also representing 18% agree that entrepreneurship skill has a better influence in the reduction of unemployment than formal education, 21 of the respondents representing 42% are strongly disagree that entrepreneurship skill has a better influence in the reduction of unemployment than formal education and the remaining 9 of the respondents representing 18% disagree that entrepreneurship skill has a better influence in the reduction of unemployment than formal education. this table that entrepreneurship skill has a better influence in the reduction of unemployment than formal education.

Table 4: Entrepreneurship Skill Create More Job Opportunities Than Formal Education

	No of respondents	Percent
STRONGLY AGREE	14	28%
AGREE	10	20%
STRONGLY DISAGREE	16	32%
DISAGREE	6	12%
UNDECIDED	4	8%
Total	50	100

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 14 of the respondents representing 28% strongly agree that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education, another 10 of the respondents also representing 20% agree that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education , 16 of the respondents representing 32% are strongly disagree that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education, another 6 respondents representing 12% disagree that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education and the remaining 4 of the respondents representing 8% undecided that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education. this table concluded that entrepreneurship skill create more job opportunities than formal education is strongly disagree.

Table 5: Acquisition of entrepreneurship skill lead to creation of wealth

	No of respondents	Percent
STRONGLY AGREE	10	20%
AGREE	19	38%
STRONGLY DISAGREE	12	24.0
DISAGREE	9	18.0
Total	50	100.0

Source: Field Survey, November 2021

The result above indicates that 10 of the respondents representing 20% strongly agree that acquisition of entrepreneurship skill lead to creation of wealth, another 19 of the respondents also representing 38% agree that acquisition of entrepreneurship skill lead to creation of wealth another 12 respondents representing 24% strongly disagree that acquisition of entrepreneurship skill lead to creation of wealth, and the remaining 9 of the respondents representing 18% disagree that acquisition of entrepreneurship skill lead to creation of wealth.

Table 6: Acquisition Of Entrepreneurship Skill Lead To Increase In Employment

	No of Respondents	Percent
STRONGLY AGREE	12	24%
AGREE	11	22%
STRONGLY DISAGREE	10	20%
DISAGREE	8	16%
UNDECIDED	9	18%
Total	25	100.0

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 12 of the respondents representing 24% strongly agree that acquisition of entrepreneurship skill lead to increase in employment, another 11 of the respondents also representing 22% agree that acquisition of entrepreneurship skill lead to increase in employment another 10 respondents representing 20 strongly disagreed that acquisition of entrepreneurship skill lead to increase in employment another 8 respondents representing 16% disagreed that acquisition of entrepreneurship skill lead to increase in employment, and the remaining 9 of the respondents representing 18% undecided. that acquisition entrepreneurship skill lead to increase in employment was agreed

Table 7: The challenges of entrepreneurship skill affect unemployment reduction in Nigeria

	No of respondents	percentage
STRONGLY AGREE	24	48.0
AGREE	12	24.0
STRONGLY DISAGREE	6	12.0
DISAGREE	8	16.0
Total	50	100.0

Source: Field Survey, November 2025

The result above indicates that 24 of the respondents representing 48% strongly agree that challenges of entrepreneurship skill affect unemployment reduction in Nigeria, another 12 of the respondents also representing 24% agree that challenges of entrepreneurship skill affect unemployment reduction in Nigeria, 6 of the respondents representing 12% are strongly disagree that challenges of entrepreneurship skill affect unemployment reduction in Nigeria the remaining one 8 representing 16% .this table was concluded that the challenges of entrepreneurship skill affect unemployment reduction in Nigeria was strongly agreed.

Conclusion

The challenges of fighting the rising state of unemployment in Nigeria are the major task of policy makers and economic managers alike. The consequences of growing unemployment rates are such damning that no economy can afford to despise. Such implications are glaring in the economy of Nigeria where many negative developments are traceable to the non-availability of jobs for the teaming population of energetic youths. Therefore, the need to aptly address this ugly development becomes paramount.

While the government takes the leading role in the task of employment generation by providing the necessary enabling environment for economic activities, it is necessary to note that the battle against unemployment in Nigeria is like war that is too important to be left for the Generals alone. Therefore, the only strategy in salvaging this ugly situation is through incorporation of entrepreneurship in the development of youths. This strategy could come in form of training of the youths, developing of entrepreneur traits, among others.

Recommendations

In line with the findings of the study the following recommendations are made:

 Government should genuinely recognize the essence of entrepreneurship training, job creation and innovation to unemployment reduction by providing the enabling environment for the youths to be gainful empowered.

i. The scope of the training programme should be extended to include technical skills, managerial skills and business skills.

ii. Adequate financial, physical and human resources should be provided by various stakeholders not only for potential but also for existing entrepreneurs.

iii. Government should strive to reduce the cost of doing business in Nigeria, to the benefit of both entrepreneurial firms and other small businesses. p

iv. Government must also exigently attend to the nagging issue of infrastructural deficits in the country especially that of power supply. The national economy need a strategic diversification from oil and gas to agriculture, aviation, tourism, manufacturing and these should become the real engine of growth of the economy.

References

Alanana O. O. (2003). Youth unemployment in Nigeria: Some implications for the third millennium. *Global J. Soc. Sci. 2(1):21-26.*

Aina, S. (1992). Personnel management in Nigeria. A work centred approach. Lagos: Longman.

Adebayo A. (1999). Youth unemployment and national directorate of employment self employment programmes. *Niger. J. Econ. And Soc. Stud. 41(1): 81-102.*

Adejumo, G. (2000). Indigenous entrepreneurship development in Nigeria. Characteristics,Problems and Prospects. *Journal of Department of Business Administration,* University of Illorin Nigeria.

Adeniyi, J. A. (2013). Persistence of unemployment in Nigeria. The role of output growth andpopulation..*The IUP journal of department of business administation*

Akanwa, P.U. & Akpanabia, N.H. (2012). Entrepreneurship development as panacea for unemployment Reduction in Nigeria. reikojournals.org

Asad A., Ali M. & Islam U. (2014). The relationship between entrepreneurship development and unemployment reduction in Pakistan. *Global Journal of Management and Business Research*. Available in http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.01) retrieved on 10th feb 2015.

Anyadike N., Emeh I. E. J. and Ukah F. O. (2012). Entrepreneurship development and employment generation in Nigeria: Problems and prospects. *Universal Journal of Education and General Studies* Vol. 1(4) pp. 088-102.

Atiomo, A. C. (2000). Practical human resource management, Lagos: Melthouse Press

Awogbenle AC, IwuamadiKC(2010). Youth Unemployment: Entrepreneurship Development Programme as an Intervention Mechanism. *Afr. J. Bus. Manag. 4(6):831-835.*

Ayinde O. E. (2008). Empirical analysis of agricultural growth and unemployment in Nigeria.*Afr. J. Agric. Res. 3(7):465-468.*

Baba, G.K. (2013). The Challenges of Entrepreneurship Development in Nigeria and wayforward. *Journal of Business and Organizational development.* Available in www.cenre simpub.org retrieved on 4th March, 2026.

Chu, H. M. Kara, O. and Benzing, C. (2008). An empirical study of Nigerian entrepreneurs: Success, motivations, problems, and stress. International Journal of Business Research, Find http://findarticles.com/p/articles/mi_6773/is_2_8/ai_n31121252/ Last Accessed 16 jan, 2026.

Dandago, K. I. & Muhammad, Y. M. (2014). Entrepreneurship development programmes and facilitation of youth employment in Kano State, Nigeria *European Journal of Academic Research, 2* (1), 17-30.

Ebiringa, T. (2012). Perspectives: Entrepreneurship Development and Growth of Enterprises in Nigeria.Enugu : Precision Printer and Publishers

Eme, O.I. (2014). Unemployment Rate in Nigeria: Agenda for Government, Academic *Journal of Interdisciplinary Studies*.

Esomonu, B.N. (1998). *The state of entrepreneurship education in Nigeria*. Lagos, Longman Nigeria.

Ezie, O. (2012). Youth unemployment and its socio-economic implications in Nigeria. *Journal of Social Science and Public Policy.* 4: 112-119. ISSN 2277-0038.

Igbo, B.C. (2006). *Understanding Entrepreneurs Business*. Nsukka, Fulladu Publishers. International Labour Organization (2007). Enterprise based youths employment policies, strategies and programmes initiatives for the development of enterprise action and strategies, ILO Skills working paper No. 1.

THE ROLE OF WOMEN IN RURAL ELECTION AND SUSTAINABLE DEMOCRACY IN YEWA SOUTH LOCAL GOVERNMENT AREA OF OGUN STATE

Omowunmi, Joshua Olusegun
Department of Public Administration

Salako, Oluwaseun Adewale
Department of Public Administration

Edun, Olayinka Madinat
Department of General Studies, The Federal Polytechnic Ilaro

Abstract
Development has made it possible for women to participate in those activities which were exclusive reserve of the men. The aim of this study is to examine the extent the role of women in rural election and sustainability of democracy in Yewa South Local Government which has been considered as an exclusive activity of the men. The population of the study consist of the 20 women leaders across the political ward in Yewa South Local Government. The study established that the role of women in rural electoral processes is significant to democratic sustainability in Nigeria, specifically within the Yewa South Local Government Area of Ogun State, and that there are complex interplay of structural, cultural, and institutional barriers alongside emergent forms of female agency. Despite women constituting a significant portion of the electorate, their political participation and representation remain disproportionately low across Nigeria. The study therefore recommended that there is need enhance women's substantive representation, beyond mere symbolic inclusion as it is critical for democratic participation and sustainable development in rural Nigeria.
Keywords: Women. Rural Election Democracy, Sustainability

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (SMES)

Doc. Dr. Atixhe Maksuti
University of Tetovo

ABSTRACT

Globalization has significantly reshaped the business environment for Small and Medium Enterprises (SMEs) by offering expanded access to international markets, advanced technologies, and diversified supply chains, while also intensifying competitive pressures and operational challenges. Recent studies indicate that globalization enables SMEs to increase market reach through international trade agreements and digital platforms, facilitating export growth and greater integration into global value chains .Furthermore, globalization fosters innovation and access to technological tools such as cloud computing and e-commerce, which enhance operational efficiency and competitiveness. However, SMEs also face significant challenges, including intensified competition from larger multinational corporations, cultural and regulatory adaptation issues, and logistical complexities that may hinder sustainable growth .Empirical research in developing markets suggests that trade openness and globalization correlate with SME performance growth, although supportive policies and reduced trade barriers are often necessary to ensure positive. Overall, globalization presents a dual-edged impact on SMEs, offering opportunities for expansion and innovation while demanding strategic responses to competitive, cultural, and operational constraints.

Keywords: Globalization, SMEs (Small and Medium Enterprises), International Trade, Performance, Innovation

CHALLENGES AND ADVANCES OF WOMEN DEFENDERS OF TERRITORIES

Florentina Pérez Hernández
ORCID: 0009-0002-1833-8790

Daniela Alejandro de la Cruz
ORCID:0009-0007-5391-0680

Gloria Auristela Hernández Pérez
ORCID:0009-0006-3446-4622

Abstract
The legal, political, and community practices employed by women land defenders in Indigenous contexts challenge the centrality of Western state law as the sole legitimate framework for justice. This study aims to analyze the alternative, and in many cases extra-state, mechanisms these women activate for territorial defense and their own protection against criminalization, dispossession, and structural violence. These mechanisms include community normative systems, assemblies, collective agreements, restorative justice practices, care networks, and ancestral knowledge that operate as situated legal technologies. It also examines the tensions these defenders face, both from the state, which resorts to judicialization, surveillance, and symbolic violence to neutralize their political action, and within their own communities, where patriarchal hierarchies persist, questioning their authority and participation. However, it is argued that the response to this violence does not occur individually, but rather through collective processes among women, by articulating community and inter-community solidarity networks that sustain the defense of territory and life. These networks constitute spaces for accompaniment, political training, and the production of legal knowledge from below. Finally, the article argues that the practices of women defenders open fissures in the hegemonic legal order, redefining notions such as justice, legality, and authority. In doing so, they not only challenge the state monopoly of law but also enable political and legal horizons for new generations of women, from community-based and decolonial feminist perspectives oriented towards the expanded reproduction of life.

Keywords: women defenders, territories, mechanisms, indigenous peoples

A GLOBAL SYSTEMATIC REVIEW OF WOMEN'S PARTICIPATION AND LEADERSHIP IN INDUSTRIAL ENGINEERING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES, AND DIGITAL TRANSFORMATION

Asal Moosavy
University of Tabriz, Faculty of Mechanical Engineering, Department of Industrial Engineering

Abstract

Industrial engineering plays a central role in designing, improving, and managing complex systems across manufacturing, healthcare, logistics, and service industries. As a discipline that integrates technical expertise with human and organizational considerations, it is uniquely positioned to address contemporary industrial challenges. Nevertheless, women remain underrepresented in many areas of industrial engineering, particularly in senior leadership roles and technology-intensive domains. In the context of rapid digital transformation and the global shift toward Industry 4.0, understanding women's participation and leadership in this evolving environment has become increasingly important.

This study presents a global systematic review of research examining women's roles in industrial engineering over the past fifteen years. The objective is to synthesize existing evidence on gender representation, career advancement patterns, structural barriers, leadership access, and women's contributions to emerging digital and intelligent industrial systems. Peer-reviewed journal articles, conference proceedings, and international reports were identified through comprehensive searches of major academic databases using gender- and discipline-related keywords. Studies were selected based on relevance, methodological rigor, and geographic diversity. Both quantitative data and qualitative findings were analyzed to identify recurring themes, regional variations, and transformative trends.

The review reveals persistent gender disparities in recruitment, promotion, and executive representation across industrial engineering sectors worldwide. Structural challenges, including implicit bias, limited mentorship networks, constrained access to strategic projects, and ongoing pressures on work–life integration, continue to influence women's career trajectories. At the same time, digital transformation is creating new opportunities. Women are increasingly active in data analytics, systems optimization, sustainable operations, and human-centered design. Organizations that prioritize inclusive leadership practices, flexible workplace policies, and continuous digital skills development tend to demonstrate more balanced gender representation and enhanced innovation performance.

Advancing gender equity in industrial engineering requires sustained organizational commitment, targeted leadership development, and inclusive digital capacity-building strategies. As Industry 4.0 reshapes industrial systems globally, empowering women engineers is not only a matter of fairness but also a strategic imperative for innovation, sustainability, and resilient industrial growth.

Keywords: Women in Industrial Engineering, Gender Equity in STEM, Industrial Engineering Leadership, Industry 4.0, Digital Transformation, Organizational Inclusion

FROM MARGINS TO THE CENTER: HOW WOMEN'S ADAPTIVE PRACTICES CHALLENGE GENDER NORMS IN DROUGHT-AFFECTED BANGLADESH

Musfiq Al Mahadi
Doctoral Student, Graduate School of Policy Science, Ritsumeikan University

Abstract
Water availability for households and agriculture is significantly impacted by climate change, making it more difficult for impoverished women. While several studies assess vulnerability to drought, few examine the proactive strategies through which gender roles shape household resilience, including coping, adaptation, and transformation. This study fills that gap by exploring how households—especially women—build resilience to recurrent drought in the Barind Tract of Bangladesh. This study addresses the following key questions: (a) What roles do rural women play in drought resilience? and (b) How can empirical evidence from this study challenge gender stereotypes and reveal the broader potential of women to inclusive resilience-building? To address these research questions, the study develops a resilience assessment framework and explores household-level adaptation strategies. The Community Capitals Framework (CCF), developed by Flora et al. (2015), serves as the analytical foundation (Flora et al. ,2015). Two districts in the Barind Tract will be selected using a multistage sampling approach. A transdisciplinary methodology will be employed, combining primary data collection from male and female household heads through interview schedules, focus group discussions (FGDs), and participatory rural appraisal (PRA). Unlike previous studies that treat gender, vulnerability, and water management separately, this study integrates them through a unified household-level framework. Using the Community Capitals Framework, a context-specific resilience index, and spatial mapping, it addresses four targeted objectives that collectively advance a multidimensional understanding of gendered adaptation. The findings offer practical guidance for designing gender-sensitive drought adaptation and sustainable water governance policies in line with SDGs 5, 6, 10, and 13.
Keywords: Gender Dimension, Drought Resilience, Sustainable Water Management

RECRUITMENT IN THE IT INDUSTRY: STRUCTURAL MECHANISMS BEHIND WOMEN'S UNDERREPRESENTATION IN SENIOR LEADERSHIP

T. Kayalvizhiroja
Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies, Research Scholar, Department of Management Studies
ORCID: 0009-0003-5048-9350

Dr. Jayasree Krishnan
Vels Institute of Science, Technology and Advanced Studies, Director & HOD, Department of Management Studies and Commerce
ORCID: 0000-0002-4167-0444

Abstract
The fast growth of the information technology industry has changed much in terms of the world workforce and management hierarchy. Although the number of women in the IT workforce has been on the rise, their allocation in both top leadership and executive levels is still disproportionately low. The IT industry has been characterized by decisive influences of recruitment on organizational hierarchies; however, the dynamics involved in the definition of the structures of recruitment systems are often under critical review.
This theoretical paper will cover the role of recruitment in the IT sector, which has resulted in the continued underrepresentation of women in top management. The paper will use the Glass Ceiling Theory, Social Network Theory, and the idea of homosocial reproduction to argue that: informal referral systems, network homogeneity, and implicit gender norms are structural factors that determine the hiring decisions at the executive level. Much as formal recruitment systems often anticipate meritocracy and egalitarianism, top-level jobs are often subject to the relational networks and sponsorship systems, which have the unfortunate effect of perpetuating unequal gender balances.
The paper explores the nexus of recruitment processes to explore organizational culture, leadership stereotypes, and power to establish the relationship of organizational culture to recruitment and leadership stereotypes to organizational culture, as well as the relationship among organizational culture, leadership stereotypes, and power dynamics. It shows that systematic dependence on informal networks can limit access to visibility, sponsorship, and promotion opportunities for women in the IT business.
The study concludes that structural re-consideration of recruitment processes, such as greater transparency in referral systems, formalized executive search processes, and gender-inclusive leadership development models are required to successfully achieve meaningful gender equity. The issue of recruitment as strategic governance is needed to improve the representation of women in the IT sector in terms of leadership.
Keywords: Women, Recruitment in the IT Industry, Gender Inequality, Senior Leadership, Organizational Equity, Leadership Advancement.

WORKPLACE FACTORS AND TURNOVER INTENTION AMONG FEMALE EMPLOYEES

Heno Merlin C P S
Vels Institute of Science Technology and Advanced Studies (VISTAS), Research Scholar, Department of Management Studies
ORCID: 0009-0001-3994-4856

Dr Jayasree Krishnan
Vels Institute of Science Technology and Advanced Studies (VISTAS), Professor, Department of Management Studies
ORCID: 0000-0002-4167-0444

Abstract
Employee turnover has become one of the key issues facing organizations specifically in the retention of female employees in the work environment which is increasingly becoming demanding. To come up with inclusive and sustainable organizations, it is paramount to understand the factors under the workplace that affect the turnover intention among women. The paper will look at how the following factors, which are the quality of work environment, job satisfaction, supervisory support, work-life balance, and organizational policies, affect turnover intention in female players. The line of quantitative researches was taken as the method of study, and the data were gathered with the help of structured questionnaire among employees of different organizational segments that could be represented by females. The reliability and validity of the constructs were guaranteed by using tools of standardized measurement. The correlation analysis and multiple regression analysis were done to discuss the relationships between workplace factors and turnover intention. The results demonstrate that workplace contingencies have a tremendous effect on turnover intention amongst women employees. Particularly, low quality of the working environment, lack of supervisory support, inadequate work-life balance were also identified to have high relation in increasing turnover intention; however, the chance of employees leaving their respective organizations was low with the increase in their job satisfaction and favorable organization policies. The findings regimes the importance of non-monetary variables in determining whether or not women are to stay or leave an organization. This research provides the supplement to the literary work by introducing the gender-specific implications of employee turnover intention and a need of organizations to implement the employee-focused working practices. The results offer real-life insights to the human resource managers and policymakers to develop specific retention strategies, which would suit these experience-specific challenges that female employees encounter at work, thus promoting the well-being of employees and organizational sustainability.
Keywords: Turnover Intention, Female Employees, Workplace Factors, Job Satisfaction, Work–Life Balance

BREAKING THE GLASS CEILING: STRUCTURAL BARRIERS AND STRATEGIC INTERVENTIONS IN CORPORATE LEADERSHIP

Dr. Priya Vinod
School of Business and Management, Christ University

Dr. Melvin Victor
School of Business and Management, Christ University

Abstract
Despite increased participation of women in the workforce, representation in corporate leadership remains disproportionately low. This study examines structural, organisational, and socio-cultural barriers contributing to the persistence of the glass ceiling in emerging economies. Using primary data collected from women managers in the service sector, the research analyses the impact of institutional bias, mentorship gaps, and organisational culture on leadership advancement. The findings indicate that informal power networks and performance evaluation bias significantly restrict upward mobility. The study proposes an Integrated Gender-Inclusive Leadership Model to support sustainable corporate governance reforms. The research contributes to gender studies and strategic management literature by bridging structural analysis with actionable business interventions.
Keywords: Glass Ceiling, Women in Corporate Leadership, Gender Inequality, Gender Diversity, Leadership Advancement, Corporate Governance

DISCURSIVE CONSTRUCTIONS OF GENDERED WHATSAPP MEMES AS DIGITAL HISTORIOGRAPHY IN NIGERIA

C. U. Agbedo
Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages, University of Nigeria

C. E. Krisagbedo
The Use of English Unit, School of General Studies / Department of English & Literary Studies, University of Nigeria

W. Ocheme
Department of European Languages, Federal University

V. O. Aruah
Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian Languages, University of Nigeria

Abstract
This paper examines the discursive constructions of gendered WhatsApp memes in Nigeria as forms of digital historiography, using a sociolinguistic and discourse-pragmatic lens, complemented by memetics theory (Dawkins, 1976; Shifman, 2013; Pramanick et al., 2021). Memes are conceptualized as cultural "replicators" that transmit, mutate, and reinforce ideas, norms, and stereotypes across digital networks. WhatsApp, a highly feminized and relational platform in Nigeria, functions as both a site of circulation and a repository of gendered social memory, particularly within women's groups, religious networks, market associations, and family forums. Through discourse-pragmatic analysis, the study interrogates the linguistic, semiotic, and interactional features of memes, exploring how humor, irony, metaphor, and presupposition construct, constrain, or subvert notions of womanhood. Findings suggest that memes operate as micro-archives, documenting contemporary gender ideologies across domesticity, sexuality, morality, economic agency, and political participation. While many memes reproduce patriarchal norms—policing female behavior and moralizing autonomy - others, often produced or recontextualized by women, serve as subversive instruments that challenge and renegotiate these narratives. By framing WhatsApp memes as both sociolinguistic phenomena and memetic units, the study demonstrates how Nigerian women act as active agents in curating and contesting digital gendered memory. This research highlights the intersection of language, culture, and digital media, positioning memes as crucial artifacts for understanding the evolving constructions of womanhood in Nigeria and their broader implications for feminist digital historiography.
Keywords: Gendered memes, WhatsApp, digital historiography, sociolinguistics, discourse pragmatics, memetics, Nigerian women, feminist digital media

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

MODERN APPROACHES TO POLITICAL COMMUNICATION: A PHONOSTYLISTIC ANALYSIS OF CONTEMPORARY POLITICAL LEADERS' SPEECHES

Kurmanova Ademi
M.A.in Philology, S. Seifullin KazATZU

Abstract
This article explores modern approaches to political communication through the lens of phonostylistics, focusing on the prosodic and acoustic features of contemporary political leaders' speeches. In the context of global media transformation and digitalization, political discourse is no longer confined to semantic content alone; phonetic expressiveness, intonation patterns, rhythm, tempo, pausing, and voice modulation play a crucial role in shaping public perception and constructing political authority.
The study aims to identify phonostylistic markers that contribute to persuasive effectiveness in political rhetoric. The research draws on selected public speeches delivered by contemporary political figures, including Barack Obama and Kassym-Jomart Tokayev. Through comparative phonostylistic analysis, the article examines how prosodic strategies function as tools of emotional engagement, ideological positioning, and leadership image construction.
The findings demonstrate that effective political communication in the 21st century increasingly relies on strategic phonetic design. Emotional intensity, controlled pauses, pitch variation, and rhythmical organization enhance credibility, solidarity, and persuasive impact. The article argues that phonostylistics provides a productive methodological framework for understanding the multimodal nature of modern political discourse and contributes to interdisciplinary research at the intersection of linguistics, media studies, and political science.
Keywords: political communication; phonostylistics; prosody; political discourse; persuasive strategies; intonation patterns; leadership rhetoric; acoustic analysis; public speech; multimodal communication

1. Introduction

Political communication in the 21st century has undergone significant transformation under the influence of digital media, globalization, and the personalization of political leadership. Contemporary political discourse is increasingly characterized not only by semantic content but also by performative and phonetic dimensions that shape public perception. In this context, phonostylistics — the study of expressive phonetic means in speech — provides an essential analytical framework for understanding how political meaning is constructed beyond lexical structures.
Modern political leaders operate within highly mediatized environments where vocal delivery, intonation, rhythm, pausing, and timbre function as strategic instruments of persuasion. Political speech is no longer merely informational; it is affective, symbolic, and image-oriented. The voice becomes a tool of authority, empathy, solidarity, and ideological positioning.
While traditional studies of political discourse focus on rhetorical strategies, metaphors, and lexical choices, relatively less attention has been given to prosodic organization as a core mechanism of influence. This article addresses this gap by examining how phonostylistic devices contribute to persuasive effectiveness and leadership construction in contemporary political speeches.

The study analyzes selected speeches by Barack Obama and Kassym-Jomart Tokayev, representing different geopolitical and cultural contexts. Through comparative analysis, the research seeks to identify universal and culturally specific phonostylistic strategies in modern political communication.

2. Methodology

This study employs a qualitative and comparative phonostylistic approach. The research corpus consists of publicly available speeches delivered in high-stakes political contexts (inaugural addresses, national crisis speeches, international forums).

The methodological framework includes:

1. Prosodic Analysis. Prosodic analysis examines the suprasegmental features of speech that shape how a message is perceived by listeners. It focuses on elements such as intonation contours, pitch variation, stress patterns, rhythm organization, pausing strategies, and speech tempo. These features reveal how speakers emphasize key ideas, express emotions, and structure their discourse to influence the audience. Examination of:

- Intonation contours
- Pitch variation
- Stress patterns
- Rhythm organization
- Pausing strategies
- Speech tempo

2. Acoustic-Expressive Features. This method analyzes the acoustic qualities of the speaker's voice that contribute to emotional and stylistic expression. It includes the study of voice intensity, timbre modulation, emotional coloring, and phonetic emphasis. Through these elements, researchers can identify how vocal characteristics enhance persuasiveness, highlight important messages, and create emotional resonance with listeners. Analysis of:

- Voice intensity
- Timbre modulation
- Emotional coloring
- Phonetic emphasis

3. Contextual-Functional Analysis. Contextual-functional analysis evaluates speech within its social, political, and communicative context. It considers factors such as the communicative situation, the target audience, political objectives, and the media environment in which the speech is delivered. This approach helps explain why particular linguistic and prosodic strategies are used and how they function to achieve specific rhetorical or political goals. Evaluation of:

- Communicative situation
- Target audience
- Political goals
- Media environment

The speeches were transcribed and analyzed for recurrent phonostylistic markers that correlate with persuasive intent and leadership image construction. Particular attention was paid to emotionally marked segments, climactic moments, and rhetorical framing.

The comparative method allowed identification of both shared global tendencies and culturally specific vocal strategies in political communication.

3. Analysis

The phonostylistic examination of contemporary political leaders' speeches reveals several dominant strategies.

3.1. Strategic Pausing and Authority Construction. In speeches by Barack Obama, controlled pauses serve as rhetorical framing devices. Pauses precede key ideological statements, creating anticipation and enhancing semantic weight. The rhythmic balance and measured tempo contribute to an image of intellectual authority and composure.
Similarly, Kassym-Jomart Tokayev's formal speeches demonstrate deliberate tempo moderation and reduced emotional fluctuation, reinforcing institutional stability and diplomatic restraint.

3.2. Emotional Intonation and Solidarity. Another important feature is the use of strategic pauses between the repeated structures. Short pauses after each sentence increase dramatic effect and allow the audience to react emotionally. These pauses also emphasize the rhythmic structure of the speech.Thus, Obama's emotionally heightened prosody—characterized by pitch variation, emphatic stress, rhythmic repetition, and pauses—functions as a powerful rhetorical tool that strengthens solidarity between the speaker and the audience..

3.3. Rhythm and Persuasive Dynamics. Repetition combined with rhythmic structuring enhances memorability and emotional impact. Prosodic parallelism reinforces ideological framing and collective identity construction. Leaders strategically align phonetic emphasis with semantic focal points to ensure audience engagement.

3.4. Media Adaptation and Digital Phonostyle. Modern political communication increasingly adapts to digital platforms where shorter attention spans demand sharper phonetic expressiveness. Variability in tempo, dynamic pitch shifts, and reduced monotony reflect adaptation to televised and online formats.

Conclusion of Analytical Section

The analysis confirms that phonostylistic organization is not secondary to semantic content but constitutes a central mechanism of persuasive political communication. Voice modulation, rhythm, and intonation serve as strategic resources for constructing leadership identity, emotional connection, and ideological authority.
Phonostylistics thus offers a productive interdisciplinary framework for studying contemporary political discourse within media-saturated societies.

Conclusion

The present study has demonstrated that phonostylistic organization constitutes a central component of modern political communication. Beyond lexical and rhetorical structures, prosodic features — including intonation, rhythm, tempo, stress, pausing, and voice modulation — function as strategic instruments in constructing political authority, emotional engagement, and ideological positioning.
The comparative analysis of speeches delivered by Barack Obama and Kassym-Jomart Tokayev has revealed both universal and context-specific phonostylistic strategies. While measured tempo and controlled pauses contribute to institutional authority and credibility, emotionally intensified intonation and dynamic pitch variation enhance solidarity and mobilization, particularly in crisis communication contexts.

The findings confirm that contemporary political discourse operates within a multimodal and mediatized environment where vocal performance significantly shapes public perception. Phonostylistic markers are not merely expressive additions but function as persuasive mechanisms embedded in leadership image construction.

Thus, phonostylistics provides a productive interdisciplinary framework at the intersection of linguistics, political science, and media studies. Further research may incorporate quantitative acoustic analysis and cross-cultural corpora to deepen understanding of prosodic variation in global political communication.

References

1. Atkinson, J. M. (1984). Our masters' voices: The language and body language of politics. Methuen.

2. Chilton, P. (2004). Analysing political discourse: Theory and practice. Routledge.

3. Crystal, D. (2003). The Cambridge encyclopedia of the English language (2nd ed.). Cambridge University Press.

4. Fairclough, N. (1995). Media discourse. Edward Arnold.

5. Halliday, M. A. K., & Greaves, W. S. (2008). Intonation in the grammar of English. Equinox.

6. Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), Style in language (pp. 350–377). MIT Press.

7. Laver, J. (1994). Principles of phonetics. Cambridge University Press.

8. Leech, G. (2008). Language in literature: Style and foregrounding. Pearson.

9. Wodak, R., & Meyer, M. (2016). Methods of critical discourse studies (3rd ed.). Sage.

ALGORITHMIC COMMUNICATION CONTROL AND GENDER BIAS: PLATFORM GOVERNANCE AS A MECHANISM OF GENDERED DIGITAL COMMUNICATION SUPPRESSION

Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna
Master of pedagogical sciences S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Faculty of foreign languages
ORCID: 0009-0002-7269-9845

Abdymukhtar Tomiris Abaykyzy
Undergraduate Student, S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University , Faculty of Energy
ORCID: 0009-0003-5069-0046

Abstract
This paper examines how algorithmic systems embedded in major social media platforms function as communication governance mechanisms that structurally constrain women's public digital speech. Operating at the intersection of communication theory, digital media studies, and feminist political economy (Gill, 2007; Wajcman, 2004), the study asks: Do platform algorithms neutrally moderate communicative content, or do they systematically suppress women's voices through encoded gender bias? Drawing on critical algorithm studies (Noble, 2018; D'Ignazio & Klein, 2020) and communication infrastructure theory (Benkler, 2006; van Dijck, 2013), the analysis employs critical discourse analysis of documented content moderation cases on Instagram, TikTok, and YouTube (2019–2024). Three core mechanisms of communicative suppression are identified: the weaponization of demonetization against feminist and health-related content; a gendered double standard in automated body moderation; and the systematic downranking of feminist, LGBTQ+, and anti-racism discourse as 'sensitive content' — a process termed 'soft silencing.' The paper argues that platform moderation is not a neutral technical process but a gendered disciplinary communication regime. These patterns are structural features of profit-driven platform capitalism that require feminist regulatory intervention.
Keywords: algorithmic communication governance, feminist political economy, platform communication infrastructure, digital silencing, content moderation, gender bias, communication technologies

1. Introduction: Communication Infrastructure and the Problem of Suppression

Communication scholarship has long recognized that access to communicative channels is not merely a technical matter but a question of power (Habermas, 1989; McChesney, 2013). Early internet theorists celebrated decentralized digital networks as a transformative shift in communication infrastructure — one capable of dissolving the gatekeeping functions historically exercised by editors, publishers, and broadcasters (Haraway, 1991; Wajcman, 2004; Benkler, 2006). If legacy media institutions had structured public discourse by controlling who could speak and on what terms, networked communication technologies appeared to offer an unprecedented democratization of the communicative public sphere.

That optimism proved partially justified. Social media platforms emerged as genuinely novel communication infrastructures, enabling horizontal, transnational, and low-barrier public speech at scale. Movements such as #MeToo (2017) and #NiUnaMenos (2015) demonstrated the transformative political potential of networked feminist communication: women built audiences, monetized communicative expertise, and organized politically outside traditional media hierarchies.

Yet a critical paradox has emerged within the communication landscape of platform capitalism. The same communication technologies that enabled women's voices are now systematically regulating them. Content by women discussing reproductive rights, body autonomy, sexual harassment, and racial justice is disproportionately flagged, demonetized, or removed — while content that sexualizes or threatens women frequently remains accessible within the same communication environments.

This paradox constitutes the departure point of the present study. It raises a fundamental question for communication and communication technology scholarship: who governs the conditions of public communicative participation in digital environments, and in whose interest?

Research question: Do major social media platforms apply content moderation policies in a gender-neutral manner, or do their algorithmic communication systems encode and reproduce gendered hierarchies of acceptable speech?

Thesis: Platform algorithms are not neutral arbiters of communicative content. They function as instruments of gendered disciplinary power (Foucault, 1977; Gill, 2007) that systematically disadvantage women's political, professional, and bodily self-expression — while structurally benefiting from the attention economy that women's communicative labor generates.

2. Theoretical Framework: Communication, Technology, and Gendered Power

This study draws on three intersecting theoretical traditions within communication studies and adjacent fields to construct an analytical framework adequate to the phenomenon under examination.

2.1 Communication Infrastructure Theory and Platform Capitalism

Yochai Benkler's (2006) concept of the networked communication environment provides an essential point of departure. Benkler argued that the internet's decentralized architecture created a fundamentally new communication infrastructure — one that shifted the conditions of public discourse by lowering barriers to production and distribution. However, subsequent scholarship has complicated this optimism. José van Dijck (2013) demonstrates that what appeared as open communication infrastructure quickly became platform capitalism: proprietary, algorithmically governed spaces in which the terms of communication are set not by users but by corporate logic.

Within this framework, content moderation is not simply a technical function but a communication governance mechanism — one that determines which messages reach audiences, which communicative actors are amplified or silenced, and what kinds of speech constitute acceptable public communication. The implications for gender are profound and undertheorized in mainstream communication infrastructure scholarship.

2.2 Feminist Political Economy of Communication

Rosalind Gill's concept of 'postfeminist media culture' (2007) provides a foundational frame for understanding gendered communication governance. Contemporary digital media does not openly suppress women's communication but instead disciplines it through normative visibility: rewarding certain performances of femininity while penalizing political speech, bodily nonconformity, and feminist critique within the same communication environment. Platform capitalism extends this logic. Women are encouraged to produce content, build communicative audiences, and generate advertising revenue, while the terms of acceptable communicative visibility are set by opaque, corporate-controlled algorithmic systems.

This constitutes what McChesney (2013) terms the political economy of communication applied to digital platforms: a system in which communicative power relations are structured by the interests of capital rather than principles of democratic participation. The feminist political economy of communication asks not only who speaks, but whose speech is economically rewarded, whose is penalized, and how those decisions map onto existing gender hierarchies.

2.3 Algorithmic Oppression and Communication Technology

Safiya Umoja Noble (2018) demonstrates that search and recommendation algorithms — core communication technologies of the digital age — are not objective arbiters of information but systems that encode the racial and gender hierarchies of the societies that built them. Applied to platform communication governance, this framework reveals that content moderation is never purely technical: it reflects decisions about whose communicative voice is valuable, whose bodily self-representation is acceptable, and whose political discourse constitutes 'sensitive content.'

Noble's framework must be situated within a broader communication technology studies perspective. As Winner (1980) argued in his foundational essay on technological artifacts and politics, technologies are not neutral instruments but embody specific values, power relations, and social arrangements. Algorithmic communication systems are not exceptions: they are political communication technologies whose apparent neutrality functions ideologically to obscure the gendered governance decisions encoded within them.

2.4 Data Feminism and Communication System Design

D'Ignazio and Klein (2020) argue that data systems — including the communication data systems that underlie platform algorithms — reflect power relations and that feminist analysis must ask not only what the data shows, but who built the system, for whom, and at whose expense. This framework directs attention to the political economy of communication technology design: moderation systems are built by predominantly male engineering teams, optimized for advertiser satisfaction, and deployed on communicative users who are disproportionately women in many content categories.

The communicative implications are significant. When the architects of communication infrastructure are not representative of communicative communities, and when the optimization criteria privilege commercial interests over communicative equity, the resulting systems will structurally disadvantage marginalized communicators — not through deliberate discrimination, but through the encoding of existing inequalities into the architecture of communication technology itself.

3. Analysis: Three Mechanisms of Algorithmic Communicative Silencing

The following analysis examines three empirically documented mechanisms through which platform algorithmic systems suppress women's communicative participation. Each mechanism is analyzed as a feature of platform communication governance rather than a technical error.

3.1 Demonetization as Communicative Disciplinary Tool

YouTube's advertiser-friendly content guidelines have been extensively documented as disproportionately affecting women creators' communicative reach and economic viability. Channels discussing menstruation, breastfeeding, domestic violence, abortion, and feminist politics have been systematically demonetized — while equivalent content produced by male creators on topics such as firearms, extreme sports, or political commentary rarely triggers the same communicative restrictions (Caplan & Gillespie, 2020).

From a communication studies perspective, this mechanism operates as a form of economic gatekeeping that disciplines communicative actors based on gendered content categories. The demonetization algorithm does not merely reduce income — it fundamentally alters the conditions of communicative participation by creating financial disincentives for women to pursue feminist, political, or health-related speech.

This is not an incidental technical error but reflects the structural logic of platform communication capitalism: advertisers prefer sanitized, non-political femininity. The communication algorithm enforces this preference structurally, creating a financial incentive for women creators to self-censor — to perform acceptable womanhood rather than exercise political communicative agency. The result is what communication scholars might recognize as a chilling effect on public discourse, produced not through explicit prohibition but through economic architecture.

3.2 Body Moderation and the Gendered Grammar of Communicative Visibility

Instagram and TikTok's automated communication content moderation systems have been repeatedly documented suppressing images of women's bodies in non-sexual contexts — postoperative scars, mastectomy results, plus-size bodies, body hair — while failing to consistently remove content that sexualizes or threatens women within the same communicative environments (Barker & Jurasz, 2019).

This asymmetry reveals what the present study terms a gendered communicative grammar encoded in machine learning models: the acceptable female body in platform communication space is one sexualized for heterosexual male consumption, not one that is political, nonconforming, or medical. The communication algorithm does not perceive bodies neutrally — it perceives them through the biases of its training data and the commercial incentives of its designers.

Communication technology scholarship must attend to the semiotic dimensions of this mechanism. The platform's algorithmic moderation system constitutes a communication infrastructure that regulates not only what messages are transmitted but what meanings are permissible. Women's non-sexual communicative representations of their own bodies are categorized within the system's communicative grammar as violations — while the sexualized representation of women's bodies by others is structurally tolerated. This is not content-neutral communication governance; it is a gendered communicative ideology embedded in technical infrastructure.

3.3 Feminist Discourse Flagged as 'Sensitive Communication'

Multiple studies and journalistic investigations have documented that content using feminist, LGBTQ+, and anti-racism terminology is algorithmically downranked or suppressed on TikTok and Instagram under the category of 'politically sensitive' communication (Karizat et al., 2021). Terms such as 'lesbian,' 'bisexual,' 'Black Lives Matter,' and 'fat liberation' have been documented as triggering reduced distribution within these communication environments.

From a communication theory perspective, this mechanism is particularly significant because it operates on the level of communicative code rather than content: specific linguistic markers associated with feminist and marginalized identities trigger algorithmic suppression, regardless of the communicative context in which they appear. This constitutes what the present paper terms 'soft silencing': the systematic reduction of feminist and marginalized women's communicative reach without formal prohibition.

The communicative implications of soft silencing are profound. Unlike explicit censorship, algorithmic downranking does not notify the communicative actor — it simply renders her speech statistically inaudible within the platform communication system. The speaker continues to communicate; the communication infrastructure ensures that her speech fails to reach audiences. This technically sophisticated form of communicative exclusion is invisible to its targets and deniable by its operators, making it particularly resistant to regulatory scrutiny and communicative contestation.

4. Discussion: Communication Governance as a Structural Feature of Platform Capitalism

The documented patterns above are frequently framed in public discourse as errors — failures of imperfect communication technology that will be corrected through iterative improvement. This paper rejects that framing on both empirical and theoretical grounds.

The suppression of women's political and bodily communication on platforms is not incidental to the platform business model — it is constitutive of it. Platforms generate revenue through advertising. Advertisers prefer brand-safe communication environments. Brand safety, as operationalized by platform communication governance systems, systematically excludes feminist politics, bodily nonconformity, and racial justice discourse from the algorithmically amplified public sphere.

This analysis connects to longstanding concerns in critical communication studies about the relationship between communication infrastructure ownership and communicative democracy. As McChesney (2013) argues, when communication systems are governed primarily by commercial imperatives, the conditions of public communicative participation are shaped by capital rather than by principles of democratic inclusion. Platform communication capitalism represents the contemporary form of this structural tension: a communication infrastructure nominally open to all but substantively organized around the interests of advertisers, investors, and predominantly male engineering cultures.

Furthermore, the communicative labor that generates platform value is disproportionately feminized. Women produce content, maintain digital communities, perform emotional communicative labor, and build the relational infrastructure that makes platforms economically viable — while being disproportionately subjected to the communication governance systems that discipline their speech. Platform communication capitalism extracts value from feminized communicative labor while simultaneously constraining the conditions under which that labor can be exercised.

This is the core argument of the present study: platform communication algorithms do not merely reflect gender inequality in communication — they monetize it. The economic architecture of platform communication is built on women's communicative productivity while systematically restricting women's communicative autonomy.

4.1 Toward a Communication Technology Studies Response

If the problem is structural — embedded in the communication technology architecture of platform capitalism — the response must be structural as well. Communication and communication technology scholarship has an important role to play in this intervention.

First, communication researchers can contribute empirically by producing systematic, gender-disaggregated analyses of content moderation outcomes. Current public knowledge about algorithmic suppression relies heavily on journalistic investigation and creator testimony; systematic communication research is essential to establishing the scale and patterns of gendered communicative suppression.

Second, communication technology scholars can contribute theoretically by developing more robust frameworks for understanding algorithmic systems as communication infrastructure — attending to the political, economic, and ideological dimensions of the technical choices embedded in platform design. The tendency in engineering-oriented research to treat moderation as a purely technical optimization problem systematically obscures its communicative and political dimensions.

Third, and most urgently, communication scholars and feminist activists must be involved in the regulatory and policy processes that govern platform communication infrastructure. The solution cannot be purely technical: feminist intervention in platform governance requires political and regulatory action, including mandatory algorithmic transparency, gender-disaggregated communication moderation audits, and the active inclusion of feminist communication scholars in content policy design.

5. Conclusion

This paper has argued that social media platform algorithms function as mechanisms of gendered disciplinary power within the communication infrastructure of platform capitalism, systematically suppressing women's political speech, non-normative communicative bodily expression, and feminist discourse — while structurally benefiting from women's communicative content labor.

Drawing on Noble's algorithmic oppression framework, Gill's feminist political economy, van Dijck's platform society theory, and D'Ignazio and Klein's data feminism, the analysis reveals that what appears as neutral communication content moderation is in fact a gendered communication governance system encoded in platform architecture. The three mechanisms identified — demonetization, body moderation double standards, and soft silencing of feminist discourse — represent not incidental technical errors but structural features of a communication technology regime organized around advertiser preferences and profit imperatives.

The digital public communicative sphere has not liberated women's voices. It has created new, technically sophisticated, and largely invisible mechanisms for their regulation — mechanisms that operate through the ostensibly neutral architecture of communication technology rather than through the explicit gatekeeping of traditional media institutions.

For the fields of communication and communication technologies, the implications are clear: algorithmic governance is not a peripheral technical matter but a central question of communicative power, democratic participation, and media justice.

Future research should examine cross-platform variation in communication moderation outcomes, the specific communicative impact on women from the Global South, and the potential of feminist regulatory frameworks to intervene in platform communication governance structures.

References

Barker, K., & Jurasz, O. (2019). Online Misogyny as a Hate Crime. Routledge.

Benkler, Y. (2006). The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. Yale University Press.

Caplan, R., & Gillespie, T. (2020). Tiered governance and demonetization. Social Media + Society, 6(2). https://doi.org/10.1177/2056305120936362

D'Ignazio, C., & Klein, L. F. (2020). Data Feminism. MIT Press.

Foucault, M. (1977). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Pantheon Books.

Gill, R. (2007). Gender and the Media. Polity Press.

Habermas, J. (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere. MIT Press.

Haraway, D. (1991). Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature. Routledge.

Karizat, N., Delmonaco, D., Eslami, M., & Andalibi, N. (2021). Algorithmic folk theories and identity: How TikTok users co-produce knowledge of identity and engage in algorithmic resistance. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 5(CSCW2), 1–44.

McChesney, R. W. (2013). Digital Disconnect: How Capitalism Is Turning the Internet Against Democracy. The New Press.

Noble, S. U. (2018). Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism. NYU Press.

van Dijck, J. (2013). The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media. Oxford University Press.

Wajcman, J. (2004). TechnoFeminism. Polity Press.

Winner, L. (1980). Do artifacts have politics? Daedalus, 109(1), 121–136.

TELECOMMUNICATION INFRASTRUCTURE AS A BASIS FOR WOMEN'S REMOTE EMPLOYMENT

Klyshpaeva Gulnur Kayrbekovna
Master of pedagogical sciences S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Faculty of foreign languages
ORCID: 0009-0002-7269-9845

Khassanov Alisher Farhatovich
Undergraduate Student, S. Seifullin Kazakh Agro Technical Research University, Faculty of Energy
ORCD: 0009-0005-5904-5486

Abstract
This article examines the critical role of telecommunications infrastructure in enabling and expanding remote employment opportunities for women globally. The digital revolution has fundamentally transformed labor markets, creating new pathways for economic participation that transcend traditional geographic and temporal constraints. For women, who have historically faced significant barriers to formal employment due to caregiving responsibilities, limited mobility, social expectations, and inadequate workplace accommodations, internet-based remote work represents a transformative shift in accessing economic opportunities. The study analyzes three principal dimensions of women's digital employment: freelancing through online platforms, online business development and entrepreneurship, and specialized digital professions. Each modality presents distinct infrastructure requirements, opportunities, and challenges that shape women's ability to participate effectively in the digital economy. The research demonstrates that robust telecommunication networks-characterized by adequate bandwidth capacity, consistent reliability, geographic accessibility, and affordability-serve as foundational elements for women's successful engagement in remote work. Infrastructure quality directly impacts professional competitiveness, earning potential, and career sustainability in digital labor markets. However, the article identifies persistent barriers including the digital divide between developed and developing regions, urban-rural connectivity gaps, device access limitations, digital literacy deficits, and socio-cultural constraints that prevent many women from leveraging available infrastructure. The analysis reveals that technical infrastructure alone proves insufficient without complementary interventions addressing affordability, skills development, platform governance, and social support systems. The findings suggest that strategic investment in telecommunications infrastructure, coupled with targeted policies promoting digital inclusion, can significantly enhance female labor force participation and economic empowerment. The article concludes with comprehensive policy recommendations for governments, development organizations, and private sector actors to maximize the inclusive potential of remote work through gender-responsive infrastructure development, digital skills programs, and supportive regulatory frameworks that address women's specific needs and constraints in accessing digital employment opportunities.
Keywords: remote work, women's employment, telecommunications infrastructure, freelancing, online business, digital professions, internet connectivity, gender equality, digital divide, platform economy

1. Introduction

The digital revolution has transformed work opportunities for women worldwide. Telecommunications infrastructure-including broadband networks, mobile connectivity, and digital platforms-enables women to overcome traditional barriers such as caregiving responsibilities and geographic constraints. This article examines how internet connectivity facilitates three main forms of women's remote employment: freelancing, online business, and digital professions.

2. Telecommunications Infrastructure as Foundation

Telecommunications infrastructure comprises physical networks (fiber-optic cables, cellular towers) and platform ecosystems (digital marketplaces, payment systems). For women's remote work, key infrastructure elements include:

Bandwidth capacity sufficient for video conferencing and file transfers (minimum 25 Mbps)
Network reliability ensuring consistent connectivity for professional work
Affordability of internet access, particularly in developing economies
Geographic coverage addressing urban-rural connectivity gaps

Platform infrastructure includes freelancing marketplaces (Upwork, Fiverr), e-commerce systems (Shopify, Etsy), and collaboration tools (Zoom, Slack). These platforms reduce transaction costs and provide payment security, reputation systems, and global market access.

3. Freelancing Platforms

Digital freelancing represents an accessible entry point for women into remote work. Women constitute 48-52% of freelancers on major platforms. Freelancing offers temporal flexibility, eliminates commuting, and provides access to global clients. However, infrastructure quality directly affects competitive positioning-reliable connectivity enables faster response times and better client communication, which platform algorithms reward.

Research shows women freelancers concentrate in lower-paying categories (data entry, virtual assistance) while remaining underrepresented in high-value technical fields. Gender wage gaps persist even within skill categories, though platform intermediation can reduce some discrimination by enabling evaluation based on work samples rather than demographics.

4. Online Business Development

Online entrepreneurship offers women greater autonomy through e-commerce ventures, digital products, and content monetization. Platforms like Etsy, Shopify, and social commerce channels (Instagram, Facebook) enable business development with lower capital requirements than traditional entrepreneurship.

Online businesses require sophisticated infrastructure: website hosting, payment processing, customer relationship management, and digital marketing tools. Cloud infrastructure provides scalable resources but demands reliable high-speed connections. Bandwidth limitations impair website performance and customer experience. Payment infrastructure remains unevenly accessible, with women in developing economies facing additional barriers.

Digital marketing through social media and content creation depends on consistent connectivity for posting, engagement, and uploads. Many women entrepreneurs manage businesses via smartphones, making mobile connectivity particularly important.

5. Digital Professions

Specialized digital professions-software development, data science, UX design, digital marketing-offer high-value opportunities with competitive compensation. These roles impose demanding infrastructure requirements: developers need reliable connections for code repositories and deployments, data scientists work with large datasets, designers transfer high-resolution files.

Professional tools increasingly operate as cloud services, intensifying connectivity dependencies. Video conferencing has become ubiquitous, with some roles requiring near-constant availability. Security requirements (VPNs, two-factor authentication) add complexity. However, women remain underrepresented in technical fields (26-28% globally), though remote work may improve retention by providing flexibility.

6. Barriers and Challenges

Despite infrastructure's transformative potential, significant barriers persist. The digital divide manifests across development levels, urban-rural areas, and socioeconomic strata. Women experience these divides acutely due to intersecting disadvantages. Infrastructure inadequacy in rural regions, affordability constraints, and device access limitations prevent many women from engaging in remote work.

Digital literacy gaps persist, particularly for skills beyond basic usage: platform navigation, professional communication, technical troubleshooting. Social and cultural constraints also limit infrastructure utilization-cultural resistance to women's paid work, unequal domestic responsibilities, and time poverty due to unpaid care work all reduce women's capacity to leverage connectivity for economic participation.

7. Policy Recommendations

Addressing infrastructure barriers requires comprehensive policy interventions:

Infrastructure investment prioritizing universal broadband access with affordability programs targeting women and rural communities

Digital skills programs adapted to women's needs, covering platform literacy, technical skills, and professional communication

Platform governance ensuring payment security, algorithmic transparency, and labor protections adapted to remote work

Supportive ecosystems including business development services, affordable childcare, and workplace policies recognizing care responsibilities

8. Conclusion

Telecommunications infrastructure serves as a foundational enabler of women's economic participation through remote work. Freelancing, online business, and digital professions each offer distinct pathways for women to access global markets while managing traditional constraints. However, infrastructure alone proves insufficient-affordability, digital literacy, device access, and social support systems must complement technical infrastructure.

The COVID-19 pandemic accelerated remote work adoption, creating opportunities for policy intervention. Ensuring gender-equitable outcomes requires deliberate strategies addressing women-specific barriers. As the digital economy evolves, infrastructure investments and regulatory frameworks established today will determine whether digital transformation expands or contracts gender inequalities. By recognizing telecommunications infrastructure as critical for women's employment and implementing comprehensive support strategies, societies can advance both gender equity and inclusive economic development.

References

1. International Labour Organization. (2021). World Employment and Social Outlook: The role of digital labour platforms. Geneva: ILO.

2. World Bank. (2020). Women, Business and the Law 2020. Washington, DC: World Bank.

3. ITU. (2022). Measuring Digital Development: Facts and Figures. Geneva: ITU.

4. McKinsey Global Institute. (2021). The Future of Work After COVID-19. McKinsey & Company.

5. Graham, M., Hjorth, I., & Lehdonvirta, V. (2017). Digital labour and development. Transfer: European Review of Labour and Research, 23(2), 135-162.

6. GSMA. (2021). The Mobile Gender Gap Report 2021. London: GSMA.

7. UNCTAD. (2019). Digital Economy Report 2019. Geneva: UNCTAD.

8. European Commission. (2020). Women in Digital Scoreboard 2020. Brussels: EC.

NEGOTIATING AUTONOMY: PSYCHOLOGICAL CONTROVERSY, CHOICE AND FEMALES AGENCIES IN MODERN HINDI CINEMA.

Dr C P Rashmi
Amity School of Communication, Amity University Bengaluru

Mahita Sanil
Amity Institute of Behavioral Health and Allied Sciences , Amity University Bengaluru

Abstract
Women representation in post liberation Hindi films is the beginning of a new cultural trend in feminine characters where the traditional image of a wife and a mother who sacrifices her life to save her husband and children are replaced by the multifaceted, decision-making heroes. This paper focuses on the way in which the modern films featuring female characters, which are sometimes referred to as Indian chick flicks, portray the psychological turmoil in the lives of women who are struggling to bring about a balance between marriage, professional life, sexuality and identity. The paper utilizes the Feminist Film Theory, Psychological Conflict Theory, Self-Determination Theory, and the Cultural Studies to analyze some of the films such as Queen, English Vinglish, Piku, Cocktail, Veere Di Wedding, and Margarita with a Straw. The research examines the ways in which enduring patriarchal structures are created through cinematic narratives using thematic content analysis and Focus Group Discussions (FGDs). The results show that, even though these movies predetermine female agency and self-discovery, autonomy is depicted as a process of negotiation influenced by emotional labour, guilt, social conditioning, and structural limitations. The reaction of the audience also shows that those types of representation have an impact on the attitude to marriage, career choice, and gender roles. The paper postulates that the modern Hindi chick flicks work as spaces of implicit feminist radicalism, in which psychological opposition is an aesthetic mode of challenging, and not merely sanctifying, the discourse of choice in contemporary India.
Keywords: #FemaleAgency; #PsychologicalConflict; #HindiCinema; #FeministFilmTheory; #MarriageandCareer; #AudienceReception.

EMPOWERING RURAL WOMEN IN BANGLADESH THROUGH ISLAMIC FINTECH AND ETHICAL DIGITAL FINANCE: A PATHWAY TO CLIMATE-RESILIENT LIVELIHOODS AND GENDER EQUALITY

Dr. Zahiduzzaman Zahid
(CSAA, CIPA, CISA, CSCA, PMP), Islamic FinTech & Business Analytics Researcher, University of the Cumberlands
ORCID: 0009-0009-0075-0905

Nazmin Naher Nipa
Institute of Disaster Management and Vulnerability Studies, University of Dhaka

Abstract
Rural women in Bangladesh, who constitute a significant portion of the agricultural workforce, face intersecting vulnerabilities from climate change-induced disasters (such as cyclones, floods, and salinity intrusion), limited access to formal finance, and persistent gender inequalities that constrain their economic agency and resilience. This paper explores how Islamic FinTech and ethical digital finance instruments—rooted in Shariah-compliant principles such as risk-sharing (Mudarabah/Musharakah), interest-free microfinance, Zakat/Waqf-based blended models, and ethical blockchain-enabled platforms—can serve as transformative tools for empowering rural women.
Drawing on Islamic social finance principles (Maqāṣid al-Sharīʿah) that prioritize preservation of wealth, life, and dignity, the study examines innovative applications including Shariah-compliant mobile wallets, digital Takaful for disaster risk coverage, AI-enhanced green lending for climate-resilient agriculture, and Waqf-funded digital platforms for skill-building and market access. These mechanisms address key barriers: exclusion from conventional credit due to collateral requirements, high interest burdens incompatible with Islamic ethics, and low digital literacy amid the gender technology gap.
Empirical insights are derived from secondary data on Bangladesh's rural contexts, case studies of emerging Islamic FinTech initiatives, and alignment with existing literature on sustainable agribusiness, climate-resilient livelihoods, and gender-responsive finance in South Asia. The analysis demonstrates that ethical digital finance not only enhances women's financial inclusion and income generation in agri-value chains but also builds adaptive capacity against environmental shocks, promotes gender equality (SDG 5), and contributes to broader sustainable development goals (SDGs 1, 2, 8, 13).
The paper argues that integrating Islamic ethical frameworks with FinTech innovations offers a culturally resonant, inclusive pathway for rural women's empowerment in climate-vulnerable settings. Policy recommendations include regulatory support for Shariah-compliant digital platforms, targeted digital literacy programs for women, and public-private partnerships to scale Waqf/Zakat-driven climate finance. Ultimately, this approach bridges ethical finance, technology, and gender justice to foster resilient, equitable livelihoods for rural Bangladeshi women.
Keywords: islamic fintech, ethical digital finance, rural women empowerment, climate resilience, gender equality, bangladesh, shariah-compliant finance, sustainable agriculture, disaster risk financing, green economy, women and technology

EMERGING TECHNOLOGY IN CONVENTIONAL CREATIVITY OF ACCOUNTING AND AUDITING DIGITAL TRANSFORMATION IN NIGERIA.

Dr. (Mrs.) Eguono Evi Ejuvwiekoko
Department of Accounting, Social and Management Science, Western Delta University
ORCID: 0009-0007-8023-84xg

Abstract
This study examines emerging technology in the conventional creativity of accounting, auditing, and taxation line with digital transformation in Nigeria. The speedy development and complexity of business activities, exploration into novel markets, and increased global competition have made the traditional analog methods of data processing ineffective. Consequently, digital technologies such as artificial intelligence, blockchain, cloud computing, robotic and big data analytics process automation have reshaped financial reporting, auditing, and taxation systems. The change from the historic to the digital era, has underscored the growing relevance of digital transformation in improving tax compliance, audit effectiveness and financial transparency.
Nigeria's rapidly expanding fintech ecosystem, shown in the Disrupt Africa Report, demonstrates the country's leadership in Africa's digital financial landscape, thereby reinforcing the need for technological integration in accounting, auditing, and taxation practices. Emerging technologies improve accuracy, reliability, fraud detection, tax compliance, and strategic decision-making through suffocated data analysis and continuous auditing mechanisms and effective tax compliance.
Using primary data collected through a five-point Likert-scale questionnaire, the study employs descriptive and inferential statistics, structural equation modelling (SEM), and partial least squares (PLS) to evaluate the impact of digital technologies on professional practice. Findings are expected to reveal that blockchain and advanced analytics significantly enhance risk identification, financial integrity, and tax administration efficiency, while requiring new competencies among professionals. The study contributes to existing literature by providing empirical study into how emerging technologies can enhance accounting, auditing, and taxation frameworks in Nigeria's evolving digital economy.
Keywords: Conventional Creativity, Accounting, Auditing, Taxation, Digital transformation

WOMEN IN DIGITAL MARKETING: CHALLENGES, OPPORTUNITIES AND PROFESSIONAL EMPOWERMENT

DIOUANI Hela
DjillaliLiabes University
ORCID: 0000-0002-0268-6769

Professor GRAA Amel
DjillaliLiabes University
ORCID: 0000-0002-9593-2446

MERADI Samir
DjillaliLiabes University
ORCID: 0000-0003-3308-3204

Abstract
Women primarily work in operational and creative roles within the industry; however, many women are blocked from moving up within their companies in terms of their careers or higher level roles. Therefore, understanding women's professional experiences in digital marketing is important to create effective empowerment initiatives and foster gender equality in the industry. This study will investigate women's professional experiences, advancements in their careers, skills development and obstacles they face as they work in a mid-sized digital marketing firm Digital Solutions Algeria.The aim of this research is to identify factors that affect women's professional growth in digital marketing, as well as determine what mechanisms exist that provide opportunities for women's empowerment within the organization.
By using qualitative case study methodology, this study captures an in-depth understanding of women's experiences in the agency. Data was obtained through semi-structured interviews with 10 women who held various operational and creative roles. Results were examined using thematic analysis to identify patterns and capture relevant insights about career progressions, leadership opportunities, skill development, work/life balance, and barriers due to gender.
The results revealed that there are high representations of women in the operational and creative role, but there were low representations of women in managerial positions (10%). The barriers to women advancing in their careers were limited mentorship, lack of visibility, continuing gender stereotypes, and family responsibilities, and only 30% of the participants received a promotion or took on increased responsibilities. Digital skill sets, certifications in SEO, Google Analytics, Google Ads, and Meta Business Suite, were found to be empowering to women, as they have been able to demonstrate competence and potential for leadership. Workplace flexibility and having mentors also contribute to women developing professionally; however, gender-based barriers related to stereotypes and the existence of a subtle "glass ceiling" continue to exist.
Overall, women who work at Digital Solutions Algeria provide valuable input in terms of both operational and creative tasks related to digital marketing. However, women may be hindered from progressing in their careers by a variety of barriers within their organizations; these barriers may include structural, cultural, or organizational constraints.
Keywords: Women in Digital Marketing, Gender Equality, Career Advancement, Digital Skills Development, Work-Life Balance, Leadership Barriers, Professional Empowerment.

1. Introduction

Business activities have gone through a rapid digital transformation, which has dramatically changed how marketing is done, and the number of people working in digital marketing has also grown significantly (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019). There has been an increase in the number of women engaged in digital marketing who are adding innovation, creativity, and strategic development to their organisations' operations (Kotler et al., 2017). Although there has been much progress, there are still many Gender Disparities that limit women from accessing leadership positions, and from obtaining equal career advancement opportunities (Eagly& Carli, 2007; McKinsey & Company, 2022). This dissertation includes an investigation into the professional status of women in digital marketing using a Qualitative Case Study method. The research identified both structural barriers, as well as empowering factors for women in digital marketing, such as digital skills development, flexible work arrangements and professional networking opportunities (European Institute for Gender Equality [EIGE], 2020). The dissertation concludes with recommendations for organisations to develop inclusive business strategies to enhance gender equity and to create long-lasting professional empowerment for women within the digital marketing sector (UN Women, 2021; World Economic Forum, 2023).

Digital technologies have changed the way marketing is done and how companies use digital marketing as part of their overall strategy (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019). Digital marketers are using platforms like Google, Meta and LinkedIn to create, communicate and measure real-time campaigns (Kotler et al., 2017). The number of women in digital marketing is increasing as they begin working in content creation, social media, search engine optimisation (SEO), data analytics, digital advertising strategy and other digital marketing roles (Nguyen & Barrett, 2006). While digital marketing does seem to have a fairly equal gender representation compared to other technology-related fields, there is still a disparity in the number of women who hold senior-level leadership and strategic decision-making positions (Eagly& Carli, 2007; McKinsey & Company, 2022). Most women in the workplace tend to be in operational or creative roles, whereas the majority of executive positions are held by men.

This research looks at gender issues in digital transformation and gender equality in the workplace (EIGE, 2020). The primary goal of this study is to explore the professional status of women in digital marketing, the major challenges faced by women working in digital marketing, the obstacles to their advancement in the profession and the recommended strategies for promoting gender equity in the digital marketing industry (UN Women, 2021).

2. Methodology

An in-depth qualitative case study approach was used by the researchers of this study to gather insight into female employee professional experiences related to digital marketing (Bakker &Demerouti, 2017). The agency is a mid-level digital marketing agency in Algeria named Digital Solutions Algeria that employs 35 people. Approximately 60% of the staff are female employees. The agency primary services include social media, search engine optimization, digital advertising, and content marketing (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019).

The researchers used semi-structured interviews to collect data from female agency employees to assess their professional experiences at Digital Solutions Algeria. Ten employees from Digital Solutions Algeria were interviewed, working at a variety of levels or positions. The researchers also collected data from company documents, such as organizational charts and HR documents, as well as observing and documenting employee interactions in teams, also the distribution of leadership (Nguyen & Barrett, 2006).

Thematic analysis was used to analyze the collected data to explore femininity and leadership, including career progression, leadership opportunities, skills development, work-life balance, and gender-based barriers (Bakker &Demerouti, 2017). This method enabled the complete exploration of both structural limitations and empowerment processes of the female employees in the Digital Solution Algeria Agency.

Table 01: Interview Guide of the study

Central Theme	Interrogative
Career and Progression	**Development Opportunities:** What opportunities have you had at Digital Solutions AlgeriaAgency for advancement? Have you experienced barriers to promotion?
Leadership	**Management Opportunities:** Do you have supervisory/management responsibilities? What barriers do you have accessing management positions within the agency?
Skills Development	**Digital Skills and Certs:** What digital skills or certifications have you found helpful in your work at DigitalNova Agency??
Work-Life Balance	**Balancing Work with Personal Life:** How do you balance your work with personal/family responsibilities within the agency?
Gender-based Barriers	**Gender Limitations in Job Responsibilities and Promotion:** Have you experienced limits due to your gender in your job duties or promotion? If so, please provide an example.
Empowerment Factors	**Factors Supporting You in Your Career Development:** What has helped you grow and succeed in your career? (e.g., Flexibility, Mentoring, Training)

Source: Elaborated by authors

3. Results

Women represent a substantial portion of the operational and creative roles in Digital Solutions Algeria, with social media management, content development, and community management being the top three areas (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019), comprising about 60% of the existing workforce. Of the female staff, roughly 40% of women work in social media management, 30% manage content, and 20% manage search engine optimization; only 10% of women work in senior management.

Figure 01: Women's roles at Digital Solutions Algeria Agency

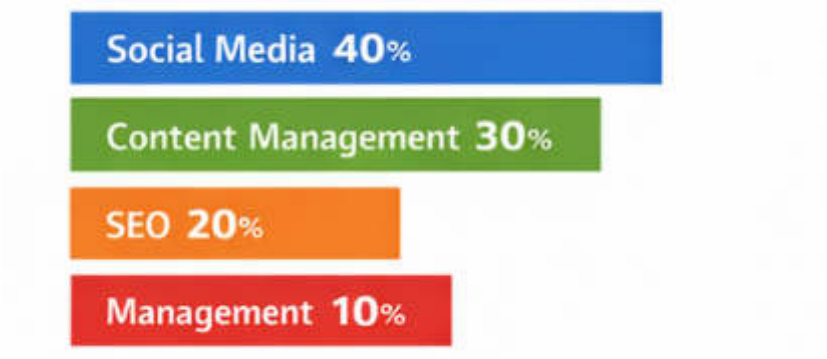

Source: Google forms

Women have both excelled at and dominate operational and creative roles at Digital Solutions Algeria and possess superior competence, creativity, and results when executing digital campaigns and effectively communicating brand strategies (Kotler et al., 2017) as demonstrated by the many positive reactions received from colleagues in charge of day-to-day digital marketing in regards to the valuable contributions made by women (Nguyen & Barrett, 2006). However, a significant gender gap in leadership exists and women continue to be underrepresented in strategic and managerial positions (Eagly& Carli, 2007; McKinsey & Company, 2022).

Career Advancement Opportunities

The assessment identified that there is a lack of opportunity for advancement to leadership roles identified by 70% of participants, primarily because of a lack of mentorship, public recognition, and long-standing stereotypic beliefs around female leaders' abilities. A further 30% of women identified being promoted or provided with opportunities that increased their responsibilities as a result of their digital skills. Finally, family obligations are also a significant cause of women being unable to advance in their careers (UN Women, 2021).

Figure 02: Perception of career opportunities

Source: Google forms

Gender equality within Digital Solutions Algeria continues to be impacted by limited access to career advancement opportunities. Accumulating more digital skills, through certifications in areas such as analytics, SEO, Google Ads, or Meta Business Suite, has been identified by participants as a strong way of empowering oneself with professional credibility, which supports career mobility (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019).

Digital Skills Development

All participants (100%) have received training/certifications relating to either SEO, analytics, social media, or digital advertising. The certifications mentioned most commonly were Google Ads, Meta Business Suite, and Google Analytics.

Figure 03: Skills and certificaions

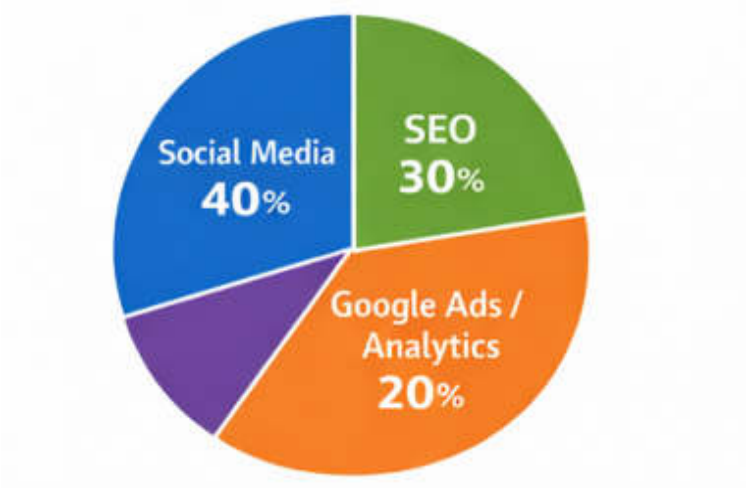

Source: Google forms

These skills are critical enablers of empowerment and professional recognition; they provide women with evidence of their ability, creativity, and leadership abilities when performing an operational function, even though few women have direct managerial roles.

Work-Life Balance

Of the participants, 80% said flexibility at work and the potential for offsite working arrangements support them in balancing their job responsibilities with their personal commitments. However, 20% still struggle with workload or scheduling issues.

Figure 04: Work-Life balance at Digital Solutions Algeria Agency

Source: Google forms

At Digital Solutions Algeria, flexibility is a significant component for retaining women in digital marketing positions and assists women in managing work and family obligations. Nonetheless, flexibility alone does not eliminate the systemic obstacles women face.

Gender-based Barriers

Participants reported that 60% of them have experienced being perceived through gender stereotypes or biases in strategic projects; additionally, 40% of them perceive that there is a subtle "glass ceiling" at Digital Solutions.

Figure 05: Perceived Gender barriers

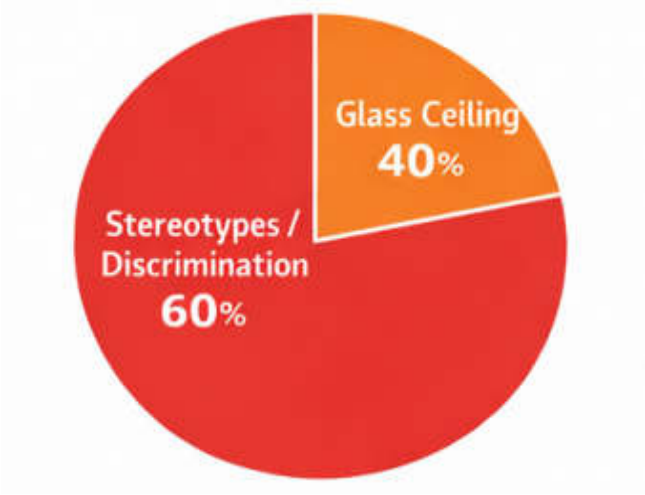

Source: Google forms

The gender barriers existing in leadership and strategic decision-making positions at Digital Solutions are present even though women are performing well and making positive contributions at the operational level.

Empowerment Factors

The factors empowering women identified from the research were training and certification (100%), flexibility (80%), and networking/mentoring (50%).

Figure 06: Empowerment Factors for Women

Source: Google forms

The combination of digital skills, workplace flexibility, and networking/mentoring are important mechanisms for empowering women in Digital Solutions Algeria to advance their careers despite the impediments confronted by women.

Women employed with Digital Solutions Algeria are exceptionally qualified and have a major impact on both the creative and operational facets of various forms of digital marketing. Unfortunately, they remain largely absent from managerial and strategic positions. Women have been impeded from advancing through the company due to a lack of mentoring, entrenched social beliefs about women's roles, and family obligations.

Empowering women to achieve success in their careers involves gaining digital capability, working in flexible environments, receiving mentoring support, and participating in networking opportunities. These forms of support are critical to fostering women's development within digital marketing and eliminating barriers associated with gender in this field.

4. Discussion and Conclusion

The current research offers relevant insights on women's experiences working in the digital marketing field at Digital Solutions Algeria. Women hold a strong presence in both operational and creative roles; women's representation in social media management, content creation, and community engagement roles reaffirms previous research results surrounding women's substantial contribution to the day-to-day operations of marketing (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019; Nguyen & Barrett, 2006). Additionally, their strong presence within these operational roles demonstrates high degrees of competence, creativity, and performance; thus, women are critical to executing digital marketing campaigns and the management of the brand communications strategy (Kotler et al., 2017).

However, despite women having substantial operational strengths, women were underrepresented in managerial and strategic roles within the organization, demonstrating the persistent presence of a leadership gap within the agency (Eagly& Carli, 2007; McKinsey & Company, 2022). Moreover, 70% of respondents indicated there is limited access to career advancement opportunities for them. The lack of access to mentorship, lack of visibility, and the persistence of gender stereotypes associated with women's abilities to lead were in part to blame for the limited access to career advancement opportunities. Additionally, women frequently cited family obligations as an additional barrier to their advancement; this is consistent with findings from a study evaluating the global challenges that women face in pursuing careers within the digital industry (UN Women, 2021). Relatively few women (30%) reported that they received promotions or additional responsibilities for their digital marketing skills; therefore, the current environment represents an unfair and inequitable distribution of access to advance to career opportunities based on skills and visibility.

The acquisition of digital skills was identified as a critical factor enabling women to become empowered professionally. All (100%) of the participants had completed training or received certification for SEO, Google Analytics, Google Ads, and Meta Business Suite. These certificates give women tools they can use to prove their competence and creativity, as well as their leadership skills in operational roles regardless of their formal authority (Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019), and thus support prior research that demonstrates how acquiring skills can increase professional credibility, promote mobility within organizations, and expand the influence of women on digital marketing (Nguyen & Barrett, 2006).

Work-life balance was also identified as a fundamental process by which women experienced their professional roles. Eighty percent (80%) of participants indicated that the flexible work arrangements and remote options available at their workplaces contributed positively to balancing their professional and personal obligations; authors of previous studies agree with this assertion and stress that flexible work arrangements are essential to help retain women in the workforce (Nguyen & Barrett, 2006). Conversely, 20% of respondents reported challenges with workload and/or scheduling related to the nature of their job, indicating that structural/cultural barriers to achieving complete flexibility remain for these women.

Barriers based on gender continue to be a factor. Sixty percent of all respondents to the stake-holder survey stated that they faced stereotypes and/or biases while trying to gain access to strategic projects within the agency. In addition, 40% of respondents reported that there seemed to be a subtle "glass ceiling" on the company (Eagly& Carli, 2007).

The results show of this survey demonstrate that although women are well represented at the operational level within the agency, they continue to face structural and cultural barriers in gaining access to leadership positions with the agency. The participants in this survey noted that having access to mentorship, networking opportunities, and on-going development of new skills are essential tools for empowering them to overcome the barriers identified in the survey and to have professional advancement.

Overall, the results suggest that women working for Digital Solutions Algeria are highly capable individuals and contribute significantly in an operational and creative sense to the overall digital marketing strategies of their agency. However, women are restricted in their ability to advance their careers within the agency due to limited access to mentorship; the persistence of stereotypes associated with women; and because of their related family responsibilities. Key levers that assist in empowering women include: receiving development of digital skills; receiving the ability to have flexible work schedules; and receiving access to mentorship and networking opportunities. The provision of these levers is critical to ensuring women's success in the workplace and also to reducing the gender discrimination experienced by women in digital marketing.

Organizations that want to advance gender equality within the digital marketing industry must develop formal mentorship programs, give all employees access to high-visibility projects, assist in the development of skills with certifications, and adopt flexible working arrangements. Investing in these strategies can increase the number of women who occupy leadership roles within an organisation; decrease the number of barriers preventing women from moving up in their careers; and improve the overall performance of an organisation (McKinsey & Company, 2022; UN Women, 2021).

References

1. Bakker, A. B., &Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology, 22*(3), 273–285.

2. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital marketing: Strategy, implementation and practice* (7th ed.). Pearson.

3. Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). *Through the labyrinth: The truth about how women become leaders*. Harvard Business School Press.

4. European Institute for Gender Equality (EIGE). (2020). *Gender equality and digitalisation in the European Union*. Publications Office of the European Union.

5. Kotler, P., Kartajaya, H., &Setiawan, I. (2017). *Marketing 4.0: Moving from traditional to digital*. Wiley.

6. McKinsey & Company. (2022). *Women in the workplace 2022*. McKinsey & Company & LeanIn.Org.

7. Nguyen, T. H., & Barrett, N. J. (2006). The adoption of the internet by export firms in transitional markets. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 18*(1), 29–45.

8. UN Women. (2021). *Progress on the sustainable development goals: The gender snapshot 2021*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.

9. World Economic Forum. (2023). *Global gender gap report 2023*. World Economic Forum.

WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND PMMY IMPACT: SANCTIONED AMOUNT ANALYSIS ACROSS SHISHU, KISHORE, TARUN

Mr. JEEVA.M
Thanthai Periyar Government Arts and Science College
ORCID: 0009-0008-0929-7556

Mr. SURYA
Thanthai Periyar Government Arts and Science College
ORCID: 0009-0004-8893-041X

ABSTRACT

This article analyzes sanctioned loan amounts under the Pradhan Mantri Mudra Yojana (PMMY) across three categories—Shishu, Kishore, and Tarun—for women entrepreneurs from 2015–16 to 2024–25. By examining annual sanctioned amounts, year-on-year growth, and summary statistics including mean, standard deviation, and CAGR, the study identifies distinct trends and volatility patterns within each segment. The Shishu category (loans up to ₹50,000) maintains the largest absolute sanction volumes, yet exhibits the most modest long-term growth with a CAGR of 1.35%. This segment is characterized by significant annual fluctuations, notably sharp declines during 2020–21 and 2024–25, suggesting a high sensitivity to macroeconomic shocks and program saturation at the entry-level. In contrast, the Kishore category (₹50,001 to ₹5 Lakh) demonstrates a powerful upward trajectory. It records the highest CAGR at 31.65% and substantial variability (standard deviation of ₹39,218.88 Cr). This reflects a rapid scaling-up phase, as more women entrepreneurs transition from micro-savings to larger operational credit. The Tarun category (₹5 Lakh to ₹10 Lakh) also shows steady expansion with a 20.58% CAGR. While representing the smallest total volume, Tarun has seen accelerating sanction values recently, indicating an increasing capacity of women-led enterprises to absorb higher capital. The comparative analysis reveals that product design and maturity heavily influence dynamics: Shishu's massive established base dampens percentage growth, whereas Kishore and Tarun register higher gains as they scale. These findings suggest that sustaining inclusive credit growth requires differentiated strategies. Policy recommendations emphasize targeted promotion for higher-tier products, streamlined delivery mechanisms during economic shocks, and improved data tracking. Furthermore, the study highlights the necessity of tailored financial literacy and mentoring to ensure that sanctioned credit translates into durable business outcomes. Ultimately, while sanctioned volumes have risen significantly in the Kishore and Tarun segments, translating this financial support into resilient micro and small enterprises necessitates coordinated supply-side reforms and robust demand-side support to foster long-term entrepreneurial success for women.

IMPACT OF GLOBALIZATION ON BUSINESS PERFORMANCE (STUDY OF SELECTED WOMEN IN SMALL BUSINESS IN ABUJA)

Mulikat FolaShade Usman
Department of Business Administration, Usmanu Danfodiyo University

M. k. Kamba
Department of Business Administration, Usmanu Danfodiyo University

ABSTRACT
This study aims at investigating the impact of globalization on business performance. The research questions provide answer to how globalization affects the business performance. The populations of the study comprise of ninety five (i.e.95) in which a sample size of 77 was drawn and distributed. Multiple regressions was employed in analysing data collected with the aid of statistical package for social science (SPSS) version 20. The findings revealed that the independents variables which are cultural globalization and economic globalization have positive significant influence with dependent variables which are service quality and operational volume. The study recommends that business in Abuja should take the cultural and economic globalization serious as this will in turn positively affects the service quality and operational volume.
Keywords: Business, Globalization, Impact, Performance, Women, Small Business.

DIGITAL ENTREPRENEURSHIP: NEW OPPORTUNITIES FOR WOMEN IN THE DEVELOPING WORLD

Rahimova Yuduz Atamyradovna
Student of Oguz han Engineering and Technology University of Turkmenistan, Cyberphysical systems Faculty, Nano and Biomedical Electronics department
ORCID: 0009-0005-8278-4930

ABSTRACT
Digital entrepreneurship has emerged as a powerful tool for women in the developing world, providing new avenues for economic independence and empowerment. In regions where traditional forms of entrepreneurship often face barriers such as limited access to resources, education, and capital, digital platforms offer women the chance to create scalable businesses that can reach a global market. This paper examines the role of digital entrepreneurship in transforming the economic landscape for women, focusing on its potential to overcome gender-related challenges and societal restrictions. By exploring case studies of women in sectors such as e-commerce, digital services, and tech innovation, the study highlights both the opportunities and obstacles that digital entrepreneurship presents. These include issues related to digital literacy, access to technology, and ongoing gender biases. Additionally, the paper addresses the broader implications of digital entrepreneurship for gender equality, economic development, and social change. Through a careful analysis of these factors, the study provides recommendations for stakeholders, including governments, NGOs, and the private sector, to help create a more supportive environment for women entrepreneurs in developing regions. Ultimately, digital entrepreneurship is seen as a key driver of economic empowerment and a tool for challenging entrenched gender disparities.
Keywords: Digital entrepreneurship, women empowerment, economic development, gender equality, global markets.

DIGITAL TRANSFORMATION AND ECONOMIC DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SMALL OPEN ECONOMIES

Marijana Zimonjic
Megatrend University
ORCID: 0009-0005-6323-0393

ABSTRACT

Digital transformation represents one of the key drivers of contemporary economic development, reshaping market structures, firm organization, and national competitiveness. Its importance is particularly pronounced in small open economies, which often face limited resources, structural inefficiencies, and strong dependence on external markets. This paper aims to analyze the relationship between the level of digitalization and economic development, focusing on the mechanisms through which information and communication technologies influence productivity, employment, and investment.

The paper starts from the assumption that digitalization acts not only as a technological change but also as an institutional and organizational transformation that alters business models and labor market structures. Particular attention is given to the role of digital infrastructure, digital skills, and the regulatory environment in generating sustainable economic growth. Potential adverse effects, such as increasing inequality and labor market polarization, are also discussed.

The methodological approach combines comparative analysis and a review of relevant empirical literature, including evidence from both transition and developed economies. The findings suggest that the effects of digitalization depend largely on the quality of institutions and human capital, while technological availability alone is insufficient to ensure long-term growth.

The paper concludes that economic policies should prioritize the development of digital competencies, institutional adaptation, and support for innovation to make digital transformation a sustainable source of competitiveness and economic development.

Keywords: digital transformation; economic development; small open economies; productivity; human capital

MEASURING POVERTY AND INEQUALITY AMONG WOMEN: DATA ANALYTICS INNOVATIONS IN DEVELOPING ECONOMIES

Iges Banda
Western Balkans University, Faculty of Economics, Technology and Innovation, Department of Economics and Finance
ORCID: 0000-0001-6789-0771

Abstract
Gender-based economic disparities remain a persistent structural challenge in developing economies, where women often face limited access to formal employment, financial services, asset ownership, and digital infrastructure. Conventional poverty and inequality measures, such as income-based poverty lines and the Gini coefficient, provide important macro-level insights but frequently overlook intra-household inequalities and gender-specific dimensions of deprivation. As a result, women's economic vulnerability is often underestimated in national statistics and policy frameworks. This paper explores how recent innovations in data analytics and machine learning enhance the measurement of poverty and inequality among women in data-constrained environments. By integrating multisource datasets, including household surveys, labour force data, satellite imagery, mobile phone metadata, and digital financial transaction records, advanced predictive models can generate gender-disaggregated, high-resolution poverty estimates. Machine learning techniques such as random forests and gradient boosting are assessed for their capacity to identify hidden patterns of exclusion, particularly in informal labour markets where women are disproportionately represented. The study further examines the policy implications of gender-sensitive analytics for improving the targeting of social protection programs, financial inclusion initiatives, and labour market interventions. Simulation-based evidence suggests that combining traditional econometric approaches with AI-driven modelling improves measurement accuracy and enables earlier detection of socioeconomic shocks affecting women. Additionally, the paper addresses ethical considerations, including algorithmic bias, data privacy, and the risk of reinforcing structural inequalities through automated systems. The findings demonstrate that data-driven, gender-responsive measurement frameworks can significantly strengthen evidence-based policymaking and contribute to more inclusive development strategies. Integrating advanced analytics into poverty assessment is therefore essential for accurately capturing women's economic realities and advancing equitable growth in developing economies.

Keywords: Gender inequality**,** Women's poverty**,** Data analytics**,** Machine learning**,** Developing economies

ProceedingsOPPORTUNITIES FOR POLICIES TO ACCELERATE EMPOWERMENT AND REDUCE ENVIRONMENTAL BARRIERS

Dhurata PREMTI
University of Tirana, Faculty of Natural Sciences, Department of Industrial Chemistry
ORCID: 0000-0002-8018-2937

ABSTRACT
.Air pollution continues to pose a significant yet often overlooked threat to public health, with disproportionate implications in societies where traditional gender roles assign women greater responsibility for household tasks such as cooking and childcare. These roles frequently result in higher exposure to indoor and outdoor pollutants, including particulate matter (PM), ozone, and nitrogen dioxide, potentially exacerbating health burdens and limiting opportunities for economic and social engagement. In Albania, where domestic responsibilities remain largely gendered, reductions in air pollution could translate into tangible benefits: improved respiratory and reproductive health, fewer days lost to illness, and greater capacity for women to participate in the workforce or education.
This study examines trends in the attributable burden of air pollution on mortality and disability-adjusted life years (DALYs) in Albania from 2010 to 2023. Secondary data from established global health estimation sources (aligned with IHME/GBD methodologies) were analyzed, focusing on percent changes and their uncertainty intervals for key risk factors: overall air pollution, particulate matter pollution, ambient ozone pollution, and nitrogen dioxide pollution. Metrics encompassed absolute numbers, percentages, and rates for both deaths and DALYs across the total population (all ages, both sexes).
Results reveal a clear positive trajectory: particulate matter pollution contributed to an approximate 38% reduction in attributable deaths (95% UI: -28% to -47%) and 32% in DALYs (95% UI: -22% to -41%). Overall air pollution showed a similar decline of around 38% in the percent of deaths, while ambient ozone pollution exhibited steeper reductions (approximately 55% in attributable mortality percent), and nitrogen dioxide pollution reduced DALYs by about 41%. Conversely, risks associated with high temperature increased substantially (up to +126% in certain DALY metrics), highlighting evolving environmental challenges in the context of climate change.
Keywords: Air pollution, particulate matter, health, environmental barriers, empowerment policies

INTRODUCTION
Rapid urbanization and legacy industrial activities have long contributed to poor air quality; the health toll is not just a statistic it's a lived reality that disproportionately burdens women. Traditional roles mean many Albanian women spend more time indoors, exposed to household pollutants from cooking with solid fuels, or outdoors in polluted urban areas while managing family errands. This exposure isn't merely incidental; it compounds existing inequalities, limiting access to education, employment, and overall well-being.
Globally, air pollution is responsible for millions of premature deaths annually, with the World Health Organization (WHO) estimating that it contributes to 7 million deaths worldwide each year (World Health Organization, 2022). In the Western Balkans, including Albania, the situation is particularly acute due to high levels of PM2.5 and other pollutants from coal-fired power plants, traffic, and domestic heating (Zoï Environment Network, 2022).

Studies show that women face heightened risks: for instance, prolonged exposure to fine particles can lead to respiratory issues, cardiovascular diseases, and complications during pregnancy, such as low birth weight and preeclampsia (Pedersen et al., 2014; Clean Air Fund, 2023). In Albania specifically, household air pollution has been linked to increased hypertension among women, exacerbating gender disparities in health outcomes (Abba et al., 2022). This paper draws on data from the Global Burden of Disease (GBD) study to explore trends in air pollution's health burden in Albania from 2010 to 2023. By focusing on reductions in key pollutants, I aim to highlight opportunities for policies that not only improve air quality but also accelerate women's empowerment. Reducing environmental barriers could free women from the cycle of health-related limitations, allowing greater participation in economic and social spheres. This analysis is timely, as Albania grapples with EU accession requirements for environmental standards, offering a pathway to integrate gender-sensitive approaches into national strategies.

METHODS

To investigate the evolving burden of air pollution in Albania, this study relies on secondary data analysis from the Institute for Health Metrics and Evaluation's (IHME) Global Burden of Disease (GBD) dataset. The GBD provides comprehensive estimates of health loss attributable to various risk factors, including environmental pollutants, using standardized methodologies that incorporate epidemiological data, exposure assessments, and uncertainty intervals (Institute for Health Metrics and Evaluation, 2023). Data were extracted for Albania covering the period 2010–2023, focusing on all causes all ages, and both sexes, to capture population-level trends. Key risk exposure indicators (rei_id) included air pollution (85), particulate matter pollution (380), ambient ozone pollution (88), nitrogen dioxide pollution (404), and related factors like high temperature (337) for contextual comparison. Metrics analyzed were deaths (measure_id: 1) and DALYs (measure_id: 2), reported across number (metric_id: 1), percent (metric_id: 2), and rate (metric_id: 3) changes, with values (val), upper, and lower uncertainty intervals.

Analysis involved summarizing percent changes to identify trends in burden reduction. Data processing was conducted using Python with pandas for grouping and averaging unique entries by risk factor and metric, ensuring transparency in handling uncertainties. This approach allows for a robust assessment of how declining pollution levels could inform policy, particularly in alleviating gendered health disparities.

RESULTS

The analysis reveals encouraging declines in the health burden from air pollution in Albania over the 13-year period, though emerging risks like high temperatures pose new challenges. Table 1 summarizes percent changes in deaths attributable to selected environmental risks, while Table 2 does the same for DALYs. These tables highlight the mean values rounded to five decimals, with uncertainty intervals, derived from the IHME GBD dataset (Institute for Health Metrics and Evaluation, 2023).

The graphical representations provide a clear visual summary of the trends in air pollution-related health burden in Albania between 2010 and 2023, highlighting both encouraging progress and emerging challenges.

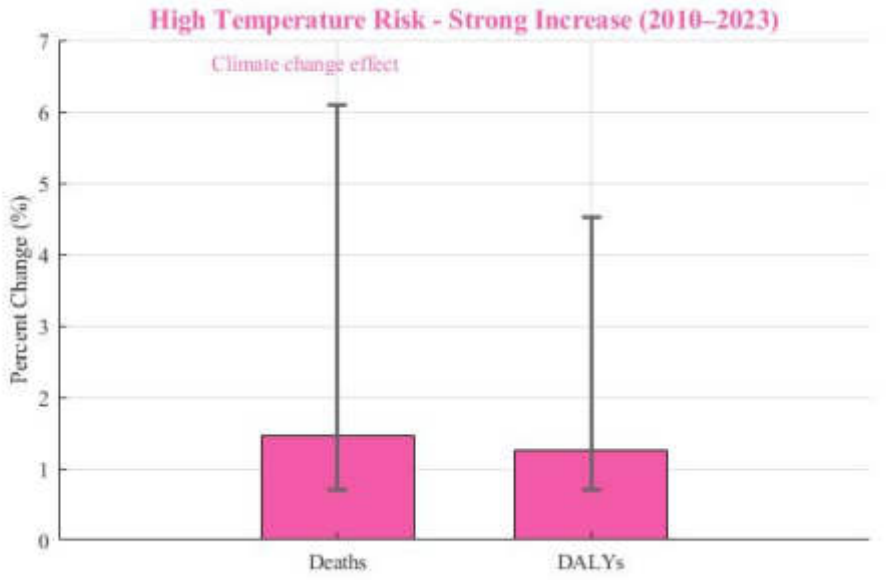

Figure 1. Percentage change due to increased temperature during 2010-2023.

This information describet in figure 1highlights the most alarming trend identified in this study: a sharp and statistically significant increase in the health burden associated with high temperature exposure. The percent change in attributable deaths rose dramatically by +146.4% (95% UI: +70.3% to +609.1%), while the burden measured in disability-adjusted life years (DALYs) increased by +126.2% (95% UI: +70.9% to +451.7%). These large positive values, with confidence intervals well above zero, confirm that heat-related risks have more than doubled in their contribution to both mortality and overall health loss during the 13-year period.

This rapid rise reflects the growing influence of climate change on public health in Albania. Higher temperatures intensify physiological stress, exacerbate respiratory and cardiovascular conditions, and interact with remaining air pollutants to produce compounded health effects.

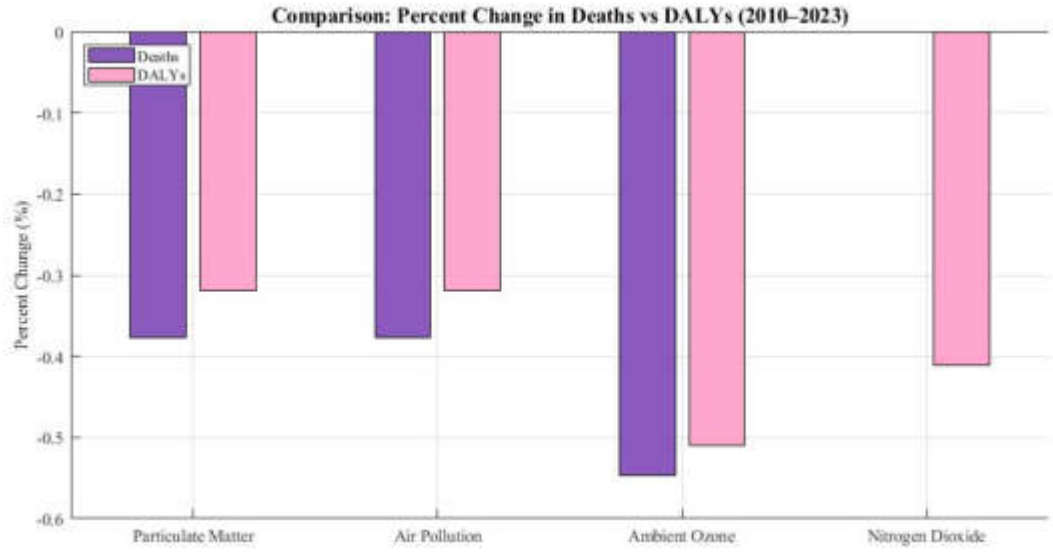

Figure 2. Comparison of Percent Change in Deaths versus DALYs

Figure 2. offers a side-by-side perspective that reveals important nuances. For particulate matter, air pollution, and ambient ozone, the reduction in deaths is consistently greater than the reduction in DALYs. This pattern implies that current improvements have been more effective at preventing premature mortality than at fully eliminating chronic health effects and disability. Nitrogen dioxide shows a comparable effect primarily in DALYs, while the dramatic rise in high temperature risk affects both metrics severely. The grouped bar visualization makes it evident that although air quality has improved substantially, the overall environmental health landscape is being reshaped by climate-driven factors.

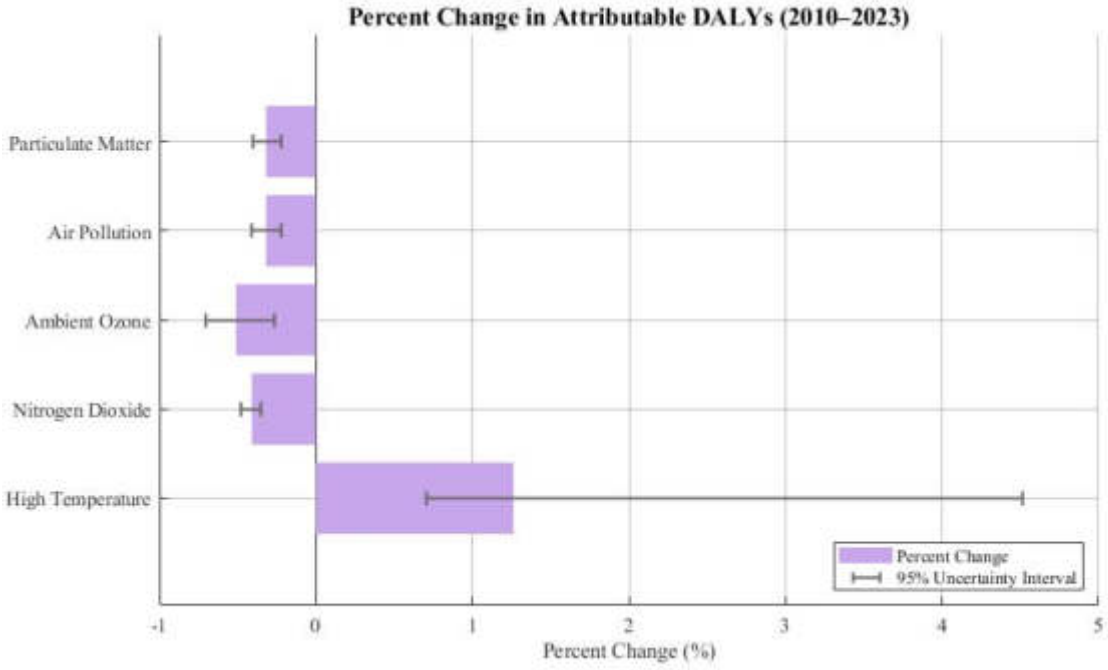

Figure 3. Percent Change in Attributable DALYs, 2010–2023

The percentage change in figure 4 mirrors the mortality patterns but also reflects the broader impact on quality of life and years lived with disability. Reductions in particulate matter pollution (−31.9%, 95% UI: −22.1% to −40.7%) and overall air pollution (−31.9%) are slightly less pronounced than in deaths, suggesting that while fewer people are dying from pollution-related causes, the remaining cases still carry a notable disability burden. Ambient ozone pollution again shows the largest decline (−51.1%), while nitrogen dioxide pollution contributes a meaningful reduction of −41.0% in DALYs. The sharp increase in high temperature-related DALYs (+126.2%) further underscores the shifting environmental risk profile.

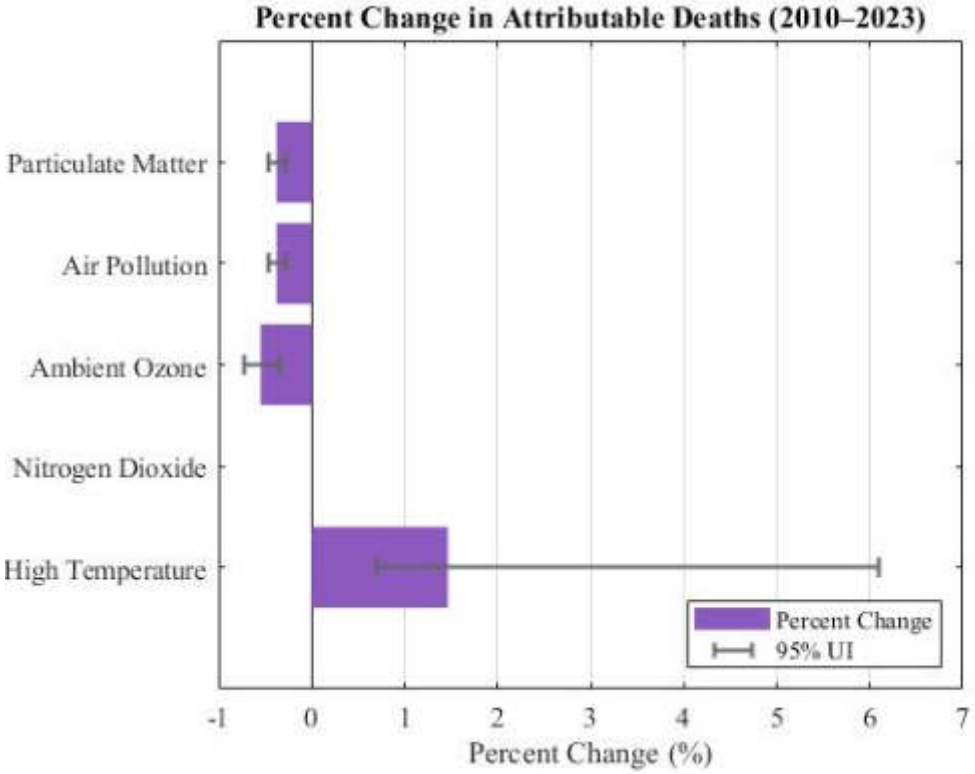

Figure 4. Percent Change in Attributable Deaths, 2010–2023

Through figure 4 a consistent and statistically significant decline in mortality burden associated with air pollution. Particulate matter pollution shows a reduction of approximately −37.7% (95% UI: −27.6% to −46.6%), while overall air pollution exhibits an almost identical decrease of −37.7%. The strongest improvement is recorded for ambient ozone pollution, with a substantial drop of −54.7% (95% UI: −33.9% to −73.0%). These negative values, with confidence intervals entirely below zero, confirm a genuine downward trend. In contrast, high temperature risk has risen dramatically by +146.4%, indicating that climate-related factors are rapidly becoming a dominant environmental threat.

DISCUSSION

The results of this study reveal a contrasting yet interconnected environmental health trajectory in Albania from 2010 to 2023. On one hand, substantial reductions in the attributable burden from classical air pollutants approximately 38% in deaths and 32% in DALYs for particulate matter pollution, up to 55% in mortality percent for ambient ozone, and 41% in DALYs for nitrogen dioxide indicate meaningful progress in emission controls, urban air quality management, and possibly shifts toward cleaner household energy sources. These declines align with broader regional improvements in the Western Balkans and reflect partial alignment with EU standards, as evidenced by the ongoing transposition of the Ambient Air Quality Directive (Directive 2008/50/EC, as amended).

However, the dramatic increase in high temperature-related health burdens +146.4% in attributable deaths (95% UI: +70.3% to +609.1%) and +126.2% in DALYs (95% UI: +70.9% to +451.7%) highlights a critical shift: climate change is emerging as the dominant environmental risk factor, overtaking traditional air pollution in its impact on mortality and disability. This trend intensifies physiological stress, exacerbates chronic conditions (such as respiratory and cardiovascular diseases), and interacts synergistically with residual pollutants, creating compounded effects that disproportionately burden vulnerable groups.

This evolving risk landscape directly intersects with the central theme of the 9th International World Congress of Women: removing barriers to women's empowerment. Declining air pollution burdens offer immediate opportunities to alleviate gendered health constraints women in Albania, often responsible for household cooking and caregiving, face higher exposure to indoor PM and outdoor pollutants, leading to respiratory issues, reproductive complications, and lost productivity. Reduced pollution frees time, improves health equity, and enhances economic and social participation. Yet, the unchecked rise in heat-related risks threatens to reverse these gains, as heatwaves disproportionately affect women through increased caregiving demands, limited adaptive resources, and exclusion from decision-making on climate resilience measures. Climate change is inherently gendered: in Albania, women in rural and urban low-income settings bear heavier unpaid care loads during extreme weather, widening structural inequalities and hindering empowerment.

From a legal and policy perspective, Albania's progress must accelerate to meet EU accession requirements under Chapter 27 (Environment and Climate Change). The revised Ambient Air Quality Directive (EU) 2024/2881, which entered into force on 10 December 2024 and must be transposed by Member States by December 2026, introduces significantly stricter standards by 2030: annual limit values for PM2.5 reduced from 25 $\mu g/m^3$ to 10 $\mu g/m^3$, PM10 from 40 $\mu g/m^3$ to 20 $\mu g/m^3$, and NO_2 from 40 $\mu g/m^3$ to 20 $\mu g/m^3$. These align more closely with WHO guidelines and aim for zero pollution by 2050. Albania, as a candidate country, has partially transposed the previous Directive 2008/50/EC through its Law on Ambient Air Quality, but compliance remains incomplete, particularly for PM2.5 and ozone exceedances in urban areas like Tirana.

To implement these directives effectively,

- Adopt national air quality plans with binding timelines for 2030 compliance, including enhanced monitoring networks and emission reduction targets for transport, industry, and domestic heating.
- Integrate climate adaptation measures into air quality strategies, as heatwaves amplify pollution effects and require gender-responsive actions (e.g., heat action plans with focus on women and vulnerable groups).
- Strengthen institutional capacity through the National Environment Agency and local authorities, ensuring public participation and gender-inclusive data collection (e.g., via AirQ+ tools for health risk assessment).
- Secure funding from EU pre-accession instruments (IPA) and align with the European Green Deal and REPowerEU to support clean energy transitions that reduce both pollution and heat vulnerability.

CONCLUSIONS

Significant reductions in air pollution-related health burdens from 2010 to 2023 demonstrate achievable progress in mitigating environmental risks, offering direct opportunities to remove gendered barriers to women's empowerment through improved health, reduced caregiving loads, and enhanced economic participation. However, the sharp rise in high temperature risks underscores the urgent need for integrated climate adaptation to prevent the reversal of these gains and further widening of gender inequalities. To capitalize on these trends, Albania must accelerate alignment with the revised EU Ambient Air Quality Directive (EU) 2024/2881 by adopting stricter PM2.5 and NO_2 limits by 2030 and embedding gender-responsive measures in national strategies. Ultimately, linking air quality improvements with proactive climate policies can foster inclusive sustainable development and advance women's empowerment on the path to EU accession.

REFERENCES

Air Quality Guidelines, Global Update. (2005). Particulate matter, ozone, nitrogen dioxide and sulfur dioxide. World Health Organization, Regional Office for Europe. http://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/air-quality/publications/pre2009/air-quality-guidelines.-global-update-2005.-particulate-matter,-ozone,-nitrogen-dioxide-and-sulfur-dioxide

Air Quality Standards.. European Commission. http://ec.europa.eu/environment/air/quality/standards.htm

AirQ+ tool. (n.d.). AirQ+ software tool for health risk assessment of air pollution. World Health Organization, Regional Office for Europe. http://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/air-quality/activities/airq-software-tool-for-health-risk-assessment-of-air-pollution

Clean Air Fund. (2023). The unequal impact of air pollution on women. https://www.cleanairfund.org/news-item/impact-of-air-pollution-on-women

Directive (EU) 2024/2881 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on ambient air quality and cleaner air for Europe (recast). Official Journal of the European Union, L, 2024/2881. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202402881

European Commission. (2024). Air Quality – Revision of EU rules. https://environment.ec.europa.eu/topics/air/air-quality/revision-ambient-air-quality-directives_en

European Environment Agency. (2025). Air quality status report 2025: Benchmark analysis against the standards in the revised directive (EU) 2024/2881. https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/air-quality-status-report-2025/benchmark-analysis-against-the-standards-in-the-revised-directive-eu-2024-2881

Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME). (2023). GBD Compare Data Visualization. Seattle, WA: IHME, University of Washington. http://vizhub.healthdata.org/gbd-compare

Premti, D. (2025). The importance of identifying dust sources in urban areas: HYSPLIT analysis and PM2.5 measurements. E3S Web of Conferences, 669, Article 07004. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202566907004

Premti, D., Hajdini, G., Malollari, I., Ylli, F., Kurti, L., Zorba, P., Manaj, H., & Çela, G. (2024). Unveiling the dynamics of PM2.5: A synergistic approach combining low-volume sampling and meteorological monitoring. Albanian Journal of Natural and Technical Sciences, 61, 39–50.

Shaddick, G., Thomas, M. L., Green, A., Brauer, M., van Donkelaar, A., Burnett, R., & Cohen, A. (2016). Data Integration Model for Air Quality: A Hierarchical Approach to the Global Estimation of Exposures to Ambient Air Pollution. arXiv preprint arXiv:1609.00141. https://arxiv.org/abs/1609.00141

UN Women & Government of Albania. (2026). Albania's National Adaptation Plan – Gender Action Plan (2026–2036). https://www.undp.org/albania/publications/albanias-national-adaptation-plan-gender-action-plan-2026-2036

World Health Organization. (2022). Ambient (outdoor) air pollution. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health

Zoï Environment Network. (2022). Air pollution in the Western Balkans. https://zoinet.org/wp-content/uploads/2022/02/Pollution-Balkans-EN2.pdf

THE IMPACT OF NOMOPHOBIA ON BRAIN FOG: MEDIATING ROLE OF QUALITY OF SLEEP AMONG YOUNG NOVICE DRIVERS

Ramiza Zia
Department of Psychology, Rawalpindi Women University

Assistant Professor Anam Khan
Rawalpindi Women University

Umm Eman Syed
Rawalpindi Women University

ABSTRACT

The present study examined the impact of nomophobia on brain fog with the mediating role of quality of sleep among young novice drivers. The study utilized the correlational, cross sectional survey research design to achieve research objectives and goals. The purposive sampling technique was used to collect the sample of young novice drivers from different organizations and universities in Rawalpindi and Islamabad. The sample consisted of *N*= 200 young novice drivers with the age range of 18-25 years. Instruments used to collect data included Nomophobia Questionnaire-NMPQ (Yildirim & Correia, 2015), Brain Fog Scale – BFS (Debowska et al., 2023), and Sleep Quality Scale (Shin et al., 2006). Correlation, regression, and mediation analyses were performed to explore the relationship between the study variables. Additionally, *t*-tests and ANOVA were applied to study the effect of demographics on the study variables. Correlation analyses reported that nomophobia was significantly and positively related to brain fog. Further, nomophobia was positively related to poor quality of sleep and poor quality of sleep was also positively related to brain fog. The mediation analyses showed that the quality of sleep mediated the relationship between nomophobia and brain fog. Results indicated that those drivers who sleep for 9-12 hours experienced more brain fog. Results also indicated that brain fog and poor quality of sleep were positive predictors of number of accidents during driving. Implications of the present study along with its limitations were discussed and recommendations or future research were suggested.

Keywords: nomophobia, brain fog, quality of sleep, young novice drivers

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

FEMINIST TRANSLATION AND THE IN/VISIBILITY DEBATE

Narjes Asgari Vartooni
University of Isfahan

Dr. Mahmoud Afrouz
University of Isfahan

Abstract
Feminist translation is not simply a matter of moving words across languages. It is a process that is characterized by challenging the powers that be, challenging invisibility, and taking decisions that support feminist goals of gender justice. This paper seeks to account for the transformation of feminist translation as a strategy that extended from disruptive marks on the text to activism, including the wider world of translation today. Initially, feminist translators were involved in the exercise of disrupting the text, which they achieved by inserting footnotes, revising texts, or replacing pronouns to give prominence to the voices of women while denouncing the use of male-centered text. This was a deliberate disruption of the ideal of the invisible translator. The disruptive marks were intended to challenge the ideology of the translator. The activism of feminist translators today is not limited to the text per se; rather, they are engaged in activism at the workplace, challenging invisibility, and disrupting the powers that be. They are not simply translators; rather, they are engaged in the exercise of building communities, mentoring emerging translators who are more likely to experience marginalization, or challenging the question of whose story needs to be translated. This paper does this journey without focusing on any particular language combination, but rather looks at the underlying principles that link early-interventionist work to the present day activism of the many: the assumption that translation is never neutral, that choices are always of political import, and that translators are capable of shaping the words we use for the sake of equality. This journey of evolution helps readers understand that feminist translation is not a method to achieve particular aims, but rather an approach that tries to tap into translators' awareness of the interests that their translations serve. The question is, of course, what these interests are – and how the answer to this question helps shape the world, both within the text itself and far beyond.
Keywords: feminist translation, interventionist strategies, translator visibility, translation activism

1. Introduction

Translation has been regarded as a service that should finally disappear. The ideal translator is a translator who shines nowhere in particular, i.e., a translator of whose work there is no evidence. His or her product should look as though it were always there in the target language, rather than being a recent creation. This topic of invisibility has perhaps been most appealing to professional translators, for whom smooth, unostentatious translations are the only kind worth attempting. However, invisibility has been a difficulty for feminist translators because, if the translator is to disappear completely, so are his or her decisions.

Feminist translation arose as a direct reaction against such an ideal, for feminist translators argued that assuming the guise of neutrality actually supported the status quo, which was perhaps a masculine, hierarchical ordering of the world. Feminist translators made their presence felt. Feminist translators wrote footnotes explaining their work. Feminist translators substituted inclusive language for the generic pronoun "he." Feminist translators emphasized women's voices that had been attenuated in the original text.

Feminist translators sometimes went so far as to add to the text in order to correct the imbalances they detected in the originals. This was not done lightly. It was a political act.
This paper traces the evolution of these strategies over time. The early phase focused on what we might call textual activism-visible, at times provocative, changes made directly to translated texts. Translators took the page itself as a battlefield where language patterns reinforcing gender inequality could be confronted and reshaped. But as years passed, many feminist translators came to understand that text-by-text change, though essential, was insufficient. The systems surrounding translation must also be tackled: who receives contracts, who gets published, whose stories are considered worth translating, how translators are paid, how they are treated. Activism began to stretch beyond text into professional practice, community building, and structural advocacy.
Today, feminist translation work often doesn't resemble those early interventionist gestures: you may not often see footnotes or rewriting. You see translators saying no to projects that exploit their labor, forming collectives that share resources, or making intentional choices to seek out texts of women and non-binary writers who have been ignored or gone missing. The activism has broadened, but its core is consistent: a refusal to treat translation as politically innocent.
This paper explores that continuity and change. It shows how feminist translation has grown from a set of textual strategies into a wider ethical stance—one that connects word choices on the page with justice in the world beyond it.

2. Theoretical Issues

Some translation scholars believe that translation is unfeasible since all or most words have various meanings in various language, i.e. all lexical items are culture-bound and no two syntactic systems are identical. While Goethe (1813, as cited in Newmark 1981: 18) asserts that translation is impracticable, Showerman (1916) takes translation as a sin and Eastman (1959) mentions that “almost all translations are bad” (cited in Miremadi 1993, 33). There are, however, other theorists who take the middle ground. Newmark (1988: 73), for instance, considers everything translatable, but “up to a point”. Nida (1964) considers translation problems essentially as the challenge of finding equivalent words. As Pym (2025) points out, “the problems of translating a text do not have clear, simple solutions”; they need “interpretation” (p. 1).
At the heart of feminist translation lies the deceptively simple yet powerful idea: language is never neutral. The words we use, the structures we observe, the voices we amplify-all these carry traces of power. It has long been the case that male-centered language has been treated as the universal. Phrases such as "mankind" or using "he" as a default pronoun might seem small, yet they reinforce a world where men are the norm and women an exception. Translation, when done in unawareness, can easily reproduce these patterns across languages. A translator might carry over a male default from one language into another, not out of malice but because it feels "natural." That feeling of naturalness is precisely what feminist translation questions.
This questioning rests on another key principle: the translator is not a passive channel. Translators make countless decisions, even in seemingly straightforward texts. Which synonym to choose? How to handle a culturally specific reference? Whether to smooth over ambiguity or preserve it? Each decision reflects values, even when the translator isn't fully aware of them. Feminist translation brings these values into the light. It asks translators to consider how their choices might reinforce or challenge gender hierarchies. Yet again: this does not mean there is only one "feminist" way to translate any given text.

Rather, it means to develop awareness about how language and power interact, and to take responsibility for the effects of one's work.

Early feminist translation theory found visibility to be a promising approach. Rather than shrouding their work in invisibility, translators worked to render their work visible. This involved, for example, translating their own work with signature inclusion. They addressed readers from the beginning of the text, shaping the work into a discussion of the process of translation. They utilized the footnotes for more than merely explanation, laying out information to illuminate sexism embedded within the text, or to foster awareness of the work of translation itself. This visibility of the translator's work had a number of functions. Firstly, it celebrated the translator's work as creative and intellectual. Second, visibility raised the reader's awareness of the process of translation. Third, it challenged the relationship between translator and text from one of subservience to one of discussion.

Another significant concept they considered was supplementing. In this case, the translators considered the use of supplementary information not found in the original text, such as further context about a female character in the story or a brief history about a female writer the target audience had never previously known or minor text changes to address issues of gender equity. While such translation practices were criticized by various translators as unethical, as they argued translation should involve a faithful replication of the text, the feminist translators countered their argument by stating that faithful translation had also meant faithful replication of patriarchal ideologies.

Over time, these textual strategies were connecting up with bigger questions about the translation field as a whole. Who becomes a translator? Who translates prestigious texts? And whose translations are recognized? The research revealed that while women comprise a significant percentage of translators, in many countries, they were concentrated in less lucrative areas like technical translation. Men were far more likely to hold jobs translating literary "classics" or winning major awards. This appeared to indicate that gender inequality was not just a textual issue; the whole translation field was implicated. Feminist translation studies were extending into these areas. The questions were no longer simply: How do I intervene in a text? They were expanding to: How do I support the creation of a more equitable translation field?

This growth hadn't discarded the textual work. Rather, it had situated it as part of a larger ethical framework. Modifying the pronouns in a novel is significant. So is lobbying for equitable contracts. Elevating the visibility of a female writer is important. So is mentoring young translators from minority groups. The theory had shifted to view both as constituent elements of one whole: the pursuit of gender equality through translation practice in all its aspects.

One other theoretical point to consider is the question of agency. Feminist translation theory repudiates the notion that the translator is merely a servant or client of a text. There are restrictions, certainly—in terms of costs and deadlines, perhaps in the views of a publisher or editor. But even under those restrictions, there are decisions to be made, and deciding where and when and how you can act is what agency is all about. This might entail a particular decision about a text, or forgoing a translation because it's against your ethics, or combining with others to force a necessary change in the field as a whole. Feminist translation assumes the translator does have this kind of agency, and should be responsible for it in turn.

3. Method

The general design of the study is descriptive and based on library research. It critically analyzes the issue from various perspectives.

4. Discussion

There's not an absolute disconnect from interventionist texts to contemporary activism; rather, it's an expanding circle. With earlier strategies, translators worked intensively on the page that was translated. A translator might encounter text that spoke only of women in relation to men—"wife of," "daughter of," etc., and resolve to retranslate that so that women appeared independently. Similarly, they might find text that spoke only of men for professions and make a conscious effort to include women as well. This kind of intervention was often startling to the reader, who was accustomed to a completely seamless translation. That was part of the goal, however.

One frequent intervention involved pronouns. Where an English text used "he" generically, a feminist translator might use "she" and "he" in alternation, employ "they," or rephrase to avoid the pronoun altogether. This was not mechanical replacement. It called for consideration of rhythm, clarity, and how the change would strike the reader. Sometimes the intervention elicited complaints-"You altered the author's words!"-which in turn became an opportunity to debate why the original choice was politically consequential. The footnote was a small classroom compressed into the text.

Another strategy was amplifying silenced voices. A translator working on a historical text might notice that women appearing in the narrative are given little depth or agency. In translation, they might subtly strengthen those characters' dialogue or actions-not inventing new plot points, but refusing to further diminish what was already marginal. When they were translating an anthology, they might advocate including more female authors, even if the selection was originally male-heavy. Such choices treated translation as curation, rather than conversion.

As translators began to apply these textual interventions, they realized they had a problem. Changing pronouns didn't alter publishers' tendency to publish men. Writing footnotes to address gender didn't address issues such as poor pay and overwork for translators themselves, especially women. The activism felt incomplete if it didn't extend beyond the text itself.

Today, the activism in feminist translation can happen on many levels simultaneously. For instance, consider the translator of a contemporary novel by a woman writer from a minority group. The translation process as a text could be concerned with issues of maintaining the voice of the writer without fetishizing it. But the activism beyond the text could be about negotiating translations contracts that ensure the translator is properly compensated and the writer receives royalties on her work. The activism could also be about writing an excellent introduction to the text without speaking over the writer. The activism could be about going out of their way to promote other translators from similar backgrounds for future projects. The text is now not just a site of translation and the struggle for the woman writer's voice; there is now a variety of activity beyond just translation.

Community building has become one of the most fundamental activism genres. Online open spaces, collectives, and informal networks enable feminist translators to share experiences, warn each other against unfair clients, exchange strategies for handling difficult texts, offer emotional support in what can often be an alienating profession. This mutual aid is not peripheral to translation work but rather part of the feminist practice. It recognizes that individual translators are stronger when connected and that systemic change often starts with people supporting each other day-to-day.

Mentorship represents yet another key area. Experienced feminist translators increasingly make space for newcomers, especially those facing multiple forms of marginalization. This might involve co-translating a first project, taking the time to review drafts with care, or merely making introductions within the profession.

Mentorship contravenes the competitive model under which other translators are treated as rivals. Rather, it builds a culture where success isn't zero-sum, and where lifting up others doesn't diminish your standing.

Another aspect, the advocacy within the workplace, also plays an important role. "Feminist translators resist unrealistic deadlines, which undermine the quality and well-being of the translations. We, as a matter of course, question rates that are not commensurate with the skills involved, theлаваР expectation that 'translators' – and particularly women – should be endlessly flexible." Although not dramatic, "it is also about saying 'no' to a contract that comes with impossible terms, or explaining why we will not deliver the translation on time."

Perhaps most importantly, modern feminist translation poses larger questions about the practice of selection itself. Who are we translating stories about? Whose voices are crossing borders and whose remain locked within them? More translators now understand that the question of what to translate is as politicized as that of how to translate, and actively seeking out women, non-binary people, and writers from underrepresented communities can be an active form of activism before translation even begins.

This broader perspective does not abandon the early interventionist approaches outright. Footnotes, visible rewording, and textual supplements still have a place. But now they are part of a wider band of tactics, all of which share a common purpose: the promotion of gender justice through translation. The activation has been broadened out from the page, recognizing the inextricability of language and social transformation. You cannot do one without the other.

5. Conclusion

Feminist translation emerged as a positive beginning, a beginning of refusal. It was a refusal to disappear, to prioritize neutrality, and to treat texts as sacred and untouchable. These early translators made radical decisions on the page, altering pronouns, offering commentary, and amplifying female voices, because they recognized the fundamental reality-modifying power of words. These early feminist translation decisions were necessary and powerful. They were necessary because they offered translation, translation processes, as an act of resistance.

Yet, as the movement grew and matured, its focus expanded. Members recognized that their work on individual texts, while worthwhile, wouldn't address the underlying systems that relegated voice or voices to a position of marginalization within society in the first place. The activist work continued, this time addressing issues such as translators, translators' networks, translators' research, and translators' relations with their system of work. This expansion should not be viewed as a belittling of translators' work, for it acknowledges the context within which a text lives.

Contemporary feminist translation practice carries many values within it. It thinks about the pronouns on the page and the pay in the contract. It thinks about the translation of a sentence and the translation of the translator themselves. It thinks about retrieving the unknown women writer and helping the unknown young translator navigate the roadblocks. Yet, these are not disparate ideas. They come out of one central idea: translation is never innocent; it always makes a difference.

This awareness, in turn, encourages all translators, not just those calling themselves feminists, to think about what they do: What are your habitual habits of repetition, never thinking about them? Whose interests are you serving? Where do you have some freedom to choose otherwise? Such questions are difficult to answer definitively. But they are worth raising, for they turn translation into an ethical, not just a technical, endeavor.

The evolution of the path from interventionist texts to contemporary activism is a demonstration of how feminism in translation is a living process and does not remain static. It changes as per new requirements and always remains committed to essential values such as 'visibility' instead of 'invisibility,' 'responsibility' instead of 'neutrality,' and 'connection' instead of 'isolation.' It also keeps in view the role of translators, who are not passive agents in the process but stakeholders playing a crucial role in 'reinforcing or undermining hierarchies.'

Looking ahead, the field of feminist translation will probably continue its evolution. Digital technology, the shifting landscape of publishing, and the global movements for justice will create fresh challenges and opportunities. Yet the basic idea continues to be relevant: translations, like the way we view the world, are connected. By translating with a view to gender, power, and justice, we are not only not simply moving words, but helping to create worlds – possible ones, at least.

That process occurs in footnotes and contracts, individual drafting and collective organizing, the selection of words and the rejection of others. It is a messy and ongoing process, and a deeply human one. And it is important—not because the process of translation per se is one of great societal import, but because all processes of meaning-making either reinforce inequality or permit it to persist. Indeed, feminist translation seeks to do the former and avoid the latter. It does so as a repeated process. Finally, the authors (as non-native English speakers) acknowledge the use of LLMs for linguistic assistance and enhancement in the preparation of the manuscript.

References

Miremadi, A. 1993. *Theories of translation and interpretation.* Ghom: *Mehr Press.*

Newmark, P. 1981. *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon Press.

Newmark, P. 1988. *A textbook of translation.* New York: Prentice Hall.

Nida, E. A. 1964. Towards a science of translation. Leiden: E. J. Brill.

Pym, A. 2025. *Risk management in translation*. Cambridge: Cambridge University Press.

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

WOMEN'S SPORT: THE SCIENCE OF BUILDING SUSTAINABLE FITNESS HABITS WITHOUT INJURY

Narjes Asgari Vatooni
University of Isfahan

Abstract
One of the greatest challenges facing public health is the high dropout and injury rates experienced by novice exercisers. We notice that many enthusiasts eager to start their fitness journeys drop out and do not persevere with their programs; this presentation attempts to address this challenge by synthesizing and drawing from behavioral science, motor learning theory, and exercise physiology. We would contend that the traditional and oft-repeated "go hard or go home" approach is, at best, flawed, especially when it comes to novice or beginner exercisers. We will contend that long-term success begins, as it were, with going soft, especially in the case of women's sport. We identify the psychological components related to learning habits, including cue-routine-reward learning and self-efficacy theories. We will also apply a related physiological theory regarding tissue tolerance, which explains why tendons, ligaments, and bones adjust more slowly than the cardiovascular system to create a type of "window" for injury among beginners. This presentation combines these theories to demonstrate how overzealous programming breaks psychological and biological readiness principles to lead to failure. We will mainly focus on the practical applications. We will consider what the health professional or coach must know to create "minimum viable dose" objectives, develop an autoregulated progress system, promote pain-free movement exposures, and arrange the environment to enhance success. The goal of the present study is to provide the health professional and coach with a scientific blueprint to assure that the beginner does not only begin to exercise but continues to do so in a safe fashion to become a lifelong exercise individual.
Keywords: Habit Formation, Injury Prevention, Self-Efficacy, Novice Exercisers, Behavior Change.

1. Introduction

Every year, millions of people resolve to "get in shape." They buy new running shoes, find the latest fitness app, and walk through the doors of the gym aglow with determination. The statistics, however, demonstrate that the vast majority fail to continue. Instead, they quit in the first six months. Those who still persist will inevitably encounter an injury—a knee that won't quit, a shoulder that doesn't feel right. The process is frustrating because it reinforces the idea that exercise is inevitably painful and completely unsustainable. This cycle of start-stop-start is the core of the societal epidemic. It is the direct result of the faulty principles used to teach the beginner.

What follows is a call to propose a new paradigm in what it means to be a novice exerciser. The first goal of the early phase of exercise must not be fat reduction, muscle accumulation, or athletic performance. The first goal must be the creation of a healthy, positive exercise habit. Health and fitness are long-term products of decades-long habits, not short-term products of weeks-long intensity. As such, the science of transitioning an individual from the couch to a healthier exercise habit must be an integration of two scientific domains: behavioral psychology and exercise physiology.

The theoretical aspects of forming habits and the various pitfalls that result in drop-outs will be discussed. This will be followed by the physiological state and reality of a deconditioned body as it tries to adapt to exercise, thereby illustrating why new individuals are at a high risk of injury despite the low intensity. From the discussion of these approaches, it is possible to create a road map that ensures the creation of habits that will result in enjoyable exercises that translate into the long-term, as opposed to viewing them as long-timers.

2. Theoretical Issues and Literature Review

Building an injury-free, sustainable fitness habit needs an understanding of the rules for both behavior change and biological adaptation. Fail in one domain and failure becomes certain overall.

The Psychology of Habit Formation and Self-Efficacy Lasting behavior change is less about willpower and more about engineering automaticity. The habit loop model, popularized by Duhigg (2012), describes a three-part process-a cue-time of day, location-a routine-the exercise-and a reward-feeling of accomplishment, endorphin release. For a novice, the reward must be salient and positive. Pain, exhaustion, shame associated with the routine, the loop fails to form. Central to this is the concept of self-efficacy which is defined by psychologist Bandura (1997) as one's belief in their ability to succeed in specific situations. Bandura (1997) states, level of motivation of people, affective states and actions are based mainly on what they believe than on what is objectively or impartially true. An injury or a brutally hard session destroys self-efficacy.

Physiology of Deconditioning and Tissue Tolerance: The novice exercise participant is not simply an untrained athlete but an individual whose body systems exist in a detrained state of homeostasis. Thus, though there may be a quite rapid improvement with respect to cardiovascular fitness, an improvement which may be quite marked over time, there remains a critical contrast involved with respect to an individual's tendons, ligaments, bones, and fascia, as these respond to deconditioning at a much slower rate. In terms of exercise physiology, we can assert that strengthening tendons requires progressive overload built on consistent, long-term loading rather than sudden increases—this reflects how tendons actually adapt to exercise. Tendons, similar to “other forms of fibrous connective tissue such as bone and ligaments, adapt to their loading state” (Baar 2017: 8). To this effect, an exercise participant may attempt to push running distances or weight lifted as their cardiovascular system adapts.

The Cognitive-Behavioral Model of Fear Avoidance: Injury is not only a physical event; it has powerful psychological consequences. The Fear-Avoidance Model describes how pain may lead to fear of movement (kinesiophobia), which leads to avoidance of activity, resulting in physical deconditioning, which in turn increases vulnerability to further pain. Vlaeyen and Linton (2000) make it very clear that disastrous thinking about pain is a key driver of this disabling cycle. To a novice, a minor injury can be catastrophic to their nascent fitness identity, causing them to abandon the exercise altogether rather than modify it.

Motor Learning: The Challenge Point Framework The cognitive learning of a movement skill such as a squat or lunge is a complex cognitive task. The Challenge Point Framework, as postulated by Guadagnoli and Lee (2004), implies that the task difficulty and the individual's level of skill have to be made equivalent for effective learning to take place. When the difficulty of the task is low, i.e., when the task becomes "boring," no learning will take place. Similarly, when the task difficulty exceeds the individual's proficiency level, the individual becomes frustrated, leading to aberrant movement patterns as a way of surviving the task. A novice individual asked to perform complex movement tasks, such as squats or lunges, when tired, will be well above the challenge point and consequently place themselves at risk of injury.

The Principle of Autoregulation vs. Prescriptive Overload: The traditional approach to a linear progression is to have a set rate of overload or volume each week. Autoregulation is another system by which one can adjust their training dose daily according to objective or subjective measures. Though autoregulation is heavily applied during strength sports, it is useful as a principle for a novice athlete. As discussed by various coaches, it is useful to employ tools like Rating of Perceived Exertion (RPE) or session velocity to allow a novice to push hard when feeling good during sessions while easing off when feeling bad, listening to their body instead of promoting fatigue that potentially heralds injury.

Thus, to summarize, the theoretical landscape demonstrates a close interrelationship. The beginner requires positive behavioral reinforcement strategies (psychology), but at the same time needs to keep in mind the slow adaptations of tissues (physiology). The beginner needs to build up confidence by mastering elementary skills (motor learning), yet at the same time try to avoid fear and pain (pain science).

3. Method

The design of the study is generally descriptive and theoretical. It is based on library research and critically analyzes the issue from various perspectives.

4. Results and Discussion

Translated through an integrated theory, the real-world goal of building a consistent exerciser brings into sharp view several clear, non-negotiable principles. These principles run sharply against the popular mainstream fitness culture but are highly imperative for sustainable success.

The first principle is the "Minimum Effective Dose" for habit formation. The point of the first 4-8 weeks is not fitness; the point is ritualization. The objective is to make the exercise cue-routine-reward loop so effortless and pleasant that it becomes automatic. This could be a 10-minute walk three times a week. It could be five minutes of bodyweight exercises. The dose is small and unnecessary; it is too small to cause any significant discomfort or require any significant willpower. The reward is the simple satisfaction that comes from "checking the box." The success metric is not the amount of exercise achieved; it is the compliance itself. This is the basis of self-efficacy: "I am a type of person who exercises regularly." Only after the construction of self is the dose gradually increased. Most fitness programs get it wrong by starting with the maximum tolerable dose. The maximum tolerable dose can only be maintained for a short period before it becomes aversive.

The second principle is "Movement Quality as the Non-Negotiable Metric." Typically, the weight hung on the bar, the speed at which one is running on the treadmill, or the repetitions for one's weightlifting workout is of lesser or secondary concern in the novice stage. What is of primary concern is the metric around which pain-free range of motion, control, and depth of breathing shall revolve. It is here that a law of motor learning is implemented as the challenge point is kept appropriate for the task at hand. It may be the performance of a goblet squat to a box for the purpose of understanding and implementing proper depth of squat while maintaining a corresponding spinal rating of zero. "Owning" the motor pattern has the effect of building the foundational skill, connecting the appropriate connective tissue through its intended range of motion, and generating body awareness and confidence (fear-avoidance-related factors). Likewise, the progression of weight can only be improved if there is flawless movement with the current weight.

The third principle is "Autoregulation through Subjective Listening." The beginner must be taught to become a student of his body. This includes the following: the need to use a scale from 1 to 10 to rate perceived exertion and to always shoot for a scale of 5 and 7 most days, not 9 to 10. It involves the need to have a "green, yellow, red" system. If the day is green, meaning you're feeling great, then opt to go out and perform your sessions. If the day is labeled yellow, meaning you are feeling extremely tired and stressed, then you need to reduce your intensity by 20 to 30 percent. If the day is marked by the color red, meaning you are feeling sickly, in pain, and extremely exhausted, then you'd better go out and take a walk rather than perform your sessions. This directly and clearly incorporates the theory of autoregulation. In addition to this, it takes advantage of the slower ability to recover from a beginner's point of view.

The fourth principle is "Structuring the Environment for Frictionless Action." This principle says that decreasing friction increases the probability for action. What this means to the novice is to set up workout clothes to be worn the following day, to choose a gym that happens to be on the route to work, or to schedule workouts as though they were non-delegatable tasks to be completed. This means the opposite for resting behavior as well, by having a place where stretches can be relaxed and by preparing snacks for after exercise.

The discussion of all these principles ultimately leads to a major change in the philosophy of the coach/trainer for the beginner/pupil. The coach/trainer is no longer the drill sergeant type but rather the catalyst to positive experiences and the teacher to self-competence. The goal is no longer defined by running the mile in week four at a better pace than the prior week, although that would be great too. The goal is defined by the person being able to run in week twelve, and they are not hurting and they are enjoying the experience.

This approach has a direct impact on the two main causes of dropout: lack of results, by guaranteeing consistent and safe progress, and pain/injury, by giving importance to tissue tolerance and quality of movement. It builds what psychologists call intrinsic motivation-the desire to engage in the behavior for its own sake, for the feeling of competence and autonomy it provides. It's the engine of long-term consistency.

4. Conclusion

Perhaps there is no more powerful health science intervention than guiding an individual from a sedentary life to one of consistent, active living. Yet, it is fraught with biological and psychological pitfalls in every direction. This paper has contended that success necessitates an integrated approach-a respect for the science of both behavior and the body.

The image of intense, prescriptive, instruction-based training for new exercisers is, arguably, a recipe for disaster. It ignores the slow adaptation of connective tissues, overstimulates the unfolding of motor skills, and makes the entire process an aversive, painful experience that attacks self-efficacy. Instead, the model based on habit loops, mastery of movement quality, autoregulation, and environmental design provides a scientifically proven roadmap for sustainability.

The end result is a gentler, smarter, more effective onboarding process that values consistency over intensity, skill over load, self-awareness over prescription. It prioritizes the development of a positive injury-free exercise identity with the goal that individuals will cross the bridge from the couch, not to a short-term challenge, but to a lifetime of exercise. The fittest person is not the one who works the hardest today; the fittest person is the one who is still working hard, and who is still working hard with an enthusiasm that still exists ten years down the road. Ultimately, the foundation for that begins with that first step. Finally, the author (as a non-native English speaker) acknowledges the use of LLMs for linguistic assistance and enhancement in the preparation of the manuscript.

References

Baar, K. (2017). Minimizing injury and maximizing return to play: Lessons from engineered ligaments. *Sports Medicine*, 47(1), 5–11. https://doi.org/10.1007/s40279-017-0719-x

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W.H. Freeman.

Duhigg, C. (2012). *The power of habit: Why we do what we do in life and business*. Random House.

Guadagnoli, M. A., & Lee, T. D. (2004). Challenge point: A framework for conceptualizing the effects of various practice conditions in motor learning. *Journal of Motor Behavior*, 36(2), 212–224. https://doi.org/10.3200/JMBR.36.2.212-224

Vlaeyen, J. W. S., & Linton, S. J. (2000). Fear-avoidance and its consequences in chronic musculoskeletal pain: A state of the art. *Pain*, 85(3), 317–332. https://doi.org/10.1016/S0304-3959(99)00242-0

WORLD WOMEN STUDIES CONFERENCE-IX
March 6-8, 2026 / Baku, Azerbaijan
WEB: https://www.worldwomenconference.org/
E-MAIL: info@worldwomenconference.org

FEMINIST TRANSLATION STRATEGIES: FROM INTERVENTIONIST TEXTS TO CONTEMPORARY ACTIVISM

Fatemeh Aghakhani Chegeni
Translation Studies, University of Isfahan

Narjes Asgari Vartooni
Translation Studies, University of Isfahan

Associate Professor Dr. Mahmoud Afrouz
University of Isfahan

Abstract
Feminist translation is more than just substituting words from one language to another. Feminist translation is political and cultural action in its own right. The current paper considers the evolution of feminist translation from an instrument applied within texts to correct sexist language to a broader form of activism that links to broader social movements. Initially, feminist translators mainly worked on making changes at the page level. Feminist translators viewed language as a patriarchal device, which refers to a system supporting male power. They made an effort at correcting issues of gender on paper. They did this by inventing new words, modifying old words, and making their translation visible. It was their intention to correct bias in original texts and women's experiences. This work was usually confined to academia and literary works. Today, feminist translation is expanding. What now passes as feminist translation is part of a larger activism: translators taking on pressing social topics such as reproductive rights, gender violence, and LGBTQ+ advocacy through the translation of protest signs, social media campaigns, and community safety guides. It is not just about the text; it's about the action the text is supporting. The translator becomes an activist who helps movements cross over the barrier of languages and resounds with more people. This paper traces this journey. It shows how feminist translation moved from focusing on intervention inside a text to working as activism in the world. While the core idea-translation can challenge power and fight inequality-remains, the methods and scope have grown to meet new challenges. Through an understanding of this shift, it will be possible to see clearly the power of translation in fighting for a more just society.
Keywords: Feminist Translation, Language Activism, Gender Politics, Translational Intervention

1. Introduction

Some translation scholars believe that translation is unachievable since all or most words have various meanings in various language, i.e. all lexical items are culture-bound and no two syntactic systems are identical. While Goethe (1813, as cited in Newmark 1981: 18) asserts that translation is impracticable, Showerman (1916) takes translation as a sin and Eastman (1959) mentions that "almost all translations are bad" (cited in Miremadi 1993, 33). There are, however, other theorists who take the middle ground. Newmark (1988: 73), for instance, considers everything translatable, but "up to a point".

Nida (1964) considers translation problems essentially as the challenge of finding equivalent words. As Pym (2025) points out, "the problems of translating a text do not have clear, simple solutions"; they need "interpretation" (p. 1). Afrouz and Asgari Vartooni (2025a) define "a good translator trainer" as someone "who knows what 'good translation' means and possesses enough theoretical knowledge and practical experience in the field" (p. 1010).

Cultural references pose great challenges since they encompass “foods, games, or family traditions which feel typical in the homeland and the source culture, but seem odd when sought in a different culture” (Aghakhani Chegeni et al, 2025: 119).

In general, however, translation is seen as no more than finding matching words. People think a translator should be invisible, like a clear window through which the original text can be seen without change. But this view ignores a basic truth: language is never neutral. Every word we choose carries weight, history, and bias. Translation by feminists starts from this very point. It openly states that translation is a political act, especially when dealing with issues of gender and power.

This paper traces the trajectory of feminist translation, from a bold practice within literature and academia to one that declares war on sexist language. Early feminist translators literally changed texts, often by using notes and neologisms to make women visible in the text. So groundbreaking, yet their work most often remained within the covers of a book.

Today, we see a major shift. The energy and ideals of feminist translation are now prominent features in the streets and our virtual world. We move away from a translation goal like intervening in a published novel or theory. We move towards a vital part of the activism of today. The feminist translators are now engaging with activism groups, providing vital translation for emergency materials used by survival victims, and helping global movements communicate with local movements. The ideal has clearly shifted from correcting a text to energizing an effort.

The next sections will start with a discussion of the underlying theoretical concepts, which were used as the foundation for early feminist translations, followed by a description of the most important strategies employed in interventionist translated works, and then a discussion on the transformation and application of these strategies in contemporary activism, highlighting the dynamic nature of feminist translation as a mode for activism and change.

2. Literature review

In order to comprehend feminist translation, it is imperative to comprehend its foundation. This is founded upon a few primary notions concerning language, power, and identity.

First, there is patriarchal language. This is the belief that our languages, such as English, have been greatly influenced by patriarchal societies over the centuries. This influence is often not immediately apparent. It can be seen in the assumption that “he” refers universally. It can be seen in the use of words such as “chairman,” in the use of words that label women in certain negative ways but have no equivalent word that labels men in the same manner. Feminist theory suggests that this language is not simply a part of a sexist society but helps keep the society in that position. By constantly making women marginal in language, they become accustomed to the idea that this is the natural order of things.

Second, feminist translation challenges the myth of the invisible translator. The traditional rule in translation was "faithfulness." The translator was supposed to be a silent servant of the original author's words. But feminist translators asked: faithful to what? If the original text is full of sexist language, being "faithful" means reproducing that sexism. They argued this was not ethical. Instead, they proposed that the translator must take responsibility. The translator is not a machine; they are a reader and a writer with their own ethical beliefs. Therefore, they have the right-even the duty-to intervene when the text promotes inequality.

Which leads to the third idea: translation as rewriting. For feminist translators, translation was a creative and critical act altogether. This is not just about transferring contents across languages but rewriting them for a different purpose. That purpose would be nothing other than undermining patriarchal values and creating a language that could rightly express women's lives and points of view.

In this light, a translation could be "more faithful" to the objective of gender equality by being "less faithful" to the exact words of a sexist original text.
Finally, there is the link between language and identity. If language underpins our view of the way the world is, then if, as is so often the case, we are described in exclusively masculine or negative terms, it undermines our sense of self. And it is this sense of self that feminist translation seeks to restore by inventing and using unsexist language, so that a new world of language is possible, a language that values everyone as equal. It is the battle for symbolic power, i.e., the power to name oneself and one's own experiences.
These are purely theoretical issues that created a tremendous justification for feminist translators. They shifted the translation process from a technical process to a cultural activism movement. The site of their activism was the text.

4. Discussion

4.1. Interventionist Strategies in Text

In the early work of feminist translation, theory was put into practice through evident textual strategies. As such, these referred to actual techniques used on the page of the original text itself and which directly confronted that text. The main idea was for the feminist translation intervention of the translator to be evident and undeniable.
A key approach was neutralization and correction in terms of sexist expressions. For example, in an original text, “man,” or “mankind,” might refer to the entire gender all at once. In a translation, this might simply be changed to “humanity,” “people,” “humans.” Job titles like “fireman” transform into “firefighter.” That may appear rather mundane today, but was actually a revolution in thinking at the time. It didn’t tolerate the idea of all humanity being represented as male.
Another major strategy employed was experimenting with language. This was done in cases where a neutral word did not already exist. The classic example with English language usage has been with the pronoun used to call all humans—that of “he.” Feminist writers and translators had experimented with this even before “they” emerged as a standard singular pronoun. Suggestions ranged from using “she or he,” using alternating “she” and “he” within a sentence or text, and even coming up with words such as “s/he.” Some may have been awkward sounding, but the intent behind them remained very important.
The most striking of these strategies was perhaps the translation’s self-presentation. As a general rule, a translation must never have a “translator’s note.” It couldn’t. The feminist translators violated this taboo. They wrote introductions, notes, and even embedded remarks within the text to describe their decisions. The translator might insert a note like this:
The original author uses the word ‘hysterical,’ a word traditionally used to question women’s feelings. I chose to translate this word into ‘deeply distressed.’ Why? To convey that a word of common sexist usage need not later on carry with it such connotations.
This strategy had a double effect. Not only did it allow the reader to understand about sexism in words, but also it boldly declared that something had happened here—the translation was a dialogue and perhaps even a struggle with the original, rather than a simple obedience to it.
Finally, there was the strategy of drawing attention to what was missing. For example, if a text deals with “great writers,” but several of the writers discussed are male, a feminist translator’s preface might remark on the fact that none of the writers discussed are women.
These strategies were very powerful, but they were also limited. The strategies were primarily used for books that were published—theory, literature, philosophy.\ The audience for this activism was primarily academic or literary in nature.\ This activism took place at the level of representation or ideology contained within the text.\

This was an important level of cultural activism, but a new query emerged—How do you use this for other, more immediate forms of struggle?

4.2. The Shift to Contemporary Activism

However, over time, the dynamics of feminist translation started to alter. There has been a shift, but the central notions remain. There has been a fight against patriarchal language and an assertion of visible responsibility. But the world has altered so significantly due to the rise of world feminist movements, to sexual violence and trans rights, and to the dynamics of communication. Feminist translation went from the library to the frontlines.

In today's feminist translation world, it's no longer principally about intervening in another writer's finished work. It's about enabling activism. The text is now a means to do something, rather than being an end in itself. The most obvious distinction relates to intent and target groups. The intent here isn't literary critique; it's mobilization, enlightenment, and assistance.

This new activism has several forms, one of them being translation activism, especially in support of protests and other campaigns. After Me Too emerged as a global campaign, it needed translation. Translators hastened to do their job, thinking about how to translate a slogan or a personal story into another language. How do you translate "slut-shaming" into a language in which you have no equivalent? The same radical, interventionist spirit needed to be brought to translation, to produce solidarity across countries and languages, so that people in different countries would feel they're part of the same fight.

The other domains represent more critical areas where translation bears on community safety and health. Imagine a local women's shelter that creates a pamphlet about recognizing abusive relationships. Imagine there is a large immigrant community in the area that speaks a foreign language. Translation of that pamphlet is an act of feminism. It is decidedly not a neutral task. The translator has to ensure terms related to consent, bodily autonomy, and legal rights are clearly and culturally resonant. They may have to explain foreign legal concepts, or translate respectful terms for body parts. In this case, the translator is enabling access to life-saving information directly. The translator is an activist because they eliminate a language barrier that stands in the way of people who might be or become vulnerable.

A third category is collaborative and ethical translation practices. Modern activist translation is normally performed collaboratively, rather than in isolation. There is collaboration with community activists, with survivors, and with educators to ensure that translation occurs in an ethical manner. Besides, the traditional image of translators working in solitude has been disintegrated. Today, translators are viewed as collaborators towards a common objective. Moreover, issues of ethics are pivotal in modern translation. Who has the permission to translate an account about the experience of a survivor, and how do we ensure their anonymity in translation, are key questions in modern feminist translation, while their ethics are of primary concern over correctness.

On this model of the activist, the role of the translator will change. She might not leave her name in a footnote as a protest leaflet. She will be visible as a builder of bridges, as an ally. She might sign her credit line with a phrase like "Translated by the Community Solidarity Network."

These changes have increased the reach of feminist translations. Translation has become incorporated into the mechanisms of change. The written text—whether a poster, a webpage, a legal document, or a viral meme—becomes a means to an end. The end is justice, equality, and security. The intervention of the translator is no longer confined to the page; it is in the world.

5. Conclusion

The history of feminist translation from texts of intervention to modern activism highlights an area that has developed in courage and scope. The area started with the courage to assert that the translator had the power to alter the text, to prioritise loyalty to equality above loyalty to sexist words. This was a revolutionistic assertion that confronted countless centuries of custom. From using strategies such as correction, experimentation, and annotation, pioneer feminist translators engaged an important cultural struggle. Feminist translators were able to demonstrate that language played a very significant role in the pursuit for gender equality.

But that was not the end of the story. The premises of this text-its political engagement, its creativity, its rejection of any form of neutrality-proved to be highly versatile. They found their most energetic and urgent expression in today's rough-and-tumble world of activism. When translation conveys a protest slogan across a border, when it creates access to a health resource, when it amplifies the voice of a marginal actor in a global debate, it is doing feminist work. The basic conviction remains: translation is not a mirror; it is a tool. It serves either to reinforce existing structures of power or to help tear them down.

Today's feminist translators are less likely to be solo scholars laboring over a single book. Often, they are collaborators, volunteers, and digital workers embedded in movements. They handle fast-paced, practical, and sometimes emotionally heavy material. Their work connects local struggles to global ones. In this sense, feminist translation has fully come of age. It has moved from commenting on the world to actively trying to change it.

Such evolution causes us to recall that all translation is a type of intervention. That is, all we have to determine is what type of intervention it is. Feminist translation, however, in all its forms, is a type of intervention that chooses sides. It does so with a very strong message: what we want to say, and how we say it, are one and the same with what we want to accomplish. From the meticulous footnote in a theoretic text to the translated app on a survivor's phone, it continues to affirm that words are not simply words, they are a terrain upon which a better tomorrow will be fought.

References

Afrouz, M. & Asgari Vartooni, N. (2025a, October 13-17). *Beyond the Binary: Integrating Competence-Based Pedagogy and Authentic Assessment in Translation Training* [Paper presentation]. 11th International Congress on Global Practice of Multidisciplinary Scientific Studies. Munich, Germany. DOI: 10.5281/zenodo.17402543

Aghakhani Chegeni, F., Asgari Vartooni, N. & Afrouz, M. (2025, December 5-7). *Translating for children: Challenges, strategies, and cultural implications* [Paper presentation]. Fourth International Symposium on Literature, Culture and Language, Van, Türkiye.

Miremadi, A. 1993. *Theories of translation and interpretation.* Ghom: *Mehr Press.*

Newmark, P. 1981. *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon Press.

Newmark, P. 1988. *A textbook of translation.* New York: Prentice Hall.

Nida, E. A. 1964. Towards a science of translation. Leiden: E. J. Brill.

Pym, A. 2025. *Risk management in translation*. Cambridge: Cambridge University Press.

LIFE TRAJECTORIES OF WOMEN IN BANGLADESH: A COMPARATIVE STUDY OF HIGHER-EDUCATED EMPLOYED WOMEN AND EARLY-MARRIED WOMEN IN DOMESTIC ROLES

Md. Saddam Hossain
English Discipline, Khulna University, Bangladesh & District Child Affairs Officer, Bangladesh Shishu Academy, Ministry of Women and Children Affairs
ORCID: 0009-0001-9996-4963

Abstract
In Bangladesh, women's life trajectories are profoundly shaped by educational attainment, access to employment, and deeply rooted socio-cultural norms surrounding early marriage. Although female participation in higher education has increased significantly over the past decade, early marriage remains a persistent social reality, with many girls married off before completing the Higher Secondary Certificate (HSC) examination. Such early transitions into marital life often result in the discontinuation of formal education and restrict women's opportunities to participate in income-generating employment, thereby influencing their long-term economic independence and social mobility. This study comparatively examined two groups of Bangladeshi women: those who completed at least a Master's degree and are engaged in different types of jobs, and those who were married before completing HSC and remain primarily in domestic roles without paid employment. The research aimed at analyzing how differences in educational continuity and labor force participation affect women's financial autonomy, household decision-making authority, social engagement, self-perception, and overall life satisfaction. A mixed-method research design was employed, with data collected through purposive sampling from 40 women in Bangladesh, including 20 higher-educated employed women and 20 early-married women in domestic roles. The study used a structured questionnaire consisting of close-ended Likert-scale items along with three open-ended questions to capture both measurable patterns and personal experiences. Quantitative responses were analyzed using descriptive and comparative techniques, while qualitative answers provided deeper insight into women's lived realities, gender expectations, and identity formation within family and community contexts. The findings revealed significant disparities between the two groups. Higher-educated employed women reported greater financial control, mobility, confidence, and participation in both household and community-level decisions. In contrast, women who experienced early marriage described limited economic agency and restricted opportunities for personal and professional growth, although many expressed fulfillments through culturally valued family-centered roles and motherhood. Overall, the study demonstrates that early marriage and interrupted education continue to reinforce structural gender inequalities in Bangladesh. The findings highlight the urgent need for stronger policy enforcement against child and early marriage, expanded access to secondary and tertiary education for girls, and inclusive employment initiatives that support women's sustainable empowerment and long-term socio-economic advancement.
Keywords: Women's life trajectories, early marriage, tertiary education, employment, domestic roles, empowerment

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND EMPOWERMENT OF WOMEN: UKRAINIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Associate Professor Alina Solnyshkina
Chair of social work and management of social processes of the Faculty of medical technologies of Diagnostics and Rehabilitation (Oles Honchar Dnipro National University)
ORCID: 0000-0002-5369-6350

Abstract
In a scientific report, an author looked into the real-world experiences of non-governmental and government groups that carry out social projects and programs related to mental health, gender equality, career development, personal growth, and helping families.
The purpose of my report is to explain examples of social efforts and projects from Ukraine and around the world that have been carried out by non-governmental organizations.
Keywords: social support, women, empowerment, mental health.

Sociological study of the society and activities of women's organizations.
The resource center called “PROLive” in Dnipro, Ukraine, offers training, workshops, and talks on psychological resilience, stretching, and counseling, with a focus on family therapy.
NGO “Girls” is an organization that helps women and children in Ukraine. Setting up a safe environment for children from families that are in tough situations, families facing hard life conditions, families of people who have been displaced within their country, and offering social and psychological help to young women.
The NGO "MARTIN-club" works with groups of people from different fields to prevent domestic violence. Helping with mental health, providing support from friends and community, a secure environment, and homes for kids and women, along with advice from lawyers for people affected by war.
JurFem is an association of female lawyers who help women in tough life situations and during crises. This respected group helps women who have experienced domestic violence by providing legal support and also conducts workshops to teach young women about the legal system.
In Table 1, an author of the article examined the mission, projects, and social issues of international women's gender-focused foundations and organizations.
An author employed a method of discourse analysis of the websites of organizations and foundations. An author analyzed actual social problems and the methods of addressing them.

Table 1. Social activities and projects of International non-governmental organizations and foundations.

Organization	**Mission**	**Issues**	**Social projects and initiatives**
The UN Foundation	Gender equality is fundamental to the achievement of human rights and is an aspiration that benefits all of society, including girls and women.	We pay attention to issues that can bring about big changes, we look out for new dangers that are starting to appear, and we encourage fresh ideas to help the UN work more effectively for people all around the world.	The Girls & Women Strategy team works with UN Women, Girl Up, and Women Win to host Bridge-Building Workshops. These workshops aim to create a space where people can talk about how to better involve young people in efforts to achieve gender equality at the international level. Global Fund for Women [1].
Global Fund for Women	We fund bold, ambitious, and expansive gender justice movements to create meaningful change that will last beyond our lifetimes.	In 2025, the Global Fund for Women gave out $12 million in grants to different areas that are connected to gender justice. We think that the people who are nearest to the problems should lead in finding their own answers.	We want to reduce the damage caused by discriminatory, racist, and harmful actions from traditional philanthropists, institutions, and systems in the Global North. [2].
Women for Women International	We support women survivors of war and conflict, providing them with social and economic skills to transform their own lives. Women pass their knowledge to those around them, creating a more just world—a world where every woman's voice, role, and contributions valued.	Women for Women International helps women who have survived war and conflict. We give them the skills they need to build a better life for themselves. Women share their knowledge with others around them, helping to build a fairer world where every woman's voice, role, and contributions are respected and appreciated. In addition to the Stronger Women, Stronger Nations Program, we also provide other programs that support women by helping them grow and by working to change social norms, practices, and policies that prevent them from reaching their full potential. We are always learning and working hard to improve the programs we	Through the Stronger Women, Stronger Nations Program, women overcome the loneliness caused by war, conflict, and unfair treatment based on gender, and discover their own strength. As they form connections within their social class, women learn to save money, start businesses, understand their rights, take better care of their health, and work to change the rules that affect society. They share this

		offer to marginalized women, as well as the activities that support and strengthen the effects of our training. Explore our supporting program components below.	knowledge with their families and communities — which makes a lasting impact that keeps growing over many generations [3].
The Women's Refugee Commission (WRC)	Our mission is to improve the lives and protect the rights of women, children, youth, and other people who are often overlooked, undervalued, and underserved in humanitarian responses to displacement and crises.	Our vision is a world where all people displaced by conflict or crisis are welcomed with dignity; are safe, healthy, and self-reliant; have their human rights and agency respected; and get the support and resources they need to rebuild their lives. We work in partnership with displaced communities to research their needs, identify solutions, and advocate for gender-transformative and sustained improvement in humanitarian, development, and displacement policy and practice.	Our goal is a world where everyone who has been forced to leave their home because of war or a big problem is treated with respect and kindness; they are safe, healthy, and able to take care of themselves; their rights and choices are honored; and they get the help and tools they need to start over and build a better life. We team up with communities that have been forced to move to study their needs, find ways to solve problems, and push for changes in policies and actions related to humanitarian aid, development, and displacement that focus on gender equality and long-term progress. Our work on economic empowerment and self-reliance includes creating guidance on cash assistance and job opportunities for refugee women, and also helps build their ability to support themselves and become more resilient. The Women's Refugee Commission works to ensure that groups that have been overlooked, like refugee women, people with disabilities,

			and young girls, are included in creating solutions and planning programs that are tailored to their specific needs and strengths. [4].

Conclusions

So, modern organizations and foundations provides social – oriented projects of psychological aid, protection of human rights and women empowerment.

Analysis of websites allows to define the main methods of work with women via empowerment, psychological support, and development of business skills.

REFERENCES

1. UN Foundation. URL: https://unfoundation.org/who-we-are/our-mission/?_gl=1*1wyxo4g*_up*MQ..*_gs*MQ..&gclid=CjwKCAiAqprNBhB6EiwAMe3yhqk6b1RqXpfZHwS_vV1RYH5pBOtA3bA4HHVTEWMK6hEXcV8mFFJ9nRoCnqAQAvD_BwE

2. Global Fund for Women. URL: https://www.globalfundforwomen.org/what-we-do/gender-justice/

3. Women for Women International URL: https://www.womenforwomen.org

4. The Women's Refugee Commission (WRC) URL: https://www.womensrefugeecommission.org/about/

BEHAVIOR PATTERNS IN GENDER-BASED VIOLENCE

María del Carmen Pérez Rueda
Estudiante, Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0002-0874-7830

Kati Abigail Osorio López
Estudiante, Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0004-3384-8478

Gloria Auriestela Hernandez Pérez
Estudiante, Universidad Juárez Autónoma de Tabasco, División Académica de Ciencias Sociales y Humanidades
ORCID: 0009-0006-3446-4622

Abstract
Gender-based violence is a structural pattern of control that originates in the socialization of the hierarchy of children, where dominance and aggression are imposed on men and female subordination with an attitude of obedience. From a very early age, both boys and girls adopt roles that can be seen as different between them, laying the foundations for inequality where masculinity is associated with power and greater authority, and femininity with submission.
The initial roles escalate over time into adolescence, transforming mockery and territorial control into attitudes such as jealousy, which are accepted and received as a “proof of love” response that justifies behaviors such as social isolation and sexual coercion through emotional blackmail and digital abuse. Subsequently, this becomes a critical stage in the development of controlling behaviors that can become normal or routine, romanticizing them and making it difficult for victims to recognize the warning signs that may arise in interpersonal relationships.
In adulthood, patterns become consolidated into coercive control, creating a cycle of violence in areas such as economic control and psychological violence (such as gaslighting), leaving the victim in a state of hypervigilance and dependence. The systematic manifestation erodes self-esteem, and autonomy becomes a dynamic in which the aggressor alternates episodes of violence with periods of apparent reconciliation.
Keywords: Behavior, gender, gender roles, possessiveness, jealousy, violence.

EMPOWERING WOMEN'S WELL-BEING: INNOVATIVE STRESS MANAGEMENT STRATEGIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Assistant Professor Kanchi Ravi Padma
Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University)

Abstract
The coronavirus disease pandemic as a result of the Covid-19 has had considerable implications on the health of the world, with far-reaching psychological and social ramifications, especially in women. Beyond the physical risks associated with the presence of the virus, among other factors, women experienced heightened stress, as they had to assume greater care responsibilities, were at risk due to job insecurity, had to work from home, were socially isolated and had to cope with a shortage of access to healthcare services. These stressors led to an increase in levels of anxiety, depression, sleep disturbances and overall reduced well-being. Addressing women's mental health during and after the pandemic is therefore an important public health priority. This paper is aimed at innovative and practical stress-reduction strategies specific to women. Key approaches include structured mindfulness-based interventions, digital mental health platforms, community-based virtual support networks, and combined integrative lifestyle practices that include nutrition, physical activity, and relaxation techniques. Emphasis is given to resilience-building in the form of emotional intelligence training, time management re-structuring, and self-care empowerment models. Further, workplace flexibility policies and frameworks of family-centered coping are discussed regarding the development of sustainable frameworks for long-term stress management.
Keywords: Stress management, Emotional Intelligence, Digital mental health, Lifestyle practices.

WOMEN EMPOWERMENT

BHAVANA.B
Department of EEE, RMK Engineering College

DEEPIKA.R
Department of EEE, RMK Engineering College

DIVYADHARSHINI.R
Department of EEE, RMK Engineering College

KARTHIKA.H
Department of EEE, RMK Engineering College

Abstract
Women empowerment has emerged as a crucial pillar for sustainable development and social progress in the present global scenario. Empowerment is not limited to providing equal rights but extends to creating opportunities that enable women to participate actively in economic, political, educational, and social spheres. Despite significant advancements in education, digital access, and workforce participation, many women continue to face challenges such as gender discrimination, unequal pay, limited leadership opportunities, and social barriers rooted in cultural norms.
In today's rapidly changing world, women are breaking traditional boundaries and contributing as leaders, innovators, entrepreneurs, and change-makers. Government initiatives, digital platforms, self-help groups, and awareness movements have played a vital role in strengthening women's voices and independence. However, true empowerment can only be achieved through collective efforts involving policy support, inclusive education, economic independence, and a shift in societal mindset.
This paper highlights the importance of women empowerment in the present scenario, examines existing challenges, and emphasizes the need for sustainable strategies that promote equality, dignity, and self-reliance. Empowering women is not merely a women-centric issue; it is a shared responsibility that shapes a more just, balanced, and progressive society.
Keywords: Women Empowerment, Gender Equality, Economic Independence, Education, Social Development, Leadership, Present Scenario

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
"Bakı Qızlar Universiteti" MMC

AZ 1078 Bakı şəhəri,
Möhsün Sənani küç.62

Tel.: (012) 595-30-02, 594-69-86; Fax: (012) 594-69-86;
e-mail: info@bqu.edu.az

"04" dekabr **2025-ci il** **№** 03/053

İKSAD Başkanlığına

Hörmətli Dr.Mustafa Latif EMEK!

6-8 mart 2026-cı il tarixlərində ***"9. ULUSLARARASI DÜNYA KADIN ÇALIŞMALARI KONGRESİ"*** - **https://www.worldwomenconference.org/tr** Bakı Qızlar Universiteti və Türkiyənin İKSAD İnstitutu, eləcə də Azərbaycan, Türkiyə və Türk dünyasındakı bir çox universitetlə birlikdə həm onlayn, həm də oflayn şəkildə təşkil etmək üçün ev sahibliyi etməkdən məmnun olardıq.

Konfrans təşkilat və elm komitələrinə aşağıdakı professor və müəllim heyətinin yer almasına qərar verilmişdir:

Prof. Ağarəhim Rəhimov – Bakı Qızlar Universitetinin təsisçisi. Konfransın fəxri sədri.

Prof. Sevinc Rəhimova – Bakı Qızlar Universitetinin rektoru. Konfransın təşkilat komitəsinin sədri.

Təşkilat komitəsinin üzvləri:

Prof. Hava Abdullayeva

Aygün Cəfərova

Elm komitəsinin üzvləri:

Dos. İlahə Quliyeva

Dos. Ulduz Qəzvini

Dos. Yeganə Hacıyeva

Hörmətlə,
rektor: ***prof.S.A.Rəhimova***

Azərbaycan Respublikası Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti
Bakı Qızlar Universiteti
Limited Liability Company Azerbaijan Republic

WORLD WOMEN CONFERENCE-IX

Baku, Azerbaijan

March 06-08, 2026

In cooperation

Baku Girls University
Delhi University, Mata Sundri College for Women
IKSAD Institute
LSCG (london Sovereign Corporate Group)

REF **:** Akademik Teşvik 22/03/2026

İLGİLİ MAKAMA

9. ULUSLARARASI DÜNYA KADIN ÇALIŞMALARI KONGRESİ 6-8 Mart 2026 tarihleri arasında Bakü Kızlar Üniversitesi / Azerbaycan'da 35 farklı ülkenin (Türkiye-154, Diğer Ülkelerden-166) akademisyen/araştırmacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz edilir,

Saygılarımla

Prof. Ağarəhim RAHIMOV
Chairman of the Board of Trustees of Baku Girls University
Honorary Head Conference